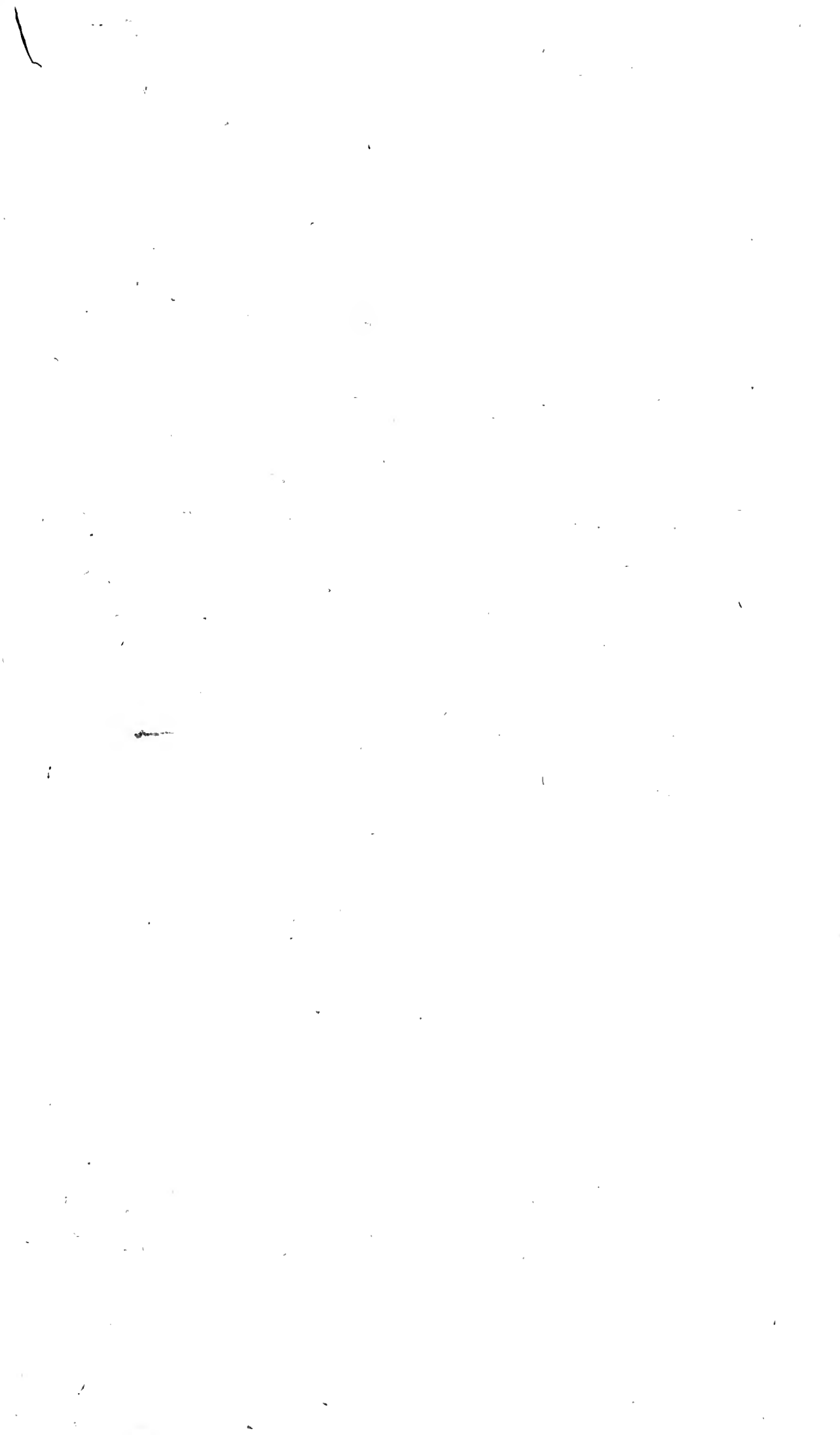

SCF
1811

HARMONIA

EX EVANGELISTIS TRIBVS

COMPOSITA,

Matthæo, Marco, & Luca,

COMMENTARIIS IOHANNIS
CALVINI EXPOSITA:

Ad DD. Consules, Senatūque inclytæ urbis Francfordiensis.

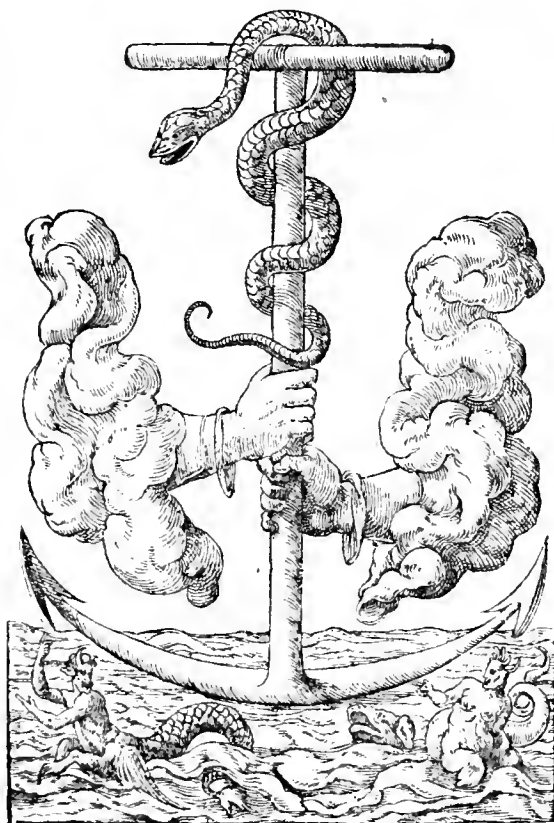
EIVSDEM

IN IOHANNEM EVANGELISTAM

COMMENTARIVS:

Ad DD. Syndicos Senatūque Geneuensem.

Anchora sacra mari iactatos unica Christus

Fundat, Et est omni tempore sola salus.

GENEVAE
APVD EVSTATHIVM VIGNON.
M. D. LXXXII.

1. 1

A B

X

2.

M

1000

1000

1000

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

Clarissimis viris & magnificis do-

minis, Consulibus, Senatuque inelytæ vrbis Francfordiæ, Iohannes Calvinus.

I virtutum exempla ad imitationem proponi nunquam utile fuit, quæ pigris & lentis vel minus strenuè curretibus stimulum adderent, facit huius corruptissimi seculi non ignavi, modo sed etiam socordia vel maiorem hominum partem, quæ sponte non progreditur, quin potius retrocedit, pudore saltem necesse sit ad officiũ cogi. Omnes quidem videmus & priuatim & publice ad prauam emulationem intentos: necui monarcha ad propagandos quibuslibet modis imperij sui fines minus vel ingenij, vel industria, vel neruorũ, vel audacia, quàm vicinis suppetere videatur: nequa ciuitas vel respublica laudem astutia & captationum omnium aliis concedat: nequis inter homines ambitioni deditos malis artibus sit inferior: denique ad vitia certatim alij alios quasi mutua conspiratione absque voce se inuitant: atque vt quisque pessimè se gerit, maximam turbã suo exemplo facile præcipitat. interea in communi vitiorum regno paucissimi reperiuntur rectè agendi auctores. Quo utilius esse iudico, si in illustribus personis eminent rare virtutes, eas iustis elogiis quasi longè spectandas in sublimè efferri, vt ad imitandi studium multi excitentur. Atque hoc mihi præcipuè consilium fuisse profiteor, viri amplissimi, cur meum hunc laborẽ sub nominis vestri inscriptione in lucem prodire vellem. Nam etsi præclarum officij mei fructum fore iudico si qua fortè alacritas sponte currentibus inde accedat, magis tamen illud alterum respexi, vt pares alij vobiscũ progressus faciãt, vel saltem eundem sequantur cursum. Neque tamen omnium quibus excellentis virtutum catalogum texere mihi propõsitum est: sed vnã in præsentia laudare sufficiet, quæ me & complures Christi seruos quasi sanctiore vinculo vobis deuinxit. Magnum illud fuit, quod ante quinquennium, horribili terrore passim omnibus iniecto,

Cur Franc-
ford. hac Epist.
pennia et cetera
sic.

Erin Cordien
fui constantia.

quum & Germanicis Ecclesiis miseram dissipationem, & Euange-
lio interitum propè minaretur accepta clades, vos ad primos quos-
que telorum iactus expositi, in libera fidei confessione tunc valde
odiosa firmi stetistis, ac constanter retinuistis quam eratis amplexi
syneram pietatis doctrinam: ut facile cōstaret, vobis inter summas
civitas & discrimina nihil pluris esse quam militare sub Christi ve-
xillo. Sed hoc magis ad memoriam insigne, quod nō modo inter vos
fouetis purum Dei cultum, fidelemq; operā datis ut se vestri ciues
inter Christi septa cōtineant: sed dissipata Ecclesie reliquias aliunde
expulsas, tanquam lacera membra, colligitis. Hoc certè, ut in rebus
acerbis, non parum mihi attulit solatii, quum audirem pios Dei cul-
tores, qui ex Anglia profugi & aliis partibus aduenerint, istic beni-
gnè fuisse hospitio exceptos: neque modo tristi eorum exilio portum
esse datum, sed iustum quoque honorem Filio Dei fuisse habitum,
ut in vrbe vestra eius Euangelium linguis exteris peronet. Nō ab-
similis nuper Tigurini Senatus humanitas erga miseros Locarnen-
ses enituit, quibus non vrbe modo suam patefecit (quia domi Chri-
stum ex animi voto colere non licebat) sed templum quoque attri-
buit in quo sacros suos conuentus habeāt: nec eos deterruit lingua di-
uersitas quin Christum apud se Italicè quoque loqui cuperent. Ut
autem ad vos reuertar, ego simulac lingua nostrae hominibus vestra
humanitate permissum esse audiui ut Ecclesiam istic instituerent,
priuatim me vobis obstrictum sentiens, hoc munere quod nūc offero
meam gratitudinem testandā censui. Nam ut meritò deslenda gen-
tis nostrae conditio est, cui, ob sacrilegam Papatus tyrannidem, habi-
tatio patriae exilium ferè est à regno Dei: ita vicissim non parum in-
uat, in alieno solo aliquam dari stationem vbi legitimum Deo cultū
prestant. Hac certè sancta hospitalitas, nō tam hominibus quàm ipsi
Christo oblat, vos iam prospero statu florentes, nonis (ut spero) Dei
beneficiis ornabit, & continuam apud vos fouebit eorum seriem: me
quidem (ut nuper testatus sum) ad dicendum vobis hunc meum
laborem impulit. Est autem Commentarius in Harmoniam ex tri-
bus Euangelistis contextam, à me summa fide parique diligentia
claboratus: in quo tamè quantopere sudauerim, longius referre nihil
attinet: quid verò adeptus sim, aliorum esto iudicium. Ingenuos, do-
ctos & cordatos lectores intelligo, quos nec barbarus discendi pudor
à studio profectus impedit, & communis utilitas delectat. Nam
peruersos

Tigurin rium
in Locarnens
humanitas.

Hospitalitatu
laus.

peruersos malignosque nebulones (non modò cucullatos monachos dico, qui pro tuenda *Papa* tyrannide bellum palàm nobiscū gerunt: sed degeneres fucos, qui nobis permisti, dum tegenda sua ignorantia latebras captant, omnē uellent doctrinā lucem extinctam) nihil moror. *Quantumuis* enim proteruè me allatrent, in promptu semper erit exceptio, me eorum censura neque diuino neque humano iure esse obnoxium, qui non minus propter fœdissimā inscitiam ferula, quàm propter obstinatam malitiā & impudentiā duritiem flagello digni sunt. Sanè ut *Ecclesiæ Dei* prodessem me fidelem operā dedisse sine iactantia specie profiteri mihi licebit. Jam ante biennium prodiit *Iohannes* cum mea interpretatione, quam non fuisse inutilem confido. Sic ergo tanquam unus ex apparitorū numero, *Christum* regis suis quadrigis uectum magnificè, quoad ferebat uirilis mea facultas, celebrare conatus sum: nec ingenuos lectores, ubi mea opera adiuti fuerint, fateri pigebit, studio respondisse aliqua ex parte successum. *Euangelicam* historiam à quatuor testibus diuinitus ordinatis proditam, quadrigis non abs re cōparo, quia ex apta concinnāque hac harmonia uidetur consultò *Deus* quasi triumphalē currum *Filio* suo parasse, unde toti fidelium populo conspicuus appareat, & cuius celeritate terrarum orbem perlustrat. Nec uerò inscitè *Augustinus* tubis similes facit quatuor *Euangelistas*, quarum clangor omnes mundi plagas impleat: ut ab Oriente, Occasu, Meridie, Septentrione in sacrum fidei consensum accita *Ecclesiā* confluat. Quo minus tolerabilis est insulsa eorum curiositas qui celestibus istis præconis non contenti, putidas nugas obtrudunt sub *Euangelii* nomine, quæ nihil aliud quàm fidei puritatem contaminant, & *Christi* nomen exponunt impiorū sannis ac ludibrio. Vos autem præstantissimi uiri, quando & ab omni fermento, quo genuina corrumpitur *Euangelii* sinceritas, abhorretis, & ostenditis nihil magis esse uobis cordi quàm simplicem doctrinam, ut à *Christo* prodata est, tueri & asserere: non modo persuasus sum lucubrationem hanc, quæ thesaurum *Euangelicum* explicat, uobis summo opere probatum iri: sed quòd uestro nomini dicata est, hoc etiam mea erga uos obseruatiā signū gratum fore confido. *Valete* clarissimi domini. *Christus* Spiritu suo uos gubernet semper, uirtute fulciat, presidio conseruet, uestramque urbē & rempub. omnī benedictionum copia locupletet. *Geneuæ* Calend. *Augusti*, M. D. L V.

Degeneres fucos
et. Euangeli-
ci. permisti.

Oratorum
lustratio.

Regis Christi
quadrigæ.

Augustini
comparatio

Theauri Eu-
angelici expli-
catis

ARGUMENTVM IN EVANGELIUM Iesu Christi secundum Mattheum,
Marcum & Lucam.

T cum profectu historiam Euangelicā legamus, magni interest quid valeat ipsum Euangelii nomen tenere. Nam hinc statuere licebit quodnā Diuinis istis testibus fuerit scribendi consilium, & quorsum referre conueniat quæcunque ab illis traduntur. Neque enim hoc nomē ipsorum historiis aliū de impostū, sed ab autoribus ita fuisse inscriptas cōstat ex Marco, qui disertè ita loquitur, se initium tradere Euāgelii Iesu Christi. Porrò certa & dilucida Euangelii definitio ex vno Pauli loco maximè colligitur, vbi à Deo promissum esse dicit in Scripturis per Prophetas, de Filio suo qui genitus est ex semine David, manifestatus autem Dei Filius in potentia, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum. Primò ostendit testimonium esse de exhibita salute, quæ Patribus olim per continuos ætatum successus promissa fuerat. Quo etiam discrimen notatur inter promissiones quæ spem fidelium tenebant suspensam, & hunc lætum nuntium quo se Deus præstitisse testatur quod ante sperari voluerat. Quemadmodum & paulo post, iustitiam Dei palam hîc manifestari tradit, quæ testimonium habebat à Lege & Prophetis. Ideo alibi ab eodem Apostolo vocatur Legatio, qua reconciliatio mundi cum Deo, semel morte Christi peracta, quotidie ad homines defertur. Deinde significat non modò Christum pignus esse bonorum omnium quæ vnquam promisit Deus, sed plenam & solidam exhibitionem in eo extare: quemadmodum alibi tradit, omnes Dei promissiones in ipso esse etiam & amen. Et certè gratuita adoptio qua filii Dei efficimur, sicut ab æterno Patris beneplacito manat, ita in eo nobis patefacta est quòd Christus (qui vnicus natura Filius est) carne nostra indutus nos sibi in fratres asciuit. Expiatio qua delentur peccata, ne amplius maledictio & mortis iudicium nobis incumbant, non alibi quàm in sacrificio mortis eius quaerenda. Iustitia & salus perfectaque foelicitas in eius resurrectione fundata est. Ergo Euangelium solennis est promulgatio de Filio Dei in carne exhibito, vt perditū mundum instauret, ac homines restituat ex morte in vitam. Nec abs re bonus vocatur ac lætus nuntius, quando in eo continetur perfecta foelicitas. finis enim est, vt regnum Dei in nobis inchoans, abolita carnis corruptione, spiritu renouatos in cælestem gloriam deducat. Quæ ratione sæpe
Regnum

Euangelii definitio.

Rom. 1. 2.

2. Cor. 1. 20.

Fini Euangelii.

Regnū cælorū nuncupatur, & instauratio beatæ vitæ per Christum allata, interdum regnum Dei. vt quum Marcus dicit Ioseph expectasse regnum Dei, proculdubio ad Messia aduentum id refertur. Vnde constat, in Nouum testamentum propriè competere Euangelii nomen: nec satis distinctè eos loqui scriptores qui cōmune seculis omnibus faciunt, nec Prophetas minus quàm Apostolos Euangelii ministros esse putant. Longè aliter Christus, qui Legem & Prophetas vsque ad Iohannem viguisse docens, ab eo tempore pronuntiat euāgelizari cœptum esse Dei regnum. Et Marcus Euangelii exordium in Iohannis prædicatione statuit, vt nuper dictū est. Cæterum non temere quatuor historiis, quæ Christum Mediatoris officio defunctum esse narrant, nominatim data fuit hæc inscriptio. Nam quum Christi natiuitas, mors & resurrectio totam salutis nostræ summam in se contineant, adeoque propria sint eius materia: meritò apteque Euangelistæ dicuntur qui Christum à Patre missum ante oculos repræsentant, vt eum beatæ vitæ autorem agnoscat fides nostra. Vim & effectum aduentus eius magis exprimunt alii Noui testamenti libri. Imò Iohannes hac in parte multum differt à tribus reliquis, quòd in explicanda Christi virtute & fructu qui inde ad nos prouenit, ferè totus est: quum illi in vno capite magis insistant, Christum nostrum, illum esse Dei Filium qui promissus erat mundo Redemptor. Doctrinam quidem interserunt de Christi officio, vt teneamus qualis sit eius gratia, & quorsum nobis datus: præcipuè tamen quod dixi agunt impletum esse in Christi Iesu persona quod Deus ab initio pollicitus fuerat. Neque enim animus illis vel consilium fuit Legem ac Prophetas scriptis suis abolere: quemadmodum fanatici quidam somniant superuacuum nunc esse Vetus testamentum, ex quo per Christum & Apostolos patefacta nobis fuit cælestis sapientiæ veritas. Quin potius Christum digito monstrantes, ab eo petendum admonent quicquid in Lege & Prophetis illi tribuitur. Quare tunc demum utilis erit & fructuosa Euangelii lectio si eam cum vetustis promissionibus coniungere discamus.

Quantum ad tres Euangelicæ historiae scriptores attinet, quos enarrandos suscipio, Matthæus satis notus est, Marcum putant fuisse familiarem Petri discipulum: atque etiam quod scripsit Euangelium, à Petro fuisse ei dictatum, vt amanuensis modo vel scribæ operam præstiterit. Qua de re non est anxie nobis laborandum: quia nostra parui refert, modò teneamus legitimum ac Diuinitus ordinatum esse testem, qui nihil nisi præeunte dictanteque Spiritu sancto prodiderit. Quòd tamen dicit Hieronymus, ratione prorsus caret, epitomen esse Euāgelii à Matthæo scripti. Nam neque seruatum à Matthæo ordinem vbique sequitur, & ab ipso statim initio dissimilis est quantum ad tractandi rationem: & quædam refert ab altero illo ommissa, & in eiusdem rei narratione interdum prolixior est. Mihi certè magis probabile est, & ex re etiam ipsa conuicere licet, nunquam librum Matthæi fuisse ab eo inspectum quum ipse suum scriberet: tantum abest vt in compendium ex professo redigere voluerit. Idem & de Luca

*Marc. 15. d. 43**Luc. 16. d. 16**Quid à tribus
Euangelistis
differt Iohannes.*

iudic. ū facio. nam quæ in tribus ipsis apparet diuersitas, eam non dicemus data opera fuisse affectatam: sed quum singulis propositum esset bona fide mandare quod certum compertumque habebant, rationem quisque tenuit quam optimam fore censebat. Quemadmodum autem id non fortuito contigit, sed moderante Dei prouidentia: ita Spiritus sanctus in diuersa scribendi forma mirabilem illis consensum suggessit: qui solus ferè ad fidem illis astruendam sufficeret, si non aliunde maior suppeteret auctoritas. Lucas verò se indiuiduum illum esse Pauli comitem luculētus est testis. Sed puerile est quod ab Eusebio refertur, Euangelii quod eius nomine inscribitur, Paulum esse autorem, quia alicubi Euangelii sui meminere. Quasi verò ex eo quod mox subiicitur non liquidò pateat de tota prædicatione, non autem de libro vno loqui. Dicit enim, Pro quo laboro: vsque ad vincula. Atqui certum est non ideo actum fuisse reum quòd librum aliquem scripsisset, verum quòd vocalis fuisse doctrinæ Christi minister & præco. Vnde apparet laboriosum quidem hominem fuisse Eusebium, sed iudicio parum valuisse, qui tam insulas naniæ sine delectu congerit. Cuius rei lectores ideo volui monitos, nequem offendant similes ineptiæ quæ passim apud illum occurrunt.

Poriò quia genus interpretationis mihi delegi quod forrè multi primo aspectu non probabunt, eius reddenda est ratio, qua piis & æquis lectoribus satisfiat. Hoc primò extra controuersiam est, non posse vnum ex tribus Euangelistis scitè dextrèque exponi nisi cum duobus reliquis conferatur. Itaque fidi & periti interpretes hac maximè in parte sudant vt inter se concilient quæ à tribus dicta sunt. Sed quia mediocribus ingeniis sæpe non facilis est comparatio, vbi huc illuc subinde transeundum est, hoc & gratum & vtile fore compendium putavi, si continua serie, velut in vna tabula, tres simul historias digererem, in qua vno intuitu cernant lectores quid simile habeant vel diuersum. Ita nihil omittam quod ab vno ex tribus scriptum sit: & quicquid apud plures extat, vno contextu exequar. Verum an operæpretium quale spero fecerim necne, iudicium ex suo vsu faciant lectores. Certè adeò nullam ex nouitate ipsa laudem captavi, vt libenter profitear (sicut homine ingenuo dignum est) hanc methodum ex aliorum imitatione sumptam esse. Bucerum præsertim sanctæ memoriæ virum & eximium Ecclesiæ Dei doctorem sum imitatus, qui præ aliis non pœnitendam hac in re operam, meo iudicio, nauauit. Quemadmodum autem ipse veterum labore adiutus fuit, qui in hoc stadio eum præcesserāt: ita mihi sua industria & sedulitate non parum leuationis attulit. Sicubi autem ab eo dissentio (quod mihi liberè, quoties necesse erat, permisi) ne ipse quidem, si superstes ageret in terra, molestè ferret.

2. Tim. 2. 6. 8

Mart. Bucer
TMS.

*E O R U M Q U Æ I N I S T A H A R M O N I A
EXPONUNTUR. PRIOR NUMERVS PAGINAM, ALTER
vero versum capitum ostendit. Quod si vnicus fuerit numerus, significat, id quod
queris, haberi in Commentario quod verba Euāgelistarum proximè sequitur, cui
versum numerus nullus præponitur.*

A	Bia fili ⁹ Eleazar sacerdotis 3.5	angeli electorum ministri 192.22	benedictio pro gratiarum actio- ne 206.19
	Abnegatio Christi quàm no- xia 135.32, & 351.70	angeli fidelium custodes 60.6, & 237.10, & 346.53	benedictio Dei Papistarum magi ca 334.26
	abnegatio nostri præcipitur 62. 14, & 89.10, & 100.13, & 104.24, & 137.33, & 227.24, & 255.20, & 262.22, & 279.32, & 306.43	angeli diè vltimum ignorat 318.36	benedictio pro charo vel dilecto 325.34
	Abominatio desolationis quid 312.15	angelorum caput Christus 230.5	Beneficentia commendatur 53.11, & 54.42, & 92.19, & 181.41, & 186.12, & 329.11
	Abrahæ filii duplices 16.49, & 17. 55, & 108.12, & 164.39, & 193.23, & 267.9	Anima pro sede affectuum 15.46	Bethlehem duplex 37.6
	abrahæ sinus 192.22	animæ nomè variè sumptum 180.20	Blasphemia in Spiritum quid 158. 31. Ea certum reprobationis signum ibidem
	abrahæ risus à risu saræ differt 7.18	animæ post hanc vitam supersti- tes 20.72, & 365.43, & 372.50	Boanerges pro Benæ reges vel ra- gas 72.16
	Admiratio quomodo in Christum competat 108.10	animarum renigratio Iudæis cre- dita 223.14	Boni malis permisti 175.47, & 325.32
	Admonitiones necessariae 242.15	Anna prophetissâ 42.36	C
	Adolescens à Christo suscitatus 109.14	Antichristi interitum Scriptura prædixit 307.2	Caiaphas qui & Ioseph ⁹ 348.57
	Adoptio, clausit regni cælorum 102.27	anachristi miraculis armati 314.23	Calicis nomine Dei prouidentia notatur 342.39
	adoptionis nota, de omnibus be- ne mereri 85.45	Apostoli cur duodecim à Christo electi 127.11, & 257.28	Cæci duo à Christo illuminantur 120.27
	Adoratio p genuflexione 118.18	apostoli ad defectionem à Scribis solicitantur 114.11 Eorum vo- cario 126	Cælibatus lex tyrannica 8.23
	Adulterium coram Deo 81.28	apostolorum libertas in citandis Veteris testamenti locis 37.6, & 155.20, & 354.9	cælibatus quatenus Deo gratus 252.12
	Affectus humani nõ exuèdi 136.37	Aquæ lustralis aspersio à Papistis conficta 211.2	cælibatum, statum esse angelicum singunt Papistæ ibidem
	Afflictiones piis ac impiis com- munes 309.9	Arbitrii, Vide Liberum arbitrium	Cæli cur Dei solū dicatur 82.34
	afflictiones piis peritiles 154.17	Aristoteles in quo locat summum bonum 178.38	Cælorum apertio quid 56.16
	afflictionib. fideles obnoxii 136.38	Arrogantia fugienda 35.21	Cæsarea duplex 222.13
	אחלתי quid propriè 29.22	Auaritia summopere cauenda 92.19, & 94.24, & 170.22, & 180.15.16, & 191.14, & 254.20	Camelus pro fune nautico 256.23
	Amor nostri, Vide φιλατία.	auaritiæ malum 255.22, & 256.23, & 331	Canes & porci qui 98.6
	Ambitio quàm periculosa 75.24, & 210.1	auaritiæ corrigendæ optima ra- tio 95.26	Capernaum vrbs qualis 107.5
	ambitio immanis 17.51	Augustini locus 75.24, & 83.39, & 124.28, & 132.23, & 188.23, & 193. 25, & 200.58	Caro pro hominib. sine vitii con- notatione 50.6 Caro ad tor- porem procluis 343.43
	ambitio in funeris splendore & exequis 192.22	Aulici multis sceleribus implican- tur 204.28	Carnis affectus omnes suspecti esse debent 47.48 carnis no- stræ confidentia 262.22
	ambitio semper in virtutibus tim- enda 86.1	B	Centurionis humilitas 108.8 Fi- des 107.5
	ambitio dānatur 75.24, & 86.1, & 185.7, & 192.22, & 210.1, & 235.15, & 236.25, & 261.22, & 263.24	Baalim, dii minores olim dice- bantur 132.25	centurionis fides cur Iudæorum fidei præfertur 108.10
	ambitionis corrigendæ vera rati- o 262.22	Baptismus infantibus non negan- dus 253.14, & 387.19	Cæremoniarum significatio æter- na 78.19
	Anabaptistæ paruulos impiè ar- cent à Baptismo 253.14, & 388. 19. Iuramenta imperitiè dānant 82.34. Impiè Reges & Magi- stratus ab Ecclesia exterminat 263.25. Perperam gladii vsū arcent ab Ecclesia 346.52. Ordī- nem politicū labefaciāt 247.24	baptis. doctrinam sequitur 388.19	cæremon. vsus externus ibidem
	anabaptistæ homini christiano hæ- reditatem partiri licere negāt 180.13	baptismi finis 262.22	cæremoniis non nimium tribuen- dum 152.9
	anabaptistarum error de bonorū communione 53.11, & 180.13	baptismi veritas penes vnū Chri- stum 54	Chananeæ mulieris fides 216.25
	anabap. inanis gloriatio 75.22	baptisimum Anabaptistæ quātum in se est obliterant 211.2	Charitas à carnali amicitia distin- guitur 84.42, & 186.12
	Angel ⁹ vnus toti ⁹ populi dux 125.9	baptisimus Iohannis: pro toto eius ministerium 278.25	charitas actiua & passiuā 100.12
	angelum stultè æmulantes Papi- stæ 10.28	baptisimus Iohannis & Christi, i- dem 50.3, & 54	charitas proximi ex Dei amore fluit 290.39
	angeli quomodo filii Dei 11.32	Barabbas Christo præfertur 358.15	charitas commendatur 184.41, & 242.15, & 291.40.32, & 299, & 310.12, & 326.34
		Beatitudo ex amore Dei ei ga nos 10.28	charitate num peccata rediman- tur 178.50
		Beelzebub quid 132.25, & 155.24	Christus Deus 6.17, & 30.23, & 113.4, & 157.25, & 177.40, & 246. β. i.
		Benedictio variè sumitur 391.19	
		benedictio pro fœlicitate 10.28	

- 24, & 271. 2, & 285. 18, & 292.
42, & 304. 37, & 325, & 386. 45
- christus Dominus 14. 43
- christus, natura Dei Filius 11. 52,
& 56. 17, & 209. 33. Ver⁹ Deus
& homo 48
- christus etiam quatenus homo
Dei Filius 13. 35
- christus filius Davidis 25. 1, & 120.
27, & 215. 22, & 292. 42
- christus cur primogenit⁹ dicitur
omnis creaturæ 57. 17
- christus primogenitus inter mul-
tos fratres 45. 23
- christus Mariæ primogen. 30. 25
- christus semen sanctum 13. 35
- christus cur Iesus nominat⁹ 10. 31
- christus cur Immanuel dict⁹ 28. 22
- christus ex sensu carnis minimè e-
stimandus 252. 13, & 268. 11
- christus mediator 13. 35, & 29. 23,
& 46. 40, & 56. 17, & 89. 9, &
208. 23, & 224. 18, & 230. 5, & 253
13, & 271. 5, & 370. 51
- christus scala per quam ad Deum
Patrem ascenditur 126. 38
- christus gregis sanctis minimè
permiscendus 230. 6
- christus pastorum caput & prin-
ceps 32. 8
- christus verus sacerdos 30. 23
- christus solus ecclesiæ fundamen-
tum 224. 19
- christus Ecclesiæ caput 60. 6, &
69. 33, & 132. 25, & 155. 24, & 296.
9, & 315. 28
- christus Angelorum caput 230. 5
- christus vnicus Ecclesiæ doctor
139. 2, & 230. 5
- christus Ecclesiæ seruator 28. 21,
& 33. 11, & 121. 35
- christus vnicum concordiæ & pa-
cis signum 223. 14
- christus per excellentiam seruus
dicitur 154. 18
- christus Circumcisionis minister
11. 33, & 24, & 40. 32, & 127. 5
- christus sol iustitiæ 22. 78, & 40. 32,
& 49. 1, & 61. 12, & 65. 13, & 152.
22, & 230. 5, & 308. 4, & 321. 36
- christus cur lapis angularis dictus
282. 42
- christus lapis offensionis 139. 6, &
310. 10
- christus solus Spiritus plenitudi-
ne donatus 63. 17
- christus ab omni peccato liber 13.
35, & 39. 23, & 46. 40, & 58. 1
- christus salutis nostræ autor 20. 69
- christus perfectæ beatitudinis au-
tor 22. 79
- christ⁹ vnicus vitæ nostræ custos
73. 5
- christus exemplum fidelium 149.
29, 264. 28
- christus temperantiæ exemplum
114. 29, & 143. 34
- christus totius mundi iudex 125. 9,
& 243. 18, & 325. 32, & 388. 18
- christ⁹ feuerus iudex aduersus in-
credulos 55. 12
- christus ab infantia cruci subiect⁹
44. 16, & 45. 19
- christus quorsum à Patre missus
127. 8. Vide Christi officium
- christus cur circumcitus 35. 21
- christus arcano Dei consilio ad
mortem crucis destinatus 277.
47, & 344. 47, & 345. 53
- christus cur ante tricesimum æta-
tis suæ annu non baptizat⁹ 56. 16
- christus cur baptizari voluit 55. 13
- christus secundum animam nostra
causa proficere voluit 46. 40
- christus cur in desertum secessit
57. 17
- christus cur à Satana tentatus ib.
christus trib⁹ modis tentatus 59. 5
- chr. cur in deserto ieiunauit 57. 1
- christus cur ad annum tricesimū
vsque in vita priuata se conti-
nuerit 205. 55
- christus quietam in vno loco sta-
tionem non habuit 46. 24
- christus plus moræ in Galilæa tra-
xit quam alibi 183
- christus carnis infirmitati absque
vitio obnoxius 43. 13, & 58. 1,
& 277. 18
- christus humanis passionibus ob-
noxius 273. 41, & 277. 18
- christus se vltro morti subiecit 22.
9, & 229. 3 & 260. 18
- christus pauper vltro factus 271. 5
- christus cur crassos idiotas in A-
postolos primum selegit 67.
10, & 114. 9, & 142. 29
- christus cur fuga elabatur 153. 14
- christus cur litem inter duos fra-
tres dirimere noluit 179. 13
- christus didrachma pendere solui-
tus 246. 24
- christus quo consilio Petrum ad
mare miserit pro pendendo tri-
buto 247. 27
- christus cur dæmonum confessio-
nem repulerit 70. 34
- christus secessum in oratione qua-
siuit 87. 5
- christus in diuersos fines ad plebe-
loquutus 174. 35
- christ⁹ hominum hypocrisin per
Euangelium detegit 42. 35
- christus minimè otiosus dum la-
borant Apostoli 138. 1
- christus p⁹ tēporis ratione exter-
nis symbolis vs⁹ 70. 29 & 28. 32
- christus cur miracula ad tempus
silentio suppressa voluerit 153.
16, & 218. 36, & 222. 26
- christus per Euangelium quomo-
do nobis patefit 381. 27
- christus in cælo quærendus 383. 31
- christus bis vendentes & emen-
tes è templo eiecit 275. 12
- christus contemptim à Nazaræis
exceptus 64. 23
- christus quando Pascha cum di-
scipulis celebrauit 331. 17
- christus à reprobis maximo pro-
bronotatus 132. 25
- christus cur à falsis testibus accu-
satus tacuit 349. 62
- christus cur mortem horruerit
248. 51
- christus quid in morte timuerit
342. 39
- christus ideo passus vt mundum
Deo reconciliaret 260. 17
- christus vero dolore affectus
341. 37
- christus cur solenni ritu à terre-
no iudice damnatus 353. 1, &
360. 26
- christus à mortuis suscitatus 375
- cheill⁹ honorificè sepul⁹ 373. 59
- christus quomodo diem iudicii i-
gnorat 318. 35
- christus quando venire dicitur
132. 23
- christi corpus verè humanū 10. 31
- christi anima ignorantia subiecta
46. 40
- christi naturæ diæ 14. 43
- christi cognitio à Deo est 148. 27
- christi officium 26. 16, & 37. 6, &
41. 34, & 47. 49, & 114. 12, & 154.
18, & 163. 48, & 177. 36, & 178.
49, & 209. 34, & 267. 9, & 308. 5
- christi exinanitio 25. 3, & 31. 7, & 33.
12, & 46. 40, & 47. 51, & 105. 3, &
153. 14, & 258. 29 & 264. 28
- christi modestia 47. 46
- christi mansuetudo 56. 16, & 154. 18
- christi vitæ conditio 110. 20
- christi gratia & virtus æterna 20.
72, & 149. 29
- christi ieiunium, Euangelii sigil-
lum 57. 1
- christi tentationes quæ 257. 28
- christi paupertas 271. 5
- christi & ministrorū discrimen 54
- christi aspectus duplex 40. 30, &
163. 48, & 168. 16
- christi regnum spirituale 20. 71,
& 36. 1, & 38. 11, & 65. 13, & 246.
24, & 261. 22, & 272. 9, & 282. 42,
& 283. 43, & 356. 11
- christi regnum æternū 11. 33, & 223
16, & 282. 42, & 293. 44
- christi regni perfectio in fine mū-
di 325
- christi sacerdotium æternū 223. 16
- christi imperium in muta elemen-
ta 123. 26
- christi confessio præcipuus Dei
cultus 125. 32
- christi prima ad discipulos con-
cilio 73. 1
- christi populus quis 28. 21
- christi verba nõ topheficè vrgen-
da 84. 30, & 102. 16, & 110. 20
- chr. vox reprobis mortifera 208. 27
- christi vocis energia 68. 22, & 114.
9, & 120. 41, & 123. 26, & 25. 9,
& 383. 32
- christi & fidelium afflictiones
communes

communes	262.22	201.2, & 333.25	deus solus adorandus & colendus	60.10, & 290.36																																																																				
Christi obedientia	340.36	conscientiæ malæ stupor	333.25	deus cur iuraverit	20.73																																																																			
Christi studium omnibus professe	178.38	conscientiis laqueus non iniucien-	21.1.2, & 25.2.2, & 285.21	deus quibus misericors & propiti-	74.7																																																																			
Christi contemptus vnde	154.17, & 200.55	Consuetudo perperam pro lege	habita	18.59	deus semper verax	15.45, & 29.22																																																																		
Christi gratiæ cōtemptus	149.28	consuetudini veritas praponde-	rat	79.22	deus autor coniugii	250.6.7																																																																		
Christi dolor ex hominum ingrati-	219.2, & 275.12	tudine	219.2	deus duobus modis Patribus ap-	paruit	27.20																																																																		
Christi iracundia	152.8	consuetudini receptæ non nimis	tribuendum	116.39	deus semper sui similis	16.49																																																																		
Christi martyr quis cēsendus	75.22	Contemptus Euangelii vnde	146.16, & 147.25	Cōtentiones vitandæ	59.5, & 80.25	deus animum præcipuè intuetur	3.6, & 7.18, & 21.75, & 79.22, & 115.13, & 191.15, & 290.38, & 306.43																																																																	
Christi voluntas an vna & simplex fuerit	342.39	Continentia donum Dei speciale	251	Conuentus sacri non negligendi	244.20	deus suorum curam gerit	27.20, & 37.7, & 43.13, & 61.11, & 65.28, & 87.8, & 90.11, & 95.26, & 131.19, & 134.29, & 195.22, & 314.24, & 325.34																																																																	
Christi miraculorum finis	70.17	Conuersio patrum ad filios	6.17	conuersionis autor Deus	6.16. Vide Poenitentia	Cor pro mente	208.24, & 290.36																																																																	
Christi sessio ad Patris dexteram	293.44, & 350.64	cordis mundities virtutum omni-	um mater	74.8	Corbana quid	35.45	Corpus etiam cultui Dei conser-	uandum	61.10	Correctionis fraternæ tres gra-	242.35	correctionem repellere, extremū	malum	61.19	correctionum contēptus in mun-	do maximus	61.19, & 74.10	Crates Thebanus stulte sua in ma-	re proiecit	255.20	Credere quid	15.45	Vide Fides.	Crudelitas Deo abominabilis	192.21	Crux extra Christum maledicta	136.38	Curiolitas vitanda	2.1, & 10, & 35.25, & 56.16, & 63.19, 95.26, 96.29, 97.1, & 101.23, & 173.41, & 193.23, & 194.27, & 235.1.269, & 262.23, & 314.26, & 365.43, & 486.41	Cyri dictum	240.16	D	Dæmones Christum Dei Filium	confitentur	153.16	dæmones cur in porcos ingredi	optarunt, & id Christus cur	permiserit	125.31	dæmones sunt essentielles spiritus	ibidem	Dauid typus Christi	282.42, & 363.35	dauidis nomen ad Messiam trans-	latum	11.32	dauidis consilium in describendis	Sacerdotū ordinibus	3.5, & 4.9	Demolihenis locus	2.3	Denarius quid	259.1	Desertum pro aspera & monto-	sa regione	49.1	Deus vnus	287.37	deus solus bonus	254.17	de ^o cur cælestis pater dicitur	88.9	deus pater noster vult cognosci	56.17, & 88.9	deus quomodo in cælo	88.9						
Christi cura pro Ecclesia	71.13	Christi transformatio qualis	229.2	Christi mors renouatio mundifuit	323.50	Christi mors cur assumptio vocatur	248.51	Christi mors cur Baptismo confer-	tur	323.50	Christi in cælum ascensus vitæ no-	uæ complementum	383.31	Christi imitatio & exemplum	57.1, & 139.29, & 227.24, & 276.14	Christi secundus aduentus	270.27	Christo vni obediendum	396.6	Christum abnegare quàm noxium	335.32	Ciceronis locus	33.11	Circūcisio olim domi fiebat	18.58	Clauis regni cælorum quid signifi-	cent	224.19, & 297.13	Cleri Papalis arrogantia	52.9	cleri Papalis immunitas	246.24	Commune pro profano	214.19	Concilia nū errare possint	244.20	Concionatorum Papalium væfania	10.28	Concordia mutua commendatur	80.23. Vide Charitas	Cōcupiscentia peccatum est	81.28	Confessio Christi præcipuus Dei	cultus	135.32	confessio peccatorum vitilis &	necessaria	51.6, & 240.21	confessionem auricularem vnde	Papistæ eliciant	51.6, & 106.4, & 199.14, & 240.21	Coniugatorum ofñcium	251	Cōiugium purum & sanctū	39.22	coniugium pastoribus verbi licitum	8.23	coniugii hostis Satan	251	coniugii molestiæ	ibidem	Conscientiæ integritas necessaria	3.6, & 86.3	conscientiæ tranquillitas in Dei	cultu necessaria	21.73	conscientiæ trāquillitas, fidei fructus	178.50	conscientia mala, secura nunquā	37.7, & 201.2, & 204.24, & 376.11	conscientiæ malæ vis	125.29, &

dei dona sola fides in nobis sanctificat	199.19	dei verbum scommatibus & sublationibus obnoxium	191.14	doctrina particularis necessaria	52.7
dei donis non abutendum	189, & 190.10, & 269.13, & 332.48	dei verbum impunè contemni nò potest	64.24	doctrina personis accommodanda	52.7, & 53.12
dei exemplum quatenus imitandum	85.45	dei verbum quomodo excæcat	300.24	doctrinæ diffidium odium generat	248.52
dei fidem habere quid	277.21	deus verbum suum cur vult reprobis annuntiari	ibidem	doctrinæ contemptus, Spiritus lucem extinguit	19.67
dei foedus cum Patribus gratuitum	17.54, & 20.72, & 29.22	dei verbi efficacia	204.24. Vide Christi vocis energia	doctrinæ contemptus in mundo maximus	194.30
dei gloria quanti æstimanda	47.48, & 88.9	dei veritas hominum perfidia superior	29.22	doctrinæ omnes ad Dei verbum exigendæ	102.16
dei gloria miraculorum fructus	123.27	dei voluntas, summa iustitiæ regula	148.26, & 314.25	Donec quomodo sumitur	305.39
dei gratia libera	25.8	dei voluntas vna & simplex, quod ad ipsum spectat	89.10, & 305.37	Dormiendi verbum latè patet	119.39
dei gratia cum hominum malitia certat	200.58	dei voluntas bifariam nobis in Scriptura proponitur	ib.	Duodecim Apostolos cur Christus elegerit	127.1, & 257.28
dei gratia in Angelis & hominibus celebranda	16.48	dei voluntatem facere quid	203.21	Dulæ & latræ friuola distinctio	60.10
dei gratia præuenit nos	16.49, & 98.6, & 188.11, & 240.20, & 246.25, & 266.5	deo viuere quid	288.38	E	
dei erga suos indulgentia	8.20, & 13.36, & 20.73, & 90.11, & 118.18, & 159.33, & 181.2.6, & 240.20.22, & 246.25, & 373	deo affectu interdum tribuuntur	304.37	Ebrietas cauenda	203.6
dei iudicium arcanum	233.21	deo in dispensandis suis beneficiis lex minimè præscribenda	65.25	Ecclesia qualis à Christo reperta	5.16
dei laudes prædicandæ	33.13.14, & 42.38	deum iustificare qui dicatur	142.29	ecclesia ex ignobili turba constans	277.47
dei misericordia æterna	16.49	deum tentare quid	60.7, & 219.1	ecclesia in Petro minimè fundata	72.16
dei misericordia, poenitentiae fundamentum	49.2	Dies quomodo olim diuidebatur	259.1, & 351.25	ecclesia domus spiritualis Iacob	11.33
dei misericordiae agnitio, poenitentiae initium	154.17	dies Dominicus sabbatho Iudæico successit	63.16	ecclesia ager Domini	172
dei mysteria reuerenter excipienda	47.49, & 145.21, & 145.33	dies iudicii in singula momenta expectandus	317.56, & 319.37	ecclesia cur arcæ contetur	55.12
dei mysteriorum sensus ad reprobos non peruenit	167.11	dei natalis annua solennitas per se minimè mala	203.6	ecclesia laboriosis tentationibus obnoxia	311.14, & 315.102.15
de nomine sancti vocatur	16.49	Digitus Dei pro Spiritu	157.28	ecclesia variis imposturis obnoxia	102.15
dei nominis sanctificatio quid	89.9	Dilectio nò est venæ causa	178.47	ecclesia verbo Dei subiecta	282.42
dei opera non oscitanter consideranda	10.29, & 19.65, & 35.19, & 120.43, & 121.34, & 218.33	Discipuli à Christo vocati	66.18	ecclesia multis adhuc vitis laborat	172
dei potentia infinita	7.18	discipuli de primatu contendentes	255.1, & 263.24	ecclesia pro senioribus Ecclesiarum	242.16
dei potentia non tyrannica	17.52	discipulorum ignorantia	214.15, & 221.8	ecclesiarum veteris status	5.16, & 6.17, & 17.54, & 50.3, & 275.1
dei potentia medus vel adminiculis non adstricta	218.32	discipulorum stupor & locordia	208.24, & 218.33, & 269.12	ecclesiarum secundæ propagatio	127.1
dei potentia quomodo consideranda	13.37, & 52.9, & 145.21	discipuli 70. cur bini à Christo missi	144.1	ecclesiarum qualis conditio	20.71, & 71.13, & 177.47
dei præscientia quomodo consideranda	333.24	discipulorum Iohannis fociodia	139.3	ecclesia militia cum Satana	20.71, & 224.18
dei præsentia aliter pii, aliter impij afficiuntur	4.12, & 10.30, & 32.9, & 67.8, & 109.16	Diues in Deo quis	180.21	ecclesiarum titulo abutuntur Papiſtæ	53.9
dei promissiones interdum exceptionem admittunt	97.1	diuites à regno Dei non arcentur	75.24, & 94.24, & 193.25, & 256.23, & 267.9	ecclesiarum perfectio qualis	55.12
dei proprium, hominibus interdum tribuitur	242.15	diuitiæ per se non malæ	190.9	ecclesiarum iudicium minimè vanum	243.18
dei providentia erga singulas creaturas	95.26, & 134.29	diuitiæ beatum non faciunt	75.24	ecclesiam suam Deus ab impijs mirabiliter conseruat	37.7
dei providentia quomodo expendenda	17.52, & 30, & 89.9, & 95.26, & 122.23, & 131.19, & 134.29, & 180.15, & 196.7, & 247.24, & 339.36, & 354.5, & 355.10	diuortia cur olim permilla	249	electio gratuita	167.11
dei regnum quid	89.10	diuortij legitimi causæ	250.9	electio ex Dei voluntate	148.26
dei regni Satanæ interit	158.29	Donatistarum inanis gloriatio	75.22	electio sola origo & causa salutis	213.13
dei verbum sacramento annexum	50.3	Doctrina Prophetarum Legis nomine comprehensa	48	electio fons bonorum omnium	147.50
		doctrina salutis in diuersos fines hominibus profertur	167.11	electionis vis	147.25
		doctrina Euangelij quomodo cæcitatis causa	168.12	Electi pauci	188.11
		doctrina generalis necessaria	65.25	electi cur tritico conferuntur	55.12
		doctrina generalis ex particulari	47.49, & 64.25, & 76.13, & 86.1, & 109.13, & 115.13	electi extra periculum	20.71, & 213.13, & 314.23
		doctrinæ generalis verus vsus	13.37	electi soli illuminantur	168.14
				electi soli Dei mysteria percipiunt	167.11

- electi soli Dei Spiritu aguntur 168.14
- electi soli perseverant 170.20
- electorum perseverantia 143.35
- electorum & reproborum discrimen 4.12.13, & 8.20, & 13.38, & 19.69, & 32.10, & 55.12, & 73.5, & 91.12, & 95, & 109.16, & 136.39, & 141.15, & 147.25, & 161.44 & 193.23, & 208.27, & 227.24, & 243.18, & 256.25, & 258.29
- Eleemolyna boni odoris sacrificium 80.23
- Elephantiasis num iusta repudii causa 250.9
- Elias num verè in Christi transformatione apparuerit 229.3
- elias & Enoc ante Christi aduentum expectantur à Papistis 231.10
- cur Iohannes dictus Elias 141.14, & 201.2
- Elizabeth genus cur Lucas memorat 3.5
- elizabeth quomodo iusta & irreprehensibilis 3.6
- elizabeth cur post conceptum Iohannem se occultaverit 9.24
- elizabeth quomodo cognata Mariæ 3.5, & 13.36
- Epicurei gloriæ Dei contemptores 75.24
- Episcopi Papales non sunt pastores 63.18 & 388.19
- episcopi Papales frustra de Apostolorum successione gloriantur, 76.13, & 282.42, & 294.2, & 378.19, & 390.20
- episcopi Papales, canes muti 121.36
- Eremitarum superstitio 51.4
- Ergo particula interdum superflua 100.12
- Errores quomodo corrigendi 298.17
- Et, pro quia 14.16.42, & 240.16
- Euangelium, Legis est complementum 77.17
- euangelium sceptrum regni Christi 129.14
- euangelium à Matthæo Hebraicè minimè compositum 37.6
- euangelij cur igni cõfertur 322.49
- euangelium ordinem politicum non evertit 53.11
- euangelium quomodo dissidii causa 135.51
- euangelium non confert peccandi licentiam 149.29
- euangelium cur in multis hodie non fructificat 166.9, & 167.11
- euangelium iuxta carnem cõtemptibile 32.8
- euangelium regni ab effectu vocatur 121.35
- euangelium cur in orbe annuntiatum 310.14
- euangelium Nicodemi fabulosum 1.1
- euangelij auditorum species quatuor 170
- euangelij auditorum discretio vnde 166.9
- euangelij commendatio 63.18
- euangelij contemptus vnde multis obrepit 37.4, & 41.34, & 126.15, & 139.33, & 149.28, & 174
- euangelij contemptus non impunitus 129.14, & 164.41
- euangelij maxima dignitas 98.6, & 129.14, & 140.11
- euangelij doctrina noua non est 77.17
- euangelij doctrina quomodo civitatis causa 168.12
- euangelij doctrinam cur plerique sepultam optarent 126.15
- euangelij finis 127.8, & 135.51.35
- euangelij hostes lupis similes 130.16
- euangelij initium in Iohannis prædicatione propriè statuitur 48
- euangelij lux hypocrisin denudat, 41.35
- euangelij maiestas supra Legem 140.11
- euangelij odium vnde 41.34
- euangelij partes duæ 58.2
- euangelij persecutores iudicium Dei non effugient 129.15
- euangelij prædicatio cur vanno confertur 55.12
- euangelij prædicatio sationi similis 308.4
- euangelij prædicationis scopus 63.18
- euangelij summa 62.14
- euangelij victoria 133.26
- Euangelistæ cur à Christi infantia ad annum eius tricesimum transeant 48
- euangelistæ in texenda temporum ferie parum cur. osi 66.18, & 162.19, & 182, & 184.41, & 263.24, & 265.27, & 267.12, & 274, & 305.53
- euangelistarum doctrinæ certitudo 35.1
- Eunuchorum tria genera 251.12
- Excõmunicatio in Ecclesia Christi quàm vtilis 242.16
- excõmunicatio Papalis ni metuenda 74.12
- Exempla Patrum quatenus imitanda 5.15, & 28.54.55
- Exhortationes necessariæ 34.15
- exhortationum vsus in Ecclesia 188.23
- Exorcistæ vulgares apud Iudæos 175.27
- exorcistæ quales in Papatu creatur ibidem
- F
- Facere voluntatem Patris quid 103.21, & 163.48
- Fatum Stoicorum evertitur 134.29
- Fermenti nomen variè sumitur 260, & 220.6, & 221.12
- Festinatio nimia cauenda 108.28
- Ficus cur à Christo maledicta 277.18
- Fides ex auditu 6.16, & 162.27, & 215.22
- fides voluntaria est 188.23
- fides donum Dei 67.10 & 147.25, & 155, & 193.27, & 223.17, & 233.22
- fides vniuersalis & specialis 7.18
- fides particularis necessaria 33.11, & 67.10, & 216.25, & 225.19
- fides temporalis 170.20, & 198.13
- fides sola iustificat 160.37, & 265.52
- fides quidvis à Deo impetrat 120.29, & 216.28, & 233.23, & 277.21
- fides à bonis operibus separari nõ potest 188.11
- fides imperfecta etiam à Deo non reicitur 118.18.20, & 171.23, & 233.24
- fides timori nõ semper repugnat 123.25
- fides salutis nostræ causa 170.19
- fides nostra in cælo fundata 10.31
- fides cum æterna Dei prædestinatione connecta 148.27
- fides sola dona Dei in nobis sanctificat 199.19
- fides aliena quatenus aliis proficit 112.2
- fides Patrum & nostra eadem 108.11
- fides piorum tentationibus exercetur 58.1
- fides iustorum est prudentia 6.17
- fides Papistarum implicita 235.22
- fides Centurionis 107.5
- fides mulieris Chananeæ à Christo laudatur 216.28
- fidei natura 7.18, & 139.3, & 141.12, & 277.21
- fidei primum fundamentum 233.22
- fidei examen in precibus continetur 277.21
- fidei analogia in iudicandis pfeudoproph. dominari debet 102.16
- fidei obedientia 13.38
- fidei gradus 171.23, & 266
- fidei infirmitas in sanctis 7.18
- fidei confirmatio necessaria 40.33
- fidei & opinionis discrimen 118.20
- fidei & verbi relatio 15.45
- fidei fructus conscientiæ tranquillitas 178.50
- fidem nemo proprio acumine consequitur 147.25
- fidem dubitationi permiscetur Papistæ 277.21
- fidem Dei habere quid ibidem
- fidei remissionem peccatorum contequimur 118.22
- Fideles, Dei templa 223.18
- fideles manu Dei plantati 213.13
- fideles quomodo filii Dei 11.32
- fideles fratres Christi 163.48
- fideles, filii lucis 76.14, & 190.8
- fideles sal aliis esse debent 76.50
- fideles quomodo hæredes munitur di 73.5

I N D E X.

- fideles cur pusilli dicantur 138.41,
 & 139.3
 fideles cur improborum calum-
 nis expositi 77.17
 fideles quomodo iusti corā Deo
 21.77
 fidelium conditio in mundo con-
 temptibilis & misera 61.11, &
 74.10, & 110.19, & 227.24, & 309
 9, & 325.32, & 341, & 357.12
 fidelium gaudium 15.46, & 32.10,
 & 316.28
 fidelium gloria post hanc vitam
 295.25
 fidelium sancta gloriatio 329.10
 fidelium felicitas 74.10, & 93.21
 fidelium militia 74.10, & 161.43,
 & 123.18, & 337.31
 fidelium obedientia imperfecta
 94.24
 fidelium preces interdum perple-
 xæ 341.39
 fidelium paucitas 100.13, & 121.
 37, & 149.28, & 188.11
 fidelium paucitas cur messi copi-
 osæ confertur 121.37
 fidelium in hac vita qualis perfe-
 ctio 86.48, & 159.33
 fidelium pugna cum Satana 74.
 10, & 337.31
 fidelium certa victoria 131.22,
 & 136.38
 fidelium vita negotiationi similis
 269.20
 fidelium vitæ scopus 179.42
 fidelium zelus 219.2
 fidelium & infidelium discrimen,
 Vide Electorum & reprob-
 orum discrimen.
 Filii Abrahæ duplices 16.49, &
 17.55, & 108.12, & 164.39, & 193.
 23, & 267.9
 filii regni, pro Iudæis 109.12
 filii sponsi, pro coniuvis nuptiali-
 bus 116.15
 Fœcunditas ex Dei benedictione
 9.25
 Fœlicitas omnis ab amore Dei
 10.28
 fœlicitas vera ex fide 15.45
 fœlicitas vera à Christo pendet
 68.23
 fœlicitas summa in solo Christo
 22.79
 fœlicitas summa in cælo 53.21
 fœlicitatis fidelium & Stoicorum
 discrimen 74.10
 Fortunæ mundus minimè subie-
 ctus 134.29

G

 Gabriel quid sonat 8.19
 Gadareni auari & ingrati 126.15
 Galilæa gentium quæ 65.13
 Gaudium solidum ex Dei fauore
 15.46
 gaudium fidelium 15.46, & 32.10
 Gehennæ nomen vnde deductum
 79.22
 gehennæ nomen ad inferos tran-
 latum 132.25
 Genealogia Christi describitur
 22. & 23
 genealogiæ Christi narrationis di-
 scrimen quadruplex 24
 Gentium vocatio 17.55, & 32.10,
 & 36.1, & 40.31, & 102.29, &
 108.10, & 154.18, & 155.20, &
 288.9, & 215, & 275.13, & 330.13,
 & 384.47, & 388.19
 Gladii vim perperam Anabapti-
 stæ arcent ab Ecclesia 346.52
 Gloria Dei, Vide Dei gloria
 gloria fidelium 153.25
 Gratia pro Dei favore 10.28
 gratia Dei, Vide Dei gratia
 gratiam muenire quid 10.30
 gratiarum actio piis omnibus ne-
 cessaria 9.25, & 15.46, & 18.64, &
 33.14, & 106.4, & 206.19, & 334.26
 Gratiitudinis exemplū 114.9, & 166
 Grex christi pusillus 96.32

H

 Hæreditatem inter fratres diui-
 dendam negant Anabap. 179.13
 Hæreticorum natura 287.23
 Heluidii error confutatur 30.25,
 & 200.55
 Herodes templum magnificè ex-
 truxit 307.1
 herodes Antipatri filius 3.5
 herodes Antipas 183.32, & 356.4
 herodes spiritus vertiginis corre-
 ptus, Deum impetit 37.7
 herodes adulterinus Legis profes-
 sor 220.5
 herodis astutia ibidem
 herodis feruitia 51.16
 herodis ambitio 204.26
 herodis fermentum quid 220.6
 Herodiani qui 284
 Herodias cur Ioannis mortem o-
 ptauerit 204.24
 herodiadis exilium 204.28
 Hieronymi dictum de legis im-
 possibilitate 256.26
 Hierosolyma quomodo sancta
 82.35, & 371.52
 hierosolyma latronum cauerna
 183.32
 Homo tutela Dei destitutus, mi-
 serum animal 125.9
 hominis conditio extra Christum
 misera 20.71, & 28.21, & 32.10,
 & 40.32, & 62.14, & 63.18, & 65.
 13, & 126.38, & 148.18, & 161.43,
 & 248.24, & 216.26, & 223.17, &
 253.14
 hominis conuersio opus Dei est
 5.16
 hominis passiones per se non vi-
 tiosæ 152.8
 homini interdum tribuitur quod
 Dei proprium est 16.16, & 54,
 & 212.9, & 242.15
 hominem vel bonum vel malum
 esse necesse est 159.33
 hominum naturæ corruptio 39.22
 hominum infirmitati quomodo
 succurrendum 256.26
 Homicidium à Deo prohibitum
 346.52
 Honor parentibus debitus, Vide
 Pietas erga parentes
 Horatii locus 191.14
 Hospitalitas Marthæ in quo vitio-
 sa 179.42
 Humilitas quid 236.2
 humilitas cominendatur 197.13
 humilitas pro vili & abiecta con-
 ditione 15.48
 humilitas Christi, Vide Christi
 exinanitio
 ὄπισθεν, pro cæremoniis 3.6
 Hypocrisis ex secunda tabula de-
 tegitur 290.29
 hypocrisis luce Euangelii denu-
 datur 41.35
 hypocrisis semper ambitiosa 87.5
 hypocrisis impostorum non sem-
 per latet 102.16
 hypocrisis, pro ficta & fucosa sa-
 pientiæ specie 210.6
 hypocrisis damnatur 21.75, & 52.
 7, & 55.12, & 94.24, & 98.3, &
 212.7, & 254.20, & 300.24, 25.27
 Hypocritæ huiusmodi 86.2
 hypocritæ ad Christi tribunal ci-
 tandi 103.22
 hypocritæ cur Christum respu-
 unt 149.28
 hypocritæ magni cæremoniariū
 obseruatores 3.6, & 53.11, &
 184.39, & 212.7
 hypocritæ peccata sua extenuant
 98.3
 hypocritæ frustra Deum sibi pa-
 trem esse gloriantur 16.49
 hypocritæ pterui & superbi 177.
 36, & 178.49, & 220.57, & 279
 hypocritæ alios oēs spernit 279
 hypocritæ rebus externis addicti
 150.1
 hypocritæ bonis permixti 245.18,
 & 259
 hypocritæ quomodo tractandi
 52.7, & 142.31, & 159.34, & 164.
 39, & 191.15, & 233.17, & 275.13,
 & 302.33
 hypocritæ ex Ecclesia eiiciendi
 104.22, & 173.41, & 176.47, &
 213.13
 hypocritarum variæ species 86.2
 hypocritarum morbus 98.3, & 114.
 12, & 299, & 300.24
 hypocritarum sopita conscientia
 220.57
 hypocritarum mores & ingeniū
 150.1, & 152.9, & 182.14, & 219.
 2, & 275.1, & 354.5
 hypocritarum inanis sustentatio
 16.49, & 277.18
 hypocritarum securitas 2.7, & 107.5
 hypocritarum poena & exitium
 161.43, & 277.18

- I
 Iacob patriarchæ prophetia exponitur 3.5
 Iactantia fatanica, sibi sapere 227.23
 Ieiunium quando Deo probatur 42.37, & 92
 ieiunium triduanum quomodo intelligendum 218.32
 ieiunii Christi & Papistici discrimen 57.1
 ieiunii finis 234.21
 ieiunii causa cum Christo expostulant Ioannis discipuli 116.14
 ieiunii quadragesimalis stultia institutio 57.1
 Iesus cur sic nominatus 10.31, & 28.21, & 35.21
 Ignavia fugienda, Vide Socordia excutienda
 Ignis cur Spiritus vocatur 55.11
 ignis æternus qualis 55.12, & 173.41, & 327.41
 igne saliri quid 76.49
 Ignorantia qualis Christo tribuitur 46.40, & 277.18, & 317.36
 ignorantia prætextus non excusat 322.47
 Immortalitas animæ 286.23
 immortalitatis perfecta gloria ad diæ redemptiois differtur 192.22
 Impietas cæca 121.34
 impii cur offencula dicantur 173.41
 impii sibi scandala accerfunt ne Christum sequantur 200.54
 impii ad Dei tribunal citandi 104.22, & 294.1
 impii ad Dei conspectum contremiscunt 125.29
 impii libenter Dei conspectum effugerent 126.15
 impii inexcusabiles 34.17, & 130.17, & 142.33, & 164.39, & 175.34, & 333.25
 impii quid excusando proficiunt 333.25
 impii deteriores redduntur Euangeliæ doctrina 183.32
 impii prosperitate abutuntur 75.24
 impii, licet inuiti, Dei providentiæ feruiunt 333.24, & 347.56
 impii inter se concordés ad opprimendam Dei veritatem 41.34, & 153.14, & 284, & 339, & 357.12
 impiorum natura pertinax 187.4, & 283.45
 impiorum multitudo 100.13
 impiorum fugienda consortia 242.16
 impiorum cõscientia mala 278.25
 impiorum consilia euertuntur à Domino 37.7
 impiorum conatus in diuersum finem sæpe couertuntur 285.22
 impiorum poena horribilis 322.48, & 333.24
 impiorum poena cur differtur 181.6
 impiorum poenæ cur prædicta 307.2
 impiorum interitus 52.9, & 55.11, & 164.41, & 188.7, & 193.26, & 213.13, & 214.14
 impiorum cruciat⁹ perpetui 193.26
 Incredulitas quàm detestabilis 33.13
 incredulitas in Deum blasphema 142.29
 incredulitas quodammodo impendit Dei liberalitatem 109.13, & 119.36
 Infantibus fides aliena prodest 112.2
 Infidelitas sollicitudinis immodicæ mater 55.26
 Infirmorum habenda ratio 237.10, & 242.15
 infirmorum & improborum discrimen 154.19, & 214.14
 Ingratitudo damnatur 2.1, & 17.52, & 18.65, & 20.73, & 22.79, & 32.10, & 33.13, & 35.20, & 36.2, & 40.30, & 67.5, & 74.7, & 97.1, & 106.4, & 157.28, & 163.48, & 194, & 299.19, & 207.20, & 240.22
 ingratitude Iudæorum, Vide Iudæorum ingratitude
 Inimici diligendi 85.44
 Inuidia fugienda 14.43, & 141.28
 Ioas quomodo Ochoziæ filius 25
 Iohannes cur sic nominatus 3.13
 iohannes ad rem magnam & insolitam destinatus 4.15
 iohannes cur à Christo laudatur ibidem
 iohannes cur abstemius ibidem
 iohannes Christi apparitor 21.76
 iohannes quoto ætatis suæ anno in publicum prodierit 49.1
 iohannes ad quid missus 278.25
 iohannes pro fantastico habitus 142.33
 iohannes cur veteribus Prophetis præfertur 140.11
 iohannes quomodo Spiritum sanctum viderit 56.16
 iohannes quomodo discipulos suos orare docuerit 88.1
 iohannes quomodo inferior ministro in regno cælorum 78.19
 iohannes cur Elias dictus 141.14, & 201.2
 iohannes cur in vincula coniect⁹ 202
 iohannes quo consilio suos ad Christum miserit 138.2
 iohannes non diu doctoris officio functus 49.1
 iohannis vocatio 49.1
 iohannis munus 6.17
 iohannis Baptismus, pro toto eius ministerio 278.25
 iohannis & Christi discrimen 11.32, & 142.33
 iohannis disciplina austerior quàm Christi 116.14
 iohannis discipuli morosi ibid.
 iohannis constantia 52.7, & 61.19, & 20.2
 iohannis modestia 56.14
 iohannis mors 204.28
 iohannis sepultura 204.29
 iohannem cur Christus populo commendat 5.15, & 140.7
 Ionæ signum 164.39
 Ioseph filius Iacob, figura Christi 45.23
 ioseph vir Mariæ impropriè pater Christi dicitur 46.41
 ioseph inopia 31.7, & 39.24
 iosephi locus 44.16, & 49.1.2, & 164.42, & 202, & 204.26, & 248.52, & 307.1
 iosephi error 254.18
 Ira pro Dei iudicio 52.7
 ira iusta & sancta 152.8
 Irenæi locus 46.40
 Iudas cur à Christo in Apostolum selectus 71.13
 Iudæ defectio fidem Ecclesiæ potius cõfirmavit quàm concussit ibidem
 iudæ poenitentia qualis 353.3
 iudæa tẽpore Christi multis corruptelis referta 119.52
 Iudæi in Ecclesia primogeniti 127.6
 iudæi cur Scripturam non intelligant 20.70
 iudæi malignè Scripturam deprauant 28.22
 iudæi increduli ab Ecclesia reiecti 102.30
 iudæi inexcusabiles 142.33
 iudæorum & Gentium æqualitas 40.32
 iudæorum & Gentium discrimen 40.31
 iudæorum vana gloriatio 26.6, & 52.9, & 101.28, & 182.15
 iudæorum arrogantia retunditur 302.34
 iudæorum ignauia 38.9
 iudæorum ingratitude 42.15, & 36.3, & 38.9, & 61.4, & 64.25, & 164.39, & 187.2, & 209.36, & 215, & 216.26, & 232
 iudæorum obstinatio 302.30
 iudæorum peruicacia velut hæreditaria 164.39
 iudæorum prærogatiua 40.32, & 187.2, & 127.5.6, & 216.26
 iudæorum misera seruitus 246.24
 iudæorum stupor 107.5, & 368.45, & 374.63
 Iudicare pro Curiosè inquirere in aliena facta 97.1
 iudicare licet ex Dei verbo ibid.
 iudicadi verbum latè patet 164.42
 iudicandi temeritas damnatur 97.1, & 181.2, & 329.8
 Iudiciu ex cæli intuitu licitum 219.2
 β. iiii.

Iuliani calumniæ aduersus Euan- gelium	83.39	tum	8.23	cè non composuit	37.6
Iurisdictio duplex	340.38	Locis quâturn tribuendum	304.37	matthæus Græcè Euangelium	10. ibidem
Iurisiurandi religio	204.26	Loquacitas scurrilis damnatur	160.36	matthæus à telonio ad Apostola-	
Iustificandi verbu latè patet	160.37	Lucas cur Euangelii historiam à		tum vocatus	114.29
iustificare deû qui dicantur	142.29	Iohanne Baptista orditur	2.3	matthæi in describèda Christi ge-	
iustificari quid propriè	197.14	lucas cur Christi genus à Nathan		nealog a consilium	25
iustificaciones à præceptis differit	3.6	deducat	24	Merces non nisi ex mero Dei be-	
Iustitia pro Legis obseruatione	55.13	Lumen pro ratione	194.23	neplacito promittitur	194
iustitia Legis	254.17	Lunatici qui	68.23, & 32.17	merces quomodo bonis operib ⁹	
iustitia fidei	ibidem	Macrobbi locus	4.16	promittitur	228.27, & 315.34
iustitia in Lege traditur	3.6	Magi pro astrologis & philolo-		merces quo sensu ieiuniis pro-	
iustitia in legis obseruatione	254.17	phis	36.1	missa	92
iustitia in peccatorum remissione		magi quomodo ad Christum ven-		merces gratuito offertur	259.1
sita	21.77	nire inducti	ibidem	mercedis nomen quomodo intel-	
iustitia non nisi magno certamine		Magorum dona quid significant		legendum	87.5
in mundo constituitur	135.20	38.11		mercedis nomine cur vtiur Scri-	
iustitia pro spirituali vitæ nouitate	96.33	magos tres ad Christum venisse		ptura	195
Iusti qui censendi	3.6	fixerunt Papistæ	36.1	mercedis nomine Papistæ abu-	
iustorum prudentia fides est	6.17	Magister vnus christus	139.2	tuntur	326.34
L		Magistratus p ^o officium	188.23	mercedem iusti accipere quid	
Latriæ & dulciæ friuola distinctio	60.10	magistratum arcent Anabapustæ		338.41	
Latronis fides magna	366.40	ab Ecclesia	263.25	Mercenarij sacrum docendi mu-	
Lex cur in duas tabulas distincta	290.36	Malachias ex legitimis Prophetis		nus corrumpunt	12.88
lex perfectam iustitiam continet	79.21, & 81.31	vlтимus	48	Meritum de congruo	255.21
lex rectè viuendi regulam com-		Maledictionum quas Scriptura		meritum de condigno, diaboli-	
plectitur	289.26	continet, vsus duplex	75.24	cum commentum	195
lex etiam Prophetarum doctrinâ		Mancipiorum conditio	194	meriti assertores	160.37, & 190.
comprehendit	48	Mandata minima quæ	78.19	9, & 269.15, & 326.34	
lex homini impossibilis	256.26	Manichæi delirium de Christi cor-		meritum humanum tollitur	21.
lex cur onus graue dicitur	295.4	pore	10.31	77, & 26.6, & 65.25, & 85.45, &	
lex & Prophetæ, pro Veteri tes-		manichæorum duo principia	172	91.13, & 96.34, & 128.8, & 167.11,	
tamento	193.27	Mansuetudo commendatur	80.	& 277.41, & 194, & 195.10, &	
lex & Prophetæ pro præceptis se-		25, & 242.15		226.10, & 298.1	
cundæ tabulæ	100.12	mansuetudine quando Pastorib ⁹		Messia aduentum duplicem Rab-	
legis iustitia	254.17	vtendum	154.19	bini fingunt	231.10
legis abrogatio in Iohannis præ-		Manuum impositionis vsus	218.	Militia quatenus Christianis per-	
dicacione statuitur	48	32, & 252		missa	53.12
legis summa	3.6	Marcionis delirium de Christi		militia fidelium	74.10, & 161.43
legis finis est hominis, abnegatio	254.20	corpore	10.31	& 224.18, & 337.31	
legis & Euangelii cõsensus	77.17	Maria virgo quomodo cognata		Minimus in regno cælorum quo	
legis & Euangelii discrimen	9.23,	Elizabeth	13.36	sensu Ioanne maior	78.19
& 57.15, & 48, & 141.16		maria cur ad Elizabeth venerit		Minister verbi, Vide Pastor	
legis infirmitas ex carne nostra	79.21	maria quomodo mater Domini	14.43	ministerij verbi commendatio	6.
legis veritate nihil in orbe firmi ⁹	78.18	maria quare beata	15.48	16, & 7.19, & 15.45, & 34.15.17,	
Libell ⁹ repudij cur olim permis-		maria in Scripturæ doctrina pro-		& 146.16, & 147.25, & 162.27	
sus	81.31	bè exercitata	17.54	Miracula à verbo non separanda	127.1
Liber pro catalogo	25.1	maria genus ex Dauide	24	miracula Papistarum	314.23
Librariorum incuria	26.6	maria gratitudo	15.46	miraculorum auuiditas	106.44
Liberum arbitriû euertitur	159.33	maria perpetua virginitas	30.25	miraculorum Christi finis	70.17
liberi arbitrii assertores & patro-		maria inopia	39.24	miraculorum fructus, Dei gloria	123.27
ni 93.22, & 159.33, & 291.30, &		maria summa foelicitas	162.27	miraculorum fructus	155.23 &
304.37		maria pietas & modestia	162.19	182.12, & 218.37, & 314.23	
Liberalitas commendatur	84.42.	maria importunitas	163.48	miraculorum vsus legitimus	127.
35, & 92.19, & 255.20		maria quæ laus à Papistis tribua-		1, & 389.7, & 393.20	
Lingua character mentis	103.16,	tur	162.27	misericordia fidelib ⁹ , p ^o missa	74.7
& 160.34		mariam nubere cur Deus volue-		misericordia commendatur	74.
lingua vitulæta quàm noxia	329.8	rit	27.19	7, & 115.13, & 151.7, & 245.21	
Liturgia pro functione Sacerdo-		Marthæ hospitalitas in quo vitio-		Missæ horrenda abominatio	34.26
		sa	178.42	Modestia Christianis necessaria	259.8
		Martyrum christi constantia	131.	Monachi ex Dei præceptis cõsilia	
		19, & 138.28		fecerunt	85.44. monachi qualè
		martyrum Christi & scelerato-		perfectiois statum sibi fingat	
		rum discrimen	74.10	255.20. monachi ex impuris ho-	
		Matthæus Euangelium Hebrai-		minibus, diabolici facti	298.15
				monachorum	

- monachorum vitā qualis 179.38,
& 298.15
- monachorum inanis iactantia 257
- monachorum superstitione 51.4
- Monothelitarū hæretici 342.39
- Morositas damnatur 245.21
- Mors non timēda 133.28, & 137.39
- mortuis nō sit cura viuorū 193.27
- Moses quomodo in Christi trans-
formatione apparuerit 229.3
- mosi num fas fuerit diuortii per-
mittere 250.7
- משלים pro grauibus sententiis
174.35
- Mulieres ad superstitionem pro-
pensæ 398.15
- mulieris Chananæ fides vnde
concepta 215.22
- mulierum sequentium Christum
gratitudo 166
- Multi pro pluribus 354.28
- multitudini non semper inharēn-
dum 308.5
- Mundus satanæ fallaciis vltro ad-
dictus 2.1
- mundus dei arbitrio subiectus
134.29
- mundus ad incitāda sua vitia sem-
per propensus 119.52
- mundus scandala sibi fabricat ne
Christum sequatur 139.6
- mundus pro incredulis sumptus
237.7
- mundus pro ecclesia interdum
accipitur 172
- mundi princeps Satan 157.29
- mundi sapientia coram Deo ma-
ledicta 6.17
- mundi peruersa prudentia ibid.
- mundi peruersum iudicium de
Dei operibus 9.24
- mundi ingratitude notatur 2.1
& 32.10, & 74.7, & 98.1, & 185.
3, & 202
- mundi conuersio minimè expe-
ctanda 316.30
- mundi cōtemptus piis necessariis
93.21, & 175, & 187.4, & 227.26
- N
- Nāin vrbs qualis 109.11
- Naturæ humanæ corruptio &
prauitas 28.21, & 39.22, & 135.51
- naturæ duæ in Christo 318.36
- Nazaræi etymon 45.23
- nazaræorum malitia 200.53
- nazaræorum ingratitude 64.24,
& 200.53
- Necromātia vnde fluxerit 194.10
- נבדו cur Reges & Principes di-
cti 263.25
- Nicodemi fabulosum Euangeliū
11
- Nomen Iesu honorificum 10.31
- nomen Dei sanctum 16.49
- nominis Dei sanctificatio quid
89.9
- nomina scripta esse in cælo quid
147.20.
- nomina in die circuncisionis infan-
tibus imponebantur 35.21
- nomina quomodo paruulis impo-
nenda 18.59
- Nota vniuersalis non semper vni-
uersaliter sumitur 68.23
- Numerus septenarius indefinitè
sumptus 161.45
- numerus duodenarius quid signi-
ficet 127.1
- numerus pluralis pro singulari
180.20
- O
- Obedientia, principium & caput
cultus Dei 106.4, & 210.1
- obedientia victimis potior 254.
17, & 212.9
- obediētia piorū imperfecta 94.24
- obediētia Papistarum præuati-
catix 221.12
- obediētia commendatur 34.15,
& 35.21, & 39.23, & 43.13, & 47.
51, & 56.14 & 68.22, & 114.9 &
123.25, & 206.16, & 207.22, & 266
5, & 296.6, & 332.19
- Occasione vtendum 101.25, &
193.27, & 324.9
- Oculus simplex pro minimè vitio
so 93.22
- Oleum quorsum ægrotis adhibe-
bant Apostoli 138.12
- oleum Papistarum putidum ibid.
- Opinio quid à fide differat 118.20
- opinio præsumpta tenebras indu-
cit 235.22
- Opera bona quomodo faciēda
16.2
- opera bona à Deo sunt 77.16
- opera bona à fide non separantur
188.11
- opera bona fructus sunt pœniten-
tiæ 52.8
- opera supererogationis Papistarū
197.10
- operum iustitiæ assertores 4.6
- operum bonorum finis, Dei glo-
ria 76.16
- Origenis figmentum de Mariæ
virginitate 10.26
- Orare licet in omni loco 273.13
- orandi vcratio 87.5, & 88.9, &
99.10, & 105.2, & 265.32
- oratio cur nobis necessaria 87.8
- oratio Dominica sex petitionibus
comprehensa 88.9
- oratio sine fide inutilis & lusoria
99.7
- oratio fiduciam requirit 88.9, &
99.7
- orationis Dominicæ partes inter
se affines 88.9
- orationis fidelium finis 87.8
- orationes publicæ Christo acce-
ptæ 244.19
- orationes longæ non simpliciter
damnandæ 297.14
- Ordo non semper in sacris literis
seruatus 6.17, & 15.46, & 66.18,
& 90.11, & 91.12, & 254.18
- ordo in precibus quis tenendus
112.2
- ordo politicus per Euangelium
minimè eueritus 53.11, & 246.
24, & 285.21
- Orum fugiendum 174.26
- P
- Panis pro omni genere alimenti
90.11
- panis quotidianus quomodo no-
ster ibid.
- panis sacræ Coenæ quomodo vo-
catur Christi corpus 56.16
- Papa præcepta Dei secutè con-
temnit 2123
- papa non est Ecclesiæ Christi ca-
put 315.28
- papa Scripturæ sacræ lectionem
ferro & igni ardet à templis
63.16
- papa successor Petri non est 388.
19, & 390.20
- papa cum eius clero grauiter ob-
iurgandus 52.7
- papæ sedes qualis 304.37
- papæ figmenta cum Euangelio
conciliari nequeunt 21.6
- papæ confessio auricularis 240.
21
- papæ adulatores mercenarii 304.
37
- papæ & suorum latrocinium
180.13
- papæ tyrannis maxima 8.23, &
75.11, & 180.13, & 210.1, &
224.19, & 243.18, & 297.13, &
336.27, & 398.20
- papæ sacrifici carnifices 9.23
- papalis clerus quomodo tractā-
dus 295.2, & 302.53
- Papistæ fidem dubitationi per-
miserunt 277.21
- papistæ sceleratè verbum à mira-
culis separant 127.1
- papistæ Scripturarum depraua-
tores 80.25
- papistarum simiarū simiæ 157.27
- papistæ ligna petunt 219.1
- papistæ concupiscentiam pecca-
tum esse negant 81.28
- Pacis nomine abutuntur 6.17
- papistæ confessionem auricula-
rem vnde eliciant 106.4, &
194.14
- papistæ vnde purgatorium fabri-
cavit 80.25, & 159.32, & 246.
31
- papistæ vnde colligant mortuo-
rum intercessionem 190.9, &
194.27, & 215.23
- papistæ vnde meritum astruant
69.15
- papistæ vnde Petri primatum
colligant 246.24
- papistæ fundatam in Petro Eccle-
siam vnde eliciant 77.16
- papistæ audaces Christi contem-
p. v.

- ptores 305.39
 papistæ coelibatum statum fingūt
 angelicum 252.12
 papistæ natali die Iohannis abutuntur 5.14
 papistæ concilia errare posse negant 244.20
 papistæ Deum sibi astringere volunt 254.17
 papistæ cur tres magos ad Christum venisse finxerunt 36.1
 papistæ negant Ecclesiam errare posse 5.16
 papistæ Christum honore spoliāt 252.13
 papistæ angelica salutatione abutuntur 10.28
 papistæ Virgini tradūt imperium in Christum 16. 48. in eam contumeliosi ibid.
 papistæ quo honore Virginem afficiant 162.27
 papistæ Eliam & Enoc ante Christi aduentum frustra expectāt 231.10
 papistarum calumniæ in veros Christi ministros 103.16. Eorum pudenda ineptia 246.24
 papistarum inscitia in victionis sacramento 118.12
 papistarum loquacitas, præcipua illis est orationis virtus 87.7
 papistarum maledicta obediētia 221.12
 papistarum inanes satisfactioes 184.41, & 264.28
 papistarum dira tyrannis 149.29
 Particula vniuersalis non semper vniuersaliter sumitur 68.23, & 149.28
 Pastor sincerus & fidelis quis 128.8, & 230.53, & 384.16
 pastor quomodo homines conuertere dicitur 6.16
 pastores lux mundi 76.14
 pastores quomodo patres sunt fidelium 296.9
 pastores calumniis obnoxii 267.7
 pastores quomodo peccata remittant 113.6
 pastores ad Christum omnes mittere debent 139.2
 pastores quomodo Dei cooperatores 390.20
 pastores Euangelici quomodo Iohanne Baptista maiores 141.1
 pastores impii acriter obiurgandi 294.1
 pastores papistici, canes muti 121.36
 pastorum ambitio, maxima Ecclesie pestis 75.24, & 295.5
 pastorum constantia 52.7, & 61.19, & 256.26
 pastorum dignitas 146.16. Militia 137.28
 pastorum cruciatus ex verbi contemptu 129.14
 pastorum auaritia damnatur 298.16
 pastorum opera non inanis, tametsi multi maneant increduli 130.17, & 146.18, & 168.14, & 213.13
 pastorum prudentia 176.51
 pastorum legitima vocatio 49.2, & 101.37
 pastorum zelus 219.2. Eorum habenda ratio 128.8. & 137.40, & 44.2
 pastorum munus 52.7, & 61.19, & 68.22, & 70.18, & 76.13, & 149.2, & 78.19, & 98.6, & 136.35, & 139.2, & 154.19, & 178.14, & 172.39, & 174.26, & 191.15, & 202. & 203, & 230.5, & 238.12, & 256.26, & 281.33, & 297. & 322. 45. 47, & 323.49
 pastoribus quatenus obediendum 294.2
 Pati propter iustitiã quid 74.10
 Patientia fidelium quid 227.24
 patientia ex fide & timore Dei nascitur 193.25
 patientia piis necessaria 733, & 83.40.30, & 87.4. & 262.22, & 310.19, & 312.15, & 323. & 326.34.
 Paties non nisi Christo mediatore freti, Deum inuocarunt 11.32. Sola Christi gratia à peccati iugo crepti 19.68
 patres quid à nobis differant 169.24, & 192.22
 patrum fides & nostra eadẽ 108.11, & 169.24
 patrum stulta imitatio 6.15, & 248.54
 Pauperes spiritu qui 73.3, & 139.3
 Pax pro statu foelici 129.12
 pax apud Deum quærenda 4.13
 pax extra Deum maledicta 6.17
 pax piis offertur ex mera Dei gratia 33.14
 pax fidelibus per Christum datur ibid.
 pax colenda 74.9
 pacis nomen latè pater 273.42
 pacis nomine non abutendum 6.17
 Peccandi licentia ex Euangelio non arripienda 142.29
 Peccatores pro sceleratis 86.46, & 114.29, & 177.37
 Peccatum à papistis extenuatur 81.28
 peccatum irremissibile quid 158.31
 peccati confessio utilis 240.21
 peccata ex poenis presentibus nõ æstimanda 181.2
 peccata post mortem non remittuntur 159.32
 peccata bifariam remittuntur 245.21
 peccatorum remissio pars Euangelii 49.2
 peccatorum remissio primum optanda 4.6, & 112.2
 peccatorum remissio satisfactoriis repugnat 91.12
 Perfectio piorum qualis in hoc mundo 159.33, & 167.12, & 172, & 195.10
 perfectionis status monachorum 255.20
 Persecutio quatenus fugienda 132.23
 Perseuerantia in fide & oratione necessaria 45.19, & 131.22, & 195, & 256.22, & 323
 perseuerantia electorum est 143.35
 Personæ acceptio vitiosa 61.19
 personæ mutatio 48
 personæ vitas in duabus Christi nativis 14.43
 personarum distinctio in Deo 230.5, & 386.19
 Petrus à petra, nõ contrã 224.19
 petrus uum Apostolorum primus 127.2
 petrus non est Ecclesie fundamentum 224.19
 petrus duplici honore à Christo ornatus 223.18
 petrus non peccauit in Spiritum sanctum 352.74
 petri fides imperfecta 208.28.31
 petri temeritas 208.28, & 351
 petri primatum vnde papistæ coligant 246.24
 petri lapsus 351.70
 petri poenitentia vera 352.75
 Pharisei vnde dicti 78.20, & 211.1, & 294.2
 pharisei Legis profanatores 78.21
 Philonis locus 144.1
 Pietas erga parentes quatenus colenda 110.21, & 136.37, & 163.48, & 211.3
 pietatis exercitia 42.37, & 115.13
 pietatis officia inter se nõ pugnant 151.5
 Pilatus Valerii Grati successor 31.1, & 49.1
φιλανθία hominibus ingenta 137.39
φιλανθία quàm noxia 80.15, & 99.9, & 157.27, & 290.39
 Platonis locus 49.1, & 190.10
πληροφοία firma ex fide persuasio 2.1
 Poena remittitur culpa remissa 90.12
 poenitentia quid 353.3
 poenitentia, donum Dei 49.2, & 62.14, & 149.28, & 240.20, & 245.21, & 366.40
 poenitentia cum peccatorum remissione coniuncta 49.2
 poenitentia in fidelibus perpetua

145.21, & 237.10	Purgatio Legalis quò spectabat	168.14
pœnitentia non est sanationis cau-	39.22	reprobi mysteria Dei non perci-
sa	purgatorium vnde fabricarunt	piunt
168.12	papistæ 80.25, & 158.31, & 159.32	167.11
pœnitentia ab externis signis de-	purgatorium evertitur	reprobi cur Euangelio non cre-
scribitur	194.27	dant
145.21, & 267.8	Pythagoræ delirium de animarû	147.25
pœnitentia fera taxatur	migratione	reprobi etiam crucem suam ferût
324.8	6.17	136.38
pœnitentiæ initium donum est	Q	reprobi pertinaciter Deo resistût
Spiritus sancti	Quadragesimalis ieiunii stulta	153.14
149.28	institutio	reprobi nunquã verè respiscunt
pœnitentiæ fundamentum, Dei	57.1	168.12
misericiordiæ agnitio	Quadrans pro teruntio vel minu	reprobi paleis conferuntur
49.2, &	ta alia pecunia	55.12
240.17	80.25	reprobi interdum oves dicuntur
pœnitentiæ abusus in papatu	Quæstiones curiosæ omittendæ	127.6, & 216.24
52.8	30.25	reprobi nonnunquam filii regni
pœnitentiam præcedit displicen-	R	appellantur
tia	Rabbi qui olim vocabantur	127.6
240.21	296.6	reprobi peccata peccatis accu-
Polygamia damnatur	rabbini duplicem fingunt aduen-	mulant
249.45	tum Meisæ	376.11
Populus Dei quis	231.10. Eorum de	reprobi sponte excæcantur
32.10	Iesu filio Mariæ iudicium	168.
Pertæ inferi	11.31	14
224.18	Ratio in homine per peccatum	reprobi inexcusabiles
Præcepta à iustificationibus disse-	vitiata	174.34
runt	93.22	reproborum caput diabolus
3.6	Redemptio à solo Dei Filio fieri	327.
Præceptorum Dei connexio	potuit	41
300.	48	reproborum pœna horribilis
23	redemptio fidelium qualis	55.
Prædestinationis doctrinæ hostes	316.28	12, & 173.41, & 192.22, & 193.23.
304.37	redemptionis per Christum parte	Eorum stupor
Prædestinationi fides cõiungitur	vis & effectus seculis omnibus	346.51
148.27	communis fuit	reprobis cur Deus verbum suum
Præiudicium hominem demetat	19.68	annuntiri velit
261.34	Regeneratio creatione maior	216.24, & 388.
Prodigiorum miseria & egestas	6.	46. Cur iis mortifera salutis
240.16	16	doctrina
Prois suscipiendæ desiderium	Reges quo sensu dicatur filii Dei	20.73
pium & sanctum	11.32	reprobis oneratur Ecclesia vsque
4.13	Regimen politicum quid à spiri-	ad seculi consummationem
Promissiones ad præsentem vitã	tuali differat	164.39
spectantes perpetuæ non sunt	179.13, & 263.25,	Repudii libellus cur olim permis-
97.1	& 285.21	sus
Prophetæ cur sancti dicantur	Regnum Iuda quãdo deserit	81.31, & 250.7. Repudian-
20.	3.5	dæ vxoris causæ
79	regnum cælorum quid	250.9
prophetæ omnes testimonium	49.2	Respicere à tergo quid
Christo reddiderunt	regnum cælorum pro nouo Ec-	111.61
ibid.	clesiæ statu	Responsa pro quouis sermone
prophetarum doctrina. Legis no-	78.19, & 141.11, &	47.46
mine interdû comprehensa	245.23, & 371.43	Resurrectio humanum captum
48	regni cælorum clavis est gratuita	longè superat
prophetarum legitima receptio	Dei adoptio	287.29
quæ	162.27	Reuelationes nouæ non expe-
179.38	regnum Dei quid	ctandæ
prophetia Iacob exposita	89.10. Latè pa-	193.27.
35, &	ter	Romanenses vnde primatum suû
26.12	141.11. In primis quærendû	ehciant
prophetiæ nomen latè patet	95.33	127.2
104.	regnû Dei iustitia constat	Sabbathû pro hebdomade
22	ibid.	197.
Prosperis rebus non abutendum	Regula æquitatis	10.
17.52, & 75.24, & 116.15, & 192	100.12	sabbathi colendi legitima ratio
Proverbiales sententiæ ad perpetu-	regula piè iustæque vivendi	62.16, & 151.27, & 152.10, & 182.
tuam normam non exigendæ	3.6,	14.15, & 185.5
103.16, & 156.25, & 159.34, &	& 217.5, & 105.12	vox ambigua
190.10, & 248.39	regula laudandi Angelos & ho-	127.9
Proximus quis	mines	127.9
85.43, & 290.30	16.48	Sacerdotum ingratitude
proximi charitas ex Dei amore	Religio vera quæ	106.44
fluit	248.52	sacerdotum ignavia
290.39	religionis diuersitas, odii causa	121.36
Prudentia iustorum fides est	Remittere peccata, solius Dei	sacerdotum ambitione & tyran-
6.17	proprium	nica potentia lacrarum
prudencia quatenus damnatur à	112.3	49.11
Christo	remissionem peccatorû fide con-	Sacramenta fictitia
130.16, & 147.25	sequimur	278.25
Publicani nomen detestabile	118.22	sacramentorum natura
186.	Renuntiare omnibus quid	334.26
46, & 242.16, & 286.5	137.33,	Sacrificia quatenus Deo grata
publicani quare cû peccatoribus	& 175	291.32
versabantur	Reprehensiones necessariae	sacrifici Papales, canes muti
114.29	15	121.36
publicanorum genus auarû, cru-	Reprobatio ex Dei voluntate	sacrifici Papales, lupi rapaces
dele & rapax	146.26	102.16
53.12, & 86.46.	reprobationis signum	Sadducæi Christum dolosè ag-
Eorum munus	158.31	grediuntur
86.46	Reprobi antequam nascantur,	286
Pudor pœnitentiæ comes	morti deuoti	sadducæorum error
197.12	327.41. Exitio	286.23
Pueri nomen variè sumptû	destinati	Sal pro Spiritus prudentia
17.54	332.24	76.50
pueri à Christo suscepti	reprobi omnes luce vitæ priuati	sal terræ, Apostoli & fideles

mnes	76.13	miserum	125.3	Socordia ex piorum paucitate	100.13
falem in se habere quid	76.50	fatane studium hominibus nocere	125.10	focordia homini voluntaria	219.2
Salus ex sola Dei electione	213.13	fatane studium Christi gloriam		focordia excutienda	35.20, & 36.2, & 55.12, & 60.6, & 67.5, & 76.49, & 93.22, & 100.13, & 102.15, & 125.9, & 134.29, & 141.24, & 158.30, & 161.43, & 168.14, & 190.8, & 207.20, & 219.2, & 223.14, & 258.30, & 269.13, & 275.42, & 320.42, & 318.36
salus in mera Dei bonitate funda-		fatane artificium in opprimenda		Solis eclipsis in Christi morte nu-	
ta	145.20	veritate	6.16, & 220.6, & 223.15	nuierialis	368.45
salutis nostrae partes omnes in		fatane artificium in euertendo		Sollicitudo seculi fenum verbi suf-	
Christo	40.30	verbi ministerio	6.16. Imperii	focat	170.22
salutis nostrae summa	213.16	in homines	146.18, & 161.43	sollicitudo de victu & vestitu tol-	
salutis certitudo	148.27, & 224.19	fatane regnum subest Christi im-		lenda	95
salutare, pro salutis materia	40.30	perio	125.6	sollicitudo praua corrigenda	59.4
salutare aliquem in via quid	144.2	fatane regni interitus	146.18	sollicitudo non quilibet damnanda	95, & 59.29
Samaritanorum superstitio	248.	Satisfactiones papisticae euertun-		sollicitudo immodica ex infide-	
		tur	264.28	litate	95.26
Samson figura Christi	45.23	Scandalum duplex	214.14	Solomon typus Christi	24, & 25
Sanctorum mortuorum patroci-		scandala vitanda	71.13, & 337.6, & 139.6, & 246.24	Somnia diuina quid ab humanis	
niium vnde Papisticae colligant		scandala sibi homines maligne		differant	27.20
190.9, & 193.27, & 215.23		accersunt ne Christum susci-		Sophistarum subtilis disputatio	
sanctorum stulta imitatio	57.1, & 118.20	piant	64.22	de igne gehennae	173.41
sanctorum exempla quatenus im-		scandalis fortiter resistendum	139.6	σωπικ plus Graecis significat quam	
mitanda	42.37, & 88.9	σωπικ pro quouis factitii vini gene-		Latinis	15.46, & 33.11
Sapientia vera quae	226.22	re	5.15	Spiritus aqua vocatur, item ignis	
sapientia quomodo a filiis suis iu-		Scribae & Pontifices quanto Chri-		55.11	
stificatur	143.35	stum odio sunt prosequuti	37.4	spiritus sanctus quomodo a Io-	
sapientiae fons ex Dei spiritu	46.40	scribarum ingratitude	157.28	hanna Baptista vilus	56.16
Sarae risus cur reprehensus	7.18	scribarum superbia	114.12	spiritus sancti libera in hominibus	
Satan quomodo huius mundi prin-		Scriptura, armatura spiritualis		operatio	5.15
ceps	20.71, & 157.29	58.4		spiritus, fidelium doctor	310.11
fatane reproborum caput	153.24, & 327.41	scriptura reuerenter tractanda		spiritus discretionis, Ecclesiae ne-	
fatane malorum omnium archite-		63.16		cessarius	103.11
ctus	91.13	scripturae partitio	386.44	spiritus rectitudinis solis Christi	
fatane acerrimus humanae salutis		scripturae corruptio ex ambitio-		membris datur	255.21
hostis	57.1, & 58.1, & 91.13, & 124.28, & 125.31, & 170.19	ne	75.24	spiritus pro intelligentia	15.46
fatane Christi fidem rectam aggressus		scripturae lectio sub Papa obsole-		Stater & siclus idem valent	247.27
58.3		uit	6.16	27	
fatane iustitiae aduersarius	155.20	scripturarum ignorantio, fons er-		Stella quae Magis apparuit, extra-	
fatane hostis coniugii	251	rorum omnium	287.24	ordinaria fuit	36.1
fatane nocendi auilissimus	124.28, & 125.10, & 233.17. Nihil po-	Sepultura vltimae resurrectionis		Stephanus seditiosè interfectus	
test Deo inuito	157.29	symbolum	110.22, & 204.29	353.1	
fatane non grassatur in filios Dei		sepultura Iohannis baptistae	204.29	Sterilitas probri loco habita	9.25
pro libidine	352.71	29		sterilitas neminem a regno Dei	
fatane Scripturae sacrae deprauator		sepultura Christi	373.57	excludit	ibid.
60.6		Sermo otiosus, pro inuiti	160.36	Stoicorum fatum euertitur	142.29
fatane ad Dei conspectum contrem-		Seruetus Christi diuinitatem ne-		29	
iscit	125.29	gabatur	11.32	Summum bonum quid Aristoteli	
fatane Euangelium suspectum red-		serueti error de fide implicita		& philosophis	93.21, & 178.38
dere conatur	68	215.22		Superbia contumeliae mater	237.10
fatane ab hominibus exire dicitur,		Signi nome improprè sumptum		superbia immanis	17.51
dum Christum aduenit	161.43	164.39		superbia fugienda	17.51, & 95.27
fatane nonnulli summa contentione		signa petunt Papisticae	219.1	Superstitio maligna & implacabi-	
vincitur	234.21	signa petere an malum sit	164.39, & 220.4	lis	150.24
fatane a solo Dei filio cuius potest		Simeon Christum nouit ab eius		superstitio pertinax	248.52
161.43		infantia	39.25	superstitio in cibo & potu cau-	
fatane astus	7.18, & 68, & 102.15, & 116.14, & 265.31, & 292.47, & 313.23, & 337.31	Simeon quomodo Christo bene-		da	143.34
fatane ingenium	161.43	dixerit	41.34	Symbolo externo cur vsus Chri-	
fatane consilium in Christi tenta-		Similitudines cur saepe aenigmati-		stus	282.12
tionem	58.3	ca 166.10, & 168.13. Scrupulo-		συμπόσια commendatur	192
fatane tyrannis variis vndique		siu non excutiendae	236.2, & 269.20	Synedrion Iudaeorum	3.5, & 44.16, & 144.1, & 242.16
praesidiis munita	157.29	Simulatio quomodo in Christum			
fatane tyrannidi subesse quam		competat	308.28		
		Simplicitas Christiana	130.16		
		Sobrietas animi commendatur			
		230.5, & 234.19, & 262.23. Vide			
		Curiositas			

<p>T</p> <p>Tabula posterior priori subest 47. 49. Ea hominum hypocrisin detegit 290.29</p> <p>Temeritas quam noxia 360.25</p> <p>Temperantia cōmendatur 192.21</p> <p>temperatiæ exemplum Christus 114.29, & 143.34</p> <p>Templum pro sancto sumptum 4.9, & 8.21</p> <p>templum pro atrio sumptum 275 12, & 303.35</p> <p>templi sumptuosa constructio 307. Eius vastatio prædicta 305.38. Cur excisum 307.2</p> <p>Tempus præteritum pro præsen- ti 8.19</p> <p>temporis longi præscriptio tuen- dis erroribus malignè obtendi- tur 79.22</p> <p>Tenebræ exteriores vnde dictæ 109.12, & 270.24</p> <p>Tentandi verbum latè patet 219. 1, & 91.13</p> <p>tentare Deum quid 219.1</p> <p>tentationes quæ à Deo immittū- tur, quo spectent 58.1</p> <p>tentationes quæ ad malum solli- citant, non nisi à Satana proue- niunt ibid.</p> <p>tentationes Christi pro certamini- bus quæ sustinuit 217.28</p> <p>Tetrarchæ nomē improprie sum- ptum 49.1</p> <p>Theologia Papistarum specula- tiua, inanis & frigida 69.22</p> <p>Theaurū in cælo reponere, quid 92.19</p> <p>Timiditas ex mala conscientia 38.7</p> <p>Timor nō semper fidei repugnat 43.13, & 123.25, & 209.31</p> <p>timor Domini totam pietatis re- ligionem cōprehendit 16.49</p> <p>timor piorū ab impiorum timore differt 109.16</p> <p>Traditionum humanarum variæ species 211.2</p>	<p>Transsubstantiatio Papistica euer- titur 334.26, & 382.39</p> <p>Tunc non semper continuum tē- pus designat 44.16</p> <p style="text-align: center;">V</p> <p>Vasis nomen lacè patet 276.13</p> <p>Velum templi scissum quid desi- gnat 368.51</p> <p>Venire in nomine Domini quid 272.9</p> <p>Verbum pro ore sumptum 13.37</p> <p>verbum pro Dei nutu & decreto 58.4</p> <p>verbi Dei contemptores, canes & porci 98.6</p> <p>verbi Dei contemptus non impu- nitus 59.4</p> <p>Veritas consuetudini præponde- rat 79.22</p> <p>veritatis rigidus assertor & vin- dex Deus 159.34</p> <p>veritatis hostes quomodo depel- lendi 287.37</p> <p>veritate Legis nihil in toto orbe firmius 78.18</p> <p>Vin vi repellere num liceat 85. 41</p> <p>Virtutis simulatio difficillima 102. 16</p> <p>Visitatio pro integra restitutione 109.17</p> <p>Vita actiua & speculatiua quid Monachis, 179.38</p> <p>vita piorum negotiationi confer- tur 269.20</p> <p>vita æterna ex gratuita Dei mi- sericordia 96.34</p> <p>vitæ integritas pietate & iustitia constat 39.25</p> <p>vitæ humanæ fluxa breuitas 180. 16, & 190.9, & 319.40</p> <p>vitæ beatæ perpetuitas 193.26</p> <p>vitam inuenire quid 137.39</p> <p>Vitæ legum patrocinio non re- genda 138.12</p> <p>Vnctionis extremæ fictum sacra- mentum ibid.</p> <p>Vnitas sancta quomodo fouenda</p>	<p>315.28</p> <p>Vocari pro Censeri & palam a- gnosci 21.76</p> <p>Vocatio gratuita 167.11</p> <p>vocatio in electis efficax 6.16</p> <p>vocatio non sufficit nisi adsit fide- litas 103.16, & 282.42</p> <p>vocatio gentium, Vide Gentium vocatio</p> <p>vocacionis Christi præludium 47.46</p> <p>vocacionis nostræ finis 20.72 & 86.45, & 115.13, & 154.18, & 180.13</p> <p>Voluntatem Patris facere quid 103.21, & 163.48.</p> <p>Votum continentię periculofum 252.12</p> <p>Vota non pro libidine concipien- da 40.29</p> <p>vota monastica conscientias non ligant 204.26</p> <p>Vt interdum consequentiam tan- tum notat 42.35</p> <p>Vulgi importunitas in flagitandis miraculis 106.44</p> <p>Vulgi inconstantia 358.20</p> <p style="text-align: center;">Z</p> <p>Zacchæi poenitentia 267.8</p> <p>zacchæi fides 266</p> <p>Zacharias ex genere sacerdotali 35</p> <p>zacharias quomodo iustus & ir- reprehensibilis 3.6. Cur tam fe- uerè reprehensus 7.18</p> <p>zachariæ incredulitatis poena 8.20</p> <p>zachariæ gratitudo 18.64</p> <p>Zelotypia quàm impotens 27.19</p> <p>zelotypia sancta 102.9</p> <p>Zelus non quilibet probandus 52. 7, & 106.4, & 120.30, & 226.22, & 248.54, 55, & 275.12, & 338.33, & 346.51</p> <p>zelus hypocritarum fictus 211.3</p> <p>zelus præposterus 226.22.23</p> <p>zeli prætextu charitas non violan- da 242.15</p> <p>zeli veri moderatio 152.8</p>
---	--	---

INDEX CAPITVM ET VERSVVM SINGVLO
rum Euangelistarum, quota pagina reperiuntur.

Matthæus.			C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.
				26	132		23	277		23	149		13	283
C A P.	VER.	PAG.		32	134		28	279	III.	1	151		18	285
I.	I	22		37	136		33	279		6	153		28	288
	18	26	XI.	I	138	XXII.	I	186		13	71		35	292
II.	I	35		7	140		15	283		20	155		38	293
	7	37		16	141		23	285		23	156		40	296
	13	42		20	144		34	288		31	161		41	305
	19	44		25	147		41	292	III I.	I	164	XIII.	I	306
III.	I	47	XII.	I	149	XXIII.	I	293		13	169		9	309
	7	47		9	151		13	296		21	75		14	311
	II	54		14	153		16	298		22	132		24	315
	13	55		22	155		23	299		24	96,165		28	316
III I.	I	57		25	156		29	300		26	173		33	318
	5	59		33	159	XXIII.	I	306		35	121		34	320
	12	61		38	163		9	309	V.	1	123	XIII I.	I	327
	13	65		43	160		15	311		22	117		10	330
	17	61		46	161		29	315		35	118		18	332
	18	66	XIII.	I	164		32	316	VI.	1	199		22	333
V.	I	72		18	169		37	318		7	126		27	337
	15	75		24	171		43	320		8	128		32	340
	17	77		31	173	XXV.	I	323		12	138		41	344
	20	78		36	171		14	267		14	201		47	345
	23	79		44	175		31	324		17	201		53	347
	27	80		53	199	XXVI.	I	327		30	204		60	349
	31	81	XIII.	I	201		14	330		45	207		66	350
	33	82		3	201		21	332		53	209	XV.	I	353
	38	83		13	204		26	333	VI.	I	210		2	355
	42	84		22	207		31	337		14	212		6	357
	43	84		34	209		16	340		24	214		15	359
VI.	I	86	XV.	I	210		45	344		31	217		22	362
	5	87		10	212		51	345	VIII.	I	217		29	364
	9	88		21	214		57	347		11	218		33	367
	14	91		29	217		62	349		14	220		42	371
	16	92	XVI.	I	218		69	350		22	221	XVI.	I	374
	19	92		5	220	XXVII.	I	353		27	222		8	377
	22	93		13	222		11	355		30	225		12	379
	25	94		20	225		15	357		38	134		13	382
	31	96	XVII.	I	228		24	359	IX.	I	226		15	387
VII.	I	96		9	230		33	362		2	228		19	390
	6	98		14	231		39	364		9	230			
	7	98		19	234		45	367		14	231			
	12	100		22	234		57	371		28	234			
	15	102		24	246		62	373		30	234			
	21	103	XVIII.	I	234	XXVIII.	I	374		38	247			
	24	104		6	236		8	377		41	136			
VIII.	I	105		11	238		11	378		42	236			
	5	106		15	241		16	387		49	75			
	14	69		21	244				X.	I	247			
	19	110	XIX.	I	247					2	249			
	23	121		3	249	I.	I	47		13	252			
	28	123		10	251		7	54		17	253			
IX.	I	111		13	252		9	55		23	255			
	9	113		16	253		12	57		28	256			
	14	115		23	255		13	59		32	260			
	18	117		27	256		14	61		35	261	II.	I	30
	23	118	XX.	I	258		16	66		41	262		8	31
	27	120		17	260		21	68		46	264		15	34
	35	121		20	261		29	69	XI.	I	270		22	38
X.	I	126		24	262		40	105		11	273		33	40
	9	128		29	264	II.	I	111		25	91		40	45
	16	129	XXI.	I	270		13	113		27	277		48	47
	21	131		10	273		18	115	XII.	I	279	III.	I	47

Lucas.

	I.	I	I
		5	2
		14	5
		18	7
		21	8
		26	9
		34	12
		39	14
		46	15
		51	16
		56	18
		67	19
		76	21
	II.	I	30
		8	31
		15	34
		22	38
		33	40
		40	45
		48	47
	III.	I	47

C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.
	7	51		29	141		27	161		15	240		5	306
	15	54		36	276		29	163	XVI.	1	189		12	309
	19	61	VIII.	1	164		33	75		13	93		20	311
	21	55		11	169		34	93		14	189		25	315
	23	22		16	75		37	183		16	140		29	316
III.	1	57		17	132		42	299		17	77		34	318
	5	59		18	165		43	294		18	81		37	324
	14	61		19	161		44	299		19	191	XII.	1	327
	16	62		22	221		45	293	XVII.	1	236		3	330
	23	64		26	123		47	300		2	241		15	332
	31	68		40	117		52	296		3	241		17	333
	38	69		49	118		53	301		4	244		21	332
V.	1	66	IX.	1	126	XI.	1	220		5	234		24	262
	12	105		3	128		2	133		7	194		28	257
	17	111		6	138		8	134		11	198		31	337
	27	113		7	201		10	156		22	311		35	339
	33	115		10	204		11	129		26	318		39	340
VI.	1	149		18	222		13	179	XVIII.	1	195		47	344
	6	151		21	225		22	94		9	196		49	345
	11	153		26	134		29	96		15	252		54	347
	12	71		28	228		33	92		18	253		55	350
	20	72		36	230		35	320		24	255		63	349
	27	84		37	231		51	134		28	256	XIII.	1	353
	29	83		43	234		54	218		31	260		2	355
	31	100		49	247		58	79		35	264		13	357
	32	84		57	110	XIII.	1	181	XIX.	1	266		24	359
	34	84	X.	1	143		10	182		11	267		33	360
	35	84, 85		13	144		18	173		29	270		35	362
	37	96		17	146		23	100		39	273		38	352
	39	212		21	147		25	101		41	272		39	364
	40	131		23	165		31	183		45	273		44	367
	41	97		25	288		34	301	XX.	1	277		50	371
	43	102		38	178	XIII.	1	184		9	279	XIII.	1	374
	46	103	XI.	1	88		7	185		20	283		9	377
	47	104		5	98		15	185		27	285		13	379
VII.	1	106		14	155		25	136		41	292		31	382
	11	109		15	163		34	75		45	294		41	385
	18	138		17	156	XV.	1	238		47	297		50	390
	24	140		24	160		11	239	XXI.	1	305			

10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

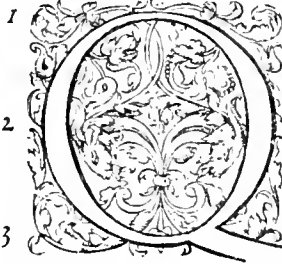
HARMONIA EX TRI- BUS EVANGELISTIS COMPOSITA,

MATTHAEO, MARCO, ET LUCÆ:

cum Iohannis Caluini commentarijs.

MATTH. MARC.

LVC. I.

- 1 *Quoniam complures aggressi sunt con-*
texere narrationem earum rerū quæ
certa sunt inter nos fidci:
- 2 *Sicuti tradiderunt nobis ab initio*
qui suis oculis viderant, & ministri
fuerant sermonis:
- 3 *Visum est etiam mihi, omnibus ab*
initio exactè peruestigatis, deinceps
tibi scribere, optime Theophile:
- 4 *Et agnoscas eorum, de quibus edoctus fuisti, certitu-*
dinem.

IOHANNIS CALVINI COMMENTARIJ.

Solus Lucas in suum Euangelium præfatur, vt breuiter causam exponat qua ad scribendum inductus fuit. Quod vnum hominem compellat, videtur absurdum esse, quum potius officium eius fuerit, publico tubæ clangore omnes simul vocare ad fidem. Ergo consentaneum non videtur vt doctrinam, quæ non vnus vel alterius est propria, sed omnium communis priuatim suo Theophilo destinat. Hinc factum est vt putarent quidam appellatiuum esse nomen, & theophilos vocari pios omnes à Dei amore. Cui sententiæ repugnat epitheton quod simul additur. Nec verò timenda est absurditas quæ illos coegit tale effugium quærere. Neque enim ideo minus ad omnes pertinet Pauli doctrina, quia ex suis Epistolis alias certis vrbibus, alias etiam hominibus dicauit. Imò si in mentem nobis veniat illorum temporum coaditio, fatebimur sanctè & prudenter captum fuisse consilium à Luca. Vndique instabant tyranni, qui metu & terroribus impedirent sanæ doctrinæ cursum. Hæc Satanæ eiusque ministris occasio erat ad spargendas errorum nebulas, quæ puram lucem turbarent. Quoniam autem de custodienda Euangelii puritate minus sollicitum erat hominum vulgus, & pauci attentè reputabant quid machinaretur Satan, & quantum subesset in talibus fallacis periculi: vt quisque rara fide & eximijs Spiritus donis alios præstabat, ita maiore studio & diligentia ipsum incumbere oportuit vt pietatis doctrinam ab omni corruptela purâ & illæsam pro virili seruet. Tales, non secus ac sacri nomophylaces, diuinitus electi fuerunt, qui cælestem doctrinam apud se depositam, bona fide ad posteros transmitterent. Quare hac lege Euangelium suum Theophilo nuncupat Lucas, vt fidelem eius custodiam suscipiat. Quas etiam partes Paulus suo Timotheo iniungit & commendat, secundæ Epistolæ i. cap. d. 14. & 3. d. 14.

1 *Quoniam complures.*) Videtur pro causa scribendi ponere quod potius illum à scribendo reuocare debuerat. historiam enim à multis tractatam retexere, superfluum erat labor: si quidem illi probè in suo officio versati fuerant. At qui eos ne vno quidem verbo vel fraudis, vel negligentia, vel cuiuspiam vitii insinulat, ergo perinde est ac si actum se velle agere dicat. Respondeo, quamuis alijs parcat qui prius scripserant, non tamen penitus eorum laborem probare. Non exprimit, illos de rebus parum compertis scripsisse: sed rerum certitudinem sibi vendicans, modestè certam illis & indubiam fidem derogat. Siquis obiiciat, debuisse potius acriter inuehi, si fallabant: iterum respondeo, fieri posse vt leuiter peccarint, idque inconsiderato zelo potius quam malitia: ac perinde non fuisse causam cur vehementius in eos infurget. Et certè credibile est, fuisse quædam tantum præludia, quæ tunc non tantopere noxia, nisi mature obtinam itum esset, fidem in posterum grauius læsissent. Cæterum operæpretium est notare, Deum qui superfluis descriptionibus remedium hoc per Lucam adhibuit, admirabili etiam consilio fecisse vt alius publico consensu repudiatis, fidem obtinuerint istæ solæ, in quibus liquidò refulget veneranda eius maiestas. Quo minus tolerabilis est eorum recordia, qui putidas fabulas sub Nicodemi vel cuiuspiam alterius titulo nunc orbi obtrudunt.

Certa sunt inter nos fidei.) Participium quo utitur Lucas, significat res probè compertas & quæ dubitatione carent. In quo non semel deceptus fuit vetus interpres: hæcque inficitia pulcherrimos quosdam locos nobis corrumpit: in quibus est ille Pauli, ubi quemque suæ mentis certum esse iubet, ne conscientia dubiis opinionibus huc illuc agitata fluctuet ac vacillet. Inde etiam descendit nomen *πληροφορίας*, quam malè plenitudinem vertit, quum firma sit ex fide persuasio, in qua piæ mentes tuto acquiescunt. Subest autem tacita antithesis, ut admonui: quia sibi fidi testis autoritatem vendicans, fidem abrogat aliis diuersa tradentibus. Inter nos tantundem valet, atque apud nos. Sed videtur fidem in hominum reatu parum solidè fundare, quæ in solum Dei verbum recumbere debeat: & certè fidei *πληροφορία* Spiritus obsequationi tribuitur. Respondeo, fidem, nisi priores partes teneat Dei autoritas, nullis quidem hominum testimonio fore contentam: ubi tamen præcessit interior Spiritus confirmatio, illis quoque in historica rerum notitia locum aliquem dare. Historicam voco notitia, quam de rebus gestis, vel ex proprio intuitu, vel ex aliorum sermone concipimus. Nam de manifestis Dei operibus non minus audiendi sunt oculati testes, quàm experientiæ credendum est. Adde quòd Lucas non priuatos sequitur auctores, sed qui sermonis etiam fuerunt ministri. Quo elogio supra humanæ autoritatis gradum eos extollit. significat enim de Euangelio sibi testatos esse, quibus diuinitus eius publicandi commissæ erat prouincia. Hinc etiam illa securitas, cuius paulo post meminit, quæ nisi Deo nitatur, poterit subinde inquietari. Magnum ergo pondus habet quòd ministros sermonis vocat à quibus accepit suum Euangelium: quia inde colligunt fideles, testes esse omni exceptione maiores, ut loquuntur Iureconsulti, & quos repudiare fas non sit. Erasmus (qui ex Vergilio mutuatus est quòd transtulit, partem aliquam fuisse) non satis expendit quanti æstimanda esset Dei vocatio, aut quid valeret. Non enim profano more loquitur Lucas: sed ad Christi mandatum in persona sui Theophili respicere nos iubet, ut Dei filium reuerenter audiamus per suos Apostolos loquentem. Magnum est quòd spectatores fuisse dicit: sed ministros vocando, eos eximit à communi hominum ordine, ut fides nostra suam in cælo futuram habeat, non in terra. Hoc autem sibi vult in summa Lucas, ut literis fideliter consignatum habens quòd didicerat antè hæc viva voce, securus acquiescas in recepta doctrina. Vnde apparet, in omni omnibus promissum fuisse à Deo, ne ex dubiis hominum sermonibus suspensa fides nostra fluctuaret. Quo minus excusabilis est mundi ingratitude, qui vagos & temere sparfos rumores in quibus alternet, quasi ex professo appetens, tantum Dei beneficium respuit. Nos verò teneamus insigne discrimen quòd Dominus interpoluit, ne fatua credulitas pro fide se venditet. Interea mundum sinamus, ut dignus est, stultæ curiositatis illecebri inescatum, Satanae fallacis, imò præstigijs vltro se addicere.

3 *Omnibus ex acle peruestigatis.*) Vetus interpres habet, Omnia assecuto. Et verbum Græcum metaphoricè ab iis deductum est qui vestigijs insunt, nequid ipsos fugiat. Sedulum ergo sciscitandi studium exprimere voluit Lucas quemadmodum eodem verbo utitur Demosthenes, dum in examinanda legatione quam accusat, se tam diligentem fuisse iactat, ut non secus perspexerit quæcunque acta erant, ac si ipse fuisset spectator:

MATTH. | MARC.

LVC. I.

5 Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia: & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabeth.

6 Erant autem iusti ambo coram Deo, versantes in omnibus præceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles.

7 Nec erat illis proles, eo quòd esset Elisabeth sterilis, & ambo prouectæ iam ætatis forent.

8 Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ coram Deo,

9 Secundum consuetudinem sacerdotij, sors illi obuenit ut odores incenderet, ingressus templum Domini.

10 Et omnis multitudo populi precabatur foris tempore thymiamatis.

11 Apparuit autem illi Angelus Domini stans à dextris altaris in quo thymiana adolebatur.

12 Et Zacharias turbatus est eo viso, & timor irruit super eum.

13 Ait autem ad illum Angelus, Ne timeas Zacharia: quoniam exaudita est deprecatio tua: uxorque tua Elisabeth pariet tibi filium: & vocabis nomen eius Iohannem.

Appositè Lucas Euangelium suum à Iohanne Baptista orditur: perinde ac si quis de luce diei verba facturus, ab aurora inciperet. Nam Solem iustitiæ qui mox exoriturus erat, instar auroræ præcessit. Eius quidem fit etiam apud alios mentio: sed officio suo iam fungentem inducunt. Lucas autem nondum genito autoritatem conciliat, quum Diuinæ potentiæ miracula prædicat in eius incunabilis, & Prophetam cælitus fuisse designatum ostendit, antequam scire homines possent qualis erat futurus: idque eo consilio,

eo confilio, vt maiore deinde reuerentia audiatur, vbi publica persona indutus, ad illustrandam Christi gloriam prodierit.

5 *In diebus Herodis.*) Hic fuit Antipatri filius, quem pater ad regnum vsque prouexit: in quo augendo tantum habuit ipse industria, & tam strenuè laborauit, vt inde Magni cognomen illi fuerit inditum. Putant autem quidam, ideo hic uominari à Luca, quia primus Rex extraneus fuerit, opportunum ergo fuisse redemptioni tempus: quia sceptrum ad gentem alienam tranferat. Verum qui sic loquuntur, non satis intelligunt vaticinium Iacob: vbi non simpliciter promittitur Mefiæ aduentus, postquam imperio priuati fuerint Iudæi, sed postquam à tribu Iuda ablatum fuerit. Quanquam ne hoc quidem voluit sanctus Patriarcha, spoliandam esse tribum Iuda suo principatu, antequam veniret Christus: sed regimen populi in ea fore stabile vsque ad Christum, in cuius persona, solida demum esset eius perpetuitas. Etli autem quo tempore floruerunt Machabæi, tribus Iuda ferè in ordinem priuatum coacta erat, & paulo post dux vltimus ex gente illa Iohannes occisus fuit: non tamen in totum extinctus fuit dominatus, quia manebat adhuc fynedrium, hoc est delectum concilium ex familia & posteris Davidis, cuius summa erat authoritas; durauitque vsque ad Herodem, qui nefanda iudicum exde poenam sibi olim inflictam vltus est, quòd cædis damnatus, in voluntarium exilium migrare coactus fuerat, vt supplicium capitis effugeret Regnum ergo Herodis, eo quòd alienigena esset, non fregit sceptrum tribus Iuda: sed quia abolutum fuit eius latrocinio quicquid in tribu illa dignitatis residuum manebat. Quòd autem collapsa multo antè fuerat regia dignitas, & paulatim ferè conciderat dominatus, non pugnat ea interruptio cum prophetia Iacob. Duo enim in speciem diuersa promiserat Deus: aternū fore solium Davidis: postquam verò dirutum esset, eius ruinas se instauraturum: aternam fore regni potentiam, & tamen furculum prodirum ex trunco Ifai: quorum vtrunque impleri oportuit. Passus est ergo Deus, principatum quem exererat in tribu Iuda, ad tempus collabi: quo maior esset populi attentio ad sperandum Christi regnum. Quum autem fynedrii interitu spes fidelium quasi præcisa esset, repente affluisit Dominus. Iam verò hoc ad seriem historiae pertinet, dum notatur tempus rei gesta: sed non temere sub Regis nomine simul misera temporis conditio notata fuit, vt agnoscerent Iudæi vertendos iam oculos esse in Mefiam, si quidem foedus Dei bona fide colerent. *Zacharias de vice Abia.* Notum est ex Sacra historia, descriptas fuisse à Dauide sacerdotum familias certis ordinibus. Quam in nihil aggressus est Dauid contra Legis præscriptum: Sacerdotum Deus Aaroni & eius filiis contulerat: reliquos Leuitas destinauerat minoribus officiis. In eo nihil mutatum fuit à Dauide: sed consilium eius fuit, partim cauere ne quid tumultuosè fieret in turba: partim etiam occurrere ambitioni, & simul efficere ne paucis totum munus ad se trahentibus, maior pars otiosa domi federet. In illa autem distributione octauam classem tenuit Abia filius Eleazar. Erat ergo Zacharias ex genere sacerdotali, & quidem ex posteris Eleazar, qui patri in summum sacerdotium successerat. Quomodo autem Elisabeth, quum esset e filibus Aaron, Mariæ cognata esse potuerit, suo loco expediam. Honoris certè causa genus Elisabeth Lucas commemorat. licebat enim Zachariæ secundum Legem, gregarii curuspiam Leuitæ filiam sibi vxorem sumere. Ex pari iugur coniugio apparet, hominem in suo ordine non fuisse contemptum.

6 *Erant iusti ambo coram Deo.*) Præclarum illis testimonium reddit, non modò quòd sanctè & integrè versati sint inter homines, sed coram Deo etiam. Porrò iustitiam hanc breuiter definit Lucas, quòd ambulauerint in Domini præceptis. Vtrunque diligenter notandum, nam etli in hunc finem laudantur Zacharias & Elisabeth, vt sciamus lucernam, quæ præluxit Filio Dei, non ex obscura domo, sed illustri quodam sacrario sumptam esse: sub eorum tamen exemplo nobis interim monstratur piè iustèque viuendi regula. Hoc ergo in vita rectè instituenda primum est, vt studeamus nos probare Deo. Scimus autem cor syncerum & puram conscientiam ab eo maximè requiri. Itaque peruersus erit ordo, si quis posthabita cordis integritate, externam modo vitam in obsequium Legis componat. Tenendum enim memoria est, Deum ad quem respicere iubemur, non externam operum laruam, sed cor præcipuè intueri. Secundo deinde loco accedat obedientia, hoc est, ne sibi quisque nouam iustitiæ formam, quæ adlibuerit, sine Dei verbo fabricet, sed nos Dei imperio sinamus regi. Neque enim hæc definitio negligenda est, Iustus esse, qui vitam suam formant ad Legis præcepta. quo innuitur, nihil apud Deum esse fictitious omnes cultus, & vagum esse ac erroneum humanæ vitæ cursum simul ac disceditur ab eius Lege. Inter præcepta & iustificationes hoc interest, quòd posterius nomen propriè ad pietatis & Diuini cultus exercitia refertur: prius autem magis generale est, tamque ad Dei cultum, quàm ad charitatis officia pertinet. Nam חוקים, quæ statuta aut decreta significant Hebræis, Græcus interpret iustificationes vertit. חוקים autem in Scriptura sacra ceremonias ferè significant quibus se in Dei cultu & fidei confessione exercebat populus. Quamuis autem hypocritæ in parte ista valde curiosi sint & anxii, nihil tamen cum Zacharia & Elisabeth simile habent. Nam sinceri Dei cultores, quales erant hi duo, non arripiunt nudas ceremonias & inanes: sed in veritate intenti, spiritaliter eas obseruant. Impuri autem & fucati homines, etiam si assiduè in externis ceremoniis se fatigent: quia tamen eas minimè obseruant qualiter præcepta sunt à Domino, nihil quàm ludunt operam. In summa, duobus istis verbis complexus est Lucas totam Legem. Verùm si in Lege seruanda irreprehensibiles fuerunt Zacharias & Elisabeth, Christi gratia nihil habebant opus. plena enim Legis obseruatio vitam confert, & vbi nulla est eius transgressio, cessat etiam reatus. Respondeo, elogia ista quibus tam magnificè ornantur serui Dei, cum exceptione sumenda esse. reputare enim conuenit quomodo agat cum illis Deus, nempe secundum foedus quod cum illis pepigit: cuius primum caput est gratuita reconciliatio, & quotidiana venia, qua illis peccata ignoscit. Iusti ergo & irreprehensibiles censentur, quoniam tota vita testatur eos iustitiæ addictos esse, regnare in illis Dei timorem, dum quoddam est sanctitatis exemplar. Sed quum à perfectione longe distet pium eorum studium, non potest sine venia placere Deo. Quare iustitia quæ in illis laudatur, à gratuita Dei indulgentia pendet: qua fit vt quod reliquum est in ipsis iniustitiæ, non imputet. Sic exponere necesse est quicquid

de hominum iustitia in Scripturis habetur, vt remissionem peccatorum non evertat: cui non aliter inni-
 tur, quàm suo fundamento edificium. Qui simpliciter exponunt Zachariam & Elisabeth fide iustos fuisse,
 quia gratis Deo propter Mediatorem placuerint: in alienum sensum torquent Lucæ verba. Quod ad
 rem ipsam pertinet, neque nihil dicunt, neque totum. Fateor quidem iustitiam quæ illis adscribitur, non
 operum merito, sed Christi gratiæ acceptam ferri debere: Dominus tamen, quia illis peccata non impu-
 tauit, sanctam illorum vitam, licet imperfectam, iustitiæ titulo dignatus est. Papiarum autem stultitia
 nullo negotio refellitur. fidei iustitiæ opponunt hanc quæ Zachariæ tribuitur: quam vt certum est ab illa
 fluere, ita subiici & illi subesse decet: vel, vt vulgò dicunt, subordinari, vt inter se non confligant. Quòd
 etiam in voce vna fucum faciunt, friuolum est. Iustificaciones, inquit, vocantur Legis præcepta. ergo
 nos iustificat. Quasi verò negemus veram iustitiam in lege tradi, vel causam doctrinæ culpam esse,
 quòd non iustificat: ac non potius in carne nostra infirma sit. Ergo vt centies fateamur vitam contineri in
 Legis præceptis, nihil tamen inde ad homines perueniet, qui natura profus auersi sunt à Lege: & iam
 Dei Spiritu regeneriti, procul tamen adhuc ab integra eius obseruatione absunt.

Gen. 16 b. 10

7 *Nec erat illis proles.*) Singulari Dei consilio factum est vt Iohannes præter communem vsita-
 tumque naturæ ordinem genitus sit. Idem etiam in Isaac factum est, in quo rarum & memorabile gratiæ
 suæ speciem edere statuerat Deus. Fuerat Elisabeth in flore ætatis sterilis: iam senectus etiam fecundis
 mulieribus vterum claudit. Ergo in duobus obstaculis duplex apparet diuinæ virtutis miraculum: idque
 in eum finem, vt Dominus, quasi extenta è cælo manu, Prophetam à se missum testetur. Nascitur quidem
 ex terrenis parentibus mortalis homo: sed supernaturalis, vt ita loquar, modus non secus illum com-
 mendat, ac si è cælo delapsus esset.

9 *Secundum consuetudinem sacerdotij.*) Suffitum bis quotidie, mane scilicet & vesperi, accen-
 dere Lex iubebat. Quòd autem fortiebantur inter se Sacerdotes, id instituerat Dauid, quemadmodum
 prius retulimus. ergo quod hic de suffitu habetur, Lex Dei nominatim mandabat: reliqua à Dauide
 profecta erant, vt singulæ familiæ vices suas haberent. Quanquam nihil nisi ex Legis præscripto insti-
 tuerat Dauid. formam enim tantum ostenderat, qua iniunctum sibi à Deo munus singuli possent obire.
 Templi nomen hic pro Sancto accipitur. quòd ideo notandum est, quia aliquando atrium etiam com-
 prehendit. Zacharias autem in templum ingressus dicitur, quòd pedem inferre nullis nisi Sacerdotibus li-
 cebat. Ideo populum dicit Lucas procul stetit, inter quem & altare suffitus longa erat distantia: quo-
 niam medium erat altare in quo victimæ offerebantur. Ac notandum est quòd dicit Lucas, Coram Deo.
 nam quoties in Sanctum ingrediebatur Sacerdos, quasi in Dei conspectum prodibat, vt inter eum & po-
 pulum esset mediator. Vult enim Dominus hoc populo suo testatum esse, nemini mortalium patere
 aditum in cælos, nisi præeunte Sacerdote: imò quando viuunt homines in terris, non accedere ad thronum
 cælestem, vt illic gratiam inueniant, nisi in Mediatoris persona. Itaque quum multi essent Sacerdotes, non
 duobus simul fas erat solenne intercessionis officium pro populo obire: sed ideo distributi erant in clas-
 ses, vt vnus duntaxat Sanctuarium intraret: atque ita non nisi vnus eodem tempore esset Sacerdos. Porro
 huc spectat thymiama, vt admonerentur fideles precationum suarum odorem non ascendere in cælum
 nisi per sacrificium Mediatoris. Quomodo autem figuræ istæ nobis conueniant, ex epistola ad Hebræos
 petendum est.

12 *Zacharias turbatus est.*) Tametsi non ideo feruis suis apparet Deus vt eos terreat, vtile tamen,
 imò necessarium est, eos metu percelli: vt in se consili, iustum Deo honorem præstare discant. Nec solum
 narrat Lucas territum fuisse Zachariam, sed addit timorem irruisse super eum: quo significat ad eum
 expauescendum esse, vt terrori succumberet. Neque hominibus à Dei præsentia metus tantum incuti-
 tur, qui eos ad reuerentiam erudiat: sed qui humilet carnis superbiam, quæ tam proterua est, vt nun-
 quam se, nisi violenter subacti, Deo subiiciant. Vnde etiam colligimus, non nisi absente Deo (hoc est,
 quum se ab eius conspectu subducunt) superbiere, ac sibi blandiri. Nam si Deum ante oculos iudicem ha-
 berent, necesse esset protinus concidere. Ac si hoc Zachariæ, cui iustitiæ laus datur, ad conspectum Ange-
 li accidit, qui Diuinæ lucis scintilla est: quid fiet nobis miseris, si nos Dei maiestas ad fulgorem suum pro-
 ducat? Tam verò sanctorum patrum exemplo docemur, non alios viuo Diuinæ præsentis sensu affici, nisi
 qui tremunt & trepidant ad eius conspectum: stupidos autem & hebetes esse, qui eum loquentem se-
 curè audiunt.

13 *Nec timeas Zacharia.*) Notandum est, Dei gloriam ita formidabilem esse Sanctis, vt non
 profus absorbeantur à pauore: sed tantum vt inani fiducia deiecti, humiliter eum suspiciant. Simul
 ergo ac carnis superbiam prostrauit Deus in suis fidelibus, porrecta manu eos excitat. cum reprobis ali-
 ter agit. nam quoties ad Dei tribunal trahuntur, eos mera obruit desperatio. Atque hanc Deus ius-
 tam mercedem rependit vanis eorum solatiis, quibus se ad peccandi lasciuiam inebriant. Quare hæc
 nobis consolatio amplectenda est, qua Zachariam Angelus subleuat, non esse timendum, vbi nobis
 propitius est Deus. Multum enim se fallunt, qui, vt pace fruantur, se abscondunt à Dei facie, quum no-
 bis pax apud eum querenda sit. *Exaudita est precatio tua.* Perperam & contra officii sui ratio-
 nem fecisse videri possit Zacharias, si Sanctuarium ingressus, totius populi nomine, pro impetranda so-
 bole tanquam homo priuatus orauerit. debebat enim Sacerdos, suscepta publica persona, tanquam sui
 oblitus, pro communi Ecclesiæ salute preces concipere. Si dicamus nihil in eo fuisse absurdi, quòd
 Zacharias præcipua orandi parte defunctus, secundo loco de se priuatim cogitauerit: non inepta erit
 solutio. Sed vix probabile est, Zachariam tunc pro filio impetrando orasse, de quo desperauerat ob
 prouectam vxoris ætatem. nec sanè ex verbis Angeli elicitur certum aliquod temporis momentum.
 Quare simpliciter interpretor, exauditum tandem fuisse votum, quòd iam à multo tempore coram Deo
 estuderat. Porro suscipiendæ proles desiderium, modo absit excessus, pius & sanctum esse collige-
 relicet ex Scriptura, quæ inter Dei benedictiones hanc non vltimo loco numerat. *Vocabis nomen
 eius.* Nomen Baptistæ impositum fuisse existimo ad vim officii eius commendandam. יהוהנן pro
 quo

quo Græci Iohannem dicunt, Hebræis sonat Domini gratiam. Sed multi sic vocatum fuisse putant filium Zachariæ, quasi Deo dilectum. Ego autem non gratiam qua priuatim dignatus est illum Deus, commendatam fuisse existimo: sed quam eius legatio allatura erat omnibus. Vim autè & pondus nominis tempus amplificat: quia antequam nascatur, gratiæ suæ symbolum illi Deus insculpit.

MATTH. MARC.

LVC. I.

14 *Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi super eius natiuitate gaudebunt.*

15 *Erit enim magnus coram Domino, & vinum siceram- que non bibet: & Spiritu sancto replebitur iam inde ab utero matris suæ.*

16 *Multosque filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.*

17 *Et ipse præcedet ante illum cum Spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum ad filios, & inobedientes ad prudentiam iustorum: vt paret Domino plebem perfectam.*

14 *Erit tibi gaudium.*) Gaudium maius designat Angelus quàm quod percipere Zacharias poterat ex noua iobole: filium enim illi fore significat qualem ne optare quidem ausus fuisset. Mox etiam ultra progreditur, non fore domesticum istud gaudium quo fruantur soli parentes, vel quod se priuatis parietibus contineat, sed extraneis etiam commune, ad quos natiuitatis fructus patebit. Perinde ergo est ac si diceret Angelus, non vni tantum Zachariæ nasciturum filium, sed doctorem toti populo ac Prophetam. Abusi sunt hoc loco Papistæ, vt prophæta morem inducerent in celebrando Iohannis natali. Hoc omitto quòd tripudiis & saltationibus, ac omne genus lasciuis, comessandi licètia nimis præposterè diem colunt, quem fingunt sibi sacrum esse: imò quod magicis artibus & diabolicis præstigiis in eo sibi ludere permittunt, non secus atque in Cæteris mysteriis. In præsentia mihi breuiter ostendere sufficit, Angeli verba insulse ab illo is torqueri ad annuum diei natalis lætitiã, quum simpliciter gaudium commendat Angelus quod rediturum ad omnes pios erat ex fructu doctrinæ. Gausi enim sunt natum sibi esse Prophetam, cuius ministerio adducti sunt in spem salutis.

15 *Erit enim magnus.*) Confirmat quod dixit de gaudio: quia ad rem magnam & insolitam destinatus erat Iohannes. Neque enim hinc tam laudantur virtutes quibus excelluit, quàm magnitudo & excellentia officii extollitur. quemadmodum Christus dum præstantissimum inter filios mulierum esse affirmat, non tam ad sanctimoniam vitæ, quàm ad ministerium respicit. Quod continuo post sequitur, Vinum & siceram non bibet: non ita accipiendum est quasi præcipua fuerit Iohannis virtus, esse abstemium, sed quia hoc conspicuo symbolo seruum suum insignire voluit Deus, vnde mundus perpetuum Nazaræum agnosceret. Abstinebant etiam & Sacerdotes à vino & sicera, quum suas vices in templo peragerent. Eadem abstinentia Nazaræis præscripta erat, donec completum foret eorum votum. Deus autem notabili tessera Iohannem in totam vitam Nazaræum dicatum esse sibi monstrauit: sicuti & in Sam-
Matth. II. b. II
Indic. 17. a. 5
1. Sam. 10. b. 6
 fone factum esse legimus. Cæterum non est hoc prætextu fingendus Dei cultus in vini abstinentia, quemadmodum simiæ quiduis ex patrum factis arripiunt quod æmulentur. solum omnes temperantiam colant: qui noxam sentiunt ex vini potu, sponte abstineant: qui carent, defectum ferant æquo animo. Quantum ad siceram nomen, libenter eorum sententiæ subscribo, qui כרש Hebræis dici putant quoduis genus vini factum. Spiritu sancto replebitur. His verbis nihil aliud notari arbitror quàm in idolem apparituram in Iohanne quæ spem ostendat futuræ magnitudinis. porò in idolem dico non qualis extat etiam in prophæis hominibus, sed quæ officii præstantiæ respondeat. Sensus ergo est, non modò tunc in eo se proferret vis & gratia Spiritus quum auspiciabitur munus suum, sed statim ab utero donis Spiritus excellet, quæ velut tessera quædam, qualis futurus sit testentur. Ab utero enim tantundem valet atque à prima infantia. Fateor equidem Spiritus virtutem in Iohanne, quum adhuc inclusus esset utero matris, operatam esse: sed hinc, meo iudicio, aliud voluit Angelus, quòd Iohannes adhuc infans quasi in theatrum præferendus esset cum rara gratiæ Dei commendatione. De plenitudine non est quod subtilius disputemus, vel potius nugemur cum Sophistis: quia Scriptura non aliud hoc nomine quàm eximiam & minimè vulgarem donorum Spiritus abundantiam significat. Vni Christo scimus datum fuisse Spiritum absque mensura, vt ex eius plenitudine hauriamus omnes, Iohan. i. b. 16. alijs autem ad certum modum distribui, 1. Corin. 12. b. 11. Ephes. 4. a. 7. Verum qui supra communem vulgi captum vberiore gratia donati sunt, dicuntur Spiritu pleni fuisse. Cæterum vt vis Spiritus vberior extraordinarium fuit donum Dei in Iohanne, ita notandum est non omnibus statim à pueritia conferri Spiritum, sed quando Deo visum est. Iohannes ab utero symbolum gestauit futuræ dignitatis: Saul quum homo pecuarius diu nihil regium præ se tulisset, tandem Rex electus repente mutatus est in nouum hominem. Discamus ergo ex hoc typo, à prima infantia vsque ad vltimum senium liberam esse in hominibus Spiritus operationem.

16 *Multosque filiorum Israel.*) His verbis ostenditur fœda, quæ tunc erat in Ecclesia, dissipatio. Nam apostatas fuisse oportet, in quibus conuersio ad Deum locum haberet. Et certè tanta erat corruptio doctrinæ, tanta morum prauitas, tam confusum regimen, vt miraculi loco habendum sit pauculos in pietate stetitisse. quòd si tam horribilis fuit veteris Ecclesiæ dissipatio, non est quod frivolo prætextu suas superstitiones defendant Papistæ, quia impossibile fuerit errare Ecclesiam. siqui-

dem non germanos & electos Dei filios, sed impiorum turbam hoc titulo intelligunt. Verùm plus hinc videtur Iohanni tribui, quàm in hominem competat. Nam quum homines in spiritualem vitam renouet ad Deum conuersio, non modò proprium est Dei opus, sed ipsam hominum creationem superat. Itaque hoc modo videri possent ministri æquari Deo, atque etiam præferri, quatenus creator est: quando maius est renasci in cælestem vitam, quàm mortales in terra nasci. Solutio facilis est: quia Dominus, vbi tantam laudem tribuit externæ doctrinæ, eam ab arcana Spiritus sui virtute non disungit. Nam quia Deus homines sibi deligit ministros, quorum opera vtatur in Ecclesiæ suæ ædificationem, simul per ipsos operatur arcana Spiritus sui virtute, vt efficax sit ac fructuosus eorum labor. Quoties hanc efficaciam cõmendat Scriptura in hominum ministerio: discamus acceptam ferre gratiæ Spiritus, sine qua vox hominis irrita in aerem diffluet. Sic Paulus, dum se ministrum Spiritus esse gloriatur, nihil sibi seorsum vsurpat, quasi sua voce penetret in hominum corda: sed vim & gratiam Spiritus in suo ministerio prædicat. Locutiones istæ notatu dignæ sunt, quia miro artificio incumbit Satan ad extenuandum doctrinæ effectum, vt gratiam Spiritus illi annexam eneruet. Nihil per se, fateor, & separatim potest externa prædicatio: sed quia organum est Diuinæ virtutis in salutem nostram, & organum per gratiam Spiritus ethicæ: quæ Deus coniungit ne separem. Cæterum vt gloria conuersionis & fidei penes vnum Deum solida maneat, sæpe admonet Scriptura, ministros nihil esse per se: sed tunc comparat eos cum Deo, nequis ereptum Deo honorem perperam ad illos transferat. In summa, quos Deus ad se ministri opera conuertit, eos conuertere dicitur minister, quia nihil est quàm Dei manus: ac vt runque disertè expressum est in præsentis loco. De efficacia doctrinæ iam satis dictum est. Quàm autem non sit in ministri arbitrio & manu conuertere ad Deum homines, inde colligimus, quia non omnes promiscuè Iohannes conuertit: (quod proculdubio facturus erat, si illi pro voto cessissent omnia.) sed eos tantum conuertit quos Domino placuit efficaciter vocare. In summa, idem ab Angelo hinc docetur quod tradidit Paulus ad Romanos capite 10. c. 17. Fidem esse ex auditu: sed in fidem non illuminari nisi quibus brachium suum Dominus intus reuelat.

17 *Præcedet ante illum.*) His verbis definit quale futurum esset Iohannis munus, & hac nota eum discernit à reliquis Prophetis, quibus mandata fuit certa & propria legatio, quum in hoc tantum missus sit Iohannes vt Christum præcederet, tanquam Regem apparitor. Sic etiam loquitur Dominus apud Malachiam, Ecce mitto Angelum meum, qui viam iterat coram me. In summa, non aliò spectauit Iohannis vocatio, nisi vt Christo audientiam faceret, ac illi pararet discipulos. Quòd autem hinc non sit expressa Christi mentio, sed Iohannem facit Angelus anteambulonem vel signiferum æterni Dei: hinc colligitur æterna Christi Diuinitas. *Cum spiritu & virtute Eliæ* Spiritum & virtutem accipio pro virtute vel excellentia Spiritus qua præditus fuit Elias. neque enim hinc nobis fingendum est Pythagoræ delirium, quòd Prophetæ anima in corpus Iohannis transferit: sed ille Dei Spiritus, qui potenter in Eliæ operatus fuerat, similem vim & efficaciam postea in Baptista exeruit. Sed posterius nomen exegeticè additum est, ad exprimendum gratiæ speciem qua maxime excelluit Elias: quòd scilicet cælesti potentia instructus, collapsum Dei cultum mirifice restituerit. talis enim instauratio humana virtute superior erat. Iam quæ per Iohannem inchoata est, non minus fuit admirabilis: quare non mirum est si eodem dono ipsum quoque ornari oportuit. *Vt conuertat corda patrum.* Hinc notat Angelus quid potissimum habuerit Iohannes simile cum Eliæ. Mittendum ergo pronuntiat vt populum dissipatum colligat in fidei vnitatem. conuersio enim patrum ad filios, reductio est in gratiam ex dissidio: vnde sequitur quandam fuisse rupturam, quæ populum scinderet ac veluti laceraret. Scimus Eliæ tempore quàm horrenda fuerit populi defectio, quàm turpiter fuerint degeneres à patribus, vt nihil minus censerit deberent quàm filii Abrahæ, qui sic disuncti erant. eos rediit Elias in sanctum consensum. Talis patrum cum filius colligatio fieri coepit per Iohannem, quam Christus demum absoluit. Quare Malachias quum de reductioe loquitur, significat distractum fore Ecclesiæ statum vbi adueniet alter Elias: qualem tunc fuisse, plus satis ex historicis notum est, & suis locis clarius videbitur. Doctrina Scripturæ innumeris commentis vituata erat, cultus Dei plusquam crasis superstitiõibus corruptus, religio in varias sectas diuisa: Sacerdotes palàm impij & Epicurei, plebs ipsa in omnem nequitiam diffluxerat: denique nihil sanum. Quòd hinc habetur, Corda patrum ad filios, improprium est: quia filios qui foedifragi erant, & descuerant à recta patrum fide, potius conuerti oportuit. Verum etsi illum conuersionis ordinem non ita disertè exprimat Euangelista, sensus tamen minimè obscurus est, Deum facturum Iohannis opera vt in sanctam concordiam rursus coalescant qui prius fuerat inter se distracti. Vtrunque membrum habetur apud Prophetam, qui nihil tamen aliud voluit quàm mutuam consensum notare. Verùm quia sæpe homines sic inter se conspirant, vt alii alios magis alienent à Deo: simul definit Angelus qualis futura sit conuersio quam promittit: nempe quæ inobedientes reuocet ad prudentiam iustorum. Quòd ideo notandum est, ne falso concordie prætextu cum impijs stultè implicemur. Quia speciosum ac plausibile est nomen pacis, quoties occurrit in Scriptura, cupidè arripitur à Papistis ad conflandam nobis inuidiam: quasi nos, qui mundum à perfida defectioe reuocare ad Christum conamur, discordiarum simus authores. Sed hoc contextu pulchrè refellit eorum inscitia, quòd Angelus modum veræ & legitimæ conuersionis definiens, sulturam eius ac vinculum facit iustorum prudentiam. Maledicta ergo sit pax & vnitatis quæ inter se extra Deum conueniunt homines. Porrò minimè dubium est quin per iustorum prudentiam intelligenda sit fides: sicut ex opposito inobedientes vocantur increduli. Præclarum sanè fidei elogium, ex quo discimus tunc nos ritè sapere ad iustitiam vbi obsequimur verbo Domini. Habet suam quoque prudentiam mundus, sed peruersam, ideòque mortiferam, imò quæ vanitatis damnatur. quamquam obliquè Angelus vmbralem sapientiam, qua sibi placent filii seculi, prauam & coram Deo maledictam significat. Iam tenemus, sic inter se conciliandos esse homines, vt in primis redeant cum Deo in concordiam. Quòd mox sequitur de paranda Domino plebe perfecta, cum illo membro cohæret, Iohannem Christi præconem futurum, vt

ante faciem eius ambulet : finis enim prædicationis eius erat, plebem reddere intētam audiendā Christi doctrinæ. Quamquam participium *ἁποστασίου* non tam perfectionem sonat Græcis, quàm formam & concinnitatem qua res ad vsum suum aptantur. Quæ significatio præsentī loco non malè quadrabit: quòd scilicet mittendus sit Iohannes ad plebem Christo aptandam, vel formandam, quæ aliàs rudis & impolita nunquam se docilem præbuisset.

MATTH. MARC.

LVC I.

18 *Et dixit Zacharias ad Angelum, Unde hoc cognoscā? ego enim sum senex, & uxor mea prouecta est ætatis.*

19 *Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui adsto coram Deo: missusque sum ut loquar ad te, & hæc tibi Euangelizem.*

20 *Et ecce eris tacitus, ut loqui non possis usque ad diem quo hæc fient: eo quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur tempore suo.*

18 *Et dixit Zacharias ad Angelum.*) Sequitur Zachariæ dubitatio, & poena quam de eius infidelitate sumpsit Dominus. Precatus fuerat pro impetranda sobole: nunc ubi promittitur, quasi votorum suorum & fidei oblitus, diffidit. Quamquam prima specie videri durum posset, quòd eius responso tam grauer offenditur Deus. Obicit senium suum. idem fecit Abraham, cuius tanto opere laudatur fides, ut Paulus dicat non respexisse corpus suum emortuum, nec effœtam vuluam Saræ, sed simpliciter acquieuisse in Dei veritate & potentia. Rogat Zacharias vnde, vel quo argumento certior fieri poterit. Atqui non reprehensus est Gedeon, quum duplex signum flagitaret. Quinetiam similis paulo post Mariæ exceptio refertur, Quo modo fiet istud, quando virum non cognosco? Quam tamen Angelus dissimulat, ac si nihil esset in ea viti. Qui fit ergo ut Zachariam quasi grauissimi peccati reum tam seuerè castiget Deus? Fateor equidem, si verba tantum spectentur, vel parem fuisse in omnibus culpam: vel Zachariam nihil peccasse. Sed quum facta & dicta hominum ex cordis affectu æstimare conueniat, Dei potius iudicio standum est, cui patent occultæ cordis latebræ. Vidit proculdubio Dominus in Zacharia aliquid deterius, quàm verba eius præ se ferant: atque ideo in ipsum excanduit, quòd promissam sibi gratiam diffidentia repelleret. Non est quidem nostrum legem Deo præscribere, quin liberum ei sit in vno punire quod aliis ignoscit delictum. Sed facile apparet diuersam fuisse Zachariæ causam, quàm fuerit Abraham, Gedeonis, vel Mariæ. Id in verbis non peripicitur. Cognitio igitur Deo relinquenda, cuius oculi ad fontem vsque cordis penetrant. Sic Deus inter Saræ risum & Abraham discernit: quum tamen alter ab altero in speciem non differat. Porrò causa diffidentia in Zacharia fuit, quòd in ordine naturæ subsistens, Dei potentia minus tribuit quàm decebat. Nimum enim restrictè, & malignè sentiunt de operibus Dei, qui non plus facturum credunt quàm secundum naturam credibile est. quasi eius manus vel sensui nostro subiecta, vel terrenis mediis inclusa esset. Atqui fidei proprium est, longè plus credere quàm fieri posse carnis ratio distet. Non dubitauit Zacharias esset vox Dei necne, sed quum nimis difixus esset in mudo, obrepfit in eius mentem obliqua dubitatio futurumne esset quod audierat. Ac ea in re non leuem Deo fecit iniuriam, qua perinde erat ac si secum disputaret veraxne habendus esset Deus, quem constabat loquutum esse. Quamquam sciendum est non ita incredulum fuisse Zachariam ut prorsus à fide descisceret. Est enim generalis fides quæ promissionem æternæ salutis amplectitur, & gratuita adoptionis testimonium. Quemadmodum autem postquam nos semel recepit Deus in gratiam, specialiter multa promittit, quòd nos pascet, eripiet ex periculis, erit vindex innocentia nostræ, vitam tuebitur: ita specialis quædam est fides quæ singulis huiusmodi promissionibus respondet. Fiet igitur interdum ut quispiam de peccatorum remissione & salute sua Deo fidens, in parte aliqua vacillet. nam vel nimum trepidabit in mortis periculo, vel de victu quotidiano nimum erit anxius, vel nimum perplexus erit in suis consiliis. Talis fuit Zachariæ incredulitas, quia scilicet fidei radicem ac fundamentum tenens, tantum vna in parte hæsitauit, an Deus filium illi daturus esset. Quare sciamus non protinus à fide excidere vel deficere quos sua infirmitas in aliquo particulari negotio turbat vel concutit, nec fidem à radice labefactari quoties eius rami ad varios impetus titubant. Adde quòd nihil minus voluit Zacharias quàm in examen vocare fidem Diuinæ promissionis: sed quum in genere persuasus esset veracem esse Deum, astu & insidiis Satanæ furtim in prauam distinctionem tractus est. Quo magis nos ad agendas excubias intentos esse decet. Quis enim nostrum à Satanæ decipulis securus erit, in quas cernimus tam raræ sanctitatis virum (qui tota vita sedulo sibi cauerat) delapsum esse?

19 *Ego sum Gabriel.*) His verbis significat Angelus, non sibi, sed Deo à quo missus est, & cuius mandatum pertulit, abrogatam esse fidem, atque ita Zachariæ exprobrat quòd in Deum contumeliosus fuerit. Adstare coram Deo, perinde valet ac prælo esse ad obsequium: ac si diceret, se non hominè esse mortalem, sed cælestem spiritum: nec temere aduolasse, sed ut decet ministrum Dei, fideliter defunctum esse suo officio: vnde sequitur, Deum promissionis autorem, in persona sui nuntii indignè læsum, & contemptum esse. Eodem tendit illa Christi sententia, Qui vos spernit, me spernit, &c. Quamquam enim non è cælo ad nos defertur Euangelii prædicatio per Angelos: quia tamen eam à se profectam tot miraculis testatus est Deus, & Christus, princeps Angelorum ac caput, eam semel ore suo publicauit ut in perpetuum sanciret, non minor illi constare debet maiestas, quàm si testes haberet, omnes Angelos palam è cælo clamantes. Imò Apostolus in Epistola ad Hebræos, vocem Euangelii quæ in ore hominum personat, Legi per Angelos lata æquare non contentus, argumentum à minori ad maius dedit. Si sermo, inquit, per Angelos allatus non impunè reiectus fuit, multo minus vindictam effugient qui

Rom. 4. d. 19

Iudic. 6. c. 17

Gen. 17. c. 17.
& 18. b. 17

Luc. 10. c. 16

Heb. 10. c. 38,
& 12. f. 28

spernunt hodie Christi vocem, cuius est cælum & terram concutere. Discamus ergo fidei obedientiam præstare Deo, quam pluris facit omnibus victimis. Gabriel sonat robur, aut fortitudinem, vel principatum Dei: ac nomen hoc Angelo nostra causa fuit inditum, ut discamus nihil Angelis proprium asingere, quum Diuicum sit quicquid habent virtutis. Participium *παρρησιας* temporis quidem est præteriti, sed in eiusmodi verbis satis notum est præteritum sumi præsentis loco, præsertim vbi actus continuus notatur. Porrò Angelus, ut nuper dictum est, perpetuum se Dei ministrum his verbis esse asserit. Euangelizandi verbum crimen Zachariæ amplificat, quòd Deo rem lætam & optabilem benignè pollicenti ingratus fuerit.

20 *Et ecce eris tacitus.*) Genus hoc pœnæ consentaneum fuit Zachariæ infligi: ut mutus promissionis euentum expectet, quam cum silentio audire deberet, obstrepero suo murmure quasi abruperat. Fides suum silentium habet, ut Dei verbo audientiam faciat. Deinde suas quoque habet loquendi vices, ut respondeat, Amen. secundum illud, Dicam illis, Populus meus vos: & ipsi dicent mihi, Tu Deus noster. Quia verò Dei verbo temere obloquutus erat Zacharias, hæc ei gratia non conceditur ut statim prorumpat in gratiarum actionem, sed illi ad tempus eripitur linguæ vsus, quæ nimium festinauerat. Clementer tamen Deus pœnam mitigat. Primum, quia eam decem mensibus finit: deinde quia Zachariam beneficio quo indignus erat, priuari tamen non patitur. Eadem quotidie indulgètia nobiscum agit, nam ut angusta est nostra fides, & nos multa impedimenta obicimus, veritatem Dei necesse est quodammodo vi perrumpere, ut cursum erga nos suum continuet. Id sibi vult Angelus, quum Zachariæ incredulitatem accusans, pronuntiat tamen impletum iri quod Zacharias non credidit: ita non parum subleuatur Zacharias quum audit suo vitio non esse exinanitam Dei fidem, quin superior demum emergat. Fit quidem interdum ut præstet Dominus atque impleat quod incredulis promisit, quantum vis obstitant. Cuius rei memorabile habemus exemplum in rege Achaz, qui quum promissam salutem respueret, liberatus est tamen ab hostibus. Verum id nullo eius profectu, in salutem electi populi cessit. Zachariæ aliaratio est, cui sic Dominus ignoscit fidei defectum, ut simul corrigat.

MATTH.

MARC.

L V C I.

21 *Et erat populus expectans Zachariam, & mirabantur quòd moraretur in templo.*

22 *Egressus autem non poterat illis loqui. Et cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansitque mutus.*

23 *Et accidit, ut impleti sunt dies officij eius, abiit in domum suam.*

24 *Post hos autem dies concepit Elizabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens,*

25 *Sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit ut auferret probum meum inter homines.*

21 *Et erat populus.*) Narrat iam Lucas, populum huius visionis fuisse testem. Diutius quàm pro more, moratus est in templo Zacharias. Hinc suspicio nascitur aliquid ei insolitum accidisse. Egressus autem, gestu & signis mutum se redditum indicat. Credibile est etiam, pauoris signa extitisse in vultu. Inde colligunt Deum illi apparuisse. Erant quidè raræ, vel nullæ eo seculo visiones: sed memoria tenebat populus frequentes fuisse olim patrum ætate. Quare non abs re ex manifestis signis tale facit iudicium. neque enim humanitas factum erat ut repente sine morbo obmutesceret, & post moram iusto longiorem attonitus è templo prodiret. Porrò Templi nomen (ut iam diximus) pro Sancto accipitur, vbi altare suffitatus erat. Inde peracto sacro, egredi solebant Sacerdotes in suum atrium, vnde populo benedicerent.

23 *Ut impleti sunt dies.*) Liturgiam ponit Lucas pro functione quæ per vices ordine ad singulos transibat, quemadmodum diximus. Quòd domum elapso officij tempore rediisse dicitur Zacharias, hinc colligimus, Sacerdotes, quandiu in vicibus suis erant, abstinuisse à suis ædibus, ut scilicet Diuino cultui penitus addicti, affixique essent. In hunc vsum digesta erant tabulata in lateribus templi, in quibus cubi-cula habebant. Lex quidem non prohibebat Sacerdotem à domo sua, sed quum ab vxoris contactu arceret qui panibus sacris vescerentur, probabile est, quum multi parùm reuerenter sacra tractarent, remedium hoc fuisse inuentum, ut ab omnibus illecebris submoti, puros se & immunes ab omni inquinamento seruarent. Nec tantum concubitus vxorum illis vetitus erat, sed etiam potus vini & scicera. Quum ergo mutanda illis esset victus ratio, vtile fuit à templo non discedere, ut conspectus ipse loci, eos moneret colendam esse puritatem qualis à Domino præscripta erat. Vtile etiam fuit, omnem indulgentiæ materiam præcidi, quo liberius officio suo vacarent. Papistæ hodie hoc prætextu tyrannicam de cælibatu legem defendunt, sic enim ratiocinantur, Quum abstinere olim iussi sint Sacerdotes ab vxoribus quo tempore sacris operam dabant: meritò nunc à Sacerdotibus requiri perpetuam continentiam, qui non per tempore vices, sed quotidie sacrificant: præsertim quum longè excellentior sit sacrorum dignitas, quàm sub lege. Verum scire velim cur non à vino quoque & sicera abstineant. Neque enim præcepta quæ coniunxit Deus, separare fas est, ut dimidia tantum pars, altera neglecta, seruetur. Concubitus vxorum interdicitur non tam disertè quàm vini potus. Si Legis prætextu cælibatum iniungit suis sacrificis Papa, cur vinum illis permittit? Imò, secundum hanc rationem, in aliquos templorum recessus sacrificicos omnes coniici oporteret, ut ergastulis inclusi, totam vitam transigerent extra mulierum & populi contubernium.

Of. 2. 1. 23

Esa. 7. 6. 21

1. Reg. 6. a. 5

1. Sam. 21. a. 4

Esa. 44. f. 21

bernum. Iam clarè perfpicimus, improbè eos obtendere Legem Dei, à qua difcedunt. Plena tamen folutio ex difcrimine Legis & Euangelii pendet. Sacerdos fe ad expianda populi peccata fitebat coram Deo, vt effiet quali Dei & hominum mediator. cui talis perfona impofita erat, eum aliquid habere oportuit quo exemptus à communi hominum ordine, veri Mediatoris figura agnofceretur. Huc & facra veftes fpectabant, & vnctio. Hodie in publicis Ecclefiaè miniſtris & paſtoribus nihil fimile. loquor de miniſtris quos inſtituit Chriſtus ad gregem paſcendum: non quos ad immolandum Chriſtum carnifices magis, quàm facrificos inſtat Papa. Quare Spiritus ſententiæ acquieſcamus, quæ pronuntiat honorabile in omnibus eſſe coniugium. Heb. 13. a. 4

24 *Occultabat ſe.*) Abſurdum hoc videtur, quali diuinæ benedictionis ipſam puduerit. Putant quidam re adhuc dubia non auſam fuiſſe prodire in publicum, ne ſe ludibrio exponeret, ſi eam fruſtrata eſſet opinio quam conceperat. Ego verò de promiſſione data ſic fuiſſe perſuaſam ſtatuo, vt de euentu ſecura fuerit. Quum enim de marito ſumptam grauem pœnam cerneret ob inconsideratum linguæ lapſum, an per quinque menſes cõtinuos ſimilem in animo dubitationem fouiſſet? & eius verba clarè demonſtrant quàm non fuerit ſpes eius ſuſpenſa, vel ambigua. Nam quum dicit Dominum ſic feciſſe, diſſertè & intrepidè prædicat notam eius gratiam. Duplex autem potuit eſſe latendi cauſa. prior, ne Dei miraculum, priuſquam conſpicuum eſſet, variis exponeret hominum ſermonibus: vt ſæpe de operibus Dei temere parùmque honorificè garrire ſolet mundus. Altera, vt quum ſubito grauidam cerneret homines, magis excitarentur ad laudandum Deum. Nam quæ paulatim emergunt Dei opera, progreſſu ipſo ſæpe apud nos viſeunt. Non ergo ſua cauſa latuit Elizabæth, ſed aliorum magis reſpectu.

25 *Sic mihi fecit.*) Priuatim celebrat Dei bonitatem, donec maturum adueniat eius publicandæ tempus. Credibile eſt ſcripto edoctâ fuiſſe à marito de ſobole promiſſa: quo certius & alacriore animo Deum huius beneficii autorem prædicat, idque confirmat proximis verbis, Quando reſpexit vt tolleret probum meum. Sterilitatis enim cauſam fuiſſe notat, quòd tunc auerſus fuiſſet Dei fauor. Inter terrenas Dei benedictiones hanc præcipuè commemorat Scriptura, quòd Deus ſobole nos dignetur: & merito. nam ſi eius benedictio eſt brutorum animalium fœcunditas: quo excellẽtiore eſt generis humani propagatio, eo maiori in gratia reputanda eſt hominum fœcunditas. Nec verò exiguus eſt aut vulgaris honor, quòd quum Deus ſolus ſit & cœteri mereatur pater, terræ filios in huius nominis ſocietatem admittit. Sedulo igitur tenenda eſt doctrina, quòd liberi ſint hæreditas à Deo obueniens: & munus eius, fructus ventris. Sed altius reſpexit Elifabæth: quia præter conſuetum naturæ ordinem, ſterilis & vetula ſingulari miraculo conceperat. Pſal. 137. d. 4

Vt auferret probum meum.) Non ſine cauſa probri loco ſemper habita fuit ſterilitas, quum vteri benedictio inter præcipua diuini amoris teſtimonia numeretur. Quidam hoc veteri populo ſpeciale fuiſſe putant: quia ex femine Abrahæ procreandus eſſet Chriſtus. Atqui hoc ad ſolam tribum Iudææ ſpectabat. Rectius alii, quòd faulta fœlixque eſſet populi ſancti multiplicatio: ſicuti Abrahæ dictum fuerat, Erit ſemen tunc ſicut arena maris, & ſtellæ cœli. Cæterum coniungi inter ſe debent vniuerſalis benedictio, quæ ad totum genus humanum extenditur: & promiſſio Abrahæ data, quæ Eccleſiæ Dei peculiaris eſt. Diſcant igitur parentes pro ſuſceptis liberis Deo grati eſſe: qui autem ſobole priuantur, hac in parte ſe humiliari agnoſcant. Probum verò hoc ad homines reſtringit Elifabæth, quia temporalis eſt caſtigatio, ob quam nihil nobis in regno cœlorum decedit. Gen. 19. d. 15

MATTH. MARC.

L V C. I.

26 *In menſe autem ſexto miſſus eſt Angelus Gabriel à Deo in urbem Galilææ, cui nomen Nazareth,*

27 *Ad virginem deſponſam viro cui nomẽ erat Ioseph, de domo Dauid, ac nomen virginis Mariæ.*

28 *Et ingreſſus Angelus ad eam, dixit, Ave gratiam conſecuta, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres.*

29 *Illæ verò quum vidiffet, turbata eſt ſuper oratione eius, & cogitabat qualis eſſet iſta ſalutatio.*

30 *Et ait Angelus ei, Ne timeas Mariæ: naçta es enim gratiam apud Deum.*

31 *Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Ieſum.*

32 *Hic erit magnus & filius Altiffimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus ſolum Dauid patris ipſius.*

33 *Regnabitque ſuper domum Iacob in æternũ, & regni eius non erit finis.*

26 *In menſe autem ſexto.* Mira diuini conſilii œconomia, & quæ à communi hominum iudicio valde abhorret, quòd nobilius in præcone generationis initium Deus eſſe voluit, quàm in Filio ſuo. Vaticinium de Iohanne in templo editum paſſim innotuit: Chriſtus Virgini promittitur in obſcuro Iudææ oppido, & vaticinium hoc in ſinu puellæ vnus ſepultum manet. Sed oportuit, ſcilicet, iam à Chriſti natalibus illud impleri, Quòd Deus per ſtultitiam ſaluos fecerit credentes. Theſaurum verò myſterii huius ſic apud Virginem depoſuit, vt tandem ſuo tempore perueniret ad pios omnes. Contemptibilis, fateor, 1. Cor. 1. e. 23

ista custodiæ species: sed quæ tum ad probandam fidei humilitatem, tum arcendam impiorum superbiam optima fuit. Nos verò, etiam si non statim ratio appareat, discamus modestè nos Deo subiicere: nec magistratam habere pigeat, quæ Christum æternam Dei sapientiam vtero suo gestavit. Nihil certè magis cauendum, quam vt fastidioso contemptu nos priuemus incomparabilis arcani notitia, quod Deus paruulis & docilibus consultò reconditum esse voluit. Eadem mihi videtur esse causa cur Virginem elegerit viro desponsam. Figmentum Origenis nihil habet solidi, id fecisse vt Satanam celaret quam hominibus salutem dare parabat. Velum ergo coniugii obtentum fuit coram mundi oculis, vt quem vulgo credebant esse filium Ioseph, pii tandem fide agnoscerent Dei Filium. Non ita quidem inglorius prodiit Christus, quin Diuinitatis in eo gloriam ab initio illustrauerit cælestis Pater. Angeli enim nuntiarunt natum esse Saluatorem: sed vox eorum tantùm à pastoribus audita non longè manauit. Miraculum vnum celebre esse potuit, quòd passim vulgarunt Magi qui ab Oriente venerant, ste llam sibi apparuisse summi Regis nati testem: videmus tamen vt Deus Filium suum quasi in occulto continuerit, donec veniret tempus plenæ manifestationis. tunc enim quasi theatrum illi erexit, in quo conspicuus foret. Participium *μενσευμηνον* quo vtitur Euangelista, significat sponso promissam tunc fuisse virginem, non autem marito vxorem traditã. Solenne enim apud Iudæos erat parentibus, filias apud se domi aliquandiu tenere, postquam eas viris desponderant: alioqui lex quæ de sponsæ corruptione extat Deuter. 22. b. 13. superuacua fuisset. Ioseph dicit Lucas fuisse ex genere Dauid, quia familiæ virorum nominibus censerì solent. qua de re alibi plura dicturi sumus.

28 *Aue gratiam consequuta.* Quia stupenda & ferè incredibilis erat legatio, à commendatione gratiæ Dei præfatur Angelus. Et certè quum pro tenui intelligentiæ suæ modulo magis angustæ sint nostræ mentes, quàm vt immensam operum Dei magnitudinem capiant, optimum hoc remedium est, quò eas ad meditantam gratiæ eius infinitatem erigimus. Quum ergo fidei inuasit sensus diuinæ bonitatis: meritò hunc ordinem tenet Angelus, vt gratiæ Dei meditatione pectus Virginis imbuendo, ipsum ad capiendum incomprehensibile mysterium dilaret. Nam participium *μενσευμηνον*, quo vtitur Lucas, grauitum Dei fauorem exprimit, sicuti clarius patet ex primo ad Ephesios capite, b. 6. vbi Paulus de nostra cum Deo reconciliatione tractans, Deus, inquit, nos in Filio suo dilecto *εχαιτωσεν*, hoc est, recepit in suã gratiam, & fauore complexus est, qui prius inimici eramus. Postea subiicit Angelus, Deum cum ipsa esse. Nam quos amore suo dignatus est semel Deus, illis se propitium & beneficium exhibet, suisque beneficiis ornat & prosequitur. ideo additur tertium membrum, & probationem Diuini fauoris, ponit. Neque enim pro laude hie, meo iudicio, capitur: sed potius foelicitatem notat. Sic Paulus gratiam primum, deinde pacem, hoc est omne bonorum genus fidelibus precari solet: significans nos tunc demum beatos & diuites fore, si à Deo bonorum omnium autore amemur. Quòd si Mariæ foelicitas, iustitia & vita ex gratuito Dei amore fluant, eius virtutes, totaque excellentia, mera est Dei liberalitas: plusquam præposterè faciunt qui ab ea petendum docent quod aliunde nobiscum habet. Nimis verò crassa inciticia Papistæ salutationem hanc, quasi magico exorcismo, in preculam verterunt: atque eò prorupit vesania, vt concionatoribus fas non sit, Spiritus gratiam pro suggestu petere, nisi per suum Aue Maria. Atqui præterquam quòd sola gratulatio hie habetur, temere sibi alienum officium vsurpant, quod Deus non nisi Angelo iniunxit. bis autem stulta æmulatio, quòd absentem salutant.

29 *Quum vidisset, turbata est.* Non dicit Lucas turbatam fuisse aspectu Angeli: sed super eius sermone. Cur ergo aspectus etiam meminit? Hanc ego esse causam interpretor, quòd aliquid cælestis gloriæ in Angelo agnoscens Maria, subitum pauorem ex Dei reuerentia conceperit. Turbata ergo fuit, quòd se non ab homine mortali salutari, sed à Dei Angelo sentiret. Cæterum non ita turbatã fuisse dicit Lucas, vt obstupuerit: quin potius exprimit signum attentæ mentis, & bene compositæ, quum paulo post subiicit, cogitasse ipsam qualis esset saluatio: hoc est, quorsum tenderet, quidque sibi vellet. statim illi occurrit, non fuisse de nihilo missum Angelum. Monemur autem hoc exemplo, primum non esse oscitanter consideranda Dei opera: deinde ita à nobis expendi decere, vt religio metùque præeat.

30 *Ne timeas Maria.* Quòd timorem ponere eam iubet, semper veniat nobis in mentem, quæ imbecillitas est carnis, fieri non posse quin terreamur quoties vel minima gloriæ Dei scintilla apparet. Neque enim vbi seriò Dei præsentiam concipimus, otiosam imaginari licet. Ergo quum obnoxii sint omnes eius iudicio, ex metu trepidatio oritur, donec se patrem exhibeat. Tantam sancta Virgo in gente sua cernebat scelerum colluuiem, vt iure timeret à maioribus vindictis. Quare vt timorem eximat Angelus, testem se ac præconem incomparabilis boni adesse pronuntiat. Inuenire gratiam Hebraica phrali posuit Lucas, pro habere Deum propitium. Neque enim gratiam inuenire dicitur, qui eam quæsierit: sed cui vtrò oblata est. Exempla quum fatis nota sint, adducere superuacuum foret.

31 *Ecce concipies in utero.* Verba sua conformat Angelus primò ad vaticinium Iesaiæ, deinde ad alios Prophetarum locos: quo melius in animum Virginis penetrent. notæ enim, & celebres passim inter pios erant tales prophetiæ. Quanquam simul notandum est, non priuatim duntaxat in aurem Virginis loquutum esse Angelum: sed Euangelium attulisse, quod per totum orbem non multo post vulgandum erat. Quare non absque Dei consilio factum est, quòd tam disertè expressus fuerit consensus inter veteres prophetias, & præsentem de CHR ISTO manifestando nuntium. Conciendi verbum, refellendo tam Marcionis quàm Manichæi delirio sufficit. Nam inde colligere promptum est, non æthereum corpus vel spectrum Mariam peperisse: sed quem prius in vtero conceperat foetum.

Matth. 1. d. 21

Vocabis nomen eius Iesum. Nominis ratio apud Matthæum redditur, quòd saluum à peccatis faciat populum. Ita in nomine salus promittitur, & ostenditur in quem finem missus fuerit CHR ISTVS à Patre in mundum, quemadmodum se pronuntiat non ad perdendum venisse,

nisse, sed vt mundo salutem afferat. Meminerimus autem non hominum arbitrio, sed Dei iussu nomen hoc impositum illi fuisse ab Angelo, vt fides nostra in celo, non in terra fundata sit. Deducitur à ישיע, quod Hebraeis est salus, vnde & verbum תושיע, quod seruare significat. Porro subtiliter arguti sunt qui differre contendunt ab Hebraico nomine יושוע. Quòd Rabbini scribunt vbiq; Iesum, constat malignè ab ipsis fieri, ne Christum honorificè appellent: quin potius insinulent degenerem fuisse aliquem Iudeum. Itaque tantumdem authoritatis meretur eorum scriptio, ac canis lairatus. Quòd longè inferius dignitate filii Dei esse obiciunt, si nomen habeat cum aliis commune, idem & de Christo obtendi posset. Sed de vtroque solutio est plusquam facilis: nempe quod sub Lege umbratile fuit, in Filio Dei plenè & ad solidum constare: vel substantiale in ipso esse quod tunc figuratum fuit. Nihil plus momenti habet altera obiectio. Negant venerandum esse, & tremendum nomen Iesu, coram quo omne genua flecti oporteat, nisi vicè competat in Filium Dei. Neque enim Paulus nomen magicum illi inducit, in cuius syllabis inclusa sit maiestas: sed perinde valet loquutio ac si dixisset, Christo datum esse summum imperium à Patre, sub quo totum mundum humiliari oportet. Talibus ergo figmentis valere iussis, sciamus nomen Iesu fuisse Christo impositum, vt in eo quærere discant fideles quod olim sub Lege adumbratum fuerat.

32 *Hic erit magnus.*) Idem & de Iohanne Baptista dixerat Angelus, quem tamen Christo æquare noluit. Sed Baptista in ordine suo magnus: Christi autem magnitudo continuo post exprimitur, quæ cum supra omnes creaturas extollit, hoc enim proprium & singulare vnus habet, vt vocetur Filius Dei, quem admodum Apostolus contendit, iad Hebræos capite, b. 5. Fateor quidem & Angelos & Reges interdum ornari hoc titulo in Scriptura: sed hi in commune Dei filii propter excellentiam dicuntur. At qui minime obsecrum vel dubium est quin Filium suum Deus ab omnibus reliquis eximat, quum peculiariter illi sic alioquitur, Filius meus es tu. Ergo hic neque Angelis, neque hominibus miscetur Christus, vt sit vnus ex grege filiorum Dei: sed quod illi datur, nulli alteri sumere fas est. Filii Dei sunt Reges, ceriè non iure nature: sed quia tanto eos honore dignatus est Deus. Ne Angelis quidem conuenit hoc elogium: nisi quia sub summo capite inter creaturas excellunt. Sumus & nos filii, sed adoptione, quam fide consequimur, non autem habemus à natura. Christus autem & vnicus, & vnigenitus. Quòd autem verbum futuri temporis eò torquet scelus Seruetus, vt Christum probet non æternum esse Dei filium, sed cœpisse talem censeri, ex quo induit carnem nostram: nimis calumniosum est. Ratiocinatur ille, non fuisse Christum Dei filium antequam carne indutus mundo apparuerit: quia dictum sit ab Angelo, Vocabitur. Ego autem contra excipio, non aliud sonare Angeli verba, quàm esse talem in carne manifestatum Dei filium qui æternus fuerat: nam vocari, ad claram notitiam refertur. At qui inter ista duo multum interest, cœperitne esse Dei Filius qui prius non erat: an patefactus fuerit inter homines, vt scirent eum esse qui promissus olim fuerat. Certè quum omnibus seculis Deus à populo suo inuocatus fuerit Pater: inde conficitur, fuisse in celo Filium, ex quo & per quem ista paternitas ad homines manaret. Numquam enim sibi arrogant homines, si Dei se filios iactare audent, nisi quatenus sunt vnigeniti Filii membra. Quare certum est sanctos patres non nisi Filio mediatore fretos, tam honorificè inuocationis fiduciam sibi sumpsisse. Cæterum quid plenior ista, de qua nunc loquimur, cognitio valeat, alibi Paulus docet: nempe vt iam intrepidè liceat non modò vocare Deum Patrem, sed clamare. Rom. 8. c. 15, & Galat. 4. a. 5. *Dabit Deus solum David.* Diximus Angelum mutuari ex Prophetis elogia, quibus Christum insigniat: quò melius agnoscat sancta Virgo fore Redemptorem patribus olim promissum. Quoties de Ecclesiæ instauratione Prophetæ loquuntur, totam fidelium spem ad regnum Davidis reuocant: vt tritum esset apud Iudæos axioma, Ecclesiæ salutem in foelici regni illius statu fore positam: nec Messias officio quicquam esse magis aptum & conueniens, quàm regnum Davidis de integro erigere. Quare & nomen Davidis interdum ad Messiam transfertur: vt Ieremiæ 30. b. 9. Seruient Domino suo, & David Regi suo. Item Ezechielis 34. f. 24, & 37. f. 24. David seruus meus regnabit princeps super eos. Osee 3. b. 5. Requiescent Dominum, & David regem suum. Loci autem, vbi filius Davidis vocitatur, satis noti sunt ac celebres. In summa, significat Angelus impletum in Christi persona iri vaticinium Amos de suscitando tabernaculo Davidis, quod derutum & euersum erat. Amos capite 9. c. 11.

33 *Regnabit super domum Iacob.*) Quum salus peculiariter Iudæis fuerit promissa (sicuti scelus cum patre ipsorum Abraham percussum erat) & Christus, teste Paulo, minister fuerit circumcisionis: non immerito Angelus regnum eius statuit in gente illa, sicuti propria fuit sedes ac domicilium. Sed hoc cum aliis vaticiniis minimè pugnat, quæ regnum Christi propagant & extendunt vsque ad vltimos terræ fines. Deus enim noua & admirabili adoptione Gentes inseruit in familiam Iacob, quæ prius extraneæ fuerant: sic tamen vt Iudæi, tanquam primogeniti, potiore teneant gradum, quem admodum in Psalmo 110. a. 2. habetur, Scepterum potentia tuæ erit Dominus ex Sion. Locatum ergo fuit solum Christi in populo Israel, vnde totum orbem sibi subiiceret. Quotquot autem aggregauit per fidem filii Abraham, verus Israel censentur. Etsi autem Iudæi sua defectione se abdicarunt ab Ecclesia Dei, seruat tamen Dominus vsque in finem aliquas reliquias: quoniam vocatio eius sine poenitentia est. Corpus quidem populi in speciem relictum est: sed meminisse debemus mysterii de quo disserit Paulus ad Romanos capite 11. c. 25. Tandem futurum scilicet vt Deus aliquos ex Iudæis ex dispersione colligat. Interim Ecclesia, quæ per totum orbem sparsa est, spiritualis est domus Iacob, quando originem suam ex Sione duxit.

In æternum. Admonet Angelus quo sensu toties apud Prophetas promissa fuerit perpetuitas regno Davidis. Huius tantum & Solomonis ætate floruerat potentia & opibus, Roboam tertius successor vix tribum vnã & dimidiam retinuit. Ex eo non destitit variis cladibus concuti, donec tandem concideret. Nunc Angelus declarat vbi stabilitum fuerit in Christi persona, excidio non fore obnoxium. & ad eam rem afferendam verba Danielis vsurpat, quæ habentur capite 7. d. 14. Huius regni nullum fore finem. Cæterum etsi verborum sensus est, Deum regni Christi & Ecclesiæ æternum fore præsidem ac custodem,

vt nunquam intereat in terra, quandiu Sol & Luna in cælo fulgebunt, vera tamen perpetuitas ad futuram gloriam pertinet. Sic ergo continua ferie fideles alii aliis in hac vita succedunt, vt demum colligendi sint simul in cælum, vbi sine fine regnabunt.

MATTH.

MARC.

LVC I.

34 *Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo erit istud? quandoquidem virum non cognosco.*

35 *Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. quapropter & quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.*

36 *Atque ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic sextus mensis est illi quæ dicebatur sterilis:*

37 *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.*

38 *Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ac discessit ab illa Angelus.*

34 *Quomodo erit istud?*) Videtur sancta Virgo non minus malignè restringere Dei potentiam quam prius Zacharias. Quod enim præter communem naturæ ordinem est, impossibile esse colligit. Sic enim ratiocinatur, Virum non cognosco: qui credam igitur futurum quod nuntias? Nec verò magnopere laborandum est vt eam purgemus ab omni vitio. fide enim statim transcendere debuit ad immensam Dei virtutem, quæ minimè alligata est naturalibus mediis, sed totum mundum superat. nunc autem in vulgari generationis modo subsistit. Quamquam sciendum est non ita dubitare, vel sciscitari, vt sensibus suis Dei potentiam vel subiicere vel æquare velit: tantum subita admiratione percussa, ad mouendam hanc quæstionem rapitur. Quod autem obedienter amplexa sit promissionem, hinc colligi potest, quod quum multa occurrerent in contrariam partem, non nisi in vno hæsitat. Obiicere promptum erat, vbi nam esset solium illud Dauidis, quum pridem abolita esset omnis dignitas imperii, totiusque regii generis extinctus splendor. Certè si rem æstimasset iudicio carnis, pro fabula duxisset quod audierat ab Angelo. Quare non dubium est quin penitus de Ecclesiæ instauratione persuasa, ressecundum carnem incredibilis facillè locum dederit. Et probabile est, tunc passim celebratum fuisse vaticinium illud Esaiæ, vbi furculum Deus se excitaturum promittit ex contempto Isai trunco. Fides ergo de gratia Dei in animo Virginis concepta, effecit vt sine controuersia admitteret allatum sibi nuntium de erigendo folio Dauidis. Si quis excipiat, fuisse etiam aliud vaticinium, quod virgo filium paritura esset: respondeo, eius mysterii tunc obscuram fuisse notitiam. Nasciturum quidem sibi Regem sperabant patres, sub quo beatus ac foelix esset Dei populus: sed modus quasi velo interposito absconditus latebat. Ergo nihil mirum si quæstionem mouet sancta Virgo de re sibi incognita. Quod autem ex eius verbis suspicati sunt quidam, perpetuæ virginitatis conceptum habuisse votum: nimis infirmum est, imò prorsus absurdum. perfidè enim passa fuisset se marito collocari, sanctumque coniugii sœdus non sine Dei ludibrio spreuisset. Quamlibet barbara tyrannis grassata sit in hac parte sub Papatu: nunquam tamen eousque progredi ausi sunt, vt permitterent vxori continentiam vouere suo arbitrio. Deinde puerile commentum est, Monachismum fingere inter Iudæos. Soluendum est tamen obiectum illud, quod Virgo in futurum tempus respiciat, ideoque significet nullam sibi fore cohabitationem cum viro. Hæc verò coniectura, & probabilis est & simplex, quod rei magnitudo, vel potius maiestas, Virginem perculerit, vt sensus omnes admiratione ligatos haberet ac constrictos. Quum audit nasciturum esse Dei filium, aliquid non vulgare concepit. atque hæc ratio est cur coitum virilem excludat. Hinc attonita exclamat, Quomodo erit istud? Ideo tam clementer illi Deus ignoscit, & per Angelum benignè & comiter respondet: quia reuerenter & sobriè, non sine admiratione Diuini operis, quæsierat quomodo futurum esset quod sibi persuaserat vulgari & consuetæ naturæ ratione esse sublimius. Denique hæc quæstio fidei aduersa ideo non fuit: quia ex admiratione potius, quam ex diffidentia oriebat.

35 *Spiritus sanctus superueniet in te.*) Modum non definit Angelus, qui curiositati sufficiat, sicuti opus non fuit. Sed Virginem simpliciter ad considerandam Spiritus sancti virtutem reuocat, vt cum silentio & quiete se illi totam resignet. Verbum Superuenire, significat extraordinarium fore hoc opus, vbi naturæ media deficiunt. Proximum etiam membrum exegeticè additur, Quod virtus Altissimi eam obumbrabit. Spiritus enim quasi essentialis est Dei virtus, cuius efficacia se profert ac exerit tam in tota mundi gubernatione, quam in miraculis. In verbo Obumbrandi concinna est metaphora, virtutem Dei, qua suos tuetur & protegit, Scriptura frequenter vmbre comparat. Sed alia videtur esse huius loci peculiaris ratio: nempe arcanam fore Spiritus operationem, ac si nubes opposita hominum oculis ab intuitu submoueret. Sicuti autem in edendis miraculis Deus operum tuorum rationem nobis subtrahit, ita nostrum est sobriè adorare quod nobis vult esse occultum. *Propterea quod nascetur sanctum.*) Confirmatio est proximæ sententiæ: Docet enim Angelus Christum oportere abique viri & mulieris coitu nasci, vt sanctus sit, & Dei filius: hoc est vt sanctitate & gloria supra omnes creaturas excellat, neque teneat communem inter homines gradum. Hæretici qui fingunt ipsum, ex quo genitus est homo, factum esse Dei filium, particulam causalem arripiunt, ideo vocandum esse Dei filium, quia mirabiliter Spiritus sancti virtute conceptus erit. sed perperam ratiocinantur. Quamuis enim manifestatus sit Filius Dei in

carne,

carne, non sequitur quin fuerit Sermo ante secula ex Patre genitus. Quin potius ille idem qui Filius Dei erat in sua æterna Diuinitate, apparuit etiam in humana carne Dei filius. Cæterùm locus hic non modò personæ unitatem in Christo commendat, sed simul ostendit Christum, quatenus humanam naturam induit, esse Dei filium. Ergo filii Dei nomen sicuti Diuinæ Christi essentia ab initio proprium fuit, ita nunc coniunctim in vtraque simul competit naturam: quia arcana & cælestis generationis ratio eum à vulgari hominum ordine eximit. Alibi quidem sæpius, vt seuerè hominem esse assermet, Filium se hominis vocat: sed non obstat humanæ naturæ veritas quin peculiarem illi honorem præ aliis omnibus conciliet Diuina generatio, quòd scilicet præter ordinariam naturæ modum conceptus ex Spiritu sancto fuerit. Hinc merito crescit nobis fiducia, vt liberius audeamus Deum inuocare patrem: quia vt eum nobis communem secum faceret vnicus eius Filius, frater noster esse voluit. Notandum etiam est, quòd Christus, quatenus spirituali virtute conceptus est, dicitur Semen sanctum. Quemadmodum enim illum oportuit esse verum hominem vt peccata nostra expiaret, mortemque ac Satanam vinceret in carne nostra, denique vt esset verus Mediator: ita necesse fuit, vt alios purgaret, immunem esse ab omni immunditie & macula. Quauis ergo ex Abraham semine genitus sit Christus: nihil tamen contagi ex vitiosa natura contraxit: quoniã ab ipsa origine purum seruauit Dei Spiritus: nec tantum vt in se priuatim sanctitate polleat, sed magis vt suos sanctificet. Ergo ipse conceptionis modus testatur Mediatorem nobis esse à peccatoribus segregatum.

36 *Et ecce Elisabeth.*) Domesticò exemplo Angelus fidem Mariæ in spem miraculi erigit. Nam si non potuit neque sterilitas, neque senectus Elisabeth obillare Deo quin ipsam faceret matrem, non est quòd se amplius Maria intra vsitatos naturæ fines contineat, quando tale Diuinæ potentia specimen in cognata sua cernit. Sextum mensẽ discretè notat: quia quum mense quinto sentire soleat mulier vitalem foetum, sextus mensis dubitationem eximit. Debuerat quidem Maria simplici Dei verbo sic acquiescere, vt nihil opus esset aliunde fidem aditui: sed ne amplius vacillet, nouo hoc ad miraculo promissionem suã Dominus fulcire dignatur. Eadem quotidie indulgentia nos leuat ac sustinet: imò etiam maiore, quo scilicet debilior est fides nostra. Itaque ne dubia sit nobis sua veritas, testimonia quæ eam nobis confirmat, hinc inde accersit. Quomodo intercesserit cognatio inter Elisabeth, quæ erat ex filiabus Aaron, & Mariã Num. 35. c. 16 quæ ex stirpe Dauid orta erat, quæritur. Atque etiam videtur id pugnare cum Lege, quum mulieres ve-
tabat abnubere in alienas tribus. Quantum ad Legem spectat, si finis respicitur, tantum ea connubia ve-
tabat quæ hæreditates miscere possent. Nullum verò tale periculum fuit, si qua ex tribu Iuda mulier sa-
cerdoti nuberet, ad quem transferri hæreditas non poterat. Eadem etiam ratio fuit, si qua ex tribu Leui
mulier extra gentem suam elocaretur. Fieri autem potest vt originem duceret sanctæ Virginis mater ex
tribu Aaron, atque ita consanguinitas esset eius filia cum Elisabeth.

37 *Non erit impossibile apud, &c.* Si *verbum* in propria & natia significatione accipere libeat, sensus erit, facturum esse Deum quicquid promisit: quia nullum obstaculum par sit eius virtuti, ac tale erit argumentum. Hoc pollicitus est Deus, ergo præstabit: quia nulla contra eius verbum impossibilitas obici debet. Sed quia *verbum* secundum linguæ Hebraicæ phrasim pro re plerunque capitur, simplicius exponere licebit, nihil Deo esse impossibile. Quamquam semper tenendum est axioma, peruersè eos vagari qui de potentia Dei imaginantur extra verbum, siquid visum est: quia sic consideranda est eius immensitas, vt spei & fiducia nobis sit materia. Iam verò non temere solum & inutiliter, sed etiam periculosè disputari quid sit Deo possibile, nisi simul occurrat quid ipse velit. Porrò facit hæc Angelus quod passim solet Deus in Scriptura: nempe dum generali doctrina speciem vnã promissionis consi-
mat. Atque hic verus est rectusque generalis doctrinæ vsus dum promissiones illic sparsas ad rem præsentem applicamus, quoties anxii sumus & perplexi. quãdiu enim manent indefinitæ, frigent. Porrò non mirum est quòd Dei potentiam Mariæ Angelus prædicat: cuius diffidentia fidem promissionibus vt plurimum detrahit. Verbo fatentur omnes omnipotentem esse Deum: interea siquid promittit opinione nostra maius, hæsitamus. Vnde id, nisi quid nihilo plus illi tribuimus potentia quam sensus nostri capiunt: Ideò Paulus ad Rom. cap. 4. d. 20. fidem Abraham laudans, dicit illum dedisse gloriam Deo, quòd implere possit quicquid promiserat. Et alibi quum de spe vitæ æternæ agitur, Dei potentiam sibi proponit. Scio, inquit, cui crediderim, quòd potens sit depositum meum seruare. Videtur quidem hæc exigua esse fidei portio, quòd nemo, quantumuis impius, Deo palam omnipotentis titulum derogat. Verum qui probè & penitus infixam in corde suo habet Dei potentiam, reliqua fidei impedimenta facillè superabit. Notandum tamen est, potentiam Dei vera fide effectualem, vt ita loquar, apprehendi. 2. Tim. 1. c. 12 Potens enim est atque agnosci vult Deus, vt ipso opere veracem se demonstret.

38 *Ecce ancilla Domini.*) Non permittit sibi sancta Virgo ultra disputare: nec tamen dubium est quin obrepere multa potuerint quæ remoram iniicerent illius fidei, imò eius animum prorsus ab Angeli sermone auerterent. Sed ansam præcidens contrariis rationibus, se ipsam in obsequium cogit. Atque hæc vera est fidei probatio, dum cohibemus mentes nostras, & velut captiuas tenemus, ne hoc vel illud Deo opponere audeant: sicuti rursus infidelitatis mater est disceptandi licentia. Nec leue his verbis inest pondus, Ecce ancilla Domini. se enim totam offert Deo & addicit, vt ille iure suo liberè vtatur. Subducunt enim se increduli ab eius manu, & quantum in se est, opus eius impediunt. Fides autem nos sistit Deo, vt præstito simus ad parendum. Quòd si ideo ancilla Domini fuit sancta Virgo, quia obediens eius imperio se subiicit: nulla deterior contumacia est quam fugitando, illi negare quod meretur ac postulat obsequium. Denique vt sola fides nos morigeros Deo seruos reddat, & tradit in eius potestatem, ita infidelitas rebelles & transfugas facit. *Fiat mihi.* Bisariam exponi potest hoc membrum, vel quòd vno contextu se Deo resignare ac tradere pergat. Ego simpliciter interpretor, quòd de virtute Dei periuasa libenterque sequens quòd vocat, simul promissioni eius subscribit: atque ita effectum non modò expectat, sed etiam cupide expetit.

MATTH.

MARC.

LVC I.

39 *Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda,*
 40 *Et intrauit in domū Zachariæ, ac salutauit Elisabeth,*
 41 *Et factū est, ut audiuit Elisabeth salutationē Mariæ, salūit infans in utero illius, & repleta est Spiritu sancto Elisabeth,*
 42 *Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta in inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.*
 43 *Et vnde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?*
 44 *Ecce enim ut facta est vox salutationis tue in auribus meis, salūit præ gaudio infans in utero meo.*
 45 *Et beata quæ credidit: quia cōplementum erit ijs quæ dicta sunt illi à Domino.*

39 *Exurgens autem Maria.*) Profectio hæc cuius meminit Lucas, testatur non euanidam fuisse Mariæ fidem: quia non distulit vnā cum Angeli conspectu Dei promissio, sed eius animo insidet. Festinatio autem ferri ardentis que affectus testis est. Inde colligere licet, posthabitis omnibus aliis rebus hanc Dei gratiam à Virgine fuisse æstimatam vt par erat. Quæri tamen potest quo cōsilio fuisse iter illud. Certum est non simpliciter inquirendi causa venisse, quia non minus Filium Dei in corde suo per fidem quàm in utero conceptu fouebat. Neque etiam quibusdam subscribo qui gratulandi causa venisse putat, probabilis enim mihi videtur, partim augendæ confirmandæque fidei suæ, partim illustrandæ vltro citroque gratiæ Dei habitam ab ea fuisse rationem. Nec verò est cur absurdum ducamus, qualitatē ab ea fidei confirmationem fuisse ex miraculi conspectu, quod Angelus non frustra illi in mediū proposuerat. Nam etsi nudo verbo Domini contenti sunt fideles: nihil tamen interea operū eius negligunt, quod sentiunt ad fidei suæ adminiculum valere. Præsertim verò Maria oblatum sibi adminiculum amplecti debuit nisi respueret vellet quod Dominus vltro illi dederat. Deinde mutus conspectus tam ipsam quàm Elisabeth accendere potuit ad maiorem gratitudinem, sicuti ex contextu patet. Fuit enim magis conspicua & insignis Dei virtus in vno duplicis gratiæ intuitu: quia ipsa comparatio non parum lucis addebat. Cæterum non exprimit Lucas quænam fuerit vrbs in qua Zacharias habitabat: sed tantum commemorat pertinuisse ad tribum Iuda. deinde sitam fuisse in regione montana. Vnde colligitur, longius abfuisse ab oppido Nazareth quàm Hierosolymam.

41 *Vt audiuit salutationem.*) Naturale est vt ad subitum gaudium moueat se foetus in utero grauidæ mulieris: sed Lucas aliquid extraordinarium notare voluit. Quanquam nihil ad rem attinet argutus quæstionibus nos intricare, an senserit infans Christi præsentiam, an sensus hic fuerit pietatis. potius hoc vnum sufficiat, arcano Spiritus motu infantem saluisse. Nec sanè proprium illi sensum tribuit Lucas: sed magis significat hanc Diuinæ in matre ipsa operationis fuisse partem, quòd infans exultauit in utero eius. Quòd dicit Spiritu sancto repletam: sensus est, Spiritu prophetico præter consuetum morem repente donatam esse. Neque enim prius Spiritus donis vacua erat: sed tunc longè vberior vis & insolita apparuit.

42 *Benedictu tu.*) Videtur in pari gradu Mariam & Christum locare: quod minimè consentaneū foret. Sed ego libenter eorum sententiam admitto, qui in secundo membro causam reddi putant. Vsitatum enim est, copulam sumi vice particulæ causalis. Benedictam ergo cognatam suam prædicat Elisabeth, propter filii benedictionem. Etsi autem prima non fuit Mariæ sælicitas, Christum in utero gestare: imò ordine posterior est ista dignitas, quàm Spiritu Christi renasci in nouam vitam: merito tamen vocatur benedicta, quam Deus singulari isto honore dignatus est, vt Filium suum, in quo spiritualiter erat regenita, mundo pareret. Et hodie celebrari nequit allata nobis per Christū benedictio, quin simul occurrat quàm honorificè Mariam ornauerit Deus, qui vnigeniti Filii sui matrem esse voluit.

43 *Vnde hoc mihi.*) Notanda est ista moderatio, quòd Elisabeth eximias in Maria gratias Dei reputans, iusto eam honore prosequitur. neque tamen sublimius quàm deceat extollit cum Dei iniuria. Nam (quæ ingenta est mundo prauitas) pauci sunt qui non altero ex duobus his vitiis laborent: quia alii sibi vltra modum placentes, vt soli emineant, dona Dei malignè spernunt in fratribus suis: alii verò homines ad eò superstitione extollunt, vt idola sibi in illis fabricent. hinc factum est vt Christo velut in subfellium redacto, prima sedes Mariæ tribueretur. Contrà, Elisabeth in ea celebranda ad eò non obscurat Dei gloriam, vt potius ad Deum omnia referat. Interim tamen, quia sibi & aliis prælatam agnoscat, superiorum gradum illi non inuidet, plūsque sibi quàm debeat concedi modeste prædicat. Quòd Mariam appellat Domini sui matrem: notatur personæ vnitas in duabus Christi naturis: ac si dixisset, cum qui genitus est mortalis homo in utero Mariæ, simul æternum esse Deum. Tenendum enim memoria est, nō loqui ex proprio sensu mulierculam, sed tantum proferre quæ Spiritus sanctus dictauit. Propriè autem cōuenit hoc nomen Filio Dei in carne manifestato, cui data est à Patre omnis potestas, & qui ordinatus est summus cæli & terræ princeps, per cuius manum Deus omnia gubernet. Fidelium tamen maximè Dominus est, qui se eius imperio spontè & placidè submitunt: neque enim caput est nisi corporis sui. Ideo dicit Paulus, Quauis multi vocentur domini in mundo, nobis tamen, hoc est fidei domesticis, vnici esse dominum. Porrò quum istam Dei gratiam de qua loquitur, amplificat ex subito motu infantis quem vtero gestabat, non dubium est quin testari velit se aliquid supernaturale & Diuinum sensisse.

45 *Beata quæ credidit.*) Quando ex superiore Lucæ testimonio constat, arcano Spiritus impulsu loquutur

loquutam esse Elisabeth, ille Spiritus est qui Mariam, eo quod credidit, beatam esse pronuntiat, & Mariæ fidem laudando, generaliter admonet ubi sita sit vera hominum foelicitas. Foelix Maria, quæ Dei promissionem corde amplexa, sibi toti que mundo salutem concepit ac peperit. Hoc illi speciale: sed quia nulla nobis iustitiæ, vitæ, aut illius boni gutta suppetit, nisi quantum verbo suo Dominus offert: vna est fides quæ ab extrema inopia & miseria creptos veræ foelicitatis nos facit compotes. Et magnum pondus inest huic membro, Quia complementum erit omnibus quæ dicta sunt. sensus enim est, fide locum dari promissionibus Divinis, vt suum in nobis effectum obtineant. Certum quidem est non pendere ex hominû arbitrio Dei veritatem, quin potius verum est illud, Deum perpetuo veracè manere: quanuis totus mundus (qui incredulus est ac mædax) illius fidem labefactare conetur, sed quia indigni sunt increduli qui promissionum fructum percipiant, ideo docet Scriptura, fide tantum efficaces esse in salutem nostram. Offert enim Deus sua beneficia promiscuè omnibus: fides autem sinum ad ea recipienda expandit: incredulitas autem excidere patitur, ne ad nos vsque perueniant. Si qua fuisset Mariæ incredulitas, obstare tamen Deo non poterat quoniam opus suum compleret alio quo visum esset modo. Sed beata dicitur, quæ oblatam sibi benedictionem fide recipiens, Deo viam patefecit ad complendum opus suum, sicuti rursus incredulitas ianuâ illi claudit, manumque eius ab opere arceat, ne saluificam sentiant qui ipsam fraudant virtutis suæ laude. Notanda est etiam relatio inter verbum & fidem: vnde colligimus quid sit credere: nempe, dum loquenti Deo subscribimus, certoque statuimus, quod nobis promittit facturum esse. Particula, A Domino, tantundem valet atque Ex parte Dei, vt vulgò barbari loquuntur. Promissio enim per Angelû allata fuerat: sed prodierat à solo Deo. Vnde colligimus, siue Angelorum siue hominum ministerio vtratur Deus, velle tamen non minus honoris verbo suo deferri quàm si palam ipse è cælo descenderet.

Rom. 1. 4. 4

MATTH. MARC.

L V C. I.

46 *Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominum,*
 47 *Et exultauit spiritus meus in Deo seruatore meo:*
 48 *Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ. ecce enim*
ex hoc tempore beatam me dicent omnes generationes:
 49 *Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum*
nomen eius.
 50 *Et misericordiam eius in pgeniè & pgeniè timētibus eū.*

Nunc refertur infigne & memorabile sanctæ Virginis canticum: ex quo clarè apparet quanta Spiritus gratia excelluerit. Tria autem sunt huius cantici membra. Primum enim Maria, quam in se experta erat Dei misericordiam, solenni gratiarum actione celebrat. Deinde generalibus elogiis Dei potentiam & iudicia commendat. Tandem ea accommodat præsentis causæ, ubi de redemptione olim Ecclesiæ promissa & iam præstita disserit.

46 *Magnificat anima.*) Hic gratitudinem suam testatur Maria, quemadmodum nuper dictum est. Quia autem plerunque hypocritæ plenis buccis, nullo cordis affectu, Dei laudes cantant, dicit Maria se ex interiore animi sensu laudare Deum. Et certè nihil aliud quàm sacrû Dei nomen profanant qui non ex animo, sed lingua tantum prædicant eius gloriam. Porrò quum voces Animæ & Spiritus variè sumantur in Scriptura, simul tamen coniunctæ duas animæ præcipuè facultates denotant. Spiritus enim pro intelligentia capitur, Animus autem pro fide affectuum. Vt teneamus sanctæ Virginis mentem, notandum est, quod secundo loco hic ponitur, ordine prius esse. Nam vt ad laudandum Deum incitetur hominis voluntas, præcedat spiritus exultatio necesse est: quemadmodum Iacobus docet, Latatur quis? psallat. Tristitia enim & anxietas tum animum constringunt, tum linguam impediunt à celebranda Dei bonitate. Ergo ubi gaudio exultat mens Mariæ, cor in laudem Dei erumpit. Nec abs re Deo tribuit epitheton Seruatoris, quum de cordis sui lætitia loquitur. donec enim agnitus fuerit Deus Seruator, nunquam in verum & liberum gaudium soluentur hominum mentes, sed perplexè & sollicitè hærebunt. Itaque solus est paternus Dei fauor, & ex eo manens salus, quæ nos lætitia perfundunt. In summa, hoc primum est, vt gloriari possint fideles salutem sibi in Deo esse: alterum deinde sequi debet, vt beneficium Patrem experti, gratias illi agant. Nomen το κηπος plus Græcis significat quàm Latinis Seruator, nempe qui non semel tantum liberat, sed perpetuæ salutis autor est.

Iacobi 3. c. 13

48 *Quia respexit.*) Exponit cur in Deo fundatum habeat cordis sui gaudium: quia scilicet gratuito respecta ab ipso fuerit. Humilem enim se vocans, dignitate omni se abdicat, vt gratuita Dei bonitati adscribat totam gloriandi materiam. Neque enim (vt stultè putarunt indocti & barbari homines) humilitas hic submissionem, vel modestiam, vel animi habitum significat: sed tantundem valet ac vilis abiectæque conditio. Sensus ergo est, quod ignobilis eram & contempta, id non obtulit Deo quo minus dignatus sit ad me oculos suos conuertere. Quod si Mariæ humilitas excellentiæ opponitur (quemadmodum & res ipsa clamat, & ex Græca voce liquet) videmus vt Maria seipsam exinanians, Deum vnum extollat. Nec verò fictæ hoc humilitatis præconium fuit: sed simplex & ingenua eius, quam animo insculptam habebat, persuasionis confessio. Nam & nullius erat coram mundo pretii, & ipsa nihilo pluris se æstimabat. *Ex hoc tempore beatam.*) Significat, memorabile seculis omnibus fore hoc Dei beneficium. Quod si tam infigne est vt passim omnium ore prædicari debeat, ipsi Mariæ in quam collatum fuit, de eo silere minimè fas est. Obserua autem Mariam nihil in sua foelicitate ponere nisi quod sibi diuinitus datum esse agnoscit, eiusque gratiæ acceptum refert. Beata, inquit, censebor per omnes ætates. An quia sibi propria virtute vel industria laudem hæc quæserit? Quin potius solum Dei opus commemorat. Vnde perspicimus quantum ab ea distent Papistæ, qui inanibus suis figmentis eam temerè ornantes,

b. ii.

quicquid accepit bonorum à Deo, ferè pro nihilo habent. magnificos, imò plusquam superbos titulos affatum congerunt: quòd sit regina cœli, stella salutis, porta vitæ, dulcedo, spes & salus. Quinetiam eò impudentiæ & furoris ipsos proripuit Satan, vt imperium illi in Christum traderent: hæc enim est eorù cantilena, *Roga Patrem, iube Natum.* Nihil horum à Domino profectum esse quum liquido constet, omnia vno verbo sancta Virgo repudiat, dum totam suam gloriam in Dei beneficiis statuit. Nam si hoc vno tantum nomine celebranda est, quòd Deus magnificè cum ipsa egit, fictitiis titulis, qui aliunde proveniunt, nullus relinquitur locus. Adde quòd nihil illi magis probrosum est, quàm Filio Dei eripi quòd suum est, vt sacrilegis eius spoliis ipsa induatur. Eant nunc Papistæ, & nos in Christi matrem iniurias esse clamitent, quia reiectis hominum mendaciis, tantum Dei beneficia in illa prædicamus. At qui quod ei maxime honorificum est, nos concedimus: isti verò præposeri cultores detrahunt. Libenter enim eam amplectimur magistram, eusque doctrinæ & præceptis obtemperamus. Certè non obscurum est quid hîc dicat: quo polthabito & velut calcato, fidem eius dictis, quantum in se est, abrogant Papistæ. Nos verò meminerimus communem hîc in laudandis tum Angelis tum hominibus præscribi regulam, vt in illis celebretur Dei gratia: sicuti etiam nihil omnino est laudabile quòd non inde prodierit. Quum dicit, Deum qui potens est scisse magna, significat Deum non alieno subsidio fuisse adiutum, vt sola eius potentia emineat. Tam repetendum est quòd prius dixit, se fuisse respectam quantum abiectam & contemptibilis foret. Vnde sequitur præpositeras & adulterinas esse Mariæ laudes, quibus non in solidum extollitur Dei potentia & gratuita fauor.

49 *Et sanctum nomen eius.*) Hæc est secunda pars cantici, in qua generalibus sententiis sancta Virgo Dei virtutem, iudicia & misericordiam commendat. Neque enim vno contextu hoc membrum cū superiori, sed seorsim legi debet. Extulerat Maria quam in se experta erat Dei gratiam. Hinc sumpta occasione exclamat, sanctum esse eius nomen, & misericordiam eius omnibus seculis vigere. Porro sanctum vocatur Dei nomen, quia reuerentiam summam meretur: vt quoties Dei fit mentio, simul veneranda eius maiestas in medium prodeat. Proxima sententia, vbi laudatur perpetuitas misericordiæ Dei, ex solenni pacti formula sumpta est, *Ero Deus tuus, & seminis tui in seculum.* Item, *Ego sum Deus faciens misericordiam in mille generationes.* Quibus verbis non modò testatur se perpetuo fore sui similem: sed continuum fauorem exprimit, quem erga suos prosequitur, vt post eorù mortem, filios & nepotes, totamque sobolem diligit. Sic continuo amoris tenore prosequutus est Abrahæ posteros. quoniam patrem Abrahami semel in gratiam complexus, æternum cum ipso fœdus pepigerat. Sed quia non omnes qui descendunt ex Abraham secundum carnem, gentini sunt Abrahæ filii, promissionis effectum restringit Maria ad veros Dei cultores: quemadmodum & David Psal. 103, c. 17. *Misericordia Domini à seculo vsque in seculum super time ntes eum:* & iustitia eius in filios filiorum iis qui custodiunt fœdus eius, &c. Sic ergo Deus Sanctorum filiis misericordem se per omnes ætates fore promittit, vt nullam tamen hypocritis vanæ fiduciæ materiam præbeat, quoniam frustra & temere Deum sibi esse patrem gloriantur qui degeneres sunt Sanctorum filii, & ab eorum pietate fidèque desuerunt. Quare hac exceptione refellitur eorum vanitas & iactantia, qui falso, gratiæ Dei prætextu, sine fide, inflati sunt. Vniuersale quidem salutis fœdus pepigit Deus cum genere Abrahæ: sed quemadmodum lapides pluuia irrigati non mollescunt, ita incredulis obstitit tua durities ne ad eos penetraret promissa iustitia & salus. Interim Deus, vt stabilis ratæque esset sua promissio, semen aliquod seruauit. Sub timore Domini comprehenditur tota pietas & religio: quæ sine fide constare non potest. Verum hîc poterit obici quæstio, Quorsum attinet vocari Deum misericordem, si talem nemo eum sentit, nisi qui eius grauiam promeretur? Nam si Dei misericordia est super time ntes eum, pietas & bona conscientia gratiam hominibus apud eum conciliant, hoc autem modo eius gratiam suis meritis homines præuenient. Respondeo, hanc quoque esse misericordiæ partem quòd timorem sui & reuerentiam piorum filiis Deus inspirat. Neque enim hîc notatur gratiæ initium, quasi Deus è cælo otiosus speculetur quinam ea digni sint: sed tantum hypocritis excutitur peruersa securitas, ne Deum sibi obstrictum esse putent, quia carnales sunt Sanctorum filii: quum diuini fœderis longè alius sit finis & diuersa conditio, nempe vt aliquem semper in mundo populum habeat, à quo purè colatur.

MATTH.	MARC.	L V C. I.
		51 <i>Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum:</i>
		52 <i>Detrahit primates ex solijs, & exaltauit humiles.</i>
		53 <i>Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.</i>
		54 <i>Suscepit Israel puerū suū, vt memor esset misericordiæ:</i>
		55 <i>Quemadmodum loquutus est ad patres nostros, Abrahæ & semini eius in seculum.</i>

51 *Fecit potentiam.*) Perinde valet ac si dixisset, Potenter operatus est, Brachium autem Dei omnibus aliis admniculis opponitur: sicuti apud Iesaiam, capite 59, c. 16. *Respexit Deus, & nemo fuit adiutor.* Itaque salutem illi peperit brachium eius, & iustitiam suam pro futura habuit. Intelligit ergo Maria, Deum sua vnus virtute contentum, nullos adhibuisse operis socios, nullos vocasse ad opem sibi ferendam. Quòd continuo post sequitur de superbis, videri potest additum ob duas causas: tum quia nihil proficiunt superbi, qui gigantum more Deo resistere conantur: tum quia non explicat Deus brachii sui potentiam nisi in salutem humilium: superbos verò, qui sibi multum arrogant, deicit. Quò pertinet illa Petri exhortatio, *Humiliamini sub potenti Dei manu, &c.* Est autem notatu digna loquutio, dispergi superbos

superbos cogitatione cordis. Nam (vt immanis est eorum superbia & ambitio, vt est cupiditas insatiabilis, in capendis consiliis quasi immensam molem coagmentant: atque, vt vno verbo dicam, ædificat turrem Babel. Nam nimis contenti stultè hoc vel illud supra vires tentasse, nouas subinde insanæ audaciæ consultationes prioribus accumulunt. Postquam Deus aliquãdiu tacitus è cælo derisit præclaros eorum apparatus, totam illam congeriem repente dissipat. quemadmodum si quis diruto ædificio, quæ prius firma solidaque commixtura inter se compacta erant, in plagas diuerfas longè dispergat.

52 *Detraxit primates.*) Ita vertere placuit, vt tollatur ambiguitas. Nam et si *δυναστοι* Græcis vocantur à potentia, sunt tamen præfecti & summi magistratus. Potentes verò, multi participium esse putant. Eos detrahi è solis prædica; Maria, vt in eorum locum euehantur obscuro & ignobiles. ita Dei prouidentia & iudicium tribuit quod prophani homines vocant ludum Fortunæ. Sciamus tamen non tribui Deo absolutam potentiam, vt tyrannico imperio homines, tanquam pilas, agitet ac verset sursum deorsum, sed iustam gubernationem, cui subest optima ratio, licet nos sæpe fugiat. Non enim Deum oblectant mutationes, vt per ludibrium in sublime attollat quos protinus deicere statuerit: sed rerum statum potius conuertit hominum prauitas: quia nemo in eius arbitrio & manu positam esse agnoscit cuiusque sortem, qui verò eminent supra alios, non modò contumeliosè & crudeliter insultant proximis suis, sed etiam ferociter contra suæ altitudinis autorem. Ergo vt re ipsa discamus, quicquid altum est in mundo, & excellit, Deo labesse, totumque mundum eius imperio regi, alii tolluntur in sublimem honoris gradum, alii autem labuntur ex suis locis, vel præcipites cadunt. hanc mutationum causam & finem assignat David, Psal. 107. d. 20. & Daniel. 2. c. 21. Videmus sanè vt præter modum insolescant mundi principes, vt distillant in luxuriam, vt turgeant superbia, vt eos prosperæ fortunæ dulcedo inebriet. Tantam ingratitudinem si ferre nequeat Dominus, nihil mirum hinc fit vt plerumque non diu maneant stabiles quos Deus in sublime extulit. Iam rursus regum & principum splendor hominum vulgus obtupefacit, vt pauci superius aliquid numen esse cogitent. Quod si ex vero sceptrum afferrent secum principes, & continua esset regnorum stabilitas, statim euanesceret omnis Dei & eius prouidentia; notitia. Dominus ergo humiles in sublime tollens, mundi superbiam quasi in triumpho traducit, & simul ad simplicitatem ac modestiam erudit suos. Nunc teneamus quorsum dicat Maria, Deum esse qui proceres deicit ex solis, & infimos exaltat: nempe vt doceat, non cæco fortunæ impetu volui & rotari mundum: sed, quæcunque cernuntur conuersiones, Dei prouidentia accidere. deinde ipsum Deum summa æquitate moderari quæ totum mundi ordinem turbare & peruertere iudicia videntur. quod proximo versu melius confirmat, Esurientes (inquit) repleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Nam hinc colligimus, non per se, sed ex causa mutationes placere Deo: quia scilicet magni & diuites & potentes saturitate sua inflati, sibi arrogunt omnia: ipsi autem Deo nihil faciunt reliquum. Quare sedulo cauendum est ne rebus prosperis efferramur. Cauenda etiam ventosa carnis saturitas, ne subito nos Deus exinaniat: piis verò qui egestatis suæ conscii & quasi famelici ad Deum suspirant, non parum solatii affert hæc doctrina, quod Deus esurientes bonis implet.

54 *Suscipit Israel.*) Hoc postremo membro generales sententias accommodat Maria ad circumstantiam præsentem. Summa autem est, Deum nunc quam olim pollicitus salutem sanctis Patribus fuerat, præstitisse. Sed primum in verbo Suscipiendi concinna est metaphora. sic enim collapsus erat populi status, vt nulli vulgo spes esset posse in integrum restitui. Susceptus ergo dicitur Israel, quia Deus porrecta manu prostratum & iacentem erexit. Religio innumeris modis contaminata erat: in publica doctrina nihil ferè sincyerum: Ecclesiæ regimen, plusquam cõsumum, nihil aliud quam immanem barbariam spirabat. politicus ordo euerfus: populi corpus Romani & Herodes, quasi fera bestia, lanauerant. quo illustrior fuit inlautatio, quam rebus adeò perditis sperare illis nõ licebat. *Pueri* nomen hinc tam pro filio, quam pro seruo potest accipi: posterior tamen significatio magis conuenit. Et seruus Dei vocatur hoc loco Israel (sicuti in aliis compluribus) quia in Dei familiam receptus erat. *Vt memor esset.* Causam reddit Maria cur procliuis in ruinã populus à Deo receptus fuerit, imò cur Deus iam collapsum erexit: nempe vt in eo seruando misericordia; suæ specimen ederet. Nominatim tamen exprimit, Deum misericordia; recordatum: cuius videri poterat quodammodo oblitus, quum populum suum tum misere vexari assidue sineceret. Vsitatum enim est affectus Deo tribui, prout ex re ipsa homines vel iratum sibi vel propitium colligunt. Quia verò Dei misericordiam non concipiunt humanæ mentes, nisi quatenus eam verbo suo offert, ac testatur: hinc se & alios ad promissiones reuocat Maria, Deumque in illis seruandis fidem ac constantem fuisse docet. Hoc sensu frequenter vocatur Deus benignus & verax, quia nunquam de paterna eius erga nos beneuolentia statuere licebit, nisi verbum, cuius se vinculo nobis obstrinxit, memoria; nostræ occurrat, & quasi in medio positum salutem nostram cum Dei bonitate indiuiduo nexu copulet. Cæterum iisdem verbis ostendit Maria gratuitum fuisse quod cum Patribus fœdus olim Deus pepigerat: quia promissam illic salutem ex mera misericordia, tanquam ex fonte, deriuat. Atque hinc colligimus probè fuisse in Scripturæ doctrina exercitam. Erat quidem vulgò tunc communis Messia; expectatio: sed pauci fidem in tam sincera Scripturæ notitia fundatam habebant.

55 *Abramæ & semini.*) Si apposituè legas, videtur absurda esse casus mutatio. dicendum enim erat potius, Ad Abraham, & semen eius, sed meo iudicio non est simplex appositio: quia non tantum designat Maria qui fuerint patres illi, ad quos loquutus est Deus: sed promissionum vim & effectum ad omnes posteros extendit, qui modò genuinum sint Abramæ semen. Vnde etiam sequitur de solenni fœdere agi quod cum Abraham eiusque familia specialiter percussum fuerat. Nam alia; promissiones, quæ Adæ & Noe & aliis data fuerant, promiscuè ad omnes gentes spectabant. Cæterum vt multos carnales Abramæ filios sua incredulitas abscidit, & quia degeneres fuerit, profus alienati sunt à domo Abramæ: ita nos, qui extranei eramus, fide insiti, censetur verum Abramæ semen. Teneamus ergo, sic loquutum esse olim Deum Patribus vt ad posteros quoque pertineat oblata illis gratia. Deinde fide, Gentium omnium fide esse adoptionem, vt spirituales sint Abramæ filii qui natura non erant.

MATTH. MARC.

LVC I.

- 56 *Mansit autem Mariacum illa circiter mēſibus tribus, & reuerſa eſt in domum ſuam.*
- 57 *Ipsi autem Eliſabeth impletum eſt tēpus pariendi: & peperit filium.*
- 58 *Et audierūt vicini & cognati eius q̄ magnificē Domini ſua miſericordia vſus eſſet erga illā, & gratulabantur ei.*
- 59 *Et factū eſt in die octauo vt venerint ad circumciden- dum puerum, & vocabant eum nomine patris ſui Zachariam.*
- 60 *Et reſpondens mater eius dixit, Nequaquam ſed vo- cabitur Iohannes.*
- 61 *Et dixerunt ad illam, Nemo eſt in cognatione tua qui vocetur hoc nomine.*
- 62 *Innuebant autem patri eius, qui vellet vocari eum.*
- 63 *Et poſtulat ſ tabelluſ ſcripſit, dicens, Iohannes eſt no- men eius. Et mirati ſunt vniuerſi.*
- 64 *Apertum eſt autem os eius illico & lingua eius, & lo- quebatur benedicens Deum.*
- 65 *Et accidit timor ſuper omnes vicinos eorum, & in tota montana regione Iudæe diuulgabantur omnia verba hæc.*
- 66 *Et poſuerunt omnes qui audierāt in corde ſuo, dicen- tes, Quidnam puer hic erit? Et manus Domini erat cum ipſo.*

Iſt, Quisnam

Summa huius hiftoriæ eſt, inſignem fuiſſe Iohannis natiuitatem variis Dei miraculis, quæ magnum aliquid & ſingulare de infante ipſo in futurum tempus promitterent. Voluit enim eum Dominus ab vtero raris inſignibus ornare, ne obſcurus poſtea & tanquam vnus quilibet ex vulgo, ad exequendum Prophetæ munus prodiret. Primò narrat Lucas Mariam fuiſſe ad tres ferè mēſes cum ſua cognata: nempe vſque ad diem partus. probabile enim eſt non aliam fuiſſe tantæ moræ cauſam, niſi vt diuinæ gratiæ ſpectaculo fruereſur, quæ illi propoſita ab Angelo fuerat in fidei confirmationem.

58 *Audierunt vicini & cognati.*) Dubitari poteſt, ex ſolâ benedictione gignendæ ſobolis magnificam Dei gratiam æſtinauerint iſti homines, an verò prius audiſſent apparuiſſe Zachariæ Angelum, qui filium illi pollicitus eſſet. Erat certè hoc beneficium Dei non vulgare, quòd præter naturæ ordinem ſterilis mulier exacta iam ætate peperiffet. Poteſt ergo fieri vt hac tãtum de cauſa diuinæ bonitatis magnitudinē extulerint. Porro die octauo officii quidã & humanitatis cauſa (vt fieri ſolet) cõueniunt: ſed hac occasione vtitur Deus, vt virtutis ſuæ & gloriæ teſtes ac ſpectatores faciat. Nec verò dubiũ eſt quin maior ad extraordinariũ partũ cõcurſus hominũ factus ſit. Portetũ loco habuerāt vetulã & ſterilẽ repente videre grauidam: nunc vbi natus eſt puer, renouatur & augetur admiratio. Colligimus ex Lucæ verbis, quãuis domi circumciderent ſuos infantes, non tamen id facere ſolitos ſine hominũ frequentia & conuentu: idque merito. nam quum eſſet cõmune Eccleſiæ ſacramentum, nõ debuit clam vel priuatim adminiſtrari.

59 *Vocabant eum patris nomine.*) Scimus initio impoſita fuiſſe hominibus nomina, vel ex rerum euentu, vel etiam prophético inſtinctu, ad notandum aliquod arcanum Dei opus: ſed poſtea longo temporis ſucceſſu, quum vberior eſſet nominum copia quàm vt noua quotidie fingi commodè poſſent, contenti vetuſtis nominibus & iam receptis, maiorum nomine poſteros vocarunt. Sic ante patrem Iohannis plures fuerant Zachariæ: & fortè hic ex filio Barachie originem traxerat. Scimus autem vt plurimum quod vſu & conſuetudine receptum eſt, pro lege haberi. Ideo contendunt iſti homines morem qui inualuerat ſeruandum eſſe in nomine infantis. Ceterũ vt nulla in nominibus ſtatuenda eſt religio, ita piè & vtiliter delectum à fidelibus hac in parte haberi nemo ſanus negabit: vt ſcilicet nomina impoſant filiis ſuis, quæ doctrinæ & admonitionis vice illis ſint, deinde potius mutentur ex ſanctis Patribus (vt filios ſuos ad illorum imitationem prouocent) quàm accerſant à prophanis.

60 *Reſpondens mater eius.*) Incertum eſt an oraculo etiam edocta fuerit Eliſabeth. Quanquam verſimile eſt, quum videret Zacharias ſe nimis in credèdo tarditatis poenam luere, vxori fuiſſe teſtarum per ſcripturam quod de nomine Angelus præceperat. alioqui non paruiffet Dei mandato. Porro cur nomen hoc Baptiſtæ Diuinitus inditum fuerit, ſuprà expoſui. Cognati, quanuis rationem non teneant, mouentur tamen rei nouitate, præfertim quia non temere hoc fieri coniiiciunt.

64 *Apertum eſt os eius.*) Deus natalem Prophetæ ſui reſtituta patri lingua nobilitat. neque enim dubium eſt quin beneficium hoc eo ſine & conſilio in diem illum diſtulerit, vt hominum oculos in Iohannem conuerteret. Dicitur Zacharias laudaſſe Deum, non modò teſtandæ gratitudinis cauſa, ſed vt cognati & vicini poenam illi inſlictam eſſe ſcirent quia ad credendum nimis tardus fuerat. Neque enim ipſum puduit cum ſuo dedecore celebrare Dei gloriam. Ita paſſim omnibus innotuit, non fortuito aut vulgari more genitum fuiſſe infantem, ſed cæleſti oraculo promiſſum.

65 *Et accidit timor ſuper omnes vicinos.*) Timor hic cuius meminit Lucas, ex ſenſu diuinæ potentiæ manauit. ſic enim reuerenter conſideranda ſunt Dei opera, vt ferò nos aſſiciãt. Nec verò Deus ludit in ſuis miraculis, ſed hominum ſenſus, quos torpere cernit, excitat. Dicit etiam Lucas ſparſam earum rerum fuiſſe famam in tota montana regione Iudææ. quanquam multis nihil profuit, ſic Dei virtute ad

te ad tempus fuisse tactos : quia quum docendi munus obire cepit Iohannes, pauci memoria tenebant, quàm admirabilis fuisset eius nativitas. Cæterùm non tantum eorum causa qui audiebant, voluit Deus harum rerum famam vulgari, sed vt seculis omnibus certius esset miraculum, quod tunc passim celebre fuit. Interea commune ingratitude humanæ speculum hic nobis ante oculos ponitur. Nam quum tenaciter animis nostris hæreant res vanæ & friuolæ, statim elabitur & esluit quæ perpetuò vigere debebat gratiarum Dei memoria. Non loquitur Lucas de hominibus stупidis, vel feris Dei contemptoribus: dicit enim eos posuisse in corde suo: hoc est sedulo ad hæc consideranda fuisse attentos. Et probabile est quosdam fuisse in tempore memores: sed maior pars conceptum timorem paulo post abiecit. Notandum tamen est, eos minimè aberrasse à scopo quum ad futuram infantis excellentiam retulerunt quæ videbant miracula. tale enim fuisse Dei consilium diximus, vt postea Iohannes non sine eximia commendatione prodiret. Quod dicit Lucas, Manum Dei fuisse cum eo: sensus est, multis modis conspicuam fuisse Dei gratiam, quæ palam ostenderet non fore hominem gregarium. Est autem figurata locutio, exprimit non secus patefactam esse virtutem Dei quàm si palam inspecta esset eius manus, vt Deum præsentem agnoscere cuius promptum foret.

MATTH. MARC.

LVC. I.

67 *Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, prophetauitque, dicens,*

68 *Benedictus Dominus Deus Israel: quia visitavit, & fecit redemptionem populo suo:*

69 *Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui*

70 *Sicut loquutus est per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum,*

71 *Silutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos:*

72 *Ad præstandam misericordiam erga Patres nostros, & memoriam habendam Testamenti sui sancti,*

73 *Secundum iuramentum quod iuravit ad Abraham patrem nostrum, ad dandum nobis*

74 *Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi*

75 *In sanctitate & iustitia coram ipso cunctis diebus vite nostre.*

67 *Zacharias repletus est Spiritu.)* Quid valeat hæc locutio, nuper dictum est, nempe donari uberiori Spiritus gratia seruos Dei, qua tamen alii vacui non erant. Sic Prophetis datum esse Spiritum legimus. non quòd per intervalla ipso carerent, sed quia eius vis se plenius in illis exeruit quoties ad munus suum peragendum, quasi Dei manu, in lucem producti sunt. Itaque notanda est duorum membrorum connexio quam ponit Lucas, quòd repletus sit Spiritu sancto & prophetauerit. Significat enim tunc præter morem diuinitus fuisse afflatus, vt non loqueretur humanitus quasi priuatus quispiam, sed cælestem tantum doctrinam proferret. Sic & Paulus prophetiam cum Spiritu coniungit, primæ ad Theff. 5. d. 19. Spiritum nolite extinguere, Prophetias ne spernite. vt sciamus doctrinæ contemptu extingui Spiritus lucem. Memorabilis autem fuit hæc Dei bonitas, quòd Zachariæ non tantum reddita fuit loquendi facultas qua per nouem menses orbatus fuerat: sed eius lingua facta est Spiritus sancti organum.

68 *Benedictus Dominus.)* Orditur Zacharias à gratiarum actione: sed prophético Spiritu celebrat impletam redemptionem olim in Christo promissam, vnde salus & foelicitas Ecclesiæ pendebat. Cur Deum Israel nominet, cuius imperio subest totus mundus, ex contextu melius patebit: nempe quia femini Abrahæ specialiter promissus fuerat Redemptor. Quia ergo Deus tantum in vna gente foedus suum deposuerat, de quo verba facturus est Zacharias, merito nomen gentis illius exprimit cui propriè, vel saltem primo loco, destinata erat salutis gratia. In verbo visitandi subest tacita antihesis: quoniam à miseris Abrahæ filii Dei facies ad tempus fuerat auersa. Nam eò calamitatis delapsi erant, & tanta malorum congerie obruti, vt nemo à Deo respici putaret. Porro hæc Dei visitatio, cuius meminit Zacharias, tanquam causa & principium redemptionis ponitur. Quare ita resolue, Deus populum suum respexit, vt redimeret. Quum autem captiuos esse oporteat quos Deus redimit, & hoc redemptionis genus spirituale sit, inde colligimus ne sanctos quidem Patres liberos fuisse à peccati iugo & mortis tyrannide, nisi per Christi gratiam. Sancto enim & electo Dei populo Christus dicitur missus redemptor. Sed si allata tunc demum à Christo fuit redemptio quum carne indutus apparuit, sequitur, fideles qui ante eius aduentum mortui sunt, tota vita peccati & mortis fuisse seruos. quod valde absurdum esset. Respondeo, vim & effectum huius redemptionis, quæ semel in Christo fuit exhibita, seculis omnibus fuisse communem.

69 *Erexit cornu salutis.)* Hoc est saluificam potentiam. Deiecto enim folio Davidis & dissipato populo, spes salutis in speciem coniderat. Porro alludit Zacharias ad Prophetarum vaticinia quibus subita in rebus deploratis ac perditis instauratio promittitur. imò hæc locutio ex Psalmo 132. d. 17. sumpta est, vbi habetur, illic oriari faciam cornu Davidi, paraui lucernam Christo meo. Quòd si Deus non nisi in Christo potentiam suam ad nos seruandos exeruit, hinc nefas est vilo modo despectere, si diuinitus seruari cupimus. Obserua autem, fidelibus salutare esse cornu quòd impiis terrificum est, vt eos dissi-

pet, vel prosteruat ac conterat. Dauidem seruum Dei nominat, non simpliciter, quia Deum coluerit, vt vnus quilibet piorum: sed alio respectu, quòd scilicet delectus fuerat regendo seruandòque populo minister, vt Chrilli personam ac vias cum suis successoribus gereret. Et si autem nullum tunc residuum erat apud Iudæos regni vestigium: quia tamen in Dei promissiones recumbit Zacharias, Dauidem vocare Dei ministrum non dubitat, in quo Deus specimen ediderit futurum salutis. Vnde sequitur, tunc nobis Christum re ipsa constitui salutis authorem, dum illi inter nos solum erigitur, vnde nos gubernet.

70 *Sicut locutus est.*) Ne propter nouitatem dubia sit salus quam à Christo allatam prædicat, testes eius citat omnes Prophetas, qui diuersis temporibus excitati, vno tamen consensu docent sperandam à solo Christo salutem esse. Neque enim tantum Zachariæ consilium est, fidem & constantiam Dei laudare, quia præstet atque impleat quod olim promisit: sed potius ad vetusta oracula reuocare voluit fideles, quo certius & alacrius amplecterentur oblatam sibi salutem, de qua omnes ab initio testati fuerant Prophetæ. Verè enim solida futura stabilitur nostra in Christum fides, quum Prophetarum omnium testimonium ornatus in lucem prodit. Sanctos vocat Prophetas, quo plus autoritatis & reuerentiæ habeat eorum verba: ac si diceret, non leues, aut gregarios, sed classicios esse testes: imò publico mandato instructos, vt qui diuinitus in hunc finem à vulgo hominum segregati fuerint. Quomodo autem singuli Prophetæ testimonium reddiderint Christo, minutis partibus disserere nimis longum esset. Hoc in præsentia sufficiat, quum omnibus solenne sit, non aliter spem facere populo quòd Deum habiturus propitium esset, nisi proposito in medium foedere quod in Christo fundatum erat, diseretè satis de futura redemptione loqui qualis in Christo patefacta est. Huc accedunt multi illustres loci, vbi non obscure de Christo vaticinantur, sed cum quasi digito monstrant. Præcipuè tamen tenenda est illa Diuini foederis subscriptio, quam si quis negligat, nihil vnquam in prophetis intelliget: quemadmodum Iudæi miserè vagantur in Scriptura legenda: quia in verbis tantum curiosi, à scopo illo aberrant.

71 *Salutem ex inimicis.*) Clarius virtutem & officium Christi explicat Zacharias. Et certè parum vel nihil proficisset, audire datum esse nobis Christum, nisi etiam sciremus quid nobis conferat. Hac ergo de causâ plenius docet quortum erectum sit salutis eorum: nempe vt salui sint fideles ab hostibus suis. Minimè autem dubium est quin satis teneret Zacharias, Ecclesiæ Dei non esse præcipuum bellum cum carne & sanguine, sed cum Satana, totòque eius apparatu, quo nobis æternum exitum machinatur. Et si autem Ecclesiæ infestant externi quoque hostes, & ab ipsis liberatur per Christum: tamen quum spirituale sit regnum Christi, maximè de principe huius mundi Satana, eiusque copiis hic sermo habetur. Iterum notatur quàm misera sit hominum conditio extra Christum, nempe quòd prostrati iaceant sub diaboli tyrannide. non enim ex eius manu, hoc est imperio, aliàs suos liberaret Christus. Admonet tamè hic locus, Ecclesiam præcipuè, quandiu peregrinatur in mundo, inter hostes suos agere, & eorù violentiæ esse obnoxiam, nisi prælo adesset Christus ad opem ferendâ. Sed hæc inæstimabilis est Christi gratia, quòd nobis indubia est ac tuta salus, quanuis vndique nos circudent hostes. Cæterù et si dura est locutio, quum dicit, Salutem ex inimicis: sensus tamen minimè ambiguus est, quòd nullè hostiũ nostrorũ machinæ, aut vires, nullæ insidiæ, nulli impetus Deo obstabunt quominus nos ab illis liberatos perpetuò seruet.

72 *Ad præstandam misericordiam.*) Iterum docet Zacharias ex quo fonte fluxerit redemptio, nempe ex Dei misericordia & gratuito foedere. Causam enim assignat cur Deo placuerit seruare populum suum: nempe quia pacti sui memor, misericordiam suam explicuit. Memor autem sui Testamenti fuisse dicitur: quia obliuio quædam videri poterat tam longa illa mora sub qua passus fuerat affectum grauissimis malis populum languere. Diligenter notandus est hic ordo, quòd mera inductus misericordia fuerit Deus vt foedus cum Patribus percuteret: deinde, quòd foedus percuters, verbo suo alligauerit hominum salutem: tertio, quòd in Christo exhibuerit quicquid est bonorum, vt ita promissiones suas omnes sanciret, vt certè non aliter rata est earum fides nisi quum apparet in Christo complementum. Promittitur quidem in foedere peccatorum remissio: sed ea extat in Chrilli sanguine. Promittitur iustitia, sed in Chrilli expiatione offertur. Promittitur vita: sed non nisi in Christi morte & resurrectione querenda est. Atque hæc ratio est cur olim ipsum quoque Legis volumen sanguine victimæ Deus iusserit aspergi. Obseruatu quoque dignum est, quòd prælitam suâ ætate misericordiam Zacharias ad patres mortuos extendit, vt communiter eius fructum percipiant. Nam hinc sequitur, non contineri Christi gratiam & virtutem huius caducæ vitæ angustis, sed æternam esse, nec carnis morte finiri, quum & animæ sint à morte superstites, & carnis interitum sequatur resurrectio. Sicut ergo neque Abraham, neque vllus Sanctorum salutem propria virtute vel meritis sibi acquirere potuit, ita cunctis fidelibus, tam mortuis, quàm viuis, communis in Christo salus fuit ostensa.

73 *Secundum iusiurandum.*) Græcè præpositio non exprimitur, sed hunc familiarem linguæ esse usum satis notum est, quum nomen acculatiui casus ponitur sine regimine, subaudiendam esse præpositionem à qua regatur. Iurisiurandi meminit, quo melius exprimeret quàm stabili ac sancta sit eius veritas. eò enim indulgentiæ Deus se submittit, vt nomen suum in subsidium infirmitatis nostræ interponere dignetur. Quare si nobis non sufficiunt nudæ promissiones, saltem in mentem veniat hæc confirmatio, quæ nisi omnem dubitationem eximat, plusquam ingrati Deo sumus, & sacro eius nomini iniurii. *Daturum se nobis.* Non enarrat Zacharias per singula capita quid contineat Dei foedus: sed docet in quem finem Deus tam benignè pro sua misericordia egerit cum populo vt eum redimeret: nempe vt redempti, se totos addicant & deuocant colendo salutis suæ authori. Sicuti ergo efficiens humanæ salutis causa fuit gratuita Dei bonitas: ita finalis est, vt homines pie sanctèque viuendo, nomen eius glorificent. Quod diligenter notandum est, vt vocationis nostræ mentores, gratiam Dei referre discamus in suum vltim. meditantè sunt, inquam, illæ sententiæ, non esse nos ad immunditiam vocatos, sed ad sanctimonia: nos magno pretio redemptos esse non vt serui simus cupiditatum carnis, vel vt effræni licentia exultemus, sed vt regnet Christus in nobis: nos adoptione insertos in Dei familiam, vt vicissim tanquam filii patri obsequamur. Nam in hoc apparuit Dei bonitas & *φιλανθρωπία*, vt abnegatis secularibus desiderijs,

sanctè

sanctè & sapiè & honestè viuamus. Ideo Paulus, quum efficaciter hortari vult fideles vt se Deo consecrent in vitæ nouitate, & deposito veteri homine, priorique mente exuti, cultum illi rationalem exhibeant, proponit illis viscera misericordiæ Dei. Plena est eiusmodi testimoniis Scriptura, quæ ostendunt eximian- Rom. 12. a. 2
 ri: Christi gratiam nisi ad hunc scopum tendimus. Notandum est quod dicit, Vt sine timore seruiamus. Rom. 12. a. 7
 significat enim non posse nisi tranquillis animis rite Deum coli. Nam qui inquietudine laborant, qui secū
 dilceant illumne habeant propitium an infensum: gratiæ habeat sibi obsequia, an repudiet: qui deni-
 que incerti fluctuant inter spem & metum: sollicitè interdum fatagent in colendo Deo, sed illi nunquam
 sincerè neque ex animo se subiiciunt. facit enim trepidatio & anxietas vt eum horreant: ita, si fieri pos-
 set, extinctum potius cuperèt eius nomen. Scimus autem nullum Deo sacrificium nisi spontaneum pla-
 cere, & quod hilari animo offertur. Quare vt verè Deum colant homines, eorum conscientias prius sed-
 dari necesse est, quemadmodum & Dauid loquitur, Apud te est propitiatio, vt timearis. Deus enim ho- 1 Sal. 170. a. 4
 mines data pace comiter ad se inuitans, facit vt libenter accedant & cum liberali eius colendi affectu.
 Hinc & Paulus sententiam illam deducit, peccatum esse quidquid sine fide suscipitur, Rom. 14. d. 23. Quū
 autem Deus homines sibi in Christo reconciliat: quum eiusdem præsidio ipsos tueatur, vt securi sint ab
 omni metu: quum eorum salutem in eius manum & custodiam deposuerit: meritò Zacharias nos eius
 gratia prædicat à metu liberari. Ideo propheta hoc proprium adscribunt eius regno, vt pacem homines
 securè gaudent, & tranquillo fruantur.

75 *In sanctitate & iustitia.*) Sicuti duabus tabulis complexus est Deus bene viuendi regulam, ita
 hinc Zacharias pronuntiat legitimè tunc demum nos seruire Deo quum ad sanctitatem & iustitiam com-
 posita est vita nostra. neque enim dubium est quin sanctitas pietatis officia designet quæ spectant ad
 priorem Legis tabulam. quod ne Platonem quidem lauit. Iustitia autem ad omnia charitatis officia
 extenditur: quia non aliud exigit Deus à nobis in secunda Legis tabula nisi vt cuique reddamus quod
 suum est. Additur, *Coram ipso*: vt sciamus fideles non satis esse si coram hominum oculis vitam suam
 pulchrè moderentur, manus, pedes, totumque corpus ab omni flagitio contineant: quoniam eos ad
 Dei arbitrium viuere oportet, qui externa sanctimonia contentus non est, sed cor præcipuè intuetur.
 Postremò ne quis se defunctum putet vbi aliquo temporis spatio Deum coluerit, pronuntiat Zacharias
 hac lege redemptos esse homines vt colendi Dei studium tota vita prosequantur. Et certè quum æterna
 sit redemptio, eius memoriam nunquam effluere decet: quum sibi in perpetuum homines Deus adop-
 tet, non debet caduca vel exigui temporis eorum esse gratitudo: denique quum mortuus sit & resur-
 rexerit pro illis Christus, eum vitæ & mortis dominum esse conuenit. Ideo Paulus quem nuper citauit
 loco, sanctam & iustam vitam prosequi nos iubet vsque in aduentum magni Dei, Expectantes, inquit,
 beatam spem, &c.

MATTH. MARC.

LVC. I.

76 *Et tu puer, Propheta Altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini ad parandas vias eius:*

77 *Ad dandam scientiam salutis populo eius in remissione peccatorum suorum,*

78 *Per viscera misericordiæ Dei nostri, quibus visitauit nos Oriens ex alto,*

79 *Ut illucsceret ijs qui in tenebris & umbra mortis se-
debant, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.*

80 *Puer autem crescebat, & corroborabatur spiritu, & e-
rat in desertis vsque ad diem ostensionis eius apud Israelitas.*

76 *Et tu puer.*) Iterum redit Zacharias ad commendationem gratiæ Christi: sed hoc facit quasi sub
 filii sui persona, officium docendū cui destinatus erat, breuiter definiens. Tametsi autem in paruulo octo
 dierum infante nondum cernit propheticas dotes, oculos tamen conuertens ad Dei consilium, quasi de
 re nota loquitur. Vocari Dei prophetam, hinc pro censi & palam cognosci accipitur. Iam præcesserat
 occulta Dei vocatio: restabat tantum vt pateceret hominibus qualis esset. Quia verò generale est pro-
 phetæ nomen, ex reuelatione sibi per Angelum allata illum Christo apparitorem statuit. Præbis ante
 faciem domini, inquit: hoc est hanc prouinciam obibis vt tuo præconio conuertas homines ad audiendū
 dominum. Cur autem se Prophetam Dei propè confecto suo cursu Iohannes esse negauerit, dictum est
 suo loco in Iohannem. Qualis autem sit ista viæ præparatio, postea videbimus.

77 *Ad dandam scientiam salutis.*) Præcipuum Euangelii caput nunc attingit Zacharias, dum sci-
 entiam salutis in remissione peccatorum positam esse docet. Nam quum nascamur omnes filii iræ, sequi-
 tur natura damnatos esse, ac perditos. hæc porrò damnationis causa, quod iniustitiæ rei sumus. Quare
 non aliud effugiendæ mortis remedium est nisi vt nos sibi Deus reconciliet, peccata nobis non imputan-
 do. atque hanc vnicam nobis coram Deo iustitiam restare, ex Zachariæ verbis colligere promptum est.
 Vnde enim salus nisi ex iustitia? Quòd si filius Dei aliam cognoscere salutem quàm ex remissione pecca-
 torum fas non est: sequitur non alibi quærendam esse iustitiam. Ita iustitia quam superbi homines ex o-
 perum meritis constant ac fabricant, nihil aliud est quàm iustitiæ imputatio dum nos gratis à reatu Deus
 absoluit. Ad hæc notandum est, Zachariam non de extraneis, sed de populo Dei habere sermonem. Vn-
 de sequitur non modò iustitiæ principium ex peccatorum remissione pendere: sed imputatiuè (vt ita
 loquar) iustos coram Deo in finem vsque esse fideles: quia aliter coram eius tribunali consistere nequeat
 nisi quotidie ad gratitiam reconciliationem se conferant.

78 *Per viscera.*) In hoc tanto beneficio misericordiam Dei, vt par est, Zacharias prædicat, nec contentus eam simpliciter nominare salutem quæ à Christo allata est produisse dicit ex ipsis misericordiæ Dei visceribus: quod est magis emphaticum. Postea metaphoricè subiicit, factum esse ingenti Dei misericordia vt dies sedentibus in tenebris illucesceret. Oriens hic non est participium: nam Græcè est ἀνατολή, hoc est regio orientalis, cui Occasus opponitur. In hoc extollit Zacharias Dei misericordiam, quod discussis mortis tenebris, lux vitæ fuerit restituta populo Dei. In hunc modum, quoties de salute nostra agitur, mentes ad Dei misericordiam erigere conuenit. Videtur autem allusio esse ad cap. 4. a. 2. Malachiæ, vbi Christus Sol iustitiæ vocatur, sanitatem in alis, hoc est radiis suis portans. Quantum ad lucem & tenebras, similes sunt loquutiones apud Iesaiam cap. 9. a. 1. populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: incolis vmbra mortis lux orta est: & pluribus aliis locis. Cæterum his verbis docemur, nihil esse viuificæ lucis in mundo extra Christum: sed omnia horribili mortis caligine occupari: ideo alibi Iesaias beneficium hoc soli Ecclesiæ proprium esse testatur, Ecce, inquit, tenebræ operient terrâ, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. cap. 60. a. 1. Quæritur tamen quo modo sederint in vmbra mortis Israelitæ, quorum cordibus semper Dominus per fidem illuxit. Respondeo, pios, qui sub Lege vixerunt, quum vndique cincti essent in mortis tenebris, lucem in Christi aduentu procul intuitos, qua fuerunt recreati, ne præsentis morte obruerentur. Fieri etiam potest vt Zacharias ad miserum temporis sui statum respexerit. Sed hoc generaliter verum est, Christi aduentu lucem piis omnibus, qui prius fuerant, & deinde futuri erant, esse exortam, quæ eos viuificet: quia vitam in mortuos quoque diffudit. Sedere, tantundem valet ac iacere. Ideo Iesaias Ecclesiam surgere iubet, vbi affulget dies.

Ies. 60. a. 1.

79 *Ad dirigendos pedes.*) Hac particula docet Zacharias perfectionem omnis boni & foelicitatis summam in solo Christo esse. Posset quidem in proprio sensu accipi nomen Pacis, nec malè conueniret: quia illuminatio Christi ad pacandas hominum mentes valet. Sed quia Hebræis Pax beatum omnium rerum successum significat, non dubito quin Zacharias Christum hic facere velit perfectæ beatitudinis authorem, ne quam boni partem alibi quæramus, sed omni ex parte ac solidè beatos esse nos in Christo, persuasi, in eo solo acquiescamus. Quò spectant illa Iesaiæ verba: Non lucebit tibi amplius sol inter diu, neque luna per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem perpetuam. Quòd si Zacharias solo filii sui adhuc infantis conspectu inductus fuit vt de Christi gratia & virtute, priusquam nasceretur, tam magnificè disserteret, annon ter & quater ingrati sunt qui de Christo postquam mortuus est, resurrexit, & ascendit in cælum, vt ad dexteram Patris sedeat, minus honorificè sentiunt, ac eius virtutem extenuant, cuius elogio ornatus fuit à Spiritu, adhuc vtero matris inclusus? Tenendum enim memoria est quod prius attingi, non à seipso loquutum esse Zachariam: sed Spiritu Dei linguam eius gubernante.

Ies. 60 d. 19.

80 *Puer autem crescebat.*) Hoc ad texendum historiæ filum addidit Lucas. Primò narrat roboratum fuisse Iohannem Spiritu: quo significat raram & insolitam extitisse in puero indolem, quæ si- gnum esset habitatis in eo caelestis Spiritus: simul tamen dicit latuisse quasi ignobilem in desertis, vsque ad diem ostensionis suæ: hoc est, quo Dominus eum producere statuerat. Vnde colligimus, Iohannem, etsi vocationis suæ probè conscius erat, nihil tamen ante tempus aggressum esse, sed obsequutum esse Deo vocanti.

MATTH. I.

1 *Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham.*

2 *Abraham autem genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.*

3 *Iudas autem genuit Phares & Zaram à Thamar. Phares autem genuit Efron. Efron autem genuit Aram.*

4 *Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.*

5 *Salmon autem genuit Booz à Rachab. Boos autem genuit Obed à Ruth. Obed autem genuit Iesse.*

6 *Iesse autem genuit Dauid regem. Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea qua fuerat vxor Frie.*

7 *Solomō autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa.*

8 *Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Iorā*

MARC.

23 *Iesus putabatur filius Ioseph, qui fuit filius Heli,*

24 *Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iāne, qui fuit Ioseph,*

25 *Qui fuit Matthatia, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Nagge,*

26 *Qui fuit Maath, qui fuit Matthatia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,*

27 *Qui fuit Iohanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,*

28 *Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Er.*

29 *Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,*

30 *Qui fuit Simeō, qui fuit Iudā, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit Eliiacim,*

autem genuit Oſiam.

9 Oſias autem genuit Ioathã. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

10 Ezechias autem genuit Manasses. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iofiam.

11 Iofias autem genuit Iechoniam & fratres eius in exilio Babylonico.

12 Post exilium verò Babylonico Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph maritum Mariæ, ex qua genitus est I E S V S, qui dicitur Christus.

17 Omnes ergo generationes ab Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonicam generationes quatuordecim: & à transmigracione Babylonica vsque ad Christum, generationes quatuordecim.

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid,

32 Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson.

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Efrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Sarug, qui fuit Ragan, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathufala, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan.

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Quoniam de his duabus genealogiis quæ à Matthæo & Luca descriptæ sunt, non conuenit inter omnes: primò videndum est, deducantne ambo Christi genealogiam à Ioseph: an verò Matthæus tantum, Lucas verò à Mariæ. Qui hoc posterius sentiunt, speciosum habent discriminis prætextum in diuersis nominibus, & certè prima specie nihil minus videtur quàm genealogia vna eademque narrari, quò tanto pere Lucas à Matthæo differat. nam à Dauide vsque ad Salathiel, & rursus à Zorobabel vsque ad Ioseph, alios profus nominat. Deinde obtendunt, absurdum fuisse in re non necessaria tantum ponere laboris vt genus Ioseph, qui tamen pater Christi non erat, bis recitaretur. Quorsum, inquit, ista repetitio vnde nihil probatur quod valde ad fidei ædificationem pertineat? Nam si hoc tantum cognoscitur, Ioseph vnum esse ex posteris & familia Dauidis, Christi genus interea manebit dubium. Ergo eorum iudicio superuacuum fuisset, duos Euangelistas in hanc rem incumbere. Quòd autem Matthæus progeniem Ioseph recensuerit, ita excusant, factum scilicet fuisse multorum causa, qui eum Christi esse patrem adhuc opinabantur. Atqui ridiculum fuisset ista indulgentia fouere perniciosum errorem: & contextus palàm repugnat. Nam simulac ventum est ad genealogiæ finem, docet Matthæus non ex femine Ioseph, sed arcana Spiritus virtute Christum in vtero virginis fuisse conceptum. Quare si staret eorum ratio, stultitiæ vel incogitantia posset argui Matthæus: vt qui frustra recitet vnde originem duxerit Ioseph. Atqui nondum soluta est eorum obiectio, quòd progenies Ioseph nihil ad Christum pertineat. Trita & vulgo nota responsio est, in persona Ioseph comprehendi etiam Mariæ genus: quia lex iubebat vnumquèque ex sua tribu vxorem ducere. Excipiunt illi contrà, legem hanc omnibus ferè seculis neglectam fuisse. sed argumenta quibus nituntur, friuola sunt. Citant exemplum illud, quòd vndecim tribus iureiurando promiserint se Beniamitis nullam daturus vxorem. Si hoc lege præscriptum esset, inquit, nihil opus erat noua sanctione. Ego autem respondeo, verperam & incite hoc extraordinarium ab illis in communem regulam trahi. necesse enim erat, excisa vna tribu, mutilum fieri populi corpus, nisi hoc remedio subuentum vltimè necessitati foret. Non est igitur lex communis hinc spectanda. Obiiciunt præterea, Mariam Christi matrem cognatam fuisse Elisabeth, quum prius testatus est Lucas fuisse ex filiabus Aaron. Hic quoque sicilis est responsio, puellis ex tribu Iuda vel alia qualibet licitum fuisse abnubere in tribum facer dotæ-

lem : quia non impediebat illa ratio quæ in Lege exprimitur, ne scilicet mulier hæreditatem suam a-
 1. Par. 12. d. 22
 liò quàm ad tribules suos transferret. Sic vxorem Ioiadæ summæ Sacerdotis sacra historia ex regio gene-
 re ortam fuisse enarrat. Nihil ergo mirum vel insolitum, si mater Elisabeth elocata fuit Sacerdoti. Siquis
 hæc ad plenam certitudinem valere neget, vt statueri liceat Mariam fuisse tribulem Ioseph quia fuit
 eius vxor: equidem concedo non simpliciter id probari ex nuda, qualis hîc legitur, narratione, nisi aliæ
 circumstantiæ accederent. Sed primò notandum est. Euangelistas de rebus sua ætate notis loqui. Ita quum
 genus Ioseph vsque ad Dauidem contextum esset, promptum cuius fuit Mariæ genus, inde elicere. Nec
 dubium est quin Euangelistæ vulgari seculi sui notitia freti, ideo minus curiosi fuerint. Nam si quis du-
 bitaret, non difficilis nec longa erat inquisitio. Ad hæc pro confesso sumpserunt Ioseph, quum vir pro-
 bus esset ac modestus, vxorem ex Legis præscripto non nisi è familia sua duxisse. Quamquam ne illa qui-
 dem lex communis ad regium Mariæ genus probandum sufficeret. potuit enim Maria ex tribu Iuda pro-
 genita esse, vt tamen non descenderet ex stirpe Dauidis. Itaque sic constituo, Euangelistas priorum ratio-
 nem habuisse, qui non contentiosè litigarent, sed in persona Ioseph agnoscerent Mariæ genus: præfer-
 tim quum, vt nuper diximus, eo seculo minimè dubia esset. Poterat autem videri incredibile, pauper-
 los istos & despectos coniuges ex posteris Dauidis, & regium illud semen ex quo oriurus erat Redem-
 ptor. Nunc si quis roget an genealogia, qualis à Matthæo & Luca describitur, clarè & sine controuersia
 demonstret Mariam ex stirpe Dauidis originem duxisse: fateor id non posse certò colligi. sed quum tunc
 non obscura esset Mariæ & Ioseph cognatio, Euangelistæ hac in parte magis securi fuerunt. Interea pro-
 positum ambobus fuit, offendiculum tollere, quod ignobilitas, & còtemptus, & inopia tam Ioseph quàm
 Mariæ pariebat, quo minus in illis quicquam regium posset agnosci. Porro quòd Mariæ genus à Luca re-
 ferri fingunt præterito Ioseph, id nullo negotio refellitur. Sic enim ad verbum scribit, Censebatur Iesus
 filius Ioseph, filii Heli, filii Mathat, &c. Certè nec patrem nec auum Christi commemorat: sed disertè ex-
 ponit progeniem ipsius Ioseph. Nec me latet, quo responso nodum hunc soluere conentur. filium enim
 loco generi positum esse dicunt: atque ita Ioseph, filium Heli vocari interpretantur, qui eius filiam ha-
 bere vxorem. Atqui nec cum nature ordine hoc consentaneu est, nec tale exemplum in Scriptura vsquam
 2. Sam 7. b. 12
 1. Sa. 12. 9. c. 11
 legitur. Iam si à Mariæ genealogia excluditur Solomo, Christus esse Christus desinet. Quidquid enim de
 eius genere differitur, in solenni illa promissione fundatum est, Sedebit super thronum tuum successor
 qui perpetuò regnabit, Ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Atqui extra controuersiam est, hu-
 ius æterni Regis, qui promissus erat Dauidi, Solomonem fuisse typum. Nec Christo aliter aptari potest
 promissio, nisi quatenus eius veritas in Solomone adumbrata fuit. Nunc, si ad ipsum non refertur Chri-
 sti origo, vnde vel quaratione censebitur ille filius Dauidis? Ergò quisquis Solomonem expungit à
 2. Para. 2. 9. b. 5
 Christi genealogia, simul promissiones, in quibus agnosci debet Filius Dauidis, obliterat ac delet. Quo-
 modo autem Lucas, sciem generis à Nathan deducens, Solomonem non reiciat, postea suo loco vi-
 debitur. Ac (ne sim nimium prolixus) duas istas genealogias, quantum ad summam spectat, conuenire in-
 ter se dico: quatuor tamen discrimina in illis notanda esse. Primum est, quòd Lucas ordine retrogrado,
 vt loquuntur, ab vltimo ad primum ascendit: quum Matthæus ab ipsa origine incipiat. Alterum est, quòd
 Matthæus narrationem suam vltra sanctum & electum Abraham genus non extendit: Lucas verò ad Adã
 vsque progreditur. Tertium quòd legale genus Matthæus tractat, & sibi etiam quosdam rescindere
 permittit ex recitationis serie: quòd lectorum memoriæ consulere volens, tres solum tessaradecadas e-
 numerat: Lucas verò naturale genus magis exactè profequitur. Quartum & postremum, quòd interdù
 de iisdem loquentes hominibus, in eorum tamen nominibus variant. De primo discrimine, quando ni-
 hil difficultatis habet, plus verborum facere superuacuum est. Secundum optima ratione non caret. nam
 quia Deus sibi genus Abraham delegerat, vnde nasceretur mundi Redemptor, & salutis promissio illic
 quodammodo inclusa erat vsque ad Christi aduentum, non egreditur Matthæus vltra constitutos à Deo
 fines. Tenendum est quòd dicit Paulus. Christum esse ministrum circumcisionis, ad præstandam salutem
 quæ promissa fuerat sanctis Patribus, ad Rom. cap. 15. b. 8. Cui concinit illud Christi dictum, Salutem ex
 Iudæis esse, Iohannis 4. c. 22. Eum itaque Matthæus in sacro illo genere conspiciendum proponit cui
 propriè destinatus erat. Ideo in Matthæi catalogo considerandi est nobis Dei scædus, quo semen Abra-
 hæ sibi in populum cooperauit, vt à reliquis gentibus, quasi interposita maceria, distinctum esset. Lucas
 autem altius respexit. quauis enim, ex quo scædus suum Deus cum Abraham pepigerat, peculiariter e-
 ius semini promissus fuerit redemptor: scimus tamen statim à primi hominis defectione fuisse omnibus
 necessarium: sicuti etiam tunc destinatus fuit toti mundo. Cæterum admirabili Dei consilio factum est
 vt Christum Lucas nobis Adæ filium proponeret; eundem verò Matthæus includeret in vna Abraham
 1. Heb. 11. b. 8
 familia. Nihil enim nobis prodesset, Christum esse datum à Patre salutis authorem, nisi promiscuè esset
 omnibus communis. Deinde non esset verum illud Apostoli, ipsum fuisse heri, & hodie esse, & vsque in
 secula futurum, nisi ad omnes ætates ab ipsa mundi creatione diffusa esset eius virtus & gratia. Sciamus
 ergo patefactam & exhibitam toti humano generi in Christo salutem esse: quia filius Noe & filius Adæ
 non abs re vocatur. Quia tamen in Dei verbo quærendus est, non temere per alium Euangelistam Spiri-
 tus ad sanctum Abraham genus nos reuocat, vbi thesaurus vitæ æternæ vnà cum Christo ad tempus de-
 positus fuit. Veniamus ad tertium discrimen. Minimè dubium est quin alium teneat ordinem Mat-
 thæus quàm Lucas. Alter enim Dauidi Solomonem, alter Nathan subneçit. vnde clarè apparet diuersas
 lineas constitui. Hanc disidii speciem ita conciliant boni & periti interpretes, quòd Matthæus à natu-
 rali progenie discendens, quam sequitur Lucas, legalem genealogiam recenseat. Legalem verò genealo-
 giam interpretor, quia factum est vt ius regni ad Salathiel transfret. Quòd autem Eusebius, libro primo
 historia Ecclesiastica, sententia Aphricani, genealogiam quæ à Luca describitur, legalem potius nomi-
 nat, in eundem sensum redit: neque enim aliud sibi vult, quàm legitima ratione, quòd in persona Solo-
 monis stabilitum fuerat regnum, tandem ad Salathiel delapsum esse. Sed rectius, magisque dextrè lo-
 quuntur qui legalem ordinem à Matthæo proditum esse dicunt: quia Solomonem continuò post Dau-
 dem

dem nominans, non obseruat à quibus secundum carnem continua serie genitus sit Christus: sed quomodo ex Solomone & aliis Regibus descenderit, vt legitimus esset successor, in cuius manu regni perpetuas stabilienda erat ex Dei pacto. Probabilis autem eorum opinio est, qui morte Ochoziæ finitam fuisse Solomonis stirpem existimant. Quod ex Iudæorum commentariis referunt nonnulli, mandatum fuisse à Dauide vt siquando deficeret ex Solomone soboles, regia potestas deueniret ad posteros Nathan: in medio reliquo. tantum sumo quod certum est, regni successione non fuisse confusam: sed distinctos fuisse gradus. Iam, quum narrat sacra historia, post eadem Ochoziæ, regnum à matre eius Athalia fuisse occupatum, & sublatum è medio totum regium genus: plusquam probabile est, à muliere dominationis cupida impias illas & nefarias cædes fuisse patratas, ne in ordinem priuatum coacta, regnum alio translatum videret. Ergo si Ochoziæ superstes fuisset filius, libenter aua sub tutelæ colore tranquille sine inuidia & periculo regnasset. Quòd ergo extremis sceleribus infamem se & exosam reddit, desperationis signum est: quia domi regnum tenere non poterat. Caterum quòd Ioas Ochoziæ dicitur filius, ratio est, quia gradu proximus erat, vt meritò cenferi deberet verus & natiuus regni hæres. Præter quàm enim quòd Athalia (si auiam fuisse demus) libenter abusa titulo infantis fuisset, quis mediocri iudicio præditus verisimile putabit naturalem Regis filium potuisse à sacerdote Ioiada abscondi, vt non magis sollicitè eum aua quæreret? Quin potius, si quis prudenter omnia expendat, colligere promptum est ex alia linea fuisse proximum regni hæredem. Atque id sibi volunt verba Ioiadæ, Regnabit filius Regis secundum pactum Domini cum Dauide. acsi diceret, indignum esse nefas si mulier alienigena sceptrum ad se raperet quod Deus stare voluerat in familia Dauidis. Quare nihil absurdi est si Christi genus deducat Lucas à Nathan: quia fieri potest vt Solomonis genus, quantum ad regni successione spectat, interciderit. Nunc si quis obiiciat, Iesum non posse agnosci Messiam, qui promissus erat, nisi sit ex Solomonis posteris, quem certum est fuisse typum CHRISTI: in promptu est solutio: quantum naturaliter ex Solomone non fuerit genus, legali tamen ordine cenferi eius filium, quia ex Regibus originem duxit. Sed tanta in nominibus diuersitas multos valdè perturbat. nam à Dauide vsque ad Ioseph nullus inter duos Euangelistas, nisi in Salathiel & Zorobabel, consensus apparet. Excusatio quæ afferri solet, inde ortum esse discrimen quia Iudæi vt plurimum binomines erant, ægrè à multis admittitur. Atqui quum hodie nobis incognita sit dudicæ texendæque genealogiæ ratio quam sequutus est Matthæus, nihil mirum est si non assequimur quomodo in singulis nominibus ambo vel conueniant vel differant. nec tamen dubitari potest quin à tempore Babylonici exilii quòdam diuersis nominibus eosdem homines recenseant. In Salathiel verò & Zorobabel eadem consuetudine retenta fuisse nomina arbitror propter mutatum populi statum: quia tunc regia maiestas extincta fuit. Tenus verò dominationis umbra quum residua esset, apparuit insignis mutatio, quæ fideles admoneret, sperandum esse aliud præstantius regnum quàm visibile illud Solomonis, quod breui tempore floruerat. Iam hoc quoque notare operæpretium est, nihil esse absurdi quòd plures in suo catalogo numerat Lucas quàm Matthæus: quando vsitatum est plures numero esse in naturali generatione, quàm legali. Huc etiam accedit quòd Matthæus, quum in tres classes distribuere vellet Christi genealogiam, & singulis classibus attribuire quatuordecim capita, liberum sibi fecit quorundam nomina præterire, quæ Lucas omittere non debuit, quum se ad legem illam non astringeret. Hactenus de Christi genealogia differui, quatenus ad summam vtile esse visum est. Si quem utilitat maior curiositas, ego Paulinæ admonitionis memor, sobrietatem & modestiam iriuolis & nihil argutiis præfero. Notus est locus ad Tit. cap. 3. c. 9. vbi nos vetat de genealogiis nimis anxie disputare. Nunc postremò tractandum restat cur tribus ordinibus complexus sit Matthæus totam Christi genealogiam, & singulis denos quaternos homines attribuerit. Quibus videtur hoc fecisse vt lectorum memoriæ consuleret, neque totum dicunt, neque nihil. Est quidem istud verum, facilius memoriæ hæreere catalogum in tribus paribus numeris propositum: simul tamen constat triplicem populi statum hic diserite notari, ex quo promissus fuerat Christus Abraham, vsque ad tempus plenitudinis quo patet factus in carne fuit. Quamuis enim vsque ad Dauidem tribus Iuda honore reliquis excelleret, nullum tamen principatum tenuit. In Dauide præter spem omnium emerfit regia maiestas, quæ stetit vsque ad Iechoniam. Ab eo tempore superfuit in tribu Iuda aliqua dignitas & gubernatio, quæ vsque ad Messie aduentum erectas teneret piorum mentes.

1 *Liber generationis.* Frustra in hoc titulo laborant quidam interpretes, vt excusent quòd totam historiam Matthæus à dimidia parte vnus capituli denominet. Neque enim hæc *γενεαλογια* ad totum librum extenditur: sed libri nomen positum est pro catalogo: acsi dictum esset, Sequitur catalogus generationis Christi. Porro Christum vocat filium Abraham & Dauidis, promissionum respectu: quia Deus semen ex Abraham oriturum promiserat, in quo se benedicerent omnes gentes. Dauidi autem clarior data fuerat promissio, fore vt regnum domi eius stabile maneret vsque ad finem seculi: & Rex ex eius progenie sederet in folio donec Sol & Luna in cælo fulgerent. Quare vulgaris loquendi vsus inter Iudæos obtinuerat vt Christum dicerent filium Dauidis.

2 *Iacob genuit Iudam & fratres.* Quum Matthæus Ismael Abraham primogenitum silentio tegat, & Elau (qui naturæ ordine superior erat fratre suo Iacob) non temerè duodecim Patriarchis locum in genealogia assignat, quum omnes Deus simili adoptionis gratia dignatus esset. Significat ergo, benedictionem in Christo promissam non ad solam tribum Iuda spectare, sed communem esse omnibus filiis Iacob, quos Deus in Ecclesiam suam collegit: quum Ismael & Esau facti essent extranei.

3 *Iudas genuit Phares & Zaram & Thamar.* Hoc præludium fuit exinanitionis de qua loquitur Paulus. Poterat Filius Dei genus suum immune purumque seruare ab omni flagitio & infami nota: sed in mundum veniens vt seipsum exinaniret, & accepta serui forma fieret vermis, & non homo,

Gen. 12. a. 3
Psa. 72. a. 5. b. 7
Isa. 89. d. 29

Phil. 2. a. 7

Gal. 22. b. 7
c. i.

opprobrium hominum, & despectus plebis, tandemque maledictam crucis mortem subiret: hoc etiam probrum in suo genere non reculsavit, ut ex incesto concubium nasceretur qui inter eius maiores futurus erat. Nam et si non libidine impulsus fuit Thamar ut fornicari vellet, illicito tamen modo vlcifci tentavit suam iniuriam. Iudas autem quum scortari vellet, in nurum suam incidit. Atqui cum vtriusque peccato certavit incomparabilis Dei bonitas, ut adulterinum hoc semen scepro nihilominus potiretur.

6 *Genuit David Regem.*) Ornatur solus David hoc elogio, quia in eius persona Messiae futuri ducis typum Deus proposuit. Prius quidem regnum coeperat à Saule: sed quia tumultu hoc & improbis populi votis contigerat, censetur demum legitima in Dauide mutatio praesertim quantum ad Dei foedus, in quo pollicitus fuerat se aeternum fore suorum gubernatorem. Quum autem populus excusso Dei iugo infeliciter ac damnatis auspiciis Regem sibi postulasset, concessus est Saul ad exiguum tempus. Sed Deus statim regnum suum, quod vere beatitudinis pignus foret, stabilivit in manu Davidis. Sciamus ergo hic notari secundum populi statum qualis à Domino ordinatus est. Interim additur ab Evangelista humanum decus, quod illam Diuinæ benedictionis gloriam quodammodo sedare possit: nempe quod Solomonem genuit David ex Bersabee, quam marito sceleratè rapuerat, & cuius fruendæ causa perfidè innoxium hominem iugulandum prodidit: at hostium gladiis. Hæc circa regni exordia deformitas facere debuit ne Iudæi in carne gloriarentur. Testatum autem esse voluit Deus, se in statuendo illo regno nihil rependere hominum meritis. Cæterum in successione quam describit Matthæus, tres Reges fuisse omisos constat ex Sacra historia. Hoc qui obliuione factum esse dicunt, minime sunt audiendi: nec probabilis est eorum ratio, qui indignos fuisse dicunt quibus in Christi genealogia daretur locus. Id enim competere etiam in complures alios, quos tamen Matthæus piis & sanctis indifferenter admisit. Verius ergo est, quum Regum quatuordecim catalogum vellet conficere, non fuisse valde curiosum in delectu habendo: quia satis habebat genealogiæ contextum lectoribus ponere ante oculos vsque ad regni finem. Quod autem tredecim solum leguntur, librarium vitio & incuria esse factum, verisimile est. Epiphanius libro primo contra hæreses, causam adducit, quod quum bis positum esset Iechoniæ nomen secundo loco quasi superuacuum indocti eradere ausi sunt. Id verò non debuisse fieri admonet: quia Ioachim filius Regis Iochin commune Iechoniæ nomen cum filio suo habuerit. Et citatur à Roberto Stephano Græcum codex, vbi interponitur nomen Ioachim.

12 *Post exilium Babylonicum.*) Hoc est, postquam Iudæi in captiuitatem abducti sunt. Significat enim Evangelista, Davidis posteros tunc ex Regibus seruos factos esse & exules. Porro quum illa captiuitas quædam esset interitus species, mirabili Dei prouidentia factum est non modò ut rursum Iudæi in vnum corpus coalescerent, sed etiam ut aliquæ principatus reliquiæ manerent in familia Davidis. Nam qui domum reuersi sunt sunt, vtrò paruerunt imperio Zorobabel. Durarunt ergo hunc in modum regni sceptri fragmenta vsque dum Christi aduentus instaret, secundum vaticinium Iacob, Non exibit sceptrum è Iuda, nec dux è femore eius, donec veniat Silo. Atque in illa quantumuis misera tristiq; populi dissipatione nunquam tamen fulgere desisterunt scintillæ quædam gratiæ Dei. Græcum nomè (pro quo vetus interpres transmigrationem, Erasmus exilium reddit) propriè mutatam habitationem significat. Intellige ergo Iudæos è patria migrare coactos fuisse, ut alibi tanquam inquilini demigrarent.

16 *Iesus qui vocatur Christus.*) In cognomine Matthæus officium designat, ut sciant lectores non esse hunc priuatum hominem, sed vnctum Diuinitus ad implendum redemptoris munus. Qualis autem fuerit & quorsum spectarit eius vnctio, pluribus in præsentia non differam. De voce ipsa sic habendum est, Postquam abolitum fuit regnum, coepisse ad vnum illum referri, à quo speranda erat plena salutis perditæ instauratio. Quandiu enim floruit in familia Davidis aliqua maiestas, Reges vocari solebāt Christi. Atqui ne deformis vastitas quæ sequuta est, piorum animos in desperationem coniceret, vnico redemptori hoc nomen aptari Deus voluit: sicuti ex Daniele apparet. Historia verò Evangelica passim ostendit vulgatum tunc fuisse loquendi morem, quum exhibitus est Filius Dei in carne.

MARC.

LVC.

MATTH. I.

18 Porro Iesu Christi natiuitas sic habuit, Quum enim mater eius Maria desponsa esset Ioseph, antequam conuenirent deprehensa est grauida è Spiritu sancto:

19 Ioseph autem maritus eius quum esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.

20 Hac autem eo cogitante, ecce Angelus Domini per somnium apparuit illi, dicens, Ioseph fili David, ne metuas assumere Mariam uxorem tuam. nam quod in ea conceptum est, ex Spiritu sancto est.

21 Pariet autem filium, & vocabis nomè eius IESVM. is enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.

22 Porro totum hoc factum est ut impleretur quod dictum est à Domino per Prophetam, dicentem,

23 Ecce, virgo prægnans erit, & pariet Filiū, & vocabunt

bunt nomen eius Emmanuel. Quod si quis interpretetur, valet, Nobiscum Deus.

24 *Excitatus verò Ioseph à somno, fecit sicut ei praeceperat Angelus Domini, & assumpsit uxorem suam:*

25 *Et non cognouit eam, donec peperit filium suum primogenitum: & vocauit nomen eius IESVM.*

18 *Iesu Christinatiuitas.* Nondum exponit Matthæus vbi aut qualiter natus sit Christus: sed quomodo cælestis eius generatio ipsi Ioseph comperta fuerit. Dicit primum inuentam fuisse Mariam gravidam ex Spiritu sancto. non quòd arcanum illud Dei opus vulgo notum foret: sed cum hominum notitia miscet Spiritus virtutem, quæ adhuc latebat. Tempus notat, quum de sponsa esset Ioseph, prius tamen quàm conuenirent. Nam quoad fidem coniugii, simul ac puella viro promissa erat, Iudæi instar legitimæ vxoris habebant. Itaque lex adulterii damnabat quæ sponsalibus contractis castitatem violauerant. Verbum quo vitur Evangelista, vel concubitum verecundè notat, vel simpliciter accipitur pro simul habitare, vt domum & familiam vnã efficiant maritus & vxor. Ita sensus erit, nondum Virginem traditam fuisse in manum viri à parentibus, sed adhuc sub eorum custodia vixisse.

19 *Quum iustus esset.* Quidam interpretes intelligunt, Ioseph, ideo quòd iustus esset, voluisse vxori parcere: ita iustitia illis est humanitas, vel moderatio animi ad clementiam propensior. Sed alii rectius, qui hæc duo membra aduersatiuè legunt, iustum quidem fuisse Ioseph, sed tamen de fama vxoris fuisse sollicitum. Proinde iustitia quæ hic laudatur, in odio & detestatione sceleris fuit. Quia suspectam adulterii habebat vxorem, imò adulteram esse persuasus erat, tale scelus nolebat indulgentia sua fouere. Et certè vxoris suæ leno est quisquis ad eius impudicitiam conuiuet. nec tantum à tali flagitio abhorrent ingenuæ & honestæ mentes: sed illam quam dixi fœcordiam leges notant infamia. Ergo Ioseph iustitiæ zelo, quod putabat esse in vxore crimen damnauit: interea procliuis ad humanitatem animus obstabat ne summo iuris rigore ageret. Media illa erat & magis temperata ratio, si clanculum discedens, aliò migraret. Vnde colligimus non ita molli & effœminato fuisse animo, vt misericordiæ præextu crimen tegendo aieret: tantum aliquid remisit ex summo iure, ne vxorem turpi iudicio exponeret. Nec verò debuit nobis esse debet quin arcano Spiritus inlincitu retentus fuerit eius animus. Scimus quàm impotens sit zelotypia, & quàm violenter hominem abripiat. quare etiamsi nimis præcipitem impetum tenuisset Ioseph, mirabiliter tamen occursum fuit variis periculis quæ instabant, quum soli vertendi consilium cepit. Idem & de silentio Mariæ iudico. vt demus pudore fuisse cohibitam ne marito prodere auderet se gravidam esse ex Spiritu: Dei tamen prouidentia magis quàm proprio consilio retenta fuit. nam si verbum fecisset, vt res erat pluriquam incredibilis, putasset Ioseph se ludibrio haberi. Id verò omnium risu tanquam fabulosum exceptum foret. Nec verò tantum fuisset momenti diuino oraculo, si postea sequutum esset. Ergo passus est Dominus seruum suum Ioseph ignorantia trahi in peruersum iudicium, vt sua ipse voce eum in viam reduceret. Sciendum verò est, magis id nostra omnium quàm priuata eius causa factum esse, cauere enim modis omnibus voluit Deus nequa sinistra suspicio in oraculum caderet. Quum Angelus aggreditur Ioseph totius adhuc negotii incium, non habent improbi quod calumniatur quin ad Deum audiendum integer accesserint. Non fuit vxoris blanditiis pellectus, non obrestationibus excussa fuit quam conceperat opinio, non humanis rationibus flexus in contrariam partem: sed, quum in animo eius hæret falsum vxoris crimen, Deus se interposuit: quo magis idoneus nobis esset testis ac plus autoritatis haberet, tanquàm ad nos è cælo demissus. Videmus vt Deus per Angelum voluerit docere seruum suum Ioseph, quòd aliis cælestis esset præco: non autem acceptum vel ab vxore vel à quoquam mortalium sermonem narraret. Quòd non pluribus statim patefactam fuit mysterium, hæc fuisse videtur ratio: quia incomparabilem hunc thesaurum absconditum latere, solis verò Dei filius patere decebat. Deinde nihil absurdum Dominus suorum fidem & obedientiam, vt plerunque solitus est, probare voluerit. Certè nisi quis malignè Deo credere, seque illi dare in obsequium detrectet, testimonium, quibus hoc fidei nostræ caput probatum est abundè contentus erit. Eadem etiam causa factum est vt Mariam nubere Dominus permitteret, vt sub coniugii velo vsque ad maturum reuelationis tempus cælestis Virginis conceptio lateret: interea celati sunt increduli, vt merebatur eorum ingratitude & malitia.

20 *Hæc eo cogitante.* Hic perspicimus vt Dominus tempestiuè & in ipso (quod aiunt) articulo suis adesse soleat. Vnde etiam colligimus, dum ad nostras curas & anxietates dissimulat, nos tamen ab ipso respici. sed ita scilicet se occultat, & tacitus quiescit, donec habito patientiæ nostræ examine, tempore à se constituto nos iuuet. Certè quantumuis lentum ac seruum putetur eius auxilium, vtile tamen est ita differri. Quòd per somnium apparuit Angelus, hic alter fuit ex duobus ordinariis reuelationum modis, quorum fit mentio Numerorum capite 12. b. 7. vbi sic loquitur Deus, Prophetis, qui inter vos erunt, vel per visionem, vel per somnium me aperiam: at non sic cum seruo meo Mose, cui facie ad faciem me ostendo. Sciendum autem est, eius generis somnia multum à naturalibus differre: quia insculptam habent certitudinis notam, & diuinitus obliquantur, vt minimè ambigua sit eorum veritas. Somnia quæ communiter hominibus eueniunt, vel ex cogitationibus diurnis, vel ex naturæ constitutione, vel ex corporibus male affectis, vel similibus causis oriri solent: ad diuina autem somnia accedit interim Spiritus testimonium, quod certò confirmet Deum esse qui loquitur. *Fili David, ne metuas.* Ista Angeli exhortatio significat anxium animi fuisse Ioseph, nequa se contagione pollueret adulterium vxoris tolerando. Quam ergo sceleris conceperat opinionem tollit, vt tranquilla conscientia cum vxore habitet.

Epitheton *Filij Davidis* aptavit ad præsentem causam, vt eius mentem in sublime illud mysterium attolleret: quia esset ex ea familia (& quidem superstes cum paucis) vnde promissa erat mundo salus. Ioseph itaque audito Davidis nomine, à quo genus ducebat, reuocare in memoriam debuit inigne illud Dei pactum de instauratione regni: vt nihil iam nouum sibi dici agnosceret. Perinde ergo est ac si Angelus allatis in medium Prophetarum vaticinijs pararet animum Ioseph ad amplectendam præsentem gratiam.

21 *Vocabis nomen eius Iesum.*) De ipsa voce breuiter quidem, sed quantum satis erat, supra differui. nunc vnum addam duntaxat, refutari Angeli verbis eorum delirium qui à Ichoua essentiali Dei nomine deducunt. causam enim exprimit Angelus cur ita vocandus sit Filius Dei, Quia populum suum seruauit. Vnde elicitur contraria etymologia quam illi fingant. Ac frustra à isto cauillo elabi conantur, propriè & aptè subiici Christum fore salutis authorem quia æternus sit Deus. neque enim hoc agitur solum quid nobis Deus præstet: sed Filio eius ex re nomen imponitur ex mandato quod illi inunctum est à Patre, ex officio quo præditus ad nos descendit. Iam vero plurtquam inuisum est, quum duæ istæ voces Iesu & Ichoua, non nisi in duabus literis conueniant, in alijs autem differant, quæ nihil habent prorsus inter se afinitatis, simul miscere, quasi vnum sit nomen. Tale conflandi genus alchumilis relinquo, quibus non multum abinules sunt cabalstæ, qui putidas istas inanèscque argutias nobis fabricant. Ergo Filius Dei quum ad nos ca ne indutus prodit, simul accepit à Patre nomen: ex quo palàm fieret quem in finem venerit, quæ sit eius virtus, & quid propriè ab eo sit expectandum. Radix enim nominis Iesu est ab Hebraico verbo *ijh ihl יֵשׁוּעַ*, quod seruare significat. Hebraicè quidem aliter pronuntiatur, nempe Ichosua: sed Euangelistæ, quum Græcè scriberent, receptum loquendi vsum sequuti sunt. Nam Græci interpretes tam apud Mosen, quàm in alijs libris transtulerunt *Ἰησοῦς*. Quo iterum coarguitur eorum incitia qui nomen Iesu à Ichoua detorquent potius quàm deriuant. ducunt enim illi pro magno absurdo, si sacrum hoc nomen commune mortalis quispiam homo habeat cum Filio Dei, ac tragicè exclamant, nunquam passurum fuisse Christum sic nomen suum prophanari. Quali verò non sit in promptu *ἀπίστεστον*, illis hominibus nomen Iesu non minus quàm Ichosua fuisse commune. Nunc quia satis constat Filium Dei suo voce Iesu nobis commendari salutis authorem, propius excutiamus Angeli verba. Saluum, inquit, faciet populum suum à peccatis. Primò tenendum est, perditos in seipis esse, quibus seruandis mittitur Christus. nominatum autem vocatur Ecclesiæ seruator. Si in morte & interitu demersi sunt quos sibi Deus coniunxit, donec vitam illis restituat Christus: quid de extraneis dicendum erit, quibus nulla vniquam affulsit spes vitæ? quare statuendum est, totum genus humanum exitio addidit dum in Christo includitur salus. Verùm notanda simul est exitii causa, neque enim nos cælestis Iudex temerè & abs re maledictos esse pronuntiat. Testatur ergo Angelus nos perisse, ac teneri sub misera damnatione oppressos quia peccatis nostris alienati sumus à vita. Vnde nobis ostenditur naturæ nostræ corruptio & prauitas. nam si ad iustè viuendum quispiam esset integer, possit Christo liberatore carere. Atqui omnes ad vnum indigent eius gratia. sequitur ergo peccati esse seruos, veræque iustitiæ destitui. Hinc rursum colligimus qualis sit Christo seruandi modus vel ratio: nempe quia nos à peccatis liberat. Duæ porrò sunt liberationis huius partes: nempe quòd perfecta expiatione gratuitam veniam nobis affert, qua exempti à reatu mortis, reconciliemur Deo. deinde quòd Spiritu suo sanctificans, à Satanæ tyrannide vindicat, vt iustitiæ viuamus. Quare non verè agnoscitur seruator Christus donec fide amplecti discamus gratuitam peccatorum remissionem, & nos coram Deo iustos censeret sciamus quia absoluti sumus à reatu: deinde Spiritum iustitiæ & rectitudinis ab eo petamus, omni & operum & virtutis nostræ fiducia vacui. Christi populum proculdubio Angelus nominat Iudæos, quibus in caput & Regem ordinatus erat. Sed quia inferendæ paulo post erant Gentes in genus Abrahæ, extenditur hæc salutis promissio promiscuè ad omnes qui fide in vnum Ecclesiæ corpus coalescunt.

22 *Hoc totum factum est.*) Inscitè nugantur & pueriliter, qui contendunt Filio Dei ideo impositum esse nomen Iesu quia vocetur Immanuel. non enim particulam vnã duntaxat arripit Matthæus, sed quicquid in Christi conceptione cæleste ac diuinum est complectitur: quòd etiam pertinet vniuersalis nota. Nunc videndum est quàm appositè citetur Iesaiæ vaticinium. Locus satis notus est ac celebris. cap. 7. c. 14. sed Iudæi pro solita sua malitia eum deprauant. quanquam non minus cæcum & fatuum, quàm improbum Christi & veritatis odium hinc produunt. Eò impudentiæ progressi sunt multi eorum Rabbinii, vt de Rege Ezechia exponerent, qui tunc annos circiter quindecim natus erat. Qualis, obsecro, ista est mentiendi libido, euerso naturæ ordine iuuenem recondere in vtero matris, vt sedecim annorum nascatur, nec claram lucem admittant? Sed digni sunt scilicet hostes Christi, quos Deus spiritu vertiginis & stuporis percussos infatuat. Alii sibi fingunt ignotum quempiam filium Regis Achaz, quem Propheta nasciturum prædixerit. Sed quæro quo iure vocatus fuerit Immanuel, & terra eius imperio subiecta, qui priuatus & sine honore vitam finiuit. nam paulo post idem Propheta puerum illum, quisquis est, constituit terræ dominum. Nec minus insipide garrunt qui volunt hoc dictum esse de Prophetæ filio. Et certè hac in re nimis crassè hallucinati sunt Christiani scriptores, vaticinium quod proximo capite sequitur, ad Christum trahendo. Dicit illic Propheta, se per visionem iussum esse cum vxore ingredi, & filio quem genuerat, nomen Dei mandato, fuisse impositum, Accelera, prædare. Nam illic tantum notatur belli tempestas quæ instabat cum horribili vastitate. Vnde facile elicitur, res esse prorsus diuersas. Ergo quæramus genuinum præsentis loci sensum. Quum obfessa vrbe Ierusalem tremet Rex Achaz, imò pauore ferè exanimatus esset, mittitur ad eum Propheta, qui promittat Deum fore vrbs custodem. Quum simplex promissio confusum eius animum non erigeret, iubetur Propheta signum illi offerre qualecunque petierit, siue in cælo siue in terra.

Quum

Quum impius ille hypocrita suam infidelitatem occultans, signum respueret, Propheta durius illum obiurgat, & tandem subicit, Dabit tamen Deus vobis signum: ecce enim Virgo concipiet, parietque Filium, &c. Hoc de Christo dictum interpretatur in hunc modum, Vos tota Davidis posteritas, quantum in vobis est studetis promissam vobis gratiam abolere (nam Propheta domum Davidis ignominiae causa deserere compellat) nunquam tamen perfidia vestra efficiet quin Superior emergat Dei veritas. Verbum Deus saluam ab hostibus & incolumem fore promittit: si non sufficiens eius verbum, oblationis tesseram vestro arbitrio dare paratus est. Excluditis utramque gratiam, & arcensis à vobis; stabit tamen Deus in constantia pacti sui. veniet enim promissus Redemptor, in quo se Deus perfectè populo suo præsentem statuere. Obiiciunt Iudæi, stultè & absurdè facturum fuisse Iesaiam, si illius seculi hominibus signum dedisset, quod octingentis postea annis aut circiter fuit exhibitum. Et hinc plusquam superbè exultant: quia Christianorum vel imperitia, vel incuria hæc obiectio præterita & sepulta fuit. Atqui mihi non difficilis videtur solutio: si quidem obseruemus, fœdus adoptionis datum Iudæis fuisse vnde reliqua omnia Dei beneficia penderent. Erat ergo generalis promissio, qua sibi Deus filios Abraham in populum cooptauerat, in qua fundatæ erant speciales omnes promissiones. Rursus fœderis huius fundamentum erat Messias. Iam tñemus, causam liberandæ vrbs quia Dei sanctuarium erat & inde proditurus erat Redemptor. Hoc respectu sublato, centies periisset Hierosolyma. Expendant nunc pii lectores, quum apertè reiceret domus regia oblatum à Deo signum, an non opportunus fuerit Propheta transitus ad Messiam: achi dixisset, Quamuis seculum hoc salute quam à Domino polliceor, indignum sit: Deus tamen fœderis sui memor, urbem hanc ab hostibus eripiet. Ergo vt nullum particulare signum nunc edat testandæ gratiæ suæ causâ, hoc vnum satis superque esse debet, quòd ex stirpe Davidis oriturus sit Messias. Notandum verò est, quòd incredulos reuocat Propheta ad generale fœdus, speciem esse exprobrationis, eo quòd nullum particulare signum admittent. Iam mihi satis probasse videor, Prophetam, quum præclusa esset miraculis omnibus ianuâ, tempestiuè ad Christum transire: vt cogitent increduli non aliam fuisse liberationis causam, quàm fœdus cum Patribus initum. Atque hoc memorabili documento testari voluit Deus omnibus seculis, ideo se continuo tenore tam beneficum fuisse erga Abraham filios, quia gratuito cum illis fœdus, & in Christo, non eorum meritis, pepigerat. Altero cauillo nostram sententiam eludere conantur Iudæi: quia mox sequitur in contextu Propheta, Antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, relinquetur terra à duobus Regibus, &c. Hinc colligunt promitti infantis partum, qui minimè in longum tempus differendus erat, alioqui non quadraret quod de propinqua regnorum mutatione dicitur, quam Propheta fore denuntiat antequam infans ille pueritiam mediam attingeret. Respondeo, vbi signum de futuro salutis authore protulit Iesaias, & infantem nasciturum asseruit qui verus esset Immanuel, vel (vt Pauli verbo utar) Deus in carne manifestatus, iam communiter verba facere de quibuslibet eius ætatis infan-

1. Tim. 3. 4. 16

23 *Nomen eius Emmanuel.*) Solet quidem Scriptura sic loqui, Deum esse nobiscum vbi auxilio suo & gratia nobis adest, manûque suæ virtutem ad nos tuendos exerit. Sed hinc exprimitur modus quo Deus cum hominibus communicat, nam extra Christum ab ipso sumus alienati: per Christum verò non solum recipimus in eius gratiam, sed vnum cum eo efficiamus. Quòd autem docet Paulus Iudæos fuisse propinquos Deo sub Lege: fuisse verò illi capitale cum Gentibus dissidium: non aliud sibi vult, quàm Deum tunc in vmbris & figuris dedisse præsentia suæ signa populo quem adoptauerat. vigeat enim illa promissio, Deus in medio tui. Item, Hæc requies mea. Sed quum familiaris illa populi cum Deo coniunctio à Mediatore penderet: quod re ipsa nondum plene extabat, symbolis adumbratum fuit.

Ephes. 2. 4. 17
Deut. 6. c. 15
et 7 d. 21
1. sal. 132. c. 14

2. 2. 2. 2. 2.

Sedes eius ac domiciliū locatur inter Cherubim : quoniam arca , gloriæ eius figura , & visibile pignus erat. Sed in Christo solida , non amplius vmbra talis Dei præsentia populo exhibitā fuit. Quia ratione dicit Paulus in eo habitare omnem Deitatis plenitudinem corporaliter. Et sanè non aliter legitimus esset Mediator , nisi indiuidua vtriusque naturæ in ipso connexio homines Deo adiungeret. Neque est quod obstrepant Iudæi , transferri sæpe Dei nomen ad ea monimenta in quibus se fidelibus adesse testatus est. Negari enim non potest quin hoc nomen tacitam in se antithesin contineat , quæ Dei præsentiam in Christo exhibitam comparat cum toto præsentia genere , quale ante eius aduentum patet factum veteri populo fuit. Si verè constare cœpit huius nominis ratio ex quo apparuit Christus in carne : sequitur , olim non in solidum , sed ex parte duntaxat Deum coniunctum fuisse etiam Patribus. Vnde rursum conficitur , Christum esse Deum in carne manifestatum. Functus quidem est Mediatoris officio vsque ab initio mundi : sed quia hoc totum ab vltima reuelatione pendebat , tunc meritò demum , quali noua persona indutus , vocatur Immanuel , quum in medium Sacerdos procedit , qui corporis sui victima hominum peccata expiet , sanguinisque sui pretio eos reconciliet Patri , denique omnes humanæ salutis partes compleat. Ita priore quidem loco reputanda nobis est in hoc nomine Diuina Christi maiestas , vt reuerentiam apud nos obtineat quæ vnico debetur & æterno Deo. Sed minimè interim negligendus est fructus quem inde à nobis Deus colligi ac percipi voluit. Quoties enim Deum & hominem conspiciamus in vna Christi persona , certò statueret licet Deum nos possidere , si Christo fide coniuncti sumus. Quod in verbo Vocandi mutatus est numerus , minimè dissentaneum est ab iis quæ prius differunt. vnam quidem Virginem alloquitur Propheta , & ideo secunda persona vtitur , Vocabis. Sed ex quo promulgatum fuit hoc nomen , communis piorum omnium hæc confessio est , quòd Deus se nobis inuendum in Christo dederit.

24 *Excitatus Ioseph.*) Promptitudo obsequii quæ hic describitur , non minus ad testandam certitudinem fidei Ioseph , quam ad obedientia laudem facit. nisi enim exemptus fuisset omnis scrupulus , probèque sedata eius conscientia , nunquam ita alacriter , mutato repente consilio , uxorem lapsisset , cuius contubernio se pollutum iri nuper censebat. Itaque somnio impressa fuit aliqua Diuinitatis nota quæ eius animum fluctuari non sineret. Sequutus est deinde fidei effectus , quòd agnita Dei voluntate , protinus ad parendum se accinxit.

25 *Non cognouit eam donec.*) Huius loci prætextu magnas quondam turbas mouit Heluidius in Ecclesia : quòd inde colligeret Mariam non nisi ad primum vsque partum Virginem fuisse : postea autem ex marito sustulisse alios liberos. Perpetua Mariæ virginitas acriter & copiose ab Hieronymo defensa fuit. nobis hoc vnum sufficiat , stultè & perperam ex verbis Euangelistæ colligi quid post Christum natum contigerit. Vocatur primogenitus : sed non alia ratione nisi vt sciamus ex virgine esse natum. Negatur Ioseph rem cum ea habuisse donec peperit : hoc quoque ad idem tempus restringitur. quid postea sequutum sit , non indicat. Talem esse Scripturæ vsum satis notum est. Et certè nemo vnquam hac de re quæstionem mouebit nisi curiosus ; nemo verò pertinaciter insillet nisi contentiosus rixator.

MATTH. MARC.

LVC. II.

- 1 *Factum est autem diebus illis , exiit edictum à Cæsare Augusto vt censeretur vniuersus orbis ,*
- 2 *Hac descriptio prima facta est Præsidi Syriæ Cyrenio.*
- 3 *Et ibant omnes vt profiterentur , in suam quisque ciuitatem.*
- 4 *Ascendit autem & Ioseph à Galilæa ex vrbe Nazareth in Iudæam , in urbem Dauid quæ vocatur Bethlehem : quia erat ex domo & cognatione Dauid ,*
- 5 *Vt profiteretur cum Maria desponsa sibi uxore , quæ erat pragnans.*
- 6 *Accidit autem quum ibi essent , completi sunt dies pariendi.*
- 7 *Et peperit filium suum primogenitum ac fascijs eum inuoluit , reclinauitque eum in præsepi , quòd non esset eis locus in diuersorio.*

Narrat Lucas quomodo factum fuerit vt nasceretur Christus in vrbe Bethlehem , quum Maria mater eius alibi degeret iam partui vicina. Ac primum excludit humanum consilium , quum dicit Ioseph & Mariam , relicta domo , illuc venisse vt secundum familiam ac gentem suam profiterentur. Si data opera & consultò locum mutassent vt pareret Maria in Bethlehem , tantum in homines ipsos intenti essemus : nunc verò , quum nihil aliud habeant propositum quàm vt Augusti edicto pareant , satis agnoscimus , eos , cæcorum instar , Dei manu fuisse illuc deductos vbi Christum nasci oportuit. Videtur quidem hoc esse fortuitum , sicuti alia omnia quæ certo hominum consilio non reguntur , fortunæ adscribunt prophani homines. atqui non simpliciter respicere conuenit quid geratur , sed in memoriam simul venire debet quid multis antè seculis prædictum fuerit à Propheta : & comparatio clarè ostendet non sine admirabili Dei prouidentia censum tunc fuisse edictum à Cæsare Augusto , & Ioseph & Mariam domo pedem mouisse , vt ipso temporis articulo venirent in Bethlehem. Ita videmus sanctos interdum

Dei

Dei seruos, etiam si mente vagentur in scii quorsum tendant, rectam tamen viam tenere, quia Deus eorum pedes dirigit. Nec minus in eo se profert admirabilis Dei prouidentia, quod tyrannicum imperium Mariam domo extrahit vt propheta impleretur. Locum Deus per Prophetam designauerat (vt postea videbimus) vbi filium suum nasci vellet : nisi vi compulsa fuisset Maria, domi parere statuerat. Iubet Augustus censum agi in Iudæa, & singulos nomen dare, vt annum deinde tributum pendant, quod prius solebant Deo pendere. ita prophanus homo ad se rapit quod Deus à populo suo exigere solebat. Id verò perinde erat ac si Iudæos prorsus sibi addicens, vetaret posthac in Dei populo censeri. Quum ita ad vltimam desperationem ventum est, & videntur Iudæi in perpetuum à Dei imperio resecti & alienati esse : non solum Deus repente & præter omnium spem remedium adhibet, sed impia illa tyrannide ad redimendum populum suum vitur. Nam Præses (vel quisquis fuit ille Cæsaris minister) dum exequitur quod sibi mandat est, arcanus est Dei præco, qui Mariam in locum diuinitus ordinatum accersat. Et cerè huc spectat tota Lucæ narratio, vt agnoscant fideles, Christum à suis natalibus Dei manu productum esse. Neque enim ad fidei certitudinem hoc parum facit, quod subito & præter suum arbitrium tracta fuit Maria in Bethlehem, vt inde prodiret Redemptor, sicuti olim promissus erat.

1 *Totus orbis.*) Hæc synecdoche quum passim vsitata sit Romanis scriptionibus, dura videri non debet. Nec dubito quin omnibus prouinciis communis fuerit hic sensus, vt magis tolerabilis nec tam odiosus foret, diuersa tamen esse potuit tributatio. Primam fuisse hanc descriptionem interpretor, quia tunc Iudæis quasi planè domitis impostum fuit nouum & insolitum iugum. Nam quòd ali primam fuisse dicunt ex quo Cyrenis Syria præfuerat, nihil habet coloris. Annum quidem erat tributum, sed non quotannis fiebat descriptio: quare sensus est, longè tunc grauius oppressos fuisse Iudæos. Varietas in nomine Proconsulis nihil habet absurdi, dum alii Cyrenium, Quirinum vel Quirinium appellant. scimus enim Græcos in vertendis nominibus Latinis, in pronuntiatione aliquid fere mutare. Sed longè maior aliunde emergit difficultas, tradit enim Iosephus lib. Ant. 18. cap. 1. Quirinum, relegato Viënam Archelao, Proconsulem venisse qui Iudæam prouinciæ Syriae attribueret. Porro inter scriptores conuenit Archelao à morte patris Herodis nouem annos regnasse. Vnde conficitur, inter Christi natalem & censum illum elapsos fuisse annos circiter tredecim. Subscribunt enim fere omnes Epiphania, qui tradit Christum tricesimo tertio Herodis anno esse natum, hoc est ante illius mortem annis quatuor. Hoc quoque non nihil perplexum est, quòd idem Iosephus capite 3. lib. 18. censum hunc incidisse dicit in annum tricesimum septimum Actiæ victoriæ. Quod si verum est, superuixit Augustus annis fere septem ad summum. ita ex ætate octo vel nouem anni detrahi erunt. patebit enim ex Lucæ 3. cap. non nisi quindecim tunc fuisse annorum. Cæterum quum notior fuerit Christi ætas quàm vt in quæstionem vocari debeat: Iosephum hac in parte vt aliis compluribus, memoria lapsum fuisse vero absimile non est. Et sanè Quirinum annales docent annis nouendecim aut circiter ante fuisse consulem, quàm deuictò Antonio solus imperio potiretur Augustus. ita valde senex in prouinciam missus foret. Adde quòd intra octo annos, quatuor Iudææ præfides numerat idem Iosephus: quum fateatur quintum annis vndecim præfuisse: is fuit Valerius Gratus, cui Pontius Pilatus successit. Quanquam alia potest afferri solutio, quòd censum peragere non statim licuerit ex quo edictus fuerat. narrat enim Iosephus Coponium cum exercitu missum esse, qui Iudæos comprimeret. Vnde facile colligitur, censum populi tumultu fuisse ad tempus impeditum: & verba Lucæ hoc patiuntur, quòd sub tempus natiuitatis Christi edictum exierit de populo censendo: descriptio autem fieri non potuerit nisi mutato regni statu, quum in partem prouinciæ redacta esset Iudæa. Ita hoc posterius membrum vice correctionis additum erit, Hæc descriptio prima fuit præfide Cyrenio: hoc est, tunc primum ad effectum perducta est. Quanquam nondum soluta est tota quæstio. nam quum Iudæam Herodes teneret, quorsum atinuit populum censeri, qui tributum Romano imperio nullum pendebat? Respondeo, nihil esse absurdi, si Augustus, vt iugo assuefaceret Iudæos, quorum plus satis nota erat peruicacia, censeri voluerit etiam sub Herode. Nec obstitit peculiare Herodis regnum, quin tributum nomine aliquid in singula capita Romano imperio penderent Iudæi. Scimus enim Herodem tantum precario & propemodum seruiliter regnasse. Nescio vnde sumpsit Eusebius, quòd docet censum hunc Senatusconsulto decretum fuisse.

7 *Non erat locus in diuersorio.*) Hic videmus non modò quanta fuerit inopia Ioseph, sed etiam quàm acerba fuerit tyrannis, quòd nulla excusatio recipitur quin cogatur Ioseph vxorem partui vicinã aduerso tempore secum trahere. Credibile autem est, qui ex regio genere progeniti erant, asperius & magis contumeliosè reliquis fuisse tractatos. Non erat tam stupidus Ioseph, quin sollicitus esset de partu vxoris. quare libenter hanc necessitatem vitasset. Sed quia non potest, coactus cedit, seque Deo commendat. Interea videmus quale vitæ exordium fuerit Dei Filio, & quibus exceptus sit incunabilis. Talis autem illi fuit nascendi conditio, quia in hunc finem carnem nostram induerat, vt se nostra causa exinaniret. In stabulum ergo reiectus est, ac locatus in præsepi, negatúsque illi est hospitii locus inter homines, vt cælum nobis non modò hospitii iure, sed quasi æterna patria & hæreditas pateret, ac nos Angeli in suum contubernium admitterent.

MATTH.	MARC.

L V C. I I.

8 Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & excubantes ad custodiam super gregem suum.
 9 Et ecce Angelus Domini adstitit illis, & gloria Domini circumfulsit illos; & timuerunt timore magno.

10 *Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudium magnum, quod futurum est toti populo:*

11 *Quia hodie vobis natus est Servator, qui est Christus Dominus, in Vrbe David.*

12 *Et hoc vobis signum: inuenietis infantem pannis involutum, positum in praesepi.*

13 *Et subito affuit cū Angelo multitudo militiæ caelestis, laudantium Deum, & dicentium,*

14 *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax in hominibus, beneplacitum.*

8 *Et Pastores erant.*) Superuacuum fuisset Christum nasci in Bethlehem, nisi hoc innotuisset mundo. Modus tamen quem describit Lucas, videtur hominum iudicio parum consentaneus. Primum, non nisi paucis testibus patefit Christus: & quidem inter noctis tenebras. Deinde, quum Deus ad manū multos haberet honore vel excellentia præditos testes, illis posthabitis, solos elegit pastores, cōtemptos scilicet homines ac nullius pretii. Hic stultelcat carnis ratio & prudentia necesse est, ac fateamur, quod stultum est Dei, superare quicquid est aut videtur sapientiæ in mundo. Ceterum hæc quoque pars exinanitionis fuit, non per quam aliquid decederet Christi gloriæ, sed tantum vt ad tempus abscondita iaceret. Deinde sicuti Paulus admonet, contemptibile esse Euangelium secundum carnem, vt fides nostra in virtute Spiritus, non altis sapientiæ humanæ verbis, vel aliquo mundi splendore fundata sit: ita hunc incomparabilem thesaurum Deus ab initio deposuit in vasis fictilibus, vt fidei nostræ obsequium melius probaret. Quare si cupimus ad Christum venire, ne pigeat nos sequi quos Dominus, ad deiiciendam mundi superbiam, ex pecudum stercore magistros sumplit.

9 *Angelus Domini adstir.*) Dicit gloriam Domini resplenduisse circum pastores, ex qua Angelum agnoscere. Parum enim profuisset, dici illis ab Angelo quod refertur à Luca, nisi Deus visibili aliquo symbolo restatus esset, quod audiebant à se profectum esse. Apparuit ergo illis Angelus nõ vulgari aliqua forma, vel sine dignitate, sed fulgore caelestis gloriæ instructus, qui pastorum animos afficeret, vt allatum sibi sermonem non secus atque ex ore ipsius Dei exciperent. Inde timor, de quo mox loquitur Lucas, quo humiliare solet Deus hominum corda, vt verbo suo reuerentiam conciliet, quemadmodum supra exposui.

10 *Ne timeatis.*) Exhortatio hæc ad leuandum timorem pertinet. Quauis enim vile sit percelli metu hominum animos vt suum Deo tribuere honorem discant: simul tamen consolatione opus habent, ne prorsus obruantur. Fieri enim nequit quin totum mundum absorbeat Dei maiestas nisi dulcedine aliqua temperet quod in se habet terroris. Ideo reprobi ad Dei conspectum exanimis concidunt, quia illis non apparet nisi iudex. Angelus autem vt recreet pastorum animos, in alium finem se missum esse testatur: nempe vt Dei misericordiam annuntiet. nam hæc vna vox non modò collapsos homines erigit, sed perditos instaurat, & reuocat à morte in vitam, vbi Deum sibi propitium esse audiunt. Præfatur autem Angelus se annuntiare magnum gaudium: deinde gaudii causam vel materiã subiicit, quòd natus sit saluator. Quibus verbis primum docemur, donec pacem cum Deo habeant homines, & illi reconciliati sint per Christi gratiam, euanidum esse & fallax quicquid concipiunt lætitiæ. Exultant quidem sæpe impii ebria vesanaque lætitia: sed nisi medius sit inter ipsos & Deum pacificator, cæcis conscientiæ stimulis miserè torqueri necesse est. Deinde, quantumuis blandè molliter sibi indulgeant in deliciis, suæ ipsorum libidines totidem sunt illistormenta. Hoc ergo solidi gaudii initium est, sentire paternum erga nos Dei amorem, qui solus animos nostros tranquillat. Atque hoc gaudium est in Spiritu sancto, in quo Paulus regnum Dei constituit, Rom. 14. c. 17. Epitheton verò Magni ideo additum est, vt sciamus non modò præcipuè gaudendum esse de salute nobis in Christo oblata: sed tantam esse atque ita immensam huius boni magnitudinem, vt meritò omnes præsentis vitæ dolores, molestias, anxietates compenset. Quare discamus, sic vno Christo esse contenti, vt sensus gratiæ eius exuperet omnes carnis molestias, imò tandem aboleat.

Quod futurum est toti populo.) Quauquam solos pastores alloquitur Angelus, significat tamen longius patere quod illis affert salutis nuntium, vt non ipsi priuatim tantum, sed alii quoque audiant. Porrò toti populo commune fuisse gaudium intellige, quia omnibus promiscuè offerebatur. Non enim vni vel alteri Deus, sed vniuerso semini Abrahamæ Christum promiserat. Quòd autem gaudio ad se pertinente priuati sunt magna ex parte Iudæi, eorum incredulitate factum est. sicuti hodie omnes communiter inuitat Deus ad salutem per Euangelium, sed facit mundi ingratitudo, vt gratia hac peræquè omnibus exposita pauci fruamur. Quum ergo inter paucos inclusum fuerit hoc gaudium, commune vocatur Dei respectu. Ceterum etsi de electo tantum populo Angelus loquitur, nunc tamen diruta materia ad totum humanum genus spectat eadem legato. nam Christus pacem annuntiat non tantum iis qui propè sunt, sed qui procul: nec minus extraneis quàm domesticis, Ephes. cap. 2. d. 17. sed quia vsque ad Christi resurrectionem peculiare erat socius cum Iudæis, ideo Angelus eos à reliquis gentibus segregat.

11 *Natus est vobis hodie.*) Hic exprimitur causa gaudii, sicuti nuper admonuimus: nempe quia natus sit Redemptor olim promissus qui Dei Ecclesiam in statum suum restituat. Neque enim tan-

quam

quam de re profus ignota loquitur Angelus: sed legationis suae exordium ex Lege & Prophetis sumit, quia apud Gentiles & profanos hac loquendi formula frustra usus esset, Christus Dominus natus est vobis Saluator. Eadem quoque ratio est cur commemoret natum esse in urbe David: quod superuacuum foret nisi ad renouandam promissionem memoriam quae passim notae & celebres erant inter Iudaeos. Denique Angelus sermonem suum auditoribus aptauit, qui praemissa redemptionis non profus ignari erant: & Euangelium cum Legis & Prophetarum doctrina coniunxit, sicuti ex eo fonte manat. Quum autem *σωτήρ* plus Graecis exprimat, teste Cicerone, quam Latinis Seruator, nec extet nomen Latinum quod illi respondeat, satis mihi visum est barbarè loqui, quam ex Christi virtute aliquid diminuere. Nec dubito quin idem vulgato interpreti & vetustis Ecclesiae doctoribus fuerit consilium. Saluator ergo dicitur Christus, qui plenam salutem confert. Iam & pronomen Vobis magnam habet emphasim: quia non magnopere iuuaret audire natum esse salutis autorem, nisi quisque sibi natum esse constituat. In hunc modum Iesaias cap. 9. b. 6. Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Item Zacharias, Ecce Rex tuus venit tibi pauper.

12 *Et hoc vobis signum.*) Obuiat Angelus scandalo, quo fidem pastorum impediri facile erat. quale enim ludibrium est, videri in praesepi iacentem qui à Deo Rex missus sit, & vnicus Saluator? Ergo ne tam vilis & abiecta Christi conditio pastores à Christi fide absterreat, praedicit illis Angelus quid visuri sint. Atque hunc ordinem, qui absurdus & propè ridiculus videri posset humano iudicio, quotidie Dominus erga nos tenet. Nam voce Euangelii è caelo demissa Christum crucifixum nos amplecti iubet, & signa proponit in terrenis ac caducis elementis, quae nos in gloriam beatæ immortalitatis extollant. Ita spirituales iustitiam nobis pollicitus, paucillum aquae nobis ante oculos ponit, æternam animæ vitam exiguo panis & vini gustu obsignat. Quòd si pastores minimè offendit stibulum quominus & salutem petant à Christo, & eius adhuc infantis imperio se submittant: nullum quantumuis contemptibile signum obscurare apud nos eius gloriam debet, quin saltem, ex quo ipse in caelum ascendit, & sedet ad Patris dexteram, humiliter eum adoremus.

13 *Subito affuit multitudo.*) Tametsi in Angelo vno exhibitum fuerat specimen diuini fulgoris: voluit tamen Deus filium suum splendidius ornare: neque id in nostram minus quam in pastorum confirmationem: apud homines duorum vel trium testimonium fides ad tollendam dubitationem sufficit. atqui caelestis exercitus vno consensu & vna voce testimonium reddit Filio Dei, quantæ igitur pernicitiae foret, communi Angelorum elogio, quo celebratur nostra in Christo salus, non succinere? Vnde colligimus quàm detestabilis Deo sit incredulitas, quæ suauem hanc cæli & terræ harmoniam turbat. Rursum, plusquam belluini stuporis conuincimur, nisi & fidem & studium laudandi Dei in nobis accendit canticum, quod vno concentu modulati sunt Angeli, vt verba nobis præirent. Adde quòd hæc caelestis melodix exemplo fidei vnitatem commendare nobis voluit Dominus, & ad laudes suas consensu vno in terra canendas hortari.

14 *Gloria in Altissimis.*) Incipiunt Angeli à gratiarum actione vel à Dei laudibus: quia & Scriptura passim in hunc finem nos à morte redemptos fuisse admonet, vt tam lingua quam operibus nostram erga Deum gratitudinem testemur. Meminerimus ergo finalem hanc fuisse causam cur Deus nos sibi reconciliaret per Filium vnigenitum, vt patefactis gratiæ suæ & immensæ misericordiæ diuinitis illustraret nomen suum. Et hodie quantum quisque nostrum animatur ex gratiæ notitia ad celebrandum Dei gloriam, tantum in fide Christi profecit. Imò quoties fit mentio salutis nostræ, sciendum est nos quasi dato signo ad gratiarum actionem & Dei laudes incitari. *In terra pax.*) Hæc magis recepta lectio est, vt deinde sequatur tertium membrum, In hominibus bona voluntas. Quanquam autem ad summam rei non multum interest vtrumuis legas: videtur tamen diuersus contextus melius congruere, quia minimè dubium est quin duo hæc membra inter se respondeant, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax. Atqui nisi homines Deo opponas, non constabit plena antiithesis. Fortè interpretes fefellerit præpositio *in*, quia obscurus erat verborum sensus, dicere in hominibus esse pacem. Sed quum multis Scripturæ locis superuacua sit, non est cur id nos impediatur. Siquis tamen in postremum membrum reiicere malit, idem manebit sensus, sicuti mox dicam. Nunc videndum est quid pacis nomine intelligant Angeli. certè non loquuntur de externa pace quam inter se colunt homines: sed terram dicunt pacatam esse, vbi homines Deo reconciliati, intus tranquilli sunt in animis suis. Scimus nos in æ filios nasci, & natura esse Deo inimicos. interea nos horribili inquietudine vexari necesse est, quandiu sentimus Deum nobis insensum. Ideò breuis & clara pacis definitio ex contrariis petenda est: nempe ex i: a Dei & mortis terrore. Atque ita duplex est relatio. altera scilicet ad Deum, altera ad homines: quia tunc nobis constat pax cum Deo, & ipse abolito reatu & peccata nobis non imputando propitius esse incipit, & nos in paterna eius beneuolentia acquiescentes, certa fiducia illum inuocamus, & intrepidè gloriamur de salute nobis promissa. Quianuis autem alibi vita hominis super terram vocetur continua militia, & res ipsa declarat nihil esse magis turbulentum statu nostro, quandiu in mundo agimus: disertè tamen Angeli pacem in terra locant, vt sciamus nullas turbas nobis obstare quin freti Christi gratia, sedatis & tranquillissimi mentibus. Meminerimus ergo, inter medias tentationum procellas, inter varia discrimina, inter violentos motus, inter pugnas & timores constitui sedem pacis, ne fides nostra vlls machinis impulsu vacillet aut labascat. *Beneplacitum.*) Vnde factum sit vt obreperet gentium casus nescio. Certè lectio vulgata quæ habet, Homines bonæ voluntatis, non modò tanquam adulterina repudiari debet, sed quia totum sensum corrumpit. Errant tamen etiam nonnulli qui in nominatio casu legentes, Bona voluntas, ad homines referunt, quasi exhortatio esset ad amplexandam Dei gratiam. Fateor quidem non aliter ratam esse quam Dominus pacem nobis offert, nisi eam recipimus, sed quum *in terra* passim sumatur in Scripturis pro eo quòd Hebræi *שלום* dicunt, vetus interpres beneplacitum reddidit. Perperam hic locus de gratiæ acceptatione exponitur, quin potius fontem pacis de quo loquuti sunt Angeli

demonstrat, vt sciamus gratuitam esse & fluere ex mera Dei misericordia. Si legere placeat Bona voluntas in hominibus: non malè conueniet quo ad sensum. nam & hoc modo notabitur pacis causa: quòd scilicet Deus gratuito suo fauore homines dignatus sit, cum quibus hostile prius dissidium habebat. Si legas, Pacem bonæ voluntatis pro voluntaria, ne huic quidem expositioni reclamo. Illa tamen simplicior est, appositiuè subiici *& de se*, vt sciamus vnde pax nobis proueniat.

MATTH.

MARC.

L V C. I I.

15 *Et factum est postquam discesserunt ab eis Angeli in celum, vt tunc pastores loquerentur inter sese, Transseamus Bethlehem vsque, & videamus quod factum est, quod Dominus patefecit nobis.*

16 *Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in praesepe.*

17 *Quum autem vidissent, diuulgauerunt de verbo quod dictum illis fuerat de puerulo hoc.*

18 *Et omnes qui audierunt mirati sunt de ijs quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.*

19 *Porro Maria conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.*

20 *Et reuersi sunt pastores glorificantes ac laudantes Deum super omnibus quæ audierant ac viderant, ita vt dictum fuerat ipsis.*

21 *Et postquam consummati sunt dies octo vt circūcideretur puer, vocatum est nomen eius IESVS: quod vocatum erat ab Angelo priusquam in utero conciperetur.*

15 *Postquam discesserunt Angeli.)* Hic nobis describitur obedientia pastorum. nam quum eos Dominus toti mundo destinasset Filii sui testes, efficaciter illis loquutus est per Angelos, ne cõsueret quod illis dictum fuerat. Non fuerat quidem illis clarè & nominatim præceptum vt venirent Bethlehem: sed quia satis intelligunt tale esse Dei consilium, ad videndum Christum festinant. Sicuti hodie quum sciamus in hunc finem nobis Christum indicari vt ad eum fide accedant corda nostra, nihil excusationis habet nostra cessatio. Nec frustra exprimit Lucas, pastores cepisse protectionis consilium ex quo discesserant Angeli: ne patiamur, vt multi solent, verbum Dei nobis cum sonitu euanescere, sed vt viuas in nobis radices agat, quo vim suam proferat vbi auribus nostris insonare desierit. Notandum præterea est, quòd sese mutuo hortantur pastores. neque enim sufficit singulos sibi instare, nisi etiam mutua cohortationes accedant. Obedientiæ laudem amplificat Lucas quum dicit eos properasse, vt à nobis etiam exigatur fidei promptitudo. *Quod Dominus patefecit nobis.* Sacerter & rectè adscribunt Deo quod non nisi ab Angelo audierant. nam quem agnoscunt Dei ministrum auctoritate quoque dignantur, ac si Domini persona indutus esset. Hac de causa subinde nos ad se Dominus reuocat, ne hominum intuitu vilescat verbi sui maiestas. Rursum huc videmus vt sibi nefas esse ducat offensum à Domino thesaurum negligere. Nam ex notitia sibi tradita arguunt in Bethlehem pergendum esse, vt videant. Sic & quenque nostrum pro fidei & intelligentiæ suæ mensura ad sequendum quo Deus vocat accinctum esse par est.

16 *Inuenerunt Mariam.)* Erat illud quidem deforme spectaculum, & quo solo poterant à Christo alienari. Quid enim magis inspidum, quàm totius populi Regem credere qui ne infimo quidem vulgi loco dignus censetur? regni inltaurationem & salutem ab eo sperare, qui pro sua egestate & inopia in stabulum reicitur? Scribit tamen Lucas nihil horum pastoribus obstitisse quin Deum cum admiratione laudarent: nempe quia Dei claritas penitus defixa erat in eorum oculis, & verbi reuerentia eorum animis infixata, quicquid in Christo inglorium & contemptibile occurrit, fidei suæ altitudine facillè transcendunt. Nec alia sanè causa est cur fidem nostram minima quæque scandala vel remouentur, vel à recto cursu auertant: nisi quia in Deum minus intenti, facillè huc & illuc agitemur. Nam vna hæc cogitatio si sensus omnes nostros occuparet, habere nos certum ac fidele è cælo testimonium, satis firma nobis & stabilis fultura esset contra omne tentationum genus, & satis probè nos contra quæuis offendicula muniret.

17 *Diuulgauerunt de verbo.)* Fidem pastorum commendat Lucas, eo quòd syncerè per manus tradiderint aliis quod à Domino acceperant: idque testatum esse nostra omnium causa vtile erat, vt in fide nostra confirmanda quasi secundarii sint Angeli. Rursus docet Lucas non sine profectu eos vulgasse quod audierant. Nec verò dubium est quin efficaciam Dominus eorum sermoni dederit, ne ludibrio esset vel sperneretur. nam & hominum conditio fidem eleuabat, & res ipsa videri poterat fabulosa. Verùm Dominus quas illis iniuxit partes irritas esse non patitur. Quauis autem humano ingenio minus ardeat hæc agendi ratio, quòd Dominus per homines infirmos verbum suum vult audiri: quia tamen tum ad humiliandam carnis superbiam, tum ad probandum fidei obsequium appositum est, Deo ipsi probatur. Quod autem mirantur omnes, nemo autem pedem mouet vt ad Christum accedat:

accedat: hinc colligere licet, audita Dei virtute, fuisse percussos absque serio cordis affectu. Quare non tam in eorum salutem vulgatus fuit hic sermo, quam vt totius populi inexcusabilis esset ignorantia.

19 *Maria seruabat.*) Mariæ fedulitas in considerandis Dei operibus duas ob causas nobis proponitur: primum vt sciamus depositam fuisse in eius corde huius thesauri custodiam, vt quod ipsa apud se repositum habebat alius suo tempore publicaret; deinde vt habeant omnes p̄i quod imitentur ex m̄plum. Nam si sapiamus, hæc præcipua vitæ nostræ occupatio esse debet, summumque studium, vt ad reputanda Dei opera, quæ fidem nostram ædificant, sumus attentī. Porro Conseruandi verbum ad memoriam refertur. *συμβάλλειν* autem vel Conferre, significat, singula colligendo quæ inter se ad probandam Christi gloriam congruebant, vnum veluti corpus efficere. Neque enim prudenter expendere potuit Maria quid omnia simul valerent, nisi alia aliis conferendo.

20 *Glorificantes et laudantes Deum.*) Pertinet hoc quoque ad communem fidei nostræ vsum, quod pastores diuinum opus certò agnouerint. Ardor autem Glorificandi Dei, qui in illis laudatur, tacita quædam est pigritiæ nostræ vel potius ingrati tudinis exprobratio. Nam si tantum apud eos valuerunt Christi incunabula, vt ex stabulo & præsepi in cælum vsque conscenderent: quanto efficacior apud nos esse debet mors & resurrectio Christi, vt ad Deum euhamur? Neque enim tantum sublatu s est Christus à terra vt omnia traheret post seipsum, sed ad dexteram Patris sedet, vt in mundo peregrinantes cælestem vitam toto corde meditemur. Cæterum veram pietatis naturam designat Lucas, quum dicit Angeli testimonium pastoribus instar regulæ fuisse, ad quam omnia exigerent. Tunc enim ritè adiuuatur fides Dei operibus, si omnia in scopum illum dirigit, vt Dei veritas, quæ in verbo patefacta est, clarius illuceat.

21 *Vt circumcideretur puer.*) Quod de circumcissione in genere tenendum est petant lectores ex Geneleos capite decimoseptimo, b. 10. Nunc quæ Christi personæ conueniunt, breuiter attingere sufficiet. Voluit Deus Filium suum circumcidi, vt Legi subiceret. nam circumcisio solenne symbolum erat quo in Legis obseruationem imitabantur Iudei. Finem declarat Paulus ad Galatas capite quarto, a. 4. quum dicit factum esse sub Lege, vt eos qui sub Lege erant redimeret. Christus ergo suscepta circumcissione, leruum Legis se professus est vt nobis libertatem acquireret. Atque hoc modo non tantum Legis seruitus abolita ab ipso fuit, sed ad solidum suum corpus applicita fuit umbra cæremonia, vt mox finem acciperet. Etsi enim eius abrogatio ex morte Christi & resurrectione pendet, fuit tamen quoddam eius præludium, quod passus est circumcidi Filius Dei. *Nomen eius Iesus*) Testatur etiam hic locus receptum fuisse apud Iudæos morem, vt die circumcissionis nomina liberis suis inderent, sicut hodie in Baptismo solemus. Duo autem notat Euangelista. Non temere, neque hominum arbitrio nomen Iesu fuisse Filio Dei impositum, sed quod Angelus è cælo attulerat. Deinde Ioseph & Mariam paruisse Dei imperio. Atque hic est fidei nostræ cum Dei verbo consensus, vt eo præeunte loquamur ipsi, & eius promissionibus fides nostra respondeat. Præsertim ordinem verbi prædicandi commendat nobis Lucas, quum dicit voce hominum testatam fuisse salutem ex Christi gratia quæ diuinitus per Angelum promissa fuerat.

MARC.	LVC.	MATTH. II.
		1 <i>Quum autem natus esset Iesus in Bethlehem Iudææ temporibus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam,</i>
		2 <i>Dicentes, Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? vidi-mus enim illius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.</i>
		3 <i>Auditis autem his Herodes rex turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.</i>
		4 <i>Et conuocatis omnibus Pontificibus & Scribis populi, percontatus est eos vbi Christus nasceretur.</i>
		5 <i>At illi dixerunt ei, In Bethlehem Iudææ: sic enim scri-ptum est per Prophetam:</i>
		6 <i>Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es inter principes Iuda. Ex te enim prodibit dux qui pascet po-pulum meum Israëllem.</i>

1 *Quum natus esset Iesus.*) Qua occasione natus fuerat Christus in Bethlehem, tacet Mathæus. Videtur autem Spiritus Dei, qui Euangelistasibi in scribas destinauerat, consultò eorum itylum ita esse moderatus, vt vnã & eandem historiam optimo consensu, diuersis tamen modis, omnes scriberent quo certior & illustrior esset Dei veritas, quum palim constaret, eius testes non ex composito loquutos esse, sed quenque seorsum, non habito alterius respectu, simpliciter ac liberè scripsisse quod Spiritus dictabat. Porro memorabilis hic narratur historia, quod Magos ex Chaldæa ascuerit, qui adorandi Christi causa in Iudæam venient, vbi inglorius & contemptus in stabulo iacebat. Mirabile sanè Dei contili-um, quod Filium suum Deus sub obscura humilitate in mundum prodire voluit: & tamen eam tam encomis quàm alijs insignibus splendide ornauit, nequid ad diuinam eius maiestatem probandam fidei

nostræ deesset. Concinna tamen in hac specie repugnantia harmonia notanda est. Stella è cœlo Regem esse prædicat cuius solium est pecorum præsepe : quia locus illi etiam inter plebeios homines negatur. In Oriente refulget eius maiestas, quæ in Iudæa non modò nulla apparet, sed multis etiam probis fœdata est. Quorum idè nempe voluit cœlestis Pater & stellam & Magos constituere nobis duces, qui recit nos ad Filium suum deducerent. Sed interim eum nudavit omni terreno splendore, ut sciremus spirituale esse eius Regnum. Quare non ideo tantum utilis est hæc historia, quòd Magos Deus, tanquam Gentium primitias, Filio suo adduxit : sed etiam quia Filii sui Regnum tam illorum quàm stellæ elogio celebrari voluit in fidei nostræ profectum, ne eum nobis contemptibilem prauis ac malignis gentis iugè despectus redderet. Magos Persis ac Chaldæis vocari astrologos & philosophos satis notum est. vnde facilis coniectura est ex Perside illos venisse. Porro quot fuerint numero, quia non exprimit Euangelista, nescire præstat quàm temere pro certo asserere quod dubium est. Papiſtas ut tres fingerent puerilis error induxit, quia dicit Matthæus eos obtulisse aurum, thus, & myrrham. Quasi vero distinctè singulis proprium munus assignet, ac non potius exprimat hæc tria cõmuniter ab illis fuisse oblata. Quisquis ille fuit vetus scriptor, cuius commentarius imperfectus in Matthæum nomen Chrysoſtomi inscriptum habet, ac inter opera Chrysoſtomi habetur, dicit quatuordecim fuisse. Quod nihil plus habet coloris : nisi fortè ex Patrum traditione fluxerit, quod tamen ipsum quoque nihil firmi habet. Cæterum plusquam ridiculi sunt Papiſtæ, quòd reges sibi fabricarunt, quia alibi prædictum legebant, venturos reges Tharsis & Insularum, & Saba qui munera Domino offerrent. Ingenioli artifices scilicet, qui ut no uam hominibus formam darent, à mundi conuersione cœperunt. nam ex Meridie & Occidente fecerunt Orientem. Nec verò dubium est quin iusta Dei vindicta sic obstupesciti fuerint ut omnium ludibrio pateret crassa eorum inscitia, quibus Dei veritatem adulterare & in mendacium vertere nulla religio fuit. Sed hinc quæritur primùm, an stella hæc vna fuerit ex earum numero quas Dominus in cæli ornatu initio creauit: deinde, an huc astrologiæ ratio Magos perduxerit, ut inde Christi genesis mente cõciperent. Etſi autem his de rebus non est contentioſè rixandum : tamen ex Matthæi verbis colligitur, non fuisse naturalem, sed extraordinariam, neque enim ex ordine naturæ fuit quòd disparuit certis temporibus, & postea repente illuxit: deinde, quòd recto cursu progressa Bethlehem versus tandemque supra domum, in qua Christus erat, fixa steterit. quorum nihil conuenit naturalibus stellis. Magis probabile est similem fuisse cometæ, in aere potius quàm in cælo conspectam. Nihil autem absurdum est quòd Matthæus, populariter loquens, stellam improprie vocat. Hinc se è elicitur solutio secunda quæſtionis. nam quum certum sit astrologiam naturæ finibus contineri, non poterant solo eius ductu Magi ad Christum vsque peruenire. Arcana igitur Spiritus reuelatione iuuari oportuit. Neque tamen nego quin ali quod ex arte principium vel semen habuerint : sed iuuari necesse fuisse dico noua & extraordinaria reuelatione, ne euandium foret.

Eſai. 72. b. 10

2 *Vbi est qui natus est Rex.*) Quòd quidam interpretes Regem natum tacite opponi putant factò vel creato, mihi videtur nimis argutum. Simplicius itaque accipio, quòd nuper Regem hunc natum esse & adhuc infantulum significant Magi, ut à Rege adulto & populi gubernacula tenente eum distinguant. nam mox subiiciunt, non rerum eius gestarum fama, vel præſenti & palàm nota eius magnitudine se fuisse excitos, sed cælesti futuri regni præſagio. Quum autem tam efficax fuerit apud Magos stellæ conspectus, vè torpori nostro, qui Christum Regem nobis patefactum tam frigide quærimus.

Veniunt ut adoremus. In hunc finem ostensa fuerat stella ut Magos eliceret in Iudæam, ut testes essent ac præcones noui Regis. Quantum verò ad ipsos spectat, non venerant ad exhibendum Christo pietatis cultum qualis debetur Filio Dei: sed Persico more volebant salutare quasi præstantissimum Regem. Neque enim de eo plus tenuisse probabile est, quàm singulari potentia & dignitate fore præditum, ut populos omnes merito in sui admirationem & reuerentiam conuerteret. Fieri etiam potest ut capta re voluerint eius gratiam ante tempus, quo sibi propitium ac fauentem haberent si fortè contingeret Orientali imperio eum potiri.

3 *Herodes rex turbatus est.*) Non ignota erant Herodi vaticinia quibus Rex promissus erat Iudæis, qui res eorum afflictas & euersas in beatum statum restitueret. Vixerat enim à puero in gente illa, & familiariter res eorum didicerat. Adde quòd passim vulgatus erat rumor ille, ut vicinos populos minimè lateret. Turbatur tamen quasi re noua & prius inaudita: nempe quia fidem abrogans Deo eiusque promissis, Redemptorem frustra sperari putabat, præsertim quum regnum sibi ac suis stabile stulta confidentia, ut solent superbi homines, finxisset. Sed quum prius sua fœlicitate ebruis securè contemneret Prophetias, nunc repente terretur earum memoria. Neque enim tanto opere commotus esset simplici Magorum sermone, nisi in mêmè venissent oracula quæ prius lusoria nulliusque momenti esse videbantur. Ita Dominus, postquam incredulos dormire passus est, repente illis quietem excutit. Quod dicit Matthæus, Hierosolymam quoque turbatam fuisse, duobus modis exponi potest: vel quòd tumultuose concitati fuerint ciues subita rei nouitate, etiamsi lætium nuntium de Rege sibi nato cupidè exciperent: vel quòd malis assueti, & propter diurnam patientiam obducto callo, mutationem timuerint, nequa inde nasceretur maior clades. Sic enim continuis bellis attriti fuerant & propè consumpti, ut illis misera & crudelis seruitus cum pace coniuncta, non tolerabilis modò, sed optabilis quoque foret. Vnde perspicitur quàm malè profecissent sub Dei flagellis. obtorpuerant enim stupore, ut iam illis promissa redemptio & salus quodammodo fœteret. Neque enim dubito quin Matthæus eorum ingratitude notare voluerit: eo quòd malorum tædio fracti, spem ac desiderium gratiæ sibi promissa abiecerant.

4 *Conuocatis Sacerdotibus.*) Tametsi de Christo altum silentium erat in aula Herodis, simul tamen ac Regis mentio iniecta fuit à Magis, veniunt in mentem prophetiæ quæ in oblivione prius iacebant. Proinde statim conicit Herodes, Regem illum de quo quæruunt Magi, Messiam esse olim Diuinitus promissum. Atque hinc rursus apparet seriò timuisse Herodem, dum ita anxie inquiri. nec mirum.

Quina

Quum enim meticulosi sint omnes tyranni, & plus illis terroris infligat sua ipsorum sæuitia, quam aliis incutiat: Herodem præ aliis pauidum esse oportuit, ut qui se aduerso Deo regnare sentiret. Porro noua hæc inquisitio ostendit quàm crassus ante Magorum aduentum Christi contemptus fuisset. Quòd si cerè ex Scriptura respondent Scribæ & Pontifices (qui tamen postea furiosè contempere totam Scripturam conati sunt, ne Christo nomen darent) ideo factum est, quia nondum molestus erat illis Christus cù suo Euangelio. Sic omnes impii in generalibus principiis Deo facillè subscribunt: sed ubi propius eos vrgere incipit Dei veritas, contumaciæ suæ virtus euomunt. Cuius rei hodie illustre cernimus exemplum in Papistis. Christum enim sine controversia fatentur vniuersum Dei Filium, carne nostra indutum, & in duabus naturis vnam Dei & hominis personam agnoscunt: sed ubi ventum est ad Christi virtutem & officium, mox ardet confictus: quia in ordinem se cogi non sultinent, ac multo minus in nihilum redigi. In summa, quatenus nihil sibi decedere putabunt impii, Deo & Scripturæ aliquid reuerentiæ concedent. Sed ubi confertis manibus cum ambitione, auaritia, fastu, peruersa fiducia, hypocrisis & fraudibus configit Christus, tunc omnis modestiæ oblitus in rabiem feruntur. Sciamus ergo hostibus veritatis præcipuam exæccationis causam esse prauos affectus qui lucem in tenebras conuertunt.

6 *Et tu Bethlehem.*) Non dubium est quin Scribæ fideliter sua lingua verborum contextum citauerint, qualis extat apud Prophetam. Sed Matthæus satis habuit locum notare. Et quia Græcè scribebat, receptam lectionem sequutus est. Nim ex hoc loco & similibus colligere præoptum est, lingua Hebraica non fuisse compositum ab eo Euangelium. Porro hoc semper obseruandum est, quoties aliquod Scripturæ testimonium citant Apostoli, quantum non reddant verbum ex verbo, imò interdum longè discedant: congruenter tamen & appositè ab illis ad causam accommodari. Quare semper attendant lectores quorsum adducant Euangelicæ Scripturæ locos, ne scrupulosè in singulis verbis insistant, sed contenti sint hoc vno, quòd Scriptura nunquam ab illis torquetur in alienum sensum, sed propriè in genuinum usum aptatur. Porro quum illis propositum fuerit infantes & in fide nouitios lactis potu alere, qui solidum cibum nondum capere poterant: nulla religio impedit quo minus diligenter & exactè inquirent filii Dei quid contineat Scriptura, atque ita gustus quem præbent Apostoli, eos ad fontem deducat. Nunc redeamus ad vaticinium Michææ. sic ad verbum legitur apud Prophetam, Et tu Bethlehè Ephrate, paruula ut sis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. Pro Ephrata Matthæus Iuda posuit: sed eodem sensu. Michæas enim Bethlehem, de qua loquitur, tantum hac nota discernere voluit ab altera, quæ erat in tribu Zabulon. In reliquo contextu plus est difficultatis. dicit enim Propheta exiguum esse Bethlehem quæ censeatur inter præfecturas Iuda: Matthæus contrà dignitatem eius extollit, ut vna sit ex præcipuis. Hæc ratio mouit quosdam interpretes ut interrogatiue legerent Prophetæ locum. Rectius tamen alii qui Matthæum existimant Dei gratiam voluisse in hac mutatione celebrare, quòd tenue & obscurum oppidulum factum fuerat natalis locus summi Regis. Cæterum etsi hoc honore excelluit Bethlehè, adeo tamen nihil profuit eius incolis, ut cesserit potius in grauius exitium quòd illic plusquam indignè exceptus fuit Redemptor. Pro Dominatore etiam Pastorem Matthæus reddidit. Quamquam vtrunque expressit: nempe Christum esse populi ducem, & illi commissum esse pascendi munus.

MARC.

L V C.

MATTH. II.

7 *Tum Herodes, clam accersitis Magis, exactè perquisiuit ab illis quo tempore apparuisset stella.*

8 *Et iussis ire in Bethlehem, dixit, Profecti inquirete de periculo: ubi autem inueneritis, renuntiate mihi, ut & ego veniam & adorem eum.*

9 *At illi audito Rege profecti sunt: & ecce, stella quam viderant in Oriente præcedebat illos, donec progressa staret supra locum in quo erat puer.*

10 *Quum autè vidissent stellam, gauisi sunt gaudio magno valde.*

11 *Et ingressi domum, inuenerunt puerulum cum Maria matre eius: & prostrati adorauerunt illum: & apertis thesauris suis obtulerunt illi munera, aurum, & thus, & myrrham.*

12 *Et oraculo admoniti per somnium ne reuerterentur ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.*

9 *Herodes clam accersitis.*) Metum & solitudinem profiteri ausus fuit Tyrannus, ne populum armaret audacia: cui se iniusum esse nouerat. Palàm ergo dissimulat hoc ad se pertinere, sed clanculum inquirat, ut occurrat instanti periculo. Cæterum quamuis eum mala conscientia timidum redderet: non dubium tamen est quin Deus mentem eius perculerit inusitato metu, ut consilio destitutus, mentè que alienatus, ad tempus torperet. Nihil enim facilius erat quàm officii prætextu vnum ex aulicis comitem subornare, qui tota re inspecta mox rediret. Pollebat certè non vulgari allutia Herodes: erat in eo rara animi magnitudo. quo magis mirum est nunc in extremo discrimine, quum tamen in manu sit remedium, iacere attonitum & fere exanimem. Quare sciamus non nisi miraculo elapsum tunc fuisse filium Dei ex faucibus leonis. Nec minus hodie dementat hostes suos Dominus, ne mille nocèdi artes excoGITent ad perdendà Ecclesiam: imò ne sæpe occasiones quæ in præoptu sunt arripiant. Astutiam verò qua

Magos deceperat, se quoque venturum simulans adorandi causa, Dominus alio modo, ut videbimus elusit. Ceterum ut Herodes sibi à populi tumultu metuens mente priuatur: ita rursum tantus eum furor agitat, ut Deum in se concitare non dubitet, neque horreat. Sciebat enim, siquis Rex natus foret, Diuinitus esse ordinatum ut collapsum Dauidis solum erigeret. Non ergo homines aggreditur, sed rabiose cum Deo bellare audet. Vtrunque igitur notandum est, Spiritu vertiginis correptum fuisse ut Deum impeteret, pueriliter tamen egisse, quia dissipatum erat eius consilium, ut instar cæci in tenebris palparet.

9 *Audito Rege profecti sunt.*) Turpis sane Iudæorum ignauia, quod nemo se alienigenis comitem adiungit, ut promissum genti suæ Regem inspiciat. Præmonstrant illis Scribæ viam, & locum designant ubi natus est: sinunt tamen solos abire, nemo pedem mouet. Timebant for. è Herodis sæuitiam: sed hæc quoque fuit Icclesia ingratitude, salutis sibi oblata causa nolle quicquam discriminis subire, Dei & gratiam postponere Tyranni offensionem. Totum verò populum paulo antè ostendi nimis fuisse degenerè, qui iugo tyrannidis premi maluerit, quam ex mutatione aliquid sentire incommodi. Ac nisi Magorum animos Spiritu suo Deus confirmasset, poterant ad scandalum istud concidere: non tamen imminuitur studii ardor, sed absque comite proficiscuntur. Nec verò illis deest confirmandæ fidei materia, dum audiunt pridem Diuinis oraculis celebratum esse Regem qui illis per stellam ostentus fuerat. Quod viam ingressos stella vsque in locum dirigit, facile colligere licet non alia de causa prius euauisse, nisi ut Hierosolymæ de nouo Rege sciscitarentur: idque ad tollendam excusationem Iudæis, qui postquam edocti fuerunt de Redemptore sibi misso, eum tamen scientes ac volentes contemnunt.

11 *Inuenerunt puerulum.*) Nouum scandalum obiicere potuit Magis tam deforme spectaculum, quò adeò nihil regium extaret in Christo, ut quouis plebeio infante vilior esset ac cõtemptior. Sed quia persuasi sunt, diuinitus constitutum esse Regem, hæc sola conceptio eorum animis infixæ, Christo apud eos reuerentiam conciliat. dignitatem enim eius adhuc occultam considerant in Dei consilio. Et quia certò statuunt alium fore quàm nunc appareat, regium honorem deferre minimè eos pudet. Porro donis suis testantur vnde sint oriundi. neque enim dubium est quin hæc attulerint tanquam patriæ suæ insignia. Intellige autem non à singulis oblatum fuisse proprium munus, sed ab omnibus promiscuè tria quæ referuntur. Quod omnes fere interpretes de Regno, Sacerdotio & sepultura Christi philosophantur, & aurum faciunt Regni symbolum, thus Sacerdotii, myrrham Sepulturæ: nihil, meo iudicio, solidi habet. Scimus Persis solenne fuisse, donum aliquod habere in manu quoties Reges suos salutabant. Eligunt autem Magi tria ista, quorum prouentus Orientè nobilitat. Sicuti Iacob in Ægyptum mittebat pretiosos & selectos terræ fructus. Ceterum quum ipsi more Persico Regem adorantes quem terrenum esse adhuc putabant, terræ fructus obtulerint: nostrum est spiritualiter eum venerari. Nam hic legitimus est ac rationalis cultus quem exigit, ut nos illi primum, deinde & nostra omnia consecremus.

Gen 43. c. 13

L V C. II.

MATTH. MARC.

22 *Et postquam completi sunt dies purgationis eorum secundum legem Moysis, adduxerunt eum Hierosolymam, ut sisterent Domino,*

23 *Sicut scriptum est in Lege Domini, Omne masculinum adaperiens vuluam sanctum Domino vocabitur.*

24 *Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.*

25 *Et ecce, homo erat Hierosolymis cui nomen Simeon, & homo iste iustus ac pius, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat super eum.*

26 *Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini.*

27 *Et venit per Spiritum in templum. Et quum inducerent puerulum Iesum parentes, ut facerent secundum consuetudinem Legis pro eo:*

28 *Ipse quoque accepit eam in vlnas suas: & benedixit Deum, ac dixit,*

29 *Nunc dimittis seruum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace:*

30 *Quia viderunt oculi mei salutare tuum.*

31 *Quod parasti ante faciem omnium populorum:*

32 *Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tue Israel.*

22 *Et postquam completi.*) Die à partu quadragesimo purgationis ritum peragi oportuit. Veniunt tamen Hierosolymam Maria & Ioseph alterius rei etiam causa, ut Christum, quia primogenitus erat, Domino listant. Nunc priore loco de purgatione dicendum est. eam Lucas Mariæ & Christo facit communem. nam pronomen *Eorum*, ad Ioseph nullo modo referri potest. Nihil autem absurdi, quòd Christus, qui pro nobis execratio futurus erat in cruce, immunditiam nostram quantum à culpa & vitio immunis

immunis

immunis esset quoad reatum, suscepti nostra causa. hoc est, si fons puritatis, ut fordes nostras ablueret, cenferi voluerit immundus. Falluntur qui putant legem hanc non nisi politicam fuisse: ac si mulier coram marito suo, non coram Deo, immunda foret. Quam potius tam naturæ suæ corruptio Iudæis ante oculos posita fuit, quam diuinæ gratiæ remedium. Atque vna ista lex ad probandum originale peccatum abundè sufficit, ut insigne testimonium continet gratiæ Dei. neque enim clarius ostendi potuit humani generis maledictio, quam quum testatus est Dominus, infantem ex matre prodire impurum & pollutum, atque adeo matrem ipsam partu inquinari. Certè, nisi homo nasceretur peccator, & natura esset filius iræ, atque in eo resideret aliqua peccati labes, purgatione non egeret. Quare sequitur omnes in Adam fuisse corruptos, quando pollutionis damnantur ore Domini. Nec obstat quod alibi vocantur Iudæi rami sancti ex radice sancta: quia hoc bonum illis quasi aduentitium erat. Rom. 11. 16. 18 Est enim adoptionis privilegio segregati erant in populum electum: prior tamen ordine erat hæreditaria ex Adam corruptio. Distingui ergo convenit inter primam naturam, & peculiare foederis beneficium quo Deus suos à communi maledictione liberat. Atque huc spectabat legalis purgatio, ut scirent Iudæi abstergeri Dei gratia quas secum in mundum fordes nascendo attulerant. Hinc etiam discendum est quàm horribilis sit peccati contagio, quæ legitimam naturæ ordinem aliqua ex parte inquinat. Fateor quidem neque puerperium immundum esse, imò fateor libidinis vitium coniugii sanctitate regi: sed interim tam profunda ac fecunda est peccati scaturigo, ut inde semper ebulliant aliqua vitia, quæ maculis aspergunt quicquid alioquin purum erat.

23 *Sicut scriptum est in Lege*) Hoc alterum pietatis officium fuit, quo defuncti sunt Ioseph & Maria. Iubebat Dominus omnes masculos sibi dicari in redemptionis memoriam, quia qui Angelus omnia primogenita Ægypti interficeret, primogenitis Israël pepercerat. postea cuique licebat primogenitum suum certo pretio redimere, illa fuit vetus cæremonia: nunc quum Dominus communis omnium sit redemptor, iure nos sibi à minimo usque ad maximum vendicat. Porro non frustra sæpius repetit Lucas Ioseph & Mariam fecisse quod præscriptum erat in Lege Domini. Docemur enim his verbis, nihil proprio arbitrio tentandum esse in cultu Dei, sed obedienter sequendum esse quod verbo suo præcipit. Num. 3. 12.

24 *Et ut dicitur in Ieremiam.*) Sacrificium hoc ad ritum purgationis spectabat, nequis putet oblatum esse redimendi primogeniti causa. Quum par turturum vel duas columbas nominat Evangelista, pro confesso sumit tantam fuisse inopiam Ioseph & Mariæ, ut ad offerendum agnum non sufficeret facultas. Nā hæc exceptio discretè ponitur Leuit. capite 12 c. 6. Si quis obiciat, aurum paulo antè à Magis fuisse oblatum unde emerent, respondeo, non esse fingendam nobis auri copiam quæ repente pauperes ditauerit. Non enim legitimus onustus fuisse auro camelos: sed potius credibile est fuisse exiguum aliquod libamè quod tantum honoris causa attulerant. Nec verò Lex præcisè mandabat ut in sacrificium confluerent tenues suam substantiam: sed à diuitibus in sacrificiis eos discernens, sumptu eos leuabat. Quare nihil erit incommodi, si dicamus Ioseph & Mariam dedisse quantum ferebat ipsorum conditio: etiam si quid pecuniæ ad tolerandos itineris & vitæ sumptus repositum haberent.

25 *Ecce homo erat Hierosolymis.*) Historia hæc refertur, ut sciamus, quum se totus ferè populus impio Dei contemptu profanasset, paucos tamen superfuisse Dei cultores, & Christum ab illis fuisse cognitum à prima usque infantia. Istæ erant reliquiæ, quas Paulus secundum gratuitam Dei electionem seruatis fuisse docet. Atque in hac exigua manu inclusa erat Ecclesia Dei: quâuis Sacerdotes & Scribæ Ecclesiæ titulum non minus superbe quàm falso iactarent. Duos tantum commemorat Evangelista qui Hierosolymæ Christum agnouerint quum in templum adductus est, Simeonem & Annam. Ac de Simeone prius dicendum est. Qualis fuerit eius conditio, non legimus: & fieri potest ut fuerit plebeus quispiam homo, & obscuræ famæ. Cæterum à pietate & iustitia eum commendat Lucas, quibus addit Prophetiæ donum. Pietas & iustitia referuntur ad duas Legis tabulas, itaque duabus his partibus constat integritas vitæ. Pietatis testimonium fuit quod expectaret consolationem Israël, neque enim sine fiducia salutis ritè colitur Deus: quæ tum ex fide promissionum eius pendet, tum maximè ex instauratione per Christum promissa. Tam verò quum talis expectatio in Simeone laudetur quasi rara virtus, hinc collige paucos tunc fuisse qui spem redemptionis verè in cordibus suis fouerent. Omnibus quidè in ore erat Messias, & beatus status sub regno Davidis: sed nemo ferè interim patienter ferebat præsentem miseriam, hac consolatione fretus quod instaret Ecclesiæ redemptio. Sicuti autem in hoc enituit Simeonis pietas quod animum suum sustinuit in expectatione promissæ salutis: ita & hodie quicumque probare se volunt Dei filios suspirant continuis votis ad promissam redemptionem. Nam tolerantia opus est usque ad vltimum Christi aduentum. *Spiritus sanctus erat super eum.* Non loquitur de Spiritu adoptionis, qui omnibus Dei filius communis est, licet non æquali modo: sed de peculiari dono Prophetiæ, quod clarius patet ex proximo versu & sequenti, ubi dicitur, Responsum accepisse à Spiritu sancto: & eodem Spiritu duce venisse in templum. Quamuis ergo nullo publico honore excelleret Simeon, egregius tamen dotibus ornatus fuit, pietate, vitæ innocentia, fide & publico. Nec dubium est quin oraculum istud votis priuatum accepisset ut communis inde ad pios omnes confirmatio manaret. Vocatur Iesus, Christus Dei: quia à Patre vnctus est, & vnà cum Spiritu, Regni & Sacerdotii honorem accepit. Venisse Simeon in templum dicitur in Spiritu: hoc est arcano instinctu & certa reuelatione, ut Christo occurreret.

29 *Nunc dimittis.*) Ex hoc cantico satis constat Simeonem alius quàm carnis oculis intuitum esse Filium Dei: exterior enim Christi conspectus nihil poterat quàm contemptum inducere: saltem nunquam ita satisfecisset animo sancti viri, ut lætus & summæ votorum suorum compos ad mortem properaret. Ergo Spiritus Dei fide illuminauit eius oculos, ut gloriam Filii Dei in fordido contemptoque habitu cerneret. Quum dicit, Se in pace dimitti, intelligit tranquillo se animo, vt qui expletus sit ac potius suis desiderijs, moriturus. Sed quæritur, si prius migrandum fuisset è vita, an cum perturbatione & tumultu, ut solent inuiti, tractus fuisset Simeon? Respondeo, notandam esse circumstantiam quæ additur, *Secundum verbum tuum.* Nam quum Deus Filii sui conspectum pollicitus esset, meritò suspensus

hærebat: imò anxie illum viuere oportuit, donec compos factus esset spei suæ. Hoc ideo tenendum est, quia multi falso & perperam Simeonis exemplum obtendunt, libenter se morituros iactantes si hac vel illa re antè frui daretur: quum tamen temere pro sua libidine sibi vota concipere permittant, vel spes vanas fabricare absque Dei verbo. Si præcise dixisset Simeon, Nunc sedato animo & quieto moriar, quia vidi Filium Dei: hac voce fidei suæ debilitatem proderet: sed quia verbum habebat, secundum fidei regulam illi mortem fugere licuit vsque ad Christi aduentum.

30 *Quia viderunt oculi mei.*) Quanquam hic loquendi modus frequenter occurrit in Scripturis, videtur tamen disertè his verbis exprimi corporalis aspectus Christi: ac si diceret Simeon, se iam habere Filium Dei carne præsentem, in quem mentis oculos prius intentos habuerat. Salutare accipio pro saluta materia: quia in Christo reconditæ sunt omnes salutis & beatæ vitæ partes. Tam si tantum apud Simeonem valuit Christi adhuc reconditæ conspectus vt mortem hilaris atque tranquillus adiret: quanto vberior nobis hodie tranquillæ pacis materia suppetit, quibus contigit omnes salutis nostræ numeros in Christo completos videre? Non versatur quidem in terris Christus, nec eum gestamus inter vlnas: sed in Euangelio diuina eius maiestas clarè & palam refulget, & se illic nobis quasi facie ad faciem, vt inquit Paulus, conspicuum exhibet: neque amplius in carnis infirmitate, sed in magnifica virtute Spiritus, quam in miraculis, in sacrificio mortis suæ, in resurrectione exeruit. In summa, sic corpore à nobis abest vt ipsam tamen intueri cõueniat sedentem ad Patris dexteram. Nisi talis conspectus pacem nobis conciliat, vt alacres ad mortem pergamus, plusquam ingrati sumus Deo, & malignè reputamus quanto nos honore dignatus sit.

31 *Quod parasti.*) Significat his verbis Simeon, Christum Diuinitus ordinatum esse vt eius gratia fruatur omnes populi, & paulo post in sublimi locandum, vt in se conuertat omnium oculos. Atque hoc verbo complectitur quæcunque extant vaticinia de propagando regno Christi. Quòd si tenerum infantem vlnis suis complectens Simeon, mentem suam extendere potuit ad extremos vsque mundi fines, vt præsentem eius potentiam vbique agnosceret: quanto hodie splendidius nos de ipso sentire cõuenit ex quo erectus est in vexillum Gentibus, seque patefecit toti mundo?

32 *Lumen ad reuelationem.*) Nunc ostendit Simeon in quem finem producendus sit à Patre Christus coram omnibus populis: nempe vt Gentes illum iniet, quæ prius fuerant in tenebris: & gloria sit populi Israel. Nam inter huc & illas non sine causa distinguit: quia iure adoptionis, propinqui Deo erant Abraham filii: Gentes autem quibuscũ nullũ erat Dei fœdus, ad Ecclesia extraneæ. Qua ratione Israel alicubi non tantum Filius Dei, sed etiã primogenitus vocatur. Et Paulus docet Christum venisse vt minister esset circumcissionis secundum promissiones Patribus datas. Cæterum ita præfertur Israel Gentibus, vt cõmuniter omnes salutem in Christo obtineant. Lumen ad reuelationem, tantũdem valet acti dictum esset, Illustrandis Gentibus. Vnde colligimus homines naturaliter luce priuatos esse donec illis affulgeat Sol iustitiæ Christus. Quantum ad Israelem spectat, quanuis summo honore à Deo affectus esset, Simeon tamen admonet totam eius gloriam ab vno capite pendere, quòd illi promissus esset redemptor.

MATTH.

MARC.

LVC. II.

33 *Et erant pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo.*

34 *Et benedixit illis Simeon: & dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicitur.*

35 *Quin & tuam ipsius animam penetrabit gladius, vt retegantur ex multis cordibus cogitationes.*

36 *Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, è tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, & vixerat cum viro annos septem à virginitate sua.*

37 *Et hæc vidua annorum serè octogintaquatuor, quæ non discedebat è templo, ieiunijs & precationibus Deum colens die & nocte.*

38 *Et hæc eadem hora superueniens, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem in Ierusalem.*

39 *Et vt perfecerunt omnia secundum Legem Domini, reuersi sunt in Galileam, in ciuitatem suam Nazareth.*

33 *Pater eius & mater mirantes.*) Non significat Lucas obstupuisse quasi ad rem nouam, sed reuerenter considerasse, & qua decebat admiratione amplexos esse hoc Spiritus vaticinium ex ore Simeonis, vt magis ac magis in Christi cognitione proficerent. Atque hoc exemplo docemur, postquam semel imbuti fuimus recta fide, colligenda esse quæcunque in eius confirmationem valere possunt adiuuicula. Ille enim demum ritè profecit in Dei verbo, qui non desinit mirari quicquid quotidie ex lectione vel auditu ad continnos fidei progressus accedit.

34 *Benedixit illis Simeon.*) Si ad Ioseph & Mariam restringas, nihil erit difficultatis: sed quia videtur Lucas Christum simul complecti, quæri posset quo iure benedicendi eius munus sibi vsurpauerit Simeon.

Simeon. benedicatur enim minor à maiore, vt docet Apostolus. Deinde absurdū videtur vt preces quispian mortalitatis homo concipiat pro Filio Dei. Respondeo, Apostolum non de qualibet, sed tantum de Sacerdotali benedictione loqui. nam homines sibi aliis mutuo bene precantur. Magis autem probabile est Simeonem vt hominem priuatum & vnum quemlibet e populo, illis benedixisse, quam in publica persona. nam, vt prius dictum est, nusquam Sacerdos fuisse dicitur. Ceterum nihil absurdū est si pro felici regni Christi successu orasse dicamus, quia hanc *ἀλογίαν*, piis omnibus in Psalmo Spiritus dicit. *Ecce positus est hic.* Proprie quidem ad Mariam sermonem hunc direxit Simeon: communiter tamen ad pios omnes spectat. Hac admonitione opas habuit sancta Virgo, ne lætis iniitiis (vt solet plerunque fieri) exultans, ad sustinendos tristes euentus minus composita esset. Deinde, ne speraret communi totius populi applausu recipiendum esse Christum, sed potius vt iuncto animi robore aduersus contrarios omnes insultus munita esset. Interim vero communem piis omnibus doctrinam tradere voluit Dei Spiritus, vt mundum impia contumacia Christo resistentem cernentes, cum tali nihilominus duritie configant, neque frangantur. Scimus quā graue & arduum nobis obstaculum sit mundi incredulitas. atqui superari à nobis conuenit, si in Christum credere volumus. neque enim vnquam ita bene compositæ fuerunt res humanæ vt maior pars Christum sequeretur. Quare his rudimentis imbui necesse est quicumque nomen Christo daturi sunt, & his armis instrui vt in eius fide persistant. Hæc autem longè grauissima tentatio fuit, quod à suis agnitus non fuit Christus, imò contumeliosè reiectus ab eo populo qui se Dei Ecclesiam esse gloriabatur: præsertim verò quod Sacerdotes & Scribæ, penes quos Ecclesiæ regimen erat, illi infestissimi fuerunt hostes. quis enim putasset eorum esse Regem à quibus tam indignè probrosèque reuici videret? Ergo non abs re prædicit Simeon, Christum positum esse multis in ruinam & quidem in populo Israel. Sensus autem est, Diuinitus esse ordinatum vt multos dericiat ac præcipitet. Sed notandum est, ruina inde procedere quod increduli in eum impingunt. quod paulo post exprimitur, vbi Simeon vocat Signum contradictorium. Ergo quia rebelles sunt Christo increduli, ad eum se allidunt: vnde sequitur eorum ruina. Est autem deducta metaphora à scopo in quem collinant iaculatores: ac si dixisset Simeon. Hinc perspiciuntur hominum malitia, imò totius humani ingenii prauitas, quod omnes Dei Filio quasi facti conspiratione obitreput ac reclamant. neque enim talis esset mundi consensus ad contradicendum Euangelio, nisi quoddam esset velut naturale dissidium inter Filium Dei & homines ipsos. Et si autem inter se ipsos dissident Euangelii hostes (vt eos in diuersas partes rapit sua ambitio vel furor, vt factiosi scinduntur in diuersa studia, vt superstitionum multiplex est varietas quæ idololatrias disiungit) in hoc tamen consentiunt omnes vt Filio Dei reclamant. Quamobrem verè dictum est, nimis luculentum esse specimen humanæ prauitatis, quod passim Christo contradicitur. Et si autem immane portentum est quod mundus in suum opificem ita insurgit: quia tamen id futurum prædixit Scriptura, & ratio palam apparet, quod scilicet homines semel alienati à Deo per peccatum, semper illum fugiunt: non est quod nos perturbent eiusmodi exempla, sed potius iis armis instructa fides nostra se ad pugnam accingat cum mundi contradictione. Porrò quia nunc Israel Deus sibi collegit ex toto mundo, & nullum est amplius discrimen Iudæi & Græci, idem nunc accidere oportet quod tunc factum esse legimus. Dixerat iam suo seculo Esaias, Ecce, Dominus erit duabus familiis Israel in scandalum & ruinam. *Ies. 8. c. 1. #* Ab eo tempore nunquam fere cessarunt Iudæi aduersus Deum impingere: sed maximè violentus fuit conflictus aduersus Christum. Nunc eundem furorem imitantur qui se Christianos vocant: imò qui superbè sibi arrogat Ecclesiæ primatum. sepe quicquid habent potentiae ad opprimendum Christum conferunt. sed meminerimus nihil eos aliud proficere nisi vt tandem frangantur ac conterantur. Nam sub voce Ruinæ ita poenam Spiritus incredulis denuntiat: vt discamus quā longissimè ab ipsis recedere, ne societatis eodem nos exitio inuoluat. Nec verò minus propterea amandus est Christus quod eo surgente multi corruunt: quia Deo gratus & suavis non desinit esse Euangelii odor, quauis extialis sit impio mundo. Siquis roget quomodo ruina sit occasio Christi incredulis qui iam extra ipsum perditū sunt: facilis responsio est. Bis perire qui oblata sibi diuinitus salute vltro se priuant. Ergo ruina duplicem poenam significat, quæ omnes incredulos manet postquam scientes & volentes cum Filio Dei conflixerint. *In resurrectionem.* Priori membro opponitur hæc consolatio, quæ rem sensui nostro odiosam mitiget. hoc enim trite est auditu, si nihil aliud addatur, Christum esse lapidem scādali, qui sua duritie magnam hominum partem franget ac conteret. Ergo ad diuersum eius officium nos reuocat Scriptura, quod fundata in eo hominum salus consistat: sicut Esaias etiam loquitur, Dominum exercituum sanctificare, sit ipse timor vester, & erit vobis in sanctuarium, vel arcem munitam. Clarius verò Petrus, Ad quem accedentes lapides viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificè euectū: ipsi tanquam lapides viuī super ædificamini. Nam sic continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem angularem, probatum, electum, preciosum: qui crediderit in eo, non pudebit. Vobis ergo credētibus preciosus est: non credentibus autem, lapis quem reprobauerunt ædificantes, &c. Ergo ue Christum nobis formidabilem reddat elogiū illud, quo vocatur Christus lapis scandalī, statim eregione occurrat, ipsum quoque vocari lapidem angularem, quo sustinetur piorum omnium salus. Imò succurrat, illud esse accidentale: hoc verò genuinum & proprium. Notatu præterea dignum est quod non vocatur Christus piorum saluta, sed resurrectio. neque enim is est hominum status in quo illis manere expediat. Ante ergo resurgere à morte oportet, quā viuere incipiant.

35 *Tuam ipsius animam.*) Hæc admonitio ad confirmandum sanctæ Virginis animum valere debuit, ne mœrori succumberet vbi ventum esset ad tam acres pugnas quæ illi fuerunt subeundæ. Ceterum et si variis tentationibus agitata fuit & vexata eius fides, acerrimum tamen illi cum cruce certamen fuit, Christus extinctus videri poterat. Et si autem mœrore nunquam absorpta fuit, non tamen laxum fuit eius pectus quin grauiter lauciaretur, sicuti constantia Sanctorum à stupore multum differt. *Ve reteguntur ex multis cordibus.* Quidam hoc membrum connectunt cum illa sententia magis remota, Quod Christus positus sit in ruinam, &c. parenthesi includunt quod proximè exposuimus de gladio.

fed meo iudicio fatius est ad totum complexum referre. Particula verò *ut* non hic est propriè causalis, sed tantum consequentiã notat. Nam quum exoritur lux Euangelii, & deinde surgunt persequutiones, simul emergūt cordium affectus antea occulti, nam tales sunt humanã simulationes latebræ, vt facillè extra Christum lateant. Sed Christus luce sua facos omnes abtergit, & hypocrisin denudat. Ideo iure illi tribuitur officium hoc, quòd in apertum proferat arcana cordis. Sed vbi ad doctrinam crux accedit, corda magis ad viuum examinat. Nam qui externa professione Christum amplexi erant, abhorrent à ferenda cruce: & quia Ecclesiam vident subiectam variis ærumnis, stationem suam facillè deserunt.

36 *Frat Anna prophetissa.*) Duos tantum recenset Lucas à quibus exceptus fuerit Christus: idque eo consilio vt discamus toti mundo præferre quod Dei est, quantumvis sit exiguum. Erat tunc quidem in Scribis & Sacerdotibus magnus splendor: sed quum in Simeone & Anna resideret Dei Spiritus, quo prius vacui erant Principes, plus duo isti soli merentur reuerentiã, quàm ingens eorum turba qui tantum inanibus larnis superbiunt. Hac ratione exprimitur Annæ ætas, & Prophetissæ titulo ornatur: tertio insigne illi pietatis sanctæ & castæ vitæ testimonium redditur. hæc enim sunt quæ hominibus autoritatem & pretium iure conciliant. Et certè non alios decipit laruarum splendor vel inanis pòpa, quàm qui pro ingenii sui vanitate fallaciis addicti sunt. Dicitur vixisse annis septem cum viro à virginitate sua. vt scimus fuisse viduam in ipso ætatis flore. virgo enim nuperat, & paulò pòst marito priuata: quòd autem abstinuit à secundis nuptiis quum adhuc vegeto esset corpore, hac circumstantia augetur pudicitie laus. Quod tamen legitur, bisariam exponi potest, viduam fuisse annorum ferme octoginta quatuor: nempe quòd ab eius cælibatu elapsum fuerit illud tempus, vel quòd tandiu vixisset. Si annos octoginta quatuor à viduitate numeres, sequetur maiorem fuisse centenaria: sed hoc in medio relinquo. Quod autem in paucis quibusdam adhuc lucebat Spiritus prophetiæ, iis quasi tesseris comprobata fuit Legis doctrina & Iudaica religio, donec veniret Christus. siquidem in tam vasta dissipacione talibus adimiculis retineri necesse fuit Dei electos, ne dissiuerent.

37 *Non discedebat è templo.*) Hyperbolica est loquutio, cuius tamen clarus est sensus: Annã propè assiduam in templo fuisse. Addit Lucas ipsam ieiuniis ac deprecationibus continuis coluisse Deum. Vnde colligimus non frequentasse templum quasi hoc nudo officio defungi vellet, sed simul iunxisse alia pigratis exercitia. Cæterum notare operæpretium est non eandem hic omnibus regulam præscribi: neque etiam promiscuè trahi debere in exemplum quæ hic in vidua muliere laudantur officia. prudenter enim discernere oportet quid cuiusque vocationi conueniat. Stulta enim æmulatio simis mundum replevit, dum cupidè magis quàm scienter arripiunt superstitiosi quicquid in sanctis laudari audiunt. quasi vero, vt distincti sunt ordinum gradus, ita non etiam habendus sit delectus operum, vt singuli vocationi suæ respondeant. Quod hic refertur de Anna, Paulus ad viduas specialiter restringit. præposterè ergo faciunt coniuges si ad exemplum dissimile vitam suam forment. Superest tamen adhuc scrupulus, quòd videtur Lucas partem Diuini cultus in ieiuniis statuere. sed notandum est, ex operibus quæ ad cultum spectant, alia simpliciter requiri, atque (vt loquuntur) per se esse necessaria: alia verò quæ accedunt, referri in hunc finem vt prioribus illis obseruiant. Precationes ad Dei cultum propriè faciunt: ieiunium verò, inferius subsidium est. quod non aliter Deo probatur nisi quatenus precandi studium & ardorem adiuuat. Tenenda enim regula est, æstimari hominũ officia à recto & legitimo fine. Tenenda etiam distinctio, quòd directè precibus colatur Deus: ieiuniis verò non nisi propter consequentiã. Neque verò dubium est quin ieiunia sua retulerit sancta mulier ad lugendam quæ tunc erat Ecclesiæ calamitatem.

38 *Vicissim confitebatur.*) Sanctam melodiam, quæ resonabat in linguis Simeonis & Annæ, commendat Lucas, vt se mutuò hortentur fideles ad canendas vno ore Dei laudes. & alii aliis vicissim respondeant. Quum dicit loquutam fuisse Annam omnibus qui expectabant redemptionem, piorum paucitatem iterum designat. Caput enim fidei situm erat in hac expectacione. Paucos autem fuisse apparet qui eam verè in animis suis fouerent.

39 *Reuersi sunt in Galileam.*) Facillè quidem admitto, profectiõnem Ægyptiacam intermedia fuisse: & quod dicit Lucas, eos habitasse in vrbe sua Nazareth, ordine esse posterius fuga in Ægyptum, quam Matthæus refert. Porro si absurdum non est ab vno Euangelista omitti quod ab altero narratur, nihil etiam obstat quin Lucam, resecto tempore cuius nullam facere mentionem instituerat, trãsitum sibi fecisse dicamus ad historiam sequentem. Sed interim eorum commento minimè assentior, qui Ioseph & Mariam, peracto purgationis sacrificio, fingunt reuersos fuisse in Bethlehem vt illic degeret. Stultè enim imaginantur fuisse illic domicilium Ioseph, vbi adeo ignotus erat vt hospitium nullum inuenire potuerit. Nec temerè Lucas tam eius quàm Mariæ urbem vocat Nazareth. Vnde colligimus nunquam ipsum habitasse in Bethlehem, licet inde oriundus esset. De serie verò temporum mox plenius disseram.

MARC.

L V C.

MATTH. II.

13 *Digressis autè illis, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens, Surge & assume puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto illic donec dixerero tibi. futurũ est enim vt Herodes querat puerulum ad perdendum eum.*

14 *Ille verò excitatus assumpsit puerulum & matrem eius noctu, & secessit in Ægyptum.*

15 *Et fuit illic vsque ad obitum Herodis, vt perficeretur quod dictum fuerat à Domino per Prophetam, dicentem, Ex Ægypto vocaui filium meum.*

16 Tunc

16 *Tunc Herodes ubi vidit sibi illud fuisse à Magis, indignatus est vehementer, & mittens interficit omnes pueros qui erant in Bethlehem & omnibus eius finibus, à bimatu, & infra: secundum tempus quod exquisierat à Magis.*

17 *Tunc perfectum est quod dictum fuerat ab Ieremia Propheta quum ait,*

18 *Vox in Rhama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolationem admittere, propterea quòd non sint.*

13 *Digressis autem.*) Quot dies intercesserint à discessu Magorum vsquedum Ioseph in Ægyptum fugere iustus est, nescitur, neque etiam magnopere pertinet: nisi quòd probabile est, dominum Mariæ peperisse donec ex puerperio conualuit, vt iter facere posset. Hoc verò admirabile fuit Dei consilium, quòd filium suum fuga seruare voluit. Nec verò dubium est quin periculosis tentationibus agitata fuerit mens Ioseph, quum nihil (pei nisi in fuga) ostenderetur, nulla enim in fuga erat diuini præsidii species. Deinde minimè consentaneum erat non posse nisi hominis mortalis opera seruari qui futurus erat omnium seruator. Verùm hanc moderationem tenuit Deus in Filio suo seruando, vt cælestis suæ potentie signa aliqua daret: nec tamen ipsam ita redderet conspicuam, quin lateret sub specie infirmitatis, nondum enim Christi palam glorificandi maturum erat tempus. Quòd Angelus rem occultam & humanitas ignotam prædicit, clarum est diuinitatis specimen: quòd fuga & exilio tegere iubet vitam pueri, pertinet ad carnis infirmitatem cui subiectus erat Christus. Cæterum hinc docemur, Deum non vno semper modo seruare suos: sed nunc magnificè exerere virtutem suam, nunc verò ex obscuris integumentis vel umbris tenues eius scintillas proferre. Tam ista mirabilis ratio seruandi sub cruce filii Dei, nos docet peiperari facere qui certam Deo viam præscribunt. Sinamus ergo disparibus modis salutem nostram ad eo promoueri, nec recusemus humiliari, quo melius ipse gloriam suam illustret. Præsertim verò minimè lugenda nobis est crux, qua filium suum à prima vsque infantia exercuit. Porro fuga hæc pars est stultitiæ crucis: sed quæ excellit supra omnem mundi sapientiam. Vt suo tempore prodeat Iudææ seruator, ex ea fugere cogitur, & eum alit Ægyptus, ex qua nihil prius nisi Ecclesiæ Dei lethale prodierat. Quis non ad opus Dei tam inopinatum stupeat? Quòd Ioseph confessim obtemperat mandato Angeli, hunc rursus somnii certitudinem colligit. talis enim obsequii alacritas clarè ostendit, minimè eum dubitasse quin Deum haberet fugæ capeffendæ auctorem. Videtur tamen hoc posse diffidentie tribui quòd tam citò properat, neque enim trepidatione caruit nocturna fuga. Sed facilis est excusatio, videbat salutis modum sibi diuinitus ordinari humilem & abiectum, fas ergo sibi esse colligit, trepidè (vt in vltimis periculis fieri solet) fugam arripere. Ita semper ad Dei prædictiones metum nostrum attemperare conuenit, quibus si consentiat, non repugnabit fidei. *Esto illic donec dixerò.* His verbis significat Angelus vitam pueri etiam in posterum, fore curæ Deo. & hac confirmatione opus habuit Ioseph, vt certò statueret Deum non modò sibi esse ducem itineris, sed in exilio quoque perpetuum fore custodem. Atque hoc modo sedare voluit Dominus multas curas, quibus æstare cor sancti viri poterat, vt quietus maneret in Ægypto. Nul lum enim alioqui momentum sine variis torminibus præterisset: quum se non modò hæreditate à Deo sanctis omnibus promissa, sed templo, sacrificiis, publica fidei professione priuatum cernens, inter pessimos Dei hostes, & profundo superlitionum gurgite ageret. Gestabat quidem secum in persona infantis quicquid vnquam bonorum sperauerant Patres, vel illis pollicitus erat Dominus: sed quia nondum tantos in fide & Christi notitia fecerat progressus, continere hoc mandato necesse habuit. *Esto illic donec tibi dixerò: ne molestum illie esset, patria extorrem inter Ægyptios languere.*

15 *Ex Ægypto voc. iiii.)* Quia Matthæus completum dicit vaticinium, putarunt multi non aliud Prophetam voluisse quàm quòd exprimitur: atque hunc sibi finxerunt sensum, stultè facere Iudæos, dum Filium Dei oppugnant & opprimere conantur, quia Pater eum ex Ægypto vocauerit. Atqui in hunc modum perperam torquentur Prophetæ verba, cuius cõsiliu est ingratitudinis reos facere Iudæos, qui à prima sua infantia & origine Deum experti plusquam benignum & beneficium patrem, nouis tamen peccatis subinde prouocent. Proinde sit hoc nobis extra controuersiam, locum non debere ad Christum restringi. Neque tamen à Matthæo torquetur, sed scitè aptatur ad præsentem causam. Sic intelligi debent verba Prophetæ. Quum puer adhuc esset Israel, eduxi eum è misera illa seruitute in qua demersus erat, Prius similis fuerat mortuo, & Ægyptus illi erat instar sepulchri: ego autem inde, quasi ex vtero, eductus, in lucem vitæ protuli. Merito autem sic loquitur Dominus: quia liberatio illa, quædam fuit populi natiuitas, tunc enim palam factæ sunt adoptionis tabulæ, quum Lege promulgata receptus est in peculium Dei, regnum sacerdotale, & gentem sanctam: quum ab omnibus populis fuit segregatus, quum denique vt in medio eius habitaret, Dominus sibi tabernaculū crexit. Perinde igitur valèti Prophetæ verba ac si dixisset, populum ex Ægypto non secus ac profundo mortis gurgite, ereptum esse. Tam redemptio per Christum allata, quid aliud quàm resurrectio à morte, & nouæ vitæ initium fuit? Propè enim lux salutis tunc extincta erat, quum Deus in Christi persona Ecclesiam sibi denuò genuit: tunc ex Ægypto prodijt Ecclesia in suo capite, sicuti totum inde corpus antè eductum fuerat. Facit autem hæc analogia, ne videri debeat absurdū quòd partem aliquam pueritiæ suæ Christus in Ægypto transegit, quin potius eo illustrior fuit Dei gratia & virtus, & admirabile cõsiliu magis enituit, quòd lux è tenebris & ex inferis vita emerfit. Possent enim alioqui hinc obstrepere carnis sensus, Scilicet ex Ægypto venturus est Redemptor. Matthæus ergo non esse nouum vel insolens admonet, quòd Deus Filium inde sibi vocet: ac potius hoc ad fi-
d. iiii.

dei nostræ confirmationem valere, quòd sicuti olim, ita nunc de integro nascatur ex Ægypto Dei Ecclesia. Hoc modo est diuersum, quòd olim totus populus Ægypti erga stulo inclusus fuerit: in secunda autem redemptione solum Ecclesiæ caput Christus illic latuerit, sed qui omnium salutem & vitam in se inclusam gestabat.

16 *Tum Herodes vbi vidit.*) Loquitur Matthæus ex sensu & opinione Herodis, qui deceptum se à Magis putabat, quia ministri esse nolissent impiæ crudelitatis. Potius ipse captus fuit in sua auctoritate, qui per fidem simulauerat sibi quoque esse in animo regem nouum colere. Porro huius historiarum nulla fit mentio apud Iosephum: solus Macrobius lib. Saturnaliorum 2. iocos & dicteria Augusti referens, dicit, *Quum audisset, iussu Herodis, pueros in Syria infra bimatum occisos, & in turba simul occisum fuisse eorum natum.* Mallem, inquit, Herodis porcus esse quàm filium. At qui nobis abundè sufficit vnus Matthei auctoritas. non debuit quidem facinus tam memorabile omiti à Iosepho: mirum tamen non est de infantibus ipsum tacere, qui leuiter tantum & obscurè attingit non minus detestabile sceleris exemplum, quòd eodem ferè tempore sustulerit omnes Iudeos, quos Sanhedrim vocabant, nequid prius residuum maneret ex stirpe Dauidis. Ego vero non dubito quin eodem metu impulsus fuerit ad vtrumque cædis genus. De tempore tamen ambigitur. Nam quum dicat Matthæus occisos fuisse bimulos & maiores, secundum tempus quòd exquisierat à Magis: colligere inde licet, Christum eam ætatem tunc attigisse, vel saltem non procul abuisse à bimatu. Hoc quidam longius deinde trahunt, quò tempore venerunt Magi, eius ferè ætatis fuisse Christum. Ego verò alterum ex altero nego confici. Quanto pauore tunc conceptus fuerit Herodes, quum rumor in vulgus sparsus esset de nouo rege nato, paulo ante vidimus, quum tunc impedierit metus ne proditorum quempiam clanculum submittere auderet explorandi causâ, non est quòd miremur à tam odiofo & atrocicæde aliquandiu fuisse cohibito: præsertim quum recens adhuc fama de Magorum aduentu vigeret. Certè probabilis coniectura est, facinus quòd agnabat in animo, ditulisse in suam occasionem: & fieri potest vt prius interempti ab eo fuerint iudices, quòd populum suis ductibus orbatum impunè quiduis perferre cogeret. Vnde colligere promptum est, frivolo argumento eos nati, bimulum fuisse Christum quum adoratus fuit à Magis, quia secundò tempus quo apparuerat stella, Herodes pueros occiderit bimulis paulo minores. Stultè autem pro consilio sumunt, stellam non apparuisse nisi post partum Virginis. Longè verisimilius est maturè fuisse admonitos, & sub ipsam natiuitatè Christi iter ingressos esse, vt infantem recens natum in conis vel matris gremio conspicerent. In primis verò puerile est illud commentum, venisse ex ignota aliqua regione & quasi ex alto orbe, vt propè biennium in itinere consumperint. Denique magis ridicula sunt quæ affert Olander, quàm vt resituatone egeant. Cæterum in hoc contextu historiarum quem propono, nihil est incommodi, quòd nondum elapso puerperii tempore venerint Magi, & Regem quæsierint qui natus erat, nõ qui iam esset bimulus: quòd Ioseph, illis in patriam reuersis, noctu fugerit: sed tamen in transitu defunctus sit Hierosolymæ pietatis officio quòd Lege Domini præscriptum erat. (potuit autem in tam populosa vrbe, in quam ex omnibus locis affiduus erat confluxus, securus esse à periculo) quòd illo in Ægyptum profecto Herodes anxè de periculo suo cogitauerit: tandem eruperit sceleris vlcus quòd vltra sesquiangulum intus aluerat, nam aduerbium *Tunc* non designat semper in Scriptura continuum tempus: sed plerunque occurrit vbi longa est rerum distantia.

18 *Vox in Rhama.*) Certum est à Propheta describi cladem tribus Benjamin quæ accidit eius tempore. Excisionem enim tribus Iuda prædixit, cuius accessio erat dimidia tribus Benjamin. Quòd Rachel mortuæ luctum tribuit, prolopopœia est quæ plurimum valet ad mouèdos affectus. Nec verò Ieremias Rhetoricis colore inducit ornandæ solum orationis causa: sed quia aliter corrigi non poterat durities & stupor viuorum, quàm si mortui è sepulchris quodammodo euocarentur ad lugendas Dei vindictas quæ solebant vti plurimum ludibrio haberi. Quum tunc completum fuerit Prophetæ varicinium, non intelligit Matthæus illic prædictum fuisse quid facturus esset Herodes, sed Christi aduètu renouatum fuisse luctum illum quem multis antè seculis pertulerant Beniamitæ: atque ita scandalo occurrere voluit quòd turbare poterat & concutere pias mentes, nempe nihil ab eo sanctis esset sperandum cuius causâ simulac natus esset, rucidarentur infantes: imò hoc sinistrum esse & infœlix præfagium, quòd maiorem sceleris flammam accenderat Christi natiuitas quàm ardere soleat in bellis maximè hostilibus. Atqui sicut à Propheta instauratio promittitur vbi gens ab ipsis vsque infantibus excisa fuerit, ita admonet Matthæus, nihil obitare stragem illam quin Christus paulo post totius gentis redemptor appareat: scimus enim totum illum caput suauissimis consolationibus refertum esse. Et post funebrem illam querimoniam continuo sequitur, *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis: quia merces est labori tuo, & spes nouissimis tuis, &c.* Hæc igitur similitudo est prioris cladis in tribu Benjamin acceptæ cum hac secunda, quòd vtraque resituendæ mox salutis præludium fuit.

MARC. | LVC.

MATTH. II.

19 *Ceterum defuncto Herode, ecce Angelus Domini per somnium apparet Ioseph in Ægypto.*

20 *Dicens, Surge, & assume puerum & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.*

21 *At ille surgens assumpsit puerum & matrem illius, & venit in terram Israel.*

22 *Verum quum audisset Archelaum regnare in Iudea loco Herodis patris sui, timuit illuc abire: sed oraculo admoni-*

tus per somnium, secessit in partes Galilææ.

23 *Quò profectus, habitauit in vrbe quæ vocatur Nazareth, vt impleretur quod dictum fuerat per Prophetas, Nazareus vocabitur.*

19 *Defuncto Herode.*) Oſtenditur his verbis perfeuerantia fidei Ioseph, quòd pedem in Ægypto fixum habuit donec rursus Dei mandato reuocaretur in patriam. Interea videmus, Dominum suos nunquam frustrari quin opportune illis succurrat. Caterum probabile est statim post Herodis mortem Ioseph ex Ægypto rediisse, priusquam Augustus Cæsar Archelaum suo decreto cõstituisset Iudææ Ethnarchiam, quia enim patris testamento scriptus erat regni successõr, tametsi abstinuit à nomine Regio, præfatus hoc à nutu & arbitrio Cæsaris pendere, omnia tamen pro imperio geſit. Deinde Romam profectus obtinuit confirmationem, tantum illi nomen Regis negatum fuit donec factis promeritus esset. Galilææ verò præerat Philippus, vir mansueti ingenii & ferè priuato similis. Ergo in eius ditionem Ioseph Angeli monitu concessit, quia sub principe minime sanguinario & suos clementer fouente, minus erat periculi. Porro semper memoria tenendum est Dei consilium, quòd Filium suum ab initio sub crucis rudimentis conuenerit, quia hæc illi redimendæ Ecclesiæ futura erat ratio. Nam & ideo infirmitates nostras subit, periculis subiectus fuit, & timoribus obnoxius, vt Ecclesiam ab illis Diuina sua virtute liberatam æterna pace donaret. Quare eius periculum nostra fuit securitas, metus eius, nostra fiducia, nõ quòd iam tunc sibi per ætatem metueret, sed quia pro timore Ioseph & Mariæ huc illuc circumserebatur, merito dici potest susceptus ab eo nostris timores, vt tranquillam fiduciam nobis acquireret.

23 *Nazareus vocabitur.*) Non deducit Matthæus Nazareum à Nazareth, quasi sit hæc propria & certa etymologia: sed tantum est allusio. Caterum נָזָר sanctum & Deo consecratum significat, à נָזַר *Nazar*, quod est separare. Hebræi quidem נֶזֶר *Nezer* florem appellant: sed minime dubium est quin sensum illum priorem spectauerit Matthæus, nusquam enim legimus Nazaræos vocari floridos, sed qui domino consecrati erant secundum Legis præscriptum, quod Numerorum cap. 6. a. 4. habetur. Sensus ergo est, Tametsi metu compulsus fuerit Ioseph in Angulum Galilææ, altius tamen fuisse Dei consilium, & urbem Nazareth Christo fuisse ordinatam in qua habitaret, vt merito ferre posset nomen Nazaræi. Verum quaritur à quibus Prophetis nomen hoc impositum fuerit Christo, quum nusquam extet tale testimonium. Quibusdam sufficere videtur, quòd Scriptura frequenter Sanctum vocet: sed hæc nimis frigida est solutio. Matthæus enim (vt videmus) insistit in voce ipsa, & ad veteres Nazaræos respicit, quorum peculiaris erat sanctitas, ac si diceret oportuisse compleri in Christi persona quod tunc fuit adumbratum in Nazaræis, qui erant velut selectæ Deo primitiæ. Videndum tamen restat vbinam tradiderint Prophetæ hoc fore Christo nomen. Chryſostomus quia nodum soluere non potest, abscindit multos Prophetarum libros intercidisse. Sed responsio illa nihil habet coloris, quia etſi Dominus, vt veteris populi ignauiam puniret, eum aliqua Scripturæ parte orbauit, vel refecuit quæ minus necessaria erant, à Christi tamen aduentu nihil periit. Et inscitè in eam rem adducitur Iosephi locus, vbi dicit duos libros ab Ezechiele relictos esse. Nam quod vaticinatur Ezechiel de nouo templo & regno, à prioribus vaticiniis aperte distinctum est, & efficit quasi nouum corpus. Quòd si hodie superstites ac saluos habemus omnes scripturæ libros qui Matthæi tempore extabant, necesse est alicubi inuenire quod citat Prophetarum testimonium. Rectissime autem omnium Bucerus sensisse mihi videtur, qui locum ex Iudicum cap. 13. a. 5. notari existimat. Illic quidem fermo habetur de Samſone: sed quia redemptor populi non vocatur Samſon, nisi quatenus figura Christi fuit: & salus eius manu & ministerio allata, ymbratile quoddam præludium fuit plenæ salutis, quæ tandem exhibita fuit mundo per Filium Dei: quicquid de Samſone in bonam partem prædicat Scriptura, iure ad Christum transfertur. Siquis clarius malit, Christus primum est exemplar: Samſon autem inferior fuit antitypus. Ergo quum indutus fuit redemptoris persona, sciendum est, nullum ex eologis quibus præclarum & verè diuinum illud munus ornatum fuit, in ipsum tam propriè quàm in Christum competere. Libabant enim patres redemptionis gratiam, quam nobis in Christo ad plenè percipere datum est. Quod autem prophetas plurali numero posuit Matthæus, facilis est excusatio: quia liber ille Iudicum à pluribus Prophetis compositus fuit, ego tamen quod hîc habetur de Prophetis latius patere arbitror. Ioseph enim, (qui temporalis fuit seruator Ecclesiæ, & multis modis figuram Christi gestauit, vel potius viua fuit eius imago) vocatur Nazaræus fratrum suorum, Genes. 49. d. 26. & Deuteronom. capite 33. c. 16. Deus ergo eximiam dignitatem, cuius specimen præbuerat in Ioseph, in Samſone relucere voluit, & indidit illi nomen Nazaræi, vt illis tyrociniis imbuti fideles, magis intenti essent in futurum Redemptorem, qui segregandus erat ab omnibus, vt primogenitus esset inter multos fratres.

MATTH. | MARC.

LVC. II.

40 *Puerulus autem crescebat & roborabatur spiritu, & plenus erat sapientia, & gratia Dei erat super illum.*

41 *Et ibant parentes eius quotannis Hierosolymam in die festo Paschæ.*

42 *Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem dici festi,*

43 *Consumatisque diebus quum redirent illi, remansit*

Iesus puer Hierosolyma, & non cognouerunt parentes eius,
 44 *Rati autè illum esse in comitatu, venerunt iter dici,*
& requirebant eum inter cognatos & inter notos.
 45 *Et quum non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosoly-*
mam quarentes eum.
 46 *Et accidit, post triduum inuenerunt illum in tem-*
plo sedentem in medio Doctorum, audientem illos & interro-
gantem.
 47 *Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super in-*
telligentia & responsis eius.

40 *Puerulus autem crescebat.*) Mathæus ab infantia Christi continuò ad manifestationem transit. Lucas hîc vnâ dantaxat memoratû dignam refert. quòd scilicet Christus in media pueritia specimen dederit futuræ suæ functionis, vel sate in tyrocinio vno ostenderit qualis futurus esset. Primùm autem creuisse dicit, & roboratum spiritu. quibus verbis significat vnâ cum ætate creuisse etiam animi dotes. Vnde colligimus profectus istos vel incrementa ad humanam eius naturam referri. Nam diuinitati nihil accedere potuit. Quæritur tamen annon statim ex quo conceptus fuit in vtero matris, excelluerit omni donorum spiritualium plenitudine. videtur enim absurdum vt quicquam ad perfectionem defuerit Filio Dei. Responsio tamen facilis est: si nihil derogat eius gloriæ quod profus exinanitus fuit: neque hoc ab eo esse alienum, quòd sicut adolefcere corpore, ita & secundum animam nostra causa proficere voluerit. Et certè quum docet Apostolus per omnia fuisse nobis similem excepto peccato, proculdubio hoc quoque comprehendit, quòd eius anima subiecta fuerit ignorantia. Hoc solum discrimen est inter nos & illum, quod infirmitates quæ nos necessitate constringunt, sponte & propria voluntate suscepit. Ergo pro ætatis ratione & modo Christus secundum humanam naturam gratuitis Spiritus donis auctus est, vt ex sua plenitudine ad nos transfunderet: quia gratiam ex eius gratia haurimus. Quidam nimis meticulosi quod hîc dicitur restringût ad externam speciem: ac exponunt, Christum visum esse proficere, etiam si re ipsa nihil illi nouæ intelligentiæ accederet. Sed aliter sonant verba, & clarius adhuc resellitur hic error, quum paulo post addit Lucas, *Puer ætate & sapientia proficiebat apud Deum & homines.* Neque enim imaginari fas est, latuisse intelligentiam in Christo quæ apud eum apparuit temporis successu. Nec verò dubium est quin Dei consilium fuerit discretè exprimere, quàm verè & solidè Christus, quum induit carnem nostram, omnes fraternæ cum hominibus coniunctionis partes sit amplexus. Neque hoc modo duplicem ipsum fingimus, nam etsi vnâ fuit Dei & hominis persona, non sequitur tamen humanæ naturæ fuisse datum quicquid proprium diuinitatis erat: sed quatenus salutis nostræ interfuit, Diuinam suam potentiam quasi occultam tenuit Dei filius. Et quod dicit Irenæus, quiescente diuinitate passum fuisse, non modò de corporali morte interpretor, sed de illo incredibili animæ dolore & cruciatu, qui hanc illi querimoniam expressit, Deus meus, vt quid me dereliquisti? In summa, nisi negare libeat Christum verû hominem esse factum, non pudeat etiam fieri vltro suscepisse quæ ab humana natura separari nequeunt. Stultè autem obicitur ignorantiam, quum poena sit peccati, Christo non quadrare. idem enim de morte quoque dicendum foret. Quin potius Mediatoris officio defunctum esse tradit Scriptura: quia quicquid poenarum eramus promeriti, in seipsum à nobis transtulit. Adde quòd nimis crasse & incitè ignorantiam faciunt poenam peccati. Neque enim putandam est, Adam, quum adhuc esset integer, omnia sciuisse: neque Angelum, dum aliquid ignorant, sustinent peccati poenam. Subtilius colligunt quidam, nihil hæsisse ignorantia in Christo: quia ignorantia vitium sit. Sed illi quoque falsum & mane principium perperam sumunt: alioquin pares esse Deo Angelos necesse erit, vt vitiosi nõ sint: vitiosa quidem est cæcitas humanæ mentis, & meritò pars originalis peccati censetur, sed hic non alia Christo ignorantia tribuitur, quàm quæ in hominem omni peccati macula purum cadere potest. Cæterum quum dicit Lucas Roboratum fuisse spiritu, & impletum sapientia, significat, quicquid est sapientiæ in hominibus, & quotidie illis accrescit fluere ex vnico isto fonte, nempe ex Dei Spiritu. Generalior est quæ sequitur loquutio, Gratiam Domini fuisse super eum. comprehendit enim quicquid in ipso excellentiæ respicenduit.

41 *Ibant parentes eius quotannis.*) Laudatur hîc Mariæ & Ioseph pietas, quòd studiosè in externo Dei cultu se exercuerint. Neque enim temerè ab ipsis suscepta fuit annua hæc peregrinatio, sed ex mandato Dei. Nam quòd Lex masculis tantum præcipit vt se sistant in Dei conspectum, non excludit in totum foeminas, sed illis parit secundum indulgentiam. Atque hac nota discernitur pura religio à vanis & prauis superstitionibus, quòd illa se continet sub Dei obsequio & præscripto Legis eius: hæ autem pro cuiusque arbitrio extra Dei verbum sine certa regula vagantur. Quauis autem multis corruptelis infectus esset cultus templi, venale esset Sacerdotium, & doctrina multis erroribus implicita foret: quia tamen adhuc vigeabant legales cæremoniæ, & externum sacrificandi ritum, qualis in Lege traditur, seruabunt, oportuit fideles talibus exercitiis fidem suam testari. Cæterum nomen Patris ad Ioseph improprie transfertur ex vulgari hominum sensu.

44 *Illum esse in comitatu.*) Ex pluribus sacræ Scripturæ locis constat turmatim iter facere solitos qui diebus festis veniebant in templum adorandi causa. Quare non mirum est si primo die Ioseph & Maria de puero minus solliciti fuerint: postea verò se non pigritia vel neglectu securos fuisse ostendunt.

46 *Sedentem in medio Doctorum.*) Radios diuini fulgoris palàm in puero enituisse oportet, vt scilicet

sum admissus fuerit à superbis hominibus. quanquam autem probabile est, in subfello potius quam doctorum gradu sedisse: nunquam tamen fastidiosè homines audientiam illi in publico cœtu facere dignati essent, nisi vis aliqua diuina ipsos coegisset. Fuit ergo hoc quali præludium vocationis cuius nondum maturum tempus aduenerat. Atque ideo tamen tantum gustum dare voluit, qui statim elapsus est ex hominum memoria: nisi quòd Maria in corde suo reconditum nobis seruauit, vt deinde cum aliis thesauris proferret in communem piorum vsum. Et notanda sunt hæc duo: miratos fuisse omnes, quia prodigii loco habebant puerum tam apertè & concinnè texere suas interrogationes: rursum, audiendo, Christum ipsum potius discipuli partes egisse, quàm magistri. quia enim nondum huc vocatus fuerat à Patre, vt se publicum Ecclesiæ doctorem profiteretur, modèstè tantum interrogauit doctores. Quanquam minime dubium est quin hoc tyrociniò taxare iam aggressus sit peruersum eorum docendi morem. nam quòd postea de responsis subiicit Lucas, more Hebraico positum esse interpretor pro quouis sermone.

MATTH.	MARC.	LVC. II.
		48 <i>Et viso eo admirati sunt & dixit mater eius ad illum, Fili cur fecisti nobis sic? ecce, patertuus & ego dolentes querebamus te.</i>
		49 <i>Et ait ad illos, Quid est quod querebatis me? an nesciebatis quòd in ijs quæ Patris mei sunt oportet me esse?</i>
		50 <i>Et illi non intellexerunt sermonem quem loquutus est ipsis.</i>
		51 <i>Et descendit cum eis, venitque Nazareth. Et erat subditus illis. mater autem eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.</i>
		52 <i>Et Iesus proficiebat sapientia & atate, & gratia apud Deum & homines.</i>

48 *Dixit mater eius.*) Falluntur meo iudicio qui sanctam Virginem sic loquutam esse putant ostendendi imperi causa. inò fieri potest vt seorsum & remotis testibus tandem cœperit expoſtulare cum filio, postquam à conuentu discessit. Vtunque res habeat, nulla eam impulit ambitio: sed tridui mœrore expressa ei fuit hæc querimonia. Interca quòd expoſtulat acsi iniuste læsa fuerit, hinc apparet quàm propensi natura simus ad ius nostrum tuendum, posthabito etiam Dei respectu. Mori quidem centes maluisset sancta Virgo, quàm ex certo animi proposito se Deo præferre, sed dum materno dõlori indulget, per incogitantia eò delabitur. Et sanè hoc exèplo monemur quàm suspecti nobis esse debeant omnes carnis affectus, & quantopere cauendum sit ne iuris nostri tenaces vltra quam par est, & nobis addicti, Deum honore suo f. audemus.

49 *Annesciebatis.*) Meritò matrem reprehendit Christus: quanquam id parcè & obliquè facit. Summa est, officium quod Deo Patri suo debet, omnibus humanis obsequiis longè præferendum esse. Perperam igitur facere terrenos parentes, quibus dolet se neglectos fuisse præ Deo. Atque hinc colligenda est generalis doctrina, quicquid hominibus debetur, priori Legis tabulæ subesse, vt Deo sua potestas intacta maneat. Sic Regibus & parentibus & dominis obediendum est, sed non nisi sub Dei imperio: hoc est, nequid Deo pereat vel decedat in hominum gratiam. Nec verò tunc violatur humana pietas quum potior habetur Dei ratio. *In ijs quæ Patris mei sunt.*) Hoc verbo significat se aliquid habere homine maius. Præcipuum quoque finem designat cur in mundum missus fuerit, nempe vt munus impleat sibi à Patre cœlesti iniunctum. Sed mirum est quòd Ioseph & Maria non intellexerint hoc responsum, qui multis testimoniis edocti fuerant Iesum esse Filiù Dei. Respondeo, quanuis illis nõ ignota prorsus foret cœlestis Christi origo, non tamen affecutos fuisse omni ex parte, illum intentum fuisse exequendis Patris mandatis: quia nondum illis distinctè patefacta erat eius vocatio. Quòd autem Maria in corde suo seruat quæ mentis intelligentia nondum capit: hinc discamus reuerenter suscipere, & (quemadmodum semen terræ conceptum fouetur) reconditum in animis nostris seruare quæ mentis nostræ captum superant Dei mysteria.

51 *Erat subditus illis.*) Hæc in salutem nostram suscepta fuit à Christo humilitas, quòd Dominus Angelorum & caput se mortalibus creaturis vltra subiecit. Sic enim ferebat Dei consilium, vt ad tempus, tanquam sub vmbra, lateret sub nomine Ioseph. Esti autem nulla Christum necessitas ad hanc subiectionem cogebat, quin se posset eximere: quia tamen hac lege suscepit hominis naturam vt subiectus esset parentibus, & simul hominis ac serui personam induerat: quo ad officium Redemptoris hæc legitima fuit eius conditio. Quòd libentius subire nos decet quod vniciuique iugum fuerit à Domino impositum.

MATTH. III.	MARC. I.	LVC. III.
1 <i>In diebus autè illis adest Iohannes Baptistæ su Christi filij Dei, prædicans in deserto Iudææ,</i>	1 <i>Initium Euægelij Iesu</i>	1 <i>Anno autem decimo quinto imperij Tiberij Cæsaris</i>
2 <i>Ac dicens, Pœni- Prophetis, Ecce ego mitto deæ, tetrarcha verò Galilææ, tentiã agite: appropinquat enim regnum calorũ.</i>	2 <i>Sicut scriptum est in ris Pontio Pilato Præside Iudææ, qui præparabit tre eius tetrarcha Ituræ &</i>	

- 3 Nam hic est ille de viam tuam ante te. Trachonitidis regionis, & quo dictum est ab Iesaja 3 Vox clamatis in de- Lyssania Abilenes tetrar- Propheta, qui ait, Vox cla- serto, Parate viam Domini, cha- mantis in deserto, parate rectas facite semitas eius. 2 Sub Pontificibus An- viam Domini, rectas faci- 4 Baptizabat Iohan- na & Caiapha factum est te semitas eius. nes in deserto predicās ba- verbū Domini super Iohānē Zacharia filium in deserto.
- 4 Ipse verò Iohannes pñitiam in re- Zacheria filium in deserto. habebat indumētum suum missionem peccatorum. 3 Et venit in totam re- ex pilis camelorum, & zo- 5 Et egrediebantur ad gionem circumiacentem Ior- nam pelliceam circumlum eum tota Iudaa regio, & dani, predicans baptismum bos suos: cibus autem erat Hierosolymita: & baptiza- pñitiam in remissionem locusta & mel sylvestre. batur omnes ab illo in Ior- peccatorum.
- 5 Tunc egressa est ad dane flumine, confitentes eum Hierosolymita & tota peccata sua. 4 Sicut scriptum est in libro sermonum Iesaja Pro- Iudaa, totaque regio cir- 6 Erat autem Iohānes pheta, dicentis, Vox claman- cumiacens Iordani, vestitus pilis cameli, & zo- tus in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.
- 6 Et Baptizabantur na pellicea circum lumbos in Iordane ab illo, confiten- suos: vescebatūque locustis & melle sylvestri. tas eius.
- 5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons & col- lis humiliabitur, & fiet qua obliqua sunt recta, & aspera in vias planas.
- 6 Et videbit omnis caro Salutare Dei.

Luc. 16. d. 16

Tametsi pars Evangelii est quod haecenus ex Matthæo & Luca retulimus: non tamen abs re est quòd Evangelii exordium Marcus in prædicatione Iohannis Baptistæ constituit. Nam sicuti habetur Iohannis primo, tunc demum impositus est finis Legi & Prophetis: Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem, ex eo regnum Dei, &c. Atque huc aptissime quadrat quod adducit Malachia testimonium. Quo magis accenderet Dominus animos ad desiderium promissæ salutis, populum ad tempus noui vaticiniis priuare instituerat. & scimus Malachiam vltimum ex legitimis ac certis Prophetis fuisse. Porro ne Iudæi famelicè interea deficiant, eos hortatur vt se contineant sub Lege Moysi, donec appareat promissæ redemptio. Solus autem Legis meminit, quia nihil ab ea separatum habebat Prophetarum doctrina, sed tantum appendix erat & plenior expositio, vt tota gubernandæ Ecclesiæ ratio à lege penderet. Nec verò nouum est aut infrequens in Scriptura, comprehendere sub Legis nomine prophetias, quia ad eam omnes, tanquam ad suū fontem & scopum, referebantur. Euangelium verò non tanquam inferior legis accessio fuit: sed noua docendi forma, quæ priorem illam abrogaret. Porro Malachias duplicem Ecclesiæ statum discernens, priorem constituit sub Lege, alterum à prædicatione Iohannis inchoat. Neque enim dubium est quin Iohannē Baptistam designet, quum dicit, Ecce ego mitto legatum meum: quia (vt iam dictum est) expressa hic ponitur distinctio inter legem & nouum Ecclesiæ ordinem ac statum qui subrogandus erat. In eundem sensum paulo ante dixerat (quod citatur à Marco: sunt enim loci prorsus similes) Ecce ego mitto vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus. Item, ecce mitto nuntium meum qui purgabit viam coram me: tunc veniet ad templum suum dominator quem queritis. Quia vtroque loco melior Ecclesiæ conditio promittitur, quàm sub Lege fuerat, proculdubio exortus Evangelii notatur. Atqui antequam prodeat Dominus ad restituendam Ecclesiam, venturus dicitur apparitor vel præco, qui eum adesse pronuntiet. Vnde colligimus abrogationem Legis & initium Evangelii propriè statui in Iohannis prædicatione. Cæterum quum Iohannes Christum carne indutum commendat, & natiuitas eius & tota exhibitionis historia sub Euangelio continetur. Sed hic tractat Marcus quando cœperit promulgari Euangelium. Quare non temere à Iohanne orditur, qui primus fuit eius minister. Atque hoc cōsilio voluit cælestis Pater Filii sui vitam silentio quasi sepultam esse, donec aduenit plenæ reuelationis tempus. Neque enim sine certa Dei prouidentia factum est vt prætereant Euangelistæ totum illud tempus quod Christus domi priuatus transegit, & à prima eius infantia mox ad annu- tricimum transeant, quo publica persona indutus Redemptor: palam exhibitus est mundo: nisi quòd Lucas specimen vnum futuræ eius vocationis circa annum duodecimum breuiter attingit. Hoc quidem ad rem maximè pertinebat, scire Christum primò esse verum hominem, deinde Abrahæ & Dauidis Filium: id Dominus testatum nobis esse voluit. Reliqua quæ de Pastoribus, Magis & Simeone habuimus, ad probandam eius diuinitatem spectabant. Quod verò de Iohanne & eius patre Zacharia narrauit Lucas, quoddam Euangelii præludium fuit. In verbis Malachia nihil habet absurdi personæ mutatio, sic apud Prophetam Deus loquitur, Mitto Angelum meum qui viam parabit coram me. A Marco autem Pater Filium compellens inducit. Sed videmus Marco nihil aliud fuisse propositum quàm vt Prophetæ mentem clarius exprimeret. Nominem Filii Dei Christum insignit Marcus, quem alii Euangelistæ testati sunt ex semine Abrahæ & Dauidis esse natum,

vt filius

vt filius quoque hominis esset. Sed significat Marcus redemptionem non nisi à Filio Dei fuisse sperandā.

1. *Matth. In diebus illis.* 1. *Luc. Anno decimoquinto.* Ex Matthæo & Marco non poterat colligi quoto ætatis suæ anno coepisset Iohannes in publicum prodire: Lucas verò satis ostendit triginta annorum vel circiter tunc fuisse. Quindecim annis ante mortem Augusti natum fuisse, vno ferè consensu vetusti Ecclesiæ scriptores tradunt. Successor Tiberius iam annis quindecim Imperii Romani potitus erat quum idem Iohannes prædicare coepit. Conficitur ergo illud quod dixi triginta annorum tempus. Vnde etiam sequitur non diu functum esse doctoris officio, sed breui Christo cecisisse: quia paulo post videbimus Christum etiam anno ætatis suæ tricesimo fuisse baptizatum. Atqui tunc ad munus suum peragendum initiatus fuit. Quum autem Christus Sol iustitiæ Iohannem suum luciferum, vel auroram mox subsequutus sit, non mirum est Iohannem euauisse, quo magis conspicuus esset vnus Christi fulgor. *Luc. Pontio Pilato.* Probabile est hunc secundum annum fuisse Pilati, ex quo enim Tiberius imperium arripuerat, narrat Iosephus lib. 18. Antiquitatum, ab eo creatum esse Iudææ præsidem Valerium Gratum & fuisse tunc Anno Ruffo. Potuit autem hæc subrogatio incidere in annum eius secundum. Valerium Iudææ præfuisse per annos vndecim tradit idem Iosephus. Prouinciam ergo biennio Pilatus tenuerat, quum Euangelium prædicare coepit Iohannes. Herodes hic quem Iudææ tetrarcham tacit Lucas, secundus fuit Herodis magni hæres, qui patri ex testamento successit. Archelao enim ethnarchia Iudææ data erat. sed quum Viennam relegatus esset ab Augusto, pars illa in prædam Romanis cesserat. Quare duos Herodis filios hic recenset Lucas, Herodes scilicet Antipam, qui tetrarcha Galiliæ factus, Samaritaniam & Peræam possidebat, & Philipum, qui Trachonitidis & Iturææ tetrarchas à mari Tiberiadis vel Genesara ad radicem Libani, vnde oritur Iordanis fluminis, regnabat. Lysaniam falso putant Ptolemæus Mennæus, qui rex Chalcidis fuit, esse filium, qui pridem à Cleopatra occisus fuerat, triginta scilicet annis ante natum Christum, quem admodum tradit Iosephus lib. Antiquitatum 15. Vix etiam potuit esse eius nepos, quem belli Parthici vicem fuisse idem Iosephus commemorat, lib. belli Iudaici primo. fuisse enim tunc sexagenario maior. Deinde quum sub Antigono Parthos ad bellum concitauerit, necesse erat iam tunc in vruin adoleuisse. Ptolemæus autem Mennæus non longè post Cæsarum Iulii cædem into inter Lepidum, Antonium & Octauiam triumuiratu, mortuus est: vt testatur Iosephus lib. 14. cap. 23. Sed quum hic Ptolemæus nepos commune habuerit Lysaniam nomen cum patre, filium etiam sibi cognominem relinquere potuit. Inter ea sine controuersia repudiandus est eorum error, qui Lysaniam à Cleopatra occisum sexagesimo post mortem anno vixisse fingunt. Nomen tetrarchæ hic improprie sumitur: quasi tota regio in partes quatuor diuisa foret. Sed quum initio quadruplex fuisset regio, postea partitione, deinde alia sequentia essent mutationes: honoris causa longius tractu est nomen. Quo sensu Plinius septedecim vnus regionis tetrarchias numerat.

2. *Luc. Sub Pontificibus.* Certum est duos nunquã Pontifices eodem simul tempore Sacerdotium occupasse. Iosephus testis est Caapham à Valerio Grato constitutum fuisse Pontificem paulo antè quàm prouincia decederet. Quo tempore Iudææ præfuit Pilatus, nihil ab eo mutatum fuisse apud Iosephum legitimus. Imò quum abdicatus esset à potestate & Romam abire iussus ad causam dicendam, tunc de munitum Vitellius Syriæ præfectus, Caapha in ordinem coacto, Sacerdotium ad Ionathan Anani filium transtulit. lib. Antiquitatum 18. Quòd autem Lucas duos Pontifices nominat, non ita accipere conuenit quasi idem ambobus titulus esset: sed quia Sacerdotii honor dimidia ex parte apud Annam pontificis focerum residebat. Quare Lucas res adeò turbatas fuisse & confusas significat, vt nemo tunc vnus esset verus Pontifex, sed ambitione & tyrannica potentia laceratum fuisse sacrum munus. *Luc. Factum est verbum Domini.* Priusquam referat Lucas vt alii, Iohannem aggressum esse docendi munus, Diuinitus ad id vocatum fuisse asserit: vt certa eius ministerio autoritas contret. Cur interpretes transferre maluerint Super Iohannem, potius quàm Ad Iohannem, non video. quia tamen sensus minimè ambiguus est, nempe quòd deposita fuerit apud ipsum hæc legatio, & illi datum fuerit prædicandi mandatum, versonem receptam sequutus sum. Hinc collige, nullos esse veros doctores, nisi quibus iniunctum est à Deo munus. ne que sufficit verbum Dei habere, nisi accedat etiam specialis vocatio. Quòd à Matthæo & Marco non nisi deserti fit mentio, sic cum verbis Lucæ concilia: Iohannem inter vicinos, quibuscum habebat, obiisse docendi officium: mox latius Euangelium suum sparsisse, vt pluribus locis innotesceret. vnde factum est vt Hierosolymam vsque manaret breui eius fama. Quanquam ille Iordanis tractus desertum potuit vocari. Non enim solitudinem significat, sed asperam & montosam regionem quæ minore frequentia hominum colitur.

2. *Matth. Pœnitentiam agite.* In hoc differt à duobus reliquis Matthæus, quòd in Iohannis persona summã doctrinam eius refert, illi autem suis verbis. Quanquam Marcus plus vno verbo habet quàm Lucas. dicit enim, Venit baptizans & prædicans baptismum pœnitentiæ. Cæterum in re: sã optimus est consensus: quia pœnitentiam omnes cum remissione peccatorum coniungunt. Regnum enim Dei inter homines nihil aliud est quàm restitutio ad beatam vitam: adeoque vera & æterna foelicitas. Ergo quum dicit Iohannes regnum Dei appropinquasse, significat, homines, qui alienati à iustitia Dei exulabant à Regno cælorum, rursus ad Deum colligendos, vt sub eius manu viuant. Hoc autem facit gratuita adoptio & peccatorum venia, qua sibi indignos reconciliat. In summa, Regnum cælorum nihil aliud est quàm vitæ notitas, qua Deus nos instaurat in spem beatæ immortalitatis. Nam ereptos ex seruitute peccati & mortis sibi nos vendicat: vt in terra peregrinantes, cælestem vitam sibi iam possideamus, ad Ephesios primo, a. 4. Quauis enim similes mortuis simus, vitam tamen nostram fidem in tuto esse, dum est in Christo abscondita, Colof. tertio, a. 3. Hinc tanquam ex fonte exhortatio ad pœnitentiam deducitur. Neque enim dicit Iohannes, Pœnitentiam agite, & hoc modo deinde appropinquabit Regnum cælorum: sed priore loco, Dei gratiam proponit, & inde hortatur homines vt resipiscant. Vnde constat pœnitentiæ fundamentum esse Dei misericordiam, qua perditos restituit. Nec alio sensu tradunt Marcus & Lucas prædicasse pœnitentiam in remissionem peccatorum. Non enim (vt quidam imperitè fingunt) prior locatur pœnitentia, quasi causa sit remissionis peccatorum, vel Deum præueniat, vt incipiat

nobis esse propitius: sed respicere iubentur homines, ut percipiant oblatam sibi reconciliationem. Cæterum ut ordine præcedit gratuitus Dei amor, quo miseros homines amplectitur peccata non imputando: sic notandum est, veniam nobis peccatorum in Christo fieri, non ut ea Deus indulgentia sua foueat, sed potius ut nos ab illis finet. Nec verò sine peccati odio & vitiorum displicentia quisquam Dei gratiam gustabit. Sed plenius ex definitione pœnitentiæ & fidei agnosci poterit quàm indiuidua sit vtriusque coniunctio, ideo in hac doctrina tractanda sum parcior. Quantum ad præsentis loci sensum pertinet, obferuare conuenit, totum Euangelium duabus partibus constare, Remissionem peccatorum, & Pœnitentiæ. Quum verò Matthæus prius membrum designet per Regnum cælorum, hinc colligere licet, hostile hominibus esse cum Deo dissidium, & prorsus abdicatos esse à regno cælesti, donec eos in gratiam Deus recipiat. Quanquam autem Iohannes Dei gratiam proponens, ad pœnitentiæ hortetur homines, tenendum tamen est, hanc quoque non minus esse Dei donum, quàm hereditatem regni cælestis. Sicut enim peccata nobis gratis ignoscit, & ab æternæ mortis reatu sua misericordia nos liberat: sic etiam reformat in imaginem suam, ut iustitiæ viuamus: sicuti nos gratis adoptat in filios, ita Spiritu suo regenerat, ut vita nostra testetur non falso ipsum inuocari à nobis Patrem. Nec minus Christus, veteri nostro homine crucifixo, & extinctis carnis nostræ vitis, nos viuificat in iustitiam, quàm peccata nostra sanguine suo abluuit, & sacrificio mortis suæ Patrem cælestem nobis placat. Hæc tamen Euangelii summa est, Deum Filio suo abolitis peccatis nos amplecti, ut abnegantes nos & propriam naturam, piè & sanctè viuamus: adeoque cælestem vitam meditemur in terra.

Ies. 40. 1.

3 Luc. *Prædicans baptismum pœnitentiæ.*) Hæc loquendi forma primùm in genere ostendit quoniam sit rectus Sacramentorum vsus: deinde quorsum institutus sit baptismus, & quid contineat. Sacramentum igitur non mutata est cæremonia, quæ pompam nescio quam sine doctrina ostendet: sed habet verbum Dei annexum, quod externam ipsam cæremoniam viuificat. Verbum intelligo non quod magicis susurris Exorcista quispiam demurmuret, sed quod clara & diserta voce pronuntiatum, ad fidem ædificandam valeat. Non enim simpliciter Iohannes baptizasse dicitur in pœnitentiæ, ac si gratia Dei in signo visibili inclusa esset prædicasse qualis esset baptismi vtilitas, ut ex verbo prædicato efficax esset signum. Hoc autem peculiare est baptismi, quòd symbolum pœnitentiæ dicitur in peccatorum remissionem. Iam quum eadem baptismi illius significatio, vis & ratio fuerit, quæ nostri, si figura à sua veritate æstimatur, fultum est diuersos esse Iohannis & Christi baptismos.

3 Matth. *Vox clamantis in deserto, &c.*) Quanquam non debet ad solum Iohannem restringi locus ille Iesaiæ, vnus tamen est ex illorum numero de quibus illic sermo habetur. Postquam enim de excidio vrbs, & extrema populi clade loquutus est Propheta, nouam instaurationem promittit. Verba sunt, Dominus iterum dicit, Consolamini, consolamini populum meum. Postquam enim euerso templo, & abolitis sacrificiis, in captiuitatem populus abductus fuit, res erant quasi desperatæ. Et quia surda fuerant aures ad continuam vocem Prophetarum, Dominus ad tempus quasi obmutuit. In illo tristi silentio ne conciderent piæ mentes denuntiat Propheta exorturos rursus novos gratiæ præcones, qui populum in spem salutis erigant. Tales fuerunt, Zacharias, Aggæus, & Malachias, Eldras, & similes. Sed quia perpetua illic relictio, nõ vnus momenti, promittitur, imò maximè respicit Iesaias ad redemptionem quæ Christi aduentu speranda erat: præcipuus inter consolationis ministros iure censetur Iohannes. Sequitur deinde in textu Propheta, Vox clamantis. Opponitur autem vox illa temporali silentio, cuius nuper meminimus. Nam ad aliquod tempus doctrina quam impiè contempserant priuandi erant Iudæi. Deserti nomen metaphorice positum est pro vastitate, vel deformi populi ruina, qualis exilii tempore fuit. Erat etiam tam horrenda dissipatio, ut deserto conferri posset. Ita amplificat propheta Dei gratiam: ac si diceret, Quauis procul à patria eiectus fuerit populus, imò ablegatus extra hominum confortium, tamen resonabit vox Dei etiam in deserto, quæ exanimis læta consolatione reficiat. Quo tempore cœpit concionari Iohannes. Hierosolyma hoc sensu desertum erat: quia vbique omnia in vastam & horrendam confusionem redacta erant. Sed oportuit crassos homines & stupidos aspectu ipso deserti visibilis magis affici: quo audius oblatam sibi in morte salutis promissionem experient. Nunc videmus quàm verè in Iohannem competat hoc vaticinium, & quàm propriè illi aptetur. *Parate viam Domini.* Non dubium est quin Cyrum & Persas alioquatur Propheta quorum opera vsus est Deus. ac sensus est, Dominum mirifica virtute facturum ut via populo suo per inuios saltus, per abscessas rupes, & per aridam solitudinem pateat: quia ad manum habebit gratiæ suæ ministros, qui obstacula omnia à medio tollant. Sed illud vmbatile fuit redemptionis præludium. Vbi autem in lucem prodit spiritalis veritas, mittitur Iohannes qui eius impedimenta submoueat. Et quotidie auribus nostris eadem vox insonat, ut Domino paremus viam. hoc est, sublatis vitis quæ regno Christi viam præcludunt, accessum demus eius gratiæ. Eodem pertinet quod sequitur apud prophetam, Erunt praua in directa. significat enim tantum salebras & tortuosos anfractus esse in mundo: sed per tam arduas difficultates Dominum sibi viam facere, ut ad peragendam salutem nostram incredibili modo penetret.

6 Luc. *Videbit omnis caro.*) Sensus est, Salutem istam minimè obscuram fore: vel, gustandam à paucis tantum hominibus, sed illustrem & omnibus communem. Vnde sequitur vaticinium hoc minimè in populi reditu fuisse completum. Nam etsi tunc memorabile gratiæ suæ documentum præbuit Deus: non tamen toti mundo patefecit salutem suam. Imò Propheta consilium fuit, raram salutis quæ manifestanda erat præstantiam prioribus Dei beneficiis opponere: ut scirent fideles nunquam tam præclarè actum fuisse cum Ecclesia, nec tam magnificè illuxisse Dei potentiam in liberandis suis. Caro hoc loco homines sine vitii connotatione significat.

4 Matth. *Iohannes habebat vestimentum.*) Hoc Euangelista non numerat inter præcipuas virtutes, quòd rudi & austeriori viuendi formæ ad dictus, etiam mediocrem vsitatamque munditiem fugerit. sed quia prius dixerat, montanum fuisse hominem, nunc subiicit, victum & vestitum habitationi consentaneum fuisse. Atque hoc recitat, non tantum ut sciamus, rusticano victu & vestitu contentum, nullas delicias

delectas captasse, sed in sordido & contemptibili habitu fuisse magni pretii etiam inter homines sanctos & splendidos. Porro ut superfluitio perfectura se ei iustitiam in externis larvis conluit: vulgo putant, cumulum sanctitatis fuisse talem continentiam. Huic errori affine fuit alterum vitium: quod fluxerunt hominem in vita solitaria abhorruisse à communi viuendi more: quemadmodum Irenæus & Anthonach hoc vno excellunt si differant à reliquis. Tãdem accessit nimis crassa insectia, quod ex pilis & cetum integram pellem. Atqui non dubium est quin hic montanum hominem describat Euangelista, ab omni vrbano nitore & lautius remotum: nec modò victu parabili cõtentum, sed vescentem, solum natis cibis, vt melle agræsti, cuius illic suppetit satis bona copia: & locustis, quarum etiam fertilis erat regio: vel quia vile fuit hominem contemptibilem & nullo nitore gratiosum, prodire in theatrum, vt sola in eo fulget Dei maiestas, quæ tamen in sui admirationem omnes raperet. Notandũ enim est quod additur, Magnam vndique populi concursum esse factum. vnde colligimus quanta fuerit famæ eius celebritas: vel quia Dei conuilium fuit, rarum in eo siugalitatis exemplar proponere, vt hoc modo Iudæos alliceret ad doctrinæ eius reuerentiam: vel saltem ingratitude conuinceret, secundum illud Christi dictum, Venit Iohannes non edens neque bibens, &c.

L. II. c. 3

6 Matth. 5 Marc. Baptizabantur confitentes peccata.) Testimonium pœnitentiæ fuit hæc confessio, nam sicuti Dominus in sacramentis se quasi dato chirographo nobis obligat, ita nos quoque vicissim illi respondere par est. In Baptismo testatur remitti nobis peccata, nosque ad pœnitentiam inuitat. Ergo vt se ritè ad Baptismum offerant homines, peccatorum confessio ab illis requiritur. alioquin nihil quàm inane esset ludicrum tota actio. Porro notandum est de adultis hæc verba fieri, quos scimus nõ promiscuè in Ecclesiam esse admitteudos, nec Baptismo mutandos esse in Christi corpus, nisi examine prius habito. Vnde palàm fit quàm ridiculi sint Papistæ dum ad confessionem auricularem hoc detorqueunt. neque enim aderant Sacrifici, in quorum aures clanculum singuli infufurrant sua peccata: nec de omnibus peccatis fit mentio: nec dicitur Iohannes ordinarium confitendi ritum suis discipulis mandasse. Imò vt Papistæ demus quod postulant, solis Catechumenis propria erit confessio: post Baptismum verò locum non habebit. Certè contra Iohannis exemplum confitendi legem à Baptismo præscribunt.

MATTH. III.

7 Quum autè vidisset multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad Baptismum suum, dixit illis, Progenies viperarum, quis vobis submonstrauit vt fugeritis à ventura ira?

8 Facite igitur fructus dignos pœnitentiæ.

9 Et ne cogitetis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham. dico enim vobis quòd possit Deus suscitare ex lapidibus his filios Abrahamo.

10 Iam verò & securis ad radicem arborum posita est. omnis igitur arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur,

MARC.

LVC. III.

7 Dicebat ergo ad turbas quæ exhibant vt baptizarentur ab ipso, Progenies viperarum, quis submonstrauit vobis vt fugeritis à ventura ira?

8 Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. & ne cœperitis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham. dico enim vobis, potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahamo.

9 Iam verò & securis ad radicem arborum posita est. omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem conijcitur.

10 Et interrogabant eum turbæ, dicentes. Quid ergo faciemus?

11 Respondens autem dicit illis, Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

12 Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum, Magister, quid faciemus?

13 At ille dixit ad eos, Ne quid amplius quàm quod vobis constitutum est exigatis.

14 Interrogabant autem eum & milites, dicentes, Et nos quid faciemus? Ait illis, Ne quem co-cutiatis: nequem calumniemini: & contenti estote stipendijs vestris.

7 Matth. *Quum vidisset ex Phariseis.*) Hic narrat Matthæus & Lucas Iohannem non in genere modo prædicasse pœnitentiam, sed personis quoque sermonem suum accommodasse. Et sanè frigida erit docendi ratio nisi prudenter expendant doctores quid exigat tempus, & quid personis conveniat. nec quicquam in hac parte magis inæquale est, quam perpetua æqualitas. Hac de causa feuerius tractasse dicitur Iohannes Phariseos & Sadduceos, quia propter hypocrisim & saltu quo turgebant acrius esse puniendos videbat quam hominum vulgus. Cæterum, quo probè teneamus eius consilium, sciendum est nihil esse magis stupidum hypocritis, qui externa sanctimonix larua se & alios decipiunt. Nam vt passim fulminet Deus contra totum mundum, sibi asylum falsa imaginatione fabricant: quia persuasi sunt nihil sibi esse cum Dei iudicio. Siquis putet præposterè fecisse Iohannem quod prima salutatioe tam duriter eos exceperit: respondeo non fuisse illi incognitos, & quam habuit notitiam non ex consuetudine vel experientia fuisse, sed potius ex arcana revelatione Spiritus. Quare illis nequaquam parcendum fuit, ne magis inflati domum redirent. Siquis rursum obiiciat, tam dura obiurgatione non fuisse terrendos qui per baptismum se alios posthac fore profitebantur: solutio etiam in promptu est, Atperius ad veram pœnitentiam vrgendos esse, qui Deo mentiri & sibi delicias facere afflucti, tum cum & simulationem pro se obtendunt. Mira est enim, vt dixi, in hypocritis periticia: ideo donec vt exponentur, mordicus retinent pellem suam. Iam quòd palàm eos Iohannes coram omnibus arguit & obiurgat, ad exemplum pertinet, quo sensu memorat Lucas hoc ad turbas dictum esse. Et si enim paucos homines stringebat Iohannes, omnium tamen habebat respectum, vt illis metum ineuteret. quemadmodum Paulus hinc in publicis obiurgationibus fructum spectari iubet. Ergo Phariseos & Sadduceos peculiariter compellans, in eorum persona omnes simul admonet ne fictam respicientix speciem pro vero affectu obtendant. Ad hæc magnopere totius populi intererat, scire quales essent Sadducei & Pharisei, à quibus miserè corruptus fuerat Dei cultus, perdita Ecclesia, & eversa tota religio: qui denique suis corruptelis extinxerant Dei lucem, & suis vitis omnia infecerant. Probabile ergo est Iohannem publicè aggressum fuisse Phariseos, vt toti Dei Ecclesix consuleret: ne amplius inani splendore simplicium oculos præfringerent, nec impia tyrannide oppressam tenerent plebem. In eo verò præclara eius cõstantia enituit, quòd quum excelleret inter alios, non tamen pepercit eorum dignitati: sed grauiter, vt digni erant, coegit in ordinem. Sic animosos esse decet omnes pios doctores, nequam hominum potentiam formident, sed intrepidè de uicere contendant omnem altitudinem quæ se extollit aduersus Christum. Quòd si tam rigidè salutati sunt à Spiritu sancti organo, qui ad baptismum vltro accesserant vt Euangelio nomen darent: quomodo hodie nobis agendum est cum professis Christi hostibus, qui non modo contumaciter respuunt omnem sanæ doctrinæ gustum, sed ferro & igni ad delendum Christi nomen plusquam violenter grassantur? Certè si Papam & foetidum eius clerum cum Sadduceis & Phariseis compares, vt cum illis mitissimè agatur, coniciendi simul erunt in vnum fasciculum. Quare non nobiscum, sed cum Spiritu Dei expostulent, quibus tam delicatae sunt aures vt nihil in Papam acerbè dici sustineant. Interea sibi caueant pii doctores, dum sancto zelo feruntur contra Ecclesix tyrannos, ne carnis affectus permisceant. Et quia non potest vehementia Deo probari, nisi quam moderatur prudentia Spiritus, non modò cohibeant illi affectus suos, sed Spiritui sancto se regendos tradant ac commendent, nequid inconsideratè excidat. Progeniem viperarum nominat potius quam vperas, vt totu ordini exprobret virulentam malitiam. neque enim paucos tantum illos qui aderant, sed totum corpus damnare voluit: ac si diceret vt tranque factionem non nisi serpentes gignere. Certabant quidem inter se grauibus disidiis. sed communis erat omnibus cõtemptus Dei, impia dominandi libido, sanæ doctrinæ odium, & multorum scelerum colluuius. *Quis vobis submonstrauit.* Quia suspectam habebat eorum pœnitentiam, dubitans cum admiratione inquiri sit ne possibile vt ex animo resipiscant. hoc modo eos ad interius conscientix examen citat, vt se penitus excutiant, & procul remotis blanditiis feueram in habenda malorum suorum quæstione exerceant censuram. Ira hic pro Dei iudicio, vt pluribus aliis locis, capitur: quemadmodum quum dicit Paulus, Lex iram operatur, & date locum iræ. Futuram autem vocat quæ ipsorum capitibus impendet, ne securè sibi pro more indulgeant. Nam vt ira Dei exundet & totam terram feriant eius flagella: semper tamen hypocritæ se immunes fore confidunt. Iram Dei fugere, in bonam partem hic ponitur, pro eo quod est rationem quærere placandi Dei, vt nobis irasci desinat. nam bona pars hominum vt effugiat iram Dei, sese ab eius manu & iudicio subducit: atqui adeò nihil proficit peccator fugiendo Deum, vt magis iram eius in se prouocet.

8 Matth. Luc. *Facite ergo fructus.*) Confirmat quod prius dixi, nihili esse quam verbis testantur pœnitentiam, nisi eam re ipsa comprobent. Est enim res magis pretiosa quam de qua leue & futile iudicium fieri deceat. Ideo sufficere negat Iohannes solenne illud quod reddebant testimonium: sed temporis successu palàm tandem futurum dicit ex ipsis operibus an seriò resipuerint. Notandum est quòd bona opera fructus vocantur pœnitentiæ. est enim pœnitentia res interior quæ sedem in corde & anima habet, sed fructus deinde suos profert in vitæ mutatione. Quia autem in Papatu tota hæc pars doctrinæ foedè corrupta fuit, tenendum est hoc discrimen, quòd pœnitentia, interior sit hominis renouatio, quæ in externam vitam emergit, sicut ex se fructus producit arbor.

9 Matth. *Ne cogitetis dicere.* 8 Luc. *Ne cœperitis dicere.*) Quum certum sit eundem esse vtriusque locutionis sensum, facilè colligimus quid voluerit Iohannes. Donec premantur hypocritæ, vel suis vitis indormiunt, vel licenter exultant. Dum verò citantur ad Dei tribunal, anxie quæritant subterfugia & latebras, aut velum aliquod obtendunt. Sic ergo Iohannes Phariseos & Sadduceos alloquitur, Nunc, durius à me increpiti, nolite facere quod vestri similes solent, vt scilicet remedium ex vano fallaci que prætextu captetis. Prouam verò fiduciam, qua fascinati erant, illis extorquet: foedus quod Deus cum Abraham pepigerat, illis erat instar clypei ad tegendam malam conscientiam: non quòd in vnus hominis persona salutem suam locarent, sed quia totum genus Abrahæ Deus adoptauerat. Interea non reputabant, nullos censeri in semine Abrahæ nisi qui sequuntur eius fidem, & Dei foedus

non nisi

1. Tim. 5. d. 20

Rom. 4. c. 11. &
12. d. 19

non nisi fide ratum esse, vt proficit in salutem. Nec superuacua est particula *In vobis*: quamuis enim lingua non iactarent se filios Abrahamæ, hoc tamen titulo intus sibi placebant: vt hypocritas nihil pudet crassius Deo quam hominibus illudere.

Potesť Deus. Eodem fere prætextu sibi blandiebantur Iudæi, quo hodie se Papillæ insolenter venditant. Necessè est Ecclesiam aliquam esse in mundo: quia Deus in mundo vult agnosci, non tamen suum inuocari. Atqui alibi non potest esse quam apud nos Ecclesia, apud quos Dominus fœdus suum deposuit. Præcipuè hæc arrogantia turgebat Pontifices, & alii penes quos regimen erat ac potestas. Vulgus enim illis profanum ac maledictum erat, vt legimus Iohannis 7. g. 49. se autem putabant sacras esse primitias. sicut hodie eornati Episcopi, Abbates, Canonici, Monachi, Sorbonistæ, & sacristi quilibet superbo clericali titulo elati, laicos præ se despiciunt. Errorum istum coarguit ac refellit Iohannes, quòd Dei promissionem nimis restringant, demonstrans, quamuis illis careat Deus, Ecclesiam tamen illi non defuturam. sensus ergo verborum est, Pcepit Deus æternum fœdus cum Abraham & eius femine. Vna res vos fallit, quòd, quum sitis plusquam degeneres, putatis vos solos esse Abrahamæ filios: atqui alicunde suscitabit Dominus novum Abrahamæ semen quod nunc non apparet. Dicit autem in denuo casu, Abrahamo filios: vt feriant non irritam fore Dei promissionem: neque Abraham, qui illi innixus est esse deceptum, quamuis semen illis deficiat. Ita ab initio mundi verax fuit Dominus seruis suis, nec fidem illis de propaganda in filios gratia datam prætere inquam defuit, quamuis hypocritas abiiceret. Quod putant nonnulli, Iohannem de Gentium vocatione loquutum esse, nihil firmum non videtur: sed quia incredibile erat superbis hominibus, aliò posse transferri Ecclesiam, admonet Domino esse in manu rationes seruandæ Ecclesiæ quas illi non putabant. ac si ex lapidibus filios sibi crearet.

10 *Matth. 9 Luc. Iam verò & securis.* Postquam vanæ fiducia integumentum hypocritis detraxit Iohannes, propinquum Dei iudicium denuntiat. Prius dixerat, illis abdicatis, non defore Deo populum. nunc addit, in eo esse nunc ipsum Deum, vt indignos exterminet ab Ecclesia: sicut steriles arbores excidi solent. Summa est Dei manum pericula Ecclesiæ iam esse intentam. Nunquam enim se exent Dei gratia in salutem piorum quin simul iudicium eius in mundi interitum prodeat, idque duplici de causa: quia tunc suos Dominus à reprobis segregat, & nouam iram prouocat mundi in ingratitudo. Quare nõ mirum est si Evangelii prædicatio & Christi aduentus securim admoueret refecandis vitiosis arboribus, & quotidie Dei vindictam contra impios accelerent.

11 *Luc. Interrogabant eum turba.* Hanc solitudinem gignit verus respiscendi affectus, vt cupidè inquirat peccator quidnam velit Deus ac præcipiat. Responso autem Iohannis breuiter definit fructus poenitentia dignos, semper enim mundus cæremoniis erga Deum cupit defungi, nec quidquam procliuus est quàm fictitious cultus obiectare Deo, quoties ad poenitentiam inuitat. Quos autem fructus commendat hoc loco Baptista? Officia charitatis & secundæ tabulæ, non quòd Deus externam pietatis & cultus sui professionem negligat: sed quia hæc nota discriminis certior est, ac minus sæpe fallit. Laboriosè enim satagunt hypocritæ vt se Dei cultores cæremoniis probent, ommissa interim veræ iustitiæ cura: quando vel inhumani sunt erga proximos, vel fraudibus & rapinis addicti. Quare necessariò reuocandi sunt ad crassius examen. An probitatem colant inter homines, an subueniant pauperibus, an parcant miseris, an benignè communicent quæ Dominus illis contulit. Hac ratio de Christus præcipua Legis capita nominat iustitiam misericordiam & veritatem, & Scriptura passim commendat iustitiam & iudicium. Hoc primo habendum est, nominari charitatis officia: non quòd excellant supra cultum Dei, sed quatenus testantur de hominum pietate, vt eorum detegatur simulatio qui ore iactat quod procul abest à corde. Sed quaeritur an præcisè legem hanc omnibus imposuerit Iohannes, quos parabat Christo discipulos, ne duas tunicas haberent. Primo notandum est, synecdochicam esse locutionem: quia sub vna specie comprehenditur generalis doctrina. Hinc sequitur eliciendum esse sensum, qui charitatis regulæ, qualis à Deo præscribitur, respondeat: nempe vt qui sique ex sua abundantia subueniat pauperum inopiæ. Non enim extorquet Deus vectigal, quod tristes & inuiti conferant, qui necessitate ficere cogantur quod nolent: sed hilares datores ac voluntarios amat, vt dicit Paulus 2. Corinth. 9. b. 7. Hoc ideo dico, quia magni inter est vt persuasi sint homines gratum ac boni odoris sacrificium esse Deo quod offerunt ex suis facultatibus. Atqui non trepidationem modo inicitur conscientias, sed eas desperatione obruunt quicunque legem imponunt ne quisquam proprium aliquid possideat. Nec verò contra cuiusmodi fanaticos homines, qui morâicus literam arripunt, longa refutatione opus est. Si fas non est duas habere tunicas, idem de patinis, salinis, indusis, totâque supellectile erit dicendum. Atqui ex contextu clarè patet, nihil minus fuisse propositum Iohanni quàm politicum ordinem euertere. Vnde colligimus, nihil eum plus mandasse, quàm vt diuites pro suis facultatibus erogarent pauperibus quod eorum necessitas postulabat. ac si dixisset, Videte quibus vitæ subsidiis indigeant proximi vestri, quæ vobis affluunt: vt vestra copia eorum egestati succurrat. Porro quo magis indulget nobis Deus, eo magis cauendum ne sibi quisquam nostrum indulgeat. Urgeat nos potius fratrum necessitas, & quotquot Dei beneficia nobis sunt ad manum, ad beneficentiam nos inuitent.

12 *Venerunt & Publicani.* Publicanos tantum in genere hortatur vt respiscant, sed exigit quæ vocationis propria sunt. scimus enim, præter generalem Legis regulam, singulis spectandū esse quid postulet vitæ ad quam vocati sunt ratio. Christianis omnibus communiter præcipitur dilectio: sed deinde sequuntur particularia officia, quibus doctor erga Ecclesiam, Magistratus vel princeps erga populum & vicissim populus erga Magistratum, maritus erga uxorem, & vicissim erga illum vxor, filii denique & parentes inter se obstricti sunt. Porro quia publicani (vt est genus hominum auarum, rapax, & crudele) sæpe iniquis exactionibus plebem vexabant: vitia quibus vt plurimum laborabat ordo ille, taxat Baptista, prohibens ne in exigendis tributis modum excedant. Hinc tamen colligimus, Christiano homini non minus fas esse exigere tributa, quàm Magistratui imponere conceditur. Idem & de militia sentiendum. non iubet Iohannes arma abiicere milites, & sacramento suo renuntiare: sed vetat militiæ prætextu exulare

miseram plebem, calumniis premere innoxios, grassari prædonum more, ut plurimi solebant. quare in his verbis subest non obscura politia approbatio. Friuolum cauillum est, hic rudibus tantum elementa tradi, quæ longè infra Christianam perfectionem subsidant. Iohannis munus fuit plebem Domino perfectam aptare: nec dubium est quin fideliter in hoc totus incubuerit. Et certè Euangelium sacrilega calumnia infamant qui ipsum faciunt contrariū humanis imperiis: ac si destrueret Christus quod cælestis Pater sanciuuit. Atqui mortuæ sunt leges, & iudiciis nulla vis nec autoritas inest sine gladio. Nec tantum carnifice opus habet magistratus, sed aliis quoque ministris, quorum ex numero sunt milites: vbi nō aliter pacem tueri potest quam illorum præsidio & manu. Tantum considerandus est finis, ne principes sanguine humano ludere sibi permittant: ne milites suas operas ad mactandum locantes, lucri cupidine ad sæuitiam prouolent: sed necessitate & publicæ utilitatis respectu utriusque trahantur.

MATTH. III.

MARC. I.

LUC. III.

11 Ego quidē baptizo vos aqua ad pœnitentiã: at qui post me venit, fortior me est, cuius nō sum idoneus ut calceamenta portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

12 Cuius ventilabrum in manu ipsius, & permundabit aream suam & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inextinguibili.

7 Et prædica-
bat dicens, Venit post me quidam fortior me, cuius non sum idoneus ut procumbens soluã corrigiam calceamentorum.

8 Ego quidē baptizavi vos aqua: ille verò baptizabit vos Spiritu sancto.

15 Expectante autem populo, & cogitatibus omnibus in cordibus suis de Iohanne num ipse esset Christus:

16 Respondit Iohannes cunctus, dicens, Ego quidem aqua baptizo vos sed venit fortior me, cuius nō sum dignus soluere corrigiã calceamentorū: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

17 Cuius ventilabrum in manu ipsius & purgabit aream suam: & congregabit triticum in horreum suum: paleas autē comburet igni inextinguibili.

18 Multa quidem & alia exhortās euāgelizabat populo.

Eadem Baptistæ verba referunt Euangelistæ. Hoc vno Lucas vberior est, quod prius admonet qua occasione habita fuerit hæc concio: nempe quia periculum erat ne Christi in honorem falsa opinione ad eum plebs transferret. Ergo ut ansam erroris maturè præcidat, disertè testatur se non esse Christum: atque ita se ab illo discernit ut ius illi suum asserat. Et hoc quidem sponte facturus erat, ut discipulos Christo defirmet. Quum dicit fortiorem venire, significat longè alia potentia & dignitate præditum respectu ipse in ordinem cogendus sit. Formulæ autem vulgaribus utitur, quibus ad eò extollit Christi gloriam, ut præ illo se nihil esse exprimat, Hoc tamen præcipuum est, quod Christum facit Baptismi spiritualis auctorem: se verò externi duntaxat ministrum. Videtur autem esse occupatio, si quis fortè obiiceret quorsum spectaret Baptismus quem sibi sumpserat. neque enim res leuis momenti erat, quicquam in Ecclesia Dei nouare: præsertim verò nouum profiteri initiationis genus, quod perfectius esset Lege Dei: ideo respondet se quidem nihil temere aggressum: quod tamen externi symboli minister est, id de Christi virtute & gloria nihil minuere. Vnde colligimus, eius consilium minimè fuisse, Baptismus suum distinguere ab eo quem Christus discipulis mandauit, & cuius perpetuum vsum voluit in Ecclesia vigere. neque enim signum visibile alteri signo opponit: sed Domini & serui per tonas inter se cõferens, docet quid proprium Domino, & quid seruo tribuendum. Neque nos impediatur quod pridem opinio illa & passim inualuit, Iohannis baptismum à nostro differre: sed ex re ipsa potius quam ex errore hominum iudicium facere discamus. Et sanè plusquam absurda esset comparatio quam fingunt: nam inde sequeretur, Spiritum sanctum hodie à ministris dari. Rursum sequeretur, Baptismus Iohannis, mortuum signum & omni efficacia vacuum fuisse. Tertiò, sequeretur non esse nobis commune cum Christo Baptismus: quum satis constet hac tessera sancitam fuisse societatem quam habere nobiscum dignatur, dum in corpore suo Baptismus consecrauit. Tenendum ergo est quod prius dixi, Iohannem hic simpliciter à se & reliquis omnibus ministris Baptismi, discernere Christi personam, ut Dominus supra seruos emineat. Atque hinc elicatur generalis doctrina, Quænam sint in Baptismo hominum partes, & quid proprium habeat Filius Dei. nam hominibus sola externi & visibilis signi administratio commissa est: veritas autè ipsa penes Christum vnum residet. Scriptura quidem interdum hominibus improprie assignat quod hic vni Christo vendicat Iohannes, & negat in homines competere: sed tunc non expendit quid per se & seorsum habeat homo, sed simpliciter docet quæ sit vis & utilitas signorum, & quomodo Deus Spiritu suo per illa operetur. Hic verò traditur distinctio inter Christum & ministros, ne quod illi vni merito debetur, perperam ad hos mundus transferat: quemadmodum nihil magis proclue est, quam Dei spoliis ornare creaturas. Atque hæc eadem obseruatio ex multis difficultatibus nos expediet. Scimus quantæ rixæ nostro seculo extiterint de vso & efficacia signorum. quas omnes dirimere hoc vno verbo licet, quod tota Domini institutio auctorem ipsum & virtutem Spiritus vnà cum figura & ministro complectitur: vbi autem cum Domino confertur minister, ut ille omnia habeat, hunc in nihilum esse redigendum.

11 Spiritu sancto & igni.) Quæritur cur non etiam dixerat Iohannes Christum solum esse

qui animas sanguine suo abluit. Nempe quia ipsa quoque ablutio, Spiritus virtute perficitur, satis habuit solo nomine Spiritus totum Baptismi effectum exprimere. Sensus quidem clarus est, solum Christum conferre quicquid gratiæ externæ Baptismus figurat : quia ipse conscientias sanguine suo aspergit. ipse idem vererem hominem mortificat, & Spiritum regenerationis confert. Subiicitur nomen ignis, vice epitheti: transfertur autem ad Spiritum, quia fordes nostras non aliter purgat, quàm aurum igni excoquitur : sicut alibi metaphoricè vocatur aqua.

Iohann. 7. 15

12 Math. Cuius ventilabrum.) Proxima sententia concionatus est Iohannes de gratia Christi, vt se illi renouandos Iudæi traderent: nunc etiam de iudicio differit, vt metum contemptoribus iniiciat. nam quia multi semper hypocritæ oblatam sibi Christi gratiam superbè repudiant, simul vindictam quæ ipsos manet illis denuntiari necesse est. Hac de causa Iohannes Christum hîc describit seuerum iudicè aduersus incredulos. Atque hic docendi ordo nobis quoque tenendus est: vt sciant hypocritæ non impune sibi cessurum quòd Christum reiciunt, & à suo torpore expergefàcti, vltorè metuere incipiât quem salutis autorem aspernati sunt. Porrò mihi non dubium est quin docere voluerit Iohannes quid efficiat Christus per suum Euangelium. Est igitur Euangelii prædicatio ventilabrum aut vannus: quia antequàm Dominus nos excutiat, totus mûdus confusione implicitus est, sibi quisque priuatim delicias facit, & boni malis permixti sunt, denique paleis turgere sufficit. Vbi autem in medium prodit Christus cum suo Euangelio, dum conscientias coarguit, & citat ad Dei tribunal, ventilantur paleæ quæ prius magnam areæ partem occupabant. Quanquam autem singulos homines repurgat à paleis Euangelium: Iohannes tamè hîc paleis reprobos comparat, fideles autem tritico. Proinde area non pro mundo accipitur (vt quibusdam placet) sed pro Ecclesia. notandum enim ad quos verba faciat Iohânes. Quum solo titulo inflati essent Iudæi, Iohannes admonet stultè eos superbire quòd locum ad tempus occupent in Ecclesia Dei, vnde mox eiciendi sunt, non secus atque paleæ ex area. Hoc modo corruptum, qui tunc erat Ecclesiæ statum perstringit: quia glumis, quiscuilibet, & aliis sordibus referta esset, sed viuo Euangelii flatu mox purgandam esse. Sed quomodo paleam à tritico segregare dicitur Christus, qui nihil in hominibus reperire potest nisi meram paleam? Responso facilis est, Electos formari in triticum, vt à palea exèpti, in horreum colligantur. Cæterum hanc purgationem inchoauit Christus, & quotidie peragit: effectus tamen non ante vltimum diem planè constabit. ideo Iohannes illuc nos reuocat. Sed meminerimus, fideles hodie iâ per spem in horreum Dei ingredi, vt æternam illic tandem reipsa sedem habeant: reprobos verò iam ex reatu ardorem illius ignis concipere, cuius solidam vtionem extremo die sentient. De igne æterno quo torquendi sunt post iudicium impii, scio argutè à multis fuisse disputatum: atqui ex pluribus Scripturæ locis colligere licet metaphoricam esse locutionem. nam si ignem realem vel materialem, vt vocât, statuere libet, simul addendum erit sulphur & flabellum: quia vtriusque fit mentio apud Iesaiam cap. 30. g. 33. Nec certè alia est ignis quàm vermis ratio. quòd si in vermibus nomine metaphora omnium consensu recipitur, idem & de igne sentiendû. Quare omissis speculationibus, quibus se vani homines nullo profectu fatigant, tenere sufficiat, his loquendi formis, pro ruditatis nostræ captu, horribile tormentum notari, quod nec sensu hominum hodie capi, nec verbis exprimi potest.

MATTH. III.

MARC. I.

LVC. III.

13 Tunc accedit Iesus à Galilæa ad Iordanem, ad Iohannem vt baptizaretur ab eo.

14 Iohannes verò prohibebat illum, dicens, Mihi opus est abs te baptizari, & tu venis ad me?

15 Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte nunc, sic enim decet nos complere omnem iustitiã. Tunc omittit illum.

16 Et baptizatus Iesus ascēdit protinus ab aqua: & ecce aperti sunt illi calis, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & venientem super ipsum.

17 Et ecce vox de calis, dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est.

9 Et factum est in diebus illis, venit Iesus à Nazareth Galilæe, & baptizatus est à Iohanne in Iordane.

10 Et statim quum ascenderet ex aqua, vidit diffindi calos, & Spiritum quasi columbam descendentem super illum.

11 Et vox facta est è calis, Tu es filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est.

21 Factum est autem quum baptizaretur omnis populus, vt & Iesu baptizato & orante, apertum sit calum.

22 Ac vt descendit Spiritus sanctus corporali specie quasi columba super ipsum, & vox è calo fieret dicens, Tu es filius meus dilectus, in te mihi complacitum est.

23 Et ipse Iesus incipiebat esse annorum ferme triginta.

13 Vt baptizaretur ab eo.) In quem finem baptizari voluerit Dei filius, aliqua ex parte colligimus ex eius responso. Prius quidem specialis ratio adducta fuit, quòd communem nobiscum Baptismum susceperit, vt certius sibi persuadeant fideles in eius corpus sese inferi, & consepeliri cum eo baptismo, vt in vitæ nonitate resurgant. Finis verò quem hîc proponit, latius patet, Quia sic decuerit implere omnem iustitiã. Nomen iustitiæ tantumdem sæpe valet in Scriptura ac Legis obseruatio, & ita hunc locum exponere licet, Oportuisse Christum, ex quo sponte Legi se subiecerat, omni ex parte eam seruare. Ego tamen simplicius accipere malo in hunc modum, ac si dixisset Christus, de mea dignitate nunc omitte loqui. neque enim id agitur vt nostrum altero sit præstantior: sed potius spectandum est

quid vocatio nostra postulet, & quid nobis à Deo Patre iniunctum sit. Ista enim generalis suscipiendi Baptismi ratio fuit Christo, vt plenam obedientiam præstaret Patri: specialis autem, vt Baptismum consecraret in suo ipsius corpore, vt nobis communis cum eo esset.

14 *Mibi opus est abs te baptizari.*) Certum est, Christum non modò insignem Prophetam à Iohanne fuisse agnitum, vt multi inepie somniant, sed filium Dei, vt erat, alioquin iniurius fuisset Deo, sanctam eius vocationem homini mortali submittere. Vnde autem innotuerit, discant lectores ex Iohannis capite i. b. 15. Erat quidem hæc probabilis recusandi causa, quòd Baptismus nihil opus habet Christus: sed in eo hallucinatus est Iohannes, quòd non expendit aliorum causa Baptismum ab eo peti. Ideo Christus considerare eum iubet quid susceptæ serui personæ conveniat, quia voluntaria subiectio nihil derogat eius gloriæ. Etsi autem tantum virum pars aliqua muneris sui ad tempus latuit: non tamen obtulit particularis error quin ritè & legitimiè Baptistæ officio functus sit. Quo exemplo docemur non temere facere qui iniunctam à Domino prouinciam obeunt pro reuelationis modo, quanuis non statim assentiantur quicquid vocationi annexum est, vel ab ea dependet. Notanda etiam eius modestia, quòd sententia sua cedens, Christo statim obtemperat.

16 *Ecce aperti sunt illi cæli.*) Apertio cælorum pro manifestatione gloriæ cælestis interdum accipitur, hic vero etiam significat visibilis cæli scissuram: ita vt perspicere potuit Iohannes aliquid planetis & astris superius. neque enim alius potest esse sensus verborum Marci, qui dicit eum vidisse distanti cælos. Subtilius autè inquire qualis fuerit scissura neque ad rem multum pertinet, neque etiam expedit: quia satis est tenere, hoc fuisse præsentæ Dei symbolum. Porro quum dicant Euangelistæ Spiritum sanctum à Iohanne visum, eius etiam causa præcipuè cælos fuisse apertos probabile est. Quanquam non repugno quum Christus etiam, quatenus homo erat, redditus sit suæ vocationis certior. Atque huc tendere videntur Lucæ verba, quum dicit orante Christo apertos fuisse cælos. Etsi enim suas preces semper in aliorum usum destinavit: opus tamen habuit secundum hominem, quum tam arduum militiæ genus aggressus est, singulari Spiritus virtute armari. Sed hic oriuntur duæ quæstiones. prior est, cur tunc descendit in Christum Spiritus qui iam prius in eo residebat. Hanc quæstionem soluit locus Iesaiæ 61. a. 1, qui alibi tractabitur. Spiritus Domini super me, ideo vnxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me. Quanuis singulari Spiritus gratia vsque ad miraculum Christus excelleret, domi tamen se quasi priuatus homo continuit vsque dum producendus esset à Patre. Ergo nunc, dum adest maturum tempus quo se ad præstandum Redemptoris munus accingat, noua Spiritus virtute induitur, idque non tam sua quam aliorum causa. Consulto enim hoc factum est, vt Diuinà eius virtutè suscipere & reuerenter amplecti discerent fideles: nec contemptibilis in eo esset carnis infirmitas. Eadem etiam causa fuit cur Baptismum vsque ad tricesimum ætatis annum differret. Baptismus accessio fuit Euægelii: atque ideo vnà cum Euægelii promulgatione cœpit. Christus verò ad prædicandum Euægelium se accingens, tam Baptismo initiatus est in munus suum, quam Spiritu sancto instructus. Apparet ergo Spiritus sanctus Iohanni super Christum descendens, qui admoenat nihil in ipso Christo carnale vel terrenum esse quærendum, sed quasi Diuinum hominem è cælo prodire, in quo regnat virtus Spiritus sancti. Scimus quidem ipsum esse Deum manifestatum in carne: sed in persona quoque ministri & humana eius natura cælestis virtus consideranda est. Secunda quæstio est, cur in specie columbæ potius quam ignis Spiritus apparuerit. cuius solutio ex analogia vel similitudine rei signatæ cum figura pendet. Scimus quid Christo tribuat Iesaias Propheta, cap. 42. a. 3. Calamum, inquit, quassatum non confringet, linum fumigans non extinguet, non clamabit, nec vox eius audietur. Propter hanc Christi mansuetudinem, qua blandè & comiter peccatores in spem salutis vocauit, & quotidie inuitat, Spiritus sanctus super eum descendit in specie columbæ. Atque in hoc symbolo illulre suavissimæ consolationis pignus nobis exhibitum est, ne metuamus ad Christum accedere, qui non formidabili Spiritus potentia, sed amabili & placida gratia indutus nobis occurrit. *Vidit Spiritum sanctum.* Nempe Iohannes: quia mox sequitur quòd Spiritus super Christum descendit. Ià hic tertia oritur quæstio, quomodo videre poterit Iohannes Spiritum. Respondeo, quum vbique diffusus sit Spiritus Dei, cælumque & terram impleat, descensum improprie illi tribui. Idem sentiendum est de aspectu. quanquam enim per se inuisibilis est, dicitur tamen conspici vbi aliquod præsentia suæ signum demonstrat. Non vidit Spiritus essentiam Iohannes, quæ sub sensum oculorum non cadit: non vidit ipsam quoque virtutem, quæ non humano sensu, sed fidei tantum intelligentia comprehenditur: sed vidit speciem columbæ: sub qua Deus Spiritus sui præsentiam monstrauit. Ergo metonymica est locutio, qua rei spiritalis nomen ad signum visibile transfertur. Quemadmodum autem stultè & præposterè literam vrgent quidam, vt rem in signo includant: ita notandum est his loquendi formis notari conjunctionem rei cum signo. Secundum hunc sensum vocatur panis facinæ Coenæ Christi corpus: non quia sit, sed quia testetur vobis verè dari in cibum. Interim simul tenendum memoria est quod nuper attigi: non esse singendum rei signatæ descensum, vt in signo quæratutur quasi localiter illic inclusa: sed debere hoc vnum satis superque nobis sufficere, quòd Dominus arcana sua virtute præstet quicquid nobis per figuras promittit. Quærunt etiam nonnulli curiosè magis quam vtiliter, solidumne corpus fuerit, an spectrum hæc columba. Quanquam autem videntur innuere verba Lucæ non substantiâ corporis fuisse, sed tantum speciem: ego tamen, ne quis inde rixandi ansam capiet, in medio relinquo.

17 *Vox de cælis.*) Vox ex illa cælorum scissura personuit, cuius facta prius fuit mentio: quo certior illi constaret maiestas. Porro cum hoc præconio nobis oblatum fuit à Patre Christus, quum palàm ad obeundum munus Mediatoris prodit, vt hoc adoptionis nostræ pignore freti, intrepidè vocemus Deum ipsam Patrem nostrum. Filii titulus verè & naturaliter in Christum vnum competet: sed tamen in carne nostra declaratus est Filius Dei, vt quem vnus iure suo Patrem habet, nobis etiam cõciliat. Quare Deus Christum nobis Mediatorem cum Filii elogio producens, se nobis omnibus patrem esse declarat. Eodem pertinet epitheton dilecti. quia enim in nobis exosifimus Deo, paternum eius amorem à Christo in nos defluere necesse est. Atque huius loci optimus est interpres Paulus ad Ephes. primo cap. b. 6. quum

dicit nos in Filio dilecto gratiam adeptos esse, vt à Deo amemur. Quod plenius etiam exprimitur ista particula, In quo mihi complacitum est. innuit enim sic in Chrillo acquiescere Dei amorem, vt sese ab eo ad nos omnes diffundat: neque ad nos solum, sed etiam ad Angelos ipsos, non quod reconciliatione opus habeant, quibus nihil inquam fuit dissidii cum Deo: sed quia ne ipsi quidem perfectè nisi capitis beneficio, Deo adherent. Qua ratione etiam dicitur primogenitus omnis creaturæ. Et Paulus alibi rursus venisse docet vt colligeret quæcunque in cælo sunt & in terra.

Coloss. 1. 15. 16.

MATTH. III.	MARC. I.	LVC. III.
1 Tunc Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tētaretur à diabolo.	12 Et statim Spiritus expulit illū in desertū.	1 Iesus autē plenus Spiritu sancto regressus est à Iordane, & actus est per Spiritū in desertum.
2 Et quum ieiunasset dies quadraginta & noctes quadraginta, tandem esuriit.	13 Et erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus.	2 Diebus quadraginta tētatur à diabolo: & nihil comedit in diebus illis, deinde esuriit.
3 Et quum accessisset ad eū ille qui tentat, dixit, Si filius es Dei, iuue vt lapides hi pans fiat.	& tentabatur à Satana: eratque cum bestijs.	3 Dixit autem illi diabolus, Si filius es Dei, dic lapidi huic vt pans fiat.
4 At ille respondens dixit, Scriptum est, Nō solo pane victurus est homo, sed omni verbo quod egreditur per os Dei.		4 Et respondit ad illum Iesus dicens, Scriptum est, Nō solo pane victurus est homo, sed omni verbo Dei.

1 Tunc Iesus subductus est, &c.) Duabus de causis in desertum secessit Christus: prior, vt post ieiunium quadraginta dierum, tanquam nouus homo, imò cælestis, prodiret ad exequendum suum munus. deinde vt non nisi tentationibus probatus posito tyrocinio, ad tam arduum munus & præclarum se accingeret. Sciamus ergo Christum duce Spiritu abductum fuisse ab hominum frequentia, vt prodiret summus Ecclesiæ doctor & Dei legatus, tanquam magis è cælo missus quàm assumptus ex oppido aliquo & communi hominum grege. Sic Mosem quum Deus per eius manum promulgare Legem suam vellet, in montem Sinai rapuit, & subductum à populi conspectu quasi in cæleste sacrarium recepit. Christum saltem non minus insignibus Diuinæ gratiæ & virtutis notis fulgere oportuit quàm Moles: ne minor esset Euangelii quàm Legis maiestas. Si enim raro honore dignatus est Dominus doctrinam mortis ministram, quanto plus honoris meretur vitæ doctrina? Et si tantum lucis habuit umbratilis Dei figura, quàm pleno fulgore eius faciem quæ in Euangelio apparet, illustrem esse conuenit? Hic idem fuit ieiunii finis. neque enim à cibo & potu abstinuit Christus, vt temperantiæ documentum ederet: sed quo plus autoritatis haberet, dum à communi hominum sorte exemptus, quasi è cælo Angelus, & non homo è terra, emergit. Qualis enim, obsecro, illa abstinentiæ virtus fuisse cibum non gustare, ad quem appetendum nullam eum tulisse inedia quàm si carne non fuisset indutus. Quare mera stultitia fuit ieiunii quadagesimæ, vt vocant, ad Christi imitationem instituire. neque enim maior hodie ratio est cur hoc Christi exemplū sequamur, quàm fuit olim sancti Prophetis & aliis Patribus sub Lege imitari Moesis ieiunium. Atqui scimus nemini hoc in mentem venisse. Eliam solum Deus, quia instaurandæ Legis minister erat, simili ferè de causa ieiunium in monte continuit. Imitatores se esse Christi fingunt qui per quadagesimam quotidie ieiunant: nempe sic farciunt ventrem in prandio, vt cœnæ tempus facile absque cibo transigant. Quid simile habent cum filio Dei? Maior erat veterum frugalitas: sed illi quoque ieiunio Christi nihil affine habebant: non magis scilicet quàm hominum abstinentia ad Angelorum mediâ accedit. Adde quòd nec Christus nec Moyses quotannis solenni ieiunio defuncti sunt, sed vterque semel tantum tota vita. Atque vtinam ineptiis tantum luserint vt simæ: sed impium & detestabile Christi ludibrium fuit, quòd se ad eius regulam fictitio suo ieiunio formare tentarunt. Quòd opus meritorium & partem esse pietatis & diuini cultus sibi persuadent, pessima est superstitio. Sed hæc in Deum contumelia est minimè tolerabilis, quòd singulare eius miraculum obscurant. deinde in Christum: quia suum illi insigne detrahentes, eius spoliis se vestiunt. tertium in Euangelium cui non vulgaris detrahitur autoritas, nisi hoc Christi ieiunium, eius sigillum esse cognoscitur. Singulare miraculum Deus edidit quum Filium suum exemit à necessitate edendi: annon infana audacia æmulantur Deum qui idem sua virtute affectant? Diuina gloria insignitus fuit Christus per ieiunium: annon sua gloria fraudatus in ordinem cogitur, quum se illi socios cuncti mortales permiscant? Hunc ieiunio Christi finem statuit Deus vt Euangelium obsignaret. qui in alium vsum transferunt, annon tantumdem imminuunt ex Euangelii dignitate? Facebat igitur ista *ἀνεπίστα*, quæ & consilium Dei & totum eius operum ordinem peruertit. Cæterum de ieiuniis in genere non loquor, quorum vtinam frequentior inter nos vsus (modò idem purus) foret. sed ostendere oportuit quorsum tenderet Christi ieiunium. Porro tentandi Christi materiam arripuit Satan ex eius esurie, quemadmodum paulo post fufius dicitur. Nunc in genere videndum est cur eum tentari voluerit Deus. certo enim Dei consilio in hoc certamen productum esse sonant Matthæi & Marci verba, qui dicunt ob hanc causam deductum fuisse à Spiritu in desertum. Mihi non dubium est quin Deus in Filii sui persona tanquam in clarissimo speculo, ostenderit quàm infestus & importunus humanæ salutis aduersarius sit Satan. Vnde enim fit vt acrius Christum impetat, totasque suas vires &

Exod. 24. c. 10

impetus effundat contra ipsum hoc temporis momento quod Evangelistæ notant, nisi quia Patris mandato ad redemptionem hominum accingi videt? Ergo tunc nostram salutem oppugnauit in Christi persona, sicuti quotidie eiusdem redemptionis ministros, cuius author fuit Christus, hostiliter persequitur. Cæterum simul notandum est, Filium Dei subisse vltro tentationes de quibus nunc agitur, & cum diabolo quasi conferta manu esse luctatum, vt sua victoria nobis triumphum acquireret. Itaque quoties nos aggreditur Satan, meminimus non alio modo sustineri posse eius impulsus ac repelli, quam opposito hoc clypeo. sicuti sane ideo tentari passus est Dei filius, vt medius occurrat quoties aliquod tentationum certamen nobis mouet Satan. Ideo quum priuatam domi vitam ageret, non legimus fuisse tentatum: sed quum munus Redemptoris subeundum foret, tunc in arenam communis Ecclesiæ suæ nomine descendit. Quod si tanquam in publicâ omnium fidelium persona tentatus sit Christus, sciamus tentationes quæ nobis contingunt non esse fortuitas, vel Satanæ libidine moueri absque Dei permisso: sed Spiritum Dei præesse nobis certaminibus, quò fides nostra exerceatur. Vnde certa spes colligenda est, Deum, qui summus est agonothesa, non fore nostri immemorem quum difficultatibus nostris succurrat quibus nos impares esse videt. Paulo aliter sonant verba Lucæ, quod Iesus plenus Spiritu sancto regressus sit à Iordane, quibus significat, tunc vberiore Spiritus gratia & virtute fuisse instructum, vt fortior ad pugnas obeundas foret. neque enim frustra visibili specie descendit super eum Spiritus. Et prius dictum fuit, magis in eo resplenduisse Dei gratiam prout salutis nostræ ratio exigebat. Sed absurdum prima specie videtur, Christum diaboli tentationibus fuisse obnoxium, quia vt in homines cadat tentatio, vitium & infirmitatem subesse oportet. Respondeo, primum susceptas à Christo fuisse nostras infirmitates, sed absque vitio: deinde nihilo plus decedere ex eius gloria, quod tentationibus expositus fuit, quam quòd carnem nostram induit. Hac enim lege factus est homo vt affectus nostros vnâ cum carne susciperet. Sed tota difficultas in priore membro consistit: quomodo infirmitate nostra circumdatus fuerit Christus, vt Satanæ tentandus pateret, purus tamé & immunis fuerit ab omni vitio. Atqui solutio difficilis non erit, si in mentem veniat, integram Adæ naturam, quum adhuc pura illic fulgeret Dei imago, subiectam tamen fuisse tentationibus. Quotquot in homine sunt corporales affectus, totidem illius tentandi occasiones arripit Satan. Atque hæc merito censetur naturæ humanæ infirmitas, sensus moueri rebus obiectis: sed quæ per se vitiosa non esset, nisi accederet corruptio, qua fit vt nunquam adoriatur nos Satan quin vulnus aliquod infligat, vel saltem aliqua punctione nos ledat. Christum hac in parte naturæ integritas à nobis separauit: quanquam non media quædam in eo conditio imaginanda est qualis fuit in Adam, cui tantum datum fuerat posse non peccare. Atqui scimus ea Spiritus virtute munitum fuisse Christum vt Satanæ telis penetrabilis non esset. *Accedens tentator.* Hoc nomen Satanæ, Spiritus consilio tribuit, quò sibi attentius ab eo caueant fideles. Vnde etiam colligimus, tentationes quæ nos ad malum sollicitant, non nisi ab eo provenire. Nam quòd alicubi dicitur tentare Deus, id in alium finem spectat, nempe vt fidem suorum exploret, aut poenam sumat de incredulis, aut palam faciat eorum hypocrisim qui veritati non obediunt ex animo.

3 Matth. *Vt lapides hi.*) Hic etiam parum firmis argutiis luserunt veteres, primam enim tentationem dixerunt esse gulæ, alteram ambitionis, tertiam auaritiæ, sed ridiculum est ad gulæ intemperiam referre si quis famelicus cibum appetit quo naturæ satisfaciat. Porro quas in pane lautitias fingent, vt nimis delicatus censeatur qui sicco pane, vt aiunt, contentus est? Sed ne plus verborum frustra perdamus, vnica Christi responsio satis declarat aliud fuisse Satanæ consilium. Non erat certè rudis & imperitus athleta Filius Dei, vt nesciret aduersarii ictus declinare, vt ad dexteram partem impetitus, clypeum ad sinistram temere opponeret. Ergo si conatus fuisset Satan eum ad gulæ delicias pellicere, habebat in promptu Scripturæ testimonia quibus eum repelleret. Atqui nullum tale proponit, sed hanc sententiam sumit, viuere homines non pane, sed arcana Dei benedictione. Vnde colligimus Satanam rectè aggressum fuisse Christi fidem, vt ea extincta Christum ad illicitos & peruersos victus querendi modos impelleret. Et certè tunc iugulum petit, dum hoc efficere tentat, vt nos Deo dissi, aliter quam per eius verbum licet, nobis consulamus. Sensus ergo verborum est, Quando vides te à Deo desitui, necessitas cogit vt tibi prospicias. Ergo victum tibi confice quem Deus tibi non suppeditat. Et si autem Diuinam Christi potentiam obtendit qua lapides vertantur in panes: hoc tamen vnum venatur, vt Christus à Dei verbo discedens, quicquid dictabit infidelitas sequatur. Appositè ergo respondet Christus, Non solo pane viuere hominem. ac si diceret, Tu me aliquid remedium excogitare iubes, quo mihi aliter quam permittit Deus, succurram. Atqui hoc diffidentia esset, cuius nulla est ratio quandiu promittit Deus se mihi nutritium fore. Tu Satan eius gratiam pani alligas: ipse verò contra testatur, vt desint omnes cibi, solam suam benedictionem ad nos alendos sufficere. Iam tenemus quale hoc fuerit tentationis genus, nempe quò nos quotidie oppugnat Satan. non enim aliquod inusitatum certamen subire voluit Dei Filius, sed communes habere nobiscum pugnas: vt iisdem armis muniti, non dabilemus palmam in manu nobis esse.

4 *Scriptum est, non solo pane.*) Hoc primum notatu dignum est, quòd Scripturam Christus pro clypeo opponit, nam hæc vera est dimicandi ratio, si certa victoria potiri cupimus. Nec enim frustra Paulus verbum Dei gladium spirituale nominat, & fidei scuto nos instruit, Ephes. capite sexto, c. 16.17. Vnde etiam colligimus, Papistas, quasi facta cum Satana pactione, animas crudeliter exponere eius libidini ad interitum, quum Scripturam malignè suppresserint, Dei populū spoliant suis armis, quibus solis salutem suam tueri poterant. qui verò armaturam illam sponte abiiciunt, nec se in Dei schola assidue exercent, digni sunt qui singulis momentis à Satana iugulentur, cui se inermes produnt. Necessaria ratio est cur tam impotenter grassetur Satan, & passim tam multos abripiat, nisi quia eorum ignauiam & verbi sui contemptum Deus vlciscitur. Nunc excutiendum nobis est Mosis testimonium quòd Christus citat. Falso quidam ad spirituale vitam detorqueant, ac si dictum esset, animas non à li visibili pane, sed Dei verbo. Est id quidem in se verum: sed aliò respexit Moses, nam quum nullus ad

manum

Gene. 22.1
Deut. 32.3

Deut. 32.3

manum esset panis, commemorat Man fuisse extraordinarium alimentum populo: vt hoc documento testatum in omne tempus fieret, hominum vitam non esse inclusam in pane, sed pendere à nutu & beneplacito Dei. Itaque verbum non pro doctrina capitur, sed pro decreto quod Deus publicauit, quoad tuendum naturæ ordinem, & fouendas creaturas. neque enim conditos à se homines abiicit, sed ea lege vitam illis infundit, vt semel datam assidue sustineat. Sic dicit Apostolus, omnia sustineri potenti eius verbo: hoc est vegetari totum mundum, & singulas eius partes in suo manere statu, nutu eius ac decreto, cuius potentia sursum & deorsum vbique diffunditur. Quanquam ergo pane vescimur, non tamen panis virtuti acceptam ferre vitam decet, sed arcanæ gratiæ quam pani Deus ad nos pacendos inspirat. Vnde etiam alterum sequitur, Deum, qui nunc pane vitur in nostrum alimentum, aliter, quoties visum fuerit, daturum vt viuamus. Item hac Mosis sententia damnatur eorum stupor quibus saturitas & abundantia pro vita est. Deinde corrigitur diffidentia & praua sollicitudo quæ nos ad quærenda illicita media impellit. Atque huc proprie dirigitur Christi responsum. Sic de victu & reliquis præstentis vitæ subsidiis fidendum esse Deo, ne quisquam nostrum præscriptas ab eo metas transiliat. Quod si panem ex lapidibus præter Dei mandatum, conficere Christus nefas esse duxit: multo minus ex fraudibus, rapinis, violentia, cædibus victum parare licet.

Hebr. 1. 4. 5

MATTH. III.

5 Tunc assumit eum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi:

6 Dicitq; illi, Si Filius es Dei, precipita te deorsum. scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, & manibus tollent te, nequando impingas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit illi Iesus, Rursum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum assumit eum diabolus in montem excelsum valde, & commonstrat ei omnia regna mundi, & gloriam illorum:

9 Et dicit illi, Hæc omnia tibi dabo si prostratus adoraueris me.

10 Tunc dicit illi Iesus, Abi Satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles.

11 Tunc omittit illum diabolus, & ecce, Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

MARC. I.

5 Et subduxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terra in puncto temporis.

6 Et ait illi diabolus, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt: & cuiuscunque volo, do illam.

7 Tu ergo si adoraueris pronolutus coram me, erunt tua omnia.

8 Et respondens Iesus dixit illi, Abi post me Satana. scriptum est enim, Adorabis Dominum Deum tuum, & illum solum coles.

9 Et duxit illum Hierosolymam, statuitque eum super pinnam templi: & dixit illi, Si Filius Dei es, mitte te ipsum hinc deorsum.

10 Scriptum est enim quod Angelis suis mandabit de te vt seruet te:

11 Et quod in manibus tollent te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.

12 Et respondens dixit illi, Dimittum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et consummata omni tentatione diabolus recessit ab eo vsq; ad tempus.

13 Et Angeli ministrabant ei.

5 Tunc assumit eum diabolus.) Non magni interest quod Lucas secundo loco tentationem recitat quæ in postremum locum à Matthæo reicitur. neque enim propositum Euangelistis fuit historiam filium sic contexere vt temporis rationem semper exactè seruarent: sed rerum summas colligere vt in speculo vel tabula proponerent quæ de Christo maxime vtilia sunt cognitu. Tenere ergo sufficiat, Christum tribus modis fuisse tentatum. Quod autem vel secundum vel tertium fuerit certamen, non est cur anxie laboremus. In expositione sequar Matthæi contextum. Dicitur Christus locatus super pinnam templi. Quæritur autem an re. p. s. euectus fuerit in sublime, an verò per visionem id factum sit. Plerique pertinaciter asserunt, verum & realem (vt loquuntur) fuisse corporis raptum: quia indignum putant, Christum Satanae præligis reddere obnoxium. Atqui facile diluitur ista obiectio, nihil esse absurdi in Dei permisso & voluntaria subiectione Christi, modo ne intus, hoc est in mente & anima, quicquam putemus passum fuisse. Et quod postea iubiicitur, in conspectu posita Christo fuisse omnia regna mundi: item quod scribit Lucas, temporis momento procul fuisse traductum, visioni magis conuenit. In re tamen dubia, & quam absque periculo nescire licet, malo iudicium suspendere, quam contentiosis præbere litigandi ansam. Fieri etiam potest vt secunda tentatio non sit continuo temporis successu primam sequuta, nec secundam tertiam, sed aliquid fuerit dilatata, idque magis probabile est, quanquam ex verbis Lucæ elicitor non interfuisse longum spatium: quia dicit datam ad tempus quietem fuisse Christo. Hoc verò scire ad rem maxime pertinet, quid captauerit Satan in hac tentationis specie: quod ex Christi re-

sponso diltendum est, sicuti paulo antè admonui. Christus, vt hostis astutiæ occurrat, & propulset eius impetum, pro clypeo opponit, non tentandum esse Deum. Vnde apparet huc spectasse hostis infidias, vt se præter iustum modum efferens, contra Deum temere insurgeret. Prius Christum conatus fuerat Satan in desperationem trahere, quia victu & ordinariis mediis destituebatur: nunc ad inanem & ventosam confidentiam eum sollicitat, vt neglectis mediis quæ ad manum sunt, seipsum proiciat sine necessitate in manifestum discrimen, & quasi extra metas exaltet. Atqui vt frangi nos minimè conuenit, vbi rerum omnium inopia premimur, quin pèdeamus à Dei fiducia: sic cristas erigere non licet, vt altius quàm Deus permittit nos efferamus. Tenemus nunc quale fuerit Satanæ consilium: nempe vt Christus experimentum capturus suæ diuinitatis, stulta & impia temeritate in Deum insurgeret.

6 *Angelis suis mandabit de te, & manibus, &c.*) Notanda est hæc Satanæ malitia, quòd Scripturæ testimonio abutitur vt vitam Christo mortiferam reddat, panemque conuertat in venenum. Nam eodem quotidie artificio vti non desinit: & voluit hoc certamen subire in sua persona Filius Dei qui commune est piorum omnium exemplar; vt sibi omnes sedulo cauere discant ne fallaci Scripturæ prætextu incidant in Satanæ laqueos. Nec dubium est quin Dominus tantum concedat hosti nostro licentiæ, ne securi torpeamus, sed magis intenti simus ad agendas excubias. Cæterum ne præposteris hominibus similes simus, qui Scripturam quasi flexiloquam abiiciunt, propterea quòd eam adolterat diabolus. nempe eadem causa à cibis abstinendum esset, ne veneficiis esset locus. Prophanat verbum Dei Satan, & in exitium nostrum torquere nititur. atqui quum diuinitus ordinatum sit nobis in salutem, an irritum erit Dei consilium, nisi nostra ignauia salutaris eius vsus nobis pereat? Nec verò longa disputatione hæc res indiget: tantum spectemus quid præscribat nobis Christus suo exemplo, quod instar regulæ nobis sequendum est. An Satanæ cedit Scripturam sceleratè torquenti? an Scripturam qua se prius armavit, excuti sibi vel eripi patitur? imò impiam Satanæ calumniam obiecta vicissim Scriptura fortiter refellit. Proinde quoties Scripturam suis fallaciis obtendet Satan, & hoc eodem prætextu nos adorientur impii homines vt fidem nostram circūueniant, non aliunde quàm ex Scriptura tutandæ fidei nostræ arma mutuemur. Cæterum etsi promissio ista, Angelis suis mandabit de te, &c. ad omnes fideles pertinet, specialiter tamen competit in Christum, qui vt est totius Ecclesiæ caput, ita iure suo præest Angelis, illisque nostri curam delegat. Quare in eo nondum fallit Satan, quòd hoc testimonio probat Angelos Christo datos esse ministros, qui eum custodiant, & manibus suis portent: sed in eo est fallacia, quòd Angelorum custodiam ad vagum & temerarium cursum trahit, quæ tunc demum filius Dei promittitur dum se continent intra suos fines & in viis suis ambulant. Siquam emphasin habet hæc particula. In omnibus viis tuis, sententiam Prophetæ Satan malignè corrumpit & mutilat, promiscuè & confusè eam detorqueus ad vagos & erroneos cursus. Iubet nos Deus ambulare in viis nostris, & tunc Angelos pronuntiat fore nobis custodes: Satan Angelorum custodiam obtendens, Christum hortatur vt sibi temere periculum accersat. acsi diceret, Si te proicias in mortem inuito Deo, Angeli vitam tuam defendent.

7 *Scriptum est, Non tentabis Dominum.*) Aptissimè respondet Christus, non aliter sperandum esse quod illic Deus auxilium promittit, quàm si modè illi se regendos fideles committant. neque enim Dei promissionibus aliter possumus inniti, quàm si eius mandatis obsequimur. Porrò quum tentetur Deus pluribus modis, hoc loco tentari dicitur quum media negligimus quæ nobis ad manum porrigit. Perinde enim faciunt qui præteritis mediis quæ Deus commendat, potentiam eius & robur volunt experiri: acsi quis homini abscinderet brachia & manus, & postea iuberet eum operari. In summa, quisquis experientiam diuinæ potentie capere appetit vbi necesse non est, ille Deum tentat, eius promissiones subiciens iniusto examini.

Mat. 16. d. 23

8 *Assumpsit eum diabolus in montem excelsum.*) Memoria tenendum est quod prius dixi, non imbecillitate naturæ Christi esse factum vt Satan illi oculos stringeret, sed voluntaria dispensatione & permisso. Deinde sic tactos & illectos fuisse eius sensus, obiecta regnorum gloria, vt nulla intus cupiditas animum eius pupugerit: quum carnis libidines, tanquam feræ indomitæ, ad obiecta quæ nobis placent, ferantur & nos rapiant. nam Christus communem habuit nobiscum sensum, non autem appetitus in compositos. Cæterum species tentationis fuit, vt hæreditatem quam Deus filiis suis promisit, aliunde Christus quàm à Deo ipso peteret. Atque hinc sacrilega diaboli audacia se prodit, quòd terræ imperium Deo ereptum sibi vsurpat. Hæc, inquit, omnia mea sunt, nec aliter quàm meo beneficio obtinentur. Et nobis quotidie cum eadem impostura luctandum est. quod & singuli fideles in se sentiunt, & in tota impiorum vita clariùs perspicitur. Nam etsi omnia nostra præsidia, opes, commoda in Dei benedictione constituimus: titillant tamen nos subinde & pelliciunt sensus nostri ad querenda Satanæ subsidia, acsi vnus Deus non sufficeret. Bona autem mundi pars Deo ius & imperium terræ abdicans, Satanam sibi fingit bonorum omnium datorem. Vnde enim fit vt malis artibus, & rapinis & fraudibus ferè omnes se addicant, nisi quòd in Satanam transcribunt quod Dei proprium erat, sua benedictione ditare quos visum est? Ore quidem panem quotidianum dari sibi à Deo postulant, sed ore tenus: quia Satanam præficiunt distribuendis totius mundi diuitiis.

10 *Abi Satana.*) Pro eo Lucas habet, *Abi post me Satana.* Quare frustra in aduerbio quidam philosophantur, quum Petro dictum est, *Vade retro*: quasi non idem audierit ipse Satan. Simpliciter enim iubet Christus eum facessere. Ià verò in eodem defensionis genere pergit, Scripturam non quasi iuncea clypeum, sed verè æneum opponens: ac testimonium citat ex Lege, quòd vnus Deus adorandus sit & colendus. Porrò ex applicatione & præsentis loci circumstantia, quorsum spectet Dei adoratio, & quid valeat, facillè colligitur. Papistæ quum solum Deum adorandum negant, sophistico commento hunc locum eludunt & similes. Latriæ quidem adorationem concedunt relinquere debere vni Deo. duliam verò ad mortuos & eorum ossa ac statuas transferunt. Atqui siuola illa verborum distinctio reiecta, Christus *αεὶ ὕμναι* etiam vni Deo vendicat. quo commonemur, rei potius quàm vocis rationem esse habendam quoties agitur de cultu Dei. Scriptura Deum vnum colere iubet. spectandum in quem finem.

si quicquam

si quicquam ex eius gloria delibet homo quod creaturis adscribat, sacrilega est Divini cultus violatio. Id autem fieri plusquam perspicuum est quum bona creaturis accepta ferimus, quorum Deus unicum se authorem volebat agnosci. Tam verò sicuti religio propriè spiritalis est, externa autem eius confessio pertinet ad corpus. ita non interior modò cultus debetur soli Deo, sed externum quoque eius testimonium.

11 *Tunc omittit illum diabolus: & ecce, &c.*) Plus exprimit Lucas: nempe *Completa omni tentatione*. ac si diceret, non prius Christo datam quietem vel inducias, quam exactè omni certaminum genere probatus foret. Subiicit etiam relictum fuisse Christum ad tempus duntaxat ut sciamus reliquam eius vitam non prorsus à tentationibus fuisse immunem, sed vim Satanæ Divinitus fuisse cohibitam ne importunè molestus esset Christo, sicuti solet Deus cum omnibus suis agere. nam si quando acrius vexari eos permittit, postea ex immodica contentione aliquid relaxat, ut paulisper respirent ac colligant animos. minime tamen illis parit ut ignaviæ indulgeant, sed tantum ut se comparent ad novas pugnas. Quod postea sequitur, Angelos illi ministrasse: ad solatium refero, ut sentiret Christus se Deo Patri curæ esse, validoque eius præidio munitum contra Satanam. nam ipsa solitudo mœrorem augere poterat, quum omnibus hominum officis priuatus, inter feras degeret. quod etiam disertè notavit Marcus. Nec tamè putandum est, Christum utquam desertum fuisse ab Angelis: sed ut daretur tentationi locus, interdum Dei gratia, quanvis præfens esset, eum secundum carnis sensum latuit.

MATTH. III.
12 *Quum audisset autem Iesus quod Iohannes traditus esset, secessit in Galilæam.*

17 *Ex eo tempore cepit Iesus predicare, & dicere, Resipiscite: appropinquavit enim regnum caelorum.*

MARC. I.
14 *Postquam autem comprehensus esset Iohannes, venit Iesus in Galilæam, predicans Evangelium regni Dei:*

15 *Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquavit regnum Dei: resipiscite, & credite Evangelio.*

LUC. III.
19 *Herodes autem tetrarcha quum corripere ab illo de Herodiade uxore fratris sui, de quæ omnibus malis quæ faciebat Herodes,*

20 *Adiecit hoc quoque super omnia, & inclusit Iohannem in carcerem.*

LUC. IIII.
14 *Et reuersus est Iesus virtute Spiritus in Galilæam: & fama exiit per uniuersam regionem de illo.*

15 *Et ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus.*

19 *Luc. Herodes autem tetrarcha, &c.*) Solus Lucas hoc loco causam exponit cur ab Herode coniectus fuerit Iohannes in carcerem. Alibi tamen apud Matthæum & Marcum fiet mentio. Iosephus libro Antiquit. dicit, quia sibi metueret Herodes à tumultu populari & rebus nouis, Iohannem ab eo inclusum fuisse in arce Macherontis: quia suspecta erat viri autoritas. Herodiamem verò non Philippo (quem Salomes maritum facit) sed alteri Herodi tradit fuisse nuptam. Cæterum quia hac in parte memoria lapsus deprehenditur, & Philippi quoque mortem non suo loco refert, certior historiarum veritas ex Euangelistis petenda est, standumque eorum testimonio. Hoc quidem satis constat, quum filiam Aræ Regis Arabum haberet in matrimonio Herodes, forma Herodiasis neptis illectum, eam fraude rapuisse. Potuit autem impunè hanc iniuriam inferre fratri Philippo, quem mansueti & placidi fuisse ingenii hominem testatur idem Iosephus. Porro in hac historia clarè cernimus quale fidos & cordatos veritatis ministros præmium in mundo maneat, præsertim vbi vitia coarguunt. vix enim centesimus quisque correctionem admittit. ergo si vrgentur seuerius, in furorem ebulliunt. Hæc superbia si in quibuslibet plebeis cernitur, nihil mirum si tyranni longè atrocius in suos reprehensores sæuiunt, quibus nihil est acerbius quàm in ordinem cogi. Rursus in Iohanne insigne refulget constantiæ exemplum: qua præditos esse conuenit omnes pios doctores: ne magnos & potentes, quoties ita necessitas tulerit, prouocare in se dubitent. neque enim sincerè Deo seruit apud quem valet acceptio personæ. Porro quum dicit Lucas malum hoc reliquis omnibus fuisse superadditum, significat tunc desperatam esse malitiam, & ad summum cumulum venisse quum remediis irascitur peccator: nec tantum correctionem repudiat, sed de monitore quoque suo hostilem vindictam sumit.

12 *Matth. Quum audisset Iesus.*) Cum his non videtur congruere Iohannis narratio, qui testatur eodem simul tempore Iohannem & Christum obiisse docendi munus. Sed notandum est, tres nostros Euangelistas breue illud temporis spatium ideo silentio transigere, quia nondum finitus erat Iohannis cursus, hoc est ad recipiendum Christi Evangelium præparatio. Et certè quanvis intra illud tempus doctoris officio Christus functus sit, non tamen propriè exorsus est Evangelii prædicationem, donec Iohanni successit. Quare non absurde tres Euangelistæ Iohannis ministerio tempus illud concedunt & assignant quo discipulos Christo parauit. ac si dicerent, cedente aurora solem esse exortum. Notanda est autem locutio quæ habetur apud Lucam, Iesum in virtute, aut per virtutem Spiritus in Galilæam venisse. magni enim interest nequid terrestre vel humanum in Christo imaginemur, sed

cælestis in eo & Divina virtus semper nobis occurrat, sensusque nostrus occupet.

14 Marc. *Prædicans Evangelium regni Dei.*) Videtur nonnihil habere Matthæus diuersum à reliquis duobus. postquam enim Christum relicta patria Nazareth in Capernaum migrasse dixit, tunc demum attextit exordium prædicationis eius. Lucas autem & Marcus eum in patria publicè docuisse referunt. Verum facilis est solutio. nam adverbium temporis apud Matthæum non modo ad proximum membrum, sed ad totum orationis complexum referri debet. Suo igitur in Galilæam aduentu stadium suum Christus ingressus est. Porro summa doctrinæ, qualis traditur à Matthæo, nihil ab ea differt, quæ paulò antè legimus vsum fuisse Iohannem: duabus enim partibus constat, pœnitentiæ & gratiæ salutifiquæ præconio. Hortatur Iudæos ad conuersionem, quia regnum Dei appropinquauerit: hoc est, quia populum suum Deus regendum suscipiat: quæ plena est ac solida fœlicitas. Marcus paulò aliter, *Appropinquauit regnum Dei: respiscite, & credite Euangelio*: eodem tamen sensu. nam de restituyendo apud Iudæos regno Dei præfatus, hortatur ad pœnitentiã & fidem. Quæri tamen potest, quomodo ex Euangelio pendeat pœnitentiã, cur eam Marcus ab Euangelii doctrina separet. Duplex solutio est. nam Deus interdum sic nos ad respiscendum inuitat, vt tantum dicat mutandam esse in melius vitam: postea cõuersionem & vitæ nouitatem, Spiritus sui donum esse ostendit. vt sciamus non tantum nobis præcipi quod officii nostri est, sed obsequendi gratiam & virtutem simul offerri. Si hoc modò accipimus quod Iohannes concionatus est de pœnitentiã, sensus erit, Dominus vos ad se cõuerti iubet. quia verò id non potestis propria industria, Spiritum regenerationis promittit, quare hanc gratiam fide amplecti vos oportet. quamquam fides quam haberi Euangelio postulat, minimè ad donum renouationis restringi debet. sed præcipuè ad peccatorum remissionem spectat. coniungit enim Iohannes pœnitentiã cum fide: quia se idco nobis Deus reconciliat, vt tanquam pater à nobis sanctitate & iustitia colatur. Deinde nihil absurdi est, si credere Euangelio, tantumdem valere dicamus atque gratuitam iustitiã amplecti. sæpe enim in Scriptura specialis ista inter fidem & remissionem peccatorum relatio occurrit: sicuti quò docet Fide nos iustificari. Vtrouis modo exponere hunc locum libeat, principium tamen illud manet fixum, offerri nobis gratuitam salutem à Deo, vt ad ipsum conuersi, iustitiæ viamur. Ergo misericordiã nobis promittens, ad carnis abnegationem vocat. Notandum est epitheton quo Euangelium ornatur à Marco: nam hinc discimus eius prædicatione regnum Dei erigi in terra & constitui, nec alio modo Deum regnare inter homines. Vnde etiam apparet quàm misera sit absque Euangelio hominum conditio.

15 Luc. *Glorificabatur ab omnibus.*) Hoc nominatim positum est à Luca, vt sciamus statim ab initio refulsisse in Christo Diuinam virtutem, quæ homines nondum maligno contradicendi studio infestos, in eius admirationem coeret.

MATTH.	MARC.	LUC. IIII.
		16 Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die Sabbathorum in Synagogã: & surrexit vt legeret.
		17 Et traditus est illi liber Iesaiæ Prophetæ: & explicato libro, inuenit locum ubi scriptum erat,
		18 Spiritus Domini super me, propterea unxit me: ad euangelizandum pauperibus misit me, vt sanem contritos corde, vt prædicem captiuis remissionem, & cæcis visum: vt emittam fractos per remissionem,
		19 Vt prædicem annum Domini acceptum.
		20 Deinde complicatum librum reddidit ministro, & sedit: & omnium in Synagoga oculi erant intenti in eum.
		21 Cæpit autem dicere ad illos, Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.
		22 Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur super sermonibus gratiæ qui procedebant ex ore ipsius, ac dicebant, Nonne hic est filius Ioseph?

16 *Venit Nazareth.*) In hoc vno insunt Euangelistæ vt ostendant quibus documentis innotuerit Christus: cuius rei memorabile specimen hîc refert Lucas: nempe quòd locum Iesaiæ exponens, & accommodans ad præsentem vsum, oculos omnium in se conuerterit. Quomodo dicit ex more venisse in Synagogam, hinc colligimus, non tantum in campis vel triuiis ipsum ad plebem verba fecisse, sed quantum licebat, seruasse vsitatum Ecclesiæ ordinem. Simul etiam videmus, quomodo degenerassent Iudæi, in rebus tamen confusis & miserè corrupto Ecclesiæ statu, hoc fuisse boni residuum, quòd Scripturam legebant coram populo, vt inde fumerent docendi & exhortandi materiam. Vnde etiam apparet quæ fuerit genuina & legitima colendi Sabbathi ratio. neque enim ideo populum suum ferias agere iussit Deus quasi simpliciter eius otio delectaretur: sed potius vt in operum suorum meditatione illum exerceret. Porro quoniam in considerandis Dei operibus cæcutiunt hominum mentes, Scripturæ regula dirigi necesse est. Quamquam autem inter Legis umbras Sabbathum numerat Paulus: hac tamen in parte

in parte communis nobis est feriandi ratio cum Iudæis, ut populus ad audiendum verbum, ad publicas preces & reliqua pietatis exercitia conueniat. In quem usum Iudaico sabbatho successit dies Dominicus. Iam si temporum fiat comparatio, facile vel ex presenti loco constabit, foediores hodie & magis deformes esse P. apalishierarchiæ corruptelas quàm apud Iudæos sub Anna & Caiapha fuerint. Nam Scripturæ lectio, quæ tunc vigeat, non modò sub Papa obsoleuit, sed ferro & igni à templis arceatur: nisi quòd lingua incognita quòd visum est, in ludibrium cantillant. Surrexit Christus ad legendum, non solum ut vox eius melius exaudiretur, sed in signum reuerentiæ. Nam hoc meretur Scripturæ maiestas, ut profiteantur eius interpretes se modeste & reuerenter ad eam tractandam accedere.

17 *Inuenit locum.*) Non dubium est quin consultò locum hunc Christus delegerit. Putant quidam Diuinitus illi fuisse oblatum: sed quum libera illi daretur electio, malo ad eius iudicium referre quòd hunc locum præ alius inuenit. Porro illic promittit Iesaias, post exilium Babylonicum futuros adhuc aliquos gratiæ Dei testes qui populum ab interitu & mortis tenebris colligant, & Ecclesiam tot cladibus afflictam spiritali virtute intaurent. Sed quia vnius Christi nomine & auspiciis promulganda erat illa redemptionis in singulari numero loquitur, & quodammodo induit Christi personam, quo efficacius piorum animos in bonam fiduciam erigat. Certum quidem est, quæ hic habentur non nisi in solum Christum ob duas causas propriè competere: primum quia Spiritus plenitudine solus donatus est, ut testis ac legatus esset nostræ cum Deo reconciliationis (qua ratione Paulus quod Euangelii ministris commune est, peculiariter illi assignat: nempe quòd veniens annuntiauit pacem his qui propè erant & qui procul) deinde quia solus Spiritus sui virtute quicquid bonorum hic promittitur, efficit & præstat.

18 *Spiritus Domini super me.*) Hoc ideo dictum est ut sciamus, Christum tam in se quàm in suis ministris non humanum nec priuatum negotium agere, sed ad restituendam Ecclesiæ salutem Diuinitus esse missum. testatur enim nihil se humano instinctu vel consilio, sed gubernatore Dei Spiritu omnia agere, ut piorum fides in Dei autoritate & potentia fundata sit. Quòd proximè sequitur membrum, *Ideo vnxit me*: exegerit additum est. multi enim falso Dei Spiritum se habere iactant, quum sint eius donis vacui. Christus autem ab vnctione, tanquam ab effectu, probat se Dei spiritu esse præditum. Subiicit deinde in quem finem gratis Spiritus ornatus fuerit: nempe ut pauperibus euangelizet. Vnde colligimus, quicumque ad prædicandum Euangelium à Deo mittuntur, necessariis dotibus prius intrui, ut tanto muneri sufficiant. Quare planè ridiculi sunt qui Diuinæ vocationis prætextu, pastorum locum usurpant, quum ad munus exequendū plusquam sint inepti: sicuti in Papatu cornuti Episcopi quum rudiores sint quibuslibet asinis, se tamen Christi vicarios & solos Ecclesiæ legitimos præfules superciliosè esse clamitant. Nominatim quoque dicitur vngere Dominus seruos suos: quia vera & efficax Euangelii prædicationis non in ventosa eloquentia, sed cælesti Spiritus virtute sita est, quemadmodum dicit Paulus. *Pauperibus.* Significat Propheta qualis sit futurus Ecclesiæ status ante Euangelii exortum, & qualis sit extra Christum nostra omnium conditio. Pauperes ergo, & contritos, & captiuos, & cæcos, & contractos vocat, quibus Deus instaurationem promittit. Etsi autem tot miseris oppressum erat populi corpus ut singulis membris hi tituli congruerent: quia tamen multi sibi in sua inopia, cæcitate, feruitute, morte denique blandiebantur vel stupidi erant, ideo pauci ad hanc gratiam recipiendam idonei fuerunt. Ac primum quidem hinc docemur quorsum spectet Euangelii prædicationis, & quid nobis afferat: nempe quòd quum omni maiorum genere penitus obruti sumus, illic Deus viuifica sua luce nobis affulget, ut eductos ex profunda mortis abyssò, in plenam foelicitatem restituat. Non vulgaris certè hæc est Euangelii commendatio, quòd tam incomparabilem inde fructum colligimus. Secundò, videmus quosnam ad se Christus inuitet, ac commissæ sibi gratiæ participes faciat: nempe qui modis omnibus miseri sunt, & omni spe salutis destituti. Sed vicissim monemur non aliter illis Christi beneficiis posse nos frui, nisi humilitati serio malorum nostrorum sensu, illum liberatorem tanquam famelici appetamus. nam quicumque superbia turgent, nec sub captiuitate sua gemunt, nec sibi in sua cæcitate displicet, surdis auribus contemnunt hoc vaticinium.

19 *Vt prædicem annum Domini.*) Multis videtur esse allusio ad Iubileum: quorum sententiam non repudio. Notare tamen operæpretium est, Prophetam data opera occurrere dubitationi quæ infirmos annos turbare & concutere poterat, quum tandiu Dominus promissam salutem differens, ipsos teneret suspensos. Ergo redemptionis tempus in Dei consilio vel beneplacito constituit, sicuti cap. 49. c. 8. Tempore beneplaciti exaudiu te, in die salutis auxiliatus sum tibi. Paulus ad Galat. 4. a. 4. vocat temporis plenitudinem: ut discant fideles non curiosè inquirere vltra quàm expedit, sed Dei placito acquiescere: atque hoc vnum illis sufficiat, exhibitam fuisse in Christo salutem quando ita DEO visum est.

20 *Omnium in Synagoga oculi.*) Non dubito quin Deus illorum corda tetigerit, ut admiratio magis attentos redderet, atque ita audientiam Christo loquenti facerent. necesse enim fuit eos retineri ne statim obstreperent, vel saltem abrumpent medium sermonis cursum: quum alioqui magis essent propensi ad Christi contemptum, ut videbimus.

21 *Hodie impletur est.*) Non vsus est tantum his tribus verbis Christus, sed re ipsa probauit, iam adesse tempus quo vellet Deum perditam Ecclesiam restituere: ut auditoribus luculenta Prophetiæ expositio constaret: quemadmodum ritè & ordine Scripturam tractant interpretes, dum eam ad præsentem usum accommodant. Dicit autem impletam in auribus potius, quàm in oculis: quia nudus conspectus parum valebat, nisi doctrina primatum tenuisset.

22 *Testimonium illi dabunt.*) Hic priore loco verè diuinam gratiam quæ spirabat in ore Christi, nobis commendat Lucas: deinde hominum ingratitude ad viuum depingit. Sermones gratiæ vocat phrasi Hebraica, in quibus conspicua esset vis & gratia Spiritus sancti. Ergo Deum in Christo loquentem cum admiratione agnoscere coguntur Nazaræi: interea tamen seipso vltro impediunt

ne cælesti Christi doctrinæ suum ac debitum tribuant honorem. Nam quum obiciunt esse filium Ioseph, non amplificant ut decebat, hac circumstantia Dei gloriam, sed scandalum sibi malignè accersunt, ut possint specioso colore respuere quicquid à filio Ioseph dicitur. Ita hodie videmus plerosque, quantumvis conuicti sint verbum esse Dei quod audiunt, friuolas tamen excusationes captare, quibus se ab obsequendi necessitate eximant. Et sanè quòd non perinde afficimur Euangelii virtute ut par esset, non aliunde contingit nisi quòd nobis ipsis sumus obstaculo, & lucem, cuius obiectu etiam inuiti mouemur, suffocamus nostra malitia.

MATTH.

MARC.

LVC. IIII.

23 *Et ait illis, Omnino dicetis mihi hanc similitudinem, Medice cura teipsum. quæcumque audiuimus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua.*

24 *Ait autem, Amen dico vobis, nemo Propheta acceptus est in patria sua.*

25 *Sed in veritate dico vobis, Multa vidua erant in diebus Elie in Israel, quando clausum est calum annis tribus & mensibus sex, ut fieret fames magna per totam terram.*

26 *Et ad nullam illarum missus est Elias nisi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam.*

27 *Et multi leprosi erant in Israel sub Eliseo Propheta, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.*

28 *Et omnes ira repleti sunt in Synagoga hæc audientes.*

29 *Et insurrexerunt, eieceruntque eum extra urbem, & duxerunt eum vsque ad supercilium montis super quem ciuitas illorum erat edificata, ut precipitarent eum.*

30 *Ipse autem transiens per medium eorum ibat.*

23 *Medice cura teipsum.)* Ex Christi verbis facillè colligitur contemptum fuisse exceptum à Nazareis. profert enim in medium quæ sciebat illos agitare in animis suis. Deinde culpam in eos transfert cur ab edendis apud eos miraculis absteat: & eorum malitiam coarguit, quòd Dei Prophetam nullo honore dignentur. Obiectio quam anticipat talis est, non esse mirum, si eum nullo in pretio habeant terranei, quum patriam suam, ut aliena loca, miraculis non nobilitet. Itaque iustam esse hanc ultionem si à suis reicitur, quos reliquis omnibus postponit. Huc pertinet vulgare prouerbum, quòd medicus à se & suis prius incipere debeat, quàm peritiam curandi in aliis ostendet. Summa obiectionis est, præposterè facere Christum, qui alias Galilææ vrbes miraculis illustrans, nullum habeat patriæ suæ respectum. Atque hæc Nazaræis honesta videbatur excusatio cur eum vicissim respuerent.

24 *Amen dico vobis.)* Eorum culpa fieri exprobrat, ne apud eos, sicut alibi, exerat suam virtutem in miraculis. hominum enim incredulitas aditum obstruit Deo ne operetur sicuti optandum esset in eorum salutem. Matth. 13, g. 58, & Marc. 6, a. 5. Propterea non poterat Iesus signum vllum apud eos edere, quia in eum non credebant. Non quòd in hominum arbitrio sit ligare Dei manus: sed quòd operum suorum fructu priuat qui per infidelitatem se indignos reddunt. Perinde igitur valet responsio acsi dixisset Christus, Si miraculorum vultis esse participes, cur Deo non datus locus? imò cur ministrum potentia eius superbè reicitis? Habetis ergo iustam contemptus vestri mercedem, quòd vobis præteritis, alibi potius miraculis ostendo me esse Messiam Dei, cui mandata est Ecclesiæ restitutio. Et certè illa ingratitude erat minimè ferenda, quòd quum Deus Filium suum educari voluisset in eorum vrbe, talem alunum spernebant. Quæ manum suam iure inde retraxit, ne ludibrio esset tam impiis contemptoribus. Cæterum hinc discimus quanti faciat Dominus verbum suum: quia ut de eius contemptu poenam fumat, gratias, quæ præsentia eius testimonia sunt, è medio tollit. Quantum ad sententiam istam, Quòd Propheta honorem non habeat apud suos, videant lectores quæ diximus quarto Iohannis capite circa finem.

25 *Multa vidua erant.)* Postquam in eos culpam reiecit Christus, quòd destituerentur miraculis, iam duobus exemplis probat non debere videri absurdum si Deus alienos domesticis præferat: & sibi vitio verti non debere si Dei vocationi obtemperet, quemadmodum olim Elias & Eliseus. Obliquè autè vanam eorum confidentiam perstringit, quòd ipsum habere sibi obnoxium vellent quia fuerat apud eos educatus. Quo tempore, inquit, grassata est fames per duos annos & sesqui, multa in terra Israel vidua erant, quarum inedia subuenire non iussus est Propheta Elias, sed missus est ad mulierem alienigenam ditionis Sidonæ. Similiter Eliseus nullos ex suis popularibus leprosos curauit, sed Naaman hominem Syrum. Quanquam autem peculiariter Nazaræos vulnerat, simul tamen totius gentis ingratitude carpit, quòd iam pridem soliti sint fere omnes eo indignius Dominum contemnere quo propius ad eos accesserat. Nam quum factum est ut mulierem extraneam Deus prætulerit omnibus Israelitis, nisi quòd ab his reiectus Propheta hospitium in terra prophana quære coactus est? Et quorsum Naaman Syrum voluit Deus ab Eliseo sanari, nisi in dedecus populi Israel? Sensus ergo est, idem accidere quòd olim, ut Deus procul virtutem suam ad alienos transmittat, quia à domesticis repellitur.

Interca

1. Reg. 17. v. 9

2. Reg. 5. d. 14

Interea significat Christus nihil ex sua gloria diminui quòd à contrariis vilipenditur : quia Deus non sine eorum ignominia & pudore alibi Filium suum ornare & extollere poterit, sicut olim Prophetis suis honorem dedit in medijs Gentibus. Hoc modo retunditur stulta carnis gloriatio, quum videmus Dominum plerum non modò ubi & quando visum est, sed in angulis remotis, posthabita terra quam sibi in domicilium elegerat. Porro hinc colligenda est generalis doctrina, nostrum non esse Deo in beneficiis suis dispensandis præscribere aliquam legem, quum suo arbitrio infimos & còtempssimos honore dignetur, primis reiectis: nec obstrepere fas esse, si ordinem qui arridet nostro iudicio, ut plurimum peruerit. Tenenda quidem est antithesis inter Israellem & prophanas gentes: sed rursus statuere oportet, nullos propria dignitate præ aliis eligi: sed id magis provenire ex admirabili Dei consilio, cuius, tametsi ratio nobis est abscondita, altitudinem suspicere & adorare necesse est.

28 *Repleti sunt ira.*) Senferunt quorundam tenderent illa duo exempla quæ protulerat Christus, nempe Dei gratiam alio transferendam esse. itaque in suam contumeliam acceperunt. Sed quum ad viuum puniri deberent eorum conscientia, ut correctis suis vitiis remedium quaereret, tantum aguntur in furorè. Sic impij non solum contumaciter resistunt Dei iudiciis, sed atrociter in eius seruos insurgunt. Hinc apparet quantam vim habeant obiurgationes quæ proficiuntur à Dei Spiritu. nam rabie inflammant eorum animos qui libenter eas eludunt. Porro quum videmus tam virulentas esse hominum mentes, ut insaniant contra Deum simul ac asperius tractantur, petendus nobis est Spiritus mansuetudinis, ne in hoc exitiale bellum idem furor nos abripiat. Quum dicit Lucas Iesum per mediam turbam transisse, & ita elapsum esse eorum manibus: significat Diuinitus nec sine ingenti miraculo ereptum esse ex præsentis morte. Quo exemplo docemur, quantumuis præuileat aduersarij, ut vita nostra eorum libidini subiecta videatur, victricem tamen semper fore Dei potentiam ad nos seruandos, quando nos in mundo retinere volet, siue còstringat illorum manus, siue oculos cæcitate percutiat, siue obstupesciat eorum mentes & corda.

MATTH. IIII.

MARC.	LVC.

13 *Et relicta Nazareth profectus habitauit in Capernaum, quæ est vrbs maritima in finibus Zabulon & Nephtholim,*
 14 *Ut impleretur quod dictum fuerat per Isaiam Prophetam, dicentem,*
 15 *Terra Zabulon & terra Nephtholim iuxta viam maris, ultra Iordanem, Galilæa Gentium:*
 16 *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam: & qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

13 *Et relicta Nazareth.*) Hunc Matthæi locum narrationi Lucæ ideo subiicere visum est, quia ex contextu licet colligere, quum Christus hæcenus solitus esset frequentare urbem Nazareth, ut periculo cederet, illa profus valere iussa, in Capernaum & vicinas vrbes migrasse. Hæc historia nihil habet difficultatis, nisi quòd Matthæus Prophetæ testimonio abusus videtur in alium sensum. Verum si teneamus genuinum Prophetæ sensum, apta & facilis erit accommodatio ad præsentem causam. Iesaias enim, postquam de grauiissima populi clade verba fecit, ut moerori solatium adhibeat, promittit, ubi ad extrema redactus fuerit populus, statim sequitur liberationem, quæ discussa caligine lucem vitæ restituat. verba sunt, Non obscurabitur cui contingeret hæc angustia iuxta tempus primum, quo leuiter percussa fuit terra Zabulon & Nephthali: nec iuxta tempus secundum, quum grauius afflicti sunt iuxta viam maris ultra Iordanem in Galilæa Gentium. Populus enim ambulans in tenebris, videbit lucem magnam. Duplici calamitate iam oppressi fuerant Israelitæ: primum quum à Theglath Peleser abductæ essent in exilium quatuor tribus, vel circiter: deinde quum Salmanasar totum regnum Israelis excidit. Restabat tertia clades, quam Prophetæ omnium atrocissimam fore dixerat circa finem octauæ capitis. Nunc autem in verbis quæ retulimus, sequitur mitigatio: quia Deus populo suo manum porriget, mortem fore magis tolerabilem quam prius fuerint morbi. Tametsi, inquit, totus populus delebitur, lux tamen gratiæ affulgens efficiet ut minus sit caliginis in hoc postremo interitu, quam fuerit in duplici ruina decem tribu. Porro mihi dubium non est quin promissio ad totum populi corpus, quod peræquè in specimen videri poterat perditum & deploratum, extendi debeat. Præpostere enim Iudæi ad liberationem vrbs Hierosolymæ restringunt, quasi lux vitalis reddita fuerit dum fugato Rege Sennacherib soluta fuit obsidio. Certè ex contextu planè liquet longius respicere Prophetam. Quum igitur communem totius Ecclesiæ instaurationem promittat, sequitur terram Zabulon & terram Nephtholim, & Galilæam Gentium comprehendit in eorum numero quibus tenebræ mortis in vitæ lucem mutandæ erant. Huius lucis initium & quasi aurora fuit populi reditus ex Babylone. tandem pleno splendore emerit sol iustitiæ Christus, qui mortis tenebras penitus suo aduentu aboleuit. Ideo Paulus ad Ephes. cap. 5. c. 14, in eo impletum fuisse admonet quod passim occurrit apud Prophetas, Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Iam quum sciamus spirituale esse Christi regnum, necesse est ut eius naturæ lux salutis quam affert, & quicquid auxilij ab eo percipimus, respondeat. Vnde sequitur, animas nostras in mortis æternæ tenebris demersas esse, donec eas sua gratia illuminet. De genus quidem excidio sermo habetur apud Prophetam: sed quasi in speculo describitur conditio humani generis, donec Christi gratia liberetur. Quòd lucem magnam dicuntur vidisse qui in tenebris iacebant: tam subita & illustis mutatio, Diuinæ salutis magnitudinem amplificat. Galilæa inferior vocata fuit Gentium Galilæa, non modò propter viciniam Tyri & Sidonis, sed quia permixtæ illic erant Iudæis Gentes: præsertim ex quo Dauid aliquot vrbes Regi Hiram concesserat.

Iesa. 54. 7
2. Reg. 17. 5. 25
& 18. 6. 6

MATTH. III.	MARC. I.	LUC. V.
18 <i>Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilae vidit duos fratres, Simonem cognomine Petrum, & Andream fratrem eius, iacentes rete in mare: nam erant piscatores.</i>	16 <i>Quum autem ambularet iuxta mare Galilae, videt Simonem & Andream fratrem eius, iacentes rete in mare: erant enim piscatores.</i>	1 <i>Factum est autem, quum turba instaret ei ut audiret verbum Dei, & ipse stabat iuxta stagnum Genesareth.</i>
19 <i>Et dicit illis, Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum.</i>	17 <i>Et dixit illis Iesus, Sequimini me, & faciam ut statis piscatores hominum.</i>	2 <i>Et vidit duas naues stantes ad stagnum: piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia.</i>
20 <i>At illi relictis illic retribus sequuti sunt eum.</i>	18 <i>Ac protinus relictis retibus suis sequuti sunt eum.</i>	3 <i>Ingressus autem in unam nauum quae erat Simonis, rogavit eum ut a terra abduceret pusillum: & sedens docebat eum in turba.</i>
21 <i>Et progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedaei, & Iohannem fratrem eius in nauicum Zebedaeo patre suo sarcientes retia sua: & vocavit eos.</i>	19 <i>Et progressus illinc pusillum, vidit Iacobum filium Zebedaei, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in naui reconcinnabant retia.</i>	4 <i>Ita autem cessavit loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam.</i>
22 <i>Illi autem protinus relictam nauim & patre suo, sequuti sunt eum.</i>	20 <i>Statimque vocavit illos: & illi relicto patre suo Zebedaeo in nauicum mercenarijs, sequuti sunt eum.</i>	5 <i>Et respondens Simoni dixit illi, Praeceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus: tamen ad verbum tuum laxabo rete.</i>
23 <i>Et circumibat totam Galileam Iesus, docens in Synagogis illorum, ac praedicans Evangelium regni, & sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo:</i>		6 <i>Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam: rupebatur autem rete eorum.</i>
24 <i>Et manavit fama illius in totam Syriam: & adducebant ad illum omnes male habentes varijs morbis, ac torminibus constriictos, & demoniacos, & lunaticos, & paralyticos, sanabatque illos.</i>		7 <i>Et annuerunt socijs qui erant in altera naui, ut veniret & adiuuaret ipsos. Et venerunt, atque impleuerunt ambas naues, ita ut mergerentur.</i>
25 <i>Et sequuta sunt eum turba multa a Galilea, & Decapoli & Hierosolymis, & Iudaea, & regione trans Iordanem.</i>		8 <i>Quod quum vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede a me, Domine, quia homo peccator sum.</i>
		9 <i>Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant, super captum piscium quem ceperant.</i>
		10 <i>Similiter autem Iacobum & Iohannem filios Zebedaei, qui erant socij Simoni. Et ait ad Simonem Iesus, Ne metuas: post-hac enim homines capies.</i>
		11 <i>Et subductis in terram nauibus, relictis omnibus sequuti sunt eum.</i>

18 Matth. *Ambulans autem Iesus.*) Quia haec historia duobus, quae postea videbimus, miraculis posterior habetur apud Lucam, vulgo inualuit opinio, quod ab ipso narratur miraculum, aliquanto post tempore quam a Christo vocati essent, fuisse editum. Sed parum momenti habet ratio quam sequuntur. neque enim certa distinctaque temporum serie annales componere propositum fuit Evangelistis. Vnde fit ut neglecto dierum ordine, ex rebus gestis Christi praecipuas quasque summam colligere satis habeant. Annorum quidem habita fuit ab illis ratio, ut conspicuum esset lectoribus quomodo defunctus sit Christus triennii cursu, ab initio praedicationis, usque ad mortem. Sed quae in idem ferè tempus inciderunt miracula, liberè permiscet. quod pluribus deinde exemplis certius patebit. Nunc verò eandem à tribus historiis narrari, pluribus argumentis constat, ex quibus tamen unum hoc non contentioso lectori sufficiet, quod tres ipsi vno consensu tandem docent, Petrum & Andream, Iacobum & Iohannem creatos fuisse Apostolos. Si prius vocati fuissent, sequeretur fuisse apostatas,

apostatas, qui deserto magistro & scripta vocatione reuerſi eſſent ad priſtinum vitæ genus. Hoc tantum eſt diſcrimīnū inter Lucam & duos reliquos, quod miraculū ab his omiſſum ſolus recitat. Sed hoc quoque Euangelisſtis non eſt inſolens, partem vnā rei geſtæ, multis circumſtantis omiſſis, attingere. Quare nihil abſurdi eſt ſi dicamus præteritum fuiſſe à duobus miraculū quod ab vno referret. Et memoria tenendum eſt quod dicit Iohannes, ex innumeris Chriſti miraculis delectam fuiſſe aliquam partem, quæ ad probandam eius Diuinam potentiam & fidem in eo noſtram confirmandam ſufaceret. Nihil igitur mirum ſi vocationem quatuor Apoſtolorum præcius deſcribat Matthæus & Marcus, & vnus occaſionem Lucas ſuſius exequatur.

1 Luc. *Stabat iuxta ſtagnum.*) Matthæus & Marcus mare Galilææ nominant trito linguæ ſuæ more. Lacus ille propriè Hebræis olim dictus fuit כנרת. Deinde lingua corrupta vox deſlexa fuit in Genezareth. Prophani ſcriptores Genefarem vocant, qua parte in Galilæam vergebat, mare Galilææ dixerunt. Ripa vicina Tyberiadi, cognomen ex vrbe accepit. De eius amplitudine & ſitu alibi opportunioreſt dicendi locus, nunc veniamus ad rem ipſam. Dicit Lucas Chriſtum, conſcēſſa naui Petri, receſſiſſe modico ſpatio à terra, vt commodius inde turbas doceret, quæ deſiderio eius audiendi, ex variis locis confluxerant: docendi autem in munere perfunctum, ſpecimen exhibuiſſe Diuinæ ſuæ virtutis in miraculo. Quāuis enim vſitatum ſit piſcatoribus multos facere iactūs ſteriles, vno deinde proſpero iactū penſare quicquid laboris fruſtrā ſumpſerant: miraculum tamen ex hac circumſtantia enituit, quod quum tota nocte nihil cepiſſent (quæ tamen ad capturam aptior eſt) ſubito in eorum retia ingens copia piſcium, quæ naues impleat, coaceruatur. Facile igitur agnoſcunt Petrus & eius ſocii, talem prædā quæ modum excedebat, non obtigiſſe ſibi fortuitō, ſed Diuinitus oblatam eſſe.

5 Luc. *Præceptor, per totam noctem laborantes.*) Non dubium eſt quin Petrus doctōris officio Chriſtum ſungi ſoluit ſciens, ac eius reuerentia tactus, ſic nominet. Nondum tamen ita profecit vt mereatur inter eius diſcipulos cenſeri, neque enim ſatis eſt honorificè de Chriſto ſentire, niſi eius doctrinam fidei obedientia amplexi, teneamus quid à nobis velit. Eſt autem vel nullum vel tenuem Euangelii guſtum habeat, quantum tamen Chriſto deſerat oſtendit, quum inani labore fatigatus, quod fruſtra tentauerat, de integro aggreditur. Quin igitur apud eum magni fuerit Chriſtus, & plurimum valuerit ipſius authoritas, negari non poteſt. Sed particularis fides vni tantum Chriſti mandato habita, & quidem in privato terreſtri que negotio, Chriſtianum minime feciſſet Petrum, vel locum illi dediſſet inter filios Dei, niſi ab hoc obſequii initio tandem ad plenam obedientiam deductus foret. Cæterum, quum tam promptus fuerit ad parendum Chriſti mandato Petrus, quem nondum vel Prophetam eſſe, vel Dei filium ſciebat: nulla noſtræ ignominie excuſatio, quod Dominum & Regem & Iudicem noſtrum prædicantes, officium noſtrum facere decies ab ipſo iuſi, ne digritum quidem mouemus.

6 Luc. *Concluſerunt piſcium multitudinem.*) Finis quidē miraculi fuit, vt cognita Chriſti Diuinitate, ſe illi Petrus & alii diſcipulos addicerent. Generaliter tamen hoc exemplo docemur, minime timendum eſſe ne respondeat labori noſtro benedictio Dei & optabilis ſuccellus, quoties iuſſu & auſpiciis Chriſti manus operi adiuuabimus. Cæterum talis fuit copia piſcium quæ naues mergendo, animos ſpectantium in admirationem attolleret. Oportuit enim Diuinam Chriſti gloriam miraculo hoc pateſcere, vt ſolida illi authoritas conſtare.

8 Luc. *Diſcede à me Domine.*) Quāuis Dei præſentiam aſiduis votis expetant homines: neceſſe tamen eſt, ſimul ut que apparet Deus, formidine percelli, imò exanimari metu & pauore, donec ſolacium adhibeat. Quod Deum tam cupidè aduocant optima eſt ratio quia ſe miſeros eſſe eo abſente ſentire coguntur: præſentia autem illius ideo formidabilis eſt, quia tunc ſentire incipiunt quàm nihil ſint, imò quanta malorum congerie ſiat reſerti. Secundum hanc rationem Petrus ſic reueretur Chriſtum in miraculo, vt maiestate eius exterritus, quantum in ſe eſt fugiat. Neque hoc ſoli Petro accidit, quem idmodum ex contextu colligimus: ſed timor omnes circumdedit. Quare videmus ſenſum hunc ingenitum eſſe omnibus, vt ad Dei præſentiam expaueſcant. Atque id nobis vtile eſt, vt quicquid in nobis eſt ſtultitæ, conſidetiæ vel ſiſtũ humilitetum: modo ſtatim accedat conſolatio quæ nos ſubleuet. Ideo Chriſtus ſuam & amica reſponſione, Petri animum recreat, metuere ipſum vctās. Ita Dominus in ſepulchrum demergit ſuos, vt deinde viuificet.

10 Lucas. *Poſthac enim homines capies.*) Pro quo Matthæus, *Faciam vos piſcatores & hominum*, Marcus vero, *Faciam vt ſitis piſcatores.* Quibus verbis docemur, Petrum & alios tres, non modo collectos fuiſſe diſcipulos à Chriſto, ſed creatos Apoſtolos, vel ſaltem electos in ſpem Apoſtolatus. Non ergo hinc generalis ſolum deſcribitur vatio ad fidem, ſed ſpecialis ad certum munus. Fateor quidem nondum illis iniungi docendi partes: ſed tamen Chriſtus eos in ſuam contubernium aſciſcit & cooprat, vt ad docendum formet. Atque hoc prudenter conſiderandum: quia non omnibus præcipitur, vt parentibus relictis & priſtino viuendi genere, Chriſtum ſequantur pedibus: ſed alios contentus eſt Dominus habere in grege ſuo & Eccleſia, aliis propriam ſtationem attribuit, quibus igitur impoſita eſt publica perſona, ſciant à ſe plus aliquid requiri quàm à quibuſlibet priuatis. Ita Chriſtus in communium aliorum vita nihil mutans, quatuor iſtos diſcipulos ab opificio, vnde vixerant hæcenus, abducit, vt eorum opera ad præſtantiorem functionem viatur. Porrò crallos idiotas nec minus rudes ingenio, quàm doctrinæ expertes, ſibi Chriſtus delegit quos expoliret: imò quos Spiritus ſui gratia renouaret, vt cunctis mundi ſapientibus præcellerent. Ita ſcilicet voluit humiliare ſuperbiam carnis, & inſigne ſpirituales gratiæ ſpecimen dare in eorum perſona, vt diſcāmus fidei lumen petere è cælo: ſcientes propria induſtria non poſſe acquiri. Porrò quia non elegit indoctos & rudes vt ſemper tales relinquere, in exemplum minime trahere conuenit quod ab eo factum eſt: quaſi hodiè quoque ordinandi ſint Paſtores qui poſtea formandi ſint ad exequendum munus ſuum. Scimus enim quam regulam nobis per os Pauli præſcribat, ne qui ſcilicet vocentur niſi ad docendum idonei. Nec verò tales ideo elegit quaſi inſcientiam eruditori præferret: quemadmodum phrenetici quidam ſibi in ſua ignorantia applaudunt, ſæque Apoſtolis putant eo proprio-

res, quo magis à literis abhorrent. Voluit initio quidem contemptibiles eligere, vt eorum supercilium deiceret qui cælum indoctis patere non putant: sed deinde piscatoribus adiunxit Paulum collegam, qui à pueritia (edui institutus fuerat. Tamen si autem de ratione metaphoræ, subtilius disputare nihil attinet, quia ex re præsentis sumpta fuit: aptè tamen alludit Christus ad piscationem quum de Euangelii prædicatione ageret: quia homines vagi & palantes in mundo, tanquam in vasto & confuso mari, per Euangelium colliguntur. Cæterùm hitoria quæ primo Iohannis capite refertur, ab hac diuersa est, nam quum Andreas vnus fuisset ex discipulis Iohannis, ab illo Christo traditus, fratrem deinde secum adduxit: ac tunc quidem amplexi sunt vt magistrum: sed deinde in altiolem gradum recepti sunt.

22 Matth. *Illi autem protinus.*) Primum hic apparet energia vocis Christi: non quòd sola vox tam efficaciter penetret in hominum corda: sed quia Dominus quos ad se trahere vult & rapere, Spiritu intus compellat vt voci suæ obediant. Secundo laudatur docilitas & obsequium promptitudo in discipulis, qui vocationem Christi omnibus mundi negotiis præferunt. Præsertim verbi militos ad hoc exemplum attendere decet, vt posthabitis omnibus aliis curis, se totos Ecclesiæ, cui destinati sunt, addicant ac deuocent.

23 Matth. *Circuibat totam Galilaam.*) Eadem rursus alibi à Matthæo refertur: sed minimè absurdum est, quum innumera propè miracula assidue edere Christus aliquanto tempore non cessarit, bis aut ter rursus eorum fieri mentionem in genere. Iam in verbis Matthæi primo notandum est, Christum nusquam quieuisse, vt Euangelii semen vbique spargeret. Porrò Euangelium regni vocat Matthæus, quo constituitur regnum Dei inter homines, in ipsorum salutem. Solidam ergo & æternam beatitudinem, à prosperis ac lætis præsentis vitæ rebus discernit. Quod dicit Matthæus, Christum sanasse omnes morbos, intellige cuiuscunq; essent generis. Certum est enim non omnes fuisse liberatos à suis morbis: sed nullum fuit morborum genus quod sibi oblatum non sanaret. Enumerat autem præcipuas morborum species, in quibus suam potentiam exeruit Christus. Dæmoniacos Scriptura vocat non omnes promiscuè qui à diabolo vexantur, sed qui arcana Dei vindicta Satanæ mancipati sunt, vt eorum mentes & sensus possideat. Lunatici vocantur in quibus augetur vis morbi vel decreuit pro lunæ inclinatione, quales sunt qui comitali morbo laborant, & similes. Quum sciamus eiusmodi morbos naturalibus remediis non esse curabiles, sequitur testatam fuisse Diuinitatem Christi quum eos mirabiliter sanauit.

MATTH.

MARC. I.

LVC. III.

21 *Et ingrediuntur Capernaum, & statim Sabbatis ingressus in synagogam, docebat.*

22 *Et stupebant super doctrinam eius: erat enim docens eos tanquam auctoritate præditus, & non tanquam Scriba.*

23 *Et erat in synagoga eorum homo obnoxius spiritui immundo, qui exclamauit,*

24 *Dicens, Ah quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? noui te quis sis, Sanctus scilicet Dei.*

25 *Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab homine.*

26 *Et quum discerpisset eum spiritus immundus, exclamassetque voce magna, exiit ab eo.*

27 *Et obstupuerunt omnes, ita vt conquirerent inter se, dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc? quia cum auctoritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei?*

31 *Et descendit Capernaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat eos Sabbatis:*

32 *Et stupebatur super doctrinam eius, quia cum potestate coniunctus erat sermo ipsius.*

33 *Et in Synagoga erat homo habens spiritum demonis immundi: & exclamauit vocem magna,*

34 *Dicens, Ah quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? noui te quis sis, Sanctus scilicet Dei.*

35 *Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo, Et quum proiecisset eum demonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit.*

36 *Et factus est pavor super omnes, ac colloquebantur inter sese, dicentes, quis sermo hic est? quia cum auctoritate & potestate imperat spiritibus immundis, & exeunt.*

Probabile est hunc dæmoniacum fuisse vnum ex turba illa cuius meminit paulo antè Matthæus. Sed non superuacua est Marci & Lucæ narratio: quia circumstantias quasdam referunt, quæ non solum miraculum magis illustant, sed continent etiam vtilem doctrinam. Astute enim fatetur dæmon Christum esse Sanctum Dei, vt obrepit hominibus suspicio aliquid eum habere cum Christo necessitudinis. Quæ etiam vassitie Euangelium subinde conatus est suspectum reddere, & hodie idem tentare non desistit. Hæc ratio est cur eum Christus compescat. Fieri quidem potest vt hæc illi confessio violenter expressa fuerit: sed hæc duo inter se non pugnant, quòd Christi potentia cedere coactus, illum exclamet esse Sanctum

ctum Dei, & tamen astutē Christi gloriam suis tenebris inuoluere conetur. Notandum est etiam, sic cum Christo blandiri, vt se obliquē ab eius manu subducatur: atque hoc modo secum ipse pugnat. Quorum enim sanctifica. us est à Patre Christus, nisi vt homines à diaboli tyrannide liberans, eius regnum euertat? Sed quia Satan virtutem quam sibi exitialem esse sentit, ferre non potest, Christum inani titulo contentū quiescere & iacere cu peret.

22 Marc. *Stupebant super doctrina eius.*) Significant Euangelistæ refulsisse in sermone Christi Spiritus virtutem, quæ auditores etiam profanos aut frigidus in admirationem cogeret. Lucas dicit sermonem eius fuisse in potestate, hoc est dignitate plenum. Plenius Marcus, qui antithesin addit, dissimilem fuisse sermoni Scribarum, nam quum adulterini essent Scripturæ interpretes, literalis & mortua erat eorum doctrina, quæ nullam Spiritus efficaciam spiraret, & in qua nulla lubesset maiestas. Quale hodie frigus in speculatiua Papatus theologia conspici licet. Satis quidem imperiosè detonat illi magistri quicquid visum est: sed quum profano more garriant de rebus Diuinis, vt nulla in eorum disputationibus appareat religio, putidum est ac nugatorium quicquid afferunt. neque enim frustra dictum est à Paulo, Regnum Dei non in sermone, sed in virtute esse positum. In summa significant Euangelistæ, quum tunc degener & valde corruptus esset docendi modus, qui nulla Dei reuerentia tangeret hominum animos, in sermone Christi conspicuam fuisse Diuinam vim Spiritus quæ fidem illi acquireret. Hæc est potentia, vel dignitas potius ac autoritas ad quam populus obstupescerat.

1. Cor 4. d. 20

33 Luc. *Homo habens Spiritum demonis.*) Hæc loquutio tantundem valet ac si dixisset Lucas afflatu diaboli fuisse concitatum. Dei enim permisso animæ potentias occupauerat Satan, vt suo arbitrio tam ad loquendum quàm ad alios motus impelleret. Itaque quum loquuntur dæmoniaci, in ipsis & per ipsos loquuntur dæmones. quibus permilla est dominandi licentia. Elogium Sancti Dei, probabile est ex communi & tunc recepto loquendi vsu sumptum esse. Ideo autem sic Messiam vocabant, quòd ab omnium aliorum numero segregandus esset vt singulari gratia præditus, & totius Ecclesiæ caput.

26 Marc. *Quum discerpisset eum.*) Mitiore verbo vsus est Lucas: in sensu tamen optimè conueniunt: quia vterque docere voluit violentum fuisse dæmonis exitum. Sic ergo miserum hominem prostravit quasi discerpere vellet: irritum tamen fuisse conatum dicit Lucas: non quòd impetus ille prorsus absque lætione iuerit, vel saltem absque vilo doloris sensu: sed quia integer postea fuit homo à diabolo liberatus.

36 Luc. *Factus est pauidus.*) Fructus miraculi, quòd aliquid plusquam humanum in Christo suspicere coguntur. Ac prudenter miraculi gloriam ac virtutem ad doctrinam referunt. Quis sermo, hic, inquit, cui parere coguntur etiam ipsi dæmones? Noniam doctrinam appellant, non exprobrandi causa, sed quia aliquid in ea insolitum & extraordinarium agnoscunt. Non ergo insimulant eam nouitatis vt fidem derogent: sed potius ista est pars admirationis, quòd vulgarem aut humanam esse negant. In eo tantum peccant, quòd subsistunt in tua hæsitatione, quum ad vltiorem profectum Dei filios progredi deceat.

MATTH. VIII.

MARC. I.

LUC. IIII.

14 Et quum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum illius in lecto aecumbentem, & febriliter laborantem.

15 Tetigitque manum eius: & reliquit eam febris, & surrexit, ac ministrabat illis.

16 Quum autem appetisset vespera, adduxerunt illi dæmoniacos multos: & eiecit spiritus verbo, omnesque malè habentes sanauit:

17 Et impleretur quod dictum est per Iesaiam prophetam, quum ait, Hic infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit.

29 Et protinus è Synagoga egressi, venērunt in domum Simonis & Andree cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febriliter laborans: & continuò dicunt ei de illa.

31 Et accedens erexit eam apprehensa manu eius, & reliquit eam febris ilico, ac ministrabat eis:

32 Vesperi verò quum sol occidisset, attulerunt ad eum omnes malè habentes, & qui à dæmoniis agitabantur.

33 Et ciuitas tota congregata erat ad ostium.

34 Et sanauit multos qui malè affecti erant varijs morbis, & dæmonia multa eiecit: & non sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nouissent.

35 Et manè multa adhuc nocte, quum surrexisset, & egressus est, & abiit Iesus in desertum locum, ibique orabat.

36 Et prosequutus est illum Simon & qui cum eo erant.

37 Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te querunt.

38 Quum autem surrexisset Iesus è Synagoga, introiit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur febriliter magna, & rogauerunt pro illa.

39 Et astans supra illam, increpauit febrim, & febris dimisit illam: statimque surgens ministrabat illis.

40 Quum autem sol occideret, omnes qui habebant infirmos varijs morbis, illos ducebant ad eum at ipse singulis manus imponens sanabat eos.

41 Exhibant autem dæmonia à multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui quòd no-

18 Quum vidisset autem Iesus circum multas turbas, iussit ut abirent in ulteriorem ripam.

38 Et ait illis, Eamus in proximis vicis, ut & ibi predicem in hoc enim egressus sum.

39 Et predicabat in Synagogis eorum in tota Galilæa, & demonia eiciebat.

vidissent ipsum esse Christum.

42 Facto autem die, egressus iuit in desertum locum, & turba querebant eum: & venerunt usque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis.

43 Quibus ille ait, Etiam alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei. nam in hoc missus sum. Et predicabat in Synagogis Galilææ.

29 Marc. *Venerunt in domum.*) Quòd hanc historiam Matthæus suo ordine non recenset, conciliare inde licet, quòd Marcus nominatum quatuor tantum discipulos Christo fuisse comites tradit. Deinde quum è Synagoga egressus, rectè se contulerit in domum Petri, tempus exactè à Matthæo non fuisse obseruatum facile patet. Porro videntur Euangelistæ miraculum hoc peculiariter narrasse, non quòd per se alijs esset nobilius, vel memoratu magis dignum: sed quia in eo Christus domesticum & interius gratiæ suæ specimen exhibuit discipulis: deinde quòd vnus mulieris sanatio pluribus miraculis dedit occasionem ut vndique ad eum confluerent opis petendæ causa. Lucas tamen virtutem quam hinc Christus patefecit, vno verbo amplificat, magna febris detentam fuisse dicens Petri socrum. Certius enim ac insignius documentum fuit Diuinæ potentiæ, temporis momento & solo tactu, vehementem ac grauem morbum tollere. Quanquam autem solo nutu id poterat, manum tamen eius tetigit, vel exprimendi affectus causa, vel quia symbolum hoc tunc vtile esse nouerat. Scimus enim pro temporis ratione externis symbolis liberè fuisse vsu.

39 Luc. *Incepit febrim.*) Quanquam loquutio hæc lectori non satis in Scriptura exercitato dura videri possit: ratione tamen non caret. febris enim & alii morbi, fames, pestilentia & omne genus ærumne, Dei sunt apparitores per quos iudicia sua exequitur. Ergo sicuti mandato nutuque suo tales nuntios emittere dicitur: sic etiam coercet ac reuocat simulac vsu est. Quomodo alios sanauerit tacent Matthæus & Marcus: Lucas dicit. Manuum impositione. Fuit autem reconciliationis signum sub Lege. Quare meritò, nec intempestiuè Christus, quos à Dei maledictione absoluit, illis etiam imposuit manus. Solennis etiam fuit consecrationis ritus, quem admodum alibi fufius dicitur. Sed ego Christi simpliciter interpretor manus imposuisse ægrotis, ut eos Patri cõmendans, gratiã & liberationè à morbis impetraret.

17 Matth. *Quod dictum est per Iesaiam.*) Videtur parum appositè citari, imò in alienum sensum torqueri hoc vaticinium. nam illic Iesaias non de miraculis, sed de Christi morte differt: nec de temporalibus beneficijs, sed de spiritali æternæque gratia. Quod autem de animæ vitis dici certum est, Matthæus ad corporales morbos transfert. solutio non difficilis est, modò expendant lectores, non tantum exponi quid Christus ægrotis illis contulerit: sed in quem finem sanauerit eorum morbos. Senserunt illi Christi gratiam in suis corporibus: sed nobis finis spectandus est: quia præposterior esset in caduco beneficio hæreret, quasi corporum medicus esset Filius Dei. Quid ergo nempe cæcos illuminauit ut se mundi lucem esse ostenderet: restituit vitam mortuis, ut se probaret vitam ac resurrectionem esse. idem de claudis & paralyticis sentiendum. Quare analogiam hanc sequamur, ut quæcunque hominibus præstitit Christus beneficia in carne, referamus ad scõpium quem nobis Matthæus proponit: missum scilicet fuisse à Patre ut nos à malis & miserijs omnibus leuaret.

34 Marc. *Non sinebat loqui demonia.*) Duplex potuit esse ratio cur non sineret: vna generalis, quòd nondum maturum plenæ reuelationis tempus aduenerat: altera specialis, quam nuper attingimus, quòd illos repudiabat præcones ac testes suæ Diuinitatis, qui laude sua nihil aliud quàm maculam & sinistram opinionem aspergere illi poterant. Atque hæc posterior indubia est: quia testatum oportuit esse hostile dissidium quod habebat æternæ salutis & vitæ author cum mortis principe eiusque ministris.

18 Matth. *Quum audisset autem Iesus turbas, &c.*) Non dubito quin breuiter attingat Matthæus quod alij plenius & vberius exponunt. Quod tacetur à Matthæo, reliqui duo exprimunt, quærendi successus causa Christum clam abuisse in desertum locum antequam illucesceret. Dicit postea Marcus admonitum fuisse à Petro quòd eum omnes quærent. Lucas autem dicit turbas illuc vsque venisse. Iam quod dicit Matthæus transisse in ulteriorem ripam, pro eo dicunt ambo illi peragrassè totam Galilæam, ut omnibus in locis prædicaret. Vltior autem ripa meo iudicio, vocatur non ex opposito directè respondens, sed respectu finis qui erat infra Capernaum. Sic ergo partem lacus traiecit ut Galilæam non relinqueret. Notandum est quod dicit, se in hunc finem egressum, vel missum: quia his verbis testatur quàm intentus ad explendum munus suum fuerit. Cæterum si quis roget fatiùsne sit huc & illuc cursitare Euangelij ministros, ut Dei doctrinam tantum in singulis locis parcè & tenuiter delibent: an verò auditoribus, quos semel naçti fuerint, solidè docendis insiltere: respondeo, consilium Christi, cuius hinc fit mentio, quia Patris mandato & vocationi consentaneum erat, fuisse in optima ratione fundatum. Breui enim tempore peragranda fuit Christo Iudæa, ut hominum mentes quasi tubæ clangore, passim ad audiendum Euangelium expergefaceret. qua de re fufius alibi tractandum erit.

MATTH.

MARC. III.

LVC. VI.

13 Et ascendit in montem, ac vocavit ad se quos voluit ipse: & venerunt ad eum.

14 Et fecit ut duodecim essent secum, & ut emitteret eos ad predicandum:

15 Utque haberet potestatem sanandi morbos, & eyciendi demonia.

16 Et imposuit Simoni nomen Petrus.

17 Et Iacobum filium Zebedai, & Iohannem fratrem Iacobi: & imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitruui.

18 Et Andreã, & Philippum, & Bartholomæum, & Mattheum, & Thomam, & Iacobum Alphaï, & Thaddæum, & Simonem Cananæum.

19 Et Iudam Iscarioten, qui & prodidit illum.

12 Factum est autem in illis diebus, exijt in montem ad orandum, & eratque pernoctans in deprecatione Dei.

13 Et quum dies factus esset, vocavit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominavit:

14 Simonem, quem & nominavit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum.

15 Mattheum & Thomam, Iacobum Alphaï, & Simonem qui vocatur zelotes.

16 Et Iudam Iacobi, & Iudam Iscarioten, qui idem fuit proditor.

17 Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, turbaque discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ex omni Iudæa & Ierusalem, & à maritima Tyro & Sidone.

18 Qui venerant ut audirent eum, & sanarentur à morbis suis, & qui vexabantur à spiritibus immundis sanabantur.

19 Et omnis turba querebat eum tangeri: quia virtus ab illo exibat, & sanabat omnes.

13 Marc. *Ascendit in montem.*) Hac electione nondum Apostolos ordinat, ut protinus munere suo fungantur: sed tantum in spem Apostolatus eos sibi contubernales discipulos adoptat. Qua in re hallucinavi sunt interpretes qui locos istos perperam confundunt cum Matth. 10. cap. At qui verba clarè sonant, tantum eos destinari ad futuram legationem quæ apud Matthæum illis iniungitur. Et Marcus, & Lucas deinde suo loco missionem referent quam illic Matthæus commemorat. Nec mirum est si paulatim eos ad tam arduam prouinciam formare & assuefacere voluit cælestis magister, quorum ruditas ne longo quidem disciplinæ vsu corrigi posuit. Ambo Euangelistæ dicunt Christum ascendisse in montem. Lucas exprimit causam, ut liberius in secessu oraret, quod sæpius facere solitum, ex aliis locis notum est. Hoc autem exemplum nobis perpetuæ regulæ instar esse debet, ut à precatone ordiamur quoties eligendi sunt Ecclesiis pastores, alioqui inaspicatum erit quicquid tētabimus. Nec sanè Dominus tam sua causa precatus est, quàm ut nobis legem præscriberet. Prudentia enim destituimur & consilio: atque, ut maximè simus perspicaces, nihil tamen facilius quàm hac in parte decipi. Iam ut simus extra errandi periculum, nisi Dominus affectus nostros moderetur, quanta ad nos abripiendos vel favoris & gratiæ, vel odii, vel ambitionis vis est, aut potius violentia? Ad hæc, ut summa in electione vigerit dexteritas, infeliciter tamen cedēt omnia nisi Dominus regendos suscipiat qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat. Quid ergo dicit quispiam: annon serio postulauit à Patre Christus ut electioni suæ præesset? Hoc quidem fateor, & simul addo, hoc testimonio declarasse quàm esset de Ecclesia sua sollicitus. Itaque non quotidiano more rogauit Patrem, sed totam noctem in precibus consumpsit. Verum si ipse Spiritu sancto plenus tam ardentem & anxie Patrem electionis suæ præsidem inuocauit: quanto maior est nostra necessitas?

13 *Vocavit ad se quos voluit.*) Non dubito quin hoc verbo significet Marcus, mera Christi gratia, non pro sua dignitate, ad tam honorificum munus fuisse assumptos. Nam si intelligas delectos fuisse qui aliis præstantiores erant, non quadrabit hoc in Iudam, sensus ergo est, non fuisse delatum eum totum meritum Apostolatum, sed gratuita Dei misericordia, qui minime digni erant in illum gradum euectos: atque ita impletum esse quod alibi pronuntiat Christus, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Ioh. 15. c. 16. Eodem quoque sensu Paulus Dei propositum in suo Apostolatu sæpius commendat. Sed hic emergunt plures quæstiones. Primò, cur destinato proposito Iudam elegerit quem & honore indignum sciebat, & fore proditorem. Deinde, cur Deus à Filio tam ardentem rogatus, in primarium Ecclesiæ suæ ordinem obrepere passus fuerit hominem perfidum & scelestum, acsi Christum repudiasset. Tertio, cur voluerit primicias Ecclesiæ suæ tam scædo dedecore pollui. Quarto, qui factum sit ut probis ac fidelibus ministris Iudam Christus sciens ac volens præferret. Prima obiectio hac responsione soluitur, voluisse consultò Dominum occurrere futuris scandalis, ne turbemur supra modum quoties locum in Ecclesia occupant perfidi

Ephes. 3. b. 7
Coloss. 1. d. 15

doctores, vel ex professoribus Evangelii sunt apostata: & simul exemplum horrendæ defectiois statuisse in vnus hominis persona, ne sibi nimium placeant qui in altiore dignitatis gradu locati sunt. Interea non dicimus repulam passum fuisse Christum, quum Pater admirabili consilio diabolum vnum Angelis vnde decem adiungens, sic tamen moderatus est rei euentum, vt illius defectio fidem Ecclesiæ suæ confirmaret potius quam concuteret. Hæc eadem solutio tertix quæstioni aptanda est: In ipsi primordis mature ostensa est futura Ecclesiæ conditio, ne ad vllius reprobæ casam labacerent infirmi: quia indignum est vt ab hominibus pendeat Evangelii stabilitas. Quod ad vltimum obiectum spectat, Iudam nõ prætulit Christus piis sanctisque discipulis: sed eum in sublime tollens, vnde ruiturus erat, omnibus spectaculo esse voluit, adeoque omnibus seculis documentum ne quis honore Diuinitus sibi collato abutatur: deinde vt columnis etiam cadentibus stabiles maneat qui videntur esse ex vulgo fidelium.

13 Luc. *Quos & Apostolos nominauit.* Potest hoc bifariam exponi: vel quod postea inaugurans in suum munus, illis nomen imposuerit: vel quod in spem futuræ dignitatis iam eos ornauerit isto elogio, vt scirent quorsum è vulgari numero sepositi, & in quem vsum destinati forent. Quod postea Marcus verbis respondet, dicit enim Christum fecisse vt essent secum, atque vt eos dimitteret ad prædicandum. Sibi igitur contubernales esse voluit quibus deinde maiorem prouinciam iniungeret, neque enim quum dicit, vt essent secum, & vt eos ad prædicandum emitteret: idem temporis momentum in vtroque membro designat, sicuti prius attigi.

16 Marc. *Imposuit Simoni nomen.* Quanquam omnes Christianos, viuos spiritualis templi lapides esse oportet, Christus tamen pro mensura gratiæ qua Simonem instruere volebat, peculiare illi nomen imposuit. Nec obstat quod in Domino negando pudenda fuit eius infirmitas: quia hoc elogio inuicta illius virtus & constantia, quæ ad mortem vsque viguit, ornata est. Rideliculi tamen sunt Papistæ, qui inde colligunt fundatam in eo esse Ecclesiam: vt fusius explicabitur cap. 16. Matthæi. Filios Zebedæi vocauit Christus tonitruum filios, quibus daturus erat sonoram vocem qua tonarent in toto orbe. Et tonitruum quidem hodie adhuc auditur ex ore Iohannis: ab eius fratre, quoad vixit, concussam fuisse terram minime dubium est. Cæterum dictio corrupta est, cuius integra pronuntiatio esset, BENÆ REGES vel RAGAS: sed obsecrum non est quàm sit flexibilis verborum mutatio, vbi in alienam linguam transferuntur.

MATTH. V.

1 Quum vidisset autem Iesus turbas, ascendit in montem & quum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.

2 Et aperiens os suum, docebat eos, dicens,

3 Beati pauperes spiritu: quoniam illorum est regnum calorum.

4 Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.

5 Beati mites: quoniam ipsi hereditate accipient terram.

6 Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiã: quoniam ipsi saturabuntur.

7 Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

8 Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9 Beati pacifici: quoniam ipsi filij Dei vocabuntur.

10 Beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiã: quoniam illorum est regnum calorum.

11 Beati estis quum probra iecerint in vos & insectati fuerint, & dixerint omne malum verbum aduersum vos mentientes, propter me:

12 Gaudete & exultate: quoniam merces vestra multa est in calis. sic enim persecuti fuerunt Prophetas qui fuerunt ante vos.

MARC.

20 Et ipse attollens oculos suos in discipulos, dicebat, Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati qui esuritis nunc: quia saturabimini.

21 Beati qui fletis nunc: quia ridebitis.

22 Beati eritis quum vos oderint homines, & separauerint vos, & probris affecterint, & euerint nomen vestrum tanquam milium, propter Filium hominis:

23 Gaudete in illo die, & exultate: ecce exim merces vestra multa est in calis. nam secundum hæc faciebant Prophetis patres eorum.

24 Feruntamen vobis diuitibus: quia habetis consolationem vestram.

25 Væ vobis qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis.

26 Væ vobis quum laudauerint vos omnes homines. nam secundum hæc faciebant pseudopphetis Patres eorum.

1. *Matth. Ascendit in montem.*) Qui aliam hinc Christi concionem referri volunt quàm quæ habetur sexto capite Lucæ, nimis leui ac frivolo argumento mouentur: quia Matthæus narrat Christum in monte loquutum esse discipulis: Lucas autem notatè videtur habitum in planitie fuisse sermonem. Præpollerè enim Lucæ verba vno contextu legunt, quòd descenderit Christus in locum cæpestrem, & quòd oculos attollens in discipulos, sic loquutus fuerit. Vtrique enim Euangelistæ propositum fuit semel vnum in locum præcipua quæque capita doctrinæ Christi colligere, quæ ad pie sanctæque viuendi regulam spectabant. Quanquam ergo Lucas prius loci campestris meminerat, non profecit eandem historiam continua serie: sed à miraculis transit ad doctrinam, neque tempus neque locum designans: sicuti apud Matthæum nulla est temporis, sed tantum solius loci notatio. Ac verisimile est non nisi post electos duodecim Christum ita fuisse concionatum. Sed in tenendo ordine temporis, quem videbam à Spiritu Dei neglectum, nolui esse nimium curiosus. Sufficere enim piis & modellis lectoribus debet, quòd hic ante oculos positam habere breuem summam doctrinæ Christi, collectam ex pluribus & diuersis eius concionibus quarum hæc prima fuit, vbi de vera beatitudine differuit apud discipulos.

2. *Aperiens os suum.*) Hic *πλεοναπιδος* Hebraicam phrasim respicit. nam quod in alis linguis vitiosum foret, Hebræis tritum est vt dicant, ille os aperuit, pro, Exorsus est loqui. Quanquam autem multi emphaticam loquutionem esse putant, quum aliquid graue & notabile in medium profertur, siue in bonam, siue in malam partem: quia tamen reclamant quidam Scripturæ loci, mihi prior illa expositio magis arridet. Valeat etiam arguta eorum speculatio qui allegoricè Christum discipulos suos in montem duxisse docent, vt longè eorū mentes à curis & studis terrenis sursum eueheret. potius enim secessum concessio môte quæsiunt, vt procul à turba, paulisper se cum discipulis à lassitudine reficeret. Primo autè locus videndum est, quorsum de vera beatitudine Christus verba fecerit apud discipulos. Scimus, nò vulgus hominum modò, sed ipsos quoque sapientes occupari hoc errore, fœlicè esse qui omni molestia exemptus, ac votorum suorum compos, lætam & quietam vitam agit. Certè omnium ferè iudicio à præsentis statu æstimatur fœlicitas. Christus ergo, vt suos ad crucis tolerantiam assuefaciat, prauam hanc opinionem corrigit quòd fœlices sint quibus nunc bene ac prosperè est secundum carnem. Neque enim fieri potest vt ferendis ærumnis & iniuriis collum placidè submittant qui statuunt aduersam esse beatæ vitæ patientiam. Vnum igitur sola sum est quo mitigatur ad. óque dulcescit crucis & malorum omnium acerbitas, dum persuasi sumus nos in medijs miseris beatos esse: quia potentia nostra à Domino benedicatur, & breui sequetur lætior exitus. Fateor quidem doctrinam hanc procul remotam esse à communi sensu: sed ita Christi discipulos philosophari conuenit, vt suam fœlicitatem extra mundum & supra carnis affectum constituant. Et si autem nunquam admittet carnalis ratio quòd hic prædicat Christus, nihil tamen imaginarium proponit, quemadmodum olim suis paradoxis ludebant Stoici: sed ex re ipsa demonstrat cur verè sint fœlices quorum misera censetur conditio. Meminerimus ergo hoc esse sermonis caput, Quòd miseros esse Christus negat qui & improborum iniuriis premuntur, & varijs ærumnis sunt subiecti. Nec tantum contendit Christus, peruersè eos facere qui hominis fœlicitatem metuntur præsentis statu, quia breui mutandæ sint in melius piorum miseræ: sed etiam proposita spe mercedis suos ad patientiam hortatur.

3. *Beati pauperes spiritu, quo. &c.*) Apud Lucam nuda est metaphora sed quia maledicta & infœlix est multorum paupertas Matthæus Christi mentem clarius expressit. Quum ergo plerique malis premantur, qui tamen fastu & ferocia intus turgere non desinunt, beatos pronuntiat Christus qui malis domiti & subacti, sese totos subiciunt Deo, & intus humiliati, in eius præsidium se conferunt. Alii Pauperes spiritu interpretantur, qui nihil sibi arrogat: imò exinanita omni carnis fiducia suam inopiam agnoscunt. Sed quia necesse est eundem Lucæ & Matthæi verbis sensum constare, minimè dubium est Pauperes vocari qui rebus aduersis premuntur & afflicti sunt. Hoc tantum interest, quòd Matthæus addito epitheto beatitudinem ad eos solos restringit qui sub crucis disciplina humiles esse didicerint. *Quoniam illorum est.* Videmus vt non inflet Christus suorum animos ventosa aliqua persuasione, vel ferrea contumacia obduret, vt Stoici: sed ad spem æternæ vitæ ipsos reuocans, ad patientiam animet: quia hoc modo in cæleste Dei regnum transituri sint. Notare verò operæpretium est, neminem ipiritu esse pauperem nisi qui in nihilum apud se reductus, in Dei misericordiam recumbit, Nam qui desperatione fracti sunt vel obruti, quum aduersus Deum fremant, elato, superbòque spiritu esse oportet.

4. *Beati qui lugent.*) Hæc sententia non modò proximæ est affinis, sed est eius quasi appendix vel confirmatio. Nam quòd ærumnæ miserum reddant hominem, inde iudicium fieri solet, quòd læctum & mœrorem perpetuò secum trahant. fœlicitati autem nihil magis repugnat quàm læctus, Christus autem lugentes non modò miseros esse negat, sed ipso læctu adiuuari docet beatam vitam, quòd hoc modo formentur ad percipiendum æternum gaudium, & quasi stimulus excitentur, ne alibi quàm in Deo solidam consolationem quærant. Sic Paulus Rom. cap. 5. a. 3, Gloriamur in tribulationibus, quia operantur patientiam, patientia probationem, probatio spem: spes verò non confundit.

5. *Beati mites.*) Mansuetos & placidos intelligit qui non facillè prouocantur iniurijs, qui ad quasuis offensiones minimè sunt morosi: sed parati sunt quiduis potius ferre quàm vt paria faciant cum improbis. Talibus hæreditatem terræ quòd promittit Christus, videtur esse valde absurdum. terræ enim dominiū potius sibi vsurpant qui animosè quasuis iniurias repellunt, & si quando læsi sint, manu etiam prompti sunt ad vlciscendum. Et certè experientia docet, eo audacius & petulantius grassari improbos, quo mitius feruntur. Atque hinc natum est diabolicum prouerbium, Cum lupis vlulandum esse, quia mox à lupis deuorandus sit quisquis se ouem facit. Sed Christus suum & Patris præsidium malorum furori & violentiæ opponens, non frustra mansuetos affirmat terræ dominos fore & hæredes. Non aliter se tutos fore confidunt filii huius seculi, quàm si acriter quicquid illatum fuerit mali vindicent, atque ita manu & armis vitam suam tueantur. At verò quum statuendum sit Christum vnicum esse vitæ nostræ custodem, nihil aliud restat nisi vt lateamus sub vmbra alarum eius. Porrò oues esse nos oportet si cupimus censerj in eius grege. Siquis obiiciat, cum experientia pugnare quòd hinc dicitur: primùm velim expendat quàm

inquieti sint feroces vt à seipsis turbentur. Certè in vita adeò tumultuosa quantis centies terræ sint Domini, omnia possidendo nihil possident. Pro Dei autem filiis respondeo, etiamsi nusquam pedem in suo figere queant, terræ domicilio quietè frui. neque imaginaria est hæc possessio: quia terram inhabitant quam sibi Diuinitus concessam esse norunt. Deinde aduersus in aliorum intemperiem & furias opposita Dei manu teguntur: & expositi omnibus fortunæ telis malorum improbitati obnoxii, periculis omnibus circumdati, securè tamen agunt sub Dei tutela, vt saltem hanc Dei gratiam iam degustent. atque hoc illis satis est, donec mundi hæreditatem vltimo die adeant.

6 *Beati qui esuriunt.*) Esurire & sitire per synecdochen accipio pro laborare inopia, destitui rebus necessariis, iure etiam suo fraudari. Quòd Matthæus ponit Esurire iustitiam, species est pro genere. Indignitatem tamen amplificat, quum dicit anxie gemendo nihil eos appetere nisi quod iustum est: ach dixisset, Beati sunt qui licet suis votis moderentur, vt tantum sibi præitari quod æquum est cupiant, tanquam famelici nihilominus languent. Quauis enim ludibrio sit eorum anxietas qui torquentur: est tamen illis certa præparatio ad beatitudinem, quia tandem saturabuntur. Deus enim tandem eorum gemitus exaudit, & satisfaciet iustis desideriis, cuius officium est famelicos bonis implere, vt habetur in Cantico Virginis.

7 *Beati misericordes.*) Hoc etiam paradoxon cum humano iudicio pugnat. Mundus reputat beatos qui malorum alienorum securi, quieti suæ consulunt: Christus autem hic beatos dicit qui non modò ferendis propriis malis parati sunt, sed aliena etiam in se suscipiunt, vt miseris succurrant, spontè laborantibus se coniungunt, & quasi eosdem induunt affectus, quo se libentius ad illos iuandos impendant. Addit, *Qui misericordiam consequentur*, non modò apud Deum scilicet, sed inter ipsos quoque homines, quorum ad humanitatem Deus flectet animos. Quauis autem interdum totus mundus ingratus sit, & pessimam benemerentibus mercedem rependat, sufficere debet quod apud Deum reposita sit misericordibus & humanis gratia, vt illum vicissim sibi propitium & misericordem habeant.

8 *Beati mundo corde.*) Videtur hic nihil asserre Christus quod non sit omnium iudicio consentaneum. Munditiam cordis fatentur omnes matrem esse omnium virtutum, sed interea vix centesimus quisque est qui non vafrius loco maximæ virtutis habeat. Hinc fit vt beati vulgò putentur qui dextrè neccendis dolis ingeniosi sunt, qui obliquis artibus astutè circumueniunt quibuscumque habent negotium. Carnis ergo rationi minimè subscribit Christus dum beatos vocat qui non delectantur alturia, sed sincere versantur inter homines, nec aliud verbis aut vultu præ se ferunt, quàm agitent in corde. Quia autem simplices tanquam minus cauti ridentur, & quia non satis acutè sibi prospiciunt, Christus alius eos reuocat: quòd si perspicaces non sunt ad fallendum in terra, Dei conspectu in caelis fruuntur.

9 *Beati pacifici.*) Eos intelligit qui non modò paci student, & abhorrent à rixis quantum in se est, sed etiam sedulo diffensiones inter alios motas componunt, omnibus sibi pacis authores, odii & similitatibus ansam præcidunt. Neque hoc teinere dictum est: nam quum laboriosa res sit & molesta, pacificare eos qui inter se dissentiant, hanc indignitatem coguntur ferre moderati homines qui paci fouenda student, quòd vtrique probra, querimonias & expostulationes audiunt. quod inde nascitur, quòd nemo non cuperet omnes habere patronos qui à parte dimicent. Ergo, ne pendeamus ab hominum fauore, iubet nos Christus respicere iudicium Patris sui, qui quum Deus sit pacis, nos in filiis suis censet dum pacem fouemus, etiamsi nostrum studium hominibus non placeat: vocari enim, idem valet atque censer.

10 *Beati qui persecutionem.*) Hac doctrina maximè opus habent Christi discipuli: & quo difficilius & magis ægrè eam admittit caro, eo attentius meditanda est. neque enim alia lege Christo militare possumus, quàm vt maior pars mundi infesta in nos consurgat, ac persequatur vsque ad mortem. Sic res habet, Satan princeps mundi nunquam delinet suos rabie armare, vt Christi membris insultent. est quidem hoc monstro simile, & præter naturam, vt præter meritum hostiliter vexentur qui iustitiam colunt. Ideo dicit Petrus, Si cauetis à maleficiis, quis est qui vobis noceat? Sed in tam effranti mundi prauitate nimis sæpe contingit vt boni iustitiæ zelo malorum odia contra se inflamment. Præsertim verò Christianis hoc quasi fatale est, maiori hominum numero esse exosos. caro enim Euangelii doctrinam ferre nequit: nulli sua vitia coargui sustinent. Propter iustitiam pati dicit qui inde malorum odia sibi conflant & furorem prouocant, quòd recti & æqui studio, malis causis se opponunt, & bonas quo ad licet tuentur. In hac verò parte meritò Dei veritas primatum tenet. Quare hac nota Christus martyres suos à sceleratis & maleficiis discernit. Redeo iam ad illud quod nuper dixi, quum omnes qui piè volunt viuere in Christo, persecutioni obnoxii sint, Paulo teste, communiter ad pios omnes spectat hæc admonitio. Quòd si quando nostræ infirmitati indulgeat Dominus, neque impiis permittat pro libidine nos vexare: in vmbra tamen & otio meditari hanc doctrinam par est, vt parati simus quoties opus fuerit in arenam prodire, nec certamen obeamus nisi probè instructi. Cæterum quum toto huius vitæ cursu miserrima sit conditio piorum, meritò in spem cælestis vitæ nos Christus erigit. Atque in hoc plurimum differt paradoxon Christi à Stoicorum commentis, qui sua quenque opinione contentum esse iubebant, vt sibi esset felicitatis arbiter: Christus autem non à vana imaginatione felicitatem suspendit, sed eam in spe futuræ mercedis fundat.

11 *Quum probra iecerint.*) Pro eo Lucas habet, Quum vos oderint, & separauerint vos, & probris affecerint, ac nomen vestrum eiecerint tanquam malum. Quibus verbis solari voluit Christus suos fideles, ne animis concidant, etiamsi se viderint coram mundo detestabiles. Erat enim hæc non leuis tentatio, tanquam impios & profanos extra Ecclesiam eiici. Quum enim nihil hypocritis magis virulentum esse sciret, deinde præiuderet quàm rabioso impetu exarsuri essent Euangelii hostes contra paruulum & contemptum gregem suum, solidè eos munire voluit, ne succumberent, quauis immensa probrorum congeries ad eos obruendos immineret. Atque hinc apparet quàm nihil metuenda sit Papalis excommunicatio, dum nos tyranni illi à synagogis suis separant quia diuortium à Christo facere nolumus.

22 *Gaudete & exultate, quoniam.*) Significat in promptu esse remedium, ne iniustus opprobriis frangatur: quia simulac attolimus in cælum mentes, illic sese offert ingens gaudii materia quæ tristitiam absorbeat. Quod Papistæ in nomine mercedis ludunt, nullo negotio hic fucus diluitur. neque enim (vt somniant ipsi) mutua est relatio inter mercedem & meritum: sed gratuita est promissio mercedis. Deinde si reputamus quàm inutile sit ac vitiosum quicquid bonorum operum etiam ab opimis prodit, nullum vnquam opus inueniet Deus mercede dignum. Notandæ sunt iterum particule illæ, Propter me vel propter Filium hominis: item, Probris vos affecerint mentientes: ne se protinus Christi inartyrem esse iactet qui sua culpa sustinet persequutionem: quemadmodum olim Donauitæ hoc solo titulo sibi placebant, quod magistratus haberent sibi aduersos. Et hodie Anabaptistæ quum perturbant suis deliris Ecclesiam, Euangelium infamant, gloriantur tamen se ferre Christi insignia vbi iustè damnantur. Atqui beatos non pronuntiat Christus nisi quibus constat iusta causæ suæ defensio. *Sic enim persequuti sunt.* Consulto hoc fuit additum: ne triumphos sine sudore & pugna sperantes Apostoli, in persequutionibus deficerent. Nam quia rerum omnium instauratio sub Christi regno passim in Scriptura promittitur, periculum erat ne se inani fiducia iactarent, de militia non cogitantes. Et ex aliis locis apparet Christi regnum opibus & deliciis refertum stultè imaginatos fuisse. Quare non sine causâ admonet Christus eadem illis parata esse certamina quæ quondam experti sunt Prophetæ, quandoquidem in eorum locum succedunt. Neque enim solo temporis respectu Prophetas dicit fuisse illis priores: sed quia eiusdem sint ordinis idèoque se ad illorum exemplum formare debeant. Quod vulgo nouem beatitudines fixerunt, magis inuoluum est quàm vt longa refutatione indigeat.

24 *Luc. Væ vobis diuitibus.*) Sicuti quatuor tantum benedictionum capita recensuit Lucas, ita nunc quatuor maledictiones opponit, vt membra inter se respondeant. Cæterum antithesis ista non modò ad incutiendum impiis terrorem spectat, sed ad fideles excitandos, ne vanis & captiuosis mundi illecebris indormiant. Scimus enim quàm procliuè sit rebus prosperis inebriari, vel irretiri hominum blanditis. vnde etiam fit vt sæpe inuideant reprobis filii Dei, quibus omnia prospera & secunda fluere vident. Porro diuitibus maledicit, non quibuslibet, sed qui consolationem suam in mundo accipiunt, hoc est acquiescunt in sua fortuna, vt futuræ vitæ obliuiscantur. Significat ergo, tantum abesse vt beatum hominem diuitiæ faciant, vt sæpe in occasionem exitii vertantur. Alioqui diuites à regno suo minime arceat Deus: modò ne sibi laqueos complacent, vel spem suam figentes in terra, ianuam cælorum sibi præcludant. Eleganter Augustinus, qui vt diuitias filii Dei per se non esse impedimento ostendat, Lazarum pauperem in sinum diuitis Abrahamæ receptum fuisse admonet. Eodem sensu saturis maledicit ac plenis: quia inflati præteritum bonorum fiducia, quicquid est cælestium bonorum respuunt. Idem & de risu sentiendum. nunc enim ridere intelligit, qui Epicuræ lætitiæ dediti & in carnis voluptatibus demersi quicquid molelliæ pro tuenda Dei gloria subeundum foret refugiunt. Postremum Væ ad corrigendam ambitionem pertinet. quia enim nihil magis commune est quàm captare hominum plausus, vel saltem illis inescari: vt inde absterreat Christus suos discipulos, ostendit exitialem fore hominum gratiam. Hæc autem admonitio peculiariter ad doctores spectat, quibus nulla pestis magis metuenda est quàm ambitio: quia fieri nõ potest quum puram Dei doctrinam adulterent vbi hominum fauorem aucupantur. Quòd dicit Christus, Omnes homines, referri debet ad filios seculi, qui non nisi impostoribus & pseudoprophetis applaudunt. nam fideles & probi sanæ doctrinæ ministri tuam apud bonos laudem & gratiam habent. Tantum ergo prauus carnis fauor hic damnatur: quia nemo Christi seruus esse poterit qui studebit hominibus placere, quemadmodum Paulus docet.

Galaz. 1. 6. 10

MATTH. V.

MARC. IX.

LUC. XIII.

13 *Vos estis sal terræ. quòd si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet vltra nisi vt projiciatur foras & conculcetur ab hominibus.*

14 *Vos estis lux mundi: non potest oppidum abscondi supra montem situm.*

15 *Neque accendunt lucernam, & ponunt illam subter modium, sed super candelabrum, & lucet omnibus qui sunt in domo.*

16 *Sic luceat lux vestra corâ hominibus:*

49 *Nam omnis homo igne salietur, & omnis victima sale salietur.*

50 *Bona res est sal. cæterum si sal insulsus fuerit, in quo ipsum condietur? Habete in vobis ipsi saltalem, & pacem inuicem colite.*

MARC. III.

21 *Et dicebat illis, Num lucerna in cœditur vt subter modium ponatur, aut subter lectum? nõne vt super candelabrum ponatur?*

34 *Bonus est sal. si verò sal infatuatus fuerit, quo condietur?*

35 *Neque in terram neque in sterquilinum utilis est, foras projiciunt ipsum. Qui habet aures ad audiendum, audiat.*

LUC. VIII.

16 *Nemo verò, quum lucernam accenderit, operit eam vase, aut subter lectum ponit: sed super candelabrum ponit vt intrantes videant lumen.*

LUC. XI.

33 *Nemo lucernam accendit & in abscondito ponit, neque subter modium, sed super candelabrum, vt qui ingrediuntur lumen videant.*

ut videant vestra bona opera, & glorificent Patrem vestrum qui est in caelis.

13 Matth. *Vos estis sal terræ.*) Quod proprium est doctrinæ, ad personas transfertur, quibus commissa est eius administratio. Christus enim, Apostolos vocando Salem terræ, intelligit eorum esse munus salire terram, quia scilicet nihil nisi insipidum habeant homines, donec tale doctrinæ celestis conditi fuerint. Postquam autem illos admonuit ad quid vocati sint, graue illis & horribile iudicium denuntiat, nisi officio respondeant. Ac doctrinæ quæ apud illos deposita est, sic bonæ conscientiæ & piæ rectæque vitæ annexam esse ostendit, vt quæ in aliis tolerabilis foret corruptio, in ipsis detestabilis sit, ac portenti loco habenda. ac si diceret, Si coram Deo insulsi sunt reliqui homines, vobis dabitur sal qui saporem illis conciliet, si autem infatuati sitis, vnde vobis petendum erit remedium quod aliis conferre vos decet? Metaphoram verò suam scitè prosequitur Dominus, quum dicit, alias res quæ à natura sua degenerant, esse tamen aliquo modo post corruptionem viles: sal vero etiam esse noxium, vt sterquilinis quoque sterilitatem inducat. Summa est igitur, Incurabilem esse morbum qui verbi ministri & doctores seipso aduiterant ac insipidos reddunt: quia reliquum mundum sale suo condire debeant. Porrò non ministris solum utilis est hæc admonitio, sed cuncto gregi Christi. nam quum velit Deus verbo suo terram saliri, sequitur insulsam coram ipso esse quicquid eo sale caret, quantumuis hominibus sapiat. Quare nihil melius est quam condimento admittere, quo solo nostra insulitas corrigitur, sed interim viderint salitores ne mundum in fatuitate sua foueant: multo etiam magis ne prauo eum & vitioso sapore inficiant. Itaque Papistarum improbitas minimè est ferenda. Quasi verò Christi consilium fuerit effrænem suis Apostolis licentiâ permittere, & eos constituere animarum tyrannos, ac non potius officii sui monere, ne à recta linea desteterent. Pronuntiat Christus quales esse velit Ecclesiæ suæ doctores. Qui se pro Apostolis nullo iure venditant, hoc operculo tegunt quidquid abominationum ingerere libuit, quia Petrum & similes Christus vocauit salem terræ. nec interea expendunt quàm grauis & seuera addita sit comminatio, omnium esse deterrimos si insipidi reddantur. Hæc sententia quasi ex abrupto ponitur apud Lucam: sed in eundem finem hic legitur, vt propria expositione opus non habeat.

49 Marc. *Omnis homo igne salietur.*) Ego hæc Marci verba proximis Matthæi cõiunxi: non quòd sensu omnino contuemant, vel quòd eiuldem sint loci ac temporis, sed potius vt diuersum eiusdem sententiæ vsum melius ex comparatione perspicerent lectores. Quum de igne æterno loquutus esset Christus apud Marcum hortatur suos ex opposito, vt se potius Deo nunc offerant igne & sale condendos, vt fiant sacræ victimæ, ne sibi peccatis suis ignem illum accersant qui nunquam extinguitur. Igne saliri impropria est loquutio: sed quia salis & ignis eadem est purgandi & excoquendi natura, idem verbum vtrique aptauit Christus. Nunc tenemus quænam fuerit huius sententiæ occasio: ne scilicet reculent fideles igne & sale macerari: quando quidem sine hoc condimento sancti Deo esse nequeunt. Alludit autem ad præceptum Legis, vbi disertè vetat Deus nequa sine sale fiat oblatio. Nunc autem Euangelii verbo saliri docet fideles vt sanctificentur. Quum deinde subiicit, Bonus est sal: generaliter ad omnes extendit quos semel Deus condire verbo suo dignatus est: ac hortatur vt saporem suum semper retineant. Paulò quidem durior est metaphora, dum salem nominat quicquid salum est: sensus tamen inde ambiguus non redditur, nempe, vbi saporem quo imbuti fuerunt per Dei gratiam sua ignauia perdiderint, nihil amplius esse remedii: atque ita deploratos esse qui fidem suam qua consecrati erant, seque ipsos infatuant: quando non alio condimento bonus sapor acquiri potest. deinde incredulis esse peiores qui exinanita Dei gratia corrupti sunt, sicuti sal terram & sterquilinum vitiat.

50 Marc. *Habete in vobis ipsiis salem.*) Potest hic varia esse acceptio huius vocis: vt significet boni odoris condituram quæ fide acquiritur, vel Spiritus prudentiam: sicuti quum Paulus iubet sale conditurum esse sermonem nostrum, significat prophanis omnibus ineptiis & corruptelis purum ac purgatum esse debere, & spiritali gratia refertum, quæ ædificet suoque odore perfundat omnes qui audiunt. Si placeat hæc expositio, posterius membrum de mutua pace intelligere conueniet, quæ sale illo fouetur: quia tamen magis probabile est pendere hanc postremam sententiam ex priori sermone, videtur mihi hortari Christum suos ad seruandum fidei vigorem, qui etiam alios abstergat, ac si diceret, Danda est vobis opera non tantum vt salsi intus sitis, sed etiam vt saliatis alios. Quia tamen sal acrimonia sua mordet, ideo ita tamen admonet sic temperandam esse condituram, vt pax interim salua maneat.

14 Matth. *Vos estis lux mundi.*) Quanquam omnes sumus filii lucis postquam fide illuminati sumus, & iubemur lucernas ardentes manibus gestare, ne erremus in tenebris, imò etiam aliis viam vitæ monstrare: quia tamen præ aliis mandata fuit Apostolis Euangelii prædicatio, & Ecclesiæ pastoribus hodie mandatur, peculiariter hoc illis elogium tribuit Christus, ac si diceret, Hac lege eos collocari in tali gradu, vt reliquis omnibus quasi è sublimi luceant. Postea addit duas similitudines, Neque oppidum in monte situm latere posse, Nec lucernam, quum accensa est, solere occultari. quibus verbis significat sic illis viuendum esse, ac si omnium oculis essent expositi. Et certè quo magis quisque eminent, eo grauius nocet malo exèplo si se peruersè gerit. Vult ergo Christus Apostolos eo maiore studio intentos esse ad piè sanctèque viuendum, quàm quoslibet è vulgò obscuros homines: quia omnium oculi in eos quasi in lucernas contacti sint: nec vilo modo serendos esse, nisi pietas & vitæ integritas, doctrinæ, cuius sunt ministri, respondeat. Apud Marcum & Lucam dissimilis esse videtur huius similitudinis accommodatio. nam illic generaliter admonet Christus, sedulo cauendum esse ne sibi peccandi licentiâ quisquam tenebris fretus indulgeat: quia quod ad tempus occultum est, tandem patebit. Nisi fortè abruptos sermones vterque sine contextu recitat.

16 *Sic luceat lux vestra coram hominibus.*) Postquam Apostolos in eo gradu positos esse docuit Christus, vt tam vitia eorum quàm virtutes procul appareant in bonum vel malum exemplum: nunc iubet vitam

bet vitam ita componere, vt omnes ad Deum glorificandum excitent. Videant, inquit, homines bona vestra opera, quia, teste Paulo, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus fideles bona procurat. Nam quod paulo post latebras & secessum quærere iubebit in bonis operibus, id tantum corrigendæ ambitioni dictum est. Nunc verò longè alium finem commendat, vnius scilicet Dei gloriam. Porro si bonorum operum gloria ritè tribui Deo nequit quin illi ferantur accepta, & censeatur vnicus eorum author: hinc apparet non sine aperta crassaque Dei contumelia liberum arbitrium extolli, quasi ex eius virtute bona opera vel in totum vel ex parte emergant. Rursus notandum est quàm benignè nobiscum agat Deus qui nostra vocat bona opera, quorum solidam laudem iure sibi ascriberet.

MATTH. V.

MARC.

LVC. XVI.

17 *Ne existimetis quòd venerim ad destruendam Legem aut Prophetas. nō veni vt destrua, sed vt implea.*

17 *Facilius est autem celum & terram præterire, quàm Legis apicem vnū cadere.*

18 *Amen quippe dico vobis, donec prætereat calum & terra, vota vnum aut vnus apex non præterierit ex Lege, quod omnia fiant.*

19 *Quisquis igitur soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno calorum: quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno calorum.*

17 *Ne existimetis, &c.*) Et si Christus, qua fuit vitæ perfectione, iactare meritò poterat se venisse ad implendam Legem: hic tamen de doctrina agitur, non de vita. Quia subinde clamabat venisse regnum Dei, & hominum animos insolita spe erigebat, discipulos etiam inuitabat Baptismo: probabile est suspensos ac dubios fuisse multorum animos, anxieque quæsisse quorsum spectaret ea nouitas. iam testatur Christus adeo nullum esse doctrinæ suæ cum Lege disidium, vt optimè consentiat cum Lege & Prophetis: neque id modò, sed vt solidum complementum afferat. Duabus autem maximè causis adductus fuisse videtur ad testandum hunc Legis & Euangelii consensum. Simulac emergit noua aliqua docendi ratio, id perinde vulgus arripit ac si rerum omnium conuersio fieret. talis autem erat Euangelii prædicationis (sicuti nuper attigi) vt spem faceret aliter constituendæ Ecclesiæ quàm prius fuerat. Putabant igitur vetus & vniuersum regimen aboleri, quæ opinio multis modis valde noxia erat: pii enim Dei cultores nūquam Euangelium amplexi essent si fuisset à Lege defectio: leues autem & turbulenti spiritus ansa arrepta totum religionis statum conuellere cupide aggressi essent. scimus enim quàm proteruè in rebus nouis exultet temeritas. Adhæc Christus plerisque ex Iudæis, tametsi profitebantur se Legi credere, videbat tamen profanos esse ac degeneres. sic enim res collapsæ erant in populo illo, tantis corruptelis referata erant omnia, adeo puram doctrinæ lucem sua socordia vel malitia extinxerant Sacerdotes: vt non magna amplius Legis reuerentia vigret. Quòd si allatum fuisset nouæ doctrinæ genus, quod Legi & Prophetis fidem abrogaret, miserè concussa fuisset religio. Hæc prior videtur fuisse ratio cur negaret Christus se venisse ad soluendam Legem. quòd licet ex contextu etià coligeretur. nam confirmationis vice mox subiicit, fieri non posse vt vel vnus apex ex Lege excidat. & eos doctores maledicit qui nō fideliter laborant in eius autoritate asserenda. Secunda autem ratio fuit, vt prauam caluniam dilueret qua se apud rudiores & ignaros grauari sentiebat. hanc enim notā eius doctrinæ iniustam à Scribes inde apparet, quòd statim in ipso inuehitur. Hoc Christi consilium nobis tenendum est, quòd Iudæis ita inuitat & hortatur ad suscipiendum Euangelium vt tamen retineat in Legis obedientia. deinde quod indigna probra & calumnias fortiter refellit, quibus conati erant hostes infamem vel suspectam eius prædicationem reddere. nam si res dissipatas in melius restituere animus est, semper adhibenda est hæc prudentia & moderatio, vt agnoscat populus non cœuelli propterea æternum Dei verbum, nec ingeri nouitatem qua Scripturæ deroget, nequa repugnantia suspicio piorum fidem labefaciat, ac ne inolecant temerari homines nouitatis prætextu. denique vt profano verbi Dei contemptui obuiam eatur, neque apud indoctos vilescat religio. Defensio autem Christi qua doctrinam suam purgat, animare nos debet, si hodie his patemus calumniis. Obiectum etiam Paulo fuit istud crimen, quòd apostata esset à Lege Dei: quare nihil mirum si ex eodem figmento inuidiam nobis consistere student Papistæ. Exemplo autem Christi falsa crimina diluere conuenit: interim tamen liberè profitenda est veritas, quanuis obrectationibus iniustis obnoxia. *Non veni vt destrua.*) Pollicitus quidem fuerat Deus nouum fœdus Christi aduentu, sed simul ostendat minimè diuersum fore à primo: quin potius hunc esse finem, vt fœdus quod ab initio pepigerat cū suis, in perpetuum sanciret. Inscribebam, inquit, Leges meas in corda ipsorum, & peccata obliuiscar, his verbis adeo non discedit à priori fœdere, vt potius denuntiet stabile demum illud ac ratum fore vbi nonnum successerit. atque hoc idem sibi volunt verba Christi, quum dicit se ad implendam Legem venisse. verè enim impleuit, mortuam literam Spiritu suo viuificans: deinde re ipsa exhibens quod sub figuris duntaxat ostensum fuerat. Ergo quod ad doctrinam, nulla nobis in Christi aduentu fingenda est Legis abrogatio. nam quum æterna sit piæ sanctæque viuendi regula, immutabilem esse oportet, sicut vna est ac constans Dei iustitia quam illic complexus est. Quantum ad cæremonias spectat, licet quiddam aduentitium censeferi possint, solo tamen vsu fuerunt abrogatæ: significatio verò magis comprobata fuit. quare ne cæremonis quidem aduentus Christi quicquam detraxit: quin potius exhibita vmbra veritas firmitatem illis conciliat, dum solidum effectum cernentes, agnoscimus non vanas neque inutiles fuisse. Ideo discamus sacrum hunc Legis & Euangelii nexum inuolabilem seruare, quem multi perperam dissolunt. neque enim hoc ad stabiliendam Euangelii fidem parum valet, dum audimus nihil aliud esse quàm Legis complementum, vt mutua concordia Deum communem authorem referant.

2 Cor 8 d. 12

Act. 17. d. 2

1erem. 31. f. 33

18 *Donec prateriat.*) Lucas paulo aliter, sed eodem sensu, *Facilius est celum & terram praterire quam cadere unum legis apicem.* docere enim utroque loco Christus voluit, in tota mundi machina nihil esse tam stabile, quam firma est Legis veritas, & quidem omni ex parte. Arguunt Iudaei quidam in voce *Donec*: quasi cæli & terræ transitus, qui futurus est extremo iudicii die, finem allaturus sit Legi & Prophetis. Et certè quemadmodum tunc linguæ cessabunt & Prophetæ abolebuntur, ita scriptam Legem cum expositione desitiam arbitror. Sed quia simplicius loquutum esse Christum exilimo, talibus illecebris patere nolo lectorum aures. Ergo hoc tenere sufficiat, ruiturum potius esse cælum totamque mundi machinam miscendam esse, quam vacillet Legis stabilitas. Sed quid est, omnia Legis fieri usque ad minimum apicem? videmus enim quantum à perfecti Legis obseruatione distent homines, etiam qui Spiritu Dei sunt regenti. Respondeo, istud Fieri, non referri ad hominum vitam, sed ad solidam doctrinæ veritatem, ac si diceret, Nihil esse fluxum in Lege, nihil temere positum: ideo fieri non posse ut inde vna litera euanescat.

19 *Quisquis igitur soluerit.*) Hic nominatim loquitur Christus de præceptis vitæ vel decem verbis, ad quorum præscriptum omnes Dei filios vitam suam formare decet. Itaque falsos & peruersos esse doctores pronuntiat qui discipulos non continent sub Legis obsequio, ac indignos esse qui locum in Ecclesia obtineant quicumque minima in parte Legis auctoritatem eneruant: probos autem & genuinos esse Dei ministros qui legis obseruantiam cum vitæ exemplo, tum verbis commendant. Porro minima legis mandata vocat ex sensu hominum: nam etsi non idem omnibus inest pondus, sed, dum inter se conferuntur, alia aliis minora sunt: nihil tamen minutum censere fas est de quo præcipere dignatus est cælestis Legislator. quantum enim sacrilegium est quicumque contemptum accipere quod ex sacro eius ore prodierit: nam hoc modo in ordinem cogitur eius maiestas. quare ubi minuta præcepta vocat Christus, species est concessionis. Quum dicit, *Minimus* vocabitur, allusio est ad id quod paulo antè dictum erat de præceptis: sensus tamen clarus est, reiectum iri, tanquam *postremos* hominum, qui Legis doctrinam vel in vna syllaba contemptibilem reddiderint. Regnum cælorum pro Ecclesiæ renouatione accipitur, vel secundo Ecclesiæ statu, qualis iam tunc surgebat ab Euangelii prædicatione. Ita Lucæ 7 d. 28, maiorem Iohanne facit Christus qui minimus est in regno Dei: ratio loquutionis est, quia Deus mundum Filii sui manu instaurans, regnum suum solidè constituit. Ergo Christus in Ecclesiam suam ubi reuolata fuerit, admittendos negat doctores, nisi qui fide erunt legis interpretes, & integram eius doctrinam afferre studebunt. Sed quæritur annon cæremoniæ inter præcepta Dei forent, quarum tamen minimè exigenda est nunc obseruatio. Respondeo, spectandum esse legislatoris consilium & finem. nam quia cæremonias præcepit Deus, ut temporalis esset externus earum vfus, significatio autem æterna, non soluit cæremonias qui earum effectum retinens, quod umbratile est omittit. Iam qui à regno suo exterminet Christus qui ad legis contemptum assuefaciunt homines, prodigiosus est eorum stupor quos non pudet sacrilega indulgentia remittere quod Deus seuerè exigit: & venialis delicti prætextu, legis iustitiam pessundare. Rursus notandum est quod probis ac sanctis doctoribus tribuit elogium: nempe quòd ad seruandam legem non verbis tantum hortentur homines, sed in primis vitæ exemplo.

MATTH. V.

	MARC.	LVC.
20 <i>Dico enim vobis quia nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum.</i>		
21 <i>Audistis quoniam dictum est antiquis, Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio.</i>		
22 <i>Ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.</i>		
20 <i>Nisi abundauerit.</i>) Perstringit Scribas qui maculam Euangelii doctrinæ aspergere moliebantur quasi esset legis dissipatio. Hac de re quidem non disputat, sed tantum breuiter ostendit nihil minus in eorum animis regnare quam legis zelum. ac si dixisset, <i>Mihi se infestos esse simulant quia nolunt violari legem: atqui ex eorum vita apparet quam frigide legem colant: imò quam securè illudant Deo, dum se laruata ac fictitia iustitia apud homines venditant. sic plerique interpretes. Sed vide annon vitiosum docendi genus magis insinulet, quo populum imbuerant Pharisei & Scribæ. Nam quum legem Dei restringent tantum ad externa officia, discipulos suos, quasi simias, ad hypocrisim formabant. Non inficior quidem æquè perperam, imò deterius vixisse quam docebant. ideo libenter fucosam falsæ iustitiæ ostentationem cum peruersa doctrina complector. Quòd tamen præcipuè in hanc inuehatur Christus, ex sequentibus facile patet, ubi legem repurgans à prauis eorum commentis, suæ puritati restituit. in summa, quod illi à Scribis iniquè obiectum fuisse diximus, in ipsos validè retorquet. Videte, inquit, quam dextri sint ac idonei legis interpretes: iustitiam enim fabricant quæ ianuam cælorum præcludat suis cultoribus. Tenendum est memoria quod alibi diximus, Phariseos adiungi Scribis ad amplificationem: quia secta illa sanctimonix famam præ aliis sibi acquirerat. Quamquam falluntur qui à diuisione putant sic fuisse dictos, quasi à vulgari ordine segregati, proprium sibi gradum vendicarent. vocati enim sunt Pharisæi, hoc est interpretes: quia nõ contenti simplici litera, clauem se habere profitebantur ad eliciendos arcanos sensus. vnde nata est immensa eorum sarago, quum ad se magistrum trahentes, impia libidine parique supercilio figmenta sua in Scripturæ locum obrudere ausi fuerint.</i>		
21 <i>Audistis quod dictum sit.</i>) Cohæret hæc sententia & aliæ sequentes cum proximo dicto: finis enim per species exponit Christus quam tortuose legem deprauent Pharisei, ut eorum iustitia nihil		

nihil aliud quàm scoria sit. Decepti autem fuerunt, qui putarunt hanc esse Legem ἐπινοήσαντες, ac Christū suos discipulos in altiore perfectionis gradum extollere, quàm potuerit Moses crassum carnalemque populum, qui vix discendis elementis idoneus erat. Ita inualuit opinio, Iustitiæ initium traditum olim fuisse in lege, perfectionem verò in Euangelio doceri, at qui nihil minus propositū Christus habuit quàm aliquid mutare vel nouare in legis præceptis. illic enim Deus semel fixit viuendi normam, cuius nunquàm eum poenitebit. Sed quum lex adulterinis cōmentis corrupta foret, ac in profanū sensum detorta, Christus à talibus eam corruptelis vendicat, ac ostendit genuinum eius sensum à quo desinerāt Iudæi. Quòd autem legis doctrina non inchoet modo, sed absoluat rectam vitam, vel ex vno hoc capite colligitur, quod requirit perfectum Dei ac proximi amorem. Porro qui tali amore præditus est, nihil illi deest ad summam perfectionem. Ergo lex quoad bene viuendi præcepta, ad metam iustitiæ homines adducit. Ideo Paulus non in seipsa infirmam, sed in carne nostra facit. Quòd si tyrocinium dumtaxat traderet veræ iustitiæ, friuola esset illa Mosis contestatio, Cælum & terram testor quòd tibi ostenderim hodie viam vitæ & mortis. Item, & nunc Israel, quid abs te postulat Deus tuus nisi vt sibi penitus adhareas? Inanis etiam ista esset promissio & frustratoria, Qui fecerit hæc, viuere in ipsis. Quòd autem nihil in eius præceptis corrigere voluerit Christus, ex aliis locis aperte liquet. nam qui volunt ad vitam ingredi per bona opera, eos nihil aliud quàm legis mandata seruare iubet. Nec aliunde tam ipse quàm Apostoli piè sanctèque viuendi præcepta deducunt: & sanè atrocem Deo legis auctori faciunt iniuriam qui tantum oculos, manus & pedes illi componi fingunt ad fucosam bonorum operum speciem: in solo autem Euangelio doceri amandum ex corde esse Deum. Facebat igitur error ille, legis defectus hic à Christo corrigi. neque enim fingendus est Christus nouus legislator, qui ad æternam Patris sui iustitiam aliquando addat: sed tanquam fidus interpretis audiendus est, vt sciamus qualis sit Lex, quorsum tendat & quousque pateat. Nunc videndum restat quid damnet Christus in Pharisæis, & quid ab eorum commentis illius interpretatio differat. Summa est, quòd Legis doctrinam ad politicum ordinem transfulerant, vt susciperet externis officii defungi, ita fiebat vt se ab homicidio absolueret quisquis hominem manu non occiderat: se purum & castum putaret coram Deo, quisquis adulterio corpus non poluerat. Hæc verò erat minimè ferenda Legis profanatio, quum certum sit spiritualem Dei cultum vbique à Mose requiri: & Deus qui eam tulit per manum Moysi, pro sua natura cordibus non minus quàm manibus & oculis loquutus sit. Adducit quidem Christus Legis verba, sed se ad communem vulgi caprum accommodat: ac si diceret, Hætenus literalis inter vos legis expositio per Scribas vulgata est, satis esse si quis manus ab homicidio & vi abstineat: ego autem moneo, longè altius nitendum esse. & quia charitas, legis est perfectio, violari proximum dico quoties aliquid aduersus eum minus amicè committitur. Posterus membrum quod recitat, Reum fore iudicio qui hominem occiderit: confirmat quòd nuper dixi, vitium illud reprehendi à Christo, quòd Lex Dei quæ regendis animis tradita fuit, in politicam conuersa erat.

Deut. 30. d. 19
Deut. 10. c. 14
Leuit. 24. c. 17

22 *Ego autem dico vobis.*) Responsum suum non præcepto Moysi opponit, sed vulgari Scribarum figmento. Porro quia vetustatem iactabant Pharisæi (vt ferè solet longi temporis præscriptio obtendi ad tuendos errores) Christum ad suam auctoritatem, cui meritò cedere debet omnis vetustas, populum reuocat. vnde colligimus quanto præponderet veritas tam consuetudini quàm annorum numero. *Dixerit fratri suo.* Tres gradus condemnationis ponit Christus extra manuum violentiam: quo significat præceptum illud Legis non manus tantum cohibere, sed affectus omnes charitati fraternæ contrarios. ac si diceret, Qui tantum fratribus irati fuerint, vel superbe insultauerint, vel læserint aliquo conuitio, homicidas esse. Iam quum certum sit vocem Racha medio loco statui inter iracundiam & manifestum probum: non dubito quin spernentis vel aduersantis fuerit interiectio. Tametsi autem gehennæ ignis eos solos adiudicat Christus qui vsque in apertum conuitium profiliunt, non tamen iracundiam eximit ab hac poena, sed ad terrena iudicia alludens, testatur Deum occultæ etiæ futurum iudicem, vt eam puniat. Quia autem vltra progreditur qui indignationem amarulento sermone prodit, eum fore reum dicit coram toto cælesti confesso, vt grauiorem poenam sustineat. Qui verò vsque ad conuitia eruperint, eos addicit gehennæ ignis, significans odium & quicquid charitati aduersum est, ad mortis æternæ reatum sufficere, quanuis nulla vis intercesserit. Quin gehennæ nomen translaticium sit minimè dubium est. *Ἰν* Hebræis vallem significat. Porro vallis Hennon locus erat nefanda superstitione infamis, quòd illic infantes suos idolis mactarent. Hinc factum est vt sancti viri, quo illa scelerata impietas maiore in odio esset, pro inferno acciperent, vt ipsum quoque nomen tanquam ominosum ac detestabile populus horreret. Tempore Christi appare receptum fuisse loquendi morem, nec ferè aliter tunc vocatum fuisse infernum quàm gehennam, voce à natio sono paululum deflexa.

MATTH. V.

23 *Itaque si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris quòd frater tuus habet aliquid aduersum te,*
24 *Relinque illic munus tuum coram altari, & abi, prius reconcilies fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum.*
25 *Habeto beneuolentiam cum aduersario tuo cito, dum es in via cum illo: ne quãdo te tradat aduersarius Iudici, & Iudex te tradat ministro, & in carcerem conijciaris.*
26 *Amen dico tibi, non exhibis illi nec donec solueris ultimum quãdrantem.*

MARC.

LVC. XII.

58 *Quum enim vadis cum aduersario tuo ad magistratum, in via da operam vt libereris ab illo: ne fortè pertrahat te ad Iudicem, & Iudex tradat te exactori, & exactor conijciat te in carcerem.*
59 *Dico tibi, non exhibis inde donec ultimum etiam minutum reddas.*

23 *Si obtuleris munus.*) Hac clausula confirmat & simul explicat superiorem doctrinam. Summa enim est, tunc demum satisfieri Legis præcepto quo vetamur occidere, si consensum & fraternam benevolentiam cum proximis nostris fouemus. Atque, ut nos magis afficiat Christus, ipsa quoque pietatis officia pronuntiat ingrata esse Deo & ab ipso repudiari, si inter nos dissidemus. Nam quum iubet eos qui vnum aliquem ex fratribus læserunt, redire prius cum illo in gratiam quam munus suum offerant: significat, quantum per alieni sumus nostra culpa à proximis, accessum nobis ad Deum non parere. Quòd si odiis suis totum, quem Deo impendunt, cultum polluant homines & corrumpunt, hinc colligimus quantum ælmet mutuam inter nos concordiam. Potest tamen hic obici quæstio, Annon absurdum sit charitatis officia pluris fieri quam Dei cultum. Nam aut præposterum Legis ordinem dicamus esse oportet: aut prior tabula secundæ præferri debet. Solutio facilis est, neque enim aliò spectant Christi verba, quam fultò & inaniter profiteri se Dei cultores, qui fratres suos iniuste læsos superbe etiam contemnunt. Nam sub vna specie per synecdochon externa Diuini cultus exercitia designat, quibus sæpe homines pietatem magis simulant quam verè testentur. Et notandum est, Christum pro illius seculi ratione de sacrificiis loqui. Hodie dissimilis est nostra conditio: doctrina tamen eadem manet, vitiosum scilicet esse quicquid Deo offerimus, nisi cum fratribus nostris sumus concordēs, saltem quoad in nobis est. Eleemotynas Scriptura vocat Sacrificia boni odoris: audimus tamen ex ore Pauli eum nihil esse qui totam suam substantiam consumit in pauperes, nisi charitatem habeat. Denique pro filiis non suscipit neque agnoscit Deus, nisi qui se hominibus vicissim exhibet fratres. Tametsi autem Christus tantum eos qui iniuria affecterunt fratres, iubet ipsis placandis operam dare: sub vna tamen specie ostendit quam pretiosa sit Deo fraterna concordia. Longè etiam plus exprimit, quum iubet munus relinqui ante altare, quam si dixisset frustra in templum venire homines, aut sacrificia vouere Deo, quando dissidium habent cum proximis.

Philip. 4. d. 18
2. Cor. 13. d. 2

25 *Habeo benevolentiam.*) Tametsi videtur Christus ultra progredi, nec tantum hortari ad reconciliationem qui fratribus iniuriam fecerunt, sed etiam qui iniuste læselluntur: ego tamen in alium finem spectasse interpretor, nempe ut ansam præcideret odiis & discordiis, modumque fouendæ benevolentia ostenderet. vnde enim omnes iniuriæ, nisi quòd singuli nimium tenaces sunt sui iuris? hoc est, suis commodis cum aliorum damno nimis sunt addicti? Omnes enim ferè excæcat peruersus sui amor, ut sibi in pessimis causis blandiantur. Christus itaque, ut odiis, simultatibus, pugnis, & omnibus iniuriis occurrat, pertinaciam illam, horum malorum fontem, corrigit, ac iubet suos ad moderationem & æquitatem propensos esse, ut summo iure cedentes, pacem & amicitiam tali æquitate redimant. Optandum quidem foret ne qualis vnquam inter nos vel controuersia incideret: & certè nunquam in contentionem vel certamen prorumperent homines si vigeret inter eos ea quæ debet mansuetudo. sed quia fieri vix potest quin suboriantur aliquæ lites, remedium ostendit Christus quo statim componi queant, nempe si frenum cupiditatis nostris iniicimus, & potius cum damno nostro transigere parati sumus, quam ut inflexibili rigore ius nostrum persequamur. Christum tamen hac exhortatione sæpius usum constat ex Luca cap. 12. vbi non refertur sermo habitus in monte, sed epitome ex variis Christi sententiis colligitur. Inde etiam apparet quid sit in via transigere: nempe priusquam ad Iudicem peruentum fuerit. *Tradate aduersarius iudici.* Partem hanc metaphoricè quidam exponunt, cælestem Iudicem nobiscum summo iure acturum, ut nihil profus remittat, nisi pacificare studemus quas habemus cum proximis nostris lites. Ego tamen simplicius accipio, quòd admoneat Christus hoc humanitus etiam nobis esse vtile, ut maturè transigamus cum aduersariis: quia rixosis sæpe damnosa est sua cupiditas. Interea non nego quin similitudo a, tē ad Deum transferatur, quòd scilicet iudicium absque misericordia sentiet qui implacabilis fratribus, vel ad extremum contentiosus fuerit. Cæterum plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui in perpetua loci huius allegoria Purgatorium suum fabricant. nihil apertius est quam Christum de benevolentia inter homines colenda disserere. Illis nulla religio est sine pudore verba eius peruertere, & in sensum profus extraneum torquere, modo indoctis fucum faciant. Sed quoniam longa refutatione indigni sunt, vno tantum verbo ostendam quam pudenda sit eorum inscitia. Aduersarium fingunt esse diabolum. Atqui fideles suos ei beneuolos esse Christus iubet. Ergo ut Purgatorium suum inueniant Papistæ, diabolos amicos & fratres esse prius oportet. Quadrantem esse quartam partem assis notum est. hic autem pro teruncio vel minuta alia pecunia capitur, quemadmodum etiam ex Luca patet. Iam si cauillis agere libeat, hinc quoque refellitur insulitas Papistarum. nam si Purgatorium semel ingressus, nunquam inde exibat donec soluerit vltimum quadrantem: sequitur irrita esse quæ vocant pro mortuis viuorum suffragia. Neque enim alios admittit Christus qui satisfactione tua debitorem absoluant, sed disfert ab vno quoque solutionem eius quod debet exigit. Quòd si inutiles sunt Missæ & reliqua piacula, quantumuis ferueat ignis Purgatorius, frigeant tamen Sacerdotum & Monachorum culinæ, quantum in gratiam tanto studii ardore pro illo pugnant.

MATTH. V.

MARC.

LVC.

27 *Audistis quòd dictum fuerit antiquis, Non committes adulterium.*

28 *At ego dico vobis quòd quicumque aspexerit mulierem ad concupiscendum eam, iam adulterium commisit cum ea in corde suo.*

29 *Quòd si oculus tuus dexter obstaculo tibi fuerit, erue illum, & abijce abs te. expedit enim tibi ut pereat vnum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.*

30 *Et si dextra tua manus obstiterit tibi, amputa eam, & projice abs te. expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.*

27 *Non committes adulterium.*) Pergit Christus in sua disputatione, quòd Lex Dei non sit tantum politico modo vitæ magistra ad formandos externos mores: sed puros quoque & integros cordis affectus requirat. Tenendum verò memoria est quod prius monui, quanuis referat Christus Legis verba, crassum tamen & adulterinum sensum quem sinistri interpretes induxerant, ab eo reprehendi. Jam enim ipse præfatus est, se non venisse novum legislatorem, sed fidum interpretem Legis semel datæ. Quia autem obici poterat longo vsu inueterasse illud commentum, nonniam id fatetur Christus. Sed hoc modo anticipat, præiudicium ex erroris vetustate non debere fieri.

28 *Qui aspexerit mulierem.*) Consilium Christi est generaliter carnis libidinem damnare. Dicit igitur aduiteros esse coram Deo non tantum qui alienas vxores corruperint, sed qui oculos polluerint impudico aspectu. Est autem synecdochica loquutio, quia homines adulterii reos faciunt non tantum oculis, sed cæcæ etiam cordis vltiones. Ideo Paulus castitatem in corpore & spiritu constituit. Caterum fatis habuit Christus crassum commentum quod obtinuerat refellere: quia putabant nonnisi ab externo adulterio cauendum. Quia tamen vt plurimum oculi animos suis lenociniis sollicitant, & libido quasi per illas fores penetrat, hac loquendi forma vsus est Christus quum vellet concupiscentiam damnare: idque ex verbo Concupiscendi facile elicitur. Quo etiam docemur, aduiteros censeri coram Deo nõ tantum qui fixo consensu fornicationem in animis concipiunt, sed qui admittunt quasuis punctiones. Quare nimis crassa est & supina Papistarum hypocrisis, qui concupiscentiam negant peccatum esse, donec totum cor assentiatur. Sed nihil mirum est ita extenuari ab illis peccatum, quando socordes & prorsus stultos in vitis suis reputandis esse oportet qui iustitiam operum meritis adscribunt.

29 *Si oculus tuus.*) Quia in hac carnis & naturæ imbecillitate videri poterat Christus nimis seuerè vrgere homines, occupat omnes illas querimonias. In summa, significat, quantumuis difficile, arduum, molestum, vel asperum sit quod præcipit Deus, nihil tamen excusationis inde captandum esse: quia pluris nobis esse debeat iustitia Dei quam alia omnia quæ chara in primis & pretiosa sunt. ac si dixisset, Non est quod mihi obicias, te vix posse oculum huc illuc vertere quin ex improviso illecebræ aliquæ obrepant, oculis enim tuis potius renuntiandum est quam vt discedas à mandatis Dei. Neque tamen intelligit Christus mutilandum esse corpus vt pareamus Deo. sed quia libenter optarent omnes non ita frænari sensus suos quin liberum haberent eorum vsum, Christus hyperbolicè docet refecandum esse quicquid nos impedit ne obsequium Deo præstemus quale flagitat in Lege sua. Atque id consultò facit: quia nimis licenter sibi homines hac in parte indulgent. Si purus esset animus, oculos quoque & manus haberet sibi obsequentes, quibus certum est nullum inesse proprium motum. In eo autem grauitè peccamus, quòd adeo non sumus solliciti, vt decebat, in cauendis illecebris, vt potius ad malum vltro propuocemus sensus nostros effræni licentia.

MATTH. V.

31 *Dicitum est autem, Quicumque repudiauerit uxorem suam, det illi libellum diuortij.*

32 *At ego dico vobis quòd quisquis repudiauerit uxorem suam nisi causa stupri, facit eam mæchari: & quicumque repudiatam duxerit, mæchatur.*

MARC.

LVC. XVI.

18 *Quisquis dimittit uxorem suam, & alteram ducit, adulterium committit: & quisquis dimissam à marito ducit, adulterium committit.*

31 *Quicumque repudiauerit.*) Quia opportunior erit tractandæ fusius & explicandæ doctrinæ locus capite 19 Matthæi, nunc breuiter percurram quod hic Christus dicit. Sicuti falsò defunctos se erga Deum putabant Iudæi si Legem politico more seruarent: ita rursus quicquid Lex politica non prohibebat, stultè imaginabatur sibi esse licitum. Diuortia quæ fieri solebant cum vxoribus, Moses quoad æternum ordinem non vetuerat, sed tantum colubendæ libidinis causa iusserat dari repudiatis vxoribus libellum diuortij. Erat autem quoddam manumissionis testimonium, vt libera esset in posterum mulier à mariti iugo & potestate. simul vir confitebatur se non dimittere vxorem ob crimen aliquod, sed quia non placeret. Hinc error inualuerat, nullam in tali repudio culpam esse, modò Legi satisfaceret. Sed perperam sumebant piè sanctèque viuendi regulam ex iure ciuili. Nam leges politicæ interdum ad hominum mores flectuntur: Deus verò legem spiritualem ferendo non respexit quid possint homines, sed quid debeant. Ideo illic perfecta integræque iustitia continetur, quantumuis eius præstandæ facultas nos deficiat. Itaque admonet Christus, non protinus licere coram Deo siquid Lex politica Mosis tolerat. Prætextu Legis, inquit, se absoluit qui vxorem dimittens, dat illi repudij libellum. at sanctus est coniugij vinculum, quam vt hominum arbitrio vel potius libidine soluatur. Tamen enim mutuo consensu sese coniungunt vir & vxor: Deus tamen nodo indissolubili eos astringit, ne postea liberum sit discedere. Additur tamen exceptio, Nisi ob fornicationem. Meritò enim abicitur mulier quæ perfidè coniugium violauit: quia eius culpa abrupto vinculo libertas viro parta est.

32 *Facit eam mæchari.*) Quia hoc ferebat libellus repudij, vt mulier à priore marito soluta, transferret ad nouas nuptias, meritò damnatur quasi productor qui vxorem sibi Diuinitus adiunctam alius præterius & fas prostituit.

33 *Rursum audistis quod dictum fuerit antiquis, Non peierabis: sed persolues Domino quæ iuraueris.*

34 *At ego denuntio vobis ne iuretis omnino: neque per cælum quia thronus est Dei:*

35 *Neque per terram, quia subsellium est pedum illius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni Regis:*

36 *Neque per caput tuum iurabis: quia non potes unum pilum album vel nigrum facere.*

37 *Sed erit sermo vester, est, est: non, non. porro quod est extra hæc, ex malo est.*

33 *Non peierabis.)* Hic quoque nõ Legis correctio est, sed potius germana interpretatio. Deus enim non modo periuria in Lege damnauit, sed iurandi leuitatem, quæ nominis eius reuerentiæ derogat. neque enim is solus accipit nomen Dei frustra qui peierat, sed qui in rebus friuolis, vel in communi sermone temere & contemptim nomen Dei arripit. Porro quum Lex quamlibet nominis Dei profanationem damnet, Iudæi in solis periuriis culpam esse fingebant. Crassum hunc errorem Christus reprehendit, quòd sibi fas esse putent Dei nomine impune abuti, modò iurando non fallant. Sanctè quidem præcipitur vt soluamus Deo iuramenta. nam qui post nomen Dei interpositum proximos fraudat & decipit, non hominibus tantum, sed Deo facit iniuriam. Sed vitiosum est ad vnã partem restringere quod latius patet. Aliqui istud Persoluerè ad vota referunt, quum Deo aliquid religionis causa promissum est. Sed loquutio hæc pactis omnibus & promissis optimè quadrat, quæ adhibito Dei nomine sancita sunt. nam Deus tunc medius inter duas partes sponsor statuitur, cui fidem suam obligant.

34 *Ne iuretis omnino.)* Multos decepit particula Omnino: vt putarent generaliter quoduis iusiurandum à Christo damnari. Atque ad hunc immodicum rigorem quosdam non malos homines impulit olim effrænis iurandi licentia, quam videbant in mundo passim grassari. Et Anabaptistæ hoc prætextu valde tumultuati sunt, quasi nullam ob causam iurare permittat Christus dum omnino iurare vetat. Atqui non aliunde petenda est expositio quàm ex verborum contextu. Continuo post sequitur, Neque per cælum, neque per terram. Quis non videt species istas exegeticè additas fuisse, quæ prius membrum distincta enumeratione clarius exprimerent? Habebant Iudæi obliquas vel indirectas vt loquuntur, iurandi formas: & quum iurarent per cælum, terram, vel altare, hoc ferè pro nihilo ducebant. &, quemadmodum vitium aliud ex alio nascitur, hoc colore fucabant minus apertam nominis Dei profanationem. Huic vitio vt occurrat Christus, pronuntiat omnino non esse iurandum vel hoc vel illo modo, neque per cælum, neque per terram, &c. Vnde colligimus, particulam Omnino non ad substantiam, sed ad formam referri. acsi dixisset, Neque directe. alioqui superuacuum erat species istas recensere. quare vnã cum rixandi libidine crassam inscitiam Anabaptistæ produunt, dum vocem vnã morosè vrgendo, totum sermonis tenorem clausis oculis prætereunt. Siquis obiciat, nullum iusiurandum à Christo permitti. Respondeo, ex Legis intentione debere intelligi quod dicit eius interpret. Summa ergo huc redit, aliis modis frustra accipi Dei nomen quàm peierando. Ideo ab omni superflua iurandi licentia abstinentum esse. nam vbi iusta ratio cogit, Lex non modo permittit iurare, sed disertè etiã iubet. Itaque nihil sibi aliud voluit Christus, quàm illicita esse iuramenta omnia quæ sacrum Dei nomen abusu aliquo profanant, cuius reuerentiæ seruire debuerant. *Neque per cælum.* Falluntur qui exponit has iurandi formas à Christo corrigi quasi vitiosas, eò quòd per solum Deum iurandum sit. rationes enim quas adducit, magis in contrariam partem inclinant, quòd scilicet tunc quoque iuretur per nomen Dei quum cælum & terra nominantur: quia nulla est pars mundi cui Deus non insculpsit gloriæ suæ notam. Videtur tamen hæc sententia non congruere cum Legis præcepto, vbi Deus per nomen suum iurare disertè iubet: item cum tot Scripturæ locis, vbi conqueritur iniuriam sibi fieri, quoties iuratur per creaturas. Respondeo corruptelam esse idololatriæ affinem, quum vel iudicii potestas, vel testimonii probandi autoritas illis defertur. spectandus est enim ipse iurandi finis, quòd scilicet homines appellent Deum perfidiæ vltorem & veritatis præfidem. Hic honor aliò transferri nequit quin violeetur eius maiestas. Hac ratione dicit Apostolus non ritè iurari nisi per maiorem: & hoc soli Deo esse proprium vt per seipsum iuret. Ita quisquis olim per Moloch vel per aliud idolum iurabat, tantumdem minuebat ex iure Dei, quòd alium eius loco substitueret cordium cognitorem & indicem in animas. Et hodie qui per Angelos vel sanctos mortuos iurant, spoliato Deo, inane illis numen affingunt. Diuersa autem ratio est quum per cælum & terram iuratur ipsius opificis intuitu. Neque enim in creaturis subsistit iusiurandi religio: sed Deus ipse solus aduocatur in testem, productis in medium gloriæ eius symbolis. Porro cælum Scriptura Dei solium vocat, non quòd illic sit inclusus, sed vt discant homines sursum mentes attollere quoties de ipso cogitant, nec quicquam terrenum vel humile de ipso imaginantur. Imò terra, scabellum pedum eius ideo vocatur vt sciamus ipsum vbique diffusum nullis locorum spatiis capi. Hierosolymæ sanctitas ex promissione pendebat. Sancta ergo fuit, quòd eam Dominus in sedem ac domicilium elegerat sui imperii. Quum iurant homines per caput suum, vitam suam, quæ singulare est Dei donum, tanquã bonæ fidei pignus, in medium adducunt.

37 *Sed erit sermo vester.)* Iam Christus secundo loco remedium præscribit: nempe vt sincerè & bona fide inter se contrahant homines: quia tunc non minoris erit sermonis simplicitas quàm sit iusiurandum inter eos qui sinceritatem non colunt. Et certè hæc optima est corrigendis vitiis ratio, notare

fontes ex quibus manant. Vnde tanta iurandi procliuitas, nisi quòd in tanta vanitate in tot fallaciis, inconstantia, inutilitate nihil serè creditur? Candorem igitur in verbis nostris & constantiam requirit Christus, ne iurare amplius necesse sit. Repetitio enim tam affirmationis quàm negationis huc spectat, dictis nostris standum esse, vt inde appareat ingenuitas. Quia autem hæc vera est & legitima contrahendi ratio, vbi non aliud in lingua habent homines quàm in corde, pronuntiat Christus ex malo esse quicquid vltià est. neque enim mihi probatur quorundam expositio, iurandum eius culpæ debere tribui qui fidem loquenti non habet. Sed Christus, meo iudicio, ex hominum vitiis manare docet quòd iurare coguntur: quia si inter eos vigeret bona fides, si varii non essent nec flexiloqui, colerent eam simplicitatem quam dicat natura. Neque tamen sequitur quin licitum sit iurare quoties id necessitas postulat: quia purus est multarum rerum vsus quarum vitiosa est origo.

MATTH. V.

38 *Audistis quòd dictum fuerit, Oculum pro oculo, & dentem pro dente.*

39 *At ego dico vobis, Ne resistatis malo: sed quisquis impeggerit alapam in dexteram tuam maxillam, obuerte illi & alteram:*

40 *Et ei qui tecum velit iudicio contendere, ac tunicam tuam tollere, permitte ille & pallium:*

41 *Et qui te adegerit ad miliarium vnum, abito cum illo duo.*

MARC.

LVC. VI.

29 *Percutienti te in maxillam prabe & alteram: & ab eo qui aufert tibi pallium etiam tunicam noli prohibere.*

30 *Omni autem exiienti abs te, tribue: & ab eo qui aufert que tua sunt ne repossas.*

38 *Math. Oculum pro oculo.*) Hic alius error corrigitur, quòd quum Deus Iudices & magistratus sua Lege iussisset iniurias pari poena vlcisci, quisque eo prætextu sibi vltionè sumebat. Ergo se peccare non putabant, modò ne quem priores lacefferent, sed læsi par pari rependerent. Christus autem contra admonet, quanuis Iudicibus mandata sit communis defensio, & ordinati sint vindices ad cohibendos improbos, ac vim eorum reprimendam: debere tamen vnum quemque patienter ferre illatas sibi iniurias.

39 *Ne resistatis malo.*) Duplex est resistendi modus: alter quo innoxie arcemus iniurias: alter quo retaliamus. Quanquam autem Christus suis non permittit vt vim vi repellant, non tamen prohibet quin desectant ab iniusta violentia. Atque huius loci Paulus nobis optimus esse potest interpret, dum iubet potius vincere malum bono quàm vt maleficiis certemus, ad Romanos cap. 12. d. 17. Notanda est enim antithesis inter vitium & correctionem. Hic de talione agitur. eius licentiam vt Christus suis discipulis præcidat, malum pro malo vetat rependere. deinde longius extendit patientiæ legem, vt non tantum feramus taciti acceptas iniurias, sed potius nouis tolerandis nos paremus. Huc in summa spectat tota admonitio, vt obliuisci discant fideles quicquid malorum ipsis illatum fuerit, ne læsi in odium vel malevolentiam prorumpant, aut vicissim nocere cupiant: sed compositi sint ad maiorem tolerantiam, si crescat ac magis irriteretur malorum improbitas & libido. *Quisquis impeggerit alapam.* Insulè Iulianus & similes calumniati sunt doctrinam Christi, quasi leges & iudicia funditus euerteret. nam sicuti Augustinus scite & prudenter epistola 5, disserit, non aliud fuit Christi consiliu quàm fidelium animos ad moderationem & æquitatem formare, ne semel aut bis offensi deficiant vel fatigentur. Et verum est quod dicit Augustinus, Non poni legem operibus externis, si modò dextrè intelligas. Coercet, fateor, Christus manus nostras à vindicta non minus quàm animos. sed vbi sine vindicta potest quispiam se & sua protegere ab iniuriis, non impediunt verba Christi quin placidè & sine noxâ irruentem vim declinet. Certè noluit Christus hortari suos ad eorum acuendam malitiam qui iam nocendi libidine plus satis ardent. porrigere verò alteram maxillam quid aliud foret quàm tale irritamentum? non est igitur æqui sanique interpretis syllabas aucupari, sed attendere ad eius qui loquitur consiliu. Et Christi discipulos nihil minus decet quàm ludere verborum cauillis, vbi apparet quid velit magister. Atqui minimè obscurum est quo tendat Christus, nempe finem vnius certaminis fore alterius initium, & ita toto vitæ cursu per continuos gradus subeundas esse fidelibus multas iniurias. Ergo vbi semel læsi fuerint; hoc ipso documento formari vult ad tolerantiam, vt patiendo patientes esse discant.

40 *Es qui tecum velit.*) Alteram noxæ speciem attingit Christus, quum scilicet improbi nos libitibus vexant. Iubet autem nos hac etiam in parte sic esse animis ad patientiam compositos, vt ablata tunica parati simus pallium cedere. Ineptus erit quisquis verbis insillet. Prius aduersariis dandū esse quod postulant quàm in ius ventum fuerit. talis enim facilitas instar flabelli improborum animos ad furta & rapinas accenderet: à quo scimus procul abfuisse Christi mentem. Quid est igitur pallium dare tunicam sub iuris prætextu eripere conanti? Nempe si quis iniquo iudicio oppressus perdat quod suum est: ac interim paratus est reliquum (si opus fuerit) abicere, non minore patientiæ laudem meretur quàm qui bis se spoliare patitur antequam ad tribunal ventum fuerit. Summa est igitur, Christianos, vbi quis bonorum parte illos exuere tentat, debere paratos esse ad integram spoliationem. Hinc colligimus non arceri profus à iudiciis siquando iustæ defensionis locus datur. Nam etsi fortunas suas prædæ non exponunt, non tamen discedunt ab hac Christi doctrina quæ ad ferendam patienter nuditatem nos hortatur. Rarum quidem exemplum est vt quis ad litigandum sedato integròque affectu ad forum accedat: sed quia fieri potest vt quis publici boni studio rectam causam defendat, rem ipsam simpliciter damnare fas non est donec constet de vitioso affectu. Diuersæ locutiones apud Matthæum & Lucam sensum non

mutant. Pallium maioris pretii esse solet quàm tunica. quum ergo dicit Matthæus dandum esse pallium tunicam auferenti, significat accepta minori iactura debere nos ad ferendum grauius damnum esse voluntarios. Dicitum verò Lucæ cum veteri prouerbio conuenit, Tunica pallio propior.

³⁰ *Omni autem exigenti abs te.*) Eadem verba apud Matthæum habentur, vt paulo pòst videbimus. nam ex contextu promptum est colligere, Lucam non de precibus hìc loqui quibus flagitatur auxilium, sed de litibus quas improbi ad rapienda aliorum bona intentant. Ne repolcas, inquit, ab eo qui auferit quæ tua sunt. Quianquam si quis malit hæc duo membra seorsum legere, non repugno: ita exhortatio erit ad largiendi facilitatem. Quod ad secundum membrum spectat vbi Christus repolcere vetat quæ iniuste ablata sunt, prioris doctrinæ indubiè expositio est, non ægrè scilicet bonorum iacturam ferendam esse. Sed tenendum est quod nuper admonui, non sophistice vrgenda esse verba, quasi pio homini non liceat quod suum est recuperare si quando illi iustum remedium diuinitus oblatum fuerit: sed tantum nobis præscribi patientiæ legem, ne amissis fortunis torqueamur, sed quieti expectemus dum rationem à prædonibus Dominus ipse exigat.

MATTH. V.	MARC.	LVC. VI.
42 <i>Petenti abs te dato: & cupientem mutuum abs te accipere ne auerferis.</i>		34 <i>Si mutuum dederitis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum vt recipiant paria.</i>
		35 <i>Mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa.</i>

⁴² *Matth. Petenti abs te.*) Tametsi ita sonant Christi verba quæ referuntur à Matthæo, ac si iuberet sine delectu quibusuis dare, alium tamen sensum ex Luca elicimus, qui plenius rem totam explicat. Primò certum est Christo fuisse propositum, liberales potius quàm prodigos facere suos discipulos. Atqui stulta erit prodigalitas, temere effundere quæ dedit Dominus. deinde videmus quam alibi beneficentiæ regulam tradat Spiritus. Hoc ergo teneamus, primùm hìc discipulos suos Christum hortari vt largi sint ac benefici. Porro hunc esse modum, vt minimè se defunctos putent paucis quibusdam adiutis, sed omnes sua beneficentia prosequi studeant, neque vnquam fatigentur vsque dum suppetet facultas. Deinde nequis cauillum texat ex verbis Matthæi, conferamus quæ habentur apud Lucam. Negat Christus quicquam officii nos Deo præstare, dum in mutuo dando vel aliis officiis spectamus mercedem mutuan: ita charitatem à carnali amicitia distinguit. amant enim prophani homines inter se, non gratis, sed mercenario affectu: ita fit vt in seipsum quisque amorem quo alios prosequitur, reflectat. quæ admodum etiam prudenter expendit Plato. Christus verò à suis gratuitam beneficentiam exigit, vt iuuare studeant inopes, à quibus nihil vicissim sperari potest. Nunc videmus quid sit apertam habere manum petentibus: neimpe liberaliter expositum esse erga omnes qui ope nostra indigent, & qui beneficium pensare nequeunt.

³⁵ *Mutuum date.*) Hæc sententia perperam restricta fuit ad vsuras: ac si tantum vetaret Christum suos scenerari. Atqui latius patere ex superiori sermone liquet. postquam enim exposuit Christus quid impii facere soleant: nempe quòd diligunt suos amicos, & eos iuuant à quibus sperant aliquid compensationis: & mutuum dant similibus sui, vt paria de inde ab illis recipiant: subiicit quanto plus à suis requirat, nempe vt diligant inimicos, gratis beneficiant, gratis dent mutuò. Nunc videmus particulam Nihil perperam de scenore exponi quod ad fortem accedit: quum tantum hortetur Christus ad gratuita officia, & mercenaria nihil gratiæ coram Deo habere dicat. non quòd simpliciter damnet quæcunque compensationis præstantur beneficia: sed docet nihil ad testandam charitatem facere, quia ille deum erga proximos beneficus est, qui nullo commodi sui respectu ad eos iuuandos ducitur, sed tantum cuiusque inopiam spectat. Cæterum an Christianis liceat aliquid interdum ex mutuo lucri accipere, non disputabo fusius hoc loco, ne quæstionem ex falso sensu (quem iam refutau) intempestiuè accersam. Iam enim exposui, nihil aliud velle Christum quàm fideles mutuando debere vltius progredi quàm homines profanos, nempe vt meram liberalitatem colant.

MATTH. V.	MARC.	LVC. VI.
43 <i>Audistis quòd dictum sit, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.</i>		27 <i>Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros: benefacite ijs qui vos oderunt.</i>
44 <i>Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros: bene precamini deuotibus vos: benefacite ijs qui oderunt vos, & orate pro ijs qui ledunt & insectantur vos:</i>		28 <i>Bene precamini deuotibus vos, & orate pro ijs qui vos ledunt.</i>
45 <i>Vi sitis filij Patris vestri qui est in celis: quia solem suum oriri facit super malos & bonos, & pluuiam mittit super iustos & iniustos.</i>		Et paulo pòst. 32 <i>Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nã & peccatores, eos à quibus diliguntur diligunt.</i>
		33 <i>Et si benefeceritis ijs quæ vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? siquidem</i>

46 *Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quod premium habebitis? nonne & publicani idem faciunt?*

47 *Et si complexi fueritis fratres vestros tantum, quid eximium facitis? nonne & publicani sic faciunt?*

48 *Eritis igitur vos perfecti, quemadmodum Pater vester qui est in caelis, perfectus est.*

siquidem & peccatores hoc faciant. Ut paulo post.

35 *Veruntamen diligite inimicos vestros. Item, Et eritis filij Altissimi, quia ipse benignus est erga ingratos & malos.*

36 *Estote ergo misericordes sicut & Pater vester misericors est.*

43 *Diliges proximum tuum.*) Mirum est eò absurditatis delapsos fuisse Scribas, ut Proximi nomē restringerent ad beneuolos: quum nihil clarius sit nec certius quam Deum complecti totum humanū genus, quum de proximis nostris loquatur. Nam quia sibi quisque addictus est: quoties alios ab aliis separant priuata sua commoda, deseritur mutua communicatio quā natura ipsa dicitur. Deus ergo ut nos in fraterno amoris complexu retineat, propinquos esse testatur quicumque sunt homines: quia eos nobis conciliat communis natura. quoties enim hominem aspicio, quia os meum & caro mea est, me ipsum quasi in speculo intuear necesse est. Quauis autem maior pars ut plurimum à sancta societate disiliat, non violatur tamen eorum prauitate naturæ ordo: quia spectandus est Deus coniunctionis autor. Vnde colligimus generale esse præceptum Legis, quo iubemur proximum diligere. Scriba verò quum propinquitatem ex cuiusque animo estimarent, negarunt proximi loco habendum nisi qui ob sua merita antiore dignus esset: vel saltem qui vicissim responderet in officio amici. Hoc quidem præcipit communis sensus: idèoque filios seculi nunquam puduit sua odia profiteri quorum aliquam rationem iactare poterant. Charitas autem quam Lege sua Deus commendat, non respicit quid quisque meritus sit, sed se ad indignos, peruersos & ingratos diffundit. Verum hunc & genuinum sensum restituit Christus, & à calumnia vindicat: vnde etiam apparet quod prius dixi, Christum non ferre nouas leges, sed corrigere praua Scribarum commenta quibus vitata Legis diuinæ puritas fuerat.

44 *Diligite inimicos.*) Hoc vnum caput in se continet totam superiore doctrinam: nam quisquis ocores suos amare in animum induxerit, facile sibi temperabit ab omni vindicta, malorum patiens erit: ad miseros verò iuuandos nullo magis propensus. Porro Christus in summa rationem & modum ostendit huius præcepti implendi, Dilige proximum tuum sicut teipsum. Neque enim huic præcepto vnquam satisfaciet nisi qui abdicato sui amore, vel potius se abnegato, tanti faciet homines sibi diuinitus coniectos, ut eos quoque amare pergat à quibus odio habetur. Discimus autem ex his verbis quā alienos esse deceat fideles ab omni vindicta, quam non modò prohibentur à Deo petere, sed ita remittere, & in totum delere ex animis, ut hostibus suis bene precentur. Interea non desinant suam causam Deo committere, donec ultionem sumat de reprobis. cupiunt enim, quoad in se est, malos redire ad sanam mentem, ne pereant, atque ita consulunt eorum saluti. Hoc tamen solatio suas omnes molestias leniunt, quod non dubitant Deum obstinatæ malitiæ fore ultorem, ut sibi innoxios curæ fuisse declarat. Est quidem hoc perquam arduum, & carnis ingenio profus aduersum, bonum malo rependere. sed minime querenda est ex vitiis nostris & infirmitate exculatio: quin potius simpliciter querendum est quid exigit lex charitatis, ut cælesti Spiritus virtute fidei, luctando superemus quicquid affectuum in nobis contrarium est. Hæc quidem Monachis & similibus rabulis causa fuit ut fingerent hæc fuisse Christi consilia, non præcepta, quod hominum viribus metiebantur quid Deo & Legi ipsius debeant. Interim vero non puduit Monachos perfectionem sibi arrogare, quod seruandis consiliis vltro se obstringerent, quā fideliter præstent quod titulo tenus vsurpant, nunc dicere omitto. Quā verò de consiliis praposterum sit insulsumque commentum, primò inde patet, quia non sine Christi iniuria dicitur suasisse ipsum discipulis, non pro imperio mandasse quod rectum erat. Deinde plusquam insulsum est libera facere charitatis officia quæ ex lege pendunt. Tertio, Dicendi verbum quod denuntiare vel præcipere hoc loco significat, perperam pro consulere exponitur. Postremò disertè sanciri quod necessario præstandum est, nullo negotio ex Christi verbis probatur, dum addit continuo post,

45 *Et sitis filij Patris vestri.*) Quum disertè pronuntiet, non aliter quenquam fore Dei filium nisi qui ocores suos diliget, quis iam dicere audeat nulla huius doctrinæ seruandæ necessitate nos obstringi? Perinde enim est ac si dixisset, Quisquis cenferi volet Christianus inimicos diligat. Horribile sanè portentum, quod mundus tam densis tenebris per tria vel quatuor secula obrutus fuerit, ut non videret disertè iuberi quod quisquis negligit, ex numero filiorum Dei expungitur. Porro notandum est, non proponi ad imitationem Dei exemplum, quasi nos deceat quicquid ille facit. plectit enim ille ingratos, & sceleratos è mundo sæpe exterminat, qua in parte non proponit se nobis imitandum, quia in nos iudicium mundi non competit quod eius proprium est: sed nos paternæ suæ bonitatis & beneficentiæ imitatores esse vult. Idque viderunt non modò profani philosophi, sed quidam nequissimi pietatis contemptores, quibus expressa fuit hæc confessio, Nulla re magis nos esse Deo similes quā benefacien-

Plinius.

agendum. Hæc autem ratio est, quia respicit in quem finem vocati sumus: nempe ut reparata in nobis Dei imagine, piè sanctèque viamur. *Solem suum oriri facit.* Duo commemorat testimonia diuinæ in nos beneficentiæ, quæ non tantum maximè nobis nota sunt, sed omnibus communia, quum magis ipsa societas ad idem vltro citròque inter nos præstandum inuitet. quanquam per synecdochen innumera quoque alia complectitur.

46 *Nòme & Publicani.*) Eodem sensu Lucas peccatores, hoc est nequam & sceleratos homines, ponit: non quòd munus ipsum per se damnetur; (erant enim publicani vectigalium redemptores. vectigalia autem sicuti principes iure indicunt, ita exigere à populo licet) sed quia hoc genus hominum auarum esse solet ac rapax, imò perfidum & crudele: deinde quoniam apud Iudæos habebantur iniustæ tyrannidis ministri. Ergo si quis publicanos ex Christi verbis colligat omnium hominù esse deterrios, malè argumentabitur: quia loquitur pro recepto vulgi more: ac si diceret, qui ferè humanitatis sunt expertes, aliquam tamen habere mutui iuris speciem dum suam vtilitatem capiunt.

48 *Eritis igitur vos perfecti.*) Perfectio hæc non æqualitatem sonat, sed tantum ad similitudinem refertur. Quantumvis ergo distemus à Deo, dicimur perfecti esse sicut ipse est, dum ad eundem scopum tendimus quem in se nobis proponit. Siquis aliter malit, non sit hic inter Deum & nos comparatio, sed perfectio Dei vocatur, primum gratuita meraque liberalitas, quæ spe lucri non ducitur: deinde singularis bonitas quæ cum hominum malitia & ingratitude certat. Quod melius liquet ex verbis Lucæ, *Esote misericordes, sicut Pater vester celestis.* Misericordia enim mercenario opponitur, qui priuato conmodo alligatus est.

MARC.	LVC.	MATTH. VI.
		1 <i>Attendite ne eleemosynam vestram præstetis coram hominibus quòd spectemini ab illis: alioqui mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in caelis est.</i>
		2 <i>Itaque quum præstas eleemosynã, ne tuis canatur ante te, quemadmodum hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis, ut glorificentur ab hominibus. amen dico vobis, habent mercedem suam.</i>
		3 <i>Ceterum tu quum præstabis eleemosynam, nesciat sinistra tua quod facit dextera tua,</i>
		4 <i>Vt sit eleemosyna tua in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, reddat tibi in propatulo.</i>

1 *Attendite.*) Hoc loco suos hortatur Christus ad sincerum bonorum operum studium, hoc est vt simpliciter rectè facere studeant coram Deo, non autem se hominibus ostentent. Admonitio in primis necessaria: quia ambitio semper in vitutibus timenda est, nec vllum est opus tam laudabile quod nõ inde sæpe vitari & pollui contingat. Ceterum per synecdochen sub vna specie traditur generalis doctrina: de eleemosynis enim tantum loquitur, sicuti paulo post de precibus. Quanquam in nonnullis exemplaribus, pro Eleemosynis ponitur nomen Iustitiæ, quemadmodum etiam reddidit vetus interpres. Sed in eo nihil est momenti, quia vtroque modo satis constat corrigi ambitionis morum, dum rectè agendo gloria ab hominibus captatur.

2 *Quum præstas eleemosynam.*) Taxat hîc nominatim vitium vsu & consuetudine receptum, in quo non tantum palàm cerni, sed manibus ferè palpari inanis gloriæ cupiditas potuit. In compitis enim & publicis locis, vbi haberi solebant publici conuentus, erogabant pauperibus sportulas. in eo manifesta erat ostentatio, quòd locorum celebritatem quærebant, vt multos haberent testes nec eo contenti, addebant etiam tubarum clangorem. Fingebant quidem se pauperes accersere: (vt nunquam defunt pretextus) nihil tamen clarius erat quàm ipsos venari plausus & laudè. Porrò vbi seruimus hominum oculis, iam Deum non constituimus vitæ nostræ arbitrum & approbatorem. Itaque meritò dicit Christus mercedem suam nunc habere qui se hoc modo ostentant: quia Deum respicere nequeunt quorum oculus talis vanitas occupat. Eadem ratione hypocritæ vocantur omnes inanis gloriæ cupidi. Nam quum hypocritæ profanis scriptoribus dicti fuerint histriones qui in scena & ludis fictas personas agebant, Scriptura hoc nomen ad homines duplices corde & simulatos transtulit. Quanquam variæ sunt hypocritarum species, quidam enim quantum pessimè sibi concili sint, tamen impudenter pro bonis viris coram mundo se venditant, & vitia sua quorum intus sunt conuicti, tegere conantur. Alii sibi tam securè indulgent, vt etiam perfectam iustitiam sibi arrogare audeant coram Deo. Alii non recti studio, nec gloriæ Dei causa, sed tantum vt famam sibi & opinionem sanctitatis acquirant, benefaciunt. Hanc postremam speciem Christus nunc designat, & iure vocat hypocritas, qui dum rectum finem non habent sibi propositum in bonis operibus, alienam personam induunt, vt sancti probique Dei cultores appareant.

3 *Nesciat sinistra tua.*) Hac locutione intelligit debere nos vnico Deo teste contentos esse, atque ita intentos in eius obsequium, vt nulla vanitate circumferamur. Sæpe enim fit vt non tam Deo sacrificent homines quàm sibiipsis. Non vult ergo Christus obliquis cogitationibus nos distrahi, sed rectà in hunc scopum tendere, vt Deum pura conscientia colamus.

4 *Eleemosyna tua in occulto.*) Videtur hæc sententia cum multis Scripturæ locis pugnare, vbi iubemur fratres edificare bonis exèplis. Sed si tenemus Christi cõsiliù, verba lógius trahere nos oportet.

Iubet

Iubet suos discipulos purè & procul omni ambitione bonis operibus dare operam. vt hoc fiat, oculos ab hominum intuitu vult esse auersos: quo satis habeant sua officia vni Deo probare. Hæc verò simplicitas minimè impedit ædificandi curam ac studium. Et certè paulo antè non præcisè vetuit beneficere coram hominibus, sed ostentationem damnauit. *Pater tuus qui videt in occulto.* Tacitè perstringit stultitiam quæ passim inter homines regnat, quòd sibi videntur operam luisse nisi inspectata fuerit à multis testibus eorum virtus. Denm ergo non magna luce indigere dicit vt agnoscat beneficia: quia illi conspicua sunt quæ tenebris sepulta videntur. Non est igitur cur putemus esse perdita quæ conspectum hominum fugiunt, & testimonio carent: quia Deus theatrum suum habet in latebris. & aptissimum remedium offert curando ambitionis morbo, dum nos ad Dei intuitum reuocat, qui vanas omnes glorias euanescere facit ex animis nostris, & profusus delet. Secundo membro, quod proximè sequitur, admonet Christus, in quærenda bonorum operum mercede patienter expectandum esse vltimum resurrectionis diem. Pater tuus, inquit, reddet tibi palam. Quando? nempe quum exorta vltimæ diei aurora, quæ nunc abscondita sunt in tenebris patefient.

MARC.

LVC.

MATTH. VI.

5 *Et quum oraueris, non eris quemadmodum hypocritæ: nam illi solent in conciliabulis & in angulis platearum stantes orare, quò conspicui sicut hominibus. amen dico vobis quod habent mercedem suam.*

6 *Tu verò quum oras, introi'o in conclaue tuam, & occluso hostio tuo ora Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, persoluet tibi in propatulo.*

7 *Verùm orantes ne sitis multiloqui, sicut Ethnici. putant enim fore vt ob multiloquium suum exaudiantur.*

8 *Ne igitur efficiamini similes istorum. nouit enim Pater vester quibus rebus opus sit vobis, priusquam petatis ab illo.*

5 *Quum oraueris.*) Idem nunc de precibus docet quod prius de elemosynis. Est autem hæc nimis crassa & pudenda nominis Dei profanatio, quòd hypocritæ, vt gloriam ab hominibus referant, in publico precantur, vel potius simulant se precari. Sed quum semper ambitiosa sit hypocrisis, non mirum est ita cæcam esse: iubet ergo discipulos suos, si rite orare velint, conclaue intrare. Esti autem, quia hoc in speciem videtur absurdum, allegoricè quidam exponunt interiorem cordis recessum: hac tamen argutia nihil est opus. Iubemur pluribus locis, in celebri cœtu & hominum frequentia, ac coram toto populo Deum precari, vel laudare, idque testandæ nostræ fidei vel gratitudinis causâ, simul vt alios nostro exemplo incitemus ad idem agendum. neque ab eo studio nos Christus abducit, sed tantum admonet, Deum præ oculis habendum esse quoties ad precationem accingimur. Ideo non sunt vrgenda hæc verba. Intra in conclaue tuam: quasi iubeat fugere homines, ac nos rectè orare neget nisi testibus remotis. comparatiuè enim loquitur, significans potius quærendum esse recessum quàm appetendam hominum frequentiam quæ nos orantes videat. Vale quidem est fidelibus, quo liberi vota sua & gemitus corâ Deo effundant, subducere se ab hominum conspectu. Prodest etiam secessus alia de causa, quo magis ab omnibus iuocamentis liberæ sint ac solutæ mentes: ideo & Christus ipse orandi causa sæpius in secretum aliquem locum se abdedit. Sed hoc in præsentia non agitur: tantum enim corrigitur inanis gloriæ cupiditas. Summa autem est, siue quis solus, siue coram aliis precetur, huic tamen affectum induendum esse, quasi abditus in conclaue, solum Deum haberet testem. Quum dicit Christus mercedem rependi precibus nostris: satis declarat quicquid mercedis passim nobis Scriptura promittit, non tanquam debitum solu, sed gratuitum esse.

7 *Ne sitis multiloqui.*) Aliud vitium reprehendit in oratione, nempe multiloquium. Vtitur autem duobus verbis, sed eodem sensu. nam *βαρλολογία* superuacua est & putida repetitio. *πολλολογια* autem inanis garrulitas. Porro eorum stultitiam reprehendit Christus, qui vt Deum persuadeant & exorent, multum verborum profundunt. Neque huic doctrinæ contrarium est quòd precandi assiduitas passim laudatur in Scriptura. Nam vbi serio affectu concipitur precatio, lingua non anteit pectus. deinde non captatur Dei gratia inani verborum fluxu: sed potius suos affectus, non secus ac sagittas, prius cor emittit, qui in cælum penetrent. Interim damnatur eorum superstitio, qui longis suffurris Deum se promereri confidunt. quo errore sic imbutum videmus esse Papatum, vt præcipua orationis virtus illic credatur esse loquacitas. nam quo quisque plus verborum demurmurat eo magis censetur exactè precatum esse. Longi etiam proluxique cantus, quasi Dei aures demulceant, assidue resonant in eorum templis.

8 *Nouit enim Pater vester.*) Hoc vnum remedium purgandæ ac tollendæ quæ hîc damnatur superstitioni sufficit. vnde enim hæc stultitia, vt multum proficere putent homines vbi suo multiloquio Deum fatigant, nisi quia similem imaginantur homini mortali, qui doceri & moneri opus habeat? Quisquis autem persuasus est Deum nò modò curam nostrî habere, sed etiam nostras necessitates habere cognitâs, & vota nostra curâsq; antequere, priusquam admonitus fuerit: ille omisso multiloquio, satis habebit preces suas extendere quatenus ad fidem exercendam expediet: Deum verò rhetoricè aggredi, vt verborum copia flectatur, absurdum esse agnoscat ac ridiculum. Verum si Deus, antequam petamus, quid nobis opus sit nouit, videtur nulla esse precandi vtilitas. Nam si sponte ad nos iuandos

propensus est, quorum attinet preces nostras interponere, quæ spontaneum providentiæ eius cursum abrumpant? Solutio facilis est in ipso precandi fine: neque enim orant fideles ut Deum admoneant de rebus incognitis, eum ad officium hortentur, vel cessantem sollicitent: sed potius ut se ipsos expergeficiant ad ipsum quærendum, meditandis eius promissionibus fidem suam exercent, curas suas exonerando in eius sinum se sublevent: denique ut testentur tam sibi quàm aliis ab eo vno sperare & expetere quicquid est bonorum. Et ipse quod gratuito & nondum rogatus nobis largiri decrevit, votis tamen nostris promittit se daturum. Quare utrunque tenendum est, vota nostra ab eo sponte præveniri, & tamen nos precibus impetrare quod petimus. Cur autem interdum in longum tempus nos differat, interdum etiam votis nostris non indulgeat, alibi erit dicendi locus.

MATTH. VI.

9 Vos ergo sic orate, Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, ut in cælo, sic etiam in terra.

11 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula, Amen.

MARC.

LUC. XI.

1 Factum est quum oraret quodam in loco, ut cessavit, dixit quidam ex discipulis eius ad eum, Domine doce nos orare, sicut & Iohannes docuit discipulos suos.

2 Et ait illis, Quum oratis dicite, Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomē tuum: Adueniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, quæ admodum in cælo, sic etiam in terra.

3 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

4 Et remitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

Incertum est semelne an bis hanc orandi formam Christus discipulis tradiderit. Quibusdam hoc secundum videtur magis probabile: quia Lucas rogatum fuisse dicit, Matthæus verò inducit vltro docentem. Quia tamen diximus Matthæum præcipua quæque doctrinæ capita colligere, ut melius ex continua serie totam summam perspiciant lectores: fieri potest ut Matthæus occasionem quam refert Lucas omiserit. quanquam hac de re cum nemine pugnare velim.

1 Luc. Sicut & Iohannes docuit discipulos.) Quòd Iohannes priuatam orandi formam tradidit suis discipulis, id fecisse existimo prout temporis ratio ferebat. Res tunc valde apud Iudæos corruptas fuisse notum est. tota certè religio sic collapsa erat ut mirum non sit precandi morem à paucis ritè cultum fuisse. Rursus quum instaret promissa redemptio, fidelium mētes precando ad eius spem & desiderium excitari oportuit. Iohannes ergo ex variis Scripturæ locis certam aliquam precationem conficere potuit, quæ tempori congrueret, ac propius accederet ad spirituale Christi regnum quod iam patefieri cœperat.

9 Matth. Vos ergo sic orate.) Pro quo Lucas, Quum oratis dicite. quanquam non iubet Christus suos conceptis verbis orare, sed tantum ostendit quorum vota omnia precésque referri deceat. Sex ergo petitionibus complectitur quicquid à Deo optare fas est. Atque hac doctrina nihil nobis est vtilius. nam quum hoc præcipuum sit pietatis exercitium, in formandis tamen precibus aut votis concipiendis sensus omnes nostri deficiunt. Ita nemo ritè orabit nisi cuius os & cor moderabitur cælestis Magister. In hunc finem tradita est hæc regula, ad quam preces nostras exigere necesse est, si legitimas censerit Deoque probari cupimus. Noluit quidem (ut nuper dictum est) præscribere Filius Dei quibus verbis vitandum sit, ut ab ea quam dictavit formula deflectere non liceat: sed tamen vota nostra sic dirigere fræuarèque voluit, ne extra metas istas oberrent, vnde colligimus, non in verbis, sed in rebus ipsis datam ab eo fuisse ritè precandi legem. Porrò quod dixi, sex petitionibus constare hanc precandi formam, sciendum est tres priores, posthabita nostri ratione, respicere in Dei gloriam: tres autem reliquas ad ea quæ in salutem nostram vtilia sunt esse compositas. Nam ut Lex Dei duabus tabulis distinguitur, quarum prior pietatis officia continet, altera autem charitatis: sic orando Christus partim Dei gloriam spectare & quærere iubet, partim nobis consulere permittit. Sciamus ergo tunc nos demum ad ritè precandum fore comparatos, si non tantum de nobis & propria vtilitate erimus solliciti, sed priorem locum Dei gloriæ dabimus. est enim nimis præposterum, curare tantum quæ nostra sunt: regnum autem Dei, quod longè præferendum est, negligere. Pater noster qui es in cælis. Duo maximè nobis consideranda sunt quoties ad precandum accingimur, tum ut nobis accessus ad Deum pateat, tum ut plena solidaque fiducia in eum recumbamus, nempe paternus eius erga nos amor, & immensa potètia. Quare ne dubitemus quin benignè amplecti nos Deus velit, quin paratus sit ad vota nostra exaudienda, quin denique spòte propensus sit ad nos iuvandos. Patris nomen illi tribuitur. ergo in hoc epitheto iam satis vberem fiduciæ materiam Christus nobis suppeditat: sed quoniam dimidia tantum ex parte in Dei bonitate acquiescimus, proximo membro commendat eius potentiam, nam quum Scriptura Deum in cælo esse dicit, omnia subesse eius imperio, mundum & quicquid in eo est

est, manu eius contineri, virtutem eius ubique diffusam, providentia eius cuncta ordinari significat. Plal. 2. b. 4. dicit David, *Habitator caelorum iridebit eos.* Item Plalmo 115. a. 3. *Deus noster in caelo, quaecumque voluit fecit.* Caeterum non ita loquitur in caelo Deus quasi illic sit inclusus: potius enim tenendum est quod alibi dicitur, *Caelos caelorum cum non capere.* sed haec loquutio ab ordine creaturarum eum eximens, nihil humile vel terrenum, ubi de ipso agitur, venire in mentem debere admonet: quia excelsior sit toto mundo. Nunc tenemus Christi consilium, nempe quod in ipso precandi exordio, tuorum fiducia in Dei bonitate & potentia stabilitate voluerit, quia nisi in fide fundatae sunt preces, profectu carebunt. Iam quum stultae, imo insanae arrogantiae sit Deum invocare Patrem nisi quatenus in Christi corpore insit, pro filio agnoscimus: hinc colligimus non alium esse precandi modum quam ubi Meditatore freti, ad Deum accedimus. *Sanctificetur nomen tuum.* Hic clarius apparet quod dixi, in tribus primis petitionibus posthabito nostri respectu, quarendam esse Dei gloriam: non quod separata sit a salute nostras, sed quod meretur Dei maiestas omnibus aliis curis longè praeferrì. Salutare est nobis Deum regnare suumque illi tribui honorem: sed nemo satis magno Divinae gloriae desiderio flagrat nisi qui sui quodammodo oblitus, ad quarendam illius altitudinem sese attollit. Porro inter istas tres petitiones magna est affinitas & similitudo. sanctificatio enim nominis Dei cum eius regno semper connexa est, & praecipua eiusdem regni pars in hoc sita est ut fiat eius voluntas. Verum quum semper expendat quantum sit nostrum frigus, quantaque ignavia in optandis rebus omnium maximis quarum hic vota nobis dictantur, nihil hic superuacuum esse fatebitur: sed tria quae petuntur, utile fuisse, sic distingui. Sanctificari Dei nomen nihil aliud est quam suum Deo haberi honorem quo dignus est, ut nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione. Huic opponitur eiusdem nominis profanatio: quum scilicet vel minuitur eius maiestas, vel minus reuerenter & honorificè quam meretur, eam homines suspiciunt. Porro gloria qua sanctificatur, inde manat & pendet, quum agnoscitur inter homines eius sapientia, bonitas, iustitia, potentia, & quicquid in eo est virtutum. sua enim Deo sanctitas semper intus constat: sed eam partem sua malitia & prauitate homines obscurant, partim sacriligo contemptu violant & polluant. Ergo summa huius petitionis est, ut Dei gloria in mundo reluceat, & qualis est celebretur inter homines. Tunc autem optime viget pura religio, quum homines quicquid a Deo profectum est, rectum & laudabile, iustitiae & sapientiae plenum esse statuunt. Nam hanc fit ut & verbum eius pro fidei obsequio amplectantur, & omnibus placitis & operibus acquiescant, fides enim quam Dei verbo deserimus (ut dicit Iohannes) quasi subscriptio est qua testamur Deum esse veracem: sicuti incredulitas & contemptus verbi eius grauissima eum contumelia afficit. Iam videmus quam maligni sint plerique operum Dei eliminatores, & quam obtruncandi licentiam sibi permittant: siquos nostrum castigat, obstreperunt, queruntur, obmurmurant: alii etiam in apertas usque blasphemias profluunt: nisi obtemperat votis nostris, non putamus satis esse erga nos liberalem. Multi de ineffabili eius providentia arcanisque iudiciis vel locose garrunt. saepe etiam sacrosanctum eius nomen ad crassa ludibria abripitur: denique pars mundi, eius sanctitatem quantum in se est profanat. Quare non mirum est si primo loco petere iubemur ut reuerentiam qualem meretur, in mundo obtineat. Caeterum haec non vulgaris dignatio est, quod Deus gloriae suae studium nobis commendat.

10 *Veniat regnum tuum.* Quamquam verbum Graecum simplex est, sensus tamen manebit integer si legamus Adueniat, quemadmodum vetus interpretes reddidit. Primo autem tenenda est definitio regni Dei, regnare enim dicitur inter homines quum carne sua sub iugum redacta, & suis cupiditatibus valere iussis, illi se regendos ultro addicunt & tradunt. Nam in hac naturae corruptione omnes nostri affectus totidem sunt Satanæ milites, qui Dei iustitiae resistunt, & ita regnum eius impediunt vel turbant. Quare hac precatione optamus ut sublatis omnibus impedimentis, sub imperium suum redigat cunctos mortales, eosque ad meditationem vitae caelestis adducat. Hoc autem fit partim verbi praedicatione, partim arcana virtute Spiritus. Verbo suo gubernare vult homines: sed quia nuda vox, nisi accedat interior vis Spiritus, usque in corda non penetrat, coniungi utrunque simul oportet, ut stabilietur Dei regnum. Precamur ergo ut suam Deus potestatem exerat tam Verbo quam Spiritu, ut se illi ultro totus mundus subiciat. Regno Dei opponitur omnis *ἀταξία* & confusio: neque enim quicquam ordinatum est in mundo nisi quum moderatur ipse manu sua consilia & affectus. Hinc colligimus initium regni Dei in nobis, esse veteris hominis interitum & nostri abnegationem, ut renouemur in aliam vitam. Verum alio etiam modo regnat Deus, dum hostes suos prostermit: & cum Satana ipsorum capite inuitos redigit sub potestatem suam, donec fiant omnes scabellum pedum eius. Quare summa huius precationis est, ut Deus verbi sui luce mundum irradiet, Spiritus sui afflatu corda formet in obsequium iustitiae suae: quicquid est dissipatum in terra, suis auspiciis in ordinem restituat. exordium vero regnandi faciat a subigendis carnis nostrae cupiditatibus. Iam verò, quia regnum Dei per continuos progressus augetur usque ad mundi finem, necesse est quotidie optare eius aduentum. Quantum enim iniquitatis grassatur in mundo, tantumdem abest regnum Dei, quod secum affert plenam rectitudinem. *Fiat voluntas tua.* Tametsi vna est ac simplex Dei voluntas, quod ad ipsum spectat: bifariam tamen nobis in Scripturis proponitur. Dicitur enim fieri quod Deo placuit quum arcana providentiae suae decreta exequitur: licet contumaciter in aduersam partem nitantur homines. Sed hic iubemur alio modo precari ut fiat eius voluntas: nempe ut placidè & absque repugnantia illi obtemperent omnes creaturae. Quod ex cōparatione melius liquet: nam sicuti Angelos praesto habet ad omnia mandata (vnde & ministri vocantur in eius obsequium semper parati) ita cupimus omnes hominum voluntates formari in eum iustitiae Dei consensum ut sponte stentur quocumque ille annuerit. Est quidem hoc piuum votum, ubi nos submittimus Dei arbitrio, eiusque placitis subscribimus: sed haec precatio aliquid amplius continet, nempe ut Deus abolita omni hominum contumacia, quae aduersus ipsum tumultuari non desinit, dociles sibi ac mansuetos reddat, nequid velint aut appetant nisi quod ei placet ac probatur. Posset tamen obiici quaestio, an petendum a Deo sit quod nunquam fore pronuntiat usque ad finem mundi. Respondeo, nihil opus esse,

dum terram obedienter componi optamus ad Dei nutum, excutere singulos homines. Sufficit enim hoc voto testari, nobis odio ac trinitate esse quicquid Dei voluntati aduersum cernimus, extinctumque cupere, non modò vt omnium nostrorum affectuum sit moderatrix, sed vt nos totos qua decet promptitudine ad eam implendam offeramus.

11 *Panem nostrum quotidianum.*) Hæc est, vt dixi, quasi secunda tabula formæ precandi quam nobis Christus dictauit: sic enim docendi causa prius distinxit. Vt ex duabus Legis tabulis prior de recto Dei cultu præcipit, altera verò de officiis charitatis: ita in hac precatione prius nos instituit ad quærendam Dei gloriam, deinde in altera parte ostendit quid pro nobis petere conueniat. Quamquam simul notandum est, quæ in salutem nostram vel utilitatem concipimus vota, in vltimum illum finem debere referri. non enim propriæ utilitatis studio sic nos occupari fas est, quin primatum semper teneat Dei gloria. Quoties ergo oramus, nunquam ab eo scopo oculos deflectere licet. Hoc tamen inter duas precationum species quas posuimus interest: quod dum agitur de regno Dei & sanctificatione nominis ipsius, sensus nostros sursum extolli oportet, vt omisso nostri respectu ad solum Deum attendant. deinde ad nos ipsos descendimus, & salutis nostræ curam coniungimus cum illis prioribus votis quæ Deum solum respiciunt. Etsi autem victui præferenda est peccatorum remissio, quatenus scilicet anima corpori præcellit: initium tamen Christus fecit à pane & terrenæ vitæ subsidiis, vt à tali rudimento altius eueheret. Non ergo panem quotidianum prius nobis dari petimus quàm Deo reconciliari, quasi nobis pluris esse debeat caducus ventris cibus, quàm æterna salus animæ: sed mentes nostræ quasi per scalas à terra in cælum conscendant. Nam quum se Deus ad alenda corpora demittat, minime dubium est quin de spiritali vita nostra longè sit magis sollicitus. Ergo tam benigna eius indulgentia fiduciam nostram altius erigit. Quòd nonnulli panem ἐπιπέτοι pro super substantiali accipiunt, profus absurdum est. Ratio verò quam adducit Erasmus, non modò fruola est, sed pietati repugnat. non videtur illi probabile, quòd dum prodimus in Dei conspectum, Christus nos de alimentis verba facere iubeat. Quasi verò non passim hæc docendi ratio in Scripturis occurrat, vt scilicet præsentium bonorum gustu in spem cælestium ducamur. imò verò hæc iusta demum fidei nostræ probatio est, quum nihil aliunde expetimus, quàm à Deo: nec modò eum agnoscimus vnicum bonorum omnium fontem, sed paternam eius bonitatem etiam ad minima quæque diffundi sentimus, vt ne carnis quidem nostræ curam suscipere recuset. Quòd autem de corporali victu hinc loquatur Christus, primò inde colligere promptum est, quòd alioqui mutila esset, non plena oratio. iubemur enim multis locis curas omnes nostras in Dei finem conicere: & ipse liberaliter promittit nulla in re se nobis defuturum. Ergo in exacta ritè orandi regula necesse est de innumeris præsentis vitæ necessitatibus aliquid præcipi. Deinde particula Hodie significat hinc à Deo peti quod non nisi in diem curandum sit. Neque enim dubium est quin terreni victus cupiditatem, ad quam inmodicè ferimur omnes, restringere ac moderari voluerit. Porro satistrita est synecdoche in nomine Panis. nam sub eo Hebræi comprehendunt omne genus alimentii. Hinc verò latius etiam extenditur, neque enim tantum escam nobis porrigi Dei manu, sed quicquid ad transigendam vitam necessarium est, nobis ab eo dari cupimus. Nunc sensus clarus est: primò iubemur orare vt Deus quam nobis in hoc mundo vitam dedit tueatur ac foueat: & quia indiget multis subsidiis, vt ipse nobis subministret quicquid necessarium esse nouit. Iam quia Dei benignitas continuo tenore ad nos paciscendos fluit, panis quem ministrat vocatur ἐπιπέτοις, hoc est superueniens. sic enim interpretari licet. Tantundem ergo valet hoc nomen, ac si dictum esset, Domine quum quotidie nouis alimentis opus habeat vita nostra, ne assidue ea largiendo vnquam fatigeris. Aduerbium Hodie, vt paulò antè dixi, frangendam nimiam auiditati additum est, ut discamus singulis momentis à Dei beneficentia pendere, & eo demenso contenti esse quod de die in diem (vt loquuntur) nobis suppeditat. Obiicitur tamen quæstio, Quum certum sit Christum regulam orandi piis omnibus communem dedisse: ex eorum autem numero aliqui sint diuites qui repositam annonam habent, quomodo petere eos iubeat quod domi suæ habet, & petere in diem quod abundè illis in annum vsque suppedit. Solutio facilis est: monemur enim his verbis, nisi quotidie nos pascat Deus, nihil fore quamlibet annonæ congeriem: affluant licet triticum, vinum & reliqua omnia, nisi arcana Dei benedictione irrigentur, derepente euanescent, vel auferetur eorum usus, vel excidet quæ illis ingenua est vis ad nos alendos, vt famelici in nostra copia simus. Quare non mirum est si Christus diuites & inopes promiscuè ad cœlestem nutritium inuiter. Cæterum nemo ita ex animo precabitur nisi qui didicerit, Pauli exemplo, esurire & abundare, vt suam inopiam vel tenuitatem æquo animo toleret, nec se fallaci abundantia suæ fiducia inebriet. Si quærat quispiam, quomodo panem, quem iam vocamus nostrum, petamus nobis dari: Respondeo, vocari non quòd iure debeatur, sed quia paterna Dei beneuolentia in vltimum nostrum destinatus est. Itaque eo ipso noster efficitur, quòd eum cœlestis Pater, ne desit nostræ necessitati, gratuito nobis donat. Colendi quidem sunt agri, sudandum in collegendis terræ fructibus, subeundus est cuique & ferendus vocationis suæ labor, vt sibi victum quærat: sed hoc non obstat quin gratuita Dei beneficentia pascamur, sine qua frustra se homines laboribus conficerent. Itaque illi acceptum ferre docemur quicquid videtur industria nostra esse quæsitum. Simul tamen ex hoc verbo colligere licet, si Diuinitas pasci cupimus, alieno esse abstinendum. se enim nihil nisi quod suum vocare possint, appetere testantur omnes Dei alumni quoties hac precandi forma vtuntur.

12 *Remitte nobis debita.*) Hinc memoria repetere conuenit quod nuper dixi, Christum in diggerendis suorum votis non spectasse quid prius aut posterius ordine esset. Nam quum scriptum sit peccata nostra instar maceræ esse, quæ nos à Dei accessu prohibeat: & instar nubis, qua impediuntur eius oculi ne nos respiciant: preces nostras semper à peccatorum remissione ordiri necesse est: quia hinc prima spes exorandi Dei affulget dum nobis propitius est, qui non aliter nobis placatur quàm peccata gratis ignoscendo. Cæterum duabus petitionibus complexus est, Christus quæ ad æternam salutem

animæ

animæ & spiritualement vitam spectabant: sicuti hæc duo sunt præcipua capita Divini fœderis, quibus tota salus nostra constat: quod nobis gratitiam reconciliationem offert, peccata non imputando & Spiritum promittit, qui iustitiam legis cordibus nostris insculpat. Vtunque ergo petere iubemur: & priore loco ponitur votum pro obtinenda peccatorum remissione. Peccata apud Mathæum vocantur debita, quoniam reatu nos obstringunt ad Dei tribunal, & debitores constituunt: imo à Deo profus alienant, ut nulla spes sit obtinendæ pacis & gratiæ nisi per veniam. Ita impletur quod docet Paulus, Reos esse omnes, & destitui Dei gloria, ut omne obstruatur, & obnoxius fiat omnis mundus Deo. Nam et si in sanctis ex parte affulget Dei iustitia, quando tamen carne circumdati sunt, peccatis onerati iacent. Ita nemo reperietur usque adeo purus qui non indigeat misericordia Dei: cuius si participes esse cupimus, miseriam nostram sentire necesse est. qui verò tantam sibi perfectionem in hoc mundo somniant ut ab omni vitio & culpa sint immunes, non tam peccatis valedicunt, quam ipsi Christo, à cuius Ecclesia sese abdicant. Nam quem discipulos omnes suos ad peccatorum remissionem iubeat quotidie confugere, ab eorum numero se expungit quisquis superuacuum hoc remedium esse putat. Iam remissio quam hic nobis fieri optamus, satisfactionibus repugnat quibus se mundus redimere conatur. Neque enim remittere dicitur creditor qui accepta solutione nihil amplius exigit: sed qui vltro & liberaliter iure suo cedens, absolvit debitorem. Neque hic locum habet vulgaris illa culpæ & poenæ distinctio. nec enim dubium est quæ debita, poenæ reatum significant. Hic si nobis gratis remittitur compensationes omnes evanescere oportet. Nec alius est sensus Lucæ, quamvis peccata nominet quia eorum veniam non aliter indulget Deus, quam reatum tollendo. *Sicut & nos remittimus.*) Hæc conditio ideo apposita est nequis ad Deum petendæ veniæ causa accedere audeat nisi omni odio purus ac vacuus. Neque tamen venia quam nobis dari petimus, ab ea quam præstamus aliis, dependet: sed hoc modo ad remittendas omnes offensas hortari nos Christus voluit, & simul absolutionis nostræ fiduciam quasi impresso sigillo melius ratam facere. Nec obstat quòd apud Lucam habetur particula *καὶ*, quæ tantumdem valet ac Siquidem vel Etenim: quia Christi consilium non fuit causam notare: sed tantum monere qualem erga fratres animum afferre oporteat dum cupimus Deo reconciliari. Et certè si in cordibus nostris regnat Dei Spiritus, cessare oportet omnem malevolentiam & vindictæ affectum. Quum autem Spiritus nobis sit adoptionis nostræ testis, videmus simpliciter hic appositam esse notam quæ Dei filios ab extraneis discernat. Debitores hic vocantur non pecuniæ, vel officii alicuius: sed qui ob illatas iniurias nobis sunt obnoxii.

Rom. 3. c. 23

13 *Et ne nos inducat in tent.*) Hæc petitio perperam in duas à quibusdam secta fuit, quum ex re ipsa constet unam & eandem esse, & verborum connexio idem demonstret. aduersatiua enim particula quæ media ponitur, duo membra inter se simul colligat, quod etiam prudenter expendit Augustinus. Sic igitur resolutum debet oratio, Ne in tentationem feramur, nos à malo redime. Summa autem est, quòd propria infirmitatis nobis consilii, Dei præsidio defendi nos cupimus, ut in expugnabiles itemus aduersus quælibet Satanæ machinas. Iam sicut ex proximo voto ostendimus neminem censeri Christianum posse nisi qui se peccatis obstrictum agnoscat: ita ex hoc colligimus, ad bene viuendum vires nobis minime sufficere nisi quatenus eas Deus suppeditat. quisquis enim ad vincendas tentationes, Dei auxilium implorat, se ita ipso liberatore fatetur habere opus, ne subinde labatur. Cæterum nomen Tentationis sæpe generaliter sumitur pro quacunque probatione. quo sensu dicitur tentatus à Deo fuisse Abraham quum explorata fuit eius fides. sic tam aduersis rebus quam prosperis tentamur, quia hæc occasione in lucem emergunt affectus qui prius latebant. Sed hic notatur interior tentatio quæ diaboli flagellum aptè vocari potest, ad incitandam nostram concupiscentiam. absurdum enim esset à Deo petere vt nos ab omnibus fidei documentis immunes reddat. Ergo pravi omnes motus qui nos ad peccandum sollicitant, sub Tentationis nomine compræhenduntur. Quamquam autem fieri non potest quin tales in animis punctiones sentiamus, quia toto vitæ cursu continua est nobis cum carne militia: petimus tamen à Domino ne tentationibus nos subiiciat, vel obrui patatur. Ac quo melius exprimeret Christus nos ad assiduos casus & ruinas procliuës pendere nisi nos Deus manu sua sustineat: hæc loquendi forma usus est, Ne nos inducas in tentationem: vel, ut alii vertunt, Ne nos inferas. Certum quidem est vnumquemque tentari à propria concupiscentia, quem admodum docet Iacobus: sed quia Deus non modo Satanæ libidini nos perimitit vt ignem concupiscentiæ accendat, sed eo vitur iræ suæ ministro, quoties vult homines in exitum præcipites agere, ipse quoque suo modo in tentationem inducit. Quo sensu dicitur Spiritus Dei malus arripuisse Saulem: & eodem tendunt complures Scripturæ loci. neque tamen propterea Deum vocabimus malorum authorem: quoniam homines mittendo in sensum reprobum, non confusam tyrannidem exercet, sed iusta sua iudicia, licet arcana, exequitur. *Libera nos à malo.*) Malum hic tam in neutro quam masculino genere potest accipi. Chrylостomus ad diabolum refert, qui omnium est architectus, atque, vt infestus est salutis nostræ hostis, assiduè nos oppugnat. non minus tamen commode exponi poterit de peccato. Nec de ea re mouendum est certamen: quia idem ferè manet sensus, nos scilicet diabolo & peccato esse expositos nisi nos tueatur Dominus & eripiat. *Quia tuum est regnum.*) Mirum est hanc precatonis clausulam, quæ tam aptè quadrat, à Latinis fuisse omissam. neque enim ideo solum addita est vt corda nostra ad expetendam Dei gloriam accendat, & admoneat quisnam esse debeat votorum nostrorum scopus: sed etiam vt doceat, præces nostras quæ hic nobis dictatæ sunt, non alibi quam in Deo solo fundatas esse, ne propriis meritis nitamur.

Iacob. 1. c. 7

MATTH. VI.

MARC. XI

LVC.

14 Si enim remiseritis hominibus peccata sua, remittet etiam vobis Pater celestis.

25 Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis aduersus aliquem, ut & Pater vester qui in calis

b. iiii.

15	Quòd si non remisistis hominibus peccata sua, neque Pater vester remittet peccata vestra.	est, remittat vobis delicta vestra.	26	Quòd si vos non remisistis, nec Pater vester qui in caelis est, remittet vobis peccata vestra.
----	---	-------------------------------------	----	--

Hic tantum exponit Christus quorsum apposta fuerit illa conditio, Remitte nobis sicut nos remittimus: nempe Deum non alter fore nobis exorabilem nisi nos etiam præbeamus faciles ad dandam veniam, si qui nos læserint. Et certè nisi plusquam ferrei sumus, mollire nos debet hæc exhortatio, vt placabiles simus ad remittendas offensas. Nisi quotidie varia peccata condonet Deus, scimus nos innumeris modis perisse. atque non alia lege ad veniam nos admittit, nisi fratribus ignoscimus quicquid in nos peccarint. Se igitur vltro quasi deuotis animis exitio addicunt, & data opera Deum sibi reddunt implacabilem, qui illatas sibi iniurias obliuisci nolunt.

MARC.	LVC.	MATTH. V.
		16 Porro quum ieiunaueritis, ne sitis veluti hypocrite tetrici. deformant enim facies suas, quo perspicuum sit hominibus ipsos ieiunare. Amen dico vobis, habent mercedem suam.
		17 Tu vero quum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua.
		18 Ne conspicuum sit hominibus te ieiunare, sed Patri tuo qui est in occulto. & pater tuus qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo.

Iterum redit ad superiorem doctrinam. quum enim vanam ostentionem in eleemosynis & precibus reprehendere cœpisset, legitimam orandi regulam interposuit. Nunc de ieiunio idem suis præcipit quod prius de precibus & eleemosynis: ne scilicet tantopere seruire theatro studeant, quam Deum habere operum sutorum testem. Porro quòd caput ungeret & faciem lauare iubet, hyperbolicum est. neque enim Christus ab vna specie hypocriteose ita nos retrahit, vt in alteram inducat. Nò ergo simulare lauitias iubet: neque ita nos hortatur ad victus temperantiam vt delicias in vnguentis & vestitu indulgeat: sed simpliciter nos hortatur ad tenendam moderationem, in qua nihil sit vel nouum vel affectatum: ac si diceret, ita ieiuniis vacandum esse, vt in consueta vitæ ratione nihil mutemus. Quòd ieiuniis mercedem à Deo promittit, impropria est loquutio, sicuti paulo antè de precibus dictum est, quanquam inter preces & ieiunia magnum est discrimen. illæ enim inter pietatis officia primatum tenent: ieiunium verò per se opus medium est: non autem ex eorum genere quæ Deus requirit & probat, vt sunt eleemosynæ. Placet autem diutaxat quatenus refertur in alium finem: nempe vt nos ad abstinentiam exerceat, vt subigat carnis lasciuiam, vt ad studium orandi nos inflammet, vt testimonium sit pœnitentiæ nostræ, quoties Dei iudicio vrgemur. Sensus ergo verborum Christi est, Deus aliquando patefaciet sibi placuisse quæ videbantur perisse bona opera, quòd hominum oculos fugerant.

MATTH. VI.	MARC.	LVC. XII.
19 Ne reponatis vobis thesauros in terra, vbi arugo & tinea delet, vbi fures perfodiunt ac furantur.		33 Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Parate vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in calis, quòd fur non accedit, neque tinea corrumpit.
20 Sed recondite vobis thesauros in celo, vbi neque arugo neque tinea delet, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.		34 Vbi enim fuerit thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit.
21 Nam vbi fuerit thesaurus vester, illic erit & cor vestrum.		

19 Ne reponatis.) Pestis hæc capitalis passim regnat in mundo, vt homines inexplibili habendi cupiditate insaniant. Eos verò stultitiæ coarguit Christus, quòd opibus magna cura congestis suam foelicitatem vermibus & arugini prostituunt, furibusque exponunt in prædam. Quid autem rationi minus consentaneum est quàm bona sua locare vbi vel sponte pereant: vel rapiantur ab hominibus? Hoc quidè non cogitant auari: opes enim suas includunt arcis bene obferatis: effugere tamen nequeunt quin furibus vel tineis obnoxia sint suæ diuitiæ Cæci igitur & recto sensu priuati sunt qui tanto labore tantæque molestia inhiant congerendis opibus, quæ vel putredini, vel rapinis, vel aliis mille fortuitis casibus subiectæ sint: præsertim quum Deus locum thesauri in cælo reponendi nobis commodet, & ad diuitias quæ nunquam pereunt possidendas benignè inuitet. Thesaurum autem suum in cælo reponere dicuntur, qui expediti huius mundi laqueis, curas suas & studia ad cælestis vitæ meditationem conferunt. Apud Lucam non exprimitur antithesis, & diuersa occasio notatur quare iubeat Christus parari sacculos qui non veterascunt. dixerat enim, Vendite quæ possidetis, vt detis eleemosynam. Iam quia durum est atque acerbum hominibus se propriis facultatibus nudare, leuandæ huius molestiæ causa amplâ & magnificâ spè compensationis

tionis proponit, quòd scilicet thesauros sibi in cælo reponant qui in terra subueniunt fratrum egestati, iuxta illud Solomonis, Qui erogat pauperi, foeneratur Domino. Cæterum quod de possessionibus vendendis præcipit, non ita præcisè virgendum est quasi fas nõ sit Christiano homini quicquã sibi reliquum facere. tantum docere voluit, non eatenus modò largiendum esse pauperibus, vt quod nobis superfluum est, ad eos redundet: sed ne fundis quidem parcendum esse si pauperum necessitati non sufficiat reditus qui ad manum est. ac si dixisset, Liberalitas vestra etiam vsque ad patrimonii diminutionem & agrorum alienationem se extendat.

21 *Vbi fuerit thesaurus vester.*) Hac sententia conuincit Christus miseros esse homines, qui thesauros suos in terra repositos habent: quia scilicet caduca sit & euanida eorum foelicitas. negant enim se impediri avari quominus corde in cælum aspirent. sed Christus axioma opponit, quòd vbicumque summum bonum homines esse fingunt, illic sint impliciti & affixi. Hinc sequitur, cælo renuntiare qui in mundo foelices esse appetunt. Scimus quàm accuratè disputarint philosophi de summo bono. imò hoc illis præcipuum fuit caput in quo sudarunt: neque immeritò: quandoquidem tota inde vitæ formandæ ratio dependet, atque huc referuntur omnes sensus. Si censetur honos summum bonum, necesse est vt mentes humanas penitus occupet ambitio: si pecuniæ, auaritia protinus regnum inuadet. si voluptas, fieri non poterit quin homines ad brutam indulgentiam degenerent. naturaliter enim omnes ad expetendum bonum feruntur. ita fit vt nos falsæ imaginationes huc illuc abripiant. Quòd si nobis probè & seriò persuasum esset, foelicitatem nostram in cælo esse, facile esset, calcato mundo, despectisque terrenis bonis (quorum fallaces illecebræ maiorem hominum partem fascino) in cælum conscendere. Hac ratione Paulus, dum in sublime attollere vult fideles, & hortari ad celestis vitæ studium, illis Christum proponit, in quo solo quærenda est solida foelicitas: ac si diceret, Absurdum esse & indignum vt in terra sublidant eorum animæ quorum in cælo esset thesaurus.

MATTH. VI.

22 *Lucerna corporis est oculus. si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.*

23 *Quòd si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?*

24 *Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim hunc habebit odio, & alterum diliget: aut huic adhaerbit, & alterum negliget. non potestis Deo seruire & mammonæ.*

MARC.

34 *Lucerna corporis est oculus. quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit. quòd si malus fuerit, etiã corpus tuum tenebrosum erit.*

35 *Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint.*

36 *Si ergo corpus tuum totum fuerit lucidum, non habens aliquã partem tenebrosam, erit lucidum totum, vt quum lucerna fulgore illuminat te.*

LVC. XVI.

13 *Nemo seruus potest duobus dominis seruire. aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhaerebit, & alterum contemnet non potestis Deo seruire & mammonæ.*

22 *Lucerna corporis est oculus.*) Tenendum memoria est quod prius monui, concisas hîc referri sententias, non autem perpetuam esse concionem. Summa porrò huius sententiæ est, Socordia errare homines, quia intenti non sunt, vt decebat, in rectum scopum. vnde enim fit vt turpiter vagentur, vel impingant, vel labantur, nisi quia corrupto iudicio, dum suis libidinibus quàm Dei iustitiæ obsequi malunt, non modò suffocant rationis lucem, quæ eorum vitam regere debuerat, sed prorsus in tenebras conuertunt? Similitudine autem vititur Christus, oculum totius corporis lucernam vocans. ac si diceret, Quum homines ambulant, neque manus, neque pedes, neque ventrem regendæ viæ præesse, sed vnum oculum sufficere ducem reliquis membris. Ergo si temerè ferantur manus & pedes quò minimè conuenit, erroris culpa oculis erit imputanda, qui officium non faciunt. Nunc ad animam transferenda est similitudo. singuli affectus quædam sunt veluti eius membra: sed quia per se cæci sunt, directione opus habent. Iam Deus rationem indidit quæ eos in ordinem cogat, & lucernæ polleat officio ad viam monstrandam. Quid autem plerunque fieri solet? Nempe homines quicquid sanæ mentis datum erat sponte corrumpunt ac peruertunt, vt ne scintilla quidem vna lucis residua maneat. Oculum simplicem vocat qui nec lema aliqua obiectus, nec lippitudine infectus est, nec alio vitio laborat. πρῶτον accipit pro vitioso. Corpus lucidum, quod illuminatur vt actiones suas habeat rite compositas. Tenebrosum verò, quod confuso motu in varios errores fertur. Videmus ergo (quemadmodum iam dixi) his verbis coargui hominum ignauiam, qui mentis oculos aperire negligunt ad gubernandos suos affectus. Quod autem hinc colligunt Papistæ, polleere ratione & prudentia homines, vt libera sit illis boni & mali electio: friuolum est. neque enim Christus, qua facultate præditus simus, hoc loco differit: sed quomodo

nos ambulare deceat, ut scilicet in certum aliquem scopum simus intenti. Ac simul docet, totum humanæ vitæ cursum ideo tenebrosum esse quia nemo rectum finem sibi proponat, sed omnes sibi ad malum cupidè sectandum indulgeant. Fateor quidem naturam ingenitam esse hominibus rationem qua discernant inter vitia & virtutes: sed ita peccato vitiatam esse dico, ut ad singulos passus deficiat. Interea non sequitur quin tenebras sibi sponte accersant homines, ac si clausis oculis oblatum lumen fugerent: quia scientes & volentes post suas concupiscentias feruntur.

23 *Si lumen quod in te est.* Lumen vocat rationem, quantum lacuna in hominibus reliqua manet post lapsum Adæ: Tenebras autem, crassos affectus & belluinos. Sensus est igitur, mirum non esse si tam foedè pecudam more in vitiorum luto sese homines volent: quando quidem nulla est ratio quæ cæcas & tenebras carnis libidines regat. Lumen verò dicit in tenebras conuerti, non modo quum mentis suæ iudicium obrui sinunt homines prauis carnis libidinibus, sed ingenium suum perueris cogitationibus dedentes, quasi in belluas degenerant. Videmus enim ut malignè ad astutiam defleant homines quicquid datum erat prudentiæ, ut sibi fodiant profundas cogitationes, quemadmodum dicit Propheta, ut subterfugiis suis freti, proteruè Deo insultent: denique innumeris modis ad se perdendos ingeniosi esse appetant. Quare non abs re pronuntiat Christus, fieri non posse quin horribiles & plura quàm densæ tenebræ regnent in vita, vbi homines data opera cæcutiunt. Idè est sensus verborum quæ habentur apud Lucam: nisi quod sententiam hanc connectit illic Christus cum ea quæ prius exposita fuit. Matthæi quinto capite, Nemo lucernam accendit, & ponit eam in abscondito, &c. Deinde huius clausulæ loco, Si lumen quod in te est, tenebræ sunt, &c. exhortationem ponit, Vide ne lumen quod in te est, tenebræ sint. ac si diceret, Vide ne mens tua, quæ instar lucernæ fulgere debuerat ad moderandas tuas actiones, totam vitam tuam obtenebret ac peruertat. Postea subiicit, quum illuminatur corpus ab oculo, in singulis mēbris extare optimam moderationem: sicuti lumen accensum diffunditur & penetrat in omnes cubiculi partes.

24 *Nemo potest.* Redit Christus ad superiorem doctrinam, nempe ut suos discipulos ab avaritia retrahat. Prius dixerat, cor hominis thesauro eius deuinctum esse & contractum, nunc admonet alienari à domino eorum corda qui se diuitiis addicunt. Delicias enim fallaci prætextu maior pars sibi facere solet, dum inter Deum & suas cupiditates partiri se posse fingit. Christus autem fieri posse negat ut quisquam Deo simul & carni suæ obtemperet. Non dubium est quin prouerbium tunc vulgò vñtatum fuerit, Neminem posse duobus dominis simul seruire. Quod igitur omnium opinione receptum erat, pro confesso sumit, atque ita ad præsentem causam accommodat, vbi regnum occupant diuitiæ, abdicari Deo suum imperium. Non est quidem impossibile deo seruire qui diuites sunt: sed quisquis diuitiis se in seruitutem tradit, à Deo se emancipet eum necesse: quòd quidem diaboli mancipia nos avaritia semper reddidit, quod alibi refertur à Luca, in hunc contextum inferui: quia quum sparsim, ut fert occasio, Euangelistæ ex Christi doctrina sententias in alienos locos transferant, nobis nulla esse debet religio eos inter se aptare. Cæterum quod specialiter de diuitiis hinc dicitur, ad alia omne genus vitia rite extendi potest, Quum Deus tantopere sinceritatem vbique commendat, duplex autem cor abominetur, eos omnes falli qui ipsum dimidiâ cordis sui parte contentum fore putant. Fatentur quidem omnes ore, non verè colit Deum nisi integro affectu: sed re ipsa negant, dum conciliare student res inter se contrarias. Non desinam, inquit ambitiosus, Deo seruire, quauis ad venandos honores bonam ingenii mei partem applicem. Idem auri, voluptuosi, crapulæ dediti, libidinosi, crudeles, pro se quisque iactat. quasi verò possibile sit Deo ex parte seruire quos ex professo contra eum bellare patet. Verum quidem est, fideles ipsos nunquam ita in solidum addictos esse dei obsequio quin retrahantur subinde vitiosis carnis cupiditatibus. Sed quia gemunt sub hac misera seruitute, sibi que displicent, nec aliter carni seruiunt quàm multi & reluctantes: non dicuntur duobus dominis seruire: quia perinde probantur eorum studia & conatus Domino, ac si integram illi obedientiam præstarent. Hinc autem refellitur eorum hypocrisis qui sibi in vitiiis blandiuntur, ac si lucem tenebris possent coniungere.

MATTH. VI.

- 15 Propterea dico vobis ne sitis solliciti animæ vestræ quid esuri sitis atque bibituri, neque corpori vestro quibus indumētis vsuri. nonne anima pluris est quàm cibus, & corpus pluris quàm indumentum?
- 26 Respicite ad volatilia cæli, quia non serunt neque metunt, neque colligunt in horrea, & Pater vester cælestis alit illa. nonne vos longè præcellitis illa?
- 27 Quis autem vestrum anxie curando potest addere ad staturam suam cubitum vnum?
- 28 Ac de indumento quid solliciti estis? cognoscite lilia agri quomodo crescunt: non laborat neque nent.

MARC.

- 22 Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid edatis, neque corpori quid induamini.
- 23 Anima pluris est quàm esca, & corpus pluris quàm indumentum.
- 24 Considerate coruos quia non seminant neque metunt, quibus non est penarium neque horreum, & Deus pascit illos: quanto magis vos præstatis volucris?
- 25 Quis autem vestrum sollicitè curando potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum?
- 26 Si ergo ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis?

LUC. XII.

29 *Dico autē vobis ne Solom-
nem quidem in vniuersa sua gloria
sic amictum fuisse vt vnum ex his.*

30 *Quod si gramen agri quod
hodie est, & cras in clibanum mitti-
tur, Deus sic vestit, an non multo ma-
gis vos o exiguae fidei?*

27 *Considerate lilia, quomodo
crescunt: non laborant neque nent.
dico autem vobis, nec Solomon in v-
niuersa gloria sua vestiebatur sicut
vnum ex istis.*

28 *Si autem gramen quod ho-
die est in agro, & cras in clibanum
mittitur, Deus sic vestit, quanto ma-
gis vos o exiguae fidei?*

Hoc toto sermone Christus nimis anxiam victus & vestitus curam qua se homines excruciant, re-
prehendit, ac simul curando huic morbo remedium adhibet. Quod sollicitos esse vetat, non ita præcise
sumi debet ac si omnem suam curam eximeret. scimus enim ea lege natos esse homines vt aliquid curæ
sustineant: imò hæc non vltima est pars miseriarum quas Dominus nobis in pœnam iniunxit vt nos hu-
miliaret. Sed immodicam curam damnat ob duas causas: quia scilicet ea se frustra macerant homines &
torquent, satagendo plusquam liceat vel frat eorum vocatio: deinde quod sibi plus sumit quam oportet,
ac propria industria freti, Deum inuocare negligunt. Tenenda est illa promissio, Quum increduli
ferò cubitum ibunt, manè surgent, & comedent panem doloris, fideles quiete & somno per Dei gratiam
potituros. Ergo filii Dei quantum à labore & cura immunes non sint, propriè tamen non dicuntur esse
soliciti de vita, quoniam in Dei prouidentiam recumbendo, tranquille quiescunt. Hinc colligere prom-
ptum est quatenus habenda sit victus cura, nempe vt laboret quisque nostrum quantum fert sua voca-
tio, & Dominus præcipit: deinde vt sua quæque necessitas ad Deum inuocandum sollicitet. Talis cura
inter supinam securitatem & superuacuos cruciatus quibus se conficiunt increduli, media est. Quod si
probè expendimus Christi verba non quamlibet curam nobis interdicit, sed quæ ex diffidentia nascitur.
Nolite, inquit, solliciti esse quid edatis aut bibatis. id verò proprium est eorum qui inopiæ & defectus
metu trepidant, ac si illis in singula momenta defuturus esset cibus.

25 *Nonne anima.*) Ratiocinatur à maiori ad minus. Vetuerat nimium curare quomodo tolerari
possit vita: nunc rationem subicit, Dominum qui vitæ ipsam donauit, minime passurum vt quæ ad eam
sustinendam pertinent subsidia nobis defint. Et certè non leuem facimus Deo iniuriam quoties diffidi-
mus ne victus aut vestitus nobis suppetat, quasi nos fortuito in terram proiiceret. Quisquis enim certè
persuasus est cum minime latere qualis sit conditio vitæ nostræ, cuius ipse est author, non dubitabit quin
eius necessitatibus optime consulat. Ergo quoties de victu metus aliquis vel sollicitudo obrepit, memi-
nerimus Deo curæ vitam nostram fore quam nobis donauit.

26 *Respicite ad volatilia.*) Hoc est quod dixi remedium, vt scilicet in Dei prouidentiam recumbe-
re discamus, omnium enim curarum quæ modum excedunt, mater est infidelitas. Ideo vnica corrigendæ
auaritiæ rauo est, si Dei promissiones amplectimur quibus se testatur habiturum curam nostram. In
hunc modum Apostolus retrahere fideles ab auaritia volens, eam doctrinam confirmat, quia scriptum
fit, Non te deseram, neque desitua. Summa ergo est, quod nos ad fidendum Deo hortatur, qui inuolios ex
suis, quamlibet contemptibiles, negligit. Diligenter notandum est quod Patrem cælestem dicit volatilia
alere. Et si enim non sine miraculo vitam sustentant, quotus quisque tamen nostrum reputat: inde pendere
eorum vitam quod Deus suam prouidentiam ad ipsa vsque extendere dignatur? Quod si penitus animis
nostris infixum sit subministrari Dei manu alimenta volucris, facile erit de nobis sperare qui ad eius i-
maginem sumus conditi, & qui inter eius filios censemur. Quum dicit volatilia non serere neque mete-
re, his verbis nos ad otium & pigritiam minime inuitat: sed tantum intelligit, etiam si cessent omnia sub-
sidia, nobis vnâ Dei prouidentiam sufficere, quæ abundè animalibus suppediat quicquid opus est. Luc-
cas pro Volucris, Coruos ponit, alludens forte ad locum illum Psalmi, Qui dat escam pullis coruo-
rum inuocantibus eum. Dauidem verò quidam existimant nominatim ideo loquutum esse de coruis,
quod quum eos statim deserant patres & matres, necesse est Diuinitus alimenta illis offerri. Hinc patet
non aliud voluisse Christum quam vt suos doceret curas suas in Deum reuere.

27 *Quis autem vestrum anxie curando.*) Hic aliud vitium damnat Christus quod ferè semper
implicitum est cum immodica victus cura: nempe quod sibi supra quam licet vsurpans mortalis ho-
mo, sacrilega temeritate fines suos transilire non dubitat. Scio (inquit Ieremias) quod non est hominis
via eius, nec viri vt dirigat gressus suos. Atqui vix centesimus quisque reperitur qui non quidvis sibi de
propria industria aut virtute promittere audeat. hinc fit vt posthabito Deo quidvis etiam machinari non
dubitent qui sibi arrogant prosperos rerum eventus. Hanc insanam audaciam vt cohibeat Christus,
quicquid ad vitæ nostræ sustentationem pertinet, à sola Dei benedictione pendere dicit. perinde enim
est ac si diceret, stultè se fatigare homines, quando superuacui sint omnes labores & inriti, profectu ca-
reant omnes curæ, nisi quatenus illis Deus benedicit. quod clarius exprimitur apud Lucam, quum addit
Christus, Si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris estis solliciti? Nam ex illis verbis
fatis constat non solam diffidentiam argui, sed superbiam, quod homines suæ solertiæ multo plus quam
par sit arrogant.

29 *Ne Solomonem quidem in tota gloria.*) Sensus est, quæ in herbis & floribus refulcet Dei beni-
gnitas, superare quicquid suis opibus, potentia, vel alio quouis modo homines possunt: vt statuam fide-
les nihil sibi ad perfectam copiam defore. quantum defint omnia adminicula, modò vna vigeat Dei be-
nedictio. *O exiguae fidei.*) Non ab re hac in parte defectum vel imbecillitatem fidei Christus accusat:
quo enim magis præsentis vitæ cura pro ingenii nostri crassitie afficimur, eo se magis prodit nostra in-

1. Sal. 127. a. 2

Heb. 13. a.

Esa. 47. b. 9

Iere. 10. a. 23

fidelitas, nisi omnia ex voto suppetant. Itaque permulti qui in rebus maximis tolerabili saltem fide præditi videntur, ad inopiæ periculum expauescunt.

MATTH. VI.

31 *Ne sitis igitur solliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut quibus operiemur?*

32 *Nam omnia ista Gentes exquirunt. novit enim Pater vester cælestis quod opus habeatis his omnibus.*

33 *Quin potius querite primum regnum Dei, & iustitiâ eius, & hæc omnia adicientur vobis.*

34 *Ne sitis igitur solliciti in crastinum: nam crastinus dies curam habebit suis: sufficit sua diei afflictio.*

MARC.

LVC. XII.

29 *Et vos nolite querere quid esuri sitis, aut quid bibaturi, & nolite in sublime tolli.*

30 *Hæc enim omnia Gentes mundi querunt. Pater autem vester novit quod istis opus habeatis.*

31 *Quin potius querite regnū Dei, & hæc omnia adicientur vobis.*

32 *Noli timere pusille grex: quia complacitum est Patri vestro dare vobis regnum.*

Idem qui superioris doctrinæ scopus est: ut fideles paterna Dei cura confisi, & quæcunque sibi necessaria esse sentiunt ab eo sperantes, superuacua anxietate se non excrucient. Sollicitos esse vetit, vel querere, sicuti habet Lucas: nempe eorum more qui huc & illuc circumspicunt, omisso Deire spectu, in quem unum intentos esse decebat. neque unquam quiescunt nisi ubi sub oculis apparet annonæ copia: imo qui Deo non tribuentes tuendi mundi officium, assidua inquietudine æstuant ac vexantur. Quum dicit Gentes omnia ista querere, exprobat nimis crastam insciam, unde manant tales omnes curæ, unde dormire, vel saltem non prospicere rebus humanis, ut quos in fidem suam suscepit, instar familiæ suæ pascat? Ita hac comparatione significat male profecisse, nec adhuc prima tenere pietatis rudimenta quicunque occulta bonorum omnium copia refertam Dei manum fidei oculis non aspiciunt, ut placidè ac fedatis animis victum inde expectent. Pater, inquit, cælestis novit vos istis indigere. quasi diceret, eos omnes qui tantopere de victu sunt anxii, Paternæ Dei bonitati & arcanæ providentiæ nihilo plus deferre honoris quàm incredulos.

29 Luc. *Et nolite in sublime tolli.* Hæc particula, ultimæ sententiæ quæ apud Matthæum habetur, respondet, Ne sitis solliciti in crastinum. aliud enim vitium taxat Christus, quod homines libenter quinque secula amplecterentur, dum sibi consulere volunt. Verbum *uestra* *inscia*, quo utitur Lucas, propriè significat ex alto speculari: quod vulgò dicimus Facere longos discursus, nullum enim satagendi modum sibi facit carnis nostræ intemperies, quin cælum & terram centies reuoluat. Hinc fit ut nullum relinquat Dei providentiæ locum. Hoc igitur nomine repræhenditur nimia curiositas, quod per eam nobis inutiles molestias accersimus, atque ita sponte esficimur ante tempus miseri. Quod dicit Matthæus. Sufficere diei suam afflictionem, huc spectat ut suas curas temperent fideles, ne providi esse ultra vocationis suæ modum appetant. non enim, ut dictum est, quælibet damnatur sedulitas, sed quæ per obliquos & immensos circuitus extra metas vagatur.

33 Matth. *Querite primum regnum Dei.* Alio argumento coercet nimiam victus curam. nam ea crastum & fœcundam animæ cælestisque vitæ neglectum arguit. Hoc ergo præposterum esse admonet Christus, quod se homines, ad meliorem vitam natu, prorsus in rebus terrenis occupant. Quisquis autem primum gradum tribuet regno Dei, non nisi moderatè in victu curado se exercebit. neque enim quicquam aptius est ad frænamandam carnis lasciviam, ne in vitæ præsentis cursu exultet, quàm cælestis vitæ meditatio. Iustitiæ nomen tam ad Deum quàm ad regnum eius referri potest. scimus enim regnum Dei iustitiâ, hoc est spiritali vitæ novitate, constare. Quum pronuntiat reliqua adiectum iri, significat, quæ ad præsentem vitam spectant, esse quasi secundas accessiones, atque ita debere infra Dei regnum subsidere.

32 Luc. *Noli timere pusille grex.* Hæc sententia fiduciam ad quam suos hortatus erat Christus, confirmat. Quomodo enim vilem & caducum cibum negaret Deus suis, quos adoptavit in regni sui hæredes? Ac disertè pusilli gregis nomine compellat suos, ne ideo se minoris apud Deum fieri putent quod coram mundo ob suam paucitatem nihili æstimantur. Verbo *ad dicitur* significat ex gratuita misericordiæ fonte nobis fluere vitam æternam. Huc quoque accedit Donandi verbum. Quum verò palam testetur Christus, Deum nobis regnum dedisse, neque alia de causâ nisi quoniam ita illi placuit: hinc plusquam manifestum est, nullis operum meritis acquiri. Proinde quoties in spem æternæ vitæ nos Dominus erigit, meminerimus non esse de quotidiano victu timendum.

MATTH. VII.

MARC.

LVC. VI.

1 *Nolite iudicare, ne iudicemini.*

III.

37 *Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, &*

2 *Quo enim iudicio iudicatis, eo iudicabitur de vobis: & qua mēsurā*

24 *Qua mēsurā*

non condemnabimini: remittite, & remitti.

metimini, ea remetietur vobis.

3 Cur autem vides festucam quæ est in oculo fratris tui: trabem vero quæ est in oculo tuo non animadvertis?

4 Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eximam festucam ex oculo tuo, & ecce trabes in oculo tuo?

5 Hypocrita eijce prius trabem ex oculo tuo, & tunc perspicias ut eximas festucam ex oculo fratris tui.

metiemini, eadem remetietur vobis.

mittetur vobis.

38 Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & concussam atque exundantem dabunt in sinum vestrum, eadem quippe mensura qua metimini remetietur vobis.

41 Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio est non animadvertis?

42 Aut quomodo dicere potes fratri tuo, Fra. er sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eijce prius trabem ex oculo tuo, & tunc perspicias ut eijcias festucam quæ est in oculo fratris tui.

1. *Nolite iudicare.*) His verbis præcisè non prohibuit Christus à iudicando: sed morbum qui omnibus ferè ingentus est, sanare voluit. Videmus enim ut omnes sibi indulgeant: quisque autem in alios seuerus sit censor Et quædam est huius vitii dulcedo, ut neminem ferè non titillet cupiditas in aliena vitia inquirendi. Fatentur quidem omnes malum esse intolerabile, quòd tam maligni sint erga fratres qui sibi in propriis vitis ignoscunt. Atque id etiam multis prouerbis damnarunt olim profani homines: omnibus tamen seculis obtinuit, & hodie quoque obtinet: imò accedit altera pestis deterior, quòd bona pars alios damnando, peccandi licentiam vult acquirere. Hanc prauam mordendi, carpendi, obrectandi libidinem cohibet Christus quum dicit, Nolite iudicare. Neque enim cæcutire debent fideles ut nihil discernant: sed tantum seipfos frangere, ne cupidius iudicent quàm par est, fieri enim aliter non potest quin modum rigoris excedat qui quis iudicium sibi de fratribus appetit. Talis est locutio apud Iacobum, Nolite plures esse magistri. Neque enim fideles absterret vel retrahat, ne docendi partibus fungantur: sed ambitiosè appetere honorem vetat. Iudicare ergo hoc loco tantumdem valet ac curiosè inquirere in aliena facta. Hic autem morbus primum iniquitatem secum perpetuò trahit, ut leue aliquod delictum nõ secus atque grauissimum crimè damnemus: deinde erumpit in peruersam audaciam vel superciliosè de re qualibet sinistram feramus iudicium: etiam si in bonam partem accipi poterat. Videmus nunc quorsum tendat consilium Christi: ne scilicet nimium cupidi, vel morosi, vel maligni simus, vel etiam curiosi in iudicandis proximis. Qui autem iudicat ex verbo & Lege Domini, & iudicium suum ad charitatis regulam exigit, semper à seipso initium censuræ faciens, ille rectum iudicandi modum & ordinè seruat. Vnde apparet quàm perperam hoc testimonio abutantur qui eius moderationis, quam Christus commendat, prætextu omne boni & mali discrimen è medio tollere cuperent. Atqui peccata omnia dånare non modo nobis licet, sed etiam necesse est: nisi velimus Deo ipsi obstrepere, imò eius leges abrogare, rescindere iudicia, & euertere eius tribunal. Vult enim eius, quam de hominum factis pronuntiat, sententiæ nos esse præcones: tantum ea modestia inter nos colenda est ut ipse vnicus maneat Legislator & Iudex. *Ne iudicemini.* Poenam denuntiat rigidis istis censoribus qui tantopere aliorum vitia excutere affectant: futurum scilicet ut nihilo humanius ab aliis tractentur, sed vicissim eundem in se rigorem sentiant quem exercuerint contra alios. Ut nihil nobis fama nostra charius est vel pretiosius, ita plusquam acerbum est damnari ac subiici hominum probri & infamæ. Atqui nostra culpa nobis accersimus hoc ipsum à quo tantopere natura nostra abhorret. quous enim quisque est qui non acutius disquirat in aliorum facta quàm par sit? qui non diuini succenseat leuibus delictis? qui non morosus improbet quod per se mediū erat? Hoc autem quid aliud est quàm Deum quasi data opera prouocare in nos vltorem, ut paria rependat? Tametsi autem hoc sit iusta Dei vindicta, ut vicissim plectantur qui alios iudicarunt: hanc tamen poenam Dominus per homines exequitur. Nam quod Chrysostomus & alii quidam ad futuram vitam restringunt, coactum est. Quemadmodum enim minatur Iesaias prædæ futuros qui alios prædati fuerint: ita intelligit Christus non de fore vindices qui homines iniquos & maledicos simili virulentia vel rigore puniant. Quòd si cessabunt homines, ut poenam effugiant in mundo qui damnandis fratribus nimis cupidè intenti fuerunt, non tamen effugient iudicium Dei. Apud Lucam apponitur etiam promissio. Remittite, & remittetur vobis, Date, & dabitur vobis. cuius sensus est, facturum esse Dominum ut qui se facilem, humanum & æquum præbuerit fratribus, eandem sentiat erga se clementiam aliorum, ut benignè & amicè ab ipsis tractetur. Quòd autem sæpe contingit filiis Dei pessimam rependi mercedem, ut multis iniustus calumniis premantur, quum tamen nullius famam læserint, imò pepercerint fratrum vitis. cū hac Christi sententia non pugnat. nam quæ ad præsentem vitam spectant promissiones, eas scimus non esse perpetuas, nec exceptione carere. Deinde quamuis Dominus ad tempus innocentiam suorum indignè premi & propemodum obrui sicut: simul tamen implet quod alibi dicit, ut resulgeat eorum in-
1. i.

interdum feruntur contra fratres vel innocios, vel non adeò culpabiles, sua culpa in se prouocant simile iudicium. Certè quod mensuram confertam & exundantem non recipiunt, quinquam mundi ingrati- tudi imputandum est, sibi tamen ex parte acceptum ferre debent : quia nemo est qui tam liberaliter vt decebat fratres suos foueat.

3 *Cur autem vides festucam.*) Nominatim vitium perstringit, quo communiter laborant hypocri- tæ. Num quum plus latis oculati sint in cernendis aliorum vitiis, & ea non seuerè modò, sed ferè tragicè amplificant, sua ipsorum peccata reiciunt post tergum : vel ita ingeniosi sunt in illis extenuandis, vt vi- deri cupiant etiam in crassissimo quoque scelere excusabiles. Ergo vtrumque malum reprehendit Chri- stus: nimiam perspicaciam quæ ex defectu charitatis nascitur, dum nimis scrupulosè excutimus fratrum vitia: & indulgentiam qua peccata nostra tegimus & fouemus.

MATTH. VII.

6 *Ne detis quod sanctum est canibus: nec projiciatis mar- garitas vestras ante porcos: nequando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi lacerent vos.*

MARC.

LVC.

6 *Ne detis quod sanctum est.*) Non est quòd sæpius iterum concisas referri sententias à Matthæo, & quæ vno contextu minimè legendæ sunt. Neque enim cohæret hæc doctrina cum proximo sermone: sed prorsus separata est. Admonet enim Christus Apostolos, & sub eorum persona omnes Euangelii doctores vt celestis sapientiæ thesaurum solis filiis Dei conferuent, non autem prostituant indignis & prophanis Dei contemptoribus. Sed hic oritur quæstio, nam postea iussit prædicare Euangelium omni Creaturæ. Et Paulus dicit eius prædicationem reprobis mortiferum odorem esse. nec quicquam certius est quàm Dei mandato quotidie proponi incredulis in testimonium quo magis reddantur inexcusabi- les. Respondeo, Quia non possunt Euangelii ministri, & quicumque ad docendi munus vocati sunt, inter filios Dei & porcos discernere, eorum esse partes omnibus promiscuè offerre salutis doctrinam. Nam quanuis initio multos videant præfractos & indociles: non tamen patitur charitas eos statim haberi pro deploratis, nam hoc tenendum est, vocari à Christo canes & porcos, non quoslibet impuros homines, vel Dei metu vacuos, & veræ pietatis expertes: sed qui certis documentis peruicacem ostende- rint Dei contemptum, vt morbus incurabilis appareat. Alibi canes opponit Christus electo Dei populo & domesticis fidei, quum dicit, Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus. Hic autem canes & porcos intelligit, qui impio Dei contemptu delibuti, medicinam nullam admittunt. Hinc apparèt quàm perperam torqueant Christi verba qui ab eo restringi putant Euangelii doctrinam ad solos dociles & bene præparatos. Quid enim fiet si neminem inuitent pii doctores, nisi qui iam sua obedientia Dei gratiam præuenerit? quin potius natura cum impuri sumus omnes, tum ad contumaciam propensi. Qua- re nullis negandum est salutis remedium nisi qui sibi oblatum ita fœdè respuerint vt constet reprobos & à seipsis damnatos esse, quemadmodum de hæreticis loquitur Paulus. Duplex autem ratio fuit cur vetaret Christus Euangelium perditis contemptoribus proponi, est enim aperta mysteriorum Dei profanatio, si ea subiicimus impiorum ludibriis. Deinde consolari suos discipulos voluit Christus, ne desi- nerent operam suam locare electis Dei in Euangelio docendo, quanuis proteruè illud repudiari viderent ab impiis & profanis hominibus, ac si dixisset, ne vilescat incomparabilis hic thesaurus, arcendos ab eo esse porcos & canes. Cæterum notanda sunt elogia quibus salutis doctrinam ornauit Christus, rem sanctam nominans, & margaritis comparans. Nam hinc colligimus quanto nobis in pretio habenda sit. *Nequando hi conculcent.* Videtur Christus inter porcos & canes distinguere: porcis brutum stuporem, canibus verò rabiem tribuens. Et certè experientia docet duas tales esse contemptorum Dei species. Exempli gratia, Quicquid de corrupta hominis natura, de gratuita iustificatione, de æterna electione tra- ditur in Scripturis, multi vel ad ignauiam vel ad carnis lasciuiam conuertunt. tales aptè & meritò cen- sentur porci. Alii verò puram doctrinam eiusque ministros sacrilegis conuitiis lacerant: quasi bene a- gendi studium, Dei timorem & omnem salutis curam labefactet. Etsi igitur vtroque nomine designet Christus insanabiles verbi Dei aduersarios, duplici tamen similitudine quid alii ab aliis differant breuiter admonet.

2. Cor. 2. 4. 16

Canes & por- ci qui.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΙΜΟΘΕΟΥ

MATTH. VII.

MARC.

LVC. XI.

7 *Petite, & dabitur vobis: querite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.*

8 *Quisquis enim petit accipit, & quicumque querit inuenit, & pulsanti ape- rietur.*

9 *An quisquam est vestrum homo qui, si filius*

5 *Et ait illis, Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice, da mihi mutuò tres panes:*

6 *Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponam illi.*

7 *Et ille intus respondens dicat, Noli mihi molestus esse. iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.*

8 *Dico vobis: etiamsi nõ daturus sit illi surgens,*

eius petierit panem, lapidem sit daturus illi?

10 *Aut si piscem petierit, num serpentem porrigit illi?*

11 *Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona si postuletis ab ipso?*

surgens, eò quòd amicus eius sit: propter improbitatem tamen eius surget, ac dabit illi quibuscuque habet opus.

9 *Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.*

10 *Omnis enim qui petit accipit: & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur.*

11 *Quis autem ex vobis pater, à quo si filius petierit panem, lapidem dabit illi? aut si piscem, num pro p. sce serpentem dabit illi?*

12 *Aut si petierit ouum, num porriget illi scorpionem?*

13 *Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum sanctum postulentibus se?*

7 *Petite, &c.*) Exhortatio est ad precandum: & quia in hoc pietatis exercitio, quod nobis primæ curæ esse debebat, tam lenti sumus ac pigri, tribus loquendi formis eandem rem vrget Christus. Neque enim superuacua est locutio, quum dicit: *Petite, quærite, pulsate*: sed ne frigat simp. lex doctrina, nihil in torpore nostri: excitando. Eodem spectant additæ promissiones, *Inuenietis, dabitur vobis, & aperietur*. nihil est enim quod nos melius ad orandum animet quàm certa impetrandi fiducia. necesse enim est de functione tantum orare qui dubitant: imò inanis est ac iuloria cæremonia, precatio sine fide. Ideo Christus, vt nos efficaciter ad hanc officii partem extimulet, non tantum præcipit quid facere nos oporteat: sed promittit non irritas fore nostras preces. Atque hoc diligenter notandum est: primum vt sciamus: hanc orandi legem nobis statui ac præscribi, vt certo persuasi simus nobis propitium esse Deum vt vota nostra exaudiat. Deinde quoties ad orandum accingimur, vel quoties lætissimus non satis vigere in nobis precandi ardorem, vt nobis in mētem veniat tam benigna inuitatio, in qua nobis CHRISTVS de paterno Dei affectu testatur. Ita fiet vt quisque nostrum fretus Christi gratia fiduciam orandi cōcipiat, & liberè audeat inuocare Deum, sicuti docet Paulus ad Ephes. cap. 3. c. 12. Quia autem plus iusto ad diffidentiam propensi sumus, hoc quoque vitium vt corrigat Christus, promissionem diuersis verbis iterat. Cæterum quærendi metaphora ideo vsus est, quòd procul à nobis abesse putamus quæ vsus & necessitas nostra postulat: Pulsandi verò, quòd sensus carnis imaginatur clausa esse quæ ad manū nō suppetūt.

8 *Quisquis enim petit, accipit.*) Quidam prouerbialem sententiam esse putant: ex comunis vitæ vsu sumptam. ego tamen lubentius in diuersam partem inclino, quòd Christus Patris gratiam precantibus offert. ac si diceret, Deum vitro ad nos exaudiendos paratum esse, modò precemur: expositas nobis esse eius diuitias, modò petamus. Quibus verbis significat eos ignauæ suæ iustas dare pœnas, qui necessariis rebus destituti, hoc inopiæ suæ remedium non quærunt. Certum quidem est læpe quum dormiunt fideles, excubias Deum agere pro eorum salute, vt ipsorum vota præueniat. Nihil enim nobis miserius, si in tanto, non dico tempore, sed stupore, preces nostras expectet, si in tanta nostra incogitantia dissimulet. Imò non aliunde quàm à seipso prouocatur vt nobis fidem donet quæ preces omnes ordine & tempore præcedit. Sed quia hic discipulos Christus alloquitur, simpliciter admonet quomodo velit nos pater cælestis donorum suorum ficere compotes. Ergo tamen si gratuito nobis omnia largiatur, quo tamen fidem nostram exerceat, precari nos iubet vt petentibus concedat quæ nobis ex mera eius bonitate fluunt.

9 *An quisquam vestrum est homo.*) Comparatio est à minori ad maius. Primum Christus malitiam hominum immentæ Dei bonitati opponit. malignos autem nos reddit *φιλανθία*: quia dum sibi quisque plus satis addictus est, alios præterit ac negligit. atqui hoc vitium superat paternus amor, vt homines sui obliui se in filios plusquam liberaliter effundant. Vnde autem id nisi quia Deus, à quo descendit omnis paternitas, particulam suæ bonitatis eorum cordibus instillat? Quod si tantum ad beneficentiam valent guttulæ, quid ab ipso mari inexhausto sperandum est? An restrictus esset Deus qui hominum corda sic aperit? Interea tenendum est illud Iesaiæ, Etiam si mater filios obliuiscatur, Dominum tamen fore sui similem vt se Patrem semper exhibeat.

10 *Bona dona.*) Hoc consultiò expressit Christus, ne stultis prauisque desideriis precando habenas nimium laxent fideles. Scimus quanta sit in hac parte carnis nostræ tam intemperies quàm audacia. nihil enim nobis non permitimus à Deo petere. quod nisi morem stultitiæ nostræ gerat, aduersus eum fremimus. Christus ergo vota nostra subiicit Dei arbitrio, ne plus nobis largiatur quàm utile esse nouerit. Quare ne putemus nullam illi esse nostri curam quoties nostris desideriis non respondet: quia penes ipsum est discernere quid nobis expediat. Iam verò quia cæci sunt omnes nostri affectus, regula orandi ex verbo Dei petenda est. neque enim ad rem tantam æstimandam idonei sumus. Ergo quicquid cum exorandi fiducia accedere ad Deum cupit, frænare cor suum discat, ne quid petat nisi ex illius voluntate fieri admonet Iacobus Epistolæ suæ cap. 4. a. 3. Lucas pro bonis in extremo membro ponit Spiritum sanctum, non excludens alia beneficia, sed quid præcipue petendū sit ostendens, semper enim illum in memoriam

subire debet, Quærite primum regnum Dei, & alia subinde accedent. Quare filios Dei, vt se ad rite precandum comparent, terrestres affectus exuere, & ad spiritualis vitæ meditationem conscendere oportet. Sic fiet vt victum ac vestitum posthabeat adoptionis suæ arrhæ ac pignori: Deus autem vbi tam pretiosum thesaurum dederit, minimè negabit alia minora.

5 Luc. *Quis vestrum habebit amicum.*) Apud Lucam additur hæc similitudo, cuius non meminit Matthæus. Sûma autè est, non esse cur animis fatiscant fideles si non statim potiantur suis votis, vel si impetratu videatur esse difficile quod postulât. nam si inter homines rogandi importunitas extorquet quod sponte non esset quis factururus, non est quòd dubitemus exorabilem nobis fore Deum, si constanter orando perstemus, nec animi nostri vel mora vel difficultate flaccescant.

MATTH. VII.

12 *Omnia igitur quacunque volueritis vt faciant vobis homines, sic & vos facite illis. hæc enim est Lex & Prophetæ.*

13 *Introite per arctam portam: quoniam lata est porta & spatiosa via quæ abducit in exitiû: multique sunt qui ingrediuntur per illam.*

14 *Quoniam angusta est porta, & stricta via quæ abducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt illam.*

MARC.

LVC. VI.

31 *Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos quoque facite illis similiter.*

12 *Omnia igitur.*) Superuacua est illatio, quemadmodum sæpe in concisis sententiis particulæ istas abundant. Dixi autem suprâ, non vnâ Christi concionem referri à Matthæo: sed ex variis sermonibus summâ doctrinæ eius contexi. Scorsum ergo legenda est hæc sententia qua discipulos Christus ad æquitatem instituit, breuèmq; & facilem eius definitionem ponit: vt sciamus non alia de causa tot inimicitias regnare in mundo, ac tot modis homines inuicem sibi esse noxios, nisi quia scientes & volentes æquitatem pedibus calcant: quam tamen quisque erga se seruari rigidè postulat. vbi propria vtilitas agitur, nemo nostrum est qui non articulatè & subtiliter differat quid rectum sit. Ergo singuli in suum commodum acutos se ostendunt æquiritatis magistros. qui fit vt non eadem in promptu occurrat cognitio vbi aliena vel vtilitas, vel iactura in quætionem venit, nisi quia nobis tantum sapere volumus, nemo autè proximis suis consulit? Neque id modò, sed malignè datæque opera conuicemus ad æquiritatis regulam quæ in cordibus nostris lucet. Docet ergo Christus posse vnumquemque sibi rectè & iustè cum proximis viuendi esse regulâ si vicissim aliis præstet quod sibi fieri exigit. Ita vanos omnes prætextus refellit quos sibi excogitant homines ad tegendam vel fucadâ suam iniustitiam. Regnaret enim proculdubio inter nos perfectæ æquitas si actiuæ, vt ita loquar, charitatis tam fideles essemus discipuli quàm acuti sumus passiuæ doctores. *Hæc enim est Lex & Prophetæ.*) Non intelligit Christus vnum hoc doctrinæ caput tradi in Lege & Prophetis: sed quicquid de charitate illic præcipitur, quæcunque extant leges & exhortationes de colenda iustitia, ad hunc scopum referri. Itaque sensus est, satisfieri secundæ tabulæ, si modò quales in se quisque alios esse cupit, talem se illis vicissim præbeat. acsi diceret, non longis ac perplexis disputationibus opus esse si hæc simplicitas colatur, nec præpostero sui amore deleant homines rectitudinem cordibus suis insculptam.

13 *Introite per arctam portam.*) Quia nihil carni magis aduersum est doctrina Christi, nemo vnquâ in ea ritè proficiet qui nõ didicerit sensus suos & affectus omnes quasi in arctum cogere, vt se inter illas angustias contineant quibus lasciuia nostram cohibet cælestis Magister. Quoniam ergo libenter sibi indulgent homines, exultant ac distiunt, Christus hîc discipulos suos admonet vt se comparent velut ad restrictum & spinosum iter. Quoniâ autè molestû est cupiditates nostras à libera vagâque proteruia reductas comprimere: hanc acerbitatem læta compensatione mitigat quum dicit angusta porta & via intrari in vitam. Rursus ne licentiosæ ac dissolutæ vitæ illecebris capti, prout nos trahit carnis libido, vagemur, in mortem ruere pronuntiat qui per spatiosam viam & latam portam ingredi malunt, quàm angustias subire quæ ducunt ad vitam. Nominatim verò dicit, multos per spatiosam viam currere: quia se homines peruersis exemplis mutuò pessundant. Vnde enim fit vt singuli se scientes ac volentes securè præcipitent, nisi quia perire se non cogitant dum pereunt in magna turba? Contrâ autem fidelium paucitas multos reddit ignauos: ægrè enim adducimur vt mundo renuntiantes, nos ac vitam nostram ad paucorum mores formemus: absurdum enim putamus auelli nos à multitudine, acsi non essemus pars generis humani. Quauis autem doctrina Christi nos quasi vinctos constringat, vitam nostram redigat in iter angustum, à turba segregatos, paucis comitibus adiungat, non tamen debet hæc nobis asperitas obflare quominus ad vitam enitamur. Cæterum ex Luca satis apparet, hoc alio tempore dictum fuisse à Christo, quàm quo de beata vita, quæ prius vidimus paradoxa protulit, & illis tradidit orandæ regulam. Atque id est quod iam aliquoties attingi, quæ sparsim ab aliis Euangelistis secundum historiæ ordinem narrantur, in vnâ summâ sic collecta esse à Matthæo, quo melius sub oculis poneret qualiter suos discipulos instituerit Christus. Itaque subiicere libuit totum Lucæ locum, qui huic sententiæ respondet. Nam vbi sedulo à me admoniti fuerint lectores de temporis serie quam Lucas obseruauit, veniam mihi, vt spero, dabunt, si in aggerenda doctrina non magis curiosus fuerim quàm Matthæus.

MATTH.

MARC.

LVC. XIII.

23 *Ait autem illi quidam, Domine, an pauci sunt qui salutem consequuntur? ipse autem dixit ad illos,*

24 *Con-*

24 *Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, querent intrare, & non poterunt.*

23 *Ait autem, &c.* Tametsi Matthæus hoc Christi responsum inter alias concionales sententias recitat vno contextu, occasionem tamen sic loquendi datam ei fuisse suspicor ex præsentis interrogatione. Porro huius quæstionis mouendæ videtur fuisse ratio, quod Christus, qui se vitæ authorem profitebatur, vix paucos discipulos colligere poterat. Videri autem poterat, exigua hominum manu seruata, totam Ecclesiam pessum ire. Totum enim populum illum apud quem non magnopere vigeat Christi doctrina, imò à quo passim respuebatur, Deus quasi vitæ hæredem adoptauerat. Eadem & nobis quoties peruersum mundi statum cernimus, obrepit dubitatio: quid hoc sibi velit quod maior pars alienam & dissentaneam ab Euangelio viam sequitur. Ideo Christus sermonem ad omnes conuertens, hortatus est vt contenderent intrare per Angustam portam. Quibus verbis sues à stulta curiositate abducere voluit quæ plerisque moratur & implicat, qui circumspiciunt an se alii comites adiungant: quasi salutem consequi nolint nisi in turba. Dum certare vel eniti iubet, non sine magnis & arduis difficultatibus ad vitam æternam perueniri posse intelligit. Ergo hinc potius iuum studium conferant fideles quàm vt præter modum curiosi sint de errantium multitudine.

24 *Quia multi querent intrare.* Hoc ideo additum est ne spes inanis nos frustretur, ac si nos iuuaret comitum multitudo, nam, vt sibi libenter blanditur caro, multi facilem aditum ad vitam sibi promittunt, qui sibi interea quiduis indulgent. Ita alii alios mutuo decipiunt, vt indormiant præuæ securitati. Tales delicias vt suis excuiat Christus, exclusum in pronuntiat qui iam sibi addicunt certam vitæ possessionem.

MATTH. MARC.

LVC. XIII.

25 *Quñ autē suri exerit paterfamilias, & clauserit ostiū, & cæperit foris stare & pulsare ostiū, dicētes, Domine, domine aperi nobis: & respondens dicet vobis, Nescio vos vnde sitis:*

26 *Tunc incipietis dicere, Edimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti.*

27 *Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: discedite à me omnes qui patratu iniquitatem.*

28 *Ibi erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei: vos autem expelli foras.*

29 *Et venient ab Oriente & Occidente, & Aquilone & Austro, & accumbent in Regno Dei.*

30 *Ei ecce sunt postremi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt postremi.*

25 *Quum autem suri exerit, &c.* Tametsi hæc alio post tempore dicta sunt, vt nuper admonui, doct: inæ tamen rationem habere malui quàm temporis: quia hoc nõ paruum ad intelligentiam adiumentum est, si vno contextu legantur quæ sensu inter se coherent. Quia negauerat: Christus apertam multis ianuam fore qui in cælum intrare cupient, nunc dicit nihil proficere quauis locum in Ecclesia occupent: quia tandem exurget in iudicium Deus vt à regno suo excludat qui nunc sibi locum inter eius domesticos vendicant. Similitudine autem patrisfamilias vtitur, qui si intelligat al quot ex suis nequam & lasciuos homines furtim sub noctem elabi, & domum suribus exponere: surgit ipse, & ianuam obserat, nec vagos illos & noctuabundos homines admittit, qui intempeliuè per vias publicas errarunt. Porro his verbis admonet, occasione, dum offertur, esse vtendum. nam quandiu nos ad se Dominus inuitat, licet quasi aperta ianua ingredi in regnum cælorum: sed maior pars pedem mouere non dignatur. Fore ergo denuntiat Christus vt tandem claudatur ianua: itaque periculum esse ne prohibeantur aditu qui comites expectant.

26 *In plateis nostris docuisti.* Nominatim excipit Christus nihil Iudæis profuturum quòd propius ad eos accesserit, seque familiariter obtulerit illis fruendum nisi vocati ad diem responderint. Cæterum non profecquitur suam similitudinem. nam de patrefamilias loquutus seipsum nunc iudicem absque figura exprimit. nec verò hoc in aliam quàm ipsius personam quadrat, Docuisti in plateis nostris. Teneamus nunc eius consilium, ne scilicet Iudæi sua negligentia quam possunt salutem consequi, sibi intercidere sinant.

28 *Quum videris Abraham.* Quum Iudæi nihil sanctis patribus simile habentes, eorum tamen origine frustra superbirent, nec quicquam magis illis tritum foret quàm Ecclesiæ titulo abuti: Christus hic turbam degenerem, quæ à patrum fide & pietate disceisit, à regno Dei extraneam esse testatur. ac subest tacita obiurgatio, quòd non potius, qui quærendæ salutis locos habere cupiunt, Abraham, Prophetis & sanctis patribus se aggregare studeant, quàm circumspiciant ad suos æquales, qui ab eoru exemplo procul delapsi fuerant ad innumeras corruptelas. ac si diceret, Si nunc per angustam portam intrare negligitis quia vos errantium multitudo retardat, annon videtis à fidelum ordine vos separari dum estis impliciti increduli? Quòd si nunc vobis oculos perstringit mundi aspectus, dies vltimus hanc recordiam serò vobis eximet. tunc enim scietis vos cum similibus vestri alienos esse à Dei regno, nec quicquam vobis commune esse cum Abraham.

29 *Veniens ab oriente.*) Amplificatio est ex eo sumpta quòd Iudæis abdicatis qui se putabant solos legitimos esse Dei hæredes, in eorum locum Gentes sint subrogandæ, vt vitam Abrahamæ & generi eius promissam obtineant. Gentes autem illis opponit, vt sancta zelotypia ipsos ad fidem extimulet: quemadmodum Paulus hoc ministerii sui decus fore scribit siquos ex gente sua & sanguine ad talem æmulationem prouocet. Atque ita Iudæos pungi necesse erat, quum sibi plus nimio placentes Deum cum suis donis iuperbè contemnerent. Sed quoniam hæc sententia paulo post iterum occurreret apud Mattheum, nunc eam parcius attingo.

30 *Ecce sunt postremi.*) Idem verbis sapius vsum fuisse Christum alibi videbimus, diuerso tamen sensu. Hoc loco nihil aliud voluit quàm inanem in Iudæis confidentiam deiicere, qui quum posthabito reliquo mundo Diuinitus electi essent, hac dignitate freti Deum sibi quasi obstrictum fingebant. Hac ratione denuntiat illis Christus breui mutandam esse sortem, vt Gentes quæ tunc reiectiæ erant, priorem obtineant gradum: Iudæi autem honore suo abdicati, ne postremum quidem angulum teneant in Ecclesia.

MATTH. VII.

15 *Cauete verò vobis à pseudopropheta qui veniunt ad vos in vestitu ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.*

16 *A fructibus eorum agnoscetis eos. nūquid colligunt de spinis vnam, aut de tribulis ficus?*

17 *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: putris autem arbor fructus malos facit.*

18 *Non potest arbor bona fructus malos facere: neque arbor putris fructus bonos facere.*

19 *Omnis arbor quæ nō facit fructū bonū exciditur, & in ignē conijcitur.*

20 *Igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos.*

MARC.

43 *Non est enim arbor bona quæ facit fructum putrem: neque arbor putris faciens fructum bonum.*

44 *Inaqueque enim arbor ex fructu suo cognoscitur. neque enim è spinis colligit ficus: neque è rubo vindemiant vnam.*

45 *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. Nam ex abundantia cordis loquitur os eius.*

LUC. VI.

15 *Cauete vobis.*) His verbis docuit Christus obnoxiam fore variis imposturis suam Ecclesiã: idè què periculum esse ne multi à fide excidant nisi intenti sint ad cauendum. Scimus quanta sit hominum ad vanitatem propensio, itaque non modò naturaliter falli appetunt, sed singuli ad seipfos fallendos ingeniosi videntur esse. iam verò Satan mirus fallaciarum artifex non desinit laqueos tendere quibus simplices ac incautos irretiat. Vulgò autem Iudæi sperabant letum sibi sub Christi regno fore statum, omnique certamine & molestia exemptum. Admonet ergo discipulos suos, si perstare cupiant, vt se comparent ad vitandas Satanæ insidias. Dominus enim (vt dictum est) continua militia suam Ecclesiam vult exerceri in hoc mundo. Quare vt nos illi discipulos præstemus vsque in finem, nō sufficit sola docilitas, vt sinamus nos regi ipsius verbo: sed fidem nostram, quia subinde à Satana impetitur, armatam ad resistendum esse oportet. Est quidem hoc maximum si nos à probis & fidelibus Christi ministris regi patimur: sed quia ex opposito emergunt falsi doctores, nisi sedulo vigilemus, & muniti simus constantia, facile erit nos à grege abduci. Quò etiam pertinet illud Christi dictum, Oues audire pastoris vocem: alienum verò non audire, sed fugere ab eo. Vnde etiam colligimus non esse cur animis deficiant fideles, vel turbentur, dum obrepunt lupi in Christi ouile: dum falsis doctrinis conantur pseudopropheta labefactare purã fidem. quin potius expergeri debent ad excubias agendas, neque enim frustra cauere iubet Christus. Quare si modò nos propria fœcordia non circunueniat, quasuis decipulas effugere licebit: & certè sine hac fiducia nobis non esset satis animi ad cauendum. Nunc quò sciamus Dominum nolle nos frustrari per quosuis Satanæ incurfus, intrepidè pergamus, Spiritum discretionis ab eo petentes, per quem vt cordibus nostris fidem suæ veritatis obsignat, ita Satanæ fallacias & imposturas deteget ne ludamur. Quum dicit Christus venire in vestitu ouium qui intrinsecus sunt lupi rapaces: significat bene colorato prætextu non carere nisi ad eos penitus excutiendos adhibeat prudentia.

16 *A fructibus eorum.*) Nisi hæc apposita fuisset discriminis nota, poterat sine exceptione in discrimè venire tota quorūlibet doctorum authoritas. Nisi si exitiale periculū in doctoribus timetur, nec vitã di ratio constat, omnes esse suspectos necesse erit: nec melius restabit cõpendiū quàm aures habere omnibus clausas. Et videmus profanos homines, vt impunè reiciant quoduis doctrinæ genus, periculū hoc obtèdere, infirmos etiã ac rudes hæreere perplexos. Christus ergo ne quid reuerentiã detrahat suo Euangelio syncerisque eius ministris & doctoribus, iudiciū de pseudopropheta à fructibus facere iubet. Quare nimis putidi sunt Papistæ qui cõstantè nobis inuidiæ causa illã Christi vocem præcisè iactat, à pseudopropheta cauendū esse: ac suis clamoribus efficiunt vt imperiti, causa incognita, temerè à nobis abhorreant. At verò quisquis Christi consilio parere cupit, necesse est vt prudèter & interposito delectu iudicet, nos verò non tantum libenter fatemur cauendos esse pseudoprophetas, sed etiam sedulo & acriter hortamur simplices vt eos caueant. Tantum monemus, secundū præscriptã à Christo regulã, vt iusta cognitio præcedat: ne simplices, purum Dei verbum respuendo, temeritatis suæ poenas luant. Nam inter maturam

cautionem

cautionem & præposterum fastidium longè interest. Nimis autem improbè Christi mandatum abrogant Papistæ qui iniecto falso metu miseris animas ab inquisitione deterrent. Sit igitur hoc primum, eos qui trepidando incognitam doctrinam respuunt vel fugiunt, perperam hoc & minimè ex Christi mado dato facere. Nunc videndum restat quosnam fructus Christus designet, falluntur autem meo iudicio qui ad vitam restringunt, nam quum sæpe ficola sanctimonia, ac nescio quibus etiam austerioris vitæ laruis se venditent pessimi quique impostores, valde incertum esset hoc examen. Fateor quidem hypocritam tandem patefieri: quia nihil difficilius est quàm virtutis simulatio. Verum Christus tam iniquo & simul obscuro iudicio doctrinam suam subiicere noluit, ut æstimeretur ex hominum vita. Ergo sub fructibus ipsa docendi ratio comprehenditur, imò præcipuum locum tenet, nam & inde Christus se à Deo missum probat: quia non glorificet seipsum, sed Patrem à quo missus est. Siquis obiciat, paucis datum esse tantum acumen ut bonos fructus à malis discernant: respondeo, sicuti iam dixi, nunquam discretioris Spiritu, ubi opus est, destitui fideles qui modò sibi diffisi & proprio sensu valere iussu, totos se illi regendos tradunt. Interea meminerimus, ad verbum Dei exigendas esse omnes doctrinas: & ideo in iudicandis pseudoprophetae fidei analogiam dominari. Deinde spectandum esse quid Deus Prophetis suis Verbiq; ministris iniungat: quia inde fidelitas facillè dignosci poterit. Quemadmodum exempli gratia, si nobis proponimus quæ Paulus in Episcopis requirit, sola illa descriptio ad damnandam totam Papatus colluviem sufficiet: quia videntur data opera Papales sacrifici contrariam ideam velle exprimere. Quare nihil mirum si iudicium de pseudoprophetae fieri vetant. Cæterum clarè ostendit hic locus, pro nihilo ducendos esse titulos: imò nec ipsam vocationem multum habere momenti, nisi qui pastores vocantur, & ad docendi munus vocati sunt, fideliter officio suo respondeant. *Nunquid colligunt.* His proverbiis, quæ tunc vulgò trita erant, & omnium consensu recepta, confirmat Christus, neminem à pseudoprophetae posse decipi nisi qui sponte cæcutiet: quia fructus palàm faciant probos Dei servos, & fallaces operarios, non secus ac fructus arborem ostendunt. Apud Lucam videtur generalis esse sententia qua doceat Christus de vnoquoque homine ex fructibus iudicium debere fieri, sicuti arbor à fructu dignoscitur. Postquam enim obiurgationem posuit aduersus hypocritas qui festucam perspicunt in alterius oculo, trabem in suo non videntes, continuo post subiicit. *Non enim potest arbor mali,* &c. & causalis particula $\gamma\delta$ videtur duas illas sententias connectere. Sed quia certum est Lucam sexto illo capite recitare diuersos Christi sermones, fieri etiam potest ut brevius attigerit quod plenus exponitur à Matthæo. Nec adverbium causale moror, quod sæpe alibi superuacuum est, quod etiam ex clausula apparet: sic enim concludit Lucas hunc sermonem, *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui,* &c. Neque enim dubito quin absque figura exprimat quale sit illud iudicium quod Christus ex fructibus fieri iubet: nempe ut sedulo examinent fideles quidnam afferant in medium qui se Dei servos profitentur, ac si diceret, parum valere titulos donec res ipsa probet qui loquitur. Diuinitus se esse missum. Quamquam minimè repugno quin accommodari possit hic locus ad generalem doctrinam. Et certe postrema clausula, nempe quòd *Ex abundantia cordis os loquitur,* latius quàm ad pseudoprophetae patet, quum vulgare sit proverbium. Siquis obiciat, linguas hominum sæpe mentiri ut optime loquantur qui pessimè affecti sunt: respondeo, Christum hic simpliciter docere quod ut plurimum vsu venit. Nam etsi aliud verbis præ se ferunt hypocritæ quàm habeant in cordis recessu: id tamen non obstat quominus aptè & scitè lingua vocetur character mentis.

Iohan. 7. c. 5

MATTH. VII.

MARC.

LVC. VI.

21 *Non quisquis dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum: sed quisquis fecerit voluntatem Patris mei qui in celis est.*

22 *Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo demonia eiecimus, & in nomine tuo multas virtutes edidimus?*

23 *Ac tum constitebor illis, Nunquam noui vos: discedite à me qui operamini iniquitatem.*

46 *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico?*

21 *Non quisquis dicit.*) Latius extendit sermonem suum Christus. neque enim tantum de pseudoprophetae agit, qui rapiendi & vorandi causa in gregem insiliunt, sed de mercenariis, qui sub pastori specie fallaciter se insinuant, quum tamen nullo præditi sint affectu pietatis. Etsi autem hypocritas omnes complectitur hæc doctrina, quocunque sint gradu vel loco: propriè tamen scitios doctores nunc perstringit, qui præ aliis excellere videntur. Neque sermonem tantum ad eos dirigit, ut securitatem, in qua velut ebrii iacent, expergeficiat, sed fideles etiam admonet ne talibus laruis plusquam oportet tribuant. In summa, prædicat, simulac proferre fructum cœperit Euangelit doctrina, ut complures habeat discipulos: non tantum ex vulgo permultos fore qui falso & per simulationem dent nomen, sed in ipso quoque ordine pastorum eadem fore perfidiam, ut factis vitæque abnegent quod ore profitentur. Itaque quisquis inter discipulos cenferi cupit, dandam illi esse operam ut sincerè & ex animo ad meditandam vitæ nouitatem se addicat. Apud Lucam generalis est obiurgatio. *Quid autem vocatis me, Domine, Domine,* &c. Sed quia ut plurimum hæc corruptela à fictis doctoribus emergit, & facilius ab illis in totum corpus penetrat: ideo nominatim apud Matthæum in eos Christus inuehitur. Facere voluntatem Patris, nõ tantum significat philosophicè vitam & mores suos ad virtutum regulam formare, sed etiam credere in Christum, sicuti habetur Iohan. 6. e. 40. Non ergo his verbis excluditur fides, sed quasi principium statuitur vnde reliqua fluunt.

22 *Multi dicent mihi.*) Iterum citat Christus hypocritas ad suum tribunal, quemadmodum

nuper ex Luca retulimus. Quoad enim locum occupant in Ecclesia, tum sibi ipsi blandiuntur, tum alios quoque decipiunt. Diem ergo venturum pronuntiat quo purgetur area, quisquiliæ ac paleæ à puro tritico separentur. Prophetare in Christi nomine, est eius autoritate & tanquam ipso duce fungi docendi officio. Prophetia enim, meo iudicio, largè hîc fumitur, sicuti 14. cap. prioris ad Corinthios. Poterat quidem simpliciter vti Prædicandi verbo: sed consultò quod magis honorificum erat posuit, quo melius exprimeret nihil esse externam professionem, quocumque sit splendore apud homines. Ita in nomine Christi edere virtutes nihil aliud est quàm eius virtute, auspiciis, imperio ac ductu miracula facere, quantum eniam virtutum nomen interdum ad speciem vnam miraculorum restringitur, hoc tamen loco & pluribus aliis miracula quævis designat.

23 *Confitebor illis.*) Hac voce alludere videtur Christus ad fallacem iactantiam qua se nunc ostentant hypocritæ. acsi dixisset, Ipsi quidem dum me lingua confessi sunt, videntur sibi rite defuncti: & nunc sonora auditur in eorum lingua nominis mei confessio: sed ego vicissim ex aduerso confitebor vanum ac mendax esse quicquid profitentur. Quid autem continet Christi confessio? quod eos nunquam in suis reputauerit, etiam quo tempore gloriabantur se esse Ecclesiæ columnas. Ideo facessere à se iubet qui fallaci titulo iniustam possessionem domus suæ ad tempus furati sunt. Videtur Paulus ex hoc Christi sermone sumpsisse quod dicit Tim. 2. cap. 2. c. 19. Nouit Dominus qui sui sint: discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Prius enim membrum huc spectat, ne infirmi quorundam defectione turbentur vel labascant quibus magnum & celebre fuerit nomen. negat enim fuisse à Domino agnitos, licet inani splendore hominum oculos tenerent. Deinde hortatur eos omnes qui in Christi discipulis cefferi volunt, vt se maturè ab iniquitate subducant, ne ipsos Christus à suo conspectu abigat quum segregabit agnos ab hoedibus.

MATTH. VII.

24 *Omnis igitur qui audit ex me sermones hos, & facit eos, assimilabo eum viro prudenti qui edificauit domum suam super petram.*

25 *Et descendit imber, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. fundata enim fuerat super petram.*

26 *Et omnis qui audit ex me hos sermones, & non facit eos, assimilabitur viro fatuo qui edificauit domum suam super arenam.*

27 *Et descendit imber, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impegerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina eius magna.*

28 *Et factum est quum finisset Iesus hos sermones, vt obstupescerent turbæ super doctrina eius.*

29 *Docebat enim eos velut auctoritatem habens, & non sicuti Scribæ.*

MARC.

LVC. VI.

47 *Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos: ostendam vobis cui similis sit.*

48 *Similis est homini adificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram: inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & nõ potuit eam mouere. fundata enim erat super petram.*

49 *Qui autem audiuit, & non fecit, similis est homini qui edificauit domum suam super terram absque fundamento, in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna.*

24 *Omnis igitur.*) Quia plerunque difficile est veros Euangelii professores à fictis discernere, pulchra similitudine ostendit Christus in quo maximè differant, duas enim proponit domos, quarum altera sine fundamento extructa sit, altera autem bene fundata. Nam quum eadem in vtraque appareat superficies, prior vento ac procellis impulsæ, vel fluctibus illisæ, protinus concidit: posterior autem firmitate sua contra vim omnem subsistet. Christus ergo inanem & ventosam professionem Euangelii specioso quidem sed non solido ædificio comparat, quod quauis emineat, ruinæ tamen expositum est in singula momenta: quia fundamento caret. Ideo Paulus iubet nos bene & penitus fundatos esse in Christo, & altas habere radices, ne ad quemlibet impulsum labamur. Porro summa huc redit, veram pietatè ab eius simulatione non bene distingui donec ad examen ventum est. Tentationes enim quibus probamur, fluctibus & procellis similes sunt: quæ facile pessundant instabiles animos, quorum leuitas tranquillo tempore non perspicitur. *Audit sermones hos.* Relatiuum *Hos* non speciem vnam sermonum, sed totam doctrinæ summam notat. Euangelium enim, nisi penitus in animos infixum sit, simile esse maceræ significat, quæ in altum erigitur nullo fundamento suffulta. Perinde est igitur acsi dixisset, veram demum esse fidem quæ profundas habet radices in corde, & serio constantique affectu quasi fundamento nititur, vt tentationibus non cedat. Nam, quæ vanitas est humani ingenii, super arenam ædificant quicunque intus non fodiunt vsque ad sui abnegationem.

28 *Quum fuisset Iesus hos sermones.*) Tam concionem intelligo habitā ubi è monte descendit, quā reliquam doctrinam quæ iam populo innotuerat. Sētus igitur est, Quum passim doctrinæ suæ guttum dedisset populo, stuporem omnibus iniectum, quod noua quædam maiestas & inueta hominum mentes ad se raperet. Quid sit Docere cum potestate, & aliter quā Scribæ soleant, suprà exposui.

MATTH. VIII.	MARC. I.	LVC. V.
1 <i>Quum autē descendisset è monte, sequuta sunt eū turba multa.</i>	40 <i>Et venit ad eum leprosus deprecans eum, eique ad genua accidens, ac dicēs illi, Si vis potes me mundare.</i>	12 <i>Et accidit, quum esset in quadam ciuitate, ecce vir plenus lepra: quūque vidisset Iesum, prostratus in faciem suam rogauit Iesum, dicens, Domine, si vis potes me mundare.</i>
2 <i>Et ecce leprosus accedens adorauit eum, dicēs, Domine, si velis, potes me mundare.</i>	41 <i>Iesus autem misertus, protensa manu tetigit illum, & dixit ei, Volo, mundus esto.</i>	13 <i>Et protensa manu tetigit eum, dicens, Volo, mundus esto. & confestim lepra discessit ab illo.</i>
3 <i>Protensaque manu tetigit illum Iesus, dicens, Volo, mundus esto. ac protinus mūdāta fuit illius lepra.</i>	42 <i>Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mūdatus est.</i>	14 <i>Et ipse praecepit illi ne cuiquā diceret: sed vade, inquit, ostende te ipsum Sacerdoti, & offer pro emūdatione tui quemadmodum praecepit Moses in testimonium illis.</i>
4 <i>Et dicit illi Iesus, Vide necui dixeris: sed abi, ostende te ipsum Sacerdoti, & offer minus quod iussit Moses, in testimonium illis.</i>	43 <i>Et comminatus ei, statim emisit illum.</i>	15 <i>Peruagabatur autem magis rumor de illo, & cōueniebant turba multa ut eum audirent, & sanarentur per illum ab infirmitatibus suis.</i>
	44 <i>Dixitq; ei, Vide, nemini quicquam dicas: sed abi, te ipsum ostende Sacerdoti, & offer pro emūdatione tui qua praecepit Moses, in testimonium illis.</i>	16 <i>Ipse autem secessum colebat in desertis, & orabat.</i>
	45 <i>At ille egressus cepit predicare multa, & diuulgare sermonem, ita ut iam non posset Iesus manifeste introire in ciuitates, sed foris in desertis locis erat: & veniebant ad eum undique.</i>	

1 *Quum autem descendisset de monte.*) Redit nunc Matthæus ad historię contextum. Prius dixerat Christum ascendisse in montem: deinde coniecit velut in vnum aceruum multa doctrinæ Christi capita: nunc autem subiicit, eo tempore quo in monte concionatus est, sanasse leprosum quēdam. Quod idem referunt Marcus & Lucas, licet tempus non designent. Porro in eo enituit Diuina Christi virtus, quod solo verbo & tactu manus, lepram ab homine repente absterfit. Cæterum quauis lepra aliud esset morbi genus quā sit elephantiasis: fuisse tamen curatu difficilem satis constat. Quod si diuturnitate inualuerat, rarum exemplum fuit quenquam liberari. certè ut demus medicos potuisse artis suæ scientia aliquid auxilii præstare, in hoc miraculo nihil fuisse humanum palam est.

2 *Accedens adorauit.*) Quid significet verbum προσκύνειν, quod adorare vertunt, colligere promptum est ex hoc loco, nam alii duo Evangelistæ nobis idonei sunt in te. pretes, ex quibus Marcus dicit accidisse in genua: Lucas autem prostratum fuisse in faciem. Gestu ergo, hoc est, genuatione, signum reuerentiæ exhibuit leprosus. Scimus autem adorationem in communi vsu fuisse Iudæis: ut sunt populi Orientales magis ad tales cæremonias propensi. Quare multi existimant leprosum in animo non habuisse Christum Diuino cultu prosequi, sed honorificè salutasse tanquam eximium Dei Prophetam. Ego vero quo affectu Christū adorauerit non disputo: quid autem illi detulerit video, nempe quod eum posset mundare si vellet. quibus verbis testatus est Diuinam in Christo virtutem se agnosce-re. Et Christus quū respondet se velle, plus sibi tributum ab eo esse ostendit quā in hominem competat. Summo enim imperto pollere necesse est qui nutu solo hominibus sanitatem restituit. Siue autem Christum Dei Filium esse crediderit leprosus, siue hac virtute fuisse donatum, ut Moses & alii Prophetæ: non tamen dubitat in illius manu & potestate esse sanitatis donum. Quod autem sub conditione loquitur, Si velis potes, non pugnat cum eā fidei certitudine quam Deus in precibus nostris exigit: neque enim plus sperare debent homines quā Deus promittat. Leprosus autem nullo Dei oraculo vel promissione certior factus erat quidnam facturus esset Christus. Temere ergo ultra has metas progressus foret. nam quod interdum legimus quosdam simpliciter precatos esse, tenendum est singulares fuisse motus, è quibus petenda non est regula. Quamquam nescio an propriè loquendo dicere liceat precationem fuisse conceptam à leproso. Tantum enim affirmat se à persuasum esse de virtute Christi, ut non dubitet in eius arbitrio esse curare lepram. Deinde se illi sanandum offert, incertus tamen de euentu: quia voluntas Christi nondum illi cognita erat.

3 *Protensa manu tetigit.*) In lege contagiosus erat leprosi tactus. at verò quoniam ea est in Christo puritas quæ omnes sordes & inquinamenta absorbeat, neque se contaminat leprosum tangendo, neque Legem transgreditur. Carnem enim nostram suscipiens non modò nos dignatus est

Lepra.

προσκύνειν.

manus suæ contactu, sed in vñum idémque corpus nobiscum coaluit vt effemus caro de carne eius? nec modo brachium suum ad nos extendit, sed è cælo descendit vsque ad ipsos inferos: nec tamen quicquam inde maculæ contraxit, sed integer manens sordes omnes nostras exhaussit, & nos perfudit sua sanætitate. Cæterum quum solo verbo leprosum sanare posset, ad testandum misericordiæ affectum manus tactum simul adhibuit: nec inirum, quum induere voluerit carnem nostram, vt nos à peccatis omnibus purgaret. Quare manus extensio, immensæ gratiæ & bonitatis signum & tessera fuit. Et certè quod segniter legendo frigide præterimus, sine magno stupore nunc expendi non potest, Filium Dei a deo non abhoruisse à leprosi colloquio, vt manum quoque ad tangendam illam immunditiam porrigeret.

4 *Dicit illi Iesus.*) Quidam, vt leprosum excusent, non putant ferè prohibitum fuisse à Christo ne miraculum vulgaret, sed illi potius additum fuisse stimulum. Rectius tamen alii, qui vetari causam fuisse sentiunt quia maturum tempus nondum aduenerat. Fateor quidem non oportuisse supprimi hoc miraculum: sed certa ratio fuit cur Dominus vel statim noluerit spargi illud famam, vel saltem per leprosum. Sic igitur statuo, leprosum præposito suo fauore adeo nihil laudis fuisse meritum, vt iure dàmmandus sit quod non paruit Christi mandato. Si gratiam referre sanitatis suæ auctori volebat, non aliter melius potuit quàm obediètia, quæ omnibus sacrificiis apud Deum præfertur, & legitimi cultus principium & caput est. Ita hoc exemplo docemur, peruersè facere quicumque inconsiderato zelo indulgent: quia quo magis latagunt in promerendo Deo, hoc tantum proficiunt vt eius mandato sint rebelles. *Ostende te ipsum Sacerdoti.* Quia nondum abrogatæ erant cæremonia Legi, eas contemni vel prætermitti noluit Christus. Iam Deus in Lege præceperat (quemadmodum habetur Leuit. cap. 14. 22) vt si quis mandatus esset à lepra, Sacerdoti se offerret vnà cum sacrificio gratiarum actionis. Porro nunc erat, vt Dei beneficium approbaret Sacerdos suo iudicio: deinde qui sanatus erat, gratitudinis suæ testimonium redderet. Ergo Christus leprosum ad Sacerdotem ablegans, sibi non aliud propositum fuisse testatur nisi vt Dei gloriam illustraret. Ostensio enim ad examen refertur: munus, gratiarum actionis symbolum erat. Iudicium naque vult fieri à Sacerdotibus, quo perspicua sit & indubia Dei gratia: leprosum verò suam sanationem acceptam referre Deo. Interim (vt nuper attigi) ritus in lege præscriptos vsque ad tempus abrogationis seruare iubet. Quod hinc confessionis suæ legem eliciunt Papistæ, in eo sunt infussi. Leporam allegoricè volunt esse peccatum: Sacrificos autem quos Papa inaugurat, spirituales lepræ esse cognitores. Vt enim in Lege Sacerdotibus hanc potestatem ideo datam esse vt sciret populus totam suam munditiam eiusque iudicium pendere à Sacerdotio: impiè tamen hoc ad se rapiunt Sacrifici Papales. Quicquid enim honoris datum erat antiquis Sacerdotibus, nunc vnus Christus sibi vendicat. Ille ergo & spiritualis lepræ cognitor est solus, & dignus cui purgationis suæ munus offerant qui mundati sunt. Nam & ideo sub Lege sacrificio interposito signata fuit mundities: quia non aliter quàm expiatione sanguinis purgantur homines. Ius ergo quod Filio suo Deus asseruit, aliò transferre, nefandum sacrilegium est. Quod autem ex Christi mandato suam peccatoribus munditiam pronuntiant Euangelii ministri, ad adfictitiam iurisdictionem quam imaginantur Papistæ, minimè torquendum est vt inter lepram discernant.

44 *Mirc. In testimonium illis.*) Testimonium quidam pro lege vel statuto accipiunt, quemadmodum in Psalmo dicitur, Posuit hoc Deus in testimonium Israel. Mihi tamen hoc videtur esse frigidum, neque enim dubio quum pronomen Illis, ad Sacerdotes spectet. Itaque ad præsentis rei circumstantiam meo iudicio Christus respexit: quia ad conuincendam eorum ingratitude in hoc miraculo satis luculenta probatio futura erat. Nec obstat quod leprosum tacere Christus iussit: quia noluit perpetuo sepultam sui miraculi memoriam. Quum ergo iussu Christi in Sacerdotis conspectum venit leprosus, hoc illis in testimonium fuit, quod inexcusabiles redderet: si Christum pro Dei ministro amplecti nollent, & simul ablata illis erat obtrectandi occasio, quum nullum legis apicem Christus omitteret. In summa, si fuissent sanabiles, adduci ad Christum poterant: incredulis vero damnandis satis efficax erat tam solennis Dei contestatio.

45 *Vriam non posset Iesus.*) Hinc colligimus cur tam citò miraculum celebrari noluerit Christus, quo scilicet liberior foret docendi facultas. nõ quod insurrexerint hostes qui illi os obstruere conati sint: sed quia tanta erat vulgi importunitas in flagitandis miraculis, vt non restaret doctrinæ locus. volebat autem omnes habere ad verbum magis quàm ad signa intentos. Ideo dicit Lucas eum habitasse in desertis, frequentiam enim hominum fugiebat: quia se videbat populi votis non satisfacturum quin suam doctrinam signorum copia obrueret.

MATTH. VIII.

5 Porro quum ingressus fuisset Iesus Capernaum, adijt eum Cæturio, obsecrans eum,

6 Et dicens, Domine, famulus meus decumbit domi paralyticus, ac grauiter discruciat.

7 Et dicit illi Iesus, Ego quum venero in debor illi.

8 Et respondens Centurio dixit, Domine non sum idoneus vt tectum

MARC.

1 Quum autem cõsummasset omnia verba sua audiente populo, intravit Capernaum.

2 Centurionis autem cuiusdã seruus male habès, propinquus erat morti, qui illi erat in pretio.

3 Quum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniores Iudeorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.

meum

meum subeas : imò tantùm dic verbum, & sanabitur famulus meus.

9 Etenim ego sum homo alterius potestati subditus, & habeo sub me milites : & dico huic, Vade, & vadit : & alteri, Veni, & venit : & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 Hæc autem quum audisset Iesus admiratus est, & ait ijs qui sequebantur, Amen dico vobis ne in Israel quidem tantam fidem reperi.

11 Dico autem vobis quòd multi ab Oriente & Occidente venient, & accumbent cum Abraham, & Isaac & Iacob in regno calorum :

12 Filij verò regni cjcicntur in tenebras externas. Illic erit fletus & stridor dentium.

13 Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & quemadmodum credis, ita fit tibi. & sanatus est famulus eius in hora illa.

4 At illi quum venissent ad eum, rogabant eum studiose, dicentes, Dignus est vt hoc illi præstes.

5 Diligit enim gentem nostrã, & synagogam ipse edificauit nobis.

6 Iesus autem profectus est cum illis. Et quum iam non longe abesset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei, Domine noli vexari: no enim sum idoneus vt sub tectum meum intres.

7 Quapropter nec me ipsum arbitratus sum dignum qui venirem ad te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit. & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

9 Auditis autem his Iesus miratus est eum: & conuersus, sequenti se turbæ dixit, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

10 Et reuersi qui missi fuerant in domum, repperunt seruum qui aegrotauerat, sanum.

5 Matth. Porro quum ingressus fuisset.) Qui putant diuersas historias à Matthæo & Luca referri, in nihil hallucinantur. In verbis hoc solum est diuersum, quòd apud Matthæum Centurio dicitur ad Christum venisse: apud Lucam verò dicitur misisse ex Iudæis quosdam qui suo nomine verba facerent. Sed Matthæus non ineptè illi tribuit quod eius rogatu & nomine gestum est. Cæterum in omnibus circumstantiis ita conueniunt duo Euangelistæ vt ridiculum sit duo miracula pro vno fingere. Porro non dubito quin militum turba, cui Centurio præerat, stationem habuerit in vrbe Capernaum, vt solebant legiones in præsidia urbium distribui. Illic quum mores populi admodum prauos & vitiosos cerneret (quemadmodum scimus Capernaum vrbem maritimam pluribus corruptelis quàm alias refertam fuisse) id tamen non obstitit quominus patris superstitionibus damnatis, veræ & sinceræ pietatis gustum caperet, neque enim synagogæ extruxerat Iudæis nisi cum aliqua inuidia & periculo: nec gentem illam amabat nisi quia amplexus erat vnus Dei cultum. Itaque prius quàm seruum eius Christus sanaret, ipse à Domino sanatus fuerat. Neque id sine miraculo: quòd scilicet homo militaris qui armata manu mare traiecerat vt Iudæos assidue faceret ad ferendum tyrannidis Romanæ jugum, Deo Israel se vltro submittit & addicit in obsequium. Quod dicit Lucas, seruum hunc fuisse illi pretiosum: hoc modo dubitationem præuenit quæ subire poterat lectorum animos, scimus enim non habitos fuisse seruos eo in pretio vt de ipsorum vita tam anxii essent domini, nisi qui singulari industria, vel fide, vel alia virtute sibi gratiam acquisierant. Significat ergo Lucas non vulgare fuisse fordidumque mancipium: sed fidelem & raris dotibus ornatum seruum, qui eximia gratia apud Dominum polleret. hinc tanta illius vitæ cura, & tam studiosa commendatio. Subitam verò fuisse paralyfin quæ primo accessu desperationem vitæ attulit, ex vtroque Euangelista constat. lentæ enim paralyfes tormento carent. Dicit autem Matthæus grauius diseriuium fuisse puerum: Lucas autem morti vicinum. Ita vtrunque ad illustrandam miraculi gloriam valet, dolor vel cruciatus & vltimum discrimen: quominus de specie morbi quicquæ certi asserere audeo.

5 Luc. Diligit enim gentem nostram.) Non dubium est quin pietatis nomine ipsum commendat Iudæi, neque enim aliunde manabat amor gentis passim exosæ, quàm ex Legis studio & Dei cultu. Synagogam vero extruens, clarè testatus fuerat se fauere Legis doctrinæ. Quare non immerito dignum pronuntiant, cui se tanquam pio Dei cultori beneficium exhibeat Christus. Mirus interea stupor, quod Dei gratiam, quam ipsi contemptum respuunt, suo suffragio transferunt ad hominem gentilem. Si enim donorum Dei minister est illis ac dispensator Christus, cur non ipsi oblata gratia prius fruuntur quàm extraneos adducant? Sed talis semper in hypocritis securitas regnat, vt Deum sibi quodammodo obnoxium reddere non dubitent: & eius gratiam, quasi sui iuris esset, suo arbitrio subiciant: denique eius saturi, imò quia gustare non dignantur, quasi superuacua aliis resignent.

Ad Ierum. vi.
beriadis. f. i. z.

8 Matth. *Non sum idoneus ut tectum meum subeam.*) Quia breuior est Matthæus, hominem ipsum ita loquentem inducit: Lucas autem plenus exprimit hoc amicis mandasse sed idem amborum est sensus. Duo autem sunt huius sermonis capita: Centurio, Christo parcens, honoris causa petit ne se Christus fatiget: quia se indignum reputat eius aduentu. Deinde tantum illi potentia defert ut credat solo eius nutu ac verbo restitui in vitam posse seruum suum. Mira humilitas, quod hominem ex gente deuicta & serua tantopere præ se extollit. Fieri autem potest ut assuetus supercilio Iudæorum, pro sua modestia non indignè tulerit se haberi hominem profanum, atque ita venitus fuerit muram facere Dei Prophetæ, si ad hominem gentilem & impurum ingredi coegisset. Quicquid sit, certum est ex animo ipsum loqui ac de Christo tam reuerenter sentire, ut ad se vocare non audeat: imò sicuti in contextu sequitur apud Lucam, se ipsum reputauit eius colloquio indignum. Quæri tamen potest qua ratione inductus, Christum tam magnificè extulerit: difficultatem etiam auget quod continuo post sequitur, Tantum dic verbum, & sanabitur puer. vel, Dic verbo, sicuti habet Lucas. nisi enim Christum agnouisset Dei filium, superstitio fuisset Dei gloriam ad hominem transferre. Atqui vix credibile est, de Christi diuinitate, quæ adhuc ferè omnibus ignota erat, rite fuisse edoctum. Porro Christus non errori imputat eius verba, sed ex fide profecta esse testatur. atqui hæc ratio multos interpretes compulit ut Christum putarent centurionis elogio celebrari tanquam verum & vnicum Deum. Mihi autem videtur vir pius quò de raris & planè diuinis Christi operibus certior factus esset, simpliciter Dei potentiam in ipso apprehendisse. Aliquid etiam haud dubiè de promisso Redemptore audierat. Licet ergo nondum distinctè intelligat Christum esse Deum manifestatum in carne: sic tamen persuasus est, in eo manifestari Dei virtutem, illique impositum fuisse munus ut Dei præsentiam miraculis demonstraret. Ita quod Dei proprium est non transcribit superstitiosè in hominem, sed quid diuinitus sit mandatum Christo reputans, solo verbo sanare seruum suum posse credit. Siquis excipiat, nihil esse magis Deo proprium quàm verbo perficere quod illi visum est, nec posse summum illud imperium sine sacrilegio mortali homini concedi: facilis iterum est responsio. Quauis Centurio non distingueret tam subtiliter, non tamen hanc potentiam, hominis mortalis sed Dei verbo tribuisse, cuius ministrum esse Christum certò persuasus erat. hoc illi minime dubium erat. Ergo quum apud Christum deposita esset sanationis gratia, hanc cælestem virtutem esse agnoscens, non alligat corporis præsentiam, sed verbo contentus est ex quo talem vim prodire credit. Similitudo quam adducit Centurio, quum dicit se hominem esse, &c. non est ex pari sumpta, ut loquitur, sed comparat minus cum maiori. Diuinam enim virtutem quæ se in Christo profert, pluris æstimat quàm imperium quod ipse habebat in seruos & milites.

10 *Iesus admiratus est.*) Tametsi in Deum non competit admiratio, quia ex rebus nouis vel inopinatis oritur: in Christum tamen quatenus vnà cum carne nostra humanos affectus induerat, cadere potuit. Iam quod pronuntiat Christus, *Ne in Israele quidem tantam se fidem inuenisse*, dictum est secundum quid, non simpliciter. nam si colligimus omnes fidei partes, saltem in eo præcelluit Mariæ fides quòd se ex Spiritu sancto fore grauidam credidit, ut Filium Dei vnigenitum pareret. Deinde quòd filium ex se natum amplexa est tanquam factorem suum, mundique totius opificem & vnicum Redemptorem. Sed duas maxime ob causas Christus fidem hominis Gentilis prætulit omnium Iudæorum fidei: nempe quòd ex modico & tenui doctrinæ gustu, tantus ac tam repente fructus se proferret. neque enim hoc vulgare fuit, Dei virtutem, quæ tantum scintillas quasdam iacere in Christo cœperat, tam magnificè prædicare. Deinde quum Iudæi plus æquo externis signis intenti forent: hic homo Gentilis nullum requirit visibile symbolum, sed nudum verbum sibi sufficere testatur. Venturus ad eum erat Christus, non quòd opus esset, sed ut hanc eius fidem probaret. Quare hoc præteritum nomine ipsam commendat, quòd acquiescat in nudo verbo. Quid fecisset vel vnus ex Apostolis? Veni, Domine, vide & tangere. Hic neque aduentum corporalem, neque tactum desiderat: sed tantum efficaciam in se ipsum credit in verbo, ut inde certam famuli salutem expectet. hoc autem honoris, non hominis sed Dei verbo asserit qui Christum statuit non priuatum esse hominem, sed Prophetam Diuinitus missum. Atque hinc colligi potest generalis regula, Quauis salutem nostram Deus in carne Christi perfici voluerit, & Sacramentis quotidie obsequet: eius tamen certitudinem ex verbo petendam esse. Nisi enim hæc verbo deferretur autoritas, ut statuamus simulac loquutus est Deus per ministros, remissa nobis esse peccata, nosque restitutos esse in vitam, tota salutis fiducia concidit.

11 *Multi ab Oriente.*) Sicuti in persona famuli, Christus gratiæ suæ libamen & quasi primitias Gentibus proposuit: sic illius dominium specimen esse docet futura Gentium vocationis, spargendæque per totum mundum fidei. neque enim tantum ex vicinis regionibus venturos esse docet, sed ab vltimis orbis terrarum finibus. Hoc verò licet multis Prophetarum vaticiniis testatum foret: initio tamen absurdum & incredibile Iudæis visum est, qui Deum generi Abraham obstrictum esse fingebant. Quare non sine admiratione hoc auditum fuit, domesticos regni Dei & hæredes fore qui tunc extranei erant. Neque id solum, sed foedus salutis mox publicandum esse, ut totus orbis in vnum Ecclesiæ corpus coalesceret. dum Gentiles, qui ad fidem accederent, eiusdem cum Abraham Isaac, & Iacob salutis participes fore dicit. Hinc certò colligimus, eandem quæ nobis exhibita est in Christo, olim patribus quoque fuisse promissam. neque enim communis foret hæreditas nisi vna esset fides, quæ est eius obtinendæ ratio. In verbo Accumbendi allusio est ad mensas. quia tamen scimus cælestem vitam non indigere cibo & potu, perinde valet locutio ac si dictum foret, Eadem fruuntur vita.

12 *Filij verò regni.*) Quomodo filios regni appellat, qui nihil minus erant quàm Abraham filij? nam certè qui à fide alieni sunt, in Dei grege censi minime æquum est. Respondet, Quauis ex Dei Ecclesia verè non essent, quia tamen locum in Ecclesia occupabant, hunc ipsi titulum concedit. Deinde notandum est, tanti fuisse Dei foedus quandiu stetit in genere Abraham, ut ad ipsos propriè spectaret regni cælestis hæreditas. saltem ipsius Dei respectu tunc adhuc rami sancti erant ex sancta radice. Et sanè

sanè quæ postea sequuta est abdicatio satis ostendit, tunc in Dei familia fuisse retentos. Secundò notandum est, Christu non de singulis habere sermonem, sed de tota gente. Hoc verò longè durius erat quam Gentium vocatio. nam Gentes inferi gratuita adoptione in idem corpus cum Abraham posteris, tolerabile utique fuisset: sed Iudæos ipsos expelli ut in locu vacuù succederent Gentes, id verò portento simile habitum fuit. Vtrunque tamen fore Christus pronuntiat, ut admittat Deus extraneos in sinum Abraham: filios autem abdicet. In Tenebris externis tacita antithesis subest. significat enim Deus extra regnum suum quod est regnum Lucis, non nisi tenebras regnare. metaphoricè autem per tenebras Scriptura horrendum mœrorem designat, qui nec verbis exprimi, nec sensu comprehendi potest in hac vita.

13 *Abi, & quemadmodum credis.*) Hinc apparet quàm benignè gratiam suam effundat Christus, ubi vas fidei apertum nactus est. Etsi enim his verbis Centurionem alloquitur, non dubium tamen est quin sub eius persona nos omnes ad bene sperandum inuitet. Cæteriùm hinc quoque docemur cur Deus plerunque sit erga nos restrictior: quia scilicet incredulitas nostra liberalem esse non patitur. Ergo si fide patefacimus illi aditum, vota nostra precèsque exaudiet.

MATTH.	MARC.	LVC. VII.
		11 <i>Accidit quum egressus est ut proficisceretur in urbem que vocabatur Nain: & simul cum eo profecti sunt multi eius discipuli, & turba multa.</i>
		12 <i>Quum verò appropinquaret ad portam urbis, efferebatur mortuus unigenitus matris sue: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum ea.</i>
		13. <i>Porro quum vidisset eam Dominus, misericordia motus est super ipsam, & dixit illi, Ne plores.</i>
		14 <i>Et accedens tetigit loculum (porro qui portabant substiterunt) & ait, Adolescens, tibi dico, surge.</i>
		15 <i>Et resedit qui erat mortuus, & cepit loqui: & dedit illum matri sue.</i>
		16 <i>Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Propheta magnus surrexit inter nos: & visitauit Deus populum suum.</i>
		17 <i>Et manauit hic sermo per totam Iudæam de ipso, & omnem finitimam regionem.</i>

11 *Accidit autem.*) Quum in omnibus Christi miraculis tenenda sit analogia quam docet Mattheus, sciamus iuuenem hunc quem Christus à morte suscitauit, speciem esse spiritualis vitæ quã nobis restituit. Nomen vrbs ad certitudinem historiæ facit. Eodem etiam pertinet quod dicit Lucas turbam magnam vtrinq; sequutam esse. nam & Christus multos secum habebat comites, & multi, officii causa, in ducendo fanere mulieri aderant. Tot igitur testium oculis spectata fuit adolescentis resurrectio, ut minimè dubia fuerit eius fides. Huc quoque accessit loci celebritas: scimus enim habitos fuisse in portis conuentus. Quod autem extra urbem efferebatur mortuus, id ex vetusto gentium omnium more fiebat. Porro urbem Nain Hieronymus sua ætate adhuc superstitem fuisse tradit, duobus millibus infra montè Thabor, Meridiem versus.

12 *Unigenitus matris sue.*) Hæc ad puerum suscitandum ratio Christum induxit, quod viduam vnico filio orbatam videns, eius miserus est. neque enim gratiam suam continuit, donec quispiam rogaret quemadmodum aliàs: sed omnium preces anteuertit, matri que nihil tale expectanti reddidit filium. In quo illustre habemus speculum gratiæ eius misericordiæ, dum nos à morte viuificat. Loculum tãgendo fortè ostendere voluit sibi minimè horrore fore mortem & sepulcrum quo nobis vitam acquireret. Et certè non tantùm nos manu tangere dignatur, ut mortuos viuificet: sed ut in cœlum nos efferret, in sepulcrum ipse descendit.

14 *Adolescens tibi dico.*) Hac voce testatus est Christus quàm verè doceat Paulus Deum vocare ea Rom. 4. c. 17 quæ non sunt tanquam sint. Mortuum compellat & sibi audientiam facit, ut mors ipsa repente in vitam mutetur. Atque in eo primùm futuræ resurrectionis illustre habemus specimen, quemadmodum iubetur Ezechiel mandare aridis ossibus ut Dei verbum suscipiant. deinde etiam docemur quomodo nos spiritaliter Christus fide viuificet: nempe dum arcanam verbo suo virtutem instillat, ut vsque ad mortuas animas penetret, quemadmodum pronuntiat ipse Iohannis 5. e. 25, Venit hora quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, viuunt.

16 *Cepit autem omnes timor.*) Timorem secum afferat Diuinæ præsentis sensus necesse est, sed hoc interest inter species timoris, quod increduli vel ad stuporem vsque expauescunt, vel terrore percussis fremunt contra Deum: pii autem & religiosi, reuerentia tacti sponte se humiliant. Timor ergo hîc in bonam partem accipitur: quia perspectæ Dei virtuti tribuentes suum honorem, non modò reueriti sunt Deum, sed gratias illi egerunt. Quod Deum dicunt visitasse plebem suam, non de qualibet visitatione accipio, sed quæ ipsos in integrum restitueret. Non modò collapsæ res erant in Iudæa, sed misera deformisque incuberat seruitus: quasi Deus eos nõ respiceret. Vna spes restabat, quod Deus se Redemptorem fore promiserat postquam extremis miseris afflicti essent. Mihi ergo nõ dubiù est quin

miraculo admoniti, propinquam status sui instaurationem sperarint. tantum in modo visitationis errant. nam etsi insolitam Dei gratiam in eo agnoscunt & commendant, quod Propheta magnus surrexerit: hoc tamen elogium longè inferius est dignitate & gloria promissi Messia. Unde apparet fidem in populo illo tunc fuisse valde confusam, multaque commentis implicitam.

MATTH. VIII.

19 *Et accedens vnus Scriba dixit ei, Praeceptor sequar te quocunque abieris.*

20 *Et dicit illi Iesus, Vulpes foueas habent, & volucres cali nidos: at Filius hominis non habet vbi caput reclinet.*

21 *Alius autem ex discipulis suis dixit ei, Domine permitte mihi prius vt abeam, & sepeliam patrem meum.*

22 *At Iesus dixit illi, Sequere me, & sine vt mortui sepeliat mortuos suos.*

MARC.

LVC. IX.

57 *Factum est autem, ambulatibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocunque ieris.*

58 *Dixit illi Iesus, Vulpes caernas habent, & volucres cali nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.*

59 *Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit, Domine permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.*

60 *Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu vero vade, & annuntia regnum Dei.*

61 *Et ait alius, Sequar te Domine, sed permitte mihi prius vt vale dicā his q sūt domi mae.*

62 *Ait ad illum Iesus, Nemo qui manu sua ad aratrum admota respexerit à tergo, aptus est regno Dei.*

19 *Et accedens vnus ex.)* Duos hic homines Matthæus, tres autem Lucas nobis proponit: quum omnes parati essent Christo nomen dare, prout diuersis vitiis impediabantur à recto cursu, varia responsa accipiunt. Posset tamen absurdum primo aspectu videri, quod Christus eum qui statim & sine mora ad sequendum se offert, amandat, nec in contubernium suum recipit: alterum verò qui missionem ad tempus petendo tardior est ac minus promptus, secum retinet. Atqui vtriusque optima est ratio. vnde tanta Scribæ promptitudo vt se protinus ad Christum comitandum accingeret, nisi quia minime reputabat quàm dura & misera esset comitum eius conditio? Tenendum est fuisse Scribam qui vitæ quietæ & commodæ assuetus. versatúsque in honore, probrorum, inopiæ, persecutionum & crucis impatiens fuisset. Vult quidem hic Christum sequi: sed mollem & amœnam viam, & hospitia bonis omnibus referta somniat: quum per spinas ambulandum sit Christi discipulis, & per continuas ærumnas ad crucem pergendum. Ergo quo magis festinat, eo minus paratus est. Perinde enim facit ac si in vmbra & deliciis, sine sudore & puluere, extra telorum iactum militare vellet. Tales à Christo repudiari mirum non est: quia sicuti temere irrumpunt, ita prima quaque molestia fracti, primo quoque certamine examinati referunt pedem, & locum turpiter deferunt. Adde quod locum Scriba ille apud Christum quærere potuit, vt ex eius mensa gratis & laute in otio pasceretur. Quare sciamus in eius persona nos mone-ri omnes ne temere & securè iactemus nos fore Christi discipulos, de cruce & ærumnis nihil cogitan-tes: quin potius ante tempus meditemur qualis nos maneat conditio. hoc enim tyrocinio nos inuiat in scholam suam vt nos abnegantes crucem nostram tollamus.

20 *Vulpes foueas.)* Declarat quidem Filius Dei qualis fuerit vitæ suæ conditio dum in terris versatus est: sed discipulis suis omnibus præscribit ad quam se vitæ rationem formare debeant. Mirum tamen est Christum negare sibi esse terræ pedem vbi caput reclinet: quum multos haberet pios homines & humanos qui libenter eum hospitio exciperent. Sed notandum est monendi causa hoc esse dictum, ne tanquam à locuplete domino mercedem amplam & optimam expectet Scriba, quum Dominus ipse precario degat in alienis domibus.

21 *Et sepeliam patrem meum.* Diximus Scribam repudiari à Christo comitem, quia sibi commodum vitæ genus fingendo, temere se ingerebat. Hic verò quem retinet Christus, laborabat contrario vitio. nã quominus extemplo pareret Christo vocanti obstabat illa infirmitas, quod patrè deserere durum esset: ac credibile est fuisse confectum senio, quum dicat, Permite vt sepeliam. nam hæc loquutio subindicat, non multum temporis illi fuisse residuum. Lucas exprimit iussum fuisse à Christo vt sequeretur. Pro eo dicit Matthæus vnum fuisse ex discipulis. Porro vocationem non recusat, sed commeatum sibi ad tempus dari petit, dum pietatis officio fungatur erga patrem. Perinde enim valet eius excusatio, ac si liberum se negaret donec mortuus esset pater. Cæterum ex Christi responso intelligimus sic colendam esse filii pietatem erga parentes, vt ea posthabita, quoties aliò Deus vocat, primum eius mandato gradum tribuant: cessare inquam oportet quæcunque debentur hominibus officia, vbi sibi operam impendi iubet Deus. Nunc singulis videndum est quidnam ab illis requirat Deus, & quid vocatio cui sunt addicti postulet: ne ipsos terreni parentes impediant quominus summo & vnico omnium Patri suum ius integrum maneat.

22 *Mortui sepeliant mortuos.)* His verbis non damnat Christus sepulturæ officium. esset enim foedum & immane abiicere insepulta mortuorum cadauera. & scimus ritum sepeliendi Diuinitus fuisse traditum hominibus, & apud sanctos vsu receptum, ad spem vltimæ resurrectionis confirmandã.

Tantum

Tantum docere voluit, quicquid nos à recto cursu reuocat vel moratur, nihil nisi mortem sapere, ac si diceret, eos demum solos viuere qui sua studia & omnes vitæ partes ad Dei obsequium applicant: eos verò qui in mundo subsidunt, atque vt se præbeant hominibus morigeros, Deum prætereunt, similes esse mortuis, qui se in habenda mortuorum cura frustra & inutiliter occupant.

60 Luc. *Vade & annuntia.*) Matthæus tantum habet, Sequere me: Lucas verò clarius exprimit quorsum fuerit vocatus: nempe vt Euangelii minister esset ac præco. Nam si priuata vitæ relictus foret, nulla necessitas cogebat patri deesse: modò ne in patris gratiam ab Euangelio deficeret. sed quia Euangelii prædicatio eum domi federe non patitur, à patre ipsum Christus merito auellit. Cæterum vt mira in eo apparet Christi bonitas, qui hominera adhuc infirmum tam honorifico munere dignatur: ita notare operæpretium est, corrigi vitium quod adhuc in eo hærebat, non indulgentia foueri.

61 Luc. *Et ait alius.*) Huius tertii non meminit Matthæus, apparet autem mundo fuisse magis affixum quam vt ad sequendum Christum solutus & expeditus foret. Se quidem Christo contubernalem offert, sed addita exceptione, quum valedixerit domesticis suis: hoc est, quum negotia domi cõposuerit: sicuti solent qui discessum parant. Hæc causa est cur tam duriter illum castiget Christus, verbo enim professus se fore Christi comitem, tergum illi vertebat donec satisfecisset terrenis negotiis. Iam quum neget Christus aptos esse regno Dei qui post tergum respiciunt, attentè querendum est quid hoc sibi velit. dicuntur autem A tergo respicere qui mundi curis impliciti, se à recta via abduci sicut: præfertiim verò qui se demergunt in eas quæ eos reddant inutiles ad sequendum Christum.

MATTH. IX.

1 Et ingressus nauem traiecit, ac venit in suam ciuitatem.

2 Et ecce adduxerunt illi paralyticum in lecto decubentem. Quumque vidisset Iesus fidem illorum, dixit paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.

3 Et ecce quidam è Scribis dicebant intra se, Hic blasphemat.

4 Et quum vidisset Iesus cogitationes illorum, dixit, Quare vos cogitatis mala in cordibus vestris?

5 Vtrum enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata tua: an dicere, Surge, & ambula?

6 Vt autem sciatis quod potestatem habeat Filius hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle lectum tuum, & abi domum tuam.

MARC. II.

1 Et iterum intravit Capernaum post dies aliquot, & auditum est quod in domo esset.

2 Et protinus congregati sunt multi, adeo vt iam non caperent eos quæ circa ianuam erant loca, & loquebatur eis sermonem.

3 Et veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Et quum non possent appropinquare illi præ turba, nudauerunt tectum adium in quibus erat: perfossoque tecto demittunt grabbatum in quo paralyticus iacebat.

5 Quum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico, Fili remittuntur tibi peccata tua.

6 Erant autem illic quidam è Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis,

7 Quid hic sic loquitur blasphemiis? quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

8 Et protinus, quum cognouisset Iesus Spiritu suo quod sic cogitarent intra se, dixit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris?

9 Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum,

LUC. V.

17 Et factum est quodam die, & ipse docebat: erantque Pharisei sedentes, ac Legis doctores qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem, & virtus Domini aderat ad sanandum eos.

18 Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus, & querebant eum inferre & ponere ante eum.

19 Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba ascenderunt supra tectum, ac per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium ante Iesum.

20 Quorum fidem vt vidit, dixit illi, Homo, remittuntur tibi peccata tua.

21 Et ceperunt cogitare Scribæ & Pharisei, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Vt autem cognouit Iesus cogitationes ipsorum, respondens dixit ad eos, Quid cogitatis in cordibus vestris?

23 Vtrum est facilius, dicere, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem sciatis quod Filius hominis habet potestatem in terra (ait paralytico)

<p>7 Et ille surrexit, & abiitque domum suam.</p> <p>8 Turba vero qua viderat, admirata sunt & glorificauerunt Deum qui dedisset potestatem talem hominibus.</p>	<p>& ambula?</p> <p>10 Ut autem sciatis quod Filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata (ait paralytico)</p> <p>11 Tibi dico, surge, tolle grabbatum tuum, & abi in domum tuam.</p> <p>12 Et statim surrexit, sublatoque grabbato egressus est in conspectu omnium, adeo ut stupescerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Nunquam sic vidimus.</p>	<p>Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.</p> <p>25 Isque confestim surgens coram illis, sustulit in quo iacuerat, abiitque in domum suam glorificans Deum.</p> <p>26 Et stupor corripuit omnes, & glorificabant Deum, & repleti sunt timore, dicentes, Vidimus incredibilia hodie.</p>
--	---	---

1 Matth. In ciuitatem suam.) Docet hic locus urbem Capernaum vulgò creditam fuisse natalem locum Christi, quòd eam maximè frequentaret. minimè enim dubium est eandem à tribus historiâ referri, quanuis circumstantias alius alio subtilius enumeret. Dicit Lucas venisse ex variis partibus Iudææ Scribas, quibus spectantibus paralyticum Christus sanauit. subindicat tamen aliis quoque redditam esse sanitatem Christi gratia. Nam priusquam ad paralyticum descendat, in plurali numero loquens dicit, potestatem illuc fuisse Dei virtutem ad sanandos eorum morbos. Fuit autem non vulgaris huius miraculi gloria, quòd homo quem membris omnibus captum per funes in lecto iacentem demiserant, repente vegetus agilisque conlurgit. Alia tamen peculiaris ratio est cur in hoc miraculo magis quàm in aliis insistant Evangelistæ, quòd scilicet indignè tulerint Scribæ Christum sibi ius & potestatem sumere remittendi peccata: Christus verò eam visibili signo sancitam esse & obsignatam voluit.

2 Quisquam vidisset fidem illorum.) Fidei quidem solus est Deus cognitor: sed fidei specimen edebant in illo tam laborioso conatu: quia nunquam tantum subsissent molestiæ, nec cum tantis obstaculis lustrati essent, nisi animos fecisset certa successus fiducia. ita fidei eorum in eo fructus apparuit, & præcluso vndique aditu fatigati non fuerunt. Nam quòd quidam existimant Christum diuinitus consciu fuisse ipsorum fidei, quæ occulta intus latebat, mihi coactum videtur. Iam quia illorum fidei concessit Christus quod paralytico daturus erat beneficiu: ideo quæri hoc loco solet quatenus hominibus proficit aliena fides. Ac primò quidem certum est profuisse Abrahæ fidem posteris, dum gratuitum salutis fœdus sibi & semini suo oblatum amplexus est. Idem & de singulis fidelibus sentire conuenit, quòd Dei gratiam fide sua ad liberos & nepotes propagant, etiam antequam nascantur. Atque id in pueris infantibus locum habet, qui nondum per ætatem fidei sunt capaces. Adultos verò, quos propria deficit fides (siue extranei sint, siue sanguine coniuncti) quoad æternam animæ salutem aliena fides non nisi mediata iuuat. Nam quia profectu non carent preces quibus à Deo petimus vt incredulos ad pœnitentiam conuertat, hinc patet fidem illis nostram prodesse, eousque tamen vt ad salutem non perueniant donec illis impetrata fuerit eiusdem fidei societas. vbi autem mutuus est fidei consensus, vicissim ab aliis iuari aliorum salutem plufquam notum est. hoc quoque controuersia caret, terrenis beneficiis in fauorè pioru sæpe donari incredulos. Quoad præsentem locum spectat, tametsi aliorum fide motus fuisse dicitur Christus, consequi tamen paralyticus remissionem peccatorum non potuit nisi propriam ipse haberet fidem. indignis sæpe Christus corporis sanitatem restituit, sicuti Deus quotidie solem suum oriri facit su per bonos & malos, at non alio modo reconciliat se nobis quàm per fidem. Quare synecdoche est in voce Illorum, quia non ita respexit Christus eos qui paralyticum ferebant, quin eius quoque fidem intuitus fuerit. Remittuntur tibi peccata. Videtur hinc Christus paralytico aliud quàm quæsierat promittere. sed quum sanitatem corporis dare velit, exordium facit à causâ morbi tollenda, & simul paralyticum admonet vnde illi acciderit morbus, & quomodo vota sua disponere debeat. Nam quia vulgò non reputant homines flagella esse Dei quas sustinent ærumnas, tantum leuamen aliquod in carne optant, de peccatis suis interea sunt securi, perinde ac si ægrotus morbum negligens, præsentem tantum dolori remedium peteret. Atqui vnica à malis omnibus liberatio est, Deum habere propitium. Contingit quidem interdum vt impii ex malis suis emergant, Deo nihilominus adhuc illis infesto, sed dum se putant defunctos, mox vel eadem recurrunt, vel plura & grauiora irruunt, quæ testentur nullum fore modum nec finem donec placata fuerit ira Dei, quemadmodum ipse testatur per Prophetam, Si leonem euaseris, occurret tibi vrsus: si domi te incluseris, insiliet scorpio. Itaque hæc loquendi ratio frequens & trita est Scripturis, veniam à peccatis promittere, vbi pœnarum mitigatio quæritur. Hunc quoque ordinem tenere in precibus conuenit, vt afflictionum sensu de peccatis nostris admoniti, de impetranda venia primùm simus solliciti, vt Deus nobis reconciliatus, à puniendo manum retrahat.

3 Et ecce, quidam è Scribis.) Christum accusant blasphemix & sacrilegii, quia quod proprium est Dei, sibi vsurpet. addunt enim alii duo, Quis potest remittere peccata nisi solus Deus? Porro minimè dubium est quin eos ad sinistrum hoc iudicium obtrectandi libido impulerit. Siquid reprehensione dignum putant, cur non inquirunt? deinde quum ambigua sit loquutio. nec aliud protulerit Christus quàm quod solent Prophetæ, dum gratiæ Dei sunt testes, cur in deterius rapiunt quod æquius interpretari licebat? Maleuolentia igitur & liuore prius infectos fuisse constat, qui tam cupidè ansam

Christi

Christi damnandi arripunt. Porro taciti cogitant in cordibus suis ut absentem apud sui similes traducant. Verè istud quidem, penes Deum vnum ius & potestatem esse remittendi peccata: sed malè subsumunt, in Christum id non competere, quum Deus sit in carne manifestatus. Sciscitari eos decebat quo iure tantum sibi autoritatis Christus iuraret: nunc sine vlla inquisitione ipsum aliquem ex grege hominum esse fingentes, temere ad eum damnandum profiliunt.

4 *Quum vidisset Iesus.*) Iam in hoc Diuinitatis suæ specimen edit, quò occultos eorum sensus in medium profert. nemo enim nouit quid sit in homine nisi spiritus eius. Ideo Marcus addit, ipsum Spiritu suo nouisse. ac si diceret, Non potuisse humanitus perspicere quod in cordibus latebat: sed Christum Diuino suo Spiritu illuc usque penetrasse. Mala autem eos cogitare dicit, non quò illis doleret transferri ad hominem mortalem quod Deus vni sibi vendicat: sed quia Deum palàm se offerentem superbè & malignè respuerent.

5 *Utrum est facilius.*) Sensus est, Quum nihilo facilius sit verbo corpus emortuum vegetare quàm remittere peccata, mirum videri non debere quòd peccata remittat, vbi alterum illud præstiterit. Videtur tamen parum solidè ratiocinari Christus: quia quanto præstantior est anima corpore, tâto præcelit corporis sanitatem peccatorum remissio. Sed in promptu est solutio, quòd Christus sermonem ad eorum captum accomodat, qui ut erant animales, externis signis magis mouebantur quàm tota spiritali Christi virtute, quæ ad æternam salutem valebat. Sic Iohannis 5. e. 28, efficaciam Euangeli ad homines viuificandos inde probat, quòd vltimo die mortuos voce sua excitabit è sepulchris. Hoc igitur ad eos refellendos satis validum fuit argumentum, quibus nihil pluris erat quàm miraculum visibile, ut negare non possent iure peccata remississe paralytico, dum robur illi vigoremque restituit: quia ex hoc effectu apparuit peccatorum remissio.

6 *Potestatem habeat in terra.*) Hæc potestas longè alia est quàm quæ Apostolis mandata fuit, & qua hodie funguntur Ecclesiæ pastores: non enim tam remittunt ipsi quàm remissa testantur, dum iniuriam sibi legationem promulgant. His autem verbis Christus non se ministrum & testem solum huius gratiæ, sed etiam autorem pronuntiat. Sed quorsum pertinet restrictio *Interræ?* quid enim iuuabit nos hinc veniam adeptos esse nisi id in cœlo ratum sit? Nempe dicere voluit Christus, ne procul quaerenda sit peccatorum remissio, in sua persona quasi ad manus esse hominibus exhibitam. nam (quæ nostra est ad diffidentiam propensio) nunquam statuere audemus Deum erga nos esse misericordem nisi propè accedens se nobis familiariter explicet. Iam quia hac de causâ descendit Christus in terram ut præsentem Dei gratiam hominibus offerret, dicitur coràm peccata remittere: quia in eo & per eum patefacta fuit Dei voluntas quæ secundum carnis sensum prius erat supra nubes abscondita.

8 *Turbe verò quæ viderant.*) Pro admiratione, cuius meminit Lucas, reliqui duo ecstasin vel stuporem ponunt. Lucas etiam timorem adiungit. omnium tamen consilium est docere, non simpliciter modò agnitam fuisse Dei virtutem, sed admiratione perculsos fuisse omnes, ut Deo gloriam dare cogèrentur. Timor autem qui admirationem sequutus est, ad hoc valuit: ne Christo obstreperent, sed reuerenter se illi submitterent, tanquam Dei Prophetæ. Matthæus disertè exprimit glorificasse Deum, qui dederat talem potestatem hominibus. in quo videntur non nihil hallucinati. nam etsi hominem oculis aspiciunt, debebant aliquid homine altius in eo mente percipere. Rectè hoc quidem, quòd in commune humani generis bonum, hominis naturam tanto honore in Christo affectam esse prædicant: sed quia nõdum capiunt Deum in carne manifestatum, aliquo errore implicita est eorum confessio. In summa, verum erat Deum dedisse talem potestatem hominibus: sed isti dandi modum & rationem nondum tenebant, quibus ignota erat Dei maiestas cum carne coniuncta.

MATTH. IX.

9 *Et præterit̃s Iesus illinc, vidit hominem sedentem ad telonium, Matthæum nomine & dicit ei, Sequere me. Atque is surgens sequutus est ipsum.*

10 *Et factum est ut ipse accumberet in illius adibus, & ecce, multi publicani & peccatores qui venerant, simul accubuerunt cum Iesu & discipulis eius.*

11 *Et videntes Pharisei dixerunt discipulis eius, Curcum publicanis & peccatoribus vesceitur præceptor vester?*

12 *At Iesus quum audisset, dixit illis, Non opus habent qui validi sunt medico, sed qui male habent.*

MARC. II.

13 *Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, ac docebat eos.*

14 *Et quum præteriret Iesus, vidit Leui Alphai filium sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me: isque surgens sequutus est eum.*

15 *Et factum est quum accuberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discubuerunt cum Iesu & discipulis eius. erant enim multi qui sequuti fuerant eum.*

16 *Et Scribæ ac Pharisei quum vidissent eum capientem cibum cum publicanis & pecca-*

LVC. V.

27 *Et post hæc exiit, ac vidit publicanum nomine Leui sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me.*

28 *Atque is relictis omnibus sequutus est eum.*

29 *Et fecit illi conuiuium magnum Leui in domo sua: & erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis accubebant.*

30 *Et murmurabant Scribæ & Pharisei aduersus discipulos*

13 *Quin potius ite, & discite quid sit, Misericordiam volo, & non sacrificium. non enim veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.*

toribus, dicebant discipulis eius, *Quid est quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?*

17 *Hoc audito Iesus ait illis, Non opus habent qui validi sunt, medico, sed qui male habent. Non veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.*

eius, dicentes, *Quare cum publicanis & peccatoribus editis ac bibitis?*

31 *Et respondens Iesus dixit ad illos, non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent.*

32 *Nō veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.*

9 *Sedentem ad telonium.*) Quod Matthæus à telonio (qui locus rapinis & iniustus exactionibus deditus esse solet, tunc verò maxime infamis erat) non modò in contubernium Christi recipitur, sed etiam ad munus Apostolicum vocatur: in eo habemus illustre gratiæ Dei exemplar. voluit scilicet Christus non solum idiotas & crassos homines in illum ordinem eligere vt sapientiam mundi deiceret: sed hunc quoque publicanum, qui vitæ genus minus probatum & variis corruptelis implicatum sequutus erat: vt specimen esset gratiæ suæ bonitatis, doceretque in eius persona, nostram omnium vocationem non ex iniustitiæ propriæ meritis, sed ex mera sua liberalitate pendere. Ergo Matthæus exhibitæ in Christo gratiæ non modò testis & præco, sed etiam testimonium & typus fuit. Tam in eo gratitudinem suam demonstrat, quòd eum mandare perpetuæ memoriæ non pudet qualis fuerit & vnde assumptus, quo magis in sua pœsona illustret Christi gratiam. Eodem modo Paulus, Fidelis (inquit) sermo, quòd Christus Iesus venit ad peccatores seruandos, quorum primus ego sum. Quòd Marcus & Lucas eum Leui nominant, apparet istud fuisse gentile nomen: sed quia publicanus erat, hanc fuisse causam vt peregrinum nomen sibi accerferet. *Sequere me.* Non dubium est quin pluribus verbis expresserit Christus quorsum & qua lege eum vocaret: idque certius colligitur ex Luca qui eum omnibus relictis surrexisse dicit sequendi Christi causa. Nam omnia relinquere, nisi domestico Christi discipulo, & in spem Apostolatus vocato, necesse non erat. Porro in tam prompto obsequendi studio Diuinam vocis Christi efficaciam perspiciamus: non quod omnes persequeretur, quorum auribus insonat, intus afficiat in cordibus: sed in hoc homine voluit Christus singulare specimen edere, vt sciremus non humanitus fuisse vocatum.

29 *Luc. Et fecit illi conuiuium.*) Videtur ab eo discrepare quod refert Lucas, relicta fuisse ab eo omnia. sed facilis solutio est, posthabitis omnibus impedimentis Matthæum se totum Christo dedisse, sic tamen vt res suas domesticas non abiiceret. Paulus dum militum exemplo, verbi ministros hortatur vt liberi & soluti omnibus impedimentis operam suam Ecclesiæ impendant, dicit, Nemo qui militat, implicat se vitæ negotiis vt imperatori placeat: non intelligit certè, quicumque dant nomina ad militiam profitendam, diuortium facere cum vxoribus, liberos abdicare, domibus suis in totum renuntiare: sed ad tempus abstinere à domibus suis, & curis omnibus renuntiare, vt se militiæ prorsus addicant. sic & Matthæum nihil retinuit quominus sequeretur quòd Christus vocabat: & tamen quatenus illi permisit vocationis suæ ratio, liberè & domo sua & facultatibus vsus est. Telonio quidem valedicere oportuit, quia illic occupatus, Christi comes non fuisset. Conuiuium magnum non tam ad discumbentium turbam quàm ad ciborum copiam & splendorem refertur. nam Christum scimus non ea fuisse austeritate quin passus sit interdum se à diuitibus lautius accipi: sic tamen vt luxuries abesset. Interea non dubium est quin, vt ipse singulare erat temperantiæ exemplum, ita suos hospites ad frugalem & mediocre victum hortatus sit. lautitias quidem profusas & dissolutas nunquam tulisset. Quòd dicit Matthæus venisse peccatores, hoc est homines flagitiosæ vitæ, vel infamia notatos: hinc factum est quòd publicani, quum & ipsi vulgo exosi & probrosi forent, non abhorrebant à talium consuetudine, nam sicuti modica correctio pudore humiliat eos qui peccarunt: ita nimia seueritas quosdam ad desperationem cogit, vt omni pudore excusso ad turpitudinem se proiciant. Tributum aut vectigal exigere, nullum erat scelus: sed quum se reici viderent publicani quasi profanos & detestabiles, solatium petebant ex eorum consuetudine qui sinistra fama laborantes, ob commune dedecus eos non spernebant. Interea se miscebant adulteris, ebriosis & similibus, quorum scelera improbassent, & quibus fuissent dissimiles nisi publico odio & repulsa huc necessitatis fuissent adacti.

11 *Matth. Cur cum publicanis.* Christi discipulos adoriuntur Scribæ, atque vt ad defectionem sollicitent, exprobrant quod prima specie turpe ac pudendum erat. Quorsum enim illis proprius magister nisi vt se à vulgo ad sanctiorem vitam agendam subducerent? Atqui eos ab honesto & tolerabili vitæ statu ad profanam licentiam traduxit, vt sese cum impuris conuiuus inquitent. Poterat rudes adhuc & flexibiles discipulos ista exprobratio pungeret vt magistrum desererent. Rectè autem illi quòd non satis muniti aduersus talem calumniam, querimoniam suam ad magistrum deferunt. nam Christus se opponens, eos in posterum confirmat.

12 *Non opus habent.*) Apparet ex Christi responso dupliciter peccasse Scribas: quòd nec reputarent officium Christi: & suis vitiis parcendo, alios omnes superbè despicerent. Quod ideo notandum est, quòd plusquam vulgaris semper fuit hic morbus, nam hypocritæ, vt satiri sunt & ebrii ventosa suæ

1. Tim. 1. c. 13

2. Tim. 2. a. 4

Tributum exigere.

suæ iustitiæ fiducia, ad quid missus fuerit Christus in terram non reputant: in quanto malorum labyrintho demersum sit humanum genus, quàm horribilis Dei ira & maledictio cunctis incumbat, quàm confusa vitiorum mole premantur non agnoscunt. ita sit vt stupidi ad hominum miserias de remedio non cogitent. Tam verò sibi placentes, in ordinem cogi non sument, ac indignum putant se peccatoribus aggregari. Hunc secundum errorem perstringit Christus, vbi respondet sanos non opus habere medico. est enim ironica concessio, in qua ideo offendi eos docet peccatorum intuitu quia iustitiam sibi arrogat. Quia sani estis, inquit, vobis despicabiles sunt ægroti vt eorum vos pigeat, ac confectus ipse molestus sit. atqui medicum longè aliter affici oportet. Postea ostendit obeundas sibi esse medici partes: quoniam vocandis peccatoribus missus fuerit à Patre. Etsi autem Christus ab obiurgatione incipit: tamen si proficere cupimus in eius doctrina, quod secundo loco posuit in primis tenendum est, ipsum scilicet venisse vt mortuos viuificet, vt iustificet reos ac damnatos, vt pollutos & sordibus infectos abluat: vt perditos eruat ab inferis: vt sua gloria vestiat qui scelerate operi erant: vt eos qui corrupti erant vitiorum foetore, ad beatam immortalitatem renouet. Si hoc eius esse officium expendimus, atque hunc aduentus finem: si nobis in mentem venit hac de causa induisse carnem nostram, sanguinem suum fuisse, mortis sacrificio esse defunctum, vsque ad inferos descendisse: nunquam absurdum videbitur quòd postremo hominum & scelerum colluue operos in salutem colligat. Tibi indignum Christi gratia videtur quem abominaris: cur ergo piaculum factus est Christus ipse & maledictio nisi vt maledictis peccatoribus manum porrigeret? Tam si nobis obrepat fastidiu quòd tam Baptismus quàm sacra Coena sordidis hominibus nos coniungit, vt videatur eorum societas aliqua nos macula aspergere, descendere statim in nos ipsos oportet, & propria mala sine blanditiis excutere. efficiet hoc examen vt libenter sinamus eodem nos fonte cum impurissimis lauari. vt non repudiemus quam communiter impiis omnibus iustitiam, quam mortuis vitam & perditis salutem offert.

13 *Ite, & discite.*) Ablegat eos & facessere iubet: quia indociles esse videbat & præfractos. Vel certe innuit, certamen illis esse cum Deo & Prophetis, qui superbia crudeles indignè ferant iuuari miseros, ægrotis offerri medicinam. Testimonium hoc ex Osea 6. b. 6. sumptum est, vbi Propheta de vindicta Dei concionatus aduersus Iudæos, ne exciperent, se delungi externo Dei cultu, quemadmodum solebant suas cæremonias securè iactare. negat Deum sacrificia inorari, vbi & animi pietate vacui sunt & mores alieni ab integritate & iustitia. Quod verò Deus sacrificia se nolle pronuntiat, ex secundo membro patet comparatiuè dici, scientiam Dei holocaustis potiore esse. quibus verbis non præcisè holocausta repudiatur, sed pietati & fidei postponit. Sic tamen habendum est, fidem & spiritualem cultum per se Deo placere, charitatem & humanitatis officia ergo proximos per se requiri: Sacrificia non nisi accessoria esse (vt loquuntur) quæ nullo pretio vel loco sunt vbi solida veritas non subest. Quia de re fusius tractatum decimo ad Hebræos capite. In voce *Misericordie*, synecdoche notanda est. nam sub vna parte completitur Propheta quicquid humanitatis fratribus debemus.

Tibi ergo opus operatum?

Non enim veni.) Quanquam refellendæ Scribarum superbiæ & hypocrii hoc dictum est: continet tamen in genere valde vtilem doctrinam. monemur enim non aliter nobis prodesse Christi gratiã quàm dum peccatorum nostrorum nobis cõscii, & sub eorum onere gementes, humiliter ad eum accedimus. Rursus in certam fiduciam eriguntur infirmæ conscientiæ. quia timendum non est ne reiciat Christus peccatores, quibus vocandis è cælesti sua gloria descendit. Sed tenenda est simul illa particula, Ad poenitentiam: vt sciamus veniam nobis fieri, non quæ peccata foueat, sed quæ ad piè sanctèque viuendi studium nos reuocet. Hac enim lege nos reconciliat Patri vt redempti eius sanguine, offeramus nos veras hostias, quemadmodum dicit Paulus, In hoc apparuit misericordia Dei & humanitas vt abnegatis terrenis desiderijs, iuste sanctèque ambulemus, &c.

Tin. c. 12

MATTH. IX.

MARC. II.

LVC. V.

14 *Tunc aduēt eū discipuli Iohannis, dicentes, Quam ob causam nos & Pharisei ieiunamus plerūque, discipuli verò tui non ieiunant?*

15 *Et dixit illis Iesus, Nū possunt filij sponsi lugere quādiu cū illis est sponſus? Venient autē dies quum tolletur ab eis sponſus, & tunc ieiunabunt.*

16 *Nullus autem immittit assumentum pāni rudis in vestem veterem: auferit enim*

18 *Et discipuli Iohannis ac Phariseorum ieiunabant, veniuntque, & dicunt illi, Quare discipuli Iohannis & Phariseorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?*

19 *Et ait illis Iesus, Num possunt filij nuptialis thalami in quo cum illis est sponsus, ieiunare? quādiu secum habent sponſum, non possunt ieiunare.*

20 *Venient autem dies quum auferetur ab eis sponſus, & tunc ieiunabūt in illis diebus.*

21 *Et nemo assumentum panni rudis assuit vestimento*

33 *At illi dixerunt ad eum, Quare discipuli Iohānis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Phariseorum: tui verò edunt & bibunt?*

34 *Quibus ipse ait, Nū potestis facere vt filij thalami, dum est cum illis sponſus, ieiunent?*

35 *Veniēt autem dies, & quū ablatuſ fuerit ab illis sponſus, tunc ieiunabunt in diebus illis.*

36 *Dicebat autem & similitudinē ad eos, Nemo immisſuram vestimēti noui mittit in vestimētum vetus, alio-*

supplementum illius à vestimento, & peior ruptura fit.

17 Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed mittunt vinum nouum in vtres novos, & utraque simul seruantur.

veteri: alioqui aufert supplementum eius nouum à veteri, & peior fit scissura.

22 Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres, alioqui rumpit mustum vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres novos mittendum.

qui & nouum rumpit, & veteri non conuenit inmissura ex nouo.

37 Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.

38 Sed nouum vinum in vtres novos mittendum est, & utraque conseruantur.

39 Et nemo qui biberit vetus statim vult nouum: dicit enim, *Vetus melius est.*

Coloss 2 h. 9
gal 4 2 b. 9

14 *Tunc adeunt.*) Lucas Phariseos inducit loquentes: Marcus videtur vtrosque coniungere. Nec certè dubium est quin hoc artificio malignè conati sint Pharisei in partes suas attrahere Iohannis discipulos, & in certamen committere cum Christi discipulis. Similitudo in precibus & ieiuniis, plausibilis erat societatis illecebria: diuersa autem Christi ratio morosis & sibi nimium addictis hominibus dissidii & similitatis occasio erat. Hoc exemplo monemur prudenter cauendum esse ne leui aliquo pretextu discordias inter nos serant improbi & astuti homines. Mirus profectò struendis talibus insidiis artifex est Satan. nos verò de nihilo turbari facilè est. præsertim verò cauendum est ne ob ritus externos scindatur fidei consensus, & rumpatur charitatis vinculum. Hoc morbo laborant ferè omnes, vt ceremoniis & elementis mundi (sicut Paulus vocat) plus æquo tribuant, itaque prima rudimenta summæ perfectioni vt plurimum præferre non dubitant. Accedit deinde aliud malum ex morositate & fastu, quòd singuli totum mundum libenter ad suum exemplum adigerent. Siquid nobis adlubescit, protinus cupimus in legem transire vt alii nostro arbitrio viuant. Quum his Satanæ laqueis captos fuisse Iohannis discipulos legimus, primum discamus sanctitatem non locare in rebus externis & mediis: & simul fratrum moderacionis & æquitatis nobis inuicere ne alios nostro arbitrio astringere expetamus, sed sua quibusque maneat libertas. De ieiunio & precibus sic habendum est, Iohannem certa pædagogia suos discipulos exercuisse: atque in hunc finem statos habuisse ieiunii dies, præscriptam orandi formam & constitutas horas. ideo preces istas inter externos ritus numero. Nam etsi Dei inuocatio in spiritali cultu primatum tenet: illa tamen ratio ad hominum ruditatem composita, meritò inter ceremonias ac res medias refertur, quarum obseruationi minus seuerè vrgenda non est. Iam cur anterior fuerit Iohannis disciplina quàm Christi, alibi diximus, & iterum dicendi locus opportunior erit.

15 *Non possunt filij sponsi.*) A temporis circunstantia discipulos excusat Christus, quòd eos adhuc hilariter tractare Deus veit ac si nuptiis interessent. se enim sponso comparat qui sua præsentia amicos exhilaret. Chryostomus hanc similitudinem sumptam putat ex Iohannis Baptistæ testimonio, Qui habet sponfam sponfus est. quod ego quidem non improbo, sed non satis firmum esse arbitror. Hoc nobis sufficiat, quòd se parcere & indulgere suis discipulis affirmat Christus quandiu cum illis versatur. Nequis autem exigui temporis commoditatem illis inuideat, paulo post durius & asperius tractandos esse admonet. Inde autem pendet excusatio, quòd ieiunium & preces tribus & aduersis rebus conueniunt: preces dico extraordinarias, quarum hîc fit mentio. Voluit scilicet Christus paulatim assuefacere eos ad maiorem tolerantiam, nec multum illis oneris imponere, donec plus roboris acquirerent. Hinc colligenda est duplex doctrina, si quando fratrum nostrorum infirmitatem subleuat Dominus, & benignè illos fouet, dum nos horridius tractat, non esse oblitrendum. Deinde si quando nobis detur à tristitia & mollellis relaxatio, cauendum esse ne deliciis diffluamus: quin potius ineminerimus non semper fore nuptias. Filii sponsi, siue thalami nuptialis, Hebraica phrasi pro coniuuiis nuptialibus.

16 *Nullus autem inmittit assumentum.*) Duobus similibus proximam sententiam confirmat, quorum vnum à vestibus, alterum à vasis vinariis sumptum est. Qui vestes detritas, & caducas vtres, Phariseis: mustum & pannum nouum doctrinæ Euangelii conferri putant, nihil habent coloris. Apta autem & concinna est similitudo ad rem præsentem, si hoc de infirmis ac teneris Christi discipulis, & disciplina magis rigida quàm vt pares essent ad ferendum, exponimus. Nec refert quòd nouitiis tyronibus vetustas non quadrat, neque enim vetustis vtibus & vestibus laceris Christus ideo comparat discipulos quòd longo vsu attriti forent: sed quia debiles erant, minùsque robusti. Summa est, nõ omnes promiscuè adigendos esse ad eandem viuendi formam: quia dispar fit conditio, neque omnia omnibus conueniant, præsertim infirmis parcendum esse, ne rumpantur violentia, vel oneris grauitate frangantur. porrò ex more regionis loquitur Christus, dum vtres pro cadis vel amphoris nominat.

39 *Luc. Nemo qui biberit vetus.*) Hoc à solo Luca positum est, ac cum superioribus haud dubiè cohæret. Tametsi autem variè ab interpretibus torquetur: ego simpliciter ita accipio, moneri Phariseos ne receptæ consuetudini plusquam par est tribuant. Vnde enim fit vt vinum saporem non mutans, non peræquè omnium palatis ardeat: nisi quia vsus & consuetudo gustum format? Hinc sequitur, quam tenet Christus rationem erga discipulos, non minoris æstimadam esse quòd minus habeat pompæ & splendoris: sicuti vinum vetus, licet musco feruore non ita despumet, non minus tamen suaue est, nec minus alendo corpori congruit.

MATTH. IX.

18 Hæc quum illis loqueretur, ecce primas quidam venit & adorauit eum, dicens, Filia mea modo defuncta est: sed veni, & impone manum tuam super illam, & uiuet.

19 Ac surgens Iesus sequutus est eum, ac discipuli illius.

20 Et ecce mulier quæ profluuio sanguinis laborauerat duodecim annos,

accedens à tergo tetigit simbriam vestimenti illius.

21 Dicebat enim intra se, Si tantum tetigero vestimentum illius, ero salua.

22 At Iesus conuersus, ut uidit illam, dixit, Confide filia, fides tua saluam te fecit. Et salua facta fuit mulier a tempore illo.

MARC. V.

22 Et ecce venit quidam principum synagoga, nomine Iairus: & quum uidisset eum procidit ad pedes eius.

23 Et deprecabatur eum multum dicens, Filiola mea in extremis est, oro ut uenias, & imponas manus ut salua sit, & uiuet.

24 Et abiit cum illo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

25 Et mulier quadam quæ fuerat obnoxia profluuio sanguinis annos duodecim,

26 Fueratque multa perpeffa à copuluribus medicis, & insumpserat omnia sua, neque quicquam profecerat, sed magis in deterius uenerat,

27 Quum audisset de Iesu, uenit in turba à tergo, & tetigit eius uerimentum.

28 Dicebat enim, Si uel uerimentum eius tetigero, salua ero.

29 Et confestim siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quod sanata esset à flagello.

30 Et statim Iesus in semetipso, cognoscens uirtutem ex se produsse, conuersus in turba aiebat, Quis tetigit uerimenta mea?

31 Et dicebant ei discipuli ipsius, Vides turbam undique prementem te, & dicis, Quis me tetigit?

32 Et circumspiciebat ut uideret eam quæ hoc fecerat.

33 Mulier uero timens & tremens, sciens quod factum esset in se, uenit & procidit coram eo, dixitque ei omnem ueritatem.

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit: uade in pace, & esto sana à flagello tuo.

LUC. VIII.

40 Factum est autem, quum rediret Iesus, excepit illum turba: nam omnes expectabant eum.

41 Et ecce, uenit uir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagoga erat, & procidit ad pedes Iesu, rogans eum ut intraret in domum suam.

42 Quoniam unica filia erat ei annorum duodecim, & hæc moriebatur. Verum inter eundem turba coarctabant eum.

43 Et mulier quæ erat obnoxia profluuio sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari,

44 Accessit retro, & tetigit simbriam uerimenti eius, & confestim stetit fluxus sanguinis eius.

45 Et ait Iesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum illo erant, Præceptor, turba te constringunt & afflictant, & dicis, Quis me tetigit?

46 Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis: nam ego noui uirtutem à me manasse.

47 Videns autem mulier quod non latuisset, tremens uenit ac procidit ante pedes eius, & ob quam causam tetigisset eum, indicauit ei coram toto populo, & quemadmodum confestim sanata esset.

48 At ille dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: uade in pace.

18 Hæc quum illis loq.) Qui aliam à Marco & Luca quam à Matthæo historiam referri fingunt clarius refutantur ab iplo contextu quam ut res longa disputatione egeat. Tres uero ore rogatum à principe synagoga Christum dicunt ut domum ueniret sanandæ filiæ causa. Hoc modò est diuersum quòd nomen Iairi à Matthæo suppressum, apud Marcum & Lucam exprimitur: & ille patrem sic loquentem inducit, Filia mea defuncta est: reliqui duo tunc fuisse in extremis dicunt: mortem uero in itinere fuisse nuntiatam, dum Christum adduceret. Sed in eo nihil absurdum, quòd Matthæus compendio studens, semel

perstringit quæ alii distinctè suis locis digerunt. Cæterùm quum reliqua omnia tam aptè cohereant, quò tot in vnum congruunt circumstantiæ, vt tres digiti videantur simul directi esse ad rem vnam monstrandam, nulla ratio patitur narrationem hanc ad diuersa tempora trahere. Narrant vno ore Euangelistæ, quum Christus à principe synagogæ rogatus, in domum eius veniret, in itinere mulierem occulto vestis illius tactu sanatam fuisse à fluxu sanguinis: postea Christum, quum in domum principis venisset, puellam mortuam suscitasse. Certè longo verborum circuitu opus esse non puto vt probè nius idem à tribus referri. Veniamus nunc ad singula. *Ecce primas quidam.* Quamquam ex aliis duobus liquet non eò vique progressam fuisse illius fiduciam vt vitam filia restitui posse speraret: non dubium tamen est quin à Christo obiurgatus, maiorem spem quam domo attulerat conceperit. Sed Matthæus (vt dictum est) compendio studens, in ipso exordio ponit quod temporis successu factum est. Sic tamen historia texenda est, Quòd primò Iairus petierit sanari filiam suam à morbo: deinde à morte in vitam restitui, postquàm scilicet illi animum Christus addidit. Adoratio, pro genuflexione capitur, sicuti ex Marci & Lucæ verbis colligimus, neque enim Diuinum Christo honorem exhibuit Iairus, sed coluit vt Dei prophetam. Genuflexio autem quàm vulgaris fuerit apud Orientales, satis notum est. *Veni & impone manum.* Hic insigne habemus Diuinæ erga nos indulgentiæ speculum: si principem Synagogæ cum Centurione homine gentili conferas, plenum in hoc fulgorem, in illo vix exiguiam fidei guttam fuisse dicas: Christo virtutem non tribuit nisi adhibito tactu: accepto mortis nuntio, perinde trepidat ac si nihil amplius esset remediū. Videmus ergo debilem ac propè ieiunam fuisse eius fidem. Quòd eius precibus morè gerit Christus eumque ad bene sperandum animat, documento est fidem eius, quantulacumque erat, non fuisse prorsus reiectam. Ergo licet nondum plena fide, vt optandum foret, simus instructi, non est tamen cur nos debilitas nostra ab inuocando arceat vel impediatur.

Adoratio pro
genuflexione.

20 *Mulier que profusio.* Nominatim expriment Euangelistæ durasse fluxum sanguinis per continuos duodecim annos: nec mulierem in quærendis remediis pigram fuisse, vt pote quæ totam substantiam in medicos consumplerat, quo magis resulgeat miraculi gloria. Nam morbum iocurabilem non fuisse humanitatem sublatam, idque tam repenti & solo tactu velis, clarè apparet. Cæterim quòd mulier cogitat, si modo tetigerit Christi vestem, se protinus fore sanam: singularis quidem fuit Spiritus sancti impulsus, neque ad communem regulam trahi debet. Scimus quàm proteruè ludat superstitio in tulta & inconsiderata sanctorum æmulatione, atqui simiæ sunt, non imitatores, qui singulare aliquod exemplum absque Dei mandato, & proprio magis sensu, quàm Spiritus directione vsurpant. Fieri etiam potest vt mulieris fidei, aliquid vitii & erroris fuerit admittum, quòd Christus per indulgentiam tolerat & ignoscit. Certè quòd postea sibi malè conscia formidit & tremuit, talis dubitatio, quum sit fidei contraria, excusatione caret. Cur non rectà ad Christum potius accessit? Si reuerentia obstabat, vnde tamen opè sperauit nisi ex eius misericordia? Qui fit ergo vt offensam metuat, si persuasa erat de fuaore? Fidem eius præclaro elogio Christus dignatur, nempe id est quòd nuper attigit, Deum benignè & clemèter cum suis agere, vt mutilam & imbecillam ipsorum fidem nihilominus gratam habeat, vitia & defectus quibus implicita est non imputans. Fide igitur duce ad Christum accessit mulier. Quòd autem in veste hæsit potius quàm vt se illi sanandam precibus offerret, fortè zelo inconsiderato paululum à via deflexit: præsertim quum paulo post ostendat dubitantè & perplexo animo id tentasse. Iam verò vt demus hoc illi à Spiritu fuisse dictatum, manet tamen fixa regula, fidem nostram priuatis exemplis huc & illuc circumagi non debere: quia Dei verbo penitus affixam esse oportet, iuxta illud Pauli, Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Hæc perquam utilis admonitio est, ne quæuis temere suscepta opinio, fidei titulum apud nos obtineat. *Quis est qui me tetigit?* Clarius exprimit Marcus Christum circumspexisse vt sciret quænam esset illa. Hoc verò absurdum videtur quòd gratiam suam effuderit Christus nesciens cui bene fieret. Non minus est difficultatis vbi dicit paulo post quòd virtutè senserit à se egressam, quasi verò disueret nisi pro modo gratiæ donationis, quando & quibus visum est eam distribuere. Certè minime dubiū est quin sciens ac volens mulierem sanauerit, imò dubium non est quin suo eam Spiritu ad se traxerit vt sanitatem referret: sed eam requirit vt spòte in medium prodeat. Si testis miraculi sui fuisset Christus, fortè non fuisset eius verbis creditum: nunc verò quum mulier metu percussa quòd sibi accidit narrat, plus ponderis habet eius confessio.

Romano: 17

22 *Matth. Confide filia.* Fidei imbecillitas hoc verbo arguitur, nisi enim vitiosa esset trepidatio, non eam corrigeret Christus hortando vt animum colligat. Simul tamen laudat eius fidem: vnde conficitur quòd prius dixi, Quum Christum Spiritus ductu & sincero pietatis studio quæreret, vacillasse tamen, vt confirmanda fuerit, ita videmus fidem, vt Deo placeat, opus habere venia, & simul nouis adnuculis erigi vt plus roboris acquirat. Iam anagogia à sanitate corporis ad animæ salutem ducenda est, quemadmodum enim fidei tribuit Christus quòd soluta est mulier à morbo, ita certum est fide nos consequi remissionem peccatorum quæ nos Deo reconciliat. Quum iubet ire in pace, & sanam esse à flagello suo, hinc colligimus tunc verè ratum fuisse quòd obtinuerat beneficium, vbi ex ore Christi audiuit quòd iam experimento compertum habebat, neque enim verè aliter aut tranquilla conscientia fruimur Dei beneficiis, quàm dum ea in promissionum thesauro recondita possidemus.

MATTH. IX.

MARC. V.

LVC. VIII.

23 Et quum venisset Iesus in ades primatis, viddissetque tibicines & turbam tumultuantem:

35 Adhuc eo loquente veniunt à principe synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est. quid ultra vexas magistrum?

49 Adhuc eo loquente venit quidam à domo principis synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua, ne vexes magistrum.

36 Iesus

36 Iesus autem protinus auditō sermone qui dicebatur, ait principi Synagoga, Ne metuas tantummodo crede.

37 Et non permisit quēquam se sequi, præter Petrum, & Iacobum & Iohannem fratrem Iacobi.

38 Et venit in domum principis synagoga, videtque tumultum, ac flentes & eulantes multum.

39 Et ingressus ait illis, Quid tumultuamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit.

40 Et irridebant eum: ipse verò eiectis omnibus assumit patrem & matrem puella, & eos qui cum ipso erant: & ingreditur ubi puella erat iacens.

41 Et apprehensa manu puella, ait illi, Talitha cumi: quod est (si quis interpretetur,) Puella tibi dico surge.

42 Et cōfestim surrexit puella, & ambulabat. erat enim annorum duodecim. & obstupuerunt stupore magno

43 Et præcepit illis vehementer ne quisquam id sciret, iussitq; dari illi quod ederet.

50 Iesus autem hoc auditō respodit principi, dicēs, Ne timeas, tantum crede, & salua erit.

51 Et quum venisset in domum, non permisit intrare quēquam nisi Petrum, & Iacobum, & Iohannem, & patrem, ac matrem puella.

52 Flebāt autē omnes, & plangebant illam. At ille dicit, Ne flete: non est mortua, sed dormit.

53 Et deridebant eum, scientes quod mortua esset.

54 Ipse autem eiectis foras omnibus, apprehensa manu eius clamauit, dicens, Puella surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, & surrexit cōtinuò, ac iussit illi dari quod ederet.

56 Et stupuerunt parētes eius: at ille præcepit eis ne cui dicerēt quod factū erat.

24 Dicit illis, Sedcedite: nō enim mortua est adolescētula, sed dormit. & deridebant illum.

25 Quum autem eiecta esset turba ingressus tenuit manū illius, & surrexit puella.

29 Et manauit hic rumor in totam terram illam.

36 Marc. *Ne metuas, tantummodo crede.*) Desperationem attulerat nuntius mortis, quod non aliud petierat à Christo nisi vt agrotæ succurreret. Vetat igitur Christus metu ac diffidentia præcludere aditum gratiæ, cui mors obstaculo futura non est. Hac enim voce, Tantum crede, significat non de fide sibi virtutem, modò eum Iairus admittat, & simul hortatur vt securè animum suum dilatet: quia timendum non sit ne fides eius latius pateat quàm immensa Dei virtus. Et sanè ita res habet in nobis omnibus: multo enim liberalius ageret Deus nobiscum nisi tam restricti essemus: sed impediunt nostræ angustia, ne vberius in nos sua dona effundat. In summa, docemur hoc loco non posse nos modum credendo excedere: quia nunquam centesimam Diuinæ bonitatis partem fides nostra, quantumuis ampla, capiet.

37 *Non permisit quēquam.*) Vel quia indigni erant quos testes adhiberet miraculo, cos accessu prohibuit: vel quia nolebat, turba circumstrepente obrui miraculum. fatius enim fuit puellam, cuius cadaver conspectum fuerat, repentè viuam & vigoris plenam ante hominum oculos prodire. Tres solum ex discipulis admissos dicunt Marcus & Lucas, ambo addunt parentes. Marcus autem solus eos qui comites fuerant Iairo quum venit ad rogandum Christum. Matthæus, qui breuior est, hanc circumstantiam omittit.

25 Luc. *Flebant autem omnes.*) Luctum commemorant Euangelistæ, quo certior constet fides resurrectioni. Miseri etiam ponit Matthæus aduise tibicides: quod fieri non solebat nisi morte comperta, quum scilicet exequias iam pararent. Cantabat mœstis tibia funeribus, inquit ille. Et si autem in animo habebant hoc genere honoris prosequi suos mortuos, & quasi eorum sepulturam ornare: videmus tamen vt mundus semper non ad fouenda modò, sed incitanda quoque sua vitia propensus sit. Decebat modis omnibus incumbere ad sedandum luctum, quasi verò non satis peccarent tumultuoso dolore, nouis stimulis eum ambitiosè prouocant. Gentiles etiam putarunt hoc esse solatium placandis manibus: vnde colligimus quot tunc corruptelis refera fuerit Iudæa.

39 Marc. *Sed dormit.*) Dormire passim accipitur in Scriptura pro mori: nec dubium est quin hac similitudine à temporali quiete sumpta notetur futura resurrectio. Hic verò inter somnum & mortem peculiariter discernat Christus vt spem vitæ faciat: ac si diceret, Mox expergefactam videbitis quam pu-

Tibicides

Somnus & mors.

tatis mortuam. Derisum verò fuisse à stupidis & crassis hominibus mirum non est, qui toti in profano luctu occupabantur, nec eius consiliū tenebant. Et tamen hoc quoque ad miraculi commendationem valuit, quòd de morte nihil dubitationis apud eos restabat.

41 *Apprehensam manu eius clamavit.*) Tametsi naturaliter clamor hic ad excitandos mortuæ sensus nihil proderat, vim tamen suæ vocis magnificè ostendere voluit Christus, quo magis homines assuefaceret ad doctrinam suam audiendā. Inde igitur apparet quàm efficax sit vox Christi, quæ ad mortuos vsque penetrat, vt sit in ipsa morte viuifica. Ideo dicit Lucas reuerſum esse eius spiritū: ac si diceret, Christi imperio accitum, statim præsto fuisse.

43 *Et præcepit illis.*) Tametsi nõ omnes promiscuè ad resurrectionis spectaculum Christus admisit, non poterat tamen diu late: e miraculum. Nec verò consentaneum fuisset suppressæ Dei virtutem, qua preparandus ad vitam erat totus mundus. Cur ergo silentium imperat parentibus puellæ? Fortè non tam rem ipsam quàm modum taceri voluit, & quidem tantum ad tempus. Videmus enim vt aliis quoque locis quæſita fuerit ab illo opportunitas. Qui putant veteros esse loqui quo magis acueretur eorum studium, coacti ad hanc solutionem confugiunt. Fateor quidem non fuisse edictum à Christo miraculum quin vellet celebrari, sed fortè magis idoneo tempore, vel dimissa turba, vbi nulla erat mediocritas vel moderatio. Spatium ergo dare voluit quo quieti & compositi Dei opus expenderent.

MATTH. IX.

MARC.

LVC.

27 *Et quum discederet illinc Iesus, sequenti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, Misere nostri, Fili David.*

28 *Porro quū venisset in ades, adierunt illū cæci: & dicit illis Iesus, Creditis me hoc posse facere? dicūt illi, Etiā, Domine.*

29 *Tunc tetigit oculos illorum, dicens, Iuxta fidem vestram fiat vobis.*

30 *Et aperti sunt illorum oculi, & interminatus est illis Iesus, dicens, Videte ne quis sciat.*

31 *At illi quum abissent divulgaverunt famam illius in tota terra illa.*

32 *Illis autem egredientibus, ecce adduxerunt illi hominem mutum & demoniacum.*

33 *Et eiecto demonio loquutus est mutus, & admirata sunt turba, dicentes, Nunquam apparuit sic in Israel.*

34 *At Pharisei dicebant, In principe demoniorum eiecit demonia.*

27 *Et quum discederet.*) De istis duobus miraculis alii Evangelistæ silent: quia sicut alibi diximus, & Iohannes clarè affirmat, propositum illis non fuit singula Christi gesta recensere: sed collecta tantum summa probare ipsum esse Messiam. Porro Matthæus refert duobus cæcis redditum esse visum: sed non tam citò quàm sæpe aliàs Christus miseris opem ferre solitus erat. Nam in itinere clamantibus non respondet, sed quasi dissimulans, in hospitium vsque patitur ipsos sequi. Ibi demum eos interrogat de sua potentia quid credant. Re igitur & verbis examinare voluit eorum fidem, suspensos enim tenens, imò præteriens quasi non exaudiat, patientiæ ipsorum experimentum capit, & qualem in ipsorum animis radicem egerit fides. Postea, quum sciscitatur an credant, idem illud examen prosequitur. Sed quæri potest an de potentia Dei & Christi persuasum esse sufficiat vt quispiam sit fidelis. Hoc enim sonant verba, *Creditis me posse facere?* At qui ex aliis Scripturæ locis patet, notitiam potentiæ fore inanem vel frigidam, nisi de voluntate certi simus. Christus tamen eorum responso contentus, ipsorum fidem quasi numeris omnibus absolutam, laudat. Respondeo, quum prius David, s filium confessi sint, de gratia aliquid apprehendisse. nam hoc titulo redemptorem gentis suæ, bonorūque omnium autorem ornabant. Ipse ergo de sua potentia quærens, altius percontatur an ferio credant. Fides ergo Dei misericordiam & paternū amorem cum potentia, Christi etiam propitiā voluntatem cum virtute complectitur. Sed quia Dei potentiæ & Christi virtuti minus quàm decebat vulgò tribuunt homines, non abs re hæc quæſtio cæcis proponitur, an credant Christum posse quod ore professi sunt. Quanquam simpliciter scire voluit Christus an sibi ex animo deferrent Messiaæ honorem. Et hac de causa laudatur eorum fides, quòd in illa humili contempti que specie Filium Davidis apprehendebant.

29 *Iuxta fidem vestram.*) Tametsi singulare hæc beneficium duobus cæcis præstitum narratur, tamen ex præſenti Christi dicto generalem elicere doctrinam conuenit, nos (modò ex fide precemur) nunquam in votis nostris repulsam passuros. Quòd si duo illi exigua, necdum penitus formata fide impetrarunt quod volebant, multo plus hodie valebit eorum fides qui Spiritu adoptionis præditi, & freti Mediatoris sacrificio, ad Deum accedent.

30 *Interminatus est.*) Vel alios habere voluit testes miraculi, vel in aliud tempus differre eius famam. Quod igitur vox vbique promulgant, reprehensione dignum est. nam quod aliqui fingunt prohibuisse Christum vt calcar adderet, alio loco refutauimus. Fuit certè aliqua vetandi ratio quæ nobis est incognita: isti autem inconsiderato zelo ante tempus sparserunt.

32 *Adduxerunt hominem mutum.*) Probabile est, natura hunc mutum non fuisse, sed quum diabolo traditus esset, loquendi vsu fuisse priuatū. neque enim omnes muti, dæmoniaci. Sic igitur iniuncta erat

pœna

poena vt manifestis signis constaret à maligno spiritu captam teneri eius linguam. Quòd autem eo sanato exclamant turbæ, nunquam sic factum esse in Israel hyperbolicum videtur, maioribus enim miraculis gloriam suam Deus olim patefecerat in populo illo. Sed fortè ad finem miraculi attendunt, vt tunc omnium animi in spem aduentus Messie erecti erant. Certè præsentem Dei gratiam ita efferre volebant vt prioribus nihil detraherent. Et notandum est non fuisse meditatam vocem, sed quæ ex admiratione subito erupit.

34 *Pharisæi dicebant.*) Hinc apparet quanto furore perciti fuerint qui tam præclarum Dei opus impio conuicio profcindere non sunt veriti. Notanda enim est antithesis inter laudem populi & horum blasphemiam, quod enim dicit populus, nunquam sic factum esse in Israel, confessio est Diuinæ gloriæ sensu expressa, quo melius apparet prorsus rabiosos fuisse istos qui Deo velut in faciem maledicere audent. Simul tamè docemur, vbi ad extremum cæcitatatis venit impietas, nullum esse tam manifestum Dei opus quod non peruertat. Est quidem hoc incredibile portentum, homines mortales in suum opificem insurgere: sed eo magis timenda est illa quam dixi, excæcatio, qua Dominus impios post longam tolerantiam vlciscitur.

MARC.

LVC.

MATTH. IX.

35 *Et circumibat Iesus ciuitates omnes ac vicos, docens in synagogis illorum, & predicans Euangelium regni, & sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo.*

36 *Quum vidisset autem turbas, affectu misericordie tactus est erga illos, quod essent destituti ac dispersi, velut oves non habentes pastorem.*

37 *Tunc dicit discipulis suis, Ipsa quidem messis copiosa, sed operarij pauci. Rogate igitur dominum messis vt operarios extrudat in messes suam.*

35 *Et circumibat.*) Hoc per occupationem dictum est, vt sciamus totum Christi ministerium sigillatim non describi: quandoquidem in sua functione assiduus fuerit, nempe vt salutis doctrinam publicaret, deinde eâ sanciret additis miraculis. Euangelium regni ab effectu vocari, iam alibi diximus: quia hac ratione dissipatum miserè populum Deus ad se collegit vt in medio eius regnaret: & quidem tribunal suū ideo erexit vt plena fœlicitate suos omnes donaret. Meminerimus tamen subiici nos Deo oportere vt in cælestem gloriam ab ipso euehamur.

36 *Affectu misericordie tactus.*) Hinc primùm colligimus qualis fuerit Sacerdotum ignauia, qui quum distributi essent per totam terram vt cælestis doctrinæ face præluccerent, otiosi sunt ventres. Superbè quidem se populi antistites iactabant: nec parua erat eorum multitudo qui hoc titulo gloriabantur: Christus tamen nullum ex illis pastorem agnoscit. Eadem hodie in Papatu cernitur vastitas, qui tamen referrius est titularis Pastoribus. immensa enim est eorum colluuius qui sub nomine Clericatus plebem deglutunt. Porro quum muti sint canes, non tamen eos pudet suam hierarchiam ferociter sonare. Sed audienda vox Christi quæ pronuntiat nullos esse pastores vbi non sunt operarij: vagas ac dispersas esse oves quæ Euangelii doctrina in Dei ouile non congregantur. Quòd autem misericordia tangitur, fidelem se Patris ministrum probat in curanda populi salute, cuius causa carnem induerat. Et si autè nunc in cælum receptus, non eisdem retinet affectus quibus obnoxius esse voluit in hac mortali vita, curam tamen Ecclesiæ suæ non abiicit quin respiciat palantes suas oves, imò gregem suum crudeliter à lupis fugatum & discerptum.

37 *Messis copiosa.*) Hac metaphora significat multos ex plebe recipiendo Euangelio esse maturos. etsi enim maior numerus indignè postea fœdæque ingratitudine oblatam salutem respuit: mediocre tamen electorum numerum qui incredulis permixtus erat, ideo comparat messi copiosæ, quia Deus exiguam suorum manum pluris quam reliquum mundum æstimat. Quamquam autem se tunc multi ingerebant: quia tamen pauci fideliter se gerebant: inter operarios non reputat. Nam hoc nomen in bonam partem accipit. Paulus quum de malis operariis conqueritur, respicit ad eorum iactantiam. Nec enim hoc titulo dignatus esset qui perdendo tantum & vastando operam dabant nisi quia se venditabant falso prætextu. *Rogate dominum messis.*) Quia nemo vnquam à seipso prodebit sincerus & idoneus Euangelii minister: nec alij rite funguntur docendi munere nisi quos Dominus excitat, & Spiritus sui donis instruit: quoties inopiam pastorum cernimus, ad eum oculos attollere necesse est, vt remedium afferat. Huius verò precationis nunquam maior fuit vltus quam in horribili quæ nunc vbi que apparet Ecclesiæ vastitate.

MATTH. VIII.

MARC. III.

LVC. VIII.

23 *Et quum esset ingressus nauim, sequuti sunt eum discipuli sui.*

35 *Et ait illis in die illo quum facta esset vespera, Transeamus in ulteriorem ripam.*

36 *Et dimissa turba assument cum ita vt erat in naui. Sed & alia nauicula*

22 *Factum est autem quadam die vt ipse ascenderet in nauim ac discipuli eius. Et dicit ad illos, Trajciamus in ulteriorem ripam stagni. Tunc soluerunt.*

24 *Et ecce motus ma-*

gnus factus est in mari: adeo ut nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt illū, dicentes, Domine serua nos, perimus.

26 Et dicit illis, Quid timidi estis exiguae fidei homines? Tunc excitatus increpauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò admirabantur, dicentes, Qualis est hic, quia venti quoque & mare obediunt ei?

erant cum illo.

37 Tunc oritur procella venti magna: & fluctus irruebant in nauim ut illa iam impleretur.

38 Ipse autem erat in puppi super ceruicem dormiens: & excitauit eum, dicuntque illi, Præceptor, non est tibi cura quòd perimus?

39 Et excitatus increpauit ventum, dixitque mari, Tace, obmutesce. Et conuieuit ventus, factaque est tranquillitas magna.

40 Et ait illis, quid sic timidi estis? quomodo non habetis fiduciam?

41 Et timuerunt timore magno, dicebantque inter se, Quis nā hic est, quia & ventus, & mare obediunt ei?

23 Nauigantibus autem illis obdormiuit. & ingruit procella venti in stagnum: & completantur ac periclitabantur.

24 Accedentes autem suscitauerunt eum, dicentes, Præceptor, præceptor, perimus. At ille experrectus increpauit ventum & tempestatem aquæ: & cessauerunt, factaque est tranquillitas.

25 Dixit autem illis, Vbi est fides vestra: Timentes autem mirati sunt, dicentes inter se, Quisnam hic est, Quia ventis quoque & aquæ imperat, & obediunt ei?

Quia paulo post rursus fiet lacus mentio, quum dicitur, impetu abreptos illuc fuisse porcos: an vnus & idem sit lacus, non inter omnes conuenit. Genesarae aquas fuisse gustu suauis & salubres vsu, omnes fatentur: lacum verò Gadarenum Strabo tam noxium & pellilentem fuisse dicit, ut potu vngues & pilos pecudes amitterent. Duos ergo diuersos fuisse lacus, & quidem satis longa distantia locorum separatos, dubium non est. Hunc porrò lacum de Genesara intelligi debere, extra controuersiam est: quo traiecto profectus est Christus ad Gadarenos qui Gergeseni à Matthæo vocantur. Qui autem ex nominis diuersitate diuersas historias narrari colligunt, dum arguti videri appetunt, nimis crassa incerta labuntur. regio enim Gergesenorum, Gadarena quoque vocata fuit à Gadaris vrbe celebri. Hieronymi aetate mutatum erat nomen. itaque Gerasenos ex more tunc recepto appellat. Quum tamen porci in lacum Gadarenum præcipientes acti sint à diabolis, non repugno. Sed quum dicit Christus, Transeamus in vltiorem ripam, id non possum nisi de Genesara exponere. Nunc de tempore restat videndum, quod neque ex Matthæo, neque ex Luca potest colligi. solus Marcus vesperam notat eius diei quo disseruit Christus de Euangelii prædicatione sub parabola seminis. Vnde apparet non seruatam fuisse ab illis temporis ordinem, quod etiam clarè exprimit Lucas, quum dicit factum esse quadam die: quibus verbis ostendit se anxie non laborare quid prius vel posterius fuerit.

23 Quum ingressus esset nauim.) Marcus dicit alias quoque nauiculas traiecisse: Christū verò propriam nauem conscendisse cum suis discipulis. Lucas etiam recitat eius verba: Matthæus breuior est. In summa tamen consentiunt: nempe quòd se Christus ad quietem composuerit, ac eo dormiente repente exorta fuerit tempestas. Primò certum est non fuisse fortuitam procellam quæ lacum turbauit. quomodo enim filium suum cæco ventorum impetu iactari passus fuisset Deus? Sed hac occasione patefacere Apostolis voluit quàm exigua & debilis adhuc esset eorum fides. Quauis etiam naturalis fuerit Christi somnus, valuit tamen ad eundem vsu, ut suā infirmitatem melius agnoscerent discipuli. non dicā quod multi, Christū finxisse somnū vt illos probaret. potius dormisse existimo, vt ferebat humanæ eius naturæ conditio & necessitas. interim tamen vigilabat eius Diuinitas vt sibi metueret Apostoli nō deberent quin statim subiret consolatio, paratum è cælo fore auxilium. Sciamus ergo, arcana Dei providentia hoc totū fuisse gubernatum, vt dormiret Christus, violenta tempestas surgeret, fluctus nauem operirent, parūque abesset nauis à naufragio. atque hinc discamus, quoties aliquid aduersi exoritur, tentari à Domino fidem nostram: si autem mala ingrauescunt, vt propemodum nos obruant, eodem Dei consilio hoc fieri vt patientiam nostram exerceat: vel vt hoc modo occulta nostra infirmitas in lucem emergat. sicuti videmus, quum fluctus operirent Apostolos, reiectam fuisse eorum infirmitatem quæ prius latebat.

25 Domine, serua nos.) Pia, vt quidem videtur, precatio. quid enim potius illis agendum fuit, quàm vt perditam salutem nihilominus à Christo peterent? Sed quum eos infidelitatis damnet Christus, viden-

Genesara.
Gadarena.
Gergeseni.

dum est qua in parte peccauerint. Equidem nō dubito in carnali magistri præsentia fuisse nimis defixos. nam apud Marcum non precantur simpliciter, sed cum eo exoptulant, Magister, non est tibi curæ quod perimus? A Luca etiam notatur confusa trepidatio, Præceptor, præceptor, perimus. Debuerant statuerè Christi Deitatem non esse oppressam carnis somno, & ad eam confugere, quiescunt autem donec extremum discrimen vrget: tunc eos consternat immodicus timor, vt non putent se fore saluos nisi expergefiat Christus. Hæc causa est cur eos infidelitatis accuset. nam quod rogabant vt opem ferret fidei potius testimoniū erat, si fiducia Diuinæ eius potentia freti, placidè & sine tanta formidine sperassent quod petebant auxilium. Atque hinc soluitur quæstio quæ ex eius reprehensione moueri possit, nunquid vitiosus sit omnis timor, & cum fide pugnet. Primo non simpliciter eos reprehendit quod timeant, sed quod timidifint. Apud Marcum etiam additur *ἐπι*, qua particula notat eos extra modū expauescere. Deinde fidem opponens eorum timori, se de immodica perturbatione loqui ostendit, quæ non tā exerceat ipsorum fidem quàm eorum animis excutiat. Quemlibet verò timorem non esse fidei contrarium inde patet, quod, si nihil metuemus, obrepiit supina carnis securitas: ita languescit fides, torpet precandi affectus, tandem extinguitur Dei memoria. Adhæc qui malorum sensu non tanguntur vt metuant, stupidi magis sunt quàm constantes. Ita videmus, timorem, qui fidem sollicitat, per se vitiosum non esse donec excedat modum, in eo autem est excessus si turbatur vel labascit fidei tranquillitas quæ acquiescere debet in verbo Dei. sed quia nunquam contingit vt sibi ita moderentur fideles ne fides eorum laboret, ferè semper timendo peccant. Verum statuere oportet, fidei defectum non quolibet timore coargui, sed ea formidine quæ conscientia pacem turbat vt non recumbat in Dei promissione.

26 *Incepauit ventos.*) Recitat etiam Marcus verba Christi, quibus mare compellens, silentium, hoc est quietem, imperat, non quod sensus aliquis subesset in lacu, sed vt virtutem suæ vocis ostenderet in muta elementa penetrare, nec solum mare & venti sine sensu, Dei imperio obediunt, sed ipsi quoque impii cui suâ cōtumacia. quū enim sedare vult Deus bellicos tumultus, non semper feroces hominum animos mollit & format in suum obsequium, sed facit vt furentibus arma tamè in manibus effluant. atque ita impletur illud Psalmsi quadragesimi sexti, a. 10. Componit bella vsque ad extremum terræ, confringit arcum, detruncat hastam, currus igne comburit.

27 *Homines verò admirabantur.*) Hoc Apostolis tribuere videntur Marcus & Lucas. Postquàm enim dixerunt à Christo reprehensos, subiiciunt, cum timore exclamasse, Quisnam est hic? Hoc tamen in alios magis competit quibus nondum innotuerat Christus. Vtrumuis tamen sequamur, hic iam miraculi fructus emergit quum celebratur Christi gloria. Siquis Apostolos loqui putet, sensus verborum erit, Diuinam eius potentiam eo satis probari quod illi obediunt ventus & mare. Quia tamen alios sic loquutos esse magis probabile est, his verbis docent Euangelistæ, miraculo percussos fuisse eorum animos, vt reuerentia Christi quædam esset ad fidem præparatio.

MATTH. VIII.

MARC. V.

LUC. VIII.

28 *Et quū venisset ad ulteriorem ripam in regionem Gergeseno um, occurrerunt ei duo demoniaci è monumentis egressi. erant autem seui supra modum, adeo vt nemo posset transire per viam illam.*

29 *Et ecce vociferabantur, dicentes, Quid nobis tecū est Iesu Fili Dei? venisti huc antequam tempus ad torquendum nos?*

30 *Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum pascens.*

31 *Dæmones verò rogabāt eum, dicentes, Si eijcis nos, permittite nobis vt*

1 *Et venerunt traiecto mari in regionem Gadarenorum.*

2 *Et illi è nani regresso statim occurrit è monumentis homo detentus à spiritu immundo,*

3 *Qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis poterat quisquam eum ligare:*

4 *Propterea quod quum sepe cōpedibus & catenis vincētus fuisset, discerpt. e fuerant ab eo catenæ, & cōpedes fuerāt cōminuta, vt nemo posset eū domare.*

5 *Et semper die ac nocte in montibus & monumentis erat clamans, & cōcidens seipsum lapidibus.*

6 *Quum vidisset autem Iesum eminus, cucurrit & adorauit eum:*

7 *Et clamans voce magna, dixit: Quid tibi mecum Iesu Fili Dei altissimi? adiuro te per Deum ne me torqueas.*

8 *Dicebat enim illi, Exi spiritus immunde ab homine.*

9 *Et interrogabat eum, Quod tibi nomen? Et respondit, dicens ei, Legio mihi nomen est: quia multi sumus.*

10 *Et deprecabatur eū multū ne se*

26 *Et nauigauerūt ad regionem Gadarenorum quæ est contra Galileam.*

27 *Et quum de navi egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam è ciuitate qui habebat demonia iā multis temporibus, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.*

28 *Is viso Iesu exclamauit, ac procidit ante illū, & voce magna, dixit, Quid tibi mecum Iesu Fili Dei altissimi? obsecro te ne me torqueas.*

29 *Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine: quia multis temporibus corripuerat illum, &*

demigremus in gregem porcorum.

32 Et ait illis, Abite. Illi vero egressi abierunt in gregem porcorum. Et ecce ferebatur totus grex porcorum per præceptum in mare, & perierunt in aquis.

33 Porro qui pascebant, aufugerunt: & abeuntes in civitatem, renuntiaverunt omnia, & quid accidisset demoniacis.

34 Et ecce tota civitas exiit in occursum Iesu: & quum vidissent illum, rogaverunt ut decederet eis finibus eorum.

emitteret extra regionem.

11 Erat autem ibi iuxta motes grex porcorum magnus pascens.

12 Et deprecabantur eum omnes demones, dicentes, Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus.

13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus immundi ingressi sunt in porcos: & ferebatur grex per præceptum in mare. erant autem ferè bis mille, & suffocati sunt in mari.

14 Porro qui pascebant porcos, fugerunt, & renunciauerunt in civitatem & in agros. Et ingressi sunt ad videndum quid esset quod acciderat.

15 Et veniunt ad Iesum, & vident demoniacum sedentem ac vestitum, & sanæ mentis, qui habuerat Legionem, & timuerunt.

16 Et narrauerunt illis qui viderant qualiter accidisset demoniaci, & de porcis.

17 Et rogare cœperunt eum ut discederet de finibus ipsorum.

18 Et quum ingressus esset nauim, rogabat illum qui fuerat à demonio correptus ut esset cum illo.

19 Iesus autem non admisit eum: sed ait illi, Abi domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui.

20 Et abiit, & cepit predicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.

vinciebatur catenis, & compedibus custodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à demone in deserta.

30 Interrogauit autem illum Iesus, dicens, Quod tibi nomen? Ille vero dixit, Legio: quia intrauerant multa demonia in eum.

31 Et rogauerunt illum ne imperaret ipsis ut in abyssum iret.

32 Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in mote.

37 Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Gadarenorum ut discederet ab ipsis: quia magno timore tenebatur. ipse autem cōscēsa naui reuersus est.

38 Rogauit autem vir a quo demonia exierant, ut cum eo esset. Sed dimisit eum Iesus, dicens,

39 Redi domum tuam, & narra quaecunque tibi fecit Deus. Et abiit per totam civitatem, predicans quaecunque sibi fecisset Iesus.

Iam prius eorum errorem refutaui qui Marcum & Lucam aliud miraculum referre volunt. Nam quum eadem à tribus Euangelistis notetur regio Galilææ opposita, sicuti etiam Lucas exprimit, & conueniant omnes circumstantiæ: cui persuadebitur eadem hæc omnia diuersis temporibus accidisse?

28 Occurrerunt ei duo demoniaci. Hoc vnum discrimen causam erroris præbuit interpretibus, vt Matthæum ab aliis distingerent: quia hic duos nominat, alii duntaxat vnum. Sed probabilis est Augustini coniectura, qui duos fuisse sentiens, de vno tantum hic verba fieri excusat, quod magis famosus esset: atque ita propter mali atrocitatem magis illustre fuerit in eo miraculum. Et certè videmus Lucam & Marcum in sæuitia diaboli amplificanda multis verbis insistere, vt constet miserum illum hominem, de quo loquuntur, plusquam impotenter fuisse vexatum. Quod ergo vnum insigne exemplum Diuinæ Christi potentia celebrant, à Matthæi narratione non disidet, quæ alterum hominem, licet minus cognitum, adiungit. Quod Lucas dicit occurrisse hominem è ciuitate, incertum est ciuimne Gadarenum fuisse intelligat, an illinc profectum Christo fuisse obuiam. Nam quum iussus esse domum abire, & inter suos predicare Dei gratiam, Marcus dicit eum in Decapoli hoc fecisse, quæ vicina erat regio in Galilæam vergens. vnde conicitur Gadaris non fuisse natum. Porro non egressum fuisse ex vrbe Matthæus & Marcus disertè testantur, sed ex monumentis: & Lucas ipse toto contextu significat in solitudine vixisse. Hæc igitur verba, Occurrit vir quidam è ciuitate, sic interpretor, quod priusquam accederet Christus ad urbem, ab ea parte se medium obtulerit demoniacus. Cæterum qui putant in sepulchris habitasse hominem, quia vel odore cadauerum delectantur, vel oblationum nidore mulcentur demones, vel quia animas captent quæ suis corporibus propinqua esse appetunt: friuola est, imò stulta eorum diuinatio. Potius miserum hunc hominem in sepulchris detinuit immundus spiritus, vt continuo eum terrore obtristem mortis conspectum lancinaret: ac si exemptus è numero hominum iam inter mortuos ageret. Adde quod hinc dicitur diabolus non cruciari in præsentem tantum vita homines, sed ad mortem vsque persequi, ad cœque regnum eius in morte vigere.

207. *Marc. Neque catenis quisquam.*) Naturaliter catenas abrumpere non potuit. vnde colligimus extraordinarios interdum motus Satanæ permitti, quorum vis sensum nostrum & vilitatem rationem superet. In phreneticis quidem plus multo roboris sæpe cernitur quam si integris viribus pollerent. nec venegandum est diabolum illic quoque agere suas partes, quoties à Deo permittitur: sed impetus quem describunt Euangelistæ; sicut longè maior. Triste sanè & horrendum spectaculum: sed quo monemur quam miserum & formidabile sit Satanæ tyrannidi subesse: nec minus timendam esse animæ vexationem quam corporis cruciatus, quantumuis diros atque atroces.

206. *Adoravit eum.*) Talis fuit historię series, Quum obuiam prodissent dæmoniaci, iussit Christus spiritus immundos ab illis egredi, tunc supplices deprecati sunt ne ante tempus ipsos torqueret. Ergo adoratio non præcessit Christi verba: nec prius conquesti sunt molestum sibi esse Christum, quam dum eos exire cogeret. Sciendum verò est, non tam sponte in Christi conspectu venisse quam arcano Christi imperio tractos. Quæadmodum enim prius furioso impetu abripere homines in sepulchra soliti fuerant: ita nunc superior potestas ad sui iudicis tribunal inuitos cogit. Vnde colligimus totum Satanæ regnũ Christi imperio subesse. neque enim nunc magis competes sui sunt dæmones, dum ad se eos citat Christus quam nuper miseri homines, quos sua tyrannide huc illuc raptabant. Denique arcana Christi potentia in medium sistuntur, vt illis eiectis hominum se liberatorem demonstraret. Coacti etiam eum adorant, & contumaces eorum querimoniarum testes sunt quam non voluntaria fuerit eorum confessio, sed vi extorta. *Quid tibi nobiscum?* Jaiunt. Libenter hac voce procul eum fugarent: sed quia se constrictos teneri vident, vt frustra eius imperium fugiant, queruntur se ante tempus torqueri, & deprecationem simul admiscunt. Ita videmus diabolos nihil quam ferociam aduersus Deum spirare; & tamen cum sua superbia qua turgent, quasi fractos concidere, & quidem eodem momento: quia eorum malitia & perversitas, quæ nunquam domatur, luctari aduersus Dei imperium non desinit: & tamen interea coacta cedit. Quod autem diaboli confessionem aperte non repudiet Christus, sicut alibi hæc videtur esse ratio, quod disidium minimè obscurum erat, vt nulla sinistra obretractatio haberet locum. Adde quod hominum ratio à Christo habita fuit. hinc factum est, quum maleuoli & maligni adessent testes, vt magis intentus esset ad refellendas calumnias: ideòque acrius dæmones compelleret. Quantum ad præsentem locum spectat, satis superque esse debuit quod dæmones, suppliciter orando, tumultuosè contra eum fremebant.

29. *Matth. Venisti huc ante tempus.*) Genustormenti quidam exponunt quod hominem quem occupabant, cogantur liberum & solutum dimittere. Alii referunt ad diem extremum iudicii. Ego verò intelligo, iudicis sui præsentia expauesactos, de poena sua cogitasse. mala enim conscientia quid meriti essent, ipsis, tacente Christo, dictabat. Quemadmodum enim scelerati, vbi ad tribunal ventum est, supplicium suum concipiunt: ita necesse est diabolos & impios omnes ad Dei conspectum contremiscere: non se cus acti iam inferos, ignem inextinguibilem, & futuros cruciatus sentirent. Quum verò scirent diaboli Christum esse mundi iudicem, non mirum est si eius intuitus tormenti præsentis metu illis incutit. Quod quidam quærunt, an illis cognitus fuerit vltimi iudicii dies: superuacuum est. Quid ergo sibi vult particula, *Ante tempus?* nempe quia reprobis poenæ luendæ tempus nunquam maturum est. libenter enim diem ex die traherent. Nam vt morà deputant in lucro quantisper eos sustinet Dominus: ita tergiversando iudicium eius fugitant, licet sine profectu.

9. *Marc. Legio mihi nomen.*) Hanc vocem diabolo Christus expressit, vt melius gratiæ suæ magnitudinem commendaret. Non abs re homini inflicta fuerat tam grauis vltio, vt in eo habitaret quidam veluti exercitus dæmonum. Cuius ergo misericordiae fuit hominem plus milles perditum à totidem exitiis eripere? Magnificè etiam in eo resulit Christi virtus, quod voce sua non vnum dæmonem, sed multam turbam repente profligauit. Legio autem non pro finito hominum numero, sed tantum pro magna turba accipitur. Hinc apparet quam miserum animal sit homo vbi Dei tutela destituitur: nempe vnusquisque non tantum singularis diaboli pater, sed ingentis turbæ est receptaculum. Simul refellitur vulgaris ille error quem Iudæi & Christiani à profanis hominibus mutuati sunt: quod scilicet singularis hominibus infesti sint singuli dæmones. Atqui scriptura palam affirmat, prout Domino visum est, nunc diabolom vnum mitti qui totam aliquam gentem affligat, nunc pluribus tradi vnum hominem puniendum: sicut vicissim vnus interdum Angelus toti populo præsidet, & singulis hominibus multi dantur salutis custodes. Quo magis sollicitè excubare nos decet ne tanta hostium turba nos circumueniat.

10. *Deprecabantur eum.*) Lucas dicit rogasse ne in abyssum mitterentur, quod ita à quibusdã exponitur quali solitudinem sugerint. Ego verò ad nocendi libidinem refero: quia hoc vnum diabolis studium est, oberrare inter homines leonum instar ad venandam prædã. Dolet illis in abyssum demergi, in qua ablata sit lædendi & perdendi facultas. Atque hunc genuinum esse sensum ex *Marc.* verbis colligere licet, dicit enim precatos esse ne extra regionem abire cogerentur. In summa, hæc est ingenio esse produnt, vt nihil magis appetant quam humani generis exitium.

31. *Matth. Vt demigremus in gregem porcorum.*) Diuinant quidam optasse irruere in porcos quia infesti sint omnibus Dei creaturis. Hoc quidem verum esse fateor, totos in eo esse vt totum naturæ ordinem Diuinitus constitutum dissipent ac peruertant: longius tamen respexisse certum est, vt scilicet regionis incolas porcorum iactura ad maledicendum Deo impellerent. Nam quod diabolus fulminat in domum Iob, non facit hoc lignorum vel lapidum odio: sed vt sanctus vir impatienter damnium ferendo, aduersus Deum fremat. Christus verò annuens, non eorum vota exaudit, sed hac occasione probare vult quales sint Gadarenæ. Fortasse etiam vt eorum scelera castiget, tantum licentiæ permittit diabolis in eorum porcos. Ceterum vt nulla nobis constet certa ratio, occultum tamen Dei iudicium reuerenter suspicere, & pia humilitate adorare conuenit. Docet autem hic locus quam insulse nugentur profani quidam homines, qui diabolos non essentiales spiritus, sed tantum prauos hominum affectus esse fingunt.

Quomodo enim auaritia, ambitio, crudelitas, perfidia, in porcos demigrassent? Sciamus ergo immundos spiritus (vt sunt deuoti exitio) generis humani hostes esse: vt quoscunque possunt in eundem secum interitum præcipitent.

15 Marc. *Veniens ad Iesum.*) Hic insigne habemus documentum, non omnes qui Dei manum agnoscunt, proficere vt decebat, quò se vera pietate illi subiiciant. Perspecto miraculo timuerunt Gadareni: nempe quia in Christo refulgebat Dei maiestas. Rectè haecenus: sed quod illum è finibus suis ablegant, quid eo deterius fieri potuit? Erant ipsi quoque dissipati: adest pastor qui colligit: imò Deus per filium suum brachia porrigit, vt suo complexu in cælum euehat qui mortis tenebris obruti erant. Oblata salute malunt priuari quàm diutius ferre Christi præsentiam. Videtur quidem iactura porcorum offensi: sed Lucas altio rem causam notat, quòd magno timore correpti forent, & certè accepto damno exasperati non rogassent, sed expulissent eum durius. Cæterum quum reuerentur vt Dei ministrum, formidine tamen percussu cupient procul abesse, videmus eos nullo gratiæ Diuinæ sensu fuisse tactos. Et certè quantum omnes impii Deum adorent, & in eo placando multum consumant laboris: si tamen daretur optio, quàm longissimè se ab eo subducerent: quia terribilis eius facies quandiu iudicem potius quàm patrem illum cogitant. Hinc fit vt Euangelii doctrina, qua nihil suauius fingi potest, passim tristis & acerbata sit, vt bona pars mundi sepulchram esse optet. Interea tamen verum est partem timoris ex dispendio accidisse. Ita hodie dum publicè & priuatim reputant homines Christi regnum suis commodis aduersum esse, prauo carnis metu occupati, gratiam eius non gustant. Itaque eius aduentu Deum magis iratù quàm propitiùm esse putantes, quantum in se est aliò ipsum amandant. Hoc autem fœdi stuporis signum est, quòd eos magis terret porcorum iactura, quàm animæ salus exhilaret.

38 Luc. *Rogauerat autem vir.*) Gadareni Christù apud se ferre nequeunt: qui autem à dæmonio liberatus est, relicta patria eum cupit sequi. hinc apparet quantum inter Diuinæ bonitatis & potentiae notitiam intersit: quia potentia formidinem incutiens, à Dei aspectu homines fugat, longèque dispellit: bonitas autem suauiter allicit, vt sibi nihil optabilius esse statuunt quàm Deo esse vnitos. Cur autè Christus hunc recuset habere comitem, incertum est, nisi quòd vberiore fructum inde venturum sperabat si apud gentes suos tam præclari ac singularis beneficii testis esset: quòd etiam Marcus & Lucas testantur factum esse. Quòd iubet Christus narrare opus Dei, non suum, hoc consilio facit vt pro vero Dei ministro & Propheta habitus, docendi auctoritatem obtineat. Sic enim paulatim erudiri oportuit rudem populum, cui nondum cognita erat eius Diuinitas. Quamquam autem Christus scia est per quam ad Deum Patrem conscenditur: quia tamen nondum patefactus erat, initium à Patre fecit, donec maturior esset opportunitas. Nunc addèda est anagoge. Christus enim in vnus hominis persona, eius gratiæ specimen edidit quæ ad totum genus humanum extenditur. Et si enim non torquemur à diabolo, nos tamen sibi mancipatos habet donec ab eius tyrannide nos vindicet Filius Dei. Nudi, laceri & deformes aberramus, donec sanæ & compositæ menti nos restituat. Superest vt eius gratiam celebrando, gratitudinem nostram testemur.

MATTH. X.

1 Et accersitis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem aduersus spiritus immundos, vt eijcerent eos, & sanarent quemuis morbum & quemuis languorem.

2 Porro duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: primus Simon, qui vocatur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedei, & Iohannes frater eius.

3 Philippus ac Bartholomæus: Thomas, & Matthæus qui fuerat publicanus: Iacobus filius Alphaei, & Lebbæus cognomento Thaddæus:

4 Simon Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & prodidit illum.

5 Hos numero duodecim emisit Iesus, quibus præcepit dicens, in viam Gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne ingrediamini:

6 Sed ite potius ad oues perditas domus Israel.

7 Profecti autem predicate, dicentes, Appropinquauit regnum calorum.

8 Infirmos sanate, leprosos mundate, mortuos suscite, demonia eijcite: gratuito accepistis, gratuito date.

MARC.	LVC. IX.
VI.	I Con-
7 Et accersit duodecim, capite eos emittit binos, ac dabat illis potestatem aduersus spiritus immundos.	1 uocatis autè Iesum duodecim, dedit illis potestatem & auctoritatem super omnia demonia, & vt morbos sanarent.
	2 Et misit illos, vt predicarent regnù Dei, & sanarent infirmos.

*Apostolorum
uocatio.*

Hic Apostolorum uocatio nobis describitur, non qualis antea quum eos Dominus ad munus suum præparare volens, in suum contubernium elegit. Nunc enim vocantur ad præsentem functionem: iubentur se ad opus accingere: dantur illis mandata: & ne desit auctoritas, Spiritus potentia ornantur. Prius ergo destinabantur in spem futuri laboris: nunc horam venisse Christus denuntiat qua manus operi admovent. Notandum tamen est, de perpetuo Apostolatu nondum haberi sermonem, sed tantum de præconio temporali, quò erigi & expergeri oportuit hominum mentes vt ad Christum audiendum

diendum magis attenti forent. Nunc ergo mittuntur vt in Iudæa tempus adesse promissæ instaurationis & salutis nuntient: postea ordinabit eos Christus vt Euangelium spargant per totum orbem. Hic tantum adiutores sibi eos assumit qui audientiam illi comparent quo vox eius peruenire non poterat: postea docendi partes quas obierat, illis resignabit. Atque hoc notare operæ pretium est, ne putemus stabilem fixamque legem omnibus Verbi ministris præscribi, dum præconibus suæ doctrinæ mandat Dominus quid eos ad breue tempus facere velit. Quæ inscitia multos fecellit, vt sine discrimine ad hanc normam omnes Verbi ministros exigent.

1 *Accersitus duodecim.*) Numerus duodenarius futuram Ecclesiæ instaurationem notabat. Sicut enim populus ex duodecim Patriarchis ortus erat, ita nunc reliquias dissipatas ad originis suæ memoriam reuocat Christus, vt de sua restitutione certam spem concipiant. Et si autem in Iudæa non ita floruit regnum Dei vt integer fuerit populi status: quin potius gens illa, quæ iam miserè collapsa erat, oblatam gratiam spernendo, sua ingratitude bis perire meruit: hoc tamen non obstitit quin iterum nasceretur nouus populus. Postea factum è Sion sceptrum virtutis Filii sui longius emitteret, vt manant ex fonte illo fluuii qui largè irrigarent quatuor mundi plagas. Tunc vndique Deus Israellem suum collegit, vt coalescerent in vnum corpus non tantum dispersa & lacera membra, sed homines qui antè proflus alieni fuerant a populo Dei. Non ergo frustra Dominus duodecim veluti Patriarchas constituens, Ecclesiæ renouationem testatus est. Adde quod hoc numero admonuit Iudæos in quem finem venisset. Quia verò Dei gratiæ locum non dederunt, nouum sibi Israellem genuit. Si primordia spectes, videri posset hoc ridiculum, quod obscuris & nullius pretii hominibus tam honorificas personas Christus imposuit: successus tamen incredibilis, & tam fecunda Ecclesiæ propagatio ostendit Apostolos honoris gradu & fecunditate sobolis non modò Patriarchis non cedere, sed etiam longè præcellere.

Dedit eis potestatem.) Quia inter homines nullo ferè loco erant Apostoli, legatio autem quam illis iniungit Christus, Diuina erat: Deinde neque ingenio neque facundia pollebant, rei autem excellentia & nouitas requirebant plusquàm humanas dotes: necesse fuit aliunde illis auctoritatem accedere. Christus ergo edendis miraculis eos præficiens, cælestis potentiæ insignibus instruit, quæ fidem ac reuerentiam conciliant apud populum. Atque hinc legitimum miraculorum vsus colligitur: nam quum Euangelii præcones & signorum ministros Christus simul & coniunctim instituat, vt miracula nihil aliud sint quàm doctrinæ suæ sigilla, indiuiduum hunc nexum abrumpere fas non est. Quare falsarii sunt Papistæ, & opera Dei sceleratè deprauant, verbum à miraculis separando.

2 *Primus Simon.*) Insulse Romanenses primatum suum hinc eliciunt. Primus inter Apostolos fuisse Simonem Petrum libenter fatemur: sed quod inter paucos homines valuit, ad totum orbem extendere nulla ratio patitur. Adde quod qui primus numeratur, non ideo protinus inter suos collegas dominium habet. Iam vt omnia illis quæ postulant de Petro demus, donec impios & sacrilegos apostatas Petri successores esse probent, eius dignitas nihil ad Romanam sedem.

5 *In viam Gentium.*) Hinc clarius apparet quod nuper attigi, non aliò spectasse munus quod tunc impositum fuit Apostolis, nisi vt Iudæos in spem propinquæ salutis excitando, attentos ad Christum audiendum redderent. ideo nunc eorum vocem Iudææ finibus includit, quam postea vbique ad vltimos orbis fines personare iubet. Ratio est, Quia missus à Patre erat Circumcisionis minister, ad implendas promissiones quæ olim Patribus datæ fuerant, Rom. 15. b. 8. At qui speciale fœdus pepigerat Deus cum genere Abraham. Non abs re ergo Christus initio Dei gratiam in populo electo continuit, donec maturum adesset eius publicandæ tempus. A resurrectione verò benedictionem secundo loco promissam in omnes gentes effudit, quia & tunc velum templi scissum erat, & disfidii maceria diruta. Ergo si cui videtur parum humana hæc prohibitio, dum Christus gentes Euangelii participatione non dignatur, is cum Deo litiget, qui reliquum mūdum excludens, cum solo Abrahamæ semine fœdus suum sancit, vnde hoc Christi mandatum dependet.

6 *Prius ad oues perditas.*) Priorem, vt dixi, locum assignat Iudæis, quia primogeniti erant: imò quia tunc ipsos solos Deus in sua familia censebat, quum alii essent extranei. Et nominat oues perditas, tum vt misericordia tacti, alacrius & ardentiore studio illis succurrant Apostoli: vt sciant in præsentia vberem laborandi materiam sibi suppeterere. & tamen sub illius gentis figura docuit Christus qualis sit totius humani generis conditio. Iudæi, qui Deo propinqui & fœderati erant, adeoque legitimi vitæ æternæ hæredes, perditum tamen dicuntur, donec salutem in Christo recuperent. Quid igitur nobis sit residuum, qui longè inferiores honore sumus? Cæterum ouium nomen reprobis quoque tribuit, qui propriè ex grege Dei non erant, quia ad totum populum patebat adoptio: sicuti alibi filios regni vocat qui tandem perfidiæ suæ culpa abdicandi erant. In summâ, ouium nomine Iudæos Apostolis commendat Christus, vt illis suam operam addicant: quia non poterant in grege Dei agnoscere nisi qui in ouile aggregati erant.

Prædicate, dicentes.) Hoc est quod dixi præconium quo erigi populi animos voluit Christus in spem propinquæ redemptionis. Pro *Regnum calorum*, Lucas ponit *regnum Dei*, eodem sensu: nempe vt scirent Iudæi, primum se Diuinitus restitui, non hominum beneficio: deinde fœlicem sub Deo rege eorum fore statum: tertio, non terrenam ac caducam fœlicitatem illis promittit, sed cælestem & nunquam finiendam.

8 *Infirmos sanate.*) Sicuti potestate eos instruxit, sic iubet fideles & liberales esse eius ministros, eamque suppresserè vetat quæ in commune omnium bonum apud ipsos erat deposita. Cæterum miraculis illis delignant quorsum à Patre missus fuerit, & quisnam sit Euangelii sui finis. Neque enim temere mortuos excitare & ægros sanare potius iubet quàm morbis sanos affligere, aut mortem infligere viuentibus. Analogiam ergo & similitudinem habent miracula cum officio Christi, vt sciamus venisse nobis bonorum omnium autorem, qui nos à Satanæ mortisque tyrannide liberet, qui sanet morbos nostros & vitia, & miseris omnibus opem ferat.

Gratis accepistis.) Quo libentius communicent quæ in illos contulerat dona, significat non in priuatam suam gloriam fuisse illis creditos, sed vt gratuita Dei beneficentiæ quidam sint veluti canales. ac si diceret, Cogitare vnde vobis prouenerit hæc potestas, sicuti nullo vestro merito, ex mera Dei gratia fluxit, nunc vestro ministerio gratis ad alios manare decet. Scimus quàm ægre impertiat quisque aliis quod sibi peculiare esse putat, deinde vbi eminet vobis quispiam præ aliis fratribus, quàm proclive sit eos omnes despiciere. Non potuit ergo melius commendari benigna spiritualium donorum communicatio, quàm dum admonet Christus neminem sua industria excellere, sed liberalitate Dei gratuita. Iam verò in suis ministris exhibuit Christus eius gratiæ specimèn quæ ab Iesaja prædicta erat, Omnes sitientes venite ad aquas: bibite, & sumite absque pretio vinum & lac. Simul tamen ostendit neminem sincerum fore Verbi sui ministrum & gratiæ dispensatorem nisi qui operam suam gratis impendere paratus sit: omnes autem mercenarios indignè corrumpere & profanare sacrum docendi munus. Cæterum gratuita dispensationi non repugnat quòd Ecclesiæ doctores publicis stipendiis aluntur, modò vltro & liberaliter Christo & Ecclesiæ seruiant: victus autem sit quasi laboris accessio.

MATTH. IX.

9 *Ne comparetis aurum neque argentum, neque as in crumenis vestris,*

10 *Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. nam dignus est operarius cibo suo.*

11 *Sed in quacunque ciuitatem aut vicum fueritis ingressi, exquirite quis in ea sit dignus, atque illic manete donec exeatis.*

12 *Quisquam autem intrabitis domum, salutate illam.*

13 *Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam: sin minus fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.*

14 *Et quicumque non exceperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes ex adibus aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum vestrorum.*

15 *Amē dico vobis tolerabilius erit terra Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij quàm ciuitati illi.*

MARC. VI.

8 *Et præcepit illis nequid tollerent in viam nisi virgam tantum: non peram, non panem, non as in zona:*

9 *Sed calcearentur sandalijs: & ne induerentur binis tunicis.*

10 *Et dicebat eis, Vbi cūque introieritis in domū ibi manete donec exeatis illinc.*

11 *Et quicumque non receperint vos, neque audierint vos, exeuntes illinc excutite puluerem qui est sub pedibus vestris in testimonium illis. Amen dico vobis tolerabilius erit Sodoma aut Gomorrhæa in die iudicij quàm ciuitati illi.*

LUC. IX.

3 *Et ait ad illos, Ne quid tuleritis in viā, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habeatis.*

4 *Et in quacunque domum intraueritis, illic manete, atque illinc exeatis.*

5 *Et quicumque nō receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem è pedibus vestris excutite in testimonium aduersus illos.*

9 *Ne comparetis.*) Quia tale erat legationis genus vt discipulos vellet Christus intra paucos dies totam Iudæam lustrare, & statim ad se reuerti, sarcinas secū gestare vetat quæ celeritatem hanc morerentur. Inscitè verò quidam putarunt, Verbi Ministris vel Apostolis perpetuam hinc legem præscribi. Nonnullæ sententiæ paulo post sequuntur quæ longius spectabunt: sed hæc mandata de non tollendis impedimentis, ad temporale illud quod diximus præconium restringi certum est. Porrò vno contextu legenda est tota prohibitio de auro, argento, pera & binis tunicis, quæ apud Matthæum habetur, sicut ex aliis duobus patet. ideo vertere malui, Ne comparetis: quia simpliciter vetare Dominus voluit nequid in viaticum fumerent. Poterant domi habere peras, & calceamenta, & alias tunicas, sed quo magis sint ad iter expediti, omnia onera relinquere iubet. Quò spectat etiam illud Marci, vt calceentur sandalijs. In virga aut baculo discrepare videntur: nam apud Marcum baculus permittitur: apud Matthæum & Lucam negatur. Sed quum ambigua sit apud Hebræos significatio vocis *מַטְּבַּי*, Evangelistæ, licet Græcè scriberent, *πάλλω* variè acceperunt. Ergo Matthæus & Lucas baculos intelligunt qui oneri sunt ferentibus: Mirus verò scipionem qui viatores sustinet ac leuat. Ad iter verò faciendum gestandi baculi morem fuisse constat. vnde etiam illud, Cum baculo meo transiui Iordanem istum. Quibus verbis fatetur Iacob se vacuum & nullis diuitis onustum in Syriam venisse.

10 *Quia dignus est operarius.*) Occurrit Christus dubitationi: dura enim videri poterat conditio, nullo viatico instructos totam Iudæam circumire. Ideo Christus non esse timendum dicit ne inedia laborent: quia, quocunque venerint, digni saltem erunt alimentis. Operarios vocat non quòd similes essent ordinatis ministris qui vineam Domini excolunt, & qui plantando & rigando in eandem culturam incumbunt: sed tantum quia vberioris & plenæ doctrinæ erant præcones, neque enim aliud tunc in-

iunctum

iunctum fuit docendi munus quàm vt attentos redderent Iudæos ad Euangelii prædicationem. Porrò ne obiicerent, se victu debito fraudatum iri, quia nemo illos pro operariis agnosceret: hanc quoque difficultatem præuenit Christus, exquirere iubens quisnam in quaque ciuitate dignus sit salutis nuntio. Quibus, verbis sciscitari eos iubet, si qui sint pii homines ac integri, in quibus vigeat aliquis Dei timor & religio, & de quorum docilitate bene sperari queat, vt illis præcipue suam operam offerant. Nam quia nõ licebat in singulis locis diutius hæere, initium inde facere decebat vbi esset melior aliqua præparatio.

11 *Illic manete donec.*) Hoc quoque ad destinationem spectat. nam si longiorem alicubi moram traxissent, mutandum fuisset hospitium, ne vnum quempiam nimis grauarent. Quum ergo manere eos iubet Christus apud primum hospitem donec in aliam urbem migrent, significat properandum esse, vt vulgato in vna vrbe Euangelii nuntio mox aliò cursitent.

12 *Salutate ill. im.*) Quia probos Dei cultores discernere non poterant à contemptoribus, præcipit vt obuiis quibusque familiaris se amice insinuent. Salutatio enim quidam est ad colloquium ingressus. Iam quidem admoniti fuerant vt ad eos concederent hospites in quibus notum ac celebre esset pietatis studium: sed quia interdum contingit vt qui præclaris famæ elogis ornantur, vbi ad sensa experimenta ventum est, impietatem suam prodant, hoc præceptum discretè subici oportuit. sensus est igitur, Tentate primo ingressu nunquid libenter vos audire sustineant hospites: quicumque vestram doctrinam libenter amplexi fuerint, apud eos manete, vt rata sit vestra salutatio: si qui respuerint, statim ab illis discedite, & quantum in vobis erit salutationem vestram retrahite. Perinde enim valet locutio ac si dixisset, Quia indigni sunt propter suam ingratitude[m] qui Dei benedictione fruuntur quam illis fueritis precari, abrupite omne communicationis vinculum. Nomen Pacis ad salutadi formulam refertur, quam in communi vsu habebant Iudæi. nam quum pax illis prosperum statum significet quibus bene & feliciter esse cupiunt, & quorum res optant esse saluas, his pacem precantur. Fateor quidem Apostolos aliam attulisse hominibus pacem: sed nimis arguta est eorum speculatio qui locum hunc ad gratuitam Dei cum hominibus reconciliationem trahunt.

Pacis nomen.

14 *Quicumque non receperit vos.*) Seuera vindictæ denuntiatio contra Euangelii contemptores, qua discipulos suos animare voluit Christus ne illis remoram afferret mundi ingratitude. Mandat quidem Apostolis quid agere ipsos velit si in contemptores inciderint: hoc tamen præcipue consilium habuit, sicubi respueretur eorum doctrina, iusto ipsorum dolori & tædio solatium adhibere, ne in medio cursu fatiscerent. Et videmus vt Paulus hac consolatione fretus animosè despiciat omnem hominum contumaciam, constanter pergat per media obstacula, & gloriatur se bonum esse odorem Deo, quantum lethalis sit pereuntibus. Cæterum docet hic locus quanti Dominus Euangelium suum æstimet: & certè quum incomparabilis sit thesaurus, nimis turpiter ingrati sunt qui sibi oblatum repudiant. Deinde quum sceptrum sit regni ipsius, non potest sine manifesta in eum contumelia reiici. *Excutite puluerem.* Sicuti Euangelii doctrinam hic commendat Dominus vt eam reuerenter omnes excipiant, & graui poenæ sanctione rebellibus metum incutit: ita Apostolos iubet eius quam denuntiat vltionis præcones esse, quod fieri non potest quin acerrimo doctrinæ quam prædicant asserendæ zelo flagrent. Tenendum igitur est, nullum esse idoneum cælestis doctrinæ magistrum nisi qui sic affectus erit vt eius contemptu crucietur atque vratur. Excussione[m] pulueris iam tunc in vsu fuisse Iudæis, probabile est, quasi anathematis symbolum, ac si testatum fecissent, tam pollutos esse loci, incolas vt contagione sua terram inficerent. Vsitatum fuisse morem ideo conicio, quòd Christus tanquam de re nota loquitur. Magis autem confirmat hæc execrationis forma quod nuper dixi, nullo crimine magis offendi Deum quàm verbi sui contemptu: neque enim tam solenni ritu vel adulteros, vel homicidas, vel quosuis sceleratos detestari nos iubet.

1. Cor. 2. d. 19

15 *Amen dico vobis.*) Ne videatur inane esse terriculamentum, pronuntiat Christus grauiores daturus poenas qui Euangelium respuerint quàm Sodomitas. Quòd iudicium quidam hic accipiunt pro Ierosolymæ excidio, alienum est à Christi mente. communis enim iudicii diem intelligere oportet, in quo vtrique rationem reddent, vt fiat poenarum comparatio. Sodomam Christus præ aliis vrbibus nominauit, non tantum quia extremis flagitiis omnes superauit, sed quia singulari exitii genere Diuinitus consumpta fuit vt seculis omnibus esset in exemplum, & nomen ipsum abominationi esset. Nec tamen mirum quòd mitius cum illis actum iri Christus pronuntiat quàm cum incredulis qui Euangelium audire abnuerint. Nam quum autoritatem fictori suo & opifici negant homines, nec eius vocem audientia dignantur, imò benignè vocentem repellunt, & omnia liberaliter pollicenti fidem derogant: hæc impietas quasi supremus omnium scelerum cumulus est. Quòd si obscuro illius præconii repulsam sequuta est tam dira vltio, quàm terribilis nunc eos poena manet qui Christum pleno ore loquentem reiiciunt? Deinde si tam seuerè animaduertit Deus in contemptores, quid furiosis hostibus fiet qui vel blasphemis & virulenta lingua oppugnant Euangelium, vel crudeliter ignibus & gladiis persequuntur?

MATTH. X.

MARC.

LVC. XII.

16 *Ecce ego emitto vos velut onces in medio luporum: estote igitur prudentes veluti serpentes, & simplices sicut columbae.*

17 *Cauete autè ab hominibus: tradent enim vos in cõcilia, & in synagogis suis flagellabunt vos.*

18 *Etiã ad Principes & Reges ducemini propter me, in testimonium ipsis & Gentibus.*

19 *Quum autem tradiderint vos, ne sitis soli-*

11 *Quum autem adduxerint vos in synagogas & ad Magistratus ac Potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis.*

citi quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

20 *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

12 *Spiritus enim sanctus docebit vos in eadem hora quid oporteat vos dicere.*

Mandata quæ hæcenus retulit Matthæus, tantum ad priorem illam expeditionem spectabant, quæ intra paucos dies finienda erat: nunc longius progreditur Christus, & eos in futurum tempus præmunit, ut sciant non ad breve tantum illud præconium vulgandum se electos esse, sed provinciam sibi restare magis arduam longæque maioris negotii. Tametsi enim non statim protracti sunt in has pugnas de quibus loquitur Christus, vile tamen fuit eos ante tempus moneri, ut liquas molctias tunc subirent, durioris militiæ ad quam destinati erant, scirent quædam esse præludia. Hoc quidem etiam in prima missione verum fuit, Apostolos similes esse ouibus in medio luporum: sed quia Dominus eorum infirmitati parcens, sæuitiam luporum continuit nequid nocerent, proprie ad futurum tempus refertur quo Dominus eos asperius tractavit. Nam ante resurrectionem, præsentis sponso, quasi nuptialiter habiti fuerunt: postquam autem ab illis discessit sponsus, cessavit illa indulgentia & mollities, ac tam auctera fuit eorum conditio, ut tunc sentirent non frustra se his armis maturè fuisse instructos. Fieri etiam potest ut sermones diueris temporibus habitos in vno loco tractemus quod sibi hoc velit, quod mittatur quasi oues inter lupos. Quantumvis crudeles ac sanguinarii sint homines, possit Dominus eorum terrorem mitigare qui truculentas bestias quoties ita visum est, cicurat ac mansuetas reddit. Quod ergo bonam hominum partem non domat in Evangelii sui obsequium, sed eos relinquit in feritate sui ingenii, consilio hoc facit ut suos ministros exercent. Quamquam autem lupi sunt omnes natura quocumque Deus Spiritu mansuetudinis non regenerat, maximè tamen furiosos Evangelii hostes Christus designat, qui audita pastoris voce ad eo non mansuescunt, ut in maiorem sæuitiam exardeant. Hac ergo lege verbi sui ministros Dominus mittit ut versentur in medio luporum: hoc est, ut multos habeant sibi insectos hostes, & multis vnde que periculis obsessi, inter obstacula difficulter munere suo fungantur. Et quo acrior sit probatio, non arma suppeditat quibus se violenter defendant, sed inermes ac nudatos luporum dētibus exponit. Nam quod ouibus eos comparat, non refertur ad mores placidos ac mitēs, vel ad animi lenitatem: sed tantum significat nihilo robustiores fore, vel magis pares ad vim hostium repellendam, quam sint oues contra luporum rabiem. Requirit quidem etiam ouiles animos à suis discipulis Christus ut tolerantia certent contra improborum malitiam, & iniurias placidè excipiant: verum huius loci simplex est sensus, quod Apostolis parati sint multi hostes potentes ac sæui, quum tamen ipsi nullo præsidio muniti sint. Siquis excipiat, hoc modo non constare antithesin inter oues & lupos: in promptu est responsio. Et si enim Dominus Evangelii hostes vocando lupos, nocendi potentiam magis quam libidinem expressit: quia tamen nemo lupus agnoscitur nisi contra Evangelium insanat: ideo hæc duo simul coniunxit, quod ad linguam hauriendum crudeli impetu ferantur, & simul quod viribus præditi sint. *Estote igitur prudentes.* Summa est, prudentiam in cauendo sic temperandam esse ne timidi plusquam oportet reddantur, ac sint ad officium tardiores. Videmus enim eos qui circumspecti & prouidi haberi volunt, ut plurimum meticulosos ac segnes esse. Discipulos quidem Christi, quum vndique imminerent pericula, intentos ad cauendum esse conuenit: sed quia maximum periculum est ne ignaua tardentur, sincerè pergere iubet quocumque feret vocatio. Atque hoc duplici similitudine exprimit. Serpentes quum se exolos sentiant, sollicitè declinant ac refugiant quicquid sibi aduersum est: ita fidelibus mandatur vitæ cura, ne temerè in discrimen proficiant, seque exponant ad quælibet noxas. Contra vero columbæ, quauis sint pauide natura innumeris lesionibus obnoxie, simpliciter tamen volitant, quasi securæ expectant dum feriantur, plerumque etiam captantium insidiis se obiciunt. Ad hanc simplicitatem hortatur suos Christus, ne trepidatio nimia eos in peragendo cursu suo impediat. Sunt qui acutius hinc philosophantur de natura serpentis & columbæ: sed non ultra progreditur similitudo. Videmus ergo damnari à Christo carnalem prudentiam, vel potius vafritionem, in quo sibi plus æ quo bona pars hominum indulget, dum circumspecti huc & illuc quatenus tutum erit prodire. Ita dum periclitari nolunt, Christo vocanti renuntiant.

16 *Ecce ego mitto.*) Quorsum hæc tendat admonitio, quæ mox sequitur exhortatio clarè ostendit. Itaque sic resolu debet contextus, Prudentia & simplicitate vobis opus est: quia eritis velut oues inter lupos. Ratio autem à necessitate sumpta est: quia nisi prudenter sibi cauere, mox possent à lupis deuorari: si autem expansecent ad luporum rabiem, vel minus cauti essent subinde titubaret, tandemque deficerent à suo officio. Priore loco tractemus quid sibi hoc velit, quod mittatur quasi oues inter lupos. Quantumvis crudeles ac sanguinarii sint homines, possit Dominus eorum terrorem mitigare qui truculentas bestias quoties ita visum est, cicurat ac mansuetas reddit. Quod ergo bonam hominum partem non domat in Evangelii sui obsequium, sed eos relinquit in feritate sui ingenii, consilio hoc facit ut suos ministros exercent. Quamquam autem lupi sunt omnes natura quocumque Deus Spiritu mansuetudinis non regenerat, maximè tamen furiosos Evangelii hostes Christus designat, qui audita pastoris voce ad eo non mansuescunt, ut in maiorem sæuitiam exardeant. Hac ergo lege verbi sui ministros Dominus mittit ut versentur in medio luporum: hoc est, ut multos habeant sibi insectos hostes, & multis vnde que periculis obsessi, inter obstacula difficulter munere suo fungantur. Et quo acrior sit probatio, non arma suppeditat quibus se violenter defendant, sed inermes ac nudatos luporum dētibus exponit. Nam quod ouibus eos comparat, non refertur ad mores placidos ac mitēs, vel ad animi lenitatem: sed tantum significat nihilo robustiores fore, vel magis pares ad vim hostium repellendam, quam sint oues contra luporum rabiem. Requirit quidem etiam ouiles animos à suis discipulis Christus ut tolerantia certent contra improborum malitiam, & iniurias placidè excipiant: verum huius loci simplex est sensus, quod Apostolis parati sint multi hostes potentes ac sæui, quum tamen ipsi nullo præsidio muniti sint. Siquis excipiat, hoc modo non constare antithesin inter oues & lupos: in promptu est responsio. Et si enim Dominus Evangelii hostes vocando lupos, nocendi potentiam magis quam libidinem expressit: quia tamen nemo lupus agnoscitur nisi contra Evangelium insanat: ideo hæc duo simul coniunxit, quod ad linguam hauriendum crudeli impetu ferantur, & simul quod viribus præditi sint. *Estote igitur prudentes.* Summa est, prudentiam in cauendo sic temperandam esse ne timidi plusquam oportet reddantur, ac sint ad officium tardiores. Videmus enim eos qui circumspecti & prouidi haberi volunt, ut plurimum meticulosos ac segnes esse. Discipulos quidem Christi, quum vndique imminerent pericula, intentos ad cauendum esse conuenit: sed quia maximum periculum est ne ignaua tardentur, sincerè pergere iubet quocumque feret vocatio. Atque hoc duplici similitudine exprimit. Serpentes quum se exolos sentiant, sollicitè declinant ac refugiant quicquid sibi aduersum est: ita fidelibus mandatur vitæ cura, ne temerè in discrimen proficiant, seque exponant ad quælibet noxas. Contra vero columbæ, quauis sint pauide natura innumeris lesionibus obnoxie, simpliciter tamen volitant, quasi securæ expectant dum feriantur, plerumque etiam captantium insidiis se obiciunt. Ad hanc simplicitatem hortatur suos Christus, ne trepidatio nimia eos in peragendo cursu suo impediat. Sunt qui acutius hinc philosophantur de natura serpentis & columbæ: sed non ultra progreditur similitudo. Videmus ergo damnari à Christo carnalem prudentiam, vel potius vafritionem, in quo sibi plus æ quo bona pars hominum indulget, dum circumspecti huc & illuc quatenus tutum erit prodire. Ita dum periclitari nolunt, Christo vocanti renuntiant.

17 *Cauete autem ab hominibus.*) Erasimus addidit Illis: quia putauit articulo vim demonstratiui pronominis subelle. At qui meo iudicio, indefinitè accipere satius est: ac si dixisset Christus, inter homines, ubi omnia plena sunt insidiis & noxis, imprudenter versandum esse. Pugnare tamen secum videtur: nam hæc optima esset cauendi ratio, domi res suas agere, nec se committere in publicum. Respondet, aliud hinc notari cautionis genus, non ut metu perculli ab officio supercedeant, sed ne subitis malis ultra modum turbentur. scimus enim, qui præter spem circunuenti sunt, exanimis concidere. Eminus ergo prospicere suos Christus volum quid futurum esset, ut ad subeundos consuetus maturè animos componerent. Denique classicum illis canit, ut se alacrius ad prælium accingant, nam sicuti immodica prouidentia, & plusquam par est anxia, multos debilitat: ita multos inebriat lupina securitas, ut inconsultè ruentes, in ipso articulo deficiant. *Tradent enim vos in concilia.* Colligere promptum est ex his verbis quæ nunc certamina denuntiat Apostolis Christus, ad primam expeditionem, in qua nihil tale experti sunt, restringi nõ debere.

Rectè à Chry-
sost. expēditur
magnaui pro-
nominis Ego.

debere. Hic autem est prædictionis scopus, ne vnquam frangantur, quia raræ virtutis erat pauperculos homines, quum in conspectum Principum venissent, præsentis stare animo, nec vllò mundi fulgore turbari. Admonet etiam, non in Iudæa solum, sed in locis remotioribus pugnandum illis fore, non tantum vt longa meditatione se comparent ad illam militiam, sed vt magistri profecti ac confirmati, cælestibus auspicijs se regi non dubitarent. Quod addit, *In testimonium illis & Gentibus*, hunc habet sensum, Exteris etiam principibus & longinquis nationibus testandam esse Dei voluntatem vt sint inexcusabiles. vnde sequitur non irritam fore Apostolorum operam quæ Dei iudicium illustrabit vbi suæ periticiæ conuicti fuerint homines.

19 *Ne sitis solliciti.*) Additur consolatio. frustra enim centies hortatus esset Christus discipulos nisi illis simul promitteret Deum adfuturum, ac eius virtute certè eos fore victores. Hinc colligimus, minimè Christi consilium fuisse, denuntiandis periculis minuere studij ardorem, quo discipulos flagrare necesse erat si munus suum rite exequi vellent. Magnum quidem est sustinere Principum conspectum; neque enim tantum formido, sed ipsa quoque verecundia interdum bonas mentes conternat. quid ergo si infesta iracundia Principes irumpant, & propemodum salminent? Christus tamen suos esse sollicitos vetat: quia Spiritus verba illis dictabit. Nim quo quisque magis imbecillitatis suæ conscius sibi diffidit, eo magis trepidat, nisi aliunde expectet auxilium. Et videmus plerosque ideo deficere quia vmbus suis quæ perquam exiguæ sunt, aut profus nullæ, eorum quæ agenda suscipiunt, successum metuntur. Ideo Christus respicere discipulos vetat quid valeant, & ab vna cælestis gratiæ fiducia pendere iubet. Non de facultate, inquit, vestra hic agitur, sed de Spiritus sancti virtute, qui fidelium linguas ad puram fidei confessionem format ac dirigit. Ac ne præsentis suo defectu terreantur, auxilium in ipso momento superuenturum denuntiat. Sæpe enim Dominus faciendi dono fideles destituit quandiu testimonium ab ipsis non postulat: vbi autem ad ipsam necessitatem ventum est, plusquam facundos reddit qui prius elingues visi fuerant. Sic nostro tempore quosdam martyres vidimus, qui quum ferè bruti fuissent, postquam vocati sunt ad edendam fidei confessionem, aptè & scitè loquendi dono vtique ad miraculum excelluerunt. Porrò non omni cura vacare Apostolos Christus voluit: quia vtile erat ipsos esse sollicitos, vt Spiritum illum sibi dari precibus flagitent: sed anxiam meditationem, qua se vt plurimum homines impediunt, voluit eximere. Nam dum secum quærunt quid futurum sit si hoc vel illud contingat, nec recumbunt in Dei prouidentiam, misera inquietudine turbantur. Et certè digni sunt eiusmodi tormento quicumque hunc honorem non tribuunt Dei prouidentia, vt eorum defectui opportune succurrat.

MATTH. X.

MARC.

LVC. VI.

21 Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij aduersus parentes, & morte afficient eos:

22 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: verum qui sustinuerit vsque in finem, hic saluus fiet.

23 Quum autem persecuti vos fuerint in vrbe hac, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, non perambulaueritis omnes ciuitates Israelis, quin iam Filius hominis venerit.

24 Non est discipulus supra magistrum, neque seruus supra dominum suum.

25 Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & vt seruus sit sicut dominus ipsius. si ipsum patrem familias vocauerunt Beelzebub, quanto magis domesticos illius?

40 Nō est discipulus supra magistrum suum: eoformis autem erit omnis magistro suo.

21 *Tradet autem frater.*) Primùm admonet quàm graues ærumnæ eos maneant: deinde addita insigni consolatione totam acerbiteratem mitigat. Primùm denuntiat, quæ alijs solent esse præsidio, vel aliquid leuationis afferre, discipulis cessura in maioris miseræ accessionem: nempe fratres qui iuuare oppressos, calamitosi manu porrigere, & eorum salutem tueri debebant, insensos illis fore hostes. Falluntur tamen qui hoc solis fidelibus contingere putant vt à fratribus suis in mortem tradantur. Fieri enim potest vt sancto zelo pater filium persequatur, si apostatam à sincero Dei cultu esse videat, imò Dominus in hac parte iubet nos sanguinis & carnis oblitos ad vindicandam nominis sui gloriam omne studiu conferre. Nec verò vbiunque viget Dei timor & religio, suis quisque consanguineis parcet: quin perire malit omnes, si ita necesse est, quàm dissipari Christi regnum, extinguere salutis doctrinam, cultum Dei aboleri, quòd si rectè compositi essent affectus, hæc vna iusti odii causa esset. At verò quum Christus non modò instauret Dei regnum, & pietatem in suum integrum vigorem restituat, sed etiam homines ab interitu reuocet in salutem: nihil magis indignum quàm eius causa odio haberi tam amabilis doctrinæ ministris. Hoc, vt est prodigium naturæ aduersum vehementer turbare simplicium animos poterat: prædicit tamen Christus ita futurum.

22 *Qui sustinuerit.*) Hæc vna promissio ad sulciendos piorum animos meritò sufficere debet, quantis totus mundus contrà insurgat, dum illis foelix & salutis exitus promittitur. Nam si propositi constantia, eos qui sub terrenis ducibus incerto Martis euentu pugnant, vsque ad mortem rapit, an se ad extremum Christo impendere dubitabunt qui certi sunt de victoria?

23 *Quum autem persecuti vos fuerint.*) Præuenit quod excipere poterant, Si totius mundi

subeunda essent odia, quis tandem finis? Quauis ergo nusquam tutò subsistere liceat, non tamen desperandum esse admonet Christus: sed ubi erecti fuerint vno loco, tentandum potius esse num alibi sua opera proficere quicquam possint. Falluntur autem interpretes, dum putant nudam esse permissionem: quum potius Apostolis Christus præcipiat quidam facere ipsos velit. Nam qui persecutionem vnam sustinuit, libenter cessaret quasi miles emeritus. Atqui talem vocationem Christus suis non concedit, sed vult indefesso studio totum cursum conficere. In summa, iubentur Apostoli nouis subinde certaminibus se offerre: ne vno aut altero defuncti, se absolutos putent, nec ilis pe. mittitur in latebras fugere, ubi otiosissime: sed quauis infeliciter successerit vno in loco labor, Dominus ad pergendum hortatur. Cæterum sub mandato continetur etiam permissio. Ac de fugienda quidem persequutione sic habendum est, Neque omnes qui fugiunt, promiscuè damnandos esse, neque tamen quamlibet fugam esse licitam. Vererum quorundam nimius fuit hac in re feruor, qui fugam non secus damnarunt ac speciem abnegationis. Nam si hoc verum esset, pars aliqua ignominia in Christum & Apostolos redundaret. Rursum si fugere promiscuè liceat, nullum in persequutione discrimen erit boni pastoris & mercenarii. Tenenda igitur moderatio quam Augustinus ad Honoratum præscribit, nequis timide stationem suam deferens, vel gregem perfide prodat, vel exemplum præbeat ignavia: & tamen nemo se inconsideratè præcipitet. Si vel tota Ecclesia impetitur, vel ad mortem pars quaritur, præposterè se subducet pastor cuius partes erant vitam suam pro singulis opponere: sed fieri interdum poterit vt sua absentia furorem hostium sedando, Ecclesiam melius consulat. Hic ergo vigeat columbina illa simplicitas, ne prætextum suæ timiditati delicati homines capient, vt semper ad fugiendas molestias nimis ingeniosa est caro. *Amē enim dico vobis.* Quod de prima missione quidam accipiunt, non conuenit. quum potius completur totum Apostolatam: sed in eo consistit difficultas, quid significet Aduentus Filii hominis. Quidam exponunt talem Euangelii progressum vt agnoscant omnes Christum vetè regnare, & ab eo sperandam esse regni Dauidis inltaurationem. Alii ad excidium Hierosolymæ referunt, in quo Christus vindex ingratitudinis apparuit. Prior expositio tolerabilis est, posterior magis coacta. Mihi tamen videtur esse consolatio peculiariter Apostolis data. Venire dicitur Christus quum affert rebus desperatis remediū. Immensa propè futura erat legatio, vt Euangelii doctrinam spargerent per totum mundū. Se ergo venturum Christus promittit priusquam totam Iudæam peragraverint: nempe quia per Spiritus sui potentiam regnum suum illuistrabit, vt verè Apostolis affulgeat gloria illa & maiestas quæ adhuc eos latebat.

24 *Non est discipulus.* Nunc suo exemplo eos ad tolerantiam hortatur: & certè eiusmodi est hæc consolatio quæ omnem inœrorem absorbeat, dum reputamus communem nobis sortem esse cum Filio Dei. Quo tamen nobis plus inurat pudoris, duplicem similitudinem mutuatur ab hominum consuetudine. Discipulus honorificum sibi dicit magistro æquari: plus quidem honoris appetere non audet, deinde quæ patienter à dominis fertur conditio, eam subire ferui non recusant. Quum utroque iure super nos emineat Filius Dei, cui summum imperium traditum est à Patre, & magistri partes iniectæ sunt: pudeat nos refugere quod ipse nostra causa suscipere grauatus non est. Sed hæc meditati. one potius quàm explicatione indigent, quia satis per se clara sunt. Lucas 6. cap. sententiam hanc, quasi inter alios sermones ex abrupto prolata, absque contextu refert, quia autem optimè hoc loco Matthæus exprimit quorsum pertineat, non alibi melius locari posse duxi. Cæterum in versione neque Erasmus, neque veterem interpretem sequi libuit, hac de causa. Participium *καθημενος* tam perfectum quàm aptum & concinnum significat. Porro quum de similitudine, non de perfectione hic differat Christus, ac si diceret nihil esse magis consentaneum quàm vt se discipulus ad magistri exemplū formet: posterior sensus melius congruere visus est.

Heb. 3. a. 2

25 *Si ipsum patrem familias.* Perinde est ac si dominum Ecclesiam se vocaret: sicuti Apostolus eū Moysi & Prophetis comparans, hos dicit famulos fuisse, illum verò Filium & hæredem. Est enim fratrum honore nos dignatur, primogenitus tamen est ac totius corporis caput: denique pence eum summa est gubernatio & potestas. Quare nihil magis absurdum est quàm velle in ordine fideliū censerī, & interim Deo obstrepere quum nos ad imaginem Filii sui conformat, quem toti familiæ suæ præfecit, quales enim sunt ita delicti si locum volumus occupare in domo eius, & supra Dominū ipsum excellere? Summa autem est, nos esse nimis molles & lautos si nobis durū est contumelias perferre quibus se vltro subiecit princeps noster. Vox Beelzebub corrupta est: propriè dicendum esset Baalzebub. Sic primarium ex fictiis diis Philistinorum vocarunt, quem colebat ciuitas Accaron. Baalim autem dicit: sunt dii minores qui hodie patroni dicuntur in Papatu. Quum autem Baalzebub tantundem valeat ac patronū muscæ vel muscarum, quidam nomen hinc putant deductum, quòd propter victimarum copiam, muscæ an examine templum scateret, ego autem potius conicio, opem aduersus muscas quæ loco infestæ essent, petiā fuisse ab idolo. Nam quum Ochozias superstitiose responsum de sua sanitate ab eo quæreret, sic vocabat: vnde apparet non fuisse probrosum nomen. Porro sicuti gehennæ nomen sancti homines ad inferos transtulerunt, vt infamia notarent locum illum: sic in odium & detestationem idoli, Baalzebub vocarunt diabolum. Vnde colligimus: reprobos, vt detestabilem vulgò Christum redderent, eum quo poterant maximo probro notasse, quasi diabolum, qui maximus foret religionis hostis. Quare si nobis contingat eandem ignominiam inuri, videri nouum non debet, quod in capite cœpit, impleri in membris.

MATTH. X.	MARC. III.	LVC. VIII.
26 <i>Ne igitur metuas eos, nihil est enim tectū</i>	12 <i>Non est enim quicquam</i>	17 <i>Non est enim occultū quod nō manifestū sit futurum: nec absconditū quod</i>

quod non sit retegendum, & nihil occultum quod futurum sit ut sciatur.

27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, predicare in tectis.

28 Et ne metuatís ab his qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed metuite magis illum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nonne duo passeruli minuto asse veniunt, & unus ex illis non cadet in terram sine Patre vestro?

30 Vestri vero etiam pili capitis omnes numerati sunt.

31 Nolite ergo timere, vos multis passerulis pluris estis.

occultum quod non manifestetur: neque fuit secretum, sed ut inpropatulum veniat.

23 Siquis habet aures ad audiendum audiat.

quod non sit cognoscendum, & in lucem venturum.

LVC. XII.

2 Nihil enim opertum est quod non reueletur, neque absconditum quod non sciatur:

3 Quoniam quæ in tenebris existis in lumine audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, predicabitur in tectis.

4 Dico autem vobis amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent quod amplius faciant.

5 Ostendam autem vobis quem timeatis: timete enim qui postquam occiderit, habet potestatem conueniendi in gehennam. certe dico vobis, hunc time.

6 Nonne quinque passeruli veniunt duobus minutis assibus, & unus ex illis non est in oblivione coram Deo?

7 Quin & pili capitis vestri omnes numerati sunt: nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis.

27. Ne igitur metuatís.) Quam tam contemptibile Euangelium esse viderent Apostoli, & credentium paucitas illis in mentem veniret, in futurum quoque tempus spem abicere poterant. Huic dubitationi nunc Christus occurrit, Euangelium latius spargendum esse pronuntians, & quibuslibet hominum obstaculis superius fore ut tandem palam emergat. Tametsi enim proverbiale fuisse videtur hoc dictum, *Nihil occultum est quod non pateat*: hic tamen ad salutis doctrinam specialiter restringi debet; quam Christus victicem fore promittit quicquid ad eam opprimendam machinentur homines. Quamvis palam interdum concionaretur in templo: quia tamen respuebatur eius doctrina, adhuc quasi in obscuris angulis latebat: sed venturum eius promulgandæ tempus asserit. quod scimus paulo post factum esse: nullum enim unquam magis sonorum tonitru in aliqua terræ plaga auditum est, quam vox Euangelii in toto mundo personuit. Quia autem promissio hæc animos illis facere debeat, hortatur eos Christus ut audacter & strenue in hoc ipsum incumbant, neque terreantur, quamvis adhuc ignobile cernant Euangelium, quin sint clamosi eius præcones. Quod ex Marco retuli, alio forsan tempore & sensu dictum est: quia tamen illic concisæ sententiæ leguntur, sequutus sum quod mihi magis erat probabile. Postquam enim illic Apostolis præcepit Christus ut conspicuam lucem, quasi ardentem lucernam, procul emittant, continuo post subiicit, *Nihil est occultum quod non manifestetur*. Euangelii autem lucerna quasi in tenebris accensa fuit Apostolis, ut per totum orbem eorum ministerio in sublime euecta fulgeret, idem est prorsus contextus apud Lucam, capite 8. Quantum ad locum duodecimi capitis spectat, minimè dubium est quin huic respondeat, in verbis tamen est aliquid diuersum: quia iubet illic Christus, quæ in tenebris dixerunt Apostoli, in lucem proferre: quo significat eos non nisi susurrasse hæctenus de Euangelio, sed usque adeo nobile fore præconium quod perferent ut se diffundat usque ad extremas orbis partes.

28 *Ne metuatís ab his.*) Optima ratione discipulos suos animat Christus ad mortis contemptum, quod hanc fluxam & caducam vitam floccipendere debeant homines ad coelestem immortalitatem creati. Huc enim redit summa, si expendant fideles quorsum nati sint, & quæ sit sua conditio, non esse cur terrenam vitam adeo anxie appetant. Quamquam plenior est ac verior verborum sensus, docet enim Christus, apud eos mortuum esse Dei timorem qui tyrannorum metu a fidei confessione excidunt: ac brutum stuporem regnare in eorum cordibus qui mortis terrore eandem fidei confessionem abicere non dubitant. Notanda enim est antithesis inter duos contrarios timores. Si hominum metu suffocatur Dei timor, annon apparet plus illis nos deferre quam ipsi Deo? iam hinc sequitur, obiecta cœlesti & æterna vita, hoc nobis duntaxat nos facere residuum ut simus pecudibus similes. Penes Deum vnum potestas est æternæ vitæ & mortis: eum negligimus, quia nos abripit hominum timor, annon clarè patet pluris esse nobis vmbralem corporis vitam quam æternam animæ statum, imò cœlesti Dei regnum nihilo nobis esse præ fugaci & euanida præsentis vitæ vmbra? Sic ergo resolu debent verba Christi, Agnoscite vobis datas esse immortales animas, quæ vnus Dei arbitrio subiectæ,

Cœl. cum loc.
Ioan. cap. 13.
vers. 20.

in hominum potestatem non veniunt. Atque ita nullis terroribus vel minis hominum fides vestra succumbet. Qui fit enim ut in conspectu prævaleat hominum timor, nisi quod animæ præferatur corpus, & immortalitas caducæ vitæ posthabetur? Ideo emphatica est repetitio apud Lucam. *Certe dico vobis, hinc timete*: ac si dixisset Christus, nullum nobis esse Dei respectum quoties succumbimus hominum timori: contra si Deum reueremus, facilem nobis in manu esse victoriam, ne vlla vis hominum ab officio nos abducat. Porro temporum omnium experientia docet quàm necessaria sit Christi ministris & in genere piis quoque omnibus hæc exhortatio. nullum enim fuit tempus quo non se violenter extulerint homines aduersus Deum, & Euangelium obruere conati sint. Non omnes quidem ad incutiendum mortis terrorem par armati sunt potentia: sed in maiori numero regnat Cyclopica ista feritas quæ data occasione exultat. sæpe etiam gigantes Satan subornat, ad quorum conspectum exanimis caderent serui Christi, nisi ad infractam constantiam hac doctrina instructi essent. Cæterum quum vno nexu cohæreant duo membra, perperam imperiti quidam seorsum hanc partem accipiunt, non esse timendos homines. Christus enim (ut iam dictum est) peruerso hominum timori, qui nos à recta via abducit, remedii loco pium sanctumque Dei timorem opponit. secus non valeret consequentia, si Deum metuimus, qui corporis & animæ Dominus est, non esse timendos homines, quorum potestas corpus non transcendit. Quod autem hominibus tribuit Christus occidendi potestatem, id per speciem concessionis dictum est. Sic impiis fræna laxat Deus ut potentia suæ fiducia inflati quiduis audeant, & percellant etiam infirmos animos, ac si quiduis possent. Quamquam ergo frustra insolescunt impii, ac si eorum libidini obnoxia esset piorum vita, & Deus ipsos tenet constrictos ut eorum sæuitiam & violentos impetus, quoties ita visum est, coerceat: dicuntur tamen posse occidere eius permisso: quia sæpe eorum furorem impotenter grassari finit. Deinde bimembris est Christi concio: primum enim ut corporalis vitæ iacturam æquo animo ferre discamus, ad æternæ vitæ & mortis intuitum nos reuocat: deinde gradatim huc quoque descendit, vitæ nostræ custodiam esse in Dei manu.

29 *Nōme duo passeres.*) Ultra progreditur Christus, ut iam admonui, Tyrannos quantumuis infaniant, ne in corpus quidem habere quicquam potestatis: perperam igitur facere eos qui metuunt hominum sæuitiam, ac si uon essent in tutela Dei. Itaque in periculis hæc nobis occurrat secunda consolatio: quum Deus custos sit vitæ nostræ, tutò posse nos recumbere in eius prouidentia: imò fieri illi iniuriam nisi vitam nostram illi permittimus, cuius curam habere dignatur. Verum Dei prouidentiam generaliter extendit ad omnes creaturas, ut à maiori ad minus demonstret peculiari eius præsidio nos seruari. Passerculis nihil ferè vilius est (duo enim affe tunc vanibant: vel ut Lucas dicit, quinque duobus affibus) & tamen ad ipsos quoque tuendos intentus est Dei oculus ut nihil fortuito illis accidat: An hominum vitam negligeret qui de passerculis est sollicitus? Cæterum duo hinc notanda sunt. nam primò longè aliter Dei prouidentiam Christus definit quàm multi philosophi non absimiles: qui licet mundum Diuinitus gubernari tradant, confusam tamen prouidentiam imaginantur, ac si Deus singulas creaturas non respiceret. Christus autem pronuntiat distinctè singulas creaturas sub Dei manu & custodia esse, ut nihil sit fortunæ expositum. Nam certè Dei voluntas contingentia opponitur, neque tamen hoc modo statuitur fatum Stoicorum: quia aliud est necessitatem multiplici causarum nexu implicitam fingere, aliud subicere Dei arbitrio totum mundum & singulas eius partes. In ipsa quidem rerum natura fateor esse contingentiam: sed nihil cæco fortunæ rotatu accidere dico ubi moderatur Dei voluntas. Secundò notandum est, considerandam esse Dei prouidentiam, non ut curiosi & vani homines solent, sed ut nobis materia sit fiducia, nosque ad Deum inuocandum sollicitet. Neque enim ideo docet pilos omnes capitis nostri esse numeratos ut friuolas speculationes alat, sed ut pendere discamus à paterna Dei cura quam pro caduca hac carne gerit.

Contingentia.
EARTH St.

31 *Vos plures estis.*) Hoc in genere verum est de cunctis hominibus, quorum gratia conditi sunt passerculi: propriè tamen de filiis Dei habetur sermo, qui alio quàm creationis iure excellunt. Cæterum dignitas non aliter in homines competit quàm gratuita Dei æstimatione.

MATTH. X.	MAR. VIII.	LUC. IX.
32 <i>Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & illum coram Patre meo qui in calis est.</i>	38 <i>Quemcūque enim pu- duerit me ac meorum sermonum in gene-</i>	26 <i>Nam quem mei meorumque sermonum puduerit, huius & Filiū hominis pudebit, quum venerit in gloria sua & Patris & sanctorum Angelorum.</i>
33 <i>Quisquis autem negauerit me coram hominibus, negabo eum & ego coram Patre meo qui est in calis.</i>	ratione hac adultera & peccatrice, pudebit illius & Filium hominis, ubi venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.	LUC. XII. 8 <i>Dico autem vobis, omnis qui me confessus fuerit coram hominibus, Filius etiam hominis confitebitur illum coram Angelis Dei.</i>
34 <i>Ne arbitremini quod venerim ad mittendū pacē in terram. non veni ut mitterem pacem, sed gladium.</i>		9 <i>Qui autē negauerit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei. Eodem capite.</i>
35 <i>Nam veni ut discere faciā hominem aduersus patrem suū, & filiā aduersus matrem suam, & spōsam</i>		51 <i>Putatis quod pacem venerim missurus in terram? Non, dico vobis: imo separationem.</i>
		52 <i>Erunt enim ex hoc quinque in</i> <i>domo</i>

aduersus socrum suam.

36. *Et inimici hominis erunt domestici eius.*

domo una diuisi, tres aduersus duos, & duo contra tres.

33. *Diuidetur pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam.*

32. *Omnis ergo.*) Accommodat nunc ad præsentem vsum quod de mortis contemptu prius differunt: quia luctandum sit contra mortis horrorem ne ab ingenua fidei confessione nos reuocet quam Deus seuerè exigit, mundus autem ferre non potest. Ergo in hunc finem Christi discipulos, fortes & magnanimos esse conuenit vt semper accincti sint ad martyrium. Porro Christi confessio, etiam maiori hominum parte, quasi res leuis negligitur: hic tamen in præcipuo Dei cultu & singulari pietatis exercitio censeatur, & merito. Nam si terreni Reges pro gloriæ suæ amplitudine tuenda augendisque opibus subditos suos ad arma vocant, cur non lingua saltem afferent fideles cælestis Regis sui gloriæ? Quare certum est eos fidem (quantum in se est) extinguere qui intus eam supprimunt, quasi superuacua esset externa eius professio. Neque enim frustra Christus hic nos vocat tuos testes, quorum ore nomen suum in mundo celebretur, vult, inquam, Christus nominis sui professionem falsis religionibus opponi. Quia res odiosa est, nobis testimoniū denuntiat, ne suffocata lateat in corde cuiusque fides, sed palam se proferat coram hominibus. Quisquis refugit ac silet, an non Filium Dei frustrando, seipsum ex Dei familia abdicat? Requiritur quidem illustrior fidei confessio à doctoribus quam ab hominibus priuatis: deinde quia non omnes æquali fidei mensura præditi sunt, quo quisque magis exuperat Spiritus donis, præire suo exemplo debet. Nemo tamen est fidelium quem non habere testem velit Filius Dei. Ceterum, vbi, quando, quoties, quomodo & quatenus prædicanda sit fides nostra, certam legem præfigere difficile est: sed spectanda est occasio, ne quisquam nostrum officio suo in tempore desit. Petendus etiam à Domino est prudentiæ & fortitudinis Spiritus, quo directore sciamus quid expediat, & fortiter exequamur quod certum erit nobis mandari. *Confitebor & illam.* Additur promissio quæ zelum nostrum hac in parte accedat. Notanda autem sunt antitheses: nam si nos conferimus cum Filio Dei, quam turpe est nostrū illi testimoniū negare, quā nobis ille suum vicissim, quasi compellationis loco, offerat? Si mortales & nihili homines cum Deo & Angelis totaque cælesti gloria conferimus, quanto excellentius est quod promittit Christus quā quod requirit? Nam quāuis increduli sint homines ac peruersi, perinde tamen quod illis reddimus testimoniū æstimat Christus ac si esset Dei & Angelorum confessus. Id eo apud Marcum & Lucam amplificandi causa dicitur *in hac gente adultera*, ne scilicet putemus nos operam perdere quia minus idonei sunt auditores. Porro si quem non satis afficiat promissio, horribilis comminatio sequitur, Christum vbi ad iudicium mundi apparuerit, abnegaturum esse omnes qui eum per fidei apud homines negauerint. Eant nunc, & sibi in sua dissimulatione placeant inimici crucis, quum è libro vitæ Christus ipsos deleat. Quos enim Deus vltimo die inter filios agnoscet, nisi qui à Christo illi offerentur? Atqui se contrarium illis fore testem pronuntiat, ne se falso insipient. Quod *uenturus* esse dicitur Christus *in gloria Patris & Angelorum*, sensus est, Diuinam eius gloriā tunc clarè manifestandam esse: & Angelos, vt nunc solum Dei cingunt, præsto illi futuros ad ornandam eius maiestatem. Locus ex Lucæ cap. 21. Matthæi contextui respondet. Quod autem ex 9. cap. & Marco retulimus, videtur alio tempore esse dictum: sed quia similis prorsus erat doctrina, coniungere placuit.

31. *Luc. Putatis quod venerim.*) Quod nuper à discipulis suis Christus postulauit, nullo negotio pro se quisque nostrum præstaret si totus mundus vno consensu subscriberet in Euangelii doctrinā. Sed quia bona pars non modo aduersa est, sed acriter etiam repugnat, non possumus sine certamine ac multorum odio Christum confiteri. Admonet igitur suos Christus vt se ad prælium comparent: quia pro testimonio veritatis necessario bellandum sit. Atque ita duplici offendiculo occurrit, quod alioqui non parum turbasset infirmas mentes. Quum Prophetæ vbique pacem tranquillūque statum sub Christi regno promittant, quid aliud sperassent discipuli quā pacata statim fore omnia, quocumque venissent? Tam quum Christus dicatur pax nostra, & Euangelium nos Deo reconciliet: consequitur fraternam simul concordiam inter nos constitui. Ergo pugnas & contentiones in mundo accendi vbi Euangelium prædicatur, non videtur congruere cum Prophetarum vaticiniis, ac multo minus cum officio Christi ac Euangelii natura. Sed pax illa quam celebrant Prophetæ, quia cum fide coniuncta est, non nisi inter pueros Dei cultores & in pijs conscientis viget: vsque ad incredulos verò non peruenit, quāuis illis offeratur, nihilo etiam magis cum Deo in gratiam redire sustinent: quo fit vt pacis legatio maiorem in illis tumultum excitet. Quia enim Satan qui regnum occupat in reprobis, insatit ad nomen Christi, simul ac profertur Euangelii doctrina, illorum impietas quæ prius sopita iacebat, acuitur. Sic Christus, qui proprie pacis est autor, propter hominum malitiam turbatur est occasio. Hinc discimus, quanta sit corruptæ naturæ prauitas, quæ tam incomparabile donum non modo contaminat, sed in pessimam noxam coarctat. Interea si ex oriente Christi regno surgant tumultus, ne turbemur quā re noua aut insolita: quid ipse Euangelium suum gladio comparat, & *diuersionis* esse dicit. Quidam hic describi poenam putant quæ Euangelii contemptoribus inflata est, vt alii in alios hostiliter infurgerent: sed contextus demonstrat Christum hic hortari discipulos ad constantiam, si bona pars mundi ab ipsis dissideat, ac sua voce, quasi tuba militari, innumeros hostes ad arma concient.

35. *Dissidere faciam.*) Hinc clarius perpicitur quod paulo ante diximus, præter Euangelii naturam impiorum culpa hoc accidere, vt pugna & tumultus surgant. Nam quod de Iohanne Baptista docet Malachias, omnibus Christi ministris conuenit, in hunc scilicet finem mitti vt corda patrum con-

uertant ad filios, & corda filiorum ad patres. Atqui impiorum malitia facit vt qui prius coniuncti erant, audita Christi voce separentur in contrarias partes, imo vt omnia necessitudinis vincula abrumpat. Denique eò confutionis venturum esse mundum prædicit Christus, vt omnia naturæ iura pro nihilo ducantur, nullaque amplius colatur humanitas. Nam quum Michæas conqueritur hostes cuique esse domesticos, extremam & perditam corruptionem deplorat. Idem futurum affirmat Christus vbi in medium prodierit sua doctrina: quod aliàs credibile non erat. Neque tamen hoc esse perpetuum intelligit: sicuti morosi quidam homines non aliter se probos eius discipulos fore somniant nisi à parentibus, liberis & vxoribus alienentur. quin potius omnis legitima coniunctio fidei vnitate sancitur. Tantùm admonet Christus, quoties id accidit, non oportere suos turbari.

MATTH. X.

37 Qui amauerit patrem aut matrē supra me, non est me dignus: & qui amauerit filium aut filiam supra me, nō est me dignus.

38 Et qui non accipit crucem suā, ac sequitur me, non est me dignus.

39 Qui inuenerit animam suam, perdet eam: qui perdidit animā suā mea causa, inueniet eam.

40 Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eū qui me misit.

41 Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

42 Et quicumque ad bibendū dederit vni ex pusillis his poculum aquæ frigide, tantum nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

MARC. IX.

41 Quisquis enim ad bibendū dederit vobis calicem aquæ nomine meo qui sitis Christi:

amen dico vobis nequaquam perdet mercedem suā

LUC. XIII.

25 Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conuersus dixit ad illos,

26 Si quis venit ad me, nec odit patrē suū ac matrē, & vxorem & filios, & fratres & sorores, præterea autem & animam suam, non potest esse meus discipulus.

27 Et quisq; nō baiulat crucē suā, & venit post me, nō potest meus esse discipulus.

28 Quis enim est ex vobis qui velit turrim adificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad perficiendum?

29 Ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui viderint incipiant illudere ei,

30 Dicētes, Hic homo cæpit adificare, nec potuit consummare.

31 Aut quis Rex proficiscens vt committat prælium aduersus alterum regem, nonne sedens prius cogitat an possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit contra se?

32 Alioqui adhuc illo procul agente, legatione missa petit ea quæ sunt pacis.

33 Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

37 Qui amauerit.) Quia hoc valde asperum est, hostes sibi facere qui coniunctissimi esse debuerant, & cum sensu naturæ pugnat: ideo nunc dicit Christus non posse nos alia lege suos esse discipulos. Non iubet quidem exuere humanos affectus, non vetat quin debitam quisque beneuolentiā suis præstet: sed tantum in ordinem cogi vult quicquid est mutæ dilectionis inter homines vt superemineat pietas. Diligat ergo maritus vxorem, pater filium, & vicissim patrem filius, modò ne obseruantiam quæ Christo debetur, humanus amor obruat. Nam si inter homines ipsos (vt arctiore vinculo cuique sumus deuincti) alii alios superant, indignum est non omnibus vnum Christum præferri. Et certè non satis grato animo reputamus quid sit esse Christi discipulum nisi huius dignitatis pretium ad subigendos omnes carnis affectus valeat. Durior est locutio apud Lucam. *Quisquis non oderit patrem suum*: idem tamen sensus, si nos à Christo sequendo impediatur nostrorum amor, fortiter resistendum esse: quem admodum Paulus dicit, Damnosā se duxisse propter Christum quæ prius in lucris ponebat, omniumque iacturam libenter fecisse.

38 Qui non accipit crucem.) A specie ad genus progreditur, vt sciamus non aliter nos posse in eius discipulis censerī nisi ad multas ærumnas ferendas compositi simus. Si nos torquet ac excruciat quòd Euangelii causa nobis est cum patre, vel vxore, vel liberis dissidium, veniat nobis in mentem ista conditio, Christum omnes suos discipulos cruci addicere. Interea subeat etiam mentem hæc consolatio, nos in ferenda cruce, Christi esse socios. ita fiet vt facile mitescat omnis acerbitas. Cruci suæ non minus affixi sūt reprobi, nec eam, quantumuis luctentur, excutere queunt: sed quia extra Christum crux maledicta est, manet eos infœlix exitus. Quare hæc duo simul cōnectere discamus: fidelibus tollendā esse crucē vt sequantur Magistrū: hoc est se ad eius exemplū cōformēt, & tanquā fidi comites adhæreant eius vestigijs.

39 Qui inuenerit.) Ne superior doctrina (vt admodum difficilis & carni molesta est) parum sit per se efficax, duobus modis eam confirmat Christus in hac sententia, pronuntiat enim, nimis cautos

cautos & providos, vbi sibi visi fuerint vitam suam optimè seruasse, frustratum iri, ac eam perdituros: rursus, qui vitam neglexerint, nihil iacturæ facturos quia eam recuperabunt. Scimus vitæ causa omnia fieri & omitti: tantus nobis ingenitus est eius amor. Quare necesse fuit Christo, vt suos animaret ad mortis contemptum, ita promittere & minari. Inuenit vitam hoc loco significat eam possidere quasi sub tua custodia. Nam qui terrenæ vitæ nimis cupidi sunt, dum sibi cauent ab omnibus periculis, inani fiducia sibi placet, quasi bene sibi prospexerint, atqui anima illorum tam firmis præsidis munita effluet, quia tandem moriendum erit: mors autem illis erit exitio. Contrà vbi se fideles ad mortem offerunt, eorum anima quæ videtur ad momentum euanescere, in meliorem vitam restituitur. Porrò quia reperiuntur interdum qui temere vel ambitionis causa vel furoris vitam suam profundant, disertè causam exprimit Christus cur mors nobis oppetenda sit. Dubium est an alio tempore habita fuerit concio quam narrat Lucas: illic quoque Dominus hortatur suos ad crucis tolerantiam, sed non tam prolixo sermone. Deinde huius sententiæ confirmandæ causa duas similitudines mox subiicit, quarum apud Matthæum nulla fit mentio, sed propter consensum in rei summa, mihi nulla religio fuit quæ apud Lucam habentur huc transferre.

28 Luc. *Quis enim est ex vobis.*) Ne cui molestum sit hac lege Christum sequi vt desiderijs suis omnibus renuntiet, proponitur utilis admonitio, meditandum esse ante tempus quid requirat Euangelij professio. Nam inde fit vt multi leuissimis quibusque tentationibus succumbant, quòd meras sibi delicias fixerunt, quasi in vmbra semper & otio futuri. Nunquam ergo idoneus erit Christi seruus nisi qui longo prius tempore ad militiam se parauerit. Iam huc optimè conueniunt similitudines. Res plena est molestiæ actædii, ædificare, atque etiam ob sumptus parum grata: bellum etiam (quia tot secum trahit incommoda, imò ferè humano generi ruinam inatur) nemo nisi inuitus suscipit: & tamen ipsa habitandi vtilitas homines allicit vt suam substantiam profundere non dubitent: cogit etiam necessitas vt nullas in bellis gerendis expensas re fugiant. Atqui templi Dei architectos, & Christi militiæ nomen dantes longè excellentius manet præmium. neque enim vel pro caduco ædificio laborant Christiani, vel pro euanido triumpho pugnant. Cæterum quòd dicit Christus, Siquis rex impar sit ad sustinendam belli molem, ne cum ignominia vincatur, pacem cum hoste quærere: ad præsentem causam aptari non debet, quasi vlla nobis sit reconciliatio cum hoste spirituali, si nos opes ac nerui deficient. nam ineptum foret singulas particulas in parabolis exigere ad rem de qua agitur. Verùm simpliciter intelligit Dominus, debere nos ita esse instructos, ne deprehensi absque iusto præsidio, terga turpiter vertamus. nam neque vnusquisque nostrum rex est qui suis auspicijs bellum gerat. Scuti autem hac doctrina coarguitur eorum temeritas qui stolidè vitra mensuram suam profiliunt, vel sibi delicias faciunt, de cruce ferenda non cogitantes: ita cauendum est ne hæc meditatio ad quam nos hortatur Christus, nos deterreat, vel alacritatem nostram retardet. Multi, quia non statim ab ipsijs carceribus patientiæ legem sibi indixerant, propter molliem retrocedunt à studij cursu, non enim alio pacto sustinent esse Christiani quàm si à cruce immunes sint. Alii, dum illis proponitur aspera & carni insuavis conditio, ad Christum accedere nõ audent. Atqui non est cur nobis animos minuat inopiæ nostræ cognitio, cui Dominus tempestiuè succurrit. Fateor certè, si sumptus expendimus, ita nos omnes destitui vt ne lapidem quidem vnum ponere vel hosti gladium opponere liceat. Sed quum materiam, sumptus, arma & vires suppeditet Dominus è cælo: nullum ex difficultate prætextum habebit ignauia nostra vel tarditas. Consilium ergo Christi est, de ferenda cruce suos monere, vt se fortitudine ac cingant.

33 *Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat.*) Ostendit hæc clausula quid sibi velit sumptuum supputatio, à qua suos ordiri iubet Christus: nempe vt hæc illis meditata sit ratio, omnibus renuntian- dum esse. Frustra enim se ingerunt ad Christianismum profitendum quos suauis, otiosa & crucis expers conditio delectat. Porrò omnibus renuntiare intellige quicumque ita Christum præferunt tam propriæ vitæ quàm omnibus carnis vitis, vt nihil à recto cursu eos impediat. Præpostere enim faciet si quis literam præcisè urgeat: quasi nemo sit Christi discipulus nisi qui in mare proiecerit quicquid possidet, adeò- que diuortium fecerit cum vxore, & liberis valedixerit. Talibus figmētis ad Monachatum inducuntur stulti homines, vt ad Christum accedere volentes, ab humanitate deficerent. Atqui nemo verius renuntiat omnibus quæ possidet quàm qui omnia singulis momentis relinquere paratus, totum se quasi liber & solutus Domino impendit & omnibus oblatulis superior, vocationem suam prosequitur. Ita vera abnegatio quàm à suis requirit Dominus, non tam in actu, vt loquuntur, quàm in affectione sita est, vt quisque in diem viuens, non retineat corde quod manu gubernat.

40 Math. *Qui recipit vos.*) Altera consolatio, quòd tametsi bona pars mundi inuenta sit Christi discipulis, adeòque fidei suæ confessione omnium in se odia prouocent: Dominus tamen, vt quam plurimos ad benevolentiam illis præstandam inuitet, in suas tabulas acceptum ferre non grauat quicquid illis datum fuerit. Nam inde apparet quàm charos habebat dum sibi imputari patitur quæcunque illis præstita fuerint officia. Porrò non tam de receptione doctrinæ quàm hominum loquitur. Fateor quidem hoc posterius ab illo pendere: sed consilium Christi spectandum est. nam quòd subleuandæ eorum infirmitati maximè aptum esse videbat, testari voluit, si quis eos humaniter acciperet ac benignè iu- uaret, perinde sibi gratum fore officium acsi liberaliter tractatus esset in eorum persona: neque id modo, sed Deo quoque Patri boni odoris offerri sacrificium.

41 *Qui recipit Prophetam.*) Incipit quidem à Prophetis, sed tandem ad infimum gradum descendens, suos omnes discipulos complectitur. Ergo sine exceptione veros Dei cultores & Euangelij studiosos commendat. Recipere autem in nomine Prophetæ & iusti, tantundem valet atque illis benefacere in doctrinæ honorem & pietatis respectu. Tametsi enim totum genus humanum charitatis officijs prosequi nos Deus iubet: meritò tamen suos in superiorem gradum attollit, vt peculiaris habeatur eorum cura & ratio. *Mercedem Prophetæ.* Hanc particulam variè exponunt interpretes. Quibusdam videtur notari mutua compensatio, quòd scilicet pro terrenis bonis spiritualia referant

Dei Prophetæ: verum si hæc expositio recipitur, quænam erit merces iusti? Alii eiusdem mercedis quæ Prophetis & iustis reposita est, confortes fore intelligunt, quia erga illos benefici fuerint. Nonnulli ad sanctorum communicationem referunt, quod sicuti beneficentia nostra testatur nos vnum esse cū Christi seruis corpus, ita hoc modo efficiuntur omnium bonorum participes quæ Christus inter membra corporis sui communicat. Ego simplicius, mercedem quæ dignitati personæ respondeat cui impentum erit officium, significat enim Christus hoc insigne fore documentum quanti Prophetas suos & deinde quoslibet discipulos æstimet: quia ampla mercede constabit nullum excidisse officium quod illis præstitum fuerit. Ad amplificationem valet quod vilissimis etiam officiis, quale est poculum aquæ frigidæ dare, mercedem promittit. Pusillos vocat non tantum qui postremi sunt in Ecclesia & cōtemptissimi, sed suos omnes discipulos qui mundi saltu calcantur.

MATTH.

MARC. VI.

LVC. IX.

12 Et egressi predicabāt ut resipiscerent.
13 Et demonia multa eiecerunt, & ungebant oleo multos ægros, & sanabant.

6 Egressi autem circumibant per castella euangelizantes, & curantes ubique.

12 *Et egressi predicabant.*) Matthæus silentio transit quid egerint Apostoli: Marcus & Lucas referunt inunctam tibi provinciam obisse: ex quorum verbis clarius patet quod dixi, temporale hoc & quidem paucorum dierum fuisse munus quod tunc illis Christus iniunxit. dicunt enim profectos esse per vrbes & castella. nec dubium est quin paulo post reuersi sint ad Magistrum, vt alibi dicitur. Hoc solum expositione indiget quod Marcus recitat, Vnxisse oleo multos infirmos. Quæritur enim, quum sanandi facultas illis data esset à Christo, quorsum oleum adhibuerint. Docti quidam homines medicamenti speciem fuisse putant: & fateor in illis regionibus frequentem olei fuisse vsum. sed nihil minus consentaneum est quàm Apolos ordinariis & naturalibus remedijs vfos esse, quæ Christi miraculis nebulas off inderent. neque enim arte & peritia medendi instructi fuerunt à Domino, sed potius iusti sunt miracula edere quæ totam Iudæam excitarent. Constituo igitur fuisse hoc visibile symbolum spiritualis gratiæ, quo testati sunt prouenire ex arcana Dei virtute sanitatem, cuius ministri erant. nam oleo Spiritus gratiam figurari, sub Lege vsitatum fuit. Quàm verò præposterè Apostolos imitati sint qui perpetuum ritum unguendi ægros in Ecclesia statuerunt, inde patet, quod sanationis donum Christus Apostolis contulit, non vt hæreditario illud ad posteros transmitterent, sed vt ad tempus sigillum esset Euangelii doctrinæ. Et hodie nimis ridicula est Papistarum inscitia, qui putidam vnctione, qua semimortuos ad sepulcrum deducunt, pro sacramento venditant.

MATTH. XI.

MARC.

LVC. VII.

1 Et factum est, quum finem fecisset Iesus præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc ut doceret, & predicaret in ciuitatibus illorum.

2 Iohānes autem quum audisset in carcere facta Christi, misit duobus discipulis suis,

3 Dixit illi, Tu es ille venturus, an alium expectamus?

4 Et respondens Iesus dixit illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis:

5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperes accipiunt Euangelij nuntium.

6 Et beatus est qui non fuerit offensus in me.

18 Et nuntiauerunt Iohanni discipuli ipsius de ijs omnibus. Et conuocauit duos de discipulis suis Iohannes,

19 Misitque ad Iesum, dicēs, Tu es ille venturus, an alium expectamus? Paulo post.

21 In eadem autem hora multos sanauit à morbis & plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum.

22 Et respondens dixit illis, Euntes renuntiate Iohāni quæ audistis & vidistis, quæ cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annuntiatu Euangelij.

23 Et beatus est quicumque non fuerit offensus in me.

Præcipiendi
Verbum.

1 *Et factum est.*) Hoc loco nihil aliud significat Matthæus quàm Christum minimè destitisse ab officij sui cursu dum alibi Apostoli laborabant. Simul ergo atque illos dimisit cum mandatis ad lustrandam Iudæam, ipse in Galilæa sanctus est docendi partibus. Subest autem pondus in verbo Præcipiendi: quia Matthæus significat non fuisse liberam illis legationem permissam, sed præscriptu & dictatum quid in medium proferre & qualiter se gerere deberent.

2 *Iohannes autem quum audisset in carcere.*) Non intelligunt Euangelistæ Iohannem commotum fuisse miraculis, vt tunc demum Mediatorem agnosceret: sed quia videbat Christum inclaruisse, opportunum & maturum venisse tempus statuens quo suum de illo testimonium comprobaretur, discipulos

discipulos suos ad eum misit. Quòd putant quidam, sua etiam causa misisse, valde absurdum est: quasi non solidè persuasus esset & clarè didicisset ipsum esse Christum. Friuola est etiam eorum speculatio qui fingunt Baptistam, quum propinquus esset morti, sciscitatum esse à Christo quod tanquam ex ore eius perferret ad patres mortuos. Atqui palàm est, sanctum Christi præconem, quia videbat se non procul à stadii sui meta distare, discipulos autem suos, licet multum laboris in illis docendis sumpserit, adhuc tamen manere suspensos, hoc extremum remedium quæsisse sanandæ eorum infirmitati. Fideliter (vt dixi) in hoc incubuerat vt discipuli Christum sine mora amplecterentur. Quum alsiduè instando tam parum profecerit, non abs re timet ne post mortem suam penitus distuant: voluit ergo eorum tarditatem serio expergefacerè vbi ad Christum dimisit. Iterum hoc loco officii sui monentur Ecclesiæ pastores, ne discipulos sibi addictos & quasi deuinctos tenere studeant, sed ad Christum dirigere, qui vicinus est Magister. Initio professus erat Iohannes se non esse sponsum. Ergo, quod fidelis paranymphi est, castam & integram sponfam offert ipsi Christo, qui vnicus est Ecclesiæ sponsum. Idem sibi fuisse studium Paulus affirmat: & vtriusque exemplum ad imitationem proponitur omnibus Euangelii ministris.

3 *Tu es ille venturus.*) Pro confesso sumit Iohannes quod à pueris tenebant discipuli. Commune enim erat Iudæis omnibus rudimentum pietatis, esse venturum Christum salutis & perfectæ beatitudinis authorem. Quare de hoc capite quætionem non mouet: sed tantum quærit an Iesus fit Redemptor familiam in Christi persona exhibitam amplecti. Quum addit, *An alium expectamus?*) Hac particula obliquè perstringit eorum scordiam qui pridem certò edocti, tandiu ambiguis animis fluctuauerunt. Simul etiam ostendit quæ sit natura & vis fidei, nempe vt fundata in Dei veritate, non circumspectat huc vel illuc, nec variet: vt solo Christo contenta, non aliò flectatur. *Ite, renuntiate.*) Sicuti Iohannes alienam in se personam transulerat: sic ei renuntiare iubet Christus quod magis obseruandum erat eius discipulis. Quòd simpliciter non respondet, primum eo consilio facit quia satis erat rem ipsam loqui: deinde vt præconi suo liberius docendi argumentum tradat. Neque tamen illi tantum suppeditat nudam & rudem materiam miraculis, sed miracula aptat in suum finem ex Prophetarum oraculis. Præsertim verò locum vnum ex 35. capite Iesæ, & alterum ex 61. notat: vt agnoscant discipuli Iohannis, quod Propheeta de regno Christi testatus est, completum esse & præstitum. Priore loco continetur descriptio regni Christi, sub quo Deus ita se liberalem & beneficum fore promittit, vt opem remediùmque morbis omnibus offerat. Nec dubium est quin de spiritali à malis omnibus & miseris liberatione agat. Verùm Christus externis symbolis (sicuti prius dictum est) se ad fanendas animas spiritualem venisse medicum ostendit. Ita factum est vt discipuli minimè perplexi discederent, qui clarum & nullis ambagibus implicatum habebant responsum. Posterior locus in hoc priori similis, quòd in Christo thesauros gratiæ Dei mundo expositos fore docens, peculiariter exprimit Christum destinari pauperibus & afflictis. Et consultò vaticinium hoc adducit Christus: partim vt suos omnes humilitatis tyrocinio inuabat: partim vt offensionem tollat quam posset concipere carnis sensus ex contemptibili eius grege. Nam vt superbi natura sumus, nihil serè nobis in pretio est nisi multo splendore ornatum sit. Atqui Ecclesia Christi quum ex pauperibus hominibus collecta sit, nihil est à splendido & magnifico decore magis remotum. Hinc multis obrepit Euangelii contemptus, quia à summis quibusque & magna dignitate præditis non recipitur. Porrò quàm peruersa sit & iniqua hæc estimatio, ex ipsius Euangelii natura Christus admonet, quando non nisi pauperibus & abiectis destinatus est. Vnde sequitur nihil nouum accidere vel quod nos turbare debeat, si à magnis omnibus spernitur, qui suis diuitiis inflati, nullum Dei gratiæ locum vacuum relinquunt: imò si respicitur à maiori hominum parte non est quòd miremur, quando vix centesimus quisque est qui non praua confidentia turgat. Sicuti autem Christus hinc Euangelium suum vindicat à contemptu: ita rursus admonet quinam sint idonei ad percipiendam, quæ illic offertur, salutis gratiam: atque hoc modo miseros peccatores blandè ad spem salutis inuitans, in certam fiduciam erigit. Pauperes enim vocari certum est quòrum misera est vilisque conditio, & qui pro nihilo ducuntur. Ergo vt quisque abiectissimus erit, tantum abest quin desperationis causa sit sua paupertas, vt inde potius debeat animum colligere ad Christum quærendum. Sed meminerimus non alios censeri pauperes nisi qui sibi ipsi tales sunt: hoc est, qui suæ inopiæ sensu oppressi iacent.

6 *Et beatus.*) Hac clausula monere voluit Christus, vt quis in Euangelii fide constans & firmus maneat, scandalis resistendum esse quæ ad impediendum fidei cursum occurrent. Est autem occupatio, qua nos aduersus scandala præmunit: quia nunquam occasiones nobis desunt eius repudiandi donec animos nostros supra omnia offendicula extulerimus. Hoc igitur primò tenendum est, militandum nobis esse cum scandalis vt perstemus in fide Christi. Neque enim falsò vocatur Christus ipse Petra scandali, & Lapis offensionis ad quem multi impingunt. Id quidem vitio nostro fieri certum est: sed huic etiam vitio medetur quum beatos pronuntiat qui in se non fuerint offensi. vnde etiam colligimus nullam esse incredulis excusationem, quanuis innumera scandala obtendant. Quid enim illis obstat quominus accedant ad Christum? vel quid eos impellit vt à Christo deficiant? nempe quia contemptus & deformis, probriisque mundi expositus cum sua cruce apparet: quia non in suarum afflictionum societatem vocat: quia deinde gloria eius & maiestas, vt spiritalis est, à mundo negligitur: deinde quia eius doctrina prorsus à sensu nostro abhorret: adhuc quia artificio Satanæ multæ turbæ oriuntur, quæ & Christi nomen & Euangelium infament, exorsumque reddant: postremò quia sibi quisque, velut data opera, scandalorum congeriem sibi fabricat, quoniam malignè non minus quàm cupidè à Christo se omnes subducunt.

MATTH. XI.

7 Euntibus autem illis cepit Iesus turbis dicere de Iohāne, Quid visuri existis in desertum? num arundinem quæ agitur a vento?

8 Age quid visuri existis? num hominem mollibus vestibus amictum? ecce qui mollia gestant, in domibus Regum sunt.

9 At qui quid existis videre? num Prophetam? certè dico vobis etiam excellentiorem Prophetam.

10 Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

11 Amē dico vobis, nō exortus fuit inter natos ex mulieribus, maior Iohāne Baptista. attamē qui minor est in regno calorū, maior est illo.

12 Porro à diebus Iohannis Baptiste, usque ad hunc diem, regnum calorū vim patitur, & violenti rapiunt illud.

13 Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex usque ad Iohannem prophetauerunt.

14 Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus erat.

15 Qui habet aures ad audiendum audiat.

MARC.

LVC. VII.

24 Et quum discessissent nuntij Iohannis, cepit dicere ad turbas de Iohāne, Quid visuri existis in desertum? arundinem quæ vëto agitur?

25 Sed quid existis visuri? hominem mollibus vestimentis indutum? ecce qui in vestitu splendido & delicijs agunt, in aulis Regum sunt.

26 Sed quid visuri existis? Prophetam? utique dico vobis & plusquam Prophetam.

27 Hic est de quo scriptum est, Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

28 Dico enim vobis, maior inter natos ex mulieribus Prophetam Iohanne Baptista nullus est: attamen qui minimus est in regno Dei, maior est illo.

LVC. XVI.

16 Lex & Prophetæ usque ad Iohānem, ab eo tempore regnum Dei annuntiat, & omnes in illud vim faciunt.

7 Euntibus autem illis.) Commendat Christus Iohannem populo, vt memoria repetant quod audierant ex ipso, & utique testimonio habeant fidem. celebre enim erat vulgo eius nomen, & honorifice de eo loquebantur: doctrina autem minore in pretio erat, imò pauci erant qui attenderent ad eius ministerium. Admonet autem Christus eos operam lusisse qui eius videndi causa in desertum profecti erant, nisi reuerterent mentes & studia sua applicent ad eius doctrinam. Itaque sensus verborum est, *Vos existis in desertum.* Stulta omnino & ridicula fuisse leuitas nisi certum finem haberet vestra profectio. Atqui neque mundi pompam, neque aliquid ludicrum quæsitis, sed vobis propositum fuit audire vocem Dei ex ore Prophetæ Nunc ergo vt fructum referatis consilij vestri, memoriæ vestræ infixum maneat quod loquutus est ille.

8 *Qui mollia gestant.* Falluntur qui putant hoc Christi dicto aulicas lautitias damnari; alii sunt loci complures vbi luxuria in vestitu, & immodicus nitor reprehenditur. Sed huius loci sensus est simplicior, nihil fuisse tale in deserto quod populum vndique alliceret. illic enim inculta omnia & squalida fuisse quæ nihil quàm tadium afferrent: elegantem cultum qui oculos delectet, potius in Regum aulis spectari.

11 *Amen dico vobis.* His verbis non modò sancitur Iohannis auctoritas, sed supra veteres Prophetias euehitur eius doctrina, vt populus ad rectum ministerij eius scopum collimet. nam qui non reputabant quorsum esset missus, hinc factum est vt nihil ferè proficerent ex eius sermone. Ideo Christus supra ordinem Prophetarum ipsum extollit & locat, vt peculiare aliquid & excellentius illi datum fuisse mandatum discant. Quòd autem ipse alibi negat se esse Prophetam, contrarium non est huic Christi eologio. Prophetam quidem non fuit aliorum more, quos & Legis interpretes, & suæ voluntatis internuntios olim Deus Ecclesiæ suæ præfecerat: excellentior tamen erat Prophetis, quòd non eminus & obscure sub umbris, vt illis, sed propè & palàm adesse iam redemptionis tempus nuntiabat. quò etiam pertinet vaticinium Malachiæ quod mox subiicitur: nempe in eo excellere Iohannem, quòd præco sit & apparitor Christi. Etsi enim de eius regno loquuti erant Prophetæ veteres, non tamen instar Iohannis positi erant coram eius facie vt præsentem ostenderent. Reliqua petant lectores ex primo Lucæ capite. *Non exortus fuit.* Vltra progreditur Dominus, tanto excellentiores fore Euangelij ministros, quato superior fuerat Iohannes Prophetis. Nimis inscitè hallucinati sunt quibus visus est Christus seipsum conferre cum Iohāne, neque enim hîc agitur de personæ dignitate, sed officij præstantia laudatur: quod clarius ex ver-

bis Lucæ

bis Lucæ patet ubi habetur, *Nullus surrexit Propheta maior.*) Nam magnitudo ad docendi munus difertè refertur. In summa, tam præclaro elogio ornatur Iohannes vt attentius obseruent Iudæi quam attulerat legationem. Deinde illi præferuntur qui paulo post sequuturi erant doctores, vt Evangelii maiestas supra Legem, & illud medium præconium emineat. Sicuti autem præparare Iudæos voluit Christus ad recipiendum Euangelium, ita hodie expergeferi nos decet vt Christum è sublimi cælestis suæ gloriæ folio nobis loquentè reuerenter audiamus: ne contemptum nostrum vlciscatur horrendo illo anathemate quod incredulis denuntiat per Malachiam eodem loco. Regnum cælorum & Dei pro nouo Ecclesiæ statu capitur, vt aliis superioribus locis, quòd Christi aduentu promissa esset rerum omnium inuauratio. Vbi reddidi Minimum, Græcè legitur Minor in comparatiuo gradu: sed sensus hoc modo est dilucidior, dum constat omnes Euangelii ministros comprehendi. Porrò quòd plerique exiguo fidei modulo donati, longè infra Iohannem subsidunt, hoc nihil obstat quin excelsior sit eorum prædicatio quatenus Christum proponit æterna expiatione per vnicum sacrificium peracta, mortis victorem & vitæ Dominum, sublatòque velo discipulos in cæleste sanctuarium attollit.

Regnum cælorum
14776

12 *Adiebus Iohannis.*) Non dubito quin Christus Euangelii maiestatem ex eo commendet quòd feruenti multorum studio expetebatur. nam sicuti Iohannem Deus excitauerat qui præco esset regni Filii sui, ita efficaciam Spiritus indiderat eius doctrinæ, vt in hominum corda penetraret, accenderetque ardorem illum. Apparet igitur à Deo profectam esse, quæ insolito more tam subito emergit & ingentes motus concitat. Sed in secundo membro restrictio additur, *Quod violenti illud rapiant.*) Nam quia maior pars nihilo plus mouebatur quàm si nulla vnquam vox de Christo emissa eiet à Prophetis, vel nunquam prodisset eius testis Iohannes, violentiam illam de qua loquutus fuerat, non nisi in certo hominum genere extare Christus admonet. Sensus est igitur, Fit iam magnus hominum concursus, ac si violenter homines irruerent ad occupandum Dei regnum. nam erecti vnus hominis voce turmatum confluunt: nec solum cupidè, sed rapido impetu excipiunt oblatam gratiam. Quamquam autem permulti torpent, nec magis tanguntur quàm si Iohannes fabulam ageret in deserto nihil ad eos spectantem: multi tamen violento fertiore accurrunt. Ad hunc verò scopum tendit Christi sententia, Inexcusabiles esse qui manifestam Dei virtutem, quæ tam in doctore quàm in auditoribus refulget, contemptum, velut clausis oculis prætereunt. Interea discimus ex his verbis quænam sit vera fidei natura & ratio: nempe vt homines non frigide, & desuntorie loquenti Deo annuant, sed ardenti affectu ad ipsum aspirent, & quasi impetuoso conatu perrumpant.

16 *Luc. Lex & Propheta.*) Quia Dominus in studio populi præludium extare dixerat eorum quæ Prophetæ de futura Ecclesiæ renouatione prædixerant, iam Iohannis ministeriũ cum Lege & Prophetis comparat, ac si diceret, Mirum non esse si Deus nunc tam potenter operetur in hominum animis: quia non procul vt antea, sub obscuris vmbis se insinuet, sed palam & cominus ad stat uendum regnum suũ adsit. Hinc sequitur, minus excusationis habere qui Iohannis doctrinam contumaciter respuunt, quàm Legis & Prophetarum contemptores. In Prophetandi verbo subest emphasis, quòd Lex & Prophetæ non sisterent Deum ante oculos, sed tanquam absentem figuris adumbrarent. Nunc videmus quorsum tendat comparatio: nempe minimè æquum esse vt nunc frigeant homines ex quo se illis præsentem Deus exhibuit, qui veterem populum vaticiniis suspensum tenebat. Quòd autem Christus Iohannem nunc annumerat Euangelii ministris, quem prius medium inter illos & Prophetas locauit, in eo nihil est absurdi: quia eius prædicatio, licet pars Euangelii fuerit, tamen non nisi quoddam fuit eius rudimentum.

Prophetandi
verbum.

14 *Matth. Et si vultis recipere.*) Iam certius exponit quomodo euangelizare Iohannes cœperit regnum Dei: quia scilicet fit ille Elias qui mittendus erat ante faciem Dei. Vult igitur Christus illullrem illum & terribilem Dei aduentum qui à Malachia celebratus est, nunc agnosci à Iudæis, quando Elias qui illic promissus est, quasi apparitoris officio fungatur. Porrò hac exceptione, *Si vultis recipere,* eorũ durtiam perstringit, quòd malignè cæcutirent in luce conspicua. Sed an Elias esse definit si receptus nõ fuerit? Non intelligit Christus ab eorum suffragiis pendere Iohannis munus: sed postquã testatus est esse Eliam, socordix & ingratitude ipsos coarguit, nisi auctoritatem quam meretur obtineat.

15 *Qui habet aures.*) Scimus Christum hanc sententiam interponere solitum quoties de re seria tractat, & quæ non vulgarem attentionem meretur. Simul tamen admonet, mysteria de quibus disserit, ideo non ab omnibus capi, quòd multi ex auditoribus surdi sint, vel saltem obstruças habeant aures. Iam verò quia non solum sua quenque incredulitas impedit, sed alii alios mutuo retardant, Christus hinc electos Dei hortatur, quibus perforatæ sunt aures, vt attenti sint ad considerandum hoc singulare Dei arcanum, nec obsurdescant cum incredulis.

MATTH. XI.

MARC.

LUC. VII.

16 Sed cui assimilabo generationem hanc? Similis est pueris qui sedent in foro, & acclamant sodalibus suis,

17 Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis, & non planxistis.

18 Venit enim Iohannes nec

29 Et omnis populus audies, & publicani iustificauerunt Deum, baptizati Baptismo Iohannis.

30 Pharisei autem & Legis periti consilium Dei spreuerunt in seipsis, non baptizati eo.

31 Ait autè Dominus, Cui ergo assimilabo homines generationis huius? & cui similes sunt?

edens nec bibens, & aiunt, Daemonium habet.

19 *Venit Filius hominis edens ac bibēs, & dicūt, Ecce hominem comedonem & vini potorem, publicanis amicū ac peccato ibus. & iustificata est Sapiētia à filijs suis.*

32 *Similes sunt pueris sedentibus in foro, & acclamantibus inter se, ac dicentibus, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis & non plorastis.*

33 *Venit enim Iohānes Baptista neque edens panem, neque bibēs vinum, & dicitis, Daemonium habet.*

34 *Venit Filius hominis edens ac bibēs, Et dicitis, Ecce homo edax, & vini potor, publicanis amicus & peccatoribus.*

35 *Et iustificata est Sapiētia à filijs suis omnibus.*

29 *Luc. Omnis populus audiens.*) Hæc pars omiſſa eſt à Matthæo, quæ tamen non parum lucis affert contextui: nam hinc Chriſto data eſt expoſtulandi occaſio, quum Scribas tam obſtinatos cerneret in Dei contemptu: Summa autem huius loci eſt, vulgus hominum & publicanos dediſſe gloriam Deo: Scribas verò qui ſcientiæ fiducia ſibi placebant, quicquid à Chriſto dictum fuerat pro nihilo duxiſſe. Hoc quidem primo aſpectu Euangeli gloriam valde obſcurat, imò deformat, quòd Diſcipulos Chriſtus non niſi ex face populi & quiſquilijs ſibi colligere potuit: qui autem vel ſanctitate vel doctrina præſtabant, ipſum repudiarunt. Sed Dominus hoc initio ſpecimen edere voluit, ne vel illius ætatis homines, vel etiam poſteri Euangelium æſtimarent ab humana probatione: propenſi enim ad hoc vitium natura ſumus ferè omnes. Atqui nihil magis præpoſterum eſt quàm Dei veritatem ſubiici hominum iudicio; quorum totum acumen & perſpicacia nihil quàm mera eſt vanitas. Ergo, vt dicit Paulus, partem ſecundum mundum infirmam & ſtultam elegit Deus, vt quicquid forte & ſapiens videtur, à ſua altitudine deneret. Noſtrum verò eſt hanc Dei ſtultitiam, vt idem Paulus docet, cuncto humana ſapiētiæ ſplendori præferre. *Iuſtificauerunt Deum.*) Notatu digna locutio, quòd Deo iuſtitiam tribuere dicuntur qui Filium eius honorificè amplexi, doctrinæ per hunc allatæ ſubſcribunt. Vnde non mirum eſt ſi fidem vbique ſingularib⁹ encomijs extollit Spiritus ſanctus: palmâ illi deſert in Dei cultu, ac gratiſimum obſequium eſſe prædicat. Quod enim ſanctius officium excogitari poteſt quàm Deo ſuam iuſtitiam aſſerere? quanquam Iuſtificandi verbum generalitèr ad totam Dei laudem extenditur: acſi dictum foret, probatum fuiſſe Deum, ſuæque gloria ornatu à populo, qui in doctrina ab illo profecta ac quieuit. Sicuti autem fides Deum iuſtificatita ruruſum fieri nequit quin blaſphema ſit in eum incredulitas, & contumeliòſè illum ſua laude ſpoliet. Cæterum eadem locutio docet hoc modo verè demum ſubigi homines ad credendum, vbi carnis ſenſu faceſſere iuſſo, ſtatuunt nihil niſi rectum ac purum à ipſo prodire, nec eius verbo vel operibus obſtrepere ſibi permittunt. *Baptizati.*) Intelligit Lucas fructum Baptiſmi quem acceperant, tunc extiſſe, quia fuerit illis ad recipiendam Chriſti doctrinam vitilis præparatio. hoc in pietatis ſignum fuerat quòd ſe baptizandos obtulerant. Nunc Dominus humile illud tyrocinium ad altiores progreſſus deducit: ſicuti Scribæ Iohannis baptiſmum ſpernendo, ſibi fidei ianuam ſua ſuperbia præcluſerant. Ergo ſi cupimus ad ſolidam perfectionem contendere, primò cauendum eſt ne vel minimas Dei inuitationes ſpernamus, ſed humiliter parati ſimus incipere à minutis elementis. Secundò danda eſt opera vt fides noſtra, ſi infirmum exordium habuerit, magis ac magis gradatim proficiat.

30 *Conſilium Dei ſpreuerunt in ſeipſis.*) Conſilium Dei honoris cauſa impio Scribarum faſtu opponitur. nam in conſilii nomine ſubſeſt dignitas quæ doctrinam Dei ab hominum contemptu vindicat. Cæterum ad verbum dicit Lucas, *Spreuiſſe in ſeipſos.*) Nec verò quem alii ſenſum magis probant reiiicio, quòd in ſuum ipſorum exitu rebellis fuerint, ſed quia ſimplex eſt narratio Lucæ, & præpoſitio *in ſeipſos* ſubinde capitur, reddere malui. In ſeipſis: acſi diceret, *Quauis palam & diſertè non reclamarent, vt tamen occulto faſtu intus turgebant, apud ſeipſos ſpreuiſſe.*

31 *Cui ergo aſſimilabo.*) Non comprehendit omnes ætatis ſuæ homines: ſed de Scribis eorum que affectis proprie loquitur. Exprobrat autem illis quòd quum variis modis Dominus tentauerit eos ad ſe allicere, inflexibili contumacia eius gratiam repulerint. Verum ſimilitudine vitur, quam ex vulgari puerorum ludicro ſumptam eſſe credibile eſt: neque enim verò abſimilis eſt iſta coniectura, quòd pueri alternos choros agentes ita cecinerint. Et quidem exiſtimo Chriſtum data opera, vt Scribarum ſuperciliū deiiceret, à pueris mutuo ſumpliſſe obiurgationis materiam, ſignificans quantum eis emineant, ad eos tamen damnandos carmen quod in foro cantillant ludibundi pueri, ſufficere.

33 *Venit enim Iohannes.*) Hic quum vita auſtera eſſet, tonaret poenitentiam & ſeueras reprehentiones, quaſi lugubrem cantum cecinit. Dominus autem ipſe non ſecus ac læto & hilari cantu blandus eos ad Patrem illicere ſtuduſt. Quòd neutro modo quicquam profectum eſt, quid cauſæ fuit præter ferream ipſorum peruiaciam? Cæterum docet hic locus cur tantum externæ viæ diſcrimen fuerit inter Chriſtum & Baptiſtam, qui tamen idem agebant: nempe hac varietate voluit Dominus, quaſi diuerſas perſonas indueret, incredulos magis conuincere, quòd ſeſe ipſe inſectens & transformis ad eorum mores, non tamen eos flexerit. Quòd ſi illius ſeculi hominibus adimitur omnis excuſatio, qui duplicem Dei inuitationem præſtracta malitia repulerunt, nos quoque in eorum perſona rei peragimur, quando nullo melodiæ gēnus vel trifiſ ac ſeueri carminis Deus omittit quo nos ad ſe trahat: nos vero læci iace-

mus. Dæmoniacum Iohannem vocabant, sicuti vulgò malè sanæ mentis homines, vel cerebro minus bene compositi, fantastici vocantur.

34 *Venit Filius hominis.*) Edere & bibere hoc loco tantundem valet atque promiscuo more vivere: sicuti Iohannem Christus dicit non edisse nec bibisse, quia peculiaris illi erat victus ratio, ut qui etiam à cibis vulgaribus abstereret: quod clarius exprimitur his Lucæ verbis, *Non edens panem, neque bibens vinum.*) Hunc locum obseruent qui summam perfectionis statuunt in externa vitæ austeritate, & Angelicam vitam definiunt si quis sit abstemius, vel se inedia maceret. Nam secundum hanc regulam præstantior esset Iohannes Filio Dei: atqui potius illud tenendum est, corporalem exercitationem modicè prodesse, pietatem verò ad omnia vtilem. Neque tamen hoc prætextu frantum laxandum est carni, ut sibi in deliciis & mollitie indulgeat: tantum cauenda est superstitio ne stulti homines perfectionem in iudicibus elementis putantes sitam esse, spiritualem Dei cultum negligant. Adde quòd Christus ita se accommodauit ad communis vitæ usum, ut verè Diuinam temperantiam coleret, nec aliorum luxuriam aleret vel sua dissimulatione vel exemplo.

35 *Et iustificata est.*) Variè exponitur hic locus ab interpretibus. Quidam dicunt absolutam fuisse à Iudæis sapientiam quòd sibi malè conscii ac propriæ incredulitatis iudices, agnoscere cogentur sanctam piàmque doctrinam esse quam abiecerant. Ita Filios sapientiæ accipiunt pro Iudæis qui se hoc titulo venditabant. Alii putant ironicè fuisse dictum, Scilicet sapientiam Dei cuius vos iactatis esse filios, hoc modo approbatis? Quia autem Græca præpositio *καὶ* ad personam agentem propriè non refertur, sunt qui ita exponant, Sapientia à filiis suis absoluta est, ut iam illis non sit villo iure obstructa: quemadmodum si hæreditas aliò transferatur: sicuti Paulus iustificatum à peccato Christum esse dicit quia nihil in eum iuris amplius habet peccati maledictio. Quidam durius & maiore licentia, sapientiã à suis filiis alienam esse factam. Atqui ut hoc significet Græca præpositio, mihi alius sensus videtur esse aptior: Sapientiam, quantumvis impiè ille detrahant proprii filii, nihil tamen de sua dignitate ac excellentia perdere, sed manere integram. Iudæi, ac præcipuè Scribæ pro sapientiæ Dei alumnis se venditabant: interim quum matrem pedibus calcarent, non modò blandiebantur sibi in tanto sacrilegio, sed Christum volebant suo iudicio cadere: contra excipit Christus, Quauis malos & degeneres filios habeat Sapientia, saluam tamen manere: nec quicquam illius iuri derogari eorum malitia qui sceleratè & malignè obtrectant. Nondum tamen sensum protuli qui, meo iudicio, optimè conuenit & genuinus est. Primum subest tacita antithesis in verbis Christi inter genuinos filios & nothos, qui inanem titulum sine re obtundunt: ac si diceret Christus, Pergant in sua contumacia qui se ferociter Sapientiæ filios esse gloriantur: ea nihilominus laudem suam & auctoritatem apud germanos filios tenebit. Ideo apud Lucam additur vniuersalis nota, *A filijs suis omnibus,*) quo significat, nemini obstaculo fore Scribarum repugnantiam quin electi Dei omnes in Euangelii fide permaneant. Quod ad Græcam vocem spectat, dubium non est quin *καὶ* interdum idem valeat atque *καὶ*, ut omittam alia exempla, quum dicit Christus apud Lucam cap. 17. e. 25. Oportet Filium hominis multa pati *καὶ ἀποδοῦναι δούλας αὐτοῦ τῆς ἡσυχίας τῶν υἱῶν,* nullus negabit quin eadem sit loquendi forma in opposito membro. Deinde Chrysostomus cui Græca lingua natiua erat, perinde hoc transit ac si nihil esset controuersio. Præterquam autem quòd melius quadrat hæc sententia, superiori etiam membro respondet, vbi dictum fuit iustificatum à plebe fuisse Deum. Ergò quamlibet multi apostata à Dei Ecclesia desciscant, semper tamen apud omnes electos, qui verè sunt ex grege, incolumis persistet Euangelii fides.

1 Tim. 4. 4. 8

Rem. 6. b. 7

MATTH. MARC.

LVC. X.

- 1 *Post hæc autem designauit Dominus & alios Septuaginta: misitque illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quòd erat ipse venturus.*
- 2 *Dicebat ergo illis, Messis quidem multa, sed operarij pauci: rogate ergo dominum messis ut extrudat operarios in messem suam.*
- 3 *Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.*
- 4 *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, & neminem per viam saluta ueritis.*
- 5 *In quancunque domum intraueritis, primum dicite, Pax huic domui.*
- 6 *Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super eum pax uestra: sin minus, ad vos reuertetur.*
- 7 *In eadem autè domo manete edentes & bibentes qua ab illis dabuntur: dignus enim est operarius mercede sua. nolite transfere de domo in domum.*
- 8 *Et in quancunque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, edite quæ apponuntur vobis:*
- 9 *Et sanate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquauit in vos regnum Dei.*

10 In quancunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius dicite:

11 Etiam puluerem qui adhesit nobis de ciuitate uestra, extergimus in vos: tamen hoc sciote quod appropinquauit in vos regnum Dei:

12 Dico uobis quod Sodomis in die illo remissius erit quam ciuitati illi.

1 Posthac autem.) Apostolos prius ad Christum reuerfos esse quam ij Septuaginta in eorum locum subrogarentur, ex multis circumstantiis colligere licet. Mihi ergo sunt duodecim qui in spem propinquæ salutis Iudæos erigerent: post illorum reditum quum maiori attentione opus foret, submissi sunt plures uelut secundarii præcones, qui passim de Christi aduentu famam in singulis locis spargerent. Cæterum nulla illis proprie commissa fuit legatio, sed tantum Christum apparitores præmisit qui populi animos pararent ad excipiendam eius doctrinam. In numero Septuaginta uidetur eum ordinem si quis esse cui iam olim assueuerat populus. Tenendum est memoria quod de Apostolis duodecim diximus, quot florente populi statu fuerant tribus, totidem delectos fuisse Apostolos quasi Patriarchas, qui membra læteri corporis in unum colligerent, ut inde prodiret integra Ecclesiæ restitutio. Non ab similibus in Septuaginta ratio fuit. Scimus Moysen quum oneri non sufficeret, septuaginta sibi adiuuasse Iudices qui populum unâ cum ipso regerent. Tam uerò Iudæi à Babylonico exilio reuersi, synedriion habuerunt, quod corruptè *Sanedrim* uocant, ex septuaginta duobus Iudicibus. Ut autem fieri solet in talibus numeris, quum de synedrio sermo erat, tantum dicebant septuaginta iudices: ac eos ex posteris Dauidis fuisse electos testis est Philo, ut potestas aliqua maneret in regia stirpe. Quare post varias clades, hæc ultima catastrophe excidii fuit, quum Herodes abolito illo consessu, populum legitima gubernatione priuauit. Porro quia reditus è Babylone præludium veræ & solidæ redemptionis fuerat, uidetur nunc septuaginta aduentu sui præcones eligere Dominus, ut instaurationem collapsi status promittat: quia tamè reuocandus erat populus ad unicum caput, non constituit Iudices cum potestate, sed tantum præire iubet, ut ipse solus emineat. Quod binos misit, in eo uidetur infirmitatis eorum habita fuisse ratio. timendum erat ne singuli minus haberent cordis quàm necesse foret ad munus suum strenuè exequendum: ergo ut alii alios mutuo animent, bini mittuntur.

2 *Messis quidem multa.*) Hanc sententiam exposui nono Matthæi capite: iterum tamen hic inferi oportuit, quoniam aliâ occasione refertur. Nam quo melius discipulos suos extimulet Christus, ut operi gnauiter incubant, pronuntiat multam esse messem: unde sequitur ipsorum laborem non fore irritum, sed ubi uerem profectus materiam in qua se exercent reperituros. Postea de periculis, certaminibus ac molestiis eos admonet, & iubet accinctos ire ut celeriter totam Iudæam percurrant: denique eadem mandata repetit quæ dederat Apostolis. Ideo lectores multis uerbis hic onerare superuacuum foret, quum illinc petere liceat plenam omnium expositionem, nisi quod breuiter monendi sunt quid sibi uelit illa locutio, *Neminem in uia salutaueritis.*) Est autem summæ festinationis indicium, ubi si quis in itinere occurrat, ultra pèrgimus, ne ceum alloquimur qui uel tantillum morari nos posset. Sic 2. Reg. 4. e. 29, Elisæus dum puerum suum ad Sunamitidem mittebat, uetuit nequem obuium salutaret. Non uult ergo Christus tam inhumanos esse discipulos ut salute non dignentur qui illis occurrent: sed ita properare iubet ut omnia obstacula prætereant. Hoc quoque proprium habet Lucas, ut edant ac bibant discipuli quæ oblata fuerint. Quibus uerbis non tantum iubet Christus contentos esse suos uulgari & tenui mensa, sed illis permittit ut de alieno uescantur. Imò hic simplex ac genuinus sensus est, Liberum uobis sit alieno sumptu uiuere quandiu in hac peregrinatione eritis: æquum enim est ut uobis cibum ministrent in quorum gratiam laboratis. Quidam putant eximi scrupulum ne ab aliquo cibi genere abhorreant discipuli: sed nihil tale uoluit Christus, ac ne hoc quidem eius consilium fuit de frugalitate præcipere: sed tantum illis concedere mercedis loco, ut ab hospitibus alerentur in sua legatione.

MATTH. XI.

20 Tunc cepit exprobrare ciuitatibus in quibus edita fuerant plurimæ uirtutes ipsius, quod scelerum cas non pœnituisset:

21 Væ tibi Chorazin, uæ tibi Bethsaida: quoniam si in urbe Tyri & Sidonis facta fuissent uirtutes quæ factæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere scelerum suorum pœnitentiam egissent.

22 Attamen dico uobis, Tyro & Sidoni tolerabilius erit in die iudicij quam uobis.

23 Et tu Capernaum, quæ es usque ad caelum exaltata, usque ad inferos detraheris: quoniam si in Sodomis edita fuissent uirtutes, quæ editæ sunt in te, mansissent usque in hodiernum diem.

MARC.

LVC. X.

13 Væ tibi Chorazin, uæ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone edita fuissent uirtutes quæ editæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere sedentes, egissent pœnitentiã.

14 Veruntamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio quam uobis.

15 Et tu Capernaum quæ usque in caelum exaltata es, usque in infernum detraheris.

24 *Veruntamen dico vobis quod terra Sodomorum tolerabilius erit in die iudicij quam tibi.*

16 *Qui vos audit me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.*

20 *Tunc cepit exprobrare.*) Lucas exprimit quo tempore & qua de causa sic inuectus fuerit Christus in istas vrbes, nempe quum discipulos in varias Iudææ partes ablegaret, vt in transeu su nuntiarent adesse regnum Dei, eorum ingratitude reputans apud quos diu sine fructu Prophetæ munus exercuerat, & multas ediderat virtutes: in has voces prorupit, ac si dixisset, iam venisse tempus quo se ad alias vrbes conferret, postquam expertus fuerat indociles ac deploratæ malitiæ illius ripe incolas, vbi Euangelium prædicare & miracula edere exorsus fuerat. Sed de doctrina tacens, exprobrat quod miraculis inducti non fuerint ad poenitentiam agendam. nam certum est in hunc finem documenta suæ virtutis Dominum proferre vt ad se homines inuiteret, atqui quum natura auersis sint ab eo omnes, inuicem poenitentia fieri necesse est. Chorazin & Bethsaida vrbes esse ad ripam lacus Genezareth sitas notum est.

21 *Si in vrbe Tyri & Sidonis.*) Quoniam Tyri & Sidonis illic propter viciniam infamatus erat impietas, superbia, luxuries, & alia vitia, data opera hanc comparisonem adducit Christus, quo suos Iudæos magis pungat, horum enim nemo erat qui non haberet Tyrios & Sidonios pro nefandis Dei contemptoribus. Ergo maledictionem suam non parum amplificat Christus quum dicit plus sperandum fuisse correctionis ex illis locis in quibus nulla erat religio, quam appareat in ipsa Iudæa. Caterum ne quis spinosus de arcanis Dei iudicij quæstiones moueat, tenendum est ad communem humanæ mentis captum accommodari hunc Domini sermonem. Comparans ciues Bethsaida & eorum vicinos cum Tyris & Sidonis, non disputat quid præuiderit Deus futurum de his vel illis, sed quid facturi fuerint alteri quatenus ex re ipsa percipi poterat. nam quod tam corrupti erant illarum vrbum mores, ac tam effrenis dissolutio, ignorantia imputari poterat: quod nulla illic vox Dei audiebatur, nec miracula fiebant quibus admoniti resipiscerent; in vrbus autem Galilææ quas Christus obiurgat, plusquam ferrea fuerat contumacia in spernendis miraculis. quorum ingentem copiam viderant sine vilo profectu. In summa, non aliò tendunt verba Christi quam malitia & insanabili Dei contemptu Tyrum & Sidonem superari à Chorazin & Bethsaida. & tamè non est cur litigemus cum Deo, quod posthabitis aliis de quibus melior spes fuisset, virtutem suam erga pessimos quosque & prorsus deploratos exerat. Quoscumque misericordia sua non dignatur, iuste exitio destinat. Iam si quibusdam verbum suum subducens, eos perire sinit: alios verò vt magis inexcusabiles reddat, hoc vel illo modo sollicitat & hortatur ad poenitentiam: quis eum propterea iniquitatis insinulet? Ergo infirmitatis nostræ conscii, discamus altitudinem istam reuenter suspicere. Minimè enim ferenda est eorum superba morositas, qui Deo, iustitiæ laudem tribuere non sustinent, nisi quoad eorum sensus pertingit: mysteria verò quæ adorare par fuisset, quia non aperta constat eorum ratio, fastidiosè respuunt.

Facte fuissent virtutes.) Diximus his verbis nos doceri de recto miraculorum vsu, quâquam sub illis comprehenditur doctrina: neque enim Christus spectandam proponens Patris virtutem, interea obmutuit: imò Euangelio annexa fuerunt miracula vt ad os Christi attenderent. *In sacco & cinere* Poenitentia hic ab externis signis describitur, quorum tunc solennis erat vsus in Ecclesia Dei: non quòd in hanc partem insillat Christus, sed quia se ad vulgi captum inflectit. Scimus non exigi poenitentiam à fidelibus tantum ad paucos dies, sed vt se in ea meditanda assidue vsque ad mortem exerceant. Atqui necesse non est quondie sacco vestiri & aspergi cinere: ergo non semper locum habet exterior ista poenitiæ professio, sed quum ex graui aliqua defectione ad Deum se homines conuertunt. Et certè sacco & cinis signa sunt reatus, ad deprecandam iram iudicis. Ideo ad initium conuersionis propriè spectant. Iam verò quum hac ceremonia testentur homines displicentiam & mœrorem, necesse est peccati odium, timorem Dei & carnis mortificationem præcedere, iuxta illud Iohannis. Scindite corda vestra, & non vestimenta. Videmus nunc cur sacco & cinerem poenitiæ coniungat Christus vbi Tyri & Sidonis fit mentio, quorum incolis Euangelium prædicari non poterat quin antea eorum vitam damnaret, nihil residuum faciens nisi vt suppliciter petendæ veniæ causa, ad tristem reorum habitum confugerent. Eodem referri debet Sedendi verbum quod ponitur apud Lucam: significat enim prostratos humi iacere, quod miseris ad luctum suum testandum conuenit, sicuti ex compluribus Prophetarum locis patet.

33 *Et tu Capernaum.*) Nominatum compellat vrbes Capernaum, in qua sic fuerat assiduus vt inde oriundum putarent. hæc verò incomparabilis erat dignitas, quòd Filius Dei regnum suum auspicatorus & sacerdotium, sibi eam palatii & sanctuarii loco delegerat. Atqui perinde in suis sordibus demersa erat ac si nulla vnquam illuc stillasset gratiæ Diuinæ gutta: deo pronuntiat Christus eo magis horrendam illi poenam instare quo maioribus Dei beneficiis ornata erat. Hic locus diligenter notandus est, profanationem donorum Dei, quia sacrilegio implicita est, nunquam impune cessuram. Ideo quo quisque magis excelluerit, atrocius esse puniendum si dotes sibi Diuinitus collatas indignè polluerit: ac præsertim horribilem vindictam nobis instare, si ornati spiritualibus Christi donis, ludibrio habemus ipsum cum suo Euangelio. *Si in Sodomis.* Suprà admonuimus Christum humano more loqui, non autem ex cælesti adyto proferre quid præuiderit futurum si Sodomitis Prophetam aliquem misisset. Quòd si hæc solutio contentiosis non fuisse, ansam tamen hoc vnum illis præcidit, quauis ad seruandos Sodomitas remedium esset in manu Dei, iustum tamen fuisse vltorem in illis perhendis.

16 Luc. *Qui vos audit.*) Falluntur qui hoc loco idem repeti putat quod decimo capite Matthæi habuimus, *Qui vos recipit, me recipit.* nam illic de personis Christus agebat, nunc autem de doctrina: illa

receptio ad officia charitatis spectabat, nunc verò commendat fidem quæ Deum in verbo suo recipit. Summa est, fidei obedientia pietatem hominum probari: qui verò Euangelium respuunt, quantumvis se primos Dei cultores fore iactent, proderè tamen impium eius contemptu. Porro tenendum est Christi consilium: quia enim bona pars mundi præposterè Euangelium æstimat ex hominum dignitate, & ideo vilipendit quòd per humiles & contemptæ sortis homines adfertur, huic tam peruerso iudicio Christus occurrit. Deinde quoniam in omnibus ferè residet ea superbia, vt non libenter se submittant suis æqualibus, vel quos etiã præ se despiciunt: Deus autem Ecclesiam suam regere statuit hominum ministerio, & quidem sæpe ex infima vulgi facie deligit Verbi ministros: necesse fuit Euangelii maiestatem asferere, ne ab humano ore profecta vilesceret. Est igitur insignis externi ministerii commendatio, dum pronuntiat Christus quicquid hominum prædicationi, modo fidelis sit, honoris & reuerentiæ defertur, Deum sibi impensum agnoscere. Huius porrò elogii duplex est vtilitas. nihil enim est quod nos ad amplectendam Euangelii doctrinam melius animare debeat quàm dum audimus præstantissimum hunc esse cultum Dei, & optimi odoris sacrificium, audire ipsum ore hominum loquentem, & nos eius verbo non secus subicere quod per homines adfertur, quàm si descenderet ipse de cælo, vel per Angelos consilium suum patefaceret. Deinde stabilita fiducia eximitur nobis dubitatio. dum audimus nihil deteriorius esse salutis nostræ testimonium quod nobis reddunt homines à Deo missi, quàm si vox eius è cælo sonaret. Contrà, vt nos ab Euangelii contemptu deterreat, seueram denuntiationem addit, non in homines, sed in seipsum & Deum patrem esse contumeliosos qui ministros quantumvis contemptibiles audire grauatur. Sicuti autem hîc magnificè extollitur Pastorum dignitas qui sincerè & fideliter munus suum exercent: ita ridiculus est Papa cum suis, dum hoc prætextu tyrannidem suam fucat. Certum enim est non ita loqui Christum vt ius sibi à Patre datum hominibus relinquet, sed tantum vt à contemptu vindicet suum Euangelium. vnde sequitur non in personas hominum transferre sibi debitum honorem, sed tantum contendere ne à verbo suo separetur. Ergo si recipi velit Papa, doctrinam adferat in qua agnosci queat Christi minister: quãdiu verò esse similis sui perget, hoc est capitalis Christi hostis, & nihil habens Apostolis affine, alienis se plumis vestire desinat.

Externum
Ministerium.

MATTH. | MARC.

LVC. X.

17 Reuersi autem sunt septuaginta cum gaudio, dicentes,
Domine, etiam demonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.

18 Ait autem illis, Videbam Satanam sicut fulgur de
cælo cadentem.

19 Ecce do vobis potestatem calcandi super serpentes &
scorpiones & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis
nocebit.

20 Veruntamen in hoc nolite gaudere quòd spiritus
vobis subiiciuntur: sed gaudete quòd nomina vestra scripta
sunt in cælis.

17 *Reuersi autem sunt.*) Apparet non plenam nec solidam Christi verbis habuisse fidem Septuaginta discipulos, quando reuersi quasi re noua & inopinata exultant, quòd Christi virtute eiecissent demonia. Atqui hæc illis data fuerat potestas, & simul mandatum. Ego verò nõ dubito, quum discederent, persuasos fuisse nihil sibi fuisse frustra à Magistro dictum: postea tamen, quum rei magnitudo eorũ opinionem excederet, tali spectaculo fuisse percussos. Atque hoc accidere plerumque solet, vt fideles gustum aliquem duntaxat Diuinæ virtutis concipiant ex Verbo: deinde experientia in admirationem ipsos rapiat. Quale autem fuerit ipsorum gaudium, ex Christi responso clarius patebit.

18 *Videbam Satanam.*) Ab vna specie ad totum genus eos Christus deducit: nempe quòd Euangelium suum iusserit promulgari hoc sine vt regnum Satanæ euertetur. Quum ergo visibile illud documentum quod experti erant, simpliciter arriperent discipuli, admonet Christus vim & efficaciam doctrinæ ipsorum longius patere, vt concidat Satanæ tyrannidem quam in totum genus humanum exercet. Nunc tenemus sensum verborum, Quum Euangelium suum prædici iussit Christus, minimè rem tentasse ambigui euentus sed futuram Satanæ ruinam vidisse. Iam quum salu nequeat Filius Dei, & hæc eius præscientia ad continuum Euangelii cursum spectet: dubitandum non est, quoties excitat fidos doctores, quum idem ipse foelicem daturus sit successum eorũ labori. Vnde colligimus, non aliter nos eripi à Satanæ seruitute, quàm per Euangelium. deinde eos rite demum proficere in Euangelio, in quibus concidit Satanæ potestas, vt peccato extincto, Dei iustitiæ viuere incipiant. Notanda est etiam similitudo qua vititur, Satanam ad Euangelii tonitru instar fulguris cadere. ita enim exprimitur Diuina & incredibilis doctrinæ virtus, quæ tam repente violento impetu mundi principem tantis copiis instructum deiicit. Exprimitur etiam quàm misera sit hominum conditio, quorum capitibus insultat Satan, qui in aere dominatur, & mundum pedibus suis subiectum tenet donec adsit Christus liberator.

Euangelij vii.

19 *Ecce do vobis.*) Hoc per concessionem dicitur. Non negat Christus quin præclarum sit donum illud in quo gloriantur: sed altius quiddam præcipuè spectandum admonet, ne subsistant in externis miraculis. Itaque eorum gaudium sicuti non erat conceptum de nihilo, non omni ex parte damnat, sed vitiosum esse ostendit: quia sibi gratia temporali immodicè placentes, non tollebant sursum animos. Atque hoc morbo laborant etiam pi: ferè omnes tametsi enim Dei bonitatem expèdunt cum gratiarum actione, non tamen quantum decebat Dei beneficiis quasi scalis iuuantur, vt in cælum affurgant.

ideo

ideo necesse habent à Domino erigi tanquam porrecta manu, ne subsident in terra, sed ad cælestem nouitatem aspirant. Noxas omnes vocat hostis virtutem, quod diabolus quidquid nobis aduersum est, in nos vibret, non quod eius arbitrio subiaceat quæ valent ad lædendos homines: sed quia armatus Dei maledictione, omnia eius flagella in nostrum exitium vertere conatur, & arripit tanquam tela quibus nos vulneret.

20 *Nomina vestra scripta sunt.*) Quum propositum sit Christo suos ab euano gaudio retrahere ut in vita æterna glorientur, ad eius originem & fontem ipsos deducit: nempe quod Diuinitus electi sint & adoptati in filios. Præcipere quidem poterat ut gauderent se regenitos esse Dei Spiritu, ut nouæ essent creaturæ in Christo, se in spem salutis illuminatos esse, & sibi datam eius arrham: sed principium vnde hæc omnia bona fluxerant, notare voluit, gratuitam Dei electionem, nequid sibi ascriberent. Materiam quidem laudandi Dei nobis suppeditant quæ in nobis sentimus eius beneficia: sed æterna electio, quæ extra nos est, clarius demonstrat in mera Dei bonitate fundatam esse salutem nostram. Porro metaphoricè dixit, Scripta esse suorum nomina in cælo, pro eo quod est, Censeri coram Deo filios & hæredes, ac si in catalogo descripti essent.

MATTH. XI.

25 *In illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteo tibi Pater, Domine cæli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.*

26 *Certè Pater, sic fuit beneplacitum coram te.*

27 *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo: & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.*

28 *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos.*

29 *Tollite iugum meum super vos, & discite à me quod mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.*

30 *Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue.*

MARC.

LUC. X.

21 *In eadem hora exultauit spiritu Iesus, ac dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. sanè Pater, quoniã sic complacitum est coram te.*

22 *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo scit quis sit Filius nisi Pater, & quis sit Pater nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.*

25 *Respondens Iesus.*) Quamquam Respondedi verbum Hebræis familiare est etiam vbi sit initium sermonis, ego tamen huic loco emphasim subesse arbitror, quod scilicet Christus ex re præsentis occasionem ita loquendi sumplerit: idque melius confirmant Lucæ verba, quod Christus in illa hora exultauerit spiritu. vnde porro illa exultatio nisi quod Ecclesiam ex pusillis contemptisque hominibus collectam, non minus charam & pretiosam habet quam si tota mundi nobilitas ac dignitas in ea fulgeret? Ac plus vehementia habet oratio quæ ad Patrem dirigitur, quam si cum discipulis loquutus foret. Quamquam certum est illorum quoque respectu & causa gratias egisse Patri, nequos offenderet humilis & ignobilis Ecclesiæ forma. Semper enim splendorem quærimus: & nihil videtur minus consentaneum quam cæleste regnum Filii Dei, cuius gloria tam magnificè à Prophetis celebratur, ex vulgi face & quinquibus constare. Et sanè hoc admirabile Dei consilium est, quod quum totum orbem habeat in manu, peculiarem sibi populum ex contemptibili vulgo deligere malit quam ex primoribus, qui sua excellentia Christi nomen melius ornarent. Sed hæc à superbo & nimis alto sensu retrahit discipulos suos Christus, ne vilem & obscurum Ecclesiæ statum despiciere audeant in quo sibi ipse placet ac gratulatur. Ceterum ut fortius curiositatem, quæ subinde obrepit humanis mentibus, compescat, seipsum attollit supra mundum, & arcana Dei iudicia suspicit, ut in eorum admirationem secum alios simul trahat. Et certè quanuis hæc Dei ordinatio à sensu nostro dissideat, nimis tamen furiosa est arrogantia nostræ cæcitas, quum eam reuerenter adoret Christus caput nostrum, si nos obstrepimus. Sed iam verba expendere conuenit. *Confiteor tibi Pater.* His verbis se in illo Patris decreto acquiescere testatur, quod ab humano sensu tantopere discrepat. subest enim tacita antithesis inter hanc laudem quam Patri adscribit, & malignas obtreccationes, vel proteruos etiam mundi latratus. Nunc videndum qua in re glorificet Patrem, quod scilicet totius orbis Dominus, paruulos & idiotas sapientibus prætulit. nam ad circumstantiam argumenti non parum habet ponderis quod Patrem vocat cæli & terræ Dominum: quia hoc modo declarat non aliunde quam ex Dei arbitrio pendere discrimen, quod sapientes cæcutiunt, rudes & indocti capiunt Evangelii mysteria. Multi sunt alii similes loci, vbi ostendit Dominus gratis à se electos quicunque ad salutem perueniunt, quum mundi sit opifex ac creator, & suæ sint omnes gentes. Quare duplex est vis huius particulæ, quod non omnes parent Evangelio, non fieri Dei impotentia, cui proprium est omnes creaturas imperio suo subiicere. Secundò, quod alii accedunt ad fidem, alii stupidi & obstinati manent, id fieri gratuita eius electione: quia alios trahens aliis præteritis, solus inter homines discernit, quorum naturam æqualis est conditio. Quod tamè paruulos eligit potius quam sapientes, in eo gloriæ suæ rationem habet. Nam, ut nimis cupidè sese effert caro, si præirent acuti & docti homines, statim regnaret illa persuasio, fidem dexteritate hominum vel industria vel doctrina acquiri. Quare non aliter

cōspicua, vt meretur, Dei misericordia esse potest quàm tali habito delectu, vnde pateat nihil esse quicquid ex se afferunt homines. Ideo iure deicitur humana sapientia, ne Diuinae gratiæ laudem obicuret. Queritur tamen quos sapientes & quos paruulos vocet Christus. experientia enim palàm docet nec omnes idiotas & rudes illuminari ad fidem, nec omnes prudentes vel literatos relinqui in sua cæcitate. Ideo prudentes & sapientes definiunt qui diabolico fastu inflati, Christus è sublimi loquentem audire nō sustinent. Atqui non hoc quidem perpetuum esse, reprobari à Deo qui sibi placet platiquam oportet, docemur Pauli exemplo, cuius ferociam Christus domuit. Quod si ad rude vulgus de cendimus, hicut virulenta apparet maioris partis malitia, sic promiscuè videmus cum proceribus & magnis fa. o exitio relinquit. Fateor quidem incredulos omnes peruersâ sui fiducia turgere, siue sapientia, siue probitatis fama, siue honores, siue diuitiæ illis animos faciant: ego tamen Christum huc simpliciter & sine vniuersali notatione omnes comprehendere arbitror qui ingenio & doctrina polent: sicuti rursus virtutis loco non ponit, aliquem paruulum esse. Nam et si humilium magister est Christus, hoc que primum est fidei rudimentum. Ne quis sibi sapiat: non tamen hic de voluntaria paruitate agitur: sed Christus gratiam Patris hac ratione amplificat, quòd vsque ad infimas sordes descendere non grauetur, vt ex stercore pauperes erigat. Sed hic emergit quæstio, Quomodo prudentia, Dei sit donum, qui conueniat eam nobis esse obstaculo ne cernamus Dei lucem quæ in Euangelio affulget. Tenendum quidem est memoria quod iam dixi, vitari ab incredulis quicquid illis datum est prudentiæ: ac ideo præclara ingenia sæpe impediri quòd se ad docilitatem submittere nequeunt. Sed quantum ad præsentem locum spectat, respondeo, Quamuis prudentibus nihil obsit sua perspicacia, posse tamen Euangelii luce priuari. Nam quomodo eadem vel par sit omnium conditio, cur non suo arbitrio assumet Deus hos vel illos? Cur autem sapientes ac magnos posthabeat, primæ ad Corinth. primo cap. d. 27. docet Paulus, quòd scilicet infirma & stulta mundi elegerit Deus vt gloriam carnis confunderet. Cæterum inde etiam colligimus, non esse generalem Christi sermonem, vbi dicit, A sapientibus abscondi Euangelii mysteria. Nam si ex quinque sapientibus quatuor Euangelium respiciunt, vnus amplectitur, ex totidem idiotis duo vel tres sunt Christi discipuli, impletur hæc sententia: quod etiam confirmat ille Pauli locus quem nuper citauimus: quia non omnes sapientes & nobiles & potentes exterminat à regno Dei, sed tantum admonet non multos esse. Iam soluta est quæstio, quod hic non damnatur prudentia, quatenus Dei donum est, sed tantum pronuntiet Christus ad fidem obtinendam nullus esse momenti. sicuti rursus infirmitatem non commendat quasi homines conciliet Deus: sed eius misericordiæ obflare negat quo minus rudes & crassos homines cælesti sapientia illustret. Nunc dicendum restat quid sit Reuelare & Abscondere. De externa prædicatione Christum non loquitur, inde certò colligitur, quòd promiscuè se omnibus doctorem obtulit, & idem dedit Apostolis suis mandatum. Quare sensus est, neminem proprio acumine, sed arcana tantum Spiritus illuminatione fidem consequi.

Ex dicitur externa.
Internam.

26 *Certe Pater.*) Hæc clausula ansam præcidit inquirendæ lasciuia quæ sibi de nos trahit. Nihil enim difficilius à nobis Deus extorquet, quàm vt eius voluntas nobis sit pro summa ratione & iustitia. Sæpe inculcat, sua iudicia profundam esse abyssum: nos tamen in illam altitudinem præcipiti impetu irrumpimus: & si quid non arridet, fremimus contra ipsum vel obmurmuramus: multi etiam in apertas blasphemias profiliunt, Atqui Dominus hæc nobis regulam præscribit, vt quod placuit Deo, rectum esse statuamus. Hoc demum est sobriè sapere, vnum Dei beneplacitum pro mille rationibus amplecti. Poterat certe Christus discriminis causas, si quæ essent, in medium proferre: sed Dei beneplacito contentus, non vltra vestigat cur paruulos ad salutem potius quàm alios vocet, regnumque suum constituat ex obscuro grege. Vnde apparet in Christum furere, qui dum audiunt Dei arbitrio gratis eligi alios, & alios reprobari: tumultuantur: quia illis molestum est Deo cedere.

27 *Omnia mihi tradita.*) Malè hanc sententiam cum proxima contextunt interpretes qui tantum huc spectare putant vt maiori fiducia discipulos confirmet Christus ad prædicandum Euangelium. Ego verò alia de causa & in alium finem Christum ita loquentem exillimo. Sicuti enim prius asseruit Ecclesiam ex arcana gratiæ electionis Dei fonte prodire: ita nunc quomodo ad homines perueniat salutis gratia, ostendit. Multi enim quomodo audiunt non alios vitæ æternæ hæredes esse nisi quos ante mundum conditum elegit Deus, anxie inquirunt vnde certi esse possint de arcano Dei consilio. Ita se in labyrinthum proiciunt, cuius nullum reperiunt exitum. Christus autem rectâ ad se venire iubet vt inde petatur salutis certitudo. Sensus est igitur, patefactam nobis in ipso Christo vitam esse, idèque neminem fore eius participem nisi qui per ianuam fidei ingreditur. Videmus nunc vt fidem coniungat cum æterna Dei prædestinatione, quas stulti homines peruersè velut contrarias inter se committunt. Et si enim salus nostra apud Deum semper abscondita fuit: Christus tamen canalis est per quem ad nos defluit, & fide à nobis recipitur, vt in cordibus nostris firma & rata sit. Quare à Christo deflectere fas non est, nisi salutem nobis expositam repudiare libeat. *Nemo nouit filium.* Hoc ideo dicit ne sua maiestas perperam aestimetur ex hominum iudicio. Sensus ergo est, vt sciamus qualis sit Christus, standum esse testimonio Patris qui solus verè nobis, & probè indicare potest quid in ipsum contulerit. Et certè cum fingendo qualem mens nostra suo modulo concipit, magna virtutis suæ parte spoliatur: ideo non ritè nisi ex Patris voce cognoscitur. Quamquam sola vox non sufficeret absque Spiritus directione: altior enim & magis recondita est Christi virtus, quàm vt ad eam penetrent homines donec à Patre illuminati fuerint. Ideo intellige Patrem non sibi cognoscere, sed nobis, vt eum nobis reuelat. Videtur tamen non plena esse oratio, quia duo membra inter se non respondent. De Filio dicitur, quòd nemo præter ipsum cognoscat Patrem & cui voluerit reuelare: de Patre hoc solum quòd Filium solus cognoscat: reuelationis nulla fit mentio. Respondeo, superuacuum fuisse repeti quod iam dixerat, quid enim continet superior gratiarum actio, nisi quòd Pater Filium patefecit quibus visum est? Quod ergo nunc subiicitur ab ipso solo Filium cognosci: velut causæ redditio est: poterat enim hæc cogitatio subire: Quid opus esset Filium à Patre manifestari, qui palàm se visendum exhibuerat? Nunc tenemus qua occasione dictum sit, Filium à solo Patre

Patre

Patre cognosci. Superest nunc posterius membrum, Quod nullus Patrem cognoscat nisi Filius. Porro hæc cognitio diuersa est à priore: neque enim Patrem cognoscere Filius dicitur quia Spiritu suo eum manifestet: sed quia quatenus viua est eius imago, eum quodammodo exhibet visibilem in sua persona. Interim Spiritum non excludo, sed reuelationem de qua nunc agitur, refero ad notitiæ modum: ac ita optime coheret sermonis contextus. confirmat enim Christus quod prius dixit, Omnia sibi tradita esse à Patre, vt sciamus in ipso habitare Deitatis plenitudinem. Huc summa redit, Patris donum esse quod cognoscitur Filius, quia Spiritu suo nobis mentis oculos aperit, quibus cernamus Christi gloriam quæ alioqui nobis esset abscondita: Patrem verò qui lucem habitat inaccessibleam, & in se incomprehensibilis est, à Filio nobis manifestari, qui viua est eius imago, vt alibi frustra quærat.

28 *Venite ad me omnes.*) Iam benignè ad se inuitat quos sibi idoneos fore discipulos agnoscit, Quauis enim omnibus Patrem manifestare paratus sit, bona tamen pars accedere ideo negligit quia necessitatis suæ sensu nõ tangitur. Christum non curant hypocritæ: quia ebrii propria iustitia gratiam eius non esuriunt nec sitiunt. Qui mudo sunt additi, cælestem vitam pro nihilo ducunt. Frustra ergo vtrosque illos ad se Christus vocaret: ideo se ad miseros & afflictos conuertit. Porro Laborantes vocat qui sub onere gemunt: nec generaliter quoslibet intelligit tristitia & ærumnis oppressos, sed qui peccatis suis confusi, & iræ Dei metu percussa, tanto oneri succumbunt. Variis quidè modis electos suos humiliat Deus: sed quia plerique miseris grauari nihilominus contumaces & indomiti manent: laborantes & oneratos intelligit Christus qui mortis æternæ reatu conscientias afflictas habent, & ita suis malis intus vrgentur vt deficient: nam hic defectus nos ad recipiendam eius gratiam idoneos reddit. Perinde verò est acsi dixisset, ideo suam gratiam à maiori parte contemni quia pauci inopiam suam sentiant: interea nõ esse cur illorum superbia vel stupor afflictas animas retardet quæ ad remedium suspirant. Quare sinamus valere eos omnes qui Satanæ præstigijs fascinati, vel sibi persuadent iustitiam se habere extra Christum, vel se in hoc mundo beatos imaginantur. Nos ad Christum appetendum mala nostra impellant. Et quia non alios Christus admittit in fruitionem quietis suæ nisi qui sub onere fatiscunt, discamus nullum esse magis pestiferum venenum quam fœcordiam illam, quam in nobis generat vel terrenæ fœlicitatis, vel iustitiæ & virtutis falsæ & fallax opinio: ideo se quisque nostrum assidue expergefaciatur, ac primò in excutiendis mundi delicijs sedulus sit: deinde omni peruersa fiducia se euacuet. Cæterum quauis hæc ad recipiendam Christi gratiam præparatio prorsus exanimat homines, notandum tamen est Spiritus sancti donum esse, quia initium poenitentiae est, ad quam nullus proprio Marte aspirat. Nec sanè voluit Christus quid ex se possit homo docere, sed tantum qualiter afflictos esse oporteat qui ad ipsum veniunt. Qui onus & laborem restringunt ad legales ceremonias, nimis extenuant Christi sententiam. Fateor quidem intolerabile fuisse onus Legis, & quod animas obrueret: atqui memoria tenendum est quod dixi, Christum omnibus afflictis manum porrigere, vt discrimen statuatur inter discipulos & Euangelii contemptores. Notanda autem est generalis particula: ideo enim sine exceptione complexus est Christus quicumque laborant & onerati sunt, ne quis praua dubitatione viam sibi præcludat. Et tamè omnes illi numero pauci sunt: quia ex innumera pereuntium turba pauci se perire sentiunt. Refocillatio quam promittit, in gratuita peccatorum remissione sita est, quæ sola nos tranquillat.

29 *Tollite iugum meum.*) Quia multos videmus abuti Christi gratia dum illam ad carnis indulgentiam conuertunt: ideo Christus postquam conscientias miserè laborantibus lætam quietem promittit, simul admonet hac lege se esse liberatorem vt iugum suum suscipiant: acsi diceret, Se non ideo absolueret à peccatis, vt qui Deum propitium habent, inde licentiam arripiant peccandi: sed vt eius gratia erecti, simul iugum suscipiant, ac liberi secundum spiritum constringant carnis suæ lasciuiam. Atque hinc colligitur illius quietis definitio de qua loquutus erat: nempe quod Christi discipulos minimè eximat à militia crucis, vt suauiter delicientur, sed exerceat sub disciplinae onere, & sub iugo contineat. *Discite à me.* Falluntur meo iudicio qui putant Christum de sua mansuetudine hic testari, ne discipuli (vt lolet accessus potentem esse formidabilis) propter Diuinam eius gloriam ab ipso refugiant. Potius enim, quia propter carnis contumaciam iugum eius tanquam asperum & difficile refugimus, nos ad imitationem sui format. Paulo post dicit iugum suum esse suauem: sed vnde fiet vt libenter & placidè collum quisque submittat, nisi vbi mansuetudinem indutus, Christo conformis erit? Hunc porro verborum esse sensum constat: quia Christus discipulos hortatus ad iugum suum ferendum, ne eos terreat difficultas, continuo post addit, *Discite à me*: significans non fore molestum nobis illud iugum vbi suo exemplo ad mansuetudinem & humilitatem assuesciti erimus. Eodem etiam pertinet quod addit, *Inuenietis requiem.* Quandiu enim recalcitrat caro, tumultuamur: & qui iugum Christi recusantes aliter Deum placare conantur, frustra se fatigant & macerant. Qualiter videmus Papistas miserè seipos excruciare, & diram tyrannidem sub qua torquentur, tacitos ferre, ne subeant Christi iugum.

MATTH. XII.

MARC. II.

LVC. VI.

1 In illo tempore ibat Iesus Sabbathis per segetes: discipuli verò illius esuriebant, & cæperunt vellere spicas, & comedere.

2 At Pharisei quum vidissent, dixerunt illi, Ecce discipuli tui faciunt quod non licet fa-

23 Et accidit vt transiret Sabbathis per segetes, & cæperunt discipuli eius inter viam vellere spicas.

24 Et Pharisei dicebant ei, Ecce cur fa-

1 Accidit autem vt in Sabbatho secundoprimum transiret per sata: ac vellebant discipuli eius spicas, & edebantque confricantes manibus.

2 Quidam autè Phari-

cere in Sabbatho.

3 Ille verò dixit eis, Non legistis quid fecerit David quum esuriret ipse & qui cum illo erant?

4 Quomodo ingressus sit in domum Dei, & panes propositionis ededit, quos ipsi non licebat edere, nec ijs qui cum eo erant, nisi Sacerdotibus solis?

5 Aut non legistis in Legge quòd Sabbathis Sacerdotes in templo Sabbathum profanant, & crimine vacant?

6 Dico autem vobis quòd templo maior est in hoc loco.

7 Quòd si sciretis quid sit, Misericordiam volo, & non sacrificium: nequaquam condemnassetis innocentes.

8 Nam dominus est & Sabbathi Filius hominis.

ciunt Sabbathis quòd non licet?

25 Et ipse ait illis, Nunquam legistis quid fecerit David, quum opus haberet, & esuriret ipse, & qui cum eo erant?

26 Quomodo ingressus sit in domum Dei sub Abiathar p̄cipite Sacerdotū, & panes propositionis comederit, quos nō licet edere nisi Sacerdotibus, & dederit etiam ijs qui secum erant?

27 Et dicebat illis, Sabbathum propter hominē factum est, non homo propter Sabbathum.

28 Itaque dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

ris eorum dicebāt illis, Quid facitis quòd non licet facere Sabbathis.

3 Et respondens Iesus ad eos dicit, Ne hoc quidem legistis quòd fecit David, quum esurisset ipse & qui cū eo erant?

4 Quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, editque, ac dedit etiam ijs qui secum erant, quos non licet edere nisi tantum Sacerdotibus?

5 Et dixit illis, Dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

1 *Ibat Iesus Sabbathis.*) In hac historia Evangelistis propositum fuit ostendere partim quàm malignum fuerit ingenium Phariseis: partim quàm superfluousē rebus externis & minutis addicti fuerint, totam in illis sanctitatem profus locarent. Discipulos enim Christi accusant quòd urgente media in itinere Sabbatho vellant spicas: quasi ita Sabbathum violarent. Sancta quidem res erat Sabbathi observatio, sed nō qualem illi fingebant, vt vix digitū, nisi trepida conscientia, mouere liceret. Hypocritis ergo tam scrupulosos in rebus leuiculis ipsos reddidit, quum sibi in crasis superstitionibus parcerent: sicuti alibi Christus exprobrat, quòd mentam & anethum deciment, contemnant verò quæ præcipua sunt Legis. Atque hic hypocritis perpetuus mos est vt licentiam captantes in rebus maximis, sedulo cæremoniis intenti sint. Hinc etiam fit vt rigidius externos ritus seruari flagitent, quia erga Deū carnali tantum cultu defungi volunt. Sed malevolentia potius & liuor quàm superstitio eos impulit ad hanc reprehensionē: quia in alios non adeò morosi fuissent. Vtile autem nobis est tenere qualiter affecti fuerint, ne quem perturbet quòd ipsos Legis doctores Christus tam infensos sibi habuit.

1 *Luc. Sabbatho secundoprino.*) Minimè dubium est quin hoc Sabbathum pertinuerit ad vnum aliquem ex diebus festis quos semel quotannis celebrari Lex iubebat: ideo putarunt quidam continuas fuisse bidui ferias: sed quia post Babylonicum exilium sic Iudæi dies festos distribuerant vt semper vnus esset dies intermedius, inde refutatur illa opinio. Probabilius loquuntur qui dicunt vltimum fuisse solēnitatis diem qui æquē celebris erat ac primus. Quanquam mihi magis arripere eorum sententia qui secundam anni festiuitatem intelligunt: & nomen optimè congruit. Sabbathum vocari secundoprimum, quod ex præcipuis illis & anniuersariis ordine temporis secundum erat. Primum verò erat Pascha, ideo probabile est tunc fuisse primitias.

24 *Marc. Cur faciunt Sabbathis.*) Non reprehendunt Pharisei discipulos Christi quòd ex alieno agro vellant spicas, sed quòd Sabbathum violent. Quasi verò in hunc finem ordinatum fuerit vt pereant famelici homines potius quàm in diem suam subleuent. Atqui hæc tantum fuit Sabbathi ratio vt populus se Deo sanctificans, ad verum spirituales cultum se exerceret: deinde vt solutus ab omnibus terrenis negotiis, sacros conuentus liberius ageret. Quare legitima observatio ad scopum illum referri debebat: quia ex mente Legis illius petenda est interpretatio Legis. Sed hinc apparet quàm maligna si & implacabilis superstitio: præsertim verò quàm fastuosè & crudeliter insultent hypocritæ vbi ambitio & personæ odium concurrunt: non enim sola fictæ sanctimonie affectatio, quemadmodum dixi Phariseos tam austeros & rigidos fecit: sed quum ex professo cuperent omnia Christi dicta & facta irrodere, fieri non potuit quin traherent in malam partem in quibus nihil erat vitii, quemadmodum similitè interpretes solent. Quòd Matthæus & Marcus obiectum fuisse crimen Domino referunt, Lucas autem discipulis, in eo nihil est disidii. probabile enim est ita vexatos fuisse discipulos vt accusatio in magistrū ipsum stringeretur. Fieri etiam potuit vt à discipulis initio facto, tandem ad Christum disceptatio perueniret: & Pharisei malitia sua perciti, culpam illi imputauerint quòd discipulos suos tacitus sinebat Sabbathum transgredi.

3 *Matth. Non legis quid fecerit David.*) Quinque argumentis refutatur à Christo eorum calumnia. Primò, suos discipulos exemplo Davidis excusat. David enim Saulis iracundiam fugiens quò viaticum peteret à sacerdote Achimelech. nec suppeteret vulgaris cibus, obtinuit vt facti panes sibi darentur. Si necessitas Dauidem absoluit, eadem ratio in aliis valeat oportet. Vnde sequitur non violari cæremonias Legis, modò ne pietas lædatur. Sumit autem Christus pro confesso culpa vacasse Dauidem: quia laudatur Sacerdos Spiritus sancti elogio qui sacros panes sumere illi permisit. Quum dicit, non licuisse nisi Sacerdotibus solis edere panes illos: intelligamus iure communi: nam siquid præter fas tentasset David, frustra eius exemplum prætexeret Christus: sed quod veniunt erat in certum finem, necessitas licitum fecit. 1. Sam. 21. 6. c
Exod. 29. c. 39

5 *Sabbathis Sacerdotes.*) Secundum argumentum quo probat Christus Sabbathi violationem, de qua conquesti erant Pharisei carere omni culpa: quia Sabbathis licet immolare victimas, circumcidere infantes, & alia peragere quæcumque ad Dei cultum spectant. Vnde sequitur pietatis officia inter se minimè pugnare. Quò si templum manuarios labores in sacrificiis & toto externo cultu sanctificat, præstantior est veri & spiritualis templi sanctitas, vt suos cultores omni vitio purget dum officii pietatis incumbunt. Porro in hanc operam intenti erant discipuli vt animas per Euangelium consecratis offerrent Deo. Hoc argumentum solus Matthæus attingit. Tam quò dicit Sabbathum profanari à Sacerdotibus, impropria est locutio, in qua se Christus auditoribus accommodat. non enim quum Lex homines à suis operibus abstinere iubet, sacris operari vetat: sed quò rudibus in speciem videri posset, Christus verum esse concedit, satis habens quò labores templi Deum non offendant.

7 *Quòd si sciretis.*) Hoc quoque tertium argumentum solus Matthæus commemorat: perstringit autem Christus Phariseos, quia non reputent quorsum mandata sint, & in quem finem spectent cæremonia. Et quidem fuit hoc omnibus ferè seculis commune vitium: ideo propheta O. eas atatus suæ homines obiurgat, quòd cæremoniis addicti, charitatis officia pro nihilo ducant. Atqui Deus reclamat, se pluris facere misericordiam quàm sacrificia: sub voce Misericordiæ, charitatis officia per tynech doché designans, sicuti externum Legis cultum sub Sacrificiis complectitur. Eandem sententiam Christus ad suum tempus accommodat, & Phariseos accusat quòd perperam in alienum sensum Legem Dei torqueant: quòd secunda tabula posthabita, toti cæremoniis affixi sint. Quæritur tamen cur se Deus sacrificia morari neget, quorum obseruationem seuerè in Lege mandabat. Solutio in promptu est, ritus externos per se nihil habere momenti, neque etiam exigi à Deo, sed quatenus in suum finem diriguntur. Deinde non simpliciter illos repudiat Deus, sed charitatis operibus comparans, minori in pretio quàm hæc apud se haberi docet. Nec obstat quòd in perfectione utilitæ summum gradum obtinet Dei cultus: deinde secundo loco accedunt quæ præstantur hominibus officia. Etsi enim pietas merito charitate pretiosior censetur, quanto scilicet supra homines Deus excellit: quia tamen fideles meritum inter se iustitiam colendo, se Deum colere serio testantur: nõ sine causa hypocritas illuc reuocat Deus, qui pietatem simulant externis signis, eamque operose in solo carnali cultu hærentes, peruertunt. Porro ex Prophetæ testimonio Christus in fontes esse suos discipulos merito colligit: quia Deus legalibus rudimentis populum suum exercens, minimè volebat fame necare miseros homines. Osee 6. c. 6

8 *Nam Dominus est.*) Quidam sententiam hanc cum superiore illa contextunt, quòd adesse maior templo: ego tamen diuersos esse arbitror. prius enim Christus ad templi alludens, Legis transgressionem esse negabat quicquid cum sua sanctitate coniunctum foret. Hic autem potestatem sibi datam esse dicit vt à necessitate colendi Sabbathi suos liberet. Filius (inquit) hominis pro suo imperio, Sabbathum sicut alias cæremonias legales moderari potest. Et certè extra Christum misera est Legis seruitus, à qua solus ipse absoluit quos donat libero adoptionis Spiritu.

27 *Marc. Sabbathum propter hominem.*) Quintum hoc argumentum à solo Marco refertur. Summa autem est, perperam facere qui Sabbathum in hominis exitium conuertunt quòd eius causa Deus instituit. Videbant Pharisei in sancto opere occupatos Christi discipulos, videbant itineris labore confectos, simul inedia premi: interim succensent quòd famelici paucis tritici granis sustentent defessum corpus. Annon hoc modo insecitè peruertitur Dei consilium, si cum hominum noxa exigitur Sabbathi obseruantia quam quædam voluit? Cæterum falluntur, meo iudicio, qui Sabbathum hic penitus abrogatum esse putant: quum simpliciter doceat Christus quisnam sit reclusus illius usus. Nam etiam paulo antè asseruit Sabbathi se quoque esse dominum: nondum tamen aduenerat maturum abrogationis tempus, quia velum templi nondum scissum erat.

MATTH. II.	MARC. III.	LVC. VI.
9 <i>Ac progressus illinc venit in synagogam illorum.</i>	1 <i>Et introiuit iterum in synagogam, & ibi erat homo aresactam habens manum.</i>	6 <i>Factum est autè & in alio Sabbatho vt intraret in synagogam, ac doceret, & erat ibi homo cuius manus dextera erat arida.</i>
10 <i>Et ecce homo erat manum habens aridam, & interrogabant illum dicentes, Licetne Sabbathis curare? vt accusarent eum.</i>	2 <i>Et obseruabant eum in Sabbathis sanaturus esset illum, vt accusaret eum.</i>	7 <i>Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisei an in Sabbatho sanaturus esset, vt inuenirent vnde accusarent eum.</i>
11 <i>At ille dixit eis, Quis erit ex vobis homo</i>	3 <i>Et ait homini habenti manum aresactam, Surge in medium.</i>	

qui habebit ouem unam,
& si ea inciderit Sabbatho in foueam, nonne apprehendet eam, & eriget?

12 Quanto igitur præstantior est homo oue? Licet igitur Sabbathis benefacere.

13 Tunc dicit homini, Extende manum tuam. Is verò extendit, ac restituta est sanitati sicut altera.

4 Et dicit illis, Vtrum licet Sabbathis benefacere an malefacere? animam seruare an occidere? at illi tacebant.

5 Et quum circumspexisset illos cum iracundia, condolens super caritate cordis illorum, dicit homini, Extende manum tuam, & extendit, & restituta est sanitati manus eius ut altera.

8 Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio: ille verò surgens stetit.

9 Ait igitur ad illos Iesus, Interrogabo vos, vtrum licet Sabbathis, benefacere an malefacere, animam seruare an perdere?

10 Et circumspexit omnibus illis, dixit homini, Extende manum tuam. Ille autem fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.

Matth. 23, 17, 23

9 *Ac progressus illinc.*) Idem est huius historiae scopus qui proxime nempe Scribas malitiose in hoc fuisse intentos ut in calumniam raperent quicquid fiebat à Christo, ideòque non esse mirum si implacabiles eius hostes fuerint, quorum animi sic prauitate infecti erant. Interea videmus hoc hypocritis solenne esse, umbratilem tantum Legis iustitiam sectari: & quemadmodum vulgò loquuntur, magis insistere in forma quàm in substantia. Primum ergo hinc discamus, puras mentes & omni maligno affectu vacuas afferre, ubi ferendum est de re aliqua iudicium. Nam si odium, vel fastus, vel tale aliquid in nobis dominetur, non hominibus tantum erimus iniurii, sed cum Dei ipsius contumelia lucem vertemus in tenebras. Nemo à malitia integer negasset Diuinum esse opus quod damnare isti boni doctores non dubitant. vnde tantus furor, nisi quòd omnes eorum sensus occupat impium Christi odium, ut in pleno solis fulgore cæcutiant? Monemur etiam ne cæremoniis tribuendo plusquam par est, quæ longè pluris sunt coram Deo, & quæ præcipua Legis Christus alibi vocat, effluere sinamus. Nam quæ nostra est ad externos ritus propensio, nunquam hac in parte tenebimus modum nisi subinde in memoriam recurrat quicquid de cultu Dei præcipitur, primò spirituale esse, deinde ad regulam quæ hinc à Christo præscribitur, debere exigi.

10 *Interrogabant illum dicentes.*) Marcus & Lucas tantum dicunt obseruasse quid facturus esset Dominus: Matthæus clariùs exprimit, verbis quoque fuisse lacesitum. Probabile autem est sanatos ante Sabbathis fuisse alios quospiam. Hinc igitur occasione sumpta interrogant, sibi licere putet, quod egerat, denuò repetere. Atqui expendere ipsos decebat, Diuinum an humanum opus esset, solo tactu aut verbo vegetare manum aridam. Deus enim Sabbathum instituens, legem sibi non imposuit, vel aliqua feruitute se obstrinxit quin Sabbathis, prout visum est, sicut aliis diebus operetur. Nimia igitur amentia fuit, quæstionem hanc mouendo, cogere in ordinem Deum ipsum, & liberum eius operibus cursum præcidere.

11 *Quis erit ex vobis homo qui.*) Iterum ostendit Christus quænam sit vera Sabbathi obseruatio: ac simul eos calumniæ arguit, quòd in se vno carpant vsitatum inter omnes morem. Nam sicuti ouis cecidisset in foueam, nemo inde extrahi prohibebat: quanto autem homo pluris est pecude, tanto magis eum iurare licet. Constat igitur, si quis fratrum necessitati succurreret, præceptam à Domino quietem minime violasse. Hæc similitudo apud Marcum & Lucam non habetur: tantum dicunt sciscitatum esse Christum, Liceatne benefacere Sabbathis an malefacere. Nam qui vitam hominis perdit, malefici reus est: ab homicida autem parum differt qui laboranti opem ferre non curat. Perstringit ergo eos Christus quòd prætextu sanctæ quietis, ad malè agendum cogere vellent: quia non tantum delinquit, sicut dictum est, qui aliquid contra Legem designat, sed etiam qui officium suum negligit. Hinc etiam perspicimus non isdem semper rationibus vsus esse Christum, ut calumniam hanc depelleret: quia hic de sua Diuinitate non disputat, quemadmodum apud Iohannem. nec verò operæpretium fuit, quum hæc vna defensio abundè Pharisæos reselleret, nihil scilicet minus esse consentaneum quàm Sabbathi transgressorem censeferi qui Deum imitaretur.

8 *Luc. Ipse verò sciebat.*) Si verum dicit Matthæus, palam sermone suo prodiderant quid haberent in animo. Non ergo tacitæ eorum cogitationi, sed apertis verbis respondit Christus. Sed vtrūque stare potest, quòd palam loquuti sint, & de secreto eorum affectu iudicauerit Christus: neque enim profitebantur quid captarent, sicut & Matthæus ipse exprimit, captiosam fuisse illorum interrogationem: ideo nihil aliud intelligit Lucas quàm notas Christo infidias fuisse, licet verbis aliud obtenderent. Marcus addit Christum intuitum esse eos cum iracundia: meritò enim tam impia contumaciæ irasci debuit. Atque ut sciamus iustam & sanctam iram fuisse, inde ortam esse dicit quòd super cæcitate cordis eorum condoleret. Primum ergo tristis est Christus quòd homines in Lege Dei exercitati tam crasse cæcutiant. Sed quia eos excæcabat malitia, simul cum dolore iracundiam concipit. Hæc vera est zeli moderatio, quum de hominum impiorum exitio sumus anxii, & contra impietatem excandescimus. Quemadmodum autem hic locus testatur Christum ab humanis passionibus non fuisse immunem: ita hinc colligimus, passiones ipsas per se non esse vitiosas, modò absit intemperies. Nos quia propter corruptam

ptam naturam modum non tenemus, nunquam sine peccato irascimur, etiam iustas ob causas: Christi alia fuit ratio, in quo non solum viguit naturæ integritas, sed absolutum iustitiæ exemplar enituit. Petendus ergo nobis est è cælo Dei Spiritus qui excessus nostros corrigat.

MATTH. XII.	MARC. III.	LVC. VI.
14 Porro Pharisei egressi cœperunt cōsiliū aduersus eum quomodo ipsum perderent.	6 Egressi verò Pharisei, statim unà cum Herodianis cōsiliū inibant aduersus eum ut illum perderent.	11 Ipsi autem repleti sunt amentia, & colloquebantur inter se quidnam facerent Iesu.
15 At Iesus hoc cognito, secessit illinc: sequentesque sunt eum turbae multae, & sanauit eos omnes.	7 Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & ingens multitudo à Galilæa sequuta est eum, & ab Iudæa,	
16 Et interminatus est illis ne se facerent manifestum.	8 Et ab Hierosolymis, & ab Iudæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum habitabant, ac Sidonem, hominum multitudo magna: qui quum audissent quæ faciebat, venerunt ad eum.	
17 Ut compleretur quod dictū erat per Esaiam Prophetam, qui ait,	9 Et iussit discipulis suis ut nauicula sibi deseruiret propter turbam ne ipsum premerent.	
18 Ecce seruus meus quem elegi, dilectus meus, in quo sibi bene complacuit anima mea: ponam Spiritum meum super illum, & iudiciū Gentibus annuntiabit.	10 Multos enim sanauerat, ita ut irruerent in eum, quò illum tangerent quotquot affligebantur.	
19 Non contendet, neque clamabit neque audiet quisquam in plateis vocem eius.	11 Et spiritus immundi quum illum vidissent, procidebant ei, & clamabant, dicentes, Tu es Filius Dei	
20 Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet: donec eiciat ad victoriā iudicium;	12 Et vehementer interminabatur eis ne se manifestum facerent.	
21 Et in nomine illius Gentes sperabunt.		

14 Porro Pharisei.) En quàm pertinax furor reprobos ad resistendum Deo impellat. Nam conuicti, suam virulentiam magis ac magis profundunt. Hoc certè detestabile monstrum est, quòd primarij Legis doctores, qui gubernacula Ecclesiæ tenebant, latronum instar per cædes grassantur. Sed ita accidere necesse est quoties huc prorupit hominum malitia, ut extinctum cupiant quicquid aduersum est eorum libidini, quantum ex Deo sit. Quòd fuga elabatur Christus, timori imputandum non est. Neque enim animosior factus est temporis successu: sed eadem Spiritus fortitudine dum fugit, præditus erat, qua se postea vltro ad mortem obtulit. Atque hæc pars exinanitionis eius fuit, quam ad Philipp. cap. 2. a. 7. laudat Paulus, quod quum miraculo in promptu haberet vitam suam tueri, fugiendo infirmitatem nostram subire maluit. Porro non alia de causa mori distulit, quàm quia nondum opportunum tempus, & à Patre decretum venerat. Interea perspicuum est cælesti potius virtute seruatum fuisse quàm fuga: neque enim hostibus difficile erat in eum secessum, quò se contulit, penetrare: nec se in tenebras abdidit magnum comitatum secum trahens, & miraculis nobilitans locum istum: sed tantum ab eorum cōspectu se subduxit ne rabiem acueret. Marcus addit consiliū eos captasse cum Herodianis, quos tamen pessimè oderat. Nam quum videri vellent publicæ libertatis custodes ac vindices, necesse erat ut capitale diffidium ex professo cum Tyranni ministris exercerent: præualeat tamen furiosum Christi odium ut non modò cum alienis conspirent, sed familiariter se insinuent in eorum gratiam à quorum congressu aliàs abhorrent. Nam quum impietas huc illuc homines raptando, in diuersas partes agat, vno tamen consensu eos in certamen cum Deo committit. Ita nullæ inimiciæ obstant quominus manum porrigant alij alijs ad oppugnandam Dei veritatem.

16 Et interminatus est.) Aliud quiddam magis speciale ponit Marcus, quòd spiritus immundos compescuerit qui clamabant ipsum esse Filium Dei. Causam verò alibi ostendimus cur eiusmodi testes non admiserit. Neque tamen dubium est quin diuinitus extorta fuerit diabolis hæc confessio, sed postquam ostendit Christus imperio suo esse subiectos, merito simul à testimonio depulsi. Sed latius patet quod dicit Matthæus: nempe quòd Christus signorum, quæ edebat, famam spargi vetuerit: nò quòd eam penitus supprimit vellet, quemadmodum alibi admonuimus: sed ut acta radice, maturum deinde & vberem fructum proferret. Scimus enim Christum non lusisse in miraculis, sed hunc habuisse propositum finem ut se Dei Filium probaret, ac datum mundo Redemptorem. Sed paulatim in lucem prodiit, ac per certos gradus: nec aliter patefactus est qualis erat quàm ferebat ordinatum à Patre tempus. Notare tamen operæpretium est, dum maximè coantur impii Dei gloriam obfringere, ad eò non consequi quod sperant, ut Deus retrorsum potius agat peruersa eorum studia. Quia enim loci celebritate cesserit Christus, in ipsis tamen latebris non desinit fulgere eius gloria, imò in iustum suum splendorem magnificè erumpit.

17 *Vt impleretur quod dictum est.*) Non intelligit Matthæus in eo prorsus completum fuisse vaticinium, quod Christus rumores de sua virtute cum magno strepitu vulgari prohibuit: sed hac quoque in parte editum fuisse eius mansuetudinis specimen, quæ apud Iesaiam in persona Messia depingitur. Virtutes illæ quas inter paucos editas magnificè iactari noluit Christus, cælum & terram concutere poterant. Ergo non vulgari documento offendit quàm procul abesset ab ostentatione & pompa mundi. Vtile tamen est propius excutere Matthæi consilium: hac enim circûstantia monstrare voluit, non ideo minoris æstimandam esse Diuinitatis Christi gloriam quod sub infirmitatis specie apparuit. Et certè in eundem scopum direxit Spiritus sanctus oculos Prophetæ. Nam vt caro semper externum splendorem appetit, ne illum in Messia quærerent fideles, testatus est Spiritus Dei, prorsus dissimilem fore terrenis Regibus, qui vt sibi admirationem concilient, quocumque veniunt, magnos concitant clamores, vires & oppida tumultu implent. Nunc perspicimus quàm aptè Matthæus ad præsentem causam accommodet Prophetæ vaticinium, nam quia Deus Filio suo humilem abiectamque personam imposuit, nequid scandalosi rudes concipiant ex contemptibili & obscura eius forma, tam Prophetæ quàm Matthæus occurrunt, ac pronuntiant non temerè, sed cælesti decreto ita fieri vt talis prodeat. Vnde sequitur, perperam facere eos omnes qui Christum aspiciunt quia carnis votis non respondet externa eius conditio. Neque enim nobis Christum imaginari fas est qui ingenio nostro respõdeat: sed simpliciter necesse est eum amplecti qualis offertur à Patre. Itaque salute indignus est cui vilescet Christi humilitas, quam sibi placere Deus testatur. Nunc descendendo ad verba Prophetæ.

Esa. 42. 1.

18 *Ecce seruus meus.*) Quo nos ad arbitrium suum astringat Deus, quasi digito ostendit quem missurus est: atque huc pertinet demonstrationis nota *Ecce*. Similis etiam ratio subest in epithetis quæ sequuntur, quod seruum suum nominat, & electum in quo acquiescit eius animus. Vnde enim fit vt Christum homines suo sensu metiri audeant, nisi quia non expendunt redemptionem suam à mera Dei gratia pendere? Hæc verò nimis improba est licentia quum nobis incomparabilem thesaurum offerat Deus, pretium illi statueret pro carnis nostræ saltido. Et per excellentiam vocatur seruus, non tanquam vnus quilibet ex vulgo, sed cui Deus redimendæ Ecclesiæ partes & munus iniunxit. Quia verò nemo sibi vsurpat honorem, sed qui vocatus est, meritò in ordine censetur: pronuntiat Deus suo decreto electum esse qui talis prodit, vnde sequitur, fas non esse hominibus ipsum respuere: quia in Deum contumeliosi & sacrilegi essent. Et certè nimis absurdum est vt nostra libidine vel superbia irrita fiat quæ sancta & inuolabilis esse debet Dei vocatio. Longius tamen patet quod addit Deus apud Prophetam, Beneplacitum animæ suæ residere in Christo, nam etiam cuiusque nostrum vocatio à gratuito Dei fauore, tanquam vnico fonte manat: hoc tamen singulare est in Christo quod in eius persona totam Ecclesiam amore suo complectitur Deus Pater. Nam quum natura inimici Dei firmus omnes, nõquam ad nos pertinet eius amor nisi à capite primum incipiat: sicut alibi visum est, ac iterum videbitur cap. 17. *Iudicium Gentibus annus.* Officium Christi breuiter designat Prophetæ, quum fore prædicit vt iudiciũ Gentibus proferat. Iudicij autem nomine comprehendunt Iudæi statum rite & ordine compositum, vbi viget æquitas & rectitudo. Perinde est igitur ac si dixisset Prophetæ, venturum etiam qui collapsam iustitiam restituat: & quidem non vnus tantum populi sit moderator, sed Gentes etiam adducat sub Dei imperium, inter quas prius regnabat vasta dissipatio. Atque hoc significat verbũ Educere, quo vtitur Prophetæ: quia officium Christi fuit regnum Dei quod tunc inclusum erat in angulo Iudææ, propagare in totum orbem, sicut alibi dicitur. Sceptrum virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. Simul etiam proferendi iudicij modus exprimitur, quod Deus Spiritum suum ponet in Christo. Verum quidem est nihil vnquam fuisse rectitudinis in mundo quod non profectum sit à Dei Spiritu, & cælesti eius virtute consistit: quæ iam modum etiam nemo ex Regibus legitimum ordinem vel erigere vel tueri potest, nisi quatenus eodem Spiritu instructus erit. Sed Christus in proferendo iudicio longe alios omnes excellit: quia Spiritum accepit à Patre, quem in suos omnes effundat, non enim voce tantum vel scripto dicitur quid rectum sit, sed Spiritus sui gratia intus formât corda hominum ad seruandam iustitiæ regulam.

Psal. 110. 3.

19 *Non contendet.*) Summa est, vt nuper attigi, non fore tumultuosum Christi aduentum, quia regio apparatu splendoreque carebit: mox tamen subiicitur, id in hominum salutem fore: vt amabilis sit ista mansuetudo quæ passim in mundo spernitur. Et certè mira est hominum stultitia quod minus honorificè de Christo sentiant quia se ad eorum modulum placidè vltroque demittit. Appareat Christus in sua gloria, quid futurum putamus nisi vt nos totos absorbeat? Quænam igitur ista prauitas est, minus libenter cum excipere qui in gratiam nostram ex altitudine sua descendit? Ergo vt Christi comitas reuerentiam illi apud fideles conciliet, quàm utilis, imò necessaria sit, admonet Iesaias. Sibi quisque nostrum fragilitatis suæ conscius est: hinc reputare conuenit quantum opere omnibus expediat indulgenter à Christo foueri. Non loquor de incredulis qui omni Spiritus gratia prorsus adhuc vacui sunt: sed qui iam vocati sunt à Domino donec plenius in illis lumen accendat, & solidum robur suppeditet. Annon omnes semifractæ arundini & ellychnio fumiganti similes sunt? Quod ergo ita se Christus nostræ infirmitati attemperat, immensam eius bonitatem exoculari discamus. Interea tamen nemo sibi in vitis blandiatur: sed pro se quisque in melius proficere studeat, ne iactemur tota vita, vel ad quamlibet auram nutemur arundinum instar: sed adolescamus in viros perfectos, vt firmi stemus contra varios Satanæ insultus: ne exiguis tantum scintillis & obscura fuligine implicitis fides nostra micet: sed lucidos radios emittat. Iam verò Christi exemplo, omnibus eius ministris præscribitur qualiter se gerere debeant. Sed quia huius loci prætextu, falso & insulso quidam prætendunt, promiscuè cum omnibus tenendam esse mansuetudinè: notandum est discrimen quod discretè statuit Prophetæ inter infirmos & improbos. Nam qui plus satis robusti sunt, eorum duritiam malleo violenter contundi par est: qui vel tenebras vbique obducere conantur, vel faces sunt ad excitanda incendia, eorum fuliginem discuti, & ardorem extinguere necesse est. Ergo sicuti danda est opera fidelibus verbi ministris vt infirmis parcendo, gratiam Dei (quæ adhuc in illis exigua est) foueant atque augeant: ita prudenter cauendum ne obstinatæ eorum malitiæ indulgentiam qui nihil

nihil habent affine cum fusco ellychnio vel arundine quassata.

20 *Donec eiciat iudicium.*) Paulo aliter habent verba Prophetæ, quòd scilicet iudicium in veritate proferet vel educet. Loquutio tamen qua vsus est Matthæus, valde empharica est: vt sciamus nõ sine magno certamine & conatu constitui in mundo iustitiam. Nam diabolus quascunque potest difficultates ingerit, vt illa non nisi luõtando erumpat: idque confirmat nomen victoriæ, que non nisi pugnan- do acquiritur. Pro eo quod mox sequitur, habet Prophetæ, Legem eius In lulæ expectabunt. Quamquam autem Matthæus verba mutauerit, in sensu tamen cõuenit, Christi gratiam Gentibus communem fore.

MATTH. XII.

MARC. III.

LVC. XI.

22 *Tunc adductus est ad eum qui demonio agitabatur cæcus & mutus: & sanauit illũ, ita vt cæcus ac mutus loqueretur & cerneret.*

23 *Et obstupuerũt omnes turbæ, dicebãntque, Num hic est filius David?*

24 *At Pharisei quum audissent, dicebant, Hic non eicit demonia nisi per Beelzebub principem demoniorum.*

20 *Et veniũt in domum, & conuenit iterum turba, sic vt non liceret illis vel panem edere.*

21 *Et quũ audissent qui ad illũ attinebãt, exierunt vt manus inijcerent in eum: dicebant enim, In furorem versus est.*

22 *Et Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant, Beelzebub habet, & per principem demoniorum eicit demonia.*

14 *Et erat eiciens demonium, & illud erat mutum. Quũque eiecisset demoniũ, loquutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ.*

15 *Quidã autẽ ex eis dixerũt, Per Beelzebub principem demoniorum eicit demonia.*

Non dubium est quin Marcus spatium aliquod temporis satis longum comprehendit, quum à miraculis descendit ad impiam conspirationem quam inter se fecerunt Christi cognati, vt eum quasi furiosum vincerent. Apud Matthæum & Lucam expressa tantum vnus miraculi fit mentio, quod maledicendi occasionem Phariseis præbuit. Quia verò in hoc postremo membro tres simul conueniunt, quod à Marco refertur huc inserere visum est. Mirum verò quòd in Christi cognatis tanta fuerit prauitas, qui ad promouendum Dei regnum primi aduatores esse debuerant. Quum vident aliquod iam nomen illi esse partum, titillat eos ambitio vt Hierosolymæ celebrari cupiant. hortantur enim vt illuc ascēdat, quo se melius ostentet. Nunc quia vident partim exosum esse primoribus, partim multis calumniis obnoxium, contemni etiã à magna parte: nequid damni, vel inuidiæ, vel dedecoris redundet ad commune genus, iniicere illi manum cogitant, & domi constringere tanquam hominem mente alienatum. atque ita fuisse persuasos, ex verbis Euangelistæ liquet. Vnde primũ discimus quanta sit humani ingenii cæcitas, quòd tam peruersè iudicat de manifesta Dei gloria. Certè virtus Spiritus sancti magnificè refulgebat in omnibus Christi dictis ac factis. quòd si alius fuisset obscura, conlangueos propter familiarē notitiã quomodo latere poterat? Sed quoniam agendi ratio quam Christus tenet, mundo nõ arridet, adeoque fauorem illi non conciliat vt potius expoat multorum odiis, ecclasticum esse fingunt. Discamus secundo loco, fidei lucem non ex carne & sanguine esse, sed ex cælesti gratia, nequis in alio quã Spiritus generatione gloriatur, quemadmodum Paulus admonet, Siquis in Christo cõferi vult, sit noua creatura.

2. Cor. 5. d. 17

22 *Tunc adductus est.*) Lucas dæmonium à quo possidebatur homo, ab effectu mutum nominat: Matthæus tamen dicit duplicem plagam fuisse homini inflictam. Certum quidem est multos naturalibus vitiis cæcos esse & mutos: sed hunc oculis captum fuisse apparet, & sermonis vsu priuatum, quauis in neruis opticis, vel in linguæ symmetria nullus esset defectus. Poriò non mirum est tantum licentiæ ad vitianos corporis sensus Satanæ permitti, quum omnes animæ facultates iusto Dei permisso corrumpat vel peruertat.

23 *Et obstupuerunt omnes turbæ.*) Hinc colligimus perspicuam fuisse Dei virtutem, quæ in admiratione sui turbam ab omni maligno affectu puram & integram rapuit. vnde enim factum est vt admirati sint omnes, nisi quia res ita cogebat? Et certè nemo est nostrum qui non in hac hystoria, tanquam in speculo, insolitam Dei potentiam cernat. vnde conficitur diabolico veneno infectas fuisse Scribarum mentes, qui tam præclarum Dei opus calumniari veriti non sunt. Caterum notandus est miraculi fructus, quòd admiratione tacti qui viderant, sc̄cum inquirunt nunquid Iesus sit Christus. Nam agnita Dei virtute, quasi manu ducuntur ad fidem: non quod repenti profecerint quantum oportebat: (dubitanter enim loquuntur) sed hic tamen non exiguus est profectus, dum sese expergefaciunt ad considerandam attentius Christi gloriam. Quibusdam videtur esse plena affirmatio: sed verba nihil tale sonant, & res ipsa ostendit re inopinata percussos non perfectè iudicasse: sed tantum illis venisse in mentem, fieri posse vt ille esset Christus.

24 *At Pharisei dicebant.*) Quia in re tam aperta & conuicta tergiversari nequeunt Scribæ, malignè tamen arrodunt quod Diuinitus à Christo factum erat: nec modò laudem miraculi obscurant, sed in probrum trahere conantur, quasi magico exorcismo editum fuerit: & eius operis quòd homini tribui non poterat, diabolum fingunt esse autorem. De voce Beelzebub dictum est cap. 10. Quod principatu inter diabolos cap. 9. attingimus. neque enim ex vulgi errore aut superstitione natum est quòd Scribæ vnũ inter spiritus malignos principem statuunt, sed ex recepta inter pios sententia: vt reprobis suum sit caput, quemadmodum caput Ecclesiæ est Christus.

MATTH. XII.	MARC. III.	LUC. XI.
25 Iesus autem quum sciret cogitationes illorum, dixit illis, Omne regnū diuisum aduersus sese, desolabitur: & omnis ciuitas aut domus diuisa aduersus sese, non stabit.	23 Et ad se vocatis eis, in parabolis dicebat, Quomodo potest Satanas Satanam eijcere?	17 Ipse autem quū sciret cogitationes illorum dixit eis, Omne regnum aduersus se diuisum desolatur, & domus super domum cadit.
26 Et si Satanas Satanam eijcit, aduersus seipsum diuisus est, quomodo igitur stabit regnum illius?	24 Et si regnū aduersus se diuisum fuerit, non potest stare regnum illud.	18 Quod si Satanas quoque aduersus seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis per Beelzebub me eijcere daemonia.
27 Et si ego prasidio Beelzebub eijcio demonia, filij vestri cuius prasidio eijciunt? propterea ipsi iudicabunt de vobis.	25 Et si domus contra seipsam diuisa fuerit, non potest stare domus illa.	19 Quod si ego per Beelzebub eijcio demonia, filij vestri per quem eijciunt? ideo ipsi, iudices vestri erunt.
28 Quod si Spiritu Dei eijcio demonia, ergo peruenit ad vos regnum Dei.	26 Et si Satanas insurrexit contra seipsum ac diuisus est, non potest stare, sed finem habet.	20 Porro si digito Dei eijcio demonia, profecto peruenit ad vos regnum Dei.
29 Alioqui quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & vasa illius diripere, nisi prius vixerit potentem, & tunc domum illius diripiet?	27 Non potest quisquam vasa fortis, ingressus domum illius, diripere, nisi prius fortem alligauerit, & tunc domum eius diripiet.	21 Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt que possidet:
30 Qui nō est mecum, aduersum me est: & qui non congregat mecum, spargit.	28 Amen dico vobis, Omnia remittentur filiis hominum peccata & blasphemia quibuscunque blasphemaauerint.	22 Vbi verò fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa eius arma aufert, in quibus confidebat, & spolia eius distribuit.
31 Propterea dico vobis, Omne peccatum & conuitium remittetur hominibus: at conuitium in Spiritum non remittetur hominibus.	29 At qui conuitium dixerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in aeternum, sed obnoxius est aeterno iudicio.	23 Qui nō est mecum, contra me est: & qui nō colligit mecum, dispergit.
32 Et quicumque dixerit verbum aduersus Filium hominis, remittetur illi: qui autem dixerit aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in presenti seculo, neque in futuro.	30 Dicebant enim, Spiritū immundum habet.	LUC. XII. 10 Et quisquis loquitur dictum in Filium hominis, remittetur ei: qui verò in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur ei.

25 Iesus autem quum sciret cogitationes.) Quanquam satis sciebat Christus, & sæpe expertus fuerat, Scribas pro sua maleuolentia, quicquid ageret, in sinistram partem rapere solitos: non tamen dubito quin Mattheus & Lucas significant Christum fuisse cordium cognitorem. ac probabile quidem est, obloquutos palàm fuisse Christo vt ad eum peruenerint calumnia: sed Diuino suo Spiritu cognouit Christus quo animo detraherent. Sæpe enim accidit vt præposterè iudicent homines, qui tamen data opera non impugnant quod rectum est, sed per incitiam labuntur: vel occultum & reconditum virus non fouent, sed temeritate feruntur præcipientes. Sensus ergo est, ideo vehementius inuectum esse Christū contra eos, quia conceptæ intus malitiæ testis ac iudex erat. *Omne regnum.* Calumniam sibi obiectam primùm refutat prouerbiali sententia: videtur tamen parum solida esse refutatio. Scimus enim quibus interdum præstigiis illudat Satan speciem dissidii ostentans, vt superstitionibus illaqueet hominum mentes. Ira exorcismi in Papatu nihil aliud sunt quàm vmbrales & fictiui Satanæ contra seipsum conflictus. Verùm nulla in Christum cecidit talis suspicio: quia sic dæmones eiecit ex hominibus vt fa-

nos & integros Deo restitueret. Quoties secum diabolus colludit, se ita vinci simulat vt ipse idem nihilominus triumphet: atqui Christus aperto Marte diabolū aggressus est vt illum prorsus deiceret, nec quicquam ei faceret residuum. Non prostravit eum vna in parte vt in altera magis stabiliret: verum vndique omnes eius machinas diruit. Aptè ergo ratiocinatur Christus, sibi nihil esse cum eo cōmune: quia hoc vnum propositum habet ille astutiæ pater vt regnum suum conferuet. Siquis obiciat, diabolos sæpe vertigine & cæca amentia raptari vt seiplos conficiant: in promptu est responso, non aliud sonare verba Christi quàm absurdum esse quod iactabant Scribæ, diabolū sponte euertere quàm habebat in homines potestatem, qui modis omnibus eos sibi mancipare studet. Deinde memoria tenendum est, vulgo receptis prouerbis ita vsum esse Christum, vt tantum essent probabiles coniecturæ, non autem solidè probarent. Adde quòd de re nota & satis testata loquens, securius hostium conscientiam compellat. Neminem latebat Satanam à Christo sua possessione depelli, nec quicquam manifestius erat quàm in hunc finem tendere omnia eius miracula. vnde facile erat statuere eius virtutem, quæ adeo Satanæ contraria erat, Diuinam esse.

27 *Fili vestri per quem eiciunt?*) Iniqui & maligni iudicii eos insimulat quòd de eadem re non milititer pronuntiarent, sed prout affecti erant erga personas. Hæc autem inæqualitas ostendit quod æquum & rectum est non valere, sed cæcum amorem vel odium dominari: imò hoc & prauæ cupiditatis & inuidiæ signum erat, in Christo damnare quod in suis laudi ducebant. Filios eorum quidam accipiunt pro filiis totius gentis. & quidam Apostolos sic vocari putant, quia pro filiis agnoscerentur, quum Christum haberent extranei hominis loco. Alii ad veteres Prophetas referunt. Ego verò non dubito quin Exorcistas notet, quorum tunc vulgaris erat vsus apud Iudæos, sicuti patet ex decimo nono Actorum capite, c. 17. Nam verisimile est nihilo humanius sensisse ipsos de Christi discipulis, quàm de Magistro. Et coactum est ad mortuos trahere, quum verba clarè sonent eiusdem temporis comparationem. Non habebant quidem Iudæi Exorcistas ex Legis præscripto: verum scimus Deum, vt in cœderis sui fide puròque cultu illos retineret, suam inter eos præsentiam variis miraculis subinde testatum esse. Ita fieri potuit vt inuocato Dei nomine dæmones fugarent. Populus verò talem Dei virtutem expertus, ordinarium sibi munus temere instituit. postea etiam Papistæ, ne sua conditio inferior esset, illos æmulati sunt in creandis Exorcistis: atque hoc modo simiarum simiæ fuerunt. Porro nihil opus fuit exorcismos illos Christi elogio probari vt istorum malitiam perstringeret qui sacros haberi volebant, & Dei nomine insignes: Christum interea fingebant Beelzebub ministrum. Nam obiectio est, ad personam (vt loquuntur) directa. Quod continuo post sequitur, filios ipsorum fore iudices: improprie dictum est hoc sensu, Non longè petenda est vestra condemnatio: ad Beelzebub transfertis quæ à me eduntur miracula: eadem in filiis vestris laudatis. Domi igitur habetis quod ad vos damnandos sufficiat. Quòd si quis malit secus accipere, nempe exprobrari Dei gratiam quæ se interdum per Exorcistas proferebat, non valde repugno. Quauis enim degeneres essent, noluit tamen Dominus sua virtute eos penitus desitui, vt in genere Sacerdotum & Templi cultum aliquo testimonio ornaret. Nam ad rem magnopere pertinuit, à Gentium superstitionibus claris notis discerni. Prior tamen sensus mihi genuinus videtur.

28 *Quòd si Spiritu Dei.*) Lucas metaphoricè Digitum ponit pro Spiritu: nam quia per Spiritum suum operatur Deus, virtutè que suam exerit, aptè illi tribuitur Digitum nomen. Atque hæc locutio trita fuit inter Iudæos, sicuti Moïses Pharaonis magis dixisse refert, Hic est digitus Dei. Cæterum Christus ex superioribus colligit, Deo ingratos esse Scribas qui illum apud se regnare nolunt. Hactenus enim deluit futilem eorum calumniam: nunc quasi conuictis denuntiat ne impiè se opponant Dei regno. Nec verò se intra vnum miraculum continet: sed eius occasione de aduentus sui causa disserit, significans non vnum peculiare factum illis considerandum esse, sed aliquid longè præstantius, quòd scilicet Deus patefacto Messia suo collapsam eorum salutem erigere, ac regnum suum inter eos restituere vellet. Ergo videmus de eorum ingratitude Christum conqueri: quia suriosè incomparabilem Dei gratiam è medio sui reiciant. Nam emphasis est in verbo Peruenit, quòd scilicet vltro illis appareat Deus redemptor: illi verò quantum in se est, procul amoueant, præsentique & in salutem eorum parato non sustineant locum dare.

29 *Quomodo potest aliquis intrare.*) Tametsi verbis paululum differunt Euangelistæ, tamen de rei summa inter eos optimè conuenit: prosequitur enim Christus quod nuper attigerat de regno Dei: ac necessarium esse admonet Satanam violenter expelli, quo Deus regnum suum obtineat inter homines. Quare hæc sententia nihil aliud est quàm proximæ confirmatio. Verum vt certius teneamus Christi mentem, memoria repetere conuenit analogiam illam quam supra Matthæus statuit inter visibiles & spirituales Christi gratias. Quicquid ergo corporibus præstitit Christus, ad animas referri voluit. ita quum à tyrannide diaboli liberavit corporales hominum sensus, se missum esse à Patre vindicem testatus est qui spiritualem eius in animas tyrannidem aboleret. Nunc redeo ad eius verba, Negat forti & valido tyranno abrogari posse imperiū, donec suis armis spoliatus fuerit: quia nisi alia vis superior opposita fuerit, nunquam sponte cessurus est. Quorsum hoc dicitur? Primò scimus diabolū passim vocari mundi principem. Tyrannis verò quam occupat, validis vndique præfidiis munita est. Innumeri enim sunt laquei ad illaqueandos homines: imò iam sibi mancipatos compedibus variis ita constringit, vt seruitutem cui addicti sunt, potius foueant quàm ad libertatem villo modo adspirent. Innumeræ deinde sunt noxarum species quibus miserè oppressos sub pedibus tenet. Denique nihil obstat quominus sine controuersia in mundo tyrannicè dominetur. non quòd opifice ipso inuito quicquam possit: sed quia posteros suos omnes Adam, vbi se alienauit à Dei imperio, sub hanc alienam dominationem redegit. Cæterum quauis præter naturam regnet diabolus, iustaque Dei vindicta propter peccatum eius tyrannidi subiecti sint homines, tranquilla tamen est illi regni possessio, vt impunè nobis insultet donec fortior infurrexerit. Porro fortior hic in terra non reperitur quando nulla hominibus ad se iuuandos

suppetit facultas. ideò promissus fuit è cælo redemptor. Iam hunc redemptionis modum Christus necessarium esse ostendit, vt diabolo manu armata extorqueat quod nunquam nisi coactus dimittet. Quibus verbis significat, frustra homines liberationem sperare donec violento conflictu subactus fuerit Satan. Quamquam autem Scribarum incitiam ex professo arguit, quòd principia regni Dei non tenerent: hæc tamen obiurgatio ferè in omnes competit, quando eadem fere stultitia laborant. Nemo est qui non verbis iactet se cupere regnum Dei: interea Christum fortiter, sicut opus est, præliari non patimur, vt nos è manu tyranni nostri eripiat. perinde ac si quis ægrotus medici opem imploret, ab omnibus autem remediis abhorreat. Nunc tenemus quo consilio parabolam hanc adduxerit Christus: nempe vt Scribas ostendat regno Dei aduersos esse, cuius primordis malignè oblitant. Discamus tamen, quia obnoxii sumus omnes Satanz, Deum non aliter suum in nobis regnum auspicari, quàm dum forti & victrice Christi manu ab insausa illa tristique seruitute nos liberat.

30 *Qui non est mecum.*) Bisariam exponitur hic locus. quidam ita contextunt vt sit argumentum à repugnantibus: ac si dixisset Christus, Non possum nisi euerso diabolo regnare: quia in hoc intenti sunt omnes eius conatus vt dispergat quicquid colligo. Et certè plus sauis videmus quàm strenuè hostis ille in dissipationem regni Christi incumbat. Ego tamen eorum sententiæ potius subscribo qui Scribas duplices regni Dei aduersarios vocari exponunt: quia data opera impediunt eius progressus. Sensus ergo est, Vestrum erat mihi adesse, manumque porrigere in erigendo Dei regno. Nam quisquis non adiuuat, quodammodo sese opponit: vel saltem dignus est qui censeatur inter hostes. Quid vos igitur, quos rabiosa intemperies ad manifestum certamen impellit? Porro ex superioribus satis liquet quàm verè nunc dicat Christus, quicumque secum non colligunt, dispergere: quando ea est naturæ nostræ ad malum propensio, vt locus non sit Dei iustitiæ nisi apud eos qui se ad illam ferio applicar. Longius etiam patet hæc doctrina, Indignos esse qui in Christi grege reputentur qui sua illi studia non impendant: quia fit eorum ignauia vt distulcat, & pessum eat regnum Dei, cui promouendo vocati sumus omnes.

31 *Propterea dico vobis.*) Illatio hæc non ad proximum membrum restringi debet, sed pendet ex toto cõtextu. Postquam enim docuit Christus, Scribas non posse improbare quod demones eiceret quin regnum Dei oppugnent, tandem cõcludit non leue nec tolerabile esse delictum, sed nefandum crimen, quod scientes & volentes Spiritum Dei contumelia afficiant. Præfati enim sumus, Christum non ex simplicibus eorum verbis, sed impia & scelestâ cogitatione sententiam hanc protulisse: *Omne peccatum & blasphemia.* Quia blasphemiam aduersus Spiritum peccatus omnibus grauiorem esse Dominus pronuntiat, operæpretium est inquirere quid hoc verbo significet. Qui impoenitentiam esse definiunt, nullo negotio rectelli possunt: frustra enim & ineptè negaret Christus in hoc seculo remitti. deinde nomen blasphemiz ad quæuis peccata promiscuè extèdi nequit. Sed ex comparatione quam Christus adducit, facillè nobis constabit definitio. Cur atrocius peccare dicitur qui in Spiritum blasphemat quam qui in Christum? an quia præcellit Spiritus maiestas, vt grauius vindicetur? Certè alia est ratio: nam quum in Christo reluceat plenitudo Diuinitatis, quisquis in eum contumeliosus est, totam Dei gloriam, quantum in se est evertit atque abolet. Iam quomodo à suo Spiritu distrahetur Christus, vt qui illum probro afficiunt, hunc relinquunt illæsum & intactum? Hinc iam colligere incipimus, non quia superior Christo sit Spiritus, blasphemiam in eum superare alia peccata: sed quia patefacta Dei virtute quicumque recalcitrant, excusabiles non sunt ignorantiz prætextu. Adhæc notandum est, quod de blasphemia hic dicitur, non referri ad Spiritus essentiam simpliciter, sed ad gratiam qua donati sumus. nam qui Spiritus luce priuati sunt, quantumuis detrahant de Spiritus gloria, rei tamen huius criminis non agentur. Nec tenemus probro afficere Spiritum Dei qui destinata malitia eius gratiam & virtutem oppugnant: neque id modo, sed tale sacrilegium non committi nisi dum habitantem in nobis Spiritum, scientes extinguerè conamur. Atque hæc ratio est cur Spiritus probro affici potius dicatur quàm vel Filius vel Pater ipse: quia videlicet Dei gratiæ & virtuti detrahendo, Spiritum rectè impetimus, à quo prodeunt & in quo nobis apparent. Maledicet quispiam incredulus Deo? nempe ac si in parietem cæcus impingeret. In Spiritum verò non maledicet, nisi qui ab eo illuminatus impiæ rebellionis sibi conscius est. neque enim superflua est ista distinctio, quòd aliis omnibus blasphemus venia dabitur, præterquam huic vni quæ aduersus Spiritum effertur. Siquis in Deum simpliciter blasphemauerit, illi non negatur spes veniæ: contumeliosus in Spiritum Deus nunquam propitius fore dicitur. cur hoc, nisi quia hi demum in Spiritum blasphemant qui contra proprium animi sui sensum eius donis & virtuti obtrectant? Eodem quoque spectat ratio quæ apud Marcum habetur, Pharisæis ita duriter minatum esse Christum quia dixerant spiritu immundo præditum esse: quia hoc modo lucem in tenebras consultò & malignè vertebant. Hoc verò est Gigantum more, vt loquuntur, bellum Deo inferre. Hic tamen nascitur quæstio, An eo vsque amentiz profiliant homines, vt contra Deum ruere, scientes & volentes non dubitent: hoc enim videtur esse incredibile portentum. Respondeo, audaciam hanc prodire quidem ex phrenetica cæcitate, in qua tamen malitia & virulentus furor exuperat. Nec verò abs re est quod Paulus dicit, quum blasphemus esset, veniam se fuisse consequutum, quia ignorans in sua incredulitate id fecerat: suum enim peccatum hac voce à voluntaria contumacia discernit. Simul autem hoc loco refellitur eorum error qui voluntarium quoduis peccatum, & quod repugnante conscientia committitur, irremissibile esse fingunt. Atqui Paulus disertè peccatum illud ad priorem Legis tabulam restringit: nec minus clare Dominus speciem vnã designat blasphemiz nomine, & simul ostendit directè pugnare cum Dei gloria. Ex his autem omnibus colligere iam licet, in Spiritum sanctum peccare & blasphemos esse qui Dei virtutes sibi per Spiritum patefactas, in quibus celebrari eius gloriam decebat, in eius dedecus malitiosè conuertunt, & cum Satana duce suo professi sunt gloriæ Dei hostes. Quare mirum non est si tali sacrilegio spem veniæ præcidat Christus: deploratos enim esse oportet qui

Blasphemia
nomen.

In Spiritum
sanctum.

Quæstio
1. Tim. 1. c. 13

qui vnicam salutis medicinam in lethale venenum conuertunt. Durius hoc quibusdam videtur, ideoque ad puerile cauillum confugiunt. Irremissibile vocari, quoniam eius venia rara sit & ad impetrandum difficilis. Atqui expressius loquutus est Christus quam vt adeo futiliter eludi queant eius verba. Nimis etiam stultè ratiocinantur, crudelem fore Deum si peccatum nunquam remittat, cuius atrocitas omnes in stuporem rapere debet: nec satis reputant quàm immane sit scelus, non modò sacrum Dei nomen data opera profanare, sed in faciem eius conspuere, dum palàm reluctet. Eiusdem inscitæ est quod excipiunt, absurdum fore si ne poenitentia quidem veniam impetret. Certum enim est reprobationis signum in Spiritum blasphemiam. Vnde sequitur, quicumque in eam prolapsi fuerint, in reprobum sensum datos esse. Sicut enim fieri posse negamus vt qui verè Spiritu regenitus est, se in tam horrendum scelus præcipitet: sic rursus tenendum est, qui exciderint, nunquam resurgere. imò Deum hac quoque in parte gratiæ suæ contemptum vlcisci, quòd reproborum corda obdurat vt ad resipiscentiam nunquam aspirant.

32 *Neque in presenti.*) Quid hæc verba sibi velint, Marcus breuiter exprimit, æterno iudicio obnoxios fore dicens qui aduersus Spiritum loquuti fuerint. Quotidie remissionem peccatorum à Deo petimus, & ipse nos sibi reconciliat: tandem in morte abolitis peccatis omnibus, se nobis propitium declarat. huius misericordiæ fructus se extremo die proferet. Sensus ergo est, minimè sperandum esse vt veniam impetrent in hac vita, vel in extremo iudicio absoluantur quicumque in Spiritum blasphemauerint. Quòd inde colligunt Papistæ remitti post mortem hominibus peccata: nullo negotio eorum calumnia refutatur. Primum insulsi sunt, verbum Futuri seculi ad medium tempus torquendo, quum extremum diem notari cuius pateat: sed improbitas etiam deprehenditur, quia cum ipsorum doctrina pugnat quod obtendunt cauillum. Nota est eorum distinctio, Gratis remitti peccata quoad culpam, sed poenam ac satisfactionem exigi. Iam fatentur nullam esse spem salutis nisi ante mortem remissa fuerit culpa. Mortuus ergo nulla remissio superest nisi poenæ. Atqui negare non audebunt sermonem de culpa hic haberi. Eant nunc & ex frigida ista materia ignem suum Purgatorium accendant, si potest ex glacie flamma excitari.

Id est, quod intercedit inter mortem & iudicium extram.

MARC. LVC.

MATTH. XII.

33 *Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum: aut facite arborem vitiosam, & fructum eius vitiosum: nam è fructu arbor cognoscitur.*

34 *Progenies viperarum quomodo potestis bona loqui quum sitis mali? si quidem ex abundantia cordis os loquitur.*

35 *Bonus homo è bono thesauro cordis exprimit bona: & malus homo ex malo thesauro depromit mala.*

36 *Sed dico vobis quòd de quocumque verbo otioso quod loquuti fuerint homines, rationem reddituri sunt in die iudicij.*

37 *Nam ex dictis tuis iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis.*

33 *Aut facite arborem.*) Absurdum videri posset quòd optio datur hominibus vt boni sint vel mali, sed si reputemus quale hominum genus Christus compellet, facilis erit solutio. Scimus qualis de Phariseis opinio fuerit: facta enim ipsorum sanctimonia adeo perstricta erant vulgi mentes, vt nemo de eorum vitis iudicium facere auderet. Laruam hanc detrahare volens Christus, iubet vel bonos esse vel malos: ac si diceret, nihil à probitate magis alienum esse quàm fucum, ac frustra se iustitiæ titulo venditare qui sinceri & integri non sunt. Nihil ergo ponit in eorum arbitrio, neque frænnum illis laxat: sed tantùm admonet, nihil proficere sua inanilarua quandiu: ita dupl. ces erunt: quia homines vel bonos vel malos esse necesse est. Quòd dicit, *Facite arborem*, inscitè ex eo quidam colligunt, in manu cuiusque esse, sibi vitam formare & mores. Impropria enim est locutio, quæ Scribarum hypocrisis quasi fumum discutit Christus, eos ad solidam puramque resititudinem reuocatis. Modum postea & rationem exprimit qua se bonas arbores vel malas ostendant: nempe si proferant bonos fructus vel malos. Iam in sensu nihil est ambiguum. Vita Scribarum crassis flagitiis apud homines infamis non erat: interea superbiæ, ambitionis & inuidiæ virus suis calumniis prodebant: sed quia hoc postèrius rudes latebat, malum intestinum ex latebris Christus in lucem educit. Siquis obiiciat, in hac naturæ nostræ corruptela fieri non posse vt quisquam integer penitus, & purus ab omni vitio reperiat: in promptu est responso, non requiri à Christo exactam perfectionem cui nihil desit, sed duntaxat simplicem ac minimè simulatum affectum, à quo procul aberant Pharisei quos alloquitur. Nam vt Scriptura malos & sceleratos nominat qui Satanæ profus dediti sunt: ita synceros Dei cultores, quauis infirmitate carnis suæ & multis vitis circumdati sub onere gemant, bonos tamen vocat, atque hoc gratuita Dei indulgentia fit vt tam honorifico titulo dignetur qui ad bonitatem aspirant.

34 *Progenies viperarum.*) Similitudinem arboris & fructus hoc loco tantùm ad sermonem Christus accommodat: quoniam hinc detegi poterat interior & clandestina Scribarum malitia. atque hæc ratio est cur tantùm in hac vna peccati specie insilat. Quia ergo falsis obtrectationibus prodiderant quod in reliqua eorum vita non ita perspicuum erat, seuerè in eos Christus inuehitur. Non mirum est, inquit, si mala verba euomit, quandoquidem cor vestrum malitia refertum est. Nec verò mitius cum illis agi potuit, necui videatur immodica esse obiurgatio. Merentur quidem alia peccata duras reprehensiones: sed vbi flexiloqui homines quod rectum est deprauant, vel colorem inducunt

Σοφιστικ.

rebus vitiosis, digna est hæc prauitas in quam Deus longè vehementius quàm in alia peccata fulminet. Consilium autem Christi fuit, vt res nata ferebat, impiam sophisticam damnare quæ lucem in tenebras conuertit. Docet ergo hic quàm pretiosa sit Domino veritas, cuius tam rigidus est assertor & vindex. Atque vtiàm diligentius hoc expendere, quibus ad tuendas quasuis causas ingenium nimis est versatile, & qui facandis imposturis linguam habent vnaelem. Præsertim vero in eos excandescit Christus quos vel ambitio, vel liuor, vel obliqua alia cupiditas ad maledicendum impellit, etiam vbi nihil est quod eorum conscientia improbet. Contra Pharisæos etiam more suo asperior fuit Christus, quos ita fitebauerat fallax iustitiæ persuasio vt mediocri admonitio parum prodesset. Et certè nisi acriter tumultentur hypocritæ, quicquid dicitur, fastuosè despiciunt. *Quomodo potestis bona loqui.* Iam alibi attingimus, prouerbialis sententias non exigi debere ad perpetuam normam: quia tantum docent quid accidere vt plurimum soleat. fiet quidem interdum vt qui crudelis est, mellitis blanditiis simplices decipiat, vt altutus circumueniat simplicitatis prætextu, qui pessimè cogitat, quasi angelicam puritatem lingua spiret: communis tamen vius verum esse probat quod hîc dicit Christus, *Ex abundantia cordis os loquitur.* Sicut etiam veteri prouerbio lingua vocata est character mentis. Et certe quantum absconditos & flexuosos recessus habeat cor hominis & miris artibus quisque vitia dissimulet: Dominus tamen à singulis extorquet aliquam confessionem, vt ingenium suum & intellinos affectus lingua prodant. Deinde notandum est in quem finem vsurpet Christus istas parabolas: exprobrat enim Pharisæis Christus quod conceptam intus malitiam verbis declarent. Adde quòd iuratos hostes esse cognoscens, sumpta occasione ab vna calumnia totam eorum vitam traducit, & fidem illis apud populum abrogat, quorum autoritas nimis habebat ponderis ad fallendum & nocendum. Cæterum quanquam non semper ex intimo corde manant boni sermones, sed in summis (vt aiunt) labris nascuntur: est tamen hoc perpetuò verum, malos sermones mali cordis testes esse.

36 *De quocunque verbo.*) Argumentum est à minori ad maius, nam si omnis sermo inutilis ad calculum vocandus est, quomodo manifestis blasphemis parceret Deus & sacrilegæ eorum petulantia quæ aduersus gloriam eius latrant? Sermo otiosus pro inutili accipitur, qui nihil ædificationis vel fructus affert. Multis hoc videtur nimis rigidum: verum si reputamus ad quem vsum formata sint nobis linguæ, merito reos fieri fatebimur qui eas temere frivolis nugis addicunt, ad eoque prostituant. Nec verò seue delictum est, tempore, quod sollicitè redimere nos Paulus iubet, ad res frivolas abuti. Quum verò nemo tam parcus sit loquendo, tamque prudenter sibi temperet, quin subinde in aliquos sermones otiosos distuat, certa quidem nos omnes manet desperatio si summo iure nobiscum ageret Dominus. Sed quia in hoc fundata est salutis nostræ fiducia quòd Deus in iudicium non intrabit nobiscum, & peccata quæ innumeras mortes merentur, gratuita obliuione sepeliet: non dubitemus quin totius vitæ nostræ reatum abolens, culpam vaniloquentiæ simul ignoscat. Nam Scriptura de iudicio Dei loquens, peccatorum remissionem minimè euertit. Interea nemo sibi indulgeat, sed anxie vnusquisque studeat linguam suam fiærare. Primum vt de sacris Dei mysteriis non nisi reuerenter & sobriè loquamur: deinde vt abstineamus à scurrili loquacitate vanisque factis, multoque magis ab hostili maledicentia: denique opera danda est vt sermo noster sale sit conditus.

37 *Ex dictis tuis iustificaberis.*) Prouerbum vulgare aptauit ad præsentem causam. neque enim dubito quin dictum hoc in ore populi celebre esset, Sua quæque confessione vel damnari vel absolui. Christus verò ad sensum paulo diuersum inlectit, quòd sermo peruersus, vt index est latentis malitiæ, ad damnandum hominem sufficiat. Quòd autem Papiæ ad eneruandam fidei iustitiam hoc torquent, puerile est. Iustificatur homo ex suis dictis, non quòd sermo, iustitiæ sit causa, quemadmodum Dei gratiam, vt nos pro iusto reputet, fide consequimur: sed quia purus sermo nos absoluit, ne deprehendamus in lingua nostra improbi. Annon insulsè ex eo inferitur, mereri homines coram Deo iustitiæ guttâ? Quin potius doctrinæ nostræ suffragatur hic locus, nam et si de causa iustitiæ nostræ non dissentit Christus, antithesis tamen inter duo verba, quid verbum Iustificare significet, ostendit. Papiæ absurdum est quòd dicimus hominem fide iustificari quia iustum re ipsa fieri & esse exponunt: nos autem iustum cenferi & coram Dei iudicio absolui intelligimus, quemadmodum ex còpluribus Scripturæ testimoniis liquet. Annon idem confirmat Christus, quum iustificare & condemnare inter se opponit?

MATTH. XII.

43 *Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per loca arida, quærens requiem: & non inuenit.*

44 *Tunc dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui: & veniens reperit eam vacantem & scopis purgatam atque ornatam.*

45 *Tunc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus deteriores se, & ingressus inhabitat illic: & sunt postrema hominis illius peiora primis. sic erit & generationi huic peruersæ.*

MARC.

LVC. XI.
24 *Quum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui.*

25 *Et quum venerit, reperit eam scopis mundatam atque ornatam.*

26 *Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus deteriores se: & ingressi inhabitant illic: & sunt postrema hominis illius peiora primis.*

43 *Quum autem immundus Spiritus.*) Scribis & similibus hypocritis, qui sprete Dei gratia, cum diabolo conspirant, poenam denuntiat quam meretur ipso in ingratitude. Quo tamen latius pateat doctri- nę utilitas, generaliter admonet quale sibi iudicium accersant qui oblatam gratiam speruendo, inanuã diabolo rursus aperiant. Sed quia singulis fere particulis magnum inest pondus, quãdam ordine notanda sunt priusquam summam parabolę tractemus. Quum de exitu diaboli loquitur Christus, vim & effectum gratię Dei commendat quoties ad nos accedit: præsertim verò quum Deus nobis appropinquet in Filii sui persona, finis est vt nos à diaboli tyrannide erepros ad se recipiat: idque palam testatus fuerat Christus recenti miraculo. Quum ergo proprium eius officium sit malos spiritus fugare, ne amplius in hominibus regnent, merito dicitur exire diabolus ab hominibus quibus se Christus redemptorẽ offert. Tamen si autem non omnibus efficacis est Christi præsentia, quia increduli ipsam sibi irritam reddunt: notare tamen voluit quorsum nos ipse visitet, quid per se valeat tuus aduentus, quid denique mali spiritus sentiant. nunquam enim operatur in hominibus quin diaboli in certamen tracti, eius virtuti succumbant. Tenendum ergo est, diabolum à nobis eici quoties nobis affulget CHRIS TVS, suamque erga nos gratiam aliquo documento exerit. Interea nobis describitur misera totius humani generis conditio: sequitur enim diabolum in hominibus domicilium habere, quia inde expellitur à Filio Dei. Atqui non de vno aut altero sermo habetur, sed de tota progenie Adę. Hęc igitur naturę nostrę gloria est, quod suã in nobis sedem habet diabolus, vt tam in corpore quã in anima habitet. Quo etiam illustrius est misericordię Dei specimen dum nos ex fecidissimis diaboli stabulis templi sibi facit, & ad Spiritus sui habitacionem consecrat. Tertio depingitur nobis Satanę ingenium, quod scilicet nunquam cesset à noxis, sed assidue satagat, seque huc & illuc verset: denique suos omnes intendat conatus ad machinandũ nobis exitum: præsertim verò vbi deuictus est à Christo & profligatus, magis acuatur eius rabies ac nocendi libido. Nam priusquam nos virtutis suę participes faciat Christus, quasi per lusum & iocum in nobis regnat hostis ille. Pulsus autem dolorem ex amissa præda concipit, nouis que vires colligit, & excitat omnes suos sensus, vt nos de integro oppugnet. Ideo metaphorice dicitur Ambulare per loca arida, quia triste illi exiliũ est, & squalido deserto simile extra homines habitatio. Eodem etiam sensu dicitur Quære- re requiem quandiu extra homines habitat, quia tunc sibi displicet ac torquetur: nec desinit hoc vel illud moliri donec recuperet quod amisit. Quare discamus simulac nos Christum vocat, vehementius & ac- rius certamen paratum nobis esse. Quamquam enim omnibus exitum intentat, & ad omnes sine excep- tione pertinet quod dicit Petrus, Instar rugientis leonis circuire, & quære- re quem deuoret: aperte tamen his Christi verbis monemur, maiore odio contra eos ardere qui ex eius laqueis erepti sunt, magisq; hostili impetu ferri. Cæterum terrorem incutere nobis minimè debet hęc admonitio, sed nos experge- facere, vt intenti simus agendis excubiis, & spiritualibus armis induti fortes ad resistendum simus.

44 *Reperit eam vacantem.*) Eos proculdubio designat Christus qui vacui Dei Spiritu, ad reci- piendum diabolum parati sunt. nam fideles in quibus solidè habitat Spiritus Dei, vndique muniti sunt nequa rima Satanę pateat. Quod domum purgatam vocat & ornatam, similitudo ab hominibus sum- pta est, quos mundities & nitor in hospitibus delectat. nam Satanę sola deformitas pulchra est, & ei nihil bene olet præter foetorem & fordes. Sensus autem est, nunquam locum in nobis magis commodum Satanę esse quã dum Christo valere iusso, illum hospitem admittimus. Summę ergo eius delicię sunt inanitas illa, quę Diuinę gratię neglectum sequitur.

45 *Adungit sibi septem alios.*) Septenarius numerus hęc indefinitè, vt sæpe alibi, capitur. Porrò his verbis docet Christus, si à sua gratia excidimus, bis Satanę fieri obnoxios, vt maiore in nos licentia, quã prius, grassetur, & hanc iustam esse ignarię nostrę poenam. Quare ne diabolum vno prælio victũ putemus vbi semel à nobis exierit: imò meminerimus, quum illi vetus in nobis fuerit hospitium ex quo nati sumus, omnes aditus illi notos, & compertos esse quibus ad nos penetrare queat: si rectè ingressus non patebit, astutiam illi non deesse, vt per cuniculos vel obliquas rimas clanculum obrepat. Danda igitur opera est vt regnum in nobis occupans Christus, hosti suo aditus omnes præcludat. Quantumuis enim violenti sint & infesti Satanę conatus, non est quod Dei filios debilitent, quos inuicta Spiritu- san- cti virtus in tuto feruat. Et scimus hanc poenam solis gratis Dei contemptoribus denuntari, qui suffoca- ta fidei luce, suppressoque pietatis studio profane scunt.

MATTH. XII.	MARC. III.	LVC. XI.
46 <i>Quum autem ad- huc loqueretur turbis, ecce mater & fratres eius stã- bant foris quærẽtes ei loqui.</i>	31 <i>Et veniunt mater eius & fratres, & foris stã- tes miserunt ad eum qui e- uocarent eum.</i>	27 <i>Factum est autem quum hæc diceret, extollẽs vocem quædam mulier de turba dixit illi, Beatus ven- ter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.</i>
47 <i>Dixit autem illi quidam, Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quæ- rentes tibi loqui.</i>	32 <i>Et sedebat turba circa eum, dicuntque ei, Ec- ce mater tua & fratres tui foris, te quærunt.</i>	28 <i>At ille dixit, Quinimo beati qui audiunt sermonem Dei, & custo- diunt illum.</i>
48 <i>At ille respõdens, dixit ei qui sibi renuntia- uerat, Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei?</i>	33 <i>Et respondit eis di- cens, Quæ est mater mea, & fratres mei?</i>	LVC. VIII.
	34 <i>Et quum circũspe-</i>	19 <i>Venerunt autem ad</i>

<p>49 <i>Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, Ecce mater mea & fratres mei.</i></p> <p>50 <i>Quisquis enim fecerit voluntatem Patris mei qui est in caelis, ipse frater meus & soror & mater est.</i></p>	<p><i>xisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.</i></p> <p>35 <i>Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus & soror mea & mater est.</i></p>	<p><i>illum mater & fratres eius, & non poterant adire eum praeter turba.</i></p> <p>20 <i>Et nuntiatum est illi ac dictum, Mater tua & fratres tui stant foris, volentes te videre.</i></p> <p>21 <i>Qui respondens dixit ad eos, Mater mea & fratres mei hi sunt qui sermonem Dei audiunt, & faciunt illum.</i></p>
--	---	---

27 Luc. *Beatus venter.*) Hoc elogio extollere voluit mulier Christi excellentiam: non enim Mariam respexit quam forte nunquam viderat, sed hoc non parum amplificat Christi gloriam, quod vterum in quo gestatus est, nobilitet ac beatum reddat. Nec verò absurdè, sed ex Scripturæ more celebratur hæc Dei benedictio: scimus enim sobolem, præsertim eximius virtutibus ornata, tanquam Dei singulare donum aliis omnibus præferri. Neque etiam negari potest quin Deus Mariam Filio suo matrem eligens ac destinans, summo eam honore dignatus sit. Christi tamen responsum adeò voci mulierculæ non subscribit, ut potius contineat obliquam reprehensionem. Imò, inquit, beati qui audiunt verbum Dei. Videmus ut ferè pro nihilo ducat Christus quod vnum extulerat mulier. Et certè quod præcipuum Mariæ putabat esse decus, aliis gratis longè inferius erat: maioris enim præstantiæ fuit, regentiam esse Christi Spiritu, quam Christi carnem vtero suo concipere: Christum habere spiritualiter in te viventem quam eum vberibus lactare. Denique summa sanctæ virginis & fœlicitas & gloria in eo sita fuit, membrum Filii sui esse, ut eam cælestis Pater inter novas creaturas censeret. Ego tamen alia de causa & alio fine correcturum fuisse puto mulieris vocem: quòd scilicet perperam soleant homines Dei dona negligere, quæ non mirantur & plenis buccis prædicant. Nam hæc mulier in Christi laude omiserat quod vere de capite, salutem in ipso omnibus esse propositam: frigebat ergo encomium illud in quo nulla fiebat Mariæ eius ac virtutis mentio quæ se ad omnes diffundit. Quare meritò Christus aliam sibi laudem vendicat, ne sola mater beata reputetur, & quidem carnis respectu: sed vt nobis omnibus solidam & æternam beatitudinem conferat. Rite ergo tunc demum æstimatur Christi dignitas, dum expendimus quorsum nobis datus sit à Patre, & quæ nobis attulit beneficia percipimus, ut fiamus in ipso fœlices qui sumus in nobis miseri. sed cur de se tacens, tantum verbi Dei meminit? nempe hoc modo thesauros omnes suos nobis aperit: quia sine verbo neque illi quicquam nobiscum, nec vicissim nobis cum illo. Quum ergo se nobis per verbum communicet, rectè & propriè ad hoc audiendum & seruandum nos vocat, ut fide ipse noster fiat. Nunc videmus quid differat Christi responsum ab elogio mulieris: quam enim beatitudinis gratiam illa domi incluserat, liberaliter omnibus offert: deinde non vulgari modo se æstimandum esse docet: quia omnes cælestis vitæ, beatitudinis & gloriæ thesauros in se reconditos habeat, quos verbo dispensat, ut eorum fiant participes qui fide verbum amplexi fuerint. Clavis enim regni cælorum est gratuita Dei adoptio quam nos ex verbo concipimus. Et tenenda est ista copula, quòd primò audire, deinde & seruare oporteat. nam quia fides est ex auditu, hinc etiam sumendum est exordium spiritualis vitæ. Cæterum quia simplex auditus veluti euanida est speculi inspectio, quemadmodum Iacobus docet: simul additur verbi custodia, quæ perinde valet atque efficax receptio, vbi viuas in cordibus radices agit ut fructum suum proferat. Ita nihil consequitur fluxus ille auditor, cuius aures tantum verberat exterior doctrina. Quicumque verò arcana inspiratione se contentos esse iactant, & hoc prætextu negligunt externam prædicationem, à cælesti vita arcentur. Ergo quæ filius Dei conuinxit, ne sacrilega temeritate homines separent. Mirus verò Papatus stupor, quòd in Mariæ honorem cantillant hæc verba, quibus tam disertè refellitur eorum superstilitio: in agendis verò gratis mulierculæ vocem decerpunt ommissa correctio. Verum ita modis omnibus obstupesceri decuit qui pro sua libidine sacrum Dei verbum data opera profanant.

19 Luc. *Venerunt autem ad illum.*) Inter Lucam & reliquos duos Euangelistas videtur non nihil esse discrepantiæ: nam hi in historiæ suæ contextu, matrè & cognatos Christi superuenisse dicunt, quum de spiritu immundo dissereret: ille autem ad diuersum tempus refert, ac solum commemorat mulieris exclamationem quam nuper exposuimus. Verum quia scitur Euangelistas non admodum in serie temporum fuisse curiosos, neque etiam in singulis quibusque factis vel dictis persequendis: non ita difficilis solutio est. Lucas enim quo temporis articulo venerit Christi mater, non exprimit: sed quod alii duo narrat ante sationis parabolam, ille subiicit. Quòd autem mulierculam ex turba clamasse dicit, aliquid huic narrationi affine habet: fieri enim potest ut inconsiderato feruore in supremum gradum extulerit quod putabat nimis à Christo deiici. In hoc quidem omnes consentiunt, Christo in media populi turba sermonem habente, venisse fratres eius & matrem: proculdubio vel quia de ipso erant solliciti, vel etiam discendi studio. neque enim frustra ad eum accedere conantur: nec probabile est, qui sanctam matrem comitati sunt, fuisse incredulos. Quòd Ambrosius & Chrysostomus Mariam ambitionis insimulant, nihil habet coloris. quid enim hac diuinatione opus est, quum vbique summa eius pietas & modestia Spiritus testimonio commendetur? Fortè impulit eos carnalis affectus ut plus iusto fatagerent: hoc non nego: sed pio studio non dubito fuisse adductos ut ei se adiungerent. Quòd Matthæus refert ab vno quodam allatum fuisse nuntium de illorum aduentu, Marcus autem & Lucas pluribus

ribus sermonem tribuunt, in eo nihil est absurdum. Verum (vt fieri solet) mandatum quod de ipso euocando dabat mater, à pluribus subinde exceptum fuit, donec tandem perlatum est.

48 Matth. *Quæ est mater mea.*) Non dubium est quin his verbis carpatur Mariæ importunitas: & certè præposterè cursum doctrinæ eius abrumpere tentabat. Sed interea carnis & sanguinis propinquitatem extenuans, doctrinam valde vtilem profert, dum suos omnes discipulos, ac fideles in eundem honoris gradum recipit ac si inter consanguineos primi essent: imò eos in matris & fratrum locum substituit. Pendet autem hæc sententia ex Christi officio, significat enim non paucis quibusdam se datum esse, sed piis omnibus qui in vnum cum ipso corpus fide coaluerint, deinde nullum esse sanctius cognationis vinculum quàm spirituale: quia secundum carnem censei non debeat, sed ex Spiritus sui virtute quo donatus est à Patre ad renouandos homines, vt qui natura impurum & maledictum erant Abrahamæ semen, gratia sancti & cælestes Dei filii esse incipiant. Ideo Paulus Christum verè cognosce negat secundum carnem: quia potius consideranda sit illa mundi reparatio quæ longè supra humanam virtutem eminet, dum nos Spiritu suo ad imaginem Dei reformat. Quare summa huc tendit, vt Christum discamus fidei oculis inspicere: deinde sciamus vt quisque Spiritu regeneritus totum se Deo in veram iustitiam addicit, ita Christo maximè coniunctum esse, adeoque vnum cum ipso efficit. Porrò eos intelligit facere Patris voluntatem, non qui exactè totam Legis iustitiam implent (nam ita in neminem competeret fraternum nomen quo hic tuos discipulos insignit) sed fidem præcipuè commendat quæ sanctæ obedientiæ fons est & origo: simulque defectus & carnis vitia tegit, ne imputentur. Nota est enim Christi sententia: Hæc est voluntas Patris mei, vt quisquis videt Filium, & credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam, Iohannis 6. e. 40. Tametsi autem hic nullum sanguinis respectum habere videtur Christus, scimus tamen re ipsa sanctè coluisse humanum ordinem, & legitimis erga parentes officiis defunctum esse: verum præ spirituali cognatione, nullius vel exigui momenti carnalem esse admonet. Valeat igitur apud nos hæc comparatio, vt naturæ quidem iusta soluamus, sed carni & sanguini non sumus nimium affixi. Cæterum quando Euangelii sui discipulos incomparabili honore dignatur Christus vt eos pro fratribus habeat: detestanda est nostra ingratitude, nisi posthabitis omnibus carnis votis, omnes nostros conatus huc intendimus.

2. Cor. 1. c. 16

MATTH. XII.

38 Tunc interrogauerunt eum quidam à Scribis ac Phariseis, dicentes, Præceptor volumus ex te signum videre.

39 At ille respondens dixit illis, Generatio praua & adultera signum querit, & signum non dabitur illi nisi signum Ionæ Prophetæ.

40 Quemadmodum enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus ac tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.

41 Viri Ninivite surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam: quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce plusquam Ionas est hoc loco.

42 Regina austri surget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à finibus terræ ad audiendam sapientiam Solomonis, & ecce plusquam Solomoni est in hoc loco.

MARC.

16 Et alij tentantes, signum de celo quærebant ab eo. Paulo post.

29 Turbis autem cõdensantibus se cœpit dicere, Natio hæc mala est, signum querit, & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ Prophetæ.

30 Nam sicut fuit Ionas signum Ninivitis: ita erit & Filius hominis nationi huic.

31 Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce plusquam Solomoni in hoc loco.

32 Viri Ninivite surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: quia ad penitentiam adducti sunt prædicatione Ionæ: & ecce plusquam Ionas in hoc loco.

38 *Quidam à scribis.*) Simile quiddam iterum refert Matthæus capite 16. & Marcus capite 9. Vnde apparet Christum sæpius hac de re fuisse interpellatum: vt nullum finem habuit eorum improbitas qui semel statuerant veritati resistere. Certum est autem, signum eos petere vt speciosum prætextum habeat eorum incredulitas, quòd scilicet Christi vocatio legitimè non sit ob signata. neque enim ea est docilitas vt tribus vel quatuor miraculis cessuri sint, nedum vt vnum sufficiat. sed quemadmodum nuper attigi, hoc colore excusant fe fidem Euangelio non habere quia nullum eius sigillum è cælo Christus ostendat. Miracula iam satis multa & clara ediderat ante ipsorum oculos: verum quasi non valeant ad doctrinæ confirmationem, aliquod è cælo prodire volunt in quo visibilis quodammodo

Signum petere.

appareat Deus. Magistrum quidem salutant ex more, quia tunc ita vocabant omnes Scribas & Legis interpretes: sed Prophetam Dei non agnoscunt donec testimonium è cælo producat. Sensus ergo est, Quando te profiteris doctorem ac magistrum, si nos habere vis discipulos, fac vt è cælo testetur Deus se tui magisterii authorem esse, ac miraculo vocationem confirmet.

39 *Generatio praua.*) Non tantum ætatis illius malitiam accusat, sed Iudæos nominat gentem peruersam, vel certe Scribas & eorum similes: significans velut hæreditariu illis esse perniciæ morbum. Nam *39* interdum pro seculo vno, interdum pro gente vel natione accipitur. Adulteros vero dixit pro adulteris vel spuris, quod à sanctis patribus degeneres essent: sicuti ætatis suæ incredulis exprobrant Prophetæ, non esse ex Abraham progenitos, sed profanum semen Chanaan. Nunc queritur an ideo Christus tam duriter eos appellet quia sibi dari signum optauerint. nam alibi Deus ostendit non tantopere hoc sibi displicere. Signum petit Gedeon: non irascitur Deus, sed eius voto annuit, & quamquam importune pergit, eius tamen infirmitati Deus indulget. Ezechie non poscenti, vltro signum offertur. seuerè autem reprehenditur Ahas quia signum petere, vt iussus fuerat à Propheta, recuset. Ergo non simpliciter Scribas obiurgat Christus quod signum postulent: sed quod Deo ingrati, tot eius virtutibus malignè spretis, subterfugium captent ne obediunt eius verbo. Cuius enim, non dico socordiæ, sed malitiæ erat ad tot signa claudere oculos? Frustra igitur molesti erant: neque aliò tendebat consilium nisi vt impunè Christum reicerent. idem vitium in posteris damnat Paulus, quum dicit Iudæos signa querere. *Signum non dabitur ei.* Variis quidem miraculis postea fuerunt conuicti: nec destitit Christus virtutem suam apud eos exerere: quo inexcusabiles redderet. Sed tantum intelligit signum vnum illis instar omnium fore: quia indigni sint quorum impiæ cupiditati obtemperet. Contenti sint, inquit, hoc signo, quod sicuti Ionas ex profundo mari emerit Niniuitis prædicauit, ita ipsi vocem rediuiui Prophetæ audient. Scio à plerisque argutius exponi hunc locum: sed quum inter Christum & Ionam non conueniat in singulis partibus similitudo, videndum est quatenus se Christus Ionæ comparet. Ego autem omiſſis aliorum speculationibus, hoc vnum quod iam attigi, notari puto, Prophetam illis futurum postquam à morte surrexerit: acti dixisset, Vos Dei Filiu, qui è cælo ad vos descendit, contemnit: restat ergo vt morte defunctus è sepulchro surgam, & rediuius vobis loquar, sicut Ionas ex profundo mari Niniuen venit. Sic ergo prauis eorum postulatis ansam præcidit Dominus, vt se illis à resurrectione Prophetam fore denuntiet, quando indutus carne mortali non recipitur. Apud Lucam dicit se illis fore signum sicuti Ionas Niniuitis fuerat. Improprè autem sumitur nomen signi, non quod aliquid portendat, sed quod remotum est à consueto naturæ ordine: sicuti prodigiosa fuit Ionæ missio, quum ex ventre piscis quasi è sepulchro eductus est qui Niniuitas ad poenitentiam vocaret. In tribus noctibus syncdochica est loquutio, vt satis notum est. Nam quia nox est diei appendix, vel duabus partibus constat dies, luce & tenebris: diè vnum ab illis Christus designat & integrum diem ponit pro dimidio.

41 *Viri Niniuitæ surgent in iudicio.*) Quoniam de Niniuitis factus erat sermo, Christus occasione sumpta, illis longè deteriores esse ostendit Scribas & alios à quibus sua doctrina respuitur. Profani, inquit, homines qui verbum nunquam de vero Deo audierant, ad vocem noui & incogniti hospitis respuerunt: hæc regio quæ cælestis doctrinæ sacrarium est, Filium Dei & promissum Redemptorem non audit, hæc enim antithesis in comparatione subest. Scitur qui fuerint Niniuitæ, Prophetis scilicet minimè affueti, ac veræ doctrinæ expertes. Ionas apud eos nullo titulo splendebat, sed homo extraneus poterat explodi. Iudæi verbo Domini sedem apud se ac domicilium esse iactabant, si puris oculis intuiti Christum essent, non modò missum è cælo doctorem debebant agnoscere, sed Messiam & salutis authorem sibi promissum. Ceterum si perdita illius populi impietas inde conuicta fuit quod Christum in terra loquentem contempserit: omnium temporum incredulos superamus nisi Filius Dei nunc in cælo sedens sacra sua & cælesti voce in obsequium suum nos cogat. Porro an verè & perfectè ad Deum Niniuitæ fuerint conuersi, tractare super se deo, quia sufficit Ionæ doctrina fuisse commotos vt animum ad poenitentiam adicerent.

42 *Regina austri.*) Quoniam Æthiopia Iudææ respectu ad Meridiem vergit, Iosepho & reliquis facile assentior qui hanc fuisse Æthiopiæ reginam docent. Quod autem regina Saba in sacris historiis dicitur, non debet intelligi Sabæa regio quæ magis Orientalis erat, sed vrbs in Meroe insula Nili sita, quæ caput regni erat. Hic etiam antitheta expendere conuenit. Mulier quæ in schola Dei minimè educata fuerat, ex longinqua regione discendi studio ad Solomonem venit regem terrenum: Iudæi Legis Diuinæ alumni, summum suum & vnicum doctorem Prophetarumque omnium principem repudiant. Porro Iudicandi verbum non tam ad personas hic refertur quàm ad ipsius rei exemplum.

MATTH. XIII.

1 In die vero illo egres-
sus Iesus è domo, sedit iuxta
mare.

2 Et congregate sunt ad
illum turbe multe, adeo vt
ipse nauim ingressus sede-
ret: & vniuersa turba in li-
tore stabat.

3 Ac dicebat illis multa

MARC. III.

1 Et iterum cæpit do-
cere iuxta mare: & congre-
gata est ad eum turba mul-
ta: ita vt nauim ingressus
sederet in mari, & tota tur-
ba iuxta mare in terra e-
rat.

2 Et docebat eos per
parabolas multa, & dice-

LUC. VIII.

1 Et factum est de in-
ceps & ipse iter faciebat
per singulas ciuitates &
castella, prædicans & Euā-
gelizans regnum Dei, &
duodecim cum illo.

2 Simulque mulieres
aliquæ quæ sanate erant à
spiritibus malis & infirmi-
per

per similitudines, dicens, Ecce exiit qui seminabat ad seminandum.

4 Et quum seminaret, alia quidē ceciderunt iuxta viam, & venerunt volucres ac deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in loca saxosa, ubi non habebant multum terrae: & protinus exorta sunt, propterea quòd non haberent profunditatem terrae.

6 Quum autē exortus esset Sol, exusta sunt: & quia non habebant radicem exaruerunt.

7 Alia rursus ceciderunt in spinas, & surrexerunt spinæ, & suffocauerunt ea.

8 Alia verò ceciderunt in terrā bonam, & dederunt fructum: aliud quidem centuplum, aliud verò sexagcuplum, aliud verò trigecuplum:

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Et ad euntes discipuli dixerunt illi, Quare per parabolas loqueris illis?

11 At ille respōdens dixit eis, Vobis datum est nosse mysteria regni calorum: illis autem non est datum.

12 Quisquis enim habet, dabitur ei, & abundantior reddetur: quisquis autē non habet, etiam id quod habet tolletur ab eo.

13 Propterea per parabolas loquor illis: quia videntes non vident, & audientes nō audiunt nec intelligunt.

14 Et completur in illis propheta Esaiæ, quæ dicit, Auribus audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis:

15 Incrassatū est enim cor populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculos suos clauserunt, nequādo

bat illis in doctrina sua,

3 Audite, ecce exiit seminador ad seminandum.

4 Et accidit inter seminandum, aliud quidem cecidit secus viam, veneruntque volucres cali, & comederunt illud.

5 Aliud verò cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam: & statim exortum est, quòd non haberet altitudinem terrae.

6 Sole autem exorto estu affectum est: & quia non habebat radicem, exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas: & creuerunt spinæ, ac suffocauerunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructum emergentem atque crescentem, & attulit vnum triginta, & vnum sexaginta, & vnum centum.

9. Ac dicebat illis, Qui habet aures ad audiendū, audiat.

10 Quum autē cōpisset esse solus, interrogauerunt eum qui circum illum erāt cum duodecim, de parabola:

11 Et dicebat eis, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autē qui foris sunt, per parabolas omnia fiunt:

12 Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.

Paulo pōst,

24 Et dicebat illis, Videte quid audiat: quæ mensura metimini, eadem fiet vobis ad mensuram, &

tatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant.

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & alie multe quæ ministrabant ei de facultatibus suis,

4 Quum autem turba plurima conueniret, & è singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem,

5 Exiit qui sementem faciebat ad seminandum semen suum: & inter seminandum aliud cecidit circa viam, & conculcatum est, & volucres cali comederunt illud.

6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem.

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul exorta spinæ suffocauerunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

9 Interrogabant autē eum discipuli sui, dicentes quæ esset hæc parabola.

10 At ille dixit, Vobis datum est nosse mysteria regni Dei: ceteris autem per parabolas: vt videntes nō videant, & audientes non intelligant.

Paulo pōst.

18 Videte ergo quomodo audiat. Quisquis enim habet, dabitur illi: & quicumque non habet, etiā quod putat se habere auferetur ab illo.

LVC. X.

23 Et conuersus ad discipulos seorsum, dixit, Beati oculi qui vident quæ vos

videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligat, & conuertantur, & sanem illos.

16 *Vestri verò beati sunt oculi, quia vident: & aures vestrae, quia audiunt.*

17 *Amen dico vobis quòd multi Prophetæ & iusti desiderauerunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.*

adijcietur vobis qui auditis.

25 *Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet etiam quod habet auferetur ab eo.*

videtis.

24 *Dico enim vobis, quòd multi Prophetæ & Reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.*

Quæ huc inferui ex Luca, forte ad aliud tempus pertinent: sed quæ vno contextu posuit, nulla ratio cogere visa est cur disiungerem. Primò dicit duodecim Apostolos regnum Dei cum Christo prædicasse, vnde colligimus, quauis ordinarium docendi munus nondum illis iniunctum foret: fuisse tamen assiduos præcones qui Magistro suo audientiam facerent: ita quauis inferior esset ipsorum ratio, dicuntur tamé Christo fuisse adiutores. Deinde adiicit, Christum in suo comitatu mulieres quasdam habuisse quæ sanatae fuerant à spiritibus malis vel infirmitatibus: qualis fuit Maria Magdalene, quæ à septem dæmoniis vexata fuerat. Videri quidem posset parum honorabile fuisse hoc contuberniū. quid enim minus de-
cui Filium Dei quàm mulieres secum trahere probro notatas? Sed hinc melius perspicimus, vitia quibus onerati fuimus, ante fidem ad eò non obstare Christi gloriæ, vt eam magis amplificent. Et certè non dicitur reperisse Ecclesiam sine ruga & macula quam eligeret, sed sanguine suo mundasse vt puram & formosam habeat. Quare misera & pudenda mulierum istarum conditio, postquam ab ea liberatae sunt, in magnam Christi gloriam cecit, vt virtutis gratiæque suæ insignia ostenderet. Simul etiam earum gratitudo laudatur à Luca, quòd suum Liberatorem, contempta mundi ignominia, sequutæ sunt. Non dubium est quin digno passim monstratæ fuerint, ac Christi præsentia instar theatri fuerit ad eas spectandas: sed pudorem suum palam extare, non recusant, ne suppressa Christi gratia lateat. quin potius vt illustre sit eius spectaculum, libenter humiliari sustinent. Porro in Maria singulare fuit immensæ Christi bonitatis miraculum, quòd foeminam à septem dæmonis possessam, & quasi vilissimum Satanæ mancipiū, non tantum discipulæ honore, sed contubernio quoque suo dignatus est. Cognomen Magdalene addit Lucas, vt hanc à sorore Marthe aliisque Mariis discerneret, quarum alibi fit mentio.

3 *Iohanna vxor Cuzae.* Nescitur an idem de iis mulieribus intelligi voluerit Lucas quod de Maria. Mihi probabile videtur, primam in ordine locatam esse in qua insigni potentia operatus erat Christus: vxorem verò Cuzae, & Susannam honestas & integræ famæ matronas subiungi, quia tantum à vulgaribus morbis sanatae forent. Quum autem diuites fuerint ac splendidae matronæ, eo plus meretur laudis primum earum studium, dum Christo sumptum ex suis facultatibus suppeditant. neque hoc officio contentæ, posthabitis domesticis negotiis, ipsum cum inuidia multisque incommodis per diuersa incertaque hospitia sequi malunt quàm delicata quiete in propriis ædibus frui. Et fieri potest vt Cuza Herodis procurator, domino suo nimium similis, consilio vxoris valde fuerit contrarius: sed pia mulier obstaculum hoc zeli sui fermore & constantia superauit.

2 *Matth. Congregate sunt ad eum.* Non frustra de ingenti turbæ concursu præfantur Euangeliste, cuius conspectu impulsus est Christus ad doctrinam femini comparandam. Ex variis locis conuenerat illa multitudo: suspensi stabant omnes: similis omnibus audiendi auditas, sed non idem proficiendi affectus. hæc fuit occasio parabolæ, vt sciretur non vbique fructuosum esse doctrinæ semen dum longè latè-
que spargitur: quia non semper feracem & bene cultam terram inueniat. Christus ergo se illic velut agricolam adesse profusus est, qui ad feminandum prodiret: sed multos ex auditoribus similes esse incultæ & aridæ terræ, alios spinosæ, vt labor & semen ipsum percat. Cæterum de sensu parabolæ longius tractare superfedeo, donec ad explicationem ventum fuerit quam paulo post Dominus ipse adferet: huius tantum in præsentia monendi sunt lectores, si inutili terræ & sterili comparantur qui ex locis remotis quasi famelici ad Christum accurrerant, non mirum esse si hodie in multis Euangelium non fructificat, quorum alii pigri sunt & lenti, alii oscitanter audiunt, alii etiam vix trahuntur vt audiant.

9 *Qui habet aures.* Partim his verbis significat Christus, non omnes vera intelligentia præditos esse vt allèquantur quod dixit: partim verò suos discipulos excitat vt attentius expendant doctrinam nõ cuius obuiam nec facilem. Certè inter auditores ita discernit, vt alios faciat auritos, alios verò surdos. Nunc si quaerit vnde illis prioribus sint aures, alibi Scriptura testatur non sua quæque industria aptare sibi & formare, sed à Domino perforari.

10 *Adeuntes discipuli dixerunt.* Ex verbis Matthæi apparet discipulos non modò sui respectum habuisse, sed optalle pariter aliis consultum. Quum parabolam non perciperent, sciebant populo non minus esse obscuram: queruntur ergo Christum verba fecisse ex quibus nulla vtilitas ad auditores veniret. Porro quauis similitudines plerunque rem de qua agitur, illustrent, quæ tamen perpetuam metaphoram continent, ænigmaticæ sunt. Christus ergo similitudinem hanc proponens, sub allegoria inuolucere voluit quod sine figura clarius & plenius dicere poterat. Nunc verò vbi addita est expositio,

plu

plus & energię & efficacię habet figuratus sermo quàm simplex: hoc est, non solum efficacior est ad mouendos animos, sed magis est perspicuus. tanti interest quomodo quidque dicatur.

11 *Vobis datum est nosse mysteria.*) Ex hoc Christi responso colligimus in diuersos fines à Deo proponi hominibus salutis doctrinam. nam testatur Christus se ideo data opera obscurius loquutum esse, vt multis ænigmaticus esset sermo, ac solum aures confuso & ambiguo sonitu ferret. Siquis contra obiiciat illud Iesaiæ, Non in abscondito loquutus sum, nec in angulo tenebroso: non frustra dixi semini Iacob, *Quærite me.* Item Legis eloquia quæ celebrat Dauid, lucernam esse pedibus, & sapientiam dare paruulis: solutio in promptu est, verbum Dei sua natura lucidum semper esse, sed eius lucem hominum tenebris suffocari. Etsi enim Lex quasi velo quodam obducta fuit, in ea nihilominus manifesta fuit Dei veritas, nisi multorum cæci fuissent oculi. De Euangelio verè testatur Paulus non esse velatum nisi reprobis & exitio deuotis, quorum mentes excæcauit Satan. Deinde sciendum est vim illuminandi cuius meminit Dauid, & familiarem docendi modum quem prædicat Iesaias, propriè ad electum populum referri. Hoc tamen semper fixum manet, non esse obiectum Dei verbum, nisi quatenus ipsum mundus sua cæcitate obtenebrat: interim nihilominus mysteria sua Dominus continet, vt minimè ad reprobos perueniat eorum sensus. Ac duobus quidem modis priuat eos doctrinæ suæ luce. nam interdum sub ænigmatibus proponit quod clari dici posset: interdum sine ambagibus & figuris mentem suam palam explicans, hebetat illorum sensus, & stupore percutit, vt in plena luce cæcitant. Huc spectant illæ horribiles minæ apud Iesaiam, vbi denuntiat se barbarum fore populo qui peregrina & incognita lingua loquetur: visiones propheticas doctis fore librum clausum & obsignatum in quo legere nequeant: vbi autem apertus fuerit liber, omnes fore idiotas qui attoniti hærebunt nescientes legere. Iam quum suam doctrinam consultò ita dispensauerit Christus vt paucis tantum prodesset, solidè eorum animis infixæ: alios verò suspensos teneret ac perplexos: sequitur non vnum in finem Diuinitus hominibus proferri salutis doctrinam: sed admirabili consilio sic temperari, vt non minus odor sit mortis in mortem prolabis, quàm electis odor viuificus. Nequis autem oblitrepere audeat, occurrit Paulus his verbis, qualiscunque sit Euangelii effectus, semper tamen eius odorem licet mortiferum, suauiter spirare coram Deo. Verum vt nobis constet præsentis loci sensus, Christi consilium qua de causa hoc & quorsum dixerit, propius excutere oportet. Primo huc indubiè spectat comparatio, vt gratiam discipulis factam Christus amplificet: quia peculiariter illis, quod non omnibus promiscuè, datum erat. Siquis roget, vnde hoc dignitatis priuilegium Apostolis: certè non reperietur in ipsis causa: & Christus datum illis esse pronuntians, meritum omne excludit. Certos quidem & selectos esse homines Christus pronuntiat, quos peculiariter Deus hoc honore dignatur vt sua illis arcana patefaciat, reliquos autem hac gratia priuari. Huius discriminis non alia reperietur causa, nisi quòd ad se vocat Deus quos gratiuitò elegit.

12 *Quisquis enim habet.*) Prosequitur Christus quod nuper dixi. discipulos enim suos admonet quàm liberaliter agat cum ipsis Deus, vt eius gratiam tanto pluri faciant, seq̄ue agnoscant maiore eius beneficio obstrictos. Hæc eadem verba alibi repetet, diuerso tamen sensu: illic enim de legitimo donorum vsu habebitur sermo: nunc autem simpliciter docet, ideo plus dari Apostolis quam vulgo hominum, quia cælestis Pater suam erga illos beneficentiam velit vsque ad cumulum complere. Nam quia opera manuum suarum non deserit, sicuti dicitur in Psalmo: quos semel formare cœpit, magis ac magis assidue exornat, donec eos tandem exolat in summam perfectionem. Hinc tam multiplici gratiæ ab ipso subinde ad nos fluunt, hinc tam læti progressus: quia scilicet Deum suæ liberationis intuitus ad continuum largiatus cursum incitat. Et sicut inexhaustæ sunt eius diuitiæ, ita in filiis suis locupletandis nunquam fatigatur. Quoties ergo altius nos prouehit, meminerimus, quicquid nobis quotidie beneficiorum accedit, ex fonte illo manare, quòd inchoatum salutis nostræ opus absolueri velit. contrà autem pronuntiat Christus, reprobos semper in deterius ruere, donec prorsus exinaniti in sua inopia tabescant. Dura quidem in speciem est ista loquutio, auferri impiis quod non habent: sed Lucas duritiem mitigat, & ambiguitatem tollit verbis paululum mutatis, auferri dicens quæ videntur habere. Et certè plerumque accidit vt præclaris dotibus excellant etiam reprobi, & in speciem filiis Dei sint similes. atqui nihil est in ipsis solidum, quia animus pietate vacuus est, sed tantum inanis apparet splendor. Quare meritò eos habere negat Matthæus quod nihili reputatur coram Deo, & intus est euanidum. Lucas autem aptè dona quibus præditi erant, ab ipsis vitari significat, vt tantum splendeant in oculis hominum, cæterum nihil habeant præter pompam & vanam ostentationem. Hinc etiam discamus tota vita ad profectum aspirare, quandoquidem hac lege gustum cælestis suæ doctrinæ nobis præbet Deus, vt ea quotidie abundantius pascamur, donec ad plenam saturitatem ventum fuerit. Apud Marcum hæc sententia paulo confusus legitur, Attendite, inquit Dominus, quid vobis dicatur. Deinde si rite proficiant, spem illis facit vberioris gratiæ: Vobis, inquit, adijcietur qui auditis. Tandem sequitur clausula quæ cum Matthæi verbis conuenit: sed inferitur media sententia, quam suprâ capite Matthæi septimo exposui: quia verisimile non est suo ordine hinc fuisse locatam. Neque enim (sicuti alibi dictum est) in textendis Christi concionibus curiosi fuerunt Euangelistæ, sed sæpe varia eius dicta congerunt. Lucas verò aliis Christi sermonibus sparsim habitis eandem sententiam permiscet: ac simul diuersum finem notat cur ita locutus sit Christus: nempe vt attentis ad suam doctrinam forent ne temerè efflueret vitæ semen, quod animis penitus receptum radices agere debet. acsi diceret, Cauete ne vobis tollatur quod datum fuerit, si profectu careat.

13 *Propterea per parabolas.*) Obscurè se turbæ loqui dicit, quia veræ lucis particeps non est. neque tamen quum pronuntiat cæcis obtendi velum vt in suis tenebris maneant, huius rei culpam illis ascribit: sed gratiam Apostolis factam inde magis commendat, quòd non omnibus peræquè sit commu-

nis. Causam ergo non assignat extra arcanum Dei consilium, cuius tamen nobis abscondita est ratio, illi tamen constat: ut mox plenius videbimus. Quamvis autem parabolæ alium usum habeant quam ut ænigmaticè contineant quæ dilucidè non vult Deus pateferi: diximus tamen sic propositam fuisse à Christo parabolam de qua nunc agitur, ut propter allegoriæ contextum fuerit quasi dubium ænigma.

14 *Compleatur in illis Prophetia.*) Confirmat Esaiæ vaticinium minimè nouum esse si multi nihil ex verbo Dei proficiunt, quod olim veteri populo in maiorem excæcationem destinatum fuit. Cæterum locus hic Prophetæ variè citatur in Nouo testamento. Paulus enim Actuum 28. f. 26. Iudæis obstinatum suam malitiam exprobrans, eos ideo excæcari dicit Euangelii luce, quia aduersus Deum amarulenti sint ac rebelles. Ita propinquam causam designat, quæ patebat in ipsis hominibus. Undecimo autem ad Romanos capit. a. 7. discrimen ex altiore & magis recondito fonte deducit. Reliquas enim secundum gratiam electionis seruatas esse docet, reliquos verò excæcatos sicut dictum est per Iesaiam, &c. Notanda illic est antithesis. nam si sola Dei electio, & quidem gratuita residuum aliquem populum seruat: sequitur, occulto Dei iudicio, quamvis iusto, alios omnes perire. Qui sunt enim cæteri quos Paulus electis reliquis opponit, nisi quos Deus peculiari salute dignatus non est? Similis etiam est ratio apud Iohannem capite 12. f. 38. multos enim incredulos fuisse dicit, quia nemo credit nisi cui Deus brachium suum reuelat. Et continuo post subiicit, illos non potuisse credere quia rursus scriptum sit, Excæca cor populi huius. Eodem spectat Christus quum ad occultum Dei consilium refert, quod non omnibus promiscuè patefacta sit Euangelii veritas, sed procul sub ænigmatibus proposita, ut nihil quam crassiores tenebras offunderet populi mentibus. Semper quidem (fateor) quoscunque Deus excæcat, hac poena reperientur digni: sed quia non semper propinqua causa in hominum personis apparet, fixum maneat hoc principium, Diuinitus illuminari in salutem, idque singulari dono, quos Deus gratis elegit: omnes autem reprobos luce vitæ priuari, siue illis Deus verbum suum subducat, siue obitructos teneat ipsorum oculos ac aures, ne audiant & videant. Nunc tenemus quomodo Prophetæ vaticinium Christus ad præsentem causam accommodet. *Auribus audiens.* Non recitantur Prophetæ verba, nec verò operæ pretium fuit: quia Christo satis erat ostendere neque nouum neque insolitum esse exemplum si multi ad verbum Dei obstupescerent. Prophetæ dictum fuit, Vade, excæca mentes, & corda obdura, hoc tribuit Matthæus auditoribus, ut cæcitas suæ & duritiæ culpam sustineant: neque enim aliterum ab altero disiungi potest: quia quotquot in sensum reprobum cõiecti sunt, sponte & intrinseca malitia se excæcant & obdurant. Nec fieri aliter potest vbiunque non regnat Dei Spiritus quo soli electi reguntur. Quare teneatur ista connexio, alienos esse à sana mente quocicunque Deus Spiritu adoptionis non illuminat: idèoque verbo Dei magis excæcari, & tamen in illis residere culpam, quia spontanea est excæcatio. Cæterum hinc Verbi ministris petenda est consolatio, si eorum labori sæpe ex voto non respondeat successus: multis adèo non prodest eorum doctrina, ut deteriores fiant. Nempe illis accidit quod expertus est Prophetæ, supra quem non excellent. Optandum quidem esset ut omnes adducerent in Dei obsequium, & huc incumbere atque eniti ipsos decet: interea ne mirentur quod olim Deus iudicium exercuit per ministerium Prophetæ, hodie quoque impleri. Quanquam sedulo cauendum est ne ignauia nostra pereat Euangelii fructus.

12 *Marc. Vt videntes non videant.*) Hic breuiter notare sufficiat quod alibi fusius expositum est, doctrinam non esse propriè neque per se, nec sua natura causam cæcitas, sed per accidens. Sicut enim, quum ad Solem prodeunt lusciosi, magis eorum oculi hebetantur: atque id vitium Soli minime imputatur, sed eorum oculis: ita quod reprobos Dei verbum excæcat & obdurat, quia fit eorum prauitate, ipsis proprium & genuinum, Verbo autem accidentale est. *Ne quando conuertantur.* Hæc particula ostendit quorsum proficit videre & intelligere: ut scilicet homines ad Deum conuersi, cum ipso redeant in gratiam, eoque propitio bene & foeliciter habeant. Ergo in hunc finem propriè verbum suum Dominus vult prædicari, ut mentes & corda hominum innouans, eos sibi reconciliet. De reprobis verò contrà hic pronuntiat Iesaias, ne misericordiam obtineant, manere in ipsis lapideam duritiem, verbòque adimi suum effectum erga eos, ne ad pœnitentiam corda emolliat. Sanationis voce Matthæus, sicuti Prophetæ, liberationem à malis omnibus complectitur: populum enim manu Dei afflictum metaphoricè homini ægroto comparant. Ideo sanitatem conferri dicunt quum Dominus pœnas relaxat. Sed quia sanitas ista à peccatorum remissione pendet, aptè Marcus & scitè causam & fontem designat. Vnde enim pœnarum mitigatio, nisi quia Dominus nobis placatur, sua benedictione nos prosequitur? Etsi autem interdù reatu nostro abolito, nos tamen punire non desinit vel ut magis humiliemur, vel ut firmus in postero cautiore: quia tamen fauoris sui signa ostendens, nos viuificat & inflamrat, deinde ut plurimum cessant pœnæ cum culpa: merito sanatio cum venia coniungitur. Cæterum ex eo minimè colligi debet, pœnitentiam esse veniæ causam, quali Deus cõuersos in gratiam recipiat, quia hoc promeriti sint: (nam & ipsa conuersio signum est gratuiti Dei fauoris) sed tantum ordo & consequentia notatur: quia Deus peccata non remittit nisi in quibus homines sibi displicent.

16 *Matth. Vestrì verò beati oculi.*) Videtur Lucas hoc dictum in aliud tempus reiicere. Facilis tamen solutio est: quod illic plures sententias, non distincta temporū serie congerit. Sequemur ergo Matthæi contextum, qui clarius exprimit vnde occasionem sumperit ita loquendi. Nam sicuti prius de singulari gratia sibi collata, inde admoniti fuerant quod Dominus eos à vulgo exemptos ad mysteria regni sui familiariter admittebat: nunc eadem gratia alia comparatione extollitur, quod scilicet veteribus Prophetis sanctisque Regibus præcellant. Hoc autem multo splendidius est quam incredulæ turbæ præferri. Porrò non quemlibet auditum, nec simplicem carnis aspectum Christus intelligit: sed beatos eorū oculos pronuntiat quia gloriam cernant dignam vnigenito Dei Filio, ut eum redemptorem agnoscant: quia ipsis affulgeat viua Dei imago, in qua salutem solidamque beatitudinem percipiant. deinde quia in ipsis compleatur quod dictum fuerat per Prophetas, ut plenè & perfectè à Deo edocti, non discant quil-

que à proximo suo. Ita diluitur obiectio quæ ex altera Christi sententia adferri posset, vbi Beatos dicit qui non viderunt & crediderunt. diuersa enim illic notatur videndi ratio, qualem scilicet Thomas pro sua crassitie appetebat. Aspectus autem de quo nunc loquitur Christus, ætatum omnium fidelibus cum Apostolis communis est. Nos enim Christum non videntes videmus, & non audientes audimus: quia in Euangelio facie ad faciem, vt dicit Paulus, nobis apparet, vt in imaginem eius transformemur, & semel in ipso exhibita sapientia, iustitia, & vitæ perfectio illic assidue refulget.

Iohan. 20. g. 17

2. Cor. 2. d. 18

24 Luc. *Et reges voluerunt.*) Merito potior Ecclesiæ præsentis conditio esse dicitur, quam sanctorum Patrum qui sub Lege vixerunt; quibus non nisi sub vmbis & inuolucris ostensum fuit quod nunc in lucida Christi facie palam apparet. Scisso enim templi velo in cæleste sanctuarium sive ingredimur, & familiaris patet ad Deum accessus. Nam etsi Patres forte sua contenti beatam in animis suis pacem souebant, hoc tamen non obstitit quominus votis suis longius ferrentur. Sic Abraham vidit quidem eminens diem Christi, & gauisus est: propiore tamè aspectu potiri optauit, nec compos factus est voti sui. Nam ex omnium sensu loquutus est Simeon quum diceret, Nunc in pace dimittis teruum tuum. Nec verò fieri aliter potuit, quum sub onere maledictionis quo oppressum est genus humanum, promissæ liberationis desiderio toti arderent. Sciamus ergo quasi famelicos ad Christum suspirasse, & tamen tranquillam fuisse eorum fidem vt Deo non obstreperent, sed patienter animos suos suspendent vsque ad maturum reuelationis tempus.

Iohan. 2. g. 19

Luc. 2. d. 29

MATTH. XIII.

MARC. IIII.

LUC. VIII.

18 Vos igitur audite parabolam seminantis.

19 Quum quis audierit sermonem regni, & non intelligit, venit ille malus, & rapit. Quod seminatum est in corde illius: hic est qui iuxta viam seminatus fuit.

20 At qui in petricosa semen iactum exceperat, hic est qui verbum audit, ac protinus cum gaudio excipit illud.

21 Verum non habet radicem in semetipso, sed temporarius est: porro quum incidere afflictio aut persecutio propter sermonem, continuo offenditur.

22 Qui autem in spinas semen exceperat, hic est qui verbum audit, & cura seculi huius deceptioque diuitiarum suffocat sermonem, & infrugifer redditur.

23 Caterum qui in terram bonam excepit semen, hic est qui sermonem audit & intelligit, qui denique fructum etiam reddit ac facit: alius quidem centuplum, alius verò sexagcuplum, alius verò trigecuplum.

13 Et ait illis, Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolæ cognoscetis?

14 Seminator, est qui sermonem seminat.

15 Alij autem sunt qui iuxta viam semen excipiunt, vbi seminatur sermo: & quum audierint, confestim venit Satanas, & aufert sermonem qui seminatus est in cordibus eorum.

16 Et alij sunt similiter qui in petrica semen excipiunt: qui quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt illum.

17 Et non habent radicem in se, sed temporarij sunt: deinde coorta afflictione aut persecutione propter sermonem, mox offenduntur.

18 Et alij sunt qui in spinas semen excipiunt: hi sunt qui sermonem audiunt:

19 Et sollicitudines seculi huius, ac acceptio diuitiarum, rerumque aliarum cupiditates introeuntes suffocant sermonem, ac redditur infructifer.

20 Alij sunt qui in terram bonam semine exceperunt, qui audiunt sermonem, & suscipiunt, & fructificant, alius ad triginta, alius ad sexaginta, alius ad centum.

11 Est autem hæc parabola: Semen, est sermo Dei.

12 Qui autem iuxta viam, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruentur.

13 Nam qui super petram, ij sunt qui quum audierint, suscipiunt cum gaudio sermonem: hi tamen radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore temptationis recedunt.

14 Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt, & euntes à solitudinibus & diuitiis, & voluptatibus vitæ suffocantur nec fructum reddunt.

15 Quod autem in terram bonam, ij sunt qui corde bono & benigno, audientes sermonem retinent, & fructum afferunt in patientia.

Apud Mathæum & Lucam simpliciter & sine obiurgatione parabolam discipulis exponit Christus: apud Marcum verò eorum tarditatem obliquè perstringit quia alijs non præcurrant qui futuri erant omnium doctores. Summa autem est, doctrinam Euangelii, quum instar feminis sparsa est, non vbique esse fructiferam: quia non semper in terram fecundam & bene cultam incidit. Enumerat autem quatuor

auditorum species, quorum primi semen non concipiunt: secundi concipere quidem videntur, sed ita ut viuas radices non agant: tertius suffocatur seges: ita superest quarta pars quæ fructum reddit. Non quòd ex quatuor auditoribus vnus tantum, vel decem ex quadraginta, doctrinam amplexi fructificent: (certum enim numerum Christus præfigere hinc noluit: nec eos, de quibus loquitur in partes æquales distribuere: ut non semper idem, sed nunc haberior, nunc magis exiguus est prouentus fidei vbi Verbum seminat) sed tantum admonuit, in multis perire vitæ semen ob diuersa vitia, quibus vel statim corrumpitur, vel arefcit, vel paulatim degenerat. Cæterum quo melius profit nobis admonitio, tenendum est, nullam de contemptoribus mentionem fieri qui palam Dei verbum repellunt: sed eos tantum notari in quibus aliqua videtur esse docilitas. Quòd si eorum maior pars euasit, quid reliquo mundo fiet à quo palam repellitur salutis doctrina? Nunc ad singulas species descendendo.

19 *Audit sermonem regni, & non intelligit.*) Primo loco steriles & incultos commemorat, qui semen intus non concipiunt: quia nulla est in eorum cordibus præparatio. tales, duræ & siccæ terræ comparat qualis est in via publica, quæ calcata, instar pavimenti durefcit. Huius generis vtinam non liceret tam multos hodie cernere, qui vbi se ad audiendum obtulerint, itant tamen attoniti, nec vllum gustum capiunt: denique parum differunt à truncis vel lapidibus, quare non mirum est esse profus euandidos. Quòd verbum Christus dicit in eorum cordibus feminari, licet impropria sit locutio, ratione tamen non caret: quia hominum vitio & prauitate non eripitur verbo sua natura quin feminis vim retineat, idque diligenter notandum est, ne quid putemus Dei gratis decedere, quantum ad nos vsque earum effectus non perueniat. Dei enim respectu feminatur in cordibus verbum: sed non omnium corda illud inlitum cum mansuetudine recipiunt, quemadmodum Iacobus, 1. c. 21. hortatur. Est ergo semper Euangelium potentia fructuosum semen, sed non actu. Apud Lucam additur, diabolus tollere de corde eorum semen, ne credentes feruentur. Vnde colligimus, hunc salutis nostræ hostem, vt rationis tempore soleat familiaris aues, simul ac prodit in medium doctrina, instare, & irrumperè ad eam rapiendam prius quàm humore concepto germinet. Non vulgaris etiam fidei laus est dum vocatur salutis nostræ causa.

20 *Qui in pernicosa.*) Hic ordo à superiore differt: quia temporalis fides quasi feminis conceptio, fructum aliquem inuito promittit: sed non ita bene & penitus subacta sunt corda ut ad continuum alimentum eorum mollius sufficiat. Huius etiam generis nimis multos hodie videmus, qui Euangelium cupide amplexi, paulo post deficiunt: quia non subest viuus affectus qui ipsos ad constantiam confirmet. Quare se quisque penitus examinet, ne alacritas, quæ multum fulgorem emittit, breui euascat quasi stuppea flamma, ut loquuntur. Nisi enim totum cor solide penetret verbum, profundisque radices habeat, fidei non suppetet continuus humor ad perseverantiam. Laudabilis quidem est ista promptitudo, verbum Dei, simul ac prolatum est, sine mora cum gaudio excipere: sciamus tamen nihil actum esse donec solidum robur collegerit fides, ne in prima herba arefcit. Exempli causa, dicit Christus, qui tales sunt, crucis scandalo turbari. Et sanè, ut aestu solis probatur terræ sterilitas: ita persecutio & crux, eorum vanitatem detegit qui leuiter tincti, nescio quo delirio, non probè serio pietatis affectu imbuti sunt. Tales apud Matthæum & Marcum vocantur temporarij, non tantum quia ad tempus professi se Christi discipulos, postea in tentatione desciunt: sed quia sibi quoque videntur veram habere fidem, ideo apud Lucam dicit Christus eos ad tempus credere: quia fidei similis est honor ille quem Euangelio deserunt. Interea tamen sciendum est, non verè esse incorruptibili femine regenitos, quod nunquam marcescit, quemadmodum Petrus docet. Nam illud Iesaiæ, capite 40. b. s. Sermo Dei manet in æternum cordibus fidelium impleri dicit, quibus semel infixæ Dei veritas nunquam effluit, sed vsque ad finem viget. Credunt tamen quodammodo quibus amabile est Dei verbum & apud quos reuere: etiam aliquam obtinet: quia certè ab incredulis distant qui fidem abrogant loquenti Deo, vel eius verbum respuunt. Tantum sciamus, nullos esse veræ fidei participes nisi qui adoptionis Spiritu obsignati, Deum ex animo Patrem inuocant. Porro ut nunquam extinguitur Spiritus ille: ita & fidem quam semel inculpsit piorum cordibus, euasere & perire impossibile est.

22 *Qui in spinas.*) In tertia classe recenset eos qui ad fouendam intus sementem idonei fierent nisi aliunde eam corrumptæ degenerem reddi sinerent. Spinis autem comparat Christus voluptates seculi, vel malas cupiditates, & auaritiam, & alias carnis sollicitudines. Quamquàm Matthæus curas seculi duntaxat cum auaritia ponit, sed eodem sensu: quia sub hac voce, voluptatum illecebras (quarum Lucas meminit) & omne cupiditatis genus complectitur. Quia sicut lætam alioqui segetem, dum in culmos asturgit, suffocant spinæ, & alia noxæ impedimenta: sic in hominum cordibus prævalent vitiosi carnis affectus, & fide superiores sunt, ut vim celestis doctrinæ quæ nondum matura est, obruant. Et si autem malæ cupiditates, antequam verbum Domini in herbam emergat, cor hominis occupant, non tamen inter prima initia videntur dominari, sed paulatim superueniunt, postquam exorta est seges, & vbi fructus promittit. Danda igitur singulis opera est, ut spinas è cordibus suis euellant nisi verbum Dei suffocari velint: quando nemo est qui non ingenti spinarum copia & quasi densa sylua refertus sit. Et certè videmus quàm pauci ad maturitatem perueniant: quia vix decimus quisque non dico ad extirpandas, sed ne ad refecendas quidem spinas intentus est. At qui ipsa multiplex copia quæ torporem excutere debebat, plerisque fatiscendi causa est. Imposituram diuitiarum Christus pro auaritia posuit. Sed consultò diuitias vocauit fallaces vel deceptrices, quo magis ab earum laqueis sibi cauere discant homines. Cæterum quot sunt carnis nostræ affectus, quorum innumera est copia & varietas, meminerimus totidem esse noxas ad corrumpeudum vitæ semen.

23 *Qui in terram bonam.*) Eos tantum bonæ & fructuosæ terræ Christus comparat in quibus non solum radices agit verbum Domini, & quidem altas ac solidas, sed oblacula quoque omnia superat, ne fructum eius præuertant. Siquis obiciat, neminem posse reperiri à spinis vacuum & purum: facilis est solutio, Christum hinc non differere de fidei perfectione, sed tantum ostendere in quibus verbum fructificet. Quamquam ergo mediocris erit profectus, quisquis tamen non descendit à sincero Dei cultu, bo-

Audit ram
quatuor ge. 10
71.

1. Pet. 1. c. 4.

na terra & fertilis censetur. Spinis quidem euellendis incubere nos decet: sed quia nunquam vel assiduo labore consequemur quin residuum semper aliquid maneat, saltem quisque nostrum eas mortificare studeat, ne Verbi fructum impediatur. Confirmat hanc sententiam quod proxime sequitur, ubi docet Christus, non æquali omnes mensura fructum ferre. Et si enim centupli respectu tenuis est eius terræ fertilitas quæ trigecuplum prouentum reddit, videmus tamen ut terras omnes simul coniungat Christus quæ agricolæ laborem ac spem non prorsus frustrantur. Atque hinc docemur, minime sperandos esse qui minus excellunt, quando ipse paterfamilias, licet vnumquemque pro abundantia suæ gradu aliis præferat, communi tamen bonitatis elogio inferiores quoque dignatur. Cæterum tres istos gradus insulse Hieronymus ad virgines, viduas, & coniuges detorquet, quasi verò prouentus quem exigit à nobis Dominus, ad solum cælibatum pertineat: ac non sæpe vberior sit in proferendo omni virtutum fructu coniugum pietas. Hoc quoque obiter sciendum est, Christum non hyperbolicè loqui de fructu centuplo, vt tunc fuit quarundam regionum fœcunditas: sicut ex historicis plerisque & quidem oculatis testibus constat.

MATTH. XIII.

24 *Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Assimilatum est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo.*

25 *Sed dormientibus hominibus, venit illius inimicus, & seminauit zizania inter triticum, abiitque.*

26 *Quum autem germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania.*

27 *Accedentes autem serui patrisfamilias dixerunt illi, Domine, Nonne bonum semen seminaueras in agro tuo? unde igitur habet zizania?*

28 *Ille verò dixit illis, Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt illi, Vis igitur abeamus, & colligamus ea?*

26 *At ille dixit, Non: ne dum colligitis zizania, eradicetis simul cum illis & triticum.*

30 *Sinite pariter crescere utraque vsque ad messem: & in tempore messis dicā messoribus, Colligite primùm zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum verò congregate in horreum meum.*

Paulo post.

36 *Tunc dimissis turbis venit in domum Iesus, & accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes, Explica nobis parabolam zizaniorum agri.*

37 *At ille respondens, dixit illis, Qui seminat bonum semen, est filius hominis.*

38 *Ager autem, est mundus. Porro bonum semen, vsunt filij regni: zizania vero sunt filij illius mali.*

39 *Inimicus autem qui seminat ea, est diabolus: Messis verò, consummatio seculi est: Messores autem, Angeli sunt.*

40 *Sicut ergo colligunt zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi huius.*

41 *Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent è regno illius omnia offendicula, & eos qui patrant iniquitatem:*

42 *Ac mittent illos in caminum ignis: ibi erit ploratus, stridorque dentium.*

43 *Tunc iusti fulgebunt vt Sol in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat.*

MARC.

LVC.

Vt nobis constet vsus parabolæ, tenere operæpretium est quorsum tendat Christus. Putant quidam, ne sibi promiscuum vulgus placeret externa Euangelii professione, eum dixisse, in agro suo sæpe vitiosum semen bono permixtum esse, sed venturum diem quo lolium à tritico separetur. Itaque hanc parabolam cum proxima coniungunt, ac si eadem esset vtriusque ratio. Mihi tamen secus videtur, nam separationis ideo meminit, ne tædio fatiscant piorum animi, dum confusam bonorum simul cum malis

mixturam cernunt. Et si enim sanguine suo Ecclesiam mundauit Christus, vt sit absque ruga & macula: adhuc tamen multis vitiis laborare patitur. Nec de residuis infirmitatibus carnis loquor, quibus obnoxii sunt singuli fideles postquam regeniti sunt Dei Spiritu: verum simul ac exiguum gregem sibi collegit Christus, multi hypocritæ se insinuant, obrepunt peruersi homines, multi etiam improbi se ingerunt: ita fit vt multis fordibus inquinetur sacer ille coetus quem sibi Christus segregauerat. Hoc porro multis valde esse absurdum videtur, in Ecclesiæ sinu foueri vel impios homines, vel profanos, vel sceleratos. Adde quòd plerique zeli prætextu, plus æquo morosi, nisi omnia ad eorum votum composita sint, quia nusquam apparet absoluta puritas, tumultuosè ab Ecclesia discedunt, vel importuno rigore eam evertunt ac perdunt. Quare hic, meo iudicio, simplex est parabolæ scopus. Quandiu in hoc mundo peregrinatur Ecclesia, bonis & synceris in ea permixtos fore malos & hypocritas, vt se patientia arment filii Dei, & inter offendicula quibus turbari possent, retineat infractam fidei constantiam. Est autem aptissima comparatio, quum Dominus Ecclesiam vocat agrum suum, quia eius semen sunt fideles. Quamquam autem Christus postea subiicit, mundum esse agrum, dubium tamen non est quin propriè hoc nomen ad Ecclesiam aptare voluerit de qua exorsus fuerat sermonem. Sed quoniam passim aratrum suum ducturus erat per omnes mundi plagas, vt sibi agros excoleret in toto mundo, ac spargeret vitæ semen, per synecdochen ad mundum transtulit quod parti tantum magis quadrabat. Nunc videndum est quid per triticum intelligat, & quid per zizania. Non potest hoc de doctrina exponi, quasi dixisset, vbi seminatur Euangelium, statim corrumpi & adulterari prauis figmentis: nunquam enim vetuisset Christus, in tali corruptela purganda strenuè satagere. Neque enim vt in hominum moribus, quæ corrigi nequeunt vitia, tolerari oportet: ita liceret impios errores ferre qui fidei puritatem inficiunt. Deinde nominatim Christus filios inaligni zizania esse dicens, dubitationem tollit. Rursum tamen notandum est, non posse hoc etiam simpliciter de hominum personis intelligi, quasi Deus creatione bonos homines seminaret, diabolus verò malos. Quod ideo admoneo, quia hoc loco abusi sunt Manichæi, vt colorem inducerent suo figmento de duobus principis. Atqui scimus quicquid vitii est tam in diabolo quàm in hominibus non aliud esse quàm integræ naturæ corruptelam. Sicuti ergo Deus electos suos qui originali peccato infecti sunt, non creatione bonum semen facit, sed eos Spiritus sui gratia regenerans: ita diabolus non creat malos homines, sed à Deo creatos deprauat, & in agrum Domini insent ad vitandum purum semen.

36 *Qui seminat bonum semen.*) Prius regnum cælorum dixerat simile esse homini seminanti, sed improprie. Sensus tamen clarus est, idem contingere prædicato Euangelio atque in satione agrorum solet, vt solium tritico succrescat, nisi quòd speciale quiddam exprimit dicens, inimici fraude aspergi agrum lolio: vt sciamus non fortuito neque naturaliter hoc fieri, quòd multi improbi se fidelibus permiscant, quasi eadem sint seges: sed huius mali culpam diabolo imputare discamus, non vt eius damnatio homines absoluat à reatu, sed primum, nequid maculæ aspergatur Deo propter vitium hoc aduentitium: deinde ne miremur, subinde pullulare zizania in agro Domini, quum semper ad nocendum vigilet Satan. Porro quòd Christus non Verbi ministros seminare dicit, sed se vnum: ratione non caret. Quauis enim ad eius personam hoc restringi minimè conueniat, quia tamen nostra opera sic vitur, & ad culturam agri sui tanquam instrumenta nos adhibet, vt per nos solus & in nobis agat, merito sibi ven dicat quod eius ministris quodammodo commune est. Meminerimus ergo non solù in Christi mandato prædicari Euangelium, sed eius auspiciis & ductu, vt simus tanquam eius munus, ipse autem vnicus operis author.

37 *Messis verò, consummatio seculi.*) Est quidem hæc valde molesta conditio, quòd reprobis orneratur Ecclesia vsque ad finem mundi: hoc tamen tempus nobis ad patientiam ideo Christus præscribit, ne vana spe nos lactemus. Gnauiter quidem Pastores incumbere decet ad purgandam Ecclesiam, & hac in parte ab omnibus piis adiuuandi sunt quatenus ferre cuiusque vocatio. Verum vbi omnes in commune mutuas operas contulerint, non tamen eouique proficere vt penitus ab omni forde purgent Ecclesiam. Teneamus ergo, nihil ininus fuisse Christo propositum quàm indulgentia fordes alere: tantum fideles suos hortari voluit ne animis deficiant quia malos secum ferre coguntur: deinde etiam eorù zelum frænare & moderari, qui fas esse non putant societatem nisi cum puris Angelis colere. Perperam igitur hoc testimonio Anabaptistæ & similes abusi sunt, vt gladii vsum arcerent ab Ecclesia. Atqui facilis est refutatio: nam quum excommunicationem ipsi admittant, quæ malos & reprobos saltem ad tempus eradicat, cur non in sceleratos, quoties res ita postulat, gladium exerent pii Magistratus? Excipiunt, locum dari poenitentia, vbi capitalis poena non est, quasi verò latro in cruce remedium salutis non inuenerit. Cæterum hæc solutio sufficiat, Christum hic neque de Pastorum, neque de Magistratum officio disserere, sed offendiculum tollere quo turbantur infirmi dum Ecclesiam vident non modò electis, sed ex impura fæce collectam esse. *Messores, Angeli sunt.* Nomen hoc accommodari debet ad causam præsentem. Messores alibi dicuntur Apostoli, Prophetarum respectu, quia in eorum laborem ingressi sunt. Et omnibus Verbi ministris iniungitur mandatum, vt fructum Domino afferant, qui semper maneat. Quò etiam pertinet illud, segetem iam albefcere, & appetere messores. Item, messem esse multam, operarios verò paucos. Sed hic diuersa est ratio comparationis: quia in agro Domini plantati esse dicuntur qui locum in Ecclesia occupant. Nec obstat quòd alibi dicitur Christus, simulac cum Euangelio suo prodit, ventilabrum habere in manu quo aream suam purget. Nam illic describitur eius purgationis initium, quum hoc loco fieri negat ante extremum diem: quia tunc demum suis omnibus numeris constabit. Cæterum quamquam tunc extremam manum purgandæ Ecclesiæ apponet per Angelos, idem tamen nunc facere incipit per pios doctores. Porro Angelis has partes tribuit, quia non adstant ad eius tribunal otiosi, sed præsto se offerent ad exequenda eius mandata. Ergo qui ad extirpandum quicquid displicet præpostere festinant, anteuertunt quantum in se est Christi iudicium, & ereptum Angelis officium temere sibi vsurpant.

John. 4. c. 38
Iohann. 15. c. 16
Iohann. 4. e. 38
Matth. 9. d. 37
Matth. 2. c. 12

41 *Colligent è regno eius.*) Quod sequitur de omnibus qui iniquitati dediti sunt, exeticum est: neque enim aliquid diuerfum notatur: sed perinde est ac si dixisset, tunc maturum fore & opportunum tempus quo restituantur omnia in legitimum ordinem, atque ita tollantur impii qui nunc sunt offendicula. Sic autem vocantur, quia non sibi tantum male viuunt, sed labefactant multorum fidem, alios morantur in recto cursu, quosdam prorsus auertunt, alios precipitant. Hinc sumenda est vtilis admonitio, ne tot offendiculis circumdati, legnes ac securi pergamus, sed acriter intenti simus ad cauendum. Simul etiam corrigitur eorum mollities qui tam delicati sunt ut ad minima queque offendicula cursum reflectant. Difficile quidem est fateor, non subito impingere, interdum etiam cadere innumeris scandalis se ingerentibus, sed firmandi sunt animi fiducia: quia minimè dubium est quin Filius Dei, qui suos per media scandala incedere iubet, superandis omnibus vires daturus sit. Horribile etiam iudicium hypocritarum & reprobis quibuslibet denuntiat qui nunc primarii Ecclesiarum ciues videntur, ne inani suar iactantiarum indormiant. Quòd ad caminum ignis spectat, metaphorica est loquutio. Nam sicuti vtilis verbi exprimitur: ita supposita est filius Dei, sensus omnes nostros longè altius exuperat quam ut possit vilius verbis exprimi: ita supplicium quod reprobos manet, quia incomprehensibile est, pro modulo captus nostri adumbratur. Cuius rei inscitia fecit ut Sophistæ frustra, nihili disputationibus se torquerent, sicut alibi iam attigimus. Scio quosdam subtilius minutas quasque particulas persequi: sed quia timendum est ne argutia minus solidæ nos ad ineptias deducant, parcius philosophari malo, simplici & genuino sensu contentus. Quibus tantopere aridet curiositas, si rogentur quomodo Christo sopito & nesciente, diabolus zizania bono semini inspergat, quid respondeant non habebunt: ego tamen ita sobrius esse studui, ut nihil cognitum dignum & vtile ommitterem.

43 *Tunc iusti fulgebunt.*) Insignis consolatio, quòd filii Dei qui nunc vel squalore obfiti iacent, vel latent nullo in pretio, vel etiam probis cooperiti sunt, tunc quasi sereno cælo, & discussis omnibus nebulis, verè, & ad liquidum semel conspicui fulgebunt. Et aduerbium temporis emphaticum est: tacitam enim continet antithesin præsentis status & vltimæ instaurationis, cuius ipse fideles suos Christus sustentat. Sensus ergo est, Quamuis nunc emineant in Ecclesia multi improbi, tamen illum diem certò nobis sperandum esse, quo suos in sublime attollat Filius Dei, & omnem fuliginem abstergat qua nunc eorum fulgor obruitur. Verum quidem est, nullis promitti futuram gloriam nisi in quibus iam e luceat imago Dei, & qui in eam per continuos gloriæ gradus transformantur. sed quia nunc abscondita est priorum vita, & salus eorum, quia in spe consistit inuisibilis est: merito Christus, ut promissa sibi gloria potiantur fideles, in cælum eos reuocat. Nec dubium est quin ad locum Danielis respexerit, quo magis ad viuum afficeret auditores: ac si dixisset, Prophetam, vbi de futuro splendore concionatur, simul notare temporalem caliginem: idèoque, ut locus detur vaticinio, patienter ferendam esse mixturam quæ electos Dei reprobis ad tempus inuoluit. Gloriam hanc Solis luci comparans, æqualitatem minimè itatuit. Sicut enim variè nunc dona sua inter fideles distribuit Christus, sic ea quoque vltimo die coronabit. Sed tenendum est memoria quod dixi, tantum instaurationem quæ in vltimo Christi aduentum differatur, cum nubilo mundi statim conferri. Regnum Patris quasi priorum hereditas, terræ opponitur, ut se in hac peregrinari meminerint, atque ita in cælum aspirent. Etsi enim alibi Regnum Dei esse in nobis dicitur, non constabit nobis eius fruitio donec sit Deus omnia in omnibus.

MATTH. XIII.

MARC. III.

LVC. XIII.

31 *Aliã parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum celorum grano sinapis, quod acceptum homo seminavit in agro suo:*

32 *Quod minimum quidè est omnium seminũ: ubi verò excreuerit, maximum est inter olera, & fit arbor, ita ut veniant volucres celi, & nidulentur in ramis eius.*

33 *Aliã parabolã dixit illis, Simile est regnum celorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus satis farine, donec fermentaretur totum.*

34 *Hec oĩa loquutus est Iesus in parabolis ad turbas & sine parabola nihil lo-*

26 *Et dicebat, Sic est regnũ Dei quemadmodũ si homo iacet semen in terram,*

27 *Ac dormiat, & exurgat nocte & die, segesque germinet, ac surgat in altum, dum nescit ille.*

28 *Vltro enim terra fructificat, primum herbã, deinde spicam, dein de plenum frumentum in spica.*

29 *Quum autem productus fuerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.*

30 *Et dicebat, Cui assimilabimus regnũ Dei? aut qua collatione conferemus illud?*

31 *Sicut granum sinapis, quod quum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus que sunt in terra:*

32 *Et quũ seminatũ fuerit, exurgit, & fit maius omnibus oleribus,*

18 *Dicebat ergo, Cui simile est regnum Dei? & cui assimilabo illud?*

19 *Simile est granum sinapis, quod acceptũ homo iecit in hortum suum, & creuit, & euasit in arborẽ magnã, & volucres celi nidulatae sunt in ramis eius.*

20 *Et iterum dixit, Cui assimilabo regnum Dei?*

21 *Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus satis farine satis, do-*
p.iiij.

quutus est illis:

35 *Vt cōpleretur quod dictum fuerat per Prophetā, qui ait, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.*

& facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aues cali nidificare.

33 *Et talibus multis parabolis loquebatur ihs sermonem, prout poterant audire:*

34 *Sine parabola verò non loquebatur eis, seorsim autem discipulis exponebat omnia.*

nec fermētaretur totum.

22 *Et ibat per ciuitates & castella, docens & iter faciens Ierusalem.*

His parabolis discipulos suos animat Christus, ne humilibus Euangelii exordiis offensi resiliant. Videmus quàm superbè Euangelium despiciant, imò subliant profani homines, quia per obscuros & ignobiles ministros affertur, quia non statim excipitur totius mundi applausu, sed paucos habet discipulos, & quidem vt plurimum nullius pretii homunciones ex vulgo. Ita fit vt desperent infirmi de successu quem ex principiis æstimant. Atqui Dominus consultò regnum suum à tenuibus & contemptis principis auspiciatur, vt insperati progressus, eius potentiam melius illustrent. Regnum ergo Dei grano sinapis confertur, quod minimum inter semina, crescit tamen in tantam altitudinem vt fiat arbutum in quo nidulentur aues. Confertur & fermento, quod tametsi exiguum est, vim tamen suam sic diffundit, vt magna farina copia inde acefcat. Discamus ergo, si contempnibilis est oculis carnis regni Christi species, ad immensam & inæstimabilem Dei potentiam mentes nostras attollere: quæ sicuti ex nihilo semel creauit omnia, sic quotidie ea quæ non sunt, supra humani sensus modum excitat: superbis sinamus suos caninos risus, donec ex inopinato eos Dominus obstupefaciat. Interim ne despondeamus animos, sed fide surgamus contra mundi fastum donec incredibile virtutis suæ documentum proferat Dominus de quo hic concionatur. Fermenti nomen aliquando malè sonat, sicuti quum admonet Christus cauendum esse à Scribarum fermento: item quum docet Paulus exiguo fermento totam massam corrumpi. Sed hic simpliciter tenenda est appellatio ad præsentem causam. De regno Dei & cælorum alibi dictum est.

2 Cor. 5. 6. 6

26 *Marc. Sic est regnum Dei.* Quamquam eodem tendit hæc similitudo quò duæ priores, videtur tamen Christus data opera sermonem ad Verbi ministros dirigere, ne frigidius muneri suo incumbant quia non statim laboris fructus apparet. Ergo illis agricolas ad imitandum proponit, qui sub spe metendi, semen in terram proiciunt, neque anxia inquietudine torquentur, sed eunt cubitum, & surgunt: hoc est, pro more intenti sunt quotidiano labori, & se nocturna quiete reficiunt, donec tandem suo tempore maturefcat feget. Ergo quanuis Verbi semen ad tempus suffocatum lateat, iubet tamen Christus bono animo esse pios doctores, ne diffidentia illis alacritatem minuat.

34 *Matth. Hæc omnia loquutus est.* Quamquam disertè exprimit Marcus loquutum esse Christum prout audire poterant: mihi tamen probabile videtur, non tam docendi consilio continuis parabolis vsum fuisse, quàm vt attentos redderet auditores in aliud tempus magis idoneum. Cur enim seorsim discipulis illas familiariter exposuit? An quòd ipso vulgo rudiores forent? Imò verò quia animi sui sensum apud eos familiariter deponere voluit, alios autem relinquere suspensos, donec maturior opportunitas veniret. Hæc enim quædam solùm fuerunt Euangelii præludia, cuius plenior claritas & promulgatio in suum tempus differebatur. Facile autem diluitur repugnantia species inter hoc Matthæi dictum & vaticinium Iesæ quod paulo antè adductum fuit. Quanuis enim doctrinæ lucem subduxerit reprobis, hoc tamen non obstat quin se accommodauerit ad eorum captum, vt ipsos redderet inexcusabiles. Genus ergo docendi sequutus est aptum & congruum auditoribus, quos sciebat nondum satis esse ad discendum paratos.

35 *Vt cōpleretur.* Non intelligit Matthæus Psalmum quem citat, peculiare esse de Christo vaticinium: sed quemadmodum enituit Spiritus maiestas in sermone Prophetæ, eodem modo vim eius in sermone Christi fuisse expressam. Propheta illic de fœdere Dei quo tenuen Abrahæ adoptauit, assiduis erga populum illum beneficiis, totaque Ecclesiæ gubernatione verba facturus, magnificè præfatur, *Aperiam in parabolis os meum*, hoc est, non tractabo leues nugas, sed de rebus maximè seriis grauius differam. Idem per ænigmata quoque significat: est enim repetitio satis trita in Psalmis, nam מְסֹרֵת vocant Hebræi comparationes: deinde nomen hoc transferunt ad graues sententias, quia similitudines plerunque splendorem & ornatum orationi conciliant. מְסֹרֵת nunc ænigmata, nunc apophthegmata nominat. Et si autem videtur Matthæus ad vocem parabolæ alludere, non tamen dubium est quin sentiat Christum figuratè loquutum esse, vt ipsa dictionis forma vulgari sermone splendidior, aliquid dignitatis & ponderis afferret. Certè impletum dicit quod habetur in Psalmo: quia allegoriis & figuris admonuit de arcanis Dei mysteriis se tractare, ne vilesceret doctrina. Porro hinc colligimus, nihil esse absurdi quòd in diuersos fines obscurius loquutus sit ad plebem. Quanuis enim reprobos celare vellet quod dicebat, dedit tamen operam vt verbis suis cæleste aliquid ac Diuinum subesse, etiam attoniti sentirent.

Esai. 63. 2

22 *Luc. Iter faciens Hierosolymam.* Incertum est loquaturne Lucas de vna tantum profectioe, an intelligat, quum ambularet Christus per Iudæam, & singulas partes docendo lustraret, diebus festis Hierosolymam ascendere solitum. Certè priore membro notare videtur qualis perpetua Christo fuerit viuendi ratio ex quo iniunctum sibi à Patre munus obire coepit. Quare vt posterius membrum cohæreat, sensus erit, quoties instabant dies festi, ipsum cum aliis sacros conuentus celebrasse.

MARC.

LVC.

MATTH. XIII.

44 *Rursum simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro, quem repertum homo abscondidit, & pro gaudio quod habet super eo, abit, & quaecunque habet vendit, ac mercatur agrum illum.*

45 *Rursum simile est regnum celorum homini negotiatori querenti pulchras margaritas.*

46 *Qui inuenta una pretiosa, abiens vendidit omnia quae possidebat, & mercatus est illam.*

47 *Rursum simile est regnum celorum verriculo iacto in mare, & ex omni genere congreganti.*

48 *Quod quum impletum esset, subdixerunt in litus: & sedentes collegerunt bonos in vasa, malos vero foras iecerunt.*

49 *Sic futurum est in consummatione seculi: venient Angeli, & segregabunt malos de medio iustorum.*

50 *Et mittent eos in caminum ignis. illic erit ploratus & stridor dentium.*

51 *Dicit illis Iesus, Intellexistis haec omnia? Dicunt illi, Etiam Domine.*

52 *At ille dixit eis, Propterea omnis Scriba doctus ad regnum celorum similis est patri familias qui de promit e thesauro suo noua & vetera.*

In hunc finem tendunt priores duae similitudines vt discant fideles regnum caelorum toti mundo preferre, atque ideo renuntiare & sibi & omnibus carnis desiderijs, nequid eos impediatur quo minus tanto bono potiantur. Porro haec admonitio valde nobis necessaria est, quia & mundi illecebrae sic nos fascinant vt vita aeterna nobis euanescat: & quia carnales sumus, spirituales Dei gratiae suum pretium minime apud nos obtinent. Merito itaque Christus vitae aeternae excellentiam eousque extollit, vt molestum esse nobis non debeat, eius causa quicquid pretiosum alioqui ducimus, relinquere. Primo regnum caelorum simile esse dicit thesauro abscondito. Nam vt plurimum magni facimus quae apparent: atque ideo vilescit nobis noua & spiritualis vita quae in Euangelio proponitur, quia sub spe inclusa latet. Ergo aptissima est thesauri comparatio, cuius pretio nihil decedit, quauis sub terra defossus & obrutus hominum oculis fugiat. Quibus verbis docemur non aestimandas esse spirituales Dei gratiae diuitias ex carnis nostrae intuitu, vel externo suo splendore: sed quemadmodum thesaurus, licet occultus sit, speciosis tamen opibus praefertur. Idem exprimit altera similitudo. Margarita vna, quauis exigua sit, tantum aestimatur vt peritus negotiator agros & aedes ad eam redimendam vendere non dubitet. Ergo quauis caelestis vitae excellentiam non apprehendat carnis sensus, non tamen eam satis pro dignitate expendimus nisi parati simus, quae oculis nostris refulgent, abnegare in illius gratiam. Nunc tenemus summam vtriusque parabola, nempe eos demum ad percipiendam Euangelii gratiam esse idoneos qui posthabitis omnibus alijs desiderijs, ad eam potiendam sua studia & se totos adducunt. Notandum autem est quod non ab omnibus tanti fieri thesaurum absconditum: vel margaritam docet Christus vt libenter vedant sua omnia: sed thesauro statui pretium, posteaquam inuentus est ac cognitus: & peritum negotiatorem tale de margarita iudicium facere. Nam his verbis notatur fidei cognitio: ac si dixisset Christus, vulgo regnum caeleste pro nihilo ferè haberi, quia inspidi sunt homines, nec satis perspiciunt quam incomparabilem thesaurum in Euangelio Dominus offerat. Queritur tamen an renuntiare bonis omnibus alijs necesse sit, vt vita aeterna fruamur. Respondeo breuiter, hunc simplicem esse verborum sensum, non haberi Euangelio iustum honorem nisi apud nos omnibus mundi opibus, delicijs, honoribus & commodis praecellat: & quidem eousque vt spiritualibus bonis quae nobis promittit, contenti, quaecunque nos inde retrahunt negligamus. nam omnibus impedimentis solutos esse oportet qui in caelum aspirant. Ergo non nisi ad eorum abnegationem quae pietati aduersa sunt, Christus fideles suos hortatur: interim temporalibus Dei beneficijs sic vti & frui concedit quasi non vtantur.

46 *Et mercatus est illam.* Mercandi verbo non significat Christus vllam compensationem afferri ab hominibus qua caelestem vitam sibi comparent: scimus enim qua lege Dominus fideles suos apud Iesaiam inuitet, Venite & emite absque argento, &c. Sed quauis gratuitum sit donum Dei vita caelestis, & quicquid ad eam pertinet: dicimur tamen redimere quum volentes priuamus nos carnis desiderijs, nequid ab ea obtinenda nos impediatur: quemadmodum dicit Paulus sibi omnia esse instar iacturae & stercoreis vt Christum lucrifaceret.

47 *Simile est verriculo.* Nihil hic nouum docet Christus, sed alia similitudine confirmat quod prius habuimus, Ecclesiam Dei quandiu in terra versatur, per mixtam esse bonis & malis: nunquam vero sordibus & inquinamentis puram esse. Finis tamen huius parabola fortè diuersus est: nempe vt Christus non solum medeatur scandalo quod plerosque infirmos turbat, quia non reperitur in mundo quae optanda foret puritas: sed etiam vt iam timore & modestia contineat suos discipulos, ne inani fidei titulo,

vel nuda professione sibi placeant. Ego quidem vtrunque libenter amplector, quòd Christus patienter ferendam vsque in mundi finem esse doceat mixturam ex bonis & malis: quia non antè constabit vera & solida Ecclesiæ restitutio. deinde quòd admoneat non sufficere, imò non magni esse momenti, nos in oïle esse aggregatos, nisi genuinæ simus ac delectæ oves: quòd spectat illa Pauli sententia, Nouit Dominus qui sui sint. Ergo ab iniquitate discedat quisquis inuocat nomen Domini. Porro Euangelii prædicationem scitè comparat verriculo sub aquis demerso, vt sciamus præsentem Ecclesiæ statum consulum esse. Quamquam enim Deus noster, vt est ordinis, & non dissipationis, discipulimam nobis commendat: hypocritis tamen locum ad tempus concedit inter fideles donec vltimo die regnum suum perfectè cõponat. Ergo quoad in nobis est, studeamus vitia corrigere, vigeat in fordibus purgandis feueritas: non tamè ante ab omnibus rugis & maculis immunis erit Ecclesiæ, quã Christus segregauerit agnos ab hoedibus.

51 *Intellexistis hæc omnia.*) Tenendum memoria est quòd prius vidimus, parabolas omnes discipulis priuatim fuisse expositas. Nunc verò Dominus, postquam illos tã familiariter ac benignè instituit, simul admonet se non tantum operæ posuisse in illis docendis vt sibi tantum sapiant, sed vt impertiant alius quod apud ipso depositum est. Atque hoc modo ad discendi studium eos magis acuit ac sollicitat. Doctores ergo similes patribus familias esse dicit qui non de suo tantum victu solliciti sunt, sed repositam habent annonam in aliorum alimenta. deinde nõ in diem securè viuunt, sed longè in futurum tempus prouident. Sensus autem est, Ecclesiæ doctores longa meditatione debere esse instructos, vt Ecclesiæ multiplicem ex Dei verbo doctrinam, sicuti vsus feret, quasi ex promptuario ministrent. Quòd multi ex veteribus per noua & vetera, Legem & Euangelium intelligunt, mihi videtur coactum esse. Ego igitur simplicius accipio pro varia & multiplici dispensatione, quam ad cuiusque captum prudenter apteque accommodant.

MATTH.

MARC.

LVC. VII.

36 Rogabat autem illum quidam ex Phariseis vt caperet cibum cum ipso: & ingressus domum Pharisæi accubuit.

37 Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix, vt cognouit quòd accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti:

38 Stansque ad pedes eius à tergo, flens lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui exergebat, & deosculabatur pedes eius, & unguento ungebat.

39 Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens, Hic si esset Propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit ipsum, quòd peccatrix sit.

40 Et respondens Iesus dixit ad illum, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

41 Duo debitores erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta.

42 Quum autem illi non essent soluendo, condonauit vtrisque. Horum igitur dic vter eum amplius diliget?

43 Respondens Simon dixit, Existimo quod is cui plus condonauit. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.

44 Et conuersus ad mulierem dixit Simoni, Vides hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui exersit.

45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intrauit, non cessauit deosculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non unxisti: hæc autem unguento unxit pedes meos.

47 Propter quod dico tibi, remittuntur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. cui autem minus remittitur, minus diligit.

48 Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata.

49 Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere intra se, Quis est hic qui etiam peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, Fides tua saluam te fecit, vade in pace.

36 *Rogabat autem illum.*) Hæc historia docet quàm morosi sint, & concipiendis, imò captandis offensionibus addicti quicumque Christi officium non nouerunt. Inuitat Christum Phariseus: unde colligimus neque ex infestis ac violentis doctrinæ eius hostibus, neque ex superbis cōtemptoribus vnum fuisse: sed quanuis mansuetus esset, statim offenditur vbi mulierem, quæ eius opinione arcenda erat à congressu & colloquio, benignè admitti à Christo videt: ideòque Prophetam esse negat, quia Mediatorem non agnoscit, cuius proprium sit munus miseris peccatores in gratiam cum Deo reducere. Hoc quidem iam aliquid erat, Christum dignari Prophetæ honore: verum simul inquirere oportuit quorsum missus esset, quid afferret, quid denique iniunctum illi esset à Patre: quia reconciliationis gratiam, quod præcipue in Christo tenendum est, neglexit, non putauit esse Prophetam. Et certè nisi Christi gratia hæc mulier abolitis peccatis nouam iustitiam adeptæ esset, reici oportuit. In eo tantum erat Simon, quia non reputans venisse Christum ad seruandum quod perierat, temere coniicit dignos ab indignis ipsum non discernere. Porrò ne tale nobis fastidium obrepat, sciamus primò Christum miseris ac perditis hominibus datum esse liberatorem, qui à morte eos in vitam restituat. Deinde se quisquis examinet ac suam vitam: ita fiet vt non miremur alios nobiscum recipi, quia nemo se aliis præferre audebit. sola enim hypocrisis inflat securos homines, vt alios omnes despiciant.

37 *Mulier in ciuitate.*) Sic ad verbum habetur vt transfuli: Erasmo placuit tempus verbi plusquam præteritum, ne quis putaret eam tunc adhuc fuisse peccatricem. Sed à genuino sensu discessit. Voluit enim notare Lucas qualis esset mulieris conditio, & quid de ea omnes sentirent. Tametsi enim subita eius conuersio coram Deo aliam reddiderat, quàm prius fuisset, nondum tamen apud homines extinctum erat superioris vitæ dedecus. Erat ergo communi iudicio peccatrix, hoc est sceleratæ & probrosæ vitæ. Vnde perperam infert Simon spiritu discretionis delictum Christum quem latet infamia vulgo nota.

40 *Respondens Iesus.*) Hoc responso demonstrat Christus quantopere errauerit Simon. Tacitam enim & occultam eius cogitationem in medium proferens, aliquid Prophetis excellentius se habere probat. Neque enim eius verbis respondet, sed quod ille intus suppressum tenebat refellit. Neque id tantum Simonis causa, sed vt inde omnes discamus non esse timendum nequem ex peccatoribus reiciat, qui non minus liberaliter velut protensis brachiis omnes paratus est recipere quàm blandè & amicè eos inuitet.

41 *Duo debitores.*) Summa huius parabolæ est, errare Simonem in muliere damnanda, quam cælestis iudex absoluit. Probat autem iustam esse, non quia satisfecerit Deo, sed quod remissa sint illi peccata: nam alioqui non quadraret similitudo, vbi discretè exprimit Christus remissa gratis fuisse debitoribus nomina qui soluendo non erant. Itaque mirum est plerisque interpretes tam crasse hallucinatos esse, quasi hæc mulier veniam lacrymis, vnctione, & osculis pedum promerita sit. Nam argumentum quo vitur Christus, non à causa, sed ab effectu sumptum est: quia & prius ordine est beneficium accipere, quàm habere gratiam: & causa mutui amoris hic notatur gratuita remissio. In summa, Christus mulierem hanc Deo reconciliatam esse, à fructibus, vel posterioribus effectibus arguit.

44 *Conuersus ad mulierem.*) Videtur Dominus Simonem ita cum muliere conferre, vt illum leuibus tantum delictis obstrictum faciat. Sed modus est concessionis, ac si dixisset, Finge Simon, leuem fuisse tuum reatum à quo te Deus absoluit: hanc verò multis & grauissimis criminibus fuisse obnoxiam: vides tamen vt veniam sibi datam esse, nunc reipsa testatum faciat. Quid enim sibi volunt tam profusæ lacrymæ, quid assidua pedum oscula, quid pretiosa vnctio, nisi quòd fatetur se ingenti damnationis mole fuisse oppressam? Et nunc eo ardentius amplectitur Dei misericordiam, quo maiorem eius necessitatem sibi esse agnoscit. Ergo ex verbis Christi colligi non potest, exiguæ summæ debitor fuerit Simon, & an à reatu solutus fuerit. Magis credibile est, vt cæcus erat hypocrita, fuisse tunc adhuc in vitiorum suorum sordibus demersum. Sed Christus in hoc vno insisit, quantumuis scelerata fuerit mulier, manifesta iustitiæ eius signa esse, quòd ad testandam suam gratitudinem nullum officii genus omittit, & quibuscunque potest modis testatur quantopere Deo debeat. Interea admonet Christus Simonem non esse cur sibi blandiatur, quasi ab omni culpa immunis foret: nam ipsum quoque misericordia opus habere, quòd si ne ipse quidem Deo placet absque venia, debere ex pœnitentiæ & gratitudinis signis reputare quicquid peccauerat hæc mulier, illi esse donatum. Notanda sunt antitheta, in quibus Simoni mulier præferatur: nempe quòd hæc lacrymis suis rigauit Christi pedes, & capillis absterfit, quum ille ne vulgarem quidem aquam dari iussisset: quòd hæc non deseruit osculari pedes, quum ille ne hospitali quidem osculo dignatus esset Christum excipere: quòd pretiosum vnguentum illa effuderit in pedes, hic autem ne oleo quidem caput unxerit. Porrò hæc ratio fuit cur Dominus qui singulare parsimonix ac vitæ frugi exéplar fuit, passus sit vnguenti sumptum fieri, quia hoc modo testata est misera peccatrix se illi omnia debere. nam delicias minimè expetiuit, nec odore illectus est, nec splendidum cultum probauit, sed vnicum ardorem spectauit testandæ pœnitentiæ: qui etiam nobis in exemplum proponitur à Luca: nam lacrymæ, eius tristitiæ quæ pœnitentiæ initium est, fuerunt testes. Quòd se à tergo aduoluit Christi pedibus, illicque prostrata iacuit: in eo apparuit pudor eius & humilitas. Vnguento præ se tulit, se & sua omnia offerre Christo in sacrificium. Horum omnium ad nos pertinet imitatio: sed effusio vnguenti singularis actio fuit, ex qua perperam statuatur regula.

47 *Remittuntur peccata eius.*) Quidam verbum hortatiui modi esse putantes, hunc eliciunt sensum, Quum hæc mulier insignibus officiis Christi amore totam se seruere ostendat, minimè æquum esse vt in illam asperior sit & durior Ecclesia, sed clementer potius tractandam esse, quamlibet grauiter peccauerit. Sed quum Attico more ἀφ' ὧν ταῦ possum sit pro ἀφ' ἧν ταῦ, valeat illa subtilior expositio quam contextus repudiat. Nam paulò post Christus idem repetit mulierem alloquens, vbi non quadraret hortandi modus. Et huic sententiæ subiicitur oppositum membrum, Minus ei remitti qui minus diligit. Quan-

quam præsentis temporis verbum debet in præteritum resolui. quia enim tam sollicitè omnibus pietatis officis desungi studebat, hinc Christus infert, quamlibet multis peccatis cooperta fuerit, vberiorems fuisse Dei misericordiam quam vt peccatrix amplius habenda sit. Caterum hæc dilectio non dicitur esse veniæ causa, sed posterius signum, vt prius admonui. hoc enim verba sonant, Qui cernunt tam effusum pietatis studium in muliere, peruersos esse iudices, nisi inde æstiment propitiū illi iam fuisse Deum vt ordine præcedat gratuita peccatorum remissio. Neque enim disputat Christus, quo sibi pretio, Dei gratiam acquirant homines, sed Deum miseræ huic peccatrici iam ignouisse arguit, ne mortalis homo in eam sit implacabilis.

48 *Remittuntur tibi peccata.*) Quæri potest quorsum veniam quam adepta erat, & cuius red-dita erat certior, nunc demum illi promittat Christus. Quidam excipiunt, non tam ipsius quam aliorum causa prolatam fuisse hanc sententiam. Ego verò non dubito quin eius ratio maximè habita fuerit: atque id ex sequentibus clarius patet. Nec mirum est Christi voce de integro absolui, quæ iam ipsius gratiam gustauerat: imò quæ persuasa erat vnicui sibi esse salutis asyllum. Sic quotidie præire fiduciam neces-sarie est, quum à Domino petimus vt peccata nobis remittat. neque tamen frustra preceationem hanc velut superuacua fundimus, sed vt magis ac magis cordibus nostris misericordiam suam obli-gnet cœlestis Iudex, atque hoc modo nos tranquillet. Quanquam ergo conceptam huius gratiæ quam obunuit, fiduciam attulerat hæc mulier, non tamen superuacua fuit hæc promissio quæ ad fidei confirmationem plu-rimum valuit.

49 *Cœperunt qui accumbebant.*) Hinc rursus perspicimus, ex ignorantia officii Christi homines no-ua sibi offendicula subinde gignere. Hæc autem mali radix est, quòd nemo suas miseras excutit, quæ proculdubio singulos accenderent ad quærendum remedium. Hypocritæ verò qui suis vitis indormiūt, non mirum est si obmurmurent quasi ad rem nouam & insolitam, vbi Christus peccata remittit.

50 *Fides tua.*) Vt furros illos compefcac Christus, & mulierem simul confirmet, fidem eius lau-dat: ac si diceret, Vt cunque obltrepant isti, tu in ea fide constanter acquiesce quæ tibi certam salutem at-tulit. Interea sibi vendicat Christus ius à Patre datum: nam quia penes ipsum est sanandi potestas, rite in eum dirigitur fides. Atque id significat non temere, vel errore inductam fuisse mulierem vt ad te veni-ret, sed duce Spiritu rectam fidei viam tenuisse. Vnde sequitur, non posse nos in alium credere, quam Fi-lium Dei, qui ipsum statuamus vitæ & mortis arbitrum. Si enim rite in Christum creditur, quia remit-tendis peccatis eum præfecit cœlestis Pater, simulatque aliò transfertur fides, hunc ei suum honorem e-ripi necesse est. Hoc etiam dicto refellitur eorum error qui putant charitate redimi peccata: longè enim alium modum hic Christus definit, dum scilicet fide amplectimur oblatam misericordiam. In vltima clausula, fidei notatur incomparabilis ille fructus quem toties Scriptura commendat, quòd scilicet con-scientiis pacem affert ac gaudium, ne inquietudine & tumultu hac illuc iactentur.

LVC. X.

MATTH.

MARC.

38 *Factum est autem dum irent, vt ipse intraret in quod-dam castellum: Mulier verò quædam Martha nomine, exce-pit illum in domum suam.*

39 *Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat sermonem eius.*

40 *Martha autem distrahebatur circa multum ministre-rium: quæ stetit, & ait, Domine, non est tibi cura quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic igitur ei vt me ad-iuuet.*

41 *Et respondens dixit illi Iesus, Martha, Martha, solli-cita es, & tumultuaris circa multa.*

42 *Atqui vnum est necessarium: Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.*

38 *Vt intraret in quoddam castellum.*) Hæc historia docet, Christum quocunque accessit, non sibi priuatim fuisse deditum, nec sua commoda vel lautitas captaisse: sed hoc vnum illi fuisse studium vt aliis prodesset, vtque munus perageret sibi à Patre iniunctum. Narrat enim Lucas quum hospitaliter exceptus esset à Martha, simul ac domum ingressus est, docendo & hortando operam dedisse. Cæte-rum quia turpiter hic locus ad laudem vitæ, vt vocant, contemplatiuæ detortus est, eliciendus nobis est genuinus sensus, vade pateat nihil minus Christo fuisse propositum, quam discipulos suos otio & frigidis speculationibus addicere. Vetus quidem error est, Angelicam vitam agere qui procul nego-tiis, toti in contemplationem incumbunt. Ac videntur Sorbonici, quod hac de re nugantur, ex Ari-stotele hausisse qui summum bonum, & vltimum vitæ humanæ finem in contemplatione locat, quæ secundum eum, virtutis fruitio est. Quum verò ambitio quosdam impulsisset vt se à communi vi-tæ vsu subducerent, vel morosi homines in solitudinem & otium se dedissent, sequuta est etiam hæc superbia, vt se Angelis similes esse fingereat nihil agendo. Despecta enim ab illis fuit actiua vita, non secus ac si nos è cælo retraheret. Atqui scimus hunc in finem conditos esse homines, vt se labori-bus exercent, nec vlla sacrificia magis placere Deo, quam dum in suam quicque vocationem in-tentus vtiliter in commune bonum viuere studet. Quam verò incitè Christi verbis abusi sint ad pro-bandum

bandum suum commentum, facile ex simplici sensu patebit. Mariam Lucas dicit stetit ad pedes Iesu: an significat tota vita nihil aliud egisse? Quia potius ita Dominus iubet tempora distribuere, ut qui proficere in Christi schola studet, non assiduus sit & ignavus auditor, sed ut quod didicit, in usum proferat. tempus enim audiendi & tempus agendi. Stultè ergo Monachi locum hunc arripiunt, quasi Christus vitam speculativam cum activa compareret: quum simpliciter ostendat quorsum & quomodo venit recipi Christus. Et si enim laude digna fuit Martha hospitalitas, sicuti laudatur: in ea tamen Christus duo vitia notat. Prius est quòd fatagendo, modum excederet Martha. malebat enim Christus fugaliter & modico sumptu tractari, quàm sanctam matronam suscipere tantum laboris. Secundum vitium erat, quod Martha seipsam distrahens, & superfluis laboribus se occupans, inutilem sibi reddebat Christi aduentum. Excessum enim notat Lucas dum multi ministri meminit, quando Christus modico contentus erat. Perinde enim hoc fuit ac si quis Prophetam honorificè recipiens, eum audire non curet, sed potius magno & superfluo apparatu sepeliat omnem doctrinam. Atqui legitima Prophetarum receptio est, dum utilitas, quam per eos destinat nobis Deus ac offert, percipitur. Videmus nunc ut laudabile Marthæ officium, ne vis tamen suis non caruit. Accessit hoc quoque mali, quòd Martha sibi in turbulento operis placens, più discendi studium in sorore contempsit. Quo exemplo monemur, in rectè agendo semper cavendum esse ne alii aliis se præferant.

Quomodo recipiendus Christus.

42 *Vnum est necessarium.*) Quidam nimis frigide exponunt, sufficere vnum ferculi genus. Alii subtiliter, sed extra rem, de Monade disputant. Sed aliò spectavit Christus, nempe quidquid agendum suscipiant fideles, & quocumque se applicet, vnum tamen scopum esse ad quem referri omnia conveniat. Summa igitur est, vagari nos per inanes circuitus, nisi omnes nostras actiones dirigimus in certum finem. Ideo vitiosa erat hospitalitas Marthæ, quia posthabito præcipuo capite, tota ad fatagendum rapiabatur. Nec verò intelligit Christus excepto hoc vno, nihil esse alia omnia, sed ordinem prudenter tenendum, ne accessorium, ut vocant, prævaleat. *Maria bonam partem.*) Nulla est hinc comparatio, quemadmodum stulti & absurdi interpretes sonniant: sed tantum pronuntiat Christus, Mariam in sancto & utili studio occupari, unde abstrahi non debeat, ac si dixisset, Iure sororem tuam reprehenderes, si otio indulgens, vel inanibus curis implicita, vel aliud officio suo minus cõsentaneum appetens, totum onus curandæ rei domesticæ in te reiceret. Nunc verò quum rectè & vultu se ad audiendum contulerit, iniqui est inde abduci: neque enim talis semper datur opportunitas. Quanquam alii posterius membrum fercus accipiunt, quasi ideo Christus bonam partem electam à Maria esse dicat, quòd nunquam intercedat fructus doctrinæ cœlestis. Ego quanquam sententiam hanc non reiicio, sequutus tamen sum quod aptius ad Christi mentem putavi.

MATTH.	MARC.	LUC. XII.
		13 <i>Ait autem ei quidam de turba, Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hereditatem.</i>
		14 <i>At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos?</i>
		15 <i>Dixitque ad illos, Videte & canete ab avaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex ijs quæ possidet.</i>
		16 <i>Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis ager uberem prouentum attulit.</i>
		17 <i>Et cogitabat intra se, dicens, Quid faciam? quia non habeo quò congregem fructus meos?</i>
		18 <i>Et dixit, Hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora extruam, & illuc congregabo omnia quæ nota sunt mihi, & bona mea.</i>
		19 <i>Et dicam anime mee, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe gaude.</i>
		20 <i>Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animã tuam repetunt abs te: quæ verò parasti, cui cedent?</i>
		21 <i>Sic qui recondit sibi, nec est erga Deum dives.</i>

13 *Dic fratri ut dividat.*) Rogatus Dominus ut arbitrium suscipiat familiæ heriscundæ, hoc facere renuit. Quum hoc ad fouendam fraternam concordiam faceret, Christi autem officium sit non tantum reconciliare homines Deo, sed ad mutuum consensum adducere: quæritur quid causæ obstiterit quo minus litem inter duos fratres dirimeret. Dnas autem præcipuè fuisse causas apparet cur ab officio arbitri abstinerit. Primum cauere voluit, quum sibi Iudæi terrenum fingerent Messias regnum, ne quo exemplo errorem illum aleret. Quòd si illum vidissent hæreditates partiri, mox sparsius fuisset eius facti rumor. Ita à multis sperata fuisset carnalis redemptio cui nimis cupidè inhiabant: improbiactissent eum res novas moliri, statumque Romani imperii conuellere. Quare nihil melius fuit quàm hoc dari responsum, ex quo intelligerent omnes spirituale esse Christi regnum. Discamus ergo & nos sobriè nobis tem-

perare, nec quicquam aggredi quod in sinistram partem trahi queat. Deinde voluit etiam Dominus inter politica huius mundi imperia & Ecclesiæ suæ regimen discernere: erat enim creatus à Patre doctor, qui verbi gladio fecaret cogitationes & affectus, & penetraret in animas hominum: Magistratus verò non erat, qui hæreditates diuideret. Ita damnatur Papæ & suorum latrocinium, qui quum Ecclesiæ se esse pastores obtendant, inuadere tamen aui sunt terrenam ac profanam iurisdictionem quæ ab eorum officio distinet. Erit enim aliquid per se licitum quod non tamen quibuslibet conueniet. Accessit etiam meo iudicio tertia particularis ratio, quia scilicet videbat Christus hunc hominem relicta doctrina, domesticis suis commodis prospicere. Atque hic morbus nimium vulgaris est, ut multi Euangelium professi, eius prætextu abuti non dubitent ad augendam rem domesticam, & Christi auctoritatem suis lucris prætexere. Hoc conicere promptum est ex circumstantia exhortationis: nisi enim homo ille Euangelii titulo abusus esset ad suam quæsitum, non fuisset data Christo occasio damnandæ auaritiæ. Contextus ergo satis ostendit, fictitium hunc fuisse discipulum, cuius animus in agris vel loculis demersus erat. Porro nimis insulse Anabaptistæ ex hoc responso inferunt, non licere homini Christiano hæreditates partiri, se interponere forensibus negotiis, vel aliquid obire ciuile munus. Neque enim Christus à re ipsa arguit, sed à sua vocatione. quia enim ordinatus à Patre erat in alium finem, se iudicem esse negat, quia non habet tale mandatum. Hæc igitur vigeat inter nos regula, ut se quisque intra vocationis Diuinæ metas contineat.

Prætextus Eu-
angelij.

15 *Videte & caute.*) Primum ab auaritia suos reuocat Christus: deinde ut mentes penitus ab hoc morbo purget, vitam nostram negat in abundantia consistere. Quibus verbis notatur fons & interior origo vnde scaturit insana habendi cupiditas. Quia enim vulgo ita iudicant, foelicem esse cuiusque vitam prout quisque plurimum possidet, ac diuitias imaginantur beatæ vitæ esse causam: hinc illa cupiditatem intemperies, quæ instar ardentis fornacis emittit suum feruorem, neque tamen intus calere desinit. Quod si persuasi essemus diuitias, & quamlibet bonorum copiam adminicula esse præsentis vitæ quæ Dominus sua manu nobis suppeditat, & quorum usum benedicit, hæc vna cogitatio facile prauas omnes cupiditates sedaret: idque fideles sua experientia compertum habent. vnde enim fit ut compositis votis pendeant à solo Deo, nisi quod vitam suam non alligant neque subiiciunt abundantiam, sed recumbunt in Dei prouidentiam, qui & solus nos sustinet sua virtute, & suppeditat quantum expedit?

16 *Dixit autem similitudinem.*) Hæc similitudo quasi in speculo viam nobis effigiem proponit illius sententiæ, quod homines sua abundantia non viuunt. Nam quum momento vita tollatur etiam distillimis quibusque, quid iuuat cumulasse magnas opes? Fatentur hoc omnes verum esse, ut nihil nisi tritum ac vulgare dicat Christus, & quod personat in omnium linguis: interim quotusquisque animum suum adiicit? annon potius ita vitam omnes instituunt, & consilia rationesque suas ita miscent, ut longissimè à Deo recedant, in præsentis rerum copia vitam suam locantes? Ergo necesse habent omnes se ipsos expergescere, ne se diuitiis beatos fingentes, auaritiæ laqueis se implicent. Porro in hac parabola nobis ostenditur fluxa huius vitæ breuitas. Deinde quàm nihil proficiant diuitiæ ad vitam prorogandam. Addendum est tertium quod non exprimitur, sed ex prioribus facile colligi potest, optimum hoc esse remedium fidelibus ut panem quotidianum à Domino petentes, in sola eius prouidentia quiescant, siue diuites sint siue egeni.

17 *Quid faciam?*) Ideo perplexi sunt in suis consiliis impii, quia legitimum rerum usum non nouerunt: deinde quia peruersa fiducia ebris, se ipsos obliuiscuntur. Sic diues iste spem vitæ suæ ad ingentem prouentum extendens, mortis memoriam procul excutit. Et tamen huic superbiæ annexa est diffidentia: quia saturos istos nihilominus exagitat inexplebilis cupiditas, sicuti diues iste horrea sua amplificat, quasi venter eius prioribus horreis refertus, non habeat quantum satis est. Neque tamen præcisè hoc damnat Christus, quod officium seduli patris familiæ in reponendo prouentu faciat, sed quia velut profundus gurgis famelica sua cupiditate absorbeat ac deuoret multa horrea: vnde sequitur, non tenere verum copiosi prouentum usum. Tam quum se ad edendum & bibendum hortatur, non amplius meminit se esse hominem, sed abundantia sua fretus superbit. Atque huius insolentiæ luculenta quotidie exempla cernimus in profanis hominibus, qui suarum opum congeriem non secus atque ænea propugnacula morti opponunt. Quum dicit, Ede anima mea, & lætare: in hac loquutione, Hebraica subest emphasis: sic enim seipsum compellat ut tamen significet abundè suppetere quod animi desiderium omnèque sensus expleat.

Repetere.

20 *Stulte, animam tuam.*) Allusio est in animæ nomine. Prius animam suam alloquebatur diues tanquam affectuum omnium sedem: nunc autem de vita ipsa aut vitali spiritu agitur. Verbum Repetitur, quanquam pluralis est numeri, quia tamen indefinitè est, nihil aliud significat quàm alieni iuris esse quàm diues in manu sua vitam esse ducebat. quod ideo admonet, quia de Angelis quidam abs re philosophantur. Simplex autem Christi consilium fuit, docere singulis momentis vitam hominibus eripi, quam opum suarum præsidio probè munitam putant. Atque in hoc stultitiæ coarguitur diues iste, quod vitam suam aliunde pendere non agnosceret.

Recondere.

21 *Sic qui recondit sibi.*) Quum hæc antithesin esse constet, alterius membri expositio ex altero petenda. Definiamus ergo quid hoc sibi velit, Diuitem esse in Deo, vel erga Deum, vel Dei respectu. Qui mediocriter exercitati sunt in Scriptura, sciunt particulam *eis* non raro accipi pro *ei*. Cæterum vt rotis modo sumatur, non multum interest, quia huc redit summa, diuites esse secundum Deum qui verus terrenis non consistit, ab vniuersa illius prouidentia dependent. Nec refert, abundantne an esuriant: modò utriusque panem quotidianum sincere petant à Domino. Nam eius oppositum Recondere sibi, tantundem valet ac posthabita Dei benedictione, anxie coaceruare multam copiam, ut fiducia in horreis inclusa sit. Hinc finem parabolæ colligere promptum est, irrita fore eorum consilia & ridiculos conatus, qui opum suarum abundantiam innixi, in Deum solum non recubuerint, nec contenti fuerint sua mensura, parati ad vitæ que fortunam, ac tandem suæ vanitatis poenam daturos.

MATTH.

MARC.

LVC. XIII.

1 *Aderant autem quidam eodem tempore nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs eorum.*

2 *Et respondens Iesus dixit illis, Putatis quòd hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint quia talia passi sunt?*

3 *Non, dico vobis: imò nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.*

4 *Aut illi decem & octo supra quos cecidit turris in Siloah, & occidit eos, putatis quòd debitores fuerint ultra cunctos homines habitantes Hierosolymis?*

5 *Non, dico vobis: imò nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.*

6 *Dicebat & hanc similitudinem, Arborem ficci habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in illa, & non inuenit.*

7 *Dixit autem ad cultorem vineæ, Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio: succide illam, ad quid vel terram occupat?*

8 *At ille respondens dixit illi, Domine, sine illam & hoc anno, donec fodero circum eam, & iniecero stercus:*

9 *Et si quidem fecerit fructum: sin minus, in posterum succides eam.*

fici

2 *Putatis quòd.*) Hic locus vel hac de causa apprimè utilis est, quòd hic morbus nobis fere ingentus est, vt in alios nimis rigidi ac feueri iudices, nobis blandiamur in malis nostris. Ita fit vt non solum acrius quàm par est exagitemus fratrum peccata, verùm simulac contigit eis aliquid aduersi, quasi sceleratos & reprobos damnemus. Interim quisquis non vrgetur manu Dei, securè peccatis suis indormit ac si Deum haberet fauentem ac propitium: in quo duplex est culpa. nam quoties aliquem Deus sub oculis nostris castigat, de iudicijs suis nos admonet, vt seipfos examinare discat singuli, & quid promeriti sint expendere. Quòd autem nobis ad tempus parcat, hac benignitate & clementia nos ad pœnitentiam inuitat: tantum abest vt nobis occasio esse debeat torporis. Ergo vt prauum illud iudicium in quo miseris & calamitosi solemus esse inimici, corrigat Christus, & simul quas quisque sibi facit delicias excutiat, primò docet non omnium esse pessimos qui præ alijs duriter traçantur: quia Deus iudicia sua quo visum est ordine & modo sic exercet vt alij statim rapiantur ad pœnã, alij in otio & delicijs diu quiescant. Deinde pronútiat, quotquot in mundo accidunt calamitates, totidem esse iræ Dei testimonia. vnde colligimus quale exitiũ nos maneat nisi anteuertamus. Porrò inde exhortationis nata est occasio, quòd reuulerunt quidam Pilatũ sanguinem humanũ cum sacrificijs miscuisse, vt scilicet tali flagitio sacrificia in detestationem venirent. Quia autem verisimile est probrũ hoc Samaritanis illatum esse qui à puro Legis cultu delcuerant, facile ac promptum Iudæis fuit Samaritanos damnando, sibiipsis plaudere: sed Dominus aliò eos conuertit. Nam quia illis exosa & infamis erat totius gentis impietas, quærit an putent miseros illos qui occisi fuerant à Pilato, fuisse alijs peiores: ac si dixisset, Minimè certè vos latet terram illam impijs refertam esse, & multos qui eadem pœna digni fuissent, adhuc manere superstitis. Cæcus ergo ac prauus arbiter est qui hominum peccata ælimat ex pœnis præsentibus. Neque enim vt quisq; deterior est, ita primus ad pœnam trahitur: sed quum paucos ex multis puniendos Deus eligit, in eorũ persona reliquis denuntiat se fore vltorem, vt omnes terreantur. Postquam autem de Samaritanis loquutus est, propius ad Iudæos ipsos accedit. Nam quum illis diebus octodecim homines, turris ruina Hierosolymæ oppressi essent, negat eos fuisse scelestissimos, sed in eorum clade omnibus propositam fuisse materiam terroris: quia si in illis iudicij sui specimen edidit Deus, nihilo alij magis, licet ad tempus tolerentur, eius manum effugient. Non prohibet quidem Christus quin attenti sint fideles ad consideranda Dei iudicia: sed hunc ordinem tenendum præscribit, vt à suis peccatis incipiant. Nam hinc sequetur optimus profectus, vt præueniant flagella Dei voluntaria pœnitentia. Quò etiam tendit illa Pauli admonitio, Ne quis vos fallat inanibus verbis: nam propter hæc, venit ira Dei aduersus rebelles.

Ephes. 3. b. c

6 *Dicebat & hanc similitudinem*) Summa huc redit, multos ad tempus tolerari qui digni essent excidio: nihil tamen ex mora lucrifacere, si in contumacia sua pergant. Nam hinc praua adulatio, qua se indurant hypocritæ, & obstinatior redduntur, quia mala sua nisi coacti non reputant: idèoque quantisper conuiuet Deus, suãque castigationes suspendit, sibi cum illo bene conuenire fingunt. Ita securius sibi indulgent, quasi pactum habeant cum morte & sepulchro, vt dicit Iesaias. Ideo tam vehementer in ipsos Paulus inuehitur ad Romanos cap. 2. a. 5. quia iram Dei sibi accumulunt vsque ad diem extremum. Scimus autem arbores interdum seruari, non quòd vtilis semper Dominis fuerint ac fructuosa, sed quia sedulus & indutrius agricola nihil non experitur ac tentat, priusquam agrum aut vineam nudare velit. Hinc autem docemur, quum Dominus non statim improbos vlciscitur, sed eorum

Isa. 22. b. 15

pœnas differt, optimam illi suæ tolerantia rationem constare. Quo compescitur humana temeritas: ne quis summo omnium Iudici obstrepere audeat, si non semper æquabili modo iudicia sua exequitur. Cæterum hic comparatio fit inter Dominum & Villicum, non quia Dei ministri illum clementia & mansuetudine superent, sed quia Dominus non tantum peccatoribus vitam prorogat, sed eos quoque variis modis excollit, vt meliorem fructum eliciat.

MATTH.

MARC.

LVC. XIII.

10 *Docēbat autem in vna Synagoga Sabbathis.*

11 *Et ecce mulier q̄ habebat spiritū infirmitatis annis octodecim, eratque cōtracta, nec omnino poterat erigere caput.*

12 *Quam quum videret Iesus, vocauit eam ad se: & ait illi, Mulier liberata es ab infirmitate tua.*

13 *Et imposuit illi manus: & confestim erecta est, & glorificabat Deum.*

14 *Respondens autem princeps Synagoga, indignās quod Sabbatho sanasset Iesus, dicebat turbæ, Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite, & sanemini, & non in die Sabbathi.*

15 *Respondens autem ad illum Dominus, dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrum Sabbatho nōne soluit bouem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?*

16 *Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanæ ecce octodecim annis, non oportuit solui à vinculo isto die Sabbathi?*

17 *Et quum hæc diceret, erubescerant omnes aduersarij eius, & omnis populus gaudebat super omnibus magnificis quæ fiebant ab ipso.*

Huc vno contextu referre statui quæ sparsim leguntur apud solum Lucam sine expressa temporis mentione, sicuti hac in parte Euangelistas parum fuisse curiosos alibi diximus. Postea ad communem harmoniam opportunior erit reditus. Hic refertur miraculum in muliere sanata, & offensio malignè concepta à Iudeis, quod Sabbatho eam Dominus sanasset. Dicit Lucas mulierem detentam spiritu infirmitatis, vt ex neruorum contractione incuruum esset corpus. Quia speciem morbi aliter non designat, verisimile est non vulgarem fuisse, vel cuius ratio medicis constaret: ideo vocat infirmitatis spiritum. scimus enim diaboli opera vt plurimum insolitis malis, & non naturalibus affligi homines. Quo clarius enituit Diuina Christi virtus, quæ de Satana triumphum egit: non quod Satan pro suo arbitrio dominetur in homines, sed quatenus nocendi facultas illi Diuinitus conceditur. Cæterum quemadmodum Dominus, quum vnicus sit bonorum omnium autor, tamen in beneficiis singularibus, & minus vsitatis gloriam suam præcipue illustrat: sic vicissim vim & tyrannidem Satanæ in extraordinariis flagellis maxime vult agnosci, quanuis eius manu vtatur etiam ad leues ferulas quibus quotidie nos castigat.

12 *Mulier liberata es ab inf.*) In hoc miraculo, sicuti in alijs, tam potentia suæ specimen, quam gratia exhibuit Christus. se enim ideo venisse testatus est vt miseris succurrat. Potestas exprimitur in his verbis, Mulier liberata es: nam pro imperio liberationem in manu sua esse pronuntiat. Addit tamen externum symbolum, de cuius vsu alibi tractauimus. Quod Deum glorificat populus, huc pertinet vt sciamus conspicium fuisse cæleste beneficium. Non fuit igitur obturcum aliquod opus de quo posset in vtrâque partem disputari, sed quod amplam ac certam laudandi Dei materiam daret. Vnde cognoscitur prauitas magistri Synagoga.

14 *Sex dies sunt.*) Non audet hic censor Christum palam reprehendere, sed morositatis suæ virus aliò conuertit, Christum in vulgi persona obliquè damnans. Mira autem malitia vecordia fuit: sex dies labori destinatos esse admonet: sed quàm perperam & stultè illud operari definit, quod non nisi sex diebus permittitur? Cur non etiam ab ingressu Synagoga eos arcet, ne Sabbathum violent? Cur cessare non iubet ab omnibus pietatis exercitijs? Quod si à suis tantum operibus prohibentur homines die Sabbathi, quàm indignum est tunc alligari Dei gratiam? venire iubet alijs diebus ad petendam sanitatē quasi Sabbatho sopita iaceat Dei virtus, ac non eam potius illo die maxime exerat in salutem populi sui. Quorum enim sacri conuentus, nisi vt Dei opem & auxilium implorent fideles? Perinde ergo loquitur impius iste hypocrita ac si legitima Sabbathi obseruatio cursum abrumperet Dei beneficijs, homines excluderet ab eius inuocatione, & gratia sensu priuaret.

15 *Vnusquisque vestrum.*) Quum malitiam adeò crassam pluribus argumentis resellere promptum esset, hoc vno contentus fuit Christus, si rumentis humanitatem Sabbatho præstare liceat, præposterum in eo cultum fingi, ne filij Dei iuuentur. Cæterum duplex in verbis Christi est cōparatio, iumentum cum filia Abrahæ: & capistrum quo ligatur asinus vel bos ad præsepe suum, cum Satanæ vinculis, quibus homines in exitium constrictos tenet. Vos, inquit, tam scrupulosi Sabbathi cultores audetis boues & asinos soluere vt aquatum ducantur, mihi cur non licebit tantundem officii præstare electo Dei populo, præsertim vbi maior vrget necessitas, quum scilicet liberandus est quispiam à Satanæ laqueis? Quamquam

Sabbathi obseruatio.

quam autem pudore obmutuit impius reprehensor, videmus tamē nullum à Christo editum fuisse tam præclarum opus quod non raperent ad calumniam improbi. Nec mirum si omni studio & conatu huc incubuit Satan, vt Christi gloriam peruerteret, qui non cessat nebulas suas assidue spargere, quibus sancta fidelium opera obscurat. Notandum quòd Abrahæ filia à Christo vocatur, cuius corpus per annos octodecim Satanæ mancipatum fuerat: nec tantum respectu generis, quemadmodum Iudæi omnes promiscue superbiebant hoc titulo, sed quia ex veris & genuinis Ecclesiæ membris erat. Vbi etiam perspicimus quod docet Paulus, quosdam Satanæ tradi in carnis interitum, vt spiritus in die Domini saluus fiat. Et temporis spatium admonet, quantum miseris nostris non statim medeatur Dominus, non tamen esse desperandum.

MATTH. MARC.

LVC. XIII.

31 Eodem die accesserunt quidam Phariseorum, dicentes illi, Exi, & vade hinc: quia Herodes vult te occidere.
 32 Et ait illis, Ne dicite vulpi illi, Ecce eicio demonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consumor.
 33 Veruntamen oportet me hodie & cras, & perendie ambulare: quia accidere non solet vt Propheta alibi pereat quàm Hierosolymis.

Hoc etiam quo tempore acciderit, certò conici vix potest nisi quòd tunc versatum fuisse Christum in Galilæa certum est, sicuti toto vocationis suæ cursu, illic plus moræ quàm alibi traxit. Hortantur enim qui volunt videri amici, vt si velit saluus esse, extra Herodis ditionem concedat. Iam qualiter affecti fuerint qui hoc dabant consilium, nescitur: nisi quòd in hanc coniecturam magis inclino, quia maiorem populi partem illic videbant Christo dedita, vt passim recepta esset Euangelii doctrina, tentasse aliò ipsum expellere. Notandum quinam sint isti monitores. dicit Lucas fuisse quosdam ex Phariseis. atqui scimus sectam illam non adeo fuisse Christo propitiam, vt probabile sit de eius vita fuisse sollicitos. Quid ergo? nempe consilium erat iniecta formidine, in aliquas latebras eum abigere: quia fore sperabant vt breui concederet eius autoritas, imò euanesceret tota doctrina. Sed interim considerandus nobis est primus huius consilii magister atque artifex Satan: quia sicuti Filium Dei terrendo, Euangelii cursum tunc abrumperet conatus est, ita subinde novos terrores comminiscitur ac fabricat, quibus examinet Christi ministros, ac cursum reflectere cogat.

32 *Dicite vulpi illi, Ecce eicio demonia.* Certum est de Herode Antipa haberi sermonem. Quamquam autem ille vulpini erat in moribus, ac ingenio non minus seruili quam versuto, non arbitror totius vitæ astutiam generaliter perstringi sub vulpis nomine: sed clandestinas eius insidias, quibus Euangelii doctrinam subruere molebatur, quum aperto Marte congregari non auderet. Significat enim Christus, quantumuis callidus sit, nihil tamen profecturum suis artibus. Ego, inquit, quascunque fraudes machinetur ille, hodie & cras defungar munere mihi diuinitus iniuncto: vbi ad finem stadii ventum fuerit, tunc in sacrificium offerar. Vt tamen distinctius nobis verborum sensus constet, priore membro fatetur Christus, tertio post die, hoc est exiguo tempore sibi esse moriendum: atque hoc modo ostendit nullo mortis metu se posse ab officio reuocari, ad quam destinato animi proposito intrepidus contendit. Deinde subiicit inane esse terriculamentum quod à falsis & fucosis monitoribus obiicitur: quia non alibi quàm Hierosolymæ mortis periculum impendat. Hoc autem secundo membro acriter pungit Phariseos, Vósne vt ab Herode mihi caueam, monetis, quos video meos fore carnifices? Quamquam longius procedit exprobratio: non enim sibi tantum dicit paratum esse Hierosolymæ interitum, sed pridem illam fuisse quasi latronum cauernam, vbi iugulati sint fere omnes Prophetæ. Verum quidem est, multos alibi fuisse occisos, ac præsertim quo tempore crudelis illa furia Iezabel in eos sæuuit: sed quia nusquam alibi omni tempore hostilius vexati fuerant Prophetæ, meritò Christus hoc probrum impiis vrbs sanctæ ciuibus inaurit. Prophetas autem contigit vt plurimum illic occidi: quia quum inde prodiret tota impietas, qua referta erat Iudæa, ille etiam campus fuit in quo Deus exercuit suos Prophetas. Scimus enim quo magis affulget lux doctrinæ quæ propius impios vrgeat, ad maiorem ipsos insaniam impelli. Hoc tamen horreni exempli est, quòd locus qui in sacrarium diuini cultus, & in Legis cœlestisque sapientiæ domicilium electus erat, non vna vel altera cæde, sed ordinaria strage Prophetarum pollutus fuerit. Certè hinc apparet quàm contumax sit mundi ingratitude ad repellendam sanam doctrinam. Quamquam exclamatio quæ continuò post apud Lucam sequitur, videtur sic contexi quasi Christus sumpta occasione tunc contra Ierosolymam inuectus sit: ego tamen magis arbitror, quia Lucas dixerat Ierosolymam pridem sanguine Prophetico imbutam esse, imò continua multarum ætatum serie crudelem & sacrilegam carnificinam exercuisse mactandis Prophetis, statim suo more inferere sententiam quæ cum sermone illo congruebat. Supra enim aliquoties vidimus minimè illi esse infrequens, dicta Christi variis temporibus prolata simul colligere.

MATTH. MARC.

LVC. XI.

37 Et quum loqueretur, rogauit illum quidam Phariseus vt pranderet apud se: Iesus autem ingressus accubuit.
 38 Phariseus autem quum vidisset, admiratus est quòd non prius lauisset ante prandium.
 39 Et ait Dominus ad illū, Nunc vos Pharisei exteriora

poculi catinique mūdatis: & quod intus est vestri, plenum est rapina & malitia.

40 *Stulti, nōne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?*

41 *Ceterum ex eo quod adest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.*

Externi ritus.

Conuenit aliquatenus, non tamen in totum, hæc narratio cum ea doctrina quam Matth. 15. cap. habuimus, externos scilicet ritus humanitus inuentos, quibus seruandis plus satis animè intenti erant Iudæi, data opera neglectos fuisse à Christo, vt superstitionem populi, ac præsertim Scribarū corrigeret. Deus certas quasdam ablutiones in Lege sua præceperat, quibus suos ad veram puritatem meditandam vtiliter exerceret. Iudæi hac mediocritate non contenti, multas alias lotiones addiderant, præsertim nequis cibum caperet nisi lustrali aqua perfusus, sicuti Marcus 7. capite fusus narrat, & patet ex 2. cap. Iohannis. Porrò ad hoc vitium praua fiducia accesserat, quia de spiritali Dei cultu non admodum solliciti, belle se perfunctos putabant, modò figura in Dei locum succederet. Christus quom offendiculo fore non ignoret huius ceremoniæ contemptum, eam tamen omittit, vt ostendat Deum minimè externam munditiam carnis morari, sed spiritualement cordis iustitiam requirere.

Ceremoniæ.

39 *Nunc vos Pharisei.*) Non reprehendit hoc loco Christus Phariseos, sicuti apud Matthæum & Marcum, quòd præpoiterè humanis commentis Deum colant, ac propter suas traditiones violent Legem Dei: sed crallam hypocrisis tantum attingit, quòd puritatem non nisi in hominum oculis appetat, quasi illis cum Deo nihil esset negotii. Hæc autem reprehensio in omnes hypocritas competit, etiam qui in cæremoniis Diuinitus mandatis iustitiam statuunt. Ideoque plus complectitur Christus, quam si diceret hominum mandatis frustra Deum coli: quia generaliter errorem illum damnat quòd ceremoniis colatur Deus, non autem spiritaliter fide & puro cordis affectu. Quamquam autem semper hæc de re magnum certamen habuerunt Prophetæ cum Iudæis: vt tamen ad hypocrisis propensa sunt hominum ingenia præualuerat superba illa oblitatio, placere Deo externos culus etiam fide vacuos. Præsertim verò Christi ætate vsque adeò oblitauerant, vt religio tantum in meris nugis sita esset. Ergo in Phariseos inuehitur, qui ledulo occupantur in poculis lauandis: sed dilissimas autem sordes rapinæ & malitiæ intus in corde fouent. Eorum verò stultitiam hac ratione coarguit, quòd Deus qui interiolem hominis animam non minus quam corpus creauit, sola externa specie placari nequeat. Nam hoc maximè fallit homines, quòd vel non reputant sibi cum Deo agendū esse: vel pro sensus sui vanitate illum transformant, ac si ab homine mortali nihil differret.

Eleemosyne.

41 *Ceterum ex eo quod adest.*) Christus more suo Phariseos à ceremoniis ad charitatem reuocat, pronuntians non aqua, sed beneficentia mundari tum homines tum cibos. Quibus tamen verbis neque extenuat Dei gratiam, nec legales ritus quasi vanos & inutiles reicit: quia stylum in eos dirigit qui nudis signis Deo securè illudunt: perinde ac si dixisset, Solus est legitimus vsus qui cibos sanctificat. Atqui rite, iusteque cibis vtuntur qui ex sua abundantia pauperum inopiæ subueniunt. Ergo præstaret eleemosynam dare ex ea copia quæ suppetit, quam scrupulose manus & calices lauando, pauperes negligere. Quòd inde inferunt Papistæ eleemosynas esse satisfactiones quibus mundamur à peccatis, stultius est quam vt longa refutatione opus habeat. Neque enim hic disserit Christus quo pretio nos peccatorum remissionem acquirere oporteat: sed eos purè vesci pane suo qui partem erogât pauperibus. Ego enim *τὰ ἐνόντα* pro copia præsentis accipio: non autem sicuti Vetus interpret & Erasmus transferunt, quod superest. Obiurgationes quæ continuo post sequuntur, in alium locum reuocare satius est, neque enim Christum vno contextu in mensa sic inuectum fuisse interpretor contra Scribas & Phariseos: sed Lucam quod alio tempore dictum fuerat, hic retulisse: quemadmodum sapius iam ostendimus, Euangelistis curæ non fuisse temporis ordinem.

MATTH.

MARC.

LVC. XIII.

1 *Et accidit vt introiret in domum cuiusdam principis Phariseorum Sabbatho, ad capiendum cibum: & ipsi obseruabant eum.*

2 *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.*

3 *Et respondens Iesus dixit ad Legisperitos & Phariseos, dicens, Nunquid licet Sabbatho sanare?*

4 *At illi tacuerunt: ipse verò apprehendens sanauit ipsum, ac dimisit.*

5 *Et respondens ad illos, dixit, Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die Sabbathi?*

6 *Et non poterant ad hæc respondere illi.*

Hæc historia nihil aliud continet quam miraculum à Christo editum, quo supersticiosum Sabbathi cultum corrigeret. neque enim (vt quidam putant) Sabbathum simpliciter abrogare voluit: sed tantum ostendere, neque Dei opera, neque officia charitatis violare sacram quietem quæ in Lege mandatur

tur

tur. Porro an ipsis autoribus consulto illuc deductus fuerit hydropticus, incertum est. Certè neque fortuito occurrere potuit ad mensam, nec prorumpere in priuatam domum nisi permissu Domini ac voluntate. Quare verisimile est tentandi Christi causa insidiosè illic fuisse locatum, quod tamen non minus stultè quàm improbè ab illis factum est: quia iam antè experti fuerant quid Christus facere soleret quoties oblata erat similis occasio.

3 *Nunquid licet Sabbatho sanare?* Huc tendit quæstio, an hominis sanatio inter opera quæ Sabbathum violant, censeri debeat. Si dixissent Sabbathi obseruationem hoc modo violari, in promptu erat exceptio, esse Diuinum opus. Atqui non aliud continet lex Sabbathi nisi vt homines à suis operibus quiescant. Quòd autem eos Christus prius interrogat, id facit anteuertendæ offensionis causa. Per eum igitur non stetit quominus eos placaret, nisi obstinata malitia fuissent imbuti. Non quòd semper hac lege se obstrinxerit: (nam sæpe posthabito scandalo peregit quod sibi à Patre mandatum erat) sed hoc exemplo docere voluit se non temere Sabbathis edere miracula, quia rationem facti sui paratus esset reddere. Ipsi autem silentio suo demonstrant se ansam reprehensionis magis captare, quàm Legis studio moueri. ideo suisque deque habet Christus quid de facto suo iudicent quia patet eos sponte sibi accersere scandalum.

Sabbathi obseruatio.

5 *Cuius vestrum astinus.* Quamquam indigni erant quorum offensæ mederi Christus studeret, ostendit tamen nihil à se contra Sabbathi obseruationem fuisse commissum. Quamquam id facit non tam docendi consilio, quàm vt se ab eorum calumniis vindicet: sciebat enim virulento odio magis esse excæcatos, quàm vt se rationi dociles præberent: sed voluit de eorum malitia triumphum agere dum pudore obmutescere cogit. Nam si brutis animalibus auxilium licet ferre die Sabbathi, homini ad imaginem Dei formato non tantundem præitari officii, nimis indignum esset.

MATTH.	MAR. C.	LVC. XIII.
		7 <i>Dicebat autem ad inuitatos parabolā, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos:</i>
		8 <i>Quum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accubas in primo accubitu: ne forte honoratior te sit inuitatus ab illo:—</i>
		9 <i>Et veniens is qui te & illū vocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum rubore extremum locum tenere.</i>
		10 <i>Quin potius quū vocatus fueris, sade, accūbe in nouissimo loco: vt quū venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice, ascende superius. tunc erit tibi gloria corā simul discumbētibus.</i>
		11 <i>Quia omnis qui se extollit, deijcietur: & qui se deijcit, extolletur.</i>
		12 <i>Dicebat autem etiam ei à quo fuerat inuitatus, Quū facis prandium aut cœnam ne voces amicos tuos, neq; fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos diuites: nequando ipsi quoque vicissim te inuitent, ac rependatur tibi beneficium.</i>
		13 <i>Imò quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cecos.</i>
		14 <i>Et beatus eris, quia non possunt rependere tibi: rependetur enim tibi in resurrectione iustorum.</i>

7 *Dicebat ad inuitatos.* Scimus quanto opere in Phariseis & Scribis omnibus regnauerit ambitio. Quam autem omnibus superbe dominari cuperent, mutuo etiam inter ipsos erat de primatu concertatio. Hoc enim habent homines inanis gloriæ cupidi, vt singuli vtrò citroque sibi inuideant dum quisque ad se trahere appetit quod sibi alii deberi putant. Ita Pharisei & Scribæ, quum omnes pariter apud populum se venditarent sacri ordinis titulo, nunc inter se contendunt de honoris gradu, quia quisque primum locum sibi arrogat. Hanc eorum ambitionem apta similitudine Christus salte deridet. nam si quis in aliena mensa primum locum occupet, deinde cogatur potiori cedere, non sine pudore & ignominia à domino conuiuui in alium locum relegabitur. Atqui idem contingere omnibus necesse est qui se fastuose ingerunt vt supra alios emineant, quia Deus ipsos probrosè deiciet. Notandum enim est, Christum de externa & ciuili modestia hinc non concionari: nam eos qui superbissimi sunt, sæpe videmus in hac parte excellere, ac ciuilitate, vt loquuntur, præ se ferre magnam modestiam. Verum similitudine ab hominibus sumpta, quales intus esse nos coram Deo oporteat, docere vult: ac si diceret, Si conuiuiam, quia stultè primum sibi locum usurpauerat, reijci conungat in postremum, pudore confusus cuperet eò nunquam ascendisse: ergo idem vobis vsu veniat apud Deum vt vestram arrogantiam extrema ignominia notet, sponte sitis humiles ac modesti.

11 *Qui se extollit.* Hæc clausula demonstrat de ambitione loquutum esse Christum: neque enim pronuntiat quid in communi hominum vita soleat fieri, sed Deum hinc nobis statuit iudicem qui superbis resistat, eorumque supercilium humiliet, humilibus verò det gratiam. Plena est huiusmodi testimonii Scriptura, Deum esse eorum omnium hostem qui se efferre appetunt, sicuti bellum cum eo suscipere necesse est quicumque aliquid sibi arrogant. Nam hæc est superbia, Dei donis perinde q. iii.

gloriarī ac si qua in nobis subesset dignitas quæ nos proprio merito extolleret : sicuti rursus humilitas, non fucata solum deiectio cenferi debet, sed vera exinanitio, quum scilicet infirmitatis nostræ probè nobis confici, nihil sublime spiramus, scientes nos sola Dei gratia excellere.

Coniuiua in-
ter familiares.

12 *Quum facis prandium*) Qui putant hîc simpliciter damnari coniuiua quæ inter se vicissim agitant cognati & familiares, partē humanitatis tollunt ex hominibus. Hoc enim magis barbarū esset, quàm austerum, cognatos à mensa hospitali excludere, & tantum extraneis dare locum. Nec sane hoc Christi consilium fuit, ab omni comitate nos arcere, sed tantum ostendere officiis in mûdo vilitatis minime probari charitatem. Nam sicuti diuitibus, à quibus paria speramus, aliquid spe mercedis impendere, non liberalitas est, sed foenerandi artificium: ita in rationem coram Deo nõ veniunt mercenaria officia, nec charitati ascribi merentur. Si cognatos vel amicos diuites coena excipio, humanitas est per se non damnanda, sed quæ ad probandam charitatem minimè sufficit : nam sæpe videmus eos qui sibi p̄torfus addicti sunt, in amicis lautè tractandis esse sumptuosos. Quid igitur? nempe ita mensam diuitibus instruere poteris vt interea pauperes non negligas: ita licebit epulari cum amicis & cognatis vt alienos non reiicias, si & illi inopes erunt, & tibi ad leuandam eorum indigentiam facultas suppetet. Summa est, qui cognatis & amicis benefaciunt, erga pauperes autem restricti sunt, nulla laude esse dignos: quia charitatem nõ exercent, sed lucro suo tantum vel ambitioni consulunt. Nominatim verò Christus hospitem suum compellat, quem videbat splendori & lautitiis nimis studere, & ita capture à diuitibus laudem & gratiam, vt pauperes non admodum curaret. Quare sub vnius hominis persona hæc obiurgatio in eos omnes stringitur qui ambitiosè sua profundunt vt sese ostentent, vel mutuam compensationem venantur: interea pauperibus nihil residuum faciunt, ac si perdere timerent quicquid gratis erogant. Ideo Christus beatos esse affirmat qui nulla spe terrenæ mercedis sunt liberales: eos enim constat in Deum respicere. Quibus verò sua vtilitas ante oculos versatur, vel quos aura popularis impellit, non est quod mercedem à Deo expectent.

MATTH. XXII.

1 *Et respondens Iesus, iterum dixit eis per parabolas, & ait,*

2 *Simile factum est regnum caelorum homini Regi qui fecit nuptias filio suo.*

3 *Et emisit seruos suos vt vocarent inuitatos ad nuptias, & noluerunt venire.*

4 *Rursus emisit alios seruos, dicens, Dicite inuitatis, Ecce prandium meum parauit, tauri mei & altilia matata sunt, & omnia parata, venite ad nuptias.*

5 *Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius verò ad negotiationem suam:*

6 *Reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumelijs affecerunt, & occiderunt.*

7 *Rex autem quum audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorū succendit.*

8 *Tūc ait seruis suis, Nuptia quidem parata sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni.*

9 *Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inueneritis, vocate ad nuptias.*

10 *Et egressi serui eius in vias congregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos: & impletae sunt nuptia discumbentibus.*

11 *Ingressus autē Rex vt videret*

MARC.

LVC. XIII.

15 *Hæc quum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi, Beatus qui comedit panē in regno Dei.*

16 *At ipse dixit ei, Homo quidam apparauerat cœnā magnā, & vocauit multos.*

17 *Misitque seruum suū hora cœnæ, vt diceret inuitatis, Venite: quia iam parata sunt omnia.*

18 *Et ceperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei, villam emi, & necesse est mihi exire, & videre illam: rogo te habe me excusatum.*

19 *Et alter dixit, Iuga bouum emi quinque, & eo ad probandum illa: rogo te habe me excusatum.*

20 *Et alius dixit, Vxorē duxi, & ideo non possum venire.*

21 *Et reuersus seruus renūtiavit hæc domino suo. Tūc iratus paterfamilias dixit seruo suo, Exi cito in plateas & vicos vr̄bis, pauperes ac debiles, claudosque & cæcos huc introduc.*

22 *Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.*

23 *Et ait dominus seruo, exi in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea.*

discum-

discumbentes, ubi vidit illic hominem non vestitum veste nuptiali,

12 *Ait illi, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.*

13 *Tunc dixit Rex ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium.*

14 *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.*

24 *Dico enim vobis quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cenam meam.*

1 *Et respondens Iesus.*) Tametsi Matthæus hanc parabolam recitat inter alios sermones à Christo sub vltimum Pascha habitos: quia tamen nullum designat tempus, Lucas autem disertè affirmat, quum discumberet in mensa Pharisei, sic loquutum esse, hunc potius ordinem sequi visum est. Porro quia Matthæi consilium erat, ostendere quibus de causis in extremam rabiem accensi essent Scribæ, inter odiosos eius sermones hunc quoque tempestiuè posuit, & in contextum inseruit, neglecto temporis ordine. Notanda est autem Lucæ narratio, quòd quum vnus ex conuiujs dixisset, beatos esse qui panem comedunt in regno Dei, Christus inde Iudæis exprobandæ ingratitude occasionem sumpserit. Quamquam autem vix credibile est, Pharisei hospitem & amicum serio pietatis affectu erupisse in hanc vocem, mihi tamen non videtur esse subannatio: sed vt homines mediocri fide tincti, nec palam impii, securè inter pocula de vita æterna garrere solent, existimo ab hoc homine iniectum fuisse sermonem de futura beatitudine, vt vicissim aliquid à Christo eliceret. Et verba eius indicant nihil nisi crassum ac terreste spirasse: neque enim metaphoricè Panem edere dixit pro Frui æterna gloria: sed videtur somniasse nescio quem statum scelici rerum omnium opulencia refertum. Sensus tamen est, beatos fore qui pane Dei vescuntur postquam filios suos in regnum suum collegerit.

Panem edere.

2 *Smile factum est regnum celorum.*) Quemadmodum Spartanus ille olim dixit, Athenienses scire quæ recta essent, sed nonne facere: ita hic Iudæis Christus exprobrat præclaras quidem ipsos de regno Dei voces edere: sed dum eos ad se benignè & humaniter Deus inuitat, contemptim se respicere eius gratiam. Neque enim dubium est quin Iudæos nominatim perstringat, vt melius patebit paulo post. Cæterum hoc à Luca differt Matthæus, quòd multas circumstantias exprimit, quum ille summariè & in genere tantum rem proponat. Sic Matthæus à Rege nuptias filii celebratas fuisse dicit: apud Lucam simpliciter fit conuiujs mentio. Ille plures seruos commemorat, hic non nominat nisi vnum. Ille plures missiones notat, hic tantum vnam. Ille quosdam ex seruis dicit malè multatos fuisse vel occisos, hic tantum de contemptu loquitur. Postremò ille habet, eiectum fuisse qui sine veste nuptiali ingressus fuerat conuiuium, cuius apud Lucam nulla fit mentio: Sed alibi quoque obseruauimus simile discrimen, quum scilicet in eadem re docenda Matthæus vberior esset ac magis fufus. In summa quidem optimè conueniunt, quòd quum Deus Iudæos peculiari honore dignatus fuerit, quasi mensam hospitalem illis instruens, illi oblatum sibi honorem contempserint. Quòd nuptias filii regii huc referunt multi interpretes quia Christus finis est Legis, neque aliò spectauit Deus in suo fœdere quàm vt eum populo suo præficeret, sacroque spiritualis coniugij vinculo Ecclesiam ei coniugeret, libenter amplector. Quòd autem dicit emissos esse seruos qui inuitatos vocarent, his verbis duplicem gratiam Dei notare voluit: nempe quòd Iudæos prætulit alijs Gentibus: deinde per Prophetas suam illis adoptionem patefecerit. Alludit enim ad vilitatum hominum morem, qui nuptias facturi, eorum catalogum conscribunt quos habere volunt coniuuas: deinde per seruos suos inuitant. ita Deus Iudæos, quasi familiares essent amici, præ alijs elegit: deinde per suos Prophetas vocauit, vt promissæ redemptionis participes essent, quod erat in nuptijs epulari. Quamquam autem qui primi vocati fuerunt, non vixerunt vsque ad Christi aduentum: scimus tamen communem omnibus salutem fuisse propositam, qua eos priuauit sua ingratitude & malitia. nam ab initio, Dei inuitationem populus ille impiè contempsit.

*Nuptias filij
r. sy.*

4 *Rursus emisit alios.*) Perinde loquitur ac si iidem fuissent homines, quia vnum fuit populi corpus. Sensus autem est, Quum appropinquaret scelix & lætus redemptionis dies, admonitos fuisse vt opportunè adessent: nam tempus longè antè conditum illis fuerat. Nunc verò dicit Christus, in ipso articulo notis nūtijs eos vrgeri vt venire festinent. nam prima inuitatio cuius meminit, superiores omnes Prophetias complectitur vsque ad Euangelij promulgationem. Quamquam autem iam olim scuitum fuerat in Prophetas, quia tamen tempore creuit furor, qui tandem in Christum & Apostolos toto impetu effusus est, veterem populum contemptus & superbiæ tantum accusat. Vltimos autem seruos qui sub horam cœnæ missi fuerant, contumelios affectos, vel occisos fuisse dicit. ita ad extremum scelere prorupit ille populus, quum ad superbam gratiæ refectionem accessit vesana crudelitas. Neque tamen in omnes pariter crimen hoc confert: quia etiam in vltima vocatione, quæ per Euangelium facta est, partim à securis contemptoribus derisi sunt Dei gratia, partim furiosè repulsi ab hypocritis. Atque ita fieri solet vt magis ebulliant impii contra Deum, quo magis ad salutem eos sollicitat. Nunc tractanda est pars doctrinæ quæ Matthæo & Lucæ communis est: nempe quòd alius profectus est in villam suam, alius ad negotiationem: vel sicut habetur apud Lucam, alius excusauit se uxorem duxisse, alius villam emisse, alius quinque paria boum. His verbis significat Christus ita mundo & rebus terrenis deditos fuisse Iudæos vt nemini vacaret ad Deum accedere, sicuti dum nos mundi curæ tenent implicitos, totidem sunt auocamenta quibus

à regno Dei abstrahimur. Turpe quidem ac pudendum est, quòd homines ad cælestem vitam creati, beluino stupore toti ad res caducas feruntur: sed hic morbus passim grassatur: ita vix centesimus quisque regnum dei caducis diuitiis vel aliis commodis præfert. Quanquam autem non eodem omnes laborant morbo, quisque tamen sua cupiditate in diuersum rapitur: ita fit vt omnes huc vel illuc distuant. Notandum præterea est, ab hominibus profanis honestos repudiandæ gratiæ Dei prætextus obtendi, quasi excusabilis esset eorum fœcordia dum intenti præsentis vitæ negotiis, cælestem hæreditatem paruipendant. Atqui videmus vt tales delicias Christus nobis excusiat, nequis se quicquam proficere existimet dum se terrenis impedimentis teneri causantur: imò duplicatur hominum culpa, dum se rebus alioquò licitis impediunt quibus adiuuari potius decebat. Quorsum enim præsentis vitæ commoditates nobis Deus concedit nisi vt ad se nos alliciat? atqui tantum abest vt quisque, prout inuatur Dei beneficis, in cælum aspires, vt & sacræ nuptiæ, & agri, & reliquæ opes totidem laquei sint qui singulos terræ affixos constringunt.

7 *Rex autem quum audisset.*) Hanc pœnam solus Matthæus commemorat, quia apud Lucam de illata feruis iniuria nullus habetur sermo. Hoc vterque dicit, exclusos priuatosque fuisse honore conuiuii qui ad tempus conducti non venerunt. Hæc verò doctrina nobis etiam communis est: nam impios omnes qui violenter contra Euangelii ministros insurgunt, idem manet exitium quod prædicit Christus Iudæis. Quos autem sic occupant terrenæ curæ, vt Dei inuitatione pro nihilo ducant, hi omnes famelici tandem inopia miserè tabescent. Itaque quoties nos vocat, accincti & alacres simus ad sequendum.

9 *Ite ergo ad exitus viarum.*) Postquam indignos Dei gratia esse ostendit qui sibi oblatam fastidiosè respuunt, nunc dicit in eorum locum alios substituui, & quidem maximè obscuros vulgo & contemptibiles. Atque hîc Gentium vocatio describitur, quæ ad zelotypiam Iudæos stimulet; sicuti habetur in Cantico Moïsis, Prouocarunt me in his qui non erant dii, & ego vicissim eos prouocabo in eo qui non est populus, in gente stulta irritabo eos. Quia priore loco electi erant perinde ac si illis Deus carere non posset, eius gratiam sibi fingebant esse additam. Quàm superbè verò alios omnes despexerit notum est. Ergo per concessionem Gentiles mendicis, cæcis & claudis comparat. Vocari autem extrinseci & plateis dicit tanquam extraneos & ignotos: interim tamen in locum ab amicis & familiaribus neglectum subrogandos esse affirmat. Ita quod obscurius de creanda noua Ecclesia prædictum fuerat à Prophetis, clarè exprimit. Et certè probum hoc, diuinæ vindictæ cumulus fuit, quod Deus illis relictis, in radicem oleæ iniegit syluestres furculos, & illis abdicatis pollutas & fordidas Gentes in domum suam recepit. Quòd si tunc non pepercit naturalibus ramis, eadem nobis hodie impendet vltio, nisi vocanti respondeamus. Nec verò peribit cœna quæ nobis parata erat, sed alios sibi conuiuas Deus accerset.

23 *Luc. Compelle intrare.*) Tantundem hoc valet ac si iuberet patrisfamilias quasi potius corrasurum omnes mundi quisquilias, quàm vt ingratos ad mensam suam in posterum admittat. Alludere tamen videtur ad Euangelicæ inuitationis modum, quia non simpliciter proponitur nobis Dei gratia, sed ad doctrinam simul accedunt exhortationum stimuli, in quo perspicitur mira Dei bonitas, qui vbi vltro ad se vocatos torpere nos videt, pigritiam nostram importunè sollicitat: nec tantum exhortationibus nos pungit, sed etiam minis compellit ad se accedere. Interea non improbo quòd Augustinus hoc testimonio sapius contra Donatistas vsus est, vt probaret piorum principum edictis, ad veri Dei cultum & fidei unitatem licite cogi præfactos & rebelles: quia etsi voluntaria est fides, videmus tamen his mediis vtiliter domari eorum peruicaciam qui non nisi coacti parent.

11 *Matth. Ingressus autem rex vt videret.*) Hîc iam non exprobrat Christus Iudæis quòd impiè contempserint Dei gratiam & vocationem: sed eos qui subrogandi erant in illorum locum maturè præmonet ne suis sordibus sacras nuptias inquinent, vbi Deus mensæ suæ participatione eos dignatus fuerit. Ergo hæctenus docuit, Iudæos speciali honoris priuilegio ob impium suum fastidium priuandos esse: ac ex profanis & reiectiis Gentibus vocandos qui in eorum locum succederent. Nunc verò denuntiat, ex hoc quoque numero exterminandos esse qui Ecclesiam contumelia affecerint. nam quia promiscuè per Euangelium omnes Deus vocat, multi impuri & fœtidi homines percurrunt, qui tametsi ad tempus locum occupant inter alios, tandè vbi suos conuiuas perlustrat Deus, foras eiectione rapiuntur ad pœnam Summa est, Non omnes qui semel Ecclesiam ingressi fuerint, vitæ æternæ fore participes, sed qui ornatu cælesti palatio digni gestare comperti fuerint. Porro de veste nuptiali frustra certatur, sitne fides, an sancta pia vita: quia neque fides à bonis operibus separari potest, & bona opera non nisi ex fide procedunt. Christus autè hoc tantum voluit, hac lege nos à Domino vocari, vt Spiritu renouemur in eius imaginem, ideòque vt perpetuo domi eius maneamus, veterem hominem cum suis inquinamentis exuendum esse, ac meditandam nouam vitam, vt vestitus tam honorificæ vocationi respondeat. Sed quæritur qui conueniat mendicum atroci pœna mulctari quia nuptialem vestem non attulerit: quasi verò nouum sit, miseris, qui victum in compitis quæritant, laceros ac deformes conspici. Respondeo, hîc non tractari vnde vestis petenda sit: nam Dominus quoscunque inuitat simul etiam vestit, ac in omnibus nobis impletur quod dicit Ezechiel, 16. a. 7. quum nihil Deus inueniat in nobis præter miseram nuditatem & fœtidas sordes, ornare nos splendido vestitu, scimus etiam non aliter reformari nos in imaginem Dei nisi dum Christum induimus. Non ergo pronuntiat Christus, eiectionem iri miseris homines qui pretiosam vestem ex arca sua depromptam non attulerint, sed qui reperti fuerint in suis sordibus, vbi Deus ad examen de conuiuis suis habendum adueniet. Conclusio verò finem parabolæ ostendit, paucos esse electos, licet multi vocati sint, vnde colligimus non esse subtiliter excutiendas singulas particulas. neque enim Christus nuper denuntiauit maiorem partem eiectionem iri, sed vnus tantum meminit: hîc verò audimus paucos ex magno numero retentum iri. Et certè quum hodie plures Euangelii voce in Ecclesiam congregentur, quàm olim per Legem, exigua portio vitæ nouitate fidem suam approbat. Quare ne placeamus nobis mani fidei titulo, sed quisque serio seipsum examinet, vt in vltimo delectu censeri possit inter legitimos conuiuas. Nam vt

Paulus

Deut. 32. c. 21

Rom. 11. h. 17

Paulus admonet, non vnus generis vasa sunt in domo Domini, ideo discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Hic de aeterna Dei electione alius non disputo: quia non aliò spectant verba Christi, quàm externam fidei professionem minimè sufficere vt pro suis Deus agnoscat quicumque videntur nomen vocationi eius dedisse.

MATTH.

MARC.

LVC. XVI.

1 Dicebat autem & ad discipulos suos, Homo quidã erat diues qui habebat dispensatorẽ: & hic delatus est apud illum quòd dissiparet bona ipsius.

2 Et vocauit eum dixitque ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tue: non enim poteris posthac esse œconomus.

3 Ait autem dispensator intra se, Quid faciam, quia dominus meus aufert à me dispensationẽ? fodere non valeo, mendicare erubesco.

4 Scio quid faciam: vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me in domos suas.

5 Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?

6 At ille dixit, Centum batos olei. Dixitque illi, Accipe cautionem tuam, & sede citò, & scribe quinquaginta.

7 Deinde alteri dixit, Tu verò quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe cautionem tuam, & scribe octoginta.

8 Et laudauit Dominus dispensatorem iniquum, quòd prudenter fecisset: quia filij huius seculi prudētiores sunt filiis lucis in natione sua.

9 Et ego vobis dico, facite vobis amicos ex mammona iniusto: vt quum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.

10 Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, is & in multo iniquus est.

11 Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?

12 Et si in alieno fideles nō fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

Paulo post.

14 Audiebant autem hæc omnia & Pharisei qui erant auari: & deridebant illum.

15 Et ait illis, Vos estis qui iustificatis vos ipsos coram hominibus: Deus autem nouit corda vestra: quia quod hominibus excelsum est, abominatio est coram Deo.

Summa huius parabolæ est, humanitè & benignè cum proximis nostris esse agendum: vt quum ad Dei tribunal ventum fuerit, liberalitatis nostræ fructus ad nos redeat. Quanquam autem dura & longè petita videtur similitudo, clausula tamen ostendit non aliud fuisse Christi consilium. Et hinc perspiciamus, ineptè eos philosophari qui in parabolis singulas partes scrupulosè excutiunt. Neque enim hîc fraudes, rapinas, prodigam dispersionem, & alia malæ dispensationis peccata largitionibus redimere Christus iubet: sed quum bonorum omnium quæ nobis confert, dispensationi nos præficiat Deus, hîc nobis ratio præscribitur quæ olim, quum ad reddendam rationem ventum fuerit, à summo rigore nos subleuet. Nam qui fingunt eleemosynas ad luxuriæ ac dissolutæ vitæ compensationem valere, non satis expendunt, hoc primò nobis iniungi vt fobriè & tēperanter viuamus: deinde vt ex puro fonte riuus ad nos defluat. Certum quidem est neminem esse tam frugi, qui non interdum deposita apud se bona dilapidet: ideoque vel eos qui summam parsimoniam colunt non prorsus à mala dispensatione esse immunes, adde quòd multiplices sunt donorum Dei abusus, vt culpam alii alio modo contrahant. non nego etiam quin prout nobis vitiosæ dispensationis sumus conscii, hoc nos ad officia charitatis magis stimulare. Sed alius finis nobis propositus esse debet, quàm vt soluto redemptionis pretio effugiamus Dei iudicium: nempe vt liberalitas benefactæque locata, superfluas impensas frænet tantundem, ac corrigat: deinde vt nostra erga fratres humanitas, Dei misericordiam in nos prouocet. Quare hîc minimè effugium ostendit Dominus

fuis discipulis quo se à reatu liberent dum ab illis rationem exiget cælestis iudex: sed maturè cauendum esse admonet ne crudelitatis suæ poenam luant si deprehensi fuerint, Dei bona ingurgitâdo, nullam beneficentiæ operam dedisse. Tenendum enim semper illud est, Quæ quisque mensura alios mensus fuerit, ei repensum iri.

Matth. 7. a. 2

8 *Laudauit Dominus.*) Hic etiam cernere promptum est, si quis in singulis particulis insistat stultè facturum. Nam quum ex alieno largiri, res minimè sit laude digna, quis æquo animo feret ab improbo nebulone sibi eripi quod pro sua libidine condonet? Hoc certè nimis crassi stuporis foret ubi substantiæ suæ partem quispiam direptam viderit, quod residuum est sibi furto ablatum, aliisque donatum probare. Sed hoc tantum voluit Christus quod subiicit continuo post, homines profanos & mundo addictos in curandis vitæ caducæ rationibus magis esse indultros & solertes quàm filii Dei de cælesti æternâque vita solliciti sint, vel ad eius studium & meditationem intenti. Hac enim comparatione ignauiam nostram plusquam fœcundam nobis exprobrat, quod saltem non æquè nobis prospicimus in futurum ac profani homines sibi in hoc mundo consulunt. Quam enim turpe est filios lucis, quibus Deus Spiritu verbó que suo affulget, torpere, ac negligere spem æternæ beatitudinis sibi oblatam, quum tam cupidè mundani homines ad sua commoda ferantur, tamque prouidi sint atque acuti? Hinc colligimus, non conferri Spiritus & carnis prudentiam (quod non sine ipsius Dei contumelia fieret) sed tantum expergeferi fideles vt attentius considerent quæ sunt futuræ vitæ: neque oculos ad Euangelii lucem claudant, quum videant cæcos in tenebris esse magis perspicaces. Et quidem eos affici magis decet quum videant filios seculi pro fluxa vita, & quæ momento præterit, in longum tempus prospicere.

9 *Facite vobis amicos.*) Sicuti antehac non iussit Christus sacrificia Deo offerre ex rapinis: ita nunc non intelligit vel deprecatores quærendos esse, vel patronos, qui suo præsidio nos tegant ac defendant: sed benignè erogando, fauorem apud Deum acquiri docet, qui se misericordibus & humanis vicissim misericordem fore promissit. Stultè verò & absurdè quis mortuorum precibus vel suffragiis iuari nos hinc colligat. nam hoc modo periret quicquid indignis impenditur. Atqui non obstat hominum prauitas quin Dominus in tabulas suas expensum referat quicquid in pauperes contulimus. Respicit ergo Dominus non ad personas, sed ad opus ipsum, vt beneficentia nostra, etiamsi in homines ingratos incidit, nobis coram Deo respondeat. Sed ita videtur innuere vitam æternam meritis nostris rependi. Respondeo, satis clarè ex contextu patere, humano more cum loqui: nempe quemadmodum is qui gratia pollet ac opibus, si amicos sibi conciliet in sua prospera fortuna, percussus aduerso casu habet à quibus sustentetur: ita nostram humanitatem nobis opportuni refugii insit fore, quia Dominus quicquid liberaliter in proximos quisque contulerit, non secus ac sibi præstitum agnoscit. *Quum defeceritis.* Hoc verbo denotat mortis tempus, ac breue dispensationis nostræ tempus fore admonet, ne tenaciores nos reddat longioris vitæ fiducia. Vnde enim fit vt maior pars indormiat suis diuitiis: multi quod habet, profusus sumptibus dissipent: alii supprimendo, se & alios malignè fraudant: nisi quia falsa diuturnæ vitæ imaginatione decepti, securè sibi indulgent? Quod mammona iniquitatis vocat, suspectas nobis diuitias reddere vult: quia vt plurimum dominos suos iniquitate inuoluunt. Etsi enim per se non malæ sunt, quia tamen rarò acquiruntur sine fraude, aut violentia, aut aliis artibus illicitis, rarò etiam sine superbia, vel luxu, vel alio prauo affectu possidentur: merito suspectas nobis Christus reddit: quemadmodum & alibi vocauit spinas. Videtur tamen subaudienda esse antithesis, ac si dixisset, diuitias quæ alioqui propter vitiosum abusum possessores suos coinquant, ac ferè sunt peccandi illecebræ, vertendas esse in contrarium finem, vt gratiam nobis concilient. Tenendum præterea memoria est quod prius dixi, Deum ex præda iniuste parta sacrificium non quærere ac si focius esset furum: idèoque potius moneri fideles vt se ab iniquitate puros conferent.

Matth. 13. c. 22

10 *Qui fidelis est in minimo.*) Prouerbiales sunt sententiæ à communi vsu & experientia sumptæ, idèoque sũnt vt plurimum esse veras. Continget quidem interdum vt fraudator, neglecto paruo lucro, in re magna suam nequitiam prodatur: imò multi in rebus minutis, simplicitatis fuce amplissimum quæstum venantur: quemadmodum dicit ille, Fraus in paruis sibi fidem præstruit, vt quum operæ pretiũ fuerit, magna mercede fallat. Neque tamen falsa est Christi sententia: quia in prouerbiis, vt dixi, sequimur quod est vulgò vsitatum. Hortatur ergo suos discipulos Christus vt fideliter agentes in rebus paruis, se ad fidem in maximis rebus colendam assuesciant. Deinde hanc doctrinam ad spirituales gratias rite dispensandas accomodat, quas tametsi non suo pretio æstimat mundus, certum tamen est longè supra caducas mundi opes excellere. Indignos autem esse docet quibus incomparabilem Euangelii & similibus donorum thesaurum Deus committat qui malè & infideliter agunt in rebus minus pretiosis, vt sunt fluidæ mundi opes. Itaque his verbis inclusa est tacita comminatio timendum esse ne propter terrenæ dispensationis abusum, cælestibus donis priuemur. Quo sensu diuitiis opponitur, verum tanquam solidum & perpetuum vmbra trili & caduco.

Linus.

12 *Si in alieno fidelis.*) Alienum vocat quod est extra hominem: neque enim hac lege diuitias nobis largitur Deus vt simus illis affixi: sed ita nos constituit earum dispensatores ne suis vinculis nos constringant. Nec verò fieri potest vt mentes solutæ & liberæ in cælo habitent, nisi alienum ducant quicquid in mundo est. Spirituales autem diuitias quæ ad futuram vitam spectant, nobis proprias facit, quia æterna est earum fruitio. Iam verò alia similitudine vtitur, sperandum non esse vt bonis nostris rectè & moderatè vtamur si perperam vel mala fide in alienis versati fuerimus, solent enim homines securius suis rebus abuti, plúsq; sibi licentiæ in illis perdendis concedunt: quia non verentur nequis exprobet. In deposito autem, vel commodato, vel mutuo de quibus mox reddenda erit ratio, cautiore sunt ac magis timidi. Tenemus ergo Christi mentem, malos spiritualium donorum fore custodes qui terrena bona male administrant. Postea inferitur sententia, quod nemo possit Deo seruire & mammonæ, quam Matthæi capite 6. exposui. inde etiam petant lectores quid significet vox Mammonæ.

14 *Audiebant autem hæc.*) Qui putant derisum fuisse Christum à Phariseis quia plebeio rudique sermone contentus, verborum ampullas non iactaret, non satis expendunt Lucæ verba. Fateor quidem superbis hominibus & fastidiosis contemptibilem videri Evangelii doctrinam: sed Lucas disertè exprimit, Christum ideo illis derisum fuisse quia avari erant. Quia igitur illis persuasum & penitus infixum erat, beatos esse diuites, ideoque nihil melius esse quàm rem suam augere quouis modo, & tenaciter incubare partis opibus: quæcunque in diuersam partem à Christo erant dicta, tanquam absurda paradoxa reiciunt. Et certè quisquis de spernendis diuitiis, vel in pauperes erogandis disertus, auaris desipere videtur. Notum est illud Horatii, Populus me sibilat, at mihi plaudo. Quòd si omnium iudicio damnati, sibi tamen placeant, quanto magis instar fabulæ ridebunt istam philosophiam Christi quæ remota est à vulgi sensu? Neque tamè dubito quin alium colorem prætexuerint Pharisei, vt aduersam suo vitio doctrinam iocosè eluderent. tenendum tamen est quid eos impulerit: nam & hic morbus semper ferè in mundo grassatur, vt maior pars hominum se aspernari fingat quod prauis eorum moribus non conuenit. Hinc tot probris, commatibus & subfannationibus obnoxium est verbum Dei: quia pro vitiorum suorum defensione quisque litigat, putantque facietis suis dictis velut obiecta nebula, tectum esse suum flagitium.

15 *Vos estis.*) Videmus Christum illorum fastidio minimè cedere, sed constanter asserere doctrinæ suæ auctoritatem contra ludibria: quod etiam omnibus Evangelii ministris agendum est, vt impijs contemptoribus terribile Dei iudicium opponant. Fucum ergo quo decipiunt hominum oculos, in Dei iudicio quicquam illis profuturum negat. nolent videri in suis ludibrijs auaritiæ suæ patrocinijs succipere: Christus autem venenum hoc ab occulto vlcere erumpere docet: quemadmodum si quis hodie cornutus Episcopis dicat, ideo tam infelicos esse Euangelio quia intestina eorum mala nimis acriter punguntur. Dicit autem, satis illis esse si probi appareant hominibus, ac fucosa sanctimonia se venditent: sed Deum qui cordium cognitor est, non latere quæ coram mundo abscondunt vitia. Vbi etiam notandum est inter Dei & hominum iudicia discrimen: quia quum externis laruis plaudant homines, apud Dei tribunal nihil præter syncerum cor probatur. Additur insignis sententia, QUICQUID excelsum homines ducunt, abominationem esse Deo: non quòd virtutes repudiet Deus quarum laudem humanis cordibus impresit: sed quia abominatur Deus quicquid proprio sensu homines extollunt. Vnde apparet quo loco habendi sint fictitij omnes cultus, quos suo arbitrio mundus sibi fabricat. Quantumuis enim suis inuentoribus placeant, Christus non modò vanos coram Deo, & nihili esse pronuntiat, sed etiam foetidos.

Fictitij cultus

MATTH. MARC.

LVC. XVI.

19 *Homo quidam erat diues qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide.*

20 *Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius ulcerosus,*

21 *Et cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis: sed & canes veniebant, ac lingeabant ulcera eius.*

22 *Accidit autem vt moreretur mendicus, & deportaretur ab Angelis in sinum Abraha: mortuus est autem & diues, ac sepultus est.*

23 *Atque apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, videt Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius.*

24 *Et ipse clamans dixit, Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam: quia crucior in flamma hac.*

25 *Dixit autem Abraham, Fili, recordare quòd receperis bona tua in vita tua: & Lazarus similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.*

26 *Et super hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens firmatus est: vt qui volunt hinc transire ad vos, non possint: neque istinc huc transire.*

27 *Ait autem, Rogo ergo te pater, vt mittas eum in domum patris mei.*

28 *Habeo enim quinque fratres, vt testificetur illis, ne & ipsi veniant in locum hunc cruciatus.*

29 *Ait illi Abraham, Habent Moysen & Prophetas, audiant illos.*

30 At ille dixit, Non pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos resipiscant.

31 At autem illi, Si Moſen & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis reſurrexerit credent.

Laz. viii.

Tametsi alia quædam inferit Lucas, non tamen dubium est quin hoc exemplo proximum sermonem confirmet Christus. Ostendit enim qualis eos conditio maneat qui posthabita pauperum cura, se totos in deliciis ingurgitant: qui crapulis & voluptatibus dediti, proximos miseretur sineunt, imò crudeliter inedia conficiunt, quibus opem ferre debuerant quum suppeteret illis facultas. Quamquam autem quibusdam simplex videtur esse parabola: quia tamen Lazari nomen exprimitur, potius rem gestam narrari arbitror. Cæterum in ea re parum est momenti, modò summam doctrinæ teneant lectores. Primò diues inducitur purpura & bysso vestitus, & splendidis lautitiis quotidie indulgens. quibus verbis notatur delicatior vita, luxurique & pompis referta. non quòd Deo omnis vestium elegantia & ornatus per se displiceat, vel omnis victus mundities sit damnabilis: sed quia rarò contingit in his rebus seruari temperantiam. nam qui splendorem appetit in vestibus, nouis subinde additamentis luxum augebit: ac fieri vix potest quin se ad intemperiam proiciat qui opiparis & bene refertis mensis gaudet. Præcipuè tamen damnatur in eo crudelitas, quòd Lazarum pauperem & vlcerosum sinebat iacere foris ad ianuam suam. Nam hæc opposita membra Christus inter se contexit: quòd diues crapulæ pompisque deditus, tãquam inexplebilis gurgis, ingentes copias intus voraret: Lazari autem inopia & miseris non tangeretur, sed fame, frigore & vlcerum fœtore tabescere, sciens ac volens sineret. In huc modum & Ezechiel (16. f. 49.) Sodomam accusat quòd in saturitate panis & vini manum inopi non porrigeret. Bysso, quæ tela est subtilior, Orientales ad nitorem & pompam vti solitos fuisse notum est: quem morem sacrifici Papales in suis, quæ vocantur superciliiis æmulati sunt.

21 *Sed & canes.*) Iam inde satis conuicta erat ferrea diuitis immanitas, quòd tam miserabile spectaculum ad sympathiam eum non flebatur. nam si qua humanitatis gutta in eo fuisset, saltem mandare debebat vt aliquid ex culinæ suæ reliquiis misero homini daretur. Sed hic impiæ & plusquam belluinæ truculentæ cumulus fuit, saltem à canibus non discere misericordiam. Nec dubium est quin arcano Dei consilio directi fuerint canes isti qui eum suo exemplo damnarent. Christus certè eos huc quasi in testimonium producit, quòd execrandam hominis duritiem coarguant. quid enim magis portentosum, quàm hominem à canibus curari qui à proximo suo negligitur: imò ne micæ quidem panis dari famelico, cui medendi gratia linguas suas canes accommodant? Quoties ergo vel alieni, vel ipsa bruta animalia in vicibus nostras fubeunt vt officio fungantur quod potius à nobis præstandum erat, sciamus totidem Diuinitus testes ac iudices nobis statui qui crimen nostrum magis detegant.

22 *Accidit autem vt mor.*) Hic ostendit Christus quantum in morte mutata fuerit vtriusque conditio. Mortis quidem ambobus communis: sed mortuum ab Angelis deferri in sinum Abrahamæ scelicitas est regnis omnibus optabilior. Addici verò ad æternos cruciatus, horribile est, & centum vitis, si fieri posset, redimendum. Ac nobis quidem in Lazari persona illustre documentum proponitur, ne coram Deo maledictos putemus qui per continuos languores vitam ærumnis refertam ægrè trahunt. nam in eo sic abscondita sunt Dei gratia & crucis deformitate, probriisque oppressa, vt carnis sensus nihil præter maledictionem apprehendat: at qui videmus quàm pretiosa anima in scædo & putrido corpore latuerit, quæ ab Angelis in beatam vitam deferitur. Quare nihil illi nocuit, desertum ac contemptum omni humano solatio desitui, cui ex carnis ergastulo migranti præstò ad obsequium adesse dignatur spiritus cælestes. Rursum in diuite tanquam in illustri speculo, cernitur quàm non expetenda sit temporalis scelicitas, quæ æterno exitio constat. Notandum tamen est, quòd diuitis sepulturam nominatim prædicans Christus, quid factum fuerit Lazaro tacet. non quòd eius cadauer feris obiectum sub dio iacuerit, sed quia contemptum ac sine honore proiectum fuerit in foueam (hoc enim ex opposito membro colligere promptum est, nihilo plus officii mortuo, quàm viuo impensum fuisse) diues contrà sumptuosè pro suis opibus sepultus, aliquid adhuc ex pristina superbia residuum habet. Nam hac in parte quodammodo naturæ reluctari videmus profanos homines, quòd funeris splendore & exequiis superfluitas fortunæ suæ esse appetunt. cæterum quàm stulta sit & ridicula hæc ambitio, testes sunt apud inferos eorū animæ. Quòd Lazarum delatum esse dicit, synecdochica est loquutio: nam quia præstantior est hominis pars anima, non men totius sibi merito vendicat. Angelis autem hoc munus non frustra assignat Christus, quos scimus datos fuisse fidelibus ministros vt eorum saluti sua studia operasque impendant.

Sinus Abrahæ

In sinum Abrahæ.) De sinu Abrahamæ quàm variè philosophati sint multi Scripturæ interpretes, referre nihil opus est, ac ne meo quidem iudicio expedit, sufficiat tenere quod lectores probè in Scriptura exercitati genuinum esse agnoscent. Nam sicut Abraham ideo pater fidelium dictus est quia penes ipsum depositum fuit æternæ vitæ fœdus, quod fideli custodia seruatum filiis suis primùm, deinde cunctis gentibus per manus traderet, & filii eius vocantur quicumque eiusdem promissionis sunt hæredes: ita post mortem dicuntur in eius sinum colligi qui eiusdem cum eo fidei finctum percipiunt. Metaphora à patre sumpta. in cuius veluti sinum filii conueniunt dum vespere ab operis diurnis domi congregantur. Quum ergo filii Dei in hoc mundo dispersi peregrinentur, sicuti in præsentis curriculo fidem sequuntur patris sui Abrahamæ, ita defuncti in beatam quietem in qua eos expectat, sese recipiunt. Nec verò certum locum imaginari necesse est: sed tantum collectio illa quam dixi, notatur, vt scilicet re ipsa agnoscant fideles se nõ frustra sub fide Abrahamæ auspiciis militasse, quia eodem in cælis domicilio fruuntur. Si quæratur, an eadem hodie piis conditio reposita sit post mortem, an verò Christus resurgendo sinum suum aperuerit, in quo tam Abraham ipse, quàm pii omnes quiescant: breuiter respondeo, Sicuti luculentior Dei gratia per Euangelium nobis affulsit, & Christus ipse Sol iustitiæ suo aduentu salutem

Quæstio.

nobis

nobis attulit quam eminens sub obscuris umbris Patribus intueri olim datum est: ita minimè dubiū esse quin mortui propius ad caelestis vitæ fruitionem accesserint. Interea tenendum est, *immortalitatis gloriae usque ad diem ultimum redemptionis differri. Quod ad nomen spectat, tam sinus Abrahæ quam Christi vocari potest tranquillū ille portus qui à præsentis vitæ nauigatione fideles excipit. Cæterum quia altius progressi sumus, quàm Patres sub Lege, aptius notabitur hæc distinctio, si dicamus Christi mēbra ad caput suum aggregari: atque ita cessabit metaphora de sinu Abrahæ, sicuti solis fulgor exortu suo stellas omnes obscurat. Ex hac tamen loquendi forma qua vitus est Christus colligere interim licet, Patres sub Lege caelestis vitæ hæreditatem, in quam mortui recepti sunt, fide amplexos esse dum viuerent.

23 *Apud inferos sublatis oculis.*) Et si Christus historiam narrat, res tamen spirituales describit sub figuris quas sciebat accommodas esse ad sensum nostrum. Neque enim animæ digitis & oculis præditæ sunt, neque siti laborant: neque mutua habent iater se colloquia, quale hic inter Abraham & epulo nem describitur: sed Dominus hic tabulam depinxit, quæ statum futuræ vitæ pro sensu nostri modulo repræsentet. Summa autem est, fideles animas, ubi à corporibus migrarunt, lætam & beatam vitam extra mundum agere: reprobis verò patos esse horribiles cruciatus, qui mentibus nostris non magis concipi possunt, quàm immensa cælorum gloria. Quemadmodum enim exigua tantum parte quatenus scilicet illuminati sumus Dei Spiritu, per spem gustamus promissam nobis gloriam quæ sensus omnes longè exuperata sufficiat incomprehensibilem Dei vindictā quæ impios manet, obscurè cognoscere quatenus ad incutiendum nobis terrorem expedit. Ita harum rerum tenuem notitiā, & quæ frænandæ curiositati conueniat, delibant Christi verba, quod scilicet impij miseriæ suæ sensu dirè torqueantur: solatium aliquod cupiant, præcisa tamen spe duplex sentiant tormētum: quod etiam magis crucientur dum reminisci coguntur sua scelera, & præsentem fidelium beatitudinem cum misero suo & perduto statu conferte. Huc pertinet colloqui descriptio, quasi inter eos habitum foret quibus nihil est inter se commercii. Quum etiam patrem vocat Abraham diues, aliud eius tormentum exprimitur, quod serò è numero filiorum Abrahæ se abdicatum esse sentit.

25 *Fili recordare.*) Nomen filii videtur ironicè positum, vt sit acris exprobratio ad pungendum diuitem, qui falsò gloriatus est in vita se vnum esse ex filiis Abrahæ. Nam quasi influcto cauterio vulneratur eius animus, dum sua hypocrisis mendaxque fiducia illi obiicitur ante oculos. Quod autem dicitur cruciari apud inferos, quia bona sua in mundo receperit, non ita accipere oportet quasi omnes æternus maneat interitus qui bene & prospère in mundo habuerint, imò vt prudenter Augustinus notauit, ideo pauper Lazarus in sinum diuitis Abrahæ delatus est, vt sciamus diuitias nemini præcludere ianua regni cælorum, sed communiter omnibus patere qui vel sobriè diuitis vsi fuerint, vel patienter caruerint. Tantum sensus est, Quia præsentis vitæ illecebris se totum demersit in terrenas delicias, Deumque & eius regnum contempnit, nunc fociordix suæ poenas dare. Ideo pronomen Tua, emphaticum est: ac si dixisset Abraham, Quum ad immortalem vitam creatus fores, & Lex Dei sursum te ad meditantem caelestem vitam attolleret, tu fortis tam præclaræ oblitus, porco vel cani similis esse maluisti. mercedem ergo brutis voluptatibus dignam recipis. Rursus quum de Lazaro dicitur, solatio eum frui, quia multas ærumnas in mundo pertulerit, hoc ad omnes miseros in ep è quis traheret, quibus ad eò nihil proderunt afflictiones, vt magis in extremam poenam cessuræ sint: sed crucis tolerantia in Lazaro laudatur, quæ semper nascitur ex fide sincerèque timore Dei. Neque enim qui contumaciter malis resistit, & in domitis in sua ferocia persistat, vllam tolerantix laudem meretur vt solatium illi Deus pro cruce rependat. Summa ergo huc redit, qui patienter tulerint onus crucis sibi impositum, nec aduersus Dei iugū & ferulas præfracti fuerint, sed per continuas ærumnas aspirauerint ad spem melioris vitæ, illis post emeritum militiæ tempus reposita esse in cælo quietem: contra verò, prophanis Dei contēptoribus, qui se in carnis voluptates ingurgitant, & quadam mentis crapula suffocant omne pietatis studium, statim à morte parata fore tormenta quæ vanas delicias excutiant. Porrò memoria tenendum est, consolationem hanc qua fruuntur filii Dei, in eo sitam esse quòd coronam gloriæ sibi paratam esse cernentes, in læta eius expectatione acquiescunt. Sicuti rursus impios torquet futuri iudicii sensus quod sibi instare vident.

26 *Super hæc omnia.*) His verbis notatur perpetuitas in futuræ vitæ statu: ac si dictum esset fines qui reprobos ab electis discernunt, nunquam posse perfringi. Atque ita monemur, dum tempus est maturè in viam redeundum esse, ne præcipites ruamus in illam abyssum vnde surgere non liceat. Cæterum improprie hoc dicitur, clausum esse transitum si quis è cælo ad inferos descendere velit: quia certum est nulli piorum tale desiderium obrepere.

27 *Rogo te Pater.*) Quo melius historiam vsui nostro accommodet, diuitis votum proponit vt fratres quos habet supersites à Lazaro moneantur. Hic ineptè arguti sunt Papistæ, dum probare volunt mortuos curam agere viuorum: quo cauillo nihil est putidius. nam eodem colore eliciam fideles animas sorte sua non contentas, nisi firmus hiatus ab inferis eas arceat, illuc migrandi desiderio teneri. Hanc insaniam si nemo recipit, non est quod in altero commento Papistæ sibi multum placeant. Neque tamen contentiosè in hanc vel illam partem disputare mihi propositum est: sed obiter notare volui, quàm futilibus argumentis inducti, mortuos pro nobis apud Deum deprecatores fingant. Redeo nunc ad simplicè germanū nque huius loci sensum: Christus sub diuitis & Abrahæ persona nos admonet, minimè esse expectandum, ubi certa viuendi regula nobis tradita est, dum mortui resurgant ad nos docendos & hortandos. Nam Moses & Prophetæ, quum adhuc viuerent ita præfecti fuerunt doctores ætatis suæ hominibus, vt ex eorum scriptis ad posteros idem fructus perueniret. Quum hoc modo instituit nos velit Deus ad rectè viuendum, non est cur mortui de præmiis vel poenis futuræ vitæ testes mittantur. nec excusabilis erit eorum fociordia, qui sibi hoc prætextu indulgent quia nesciunt quid extra mundū agatur. Scimus autem apud profanos homines volitare impiam hanc vocem, vel potius grunntum porcorum, stultos esse qui dubio metu se excruciant, quia nullus vnquam ab inferis nuntius reuersus est. Talibus Satanæ fascino mederi volens Christus, ad Legem & Prophetas nos reuocat: secūdum illud Moysis testimonium,

Deut. 10, c. 12

Ne posthac dixeris, Quis ascendet in cælum? vel, Quis descendet in abyssum? vel, Quis mare traiciet? Propè est verbū in ore tuo & in corde. Ergo qui pro fabulis deridēt quæ de futuro iudicio testatur Scriptura, olim sentient quàm non tolerabilis sit ista impietas, fidem abrogare sanctis Dei oraculis. Cæterum ab hoc veterno suos expergeficit Christus, ne spe impunitatis decepti, pœnitentiæ tempus prætereant. Atque huc tendit responsum Abraham: quia Deus per Moſen & Prophetas satis superque populo suo tradiderat salutis doctrinam, nihil aliud restare nisi vt in ea omnes acquiescant. Sic (vt prauo curiositatis morbo penitus infectum est hominis ingenium) maior pars semper ad nouas reuelationes inhiat. Iam quia Deo nihil magis displicet quàm homines ita cupidè extra metas vagari, à magis & ariolis veri sciscitari, & Gentium more ficticia oracula appetere vetans, simul ad sedandum illum prurimum, Prophetas se daturum promittit, ex quibus populus discat quicquid vtile erit in salutem, Deut. 18. b. 10. Quòd si in hunc finem missi sunt Prophetæ, vt populum contineret Deus sub verbi sui fræno, cui non sufficit hæc doctrinæ ratio, non tenetur studio discendi, sed eum impia læciua tollat: ideoque sibi iniuriam fieri Deus conqueritur, quum ipse solus non auditur à viuus vsque ad mortuos, Iesaiæ 8. d. 19. Quòd Dei verbum Abraham in Legem & Prophetas distribuit, ad tempus Veteris testamenti refertur. Nunc quum accesserit plenior Euangelii interpretatio, minus ferenda est nostra impietas, si doctrinæ illius fastidio huc vel illuc rapimur, ac breuiter si non patimur à verbo Dei regi. Hinc etiam colligitur quàm firma sit de Purgatorio & talibus nugis Papistarum fides quæ non nisi spe cæcis innitur.

³⁰ *Non pater Abraham.* Profopopœia est, vt diximus, in qua magis viuorum sensus exprimitur, quàm mortuorum cura. Friget enim legis doctrina in mundo, iacent Prophetæ, ac Deum suo modo loquentem audire nemo sustinet. Alii Angelos è cælis descendere cuperent: alii mortuos è sepulchris prodire: alii nouis subinde miraculis sanciri quicquid audiunt: alii voces ex aere tonare. Cæterum si præposteris omnium votis Deum obsequi contingeret, nullo id fieret profectum: nam & Deus verbo suo complexus est quicquid nobis vtile erat cognitu, & huius verbi authoritas legitimis sigillis testata & cõprobata fuit. Deinde fides à miraculis nõ pendet, vel quibuslibet portentis, sed peculiare donum est Spiritus, & nascitur ex Verbo. Denique proprium Dei munus est, nos ad se trahere, qui vult efficaciter per verbum suū operari. Quare minimè sperandum est vt nobis profint media quæ nos à Verbi obedientia abstrahunt. Fateor quidem nihil esse procliuius, quàm vt vanis reuelationibus auscultet caro: & videmus quàm ardentè se se proiciant in laqueos Satanæ qui totam Scripturam fastidiunt. Hinc fluxit Necromantia, & similes præstigiæ, quas mundus non tantum auide suscipit, sed infano quoque impetu arripit. Sed hic tantum negat Christus, qui ad Legis doctrinam surdi sunt ac præfacti, posse corrigi à mortuis, vel reduci ad sanam mentem.

MATTH.

MARC.

LVC. XVII.

7 *Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem, qui regressus ab agro dicat statim, Transi, & accumbe:*

8 *Ac non potius dicit illi, Para quod canem, & præcinge te, ac ministra mihi donec edero & bibero, & post hæc edito & hibito tu?*

9 *Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non puto.*

10 *Sic & vos quum feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.*

Finis huius parabolæ est, quum Deus iure suo nostra omnia sibi vendicet, nexuque & mancipio nos possideat, quicquid impendere studeamus officii, non tamen obstringi nobis villo merito: quia quum eius simus, ipse vicissim nihil nobis debere potest. Similitudinem ergo serui proponit, qui postquam strenuè laborando transegit totum diem, domum vespere reuersus, operas suas continuat donec ad arbitriū heri sui perfunctus sit officio. Loquitur autem Christus non de mercenariis qui hodie nobis ministrant, sed de veteribus mancipiis, quibus ea erat viuendi conditio vt sibi nihil acquirerent, sed cum toto suo labore, studio, industria ad sanguinem vsque heris essent addicti. Hic docet Christus non minus arcto seruitutis vinculo nos esse Deo obstrictos ac deuinctos: vnde colligit nullam eius obligandi rationem nobis esse. Est autem argumentum à minori ad maius. nam si tanta homini mortali conceditur in hominem potestas, vt eum ad continua obsequia nocte dièque adigat, & tamen nullam mutux compensationis rationem contrahat, quasi sit illi debitor: quanto magis licebit Deo quouisque se facultas nostra extendet, omnia vitæ nostræ officia exigere, vt tamen nihil prorsus nobis debeat: Præuæ igitur arrogantiæ videmus damnari eos omnes qui se apud Deum quicquam mereri fingunt, vt eum sibi obnoxium habeant. & tamen nullum vitium tali arrogantiæ magis est vulgare: nemo enim est qui non libenter Deum ad calculum vocaret. vnde & meritorū imaginatio seculis ferè omnibus inualuit. Sed tenenda est Christi sententia, nos Deo nihil gratuitum præstare: sed hac lege subesse eius imperio, vt ei debeatur quicquid in nobis situm est. Ac duo quidem sunt membra, vitam nostram ad finem vsque sui curricula penitus addictam esse Deo: vt si quis partem eius impenderit in Dei ipsius obsequium, de quiete in reliquum tempus pacisci non liceat: sicuti bona pars, peracta decem annorum militia libenter missionem peteret. Deinde sequitur illud alterum quod iam attigimus, Deum nullis officiis ad soluendam nobis mercedem obstringi. Meminerit ergo vnusquisque se ideo creatū esse vt laboret, ac strenuè se in ministerio suo exercent: neque id ad finitum modò tempus, sed vsque ad mortem ipsam, imò vt non minus moriatur Deo quàm viuat. Verum quod ad meritum spectat, soluendus est nodus qui plerosque impedit. nam Scriptura totis operi-

operibus mercedem promittens, videtur meritum aliquod illis tribuere. Solutio facilis est, mercedem indebitam non aliunde quam ex merito Dei beneplacito promitti. Longè enim falluntur qui mutua relatione mercedem cum merito copulant: quia Deus non operum dignitate ad reddendum illis præmium, sed gratuita indulgentia mouetur. Fateor quidem ex pacto Legis, Deum hominibus esse obstrictum si in solidum præstarent quicquid ab ipsis requiritur: sed quia voluntaria est hæc obligatio, manet hoc fixum, hominem nihil posse à Deo flagitare ac si quicquam esset promeritus. Sic ergo concidit carnis arrogantia: quia ut quis Legem impleverit, nihil tamen expensum Deo ferre potest, qui a tantum reddidit quod debebat. Atque hoc sensu pronuntiat nos esse seruos inuites, quia scilicet nihil aduentitium Deus à nobis recipit, sed tantum colligit legitimos domini sui fructus. Hæc igitur duo tenenda sunt, Deum naturaliter nihil nobis debere, nec quæcumque illi præstamus obsequia, vnius pili meritoria esse: deinde ex Legis pacto mercedem operibus statui, non pro dignitate, sed ut Deus sit gratuitus debitor. Hæc autem minime tolerabilis ingratitude est, si quis se hoc prætextu fastuose efficit. nam quo liberalius nobis Deus indulget, eo nos magis reddit sibi obnoxios: tantum abest ut fas nobis sit vana confidentia insurgere. Quoties ergo occurrit mercedis nomen, vel in memoriam nobis venit, sciamus hunc Diuinæ erga nos bonitatis esse cumulum, quod quum nos in ære suo totos habeat, nobiscum tamen in pactum descendit. Quo magis detestabile est Sophistarum commentum, qui meritum de condigno fabricare ausi sunt. Iam per se meriti nomen profanum & à pietatis regula alienum erat: sed hoc longè deterius, diabolico fastu inebriare homines quasi mereri possint de condigno.

10 *Quod debuimus facere.*) Hoc est, nihil attulimus de nostro, sed tantum perfuncti sumus legitimi operis. Loquitur autem hic Christus de integra Legis obseruatione quæ nusquam reperitur: nam qui omnium est perfectissimus, à iustitia quam Lex requirit longissimè adhuc distat. Non ergo hic tractatur quæstio, iustificemurne operibus, sed an Legis obseruatio vllius præmii apud Deum meritoria sit. Hoc posteriùs negatur: quia Deus nos sibi mancipatos habet ut suum iure censeat quicquid à nobis proficisci potest. Cæterum etiam si verum illud esset, Legis obseruationi deberi mercedem meriti respectu, non tamen propterea sequetur iustificari quenquam operum meritis: quia deficiamus omnes, nec solum manca est nostra obedientia, sed nulla eius pars exactè Dei iudicio respondet.

MATTH. MARC.

LVC. XVIII.

- 1 *Dicebat autem & parabolam ad illos, quod oportet semper orare, nec defatigari,*
- 2 *Dicens, Index quidam erat in quadam vrbe qui Deum non timebat, nec hominem reuerbatur.*
- 3 *Vidua autem quædam erat in vrbe illa quæ venit ad eum dicens, Vindica me ab aduersario meo.*
- 4 *Et nolebat aliquandiu. Post hæc autem dixit intra se, Quamquam Deum non timeo, nec hominem reueor:*
- 5 *Quia tamen molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne tandem veniens sugillet me.*
- 6 *Ait autem Dominus, Audite quid iudex iniquus dicat:*
- 7 *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se nocte & die, etiam quum patiens fuerit super illis?*
- 8 *Dico vobis quod vindictam illorum faciet cito. verum tamen Filius hominis quum venerit an reperiturus est fidem in terra?*

Scimus quam rara sit ac difficilis virtus, precandi assiduitas: atque in hoc se prodit nostra infidelitas, quod nisi primis votis succedat, protinus vna cum spe studium quoque abiicimus. Atqui hæc demum legitima est fiduciæ probatio, si quis desiderio suo frustratus, non tamen animum despondeat. Quare non abs re Christus orandi perseverantiam nunc commendat suis discipulis. Porro similitudine vitur licet dura in speciem, tamen in primis apposita, dum importunè suos apud Deum Patrem instare docet, donec tandem extorqueant quod alioqui videtur non libenter dare, non quod Deus precibus nostris victus, ad misericordiam ægrè & serò flectatur: sed quia non statim re ipsa testatur se votis nostris fuisse propitium. Quod autem Christus in parabola viduam nobis proponit quæ à iudice, iniquo & crudeli impetravit quod volebat, quia assidue flagitare non destitit: summa est, Deum non statim suis opem ferre, quia precibus quodammodo vult fatigari. Cæterum quantumuis miseri sint ac despecti qui ipsam orant, modo tamen non deficiant à continuo orandi tenore, respici tandem ab ipso ut eorum necessitatibus succurrat. Quamquam non est æqualium comparatio: longa enim distantia est inter hominem impium & sæuum, & Deum qui ad clementiam propendet, sed docere voluit Christus, minime timendum esse ne fideles assidue orando Patrem misericordiæ exorent, quum homines sæuitiæ deditos sua importunitate cogant. Iudex sceleratus & ferreus viduæ flagitationes ferre non potuit quin demum vel inuitus annueret: quomodo igitur fructu carerent fidelium preces, modo sint assidue? Ergo si nos tedium

debilitet, si leuiter defuncti euanesceamus, vel quia videntur surdæ esse Dei aures, languescit precandi ardor: statuamus tamen certum fore profectum, licet nondum appareat. Atque hac persuasione cum impatientia nostra sic luctemur, vt longior mora, orandi cursum non abrumpat.

7 *Deus autem non faciet.*) Iudex ille quem vobis profus deploratum Christus depinxit, vt pote qui non tantum obdurasset in Dei conspectu, sed excusso etiam pudore nullam famæ curam haberet, aperuit tandem oculos ad viduæ miserias: minime dubitandum est quin eundem profectum senturi sint fideles, modò ne apud Deum instare desinant. Notandum verò est, dum similitudinem accomodat Christus ad suum propositum, non facere Deum similem prauo & humano iudici, sed causam longè diuersam notare cur fideles suos differat in longum tempus, nec statim re ipsa manum ipsis porrigat: nempe quia patiens est. Quare si quando diutius quam vellemus ad nostras iniurias Deus commueat, sciamus paterno eius consilio id fieri, vt nos ad tolerantiam exerceat: temporalis quidem dissimulatio minime æte roa est scelerum impunitas. Quòd autem promittit Deum citò vindictam facturum, ad eius prouidentiam referri debet: quia vt sumus præcipientes, non satis tempestiue pro carnis nostræ sentu ad ferendas supplicias accurrat. Verum si liceret in eius consiliu penetrare, sciremus prout expedit, promptum & maturu semper eius esse auxiliu, ac ne vno quidem momento tardare quin lingulis articulis præsto sit. Quæritur tamen quomodo hic Christus ad petendam vindictam discipulos instituat, qui alibi suis persecutoribus bene precari iubet. Respondet, Christum de vindicta hic differere, vt nihil doctrinæ suæ derogat. Deus se fidelium vltorem fore affirmat, non vt habenas laxet carnis affectibus, sed vt persuadeat charam esse & pretiosam eorum salutem: hoc quoque modo ad præsidii sui fiduciam eos inuitet. si odio exuti & prauo vltionis ardore puri & vacui, recto & composito Spiritus motu Dei auxiliu implorant, licitū & laudū erit eorū votū, & à Deo ipso exaudietur. Verum quia nihil difficilius est quam exuere vitiosos affectus, vt puras & liquidas preces quis concipiat, petendum est à Domino vt corda nostra Spiritu suo dirigat & moderetur: ita fiet vt iuste inuocemus Deum vltorem, ipseque rogatus vobis respondeat.

8 *Filius hominis quum uenerit.*) Hac sententia docet Christus non fore mirum si posthac in suis malis tabescant homines, quia scilicet verum remediū negligent. Voluit autem occurrere scandalo quod ex indigna rerum omnium confusione quondam concipimus. Grassantur passim perfidia, crudelitas, insidiam, fraudes, violentia, nulla æquitatis ratio, nullus pudor, pauperes oppressi gemunt, vexantur superbe & contumeliose innoxii: Deus interim videtur in cælo dormire: hinc fit vt cæcum fortunæ imperium imaginetur caro. Christus autem hic admonet iuste homines destitui cælesti auxilio, in cuius fiduciam recumbere nec sciunt nec volunt. Neque enim æquum est à Domino iuuari qui intus tantum frementes, nullum eius prouidentiam locum assignant. Disceat verò Christus à suo in cælum ascensu usque ad reditum homines passim incredulos fore prædicit, his verbis significans si non tam mature appareat Redemptor, tarditatis culpam penes homines fore, quia nemo ferè ad ipsum respiciet. Atque vtiā non tam clarè nobis constat et huius vaticinii effectus: sed experientia docet, licet ingenti malorum congerie obruatur & prematur mundus, vix in paucis exiguam fidei scintillam posse exprimi. Alii fidei nomen pro integritate accipiunt, sed prior sensus melius quadrat contextui.

MATTH.

MARC.

LVC. XVIII.

9 *Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebāt quòd essent iusti & aspernabantur ceteros, parabolam istam:*

10 *Duo homines ascendebant in templum vt precarentur: vnus Phariseus & alter Publicanus.*

11 *Phariseus stans, hac apud se orabat, Deus gratias ago tibi quòd non sim sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri: velut etiam hic Publicanus.*

12 *Ieiuno bis in Sabattho, decimas do omnium quæ possideo.*

13 *Et Publicanus procul stans, nec oculos volebat ad cælum attollere, sed percutiebat pectus suum, dicens, Domine propitius esto mihi peccatori.*

14 *Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis quàm ille. quia omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur.*

Nunc de alia virtute præcipit Christus quæ ad rite precandum necessaria est: vt fideles in Dei conspectum non nisi simplices ac deiecti veniant. Nullus magis exitialis morbus est quàm arrogantia: qui tamen omnium medullis ita penitus infixus est vt vix vllis remediis abigi & extirpari queat. Mirum quidem est ita desipere homines vt aduersus Deum cristas erigere audeant, suamque apud ipsum merita iactare. Nam vt inter homines ambitio nos fascinet, vbi tamen in Dei conspectum venitur, omnis confidentiæ obliuisci nos decebat, interim satis humiliatum se quisque putat si tantum per simulationem veniæ deprecatione vtatur. Hinc colligimus quàm non superuacua sit hæc Domini admonitio. Porrò duo vitia perstringit Christus, quæ damnare ipsi Christo propositum fuit, prauam nostri fiduciam, & superbiam in spernendis fratribus: quorum alterum ex altero nascitur: nam quisquis se inani fiducia decipit fieri non potest quin supra fratres se efferat, nec mirum: quomodo enim non æquales tuos despiceret qui contra Deum ipsum

ipsum superbit? Sui autem fiducia quisquis inflatur, bellum cum Deo ex professo gerit quem nobis sola nostri abnegatio conciliat, dum scilicet exinaniti omni propriae virtutis & iustitiae fiducia, in vnam eius misericordiam recumbimus.

10 *Duo homines.*) Daos homines inter se confert Christus, qui quum ambo pietatis studium orando prae se ferant, videntur tamen ambo longè dispares, nam Phariseus externa sanctimonia praeditus, ad Deum accedens, vitae commendationem offert, iuræque suo accedit ut sacrificium laudis offerat. Publicanus autem quasi reiectus quispiam, quia se accessu indignum cognoscit, trepidè se supplici confessione insinuat: Christus autem reiecto Phariseo, gratas Publicani preces Deo fuisse asserit. Porro iterum notantur duæ illæ causæ quia repulsam passus sit Phariseus, quòd scilicet propria iustitia confusus, se cum aliorum contumelia magnificeret. Neque tamen reprehenditur quòd se venditet liberi arbitrii viribus, sed quòd operum meritis Deum sibi placatum esse confidat, nam ista gratiarum actio quæ refertur in vnius persona, minimè gloriantis est de propria virtute, quasi adeptus sit à seipso iustitiam, vel sua industria quicquam sit promeritus: quin potius Dei gratiæ adscribit quòd iustus est. Quanquam autem Deo gratias agens, fatetur quicquid bonorum operum habet, merum esse eius beneficium: quia tamen operum fiducia innititur, seque alius praefert, cum sua precatione reiiicitur, vnde colligimus non rite neque in solidum humiliari homines (quanuis se nihil posse reputent) nisi operum meritis simul diffusi, salutem suam in gratuita Dei bonitate locare discant, ut illic fundata sit tota eorum fiducia. Insignis locus: nam quibusdam sufficere videtur si homini detrahant bonorum operum gloriam, quia dona sunt Spiritus sancti: atque ita gratis iustificari nos intelligunt, quia nihil iustitiae in nobis reperit Deus nisi quòd contulit, atqui longius progreditur Christus, non solum rectè agendi virtutem Spiritus gratiæ a signans, sed nos exinanies omni operum fiducia, non enim reprehenditur in ea parte Phariseus quia sibi arroget quòd Dei proprium est, sed quia meritis suis innititur, ut Deum propitium habeat quatenus dignus est. Si iamus ergo quanuis bonorum operum laudem in Deo quis adscribat, si tamen eorum iustitiam imaginatur salutis suae causam esse, vel in eam recumbit, perueriæ arrogantiae damnari. Ac nota hic ventosam ambitionem non taxari, dum apud homines gloriantur qui sibi aliàs malè conscii sunt, sed occultam hypocrisiam: neque enim dicitur praeco fuisse suarum laudum, sed tacitè apud se precatus. Cæterum quanuis suæ iustitiae famam non spargeret alta voce, interior superbia Deo abominabilis fuit. Duplex autem gloriatio eius fuit: nam primum se à communi hominum reatu absoluit: deinde suas virtutes profert. Negat se esse tanquam vnum è reliquis, quia à scelerum culpa sit immunis quæ passim regnant in mundo. Quòd autem iactat se bis ieiunare singulis Sabbathis, & decimas bonorum suorum dare, perinde est ac si diceret plus se praestare quam Lex requirat. Sicuti Monachi in Papatu opera supererogationis praedicant: ac si parum illis esset Legem Dei implere. Quanquam autem quisque pro mensura virtutum quam Deus in ipsum contulit ad gratias auctori agendas magis obstrictus est, & pia est hæc meditatio reputare quantum quisque receperit, ne Dei beneficentiam ingratitude obruat: duo tamen obseruanda sunt, ne qua fiducia nos inflat, ac si iustificatum esset Deo, deinde ne insoleamus cum fratrum contemptu. In vitroque deliquit Phariseus: quia iustitiam sibi falso vendicans, Dei misericordiae nihil fecit residuum: deinde prae se alios omnes contempsit. Nec verò ista gratiarum actio nisi fuisset duobus his vitiis infecta, à Christo improbaretur: sed quia ad sua peccata conuiuens superbus hypocrita, integræ perfectæque iustitiae figmentum Dei iudicio opposuit, necesse fuit cum impia & sacrilega audacia concidere. Vnica enim spes piorum est, quandiu sub carnis infirmitate laborant, vbi sua bona agnouerint, ad vnicam Dei misericordiam confugere, & in veniæ deprecatione locare suam salutem. Sed quaeritur quomodo tanta sanctimonia praeditus fuerit qui impio saltu excæcatus erat, neque enim aliunde manat tanta integritas nisi à Dei Spiritu, quem certum est minimè in hypocritis regnare. Respondeo, externa tantum larua fuisse confusum, acsi occulta & interior cordis immundities in rationem non veniret. Quare licet prauis concupiscentiis intus scateret: quia tamen non nisi ex specie iudicat, scelerè innocentiam obtendit. Dominus quidem ipsum vanitatis non coarguit, quòd sibi falso tribuat quòd non habet: tenendum tamen est, neminem à rapina, iniustitia libidine & aliis vitiis purum esse nisi Spiritu Dei regitur. Sabbathum hoc loco ut sæpe alibi, pro hebdomade accipitur: Deus autem nunquam in Lege præcepit ut singulis septimanis serui sui ieiunent, quare hoc ieiunium & decimæ, voluntaria exercitia fuerunt præter Legis præscriptum.

13 *Publicanus procul stans.*) Hic generalem regulam Christus tradere noluit, quasi necesse sit oculos in terram decere quoties precamur: sed tantum signa humilitatis posuit, quam solam suis discipulis commendat. Porro in eo sita est humilitas, si peccatis suis non ignoscant, sed seipos damnando, præueniant Dei iudicium: atque ut Deo reconcilientur, simplicem reatus confessionem asserant. Atque huc spectat pudor qui semper poenitentiae comes est: nam certè in hoc præcipuè insiluit Dominus, quòd Publicanus se miserum & perditum seriò agnoscens, ad Dei misericordiam se contulit, nam quanuis sit peccator, gratuita venia fretus, Deum sibi propitium fore sperat. In summa, ut fauorem impetret, eo se indignum fatetur. Et certè quum sola peccatorum remissio nobis Deum conciliet, hinc exordium facere necesse est, si preces nostras illi gratas esse cupimus. Porro qui se reum & conuictum præfatus, absolui tamen petit, operum se fiducia abdicat, idque voluit Christus, Deum non aliis fore exorabilem, nisi qui trepidè ad solam eius misericordiam confugient.

14 *Descendit hic iustificatus.*) Impropria est comparatio: neque enim quasi communis ambobus sit iustitia, Publicanum Christus tantum gradu aliquo praefert, sed intelligit eum fuisse gratum Deo, quum Phariseus in totum reiectus fuerit. Atque hic locus perspicuè docet quid propriè sit iustificari: nempe stare coram Deo ac si iusti essemus neque enim Publicanus ideo iustificatus dicitur, quòd nouam qualitem repenti sibi acquisierit, sed quia inducto reatu & abolitis peccatis, gratiam adeptus est, vnde sequitur iustitiam in peccatorum remissione esse positam. Ergo sicuti Pharisei virtutes sedauit ac polluit praua confidentia, ut nullius apud Deum pretii fuerit laudabilis eius coram mundo integritas:

ita Publicanus nullis adiutus operum meritis iustitiam obtinuit sola veniæ deprecatione: quia scilicet nõ alibi quàm in mera Dei clementia speravit. Sed videtur esse absurdum omnes in eundem cogi ordinem, quum longè alia sit sanctorum puritas quàm fuerit Publicani. Respondeo, quantumvis in Dei cultu & vera sanctimonia quispiam profecerit, si tamen reputet quantum adhuc sibi desit, non posse alia forma ritè precari quàm si à reatus confessione incipiat. nam quanuis alii plus, alii minus, omnes tamen communitè obnoxii sunt. Quare non dubium est quin Legem hic Christus omnibus præscribat: ac si diceret, tunc demum nobis Deum placari quum operibus diffusi, gratis reconciliari petimus. Et hoc quidem aliqua ex parte fateri coguntur Papistæ: sed mox prauo commento hanc doctrinam adulterant. Concedunt omnes opus habere veniæ remedio, quia nemo perfectus est: sed primum miseros homines mebrant partialis (quam vocant) iustitiæ fiducia: deinde satisfactiones atextunt quibus reatum suum delectant. Atqui hæc via fidei nostræ futura esse debet, Deo nos esse acceptos, non quòd ita simus promeriti, sed quia peccata non imputat.

MATTH.

MARC.

LVC. XVII.

11 *Et factum est dum iret Hierosolymam & ipse transibat per mediam Samariam & Galileam.*

12 *Et quum ingrederetur quendam vicum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul.*

13 *Et elata voce, dixerunt, Iesu præceptor miserere nostri.*

14 *Quos ut vidit, dixit, Ite, ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est ut inter eundem mundati sint.*

15 *Vnus autem ex illis, ut vidit quòd mundatus esset, regressus est cum voce magna glorificans Deum.*

16 *Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei. & hic erat Samaritanus.*

17 *Respondens autem Iesus dixit, Nonne decem mundati sunt? nouem autem ubi?*

18 *Non sunt reperti qui redierint ut darent gloriam Deo, nisi hic alienigena.*

19 *Et ait illi, Surge, vade, fides tua te seruauit.*

20 *Interrogatus autem à Phariseis quando venturum esset regnum Dei respondit eis & dixit, Non veniet regnum Dei cum obseruatione:*

21 *Neque enim dicent, Ecce hic, aut ecce illic: ecce enim regnum Dei intra vos est.*

Quemadmodum supra octauo capite Matthæus & duo reliqui Euangelistæ leprosum vnum à Christo mundatum fuisse narrarunt, sic Lucas idem miraculum sanationis in decem leprosis editum fuisse refert. Quanquam alius est huius historiae scopus: describitur enim fœda & incredibilis Iudaicæ gentis ingratitude. nec cui mirum sit tot illic suppressa fuisse Christi beneficia, totque virtutes sepultas. Additur etiam circumstantia quæ eorum flagitium magis infamet: nam quum nouem Iudæos sanasset Dominus, ne vnus quidem gratiam retulit, sed vt morbi memoriam extinguerent, furim elapsi sunt. vnus duntaxat Samaritanus quid Christo deberet professus est. Ergo ab vna parte hic refulget diuina Christi potentia: rursum Iudæis exprobratur sua impietas, qua factum est vt tam præclaro miraculo nullus ferè habitus fuerit honor.

13 *Iesu præceptor.*) Apparet omnes fide quadam fuisse imbutos, non solum quia Christi opem implorant, sed Magistri titulo insigniunt. Porrò ex animo non fictè sic loquutos esse, ex prompta eorum obedientia colligitur. quanuis enim fœtidam adhuc scabiem in carne sua conspiciant, simul tamen ac iussi sunt se ostendere Sacerdotibus, parere non detrectant. Adde quòd nunquam, nisi fidei impulsu profecti essent ad Sacerdotes: ridiculum enim fuisset ad testandum suam munditiam, lepræ iudicibus se offerre, nisi pluris illis fuisset Christi promissio, quàm præfens morbi sui intuitus. Visibilem in carne sua lepram gestant: vnico tamen Christi verbo confisi, mundos se profiteri non dubitant. negari igitur non potest eorum cordibus insitum fuisse aliquod fidei semen. Quanquam autem certum est Spiritu adoptionis non fuisse regenos, nihil tamen est absurdum quædam pietatis principia tenuisse. Quo magis timendum est ne & nobis contingat scintillas fidei in nobis micantes extinguere. etsi enim viuua fides nunquam emoritur, quæ in Spiritu regenerationis fixas habet radices, alibi tamen vidimus temporalem fidem à multis concipi quæ statim euanescit. Hic præsertim morbus nimium communis est, quum necessitas nos vrget vt ad Deum quærendū ferantur mentes nostræ, atque huc etiam Dominus ipse arcano Spiritus instinctu nos sollicitat, sed postquam votis potiti sumus, vt illum pietatis sensum absorbeat ingrata obliuio. Sic inopia & esuries fidem gignit quam occidit saturitas.

14 *Ostendite vos Sacerdotibus.*) Perinde valuit hoc responsum, ac si dixisset mundatos esse: sci-mus enim lepræ iudicium Sacerdotibus mandatum fuisse in Lege, vt discernerent mundos ab immundis: ita Christus & illis saluum ius suum relinquit, & testes facit sui miraculi atque approbatores. Ideò

diximus

diximus piè & reuerenter istos de Christo sensisse qui adhuc morbidi ex nuda eius voce spem sanitatis protinus conceperint. Insulsè verò Papistæ confessionem suam auticularem hinc astruunt. Missi sunt, fa-
 teor, à Christo leprosi ad Sacerdotes, sed non vt sua peccata in illorum aures euomerent : quin potius
 missi sunt vt ex Legis præscripto sacrificium offerrent. neque missi sunt ad se purgandos, sicuti Papistis
 confessio munditiam affert: sed vt Sacerdotibus ostenderent se iam antè fuisse mundos. Bis autem multi
 sunt, non reputantes quam turpem infamiæ maculam suæ confessioni aspergant. bene scilicet agetur si
 ex tota eorum caterua qui ad Sacerdotes profecti fuerint, tantum decima pars ad Christum redeat, reli-
 qui vero omnes impiè alienentur. Neque enim obtendere poterunt confessionis suæ titulum, quin pro-
 fectum hunc vicissim regerere liceat, nullos à Sacerdotibus reuertì gloriam Deo daturos. Cæterum nu-
 gis valere iussis, tenemus quorum de Sacerdotibus facta fuerit mentio. *Factum est vt inter eundum.*
 Hic Diuina Christi & verborum eius virtus enitit, editum etiam fuit documentum quantopere Deo
 placeat fidei obedientia. nam inde tam subita sanitas, quòd bonæ spei innixi, iter, Christi mandato, arripe-
 re non dubitarunt. Quòd si euania illa fides, viua radice carens, herbam tantum protulit, mirabili tamen
 effectù Diuinitus fuit ornata: quanto excellentius præmium fidem nostram manet, si in Deo sincerè &
 solidè sit defixa? *Quantam enim nouem leprosis nihil in salutem profuit carnis sanitas, sed tantum pro-
 fluxa & caduca fide temporale donum adepti sunt: sub hoc tamen typo nobis ostensum fuit quàm effi-
 cax futura sit vera fides.*

15 *Vnus autem.*) Incertum est an reuersus sit ex medio itinere: idque videntur innuere Luca ver-
 ba: mihi tamen magis probabile est, non nisi audito Sacerdotis iudicio ad gratias agendas venisse. nam &
 communem illi conuictum à Sacerdotibus restitui oportuit: nec licuit præterito Christi iussu, templum
 Dei sacrificio fraudare. Nisi fortè magis placet diuersa coniectura, simulac mundatum se vidit, antequam
 testimonium expeteret à Sacerdotibus, ad ipsum autorem pio & sancto ardore correptum venisse, vt sa-
 crificium suum à gratiarum actione inciperet. Cæterum in Christi verbis expositio subest cum tota
 gente: odiosè enim alienigenam vnum pluribus Iudæis comparat: quia ipsi tritum erat Dei beneficia
 absque vilo pietatis sensu vorare. Atque hinc factum est vt tot ac tam insignibus miraculis nullum ferè
 nomen apud eos Christus obtinuerit. Sciamus tamen, in genere hac querimonia nos omnes damnari
 nisi Dei beneficis saltem gratitudinis officium rependimus.

19 *Fides tua te seruauit.*) Seruandi verbum quidam interpretes ad carnis munditiam restringunt:
 verum si ita est, quum viuam in hoc Samaritano fidem commendet Christus, quæri potest quomodo
 seruati fuerint alii nouem: nam eadem promiscuè omnibus sanitas obtigit. Sic ergo habendum est, Chri-
 stem hinc aliter estimasse donum Dei quàm soleant profani homines, nempe tanquam salutæ paterni
 amoris symbolum vel pignus. Sanati fuerunt nouem leprosi: sed quia Dei gratiam impiè obliterant, i-
 psam sanitatem inficit & contaminat eorum ingratitude, vt quam decebat utilitatem ex ea non perci-
 piant. Sola igitur fides dona Dei nobis sanctificat vt pura sint, & cum legitimo vsu coniuncta in salutem
 nobis cedant. Denique hac voce testatus est Christus quomodo ritè Dei beneficiis fruamur. Vnde col-
 ligimus, æternam animæ salutem vnà cum temporali dono complexum esse. Seruatus est sua fide Sama-
 ritanus. Quomodo? Certè non ideo tantum quòd à lepra curatus sit (nam hoc & reliquis commune e-
 rat) sed quia in numerum filiorum Dei acceptus est, vt paterni amoris tesseram ex eius manu acciperet.

20 *Interrogatus autem à Pharisæis.*) Quæstio hæc haud dubiè per ludibrium agitata fuit: nam
 quum assiduè de propinquo Dei regno Christus differeret, nulla autem fieret status externi mutatio in-
 ter Iudæos, putarunt improbi & maligni homines plausibilem eius vexadi colorem hunc esse. Ergo per-
 inde ac si de regno Dei frustra garriat & negetur, mordaciter interrogant quando tandem venturum sit
 illud regnum. Si quis tamen pro crassa sua opinione hoc magis quærisse existimet, quàm subfannandi
 causa, non contendo. *Non veniet regnum Dei.* Responsum hoc, meo iudicio, neglectis illis canibus,
 Christus ad discipulos accommodat: sicuti sæpe ab improbis lacescitur, docendi occasionem inde arri-
 puit, atque ita Diuinitus eluditur eorum malitia, dum veritas ab eorù cauillis asserta magis elucet. Por-
 rò obseruationem hinc posuit Christus pro notabili splendore: ac si negaret regnum Dei eminus tanquàm
 in pompa, fore conspicuum. Significat enim vehementer eos falli qui regnum Dei carnis oculis quærunt,
 quod minimè carnale est vel terrenum: quando nihil aliud est nisi interior & spiritualis animæ renoua-
 tio. nam à natura ipsius regni perueris eos facere docet, qui circumspiciunt huc vel illuc, vt visibiles no-
 tas obseruent, ac si dixisset, Intus quærenda est quam Deus promisit, Ecclesiæ instauratio: quia electos
 suos in cælestem nouitatem viuificans, suum in ipsis regnum erigit. Atque ita obliquè perstringit Pha-
 risæorum socordiam, quòd nihil nisi terrestre & caducum spirarent. Notandum tamen est, Christum de
 primordiis tantum regni Dei loqui: quia nunc Spiritu reformari incipimus ad imaginem Dei, vt suo de-
 inde tempore integra sequatur & nostri & totius mundi renouatio.

MATTH. XIII.

MARC. VI.

LVC.

53 *Et factum est, quum finisset Iesus hos sermones, vt egrederetur illinc.*

1 *Et egressus est illinc, venitq; in patriam suam, & sequuti sunt eum discipuli sui.*

54 *Et quum venisset in patriam suam, docuit eos in Synagoga illorum: ita vt stuperent, ac dicerent, Vnde huic sapientia hæc & virtutes?*

2 *Et quum esset Sabbathum, cepit in Synagoga docere: multique audientes obstupuerunt, dicentes, Vnde huic hæc? & quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales per manus eius fiunt?*

55 *Nonne hic est ille fabri filius: nonne mater eius vocatur Mariam, & fratres eius Iacobus, & Ioses,*

Et Simon, & Iudas?

56 Et sorores illius nonne omnes apud nos sunt? unde igitur huic haec omnia?

57 Et offendebantur super eo. Iesus autem dixit illis, Non est Propheta expers honoris nisi in patria sua & domo sua.

58 Et non edidit illic virtutes multas propter incredulitatem illorum.

3 Nonne hic est faber ille filius Mariae, frater Iacobi, & Iose, & Iudae, & Simonis? nonne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et offendebantur in eo.

4 Dicebat autem illis Iesus, Non est Propheta expers honoris nisi in patria sua, & inter cognatos suos, & in familia sua.

5 Et non poterat ibi virtutem ullam edere, nisi quod paucos infirmos, impositis manibus, sanauit.

6 Et mirabatur propter incredulitatem illorum, & obambulabat per vicos undique circumiacentes, docens.

53 *Quum fuisset Iesus.*) Non intelligit Matthæus Christum illis sermonibus habitis continuo post in patriam suam venisse: nam ex Marco apparet aliquam fuisse temporis distantiam. verum sensus est, quum aliquandiu in Iudæa docuisset, rursus ad Galilæos reuersum, à quibus tamen parum humaniter acceptus fuerat. Lucas ferè similem historiam retulit capite 4, non tamen eandem. Nec verò mirum est iam circa initia offensos fuisse conterraneos Christi, domum eius ignobilem, & obscurum ac vile educationis genus reputantes, vt ipsius doctrinæ obstrepent: & postea in eadem malitia persistisse, vt obtrectare non delinerent quoties apud eos munus Prophetæ obire voluit. Docet igitur secūda hæc Christi reiectio, ciues Nazareth interposito temporis spatio non fuisse correctos, sed semper idem cōtemptus obstaculum sibi fecisse ne Christum audirent,

54 *Ita vt stuperem.*) Stupent rei nouitate percussi, quòd Christus, qui literas non didicerat, sed à pueritia vsque ad virilem ætatem versatus erat in mechanico opificio, tantus sit doctor, ac Diuinam sapientiam spiret. In hoc miraculo quum Dei manum suspicere deberent, eorum ingratitude fecit vt sibi tenebras obducerent. Mirari, velint, nolint, coguntur: interea spernunt. Quid hoc aliud est quàm Prophetam Diuinitus edoctum abiicere quia ex hominum schola non prodeat? Et se propria confessione iugulant, quum tam insigne testimonium reddunt Christi doctrinæ, quæ tamen locum apud eos non inuenit quia vsitatam non habet originem è terra. Cur non potius oculos in cælum attollunt, vt discant à Deo profectum esse quod humanam rationem superat? Adde quòd virtutes doctrinæ annexæ vehementius eos tangere debebant, vel saltem expergefacerè nimia locordia torpentes, vt gloriam Deo tribuerent. nam certè dum insolitis modis agit Deus, eo clarius manus suæ potentiam exerit. Atqui hæc ipsa occasio est Nazarenis, vt malignè velum oculis suis obducant. Videmus ergo non simplicem ignorantiam obesse hominibus, sed sponte sibi accersere scandala, ne sequantur quòd Deus vocat. Nos poti⁹ in contrariam partem ratiocinari conuenit, vbi deficiunt humana media, Dei virtutem nobis clare patefieri, vt solidam laudem obtineat.

55 *Nonne hic est fabri filius?*) Scimus admirabili Dei consilio factum esse vt Christus ad annum tricimum in vita priuata se continuerit. Hinc ergo perperam & iniuste à Nazarenis concepta fuit offensio, quum potius amplecti eum reuerenter debuerint, quasi repente è cœlo delapsum. Deum in Christo operantem cernunt: illinc data opera oculos suos conuertunt ad Ioseph, & Mariam, & omnes cognatos, quorum obscura erat conditio, vt velum manifestæ luci opponant. Fratres more Hebraico vocari cōsanguineos quoslibet, iam alibi diximus. Quare nimis inscitè Helindius plures fuisse Mariæ filios finxit, quia de Christi fratribus aliquoties fiat mentio.

57 *Non est Propheta.*) Sententiam hanc susius exposui 4. cap. in Ioannem. Potest quidem generale esse prouerbium, quòd nunquam minore in pretio sint qui præclaris donis excellunt, quàm in patria sua: in quo se prodit hominum ingratitude qui Deum in Spiritu sui donis eo audacius respuunt quo familiarius sese offert: ego tamen Chryostomo libenter subscribo qui peculiariter Iudæos hoc dicto fuisse perstrictos putat. Sed Christus quod solebat in totam gentem dici, propriè accommodat ad suos Galilæos: nusquam enim minus honoris habuit quàm in solo suo natali. Quare meritò illis exprobrat quòd quum primi debuerint oblatam sibi gratiam amplecti, procul à se reiciant. est enim valde absurdum, sperni in eo loco Dei Prophetam vbi natus est, cui alii cupidè velut aduentitio, occurrunt.

58 *Non edidit illic virtutes.*) Magis emphaticè Marcus loquitur, quòd non potuerit vllam virtutem edere. In summa tamen rei optime consentiunt, Christo ciuium suoru impietate præclusam fuisse viam ne plures apud eos virtutes ederet. Gustum aliquem iam illis præbuerat: vltro seipfos obstupesciunt ne quid percipiant. Ideo aptè Augustinus fidem aperto vasis ori comparat: infidelitatem verò dicit operculo similem esse quo vas obstruitur, ne infusum Diuinitus liquorem admittat. Et sanè ita res habet. nam Dominus vbi virtutem suam videt à nobis non recipi, tandem eam subducit: & tamen interea conquerimur eius opem nobis deesse quam nostra incredulitas procul arcet ac repellit. Marcus negans Christum potuisse, eorum culpam amplificat à quibus impedita fuit eius bonitas. nam certè increduli, quantum in se est, Dei manus sua contumacia constringunt: non quòd Deus quasi inferior vincatur, sed quia illi non permittunt virtutem suam exequi. Notandum tamen est quod addit Marcus, sanatos nihilominus fuisse quosdam infirmos. nam hinc colligimus Christi bonitatem certasse cum eorum malitia,

vt supra

vt supra obstacula emergeret. Idem in Deo quotidie experimur : etsi enim potentiam suam, quia illi aditus ad nos non patet, iuste necessarîo restringit, videmus tamen vt viam per inuia sibi faciens, nobis benefacere non desinat. Mirabilis lucta, quòd quum modis omnibus opprimere conemur Dei gratiam ne ad nos vsque perueniat, illa tamen victrix perrumpit, & quasi nobis inuitis efficaciam suam obtinet.

MATT. XIII.	MARC. VI.	LVC. IX.
1 In illo tēpore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu.	14 Et audiuit rex Herodes (innouerit enim nomē eius) dixitque Ioannes qui baptizabat, resurrexit à mortuis: & propter ea virtutes agunt in illo.	7 Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat, eo quòd diceretur à quibusdam quod Iohannes surrexisset à mortuis:
2 Et dixit famulus suis, Hic est Ioānes Baptista, ipse surrexit à mortuis: & ideo virtutes agunt in illo.	15 Alij dicebant, Elias est. Alij vero dicebant, Propheta est, vel tanquam vnus ex Prophetis.	8 A quibusdam verò quòd Elias apparuisset: ab alijs autem, quòd Propheta quispiam ex antiquis surrexisset.
	16 Quum audisset autem Herodes ait, Cui ego prædicaui, Ioannes iste est, is surrexit à mortuis.	9 Et ait Herodes, Iohannem ego decollavi, quis est autem iste de quo talia audio? Et quærebat videre eum.

Hoc ideo referunt Euangelistæ, vt sciamus celebre passim fuisse Christi nomen, vt Iudæos ignorantia minimè excuset. posset enim alioquum multorum mentibus obrepere hæc dubitatio, qui factum sit vt Christo in terris agente, Iudæa secura quieuerit, ac si in angulum aliquem reclusus, Diuinam suam virtutem nullis patefecisset. Nunc ergo testantur Euangelistæ vbique sparsam fuisse de illo famam, vt in aulam vsque Herodis penetrauerit.

1 Dixit famulus suis.) Ex Lucæ verbis colligitur, non venisse hoc vltro in mentem Herodi, sed iniectam illi suspitionem ex communi populi rumore. Nec verò mihi dubium est quin odium Tyranni & nefandæ cædis detestatio, sermonum materiam dederint, vt fieri solet. Hærebat passim in hominum mentibus hæc superstitio, redire mortuos in vitam sub alia persona, quemadmodum alibi dictum est. Nunc arripunt quod proximum est, Herodem crudeliter necando sanctum virum, minimè adeptum esse quod sperabat, quia repente miracula Dei virtute à morte resurrexit, acior scelere eius hostis furus ac vindex. Docent tamen Marcus & Lucas variè loquutos fuisse homines: nempe quòd alii putabant Eliam esse, alii vnum quempiam ex Prophetis, vel qui Prophetas Spiritus excellentia æquaret. Cur de Elia potius quàm de alio quouis suspicati sint, alibi diximus. Quia per Malachiam pronuñserat Deus, venturum Eliam, qui dissipatam Ecclesiam colligeret, vaticinium, perperam traxerant ad hominis personam: quum simplex comparatio esset in hunc sensum, Ne obscurus sit Messia aduentus, & ne populum fugiat redemptionis gratia, præcedet Elias quidem, qualis ille fuit olim, qui res collapsas & euersum Dei cultum restituit. Præcedet igitur singulari Spiritus virtute, vt magnū illum diem illutret. Indæi, vt crassi erant interpretes, hoc ad illum Eliam Thesbitem traxerant, quasi functurus officio Prophetæ denuo foret. Diuinant tamen alii, vel vnum aliquem resurrexisse ex veteribus Prophetis, vel magnum esse aliquè virum qui ad illorum præstantiam accederet. Porrò mirum est, quum in diuersas sententias ferantur, nulli tamen quod verum erat in mentem venire: præsertim quum ipsa temporis ratio eos ad Christum dirigeret. Redemptorem illis promiserat Deus, qui miseris ac perditis opem ferret. Extrema necessitas in quam coniecti erant, tunc maximè flagitabat Dei auxilium. Adest Redemptor tum celebratus Ioannis præconio, tum ipse de officio suo testificans coguntur Diuinum aliquid in ipso agnoscere: ad sua tamen signa delapsi, in alienas personas eum transmutant. Ita scilicet mundus praua ingratitude oblatas sibi Dei gratias extinguere solet. Quòd ad Herodem ipsum pertinet, sicut paulo ante attingi, ipse opinionem de Iohanne suscitato non vltro concepit: sed quemadmodum trepidè vacillant malæ conscientia, & ad quamlibet auram secluntur, quod mentebat, facile concepit. Et Deus cæcis istis terroribus sæpe impios exagitat. ita quantumuis data opera se obdurent, nec aliunde vexentur, quietem non impetrant ab intestino carnifice quin duriter eos flagellet. Ideo virtutes agunt in illo. Mirum est qua ratione ducti hoc intulerint. Iohannes toto prædicationis suæ cursu nullum signum ediderat. Colore ergo carere videtur quòd hominem miraculis insignem videntes. Ioannem esse diuinant: sed miracula nunc primùm edi putant quibus probetur eius resurrectio, & quæ testantur fuisse sanctum Dei Prophetam impiè occisum ab Herode: & nunc prodire quasi sacrosanctum, nequis amplius violare eum audeat. Virtutes ergo in eo agere, hoc est efficaces esse putarunt, vt maior illi inde autoritas accederet, palamque fieret Dominum illi adesse.

MATT. XIII.	MARC. VI.
3 Nam Herodes cepit Ioannem, & vinxerat, & posuerat in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui.	17 Nam ipse Herodes miserat, & cepit Ioannem, vinxeratque eum in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui: quia duxerat eam uxorem.
	18 Dicebat enim Ioannes Herodi, Non

- 4 Dicebat enim illi Iohannes, Non licet tibi habere eam.
- 5 Et quum vellet eum occidere, metuebat multitudinem, propterea quod illum ceu Prophetam habebant.
- 6 Quum autem celebraretur natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi.
- 7 Unde cum iureiurando pollicitus est se daturum illi quicquid peteret.
- 8 At illa prius instruita à matre sua, Da mihi, inquit, hic in patina caput Iohannis Baptiste.
- 9 Et indoluit Rex: tam enim propter iusurandum, & eos qui simul accumbentibus in iusurandum dant.
- 10 Misitque & decollavit Ioannem in carcere.
- 11 Et allatum est caput eius in patina, datumque puellae: & illa obtulit matri suae.
- 12 Et accesserunt discipuli eius, & sustulerunt corpus, ac sepelierunt illud, abieruntque, & renuntiaverunt Iesu.
- licet tibi habere uxorem fratris tui.
- 19 Herodias autem insidiabatur illi, volebatque eum occidere, nec poterat.
- 20 Herodes enim metuebat Iohannem, sciens eum virum iustum ac sanctum, & observabat eum, auditoque eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.
- 21 Et quum dies opportunus accidisset, quum Herodes in natalibus suis convivium faceret Primatibus ac Tribunis, & Primoribus Galilaeae:
- 22 Quumque introisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuisseque Herodi, ac simul accumbentibus, Rex ait puellae, Pete à me quidvis, & dabo tibi.
- 23 Et iuravit illi, Quicquid à me petieris, dabo tibi, usque ad dimidium regni mei.
- 24 At illa egressa dixit matri suae, Quid petam? Illa vero dixit, Caput Iohannis Baptiste.
- 25 Et ingressa statim cum festinatione ad Regem, petiit dicens, Volo ut proxinus des mihi in lance caput Iohannis Baptiste.
- 26 Et dolore affectus Rex, propter iusurandum eosque qui simul accumbebant, noluit eam recedere.
- 27 Missusque confestim speculatore, iussit inferri caput eius: ille vero abiit, & decollavit eum in carcere.
- 28 Et attulit caput eius in lance, deditque illud puellae, & puella dedit matri suae.
- 29 Quo audito discipuli eius venerunt, & sustulerunt cadaver eius, posueruntque illud in monumento.

Huius historiae recitatio nunc omittitur à Luca, quoniam alibi eam exposuerat. Ego quoque ne bis idem scribendo, molestus sim lectoribus, ero in hoc loco breuior. Euangelistae captum fuisse Iohannem referunt, quia Herodiadis raptum & incestum cum ea coniugium palam damnauerat. Quod Iosephus aliam causam assignat, quod scilicet Herodes sibi à rebus novis timens, suspectum Iohannem habuerit, fieri potest ut scelus suum hoc praetextu excusauerit Tyrannus, vel sparsus fuerit rumor ille, ut iniusta violentia & crudelitas variis criminationibus obnoxia est. Rem vero ipsam Euangelistae expriment, sancto viro infensum fuisse Herodem quod ab eo reprehensus foret. Fallitur porro Iosephus, qui putat non Philippo fratri, sed Herodi regi Chalcidis patruo abreptam Herodiadem fuisse. Nam quo tempore Euangelistae scripserunt, non modò recenserat sceleris huius memoria, sed ante omnium oculos versabatur. Quod autem alibi tradit Iosephus mansueti ingenio fuisse Philippum, non dubito quin hac spe audacior redditus fuerit Herodes, quod in hominem placidum, imbellem & modestum impune contumeliosus foret. Accedit altera probabilis coniectura, quod Herodias patruo Philippo in matrimonium potius data fuisse videtur, quam patruo magno aui sui fratri, seni iam decrepito. Caterum Herodes Antipas, cuius hic fit mentio, & Philippus non vterini fratres erant, sed prior ex Marchaca tertia Herodis magni coniuge, alter vero ex Cleopatra natus erat. Nunc ut ad Euangelistas revertar: coniectum in vincula Iohannem fuisse tradunt quia Herodis scelus liberiori reprehendisset quam ferret Tyranni ferocia. Iam satis per se odiosa & infamis erat facti atrocitas, quod non modò alienam uxorem à legitimo thoro abductam domi suae aleret: sed quod hanc iniuriam germano fratri intulerat. Quum accedit libera Iohannis obiurgatio, non frustra timet Herodes nequa repente seditio oriatur. Peccatum corrigere non sinebat libido: vinculo autem Dei Propheta sibi tranquillam licentiam promittit. Historiae inficitia factum est ut multi superuacua disputationem ingesserint, liceatne mihi ducere uxorem quae prius fratri meo nupta fuit. Quanquam enim à tali coniugio abhorret

naturæ pudor, raptum tamen magis damnat Iohannes, quàm incestum : quia Herodes per vim vel fraude fratrem suum legitima vxore spoliauerat. Et alioqui minus ei licebat neptem suâ, quàm fratris mortui vxorem ex viduitate sumere. Ac minimè quidem dubium est quin flagitium tam immane passim traductum fuerit; sed alii suis maledictis absentem Herodem vexabant : solus Iohannes in eius conspectum prodit, & liberè coram obiurgat, si quo fortè modo ad pœnitentiam possit adduci. Vnde discimus quàm inflexibili fortitudine instructus esse oporteat Dei seruus vbi cum principibus negotium est. nam in omnibus ferè aulis regnat hypocrisis & seruilis adulatio : ita principum aures deliciis affuetæ vocem nullam, qua asperius vitia sua taxentur, admittunt. Sed quia scelus adeò turpe, Dei Prophetæ minimè dissimulandum erat, procedit in medium Iohannes, licet molestus & ingratus monitor, ac ne officio suo delit, in offensam Tyranni incurrere non dubitat : præsertim quum sciret meretricis illecebris captum vix posse à proposito moueri.

5 *Quum vellet eum occidere.*) Videtur in Matthæi & Marci verbis nonnulla esse discrepantia, quod prior Herodem nefandæ cædis cupidum fuisse dicit, sed metu populi fuisse retentum : alter verò tantum Herodiadem huius crudelitatis insinuat. Sed facilis solutio est, in initio quòd Herodes, nisi qua maior necessitas inuitum ita facere cogeret, sanctum virum occidere noluerit : quia illum reueretur, & quidem obstabat religio ne tam atrociter in Dei Prophetam sæuiret : Herodias autem assidue eum stimulando, Dei timorem ei excusserit. Sed quum efferatus ab illa funa, extinctum cuperet sanctum virum, retentus fuerit nouo obstaculo, quia sibi timebat à populari motu. Atque hîc notanda sunt Marci verba, Herodias, inquit, insidiabatur illi : nempe quia sponte ad cædem propensus non erat Herodes, vel obliquis artibus eum circumuenire tentabat, vel clandestinum sancto viro exitum moliebatur. Mihi prior sententia magis placet, quòd per insidias, mariti animum captauerit, sed frustra, quandiu scilicet obsistit conscientia Herodi, ne sancto viro vltimam vim afferret. Deinde successit alius metus, nequis ex mortis eius indignitate tumultus emergeret. Sed Marcus tantum attingit quid Herodem impediens quo minus statim morem gesserit scorti precibus, optasset enim Herodias, simulac in carcerem tractus fuerat Ioannes, de eo sumi occultum supplicium. Atqui Herodes colebat sanctum virum, vt etiam eius consiliis libenter pareret. Porrò timor cuius hic fit mentio, non erat formido ex aliena opinione cõcepta, sicuti metuimus quibus parta est aliqua authoritas, tamen si honore indignos censemus : sed hic timor voluntaria erat obseruantia, quia Herodes, quem sanctum virum & fidelem Dei ministrum esse persuasus erat, hac de causa non audebat contemnere. Atque hoc notatu dignum est : quauis enim expertus esset Iohannes vile esse multis modis se pollere aliqua gratia apud Tetrarcham, non tamen eius animum alienare veritus est, quum aliter non posset fauorem illum tueri, quàm perfidè ad notum & infame scelus conuendo. Testari quidem poterat se priuatis commodis minimè consulere, nec alium quàm publicæ utilitatis habere respectum. Certum enim est nihil ambitiose rogasse, sed mergerum illi fuisse Herodem in sanctis consiliis quæ ad legitimam regni administrationem spectabant. Verùm quia hoc commendationis genus sibi licitum esse non videt, vt veritatem prodendo, quædam officia eliciat, hostem ex amico sibi facere mauult, quàm adulatione vel silentio fouere malum quod seuerè reprehendere cogitur. Præscripsit ergo Iohannes suo exemplo, piis doctoribus certam regulam, ne dissimulent principum vitia, vt hac mercede fauorem eorum quantumuis in commune vilem, redimant. In Herode verò quasi in speculo, nobis ostendit Spiritus Dei, sæpe contingere vt qui Deum syncerè non colunt, parati sint tamen aliqua ex parte obsequi eius mandatis, modo eis per indulgentiam aliquid relaxet. Sed vbi rigidius vrgentur, excusso iugo, non modò in contumaciam, sed in rabiem prosiliunt. Non est igitur cur sibi placeant qui multis sanis consiliis obtemperant, donec se in solidum Deo addicere & subucere didicerint.

6 *Quum autem celebraretur.*) Nunc incipiunt narrare Evangelistæ qua fraude Herodias Iohanni exitium, quod diu machinata fuerat, tandem attulerit : occasio autem illi data est ex solenni epulo, quum Herodes diem suum natalem celebraret. Vix enim fieri potest quin illi magnifici apparatus præter luxuriam, saltum, effrænem lætutiam & alias nequitias, plura quoque alia mala secum trahant. non quòd liberalis conuiuium instruere, per se malum sit : sed ea est humani ingenii ad latitiam propensio, vt laxatis habenis facillè diffuant. Mos ille vetustus per se improbari non potest, quotannis diem natalem solenni gaudio profecti : admonet enim dies ille, quoties recurrit, vnum quenque nostrum vt Domino gratias agat, à quo in hanc vitam productus, complures iam annos eiusdem beneficio transegit : deinde vt in memoriam reuocet quàm malè & inutiliter tempus diuinitus concessum passus fuerit perire : tandem vt se in reliquum vitæ tempus eiusdem Dei prælidio commendet. Sed nihil est tam purum quod non vitis suis corruptat mundus : nam diem natalem qui facer esse debuerat, maior pars prophanat scedis corruptelis : & nullum ferè sumptuosius conuiuium à dissoluta proteruita purum est : primum largius bibitur : deinde ianua patet impuris vel minus verecundis sermonibus, nulla denique seruatur temperies. Hæc ratio fuit sancto Iob cur filiis suis mutua conuiuia agitantibus, post vices peractas sacrificium offerret, quòd scilicet reputabat nunquam sibi homines ita probè temperare, vbi sodales alii alios ad hilaritatem inuitant, quin multis modis peccetur. Ita factum est vt Herodes conuiuas suos lautius tractare volens, passus fuerit vxoris suæ filiam saltare. Hinc quoque apparet qualis fuerit aulæ eius disciplina : nam etsi plerique saltandi licentiam tunc sibi permitterent, meretriciæ tamen lasciuix turpis nota fuit nubilis puellæ saltatio. Verùm impura Herodias Solomonem filiam, ne sibi dedecori esset, ad mores suos ita formauerat. Quid verò tandem sequutum est? nempe impia sancti Prophetæ cædes. Nam vini calor in Herode ita efferbuit, vt grauitatis & prudentiæ oblitus, saltatrici usque ad dimidiam regni sui partem daturum se promitteret. Pudendum sanè exemplum, quòd Rex ebrius non modò spectaculum familiæ suæ probrosam æquis oculis aspiciere sustinet, sed tantam mercedem paciscitur. Quare discamus sollicitè obuiam ire diabolo, ne talibus laqueis nos implicet.

24. *Marc. Egressa dixit matri suæ.)* Nihil mirum quòd tanti fecerit Herodias Ioannis mortem. Quòd coniciunt nonnulli, vindicta fuisse accensam, ratione caret: potius enim eam vrebat & cruciabat metus repudii: sicuti plerunque, vbi salidum obrepit scortatoribus, suæ libidinis eos pudet. Speravit autem hoc scelere sibi magis deuinctum fore Herodem, si foedus adulterini coniugii sanguine Prophetæ maceratum esset. Ergo vt securè in posterum dominaretur, eum extingui voluit quem vnum sibi aduersarium seuserat. Vnde etiam docemur, quàm misera anxietas semper malam conscientiam torqueat. Iohannes in vinculis tenebatur, poterat imperiosa & crudelis mulier prohibere omnes ab eius colloquio & aditu: minime tamen quiescit, sed cura metùq; angitur, donec è medio sublatus fuerit Propheta. Hoc quoque ad monstrandam verbi Dei efficaciam valet, quòd vox sancti viri, licet carcere inclusa instar grauisissimi tormenti regis vxoris animum lacerat.

26. *Dolore affectus Rex.)* Euanuerat quidem, vt diximus, religio ex eius corde: sed quia præuidet quàm odiosum sit futurum crimen, infamiam simul ac damnum metuit: hinc fit vt eum suæ leuitatis poeniteat. Nec tamen audet saltatricula negare, ne inconstantia ignominiam sustineat. quasi verò retractare turpius sit quod temere stultèque promisit, quàm sibi constare in scelere nefario. Verum quia pro solida regum vanitate irritum fieri nõ vult quod semel protulit, Prophetam extemplo iubet occidi. Colligimus autem in arce Macherontis Herodem tunc coenasse, vbi Iosephus tradit Iohannem fuisse detentum. Notare autem operæpretium est quod dicunt Euangelistæ, Propter iusiurandum, & conuiuas qui aderant. vnde colligimus, si centies nullo teste iurasset, promisso tamen minime statutum fuisse. Nõ ergo interior religio constrinxit Herodem, sed mera ambitio præcipitem adigit: quia sibi minime honestum duceret, fidem datam non præstare. Ita fit vt impii subinde in officio labantur: quia ad Deum minime respiciunt, sed tantùm ad hunc scopum intenti sunt, ne hominum probri subiaceant. Porro etiam si iusiurandi sanctitas tantùm, & non hominum verecundia versata esset ante oculos Herodis, grauius tamen peccauit quod stultè promiserat exequendo, quàm si iusiurandum violasset. Primum hæc fuit præpotterâ iurandi celeritas, quòd promissionem rei dubie confirmat: deinde vbi apparuit non posse absolui à fide data quin se nefando scelere obstringeret, non licuit sacrum Dei nomen tali flagitio inuoluere. quid enim magis alienum à Deo, quàm vt impiæ neci præsideat? Si priuata iactura agitur, poenam suæ stultitiæ luat qui temere iurauit, sed interim cauendum est, vbi quis frustra sumpsit nomè Dei, ne eius prætextu abutens ad patrandum aliquod scelus, sacrilegium duplicet. Hinc sequitur, vota Monastica, quibus coniuncta est manifesta impietas, non magis conscientiam ligare, quàm magicos exorcismos: quia Deus sacrum suum nomen à peccati confirmationem valere non vult. Docet tamen hic locus cauendũ esse ne quid inconsideratè quisquã promittat: deinde ne ad leuitatem accedat contumacia.

28. *Deditque illud puellæ.)* Hoc quoque ad sceleris atrocitatem accessit, quod sancti viri caput post mortem ludibrio habitum fuit, sed Dominus ita suos interdum tubiicit impiorum superbiæ, donec tandem ostendat pretiosum in suis oculis esse ipsorum sanguinem. Exultat Herodias libidinis suæ compos facta, & crudelem triumphum de suo cenfore agit: sed postea exuta suis opibus, nec regni tantùm honore, sed natali solo, & omnibus subsidiis priuata, quum inops miseram vitam ægrè in exilio traheret, sua ue Angelis & bonis omnibus spectaculum præbuit. Quòd conuiuæ abominandæ pompæ intuitu fœdare oculos coguntur, hinc dicamus, qui regis mentis aspidem, sæpe multis sceleribus implicari: nam vt nullum cruentum facinus mensam funestet, omni tamen nequitie genere sic referta sunt omnia, vt saltem lenocinios addictos esse oporteat quicumque illuc accedunt.

29. *Discipuli eius venerunt.)* Hoc ad mulieris sæuitiam restabat vt cadaver sancti viri insepultum iaceret: probabile enim est, quum hoc officio functi sint discipuli, proiectum fuisse à tyranni satellitibus. Etsi autem nihil mortuis confert honor sepulturæ, vult tamen cæremoniam hanc Dominus à nobis coli, vt symbolum sit vltimæ resurrectionis. Quare Deo grata fuit hæc sedulitas, quòd discipuli Iohannis venerunt vt corpus magistri sepulchro mandarent. Adde quòd hoc ad testandam pietatem valuit: nam hoc modo professi sunt mortui hominis doctrinam superstitem in cordibus suis vigere. Laudabilis ergo fuit ista confessio, præsertim quum à periculo non abesset: quia honore prosequi hominem à carnifice occisum non poterant quin Tyranni rabiem in se prouocarent.

MATTH. XIII.	MARC. VI.	LVC. IX.
13 Id quòd audisset Iesus secessit illinc in nauim ad desertum locum seorsum: & quum audissent turba, sequuta sunt illum itinere pedestri ab urbibus.	30 Et congregantur Apostoli ad Iesum, & renuntiauerunt ei omnia, & quæ egisset & quæ docuissent.	10 Et reuersi Apostoli narrauerunt illi quæcunque fecerant. Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum ciuitatis quæ vocatur Bethsaida.
14 Et egressus Iesus vidit multam turbam, & tactus est affectu misericordie erga illos, sanauitque ex illis qui male habebant.	31 Et ait illis, Venite vos soli in desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim multi qui veniebant & abibant, vt ne cibum quidè capere vacaret.	11 Quod quum agnouissent turba, sequuta sunt illum: & excepit illos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui curatione indigebant
	32 Et abiit in desertum locum nauigio seorsum.	15 Porro
	33 Et viderunt eos abeuntes turba, & agnouerunt eum multi,	

15 Porro quum appetisset vespera, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & hora iam praterijt, dimitte turbas ut abeant in vicos, & emant sibi cibaria.

16 At Iesus dixit illis, Non est illis necesse abire: date illis vos quod edant.

17 At illi dicunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.

18 Ille vero dixit, Afferte mihi illos hu.

19 Et iussit turbis discumbere super gramina, sumptisque quinque panibus, ac duobus piscibus, sublati in calum oculis benedixit. Et quum fregisset dedit discipulis panes: discipuli vero turbis.

20 Et comederunt omnes, & saturati sunt, & sustulerunt quod superfuerat e fragmentis duodecim cophinos ple nos.

21 Porro qui comederant fuerunt virorum ferè quinque millia, prater mulieres ac pueros.

& itinere pedestri ex omnibus urbibus concurrerunt illuc, & praverunt eos, conueneruntque ad illum.

34 Et egressus vidit turbam multam Iesus, & affectu misericordie tactus est erga eos: qui erant velut oves non habentes pastorem, & capit illos docere multa.

35 Et quum iam multum diei praterisset, accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multum temporis effluxit.

36 Dimitte illos, ut abeant in circumiacentes villas, ac vicos, emantque sibi panes: nam quod edant non habent.

37 Ipse vero respondens dixit illis, Date illis vos quod edant. Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denarijs panes, & demus illis quod edant.

38 At ille dixit eis, Quot panes habetis? ite, & videte. Et quum cognouissent, dicunt, Quinque, & duos pisces.

39 Et praecepit illis ut accumbere facerent omnes, distributis cuius in viridi gramine.

40 Et discubuerunt diuisi in centenos & quinquagenos.

41 Et quum accepisset quinque panes & duos pisces, sublati in calum oculis, benedixit ac fregit panes, deditque discipulis ut apponerent illis, & duos pisces diuisit omnibus.

42 Et comederunt omnes, & saturati sunt.

43 Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus.

44 Erant autem qui comederant circiter quinque millia virorum.

sanabat.

12 Dies autem ceperat declinare: & accedentes duodecim, dixerunt illi, Dimitte turbas, ut euntes in castella vilisque vicinas diuertat, & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus.

13 At autem ad illos, Vos date illis quod edant. At illi dixerunt, Non sunt nobis plures, quam quinque panes, & duo pisces: nisi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum escas.

14 Erant autem ferè viri quinquies mille. At autem ad discipulos suos, Facite illos discumbere in singulo quoque discubitu quinquagenos.

15 Atque ita fecerunt: & fecerunt omnes discumbere.

16 Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, sublati in calum oculis, benedixit illis & fregit, distribuitque discipulis, ut apponerent turba.

17 Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit illis fragmentorum, cophini duodecim.

13 Id quum audisset Iesus.) Iohannes eandem historiam referens, quo consilio transferit Iesus in ripam vltiorem non meminit. Marcus etiam & Lucas nonnihil à Matthæo differunt: causam enim itineris fuisse docent vt discipulis suis aliquid quietis daret, postquam ex sua legatione reueris fuerant. Sed in eo nihil est dissidii: quia fieri potest vt Apostolos legregare voluerit in desertum locum, quo liberius eos ad maiora formaret, ac sub idem tempus acciderit ex morte Iohannis noua occasio, nam & debiles animos terrere potuit mors Iohannis, quia tristis ille summi Prophetae euentus iam monebat qualis eos omnes maneret conditio. Certè quemadmodum prius narratum est, capto Ioanne Christum ex ditione Herodis migrasse, vt à praesenti furore desisteret: ita nunc colligere licet, Christum vt pauidos adhuc discipulos ab incendio subduceret, in desertum locum abiisse. Porro quantum

temporis consumpserint Apostoli in prima sua legatione, incertum est: nam temporum series (vt alibi diximus) vel neglecta fuit ab Evangelistis, vel minus curiosè obseruata. quin potius mihi probabile est, non semel tantum fuisse dimissos vt præconium regni Christi vulgarent, sed vt ferebat occasio, vel illud iterasse in quibusdam locis, vel post aliquantum temporis in diuersa loca profectos esse. Itaque nunc congregatos esse interpretor, vt assidui in posterum illi comites essent: ac si dictum esset, non ita digressos esse à magistro vt singuli ordinarium docendi munus semper obirent, sed temporali præconio defunctos, denuò ad scholam redisse vt melius proficerent.

Sequitur sum illum.) Tamen si Christum, qui omnium præcius erat, minimè latuit quid futurum esset, voluit tamen discipulis secundum hominem prospicere, vt re ipsa testatum faceret se habere illorù curam. Ex tanto verò concursu patet quàm celebris vbique fuerit eius fama, vt inexcusabiles essent Iudæi, quos sua fœcordia oblato salutis beneficio priuauit. Nam & ex hac magna turba, quæ subito impetu exarsit ad sequendum Christum, non nisi perquam exiguus numerus verè & constanter eius doctrinam se addixit, sicuti ex Iohanne patet.

14 *Tactus est affectu misericordie.)* Clarius expriment reliqui duo, ac præsertim Marcus, vnde Christo hæc *αὐταπάθεια*: quia scilicet famelicæ animas videbat desiderii ardore è suis sedibus abreptas ferri in locum desertum. Illa porro doctrinæ inopia miseræ dissipationis signum erat: ideo dicit Marcus miserum esse Christum, quia essent tanquam oues carentes pastore: non quòd secundum Deitatis Spiritum omnes pro ouibus agnosceret, sed quatenus homo erat, iudicium fecit ex præsentis rei intuitu. Erat enim hoc non leue pietatis iudicium, relinquere proprias domos, & turmatim ad Dei Prophetam confluere, quanuis data opera conspectum eorum fugeret. Deinde notare conuenit, Christum eius quam sustinebat personæ memorem fuisse: iniunctum illi erat doctoris officium: debuit ergo ad tempus censere ex grege Dei & Ecclesia Iudæos omnes donec se ipsi alienarent. Cæterum hic misericordiæ affectus in Christo præualuit, vt fessus cum discipulis suis, continuâque molestia ferè oppressus, sibi tamen non parceret. Aliquid relaxationis quæsierat, neque id tam sibi quàm discipulis: quia tamen eum officii necessitas ad nouum laborem vocat, libenter posthabito priuato illo respectu, se impendit docendis turbis. Etsi autem nunc affectus illos exiit qui in hominem mortalem quadrabant, dubium tamen non est quin miseræ oues pastore destitutas, modò quærât inopiæ suæ remedium, è cælo respiciat. Dicit Marcus ipsum docuisse multa, hoc est diu concionatum esse, vt solidum aliquem profectum referrent. Lucas, De regno Dei loquutum esse tradit, quod idem valet. Mathæus non nisi de miraculis meminit: quia scilicet ad conciliandum Christo nomen plus illis suberat momenti. Sed facile colligitur, non omissam fuisse ab eo doctrinam quæ principem locum tenebat.

15 *Quum appetisset vespera.)* Iam spe sua frustrati erant discipuli, nunc Christum docendo intentum esse vident: turbas etiam præ discendi studio de reditu non cogitare: Christum ergo admonent vt corporibus curandis illas amandet in propinquos vicos. Consultò autem miraculum quod edere habebat in animo, in illud vsque tempus distulerat: primum vt ad eius considerationem discipuli paulatim erecti, melius inde proficerent: deinde vt ipsa temporis circumstantia doceret, quanuis non præueniat necessitates suorum, neque etiam illis statim occurrat, nunquam tamen eorum curam abiicere, sed opem semper habere in manu repositam quam exhibeat in ipso articulo.

16 *Dare vos illis quod edant.)* Quia plenior huius miraculi expositio reperietur sexto Iohannis capite, ne molesta sit lectoribus repetitio, illinc peti malim: ne tamen vacuus sit hic locus, summam breuiter perstringam. Hactenus Christus operam suam ad pascendas animas contulerat: nunc quoque ad corporum vsque curam pastoris officium extendit. In quo etiam confirmat suum illud dictum, quòd regnum Dei quærentibus, eiusque iustitiam, reliqua deinde accedent. Sperandum quidem non est vt semper hoc modo Christus cibum ieiunis & esurientibus suppeditet: certum tamen est nunquam passurum vt suis desint vitæ subsidia quin manum è cælo porrigat vbi ita vtile esse viderit ad leuandas eorum necessitates. Cæterum qui sibi Christum cupient nutritium esse, simul discant non appetere exquisitas lauitias, sed pane hordeaceo contenti esse. Quòd per turmas iussit Christus populum discumbere, hoc primum consilio fecit, vt ordinibus sic dispositis, magis còspicuum esset miraculum: deinde vt commodius numerari possent homines, & quum alii alios respicerent, sibi inuicem testes forent cælestis huius gratiæ: tertio quia sollicitos esse videbat discipulos, eorum obedientiam probare voluit, quod in speciem ridiculum erat illis præcipiens. mirum enim erat nullis alimentis suppetentibus, quorsum speciem conuiuii Christus instrueret. Eodem spectant quæ sequuntur, panes illis fuisse dados, vt inter eorum manus crederet admirabilis illa copia, atque ita diuinæ Christi virtutis ministris forent. Nam quasi parum esset oculatos esse testes, voluit Christus suam virtutem ab illis palpari. Ducenti denarii ex Budæi suppuratione circiter triginta quatuor libras Francicas valent. Ita exiguum panem in singula capita teruncio Gallico æstimant. Quum tanti verò panem taxassent qui tenuiter ad pascendum populum sufficeret, non paruam laudem meretur eorum obedientia, dum Christi mandato simpliciter parentes, euentum committunt eius arbitrio.

19 *Benedixit.)* Benedictio hoc loco, vt alibi sæpe, pro gratiarum actione capitur. Suo autem exemplo nos docuit Christus, non aliter sanctè purèque cibis nos posse vesci quàm si Deo, ex cuius manu nobis prouenit, gratitudinem nostram testamur. Ideo dicit Paulus, quæcunque Deus alimenta nobis largitur, sanctificari verbo & precatione. quo significat, brutos homines, qui nec fide reputant Dei benedictionem, nec eam gratiarum actione celebrant, inficere, ac polluere infidelitatis suæ foribus quicquid natura purum erat: & vicissim cibo quem ingurgitant, pollui ac corrumpi, quia infidelibus nihil est mundum. Suis ergo præscripsit Christus ritè vescendi formam, ne se & Dei beneficia impio sacrilegio profanent. Sublati in cælum oculi, serium ac vehementem precandi effectum declarant. Non quòd semper necessarius sit hic gestus quoties precamur: sed quia cæremônias humanæ

infirmi-

infirmi viles negligere Filius Dei noluit. adde etiam quod excitandæ tarditati nostræ aptus stimulus est sursum tollere oculos, dum mentes nimis in terra subsidunt.

20 *Sustulerunt quod superfluerat.*) Quum reliquæ, post tantam hominum turbam fatiatam, plus duodecuplo quod initio propositum fuerat, excederent, hoc non paruum miraculo splendorem attulit. sic enim omnes intellexerunt, Christi virtute non modo creata sibi de nihilo esse alimenta quæ ad præsentem usum sufficerent: verum si opus esset, prouisum quoque esse futuræ necessitati. denique edito miraculo, Christus illustre eius documentum rursus extare voluit quod cibo refecti per otium spectarēt. Cæterum tametsi neque panes quotidie multiplicat Christus, nec sine labore manuario vel agrorum cultura pascit homines, huius tamen historiæ fructus ad nos vsque pertingit. Nam quod non perspicimus Dei benedictione augeri frumenti copiam vnde nobis victus suppetat, tantum obicit nostra fœcordia & ingratitudo. Quod etiam sumptis alimentis ex annuo proventu semen restat, non sine cœlesti incremento fieri, quisque nostrum pro se sentiret nisi eadem illa obstaret prauitas quæ oculos tam mentis quàm carnis excæcat ne manifestum Dei opus cernant. Porro Christus testatum voluit, sicuti omnia illi in manum à Patre data sunt, ita cibos, quibus vescimur, nobis à sua gratia profluere.

MATTH. XIII.

22 *Et statim compulit Iesus discipulos suos ut conscenderent nauim, & præcederent se in vltiorem ripam, donec dimisisset turbas.*

23 *Ac dimissis turbis, ascendit in montem solus ad orandum. quum autem aduenisset vespera, solus erat illic.*

24 *Cæterum nauis iam in medio maris erat, & affluctabatur ab undis: nã ventus erat aduersus.*

25 *Quarta autem noctis vigilia abiit ad illos Iesus, ambulans super mare.*

26 *Et ubi viderunt eum discipuli super mare ambulatẽ, turbati sunt, dicẽtes, Spectrũ est: ac præ metu exclamauerunt.*

27 *Sed statim loquutus est illis Iesus, dicens, Confidite, ego sum, ne terreamini.*

28 *Respondens autem illi Petrus, dixit, Domine, si tu es, iubeto me ad te venire super aquas.*

29 *At ille dixit, Veni. Et quum descendisset è naui Petrus, ambulabat super aquas, ut iret ad Iesum.*

30 *Cæterum quum videret vêtum validum, territus est: & quum cœpisset demergi, clamauit dicens, Domine serua me.*

31 *Continuò autem Iesus extenta manu apprehendit eum, & dixit ei, Exigua fidei homo, cur hæsitasti?*

32 *Et quum essent ingressi nauim, conueniuit ventus.*

33 *Porro qui erant in naui accesserunt, & adorauerunt eum dicentes, Verè Filius Dei es.*

MARC. VI.

45 *Et statim coegit discipulos suos conscendere nauim, ut præcederent transmissio lacu Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam.*

46 *Et quum dimisisset eos, abiit in montem ad orandum.*

47 *Et quum aduenisset vespera, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra.*

48 *Viditque eos laborantes in remigando. (erat enim ventus eis contrarius) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare, & volebat præterire eos.*

49 *At illi ut viderunt eum ambulantem super mare, putauerunt spectrum esse, & exclamauerunt.*

50 *Omnes enim videbant eum, & cõturbati sunt. Et statim cum eis loquutus est, ac dixit eis, Confidite, ego sum, ne terreamini.*

51 *Et ascendit ad illos in nauim, & quieuit ventus, & vehementer supramodum intra se stupebant, & admirabantur.*

52 *Non enim intellexerant super panibus: erat enim cor eorum obcœcatum.*

LVC.

22 *Et statim compulit Iesus discipulos suos.*) Compelli oportuit, quia nunquam eo relicto, nisi inuiti, aliò transissent. Porro in eo testantur quantum illi deferant, dum præter animi sui sententiam eius imperio cedunt ac obtemperant. Et quidem res in speciem absurda erat, ipsum in loco deserto solum manere quum nox appeteret. Eo igitur plus laudis meretur eorum docilitas, quibus plura est auctoritas cœlestis magistri, quàm quod à parte contraria probabile videri poterat. Nec verò rite & in solidum Deo paremus, nisi simpliciter sequendo quicquid iubet, quantumuis repugnet sensus noster. Deo certè optima semper constat consilii sui ratio: sed nos sæpe ad tempus cœlat, ut discamus nobis non sapere,

sed toti pendere ab eius nutu. Hoc modo coegit Christus suos discipulos traicere, vt eos ad illam, quam dixi, obsequii regulam formaret. Nec verò dubium est quin sibi ad miraculum quod proximè sequetur, viam sternere voluerit.

23 *Ascendit in montem solus.*) Verisimile est Filium Dei, quem minimè latebat futura tempestas, suorum salutem non neglexisse in precibus: mirum tamen est cur non potius occurrat periculo quàm intentus sit ad orandum. Verùm vt mediatoris partes implet, verè se Deum & hominem esse ostendit, ac vtriusque naturæ documenta præbuit quatenus res ferebat. Quum omnia haberet in suo arbitrio, hominem sese orando exhibuit: nec verò id egit simulatè, sed sincera humani erga nos amoris affectum testatus est. In hac parte quodammodo quieuit Diuina eius maiestas, quæ se tandem ordine suo exeruit. Cæterum in ascensu montis quæ sita est commoditas, vt liberius procul omni strepitu oraret. Scimus quàm facile inuicinis quibusque auocamentis concidat precandi ardor, vel remissus languescat. Tamen tamen hoc vitio non laborauit Christus, exemplo tamen suo monere nos voluit, ad miniculis omnibus quæ mentes nostras expediant ab omnibus mundi laqueis, sedulo vtendum esse, vt soluti in cælum feramur. Ad hoc autem plurimum valet solitudo, vt qui se ad precandum comparant, Deum solū testem habentes magis euigilent, cor suum effundant in eius sinum, seipfos diligentius examinent: denique reputantes sibi cum Deo esse negotium, supra seipfos assurgant. Notandum tamen est non fuisse legem ab eo præfixam, quasi nusquam nisi in se essu orare liceat: nam & Paulus vbique tollere nos iubet puras manus. Et Christus ipse interdum coram hominibus orauit: imò etiam instituit suos discipulos, vt simul congregati communes inter se preces concipiant. Sed illa precandi in omnibus locis libertas non obstat quo minus secretas etiam preces suo tempore admisceant.

1. Tim. 2. 6. 8

24 *Nauis iam in medio mari.*) Hanc historiam sexto Iohannis capite à me expositam reperient lectores, ideòque hic ero breuior. Quòd passus est Christus discipulos suos aduersa tempestate cum periculo per tempus aliquod iactari, factum est vt allatam sibi opem magis attentis animis exciperent. Nā contrarius ventus surrexit circiter mediam noctem, vel etiam paulo antè. Quarta autem demum vigilia apparet Christus, hoc est, tribus ad summum horis ante lucis exortum, non magis ergo brachiis luctati sunt remigando, quàm eorum fides terroribus duriter concussa. Cæterum quum ipsa necessitas ad expetendam magistri præsentiam maximè eos vrgeret, nimis crassi fuit stuporis turbari eius còspectu, quasi spectrum esset. hac de causa dicit Marcus cor eorum fuisse obcæcatum, nec intellexisse super panibus, nam illo miraculo satis superque edocti fuerant, nec deesse Christo Diuinam virtutem ad suos iuuandos: & sollicitè, vbi ita postulabat necessitas, prospicere. Meritò igitur nunc damnatur eorum foecordia, quòd non statim illis in mentem venit cælestis illa virtus, cuius tam insigne specimen pridie exhibitum adhuc ante oculos versari debebat. Verum quidem est tarditatis suæ culpa fuisse attonitos, quia non rite vt decebat, in prioribus aliis miraculis profecerant: sed præcipuè coarguitur eorum cæcitas, quòd tam recentis spectaculi memoria illis effluerat, vel potius quòd non mentem suam applicuerant ad considerandam Christi Deitatem, cuius satis clarum speculum erat panum multiplicatio. duo tamen suis verbis exprimit Marcus, quòd non rectè expenderint Christi gloriam, quæ in panibus multiplicatis ostensa fuerat: deinde causam assignat, quòd excæcatum esset cor eorum. Id verò non modò ad augendam culpæ grauitatem additum videtur, sed etiam vt de mentis nostræ vitio admoniti, nouos oculos à Domino petamus. Fuit certè, vt nuper dixi, nimis bruta ignorantia quasi palpabilem Dei virtutem non sentire, quia tamen eodem morbo laborat totum humanum genus, data opera Marcus cæcitatatis meminit, vt sciamus non esse nouum, si in manifestis Dei operibus cæcutiant homines donec supernè illuminati fuerint: quem admodum etiam dicebat Moses, Hac tunc non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. Quamquam autem cordis nomine sæpius notatur voluntas vel affectuum sedes, hinc tamen, sicut in illo Moysis loco quem citauimus, pro mente accipitur.

Deut. 29. 4. 4

27 *Statim loquutus est Iesus.*) Quia non agnoscitur Christus liberator dum se re ipsa offert, verbo ad sui ipsius notitiam inuitat discipulos. Porro fiduciam ad quam illos hortatur, in præsentia sui locat, ac si diceret, Postquam ipsum sibi adesse sentiunt, solidam bene sperandi materiã suppeteret. Sed quia iam terror eorum animos occupauerat, illum ne impediatur ac moretur ipsorum fiduciam, corrigit, non quòd omni metu vacui meram lætitiã spirare potuerint: sed quia necesse fuit metum qui præualuerat, sedari, ne fiduciam obrueret. Et si autem reprobis mortifera est vox Filii Dei, & terribilis præsentia, longè diuersus earum erga fideles effectus hinc nobis describitur, nempe vt palmam in cordibus nostris obtineat pax interior, & animosa fiducia, ne carnis timoribus cédamus. Sed hinc cæci ac præcipites tumultus nos perturbât: quia ingrati & maligni non opponimus pro clypeis innumera Dei beneficia, quæ rite expensa, ad nos fulciendos sufficerent. Et si autem opportunum erat ferendi auxilii tempus quum apparuit Christus, non tamen mox cessauit tempestas, donec melius expergerent discipuli tum ad expetendam, tum ad sperandam eius gratiam. Atque id notandum est, vt sciamus non absque causa Dominum plerumque differre quam in manu sua habet salutem.

28 *Respondens Petrus.*) Conditio quam ponit, nondum maturam esse eius fidem testatur: Si tu es, inquit, iube me venire. Atqui loquentem audierat Christum: cur ergo dubius & perplexus, secum adhuc disceptat? In fide verò tam exigua & debili erumpit parum considerati voti ardor: debuerat enim suo modulo se metiri, & potius à Christo petere fidei incrementum, vt ea duce & moderatrice, maria tandem & montes transcenderet: nunc verò sine fidei alis temere volare cupit, & quum in eius corde iustam firmitatem non habeat vox Christi, aquas sub pedibus suis solidas fieri cupit. Neque tamen dubium est quin ex bono principio natus fuerit hic affectus: sed quia in vitiosum excessum degenerat, bonitatis laudem amittit. Hinc fit etiam vt statim temeritatis suæ pœnas dare incipiat Petrus. Quare fideles hoc exemplo edocti, à nimia festinatione caueant. Quocumque vocat Dominus strenuè currendum est: sed qui vltra progreditur, tandem inausulto euentu sentiet quid sit fines suos transilire.

Quari

Quæri tamen potest cur Petri voto annuat Christus: nam videtur hoc modo probare! Sed in promptu est solutio, Deum plerunque nobis melius prospicere negando quæ petimus: aliquando autem nobis esse facilem, ut ipsa experientia, stultitiæ nostræ nos melius cōvincat. Sic quotidie fideles suos, dum plus illis concedit quàm expedit, in futurum tempus instituit ad sobrietatem & modestiam. adde quòd Petrus & reliqui hoc profuit, hodiè que nobis prodest. Luculentius respicendū virtus Christi in Petri persona, dum sibi eum comitem adiungit, quàm si solus ipse ambulasset super aquas: interea cognoscit Petrus, & alii palàm cernunt, quia solida fide non relidet nec recumbit in verbo Domini, arcanam Dei virtutem, quæ prius aquas solidabat, diluere: cum eo tamen benignè egit Christus, quòd non passus est penitus submergi. Horum utrunque nobis contingit: nam sicuti Petrus simulac timore correptus est, submergi cœpit: sic fluxæ & evanidæ carnis cogitationes subinde faciunt ut in medio negotiorum cursu mergamur. Interea Dominus veniam dat nostræ infirmitati, manūque porrigit ne aquæ nos in totum aborbeant. Notandum etiam est quòd Petrus malè & infelicitè suam temeritatem sibi celsissè videns, ad Christi misericordiam se confert. Quare nos quoque, licet merito plectamur, ad ipsū tamen configere nos decet, ut nostrī misertus, opem qua indigemus, afferat.

31 *Exigua fides homo.*) Sic Petrum clementer servat Christus, ut tamen eius vitium indulgentia non foueat. Huc pertinet ista castigatio qua fidei eius imbecillitas damnatur. Quæritur tamen an fidei defectum arguat quilibet timor: id enim videntur innuerè Christi verba, dubitationi non esse locum ubi fides regnat. Respondeo, dubitationem hic à Christo reprehendi, quæ directè fidei contraria erat. Fieri poterit ut dubitet quispiam sine vitio, ubi scilicet nondum occurrit verbum Domini, quo certior reddatur. Sed alia fuit Petri ratio, qui instructus mandato Christi, & iam eius virtutem expertus, ab illa duplici firmitate ad vanum pueriliūque timorem delabitur.

33 *Qui erant in nau.*) Non tantum de discipulis hoc dictum esse arbitror, sed de nautis, aliisque vectoribus. Qui ergo nondum se illum habere pro magistro professi erant, repente fatentur esse Dei Filium. qua voce honorem Messæ illi tribuunt: Esti enim vulgò tunc sublime illud mysterium cognitum non erat, quomodo manifestandus esset Deus in carne: quia tamen ex Prophetis didicerant eum qui futurus esset redemptor, vocandum esse Filium Dei, qui Christi gloriam celebrant hoc titulo, se Christum credere eum declarant.

MATTH. XIII.

MARC. VI.

LVC.

34 *Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesareth.*

53 *Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesareth, & applicuerunt in portum.*

35 *Et quum agnouissent illum viri loci illius, emisérunt nuntios in totam undique finitimam regionem illam, & obtulerūt illi omnes male habentes.*

54 *Quumque egressi essent de nauis, continuo agnouerunt eum.*

55 *Ac percurrentes totam undique regionem illam, cæperunt in grabbatis eos qui male habebāt circumferre, quum audissent eum illic esse.*

36 *Et obsecrabant eum ut tantum tangerent simbriam vestimenti ipsius: & quotquot tetigerunt, salu facti sunt.*

56 *Et quocūque introisset in vicos, aut in ciuitates, aut in villas, ponebāt in plateis infirmos, & deprecabātur eum ut vel simbriam vestimenti eius tangerent: & quotquot tangebant eum, salui fiebāt.*

34 *Venerunt in terram Genesareth.*) Tractum illum designant Euangelistæ qui à lacu nomen sumperat, quanquam incertum est an ad lacum potius translatum fuerit terræ nomen: sed in eo parum est momenti. Huc præcipuè attendere conuenit quòd nos deducunt Euangelistæ, non vno vel altero miraculo testatam fuisse Christi gloriam, sed refertam fuisse partem illam Iudææ innumeris eius testimoniis quorum fama Hierosolymam, & in alias vrbes quæquæ verus, facile manare posset. Vnde colligimus quàm turpis & impia fuerit illius gentis ingratitude, quæ ad præsentem gloriæ Diuinæ fulgorem malignè clausit oculos: imò quantum in se fuit, illum extinguere conata est. Nunc verò nostrum est in hac tanta miraculorum congerie, agnoscere quorsum venerit Christus, nempè vt medicum sanandis omnibus omnium morbis se præstaret. Nam memoria repetere conuenit quòd prius ex Propheta Iesaja adduxit Matthæus, ipsum sanandis corporibus adumbrasse aliquid maius, quòd scilicet animas nostras sanitati restituat, propriūque eius munus sit spirituales morbos tollere. Quamquam autem hodie in terris non versatur, certum tamen est nunc in cælo pollere iisdem gratis præstandis, quarum tunc visibile documentum exhibuit. Quia autem omni morborum genere laboramus omnes donec ipse nos sanet: non modò se quisque nostrū illi offerat, sed etiam alios offerre studeat qui simili remedio indigent.

36 *Tangerent simbriam.*) Credibile est superstitione aliqua fuisse implicitos quum ad tactum vestis restringerent Christi gratiam: saltem illum fraudabant honoris sui parte, quum nihil virtutis sperarent ex simplici eius verbo. Sed ne linum fumigans extinguat, sese accommodat eorum ruditati: interea non est quod inde sibi placeant qui gratiam Dei in ligno, aut clavis, aut vestibus quærunt, quum disertè pronuntiet Scriptura, nefas esse quicquam nunc concipere de Christo, nisi spiritali cælestique eius gloria dignum. Tolerata fuit ad tempus eorum infirmitas, qui nescientes Christum esse

Ies. 4. 1. a

Deum, propius ad eum accedere optarunt. Nunc quum odore gratiæ suæ cælum & terram impleat, fides, non manibus vel oculis apprehendere decet quam è cælis offert salutem.

MATTH. XV.

1 Tunc accedunt ad Iesum qui ab Hierosolymis venerant Scribæ & Pharisei, dicentes,

2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim abluunt manus suas quum panem edunt.

3 At ille respondens dixit eis, Quare & vos transgredimini præceptum Dei propter traditionem vestram?

4 Nam Deus præcepit dicens, Honora patrem & matrem: &, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, Quicumque dixerit patri & matri, Quicquid doni à me est, tibi proderit.

6 Et nõ honorabit patrem suum vel matrem suam. itaque irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem vestram.

7 Hypocrita, recte de vobis prædixit Iesaias, dicens,

8 Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labijs me honorat: cor autem eorum procul abest à me.

9 Sed frustra me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.

MARC. VII.

1 Et cõveniunt ad eum Pharisei, & quidam de Scribis qui venerant Hierosolymis.

2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est illotis, edere panes, incusabant.

3 Nam Pharisei, & omnes Iudæi nisi crebrò lauerint manus, non capiunt cibum, tenentes instituta maiorum:

4 Et à foro reuersi, nisi loti fuerint, non comedunt: & alia multa sunt quæ suscepit seruanda, nempe lotiones poculorum, & urceorum, & aramentorum, & lectorum.

5 Deinde interrogant eum Pharisei & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulat iuxta seniorum traditionem, sed illotis manibus edunt panem?

6 At ille respondens dixit eis, Bene vaticinatus est Iesaias de vobis hypocritis sicut scriptum est, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me.

7 Frustra autem me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.

8 Nam omisso præcepto Dei, tenetis cõstitutionem hominum, urceorum ablutiones & poculorum, aliæque his similia facitis multa.

9 Et dicebat illis, Bene reijcitis præceptum Dei, ut cõstitutionem vestram seruetis.

10 Moses enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam: &, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri, Corbam, quod est donum, quodcumque ex me est, tibi proderit.

12 Et ultra non finitis eum quicquam facere patri suo vel matri suæ.

13 Irritum facientes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

Præteruia hominum in colendo Deo.

1 Accedunt ad Iesum.) Quia hic vitium corrigitur non minus noxium quàm vulgare, locus est obseruatu dignissimus. Videmus quanta in ratione & modo colendi Dei sit hominum proteruia: no- uos enim cultus subinde confingunt, & quo quisque videri vult sapientior, suum acumen in hac parte ostentat. Non de extraneis loquor, sed de ipsis Ecclesiæ domesticis, quos Deus peculiariter hoc honore dignatus est ut pietatis regulam ore suo dictatam habeant. Præscripsit Deus qualiter à nobis velit, ac perfectam sanctitatem Lege sua complexus est. Bona pars, quasi res leuis sit & friuola obsequi Deo ac seruare quod præcipit, multa additamenta hinc inde sibi accersit. Qui autoritate pollent, commenta sua in hunc finem obrudunt, quasi aliquid habeant perfectius verbo Domini. Obrepat deinde tyrannus, quia ubi semel iubendi licentiam sibi sumperunt homines, rigidè exigunt suarum legum obseruationem, nec sustinent vel minimum apicem, vel contemptu, vel etiam negligentia omitti. Porro mundus quum legitimi imperii sit impatiens, maximèque ad iugum Domini ferendum contumax, laqueos tamen vanarum traditionum facile ac libenter induit: imò talem seruitutem videntur multi appetere. Interea vitiatum cultus Dei, cuius principium ac caput est obedientia: eius imperio præfertur hominum autoritas. Morosè adeoque tyrannicè cogitur vulgus totum suum studium ad nugas applicare. Docet autem hic locus, primùm omnes fictitios cultus minimè Deo placere: quia se vnum audiri vult,

Principiū cultus Dei obedientiæ.

vt nos ad veram pietatem suo arbitrio formet ac instituat : deinde operam ludere , qui vnica Dei Lege non contenti in seruandis hominum traditionibus se fatigant : tertio iniuriam Deo fieri , quum ita in sublimè efferuntur hominum commenta , vt Legis eius maiestas ferè concidat , vel saltem frigeat eius reuerentia. *Ab Hierosolymis Scribæ.* Quo cõsilio venerint Scribæ isti ad Iesum , non exprimitur : mihi tamè probabile est , fama eius commotos venisse discendi studio , si quidem visus esset idoneus magister : quam fieri potest vt ad speculandum missi sint. Vt cunq; res habeat , quia suum supercilium attulerant , facile eos nimia offensio exasperat vt Christum mordant vel arrodant. Vnde videmus quàm difficile sit ad sanam doctrinam flecti quos ambitio libidòque dominandi occupat : præsertim qui cæremoniis addicti sunt , vbi diuturnus vsus accessit , nullam nouitatem admittunt , sed præfractè damnant quicquid est insolitum. Denique hoc hominum genere nihil vel magis imperiosum , vel morosius fingi potest. Ambo Euangelistæ Scribas ac Phariseos fuisse commemorant : Matthæus tamen priore loco , Marcus autem secundo ponit. Porrò idem sensus est , quia intelligit venisse quidem Scribas ex aliis sectis , sed Phariseos fuisse primores , sicuti honore præstabant , & tunc penes eos gubernatio erat. Eos autem legum neglectu , quatum ipsi erant auctores , citius fuisse offensos mirum non est . nam , vt alibi diximus , quum se Legis interpretes esse iactarent , & inde nomen illis esset impositum , suis figmentis corruperant verbi Dei puritatem . itaque ab eorum officina quicquid tunc traditionum erat apud Iudæos , prodierat : vnde factum est vt se magis animosos & acerbos earum zelotas ostenderent.

2 *Quare discipuli tui.* Quum de humanis traditionibus agitur . ad leges politicas minimè pertinet hæc quæritio , quarum vsus & finis aliò tendit quàm vt præcipiant qualiter colendus sit Deus : sed quoniam inter se differunt humanæ traditiones , adhibenda est aliqua distinctio . Quarundam enim manifesta est impietas , quia peruersos cultus , & ex diametro cum verbo Dei pugnantem institunt . Aliæ quum profanis ineptiis inuoluant Dei cultum , vitiant eius puritatem . Aliæ quæ plus habent coloris , nec vitio aliquo notabili infectæ sunt , hoc tamen nomine damnantur , quòd necessariæ esse finguntur ad Dei cultum : atque ita descendit à vera vnius Dei obedientia , & conscientis iniicitur laqueus . De hac postrema specie hoc loco tractari certum est . nam manuum lotio quam vrgebant Pharisei , per se non poterat argui prauæ superstitionis : aliàs non passus fuisset Christus hydrias in nuptiis statui nisi libera fuisset cæremonia : sed in hoc situm erat vitium , quòd non putabant aliter Deum ritè coli . Initiò ritus lauandi non sine specioso prætextu inductus erat . Scimus quàm seuerè Lex Dei requirat externam munditiam : non quòd in ea Dominus occupari vellet seruos suos , sed quo magis sollicitè ab omni spirituali inquinamento sibi cauere . Cæterum in ablutionibus aliquem modum Lex tenebat . Superuenerant autem doctores qui se non putabant satis acutos habitum iri nisi aliquid verbo Dei alluerent : hinc fluxerunt lotiones quarum nulla fiebat in lege mentio . Legislatores ipsi non iactabant se nouum quicquam tradere , sed tantum addere cauendi formulas , quæ media essent adminicula ad seruandam Dei Legem . Mox verò sequuta est corruptela , quum pars Diuini cultus cenferi humanitus inductæ cæremoniæ coeperunt . Deinde quum in rebus liberis & voluntariis necessitas est imposita . Deus enim (vt iam dictum est) semper ex verbi sui præscripto coli voluit : ideòque nulla tolerabilis est ad Legem eius accessio . Iam vt ritus externos fidelibus sibi habere permittit , in quibus se exercent ad pietatem : ita non patitur cum verbo suo misceri ac si in illis posita esset religio . *Non abluunt manus suas.* Offendiculi causa copiosius exponitur apud Marcum : summa tamen huc redit , multa fuisse in vsu apud Scribas quæ vltro seruanda susceperant : illæ erant secundariæ leges à curiosis hominibus inuentæ , quasi simplex Dei mandatum non sufficeret . Ablui iubebat Deus qui aliquid pollutionis contraxerant . hoc ad pocula & vrceos , vestem , & reliquam supellecilem patebat , nequid attingerent pollutum vel immundum . Sed nouas ablutiones comminisci , otiosæ vanitatis fuit . Non deerat quidem color , vt Paulus dicit , hominum inuenta speciem habere sapientiæ : verum si acquieuisset in sola Dei Lege , magis illi probata fuisset modestia , quàm scrupulosa anxietas . Cauere volebant nequis immundus per incogitantiam cibum sumeret . atqui satis Domino fuerat purgare fordes cognitæ . Porrò istæ cautiones nullum habebant finem vel modum : quia vix digitum mouere poterant quin obreperet noua aliqua macula : sed corruptela hæc longè deterior erat , quòd iniecta erat conscientis religio , vt pollutionis reus fieret qui subinde corpus aqua non abluerat . In plebeis fortè hominibus tolerassent cæremoniæ huius neglectum : sed quia de Christo & eius discipulis aliquid eximium conceperant , ac non vulgare , indignum esse videtur quòd ritus à maioribus traditos , quorum vsus inter Scribas sanctus erat , non obseruent eius Magistri discipuli qui aliquid melius præsentis statu profitebatur . Porrò multum falluntur qui aspersonem aquæ lustralis , quæ *Benedicta* vocatur apud Papistas , cum lotionibus Iudaicis comparant . Vnicum enim Baptismum toties iterando , quantum in se est obliterant Papistæ . Deinde ad exorcismos confertur friuola illa aspersio . Quòd si per se licita , & talibus corruptelis vacua foret , semper tamen damnanda est illa quam vrgent necessitas .

3 *Quare & vos transgredimini.* Duplex hic ponitur Christi responsio : prior est ad personam , vt loquantur : altera rei , & causæ definitionem continet . Inuersus est ordo apud Marcum , qui prius Christum de re tota loquentem inducit : deinde subiicit obiurgationem , qua inuehitur contra hypocritas : nos filium Matthæi sequemur . Quum vicissim quærit Dominus à Scribis cur Dei Legem propter suas traditiones violent , nondum planè discipulos à crimine obiecto liberat , sed tantum admonet quàm iniqua sit & præpostera eorum morositas . Indignè ferunt , hominum præcepta non exactè seruari : quanto indignius est , posthabita Lege Dei , totum studium ad illa seruanda impendere . Apparet igitur ambitiosè magis , quàm recto zelo ipsos offendidum ita homines Deo præferunt . Porrò quo sensu dicat eos transgredi Dei mandata , ex contextu facile colligitur . Nò abolebant palàm , vel ex professo Legem Dei , vt quod veruerat , licitum esse fingerent : sed obliqua erat transgressio , quum officia Diuinitus iniuncta securè omitti patiebatur . Clarum & familiare exemplum est quod Christus adducit , Præceptum Dei est vt liberi honorem habeant suis parentibus . Quia sacræ oblationes in lucrum Sacerdotum cedebant , tam rigida

erat earum exactio vt grauius peccare fingerent qui nihil sponte offerret, quàm qui parentem fraudaret debito iure. Denique quod secundum legem Dei voluntarium erat, pluris erat Scribarum iudicio, quàm vnum ex præcipiis Dei mandatis. Ergo quoties ita intenti sumus ad seruandas hominum leges, vt ad ipsam Dei Legem seruandam minus illud curæque impendamus, censetur eam transgredi. Paulo post dicit irritum fieri Dei mandatum propter hominum traditiones: quia Scribæ ita suis placitis additum tenebant populum vt intendere verbo Dei non vacaret: deinde quia sese pulchre defunctos putabât qui ad vnguem illis erant obsequuti, hinc surgebat peccandi licentia. Impune enim violari creditur Lex Dei quoties alibi quàm in eius obseruatione, locatur sanctitas. Nunc pro se quisque expendat an non hodie magis hæc prauitas in Papatu grassetur, quam olim apud Iudæos. Non negat quidem Papa cum tota cleri sui colluue quin sit obediendum Deo: sed vbi ad rem ventum est, quia non secus ac capitale crimen detestantur modicum carnis gustum, quibus furtum vel scortatio veniale delictum est, propter suas traditiones euertunt Legem Dei: quia nullo modo ferendum est vt hominum placita de obseruantia quæ Deo vni debetur, quicquam minuant. Porro honor quem præstare iubet Deus parentibus, ad omnia pietatis officia extenditur. Posterus membrum quod adiungit Christus, morte dignum esse qui maledixit patri vel matri, huc spectat, vt sciamus non vulgare esse aut leuis momenti præceptum de honorandis parentibus, cuius violatio tam seuerè punitur. Hoc vero Scribarum culpam non parum amplificat, quòd tam seuera denuntiatio minimè eos terret quo minus frænum laxent parentum contemptoribus.

5 *Vos autem dicitis.*) Defectiua est loquutio, quæ apud Marcum est plenior, vbi additur, *Non finitis eum ultra quicquam præstare.*) sentus autem est, perperam à Scribis absolui qui parentibus subtrahunt sua officia, modò hunc defectum suppleant voluntario sacrificio quod sine Dei offensa omitti poterat. Nec enim Christi verba sic accipere conuenit quasi ab omni iusto obsequio homines prohibuerint Scribæ: sed tanto seruore instabant ad prædam venandam, vt parentibus interea deessent filii.

Ies. 29 b. 13

7 *Recte de vobis prædixit Iesaias.*) Longius nunc progreditur Dominus. nam de ipsa causa pronuntiat, quam in duo membra distribuit. Prius est, quòd externis solum ritibus affixi, verà sanctitatem, quæ sincera cordis integritate constat, pro nihilo ducerent: alterum quòd peruersè Deum colerent suo arbitrio. Quanquam autem vbi laruatam fictamque sanctimoniam exagitat, videtur adhuc personas intringere, doctrinæ tamen summam complectitur, cuius hæc plena fuit definitio, cultum Dei spiritualement esse, non in aspersione aquæ, vel in alia cæremonia positum. Deinde non alium esse rationalem Dei cultum, quàm qui ad regulam verbi eius formatus est. Quanquam autem Iesaias non in futurum modò tempus vaticinatus est, sed ætatis suæ homines respexit, Christus tamen in Pharisæos & Scribas competere dicit vaticinium: quia similes sunt veteribus illis hypocritis cum quibus Prophetæ & Propheta. Non refert Christus ad verbum quod illic habetur: duo tamen hæc vitia Propheta disertè commemorat, quibus Dei vindictam in se prouocauerant Iudæi, quòd labiis tantum & externa professione pietatem simularent: deinde quòd deflecterent ad cultus fictitios. Primò igitur impia est hypocrisis, quum homines non nisi externa specie Deum honorant: nam ore & labiis appropinquare Deo, per se malum non esset si modò cor præret. Summa est igitur, quia spiritualis est cultus Dei, nec quicquam illi placet nisi adsit interior cordis sinceritas, hypocrisis esse qui sanctitatem in externis pompis constituunt.

Coloss. 2 d. 23

9 *Frustrame colunt.*) Ad verbum sic loquitur Propheta, Fuit timor eorum ex præcepto hominù edoctus. Sed Christus fideliter & aptè sensum reddidit, frustra Deum coli vbi pro doctrina ingeritur hominù voluntas. Porro his verbis omnes *ἰδωλοπροσκύτας* vt Paulus vocat, damnari minimè obcurum est. Nam, vt diximus, quia vult Deus suo vnus arbitrio coli, nouos sibi cultus fabricari minimè sustinet. Simul ergo atqui vagari sibi permittunt homines extra Dei verbum, quo quisque in eo colendo magis strenuè & curiosè sataget, eo grauius sibi accerferet iudicium: quia profanatur religio talibus figmentis. In his verbis appositio est, Docentes doctrinas, præcepta hominum. Eos enim errare Christus pronuntiat qui loco doctrinæ obrudunt hominum mandata: vel qui inde regulam petunt colendi Dei. Fixum ergo illud maneat, quia Deo pluris est obedientia quàm victimæ, fictitios omnes cultus coram eo vanos esse: imò teste Propheta, maledictos & detestabiles.

1 Sam. 15 c. 23

MATTH. XV.

MARC. VII.

LVC. VI.

10 *Et aduocatis ad se turbis, dixit eis, Audite & intelligite.*

11 *Non quod ingreditur in os impurat hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc impurum reddit hominem.*

12 *Tunc accedentes discipuli eius dixerunt illi, Nosti Pharisæos audito sermone isto offensos fuisse?*

13 *At ille respondens ait, Omnis plantatio quam non plantauit Pater meus caelestis eradicabitur.*

14 *Omittite illos, duces sunt cæci cæcorum. Porro si cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueant cadent.*

14 *Et quum aduocasset ad se totam turbam, dicebat illis, Audite me omnes, & intelligite.*

15 *Nihil est extra hominē introiens in eum, quod possit eum inquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ inquinant hominem.*

16 *Si quis habet aures ad audiendum audiat.*

17 *Et quum ingressus esset domum, ac semotus à turba, interrogarunt eum discipuli eius de similitudine.*

39 *Dicebat autē illis similitudinē, Nūquid potest cæcus cæcū ducere? nōne ambo in foueam cadent?*

15 *Respon-*

15 Respondens autem Petrus dixit ei, Edisserere nobis parabolam istam.

16 Iesus autē dixit, Adhuc & vos intelligentia caretis?

17 Nondū intelligitis quod quicquid ingreditur in os, in aluum abit, & in secessum eicitur?

18 At ea quæ proficiuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominem.

19 Nam ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, conuitia.

20 Hæc sunt quæ impurū reddunt hominem. Cæterum illotis manibus capere cibum, non coinquinat hominem.

18 Et ait illis, Ad eū & vos intelligentia caretis? nōdum intelligitis quod omne foris introiēs in hominē, nō potest eū inquinare?

19 Quia non intrat in cor eius, sed in ventrē: & in secessum exit repurgans omnes escas.

20 Dicebat autē, Quod ab homine exit, illud inquinat hominem.

21 Ab interioribus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, stupra, homicidia,

22 Furta, cupiditates, fraudes, dolus, lasciuia, malus oculus, conuitia, superbia, stultitia.

23 Omnia hæc mala ab internis procedunt, & inquinant hominem.

10 *Aduocatis ad se turbis.*) Hic Christus ad dociles se conuertens, fusius exponit quod prius attigerat, regnum Dei non esse positum in cibo & potu, sicuti etiam Paulus docet. nam quum res externæ natura puræ sint, liber quoque ac purus est earum usus. nec verò ex bonis Dei creaturis contrahitur immundities. Generalis est igitur sententia, fordes nō aliunde venire in hominem, sed fontem in ipso latere. Cæterum per synecdochen *Ex ore hominis* prodire dicit quæ ex se quisque mala profert. Alludit enim ad præsentem causam, ac si diceret, Nos non haurire ore immunditiam vnā cum cibo & potu: sed ex nobis omne fordium genus profuere.

12 *Nosti Phariseos.*) Quia superciliosi ac indociles erant Scribæ, non multum operæ impendit Christus in illis placandis, sed satis habuit eorum hypocrisin & fastum repellere. Ita duplicata est offensio quam prius conceperant, vbi vident non incuria, sed quasi ex professio suas lotiones tanquam nugas à Christo sperni. Iam quum malignos & virulentos animos Christus acriter pungendo magis accendere non dubitauerit, discamus eius exemplo non magnopere curandum esse vt omnibus placeant facta ac dicta nostra. Discipuli tamen (vt rudibus & indoctis mos est) Christum incommodè & perperam respondisse, ex euentu minus secundo coniciunt. Huc enim spectat eorum admonitio, vt Christus asperius dictum corrigendo, offensos animos lenire studeat. Hoc ferè solenne est infirmis, sinistrè iudicare de doctrina quam vident iniquis & aduersis auribus accipi. Et certè optandū esset eam placidè & sine offensa probari omnium suffragis: sed quia multorum mentes excæcat Satan, & corda etiam in rabiem accendit, multas etiam animas bruto stupore obrutas tenet, fieri non potest vt omnibus sapiat recta salutis doctrina: præsertim verò exasperari mirum non est qui malitiæ & contumaciæ virus intus fouent. Danda quidè opera est, quoad licebit, nequa ex nostra docendi ratione offensio nascatur: sed extremæ infantiæ foret, velle nobis prudentius moderari quàm edocti sumus à cælesti magistro. Videmus autem vt ex eius sermone sumpta fuerit ab improbis & peruersis hominibus scandali occasio: nō videmus vt illam scandalis speciem quæ malignè contracta erat, sūque deque habuerit.

13 *Omnis plātatio.*) Quia minus prospero doctrinæ successu vulnerati erant debiles animi, Christus huic malo mederi voluit. Hoc autem remedium adhibet, non esse quòd turbentur boni, vel minus honorificè de doctrina sentiant, quanuis multis in mortem cedat. Inscitè hic locus exponitur à quibusdā, quòd omnia hominum figmenta, & quicquid ex ore Dei profectum non est, euelli ac perire oporteat: nam ad homines potius Christus respexit, ac sensus, est mirum non esse si reprobis mortifera est salutis doctrina, quia semper in exitiū, cui deuoti sunt, præcipites feruntur. Quare plantatos Dei manu intellige, qui gratuita eius adoptuone in arborem vitæ insiti sunt: sicuti & Iesaias renouata Christi gratia Ecclesiam vocat germen à Domino plātatum. Porrò quia ex sola Dei electione est salus, reprobos perire necesse est quocunque id fiat modo: non quòd Deus innoxios & omni culpa vacuos perdat, sed quia ipsi propria malitia quicquid oblatum est, quamlibet sit salutare, in exitium suum conuertunt. ita fit vt spontè pereuntibus Euangelium odor sit mortis in mortem, teste Paulo. Etsi enim omnibus in salutem proponitur, hunc tamen fructum non profert nisi in electis. Fidi etiam & probi doctoris est sic temperare quicquid adducit in medium vt omnibus proficit: sed quoties aliter succedit, consolemur nos Christi respōso. Pulchrè autem exprimit similitudo causam exitiū non esse in doctrina, sed reprobos qui nullam in Deo radicem habent, obiecta sibi doctrina, eum ore occultum venenum vt sibi mortem accelerent, cui iam erant addicti. Adde quòd hypocritas qui videntur ad tempus instar bonarum arborum plātati, specialiter Christus designat. Epicurei enim qui crasso & infami Dei contemptu sunt notabiles, non dicentur propriè similes esse arboribus, sed in quibus aliqua inanis pietatis species emicat. Tales erant Scribæ qui in Ecclesia Dei, non secus ac cedri in Libano eminebant: quo magis absurda videri poterat eorum defectio. Porrò quum

Rom. 14. c. 17

Ies. 50. d. 27

2 Cor. 2. d. 15

Epi. 1. d. 1

dicere posset Christus merito perire qui salutem indignè respuunt, altius conscendit, ac quenquam perpetuo statutum negat nisi cuius salus in Dei electione fixa est. Quibus verbis disertè exprimit primam salutis nostræ originem fluere ab illa gratia qua Deus nos sibi antequam creati essemus, in filios elegit.

14 *Omittite ipsos.* Indignos esse pronuntiat quorum haberi debeat ratio: itaque non esse cur nos eorum offensio nimis commoueat. Hinc sumpta fuit trita illa de scandalis vitandis distinctio, quòd cauendum sit ne infirmis detur scandalum: si quis verò contumax & malignus scandalum accipiat, non esse curandum: Christum enim qui petra est scandali, sepeliri necesse foret, si vellemus omnium pernicitatem satisficere. Ergo inter infirmos qui ignorantia offensi, mox reddunt se sanabiles, & superbos & morosos qui scandala sibi acceperunt discernere operæ pretium est, nequis infirmus nostra culpa turbetur. Ceterum ubi mali contumaciter impingent, per medias offensiones securè pergamus. nam qui infirmis fratribus non parcat, quasi pedibus eos calcet, quibus iubemur manum porrigere. Alios verò curare minimè consentaneum esset quorum in scandala incidere necesse est si rectam viam tenere cupimus. Deinde ubi offendiculi prætextu eos à Christo alienari & deficere contigerit, sinendi sunt, ne secum nos abripiant. *Duces sunt cæci cæcorum.* Significat Christus miserè perituros quicumque huc illuc se inflectent ad illorum arbitrium. nam quum in plana via impingant, hinc constat sponte eos cæcutire. Nunc quorsum se illis regendum quisquam permitteret, nisi ut in eandem cadau foueam? Christus autem qui Sol iustitiæ nobis illuxit, nec solum Euangelii sui face nobis viam monstrat, sed eandem à nobis vult præferri, merito ab illa socordia discipulos reuocat, ne in cæcorum gratiâ quali in tenebris errèt. Hinc etiam colligimus inexcusabiles esse omnes qui simplicitatis aut modestiæ prætextu fallendos se, ac erroribus illaqueandos tradunt. Lucas in hac sententia recitanda nullam circumstantiam notat: sed generaliter dicit, Christum hac similitudine usum fuisse, sicuti multos Christi sermones commemorans, quorsum habitu sui int subicit. Potest quidem fieri ut sæpius idem hoc Christus dixerit: ego tamen (quia locus alibi non erat aptior) huc inferere non dubitavi quod tempore non expresso refert Lucas.

15 *Respondens Petrus.* Quia discipuli nimiam ruditatem produunt, merito eos castigat Christus, & exprobrat quod adhuc intelligentia careant: neque tamen illis doctorem se præstare desinit. Quòd nominatim Petro Matthæus tribuit, Marcus eodem sensu ab omnibus quæsitum fuisse refert, idque patet ex Christi responso, ubi non sola Petri ignorantia, sed omnium pariter coarguitur. Summa autem est, cibis non pollui homines, sed sordes vitiorum intus habere inclusas quæ palam in opera emergunt. Siquis obiciat, intemperiem victus inquinamentum esse: facilis est solutio, Christum non agere nisi de nativo & legitimo earum rerum usu quas nobis Dominus subiecit, Edere & bibere libera per se, & media res est: siquid accedit corruptelæ, ab ipso homine oritur, idèoque internum censeri, non extrinsecum debet.

19 *Ex corde exeunt.* Hinc colligimus quod admonui, nomen Oris pro loci præsentis circumstantia fuisse prius à Christo positum: nunc enim non fit oris mentio, sed tantum ex corde hominis manare dicitur quidquid vitiosum est, & suis sordibus inquinat. In hoc differt à Matthæo Marcus, quòd plura vitia enumerat, ut sunt libidines, vel cupiditates nimie, quas alii auaritas transferunt, ego generaliter accipere malui. Item dolus & intemperantia, & quæ deinde sequuntur. Ceterum quantum impropria sit loquendi forma, sufficit tenere mentem Christi, quòd omnia vitia ex malis & corruptis cordis affectibus procedant. Improprie dicitur malus oculus ex corde procedere, in re tamen ipsa nihil est vel absurdi vel ambigui, nempe quòd impurum cor oculos contaminet, ut ministri sint vel organa malarum cupiditatum. Neque tamen restringit Christus quicquid mali est in homine ad manifesta peccata, sed ut clarius ostendat cor hominis omnium malorum sedem esse, testimonia & fructus in ipsis peccatis extare dicit. Pro verbo inquinandi Græcè habetur Commune facere: sicuti paulo ante Marcus communes dixit manus pro impuris. Est autem Hebraica phrasus: nam quia hac lege Dominus Iudæos segregauerat ut disincti essent ab omnibus Gentium inquinamentis, quicquid ab hac sanctitate alienum erat, commune quasi profanum vocarunt.

MATTH. XV.

21 *Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis.*

22 *Et ecce mulier Chananæa quæ a sinibus illis venerat, clamauit dicens, Misere mei Domine fili David: filia mea miserè à demonio vexatur.*

23 *Ille verò nõ respondit ei quicquam. Et accedentes discipuli eius rogabant illum, dicentes, Amada illam: nõ clamat post nos.*

24 *At ille respondens, dixit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel.*

25 *Illa autem venit, & adorauit eum, dicens, Domine succurre mihi.*

26 *At ille respondens dixit, Non est decorum sumere panem filiorum, &*

MARC. VII.

24 *Et inde surgens abiit in confinia Tyri ac Sidonis: & ingressus domum, neminè voluit scire, nec potuit latere.*

25 *Mulier enim statim ut audiuit de eo cuius filiola habebat spiritum immundum, venit, & accidit ad pedes eius:*

26 *(Erat enim mulier Græca, Syrophæniissa genere) & rogabat eum ut demonium ei eiret de filia sua.*

27 *Iesus autem dixit illi, Sine prius saturari filios: non est enim decorum sumere panem filiorum, & projicere catellis.*

28 *At illa respondit, & di-*

LVC.

projicere catellis.

27 *At illa dixit, Certè Domine: etenim catelli edunt de micis que cadunt à mensa dominorum suorum.*

28 *Tunc respondens Iesus dixit illi, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata fuit filia eius ex eo tempore.*

xit illi, Certè Domine: nam catelli quoque comedunt sub mensa de micis filiorum.

29 *Et ait illi, Propter istum sermonem vade, exyt demonium à filia tua.*

30 *Et quum abiisset in domum suam, reperit demonium exiisse, & filiam iacentem super lectum.*

In hoc miraculo docemur quomodo ad Gentes manare cœperit Christi gratia: etsi enim nondum aduenerat maturum tempus quo se toti mundo Christus publicaret, prædica tamen quædam dare voluit communis misericordiam, quæ tandem promiscuè Iudæis & Gentibus facta exhibita post eius resurrectionem. Inignis etiam fidei imago depingitur in muliere Chananæa, ut comparatione facta sciamus promissa redemptione merito priuatos fuisse Iudæos quorum tam stupida fuit impietas. Mulier quam Matthæus Chananæam vocat, à Marco dicitur fuisse Græca, & genere Syrophœniam: quo nihil est diffidui. scimus enim vulgò receptum fuisse Iudæis loquendi morem, ut omnes exteras gentes, Græcas vocarint: ideoque illa anitthesis inter Græcos & Iudæos frequenter occurrit apud Paulum. Porro quum ex partibus Tyri & Sidonis oriunda esset, non mirum est vocari Syrophœniam: quando & regio nomen habebat Syriæ, & pars Phœnicis erat: omnes verò illius terræ incolæ Iudæi Chananæos odiosè vocabant. Et credibile est maiori ex parte traxisse originem à populis Chanaan, qui patria expulsæ, tanquam in vicinum exilium profugerant. In hoc ambo contentiunt, mulierem ex profana gente natam, quam eductam in Legis doctrinâ, vltro venisse ad Christum ut suppliciter opem ab ipso peteret. Notanda est etiam circumstantia quæ à Marco exprimitur, Christum illum venisse non erecto vexillo, sed ut instat priuati hominis in illo angulo ad tempus lateret. Loquitur autem Marcus pro communi carnis sensu, etsi enim Spiritu suo Diuino præuiderat Christus quid futurum esset, quatenus tamè Patris minister erat ac legatus, sese intra vocationis sibi iniunctæ fines humanitus continuit: ideo non potuisse dicitur quod secundum hominem volebat. Interim hæc circumstantia, ut dixi, ad damnandos Iudæos graue pondus habet, quod quum ipsis Christus promissam redemptionem sonora voce & miraculis addidit in medium proferret, cæci & surdi fuerint, quum tamen iactarent se fœderis Domini esse hæredes, speculum eius, regnum que Sacerdotale: mulier verò hæc cui nihil commune erat cum filio Abraham, & ad quam fœdus minime in speciem pertinebat, nulla voce aut signo inuitata vltro accurrent.

22 *Miserere mei Domine.*) Quanquam à grege Domini extranea erat hæc mulier, gustum tamen aliquem pietatis imbiberat: nam sine aliqua promissionum notitia Christum non vocasset filium Davidis. Tametsi enim à pura & integra Legis doctrinâ ferè descuerant Iudæi, vel saltem procul deflexerant, celebris tamen vigeat promissæ redemptionis fama. Et quoniam Ecclesiæ restitutio à regno Davidis pendebat, quum de Messia erat sermo, tritum apud eos erat nomen filii Davidis, & quidem in ore omnium volitabat hæc confessio. Sed quum apud ipsos obsoleuisset vera fides, mira & incredibili Dei bonitate factum est ut promissionum odor ad vicinas gentes peruenerit. Quanquam ergo mulier hæc à nullo magistro familiariter edocta erat, fidem tamen de Christo non temere sibi fabricauit, sed concepit ex Lege & Prophetis. Quare non minus insulsè quàm impiè canis ille Seruetus, ut fidem promissionibus nudaret, abusus est hoc exemplo. Secundum hunc sensum non nego quin possit interdum aliqua esse fides implicita, cui scilicet non constat diserta distinctaque sanæ doctrinæ cognitio: modo hoc teneamus, fidem semper ex Dei verbo nasci & principium suam ex veris rudimentis habere, ut semper ad aliquam scientiæ lucem annexa sit.

23 *Ille verò non respondit.*) Variis modis fidem huius foeminae Euangelistæ commendat, sicuti nunc ab iniuncta constantia. nam quum silentium Christi quoddam esset repulsæ genus, hac tentatione deiectam non fuisse mirum est: assiduitas autem precandi, perseverantiæ testis fuit. Videtur tamen hoc fidei & inuocationis naturæ esse contrarium, qualiter eam Paulus describit ad Rom. quòd scilicet nemo ritè precari queat nisi præeunte verbo Dei. Quis ergo mulierem hanc fide præditam esse dicet, quæ tacente Christo fiduciam ex sensu proprio spirat? Sed quum bisariam loquatur Christus, & taceat, notandum est, quauis tunc supprimeret oris verba, intus tamen loquutum esse mulieris animo: itaque arcanum hunc instinctum externæ prædicationis vice fuisse. Adde quòd quum ex auditu fidei nata esset eius precatio, quauis non statim respondeat Christus, semper tamen resonat doctrina illa quam semel didicit, quòd Christus aduenerit Redemptor. Ita sæpe Dominus fideles suos alloquitur & simul tacet: nam Scripturæ testimoniis fretis, ubi ipsum audiunt loquentem, sibi non dubitant propitium fore: & tamen votis eorum & precibus non statim respondet, quin potius se audire dissimulat. Videmus ergo quodnam fuerit Christo consilium tacendi, non ut fidem mulieris extingueret, sed potius ut acueret eius studium, & accenderet feruorem. Quòd si exiguum doctrinæ sèmen in Chananæa tam vberem fructum tulit, nihil minus decet quàm nos deficere si quando nos suspendit, nec statim humano responso dignatur. *Amanda eam.*) Nihil in eius grauiam petunt discipuli: sed quia illis molesta est importunitas, dimitti quouis modo cupiunt. Cæterum puerile figmentum fuit, quòd hæc prætextu conati sunt. Papiæ Sanctos qui mortui sunt, nobis inducere patronos. nam ut demus hanc foeminam petuisse à discipulis aliquid suffragationis vel gratiæ (quòd tamen ex contextu elici non potest) alia tamen est mortuorum ratio quam viuorum. Ad Je quòd fustidiosè eam audiunt discipuli: atque ut animus illis fuerit patrocini suo eam lauare, nihil tamen impetrant.

Chan. me.

Græc.

Rom. 10. c. 14

24 *Non summissus.*) Reddit causam Apollolis cur Chananzam non exaudiat, quia velit Iudæis se totum impendere, quibus solis destinatus erat Diuinæ gratiæ minister. Ergo à vocatione & mandato Patris arguit nihil esse extraneis auxili præstandum: non quòd perpetuò inclusa fuerit Christi virtus intra tam angustos fines, sed quia sic ferebat temporis ratio, vt initium faciens à Iudæis, se tunc illis peculiariter add. ceret. Nam vt dictum fuit cap. 10, non ante resurrectionem diruta fuit maceria vt pacem annuntiaret Christus ipse Gentibus à Regno Dei alienis. Ideo tunc vetabat Apostolos alibi, quàm in Iudæa priuum doctrinæ tamen spargere. Verè igitur se missum hoc loco negat nisi ad solos Iudæos, donec suo tandem ordine Gentes quoque succederent. Porrò Oves domus Israel appellat non solos electos, sed quicumque genus à sanctis Patr. bus trahebant: quia omnes complexus fuerat Dominus se fœdere, & promissuè omnibus redemptor promissus erat, sicut etià sine exceptione omnibus se patefecit ac obtuli. Hoc quoque notatu dignum est, quòd se datum esse pronuntiat ouibus perditis: sicut alibi se venisse tellatur ad seruandum quod perierat. Iam quum nobis hodie communis sit eius gratia cum Iudæis, colligimus qualis sit nostra conditio, donec ipse appareat nobis seruator.

Oves domus
Israel.

25 *Ille venit & adorauit.*) Videtur mulier oblatione quadam luctari, vt ab inuito aliquid extorqueat, sed non dubium est quin concepta de Messia bonitate fides illam sic animauerit. Quod autem Christo præcisè negante hoc esse sui officii, eam non terruit repugnantia, neque deduxit à proposito: hinc factum est quod penitus defixa in priore illo, quem dixi, fidei sensu, nihil spei suæ contrarium à dimisit. Atque hæc vera est fidei probatio, quum generale salutis nostræ principium, quod in verbo Dei fundatum est, nullo modo nobis excuti patimur.

26 *Non est decorum.*) Iam Christus duriore quàm prius, responso spem omnè præcidere videtur, non enim solum docet, quicquid accepit à Patre gratiæ Iudæis deberi, & illis esse dispensandum, ne peculiariter suo iure fraudentur: sed non sine contumelia comparat mulierem ipsam cani, significans indignam esse quæ gratiæ suæ particeps fiat. Cæterum vt clarè nobis pateat sensus, sciendum est hîc vocari panem filiorum non quælibet Dei dona, sed tantum quæ distinctè Abrahæ & eius generi contulerat. Nam ab initio mundi sic effusa vbique fuit Dei bonitas, imò cælum & terram impleui, vt patrem ipsum fœderint omnes mortales. Sed quia filios Abrahæ maiori honore dignatus fuerat, quàm reliquum humanum genus, panis filiorum dicitur quicquid propriè ad illam adoptionem spectat, qua soli Iudæi electi erant in filios. Luce Solis, vitali spiritu, terræque alimentis communiter fruebantur cum Iudæis Gentes: sed benedictio quæ in Christo speranda erat, residebat in vna domo Abrahæ. Quare sine discrimine vulgo exponere quod Deus singulari priuilegio penes gètem vnam deposuerat, nihil aliud erat quàm abolere Dei fœdus. nã hoc modo Iudæis, quos excellere decebat, pares hebant Gentes. Ideo Christus prociendi verbo vitur, significans non bene locari quod Ecclesiæ Dei ablatum, profanis hominibus vulgatur. Hoc autem restringi debet ad tempus illud quo Deus inuocabatur tantum in Iudæa. Nam ex quo asseiz sunt Gentes in consortium eiusdem salutis (quod factum est vbi per Euangelium Christus vbique illuxit) sublatum est discrimen, vt qui prius canes erant, nunc reputentur inter filios. Cæterum hîc iaceat necesse est carnis superbia, vbi audimus nos origine esse canes. Maior quidem ab initio fuit humanæ nature præstantia, in qua fulgebat Dei imago, quàm vt tam probrosum nomen in Gentes omnes competeret, adeoque in ipsos Reges quos Deus suo titulo insignit, sed fecit Adæ perfidia & defectio, vt Dominus merito cum canibus in sterquilinum proiciat, qui primi parentis culpa facti sunt degeneres: præcipuè vbi fit comparatio inter Iudæos, qui exempti sunt à cõmuni sorte, & Gentiles qui exulat à regno Dei. Clarius exprimitur consilium Christi apud Marcum, vbi habetur, *Sine prius saturari filios.*) Nam Chananzam admonet præposterè facere, quæ velut in media cœna in mensam inuolat. Cæterum quanuis præcipuè respexerit ad sumendum de fide mulieris examen, simul tamen docuit quàm horrenda Iudæos vltio maneret, qui bonum incomparabile vltro sibi oblatum respuebant, quod aliis cupidè feruentèrque appetentibus negabat.

Procyone.

27 *Certe Domine.*) Responso mulieris ostendit non fuisse cæco vel obtuso impetu abreptam vt directè impingeret in Christi sermonem, nam quia Iudæos aliis prætulit Deus, ipsa quoque adoptionis honorem illis relinquit, lèque minimè obstare testatur quin Christus secundum ordinem Diuinitus præscriptum illos satiet: tantum petit vt micæ aliquæ, quali fortuito cadentes, ad catulos vsque perueniant. Et certè nunquam ita Deus suam gratiam inclusit inter Iudæos, quin Gentes exiguo saltem eius gustu aspergeret. Itaque ad exprimendam quæ tunc vigeat, gratiæ Dei dispensationem, nihil aptius vel magis scitè dici potuit.

28 *Magna est fides tua.*) Primò fidem mulieris laudat: deinde se illius precibus in fidei gratiam annuere testatur. Porro fidei magnitudo præcipuè in eo se exeruit, quòd modica tantum doctrinæ scintilla duce, nõ modò agnouit genuinum Christi officium, cælestèmq; ei potentiam tribuit, sed constanter perrexit per tam ardua obstacula, sese exinaniri passà est, modò retineret quod sibi persuaserat, non defore sibi Christi auxilium, denique fiducià humilitate sic conduuit, vt neque sibi temerè quicquid arrogaret: neque tamen fontem gratiæ Christi sibi præcluderet indignitatis propriæ sensu. Hoc autem profanæ mulieris elogio damnata est eius populi ingratitude, qui se Deo sacrum esse iactabat. Cæterum quomodo rite credere dicatur mulier quæ non tantum destituitur Christi promissione, sed aduerso eius sermone repellitur, supra admonui. quanuis enim duriter in speciem recuset eius preces, de promissa tamen Diuinitus per Messiam salute persuasa, bene sperare non desinit: ideoque sentit ianuam sibi claudi, non vt penitus arceatur, sed vt magis se, in fidei conatu per rimulas penetret. Posterius membrum vtilè doctrinam continet, quòd fides quiduis impetret à Domino, quia tanti eam æstimat vt semper paratus sit votis nostris quoad expedit, morem gerere.

Fidei magni-
tudo.

MATTH. XV.

29. Et digressus illinc Iesus, venit iuxta mare Galilææ: & conscenso monte sedebat illic.

30. Et accesserunt ad eum turba multa ducentes secum claudos, cecos, mutos, mutilos, & alios multos. Et abiecerunt eos ad pedes Iesu, & sanauit eos:

31. Ad eum ut turba mirata sint quum videret mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, cecos videre: & glorificabant Deum Israel.

32. Iesus autem vocatis ad se discipulis suis, dixit, Misere me turba, propterea quod iam triduum perseuerant apud me, & non habent quod edant: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

33. Dicunt ei discipuli eius, Unde nobis in solitudinæ panes tam multi, ut saturemus turbam tantam?

34. Et dicit illis Iesus, Quot panes habetis? At illi dicunt, Septem, & paucos pisciculos.

35. Et iussit turbas discumbere in terra.

36. Et sumpsit illos septem panes ac pisces: & postquam gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis. discipuli vero turba.

37. Comederuntque omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod supererat fragmentorum septem sportulas plenas.

38. Qui vero comederant, erant quatuor millia virorum præter mulieres & paruulos.

39. Et dimissis turbis conscendit nauim, venitque in fines Magdala.

MARC. VII.

31. Et rursus egressus è sinibus Tyri & Sidonis, venit ad mare Galilææ per medios fines Decapolis.

32. Et adducunt ei surdum, lingueque impedita, ac deprecantur eum ut imponat illi manum.

33. Et quum apprehendisset illum de turba seorsum, misit digitos suos in auricularum eius, & expuës tetigit linguam eius.

34. Ac suspiciens in calum ingemuit, & ait illi, Ephphata, quod est aperire.

35. Et statim aperta sunt eius aures, & solutum est vinculum lingue eius, ac loquebatur recte.

36. Tunc præcepit illis necui dicerent: sed quo magis ille eis præceperat, tanto magis prædicabant:

37. Et supra modum stupebant, dicentes, Bene omnia fecit, & surdos facit audire, & mutos loqui.

MARC. VIII.

1. In diebus illis quum turba admodum multa esset, nec haberet quod manducarent, accersitis ad se Iesus discipulis suis, dixit illis,

2. Misericordia tægor erga turbam, quia iam triduo manent apud me, nec habent quod edant.

3. Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficiet in via: quidam enim ex eis è longinquo venerunt.

4. Et responderunt ei discipuli sui, Unde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine?

5. Et interrogauit eos, Quot panes habetis? Illi vero dixerunt, Septem.

6. Et præcepit turba discumbere super terram: & acceptis septem panibus, quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis ut apponeret: & apposuerunt turba.

7. Et habebat pisciculos paucos: & quum benedixisset, iussit apponi & hos.

8. Comederunt autem, & saturati sunt: ac sustulerunt quæ superfuerant fragmentorum septem sportas.

9. Erant autem qui comederant circiter quatuor millia. & dimisit illos.

10. Et mox ingressus nauim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

29. Digressus illinc.) Quum idem haud dubie Christi reditus è partibus Sidonis narretur à Mathæo & Marco, in quibusdam tamen non nihil discrepant. Hoc leue est, quod alter in fines Magdala venisse ipsum dicit: alter vero in partes Dalmanutha: nam quum vicinæ essent vrbes supra lacum Genesarem sitæ versus montem Thabor, non mirum est mediæ regioni attribui utrunque nomen. Decapolis verò sic *Decapolis* vocata à decem vrbus, quia & Phoeniciæ, & maritimæ Galilææ contigua erat, Christo transeunda fuit

quum à Phœnicia in Galilæam Iudææ rediret. In eo plus apparet dissidii, quod *Matthæus* plures variis morbis affectos illum sanasse narrat: *Marcus* verò vnus tantum surdi meminit. Facilis tamen huius quoque nodi solutio est: *Marcus* enim miraculum sibi celebrandum delegit, quod in itinere editum fuerat, & cuius fama dispersa, terræ illius incolas passim excitauit vt plures Christo sanandos offerrent. Scimus autem Euangelistas curiosè non referre quicquid gestum est à Christo: in miraculis verò sic esse parcos, vt pauca dumtaxat in exemplum attingant. Deinde satis habuit *Marcus* specimè vnum proponere, in quo reuelat Christi potentia, perinde ac reliquis eiusdem generis quæ paulo post sequuta sunt.

*Matthæum 17-
pass: 10.*

32 *Marc.* *Adducunt eis surdum.* Quorsum precati sint vt manum imponeret, ex superioribus locis colligitur. Nam manuum impositio, solenne erat consecrationis symbolum, quo etiam conferebantur Spiritus sancti dona. Nec dubium est quin ritum hunc frequenter vsurpauerit Christus, vt nihil rogari isti homines nisi quod sciebant ei hæcenus in vsu fuisse. Cæterum Christus alia symbola adhibet: nam muti linguam spuito suo intingit, ac digitum mittit in aures. Satis quidem efficax fuisset vnica manuum impositio: imò vt digitum non moueret, præstare hoc solo nutu poterat: sed constat liberè vsum fuisse signis externis, vt ferebat hominum vtilitas: sicuti nunc linguæ spuito aspergens, notare voluit loquendi facultatem à se vno transfundi, digitum in auriculas mittens, docuit proprium esse suum munus surdas aures quasi perforare, nam ad allegorias confugere nihil opus est: & videmus qui subtilius hæc in parte luserunt adeo nihil solidi afferre vt potius ludibrio Scripturam exponant. Sufficiet igitur hoc vnum sobriis lectoribus, nos à Christo loquelam & auditum precario habere, quatenus vim suam linguis nostris inspirat, & digitis penetrat in aures nostras. Quod seorsum à turba surdum remouet, partim eo consilio facit vt rudibus & nondum satis idoneis testibus eminens spectandam præbeat Deitatis suæ gloriæ: partim vt precandi ardorem liberius effundat. Nam quod suscepit in cælum, ac ingemuit, signum fuit vehementis affectus: vnde perspicitur quàm singularis fuerit eius amor erga homines, quorum miseris ita condoluit. Nec dubium est quin sputum ex ore suo transfundens in os illius, & digitos auribus inferens, eundem humanitatis effectum testari & exprimere voluerit. Interea sibi summum imperium esse demonstrat corrigendis omnibus vitiis & reddendæ sanitati, quum simpliciter iubet linguam & aures aperiri. neque enim temerè *Marcus* Chaldaicam hanc vocem posuit, sed vt testis esset Diuinæ Christi potentie. Inter alias nugas quibus baptismum inquinarunt stulti homines, hæc quoque hystericus *Iulius* agit. Quo exemplo monemur, nullum esse licentiæ modum vbi homines in Dei mysterium pro suo arbitrio lasciuunt.

5. Eph: 2. 1.

36 *Præcepit illis necui dicerent.* Quanquam multi sunt interpretes qui præcepta hæc in diuersam partem torquent, ac si consultò stimulasset illos Christus ad celebrandam miraculi famam: mihi tamen simplicius videtur quod alibi attuli, tantum voluisse differri in aliud tempus magis opportunum & maturum. Quare non dubito quin illorum intemptius fuerit zelus, dum silere iussi, ad loquendum festinant. Mirum tamen non est, homines Christi doctrinæ non assuetos immodico ardore ferri quam non expedit. Verit tamen in suam gloriam Christus quod minus prudenter ab illis tentatum fuerat: quia & miraculum innotuit, & tota illa regio cælestium donorum authorem spernens, reddita fuit inexcusabilis.

37 *Bene omnia fecit.* *Matthæus* postquam multa collegit miracula, subiicit tandem hanc clausulam, miratas esse turbas & gloriam dedisse Deo Israel: quia scilicet Deus insolitis modis potentiam suam illustrans, fœderis sui memoriam renouabat. In *Marci* autem verbis fortè antithesis subest: nam quia varius de Christo erat rumor, significat turba impios esse & malignos quicunq; eius factis obtreçant, quando summam potius laudem omnia merentur, quàm calumniæ sint obnoxia. Scimus autem distantie naturæ sensu nihil esse magis iniquum, quàm beneficia in crimen & inuidiam trahi.

32 *Matth.* *Miseret me turba.* Hic refertur miraculum alteri non ab simile quod paulo antè exposuimus: hoc tantum est discrimen, quod quò prius quinque panibus & duobus piscibus saturasset Christus quinque hominum millia, nunc quatuor millia septem panibus & pisciculis aliquot pascuntur. Deinde quum tunc fragmentis impleti sint duodecim cophini, nunc ex maiore copia minores supersunt reliquæ. Hinc discamus non astringi Dei potentiam mediis vel admiculis, nec referre coram ipso sitne multum an parum: sicut de mediocri suo exercitu, & ingenti hostium multitudine loquens dicebat *Ionathan*. Sicuti autem Dei benedictio non secus vno pane ac viginti contenta, ac magnam turbam alendam exuperat: ita si desit illa, decem hominibus pascendis non sufficient centum panes: nam vbi fractus fuerit baculus panis, etiam si in pondere referatur è pistrino farina, & ex furno panis, ventrem tamen vorando sarcire nihil proderit. Triduanum ieiunium de quo loquitur Christus, intellige non quòd tridui inedia pertulerint, sed quia in locis desertis non magna fuerit commoditas, vt necesse fuerit ordinario cibo carere. Adde quòd in illis calidis regionibus minor est edacitas, quàm sub crasso nostro & frigido aere. Quare nihil mirum est si diutius à cibo abstinerint.

1. Sam. 14. 16.

33 *Vnde nobis in solitudine.* Nimis brutum produnt stuporem discipuli, quòd tunc saltem non reuocant in memoriam superius illud documentum virtutis & gratiæ Christi, quod ad præsentem vsum aptare poterat: nunc quasi nihil vnquam tale vidissent, remediū ab eo petere obliuiscuntur. Quia autem similis quotidie nobis obrepit torpor, eo magis cauendum est ne vnquam distrahantur mentes nostræ à reputandis Dei beneficiis, vt præteriti temporis experientia, in futurum idem nos sperare doceat quod iam semel vel sæpius largitus est Deus.

MATTH. XVI.

MARC. VIII.

LVC. XII.

<p>1 Et egressi Pharisei vnà cum Sadducæis tentantes roga- bant eum vt signum è cælo</p>	<p>11 Et egressi sunt Phari- sæi, cæperuntque disputare cum illo, quærentes ab eo si-</p>	<p>54 Dicebat autē & ad turbas, Quum videritis nubē orien- tenderet</p>
--	---	---

ostenderet sibi.

2 *At ille respondēs dixit eis, Quū cōperit esse vespera,* Quū cōperit esse vespera, dicitis, Serenitas: nam rubet calum.

3 *Et manē, Hodie tempestas: rubet enim calum triste.* Hypocritæ, faciem caliscitis diiudicare: signa verò temporum non potestis?

4 *Natio prava & aduletra signum requirit, & signum eī non dabitur, nisi signum Iona Prophetae.* Et relictis illis abiit.

gnum è calo, tentātes eum.

12 *Et quū ingemuisset spiritu suo dicit, Cur generatio hæc signum querit?*

Amē dico vobis si dabitur generationi huic signum.

13 *Et relictis illis ingressus rursus nauim, abiit traiccto lacu.*

tem ab occ. su. statim dicitis, Imber venit: & ita fit.

55 *Et quum Austrum flauim, dicitis quod æstus erit, & fit.*

56 *Hypocritæ, faciē cali & terræ nostris probare: hoc autem tempus quū fit ut non probetis?*

57 *Cur autem & ex vobis ipsis non iudicatis quod iustum est?*

1 *Et ingressi Pharisæi.*

Marcus dicit initio disputasse. vnde conicere licet, quum victi essent rationibus, extremum hoc illis fuisse suffugium: vt obstinati homines quoties redacti sunt ad extrema, ne tamen veritati subscribere cogantur, aliquid extra causam solent obtendere. Quanquam autem non exprimitur species disputationis, mihi tamen verisimile est de Christi vocatione rixatos esse cur aliquid nouare auderet, cur se tam magnificè efferret, ac si suo aduentu reddita esset sua integritas regno Dei. Vbi nihil suppetit quod contra eius doctrinam obiciant, signum postulant sibi è celo dari. Atqui certum est centum signis non magis fuisse cessuros, quàm Scripturæ testimoniis. Adde quòd multis iam miraculis sub oculos posita fuerat Christi virtus. & quasi manibus palpabilis. Signa quibus se familiariter patefecit Christus negligunt: quanto itaque minus ex longinquo & obscuro signo proficient? Sic hodie Papiſtæ quasi nunquam fancita esset Euangelii doctrina, nouis miraculis probari sibi postulant. Notandum autem est quòd quum hostiliter contenderent Sadducæi cum Phariseis, nec modo acre esset odium, sed assiduè arderent inter ipsos lites, nunc se tamen ali aliis contra Christum mutuo adiungunt. ita quum dissideant impij, nunquam tamen eos impediunt intestinæ discordiæ quin aduersus Deum conspirent, & quasi pactis induciis manum vicissim porrigant ad opprimendam veritatem. Tentandi verò signis significant Evangelistæ non synceris animis, nec studio discendi, sed per fraudem captasse quod sibi negatum iri putabant, vel saltem quod fixerant non esse in manu Christi. Quia enim nihil nisi humile & contemptibile sibi de illo persuaserant, non aliud illis est propositum, quàm vt deprehensa eius infirmitas, quicquid hæcenus acquiserat laudis, apud populum abroget. Sic tentare Deum increduli dicuntur, quòtiès sibi non esse datum obstrepentes quicquid tulerit eorum libido, Deum infirmitatis insimulant.

Tentare.

2. *Quum cōperit esse vespera.*

His verbis admonet Christus satis testatam esse suam virtutem vt visitationis suæ tempus agnoscere deberent, nisi spontè oculos claudendo, reſugerent apertam lucem. Pulchra autem & vāde apposita similitudine vtitur: quanuis enim mutabilis sit aeris ratio, vt nunc repente iurgat tempestas, nunc serenitas præter spem affulgeat: natura tamen duce ex signis prælagunt homines terrenis an nubilus dies futurus sit. Quærit igitur Christus cur regnū Dei non minus euidētibus signis patefactum agnoscant: nam hinc certè constabat eos terrenis commodis ac caducis nimium addictos, quicquid ad cælestem spiritualesque vitam spectaret luscque habere: nec tam errore cæcitate quàm spontaneā malitia. Ideo etiam hypocritas vocat quia simulent vt querere quod sibi ostensum cernere volebant. Porro ad totum fere mundum pertinet eadem exprobratio: nam quia ad præsentem vsū acumen suum intendunt homines, & sensus applicant, nemo ferè est qui hac in parte non satis polleat ingenio, vel saltem aliquid tolerabilis notitiæ adeptus, sequatur quod expedit. Vnde ergo fit vt nobis insipida sint signa quibus nos ad se Deus inuitat, nisi quia voluntariæ fœcordiæ se quisque dedendo, lumen oblatum suffocat? Christi autem vocatio, & præfens exhibitio æternæ salutis, conspicua Scribis errat tam ex Lege & Prophetis, quàm ex ipsius doctrina, cui & miracula annexa erant. Tales sunt hodie perimulti qui in rebus perplexis se merito suspendere iudicium causantur quia expectanda sit certà definitio: imò prudentiæ hoc esse putant, omnem veri inquisitionem data opera fugere. Quasi verò turpis ignauia non sit, quum tam sedulo curent quæ carnis sunt ac terræ, negligere æternam animarum salutem, & interim crassa ac supinæ ignorantia vanos sibi accerere prætextus. Nimis autem absurdè indocti quidam homines ex hoc loco eliciunt, non licere ex cæli intuitu facere vel de temperie, vel de procellis iudicium. Potius enim à recto naturæ ordine arguit Christus iuste sua ingratitude perire qui in rebus præfentis vitæ sapienter acuti, cælestem lucem scientes & volentes stupore suo obruunt. Apud Marcum additur, Christum ingemuisse spiritu: quibus verbis significat dolenter acerbè que tulisse quum videret ingratos istos homines præfate Deo resistere. Et certè omnes gloriæ Dei studiosos, & quicunque hominum salutem curæ habent sic animatos esse decet vt nulla res grauiori moerore eos vulneret quàm dum incredulos sibi vitam credendi data opera obstruere vident, & eo conferre quicquid habent ingenij vt verbi & operum Dei fulgorem suis nebulis obscurent. Vocem Spiritus emphaticè positam esse arbitror, vt sciamus gemitum hunc ex intimo cordis affectu manasse, nequis Sophista diceret, Christum gestu præfate tulisse dolorem quem intus non sentiret. Sanctam enim animam, quam Spiritus zeli gubernabat, tantum impia peruicacia penitus tristari necesse fuit.

Similitudinis adaptatio.

57 *Luc. Cur ex vobis ipsis.*) Hic mali fontem aperit Christus, & quasi scalpello vlcus ipsum tangit: quod scilicet in suas conscientias non descendant, neque illic coram Deo secum inquirent quid relictum sit. Hinc enim tanta hypocritis ad cauillandum proteruita, quod suas ampullas securè in aerem projiciunt: non colligunt autem suos sensus, nec se ipsos sistunt ad Dei tribunal, vt palmam obtineat quæ semel agnita fuerat veritas. Porro quod Lucas hoc turbis dictum esse tradit, à Matthæi & Marci narratione non disidet: quia probabile est Christum in Scribarum aedecias, ac discipulos & alios Dei cõemptores illis similes, quos nimis multos esse cernebat, generaliter stylum strinxisse: sicuti in totam illam coluuiem competeat hæc querimonia vel obiurgatio.

4 *Matth. Natio praua.*) Hic locus expõsitus fuit capite 12. Summa autem est, Iudæos nullis signis acquiescere quin subinde eos titillet praua Dei tentandi cupiditas. Neque enim simpliciter eos vocat gentem adulteram, quia signum qualecunque postulet, quod interdum Dominus suis permisit: sed quia Deum ex professo iritent, ideo se illis instar Ionæ rediuuium Prophetam fore denuntiat. Sic quidem habet Matthæus: apud Marcum nulla fit Ionæ mentio, idem tamen est sensus: quia ne hoc quidem propriè illis signi vice fuit, Christum à morte excitatum sonoram Euangelii sui vocem vbique emittere.

Ionæ. cap. 2.

MATTH. XVI.

MARC. VIII.

LUC. XII.

5 *Et quum venissent discipuli eius in vltiorem ripã, per obliuionem non sumpserant panes.*

6 *Iesus autẽ dixit illis, Videte, & cauete à fermento Phariseorum & Sadduceorum.*

7 *At illi repũ: abant intra sese, dicentes, Panes non sumpsimus.*

8 *Quod vbi cognouit Iesus, dixit illis, Quid cogitatis intra vos ipsos ò parum fidentes, quod panes non sumpseritis?*

9 *Nondum intelligitis, neque memoria tenetis quinque illos panes, quum homines essent quinquies mille, & quot cophinos sustuleritis?*

10 *Neque septem illos panes, quum homines essent quater mille, & quot sportas acceperitis?*

11 *Qui sit vt non intelligatis, me non de pane dixisse vobis illud, vt caueretis à fermento Phariseorum & Sadduceorum?*

12 *Tunc intellexerunt quod nõ inuissset cauere à fermento panis, sed à doctrina Phariseorum & Sadduceorum.*

24 *Et obliti fuerant sumere panes: nec præter vnum panem habebant secum in nauis.*

15 *Ac præcepit illis dicẽs, Videte, cauete a fermento Phariseorum & à fermento Herodis.*

16 *Et disputabant inter sese, dicentes, Panes non habemus.*

17 *Et eo cognito Iesus dicit illis: quid disputatis, quod panes nõ habetis? nondum animaduertitis, nec intelligitis? adhuc obcæcatum habetis cor vestrum?*

18 *Oculos habentes non cernitis, & aures habentes non auditis, & non meministis?*

19 *Quum quinque panes fregissem in hominum quinque millia, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.*

20 *Quum autem septem in quatuor millia, quot sportas ex reliquiis fragmentorum tulistis? Illi verò dixerunt, Septem.*

21 *Et dixit illis, Qui sit vt non intelligatis?*

1 *Quum autem conuenisset in numeram turba multitudinis, ad eum vt se inuicem conculerent, cepit dicere ad Discipulos suos, Primum cauete vobis ipsis à fermento Phariseorum; quod est hypocrisis.*

5 *Quum venissent discipuli.*) Hic Christus ex re nata discipulos hortatur vt sibi à corruptellis omnibus caueant, quæ sinceram pietatem inficiunt. Venerant paulo antè Pharisei qui specimen dederant virulentæ peruicaciæ: Sadducæi illis fuerant comites: ab alia parte stabat Herodes pessimus & ipse sanæ doctrinæ aduersarius & corruptor. Inter hæc pericula necessariò monendi fuerunt discipuli vt sibi cauerent: nam quum ad vanitatem & errores sponte inclinaret humanum ingenium, vbi nos circumstant peruersa commenta, adulterinæ doctrinæ, & similes aliæ pestes, nihil procliuus est quàm deficere à vera & natua puritate verbi Dei. Si verò iam contigerit nos teneri implicitos, fieri nunquam poterit vt integrum regnum in nobis obtineat vera religio. Verum vt res ipsa clarius pateat, expendamus verba Christi.

6 *A fermento Phariseorum.*) Matthæus Sadducæos Phariseis adiungit: Marcus pro his secundis substituit Herodem: apud Lucam de folis Phariseis fit mentio. Quanquam incertum est an Lucas eundem recitet sermonem Christi: & fermentum hypocrisin esse definit: denique breuiter perstringit hanc sententiam acsi in verbis nihil fuisset ambiguum. Quanquam autem metaphora fermenti, quæ hic falsæ doctrinæ aptatur, alibi ad vitæ morumque hypocrisin transferri potuit, vel etiam idem bis dici: nihil tamen absurdi erit si dicamus, quæ alii duo secundum historię feriem copiosius narrant, à Luca paulo aliter, nec suo loco, vel ordine attingi, vt tamen in re, nulla discrepantia sit. Si hanc coniecturam sequi libeat,

beat,

beat hypocrisis aliud notabit quam fucosam ac fictam sapientiae speciem, nempe formam ipsam ac materiam inanis pompae, quae magnum aliquid coram hominibus ostentans, nullo apud Deum in pretio est. Nam sicut oculi Domini, teste Jeremia, veritatem respiciunt, ita verbo fideles ad solidam pietatem instunt, ut perfecto ac sincero corde, nihil adhæreant, iuxta illud, Et nunc Israel quid abs te petit Dominus, nisi ut sibi adhæreas toto corde & tota anima? Contra vero, hominum traditiones posthabito spiritali cultu, euanidos colores inducunt, quasi Deus talibus illecebris capi posset. nam quantumvis emineant externae caeremoniae, coram Deo tamen pueriles nugae sunt nisi quatenus earum adminiculo exercemur ad veram pietatem. Nunc tenemus cur hypocrisin loco commentitiae doctrinae posuerit Lucas, & hoc nomine complexus sit hominum fermenta quae tantum inflant, coram Deo autem nihil continent solidum: imò quae mentes hominum à recto pietatis studio ad inanes & nihili ritus traducunt. Ceterum quia clarius est Matthaei expositio, in ea insistere praestabit. Quum discipuli à Domino reprehensi, tandem intellexerint sibi praecipuum esse ut cauerent à doctrina, certum est hanc fuisse Christi mentem, ut contra praesentes corruptelas, quibus vndique erant obsessi, eos muniret. ac ideo de Pharisaeis & Sadducæis diserte loquutus est: quia duae illae sectae tunc tyrannicè regnabant in Ecclesia, & vitiosis suis dogmatibus oppressam tenebant Legis & Prophetarum doctrinam, ut nihil ferè sanum vel integrum maneret. Quæritur tamen quorsum Marcus Herodem annumeret falsis doctoribus, qui nihil tale profitebatur. Respondeo, quum ipse semiudæus esset, degener ac perfidus, quibuscumque potuit artibus conatum esse ut in suas partes abduceret populum. Hic enim omnibus Apollatis mos est, mixturam aliquam comminisci ut fergat noua religio quæ priorum aboleat. Quoniam ergo principia veræ & antiquæ pietatis astute subuertere moliebatur, ut ea demum valeret religio quæ ad eius tyrannidem maximè apta foret: imò quia nouum quendam Iudaismum inducere tentabat: non sine causa Dominus ab eius quoque fermento cauere iubet. nam sicuti ex templo Dei spargebant errores suos Scribae: ita Herodis aula ad fabricandos alios errores alia Satanæ officina erat. Si, ut hodie in Papatu videmus non in templis modò, & Sophistarum ac Monachorum antris Antichristum suas fallacias vomere: sed aulicæ etiam Theologiae subsidio fulcire regnum suum, ut ita nihil artificii omittat. Sicuti autem tunc praesentibus malis occurrit Christus, & ut quidque maximè noxium erat, suorum mentes ad id cauendum excitauit: hoc exemplo moniti prudenter hodie expendere discamus quanam corruptelæ nobis officere possint. Citius ignis aquæ miscetur quam ut Papæ figmenta cum Euangelio quis conciliet. Itaque quisquis se Christo discipulum bona fide addicere cupit, puram ab illis fermentis animam suam seruare studeat. Quòd si iam imbutus fuerit, eousque labore in se purgando dum nihil facis aut fordidum amplius in ipso hæreat. Iam verò quia ex alia parte homines turbulenti sanam doctrinam corrumpere variè aggressi sunt, ad cauendas etiam tales fallacias sedulo excubet fideles, ut in azymis veritatis perpetuam Pascha celebrent. Quia verò passim iam grassatur Lucianica impietas, nocentissimum fermentum, imò plusquam lethale virus, ad hanc omnium maximè necessariam cautionem totos suos sensus conferant.

Jerem. c. 24

Deut. 10. c. 12

Apollatis.

Lucianica impietas.

8 *Quid cogitatis intra vos.*) Iterum ostendunt discipuli quàm malè tum ex Magistri doctrina, tum ex iurificis eius operibus profecerint. Quod enim de fermento cauendo dixerat sic arripiunt ac si tantum ab externo commercio abducere eos vellet Christus. Nam quia vsu receptum erat inter Iudæos ne victum hiberent communem cum hominibus profanis, putant discipuli in eorum ordinem ac numerum redigi Pharisæos. Et hæc quidem inficitia utcumque erat tolerabilis: sed quia iam recentis beneficii oblitus, non cogitant remedium in manu Christi esse, ne in cibo & potu se polluere cogantur, asperius eos ut digni sunt, increpat. & certè nimis crassa erat ingratitude, quum nuper de nihilo vidissent creatum esse panem multis hominum millibus saturandis, idque bis esse factum: nunc de pane esse sollicitos, ac si non eadem adhuc Magistro suppeteret virtus. Ex quibus verbis colligimus, infidelitatis conuinci omnes qui Dei potentiam semel aut iterum experti, in futurum tempus diffidunt. Nam ut fides donorum Dei memoriam fouet in cordibus nostris, ita nisi ea sopita, nunquam obrepet illorum obliuio.

12 *Intellexerunt quod de doctrina.*) Minimè obscurum est quin fermenti nomen Christus simplici puròque Dei verbo opponat. Nomen hoc supra in bonam partem accepit Christus, quum diceret fermento simile esse Euangelium: sed ut plurimum Scriptura hoc nomine quiduis aduentitium designat, quo natiua rei cuiusque puritas inficitur. In hoc autem loco hæc inter se duo antitheta haud dubiè respondent, simplex Dei veritas, & figmenta quæ ex proprio sensu comminiscuntur homines. Neque est quod elabi tentet quispiam Sophista, negans de qualibet doctrina hoc debere intelligi: quia non alia reperietur doctrina quæ puræ & azymæ nomen sustineat quàm quæ à Deo profecta est. Vnde sequitur, fermentum vocari quicquid aliunde mixturæ prouenit: sicuti etiam Paulus docet adulterari fidem simulatque à Christi simplicitate abducimur. Iam videndū est quorū doctrinam cauere velit Dominus. Tunc certè penes Scribas & Sacerdotes ordinaria erat Ecclesiæ potestas, in quibus primatum tenebant Pharisæi. Quum nominatim ab eorum doctrina prohibeat suos Christus, sequitur repudiandos esse omnes qui figmenta admiscunt, verbo Dei, vel quicquam alienum ingerunt, quocumque tandem polleant honoris gradus, vel titulo superbiunt. Quare maledicta & præuaricatrix est eorum subiectio qui se vltro Papæ commentis & legibus subiiciunt.

Fermenti nomen.

2. Cor. 11. 4. 2

MATTH.

MAR. VIII.

LVC.

22 Et Venit Bethsaidam, & adducunt illi cæcum, & obsecrant eum ut illum tangat.

23 Tunc apprehensa manu cæci, eduxit illum extra vicum. Et quum expuisset in oculos eius, imposuissetque illi

c. iii.

manus, interrogavit eum siquid videret.

24 *Et ille intuitus ait, Video homines: quia cerno instar arborum ambulantes.*

25 *Deinde rursus imposuit manus, super oculos illius, & iussit ut aspiceret, & restitutus est ut lucide videret omnes.*

26 *Et dimisit illum in domum suam, dicens, Neque in vicum ingrediaris, neque dixeris quicquam in vico.*

Hoc miraculum, cuius omiſſa est ab aliis narratio, propter hanc maximè circumstantiam videtur à Marco referri, quòd Christus non momento, ut sæpe facere solitus est, sed paulatim cæto visum restituit: quod ideo factum esse probabile est, ut documentum in hoc homine statueret liberæ suæ dispensationis, nec se astrictum esse ad certam normam, quin hoc vel illo modo virtutem suam proferret. Oculos ergo cæci non statim ita illuminat ut officio suo fungantur, sed obscurum illis, confusumque intuitum intillat: dein de altera manu impositione integram aciem illis reddidit: ita gratia Christi, quæ in alios repenti effusa prius erat, quasi guttatim defluxit in hunc hominem.

24 *Video homines.* Interrogatus fuerat cæcus propter discipulos, ut scirent aliquid iam illi datum esse, sed tamen tenuè duntaxat factum sanationis initium. Respondet igitur se homines videre, quia cernat quosdam ambulantes qui recti sunt instar arborum. Quibus verbis fatetur se nondum pollere tam dilucido visu, ut homines ab arboribus discernat: se tamen iam aliqua videndi facultate præditum, quia ex motu homines esse coniicit, quos rectæ staturæ esse videt: quo etiam sensu similes esse dicit arboribus. Quare videmus ut tantum coniectura se homines videre dicat.

26 *Dimisit illum in domum.* Quòd Christus non paritur redire Bethsaidam ubi miraculum multos habuisset testes, quidam factum esse diuinant quia Christus gratiæ suæ fruitione eius loci incolas priuando, de illis poenam sumere voluerit. Quicquid fuerit causæ, certum est non fuisse ab eo editum miraculum ut perpetuò sepeliretur, sed latere cum multis aliis voluisse, donec expiatis morte sua mundi peccatis gloriam Patris conscenderet.

MATTH. XVI.

13 *Quum venisset autè Iesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogavit discipulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse filium hominis?*

14 *Illi verò dicebāt, Alij quidem Iohannem Baptistam, alij verò Eliā, alij verò Ieremiam, aut unum ex Prophetis.*

15 *Dicit illis, At vos quæ me dicitis esse?*

16 *Respondens autem Simon Petrus dixit, Tu es Christus Filius Dei viventis.*

17 *Et respondens Iesus dixit illi, Beatus es Simo Bar-Iona: quia caro & sanguis non reuelavit tibi, sed Pater meus qui est in celis.*

18 *At ego tibi dico quòd tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam, & porta inferorum non praualebunt aduersus eam.*

19 *Et dabo tibi clauas regni caelorum, & quicquid ligaueris in terra, erit ligatū in celis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in celis.*

MARC. VIII.

27 *Et egressus est Iesus, & discipuli illius in vicos Cæsareæ, quæ cognominatur Philippi: & in via interrogavit discipulos suos, dicens illis, Quæ me dicunt homines esse?*

28 *Illi verò responderunt, Iohānē Baptistā, & alij Eliā, alij rursus unū de numero Prophetarum.*

29 *Et ipse dicit illis, At vos quem me dicitis esse? Respondens autè Petrus dicit illi, Tu es Christus.*

LVC. IX.

18 *Et factū est quū esset solus orans, erant cum illo & discipuli, interrogauitque illos dicēs, Quem me dicunt esse turbæ?*

19 *At illi respondentes dixerunt, Iohānē Baptistam, alij autem Eliam, alij verò quòd Propheta quispian de antiquis surrexit.*

20 *Dixit autè illis, Vos autem quem me dicitis esse? Respondens Simo Petrus dixit, Christum Dei.*

13 *In partes Cæsareæ Philippi.* Marcus hunc sermonem in itinere habitum esse tradit: Lucas verò quum oraret, nullòsque secum haberet præter discipulos: Matthæus non ita curiosè tempus notat. certum tamen est eandem à tribus historiis referri: & fieri potest ut Christus in illa peregrinatione, postquam in illa statione aliqua precatus esset, interrogauerit discipulos. Porrò quia duplex erat Cæsareæ: vetus illa & nobilior, quæ prius turris Stratonis: & hæc ad radices Libani montis, non procul à Iordane sita, epitheton distinctionis causa additur. Et si enim quidam putant eodem in loco extructam esse ubi olim erat Dan oppidum: quia tamen nuper extructa fuerat à Philippo Tetrarcha, vocata fuit Philippi. *Quem me dicunt homines.* Possset videri sensus, quænam vulgò fama esset de Redemptore, qui filius hominis factus erat. Alia tamen est quæstio: nempe quidnam de Iesu filio Mariæ sentiant hominès. Suo autem more nomen Filii hominis assumit, ac si diceret, Nunc dum carne indutus in terris

Stratonis tur-

Filius homi-

nis.

in terris versor tanquam vnus ex hominum numero, quòdnam de me est iudicium? Consilium autem Christi fuit, discipulos solidè firmare in certa fide, ne inter varios rumores fluctuarentur, vt statim videbimus.

14 *Ally Iohannem.*) Hic neque de professis Christi hostibus, neque de profanis contemptoribus, sed de magis sana & integra parte populi, & quasi de selecto Ecclesiæ flore agitur. eos enim tantum commemorant discipuli qui honorificè de Christo loquebantur: & tamen quum illis proposita sit veritas, nemo ad eum scopum tendit, sed omnes in suis delirijs euanescent. Vnde perspicimus quanta sit humani ingenij debilitas, quòd non modò nihil recti aut veri à se concipere potest, sed ex veris etiam principis errores sibi fabricat. Adde quòd quum Christus vnicum sit concordix & pacis signum, quo Deus totum mundum ad se colligit, hinc maioris dissidii occasionem maior pars arripit. Certè inter Iudæos non alibi quàm in Christo constabat fidei vnitas: & tamen qui aliquid prius consensus videbantur inter se habere, nunc in varias sententias dissiliunt. Videmus etiam vt error subinde errorem pariat, nam quia vulgi animis præsumpta infederat opinio, in diuersa corpora animas migrare, hinc fit vt ad falsam hanc imaginationem magis sint propensi. Cæterum quanuis Christi aduentu in hunc modum diuisi fuerint Iudæi, pijs tamen oblatoculo esse nõ debuit talis opinionum varietas quin puram eius cognitionem appeteret. Nam si quis eo prætextu ignauix se dedens, Christum quætere neglexisset, nulla illi vel nobis iudicibus, esset excusatio. Multo itaque minus Dei iudicium effugiet, si quis propter sectas à Christo abhorreat, vel ex falsis hominum opinionibus arripiat fastidii causam, vt se Christo applicare non dignetur.

15 *At vos quem me esse dicitis.*) Hic suos discipulos à reliqua turba discernit Christus, quò meliù pateat absurdum esse, quantumuis dissentiant alij, nos tamen distrahi à fidei vnitate. Nam quicumque se Christo simpliciter addicent, nec quicumque à suo capite asingere tentabunt Euangelio, nunquam eos certa lux deficiet. Sed hinc intenta vigilantia opus est, vt dum ad sua signa totus mundus delabitur, Christum constanter retineant. Quia Satan Iudæis eximere non poterat quod de venturo Christo persuasum habebant ex Lege & Prophetis, ipsum variè transfigurans, quasi in partes dissecuit: deinde fictitios illis obtrudit complures Christos, vt verus Redemptor excideret. Hisdem postea artificijs non destitit vel discerpere Christum, vel aliena persona induere. Quare inter confusas & dissonas mundi voces, semper tamen hæc vox Christi in auribus nostris personet, quæ nos à vagis & erraticis hominibus separat, ne simus ex multitudine, nec fides inter contrarios opinionum fluctus iactetur.

16 *Tu es Christus.*) Breuis confessio, sed quæ totam salutis nostræ summam in se continet. nam sub Christi elogio æternum & Regnum & Sacerdotium comprehenditur, vt Deum nobis reconciliet, ac expiatis suo sacrificio peccatis perfectam iustitiam acquirat, deinde vt nos in fidem præsidiumque sui receptos conferuet, ornètque ac locupletet omni benedictionum genere. *Tu es Christus:* Lucas autem, *Christum Dei:* sed eodem sensu: nam & Christos Dei olim Reges vocabant, qui Diuinitus vncti essent. Et hac loquutione supra vsus est Lucas, vbi dicebat Simeoni datum esse responsum è cælo, quòd moriturus non esset nisi vilo Christo Domini. nam Diuina planè erat redemptio quæ per Filij sui manum Deus exhibuit. Ideo qui futurus erat Redemptor, eum oportuit Dei vnctione insignem è cælo prodire. Apud Matthæum clarior est expressio, quòd sit *Filius Dei viuens.* Nam etsi fortè nondum tam distinctè Petrus tenebat quomodo ex Deo genitus esset Christus: sic tamen excellere eum credebatur vt originem haberet à Deo, non vt reliqui homines, sed vt in eius carne habitaret viuæ veritatis Deus. Quum Deo tribuitur epitheton Viuentis, discriminis nota est inter ipsum & mortua idola quæ nihil sunt.

17 *Beatus es Simon.*) Quum hæc sit vita æterna, cognoscere vnum Deum, & quem misit Iesum Christum, non abs re beatum Christum pronuntiat qui hoc ex animo confessus est. Cæterum non vni Petro hoc priuatim dixit, sed ostendere voluit vbi sita sit vnica totius mundi fœlicitas. Quo autem maiore animo singuli ad eum aspirent, primò tenendum est, miseros omnes & maledictos esse natura donec remedium in Christo inueniant. Deinde addendum est, quisquis Christum adeptus est, ei nihil profus ad perfectam beatitudinem deesse, quando æterna Dei gloria nihil melius optare fas est, in cuius possessionem nos Christus deducit. *Caro & sanguis.* Sub vnus hominis persona omnes admonuit Christus, fidem à Patre suo petendam esse, eiusque laudem gratiæ eius debere tribui: nam hic carni & sanguini opponitur peculiaris Dei illuminatio. Vnde colligimus perspicacia destitui humanas mentes, quæ cælestis sapientiæ mysteria in Christo abscondita percipiant: imò omnes humanos sensus hac in parte deficere, donec oculos nobis aperiat Deus, qui eius gloriam in Christo cernant. Nemo itaque suo acumine confusus, superbè prorumpat, sed humiliter doceri nos intus sinamus à Patre luminum, vt solus eius Spiritus tenebras nostras illustret. Iam verò qui fide donati sunt, propriæ cæcitatibus conscii, Deo acceptum referre discant quod ipsius est.

18 *At ego dico tibi.*) His verbis declarat Christus quantopere sibi placeat Petri confessio, quòd tam amplo eam præmio dignatur. Etsi enim iam Simoni discipulo imposuerat Petri nomen, & gratis Apostolum sibi destinauerat, hæc tamen quæ gratuita erant dona, quasi mercedis loco fidei ascribit, quòd Scripturæ non est insolitum. Porro duplici honore ornatur Petrus: nam prior species ad priuatam eius salutem spectat: posterior verò ad munus Apostolicum. Quum dicit, *Tu es Petrus.* confirmat non frustra se illi hoc antea nomen dedisse: quia viuus in templo Dei lapis suam stabilitatem retineat. Quamquam hoc ad omnes fideles extenditur, quorum singuli sunt Dei templa, & fide inter se compacti, vnù templum simul efficiunt: eximia tamen Petri inter alios excellentia notatur, quemadmodum quisque suo ordine pro donationis Christi mensura, plus vel minus accipit. *Super hanc petram.* Hinc patet quomodo Petri nomen tam in Simonis nomen, quàm deinde in alios fideles completat: quia scilicet fundati super Christi fidem, sancto consensu in spirituale ædificium aptantur, vt Deus in medio ipsorum re-

Ephes. 2. d. 20

fideat. Nam Christus hoc commune fore totius Ecclesiæ fundamentum denuntians, quicquid piorum in mundo futurum erat Petro aggregare voluit: ac si dixisset, Vos quidem nunc pusillus estis hominum numerus, idèoque vestra hæc confessio parum habet dignitatis in præsentia: sed brevi adueniet tempus quo magnificè emerget, ac multo se laus proferet. Atque hoc animandis ad constantiam discipulis non parum valuit, quòd quavis obicura ac ignobilis esset eorum fides, delecti tamen essent à Domino quali primitiæ, vt tandem ex illo contemptibili exordio surgeret noua Ecclesia, quæ victrix itaret contra omnes inferorum machinas. Tameñ enim vel ad fidem vel ad Ecclesiam pronomen *Eam*, referri potest, posterior tamen sensus melius conuenit, quòd contra omnem Satanę potentiam inuicta itabit Ecclesiæ firmitas: nempe quia inconcussa perpetuo manebit Dei veritas, cui innuitur eius fides. Atque huic sententiæ respondet illa Iohannis, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. In primis notatu digna promissio, quòd quicumque in Christo vniti, Christum & mediatorem eum agnoscent, in finem vique ab omni noxa tuti manebunt. nam quòd de corpore Ecclesiæ dicitur, ad singula eius membra pertinet, quatenus vnum sunt in Christo. Hinc tamen monemur, quandiu in terris peregrinabitur Ecclesia, niminè quietam fore, sed ad multos insultus expositam. Nam ideo negatur superior fore Satan, quia illi aliud è infestus erit. Ergo vt hac Christi voce freti, securè gloriamur contra Satanam, & iam fide triumphamus de omnibus eius copiis: ita rursus sciamus quali clauicum nobis cani, vt ad bellandum semper instructi parati que simus. Portarum nomine quoduis potentia & maunitatis genus notari nihil dubium est.

1. Ioan. 3. c. 4.

Luc. 11. 5. 7. 2

2. Cor. 10. b. 5

2. Cor. 4. 1. 6. 7

1. Cor. 3. c. 11

19 *Et dabo tibi clauis.*) Hic iam de publico munere, hoc est de Apostolatu differere Christus incipit, cuius dignitas ornatur duplici encomio. dicit enim Christus Euangelii ministros, regni cælorum esse quasi ianitores, quia clauis eius gestent: secundò addit potestate ligandi & soluendi esse præditos, quæ sit in cælis efficac. Clauium similitudo concinnè ad docendi munus aptatur, sicuti apud Lucam dicit Christus, Scribas & Phariseos, quia Legis erant interpretes, habere similiter clauem regni cælorum. scimus enim non aliter vitæ ianuam nobis aperiri quàm Dei verbo. Vnde sequitur, eius ministros clauem velut in manum tradi. Qui clauis numero plurali ideo dictas putant, quòd Apostolis non aperiendi modò, sed etiam claudendi iniunctum fuerit mandatum, non sine probabili colore loquuntur: siquis tamen minus argutè accipiat, fruatur suo sensu. Quæritur cur se Petro daturum Dominus pronuntiat quòd prius visus erat dedisse Apostolum creando. Verum hæc quæstio decimo capite soluta fuit, vbi dixi duodecim illos initio non nisi temporarios fuisse præcones: ita ad Christum reuerfi, vocationis suæ cursum confecerant. Postquam autem à mortuis resurrexit Christus, tunc cœperunt institui ordinari Ecclesiæ doctores, hoc respectu in futurum tempus confertur hic honor. *Quicquid ligaueris.* Secunda metaphora, vel similitudo propriè ad notandam peccatorum remissionem valet. Christus enim suo Euangelio nos ab æternæ mortis reatu liberans, maledictionis laqueos quibus teneatur constricci, soluit. Ergo Euangelii doctrinam soluendis nostris vinculis destinatum esse testatur, vt voce ac testimonio hominum in terra soluti, re ipsa etiam in cælo soluamur. Sed quia permulti non modò oblatam liberationem impiè respuunt, sed sua contumacia grauius sibi accerfunt iudicium, ligandi etiam facultas ac mandatum Euangelii ministris datur. Quamquam notandum est, hoc Euangelio esse accidentale, & quasi præter naturam: sicuti & Paulus docet, quum de vindicta differens, quam se in promptu habere dicit contra omnes incredulos & rebelles, continuo post adiungit, Vbi impleta fu erit obœdientia vestra. Nisi enim sua culpa reprobi vitam in mortem conuerterent, Euangelium potentia Dei omnibus esset in salutem. quia tamen eo auditò, multorum impietas palam erumpens, iram Dei magis prouocat, talibus mortiferum esse eius odorem necesse est. Summa hæc est, quòd certiores reddere suos voluit Christus de salute sibi in Euangelio promissa, vt eam non minus securè expectent, quàm si ipse testis è cælo descenderet: rursus verò incutere terrorem contemptoribus, ne se impunè Verbi ministris illudere putent. quorum vtrunque valde necessarium fuit. Nam quia in vasis fictilibus nobis incomparabilis vitæ thesaurus proponitur, nisi hoc modo sancita fuisset æternæ doctrinæ autoritas, singulis ferè momenti labasceret eius fides. rursus tam audacter proteruiunt impii, quia negotium sibi cum hominibus esse purant. Pronuntiat ergo Christus, patefieri Euangelij præconio in terra quale futurum sit cœlestis Dei iudicium, nec aliunde petendam esse vitæ aut mortis certitudinem. Magnus hic honor, quòd Dei interpretes sumus ad testandam mundo suam salutem. Summa Euangelij maiestas, quòd mutæ inter Deum & homines reconciliationis legatio esse dicitur. Mira denique piis animis consolatio, quòd ratum coram Deo esse sciunt allatum sibi ab homuncione mortali salutis nuncium. Interea subsannent impii, vt libuerit, quæ Dei mandato prædicatur, doctrinam: sentient tandem quàm verè ac ferio per oshominum minatus sit illis Deus. Denique hac fiducia instructi pii doctores, sibi & aliis intrepidi sint sponsores viuificæ Dei gratiæ, nec minus animosè in præfractos doctrinæ suæ contemptores fulminent. Hactenus germanum verborum sensum dilucidè exposui, vt nihil desiderari queat, nisi Romanus Antichristus tyrannidi suæ colorem inducere volens, non minus improbè, quàm perfidè locum hunc totum peruertere ausus foret. Quamquam autem lux ipsa veræ interpretationis quam attuli, purgandis eius tenebris sufficere videtur, nequid tamen moretur pios lectores, putidas eius calumnias breuiter diluam. Primo fingit Petrum vocari Ecclesiæ fundamentum. Quis autem non videt quòd transfert ad hominis personam, de Petri fide in Christum dictum esse? Idem fateor, apud Græcos significant Petrus & Petra, nisi quòd prius nomen Atticum est, alterum verò communis linguæ: sed hæc varietas non temere à Matthæo posita est: quin potius consultò mutatum est genus, vt diuersum aliquid exprimeret: nec dubito quin tale discrimen notauerit Christus, sua lingua. Prudenter itaque Augustinus non Petram à Petro, sed Petrum à Petra dici admonet, sicut à Christo sumus omnes Christiani. Porrò ne longior sim, quum illud Pauli inter nos pro certo & confesso habendum sit, non alibi posse fundari Ecclesiam quàm in Christo solo, non sine sacrilega blasphemiam aliud fundamentum Papa commentus est. Et certè quantopere vel vno hoc nomine tyrannidem Papatus detestari nos deceat

deceat, nullis verbis exprimi satis potest, quod in eius gratiam sublatum fuerit Ecclesie fundamentum vt apertus inferni gurgis miseris animas absorbeat. Adde quod pars ista (sicuti prius attigi) nondum ad publicum Petri officium spectat, sed tantum inter sacros templi lapides vnus ex precipuis locis illi datur. Quæ sequuntur encomia, ad munus Apostolicum spectant. Vnde sequitur, nihil Petro dici quod non conueniat reliquis etiam collegis: nam si communis est inter ipsos Apoitolatus dignitas, commune etiam sit oportet quicquid ei annexum est. At Christus Petrum vnum nominatum alloquitur: nempe sicuti vnus omnium nomine Christum confessus fuerat Dei Filium, ita vicissim ad vnum dirigitur sermo, qui tamen peræquè ad alios pertinet. Nec verò spernenda est illa quæ à Cypriano & aliis adducitur ratio, Christum in vnus persona loquutum esse omnibus, vt Ecclesie vnitatem commendaret. Excipiunt, aliis omnibus præferri, cui hoc peculiariter datum est. Hoc verò perinde est ac si magis finis Apollolū contenderent, quàm suos collegas, neque enim à docendi munere & Apollolatu magis auelli potest ligandi & soluendi potestas, quàm à Sole calor vel lumen. Cæterum vt demus Petro concessum pius aliquid fuisse quàm reliquis, vt inter Apollolos excelleret: stultè tamen inferunt Papiſtæ, datum illi fuisse primatum, vt vniuersale esset totius Ecclesie caput. Nam & aliud est dignitas quàm imperium, & aliud inter paucos summo honoris gradu pollere quàm sub vnas suas colligere totum orbem. Et sane non plus illi oneris imposuit Christus, quàm obire posset. Iubetur regni calorum esse ianitor, iubetur ligando & soluendo dispensare Dei gratiam, eiusque iudicium in terra exequi: nempe ianitor se extendit mortalis hominis facultas. Ergo quicquid ei datum est, ad mensuram gratiæ restringere conuenit, qua donatus est in Ecclesie adificationem. Ita concidit immentum illud imperium quod illi arrogat Papiſtæ. Verum vt de Petro nihil sit controuersia aut litis, nihil tamen inde Papæ tyrannidi accedit. Nam principium quod arripiunt Papiſtæ, nemo illis sanus concedet, datum hinc Petro fuisse quod velut iure hæreditario ad posteros deinde transmitteret. neque enim quicquã successoribus dare permittitur. quare Papiſtæ eum de alieno liberalem faciunt. Denique vt continua valere debeat successio, nihil tamen inde extorquet Papa donec legitimus Petri successor probatus fuerit. Vnde autem probat? Quia Petrus Romæ mortuus est. Quasi vero Roma, nefanda Apostoli cæde primatum sibi acquisierit. Sed obtendit, illic quoque fuisse Episcopum. quàm id friuolum sit, abundè in mea Institutione docui, vnde integram huius argumenti tractationem peti malo, quàm hinc cum molestia & tædio lectorum retexere. Hæc tamen accedat breuis clausula, Etiam si iure, Petri successor fuisset Romanus Episcopus, quum tamen sua perfidia tanto se honore abdicauerit, nihil ei prodesse quicquid Petri successoribus Christus cõtulit. Curiam Papæ Romæ esse plus satis notum est: sed nullam illic Ecclesie notam ostendunt. Ab officio verò Pastoris non secus abhorret, quàm cupidè pro sua dominatione pugnat. Certè vt nihil omiserit Christus in extollendis hæredibus Petri, non tamen ita prodigus fuit vt suum honorè in apollatas transferret.

Cyprian. de
Hum.

MATTH. XVI.
 20 Tunc edixit discipulis suis: necui dicerent quod ipse esset Iesus Christus.
 21 Ex eo tempore cepit Iesus indicare discipulis suis quod oporteret ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati à Senioribus & Principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die resuscitari.
 22 Et abducens eum Petrus, cepit illum increpare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquã erit tibi hoc.
 23 At ille conuersus dixit Petro, Abi post me Satana, scãdalum es mihi: quia non sapiſ ea quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.
 24 Tunc Iesus dixit discipulis suis, Siquis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.
 25 Qui enim voluerit

MARC. VIII.
 30 Et interminatus est eis necui dicerent de se.
 31 Et cepit docere eos quod oporteret Filiũ hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, summisque Sacerdotibus ac Scribis, & occidi, & post tres dies resurgere.
 32 Et apertè sermonem loquebatur, & apprehendit illum Petrus, cepitque increpare eum.
 33 At ille conuersus, & intuitus discipulos suos, increpauit Petrum dicens, Abi post me Satana, quia nõ sapiſ quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominũ.
 34 Et quũ ad se vocasset turbam vnã cum discipulis suis, dixit illis, Quicũque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.
 35 Nã quisquis voluerit animã suã seruare perdet eã: quisquis autẽ perdidit ani-

LVC. IX.
 21 At ille cominatus illis, præcepit necui dicerent hoc,
 22 Dicens, Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertia die resurgere.
 23 Dicbat autem ad omnes, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.
 24 Qui enim voluerit animam suam seruare, perdet illam: qui verò perdidit animam suam propter me, hic seruabit eam.
 25 Quid enim proficit homo, si totum mundum lucratus, se autem

suā seruare, perdet eam: rur-
sus, qui perdidit animam
suam mea causa, inueniet
eam.

26 Quid enim prodest
homini, si totum mundum lu-
cratus fuerit, animæ verò sua
iacturam fecerit? aut quid
dabit homo cuius permuta-
tione redimat animā suam?

27 Futurum est enim
ut Filius hominis veniat in
gloria Patris cum Angelis
suis: & tunc reddet unicui-
que iuxta facta ipsius.

28 Amen dico vobis,
sunt quidam hic stantes, qui
non gustabunt mortem donec
viderint Filium hominis ve-
nientem in regno suo.

nam suam mea & Euāgelij
causa, hic seruabit eam.

36 Quid enim profue-
rit homini, si lucratus fuerit
totum mūdum, & animæ sua
iacturam fecerit?

37 Aut quid daturus est
homo compensationis pro ani-
ma sua?

38 Quencunque enim
puduerit mei ac meorum ser-
monum in generatione hac
adultera & peccatrice, pude-
bit illius & Filium hominis
ubi venerit in gloria Patris
sui cum Angelis sanctis.

MARC. IX.

1 Et dicebat illis, Amen
dico vobis, sunt quidā inter
eos qui hic stant, qui nō gu-
stabunt mortē donec viderūt
regnū Dei venisse cū virtute.

perdito, iacturam sui i-
psius faciat?

26 Nam quē mei
ac sermonum meorum
puduerit, huius & Fi-
lium hominis pudebit
quum venerit in maie-
state sua & Patris, san-
ctorūque Angelo-
rum.

27 Dico autē vo-
bis, verē sunt quidam
hic stantes qui non gu-
stabunt mortem donec
videant regnum Dei.

Editio futuræ suæ gloriæ specimine admonet Christus discipulos quid sibi patiendum sit, vt ipsi quo-
que ad ferendam crucem se cōparent: instabat enim tempus certaminis, cui eos longè impares noverat,
nisi noua fortitudine instructi essent. Hoc verò in primis agendum erat, situm Christo regnum nō splen-
dida pompa, non opibus magnificis, non læto mundi applausu, sed morte probrosa auspiciandum esse.
Atqui nihil erat difficilius quam superare tantum scandalum, præsertim si reputemus quid iam penitus
de magistro perisualum haberent: sibi enim imaginati fuerant eum terrenæ fœlicitatis autorem. Vana igi-
tur spe suspensæ erant, temporis articulo cupidè inhiante, quo repenti Christum regni sui gloriam pate-
faceret. De crucis ignominia adeo nihil præsumperant animis, vt minimè consentaneum esse crede-
rent quicquam illi non honorificum accidere. Grauis etiam erat hæc circumstantia, reprobari à Senio-
ribus & Scribis, penes quos erat Ecclesiæ primatus. vnde colligere promptum est, quam necessaria fuerit
hæc admonitio. Cæterum quia fieri non poterat quæ sola crucis mentio grauitur turbaret infirmos a-
nimos, statim vulneri medetur: dicit se tertio die resurrecturum à morte. Et certè quū in eius cruce tan-
tum appareat carnis infirmitas, donec ad resurrectionem ventum fuerit, in qua relucet virtus Spiritus,
non reperiet fides nostra quo se erigat vel sustentet. Ideo hæc ratio prudenter tenenda est Verbi mini-
stris qui cum profectu docere cupiunt, vt semper resurrectionis gloriam coniungant cum mortis igno-
minia. Sed mirum est cur nolit Christus Apostolos sibi esse testes, quibus iam munus hoc prius iniunxe-
rat. quorum enim mihi fuerant, nisi vt redemptionis essent præcones, quæ pendebat à Christi aduentu?
Solutio non difficilis est, si memoria tenemus quæ tunc exposui, nempe minimè creatos fuisse doctores
qui certum & plenum Christo testimonium redderent, sed tantum vt magistro pararent discipulos, hoc
est dociles & attentos redderent, qui nimium sopiti erant. deinde fuisse temporale mandatum, cui finem
attulit ipsius Christi prædicatio. Nunc quia instabat tempus mortis, ipsi verò nondum ad testandam fi-
dem suam maturi erant, imò propter fidei debilitatem ludibrio fuisset eorum confessio, silere eos Domi-
nus iubet donec ab aliis agnitus fuerit mortis victor, nouaque constantia eos induerit.

22 Petrus cœpit illum increpare.) Immodici feruoris signum est, quod Petrus magistrum apprehendit: quanquam videtur reuerentia quoque inductus esse vt eum abduceret seorsum, quia coram tes-
tibus non audebat reprehendere: magna tamen intemperies est, quod admonet quasi non satis mentis
comptem vt sibi parcat. Sed huc homines impellit, adeoque præcipit inconsideratus zelus, vt Deum
ipsum suo arbitrio subicere non dubitent. Absurdum esse iudicat Petrus crucifigi Dei Filium à Senio-
ribus, qui Redemptor populi futurus erat, & ad mortem adduci qui autor erat vitæ. Christum ergo re-
trahere conatur, ne se in mortem exponat. Speciosus color est, sed plus deferre necesse est Christi sen-
tentia quam Petri zelo, quocunque tandem prætextu sit excusabilis. Atque hic docemur quid valeant
coram Deo quæ bonæ putantur intentiones. Tanta quidem hominibus ingenua est superbia, vt sibi cre-
dant fieri iniuriam ac querantur, nisi quod rectum esse statuunt, Deo quoque arrideat. Itaque videmus
quanta pertinacia suas deuotiones venditent Papistæ, atqui dum ita audacter sibi plaudunt, Deus nō so-
lum repudiat quod sibi persuadent summa laude esse dignum, sed seuerè etiam damnat impiæ vesanie.
Certè si sensus & iudicium carnis valeant, pia fuit Petri intentio, vel saltem probabilis. Atqui non potuit
durius nec magis contumeliosè eum reuerere Christus. Quid obsecro sibi vult tam aspera responsio? qui
tantam mansuetudinem ubique seruauit ne calamum quallatum confringeret, quomodo nunc in disci-
pulum electum tam atrociter fulminat? Manifesta certè ratio est, quod in vnus hominis persona com-
pescere omnes voluerit ne zelo suo indulgeant. Quanquam enim carnis libidines, vt similes sunt feris
bestiis,

bestius, cohibere difficile est: nulla tamen magis furiosa bellua est quam carnis prudentia. Ergo tam acriter in eam inuehitur Christus, & quasi ferreo malleo eam retundit, ut discamus tantum ex Dei verbo sapere.

23 *Abi post me Satana.*) Ineptè quidam philosophantur in voce Retro, quasi iubeatur Petrus sequi, non præire. nam & Lucas supra cap. 4. diabolus hisdem verbis à Domino repulsum fuisse narravit. Et verbum *ὑπάγε*, *faceffere* significat, unde & Latinum *Apage* deductum est. Procul ergo reicit Christus discipulum, quia præposito suo zelo Satanæ partes obiret: neque enim simpliciter aduersariū vocat, sed diaboli nomen ei imponit in signum maximæ detestationis. Notanda est quæ mox additur ratio, *Tu scandalum mihi es, quia humanitus sapiis, & non secundum Deum.* Scandalum Christo fuit Petrus, dum se eius vocationi opposuit. Unde etiam apparet quantopere in peruerso suo zelo insaniant homines. nam dum Petrus cursum magistri abruptum conatus est, per eum non stetit quin se & totum humanum genus æterna salute fraudaret. Vno igitur verbo docemur quantopere fugiendum sit quicquid nos abducit à Dei obsequio. Primum verò totius mali fontem aperit Christus, quum dicit Petrum sapere quæ sunt hominum. Ergo ne cælestis iudex nos & studia nostra ad diabolium ableget, discamus non proprio sensui esse addicti, sed obedienter amplecti quod Dominus probat. Eant nunc Papistæ, & sua placita in cælum extollant: sentiant tandem, vbi ad cæleste tribunal ventum fuerit, quid valeat iactantia quam Christus Satanicam esse pronuntiat. Nos verò, nisi sponte velimus mortiferis obitaculis viam salutis nobis præcludere, non aliter sapere appetamus quam ex ore Dei.

24 *Tunc Iesus dixit discipulis suis.*) Quia videbat Christus Petrum crucem horrere, & eodem alios omnes sensu præditos esse nouerat, generatim de tolerantia crucis disserit: nec solos duodecim cõpellat, sed eandem imponit legem piis omnibus. Similem ferè sententiam habuimus apud Matthæum: sed illic tantum admoniti fuerunt Apostoli de persecutione quæ ipsos manebat simulac exorsi essent Mat. 10. d. 38 officio suo defungi: hic verò communi tyrocinio imbuit, & quasi primis rudimentis iniciat quicumque Euangelio nomen dare volunt. Nominatum verò dicit, *Si quis post me venturus est*, ut resellat Petri figmentum. nam se abnegationis sui, & patientiæ exemplar cuique proponens, sibi ferendum esse ostendit quod ab eius persona alium esse ducebat Petrus: deinde ad imitationem inuitat singula corporis sui membra. Sic autem resolui oportet verba, Si quis vult meus esse, abnegato seipso, & cruce sublata, me sequatur, vel ad exemplum meum se conformet. Sensus autem est, non posse censerī Christi discipulos nisi qui veri sunt eius imitatores, ac in eodem currere stadio parati sunt. Porro breuem imitationis regulam præcibit ut sciamus qua præcipuè in re velit sibi nos esse similes: ea verò duobus modis constat, abnegatione nostri, & voluntaria crucis tolerantia. Abnegatio hæc latè patet, ut scilicet renuntiantes proprio ingenio, & omnibus carnis affectibus valere iussis, parati simus in nihilum redigi, modo in nobis viuat ac regnet Deus. Scimus quàm cæco amore sui naturaliter impliciti sint homines, quantum sibi dediti sint, quanti seipfos æstiment. Atqui si ingredi cupimus in Christi scholam, ab ea stultitia incipere oportet ad quam nos Paulus hortatur: deinde ad omnes affectus domandos & subigendos progredi. De cruce tollenda ideo concioatur, quia etsi communibus misericordie promiscuè subiecta est hominum vita, quia tamen peculiariter Deus tuos exercet ut conformes reddat imagini Filii sui, hanc illis legem propriè dici non mirum est. Deinde quæquam Deus cruce oneret tam malos quam bonos, non tamen dicuntur crucem tollere nisi qui humeros libenter subiiciunt. 1. Cor. 10. d. 18 quauis enim ferox ac refractarius equus sefforem sustineat, non tamen eum suscipit. Hæc igitur patientia est fidelium, crucem sibi impositam animo subire. Apud Lucam additur particula *Quotidie*, cui subest magnum pondus: significat enim Christus nullum malitiæ nostræ fore finem donec è mundo exeamus. Sit igitur hæc assidua piorum meditatio, vbi pluribus ærumnis peiuncti fuerint, ad nouas ferendas se parare.

25 *Qui enim voluerit animam seruare.*) Aptissima consolatio, quod sibi vitam verè acquirant qui sponte mortem pro Christo obeunt: nam Marcus disertè hanc moriendi causam fidelibus præcibit: ideo & in verbis Matthæi subaudienda est. Fit enim sæpe ut ambitio vel desperatio ad vitæ contemptum profanos homines impellat, qui tamen sine profectu animosè ad mortem properant. Opposita etiam comminatio ad vellicandam carnis ignauiam plurimum valet, quum præsentis vitæ cupidos hoc tantum proficere admonet ut eum perdant. Est autem antithesis inter temporalem & æternam vitam, sicuti in decimum caput docuimus, unde reliqua petant lectores.

26 *Quidem enim, &c. Anima verò sua.*) Nomen Animæ hic propriè accipitur: admonet enim Christus non ideo creatam esse hominis animam ut mundo tantum ad paucos dies fruatur: sed ut sua demum illi constet in cælo immortalitas: acsi dixisset, Quanta hæc solordia est, & quàm brutus stupor, quod homines ita sibi deuinctos tenet mundus & occupat, ut non cogitent quorsum nati sint, & sibi datam esse immortalem animam, ut confecto terrenæ vitæ curriculo in cælis perpetuò viuant? Et quidem fatentur omnes plures esse animam cunctis mundi opibus & deliciis: sed interea eos excæcat carnis sensus, ut animas suas in exitium licentes ac volentes proficiant. Ergo ne suis illecebris nos inuodus fascinet, nobis veniat in mentem animæ nostræ præstantia: quæ si serio expenditur, facile vanas imaginationes terrenæ felicitatis discutit.

27 *Futurum est enim ut filius hominis.*) Quo melius in animos penetret superior doctrina, futurum ante oculos iudicium ponit Christus: nam ut vilescat nobis caduca hæc vita, serio vitæ cælestis sensu tangi nos necesse est. Adiumento autem opis habet mentis nostris tarditas & segnities, ut in cælum respiciat. Ideo fideles ad tribunal tuum citat Christus, ut singulis momentis cogitent non alia de causa se viuere nisi ut adspiren ad beatam illam redemptionem, quæ suo die patefiet. Huc autem spectat admonitio, ut sciamus non frustra eos certare quibus pretiosior est sua vita confessio fidei: acsi dixisset Christus, Deponite intrepide in manu & custodia mea vitas vestras: ego enim tandem vindex adero, qui vos in integrum restitvam, quantum videritis ad tempus perire. Gloriam Patris & Angelos commemorat, ne ex præsentis aspectu æstumarent discipuli eius regnum, adhuc enim ignobilis & contemptus sub serui habitus

& specie latebat. Longè ergo alium se fore promittit quum adueniet mundi Iudex. Quæ præterea apud Marcum & Lucam habentur, lectores decimo capite Matthæi exposita reperient: de operum quoque mercede alibi disserui quantum satis erat. Summa hæc est, Quoties bonis operibus promittitur merces, minimè opponi eorum meritum gratuitæ fidei iustitiæ: nec salutis causam ostendi, sed tantum animari fideles ad rectè agendi studium, dum certi sunt se operam non ludere. Quare optimè hæc duo conueniunt, gratis nos iustificari, quia Deo præter meritum accepti sumus: & tamen ipsium indebitam operibus nostris mercedem pro suo beneplacito rependere.

28 Amen dico vobis.) Quia secum adhuc disceptare poterant discipuli quando futurus esset ille dies, Dominus eos propiore fiducia erigit, quod scilicet futuræ suæ gloriæ specimen breui daturus sit. Scimus quàm verè dicatur vulgari prouerbio, in desiderio celeritatem quoque morant esse: sed hoc præcipuè nobis vsu venit dum ad Christi aduentum differtur salus nostra. Ergo vt discipulos suos interim sultentet Dominus, confirmationem temporis intermedii illis proponit: ac si dixisset, Si diem aduentus mei expectare nimis longum videtur, ego maturè præueniam: nam antequam vobis moricundum sit, regnum illud Dei, à cuius spe vos pendere iubeo, conspicuum erit oculis vestris. Hic genuinus est verborum sensus. nam quod de Iohanne quidam fingunt, ridiculum est. Aduentum vero regni Dei, intellige gloriæ cælestis manifestationem quam à resurrectione auspiciatus est Christus, & plenius deinde Spiritum sanctum mittendo, & mirificas edendo virtutes, exhibuit: nam in illis primitiis gustandam suis præbuit cælestis vitæ nouitatem, quum veris & certis experimentis ipsum ad Patris dextram federe agnoscerent.

MATTH. XVII.

1 Et post dies sex assumit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem fratrem eius, & subducit illos in montem excelsum seorsum:

2 Ac transformatus est coram illis, & splenduit facies eius sicut Sol: vestimenta autem illius facta sunt candida sicut lumen.

3 Et ecce visi sunt illis Moses & Elias cum illo colloquentes.

4 Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hic esse: si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Elie vnum.

5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit illos: & ecce vox è nube, quæ dicebat, Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene cõplacitum est, ipsum audite.

6 Et hoc audito, discipuli prociderunt in faciem suam, ac territi sunt vehementer.

7 Tunc accedens Iesus tetigit illos, & dixit, Surgite, & ne timeatis.

8 Quum verò sustulissent oculos suos, neminem viderunt nisi solū Iesum.

MARC. IX.

2 Ac post dies sex assumit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subducit eos in montem excelsum, seorsum solos, & transformatus fuit coram illis.

3 Et vestimenta illius facta sunt splendida, candida valde veluti nix, quàm candida facere non potest fullo super terram.

4 Et conspectus est illis Elias cum Mose, colloquebanturque cum Iesu.

5 Et respondens Petrus dixit Iesu, Rabbi, bonum est hic nos esse: & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Elie vnum.

6 Nō enim nouerat quid loqueretur: erant enim expauesciti.

7 Et facta est nubes, quæ obumbravit illos: & venit vox è nube, dicens, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repente quum circumspexissent, non amplius viderunt quenquā, sed Iesum solum secum.

LVC. IX.

28 Factum est autem post hæc verba ferè diebus octo, & assumpsit Petrum & Iohannem, & Iacobum, & ascendit in montem vt oraret.

29 Et facta est dum oraret, species vultus eius alia, & vestitus eius candidus ac resurgens.

30 Et ecce duo viri loquebantur cum illo, qui erant Moses & Elias:

31 Qui visi in maiestate, dicebat excessum eius quæ cõpleturus erat Hierosolymis.

32 Petrus verò & qui cum illo erant grauati erant somno: experrecti autem viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo.

33 Et factum est quum discederēt ab illo ait Petrus ad Iesum, Præceptor, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Elie, nesciens quid diceret.

34 Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos: timuerunt autem intratibus illis in nubem.

35 Et vox facta est de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

36 Et dum fieret vox, inuentus est Iesus solus.

Primò videndum est quo consilio Christus cælestem gloriã ad breue tempus induerit, & tres so-
lum ex suis discipulis testes adhibuerit ad hoc spectaculum. Quod sentiunt quidam fecisse in eum finẽ,
vt contra tentationem, quæ instabat à morte sua, eos muniret, mihi non est probabile. nam cur eodem
remedio alios priuasset, imò cur diserte vetat ne ante resurrectionem suam proferant quod viderunt, ni-
si quia visionis fructus morte posterior erat? Mihi ergo dubium non est quã testari voluerit Christus
se non inuitum ad mortem trahi, sed vltro accedere, vt obedientiæ sacrificium Patri offerret. Non ven-
it hæc cognitio discipulis in mentem donec resurrexit Christus: neque etiam illo temporis articulo ne-
cesse fuit Diuinam Christi potentiam concipere, quam in cruce victicem agnoscerent: sed in aliud tem-
pus tam sibi quàm nobis edocti sunt, nequem offenderet Christi infirmitas, quasi necessitate & vi passus
foret. Clarum enim est nihilo fuisse difficilius Christo corpus suum à morte eximere, quàm ornare cæ-
lesti gloria. Docemur itaque morti fuisse obnoxium quia voluit: crucifixum fuisse quia se obtulit. nam
eadem illa caro quæ in cruce immolata in sepulchro iacuit, quum iam prius cælestis gloriæ particeps
fuisset, immunis esse potuit à morte & sepulchro. Quinetiam docemur quandiu accepta serui forma
versatus est in mudo Christus, & sub carnis infirmitate latuit eius maiestas, nihil ei fuisse detractum: quia
sponte se examinauit. nunc autem resurrectio velum illud sustulit quo virtus eius tecta ad tempus fuerat.
Porro tres testes deligere satis habuit Dominus quia hic numerus ad rem probandam à Lege præscribitur.
Discrepantia temporis nos offendere non debet. Sex dies integros numerant Matthæus & Marcus D. 11. 17. b. c.
qui medii fluxerunt: Lucas autem factum esse dicens octo ferè postea diebus, tam diem illum quo lo-
quutus erat Christum quàm quo transformatus est comprehendit. Videmus ergo vt sensus idem in ver-
bis diuersis optimè conueniat.

2 *Transformatus est.*) Lucas hoc factum esse dicit quum oraret: ex circumstantia autem loci &
temporis colligere licet hoc precatum esse quod obtinuit, vt in splendore nouæ formæ visibile Deitatis
sue speculum esset: non quod vel precariò aliunde petere opus esset quod non habebat, vel dubia esset
Patris voluntas. sed quia toto humilitatis suæ cursu, semper ad Patrem retulit quicquid Diuinitus age-
bat: & nos suo exemplo ad preces stimulare voluit. Transformatio autem hæc non prorsus exhibuit
Christum visendum discipulis qualis nunc est in cælo, sed gustum immensæ gloriæ præbuit qualem ipsi
capere poterant. Replenduit tunc eius facies sicut Sol: nunc verò Solis fulgorem longè superat. Infoli-
tus in vestitu candor enituit: nunc extra vestitum Diuina in toto eius corpore maiestas resulget. Sic oli-
m Deus sanctis Patribus apparuit, non qualis in se erat, sed quatenus immensi eius iplendoris radios fer-
re poterant: nam fideles, non autè, ipsum sicuti est, visuros Iohannes pronuntiat quàm facti sint ei similes.
Iam non est quod subtiliter quisquam disputet de albedine vestitus, vel de facie splendida, quando non 1. Ioh. 1. 2.
fuit hæc solida exhibitio cælestis Christi gloriæ: sed symbolis, quæ carnis modalo congruerent, ex parte
gustandum præbuit quod in totum percipi nondum poterat.

3 *Visi sunt illis Moses & Elias.*) Quæritur verène adfuerint Moses & Elias, an spectrum dun-
taxat oblatum fuerit discipulis, sicuti sæpe Prophetis obiectæ sunt rerum absentium visiones. Quanquã
res est in vtranque partem disputabilis, vt loquuntur, mihi tamen magis probatur, ipsos verè in eum lo-
cum adductos esse: neque enim absurdum est, quum Deus corpora & animas habeat in sua manu, mor-
tuos ad tempus in vitam eius arbitrio reslitui dum ita expedit. Tunc autem Moses & Elias non sibi resur-
reuerunt: sed vt præsto adessent Christo. Siquis rursum quærat vnde Apostolis notitia Mosi & Eliæ, quos
nunquam conspexerant, responsio facilis est: Quum eos in medium Deus produceret, signa etiam & no-
tas dedisse quibus innotescerent apud eos. Extraordinario quidem reuelationis modo hoc factum est, vt
certò scirent esse Mosen & Eliam. Cur autem apparuerint hi duo potius, quàm alij ex sanctorum patri
choro, iustificare nobis debet illa ratio, vt constaret non alium Legi & Prophetis scopum esse quàm Chri-
stum. Nam fidei nostræ magnopere interfuit, Christum non prodire sine testimonio, sed iam olim à Deo
commendatum. Neque etiam displicet quæ afferri solet ratio, Eliam maximè assumptum esse qui Pro-
phetas omnes referret: quia tamen nihil reliquit scriptum, præcipuus tamen excelluit post Mosen: cul-
tum Dei vitium restituit: imò incomparabilis fuit Legis & veræ pietatis tunc propemodum extinctæ
vindex. Quòd apparet cum Christo, & sermonem communicant, signum est consensus. Quale autem
fuerit colloquium, solus Lucas exprimat: nempe quòd exitum narrarunt qui Christum manebat Hiero-
solyms. Hoc porro ad priuatas eorum personas restringi non debet, sed potius ad legationem ipsis oli-
m inunctam. Voluit enim Dominus, quanquam pridem mortui erant, ac consecerant vocationis suæ
curriculum, voce tamen sua iterum lancire quod in vita sua docuerant: vt sciremus communem nobis
salutem in Christi sacrificio propositam esse cum sanctis Patribus. Iam quum de Christi morte vaticin-
nati sunt Prophetæ veteres, sedebat ipse (qui æterna erat Dei Sapientia) in arcano gloriæ suæ folio. Vn-
de sequitur, ipsum carne indutum non fuisse obnoxium morti nisi quatenus se liberè submisit.

4 *Domine bonum est.*) Lucas ita loquutum esse Petrum refert, quum Moses & Elias discede-
rent. Vnde colligimus veritum fuisse ne ipsorum discessu interci. leret suauè illud & beatum spectaculũ.
Etsi autem mirum non est, Petrum sic dulcedine illa captum fuisse, vt aliis omnibus spreto, sola eius frui-
tio illi sufficeret sicut in Psalmo dicitur, Satietas lætitiæ esse in Dei vultu: præposterum tamen eius vo- Psal. 16. c. 12
tum fuit, quòd sine visionis nõ teneret: deinde stultè æquauit Domino seruos; tertio errauit quum ho-
minibus in cælestem & Angelicam gloriã receptis caduca tabernacula extruere vellet. Dico finem
visionis fuisse illi incognitum. Nam quum ex ore Eliæ & Mosi audiret instare tempus mortis Christi,
stupidus speciem illam, quæ temporalis erat, æternam fore somniat. Quid quòd hoc modo regnũ Chri-
sti viginti aut triginta pedum angustiis inclusum fuisset? vbi totius Ecclesiæ redemptio? vbi salutis æter-
næ societas? Hoc quoque valde peruersum fuit, Eliam & Mosen collegas fingere Dei Filio, quasi non o-
mnes in ordinem cogi necesse sit vt solus ipse emineat. Iam si forte sua contentus est Petrus, cur eos e-
gere terrenis subsidiis putat quorum aspectu foelix sibi videtur? Rectè ergo Euangelistæ duo annotant,

Nescisse quid diceret. Marcus causam addit, *Quòd essent expauesciti.* neque enim ultrà tunc Apostolos proficere voluit Deus nisi ut Filii sui Deitatem quali in viuo speculo ad momentum cernerent. Postea successu temporis fructum illis ostendens, iudicii defectum correxit. Significat ergo Marcus Petrum quum in eccliam raptus foret, instar hominis attoniti loquutum esse.

5 *Ecce nubes lucida.*) Opposita fuit nubes eorum oculis, vt scirent nondum se ad contemplandú caelestis gloriæ fulgorem idoneos esse. Nam quum Dominus signa dedit præsentiae suæ, simul tegumenta quædam addidit quæ compescerent humani ingenii audaciam: ita nunc vt discipulos ad humilitatem erudiat, caelestis gloriæ intuitum subducit ab eorum oculis. Hæc quoque admonitio ad nos pertinet, ne appetamus erumpere in arcana quæ sensus nostros superant: sed potius vt in fidei suæ mensura quicquid se sobriè contineat. Denique nubes hæc fræni loco nobis esse debet, ne curiositas nostra plaiquam par est lasciuat. Deinde admoniti fuerunt discipuli redeundum sibi esse ad pristinam militiam, ne triumphum sibi promitterent ante tempus. *Vox facta est de nube.* Et hoc notatu dignum est, tonare vocem Dei ex nube, corpus autem vel faciem non videri. Ergo nobis illa admonitio Metis veniat in mentem, Deum visibili figura non fuisse indutum, ne fortè decepti putemus illum homini similem esse. Verum quidem est varias species olim sanctis Patribus visas esse, in quibus Deum agnoscere: semper tamen à symbolis abstinuit, quæ fabricandis idolis materiam præberent. Et sanè quum plus æquo ad crassas phantasias propensæ sint humanæ mentes, oleum camino addere nequaquam vtile fuit. Hæc maximè illustris fuit Dei gloriæ manifestatio: quum interposita nube nos voce sua ad se inuitet, quàm absurdum est in trunco ligni vel lapide, eius præsentiam velle ante oculos nostros fillere? Ergo discamus sola fide, non autem carnis oculis penetrare ad illam lucem inaccessam quam Deus inhabitat. Vox autem edita fuit è nube, vt à Deo profectam esse scientes discipuli, qua decebat reuerentia eam exciperent. *Hic est Filius meus.* Libenter eorum subicribo sententiæ, qui tacitam subesse antithesin putant Moysi & Eliæ cum Christo, ac si iuberet Christus suos discipulos vnico Filio esse contentos. Emphaticum enim est Filii nomen, quo supra seruos extollitur. Porrò duobus elogiis hîc ornatur Christus non magis sibi honorificis quàm fidei nostræ vtilibus: nempe Filii dilecti, deinde Magistri. Quòd Pater Dilectum vocat in quo sibi complacuit, Mediatorem esse testatur in quo sibi mundum reconciliat. Quum audiri iubet, summum & vnicum Ecclesiæ suæ doctorem præficit. Nam quum eius consilium fuerit, eum à reliquis omnibus discernere, sicuti ex his verbis verè & propriè colligimus, natura vnicum esse Filium, similiter conficitur, solum à Patre diligî, & solum constitui doctorem, vt tota autoritas penes ipsum resideat. Siquis excipiat, annon Angelos & homines amet Deus: in promptu solutio est, Paternum Dei amorem, qui diffunditur ad Angelos & homines, ab illo fonte prodire. Neque enim ideo diligitur à Patre Filius vt odio sint aliæ creaturæ: sed vt quod sibi proprium est, cum illis communicet. Quanquam diuersa est nostra & Angelorum ratio, nam hi à Deo nunquam alienari fuerunt, vt reconciliatore opus habeant: nos autem inimici propter peccatum, donec eum nobis Christus propitiat. Manet tamen illud fixum, Deum vt visque propitium esse, quatenus nos in Christo complectitur: quia ne Angelis quidem sine capite firma esset cû Deo coniunctio. Iam quum hîc loquatur Pater, & se alium à Filio designet, sequitur personis distinctos esse, quando vna est essentia & eadè maiestas. *Ipsam audite.* Nuper admonui hac voce reuocari Ecclesiam ad vnicum doctorem Christum, vt tantum ab eius ore pendeat. Etsi enim venit Christus vt Legi & Prophetis fidem asserat, sic tamen occupat summum gradum vt fulgore sui Euangelii absorbeat scintillas illas quæ in Veteri testamento micabant. Est enim Sol iustitiæ, cuius aduentu plenus illuxit dies. Atque hæc ratio est cur Apostolus dicat primo ad Hebræos capite, Deum qui olim multifariam multique modis loquutus erat per Prophetas, nouissimè loquutum esse in dilecto Filio. Denique non minus hodie in Legge & Prophetis auditur Christus quàm in Euangelio suo, vt penes ipsum resideat Magistri autoritas, quemadmodum eam sibi vni vindicat Matth. 23. a. 8. Porrò ius suum saluum non obtinet quin sileant omnes humanæ linguæ. Quare vt nos sub sua doctrina contineat, quicquid commenti sunt homines, prosterni & cõcidere necesse est. Doctores quidem quotidie emittit: sed qui purè & bona fide proferrant quod ab eo didicerint, non qui suis additamentis Euangelium inficiunt. In summa, nullus est fidelis Ecclesiæ doctor nisi qui & discipulus est Christi & alios ei docendos offert.

6 *Et hoc audito.*) Terrore isto percelli Deus voluit discipulos, vt melius visionis memoriam imprimeret eorum cordibus. Interim videmus quanta sit naturæ nostræ infirmitas quæ audita Dei voce sic expauescit. Nam quòd impii vel subannant eam, vel securè negligunt, ideo fit quia Deus efficaciter eos non compellat: sed necesse est, vt Dei maiestas simulac eum sentimus, nos deiiciat. Cæterum Christus prostratos erigens, officium suum exequitur. nam ideo ad nos descendit vt eo duce in Dei conspectum intrepidè prodeant fideles, nec amplius terribilis sit illis maiestas quæ omnem carnem alioqui absumeret. Adde quod non sermone tantum eos solatur, sed tactu etiam confirmat. Quòd dicuntur tandem solum Christum vidisse, huc pertinet, Legi & Prophetis temporalem fuisse gloriam, vt solus Christus conspicius maneat. Nam vt rite Moysi opera vtamur in ipso harendum non est, sed danda opera vt per ipsum manu ducamur ad Christum cuius minister est vnà cum aliis omnibus. Accommodari etiam potest hic locus ad damnandas eorum superstitiones, qui Christum non Prophetis tantum & Apostolis, sed gregariis sanctulis ita permiscent, vt sit tanquam vnus quilibet ex numero. Atqui longè alium in finem excellent in sanctis Dei gratiæ quàm vt partè honoris Christo debiti ad se rapiant. Fons autè erroris in discipulis ipsis notari potest. quadiu enim territi fuerunt Dei maiestate, vagatæ sunt in hominibus quærendis eorù mentes: vbi autè eos suauiter Christus crexit, solus ab ipsis visus est. nã si vigeat in nobis consolatio qua Christus terroribus nostris medetur, euanescent stult omnes affectus qui nos huc illuc distrahunt.

MATTH. XVII.

9 Et quum descenderent de monte, præcepit illis Iesus, dicens,

MARC. IX.

9 Porro quum descenderet de monte, præcepit illis necui dicerent

LVC. IX.

36 Et ipsi tacuerunt
Necui

Deut. 4. c. 15

Esal. 2. b. 7

Ies. 42

Deut. 18. c. 18

Necui dixeritis visionē donec Filius hominis à mortuis resurgat.

10 *Et interrogauerunt eū discipuli sui dicentes, Cur igitur Scribæ dicunt quòd Eliam oporteat venire prius?*

11 *Iesus autem respōdens dixit illis, Elias quidem ueniet prius, & restituet omnia.*

12 *Ceterum dico uobis, Eliam uenisse, & non agnouerūt eū, sed fecerunt in eo quacūque uoluerunt: sic & Filius hominis passurus est ab illis.*

13 *Tūc intellexerūt discipuli quod de Iohanne Baptista dixisset ipse.*

9 *Et quum descenderent de monte.)* Diximus cur nondum tunc maturum esset tempus publicandæ uisionis. Et certè fides discipulis non fuisset habita nisi luculentius gloriæ suæ specimen Christus in resurrectione dedisset. Verum postquam se palam exeruit Diuina eius uirtus, locum etiam habere cepit temporalis ille conspectus eius gloriæ, ut certo constaret, etiam quo tempore exinanitus fuit, Deitatem tamen suam illi integram stetit, licet abscondita esset carnis uelo. Ergo non abs re filere iubet discipulos donec à morte resurrexerit.

10 *Et interrogauerunt eum discipuli sui dicentes.)* Simul ac facta fuit resurrectionis mentio, auspiciæ regni Christi concipiunt discipuli: sic enim exponunt hoc nomen, quòd ipsum mundus agnitus sit Messiam. nam de resurrectione aliud fuisse imaginatos quàm uolebat Christus, patet ex Marco: *Disputabant, inquit, inter se quidnam hoc esset resurgere à mortuis.* Forte iam inualerat delirium quod hodie pro certo oraculo habetur inter Rabbinos, duplicem fore aduentum Messiæ, quia contemptibilis futurus sit ab initio, sed paulo post successura sit regia eius dignitas. Et quidem aliquid coloris habet error iste, quia eus uero principio fluxit. Duos Messiæ aduentus commendat etiam Scriptura: quia redemptorem fore promittit, qui suo Sacrificio peccata mundi expiet. Atque huc spectant uaticinia, Exulta filia Sion, ecce Rex tuus uenit pauper, sedens super asinam, &c. Item, Vidimus eum, & aspectu carebat: de-

Zach. 9. 6. 9
Esa. 53. 4. 4

formis fuit, & similis leproso, ut non reputaremus eum. Deinde mortis uictorem proponit, qui sibi subiciat omnia. Sed uidemus ut Rabbini synceram Scripturæ doctrinam suis figmentis deprauent. Atqui ut Christi ætate omnia ualde corrupta erant, credibile est hoc quoque commento imbutum fuisse populum. In Eliæ persona quàm crasse errauerint, bis aut ter ostensum fuit. Fortassis etiam malignè & altitè Eliæ obuentu Christo derogare conati sunt. nam quum promissus esset Elias tanquam apparitor Messiæ, qui uiam illi pararet, hoc præiudicio Christum grauari facile illis fuit, quòd sine Elia prodiret: sicuti eòdem ferè astu Papistas diabolus hodie fascinat, ne diem Iudicii expectent donec apparuerint Elias & Henoch. Coniicere certè licet hoc data opera captatura fuisse à Scribis, ut Christo fidem detraherent, quasi legitimo Messiæ insigni careret.

14 *Elias quidem ueniet.)* Diximus alibi unde natus fuerit error ille inter Iudæos. Quia in collapsio Ecclesiæ statu instaurando similis Eliæ futurus erat Ioannes Baptista, nomen quoque ad eum transtulerat Malachias: id temere arreptum fuerat à Scribis, quasi idem ille Elias Thesbites rediturus iterum esset in mundum. Iam testatur Christus nihil frustra prædictum à Malachia fuisse, sed malè aliò detortum fuisse eius uaticinium. ac si dixisset, Vera fuit promissio de uenturo Elia, quæ etiam impleta fuit: sed iam à Scribis repudiatum fuit Elias, cuius inane falsò mihi opponunt. Restituit autem, Baptista tribuitur, non perfecta: sed quia continua serie Christo de manu in manum absoluendam tradidit quam exorsus erat. Quia autem Scribæ Ioannè indignè reiecerant, admonet Christus discipulos nõ esse cur se impediant eorum fallaciis: deinde nouum uideri non debere si eadem libidine Magistrum deinde reiciant quæ prius ministrum. Ac ne quis rei nouitate turbetur, utrunque Dominus Scripturis fuisse proditum commemorat, nempe quòd repulsam passurus foret apud falsos & impios doctores, tam mundi Redemptor, quàm Elias eius præco.

MATT. XVII.

14 *Et quū uenisset ad turbam, accessit ad eum homo quidam flectēs genua illi,*

15 *Dicens, Domine, miserere filij mei,*

MARC. IX.

14 *Et quū uenisset ad discipulos, uidit turbam multam circum illos, & Scribas disputātes cum eis.*

15 *Et protinus uniuersa turba quum uidisset eum, obstupuit, & accurrētes salutauerunt eum.*

16 *Et interrogauit Scribas, Quid disputatis inter uos?*

17 *Et respōdēs unus è turba dixit, Præceptor, adduxi filiū meum ad te, habentē spiritū mutū.*

18 *Et quacūque eum corripuerit,*

LVC. IX.

37 *Factum est autem sequenti die, descendētibz illis de monte occurrit illi turba multa.*

38 *Et ecce uir de turba exclamauit, dicēs, Magister, obsecro te respice ad*

<p>quoniam lunaticus est, & miserè torquetur: nam sepe cadit in ignè & sepe in aquam.</p>	<p>lacerat eum: & ille spumat, stridètque dentibus suis, & arefcit. & dixi discipulis tuis ut eijcerent, & non potuerunt.</p>	<p>filium meum, quia vnicus est mihi.</p>
<p>16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec potuerunt eum sanare.</p>	<p>19 At ille respòdens ei dicit, O natio incredula, quousque apud vos ero? quousque patiar vos? adducite illum ad me.</p>	<p>39 Et ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & discerpit eum cum spuma, & vix discedit ab eo dilanians eum.</p>
<p>17 Respòdès autem Iesus dixit, O natio incredula & distorta, quousque tandem ero vobiscum? vsquequo patiar vos? adducite huc illum mihi.</p>	<p>20 Et adduxerunt illum ad eum: & quum vidisset eum, statim spiritus eum discerpit, & prolapsus in terram, voluebatur spumans.</p>	<p>40 Et rogavi discipulos tuos ut eijcerent illum, & non potuerunt.</p>
<p>18 Et increpauit illud Iesus, & exiuit ab eo demoniù: & sanatus est puer à tēpore illo.</p>	<p>21 Et interrogauit patrem eius, Quantum temporis est ex quo hoc accidit ei? Ille verò dixit, A puero:</p>	<p>41 Respondès autem Iesus dixit, O natio infidelis & distorta vsquequo ero apud vos, & patiar vos? adduc filium tuum huc.</p>
	<p>22 Et frequenter illum in ignem abiecit, & in aquas, quò perderet eum: age siquid potes, subueni nobis, misertus nostri.</p>	<p>42 Quum autè adhuc accederet, laniavit illum demonium, & dissipauit: increpauit autem Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, & reddidit eum patri suo.</p>
	<p>23 Iesus autè dixit ei, Illud si potes credere, omnia possibilia credenti.</p>	<p>43 Stupebāt autem omnes super magnificentia Dei.</p>
	<p>24 Et confestim exclamans pater pueri cum lacrymis, dixit, Credo Domine: succurre incredulitati mea.</p>	
	<p>25 Quum vidisset autem Iesus quòd turba concurreret, increpauit spiritum immundum, dicens illi, Spiritus mute & surde, ego tibi impero, exi ab eo: & ne posthac ingrediaris in illum.</p>	
	<p>26 Et quum clamasset spiritus, multumque discerpisset eum, exiuit: & factus est tanquam mortuus, adeò ut multi dicerent, Mortuus est.</p>	
	<p>27 At Iesus correpta manu illius, erexit eum, & ille surrexit.</p>	

Quia Marcus plenior est, & singulas partes disertè explicat, sequemur verborum eius contextum. Ac principio clarè demonstrat vnde insolita hæc asperitas Christo, quum Iudæos ob distortam suam malitiam indignos esse exclamat qui diutius ferantur. Scimus quàm comiter alios excipere solitus sit, etiam siquid importunius peterent. Pater hic rogat pro vnicò filio: maxima vrget necessitas: modestè & suppliciter implorat Christi misericordiam. cur ergo præter morem repente exandescit ut tolerabilem non esse pronuntiet? Quia ex Matthæo & Luca non perspicitur ratio tantæ seueritatis, quidam interpretes decepti fuerunt, quibus hæc obiurgatio vel in discipulos, vel in patrem afflicti pueri competere visa est. At qui si probè expendimus totum historiæ complexum qualis apud Marcum habetur, iudicium facere promptum erit, Christum potius in Scribarum malitiam sic machari, quàm adeò duriter vexare rudes & infirmos. Quum in medium absente Christo, productus esset puer lunaticus, plausibilis infectionis occasio Scribis visa est, ac cupidè ab illis abrepta. instant ergo apud discipulos, ut siquid habent potestatis in sanando puero, demòstrent. Verisimile est discipulos tentasse, & irritos fuisse conatus: ita Scribæ quasi victores insultant, nec modò subsannant discipulos, sed proteruiunt aduersus Christum, quasi in illorum persona exinanita esset eius virtus. Hæc verò plusquam scelestæ erat impietas cum pari ingratitude coniuncta, tot miracula ex quibus didicerant quanta virtute polleret Christus, malitiosè suppressere. Nam ex professo studebant lucem ante oculos positam extinguere. quare non abs re exclamat Christus sibi non esse diutius ferendos, gentemque incredulâ & peruersam appellat: debuerant enim tot prioribus documentis saltem hæc vsque proficere, ne obtrectandi ansam captarent.

14 Marc. *Vidit turbam multam.*) Non dubium est quin ostentui habiti fuerint discipuli, qualiter solent veritatis hostes suis iactantiis, etiam de nihilo, theatrum quærere. Suo igitur strepitu fecerant Scribæ ut multorum ludibrio paterent discipuli. Et tamè apparet non malè affectos fuisse quosdam: quia simulac Iesum conspiciunt, eum salutant: imò eius præsentia Scribarum insolentiam compescit: quia rogati qua de re disputent, obmutescunt.

17 *Præceptor adduxi filium meum.*) Matthæus aliud morbi genus designat quàm Marcus: nam hominem lunaticum fuisse dicit. Congruunt tamen inter se hæc duo, mutum fuisse, & certis temporibus in furias actum. Lunatici autem vocantur qui vel sub lunæ defectum comitiali morbo laborant, vel torquentur vertigine. Nec recipio quod fingit Chryostomus, nomen hoc Satanæ astu fuisse inuentum, vt bonis

vt bonis creaturis infamiae notam aspergeret: docet enim certa experientia pro Lunae cursu augeri vel decrecere morbos illos: neque tamē hoc obitat quo minus Satan naturalibus mediis suos impetus permissu erit. Ego itaque existimo non fuisse naturaliter surdum ac mutum hunc hominem, sed linguam eius & aures à Satana fuisse possessas. Deinde quum cerebri & neruorum debilitas eum morbo comitiali obnoxium redderet, deterius malum fuisse additum ab eodem Satana. Hinc factum est vt sibi perniciem vindicet accerferet, deinde vt discerpis iaceret, vt concideret exanimis & similis mortuo. Hinc verò discamus quàm multiplices nocendi modos habeat Satan, nisi quatenus Dei manu arceatur. Quotquot sunt carnis & animae infirmitates quas sentimus esse innumeras, totidem ad nos laedendos tela ei suppetunt. Plurquam ergo stupidi sumus, nisi tam misera nostra conditio nos ad preces sollicitet. In eo autem se profert incomparabilis Dei bonitas, quòd quum tam variis noxis simus obnoxii, praesidio tamen suo nos tuteat: praesertim si reputamus quanta nos perdendi cupidine flagret hostis noster. Sed haec quoque consolatio venire nobis debet in mentem, Christum ad frenandam eius rabiem venisse, ac ideo nos inter tot discrimina manere incolumes, quia malis nostris superior est caelestis medicina. Huc & temporis circumstantia accedit: respondet pater, à pueritia filium suum tam miserè fuisse afflicto. Si tantum licentiae in teneram illam aetatem Satanae permissum fuit, quid nobis non timendum est qui vitas nostris subinde ad mortiferos ictus nos obiciimus, qui suggerimus etiam hosti nostro tela, & in quos iure suo grassari posset, nisi mirabili Dei bonitate cohibita iaceret eius libido?

17 Matth. *Onatio incredula.*) Quanquam videtur Christus sermonem dirigere in patrem Iudaei, non dubium tamen est quin Scribas respiciat, sicuti paulo ante docui. nam certum est non obiurgari rudes ac infirmos, sed qui impliciti in sua malitia contumaciter Deo resistunt. ideo dignos esse negat Christus quos amplius toleret, sed quae breui diuortium cum illis facturum minatur. Nihil autem potest accedere deterius quàm vt nos deserat. Non leuis autem exprobratio est, quòd visitationis suae gratiam tam superbe respuerent. vbi etiam notandum est variè tractandos esse homines pro suo quaque ingenio: nam quum dociles summa humanitate alliciat, sustineat infirmos, tardos etiam moderate excitet, flexuosis serpentibus non parcat, quos videt nullis remediis sanari posse.

20 Marc. *Quum vidisset illum.*) Quòd atrocius solito in hominem sauit diabolus vbi ad Christum adducitur, mirum non est: nam quo propior affulget Christi gratia, & efficacius agit, eo impotentius furit Satan. Christi igitur praesentia non secus ac clangore tubae accenditur, & quoscunque potest tumultus mouet, configit etiam quantum in se est. Hoc ante tempus, meditatam nos habere conuenit, ne turbetur fides nostra quoties ad exortum gratiae Christi solito violentius insurgit hic noster hostis. imò aliud praeterea tenendum est, verum nostrae sanationis initium esse, ita penitus affligi vt minimum à morte distemus. Adde quòd ex furioso Satanae impetu Dominus ad illustrandam suam gratiam faciem accendit: nam quum horribili illo spectaculo attoniti fuissent homines, inde melius perspecta illis fuit, quae mox sequuta est, Christi virtus.

21 *Apuero.*) Hinc colligimus, non fuisse peccatis hominis hanc poenam inflictam, sed arcanum fuisse Dei iudicium. Certum quidem est, ne infantes quidem simulatque egressi sunt ex utero, infantes coram Deo & reatu solutos esse: sed Dei flagella interdum occultas habent causas, sedque ad probandam nostram obedientiam, neque enim aliter iustum deserimus honorem Deo quàm si reuerentè & modestè adoramus eius iustitiam dum nobis est abscondita. Si quis hac de re plura appetat, petere licebit ex no. no capite Iohannis in locum illum, Neque peccauit hic neque parentes eius.

22 *Siquid potes subueni.*) Videmus quàm parum honoris tribuat Christo: Prophetam enim quempiam esse putans, cuius finita sit facultas, dubius ad eum accedit. atqui primum fidei fundamentum est, immensam Dei potentiam amplecti: primus etiam ad preces ingressus est, supra omnia obstacula eandem attollere: vt certò persuasi simus non frustra nos precari. Quia autem non nisi humanitus de Christo sentiebatur hic homo, falsa eius opinio corrigitur: formari enim eius fidem oportuit, vt optatae gratiae capax & compos fieret. Non exoptulat aperte Christus in suo responso, sed oblique in hominem retorquens quod perperam dixerat, culpae eum coarguit, & de quaerendo remedio admonet. perinde enim valet ista exceptio, *Si potes credere*, ac si dixisset, Tu me rogas vt subueniam quoad potero: atqui inexhaustum virtutis fontem in me reperies, si modo afferas satis amplam fidei mensuram. Hinc colligi potest utilis doctrina quae cõmuniter ad nos omnes patebit, non stare per Dominum: quominus larga bonorum vbertas ab ipso, ad nos profuatur: sed fidei nostrae angustiis esse imputandum quòd guttatim tantum distillat: imò saepe ne guttam quidem nos sentire, quia incredulitas cor nostrum obstruit. Frustra autem hic quidam arguti esse volunt, quasi Christus significet posse hominē à seipso credere, quando nihil aliud ei propositum fuit quàm reicere in homines inopiae suae culpam quoties Dei virtutem sua incredulitate extenuant.

23 *Omnia possibilia credenti.*) Non dubium est quin Christus sibi à Patre bonorum omnium plenitudinem datam esse docuerit: nec secus sperandum esse à se vno quoduis auxilii genus quàm ex ipsa Dei manu, ac si dixisset, Tantum confide, & impetrabis. Quomodo autem quiduis impetret fides, paulo post videbimus.

24 *Credo Domine.*) Testatur se credere, & tamen se fatetur incredulum. quanquam videntur haec duo pugnare, nemo tamen est qui non idem in se experiatur: nam quum nusquam perfecta extet fides sequitur ex parte esse incredulos. sic tamen pro sua indulgentia nobis ignoscit Deus vt ab exiguo fidei modulo nos fideles aestimet. Nostrum interea est sedulo excutere infidelitatis reliquias quae in nobis haerent, vt cum illis luitemur, ac petere à Domino vt eas corrigat: quoties etiam laboramus in hac pugna, ad eum confugere vt succurrat. Si probè expendimus quid cuique datum sit, facile patebit paucissimos esse qui excellenti fide polleant, paucis esse mediocrem, plurimos autem exigua mensura esse praeditos.

MATTH. XVII.	MARC. IX.	LVC. XVII.
19 <i>Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsum, dixerunt, Quare nos non potuimus eijcere illud?</i>	28 <i>Et quum esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsum, Cur nos non potuimus eijcere illum?</i>	5 <i>Et dixerunt Apostoli Domino, Adauge nobis fidem.</i>
20 <i>Iesus autem dixit illis, Propter incredulitatem vestram. amen quippe dico vobis, si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & migrabit: nec qcquã impossibile erit vobis.</i>	29 <i>Et dixit illis, Hoc genus nulla re potest exire nisi per precationem & ieiunium.</i>	6 <i>Dixit autem Dominus, Si haberetis fidem sicut granum sinapis, diceretis huic arbori sycamixo, Eradicare, & transplantare in mare, & obedisset vobis.</i>
21 <i>Sed hoc genus nõ egreditur nisi per precationem & ieiunium.</i>		

19 *Accedentes discipuli.*) Mirantur discipuli ablatam sibi esse virtutem qua semel instructi fuerant, quum proprio vitio ea se priuauerint. Christus ergo defectum hunc, eorum incredulitati assignat, & sententiam illam quam prius attigerat repetit, ac fufius profequitur, fidei nihil esse impossibile. Certum quidem est hyperbolicam esse loquendi formam, quum fide pronuntiat transferri arbores & montes. Si ma tamen huc credit, Deum nunquam nobis de fore modò ianuam aperiamus gratiæ eius. Neque enim intelligit, quicquid temere in mentem vel in buccam venerit, Deum daturum: imò quum nihil fidei magis contrarium sit fluitis & incompositis carnis nostræ votis, sequitur vbi regnat fides, non promiscuè quiduis optari, sed quòd Dominus permittit. Hæc igitur sobrietas tenenda est, ne plus appetamus quam quod nobis pollicitus est, atque vt preces nostræ restrictæ sint ad eam quam dictauit regulam. Siquis obiciat, nescisse discipulos an Domino placeret lunaticum sanare, prompta responsio est, hæc accidisse ex eorum culpa. nam propriè de speciali fide nunc agit Christus, quæ prout res nata ferebat, arcanos habebat instinctus. Atque hæc fides est cuius Paulus meminit prioris ad Corinthios cap. 12. a. 2. Vnde ergo factum est vt nudati fuerint Apostoli Spiritus virtute, quam prius apprehenderant ad edenda miracula, nisi quòd sua ignauia eam suffocauerunt? Sed quod de particulari fide pro circumstantia loci differuit Christus, ad communem totius Ecclesiæ fidem extenditur.

21 *Hoc genus non egreditur.*) Hac voce Christus nonnullorum segnitiam perstrinxit, vt scirent non vulgari opus esse fide. nam alioqui excipere poterant se non profus fide esse vacuos. Sensus ergo est non sufficere quamlibet fidem, vbi seriò præliandum est cum Satana, sed requiri strenuos conatus. Languori autem fidei remedium præscribit orationem, cui ieiunium adiungit ad iunivuli vice. Vos, inquit, molles exorcistæ quasi ad umbratile & lusorium certamen descenditis: atqui cum valido antagonista vobis est negotiistæ, qui nisi summa contentione minimè vincetur. Ergo precibus excitanda erat fides: & quoniam ad precandum tardi estis & frigidi, accedere etiam debebat subsidium ex ieiunio. Hinc clarè apparet quam ridiculè Papistæ antidotum in ieiunio constituant fugandis diabolis, quum Dominus non aliò referat quam ad acuendum precandi ardorem. Quum autem genus illud dæmonii aliter eijci posse negat quam precibus & ieiunio, sensus est, vbi altas radices fixit Satan, & diuturna possessione inualuit, vel vbi effræni licentia grassatur, difficilem esse & arduam victoriam, idèoque totis viribus pugnandum.

MATTH. XVII.	MARC. IX.	LVC. IX.
22 <i>Quum autem versarentur in Galilæa, dixit illis Iesus, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.</i>	30 <i>Et illinc egressi, iter fecerunt per Galilæam, nec volebat vt quisquam sciret.</i>	43 <i>Sed omnibus miratibus super omnibus que fecerat, dixit ad discipulos suos,</i>
23 <i>Et occident eum, ac tertio die resurget. Et morore affecti sunt vehementer.</i>	31 <i>Docebat enim discipulos suos, & dicebat illis, Filius hominis traditur in manus hominum, & occident eum: & occisus, tertio die resurget.</i>	44 <i>Ponite vos in auribus vestris sermones istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominum.</i>
MATTH. XVIII.	32 <i>At illi ignorabant quod dixerat, & timebant eum interrogare.</i>	45 <i>At illi ignorabant verbum istud, & erat absconditum ab illis, vt non intelligerent illud: & timebant cum interrogare de hoc verbo.</i>
1 <i>In illo tempore accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes, Quis maximus est in regno celorum?</i>	33 <i>Et venit Capernaum, & quum venisset in domum, interrogauit illos, Quid in itinere inter vos disputabatis?</i>	46 <i>Intrauit autem disputatio inter eos, Quis eorum maior esset.</i>
2 <i>Et accersitum ad se puellum Iesus statuit in medio illorum,</i>	34 <i>At illi siluerunt: nã inter se disputauerant in via quis esset maior.</i>	47 <i>At Iesus videns dico</i>
3 <i>Et dixit, Amen</i>	35 <i>Et postquam consedit,</i>	

dico vobis nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut puelli, non ingrediemini in regnum calorum.

4 *Quisquis igitur demiserit semetipsum sicut puellus iste, hic est maximus in regno calorum.*

5 *Et qui receperit unum puellum talem in nomine meo, me recipit.*

accessit duodecim, & dicit eis, Si quis vult primus esse, erit omnium postremus & omnium minister.

36 *Atque acceptum puerum statuit in medio illorum: & quum cepisset illum in vlnas suas, dixit illis,*

37 *Quisquis unum ex talibus pueris receperit nomine meo, me recipit: & quicumque me recipit, non me recipit, sed eum qui misit me.*

cogitatione cordis illorum apprehendit puellum, & statuit eum iuxta se,

48 *Et ait illis, Quicumque receperit puerum hunc nomine meo, me recipit: & quicumque me receperit, recipit eum qui me misit: nam qui minor est inter vos, hic erit magnus.*

22 *Quum autē uersarentur in Galilea.*) Quo propius instabat tempus mortis, eo sæpius monuit Christus discipulos, ne tristes illa species labefactaret ipsorum fidem. Paulo post editum miraculum, habitus hic sermo fuit: dicit enim Marcus ab eo loco profectum esse in Galilæam, ut illic quietus tempus medium transigeret: statuerat enim Hierosolymam venire ad solennem sacrificii diem, quia proximo Paschate immolandus erat. Quanquam autem iam aliquoties hac de re fuerant admoniti, turbantur tamen non secus ac si nihil unquam audissent. Tantum valet præsumpta opinio, ut mentibus in luce clarissima tenebras obducatur. Finxerant sibi Apostoli amœnum & iucundum regni Christi statum: putabant simul ac innocuissimam, summo plausu ab omnibus exceptum iri: nihil minus erat credibile, quàm Sacerdotes & Scribas, alioque Ecclesiæ primores illi fore aduersos. Ergo errore occupati, quicquid in contrariam partem dicitur non admittunt: nam Marcus ignorasse dicit quid vellet Dominus. Unde autem ignorantia, ubi sermo habetur tam apertus ac dilucidus, nisi quod vana illusio velatas tenebat eorum mentes? Quod non auri sunt ulterius rogare, quanquam reuerentiæ ex parte tribuendum est, non tamen dubito quin moerore constricti, & absurditate quam sibi fingebant, percussi tacuerint. Quare non fuit in totum laudabilis hic pudor, qui & perplexam dubitationem & vitiosam tristitiam aluit. Interea magis implicitum pietatis femem quàm liquida veri cognitio ipsos tenuit Christo deuinctos, ne ab eius schola deficerent. Erat quidem insitum fidei & rectæ intelligentiæ principium aliquod eorum cordibus, ut procul à fide implicita Papistarum distaret zelus iste sequend. Christi: sed quia nondum usque ad discendam regni Dei & promissæ in Christo renouationis naturam progressi erant, pietatis magis studiū in ipsis quàm distinctam scientiam viguisse dico. Hinc colligimus quid vel laude vel reprehensione dignum in ipsis fuerit. Cæterum, quantum excusabilis non sit eorum stupor: non est tamen quod miremur ænigma illis fuisse clarum & desertum crucis & ignominie magistri testimonium: non modo quia respui & damnari à filii Dei gloria alienum erat, sed quia nihil minus erat consentaneum, quàm gratiam peculiariter Iudæis promissam, à gentis Iudæis reprobari. Quia autem immodicus crucis horror quo repente correpti fuerunt, consolationi ex spe resurrectionis additæ ianuam præcluserat: dicamus quoties mortis Christi fit mentio, totum simul triduum complecti, ut mors & sepultura usque ad foelicem triumphum & nouam vitam nos deducant.

1 *In illo tempore accesserunt.*) Ex aliis duobus patet non sponte venisse discipulos ad Christum: sed quum in via clanculum disputassent, è suis latebris in lucem fuisse tractos. In eo verò nihil est absurdum, quod Mathæus ad Christi responsum festinans, non contexit totam historiæ seriem, sed præterito exordio, summam refert cur in discipulis stultam primatus cupiditatem Christus correxerit. Quum autem inquirat Christus de furtiuo colloquio, & discipulos fateri cogit quod suppressum esse optassent, docemur, ab omni quantumuis, occulta æmulatione cauendum esse. Notanda porro est temporis circumstantia: tristes & perplexos reddiderat mortis prædictio: quasi tamen meris delicis imbuti sint, ac poeticum nectar illis sit propinatum, de primatu statim contendunt. Qui fieri potest ut momento euauerit anxietas illa; nisi quod usque adeo ambitioni dedita sunt hominum ingenia, ut præsentis militiæ obliti, ad triumphos falsa imaginatione delusi subinde profiliant? Quod si tam cito Apollolis effluxit recentis sermonis memoria: quid vobis accidet si crucis meditationi longum vale dicentes, torpori & ignauiæ vel otiosis speculationibus nos dedamus? Sed quæritur quænam certaminis occasio fuerit discipulis. Respondeo, ut libenter caro excutit omnem molestiam, ommissa tristitiæ materia, quod de resurrectione dictum erat arripuisse: vnde inter securos orta est disputatio. Et quia priorem doctrinæ partem, quæ insuauis est carni, refugiunt, Deus in resurrectione eos hallucinari patitur, ut formient quod minimè futurum erat, Christum sibi nuda prædicatione regnum acquirere, & quidem terrenum, ut mox ad beatam opulentiam emergeret. In hac verò quæstione duplex fuit vitium: præpostere enim Apostoli, dum abiecta militiæ ad quam vocati erant, curæ, quasi milites emeriti quietem & stipendia cum honorario sibi ante tempus postularent. Perperam, & hoc secundo, quod quum certatum vno consensu intenti esse debeant ad se mutuo iuandos, nec fratribus minus quàm sibi palmam appetere, maligna ambitione alii alios præuenter studet. Quare ut probetur cursus noster Domino, dicamus patienter ferre impositum nobis crucis onus, donec maturum recipiendæ coronæ tempus adueniat: deinde quemadmodum Paulus hortatur, alii alios legitimis honoribus præuenire. Priori vitio alius hodie est vana eorum curiositas qui relicto vocationis suæ

Rom. 12. c. 10

viam qua illuc peruenitur ostendit. Volatici homines, de fide, patientia, Dei inuocatione & aliis exercitiis nihil cogitantes, quid in cælo geratur disputant: hoc verò perinde est ac si quis iter facturus, de hospitii situ inquirens, pedem non promoueat. Nam quum Dominus in terra nos ambulare iubeat, quomodo sedeant in cælis mortui quisquis curiosè disputat, se ab accessu cælorum moratur.

2 *Accersitumpuellum.*) Summa est, Qui magnitudinem appetunt qua emineant supra fratres, adeò non fore eius compotes, vt ne extremo quidem angulo hæere queant. A contrario autem ratio cinatur, quia sola nos humilitas extollat. Quia verò magis afficiunt obiectæ oculis species, typum humilitatis in puero infante proponit. Nam quod iubet suos effici puero similes, non ad omnia promiscuè extenditur. Scimus in pueris multa esse vitiosa: quare & Paulus non sensu, sed malitia pueros esse vult, quos alibi ad ætatem virilem eniti iubet. Sed quia nondum tenent infantes quid sit aliis præferri, vt de primatu certent, eorum exemplo Christus deleri vult ex suorum animis quæ profani homines & filii seculi de honorum dulcedine perpetuò agitant, nequa eos titillet ambitio. Siquis excipiat, infantibus quoque ab vtero ingentem esse superbiam, vt primam sui curam & rationem haberi velint: facilis responsio est, Similitudines non exactè nimis nec scrupulosè debere excuti, vt in singulis partibus congruant. Quia ergo tanta adhuc in ætate infantulorum regnat simplicitas, vt honorum gradus & quæuis superbiæ fomenta ignorent: eos meritò & aptè Christus in exemplum proponit. Atque huc spectat conuersio cuius meminit, quòd scilicet ad communes hominum mores iam nimis assueuissent discipuli, idèoque vt ad scopum adspirent, cursum illis retro flectendum esse. Quisque primum locum vel secundum sibi optabat: Christus verò neminem vel infimo subsellio dignatur nisi qui eminentiæ oblitus se humiliat. Contrà verò maximos fore pronuntiat qui se demiserint: nequid scilicet nobis decedere putemus vbi vltro cedimus omni magnitudine. Atque hinc colligi potest brevis humilitatis definitio: quòd scilicet verè humilis sit qui neque sibi quicquam arrogat coram Deo, nec fastuosè despicit fratres, vel superior videri affectat, sed satis habet se vnum cenferi ex Christi membris, nihil aliud optans quàm vt solum caput excellat.

5 *Et qui receperit.*) Iam metaphoricè pueros appellat Christus, qui deposita altitudine, se ad modestiam & subiectionem composuerint. idque consolationis vice additum est, ne molesta nobis sit vel acerba submissio, qua fit vt non modò in suum patrociniū nos recipiat Christus, sed etiam hominibus cõmendet. Atque hoc modo fideles docentur, quomodo alii alios in pretio habere debeant dum se quisque subiicit. Quomodo enim mutua inter seculi filios amicitia vulgò fouetur, nisi dum alterius cupiditati quisque indulget? Itaque quisquis gloriæ cupidior est, sibi audacius imperium vsurpat, vt in sublime tollatur, humiles verò ludibrio sint, vel contempti iaceant: Christus autem quo se quisque magis exinaniet, ita plus honoris illi haberi præcipit. Atque idem sibi vult clausula quæ apud Lucam additur, neque enim qui meritò sunt contemptibiles, ideo pluris fieri mandat: sed qui omni superbia vacui, in nihilum redigi, pro nihilo ducunt.

MATTH. XVIII.

MARC. IX.

LVC. XVII.

6 *Qui autè offenderit vnum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria ad collum eius, ac demergatur in profundum maris.*

7 *Vt mundo ab offendiculis: necesse est enim vt veniat offendicula: veruntamen vae homini per quem offendiculum venit.*

8 *Quòd si manus tua vel pes tuus obstaculo est tibi, abscinde ea, & projice abs te. bonum est tibi ad vitã ingredi claudum aut mutilum potius, quàm duas manus vel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum.*

9 *Et si oculus tuus offendit te, erue eum & projice abs te. bonum est tibi vt luscus intres in vitam, potius quàm vt duos oculos habes, mittaris in gehennam ignis.*

10 *Videte ne contēnatis vnum ex istis pusillis. dico enim vobis quòd Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est.*

42 *Et quisquis offenderit vnũ ex pusillis qui confidunt in me, melius est ei si circumdetur saxum molare circum eius collum, & abiciatur in mare.*

43 *Et si offendiculo est tibi manus tua, amputa illã. bonum est tibi mutilũ ad vitã ingredi, potius quàm duas manus habentem abire in gehennã in ignem inextinguibilem.*

44 *Vbi vermis illorum non moritur, & ignis non exstinguitur.*

45 *Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, amputa eum. bonum est tibi ingredi in vitã claudum, potius quàm duos pedes habentem, mitti in gehennam in ignem inextinguibilem.*

46 *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non exstinguitur.*

47 *Et si oculus tuus obstaculo tibi est, erue eum. bonum est tibi luscum intrare in regnum Dei, potius quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.*

1 *Ait autè ad discipulos, fieri non potest quin*

veniant offendicula: vae tamen illi per quem veniunt.

2 *Expedi illi si mola asinaria ponatur circum eius*

collum, & proiectus fuerit in mare, potius quàm

vt offendant vnum

48 *Vbi*

48 *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguatur.* | *ex pusillis istis.*

6 *Qui autem offenderit.*) Videtur hoc additum esse ad piorum consolationem, ne illis molesta sit sua conditio, si eos mundus despiciat. Hoc enim plurimum obstat, ne ad voluntariam modestiam se submittant, quia putant hoc modo se reddi contemptibiles. Durum tamē est à superbis hominibus non tantum haberi fastidio, sed propè conculcari. Discipulos ergo Christus hoc solatio animat, quòd si eorum paruitati insultat mundus, Deus tamen eos minimè negligit. Videtur tamen etiam aliò spectasse: orta enim fuerat de honoris primatu contentio. vnde facile colligit potuit, Apostolos prava eminendi potestate esse infectos. Porro fieri non potest quin sit in fratres contumeliosus quisquis vel sibi nimium placeat, vel omnibus præferri appetit. Hunc morbum vt sanet Christus, horribilem poenam denuntiat, si quis suo fastu pauperculos homines & iam sponte submissos deiiciat. Scandali autem nomine plus complexus est, quàm si à contemptu prohibuisset: quanquam non aliunde contingit vt quis securè infirmos offendat, nisi quia non prosequitur eos quo decebat honore. Iam quum varæ sint offensionum species, genus tamen ipsum quale sit, breuiter tenendum est. Siquis nostra culpa vel impingit vel abducitur à recto cursu, vel tardatur, eum dicimur offendere. Ergo quisquis poenam hanc quam seuerè Christus denuntiat, effugere cupit, paruulis qui coram mundo abiecti sunt, manum porrigat, & comiter ad bene currèdum adiuuet: quia eos nobis commendat Christus, vt nobis voluntariæ humilitatis sint materia sicuti hanc regulam Paulus præscribit Filiis Dei vt se humilibus accommodent. Item, Ne sibi quisque placeat. Quia genus supplicii Christus expressit, quod tunc erat maxime formidabile, & quo atrocissima scelera puniebantur, hinc colligimus quàm charos ac pretiosos Deus habeat qui coram mundo ignobiles sunt ac contempti.

Rom. 12. c. 16.
& 15. a. 1

7 *Vt mundo ab offendiculis.*) Bifariam exponi potest hic locus: actiue, vt scandalorum authoribus Christus maledicat: atque ita sub mundi nomine intelligendi erunt omnes increduli: vel passiue, vt Christus mala deplorat quæ propter scandala mundo instare incumbereque cernit: ac si diceret nullam fore magis noxiam pestem, & quæ plures clades inferat, quàm quòd multos scandalis turbari vel deficere continget. Atque hic sensus melius quadrat: neque enim dubito quin Dominus de scandalis alia occasione loquutus, sermonem longius protraxerit, vt suos ad cauendum magis attentos, sollicitosque redderet. Ne igitur nos torpentes circumueniat Satan, exclamat Dominus non aliunde magis esse nobis metuendum, quàm à scandalis: quia quum Satan innumera habeat ad manum, non desinit ad singulos ferè passus noua subinde obuiere: & nos, vt nimium sumus teneri vel ignaui, facile succumbimus. Ita fit vt pauci in Christi fide mediocres faciant progressus: ex paucis autè qui Itadium salutis ingressi sunt vix decimus quisque ad metam indefessis contendat. Nunc quum hoc consilio terrorem à scandalis incusserat Christus, vt suos expergefaceret, væ nostræ incuriæ, nisi ad ea superanda strenuè quisque se cõparet. *Necessesse est enim.*) Quo magis suorum curam & sollicitudinem acuat Dominus, admonet fieri aliter non posse quin pergendum sit per varia scandala: ac si dixisset inuitabile esse hoc malum. Ita confirmatio est proximæ sententiæ, quia inde docet Christus quanta incommoda à scandalis impendeant, quum ab hoc malo nunquã immunis futura sit Ecclesia, nec esse queat. Cæterum necessitatis causam non exprimit: sicut Paulus de hæresibus loquens, ideo dicit oriri, vt qui probi sunt manifesti fiant. Sed hoc tenendum est, Deum homines scandalis velle esse obnoxios, quo fidem suorum exerceat: hypocritas autem tanquam quisquillas & paleam excutiat à puro tritico. Siquis autem obstrepat, & queratur absurdum esse laxari Satanæ frænã à Domino, vt miseris hominibus exitiũ machinetur: nostrum est reuerenter sentire de arcanis Dei consiliis, ex quibus hoc vnum est, quòd scandalis necesse est mundum turbari. *Veruntamen v. a. homini per quem offendiculum venit.*) Postquam ad cauenda scandala suos hortatus est, rursus in auctores inuehitur: & quo plus vchementiæ habeat comminatio addit, nec dextro oculo nec dextræ manui parcendum esse si nobis offendiculi causam præbeant. Nam hoc amplificandi causa additum fuisse interpretor: ac si dixisset, Tam se dulò & constanter resistendum est scandalis, vt oculos potius eruere & manus abscindere conueniat, quàm vt scandala foueatis. Siquis enim membrorum suorum iacturam facere dubitet, hac indulgentia se proiicit in æternum interitum. Quàm horribilis igitur vltio eos manet qui fratres offendiculis perdiderint? Quia autem duo isti versus supra capite s. expõsi fuerunt, satis fuit nunc attingere quorsum hoc loco eandem sententiam repetat Christus.

1. Cor. 11. d. 19

10 *Videte ne contematis vnum ex istis.*) Quoniam superbia mater est contumeliæ, & contemptus scandalizandi audaciam generat, meritò Christus, vt huic morbo sanando opportunum remedium abhibeat, paruulos vetat contemni. Et certè quemadmodum nuper attigimus, quisquis iustam fratrum curam habebit, nunquam facile ad offendicula prosiliet. Eodem verò tendit hæc etiam sermonis Christi clausula quòd in initium, nempe submissione & modestia certandum inter nos esse, quia paruulos Deus singulari amore complectitur. Atqui ab homine mortali despici vel pro nihilo duci quos Deus in tanto pretio habet, nimis absurdum foret. Amorem porrò inde probat, quòd Angeli qui ministri sunt salutis ipsorum, familiariter Dei conspectu fruuntur. Quanquam non simpliciter, meo iudicio, docere voluit quàm honorificè tractet eos Deus, Angelos illis assignans custodes, sed etiam contemptoribus eorum minari: ac si dixisset, Non impunè contemni eos quorum Angeli propinqui sunt ac familiares, vt vindictam exigant. Cauendum itaque ne vilescat nobis eorum salus quorum procurandæ Angelis munus est iniunctum. Quod hunc locum ita quidam accipiunt quasi Deus singulis fidelibus proprios Angelos attribuat, infirmum est. neque enim sonant verba Christi Angelum vnum huic vel illi perpetuò addidit esse, idque cum tota Scripturæ doctrina pugnat, quæ testatur Angelos castra metari in circuitu piorum, & non vni tantum Angelo, sed pluribus mandatum esse vt quenque fidelium tueantur. Facessat ergo contemptum illud de bono & malo genio, ac nobis tenere sufficiat Angelis mandari totius Ecclesiæ curam,

Psal. 146. 8

vt singulis membris succurrant prout feret necessitas & vsus. Siquis roget an inferior (quanuis natura supra nos excellant) sit Angelorum conditio quam nostra, quia nobis ordinati sunt ministri: respondeo, nihil ob stare quominus Deo obsequium suum præbeant in gratuito quo nos dignatur fauore. ita fit vt nostri vocentur, quia suam operam nobis impendunt.

MATTH. XVIII.

MARC.

LVC. XV.

11 Venit enim Filius hominis ad seruandum quod perierat.

12 Quid vobis videtur? Si fuerint alicui homini cētum oves, & errauerit vna ex eis, nonne relictis nonagintanouem in montibus vadit, & querit eam qua errauerat?

13 Et si contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis quam super nonagintanouem qua non errauerunt.

14 Sic nō est voluntas coram Patre vestro qui in calis est, vt pereat vnus de pusillis istis.

1 Accedebant autem ad eum omnes Publicani & peccatores, vt audirent eum.

2 Et murmurabāt Pharisei, & Scribæ, dicētes, Hic peccatores recipit, & cibum capit cum illis.

3 Dicebat autem ad illos parabolam, dicens,

4 Quis ex vobis est homo qui habet centum oves, & si perdiderit vnā ex illis, nonne relinquit nonagintanouem in deserto, & vadit ad illam qua perierat, donec inuenit eam?

5 Et quum inuenit eam, imponit eam in humeros suos gaudens:

6 Veniēsq̄ue domum, conuocat amicos & vicinos, dicens illis, Gaudete mecum, quia inueni ouē meam qua perierat.

7 Dico vobis quod ita gaudium erit in celo super vno peccatore resipiscēte, magis quam super nonaginta nouem iustis qui non indigent pœnitentia.

8 Aut qua mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnā, non accendit lucernā, & verrit domum, quaritque diligenter donec inueniat?

9 Et quum inuenit, conuocat amicas ac vicinas, dicens, Gaudete mecum, quia inueni drachmā quam perdideram.

10 Ita, dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super vno peccatore resipiscēte.

11 Venit enim Filius hominis.) Nunc suo quoque exemplo hortatur Christus ad honorem infirmis quoque & abiectis fratribus habendum: quia non ipsis modo seruandis, sed etiam mortuis qui perierant, descenderit è cælo redemptor. Est autem nimis indignum, fastidio nostro respici quos tāti fecit Dei Filius. Nec verò si vitis laborant infirmi quæ contemptum possint inducere, ideo excusabilis est fastus noster: quia non suarum virtutum pretio æstimandi sunt, sed Christi gratia: ad cuius exemplum qui se non conformat, nimis morosus est ac superbus.

12 Quid vobis videtur? Lucas occasionem huius parabolæ altius repetit, quod scilicet obstrepent Domino Scribæ & Pharisei, quem videbant quotidie versari cum peccatoribus. Voluit ergo ostendere Christus, bono doctore non minus esse laborandum vt quæ perdita sunt recuperet, quam vt conseruet quæ sunt sub manu. Quanquam apud Mattheum vltra progreditur similitudo, nempe non tantum amicè fouendos esse Christi discipulos, sed toleranda eorum vitia, vt studeamus errantes in viam reducere. Est enim contingit interdum ipsos vagari, quia tamen oves sunt quibus Deus pastorem suum Filiū præfecit, eas ex dispersione colligere oportet: tantum abest vt eas inhumaniter fugare vel abigere liceat. Huc enim spectat oratio, cauendum esse ne perdamus quod Deus saluum esse vult. Paulo diuersum finem spectat quod refertur à Luca: quia totum humanum genus Dei est, colligēdos esse qui alienati sunt, ac perinde gaudēdos esse dum perdit ad bonam frugem redeunt ac si quis præter spem recuperet quod amissum esse doluit.

10 Gaudium erit coram Angelis.) Si Angeli sibi inuicem in cælo gratulatur, dum vident restitui in gregem suum quod diffuxerat: nos etiam, quibus communis & par est causa, eiusdem gaudii socios esse decet. Sed quomodo vnus impii hominis resipiscētia magis quam multorum iustorum perseverantia gaudere dicit Angelos, quos nihil magis delectat quam continuus & æquabilis iustitiæ tenor? Respondeo, quanuis Angelorum votis magis congrueret (vt etiam magis optabile est) homines in pura integritate semper stare, quia tamen in peccatoris liberatione, qui iam exitio deuotus erat, & quasi putridum membrum à corpore exciderat, magis refulget Dei misericordia, Angelis, humano more, ex insperato bono maius gaudium attribuit. Porro nomen pœnitentiæ specialiter ad eorum conuersionem restrin-

gitur

gitur qui penitus à Deo auersi, quasi à morte in vitam resurgunt. Nam alioqui continua in totam vitam esse debet poenitentiae meditatio: nec quisquam ab hac necessitate eximitur, quum singulos sua vitia ad quotidianum profectum sollicitent. Sed aliud est inter offendicula, vel lapsus, vel aberrationes, ad metam eniti, vbi iam rectum cursum ingressus sis: aliud autem, ab errore prorsus deuo se recipere, vel rectum cursum à carceribus inchoare. Tali poenitentia non indigent qui iam cœperunt ad regulam Diuinæ legis vitam suam formare, vt sanctè pieque viuere incipiant: quauis sub carnis suæ infirmitatibus gement, & illis corrigendis operam dare necesse sit.

MATTH. MARC.

LVC. XV.

- 11 *Ait autem, Homo quidam habuit duos filios.*
 12 *Et dixit adolescentior illorum patri, Pater, da mihi portionem substantiæ quæ ad me redit. Et diuisit illis substantiam.*
 13 *Ac post dies non paucos, adolescentior filius quàm omnia collegisset, peregrè profectus est in regionem longinquam: & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè.*
 14 *Postquam verò omnia consumpserat, facta est fames valida in regione illa: & cœpit egere.*
 15 *Et abiit, & adhaesit cuidam ciuim regionis illius: atq; is misit illum in villam suam ad porcos pascendos.*
 16 *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quibus porci vescebantur, nec quisquam illi dabat,*
 17 *In se autem reuersus dixit, Quàm multi mercenarij patris mei abundant panibus, ego vero fame pereor.*
 18 *Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui in calum & coram te:*
 19 *Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenarijs tuis.*
 20 *Et surgens venit ad patrem suum. Quum autem adhuc longè abesset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est: & accurrens ruit in collum eius: & osculatus est eum:*
 21 *Dixitque ei filius, Pater, peccaui in calum & coram te: neque posthac dignus sum vocari filius tuus.*
 22 *Dixit autem pater ad seruos suos, Proferte stolam primam, & induite illum: & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes.*
 23 *Et adducite vitulum saginatum, & mactate: & epulando letemur.*
 24 *Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cœperunt letari.*

Hæc parabola nihil aliud est quàm proximæ doctrinæ confirmatio. Ac priore quidem membro, quàm propensius & facilius sit Deus ad dandam peccatis nostris veniam ostenditur: altero autem (quod postea suo loco tractabimus) quàm malignè faciant ac peruersè qui eius misericordiæ obrectant. Ac sub persona quidem adolescentis prodigi, qui luxu & sumptibus dissolutis ad extremam inopiam redactus, supplex ad patrem, cui iniurius ac rebellis fuerat, reuertitur, peccatores omnes describit Christus, qui suæ amentia pertarsi, ad Dei gratiam se referunt. Humano autem patri, qui non tantum filii delictis ignoscit, sed redeunti vtrò occurrit, Deum comparat, cui non satis est veniam deprecantibus ignoscere, nisi etiam paterna indulgentia eos præueniat. Nunc singula expendamus.

12 *Dixit adolescentior.* Primò impiæ proteruiæ signum describitur in inuene, quòd à patre discedere appetens, sibi rectè esse non putat nisi impunè lasciuat abiecto patris imperio. Accedit etiam ingratitude, quòd senem deserens non modò iustus officii eum priuat, sed domesticas eius opes mutilat & diminuit. Sequitur tandem profusa luxuries, & dissoluta nequitia, qua omnia sua dilapidat. Tot peccata erat promeritus vt patrem implacabilem experiretur. Nec verò dubiū est quin sub hac imagine immensa Dei bonitas & incomparabilis indulgentia nobis pingatur, ne vlla scelerum atrocitas à spe imperandæ veniæ nos deterreat. Non inepta erit anagoge, si quis stulto & proteruo adolescenti similes esse dicat, qui quum summa bonorum copia apud Deum affluant, cæca tamen & vesana cupiditate incitati cum eo partiri volunt, vt seorsum liberi sint: quasi non omnibus regnis optabilius sit sub paternæ Dei cura & gubernatione degere. Sed quia vereor ne hæc allusio nimis arguta sit, cõtentus ero literalis sensu: nõ quòd mihi displiceat, sub tali figura reprehendi eorum amentiam qui sibi sceleriter cessurum putant aliquid habere proprium, vt seorsum à Patre cœlesti sint diuites: sed quia nunc intra metas interpretis me continet. Cæterum hic refert Christus quid iuuenibus contingere soleat vbi proprio ingenio feruntur. nam

quia & consilii inopes & feruentes intemperie, ad se regendos minimè sunt idonei, vbi metus & pudor eos non cohibet, fieri non potest quin se proiciant quocunque tulerit libido, pleni que dedecoris ad turpem egestatem festinant. Postea poenam describit quæ iusto Dei iudicio vt plurimum prodigos decoretors manent: nempe vt malè consumptis opibus prolixè esuriant: & quia optimi panis abundantia frugaliter vti nescierunt, ad glandes & filiquas redigantur. denique vt porcorum fodales facti indignos se sentiant humano victu. nam & hæc est porcina ingluuius, malè disperdere quod in vitæ subsidia datum erat. Quòd subtiliter quidam exponunt, hanc iustà esse impij fastidij poenam vt famelici ad filiquas cõfugiant qui lautè panem in familia cælestis Patris respuerint, verè quidem & viliter dicitur, nec vlla religio prohibet hac similitudine vti: sed memoria interim tenendum est quid allegoriæ à genuino sensu differant.

16 *Cupiebat implere.* Significat, præ fame non amplius cogitasse veteres delicias, sed audè vorasse filiquas. neque enim quum porcis ipse daret hoc cibi genus, carere potuit. Celebre est illud Cyri dictum, qui quum in fuga lögã inediã passus esset, cibario & atro pane paululum refectus, dixit se nunquã lapidum panem guttallente iuuenem cuius nunc fit mentio, necessitas coegit appetitum ad filiquas adicere. Additur ratio, Quia nemo illi dabat. nam copula in causalem particulam, meo iudicio, resolu debet. Neque hoc de filiquis dicitur quæ illi erant ad manum: sed intelligo neminem eius inopiæ fuisse miserum. Prodigis enim, qui sine delectu sua dissipant, nemo se debere agnoscat: imo quia omnia disperdere soliti sunt, nihil illis videtur erogandum.

17 *In se autem reuersus.* Hic nobis describitur ratio qua Deus homines ad poenitentiam inuitat. Si vltro saperent, se que præberent dociles, blandius eos alliceret: verum quia nisi ferulis domiti, ad obsequium non descendunt, durius eos castigat. Ergo iuueni quem saturitas reddebat ferocem & immongerum, optima fuit magistra fames. Hoc exemplo edocti, ne putemus Deum crudeliter nobiscum agere si quando nos grauioribus arumnis vrget: quia hoc modo præfactos & læticia ebrios ad obedientiam erudit. Denique quicquid miseriarum patimur, vtilis est ad poenitentiam inuitatio. Verum, vt tardi sumus, vix vnquam recipimus sanam mentem nisi extremis malis coacti. nam donec vndique nos premant angustia, & desperatio constringat, semper exultat caro, vel saltem resilit. Vnde colligimus, non esse mirum si Dominus violenter sæpe & quidem repetitis ictibus, ad frangendam nostram contumaciam incumbat, & duris nodis (vt est in prouerbio) duos cuneos impingat. Notandum est etiam quòd spes melioris fortunæ, si ad patrem rediret, animum resipiscendi iuueni dedit. Nulla enim poenarum grauitas prauitatem nostram emolliet, vel efficiet vt nobis peccata displiceat, donec aliquis appareat profectus. Ergo quem admodum hic iuuenis paternæ clementiæ fiducia ad quærendam reconciliationem erigitur: ita nobis poenitentia initium sit oportet Diuinæ misericordiæ agnitio, quæ nos ad bene sperandum excitet.

20 *Quum adhuc longe abesset.* Hoc est caput parabolæ. Si homines qui & natura cupidi sunt videntur & iuris sui nimium tenaces, paternus tamen amor inflectit vt clementer filius ignoscant, & miserè perditos vltro requirât, Deum, cuius immensa bonitas omnes patrum amores superat, nihilo fore nobis duriores. Et certè nihil hic de patre terreno refertur quòd Deus non de se pronittat. Antequam clamauerint, inquit, ego exaudiam. Notum est etiam illud Dauidis. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti iniquitatem peccati mei. Ergo sicuti pater hic non tantum exorabilis est filii precibus, sed venienti occurrit, & nondum verbo vno audit, squalidum, & deformem amplectitur: ita Deus longam deprecationem non expectat: verum simulac proposuit peccator culpam fateri, volentarius occurrit. Putidum verò eorum cauillu est qui hinc eliciunt, gratiam Dei non antè expositam esse peccatoribus quàm ipsi sua poenitentia eam anteuerterint. Hic nobis, inquit, pater ad ignoscendum facilis proponitur, sed ex quo filius ad eum redire instituit: ergo non alios respicit Deus, nec gratia sua dignatur nisi qui eam quærere incipiunt. Verum quidem est, vt veniam impetret peccator, requiri conscientia dolorem quo sibi displiceat: sed perperam inde elicitur, poenitentiam, quæ Dei donum eibab hominibus ex proprio cordis sui motu afferri. Atque in hac parte inficte mortalis homo Deo cõfertur. neque enim terreni patris est, arcano Spiritus instinctu peruersum cor filii renouare, sicuti Deus ex cordibus lapideis carnea facit. Denique hic non agitur, an homo à seipso cõuersus ad eum redeat: sed tantum sub hominis figura, paterna Dei indulgentia laudatur, & ad dandam veniam facilitas.

21 *Pater, peccavi in cælum.* Hic pars altera poenitentia notatur: nempe sensus peccati cum tristitia & pudore conunctus. nam cui non dolet peccasse, & sua culpa ante oculos non versatur, quiduis potius tentabit quàm vt ad bonam frugem redire cogitet. Poenitentiam ergo necesse est vt præcedat displicentia. Atque huic loquutioni magnum subest pondus: quòd in se reuersus dicitur adolescens, vt pote qui vagis cupiditatum erroribus in obliuionem sui abreptus erat. Et certè ita erratici sunt carnis impetus, vt quisquis se illis permittit, à seipso egressus euanescat. Ideoque iubentur transgressores redire ad cor. Sequitur etiam confessio, non qualem fabricauit Papa, sed qua filius offensum patrem sibi placat. nam hæc humilitas redimendis offensis omnino necessaria est. Forma hæc loquendi, Peccavi in cælum & coram te, tantundem valet ac si dictum esset, læsum fuisse Deum in persona terreni patris. Et certè hoc natura dicitur, quicunque contra patrem insolecit, impiè quoque aduersus Deum insurgere, qui filios parentibus subicit.

22 *Proferte stolam primam.* Quanquam in parabolis (vt sæpius dictum est) singulas minutias excutere ineptum foret: hic tamen non torquebitur litera si dicamus cælestem Patrem non modò ita ignoscere peccatis nostris vt eorum memoriam sepeliat: sed dona etiam restituere quibus eramus exuti: sicuti vicissim nos illis spoliatis, ingratitude nostram castigat, vt nuditatis probro & dedecore ad pudorem nos cogat.

MATTH.

MARC.

LVC. XV.

25 Erat autè filius eius senior in agro: & quum veniret, & appropinquasset domui, audiuit concentum & choros.

26 Et vocauit vnũ è seruis suis, & interrogauit quid esset illa.

27 Ipse

27 Ipse verò dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pater tuus vitulum saginatum, quòd incolumem illum receperit.

28 Indignatus est autem, nec volebat introire. Pater ergo illius egressus, rogabat illum.

29 At ille respondens dixit patri, Ecce, tot annis seruioti- bi, nec unquam preceptum tuum transgressus sum, & mihi nunquam dedisti hœdum, ut cum amicis meis letarer.

30 Sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam tuam cum meretricibus, venit, mactasti illi vitulum saginatum.

31 At ille dixit ei, Fili, tu semper mecum es: & omnia mea, tua sunt.

32 Letari autem & gaudere oportebat: quia frater tuus hic, mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.

Hoc posterius membrum parabolæ, inhumanitatis eos accusat qui Dei gratiam malignè restringere vellent quasi miseris peccatoribus inuideant salutem. Scimus enim Scribarum fastum hic perstringi, qui sibi debitam meritis suis mercedem non putabant rependi, si Publicanos & promiscuum vulgus Christus ad spem æternæ hæreditatismitteret. Summa igitur est, si filii Dei cenleri cupimus, fratrum vitiiis, quæ ipse paternè remittit, fraternè ignoscendum esse. Qui putant sub primogeniti filii typo Iudaicum populum describi, tamen ratione non carent, mihi tamen videntur non satis ad totum contextum attendere. Nam ex Scribarum murmure natus sermo fuit, quibus molesta erat Christi humanitas erga miseros & parum probatæ vitæ homines. Scribas ergo qui arrogantia turgabant, comparat frugi & modestis hominibus, qui semper honestè parcèque viuendo, rem domesticam bene curauerint: imò filius obsequentibus, qui tota vita patienter tulerint patris imperium. Quamquam autem profus indigni erant hac laude, Christus tamen ex eorum sensu loquens, fictam sanctimoniam illis pro virtute per concessionem imputat. ac si dixisset, Etiam si vobis concedam quod falsò iactatis, vos Deo semper obedientes fuisse filios, non tamen ita superbè & crudeliter abiiciendi erant fratres vbi à perdita vita respiscunt.

28 Pater illius egressus.) His verbis superbiam non ferendam hypocritis exprobrat, quòd à patre rogandi sint ne fratribus suis misericordiam inuideant. Porrò licet non roget Deus, suo tamen exemplo ad toleranda fratrum vitia nos hortatur. Atque ut improbo rigori omnem excusationem præcidat, non tantum hypocritas loquentes inducit, quorum refutari possit falsa iactantia, verum etiam si quis integerrimè omnibus pietatis officiis erga Patrem sit defunctus, ei tamen iustam querimoniam esse causam negat quòd fratri venia detur. Certum quidem est, synceros Dei cultores ab hoc maligno affectu pueros semper & vacuos fore: sed Christi consilium est ostendere iniquum esse qui fratri in gratiam recepto obtruncat, etiam si sanctitate Angelis non cedat.

31 Fili, tu semper.) Duo sunt huius responsionis capita: prius est, quòd nulla est irascendi causa primogenito, dum absque suo damno fratrem humaniter accipi videt: alterum verò quòd nulla fraternæ salutis habita ratione, ob hilaritatem ex eius reditu conceptam tristeretur. Omnia, inquit, mea sunt tua. Hoc est, etiam si nihil hætenus è domo mea abstuleris, nihil tibi deperit: quia omnia tibi salua manent. Deinde quid te offendit nostra lætitia, cuius tu focius esse debueras? nam æquum erat, fratri, quem perditum putauimus, nunc saluo & reduci gratulari. Duæ istæ rationes nobis notandæ sunt: quia nec quicquam nobis decedit si benignè in gratiam recipit Deus qui peccatis suis ab eo alienati fuerat: & impia est durities, non letari quum fratres à morte rediuuos cernimus.

MATTH. XVIII.

15 Si verò peccauerit in te frater tuus, vade & argue eum inter te & ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratri tuo:

16 Si verò te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos: ut in ore duorum aut trium testium consistat omne verbum, quòd si non audierit eos, dic Ecclesie.

17 Quòd si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus.

18 Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in calo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in calo.

19 Rursum dico vobis quòd si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quæ petierint, fiet illis à Patre meo qui in calis est.

20 Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

MARC. LVC. XVII.

2 Ca-
uete vobis.

3 Si pec-
cauerit in te
frater tuus,
increpa il-
lum: & si pœ-
nitentia ta-
ctus fuerit,
remitte illi.

15 *Si verò peccauerit.*) Quia de ferendis fratrum infirmitatibus concionatus fuerat, nunc quomodo & in quem finem, & quatenus ferendæ sint, clarius ostendit. Nam alioqui promptum fuisset obiicere, non posse aliter cauere offensiones quàm si quisque ad aliorum vitia conuiueat, & sic malum indulgentia foueatur. Mediam ergo rationem Christus præscribit, quæ nec infirmos nimis offendat, & tamen apta sit sanandis eorum morbis. Vtilis enim & laude digna est severitas ad medicinæ naturam composita. In summa, Christus suos discipulos ita iubet alios aliis ignoscere, vt tamen vitia corrigere studeant, quod prudenter obseruare conuenit, quia nihil difficilius est, quàm hominibus parcendo, liberas tamen reprehensiones non omittere. In alterutram ferè partem omnes inclinant, vt mutuò se fallant mortiferis blanditiis, vel nimis acriter insectentur quibus mederi decebat. Christus autem mutuum amorem commendat suis discipulis, qui procul sit ab adulatione. Tantum admonitiones moderatione condire iubet: ne si nimis rigida sint ac duræ, infirmos exanimet. Tres autem fraternæ correctionis gradus distinctè ponit: primus est, vt priuatim moneatur qui peccauit: secundus autem, si aliquod signum contumaciæ dederit, vt rursus admoneatur adhibitis testibus: tertius est, si nihil hac via profectum fuerit, vt tradatur publico Ecclesiæ iudicio. Ille verò quem dixi, scopus est, ne feruidi zeli prætextu violetur charitas. Porrò quia maiorem hominum partem impellit ambitio vt nimis cupidè fratrum delicta in publicum traducat, tempestiuè occurrit Christus huic vitio, præcipiens vt fratrum probra, quantum in nobis est, tegamus, quos enim fratrum dedecus, & infamia oblectat, odio & malevolentia rapi certum est: quia si in illis vigeret charitas, fratrum pudori consulerent. Quæritur tamen, an promiscuè regula hæc ad quæuis peccata extendi debeat. Sunt enim permulti qui nullas admittunt publicas censuras, donec priuatim admonitus fuerit peccator. Atqui manifesta est in Christi verbis restrictio, neque enim simpliciter, & sine exceptione moneri vel argui seorsum, & sine teste iubet, quicumque peccauerint: sed hanc viam à nobis tentari vult, vbi priuatim offensus sumus: non quidem in proprio negotio, sed quia dolore nos vulnerari conuenit quoties offenditur Deus. Nec verò Christus hic de ferendis iniuriis disserit: sed in genere mansuetudinem ita inter nos colendam docet, ne alperius tractando infirmos, perdamus qui seruandi erant. Ergo particula *Inte*, non illatam alicui iniuriam designat, sed inter occulta & manifesta peccata distinguit. Nam si quis in totam Ecclesiam peccauerit, eum Paulus iubet publicè argui, vt ne ipsis quidem senioribus parcatur. Nam de his nominatim Timotheo mandat vt publicè coram omnibus, eos arguendo, commune aliis exemplum statuant. Et certè ridiculum esset, qui peccauit cum publico offendiculo, vt vulgò notum sit flagitium, à singulis moneri: quia si mille sint conscii, milies monendus erit. Quare distinctio quæ diserte à Christo notatur, tenenda est, ne quis occulta peccata vulgando fratrem temere & absque necessitate infamet. *Sic audierit, lucratus es.* Ab utilitate & fructu Christus suam doctrinam confirmat. Neque enim parua res est, animam Satanæ mancipatam Deo acquirere. Vnde autem fit vt non sæpe respiciant qui lapsi sunt, nisi quia adiosè & hostiliter vexati, obfinationis callum sibi obducunt? Ergo nihil mansuetudine aptius, quæ Deo reconciliat qui ab eo exciderant. Qui verò intemperanter ruit in stultum fauorem, sponte fraternæ salutis, quam in manu habebat, iacturam facit. Apud Lucam diserte iubet Christus nos priuata obiurgatione esse contentos, si ad poenitentiam adductus sit frater. Hinc etiam colligitur, quàm necessaria sit mutua inter fideles reprehensionum libertas. Nam quum sæpius quisque nostrum quotidie delinquat, plusquam crudele est silentio nostro ac dissimulatione prodere eorum salutem, quos amica obiurgatione ab interitu eripere liceret. Nam etsi non semper succedit, graui tamen reatu constringitur qui in curanda fratrum salute præscriptum à Domino remedium neglexit. Notatu quoque dignum est, quòd Dominus, vt magis ad officium strenui simus, suum nobis honorem transcribit. Neque enim hominem conuertente in alium quàm in eum solum competit: hoc tamen elogio licet indebito, nos ornat, quòd fratrem perditum lucrificamus.

16 *Sic non audierit, adhibe tecum.*) Secundus gradus est, nempe vt testibus interpositis, rursus moneatur qui se præfractè gessit erga hominem vnum, vel minus fuit docilis. Obiiciunt hinc quidam frustra vocari testes si cum homine duro & rebeli negotium est: quia adeò non flectetur illorum conspectu ad culpæ agnitionem, vt improbius neget. Sed facilis erit huius nodi solutio, si inter negandi & tergiuersandi species distinguas. Qui præcisè factum inficiatur, seque falsò, & calumniosè grauari affirmat, omitterendus est: quia frustra testibus vocatis vrgebitur. Sed quia præcise quod perperam & iniquè ab ipsis factum est, proteruè elidunt, vel impudenter excusant, donec maior accedat authoritas, vtiliter erga eos obseruatur hæc ratio. Porrò sic debere intelligi Christi sermonem, ex verbo Arguendi liquet. Arguere est demonstratione conuincere. Quomodo autem arguerem qui acriter totam rem pernegat? nam qui nulla fronte admissum crimen negat, secundæ admonitioni viam præcludit. Nunc teneamus in quem usum testes adhiberi Christus velit, vt scilicet plus ponderis habeat, magisque seria sit admonitio. Caterum quòd Moysis verba paulo in alium sensum deflexit, in eo nihil est absurdi. Vetat Moses pronuntiarum de re incognita. Hunc verò legitimum probandi modum definit, vt duorum vel trium testimonio stetur. Christus ad eam legem alludens, liquidam fore causam dicit, vbi duo vel tres testes ad damnandam hominis contumaciam surgent, saltem vt matura sit Ecclesiæ cognitio. Neque enim erit cur se in lucem protractum queratur qui duos vel tres audire abnuuit. *Dic Ecclesiæ.* Quæritur quid per nomen Ecclesiæ intelligat. Nam Paulus Corinthium incestum non ab aliquo delecto numero, sed à toto piorum coetu excommunicari iubet: ideòque probabile videri posset, iudicium hinc toti populo deferri. Sed quia tunc nulla adhuc Ecclesia erat quæ Christo nomen dedisset, nec talis ratio constituta, ipse autem Dominus tanquam de more vsitato receptoque loquitur: non dubium est quin ad veteris Ecclesiæ ordinem alludat, sicuti & aliis locis ad consuetudinem notam accommodat sermonem. Quum iubet minus quod offerre volumus, relinquere ad altare donec offenso fratri reconciliemur, non dubium est quin ex præfenti ac legali cultus Dei forma docere velit, nec quicquam offerre Deo

quandiu

1. Tim. 5. b. 20

1. Cor. 5. b. 3. 6

Mat. 5. b. 23

quandiu dissidium est nobis cum fratribus. Sic igitur nunc receptam apud Iudæos disciplinæ formam intuitus est: quia absurdum fuisset, Ecclesiæ quæ adhuc nulla erat, iudicium proponere. Porro quum apud Iudæos penes seniores esset excommunicationis potestas, qui totius Ecclesiæ personam gerebant, apposuit Christus tunc demum publicè ad Ecclesiam traduci dicit qui peccarunt, si priuatas admonitiones vel superbè contemnant, vel fœuiler eludant. Scimus ex quo reuersi fuerunt ab exilio Babylonico Iudæi, defecto concilio quod vocabant Sinhedrum, Græcè Synedriion, mandatam fuisse censuram morum & doctrinæ. Hoc legitimum fuit Deoque probatum regimen & hoc frænum ad retinendos in officio proteruos & indociles. Siquis excipiat, Christi ætate omnia fuisse corrupta & peruersa, vt nihil minus quàm Ecclesiæ iudicium censei tyrannis illa debuerit: Responso facilis est, Quamuis tunc adulterata esset ac peruersa ratio, Christum tamen meritò ordinem laudare qualis olim à Patribus fuerat traditus. Vbi verò paulo post erexit Ecclesiam, sublata corruptela, purum excommunicandi vsum restituit. Dubium tamen non est quin ratio disciplinæ, quæ vixit sub regno Christi, successerit in locum illius veteris. Et certè quum ymbratilem excommunicandi ritum tenuerint etiam profanæ gentes, hoc Diuinitas ab initio inditum fuisse hominum mentibus apparet, si qui impuri & polluti essent, à sacris esse arcendos. Populo ergo Dei turpe ac pudendum fuisset, eius disciplinæ prorsus esse expertem, cuius aliquid inter Gentes extabat vestigium. Quod autem sub Lege seruatum fuerat, Christus ad nos transfudit, quia nobis communis est ratio cum antiquis Patribus. Neque enim consilium Christi fuit, suos discipulos ad Synagogam ablegare, quæ quum fœtidæ sordes libenter in sinu foueret, veros & simplices Dei cultores excommunicabat. Sed admonuit, in Ecclesia sua tenendum esse ordinem qui pridem sub Lege sanctè institutus fuerat. Quod de Ethnicis & Publicanis mox subicitur, interpretationem à me allatam confirmat. Nam quia in summo odio & detestatione tunc apud Iudæos erant Ethnicis & Publicanis, illis comparat homines impuros & insanabiles, qui nullis monitionibus obtemperant. Certè Ethnicis, ex quibus deinde composita fuit Ecclesia, præceptum dare noluit vt seipso fugerent: nec hodie ratio est cur à Publicanis abhorreant fideles. Sed Christus quo facilius posset à rudibus intelligi, loquendi formam à præfenti gentis suæ consuetudine mutuatus est. Sensus autem est, Nihil cum Ecclesiæ contemptoribus debere nobis esse negotii donec resipuerint.

18 *Quacunque ligaueritis*) Eadem nunc verba repetit quibus vsus fuerat capite 16. sed diuerso sensu. Nam illic doctrinæ autoritatem asserere volebat: hic verò disciplinam constituit, quæ appendix est doctrinæ. Illic dicebat Christus non irritam fore Euangelii prædicationem quin odor esset viuificus vel lethalis: hic affirmat, quamuis impii Ecclesiæ iudicium derideant, non tamen vanum fore. Hæc distinctio tenenda est, quòd illic simpliciter de verbo prædicato, hic autem de publicis censuris, & disciplina differitur. Cæterum rationem metaphoræ ligandi & soluendi illinc petant lectores. Summa hæc est, Quisquis admissio delicto suppliciter culpam agnoscit, & deprecatur vt ab Ecclesia veniam impetret, eum absolui non tantum ab hominibus, sed à Deo ipso. Rursus quisquis Ecclesiæ oburgationes & minas ludibrio habet, si ab ea damnetur, ratum fore in cælo iudicium quod homines tulerint. Siquis obiciat, Deum hoc modo fieri quasi pedarium iudicem, qui subscribat mortalium hominum sententiæ: solutio in promptu est. Neque enim autoritatem Ecclesiæ suæ asserit Christus qua ius suum & Patris imminuat: sed potius qua verbi sui maiestatem sanciat. Quemadmodum enim capite 16. non quamlibet promiscuè doctrinam stabilire voluit, sed quæ ex ore suo profecta esset: ita neque hoc loco quodlibet iudicium stabile & ratum fore dicit; sed in quo ipse præsidet: neque id modò per Spiritum, sed etiam per Verbum. Vnde sequitur, homines nullum asserre Deo præiudicium, dum nihil nisi ex eius ore pronuntiant, ac tantum fideliter exequi student quod ille mandauit. Quamuis enim vnicus sit mundi iudex Christus, vult tamen interea ministros verbi sui habere præcones. Deinde vult suum iudicium ab Ecclesia proferri. Ita fit vt nihil sibi derogat interposito hominum ministerio quin solus ipse absoluat & liget. Oritur tamen hæc quæstio, quum multos hypocritas Ecclesia toleret, absoluat etiam multos qui fictam poenitentiam obtendunt, an conueniat tales in cælo absolui. Respondeo, non ad alios dirigi sermonem quàm qui rectè ac sincère Ecclesiæ se reconciliant. Nam trepidis conscientis asserre solatium, metumque eximere volens, testatur reatu liberari coram Deo quicumque peccauerint, si in gratiam redeant cum Ecclesia. Hoc enim quasi pignus cælestis gratiæ statuit, quod nihil ad hypocritas pertinet qui purum reconciliationis vsum peruertunt. Piis verò non vulgaris inde fiducia nascitur, dum sua peccata coram Deo & Angelis deleri audiunt simulac veniam obtinuerint ab Ecclesia. In altero membro minime ambigua est mens Christi. nam quum præfractis & superbis proclue sit Ecclesiæ iudicium hoc prætextu contemnere, quia hominibus subici nolint, sicuti impii nebulones sæpe ad cæleste Tribunal audacter prouocant: Christus, vt terrore frangat hanc contumaciam, quæ nunc ab illis spernitur, damnationem in cælo ratam fore denuntiat. Interim suos ad iustam seueritatem animat, ne improbæ eorum contumaciæ succumbant qui disciplinam respiciunt vel excutient. Hinc quoque videre est quàm insulse Papistæ præfentem locum ad omne tyrannidis genus facandum torqueant. Ius excommunicandi Ecclesiæ tribui certum est, & sani omnes fatentur: sed an vt vnusquispiam, & quidem non ab Ecclesia vocatus, sed à cornuta laruatâque bestia creatus, pro sua libidine inanes excommunicationum crepitus emittat? Atqui legitimam Ecclesiæ gubernationem Presbyteris iniunctam fuisse constat, non tantum Verbi ministris, sed qui ex plebe morum censores illis adiuncti erant: Hac tamen impudentia non contenti, probare etiamnum conantur ex hoc loco, quæcunque imposuerint onera, esse ferenda. Taceo quòd potestatem Ecclesiæ permissam indignè sibi vsurpant, ac rapiunt pessimi Ecclesiæ hostes: tantum dico, Quum Christus non nisi de corrigendis peccatis agat, qui suis legibus animas illaqueant, non minus stultè quàm sceleratè eius testimonio abuti. Eiusdem farinae est, quòd auricularem suam confessionem hoc prætextu defendunt. Neque enim, si Ecclesiæ reconciliari Christus voluit qui sua culpa vsque ad publicum iudicium tracti fuerint, ideo singulis legem imponit vt sua peccata in

aurem sacrifici exonerent. Ad eò autem friuolæ sunt eorum ineptiæ, vt refutatione longius insistere necesse non sit.

19 *Rursum dico vobis.*) Confirmat proximam sententiam: quia Deus non modò Spiritum consilii & prudentiæ daturus sit petentibus, sed etiam facturus ne virtute & effectu careat quicquid ex verbo suo egerint. Consensum verò precationi coniungens admonet quàm sobriè & reuerenter in omnibus sacris actionibus se gerere debeant fideles. Monendus est peccator, & nisi correctionem admittat, excò- municandus. Hic non modò sacrum os Dei consulere oportet nequid statuatur nisi ex eius verbo, sed simul etiam à precibus auspiciari conuenit. Vnde clarius apparet quod antè docui, non permitti hominibus quiduis agendi licentiam, sed Deum statui gubernationis Ecclesiæ vindicem, vt iudicia, quorum ipse est author, scilicet ac sanciat. Interim dum conueniunt fideles, vota sua coniungere; & communiter precari docentur, non modò ad testandam fidei vnitatem, sed vt omnium consensum Deus exaudiat. Ergo; vt alibi sæpe promittit Deus, se priuatis cuiusque votis fore propitium: ita hic Christus publicas preces singulari promissione dignatur, quo nos acrius ad earum studium inuitet.

20 *Vbi duo aut tres congregati in nomine meo.*) Promissio hæc longius patet quàm superior. Dominus enim se adfuturum declarat quoties duo aut tres in nomine suo conuenerint, vt dirigat eos consilio: & quicquid aggressi fuerint, ad prosperum successum deducat. Non est ergo quod dubitent qui se tradunt ei regendos, quin optabilem ex præsentia eius fructum sentiant. Quum autem inestimabile bonum sit, Christum habere in omnibus negotiis præsidem qui consilia & euentus benedicat, sicuti rursum nihil miserius quàm eius gratia destitui: non leuem stimulum addere nobis debet hæc promissio, vt inter nos piè & sanctè coalescamus. Nam quisquis vel sacros conuentus negligit, vel se disiungit à fratribus, ac segniter se gerit in colenda vnitatem, hoc ipso demonstrat se Christi præsentiam pro nihilo ducere. Sed videndum in primis, vt qui Christum cupiunt sibi adesse in eius nomine conueniant. Ac simul tenenda est huius particulæ definitio. videmus enim vt impij sacrum eius nomen suis conspirationibus non minus falsò & impudenter, quàm scelestè obtendant. Ergo nisi velimus Christum ad eorum ludibria prostituere, & simul euertere quod hic promissit, sciendum in primis quid valeat hæc loquutio, nempe vt qui simul congregantur, reiectis omnibus impedimentis quæ nos ad Christum accedere non sinunt, syncerè ad eum aspirent, eius verbo se in obsequium addeant, ac Spiritu gubernari permittant. Timendum non est, vbi viget hæc simplicitas, quin palàm ostendat Christus suis auspicijs non frustra coactum fuisse coetum. In quo se prodit crassa Papistarum inscitia, clamant non potuisse errare concilia, idèoque standum omnibus eorum decretis: quia quoties duo aut tres congregantur in nomine Christi, ipse in medio eorum est. Atqui in primis quærendum erat, conuenerint necne Christi nomine de quorum fide, doctrina & affectu ambigitur. Hoc dum omittunt, vel inuoluunt Papistæ, quis non videt altè discrimen inter sacros & profanos conuentus ab illis confundi, vt potestas quiduis agendi ab Ecclesia ad hostes Christi iuratos transferatur? Sciamus ergo non nisi pios Dei cultores, qui Christum purè quærent, animari ad fiduciam, ne sibi eum abfore dubitent. Spurijs autem & abortiuis concilijs, quæ telam ex proprio sensu contexuerunt, valere iussis, apud nos semper Christus vnus cum Euangelij sui doctrina cmineat.

MATTH. XVIII.

21 *Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? num vsque septies?*

22 *Dicit illi Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.*

23 *Ideo assimilatum est regnũ calorum homini Regi qui voluit cõferre rationes cum seruis suis:*

24 *Et quum cœpisset conferre, oblatu est ei vnus qui debebat decem millia talentorum.*

25 *Ceterum quum is nõ esset soluẽdo, iussit eũ Dominus eius venundari, & vxorẽ eius & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem.*

26 *Procidẽs autem seruus ille adorabat illum, dicens, Domine, esto patiens erga me, & omnia tibi reddam.*

27 *Miserus autem Dominus serui illius, absoluit eum, & res alienum remisit ei.*

28 *Egressus verò seruus ille, inuenit vnum de seruis suis qui debebat sibi centum denarios: & iniecta in eum manu, obtorto collo trahabat, dicens, Solue quod debes.*

29 *Et procidens conseruus eius rogabat eum, dicens, Esto patiens erga me, & omnia reddam tibi.*

MARC.

LVC. XVII.

4 *Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me: remitte illi.*

30 *At ille nolēbat: sed abiit, & coniecit eum in carcerem donec edderet debitum.*

31 *Porro quum uidiſſent conſerui eius quæ ſiebant, indoluerūt valde, & uenerunt, aperuerūtque domino ſuo omnia quæ facta fuerant.*

32 *Tunc accerſiuit illum dominus ſuus, & ait illi, Serue ſceleſte, totum debitum illud remiſiſti tibi quum obſecraſſes me:*

33 *Nōne oportuit & te miſereri conſerui tui, ſicut & ego miſertus eram?*

34 *Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quo ad uſque redderet totum quod debebatur ſibi.*

35 *Sic & Pater meus caeleſtis faciet uobis, ſi non remiſeritis ſuo quiſque fratri ex cordibus ueſtris delicta illorum.*

21 *Domine quoties.*) Hoc obiecit Petrus ex communi carnis ſenſu, & ingenio. Naturaliter omnibus ingenitum eſt ut ſibi uelint ignoſci: itaque ſiquis nō ſtatim ueniam impetrat, rigidē ſecum agi & inhumane queritur. ſed multum abeſt ut ſe erga alios tam faciles præbent qui clementer ſecum agi poſtulant. Ergo quum ſuos ad manſuetudinem hortatus eſſet Dominus, Petro in mentem uenit iſta dubitatio, Quid fiet ſi ad dandam ueniam ita ſimus propenſi, niſi quōd noſtra lenitas peccandi erit illecebra? Interrogat igitur an peccantibus ſæpius, ignoſcere conueniat. nam quum ſeptenarius numerus pro magno ſumatur, tantundem ualeat ad uerbum ſepties, ac ſi dixiſſet: Quouſque tandem Domine, peccantes in gratiam uis recipi? nam abſurdum eſt ac minimē uile, ut nos placabiles ſubiinde reperiant. Atqui Chriſtus adeō hac obiectione non mouetur, ut diſertē exprimat nullum fieri debere remittendi finem. Neque enim certum numerum præſcribere uoluit, ſed potius mandare ut nūquam fatigemur. Lucas à Matthæo non nihil diſcrepat: quia ſimpliciter Chriſti præceptum refert, ut ſepties ignoſcere parati ſimus: ſenſus tamen conuenit, ut non ſemel aut bis, ſed quoties reſipuerit peccator, ſimus ad dandam ueniam prompti & faciles. Hoc tantū intereſt, quōd apud Matthæum Dominus Petrum increpās, eo quōd nimis reſtriſtus foret, numerum hyperbolicē auget, qui per ſe ad ſummam rei notandam ſufficit. Neque enim rogabat Petrus an ſepties remitteret, quōd placeret eō uſque progredi, ſed ut obiecta magni abſurdi ſpecie, Chriſtum à ſententia deduceret, quemadmodum nuper attigi. Ergo qui ſepties remittere paratus erit, ad ſeptuageſimam uſque offenſam erit placabilis. Cæterū ex uerbis Lucæ alia oritur quaſtio: quia non iubet Chriſtus ueniam dare niſi dum ad nos conuerſus peccator pœnitentiam teſtabitur: nam uidetur hoc modo ſuis permittere ut improbis ueniam ac miſericordiam negent. Reſpondeo biſariam remitti peccata. ſiquis iniuriam mihi fecerit, ego autem de poſito uindictæ affectu eum amare non deſino, quin etiam beneficium rependo loco iniuriæ: quāuis de illo ſiniſtrè ſentiā ut meretur, remittere tamen illi dicor. Nā quum Deus hoſtibus nos bene uelle iubet, nō ideo protinus exigit ut probemus in illis quæ ipſe damnat, ſed tantū animos noſtros omni odio uult eſſe purgatos. In hoc genere ueniam adeō non eſt expectandum ut qui peccauit, uſtro ad nos placandos accedat, ut amare oporteat qui nos data opera exaſperant, qui repudiant gratiam, ueterēſque offenſas nobis accumulāt. Secunda remittendi ſpecies eſt, quum ita fratrem recipimus in gratiam, ut de eo rectē ſentiāmus, ſimūſque perſuaſi deletam coram Deo eſſe peccati eius memoriam. Atque hoc eſt quod pius admonuit, Chriſtum hīc non tantū de iniuriis quæ nobis illatæ ſint, diſſerere, ſed de quibuſcunque peccatis. Uult enim eos qui lapſi ſunt, noſtra miſericordia leuari. Quæ doctrina ideo ualde neceſſaria eſt, quōd natura præter modum ſumus omnes ſenſe moroſi: & Satan prætextu ſeueritatis ad immanem rigorem nos impellit, ut miſeros homines quibus uenia negatur, triſtitia & deſperatio abſorbeat. Sed hīc quaeritur ruruſum, ſimul ac uerbo quis profeſſus ſit pœnitentiam, fidē ſne haberi debeat. Nam ut hoc fiat, neceſſe erit uolentes ac ſcientes errare. Vbi enim erit diſcretio, ſi ad centeſimum uſque crimen impunē quiuis nobis illudat? Reſpondeo primū, de quotidianis delictis hīc haberi ſermonem, in quibus etiam optimus quiſque uenia indiget. Quum igitur in tanta carnis infirmitate tam lubricum ſit nobis iter, tot inſidiæ & impulſus, quid fiet ſi ad ſecundum uel tertium lapſum præciditur ſpes ueniam? Addendum eſt ſecundō, Chriſtum non priuare iudicio fideles, ſed ſtultē ad uerbulum vñum creduli ſint: ſed tantū uelle æquos eſſe & humanos, ut reſipieſcentibus manum porrigant, ſi modō appareat, ipſos ex animo ſibi in peccatis diſplicere. Sacra enim res eſt pœnitentia: ideoque matūro examine opus habet: ſed quoties probabile ſignum conuerſionis dederit peccator, admitti uult Chriſtus ad reconciliationem, ne repulſa fractus deficiat. Tertiō notandum eſt, ubi quis ſua leuitate & inconfiantia ſuſpectum ſe reddidit, poſſe nos ueniam petenti ita ignoſcere, ut in poſterum obſeruemus eius mores, ne tolerantiam noſtram & manſuetudinem, quæ ex Spiritu Chriſti eſt, ludibriō habeat. Tendendum enim ipſius Domini conſilium eſt, clementia noſtra iuuandos eſſe qui lapſi ſunt ut reſurgant. Et certē imitanda nobis Patris caeleſtis eſt bonitas qui procul occurrit peccatoribus, ut eos ad ſalutē inuitet. Adde, quum pœnitentia mirabile ſit opus Spiritus, & noui hominis creatio, ſi eam deſpicimus, ipſi Deo fieri iniuriam.

23 *Aſimilatum eſt regnum cælorum.*) Quia nos ad miſericordiam ſteclere difficile eſt, præſertim uerō ubi multa fratrum uita toleranda ſunt, ſtatim tadium obrepit, doctrinam hanc aptiſſima parabola Dominus confirmat, cuius ſumma eſt, Eos qui ad ignoſcenda fratrum delicta ſunt inflexibiles peſſimē ſibi conſulere ac ſtatuerē ſibi legem nimis duram & grauē: quia Deum experientur æquē rigidum & inexorabilem erga ſeipſos. Nam in tribus membris, præcipuē conſiſtit ſimilitudo: opponitur enim Domi-

nus seruo, ingens summa minutis vel mediocribus, singularis clementia extremæ crudelitati. His tribus obseruatis, facile erit colligere Christi mentem. quid enim sumus, si cum Deo conferimur? Iam verò cuius summæ quisque nostrum ei debitor est? Postremò quàm leues sunt offensæ, in quibus obnoxii sunt nobis fratres, si expenditur nostra erga Deum obligatio? Quàm indignus itaque est Dei misericordia homuncio immensâ mole oneratus, qui erga sui similes implacabilis, ne minimum quidem delictum remittit? Quantum ad verba spectat, Regnum cælorum hic vocatur spiritualis Ecclesiæ conditio: ac si dixisset Christus, Ita se res habet inter Deum & homines, quoad animam, & spiritualis vitæ rationem, vt inter dominum ciuilem & terrenum, ac eius seruos, quoad pecuniam & præsentis vitæ negotia.

25 *Insuper eum Dominus.*) Hic argutè singula excutere friuolum esset: neque enim rigorem Deus semper ostentat in initio, donec ad deprecationem compulsi, veniam petamus: imò gratuita bonitate nos præuenit: sed tantum docet, si summo iure in nos utatur Deus, quid nobis futurum sit. Deinde si velit exigere à nobis quod debetur, quàm nobis expediat cõfugere ad preces: quia hoc vnicum superest asyllum peccatoribus. Notanda est etiam longa summarum distantia: nam quum talentum vnum, centum denariis pluris sit, quid centum denarii ad decem talentorum millia?

31 *Quum vidissent censeri.*) Quamquã in his verbis quaerendum non est mysterium, quia tamen nihil continent nisi quod natura dicitur, & vsu quotidie discimus, sciendum est, nobis coram Deo tot aduersarios testes fore quot nobiscum viuunt homines: quia fieri non potest quin illis displiceat, ac odio sit crudelitas, præsertim dum sibi quisque metuit ne in caput suum redundet quod videt alteri fieri. Quod ad sententiam proximè sequentem, frustra quaeritur quomodo puniat Deus quæ semel remisit peccata: quia simplex hic sensus est, Licet omnibus misericordiam offerat, indignos tamen esse qui ea fruuntur, rigidos exactores, à quibus nulla potest impetrari venia. Ridiculi verò sunt Papistæ, dũ ex aduerbio *Quousque*, purgatorium ignem eliciunt. certum enim est, mortem æternam à Christo hinc notari, non pœnam temporalem qua Dei iudicio satisfiat.

MATTH. XVII.

MARC.

LVC.

24 *Quum autem venissent Capernaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, dixeruntque, Præceptor vester non soluit didrachma?*

25 *Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset in domum, præuenit illum Iesus dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terre à quibus accipiunt tributa, aut censum? à filijs suis, an ab alienis?*

26 *Dicit illi Petrus, Ab alienis. Ait illi Iesus, Ergo liberi sunt filij.*

27 *Verum ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum, & eum piscem qui prodierit primus, tolle: & aperto ore illius, inuenies staterem, eum acceptum da illis pro me & pro te.*

24 *Quum autem venissent Capernaum.*) In primis notandus est huius historiae scopus: nempe quòd Christus tributum soluendo, subiectionem vltro testatus sit, sicuti formam serui induerat: simul tamen & verbis, & miraculo ostenderit non iure, vel necessitate, sed libera & voluntaria submissione se ita esse exinanitum, vt eum censeret mundus quasi vnum quemlibet è vulgo. Erat hoc non veltigal quod exigi soleret in traiectu, sed annum tributum Iudæis impositum in singula capita, vt tyrannis penderent, quod olim solebant vni Deo. Scimus enim hunc censum illis præscriptum fuisse in Lege, vt dimidio statere quotannis profiterentur Deum, à quo redempti fuerant, esse summum suum Regem. Hoc quum ad se transfuissent Reges Asiatici, placuit Romanis exemplum. Ita quasi alienati essent Iudæi à Dei imperio, profanis tyrannis soluebant sacrum censum in Lege indictum. Porro absurdum videri poterat, Christum quem apparuisset populi redemptor, ne ipsum quidem à tributo esse immunem. Hoc scandalum vt auerteret, verbis docuit sola voluntate se esse obstrictum: & miraculo idem probauit: quia à terreno imperio eximere se poterat qui mari dominabatur & piscibus. *Præceptor vester.* Quidam putant perstrictum fuisse Christum à tributi coactoribus, quasi se à communi iure subduceret. Ergo, vt petulans & contumeliosum est illud hominum genus, probrosè hoc esse dictum interpretor. Nam quum censeri in sua quisque vrbe soleret, scimus Christo non fuisse quietam vno in loco stationem. Quærent ergo illi, an solutus erit legibus, quia tanquam incertus hospes huc illuc discursurus? Et Petri responsum modestam excusationem continet ad eos placandos, Soluet, inquit. Vnde colligimus Christum prius ex more soluisse: quia Petrus vt rem minimè dubiam promittit. Quòd verò hunc potius, quàm alios discipulos compellant, factum esse suspicor quia apud ipsum habitauit Christus, nam si eodem omnes contubernio vsi forent, communis fuisset exactio. Ridiculi ergo sunt Papistæ, qui tam friuolo prætextu Petrum dignitatis socium Christo faciunt. Vicarium, inquit, sibi elegit, & pari secum honore dignatus est, quem solutione tributi sibi æquauit. Atqui hoc modo subulcos omnes facient Christi vicarios, quia tantundem & illi pendebant. Quòd si in tributo soluendo enituit primatus Petri, vnde ista quam sibi arrogat, immunitas? Sed ita putidè ineptire oportet qui Scripturam pro sua libidine deprauant. *Quid tibi videtur Simon?* Specimen Diuinitatis suæ in eo edidit Christus, se nihil latere ostendens. Quorsum autem tendit eius sermo? an vt se & suos à legum subiectione eximat? Sic quidam

quidam exponunt, iure liberos esse Christianos: sed libere subiici communi politix, quoniam aliter humana societas coli nequit. Mihi tamen simplicior videtur sensus. Quia enim periculum erat ne frustra Christum venisse putarent discipuli, quia tributum soluendo spem liberationis præcideret: simpliciter affirmat se ideo soluere tributum quia iure suo & potestate sponte abstinet. Vnde colligitur, nihil de eius regno minui. Sed cur sibi palam non vendicat quod suum est? nempe quia tributis coactoribus incognita erat eius maiestas. Quanquam enim spirituale est eius regnum, sic tamen habendum est, quum vnicus sit Dei filius, hæredem quoque esse totius mundi, vt subiecta illi esse omnia, & coram ipso in ordinem cogi deceat. Sensus ergo est, non ideo præfectos esse humano generi Reges à Deo, & institutas politias, vt ipse qui filius est, eandem cum aliis seruitutem promiscue obeat: sed tamen, donec manifestata sit regni sui gloria, sponte vnà cum aliis fore feruum. Hoc testimonio non minus insulsi, quàm foeliciter abusus est Papa, vt suum Clerum legibus solueret. Quasi verò rasura capitis faciat Dei filios, qui à tributis & vectigalibus sint immunes. Atqui nihil aliud voluit Christus, quàm sibi honorem filii Regis vendicare, vt saltem domum haberet privilegio immunem à iure vulgari. Quare insensè etiam Anabaptistæ hæc verba ad labefactandum politicum ordinem detorquent, quum certo certius sit, Christum minime de communi fidelium iure discedere: sed tantum similitudinem petere à filiis Regum qui vnà cum suis domesticis liberi sunt.

27 *Mitthamun.*) Quanquam fateor non semper plenos Christo loculos fuisse, non tamen inopia coactum arbitror hoc mandasse Petro: sed vt miraculo probaret se litius dominari, quàm omnes terrenos Reges, vt qui pisces sibi haberet tributarios. Atque hoc semel tantum legitimè factum esse: quia vnum documentum satis in totam vitam fuit. Porro statè tantundem valebat ac siclus, nempe quatuor drachmas vel duo didrachma.

MATTH.	MARC. IX.	LVC. IX.
XIX. 1 Et factum est, quum conuississet Iesus hys sermone migravit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem.	38 Respondit autem ei Ioannes, dicens, Præceptor, vidimus quendam nomine tuo eijcere demonia, nec sequitur nos: & prohibuimus illum, propterea quod non sequitur nos.	49 Respondens autem Ioannes dixit, Præceptor, vidimus quendam super nomine tuo eijcientem demonia, & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum.
2 Et sequute sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi.	39 Iesus autem ait, Ne prohibeatis illum: nullus enim est qui si virtutem fecerit in nomine meo, possit citò male loqui de me.	50 Et ait ad illum Iesus, Nolite prohibere. qui enim nō est aduersum nos, pro nobis est.
	40 Qui enim non est aduersus nos, pro nobis est.	51 Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam obsfirmauerat vt iret Hierosolymam.
	MARC. X. 1 Et quum inde surrexisset, venit in fines Iudææ, per regionem que est trans Iordanem. Et conueniunt rursus turbæ ad illum, & sicut consueuerat, rursus docebat eas.	52 Et misit nuntios ante conspectum suum, & euntes intrauerunt in oppidum Samaritanorum vt pararent illi.
		53 Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis Hierosolymam.
		54 Quum vidissent autem discipuli eius Iacobus & Iohānes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis descendat à celo, & consumat illos, quemadmodum & Elias fecit?
		55 Conuersus autem Iesus, increpauit illos, dicens, Nescitis cuius spiritus estis vos.
		56 Filius enim hominis non venit ad perdendas animas hominum, sed seruandas. Et abierunt in aliud castellum.

38 Marc. Præceptor.) Hinc apparet celebre iam tunc fuisse Christi nomen, vt eo vsi sint qui non erant ex familiaribus eius discipulis: vel fortè etiam abusi: nihil enim pro certo asserere ausim. Fieri potest vt hic de quo fit mentio, Christi doctrinam amplexus, non malo animo ad edenda miracula se contulerit, sed quia non nisi selectos Euangelii sui præcones hac facultate ornauit Christus, temere ab illo susceptum, vel potius arreptum fuisse hoc munus arbitror. Quanquam autem præposterè hoc tentauit quod discipulos sine mandato imitari ausus est, successu tamen non caruit audacia, quia Domino placuit hoc quoque modo nomen suum illustrare: sicuti interdum per eos operatur quorum ministeriū non probat quasi legitimū. Ad hæc nihil obstat quominus fide particulari quispiam imbutus, cæcum impetum sequatur: atque ita se ad edenda miracula præcipitet. Venio nunc ad Iohannem & eius socios. Hominem ab edendis miraculis se prohibuisse dicunt. Cur non prius rogabant liceret necne? nunc enim dubii & suspensi magistri iudiciū requirunt. Vnde sequitur ius prohibendi inconsideratè sibi sumpsisse. Quare temeritatis danandus est quisquis plus aggreditur quàm sibi Dei verbo concessum esse nouit. Deinde in Christi discipulis suspecta est ambitio: quia de asserendo honoris sui priuilegio laborant. Qui fit enim vt hominem incognitum repentè ab edendis miraculis depellant, nisi quia hoc iure soli

volunt potiri? Causam enim allegant quòd Christum non sequatur: acsi dicerent, Non est tuus contubernalis vt nos: cur ergo honore æquabitur?

Philip. 1. c. 12

39 *Ne probibeatis.*) Prohiberi eum Christus noluit, non quòd illi autor fuisset, vel probaret eius factum, aut etiam probari vellet à discipulis: sed quia vbi per occasionem glorificatur Deus, ferendum id est ac gaudendum. Sic Paulus, quanuis illi displiceat errorum cupiditas, qui se venditabant Evangelii nomine, gaudet tamen hac occasione propagari Christi gloriam. Notanda autem est ratio quæ subicitur, fieri non posse vt Christo maledicat qui in eius nomine virtutes edit: ac proinde in lucro deputandum. nam inde sequitur, nisi magis propriæ gloriæ addicti fuissent discipuli quàm studiosi ac cupidi promouendæ Magistri gloriæ, non ægrè fuisset laturos, quum eam aliunde extolli auerisque cernerent. Neque tamen quum pronuntiat Christus pro amicis habendos qui palam non sunt inimici, liberum cursum temerariis hominibus laxari iubet, vt nobis tacentibus, se pro libidine sua huc illuc ingerant, totumque perturbent Ecclesiæ ordinem (talis enim licentia, quoad vocatio nostra tulerit, cohibenda est) tantum rectè facere negat qui importunè obfistunt ne quibusuis mediis propagetur regnum Dei. Nec verò ita suos agnoscit vt in grege suo censeat qui medii sunt inter hostes & amicos: sed intelligit, quatenus non nocent, prodesse ac iuuare. Est enim prouerbialis sententia, qua monemur non mouendum esse bellum donec inimus lacescit.

31 Luc. *Dum compleverunt dies.*) Hanc historiam solus Lucas refert, quæ tamen multis nominibus non parum est utilis. nam hic primo Diuina Christi fortitudo & constantia in spernenda morte describitur: deinde quàm capitales inimicitias generent religionis dissidia: tertio quàm præcipiti seruire ad impatientiam feratur hominum natura: ad hæc quàm proclius sit in Sanctorum imitatione lapsus: postremo ad mansuetudinem reuocamur Christi exemplo. Cæterum mors Christi, assumptio vocatur, non tantum quia tunc sublatus est è medio, sed quia humili carnis ergastulo egressus, in sublime conscendit. *Faciem obfirmauerat.* Hoc verbo expressit Lucas, quum mors Christo esset ante oculos, subactò eius metu, ad ipsam obeundam progressum esse simul tamen luctatum esse indicat, vt terroris victor se animosè ad mortem offerret. Nam si nulla fuisset obiecta formido, si nulla diffcultas, nullum certamen, nulla cura, quorsum attingit faciem obfirmare? Sed quia nec stupidus erat, nec temulenta audacia præditus, crudeli acerbæque morte, imò diro & horribili cruciatu quem sibi à seuro Dei iudicio inflare sciebat, moueri oportuit: adeoque id eius gloriam non obsecuit vel minuit, vt insignie sit imensis erga nos amoris eius documentum: quia posthabito sui respectu, vt salutis nostræ se addiceret, per medios terrores ad mortem properauit, cuius propinquus dies eum minime latebat.

52 *Misit nuntios.*) Probabile est magnam comitum turbam tunc secum traxisse. neque enim missi sunt nuntii qui lautas epulas instruerent, vel deligerent splendidum aliquod palatium, sed tantum qui dicerent aduētare magnam hospitem copiam. Illi verò exclusi, ac repulsam passi, Magistrum expectant. Hinc porro discimus quod secundo loco notauimus, quòd inter se dissidit homines in religionis doctrina, facile in mutua odia prorumpere. signum enim acerrimi odii fuit, esurientes fraudare victu, & fessis negare hospitium. Atqui Samaritanos ita male habet ac vrit Iudaica religio, vt qui eam sectantur, nulla humanitate dignos putent. Angebat etiam fortè eos contumeliæ dolor, quòd scirent templum suum, quasi profanum deiectioni esse Iudæis, scique degeneres & adulterinos haberi Dei cultores. Sed quum pertinaciter hereret superstitio semel recepta, praua æmulatione certarunt vsque ad extremum in ea tendenda. Tandem eò vsque exarsit contentio, vt vno incendio vtraque gentem perdidit: nam facem belli Iudaici fuisse testis est Iosephus. Quaquam autem inuidiam declinare Christo promptum erat, mauiit tamen se Iudæum profiteri, quàm obliqua abnegatione hospitium redimere.

2. Reg. 1. c. 10

54 *Quum vidissent discipuli.*) Admonuit fortè eos ipsa regio vt contra impios protinus fulminare cuperent: illic enim quondam Elias igne cælesti regios milites deiecerat qui ad eum capiendum missi fuerant. Verit ergo illis in mentem, simili exitio deuotos esse tunc Samaritas qui tam indignè Filium Dei reuerent. Hic autem videmus quòd nos impellat stulta sanctorum Patrum imitatio. Obtendunt Iacobus & Ioannes Elæ exemplum: sed non attendunt quantum ab Elia differant: non bene examinant zeli sui intemperiam, ad Dei vocationem non respiciunt. Æquè specioso prætextu suam idololatriam fucabant Samaritæ, sicuti habetur Ioannis 4. c. 20. sed errabant vtrique, quòd nullo adhibito delectu, similia magis quàm imitatores sanctorum Patrum erant. Quanquam autem dubium est putentne sibi in manu esse potentiam, an sibi à Christo dari petant: mihi tamen hoc magis probabile est, quòd stulta fiducia elati, modò annuat Christus, ad exequendam vindictam se armatos esse non dubitent.

55 *Nescitis cuius Spiritus.*) Hoc responso non modò effrænem impetum Christus in duobus discipulis compescuit, sed regulam nobis omnibus præscripsit ne zelo nostro indulgeamus. Probè enim sibi consciunt esse oportet quilibet aliquid aggreditur, quòd Spiritum Dei autorem ducemque habeat, rectoque & puro agatur eius instinctu. Multos impellet zeli feruor: sed si deest Spiritus prudentia, ebulliant in spumas. sæpe etiam contingit zelo turbidos carnis affectus permittos esse, & qui acerrimi videntur gloriæ Dei zelotæ, excæcari priuato carnis affectu. Quare nisi zelo nostro præsit Dei Spiritus, ad executionem nihil proderit iactare nihil nisi bono zelo fuisse à nobis tentatum. Spiritus autem ipse consilio & prudentia nos reget, nequid præter officium vel citra vocationem, denique nisi prudenter & opportunè tentemus: deinde mentes nostras, absterfa omni carnis fæce, recto affectu imbuet, nequid appetamus nisi quod Deus dictauerit. Perstringit etiam Christus discipulos, quòd longè à spiritu Elæ remoti, perperam quod ille gessit, sibi vsurpent. Nam Elias Dei iudicium, quòd illi mandatum erat à Spiritu, exequutus est: isti autem non Dei iussu, sed carnis impulsu ad vindictam prosiliunt. Quare nihil nobis patrocinantur sanctorum exempla, nisi idem qui illos direxit Spiritus in nobis habitat.

MATTH.

MATTH. XIX.

3 Et accesserunt ad eum Pharisei tentantes eum, & dicentes ei, Licetne homini diuortium facere cum uxore sua qualibet ex causa?

4 Qui respondens ait eis, Annon legistis quod is qui fecit ab initio, masculinum & feminam fecit eos?

5 Et dixit, Propterea deseret homo patrem & matrem, & agglutinetur uxori suae, & erunt duo in carnem unam.

6 Itaque iam non sunt duo, sed una caro. quod ergo Deus copulauit, homo ne separet.

7 Dicunt illi, Cur ergo Moses iussit dare libellum repudij, ac dimittere eam?

8 Ait illis, Moses ad duritiam cordis vestri permisit vobis repudiare uxores vestras: ceterum ab initio non fuit sic.

9 Dico autem vobis quod quicumque repudauerit uxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is committit adulterium: & qui repudiatam duxerit, is adulterium committit.

MARC. X.

LVC.

2 Et aduenientes Pharisei interrogabant illum, Licetne viro uxorem repudiare? tentantes illum.

3 At ipse respondens dixit illis, Quid vobis praecepit Moses?

4 Illi autem dixerunt, Moses permisit libellum repudij scribere, ac dimittere.

5 Et respondens Iesus dixit illis, Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis hoc praeceptum.

6 Ceterum ab initio creationis masculinum & feminam fecit illos Deus.

7 Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhaerebit uxori suae.

8 Et erunt duo in carnem unam. Itaque iam non sunt duo sed una caro.

9 Quod igitur Deus copulauit, homo ne separet.

10 Et in domo rursum discipuli illius eadem de re interrogauerunt illum.

11 Et dicit illis, Quicumque repudauerit uxorem suam, & duxerit aliam, adulterium committit in illam.

12 Et si mulier repudauerit virum suum, & nupsit alteri, adulterium committit.

Quaquam infidias Christo tendunt Pharisei, & dolose eum adoriuntur vt circunueniant, vtiliter tamen nobis celsit eorum malitia: sicuti Dominus mirifice in suorum vtilitatem couertere nouit quaecunque ad verae doctrinae subuersionem machinantur impii. Nam hac occasione soluta fuit quaestio quam pariebat repudij libertas, & de sacro ac insolubili coniugij nexu certa lex tradita. Inde autem arrepta est captionis anfa, quia in vtranque partem secundum ipsos non nisi odiosa esse poterat responsio. Querunt an viro liceat repudiare uxorem quauis de causa: si neget Christus, clamabunt impie Legem ab ipso abrogari. si assermet, iactabunt potius lenonem esse quam Dei Prophetam, qui sic virorum libidini indulgeat. Hoc quidem animis conceperant: sed Filius Dei, qui nouit sapientes in astutia sua deprehendere, eos frustratus est, illicitis repudijs seuerè resistens: & simul tamen demonstrans, nihil se nisi Legi consentaneum proferre. Nam duobus capitibus totam rem concludit: ordinem creationis debere esse instar Legis, vt vir coniugalem fidem tota vita colat. Diuortia autem esse permissa, non quod licita sint, sed quia cum praefracto & indocili populo negotium erat.

4 Annon legistis.) Non respondet quidem disertè Christus ad rogatum, sed propositae quaestioni planè satisfacit: quemadmodum si quis nunc de Missa interrogatus, sacrae Coenae mysterium fideliter exponat, ac tandem inferat, sacrilegos esse & falsarios qui purae Domini institutioni quicquam vel addere vel detrabere audent, fictitium Missae sacrificium palam euertet. Hoc autem axioma, sumit Christus, Ab initio Deus marem adiunxit foeminae, vt duo efficerent integrum hominem. Ergo qui uxorem repudiat, quasi dimidiam sui partem à seipso auellit. Hoc autem minimè patitur natura, vt corpus suum quispiam discerpat. Alterum argumentum subiicit, ductum à minori ad maius, Sanctius est coniugij vinculum quam quod filios parentibus astringit. Atqui pietas insolubili nexu filios parentibus obligat. Multo minus ergo potest maritus renuntiare uxori. Hinc sequitur, Diuinum vinculum abrumpi si vir ab uxore diuortium faciat. Iam verò hic est verborum sensus, Quod Deus humani generis conditor masculinum & foeminam fecerit, vt quisque vnica uxore contentus alias non appetat. Nam in numero duali insistit, sicuti & Propheta Malachias, cap. 2. b. 10. quum aduersus polygamiam inuehitur, eandem rationem adducit, quod Deus in quo abundantior erat Spiritus, vt in eius arbitrio esset plures creare, vnum tamen fecerit hominem, nempe qualis hic describitur à Christo. Ergo ex ordine creationis probatur in diuidua

viri vnus cum vna vxore societas. Siquis obiciat, hoc modo non fore licitum mortua priore vxore inducere alteram: facilis est responsio, non modo vinculum morte solui, sed vxorem secundam à Deo subrogari in locum prioris, quasi vna & eadem esset.

5 *Propterea deseret.*) Dubium est Adámne loquentem illic Mofes, an Deum inducat: sed vtrumuis eligas, ad præsentem locum parum interest: quia satis fuit adducere Dei oraculum, licet ore Adæ prolatum fuerit. Cæterum non simpliciter iubetur, qui vxorem ducit, patrem relinquere: quia secum ipse pugnaret Deus si coniugio aboleret quam filiis erga parentes pietatem mandat. sed dum comparatio fit inter officia patri & matri præfertur vxor. Atqui si nuntium quis patri remittat, & iugum excutiat cui alligatus est, tale prodigium nemo admittet. Multo igitur minor erit solvendi coniugii libertas. *Erunt duo in vna carne.* Hoc dicto non minus polygamia damnatur quàm licentia in repudiandis vxoribus. nam si mutua inter duos coniunctio à Domino sacra fuit, adulterina est permissio trium vel quatuor. Sed Christus (vt paulo antè attigi) aliter ad suum institutum accommodat, quòd scilicet laceret seipsum qui quis ab vxore diuertium facit: quoniam ea est vis sancti coniugii vt maritus & vxor in vno hominem coalescant. Neque enim Christi consilium fuit impuram & spurcam Platonis speculationem inuicere, sed reuerenter de ordine Diuinitus posito disseruit. Sic igitur viuant inter se maritus & vxor, vt alter alterum foueat non secus ac dimidiam sui partem: ille verò sic imperet vt caput sit vxoris, non tyrannus: mulier vicissim modeste ad obsequia se submittat.

6 *Quod ergo Deus copulauit.*) Hac sententia frænata Christus virorum libidinem, ne vxores repudiando, lacrum nodum abrumpan. Quemadmodum autem in viri arbitrio esse negat coniugium dissoluere: ita & aliis omnibus legem edicit, ne sua autoritate illicita repudia confirmet. Abutitur enim sua potestate Magistratus qui viro gratiam facit repudiandæ vxoris. Huc tamen propriè spectauit Christus, vt quisquè pro se datam fidem sanctè colat, & quos libido vel prauus affectus ad repudium sollicitat, hanc sibi cogitationem iniciant, Quisnam es qui Diuinæ coniunctionis liberam tibi rupturam facias? Cæterum laus quoque extendi potest hæc doctrina. Papiſtæ Ecclesiam à Christo capite suo auulsam nobis fingentes, truncum & mutilum nobis relinquunt corpus: in sacra Coena quum Christus panem vino coniuxerit, vsu calicis totam plebem priuare ausi sunt. His diabolicis corruptelis opponere licebit, Quod Deus copulauit, homo ne separet.

7 *Cur ergo Moses.*) Hanc calumniam meditati fuerant, si Christus (quod magis erat probabile) in repudis legitimum causam exigeret. Licitum enim videtur quicquid Lege sua Deus permittit, sola cuius voluntas statuit boni & mali discrimen. Sed Christus apta responsione falsam inuidiam diluit, quòd hoc concesserit Moses eorum perniciæ, non autem quasi licitum probauerit. Sententiam verò suam optima ratione confirmat, *Quia non ita fuit ab initio.* Sumit autem pro confesso, quum Deus ab initio coniugium instituit, perpetuam legem fixisse, quæ vsque ad finem vigere debeat. Quòd si institutio coniugii pro lege inuolabili habenda est, sequitur, quicquid ab ea deflectit, non ex pura eius natura esse, sed hominum vitio. Quæritur tamen an fas Mofi fuerit permittere quod per se malum & vitiosum erat. Respondèò, impropriè dici permissum quod seuerè non vetuit. neque enim legem tulit de repudiis, vt ea suo suffragio approbare: sed quum aliter restringi non posset hominū improbitas, quod maximè tolerabile erat remedium attulit, vt vir saltè vxoris pudicitia testimonium redderet. Lex enim non nisi in mulierum fauorem lata erat, ne postquam iniuste reiectæ erant, dedecus aliquod subirent. Vnde colligimus inflictam viris potius fuisse pœnam, quàm veniam aut permissu accessam fuisse eorum libidinem. Adde quòd à politica & externo ordine multum differt spirituale regimen. Quid liceat ac fas sit decem verbis complexus est Dominus: nunc quia fieri potest vt multa non vocentur ad humanum tribunal, de quibus sua quæque conscientia arguit ac conuincit, non mirum est si leges politicae ad illa conuincant. Sumamus familiare exemplum, Litigandi maior nobis per leges sit libertas quàm ferat charitatis regula. Cur illud? quia singulis ius reddi nequit, nisi aperta sit petendi ianua: interim lex Dei interior sequendū esse pronuntiat quòd distabit charitas. Neque tamen est cur hinc Magistratus ignauia suæ excusatione capient, si sponte cessent à corrigendis vitis, vel omittant quæ postulabat officii ratio. Sed videant priuati homines ne sua vitia, legum patrocinio regentes, culpam eorum duplicent. Nam hic Dominus oblique Iudæos increpat, quasi ipsis non sufficiat impunè suam proteruiam tolerari, nisi Deum iniquitatis suæ autorem inscribant. Quod si ex legibus politicis non semper nec vbique petenda est sanctè piæque viuendi regula, multo minus ex consuetudine.

9 *Dico autem vobis.*) Marcus hoc seorsum discipulis fuisse dictum refert, quum domum venissent: Marthaus autem, omiſsa hac circumstantia, sermonem contexuit: vt sæpe Euangelistæ medium aliquid relinquunt, quia satis habent rerum summas colligere. Nihil ergo discriminis est nisi quòd alter altero distinctius rem exponit. Summa autem est, Quauis Lex diuortia non puniat quæ à prima Dei institutione dissident, adulterum tamen esse qui reiecta vxore alteram sibi accipit. Neque enim est in hominis arbitrio, coniugii fidem soluere quam Dominus ratam manere vult. itaque pellex est quæ legitime vxoris torum occupat. Additur autem exceptio, quia mulier scortando, se quasi putridum membrum à viro rescindens, eum liberat. Qui alias causas excogitant, quia supra magistrum caelestem sapere volunt meritò sunt repudiandi. Elephantiasin volunt iustam repudii causam esse, quia morbi contagio non modò ad maritum, sed & ad liberos perueniat. Ego autem sicuti pio viro consulo vt elephantiacam vxorem non attingat, ita eius repudiandæ licentiam non permitto. Siquis obiciat, opus habere remedium qui cælibes viuere nequeunt, ne vrantur: dico remedium non esse quòd extra Dei verbum quæritur. addo etiam, nunquam illis desore continentia donum si Domino se regendos tradant: quia sequuntur quòd ille præscripsit. Obrepet alicui vxoris fastidium, vt ingredi cum ea non sustineat: an huic malo polygamia medebitur? Alterius vxor in paralyſin vel apoplexiam incidet, vel alio incurabili morbo laborabit: an maritus incontinentiae prætextu illam reiciet? Atqui scimus Spiritus auxilio nunquam destitui qui in vis suis ambulant. Scortationis vitandæ causa, inquit Paulus, quisque vxorem duc.

Hoc qui fecit, licet non succedat ex voto, suis partibus defunctus est. Ergo siquid desit, Dei subsidio sarcietur. Vltra progredi, nihil aliud est quam Deum tentare. Quod autem alteram causam notat Paulus, nempe vbi pietatis odio coniuges ab incredulis reici contingit, non esse pium fratrem vel sororem tunc feruituti obnoxium à Christi mente diuersum non est. neque enim illic de iusta repudiij causa differit, sed tantum an viro incredulo obstricta maneat mulier postquam Dei odio impiè reiecta non aliter redire in gratiam potest quam si Deum abneget. Quare nihil mirum si Paulus alienationi à Deo dissidium cum homine mortali præferat. Videtur tamen superuacua esse quam ponit Christus exceptio. Nam si capitale supplicium meretur adultera, quorsum attinet de repudio loqui? Sed quia mariti erat vxoris adulteriũ iudicio persequi, vt domum flagitio purgaret, qualis qualis fuerit euentus, maritum cum vxorem impudicitia conuincit, absoluit Christus à vinculo: & fieri potest vt in corrupto & degeneri populo huius quoque sceleris tunc magna regnauerit impunitas. Sicuti hodie peruersa Magistratum indulgentia facit vt necesse habeant viri impuras vxores reicere, quia de adulteris pœna non sumitur. Notandum autem est, commune ac mutuum esse ius vtriusque partis, sicuti mutua & par est fidei obligatio. nã quã aliis in rebus primatum vir teneat, quo ad torum vxori æquatur. non enim est dominus corporis sui. Ergo quum adulter à coniugio defecerit, parta est vxori libertas. *Qui repudiatam duxerit.* Hoc membrum pessimè expolitum fuit à multis interpretibus: generaliter enim & confusè putarunt cælibatum præcipi quoties diuortium factum fuerit. ita si maritus adulteram reiceret, vtrique iniecta est cælibatus necessitas. Quasi verò sit hæc repudiij libertas, tantum ab vxore secubare: quasi etiam Christus nõ clarè in hac causa fieri permittat quod promiscuè sibi Iudæi pro suo arbitrio vsurpare soliti erant. Fuit ergo ille nimis crassus error: nam quum adulteriũ damnat Christus qui repudiatam vxorem duxerit, restringi hoc ad illicita & friuola diuortia certum est. ideo Paulus manere innuptas iubet quæ sic dimissæ fuerint, aut viris suis reconciliari: quia scilicet rixis & dissidiis non aboletur coniugium. Idque elicitur ex Marco, vbi nominatim exprimitur vxor quæ à marito discesserit. non quòd liberum fuerit vxoribus dare maritis repudiij libellum, nisi quatenus in exteris mores prolapsi erant Iudæi: sed notare voluit Marcus, corruptelam quæ tunc passim trita erat reprehendi à Domino, quòd post voluntaria diuortia vtrunque ad nouum coniugium transibant. ideo adulteriũ nulla fit apud eum mentio.

1. Cor. 7. b 22.
& c. 13

1. Cor. 7. b. 19

MATTH. XIX.

10 Dicunt ei discipuli, Si ita habeat causa hominis cum vxore, non expedit matrimonium contrahere.

11 Qui dixit illis, Non omnes capaces sunt huius dicti, sed quibus datum est.

12 Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt eunuchi ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnũ calorum. Qui potest capere, capiat.

MARC.

LVC.

Perinde ac si iniqua virorum conditio futura sit, si ita alligati sint vxoribus, vt quãdiu pudicæ fuerint, cogantur reliqua perferre potius quam ab illis discedant: hoc Christi responso commoti discipuli excipiunt, melius esse carere vxoribus quam induere talem laqueum. Sed cur non vicissim expendunt quàm dura sit vxorum feruitus, nisi quia sibi & propriis commodis addictos impellit carnis sensus, vt alius neglectis tantum sibi bene consultum esse cupiant? Interim se prodit impia ingratitude, quòd in commo di vnus metu, vel tædio, singulare Dei donum respuunt. Satius est, secundum eos, coniugium effugere quam se astringere perpetuæ societatis vinculo. Atqui si coniugium instituit Deus in communem humani generis salutem, licet quædam minus grata secum trahat, non ideo protinus spernendum est. Discamus ergo, siquid in Dei beneficiis nobis non arridet, non ram lauti esse ac morosi quin reuerenter illis vtamur. Præsertim nobis in sancto coniugio cauenda est hæc prauitas. nam quia multis molestiis implicatum est, semper conatus est Satan odio & infamia grauare, vt homines ab eo subduceret. Et Hieronymus nimis luculentum maligni peruersique ingenii specimen in eo edidit, quòd non tantum calumnias exagitat sacrum illum & Diuinum vitæ ordinem, sed quascunque potest ex profanis authoribus *λοιδόαιας* accumulatur quæ eius honestatem deformat. Nobis autem in mentem veniat, quæcunque in coniugio molesta sunt, accidentaliter esse: quia proueniunt ex hominis vitio. Deinde meminerimus, quia post corruptam naturam medicina esse cœpit, non mirum esse si dulcedini permittum habeat amarum sapor. Sed videndum est quomodo hanc stultitiam resellat Dominus. Omnes huius dicti capaces esse negans, significat electionem non esse positam in manu nostra, ac si de re nobis subiecta esset consultatio. Siquis vtile sibi esse putat vxore carere, atque ita nullo examine habito cælibatus legem sibi edicit, longè fallitur. Deus enim, qui pronuntiauit bonum esse vt viro adiutrix sit mulier, contempti sui ordinis pœnam exigit: quia nimium sibi arrogans mortales, dum se à cælesti vocatione eximere tentant. Porro non esse omnibus liberum eligere vtrum libuerit, inde probat Christus, quia speciale sit continentia donum. nam quum dicit non omnes esse capaces, sed quibus datum est, clarè demonstrat non omnibus esse datum. Vnde conuincitur eorum superbia qui sibi arrogare non dubitant quod tam clarè Christus adimit.

12 *Sunt enim eunuchi.*) Tria eunuchorum genera ponit Christus, Qui natura sunt spadones, vel *Eunuchi.* qui ab hominibus castrati, eos à coniugio arcet defectus: quia viri non sunt. Alios dicit esse eunuchos qui se castrauerunt vt se liberius Deo impendant. hos immunes facit à necessitate coniugii. Vnde sequitur alios omnes qui à coniugio abhorrent, sacrilega audacia (gigantum more) cum Deo pugnare, Quòd

Castratio.

Papistæ vrgent Castrandi vocem, quasi suo arbitrio continentia legem homines imponant, nimis frigidum est. Prius enim testatus est Christus Deum hoc quibus visum est dare. Et paulo post iterum asseret temere celibatum eligi vbi quis speciali dono præditus non est. Quare hæc castratio non libero arbitrio subiicitur: sed simplex sensus est, Quum natura apti sint quidam ad coniugium, licet abstineant, non tamen Deum tentare, quia Deus immunitatem illis concedit. *Propter regnum calorum.* Insulse exponunt multi, Ad promerendam æternam vitam: quasi celibatus meritorium in se aliquem cultum contineat. sicuti Papistæ fingunt statum esse Angelicum. Atqui nihil aliud voluit Christus quàm cælibes huc finem debere sibi habere propositum, vt curis omnibus soluti sese alacrius ad pietatis officia accingant. Stulta igitur imaginatio est, celibatum esse virtutem: quia non magis quàm ieiunium per se Deo placet, nec inter obsequia quæ à nobis requirit, cenferi meretur: sed in alium finem spectare debet. imò nominatim exprimere voluit Christus, licet quispiam à scortatione purus sit, non tamen eius cælibatum probari Deo, si tantum otio suo & deliciis prospicit: sed tantum hoc nomine excusari si ad liberam & solutam cælestis vitæ meditationem aspirat. In summa, docet Christus non satis esse si castè viuant cælibes, nisi consulto ab vxoribus abstineant quo se expediant ad meliora officia. *Qui potest capere, capiat.* Hac clausula admonet Christus minimè spernendum esse coniugii vsum, nisi cæca temeritate nos in exitium præcipientes dare velimus. nam discipulis, quos videbat sine iudicio ruere, manum iniicere oportuit. Cæterum utilis omnibus admonitio est, quia in eligendo vitæ genere pauci quid sibi datum sit reputant, sed profiliunt sine delectu quocunque eos tulit inconsideratus feruor: atque vnam fuisse olim audita. Sed nescio quibus Satanæ falcinis obstructæ fuerunt aures, vt reluctante natura, quasi inuito Deo, laqueum perpetui cælibatus sibi induerint quos ad coniugium Deus vocabat. Postea exitioli voti laqueo constrictæ sunt miseræ animæ, vt à fouea nunquam emergerent.

MATTH. XIX.

13 Tunc oblatis sunt ei pueri, vt manus eis imponeret, ac oraret: discipuli autem increpabant eos.

14 Iesus verò ait eis, Sinite pueros, & ne prohibeatis eos ad me venire: talium est enim regnum calorum.

15 Et quum imposuisset illis manus, abiit illinc.

MARC. X.

13 Et attulerunt ad illū pueros, vt tangeret eos: discipuli verò increpabant eos qui offerebant.

14 Iesus autem quū vidisset, indignatus est, dixitque eis, Sinite pueros venire ad me, nec prohibete illos: talium enim est regnum calorum.

15 Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei tanquam puer, non ingredietur in illud.

16 Et quum cepisset eos in vlnas impositis super eos manibus, benedixit illis.

LVC. XVIII.

15 Offerebant autem ei etiam infantes, vt eos tangeret: quod quum viderent discipuli, increpabant illos.

16 Iesus autem, quū illos ad se vocasset, dixit, Sinite pueros venire ad me, & ne prohibete eos: talium est enim regnum Dei.

17 Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei veluti puer, non intrabit in illud.

Hæc historia valde utilis est, quia docet non eos solum recipi à Christo qui sancti desiderii fideique impulsu sponte ad eum accedunt, sed quibus nondum per ætatem sentire licet quantopere indigeant eius gratia. Nihil adhuc intelligentiæ est in puerulis istis vt benedictionem expetant: eos tamen sibi oblatos humaniter & benignè recipit, solenni que benedictionis ritu eosdem Patri consecrat. Porrò eorum qui pueros offerunt consilium obleruare conuenit. nisi enim infixa fuisset eorum mentibus persuasio, depositam esse Spiritus virtutem penes ipsum, quam in populum Dei effunderet, absurdum fuisset pueros offerre. Quare non dubium est quin participationem gratiæ illis postulent. ideo amplificandi causa apud Lucam additur particula *Etiā*. ac si dixisset, Postquam experti fuerant quàm variis modis adultos iuuaret, spem quoque de pueris cepisse, non prorsus vacuos omnibus Spiritus donis abituros si manus eis imponeret. Porrò manuum impositio (vt alibi diximus) vetus & celebre apud Iudæos benedicendi symbolum erat: ideo nihil mirum si Christum pro pueris adhibita illa solenni cæremonia precari cupiant. interea tamen, quum præstantior minoribus benedicat, ius & honorem summi Prophetæ ei tribunt.

13 *Discipuli autem increpabant.*) Si impositum eius capiti fuisset diadema, libenter nec sine plausu exceperissent, quia proprium eius munus nondum tenebant. Nunc verò indignum eius persona esse ducunt, pueros admittere: nec colore error carebat. quid enim cum infantibus negotii summo Prophetæ ac Dei Filio? Sed hinc discimus peruersos esse iudices, qui ex carnis suæ sensu æstimant Christum: subinde enim fit vt spoliēt eum propriis dotibus: & rursus quæ in eum minimè competunt, sub specie honoris affingant. Hinc nata est immensa superstitionum congeries, quæ fictitium Christum mundo induxit. Quare discamus non aliter de ipso sentire quàm ipse docet, nec aliam illi induere personam quàm à Patre fuit imposita. Videmus quid in Papatu contigerit: magnum se Christo honorem deferre putarunt si coram panis frustulo se prosternerent. foetida coram Deo abominatio. Rursus quia non satis ho-

norificum

Heb. 7. b. 7

Superstitionū
congeries.

norificum ei putabant esse aduocati obire pro nobis munus, innumeros sibi patronos creantur: atqui hoc modo ereptus illi fuit Mediatoris honor.

14 *Sunt pueros.*) Testatur se velle pueros admittere, & tandem in vlnas receptos non modò complectitur, sed manuum impositione benedicit. vnde colligimus ad hanc quoque ætatem extendi eius gratiam nec mirum: nam quum totum genus Adæ sub mortis reatu conclusum sit, omnes à minimo vsque ad maximum perire necesse est, nisi quos eripit vnus Redemptor. Arcere verò à redemptionis gratia ætatem illam, nimis crudele foret. itaque hunc clypeum Anabaptistis non temere opponimus. Infantibus Baptismum negant, quia non sint eius mysterii capaces quod illic signatur. Nos contra excipimus, quum gratuita peccatorum remissionis, simulque Diuinæ adoptionis pignus ac figura sit Baptismus, infantibus minime negandum esse, quos Deus adoptat, & Filii sui sanguine abluit. Quòd poenitentiam vitæque nouitatem simul illic figurari obiciunt, facilis solutio est, renouari Dei Spiritu pro ætatis modulo, donec per gradus suo tẽpore quæ in illis occulta est virtus augetur, & palàm resurgat. Quòd autem non aliter reconciliari nos Deo, & adoptionis hæredes fieri contendunt quàm fide, hoc de adultis fatemur: sed quòd ad infantes attinet, falsum esse conuincit hic locus. Certè non lusorium nec inane solum bolum erat manuum impositio, nec frustra preces in aerem Christus effudit: solenniter autem offerre Deo non potuit quin puritate donaret. Quod verò illis peccatus est, nisi vt reciperentur inter Dei Filios? vnde sequitur regennos Spiritu fuisse in spem salutis. Ipse denique amplexus testis fuit ceteri ipsos à Christo in suo gerge. Quòd si donorum spiritualium quæ figurat Baptismus compotes fuerunt, externo signo privari absurdum est. Sicrilega vero audacia est, abigere procul ab ouili Christi quos ipse in sinu suo fouet, & quasi extraneos clausa ianua reicere quos prohiberi non vult. *Talium est enim.* Hac voce tam paruulos quàm eorum similes comprehendit. Inulsè enim Anabaptistæ pueros excludunt, à quibus initium fieri debebat. Sed interim sumpta ex re præfenti occasione, hortari suos voluit, vt malitia & fastu exinaniti puerilem naturam induerent. Ideo apud Marcum & Lucam additur neminem in regnum celorum posse ingredi, nisi qui puero sit conformis. Sed notanda est Pauli admonitio, ne simus pueri senti, sed malitia.

Fides ac matris

1. Cor. 14. a. 10

MATTH. XIX.

16 *Et ecce vnus accedens ait illi, Magister bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternam?*

17 *Qui dixit ei, Cur me vocas bonum? nullus est bonus nisi vnus Deus. quod si vis ad vitam ingredi, serua mandata.*

18 *Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit, Non facies homicidium. Non committes adulterium. Non facies furtum. Non falsum dices testimonium.*

19 *Honora patrẽ & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt te ipsum.*

20 *Dicit illi adolescens, Omnia hæc seruaui à iuuentute mea: quid adhuc mihi deest?*

21 *Ait illi Iesus, Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in celo: & veni, sequere me.*

22 *Quum audisset autẽ adolescens eum sermonem, abiit tristis: erat enim habens possessiones multas.*

MARC. X.

17 *Et quum exiret in viam, accurrit quidam: & quum genua flexisset, interrogauit eum, Præceptor bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?*

18 *Iesus autem dixit illi, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus.*

19 *Præcepta nosti. Ne committas adulterium. Ne occidas. Ne fureris. Ne falsum testimonium dicas. Ne fraudes. Honora patrẽ tuum & matrem.*

20 *At ille respondens dixit ei, Præceptor, hæc omnia seruaui ab adolescentia mea.*

21 *Iesus autem intuitus eum, dilexit ipsum, & dixit illi, Vnũ tibi deest, abi, quacunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in celo: & veni, sequere me, sublata in humeros cruce.*

22 *Ille verò molestia affectus propter sermonem, abiit mærens: habebat enim possessiones multas.*

LVC. XVIII.

18 *Et interrogauit eũ quidã princeps, dicens, Magister bone, quid faciam vt consequar vitam æternam?*

19 *Dixit autem ei Iesus, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus.*

20 *Præcepta nosti, Non cõmittes adulterium. Non occides. Nõ facies furtum. Non falsum testimoniũ dices. Honora patrem tuum & matrem tuam.*

21 *At ille dixit, hæc omnia seruaui à iuuentute mea.*

22 *Quo audito, Iesus ait illi, Adhuc vnum tibi deest, omnia quacunque habes, vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in celo: & veni, sequere me.*

23 *His ille auditis, mærore affectus est: quia diues erat valde.*

16 *Ecce vnus accedens.*) Lucas principem, hoc est primatiæ authoritatis virum fuisse dicit, non y. i.

vnvm quemlibet è vulgo. Quamquam verò honorem conciliant diuitiæ, videtur tamen grauis & boni viri existimatio illi tribui. Et ego quidem, expensis omnibus circumstantiis, non dubito, quamuis adolescens vocetur, fuisse tamen ex eorum ordine qui frugi & casta vita antiquam integritatem colebant. Venit autem non insidiosè (vt Scribis mos erat) sed discendi animo: itaque tam verbis quàm genuflexione Christum se vt fidum doctorem reuereri testatur. Sed rursus obstat cæca operum confidentia, ne proficeret sub Christo, cui se alioqui docilem præbere optabat. Sic hodie videmus quosdam non malè affectos, quia tamen vmbra nescio qua sanctitate, occupati sunt, Euangelii doctrinam agrè gustare. Porro, vt de statu responsionis melius fiat iudicium, notanda est quæstionis forma. Non simpliciter rogat quomodo & qua via perueniet ad vitam, sed quid boni faciendo eam acquirat. Merita igitur somniat, quibus vita æterna reddatur quasi debita compensatio. quare apposuit Christus ad Legis obseruationem eum amandat, quam certum est esse viam vitæ, vt mox plenius disseram.

17 *Cur me vocas bonum?*) Hanc correctionem non tam subtiliter accipio vt bona pars interpretum, quasi suam deitatem insinuet Christum. tantundem enim valere putant hæc verba ac si dixisset, Si in me nihil altius agnoscis natura humana, falsò elogium boni, quod conuenit soli Deo, in me transfers. Equidem fateor homines, propriè loquendo, minimè tam honorifico titulo dignos esse, ac ne Angelos quidem: quia nec bonitatis guttam à se habent, sed à Deo mutuantur: deinde quia in illis tantum inchoata est bonitas, non perfecta. Sed Christi non aliud consilium fuit quàm fidem suæ doctrinæ asserere. ac si dixisset, Tu me falso bonum vocas magistram, nisi à Deo profectum agnoscis. Ergo non hîc asseritur Deitatis essentia, sed ad fidem doctrinæ habendam deducitur iuuenis. Iam quidem aliquo obediendi affectu imbutus erat: sed eum vult Christus altius conscendere, vt Deum loquentem audiat. Nam (vt est mos hominum ex diabolis plerunque facere Angelos) promiscuè bonos doctores appellant, in quibus nihil sentiunt diuinum. sunt autem istæ donorum Dei profanationes, non inuim ergo si Christus, vt doctrinæ suæ auctoritatem conciliet, iuuenem ad Deum reuocat. *Serua mandata.* Locum hunc perperam interpretati sunt quidam ex veteribus (quos Papistæ sequuti sunt) ac si doceret Christus Legis obseruatione posse nos vitam æternam promereri. Atqui non respexit Christus quid possint homines, sed ad propositam quæstionem respondit, quænam sit operum iustitia: nempe quam Lex definit. Et certè sic habendum est, Deum Lege sua complexum esse sanctæ iustitæque viuendi rationem, qua iustitia continetur, neque enim frustra hanc sententiam protulit Moses, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Item, Contestor cælum & terram quòd hodie vobis ostenderit vitam. Negandum ergo non est quin Legis obseruatio iustitia sit, qua vitam sibi acquireret si quis perfectus esset Legis obseruator. Sed quia destitui-mur omnes gloria Dei, in Lege non nisi maledictio reperietur: nec aliud nobis restat quàm confugere ad gratuitum iustitiæ donum. Itaque Paulus duplicem statuit iustitiam, Legis & fidei: priorem in operibus locat, secundam verò in mera Christi gratia. Vnde colligimus Legale esse hoc Christi responsum: quia iuuenem de operum iustitia quærentem prius doceri oportuit, neminem coram Deo censeri iustum nisi qui Legi satisfecerit (quod impossibile est) vt infirmitatis suæ conuictus, ad fidei subsidium se conferret. Fateor ergo, quia mercedem vitæ æternæ Deus Legis suæ obseruatoribus promittit, nisi obstat carnis nostræ infirmitas, hanc viam tenendam esse: sed nostro vitio fieri Scriptura docet vt necesse sit nobis donari quod meritis non consequimur. Siquis obiciat, frustra nobis proponi iustitiam in Lege, cuius ne-mo vnquam fieri compos poterit: respondeo, quia rudimentum est quo perducimur ad precariam iustitiam, minimè superuacuum esse. Ideo Paulus, vbi dixit factores Legis iustificari à Legis iustitia, omnes excludit. Porro hic locus figmenta omnia abolet quæ sibi ad salutem acquirendam Papistæ fabricarunt, neque enim in eo tantum falluntur quòd bonis operibus Deum obstringere sibi volunt vt salutem quasi debitam rependant: sed dum se ad bene agendum accingunt, posthabita Legis doctrina, præcipuè fictis quas vocant deuotionibus sunt intenti: non quòd palàm repudient Dei Legem, sed quia humanas traditiones longè præferunt. Quid autem Christus? nempe hunc solum Deo probari cultum quem ipse præscripsit: quia obedientia potior illi est omnibus victimis. Ergo quisquis ad Christi obsequium vitam cõponere studet, dum se Papistæ in friuolis traditionibus occupant, studium suum seruandis Legis mandatis totum impendat.

18 *Non facies homicidium.*) Mirum est, quom toti Legi Christus nos voluerit esse addictos, tantum secundam tabulam ab eo attingi, sed hoc ideo factum est quia ex officiis charitatis melius perspici-tur qualis sit cuiusque animus. Pietas quidem erga Deum superior est: sed quia hypocritæ prioris tabulæ obseruationem læpe simulant, ad examen habendum aptior est secunda tabula. Sciamus ergo præcepta à Christo delecta esse in quibus veræ iustitiæ testimonium extat: per synecdochen tamen sub parte totum designat. Quòd præceptum de colendis parentibus vltimo loco posuit, in eo nihil est momenti, quia exacti ordinis curam minimè habuit. Interim notatu dignum, secundæ tabulæ adscribi: nequem decipiat Iosephi error, qui ad priorem tabulam putauit spectare. Quod tandem in fine additur, Diliges proximum nihil à prioribus mandatis diuersum continet, sed generalis est omnium expositio.

20 *Dixit illi adolescens.*) Legem illi fuisse mortuam oportet, quom se adeò iustum somnia-ret: nisi enim per hypocrisis sibi blanditus esset, optima ad discendam humilitatem admonitio erat, suas maculas & fordes in Legis speculo cernere. Verum stulta fiducia ebrius, securè iactat probe se à pueritia defunctum fuisse officio. Idem sibi contigisse fatetur Paulus, quòd se viuere persuasus fuerit quando diu eum latebat Legis vigor: sed postquam sensit quid Lex valeret, vulnus inde lethale sibi fuisse inflatum. Ideo responso Christi quæ sequitur, ad hominis ingenium directa fuit. Neque tamen quicquam ab eo Christus exigit præter Legis mandata: sed quia simplex recitatio eum nihil mouerat, aliis verbis occultum auaritiæ morbum detegit. Fateor nusquam in Lege præcipi vt omnia vendamus: sed quom Legis finis sit homines ad sui abnegationem deducere, & expressè concupiscentiam damnet, videmus Christum non aliò spectasse quàm vt falsam iuuenis persuasionem corrigeret. Nam si penitus sibi fuisset

fuiſſet notus, audita Legis mentione ſe Dei iudicio obnoxium conſeſſus foret, nunc quia nuda Legis verba eum reatus ſui non ſatis convincant, interior ſenſus aliis verbis exprimitur. Nam ſi quicquam nunc præter Legis mandata exigeret Chriſtus, ſecum ipſe pugnaret. Nuper Legis mandatis perfectam iuſtitiam comprehendit docuit: quomodo igitur conueniet Legem defectus argui? Adde quod falſa eſſet quam prius citauit Moſis conſeſſatio. Ergo Chriſtus non vnum præter Legis obſeruationem iuueni deſeſſe intelligit, ſed in ipſa Legis obſeruatione. Quamquam enim nuſquam ad omnia vendenda nos Lex cogat, quia tamen vitioſas omnes concupiſcentias in nihilum redigit, quia ad crucis tolerantiam erudit, quia vult ad eſuriam & penuriam nos eſſe paratos: longè aberrat iuuenis à plena eius obſeruatione, quãdudum aſſixus ſuis diuitis concupiſcentia flagrabat. Ac vnum deſeſſe dicit, quia de ſcortatione & homicidio conſonari neceſſe non habet, ſed peculiarem morbum perſtringere, ac ſi vlcus digito attingeret. Notandum verò quod non ſolum vendere iubet, ſed dare pauperibus: quia diuitias abiicere per ſe virtus non eſſet, ſed vana potius ambitio. Laudatur à profanis hiſtoricis Crates Thebanus, quod pecuniam & quicquid habebat pretioſum in mare proiecerit: quia niſi perditis opibus ſe fore ſaluum non putabat. Quali vero non fatius fuiſſet, quod ſibi ducebat eſſe ſuperfluum, in alios erogare. Certe quum charitas vinculum ſit perfectionis, qui ſecum alios pecuniæ vlu fraudat, nihil laudis meretur. Itaque non ſimpliciter laudatur à Chriſto venditio, ſed liberalitas in iuuandis pauperibus. Carnis etiam mortificationem magis urget Chriſtus, quẽ dicit, *Sequere me*. Non enim tantum nomẽ dare iubet, ſed ferendæ cruci humeros ſubiicere, vt nominatum exponit Marcus. Et hoc ſtimulo ſuit pungendus: quia quum domi in vmbra & otio commodè agere ſoluſ eſſet, nunquam vel minimo guſtu conceperat quid eſſet veterem hominem cruciſtigere, & domare carnis cupiditates. Caterum nimis ridiculi ſunt Monachi, dum huius loci prætextu ſtatum perfectionis ſibi arrogant. Primò colligere facile eſt, non omnibus ſine delectu hoc mādari vt vendant omnia, peccaret enim agricola, qui labore ſuo victitare aſſuetus, liberòſque ſuos alere, prædiolum venderet nulla neceſſitate coactus. Retinere ergo quod in manum noſtram poſuit Deus, ſi modo parcè & frugaliter nos & familiam alentes, partem aliquam pauperibus erogemus, maioris virtutis eſt quàm omnia dilapidare. Sed quam eſt præclara iſta venditio qua ſe venditant Monachi? quũ domi pabulum non inueniat bona pars, in monaſteria, quali bene refertas haras, ſe demergit. Sibi quidẽ omnes ſedulo cauent vt ignaui alieno pane ſaginentur. Egregia ſcilicet permutatio, dum pauperibus erogare iuſſi quod iuſtè poſſident, ſuo non contenti, aliena rapiunt.

21 Marc. *Intutus eum Ieſus dilexit.*) Quòd hinc colligunt Papiſtæ, opera moraliter bona (quæ non ſunt Spiritus inſtinctu, ſed regenerationem præcedunt) de congruo mereri, nimis puerile cõmentum eſt. Nam ſi ex amore Dei inferitur meritum, ranas & pulices dicemus mereri, quia Deus ſine exceptione creaturas omnes amore proſequitur. Distinguere ergo amoris gradus operæpretium eſt. Quod ad præſentem locum attinet, breuiter tenere ſufficiat, Deum non niſi filios ſuos, quos Spiritu adoptionis genuit, paterno amore complecti: atque hac dilectione fieri vt coram eius tribunali probentur. Secundum hunc ſenſum, diligĩ à Deo, & coram eo iuſtificari, ſynonyma ſunt. Interdum verò Deus quos non probat nec iuſtificat, amare dicitur. nam quia illi grata eſt humani generis conſeruatio (quæ iuſtitia, æquitate, moderatione, prudentia, fide, temperantia conſtat) pollicetur virtutes amare dicitur: nõ quòd ſalutis vel gratiæ meritoria ſint, ſed quia ad finem ſpectant illi probatum. Hoc ſenſu ſecundum diuerſos reſpectus Ariſtidem & Fabritium amauit, & odio habuit, nam quatenus eos iuſtitia externa ornauerat, idque in bonum commune, opus in illis ſuum amauit. Quia tamen impurum cor erat, nihil ad comparandam iuſtitiam illis proſuit externa iuſtitia ſpecies. ſeimus enim ſola fide purgari corda, & Spiritũ rectitudinis ſolis Chriſti membris dari. Ita ſoluitor quæthio, qui fieri potuerit vt Chriſtus hominem ſuperbum & hypocritam diligeret, quum hiſ duobus vitiis nihil odioſius ſit Deo. neque enim abſurdũ eſt, bonum ſemen quod indidit Deus quibuſdam naturis, ab ipſo diligĩ, vt tamen & perſonas & opera propter corruptelam reiiciat.

Meritum de congruo.

22 Matth. *Abiit iſtis.*) Exitus tandem oſtendit quàm procul ab ea perfectione abeſſet iuuenis ad quam eum Chriſtus vocabat. quĩ ſit enim vt ſe à Chriſti ſchola ſubducat, niſi quia moleſtum eſt diuitis ſpoliari? At qui niſi ad pauperiem ferendam parati ſimus, concupiſcentiam in nobis regnare palàm eſt. Atque id eſt quod principiò dixi, quòd Chriſtus iuſſit vendere omnia, non fuiſſe additamentum ad Legem, ſed probationem latentis vitii. nam vt hoc vel illo vitio quiſque magis laborat, ita eius reprehentione in lucem maximè protrahitur. Porrò hoc exemplum admonet, vt conſtanter perſtemus in Chriſti ſchola, carni renuntandum eſſe. Diſceſſit à Chriſto hic iuuenis, qui & diſcendi ſtudium & modeſtiam attulerat, quia durum fuit familiari vitio valedicere. Idem & nobis continget niſi gratiæ Chriſti dulcedo nobis inſpidas reddat omnes carnis illecebras. Fueritne temporalis hæc tentatio, vt poſtea reſipuerit iuuenis, neſcitur. probabilis tamen coniectura eſt, auaritia ſua fuiſſe abstractum nequid proficeret.

MATTH. XIX.	MARC. X.	LVC. XVIII.
23 Ieſus autẽ dixit diſcipulis ſuis, Amen dico vobis, diues difficile intrabit in regnũ calorũ.	23 Et quum circunſpexiſſet Ieſus, dicit diſcipulis ſuis, Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt?	24 Fideſ autem Ieſus illũ mærore affectum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt!
24 Iterum dico vobis, Facilius eſt camelum	24 Diſcipuli verò obſtupuerunt ſuper verbis illius. At Ieſus	

per foramen acus transire
quàm diuitem in regnum
Dei ingredi.

25 *Auditis autem
his discipuli eius expaue-
runt valde, dicētes, Quis
ergo potest saluus fieri?*

26 *Intuitus autē il-
los Iesus dixit illis, Apud
homines hoc impossibile
est: apud Deum autem o-
mnia possibilia sunt.*

rursum respondens dicit illis, Fi-
lij, quàm difficile est epos qui fidu-
ciam habent in pecunijs, regnum
Dei ingredi?

25 *Facilius est camelum per
foramen acus ingredi, quàm di-
uitem in regnum Dei ingredi.*

26 *Illi verò supra modum
admirati sunt, dicentes intra se-
se, Et quis potest esse saluus?*

27 *Intuitus autem Iesus il-
los, dicit, Apud homines impossi-
bile, sed non apud Deum: nam o-
mnia possibilia sunt apud Deum.*

25 *Facilius est e-
nim camelum per fora-
men acus transire,
quàm diuitem intra-
re in regnum Dei.*

26 *Dixerunt au-
tem qui audierant, Et
quis potest saluus fieri?*

27 *At ille ait,
Quæ impossibilia sunt
apud homines, possibi-
lia sunt apud Deum.*

23 *Dives difficilè intrabit in regnum.)* Admonet Christus non modò quàm fontica & mortife-
ra sit pestis auaritia, sed etiam quantum impedimentum afferat diuitiæ. Apud Marcum quidem dicti
fui asperitatem mitigat, dum ad eos solos restringit qui in diuitiis fiduciam locant. Sed his verbis prio-
rem sententiam confirmari magis quàm corrigi existimo: ac si negaret debere illis mirum videri quòd
diuitibus ingressum in regnum cælorum tam difficilem faciat: quia commune ferè omnibus malum
est, opibus suis confidere. Porro omnibus perinde utilis est hæc doctrina, nempe diuitibus, vt de peri-
culo suo admoniti caueant: pauperibus, vt forte sua contenti, non adeò cupidè appetant quod maiori
noxæ quàm lucro futurum esset. Certum quidem est, diuitias sua natura minime oblatre quominus
Deum sequamur: sed (quæ est humani ingenii prauitas) fieri vix potest quin se ingurgitent quibus sup-
petit largior copia. Ita quibus affluunt diuitiæ, velut catenis deuinctos tenet Satan, ne in cælum aspirēt:
imò se ipsi defodiunt & constringunt, totòque terræ mancipant. Simile cameli, quod paulo pòst addi-
tur, difficultatem amplificat: nam diuites superbia & confidentia magis turgere significat quàm vt se ad
angustias, in quibus suos Deus continet, redigi sinant. Cameli voce funem nauticum potius quàm bel-
luam notari arbitror.

25 *Auditis autem his discipuli eius.)* Mirantur discipuli: quia non parum anxietatis iniicere
nobis hoc debet, diuitiis ingressum obstrui in regnum Dei. nam quocunq; vertamus oculos, mille se
obstacula nobis ingerent. Notemus autem sic admiratione perculsos fuisse, vt tamen non refugerint à
Christi doctrina. Secus ille cuius nuper facta fuit mentio: nam sic eum deterret præcepti austeritas vt à
Christo diuortium faciat: hi autem, quanuis trepidant ac sciscitentur quisnam saluus esse queat, cursum
tamen aliò non reflectunt, sed cupiunt desperationem vincere. Ita nobis proderit expauescere ad Dei
minas, quoties triste aliquid & metuendum denuntiat: modò ne languescant animi nostri, sed potius ex-
pergeant.

26 *Apud homines hoc impossibile est.)* Non prorsus omni sollicitudine liberat Christus suorum
mentes: quia illis vile est sentire quàm arduus sit in cælum ascensus. Primùm, vt conatus omnes suos
huc intendant: deinde vt sibi diffisi, virtutem implorent è cælo. Videmus quanta sit nostra pigritia &
securitas, quid fieret si per mollem incundamque planitiem suauiter, animi causa sibi ambulandum et-
se putarent fideles? Hæc igitur ratio est cur non extenuet Christus periculum (quo tamen incullum
discipulis timorem videt) quin potius augeat. Nam quum prius tantùm dixisset difficile esse, nunc
impossibile affirmat. Vnde apparet præposteros esse doctores qui sic verentur duriter loqui vt carnis i-
gnauitæ indulgeant. Atqui potius sequi decebat Christi regulam, qui sic temperat sermonem, vt homi-
nes in seipsis prostratos recumbere doceat in vnam Dei gratiam, simulque ad preces stimulet. Ita pru-
denter succurritur hominum infirmitati, non illis quicquam tribuendo, sed eorum mentes erigendo ad
sperandam Dei gratiam. Hoc autem Christi responso vulgare illud axioma (quod ex Hieronymo hau-
serunt Papistæ) refellitur, Quisquis Legem dixerit obseruatu impossibilem, anathema sit. Clarè enim
pronuntiat Christus possibile non esse hominibus viam salutis tenere, nisi quatenus illis Dei gratia suc-
currit.

MATTH. XIX.

27 *Tunc respondens Pe-
trus dixit ei, Ecce nos reliqui-
mus omnia, & sequuti sumus
te: quid ergo erit nobis?*

28 *Iesus autem dixit illis,
Amen dico vobis quòd vos qui
sequuti estis me in regenera-
tione, quum sederit Filius ho-*

MARC. X.

28 *Et cœpit Petrus
dicere illi, Ecce reliqui-
mus omnia, & sequuti
sumus te.*

29 *Respondens au-
tem Iesus dixit, Amen
dico vobis, nullus est
qui reliquerit domum,*

LVC. XVIII.

28 *Ait autem Petrus,
Ecce nos reliquimus omnia,
& sequuti sumus te.*

29 *Qui dixit eis, A-
men dico vobis, nemo est
qui reliquerit domum, aut
parentes, aut fratres, aut
uxorem, aut liberos pro-
minis*

minis in solio maiestatis sue, sedebitis & vos super solia duodecim, indicantes duodecim tribus Israel.

29 *Et quisquis reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam eternam obtinebit.*

30 *Multi autem primi erunt nouissimi, & nouissimi primi.*

aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros mea causa & Evangelij,

30 *Qui recipiat centupla nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persecutionibus, ac in seculo venturo vitam eternam.*

31 *Multi autem primi erunt ultimi, & ultimi primi.*

propter regnum Dei, 30 Qui non recepturus sit multo plura in hoc tempore, & in seculo venturo vitam eternam.

LVC. XXII.

28 *Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.*

29 *Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum:*

30 *Ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatissuper solia, indicantes duodecim tribus Israel.*

Tacite se & alios discipulos diuini Petrus comparat, quem mundus alienauerat à Christo. Quia autem inopem & erraticam vitam non sine probro & molestis ducebant, nec melior in futurum tempus conditio se ostendebat: merito quærit an frustra relictis suis omnibus se Christo addixerint. Absurdum enim erat spoliatos, à Domino non restitui in melius. Sed quæ erant illa omnia? nam quomodo ignobiles essent & pauperuli homines, vix fuit domi quod relinquerent. ridicula ergo videri potuit hæc iactantia. Et certe experientia ostendit quàm liberaliter sua erga Deum officia vulgò æstimant homines. sicuti hodie qui ferè mendici erant in Papatu, fastuosè exprobrant se Evangelij causa magnam iacturam fecisse. Excusari tamen possunt discipuli, quod licet nunquam splendida fuissent fortunæ, manuariis tamen operis non minus hilariter domi vivebant, quàm opulentissimus quisque. Et scimus tenues homines quietæ & pudicæ vitæ assuetos, ab vxoribus & liberis ægrius auelli quàm quos iactat ambitio, vel prosperæ fortunæ aura huc illuc rapit. Certè nisi discipulis reposita fuisset aliqua merces, stultè genus vitæ mutassent. Cæterum vt in hac parte excusabiles sint, in eo tamen peccant, quod militia nondum defuncti, iam sibi triumphum decerni postulent. Tale moræ tardum si quando nobis obrepat, ac nos impatientia sollicitet, discamus primum reputare solatia quibus in hoc mundo crucis acerbiter Dominus lenit: deinde ad spem cælestis vitæ nos erigere. Nam his duobus membris Christi responsio continetur.

28 Matth. *Amen dico vobis.*) Ne se operam luisse putent discipuli, atque eos incepti cursus poeniteat, Christus admonet regni sui gloriam, quæ tunc adhuc latebat, manifestandam fore, ac si diceret, Non est cur vos ista contemptibilis fortuna debilitet. nam ego, qui vix inter postremos iaceo, tandem maiestatis solium conscendam. Paulisper igitur durate, vsquedum adueniat manifestanda meæ gloriæ tempus. Quid autem illis tunc promittit? nempe eiusdem gloriæ fore focos. Solia enim illis tribuens ex quibus iudicent duodecim tribus Israel, legatis eos comparat, vel primis consiliariis ac presidibus, qui in regio confessu primas sedes occupant. Scimus Apostolos duodecim numero fuisse electos, vt ita testatum feret, Deum exhibito Christo dispersas populi sui reliquias velle colligere. Hæc summa erat dignitas, sed adhuc occulta: ideo Christus vsque ad vltimam regni sui manifestationem eorum vota suspendit, vt tunc demum electionis suæ fructum percipiant. Quamquam autem in Evangelij prædicatione aliqua ex parte enituit regnum Christi, non tamen dubium est quin de extremo die hinc loquatur Christus. In *regeneratione*. Quidam hanc particulam ad sequentem contextum reiciunt. Ita regeneratione nihil aliud esset quàm nouitas quæ institutionem nostri sequetur, dum absorbebitur quod mortale est à vita, & corpus nostrum humile in cælestem Christi gloriam transfigurabitur. Sed ego generatione potius ad priorem Christi aduentum refero. quia tunc coepit renouari mundus, & ex mortis tenebris Ecclesia in lucem vitæ emerit. Atque hæc loquendi ratio passim occurrit in Prophetis, & ad huius loci circumstantiam optimè quadrat. Nam toties promissa Ecclesiæ renouatio spem fecerat miræ felicitatis simulatque apparuisset Messias. Christus ergo, vt errorem illum cohibeat, inter regni sui principium & complementum distinguit.

Regeneratio

28 Luc. *Vos autem estis.*) Quamquam diuersum Christi sermonem & alio tempore habitum videtur referre Lucas, ego tamen non dubito quin ad idem tempus pertineat. neque enim perpetua illic narratur Christi concio, sed diuersæ sententiæ, neglecto ordine temporis, sicuti paulo post rursus dicendum erit. Cæterum pluribus verbis vtitur quàm Matthæus. nam quia ipsum comitatu fuerant Apostoli in tentationibus, & constanter perstiterant, cõfortes quoque gloriæ fore pronuntiat. Quæritur quo sensu tentationes suas appelleret. Ego verò certamina, quibus eum & Apostolos communiter exercuit Deus, notari existimo. ac merito Tentationum voce vsus est, quia verè secundum humanæ naturæ sensum probata fuit eius fides & patientia.

29 *Dispono vobis regnum.*) Non præfides tantum eos hinc facit, sed Reges: quia regnum quod accipit à Patre illis communicat. *Emphasis autem subest in verbo Disponendi, ne rapido desiderio* *Disponere.*

feruore nimis accelerent ad regnum occupandum, cuius ordinandi ipse vnus est legitimus arbiter: & suo exemplo eos ad patientiam hortatur. Quamquam enim Rex erat à Patre destinatus, non tamen statim in suam gloriam euectus est: imò seipsum exinanit, & per crucis ignominiam adeptus est regium honorem. Edere & bibere super mensam suam metaphorice posuit, pro eo quod est communis gloriæ esse socios.

29 *Matth. Quisquis reliquerit.*) Postquam suorum mentes sursum extulit ad spem futuræ vitæ, solatis etiam prætentibus eos sustentat, confirmatque ad ferendam crucem. Neque enim suos Deus, licet grauius affligi sinat, vnoquam tamen deserit quin suis subsidiis compenset eorum ærumnas. Neque hic tantum Apostolos alloquitur, sed sumpta occasione, generaliter ad pios omnes sermonem dirigit. Hæc summa est, Qui sponte omnia perdidit ob Christi causam, fore tamen etiam in hac vita sceliciores quam si integri stitissent, præcipuam verò mercedem illis in celo esse repositam. Videtur tamen quod de centupla compensatione promittit, cum experientia minimè congruere. Nam vt plurimum qui oblati sunt parentibus, vel liberis, aliisque cognatis, viduati vxoribus, & fortunis nudati ob Christi testimonium, adeo sua non recuperant, vt in exilio solitari & deserti cum dura egestate ægrè lætentur. Respondeo, si quis rite præsentem Dei gratiam æstimet, qua suorum miseras subleuat, fatebitur omnibus mundi opibus non temere præferri. Quantum enim floreat increduli, quia tamen nesciunt quid sibi in crastinum insitet, perplexos semper ac trepidos æstuarè necesse est, nec verò aliter frui possunt læta fortuna, nisi seipsum quodammodo obstupefaciant. Interim suos exhilarat Deus, vt illis pluri sit longèque suauius tantillum boni quo fruuntur, quam si extra Christum illis afflueret immensa bonorum copia. Quo sensu additam apud Marcum interpretor hanc vocem, *Cum persecutionibus*. ac si dixisset Christus, Quamuis pios semper in hoc mundo persecutiones maneant, & quasi eorum tergo crux adhæreat, tam dulce tamen esse condimentum gratiæ Dei quæ ipsos exhilarat, vt illorum conditio Regum deliciis optabilior sit.

30 *Multi autem primi.*) Sententia hæc ad excutiendam carnis segnitiam addita fuit. Iam ad præmium Apostoli, quum vix è carceribus egressi forent, properabant. Atque hoc ferè ingenio sumus omnes, vt mense transacto petamus, tanquam emeriti milites, rude donari. Christus autem eos qui bene cœperunt, ad strenuè pergendum hortatur, simulque admonet, nihil profuturum cursoribus alacriter cœpisse, si in medio stadio deficiant. Sicuti & Paulus admonet, non omnes qui currunt, palma potiri. Et alibi fideles hortatur suo exemplo, vt eorum quæ à tergo sunt obliui, ad residuam cursus sui partem nitantur. Quoties ergo nobis in mentem venit cælestis corona, quasi nouis stimulis pungi nos decet, ne in posterum remissiores simus.

1. Cor. 9. d. 24
Philip. 3. c. 13

MATTH. XX.

1 *Nam simile est regnum celorum homini patri familias, qui exiit primo statim diluculo ad conducendos operarios in vineam suam.*

2 *Cōuentione autem facta cum operarijs in singulos dies denario, misit eos in vineam suam.*

3 *Et egressus circiter horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos.*

4 *Et dixit illis, Ite & vos in vineam: & quodcumque iustum fuerit dabo vobis.*

5 *Illi autem abierunt. Rursum autem exiit circiter horam sextam & nonam: & fecit similiter.*

6 *Circa undecimam verò exiit, & inuenit alios stantes otiosos, ac dicit illis, Cur hic statis totum diem otiosi?*

7 *Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dicit illis, Abite & vos in vineam, & quod iustum fuerit accipietis.*

8 *Quum autem vespera facta esset, dicit dominus vineæ economo suo, Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiēs à postremis vsque ad primos.*

9 *Et quum venissent qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium.*

10 *Veniētes autem primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi. & acceperunt ipsi quoque denarium.*

11 *Eo autē accepto, murmurabāt contra patrem familias,*

12 *Dicentes, Hi nouissimi vnā horam fuerunt in opere, & illos pares nobis fecisti, q̄ portauimus p̄odus diei & æstū.*

13 *At ille respondens vni eorum, dixit, Amice, non facio tibi iniuriam: nonne denario pactus es mecum?*

MARC.

LVC.

14 *Tolle quod tuum est, & abi: volo autem huic nouissimi dare sicut & tibi.*

15 *An non licet mihi quod volo facere in rebus meis? an oculus tuus malus est quod ego bonus sim?*

16 *Sic nouissimi erunt primi, & primi nouissimi. multi enim sunt vocati, pauci vero electi.*

Quum hæc parabola nihil aliud sit quam proximæ sententiæ confirmatio, Erunt primi nouissimi, nunc Videndum quomodo aptanda sit. Quidam interpretes hanc summam colligunt, Quia non operum meritis acquiritur cælestis hæreditas, sed gratis donatur, æqualem fore omnium gloriam. Atqui non disputat Christus vel de cælestis gloriæ æqualitate, vel de futuro piorum statu: sed hoc tantum pronūtiat, causam non esse cur glorientur vel aliis insultent qui tempore sunt priores: quia Dominus, quoties ita placuerit, vocare poterit quos visus est ad tempus negligere, eoque vel æquare vel præferre prioribus illis. Siquis exactè singulas huius parabolæ partes discutere velit, inepta erit eius curiositas. Nihil ergo amplius quærendum quam quod tradere Christi consilium fuit. Porro iam diximus non aliò eum spectasse quam ut suos ad pergendum continuis stimulis incitaret. Scimus segnitiam serè ex nimia fiducia nasci, ita fit ut multi, quasi stadio confecto, in medio cursu desideant. Ideo iubet nos Paulus quæ à tergo sunt obliuisci, ut cogitantes quid nobis adhuc sit residuum, nos ad strenuè currendum acuiamus. Verba tamen percurrere nihil nocet, ut clarius inde eluceat doctrina.

1 *Nam simile est regnum cælorum.*) Sensus est, eandem esse rationem Diuinæ vocationis ac si quisquam operarios ad vineæ suæ culturam manè certo pretio conduceret, alios deinde submitteret sine pactione: quibus tamen parem mercedem rependeret. Regni autem cælorum ideo inuenit quia spiritualem vitam terrenæ comparat, vitæque æternæ præmium, pecuniæ qua homines operas sibi præstitas munerantur. Locum hunc quidam subtiliter accipiunt, ac si discerneret Christus Iudæos à Gentibus. Iudæos enim prima hora deunt fuisse pacta mercede vocatos, quia Dominus vitam æternam sub conditione illis promisit, si Legem impleverint. In Gentibus autem vocandis nullam fuisse pactionem interpositam, satem operum: quia gratis oblata illis fuit in Christo salus. Sed importunæ sunt omnes huiusmodi argutiæ: quia discrimen in pacto minime statuit Dominus, sed tantum in tempore, quòd qui vltimi sub vesperam ingressi sunt in vineam, eandem cum primis accipiant mercedem. Quamuis enim Deus olim Iudæis mercedem operum in Lege promiserit, scimus tamen hoc caruisse effectu: quia nemo salutem meritis suis vnquam adeptus est. Cur ergo (dicet quispiam) pactionis expressè meminit Christus, de primis loquens, in aliis verò tacuit? Nempe ut doceret, sine cuiusquam iniuria postremis haberi tantum honoris ac si ab initio vocati essent, nam propriè loquendo, nemini quicquam debet: iurèque suo exigit à nobis (quos sibi habet addictos) quæcumque in nobis sita sunt obsequia. Sed quia gratis mercedem nobis offert, dicitur operas, sibi alioque debitas, conduceret. Hinc fit ut etiam mercedis nomine dignetur quam gratis donat coronam. Porro ut ostenderet nullam nobis esse causam expostulandi cum Deo, si honoris locios nobis adiungat qui longo intervallo nos sequuti sunt, similitudinem mutuatus est ex communi hominum more, qui prius de mercede transigunt quam operarios mittant ad laborem. Cæterum si quis colligat creati homines ad aliquid agendum, ac suam cuique prouinciam Diuinitus iniungi, ne ignaui desideant, non torquetur Christi verba. Colligere etiam licebit, inutilem esse totam vitam nostram, & meritò nos inertiae damnari, quousque ad Dei mandatum & vocationem quisque vitam suam componat. Vnde sequitur, satagendo nihil proficere qui temere hoc vel illud vitæ genus suscipiunt, nec expectant Dei vocantis nutum. Postremò elicitur etiam ex Christi verbis, eos demum placere Deo qui in fratrum utilitatem laborant. Denarium (qui paulo plus quatuor caroleis Gallicis valebat) diurnæ operæ ordinariam fuisse mercedem probabile est. Horæ tertiæ, sextæ & nonæ ideo nominatim fit mentio, quia quum apud veteres distribui solet dies in horas duodecim, ab ortu solis vsque ad occasum, erat alia diei partitio in ternas horas: sicuti rursum noctem diuidebant in quatuor vigiliis. Itaque hora vndecima finem diei significat.

8 *Quum autem vespera.*) Quòd iubet paterfamilias initium fieri à postremis, minimè in eo quærendum est mysterium, quasi primos Deus coronet qui ordine temporis postremi sunt. Nam hoc commentum minimè consentaneum esset Pauli doctrinæ. Qui superstites erunt, vsque ad Christi aduentum, non præuenient eos qui prius obdormierint in Christo, sed sequentur. Christus verò diuersum ordinem hoc loco statuit: quia aliter exprimere non poterat (quòd tandem subiicit) primos, quia sibi non plus daretur, murmurasse. Adde etiam quòd hoc murmur asserere noluit vltimo die futurum, sed tantum negare causam fore murmurandi. Profopopœia enim quam inducit, non paruum lucem affert huic doctrinæ, quòd Dei liberalitas nullis hominum querelis sit obnoxia, dum indignos præter meritum amplis præmiis honorat. Frustra ergo imaginati sunt quidam Iudæos his verbis perstringi, qui maligni & inuidi fuerunt erga Gentes, nam filii Dei tales in mercede æquari absurdum foret. In fideles verò non competit hæc malignitas, ut obstrepant Deo. Atqui simplex sensus est, liberum esse Deo, quum neminem iusta mercede fraudet, quos serò vocauit, in debito præmio ornare.

16 *Sic nouissimi erunt primi.*) Non confert nunc Iudæos Gentibus, ut alibi: nec reprobos qui à fide deficient, electos qui perseuerant. itaque minimè quadrat quæ à quibusdam inferitur sententia, *Multi vocati, pauci electi.* Tantum voluit Christus, ut quisque ante alios vocatus est, ita alacrius curreret: deinde omnes hortari ad modèstiam, ne se alii aliis præferant, sed ut libenter admittant ad communem palmam. Vili fuerant Apostoli, quia totius Ecclesiæ primitiæ erant, sibi aliquid eximium sumere: nec verò Christus negauit quin cessuri essent iudices ad regendas duodecim tribus Israel. Sed ne qua eos ambitio aut

vana sui confidentia efferreret, simul monendi fuerunt, alios qui longo post tempore vocandi essent, eiusdem gloriæ fore socios, quia nemini obstrictus est Deus: sed quocumque visum est, gratis vocat, & vocatis præmium quale visum est reddit.

MATTH. XX.

17 Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos suos seorsum in via, & ait illis,

18 Ecce conscendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum, & condemnabunt eum morte.

19 Et tradet eum Gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum: & tertia die resurget.

MARC. X.

32 Erant autem in via ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, erantque pauesacti, & sequentes timebant: & assumptis rursus duodecim, cepit illis dicere quæ sibi euentura erant.

33 Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis, & damnabunt eum morte, & tradent eum Gentibus:

34 Et illudent ei, & flagellabunt eum, & conspuent in eum, & interficient eum: & tertia die resurget.

LVC. XVIII.

31 Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis, Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur & conspuetur:

33 Et postquam flagellauerint, occident eum: ac tertia die resurget.

34 Et ipsi nihil horum intellexerunt: & erat verbum hoc absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

Tametsi admoniti prius fuerant Apostoli quis exitus Dominum maneret, quia tamen non satis profecerant, quod sapius dixerat, nunc de integro repetit. Videt instare diem mortis: imò iam est in procinctu ut seipsum immolandum offerat. discipulos autem non modo timidos, sed cæca formidine attonitos videt. Hortatur ergo ad constantiam, ne mox sub tentatione deficiant. Porro duobus modis eos confirmat: nam quod futurum erat prædicens, non tantum eos munit ne subito malo præter opinionem circumuenti succumbant: sed Deitatis suæ specimen opponit crucis scandalo, ne brevis deiectione eos exanimet ubi persuasi fuerint ipsum esse Dei Filium, ideoque mortis victorem. Secunda confirmationis ratio est ex propinqua resurrectione. Sed verba propius expendere conuenit. Marcus exprimit quod ab aliis duobus tacetur, priusquam Dominus seorsum Apollolis indicaret se recta ad mortis sacrificium pergere, tam ipsos quam reliquos comites fuisse moestos & pauidos. Cur autem hoc metu correpti fuerint incertum est, nisi quia prius experti fuerant graues sibi Hierosolymæ esse aduersarios. Christum ergo maluisse in recessu aliquo extra telorum iactum quiescere, quam vltro se obicere tam infestis hostibus. Quanquam autem hic timor pluribus modis vitiosus fuit, quod tamen Christum sequitur, hoc non vulgaris obseruantia & pietatis signum est. Fuisset quidem longè melius, alacriter & sine tristitia properare quocumque ducere ipsos vellet Dei Filius: sed laude digna est reuerentia, quod vim sibi facere malunt quam enim deferere.

17 Assumpsit duodecim. Mirum videri posset, quomodo omnes consolatione indigeant (quia eos pariter inuaserat timor) cur solos duodecim arcani sui confcios faciat. Ego verò existimo mortem suam ideo non vulgasse, ne ante tempus latius spargeretur rumor. Deinde quom præsentem admonitionis suæ fructum non speraret, eam apud paucos deponere satis habuit, qui postea futuri essent eius testes. Nam sicuti semen in terram iactum non statim germinat, ita scimus Christum Apollolis multa dixisse quæ non statim fructum protulerunt. Quod si omnes promiscuè adhibuisset ad hunc sermonem, fieri poterat ut multi terrore correpti aufugerent, vulgique aures impleret hoc rumore. Ita in gloria fuisset mors Christi, quam sibi temere accerere visus esset. Secretò itaque Apollolos alloquitur: ac ne eos quidem deligit tanquam ad profectum idoneos, sed (quemadmodum nuper atigi) ut in posterum sint testes. Cæterum in hac parte Lucas plenior est: quia non solum à Christo prædicta fuisse narrat quæ instabant, sed additam simul doctrinam, implenda esse in Filio hominis quæ scripta erant per Prophetas. Nam hoc vincende tentationi optimum fuit remedium, in ipsa crucis ignominia notas agnoscere quibus promissum salutis auctiorem Prophetæ insignierant. Iam minimè dubium est quin simul ex Prophetis ostenderit Dominus qualem deberent mortis suæ fructum sperare. Neque enim Prophetæ tantum docent Christum passurum: sed causam addunt, ut mundum reconciliet Deo.

18 Ecce conscendimus. Hinc perspicimus Diuina fortitudine instructum fuisse Christum ad vincendos mortis terrores, qui sciens & volens ad eam subeundam properat. Cur enim nullo cogente ad diuinam carnificinam iter contendit, nisi quia eum inuicta Spiritus virtus, subactò metu, supra omnes humanos affectus extulerat? Quod autem circumstantias propius designat, in eo magis luculentum Deitatis suæ documentum profert. Neque enim humanitus conicere potuit, postquam à Scribis & Sacerdotibus damnatus foret, se traditum iri Gentibus, ut sputis & aliis contumelijs aspersus, flagellis cæsus, tandem raperetur ad supplicium crucis. Notandum verò est, quanuis Dominum minimè lateret suorum infirmitas, grauius tamen scandalum non tegere. Nam, quemadmodum alibi diximus, nihil tunc ad percellendas piorum mentes grauius accidere potuit quam videre totum sacrum Ecclesiæ ordinem Christo aduersum. non tamen fallendo, eorum infirmitati parcit, sed rem ipsam ingenuè declarans, modum ostendit

ostendit vincendæ tentationis, nempe vt resurrectionem certò expectent. Sed quia necesse erat mortem præcedere, interea ipsorum triumphum in spe constituit.

34 Luc. *Nihil horum intellexerunt.*) Quisnam hic fuit stupor, non intelligere quæ clarè & familiariter de re non sublimes nec recondita, sed cuius suspensionem aliquam ipsi sponte conceperant, Christus illis dicebat? Verùm hîc quoque memoria repetere conuenit quod alibi admonui, ideo fuisse reteros in tam crassa ignorantia, quia quum sibi lætum & fœlicem progressum finxissent, pro summo absurdo duxerint, Christum probrosè crucifigi. Vnde colligimus quanto opere mentes hominum dementet fallax imaginatio. Quo magis cauendum est ne quibus figmentis impliciti cæcutiamus in luce.

MATTH. XX.

20 *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo.*

21 *At ille dixit ei, Quid vis? At illi, Dic vt sedeam hi duo filij mei, vnus ad dextram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.*

22 *Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum, & baptisate quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.*

23 *At illis, Poculum quidem meum bibetis, & baptisate quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem ad dextram meam & sinistram meam, nõ est meum dare, sed ijs continget quibus paratum est à Patre meo.*

MARC. X.

35 *Et accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Præceptor, volumus vt quicquid petierimus facias nobis.*

36 *Ille verò dixit eis, Quid vultis facere vobis?*

37 *Illi verò dixerunt, Da nobis vt vnus à dextra tua, & alter à sinistra tua sedeamus in gloria tua.*

38 *Iesus autè dixit illis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptisate quo ego baptizor, baptizari?*

39 *At illi dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit illis, Poculum quidè quod ego bibo, bibetis, & baptisate quo ego baptizor, baptizabimini:*

40 *Sedere autem à dextris meis & à sinistris meis, non est meum dare, sed ijs continget quibus paratum est.*

LVC.

Hæc historia illustre continet speculum humanæ vanitatis. docet enim recto piòque zelo ambitionem sæpe esse implicitam, vel aliud carnis vitium: vt qui sequuntur Christum, aliò respiciant quàm oportet. Porro à scopo perperam aberrant qui vno ipso non contenti, hoc vel illud quærunt extra eum & eius promissiones. Nec satis est initiò animum simpliciter ad Christum aditcere, nisi eiusdem semper maneat puritatis tenor: quia sæpe in medio cursu obrepunt vitiosi affectus quibus in obliquè abstrahimur. Sicuti credibile est duos Zebedæi filios syncerè primùm Christo nomen dedisse: sed vbi apud eum se non vulgari gratia pollere vident, & audiunt regni propinqui fieri mentionem, statim ad prauam cupiditatem feruntur ipsorum animi, ipsosque liberaliter in officio manere piget. Hoc si duobus summis discipulis contigit, quàm sollicitè ambulare nos decet, si à recta linea deflectere nolumus. Præsertim vbi plausibilis aliqua occasio se offert, cauendum ne honorum cupiditas pietatis affectum inficiat. Cæterum quantum in verbis nonnihil discrepant Matthæus & Marcus, in rei tamen summa conueniunt. Dicit Matthæus venisse vxorem Zebedæi, & filiis postulasse vt primi in regno Christi federent: Marcus ipsos rogantes inducit. Sed probabile est, quia illis obstabat pudor, matrem astutè fuisse interpositam, quæ audacius peteret. Ab ipsis autem profectum esse votum hinc colligitur, quòd Christus illis, non matri respondit. Deinde quòd mater supplex aliquid se velle petere ostendit antequam proferat quod habet in animo. Et ipsi etiam apud Marcum in genere stupulantur, concedi sibi quicquid petierint. Hæc timida insinuatio malè sibi conficios fuisse testis est.

21 *In regno tuo.*) Hoc in filiis Zebedæi laude dignum fuit, sperare aliquod Christi regnum cuius ne minima quidem vmbra tunc apparebat. Vident sub ignobili serui habitu contemptibilem: imò vident mundo sordere, multisque probris subiectum: breui tamen magnificum fore regem sibi persuadèt, quia sic docuerat. Præclarum certè fidei exemplum: sed hinc perspicimus quàm facillè purum semen, simulac cordibus nostris insitum est, degeneret in corruptelas: quia vmbatile sibi regnum imaginati sunt, & mox ad primas sedes appetendis stultè delapsi. Ergo quum ex generali fidei principio, quod per se non parum laudabile erat fluxerit hæc praua cupiditas, rogandus est Dominus non tantum vt nobis aperiat mentis oculos, sed etiam vt perpetuo dirigat, teneatque intentos ad rectum scopum. Rogandus etiam non modò vt fidem nobis inspiet, sed vt puram conseruet ab omni mixtura.

22 *Nescitis quid petatis.* Duplici nomine damnanda fuit eorum inscitia: primùm quòd ambitione appetere plus quàm dicebat: deinde quòd pro cælesti Christi regno aereum phantasma conceperant. Quòd ad primum spectat, quilibet gratuita Dei adoptione non contentus eminere appetit, extra

metas suas vagatur, sęque importunę ingeręs vltra quęm decebat, ingratus est Deo. Iam spirituale Christi regnum sensu carnis nostrę metiri, nimis peruersum est. Et quidem eo magis cauendę sunt otioſę speculationes quo magis humano ingenio arrident. sicuti videmus philosophiarum libros inanibus eiusmodi figmentis refertos esse.

Potestis bibere poculum.) Vt ambitionem corrigat, & à peruerso desiderio eos reuocet, crucem & omnes ærumnas illis proponit, quę Dei filiis subeundę sunt. ac si dixisset, Tantũme vobis est otii à præfenti militia, vt triumpho pompas iam ordinetis? Nam si vocationis suę exercitibus seruo fuissent dediti, prauę huic imaginationi locum nunquam dedissent. Quare hac sententia Christus eos qui ante tempus palmam arripiunt, in meditandis pietatis officiis occupari iubet. Et certę hoc fieri optimę ambitio compefcitur: quia talis est nostra conditio, quādiu in mundo peregrinamur, vt vanas delicias excutere debeant. Circumstant nos mille pericula: nunc insidias, & quidem variis nos hostis adoritur: nunc aperta vi insultat. Nonne plusquam stupidus est qui inter tot mortes securę in triumpho pingendo se oblectat? Certos quidem de victoria suos esse iubet Dominus, & in media morte triumphum canere, quia aliter ad strenuę pugnam animati non forent: sed aliud est spe mercedis sibi Diuinitus proposita se alacriter ad pugnam accingere, totõque studio huc eniti: aliud ceti tamen immines, relicto hoste, neglectisque periculis ad triumphum præcurrere: cuius expectandum erat maturum tempus. Adde quod hæc præpostera celeritas vt plurimum à vocatione sua homines abducit. Quemadmodum enim vt quisque in bello ignauissimus est, cupidius ad prædam aduolat: sic in regno Christi nulli primatum magis appetunt quàm qui subterfugiunt omnem laboris molestiam. Merito itaque Christus inani gloria elatos in statione continet. Summa autem est, nemini paratam esse coronam nisi qui legitime certauerit: ac præcipuę neminem vitę & regni Christi fore consortem, nisi qui passionum & mortis socius antę fuerit. In nomine Baptismi, ratio metaphorę aperte constat. scimus enim Baptismo ad sui abnegationem, ad veterem hominem crucifigendum, denique ad crucis tolerantiam initiari fideles. In voce Calicis dubium est an ad sacrę Cœnę mysterium alluserit Dominus. sed quia nondum in vsu tunc erat, simplicius accipere malo pro mensura afflictionũ, quam Deus cuique definit. Nam quia eius est pro suo arbitrio singulis imponere suum onus, quemadmodum pater familiãs portiones inter suos distribuit ac partitur, ideo dicitur calicem dare bibendum. Cæterũ his verbis non vulgaris subest consolatio ad lenendam crucis acerbissimam, dum in ea Christus se nobis adiungit. Quid enim magis optabile quàm omnia habere cum Filio Dei communia? sic enim fit vt quę prima specie mortifera apparent, nobis cedant in salutem & vitam. Qui verõ profus à cruce immunis esse cupit, quomodo inter Christi discipulos censetur, qui eius Baptismum subire recusat? nam hoc nihil aliud est quàm se à primis rudimentis subducere. Iam verõ quoties Baptismi fit mentio, veniat nobis in mentem, hac lege nos esse baptizatos, & in hunc finem, vt humeris nostris crux adhæreat. Quod Iohannes & Iacobus tam securę iactant se ad bibendum calicem esse paratos, in eo perspicitur carnis confidentia. nam extra telorum iactum videmur nihil nõ posse. Ac paulo post turpis euentus eorum temeritatem detexit. hoc tamen fuit in illis boni, quod ad vtranque fortem parati se ad crucem ferendam obtulerunt.

23 *Poculum quidem meum.*) Quia discipuli erant, necesse erat magistro configurari. Denuntiat autem illis Christus quod futurum est, vt se ad patientiam comparent: ac sub duorum hominum persona suos omnes alloquitur. Nam etsi multi fideles suo fato, non violenta, nec sanguinaria morte intereunt, omnibus tamen commune est (sicuti Paulus docet) conformari ad Christi imaginem. Itaque tota vita oues sunt inactationi destinatę. *Non est meum dare.* Nihil hoc responso sibi Christus derogat: sed tantum admonet, minimę fuisse iniuriam sibi à Patre hoc munus vt cuique propriam & distinctam sedem in regno cælorum assignet. Venit quidem vt suos omnes colligeret in vitam æternam: sed nobis sufficere debet, quod sanguine eius parta hæreditas nos manet. Quo autem gradu alii supra alios emineant, neque nostrum est inquirere, neque Deus à Christo nobis pateferi voluit, sed vsque ad vltimam revelationem differri. Nunc tenemus Christi consilium. neque enim de sua potestate hic disputat: sed tantum reputari vult quorsum missus fuerit à Patre, & quid suę vocationi conueniat. Ideo que ab arcano Dei consilio iniunctam sibi docendi rationem discernit. Vtilis admonitio vt sobrię sapere discamus, nec pererrare conemur in abditi Dei mysteria: ac præsertim ne in excutiendo futurę vitę statu simus vltra modum curiosi. nondum enim apparuit quid erimus, donec nos Deus sibi reddiderit similes. Cæterũ notandum est, æqualitatem non statui inter Dei filios, postquam recepti fuerint in cælestem gloriam: sed potius singulis promitti eum honoris gradum ad quem æterno Dei consilio destinati sunt.

MATTH. XX.

MARC. X.

LVC. XXII.

24 Et quum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus.

25 Iesus autę vocauit eos ad se, & ait, Scitis quod principes Gentium dominantur illis: & qui magni sunt, potestatem exercent in eas.

26 Non ita erit inter

41 Et quũ audissent decem, cæperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

42 Iesus autę quum vocasset eos ad se, dicit illis, Scitis quod qui videntur imperare Gentibus, dominium exercent aduersus illas: & qui magnates sunt inter eas, potestatem exercent in illas.

26 Vos autem non

24 Facta est autem & cõtentio inter eos, quis ex illis videretur esse maior.

25 Dixit autem eis, Reges Gentium dominantur eis: & qui potestatem habent super eas, benefici vocantur.

26 Vos autem non vos:

Rom. 8. f. 29

1. Ioh. 3. a. 2

vos: sed quicumque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister:

27 *Et qui voluerit inter vos primus esse, sit vester seruus:*

28 *Sicut Filius hominis non venit ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret, utque det animam suam redemptionem pro multis.*

43 *Verum non sic erit inter vos: sed quicumque voluerit ex vobis fieri magnus inter vos, erit minister vester:*

44 *Et quicumque ex vobis voluerit esse primus, erit omnium seruus.*

45 *Nam & filius hominis non venit ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret, ac det animam suam redemptionem pro multis.*

sic: sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

27 *Nam vter maior est, qui accumbit, an qui ministrat? nonne qui accumbit? At ego in medio vestrum sum ut qui ministrat.*

24 *Quum audissent decem.*) Videtur Lucas concertationem hanc referre in aliud tempus. Verum quisquis prudenter caput illud 22. expendet, clarè videbit sermones diuersis temporibus habitos, neglecto ordine, simul contexti. Ergo contentio de primatu, cuius meminit Lucas, ab hoc fonte profecta est, quòd filii Zebedæi primas sedes in Christi regno ambierant. Et tamen indignatio aliorum minimè iusta fuit. nam quum stulta ambitio in duobus grauer reprehensa esset, vt cum pudore à Christo discederēt, quid reliquis decem nocebat illos stultè optasse quod non fuerant adepti? Nam quamuis merito eos pūgeret æmulatio, repulsa tamen eos placare debebat. Sed Dominus voluit hac occasione latentem in ipsis morbum detegi. nemo enim erat qui libenter aliis cederet, sed quisque occultè spem primatus apud se fouebat. ita fit vt inter se inuideant ac contendant: in omnibus tamen regnet praua cupiditas. Quòd si rusticis & obicuris hominibus ingenium fuit hoc vitium, & leui ac fere nulla occasione erupit: quanto pere nobis cauendum est, vbi suppetit materia quæ occultum ignem concipiat? Itaque videmus vt in potentia & honorum amplitudine ferueat ambitio, flammâque longè & latè emittat, nisi spiritus modestiæ è cælo restinguat hærentem in hominum natura superbiam.

25 *Satis quod principes Gentium dominantur illis.*) Primò dicitur eos ad se Christus vocasse, vt seorsum eos obiurgaret. Deinde hinc colligimus, quum eos suæ cupiditatis puderet, nõ palàm questos esse, sed quasi raucum murmur fuisse subortum, & clam vnumquemque se prætulisse aliis. Porrò non generaliter differit quàm mortifera sit pestis ambitio, sed simpliciter admonet nihil esse stultius quàm de nihilo pugnare. Oitendit enim primatum qui certaminis inter ipsos causa erat, in regno suo nullum esse. Falluntur ergo qui dictum hoc ad omnes pios promiscuè extendunt, quum tantum ex re ipsa doceat Christus ridiculos esse Apostolos, qui de gradu potentia vel honoris in ordine suo disceptant: quia docendi munus, ad quod destinati erant, mundi imperis nihil affine habeat. Fateor quidem tam ad priuatos homines quàm ad Reges & Magistratus patere hanc doctrinam: quia nemo in Christi grege censeri meretur nisi qui sub humilitatis magistro ita proficit vt nihil sibi arroget, sed ad colendum fraternum amorem se submittat. Est hoc quidem verum: sed Christi consilium (vt dixi) fuit, spirituale Ecclesiæ suæ regimen à terrenis imperiis discernere, ne Apostoli aulicas gratias ad se transferrent. nam vt quisque inter proceres à Regibus amatur, ad opes & præfecturas conscendit. Christus autem Pastores Ecclesiæ suæ præficit, non qui dominantur, sed ministrent. Ita refellit Anabaptistarum error, qui Reges & Magistratus ab Ecclesia Dei exterminant, quia Christus neget suis discipulis esse similes: quum fiat hîc comparatio non inter Christianos & profanos homines, sed inter officia. Adde quòd non tam hominum personas respexit Christus quàm Ecclesiæ suæ statum. Fieri enim posset vt qui pagi vel vrbes erant dominus, simul docendi quoque munus, urgente necessitate, obeat. Sed Christo satis fuit quid ferat munus Apostolicum, & quid ab eo alienum sit, tractare. Quæritur tamen cur Christus, qui ordines in Ecclesia distinctos instituit hoc loco gradus omnes repudiet. videtur enim sic omnes deicere, vel saltem inter se æquare, vt nullus supra alios excellat. At qui longè aliud dicat naturæ ratio. Et Paulus Ecclesiæ regimen describens, sic varia ministeria recenset vt Apostolatus dignitas superior sit Pastorum officio: & Timotheum ac Titum huius dubiè ex Dei mandato cum autoritate aliis præesse iubet. Respondeo, si singula penitus excutimus Reges ipsos non iustè nec legitimè dominari, nisi seruiant: in hoc tamen differre munus Apostolicum à terreno principatu quòd Reges & Magistratus sua seruitus non impedit quominus imperent, & quidem cum magnifico splendore & pompa emineant supra subditos. Sic Dauid, Ezechias, & alii similes, quum voluntarii essent omnium serui, scepro tamen, diademate & solio, aliisque insignibus fuerunt ornati. Ecclesiæ autem gubernatio nihil tale admittit, quia Pastoribus nihil plus Christus detulit quàm vt ministri sint, à dominio autem prorsus abstineant. Hîc quoque notandum est, magis de re ipsa quàm de affectu haberi sermonem. Separat Christus Apostolos à Regum ordine, non quia Regibus sese efferre liceat, sed quia aliter habet regia conditio quàm munus Apostolicum. Ergo quum vtroque humiles esse deceat, semper Apostolis videndum est quam regendæ Ecclesiæ suæ formam Dominus instituerit. Quod ad verba spectat, vbi Matthæus habet *Reges exercere potestatem in eas*, apud Lucam legitur, *Vocari beneficos*, eodem sensu. ac si diceret, rerum copiam affluere Regibus eosque magnis opibus polleere, vt munifici & liberales esse possint. Tamen si enim Reges potentia sua magis gaudent, eamque terrori esse malunt quàm in populi consensu fundatam esse: laudem tamen munificentia appetunt. Vnde & nomen habent in lingua Hebraica: נריבים enim vocatur à largiendo: quia non alium in finem illis penduntur vectigalia &

tributa nisi vt ad sumptus honoris splendori necessarios sufficiant.

26 *Non ita erit inter vos.*) Non dubium est quin Christus stultam imaginationem perstringat, qua videbat Apostolos decipi. Stultè, inquit, & perperam regnum vobis fugitis, à quo ego abhorreo. Ergo si fidelem operam mihi impendere cupitis, alia vobis meditanda est ratio, vt certatum quisque vestrum studeat alius seruire. Cæterum improprie loquitur, ministrum fieri iubens qui magnus esse vult. neque enim patitur ambitio vt se quis fratribus addicat, imò subiciat. Seruuliter quidem blandiri fateor qui ad honores aspirant, sed nihil illis minus propositum est quàm seruire. Sed mens Christi obscura non est. quia enim quisque in amorem sui rapitur, aliò hunc affectum transferri debere pronuntiat. ac si diceret, Sit hæc vnica vestra magnitudo, excellentia & dignitas, fratribus vos submittere: sit etiam hic primatus, omnium esse seruos.

Philip. 2. a. 7

28 *Sicut Filius hominis.*) Exemplo suo Christus superiorem doctrinam confirmat: quia vltro serui personam induerit, ac seipsum exinanierit, sicuti etiam Paulus docet. Porro vt clarius probet quantum ab altitudine abfuerit, eos ad mortem suam reuocat: ac si diceret, Quia vos mihi honore proximos delegi, praua ambitio ad regnandum sollicitat: ego verò (ad cuius exemplum vos formare vitam decebat) non veni vt me afferam, vel quicquam regium mihi vsurpem: quin potius vnà cum ignobili & contempto carnis habitu crucis ignominiam suscepi. Siquis obiciat, Christum ideo fuisse exaltatum à Patre vt coram co flectatur omne genus, in promptu est solutio, quod nunc dicit, ad tempus humiliationis referre. Ideo apud Lucam additur, sic versatum esse inter eos ac si effet minister: nò quòd fuerit illis vel specie, vel titulo, vel re ipsa inferior (Magister enim & Dominus agnosci semper voluit) sed quia ex cælesti gloria ad tantam mansuetudinem descendit, vt ferendis eorum infirmitatibus subesset. Ad hæc memoria tenendum est, comparisonem hinc fieri maioris & minoris, sicuti apud Iohannem, Si ego qui Magister sum ac Dominus, vobis laui pedes, multò magis hoc debetis alii alius præstare.

Iohan. 13. 1. 14

Animam suam redemptionem.) Mortis (vt diximus) ideo facta est à Christo mentio, vt discipulos à peruerso regni terreni figmento abstraheret. Interea aptè scitèque vis & fructus eius exprimitur, dum vitam suam pretium nostræ redemptionis esse affirmat. vnde sequitur nobis gratitiam esse reconciliationem cum Deo, cuius non alibi quàm in Christi morte pretium reperitur. Itaque hac vna voce evertitur quicquid de puris suis satisfactionibus garrunt Papistæ. Porro quum nos sibi morte sua in peculium acquisierit Christus, ad eò immensæ eius gloriæ nihil derogat hæc de qua loquitur submissio, vt eam maxime illustret. Multos ponit non definite pro certo numero, sed pro pluribus: quia se aliis omnibus opponit. Atque hoc sensu capitur ad Romanos 5. c. 15, vbi Paulus non de aliqua hominum parte agit, sed totum humanum genus complectitur.

Rom. 5. c. 15

MATTH. XX.

29 *Et egredientibus illis ab Iericho, sequuta est eum turba multa.*

30 *Et ecce duo cæcisequentes iuxta viam, quum audissent quòd Iesus transiret, clamauerunt, dicentes, Domine miserere nostri, fili Dauid.*

31 *Turba autem increpabat eos vt tacerent. at illi magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.*

32 *Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait, Quid vultis vt faciam vobis?*

33 *Dicunt illi, Domine, vt aperiantur oculi nostri.*

34 *Miseratus autem Iesus tetigit oculos eorum, & confestim visum ceperunt eorū oculi, & sequuti sunt eum.*

MARC. X.

46 *Et veniunt Iericho, quumque egrederetur ab urbe Iericho, ac discipuli eius & turba copiosa, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta viam mendicans.*

47 *Et quum audisset quod Iesus Nazarenus esset, cepit clamare & dicere, Fili Dauid Iesu miserere mei.*

48 *Et increpabant eum multi vt taceret. At ille multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.*

49 *Et stetit Iesus, ac iussit illum vocari. Et vocant eum, dicentes illi, Bono animo esto, surge vocat te.*

50 *Ille verò, abiecto palio suo, surrexit, & venit ad Iesum.*

51 *Et respondens dicit illi Iesus, Quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, vt visum recipiam.*

52 *Iesus autem dixit illi, Abi, fides tua te saluum fecit.*

LUC. XVIII.

35 *Accidit autem quum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans.*

36 *Et quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset.*

37 *Dixerunt autem ei quòd Iesus Nazarenus transiret.*

38 *Et clamauit dicēs, Iesu fili Dauid miserere mei.*

39 *Et qui præibant increpabant eum vt taceret. Ipse verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miserere mei.*

40 *Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se: & quum appropinquasset, interrogauit illum,*

41 *Dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, vt visum recipiā.*

42 *Tunc Iesus dixit ei, Recipe visum: fides tua te saluum*

Et protinus recepit visum, & sequebatur Iesum in via.

te saluum facit.

43 *Et cōfestim visum recepit, ac sequebatur illum, glorificans Deum & omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.*

29 *Egredientibus illis.*) Arguē sibi Osiander visus est ex cæco vno quattuor ficere. Atqui eius commento nihil est magis frivolum. Quia videbat Evangelistas in nonnullis verbis discrepare, finxit vni cæco in ipso vrbis ingressu redditum esse visum: secundum verò & duos alios illuminatos esse quū illinc Christus discederet. Atqui sic conueniunt omnes circumstantiæ, vt nemo sanus credat diuersas historias tractari. Scilicet (vt alia onittam) quum primum ad silentium conati essent adigere Christi cōmites, & præter spem suam sanari vidissent, mox idem tentassent in tribus reliquis. Sed nihil opus est singula persequi, ex quibus sponte quiuis colliget rem vnam & eandem narrari. Sed offendit discrepantia, quòd Matthæus & Marcus miraculum vel in vno cæco vel duobus editum fuisse dicunt quum Christus iam ex vrbe egressus foret: Lucas autem id factum esse commemorat antequam in urbem veniret. Deinde quòd Marcus & Lucas non nisi de cæco vno loquuntur: Matthæus verò duos coniungit. Sed quum sciamus hoc passim occurrere in Euangelistis, vt in eadem historia vnus prætereat quod ab aliis dicitur: & rursum quod ab illis tacetur, clarius exponat: nouum vel insolens in præsentī loco quidam non debet. Ego quidem ita conicio, dum vrbi appropinquaret Christus, cæcum clamasse: sed quum præ strepitu non esset auditus, viam obsedisse in vrbis egressu, & tunc demum fuisse à Christo vocatum. Itaque Lucas, à vero principio exorsus, non persequitur totam narrationem, sed transiit Christi hospitium in vrbe: alii autem duo solum tempus attingunt quod propius miraculo fuit. Coniectura autem probabilis est, vt sæpe Christus, fidem hominum probare volens, eos aliquantisper distulit, eodem examine in hoc cæco fuisse visum. Secundi nodi perquam facilis est solutio: nam & alibi vidimus vnum dæmoniacum à Marco & Luca referri sanatum, vbi Matthæus duos nominat, sicuti & hoc loco. Neque tamen ideo inter se diffident. quoniam potius probabilis est coniectura, quum initio cæcus vnus Christi gratiam imploraret, eius exemplo commotum fuisse alterum: atque hac occasione visum duobus esse reddiditum. De vno verò tantum loquuti sunt Marcus & Lucas, vel quia erat notior, vel quia in illo non minus insigne virtutis Christi specimen erat quàm in duobus. Certè propter celebrem notitiam videtur eum prætulisse Marcus, qui tam ipsius quàm patris nomen exprimit. non enim vel claritatem generis, vel diuitias commendat: nam mendicus erat ex infima plebe. Vnde apparet, quia vulgo nota erat eius calamitas, nobilius fuisse miraculum in eius persona. Hæc mihi ratio esse videtur cur eum solum nominent Marcus & Lucas, de altero taceant, qui erat velut inferior accessio. Matthæus autem oculatus testis, ne hunc quidem, quamuis magis obscurum, præmittere voluit.

30 *Domine, miserere.*) Dixi nuper initium clamandi ab vno esse factum: sed alterum facile impulit similis necessitas vt se quoque adiungeret. Porro non vulgarem Christo honorem deferunt, petentes vt sui miseris, succurrat. Periuasos enim fuisse oportet, in eius manu esse auxilium vel remedium quo egebant, sed magis in eo spectanda est ipsorum fides, quòd Messiam fatentur, quem scimus hoc elogio notatum fuisse apud Iudæos. Confugiunt igitur ad Christum, non modò tāquam ad Prophetam quemlibet, sed ad vnicum salutis autorem qui à Deo promissus fuerat. Clamor vehementiæ, affectus indicium fuit, nam quum scirent se apud plerisque odiose loqui, quibus minimè gratus erat Christi honor, metum superauerat ardor desiderii, vt vocem liberè nihilominus extollerent.

31 *Turba increpabat.*) Mirum est Christi discipulos, qui officii & reuerentiæ causa eum sequuntur, velle miseris à Christi gratia arcere, & quantum in se est viam obstruere eius virtuti. Sed hoc plerūque fieri solet, vt maior pars eorum qui nomen Christi profitentur, ab eius accessu nos potius impediatur vel moretur quàm ad eum nos inuitet. Si per homines pios & simplices, quos ad sequendum Christum traheret aliqua religio, molitus est Satan duobus cæcis obstaculum ponere, quanto id magis per hypocritas & perfidos efficit, nisi nobis attentè cauebimus? Constantia ergo opus est quæ impedimenta omnia transcendat, imò quo plures obices ingerit Satan, eo magis ad studium precandi nos accendi conuenit: sicuti videmus cæcos duplicasse suum clamorem.

32 *Quid vultis vt faciat.*) Comiter & benignè rogat quid cupiāt: quia statuerat eorum precibus annuere, neque enim dubium est quin peculiari Spiritus instinctu precati sint, quia sicuti non omnes à morbis corporalibus eruere vult Dominus: ita neque simpliciter precari permittit. Præscripta est nobis regula, quid, & quomodo, & quatenus petere debeamus: ab ea deflectere fas non est, nisi Dominus arcano Spiritus motu peculiare aliquod votum dicat, quod raro contingit. Cæterum interrogat eos Christus, non tam ipsorum priuatim causa quàm totius populi. Scimus enim vt mundus Dei beneficia sine sensu deuoret, nisi stimulis excitetur. Ergo Christus voce sua turbam astantem ad obseruandum miraculum erigit, sicuti paulo post signo visibili, dum tactu aperit oculos. Quum dicit Matthæus Iesum fuisse miserum, non est participium eius verbi quò nuper in cæcorum persona vsus fuerat. Illi misericordiam Christi implorabant, vt opem ferret miseris: nunc autem exprimit Evangelista non solum gratuita bonitate inductū fuisse Christum vt illos sanaret, sed quia eorum malo condoluit. Metaphora enim sumpta est à visceribus, in quibus residet humanitas & mutua comparsio, quæ nos ad proximos iuuandos incitat.

32 *Marc. Fides tua.*) Fidei nomine non tantum fiducia recuperandi visus intelligitur, sed aliorum persuasio, quòd cæcus hic Iesum agnouerat esse Messiam Diuinitus promissum. Nec verò confusa quædam noticia fingenda est, quia prius vidimus, ex Lege & Prophetis sumptam fuisse hanc confessionem. Non enim temere Christo nomen filii David cæcus imposuit, sed eum amplexus est qualè ex Diuinis oraculis.

edoctus fuerat venturum. Fidei autem ascribit Christus quod cæcus visum recepit: quia tametsi ad incredulos quoque interdum Dei virtus & gratia penetrat, nemo tamen eius beneficiis rite & vtiliter fruitur, nisi qui ea fide percipit: imò incredulis vsus donorum Dei adeò salutaris nõ est, vt magis noxius sit. Quare hæc salus, cuius Christus meminit, non restringitur ad externam sanitatem, sed sanam quoque saluamque animam comprehendit. ac si diceret Christus, fide cæcum impetrasse vt Deo propitio, voti compos fieret. Quòd si fidei respectu dignatus est Deus cæcum sua gratia, sequitur fide iustificatum esse.

34 Matth. *Sequuti sunt eum.*) Hoc gratitudinis signum fuit, cæcos Christo se dare comites. Quamquam verò incertum est diuine hoc officium præstitit: fuit tamen hoc grati animi, spectaculum gratiæ Christi multis in illo itinere præbere. Addit Lucas, plebem dedisse gloriam Deo: quod ad probandam miraculi certitudinem valet.

MATTH. | MARC.

LUC. XIX.

- 1 *Et ingressus perambulabat Iericho.*
- 2 *Et ecce vir nomine Zachæus, atque is princeps erat publicanorum, & idem erat diues.*
- 3 *Et quærebat videre Iesum quis esset, nec poterat præ turba, quòd statura pusillus esset.*
- 4 *Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum: nam illac erat transiturus.*
- 5 *Et quum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, dixitque ad eum, Zachæe, festinans descende. quia hodie domus tua oportet me manere.*
- 6 *Et festinans descendit, & excepit illum gaudens.*
- 7 *Quumque viderent omnes, murmurabant, dicentes quòd ingressus esset, apud hominem peccatorem diuersaturus.*
- 8 *Stans autem Zachæus dixit ad Dominum, Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & si quid alium defraudavi, reddo quadruplum.*
- 9 *Ait Iesus ad eum, Hodie salus domui huic contigit, eo, quòd & ipse filius sit Abrahamæ.*
- 10 *Venit enim Filius hominis quærere & seruare quod perierat.*

Hinc apparet quàm nõ fuerit curiosus Lucas in seruanda temporum serie. Postquam enim miraculum narravit, nunc recitat quid acciderit in vrbe Iericho. Dicit autem, quòd Christus se omnibus offerret, per vias obambulans, vnum Zachæum eius videndi fuisse maximè cupidum. signum enim vehemētis desiderii fuit, arborem conscendere quum diuites vt plurimum sint fastuosi, seque specie grauitatis venditent. Fieri quidem potest vt idem alii etiam optarint: sed hunc præ aliis omnibus merito celebravit Lucas, tum ob qualitatem personæ, tum ob miram, quæ repente extitit, hominis conuersionem. Et si autem in Zachæo nondum erat formata fides, fuit tamen hæc præparatio quædam. Neque enim Christi conspectu sine cælesti instinctu tãtopere expeteret: dico in eum finem qui statim apparuit. quosdam enim haud dubiè impulit vana curiositas vt Christi visendi causa, etiam ex locis remotis accurrerent: sed ex euentu patuit inclusum fuisse pietatis semè in animo Zachæi. Sic Dominus sæpe, priusquam se hominibus manifestet, cæcum illis affectum inspirat, quo feruntur ad ipsum adhuc latentem & incognitum. quanquam autem nõdum illis constet certa ratio, eos tamen non frustratur, sed se in tempore patefacit.

5 *Zachæe, hodie oportet.*) Memorabile gratiæ specimen, quòd Zachæum præuenit Dominus, nec expeccat eius inuitationem, sed vltro domi eius hospitium sibi quærit. Scimus quàm odiosum tunc fuerit, imò detestabile nomen Publicani: idque paulo post exprimet Lucas. Insignis ergo Filii Dei humanitas, ad eum accedere à quo vulgus hominum abhorret, atque id priusquam rogetur. Sed nihil mirum si hoc honore dignetur quem iam occulto Spiritus motu ad se traxit: quia præstantius fuit donum, in eius corde habitare quàm domum ingredi. Hac autem voce testatus est, se frustra nunquam quæri ab hominibus qui syncerè eum cognoscere cupiunt. Nam longè plus quàm sperauerat Zachæus adeptus est. Porro quòd tanta promptitudine obsequitur Zachæus, & celeriter ex arbore descendens, cum gaudio Christum excipit, in eo clarius adhuc perspicitur Spiritus sancti vis & directio. nam etsi pura fide nõdum imbutus erat, fuit tamen hæc docilitas & obedientia, fidei principium.

7 *Quumque viderent.*) Murmurant oppidi incolæ, & fortè aliqui ex Christi comitibus, quòd ad hominem mali & probrosi nominis diuertat, quum tamen nemo ipsum inuitauerit. Ita mundus quum expositam sibi Dei gratiam negligat, eam ad alios transferri morosè obstitrebit. Sed videamus quàm iniquum fuerit murmur. absurdum esse putant quòd hominem sceleratum dignetur Christus tãto honore. Peccator enim hic, vt pluribus aliis locis, non vulgari sensu capitur: sed hominem turpis ac flagitiosæ vitæ designat. Demus talem fuisse Zachæum: prius tamen quærendum erat quo consilio illum sibi hospitem eligeret Christus. Nam dum foris murmurant, intus magnificè Deus nominis sui gloriam illustrans, improbam

improbam eorum calumniam refutat. Fuit enim admirabile Dei opus Zachæi conuersio: nec tamen iusta ratio erat cur Zachæum infamiae notarent. Vectigalium redemptor erat, atqui vectigalia colligere per se nullum est scelus: sed apud Iudæos ordo ille ideo infamiae & odio flagrabat quod nihil magis indignum putabant quam se esse tributarios. Sed qualiscunque esset Zachæus, laudabilis tamen, non culpanda fuit Christi humanitas, quod misero homini opem suam non negauit, ut ab exito eum in salutem adduceret. Itaque eum non deterruit praua offensio quin ad exequendum Patris mandatum pergeret. Atque hac animi magnitudine præditos esse oportet omnes eius ministros ut pluris sit illis animæ vnus salus quam obstreperi omnium imperitorum sermones, ac proinde licet facta sua dictaque omnia calumnias esse obnoxia videant, non tamen desistant ab officio.

8 *Stans autem Zachæus.*) Ab hoc exitu fieri iudicium decebat de Christi factis: sed ita præposterè festinant homines, ut locum Deo nullum relinquunt. Porro Zachæi conuersio à fructibus & externis signis describitur: quia probabile erat eum suas opes multorum damno auxisse, si quem fraudauerit, quadruplū reddere paratus est: præterea dimidiam bonorum suorum partem pauperibus consecrat. Possit quidem sua omnia in pauperes quispian erogare, cuius tamen liberalitas nihil esset coram Deo: sed quauis nulla hinc interioris poenitentiae fiat mentio, Lucas tamē intelligit ex viua illa radice produisse pium studium quod in Zachæo commendat. Sicuti Paulus de poenitentia disserens, ad hæc officia nos hortatur ex quibus intelligant homines nos in melius esse mutatos, Qui furabatur, iam non furetur: magis autem manibus suis laboret, ut subueniat pauperibus & egenis. Ergo à corde incipiendum est, sed operibus testanda simul est nostra resipiscencia. Notemus autem Zachæum minimè ex suis rapinis prædam Deo offerre, sicuti multi diuites ex suis furtis partem Deo assignant, quo maiore licentia in posterum prædentur, atque ut impinè illis cedant superioris temporis iniuriæ. Atqui Zachæus ita Deo sacrificat dimidiam bonorum suorum partem, ut quæcunque intulit damna, simul compenset, vnde colligimus, quas possidebat diuitias, non ex illicito quæstu illi prouenisse. Ita Zachæus non modò satisfacere paratus est, siquid fraude abstulit, sed iustum patrimonium cum pauperibus communicat: quo se ostendit ex lupo conuersum esse non solum in ouem, sed etiam in pastorem. Et peccata quidem iam admitta corrigens, malis artibus in futurum tempus renuntiat: sicuti hoc in primis à suis exigit Deus ut ab omni noxa abstineant. Cæterum Zachæus, suo exemplo, necessitate alios minimè obstrinxit ut se dimidia bonorum suorum parte denudent: sed tantum tenenda est regula quam præscribit Dominus, ut nos & nostra omnia consecremus in sanctos usus ac legitimos.

Ephes. 4. f. 18

9 *Hodie salus huic domui.*) Christi testimonium Zachæo reddens, nihil in eo fuisse simulatum pronuntiat, neque tamen salutis causam bonis operibus Zachæi ascribit: sed quia conuersio illa certum erat Diuinæ adoptionis pignus merito inde colligit, domum illam salutis esse hæredem: & hoc quoque verba sonant. Nam quia Zachæus vnus sit ex Abrahamæ filijs, ratiocinatur saluam esse eius domum. Porro ut quis censeatur inter Abrahamæ filios, fidem eius imitetur necesse est: imò hanc laudem Scriptura fidei propriè tribuit, quod germanos Abrahamæ filios ab extraneis discernat. Sciamus ergo eam præcipuè in Zachæo laudari, cuius gratia factum est ut bona quoque opera Deo placerent. Nec verò dubium est quin Christi doctrina Zachæi conuersionem præcesserit. Illa igitur fuit salutis origo, audire Christum de gratuita Dei misericordia, de hominum cum ipso reconciliatione, de Ecclesiæ redemptione differentem, fidèque hanc doctrinam amplecti. Quia *omnes* Græcis masculini generis est, bifariam exponitur hic locus. Verus interpres ad Zachæum retulit: quod mihi etiam magis placet. Erasmus vertere maluit quòd ipsa domus filia esset Abrahamæ: quod tametsi non refello, de Zachæo tamen aptius exponi arbitror. Nam quia Deus, dum patrem familiam adoptat, toti etiam eius domui se in Deum fore promittit, iure salus à capite extenditur ad totum corpus. Cæterum particula *et* emphatica est, significat enim Christus Zachæum non minus quam alios Iudæos, qui superbè illum execrabantur, Abrahamæ esse filium. Ac ne superior vita ianuam salutis ei videatur clausisse, ab officio suo ratiocinatur, nihil in hac mutatione esse quod quencquã offondere debeat: quia missus à Patre fuerit ad seruandos qui perditi sunt.

MATTH. XXV.

MARC.

LVC. XIX.

14 *Sicut enim homo quidam peregrè proficiscēs vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua:*

15 *Et huic quidē dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, unicuique secundum propriam facultatem. & profectus est statim:*

16 *Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & negotiatus est per ea, & confecit altera quinq; talenta.*

17 *Similiter & qui duo acceperat, lucratus est & ipse altera duo.*

18 *Qui autē vnum acceperat, abiens fodit in terram, & ab-*

11 *Hæc illis audientibus, adijciens dixit parabolam, eo quòd esset propè Hierosolymam, quòdque existimarent fore ut confestim regnum Dei manifestaretur.*

12 *Dixit ergo, Homo quidam genere clarus profectus est in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.*

13 *Vocatis autem decē seruis suis, dedit eis decem minas, & ait ad illos, Negotiemini donec veniam.*

14 *Ciues autem eius oderāt eum, miseruntq; legationē post illum, dicentes, Nolumus hunc regnare super nos.*

15 *Et factum est ut rediret accepto*

condidit pecuniam domini sui.

19 Post multum verò temporis venit dominus seruorū illorum, & ponit rationem cum eis.

20 Et accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinque talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce altera quinque talenta lucratus sum per ea.

21 At illi dominus eius, Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.

22 Accedens autē & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce alia duo lucratus sum per ea.

23 At illi dominus eius, Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.

24 Accedens autē & qui unum talentum acceperat, ait, Domine, nouerā te quòd homo durus sis, merens ubi non seminasti, & inde congregans ubi non sparsisti.

25 Acterritus ab eī, abscondit talentū tuū in terra: ecce habes quod tuum est.

26 Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male & piger, sciebas quòd metam ubi non seminavi, & congregem illinc ubi non sparsi.

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam mensarijs, & veniens ego recepissim utique quod meum est, cum usura.

28 Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

29 Omni enim habenti dabitur, & abundabit: qui verò non habet, etiā id quod habet auferetur ab eo.

30 Et inutilem seruum eijcite in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium.

regno, iussitque vocari illos seruos ad se quibus dederat pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset.

16 Venit autē primus, dicens, Domine, mina tua decem minas acquisiuit.

17 Et ait illi, Euge bone serue, quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem ciuitates.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua cofecit quinq; minas.

19 Et huic ait, Et tu praefectus esto quinque ciuitatibus.

20 Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui repositam in sudario.

21 Timui enim te, quòd homo austerus sis: tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti.

22 Dicit ei, De ore tuo te iudicabo serue male: sciebas quòd ego homo austerus sim, tollēs quod non posui, & metens quod non seminavi:

23 Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens, cum usuris utique exgissim illam?

24 Et astantibus dixit, Auferite ab illo minā, & date illi qui decem minas habet.

25 Et dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26 Dico enim vobis quòd omni habenti dabitur: ab eo autem qui non habet, etiam quod habet auferetur.

27 Ceterum inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite coram me.

28 Et his dictis ibat, praecedens ut ascenderet Hierosolymam.

11 Luc. Hac illis audientibus.) Hoc prodigii simile fuit, quòd toties admoniti discipuli de propinqua Christi morte, ad regnū eius tranfuolabant. Duplex autem error fuit, quòd sine cruce imaginabantur beatam quietem deinde quòd regnum Dei suo carnali sensu aestimabant. Vnde apparet quam tentis & obscura fuerit eorum fides. Et si enim spem resurrectionis libauerāt, leuior tamen erat gustus quam ut certi quicquā & firmi tenerēt de Christo. Credunt eum Redemptorem qui olim promissus fuerat, vnde spem renouationis Ecclesiae concipiunt: sed illa cognitio mox in fragmenta degenerat, quae vim regni eius vel peruertit vel obscurant. Sed nihil abiurdius est quam quòd illis tot monitiones sine profectu memoria exciderant. Brutus certē hic stupor fuit, qui nuper disertē testatus esset Christus acerbam & ignominiosam mortem sibi intare, non modò ipsos manere securos, sed properare velut ad lætum triumphum.

12 Homo quidam.) Mathæus hic parabolam aliis interferit neglecto temporum ordine. Sed quia hoc fuit illi cōsiliū, à capite vicesimosecundo in acruum colligere postremos Christi sermones, non est cur valde

cur valde laborent lectores quisnam primo, vel secundo, vel tertio die intra breue illud tempus habitus fuerit. Iam quid inter se differant Matthæus & Lucas, notare operæpretium est. nam quum ille membrum vnum duntaxat attingat, hic posterior duo complectitur. Membrum hoc ambobus commune est, Christum similem esse homini principi, qui regni acquirendi causâ longam expeditionem suscipiens, pecuniâ suam seruis administrandam commisit: & quæ sequuntur. Hoc vero alterum, Lucæ peculiare est, subditos abusus principis absentiam, tumultum mouisse, vt ingum eius excuterent. Vtque membro huc spectat Christus, longè falli discipulos, qui putarent iam ipsum fixam habere regni statouem, & Hierosolymam venire vt mox felicem statum erigeret. Ita spe regni præsentis ablata, ad spem & tolerantiam eos hortatur. Multos enim labores diu & sedulo illis obeundos edicit antequam gloria illa fruantur, cui nimis calidè inhiabant. *In regionem longinquam.* Quum putarent discipuli Christum regni sui possessionem iam tunc adire, hunc errorem primo corrigit, quia sibi longinquo itinere acquirendum sit regnum. Porro quid significet regio longinqua tubulius differant qui captant argutias. Mihi non aliud notare videtur Christus quam diuturnam absentiam à tempore mortis vsque ad vltimum aduentum. Quanquam enim ad dextram Patris sedens cæli & terræ imperio potitur, & ex quo in cælum ascendit data est ei omnis potestas, vt coram eo flectatur omne genu: quia tamen nondum hostes suos subegit, nondum apparuit mundi iudex, nec manifestata est eius maiestas, non ineptè dicitur abesse à suis, donec ornatus nouo principatu iterum redeat. Verum quidem est eum nunc regnare, dum suos regenerat in vitam cælestem, & ad Dei imaginem refingit, Angelisque affociat, dum verbo suo gubernat Ecclesiam, tuetur suo præsidio, Spiritus donis locupletat, fouet sua gratia, virtutèque sustinet, suppeditat denique quicquid necessarium est in salutem, dum Satane omniumque impiorum furorem compescit, omnièque machinas dissipat: sed quia carni absconditus est hic regnandi modus, propriè in vltimum diem eius manifestatio differtur. Ergo quum regni vmbra stultè apprehenderent Apostoli, pronuntiat Dominus procul sibi quæ edum esse regnum, vt moram ferre discant.

13 *Vocatis decem seruis.* Non ita in seruorum numero vt in pecuniæ summis anxie hærendum est. nam Matthæus diuersas summas exprimens, vberiores continet doctrinam quòd scilicet non omnibus æquale negotiandi onus Christus iniungat, sed vni committens exiguam summam, maiori pecuniæ alterum præficiat. In hoc ambo consentiunt, vsque ad vltimum diem resurrectionis Christum à suis quodammodo peregrinari: interea verò minimè consentaneum esse vt otiosi sedeant ac inutiles: singulis enim certum munus esse iniunctum in quo se exerceant: debere igitur ad negotiandam intètos esse, vt rem Domini strenuè procurent. Simpliciter dicit Lucas datam cuique esse minam, quia siue plus siue minus nobis Dominus committat, pro se quitque rationem pariter reddet. Plenior (vt dixi) & expressior est Matthæus, qui gradus ponit distinctos. Scimus enim non omnibus promiscuè Dominum largiri eandem donorum mensuram, sed variè prout visum est distribuere, vt alii alios præcellant. Porro quicquid in nos donorum contulerit Dominus, sciamus inlar pecuniæ apud nos esse depositum, vt inde aliquid lucri proueniat. Nihil enim indignius est quàm Dei gratias (quarum vis in fructu cõsistit) sepultas latere, nec in aliquem vsum accommodari.

1. Cor. 12. 4. 7
Ephes. 4. 6. 7

15 *Matth. Vnicuique secundum propriam fac.* Hac voce non discernit Christus naturam à Spiritus donis: nulla enim est vel potentia vel dexteritas quæ non debeat accepta referri Deo. Itaque quisquis partiri cum Deo volet, nihil sibi faciet residuum. Quid ergo sibi vult quod paterfamilias dicitur singulis plus vel minus committere, secundum cuiusque facultatem? Nempe quia Deus, prout quenque disposuit, & naturalibus ornauit donis, ita etiam hoc vel illud iniungit, in rebus agendis exercet, prouehit ad varias functiones, materiam præclare agendi suppeditat, occasionem etiam proponit. Ridiculi verò sunt Papistæ, dum hinc colligunt singulis conferri Dei dona secundum meriti sui modum. Nam etsi vetus interpretas nomen Virtutis posuit, non intellexit, prout se gesserint homines, laudemque virtutis adepti sint, Diuinitus ornari: sed tantùm quatenus idoneos paterfamilias iudicauit. Scimus autem neminem à Deo idoneum reperiri donec fecerit. Et Græcum nomen *διδάσκω*, quo vsum est Christus, omni ambiguitate caret.

20 *Qui quinque talenta.* Dicuntur negotiari qui vtiliter impendunt quicquid Deus apud ipsos deposuit. Piorum enim vita negotiationi aptè confertur: quia vltro citroque ad fouendam societatem inter se contrahere debent, industria autem, qua quisque munus sibi mandatum exequitur, ipsaque vocatio, facultas bene agendi, & reliqua dona in mercibus deputantur: quia ad hunc vsum & finem spectant vt mutua sit inter homines communicatio. Fructus autem cuius meminit Christus, communis est vtilitas quæ Dei gloriam illustrat. Quanquam enim Deus opera nostra non ditatur, nec crescit, vt tamen quisque fratribus suis maximè prodeit, ac vtiliter in eorum salutem accommodat quæ à Deo accepit dona: ita dicitur fructum vel lucrum ipsi Deo offerre. Tanti enim hominum salutem æstimat cælestis Pater, vt quicquid in eam confertur, in suas rationes velit referri. Porro ne fatigemur bene agendo pronuntiat Christus non irritum fore eorum laborem qui se fideliter in sua vocatione exercuerint. Apud Lucæ dicit præfici quinque vrbibus qui quinque minas lucratus sit. quibus verbis exprimit longè alia regni sui gloriam fore vltimo aduentu quam nunc appareat. Nunc enim tanquam absentis negotia laboriosè curamus: tunc verò ampla & multiplex honorum copia ei ad manum suppetet, qua magnificè nos exornet. Simplicior est loquedi forma apud Matthæum, intra in gaudiū domini tui: qua significat fideles seruos, quorum officia probauerit, beatæ omnium bonorum affluentia secum fore consortes. Sed quaritur quid sibi velit quod additur, Auferte huic minam, & date alteri quod decem habet. nam tunc cessabit omnis negotiandi ratio. Respondeo, memoria tenendum esse quod prius admonui, errare eos qui scrupulosè singulis particulis insunt. Germanus autè sensus est, etiam si nunc ignaui & inutiles serui Spiritus donis instructi sint, tandem omnibus nudatū iri, vt eorum inopia probrosaque egestas in gloriam bonorū cedat. Hos autem ignauos Christus dicit vel talentū vel minā sub terrā defodere: quia dū otio & deliciis suis consulūt, nihil subire volunt molestia. quemadmodum videmus permultos, dum sibi suisque commodis priua-

Negotiari qui dicantur.

tim additi sunt, subterfugere omnia charitatis officia, nec vllum habere communis ædificationis respectum. Quum dicitur paterfamilias, postquam reuerfus est, vocasse seruos ad rationem: sicuti hinc bonis concipienda est alacritas, quia se intelligunt operam minimè ludere: ita rursus pigris & desidiolis non leuis iniicitur terror. Discamus ergo, antequam adueniat Dominus, & calculum nobiscum ponat, quotidie nos ipsos sponte vrgere.

24 *Noueram te quod homo durus.*) Hæc durities nihil ad summam parabolæ facit: & ineptè philosophantur qui hic disputant quàm aufterè ac rigidè cum suis Deus agar. Nihilo enim magis notare talem rigorem Christus voluit, quàm vsuras laudare quum patremfamilias sic loquentem inducit oportuisse apud menfarium deponi pecuniam, vt saltem ex scœnore cresceret. Tantum significat Christus nihil exultationis fore eorum desidiæ qui & dona Dei supprimunt, & ætatem suam consumunt in otio. Vnde etiam colligimus nullum viuendi genus coram Deo magis esse laudabile, quàm ex quo ad hominum societatem aliqua prouenit utilitas. Sententia hæc, *Omnibus habenti dabitur*, exposita fuit in caput 13. Tenebras etiam exteriores supra capite 8. docuimus domesticæ luci opponi. nam quum antiquitus nocturnæ vt plurimum coenæ essent, quas plurimæ faces & lampades illustrabant, qui eiciuntur è regno Dei, Christus eos dicit extrâ eici in tenebras.

27 Luc. *Ceterum inimicos meos.*) Hoc secundo membro præcipuè Iudæos videtur perstringere: omnes tamen complectitur qui absente Domino sese ad defectionem erigunt. Christo autem propositum fuit non modò tales horribilis vindictæ denuntiatione terrere, sed etiam suos retinere in fide subiectionis. Neque enim leuis têtatio est, videre multorum perfidia & rebellionem regnû Dei dissipari. Ergo vt inter turbas maneamus quieti, Christus se rediturum admonet, suoque aduentu impiæ defectionis fore vltorem.

MATTH. XXI.

MARC. XI.

LVC. XIX.

1 Et quum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage, ad montem Oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos,

2 Dicens eis, Ite in castellum quod contra vos est: & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite & adducite mihi.

3 Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Dominus his opus habet. Et cõfestim emittet eos.

4 Hoc autem totum factum est vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem.

5 Dicite filie Sion, Ecce rex tuus venit tibi māsuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugalis.

6 Eñtes autè discipuli fecerunt sicut præceperat illis Iesus.

7 Et adduxerunt asinam & pullum & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum super illa collocarunt.

8 Plurima autè turba strauerunt vestimenta sua in via: alij verò cadebant ramos de arboribus, & sternerant in via.

9 Porrò turba quæ præcedebant & quæ sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna filio David; benedictus

1 Et dum appropinquat Hierosolymis ad Bethphage & Bethaniam, iuxta montem Oliuarum, emittit duos è discipulis suis.

2 Et dicit illis, Abite in castellum quod contra vos est: & statim ingredientes in illud, inuenietis pullum alligatum supra quem nulus hominum sedit: soluite eum, & adducite.

3 Et si quis vobis dixerit, Cur facitis hoc? dicite, Quia Dominus eo opus habet: & continuo illum mittet huc.

4 Abierunt autem, & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio, & soluunt illum.

5 Et quidam eorum qui illic stabant dixerunt illis, Quid facitis soluentes pullum?

6 At illi dixerunt eis quemadmodum præceperat Iesus, & siuerunt eos.

7 Et adduxerunt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi vestimenta sua, sed itaque super illum.

8 Multi verò vestimenta sua sternerant in via: alij verò frõdes cadebant ex arboribus, & sternerant in via.

9 Et qui præcedebant, quique sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna,

29 Et factum est quum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, iuxta montem qui vocatur Oliuarum, misit duos discipulos suos,

30 Dicens, Ite in castellum quod est eregione: & introeuntes illuc, inuenietis pullum alligatum, in quo nemo unquam hominum sedit: soluite illum, & adducite.

31 Et si quis vos inter rogauerit, quare soluitis, sic dicetis ei, Quia Dominus eo opus habet.

32 Abierunt autè qui missi erant, & inuenerunt sicut dixerat illis.

33 Soluētibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos, Quare soluitis pullum?

34 At illi dixerunt, Dominus eo opus habet.

35 Et duxerunt illum ad Iesum: & iniecerunt vestimenta suis super pullum, imposuerunt Iesum.

36 Eunte autem eo substernerant vestimenta sua in via.

37 Et quum appropinquaret iam ad descensum montis Oliuarum, cæperunt omnis multi-

qui venit in nomine Domini, Osanna in altissimis.

10 Benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum in nomine Domini patris nostri David, Osanna in altissimis.

tudo discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna, super omnibus quos videbant virtutibus,

38 Dicentes, Benedictus qui venit rex in nomine Domini: pax in caelo, & gloria in altissimis.

Non quia ex itinere fessus esset, asinum sibi Christus per discipulos accersit, sed in alium finem. nam quum intaret mortis tempus, solenni ritu ostendere voluit qualis esset regni sui natura. Id quidem facere exortus fuerat à suo Baptismo: sed hoc illi specimen sub vocacionis suæ finem edendum restabat. Cur enim hæcenus abstinuit à Regis nomine, nunc verò demum liberè se regem profiteretur, nisi quia nõprocul abest à stadii sui meta? Ergo quum propinquus illi esset in cælum transitus, regnum suum palam in terra auspiciari voluit. Fuisset autem ridicula hæc pompa, nisi respondisset Zachariæ vaticinio. Ut sibi regium honorem vendiceret Christus, super asinum equitans Hierosolymam ingreditur. magnificus scilicet splendor. Adde quòd asinum precario quispian illi concessit. Iam quòd ephippiis & ornatu caret, ut vestes suas iniicere cogantur discipuli, turpis ac pudendæ inopiæ signum est. Magnum, fateor, comitatum secum trahit: sed quorum hominum? nempe qui ex vicinis pagis temere concurrerant. Resonant faustæ acclamationes: sed à quibus? nempe à pauperibus, & contemptæ plebis hominibus. Data igitur opera videri potuit se omnium ludibrio exponere. Sed quia duo coniunctim agenda illi fuerunt, ut documentum aliquod præberet regni sui, & doceret terrenis imperiis non esse asine, nec in caducis mundi huius opibus situm, hæc illi prorsus tenenda fuit ratio. Quanquam hoc quoque profanis hominibus fortè insipidum foret, nisi multo antè testatus fuisset Deus per Prophetam suum talem fore regem qui ad restituendam populi salutem venturus erat. Ergo, ne impediatur contemptibilis Christi habitus quominus in hoc spectaculo cernamus spirituale eius regnum, nobis ante oculos versetur oraculum cælestè, quo Deus Filium suum sub illa deformitate mendici magis ornauerat, quàm si cunctis regum insignibus fulgeret. Sine hoc condimento nunquam hæc historia nobis sapiet. ideo multum ponderis subest verbis Matthæi, quum dicit implerum fuisse Prophetæ oraculum. quia enim videbat fieri vix posse ut homines qui opulentia & pompis nimis addicti sunt, proprio carnis sensu quicquam ex hac historia proficerent, à nudo rei intuitu ad Prophetiæ considerationem eos traducit.

2 *Ite in castellum.*) Quum Bethaniæ esset, asinum minimè poposcit ad levandam itineris molefiam: facile enim erat residuum iter pedibus conficere. Sed quemadmodum currus suos Reges conscendunt, vnde conspicui emineant, ita populi oculos in se convertere voluit Dominus, & aliquo indicio ratas facere comitum suorum acclamationes, ne quis regis honorem invito tribui putaret. Vnde asinum iusserit adduci incertum est, nisi quòd facile colligitur fuisse aliquem pagum suburbanum. nam ridiculum est quòd allegoricè de Hierosolyma quidam exponunt. Nihilò etiã aptior est allegoria quàm nonnulli in asina & pullo excudunt. Asinam populi Iudaici figuram esse volunt, qui pridem subactus, & iugo Legis assuetus erat: Gentiles autem repræsentari per pullum, qui expertis seffioris fuerat. Christum ergo asinæ primum infedis, quia à Iudæis incipere debuit: postea transisse ad pullum, quia Gentibus quoque secundo loco præfectus erat. Et Matthæus quidem videtur utranque equitationem notare. Sed quum frequentes synecdochæ in Scripturis occurrant, nihil mirum si pro vno duos nominat. Cæterum ex aliis Euangelistis liquidò constat Christum non nisi pullo usum esse. Et dubitationem eximit Zacharias, qui pro familiaris lingua Hebraicæ vsu rem eandem bis repetit. *Statim inuenietis.* Nequid discipulos moretur quominus ad obsequium præsto sint, Dominus maturè quæstionibus occurrit. Ac primò quidem non fortuito se eos mittere significat, quum dicit, in primo pagi introitu inuenturos asinam cum matre. deinde neminem illis aduersaturum quin eum abducant, si modò respondeant opus sibi esse. Hoc autem modo Deitate suam probauit. nam & rem absentem cognoscere, & corda hominum in assensum flectere, solius Dei fuit. Etsi enim fieri potuit ut asini dominus, de illo non malè sentiens, libenter annueret: diuinare tamen an futurus esset dominus, an ei tunc commodum esset, an fidem habiturus esset hominibus ignotis, non fuit in hominis mortalis arbitrio. Sicuti autem discipulos confirmat Christus ut sint ad parendum alacriores, ita videmus quàm se morigeros vicissim præsentent. Successus autem demonstrat, totum hoc negotium Diuinitus gubernatum esse.

5 - *Dicite filie Sion.*) Hoc apud Zachariam non habetur ad verbum: scitè tamen aptè que Euangelista quod Deus vni Prophetæ testari præcepit, ad omnes pios doctores transfert. Hæc enim vnica spes fuit qua se filii Dei & fultire & erigere debebant, quòd venturus tandem esset Redemptor. Ideòque Prophetam plenam & solidam lætitiæ materiam Christi aduentu afferri docet fidelibus. Nam quia non aliter propitius est illis Deus quàm Mediatore interposito, & idem est Mediator qui suos à malis omnibus liberat, quid extra ipsum esse potest quòd homines peccatis suis perditos & miseris oppressos exilaret? Sicuti autem absente Christo mœrore nos penitus confici necesse est, ita rursus fideles admonet Prophetam, esse cur solidè gaudeant, vbi illis adest Redemptor. Quanquam autem aliis elogiis Christum commédatur, nempe quòd iustus sit, & salute instructus, non nisi particulim vni im sumpsit Matthæus, quæ proposito suo quadrabat, nempe quòd pauper venturus sit, vel mansuetus, hoc est dissimilis Regibus terrenis, qui magnifico & sumptuoso habitu excellunt. Iam paupertatis indicium subiicitur, quæ equitabit super asinum, vel filium asinæ, nec enim dubium est quin plebei equitandi modum regis amplitudini opponat.

6 *Euntes discipuli.*) Iam nuper dictum est, hinc in discipulis laudari promptum obsequendi studium. non enim tanta erat Christi autoritas vt solum eius nomen ad mouendos ignotos homines sufficeret. deinde timenda erat furti infamia. Hinc ergo apparet quantum Magistro deculerint dum nihil respondent, sed eius mandato & promissione freti properant quò iussi sunt. Nos quoque eorum exemplo discamus per quæuis impedimenta pergere, vt Domino quæ à nobis exigit obsequia præstemus. Ipse enim sublatis remoris viam inueniet, nec conatus nostros sinet esse irritos.

8 *Plurima autem turba.*) Hic narrant Euangelistæ Christum agnitiu fuisse à populo Regem. Ludicrum quidem spectaculum videri potuit quod ignobilis turba ramos cædendo, & vestimenta sua sternendo, inane Regis titulum Christo deferret. sicuti tamen hoc serio fecerunt, suamque obseruantiam ex animo testati sunt: ita Christus eos censuit idoneos regni sui præcones. Nec est quod tale exordium miremur, quum hodie quoque ad Patris dexteram sedens, è cælesti folio obscuros homines amandat, à quibus sua maiestas contemptibili modo celebretur. Cætos palmarum ramos ex antiquo & solenni dei ritu (sicuti coniiiciunt nonnulli interpretes) nisi probable non videtur. quin potius subito instinctu Spiritus hunc Christo exhibitum fuisse honorem apparet, quum nihil tale meditati essent discipuli, qui reliquæ turbæ eius rei autores fuerunt: nam & hoc ex Lucæ verbis colligitur.

Psal. 118. d. 25

9 *Osanna Filio David.*) Precatio hæc ex Psal. sumpta est. Consulto etiam Matthæus Hebraicas voces recitat, vt sciamus non temere datos fuisse Christo plausus, nec vota quæ in buttam venissent discipulis, sine delictu effusa esse: sed reuerenter sequutos esse precandi formam quam per os Prophetæ Spiritus sanctus toti Ecclesiæ dictauerat. Quanquam enim de regno suo illic differat, non tamen dubium est quin præcipue respiciat ipse, aliósque respicere velit ad æternam successionem quam pollicitus illi fuerat Dominus. Perpetuam enim orandi legem Ecclesiæ composuit, quæ etiam collapsis regni opibus in usu foret. Itaque inualuerat consuetudo vt de redemptione promissa passim his verbis vota conciperent. Et consilium Matthæi fuit (sicuti nuper attigimus) Hebraicè referre celebre carmen, vt doceret Christum à turba Redemptorem fuisse agnitiu. Paulum quidem inflexa est verborum pronuntiatio: potius enim dicendum erat, Hoschiana, Saluum fac obsecro: sed scimus vix posse in alienam linguam verba transferri quin aliquid è sono mutetur. Nec verò Spiritus populum veterem duntaxat instituit vt quotidie pro regno Christi vota faceret: sed nobis eadem nunc præferibitur regula. Et sanè quum Deus non nisi per manum Filii sui regnare velit, quum dicimus, Adueniat regnum tuum, sub hac particula idem notatur quod in Psalmo clarius expressum est. Adde quod Deum rogantes vt Filium suum nobis regem conferuet, fatemur hoc regnum neque humanitus erectum esse, neque hominum virtute sustineri, sed inuictum stare cælesti præsidio. Venire dicitur in Dei nomine qui se non ingerit, sed Dei iussu & mandato suscipit regnum. quod ex Mirco certius colligitur, vbi additur altera acclamatio, Benedictum regnum patris nostri David, quod venit in nomine Domini. Sic enim loquuntur promissionum respectu: quia testatus fuerat Dominus se tandem illius populi fore liberatorem, modumque designauerat regni Davidis instauracionem. Videmus ergo honorem Mediatoris, à quo rerum omnium & salutis restitutio speranda erat, Christo tribui. Quum autem plebei fuerint rudèque idiotæ qui regnum Christi vocarunt regnum Davidis, hinc discamus tritam vulgo fuisse hanc doctrinam, quæ hodie coacta & dura multis videtur, quia in Scriptura parum sunt exercitata. Apud Lucam adduntur pauca verba, *Pax in celo, & gloria in altissimis*: quibus nulla subesset obscuritas, nisi quod Angelico cantico non respondent, quod capite 2 habuimus. Nam illic Angeli gloriam Deo in cælis assignant, hominibus verò pacem in terra: hinc tam pax quam gloria ad Deum refertur. In sensu tamen nihil est dissidii. nam etsi distinctius Angeli causam demonstrât cur Deo gloriam cani deceat (quia scilicet eius misericordia in hoc mundo pace fruantur homines) idem tamen sibi vult quod nunc turba prædicat, in cælo esse pacem: quia scimus non aliter miseris animas in mundo pacari, nisi se illis Deus è cælo reconciliet.

Hoschiana.

MATTH.

MARC.

LVC. XIX.

41 *Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, flevit super illa dicens,*

42 *O si cognouisses & tu, & quidem in isto die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent, curares: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.*

43 *Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & cingent te, & coangustabunt te undique.*

44 *Et solo aquabunt te, & filios tuos qui in te sunt: & nõ relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ.*

41 *Flevit super illa.*) Quum nihil magis cuperet Christus quam iniunctum sibi à Patre officium exequi, finem verò suæ vocationis hunc esse sciret, perditas oves domus Israel colligere: saluificum omnibus suum aduentum esse optauit. Hæc fuit causa cur misericordia tactus desereret propinquum vrbis Hierosolymæ exitium. Nam quum expenderet illam Diuinitus electam esse sacram sedem in qua resideret salutis æternæ societas, sanctuarium vnde prodiret salus toti mundo: fieri non potuit quin eius interitum graueret, quum etiam populum qui in spem vitæ æternæ adoptatus erat, suâ ingratitude & malicia miserè perire videret: nihil mirum si lachrymas non tenuit. Quod autem absurdum esse quidam putant, Christum malo cui mederi poterat, condoleseere, facile soluitur hic nodus. Nam sicuti è cælo descendit vt carne humana circumdatus, Diuinæ salutis testis esset ac minister: ita verè humanos induit

induit affectus, quatenus susceptæ functionis intererat. Ac prudenter semper notandum est quâ per-
 dam sustineat dum loquitur, vel hominum saluti operam impendit. sicuti hoc loco, vt fideliter expleat
 Paris mandatum, necesse habet expetere vt fructus redemptionis ad totum electi populi corpus per-
 ueniat. Quatenus ergo datus erat huic populo minister in salutem, pro officii sui ratione illius exitum
 deplorat. Deus erat, fateor: sed quoties oportuit doctoris officio fungi, quieuit, & se quodammodo ab-
 scondit eius Deitas, nequid Mediatoris partibus oblatet. Cæterum hoc fletu testatus est non modò fra-
 ternè se diligere in quorum gratiam fuerat homo factus, sed paternæ quoque dilectionis Spiritum à
 Deo in humanam naturam transfusum esse.

42 *O si cognouisses & tu.*) Pathetica est oratio, ideòque abrupta. Scimus enim, in quibus ardent
 vehementes affectus, non nisi dimidia ex parte sentus suos effari. Adde quod duo affectus hic simul per-
 missi sunt. neque enim tantum miseratur Christus vrbis cladem, sed simul ingrato populo extremum
 scelus exprobrat, quòd repudians oblatam sibi salutem, vitro horrible Dei iudicium accersat. Emphati-
 ca autem est copula quæ interferitur. tacite enim Christus Hierosolymam illis Iudææ, imò totius mundi
 vrbibus comparat, hoc sensu, Si vel tu quæ singulari privilegio in toto orbe præcellis, si tu (inquam)
 saltem, quæ cæleste es in terris sacrarium, cognosceres. Sequitur continuo post altera amplificatio sum-
 pta à tempore. Quamuis hæcenus scelerè & impiè contra Deum fueris contumax, nunc saltero respici-
 scendi esset tempus. Significat enim iam diem adesse qui æterno Dei consilio in salutem Hierosolymæ
 ordinatus fuerat, & denuntiatu à Prophetis. Hoc est tempus acceptum (inquit Iesaias) hic dies salutis.
 Quærite Dominum dum inueniri potest: inuocate eum dum propè est. Pacis nomine omnes fœlicitatis
 partes secundum Hebraicam phrasin designat. Nec simpliciter dicit Hierosolymæ incognitam esse suam
 pacem, sed quæ ad pacem spectabant: quia sæpe fit vt minimè lateat homines sua fœlicitas, sed viam &
 media (vt loquuntur) malitia sua excæcati ignorent. Cæterum quum misericordiæ mista sit exprobra-
 tio, notemus tanto grauiore pœna dignos esse homines, quanto excellentioribus donis præditi fuerint:
 quia ad alia peccata accedit sacrilega cælestis gratiæ profanatio. Secundò notemus, quo propius ad nos
 Deus accedit lucem que sanæ doctrinæ admoet, si hanc occasionem negligimus, minus nos esse excu-
 sabiles. Semper quidem aperta est salutis ianua: sed quia interdum fileat, non vulgare est beneficium, quû
 alta voce & familiariter nos ad se inuitat: ideòque contemptum manet feuerior vindicta. *Nunc au-
 tem abscondita sunt.* Hoc non dicitur ad leuandam Hierosolymæ culpam: potius enim ignominia cau-
 sa notatur prodigiosus eius stupor, quod Deum præsentem non cernat. Fateor quidem vnus Dei esse
 cæcis aperire mentis oculos: nec ad percipienda regni cælestis mysteria quenquam esse idoneum, nisi
 quem intus Spiritu suo Deus illuminat: sed non ideò digni sunt venia qui bruta sua cæcitate pereunt. Vo-
 luit etiam Christus scandalum tollere, quod alioqui rudes & infirmos morari poterat. nam quum in vr-
 bem illam coniecti essent omnium oculi, eius exemplum in vtranque partem plurimum momenti ha-
 buit, vel vt noceret, vel vt prodesset. Ergo nequem impediatur illius incredulitas superbùsque Euangelii
 contemptus, damnatur fœdæ cæcitatatis.

Ies. 49. c. 8
 1. Cor. 6. a. 2
 Ies. 55. b. 45

1
 2

43 *Venient dies super te.*) Nunc quasi sumpta iudicis persona durius Hierosolymam compellat.
 Sic etiam Prophetæ, quamuis lachrymis prosequantur eorum exitum pro quibus anxii esse debent, ani-
 mos tamen ad seueras denuntiationes colligunt: quia sciunt non modò impositam sibi esse curam salu-
 tis hominum, sed etiam Diuini iudicii se creatos esse præcones. Porrò hoc nomine Hierosolymam pro-
 nuntiat horribiles pœnas daturam, quòd tempus suæ visitationis non cognouerit, hoc est, contempserit
 exhibitum sibi Redemptorem, nec eius gratiam amplexa sit. Nunc pœnarum quas illa perpessa est atro-
 citas nos terreat, ne fœcordia nostra extinguamus salutis lucem, sed attenti simus ad recipiendam Dei
 gratiam: imò strenuè obuiam curramus.

MATTH. XXI.

MARC. XI.

LVC. XIX.

10 Et quum intrasset Hierosoly-
 mam, commota est vniuersa ciuitas,
 dicens, Quis est hic?

11 Turbæ autem dicebant, Hic
 est Iesus Propheta ille à Nazareth
 Galilæe.

12 Et intrauit Iesus in templū
 Dei, & eiciebat omnes vendentes &
 ementes in templo, mensasque num-
 mulariorum & cathedras venden-
 tium columbas euertit.

13 Et dixit eis, Scriptū est, Domus
 mea, domus deprecationis vocabitur:
 at vos fecistis illā speluncā latronū.

14 Et accesserunt ad eum cæci
 & claudi in templo, & sanauit eos.

15 Quum vidissent principes
 Sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ

11 Et ingressus est Hie-
 rosolymā Dominus & in tem-
 plum. & quum circūspexisset
 omnia, iamque tempus esset
 vespertinum, egressus est Be-
 thaniam cum duodecim.

12 Et postero die quum
 exiissent Bethania, esuriit.

13 Quumque vidisset
 arborem ficu procul habetem
 folia venit, si forte inuentu-
 rus esset aliquid in ea. Et quū
 venisset ad eam, nihil inue-
 nit nisi folia: non enim erat
 tempus ficorum.

14 Et respondens Iesus
 dixit ficui, Ne posthac ex te
 in æternum quisquā fructum

39 Et qui-
 dam Phariseo-
 rum e turba di-
 xerunt ad illū,
 Magister, in-
 crepa discipulos
 tuos.

40 Qui-
 bus ipse ait, Di-
 co vobis quòd
 si hi tacuerint,
 lapides clama-
 bunt.

Paulo post.

45 Et in-
 gressus in tem-
 plum, cepit eij-

fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Osanna filio David: indignati sunt.

16 Et dixerunt ei, Audis quid isti dicunt? Iesus autem dicit eis, Certè. nunquam autem legistis, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?

17 Et relictis illis exiit à ciuitate in Bethaniam, & diuersatus est illic.

18 Manè autem reuertens in ciuitatem, esurit.

19 Et quum vidisset fici arbore vnam in via, venit ad eam, & nihil inuenit in ea, nisi folia tantum. Et ait illi, Ne posthac ex te nascatur fructus in æternum: & arefacta est continuo ficus.

20 Et quum vidissent discipuli, mirati sunt, dicentes, Quomodo continuo exaruit ficus?

21 Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hesitaueritis, non solum hoc quod in ficu accidit facietis, verum etiam si monti huic dixeritis, Tollere, & projice te in mare, fiet.

22 Et omnia quaecunque petieritis in deprecatione credentes, accipietis.

edat. Et audiebant discipuli illius.

15 Veniuntque Hierosolyma. Et ingressus Iesus in templum cepit eycere eos qui vendebant & emebant in templo, & mensas argentariorum, & sellas vendentiũ columbas subuertit.

16 Et nõ permisit ut quisquã deportaret vas per templũ.

17 Et dicebat, dicẽs illis, Nonne scriptũ est, Domus mea, domus precationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eã speluncã latronum

18 Et audierunt Scribæ ac principes Sacerdotum, & quærebant quomodo illum essent perdituri. timebant enim eum, quòd tota turba admirabatur doctrinam eius.

19 Et quum esset vespera, egressus est ex vrbe:

20 Et manè prætereuntes viderunt ficũ exaruisse radicitus.

21 Et recordatus Petrus dicit illi, Rabbi, ecce, ficus illa cui maledixisti, exaruit.

22 Et respõdens Iesus dicit illis, Habete fidem Dei.

23 Amen dico vobis quia quicumque dixerit monti huic, Tollere, ac mittaris in mare, & nõ hesitauerit in corde suo, sed fore crediderit quæ dixerit, erit illi quicquid dixerit.

24 Propterea dico vobis, quæcung, orãtes petitis, credite quòd accipietis, & erũt vobis.

tere vendentes in illo & ementes.

46 Dicẽs illis, Scrip:um est, Domus mea, domus precationis est, vos autẽ fecistis illam speluncam latronum.

47 Et docebat quotidie in tẽplo. Principes autẽ Sacerdotum & Scribæ quærebant illũ perdere, & primores populi.

48 Nec inueniebant quid facerẽt: totus enim populus pendebat ab ore eius quum audiret illum.

Diffimilis est Matthæi & Marci narratio de ficu arefacta: Matthæus enim hoc factum esse dicit postridie quàm se Christus professus erat Regem: Marcus verò in diem sequentem reiciere videtur. Solutio tamen in promptu est: nam in hoc consentiunt, Christum, quum in urbem postridie solennis sui ingressus veniret, maledixisse arbori. Tantum exprimit Marcus (quod præteritũ à Matthæo fuerat) rem fuisse animaduersam à discipulis die sequenti. Quanquã ergo distinctius temporis ordinẽ Marcus notauit, nihil tamen diuersum continet. Videtur apertius tam à Matthæo quàm à Luca differre in historia correctæ nundinationis, nam quum vterque horum affirmet Christum, simulac urbem & templum ingressus est, expulisse vendentes & ementes: Marcus simpliciter dicit circumspexisse omnia, eiectionem verò illam in diem alterum reiecit. Ego autem ita concilio, quòd die de templi purgatione loquutus non esset, eam deinde inferat non suo loco. Primo die venisse in templũ narrat, illicq; omnia circumspexisse. Quorsum autem intuitus ille tam diligens, nisi vt aliquid vitiosum corrigeret? Nam quum ante solitus esset templum frequenter visere, nouitate spectaculi commotus non fuit. Porrò quum deberet Marcus subiicere continuo post, eiectos è templo fuisse qui illic vendebant & emebant, Christum ex vrbe egressum esse dicit: quòd autem omiserat relatu dignum, postea refert. Nisi cui fortè magis placeat, in hac quoq; historia obseruatum fuisse à Marco tempus quòd alii duo neglexerant. Etsi enim suo contextu videntur continuum tenorem notare, quia tamen diem certum non expriment, nihil absurdi esset, quòd coniun-

Et in ipsis legitur diuidere. Mihi tamen illa quam priore loco posui coniectura magis placet, nam verisimile est coram maiore populi frequentia editum illud fuisse à Christo potentia sua specimen. Ceterum quisquis expendet quam parum curiosi fuerint Euangelistæ in notatione temporum, eum non offendet ista narrandi diuersitas.

10 *Quum intrasset Hierosolymam.*) Commotam fuisse urbem Matthæus dicit, ut sciamus rem non obscure nec furtim fuisse gestam, sed toto populo spectante, nec ignaris Sacerdotibus & Scribis. Quare in illo contemptibili carnis habitu conspicua fuit Spiritus maiestas, quomodo enim passi omnes fuissent cum magno suo periculo Christum in urbem regia pōpa induci, nisi attoniti fuissent? Hæc ergo summa est, neque clandestinum fuisse Christi ingressum, neque hostes eius quieuisse, quia eum contemnerent: sed potius occulto metu fuisse cohibitos: quia scilicet eos perculerat Deus nequid tentare auderent. Interim perstringitur supina urbis securitas, & aduenarum laudatur religio, nam quum audito strepitu quærunt ciues quidnam sit ille, patet eos non esse ex Christi comitibus.

12 *Intrauit Iesus in templum.*) Quum sæpius in templum ascenderet, & hæc corruptela subinde illi esset ante oculos, bis tantum ad eius correctionem manum admouit: semel initio suæ legationis, & nunc rursus quum propè ad metam ventum foret. Sed quum turpis & profana confusio profusoregnaret, templumque eum suis sacrificiis excidio addictum foret, satis habuit Christum eius profanatione bis palam coarguere. Quum ergo se patefecit Doctorem & Prophetam à Deo missum ut Iudæos expurgaret, magisque redderet attentos, templi purgandi munus sibi sumpsit. atque hanc priorem historiam solus Iohannes attigit capite secundo. Nunc verò sub finem cursus sui eandem potestatem iterum sibi vendicans, Iudæos de templi pollutionibus admonet, simulque ostendit restitutionem nouam instare. Interea verò minimè dubium est quin se & Regem & summum Pontificem, templi ac Diuini cultus præsidem testatus sit. Quod ideo notandum est, ne sibi quilibet priuatus idem licere existimet. Zelum quidem quo Christus ad hoc agendum accensus fuit, piis omnibus commune esse decet: sed, ne imitationis prætextu quisquam temere irruat, videndum est quid ferat vocatio, & quatenus nos ex Dei mandato progredi oporteat. Si qua inquinamenta in Ecclesiam Dei obrepserint, omnes Dei filios vrat dolor, sed quia non omnibus Deus manum armauit, qui priuati sunt ingemiscant, donec remedium Deus attulerit. Fateor quidem esse plures quam stupidos quibus non displicet templi Dei pollutio: nec sufficere siqui intus anxii sint, nisi à contagione ipsi ablineant, & lingua testentur, quod ies occasio ita tulerit, se cu pere res in melius mutatas: sed quibus publica non est autoritas, vitia quibus manu nequeunt mederi; lingua, quam habent solutam, oppugnent. Quæritur tamen, quum videret Christus crassis superstitionibus refertum esse templum; cur leuem duntaxat vel certè illis magis tolerabilem colliberet. Respondeo neque fuisse Christo propositum sacras omnes caeremonias in antiquum vsum restitueret, nec ab eo delectum fuisse habitum quænam vitia maiora vel minora essent: sed huc tantum spectasse, ut tub vno visibili simbolo doceret sibi à Deo purgandi templi mandatas esse partes: simulque ostenderet foedo & palpabili abusu corruptum esse Dei cultum. Prætextu quidem non carebat illa nundinatio, quæ populum molestia leuabat, ne procul quærenda essent sacrificia: deinde ut præsto ad manū esset pecunia quam quisque offerre vellet. Nec verò in sanctuario sedebant mensarii, vel prostabant venales hostiæ, sed tantum in atrio, cui nomen templi interdum tribuitur, sed quia nihil minus consentaneum est templi maiestati quam illic erigi forum rerum venalium, & nummularios collybi causa sedere, fuit hæc minimè ferenda profanatio. Et Christus in eam acris inuectus est, quod palam constaret morem illum Sacerdotum auaritia ad turpis quæstus capturam inductum esse. Nam ut qui tabernam ingreditur variis mercibus pulchrè instructam, quanuis nihil emere in animo habeat, illecebris tamen captus mutat consilium: sic captandis oblationibus retia tendebant Sacerdotes, ut à singulis aliquid lucri emungerent.

13 *Scriptum est.*) Duo testimonia ex duobus Prophetis sumpta Christus adducit: vnum ex capite 56. Iesaiæ, alterum ex 7. Ieremiæ. Porro quod scriptum est apud Iesaiam, temporis circumstantiæ quadrabat. illic enim prædicitur Gentium vocatio. Iesaias ergo Deum facturum promittit non modò ut pristinum splendorem templum recuperet, sed etiam ut illuc confluent vndique omnes Gentes, totiusque orbis in veram & sinceram pietatem consentiat. Certum quidem est metaphoricè ipsum loqui, nam Prophetæ spiritualem Dei cultum, qui sub regno Christi futurus erat, legalibus figuris adumbrant. Certè hoc nunquam impletum fuit ut omnes populi Hierosolymam adorandi causa ascenderent. Quis ergo pronuntiat templum fore locum precationis omnibus Gentibus, perinde valet hæc loquutio ac si dixisset Gentes aggregandas esse in Ecclesiam Dei, ut vno ore verum Deum vnà cum filiis Abrahæ inuocent. Sed quia templi meminit, quatenus visibilis tunc erat pietatis sedes, meritò Christus Iudæis approbat, in alienos vsus, quam quibus dicatur erat, ab ipsis esse traductum. Sensus ergo est, Templum hoc Deus hæctenus extare voluit tanquam signum quò intenti essent omnes eius cultores. Quam igitur indignè & scelestè in profanum forum conuertitur? Ceterum Christi ætate verè templum illud domus erat precationis, quandiu scilicet viguit Lex cum suis vmbis: coepit autem omnibus Gentibus esse domus precationis, quum inde personuit Euangelii doctrina, qua totus orbis in fidei consensum coaluit. Et quanquam paulo post funditus euersum est, adhuc tamen hodie apparet huius prophetiæ effectus. nam quia de Sion exiit Lex, necesse est ad illud principium respicere quicumque rite precari volunt. Fateor quidem nullum esse locorum discrimen, quia vbique vult inuocari Dominus: sed quemadmodum dicuntur lingua Chanaan loqui fideles qui Deum Israël se colere profitentur: ita & in templi venire, quia inde fluxit vera religio: & illa eadem origo fuit aquarum quæ breui spatio mirum in modum autætæ larga copia profluunt, ac bibentes viuificant, ut meminit Ezechiel: quæ à templo egressæ, ab ortu solis vsque ad occasum se diffundunt, ut est apud Zachariam. Hodie quanquam ad sacros conuentus agendos templis vtimur, diuersa tamen est ratio: quia ex quo exhibitus est Christus, nobis exter-

na & vmbra eius imago minimè proponitur, sicut olim Patribus sub Lège. Notandum præterea est, precationis voce totum Dei cultum notari à Propheta. Quantum enim multiplex tunc esset: carèmoniarum copia, docere tamen breuiter Iudæos voluit Deus quorum illas omnes referri deceret, ne ut pe vt spiritualiter ipsum colerent, sicuti clarius habetur Psalmo 50. nam illic quoque Deus omnia pietatis exercitia ad precationem reuocat. *At vos fecistis illam.* Significat Christus querimoniam Ieremiæ competere etiam in suum tempus, quo non minus vitiatum erat templum. Propheta hypocritas obiurgat, qui templi fiducia peccandi licentiam sibi indulgebant. Nam quam Dei consilium esset Iudæos externis symbolis, quali rudimentis, ad veram pietatem instituire, sicuti hypocritis solenne est, eas veritatem conuertente in mendacium (quasi sufficeret externis carèmonis dare operam) inani tempore prætextu contentere erant. Reclamat autem Propheta, Deum templo minimè atfixum esse, vel carèmonis alligatum, ideò que fallaciter iactare templi nomen, quod speluncam latronum fecerant. Sicuti enim audacius in suis speluncis peccant latrones, quia id se impune confidunt facturos: sic hypocritis ex fictitiæ pietatis obtentu crescit audacia, vt Deo propemodum illudere non dubitent. Porro quia metaphora speluncæ ad omnes corruptelas extenditur, locum Prophetæ Christus opportunè ad præsentem causam accommodat. Additur apud Marcum vetuisse Christum nequis vas per templum ferret: hoc est, nõ esse passum quicquam illic à sacris alienum spectari. nam vasis nomine Hebræi quoduis supellectilis genus notant. In summa, quicquid templi reuerentiæ & maiestati obstabat, Christus sustulit.

14 *Accesserunt cæci & claudi.*) Ne autoritas illa quam sibi præter vñitatum morem vsurpauerat Christus, temeritatis suspecta foret, eam miraculis asseruit. Claudos ergo & cæcos in templo sanauit, vt palam fieret verè in eum competere Messia ius atque honorem. nam eum Prophetæ his notis insigniunt. Vnde iterum perspicimus quod paulo antè admonui, non esse cuiuslibet è populo imitari hoc Christi factum, ne se inconsideratè in solum Messia extollat. Hoc quidem tenendum est, claudos & cæcos qui sanati fuerunt, testes fuisse Diuinae Christi virtutis, ac si Deus è cælo turbæ præconium sua voce sanciret.

15 *Quum vidissent Principes.*) Lucas narrat Phariseos iam in via cœpisse obstrepere. Soli tunc discipuli clamabant: illis voluerunt silentium indici. Respondit Christus frustra ipsos contendere: quia potius clamorem à lapidibus exprimeret Deus quàm Filii sui regnum obrui sineret. Credibile autem est quum nullus fieret clamandi modus, quin & pueri ipsi accederent, simul indignationem Scribis & Sacerdotibus creuisse: & tunc de integro Christum aggressos. Videntur autem obliquè illum mordere, dum obiciunt captare laudem à pueris. Porro notandum est vnde nata fuerit eorum offensio. Impia quidem malitiæ ac virulento Dei contemptui fuisse coniunctam, inde patet quòd non minus eos torqueant miracula quàm faustæ acclamationes. sed nunc aliquid magis speciale quæro, quidnam eos maxime pupugerit. Scimus autem quàm acriter pro suo iure pugnaverint. huc enim ferebat eos zelus vt tyrannis quam semel vsurpauerant, salua ipsis maneret. Porro hæc non minima erat imperii diminutio, si plebi liberum fuisset Christo regium deferre nomen. etiam in rebus minutis sua decreta volebant pro oraculis haberi, ne quicquam vel probare vel reicere fas esset nisi ex eorum placito. Itaque absurda ac peruerfum esse iudicant, à plebe ornari quempiam Messia titulo, quem ipsi nullo gradu dignentur. Et certè æquum erat, si officio suo sancti essent, eos toti populo auctores ac duces præire. Creati enim erant Sacerdotes, vt ex eorum labiis omnes peterent Legis scientiam, denique vt Dei exercituum angeli essent ac interpretes. Sed quia perfidè veritatis lucem extinxerant, appositè respondet Christus, nihil eos proficere dum salutis doctrinam suppressere conantur: quia potius ex lapidibus erumpet. Subest autem tacita concessio: neque enim hunc præposterum esse ordinem Christus negat quòd indoctum vulgus & pueri Messia aduentum sua voce primi celebrent: sed quia veritatem malignè suffocant qui legitimi esse debebant eius testes, non mirum esse si Deus alios excitet, ac in eorum ignominiam pueros delegat. Hinc ad nos redit non parua consolatio: quanuis enim tegendo Christi regno nullum non lapidem moueant impii, hinc audimus operam eos ludere. Sperant, vbi ex turba quæ regnum Christi promouet alios è medio sustulerint, alios metu prohibuerint, se voti fore compotes. atqui frustrabitur eos Dominus: quia lapidibus potius ora & linguas formabit, quàm vt testibus Filii sui regnum careat.

16 *Nunquam autem legisistis.*) Ansam calumniæ Scribæ & Sacerdotes ex eo arripiunt quòd se patitur Christus regem à pueris vocari: vt superbe improbi semper in Christi discipulis humilitatem despiciunt. Malitiam hanc refutat Christus testimonio Dauidis, qui infantes quoque ipsos præcones facit gloriæ Dei. Ad verbum sic habetur, Ex ore infantium & lactentium fundasti robur. Quo significat Dauid, etiam si omnes linguæ taceant, Deum non opus habere aliis rhetoribus ad illustrandam suam virtutem. quàm infantibus pueris qui à matrum vberibus adhuc pendent. Ipsi quidem muti sunt, sed mirabilis Dei prouidentia, quæ in ipsis relucet, instar est sonoræ & magniloquæ facundia. Nam qui secum reputat quomodo gignatur in vtero matris foetus, illic foueatur per nouem menses, tandem in lucem edatur, & paratùm alimentum, simulac natus est, reperiat: necesse est vt non tantum sentiat Deum mundi opificem, sed totus in eius admirationem feratur. Ita sol & luna, quanuis sint elingues creaturæ, tamè ad canendas Dei laudes desertum & vocale præconium illis tribuitur. Porro quum in lingua infantium personent elogia Dei, Christus hinc colligit non esse absurdum si à pueris qui iam vsu loquendi præditi sunt, vocem eliciat.

18 *Mane autem reuertens.*) Inter solennem illum, de quo audiuimus, Christi ingressum & diem Paschatis, nocturnum illi hospitium fuit Bethaniæ: interdiu verò ad docendum in templo apparuit. Historiam verò quæ medio illo tempore contigit, referunt Matthæus & Marcus quòd Christus in urbem veniens esurierit, accesserit ad ficam: & quum præter folia nihil in ea reperisset, eam maledixit: arbor verò eius voce maledicta, continuo exaruit. Porro Christum non simulasse esurire, sed verè perpeffum

Matth. 23. 7

Psal. 124. 3

Psal. 119. 12

perpeffum eſſe, pro confeſſo accipio. Scimus enim carnis noſtræ infirmitatibus ſponte fuiſſe obnoxium: quanquam natura liber & inuincibilis erat. Sed in eo ſita eſt difficultas, quomodo deceptus fuerit fructum in arbore vacua quærens, præſertim quum nondum eſſet maturum fructibus tempus: deinde cur tam feuerè excauderit in arborem innoxiam. Sed nihil abſurdi eſt ſi dicamus, ſecundum hominem ſpeciem arboris fuiſſe illi incognitam: fieri tamen poteſt vt conſultò acceſſerit, euentum non ignorans. Certè ad maledicendum iracundiæ feruore non rapitur: (fuiſſet enim non iniuſta modo, ſed puerilis quoque ac ridicula vltio) Sed quum moleſta illi pro carnis ſenſu eſſet fames, eam contrario affectu vincere aggreſſus eſt: nempe vt Patris gloriam proucheret: quemadmodum alibi dicit, Cibus meus eſt vt faciam voluntatem Patris. Nam illic quoque cum laſtitudine ſuæque loſtatur: & ego in hanc coniecturam magis inchno, quod fames illi ad miraculum edendum, ſuòſque docèdos occaſio fuerit. Ergo quum ipſum premeret fames, nec præſtò ad eſſet cibus, aliunde ſe paſcit: nempe Dei gloriam propagando. Voluit autem in arbore ſymbolum proponere qualis tandem exitus maneat hypocritas, & ſimul detegere quàm inanis ſit ac nihili eorum oſtentatio.

Ioan. 4. e. 34

19 *Ne poſthac ex refructus.)* Hinc diſcamus quid valeat maledicendi verbum, nempe vt ſterilitatis damnetur arbor: ſicuti rurſum benedicit Deus quum fecunditatem ſua voce inſpirat. Cæterum clarus ex Marcò liquet non protinus exaruiſſe ficum, vel ſaltem id non fuiſſe obſeruatum à diſcipulis donec poſtridie frondibus nudatam viderunt. Idem quoque Marcus vni Petro assignat quod Matthæus communiter omnibus diſcipulis, ſed quum Chriſtus in plurali numero reſpondeat, colligere promptum eſt vnum rogallè omnium nomine.

21 *Reſpondens autem Ieſus.)* Vſum miraculi longius extendit Chriſtus, vt ſuos diſcipulos ad fidè fiduciamque animet. Apud Marcum generalis primum exhortatio ponitur, *Vt habeant fidem Dei.* Sequitur deinde promiſſio, fide impetraturos quicquid à Deo petierint. Fidem Dei habere tantundem valet atque certò ſibi promittere, & expectare à Deo quicquid opus fuerit. Sed quia fides, ſiqua eſt in nobis, erumpit ſtatim in preces, & ad theſauros gratiæ Dei qui verbo oſtenſi ſunt, penetrat, vt illis fruatur: ideo fidei precationem ſubiungit Chriſtus. nam ſi tantum dixiſſet fore quicquid optabimus, quibusdara viſa eſſet imperioſa vel nimis ſecura fideſ. Quare eos verè demum credere oſtendit Chriſtus qui bonitate eius & promillionibus freti, ſuppliciter ad ipſum cõſugiunt. Hic autem locus ad vim naturamque fidei exprimentam inſignis eſt, nempe quòd certitudo ſit in Dei bonitatem recumbens, quæ dubitationem non admittit. Neque enim alios credere agnoſcit Chriſtus niſi qui indubiè ſtatuant Deum ſibi eſſe propitium, nec hæſitant quin daturus ſit quod petunt. Vnde perſpicimus quàm diabolico figmento ſcarnati ſint Papiſtæ, qui fidem dubitationi permittent: imò ſtulte præſumptionis nos inſimulât, ſi de paterno Dei erga nos favore perluaſi, coram ipſo ſiſtere nos audemus. Atqui hoc præcipuè Chriſti beneficium Paulus commendat, quòd ex fide illius audaciam habemus accedendi ad Deum cum fiducia, ad Ephēſios 3. c. 12. Docet præterea hic locus verum fidei examen in precibus contineri. Si quis obiciat vota hæc nunquam fuiſſe exaudita, vt montes ſe in mare proiicerent, facilis reſponſio eſt, Chriſtum non laxare habenas hominum votis vt pro arbitrio quilibet appetant, dum fidei regulæ preces ſubiicit. Sic enim necelle eſt vt Spiritus omnes noſtros affectus verbo Dei frænatos in obſequium cogat. Certam & ſine hæſitatione exorandi fiduciam requirit Chriſtus. Vnde porrò eam mens humana concipiat niſi ex Dei verbo? Nunc ergo videmus Chriſtum nihil diſcipulis promittere niſi ſe intra metas Diuini beneplaciti contineant.

47 *Luc. Docebat quotidie in templo.)* Marcus & Lucas primò docent ex quo genere hominum conſtitit Eccleſia, nempe ex turba ignobili: rurſum quòſnam habuerit hoſtes Chriſtus, nempe Sacerdotes & Scribas, omnèſque primores. Hæc autem pars eſt ſtultitiæ crucis, quòd Deus præterita mundi excellentia, quòd ſtultum eſt, debile & contemptum eligit. Deinde commemorant bonos illos Eccleſiæ Dei præſides rationem quæſiſſe perdendi Chriſti: vnde ſcelerata eorù impietas detecta fuit. Nam vt illis Chriſti perſequendi iuſta fuiſſet cauſa, latronum tamen more ad cædem graſſari, vel ſicarios clàm ſubmittere nequaquam fas fuit. Tertiò docent, impiam illorum conſpirationem reſpreſſam eſſe: quia arcano Dei decreto ad mortem crucis deſtinatus erat Chriſtus.

MATTH. XXI.	MARC. XI.	LUC. XX.
23 Et quum veniſſet in templum, acceſſerunt ad eum doctores principes Sacerdotum & ſeniores populi, dicentes, Quæ autoritate hæc facis? & quis dedit tibi iſtam autoritatem?	27 Et veniunt rurſus Hieroſolymam: & quum ambularet in templo, veniunt ad illum principes Sacerdotum, & Scribæ & ſeniores.	1 Et factum eſt in vno dierum illorum, docente illo populù in templo, & euangelizante cõuenerunt Principes Sacerdotum, & Scribæ, cum Senioribus.
24 Reſpondens autè Ieſus, dixit eis, Interrogabo vos & ego quiddam: quod ſi dixeritis mihi, & ego vobis dicam qua auto-	28 Et dicunt illi, Quæ autoritate hæc facis? & quis tibi dedit autoritatem iſtam vt hæc facias?	2 Et aiunt illi, dicentes, Dic nobis, quæ autoritate iſta facis? aut quis eſt qui dedit tibi autoritatem iſtam?
	29 Ieſus autem reſpondens dixit illis, Quæram à vobis & ipſe quiddam, & reſpondete mihi: & dicà vobis	3 Reſpõdens autè le-

ritate hæc faciam.

25 *Baptismus Iohannis unde erat? e calo, an ex hominibus? At illi cogitabant apud se dicentes, Si dixerimus, E calo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis illi?*

26 *Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timeamus turbam: omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.*

27 *Et respondentes Iesu, dixerunt, Nescimus. Ait illis & ipse, Nec ego dico vobis qua autoritate hæc faciam.*

qua autoritate hæc faciam.

30 *Baptismus Iohannis vtrum e calo erat, an ex hominibus? respondete mihi.*

31 *Et cogitabant apud se, dicentes, Si dixerimus, E calo: dicet, Cur igitur nõ credidistis illi?*

32 *At si dicamus, Ex hominibus: timebant populum: omnes enim habebat Iohannem quod verè Prophetam fuisset.*

33 *Et respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit illis, Nec ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.*

34 *Iesus dixit ad illos, Interrogabo vos & ego vnum quiddam, & respondete mihi.*

4 *Baptismus Iohannis e calo erat, an ex hominibus?*

5 *At illi cogitabant intra se, dicentes, Si dixerimus, E calo: dicet, Quare ergo non credidistis illi?*

6 *Sin dixerimus, Ex hominibus: plebs vniversa lapidabit nos, persuasum enim habet Iohannem Prophetam esse.*

7 *Et responderunt se nescire vnde.*

8 *Et Iesus ait illis, Neque ego dico vobis qua autoritate hæc faciam.*

23 *Qua autoritate hæc faciam? Quia non procellerant alia consilia & aperti ad oppugnandum conatus, nuñc obliquè tentant Sacerdotes & Scribæ, si fortè illum à docendi ratione deicere queant. Non disceptant autem de ipsa doctrina, vera sit necne, quod iam sæpius frustra fuerant aggressi: sed de vocatione & mandato controuersiam mouent. Et erat quidem speciosus color: nam quum nemo seipsum ingerere debeat vel ad Sacerdotii honorem, vel ad Prophetæ munus, sed expectanda sit Dei vocatio: multo minus fas cuiquam erat sibi Messia nomen asserere, nisi quem Diuinitus electum esse contaret. quia non tantum Dei voce, sed etiam iure iurando constitui oportuit, quem admodum scriptum est. Sed peruersè & impiè agunt, quod quum tam multis virtutibus testata esset Diuina Christi maiestas, quasi omnium ignari, inquirunt vnde prodierit. Quid enim magis absurdum est, quum palam exertam videant manu Dei, dum sanantur claudi & cæci, dubitare an homo priuatus sibi hanc licentiam temere assumat? Adde quod iam antè plus satis conuicti fuerant, Christum e cælo esse missum: vt nihil minus habeant in animo quàm probare Christi gesta, vbi Deum agnouerint eorum authorem. In hoc igitur insistunt, non esse legitimum Dei ministrum quem suis ipsi suffragiis non elegerint, ac si penes eos tota resideat potestas. Atqui quanuis legitimi essent Ecclesiæ præfides, prodigiosum tamen fuit, sese contra Deum efferre. Nunc tenemus cur illis Christus disertè non responderit: quia scilicet improbè & sine pudore de re conspicua ipsum rogabant.*

25 *Baptismus Iohannis.* De Baptismo Iohannis eos interrogat Christus, non tantum vt ostendat omni autoritate indignos, quia sanctum Dei Prophetam spreuerant: sed etiam vt eos proprio responso coarguat, impudenter simulare rei bene compertæ ignorantiam. Tenendum enim memoria est quorsum missus fuerit Iohannes, quænam fuerit eius legatio, in quam rem maximè incubuerit. Missus fuerat Christi præco: minimè defuit suis partibus: & ipse nihil sibi aliud vendicat nisi vt paret viam Domino. denique Christum digito monstrauerat, testatusque fuerat vnicum esse Dei Filium. Nunc igitur vnde sibi probari volunt Scribæ nouam Christi autoritatem, quum in Iohannis præconio legitima eius fides facta esset? Nunc videmus Christum non vsum fuisse callido artificio vt subterfugeret, sed obiectæ questionis penitus & solidè satisfecisse. Non enim agnosci poterat Iohannes Dei seruus, quin ipse Dominus agnosceretur. Itaque non armauit proteruos homines, qui sine vlllo mandato, sed priuata audacia publicum sibi munus vsurpant: neque etiam suo exemplo sophisticam tacendæ veritatis artem induxit, sicuti multi versuti homines falsò eum authorem prætexunt. Fateor equidem non semper eodem modo respondendum esse, si quando nobis insidias tendunt impii: sed ita prudenter cauendum est ab eorum malitia, ne veritas debito patrociniò fraudetur. Cæterum Baptismus hic non tantum pro signo ablutionis capitur, sed pro toto Iohannis ministerio. Voluit enim elicere Christus responsum, essetne Iohannes verus & legitimus Dei Prophetæ, an impostor. Loquutio tamen hæc continet vtilem doctrinam, Sitne à Deo Baptismus Iohannis, an ab hominibus: quia inde colligimus, nullam doctrinam, nullum sacrum signum debere inter pios admitti nisi à Deo profecta esse constet, nec esse in hominum arbitrio quicquid excudere. De Iohanne habetur sermo, quem alibi Dominus supra omnes Prophetas insigni clogio extollit. Baptismum tamen eius, nisi à Deo mandatus esset, recipiendum esse Christus negat. Quid ergo de fictitijs Sacramentis dicendum, quæ ab hominibus nihili, sine vlllo Dei iussu stultè inuecta sunt? Nam Christus his verbis apertè pronuntiat totum Ecclesiæ regimen sic pendere à nutu Dei, vt hominibus nefas sit quicquam à seipsis inducere.

Cogitabant apud se dicentes. Hic perspicitur Sacerdotum impietas. non reputant quid verum sit; neque interrogant suam conscientiam: imò turpiter malunt tergiuersari quàm fateri quod verum esse norunt, nequid suæ tyrannidi decedat. Sic omnes impii, quanquam discendi se cupidos fingant, ob-

struunt

struunt tamen ianuā veritati, si cupiditati suæ sentiant esse aduersam. Non ergo eos sine responso ablegat Christus, sed pudefactos ac confusos dimittit : & quantum satis est, producto in medium Iohannis testimoniō, Diuina potentia se instructum esse demonstrat.

MATTH. XXI.

MARC.

LVC.

28 *Quid autem vobis videtur? Homo habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili, vade, hodie operare in vinea mea.*

29 *Ille autem respondens ait, Nolo. Postea verò pænitentia motus abiit.*

30 *Accedens autē ad alterum, dixit similiter. At ille respondens dixit, Ego domine. Et non abiit.*

31 *Vter è duobus fecit quod voluit Pater? Et dicunt ei. Prior. Dicit illis Iesus, Amen dico vobis quòd publicani & meretrices præcedent vos in regnum Dei.*

32 *Venit enim ad vos Iohannes per viam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem quum vidissetis, non fuistis tacti pænitentia, vt crederetis ei.*

Clausula hæc ostendit in quem finem tendat parabola, quum Scribis & Sacerdotibus eos Christus præfert qui vulgò infames ac detestabiles erant. Nam istis hypocritis larvam detrahit, ne se amplius venditent pro Dei ministris, & inane pietatis studium obtendant. Quamquam enim ambitio eorum, & superbia, & crudelitas & avaricia omnibus notæ essent, prorsus tamen alii cenferi volebant. Et quum nuper Christum aggressi sunt, de ordine Ecclesiæ se esse sollicitos mentiebantur, ac si fidi essent & probi eius vindices. Quum ita crasse Deo & hominibus illudant, eorum impudentiam refellit Christus, ostendens ipsos nihil minus esse quàm quòd iactabant, adeoque procul abesse ab ea dignitate in qua sibi placebant, vt infra Publicanos & meretrices subsidant. Nam quòd se profitebantur optimos Domini cultus custodes, & Legis zelotas, hoc perinde esse Christus dicit ac si quis filius patri verbo tenus obsequium promittat, eum tamen frustretur. Quod ad Publicanos & meretrices spectat, non excusat eorum vitia, sed dissolutam eorum vitam comparat proterui & parum modesti filii contumaciæ, qui patris imperium primò reiicit: sed in hoc longè prætare docet: quia non ad extremum vsque in suis vitiis persistunt, quin potius ad iugum subeundum, quod ferociter repulerant, placidi sint ac morigeri. Nunc teneamus Christi consilium: non tantum Sacerdotes & Scribas obiurgat quòd obstinatè resistent Deo, nec respiciant, toties moniti, sed honore eos spoliât quo indigni erant quia deterior sit illorū impietas quàm meretricum lasciuia.

30 *Ego domine.*) Hæc phrasis ex lingua Hebræica sumpta est. nam dum obsequia sua offerre volunt Hebræi, ac testari se præsto esse ad parendum, sic loquuntur, Ecce ego adsum domine. Est autem virtus per se laudabilis, simulatq; verbum fecit Deus, prompto & alacri studio obsequi. Nec verò Christus tarditatem hic in laude ponit: sed quum vtrunque vitiosum sit, postquam moram quis traxerit, tandem ad officium descendere, & verbis profiteri quod non præstes: hanc hypocriam minus tolerabilem esse docet Christus quàm ferociam quæ temporis successu dometur.

32 *Venit autem Iohannes.*) Quum Iohannes fideus fuerit Dei minister, quicquid docuit, Christus in ipsius Dei personam confert. Plenior fuisset loquutio, Venit Deus, iustitiæ viam Iohannis ore demonstrans: sed quia Iohannes Dei nomine, non tanquam priuatus homo loquutus erat, meritò in Dei locum substituitur. At qui hic locus Verbi prædicationi non paruam autoritatem conciliat, dum præfracti in eum & rebelles esse dicuntur quicumque pias & sanctas doctores ab eo missi admonitiones contempserint. Iustitiæ nomen quidam subtilius exponunt, quibus ego suo sensu frui permitto. Mihi tamen nihil aliud sonat quàm Iohannis doctrinam puram & rectam fuisse: ac si dixisset, nihil fuisse causæ cur eum reiicerent. Porrò quum Publicanos credidisse dicit, non tantum significat verbo annuisse, sed serio affectu amplexos esse quod audierant. Vnde colligimus, fidem non solum in eo esse positam si quis veræ doctrinæ subscribat: sed maius aliquid & altius comprehendere, vt auditor sibi ipsi renuntians, vitam suam Deo penitus addicat. Quum dicit ne tali quidem exemplo fuisse commotos, obstinatam eorum malitiam amplificat. nam hoc extremæ desperationis signum fuit, saltem meretrices & publicanos non sequi.

MATTH. XXI.

MARC. XII.

LVC. XX.

33 *Aliam parabolam au-
dite, Homo quidā erat pater-
familiās, qui plātauit vineā,
& sepem circumdedit ei, & fo-
dit in ea torcular, & edificauit
turrim, & locauit eam agrico-*

1 *Et cepit illis per
parabolas loqui, Vineam
plātauit homo, & circum-
dedit sepem, & fodit la-
cū, & edificauit turrim,
& elocauit eā agricolis,*

9 *Cepit autem dice-
re ad plebem parabolam
hanc, Homo quidā implan-
tauit vineam, & locauit
eam colonis, & ipse pere-
gre egit multo tempore.*

A. ii.

lis, ac peregre profectus est.

34 Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperet fructus ipsius.

35 Et agricola apprehensis seruis eius alium ceciderunt, alium vero lapidauerunt.

36 Iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter.

37 Nonissime autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerentur filium meum.

38 Agricola autem viso filio dixerunt intra se, Hic est heres: venite, occidamus eum, & occupemus hereditatem eius.

39 Et apprehensum eiecerunt ex vinea, & occiderunt.

40 Quum ergo venerit dominus vinea, quid faciet agricolis illis?

41 Aiunt illi, Quum mali sint, male perdet eos, & vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

42 Dicit illis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli, A Domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris?

43 Ideo dico vobis, Auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.

44 Et qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.

45 Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisaei parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis diceret.

46 Et querentes eum comprehendere, timuerunt turbas, quia tanquam Prophetam eum habebant.

& peregre profectus est.

2 Et misit opportuno tempore ad agricolas seruum, ut ab agricolis acciperet fructum vinea.

3 At illi arreptum eum ceciderunt, ac miserunt vacuum.

4 Et rursus misit ad illos alium seruum: & illi coniectis in eum saxi caput illi contuderunt, remiseruntque contumelios affectum.

5 Et rursus alium misit, & illum occiderunt, multosque alios, hos qui dem cadentes, illos vero occidentes.

6 Itaque quum vnum adhuc haberet, filium suum dilectum, misit etiam eum ad illos postremum, dicens, Reuerentur filium meum.

7 Illi vero agricola dixerunt intra se, Hic est heres: venite, occidamus eum, & nostra erit hereditas.

8 Et arreptum eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam.

9 Quid igitur facturus est dominus vinea? veniet, & perdet agricolas, & dabit vineam alijs.

10 An ne hanc quidem Scripturam legistis, Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli.

11 A Domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris?

12 Et querebant eum comprehendere, & timuerunt turbam: sciebant enim quod aduersus ipsos parabolam dixisset: & relicto illo abierunt.

10 Et opportuno tempore misit ad colonos seruum, ut de fructu vinea darent ei: qui casum emiserunt vacuum.

11 Et rursus adhuc aliterum seruum misit: illi vero hunc quoque casum & contumelios affectum emiserunt vacuum.

12 Rursus misit & tertium: at illi hunc quoque vulneribus inflictis eiecerunt.

13 Dixit autem dominus vinea, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan hunc quum viderint, reuerentur.

14 Quem quum vidissent coloni, cogitauerunt intra se, dicens, Hic est heres: venite, occidamus illum, ut nostra fiat hereditas.

15 Et eiecit illum extra vineam occiderunt. quid ergo faciet illis dominus vinea?

16 Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam alijs. Quod quum audissent, dixerunt, Absit.

17 Ille vero intuitus eos, ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt edificantes, is factus est in caput anguli?

18 Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conuassabitur: super quem autem ceciderit, conuincet illum.

19 Et querebant principes Sacerdotum & Scribae iniicere in illum manus eadem hora, & timuerunt populum: cognouerunt enim quod in ipsos dixisset similitudinem hanc.

33 *Aliam parabolam audito.*) Non nihil discrepant Lucæ verba, qui dicit Christum loquutum ad turbas: atqui sermo ad Sacerdotes & Scribas dirigitur. Sed facilis solutio est, quod Christus, licet thylū in ipsos stringeret, tamen coram tota plebe detexerit eorum ignominiam. Marcus quum dicit Christum coepisse loqui per parabolas, eam quæ prima erat ordine omittit: sicuti & aliis locis ex tota summa partem duntaxat attingit. Porro huius parabolæ summa est, non esse nouum si Sacerdotes alique Ecclesiæ proceres Deum iure suo fraudare impie conentur. nam simili pridem laurocinto grassatos fuisse in Prophetas, & nunc ad Filium interficiendum paratos esse, sed non impunè tandem lauros, quia Deus iuris sui vindex exurget. Duplex autem est scopus, vt Sacerdotibus ingratiudine exprobrat perfidia: & scelestis plenam: deinde vt offendiculum tollat quod imbat ex propinqua sua morte. Fallaci enim titulo apud vulgus imperitum & simplices tantum profecerant, vt ab eorum decreto & nutu penderet inter Iudæos religio. Præmunit ergo infimos Christus, ac docet, quum à Sacerdotibus olim tot occisi fuerint Prophetæ alii super alios, non esse cur turbetur quisquam si tale exemplum in sua quoque persona editum fuerit. Sed iam singulas partes expendamus, *Plantauit vineam.* Frequenter in Scriptura occurrit hæc similitudo. Quod ad præsentem locum spectat, tantum significat Christus, dum Pastores Ecclesiæ suæ Deus præfici, ius suum in eos minimè transferre, sed perinde facere ac si patris familiæ vineam aut agrum colono locaret, qui operam suam culturæ impendens, annum fructum solueret. Quemadmodum *Iofa. 1. d. 5* autè apud Iesaiam & Ieremiam conqueritur quòd ex vinea ad quam colendam multum laboris & sumptus impenderat, nullum fructum retulerit: ita hoc loco vitatores ipsos accusat, qui prouentum vineæ quasi violenti prædones sibi rapiunt. Quòd dicit Christus agricolas vineam pulchrè ornatam & instructam è manu patris familiæ accepisse, eorum crimen non leuiter exaggerat. nam quo liberalius cum ipsis actum est, eo maiore odio digna est ingratiudine. Hoc argumento vitur Paulus, dum hortari vult Pastores ad munus suum strenue peragendum, quod œconomii sint, electi ad regendam Dei domum, quæ columna est & firmamentum veritatis, Et rectè. nam quò splendidior & magis honorifica est eorum conditio, eo magis Deo obstricti sunt, ne segniter in opere vertentur. Quo magis (vt iam dictū est) eorum detestabilis est perfidia, quibus ludibrio est tanta Dei liberalitas, tantūque honor quo ipsos dignatus est. Cæterum vineam plantauerat Deus quando gratiæ suæ adoptionis memor, populum ex Ægypto liberatum de integro sibi in peculium segregauerat, seque in Deum & Patrem ei fore testatus, vocauerat in spem æternæ salutis. Hæc enim plantatio est cuius mentio fit Iesaiæ 60. d. 21. & aliis locis. Per *Torcular & turrem* intellige adminicula quæ ad alendam populi fidem Legis doctrinæ adiuuata fuerant: vt sacrificia & aliæ ceremoniæ. Deus enim, initar prouidi & sedulo patris familiæ, nihil diligentia reliquum fecit quin omnibus præfidiis Ecclesiam suam muniret. *Locauit eam agricolis.* Pollet quidem per se Deus absque hominum opera tueri bene compositum Ecclesiæ statum: sed homines sibi assunt ministros, eorumque manibus vitur. Sic olim Sacerdotes instituit, qui tanquam vineæ cultores essent. Sed mirum est cur Prophetas Christus seruis comparet, qui peractis vindemiis ad fructum exigendum mittuntur. nam scimus ipsos quoque fuisse vitatores, & commune munus cum Sacerdotibus fuisse illis iniunctum. Respondeo, Christo non fuisse necessarium exactè vel scrupulosè exprimere quid simile vel diuersum esset inter duos istos ordines. Certè hac lege creati initio erant Sacerdotes vt sana doctrina perfectè Ecclesiæ excolerent, sed quum scordia vel inicitia mandatum sibi opus negligeret, submissi sunt quasi in extraordinarium subsidium Prophetæ, qui vitem noxiis herbis purgarent, putarent superuacuum sarmentum, cæterisque operis supplerent Sacerdotum deficiam: intantum tamen populum seuerè arguerent, collapsam restituerent pietatem, expergefacerent sopitos animos, Dei que cultum & nouam vitam reducerent. Hoc autem quid aliud erat quàm prouentum Deo ex sua vinea debitum potest? Quòd Christus ad suum institutum apè veique accommodat. neque enim penes Prophetas continuum & stabile erat Ecclesiæ regimen, sed à Sacerdotibus retentum semper fuit, quemadmodum si quis ignauus colonus culturam deferens, locum tamen cui præpositus semel fuit possessionis prætextu occupet.

35 *Alium ceciderunt.*) Hic paulum differunt Marcus, & Lucas à Matthæo: nam quum hic plures seruos commemoret, & qui omnes malè & indignè tractati essent, maiorem numerū rursus summisum: illi singulos tantum ordine ponunt, quasi non simul duo vel tres missi forent, sed vnus post alium. Quamquam autem omnibus idem communiter fuit propositum, nempe Iudæos idem in Filio auferos quod in Prophetis non semel fecerant: Matthæus tamen expressius rem ipsam declarat: nempe quòd Deus, Prophetarum copiam mittendo, certauerit cum Sacerdotum malitia. Vnde apparet quàm indomita fuerit illorum rabies, ad quam corrigendam nulla remedia profecerint.

37 *Verebuntur Filium.*) Hæc quidem cogitatio propriè in Deum non conuenit. sciebat enim quid futurum esset, nec ipse melioris euentus deceptus fuit: sed visitatum est, præsertim in parabolis, ad eum transferri humanos affectus. Neque tamen hoc abs re additum est, quia voluit Christus tanquam in speculo repræsentare quàm deplorata esset illorum impietas, cuius hoc nimis certum fuit examen, contra Dei Filium, qui ipsos ad sanam mentem reuocaturus venerat, diabolico furore insurgere. Sicuti autem crudeli Prophetarum cæde, quantum in se erat, Deum prius à sua hæreditate depulerant: ita hic scelestorum omnium cumulus fuit, Filium interficere, vt regnarent quasi in orbaia domo. Nam certè hæc Sacerdotibus aduersus Christum sæuendi causa fuit, ne tyrannidem quasi prædam amitterent. Ipse enim est per quem Deus Pater vult præesse, & cui omne imperium detulit. In fine etiam paululum variant Evangelistæ. Matthæus enim extortam illis confessionem refert, qua seipos damnauerunt: Marcus simpliciter Christum pronuntiasse quia poena serui adeo nequam & improbi multandi sint. Lucas apertus in speciem dissentit, auersatos fuisse dicens denuntiatam à Christo poenam. Verum si propius expendimus sensum, nulla est repugnantia, quia de poena quam meriti erant tales serui non dubium est quin assensu fuerint Christo: sed quum in se tam crimen quam iudicium conferri sentirent, hoc ipsum deprecati sunt.

42 *Nunquam legistis.*) Tenendum est quod paulo antè diximus, quum Sacerdotes & Scribæ ad dictum sibi haberent populum, hoc inter ipsos axioma voluisse, solos esse legitimos arbitros & iudices futuræ redempcionis: ut nemo in Messiam recipiendus foret nisi quem nutu suffragioque suo probasset. Ideo contendunt esse impossibile quod dixerat Christus, filium & hæredem domini vineæ ab ipsis interfici. Hoc autem Christus Scripturæ testimonio confirmat: & emphatica est interrogatio, ac si dixisset, Vos pro magno absurdo ducitis, fieri posse vt vineæ coloni impiè contra Dei Filium conspuerent. quid? an Scriptura prædixit læto fauore plaurulè exceptum iri, ac non potius ipsos primores fore illi aduersos? Porro locus quem citat, ex eodem Psalmo sumptus est vnde & fausta illa acclamatio, Saluū fac Domine, Benedictus qui venit in nomine Domini. Esse autem vaticinium de regno Messia, inde constat, quod David hac Lege Rex à Deo creatus fuit vt solū eius perpetuo staret quandiu luceret in cælo sol & luna, & collapsum rursus Dei gratia in pristinum statum rediret. Quum ergo Psalmus ille descriptionem regni Davidis contineat, simul annexa est perpetuitas quam sequitur restitutio. Si de regno aliquo temporali sermo esset, improprie ad se traheret Christus. Sed notandum semper est quale in Davidis persona regnum Deus erexit: nempe quod in vero Messia vsque ad finem mundi stabiliret, nam vetus illa vntio vmbra tilitis fuit. Vnde colligitur, quod in Dauide actum est, præludium & figuram Christi fuisse. Redeamus nunc ad verba Psalmi. Incredibile ducebant Scribæ & Sacerdotes Christum reici ab Ecclesiæ præfectis. probat autem ex Psalmo, mirifica Dei virtute, inuisit hominibus, in suo solo locandum esse: atque id iam olim fuisse in Dauide adumbratum, quem reiectum à proceribus Deus suscepit, vt specimen ac documentum ederet quid tandem facturus esset in suo Christo. Propheta autem metaphoram sumit ab ædificiis. nam quia Ecclesia, Dei sacrarium est, merito Christus, in quo fundata est, vocatur lapis angularis, hoc est, qui sustinet totam ædificii molem. Non omni ex parte quadraret similitudo, si quis vellet singula quæ in Christum competunt excutere: sed optimè conuenit, quia in eum recumbit Ecclesiæ salus, & ipse eius statum continet. Itaque alii deinde Prophetæ eandem loquendi formam sequuti sunt, præsertim Iesaias & Daniel. Sed Iesaias propius ad hunc locum alludit, qui Deum sic loquentem inducit, Ecce pono in Sion lapidem fundamenti, lapidem pretiosum & electum, ad quem impingent ambæ domus Israel. In Nouo autem testamento passim hic idem loquendi modus occurrit. Summa ergo est, regnum Dei fundandum esse in lapide quem architecti ipsi tanquam reprobum & nihil abiicient. ac sensus est, Messiam, qui salutis Ecclesiæ fundamentum est, non communibus hominum suffragiis electum iri: sed quum Deus arcana & insperata virtute mirabiliter eum euehet, contrarios illi fore & infensos principes quibus mandata est ædificii cura. Cæterum duo hîc nobis spectanda sunt. Deus enim, ne perturbet nos impii hominum conatus, qui ad impediendum Christi regnum conflurgunt, nos ante tempus admonuit ita fore. Deinde, quicquid moliantur homines, simul testatus est in erigendo Christo regno victricem fore suam potentiam. Vtrunque sedulò nobis obseruandum est. Prodigii simile est, reici salutis authorem non ab extraneis, sed à domesticis: neque à stulta plebe, sed ab ipsis principibus qui gubernacula Ecclesiæ tenent. Contra tam absurdum hominum furorem munienda est fides, ne labascet rei nouitate. Nunc tenemus quàm utilis sit prædictio, quæ pias mentes à terrore eximit, quem alioqui ex tristi spectaculo conciperent. nihil enim minus consentaneum quàm membra in caput, colonos in dominū, consiliarios in regem suum insurgere, & architectos fundamentum reicere ab ædificio. Plus etiam energiæ subest alteri membro, vbi pronuntiat Deus impios. Christum reprobando, nihil profecturos, quin sua illi integra maneat dignitas: nempe vt fideles hac promissione freti, perueriam hominum superbiam in Christo spernendo, securè quasi ex alto rideant. Nam vbi omnia machinati fuerint, Christus tamen ipsis inuisit tenebit quem Pater illi attribuit locum. Quantumuis illi ferociter insultent qui videntur honore & excellentia præditi, stabit nihilominus in suo gradu, nec quicquam illi ex prauo contemptu decedet. Denique præualebit Dei autoritas, vt lapis sit electus & pretiosus, qui Ecclesiam Dei, regnum & templum sustineat. Porro dicitur, *Positus lapis in caput anguli*, non quòd tantum pars sit fundamenti (quum ex aliis locis constet in ipso vno solidè fundatam esse Ecclesiam) sed simpliciter hoc voluit Propheta, præcipuum fore ædificii futuram. Quidam in voce *Anguli* subtiliter philosophantur, Christum locari in angulo, quia duos parietes diuersos, Gentes scilicet ac Iudæos, simul coniungat. Meo tamen iudicio non altius respexit Dauid quàm quòd lapis angularis sustinet præcipuum ædificii pondus. Nunc quæritur quomodo Spiritus *Architectos* vocet qui tantum in ruinam & excidium templi Dei incumbunt. Nam se ideo probum fuisse architectum gloriatur Paulus, quia in solo Christo Ecclesiam fundauerit. Responso facilis est, Quamuis iniunctum sibi munus perfidè administrant, vocationis tamen respectu hoc elogium ipsis concedit. Sic Propheticum nomen impostoribus sæpe tribuitur: & vocantur Pastores qui luporum instar gregem deuorant. Nec verò hoc illis tam honorificum est quàm eos detestabiles reddit, dum templum Dei funditus dirunt, cui extruendo præfecti erant. Hinc colligitur vtilis admonitio, non ob stare legitimam vocationem quomunus impii sint ac scelerati Christi hostes qui ministri esse debuerant. Certè legale sacerdotium Diuinitus ordinatum erat, & Leuitis permessa erat à Domino potestas regendæ Ecclesiæ: an ideo fideliter suo munere defuncti sunt? an illis obedire pios decuit ad Christum negandum? Eat nunc Papa cum suis cornutis Episcopis, & sibi fidem in omnibus habendam esse iacent quia Pastorum locum occupant. Vt denus rite ad Ecclesiæ regimen vocatos: frustra tamen plus sibi arrogant quàm se titulares esse Ecclesiæ Præfules. Atqui ne vocationis quidem titulus illis suppetit. nam vt se in hanc tyrannidem attollerent, euerti necesse fuit totum Ecclesiæ ordinem. Verum vt iurisdictionem ordinariam sibi merito vsurpent, si tamen euertunt sacram Dei domum, non nisi nomine tenus architecti censendi sunt. Non semper hoc quidem accidit vt Christum reiciant quibus mandatum est Ecclesiæ regimen. nam & sub Lege fuerunt multi pii Sacerdotes, & sub regno Christi Pastores etiam quidam strenuè & bona fide in ædificanda Ecclesia laborarunt: sed tamen quia impleri hoc oportet, vt lapidem reprobent

Psal. 118. c. 22.

Iesai. 53. d. 16.

1. Cor. 3. b. 11.

reprobent architecti, prudenter inter eos discernere conuenit. Et data opera nos Spiritus sanctus admo-
nuit, nequos inanis titulus & uocationis dignitas fallat. *A Domino factum est.* Quia hoc à communi ho-
minum iudicio nimis remotum est, ut Filium Dei principem suum repudient ipsi Ecclesiæ Pastores, ad
arcanum Dei consilium nos reuocat Propheta, quod licet non comprehendamus sensu nostro, suspicere
& mirari conuenit. Sciatur ergo aniam omnibus quæstionibus hic præcedis, ac diserte uetari nequis na-
turam regni Christi ratione carnis æstimet ac metiatur. cuius enim titulus est, miraculū, ad quod ado-
randum nos hortatur Propheta, uelle ingenii nostri modulo subicere? Tu de regno Christi nihil ad-
mittes nisi quod tibi probabile uisum fuerit? cuius exordium Spiritus sanctus mysterium esse pronun-
tiat summa admiratione dignum, quia humanos oculos lateat. Meminerimus itaque, quoties de Ec-
clesiæ ortu, restitutione, statu, totaque salute agitur, non esse consulendos sensus nostros, sed tribuen-
dum uirtuti Dei honorem, ut absconditum eius opus miremur. Subest etiam hic inter Deum & ho-
mines tacita antithesis, non enim solum amplecti iubemur mirificam regendæ Ecclesiæ rationem, quia
Diuinum est opus: sed simul reuocamur à stulta hominum reuerentia, quæ saepe Dei gloriam obfca-
rat. acti dixisset Propheta, quamlibet splendidis titulis polleant homines peruerse tamen fieri si quis il-
los Deo opponat. Quo refellitur diabolica Papistarum impietas, qui lauatur Ecclesiæ suæ determina-
tionem Dei uerbo præferre non dubitant. Vnde enim secundum eos pendet uerbi Dei autoritas, nisi
ab hominum placito, ut Deo nihil plus sit iuris residuum quam quod ab Ecclesia precarious accipit? Lon-
gè aliter hoc loco nos instituit Spiritus: nempe, simulac in medium prodit maiestas Dei, silendum esse
toti mundo.

43 *Ideo dico uobis.* Hactenus sermonem suum direxit Christus ad duces & rectores, sed coram
plebe: nunc uerò plebem ipsam similiter compellat: neque id absque causa, quum socia adiutrix esset
Sacerdotibus & Scribis ad impediendam Dei gratiam. A Sacerdotibus quidem malum oriebat: sed iam
hoc suis peccatis meritis fuerat populus, ut tam corruptos ac degeneres haberet Pastores: deinde totum
corpus simili ferè malitia infectum erat, ut Deo resisteret. Hæc ratio est cur horrendam Dei uindictam
omnibus promiscuè Christus denuntiet. nam ut primatu inflati erant Sacerdotes, ita reliquus populus
adoptionis prætextu superbiebat. Nunc Christus Deum illis negat esse obstrictum, ideòque fore ut ho-
norem quo se reddebant indignos, alio transferat. Atque illis quidem hoc semel dictum fuit: nostra au-
tem omnium causa scriptum est, ut si nos Deus elegerit in populum, ne lasciuamus inani prauaque
carnis fiducia, sed nos illi uicissim studeamus filios præstare quales postulat. Nam si ramis naturalibus
non pepercit, quid instituit facturus est? Regnum Dei hæreditario iure apud se residere Iudæi putabant,
ideòque securè obstinati erant in suis uitiis. Nos in eorum locum repente præter naturam successimus:
multo itaque minus nobis affixum erit, nisi ueræ pietatis radice nitatur. Sicuti autem terrorem incutere
nobis debet quòd regno Dei priuatum iri Christus minatur qui illud profanauerint: ita consolari pios om-
nes potest quæ hîc notatur eius perpetuitas. nam his uerbis significat Christus, quauis Dei cultum apud
se pessundent impii, non tamen facturos ut aboleatur Christi nomen & pereat uera religio: quia Deus (in
cuius manu sunt omnes fines terræ) alibi regno suo domicilium sedemque reperiet. Discendum est præ-
terea ex hoc loco, Euangelium non ideo prædicari ut sterile & otiosum iaceat, sed ut fructificet.

Rem. 17. c. 21

44 *Qui ceciderit super lapidem.* Confirmat apertius Christus proximam sententiam, nihil scilicet
perire sibi uel minui dum ab impiis reicitur: quia ut lapidea sit uel ferrea eorum obstinatio, sua tamen
duritie ipsos confringet, ac proinde ipsorum exitio magis illustrabitur. Miram in Iudæis peruiaciam cer-
nebat, ne cesse ergo fuit genus hoc uindictæ seuerè illis proponi, ne tam securè impingerent. Hæc doctri-
na partim nos erudit, ut tenero & flexibili corde nos Christo domandos placidè tradamus: partim etiam
contra impiorum contumaciam furiososque impetus confirmat, quos tandem formidabilis manet exi-
tus. *Cadere* super Christum dicuntur qui ad eum opprimendum ruunt: non quòd ipso altius conscen-
dant, sed quia eousque abripit eos sua infania ut Christum quasi è sublimi impetere conentur. Hoc uerò
solum proficere ipsos docet ut ipso conflictu frangatur. Sed ubi ita se fastuose extulerint, aliud fore præ-
dicat, ut scilicet conterantur sub lapide in quem tam audacter irruerant.

45 *Cognouerunt quod de ipsis.* Ostendunt Euangelistæ quàm parum Christus profecerit, ne mire-
mur si hodie non omnes ad obsequium Dei cogit Euangelii doctrina. Discamus etiam fierialiter non
posse quin rabiem impiorum magis ac magis accendant minæ. nam sicuti Deus uerbum suum cordibus
nostris obfignat, sic etiam eius cauterio vulnerat malas conscientias. quo fit ut magis exardeat impietas.
Rogandus itaque est ut nos ad uoluntarium metum subigat, ne nuda uindictæ eius cognitio nos magis
exasperet. Quòd solo plebis metu tenentur ne manum Christo iniicere audeant, sciamus iniectum illis
Diuinitus fuisse frænum. Vnde etiam non parum suaui consolatio redit ad fideles, dum audiunt se Dei
præsidio tegi, ut è mortis faucibus subinde emergant.

MATTH. XXII.

MARC. XII.

LVC. XX.

<p>15 Tunc abeuntes Pha- risæi consilium ceperunt ut illaquearēt eū in sermone.</p>	<p>13 Ac mittunt ad eū quosdam è Phariseis & Herodianis, ut eum cape- rent in sermone.</p>	<p>20 Et obseruantes, mise- runt insidiatores qui se iustos simularent, ut caperent eum in sermone, traderentque il- lum principatui, & potestati Præsidis.</p>
<p>16 Et mittunt ad illū discipulos suos cum Hero- dianis, dicentes, Magister, scimus quòd uerax sis, &</p>	<p>14 Illi uerò quum ue- nissent, dicunt ei, Præce- ptor, scimus quòd uerax</p>	<p>21 Et interrogauerunt</p>

viam Dei in veritate doceas, neque cures quenquam. non enim respicis personam hominum.

17 Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet censes dare Cafari, an non?

18 Cognita autem Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19 Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.

20 Et ait illis, Cuius est imago hæc & inscriptio?

21 Dicunt ei, Cafaris. Tunc ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cafaris, Cafari: & quæ sunt Dei, Deo.

22 Et his auditis mirati sunt, & eo omisso abierunt.

es, & non curas quenquam: non enim respicis personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: licet censum dare Cafari, an non? dabimus an non dabimus?

15 Ille vero sciens eorum simulationem, dixit illis, Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut videam.

16 Illi vero attulerunt: & dicit eis, Cuius est imago hæc & inscriptio: Illi vero dixerunt ei, Cafaris.

17 Et respondens Iesus dixit illis, Reddite quæ sunt Cafaris, Cafari: & quæ sunt Dei, Deo. Et admirati sunt de eo.

eum, dicentes, Magister, scimus quod recte dicis ac doces, nec respicis personam, sed viam Dei in veritate doces:

22 Licet nobis tributum da e Cafari, an non?

23 Cognita autem eorum versutia dixi: ad eos, Quid me tentatis?

24 Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt, Cafaris.

25 Et ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cafaris Cafari, & quæ Dei sunt Deo.

26 Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram populo: & mirati super responso eius, tacuerunt.

Quum Pharisei alia omnia in Christum frustra tentassent, hoc postremo putarunt optimum esse eius perdendi compendium, si Præsidi tanquam seditiosum ac res novas molientem traderent. De censu (ut alibi vidimus) tunc magna erat apud Iudæos disceptatio. Nam quum censum, quem Deus in Lege Mosaica sibi solui iubebat, Romani ad se transfulissent, passim fremebant Iudæi, indignum esse ac minimè ferendum facinus, quod profani homines Divinum ius hoc modo ad se raperent. Adde quòd quum illa legalis census indictio adoptionis eorum testis esset, honore sibi debito se spoliari putabant. Iam ut quisque tenuissimus erat, ad tumultuandum audaciorum reddebat paupertatis fiducia. Hanc igitur captandi Christi astutiam Pharisei excogitant, quòd de censu viriouis modo responderit, laqueos sibi induet. si negaverit solvendum esse, seditiosis reus erit: sin verò confessus fuerit iure deberi, gètis suæ hostis ac patriæ libertatis proditor habebitur. Porro huc præcipuè spectant ut plebem ab eo alienent. Hæc captura est quam notant Evangelistæ, quia undique irretitum esse Christum putant, ut iam effugere nequeat. Quia autem professi erant eius hostes, idcirco se fore suspectos nouerant, quosdam subornatè suis discipulis, quemadmodum dicit Matthæus. Lucas autem insidiatores vocat, qui se iustos esse simularent: hoc est, dolosè obtenderent simplicem rectumque discendi affectum. Neque enim simulatio iustitiæ hic in genere accipitur, sed restringitur ad præsentem causam: quia nisi docilitatis sinceritque studii prætextu admisi non essent. Herodianus sibi adiungunt, qui Romano imperio magis faucebant: unde ad criminandum erant aptiores. Notare autem operapretium est, quum acre inter ipsos esset dissidium, tanto Christi odio ardere ut ad eum perdendum conspirent. Quænam fuerit secta ista, alibi diximus. nam quum Herodes tantum semivudæus esset, vel degener atque adulterinus Legis professor, quicumque exactè volebant ac omni ex parte seruari Legem, illum cum impuro suo cultu damnabant: ipse autem suos adulatorum habebat, qui colorem inducerent peruersæ eius doctrinæ. Itaque præter alias sectas illo tempore nata erat aulica religio.

16 *Magister, scimus.* Hæc est iustitia quam simulant, dum se blandè subiiciunt Christo, quasi discendi cupidi: nec solum imbuti pietate, sed etiam de illius doctrina rectè persuasi. nam si ex animo loquuti essent, hæc vera erat rectitudo. Quare ex eorum verbis probi fideique doctoris, qualem se Christum habere fingebant definitio colligi potest. Veracem esse dicunt, qui Dei viam docet: hoc est qui fidelis est Dei interpres: & quidem in veritate, hoc est sine vlla corruptela. Via Dei commentis hominum & extraneis omnibus doctrinis opponitur: veritas autem ambitioni, avaritiæ, prauisque aliis affectibus qui puram docendi rationem inficere solent. Ergo is demum nobis habendus est legitimus doctor qui non ingerit hominum figmenta, nec discedit à genuino verbo Dei, sed quod ex ore eius didicit, quasi per manus dispensat: deinde sincero ædificandi studio doctrinam accommodat, in vsum & salutem populi, nullo autem eam fuce adulterat. Quod pertinet ad hoc posterius membrum, Paulus, dum se negat cauponari verbum Dei, significat quosdam eorum qui dexteritate pollent nec palam euertunt rectam doctrinam, vel impiis dogmatibus sunt infames, fucare tamen ac corrumpere doctrinæ puritatè, quia vel ambitiosi sunt, vel avari, vel pro carnis suæ cupiditate huc & illuc flexibiles. Itaque eos mangonibus comparat, eo quòd syncerum verbi Dei vsum deprauent. Notatu etiam dignum est quòd simul addunt isti hypocritæ, Christum rectè docere, quia illi curæ non est persona hominum. Nihil enim est quòd doctores à fideli integræque dispensatione magis abduca: quàm dum sequuntur hominum respectum. Nam impossibile est ut verè se Deo addicat quisquis hominibus placere cupit. Habenda quidem est hominum cura:

Herodiani.

2. Cor. 2. d. 17

Gal. 1. b. 10

cura:

cura; sed non ut blanditiis captetur eorum fauor. Denique, ut integri simus, facessat necesse est personarum acceptio, quæ lucem obtenebrat, iullumque iudicium peruertit, sicuti sapius in Lege Deus inculcat, & experientia etiam ostendit. Ideo Christus, Iohan. 7. d. 24. *Ἐσοτε λαὸν ἕνα* & rectum iudicium inter se committit, tanquam res penitus contrarias.

Deut. 1. c. 10.
& 16. d. 19

18 *Cognita eorum malit.* Sic præfati erant ut nihil ab optimis discipulis differrent. vnde igitur hæc Christo notitia, nisi quia Spiritus eius cordium erat cognitor? Neque enim humana coniectura olfecit eorum versutiam, sed quia Deus erat, penetravit in corda ipsorum, ut se blanditiis & iustitiæ specie frustra obtegerent. Ergo priusquam responsum daret, suæ Diuinitatis specimen edidit, occultam eorum malitiam patefaciens. Nunc quæ similes nobis ab improbis quotidie tendantur insidias, interior verò malitia nos lateat, rogatus est Christus ut nos instruat Spiritu discretionis, & quod ipse natura proprioque iure habuit, nobis gratuito dono conferat. Porro quàm necessaria sit nobis hæc prudentia, inde patet quòd si nobis non cauemus ab impiorum laqueis, subinde eorum calumniis obnoxiam reddemus Dei doctrinam. Porro quòd iubet Christus nummum proferre, quanquam non magni momenti primo aspectu videtur, tamen ad soluendas tendiculas sufficit. Nam hac parte expressa illis fuit subiectionis confessio, ut Christus necesse non haberet quicquam illis nouum præcipere. Percussus erat nummus forma Cæsaris. ergo Romani imperii autoritas communi vsu probata receptaque erat. vnde constabat Iudæos ipsos iam sibi sponte legem imposuisse soluendi tributi, quia Romanis gladii potestatem concesserant. Neque enim seorsum de censu disputandum erat: sed perdebatur a generali poluita hæc quæstio.

21 *Reddite quæ sunt Cæsaris.* Admonet Christus, quum gentis subiectioni nummo testata sit, non esse de eius parte litigandum: ac si dixisset, Si vobis absurdum est tributum pendere, ne Romano imperio subiecti sitis. Atqui nummus (qui mutua inter homines communicationis sponzor est) Cæsarem vobis dominari testatur, ut tacita quoque vestra approbatione perierit ac erepta sit quam obtenditis libertas. Porro non ita medium est responsum Christi quin plenam de quæstione propofita doctrinam contineat. Nam hic inter spirituale & politicum regimè clara distinctio ponitur, ut sciamus nihil nobis obflare externam subiectionem quominus libera intus sit conscientia coram Deo. Voluit enim Christus eorum errorem refellere, qui se Dei populum esse non putabant nisi ab omni humani imperii iugo essent immunes. Sicuti & Paulus in hanc partem sedulo incumbit, ne minus se vni Deo seruire existiment, si parent humanis legibus, si tributa soluunt, ac reliquis oneribus ferendis submittit ceruices. In summa pronuntiat non violari ius Dei, nec lædi eius cultum, si Iudæi quo ad externam politiam Romanis pareant. Videtur etiam eorum hypocritam perstringere, quòd quæ securè permitterent Dei cultum multis in rebus violari, imò impiè sua potestate Deum fraudarent, leges & iudicia nihil obflare quominus integer apud nos Dei cultus vigeat. Iam hæc doctrina latius patet, ut quisque pro sua vocatione debitum hominibus officium præstet, liberi parentibus, serui dominis se libenter submittant: alii aliis morigeri sint & obsequentes, secundum charitatis legem: modo summum imperium Deus semper obtineat, cui subalternum est (ut loquuntur) quicquid hominibus deberi potest. Summa ergo est, quia Deo rebelles sunt quicunque politicum ordinem labefactant, obedientiam erga principes & magistratus cum Dei cultu & timore semper coniunctam esse: sed rursus siquid sibi ex Dei iure principes vsurpant, non esse illis obediendum nisi vsque ad aras.

22 *Mirari sunt.* Hic etiam apparet ut Deus malignos hostium suorum conatus in diuersum finem conuertat, nec modò spem eorum deludat ac frustretur, sed etiam cum ignominia eos repellat. Fiet quidem interdum ut impij, licet victi, non tamen obstrepere desinant: sed quantumuis indomita sit eorum petulantia, quotquot pugnas contra Dei verbum intentant, totidem victorias habet Deus in manu, ut de illis & Satana eorum capite triumphet. In hoc verò responso Christus peculiariter suam gloriam illustrare voluit, dum coegit pudore confusos discedere.

MATTH. XXII.

MARC. XII.

LVC. XX.

<p>23 In illo die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum,</p> <p>24 Dicentes, Magister, Moses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo.</p>	<p>18 Et veniunt Sadducei ad illum, qui dicunt non esse resurrectionem: interrogaueruntque illum, dicentes,</p> <p>19 Præceptor, Moses scripsit nobis, si cuius frater moriatur, ac relinquat uxorem, ac liberos non relinquat, ut accipiat frater eius uxorem illius, & susci-</p>	<p>27 Accesserunt autem quidam Sadduceorum, qui negant esse resurrectionem: & interrogauerunt eum,</p> <p>28 Dicentes, Magister, Moses scripsit nobis, si cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, isque sine liberis mortuus fuerit, ut accipiat frater eius uxorem, & suscitet semè fratri suo.</p>
---	---	---

25 Erant autem apud nos septem fratres: & primus, uxore ducta, defunctus est. ac non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.	20 Septē fratres fuerunt: ac primus accepit uxorem, isque moriens non reliquit semen.	29 Septem ergo fratres erant, & primus accepit uxore, ac mortuus est sine liberis.
26 Similiter secundus & tertius, usque ad septimum.	21 Et secundus accepit illam, ac mortuus est, ac neque ipse reliquit semen. Et tertius similiter.	30 Et accepit secundus illā, & ipse mortuus est sine liberis.
27 Nouissimè autem omnium defuncta est & mulier.	22 Et acceperunt eā septem, nec reliquerunt semē. Postrema verò omnium mortua est & vxor.	31 Et tertius accepit illā: similiter & ceteri septē: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.
28 In resurrectione ergo cuius è septem illis erit vxor? omnes enim habuerunt eam.	23 In resurrectione igitur, quum resurrexerint, cuius illorum erit vxor? nā septem habuerunt eam uxorem.	32 Nouissimè omnium mortua est & mulier.
29 Respondens autem Iesus ait illis. Erratis; nescientes Scripturas neque virtutem Dei.	24 Et respondens Iesus dixit eis, Annon propterea erratis quòd nescitis Scripturas, neque virtutem Dei?	33 In resurrectione ergo cuius eorum erit vxor: siquidem septem habuerunt eam uxorem.
30 In resurrectione enim neque matrimonium contrahunt neque, elocantur: sed sunt sicut Angeli Dei in celo.	25 Quū enim à mortuis resurrexerint? neque cōtrahunt matrimonium, neque nuptum dantur: sed sunt velut Angeli Dei, qui in celis sunt.	34 Et respondens ait illis Iesus, Filij huius seculi ducunt uxores, & nuptum dāt.
31 De resurrectione verò mortuorū non legistis quòd vobis dictū est à Deo, qui ait,	26 Ceterum de mortuis quòd resuscitentur, nō legistis in libro Moysi quomodo in rubo loquutus sit illi Deus, dicens, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?	35 Illi vero qui digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque ducunt uxores, neque nuptum dant.
32 Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Deus non est Deus mortuorum, sed viventium.	27 Non est Deus mortuorum, sed Deus viventium. vos igitur multum erratis.	36 Neque enim ultra mori possunt: æquales enim Angelis sunt, & filij sunt Dei, quū filij sint resurrectionis.
33 Et quum audissent turbæ, obstupuerunt de doctrina eius.		37 Quòd verò resurgāt mortui, & Moses ostēdit iuxta rubum, quum dicit Dominum esse Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.
		38 Deus autem non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim illi viuunt.
		39 Respondentes autem quidā Scribarum, dixerunt, Magister, bene dixisti.
		40 Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.

Hic videmus vt Satan impios omnes, quibus alioqui pessimè inter se conuenit, ad oppugnandam Dei veritatem simul colligat. Nam quum duabus istis sectis hostilis esset dissensio, tamen aduersus Christum conspirant, vt Phariseis non displiceat suam doctrinam in Christi persona oppugnari. Ita hodie videmus omnes Satanæ copias, quauis alioqui aliæ aliis contrariæ sint, vndique tamen in Christum insurgere. Et tam infesto odio flagrant Papistæ contra Euangelium, vt Epicureos, Libertinos, & alia huiusmodi portenta libenter foueant, modò ad illud labefactandum vtantur his adiutoribus. In summa, videmus ex diuersis castris egressos esse qui imperum in Christum facerent: & hoc ideo esse factum, quia omnes communiter lucem sanæ doctrinæ oderant. Cæterum Sadducæi quæstionem proponunt Christo, vt specie absurditatis vel eum in erroris societatem pertrahant, vel, si dissentiat, infament, ac ludibrio habeant apud rude & indoctum vulgus. Ac fieri quidem potest vt eodem cauillo prius vexare Phariseos soliti fuerint, sed eandem nunc Christo decipulam tendunt.

23 Qui dicunt non esse resurrectionem. Qualis fuerit Sadducæorum origo, alibi diximus. Porro non solum vltimam carnis resurrectionem eos negasse, sed animæ quoque immortalitatem, Lucas testatur. Et certè

certè si probè expenditur Scripturæ doctrina, animæ vita sine spe resurrectionis merum erit fornicium. Neque enim Deus pronūtiat animas à morte esse superfluites, quasi iam præsentis perfectæ gloria, & sua beatitudine fruantur: sed earum spem in vltimum vsque diem suspendit. Fateor quidem philosophos, quibus ignota erat resurrectio carnis, de immortalis animæ essentia multa differere. sed tam futuliter garrunt de futuræ vitæ statu, vt nihil habeant ponderis eorum commenta. Quum verò tradit Scriptura ex spe resurrectionis pendere spiritualem vitam, & animas à corporibus solutas illuc respicere, quilibet resurrectionem conuellit, animas quoque immortalitate spoliat. Cæterum hinc perspicitur horrenda Iudaicæ Ecclesiæ repositio, quòd religionis antilitates futuræ vitæ spem tollēbant, vt post carnis interitum homines à brutis animalibus nihil differrent. Non negabant quidem sanctè & iustè viuendum, nec tam profani erant vt Dei cultum superuacuum esse ducerent (quum potius asserēbant Deum esse mundi iudicem, ac eius prouidentia res humanas regi) sed quum tam mercedem piorum quàm debitas impiis pœnas ad præsentem vitam restringerent, etiam si verè dixissent nunc quenque hominem æqualiter pro suo merito tractari, hoc tamen erat nimis præposterum promissiones Dei tam angustis finibus includere. Iam experientia clarè demonstrat, plusquam crassum fuisse eorum stuporem, quum palàm sit mercedem quæ bonis reposita est, suspendi in aliam vitam, pœnas etiam impiis minimè perfolui in hoc mundo. Denique hoc delirio nihil absurdius fingi potest, homines ad imaginem Dei creatos, instar pecudum morte extingui. Quàm verò foedum illud & prodigiosum fuit, quum vbique Gentium apud profanos & cæcos idololatrias saltem aliqua maneret futuræ vitæ opinio, apud Iudæos (peculiarem Dei populum) hoc pietatis semen abolitum esse! Omitto quòd quum sanctos Patres cernerent prope- rasse ad cælestem vitam, & foedus quod Deus cum illis pepigerat, esse spirituale & æternum, plusquam hebetes fuisse oporteat, qui in luce tam clara cæcutirent. Sed primùm hæc iusta fuit eorum merces qui Dei Ecclesiam in sectas distraherant: deinde hoc modo vltus est Dominus impium doctrinæ suæ contemptum.

24 *Magister, Moses dixit.*) Quum sufficeret rem nudam proponere, quorsum ita præstantur? nempe astutè Moïsis nomen obtendant vt probent legitima esse coniugia quæ contracta erant non hominum placito, sed mandato & ordinatione ipsius Dei. Porro necesse est vt secum Deus ipse consentiat. Talis ergo erat eorum captio, Si Deus olim fideles in regnum suum colliget, quod illis dederat in mundo, restituet: quid ergo fiet mulieri quam Deus septem viris addixit? Sic impii omnes ac hæretici calumnias fabricant quibus deformant veram pietatis doctrinam, ac pufefaciunt seruos Christi: uno Papistæ nulla verecundia tenentur quominus apertè Deo verbòque eius illudat, dum nos circumuenire tentant. Ideo Paulus non abs re doctorem armis vult esse instructum, quibus aduersarios veritatis repellat. Quod ad Tit. l. c. 9

Legem hanc pertinet, qua iussit Deus mortuis in matrimonium succedere cognatos qui gradu sanguinis proximi essent, si primus absque liberis decesserat, hæc fuit ratio, vt mulier quæ nupsit in aliquam familiam, semen inde suspiceret. Quòd si ex primo coniugio procreati essent liberi, incestuosum fuisset coniugium intra gradus à Lege vetitos.

29 *Erratis, nescientes scripturas.*) Quamquam Sadducæos compellat Christus, hæc tamen obiurgatio generaliter in omnes falsorum dogmatum inuētores competit, nam quum nobis in Scripturis clarè Deus affulgeat, errorum omnium fons & causa est earum ignorantio. Hæc autem piis non vulgaris consolatio est, quòd ab errandi periculo tuti erunt, quandiu humili modestaque docilitate ex Scripturis inquirent quid rectum ac verum sit. Quòd virtutem Dei Christum verbo coniungit, ad præsentis causæ circumstantiam refertur. Nam quia resurrectio captum humani sensus longè superat, nobis erit incredibilis, donec mentes nostræ ad intuitum immensæ Dei potentæ assurgant, qua potest sibi subiicere omnia, quemadmodum docet Paulus. Adde quòd Sadducæos desipere necesse fuit, quia perperam præsentis statu cælestis vitæ gloriam metiebantur. Interea tamen docemur, rite & prudenter eos demumferre & loqui de regni cælestis mysteriis qui Dei potentiam cum Scripturis coniungunt. Phil. i. d. 25

30 *Sunt sicut Angeli.*) Non intelligit, filios Dei, vbi resurrexerint, per omnia futuros Angelis similes, sed quatenus ab omni præsentis vitæ infirmitate immunes erunt, ac si negaret caduca & corruptibilis vita necessitatibus amplius fore obnoxios. Lucas clarius exprimit similitudinis rationem, quòd vltra mori non poterunt, ideoque non erit propagandum eorum genus sicuti in terra. Loquitur autem de solis fidelibus, qui de reprobis non fuerat habitus sermo. Sed quæritur cur dicat tunc fore Dei filios, quia filii resurrectionis erunt: quum Dominus fideles suos, licet fragili corporis ergastulo inclusos, hoc honore dignetur. Et quomodo æternæ vitæ hæredes post mortem essemus, nisi iam nos agnosceret Deus pro filiis? Respondeo, ex quo fide inferimur in corpus Christi, adoptari nos à Deo in filios, atque huius adoptionis Spiritum testem esse, sigillum, arrham & pignus, vt hac fiducia liberè clamare liceat, Abba, Pater. Cæterùm quamquam scimus nos esse Dei filios, quia tamen nondum apparuit quid erimus, donec transfigurati in eius gloriam videbimus eum qualis est, nondum effectu ipso censemur filii. Et quamquam Spiritu Dei regeniti sumus, quia tamen adhuc abscondita est vita nostra, eius manifestatio verè & in solidum ab extraneis nos discernet. Hoc sensu adoptio nostra in vltimum diem à Paulo differtur. Rom. s. c. 19
Gal. 4. a 6
Rom. s. d. 25

37 Luc. *Quod verò resurgant.*) Postquam absurditatem sibi obiectam resutauit Christus, iam Scripturæ testimonio confirmat doctrinam de vltima resurrectione. Atque hic ordo nobis tenendus est, vt hostes veritatis calumniis suis depulsi, intelligant se Dei verbo repugnare. donec enim conuicti fuerint Scripturæ testimonio, liberum illis erit semper obstrepere. Porro locum ex Mose citat Christus, quia cum Sadducæis erat negotium, qui Prophetis non multum habebant fidei. saltem non alio loco eos habebant quàm nos librum Ecclesiasticum, vel Machabæorum historiam. Deinde quia Mosen adduxerant, illis eundem regerere maluit, quàm vnum quempiam ex Prophetis opponere. Adde quod minimè in hoc incubuit vt locos Scripturæ omnes colligeret: sicuti videmus Apostolos non iisdem semper vt i testimoniiis in eadem causa. Neque tamen hunc locum præ aliis temere arripuit Christus, sed optimo iudicio dele-

git (licet in speciem videri posset obscurior) quia in primis celebrem ac memorabilem esse decebat apud Iudæos: quum testetur hac de causa redemptos fuisse à Domino, quia filii erant Abraham. Illic qui dem pronuntiat Deus se venire ut afflicto populo succurrat: sed simul addit, illum populum se agnosce re pro suo, adoptionis respectu propter fœdus cum Abraham percussum. Qui fit ut mortuos potius, quam vivos respiciat Deus, nisi quia primum honoris gradum Patribus tribuit: apud quos fœdus suum deposuerat? Quomodo autem præcellerent si morte essent extincti? Hoc etiam clarè exprimit relatio. nam sicuti pater nullus esse potest absque liberis, neque rex absque populo: sic propriè Dominus nisi vi uorum vocari Deus non potest. Quanquam non tam ex communi loquendi forma ratiocinatur Chris tus quàm ex promissione quæ his verbis inclusa est. Nam hac lege Dominus se nobis in Deum offert, ut nos vicissim recipiat in populum: quod vnum ad fiduciam plenæ beatitudinis sufficit. Vnde illa vox Ec clesiæ apud Prophetam Habacuc, Tu Deus noster ab initio, non moriemur. Quum ergo salutem omni bus pronuntiat quibus se affirmat esse Deum, & hoc de Abraham, Isaac, & Jacob prædicet: post illorum mortem, sequitur residuam vitæ spem esse mortuis. Siquis excipiat, posse animas superstitas manere ut nulla sit carnis resurrectio: paulò antè respondi, ista duo esse cõnexa: quia animæ ad hæreditatem sibi re positam aspirant, ut nondum obtineant suum statum.

Habac. i. c. 12

38 *Omnes enim illi viuunt.* Hæc loquutio variè accipitur in Scripturis. sed hîc intelligit Christus fideles, postquam mundo interierint, agere cælestem vitam cum Deo: sicuti Paulus ad Romanos cap. 6. b. 10, Christum, postquam in cælestem gloriam receptus est, Deo viuere dicit: quia exemptus est huius caducæ vitæ infirmitatibus & ærumnis. Sed consulto hîc admonet Christus non esse de piorum vita fe rendum iudicium ex carnis sensu: quia recondita sit sub arcana Dei custodia. Nam si mortuis sunt ferè si miles dum in mundo peregrinantur, multo minus post carnis interitum in eis apparet vlla vitæ species. At Deus fidelis est, ut supra hominum sensum coram se vivos conferuet.

39 *Respondentes quidam Scribarum.* Quum omnes malè affectos fuisse probabile sit, Diuino in stinctu quibusdam, nempe Phariseis, extorta fuit hæc confessio. Fortè quanquam optassent Christum turpiter victum obmutescere, quia tamen armatos se vident eius responso aduersus contrariam factio nem, sicut ambitio ut partam victoriam illi gratulentur. Fortè etiam vrebat eos inuidia, ne vellent à Sad duceis Christum opprimi. Interim admirabili Dei prouidentia factum est ut eius doctrinæ subscriberent etiam infestissimi hostes. Frænata etiam eorum audacia fuit, non modò quia paratum esse Christum vi debant ad quosuis insultus sustinendos: sed quia timebant cum dedecore repelli: quod iam sæpius acci derat. Deinde quia pudebat eos, tacendo palmam illi cõcedere, ut inde magis cresceret autoritas apud plebem. Quòd autem Matthæus dicit omnes miratos super eius doctrinam, notandum est tot prauis vel frigidis commentis infectam tunc fuisse pietatis doctrinam, ut meritò instar miraculi habitum fuerit ita dextrè & oppositè ex Lege probatam fuisse spem resurrectionis.

MATTH. XXII.	MARC. XII.	LVC. X.
34 Pharisei autè quum audissent quòd ob turasset os Sad duceis, conuene runt in vnum.	28 Et quum accessisset quidam è Scribis, & audisset eos simul disputantes, videretque quòd bene respondisset eis, interrogauit illum, Quod est primum omnium præceptum?	25 Et ecce quidam Legis peritus surrexit, tentans illum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?
35 Et interrogauit eum vnus ex eis Legis doctor quispiam, tentans eum, & dicens,	29 Iesus autè respondit illi, Primum omnium præceptorum est, Audi Israel, Dominus vnus est.	26 At ille dixit ad eum, In Lege quid scriptum est: quomodo legis?
36 Magister quod est mandatum magnum in Lege?	30 Et, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex totis viribus tuis. hoc est primum præceptum.	27 Ille respõdens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua: & proximum tuum sicut teipsum.
37 Ait illi Iesus, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mète tua.	31 Et secundum simile, hoc est, Diliges proximum tuum ut teipsum. maius his aliud præceptum non est.	28 Dixitq; illi, Rectè respõdisti: hoc fac, & viues.
	32 Et dixit illi Scriba, Bene præceptor cum veritate dixisti, quod vnus sit Deus,	29 Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum, Et quis est meus proximus?
		30 Respondens autè Iesus dixit, Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Iericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum vestibus, ac vulneribus inflictis, abierunt, semimortuo relicto.
		31 Accidit autem ut Sacerdos quidam descenderet eadem via: visoque illo præterit.

38 Hoc est primum & magnum mandatum.

39 Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum perinde atque teipsum.

40 In his duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent.

Et non sit alius præter illum. 33 Quodque diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum ut seipsum, plus sit quàm uniuersa holo-caustomata & victima.

34 At Iesus quum videret quod scièter respondisset, dixit illi, Haud logè abes à regno Dei. Et nemo post illa audebat illum interroga-re.

32 Similiter & Lèuita quum iret iuxta locum, quum accessisset ac vidisset eum, præterijt.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens venit ad eum: & viso eo, misericordia motus est.

34 Et accedens obligauit vulnera eius, infundens oleum ac vinum: & imponens illum in suum iumentum, auxit in diuersorium, & curam eius egit.

35 Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei, Curam illius habe: & quodcunque præterea insumpseris, ego quum rediero reddam tibi.

36 Quis ergo horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

37 At ille dixit, Qui exercuit misericordiam in illum. At igitur illi Iesus, Vade, & tu fac similiter.

Quaquam huic historiae aliquid simile tantum habere videtur ea quam referunt Matthæus 22. capite & Marcus 12, non autem eadem esse: ego tamen in vnum locum ideo conferre malui, quia quum Matthæus & Marcus affirmant hanc fuisse vltimam quaestionem, qua tentatus fuit Dominus, Lucas eius rei nullam mentionem facit. Videtur autem conuultò prætermittere, quia alibi retulerat. Neque tamen contendo eandem esse historiam, quum Lucas à reliquis duobus quædam habeat diuersa. Inter omnes conuenit, Scribam tentandi Christi causa mouisse quaestionem: sed is qui à Matthæo & Marco describitur, tandem discedit non malè affectus, acquiescit enim Christi responso, signumque docilis ac mansueti spiritus præbet. Adde etiam quod vicissim Christus pronuntiat non procul ipsum abesse à regno Dei. Atqui Lucas præfractum hominè fastuque turgentem inducit, in quo nullum respicientiæ signum apparet. Nihil autem absurdum esset, Christum de vera iustitia Legisque obseruatione & regula bene viuendi sæpius fuisse tentatum. Cæterum siue Lucas alieno loco retulerit, siue nunc prætermiserit alteram interrogationem (eo quod prior illa narratio quo ad doctrinam sufficeret) doctrinæ similitudo hoc postulare visa est vt tres Euangelistas inter se conferrem. Nunc videndum quaenam hunc Scribam impulerit occasio ad interrogandum Christum: nempe quia Legis erat interpres, offenditur Euangelii doctrina, qua existimat Mosis auctoritatem minui. Quaquam non tam Legis zelo afficitur quàm indignè fert ex magisterii sui honore aliquid decedere, Scitatur ergo à Christo profiteri velit aliquid Lege perfectius, nam etsi hoc verbis non exprimit, captiosa tamen est eius quaestio, vt Christum odio populi exponat. Porro Matthæus & Marcus non vni tantum homini hunc altum tribuunt, sed rem ex composito actam fuisse docent: ac vnum fuisse delectum à tota secta, qui præ aliis ingenio & doctrina pollere visus est. In forma etiam interrogationis non nihil à Matthæo & Marco differt Lucas, nam apud hunc quaerit Scriba quid faciendo vitam æternam consequantur homines: apud alios verò duos, quodnam in Lege summum sit mandatum. Idem tamen est finis: quia Christum fallaciter aggreditur, vt siquid eliciat ex eius ore à Lege diuersum, quasi apostatam & impiæ defectionis authorem eum exagitet.

26 Luc. In Lege quid scriptum est.) Aliud Christi responsum audit quàm sperauerat. Et certè non aliam piè iustæque viuendi regulam attulit Christus quàm quæ Lege Mosis tradita erat: quia sub perfecto Dei & proximorum amore continetur summa iustitiæ perfectio. Notandum tamen est, Christum de acquirenda salute, prout rogatus fuerat, hinc loqui. Neque enim planè, sicut alibi, docet quomodo ad vitam æternam perueniant homines: sed quomodo viuendum sit, vt iusti coram Deo censeantur. Certum autem est in Lege præscribi hominibus quomodo vitam formare debeant, vt salutem coram Deo sibi comparent. Quod autem Lex nihil aliud quàm damnare potest, ideoque mortis vocatur doctrina, & transgressiones augere à Paulo dicitur, non fit doctrinæ vitio, sed quia impossibile nobis est præstare quod iubet. Ergo quaquam ex Lege nemo iustificatur, continet tamen Lex ipsa summam iustitiam: quia non falsò salutem promittit suis cultoribus, si quis plenè obseruet quicquid mandat. Neque hæc docendi ratio nobis absurda videri debet, quod Deus primò iustitiam operum requirat, deinde gratuitam offerat sine operibus: quia necesse est homines iustæ suæ damnationis conuinci, vt ad Dei misericordiam confugiant. Ideo apud Paulum vtriusque iustitiæ comparatio ponitur vt sciamus nos ideo gratis iustificari à Deo, quia propria iustitia destituimur. Christus autem in hoc responso sese accommodauit ad Legisperitum, & rationem interrogationis habuit. quaerierat enim ille non vnde petenda

Rom. 7. c. 7.

Rom. 10. a. 3.

effet falus, fed quibus operibus acquirenda.

38 *Matth. Diliges Dominum.*) Apud Marcum inferitur præfatio, quòd Deus Ifrael, vnus fit Iehovah, quibus verbis auctoritatè Legi fuè duplici nomine conciliat Deus. nam & hic Stimulus ad Dei colendi ftudium acerrimus effe debet, dum certò perfuafi fumus nos verum cæli & terræ opificem colere: quia naturaliter ignauiam gignit dubitatio: & fuauis ad eundem ipfum amandum illecebra eft, dum fibi nos gratis in populum adoptat. Ergo ne (velut in rebus dubiis fieri folet) trepidarent Iudæi, audiunt, à vero & vnicò Deo vitæ regulam fibi effe præfcriptam. Ne autem eos diffidentia retardet, familiariter ad ipfos accedit Deus, & grauitum foedus fuum illis commendat. Interim tamen minimè dubium eft quin fe ab idolis omnibus feparet, ne aliò diftrahantur Iudæi, fed in puro eius vnus cultu fe contineant. Iam verò fi incertitudo miferos idolorum cultores non tardat quominus furiofo ardore in illorum amorem ferantur, quænam excufatio Legis auditoribus reliqua eft, fi Deo fibi patefacto torpeant? Porrò quod fequitur, eft Legis epitome quæ apud Moſen quoq; extat. Nam quò dilincta fit in duas Tabulas, quarù prior ad cultum Dei, fecunda ad charitatem refertur, bene & prudèter Moſes hanc summam colligit, vt agnofcant Iudæi quid in fingulis præceptis velit Deus. Cæterùm quæuis longè aliter Deum amare conueniat quàm homines, non tamen abs re Deus pro cultu vel honore dilectionem à nobis requirit: quia hoc modo fignificat non alium fibi cultum quàm voluntarium placere. Nam is verè demum fe Deo in obfequii addicet qui eum amabit. Porrò quia prauis & vitioſi carnis affectus nos à reftitudine abftrahunt, oftendit Moſes tunc rite compofitam fore vitam noſtram fi Dei amor omnes ſenſus noſtros occupet. Diſcamus itaque pietatis initium effe Dei amorem: quia Deus coacta hominum obſequia repudiat, vultque ſponte & liberaliter colidificamus interea, ſub Dei amore reuerentiam quæ illi debetur, notari. Apud Moſen non additur mens, fed tantum cordis & animæ & fortitudinis fit mentio. Quamquam autem hæc quatuor membrorum partitio plenior eft, ſenſum tamen non mutat. nam quum docere ſummatim velit Moſes, ſolidè amandum effe Deum, & huc conferri debere quicquid facultatis ineft hominibus, ſatis habuit animæ & cordi addere fortitudinem, nequam noſtri partem Dei amore vacuam relinqueret. Deinde ſcimus Hebræos ſub voce Cordis mentem interdum notare, præfertim vbi animæ coniungitur. Quid autem tam in hoc loco quàm apud Matthæum differat mens à corde, non multum laboro: niſi quòd mihi ſignificat altiore rationis ſedem, vnde conſilia omnia & cogitationes manant. Cæterùm ex hoc compendio apparet, Deum in Legis præceptis non reſpicere quid poſſint homines, fed quid debeant. Nam in hac carnis infirmitate fieri non poteſt vt perfectus Dei amor regnum obtineat. ſcimus enim quàm propenſi ſint ad vanitatem omnes animæ noſtræ ſenſus. Poſtremò hinc colligimus, Deum nihil morari externam operum ſpeciem, fed interiorem affectum præcipuè requirere, vt ex bona radice boni fructus naſcantur.

39 *Secundum mandatum ſimile huic.*) Secundum locum mutæ inter homines charitati aſſignat, quia Dei cultus prior eft ordine. Simile autem priori effe dicit mandatum de proximis amandis, quia ex illo dependet. Nam quum ſibi quiſque addiſtus ſit, nuſquam vera erga proximis vigeat charitas niſi vbi regnabit amor Dei. mercenarius enim amor eft quo filii ſeculi alii alios proſequuntur, quia ſingulis curæ eft ſua vtilitas. Rurſus impoſſibile eft Dei amorem regnare quin fraternam inter homines charitatem ex ſe gignat. Porrò quum proximis ſicuti noſ ipſos diligere iuſſit Moſes, noluit amorem noſtri prior loco ſtatuerè, vt quiſque ſeipſum in primis amet, deinde proximis (quemadmodum Sorbonici ſophiſtæ cauillantur, regulatum inferius effe ſua regula) ſed quum ſimus nobis nimium dediti, Moſes vitium hoc corrigens, proximis noſtros æquali gradu ſtatuit: ac ſi veret vnumquenque, aliis neglectis, habere ſui curam: quia charitas in vnum corpus omnes coniungit. Et *φιλαυτίαν* corrigens, quæ alios ab aliis ſeparat, ſingulos ad communem ſocietatem & quaſi mutuam complexum reducit. Vnde colligimus, perfectionis vinculum non immeritò à Paulo vocari: & alibi, complementum Legis: quoniam omnia ſecundæ Tabulæ præcepta ad eam referri debent.

28 *Luc. Hoc fac, & viues.*) Paulo antè expoſui quomodo cum gratuita fidei iuſtificatione hæc promiſſio conueniat. Neque enim ideo nos gratis iuſtificat Deus quia Lex non oſtendit perfectam iuſtitiam, ſed quia in eius obſeruatione deficimus omnes: ideoque nos vitam ab ea conſequi negat, quia infirma eft in carne noſtra. Proinde hæc duo bene inter ſe conueniunt, Legem docere quomodo ſibi homines iuſtitiam operibus comparent, & neminem iuſtificari operibus: quia non in Legis doctrina, ſed in hominibus eft defectus. Interea conſilium Chriſti fuit calumniam diluere qua ſciebat apud rudes & indoctos ſe grauari, quali Legem, quatenus perpetua eft iuſtitie regula, euerteret.

29 *Ille volens iuſtificare ſeipſum.*) Videri poſſet hæc quæſtio ad hominis iuſtificationem nihil valere. Verùm ſi memoria tenemus quod alibi dictum eft, hominum hypocriſin maximè deprehendi in ſecunda Tabula (quia dum ſe fingunt optimos Dei cultores, charitatem erga proximis palàm violant) inde colligere promptum erit hoc ſuffugio uſum fuiſſe Phariſæum, vt ſub falſa ſanctimonie larua obtectus, in lucem non prodiret. Quum ergo intelligat examen charitatis ſibi fore aduerſum, latebras captat in nomine proximi, ne appareat Legis tranſgreſſor. Prius autem vidimus hac in parte Legem à Scribis fuiſſe corruptam, quòd non alios ſibi propinquos ducebant niſi qui digni eſſent. Vnde & illud axioma inter eos receptum erat, Licere odio habere inimicos. Nam hæc vana hypocritæ reatus ſui abolendi ratio eft, tergiuerſari quoad poſſunt, ne vita ſua exigatur ad Legis iudicium.

30 *Reſpondens Ieſus.*) Poterat ſimpliciter docere Chriſtus proximi nomen ad quemuis hominum promiſſiue extendi, quia totum humanum genus ſancto quodam ſocietatis vinculo coniunctum ſit. Et certè Dominus non alia de cauſa nomen hoc in Lege poſuit, niſi vt nos ad mutuam amorem ſuauius alliceret. Clarius fuiſſet præceptum, Dilige vnumquenque hominem ſicut teipſum: ſed quia homines ſua ſuperbia excæcat, vt ſinguli ſeipſis contenti alios pari gradu vix dignentur, ſuæque officia ab illis ſubducant,

Dint. 5. a. 5

*Coloſſ. 3. c. 14
Rom. 13. c. 10*

subducant, data opera pronuntiat Dominus omnes esse propinquos, ut ipsa affinitas alios aliis vicissim conciliet. Ergo ut quis nobis sit propinquus, sufficit esse hominem: quia nostrum non est communem naturam delere. Sed Christus à Pharisæo responsum elicere voluit quo seipsum damnaret. Quia enim apud eos obtinuerat illa magistralis determinatio, Neminem esse nobis proximum nisi qui amicus est, si eum præcisè rogasset Christus, nunquam vno verbo confessus foret sub nomine proximi comprehendi omnes homines: quod eum fateri cogit similitudo in medium adducta. Summa verò est, proximum nobis esse alienis: mun quæque: quia Deus cunctos homines inter se deunxit, ut alii alios iuuent. Concinnè tamen Iudæos & Sacerdotes in primis perstringit, quod quæ se eiusdem Patris filios iactarent, & adeptio- nis privilegio se à reliquis Gentibus disinctos, ut essent sacra Dei hæreditas: barbaro tamen immani que contemptu alii alios non secus despicerent ac si nulla necessitudo intercederet. Neque enim dubium est quin Christus crudelem charitatis neglectum describat, cuius illi sibi consci erant. Caeterum hic ut dixi, præcipuus scopus est, propinquitatem quæ nos ad mutua officia obligat, non restringi ad amicos vel consanguineos, sed patere ad totum humanum genus. Ad hoc probandum comparat Christus Samaritanum Sacerdoti & Leuitæ. Satis scitur quàm infesto odio flagrarent Iudæi in Samaritanos: ut in locorum vicini- maxima fuerit disinctio. Nunc dicit Christus Iudæum ciuem Iericho, quum Hierosolytam iter fa- ciens vulneratus esset à latronibus, tam à Leuita quàm à Sacerdote, qui in eum iacentem & semimortuum inciderant, fuisse neglectum: à Samaritano autem humaniter curatum fuisse: ac demum quartum quoniam ex- tribus illis fuerit Iudæo proximus. Non poterat certè elabi hic subtilis doctòr quin Samaritanum reli- quis duobus præferret, nam hæc tanquam in speculo perspicitur hominum communitas, quam impio suo cauillo delecte conati fuerant Scriba. Et misericordia quam Iudæo hostis præstitit, demonstrat natura du- ce & magistra hominem hominis causa esse creatum. vnde colligitur mutua inter omnes obligatio. Allegoria quam hic excudunt Liberti arbitrii patroni, magis futilis est quàm ut refutatione digna sit. Se- cundum eos sub typo hominis vulnerati describitur Adæ conditio post lapsum. vnde inferunt, non ex- tinctam prorsus in eo fuisse bene agendi virtutem, quia tantum dicitur semimortuus. Quasi verò Christo propositum fuerit hoc loco de corruptione humanæ naturæ loqui, ac disserere quàm mortiferum aut sanabile vulnus Satan Adæ inflixerit: quasi etiam non aperte & sine figura alibi pronuntiet omnes esse mortuos, nisi quos voce sua viuificat. Nihil plus coloris habet altera allegoria: quæ tamen adeo placuit *Ioban. 5. e. 7* ut omnium fere suffragis excepta fuerit in illarum oraculi. Samaritanum hunc finxerunt Christum esse, quia fit cultus noster: vulnere iustum fuisse vinum cum oleo dixerunt, quia pœnitentia & gratiæ promissio- nem nos Christus sanat. Tertiam argutum fabricati sunt, quod Christus non statim restituit sanita- tem, sed Ecclesiæ tanquam hospiti commendat paulatim curandos. Fateor nihil horum non esse plau- sibile: verum Scripturæ maior habenda est reuerentia quàm ut germanum eius sensum hac licentia trans- figurare liceat. Certè præter Christi mentem has speculationes à curiosis hominibus fuisse confictas cui- us perspicuum est.

40 *Matth. In his duobus mandatis.*) Redeo nunc ad Matthæum, vbi dicit Christus totam Legem & Prophetas pendere in his duobus mandatis: non quod huc restringere velit totam Scripturæ doctri- nam, sed quia ad hæc duo capita referri debeat quicquid ubique de ratione piæ & iustæ viuendi præcipi- tur. Neque enim Christus generaliter differit quid Lex & Prophetæ contineant: sed contextens suum ser- monem, nihil aliud in Lege & Prophetis requiri dicit nisi ut quisque Deum & proximos suos diligit: ac si diceret, summam piæ rectæque vitæ in Dei cultu & hominum charitate sitam esse & inclusam: sic- uti Paulus perfectionem Legis dicit esse charitatem. Quare perperam hoc Christi dictum arripiunt *Rem. 13. c. 10* quidam imperiti, ac si in Lege & Prophetis nihil aliud quærendum esset. Nam sicuti inter promissiones & mandata tenenda est disinctio: ita hic non generaliter pronuntiat Christus quid discendum sit ex Dei verbo, sed pro circumstantia causæ, in quem scopum dirigantur omnia mandata, admonet. Interim gra- tuita peccatorum remissio per quam Deo reconciliamur, fiducia Dei inuocandi, artha, futuræ hæredita- tis, & aliæ omnes fidei partes, licet primum in Lege gradum obtineant, non pendunt in his duobus man- datis, quia aliud est exigere quod debetur, aliud offerri quod nobis deest. Idem aliis verbis notatur apud Marcum, Quod nullum aliud præceptum his maius sit.

32 *Marc. Bene Præceptor.*) Solus Marcus Scribam fuisse mansuetum commemorat, atque hoc notatu dignum est, quod quum malignè & per insidias Christum esset adortus, non solum tacitus cedit veritati, sed palam & ingenuè Christo subscribit. Ita videmus non ex eorum hostium genere fuisse quorum in- sanabilis est pertinacia: quia licet centies conuicti sint, non tamen desinunt veritatem quouis modo op- pugnare. Caeterum ex hoc responso colligitur, Christum non præcisè duobus tantum verbis comple- xum esse vitæ regulam: sed ut occasio ferebat, inuectum esse in fictam & laruatam Scribarum sanctimo- niam: qui quum externis tantum cæremoniis incuberent, ferè pro nihilo ducebant spirituales Dei cul- tum: charitatis verò apud eos non magna erat ratio. Quanquam autem Scriba talibus corruptelis im- butus erat, ut tamen fieri interdum solet, rectæ notitiæ semen ex Lege conceperat quod latebat suffo- catum in eius corde. hinc fit ut facile à prauo vsu se reflecti sustineat. Videtur tamen hoc minimè qua- drare, quum pars sit Diuini cultus sacrificia, & ad priorem Legistabulam pertineant, hominum charitati postponi. Solutio est, quanuis longè præstet Dei cultus, ac pretiosior sit omnibus iustæ vitæ officis, ex- terna tamen eius exercitia per se tanti non esse ut charitatem obruere debeant. Scimus enim charitatem per se & simpliciter placere Deo, quum sacrificia non moretur neque probet nisi in alium finem. Adde quod de nudis & inanibus sacrificiis hic agitur, quia veræ & synceræ probitatis fictitiam pietatis speciem Christus opponit. Eadem quoque doctrina passim occurrit apud Prophetas, ut sciant hypocritæ nullius pre- tii esse sacrificia quibus coniuncta non est spiritualis veritas nec Deum pecudum victimis placari vbi charitas negligitur.

34 *At Iesus quum videret.*) An vterius deinde profecerit hic Scriba incertum est: sed quia se docilè

ostenderat, Christus manum illi porrigit, ac suo exemplo docet iuandos à nobis esse in quibus principium aliquod vel docilitatis vel rectæ intelligentiæ apparet. Videtur enim duabus de causis pronuntiasse Christus hunc Scribam non procul abesse à regno Dei: nempe quia ad officium erat flexibilis, & prudenter à necessariis officiis discernebat externam cultus Dei professionem. Porro non tam eius laudandi quam cohortandi causa testatus est Christus ipsum esse propinquum regno Dei, & in eius persona nobis omnibus animum addit ut rectam viam semel ingressi, eo alacrius pergamus. His etiam verbis docemur, multos, dum adhuc errore tenentur impliciti, clausis tamen oculis ad viam accedere, & hoc modo præparari ut maturo tempore in stadio Domini currant. Quod dicunt Euangelistæ obstructum fuisse os aduersariis ut amplius Christo insidiari non auderent, non ita accipere conuenit quasi destiterint ab obstinata sua peruitacia. Intus enim fremebant, ut solent feræ bestiæ caueis inclusæ, vel, ut feroces equi, frænum mordebant. Sed quo magis ferrea erat eorum durities ac indomita rebellio, eo magis illustrem de utraque triumphum egit Christus. Hæc autem eius victoria non parum animare nos debet, ne vnquam in veritate tuenda frangamur, certi de successu. Fiet quidem sæpe ut proteruè usque in finem insultent hostes: sed tandem efficiet Deus ut in eorum capita recidat iste furor, ac veritas nihilominus victrix emergat.

MATTH. XXII.

41 Congregatis autem Phariseis, interrogauit eos Iesus,

42 Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Davidis.

43 Ait illis, Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum, dicens,

44 Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

45 Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

46 Et nemo poterat ei respondere quicquam. neque ausus fuit quisquam ex illo die eum amplius interrogare.

MARC. XII.

35 Et respondens Iesus dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum esse filium David?

36 Nam ipse David dixit in Spiritu sancto, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

37 Ipse ergo David vocat eum Dominum: & unde filius eius est? Et vnde turba audiebat illum libenter.

LVC. XX.

41 Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt Christum esse filium David?

42 Et ipse David dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,

43 Donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

44 David ergo Dominum illum vocat: & quomodo filius eius est?

42 Quid vobis videtur.) Clarius exprimunt Marcus & Lucas cur hoc Christus quæsierit, quia scilicet praua inter Scribas opinio inualuerat, promissum Redemptorem ex Davidis filius & successoribus vnum quempiam fore, qui nihil humana natura præstantius secum afferret. nam statim ab initio Satan quibuscunque potuit artibus fictitium aliquem Christum supponere conatus est, qui verus non esset Dei & hominum mediator. Quia toties pollicitus fuerat Deus proditurum esse Christum ex semine vel lumbis Davidis, altius omnium cordibus infixata erat hæc persuasio apud Iudæos, quam ut ferre possent naturam humanam illi detrabi. Passus est igitur Satan Christum agnolci verum hominem & filium Davidis, quia hoc fidei caput labefactare frustra tentasset. (sed quod deterius erat) sua illum Deitate nudauit, quasi vnus quilibet ex filiis Adæ esset futurus. Atqui hoc modo spes futuræ & æternæ vitæ & spiritualis iustitia abolebatur. Ex quo verò exhibitus fuit Christus mundo, pluribus vel machinis, vel cuniculis nunc humanam, nunc Diuinam eius naturam euertere conati sunt hæretici, ne vel illi ad nos seruandos plena esset potestas, vel familiaris ad eum accessus nobis pateret. Porro quum iam instaret hora mortis, testatam facere Deitatem suam voluit ipse Dominus, ut intrepidè in ipsum recumberet piorum omnium fiducia. nam si homo tantum esset, neque in ipso liceret gloriari, neque ab ipso salutem sperare. Nunc tenemus eius consilium, quòd scilicet non tam sua causa asseruerit se Filium Dei esse, quam ut fidem nostram in cælesti sua potentia fundaret. nam ut carnis infirmitas, qua se nobis propinquum fecit, audaciam nobis præbet ne dubitemus ad eum accedere: ita si sola nobis ante oculos versetur, metu potius & desperatione nos implebit, quam bonam fiduciam suggerat. Notandum tamen est, non reprehendi Scribas quia Christum docerent fore Davidis filium, sed quia merum sibi hominem fingerent, qui venturus è cælo erat ut hominis naturam & personam indueret. Nec de seipso discretè verba facit Dominus: verum simpliciter ostendit, impie errare Scribas, qui tantum è terra & humana progenie Redemptorem expectent. Cæterum quanquam inter eos tritum erat dogma, ex Matthæo tamen colligimus coram plebe rogatos fuisse quid sentirent.

43 Quomodo David in Spiritu.) Quòd Davidem in Spiritu loquutum esse Christus admonet, emphaticum est. nam rei futuræ varicinium rei præsentis testimonio opponit. Nam cauillum quo hodie effugiunt Iudæi, anticipat hac voce. Dicunt hoc præconio celebrari Davidis regnum, quasi Deum

sibi regnandi authorem statuens, contra insanos hostium suorum conatus insurgeret, ac quicquam Deo iniuncto profecturos negaret. Nequid tale obicerent Scribæ, præfatus est Christus, Psalmum de persona Davidis minime esse compositum, sed dictatum Spiritu prophetico, ut futurum Christi regnum describeret: sicut etiam ex contextu euincere promptum est, neque in Dauidem, neque in alium quempiam ex terrenis regibus competere quæ illic leguntur. Nam illic David Regem inducit nouo Sacerdotio ornatum, quo necesse erat abrogari veteres Legis umbras. Nunc videndum quomodo Christum probet maioris excellentiæ fore quàm ut progenitus tantum sit ex femine Davidis: nempe quia David, qui Rex erat & caput populi, ipsum appellat Dominum. vnde sequitur, in eo aliquid subesse homine maius. Videtur tamen infirma & frigida esse ratio, quia excipi potest, quomodo Psalmum populo canendum daret, non habita personæ suæ respectu, Christo in alios tribuisse imperium. Verum ego contra excipio, quomodo ipse ex Ecclesiæ membris vnum esset, nihil minus fuisse consentaneum, quàm ut se communi doctrina priuaret. Hic quasi vna voce gloriari iubet omnes Dei filios, cælestis & immortali Regis præsidio se tutos esse. Si ab Ecclesiæ corpore separetur, saluus in Christo promissæ particeps non erit. Si hæc vox paucorum esset, dominium Christum se non extenderet vsque ad Dauidem. Nunc verò nec ipse nec alius quicquam ab eius subiectione excipi potest quin simul excidat à spe æternæ salutis. Ergo quomodo Dauidi nihil melius fuerit quàm comprehendi in Ecclesia, non minus sibi, quàm reliquo populo Psalmum hunc dictauit. In summa hoc elogio Christus statuitur summus & vnicus Rex, qui inter omnes fideles emineat. Nec vlla exceptio admitti debet quin, vbi præficitur Ecclesiæ redemptor, ad vnum omnes in ordinem cogantur. Quare minime dubium est quin se quoque eius imperio submittat David, ut in Dei populo ceaseatur. Sed occurrit iam alia quaestio, annon extollere potuerit Deus quem ex hominum genere Redemptorem dabit, ut Davidis esset Dominus, licet filius. Nam & hic non substantiale Dei nomen, sed tantum Adonai ponitur, quod sæpe etiam hominibus aptatur. Respondeo, Christum pro confesso lumere, qui numero hominum eximitur, & in eum honoris gradum euahitur ut sit summum totius Ecclesiæ caput, non esse merum hominem, sed Dei quoque maiestate præditum. Nam Deus æternus, qui iureiurando sibi vni hoc vendicat ut coram se flectatur omne genu, simul etiam iurat se alteri gloriam suam non daturum, atqui, teste Paulo, dum euectus est in regnum Christus, datum illi fuit nomen quod est super omne nomen, ut coram ipso flectatur omne genu. Atque ut id nunquam à Paulo dictum esset, sic tamen res habet, Christum ideo præesse Dauidi & sacris aliis regibus, quia supra Angelos quoque excellit. quod in hominem creatum non competeret, nisi idem quoque esset Deus in carne manifestatus. Fateor quidem hic disertè & ad verbum non exprimi Diuinam eius essentiam, sed inferre promptum est, Deum esse qui supra omnes creaturas locatur.

1° Sa. 25. d. 28.
& 2. b. 8
Rom. 14. b. 11
1° Cor. 11. 2. b. 9

44 *Dixit Dominus Domino.* Hic Spiritus sanctus præit omnibus piis triumphale catmen, ut Sathanæ & omnibus impiis animos se insultent, & eorum furorem derideant, quod Christum moliantur è folio suo eicere. Ergo ne vacillent vel expauescant, cernentes moueri in terra ingentes strepitus, iubentur sacrum & inuiolabile Dei decretum contrariis omnibus studiis opponere. Sensus ergo est, Quantumuis insaniant homines, irritum tamen fore quicquid machinari audebunt ad labefactandum Christi regnum, quod non hominū arbitrio, sed diuinitus erectū æterna stabilitate fulcitur. Ergo quoties violenter impetitur hoc regnū, veniat nobis in mentem hoc cæleste oraculum. Nam certè in Christi manu deposita fuit hæc promissio ut eam singuli fideles in suum usum accommodent. Deus autem neque varius est, neque fallax, ut retractet quod semel ore suo protulit. Porrò sessio ad dexteram, metaphoricè accipitur pro secundo vel proximo gradu quem Dei vicarius occupat. Quare tantundem valet ac summum imperium & potentiam obtinere Dei nomine: sicut Deum vnigenito Filio suas partes mandasse scimus, ut per eius manum Ecclesiam suam gubernet. Atque hæc loquutio locum minime designat, sed potius cælum & terram includit sub Christi imperio. Sessurum verò Christum Deus pronuntiat donec prostrati fuerint eius inimici, ut sciamus inuictum fore & inexpugnabile eius regnum: non quod tubæctis hostibus priuandus sit potestate sibi data, sed quia cadentibus omnium hostium turbis, integer perpetuò stabit. Interea notatur quæ hodie perspicitur regni eius conditio, ne molestum nobis sit vbi videmus vndique infestari.

Sessio ad dex.
teram.

MATTH. XXIII.

1 *Tunc Iesus loquutus est ad turbas & ad discipulos suos,*
2 *Dicens, in cathedra Moysi sedent Scribæ & Pharisei:*
3 *Omnia ergo quæcung, præceperint vobis seruare, seruare, & facite: secundum verò opera eorum nolite facere. dicunt enim, & non faciunt.*
4 *Nam colligant onera graua & difficilia portatu, imponuntque in humeros hominum: digito autem suo ea nolunt tangere.*
5 *Omnia verò opera sua faciunt ut spectentur ab hominibus: dilatant autem phylacteria*

MARC.

XII.
38 *Et dicebat illis in doctrina sua, Canete à Scribis, qui amant in stolis ambulare, & salutationes in foris,*

LVC: XI.

45 *Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi, Magister, hæc dicens, etiã nos afficis contumelia.*
46 *At ille ait, Et vobis Legisperitis, vobis quia oneratis homines oneribus quæ portatu difficilia sunt: ipsi autem nõ vno digitorum vestrorum attingitis sarcinas.*

ſua, & magnificent ſimbrias palliorum ſuorum,
 6 *Amantque primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in Synagogis,*
 7 *Et ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.*
 8 *Vos autem nolite vocari Rabbi. vnus enim eſt magiſter veſter, Chriſtus: vos autē omnes fratres eſtis.*
 9 *Et patrē nolite vobis vocare in terra: vnus enim eſt Pater veſter, qui in cælis eſt.*
 10 *Nec vocemini magiſtri: vnus enim eſt magiſter veſter, Chriſtus.*
 11 *Qui maximus eſt veſtrum, erit miniſter veſter.*
 12 *Qui autē ſe exaltauerit, humiliabitur: & qui ſe humiliauerit, exaltabitur.*

39 Pri
 maſque
 ſellas in
 Synago
 gis, &
 primos
 accubi
 tus in cœ
 nis.

Paulo antè,
 43 *Vē vobis Phariſæis, qui appetitis primas ca thedras in Synagogis, & ſalutationes in foro.*
 LVC. XX.
 45 *Audiente verò cun-cto populo, dixit diſcipulis ſuis:*
 46 *Cauete à Scribis, qui appetunt ambulare in ſtolis, & amant ſalutationes in foro, & primas cathedras in Synagogis, & primos accubitus in cœnis.*

1 *Loquutus eſt ad turbas.*) Apprimè vtilis fuit hæc admonitio, vt inter diſidia & certaminū ſtrepi- tus, in rebus turbatis & confuſis, in diſipatione recti & legitimi ordinis, ſalua tamen maneret verbi Dei authoritas. nam huc ſpectauit Chriſti conſilium ne plebs Scribarum vitiiſ offeſa, Legis reuerentiam abiiceret. Scimus enim quā procliuſ ad eius ſathdium ſint hominum mentes, præfertim vbi diſſolutior eſt paſtorum vita, neque verbis reſpondet, vulgò omnes eorum exemplo, quali conceſſa impunitate, laſci- uiunt. Idem etiam (imò aliquiſ deterius) in diſcordiis accidi: nam maior pars excuſſo iugo, profundit ſuas libidines, ac extremum contemptus erumpit. Porrò tunc ardebant Scribæ auaritia, ambitione turge- bant, notæ erant eorum rapinæ, formidabilis crudelitas, tantæque morum corruptio vt videri poſſent in Legis interitum conſpiſſe. Ad hæc purum & genuinum Legis ſenſum prauis ſuis commentis peruer- terant, vt cogeretur Chriſtus acriter cum ipsis conſigere: quia ad extinguendam veritatis lucē mira ra- bies eos fe- bat. Iraque, quia periculum erat ne multi partim ex talibus corruptelis, partim ex certami- num tumultu, contemptum totius pietatis conciperent, tempelſuè occurrit Chriſtus ac perperam fi- ri pronuntiat ſi ob vitia hominum peſſum eat vera religio, & ex Legis reuerentia quicquam decedat. Quum Scribæ obſtinati proſuſ eſſent veritatis hoſtes, quia tyrannide ſua oppreſſam tenebant Eccle- ſiam, coactus fuit Chriſtus eorum flagitia detegere. niſi enim abſtracti ab eorum ſeruitute fuiſſent boni & ſimplices, præcluſa erat Euarigelio ianua. Alia etiam fuit ratio: quia plebs licitum ſibi eſſe putat quic- quid à ſuis rectoribus fieri animaduertit, legemque ſibi fingit ex vitioſis illorum moribus. Cæterum nequis in diuerſam partem traheret quæ dicturus erat, præfatur, qualeſcunque ſint doctores, minimè ta- men æquum eſſe vel ex eorum ſordibus labem aliquam Dei verbo aſpergi, vel ex prauis eorum exem- plis arripi peccandi licentiam. Atque hæc prudentia diligenter notanda eſt. plerique enim dum hoc vnum captant vt odio grauent & infamia deforment improbos & ſceleratoſ, inconfiderato ſuo zelo miſcent omnia & contundunt: Contemnitur enim omnis diſciplina, calcatur pudor: denique nullus manet honeſti reſpectus: imò multus eſcit inde audacia, datæque opera Sacerdotum peccata traducunt vt liberius ipſi induc- to colore peccent. Chriſtus autem ſic inuehitur in Scribas vt Legem Dei prius à contemptu afferat. Hæc igitur ea dem cautio nobis tenenda eſt, ſi reprehentiones noſtras prodeſſe cupi- mus. Rurſus tamen notare conuenit, nullius offendi- cilli metu deterritum fuiſſe Chriſtum quominus impios doctores, ſicuti meriti erant, traduceret. Tantum hanc moderationem tenuit, ne propter ho- minum probra, Dei Doctrina vileſceret. Porrò vt ſciamus de vitioſis concionatum eſſe, non vt perſonis inuidiam crearet, ſed ne contagio ſerperet latius, diſertè exprimit Marcus loquutum eſſe *In doctri- na.*) quibus verbis ſignificat, vtiliter admonitos fuiſſe auditores vt ſibi cauerent. Quamquam autem ad diſcipulos videtur reſtringere Lucas, probabile tamen eſt ſermonem ad totam turbam promiſc- uè fuiſſe habitum. Quod etiam clarius patet ex Matthæo: & reſ ipſa poſcebat vt in genere omnes reſpice- ret Chriſtus.

2 *In cathedra Moſis.*) Non temere quod alio loco recitat Lucas, huc inferere viſum eſt. Præter- quam enim quòd eadem eſt doctrina, non dubito quin Lucas, poſtquam dixerat feuerè & duriter Scri- bas correptos fuiſſe à Domino, addiderit etiam alias reprehentiones, quas Matthæus in proprium locum diſtulit. Iam enim ſæpius vidimus Euargeſtas, prout ferebat occaſio, diuerſos Chriſti ſermones coacer- uari. Porrò quia plenior apud Matthæum ſententia habetur, eius verba potius explicanda ſumam. Hortat- ur Dominus fideles in ſumma, quū peſſimè viuant Scribæ, ne ad peruerſos eorum mores vitam ſuā flec- tāt, ſed potius formet ad Legis regulam, quā audiunt ex ore Scribarū. neceſſe enim habebat (vt nuper attigi) reprehendere multas in illis corruptelas, ne totū populū inficerent. Ergo ne ipſorum flagitiis labef- cteur doctrina cuius miniſtri erant ac præcones, fideles ad illorum verba attentos eſſe iubet, non autem ad ope- ra: acſi dixiſſet, non eſſe cauſam cur Dei filioſ à rectè viuendo mala Paſtorum exempla impedi- ant. Scri- barum nomine doctores vel Legis interpretes notari ſatis conuenit, idque phraſi Hebraica, eoſdem apud Lucam vocari Legis peritoſ certū eſt. Peculiariter autē Phariſæoſ, qui erant ex Scribarū numero, perſtrin- git Dominus: quia tunc in Eccleſiæ regimine & Scripturæ interpretatione hæc ſecta primatum tenebat.

Nam

Nam alibi diximus, quum Sadducæi & Esseni literales haberi mallent, Phariseos aliam docendi rationem quasi per manus sibi à maioribus traditam sequutos esse, ut scilicet mysticum Scripturæ sensum subtilius inquirerent. Vnde & nomen illis fuit impositum: nam Pherusim dicti sunt quasi interpretes. Quamquam autem suis commentis totam Scripturam fœdauerant: quia tamen se iactabant illo populari doctrinæ genere, in tradendo Dei cultu, & sanctè viuendi disciplina præcipuè vigebat eorum autoritas. Ideo sic resolui debet loquutio, Pharisei & reliqui Scribæ: vel, Scribæ, inter quos Pharisei summo honore pollent, vobis dum loquuntur, rectæ vitæ probi sunt magistri: impiis autem operibus pessimè vos influant. quare ad eorum ora potius quam ad manus attendite. Nunc quæratur, quicquid præcipiant doctores, an sine discrimine parendum sit. Nam satis constat ætatis illius Scribas nequiter & sceleratè corrupisse Legem prauis figmentis, onerasse iniquis legibus miseris animas, multis superstitionibus virtualle Dei cultum. atqui seruari vult Christus eorum doctrinam, ac si eorum tyrannidi resistere fas non esset. Facilis est solutio, non simpliciter conferri quamlibet doctrinam cum vita: sed hoc Christo fuisse propositum, à profanis eorum operibus discernere sanctam Dei Legem. Nam Sedere in cathedra Moysis nihil aliud est quam ex lege Dei tradere quomodo viuendum sit. Quamquam autem mihi non certo constat ut sit sumpta sit loquutio, probabilis tamen est eorum coniectura quæ ad suggestum referunt quem erexit Efdras, vnde Lex recitaretur. Certè quum Rabbini de Scriptura differerent, ordine surgebant qui ex confesso erant verba facturi. Legem verò ipsam ex editore loco promulgari fortè moris fuit. Sedet igitur in cathedra Moysis qui non ex seipso, vel proprio sensu, sed ex Dei autoritate & verbo præcipit. Simul tamen legitima vocatio hic notatur: quia ideo audiri Scribas iubet Christus quòd publici essent Ecclesiæ doctores. Papius satis est titulo præditos esse, ac locum occupare qui leges imponunt. Huc enim torquent verba Christi, quasi necesse sit obedienter recipere quicquid mandant ordinarii Ecclesiæ Præsules. Atqui satis superque hæc calumnia refellitur altero Christi edicto, vbi à fermento Phariseorum cauere iubet. Si reuere, authore Christo, non tantum fas est, sed etiam oportet quicquid puræ Leg. s. doctrinæ de suo Scribæ admiscet, certè nõ sine delectu & iudicio amplecti cõuenit quicquid ipsis mandare libuerit. Deinde si hominum præceptis suorum conscientias hic Christus obstringeret, falsò alibi pronuntiares, frustra Deum coli hominum mandatis. Hinc apparet, Christum cate-nus populum hortari ut Scribis pareat quantisper in pura & simplici Legis interpretatione manent. Scitè enim Angustinus & appositè ad Christi mentem, Scribas super cathedram Moysis sedendo, Legem Dei docuisse exponit: idèoque oues debuisse vocem pastoris per ipsos audire, tanquam per mercenarios. Quibus verbis continuo post subicit, Deus ergo per illos docet: sua verò si docere velint, nolite audire, nolite facere. Tractatu in Iohannem 46. Cui sententiæ respondet quod idem tradit libro quarto, de doctrina Christiana, Quomani boni fideles non quemlibet hominem, sed ipsum Deum obedienter audiunt, idèò vtiliter audiuntur qui etiam vtiliter non agunt. Cathedra ergo non Scribarum, sed Moysis cogebat eos bona docere, etiam non bona facientes. Sua enim agebant in vita sua: docere autem sua, cathedra eos non sinebat aliena.

r. Efdr. 3. a. 4

4 *Alligant enim onera.*) Non accusat Scribas quasi duris & iniquis legibus animas tyrannicè opprimant. Tamen si enim multos induxerant superuacuos ritus (ut patet ex aliis locis) nunc tamen vitium illud Christus non attingit: quia rectam doctrinam eum praua & dissoluta vita confert. Porrò Legem Dei onus vocari graue & difficile portatu, mirum non est, ac præsertim nostræ infirmitatis respectu. Sed quauis nihil exigenter Scribæ nisi quod à Deo mandatum erat, Christus tamen hic nimis rigidam & austeram docendi rationem perstringit, quæ trita est superbis istis hypocritis, ut scilicet imperioso ab aliis flagitent quicquid debetur Deo: sintque inexorabiles in vrgendis officiis, sibi autem blandè remittant quæ tam seuerè iniungunt aliis, & securè quiduis indulgeant. Quo sensu illis exprobrat Ezechiel quòd cum austeritate & potentia dominantur. Nam qui serio Deum timent, quamquam ad eius obsequium sincerè & solidè formare studeat discipulos, quia tamen in seipos magis quam in alios sunt seueri, non tam præcisi sunt exactores: deinde, quia suæ infirmitatis conscii sunt, clementer ignoscunt infirmis. At stupidis Dei contemptoribus nihil ad iubendum audacius vel magis crudele fingi potest: quia illis curæ non est difficultas qua se eximunt. Quare nemo aliis moderatè præcipiet nisi qui sibi primum erit magister.

5 *Omnia verò opera.*) Nuper dixerat Scribas longè aliter viuere quam doceant: nunc verò addit, siquid boni habeant in speciem, id fictum esse & nugatorium: quia nihil aliud sit illis propositum quam placere hominibus, ac se venditare. Atque hic tacitè vero pietatis & sanctæ vitæ studio opponitur eorum operum larua quæ non nisi ad ostentationem valent. Nam integer Dei cultor nunquam ampullis istis erit deditus quibus inflati sunt hypocritæ. Ita non tantum reprehenditur ambitio in Scribis & Phariseis: sed quum Dominus in tota eorum vita transgressionem Diuinæ Legis & contemptum damnasset, ne clypei loco obicerent fucosam suam sanctimoniam, per occupationem respondet, friuolas esse nugas & pro nihilo habendas in quibus se iactant, quia illic mera regnat ostentatio. Postea speciem vnam profert, ex qua talis ambitio facilis erat cognitu, quòd scilicet in vestium simbriis se probos Legis cultores in hominum oculis ostentent. Quorsum enim simbriæ latiores, & phylacteria communi vulgi more magis splendida, nisi ad inanem pompam? Iusserat Dominus ut Iudæis, insignes ex Lege sua & delectas quasdam sententias cum in fronte, tum in suo vestitu gestarent: nempe quia facilè carni obrepit Legis obliuio, subinde ad eius memoriam reuocari populum suum Dominus volebat. Nam & ideo tales sententias iussi erant ædium suarum postibus inscribere, ut quocunque verterent oculos, pia aliqua admonitio statim occurreret. Quid autem Scribæ? Ut à reliquo populo differrent, præcepta Dei splendidius in vestibus suis depicta gestabant. In hac autem iactantia se putida ambitio prædebat. Nos verò hinc quoque discamus quam ingeniosi sint homines ad inanes fucos miscendos, ut sua vitia sub aliquo virtutum colore & integumento occultent, quum scilicet quæ Deus mandauit pietatis exercitia ad suam hypocrysin detorqueant. Nihil vitiosius fuit quam sensus omnes exercere in Legis meditatione: neque id

etiam frustra mandatum à Domino fuerat. Tantum verò abfuit vt proficerent in talibus rudimentis, vt perfectam iustitiam in vestium ornatu locantes, Legem in tora vita sua spernerent. Neque enim magis contumeliosè potuit Lex Domini ludibrio haberi, quàm quum seruari ipsam fingerent theatro habitu, & custodias eius vocarent personas ad agendam fabulam compositas. Quod Marcus & Lucas de stolis dicunt, eodem pertinet. scimus orientales passim vfos fuisse lógis vestibus: quem morem hodie quoque retinent. Sed ex Zacharia apparet, Prophetas certa pallii forma à reliquis fuisse distinctos. Nec vero ratione caruit doctores ita vestiri, vt in eorum habitu plus grauitatis & modestiæ quàm in vulgari extaret. Scribæ vero id perperam ad luxum & pompam conuerterant. Quod exemplum ad se traxerunt sacrificii Papales, in quibus constat stolas nihil aliud esse quàm superbæ tyrannidis insignia.

Zach. 13. a. 4

6 *Amantque primos accubitus.*) Probat ex claris signis nullum in Scribis vigere pietatis studium, sed ambitioni esse prorsus deditos. Nam expetere primos accubitus primæque sessiones, non nisi eorum est qui superbe se inter homines efferre malunt quàm Deo probari. Præcipuè verò hoc in illis Christus damnat, quod vocari appeterent magistri. Quanquam enim nomen Rabbi per se excellentiam designat, vsus tamen inualuerat tunc apud Iudæos vt sic magistrum Legisque doctores vocarent. Christus vero hunc honorem cuiquam negat, præter se vnum, competere. vnde sequitur, non nisi cum eius iniuria ad homines transferri. Videtur tamen hoc nimis esse durum, inò absurdum: quum iam per se nos Christus non doceat, sed magistrum nobis ordinet ac præficiat: titulo autem priuari quibus munus iniungit, ridiculum est. Imo quum versatus est in terris, Apollolos constituit qui suo nomine docendi officium obirent. Quòd si de titulo agitur, Paulus certè nolebat cum iniuria Christi, sacrilega vsurpatione gloriari, quum se magistrum & doctorem Gentium asseruit. Sed quia non aliud fuit Christi consilium quam omnes à minimo vsque ad maximum in ordinem cogere, vt ius suum sibi integrum seruaret, non est cur de voce quisquam laboreat. Non ergo moratur Christus quo titulo vocentur qui docendi partes obeunt, sed eos continet intra iustas metas, ne fratrum fidei dominentur. Tenenda enim semper est distinctio, vni Christo obediendum esse, quia de ipso solo vox Patris è cælo personauit. Ipsum audite: doctores verò sic esse eius ministros vt in ipsis audiri debeat, sintque sub eo magistri, quatenus personam eius sustinent. Caput est, vt sua illi in solidum authoritas maneat, nec quisquam mortalium minimam eius partem delibet. Sic vnicus est Pastor: sed tamen multos sub se admittit pastores, modò supra omnes emineat, & per eos solus Ecclesiam gubernet. Itaque oppositum membrum notandum est. nam quia fratres sumus, neminem in alios magisterio fungi contendit. vnde sequitur, magisterium non damnari, quo non violatur fraterna inter pios communicatio. Denique nihil aliud hîc præcipitur nisi vt omnes ab ore solius Christi pendeant. In eundem serè sensum ratiocinatur Paulus, quum docet temere arripi ab aliis iudicium in alios: quia omnes mutuò sunt fratres, & omnes filii oportet ad Christi tribunal, Rom. 14. b. 10.

1. Tim. 2. b. 7

9 *Patrem nolite vobis vocare.*) Eodem serè sensu patris honorem soli Deo vindicat quo se nuper asseruit vnicum magistrum. neque enim sibi hoc nomen sumpserunt homines, sed diuinitus illis concessum fuit. Quare non modò fas est patres nobis in terra vocare, sed hoc honore eos priuare impium est. Nec valet quæ à quibusdam asseritur distinctio, homines à quibus progeniti sunt liberi, esse patres secundum carnem: solum verò Deum esse Patrem spirituum. Fateor quidem sic Deum ab hominibus interdum distingui (sicut ad Hebræos 12. b. 5.) sed quum Paulus non semel patrem spiritualem se nomet, videndum est quomodo id conueniat cum Christi verbis. Verus ergo sensus est, paternum honorem falsò tribui hominibus, si Dei gloriam obscurat. Id autem fit quoties mortalis homo seorsum à Deo censetur pater, quum ab vno Deo per Christum pendeant omnes cognationis gradus, ac sic inter se cohæreant, vt Deus propriè solus sit omnium pater. Ideo secundò repetitur superior sententia de Christi magisterio, vt sciamus hunc esse legitimum ordinem, si omnibus præsit vnus Deus, paternòque iure & imperio potiat: Christus autem doctrinæ suæ omnes subiiciat, & habeat discipulos. Quemadmodum alibi dicitur, Christum esse vnicum totius Ecclesiæ caput: quia scilicet totum corpus ei subesse & parere conueniat.

1. Cor 4. c. 15
Philip. 2. c. 22

Ephes 1. d. 22

11 *Qui maximus est vestrum.*) Hac clausula ostendit se non sophisticè litigasse de vocibus: sed rem potius spectasse: nequis ordinis sui oblitus, plusquam par est sibi vsurpet. Pronuntiat igitur summam in Ecclesiâ dignitatem esse non imperium, sed ministerium. Quisquis in hac mensura se continet, nec Deo nec Christo quicquam eripit, quocunque ornetur titulo. Sicuti rursus frustra serui elogio fucatur potestas quæ Christi magisterio derogat. Quid enim prodest quòd Papa tyrannicis legibus oppressurus miseris animas, se seruum seruorum Dei præfatur, nisi vt palàm insultet Deo, & hominibus probrosè illudat? Cæterum vt vocibus non insistit Christus, ita præcitè hoc suis mandat ne alius atpirent vel conscendere appetant quàm vt sub Patre cælesti æquabiliter fraternâ colant societatem: & qui honore pollent, se aliis exhibeant ministros. Adiungit illam insignem sententiam, quæ alibi exposita fuit, Qui se exaltat, humiliabitur, &c.

MATTH. XXIII.

13 *Væ autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum calorum ante homines: vos enim non intratis, nec aduenientes finitis intrare.*

14 *Væ autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia comeditis domos vidua-*

MARC. XII.

40 *Qui deuorant domos viduarum, & sub pretextu prolixæ oratio-*

LVC. XI.

52 *Væ vobis Legislatoribus, quia tulistis clauem scientiæ. ipsi non introistis, & eos qui intrabant prohibuistis.*

rum, idque prætextu proluxa orationis: propter hoc grauius puniemini.

15 *Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ quia circuitis mare & aridam ut faciatis unum profelytum: & quum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo magis quàm vos estis.*

nis. hi accipient grauiorem damnationem.

LVC. XX.

47 *Qui deuorant domos viduarum, ac per simulationem longas preces faciunt. hi accipient maiorem damnationem*

Acrius adhuc in eos inuehitur, idque facit non tam eorum causa quàm vt plebem & simplices ab eorum secta reuocet. nam etsi reprobis Dei vindictam sæpe proponi videmus in Scriptura, vt magis reddantur inexcusabiles: sub eorum tamen persona vtiliter monentur filii Dei ne se implicent inisdem scelerum laqueis, sed à simili exitio sibi caueant. Certè quum Scribæ, euerso Dei cultu & corrupta pietatis doctrina, nullam correctionem ferrent, & desperata insania in suam & totius populi perniciem oblatæ redemptioni se opponerent, omnibus exosos & detestabiles reddi oportuit. Quamquam non tam quid meriti essent Christus respexit, quàm quid vtile esset rudibus & imperitis. Voluit enim sub vitæ suæ finem solenne relinquere testimonium, nequis nisi sciens & volens ab impiis illis nebulonibus falli posset. Scimus autem quantum sit obstaculum simplicibus stulta fallorum doctorum reuerentia, ne ab erroribus liberentur. Falsa doctrina imbuti tunc erant Iudæi, imò multas superstitiones ab infantia imbibierant. Quum difficile per se & arduum foret reducere eos in viam, maximè illis obstabat præpostera opinio quam cõceperant de falsis doctoribus, quòd scilicet legitimos esse putarent Ecclesiæ præfules, Diuini cultus antistites, & pietatis columnas. Adde quod sic fascinati erant vt vix possent inde abstrahi nisi violento metu. Non ergo vt Scribas fanet Christus, horribilem Dei vindictam illis denuntiat, sed vt reliquos absterreat ab eorum fallacis. Quemadmodum hodie in clerum Papalem asperius cogimur detonare, non alia de causa nisi vt qui dociles sunt ac non penitus reprobi, ad salutem suam attendant, & percussis Dei iudicio, exitiales superstitionum, quibus captiui tenentur, laqueos abrumpant. Vnde colligitur quàm crudelis sit eorum mollities quibus molesta est nostra vehementia. Displicet illis duriter & acerbe vexari lupos, qui laniantis ac vorandis ouibus assidue inhiant: & tamen vident miseræ oues deceptas inani larua, sponte se in luporum fauces conuicere, nisi Pastor qui ipsas saluas cupit. & ab interitu eripere conatur, clamola voce ipsas abigat. Tenendum est igitur Christi consilium, vt nos eius exemplo seuerè minemur impiis deceptoribus, & in eos fortiter clamemus: vt quicumque sunt sanabiles, exiti metu ab illis fugiant. Nam etsi apud veritatis hostes nihil proficitur, citandi tamen sunt ad Dei tribunal, & alii monendi vt eandem sibi maledictionem iustare sciant nisi maturè discedant à prauo consensu.

13 *Claudens regnum cælorum.*) Maledictionem illis denuntiat Christus: quia in commune totius populi exitium munus suum peruertunt. nam quum penes eos esset Ecclesiæ regimen, debuerant esse quasi ianitores regni cælorum. Quorsum enim pertinet religio & sacra doctrina, nisi vt nobis cælus aperiat? Scimus enim totum humanum genus exulare à Deo, & ab hæreditate æternæ salutis excludi. Pietatis autem doctrina quasi ianua est qua ad vitam ingredimur. ideo metaphoricè Scriptura dicit Pastoribus dari clauis regni cælorum: quemadmodum solius exposui cap. 16. Atque hæc definitio tenenda est, quæ etiam ex Lucæ verbis clarius patet, vbi exprobrat Christus Legis peritis quòd sustulerint clauis scientiæ: nempe quòd quum Legis Diuinæ custodes essent, populum fraudabant vera eius intelligentia. Sicut ergo hodie apud Pastores depositæ sunt clauis regni cælorum vt in vitam æternam fideles admittat, & ab omni eius spe arceant incredulos: sic olim Sacerdotibus & Scribis sub Lege idem munus iniunctum fuit. Porrò ex voce Sciētæ colligimus quàm stultè Papistæ imaginarias clauis fabricant: quasi esset magica quædam potestas absque verbo Dei. Nam Christus innuit non alios vt illis clauibus quàm qui doctrinæ ministri sunt. Siquis obiiciat, Phariseos, licet peruersi essent Legis interpretes, clauis nihilominus tenuisse: respondeo, quauis officii respectu illis commissæ forent, malitia tamen ac fraude fuisse suppressas, vt nullus maneret earum vsus. Ideo Christus eos abstulisse dicit vel furatos esse clauem illam scientiæ, qua cælorum ianuam aperire debuerant. Sicut hodie in Papatu obseratum est cælum misero populo, dum ianitores ipsi (saltem quibus imposita erat hæc cura) tyrannide sua impediunt ne aperiantur. Porrò nisi simus plusquam socordes, manus sponte impiis tyrannis non dabimus, qui nos crudeliter ab ingressu vitæ prohibent.

14 *Quia comeditis.*) Longius nunc progreditur, neque enim crimina tantum accusat quæ palam odio & detestatione digna erant, sed virtutum etiam fucos abstergit, quibus plebem fallebant. Siquis excipiat, non fuisse opus reprehendi quæ exemplo nocere non poterant, tenendum illud memoria est, non aliter potuisse eorum saluti consuli qui Scribarum erroribus deuincti erant, nisi prorsus ab illis deficerent. Hæc igitur ratio Christum coegit inanem virtutum speciem, quæ superstitionum fomentum erat, traducere. Dicit igitur in summa, etiam vbi rectè facere videntur, perperam religionis prætextu abuti. In longis precibus signum aliquod erat raræ pietatis. nam quo quisque sanctior est, precandi studio magis est deditus. Phariseos autem & Scribas adeò impuros esse dicit Christus vt ne præcipuam quidem Diuini cultus partem sine peccato vsurpent: quia illis precandi assiduitas turpis lucri sit aucupium. neque enim aliter preces vendebant quàm mercenarii diurnas operas locant. Vnde etiam colligimus non præcisè reprehendi longas preces, quasi in ea re vitium sit: (præsertim quum Ecclesiæ Pastores precando singulariter intentos esse oporteat) sed hanc corruptelam damnari, quòd res per se laudabilis in prauum finem conuersa esset. Nam vbi ex conductitis precibus captatur quæstus quo magis crescit feruidæ (vt loquuntur) deuotionis species, eo magis profanatur Dei nomen. Quoniam autem vulgi animis pridem infederat falsa persuasio, ideo asperius illis minatur Christus. neque enim leue cri-

men est rei tam sacræ pollutio. Viduas autem præcipuè fuisse captatas mirum non est: quia quum ad substitutionem propensæ sint mulierculæ, nebulonibus eas emungere semper tolenne fuit. Sic Paulus falsis ætatis suæ doctoribus obiicit quòd captiuas ducant mulierculas, oneratas peccatis, 2. Timoth. 3. b. 6.

15 *Quia circumis mare.*) Hoc quoque zelo fauorem sibi acquisierant Scribæ, quòd studerent ad religionem Iudaicam adducere exteros & incircuncisos. Itaque si quem suis illecebris vel alio artificio pellexerant, quasi aucta Ecclesiâ miros agebât triumphos. Hinc etiam magni plausus à vulgo, quòd alienigenas sua industria & virtute Dei Ecclesiæ infererent. Christus autem ex aduerso pronuntiat id studium adeò ipsis non dandum esse laudi, vt Dei vindictam magis ac magis prouocent: quia in gramorem interitum eos attrahant, qui se dedunt eorum sectæ. Notandum enim quàm tunc corruptus fuerit status, & quàm dissipata religio. nam sicuti Deo acquirere discipulos pium & præclarum fuisse opus: ita ad cultum Iudaicum (qui tunc degener erat, imò impiis profanationibus refertus) allicere Gentiles, nihil aliud fuit quàm à Scylla in Charybdin eos rapere. Adde quòd sacrilego nominis Dei abusu grauiorem in se vindictam prouocabant, quum illis religio crassio rem peccandi licentiam daret. Tale hodie exemplum in Monachis spectare licet: sedulo enim ipsi vndique profelytos corradunt, sed quos ex lasciuis & impuræ vitæ hominibus reddant profus diabolos. nam ea est lustrorum in quibus bacchantur corruptio, quæ vel cælestes Angelos deprauet. Interim vestitus Monachalis tegendis omne genus flagitiis aptissimum est velum.

MATTH. XXIII.

16 *Ve vobis duces cæci, qui dicitis, Quicumque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit per aurum templi, reus est.*

17 *Stulti & cæci, vtrum enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?*

18 *Et quicumque iurauerit per altare, nihil est: quicumque autem iurauerit per donum quod est super illud, reus est.*

19 *Stulti ac cæci, vtrum enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum?*

20 *Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt.*

21 *Et qui iurauerit per templum, iurat per illud, & per eum qui habitat in eo.*

22 *Et qui iurauerit per cælum, iurat per solium Dei, & per eum qui sedet super illud.*

MARC.

LVC.

16 *Ve vobis duces cæci.*) Sicuti hypocyphi ferè semper coniuncta ambitio est, sic populi superstitiones fouere solet pastorum auaritia & rapacitas. Sponte quidem mundus in errores propendet: imò quasi consultò fallacias & omne genus imposturas sibi accersit: sed tunc demum obtinent vitiosi cultus, dum eos confirmant ipsi Antilitites. Atqui vt plurimum contingit, eos qui præsumunt non modò sua cõnuentia blandiri erroribus, quia sibi lucrosos esse vident, sed suis stabellis eos magis accendere. Sic videmus in Papatu innumeris artibus auctas fuisse superstitiones, quum sacrifici prædæ inhiant: quia adhuc quotidie multa excogitant quibus stultum vulgus magis dementent. Porro vbi semel Satanæ præstigijs obtenebratæ sunt mentes, nihil est tam absurdum vel etiam prodigiosum quod non auidè suscipiât. Hinc factum est vt plus reuerentiæ auro templi & sacris oblationibus quàm templo & altari Iudæi deferrent. Atqui oblationum sanctitas à templo & altari pendebat, & quædam solium erat inferior accessio. Atque hoc delirium à Scribis & Sacerdotibus profectum fuisse credibile est: quia ad colligendas prædæ apta erat venatio. Fuit autem non minus perniciosus quàm stultus error, eo quòd populum ad crassa figmenta abduceret. Nihil procliuus est quàm homines à puro Dei cultu delabi, huius ergo veli obtentu Satanæ promptum fuit procul à Dei intuitu abstrahere qui iam plus æquo ad stultas imaginationes tendebant. Hæc ratio est cur eum errorem tam duriter Christus castiget. Et tamen Papietas non puuluit sacrum Dei nomen ad turpius ludibrium prostituere. nam apud illos plaris est frustum putridi cadaueris tangere, quàm sanctum vtriusque Testamenti volumen: vel etiam leuare in cælum manus. Porro hoc modo inducitur carnalis Dei cultus, qui rectum eius metum sensim obliterat. *Nihil est.* Hac particula non significat omnem penitus honorem abrogatum fuisse templo: sed cõparatiuè loquitur. Nam qui hyperbolicè oblationes extollerent, in earum reuerentiam ita rapiabatur hominum vulgus vt templi & altaris maiestas vilesceret, eamque periurijs violasse minor esset religio quàm per sacras oblationes minus reuerenter iurasse.

17 *Qui iurauerit per altare.*) Hic facit Dominus quòd in corrigendis erroribus fieri debet, dum nos ad fontem reuocat, & ex ipsa iurisdictionis natura docet, templum suis donariis longè præcellere. Principium ergo illud sumit, non esse fas nisi per vnium Dei nomen iurare. Vnde sequitur, quascunq; ad iurandum formulas homines adhibeant, vni Deo seruandum esse suum honorem. Vnde rursum colligitur quomodo & quatenus per templum iurare liceat: nempe quia sedes est ac Sanctuarium Dei: sicuti per cælum, quia illic refulget Dei gloria. Deus enim se in talibus præsentia suæ symbolis in testem &

iudicem

iudicem aduocari patitur, modò ius suum saluum retineat. nam cælo Deitatem affingere scelestâ idololatria esset. Iam quo illustrius gloriæ suæ speculum in templo Deus proponit quàm in oblationibus, eo plus reuerentiæ & sanctitatis meretur templi nomen. Nunc ergo tenemus quo sensu dicat Christus iurari per habitatorem cæli dum per cælum iuratur, nempe ut omnes iurandi formas in legitimum finem ac scopum dirigat.

MATTH. XXIII.

23 *Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia decimatis mentham, & anethum, & cuminum: & reliquistis quæ grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiam & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere.*

24 *Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.*

25 *Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia purgatis exteriorem poculi patinæque partem: caterùm intus plena sunt rapina & intemperantia.*

26 *Pharisee cæce, purga prius quod est intra poculum & patinam, ut & exteriores horum partes pura reddantur.*

27 *Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris quidè apparent speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, omnique spurcitiâ.*

28 *Sic & vos foris quidem apparetis hominibus iusti: intus autem pleni estis fictione & iniquitate.*

Taxat in Scribis Christus vitium quo laborant omnes hypocritæ, quod in rebus minutis valde seduli sint & anxii, præcipua autè Legis capita negligant. Hic morbus omnibus sere sæculis & apud omnes gentes regnauit, ut maior pars hominum defunctoriè leuiculis obseruationibus Deum placare studuerit. Quia enim omni profusus Dei obsequio se eximere nequeunt, ad hoc secundum remedium confugiunt, ut grauißimas offensas nihili satisfactionibus redimant. Sic videmus hodie Papistas, quum transgrediantur summa Dei præcepta, valde ardentè in frigidis cæremoniis fatagere. Talis igitur fictio nunc à Christo reprehenditur in Scribis, qui in soluendis decimis valde seduli & scrupulosi, præcipua Legis capita parum curabant. Porro ut melius putidam eorum ostentationem traducat, non dicit generatim decimas soluisse, sed mentham, anethi, atque (ut habetur apud Lucam) cuiusuis oleris: ut minimo dispendio rarum pietatis studium ostentarent. Quia tamen Christus præcipuam Legis iustitiam in misericordia, iudicio & fide statuit, primò videndum est quid per has voces intelligat: deinde cur omiserit prioris Tabulæ præcepta, quæ ad Dei cultum propriè spectant: quasi pietas charitatis officiis sit inferior. Iudicium pro æquitate vel rectitudine accipitur, quia fit ut cuique reddatur quod suum est, nec quisquam alios fraudet vel lædat. Misericordia autem longius progreditur, ut quisque studeat de suo fratribus succurrere, lenare consilio vel opibus miseros, tueri eos qui iniuste premuntur, & in commune humaniter conferre facultates quibus præditus est. Fides nihil aliud est quàm sincera integritas, nequid astute, nequid malitiose vel per insidias tentetur: sed ut mutua inter omnes simplicitas colatur, qua singuli secum agi volunt. Itaque summa Legis ad charitatem refertur. Scio quosdam fidei nomen aliter interpretari, ut per synecdochen comprehendat totum Dei cultum: sed Christus suo more serium examen sanctitatis ad fraternam charitatem hinc reuocat: ideoque priorem Tabulam non attingit. Nec obstat quòd apud Lucam pro fide habetur amor Dei. consilium enim Christi fuit ostendere quid præcipuè in Lege sua Dominus à nobis exigat. Satis verò notum est, Legem in duas Tabulas fuisse distinctâ, ut primum quid Deo, postea quid hominibus debeatur, ostenderet. Apud Lucam vtraque pars exprimitur: ac si diceret Christus huc maximè Legem tendere ut Deum amemus, erga proximos verò æqui simus ac misericordes. Matthæus altera tantum parte contentus fuit. neque absurdum est charitatis officia vocari præcipua Legis capita, quum ipsa charitas à Paulo vocetur Legis perfectio. sicuti alibi dicit, Legem impleri si diligimus proximos. Et supra Christus de Legis præceptis interrogatus, non nisi ea quæ sunt secundæ Tabulæ recensuit. Siquis excipiat, hoc modo præferri homines Deo, quia pluris censetur quæ illis præstatur charitas quàm religio: facilis solutio est, hinc non opponi priori Legis Tabulæ secundam, sed potius ex secundæ obseruatione probationè sumi an verè & ex animo colatur Deus. Quia res interior est pietas, neque inter nos versatur Deus ut nostri erga se amoris experimentum capiat, neque etiam nostris officiis indiget, facile est hypocritis mentiri, salòque obtendere Dei amorem. Quia verò fraternæ charitatis officia sub sensum omnium cadunt, & ante oculos sunt posita, in his melius eorum impudentia coarguitur. Christus ergo subtiliter hinc differere noluit de singulis iustitiæ partibus, vel earum ordine, sed quantum ferebat communis hominum captus, simpliciter docuit, tunc verè demum seruari Legem dum alii er-

MARC.

LVC. XI.

42 *Sed væ vobis Phariseis. quia decimatis mentham & rutam, & quoduis oleris: & præteritis iudicium & charitatè Dei. Hæc oportuit facere, & illa non omittere.*

Paulo post.

44 *Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia estis ut monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes per ea nesciunt.*

ga alios recti sunt & humani & veraces: quia sic testantur Deum se diligere ac reuereri, imò legitimā ac idoneum sinceræ pietatis testimonium proferunt. Non quod sufficiat erga homines detingi, nisi prius Deo ius suum reddatur: sed quia verum esse Dei cultorem necesse est qui ad eius præscriptum vitam suam format. Nondum tamen penitus soluta est quæstio, nam decimæ, quas Christus æquitati & misericordiæ postponit, pars erant Diuini cultus, & pars aliqua in pauperes solebat erogari: ita duplex sacrificium in se continebant. Respondeo, non simpliciter conferri hic decimas cum elemosynis & fide & iudicio, sed fictitiam Scribarum sanctitatem cum sincero & integro charitatis affectu. Cui enim ad decimas soluendas tam prompti & voluntarii erant, nisi vt Deum placarent minimo dispendio & molestia? neque enim ad summam intenti erant. Idcòque inter officia charitatis numerari non debuit, quòd Deo & hominibus fucum facerent ex leuibus particulis.

23 *Hæc oportuit facere.*) Occupatio est qua præuenit Christus eorum calumniam. poterant enim sinistra carpere eius sermonem, ac si pro nihilo duceret quod Lege Dei præscriptum erat. Fatetur ergo, quæcumque Deus mandauit seruanda esse, nec quicquam omittendum: sed non obflare totius Legis studium quominus in præcipuis capitibus insistere oporteat. Vnde colligit, præposterè facere eos qui sese in rebus minimis occupant, quum potius à præcipuis ordiri oporteat. decimæ enim quædam erant accessio duntaxat. Negat ergo Christus sibi in animo esse auctoritatem derogare vel minimis præceptis, licet ordinem in Legis obseruatione commendat atque exigit. Salua igitur maneat Lex vniuersa, quæ nulla in parte violari potest sine auctoris contemptu: nam qui scortari vetuit, & occidere, & furtum facere, idem & concupiscentiam omnem damnauit. Vnde colligimus, sic inter se contexta esse omnia præcepta vt vnum ab aliis discerere fas non sit. Quare etiam scriptum est, Maledictus omnis qui non præstiterit quæcumque scripta sunt. Quibus verbis abique exceptione sancitur vniuersalis Legis iustitia, sed hæc reuerentia, vt diximus, discrimen inter præcepta minime tollit, nec ipsum Legis scopum: ad quem veri eius cultores mentem suam dirigunt, ne tantum in superficie ludant.

24 *Duces cæci.*) Prouerbialis est sententia, qua pulchrè exprimitur putida in rebus minutis hypocritarum anxietas, nam ad minima delicta perinde exhorrent ac si centum mortibus acerbior illis foret vnicuique transgressio, in grauissimis autem sceleribus sibi & aliis suauiter indulgent. Ergo perinde faciunt ac si quis tenuem panis micam colaret, integrum voraret panem. Culicem scimus pusillum esse animal: ca melum ingentem belluam. nihil ergo magis ridiculum quàm vinum vel aquam colare, ne culicem glutendo fauces lædas, securè verò sorbere camelum. Atqui talibus deliciis hypocritas ludere constat: quia quum iudicium, misericordiam & fidem prætereant, imò totam Legem dissipant, in rebus non magnis piusquam austeri sunt ac rigidi. Porro quum hoc modo simulent se osculari Dei pedes, superbè conspuunt in eius faciem.

25 *Purgatis exteriorem.*) Prosequitur Dominus eandem sententiam, ac figuratè Scribis exprobrat, hoc vnum sollicitè ipsos curare vt tantum coram hominibus splendeant. Nam per exteriorem partem metaphoricè externam speciem designat, ac si diceret, Vobis nulla mundities curæ est, nisi quæ extrâ apparet: perinde ac si quis sedulo abstergeret exteriores fordes calicis, intus verò impurum relinqueret. Quòd autem translatitia sit loquutio, ex secundo membro patet, vbi interior immundities damnatur, quòd scilicet intus referti sint intemperantia & rapina. Ergo hypocritarum eorum coarguit quòd non nisi ad hominum oculos vitam suam componere studeant, vt sibi inanem famam concilient sanctitatis. Ideo eos ad purum & sincerum rectè viuendi affectum reuocat. Purga, inquit, primum quòd intus est: quia scilicet ridiculum esset oculos pascere nitore, bibere autem ex calice faculento, vel aliis modis impuro.

27 *Similes estis sepulchris.*) Alia similitudo, sed quæ eundem finem spectat. comparat enim eos sepulchris quæ sibi ambitiose pulchra & nitida extruunt seculi homines. Sicut ergo in sepulchris pictura vel incrustatio ad se trahit hominum oculos, quum intus condita sint putrida cadauera: ita Christus hypocritas dicit externo aspectu fallere, quia fraude & iniquitate referti sunt. Verba Lucæ aliud sonant, quòd fallant hominum oculos, sicuti sepulchra, quæ sæpe non animaduertunt qui super ea ambulant: sensus tamen eodem recidit, nempe sub prætextu falsæ sanctimonie latere occultum foetorem quem fouent in suis cordibus: sicuti marmoreum sepulchrū, quia pulchri & delectabilis speciem præ se fert, cadaueris foetorem tegit, ne offendat illac transeuntes. Vnde colligimus quòd prius dixi, Christum, vt consuleret rudibus & imperitis, quos inani fucò sibi deuinctos tenebant Scribæ, detraxisse fallacem laruam. Profuit enim simplicibus hæc admonitio, vt è luporum faucibus se maturè subducerent. Continet tamen hic locus generalem doctrinam, vt filii Dei non tam videri quàm esse puri appetant.

MATTH. XXIII.

29 *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum.*

30 *Et dicitis, Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis socij eorū in sanguine Prophetarū.*

31 *Itaque testimonio estis vobismetipsis quòd sitis eorū filij qui Prophetas occiderunt.*

MARC.

47 *Væ vobis, quia ædificatis monumenta Prophetarum: Patres autem vestri occiderunt illos.*

48 *Profecto testamini quòd comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra.*

49 *Propterea & Sapientia Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas &*

32 Vos quoque implete mensuram patrum vestrorum.

33 Serpentes progenies viperarum, quo effugietis iudicium gehennae?

34 Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes & Scribas, & ex illis alios occiditis, & crucifigitis: & ex illis alios flagellabitis in Synagogis vestris, & persequimini de urbe in urbem.

35 Et veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae filij Barachiae, quem occidistis inter templum & altare.

36 Amen dico vobis, venient haec omnia super generationem istam.

37 Ierusalem, Ierusalem, quae occidit Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & nolulistis?

38 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.

39 Dico enim vobis, haudquaquam videbitis me posthac donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

& Apostolos, & ex illis occidit, & persequuntur.

50 Et requiratur sanguis omnium Prophetarum qui effunditur à constitutione mundi à natione ista,

51 A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae, qui perijt inter altare & adem: profecto dico vobis, requiretur ab hac natione.

LVC. XIII.

34 Ierusalem, Ierusalem, quae occidit Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennas, & nolulistis?

25 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. dico autem vobis quod non videbitis me donec venerit tempus quum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

LVC. XI.

53 Quum autem haec ad illos diceret, ceperunt Legisperiti & Pharisaei grauer insistere, & captiosè interrogare eum de multis,

54 Insidiantes ei, & quarentes aliquid venari: ex ore eius quo accusarent eum.

29 Quia adificatis sepulchra Prophetarum.) Falso quidam putant reprehendi superstitionem in Scribis, quod praeposterè magnificis sepulchris ornarent mortuos Prophetas, sicuti nunc Papistae honorem Dei transferunt in Sanctos mortuos, imò eorum simulachra peruerse adorant. Nondum eò progressi erant caecitatis & amentiae. quare aliud Christi consilium est. Hoc etiam fuso apud indoctum vulgus, imò apud omnes Iudaeos fauorem sibi captabant Scribae quòd Prophetarum memoriam reuerenter colebant. Nam quum se hoc modo fingerent illorum doctrinam asserere, quivis putasset fidos esse imitatores ac optimos Divini cultus zelotas. Res ergo erat apprimè plausibilis, monumenta Prophetis extruere: quia hoc modo quasi ex tenebris eruebatur religio vt in suo honore staret. Atqui nihil minus erat illis propositum quam doctrinam restituere, quae Prophetarum interitu videri poterat extincta. Sed quum ipsi non modò à Prophetica doctrina alieni forent, sed infestissimi eius hostes, mortuos tamen ornabant sepulchris, quasi sibi cum illis eadem esset causa. Atque hoc hypocritis solenne est, sanctos Dei ministros & puros doctores post mortem honore prosequi, quos ferre viuos nequeunt. Neque hoc tantum ex vulgari prouenit vitio: (quod notat Horatius his verbis, Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quaerimus inuidi) sed quia duris & seueris correptionibus molesti amplius non sunt mortui cineres, non agrè in illis colendis euanidam religionis umbram ostentant qui loquentium vocibus ad insaniam aguntur. haec enim fictio non magni constat, profiteri erga muros obferuantiae studium. Ita singuli Prophetae apud Iudaeos sua aetate contumeliosè reiecti ac proteruè vexati, saepe etiam crudeliter necati fuerunt: posteritas verò, quae nihilo melior erat patribus, umbratilem eorum memoriam venerata est potius quam doctrinam amplexa: quando quidem & ipsa suis doctores persequere infensa erat. Nam sicuti mundus, quia Deum penitus spernere non audet, vel saltem palam contra ipsum insurgere, hoc artificium excogitat vt Dei umbram colat pro Deo: ita in Prophetis similem exercet ludum. Cuius rei nimis illustre documentum in Papatu cernitur. nam Apostolorum & Martyrum legitima veneratione non contenti, diuinos illis cultus affingunt: & quoscumque congerant honores, non putant se modum excedere: interea seuiendo contra fideles, ostendunt qualis futura sit sua pietas erga Apostolos & Martyres, si hodie superstitès idem quod olim munus obirent. Cur enim tanta in nos rabie exardent, nisi quia eam doctrinam recipi ac vigere cupimus quam suo sanguine obfignarunt Apostoli & Martyres? Porrò quum sanctis Dei seruis pretiosior ea fuerit quam propria vita, an huic parcerent qui eam tam furiosè persequuntur? Suffiu ergo, candelis, floribus, omnique pomparum genere Sanctorum imagines ornent vt libuerit: si nunc viueret Petrus, eum dis-

cerperent, lapidibus obruerent Paulum: si Christus ipse adhuc ageret in mundo, eum lento igni vultularent. Quia vero ætatis suæ Scribas & sacrificos videbat Dominus laudem inde venari apud populum quòd pii essent Prophetarum cultores, fallaciter eos ludere coarguit, quia præsentibus & sibi missos Prophetas non modò repudient, sed inhumaniter etiam affligant. In eo autem se prodiit impia fictio & crassa impudentia, dum in cultu mortuorum religiosi videri appetunt, quam viuos extinguere conentur.

30 *Si fuissetis in diebus.*) Non frustra hanc sententiam Christus inseruit. Quanquam enim eos non accusat in patrum persona, nec vitio præcipuè vertit: quòd sint homicidarum filii: obiter tamen perstringit stultam eorum iactantiam, quòd in suo genere gloriari solerent, qui tamen ex sanguinariis Dei hostibus essent progeniti. Sic ergo resoluti debet oratio, Cultus quem Prophetis mortuis præstatis, quædam à vobis impietatis paternæ expiatio censetur. Jam igitur hoc obtineo, frustra vos iactare sanctum genus, quum originem trahatis ab impiis & scelestis patribus. Ite nunc, & vestris sceleribus obtendite eorum pietatem quorum manus innoxio sanguine fuisse pollutas fatemini. Atqui longè grauius crimen accedit, quòd sacrilegum furorem patrum, quem in mortuorum sepulchris damnatis, in cæde viuorum imitamini. Quare tandem concludit, eos hac in parte à patribus non esse degeneres. ac si diceret, Non incipit gens vestra nunc demum scire in Dei Prophetas: hæc enim vetus est disciplina, hic mos à patribus traditus, denique hæc agendi ratio vobis est quasi inolita. Cæterum non iubet eos facere quod faciunt, vt sanctos doctores interficiant, sed figuratè significat eos hæreditario iure insurgere contra Dei seruos, ac dandam illis esse licentiam oppugnandæ pietatis: quia hoc modo implent quòd deest patrum sceleribus, & quam illi exorsi sunt telam absoluunt. His autem verbis non tantum pronuntiat ipsos esse desperatos, & qui ad sanam mentem reuocari nequeant, sed simplices admonet, non esse mirum si ab homicidarum filius malè tractentur Dei Prophetæ.

33 *Progenies viperarum.*) Postquàm ostendit Christus Scribas non modò scelestos esse piæ doctrinæ hostes & perfidos corruptores Diuini cultus, sed mortiferas quoque Ecclesiæ pestes: sine concione suæ facturus, acius in eos exandescit. sicuti necesse est hypocritæ violèter excuti suas lauitias, & quasi raptari ad Dei tribunal, vt terreantur. Quanquam non tantum eos Christus respexit, sed toti populo voluit incutere terrorem, vt à simili exitio sibi omnes cauèrent. Porro quàm dura & intolerabilis fuerit reuerendis magistris hæc verborum asperitas, hinc colligere licet, quòd iam longo vsu pacata illis erat dominatio, vt nemo contra musitare auderet. Nec dubium est quin multis displicent tam acerba Christi libertas: imò proteruus & intemperans habitus fuerit, quòd de ordine Scribarum tam probrosequi loquideret. sicuti hodie multi homines delicati nihil de clero Papali asperius dici sustinent. Sed quia negotiù Christo erat cum pessimis hypocritis, qui non modò superbo Dei contemptu insati, & sapina confidentia ebrii erant, sed vulgus hominum fascinauerant suis prælligis, necesse habuit vehementius cõtra ipsos insurgere. Vocat ergo serpentes tam natura quàm moribus: deinde vindictam illis denuntiat, quam nisi maturè respuerint, frustra effugere tentabunt.

34 *Ideo ecce ego mitto.*) Apud Lucam expressius aliquid inferitur, *Propterea etiam dixit Sapientia Dei* Quod in hunc modum resoluunt quidam interpretes, Ego, qui sum æterna Dei Sapientia, de vobis pronuntio. Mihi tamen magis probatur, recepto Scripturæ more Deum hic sub persona Sapientiæ suæ loquentem induci: vt sit sensus, Pridem de vobis Spiritu Prophético Deus edixit quòd futurum esset. Nusquam, fateor, ad verbum hæc sententia legitur: sed quia passim Deus indignitatem illius populi contumaciam exagitat, quasi epitomen Christus colligit, atque hac prosopopœia clarus exprimit quòdnam fuerit Dei iudicium de insanabili gentis illius prauitate. Mirum enim videri poterat, si nullum operæpretium facturi erant doctores, cur illos temerè vellet Dominus fatigari. Sic enim disputant homines, Deum ludere operam quum reprobis verbum suum destinat, quos nouit obstinatos fore. Hypocritæ verò, quasi hoc vnum sufficiat, assiduos apud se habere cælestis doctrinæ præcones, quatumuis indociles se præbent, Deum sibi propitium & fauentem esse confidunt, modò externum verbum apud ipsos resonet. Sic ferociter Iudæi se iactabant, quòd præ aliis gentibus Prophetis & doctoribus semper excelluissent: & quasi tatum honorem essent promeriti, hoc illis indubium erat dignitatis suæ insignis. Hanc futilem arrogantiam vt retundat Christus, non solum negat aliis gentibus eos præstare, quia Deus Prophetis & præclaris Sapientiæ suæ interpretibus eos dignatus sit: sed gratiam malè locatam grauiori illis esse probro, & maiori exitio cessuram esse contendit: quia scilicet aliud fuerit Dei consilium quàm ipsi imaginantur, nempe vt eos magis inexcusabiles redderet, atque vt ad summum vsque cumulù perduceret impiam ipsorum malitiam. ac si dixisset, Quòd subinde vobis cælitus ordinati sunt Prophetæ, frustra & stultè hoc decus obtenditis. aliud enim arcano suo iudicio statuit Deus, vt continua benignæ inuitationis ferie palàm detegeret impiam vestram peruicaciam: qua conuicta, filios cum patribus eodem inuolueret exitio. Quod ad verba spectat, defectiua est oratio apud Mathæum, cuius sensus suppleri debet ex Lucæ verbis. Quòd Prophetis Scribas & sapientes annuntiat, valet ad amplificationem gratiæ Dei. vnde ipsorum ingratitude magis patet: quòd quum nihil ad eos docendos omiserit Dominus, nihil tamen profecerit. Pro Sapientibus & Scribis Lucas ponit Apostolos, eodem sensu. Porro docet hic locus, Deum non semper hominibus salutem conferre: quoties verbum illis suum destinat: sed reprobis interdum velle annuntari, quos fore obstinatos nouit, vt nullis odor mortis in mortem. Est quidem verbum Dei per se & sua natura salutare, omnèque promiscuè ad spem vitæ æternæ inuitat: sed quia non omnes intus trahuntur, neque omnibus aures Deus perforat, quia denique non omnes renouantur ad poenitentiam, vel ad obsequium sicutuntur: quicumque verbum Dei respuit, sua incredulitate exitale sibi reddunt ac mortiferum. Id futurum esse quum præficiat Deus, vt reprobos in grauiorem damnationem præcipitet, consuetò Prophetas suos illis mittit: quemadmodum fufius explicat Iesaiæ 6. cap. 10. Hoc quidem carnis rationi minimè consentaneum esse fateor, vt videmus impuros Dei contemptores speciosam latrandi materiam hinc arripere, quòd Deus tanquam

tanquam sæuus aliquis tyrannus, maiore hominum pœna se oblectet, quos nulla spe profectus sciens ac volens magis excæcat & indurat. Sed Deus talibus documentis fidelium modestiam exercet. Hæc igitur sit nostra sobrietas, trepidè adorare quod sensum nostrum superat. Qui Dei præscientiam nihil obflare dicunt quominus salui fiant increduli, inani patrocinio stultè Deum ipsum excusant. Fateor quidem reprobos non ideo sibi mortem accersere quia Deus ita futurum præviderit, ideòque eius præscientiæ non posse adscribi quòd pereunt: sed hoc cauillo Dei iustitiam nego rite defendi, quia mex obicere licebit, per Deum stare quominus respiscant, quia in eius manu est fidei & pœnitentiæ donum. Occurret etiam hæc obiectio, Quid sibi vult quòd Deus certo & deliberato consilio destinat verbi sui lucè ad excæcandos homines? Cur morti æternæ deuotos, simplici ruina non contentus, his & ter perire vult? Proinde nihil reliquum est quàm Dei iudiciis hanc gloriam tribuere, vt cum Paulo exclamemus, profundam & incomprehensibilem esse abyssum. Sed queritur quomodo prophetas Deus Iudæis in perniciem cessuras esse pronuntiet, quum efficaciter semper in illa gente viguerit eius adoptio. Respondeo, quum exigua tantum portio fide verbum amplexa sit in salutem, hinc de maiori numero vel vniuersali corpore sermonem haberi: quemadmodum Iesajas, vbi communem gentis interitum prædixit, iubetur Legem Dei inter discipulos obſignare. Sciamus ergo, quoties Iudæos quos Scriptura morti æternæ adiudicat, reliquias excipi, in quibus Dominus gratuita electionis suæ causa semen aliquod conseruat.

35. *Vt veniat super vos.*) Non modò detrahit illis quod sibi falso arrogabant, sed Prophetis ornatos fuisse docet prius in diuersum finem, nequa ætas immunis esset ab impiæ rebellions scelere. Nam pronomen *Vos* generaliter totam gentem à prima sua origine complectitur. Siquis obiciat, non congruere Dei iudicio pœnam de patrum criminibus exigi à filiis: in promptu solutio est, Quum se impia conspiratione simul implicuerint, non debere absurdum videri si Deus, communiter omnes puniens, pœnam patribus debitam in sinum filiorum reiciat. Iussè ergo à tota gente, quocunq; seculo alii atque alii vixerint, perpetui contemptus exigitur ratio, & pœna simul expetitur. Nam sicut Deus longo patientiæ suæ tenore cum totius populi malitia constanter certauit, sic inexibilis perniciæ, quæ ad extremum vsque durauit: totus populus merito reus peragitur. & sicut ex compacto singulæ ætates suos Prophetas necarunt, ita ad commune iudicium vocari æquum est, ac cædes omnes quæ vno consensu patriatæ sunt, in omnibus vindicari. *A sanguine Abel.* Tametsi Abel non à Iudæis occisus est, eius tamen necem ipsis imputat Christus, quia inter ipsos & Cain quædam erat impietatis cognatio: alioquin non quadraret quod dicit, sanguinem iustum ab initio vsque mundi effusum à generatione hac. Cain ergo Iudæici populi caput ac princeps autòrque statuitur, quia ex quo Prophetas occidere coeperunt, successerunt in eius locum cuius fuerunt imitatores. Porro Zachariam nominat non quasi vltimum Martyrem: (neque enim tunc finem fecerunt Iudæi Prophetarum cædibus: quin potius hinc creuit illis audacia & furor: & qui sequenti sunt posteris, sese ingurgitarunt sanguine quem patres tantum libauerant) neque etiam quod mors eius vulgo notior esset tametsi eam sacra Scriptura celebrat: sed alia ratio est, quæ quum animaduersione digna esset, interpretes lauit. vnde etiam factum est vt non modò hallucinanti sint, sed etiam lectores implicuerint molesta quæstione. Lapsus enim memoria videri posset Christus, dum eadem vnâ vetustam commemorans, innumeram propè stragem quæ postea sub Manasse facta est, præterit. Neque enim ad tempus trãsmigrationis cessarunt apud Iudæos impiæ sanctorum viros persecutiones. imò quum iam alijcti essent, scimus quàm immaniter in Ieremiam sæuerint. At qui data opera Dominus non recentes illis cædes exprobrat, sed hanc magis antiquam deligit (quæ etiam Iere. 32. a. 1 initium & origo fuit sceleratæ licentiæ, vt postea in effrænem credulitatem erumperent) quia hoc eius proposito aptius erat. Nam hanc consilij eius summam esse nuper exposui, quum gens illa ab impietate non desisteret, eam peragere omnium cædium quæ iam olim perpetratæ fuerant. Ergo non præsentis tantum scæuitiæ vindictam denuntiat, sed rationem illis reddendam esse dicit de cæde Zachariæ, acsi eius sanguine madefactæ essent ipsorum manus. Neque enim probabilis est eorum opinio qui hoc ad Zachariam referunt qui populum ab exilio Babylonico reducem ad templum ædificandum hortatus est, cuius extant vaticinia. Tametsi enim libri inscriptio filium Barachiæ fuisse docet, occisum tamen fuisse nusquam legitur. deinde coacta est expositio, quòd medio tempore inter altaris & templi ædificationem, occisus fuerit. De altero autem Zacharia Ioiadæ filio sacra historia refert quod huic loco optimè quadrat: nempe quum post mortem patris eius impia Regis & populi defectione collapsa esset vera religio, Spiritu Dei fuisse indutum, vt publicam idololatram seuerè corriperet: ideòque in atrio templi fuisse lapidatum. Absurdum verò non est patri Ioiadæ honoris causa impositum fuisse Barachiæ cognomen: quia quum tota vita veri cultus fuisse assertor, meritò benedictus Dei censi debuit. Siue autem binomius fuerit Ioiada, siue mendū sit in voce (sicut Hieronymus existimat) de re certè nulla est dubitatio quin Christus sacrilegam illam Zachariæ lapidationem notet, quæ scribitur 2. Chron. 24. e. 22. Circumstantia loci criminis atrocitatem auget: quòd scilicet templi sanctitatem reueriti non fuerint. Porro *Templum* hinc sumitur pro atrio, vt alijs locis. Huic propinquum erat altare holocaustorum, vt Sacerdos in conspectu populi victimas offerret. Apparet igitur nimis vesanam fuisse rabiem, quam altaris & templi conspectus sedare non potuit, quin sacrum locum nefando homicidio Iudæi scæderent.

37. *Ierusalem, Ierusalem.*) His verbis clarius demonstrat Christus quàm iustam habeat excan-
descendi causam, quòd Hierosolyma, quam sibi Deus in sacrum & quasi cæleste domicilium elegerat, non modò indignam se præstiterat tanto honore, sed (quasi spelunca latronum esset) hauriendo Prophetarum sanguinem longo vsu assueuerat. Patheticè ergo exclamat Christus ad tantum portentum, quòd sancta Dei ciuitas eò amentitiæ delapsa erat, vt saluificam Dei doctrinam Prophetarum sanguine pridem extinguere conata esset. Atque huc spectat repetitio nominis, quia tam prodigiola & incredibilis impietas detestatione non vulgari digna erat. Nec verò exprobrat Christus vnâ tantum,

vel alteram cædem, sed hac consuetudine imbutam esse urbem dicit ut Prophetas, quotquot mittuntur, occidere non desinat. Participium enim loco epitheti positum est: acsi dixisset Christus, Tu, quæ fidelis verbi Dei custos, cælestis sapientiæ magistra, lucerna mundi, fons rectæ doctrinæ, sedes Diuini cultus, fidei & obedientiæ exemplar esse debueras, Prophetarum es interfectrix, ut iam habitum quendam contraxeris sanguinis eorum forbendi. Hinc igitur patet, omni genere probrorum fuisse dignos, qui Dei sanctuarium tam foede profanauerant. Quamquam etiam simul Christi consilium fuit, scandalum quod propè instabat, occurrere: ne fideles, quum eum indignè occidi Ierosolymæ viderent, tale spectaculum sua nouitate turbaret. His enim verbis iam admoniti fuerunt, nihil mirum esse si vrbs iugulandis vel lapidandis Prophetis assueta, suum Redemptorem crudeliter occideret. Cæterum hinc apparet quantum tribuere locis conueniat. Nullam certè mundi urbem æquè splendidis elogiis ornauit Deus, vel tam honorificè extulit: videmus tamen quò se præcipitauerit sua ingratitude. Conferat nunc Papa atrocitii sui sedem cum sancta illa vrbe: quid pari honore dignum reperiet? Iactant nobis mercenarii eius adulatores fidem illic olim viguisse. Quod ut verum esse demus, si hodie constat perfida defectione alienatam esse à Christo, & innumeris sacrilegiis refertam, quam stultè honorem primatus ei affixum esse contendat? Nos verò potius discamus ex hoc memorabili exemplo, ut quisque locus maioribus Dei beneficiis in sublime euectus est, adeoque à communi sorte exemptus, si degeneret, non modò suis ornamentis spoliari, sed eo magis probrosum esse & execrabilem, quia turpiter Dei gloriam inquinauit, decus gratiarum eius foedando. *Quoties volui.* Indignatio magis est quàm commiseratio. Urbem quidem ipsam, super quam paulo antè fleuerat, adhuc misericordia prosequitur: sed in Scribas exitii auctores durior & asperior est, sicuti meriti erant. Quamquam nec reliquis parcit, qui omnes eiusdem læceris confecti & approbatores & focii erant: sed omnes in eundem reatum trahens, præcipuè inuehitur in ipsos duces, qui malorum omnium causa erant. Iam notanda est ferreus vehementia. Si simpliciter repudiata fuisset Dei gratia Hierosolymæ, iam minimè excusabilis fuisset ingratitude: quum verò comiter & blandè ad se allicere Deus tentauerit Iudæos, ac nihil profecerit tanta benignitate, longè atrocius fuit tam superbæ contumeliæ crimen. Accessit etiam indomita obstinatio: quia non semel atque iterum ipsos Deus colligere voluit, sed per continuos successione gradus alios atque alios submisit Prophetas, qui omnes fere à maiori parte repulsi sunt. Nunc tenemus cur se Christus in Dei persona gallinæ comparet: nempe quo plus ignominie huic scelestæ genti irroget, quæ tuaues & plusquam maternas eius inuitationes respuerat. Mirum hoc certè & incomparabile amoris documentum fuit, quòd se ad blanditias vsque demittere grauatus non est, quo cicuraret in suum obsequium rebelles. Similis fere exprobratio apud Mosen legitur, Deuterom. 32. b. 12. quòd Deus tanquam aquila expansis alis populum illum complexus sit. Quamquam autem non vno modo alas suas expandit Deus ad fouendum illum populum, hanc tamen loquendi formam Christus peculiariter ad vnam speciem accommodat, quòd scilicet missi fuerint Prophetæ, qui vagos & dispersos in sinum Dei colligerent. Quo significat, nunquam proponi nobis Dei verbum, quin ipse materna dulcedine gremium suum nobis aperiat: nec eo contentus, vsque ad humile gallinæ studium descendat in fouendis pullis. Vnde sequitur plusquam monstruosam esse nostram ferociam, si ab ipso colligi non patimur. Certè si in mentem nobis veniat ab vna parte formidabilis Dei maiestas, ab altera autem sordida abiectaque nostra conditio, non sine pudore ad tantum bonitatis miraculum obstupescere cogemur. Quid enim hoc est, ut Deus se nostra causa eousque deiciat? Quum maternam personam induit, immenso spatio descendit infra suam gloriam: quanto hoc maius, quòd gallinæ formam suscipiens, nos instar pullorum suorum habere dignatur? Adde quòd si veteri populo qui sub Lege vixit, hoc meritò fuit obiectum, in nos longè magis competit. Etsi enim verum semper fuit quod nuper citauimus ex Mose, veræ etiam sint querimonie quæ apud Iesaiam leguntur, quòd Deus frustra quotidie brachia sua extendit ad amplexandum populum durum & rebellem, quòd manè surgendo nihil assidua cura erga illum profecerit: hodie tamen longè familiarius & suauius nos ad se per Filium suum inuitat. Quare horribilis nos vindicta manet, quoties Euangelii sui doctrinam proponit, nisi sub eius alas, quibus nos suscipere & tege-re paratus est, placidè nos recondimus. Interea docet Christus, in tuto quiescere omnes eos qui fidei obsequio ad Deum se aggregant: quia sub eius alis inexpugnabile habent refugium. Notandum etiam est alterum illud exprobrationis membrum, quòd Deus peruersa veteris populi contumacia non ita mox fuerit offensus, ut & paternum amorem & maternam curam abiiceret, quando Prophetas Prophetis continua serie addere non desistit. Quemadmodum hodie, licet mundi prauitatem plus factis sit expertus, gratiæ tamen suæ cursum continuat. Subest tamen in his verbis altior notatio: nempe quòd Iudæi, simulatque eos Dominus collegerat, ab ipso distuliebant. Hinc tam frequentes dissipationes, quòd sub Dei alis vix ad momentum quieti manerent. Quales etiam hodie feritas in mundo cernitur, & omnibus seculis exitit. ideo necesse est ut vagos & palantes Deus ad se reuocet. Sed hic est desperata & vltimæ prauitatis cumulus, dum bonitatem Dei pertinaciter repudiant homines, & sub eius alas venire reculant. Porro quòd antehac dixi, Christum loqui in Dei persona, sic intelligo, sermonem hunc propriè in æternam eius Deitatem competere. Neque enim hic differit quid facere inceperit ex quo fuit in carne manifestatus, sed quantum de salute populi illius ab initio fuerit sollicitus prædicat. Scimus autem Ecclesiam ita fuisse diuinitus gubernatam, ut ei præfuerit Christus, quatenus æterna erat Dei Sapiencia. Quo sensu Paulus non Deum Patrem in deserto, sed Christum ipsum fuisse tentatum dicit, primæ ad Corinthios capite decimo b. 9. Quòd autem locus hic ad probandum liberum arbitrium, & arcanam Dei prædestinationem abolendam à sophistis arripitur, facilis est solutio. Vult Dominus omnes congregare, inquit: ergo omnibus liberum est venire, nec eorum voluntas à Dei electione pendet. Respondeo, voluntatem Dei, cuius hic fit mentio, ab effectu esse considerandam. Nam quum verbo suo promiscuè omnes ad salutem vocet, atque hic fit prædicationis finis ut in eius custodiam & fidem omnes confugiant, meritò dicitur velle omnes ad se colligere.

Non

Non ergo hinc nobis arcanum Dei consilium, sed voluntas quæ perspicitur ex Verbi natura, describitur. Nam certè quos efficaciter colligere vult, eos Spiritu suo intus trahit, non externa solum hominis voce inuitat. Siquis excipiat, absurdè duplicem in Deo voluntatem fingi: respondeo, non aliter nos credere quàm unicam & simplicem esse eius voluntatem: sed quia ad profundam arcanæ electionis abyssum mentes nostræ non penetrant, pro infirmitatis nostræ modulo bifariam nobis Dei voluntatem proponi. Ac mihi quodam ita præfracto esse cerebro, vt ἀδραστον αἰεταῖς, quæ passim in Scripturis occurrunt nihil eos offendit, tantum hac in parte non admittant. Sed quia hoc argumentum copiosè alibi tractaui, ne in re superuacua nunc longior sim, tantum breuiter dico, simulac doctrina quæ vnitatis vexillum est, in medium profertur, Deum velle omnes colligere, vt quicumque non veniunt, sint inexcusabiles. *Et noluisse.* Hoc tam ad totam gentem referri potest quàm ad Scribas: ego tamen de his potius interpretor à quibus maximè impedita fuit collectio. Nam & toto contextu in eos inuectus est Christus: & nunc quum singulari numero Hierosolymam alloquutus foret, non temere videtur mox numerum mutasse. Est autem inter velle Dei & ipsorum nolle emphatica oppositio: quia exprimitur diabolicus hominum furor, qui Deo reluctari non dubitant.

38 *Ecce relinquitur.*) Templi vallationem & totius politicæ interitum denuntiat. Quantumvis enim impietate, flagitiis, omni que infamia deformes essent: petuerat tamen externi cultus & templi fiducia sic erant: excauti, vt Deum sibi obstructum putarent. Ac semper hic clypeus in promptu illis erat, Quid? an migraret Deus ex hoc loco quem sibi vnum in terris delegit? Quod si habitat in medio nostrum, tandem nos restitui necesse erit. Denique templum habebant pro inuicto propugnaculo, quasi in gremio Dei sederet. Christus autem frustra eos Dei præsentia gloriari contendit, quem suis sceleribus expulerant & *Domum ipsorum* vocans oblique subindicat Dei amplius non esse. Hac quidem lege extractum erat templum vt Christi aduentu esse desineret sedes ac statio Dei: si et ille tamen quasi insigne monumentum perpetuæ Dei gratiæ, nisi populi impietate destructum foret. Horribilis igitur hæc fuit Dei ultio, quod locum tam magnificè à se decoratum non modò deseruit ac funditus euerit voluit, sed vsque ad finem mundi subiecit exituæ ignominie. Eant nunc Romanenses, & inuio Deo Babylonicam suam arcem extollere pergant, quum templum Dei auspiciis & mandato conditum videant populi sceleribus cecidisse.

39 *Dico enim vobis.*) Confirmat quod dixerat de propinqua Dei ultione: quia scilicet vnicum effugiendi interitus remedium illis tolletur. Nam illud erat tempus acceptum, ille dies salutis, quandiu idem qui Redemptor illis aduenerat, testis ac præco erat redemptionis à se allatæ. Eius autem discessu, perinde ac solis occasu, lux vitæ evanuit. quare necesse fuit miseram hanc cladem, quam denuntiat, succedere. Nunc quæritur quòdnam tempus designet hac particula *Donec dicatis.* Quidam ad vltimum iudicii diem restringunt: alii vaticinium esse putant, quod paulo post impletum fuit, quum ex Iudæis quidam Christum supplices adorauerunt. Sed neutra interpretatio mihi probatur. Ac certè miror tam leuem scrupulum doctis hominibus obstaculo fuisse, dum anxie quærent quomodo de Christo dicturi sint increduli. *Benedictus qui venit,* &c. Non enim quales futuri sint, sed quid ipse facturus sit pronuntiat. Nec vero aduerbium *Donec* longius extenditur quàm ad tempus quod præcedit. Ioseph non est congressus cum vxore donec illa Chailum peperit. Non intelligit his verbis Scriptura post partum eos postea cohabitasse tanquam virum & vxorem: sed tantum ostendit Mariam ante filii sui partum virginè fuisse à viro intactam. Præsentis ergo loci hic, meo iudicio, genuinus est sensus, Hactenus inter vos submisit & humaniter veatus sum, & officio doctoris functus: nunc peracto vocationis meæ cursu discedam, nec me posthac frui poteritis: sed quem nunc Redemptorem contemnitis & salutis ministrum, iudicem experiemini. Ita conuenit hic locus cum illo Zachariæ, Videbunt quem transfixerunt. Quinetià videtur Christus figuratè perstringere vanam eorum hypocrisim, quod velut promissæ salutis ardentè cupidi, quotidie ex Psalmo canebant, *Benedictus qui venit in nomine Domini:* interea ludibrio habebant oblatum sibi Redemptorem. Denique se ad illos venturum negat, donec ad conspectum horrendæ eius maiestatis trepidi sero exclament, verè esse Dei Filium. Atque hæc comminatio ad omnes Euangelii contemptores pertinet: præsertim qui falso eius nomen obtendunt, quum eius doctrinam respiciant: quia tandem agnoscent se non posse eius manus effugere, cui nunc fucata sua simulatione illudunt. Nā & hodie eadem apud Papistas cantilena resonat, quibus tamè pro nihilo est Christus, donec vindicta armatus tribunal conscendat. Monemur etiam, quandiu nobis apparet Christus Paris nomine, interpres salutis ac Mediator, non labris tantum honorandum esse, sed sincère optandum vt sibi nos totumque mundum subiiciat.

Zach. 12. 10

53 *Luc. Quum autem hæc ad illos.*) Iam prius admonui, superiores sententias non suo loco positas esse à Luca. Nam quum referret obiurgatos fuisse à Christo Scribas in quodam prandio, postremos etiam sermones, quibus eorum flagitia paulo ante mortem ab eo traducta sunt, contexuit. Ita etià proxima obiurgatio decimotertio capite à Luca inseritur, vbi aliam historiam recitat. Siquis eorum opinionem sequi malit qui sæpius Christum eadem iterasse, diuinant, non admodum repugno. Nunc Lucas, postquam maledictiones nuper expositas recensuit, tandem concludit, Scribas omnes magis fuisse Christo infestos, vt suarum captionum aucupis insidias illi struere non cessarent. quod ad colloquium in mensa habitum magis referri debet quàm ad vltimam concionem. Sed ego non magni referre duxi, in tempore quod Euangelista neglexit, non esse curiosum.

MATTH.

MARC. XII.

LUC. XXI.

41 Et quum sederet Iesus ex aduerso gazophylacii, spectabat

1 Sublatis autem oculis vidit eos qui mittebant munera sua in C.iii.

quomodo turba mitteret eas in gazophylacium. Et multi diuites mitterant multa.	gazophylacium diuites.
42 Et venit quaedam vidua pauper, misitque minuta duo, quod est quadrans.	2 Vidit autem & quandam viduam pauperulam mittentem illuc era minuta duo.
43 Vocatisque ad se discipulis suis, dixit, Amen dico vobis quod haec vidua pauper plus misit quam omnes qui miserunt in gazophylacium.	3 Et dixit, Verè dico vobis quod vidua haec pauper plusquam omnes intulit.
44 Nam omnes ex eo quod illis abundat miserunt: at haec è penuria sua, omnia quaecumque habebat, misit totum suum victum.	4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis exuberat intulerunt in donaria Dei: haec autem ex penuria sua uniuersum victum quem habebat intulit.

43 Amen dico vobis.) Hoc Christi responsum doctrinam non parum vtilem continet, quicquid offerunt homines Deo, non ab externo pretio aestimari, sed tantum ex cordis affectu, imò pluris esse eius pietatem qui pro suo modulo quantumcunque habet Deo impendit, quam qui centuplo plus offert ex sua abundantia. Porro duplex est huius doctrinae utilitas. nam Dominus pauperulos qui bene agendi facultate destitui videntur, animat ut non dubitent vel tenui officio alacriter studium suum testari. quia si se ipsos consecrant, non minus pretiosa erit quae in speciem vilis & friuola est eorum oblatio, quam si omnes Croesi thesauros afferrent. Rursus monentur quibus vberior suppetit copia, & qui pluribus donis excellunt, non sufficere si largiendo gregarios & tenues longè superent: quia minus est coram Deo, diuitem ex magno aceruo mediocrem summam conferre, quam pauperem, minutum aliquid erogando, se exhaurire. Porro non vulgaris fuit huius viduae pietas, quae ne vacua in conspectum Domini veniret, victu proprio se priuare maluit. Et haec simplicitas à Domino laudatur, quòd sui oblita, testari voluerit se & sua omnia Dei esse. Sicuti etiam praecipuum sacrificium quod à nobis exigitur, est nostri abnegatio. Quanquam autem sacras oblationes tunc non ritè, nec in legitimos vsus fuisse dispensatas credibile est: quia tamen adhuc vigeat legalis cultus, ideo eas non reiecit Christus. Et certè facere non potuit hominum corruptela quin sanctè ex Dei mandato probi eius cultores offerrent in sacrificia & alios pios sumptus.

MATTH. XXIII.	MARC. XIII.	LUC. XXI.
1 Et egressus Iesus discedebat è templo: & accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei structuras templi.	1 Et quum exiret è templo, dicit illi quidam è discipulis eius, Praeceptor, vide quales lapides, & quales structurae.	5 Et quibusdam dicentibus de templo quòd pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, dixit,
2 Iesus autem dixit illis, Nonne videtis haec omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruetur.	2 Et Iesus respondens ait illi, Vides has magnas structuras? non relinquetur lapis super lapidè qui non diruatur.	6 Ex his quae videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur.
3 Sedente autem eo in monte Oliuarum accesserunt ad eum secretò discipuli, dicentes, Dic nobis quando haec erunt, & quod signum aduentus tui & consummationis seculi.	3 Et quum sederet in monte Oliuarum è regione templi, interrogabant illum secretò Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas,	7 Interrogauerunt autem illum, dicentes, Praeceptor, quando igitur haec erunt, & quod signum quando ista fieri incipient?
4 Et respondens Iesus dixit eis, Videte ne quis vos seducat.	4 Dic nobis quando haec erunt, & quod signum est quando haec omnia sunt consummata.	8 At ille dixit, Videte ne seducamini: multi enim venient sub nomine meo, dicentes, Ego sum: & tempus instat. ne igitur sequamini illos.
5 Multi enim venient in nomine meo, decipientes, Ego sum Christus:	5 At Iesus respondens illis, cepit dicere, Videte ne quis vos fallat:	9 Caterum quum audieritis bella & seditiones, nolite terreri: oportet enim prius haec fieri, sed non statim finis.
	6 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque decipient.	10 Tunc dixit illis, In-
	7 Quum autè audierit	multosque

multosque seducent.

6 *Auditori enim estis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini: oportet enim omnia fieri, sed nondum est finis.*

7 *Consurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt pestilentia, & fames, & terræmotus variis locis.*

8 *Hæc autem omnia, initia sunt dolorum.*

tis bella & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim fieri. at nondum est finis.

8 *Insurget enim gens aduersus gentem, & regnum aduersus regnum: & erunt terræmotus in singulis locis, & erunt fames ac turbationes. initia dolorum, hæc.*

surget gens contra gentem, & regnum contra regnum:

11 *Et terræmotus magni erunt variis in locis, & fames, & pestilentia, & terrorisque de caelo, & signa magna erunt.*

1 *Et egressus Iesus.*) Senferunt proculdubio discipuli Christum hoc quasi vltimū vale templo dixisse. Restabat igitur vt nouum templum longè splendidius, & florentiorem regni statum sicuti prædictū erat à Prophetis, egeret. Nam illi nihil cum eo templo in quo omnia erāt aduersa. Iam verò incredibile erat discipulis, magnificum templi splendorem Christo cessurū. Atque hoc diligenter notandum est, quum ad miraculum vsque sumptuosa esset templi facies, præfenti illo fulgore perstrictos fuisse eorum oculos, vt vix sperarent posse Christi regnum emergere. Non fatentur quidem disertè suam dubitationem, sed eam tacitè insinuant, quum molem lapidum obiectant Christo, quæ superanda erat, imò in nihilum redigenda, si regnare vellet. Talis etiam Papatus admiratio multos simplices hodie detinet: nam quum maximis opibus, ingentique potentia instructum esse videant, protinus obstupescunt, vt vilescat ignobilis & lqualida Ecclesiæ facies. Multi etiam desipere nos putant dum eius ruinam molimur, non secus ac si quis tentaret solem è cælo detrahere. Nec verò mirum est si tam nobile illud spectaculum Christi discipulos tenuerit attonitos. quanti enim Herodi constiterit illud ædificium, vel hinc etiam colligere licet, quòd per octo continuos annos decem artificum millia in eo occupauit. Non frustra lapides mirantur, quorum quæ eximia esset pulchritudo, quindecim cubitos longos fuisse, altos duodecim, latos octo, Iosephus tradit. Iam verò tanta etiam in longinquis regionibus illius reuerentia, vt vix suspicari quisquam auderet posse vnquam deleri.

2 *Amen dico vobis.*) Quia discipulos templi magnitudo atque opulentia (tanquam velum eorum oculis oppositum) non sinebat fidem suam intendere ad futurum verum Christi regnum, ideo iureiurando affirmat breui peritura quæcunque ipsos morantur. Hæc igitur ruinæ templi prædicto viam rudibus & infirmis sternebat. Etsi autem vile fuit templum dirui, ne Iudæos terrenis elementis plus satis alioqui addictos, in vmbatili cultu teneret: hæc tamen specialis fuit ratio, quòd Deus Filii sui repulsam, gratiæque ab ipso allatæ contemptum voluit horribili exemplo in gente illa vlcisci. Quare hac denuntiatione discipulos à populi rebellis societate retrahi oportuit. Sicuti hodie quicquid de pœnis impiorum prædicit Scriptura, à sceleribus quæ iram Dei prouocant arcere nos debet. Quicquid etiam de caduca & euanida mundi figura docet, vanitatem sensus nostri debet corrigere, quæ pompam & luxum & delicias nimis cupidè sectatur. Præsertim verò quod de tremendo Antichristi & sectæ eius interitu pronuntiat, remoras omnes, quæ nos impediunt in recto fidei cursu, debet auferre.

3 *Sedente autem eo.*) Marcus quatuor nominat, Petrum, Iacobum, Iohannem & Andream. Ipse autem & Lucas minus exprimunt quàm Matthæus. tantum enim quæsiuisse dicunt de tempore ruinæ templi, & (quia res erat difficilis creditu) quodnā eius præfagium Deus è cælo daturus foret. Apud Matthæum verò de tempore aduentus Christi & consummationis seculi interrogant. Sed notandum est, quum perpetuum templi statum à pueritia imaginati essent, ac prorsus in eo defixæ essent eorum mētēs, non putasse, stante mundi opificio, templum posse collabi. Itaque simulac periturum esse templum dixit Christus, vltro illis in mentem venit consummatio seculi. Atque (vt error errorem parit) quia persuaserant, statim ab exordio regni Christi se modis omnibus beatos fore, præterita militia, ad triumphum propius conuolant. Christi ergo aduentum & mundi finem cum templi euersione coniungunt, quasi res indiuiduas: ac finem mundi intelligunt omnium instaurationem, nequid perfectæ piorum foelicitati desit. Nunc videmus ideo simul proflire ad diuersas quæstiones, quia his figmentis impliciti erant, cadere templum non posse quin concuteret totum orbem: eundem vmbis Legalibus finem fore quem toti mundo: continuo post illustrandam esse regni Christi gloriam, quæ filios Dei in solidum bearet: instare visibilem mundi renouationem, quæ res confusas momento in ordinem restitueret. Præsertim autem spes de præfenti Christi regno stultè præsumpta eos impellit vt præposterè ad beatam quietem festinent. Sicut & Actorum capite 1. b. 6: dum Christum vident à mortuis resurrexisse, ad foelicitatem quæ in cælo nobis reposita est, ad quam spe & patientia nos aspirare conuenit, præcipientes feruntur. Etsi autem dispar est nostra ratio, quia in Legis vmbis non fumus educati, vt nos illa de terreno Christi regno superfluitio infatuat, vix tamen centesimus quisque reperitur qui non simili fere labore morbo. Nam quum omnes à molestiis, certaminibus, omnique crucis specie natura abhorreant, vrget harum rerum tædium vt sine moderatione, sine spe, ad spei fructum intempetiue properent. Ita fit vt sementem facere nullus velit, metere omnes ante tempus velint. Vt ad discipulos redeam, bonū quidem fidei semen animis conceperant, sed maturitatem non expectant: & simul prauis figmentis imbuti, perfectionem regni Christi cum initio commiscant: & quod in cælo quærendum erat, eo potiri in terra volunt.

4 *Respondens Iesus.*) Responsum tulerunt minime ex animi sententia. nam quum triumpho, velut iam milia pertunctorum, inhiarent, Christus eos ad longam tolerantiam hortatur: ac si dixisset, Vos ab ipsis carceribus palmam arripere vultis: atqui prius stadium conficere necesse erat. Regnum Dei in terram derahitus, quo potiri quisquam nequit nisi conscenderit in cælum. Quum autem hoc caput admonitiones ad regendum vitam nostræ cursum apprime vtilis contineat, videntur admirabili Dei consilio factum esse ut nobis vtilis esset Apostolorum error. Summa hæc est, Euangelii prædicationem esse stationis instar: ideo patienter expectandum esse tempus messis: ac perperam molles esse & effeminatos, qui propter hyemis gelu, niues, nebulas, vel aduersas tempestates, animis franguntur. Duo autem nominatim præcipit Christus discipulis, ut sibi à falsis doctrinis caueant, & ne scandalis turbentur. Quibus verbis significat Ecclesiam suam, quandiu peregrinabitur in mundo, his malis fore obnoxia. Hoc autem minime consentaneum videri poterat, quum longè aliter futurum Christi regnum describerent Prophetæ. Promittit Iesaias omnes Diuitibus fore tunc edoctos. Apud Ioelem habetur, Effundam de Spiritu meo super omnem carnem & prophetabunt filii vestri & filia vestra: iuvenes vestri visiones videbunt, & senes somnia somniabunt. Vberior etiam intelligentiæ lux promittitur à Ieremia, Non docebit quisque posthac proximum suum, nec vir fratrem suum, dicendo, Cognosce Dominum, quia omnes cognoscent me à minimo vsque ad maximum. Ergo sole iustitiæ exorto, sicut à Malachia prædictum erat, nihil mirum si Iudæi ab omnibus errorum nebulis immunes se ac puros fore sperarent. vnde & Samaritana mulier dicebat, Messias quum venerit, docebit nos omnia. Iam verò scimus quàm magnificæ promissiones de pace, iustitia, gaudio, bonorumque omnium affluentia passim occurrant. Quare nihil etiam mirum si Christi aduentu se à bellorum turbis, à rapinis, & qualibet iniuria à fame denique & pestilentia exemptum iri credebant. Christus autem admonet, non minus posthac molestos fore piis falsos doctores, quàm veteri populo fuerint falsi prophetæ: nec minores fore perturbationes sub Euangelio, quàm olim sub Lege fuerint. Non quod effectu careant illæ Prophetiæ quas nuper attigi: sed quia solidum earum complementum non primo statim die extat. satis enim est bonorum illorum gustum nunc fidelibus dari, ut ipem solidæ fructuositatis in posterum foueant. Ideoque multum decepti fuerunt qui sibi statim ab exordio Euangelii perfecte exhiberi volebant quæ quotidie impleri cernimus. Adde quod hominum prauitas illam quæ Prophetæ regno Christi foelicitatem tribuunt, licet penitus exinanire non possit, tamen moratur, vel perturbat. Facit quidem Dominus, certando cum hominum malitia, ut benedictiones suæ per quæuis oblatula viam inueniant: & certè absurdum esset, aboleri eorum culpa quod in gratuita Dei bonitate fundatum, ab illorum arbitrio non pendet. Ut tamen aliquam ingratiitudinis suæ mercedem recipiant, gratias suas (quæ alioqui vberissima copia sese effunderent) tenuiter tantum distillat. Hinc tot malorum labyrinthus, per quem tota vita errant fideles, licet duce Christo, & facem Euangelii sui præferente, certam salutis viam teneant. Hinc tot certaminum congeries, ut duriter ipsis militandum sit, licet absque periculo. Hinc tot ac tam subita perturbationes, ut misera inquietudine vexentur, licet Christo innixi probe ad finem vsque consistant. Porro quum discipulos cauere ab imposturis iubet Christus, sciamus modum cauendi illis non de fore, modò ne sibi desint. Quare ne dubitemus, si quisque nostrum in sua statione sedulo ad excubias intentus sit, quascunque insidias machinetur Satan, nos ab illis tutos fore.

5 *Multi enim venient.*) Nondum in genere de peruersis & fallacibus doctrinis loquitur, sed speciem vnã attingit, quæ velut quoddam præludium fuit omnium errorum quibus variè conatus est Satan puram Euangelii doctrinam labefactare. Nam paulo post Christi resurrectionem exorti sunt impostores, quorum se quisque professus est Christum. Quia autem non tantum è medio sublatus erat verus Redemptor, sed ignominia crucis oppressus, & tamen spe redemptionis erectæ erant omnium mentes, & desiderio acceptæ, plausibilis fallendi occasio illis ad manum fuit. Nec dubium est quin talibus præstigijs ludendos Iudæos exposuerit Deus, qui Filium suum tam indignè repulerant. Etsi autem breui dissipatæ sunt illæ infantiæ, voluit tamen Deus Iudæos ita inter se tumultuari: primum ut se infames & exosos redderët, deinde ut apud eos profus concideret salutis fiducia: denique ut toties frustrati, bruto stupore in suam perniciem ruerent. Nam vbi à Filio Dei, cuius officium est in sacram vnitatem nos colligere, mundus disfluxit, æquum est huc & illuc tanquam procellis raptari. Et eadem Dei vindicta factum est ut stulta credulitas plures abriperet quàm recta fides in Dei obsequium adduxerat. Et hanc circumstantiam data opera Christus posuit, ne fideles conspecta insanientium turba labascere. Scimus enim quàm proclue sit ad multitudinem deflectere, præsertim vbi pauci sumus numero.

6 *Audituri estis bella.*) Motus tantum Iudaicos hoc loco designat: nam paulo post latius spargendum esse incendium dicit. Quemadmodum autem prius cauere iussit ne quis eos decipiat, sic nunc intrepido animo excipere iubet rumores bellorum, & bella ipsa. nam periculum erat ne malis obruti deficerent, præsertim si tranquillum & lætum otium sibi fuissent polliciti. Addit oportere hæc fieri, causam non assignans, sed admonens, nihil horum fortuitò vel absque Dei prouidentia accidere: ne frustra contra stimulum calcitent. nihil enim ad nos subigendos efficacius quàm dum agnoscimus quæ maximè videntur confusa Deum suo arbitrio moderari. Ipsi quidem Deo nunquam iustæ causæ & optimæ rationes defunt cur mundum turbari sinat: verum quia in mero eius placito fideles acquiescere conuenit, satis habuit Christus hortari discipulos ut animis ad ferendum compositis constantes manerent, quia ita Domino placet. *Sed nondum finis.* Apertius denuntiat quod iam dixi, quæ per se grauius erant, maiorum tamen calamitatum quædam solum fore præludia: quia vbi flamma bellorum Iudæam corripuerit, latius erumpet. Nam ex quo propagata fuit Euangelii doctrina, similis etiam apud alias gentes ingratiudo iram Dei accendit. Hinc factum est ut qui vinculum pacis cum Deo ruperant, se mutuis dissidiis lacerarent: qui Dei parere imperio abnuerant, hostium violentiæ succumberent: qui Deo reconciliari non sustinuerant, inter se vicissim tumultuarentur: qui denique cælesti salute se abdicauerant, alii in alios sæuendo, cædibus terram implerent. Porro quia nouerat quàm pernicax futura esset mundi malitia, rursus addit hæc fore ignia dolorum: non ut se mœrore conficiant fideles (quibus semper in malis suppetit cõsolatio)

sed

Ies. 54. c. 13
Ioe. 2. c. 28
Iere. 31. f. 34

Malach. 3. a. 2
Ioh. 1. 4. d. 25

sed ut se ad longi temporis patientiam comparent. Lucas præterea addit *Terramorus & signa è calo.* Quorum rerum etsi certa historia non extat, sufficit tamen à Christo fuisse prædictas. Reliqua petant lectores ex Iosepho.

MATTH. XXIII.

MARC. XIII.

LUC. XXI.

9 *Tunc tradent vos in afflictionem, & occident vos: & eritis inuisi cunctis gentibus propter nomen meum.*

10 *Et tunc scandalizabuntur multi: & alius alium inuicem tradet, seque odio habebunt inuicem.*

11 *Et multi pseudoprophetae surgent, ac seducent multos.*

12 *Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.*

13 *Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.*

14 *Et predicabitur hoc Euangelium regni in uniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus: & tunc ueniet consummatio.*

9 *Sed vos caute uobis: tradent enim vos in concilia & in Synagogas: cademini, & sub praesidibus ac Regibus ducemini propter me in testimonium illis.*

10 *Et apud omnes gentes oportet prius predicari Euangelium.*

11 *Quum autem duxerint vos tradentes, ne praecogitetis quid dicturi sitis, neque meditemini: sed quicquid datum fuerit uobis in illa hora, hoc loquamini. non enim estis uos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.*

12 *Traditurus autem est frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij aduersus parentes, ac morte afficient eos.*

13 *Et eritis exosi omnibus propter nomen meum. Sed qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.*

12 *Sed ante haec omnia iniciant uobis manus suas, & persequentur, tradentes in Synagogas & carceres, trahendo uos ad Reges & praesides propter nomen meum.*

13 *Continget autem uobis in testimonium.*

14 *Habete igitur fixum in cordibus uestris, non esse praeditandam defensionem.*

15 *Ego enim dabo uobis os & sapientiam cui non poterunt contradicere neque resistere omnes qui aduersabuntur uobis.*

16 *Trademini autem etiam à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis: & ex uobis morte aliquos afficient.*

17 *Et eritis exosi omnibus propter nomen meum:*

18 *Et pilus è capite uestro non perit.*

19 *In patientia possidete animas uestras.*

9 *Tunc tradent uos in afflictionem.*) Iam aliud tentationis genus praedicat Christus discipulis, quo praeter communes afflictiones, ipsorum fides probanda sit: nempe ipsos toti mundo exosos & detestabiles fore. Hoc per se filiis Dei triste ac durum est, promiscuè cum reprobis & Dei contemptoribus affligi, & iisdem subici poenis quas illi pro suis sceleribus sustinent. Hoc uero longè iniquius uidetur, duriter opprimi grauibz malis à quibus impii sint immunes. Verum sicuti triticum, ubi simul cum palea flagellis percussum fuerit, mola deinde contunditur ac teritur: ita Deus filios suos non tantum communiter cum impiis affligit, sed cruce etiam pra aliis subigit, ut uideri possint reliquo genere humano miseriores. Sed proprie hic Christus de afflictionibus disserit quas pro Euangelio subituri erant discipuli. Et enim uerum est illud Pauli, quos Deus elegit, eos quoque destinasse ad ferendam crucem, ut conformes sint imagini Filii sui: non tamen hac singulari nota omnes insignit, ut ab Euangelii hostibus persequutionem sustineant. De hac crucis specie nunc concionatur Christus, dum fidelibus pro Euangelii testimonio impiorum odia subire, probris se obicere, & furorem prouocare necesse est. Nam admonitos uoluit discipulos, Euangelii doctrinam (cuius futuri erant testes ac nuntii) mundo nequaquam fore gratam vel plausibilem: quemadmodum & prius illis exposuerat. Praedicat autem non modo cum paucis hostibus illis fore certamen, sed quocumque uenerint, gentes omnes fore illis infestas. Hoc autem incredibile portentum fuit, quod vel fortissimos animos percellere & concutere posset, nomen Filii Dei tam infame esse & odiosum, ut omnibus eius cultoribus ubique inuidiam crearet. Ideo apud Marcum habetur, *Caute uobis.* Quo uerbo finem & usum admonitionis notat, debere scilicet ad tolerantiam paratos esse, ne incautos opprimat tetatio. Apud eundem Marcum additur, *Fore hoc regibus & praesidibus in testimonium,* quum ad illorum tribunal ducti fuerint Christi discipuli. Lucas paulo aliter, *Continget uobis hoc in testimonium:* sed prorsus eodem sensu. Significat enim Christus Euangelium suum eo magis testatum fore, ubi mortis periculo defensum fuerit. Nam si tantum praedicando Euangelio opera dedissent Apostoli, non etiam contra furiosos hostium impetus constanter pro eo asserendo tetissent, non tam illustris fuisset eius confirmatio. Quum uero capita sua obicere non dubitarent, nec ulli mortis terrores eos deiecerent à proposito, ex intrepida eorum constantia apparuit quam serio de causæ suæ bonitate persuasi fo-

Simil.

Rom. 8, c. 29

rent. Fuit igitur hæc legitima Eaangelii obſignatio, Apoſtolos ad Regum uſque tribunalia abſque formidine prodire & ingenuè illic Chriſti nomen profiteri. Ideoque Petrus ſe teilem vocat paſſionum Chriſti, quarum inſignia ipſe geſtabat. Et Paulus Philippenſium primo c. 17. gloriatur ſe in Euangelii deſenſionem poſitum. Quod in primis notatu dignum eſt, ne turpi præuaricatione à fide excidant quos Deus tanto honore dignatur vt patronos veritatis ſuæ conſtituat.

11 Marc. *Ne præcogitatis.*) Hanc ſententiam, ſicut & proximam, expoſuimus Matthæi capite 10. nempe quod Dominus ab ea anxietate leuare velit diſcipulos quæ nos in officio præſtando impedit, dum ſcilicet pares nos oneri fore diſſidimus. Nô quòd prorsus ſecuros in vtranque aurem dormire velit (quia nihil vtilius eſt quàm nos propriæ infirmitatis conſcios ad humilitatem inſtitui, & ſtimulari ad preces) ſed Chriſtus in patris ſinum curas noſtras reiiciendas eſſe admonet, vt auxilio promiſſo confiſſi, alacriter in curſu pergamus. Promiſſio autem aliis verbis ponitur apud Lucam: non quod à morte liberaturus ſit ſuos Chriſtus: (hoc enim non ſemper eſt ſperandum) ſed quòd daturus ſit os & ſapientiam quibus pudeſcant aduerſari. Quanquam autem Chriſtus & præſentem mentem & loquendi facultatem ſuppeditat: ego tamen duas iſtas voces per hypallagen coniunctas eſſe interpretor: acſi pollicitus eſſet Chriſtus ſe moderaturum eſſe ipſorum linguas, vt prudenter & appoſitè reſpondeant. Addit, hanc ſapientiam contra omnes hoſtes fore victricem: quia nec contradicere nec reſiſtere poterunt. Non quòd veritati cedat eorum impudentia: ſed quia de phrenetica ipſorum audacia triumphabit illa veritas quam fruſtra oppugnant. Atque vtinam in hanc fiduciam recumberent omnes à quibus exigitur fidei conſeſſio: alia enim Spiritus virtus & maietas ſe exeret ad proſternendos Satanæ miniſtros. Nûc dum partim ſenſu proprio efferimur, & ſuperbia inflati, temere præcipites ruimus, vel vltra progredimur quàm oportet: partim vero in anguſtiis peruerſæ timiditatis nos conſtringimus: triſtis experientia oſtendit Dei gratia & Spiritus auxilio nos deſtitui. Porrò quum apud Matthæum & Marcum affirmet Chriſtus Spiritum Patris eſſe qui in nobis loquitur, hîc autem ſe os daturum pronuntiet, colligimus proprium eius eſſe munus Spiritu nos inſtruere.

19 Luc. *In patientia veſtra.*) Hîc longè alium tuendæ vitæ modum præſcribit Chriſtus diſcipulis ſuis, quàm dicet carnis ratio. Naturaliter enim vitam quiſque in tuto locare cupit: præſidia quæ putamus nobis optima fore, hinc inde colligimus omnes, diſcrimen omne fugimus: denique non videmur nobis viuere niſi probè muniti. Chriſtus autem hanc vitæ cuſtodiam nobis mandat, vt ſemper ad mortem expoſiti, per ignem & aquam & gladios ambulemus. Et certè nemo ſpiritu ſuum verè in manus Dei reponet, niſi qui ſemper ad moriendum paratus, in diem viuere didicerit. In ſumma, iubet nos Chriſtus vitam noſtram poſſidere tum ſub cruce, tum inter aſſiduos mortis terrores.

10 Matth. *Tunc ſcandalizabuntur.*) Nunc tentationes enumerat quæ ex malis exemplis proueniunt. Hæc autem violenta eſt in primis & diſſicilis ad vincendum, dum Chriſtus ipſe multis eſt lapis ſcandalis ad quem alii impingunt, vel cuius obiectu alii retrocedunt, alii deſiciunt. Videtur autem mihi Chriſtus hoc verbo multas perturbationum ſpecies complecti: quia non tantum deſiciunt qui rectum curſum ingreſſi erant, ſed multi exaſperantur aduerſus Chriſtum: alii modetiæ & æquitatis obliiti, ſeſe in rabiem proiciunt: alii profaneſcunt, & exunt omnem pietatis ſenſum: alii in rebus confuſis ſclerum licentiam ſibi uſurpant.

11 *Multi pſeudopropheta ſur.*) Hæc admonitio à priore diſfert, vbi prædixit Chriſtus multos in ſuo nomine venturos, nam illic tantum de impoſtoribus ſermo erat, qui paulo poſt Euâgelii exordia ſe Chriſtos eſſe mentiti ſunt. nunc verò ſubinde falſos doctores exorituros denuntiat qui ſanam doctrinam erroribus corrumpent: que madmodum docet Petrus, Eccleſiam huic malo non minus fore obnoxiam ſub Euangelio quàm olim ſub Lege. Quare non eſt quòd errores, & quælibet diaboli fallaciæ, ac pietatis corruptelæ pijs mentes labefactent: quia nemo in Chriſto rite fundatus eſt niſi qui contra tales inſultus ſtandum ſibi eſſe didicit. Nam hæc demum vera eſt fidei noſtræ probatio, dum ſurgentibus falſis doctrinis minimè obruitur. Neque tantum venturos pſeudoprophetas dicit, ſed fallendi quoque altutia præditos fore, vt ſectas poſt ſe trahant. Eſt autem hîc opus non vulgari cautione: quia multitudo errantium, non ſecus ac violenta procella, curſum reſectere nos cogit, niſi penitus in Deo ſimus deſixi. Qua de re paulo antè aliquid dictum eſt.

12 *Quoniam abundabit inquit. u.*) Quàm longè latè que pateat hoc malum neminem latere debet: ſed pauciſſimi obſeruant. Nam quia luce Euangelii clarius detegitur hominum malitia, etiam in probis & rectè animatis languet ac ſerè extinguitur beneficentiæ ſtudium. Ita enim quiſque ſecum reputat, perire officia quæ in hunc vel illum conferunt, quum omnes ſerè ingratos, vel perfidos, vel improbos experientia & quotidianus uſus oſtendat. Grauis certè & periculofa tentatio. quid enim magis abſurdum quàm doctrinam probare quæ probitatis ſtudium & charitatis vigorem minuere videtur? At qui vbi emerſit Euangelium, charitas, cuius ardore accendi decebat omnium corda, potius refrigeſcit. Sed ſons huius mali, quem Chriſtus designat, notandus: multos ſcilicet ideo fatiſcere, quia iniquitatis diluuium (quod paſſim exundat) pro ſua infirmitate ſuccumbunt. Hanc verò fortitudinem à ſuis Chriſtus requirit, vt contra lutando perſiſtant. Quemadmodum & Paulus præcipit ne benignè & humaniter nos gerèdo fatigemur. Quauis ergo iniquitatum mole oppreſſa multorum charitas deſiciat, hoc quoque obſtaculum ſuperandum eſſe admonet Chriſtus, ne fideles in malis exemplis fracti reſiliant. Ideo ſententiam illam repetit, neminem poſſe ſaluum euadere niſi qui legitime certauerit, vt in ſinem uſque perſeueret.

14 *Predicabitur hoc Euangelium regni.*) Quia Dominus concionem habuerat quæ non paruam triſtitia materia ſuggereret, oportunè ſubiicitur hæc conſolatio, quæ vel collapſos animos erigat, vel lahbentes confirmet: nempe, quicquid machinetur Satan, & quantumuis multiplices turbas ingerat, emerſurum tamen Euangelium, donec per totum orbem ſpargatur. Quanquam autem incredibile hoc erat, oportuit tamen Apoſtolos hoc magiſtri teſtimonio fretos, præter ſpem bene ſperare, & interea fortiter cœnti ad exequendum ſuum munus. Quòd Antipodas quidam obiciunt, & alios procul remotos populos, ad quos

1. Pet. 2. 6. 8

1. Theſſ. 3. d. 13

ad quos ne tenuis quidem Christi fama hæcenus peruenit: huius nodi facilis est solutio. neque enim vel singulas mundi plagas specialiter designat Christus, nec certum tempus præfigit: sed tantum affirmat, Euangelium (quod à Iudæa proprio domicilio mox exterminandum omnes putassent) vsque ad vltimos orbis terræ fines propagatum iri ante vltimum aduentus sui diem. Finem quoque prædicationis notat, Vt sit in testimonium cunctis gentibus. Quanquam enim nunquam *et usque* se reliquit Deus, ac speciali modo Iudæis de se testatus est: hoc tamen præ aliis memorabile testimonium edidit, dum se patefecit in Christo suo: ideoque Paulus primæ ad Timotheum capite 2. b. 6. suis temporibus in lucem prodisse dicit, quia hæc matura erat opportunitas totius mundi ad Deum vocandi. Discamus ergo, quoties prædicatur Euangelium, perinde esse ac si Deus ipse in medium prodiret, nosque solenni & legitimo ritu contelleretur ne incerti vagemur in tenebris: qui verò parere abnuunt, reddantur inexcusabiles. *Tunc veniet consummatio.* Quidam ad excidium templi, & cultus Legalis abolitionem perperam restringunt quod de fine & renouatione mundi intelligi debet. Nam quia discipuli illa duo simul miscuerant, quasi euerit non posset templum sine totius mundi ruina, Christus ad propositam quæstionem respondens, admonuit, longam & tristem malorum Iliada instare: nec antè illis festinandum esse ad palmam quam multis certaminibus & molestiis perfuncti essent. Sic ergo resoluendum est hoc postremum membrum, Nō antè adueniet finis seculi quam duris & laboriosis tentationibus Ecclesiam meam diu exercuerim. nam falsæ imaginationi quam apud se cōceperant Apostoli opponitur. Vnde rursus discendum est, non præfigi certum diem, ac si eorum quæ nuper prædixit euentum continuo statim tenore vltimus dies exciperet. nam quæcunque suprâ legimus, pridem experti sunt fideles: nec tamen mox apparuit Christus. Verum non aliud fuit eius consilium quam Apostolis nimium cupidè ad cælestem gloriam transiulantibus frænum tolerantiae iniicere. ac si dixisset, non ita citò vt sibi fixerant instare redemptionem, sed interpositos esse longos anfractus.

MATTH. XXIII.

MARC. XIII.

LVC. XXI.

15 *Quum ergo videritis abominationem desolationis qua dicta est à Daniele Propheta stantem in loco sancto: (qui legit intelligat)*

16 *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.*

17 *Qui in tecto, non descendat vt tollat quicquam de domo sua:*

18 *Et qui in agro, non reuertatur vt tollat vestes suas.*

19 *Væ autē. prægnatibus & lactantibus in illis diebus.*

20 *Orate autem vt non fiat fuga vestra hyeme, neque Sabbatho.*

21 *Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc vsque tempus, neque fiet.*

22 *Et nisi decurtati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos decurtabuntur dies illi.*

23 *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus aut illic, nolite credere.*

24 *Surgent enim pseudo christi & pseudopropheta, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errore inducantur (si fieri possit etiam electi.*

25 *Ecce prædixi vobis.*

14 *Porrò quū videritis abominationem desolationis qua dicta est à Daniele Propheta, stantē vbi non oportet: (qui legit intelligat) tūc qui fuerint in Iudæa, fugiant ad mōtes:*

15 *Qui verò fuerit in tecto, ne descendat in domum, nec ingrediatur vt quicquā tollat e domo sua.*

16 *Et qui fuerit in agro, ne reuertatur ad ea qua reliquit à tergo, ad tollendum pallium suum.*

17 *Væ autem prægnatibus & lactantibus in illis diebus.*

18 *Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.*

19 *Erunt enim dies illi afflictio, qualis nō fuit à primordio rerum conditarum quas cōdidit Deus, vsque ad hoc tempus, nec futura est.*

20 *Et nisi Dominus abbreviasset dies, nō fuisset salua vniuersa caro, sed propter electos quos legit, abbreviavit dies.*

21 *Actunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, ecce illic: ne credatis.*

22 *Et ait ad discipulos, Venient dies quando desiderabitis videre vñ dierum Filij hominis, nec videbitis.*

23 *Et dicent vobis, Ecce hic, ecce illic: nolite ire, neque sectemini.*

20 *Quum autem videritis circumdari ab exercitibus Hierosolymā, tunc scitote quod imminet desolatio eius.*

21 *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: & qui in medio eius, discedant: & qui in regionibus, nō intrent in eam.*

22 *Quia dies vltionis hi sunt: vt impleantur omnia que scripta sunt.*

23 *Væ autē prægnatibus, & membra nutrentibus in illis diebus. erit enim afflictio magna super terram, & ira in populo hoc.*

24 *Et cadēt acie gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Ierusalē calcabitur à Gentibus, do nec impleantur tempora Gentium.*

LVC. XVII.

22 *Et ait ad discipulos, Venient dies quando desiderabitis videre vñ dierum Filij hominis, nec videbitis.*

23 *Et dicent vobis, Ecce hic, ecce illic: nolite ire, neque sectemini.*

Dan. 11. b. 31. & 12. b. 11

26 Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.

27 Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet usque in Occidentem, ita erit & adventus Filij hominis.

28 Ubique enim fuerit cadaver, illic congregabuntur & aquile.

22 Surgent enim pseudochristi, & pseudo prophetae, & edent signa & prodigia ad fallendum (si fieri possit) etiã electos.

23 Vos autem cavete: ecce prœdixi vobis omnia.

24 Nam sicut fulgur coruscans è regione quæ sub celo est, in alteram quæ sub celo est fulget: ita erit Filius hominis in die suo.

25 Sed prius oportet illum multa pati, & reprobari à natione hac.

15 *Quum videritis abominationem.*) Quia res incredibilis erat (vt iam diximus) templi & vrbs Hierosolymæ excidium, totumque Iudaicæ politicæ interitus: deinde absurdum videri poterat, saluos non aliter fore discipulos, quàm si ab eo populo auulsi essent penes quem deposita erat adoptio & æternæ salutis fœdus: Christus Danielis testimonio vtrunque confirmat. ac si diceret, Ne in templo, & Legalibus cæremonis (sitis defixi, certum finem illis imposuit Deus: ac pridem testatus est, quum veniret Redemptor, cessatura esse sacrificia: ne vobis inolestum sit refecari à gente vestra. Deus etiam de futura illius abdicatione suos in tempore admonuit. Porro talis prædictio non modo ad tollendam scandali materiam valebat, sed etiam ad erigendas piorum mentes, vt in extremis cladibus se Diuinitus respici, suamque salutem curari scientes, ad sacram anchoram confugerent, in qua inter sæuisissimas iactationes firma tamen & tuta illis erat statio. Verum antequam vltra progrediar, excutiendus est qui à Christo citatur locus. Falluntur autem, meo iudicio, interpretes, qui ex nono capite Danielis testimonium hoc petunt esse tradunt. Neque enim illic ad verbum habetur *Abominatio desolationis.*) & certum est, Angelum non de vltima vastatione, cuius hinc Christus meminit disserere, sed de temporali dissipatione quam attulit tyrannus Antiochi. Capite autem duodecimo Angelus finalem, vt vocant, Legalis cultus abrogationem, quæ futura erat Christi aduentu, prædicit. Postquam enim fideles ad intractam constantiam hortatus est, tempus certum tam ruinæ quàm inlaurationis definit, Ex quo (inquit) ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio desolationis, restabunt dies mille ducenti & nonaginta. Beatus qui expectauerit, donec ad mille trecentos trigintaquinque dies perueniat. Scio hunc locum propter suam obscuritatem variè torqueri: sed mihi videtur simplex hic esse sensus, quod Angelus, postquam semel templum ab Antiochi pollutionibus & idolis purgatum fuerit, pronuntiet venturum rursus esse tempus quo nouæ profanationi expositum, sine spe restitutionis sanctitatem suam omnemque reuerentiam perpetuò amittat. Quia autem funestus ac lugubris erat nuntius, iterum Prophetam ad annum vnum & biennium & sex menses reuocat. Quibus verbis tam malorum diuturnitas quàm exitus notatur, nam in continua malorum ferie longus iam videtur anni circuitus. vbi autem duplicatur temporis spatium, multo magis crescit molestia. Hortatur ergo Spiritus fideles vt non modo ad integri anni (hoc est longi temporis) tolerantiam se comparent: sed vt statuunt, continuo multarum ætatum tenore ferendas sibi esse afflictiones. Porro in dimidio temporis subest non parua consolatio: quia licet diuturnæ sint afflictiones, perpetuas tamen non fore ostendit Spiritus. Ac prius quidem vsus fuerat hac loquendi forma, Durabit Ecclesiæ calamitas per tempus, tempora, & dimidium temporis. Nunc verò triennium illud cum sex mensibus per dies supputat, vt fideles in longiore malorum tractu magis obdurescant. Solenne enim est hominibus in rebus aduersis non per annos vel menses, sed per dies singulos tēpus supputare: quia dies vnus illis instat anni est. Tandem beatos fore dicit qui sustinerint vique ad finem illius temporis, hoc est, qui inuicta patientia ad metam vsque pertigerint. Nunc Christus quod proposito suo quadrabat solum eligit: nempe instare sacrificii finem, & locandam in templo abominationem esse, quæ signum sit vltimæ desolationis. Quia autem in præsentī stuo statu nimis tenaciter hærebant Iudæi, vt ad Prophetias quibus prædicta erat eius abolitio minimè attenderent, Christus, quasi aurem vellicans, attentè locum illum legere ipso iubet: vt discant clarè testatum esse à Prophetis quod illis tam difficile est creditu. Abominatio tantundem valet ac profanatio. nam hac voce notatur immundities quæ purum Dei cultum vitiat aut evertit. Dicitur autem desolationis, quòd Templi & politicæ interitum secum traheret: sicuti prius capite 9. pollutionem ab Antiocho illatam, quasi vexillum temporariæ desolationis esse dixerat. sic enim nomen Alæ, vel Expansionis interpretor. Falluntur autem quibus videtur notari Hierosolymæ obsidio: nec eorum errori suffragantur Lucæ verba, cui non idem, sed aliud dicere propositum fuit. Nam quia olim vrbs illa quasi in medio excidio liberata fuerat, nequid tale in posterum sperent fideles, simulatque ab hostibus circumdata fuerit, pronuntiat Christus actum fore: quia prorsus nudata sit Dei auxilio. Sensus ergo est, non fore dubium euentum belli: quia exitio deuota sit vrbs illa, quod nihilo magis effugere poterit quàm cæleste decretum rescindere. Ideo aliquanto post subiicit, ipsam à Gentibus calcatum iri: quæ loquutio vltimam ruinam significat. Porro quia in speciem absurdum erat, sanctam vrbsm ita prostrui Gentium libidini, additur consolatio, ad tempus gentibus permitti tantum licentiæ, donec maturescat earum iniquitas, atque in lucem erumpat quæ illis reposita est vltio.

16 *Tunc qui in Iudæa sunt.*) Postquam Prophetæ testimonio docuit Christus, templo profanato extinctum paulo post iri cultum Legalem, subiicit, diras & horrendas calamitates toti Iudææ instare, vt nihil optabilius sit quàm procul inde subduci. & simul ad eò repentinas fore dicit, vt vix celerissimæ signæ

tempus

tempus suppetat. Huc enim pertinent loquutiones, *Qui in tecto est, ne intret in domum, Qui in agro est, ne reuertatur.* ne scilicet dum sua seruare cupiunt, se ipsos perdant. Item, *Uterque in partibus & latibantibus*: quia scilicet liberæ & expeditæ ad fugam non erunt. Item, *Orate ne hyeme aut Sabbatho contingat fuga vestra:* ne scilicet festinationem vel religio, vel itineris asperitas, & breuitas dierum impediat ac morietur. Consilium ergo Christi fuit, primum tuos expergefacerere, ne beatam amplius quietem regni que terreni delicias imaginari unde inde eorum animos fortitudine munire, ne communibus ruinis succumberent. Violenta quidem fuit hæc admonitio, pro ipsorum tamen stupore & ingenti malorum grauitate necessaria.

21 *Erit enim tunc afflictio.*) Lucas etiam dies ultionis fore dicit, & iram in populo illo, ut impleantur quæcunque scripta sunt. nam quum obstinata populi malitia ruptum tunc fuerit Dei fœdus, terram ipsam & aerem prodigiis mutatione concuti oportuit. Nulla quidem magis exitialis plaga inflictæ fuit Iudæis quàm quod extincta apud eos cælestis doctrinæ luce reiecti à Deo fuerunt. Verum (quod in tanta duritie necesse erat) reiectionis suæ malum duris & grauius flagellis sentire coacti sunt. Cæterum tam horrendæ vindictæ causa fuit quòd ad summum cumulum peruenerat desperata illius gentis impietas. Nam quæ eorum morbis allata erat medicina, non superbe modò ab illis sprete fuerat, sed contumeliose etiam reiecta: imò in ipsum medicum crudeliter, tanquam furiosi vel abrepti, sauerant. Quum verò in ipsis tam seuerè obstinatum Euangelii contemptum vnà cum pernicaciæ rabie vltus sit Dominus, nobis semper ante oculos versetur eorum poenæ: ac inde discamus nihil Deo magis esse intolerabile quàm pertinacem gratiæ suæ contemptum. Quamquam autem similes Euangelii contemptores manet eadem merces, in Iudæis tamen illud præ aliis memorabile documentum extare voluit Deus, quo illustrior ad posteros esset aduentus Christi gloria. Nullis enim verbis exprimi potest sceleris illius indignitas, quòd Filium Dei, vitæ autorem cæntus sibi oblatum, ad mortem rapuerant. Itaque illo plusquam nefando sacrilegio defuncti, non destiterunt subinde abis atque alas criminibus omnes extremi exitii causas sibi accertere. Ideo negat Christus parem in mundo afflictionem postea fore, quia sicuti vnà Christi repulsa, tot præsertim sceleris contumaciæ & ingratiudinis circumstantiis implicita, præ omnibus ætatum omnium peccatis maximè detestabilis fuit: sic etiam æquum fuit illius vindictæ atrocitate alias omnes superari.

22 *Nisi decurrati fuissent.*) Cladium atrocitatem amplificat, simul tamen admixta consolatione: quòd scilicet illis extingui possit Iudaicum nomen, nisi Dominus electos suos respiceret, atque in illorum gratiam aliquid leuacionis afferret. Conuenit autem hic locus cum illo Iesaiæ, *Nisi Dominus residuum nobis fecisset exiguum semen, quasi Sodoma fuissimus, & similes Gomorrhæ.* Nam & vindictam Dei quæ in exilio Babylonico contigerat, rursus Christi aduentu impleri oportuit, teste Paulo. Imò quo magis se impietas profuderat, grauior tunc exundare debuit vindicta. Ideo dicit Christus, nisi malis finem Deus imponat, perituros funditus Iudæos, ut ne vnus quidem residuus maneat: sed Deum gratuitum fœderis sui rationem habiturum, ut electis suis parcat, secundum alterum illud Iesaiæ vaticinium, *Si fuerit populus tuus ut arena maris, reliquæ duntaxat saluæ fient.* Est autem hoc insigne Diuini iudicii documentum, vbi visibile Ecclesiam sic affligit ut funditus videatur perdita: & tamen ad seruandum aliquod semen, suos electos, & quidem paucos numero, mirabiliter ab intentu eripit, ut præter spem è gurgite mortis emergant. Sic enim terrentur hypocritæ, ne Ecclesie titulo & specie freti vanam spem in unitatis sibi fingant: quia modum inueniet Dominus quo Ecclesiam suam liberet, ipsis in exitium traditis. piis verò mira consolatio suggeritur, quòd nunquam ita frænum laxabit Deus iræ suæ, quin salutem ipsorum consulat. Sic in puniendis Iudæis horrendum in modum exarsit: & tamen præter spem hominum sibi moderatus est, nequis ex electis periret. Atque hæc incredibilis miraculi fuit materia, quòd quum ex Iudæa oritura esset salus, ex paucis guttis fontis arfacti fluuios Deus creauit qui totum mundum irrigarent. nam (ut Gentium omnium odia in se contraxerant) parum abfuit quin vno die vrbique locorum signo dato trucidarentur. Nec dubium est, quum multi talem eorum interuencionem vgerent, Diuinitus retentum fuisse Titum ne & milites & alios illius exequenda plus satis audios, suo nutu armaret. Quòd ergo vltimam totius gentis cladem tunc compescuit Romanus imperator, hæc decurtatio fuit ad seruandum aliquod semen. Interea hoc notandum, quòd *Propter electos* impetum iræ suæ cohibuit, ne omnes obrueret. Cur enim ex ingenti multitudine paucos superstitibus restare voluit? & quid habuit causæ cur hos aliis præferret? Nempe quòd in populo quem adoptauerat, residebat eius gratia: ac, ne irritum esset eius fœdus, quidam æterno eius consilio ad salutem electi & destinati erant. Ideo Paulus causam gratiæ electioni assignat, quòd ex immenso populo seruandæ sint reliquæ. Facessant igitur hominum merita, quando ad merum Dei beneplacitum reuocamur, ne aliunde pendeat inter hos & illos discriminem, nisi quia saluos esse oportet qui electi sunt. Quòd ut clarius & expressius commendet Marcus, pleonasmus addit, sic loquens, *Propter electos quos elegit, abbreviauit dies.* Certè poterat sufficere participium, nisi hoc discretè testatum vellet, non extraneis causis adduci Deum ut hos potius quàm illos favore prosequatur: sed quia eligere illi placuit quos seruaret, in eorum salute arcanum gratiæ suæ propositum stabilire. Queritur tamen quomodo propter electos cladibus modum imposuerit Deus, ne funditus Iudæos perderet, quum multi reprobi & desperati seruati fuerint. Solutio facilis est, liberatam fuisse gentis partem ut inde suos electos, qui permixti erant, quasi semen, excussa palea, educeret. Quamquam ergo communiter reprobis & electis temporalis contigit salus, quia tamen illis nihil profuit, merito his solis ascribitur: sicuti mira Dei prouidentia in eorum gratiam directæ fuit.

23 *Tunc si quis vobis.*) Iterum repetit quòd de impostoribus dixerat: nec frustra. maius enim ab hac tentatione periculum instabat, ne miseri homines in rebus afflictis & desperatis, fallaci titulo decepti,

laras pro Christo quærerent, & diaboli præstigias amplecterentur pro Dei auxilio. Nam quum Iudæi ob contemptam redemptionem tam duriter oppressi, violentis saltem remediis à perfidia retrahendi essent, novas spes astute illis obiecit Satan, quæ à Deo longius ipsos abducerent. Et certè nihil magis exitiale est quàm dum in rebus aduersis consilio destituimur, sub nominis Dei prætextu mendacis decipi, quæ & respicientiæ ianuam nobis obstruunt, & infidelitatis tenebras augent, & tandem desperatione confusos ad insaniam præcipitant. Quare in tanto periculo minime superuacua repetitio fuit; ac præsertim quum pseudopphetas non leuibus machinis ad fallendum introductos fore admoneat Christus, nempe signis & portentis quæ oblitescant infirmas mentes. Nam quum miraculis virtutis suæ præsentiam testetur Deus, & ideo sigilla sint veræ doctrinæ, nihil mirum si impostoribus reuerentiam conciliant. Et tali illusionis genere vlcicitur Deus hominum ingratitude, vt mendacio credant qui veritatem respuerunt, magisque ac magis obtenebrentur qui ad oblatam lucem clauferunt oculos. Quanquam & simul suorum constantiam exercet, quæ inde clarius refulget dum nullis fallacis succumbunt. Porro quum antichristos & mendaces prophetas Dominus miraculis armatos fore pronuntiet, non est cur tantopere superbiant Papistæ hoc obtentu, vel ipsorum iactantia terrentur. Miraculis superitiones suas confirmant: nempe quibus prædixit Filius Dei labefactandam esse multorum fidem. Quare tantum apud prudentes momenti habere non debent vt per se sufficiant ad probandum hoc vel illud doctrinæ genus. Si excipiant, hoc modo euerit ac in nihilum redigi miracula quibus tam Legis quàm Euangelii sancita sunt authoritas: respondeo, certam Spiritus notam illis inculptam fuisse quæ dubitationem & errandi metum fidelibus eximeret. Neque enim quoties ad suos confirmandos virtutem suam exeruit Deus, ita confusè operatus est quin vera extaret nullique fallaciæ obnoxia distinctio. Adde quod doctrinam sic obsignant miracula, vt illa quoque vicissim præluceat, & discutiat omnes nebulas quibus simplices mentes obfuscat Satan. Denique si ab imposturis cauere placet, sit apud nos indiuidua signorum & doctrinæ coniunctio.

24 (Si possibile est) etiam electi.) Hoc additum fuit incutiendi terroris causa, quo magis sollicitè intenti essent fideles ad cauendum, nam vbi tam effræni licentia grassantur pseudopphetæ, antiq̃ fallendi efficacia illis conceditur, faciliè esset securos & incautos eorum fraudibus illaqueari. Christus ergo discipulos suos ad excubias agendas hortatur & excitat. deinde etiam admonet non esse cur turbentur nouitate spectaculi, si multos passim in errorem abripi videant. Cæterùm vt curam suis inuicit, ne torpentes circumueniat Satan: ita rursus amplam fiduciæ materiam suppeditat, in quam quieti recumbant, dum ipsos promittit aduersus quascunque Satanæ insidias Dei præsidio & custodia tutos fore. Ergo quantumuis fragilis sit ac lubrica priorum conditio, firma tamen hic futura ostenditur in qua consistant: quia possibile non sit eos à salute excidere, cuius fidelis est custos Filius Dei. Neque enim illis apud se tanta suppetit inuitio quæ Satanæ machinis resistat, sed quia Christi sunt oues, quas nemo poterit rapere ex eius manu. Notandum autem est quòd salutis nostræ firmitas non in nobis, sed in arcana Dei electione locatur. Quanquam enim custoditur salus nostra per fidem (vt Petrus docet) altius tamen ascendere oportet, ideo nos in tuto esse quia nos Pater Filio suo dedit & Filius ipse nihil quod sibi datum est perituum affirmat.

Ioh. 10. e. 28

1. Pet. 1. a. 5

25 Ecce prædixi.) Plenius Domini mentem exprimit Marcus. Vos autem caute: ecce prædixi. Quibus verbis docemur, nulla excusatione dignos esse quos offendicula à Christo prædicta contendant. Nam quum nobis Dei voluntas per regula esse debeat, sufficit nos in tempore esse admonitos, ita ei placere. Deinde quum fidelem se pronouet, nec passurum vt tentemur vltra quàm sumus ferendo, nunquam ad resistendum nobis virtus deerit, modò ne infirmitatem nostram alat torpor.

2. Cor. 10. c. 13

26 Ecce in deserto est.) Lucas hunc sermonem alteri Christi responso permisit, nam quum à Pharisæis rogatus de aduentu regni Dei, negasset cum obseruatione venturum: sequitur in Lucæ contextu, quòd conuersus ad discipulos, admonuerit venturos esse dies quum amplius visuri non sint diem vnum filii hominis. Quibus verbis monere voluit vt in luce ambularent antequàm occuparentur noctis tenebris, debuit enim hic acerrimus illis esse stimulus, vt proficere studerent quandiu fruebantur Christi præsentia, dum audirent grauissimas perturbationes inflare. Nescitur autem eam eadem de re bis admonerit Christus discipulos. Sed mihi probabile est, quum de regni Dei aduentu fieret mētio, quas hic inseruit sententias Lucas ex alio tempore desumptas attexisse, quod illi non rarum esse, alibi vidimus. Cæterùm quia locus hic per inscitiam variè detortus est, vt genuinum sensum habeant lectores, notanda illis est antithesis inter latebras & longè latèque patentem regni Christi propagationem, eamque subitam & inopinatam, qualis est fulguris extensio ab ortu Solis vsque ad occasum. Scimus enim pseudochristos (quod crassæ & stultæ spei gentis illius consentaneum erat) quascunque poterant copias in receptacula deserti, vel in speluncas, vel in alios recessus contraxisse, vt iugum Romani imperii vi & manu armata à se excuterent. Sensus ergo est, quicumque opes suas in locum abditum colligit vt gentis libertatem armis recuperet, se pro Christo mendaciter venditare: quia missus sit Redemptor qui repente & ex insperato gratiam suam in omnes mundi plagas expandat. Hæc autem inter se contraria sunt, redemptionem includere in aliquo angulo, & eam diffundere per totum orbem. Hoc modo admoniti fuerunt discipuli, non amplius in Iudææ latebris Redemptorem esse quærendum: quia regni pomeria ad vltimos vsque terræ fines subito proferet. Atque hæc admirabilis celeritas, qua Euangelium per omnes mundi partes volitauit, illustre fuit Diuinæ potentie testimonium. Neque enim humana industria fieri poterat vt lux Euangelii, instar fulguris simulac emicuit, ab vna mundi plaga vsque ad oppositam penetret: ideoque Christus non temere hac circumstantia cælestem suam gloriã commendat. Adde quòd hæc regni sui amplitudine proposita, ostendere voluit Iudææ vastitatem sibi non posse obflare quin regnaret.

28 *Vbiunque fuerit cadauer.*) Sensus est, Quibuscunque artificii conetur Satan huc & illuc distrahere filios Dei, in ipso tamen Christo sacrum esse unitatis vinculum, quo deuinctos teneri conueniat. Vnde enim dissipatio nisi quia multi à Christo distillant, in quo solo sita est nostra firmitas? Ergo hic modus præscribitur fouendæ sanctæ coniunctionis, ne errorum distractiones corpus Ecclesiæ lacerent; nempe si in Christo defixi manemus. Quod diligenter notandum est. neque enim vel ad Romanæ sedis primatum, vel ad alias nugas nos astringit Christus: sed hoc vnico modo Ecclesiam suam colligat, si ad ipsum vnicum caput omnes vndique respiciant. Vnde sequitur, quicumque ei coherent pura fide, extra seclusum esse periculum. Eant nunc Romanenses, & schismaticos esse clamant qui se à Christo alienari non sinunt, vt latroni fidem suam mancipient. Quòd Papistæ ipsi pro eorum societate accipiunt qui fidem vnã profitentur, & aquilas allegoricè exponunt pro acutis & oculatis, nimis insulsum est, quum aliud non fuisse Christi consiliũ palàm sit, quàm ad se vocare & in se retinere Dei filios, vbiunque sint dispersi. Nec verò hic simpliciter ponitur corpus, sed cadauer. Aquilis autem nihil tribuit Christus quàm quod apud nos coruis aut vulturibus congrueret, pro regionis quam incolimus natura. Neque etiam satis solida est aliorum argutia, qui odoriferam fuisse Christi mortem dicunt, vt electos Dei alliceret. nam meo iudicio, ratiocinari voluit Christus à minori ad maius. Si tanta est in auius sagacitas vt ex remotis locis ad cadauer vnum multæ conueniant: turpe esse fidelibus, nõ aggregari ad vitæ authorem, quo solo verè pascuntur.

MATTH. XXIII.

MARC. XIII.

LVC. XXI.

29 *Statim autem post afflictionẽ dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes calorũ mouebuntur.*

30 *Et tunc apparebit signum Filij hominis in cælo: & tunc plangent omnes tribus terræ: & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cali cum virtute & gloria multa.*

31 *Et mittet Angelos suos cum magna voce tubæ: & cõgregabunt electos eius à quatuor ventis, à summo calorũ vsque ad terminos eorum.*

24 *Ceterum in diebus illis post afflictionem illam sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suũ.*

25 *Et stellæ cali decident, & virtutes quæ in calis sunt concutientur.*

26 *Et tunc videbunt Filium hominis venientẽ in nubibus cum potestate multa & gloria.*

27 *Et tunc mittet Angelos suos, & aggregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cali.*

25 *Et erunt signa in sole, luna & stellis, & in terris anxietas gẽtium in desperatione, resonante mari & fluctu.*

26 *Extabescẽtibus hominibus præ timore & expectatione eorum quæ superuenient orbis terrarum. Nam virtutes calorũ concutientur.*

27 *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate & gloria multa.*

28 *His autem fieri incipientibus suspicite & attollite capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra.*

Iam ad plenam regni sui manifestationem descendit Christus, de qua initio rogatus fuerat: ac promittit, postquam tot malis vexati fuerint, venturam suo tempore redemptionem. Nam hoc præcipuè spectauit in suo responso vt discipulos suos bona spe stabiliret, ne propter confusos motus animis deficerent. Ideo non simpliciter de aduentu suo loquitur, sed Propheticas loquendi formas usurpat, quibus vt quisque magis erat intentus, ita durius tentationis certamen ex contrario euentu subire necesse habebat. Quid enim magis absurdum quàm regnum Christi non modò contemptibile, sed cruce oppressum, multis probris coopertum, & omni genere afflictionis obrutum cerne, de quo tam magnificè Prophætæ concionati erant? An non requiri poterat maiestas illa quæ soli & lunæ & stellis tenebras obduceret, totam concuteret orbis machinam, & vsitatum naturæ ordinem mutaret? His tentationibus nunc Dominus occurrit, pronuntians, quanuis non statim compleantur hæc vaticinia, ipso tamen euentu comprobatur tandem iri. Sensus itaque est, quæ de prodigiosa tam cæli quàm terræ concussione olim prædicta erant, non debere ad redemptionis exordium restringi: quia totum cursum donec ad metam ventum foret, complexi fuerint Prophætæ. Nunc vbi tenemus Christi consiliũ, facilis est verborum intelligentia, quòd scilicet non statim obtenebrandum sit cælum, sed postquam afflictionibus defuncta fuerit Ecclesia. Non quòd vltimo demum Christi aduentu apparitura sit regni eius gloria & maiestas, sed quia illuc vsque differunt eorum complementum quæ fieri cœperunt post resurrectionem, & quorum duntaxat gustum aliquem Deus suis præbuit, vt longius eos per spei & patientiæ viam deduceret. Secundum hanc rationem vsque ad vltimum diem fidelium mentes suspendit Christus, ne putent irritum esse quod testati sunt Prophætæ de reparatione futura. quia sub densa afflictionum caligine longo tempore submersum lateat. Perperam verò afflictionem dierum illorum quidam interpretes de Hierosolymæ excidio accipiunt: quum potius vniuersa sit malorum omnium, de quibus antè Christus disseruit, ἀνακεφαλαίωσι. Porro hoc argumento ad tolerantiam eos animat, quòd afflictiones

foelicem tandem lætūque habebunt exitum. Ac si dixisset, quandiu peregrinabitur in mundo Ecclesia, tempus nubilum fore & obscurum. verū simulac finis contigerit miseris, superuenturum diem quo illultris appareat suæ maiestas. Cæterū quomodo sol obscurandus sit, hodie conicere non possumus, sed euentus ipse ostendet. Stellæ quidem non reipsa caluras intelligit, sed secundum hominum sensum. ideo apud Lucam tantū prædicit fore signa in sole & luna & stellis. Sensus ergo est, tantam fore machinæ cæli confusionem, vt stellæ ipsæ cadere putentur. Additur etiam apud Lucam, de formidabili motu maris, vt homines præ metu & anxietate deficiant. Summa autē est, creaturas omnes sursum & deorsum, quasi præcones fore citandis hominibus ad horribile illud tribunal, cuius contemptu impiè ad vltimum vsque diem lasciuient.

30 *Tunc apparebit signum.*) Clarius hoc verbo discernit Christus præsentem regni sui statum à futura eius gloria. Est enim species concessions, quod in afflictionum caligine Christi maiestas non erit conspicua, nec redemptionem ab eo allatam sentient homines. Nam certè confusa rerum permissio quæ nunc cernitur, tum mentes nostras obnubilat, tum Christi gratiam obruit, & quasi euanescente facit ex oculis nostris, saltem vt carnis sensu non apprehendatur salus ab eo parta. Ideo se vltimo aduentu palàm emersurum denuntiat, vt cælesti potentia præditus, quasi signo in sublime erecto, ad se conuertat totius mundi intuitum. Cæterū quia videbat maiorem hominum partem doctrinæ suæ contemptricem fore, regnōque suo aduersam, simul planctum & lamentationem denuntiat omnibus populis: quia scilicet æquum est vt rebelles conterat, perdātque suā præsentia qui absentis imperium spreuerunt. Hoc autem dicit, partim vt superbis ac præfractis terrorem incutiens, ad respicientiam eos adducat, partim etiam vt suorum animos confirmet in tanta mundi contumacia. Est enim non leuis offendiculi materia, impiorum securitas: quia videntur impunè Deo illudere. deinde nihil proliuius est quàm prosperæ fortunæ qua fruuntur illecebris capi, vt nobis effluat Dei reuerentia. Ergo ne ebriæ illorum lætitiæ inuideant fideles, Christus eam in luctum & stridorem dentium pronuntiat tandem conuersum iri. Alludit autem, meo iudicio, ad duodecimum caput Zachariæ, d. 11. vbi Deus memorabile iudicii sui specimen instare docens, planctum apud omnes familias fore asserit, qualis fieri solet in funere vnigeniti. Quare non est quod mundi conuersionem quis expectet, quia serò & sine profectu tandem sentient quem confixerint. Sequitur deinde signi illius explicatio, quod Filium hominis videbunt super nubes venientem, qui sub habitu serui contemptibilis tunc in terra agebat. Atque hoc modo gloriam regni sui cælestem fore admonet, non terrenam, vt falsò imaginati erant discipuli.

31 *Et mittet Angelos suos.*) Specimen suæ illius potentia describit, quod Angelos mittet qui electos suos colligant ab extremis mundi partibus. Nam summitas cælorum tantundem valet ac extrema regio. Sed hyperbolicè loquitur Christus, vt doceat, electos, etiam si è terra sublatis, & per aerem disiecti forent, rursus tamen congregatum iri, vt sub capite suo coalescant in vitam æternam, & sperata hæreditate fruantur. Voluit enim suos discipulos Christus solari, ne tristis Ecclesiæ dissipatio eos frangeret. Quare & nos, quoties vel Satanæ artificio distrahi Ecclesiam, vel impiorum sæuitia lacerari, vel turbari impiis dogmatibus, vel procellis iactari cernimus, ad hanc collectionem discamus referre oculos. Atque si res nobis videtur creditu difficilis, succurrat nobis Angelica potentia, quam ideo proponit Christus vt nos supra humana media erigat. Quauis enim hominum malitia nunc Ecclesia vexetur, per varias fugas & exilia feratur instabilis, fluctibus etiam allisa frangatur, & miserè discepta nihil habeat firmitatis in mundo, bene nihilominus sperandum est: quia non humano modo, sed cælesti virtute (quæ omnibus obstaculis longè erit superior) eam colliget Dominus.

28 *Luc. His fieri incipientibus.*) Apud Lucam clarius exprimitur consolatio qua suorum animos Christus exhilarat. Quanquam enim hæc sententia nihil à verbis Matthæi quæ nuper exposuimus diuersum continet: melius tamen ostendit in quem finem dicantur venturi Angeli ad congregandos electos. Necessè enim fuit communi mundi tristitiæ & anxietati piorum gaudium opponi quasi è regione, & notari inter ipsos & reprobos discrimen, ne Christi aduentum exhorrescerent. Scimus Scripturam non de vltimo tantum iudicio, sed de omnibus quæ quotidie Deus exercet variè loqui, prout vel ad fideles vel ad incredulos dirigit sermonem. Quorsum vobis dies Domini? (inquit Propheta) dies ille, caliginis est ac tenebrarum, non lucis: mœroris, non lætitiæ: exitii, non salutis. Contrà filiam Sion gaudere Zacharias iubet propter aduentum Regis sui. Et merito: quia (vt dicit Iesaias) idem dies qui reprobis iram & vltionem adfert, beneplaciti & redemptionis est fidelibus. Docet igitur Christus suo aduentu exorturam gaudij lucem suis discipulis, vt impiis terrore confusis, propinqua salute exultent. Ideo hac nota eos Paulus 1. Corint. 1. insignit, quod diem vel aduentum Domini expectent. Nam & corona eorum & plena felicitas & refrigerium in illum diem differtur. Itaque vocatur hic *Redemptio* (sicut ad Rom. cap. 8. e. 23.) quia tunc liberationis per Christum partæ effectus verè & solidè nobis conlabit. Quare nunc stent erectæ aures nostræ ad Angelicæ tubæ clangorem, qui non ideo tantum sonabit vt reprobos percellat mortis horrore, sed electos excitet in secundam vitam, hoc est, quos nunc viuificat ipse Dominus Evangelij sui voce, ad vitæ fruitionem vocet. Infidelitatis enim signum est, expauescere dum adest Filius Dei in salutem nostram.

MATTH. XXIII.

MARC. XIII.

LUC. XXI.

32 *Ab arbore autem sci-
ci discite similitudinē. Quū
iam ramus eius tener fuerit,
& folia fuerint enata, scitis
quòd propè sit æstas.*

28 *Aficu verò disci-
te similitudinem. Quum
ramus eius iā tener fuerit
produxeritque folia, scitis
quòd propè sit æstas.*

29 *Et dixit illis simili-
tudinem, Videte ficum &
omnes arbores:*

30 *Quum protrudunt
iam gemmas, cernentes ex*

Amos 5. e. 18

Zach. 9. b. 9

Iesai. 55. b. 4

1. Corint. 1. a. 7

2. Tim. 4. a. 8

33 Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote quod propè sit in foribus.

34 Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.

35 Cælum & terra præteribunt, verba autem mea nõ præteribunt.

36 Cæterum de die illo & hora nemo scit, ne angeli quidem cælorum: nisi Pater meus solus.

29 Sic & vos, quum hæc videritis fieri, scitote quod propè sit in foribus.

30 Amen dico vobis quod non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.

31 Cælum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt.

32 Cæterum de die illo & hora nemo nouit, ne Angeli quidem qui in cælo sunt, nec ipse Filius: sed solus Pater.

vobis ipsis scitis quod iam instet ætas.

31 Ita & vos, quum videritis hæc fieri, scitote quod instet regnum Dei.

32 Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc antequam omnia fiant.

33 Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

2. Cor. 4. d. 17

Non tantum intelligo æquè certum fore signum propinqui aduentus Christi in illa rerum perturbatione cuius facta est mentio, atque certò cognoscimus in itare ætatem dum arbores virere incipiunt: sed aliud quiddam meo iudicio denotat Christus. Nam quum hyeme arbores rigore frigoris contractæ plus roboris præ se ferant, vere autem soluta duritie magis fragiles appareant, quin etiam findantur: ut exitus nouis ramusculis pateat: sic nihil ob stare Ecclesiæ vigori quod eam afflictiones secundum carnis sensum emolliant. Sicut enim succus interior per totam arborem infusus, postquam molliorem induxit, collectis viribus erumpit ad renouandum quod emortuum erat: sic Dominus ab externi hominis corruptione plenam suorum institutionem producit. Summa est, ne ex debili & caduco Ecclesiæ statu interitum coniciant, sed potius sperent immortalem gloriam, ad quam Dominus cruce & ærumnis suos præparat. Nam quod Paulus de singulis membris affirmat, in toto corpore impleri oportet: nempe si externus homo corrumpitur, internum renouari de die in diem. Cæterum quod obscurus à Matthæo & Marco dictum erat, *Scitote quod propè sit in foribus*, apud Lucam apertius exponitur, *Quod instet regnum Dei*. & hoc loco Regnum Dei non (ut alibi sæpius) à suo exordio censetur, sed à sua perfectione, idque ex eorum sensu quos docebat Christus. Neque enim regnum Dei apprehendebant in Euangelio, in pace gaudioque fidei, in spirituali iustitia: sed beatam illam quietem & gloriam quæ sub spe abscondita est vsque ad vltimum diem.

34 *Non præteribit ætas hæc.*) Quamquam vniuersali nota vitur Christus, non tamen generaliter ad omnes Ecclesiæ miserias extendit sermonem: sed simpliciter docet, nondum ætate vna completa quicquid differuit euentu probatum iri, nam intra annos quinquaginta excisa vrbs fuit, tempusque dirutum, tota regio in stupendam vastitatem redacta, mundi contumacia sese aduersus Deum extulit, exarsit etiam furor ad delendam salutis doctrinam, exorti sunt falsi doctores qui syncerum Euangelium suis imposturis peruerterent, religio miris modis cõcussa, totus piorum cœtus miserè vexatus fuit. Quamquam autem multis postea seculis eadem mala continuo tenore grassata sunt: verè tamen dictum fuit à Christo, ante finem vnius seculi fideles re ipsa & claro experimento sensuros quam verum esset suum vaticinium. nam eadem passi sunt Apostoli quæ hodie videmus. Nec verò contulium Christi fuit, finem calamitatum intra exiguum tempus suis promittere (quia hoc modo secum ipse pugnasset, quum prius admonerit nondum esse finem) sed ut ad tolerantiam eos animaret, diserte prædixit ad ipsorum ætatem spectare. Sensus est igitur, Prophetiam hanc non esse de malis longinquis, quæ multis post seculis visura sit posteritas, sed quæ iam impendent, & quidem vna simul congerie, ut præsens ætas nullius partis experta futura sit. Itaque Dominus omnes malorum species in vnam ætatem congerens, minimè ab usdem posteris eximit: sed tantum discipulos ad omnia constanter ferenda paratos esse iubet.

35 *Cælum & terra transibunt.*) Quo maiorem dictis suis fidem conciliet, eorum certitudinem comparatione illustrat: quod scilicet magis stabilita sit ac firma quam fabrica totius mundi. Cæterum hanc loquendi formam variè exponunt interpretes. Quidam enim cæli & terræ transitum ad vltimum diem referunt, quo abolebitur caduca eorum conditio. Alii autem sic resoluunt, Potius totam mundi fabricam esse perituram quam ut evanescat vaticinium quod nuper audiimus. Sed quia non dubium est quin Christus suorum mentes supra mundi intuitum attollere data opera voluerit, mihi videtur notare assiduas inclinationes quæ in mundo cernuntur: ac si negaret æstimanda esse dicta sua ab instabili & quali æstiuosa mundi varietate. Scimus enim, dum res in mundo voluntur, quam proclive sit mentes nostras simul abripi. Ideo Christus discipulos vetat in mundi respectu occupari, sed quasi è sublimi Diuinæ providentiæ specula despicere quæ ventura prædixit. Interea ex hoc loco elicitur vtilis doctrina, salutem nostram (quia in Christi promissionibus fundata est) non fluctuare secundum diuersas mundi agitationes, sed inconcussam stare, modò etiam fides nostra cælo & terra superior ad ipsum vsque Christum transcendat.

36 *Cæterum de die illo.*) Hac sententia Christus fidelium animos teneri suspensos voluit, ne falsa imaginatione tempus aliquod vltimæ redemptioni præfigant. Scimus quam volaticum nobis sit ingenium, atque ut nos vana plusquam oportet sciendi cupiditas titillet. Videbat etiam Christus discipulos intempestiuè ad triumphum properare. Vult ergo diem aduentus sui ita sperari & expeti, ut tamen nemo inquirere audeat, quando venturus sit. Vult denique suos discipulos ita incedere in lumine fidei, ut

de temporibus incerti, reuelationem patienter expectent. Cauendum ergo ne ultra quam permittit Deus minus, in temporum articulis finis solliciti. Nam præcipua pars sapientiae nostrae in eo consistit, si nos intra verbi Dei cancellos sobriè continemus. Porro ne hominibus molestum sit diem illum nescire, Angelos eis Christus allociat: nimis enim superbiae ac improbae cupiditatis foret, plus nobis appetere, qui super terram reptamus, quam caelestibus Angelis concessum sit. Apud Marcum additur, *Eriam Filius hominis.* Porro ter & quater insanus foret qui se grauatim ignorantiae subiceret, quam ne ipse quidem Dei Filius nostra causa subire abnuuit. Cæterum quia hoc Christo indignum esse multi putabant, conati sunt huius sententiae duritiem suo commento lenire. Ad captandum etiam subterfugium eos fortè compulit Arrianorum malitia, qui hinc euincere conati sunt Christum non esse verum & vnicum Deum. Ergo, secundum eos, nesciuit Christus diem extremum, quia aliis patefacere noluit. Sed quum parum sit, Christum communem cum Angelis ignorantiam tubui, alius sensus aptior nobis quaerendus est, quem antequam profero, breuiter diluam eorum obiecta qui Filium Dei contumelia affici putant si in eum vlla ignorantia competere dicatur. Primò quòd obiciunt, Deo nihil esse incognitum: facilis est solutio. Scimus enim duas naturas in Christo ita fuisse coniunctas in vnam personam, vt sua cuique proprietas maneret: præsertim verò quieuit Diuinitas, seque minimè exeruit quoties ad implendum Mediatoris officium inter fuit humanam naturam seorsum operari quod suum erat. Quare nihil absurdum fuit, Christum, qui omnia sciebat, aliquid secundum hominis sensum nescire, neque enim aliter & dolori & anxietati obnoxius, & nobis similis esse poterat. Quòd verò excipiunt quidam, non congruere ignorantiam Christo (quæ poena est peccati) plusquam absurdum est. Ac primò quidem inscitè nugantur, ignorantiam (quæ Angelis tribuitur) ex peccato manare: sed in altero non minus insulsi sunt, quòd non agnoscunt Christum ideo carnem nostram induisse vt debitas peccatis nostris poenas in se susciperet. Quòd autem secundum hominem Christus diem vltimū nesciuit, id nihilo magis Diuinæ eius naturæ derogat quam q̄ mortalis fuit. Cæterum non dubito quin ad munus sibi à Patre iniunctum respiciat, quemadmodum supra, quum diceret, Non esse suum hos vel illos ad dexteram & sinistram suam locare. Non enim (vt illic exposui) simpliciter hoc sibi detrahebat, sed sensus erat, non fuisse à Patre missum cū hoc mandato, quando inter mortales versatus est. Sic etiam nunc intelligo, quatenus Mediator ad nos descenderat, donec sua prouincia defunctus esset, nō fuisse illi datum quod postea à resurrectione accepit: nam tunc demum sibi datam esse rerum omnium potestatem asseruit.

MATTH. XXII.

MARC. XIII.

LVC. XVII.

37 Sed sicut dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

38 Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluuium, edentes & bibentes, contrahentes matrimonium & nuptum dantes, vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam.

39 Et non cognouerunt donec venisset diluuium, & sustulisset vniuersos: ita erit & aduentus Filij hominis.

40 Tunc duo erunt in agro, vnus assumitur, & alter relinquitur.

33 Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus sit,

26 Et sicut accidit in diebus Noe, ita erit & in diebus Filij hominis.

27 Edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vsque diem quo intrauit Noe in arcā: & venit diluuium, & perdidit omnes.

28 Consimiliter etiam sicut accidit in diebus Lot, edebant, bibebant: emebant, vendebant: plantabant, edificabant.

29 Cæterum quo die exijt Lot è Sodomis, pluuit ignis & sulphur è celo, & omnes perdidit:

30 Secundum hæc erit dies quo Filius hominis reuelabitur.

31 In illo die qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat ad tollendum illa: & qui in agro, similiter non redeat ad relicta.

32 Memores estote uxoris Lot.

33 Quicumque quaesierit animam suam seruare, perdet illam: & quicumque perdiderit illam, gignet in vitam.

34 Dico vobis, in illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus assumetur, & alter relinquetur.

35 Duæ erunt simul molètes: vna assumetur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, alter relinquetur.

37 Tunc respōdētes dicent ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, Vbi cadaver illic cogētur & aquila.

LVC. XXI.

34 Cauete autem vobis nequando grauentur

41 *Dux molentes in mola: una assumitur, & altera relinquitur.*

42 *Vigilate ergo: quia nescitis quæ hora Dominus vester venturus sit.*

corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, subitûsque vobis imminet dies ille.

35 *Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem totius terræ.*

36 *Vigilate itaque omni tempore, deprecantes ut liceat vobis effugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.*

37 *Sicut dies Noe.*) Quamquam nuper suorum animos Christus suspendit ne de ultimo die nimis scrupulosè inquirerent: ne tamen securè mundi delicias indormiant, nunc ad solitudinem eos hortatur. Sic ergo incertos de suo aduentu esse voluit, ut tamen quotidie, imò singulis momentis, ad eum expectandum intenti sint. Porro ut illis torporem excutiat, & acrius ad cauendum stimulet, mundo in bruta socordia demerso venturum repenti finem prædicit: quemadmodum in diebus Noe gentes omnes diluuiò præter spem absorptæ sunt, quum suauiter in delicias se ingurgitarent. Et paulo post So. Jomitæ quum in suas libidines proiecti nihil metuerent, igne cælesti consumpti sunt. Quum talis sub diem ultimum futura sit mundi securitas, non est cur sibi vulgi exemplo indulgeant fideles. Nunc tenemus Christi consilium, ne subito obruantur fideles, semper agendas illis esse excubias, quia inopinatus adueniet vltimi iudicii dies. Sodomæ solus Lucas meminit, & quidem 17. capite, vbi per occasionem, posthabita ratione temporis, hunc Christi sermonem recitat. Sed absurdum non est duos Euangelistas vno exemplo fuisse contentos, quanuis duo essent à Christo proposita, præsertim quum per omnia quadraret, totum genus humanum olim quum otiosa lætitia distulset, paucis exceptis, repenti fuisse absorptum. Quod autem dicit, edendo, bibendo, celebrandis nuptiis, & aliis negotiis secularibus tunc homines operam dedisse, quum Deus totum mundum diluuiò, & fulminibus Sodomam perdidit: his verbis significat perinde fuisse occupatos in commodis & deliciis præsentis vitæ, ac si nulla mutatio timenda esset. Eisi autè statim præcipiet discipulis vt sibi à crapula & terrenis curis caueant, hoc tamen loco directè non damnat illorum temporum intemperiam, sed potius contumaciam, qua factum est vt spretis Dei minis supinè expectarent horribilem interitum. Quum ergo durabilem statum sibi promitterent, securè in consuetis suis rationibus pergere non dubitarunt. Atque hoc quidem per se vitiosum ac damnabile non fuisset, necessitatibus suis prospicere, nisi crassum stuporem opposuissent Dei iudicio, vt clausis oculis ad peccandi licentiam ruerent, quasi nullus esset in cælo vindex. Ita nunc Christus vltimam mundi ætatem prorsus stupidam fore docet, vt nihil cogitet quàm de præsentis vitæ, suæque curas in longum tempus extendat, solum vitæ cursum, ac si in eodem statu mansura semper esset terra, continuans. Sunt autem aptissimæ similitudines: quia si nobis proponimus quid tunc contigerit, non amplius nos decipiet eiusdem in mundi ordine tenoris aspectus, vt credamus perpetuò staturum. Nam triuò postquam in summa tranquillitate res suas quisque agebat, terra inundatione submersa fuit, & quinque vrbes igni consumptæ.

39 *Non cognouerunt donec venisset diluuium.*) Fons & causa ignorantie fuit quòd incredulitas excæcauerat eorum mentes: sicut rursus docet Apostolus vndecimo ad Hebræos, *Noc fidei oculis occultam adhuc Dei vindictam eminus vidisse, vt maturè eam timeret.* Et hic Christus Noe cum reliquo mundo, Lot cum Sodomitis comparat: vt discant fideles sese colligere, ne cum aliis vagantes euanescant. notandum autem est, ideo tunc reprobos obtorpuisse in suis malis, quia Dominus non nisi seruos suos saluifica admonitione cauendi opportunè dignatus est: non quòd de futuro diluuiò prorsus celati sint terræ incolæ (quorum oculis Noe in arcæ fabrica per annos plus centum triste spectaculum obiecit) sed quia vnus homo specialiter de futura totius mundi clade admonitus cælesti oraculo, & in spem salutis erectus fuit. Nunc quamquam vulgò personat vltimi iudicii fama, quia tamen pauci Diuinitus edocti, Christum suo tempore venturum iudicem sentiunt, hoc singulari Dei beneficio expergescere conuenit, & acui eorum sensus, ne se communi socordia implicent. Nam Petrus in hunc finem arcam Noe confert Baptismo nostro, quòd scilicet exiguâ hominum manus à multitudine segregata inter aquas seruetur. Quare ad hanc paucitatem referendi sunt animi, si cupimus salui euadere.

40 *Tunc duo erunt in agro, vnus assumetur.*) Lucas antequam hoc referat, sententias quasdam inserit: quarum prima apud Matthæum ad Hierosolymæ excidium pertinet, *Qui fuerit in seculo, ne descendat in domum suam ad tollenda vasa.* Sed fieri potest vt Christus eadem verba ad res diuersas accommodauerit. Sequitur apud eundem Lucam admonitio, vt discipuli *Memores sint v. d. v. Lot:* nempe vt eorum quæ à tergo sunt obliti, ad metam supernæ vocationis contendant. Nam ideo conuersa fuit in statuam salis vxor Lot, quòd dubitans an frustra ex vrbe migrasset, respexerit post tergum: quod erat fidem abrogare Dei oraculo. Probabile est etiam desiderio sui nidii, in quo placidè quiescebat, fuisse retractam. Quum ergo in ea æternum documentum extare voluerit Deus, firmandi sunt animi fidei constantia, ne hæsitacione in medio cursu flaccescant. deinde ad perseverantiam formandi, vt illecebris caducæ vitæ valere iussis, liberè & alacriter ad cælum aspirent. Tertia quoque sententia apud Lucam additur, *Animas suas perduturos qui voluerint eas seruare.* Ne fideles impediatur terrenæ vitæ cupiditas quominus per medias mortes intrepidè ad salutem sibi in cælis repositam festinent. Et concinnè exprimit Christus præsentis vitæ fragilitatem, quum dicit animas *ζωῶν ἐπί τῆς γῆς.* (hoc est, generari in vitâ) *ζωῶν ἐπί τῆς γῆς.* vbi perditæ fuerint. Perinde enim est ac si homines negaret in terra viuere: quia veræ demum & solidæ vitæ initium est renuntiare mundo. Postea subiicit Lucas quod apud Matthæum quoque habetur, vi-

ros & foeminas tunc diremptum iri, ne copulae quibus mutuo inter se deincti sunt homines in mundo, pios retineant vel morentur. Saepe enim contingit vt dum alii alios respiciunt, nemo gradum promoueat. Ergo vt quisque pro se, omni vinculo solutus & expeditus, celeriter currat, docet Christus ex vno pari alterum coniugem assumptum iri, altero relicto: non quod necesse sit, quicumque inter se coniuncti sunt, ita diuelli (faciet enim sancta pietatis copula vt viro proba mulier quoque proba adhaereat, patremque comitentur filii) sed tantum voluit Christus, vt remoras omnes abscinderet, singulos ad festinationem hortari, ne qui iam accincti sunt, locios frustra expectent. Apud Lucam subiicitur sententia illa, *Vbiunque fuerit corpus*, &c. restringi tamen ad diem vltimum non debet, sed quum rogassent discipuli, *Vbi Domine?* hoc est, Quomodo & recti stabimus in tanta concussione, & tuti manebimus in tam grauibus procellis? & quae latebrae nos coniunctos protegent? Christus (sicuti apud Matthaeum) se firmam unitatis vexillum esse testatur, sub quo omnes filios Dei colligi oporteat.

42 *Vigilate ergo.*) Expressior vel magis specialis exhortatio refertur à Luca, *Cauendum esse ne corda grauentur crapula & ebrietate & curis secularibus.* Et ceterè qui intemperanter viuendo sensus habet cibo vinoque obrutos, mente ad caelestis vitae meditationem nunquam consurget. Sed quia nulla est carnis cupiditas quae non hominem inebriet, his omnibus danda est opera ne se mundo ingurgitent, si volunt ad Christi regnum properare. Apud Matthaeum vno Vigilantiae nomine continua illa notatur attentio, quae facit vt erectis sursum mentibus in terra peregrinemur. Apud Marcum primò iubentur discipuli videre ne scilicet incautos vel torpentes circumueniat interitus: deinde iubentur vigilare: quia subinde obrepunt variae carnis illecebrae, quibus sopiuntur mentes. Postea sequitur exhortatio ad preces: quia scilicet aliunde suppetias petere necesse est, quibus nostra infirmitas leuetur. Lucas ipsam precationis formam dicitur. Primum vt nos dignetur Deus ex tam profundo & multiplici labyrintho eripere: deinde saluos & incolumes sistere in conspectum Filii sui. neque enim illuc peruenire licebit, nisi mirabiliter innumeras mortes effugerimus. Ceterum quia ex periculis enatando, praesentis vitae cursum transigere non sufficeret, Christus hoc tanquam praecipuum ponit, vt nobis ante suum tribunal stare liceat. *Quianescitis diem.* Notandum est, incertum aduentus Christi tempus (quod plerisque fere omnibus tegnitatem inducit) attentionis & vigilantiae stimulum debere nobis esse. Nam consilio absconditum nobis esse voluit Deus, vt nullo momento securi, cotinuas excubiis agamus. Qualis enim fidei & patientiae esset probatio, si fideles tota vita otiose vagantes in suis deliciis, in Christi occursum triduo se ante accingerent?

MATTH. XXIII.

43 *Illud autem scitote, quod si scisset paterfamilias quahora fur venturus fuisset, vigilasset utique, & non fuisset perfodi domum suam.*

44 *Ideo & vos estote parati: quia quishora non putatis, ea Filius hominis venturus est.*

45 *Quisnam est fidelis seruus & prudens, quem praefecit dominus famulatio suo, vt det illis cibum in tempore?*

46 *Beatus seruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit sic facientem.*

47 *Amen dico vobis super omnia bona sua constituet eum.*

MARC. XIII.

34 *Sicut homo qui peregre agit, relicta domo sua, deditque seruis suis potestatem, ac suum cuique operi mandauit vt vigilaret,*

35 *Vigilate igitur: nescitis enim quando Dominus domus venturus sit, serò, an medio noctis, an in gallicinio, an diluculo.*

36 *Ne quum venerit repente, offerat*

LVC. XII.

35 *Sint lumbi vestri praecincti, & lucerna accensa.*

36 *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptijs: vt quum venerit, ac pulsauerit, cõfessi aperiãt ei.*

37 *Beati serui illi, quos quum venerit dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis quod praecinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis.*

38 *Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.*

39 *Hoc autem scitote, quod si scisset paterfamilias quahora fur venturus fuisset, vigilasset utique, nec passus fuisset perfodi domum suam.*

40 *Et vos igitur estote parati: quia quahora non putatis, Filius hominis veniet.*

41 *Ait autem ei Petrus, Domine, ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes?*

42 *Dixit autem Dominus, Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem constituet dominus super famulatum suum, vt det illis in tempore demensum cibum?*

43 *Beatus ille seruus, quem quum venerit dominus, inuenerit ita facientem.*

44 *Verè dico vobis quod omnibus quae possidet praeficiet illum.*

45 *Quod si dixerit seruus ille in corde suo,*

48 *Quod*

48 Quod si dixerit seruus ille malus in corde suo, Cunctatur dominus meus venire:

49 Ceperitque percutere conseruos, imò edere & bibere cum ebrjjs:

50 Veniet dominus serui illius in die quo non expectat, & hora qua ignorat:

51 Et dissecabit eum, partemque eius ponet cum hypocritis: illic erit ploratus & stridor dentium.

dat vos dormientes.

37 Ceterum qua dico vobis, omnibus dico, Vigilate.

Differt dominus meus aduentum, & inceperit percutere seruos & ancillas, & edere, bibere, & inebriari:

46 Veniet dominus serui illius in die quo non sperat, & hora qua nescit, & dissecabit eum, partemque eius cum insidis ponet.

47 Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui & se non parauit, nec fecit secundum voluntatem eius, vapulabit plagis multis.

48 Qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Porro cuiuscunque multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui multum commendauerunt, plus petent ab eo.

49 Ignem veni missurus in terram, & quid uolo si iam accensus est?

50 Sed Baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec perficiatur?

43 Si scisset paterfamilias qua hora.) Lucas hunc Christi sermonem alio loco recitat quam Mattheus. Neque id mirum: nam capite 12. ex variis concionibus summam ductinæ contexens (sicut alibi ostendimus) hanc quoque parabolam inserit. Adhæc generalis illic ponitur præfatio, ut discipuli lumbis præcinctis, & lucernas accensas manibus gestantes, dominum suum expectent. Cui sententiæ respondet parabola quæ paulo post sequetur apud Mattheum, de virginibus prudentibus & fatuis. Paucis autem verbis concinnè perstringit Christus quomodo fideles in mundo peregrinari oporteat. nam primò lumborum cincturam desidæ opponit, lucernas autem ardentes, ignorantie tenebris. Primùm ergo discipulos iubet Christus ad iter paratos & expeditos esse, ut per terram celeriter transeant, nec fixam quietamque stationem alibi quærant quam in cælo. Admonitio valde utilis. quanquam enim vitæ curriculum profani quoque homines in ore habent, videmus tamen ut in terra iaceant residues ac defixi. Deus autem filiorum honore non dignatur nisi qui terræ inquilinos se agnoscunt, nec tantum ad migrandum semper parati sunt, sed continuo etiam cursu pergunt ad cælestem vitam. Iam verò quia tenebris vniuersè obuoluti sunt quandiu in mundo versantur, lucernis eos instruit, ut qui noctu facturi sunt iter. Priore itaque loco currendi strenuitas commendatur: deinde certa directio, ne errando frustra se fatigent fideles. nam alioqui præstaret in via claudicare quam temere cõficere cæcum iter. Quod ad lumborum cincturam spectat, loquutio ex communi Orientalium more sumpta est, qui oblongis videntur vestibus.

Lumbi præcincti. & lucernæ accensæ.

36 Luc. Ervos similes.) Alia similitudine vititur, quam Mattheus subicit, qui in hac parte breuior est. Se enim comparat paterfamilias, qui dum hilariter epulatur in nuptiis, vel alibi extra domum lætitiæ indulget, vult tamen seruos suos modeste & sobriè domi agere, legitimis operis intentos, ac creditum suum assidue expectantes. Licet ergo Filius Dei in beatam cæli quiete receptus à nobis absit: quia tamen cuique suum officium iniunxit, otiosos dormire absurdum est. Deinde quia se ad nos rediturum promissit, ad eum singulis momentis excipiendum paratos stare decet, ne sopitos apprehendat. Nam si hoc sibi deberi existimat mortalis homo, ut quacunque hora domum redierit, præsto sint serui ad occursum, quanto maiori iure hoc à suis exigit, ut eius aduentum sobrii & vigiles semper expectent? Quo autem plus addat alacritatis, heros terrenos commemorat ista seruorum promptitudine adeò delectari, ut etiam illis ministrant: non quòd omnibus dominis hoc sit vsitatum, sed quia hoc interdum accidit, ut herus qui natura comis & humanus est, seruos tanquam sodales ad cõmunem mensam admittat. Quæritur tamen, quomodo passim Scriptura nos vocet filios lucis, & Dominus etiam nobis verbo suo præluceat, ut ambulemus tanquam in meridie, quomodo vitam nostram Dominus conferat nocturnis vigiliis. Sed huius nodi solutio ex Petri verbis petenda est, qui verbum Dei lucernæ ardentis instar fulgere docet, ut in loco caliginoso via sit nobis conspicua. Ergo vtrunque notandum, quòd per obscuras mundi tenebras iter nobis faciendum est, & tamen præeunte cælestis doctrinæ lucerna ab errandi periculo tuti sumus, præsertim quum nobis Christus ipse Sulis officium præstet.

Ephes. 5. 14
1. Thess. 5. 4. 5
2. Pet. 1. 19

43 Matth. Illud autem scitote.) Alia similitudine nunc ad sedulas excubias discipulos suos hortatur Christus. Nam si quis fures noctu grassari audierit, metus ipse & suspicio eum dormire non sinent. Nunc ergo quum de furtiuo Christi aduentu simus admoniti, & nominatim hoc prædictum sit, vigilandum semper esse, ne dormientibus obrepens cum impijs nos absorbeat: nulla est ignauiæ nostræ excusatio: præsertim quum hic neque parietis tantum fractura, neque rerum nostrarum iactura timenda sit, sed lethale vulnus in animæ nostræ exitium, nisi cauemus. Huc ergo tendunt verba, ut nos Christi admonitio expergeficiat: quia tamen in longum tempus differatur vltimum iudicium, singulis tamen momentis impendet, ideòque suspecto tempore, & vicino periculo, torpere absurdum est.

45 *Quisnam est fidelis seruus.*) Distinctus hic locus traditur à Luca, vbi Petri interrogatio inferitur, quæ occasionem nouæ parabolæ dedit. Nam quum Christus in furtiuo sui aduentus periculo ignauitatem locum esse negasset, quæsiuit Petrus effèctne generalis hæc doctrina, an ad duodecim tantum spectaret. semper enim (vt alibi vidimus) in mentem venite solebat discipulis, iniquè secum agi, nisi exempti à communi sorte alios omnes longè anteirent. Nunc dum illis proponitur parum optabilis & læta conditio, tanquam attoniti huc & illuc circumspectant. Hac vero tendit Christi responsio, si quislibet ex medio vulgo vigilare conuenit, multo minus ferendum esse vt somnolenti sint Apostoli. Quare sicut in genere prius totam familiam Christus ad vigilem sui occursum hortatus fuerat: sic nunc singularem curam à præcipuis seruis requirit, qui ideo præfecti sunt reliquis vt suo exemplo viam sobriæ attentionis frugalisque temperantiæ montrent. His verbis admonet non esse otiosa dignitate ornatos, vt delicias securè vacent: sed quo excellentiorem adepti sunt honoris gradum, eo plus oneris eis incumbere. idèoque specialiter fidem & prudentiam ab illis præstandam esse docet. Hinc discant quicumque ad honorificum munus vocati sunt, se magis adstrictos esse, ne defunctorie solum operam suam impendant; sed toto studio & industria emantur ad officium præstandum. Nam quum vulgaribus seruis satis sit priuata operæ penum absolueri, longius progredi oportet œconomos, quorum munus, totius familiæ curam complectitur. Alioqui ingratitude illis exprobrat Christus, quod quum delecti fuerint ante alios, honori suo non respondeant, quorsum enim eos Dominus reliquis præfert, nisi vt omnes singulari fide & prudentia superent? Promittuè quidem omnibus iniungitur sobria & sedula attentio: sed in pastoribus turpior est & minus excusabilis somnolentia. Postea etiam spè mercedis alacritatem in illis excitat.

48 *Quòd si dixerit seruus ille malus.*) His verbis breuiter docet Christus vnde malis seruis obrepat securitas: dum scilicet longiore mora confisi, tenebras sibi vltro inducunt: diem illum, quo reddenda sit ratio, fingunt nunquam venturum. denique absentia Christi prætextu impunitatem sibi promittunt, fieri enim non potest quin expectatio eius, quoties nobis occurrit, soporem excutiat, ac multo magis lasciuiam comprimat, ne improbè efferamur. Itaque nullus exhortationis stimulus acrior vel efficacior quàm dum illud seuerum tribunal statuitur in medium, quod nemo effugere poterit. Quare vt strenuè quisque nostrum ad partes suas exequendas inuigilet, vtque sedulo & modeste se cõtineat in suis finibus, nobis subinde recurat cogitatio supremi illius & inopinati aduentus Domini, cuius contemptu reprobis exultant. Obiter etiam admonet Christus quàm facile sit audaciam crescere, vbi quis semel fræno excussio ad peccandum se proiecit. Neque enim seruum modò inducit Christus dissolutum & nequam, sed qui contumaciter insurgit ad turbendam totam domum, & potestate sibi concessa proteruè abutitur, seuitiam exercet in conseruos, luxuriosè dissipat heai sui bona, non sine eius ludibrio. Additur etiam pœna ad terrorem, & ea quidem non vulgaris: quia scilicet grauiorem pœnam meretur tam effrænis improbitas.

47 *Luc. Ille autem seruus.*) Huic circumstantiæ, quæ à solo Luca exprimitur, multum subest ponderis, quòd vt quisque sciens ac volens in Domini contemptum prosilierit, ita grauiore supplicio dignus est. Comparatio enim statuitur maioris & minoris, in hunc finem, si seruus qui imprudentià labitur, pœnam non effugit, quid fiet peruerso & rebelli, qui velut data opera imperium domini sui contulcat? Tenendum autem memoria est, qui regendæ Ecclesiæ præfecti sunt, eos non ignorantia peccare, sed peruersè & impie fraudare Dominum suum. Hinc tamen generalis doctrina colligi debet, frustra ad ignorantia patrociniū confugere homines vt se à reatu liberent. Nam si hoc iuris sibi vendicat mortalis homo, vt de sua voluntate seruos velit inquirere, nequid temere vel confuse domi geratur: quanto maior Filio Dei debetur autoritas, vt quicumque illi ministrant, sollicitè doceri cupiant de eius mandatis? non prorumpant suo arbitrio ad incertas operas, sed toti pendeant ab eius nutu? præsertim quum nobis præceperit quid agendum esset, ac benigne rogantibus semper respondeat. Certum est ignorantiam nostram supinæ crassæque negligentia semper esse comitem. Frustra quidem hoc asyllum captari videmus, qui nesciens errauit, culpa vacare: quum ex aduerso pronuntiat cælestis iudex, quanuis tales lapsus leuior castigatio maneat, non tamen proferus impunitos fore. Tam verò si ne ignorantia quidem excusat, quàm horribilis vindicta consultò peccantibus impendet, qui contra conscientiam furiosè ruentes, Deum prouocant? Quare vt cuique vberior doctrina contigerit, ita simul augetur pœnæ materia, nisi docilitas & obsequium accedant. Vnde apparet quàm putida sit & friuola eorum tergiversatio qui claram Euangelii doctrinam hodie respuentes, tali peruicaciæ Patrum inscitiam obtendunt: quasi verò ad repellendum Dei iudicium sufficiat ignorantia clypeus. Cæterum vt errantium delictis parcat, eandem veniam sponte peccantibus concedi minimè æquum est, quando aduersus Deum destinata malitia ferociunt.

48 *Quicumque multum.*) Altera circumstantia docet Christus grauius peccandos esse discipulos selectiores, si præta uocatione, libidinosè ad omnem licentiam se prostituunt: quia vt quisque præstantior est, ita plus sibi commissum cogitare debet, atque hac quidem lege vt reddenda sit olim ratio. Quare vt quisque nostrum maioribus donis excellit, nisi tanquam ager maiori impensa ex cultus prouentum vberiorum Domino afferat, magno illi constabit vel inuuliter suppressæ gratiæ vel profanata abusus.

49 *Ignem veni mit.*) Ex hac clausula facile coniiicitur hunc vnum ex postremis Christi sermonibus fuisse, nec suo tempore à Luca fuisse narratum. Sensus autem est, summam mundi perturbationem aduectam esse à Christo, ac si cælum terræ miscere vellet. Nam metaphoricè Euangelium igni conferitur, quia violenter rerum faciem mutat. Quum itaque falso putarent discipuli quietis & dormientibus venturum esse Dei regnum, terribile incendium opponit Christus, quo prius orbem flagrare oportet. Quia autem iam tunc apparebant primordia, hinc discipulos animat Christus, quia sentiant præsentem

tem Euangelii virtutem. Quum iam (inquit) seruire incipient magni motus, ad eò vos expauescere non decet vt sit hæc potius bonæ fiducia materia: ego quidem hunc operæ meæ fructum extare gaudeo. Hoc idem nunc ad se transferant omnes Euangelii ministri oportet, vt turbato mundo alacrius ad officium suum incumbant. Notandum porrò est, eodem doctrinæ igni (dum promiscuè ardet) consumi paleas & stipulam, aurum verò & argentum purgari.

50 *Sed Baptismo habeo baptizari.*) His verbis extremum sibi actum restare asserit Dominus, vt sua morte renouationem mundi consecret. Quia enim formidabilis erat illa cuius meminit concussio, terroris etiam plenum illud humani generis incendium, primitias mox in sua persona offerendas esse docet, ne deinde graue sit discipulis partem aliquam sentire. Mortem (sicut alibi) Baptismo comparat, quia carnis interitu submersi ad tempus filii Dei in vitam paulo post resurgunt, vt mors nihil aliud sit quàm per medias aquas transitus. Dicit autem se angustiis constringi donec baptismo isto defunctus sit, quo singulos nostrum suo exemplo tam ad subeundam crucem quàm ad mortem oppetendam erigat, non quod naturaliter mortem oppetere quisquam possit, vel vllam inclinationem præsentis status: sed quia dum cernimus in vltiore ripa cælestem gloriam, beatam & immortalem quietem, earum desiderio non solum patienter mortem subimus, sed cupidè etiam rapimur quo fides & spes nos trahunt.

MATTH. XXV.

MARC. LVC.

1 *Tunc simile erit regnum calorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis exierunt in occursum sponso.*

2 *Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes.*

3 *Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis non sumpserunt oleum secum:*

4 *Prudentes verò sumpserunt oleum in vasis suis unà cum lampadibus.*

5 *Tardante verò sponso, dormitauerunt omnes ac dormierunt.*

6 *Porrò medio noctis clamor factus est, Ecce, sponsus venit: exite obuiam ei.*

7 *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & appaauerunt lampades suas.*

8 *Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.*

9 *At responderunt prudentes, dicentes, Nequaquam: ne non sufficiat vobis & nobis: sed ite potius ad eos qui vendunt, & emite vobis ipsi.*

10 *Porrò dum irent emptum, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, clausaque est ianua.*

11 *Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis.*

12 *At ille respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.*

13 *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam in qua Filius hominis veniet.*

Quianquam eodem fere tendit hæc exhortatio quò superior (vt patebit ex clausula) propriè tamen addita est vt fideles ad perseverantiam confirmet. Nouerat Dominus quàm propensa sit ad mollitiem hominum natura, atque vt plurimum fieri non modò vt languescant longo temporis tractu, sed subito fastidio deficiant. Hunc morbum vt corrigeret, discipulos non probè munitos esse docuit, nisi tolerantia in longum tempus illis suppetat. Vbi cognitus fuerit hic parabolæ finis, non multum in minutis argutiis laborandum erit, quæ nihil faciunt, ad Christi mentem. Multum se torquent quidam in lucernis, in vasis, in oleo, atque simplex & genuina summa est, non sufficere alacri exigui temporis studium, nisi in fatigabilis constantia simul accedat. Hoc autem aptissima similitudine exprimit Christus. Paulo antè hortatus fuerat discipulos vt per obscura loca & caliginosa iter facturi, lucernis instructi essent: sed quia, nisi oleum suggeratur, paulatim arefcit lucernæ elychnium, & lumen suum amittit, iam dicit Christus assidua virtutis subministratio opus habere fideles, quæ lumen in eorum cordibus accensum foueat: alioqui fore vt in medio spatio deficiat eorum alacritas.

1 *Simile erit regnum calorum.*) Hoc nomine status futuræ Ecclesiæ intelligitur, quæ Messie auspiciis colligenda erat. Tam insigni autem elogio data opera vtitur, ne falso beatæ perfectionis commento sese decipiant fideles. Porrò similitudinem ex communi vitæ vsum sumpsit. Puerilis enim Hieronymi & similium fuit speculatio, qui hoc ad virginitatis laudem traxerunt: quum nihil aliud Christo fuerit propositum quàm tædii molestiam leuare quæ ex mora sui aduentus concipi poterat. Dicit igitur nihil se à nobis exigere quàm quod vulgo amicis præstari solet in solenni ritu nuptiarum. Vsum autem receptum

erat vt virgines (quæ teneræ sunt ac delicatæ) sponsum honoris causâ in thalamum deducerent. Cæterum in eo vertitur summa parabolæ quod non satis est ad officium semel accinctos fuisse & paratos, nisi ad finem vsque duremus.

2 *Quinque prudentes.*) In fine proximi capitis peculiariter Dominus sapere volebat reconditos: quia ætatum est vt quo quisque plus oneris sustinet, & in arduis negotiis versatur, eo prudentius se gerat. nunc autem ab omnibus Dei filii prudentiam in genere requirit: ne scilicet inconsideratè ruendo, Satanæ in prædâ se exponant. Hanc vero prudentiæ speciem designat, vt necessariis subsidiis se instruere curent ad peragendum vitæ cursum. Tempus enim quantum breue, pro impatientiæ nostræ feruore nimis diu protrahi videtur: deinde ea est nostra inopia, quæ subsidia in singula momenta eget.

5 *Tardante autem sponso.*) Quod dormitio à quibusdam in malam partem trahitur, quasi fideles vnâ cum aliis focordia se dedant, & indormiant vanitatibus seculi, à Christi mente & parabolæ contextu prorsus alienum est. Probabilius esset de morte accipere, quæ fideles occupat ante Christi aduentum. neque enim nunc tantum expectanda nobis est salus, sed vbi vita defuncti in Christo quiescimus. Ego tamen simpliciter accipio de negotiis terrenis, quibus implicari fideles necesse est quando in carne habitant. Et si autem nunquam obrepere illis debet regni Dei obliuio, non tamen somno ineptè confertur occupationum huius mundi distractio. Neque enim sic intenti esse possunt in Christi occursum, quin eos vel distrahat, vel retardent, vel implicent variæ curæ. Vnde fit vt vigilado, ex parte dormiant. Quod ad clamorem spectat, metaphoricè positum esse interpretor pro subito aduentu. Scimus enim, quoties nouum aliquid & inopinatum accidit, solere homines tumultuari. Clamat quidem Dominus quotidie breui se venturum: sed tunc tota mundi machina resonabit, & terrificæ maiestas sic implebit cælum & terram, vt non modò sopitos expergeficiat, sed mortuos educat è sepulchris.

8 *Fatue autem prudentibus.*) Hic taxatur sera eorum poenitentia qui suos defectus non antè sentiant quàm dum præclusa est remediis ianua. Nam ideo stultitiæ damnantur qui sibi in longum tempus non prouident, quia securè in sua egestate sibi placent, ac mutua communicationis tempus sic prætereunt vt contemnant oblata auxilia. Quia ergo tempestiue de comparando oleo non cogitant, Christus nimis seram notitiam deridens, quas stuporis sui poenas daturi sint ostendit, quod scilicet vacuos se & aridos sine profectu animaduertent.

9 *Ne sufficiat nobis.*) Scimus ideo variè distribui à Domino sua dona cuique ad propriam mensuram, vt mutuo ali alios iuuent, & conferat in commune quod apud singulos depositum est: atque hoc modo sacram in Ecclesia membrorum connexionem foueri. sed hic tempus notat Christus quo sublati sarcinis ad suū tribunal omnes vocabit, vt reportet quisque prout in corpore suo gesserit. Merito itaque quam quisque acceptæ gratiæ partem sibi reposuit, viatico cõparat, quòd pluribus non sufficeret. Proinde quod mox subiicitur, *Ite, & emite vobis*, non admonitio est, sed exprobratio, hoc sensu, fuit antehac emendi tempus, quod à vobis negligi non oportuit: prostabat enim tunc oleum venale, cuius recuperandi ablata est facultas. Quamquam hinc stultè inferunt Papistæ, virtutibus nostris vel industria acquiri perseverantiæ donum. Nam in verbo emendi nequaquam pretium notatur: sicut ex Iesaja clarè patet, vbi Dominus nos ad emendum inuitans, nullam compensationem flagitat, sed in promptu se vinū & lachabere dicit quod gratuitò donet. Ergo non alia est comparandi ratio, quàm vt fide recipiamus quod nobis oblatum est. Tandem sequitur ianuam regni cælestis omnibus malè prouidis clausum iri, quia in medio cursu defecerint. Neque enim hic scrupulosè quærendum est quomodo emendi gratia profectas fuisse stultas virgines dicat Christus: quia non aliud significat quàm omnes ab ingressu cælorum arcendos esse qui in iplo articulo parati non fuerint.

MATTH. XXV.

31 *Quum autem venerit Filius hominis in gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloria sue.*

32 *Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos alteros ab alteris, sicut pastor segregat oves ab hædis.*

33 *Et statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris.*

34 *Tunc dicit Rex ijs qui à dextris sibi erunt, Venite benedicti Patris mei: possidete regnum paratum vobis ab exordio mundi.*

35 *Esurivi enim, & dedistis mihi edere: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me:*

36 *Nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.*

37 *Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & paupimur, aut sitiëtem, & dedimus tibi potum?*

38 *Quãdo autem te vidimus hospitem, & collegimus te:*

MARC.

LVC. XXI.

37 *Doccebat autem interdum in templo: noctu vero exiens diuersabatur in mote qui vocatur Oliuaru.*

38 *Et omnis populus diluculo veniebat*

aut nudum, & cooperuimus te?

39 Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te?

40 Et respondens Rex dicit illis, Amen dico vobis, quatenus fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.

41 Tunc dicit & ijs qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

42 Esuriui enim, & non dedistis mihi cibum: sitiui, & non dedistis mihi potum.

43 Hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus & in carcere eram, & non visitastis me.

44 Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quatenus non fecistis vni de minimis his, nec mihi fecistis.

46 Et ibunt hi in supplicium aeternum, iusti vero in vitam aeternam.

Prosequitur Christus eandem doctrinam, & quod prius descripsit sub parabolis, nunc planè & sine figuris explicat. Summa est, vt se fideles ad sanctè rectèque viuendi studium animent, debere fidei oculis ad caelestem vitam respicere, quæ nunc abscondita, vltimo tandem Christi aduètu patefiet. Nam quum pronuntiat se tunc sessurum in folio gloriæ suæ, vbi cum Angelis venerit, hanc vltimam reuelationem opponit confusis & incompositis terrenæ militiæ agitationibus. ac si dixisset, se non ideo apparuisse vt statim constitueret regnum suum: itaque spe & patientia opus esse, ne discipulos mora longior debilitet. Vnde colligimus hoc rursum esse additum vt discipuli, exempto errore præsentis & subitæ foelicitatis, mentes suas suspenderent vsque ad secundum Christi aduentum: interea eius absentia non conciderent nec labascerent: ideo tunc demum se Regis nomine insignem fore dicit. Nam etsi regnum suum auspiciatus est in terris, & nunc ad Patris dexteram sedet, vt summo imperio gubernet cælum & terram: nondum tamen erectum est in hominum conspectu solum illud, vnde Diuina eius maiestas longè plenius quàm nunc vltimo die fulgebit. Tunc enim constabit solidus effectus eius gloriæ quam nunc fide tantum gustamus. Sedet ergo nunc Christus in folio caelesti, quatenus ad frænandos hostes ac tuendam Ecclesiam ipsum regnare necesse est: sed tunc palàm, vt perfectum ordinem stabiliat in cælo & terra, vt hostes suos prosterнат sub pedibus suis, vt fideles suos colligat in societatem aeternæ & beatæ vitæ, tribunal descendat: denique tunc re ipsa patebit quorsum illi datum sit à Patre regnum. Dicit *Se venturum in gloria sua*: quia dum versatus est in terris mortalis homo, sub còtempto serui habitu iacebat. Et gloriæ vocat suam, quam alibi Patri suo tribuit, eodem sensu: simpliciter enim Diuinam gloriâ intelligit, quæ tunc lucebat in solo Patre, quum in ipso esset abscondita.

33 *Et congregabuntur.*) Amplis & magnificis elogijs regnum suum extollit, vt aliam foelicitatem sperare dicant discipuli quàm animis conceperant. Nam hoc vnum illis fatis erat, liberari gentem suam à miserijs quibus tunc oppressa erat, vt constaret Deum non frustra foedus suum pepigisse cum Abraham & eius posteris. Christus verò longius extendit redemptionis per se allatæ fructum: quia totius mundi futurus sit iudex. Deinde, vt fideles ad piè viuendum hortetur, negat illam promiscuè communem fore bonis & malis: quia mercedem quæ virilque reposita est, secum afferet. In summa, tunc rite compositum fore regni sui statum pronuntiat vbi iusti adepti fuerint coronam gloriæ, improbis verò præmium quod meriti sunt, solutum fuerit. Iam quæ in illū vsque diem differtur separatio hæc orū ab agnis, significat nunc sceleratos sanctis & probis esse permistos, vt viuant vnà in eodem grege Dei. Ac videtur comparatio hæc ab Ezechiele sumpta esse, vbi Dominus de hæc orum petulantia conqueritur, qui & cornibus impetunt miseræ oues, & pascua corrumpunt, & aquam conturbant: séque vindicè fore asserit. Quare huc tendit Christi sermo, ne fidelibus nimis acerba sit sua conditio, si nunc cogantur cum hæc dis agere, imò duros ab illis insultus & molestias sustineant: deinde vt sibi caueant ne ipsos quoque inficiat vitiorum contagio: tertio, vt fiant piè & innoxie viuendo, se operam non ludere, quia tandem apparebit discrimen.

34 *Venite benedicti.*) Tenendum memoria est Christi consilium: vult enim suos discipulos nunc spe contentos esse, vt caelestis regni fruitionem patienter & quietis animis expectent: deinde vult eos serio eniti, nec fatigari in recto cursu. Ad hoc posterius membrum refertur quod cælorum hæreditatem non alijs promittit nisi qui bonis operibus ad palmam supernæ vocationis contendunt. Sed antequam de præmio bonorum operum diserat, obiter ostendit ex altiore fonte manare salutis initiū. Nam *Benedictos Patris* vocando, admonet ex gratuito Dei fauore salutem eorum profectam. Nam Hebræis tantundè valet benedictus Dei ac Deo charus vel dilectus. Adde quòd nō fideles modò hæc loquendi forma

ad eum,
vt in tē-
plo eum
audiret.

vfi sunt ad celebrandam Dei gratiam in hominibus, sed qui à vera pietate degeneres erant, hoc tamen principium adhuc tenuerunt. Ingredere benedictæ Dei, dicebat Laban seruo Abrahæ. Videmus dictatum fuisse illis elogium à natura, quo acceptam Deo referrent bonorum omnium laudem. Quare non dubium est quin Christus salutem piorum describens, à gratuito Dei amore incipiat, quo prædestinati sunt ad vitam qui duce Spiritu in hac vita ad iustitiam aspirant. Eodem etiam perinet quod dicit paulo pòst, paratum illis ab initio mundi esse regnum, in cuius possessionem vltimo die mittentur. Quauis enim excipere promptum sit, repositam fuisse mercedem futuris eorum meritis: si quis tamen sine contentione verba expendat, fatebitur tacitam esse commendationem gratiæ Dei. Quinetiam Christus non simpliciter ad possidendum regnum inuitat fideles, ac si illud suis meritis adepti forent: sed disertè exprimit tanquam hæredibus dari. Notandus tamen est alter finis in quem Dominus respexit. quauis enim piorum vita nihil aliud sit quàm miserum ac triste exilium, vt vix terra eos sustineat: quauis sub durâ inopia, sub probris & aliis ærumnis laborent: vt forti & alacri animo superent hæc obstacula, testatur Dominus paratum a libi illis esse regnum. Est autem non vulgaris exhortatio ad patientiam, dum certo persuaasi sunt homines non frustra se tendere. Ergo ne impiorum superbia, in qua nunc exultant, animos nostros deiiciat, ne etiam spem nostram debilitent propriæ miseræ, nobis semper in mentem veniat hæreditas, quæ nos in cælo manet: quia non ex dubio aliquo euentu pendet, sed antequam nati essemus, nobis Diuinitus parata est. Dico autem, singulis electis, quia hic Christus benedictos Patris compellat. Cæterum quod hic tantum *Ab exordio mundi paratum fuisse regnum* dicitur, alibi verò, *Ante cæli & terræ creationem*, in eo nihil est absurdi. Neque enim hic Christus punctum temporis præfigit quo vitæ æternæ hæreditas destinata sit filius Dei, sed tantum ad paternam Dei curam nos reuocat, quæ nos complexus est antequam nati essemus: & spei nostræ certitudinem inde confirmat, quod vitam nostram turbulenta mundi agitationes labefactare nequeant. *Esiurui*. Si hic disputatio esset de salutis nostræ causâ, non malè colligerent Papistæ, nos bonis operibus vitam æternam mereri, sed quum nihil aliud propositum sit Christo, quàm suos ad bene rectèque agendi studium hortari, peccatam ex eius verbis elicitur quid valeant operum merita. Quod in causali particula insitit, infirmum est: scimus enim non causâ sumper, sed consequentiù potius notari, quum vita æterna iustis promittitur. Quamquã alia est clarior solutio, neque enim bonis operibus mercedem promitti negamus, sed gratuitam, quia ex adoptione pendet. Gloriat Paulus sibi repositam esse coronam iustitiæ, sed vnde illi fiducia, nisi quia Christi membrum erat, qui vnicus est hæres regni cælestis? Reddendam sibi à iusto iudice prædicat coronam illam: sed vnde illud præmium, nisi quia & gratis adoptatus est, & iustitia donatus quæ sumus omnes vacui? Hæc igitur duo tenenda sunt, vocari fideles ad possessionem regni cælestis, bonorum operum respectu, non quia illud promeriti sint operû iustitia, vel quod sibi eius acquirendi fuerint auctores: sed quia Deus iustificat quos prius elegit. Deinde quauis duce Spiritu ad studium iustitiæ aspirent: quia tantè Legi Dei nunquã satis faciunt, nullâ illis mercedè deberi, sed mercedè vocari quod gratis donatur. Cæterum non enumerat Christus omnes piæ & sanctæ vitæ partes: sed tantum exempli gratia quedam charitatis officia attingit, quibus testatur nos Deum colere. Etsi enim hominum charitati præcellit Dei cultus, idèoque potior est fides & inuocatio quàm eleemosynæ: meritò tamen Christus testimonia veræ iustitiæ in medium producit quæ magis apparent. Si quis contempto Deo, tantum beneficis esset erga homines, nihil illi prodesset talis misericordia ad Deum placandum, qui interea iure suo fraudatus esset. Christus ergo iustitiæ summam in eleemosynis minimè statuit, sed tanquam à signis notioribus ostendit quid sit pie & iustè viuere: vt certè fideles non tantum ore profitentur, sed seriis exercitiis probant Deum se colere. Quare fanatici homines præposterè, huius loci prætextu, tum ab auditu Verbi, tum à sacræ Coenæ vsti, & reliquis spiritualibus exercitiis se subducunt: quia eodem colore & fidem, & crucis tolerantiam, & preces, & castitatem abiicerent. Atqui nihil minus voluit Christus, quàm viuendi regulam quæ continetur duabus Legislatibus, restringere ad secundæ Tabulæ partem. Stultè etiam Monachi & similes rabulæ sex opera misericordiæ sibi hinxerunt: quia Christus non plura commemorat. Quasi verò non ipsi quoque pueris perspicuum sit, per synecdochen laudari omnia charitatis officia. nam consolari mœstos, inuile oppressis succurrere, consilio iuuare simplices, eripere miseros è faucibus luporum, misericordia est non minori laude digna quàm nudos vestire, vel pascere famelicos. Cæterum etsi Christus charitatem nobis commendans, officia quæ pertinent ad Dei cultum non excludit: admonet tamen suos discipulos, hanc fore legitimam sanctæ vitæ probationem si se in charitate exercent, secundum illud Prophetæ, Misericordiam volo & non sacrificium. Quia scilicet hypocritæ, quum auari sint, & crudeles, & fraudulentis, & rapaces, & luperbi: fallaci tamen cæremoniarum pompa sanctimoniam simulant. Vnde etiam colligimus, si cupimus summo Iudici probari vitam nostram, non esse vagandû in nostris figmentis, sed potius spectandum quid ille præcipiè à nobis exigat. Nam quicumque ab eius præceptis discesserint, quantumuis sudent ac se macerent in fictitiis operibus, vltimo tamen die hoc tandem audiens, Quis hæc quæsiuit è manibus vestris?

37 *Tunc respondebunt.*) Inducit Christus iustos dubitantes, qui tamen non ignorant eum sibi expensum ferri velle quicquid hominibus tribuitur. Sed quia hoc non ita penitus infixum est eorum animis vt decebat, idèo per hypotyposin repræsentat. Vnde enim fit vt ad beneficentiam adèo tardi simus ac remissi, nisi quia cordibus nostris verè non insidet illa promissio, cum scœnore olim à Deo repensum iri quod pauperibus largimur? Huc ergo tendit admiratio quam hic ponit Christus, vt discamus supra captum carnis nostræ assurgere, quoties fidem opemque nostram implorant miseri fratres, ne contempti hominis aspectus beneficentiam nostram retardet.

39 *Amen dico vobis.*) Sicuti nuper sub figura docuit Christus, sensum nostrum nondum capere quanti ipse æstimet charitatis officia: ita nunc apertè pronuntiat se accepta nobis laturum quæcunque in suos impèderimus. Nos verò plusquam scordes esse oportet, nisi ex visceribus nostris misericordiam exprimat

exprimat hæc sententia Christum vel negligi, vel colin eorum persona qui auxilio nostro indigent. Itaque quoties ad miseris iuuandos pigrescimus, veniat nobis Filius Dei ante oculos, cui aliquid negare immane sacrilegium est. His etiam verbis ostendit, ea se deinum beneficia agnoscere quæ gratis nullo præmio intuitu præstita fuerint. Et certè quum famelicis, & nudis, & hospitibus, & captiuis bene fieri iubet, à quibus nulla sperari potest mutua compensatio, in ipsum respicere necesse est, qui se nobis sponte obstringit, & quod alioqui perditum videri posset, in rationes suas patitur referri. Solos autem fideles nominatum hic commendat: non quia velit in totum alios sperni, sed quia vt quisque propius ad Deum accedit, ita nobis clarior esse debet. nam etsi commune est societatis vinculum inter omnes filios Adam, sanctior tamen filius Dei inter se est coniunctio. Ergo quia fidei domesticos extraneis præferre conuenit, peculiariter eos nominat Christus. Quanquam autem illi propositum fuit, diuites & qui facultatibus possent ad leuandam fratrum inopiam animare: hunc tamen ad miseris & inopes non vulgaris redit consolatio, quòd licet probrosi sint, & abiecti coram mundo, non secus tamen Filio Dei pretiosi sunt quam propria membra. Et certè fratres appellans, incredibili eos honore dignatur.

41 *Discedite à me maledicti.*) Nunc ad reprobos descendit, quos ita inebriat caduca sua prosperitas, vt se perpetuo beatos fore somnient. Denuntiat ergo se illis venturum iudicem, qui delicias excutiat in quibus nunc sunt demersi: non quòd terrorè illis inuiciat Christi aduentus (qui sibi videntur partum habere cum morte, & securitatis callum sibi obducunt) sed vt de horribili eorum exitu admoniti fideles, præsentem illis sortem non inuideant. Nam vt nobis necessaria sunt promissiones, quæ ad rectè viuendū studium nos incitent atque erigant: ita & minæ vicissim, quæ nos contineant, in solitudine & metu. Docemur ergo quàm optabile sit coniungi Filio Dei: quia æternus interitus & ignis tormentum eos omnes manet quos à se reiciet vltimo die. Iubebit autem tunc à se discedere impios, quia multi hypocritæ perinde nunc sunt iustis permisti ac si propinqua illis esset cum Christo assinitas. Porro alibi diximus, Ignis nomine metaphorice adumbrari pœnæ atrocitatem, quæ sensu nostro non comprehenditur. Quare superuacuum est subtilius cum sophistis inquirere de huius ignis vel materia vel forma. nã eadem ratione de verme disputandum esset, quem Iesaias igni coniungit. Adde quòd idem alio loco factus declarat metaphoricam esse loquutionem: quia Spiritum Dei flabeilo comparat, quo ignis accenditur: & sulphur quoque admiscet. Quare sub his vocibus futuram in reprobos Dei vindictam concipere oportet, quæ omnibus tormentis grauior potius horrorem incutiat quàm noscatur. Cæterum notanda est ignis perpetuitas, sicuti gloriæ quæ nuper fidelibus promissa est. *Qui paratus est diabolo.* Diabolum sibi Christus opponit, tanquam reprobos omnium caput. Etsi enim diaboli omnes sunt Angeli apostata, multi tamen Scripturæ loci principatum vni deferunt, qui sub se impios omnes, veluti in vnum corpus, ad interitum colligit: sicuti fideles in vitam sub Christo simul coalescunt, & sub eodem crescunt, donec perfectionem adepti, solidè per ipsum Deo cohereant. Iam verò dicit Christus gehennam diabolo paratam esse, ne se impii eam effugere posse confidant, dum audiunt in idem supplicium cum diabolo se constringi, quem certum est sine vlla spe liberationis, gehennæ pridem mancipatum esse & addictum. Quanquam autem per Angelos diaboli, quidam homines impios intelligunt, magis tamè probabile est de solis dæmonibus Christum loqui. Atque ita sub his verbis subest tacita exprobratio, quòd homines ad spem salutis per Euangelium vocati, cum Satana perire maluerint, & reiecto salutis autore in hanc miseram sortem sponte se coniecerint. non quòd minus ipsi ad exitium destinati sint quàm diaboli, sed quia in eorum scelere palàm apparet exitii causa, dum vocationis gratiam respuunt. Quamuis itaque arcano Dei iudicio reprobi iam antequam nascantur morti deuoti sint, quandiu tamen offertur illis vita, non censentur mortis hæredes, vel Satanae focii: sed ab incredulitate emergit ac detegitur eorum perditio, quæ prius abscondita erat.

Ies. 40. g. 33
Ies. 66. g. 24

44 *Tunc respondebunt & ipsi.*) Eadem hypotyposis qua antè vsus fuerat Christus, nunc quoque repetitur: vt sciant reprobi nihil sibi vltimo die profuturos inanes prætextus quibus se nunc decipiunt. Vnde enim tam crudelis superbia in pauperes, nisi quia impunè se putant eos contemnere? Ergo vt tales blanditias illis excutiat Dominus, olim (sed nimirò serò) sensuros ac monet quod nunc reputare non dignantur: qui nunc scilicet tam abiecti videntur, Christo non minus pretiosos esse quàm propria membra.

MATTH. XXVI.

- 1 *Et factum est quum consummasset Iesus omnes hos sermones, dixit discipulis suis,*
- 2 *Scitis quòd post biduum Pascha fit: & Filius hominis traditur vt crucifigatur.*
- 3 *Tunc congregati sunt principes Sacerdotum, & Scribæ, & Seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui dicebatur Caiapha.*
- 4 *Et consilium inierunt vt Iesum dolo caperent, & occiderent.*
- 5 *Dicebāt autē, Nō in die festo, ne*

MARC. XIII.

- 1 *Erat autem Pascha, & Azymorum dies futuri post biduum: & quærebant summi Sacerdotes & Scribæ quomodo eum per dolum comprehensum occiderent.*
- 2 *Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat populi.*
- 3 *Et quum esset Bethania in domo Simonis leprosi, accumbente eo, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pi-*

LV. XXII.

- 1 *Instabat autem dies festus Azymorum qui dicitur Pascha.*
- 2 *Et quærebant principes Sacerdo-*

tumultus fiat in populo.

6 Quum autem Iesus esset Bethanice, in domo Simonis leprosi,

7 Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis.

8 Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes, Ad quid perditio hæc?

9 Potuit enim istud unguentum vendari magno, & dari pauperibus.

10 Hoc autem cognito, ait illis Iesus, Quid molesti estis mulieri? opus enim bonum operata est erga me.

11 Nam semper pauperes habetis vobiscum: me verò non semper habetis

12 Quòd enim hæc unguentum hoc misit super corpus meum, ad sepeliendum me fecit.

13 Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, narrabitur etiam in eius memoriam quod ipsa fecit.

stica pretiosa: & comminuto alabaastro effudit illi in caput.

4 Erant autem quidam qui indignarentur apud sese, ac dicerent, Ad quid perditio hæc unguenti?

5 Nam poterat hoc vendi pluris quàm trecentis denarijs, ac dari pauperibus. Et infremuerunt aduersus illam.

6 At Iesus dixit, Sinite illam: cur illi molesti estis? bonum opus operata est erga me.

7 Semper enim pauperes habetis vobiscum, & quando cunque volueritis, poteritis illis benefacere: me verò non semper habetis.

8 Quod habuit hæc fecit: præuenit ut ungeret meum corpus ad sepulturam.

9 Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, etiam hoc quod fecit hæc, dicetur in memoriam ipsius.

tum, & Scribae quomodo eum interficerent. timebant enim plebem.

Nunc rursus confirmat Christus quod discipulis aliquoties fuisse ab eo prædictum vidimus: sed hæc vltima prædictio clarius ostendit quam voluntarius se ad mortem offerret: istque necessè fuit, quia nisi obedientiæ sacrificio placari Deus non poterat. Simul etiam occurrere scandalo voluit discipuli, necessitate coactum trahi ad mortem putantes, deficerent. Ita duplex fuit huius sententiæ vltus. primo, ut testatum fieret, sponte ad mortem Filium Dei descendere, ut mundum reconciliaret Patri (quia neque aliter expiari poterat scelerum reatus, vel acquiri nobis iustitia) deinde non moiti tanquam violentia oppressum, quam effugere non posset: sed quia vltro se morti obiceret. Pronuntiat igitur se consultò Hierosolymam venire, ut mortem illic oppetet. nam quum liberum esset retrocedere, & in tuto recessu transigere tempus illud, in ipso articulo sciens ac volens procedit in medium. Quamquam autem nihil tunc discipulis profuit de obsequio quod Patri præstabat esse admonitos, postea tamen hæc doctrina non vulgariter ædificata fuit eorum fides. Sicuti etiam hodie non mediocri inde vtilitas ad nos redit: quia tanquam in vivo speculo proponitur nobis spontaneum sacrificium, quo deletæ sunt omnes mundi transgressiones: & Filium Dei, alacriter & intrepidè ad mortem pergendo, iam mortis victorem conspicimus.

3 Tunc congregati sunt.) Non intelligit Matthæus in ipso biduo fuisse congregatos: sed hanc historiam inferit, Christum non humanitus edoctum fuisse ut diem mortis sue præfigeret: quibus enim coniecturis huc adduci potuit, quum ipsis hostibus in animo esset tempus differre? Sensus ergo est, Spiritu Prophetico loquutum esse de morte sua, quum nemo suspicari posset tam propè instare. Porro Iohannes exponit quæ de causa conuentum hunc habuerint Scribæ & Sacrifici: quia scilicet maior in dies populi concursus ad Christum fieret. Ac tunc quidem hortatu Capharæ decretum fuit e medio tollendum esse, quia nisi morte extinctus vinci non posset: sed non visa est inatura opportunitas, donec præterito die festo dilapsa esset turba. Hinc colligimus, quantum cupide famelicis illi canes inhiarent Christi mortis, imò quantumuis rabiose ad eam se proriperent, fuisse tamen arcano Dei frano constrictos, ut nihil eorum consilio vel arbitrio actum sit. Quantum in se est expectant aliud tempus: Deus vero ipsis nolentibus horam accelerat. Ac in opere nostrâ refert hoc tenere, Christum non hostium suorum libidine temere abreptum fuisse ad mortem, sed Diuinitus adductum: quoniam in eo fundata est propitiatio fides, Deo litatum esse ea victimam quam ab initio ordinauerat. Ideoque voluit ipso die Paschæ Filium suum immolari, ut vetus figura vnico æternæ redemptionis sacrificio cederet. Quibus nihil aliud erat propositum quàm Christum obruere, tempus aliud magis idoneum visum est: at Deus, qui eum expiandis peccatis in victimam destinauerat, diem proprium elegit, qui corpus vmbrae suæ coniunctum opponeret. Vnde tunc quoque clarius nobis refulget passionis Christi fructus.

6 *Quum esset Bethania.*) Quod nunc Euangelista narrat, paulo antè acciderat quàm Christus Herosolymam veniret, sed hinc tempestiue inferitur, vt sciamus quænam repente occasio Sacerdotes ad festinandum impulerit. Christum aperta vi aggredi non audebant: dolo autem opprimere non adeò facile erat. Nunc dum insperata ratio à Iuda præter spem offertur, ipsi agendi facilitas ad aliud consilium eos rapit. Quod autem Iohannes in hac historia paululum à Matthæo & Marco diuersus est, facillè diluitur absurditas, quæ interpretes quosdam perperam induxit vt aliam historiam esse fingerent. Nomen mulieris quæ Christum vnxit, quod duo nostri Euangelistæ subtrahunt, à Iohanne exprimitur. Hominis verò qui Christum conuiuio excepti nulla fit mentio, quum disertè commemorent Matthæus & Marcus eum tunc apud Simonem leprolium cœnasse. Quod autem Iohannes dicit vnctos fuisse pedes, nostri autem caput, in eo nulla est repugnantia. Scimus certè vnguenta non fuisse proiecta ad pedes: sed quum solito vberior copia tunc estula esset, Iohannes, amplificandi causa, pedes ipsos rigatos fuisse tradit. Marcus etiam refert, fracto alabaistro totum vnguentum fuisse super caput effusum. Quare optimè conuenit vsque ad pedes fluxisse. Ergo hoc fixum maneat, eandem ab omnibus historiam referri.

8 *Videntes discipuli.*) Hoc quoque Euangelistis non est insolitum, quod ab vno autore profectum est, pluribus tribuere, si illorum consensus accesserit. Iohannes à Iuda Christi proditore ortum fuisse murmur dicit, Matthæus & Marcus discipulos omnes simul cum eo inuoluunt: nempe quia nemo ex aliis obitrepere vnquam ausus fuisset nisi impia Iudæ obrestatio inlar facis eos accendisset. Vbi autem specioso colore cœpit ille damnare superfluum impensam, facillè ad omnes perualit contagio. Atque hoc exemplo docemur quantum periculi sit à malignis & virulentis linguis. Nam qui natura æqui sunt & candidi & modesti, nisi prudenter sibi caueant, sinistris tamen sermonibus decepti, ad iniqua iudicia facillè labuntur. Quod si Christi discipulos leuis & stulta credulitas societate Iudæ implicuit, quid nobis accidet, si susurriones, quibus rectè facta malignè carpere solenne est, nimia facilitate admittimus? Altera etiam hinc colligi debet admonitio, ne temere pronuntiemus de re non satis comperta. Arripiunt discipuli quod à Iuda dictum est: & quia prætextu non caret, iudicium malè præcipitant. Atque decebat propius inquirere an reprehensione dignum esset factum: præsertim quum adesset magister, cuius standum erat iudicio. Sciamus ergo præpoiterè ferri sententiam nisi præunte Dei verbo: quia nemo nostrum (vt docet Paulus) sibi viuut aut moritur, sed omnes sibi oportet ad Christi tribunal, vbi reddenda erit ratio. Quanquam autem inter Iudam & reliquos magnum fuit discrimen quòd ille perfidè plausibilem fucum furto suo obduceret, alios autem impelleret stulta simplicitas: videmus tamen vt ipsos à Christo abductos sua imprudentia Iudæ copulauerit.

10 *Quid molesti estis.*) Mirum est cur Christus, cuius tota vita temperantiæ & frugalitatis regula fuit & exemplar, immodicum sumptum nunc probet, quem luxu & superuacuis deliciis affinem fuisse apparet. Sed notandum est defensionis genus quo vitur. neque enim mulierem rectè fecisse pronuntiat, quasi idem quotidie fieri velit: sed quod semel ab ea factum erat, Deo gratum esse testatur, quia sic obitiam causam fieri oportuerit. Quanquam ergo vnguenti vsum Christus minimè appeteret, hæc tamen illi vnctio propter circumstantiam placuit. Vnde colligimus, singularia quædam officia interdum probari Deo, quæ tamen in exemplum trahi non decet: Nec verò dubium est quin occulto Spiritus instinctu Maria ad Christum vngendim proflicierit: sicuti certum est, quoties ad opus aliquod extraordinarium vocati sunt sancti, insolito motu fuisse impulsos, nequid nisi duce & rectore Deo tentaret. Nullum extitit mandatum quod Mariæ hanc vnctionem iniungeret, nec sanè opus fuit de opere vno legem præscribi: sed quia cælestis vocatio vnicum est rite agendi principium, & à Deo respuitur quicquid à seipsis suscipiunt homines, afflatu Spiritus gubernata fuit Maria, vt certa fiducia Christo hoc officium præstaret. Cæterum hoc Christi responso non tantum defensa fuit mulieris vnus causa, sed asserta fuit sancta omnium gloriatio, quibus sufficit se & sua opera Deo probari. Sæpe continget non modò perstringi, sed palàm quoque damnari iniuste pios homines, qui tamen sibi probè conscii sunt nihil se nisi ex Dei iussu agere: atque hoc superbæ tribuitur, si peruersa mundi iudicia spernentes, sola Dei approbatione contenti sint. Quoniam hæc dura est tentatio, & fieri vix potest quin prauus multorum consensus nos percellat, tenenda est hæc doctrina, nullus vnquam ad bene agendum constanter fore animatos, nisi à solo Deo nutu pendeant. Ideo Christus discrimen bonorum & malorum hic ad suum vnus arbitrium reuocat. nam quum bonum opus mulieris esse affirmat, quod iam damnatum erat à discipulis, hac voce compefcit hominum temeritatem, qui iudicandi licentiam sibi indulgent. Quare & nos hoc elogio freti, discamus securè stoccipendere quicumque de nobis spargentur in mundo rumores: modò sciamus, quod homines damnant, Deo probari. Sic Iesaias impius calumniis oppressus, Deum appellat sponforem. sic & Paulus ad diem eius prouocat. Discamus ergo non vlrà hominum iudiciis deferre quàm vt nostro exemplo ædificentur in obsequium Dei: & quum magno strepitu mundus contra nos insurrexerit hoc nobis solatium sufficiat, quod in terra malum censetur, bonum è cælo pronuntiar.

11 *Pauperes semper habetis vobiscum.*) Non defendit simpliciter Christus vnctionem vt eam imitemur, sed admonet Deo ob causam placere. Quod prudenter attendere conuenit, ne vnà cum Papiis sumptuosos Deo cultus præpoiterè fingamus. nam quum audirent voluisse Christum vngi à Maria, putarunt suffitu, cereis, magnifico ornatu, & similibus pompis oblectari. hinc tantus in eorum cæremoniis splendor: nec se legitimos Dei cultores fore confidunt nisi in sumptibus profusi sint. Atqui hinc clarè excipit Christus, quod tunc semel fieri voluit, sibi in posterum minimè gratum fore. Nam quum pauperes semper in mundo fore dicit, inter quotidianum cultum distinguit, cuius vigere debet vsus inter fideles, & illum extraordinarium, qui cessauit ab eius in cælum ascensu. Volumus bene pecuniam bene locare in vera sacrificia? pauperibus erogemus. nam se nobiscum esse Christus negat, vt externis pompis colatur. Scimus certè, ad eòs; fidei experientia sentimus, virtute & gratia spirituali nobis esse præsentem: sed visibilis nobiscum non versatur vt terrenos honores à nobis recipiat. Quare vesana

est eorum obstinatio qui ludicras impensas inuito & recusanti obrudūt. Porrò quòd semper pauperes fore dicit, hinc colligimus non fortuitò multos egere, sed certo Dei consilio nobis offerri in quibus se charitas nostra exerceat. Huius loci summa est, licet Dominus nos & nostra omnia sibi dicari iubeat, non tamen quo ad se alium quàm spirituale cultum exigere, qui nullis impensis constat: sed potius velle in pauperes erogari quàm stultè ad eum colendum impendit superstitio.

12 *Ad sepeliendum me fecit.*) Confirmat his verbis Christus quod diximus, pretiosum vnguentum non odore suo, sed tantum sepulturæ respectu gratum esse: quia scilicet hoc symbolo testatum esse voluit odoriferum fore suum sepulchrum, ut vitam & salutem in totum mundum spiravit. Ideo apud Iohannem laudatur Maria quòd vnguentum illud servasset in diem sepulturæ. Postquam verò extitit solida huius figuræ veritas, & Christus è sepulchro egrediens, non domum vnam, sed totum mundum vivifico mortis suæ odore perfudit: puerile esset repetere quod ratione & fructu careret.

13 *Vbiunque predicatum.*) Honori fore hoc officium Mariæ prædicit, quia laudabitur Evangelii doctrina. Vnde colligimus, pretium operibus nostris statui non ex hominum opinione, sed verbi Dei testimonio. Quod vero in toto mundo honorificam eius memoriam fore dicit, hac comparatione oblique suos discipulos perstringit: quia gentium omnium consensu apud externos & in remotis mundi plagis factum hoc laudabitur, in quo damnando tantopere morosi fuerant ipsi domestici. Blandè etiam discipulos caligat Christus quia parum honorificè de futuro regno suo sentiant. sed interim hac voce testata fuit Gentium vocatio, in qua fundata est salus nostra. Cæterum quomodo in toto mundo prædicandum Evangelium fuerit, diximus cap. 24.

MATTH. XXVI.	MARC. XIII.	LVC. XXII.
14 Tunc abiit v-nus è duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes Sacerdotum.	10 Et Iudas Iscariotes vnus è duodecim abiit ad summos Sacerdotes ut proderet eum illis:	3 Intrauit autem Satanas in Iudam cui cognomen erat Iscariotes, vnum è duodecim.
15 Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis tradam illum? At illi constituerunt ei triginta argenteos.	11 Quo audito illi gavisissimi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se dituros: & querebat quomodo opportunè illum traderet.	4 Et abiit & loquutus est cum principibus Sacerdotum ac Magistratibus, quemadmodum illum traderet ipsis.
16 Et ex eo tempore querebat opportunitatem ut eum traderet.	12 Ac primo die Azymorum, quum Pascha immolarèt, dicunt illi discipuli sui, Quo vis ut edamus, & paremus ut edas Pascha?	5 Et gavisissimi sunt, ac pacti sunt se illi pecuniam dituros.
17 Cæterum primo die Azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad edendum Pascha?	13 Et emittit duos è discipulis suis, & dicit illis, Ite in urbem, & occurret vobis homo hydriam fistulam aquæ plenam baiulans: sequimini illum.	6 Et ille spondit: querebatque opportunitatem ut traderet eum ipsis sine turba.
18 At ille dixit, Ite in urbem ad quemdam, & dicite ei, Magister dicit, Tèpus meum propè est: apud te facio Pascha cum discipulis meis.	14 Et quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias, Magister dicit, Vbi est diuersorium, vbi Pascha cum discipulis meis edam?	7 Venit autè dies Azymorum, in qua necesse erat immolari Pascha.
19 Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & paraauerunt Pascha.	15 Et ille vobis ostendet triclinium magnum paratum: illic parate nobis.	8 Et misit Petrum ac Iohannem, dicens, Euntes parate nobis Pascha ut edamus.
20 Vespere autè facto discubuit cum duodecim.	16 Et exierunt discipuli eius, & venerunt in civitatem, & repperunt quemadmodum dixerat illis, paraaueruntque Pascha.	9 At illi dixerunt ei, Vbi vis paremus?
	17 Et quum vespere iam esset venit cum duodecim.	10 Et dixit illis, Ecce introeuntibus vobis in urbem occurret homo vas aquæ testaceum portans: sequimini eum in domum in quam intrabit.
		11 Et dicetis patrifamilias domus, Dicit Magister, Vbi est diuersorium, vbi Pascha cum discipulis meis edam?
		12 Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: ibi parate.
		13 Euntes autem inuenerunt sicut dixerat illis, & paraauerunt Pascha.
		14 Et quum iam esset tempestivum, accubuit, ac duodecim Apostolicum eo.

Ad flectendū cor Iudæ, vel in melius corrigendū, adeò nihil profuit Christi admonitio, vt secure statim ad tractandum cum hostibus nefarium pactum transierit. Mirus autem ac prodigiōsus fuit stupor, quòd in iactura vnguēti honestam tanto scelere excusationem se natum putauit: deinde quod verbis Christi admonitus, non sensit quid ageret. Sola mentio sepulturæ ferreum cor mollire debuerat: quum inde colligere promptum esset, Christum se pro salute humani generis in victimam offerre. Sed in hoc speculo perpicimus quanta sit malorum cupiditatum cæcitas, & quàm efficaciter mentem insipient. Furandi desiderio ardebat Iudas, longo vsu ad flagitium obdurerat: nunc quia aliunde præda non occurrit, Filium Dei vitæ authorem per se in mortem tradere non dubitat: &, quanus sancta admonitione retractus, violenter profilit. Quare non abs re Lucas nominatim exprimit, Satanam in eum intrasse, non quòd Dei Spiritus ipsum antè regeret (quia furtus & rapinis, nisi Satanæ fuisset mancipiū, addictus esse non potuit) sed intelligit Lucas, tunc Satanæ penitus in possessionem fuisse traditum, vt desperatus in exitum suum rueret. Nam et si ad quotidianos lapsus non impellit Satan, regnat autem in nobis dum ad maiorem peccandi licentiam abripit: dicitur tamen in reprobos demum intrare, quum euerso Dei metu, extincta rationis luce, pudore etiam excusso, sensus omnes occupat. Hoc vero extremum vindictæ genus non in alios Deus exeret, nisi qui iam exitio deuoti sunt. Quare discamus maturè respiscere, ne longior nostra durities Satanæ regnū in nobis stabiliat. nam simulac in hanc tyrannidem coniecti fuerimus, nullus insanendi modus erit. Præcipuè notandum est, auaritiā in Iuda tantæ excæcationis fuisse causā & fontem. vnde apparet, merito à Paulo vocari malorum omnium radicem. Porrò hīc quætere an substantialiter Satanus in Iudā intrauerit, friuola speculatio est. Hoc magis expendere conuenit, quàm horribile sit portentum, homines, ad imaginem Dei conditos, & Spiritui sancto in templa destinatos, non modò in foetida stabula vel cloacas conueris, sed fieri maledicta Satanæ domicilia.

17 *Primo die azymorum accesserunt.*) Quæritur primò cur dies Azymorum vocetur qui agni immolationem præcedit. Neque enim fermentum cessare Lex iubebat, donec agno vescerentur. Sed huius nodi facilis solutio est, quòd scilicet hæc notatio refertur ad diem sequentem, sicuti ex Marco & Luca fati liquet. Quum ergo intraret dies mandandi & edendi Paschæ, cuius initium erat à vespere, rogant Christum discipuli vbinam Pascha edere velit. Difficilius autem inde nascitur quæstio, quòd Christus pridie ritu illo defunctus est quàm tota gens publicum Pascha celebraret. Apertè enim asserit Iohannes, dum crucifixus est, fuisse Iudæis parascuem, non Sabbathi, sed Paschæ. Deinde non ingreffos esse prætorium, ne se polluerent, quia postridie manducaturi erant Pascha. Scio à nonnullis quæri suffugia, sed quæ minimè eos expediunt. neque enim vllis cauillis eludi hoc potest, quo die Christum crucifixerunt, non egisse diem festum (quo fas non fuisset supplicium de aliquo iumere) & tunc solennem fuisse apud eos præparationem, vt sepulto demum Christo Pascha ederent. Nunc quæritur quomodo Christus anteuertit. neque enim quicquam præter Legis præscriptum sibi in hoc ritu permisit. Quòd studio Christi perdendi Pascha à Iudæis fuisse dilatum quidam putant, scitè hoc commentum à Bucero refellitur, imò sua vanitate concidit. Ego itaque non dubito quin & legitimus dies à Christo seruatus fuerit, & Iudæi receptum pridem vsum sequuti sint. Primo extra controuersiam est, pridie Sabbathi occisum fuisse Christum: quia ante solis occasum in vicino sepulcro celeriter fuit conditus, eo quòd post vesperum feruari necesse erat. Iam verò nemini dubium est, vetusta obseruatione, quum Pascha & alii dies festi in diem Veneris inciderent, reiectos fuisse in diem postertum: quia populo nimis duræ fuissent contrariæ bidui feriæ. Legem hanc proditam fuisse Iudæi affirmant statim postquam ab exilio Babylonico reuersus est populus: & quidem cælesti oraculo, nequid videantur temere in Dei præceptis mutasse. Quòd si tunc in oris fuit duos in vnum dies festos coniungere (vt Iudæi quoque fatentur, & ex vetustis eorum monumentis constat) satis probabilis est coniectura, Christum, qui pridie Sabbathi Pascha celebrauit, præfixum à Lege diem seruasse. Scimus enim quàm sedulo curauerit ne ab vllò Legis apice discederet. Nam quum Legi obstrictus esse voluerit, vt nos ab illius iugo eximeret, huius subiectionis in summo articulo minimè fuit oblitus. Itaque vsum externæ cæremoniæ omittere maluisset quàm iniunctum Diuinitus mandatum transgredi, atque ita se impiorum calumpniis exponere. Certè ne Iudæi quidem ipsi inficias ibunt, quoties Sabbatho contiguum erat Pascha, vnas tantum ferias fuisse seruatas, idque à Rabbinis fuisse institutum. Vnde sequitur, Christum, quum discederet à communi more, nihil tentasse præter Legem.

18 *Ite in urbem ad quendam.*) Matthæus certum hominem designat: reliqui duo missos fuisse discipulos narrant quasi ad ignotum: quia datum illis signum fuerit hominis hydriam aquæ gestantis. Sed facile hæc discrepantia conciliatur: quia Matthæus, præterito miraculo, eum hominem notat qui tunc agnitus fuit à discipulis. neque enim dubium est, postquam domum venerunt, repertum ab illis fuisse vnum aliquem ex suis familiaribus. Nam & Christus illi pro suo iure mandat vt sibi ac suis hospitium paret, magistrum se nominans: & ille protinus obsequitur. Cæterum quauis hominem posset suo nomine exprimere, miraculo tamen discipulos suos dirigere ad eum maluit: vt quum exinanitum paulo post viderent, hoc tamen documentum suffulta ipsorum fides staret. Neque enim hæc leuis erat confirmatio, quòd paucis ante horis quàm ad mortem raperetur, Deum se manifesto indicio testatus fuerat: vt scirent non necessitate ipsum cogi, sed sponte cedere. Quanquam autem in ipso perturbationis momento nihil forte hoc eis profuit, memoria tamen postea fuit utilis. Sicuti hodie quoque ad superandum crucis scandalum hoc noua scire refert, summi eum infirmitate carnis in Christo Deitatis gloriam apparuisse sub ipsum mortis tempus. *Tempus meum propè est.* Quanquam rite ex Legis præcepto Pascha celebraret, videretur tamen consultò hanc causam addicere vt morositatis culpam diluat. Sibi ergo festinandi causam esse dicit quominus se receptæ consuetudini accommodet, quia ad maius sacrificium vocetur. Interim tamen, vt diximus, in cæremonia nihil nouat. Toties verò inculcat propinquum esse mortis tempus, vt sciant sponte ipsum præparare ad gerendum morem Patris decreto. Quod autem vmbraile sacrificium vero coniunxit, hoc modo fideles hortatus est vt quod re ipsa implebat cum veteribus figuris confer-

rent. Nam hæc comparatio vim & effectum mortis eius non parum illustrat. neque enim Pascha in hunc tantum finem iniunctum fuit Iudæis vt antiquæ liberationis essent memores, sed vt futuram (& quidem potiore) à Christo sperarent. Huc spectat Pauli sententia, Christum Pascha nostrum esse immolatum, &c.

19 *Fecerunt sicut iniunxerat.*) Quod discipuli prompto animo obtemperant in eo notanda est pia eorū docilitas. Succurrere enim poterat dubitatio, quum hominem ignotum sequuti essent, an essent à patrefamilias impetraturi quod magistri sui iussu petebant, quum scirent passim non modò contemptū, sed etiam exosum esse. Atqui non anxie inquirunt de euentu, sed imperio placidè obediunt. Atque hæc nobis regula tenenda est, si fidem nostram probare cupimus, vt solo præcepto contenti, pergamus quò Deus iubet, ac sperantes quem promittit successum, ne simus nimis solliciti.

20 *Vespere autem factò discubuit.*) Non vt ederet Pascha, quod stando fieri oportuit (sicut viatores, dum properant, calceati & cum baculo solent raptim cibum lumere) sed peracto solenni ritu, vt cœnaret discubuisse interpretor. Ideo dicunt Euangelistæ, *Vespere factò*: quia primo vespere macabant agnum, & carnem eius assam edebant.

MATTH. XXVI.

MARC. XIII.

LUC. XXII.

21 *Et edentibus illis dixit, Amen dico vobis quòd vnus vestrum me proditurus est.*

22 *Et mæsti redditi vehementer cæperunt singuli dicere ei, Nunquid ego sum Domine?*

23 *At ipse respondens ait, Qui intinxit mecum manum in patina, hic me proditurus est.*

24 *Filius quidè hominis vadit sicut scriptum est de illo. vñ autè homini illi per què Filius hominis proditur. bonum erat ei si natus nõ fuisset homo ille.*

25 *Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit, Nunquid ego sum Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti.*

18 *Et discumbentibus illis ac edentibus dixit Iesus, Vnus ex vobis me proditurus est, qui edit mecum.*

19 *At illi cæperunt mærore affici, & quisque eorū ei dicere, Nū ego? Et alius, Num ego?*

20 *Ille verò respōdēs dixit illis, Vnus è duodecim, qui intingit mecum in patinam.*

21 *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo. sed vñ homini illi per quem Filius hominis proditur. bonum erat ei si natus non fuisset homo ille.*

15 *Et ait illis, Desidero desideravi hoc Pascha comedere vobiscum antequam patiar.*

16 *Dico enim vobis, Posthac non edam ultra ex eo, donec compleatur in regno Dei.*

Et Paulo post.

21 *Veruntamè ecce manus prodentis me mecum est in mensa,*

22 *Et Filius quidem hominis secundum quòd definitum est vadit: veruntamen vñ homini illi per quem proditur.*

23 *Et ipsi cæperunt querere inter se quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.*

21 *Amen dico vobis quòd.*) Quo perfidiam Iudæ reddat magis detestabilem, hac circumstantia indignitatem auget, quòd quum in sacra mensa simul accumberet, prodicionem moliebatur. Nam si quis extraneus hoc fecisset, mitius ferendum erat: nunc verò vnum ex intimis hoc agitare, imò etiam in toto nefario pacto in sacrum conuiuium amicitiaæ prætextu se ingerere, incredibile portentū est. Ideo apud Lucam ponitur aduersatiua particula, *Veruntamen ecce manus prodentis me.*) Ethī autem peracta demum cœna hoc Christi dictum Lucas subiicit, non potest tamen inde colligi temporis series, quam scimus sæpe ab Euangelistis negligi. Probabile tamen esse non nego, Iudam adfuisse quum corporis & sanguinis sui symbola Christus suis distribueret.

22 *Cæperunt singuli dicere.*) Nò puto trepidasse discipulos, vt metu perculli solent nulla causa se agere: sed quum scelus exhorreant, cupiunt ab eius suspitione purgari. Hoc quidem reuerentiæ signū est, quòd obliquè perstricti, non stomachosè responsant magistro suo, sed eum sibi quisque iudicem constituit (sicuti hoc præcipuè nobis querendum est vt ille suo ore nos absoluat) bona tamen conscientia freti, liberè testari volunt quàm procul remoti sint à tanto scelere. Christus autem suo responso neque scrupulum illis eximit, neque designat Iudæ personam, sed tantum confirmat quòd nuper dixi, vnum ex familiaribus conuiuius esse proditorem. Quanquam autem durum illis fuit, suspensos & perplexos ad tempus relinquere, vt se exercerent in reputanda sceleris atrocitate, alia deinde sequuta est vtilitas, quum agnoscerent impletum Psalmi vaticinium, Qui mecum dulces capiebat cibos, calce me petiuit. Adhæc sub Iudæ persona Dominus suos omnibus sæculis voluit esse admonitos ne frangantur vel exanimis còcidant propter domesticos proditores: quia idem quòd ipse expertus est, qui còmune est Ecclesiæ caput, nobis qui membra sumus, accidere oportet.

24 *Filius quidem hominis vadit.*) Hic scandalo Christus occurrit, quòd grauius pias mentes alioqui concutere poterat. quid enim magis absurdum quàm Filium Dei perfidè à discipulo proditum, libidini hostiū exponi, vt ad probrosum mortè trahatur? Christus autem hoc totum non nisi Dei arbitrio fieri pronuntiat.

pronuntiat. Hoc porro decretum probat Scripturæ testimonio, quia quod statutum erat, per os Prophetæ sui olim patefecit. Tenemus nunc quorsum spectent Christi verba: nempe ut discipuli, scientes Dei providentia gubernari quicquid agitur, vitam eius vel mortem casu volui non putent. Cæterum latius patet huius doctrinæ utilitas: quia tunc demum rite nobis sancitur mortis Christi fructus, ubi non temerè ab hominibus ad crucem abreptum esse constat, sed æterno Dei decreto sacrificium illud fuisse ordinatum ad expiandam mundi peccata. Vnde eum nobis reconciliatio, nisi quia Christus Patrem sua obedientia placavit? Quare semper nobis occurrat Dei providentia, cui Iudam ipsum, & omnes impios (hæc inuitos, & aliud agentes) parere necesse fuit. Semper hoc fixum maneat, Christum ideo passum esse quia tale Deo placuit expiationis genus. Negat tamen Christus hoc prætextu ab Iudæa culpa, quia nihil egerit nisi quod Diuinitus statutum erat. Nam etsi Deus recto suo iudicio pretium redemptioni nostræ statuit Filii sui mortem, Iudas nihilominus Christum prodendo, quia perfidia & avaritia plenus erat, istam sibi damnationem conlauit. Denique quod Deus mundum redemptum voluit, hoc nequaquam obstat quin Iudas sceleratus sit proditor. Hinc perspicimus, quantum nihil possint homines nisi quod statuit Deus, non tamen ideo à reatu absolui, dum prauo affectu ad peccandum feruntur. Licet enim Deus occulto fræno eos in finem illis incognitum dirigat, nihil minus illis propositum est quàm eius decretis obsequi. Videntur quidem hæc duo humanæ rationi parum consentanea, quod Deus sic moderetur sua providentia res humanas ut nihil fiat nisi ex eius voluntate & nutu, & tamen perdat reprobos, per quos exequutus est quod voluit. Sed videmus quomodo Christus hæc utrunque conciliat, maledictioni subiciens Iudam, quantum Diuinitus hoc statutum esset quod ipse contra Deum machinatus est, non quod proditio Iudæ propriè vocari debeat Dei opus, sed quia Deus Iudæ perfidiam ad implendum consilium suum inflexit. Scio equidem quomodo nonnulli interpretes hunc scõ, ulum declinent, fatentur Iudæ operâ impletum esse quod scriptum erat, quia Deus quod præsciuerat, vaticiniis testatur sit. Ergo ut doctrinam, quæ illis videtur paulo asperior, mitigent, præscientiam Dei subit tuunt decreti loco, ac si eminus tantum prospiceret Deus quæ futura sunt, non autem suo arbitrio disponderet. Sed longè aliter Spiritus hanc controuersiam dirimit: quia non tantum causam traditi Christi assert quod ita scriptum esset, verum etiam quod ita definitum. Nam ubi Matthæus & Marcus Scripturam allegant, Lucas rectè nos ad cælestè decretum adducit: quemadmodum in Actis docet, Christum non modò præscientia Dei, sed definito consilio fuisse traditum. & paulo post, Herodem & Pilatum cum reliquis improbis fecisse quæ Dei manu & consilio præordinata fuerant. Vnde patet inficitè tergueritari qui ad nudam præscientiam confugiunt. *Bonumerat.* Hoc verbo docemur quam horribilis vindicta maneat impiis, quibus satius esset nunquam natos esse. Atqui vita hæc, quantumuis eaduca & innumeris ærumnis referta, incomparabile est Dei beneficium. Rursum etiam hinc colligimus quam detestabilis sit illorum impietas, quæ non tantum extinguit pretiosa Dei dona, & in perniciem conuertit, sed facit ut præstet nunquam gullasse Dei bonitatem. Nota u tamen digna est hæc particula, quod *Homini bonum fuisse non nisi*: quia quantumuis misera sit Iudæ conditio, Deo tamen bonum fuit illum creasse, qui reprobos ad diem exitii destinans, gloriam suam hoc quoque modo illustrat, sicut docet Solomo. Ita ab omni sinistra nota asseritur arcana illa Dei gubernatio, quæ hominum consiliis & operibus præsidet, ut nuper attigi.

25 *Respondens autem Iudas.*) Quamquam sæpe videmus trepidare qui sibi malè conscii sunt, formidini tamen & cæcis tormentis implicitus est stupor, ut audacter ad negandum prosiliant: sed hoc tandem proficiunt sua impudentia, ut occultum scelus detegant. Sic Iudas, quum illum mala conscientia constrictum teneret, silere tamen nequit: adeò illum exagitat interior ille carnifex, dum metu & anxietate eundem deiicit. Porro stupidam eius audaciam suo responso obliquè perstringens Christus ad reputandum quod tegere volebat scelus sollicitat. Sed iam diabolico furore mens occupata concipere talem sensum non potuit. Cæterum hoc exemplo discamus, impios proteruè excusando, nihil aliud quàm maturius iudicium sibi accersere.

MATTH. XXVI.

26 *Vescitibus autem eis, accepit Iesus panem: & quum egisset gratias, fregit, deditque discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.*

27 *Et accepto poculo, gratias actis, dedit illis, dicens, Bibite ex hoc omnes.*

28 *Hic est enim sanguis meus Novi testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.*

29 *Dico autem vobis, Nõ*

MARC. XIII.

22 *Et edentibus illis, sumpto Iesus pane quum benedixisset, fregit, & dedit illis, ac dixit, Sumite, comedite: hoc est corpus meum.*

23 *Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit illis: & biberunt ex eo omnes.*

24 *Et dixit illis, Hic est sanguis meus Novi testamenti qui pro multis effunditur.*

LUC. XXII.

17 *Et accepto poculo gratias egit, & dixit, Accipite hoc, & diuidite inter vos.*

18 *Dico enim vobis quod non bibam de fructu vitis, donec regnum Dei veniat.*

19 *Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit, ac dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.*

*bibam posthac ex hoc fructu
vitis usque in diem illum
quum illū bibam vobiscum
nouum in regno Patris mei.*

30 *Et quum hymnum
cecinissent, exierunt in mon-
tem oliuarum.*

25 *Amen dico vobis,
posthac non bibam de fructu
vitis usque ad diem illum
quum illum bibero nouum
in regno Dei.*

26 *Et quum hymnum
cecinissent, exierunt in mon-
tem oliuarum.*

20 *Similiter & pocu-
lum, postquam cœnauit,
dicens, Hoc poculum, No-
uum testamentum in meo
sanguine qui pro vobis
effundi ur.*

Quia Lucas bis porrectum à Christo calicem memorat, quærendum est primo loco, si ne repetitio (vt interdū Euangelistæ bis rem vnā dicere solent) an verò Christus, postquam ex calice libauerat, hoc idem secundò iterauerit. Quod posterius mihi verisimile est. scimus enim solennem in sacrificiis libandi ritum obseruatum fuisse à sanctis Patribus. vnde illud Psalmi 116. a. 13. Calicem salutis accipiam, & nomen Domini inuocabo. Itaque non dubito, Christum ex more vetusto libasse in sacro conuiuio, quod rite peragi aliter non poterat, idque disertè refert Lucas antequam ad noui mysterii narrationem descendat, cuius ratio distincta est ab agno Paschali. Hoc quoque ex recepto solenni vsu fuit quòd *gratias egisse* nominatim dicitur *Accepto calice*. Nam initio Cœnæ precatum fuisse non dubito, vt nunquam sine Dei inuocatione ad mensam accedere solitus est. Sed nunc rursus eodem officio defungi voluit, ne cæremoniam omitteret quam sacræ libationi fuisse annexam nuper ostendi.

26 *Vescensibus autem eis.*) Ego hæc verba non ita accipio quasi cœnæ Paschali hæc noua, & longè excellentior permixta fuerit, sed potius finem tunc priori conuiuio fuisse impositum. Quod etiam à Luca clarius exprimitur, vbi dicit, *Christum postquam cœnasset, calicem dedisse*. Absurdum enim fuisset, vnū & idem mysterium temporis distantia abrumpi. Proinde non dubito, quin continuo tenore, postquam panem distribuerat, calicem addiderit. Quod verò de calice peculiariter narrat Lucas, ego ad panem quoque extendo. Vescensibus ergo illis, panem Christus accepit, vt eos ad nouæ Cœnæ participationem vocaret. Gratiarum actio, quædam præparatio fuit ac transitus ad reputandum mysterium. Sic finita cœna, sacrum panem, & vinum gustarunt: quia prius expergefacta fuit eorum securitas, vt toti ad tam sublimè mysterium attentī essent. Et ratio ita exigit, à veteri vmbra clarum hoc spiritualis vitæ testimonium oportuisse discerni. *Accipit Iesus panem*. Incertum est an ritus qui hodie celebris est inter Iudæos, tunc etiam fuerit vsitatus, nam paterfamilias fragmentum à communi pane sumptum sub mappa recondit cuius partes familiæ distribuat. Quia autem hæc humana traditio est nullo Dei mandato fundata, non est cur nimis curiosè laboremus in quærenda eius origine. Et fieri potest vt Satanæ artificio deinde excogitata fuerit ad obscurandum Cœnæ Christi mysterium. Ceterum si tunc apud Iudæos in vsu fuit hæc cæremonia, ita receptum morem lequutus est Christus, vt tamen suorum animos aliò traderet, vsu panis in diuersum finem mutando. Hoc quidem sine controuersia statui debet, abolitis figuris Legalibus proditum hinc fuisse à Christo nouum Sacramentum. *Quum gratias egisset*. Marcus & Matthæus Benedicendi verbo vtuntur: sed quum eius loco legatur apud Lucam verbum *ἰλαριστος*, in sensu nulla est ambiguitas. Et quum deinde in calice gratiarum actionem subiiciunt, prioris dicti satis clari sunt interpretes. Quo magis ridicula est Papistarum inscitia, qui signo crucis benedictionem exprimunt, quasi exorcismo Christus esset vsus. Memoria verò tenendum est quod nuper attigi, hanc gratiarum actionem spirituali mysterio esse coniunctam. Neque enim vt gratias Deo agere iubentur fideles, quia eos in hac caduca vita sustentet, Christus duntaxat ad promiscuū victum respexit, sed intentus fuit ad sacram actionem, vt pro æterna generis humani salute gratias Deo ageret. nam si alimenta quæ in aluum descendunt, hortari nos & stimulare debent ad paternum Dei fauorem laudandum: quanto nos vehementius excitat, imò inflammat ad hoc pietatis officium, vbi animas nostras spiritualiter pascit? *Accipite, comedite*. Ne hic sim nimium prolixus, tantum breuiter perstringam qualis sit, & quid in se contineat Domini institutio: deinde, quis sit eius finis & vsus, quatenus ex Euangelistis colligere licet. Atque hoc primum occurrit, Christum Cœnam instituere quam inter se communicent discipuli. Vnde sequitur, diabolicum esse inuentum quòd se vnus homo à reliquo cœtu separans, priuatim Cœnam peragit. Quid enim minus consentaneum quàm distribui inter omnes panem, & scorum ab vno vorari? Quauis ergo iactent Papistæ se in suis Missis Cœnæ Dominicæ habere substantiam, ex re ipsa tamen constat, quotquot celebrant priuatas Missas, totidem à diabolo ad obruendam Christi Cœnam erecta esse trophæa. Iisdem verbis docemur qualis in Cœna oblatio à Christo tradita fuerit. Iubet suos accipere: ipse est igitur solus qui offert. Quod ergo Papistæ Christum se in Cœna offerre fingunt, à contrario auctore profectum est. Et certè mira est ista anastrophe, vt mortalis homo, dum Christi corpus accipere iubetur, sibi eius offerendi partes arripiat: atque ita Sacerdos à seipso creatus, Deo Filium suum immolet. Non disputo in præsentia quàm multis sacrilegiis scateat fictitia eorum oblatio: mihi probare sufficit, adeò nihil habere Christi institutioni affine, vt directè potius repugnet. *Hoc est corpus meum*. Quod his verbis panem consecratū fuisse dicunt vt fieret carnis Christi symbolum non improbo, modò rectè hoc nomen ac dextrè sumatur. Panem ergo, qui alendo corpori destinatus erat, eligit ac sanctificat Christus in alium vsu, vt spiritualis cibus esse incipiat. Atque hæc est conuersio cuius mentio fit apud vetustos Ecclesiæ scriptores. Sed tenendum est interea, non consecrari panem susurro & flatu, sed clara fidei doctrina. Et sanè magica incantatio est quum ad mortuum elementum dirigitur consecratio: quia panis non sibi, sed nobis symbolum corporis Christi efficitur. In summa, nihil aliud est consecratio quàm solenne testimonium quo nobis terrestre & corruptibile signum Dominus in spiritualem vsu destinat. quod fieri non potest nisi clarè ad fidem ædificandam resonent eius mandatum, & promissio. Vnde rursus patet, obscuro murmure & flatu apud

apud Papistas impiè profanari mysterium. Quod si consecrat panem Christus dum nobis testatur corpus suum esse, non imaginanda est substantiæ mutatio: sed tenenda est solùm vsus nouitas. Porrò nisi pridem diaboli astutia sic falcinatus esset mundus vt transubstantiationis portento semel inuecto, nullam hodie veræ interpretationis lucem in his verbis admittat, superuacuum esset longius in sensu quærendo insistere. Pronuntiat Christus panem esse corpus suum. de Sacramento habetur sermo. Fateri verò necesse est, Sacramentum visibili signo constare, cui res signata coniuncta est, quæ est eius veritas. Iam & hoc satis tritum esse debet, rei signatæ nomen ad signum transferri. Quare nemo in Scriptura mediocriter versatus negabit quin sacramentalis loquutio metonymicè sumenda sit. Omitto generales tropos, qui passim occurrunt in Scriptura. hoc tantum dico, quoties externum signum dicitur id esse quod figurat, omnium consensu metonymiæ locum dari. Baptismus si vocetur lauacrum regenerationis, si Petra vnde aqua Patribus in deserto fluxit, vocetur Christus: si columba vocetur Spiritus sanctus, nullus controuerfiam monebit quin signis tribuatur nomen rerum quas figurant, qui fit ergo vt quod Sacramentis omnibus commune est, ad Coenam aptari non fulsineant quos tenet reuerentia verborum Domini? Simplex & literalis sensus eos delectat. Cur ergo in omnibus Sacramentis non valebit eadem regula? Certè nisi Petram substantialiter fuisse Christum concedant, putida est qua nos grauant calumnia. Si panem exponimus vocari corpus quia sit solum corpus, labefactari obtundunt totam Scripturæ Doctrinam. Neque enim hanc loquendi regulam nuper fabricauimus: sed ex veterum autoritate ab Augustino traditam omnes amplexi sunt, signis improprie rerum spiritualium nomina ascribit: que ita debere exponi omnes Scripturæ locos, vbi de Sacramento fit mentio. Quorsum ergo attinet, dum axioma sumimus passim receptum, quasi in re noua & insolita magnos clamores mouere? Cæterum clament vt libuerit præfacti homines, hoc apud sanos & modestos valebit, in his Christi verbis sacramentalem esse loquendi formam. Vnde sequitur, panem, quia solum est corpus Christi, vocari corpus. Porrò duo sunt hominum genera qui contra nos insurgunt. Papistæ sua transubstantiatione delusi negant ostendi panem, quia tantum maneat species sine subiecto. sed eorum delirium refutat Paulus, affirmans panem quem frangimus, esse communicationem corporis Christi, deinde ab eorum figmento abhorret ipsa natura Sacramenti, cui non constabit sua integritas nisi verum sit externum solum. Vnde enim discemus Christi carne pasci animas nostras, si verus panis non statuatur nobis ante oculos, sed inane spectram? Ad hæc quid de altero simbolo dicent? Neque enim dicit Christus, Hoc est sanguis meus, sed *Hic est calix*. Ergo, secundum eos, non modò vinum, sed materiam ex qua conflatus erit calix, necesse erit transubstantiari in sanguinem. Iam quod apud Matthæum habetur, *Non bibam de hoc fructu vitis*, clarè demonstrat vinum fuisse quod bibendum porrexit. Ergo modis omnibus aperte refellitur Papistarum inscitia. Sunt autem alii qui figuram repudiant, & quasi phrenetici eandem mox recipiunt. Panis, secundum eos, verè & proprie est corpus. neque enim illis placet transubstantiatio: sicuti rationis colore prorsus caret. Sed dum rogantur an Christus sit panis & vinum, respondent panem idè vocari corpus quia hoc sub illo & cum illo in Coena recipitur. Atqui ex hoc responso elicere promptum est, improprie ad panem transferri nomen corporis cuius est signum. Ac mirum est, quomodo isti homines subinde in ore habeant, Christum ita loquutum esse vnionis sacramentalis respectu, eos non attendere quod dicunt. Quælis enim est sacramentalis vnio rei & signi? an non quia Dominus arcana Spiritus sui virtute implet quod promittit? Ergo non minus ridiculi sunt isti posteriores literæ magistri quàm Papistæ. Hactenus à me ostensa fuit simplex verborum Domini expositio: nunc verò addendum est, non vacuum nec inane signum nobis proponi, sed verè carnis & sanguinis fieri participes qui fide promissionem hanc recipiunt. Frustra enim iuberet suos Dominus panem edere, corpus suum esse affirmans, nisi effectus verè ad figuram accederet. Nec verò inter nos agitur hæc quæstio, verè an tantum significatiuè seipsum Christus in Coena nobis fruendum offerat. Etsi enim nihil illic præter panem cernimus, non tamen frustratur nos vel ludit qui animas nostras suscipit carne sua alendas. Vera igitur non signo tantum monstratur, sed re ipsa quoque exhibetur carnis Christi manducatio. Sed hic tria obseruare operæpretium est: ne perperam res spiritualis cum signo miscatur: deinde, ne quæratur in terra Christus, vel sub terrenis elementis: tertio ne fingatur alia manducatio quàm quæ arcana Spiritus virtute Christi vitam nobis inspirat, quod ipsum non nisi sola fide consequimur. Primum (vt dixi) maneat inter signum & rem signatam distinctio, nisi velimus omnia peruertere. Neque enim vlla restabit sacramenti vtilitas, nisi nos pro ruditate nostræ capti à terreni elementi intuitu ad cæleste mysterium deducat. Proinde quisquis corpus Christi à pane non discernet, & sanguinem à vino, nunquam intelliget quid velit Coena, vel quorsum his symbolis vtantur fideles. Sequatur deinde legitimus ille quærendi Christi modus, hoc est, ne in terra mentes nostræ subsident, sed sursum conscendant ad cælestem gloriam in qua habitat. Neque enim Christi corpus incorruptibilem vitam induit vt naturam suam abiiceret: vnde sequitur finitum esse. Iam verò supra cælos ascendit, nequa nos in terris crassa imaginatio occupet. Et sanè si mysterium hoc cæleste est, nihil magis præposterum quàm Christum in terram deducere, qui nos sursum potius ad se vocat. Vltimum quod notandum esse admonui, est manducationis genus: neque enim somnium est naturalem fieri substantiæ eius transitum in animas nostras: sed comeditur à nobis eius caro dum ex ea vitam percipimus. Tenèda enim analogia est vel similitudo panis cum carne, qua docemur non secus pasci animas carne ipsa Christi, quàm panis vigorem corporibus instillat. Spirituale ergo alimentum est Christi caro, quia nobis viuifica est. Ideo autem viuificat quia vitam, quæ in ea residet, Spiritus sanctus in nos diffundit. Quamquam autem aliud est vesci Christi carne quàm in ipsum credere, sciendum tamen est non aliter Christo nos posse vesci quàm per fidem: quia manducatio ipsa fidei est effectus.

29 *Dico autem vobis.*) Hanc sententiam Matthæus & Marcus sacræ Coenæ subiiciunt, postquam Christus solum sanguinis sui in calice dederat. Vnde colligunt quidam idem hic narrari à Luca quod paulo post repetet. Sed facile soluitur hic nodus: quia ad rem parum interest quo temporis momento

hoc Christus dixerit. nam huc tantum spectant Evangelistæ, admonitos fuisse discipulos tam de propinqua Magistri sui morte, quam de noua & cælesti vita. Nam quo propius instabat hora mortis, eo magis fuerunt confirmandi, ne profus deficerent. Deinde quum in sacra Cœna mortem suam quasi in speculo ante oculos illis ponere in animo haberet, non abs re iterum testatus est se iam è mundo migrare. Cæterum quia plenus tristitiæ nuntius erat, mox additur consolatio, non esse cur mortem exhorreant, cui succedet melior vita. ac si dixisset, Nunc quidem ad mortem propero, sed ut inde ad beatam immortali tatem transcam, nec solus in regno Dei seorsum victurus, sed vos habiturus confortes eiuſdem vitæ. Ita videmus ut manu ducat suos discipulos ad crucem, & inde in spem resurrectionis eos extollat. Sicut autem illos dirigi ad mortem Christi oportuit, ut per illam scalam in cælum ascenderent: ita nunc, ex quo Christus morte defunctus est ac in cælum receptus, à crucis intuitu in cælum deduci nos conuenit, ut inter se cohæreant mors & vitæ reparatio. Quod autem communem illis tecum gloriam promittat, clarè ex verbis patet, *Donec bibam illud nouum vobiscum.* Quod verò obiciunt quidam, non congruere cibam & potum regno Dei, frivolum est: quia nihil aliud intelligit Christus quàm mox priuandos fore discipulos sua præsentia, ne posthac cum illis veicatur, donec simul fruantur vita cælesti. Quò porro eius vitæ quæ cibi & potus adminiculis non indiget societas Notetur, nouum tunc fore potionis genus dicit. Quia voce allegoricè ipsum loqui docemur. Ideo apud Lucam simpliciter dicit, *Donec veniat regnum Dei.* In summa, Christus redemptionis quam morte sua peperit, fructum & effectum nobis commendat. Quòd hoc quidam putant fuisse impletum quoties Dominus post resurrectionem cum discipulis suis comedit, ab eius mente alienum est: nam quum ille inter mortalis vitæ cursum & cælestis vitæ metam medius esset status, tunc nondum patefactum erat regnum Dei: ideo & Mariæ dicebat, Noli me tangere: quia nondum ascendi ad Patrem. Adde quòd nondum ingressi erant discipuli in regnum Dei, ut vinum nouum cum Christo biberent eiusdem gloriæ participes. Quòd autem bibisse post resurrectionem Christum legimus, quum tamen id se facturum negasset nisi discipulis in regnum Dei coactis: facile diluitur repugnantia species. neque enim præcisè de cibo & potu loquitur, sed de vitæ præsentis consuetudine. Porro scimus non ideo tunc bibisse Christum ut vel alimentis vires reficeret, vel in suo conuictu retineret discipulos: sed tantum ut probata sua resurrectione (cuius adhuc erant dubii) eorum mentes sursum eueheret. Hoc itaque genuino sensu contenti sumus, quòd Dominus suis discipulis promittat, quum hætenus mortalis homo cum illis in terra vixerit, posthac beatæ & immortalis vitæ tecum fore socios.

19 Luc. *Quod pro vobis datur.*) Reliqui duo hanc particulam omittunt, quæ tamen minimè superuacua est. nam ideo nunc panis est nobis Christi caro quoniam in ea nobis semel parta est salus. Et quemadmodum nullis prodest caro ipsa crucifixa nisi qui eam fide comedit: ita vicissim frigida esset ac nullius fore momenti manducatio, nisi sacrificii semel oblatis respectu. Ergo quisquis nutritiam sibi esse cupit Christi carnem, eam in cruce oblatam consideret ut nostræ cum Deo reconciliationis esset pretium. Cæterum quod in panis symbolo subticent Mathæus & Marcus, in calice exprimunt: nempe quòd sanguis sit in remissionem peccatorum fundendus. Hæc verò nota ad utrunque membrum extendi debet. Ergo ut rite Christi carne pascatur, spectanda nobis est eius immolatio, quia semel pro salute nostra dari oportuit ut quotidie nobis detur.

27 Matth. *Bibite ex hoc omnes.*) Quia Christi consilium fuit fidem nostram sibi totam obstringere, nequid extra ipsum quæramus, duobus symbolis vitam nostram in se inclusam esse testatus est. Indiget corpus hoc ad fouendam & sustinendam vitam cibo & potu. Christus, ut se vnū nobis ad præstandas omnes salutis partes in solidum sufficere doceat, sibi vices potus ac cibi tribuit. in quo mira eius indulgentia relucet, quòd fidei nostræ consulere volens, ad carnis nostræ ruditatem ita se demittat. Quo magis detestabilis est sacrilega Papæ audacia, qui sacrum hoc vinculum rumpere non dubitauit. Audimus Filium Dei vitæ plenitudinem quam suis confert, duobus symbolis pariter testatum esse. Quæ diuinitus coniuncta erant, quo iure diuelleri homini mortali fas fuit? Adde quòd còsultò videtur Dominus præcipere omnibus ut *Ex calice bibant*, quo sacrilegium hoc ab Ecclesia sua arceret. De pane simpliciter dixisse legimus ut acciperent, cur bibere nominatim iubet omnes, & Marcus bibisse omnes disertè narrat, nisi ut sibi ab impia nouitate cauerent fideles? Nec tamen feuerò hoc interdictò deterritus fuit Papa quin fixam à Domino legem mutare ac violare auderet. populum enim totum prohibuit ab vsu calicis. Atque ut se probaret non sine ratione furere, obtendit satis esse speciem vnā, quia per concomitantiam coniunctus sit sanguis cum carne. Quasi verò non eodem prætextu totū Sacramentū abolere liceat, quia æquè sui participes nos facere Christus possit absque externo adminiculo. Sed istis puerilibus cauillis nihil iuuatur eius impietas: quia nihil magis absurdum est quàm ut traditis à Domino subsidiis sponte careant, vel priuari sustineant fideles: ideo que nihil minus ferendum quàm impia hæc mysterii laceratio.

28 *Hic est sanguis meus.*) Iam prius admonui, quum dicitur fundendus sanguis *In remissionem peccatorum*, his verbis nos dirigi ad mortis Christi sacrificium, sine cuius memoria nunquam rite Cœna celebratur. Nec verò aliter satiari possunt fideles animæ nisi quatenus Deum sibi placatum esse confidunt. Cæterum sub multorum nomine non partem mundi tantum designat, sed totum humanum genus. multos enim vni opponit, ac si diceret, se non vnus hominis fore redemptorem, sed mortem obire ut multos à reatu maledictionis liberet. Nec dubium est quia Christus paucos alloquens communem pluribus doctrinam ficere voluerit. Notandum tamen simul est quòd apud Lucam nominatim discipulos compellans: singulos fideles hortatur ut sanguinis effusionem in suum usum accommodent. Ergo dum ad sacram mentam accedimus, non solum hæc generalis cogitatio in mentem veniat, redemptionis Christi sanguine esse mundum, sed pro se quisque reputet peccata sua expiata esse. *Noui testamenti.* Lucas & Paulus aliter, *Nouum testamentum in sanguine:* eodem tamen sensu: quia fœdus hoc non nisi spiritali sanguinis portione sancitur ut firmum sit & efficax. Cæterum hinc colligere promptum est quàm stultè superstitiosi

superstitiosi sint Papistæ & similes, dum verba mordicus arripiunt. Quauis enim crepent, hæc Spiritus sancti expositio reiici non potest, quod calix vocetur sanguis, quia testamentum est in sanguine. Atqui eadem est panis ratio, vnde sequetur vocari corpus, quia testamentum est in corpore. Non est iam cur fidem simplicibus Christi verbis esse habendam contendant, extraneis verò commentis claudendas esse aures: Christus est ipse qui loquitur, quem idoneum sui sermonis interpretem esse non negabunt. atqui palam ostendit non alia ratione se panem vocasse corpus suum nisi quia nobiscum fœdus æternum pepigit, vt sacrificio semel oblato, spiritualiter nunc epulemur. Porro hic duo notatu digna sunt. nam ex voce Testamenti aut Fœderis colligimus inclusam esse promissionem in sacra Cœna. Quo refellitur eorum error qui fidem Sacramentis iuari, foueri, fulciri & augeri negant. nam inter fœdus Dei & hominum fidem semper mutua subest relatio. Epitheto Noui docere voluit iam desinere veteres figuras, vt stabili & æterno pacto locum cedant. Est igitur obliqua inter hoc mysterium & Legales umbras oppositio. vnde appareat quanto melior sit nostra quàm Patrum conditio, qui post peractum in cruce sacrificium solida veritate fruimur.

26 Marc. *Quum hymnum cecinissent.*) Omittunt tres nostri Euangelistæ Diuinos illos sermones quos Iohannes a Domino tam domi quam in itinere habitos fuisse narrat. nam (vt alibi diximus) historiã rerum gestarum magis quàm doctrinam completi illis propositum fuit. Hoc tantum attingunt, vltro profectum esse quo venturus erat Iudas: vt sciamus sic dispensasse illius temporis momenta, vt proditori suo voluntarius occurreret.

MATTH. XXVI.

31 Tunc dicit illis Iesus, Omnes vos offendiculum in me patiemini in nocte hac: scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.

32 Postquam autem resurrexero, pracedam vos in Galilaam.

33 Respondens autem Petrus ait illi, Etsi omnes in te offendiculũ passi fuerint, ego tamen nunquam offendiculum patiar.

34 At illi Iesus, Amẽ dico tibi quod in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis.

35 Ait illi Petrus, Etiã si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

MARC. XIII.

27 Et dicit illis Iesus, Omnes in me offendiculum patiẽmini in hac nocte: quia scriptum est, Percutiam pastorem, & dispergentur oves.

28 Sed postquam resurrexero, pracedam vos in Galilaam.

29 Petrus autẽ dicit illi, Etiã si omnes offendiculum passi fuerint, at non ego.

30 Tunc dicit illi Iesus, Amen dico tibi quod hodie in nocte hac priusquam bis gallus cecinerit, ter me negabis.

31 At ille vehementius dicebat, Imò si me oportuerit tecum mori, non te negabo. Similiter autem & omnes dixerunt.

LUC. XXII.

31 Ait autem Dominus, Simon, Simon, ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret sicut triticum.

32 Sed ego rogauĩ pro te, ne deficiat fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.

33 At ille dixit ei, Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire.

34 Ille verò dixit, Dico tibi Petre, nõ canet hodie gallus priusquam ter abneges nosse me.

31 Omnes vos.) Quod Matthæus & Marcus extendunt pariter ad omnes discipulos, Lucas vni Petro dictum fuisse recitat. Quanquam autem communis ad omnes erat sermo, probabile tamen est, Christum eos alloquutum esse in vnius persona, qui & præ aliis monendus erat, & singulari consolatione habebat opus, ne post Christum negatum desperatio penitus eum obrueret.

31 Luc. *Ecce Satanas.*) Breuius alii duo & simplicius recitant, discipulis prædictum fuisse suum lapsum. In verbis autem Lucae vberior subest doctrina: neque enim historicè tantum de futura perturbatione loquitur Christus, sed disertè exprimit certamen illis cum Satana fore, & simul promittit victoriam. Est autem hæc apprise vitis admonitio, quoties aliquid nobis obicitur scandalum, vt nobis ante oculos veniant Satanae insidiæ: quemadmodum & Paulus docet non esse nobis luctam cum carne & sanguine, sed cum spiritualibus copiis, &c. Sensus ergo verborum est, Quum paulo post me oppressum videritis, scitote Satanam his armis instructum esse ad vos oppugnandos, & hanc illi commodam esse occasionem vt fidem vestram labefceter. Ideo autem dixi vilem esse hanc doctrinam, quia sæpe contingit nostra incogitantia nos circumueniri, dum tentationes negligimus, quæ nobis essent formidabiles si reputaremus ignita esse tela tam validi & robusti hostis. Quanquam autem de acerrimo illo certamine nunc fit mentio quo semel percussis fuerunt discipuli propè ad fidei vsque extinctionem, latius tamen patet hæc doctrina, quod Satan assidue circumueat, inhians prædæ. Quum autem tam insano feratur ardore ad nos perdendos, nihil magis absurdum est quàm nos torpere. Ergo antequam appareat pugnandi necessitas, iam nos paremus: quia scimus expeti à Satana nostrum exitium, & omnes nocendi

Ephes. 6. 12.

modos astutè & sedulo ab eo captari. Vbi verò ad conflictù ventù fuerit, sciamus in illius hostis officina fabricatas esse omnes tétationes, vnde cumq; prodeant. Similitudo cribrandi non omni ex parte propriè quadrat: nam alibi vidimus vanno aut cribro conferrì Euangelium, quo triticum purgatur à palea. sed hìc simpliciter ventilare aut violenter excutere significat: quia in morte Christi durius solito iactati Apolloli fuerunt. Hoc ideo tenendum est, quia nihil minus Satanæ placet quàm fidelium purgatio. Cæterum quantumvis in alium finem eos exagitet, verè tamen hoc dicitur, non secus ac triticum in vanno huc & illuc ipsos propelli ac iactari. Porro aliquid deterius impletum fuisse in discipulis paulo pòst videbimus. Atque hoc libi volunt Domini verba quibus apud Matthæum & Marcum vtiur, *Vos omnes scandalum patiemini in me.* Significat enim non modò impetendos esse, sed propè cæssuros: quia probrosa Christi delectio eorum quoque animos prosternet. Nam quum ipsorum partes essent constanter, pergere cum magistro ad crucem vsque, pauore retracti sunt. Ita illis sua infirmitas proponitur, vt precando & gemendo ad sacrum Dei asylum confugiant.

31 *Matth. Scriptum est enim.*) Hoc vaticinio eos ad luperandum scandalum animat, quia Deus pro ouibus suis agnoscere non desinat quos ad tempus huc & illuc expellit dissipatio. Postquam enim de Ecclesiæ restitutione disseruit Propheta, ne extremæ clades, quæ iam instabant, desperatione obruerent pias mentes, pronuntiat, cõfusa, imò euerfa gubernatione, trilem ac miseram fore dispersionem, videri tamen fore Dei gratiam. Quanquam autem omnes fere interpretes locum Zachariæ ad vnus Christi personam restringunt, ego tamen latius extendo, acsi dictum esset, nullum fore amplius regimen, quo salus populi continetur: quia tollentur è medio pastores. Neque enim dubito quin totum illud tempus complecti Dominus voluerit, quo post tyrannidem Antiochi nudata bonis pastoribus Ecclesia in vilitatem redacta fuit. tunc enim Deus gladium horrenda licentia grassari passus est, qui extinctis pastoribus miserè turbaret populi statum. Neque tamen obstitit hæc dispersio quin Dominus tandem oues suas extenta manu colligeret. Cæterum quanquam in genere denuntiat Propheta orbendam pastoribus esse Ecclesiam, ad Christum tamen verè & propriè hoc aptatur. nam quum pastorum omnium princeps fuerit, à quo solo pendeat Ecclesiæ salus, eo mortuo præcisa videri potuit omnis spes. Atque hæc extrema tentatio fuit, redemptorem, qui spiritus & vita populi erat, quum gregem Dei colligere cœpisset, subito ad mortem rapi. Quo illustrior fuit Dei gratia, dum mirabiliter ex dissipazione & interitu residuus grex iterum coaluit. Videmus ergo Christum hoc testimonio appositi vsum esse, ne futura dispersio ultra modum terreret discipulos: & tamen vt suæ infirmitatis conscii in pastorem suum recumberent. Sensus ergo est. Putatis quidem, quia vestram debilitatem nondum experti estis, vos satis validos & robustos esse: sed paulo pòst constabit verè prædictum esse à Zacharia, occiso pastore dissipandum esse gregem. Sed interim recreet vos ac sustineat addita promissio, quòd Deus manum extendet, vt ad se reducat dispersas oues. Docet autem hic locus, nullam esse saluificam vnitatem nisi quæ oues sub Christi pedo coniunctas tenet.

32 *Postquam autem resurrexero.*) Clarius hìc exprimit quod nuper attigi, discipulos metu perculsos sic ad breue tempus disperlis & palatis ouibus fore similes, vt denuo tamen reuocandi sint ad ouile. Neque enim simpliciter Christus se resurrecturum pronuntiat, sed se illis ducem fore proficitur, eosque sibi adoptat comites, acsi integri steterissent. & quo plus concipiant fiduciæ, locum edicit ad quem rursus conuenient. acsi dixisset, Ego vos Hierosolymæ dispersos, in Galilæa rursus colligam.

33 *Respondens Petrus.*) Quanquam nihil simulat Petrus, sed ex sincero affectu loquitur: quia tamen falsa virtutis suæ confidentia in stultam iactantiam effertur, meritò corripitur à Christo, & graues paulo pòst temeritatis suæ pœnas luit. Ita ostendit euentus Petrum de se plus esse pollicitum quàm præstando foret: quia se probè excutere neglexerat. Hinc etiam melius perpicitur quàm stupida sit humanæ confidentiæ ebrietas, quòd suæ infirmitatis iterum à Filio Dei admonitus, & quidem interposito iurando, ad eò non cedit, nec quicquam remittit de stulta persuasione, vt altos illos spiritus maiore impetu efflare pergat. Quæritur tamen annon Petro sperare licuerit quod de se spondet: annon etiam Christi promissione fretus de hoc promittere debuierit. Respondeo, quòd Christus suis discipulis inuictæ fortitudinis Spiritum antè promisit, spectasse ad tempus nouitatis quod resurrectionem sequutum est. Quia ergo nondum cælesti virtute induti erant, Petrus, à seipso concepta fiducia, fidei metas transfilit. Ac omnino duobus modis peccauit. nam & tempus anticipans, sibi ipse temerarius fuit sponsor, non in promissionem Domini recubuit. Secundo, clausis oculis suam infirmitatem præteriens, securè magis quàm fortiter plus de se professus est quàm ratio ferebat. Hoc ideo notandum est vt quisque infirmitatis suæ memor, assidue ad Spiritus sancti auxilium confugiat: deinde ne plus sibi quisquam sumere audeat quàm Dominus promittit. Sic quidem ad certamen accinctos esse decet fideles, vt de victoriæ successu non dubii vel suspensi animosè timorè resistant. nam trepidatio & nimia anxietas diffidentiae signum est. Verùm ex altera parte cauendus est stupor, qui & sollicitudinem excutit, & animos superbia inflat, & extinguit precandæ studium. Hæc media ratio optimè à Paulo temperatur, dum iubet nos salutem nostram cum metu & timore peragere, quia Deus est qui velle & perficere operatur in nobis. nam ex vna parte humiliatos ad quærendas alibi suppetias sollicitat: rursus tamen, ne ignauos reddat sollicitudo, ad strenuos conatus nos hortatur. Ergo quoties se nobis ingerit aliqua tentatio, primùm nobis in mentem veniat nostra infirmitas, vt prorsus deiecti, aliunde petere discamus quod nobis deest: deinde occurrat promissæ gratiæ memoria, quæ nos dubitatione liberet. Nam qui infirmitatis suæ obliui, non inuocato Deo, fortes se esse confidunt, perinde faciunt ac temulentum milites, qui ad arma temere profiliunt: exhalata autem crapula nihil aliud quàm fugam meditantur. Mirum autem est quòd reliqui discipuli post reprehensum Petrum, tamen in eandem temeritatem erumpunt. vnde apparet quàm parum sibi noti fuerint. Quo exemplo docemur, nihil audendum esse nisi quatenus Deus manum porrigit: quia inconsiderato zelo nihil magis caducum vel euanidum. Videbant discipuli nihil

esse magis turpe vel absurdum quàm magistrum deserere. Ergo hoc flagitium meritò detestantur: sed nulla promissionis fide instructi, & neglectis precibus, perperam ad iactandam constantiam quæ nulla e-
raꝝ tranſuolant.

MATTH.

MARC.

LVC. XXII.

35 *Et dixit eis, Quando miſi vos sine ſacculo & pera & calceamentis, num deſuit quid vobis? At illi dixerunt, Ni-
hil.*

36 *Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet ſacculum, tollat: ſi-
militer & peram: & qui non habet, vendat tunicam ſuam, &
emat gladium,*

37 *Dico enim vobis quoniam adhuc quod ſcriptum eſt o-
porte: perſici in me, Et cum iniquis deputatus eſt. Etenim ea
quæ ſunt de me ſinem habent.*

38 *At illi dixerunt, Domine, ecce hic glady duo. At ille
dixit eis, Satis eſt.*

Huc ſpe ctat totus Chriſti ſermo, ſe hætenus peperciffe diſcipulis, nequid illis plus imponeret mole-
ſtiæ quàm pro ipſorum modulo. Ac prioris quidem temporis indulgentiam commendat, quo nunc ala-
crus ad duriorẽ militiam ſe comparant. Quorum enim rudes adhuc tyrunculos procul a telorum ia-
ctu in umbra & quiete continuit, niſi vt paulatim collectis in otio animis & viribus ad pugnandum affue-
ſcerent? Perinde igitur eſt acſi dixiſſet, Vobis hætenus fuit commoda & lata conditio, quia tanquam
pueros molliter fouere volui: nunc maturum a deſt tempus quo vos inſtar virorum exerceam. Longius
tamen patet diuerſa quam hîc ponit duorum temporum comparatio. nam ſi abſque annonã, quum res
pacatã ipſos ſibi proſpicere ſinerent, ad munus ſuum egreſſis nihil deſuit: nunc multo magis in tumultu
& feruore, depoſita viſus cura properare conuenit quò vocat neceſſitas. Quanquam autem hîc ſpecia-
liter commemorat Chriſtus quid egerit cum duodecim Apoſtoliſ, ſimul tamen docet, dum adhuc noui-
tiſſimus & debiles in fide, tantisper nobis inducias dari dum adoleſcamus in viros. itaque perperam eos
facere qui ſua quiete ad delicias vtuntur, quæ fidei robur eneruent. Cæterum ne dubitemus quin hodie
quoque rationem noſtri habeat Chriſtus, vt nouitios & imbelles non præcipitet, ſed priuſquam ad con-
fliktum mittat, armis inſtruat & virtute.

36 *Nunc qui habet ſacculum.*) Figuratè ingentes turbas & acerrimos inſultus inſtare denuntiat,
perinde acſi Imperator milites volens in aciem producere, ad arma conclamet. Iubet autem omnibus a-
liis curis valere iuſſis, non niſi ad pugnandum intentos eſſe, vt ne de victu quidem cogitent. docet enim
(vt in extremis periculis fieri ſolet) omnia vſque ad peram & ſacculum eſſe vendenda, vt ſe armis mu-
niant. Cæterum eos ad externam pugnam minimè vocat, ſed tantum ſub bellandi ſimilitudine admonet
quàm difficiles illis obeundã ſint luctã tentationum, & quàm graues ſpiritualium certaminum ſuſtinen-
di ſint impetus. Porrò quo libentius in Dei prouidentiam ſe reiciant, prius illis (vt dictum eſt) in memo-
riã re duxit, Deo fuiſſe curã vt vacuis & nudis nihilque ferentibus victus tamen ſuppeteret. Tale & tam
oportunum Dei ſubſidium expertis nulla debuit in futurum tempus obrepere dubitatio quin laboranti-
bus omni ex parte ſuccurreret.

37 *Quoniam adhuc quod ſcriptum eſt.*) Huic aduerbio Adhuc ſub eſt emphasiſ: quia ſignificat Chri-
ſtus nondum ſe omnibus officiis ſui numeris deſunctum eſſe, donec iniquis & ſcleratis accenſus fuerit,
tanquam vnus ex eorum ordine. Sed ne rei indignitas eorum animos nimis percellat, Ieſaiã vaticinium
adducit ex cap. 53. d. 12, quod certum eſt non niſi de Meſſiah poſſe exponi. Iam quum illic dicatur reputã-
dus eſſe inter impios, tali ſpectaculo (quanus atroci) non decuit turbari fideles, ne dum à Chriſto alienari,
qui aliter redemptor eſſe non poterat quàm ſi probrum & dedecus ſclerati hominis in ſe ſuſciperet.
Nullum enim aptius tollendis ſcandalis remedium eſt, vbi aliqua nos abſurditas terret, quàm ſi agnoſci-
mus ita Deo placere, nec temere fieri vel ſine iuſta ratione quod ſit eius decreto: præfertim vbi olim præ-
dictum fuit quod euentu ipſo apparet. Quum ergo à diſcipulis ſperandus eſſet redemptor qualem Deus
olim promiſerat, diſertè autem teſtatus eſſet Ieſaiã, vt nos à ſclerum reatu eximeret, pœnam in ipſum
oportere transferri: debuit hoc ad ſedandum horrorem ſufficere, ne Chriſtum minoris facerent diſci-
puli. Ideo ſubiicit *Quæ ad ſe pertinent ſinem habere:*) ſignificans nihil à Prophetis fruſtra eſſe dictum.
Nam loquitio hæc apud Græcos ſignificat Perſici, vel Ad effectum perducere. Iam quum euentu probat-
ur quicquid loquuti ſunt prophetæ, hoc ad fidei noſtræ confirmationem valere pòtius debet quàm no-
bis pauorem vel auictatem incutere. Quanquam autem vno hoc argumento erigit & ſolatur Chriſtus
diſcipulos, quia omnes prophetias compleri oporteat: ipſa tamen Diuini conſilii ratio non vulgarem fi-
ducia materiam in ſe continet, nempe damnationi, quam omnes promeriti eramus, ſubie ctũ fuiſſe Chri-
ſtum, & reputatum inter impios, vt nos, qui impii ſumus & ſcleribus oppreſſi, tanquã iuſſos Patri offer-
ret. Nam hinc puri & ſoluti à peccatis coram Deo cenſemur, quia agnus ab omni macula purus & immu-
nis in vicem noſtram ſubiit, ſicuti proximo capite ruruſ dicendum erit.

38 *Domine, ecce duo glady.*) Turpis fanè & bruta fuit hæc ruditas, quòd diſcipuli toties admo-
niti deſerenda cruce, ferreis gladiis ſibi pugnandum eſſe putant. Porrò incertum eſt duòſne gladios ſibi
eſſe prædicent, acſi probè inſtructi forent contra hoſtes, an verò querantur armis ſe deſtitui. Hoc quidem

clarum est, ita fuisse stupidos ut de hoste spirituali non cogitarent. Porrò quòd hinc eliciunt Canonistæ, cornutos suos Episcopos duplici iurisdictione esse præditos, non solum putida est allegoria, sed proteruum ludibrium quo Dei verbo insultant. Atque huc dementiae prolabi oportuit Antichristi mancipia, ut palam sacrilego contemptu sacra Dei oracula calcarent.

MATTH. XXVI.

36 *Tunc venit Iesus cum illis in villã quæ dicitur Gethsemane: & dixit discipulis, Sedete hic donec vadã, & orem illic.*

37 *Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cepit affici dolore & mœstitudine.*

38 *Tunc ait illis Iesus, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic, & vigilate mecum.*

39 *Et progressus pusillũ, procidit in faciem suam, orãs, ac dicens, Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.*

40 *Et venit ad discipulos, & reperit eos dormientes: & dicit Petro, Ad eò non potuisti vna hora vigilare mecum?*

41 *Vigilate & orate, ut ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, at caro infirma.*

42 *Rursus altera vice abiit, & oravit dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum transire à me nisi bibam illud, fiat voluntas tua.*

43 *Et venit, & reperit eos iterum dormientes. erant enim oculi eorum grauari.*

44 *Et relicti illis, iterũ abiit, & oravit tertio, eundem sermonem dicens.*

MARC. XIII.

32 *Et veniunt in locum cuius nomẽ Gethsemane: & dicit discipulis suis, Sedete hic donec orauero.*

33 *Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cepitq; expauescere, & mœrore affici.*

34 *Et dicit illis, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic & vigilate.*

35 *Et progressus pusillum prostratus est in terrã: & oravit ut, si possibile esset, transiret à se hora.*

36 *Et dicebat, Abba, Pater, omnia possibilia sunt tibi: aufer poculum hoc à me: veruntamen non quod ego volo, sed quod tu.*

37 *Et venit, & offendit eos dormientes, dicitque Petro, Simon, dormis? non potuisti vnam horã vigilare?*

38 *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus, at caro infirma.*

39 *Et rursus digressus oravit eundem sermonem dicens.*

40 *Et reuersus offendit illos rursus dormientes. erant enim oculi eorum grauari, neque sciebant quid illi responderent.*

LVC. XXII.

39 *Et egressus ibat (vi erat solitius) in montem Oliuarum: sequenti autem sunt illum etiam discipuli.*

40 *Et quum peruenisset ad locum, dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.*

41 *Et ipse auulsus est ab eis fermẽ ad iacetum lapidis, positisque genibus orabat,*

42 *Dicens, Pater, si vis, transfer poculum hoc à me: veruntamen non mea voluntas sed tua fiat.*

43 *Apparuit autẽ ei Angelus de celo, corroborans eum.*

44 *Et anxietate correptus, prolixius orabat: & erat sudor eius sicut gutta sanguinis decurrentes in terram.*

45 *Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mœrore,*

46 *Et ait illis, quid dormitis? Surgite, & orate ne intretis in tentationem.*

36 *Tunc venit Iesus.*) Lucas tantum montem Oliuarum nominat: Marcus & Matthæus magis specialem loci notam apponunt. Exprimit autem Lucas, quod magis ad rem pertinet, venisse illum Christum pro suo more. Vnde colligimus non quæsiisse in secessu latebras quibus se abderet, sed quasi ex conducto se obtulisse ad mortem. Ideo Iohannes dicit notum fuisse proditori locum, quia illuc frequenter venire solitus erat Iesus. Itaque hoc loco eius obedientia iterum nobis describitur, quia Patrem non nisi voluntaria morte placasset. *Sedete hic.*) Discipulos procul relinquens, eorum infirmitati parcat: ac si extremum discrimen sibi in bello instare videns, uxorem & liberos in loco pacato deponeret. Cæterum quantum omnes extra telorum iactum locatos velit, sibi tamen propius adiunxit tres comites: ac fuit ille flos electus in quo plus erat vigoris. Neque tamen ipsos assumpsit quod pares ad sustinendum impetum fore confideret, sed ut documento essent communis omnium defectus.

37 *Cepit dolore affici.*) Iam antè vidimus Dominum cum metu mortis luctatũ esse, sed quia nunc cum tentatione manus conferit, vocatur talis congressus doloris & mœstitiæ initium. Vnde colligimus, verum experimentum virtutis non esse nisi in re præfenti, nam tunc se prodit carnis debilitas, quæ prius latebat, & affectus intus sese effundunt. Ergo tamen quibusdam præludiis Filium suum iam exercuerat Deus,

nunc

nunc tamen propiore mortis conspectu grauius vulnerat, & insolitum terrorem incutit. Porro quia Diuina Christi gloria videtur hoc esse indignum quod pauore & mœstitia correptus fuerit, multi interpretes anxie in quaerendis effugijs sudarunt. Sed inconsideratus & parum utilis fuit eorum labor: nam si nos timoris ac mœstitiæ eius pudet, effluet ac peribit redemptio. Verè enim Ambrosius, Non solum, inquit, excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatemque demiror. minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit qui pro se nihil habuit quod doleret, & sequestrata delectatione Diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem. Debit ergo & dolorem suscipere, ut vinceret tristitiam, non excluderet. neque enim habent fortitudinis laudem qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem. Hactenus Ambrosius. Certè qui ab humanis passionibus immunem fingunt Dei Filium, verè & serio hominem non agnoscunt. Imò quum dicitur Diuina Christi virtus quasi abscondita ad tempus quieuisse, ut partes Redemptoris patiendo impleret, adeò in eo nihil est absurdum, ut aliter salutis nostræ mysterium impleri nequiuisset. Rectè enim Cyrillus, Quòd autem non voluntaria quodammodo fuerit crucis passio Christo, voluntaria autem propter voluntatem Patris, & propter salutem nostram, ex precatione eius facillè discas, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. Eadem enim ratione qua verbum Dei Deus est, & ipsa naturaliter vita, nemo ambiget quòd nullo modo mortem formidauit, caro autem factus permittit carni ut sua patiatur: & ideo ut verè homo præsentem iam in ianuam mortem expauescit, ac dicit, Si possibile est Pater, transeat à me calix iste. verum quoniam aliter fieri non potest, fiat non ut ego volo, sed ut tu. Vides què admodum natura humana etiam in ipso Christo sua patitur ac formidat: sed à coniuncto sibi Verbo ad congruam Dei fortitudinem reducit. Tandem concludit, Perspicis non fuisse propter carnem, voluntariam mortem Christo, fuit tamen voluntaria: quia propter eam, secundum voluntatem Patris, salus & vita hominibus donata est. Hucusque Cyrillus. Separari tamen à nostra debet, quæ à Christo suscepta fuit carnis infirmitas: sicuti longè distat. Nam in nobis ideo nullus vitio affectus caret: quia omnes modum ac rectum temperamentum excedunt: Christus autem tristitia & metu sic turbatus fuit, ut tamen aduersus Deum non insurgeret: sed maneret compositus ad veram temperantiæ regulam. Nec enim mirum est, quum integer esset, purusque ab omni labe, purus & liquidus ab eo fluxille affectus, quauis humanæ infirmitatis testes forent: à corupta autem hominum natura nihil manare nisi turbidum, & quod fæcem respiciat. Teneatur ergo hoc discrimen, Christum in metu & tristitia infirmum fuisse absque vlla vitii macula: nostros autem omnes affectus, quia in excessum ebullunt, esse vitiosos. Iam ipsa affectuum species quibus tentatus fuit Christus, notanda est. Dicit Mathæus *Tristitia & mœrore* (vel anxietate) *fuisse affectum*, Lucas *Angore constrictum*: Marcus addit *Expauisse*. Vnde autem illi & mœror, & anxietas, & formido, nisi quia in morte tristius aliquid & magis horribile concepit quam separationem animæ & corporis? Et certè mortem subiit non tantum ut è terra in cælum migraret, sed potius ut maledictionem, cui eramus obnoxii, in se suscipiens, nos ab ea eximeret. Non ergo mortem horruit simpliciter quatenus transitus est è mundo, sed quia formidabile Dei tribunal illi erat ante oculos, iudex ipse incomprehensibili vindicta armatus: peccata verò nostra, quorum onus illi erat impositum, sua ingenti mole eum premebant. Quare nihil mirum si horribilis exitii abyssus metu & anxietate duriter eum cruciauit.

38 *Tristis est anima mea.*) Tristitiæ suæ conscios facit, ut ad sympathiam expergefaciat: non quòd eum lateret ipsorum debilitas, sed quo magis in postremum eos sollicitudinis suæ puderet. Porro hæc loquutio lethale doloris vulnus exprimit: ac si dixisset tristitia se exanimem esse, vel semimortuum. Sic Ionas Domino respondet, (cap. 4. a. r.) Iratus sum vsque ad mortem. Quod ideo admoneo quia ex vetustis scriptoribus quidam hunc locum arguè tractando, ineptè philosophantur, quòd Christi anima non in morte, sed vsque ad mortem tantum tristis fuerit. Atque hic rursus tanti mœroris causa in mentem venire nobis debet. neque enim sic animum Filii Dei mors per se cruciasset, nisi cum Dei iudicio sensisset sibi esse negotium.

39 *Progressus pusillus.*) Alibi vidimus Dominum, quo se ad maiorem precandi vehementiam accenderet, sine testibus precatum esse. Nam ab hominum conspectu subducti, melius sensus nostros colligimus, ut magis ad id quod agimus intenti sint. Neesse quidem non est, quoties orare volumus, in remotos angulos fingere: (imò non semper expedit) sed vbi maior aliqua vrget necessitas, quia liberius in solitudine se effundit orandi feruor, nobis utile est seorsum orare. Quod si Filius Dei hoc adminiculum non neglexit, plusquam insana superbia foret non idem in vsum nostrum transferre. Adde quòd vbi solus Deus est arbiter, quia tunc timenda non est ambitio, magis familiariter sese denudat fidelis anima, & simplicius sua vota, gemitus, curas, pauores, spes & gaudia in Dei sinum exonerat. Deus autem multas ineptias suis permittit dum seorsum orant, quæ in humano conspectu ostentatione non carerent. Ipso etiam gestu, quum in terram procidit, seriam orandi vehementiam testatus est. Nam etsi genuflexio, tanquam honoris ac reuerentiæ symbolum, communiter precibus adhiberi solet, Christus tamen suppliciter in terra iacendo, pro magnitudine doloris sui ad miserabilem habitum se formauit. *Pater mi, si possibile est.*) Frustra laborant quidam ut ostendant non hic precationem describi, sed querimoniam duntaxat. Ego verò tametsi abruptum fuisse votum fateor, non dubito quin precationem Christus conceperit. Nec obstat quòd rem impossibilem sibi concedi possit: quia non semper fidelium preces continuo tenore ad finem vsque fluunt: non semper æquabile temperamentum seruant, non semper etiam distincto ordine sunt compositæ: quin potius implicitæ & perplexæ vel configunt secum, vel in medio cursu subsistunt: sicuti nauis procellis iactata quanuis ad portum tendat, non tamen rectum & æquabilem cursum tenere potest ut in mari quieto. Tenendum quidem est quod nuper dixi, non fuisse turbulentos Christi affectus, qui more nostro eius animo puram moderationem

exciterent: sed quantum ferre potuit sana & integra hominis natura, metu percussus & anxietate contractus fuit, vt necesse foret inter violentos tentationum fluctus alternis votis quasi vacillare. Hæc ratio est cur mortem deprecatus, mox sibi frenum iniiciat, Patriſque imperio se subiciens, votum illud subito elapsum castiget ac reuocet. Sed quæritur quomodo æternum Patris decretum rescindi posset, cuius minimè ignarus erat. Nam etſi interponitur conditio, *Si possibile est*, hoc tamen absurdum videtur, flexibile Dei consilium facere. Sic enim penitus statuere conuenit, fieri non posse vt Deus consilium retractet. Apud Marcum verò videtur Christus Dei potentiam decreto opponere, *Omnia*, inquit, *Tibi possibilia sunt*. Atqui perperam huc Dei potentia extenditur, vt variū & mutabilem reddendo, veritatem eius infirmet. Respondeo, nihil esse absurdū si Christus, ex communis piorum more, omisso Diuini consilii intuitu, desiderium suum quo æstuat, in Patris sinu deposuerit. Neque enim fideles in fundendis precibus semper ad speculanda Dei arcana ascendunt, vel tanquam in otio expendunt quid factū sit possibile: sed votorum seruore interdum celeres feruntur. Sic Moses petit deleri de libro vitæ, sic Paulus optauit anathema fieri. Non fuit igitur hæc meditata Christi oratio, sed vis & impetus doloris subitam ei vocem extorsit, cui statim addita fuit correctio. Eadem vehementia præsentem cælestis decreti memoriam illi abstulit, vt non reputaret in ipſo momento se hac lege missum esse humani generis redemptorem: sicuti grauis anxietas sæpe caliginem oculis obducit, ne simul in mentem veniant omnia. In summa, nihil absurdi est si in precibus non semper occurrit præſens omnium rerum attentio, vt distinctus ordo texatur. Quòd vero apud Marcum Christus omnia Deo possibilia esse dicit, non huc spectat vt potentiam eius cum immutabili veritate ac constantia in certamen committat: sed quia nihil erat spei (vt in rebus deploratis fieri solet) in Dei virtutem se reiciit. Poculi vel calicis nomine alibi dictum est notari Dei prouidentiam quæ singulis crucis & afflictionum mensuram dispensat, perinde ac paterfamilias demensum cuique seruo assignat, ac inter liberos portiones distribuit. *Veruntamen non sicut ego.* Videmus vt Christus statim ab ipſis carceribus affectum suum cohibeat, seque ipsum maturè cogat in ordinem. Sed primū hîc quæri potest quomodo ab omni vitio pura fuerit eius voluntas, quæ tamen cum Dei voluntate non congruebat. Nam si vnica boni & æqui regula est Dei voluntas, sequitur affectus omnes qui ab ea disident esse vitiosos. Respondeo, quauis hæc vera sit reuerentia, formare nostros omnes affectus ad Dei arbitrium: esse tamen quandam obliquæ dissensionis speciem quæ culpa caret, nec in peccatum imputatur: quemadmodum si quis tranquillū & florentem Ecclesiæ statum exoptat, si cupiat ærumnis liberatos esse Dei filios, sublatas e medio omnes superstitiones, repressam impiorum libidinem nequid noceant. Hæc quum per se recta sint, rite possunt à fidelibus expectari, quauis aliter Deo placeat, qui vult Filium suum regnare inter hostes, suos exerceri sub cruce, fidei & Euangelii victoriam cõtrariis Satanæ machinationibus illustrari. Videmus vt pia sint vota quæ in speciem à Dei voluntate discrepant, quia non exactè semper vel scrupulosè à nobis inquiri vult Deus quid statuerit ipse, sed quod pro sensu nostri captu optabile est, flagitari à se permittit. Nondum tamen prorsus soluta est quæstio, nam quum nuper dictum fuerit, rectè compositos fuisse omnes Christi affectus, quomodo nunc seipsum corrigit? fide enim affectum suum subigit in obsequium Dei quasi modum excesserit. Certè in primo voto non apparet placida illa moderatio quam dixi: quia Mediatoris officio defungi, quantum in se est, renuit ac detrectat. Respondeo, in eo nihil fuisse vitii quòd obiecto mortis terrore, simul oblata est caligo, vt aliis omnibus omisis ad votum illud profiliret. Neque hîc subtiliter disputare necesse est an illi obrepere potuerit salutis nostræ obliuio: quia hoc vnum sufficere nobis debet, quum in mortis deprecationem erumperet, de aliis non cogitasse quæ viam clausissent. Siquis excipiat, primum motum (quem frænari antequam longius excurreret oportuit) non fuisse temperatum vt decebat: respondeo non posse in hac naturæ nostræ corruptione perspicui affectuum seruorem cum temperie qualis in Christo fuit: sed hunc dandum esse honorem Filio Dei ne eum æstimemus ex nobis. Nam sic in nobis æstuant omnes carnis affectus vt profiliant in contumaciam, vel saltem aliquid facis habeant admistum. Sic autem & doloris & metus seruore æstauit Christus vt se tamen continuerit in sua mensura. Imò sicuti varii cantus & inter se discrepantes adeò nihil dissonum habent vt potius concinnam suauemque harmoniam conficiant: ita in Christo insigne extitit symmetriæ exemplar inter Dei & hominum voluntates, vt absque conflictu & repugnantia inter se differant. Hic quidem locus clarè docet nimis insipidos fuisse veteres hæreticos qui Monothelitæ dicti sunt, quòd fingerent Christum non nisi vnâ voluntate & simplici fuisse præditum, neque enim, quatenus Deus erat, aliud voluit quàm Pater. Sequitur ergo humanæ eius animæ suos fuisse affectus ab arcano Dei consilio distinctos. Iam verò si Christum oportuit captiuam tenere suam voluntatem, vt eam subiiceret Dei imperio, quauis rectè moderata esset, quàm sollicitè nobis reprimenda est affectuum nostrorum licentia, qui & semper incõsideratim feruntur ac præcipientes, & contumacia referti sunt? Quòd si nos gubernet Dei Spiritus vt nihil velimus nisi rationi consentaneum, Deo tamen hanc debemus obedientiam vt patienter feramus votis nostris non dari successum. Nam hæc fidei modestia est, Deo permittere vt aliter statuatur quàm nos cupimus, Præsertim hæc regula tenenda est vbi nobis non constat certa & specialis promissio, nequid petamus nisi sub hac conditione, vt Deus impleat quod decreuit, quod fieri non potest quin vota nostra illi resignemus. Iam quæritur quid orando Christus profecerit. Apostolus ad Heb. dicit exauditum fuisse à suo metu (sic enim exponi debet locus ille, non autem vt vulgò legitur, pro sua reuerentia.) Idporò non quadraret si mortem simpliciter timuisset Christus: quia ab eo liberatus non fuit. Vnde sequitur grauioris mali timore ad deprecandam mortem fuisse adactum: nempe quum iram Dei sibi propositam videret, quatenus ad eius tribunal totius mundi peccatis oneratus se sistebat, necesse illi fuit profundam mortis abyssum exhorrescere. Quanquam ergo mortem sustinuit, quia tamen solutis eius doloribus (quemadmodum & Petrus docet) superior euasit in luctu, meritò dicit Apostolus exauditum fuisse à suo metu. Hic indocti homines insurgunt, remque indignam esse clamitant quòd veritus sit Christus absorberi à morte. Ego autem ipſos mihi respondere velim quemnam fuisse me-

tum putent qui *guttas sanguineas* Christo expressit. nunquam enim nisi à diro & insolito horrore fluxisset mortalis ille sudor. Si quis hodie sudando sanguinem emittat, & quidem tanta copia ut guttæ in terram distillent, incredibile portentum erit: sicut hoc contingat mortis timore, pusillo & muliebri animo esse dicemus. Ergo qui Christum negant precatum esse ut eum Pater à mortis gurgite eriperet, mollitiem illi affingunt vel plebeio homine indignam. Siquis obiciat infidelitatis esse timorem illum quem dico, in promptu solutio est, quum Diuinæ maledictionis horrore percussus est Christus, hic tæctum fuisse carnis sensu ut fides illæsa & incolumis maneret. Fecit enim natura eius integritas ut eadem quæ nos suis aculeis pungunt tentationes sine vulnere sentiret. Interim illustè imaginantur sine certamine victorem, qui tentationum sensu eum eximunt. Nec verò potare fas est quicquam eum simulasse dum conquestus est de mortali animæ suæ tristitia: nec mentiti sunt Euangelistæ, necessitia fuisse correptum & expauiisse narrantes.

40 *Et venit ad discipulos.*) Quanquam nec metu solutus nec cura laxatus erat, remissa tamen precandi contentione, totiatum hoc interposuit. Neque enim talis requiritur precandi assiduitas à fidelibus ut nunquam à Dei colloquio discedant. quin potius Christi exemplo suas orationes continuant, dum eoque progressi quòd patitur infirmitas, ad exiguum quidem tempus cessant, subinde tamen recepto anhelitu se denuò ad Deum conuertunt. Fuisset autem non parua doloris leuatio, discipulos habere eius socios & consortes: contra verò acerba mali accessio fuit ab ipsis quoque desitit. Etsi enim nullius ope indiguit, quia tamen vltro infirmitates nostras susceperat, atque in hoc maximè agone eius exinanitionis de qua meminit Paulus, specimen edere voluit, nihil mirum si eorum socordia quos sibi socios delegerat, graue & molestum onus addidit eius dolori. Neque enim hæc cum ipsis expostulat, sed ex genuino animi sensu dolere sibi testatur quòd desertus fuerit. Iusta autem fuit socordiae exprobratio, quòd in extremis eius angustis non vnus saltem horæ vigilas tulisset.

41 *Vigilate & orate.*) Quia in magistri periculo torpebant discipuli, ad seipsos reuocantur, ut proprii mali sensu expergeriant. Denuntiat ergo Christus, nisi vigilantes sint & orent, ita tamen à tentatione posse opprimi: ac si dixisset, Quando vos nulla tangit mei cura, nolite saltem vos negligere, quia vestra hæc res agitur: ac nisi cauetis, tentatio vos statim demerget. Nam intrare in tentationem, est succumbere. Notemus autem resistendi modum hic præscribi, non ut nostra virtute & industria freti colligamus animos: sed potius ut conscii nostræ infirmitatis, arma & vires petamus à Domino. Nihil ergo sine precibus vigilantia nostra proficiet. *Spiritus quidem promptus.* Ne terrore exanimet discipulos, eorum segnitiam leniter adhibita consolatione bonæque spei materia castigat. Ac primum quidem admonet, tamen si alacres ad rectè agendum studium ferantur, esse tamen cum infirmitate carnis luctandum, id eoque nunquam superuacuas esse preces. Videmus ergo promptitudinis laudem concedi, ne sua eos infirmitas in desperationem coniciat: & tamen stimulari ad preces, quia nondum præditi sint satis robusto Spiritu. Quare hæc admonitio propriè ad fideles spectat, qui Spiritu Dei regeniti cupiunt rectè agere, sed carnis tamen infirmitate adhuc laborant. nam etsi viget in ipsis Spiritus gratia, secundum carnem infirmi sunt. Quanquam autem solis discipulis sua debilitas ostenditur, quia tamen perinde in omnes competit quod de illis dicit Christus, hinc petenda est generalis regula, sedulas excubias precando nobis agendas esse: quia nondum in nobis eminet tantum Spiritus robor quin subinde labamur carnis infirmitate, nisi Dominus suo nos auxilio erigat ac sustineat. Cæterum non est cur nimis anxie trepidemus: quia remedium nobis certum proponitur, quod nec longè nec frustra quærendum est. Superiores enim fore promittit Christus quicumque ad precandum intenti carnis suæ delidiam sedulo excutient.

42 *Altera vice abiit.*) His Matthæi verbis videtur Christus quasi subactò metu liberius ac magis soluto animo se Patri permittere. Neque enim amplius petit transferri à se poculum: sed hoc voto præterito, in hoc potius insisit ut Dei consilio pareat. Sed apud Marcum progressus hic non exprimitur, imò quum secundo reuersus est Christus, dicitur easdem iterasse preces. Et certè non dubito quoties orauit, metu & horrore ad deprecandam mortem fuisse impulsus. Probabile tamen est, secundam vice magis enixum fuisse ad obsequium Patri præstandum, & primo tentationis congressu fuisse animatum, ut maiore fiducia ad mortem accederet. Lucas distinctè non recitat diuersis vicibus ipsum orasse: sed tantum dicit, quum vrgeret anxietas, prolixius & vehementius id fecisse, ac si fuisset continuus precandi tenor. Verùm scimus Euangelistas interdum omiſſis circumstantiis summam tantum perstringere. Quòd ergo tandem in fine dicit venisse Christum ad discipulos, est hysteron proteron: sicut & in altero membro, vbi prius Angelum è celo apparuisse narrat quàm de angore Christi loquatur. Sed inuersus ordo nihil habet absurdum: quia ut sciremus non frustra missum illi fuisse Angelum, necessitas deinde exprimitur. Ita narratio posterior, est velut causæ redditio. Quanquam autem non nisi à solo Dei Spiritu fortitudo suggeritur, id non obstat quominus Angelis suis ministris Deus vtatur. Atque hinc colligere licet quàm ingentes pertulerit cruciatus Filius Dei, quod oculari conspectu Dei auxilium ei proponi oportuit.

43 *Reperit iterum dormi.*) Hæc somnolentia neque ex crapula, neque ex crasso stupore, neque ex fluxa carnis hilaritate fuit, sed potius ex immodico mœrore, quemadmodum docet Lucas. Vnde melius perspiciamus quàm proclius ad torporem sit caro nostra, cui obliuionem Dei pericula ipsa inducunt. Ita vñdi que apta Satanæ occasio & prompta est ad tendendis nobis insidias. Nam si nihil aduersi metuimus, ebrius sopore nos perfundit: timore vero & inœstia, quibus ad precandum stimulari nos decebat, sensus nostros obruit, ne ad Deum allurgamus ita modis omnibus effluunt homines, & à Deo alienantur, donec ipsos colligat. Notandum tamen circumstantia est, quod tam acriter obiurgati discipuli, eodem ferè momento ad somnum recidunt. Neque hoc de tota cohorte dicitur, sed de tribus quos sibi præcipuos comites Christus delegerat. quid ergo fiet gregarius, quum hoc in flore acciderit? Porro iteratio eiusdem sermonis non fuit battologia (quam supra damnauit Christus in hypocritis, qui facti garruli se im-

petratos sperant quod nunquam sincerè & ex animo petunt) sed docuit Christus suo exemplo, non decere nos animis frangi, nec fatigari precando, si non statim fiamus votorum compotes. Hæc igitur est non superuacua sermonis repetitio, si tentatio repulsæ non extinguat precandi ardorem: quin tertio & quarto petamus quod visus fuerit Deus negasse.

MATTH. XXVI.

45 Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis, Dormite iam, & requiescite: ecce appropinquavit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46 Surgite, eamus: ecce appropinquavit qui me tradit.

47 Adhuc eo loquente, ecce, Iudas vnus ex duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à Sacerdotibus & Senioribus populi.

48 Qui verò prodebat eum, dederat illis signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.

49 Et confestim accedens ad Iesum dixit, Ave Rabbi. Et osculatus est eum.

50 Dixitque illi Iesus, Amice, ad quid ades? Tunc accedentes iniecerunt manus in Iesum, & ceperunt eum.

MARC. XIII.

41 Et venit tertio, dicitque illis, Dormite posthac, & requiescite. Sufficit, venit hora. ecce traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Surgite, eamus: ecce appropinquat qui me prodit.

43 Et continuo adhuc eo loquente, accedit Iudas qui vnus erat à duodecim, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à summis Sacerdotibus, & Scribis, & senioribus.

44 Dederat autem qui prodebat eum ipsis inter signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: comprehendite eum, & abducite eum.

45 Et veniens, confestim accedit ad illum, ac dicit, Rabbi, Rabbi. Et osculatus est eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus suas, & ceperunt eum.

LUC. XXII.

47 Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus è duodecim, antecedebat eos: & appropinquavit Iesu, ut oscularetur eum.

48 Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo Filium hominis prodidisti?

45 Dormite iam, & requiescite.) Satis conuenit ironicè hic Christum loqui: sed tenendum simul est quorsum spectet ironia. Quia enim Christus discipulos monendo nihil profecerat, non modò eorum socordiam obliquè perstringit, sed denuntiat, quanuis segnes esse velint, non fore illis amplius integrum. Sensus est igitur, Quia hæctenus apud vos verba perdidit, iam vos hortari desinam: sed utcumque vobis per me dormire liceat, hoc tamen vobis hostes non permittent, sed inuitos cogent ad vigilandum. ideo apud Marcum additur, Sufficit: ac si dixisset non esse iam dormiendi tempus. Atque hoc modo plerunque Dominus hominum segnitiam castigat, vt qui ad verba surdi fuerunt, malis tandem coacti euigilent. Quare dicamus Domini verbis maturè attendere, ne quod ipse sponte à nobis elicere vult, serò extorqueat necessitas.

46 Surgite, eamus.) His verbis declarat, ex quo precatus fuit, nouis armis se esse instructum. Prius quidem satis voluntarius ad mortem fuerat, sed in ipso articulo cum carnis infirmitate durum illi certamen fuit, vt libenter se à morte subduceret, si modò licitum fuisset cum bona Patris venia. Precibus ergo & lacrymis nouam è cælo virtutem obtinuit: non quòd vnquà vacillaret inopia virtutis: sed quia sub carnis infirmitate, quam sponte susceperat, anxie & cum molesto difficili que conatu laborare voluit, vt in sua persona victoriam nobis acquireret. Nunc verò sedata trepidatione, & timore subactò, rursus vt voluntarium sacrificium offerat Patri, non modò non fugitat, sed vltro ad mortem occurrit.

47 Adhuc eo loquente.) Sedulo exprimunt Euangelistæ præuisum fuisse à Domino quicquid accidit. vnde certò colligi potuit non externa violentia ipsum ad mortem trahi, nisi quatenus impii arcenum Dei consilium exequabantur. Quanquam ergo lugubre & plenum terroris spectaculum discipulis obiectum fuit: simul tamen oblatum est fiduciæ argumentum quo se erigerent, quum nihil fortuitum agi res ipsa ostenderet, ac Christi prædictio eos dirigeret ad speculandam Deitatis eius gloriam. Quòd autem à Sacerdotibus missa fuit armata turba, quòd etiam tribunum & cohortem precariò sumpserunt à Pilato, hinc apparet mala conscientia percussos fuisse ac vexatos, vt omnia trepidè agerent. Quorsum enim ad Christum capiendum tantis copiis opus fuit, quem sciebant nullo armorum præsidio munitum esse? Hinc ergo tam sollicitus apparatus, quòd diuina Christi virtus, quam multis documentis coacti fuerant sentire, intus ipsos torquebat. sed ex altera parte prodigiosus emergit eorum furor, quòd armorum potentia freti, aduersum Deum insurgere non dubitant.

48 Qui verò prodebat eum.) Non dubito quin vel reuerentia Domini vel sceleris sui pudore cohibitus fuerit Iudas vt palàm non auderet se vnum ex hostibus profiteri: imò quòd apud Marcum milites admonet Vt eum cautè deducant, ideo factum esse conicio, quia memoria tenebat quam multis documentis

cumentis probasset aliàs Christus Diuinam suam virtutem. Sed mira interim dementia fuit, vel se occultare suuola simulatione, quum in Filii Dei conspectum prodiret, vel immanità eius potentia opponere hominum industriam.

49 *Aue Rabbi.*) Non dubito quin Iudas quasi trepidus Magistri periculo, misericordia affectum his verbis simulauerit: ideo apud Marcum exprimitur pathetica repetitio, *Rabbi Rabbi.* Quanquam enim eum urgebat Christi maiestas, sic tamen diabolus fascinoerat eius metem, vt perfidiam suam osculo & verborum blanditis probe celatam consideret. Hæc igitur salutatio vel acclamatio, compassio- nis fuit prætextus. Idem & de osculo sentio. etsi enim mos satis tritus Iudæis fuit amicos osculo excipe- re: quia tamen paulo antè à Christo discesserat Iudas, videtur nunc quasi periculo repente expauesfactus, extremum osculum Magistro porrigere. Ita specie pietatis reliquos superat, dum videtur ægerrimè à Magistro suo auelli: interim quàm nihil suis fallaciis proficiat, apparet ex Christi responso.

50 *Amice, ad quid ades?*) Expresius apud Lucam, *Iuda, osculo Filium hominis prodis.* nisi quod plus vehementia habet hæc exprobratio, quod Magistri beneuolentia & summo honore sibi de- lato ad extremam perfidiam impiè abutitur. Neque enim ironica est compellatio, dum Christus ami- cum vocat: sed ingratitude illi obiicit, quod ex intimo & contubernali amico factus sit proditor, quemadmodum in Psalmo prædictum fuerat, Si hoc fecisset extraneus, tolerandum fuisset: nunc autem Psal 42:10 familiaris & domesticus, cum quo suauiter vescebar, qui me comitabatur in Templum Domini, sustulit contra me insidias. Hic verò clarè videmus quod paulo antè admonui, quocunque artificio se tegant hypocritæ, & quoscunque fucos obtendant, vbi in conspectum Domini ventum est, eorum scelera pro- ferri in medium: imò hoc illis cedere in grauius iudicium, quod in Christi gremium recepti, perfidè in ipsum insurgunt. nam Amici nomen (vt diximus) acrem in se aculeum continet. Cæterum huic malo quod semel Christus in sua persona sustinuit, sciamus Ecclesiam semper fore obnoxiam, vt proditores in sinu suo foueat. Ideo & paulo antè dictum fuit, Proditor accessit, qui vnus erat è duodecim. Ne tali- bus exemplis vltra modum turbemur: quia vtroque modo probare vult Dominus fidem nostram, dum extra per hostes apertos Satan nos & Ecclesiam oppugnat, intus verò per hypocritas clandestinam per- niciem moliitur. Simul tamen docemur sinceritatem cum Deo colere quicunque sumus ex eius discipu- lis. Nam & defectiones quas quotidie cernimus, ad timorem nos & veræ pietatis studium sollicitant, vt dicit Paulus, Discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Iubemur omnes osculari Dei Fi- lium. videndum igitur ne hoc quisquam proditorie faciat: alioqui magno constabit in tantum hono- rem fuisse euectos.

MATTH. XXVI.

51 *Et ecce, vnus ex ijs qui erant cum Iesu, extendens manum exeruit gladium suum: & percutiens seruũ summi Sacerdotis, amputauit auriculam eius.*

52 *Tunc ait illi Iesus, Conuerte gladium in locum suum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.*

53 *An putas quod non possum nunc rogare Patrem meũ, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones An gelorum?*

54 *Quomodo ergo implebuntur Scriptura, quod sic oportet fieri?*

55 *In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus ad comprehendendum me: quotidie apud vos sedebam, docens in Templo, & non me cepistis.*

56 *Hoc autem totum factum est vt compleretur Scri-*

MARC. XIII.

47 *Vnus autem quidam astantium e- ducto gladio percussit seruum summi Pon tificis, & amputauit eius auriculam.*

48 *Et respondens Iesus dixit illis, Tanquam ad latronẽ existi- stis cum gladijs & fustibus ad comprehen- dendum me?*

49 *Quotidie e ram apud vos in Tem- plo docēs, & non com- prehendistis me. Sed hoc factum est vt im- plerentur Scriptura.*

50 *Et eo relicto fugerunt omnes.*

51 *Vnus autem adolescentulus seque- batur eum circuma- mictus sindone super nudum: & compre- henderunt eum ado- lescentes.*

LUC. XXII.

49 *Videntes autem ij qui circa ipsum erant quod futurum erat dixerunt ei, Domine, percutiemusne gla- dio?*

50 *Et percussit vnus ex illis seruum summi Pontificis, & amputauit auriculam eius dextram.*

51 *Respondens autem Iesus dixit, Sinite huc usque. Et quum tetigisset auriculam eius sanauit eum.*

52 *Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se, prin- cipes Sacerdotum, ac Magi- stratus Templi, & seniores, quasi ad latronem existis cū gladijs & fustibus?*

53 *Quum fuerim quoti- die vobiscum in Templo, non extendistis manus in me. sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.*

pturæ Prophetarū. Tunc discipuli | 52 *Ille verò relicta sin*
omnes relicto eo fugerunt. | *done, nudus effugit ab illis.*

51 *Et ecce, unus.*) Lucas dicit in hoc conspirasse omnes discipulos vt pro magistro certarent. Vnde rursus apparet quanto magis simus ad pugnas animosi ac prompti, quam ad tolerantiam crucis. Quare prudenter semper expendere conuenit quid mandet Dominus, & quid à lingulis nostrum requirat, ne zeli nostri feruor sine ratione & modo ebulliat. Quòd autem discipuli Christum dicuntur rogasse, non eo animo fecerunt vt parerent eius imperio: sed his verbis testati sunt se ad vim hostium accendendam accinctos esse ac paratos. Nec verò expectauit Petrus dum sibi daretur percutiendi mandatum ac facultas, sed temere ad vim illicitam prosiliit. Videtur quidem primo intuitu hæc strenuitas laude digna esse, quòd discipuli suæ infirmitatis obliui, quantum sint ad resistendum impares, corpora tamen sua pro magistro opponere, & ad certam mortem obicere non dubitant. perire enim cum Domino malunt, quam se viuus ac videns ipsum opprimi. Sed quia præ posterè plus tentant quam ferat Dei vocatio vel permittat, iure damnatur eorum temeritas. Quare dicamus, vt Domino obsequia nostra placeant, ab eius nutu pendere, ne quicquam digitum moueat nisi quatenus ab illo iussus fuerit. Ac ideo præsertim huic modestiæ sedulo addictos esse conuenit, quia recti & compositi zeli loco tumultuosa vt plurimum in nobis regnat inæqualitas. Nomen Petri hoc quidem loco subuenit Euangelistæ: sed Ioannes testatur, & ex contextu paulo post patet fuisse Petrum, qui tacito nomine hic notatur. Colligere tamen ex Luca promptum est, alios quoque eiusdem intemperantiæ fuisse socios. neque enim vnum duntaxat alloquitur, sed communiter omnibus dicit, *Sinite hucusque.*

52 *Conuerte gladium.*) His verbis confirmat Christus præceptum, quo priuatis hominibus interdicitur vltus gladii. Ac præsertim notanda est pœnæ sanctio quæ mox additur. neque enim statuta hominem arbitrio fuit pœna qua proprium sanguinem vindicent: sed Deus ipse nos ferere à cædibus prohibendo, testatus est quàm sibi charum sit humanum genus. Primum ergo se vi & manu defendi nō vult, quia Deus percutere in Lege vetuit. Atque hæc generalis ratio est: mox verò ad speciale descendit. Cæterum hic mouetur quæstio, an nunquam liceat vi iniustam vim repellere. nam quum Petro negotium esset aduersus impios & scelestos latrones, damnatur tamen quòd gladium arripuerit. Si in hoc factò moderatæ defensionis exceptio non valuit, videtur Christus omnium manus ligare. Quamquam autem in quintum caput fufus tractata à nobis fuit hæc quæstio, nunc tamen paucis verbis iudicium meum repetam. Primo inter ciuile & conscientiæ forum distinguere conuenit. nam si quis latroni resistat, quia aduersus comunem generis humani hostem leges eum armat, publicæ pœnæ non erit obnoxius. Ita quoties iniusta violentiæ opponitur defensio, cessat pœna quæ exequenda terrenis iudicibus mandauit Deus. Cæterum non simplex causæ bonitas à reatu conscientiam absoluit, nisi accedat purus affectus. Ergo vt quis rite ac licite se defendat, necesse est prius ipsum exuere & iracundiæ feruorem, & odium, & cupiditatem vindictæ, & omnes in compositos animi impetus, vt defensio nihil habeat in se turbulentum. Hoc quia rariū est, imò vix vnquam contingit, merito Christus ad generalem regulam suos reuocat, vt à gladio prorsus abstineant. Porro stultè hoc testimonio abusi sunt fanatici homines vt gladium iudicibus excuterent. Nefas esse contendunt gladio percutere. Id verum quidem esse fateor: quia nemini licet gladium suo arbitrio sumere, vt sit author cædis: sed nego magistratus (qui ministri Dei sunt, & per quos iudicia sua exercet) in communi ordine censerit. Adde quòd his Christi verbis disertè illis hæc ipsa afferitur potestas. nam quum pronuntiet tollendos è medio esse homicidas, sequitur gladium in manus tradi iudicibus, vt iniustas neces vindicent. Continget quidem interdum sanguinarios homines aliis modis puniri. hæc tamen ordinaria est ratio, qua Dominus crudelē in improborum ferociam compefci voluit ne impunè grassetur. Tam quòd huc impudentiæ prorumpere ausi sunt Canonistæ quidam, vt docerent non ablatum fuisse Petro gladium, sed mandatum esse vt reconditum teneret donec exerendi veniret opportunitas, hinc perspicimus quàm crasse & proteruè Dei verbo illuserint canes illi.

53 *An putas quod non possim.*) Sequitur nunc specialis illa ratio, cuius paulo antè meminimus. admonet enim Christus, longè melius defensionis genus & magis legitimum sibi ad manum fore, nisi quia parendum est decreto Patris. Hæc enim summa est, quum æterno Dei consilio destinatus sit in sacrificium, idque Scripturæ oraculis testatum sit, non esse contrà pugnandum. Ita Petri temeritas alia circumstantia damnatur, quòd conetur non tantum cæleste decretum labefactare, sed viâ quoque obstruere humani generis redemptioni. Non solum illicite gladium extulit Petrus, sed stulti & amentes fuerunt discipuli, quòd pauci & imbelles contra militum cohortem & maximam turbam aliquid agere tentarunt. Ergo Dominus, vt eorum stultitiam euidentius coarguat, hanc comparisonem ponit, Si quærendum sit tuendæ vitæ præsidium, sibi prælo fore non vndecim Angelos, sed copiosum & iniunctum exercitum. quum ergo Angelos ad opem sibi ferendam non acceriat, multo minus inconsideratum modum expetere, à quo nulla speranda sit utilitas. Nihil enim magis profuit tumultuari discipulos quàm si pauca rana strepitum mouerent. Frustra autem hinc laborant quidam interpretes, quomodo Angelos impetrare Christus à Patre potuerit, ex cuius decreto mors illi obeunda erat. nam hæc inter se pugnant, quòd Filium suum morti exposuerit nudum & inermem: (quia sic necesse erat, & semel statutum) & tamen ad mittendas ei supplicias precibus flekti potuerit. Sed enim conditionalis est Christi sermo, sibi longè potiorem esse modum tuendæ vitæ, nisi obstaret Patris voluntas. Sic tollitur omnis repugnantia, quoniam ideo à rogando, Patre abstinuit Christus quòd de contrario eius decreto certus foret. Hinc tamen elicitur utilis doctrina, iniuriam facere Deo qui ad illicita media confugiunt necessitatis prætextu. Si quis legitimis opibus & adiumentis destituitur, ad praua consilia & vitiosos conatus præceptus rapitur: nempe quia pauci ad arcanam Dei tutelam attendunt, quæ sola ad præstandam nobis quietem sufficere debebat. Iniminet nobis periculum: quia exitus secundum carnem non apparet, hoc vel illud excogitamus, quasi nulli sint in cælo Angeli, quos toties Scriptura posuit salutis nostræ causa custodes esse dicit.

Itaque

Itaque nos eorum auxilio priuamus. nam quoscunque sua inquietudo & nimia anxietas præcipitat vt inanus ad vetita malorum remedia extendant, certum est eos Dei prouidentia renuntiare.

54 *Quomodo ergo implebuntur Scripturae?*) Hoc verbo intelligit Christus nihil sibi tentandum esse effugiendæ mortis causâ, ad quam sciebat à Patre se vocari. Non egebat quidem ipse Scripturis, ex quibus disceret sibi Diuinitus inunctû esse tunc mori: sed quia non tenent mortales quid apud se Deus statuerit donec verbo patefiat, Christus discipulos respiciens, quod voluntatis suæ testimonium reddidit Deus, meritò in medium producit. Scimus quicquid malorum nobis accidit, à Deo ipso infligi: sed quia de euentu sumus dubii, remedia quæ permittit quærendo, non insurgimus contra eius imperium: sed vbi comperta est eius voluntas, nihil aliud restat quàm quiescere. Quanquam autem Christus hic tantum docet, patienter ferendam sibi esse mortem, quia Scripturis testatum sit oportere sic fieri: huius tamen doctrinæ vsus latius patet, nempe Scripturam idoneum esse domandæ carnis contumaciæ frænu. quia in hunc finem nobis ostendit Deus quid sibi placeat, vt nos contineat in voluntatis suæ obsequio. Ideo Paulus has Scripturæ proprias attribuit partes vt nos ad patientiam erudiat, & in rebus aduersis sup pedit quantum opus est consolationis. Breuius apud Lucam discipulos castigat Christus, *Sinite hucusque*: sed tamen alperè in eorum audaciam inuehitur, quia ad damnabile facinus progressi sint. quantum simul spem veniæ facit, si prauo seruore sedato vltra non profiliant.

51 Luc. *Quum tetigisset auriculam eius.*) Stulto suo zelo Petrus grauem infamiam magistro suo ciuisque doctrinæ inusserat. Nec verò dubium est quin hoc artificio Satan tentauerit æterno probro Euangelium grauare, quasi Christus ad res nouandas sicarius ac tumultuosus comitibus vsus esset. Hanc igitur causam fuisse existimo cur vulnus ab eo influctum Christus sanauerit. Cæterum horribilis ac prodigiosus stupor tenuit hostes, quos nihil mouit tanti miraculi conspectus. Minus tamen mirum est in aliena persona Christi virtutem non esse intuitos, quum voce eius prostrati furere non destiterint. Hic est spiritus vertiginis, quo reprobos dementat Satan vbi in cæcitate à Domino proiecti sunt. In ipso præsertim seruo qui sanatus fuit, notabile extat ingratitude exemplum. siquidem nec Diuina Christi virtute subactus fuit vt à sua duritie respiceret, nec beneficio victus, vt ex hoste discipulus fieret. Stultè enim commenti sunt Monachi, animo quoque fuisse sanatum, ne mutilum esset Christi opus. quasi verò non se quotidie Dei bonitas ad indignos effundat.

55 Math. *Tanquam ad latronem.*) His verbis expostulat Christus cum hostibus suis, qui ad confilandam ei inuidiam magnis copiis instructi uenerant. nam hic sensus est, *Quid opus fuit contra me tanto armorum apparatu, ac si latro quispiam superandus foret?* Atqui ego semper inermis ac placidus inter vos vixi: quum in Templo docerem, nullo militum impetu facile fuit me capere. Quanquam autem de malitia ipsorum conqueritur, quia violenter in se tanquam in hominem seditiosum irruerent: rursus tamen malam eorum conscientiam pungit, quòd duce proditore, non nisi trepidè & cum multis diffidentia signis ad eum accederent.

56 *Hoc autem totum factum est.*) Paulo aliter reliqui duo, nam quod in sua persona recitat Matthæus, videtur Marcus Christo tribuere. Lucas etiam diuersis verbis vitur, quòd *hec sit ipsorum hora, & potestas tenebrarum.* Consilium tamen Spiritus sancti certum est, quicquid machinati fuerint impu, nihil omnino sine Dei nutu & prouidentia fuisse actum. nam (sicuti prius dictum fuit) nihil testatus est Deus per suos Prophetas nisi quod apud se definerat. Hic ergo primum docemur, quantumuis effræni libidine Satan exultet cum impiis omnibus, dominari tamen semper Dei manum, vt inuitos trahat quocunque voluerit. Docemur secundo, quantumuis impii compleant quod Scripturis prædictum est, quia tamen ipsis Deus non vitur tanquam legitimis ministris, sed arcano impulsu dirigit quòd minimè vellent, non esse excusabiles: & quum Deus iussit ipsorum malitia vitur, culpam in ipsis hæere. Notemus interea, hoc à Christo fuisse dictum vt scandalum tolleret, quod aliàs non parum turbasset infirmos, quum tam contumeliosè ipsum vexari conspicerent. Quanquam non discipulis tantum consulere, sed hostium quoque superbiam retundere voluit, ne quasi parca victoria triumphos agerent. Ideo apud Lucam dicit *esse eorum tempus*: pro significat illis ad breue tempus à Domino permitti hanc licentiam. *Potestas autem tenebrarum* pro diabolica accipitur: quod verbum rursus ad euertendam ipsorum gloriam non parum valuit. nam vt cunque se efferant, Christus tamen docet nihil esse quàm diaboli mancipia. Porro dum consule omnia miscentur, ac diabolus tenebras spargendo totum mundi ordinem videtur euertere, sciamus sursum in cælis lucere Dei prouidentiam, vt tandem quæ turbata sunt componat: ideòque fidei oculos ad illam serenitatem erigere discamus. Quod dicuntur *fugisse omnes discipuli*, hinc iterum colligere licet quanto promptiores ad temere pugnandum fuerint quam ad sequendum magistrum.

51 Marc. *Vnus adolescentulus.*) Vnde factum sit vt quidam somniauerint hunc fuisse Ioannè, nescio, nec magnopere curandum est: hoc magis ad rem pertinet, tenere quorum hanc historiam Marcus retulerit. Ego verò hunc illi propositum fuisse finem arbitror, vt sciemus, tumultuosè, absque pudore & modestia (vt in rebus perditis fieri solet) grassatos fuisse impios, quòd iuuenem hominem sibi incognitum & nullius criminis suspectum comprehenderint, vt vix eorum manus nudus effugerit. Probabile enim est adolescentem, cuius fit mentio, quum studiosus esset Christi, nocturno tumultu audito, absque vestibus linteis duntaxat opertum venisse, vel quo insidias detegeret, vel saltem ne deesset pietatis officio. Certè quod nuper dixi perspicitur, immensi violentia grassatos fuisse impios, quando ne misero quidem adolescenti, qui seminudus è lecto ad strepitum accurrerat, pepercissent,

MATTH. XXVI.

MARC. XIII.

LUC. XXII.

57 *At illi coprehensum*53 *Et adduxerunt Iesum ad sum-*54 *Com-*57 *Iesum duxerunt ad Caiapham* | 53 *mm Sacerdotè: & cõueniunt cum eo* | 54 *prehensum au-*

principem Sacerdotū, ubi Scribæ & seniores conuenerant.

58 Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium summi Pontificis: & ingressus intrò, sedebat cum ministris, ut videret finem.

59 Principes autem Sacerdotum & Seniores & totū Concilium querebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent:

60 Et non inueniebant: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inueniebant. Nouissimè autem venerunt duo falsi testes,

61 Qui dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & triduo edificare illud.

omnes principes Sacerdotum, & Seniores & Scribæ.

54 Et Petrus eminus sequebatur eum usque in atrium summi Pontificis: & erat sedens una cum ministris, & calefiebat ad lumen.

55 Principes autem Sacerdotum & totum Concilium querebant testimonium aduersus Iesum, ut eum morti traderent: nec inueniebant.

56 Multi enim falsum testimonium dixerant contra eum, & non congruebant eorum testimonia.

57 Et quidam surgentes falsum testimonium tulerunt contra eum, dicendo,

58 Nos audiui eum dicentem, Ego diruam templum hoc quod manibus factum est, & tribus diebus edificabo aliud non manufactum

59 Et ne sic quidem cōgruebat eorum testimonium.

tem eum duxerunt, & induxerunt in domum summi Pontificis. Petrus verò sequebatur e-

Aliam narrationis seriem tenet Lucas quàm Matthæus & Marcus. Verùm quod inter ipsos diuersum est, mox suo loco conciliare studebimus. Interim quæ notatu digna sunt in verbis Matthæi & Marci, breuiter perstringere conuenit. In primis, ut tollatur crucis scandalum, spectanda est vilitas quam nobis peperit Christi exinanitio. sic enim fiet ut incomparabilis Dei bonitas & gratiæ efficacia quicquid deforme ac probrosum illic erit, suo fulgore aboleat. Filium Dei capi, vinciri & constringi secundum carnem turpe fuit: at verò dum reputamus nos eius vinculis solutos esse à tyrannide diaboli, & reatu qui nos coram Deo tenebat implicitos, non solum tollitur offencilum ad quod impingere posset fides nostra, sed in eius locum succedit immensæ Dei gratiæ admiratio, cui tanti fuit nostra liberatio ut Filium v-nigenitum impiis vincendum tradiderit. Hoc quoque nobis erit singularis Christi erga nos amoris pignus, quòd sibi ipse non peperit, sed sponte carni suæ laqueos induit ut animas nostras à vinculis multo peioribus eximeret.

Dent. 17. b. 5

Iosaph. hist. lib. 18

57 Duxerunt ad Caiapham.) Quanquam Iudæis adempta erat maior quam vocant iurisdicctio, manebant tamen quædam reliquiæ eius iudicii quod Lex summo Sacerdoti defert, itaque cum mero imperio non erepta erat modica coertio. Hinc fit ut Christus ad summum Pontificem examinandus trahatur: non ut vltimum de ipso iudicium ad tribunal illud fiat, sed ut suo iudicio grauatum Sacerdotes deinde sistant coram Præside. Caiaphas Pontifex alio nomine vocatus fuit Iosephus, quem Iosephus historicus dicit à Valerio Grato Iudææ præside summo sacerdotio ornatum esse, quum honore amotus esset Simon Camuthi filius. Solum autem cognomen ab Euangelistis ponitur, quia fortè vulgò tunc notius magisque celebre erat. Sacerdotes in domum Caiaphæ Matthæus conuenisse dicit, non quòd iam ante Christum adductum media nocte congregati fuerint: sed quia condictus erat locus, ut audito nuntio maturè sub diluculum accurrerent. Quanquam nuper vidimus quosdam ex ordine Sacerdotum ad Christum capiendum cum militibus noctu egressos esse. Sed alibi sapius vidimus in seruando temporis ordine Euangelistas non adeo fuisse curiosos. Certè in præfenti loco nihil aliud illis fuit propositum, quàm docere, impia totius Concilii factione oppressum fuisse Filium Dei. Et hinc horribile tremendumque, spectaculum nobis ante oculos statuitur. non enim alibi tunc vel Dei templum, vel legitimus cultus, vel Ecclesiæ facies, quàm Hierosolymæ: summus Pontifex vnici inter Deum & homines Mediatoris typus erat: qui aderant illi in concilio, totam Dei Ecclesiam repræsentabant: illi tamen omnes ad vnicam spem salutis extinguendam simul conspirant. Sed quia Dauidis vaticinio proditum erat, Lapidem ab architectis reiectum, nihilominus in caput anguli fore: item ab Iesaja prædictum fuerat, Deum exercituum toti populo Israel fore in lapidem offencilum, ad quem impingerent: rite à Domino prouifum fuit ne talis hominum impietas fideles animas turbaret.

Psal. 117. d. 22
Ios. 8. c. 14

59 Querebant falsum testimonium.) His verbis Euangelistæ notant nihil Sacerdotibus minus fuisse in animo quàm de causa inquirere, ut re bene comperta, quid rectum esset decernerent. ià enim hoc illis prius fixum erat, Christum perdere: nunc tantum eius opprimendi ratio ab ipsis queritur. Fieri autem non potest ut æquitati restet aliquis locus ubi causæ cognitio non præcedit. In falsis testibus querendis perfida eorum crudelitas se prodat. Quòd autem spe sua deiccti ne sic quidem desistant, in eò melius conspicitur cæca eorum obstinatio. Ergo in illa furoris caligine refulsit tamen Filii Dei innocentia, ut diaboli ipsi in fontem perire cognoscerent. Notandum præterea est, Falsos testes vocari non qui mendacium de nihilo conflatum proferunt, sed qui calumniosè peruertunt rectè dicta, & ad crimen detorqueant,

detorquent, quale etiam exemplum hic disertè refertur de templi ruina & noua instauratione. Dixerat quidem Christus, ubi dirutum esset templum corporis sui, se triduo excitaturum illud: nunc falsi testes non excogitant nouum commentum, sed deprauant eius verba, ac si quasdam præstigias in templo ædificando iactasset. Quia autem leuis & nihili erat calumnia, hinc colligere promptum est quanto pere sua rabie excæcati fuerint Sacerdotes & Scribæ, qui sine colore Christum tamen ad mortem postulant.

MATTH. XXVI.

62 Et surgens summus Sacerdos ait illi, Nihil respondes? quid isti contra te testificantur?

63 Iesus autem tacebat. Et respondens summus Sacerdos ait illi, Adiuro te per Deum uiuentem ut dicas nobis an tu sis Christus Filius Dei.

64 Dicit illi Iesus, Tu dixisti, veruntamen dico uobis, a modo uidebitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, & uenientem in nubibus cali.

65 Tunc summus Sacerdos discidit uerimenta sua, dicens, Blasphemauit: quid insuper e gemus testibus? ecce nunc audistis eius blasphemiam.

66 Quid uobis uidetur? At illi respondentes dixerunt, Reus est mortis.

67 Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum occiderunt: alij autem palmas in faciem eius incusserunt,

68 Dicentes, Vaticinare nobis, Christe, quis est qui te percussit?

MARC. XIII.

60 Et surgens summus Sacerdos in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respondes quicquam? quid isti aduersum te testificantur?

61 At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Rursum summus Sacerdos interrogauit, & dicit illi, Tu es Christus filius Benedicti?

62 Iesus autem dixit, Ego sum: & uidebitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, & uenientem in nubibus cali.

63 Summus autem Sacerdos discisis ueribus suis dixit, Quid adhuc opus habemus testibus?

64 Audistis blasphemiam: quid uobis uidetur? Illi uero omnes condemnauerunt eum esse reum mortis.

65 Et cæperunt quidam conspuere in eum, & obuelare faciem eius, & colaphis eum cadere, & dicere illi: Diuina. Et ministri colaphis eum cedebant.

LUC. XXII.

63 Et uiri qui tenebant Iesum, illud ebant ei cadentes.

64 Et quum eum undique uelassent, percutiebant faciem eius. Et interrogabant eum, dicentes, Vaticinare, quis est ille qui te percussit?

65 Et alia multa conuultantes dicebant in eum.

66 Atque ut illuxit, conuenerunt Seniores plebis, & principes Sacerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in concilium suum,

67 Dicentes, Num tu es Christus? dic nobis. Et ait illis, Si uobis dixero, non credetis:

68 Quod si etiam interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimitteris.

69 Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es, Filius Dei? Qui ait, Vos dicitis me esse.

71 At illi dixerunt, Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuiimus ex ore eius.

62. Et surgens.) Christum tacuisse certum est quum falsi testes eum premerent, non modò quia refutatione indigni erant, sed quia iam absolui non quærebat, sciens horam suam uenisse. Caiaphas tamen eius silentio insultat, quasi uictus obmutesceret, sicuti solent qui sibi malè conscii sunt. Summa autem improbitas est, quòd Christum in simulat non carere culpa quia eum testes oppugnent. Tantumdem enim ualet interrogatio hæc, Quid isti restantur contra te? ac si dixisset, Qui sit ut tibi aduersentur isti homines, nisi quia cogit eos religio? ne que enim sine causa tibi infensi essent. Quasi uero nesciret fraude subornatos esse. sed ita excusso pudore ferociunt impii, dum potentia & uiribus sunt superiores. Rursum uero tacuit Christus, non solum quia friuola erat obiectio, sed quia sacrificio deuotus omnem priuatæ defensionis curam abiecerat.

63. Adiuro te per Deum uiuentem.) Hoc unum crimen putauit ad damnandum Christum sufficere Pontifex si se Christum professus esset. at qui quum se iactarent omnes à Christo redemptione sperare, querendum prius fuerat itane esset. Nullum fore Christum, per cuius manum liberandus esset populus, negare non fuissent ausi. Prodit Iesus in medium cum Christi elogio: cur ad rem ipsam non attendunt? cur non signa examinant unde rectum iudicium fieri poterat? Sed quia semel statutum illis erat Christum perdere, contenti sunt hoc sacrilegii prætextu, quòd Deitatis gloriam præ se tulerit. Et tamè iurejurando adhibito perinde rem examinat Caiaphas, ac si ea probè comperta paratus esset cedere. interim totam eius

mentem occupant peruersum Christi odium & contemptus: sic deinde eam excæcant superbia & ambitio, vt pro confesso sumat, simulac de facto cõstitit, omiffa iuris inquisitione, in manu esse iustam damnationis causam. Porro ex Caiaphæ verbis colligere licet, celebrem tunc inter Iudæos fuisse Messiaë titulum, vt Deum Filium vocarent. neque enim aliunde quàm ex communi more sumpta fuit hæc interrogandi forma. Et sanè non minus ex Scripturæ oraculis Dei Filium esse tenebant quàm Dauidis. Ac videtur Caiaphas vel territandi Christi cauta, vel augendæ inuidiæ, hoc epitheto vsus esse. ac si dixisset, Vide quo progrediaris: neque enim te Christum dicere potes quin simul arroges nomen Filii Dei, quo eum insignit Scriptura. Eodem spectat quod apud Marcum pro Deo habetur *Benedictus*. Illa enim reuerentiæ simulatio magis Christum grauabat quàm si sanctum Dei nomen profanasset.

64 *Tu dixisti.*) Apud Lucam inferitur alia responsio, qua perstringit Christi Sacerdotum malitiam, quòd scilicet non cognoscendi studio inquirant. *Non credetis*, inquit, *si dixero*, quibus verbis significat, etiam si centies probauerit se esse Christum, hoc tamen absque profectu fore apud obstinatos. Non enim audierant solum, sed oculis conspexerant miracula, quæ tacente Christo cælestem ac diuinam eius potentiam assererent, ad eòque clamarent Redemptorem esse olim promissum. Deinde subiicitur confessio, quæ tametsi pluribus verbis refertur apud Matthæum, diuersum tamen sensum non continet. Se ergo Christum esse prædicat Iesus, non declinandæ mortis causa sed potius vt hostium rabiem in se inflammet. Quia verò tunc sub sordido habitu contemptibilis erat, imò ferè exinanitus, se tandem suo tempore cum regia maiestate venturum edicit, vt iudicem exhorreant quem nunc salutis autorem agnoscere non sustinent. Sensus ergo est, ipsos magnopere falli si ex præsentis intuitu ætiment quisiãam sit: quia humiliari & ferè in nihilum redigi oporteat antequam appareat regni sui insignibus & magnifico splendore ornatus. nam hac particula *Posthac* secundum suum aduentum à priore distinguit. Porrò hinc elici potest vtilis doctrina, quæ longius pateat. vnde enim tanta impij securitas? vnde tanta rebellandi proteruita, nisi quia Iesus crucifixus non in magno apud eos pretio est? Ergo reuocandi sunt ad horribile iudicium, quod suo stupore non effugient. Quamquam autem instar fabulæ subsannant quod de futuro Christi aduentu dicitur, non tamen frustra iudex ipse eos ad tribunal suum citat, ac citari iubet Euangelij sui præconio, quo magis reddantur inexcusabiles. Præcipuum vero apud fideles vsum habet hæc denuntiatio, vt iam spei oculis Christum in cælo ad dextram Patris sedentem quærant, ac patienter expectent dum adueniat, simulque statuam non frustra lasciuire impios contra absentem: quia sursum e cælo venientem aspicerem cogentur quem nunc non modo despiciunt, sed etiam fastu suo conculcant. Metaphora in nomine *Dextere* satis nota esse debet, quia frequenter in Scripturis occurrit. Dicitur autem Christus sedere ad dextram Patris, quia summus Rex constitutus (qui eius nomine mundum gubernet) quasi secundam ab eo honoris & imperij sedem obtinet. Sedet ergo Christus ad Patris dextram, quasi eius est vicarius: & ideo vocatur hæc dextera virtutis, quia non nisi per manum Filij sui virtutem suam nunc Deus exerit, ac die vltimo iudicium proferet.

65 *Tunc summus Sacerdos.*) Hinc perspiciamus quàm nihil profuerint apud impios istos miracula, quibus Diuinitatem suam testatus erat Christus. Sed nihil mirum est sub humili serui forma contemptum ab illis fuisse Dei Filium quos nulla tangebatur salutis promissæ cura. Nisi enim prorsus exuissent omnem pietatis sensum, in statu deplorato sollicitè ad redemptorem eos attendere decebat: nunc dum omiffa inquisitione oblatum sibi respuunt, annon extinguunt, quantum in se est, omnes Dei promissiones? Ac primò quidem summus Sacerdos Christum pronuntiat blasphemum: deinde subscribunt alij. Ac vestium laceratio clarè ostendit quàm audacter ac improbè falsum zelum obtendant profani Dei contemptores. Hoc quidem summo Sacerdote dignum erat, quum Dei nomen probe violari audiret, non modò intus vri ac cruciari, sed detestationis signum palàm dare: sed examen repudians, præposterè sibi ipse blasphemiam confinxit. Interea tamen perfidus hypocrita, alienam personam sumendo, Dei seruis præscripsit quàm grauitè ferèdæ sint blasphemix, suoque exemplo turpem eorum ignauiam damnauit quos nihilo magis commouet violata religio, quam si scurras de futilibus iocari audirent.

67 *Tunc expuerunt in faciem.*) Vel inuersus est historiæ ordo apud Lucam, vel bis tantas contumelias pertulit Dominus, quod posterius mihi videtur probabile. Neque tamen dubito quin ministris creuerint animi, vt insolentius Christum conspuerent ac percuterent postquam viderunt Concilij præiudicio morti addictum. Cæterum huc spectarunt omnia ludibria, nihil minus esse consentaneum quàm vt princeps esset Prophetarum qui ne à colaphis quidem ob velum interpositum sibi cauere posset. Atqui hanc petulantiam longè aliò conuertit Dei prouidentia: quia spūtis & colaphis foedata Christi facies imaginem illam in nobis restituit, quæ per peccatum corrupta, imò deleta erat.

MATTH. XXVI.	MARC. XIII.	LVC. XXII.
69 <i>Petrus verò se debat foris in atrio. Et accessit ad eum una ancilla, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.</i>	66 <i>Et quum esset Petrus in atrio inferius, venit una ancillarum summi Pontificis:</i>	55 <i>Quum autem accendissent ignem in medio aulae, atque unà consedisent, sedit & Petrus inter illos.</i>
70 <i>At ille negavit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas.</i>	67 <i>Quumque vidisset Petrum se calefacientem, intuita illum, dicit, Et tu cum Iesu Nazareno fuisti.</i>	56 <i>Quem quum vidisset ancilla quadam sedentem ad lumen, defixis in illum oculis, dixit, Et hic cum illo erat.</i>

71 Quū autem exisset in vestibulum, vidit eum altera, & ait his qui erant ibi, Hic etiam erat cum Iesu Nazareno.

72 Et iterum negavit cum iureiurando, Nō novi hominem.

73 Post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua te manifestum facit.

74 Tunc cepit execrari & iurare quòd non nosset hominem. Et continuo gallus cantavit.

75 Et recordatus est Petrus verbi Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras flevit amare.

68 At ille negavit, dicens, Non novi, neque scio quid dicas. Et exiit foras in vestibulū: & gallus cecinit.

69 Et ancilla quum vidisset eum, rursus cepit dicere ijs qui astabant, Hic ex illis est.

70 At ille rursus negavit. Et paulo post, iterum qui astabant dixerūt Petro, Verè ex illis es: nam & Galilaus es, & loquela tua convenit.

71 At ille cepit execrari & iurare, Non novi hominē istū de quo dicitis.

72 Et iterum gallus cecinit: recordatusque est Petrus verbi quod dixerat illi Iesus, Priusquam gallus cecinerit bis, abnegabis me ter. cepitque flere.

57 At ille abnegavit eū, dicens, Mulier, non novi illum.

58 Et post pusillum alius videns eum, dixit, Et tu de illis es. Petrus vero ait, Homo, non sum.

59 Et intervallo interiecto ferè horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & hic cum illo erat: nā & Galilaus est.

60 Et ait Petrus, Homo, nescio quid dicas. Et continuo adhuc illo loquente, cecinit gallus.

61 Et cōversus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo dixerat ipsi, Priusquam gallus cecinerit, ter me negabis.

62 Et egressus foras Petrus flevit amarè.

Lapsus Petri qui hīc narratur, illustre infirmitatis nostræ speculum est. Rursus in eius pœnitentia memorabile bonitatis & misericordiæ Dei exemplum nobis proponitur. Itaque historia quæ de vno homine narratur, communem toti Ecclesiæ doctrinam (& quidem apprime vtilem) continet, tum quæ stantes ad sollicitum timorem erudiat, tum quæ lapsos erigat veniæ fiducia. Ac primò quidem notandum est, inconsideratè fecisse Petrum quando in aulam vsque Pontificis ingressus est. Pictatis quidem officium fuit magistrum sequi: sed quia futuræ suæ defectionis admonitus fuerat, debuit potius in angulo aliquo latere, ne peccandi occasio ei offerret. Ita sæpe cōtingit fideles specie virtutis in tentationes se proicere. Quare rogandus est Dominus vt nos contineat Spiritus sui fræno, ne modulo nostro egressi, statim pœnas demus. Rogandus etiam est, quoties aliquid suscipimus agendum, ne deficere nos sinat inter medios conatus, vel operis principia: sed robur ad finē vsque è cælo suppeditet. Non debet quidem infirmitatis nostræ sensus nobis ignaviæ causa esse quin pergamus quocūque nos Deus vocat: sed temeritatem nostram cohibere debet nequid supra vocationem nostram tentemus: deinde nos ad preces stimulare, vt Deus, qui rectè incipere dedit, perseverandi quoque gratiam addat.

69 *Accessit ad eum ancilla.*) Hic videmus ad frangendum hominem non opus esse graui conflictu, nec in multis copiis vel machinis, quisquis enim Dei manu non fuerit suffultus, ad leuem auram vel foli cadentis strepitum mox concidet. Petrus certè non minus animosus erat quàm quisquam nostrum, & iam specimen excelsi animi (licet in audacia præpostera) non vulgare ediderat: non tamen expectat dum ad pontificis tribunal trahatur, vel dum hostes vi allata mortem intentent: sed mulierculæ voce territus, magistrum protinus abnegat. Atqui nuper ad mortem vsque inuictus miles sibi visus fuerat. Meminerimus ergo ad magnos impetus sustinendos adeò nobis pares nō esse vires, vt in sola pugnæ umbra deficiant. Cæterum ita iustam nostræ perfidiæ mercedem soluit Deus dum nos exarmat, ac destituit omni virtute, vt de nihilo trepidemus, postquam abiicimus eius timorem. nam si in corde Petri viguisset solidus Dei timor, inuictum fuisset propugnaculum: nunc autem nudus & inermis longè adhuc à periculo expauescit.

70 *Negavit coram omnibus.*) Hæc circumstantia crimen exaggerat, quòd Petrus in abnegando magistro ne turbam quidem testium veritus est. Et consultò hoc exprimere voluit Spiritus, vt ipse hominum conspectus nos ad retinendam fidei confessionem animet. Nam si coram infirmis Christum abnegamus, quia nostro exemplo concussi labascuunt, totidem perdimus animas quantum in nobis est: si verò coram impiis Dei contemptoribus & Euangelii aduersariis Christum fraudamus debito testimonio, omnium ludibrio exponimus sacrum eius nomen. Denique sicut fortis & libera confessio pios omnes edificat, ac incredulos pudefacit: ita defectio publicam in Ecclesia fidei ruinam & sanæ doctrinæ probum secum trahit. Ergo quo quisque magis eminent, sibi attentius caueat: quia à gradu suo excidere non potest quin magis noceat. Porrò forma abnegationis quæ hīc ponitur, satis ostendit nihil sua astutia proficere miserose sophistas, qui ambiguis & flexilisque ambagibus effugiunt si quando ad reddendam fidei suæ rationem vocentur. Non abiurat disertè Petrus totam Euangelii doctrinam: tantum negat se hominem nouisse. sed quia oblique sub Christi persona oblatæ redemptionis lucem sepelit, foedæ & turpis perfidiæ damnatur. Audierat nuper ex ore Domini, sacrificium Deo

gratum esse fidei confessionem. minimè ergo excusabilis est negatio quæ Deum legitimo cultu & Christi suo honore frustratur. Teneamus ergo, simulac à simplici & ingenua Christi professione disceditur, ipsum frustrari legitimo testimonio.

71 *Vidit eum altera.*) Ex Marci verbis potius conicitur eandem fuisse ancillam: certè aliam à priore fuisse non exprimit. In eo tamen nihil repugantiæ est, quia probabile est sermonem ab vna profectum voluisse per omnium ora, vt prima illa multis & sæpius indicauerit, ac simul alæ fubierint ad confirmandum & latius spargendum eius iudicium. imò Iohannes narrat, non ab ancilla, sed à turba hominum secundo rogatum fuisse Petrum. vnde apparet, vocem quæ ab ancilla manauerat, exceptam fuisse à viris astantibus, qui Petrum aggressi sunt. Aliud est inter Marcum & reliquos tres discrimen: quia ille duplicem galli cantum commemorat, alii vero dicunt tunc demum cecisse gallum postquam ter Dominum abnegasset Petrus. Sed huius quoque nodi solutio non difficilis est, quia nihil contrarium aliorum historiæ refert Marcus: sed quod illi silentio prætereunt, explicatius tradit. Ego quidem non dubito, quum Christus Petro diceret, Priusquam gallus cantet, notatum fuisse ab eo gallicinium, quod multas vices in se repetitas continet. non enim semel tantum canunt galli, sed sæpius iterat cautos suos: vnus tamen vigiliæ non nisi vnum gallicinium dicitur. Ergo Matthæus, Lucas & Iohannes Petrum ter Dominum abnegasse dicunt ante finem gallicinii: Marcus circumstantiam vnã distinctius exprimit, quòd scilicet breui temporis spatio vsque ad tertiam abnegationem abductus fuerit Petrus, & primo cantu admonitus non relipuerit. Porro non dicemus inter profanos historicos esse dilidium, si vnus quispiam res ab aliis intactas recitet. Ergo quanquam diuersa est Marci narratio, non tamen cum aliis pugnat. Hoc vero notatu dignum est, quod Petrus, postquam simplici abnegatione elabi non potuit, interposito iureiurando crimen duplicat: paulo post etiam, quum vehementius vrgetur, vsque ad execrationem descendit. Vnde colligimus, postquam semel excidit peccator, in deterius subinde rapi. ita qui incipiunt à medicis delictis, præcipites deinde ruunt in fœdissima scelera quæ primò exhorruissent. Atque hæc iusta Dei vindicta est, ex quo nos Spiritus sancti auxilio priuamur, violentum in nos imperium: andem Satanæ permittit, vt sibi prorsus addictos & mancipatos huc & illuc proiciat. Id vero præcipue in fidei abnegatione contingit: quia vbi quis metu crucis deflexit à pura Euangelii professione si nondum hostibus satisfactum esse videat, vltra progreditur: & quod non ausus fuerat purè fateri, sine vllis integumentis prorsus abiurat. Deinde hoc quoque obseruandum est quòd vno ferè temporis puncto ter Petrus defecerit: quia hinc apparet quàm lubrici & prociues simus ad cadendum quoties nos Satan impellit. certè nullus erit cadendi modus, nisi Dominus extenta manu nos retineat. Postquam in Petro extinctus fuit gratiæ Spiritus vigor, vt quisque in eum incidens de Christo rogasset, ad centum vel mille abnegationes fuisset paratus. Quanquam ergo turpissimum illi fuit ter cadere, Dominus tamen illi pepercit, linguas hostium cohibens ne plures insultus mouerent. Sic etiam quotidie Satanam ab ipso frænari necesse est, ne innumeris tentationibus nos obruat. Etsi enim multis machinis nos impetere non cessat, nisi tamen Dominus, infirmitati nostræ consulens, impetum furoris eius arceret, cum immensa tentationum mole nobis certandum foret. Itaque celebranda nobis est hæc in parte misericordia Domini, quòd hostis nostri libidinem vix centesima ex parte in nos grafari patitur.

74 *Tunc cepit execrari.*) Hac tertia abnegatione in summum cumulum erupit Petri erga magistrum infidelitas. nam iureiurando non contentus, ad execrationem transit, qua corpus & animam suam exitio deuouet. sibi enim maledictionem Dei imprecatur si Christum nouerit, atque perinde hoc valet ac si dixisset, Malè peream siquid mihi commune est cum salute Dei. Quo magis admiranda est Christi bonitas, qui discipulum à ruina tam lethali erectum sanauit. Cæterum hic locus docet non proinus esse blasphemiam in Spiritum si quis infirmitate carnis lapsus, veritatem licet cognitam abneget. Audierat certè Petrus ex ore Domini quàm detestabilis sit perfidia coram hominibus ipsum negare: & quàm horribilis eos vltio coram Deo & Angelis maneat, qui ignauo crucis timore, fidei confessionem deseruit: imò non frustra paulo antè, mortem & quoduis tormentum Christi abnegationi prætulera. Nunc ergo sciens & antè admonitus se præcipitat, veniam tamen postea obtinet. vnde sequitur, infirmitate, non autem insanabili malitia peccasse. Libenter enim Christo præstitisset debitum pietatis officium, nisi metu extinctæ recti affectus scintillæ fuissent.

75 *Et recordatus est Petrus.*) Ad vocem galli accessit etiam Christi intuitus, teste Luca. nam prius canentem gallum neglexerat, sicuti ex Marco audiuimus. A Christo igitur respici oportuit vt ad se rediret. Idem & in nobis singuli experimur. quis enim nostrum securè non præterit lurdis auribus non dico varios & multiplices auium cantus (qui tamen nos ad Deum glorificandum incitant) sed ipsam Dei vocem, quæ clarè & articulatè in Legis & Euangelii doctrina resonat? Neque vno tantum die mentes nostras occupat tam brutus stupor, sed perpetuus est, donec suo nos aspectu dignetur qui solus corda hominum conuertit. Notare tamen operæpretium est non fuisse vulgarem intuitum (quia Iudam prius respexerat, qui tamen nihilo inde redditus fuerat melior) sed in respiciendo Petro, oculis suis adiunxisse arcanam Spiritus efficaciam, atque adeò gratiæ suæ radiis in cor eius penetrasse. Quare sciamus, quoties lapsus fuerit quispiam, ei non esse poenitiæ initium nisi à Domini aspectu. *Fleuit amarè.* Verisimile est Petrum metu egressum esse, quia flere coram testibus non audebat. in quo se rursus adhuc prodidit eius infirmitas. Vnde colligimus, non satisfactione veniam fuisse promeritum, sed eam adeptum paternæ Dei indulgentia. Atque hoc exemplo docemur, quanuis claudicat nostra poenitentia, bene tamen sperandum esse: quia ne debilem quidem respicientiam, modò sincera sit, Deus aspernatur. Interim occultæ Petri lachrymæ veram eius coram Deo & Angelis poenitentiam testatæ sunt. nam ab hominum oculis subductus, Deum sibi & Angelos proponit: idèoque ex intimo cordis affectu manant illæ lachrymæ. Quod ideo notandum est, quia videmus cas à multis largè profundi quandiu spectantur, quibus

quibus in secessu oculi mox arefcunt. Porrò non dubium est quin lachrymas quæ Dei iudicio nullæ exprimuntur, eliciat ambitio & hypocrifis. Quæritur tamen an fletum requirat vera pœnitentia. Refpondeo, fideles sæpe ficcis oculis non fictè gemere ad Dominum, fuamque culpam fateri vt veniam impetrent: fed in grauioribus peccatis nimis ftupidos esse ac focordes qui non vulnerantur dolore ac triftitia, nec vique ad lachrymas pudefcunt. Ideo Scriptura, poftquam fcelerum reos peregit homines, ad faccum & cinerem eos hortatur.

MATTH. XXVII.

1 *Manè autem factò confilium ceperunt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduerfus Iefum, vt cū morti traderent.*

2 *Et vinctum cum adduxerunt, & tradiderunt Pontio Pilato præfidi.*

3 *Tunc videns Iudas, qui cum prodiderat, quòd damnatus effet, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus Sacerdotum & senioribus,*

4 *Dicens, Peccaui prodens sanguinem innoxium. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.*

5 *Et proiectis argenteis in templo, recessit: & abiens laqueo se suspendit.*

6 *Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in Corbanam, quia pretium sanguinis est.*

7 *Confilio autem inuito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinis.*

8 *Quare vocatus est ager ille, ager sanguinis, vsque in hodiernum diem.*

9 *Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiã Prophetam dicentem, "Et acceperunt triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimarunt à filijs Israel:*

10 *Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.*

MAR. XV.	LVC.
1 Et	XXIII
cōfestim	1 Et
diluculo	surgens
cōfilio in-	vnuerfa
itofummi	multitu-
Sacerdo-	docorum
tes cū se-	duxit eū
nioribus	ad Pila-
& Scribis	tum.
ac toto cō-	
fessu, Ie-	
sum vin-	
ctum ab-	
duxerūt,	
tradide-	
rūt: que	
Pilato.	

Att. 1. c. 19

Zach. 11. c. 7

1 *Manè autem factò.*) Quum prius nocte in tempesta summus Pontifex cum suo confilio Iefum examinasset, tandem sub ortum solis decernunt sistendum esse coram præfide. Atque in eo iudicii formam obseruant, ne suspecta sit eorum festinatio si ante tempus (vt fieri solet in tumultu) ad Pilatum accurrant. Probabile tamen est, quum ab eorum confellu abductus esset Christus, consultationem mox ab illis fuisse habitam, & sine longiori mora statuisse quid facere vellent. Prius enim dictum fuit quo tempore Christus ab illis egressus Petro occurrerit, nempe post gallicinium & quum iam aurora instaret. Quare non intelligunt Euangelistæ loco fuisse motos, sed tantum referunt primo diluculo Christum fuisse ab illis morti addictum, nec momentum vnum cessasse in scelere suo itrenuè exequendo. Quod autem prius dixit Lucas. *Manè fuisse congregatos*, de ipso principio exponi non debet, sed de vltimo actu qui deinde subiicitur: acsi diceret, eos postquam illuxit, quia confellus erat Dominus se esse Dei Filium, de eius morte suum decretum protulisse. Quòd si de hominis capite illis permissa fuisset cognitio, certatim omnes pro suo furore suis manibus in eum sæuissent: sed quia Pilatus capitalibus iudicijs præerat, coguntur ad eius tribunal descendere: tantum suo præiudicio ipsum illaqueant. Nam lapidatio Stephani (vt in rebus turbatis) seditione contigit. Dei autem Filium oportuit solenni ritu à terreno iudice damnari, vt nostrum in cælo reatum deleret.

3 *Tunc videns Iudas.*) Hoc aduerbio non designat Matthæus certum temporis articulum. nã paulo post subiunget, quia videbat Iudas proditionis mercedem à Sacerdotibus respui, in Templo eam proiecisse. Atqui ex ædibus Caiaphæ rectà in Prætorium venerunt, illicque steterunt vsque ad Christi damnationem. Vix ergo eo die fuissent in Templo reperti: sed quia de tragico synedrii furore agebat, mortem quoque Iudæ (in qua melius apparuit cæca eorum obstinatio & quasi ferrea durities) inseruit. Dicit autem Iudas pœnitentia fuisse tactum: non quòd resipuerit, sed quod illi displicuerit admissum facinus: vt sæpe Deus reprobis oculos aperit, vt sua mala sentire incipiant & horrere. Nam qui seriò dolent vt respiscant, non tantum dicuntur μεταμελέν, sed etiam μετανοειν. Vnde & μετανοια, quæ vera est hominis ad Deum conuersio. Tædium igitur & horrorem concepit Iudas, non vt se ad Deum reciperet, sed potius vt desperatione obrutus, exemplum esset hominis à Dei gratia prorsus abdicati. Meritò quidem Paulus salutarem triftitiam esse prædicat quæ ad pœnitentiam adducit: verum si quis in ipso limine impingat, nihil ei proderit confusus & informis dolor. Quin potius hac iusta vindicta impios tandem persequitur Deus qui iudicium eius contumaciter spreuerunt, quòd Satanæ sine spe solati cruciandos tradit. Vera pœnitentia est peccati displicentia, concepta ex metu & reuerentia Dei, quæ simul

2. Cor. 7. 10

amorem & desiderium iustitiæ ex se gignit. Ab hoc affectu procul absunt impii. cuperent enim nullum peccandi facere finem: imò quantum in se est, sibi ac Deo illudere conantur. sed inuitos & calcitrantes cæco horrore torquet conscientia, vt peccatum suum quantum non oderint, tamen cum dolore & anxietate sibi graue & molestum esse sentiant. Hinc fit vt inutilis sit eorum dolor: quia non liberaliter se ad Deum conuertunt, neque etiam aspirant in melius, sed prauæ suæ cupiditati affixi, in tormento quod effugere non possunt tabescunt. Hoc modo (vt nuper dixi) eorum obstinationem vlcensetur Deus: nam etli electos suos duriter castigans, reluctantes ad se trahit: vulnera tamen quæ infligit, opportunè sanat, vt sponte ad eum veniant cuius se manu percuti agnoscunt, & cuius ira terrentur. Priores ergo sine peccati odio Dei iudicium non minus fugitant quàm metunt: atque ita incurabili plaga vulnerati pereunt inter suos dolores. Si Christi monitionem audisset Iudas, locus adhuc erat pœnitentiæ: sed quoniam ab eo contempta fuit tam benigna ad salutem inuitatio, in Satanæ magisterium traditur, qui eum in desperationem præcipitet. Cæterum si rectè de pœnitentia docerent Papistæ in suis scholis, in Iuda nihil desiderari posset, in quem tota eorum definitio competit. Hic enim cernitur & cordis contritio, & oris confessio, & operis satisfactio, vt loquuntur. Vnde colligimus illos tantum corticem arripere: quia omittunt quod præcipuum erat, hominis ad Deum conuersionem, dum pudore & metu fractus peccator sibi renuntiat, vt se addicat in obsequium iustitiæ.

4 *Quid ad nos?*) Hic describitur Sacerdotum stupor & vecordia, dum formidabili Iudæ exemplo admoniti, non tamen ad seipsos redeunt. Fateor quidem, sicut hypocritæ sibi blandiri solent, colorem illis fuisse in promptu quo suam causam & Iudæ distinguere: quia sceleris socios se non putabant, licet abusi essent proditoris perfidia. Atqui Iudas non modo se fatetur peccasse, sed Christi innocentiam prædicat. vnde sequitur, homini iusto exitium molitos, ideòque nefariæ cædis reos esse. Nec verò dubium est quin Deus cauterio mordere voluerit ipsorum conscientias, quod occultam sanietatem detegeret. Nos verò discamus, quoties terreri videmus sceleratos quibuscum aliquid nobis commune est, totidem esse ad pœnitentiam incitamenta, quorum neglectu culpam duplicant obstinati. Tenendum etiam est, vnus scelere minimè absolui eos omnes qui se quouis modo implicuerint: multo verò minus proficere sceleris authores, qui se à ministris suis disiungunt, ne eandem sustineant pœnam.

5 *Laqueos se suspendit.*) Hoc pretio vendit Satan illecebras quibus impios ad tempus demulcet, quòd illos in furore vertit, vt ipsi spem salutis vltro sibi abscindentes non alibi quàm in morte solatium inueniant. Iudas triginta argenteos, quibus non minus suam salutem quàm Christum prodiderat, ipse prouicit, quanquàm per alios sui licebat: nec modò se priuat eorum vsu, sed cum sacrilega mortis Christi mercede vitam quoque suam prouicit. Ita quantum manus Deus non admoveat, impios tamen suæ cupiditates frustrantur, vt votorum suorum potiti, non modo se abdicent inanium bonorum fructione, sed inde potius laqueos sibi conficiant. Cæterum quantum sint sui carnifices, pœnam à se exigendo, nihil de atrocitate iræ Dei leuant aut minuunt. *Non licet eos.* Hinc clarè patet, hypocritas externam modo laruam sectando, crasse cum Deo ludere, modò ne suum Corban profanent, in reliquis se puros esse fingunt: nec solliciti sunt de nefaria pactone, qua se Dei vindictæ non minus quàm Iudas obstrinxerant. Quod si pretium sanguinis in sacro thesauro recondere nefas erat, cur potius licuit inde sumere? neque enim nisi ex Templi oblationibus diuites erant, nec aliunde sumptum erat quòd nunc tanquam pollutum rursus miscere dubitant. Vnde autem pollutio nisi ab ipsis? Porro quo magis sua flagitia tegetè conantur impii, eo magis ad ea publicanda inuigilat Dominus. Sperabant honesto integumento sepultum in crimen si agrum sterilem sepeliendis hospitibus emerent. Atqui hoc admirabilis Dei providentia in contrarium euentum conuertit, vt ager ille quasi æternum memoriale foret eius proditiõnis quæ prius obscura fuerat. Neque enim nomen ipsi loco indiderunt, sed postquam vulgo res innotuit, publico consensu vocatus est ager ille sanguinis: ac si Deus illorum probum iussisset voltare in omnium linguis. Sepulturam verò peregrinis curare plausibile fuit, si quos Hierosolymæ mori contingeret qui ex longinquis regionibus sacrificandi causa illic ascenderant. Quoniam autem pars erat ex Gentibus, non improbo quod veteres quidam scripserunt, hoc symbolo datam fuisse spem salutis Gentibus, quia in pretio mortis Christi inclusæ essent. Sed quia subtile magis quàm firmum est commentum, in medio relinquo. Nomen Corbana Chaldaicum est, deductum ex Hebraico Corban, cuius alibi facta fuit mentio.

9 *Tunc impletum est quod d.*) Quomodo Hieremiæ nomen obrepserit, me nescire fateor, nec anxie laboro. certè Hieremiæ nomen errore positum esse pro Zacharia, res ipsa ostendit: quia nihil tale apud Hieremiam legitur, vel etiam quod accedat. Alter autem ille locus nisi dextrè accomodetur, in alienum sensum malè detortus videri possit. verum si regulam tenemus quam in citanda Scriptura sequuti sunt Apostoli, cognitu facile erit, aptè Christo congruere quod illic habetur. Postquam conquestus est Dominus, quandiu in regendo populo pastoris officio functus est, se malè operam locasse, tadio se & molestia cogi dicit vt labori renūtiat. fracto igitur pedo se amplius fore pastorem negat. Postea subiicit, quum mercedem exigeret, sibi datos triginta argenteos. Quibus verbis significat, non minus fordide se fuisse habitum quàm si ignobilis quispiam & vilis esset operarius. Nam cæremonias & inanes fucos quibus eius beneficia pensabant Iudæi, comparat triginta argenteis, tanquam indignæ & pudendæ bubulci vel opificis mercedi: ideo iubet prouici ad figulum in templo. ac si diceret, Hoc præclarum suum munus, quod mihi non minus probrosum esset accipere quàm contumeliosè offerretur, potius ad emendas tegulas vel lateres impendant, quibus reficiant templi rimas. Iam quo certius constaret Christum esse Deum exercituum, in quem populus ab initio malignus fuerat & ingratus: vbi in carne patefactus est, quod figuratè prius dictum fuerat, re ipsa & visibili modo in eius persona impleri oportuit. Ergo quum malitia eorum coactus illis vale diceret, suamque operam subdu:

subduceret indignis, eum triginta argenteis aestimarunt. Atque hic contemptus Filii Dei extremæ eorum impietatis cumulus fuit. *Pretium aestimati.*) Matthæus verba Zachariæ non refert: quia tantum ad metaphoram alludit sub qua illic Dominus de populi ingratitude conqueritur. Summa tamen eadem est, quum se totos suâque omnia deberent Iudæi Domino, non sine contumelia cum feruili mercede cum ablegasse: acsi nihilo plus tot seculis ipsos gubernando meritis foret quàm bubulus quispiam vnius anni opera. Se ergo tam vili pretio taxatum conqueritur, quum sit inæstimabilis. In fine autem ubi dicit, *Quem aestimarunt à filiis Israel.* indefinita est loquutio. Iudas cum Sacerdotibus pepigerat, qui populi totius nomen ac perionam sustinebant: ita licitantibus Iudæis quasi præconis voce addictus fuerat Christus. Dignum autem pretium fuit quod figulo daretur.

10 *Sicut constituit.*) Hac particula confirmat Matthæus non sine Dei prouidentia hoc esse factum: quia dum aliò tendunt, insci complent vetus oraculum. Nam qui fieri potuit ut agrum à figulo emere veniret illis in mentem, nisi eorum errorem Dominus ad sui decreti executionem flexisset?

MATTH. XXVII.

MARC. XV.

LUC. XXIII.

11 Iesus autem emisset ante Præsidentem. Et interrogauit eum Præsides, dicens, Tu es Rex Iudeorum? Dixit illi Iesus, Tu dicis:

12 Et quum accusaretur a principibus Sacerdotum & Senioribus, nihil respondit.

13 Tunc dicit illi Pilatus, Nō autem quā multa contra te testificantur.

14 Et non respondit ei ad vllum verbum, ita ut miraretur Præsides vehementer.

2 Et interrogauit eum Pilatus, Tu es Rex Iudeorum? At ille respondens dixit illi, Tu dicis.

3 Et accusabant eum principes Sacerdotū de multis.

4 Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondes quicquam? ecce quā multa aduersus te testantur.

5 Iesus autem deinde nihil respondit, adeo ut miraretur Præsides.

2 Cæperunt autem eum accusare, dicentes, Hunc deprehendimus euertere gentem, ac vetantem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum Regem esse.

3 Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es Rex Iudeorum? Ille vero respondens ei, ait, Tu dicis.

4 Ait autem Pilatus ad principes Sacerdotum & turbas, Nihil inuenio noxæ in homine hoc.

5 At illi inualescebant, dicentes, Commouet populum, docens per vniuersam Iudeam, exorsus a Galilæa vsque ad hunc locum.

6 Pilatus autem audita mentione Galilææ, interrogauit num homo Galilæus esset.

7 Atque ut cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit eum ad Herodē, qui & ipse Hierosolymis erat tunc temporis.

8 Herodes autem viso Iesu gauisus est valde: tenebatur enim iam multo tempore cupiditate videndi illum; eo quod audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

9 Interrogabat autem eum multis sermonibus: at ipse nihil ei respondebat.

10 Stabant autem principes Sacerdotum & Scribæ acriter accusantes eum.

11 Spreuit autem eum Herodes cum exercitibus suis: quumque illū sisset, indutus veste splendida remisit ad Pilatum.

12 Et facti sunt amici inter se Pilatus & Herodes eodem die. Nam antea simul ac inter eos, intercesserat.

11 *Iesus ergo sedit.*) Quamquam deforme fuit hoc spectaculum, & longè alienum à dignitate Filii Dei, quod tractus fuit ad profani hominis tribunal, ut causam capitis tanquam maleficus ex vinculis diceret: tenendum tamen memoria est, in doctrina crucis (quæ Græcis hultina est, & Iudæis scandalum) consistere nobis salutem. Voluit enim Filius Dei vincus huius coram terreno iudice, & illic subire capitale iudicium ut nos reatu solui ad cælestem Dei thronum liberè accedere non dubitemus. Ergo si respicimus quid nobis profuerit Christum iudicari sub Pilato, statim abstersum erit probrum tam indignæ subiectionis. Et certè nullòs offendit Christi damnatio nisi vel superbos hypocritas, vel stupidos & crassos Dei contemptores, quos propriæ iniquitatis non pudet. Stent ergo Dei Filius coram homine mortali reus, illicque accusari & damnari passus est, ut nos coram Deo stemus intrepidi. Æternam quidem illi in-

famiam irrogare conati sunt hostes: sed nobis potius spectandus est finis ad quem nos dirigit Dei prouidentia. Nam si iam mentem veniat quàm formidabile sit Dei tribunal, nec tamen potuisse nos illic absolui nisi reus in terra Christus fieret, nunquam pigebit in eius vinculis gloriari. Rursum quoties audimus in tristi fordidoque habitu Christum stetitisse coram Pilato, hinc petamus fiducia materiam, vt ipso intercessore freti in Dei conspectum læti & alacres prodeamus. Eodem etiam pertinet quod de silentio mox sequitur. Tacuit Christus quam vndique ipsum vrgerent Sacerdotes, nempe vt suo silentio nobis os aperiret. Nam hinc prælaris illa facultas quam celebrat Paulus, vt pleno ore clamemus Abba Pater: vt Ilatim iterum attingam. *Tu es Rex Iudæorum.*) Quamquam multus & varius criminibus Christum obruere tentarunt: probabile tamen est, malignè arreptum ab illis fuisse Regis nomen, ex quo summam inuidiam apud Pilatum illi conflarent. Ideo apud Lucam exprimitur quòd *Deprehenderunt ipsum euertentem gentem, ac vetantem tributa dari Cesari dicentem.*) Hoc verò crimine nihil odiosius apud Pilatum, cui nihil maiori curæ erat quàm quietum imperii statum tueri. Ex Iohanne perspicitur variè agitatam fuisse causam: sed ex toto contextu clarè apparet hoc præcipuum fuisse accusationis caput. Sicuti hodie quoque Satan hoc prætextu exosum vel suspectum reddere Euangelium molitur, quasi Christus, regnum suum erigendo, omnia mundi imperia labefaceret, iurisque regum & magistratum conuulsat. Regum verò tam cæca plerumque superbia est, vt Christum sine potestatis suæ iactura regnare non posse existiment. Itaque plausibilis est semper apud eos actio qua semel iniuste grauatus est Christus. Ideo Pilatus aliis posthabitis, in seditione maximè insistit quia si Christum comperisset aliquid in statu publico turbasse, absque mora eum cupidè damnaisset. hæc ratio est cur de regno eum interroget. Quamquam autem apud tres nostros Euangelistas ambigua est Christi responsio, ex Iohanne tamen colligitur, Christum ingenuè confessum esse quod obiectum erat: sed crimen simul diluisse, quum negaret terrenum se esse Regem. Quia verò minimè illi propositum fuit sollicitè se purgare, quemadmodum rei solent, medium responsum Euangelistæ ponunt: ac si dicerent, neque inficias iusse quin Rex eiset, obliquè tamen calumniâ notasse qua præter meritum grauabant eum hostes.

12 *Nihil respondit.*) Cur obmutuisset Christum dicant Euangelistæ, cuius nuper responsionem ex eorum ore audiuimus, hæc ratio est, quòd quum parata esset defensio, spontè abstinuerit. Nec certè prius de regno respondit, quòd absolui cuperet, sed tantum vt se assereret illum esse redemptorè olim promissum, coram quo stectendum esset omne genu. Hanc patientiam miratus est Pilatus, quòd vltro innocentiam suam tacendo proderet Christus, quum frigidæ & inanes calumnias refellere promptum esset. Tanta erat Christi integritas, vt sine patrocinio iudici manifesta esset. Verum optabat Pilatus Christum sibi non deesse, quo minore inuidia absolui posset. Et hæcenus quidem laudabilis est Pilati æquitas, quòd innocentiam Christi fauens, ad eius defensionem ipsum pungit. Sed ne Christi silentium miremur quasi absurdum, sicut ille fecit, nos ad Dei consilium attendere oportet, qui filium suum (quem expiandis peccatis nostris victimam ordinauerat) quauis in se purus esset, tamen quasi in persona nostra noxium damnari voluit. Siluit ergo tunc Christus vt nunc sit nobis patronus, ac sua intercessione à reatu nos liberet: siluit, vt gloriari possimus nos eius gratia iustos esse. Atque hoc modo impletum fuit Iesaiæ vaticinium, quòd tanquam ovis ad maetationem ductus sit, &c. Interim tamen enituit illa bona confessio, cuius meminit Paulus non verborum, sed realis: non qua sibi priuatim confuleret, sed qua absolutionem acquireret toti humano generi.

4 *Luc. Ait autem Pilatus.*) Quum nostrorum criminum poenam subiret Christus, prius iudicis sui ore absolui oportuit, vt deinde constaret alieno magis quàm suo nomine damnari. Cæterum quia præ tumultu populi eum planè absoluere non audebat Pilatus, libenter oblatam sibi occasionem amplexus est, vt eum Herodis iudicio permitteret. Erat autem hic Herodes cognomine Antipas, cui relicta fuerat Galilææ Tetrarchia, quum Iudæa in partem Syriæ prouinciæ, relegato Viennam Archelao redacta foret. Et si autem paulo post referet Lucas hoc munere placatum fuisse Herodem, qui prius infensus fuerat Pilato: hic tamen non tam captare eius gratiam voluit, quàm honesto prætextu inuidiam à se depellere, & ita effugere necessitatem damnandi Christi.

8 *Herodes autè viso Iesu gauisus est.*) Hinc apparet quanto opere impios sua superbia incubriet, imò prorsus demerent. Quauis enim non agnosceret Herodes Christum pro Dei filio, Prophetæ saltem loco eum habebat. Quare plusquam iniquum fuit eius fordibus & ignominia delectari. Verum quasi facta esset sibi iniuria quandiu Christi conspectu potitus non fuerat, nunc suæ libidini subiectum cernens, exultat quasi victor. Videmus etiã quomodo ab impiis & profanis hominibus amentur Prophetæ in quibus relucet Dei virtus. Iam diu opraauerat Herodes Christum videre: cur non etiam audire optabat vt ex eius doctrina proficeret? Nempe quia Diuinæ virtutis theatricus spectator esse maluit quàm piè & suppliciter eam reuereri vt decebat. Atque hoc carnis ingenium est, sic Deum expetere in suis operibus vt eius imperio se non subiciat: sic expetere conspectum seruorù eius, vt loquentem in ipsis audire fugitet. Imò Herodes quum speraret aliquod miraculum à Christo, reum tamen ad suos pedes iacere maluit quàm doctorem admittere. Quare mirum non est si Deus ab impiis gloriam suam subducat, qui sibi cuperent ludos ab eo non secus atque ab histrione aliquo præberi.

11 *Spreuit autem illum Herodes.*) Fieri aliter non potuit quin ab homine superbo, & sibi in lautiis suis, regio honore & opibus placente spermeretur Christus, qui nihil tunc nisi contemptibile præ se tulit. Non tamen excusabilis est Herodis fastus, qui viam gratiæ Dei præclusit: nec dubium est quin Deus, vt poenam sumeret de priore eius fœcordia, consilium indurauerit ipsius animum tali spectaculo. Indignus enim fuit qui vllam cælestis gloriæ scintillam in Christo conspiceret: quia tandiu ad plenum fulgorem cæcutierat, quo illustrata fuerat tota eius ditio. Nec tantum ab vno Herode spreum fuisse Christum narrat Lucas, sed à toto eius satellitio: vt sciamus rarò in aulis Regum haberi iustum Deo honorem. Nam quia pompis ferè dediti sunt omnes aulici, tanta eorum sensus occupat vanitas, vt spirituales

Dei

Dei gratias vel securè despiciant, vel clausis oculis prætereant. Cæterùm hoc Christi contemptu nobis parta est noua dignitas, vt nunc Deo & Angelis pretiosi simus.

12 *Facti sunt amici.*) Quòd Christus reconciliandæ inter impios gratiæ pignus fuit, hinc discimus quàm contemptibiles sint mundo filii Dei, ipsaque religio. Probabile est, quum vtrunque impelleret sua ambitio, in contentionem aliquam de imperio venisse: sed quæcunque fuerit disidiu origo, in terrenis negotiis neuter de suo iure vel tantillum alteri celsisset: quia tamen Christus pro nihilo ducitur, Pilatus Herodi: facile eum addidit, & vicissim Herodes Pilato remittit. Sic hodie videmus, quum pro latronibus & aliis sceleratis inter se disceptent iudices, filios Dei tanquam quisquillas contemptum iactari. Pietatis autem odium impios sæpe inuicem placat, vt quibus nihil prius erat commune, ad extinguendum Dei nomen simul conspirent. Nec vero quum ad mortem vtroque tradunt impii Dei filios, quasi pretiosa mercede redimunt mutuam amicitiam: sed quod vilissimum ipsis est, non grauatim obtrudunt, perinde ac si quis frustum panis cani proiceret. Inter nos verò aliam pacem abolitis discordiis componere debet Christus: nempe vt Deo primùm reconciliati, pio sanctoque consensu tum ad colendam iustitiam iuuenus alii alios, tum vt fraternis officiis & mutua humanitate certemus.

MATTH. XXVII.

MARC. XV.

LUC. XXIII.

15 In festo autem con-
sueuerat Præses turba dimit-
tere vnum vincitum quem
voluissent.

16 Habebat autē tunc
vinctum in signem, qui dice-
batur Barrabbas.

17 Congregatis ergo
illis dixit Pilatus, vtrum
vultis dimittam vobis, Bar-
rabbam, an Iesum qui dicitur
Christus?

18 Sciebat enim quòd
propter inuidiam tradidif-
sent eum.

19 Sedente autem illo
pro tribunali, misit ad eum
uxor eius, dicens, Nihil tibi
cum iusto illo. multa enim
passa sum hodie per somnium
propter eum.

20 Principes autem Sa-
cerdotum & Seniores per-
suaserunt turbis vt peterēt
Barrabbam, Iesum verò per-
derent.

21 Respondens autem
Præses ait illis, Vtrum vultis
vobis è duobus dimittā?
At illi dixerūt, Barrabbam.

22 Dixit illis Pilatus
Quid igitur faciā Iesu qui
dicitur, Christus? Dicunt ei
omnes, Crucifigatur.

23 Præses autem ait,
Quid enim mali fecit? At
illi magis clamabant, dicen-
tes, Crucifigatur.

6 Cæterùm in fe-
sto dimittebat illis v-
num vincitum quem
cunquē postulassent.

7 Erat autē qui
dicebatur Barrabbas,
qui cum seditionis au-
thoribus fuerat vin-
ctus, qui per seditio-
nē cadē patrauerant.

8 Et quum cla-
masset turba, caput fla-
gitare, quemadmodū
semper fecerat ipsis.

9 Pilatus autem
respondit illis dicens,
Vultis dimittā vobis
Regem Iudeorum?

10 Sciebat enim
quòd propter inuidiā
principes Sacerdotum
illum tradidissent.

11 Principes verò
Sacerdotum concitau-
erunt turbam, vt potius
Barrabbam dimitteret
ipsis.

12 Pilatus verò re-
spondens rursus dixit
illis, Quid igitur vultis
faciā ei quem dicitis
Regem Iudeorum?

13 At illi rursus
clamauerunt, Crucifi-
ge eum.

14 Pilatus verò
dicebat eis, Quid enim
mali fecit? At illi
vehementius clama-
uerunt, Crucifige eum.

13 Pilatus verò, conuocatis
principibus Sacerdotum ac Ma-
gistratibus & plebe,

14 Dixit ad illos, Obtuli-
stis mihi hunc hominem quasi
auertentem populum: & ecce, ego
coram vobis interrogās, nullum
crimen inuenio in homine isto,
ex ijs de quibus accusatis illum.

15 Sed ne Herodes quidem:
nam remisi vos ad eum, & ecce,
nihil dignum morte actum est
ei.

16 Castigatum ergo eum di-
mittam.

17 Necessè autem habebat
dimittere eis in festo vnum.

18 Exclamarunt autem om-
nes in turba, dicens, Tolle
hunc, & dimitte nobis Barab-
bam.

19 Qui erat propter sedi-
tionem quandam factam in vr-
be & homicidium coniectus in
carcerem.

20 Iterum autem Pilatus lo-
quutus est ad eos, volens dimit-
tere Iesum.

21 At illi clamabant, di-
centes, Crucifige, crucifige eum.

22 Ille autem tertio dixit
eis, Quid enim mali fecit? nul-
lum crimen capitale comperio in
eo: castigatum ergo illum dimit-
tam.

23 At illi instabant vocibus
magnis, postulantes vt crucifige-
retur: & inualescebant voces
eorum ac principum Sacerdotū.

15 *In festo consuueerat.*) Hic nobis tum implacabilis Sacerdotum crudelitas, tum furiosa etiam populi obstinatio describitur. mira enim utroque amenua correptos esse oportuit, quibus non satis fuit conspirare in mortem hominis innoxii, nisi etiam in eius odium latronem liberarent. Sic impios præcipit Satan, postquam semel ruere cœperunt, ut nullum quantumuis detestabile scelus horreant, sed excæcati & stupidi accumulent peccata peccatis. Non dubium est quin Pilatus, ut pudore eos flecteret, scelestissimum hominem delegerit, cui Christus oppositus absolui posset. Et ipsa criminis atrocitas cuius Barabbas reus erat, merito debuit populi odia in eum transferre, ut saltem comparatione Christus liberaretur. Atqui nullo dedecore terrentur vel Sacerdotes vel tota gens, quin seductosum & homicidam sibi dono dari possulent. Interim reputandum nobis est Dei consilium, quo factum est ut Christus quasi postremus hominum cruci destinaretur. Sæuiunt quidem in ipsum cæco furore Iudæi: sed quia Deus expiandis mundi peccatis *ἀποκαταστασας* ordinauerat, etiam infra latronem & homicidam locari passus est. Huc verò redactum esse Dei Filium nemo rite expendet sine summo horrore, sui que displicentia, & detestatione suorum scelerum. Sed hinc quoque nõ vulgaris emergit fiduciæ materia, quia ideo in profundum ignominie demersus est Christus ut nobis ascensum in cælestem gloriam sua deiectione acquireret; ideo latrone habitus fuit deterior ut nos aggregaret Dei Angelis. Hic fructus si rite æstimetur, satis superque ad abolendum crucis scandalum valebit. Porrò quòd in die festo quempiam vnum ex vincis Præses in populi gratiam dimittere solebat, exemplum fuit stultè & perperam inductum, non sine aperta cultus Dei corruptela. nihil enim minus consentaneum est quàm dies festos scelerum impunitate ornari. Nam ideo magistratus armant Deus gladio ut crimina quæ tolerari sine publica pernicie nequeunt, seuerè vindicent. vnde apparet legum & poenarum violatione minime coli velle. Sed hoc scilicet proficiunt homines, quum à seipsis temere rationes colendi Dei excogitant (quum nihil tentandum sit nisi ex præscripto verbi eius) ut honoris prætextu ipsum sæpe afficiant contumelia. Quare hæc nobis tenenda est sobrietas, nequid Deo offeramus nisi quod postulat. Adeo enim profanis muneribus non delectatur, ut iram eius magis prouocet.

19 *Sedente autem illo.*) Quamquam diurna meditatio in somnii causa esse potuit, minimè tamen dubium est vxorem Pilati non naturaliter (ut quotidie nobis accidit) sed singulari Dei instinctu hæc tormenta fuisse passam. Vulgò putarunt diabolum, ut remoram iniceret humani generis redemptioni, foeminam subornasse, quod minimè conuenit, quò eiusdem impulsu tantopere arderent Sacerdotes & Scribæ ad Christum perdendum. Sic ergo potius habendum est, pluribus modis probatum fuisse à Deo Patre Christi innocentiam, ut constaret ipsum alieno (hoc est nostro) nomine mortem obire. Ideo & toties Pilati voce prius absolui quàm damnari voluit, ut in gratuita eius damnatione, leguina pro peccatis nostris satisfactio fulgeret. Ceterùm hoc nominatim refert Matthæus, ne quis tam sollicitum Pilati studium miretur, dum pro hominis contempti vitam in tumultu populari dimicat. Et certè nocturnis vxoris terroribus illum Deus ad tuendam Filii sui innocentiam coegit: non ut eriperet eum à morte, sed tantum ut testatum faceret, in aliorum vicem poenæ quam promeritus non erat subiici. De somnis autem quæ sunt instar visionum, alibi dictum est.

20 *Principes autem Sacerdotum.*) Præcipuos mali authores Euangelista designat: non quòd plebem (quæ aliunde impulsæ fuit) excuset stulta credulitas: sed ut sciamus non sponte insensam fuisse Christo, sed dum obsequium suum vendit Sacerdotibus, tam omnis æquitatis & modestiæ quàm propriæ salutis fuisse oblitam. Hinc verò docemur quàm exitialis sit impiorum autoritas, quibus facile est huc illuc ad quoduis nefas hominum vulgaris rapere, quo nihil magis flexibile est. Tenendum interea est consilium Euangelistæ, Christum populi voce tam acriter ad mortem fuisse postulatam, non quòd ipse passim exosus foret, sed quia maior pars suis Præsulibus ambitiosè morem gerere cupiens, posthabito æquitatis respectu, linguam impiæ paucorum conspirationi quali venalem addixit.

22 *Quid igitur faciam Iesu.*) Quia sic amentia videt excæcatos Pilatus ut eum maximo suo dedecore latronem à morte eripere non dubitent, alio artificio eos pungere conatur, ut ad sanitatem reuocet: nempe quòd mors Christi ignominiam ipsis inuret, eo quòd vulgata esset fama de Iesu, ipsum Regem & Christum esse. ac si dixisset, Si vos hominis non miseret, saltem consulite honori vestro: quia eius supplicio vulgò putabunt extranei vos omnes fuisse castigatos. Atque ne hoc quidem modo sedatus fuit seuitiæ ardor, quin pergerent sibi publicè magis esse inimici quàm priuatim Christo. Ideo apud Marcum, quo acrius pungat eos Pilatus, dicit etiam ab ipsis Iesum vocari Regem, significans, titulum hunc perinde celebrem esse ac si vtitatum esset cognomen. Atqui abiecto omni pudore pertinaciter vrgent Christi necem, quæ secum totius gentis ignominiam trahebat. Apud Iohannem exprimitur responsio, quam tres nostri subdicunt: nempe Regem illis nullum esse præter Cæsarem. Ita spe promissæ sibi redemptionis priuari malunt, & in perpetuam seruitutem addici, quàm oblatum sibi Diuinitus redemptorem suscipere.

16 *Luc. Castigatum ergo dimittam.*) Si quod leue delictum admissum erat absque crimine capitali, eum qui deliquerat solebant Romani præfides virgis cædere: atque hoc poenæ genus dictum fuit coercitio. Iniquè ergo Pilatus, qui Christum ab omni culpa absoluens, quasi mediocri delicti conuictum punire vult. Neque enim solùm testatur nullum se crimen morte dignum in eo cõperisse, sed eius innocentiam absque exceptione asserit. Cur ergo eum flagellat? Sed ita solent terreni homines, quos Dei Spiritus in constanti recti studio non confirmat, etiam si æquitatem colere cupiant, ad modicas iniurias coacti deflectere. Nec modò hoc sibi pro iusta excusatione ducunt quòd non grauissimè peccarint, sed ex eo clementiæ laudem sibi arrogant, quòd pepercierint aliqua ex parte innoxium. Interea non respiciunt, quànvis absit extrema crudelitas, non aliter virgis quàm securi violari iustitiam, quæ pretiosior est hominum vita. Quod ad Filium Dei spectat, hoc modo dimissus, probrum virgarum sine salutis nostræ profectu secum tulisset: in cruce verò, non secus atque in splendido curru, de hostibus suis ac nostris triumphauit. Utinam verò non multis hodie Pilatis refertus esset mundus. Sed idem videmus in membris compleri

pleri quod in capite coeptum est. Eadem qua Iudaici Sacerdotes seuitia Christu ad mortē raptandū esse clamauerunt, pios eius seruos persequitur clerus Papalis. Multi quidem ex iudicib⁹ volūtarios fecarnifices præbent eorum furori : sed quia abhorrent à sanguine fundendo, vt eripiant homines innoxios à morte, Christum ipsum (vnicam Dei iustitiam) flagellant. Quid enim aliud est, Dei cultores redimendæ vitæ causa ad Euangelii abnegationem cogere, quàm virgarum dedecori subicere Christi nomen ? Interea hostium eius violentiam obtundunt : quasi hoc colore probè tegatur perfida eorum timiditas : quæ si in Pilato non fuit excusabilis, summam in ipsis detestationem meretur. Cæterum quanquam hoc prætereunt tres nostri Euangelistæ, ex Iohanne tamen constat virgis cæsum fuisse Christum, quum adhuc de seruanda eius vita contenderet Pilatus, vt spectaculi deformitas populi rabiem placaret, simul tamen addidit Iohannes implacabilem fuisse, donec extinctus esset vitæ author.

MATTH. XXVII.

MARC. XV.

LVC. XXIII.

24 Videns autem Pilatus quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua abluit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine huius iusti: vos videritis.

25 Et respondens vniuersus populus dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros.

26 Tunc dimisit illis Barabbam: Iesum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

27 Tunc milites Præsidis suscipientes Iesum in Prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem.

28 Et quum exiissent eū, circumdederunt ei chlamydem coccineam.

29 Et coronam de spinis contextam imposuerunt super caput eius, & arundinē in dextra eius: & genu flexo ante eum illudebant ei, dicentes, Ave Rex Iudæorum.

30 Et quum expuissent in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius.

31 Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt vestibus suis, & adduxerunt eum vt crucifigerent.

32 Exeuntes autem inueniunt hominem Cyrenæum nomine Simonem. hunc adegerunt vt tolleretur crucem eius.

15 Pilatus verò volens turbæ satisfacere dimisit illis Barabbam: & tradidit Iesum flagellatum, vt crucifigeretur.

16 Milites autem abduxerunt eum intro in atrium, quod est Prætorium: & conuocant totam cohortem.

17 Et induunt illum purpura, & circumponunt ei contextam spinis coronam.

18 Et ceperunt salutare illum, Ave Rex Iudæorum.

19 Et verberabant illius caput arundine, & inspuabant in illum: & positis genibus adorabant illum.

20 Et quum illuserint ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illum vestibus proprijs: & educunt eum vt crucifigerent eum.

21 Et coegerunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenensem, qui veniebat ex agro, patrem Alexandri & Ruffi, vt tolleretur crucem eius.

24 Et Pilatus, adiudicauit vt fieret quod illi postulabant.

25 Dimisit autem illis eum qui propter seditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant: Iesum verò tradidit arbitrio eorum.

26 Et quum adducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem, venientem rure: & imposuerunt illi crucem vt portaret post Iesum.

27 Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quæ & plangebant & lamentabantur eum.

28 Conuersus autem Iesus ad illas, dixit, Filie Ierusalem nolite flere super me, sed super vosmetipsis fletis, & super filiis vestris.

29 Quoniam ecce venient dies in quibus dicent, Beate steriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactauerunt.

30 Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos:

31 Quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?

32 Ducebantur autem & alij duo facinorosi cum eo, vt interficerentur.

24 *Videns autem Pilatus.*) Quemadmodum nauæ vim maiorem tempeſtaus experti, ad extremum cedunt, & ſe in contrarium curſum rapi ſunt: ita Pilatus, ſe in parem videns ad compeſcendum populi motum, depoſita iudicis authoritate inſanos clamores ſequitur. Quamquam autem diu reſiſtere conatus erat, non tamen eum exulat neceſſitas: quia potius quidvis peſſerre debuit quàm ab officio deſſectere. Nec verò culpam eius leuat puerilis cæremonia qua vtitur, quomodo enim ſceleris labem abſtergeret paucis aquæ guttis, quæ nullis piaculis deleri poterat? Quamquam etiam non hoc præcipuè ſpectauit vt ſuas coram Deo maculas purgaret, ſed populo ſignum deteſtationis propoluit, ſi fortè exprimeret furoris poenitentiam. acſi in hunc modum præſtatus eſſet, Ecce, cogitis me ad iniuſtam eadem, ad quam trepidè nec ſine horrore deſcendo. Quid ergo vobis futurum eſt, & quàm grauis vos manet Dei vindicta qui præcipui eſtis authores? Cæterum qualecunque fuerit conſilium Pilati, Deus tamen hoc modo teſtata volunt Filii ſui innocentiam, quo melius pateret in eo damnata eſſe peccata noſtra. Siſtitur ad tribunal iudicis terreni ſupremus & vnicus mundi Iudex: damnatur ad crucem tanquam ſceleratus: quin etiam locatur medius inter latrones, quaſi eorum princeps. Poſſet talis ſpectaculi foeditas primo intuitu ſenſus humanos non parum turbare, niſi occurreret hæc ratio, poenam quæ nos manebat, Chriſto fuiſſe impoſitam, vt nunc ſublato reatu, non dubitemus in conſpectum cæleſtis iudicis prodire. Ergo aqua quæ Pilato ad eluendas ſordas nihil profuit, in alium vſum hodie valere debet, vt oculos noſtros ab omnibus impedimentis purget quo liquidè in media damnatione, Chriſti iuſtitiam conſpiciant.

25 *Sanguis eius ſuper nos.*) Non dubium eſt quin ſecurè ſe deuouerint Iudæi, acſi iuſta illis coram Deo ratio conſtaret: ſed zelus inconsideratus eoſque ipſos præcipit vt ſcelus inexprimibile designantes, ſolenni quoque deuotione ſpem venæ ſibi abſcindant. Hinc colligimus quam ſolicitè cauenda ſit in omnibus iudiciis præcepti temeritas, nam vbi audent homines neglecta inquisitione hoc vel illud arripere prout viſum eſt, tandem à cæco impetu neceſſe eſt ad furorem ipſos delabi. Atque hæc iuſta eſt Dei vltio, qua perſequitur eorum ſuperbiam qui recti & iniqui delectu habere non dignantur. Putarunt Iudæi, Chriſtum occidendo gratum ſe obſequium Deo præſtare, ſed vnde prauus hic error, niſi ex impia contumacia & ipſius Dei contemptu? Quare merito in hanc amentiam proſecti ſunt, vt ſibi vltimum exitu accerſerent. Nos verò, vbi de cultu Dei & ſacris eius myſteriis agitur, oculos aperire diſcamus, & reuenter ſobrièque de cauſa cognoscere, ne hypocriſis & audacia ſtupore nos dementet. Sicuti autem nunquam paſſus eſſet Deus execrandam hanc vocem eſſiſſe ex ore populi, niſi prius deſperata fuiſſet eius impietas: ita iuſte eam horrendis & inſolitis modis poſtea vltus eſt. & tamen incredibili miraculo quaſdã ſibi reliquias ſeruauiſſe, ne foedus ſuum extingueretur totius gentis interitu. Adoptauerat ſibi ſemen Abraham, vt eſſet gens electa, regnum Sacerdotale, ſacrum peculium, & hæreditas. Nunc Iudæi ad tantæ gratiæ abnegationem quali vna voce conſpirant. quis non diceret totam gentem rad. citus à regno Dei euulſam eſſe? Sed Deus in ipſorum perfidia illuſtrat fidei ſuæ conſtantiam: atque, vt ſe non fruſtra foedus cum Abraham pepigiſſe oſtendat, quos gratis elegit, à generali eximit interitu. ita ſemper omnibus humanæ incredulitatis obſtaculis ſuperior emergit eius veritas.

26 *Tunc dimiſit illis Barabbam.*) Non exprimunt tres noſtri Euangeliftæ quod apud Iohannem habetur, Pilatum conſcendiſſe tribunal vt inde ſententiam ferret: quia tantum ſignificanti libidine populi & conuulſo tumultu victum eſſe vt indignè Chriſtum traderet ad mortem. Vtrunque tamen notandum eſt, quod inuito extortus fuerit aſſenſus, & tamen iudicis perſonam repræſentari in eo damnando quem inſontem eſſe pronuntiat. Niſi enim purus ab omni delicto fuiſſet Dei Filius, non eſſet ab eius morte expiatio petenda. rursus niſi vadis nomine ſubiſſet quam nos promeriti eramus poenam, nunc impliciti eſſemus ſcelerum noſtrorum reatu. Filium ergo ſuum voluit Deus ſolenni ritu damnari vt nos eius gratia abſolueret. Ipſa verò ſupplicii atrocitas non minus ad confirmandam fidem noſtram valet quàm ad nos metu iræ Dei terrendos, & malorum noſtrorum ſenſu humiliandos. nam ſi rite in meditando Chriſti morte proficere cupimus, inde incipere decet, vt pro poenæ quam ſuſtinuit grauitate exhorreamus noſtra peccata. Ita fiet vt non modò nos pigeat noſtri ac pudeat, ſed vt ſerio dolore vulnegrati, quo decet ardore quæramus medicinam, & ſimul conuulſi trepidemus. nam pluſquam lapideis cordibus nos eſſe oportet niſi vulneribus Filii Dei penitus ſauciemur: niſi oderimus ac deteſtemur peccata noſtra, quibus expiandis tantum poenarum pertulit Dei Filius. Cæterum vt hæc ſe proferat horribilis Dei vindicta, ſic ex altera parte vberrima fiducia materia nobis proponitur. neque enim timendum eſt vt in Dei iudicium amplius veniant peccata noſtra, à quibus tam pretioſa mercede nos abſoluit Dei Filius. Neque enim vulgari tantum mortis ſpecie deſunctus eſt vt vitam nobis acquireret, ſed vnâ cum cruce noſtram in ſe maledictionem ſuſcepit, nequa amplius in nobis reſideat immundities:

27 *Tunc milites Præſidis.*) Hæc probrorum acceſſio non fruſtra narratur. Quod Filium ſuum vni-genitum Deus ludibriis omne genus expoſuit, ſcimus non ludicrum fuiſſe aliquod ſpectaculum. Primum ergo quid meriti ſimus expendere conuenit, deinde compenſatio à Chriſto oblata in bonam ſpem erigere nos debet. Digna eſt noſtra foeditas quam abominetur Deus, & Angeli omnes conſpiciant. vt verò nos in Patris conſpectum Chriſtus puros & immaculatos ſiſteret, conſpui ipſe & omniſibus contumelijs foedari voluit. Quare illa quam ſemel in terra paſſus eſt deformitas nunc gratiam nobis in cælo conciliat, & ſimul inſtaurat imaginem Dei, quæ non modò inquinata erat peccati fordibus, ſed ferè deleta. Hinc quoque refulget inæſtimabilis erga nos Dei miſericordia, quod vni-genitum Filium ſuum hucusque cauſa noſtra deiecerit. Hoc documento mirum erga nos ſuum amorem probauit Chriſtus, quod nullum ignominia genus pro ſalute noſtra recuſauerit. Sed hæc arcana potius meditatione quàm verborum ornatu indigent. Docemur interea, carnis ſenſu minimè æſtimandum eſſe Chriſti regnum, ſed fidei & Spiritus iudicio. Quandiu enim in mundo ſubſiſtent mentes noſtræ, non modò contemptibile nobis videbitur, ſed pudendis etiam ignominiaſ referunt: verum ſimulac fide in cælum aſurrexerint, non ſolum occu-
ret ſpiritualis maietas Chriſti, quæ obliteret omne crucis probrum, ſed ſputa, flagella, colaphi & alia ludibria ad contemplantam eius gloriam deducunt: quemadmodum docet Paulus datum illi fuiſſe no-

men & summum imperium, vt coram ipso flectatur omne genu, quia seipsum sponte exinanivit vsque ad mortem crucis. Quare si hodie etiam Christo mundus proteruè illud, discamus fidei altitudine superare hæc scandala: nec morentur quid impu Christo perperam asringant, sed quibus insignibus induerit illum cælestis Pater, quo illum scepro & qua corona decorauerit, vt non modo longè supra homines, sed etiam supra omnes Angelos emineat. Quòd Marcus purpuram cocci loco posuit, quum diuersi sint colores, in eo minimè iudandum est. Christum veste pretiosa fuisse indutum non est probabile. vnde colligimus non fuisse purpuream, sed quæ similitudinem aliquam referret: que madmodum pictor veritatem imitatur in suis figuris.

32 *Inuenerunt hominem Cyrenæum.*) Hac circumstantia exprimitur extrema tam gentis Iudaicæ quàm mitum crudelitas. Non dubium est quin suas cruce tunc gellare soliti fuerint malefici vsque ad supplicii locum: sed quum non nisi robusti latrones crucifigerentur, pares erant ad tale onus ferendum: Christi alia fuit ratio, vt ipsa corporis debilitas palàm demonstraret agnum immolan. Fieri etiam potest vt flagellis mutilatus, multuque iniuriis duriter oppressus, cruce ponderi succubuerit. Narratur autem Euangelistæ rusticum hominem & ignobilem coactum fuisse à militibus vt crucem gestaret: quia quum detestabile esset supplicium illud, solo etiam contactu pollui se omnes putabant. Qui verò ex contemptis ira plebis sece ad fordidum & infame munus arreptus fuit, cum Deus per suos præcones nobilitat. neque enim superuacuum est quòd non modo expriment Euangelistæ eius nomen, sed patriam quoque & filios commemorant. Nec dubium est quin hoc præiudicium nos adiuuauerit Deus, quum nullius simus per nos loci vel pretii, dignitatem & famam nobis oriri ex Filii sui cruce.

27 *Luc. Sequebatur autè eum.*) Quauis in publico totus populus vno clamore Christum damnasset, videmus tamen quòsdam non fuisse oblitos doctrinæ & miraculorum. sic in misera illa dispersione exiguas sibi reliquias Deus seruauit. Quaquam autem imbecilla fuit istarum mulierum fides, credibile tamen est occultum fuisse pietatis semen, vnde postea suo tempore germen produit. Interea fletus earum valuit ad damnandam impiam nefandamque virorum crudelitatem, qui cum Scribis & Sacerdotibus in mortem Christi conspirauerant. Verum aliud fuit Lucæ consilium, nempe vt sciremus, dum excussio fræno confusè exultat hominum impietas, Deum non otiosè speculari quid agatur, sed vindicem sedere in cælo, qui mox de iniusta læuitia pœnas sumat: nec ideo spernendam esse eius vindictam quia differitur in tempus idoneum: sed antequam appareat timentam esse.

28 *Nolite flere.*) Putarunt quidam oburgari mulieres quòd stultè & inconsiderato affectu inanes lacrymas funderent, at qui non simpliciter eas castigat Christus, ac si perperam & sine ratione flerent: sed admonet longè maiorem flendi esse causam ex horribili quod impèdet Dei iudicio: ac si diceret, mortem suam Hierosolymæ & toti genti non finem sed initium malorum esse, atque hoc modo significat te non ita expostum impiorum libidini quin Deo curæ sit. Nam ex pœna quæ deinde sequuta est, clarè patuit, Christi vitâ Deo patri fuisse pretiosam quo tempore omnes putabât desertum prorsus & reiectum esse. Testantur quidem hæc verba quàm excelsa animi fortitudine præditus fuerit Christus: quia sic loqui non poterat nisi constanter & intrepidè ad mortem pergeret: sed huc præcipuè tendit, se in illo deformi fordidoque habitu respici tamè à Deo: impios verò, qui nunc quali victores superbè triumphant, non diu insanæ lætitiæ fore còpotes, quia paulo post sequetur incredibilis còuersio. Hæc doctrina hodie quoque nobis prodest, dum agnoscimus Christi non ideo minus charum fuisse Patri quia ad momentum destitutus fuerit eius auxilio: sed tanti fuisse illi salutem nostram, vt ne vnigenito quidem parceret. Hoc autem insigni documento patefecit, quòd vrbem sanctam & vbi vnicum Sacramentum sibi elegerat, funditus excidit, ac perdidit vnâ cum incolis. Hinc ad meditantam mortis Christi causam assurgere discamus, nam quum Deus illam tam seuerè vltus sit, nunquam à Filio suo obiri pallus esset, nisi vt pro mundi peccatis esset expiatio.

29 *Quoniam ecce venient.*) Denuntiat non vulgarem cladem, sed diram & prius mauditam instarem, in qua palàm cernatur Diuina vltio: ac si dixisset, gentem illam non vno vel simplici interitus genere absumptum iri, sed multiplici ingentium malorum congeries interituram, vt multo latius sit montu ruinis opprimi, vel absorberi terræ chasmate, quàm inter læuos diuturni exitii cruciatu tabescere. Nec verò irritæ minæ ceciderunt, sed hoc verborum fulmen superauit ipsa euentus atrocitas, quemadmodum ex Iosepho patet. Porrò quum istæ sint vltimæ desperationis voces, optare à montibus opprimi & sobolem maledicere, his verbis docuit Christus sensuros tandem Iudæos non cum homine mortali, sed cum Deo bellum se gessisse. Itaiustam sacrilegi furoris mercedem persoluunt Dei hostes, vt frustra eius vindictæ terram pro clypeo opponere cupiant qui prius cælum ipsum impetere ausi sunt.

31 *Si in humido.*) Hæc sententia cõfirmat Christus nec inultam fore mortem suam, nec diu staturos Iudæos, quorù matura iam, imò semiputrida erat iniquitas, ac vulgari similitudine probat fieri non posse quin ita Diuinæ ignis statim illos incendio correptos deuoret. Scimus lignum aridum solere prius in ignem conici: quòd si humidum & viride comburitur, tandem multo minus parceret arido. Porrò verbum Faciunt indefinitè exponere licet, hoc sensu, Si ante tempus ad ignem rapitur lignum viride, quid sicco & veteri fore putatis? Nisi forè quis malit conferri homines cum Deo: ac si dixisset Christus, impiis, qui similes sunt arido ligno, vbi iustos indignè perdidierint, paratas esse apud Deum vices suas. quomodo enim ipsi pridem exitio deuoti, cælestis iudicis manum effugerent, qui tantum licentiæ ipsis ad tempus contra bonos & infantes permittit? Vtrouis autem modo accipere libeat, summa est, præposterè lamentari mulieres, nisi simul expectent ac metuunt horribile, quòd sceleratis impendat, Dei iudicium. Et quoties vltra modum nobis molesta est cruce acerbitas, hoc solatio mitigare conuenit, Deum, qui nunc suos iniuste affligi patitur, minimè tandem passurum vt impunè euadant scelerati. Nisi autem hæc spes nos fulciret, necesse foret identidem sub ærumnis concidere. Quaquam enim naturale est ac magis consuetum ex ligno arido potius quàm humido ignem fieri, Deus tamen diuersum ordinem sequitur: quia dum tranquillu otu reprobis concedit, variis ærumnis suos exercet. ideoque miserior est eorù cõditio si ex præfenti intuitu estimetur. Sed hoc opportunu remediū est, si patièter integrù Diuini iudicii cursum expecter.

Ita enim succurret, pufilla mora nihil lucrari impios: quia vbi Deus fideles suos humiliauerit paternis ferulis, stricto gladio contra eos insurget quorum scelera visus est ad tempus non obleruare.

MATTH. XXVII.

33 Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Caluarie locus.

34 Et dederunt ei acetum ad bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

35 Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta eius sortem mittentes: vt impleretur quod dictum est per Prophetam, Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem.

36 Et sedentes seruabāt eū ibi.

37 Et imposuerunt super caput eius causam eius scriptam, HIC EST IESVS REX IVDÆORVM.

38 Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, vnus à dextris & alter à sinistris.

MARC. XV.

22 Et ducunt eum in Golgotha locum, quod est, si interpretis, Caluarie locus.

23 Et dederunt ei bibere myrrhatum vinum: sed ille non sumpsit.

24 Quumque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta eius, mittentes sortem super illa, quis quid tolleret.

25 Erat autē hora tertia: & crucifixerunt eum.

26 Et erat inscriptio cause illius inscripta, REX IVDÆORVM.

27 Et cum eo crucifigunt duos latrones, vnū à dextris, & alterum à sinistris eius.

28 Et impleta est Scriptura que dicit, Et cum iniquis deputatus est.

LVC. XXIII.

33 Postquā venerunt in locum qui vocatur Caluarie, ibi crucifixi crūt eū, & facinorosos, vnū à dextris, alterum à sinistris.

34 Iesus autē dicebat, Pater, remitte illis: nesciūt enim quid faciant.

35 Diuidētes vero vestimenta eius, miserunt sortem.

Paulo post.

38 Erat autē & inscriptio scripta super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis, HIC EST IESVS REX IVDÆORVM.

Isa. 53. c. 10

Isa. 53. d. 12

Heb. 12. b. 12

Psal. 69. c. 11

33 *Et venerunt in locum.*) Deductus fuit Iesus in locum vbi solebant supplicio affici scelerati, quo mors eius esset magis probrosa. Quanquā autem id ex more factū est, altius tamen Dei consiliū expendere conuenit. nam Filium suum euci voluit ex vrbe quasi indignum hominū consortio, vt nos in cæleste regnum suum cum Angelis recipiat. Ideo Apostolus in Epistola ad Hebræos ad veterem Legis figuram hoc refert. Sicuti enim iubebat Deus extra castra comburi animalium corpora, quorum sanguis pro expiatione in Sanctuarium inferebatur: ita Christum dicit egressum esse ex porta vrbis, vt fulcepra maledictione quæ nos premebat, quasi reiecti ius fieret, atque hoc modo expiaret nostra peccata. Quo autē plus ignominie probrique coram mundo sustinuit, eo gratius & nobilius in morte sua Deo & Angelis præbuit spectaculum. Neque enim oblitit loci fœditas quin illic gloriosum victoriæ suæ trophæum erigeret: neque fœtor cadaverum quæ illic iacebant, quominus suavis sacrificii eius odor spiraret per totum orbem, & in cælum vsque penetraret.

34 *Dederunt ei acetum.*) Quanquam non ita curiosè digerunt Euangelistæ singula quæque ordine suo vt notari certò queant temporum momenta: ego tamen probabili ratione conicio, antequam tolleretur in crucem Dominus, pro more porrectū ex calice ei fuisse myrrhatum vinū, vel qualiscunque fuerit mistura, quam ex felle quoque & aceto confectam fuisse pate. Satis quidem inter omnes ferè interpretes conuenit, diuersam fuisse hanc potionem ab ea cuius memit Iohannes, & de qua etiam paulo post dicitur. Hoc tantū addo, mihi videri fuisse oblatum calicem Domino quum esset crucifigendus: postquam verò crux in sublime erecta fuit, tunc demum spongiam fuisse ingellam. Quando autem potum inceperit petere, anxie non disputo. si tamen omnia inter se conferimus, non alienum est à ratione, postquam recusauerat amaram illam confectionem, subinde ludibrii causa illi fuisse obtrusam. Nam postea subiicit Matthæus, milites inter potum dandum exprobrasse quod se à morte eripere non posset. Vnde colligimus, obiecto remedio, risisse impotentiam Christi, quia conquestus fuerat se à Deo relictū. Quod ad Iohannis historiam spectat, vnū hoc tenere sufficit, Christum ad leuandam suam rogasse, vt sibi daretur communis potus, acetum verò myrrha & felle mistū acceleranda mortis causa illi obtrusum fuisse. Atqui patienter ferebat suos cruciatus, vt doloris rædio mortis festinatione minimè expeteret. Nam & hæc pars sacrificii & obedientiæ eius erat, languoris moram ad extremum vsque sustinere. Porro falluntur, meo iudicio, qui inter reliqua tormenta Filio Dei crudeliter inflata acetum numerant. Magis probabile est eorum coniectura qui putant hoc potus genus egerendo sanguini aptum fuisse, & ideo maleficis dari solitum quo mors ipsorum esset celerior. ideo Marcus vinum myrrhatum appellat. Caterum Christus (quem admodum nuper attigi) non tam amaritudine offensus, vinum vel acetum respuit, quam vt ostenderet se placidè secundum Patris mandatum ad mortem progredi, non autem impatientia doloris præcipitem ruere. Nec obstat quod dicit Iohannes impletam fuisse Scripturam, *In situm meo acetum.* Nam vt runque optimè conuenit: datum fuisse remedium ad finitendos lentæ mortis cruciatus, & tamen duriter modis omnibus afflictum fuisse Christum: vt ipsum quoque leuamen pars esset vel accessio doloris.

35 *Diuiserunt vestimenta.*) Hoc quoque ex consuetudine milites fecisse certum est, quod hominis damnati ipolia inter se partiti sunt, vnum fortè singulare fuit, quod fortem miserunt super tunica inconsutuli. Sed quantum nihil acciderit Christo in hac parte nisi quod omnes damnati patiebantur, summa tamen attentione digna est hæc narratio. nam Filius Dei suis vestibus nudatus Euangelistæ proponunt, vt sciamus hac nuditate patas nobis esse diuitias, quæ nos coram Deo exornent. Exui ergo Filius suus voluit Deus, vt nos illustrius & bonorum omnium copia vestiti, cum Angelis securè appareamus, quos prius fœda turpitudine in lacero habitu à cælorum accessu arcebat. Christus ipse vestes tuas inlita prædæ passus est diripi, vt nos victoriæ suæ opibus ditaret. Porro quod Matthæus dicit, ita impletum fuisse vaticinium Dauidis, *Diuiserunt sibi vestimenta mea,* &c.) sic accipere conuenit, literaliter (vt loquuntur) & reipsa in Christo fuisse exhibitum quod Dauid sibi factum metaphoricè & sub figura cõquiescens est. Nam Dauid sub vestium nomine fortunas & honores suos intelligit: ac si diceret, se vitium & videntem prædæ fuisse hostibus, qui inuolauerant in eius domum, adeoque non pepercerant reliquis bonis vt uxorem quoque raperent. Hanc crudelitatem metaphora amplificat, vestimenta sua forte diuisa fuisse scribens. Quum autem umbra & imago fuerit Christi, quod passurus erat Christus Spiritu prophetico prædixit. Quare in eius persona hoc quoque notabile est, quod milites eius vestitum prædati sunt: quia in hac direptione signa & notas agnoscimus quibus olim insignitus fuerat. & simul tollitur scandalum, quod alioqui ex eius nuditate conciperet sensus carnis. quia nihil passus est quod non verè & propriè in redemptoris personam competere Spiritus oraculum pronuntiet.

Psal. 22. 19

25 *Erat autem hora tertia.*) Hoc cum Iohannis testimonio videtur minimè esse consentaneum: narrat enim circiter horam sextam Christum fuisse damnatum. Verum si reputemus quod ex aliis locis constat, diem fuisse in quatuor partes distributum, & singulas partes à prima exordii sui hora nomen sumpsisse, non difficilis erit solutio. Totum medium tempus ab exortu solis vsque ad secundam partem vocabant horam primam. Secunda pars vsque ad meridiem illis erat hora tertia. Sexta hora à meridie incipiens, vsque ad tertiam vel quartam pomeridianam durabat. Quum ergo tempus à Pilato extrahi viderent Iudæi, & iam meridiem instare, dicit Iohannes vehementius clamasse, ne totus dies efflueret. Verum illud non obstat quominus circiter finem horæ tertiæ crucifixus fuerit Dominus. Nam satis liquet, ex quo tumultuariè damnatus est, subito fuisse arreptum: tanto eius extinguendi studio Iudæi ardebant. Ergo Marcus non initium horæ tertiæ sed finem designat. Et hoc verisimilius est, Christum non longius tribus horis pendisse in cruce.

34 *Luc. Iesus autem dicebat.*) Hac voce probauit Christus se illum esse placidum ac mansuetum agnum, qui ad victimam ducendus erat, sicuti testatus fuerat Iesaias Propheta. Neque enim vindictam solum remittit, sed eorum salutem commendat Deo patri à quibus plusquam crudeliter vexatur. Magnū hoc fuisse, de talione nihil cogitare: sicuti Petrus, dum eius exemplo nos hortatur ad patientiam, dicit non rependisse maledicta pro maledictis, nec vltum fuisse suas iniurias, sed hoc vno fuisse contentū quod Deum haberet vindicem. Hæc verò longè superior ac præstantior fuit virtus, Deum precari vt hostibus ignosceret. Sicuti videtur hoc non satis quadrare cum illa quam nuper citauimus Petri sententia, in promptu est responsio. Nam quod misericordiæ affectu inductus fuit Christus vt veniam suis persecutoribus à Deo posceret, id non obstitit quin acquiesceret iusto Dei iudicio, quod sciebat reprobis & obstinatis statutum esse. Quum ergo videret Christus cæco impetu tum plebem Iudaicam, tum milites in se furere, quanquam excusabilis non erat ignorantia eorum, tamen misertus est, vt se deprecatore interponeret. Interea quum sciret Deum fore vltorem, iudicium illi contra desperatos permisit. Atque hoc modo affectum suum temperare debent fideles in malis tolerandis, vt persecutores suos saluos esse cupiant: & tamen non dubitent vitam suam sub Dei esse præsidio: & hæc consolatione freti quod tandem impiis sua libido impunè non cedet, sub crucis onere non deficiant. Huius moderationis exemplum nunc in duce & magistro nostro proponit Lucas: quia quum suos persecutores exiio deuouere posset, non modò ab imprecatione abstinuit, sed etiam illis bene precatus est. Notandum verò est, si quando in nos totus mundus infurgat, & certatim nos omnes obruere conetur, hoc vincendæ tentationi optimum esse remedium, si nobis in mentem veniat eorum cæcitas qui Deum in nobis oppugnant. sic enim fiet ne vltra modum nos perturbet multorum in nos fœcos & desertos conspiratio. Sicuti rursum quotidianus vsus ostendit quàm valida sit ad concutiendos infirmos machina, dum se ab ingenti multitudine impetu vident. Ergo si ad Deum assurgere discamus, facile nobis erit quasi ex alto despiciere infidelium ignorantiam: quia vtunque polleant viribus & magnis copiis, nesciunt tamen quid faciunt. Cæterum verisimile est Christum non promiscuè pro omnibus orasse, sed tantum pro misera plebe, quam zelus inconsideratus, non autem deliberata impietas rapiebat. Nam vt de Scribis & Sacerdotibus nulla spes fuit residua, pro illis frustra orasset. Nec verò dubium est, quia à Patre cælesti exaudita fuit hæc præcatio, hinc factum esse vt multi ex populo, quem fuderant sanguinem, fide postea biberent.

Ies. 53. 6. 7

1. Pet. 2. 6. 5

37 *Matth. Imposuerunt super caput.*) Quod breuiter attingunt Matthæus & Marcus, expressius narrat Lucas, inscriptum fuisse titulum tribus linguis, Iohannes etiam fufus persequitur. Quare inde petant lectores quod hic breuitatis causa subiceo. Tantum dicam, non sine Dei prouidentia hoc esse factum, quod tribus linguis celebrata fuit mors Christi: nam etsi non aliud fuit Pilati consilium quàm gentem Iudaicam probrosè traducere, altius tamen respexit Deus. hoc enim quasi præfatio testatus est passim nobilem fore Filii sui mortem, vt omnes vndique populi regem Iudæis promissum agnoscerent. Non fuit quidem hæc legitima Euangelii prædicatio, quia indignus fuit Pilatus quem Deus Filio suo testem daret: sed quod per veros ministros præstandum erat, in Pilato adumbratum fuit. Denique talem Christi precationem censere licet qualis propheta fuit Caiaphas.

38 *Tunc crucifiguntur.*) Hoc ad extremi dedecoris cumulum accessit, quod Christus inter duos latrones medius fuit suspensus, nam primum ei locum, non secus ac principi latronum dederunt. Si solus in crucem actus foret, separata ab aliis maleficis videri poterat eius causa: nunc autem non solum miscetur,

137a. 31. d. 12 sed in sublime attollitur quasi omnium maximè detestabilis. Quare Marcus huc Iesaiæ vaticinium accommodat, Cum iniquis deputatus est. Hoc enim disertè Propheta de Christo commemorat, non magna pompa liberaturum esse suos à morte, sed quia pœnam eorum sceleribus debitam subibit. Ergo vt nos à reatu eximeret, necessarius fuit hic expiationis modus, vt se in locum nostrum subiceret. Hic verò perspicitur quàm horribilis sit iræ Dei contra peccata grauitas, cuius placandæ causa Christum, æternam iustitiam in ordinem latronum conici oportuit. Perspicitur etiam incomparabilis erga nos Christi amor, qui vt sanctis Angelis nos aggregaret, vnus ex scelestis censeret sustinuit.

MATTH. XXVII.

39 Prætereuntes autem conuicia iaciebant in eum, mouentes capita sua,

40 Et dicentes, Tu ille qui destruebas Templum, & in triduo ædificabas, serua te ipsum, si Filius Dei es, descende de cruce.

41 Similiter & principes Sacerdotum illudentes, cum Scribis & Senioribus, dicebant,

42 Alios seruaui, se ipsum non potest seruare, si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei.

43 Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum. dixit enim, Filius Dei sum.

44 Id ipsum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

MARC. XV.

29 Et qui præteribant conuiciabantur ei, mouentes capita sua, ac dicentes, Væ qui demolis Tribus diebus extruus:

30 Serua te ipsum, & descende de cruce.

31 Similiter & summi Sacerdotes illudentes inter se cum Scribis dicebāt, Alios seruaui, se ipsum seruare non potest.

32 Christus Rex Israel descēdat nunc de cruce vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum illo probra iaciebant in eum.

LVC. XXIII.

35 Et stabat populus spectans: & deridebant eum principes cum illis, dicentes, Alios seruaui, seruet se ipsum, si hic est Christus ille Dei electus.

36 Illudebāt autē ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei,

37 Dicentē (que), Si tu es ille Rex Iudæorum, saluum te fac.

Et Paulo post.

39 Vnus autē sceleratorū qui suspensi erāt, cōuitabatur ei, dicens, Si tu es Christus, serua te ipsum & nos.

40 Respondens autem alter, increpabat eum dicens, Ne Deum quidem tu times, quod in ipsa damnatione es?

41 Et nos quidem iuste: nam digna factis recipimus: hic verò nihil mali gessit.

42 Et dixit ad Iesum, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.

43 Dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecū eris in paradiso.

39 Prætereuntes autem.) His circumstantiis magnum inest pondus: nam ante oculos nobis ponitur extrema Filii Dei exinanitio, quo melius appareat quanti illi confluere salus nostra: simulque reputantes nos omnibus quas sustinuit pœnis iure esse obnoxios, magis ac magis incitemur ad pœnitentiam. Nam in hoc spectaculo palam nobis Deus fecit quàm misera sit nostra conditio, si nobis deesset redemptor. Cæterum quæcunque in se pertulit Christus, ad leuationem nostram referri debent. Hoc certè omnibus tormentis certamen fuit durius, quòd omnes quasi à Deo proiectum ac desertum, probris & còtumeliis vexarunt. Ideòque Dauid Psalmo 22. a. 7. Christi personam gerens, hoc præcipuè in suis malis deplorat. Et certè nihil est quod atrocius vulneret piæ mentes, quàm dum impii, ad labefactandam fidem ipsorum, exprobrant Dei auxilio & gratia destitui. Hæc est dura illa persecutio qua Paulus dicit vexatum fuisse Isaac ab Ismael: non quòd gladio & vi armata in eum sæuiret, sed quia Dei gratiam subannans, tentaret eius fidem subuertere. Porro has tentationes perpeffus est Dauid primùm, deinde Christus ipse, ne sua nouitate nos hodie nimium terreant. Neque enim vnquam deerunt impii qui nostris miseris insultent. Et hoc est solenne Satanæ artificium, quoties non adest nobis Deus pro voto, sed auxilium suum paulisper occultat, obicere, nos frustra sperasse, quasi irrita sit eius promissio.

40 Tu qui destruebas Templum.) Vanitatis arguunt Christi doctrinam, quia virtutem, quam sibi asseruit, nunc dum necesse est, re ipsa non ostendat. Atqui nisi mente & iudicio eos priuasset maledicendi libido, paulo post illis conspicua fuisset eius sententiæ veritas. Dixerat Christus, Destruite templum hoc, & triduo suscitabo ipsum. Nunc inter ruinæ principia præcoem triumphum agentes, tridui moram non expectant. Talis est impiorum contra omnes Dei filios insolentia, dum prætextu crucis spem futuræ vitæ illis præcidere conantur. Vbi (inquiunt) illa est immortalis gloria quam homines stultè creduli iactant, quum iaceant ferè ignobiles & despecti, alii tenuiter victitent, alii sub continuis languoribus ægrè animam trahant, alii per fugas & exilia iactentur, alii in carceribus tabescant, alii combusti in cinerem redigantur. Sic eos exæcat præcens externi hominis nostri corruptio, vt spem futuræ vitæ renouationis vanam & ridiculam esse fingant. Nobis autem expectandū est promissi ædificii maturum tempus, nec indignè ferendum si nunc crucifigimur cum Christo, vt resurrectionis eius postea simus confortes.

Si Filius

Si Filius Dei es.) Tale à Christo potentia suæ documentum exigunt impii, vt se Filium Dei probando Filius Dei esse delinat. Hac lege induerat carnem humanam, & in mundum descenderat, vt sacrificio mortis suæ reconciliaret homines Deo Patri. Ergo vt Filium Dei præstaret, necesse habuit in cruce pendere. Nunc reprobi isti sibi loco Filii Dei fore negant redemptorem, nisi à cruce descendens mandato Patris renuntiet, ac scelerum expiatione valere iussa, personam sibi Diuinitus impositam exuat. Nos verò hinc discamus fidem nostram confirmare quòd Filius Dei salutis nostræ gratia cruci affixus manere voluit, donec tum sæuissimis carnis tormentis, tum horrendis spiritus angustis & morte ipsa defunctus esset. Ac ne simili modo nobis contingat Deum tentare quo fecisse istos videmus, sinamus Deum, quoties ita ei visum fuerit, potentiam suam abscondere, vt rursus pro suo arbitrio eam opportunè exeret. Eadem prauitas in altera quæ mox sequitur obiectione apparet, *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce.* & *credeamus ei.* Non enim Regem amplecti ipsos decebat nisi qualis descriptus erat à Prophetis, atqui discretè Isaias & Zacharias Christum deformem, asilictum, damnatum, & maledictum, exanimem, pauperem, & contemptum inducunt, antequam regale solium conscendat. Preposterè ergo Iudæi dissimilem appetunt quem agnoscant pro Rege: quia sic testantur sibi minimè cordi esse Regem quem se daturum pollicitus fuerat Dominus. Nos verò contrà (vt solidè in Christum recumbat nostra fides) sulturam in eius cruce quæramus, neque enim aliter Rex Israel legitimus censeretur nisi impletis Redemptoris partibus. Atque hinc colligimus quàm exitiale sit, post speculationes nostras vagando, à Dei verbo discedere. Nam quia Iudæi Regem imaginati sunt quem illis suus sensus dictabat, Christum crucifixum respuerunt, quia in ipsum credere absurdum putabant: nobis verò hæc optima & summa credendi ratio, quia crucis ignominia sponte cauta nostra se subiecit.

42 *Alios seruauit.*) Hæc verò minimè excusabilis ingratitude fuit, quod præsentis Christi humiliatione offensi, omnia quæ prius ante ipsorum oculos ediderat miracula nihili aestimant. Fatentur eum alios seruasse, qua virtute aut quo medio? cur saltem hæc in parte non venerantur manifestum Dei opus? Porro quia malignè suffocant, imò quantum in se est extinguere conantur Dei lucem, quæ in miraculis fulgebatur, indigni sunt qui de crucis infirmitate rectè iudicent. Quia nõ statim se eripit Christus à morte, impotentiam ei exprobrant. Atque hoc impis omnibus nimis est consuetum potentiam Dei metiri præsentis aspectu, vt que quid non facit, existiment non posse: idèoque debilitatis ipsum insimulent quoties peruersæ eorum cupiditati non obtemperat. Nos vero teneamus, Christum, quem facile posset, non protinus se à morte liberasse sed quia noluerit. Cur autem neglexit ad tempus salutem suam nisi quia maiori curæ erat nostra omnium salus? Cur se liberare noluit nisi vt nos omnes seruaret? Videmus ergo, quæ fidem nostram probè ædificant, Iudæos sua malitia ad suæ incredulitatis patrocinium traxisse.

43 *Confidit in Deo.*) Hoc, vt paulo antè dixi, acerrimum tentationis telum habet Satan dum fingit Deum nostri esse oblitum, quia non maturè & in ipso articulo succurrat. nam quum aduigilet Deus in suorum salutem, nec tantum oportune illis opem ferat, sed etiam præueniat ipsorum necessitatem (quæ admodum falsim docet Scriptura) videtur minimè diligere quos non iuuat. Hac igitur dialectica nos in desperationem abducit, frustra nos cõsiderare de amore Dei vbi palam eius auxilium non apparet. Et quæ admodum hoc genus fallaciæ suggerit mentibus nostris, ita subornat suos ministros, qui salutem nostram à Deo proditam esse & abiectam arguant, quia auxilium suum differt. Ergo hoc argumentum tanquam vitiosum repudiare conuenit, non amari à Deo quos videtur ad tempus deserere. imò nihil magis absurdum est quàm ad singulos temporis articulos restringere eius amorem. Deus quidem se liberatorem nobis fore promisit: verum si quando ad mala nostra conuiueat, mora patienter ferenda est. Quare fidei naturæ contrarium est vrgere aduerbium *Nunc* quos cruce & rebus aduersis ad obedientiam erudit, & ad preces nominis que sui inuocationem sollicitat; quum hæc potius sint paterni eius amoris testimonia, sicuti Apostolus in Epistola ad Hebræos admonet. Hoc verò in Christo speciale fuit, quauis dilectus esset Filius, non tamen à morte eripi donec pœnas à nobis debitas soluisset: quia illo pretio redempta fuit nostra salus. Quare iterum peruersi Sacerdotes, dum Filium Dei non esse colligunt, quia munus sibi à Patre iniunctum obeat.

44 *Idipsum autem & latrones.*) Matthæus & Marcus per synecdochen latronibus tribuunt quod tantum vni fuisse proprium ex Luca constat. Nec verò dura videri debet hæc locutio: quia duobus Evangelistis nihil aliud fuit propositum quàm docere vndique omnium conuictis impetum fuisse Christum, vt ne latrones quidem iam semimortui ei parcerent. Quemadmodum David Psalm. 22. a. 7. suas calamitates deplorans, earum indignitatem inde amplificat quòd sit opprobrium quorumlibet hominum, & abiectio plebis. Quanquam autem omittunt memorabilem historiam quam de altero latrone refert Lucas, in eo tamen nihil est absurdi quòd dicunt ab omnibus derisum fuisse Christum vsque ad ipsos latrones, quia non de singulis personis habetur sermo: sed de ipso genere. Nunc itaque veniamus ad Lucam.

39 *Vnus autem scel.*) Hac contumelia quam à latrone passus est Filius Dei, nobis summus honor inter Angelos partus est, vt nos pro fratribus suis agnoscant. Sed interim furiosæ obstinationis exemplum in hoc perditò homine nobis describitur, quando neque inter medios cruciatu blasphemias cum ferocia spumare desinit. Ita solent desperati homines, quæ effugere nequeunt tormenta, per contumaciam vlcisci. Tamen si autem Christo exprobrat quòd neque seipsum neque alios seruare possit, hæc tamen obiectio in Deum ipsum dirigitur. Sicuti impii quoties non impetrant quod volunt, libenter Deum è cælo detraherent. Deceret quidem ipsos plagis domitos mansuescere: sed hinc apparet quàm ferrea sit mali cordis durities, quæ nullis pœnis flectitur.

40 *Respondens autem alter.*) In hoc misero homine singulare nobis inopinatæ ac incredibilis Dei gratiæ speculum proponitur, tum quòd repenti sub mortem in nouum hominem mutatus est, atque ab ipsis inferis in cælum retractus: deinde quòd omnium scelerum, in quibus tota vita demersus fuerat, veniã

momento adeptus est, ideoque ante Apostolos & nouæ Ecclesiæ primitias in cælum receptus est. Primò igitur in huius hominis conuersione insigne gratiæ Dei specimen refulget. neque enim proprio carnis instinctu immanem sæuitiam & superbum Dei contemptum exiit, ut statim resipisceret, sed manu Dei subactus est: sicuti tota scriptura docet, opus eius esse poenitentiam. Ac eo magis excellit hæc gratia, quòd præter spem omnium obugit. Quis enim vnquam putasset latronem inter vltimos spiritus non modò pium fore Dei cultorem, sed eximium fidei & pietatis magistrum toti mundo, ut nobis quoque ex eius ore petenda sit veræ & legitimæ confessionis regula? Ac primum quidem hunc suæ poenitentia fructum protulit, quod seuera castigatione cohibuit impiam socii sui petulantiam: deinde & secundum adiecit, sese humiliter ingenua scelerum suorum confessione, & Christo debitam iustitiæ laudem tribuens. Postea mirificam fidem testatus est, se totum ac salutem suam reiciens in prædium Christi, quem tamen in cruce pendentem, & morti propinquum cernebat. *Ne Deum quidem tu times.*) Quanquam hæc verba variè torquent interpretes, mihi tamen simplex videtur esse sensus, Quid hoc tibi vult quod ne hæc quidem damnatio te cogit ad timendum Deum? Nam socii sui duritiam inde exaggerat lauro, quòd ad vltimam necessitatem reductus ne sic quidem Deum timere incipit. Verum ut tollatur omnis ambiguitas, monendi sunt lectores proteruum & impium conuitatorem qui se impunè ludere putabat, reuocari ad Dei tribunal: quia etiam si tota vita stupidus fuisset, tunc contremiscere oportuit, quum sentiret armatam in se Dei manum, & paulo post reddenda esset omnium scelerum ratio. Signum ergo perditæ & diabolicæ oblationis fuit quum vltimo iudicio constructum Deus teneret, non redire tunc quoque ad sanam mentem: quia si qua pietatis gutta esset in corde hominis, coactus saltem ad Dei timorem se colligeret. Nunc tenemus verborum summam, desperatos esse, & omni Dei timore priuatos quine poenis quidem emendantur. *Εν τῷ αὐτῷ κελύματι* non pro eadem, sed ipsa præsentis damnatione positum esse interpretor: ac si dixisset latro, Quum iam sis quasi in media morte, expergeri decebat ut Deum iudicem tuum agnosceres. Porro hinc colligimus vtilem doctrinam, Deo penitus resistere quos poenæ ad humilitatem non erudiunt: quia pudore confusos obmutescere necesse est quicunque præditi sunt aliquo Dei timore.

41 *Et nos quidem iuste.*) Quia obiurgatio à damnatione sumpta in Christum competere videri poterat, hic eum latro à sua & socii causa discernit. Poenam enim quæ communis erat, sibi & socio iuste infligi fatetur, non autem Christo, quem non proprium crimen, sed hostium crudelitas ad mortis supplicium rapuerat. Tenendum verò memoria quod nuper dixi, editum esse à latrone poenitentia documentum quale Deus à nobis omnibus exigit, dum se confessus est dignam se mercedem recipere. Præsertim verò hoc notandum est, quòd non oblituit supplicii atrocitas quin se diuis tormentis patienter subiceret. Quare si nos scelerum vetè poenitet, discamus ea libenter absque dissimulatione vbi opus erit detegere, nec refugere quam meriti sumus ignominiam. hæc enim vnica ratio est qua sepeliamus peccata nostra coram Deo & Angelis, si ea apud homines vanis coloribus fucare non tætemus. Porro quum inter varia integumenta quæ capiat hypocrisis, hoc maximè sit commune, quòd quisque alios secum inuoluit, ut eorum exemplo se excuset: latro còtra non minus sollicitè Christi innocentiam asserit, quàm simpliciter & liberè se & socium condemnat.

42 *Domine memento mei.*) Nescio an à mundo condito magis rarum & memorabile fidei exemplum vnquam extiterit. quo maiori admiratione digna est Spiritus sancti gratia quæ tam luculentè hic se exeruit. Latro, qui non modò in Christi schola edoctus non fuerat, sed se nefandis cædibus efferrando, conatus fuerat extinguere omnem recti sensum, repente alius penetrat quàm Apostoli omnes & reliqui discipuli, in quibus docendis tantum operæ consumpserat ipse Dominus: neque id modò, sed Christum in patibulo regem adorat, regnum eius celebrat in horrenda & plusquam deformi abiectione: moribundum, pronuntiat vitæ auctorem. Certè si imbutus fuisset recta fide, multa de Christi officio prius audisset, miraculis etiam fuisset in hoc ipso confirmatus: offusa tamen tam probrosæ mortis caligine euanescere potuit illa cognitio. nunc rudem & nouitium, imò profus mente corruptum, statim à primis rudimentis in cruce maledicta salutem apprehendere & cælestem gloriam, plusquam admirabile fuit. Quibus enim notis vel insignibus ornatum videbat Christum, ut mentem ad eius regnum attolleret? Et certè hoc erat quasi ex profundis inferis supra cælos conscendere. Carni verò fabulosum hoc fuit ac ridiculū, reiectio & damnatio (quem ferre mundus non poterat) regnum terrenum terrenis omnibus imperiis nobilius tribuere. Hinc colligimus quàm perpicientes ei fuerint mentis oculi, quibus vitam in morte, celsitudinem in ruina, gloriam in probro, victoriam in exitio, regnum in seruitute intuitus est. Quòd si latro Christum in cruce pendentem, & quasi maledictione obrutum, fide sua in cæleste solum euexit, væ nostræ socordia si non reuerenter suspicimus à dextris Dei sedentem, si non spem vitæ in eius resurrectione figimus, si non tendimus in cælum quò ingressus est. Iam si ex altera parte reputamus in quo statu Christi misericordiam implorauerit, crescat fidei eius admiratio. Lacerò corpore iam exanguis extremam manum carnificum expectat, & tamen in sola Christi gratia acquiescit. Primùm vnde illi veniæ fiducia, nisi quia in Christi morte (quæ omnibus aliis detestabilis videtur) sacrificium boni odoris concipit ad expianda mundi peccata efficacè? Quòd autem cruciatus suos animosè negligens, imò quasi sui oblitus, ad spem & desiderium occultæ vitæ rapitur, humanum sensum longè superat. Quare & mortificationem carnis, & patientiam, & fidei altitudinem, & spei constantiam, & pietatis ardorem ab hoc magistro discere non pudeat, quem Dominus ad humiliandam carnis superbiam nobis præfecit. nam ut quisque eum alacrius sequetur, ita propius ad Christum accedet.

43 *Amen dico tibi.*) Quanquam nondum Christus palàm de morte triumphauerat, eius tamen efficacità & fructum in media sui exinanitione exerit. Atque hoc modo declarat nunquam se regni potentia fuisse exutum. nihil enim Regi Diuino magis excelsum aut magnificentum quàm mortuis vitæ restituere. Christus ergo licet manu Dei percussus speciem hominis ferè deplorati præbuerit, quia tamen non desistit

desistit esse mundi seruator, cælesti potentia semper fuit præditus ad munus suum implendum. Ac primò quidem notanda est incredibilis facilitas, quod sine mora latronem tam humaniter complectitur, si-
bique beatæ vitæ socium fore promittit. Quare minimè dubium est quin sine exceptione in regnum suum omnes admittere paratus sit qui ad eum confugient. Vnde certò statueret licet, modò memor sit nostri, nos saluos fore. Porro fieri non potest vt eorum obliuiscatur qui suam ei salutem commendant. Quòd si latroni tam facilis transitus in cælum fuit, quia in vltima rerum omnium desperatione recubuit in Christi gratiam: multo magis hodie Christus mortis victor manum è folio suo nobis porriget, vt in vitæ societatem colligat. Aburdum enim esset, ex quo chiographum nobis contrarium affixit cruci, mortemque & Satanam prostigauit, & in sua resurrectione triumphum egit de mundi principe, nobis non æque facilem & promptum esse ac latroni transitum à morte in vitam. Quisquis ergo vera fide animæ suæ custodiam Christo moriens tradet, non extrahetur in longum tempus, vt suspensus langueat: sed eius voto eadem, qua erga latronem vltus est, benignitate Christus occurret. Itaque facessat putidū illud sophistarum commentum de poenæ retentione, quum culpa remittitur: quia videmus vt Christus quem à reatu absoluit, simul à poenâ liberet. Nec obstat quòd latro poenam cui addictus erat, nihilo-
minus ad extremum vsque sustinet: quia hic nulla compensatio nobis fingenda est quæ ad placandum Dei iudicium piaculi vice sit: (que uadmodum sophistæ delirant) sed poenis corporalibus simpliciter electos suos Dominus ad displicentiam & odium peccati erudit. Itaque Christus latronem paterna disciplina ad sui abnegationem adductum, quasi gremio suo excipit, non ad ignem Purgatoriū ablegat. Notandum præterea est quibus clauibus latroni aperta fuerit regni cælorum ianua. neque enim hic vel Papalis confessio, vel satisfactiones in rationem veniunt: sed poenitentia & fide contentus est Christus, vt ad se venientem vltò excipiat. Atque hinc melius iterum confirmatur quod nuper attigi, si quis grauetur latronis velligis insilire & præeuntem sequi, dignum esse æterno exitio: quia impio factu se ipsum ab aditu cælorum arcet. Et certè sicuti in latronis persona commune obtinendæ veniæ pignus nobis omnibus Christus dedit, sic rursus tanto miserum illum honore dignatus est, vt omni propria gloria exuti, nisi in vna Dei misericordia gloriemur. Quod si verè & seriò se quisque nostrum excutiat, meritò nos pudefaciet immensa celerum nostrorum congeries, vt hominem perditum, qui mera gratia salutem adeptus est, ducem & antesignanum habere minimè pigeat. Porro sicuti iam tunc fructum suum protulit mors Christi, ita hinc colligimus, animas, vbi à corporibus migratur, superflitas viuere, alioqui lusoria esset promissio Christi, quam etiam iureiurando confirmat. De loco tamen paradisi curiosè & argutè disputandum non est: nobis sufficiat, quicumq; fide insiti sunt in Christi corpus, esse eius vitæ participes, atque ita post mortem beata & læta quiete frui, donec in solidum pateat Christi aduentu perfectæ cælestis vitæ gloria. Vnum adhuc residuum est, quod latroni promittitur, non leuare præ-
sentes eius miseras, nec quicquam ex corporali poenâ minuere. Quo monemur, non æstimandam esse Dei gratiam carnis sensu. læpe enim accidet vt miserimè affligi sinat Deus quibus tamen propitius est. Ergo si secundum corpus miserè torquemur, cauendum est ne gustum Diuinæ bonitatis nobis adumar doloris acerbitas. quin potius mala omnia temperet, ac leniat hæc vna consolatio, simulac fauore suo nos complexus est Deus, quicquid malorum perpetimur, nobis adiumento esse in salutem. Ita fiet vt non modo ab omnibus miseriis fides nostra victrix emergat, sed in media poenarum tolerantia suauius quiescat.

MATTH. XXVII.
45 *A sexta autem hora tenebrae facte sunt super vniuersam terram usque ad horam nonam.*
46 *Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna, dicens, Eli, Eli, lama sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?*
47 *Quidam autem illic astantium quum audissent, dicebant, Eliam vocat iste.*
48 *Et continuo currens vnus ex eis, quum acceptam spongiam impleisset aceto, imposuit arundini, dabatque ei bibere.*
49 *Ceteri vero dicebant, Sine, videamus an veniat Elias liberaturus eum.*
50 *Iesus autem quum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum.*
51 *Et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo*

MARC. XV.
33 *Quum vero facta esset hora sexta, tenebrae ortæ sunt super totam terram usque ad horam nonam.*
34 *Et hora nona clamauit Iesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi, lama sabachthani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?*
35 *Et quidam astantium quum audissent, dicebāt, Ecce Eliam vocat.*
36 *Accurrit autem quidam, & impleta spōgia aceto, impositaque arundini, porrexit illi potum, dicens, Sinite, videamus an venturus sit Elias ad deponendum eum.*
37 *Iesus autem emissa voce magna expirauit.*
38 *Et velum templi scis-*

LVC. XXIII.
44 *Erat autem serè hora sexta, & tenebrae facte sunt super totam terram usque ad horam nonam.*
45 *Et obscuratus est sol, & velum templi scissum est medium.*
46 *Et quum clamasset voce magna Iesus, ait, Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc quum dixisset, expirauit.*
47 *Quum vidisset autem*
H. iiii.

vsque ad imum: & terra mota est, & petra scissa sunt.

52 Et monumēta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.

53 Et egressi è monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cū eo erant custodientes Iesum, viso terræ motu & ijs quæ facta fuerāt, timuerunt valde, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

55 Erant autem ibi mulieres multe è longinquo spectantes, quæ sequuta fuerant Iesum à Galilea, ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorū Zebedæi.

45 *A sexta autem hora.*) Quanquam in Christi morte carnis infirmitas Deitatis gloriam ad breue tempus operuit, imò ipse Dei Filius deformis iacuit sub probro & contemptu, & (quemadmodum Paulus loquitur) exinanitus fuit: quibusdam tamen notis eum ornare, non desistit cælestis Pater, atque in vltima deiectione quædam futuræ gloriæ præludia erexit, quæ pias mentes aduersus crucis scandalum fulcirent. Ita Christi maiestas solis defectu, terræ motu, petrarum fissura & veli fractione magnificè testata fuit: perinde acsi cælum & terra debitum suo opifici & factori cultum præstarent. Cæterum primo loco quæritur quorū solis eclipsis. nam quòd veteres poetæ in suis tragædijs subduci terristolis lumen fingunt vbi nefandum aliquod scelus patrat, ad notandum iræ Diuinæ portentum spectat. atque hoc quidem figmentum deductum fuit ex communi naturæ sensu. Ideo quidam interpretes in Christi morte immittas Diuinitus fuisse tenebras putant in signum detestationis: acsi Deus obtenebrato sole faciem suam à scelere omnium teterrimo absconderet. Alii sole visibili extincto demonstratum fuisse dicunt interitum solis iustitiæ. Alii ad gentis excæcationem: quæ paulo post sequuta est, referte malunt. Nam Iudæi reiecto Christo, postquam è medio sublati sunt, cælestis doctrinæ luce priuati sunt, nec quicquam illis reliquum fuit præter desperationis tenebras. Ego verò potius existimo, quia præstare ad lucem cæcutiret ille populus, tenebris fuisse expergefatum vt admirabile Dei consiliū in Christi morte reputaret. Nam insolita ordinis naturæ conuersio, nisi profusus obduruissent, seriò debuit afficere eorum sensus, vt ad futuram mundi renouatione attendenter. Interea spectaculum illis exhibitum fuit terroris plenum, vt ad Dei iudicium expauescerent. Et sanè fuit hoc incomparabile iræ Dei documentum, quòd ne vnigenito quidem Filio pepercit, nec aliter placatus est quàm illo expiationis pretio. Quòd autem à Scribis, & Sacerdotibus, & magna populi parte securè neglecta, & clausis oculis præterita fuit solis extinctio, prodigiosa eorum amentia horrorem nobis incutere debet. nam brutis animalibus magis fuisse stupidos necesse est qui tali portento de cælestis iudicii rigore palàm admoniti, illudere non desinerent. Sed hic est spiritus stuporis & vertiginis quo Deus reprobos inebriat, postquam diu certauit cum eorum malitia. Interim discamus, postquam Satanæ præligiis fascinati sunt, gloriam Dei quantumvis conspicua sit, illis esse absconditam: saltem obtenebratas esse eorum mentes, vt videndo non videant. Cæterum quia generalis illa fuit admonitio, nobis hodie prodesse debet, vt sciamus sacrificium quo sumus redempti, non minoris momenti fuisse quàm si sol è cælo cecidisset, vel collapsa fuisset tota mundi machina. Ita enim fiet vt peccata magis horreamus. Porrò quòd hanc solis defectionem quidam ad omnes mundi plagas extendunt, mihi consentaneum non videtur. nam etsi hoc ab vno aut altero scriptore proditum fuit, magis tamen celebris fuit illorum temporum historia quàm vt miraculum tam inigne taceri potuerit ab alijs permultis qui accuratè persequuti sunt quæ non ita memoratu digna erant. Adde quòd si toti mundo communis fuisset defectio, quia credita fuisset naturalis, facilius hominum sensum fugisset. Sole autem alibi fulgente, tenebris obrui Iudæam, magis notabile fuit prodigium.

46 *Circa horam nonam clamauit.*) Quanquam apparuit plusquam humanus vigor in Christi clamore, certum tamen est vehementia doloris illi fuisse expressum. Et certè hic præcipuus fuit consilius, & omnibus alijs tormentis durior, quòd in suis angustijs adeò leuatus non est Patris auxilio vel fauore, vt se quodammodo alienum sentiret. Neque enim corpus solum in pretium nostræ cum Deo reconciliationis obtulit, sed in anima etiam pertulit debitas nobis pœnas: atque ita verè factus est vir dolorum, sicut Iesaias loquitur. Et verò nimis insulsi sunt qui hac redemptionis parte posthabita, tantum in externo carnis supplicio insistant. nã vt pro nobis satisfaceret Christus reū ad Dei tribunal fisci oportuit.

Nihil

sum est in duas partes à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio, qui è regione eius astabat, quòd sic emisso clamore expirasset, dixit, Verè homo hic Filius erat Dei.

40 Erant autem & mulieres è longinquo spectantes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome.

41 (Quæ etiam quum esset in Galilea, sequuta fuerat illum, & ministrauerat ei) aliæque complures, quæ simul ascenderant cum ipso Hierosolymam.

Centurio quod accidit, glorificauit Deum, dicens, Certè homo hic iustus erat.

48 Et omnes turba quæ concenerant ad spectaculum illud quum vidissent quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur.

49 Stabant autem omnes notæ eius procul, & mulieres quæ eum sequuta erant à Galilea, hæc videntes.

Nihil autem magis horribile quàm Deum sentire iudicem, cuius ira mortes omnes superat. Ergo quum species tentationis Christo obiecta est, quasi Deo aduerso iam esset exitio deuotus, horrore correptus est, quo centies cuncti mortales fuissent absorpti, ipse autem mirifica Spiritus virtute victor emerfit. Nec verò fictè vel theatricè conqueritur se à Patre relictum. Et quòd nonnulli ex vulgi opinione sic loquutum obtendunt, insipidum est cauillum. Nam interior animi mœstitia vi & ardore suo eum coegit in clamorem erumpere. Nec tantùm ocularis fuit redemptio, qua defunctus est (vt nuper dixi) sed vt se vadem pro nobis obtulerat, verè Dei iudicium subire loco nostro voluit. Sed absurdum videtur, Christo elapsam esse desperationis vocem. Solutio facilis est, quanquam sensus carnis exitium apprehenderet, fixam tamen fuisse fidem in eius corde qua Deum præsentem intuitus est, de cuius absentia conqueritur. Diximus alibi quomodo Deitas locum cesserit carnis infirmitati, quatenus salutis nostræ interfuit, vt omnes redemptoris partes Christus impleret. Discrimen etiam notauimus inter naturæ sensum & fidei notitiam, quare nihil obstat quominus Dei alienationè mente conceperit Christus prout sensus communis dictabat, & simul fide retinuerit Deum sibi esse propitiũ. Quòd latis clarè patet ex duobus querimoniarum membris. Nam antequam tentationem exprimat, præfatur se ad Deum confugere tanquam Deum suum, atque ita clypeo fidei fortiter repellit illam quæ se ex opposito ingerebat derelictionis speciem. Denique in hoc diro cruciatu illæsa fuit eius fides: vt se relictum esse deplorans, propinquo tamen Dei auxilio confideret. Porro vocem hanc in primis notatu fuisse dignam hinc apparet, quòd Spiritus sanctus, quo melius eam insculperet hominum memoriæ, Syriacæ lingua referri voluit. Nam hoc perinde est, ac si Christum eadem quæ tunc ore suo protulit verba recitantem induceret. Quo turpior est eorum socordia qui tantam Christi mœstitiam & tam dirum pauorem quasi per iocum leuiter prætereunt. Quisquis autem reputat hac lege susceptam fuisse à Christo mediatoris personam vt reatum nollrum tam in anima quàm in corpore subiret, non mirabitur illi certamen fuisse cum mortis doloribus, quasi Deo irato in labyrinthum malorum proiectus foret.

47 *Eliam vocat iste.*) Qui hoc ad milites referunt rudes & ignaros Syriacæ linguæ, & Iudaicæ religioni non assuetos, falluntur meo iudicio. putant enim hallucinatos fuisse in vocũ similitudine. Atqui mihi nullo modo probabile est inscitia lapsos esse, quũ potius data opera Christo illudere, & calumniose peruertere eius orationem statutum fuerit. Nulla enim ad labefactandam piorum salutem aptior Satanæ machina est quàm vbi à Dei inuocatione ipsos depellit. Itaque suos ministros quantum potest huc impellit vt precandi affectum nobis excutiat. Sic impios Christi hostes impulit vt proteruè eius precationem in risum conuerterent: volens hoc artificio eum præcipuis armis spoliare. Et certè hæc admodum grauis tentatio est, dum videmur tantum abesse à profectu, vt Deus nomen suum potius opprobriis exponat quàm se ostendat votis nostris propitiũ. Tantundem igitur valuit hæc ironia vel caninus latratus, ac si negassent Christo quicquam esse negotii cum Deo, quòd Eliam implorans in aliud asylum se conferret. Sic videmus omni ex parte fuisse vexatum, vt desperatione obrutus ab inuocando Deo abisteret: quoderat saluti renuntiare. Cæterum si hodie tam conductitiũ Antichristi rabulæ quàm domesticæ etiam nebulones, quæ à nobis rectè dicta sunt, suis calumniis indignè deprauat, ne miremur idem nobis quod capiti nostro accidere. Quauis tamen Deũ in Eliam transfigurent, vbi pro sua libidine nos subsannauerint, exaudiet tandem Deus gemitus nostros, sequetur vindicem gloriæ suæ ostendet, tum impuræ falsitatis vltorem.

48 *Et continuo currens vnus.*) Hinc probabilis coniectura elicitur, quum semel potum respuisset Christus, subinde molestitæ causa fuisse illi oblatum. Quanquam simul verisimile est initio porrectũ illi fuisse in calice acetum, antequam in sublime elatus esset, postea ad motam ori fuisse spogiam, quum iam penderet in cruce.

36 *Marc. Dicens, Sinite.*) Quòd hinc Marcus tradit, militem acetum porrigendo dixisse, Sinite, videamus, &c. Matthæus verò sermonem hunc cæteris attribuit, in eo nihil est repugnantia. Nam verisimile est ab vno coepisse subsannationem, quæ ab aliis cupidè excepta clamorem inter omnes excitauit. Ita verbum Sinite, non est prohibentis, sed ludentis. Ergo qui primus Christum derisit, ironicè vicinos compellans, Expectemus, inquit, an veniat Elias. Protinus sequuti sunt alii, & quisque proximo suo eandem cantilenam occinuit: vt fieri solct in mutuo consensu. Nec verò in numero plurali vel singulari insistendum est: quia tantundem valet Sine quòd Sinite: vice enim interiectionis positum est verbum, ac si dixissent, Et, Et.

50 *Matth. Quum iterum clamasset.*) Lucas, qui prioris querimoniarum non meminit, huius secundi clamoris verba recitat, quæ Matthæus & Marcus prætereunt. Dicit autem clamasse, *Pater in manus tuas commendo Spiritum meum*: quo testatus est, quauis duriter concussus esset violentis tentationibus, fidem tamen suam minimè fuisse concussam: sed suo loco semper inuictam stetitisse. Nullus enim clarior agi potuit triumphus quàm dum intrepidè iactat Christus Deum animæ suæ (quam omnes perditam putabant) fidem esse custodem. Porro quia apud furdos verba facturus erat, rectè se ad Deum contulit, & fiduciæ suæ testimonium deposuit in eius gremio. Voluit quidem ab hominibus exaudiri quod dicebat: sed quauis nihil apud homines proficeret, vnico Deo teste contentus fuit. Et certè nulla magis fera est vel firma fidei approbatio, quàm vbi pius homo, dum vndique se impeti videt vt nihil in hominibus reperit solatii, spreta totius mundi infamia, dolores suos & curas in Dei sinum exonerat, & in spe promissionum quiescit. Tame si autem hanc precandi formam sumpsisse videtur ex Psalmo 31. a. 9, mihi tamen dubium non est quin eam pro temporis circumstantia ad præsentem usum suum aptauerit: ac si dixisset, Video equidem Pater omnium vocibus me destinari ad interitum, & animam meam quodammodo huc & illuc raptari: interea secundum carnem nihil in te auxilii sentio: non tamen id obstat quominus spiritum meum in manus tuas deponam, & securè recumbam in abscondita bonitatis tuæ custodia. Notandum tamen est, Dauidem eo quem citauit loco, non tantum hoc rogasse vt anima

sua Dei manu excepta, post mortem salua & superstes maneret, sed vitam suam commendasse Domino, ut eius tutela protectus, tam vivens quam moriens foeliciter ageret. Videbat se multis mortibus assidue obfideri: nihil ergo restabat nisi ut se inexpugnabili Dei præsidio committeret. Porro ubi Deum statuit animæ suæ cultodem, tutam esse ab omni periculo gloriatur: & simul ad obeundam mortem, vbi ita visum fuerit Deo, securè se comparat, quia Dominus ipse in morte quoque suorum animas cultodit. Nam quia illud prius Christo ablatum erat ut animam suam in caduco terrenæ vitæ statu Patri tuendam committeret, alacriter ad mortem pergens, extra mundum seruari cupit. Nam ideò præcipuè animas nostras in fidem suam recipit Deus ut ipse nostra umbratiliem hanc vitam transcendat. Iam meminimus Christum non priuato sui respectu commendasse Patri animam, sed omnes suorum fidelium animas quasi vno falciculo complexum esse, ut simul cum sua seruentur. imò hac prece ius seruandi omnes animas sibi ipse peperit, ut non solum in eius gratiam eas custodia sua dignetur cælestis Pater, sed partes illi suas resignans, ei seruandas committat. Quare & Stephanus in morte, in eius manus animam suam deponit. Domine Iesu, inquit, suscipe spiritum meum. Cuius exemplo quicquid in Christum credit, non efflabit in aerem animam moriens, sed ad fidelem depositarium confugiet, qui tutò conseruat quicquid sibi traditum est à Patre. Clamor iterum vehementiam affectus ostendit: neque enim dubium est quin Christus ex tentationum angustis quibus constrictus erat, non sine serio ardentique conatu tandem eruperit in hanc vocem. Quamquam simul alto & sonoro præconio testatum nobis esse voluit, animam suam à morte saluam & incolumem fore, ut nos eadem fiducia instructi alacriter exeamus è caduco carnis nostræ tugurio.

51 *Et ecce velum.*) Quòd scissuram veli solis defectui Lucas permiscet, quasi ante Christi mortem contigerit, ordinis est inuersione. neque enim (ut sæpius visum est) temporum momenta exactè obseruant Euangelistæ. Nec vero consentaneum fuit, nisi peracto expiationis sacrificio velum scindi: quia tunc Christus verus & æternus Sacerdos, abolitis Legalibus figuris, sanguine suo nobis ad cæleste Sanctuarium viam patefecit, ut non stemus iam procul in atrio, sed liberè in Dei conspectum prodeamus. Quandu enim durauit umbratilis cultus, velum oppositum erat terrenò Sanctuario, quod inde non pedes modo populis, sed oculos etiam arceret. Christus autem deletò chirographo quod nobis contrarium erat, obstaculum omne abrupit, ut ipso mediatore freti, simus omnes regale sacerdotium. Ideo veli scissura non modo cæremoniarum quæ sub Lege vigeabant, abrogatio fuit, sed quædam cælorum apertio, ut nunc familiariter Deus Filii sui membra ad se inuitet. Interea admoniti fuerunt Iudæi, finem externis sacrificiis esse impositum, nullum posthac veteris sacerdotii vsum fore: etiamsi staret templi ædificium, non amplius illic consueto ritu colendum esse Deum: sed quia iam umbrarum substantia & veritas completa erat, figuras Legales in spiritum conuersas esse. Quamquam enim visibile sacrificium obtulit Christus, spiritualiter tamen (ut docet Apostolus in Epistola ad Hebræos) æstimandum est, ut eius pretium & fructus constet. Sed miseris nihil profuit externum Sanctuarium rupto velo nudari: quia saluificæ lucis conspectum internus suæ infidelitatis velum ademit. Quod de terræmotu & petrarum fissura additur apud Mathæum, eodem momento factum esse mihi probabile est. Porrò hoc modo non solum terra suo opifici testimoniū reddidit, sed testis etiam citata est contra perditæ gentis duritiam, nam hinc apparuit quam prodigiosa esset oblitatio, quam nec terræ concussio nec lapidum fissura mouit.

52 *Et monumenta aperta sunt.*) Hoc quoque speciale portentum fuit, quo testatus est Deus Filium suum mortis carcerem ingredi, non ut illic clausus maneret, sed ut omnes educeret qui captiui tenebantur. nam quo tempore in Christi persona spectata fuit contemptibilis carnis infirmitas, magnifica & Diuina mortis eius virtus ad inferos vsque penetrauit. Hæc ratio est cur sepulchro mox claudendus alia sepulchra aperuerit. Dubium tamen est an hæc sepulchrorum apertio contigerit ante resurrectionem nam sanctorum resurrectio, quæ paulo post subicitur, meo iudicio ipsam Christi resurrectionem sequuta est. absurdum enim est quod interpretes quidam diuinant, viuos & spirantes triduo latuisse in sepulchris. Mihi quidem probabile videtur, Christo mortuo fuisse statim aperta sepulchra: quum autem resurrexit, quosdam piorum recepto spiritu, egressos esse, & in vrbe fuisse conspectos. Nam ideò primogenitus ex mortuis & primitiæ resurgentium vocatur Christus quia morte sua inchoauit nouam vitam, resurrectione verò perfecit: non quod mortui ipso moriente protinus reuixerint, sed quia mors eius vitæ origo fuit & initium. Optimè igitur congruit hæc ratio, quum sepulchrorum fractura præsignium esset nouæ vitæ, fructum ipsum vel effectum apparuisse triduo post, quia Christus resurgens alios ex sepulchris comites secum eduxit. Porrò hoc signo ostensum fuit, eum sibi priuatim nec mortuum esse, nec resurrexisse, sed ut vitæ odorem in omnes fideles spiraret: Hic tamen nascitur quæstio, cur tantum quosdam resurgere voluerit Deus, quum peræquè ad omnes fideles attineat resurrectionis Christi societas. Respondeo, quia nondum maturum erat tempus quo totum Ecclesiæ corpus aggregaretur ad caput suum, editum in paucis specimen fuisse nouæ vitæ, quæ omnibus speranda est. Scimus enim Christum hac lege receptum fuisse in cælos, ut vita membrorum eius adhuc sit abscondita, donec manifestetur eius aduentu. Verum ut se alacrius præ mentes in spem erigerent; resurrectionem, quæ futura est omnium communis, in paucis quibusdam delibari vtile fuit. Altera quæstio difficilior, quid postea factum sit istis sanctis, nam absurdum videtur, ex quo semel in consortium nouæ vitæ à Christo admissi fuerant, rursus in puluerem reuersos. Verum sicut non facilis est nec prompta solutio, ita anxie laborare nihil attinet in re cogniti non necessaria. Diu in hominum cœtu fuisse versatos verisimile non est: quia tantum ad breue tempus conspici oportuit, ut in illo speculo vel imagine manifesta esset Christi virtus. Quum autem Deus apud viuos spem cælestis vitæ confirmare voluerit in illorum persona, nihil absurdi erit si dicamus eos hoc officio defunctos, iterum quiescisse in suis sepulchris. Verisimilius tamen est, vitam, qua donati sunt, non fuisse deinde illis ademptam. nam si mortalis fuisset, solidæ resurrectionis documentum esse non poterat. Porrò quamquam totus mundus resurget, ac Christus non minus

impious

Act. 7. 59

Coloss. 2. 17. 4

Heb. 9. d. 1. 4

1. Cor. 15. d. 20
coloss. 1. 18

Coloss. 3. a. 3

impios ad iudicium suscitabit quàm fideles ad salutem: quia tamen in gratiam Ecclesiæ propriè resurrexit, merito non nisi sanctos tanto honore dignatus est ut simul cum ipso resurgerent. Quod Hierosolymam Matthæus honorificè sanctam urbem nominet, non civium meritis tribuit hoc elogium: (scimus enim tunc omnibus scelere inquinamentis fuisse refertam ut spelunca potius latronum esset) sed quum Divinitus electa esset, donec palàm fieret eius reprobatio, nullis hominum corruptelis deleri potuit quæ in Dei adoptione fundata erat sanctitas. Vel, si quis brevius malit, ex parte hominum profana, ex parte Dei sancta fuit, usque ad templi excidium vel pollutionem, quæ non multo post Christum crucifixum contigit.

54 *Centurio verò.*) Quum Lucas plañctum populi commemoret, non solus Centurio cum suis militibus Christum agnovit Dei Filium: sed hoc dilertè referunt de ipso Evangelistæ amplificandi causa: quia mirum sit profanum hominem, nec in Lege educatum, sed veræ pietatis expertem, tale ex signis quæ videbat iudicium fecisse. Quæ comparatio ad damnandum urbis stuporem non parum valet, nam præter tenue vulgus, nullos ex Iudæis concussi & tremente mundi machina fuisse motos: horribilis amentia signum fuit. Quamquam Deus in tam crassa cæcitate, quæ de Filio suo e debat testimonium latere passus non est. Ergo non tantum vera religio oculos reddidit puros Dei cultores, ut sentirent Christi gloriam è celo illustrari, sed ipse naturæ sensus externos homines, & quidem milites, fateri coegit quod neque ex Lege neque ex magistris didicerant. Quia Marcus dicit Centurionem sic loquutum quod Christus magno clamore emisso expiravisset, putant quidam interpretes notari insolitum vigorem, qui ad mortem usque integer persisterat. & sanè quum senè exangue esset Christi corpus, hoc humano more accidere non potuit ut laterum & arteriæ vis ad sonorum clamorem suppeteret. Ego tamè potius constantem in Dei nomine inuocando perseverantiam à Centurione laudatam esse puto. Quamquam non solus Christi clamor eum induxit ut de eo honorificè sentiret: sed quia videbat insignem eius virtutem cum cælestibus miraculis congruere, hæc illi expressa fuit confessio. Cæterum quod Deum timuisse dicitur, non ita exponi debet quasi penitus resipuerit: tantum subitus & evanidus impetus fuit, ut sæpe continget vanos homines & mundo deditos percelli Dei timore, dum formidabilem suam potentiam exerit: sed quia non subest vicia radix, protinùs securitatem obducere quæ sensum illum extinguat. Non fuit igitur mutatus Centurio, ut se Deo in reliquum vitæ tempus addiceret, sed tantum Dei tatis Christi momentaneus præco fuit. Quod autem apud Lucam habetur tantum dixisse, *Vere hic homo iustus erat*, tantumdem valet ac si aperte exprimeret esse Dei Filium, sicut alii duo Evangelistæ narant. Nam passim fama percrebuerat, affectum fuisse Christum supplicio quia se pro Filio Dei gereret: nunc dum iustitiæ laudem ei tribuit Centurio, eumque à crimine asserit, Filium Dei simul faterur: non quod distinctè intelligeret quomodo genitus esset Christus ex Deo Patre, sed quia Divinum aliquid in eo esse non dubitat, quodque documentis conuictus, non vulgarem esse hominè, sed Divinitus excitatù statuit. Quod ad turbas spectat, pectora tundendo, piaculi reatum deprecata sunt, quod sentirent piaculum iniusta & nefanda cæde publicè contractum esse. Sed quia non ultra progressæ sunt, nihil illis profuit suus plañctus: nisi fortè quibusdam melioris pœnitentiæ initium vel præparatio fuit. Sed quia tantum lamentatio nobis describitur quam Deus in Filii sui gloriam extorsit, dicamus hoc exemplo parù aut nihil esse si quis ex præsentis Dei potentia horrorem concipiat, donec sedata consternatione in corde tranquillo resideat Dei timor.

55 *Erant autem ibi mulieres.*) Hoc additum fuisse interpretor ut sciamus, quum huc & illuc fuga dilapsi essent discipuli, quosdam tamen ex illorum cœtu retentos à Domino fuisse testes. Quamquam autem Iohannes Apostolus à cruce non discessit, nulla tamen hic fit eius mentio: sed tantum laudantur mulieres quæ Christum ad mortem usque comitatae sunt, quod viris trepidè fugientibus, clariùs enituit singularis earum pietas erga magistrum. Raro enim studii ardore præditas fuisse necesse est, quæ tamen nihil præstare officii possent, in extremis tamen probis positum reverenter colere non desisterunt. Neque tamen viros omnes fugisse, ex Luca colligimus: quia dicit *omnes eius notos procul stetitisse*. Sed mulieres non sine causa potissimum celebrant Evangelistæ, quod viris præferri dignæ essent. Meo quidem iudicio tacita comparatio graviter Apostolos perstungit. De ipso corpore loquor, nam quia vnus tantum residuus manserat, de eo (sicuti nuper dixi) tres Evangelistæ tacent. Fuit autem electis testibus hoc valde probrosum, ab eo spectaculo se subducere ex quo pendeat mundi salus. Itaque dum postea Evangelium promulgarunt, præcipuum historiæ caput à foeminis mutuari oportuit. Quod nisi ingenti malo mirabiliter occursum esset Dei providentia, redemptionis notitia se & nos privassent. Cæterum quamquam in foeminis non videtur tanta esse autoritas, si tamen ex pendimus quanta Spiritus virtute contraiillam tentationem sustulit fuerint, non erit cur vacillet fides nostra, quæ in Deum verum testimonii autorem recumbet. Interea notemus incredibili Dei bonitate factum esse ut ad nos usque maneret Evangelium de expiatione qua nobis reconciliatus fuit Deus. Nam in communi eorum defectione quos alii præcurrere decebat, quosdam ex medio grege animavit Deus qui se à trepidatione colligerent, futuri nobis eius historiæ testes sine cuius fide salvi esse non possumus. De ipsis porò mulieribus iterum mox aliquid dicendum erit. in præsentia ynum obiter notare sufficiat, studio discendi à patria fuisse abductas, ut assiduè penderent ex ore Christi: nec labori aut facultatibus pepercisse, modo saluifica eius doctrina fruerentur.

MATTH. XXVII.

MARC. XV.

LVC. XXIII.

57 *Quum autem vespera esset, venit homo dives ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse*

42 *Et quum iam esset vespera (quoniam erat parasceue, quæ præcedit sabbatum)*

50 *Et ecce vir nomine Ioseph decurio, vir bonus & iustus.*

51 *Hic non consenserat cõ-*

discipulus erat Iesu.

58 Hic accessit ad Pilatum & postulavit corpus Iesu. tunc Pilatus iussit reddi corpus.

59 Et quum accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindone munda,

60 Posuitq; illud in monumento suo nouo quod exciderat in petra, & aduoluto magno lapide ad ostium monumenti, abiit.

61 Erat autē ibi Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.

43 Venit Ioseph ortus ex ciuitate, Arimathæa, honestus decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei: & sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, & petiit ab eo corpus Iesu.

44 Pilatus autē admiratus est si iam mortuus esset: & accersito ad se Centurione, interrogauit illum an iam dudū mortuus fuisset.

45 Et recognita ex Centurione, donauit corp' ipsi Ioseph.

46 Et is mercatus sindonem, depositū eū inuoluit sindone, & posuit in monumento quod erat excisū è petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumenti.

47 Maria verò Magdalene & Maria Ioseph spectabant ubi poneretur.

filio ac factō eorum, oriundus ab Arimathæa vrbe Iudæorū, qui expectabat & ipse regnum Dei.

52 Hic accessit ad Pilatū, & postulauit corpus Iesu.

53 Et depositum inuoluit sindone, & posuit illud in monumento quod erat in petra excisum, in quo nondū quisquam positus fuerat.

54 Et dies erat parasceue, & sabbathum illucescebat.

55 Subsequente autē mulieres quæcum eo venerant à Galilæa viderunt monumentum, & quemadmodum positū erat corpus eius.

56 Reuersæ verò parauerūt aromata & unguenta: ac sabbatho quidem quiescuerunt secundum præceptum.

Subiicitur nunc Christi sepultura, quasi medius transitus ab ignominia crucis ad resurrectionis gloriam. Voluit quidem Deus alia etiam causa Filium suum sepeliri, vt ita melius testatū fieret vera morte pro nobis esse defunctum. Sed hic interim finis præcipuè spectandus est, quod hoc modo aboleri coeperit maledictio quam ad breue tempus susceperat, neque enim vulgari more proiectū fuit eius cadaver in foueam, sed in sepulchro exciso honorificè conditum. Quāquam autem tunc adhuc ante oculos versata est carnis infirmitas, nec Diuina virtus Spiritus ante resurrectionem lucidè conspecta est: voluit tamen Deus hoc quasi præludio adumbrare quod paulo post facturus erat, vt Filium suum mortis victorē magnificè supra cælos eueheret.

57 *Quum autem vespera esset.*) Intellige Ioseph non sub crepusculum venisse, sed ante occasum solis, vt citra sabbathi violationem hoc pietatis officium magistro præstaret. nam initium sabbathi erat ab illa vespera. Ergo necesse fuit Christum ante noctis tenebras in sepulchro deponi. Porro à Christo mortuo vsque ad sabbathi obseruationem tres horæ liberæ restabant. Quāquam autem Iohannes non solius Ioseph meminit, sed Nicodemum quoque illi adiungit comitem: quia tamen solus ipse suscepit negotium à principio, & Nicodemus ipsum ducem & autorem tantum sequutus est, tribus Euangelistis in breui narratione satis fuit quod ab ipso vno gestum sit referre. Iam et si rara laude dignus fuit hic Ioseph affectus, primò tamen nobis consideranda est Dei prouidentia, quod hominem inter suos nobilè & eximie dignitatis elegit qui sepulchri honore probum crucis tegere inciperet. Et sanè quum totius gentis inuidiæ & odio, quum ingentibus periculis se exponeret, non dubium est arcano Spiritus instinctu tantum fiduciæ sumpsisse. nam licet antè vnus fuisset ex Christi discipulis, nunquam tamen liberè & palàm profiteri fidem suam ausus fuerat. Nunc dum in Christi morte spectaculum desperationis plenū occurrit, quod etiam viriles animos frangere posset, vnde illi repente tam generosa animositas vt inter summos terrores nihil metuens, longius quàm rebus pacatis progredi non dubitet? Sciamus ergo Diuinitus per manum Ioseph sepultum fuisse Dei Filium. Huc etiam referri debent quæ hic notantur circumstantiæ. Pietas Ioseph & vitæ integritas laudantur: vt discamus in Dei seruo agnoscere opus Diuini. Diuitem fuisse Euangelistæ referunt, vt sciamus mira animi celsitudine superatum fuisse obstaculū quod alioqui eum coegisset retrorsum cedere. Nam, vt superbi sunt diuites, nihil difficilius est illis quàm sponte vulgi contemptum subire. Scimus autem quàm fordida & infamis fuerit opera, crucifixi hominis cadaver è manu carnificis suscipere. Adhæc quo splendidiore ei fuit fortuna, cautiore etiam fuisset ac timidior (vt solent homines diuitiis suis addicti discrimen omne fugere) nisi è cælo indita fuisset illi audacia. Ascribitur etiam dignitas ordinis, quod *Decurio* fuerit, vel *Senator*, vt hac quoq; in parte reluceat Dei virtus: quia non ex obscura plebe suppositus est qui raptim & clanculum Christi corpus defoderet, sed ex alto honoris gradu excitatus fuit huius officii minister. Nam quo minus credibile erat illum pietatis cultum Christo paratum esse, eo clarius apparuit hoc totum Dei consilio & manu gubernari. Docemur autem hoc exemplo, tantum ab excusatione abesse diuites si Christum honore suo fraudent, vt duplicis culpæ potius rei sint, dum stimulos quibus incitari eos decebat, conuertunt in obstacula. Fateor quidem hoc nimis consuetum esse & vulgare vt se à iugo subducant qui videntur præ aliis excellere, vt delicati sint ac molles, vt nimium prouidi & timidi: sed nobis ineunda est longè diuersa ratio, nisi opes & honores adiumenta sint ad colendum Deum nos illis perperam abuti. Circumstantia temporis docet quàm facile

facile fit Deo corrigere prauos metus qui nos ab officio impediunt. Quum autè non auderet Ioseph rebus dubiis ingenuè se Christi discipulum profiteri, nunc, vbi maximè ardet hostiù furor, & sæuitia grafsatur, animum colligit, vt in apertum discrimen se conicere non dubitet. Videmus ergo vt Dominus momento corda formet in nouos affectus, ac erigat spiritu fortitudinis qui prius collapsi erant. Caterùm si pio honorandi Christi studio tantum fidaciæ sumpsi Ioseph quum mortuus in cruce penderet, nisi hodie, postquam resurrexit à mortuis, idem saltem eius glorificandi viget in cordibus nostris zelus, vā nostræ socordix.

43 Marc. 51 Luc. *Qui & ipse erat expectans regnum Dei.*) Hoc præcipuo elogio ornatur Ioseph quòd expectaret regnum Dei. Laudatur quidem etiam à iustitia: sed expectatio hæc regni Dei, iustitiæ radix & origo fuit. Per *Regnum Dei* intellige promissam in Christo instaurationem. Nam ordinis integritas, quam vbique Prophetæ aduentu Christi futuram promiserant, stare non potest nisi quum Deus homines dissipatos sub imperium suum colligit. Hac itaque nota commendatur pietas Ioseph, quòd in statu perduto spem redemptionis aluerit quæ à Deo promissa erat. Hinc etiam nascitur timor Dei, & sanctè rectèque viuendi studium. neque enim fieri potest vt se Deo quisquam addicat nisi qui eum sperat sibi liberatorem fore. Notemus autem, quum omnibus Iudæis promiscuè destinata esset salus in Christo, eiuſque promissio omnibus communis esset, Spiritum sanctum non nisi de paucissimis testari quòd hic audiuimus de Ioseph. Vnde apparet incomparabilem Dei gratiam maligna totius serè populi obliuione fuisse tunc sepultam. Volitabat quidem passim in linguis omnium de futuro Christi aduentu iactantia: sed paucorum animis infixum erat Dei foedus, vt fide ad spiritualem renouationem asurgerent. Horrendus sanè fuit ille stupor: ideòque non mirum si pura religio obsoleuerat, extincta fãluis fide. Vtinam verò non similis esset huius infœlicis seculi corruptela. Apparuit semel Christus Iudæis & toti mundo redemptor, vt Prophetarum vaticiniis testatum iuerat: rebus ex confusa dissipatione in rectum & legitimum statum compositis, regnum Dei erexit: tempus milinæ nobis præscripsit quo patientiam nostram exerceat, donec iterum è cælo adueniat perfectior eius regni quòd inchoauit, quotusquisque ad eam spem vel mediocriter adspirat? Annon perinde terræ affixi sunt serè omnes acsi nulla promissa esset resurrectio? Verùm vt cunq̃ue maior pars scopi sui obliu, huc & illuc dffluat, meminerimus hanc esse propriam fidelium virtutem, quæ sursum sunt quærere: ac præsertim ex quo Dei gratia illuxit per Euangelium, erudiens nos vt abnegata impietate & mundanis concupiscentiis, sobrie & iuste & piè viuamus in præſenti seculo, expectantes beatam spem & illustrationem gloriæ magni Dei, ad Titum, cap. 2. c. 11. 12. 13.

59 *Et quum accepisset corpus.*) Breuius sepulturam perstringunt tres Euangelistæ: ideòque de aromaticis vnguentis nullus apud eos sermo, quæ solus Ioannes celebrat: tantum sūdōnem mundam à Ioseph emptam fuisse narrant. Vnde colligimus honorificè fuisse sepultum. Nec verò dubium est, hominem diuitem, quum sepulchrum suum Domino cederet, in reliquis etiam decorum splendorem & ornatum præstitisse. Et hoc etiam arcana Dei prouidentia magis quàm meditato hominum consilio accidit, vt nouum & adhuc purum sepulchrum nactus sit Dominus, qui primogenitus est ex mortuis, & primitiæ resurgentium. Deus itaque hoc symbolo Filium suum à toto generis humani grege distinxit, & vitæ nouitatem proposuit in sepulchro ipso.

Coloss. 1. c. 18
1. Cor. 15. c. 28

61 *Erat autem ibi Maria Magdalene.*) Marcus & Matthæus tantum narrant mulieres spectasse quid fieret, ac notasse locum vbi positum fuit corpus. Lucas verò consilium etiam simul exprimit, quòd scilicet reuerſæ in urbem parauerint aromata & vnguenta, vt biduo post funus suo ordine celebrarent. Vnde cognoscimus meliori odore perfusas fuisse earum mentes, quem Dominus in morte sua spirauit vt eas ad sepulchrum suum adductas altius extolleret.

MATTH. XXVII.

MARC. | LVC.

62 *Postera autem die quæ sequitur Parasceuen, conuenerunt principes Sacerdotum & Pharisei ad Pilatum,*

63 *Dicentes, Domine, recordati sumus quòd impostor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam.*

64 *Iube ergo muniri sepulchrum vsque ad tertium diè, ne forte veniant discipuli eius nocte vt furentur eum, dicantque plebi, Surrexit à mortuis: & erit nouissimus error peior priore.*

65 *Aut illis Pilatus, Habetis custodiam: ite, munite sicut scitis.*

66 *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, obſignato lapide, adhibitis custodibus.*

62 *Postera autem die quæ.*) In hac narratione non tam Matthæo propositum fuit ostendere quàm obstinato furore Christum persequuti sint Scribæ & Sacerdotes, quàm nobis velut in speculo præſentare incredibilem Dei prouidentiam in resurrectione Filii sui probanda. Conspirant inter se homines astuti, certè in fraudibus & perfidia exercitati: & rationem excogitant qua memoriam extinguant hominis mortui. nam se nihil profecisse vident nisi opprimant resurrectionis fidem. At verò dum id conantur, eam quasi ex professo in lucem notitiæ producant. Certè obscurior fuisset Christi resurrectio, vel saltem eius negandæ maior illis fuisset libertas, nisi testes curassent ad sepulchrum locandos. Videmus ergo vt Dominis homines versutos non solum frustretur, sed etiam propriis consiliis tanquam laqueis intortos, in suum obsequium trahat & cogat. Indigni quidem erant Christi hostes quibus

patferet eius resurrectio: sed illorum impudentiam coargui oportuit, & maledicendi prætextum illis detrahi, imò conuinci ipsorum conscientias, ne ignorantia excusabiles forent. Interea hoc notemus, Deū, quasi mercede conductus haberet, eorum opera ad illustrandam Christi gloriam vsū esse: quia nullius ad eam negandam mentendi color relictus illis fuit, reperto vacuo sepulchro. non quòd à vesana sua improbitate desisterint, sed hoc locuples apud omnes recto sanòque iudicio præditos testimoniū fuit, Christum resurrexisse, cuius corpus sepulchro inclusum quum milites vndique obsepui feruarent, repertum non fuit.

63 *Recordati sumus quòd impostor.*) Diuino instinctu hæc illis suggesta fuit cogitatio, non tantum vt iustam sceleris vltionem de ipsis fumeret Dominus (quemadmodum cæcis tormentis mentes sibi malè conficias subinde exagitat) sed præcipue vt impuras ipsorum linguas frænaret. Interea rursum perspicimus quantus stupor impios occupet, vbi fascinati sunt à Satana. *Impostorem* adhuc vocant, cuius Diuina virtus & gloria nuper tot miraculis refulsit. Hoc certè non fuit oppedere nubibus, sed Solis obscuracionem ridendo, contra os Dei (vt ita loquar) conspuere. Talibus exemplis docemur mature nobis pia modestaque attentione considerandam esse Dei gloriam vbi se profert, ne duritiem nostram sequatur bruta & horribilis excæcacio. Quanquam autem prima specie durum hoc & absurdum videtur, quòd tam proteruè impii Christo mortuo insultant: ne hæc licentia nos conturbet, prudenter semper dispicere contenit quorsum Dominus eam reflectat. Videntur sibi impii totam Christi doctrinam cum miraculis vna ista quam superbè euomunt blasphemia obruere. atqui Deus non aliter quàm per ipsos Filium suum à sinistra imposturæ nota vindicat. Quoties ergo suis calumniis omnia peruertere parabunt impii, & se in effrænem maledicentiam proicient, æquis & sedatis animis expectemus dum lucem eliciat Deus ex tenebris.

65 *Habetis custodiam.*) His verbis significat Pilatus se eorum arbitrio permittere vt milites in excubiis statuunt. Quo permissu magis fuerunt constricti ne quibus caullis effugerent. quanquam enim sine pudore Christo post resurrectionem obstrepere ausi sunt, signatorio tamen annulo Pilati os sibi magis obturarunt quàm sepulchrum.

MATTH. XXVIII.	MARC. XVI.	LVC. XXIII.
1 <i>Vespera autem Sabbathorum quæ lucefcit in primam Sabbathorū, venit Maria Magdalene, & altera Maria, vt viderent sepulchrū.</i>	1 <i>Et quum præterisset Sabbathū, Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venirēt & ungerēt eū.</i>	1 <i>Prima autē die Sabbathorum profundo diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata, & nonnullæ cum illis.</i>
2 <i>Et ecce, terramotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de celo, & accedens deuoluit lapidē ab ostio, sedebatque super eum.</i>	2 <i>Et summo diluculo primi diei Sabbathorum veniunt ad monumentum exorto sole.</i>	2 <i>Repererunt autem lapidem reuolutum à monumento.</i>
3 <i>Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius candidum sicut nix.</i>	3 <i>Dicebantq; inter se, Quis reuoluet nobis lapidē ab ostio monumenti?</i>	3 <i>Et ingressæ nō inueniunt corpus Domini Iesu.</i>
4 <i>Præ timore autem eius concussi sunt custodes, & facti sunt velut mortui.</i>	4 <i>Et quum respexissent, vident quòd reuolutus esset lapis. nam erat magnus valde.</i>	4 <i>Et factum est dum mente cōsternatæ essent de hoc, ecce duo viri steterunt iuxta illas in vestibus fulgurantibus.</i>
5 <i>Respōdens autem Angelus dixit mulieribus, Nolite timere vos: scio enim quòd Iesum qui crucifixus est queritis.</i>	5 <i>Et ingressæ in monumentum viderunt adulescentem sedentem à dextris, amictum stola candida: & expauerunt.</i>	5 <i>Quū autem essent expauesactæ, & inclinarēt vultum in terram, dixerūt ad illas, Quid queritis uiuentem cum mortuis?</i>
6 <i>Non est hic: surrexit enim sicut dixit, venite, videte locum vbi positus erat Dominus.</i>	6 <i>At ille dicit eis, Ne expauescatis: Iesum queritis Nazarenū, qui fuit crucifixus. surrexit, nō est hic, ecce locus vbi posuerant illum.</i>	6 <i>Non est hic, sed surrexit: recordamini vt dixerit vobis quum adhuc esset in Galilæa,</i>
7 <i>Et citò euntes dicite discipulis eius quòd surrexit à mortuis: & ecce præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis. ecce, dixi vobis.</i>	7 <i>Sed abite, dicite discipulis eius & Petro quòd ille præcedit vos in Galilæam: illic eum videbitis, sicut dixit vobis.</i>	7 <i>Dicens quòd oportet Filium hominis tradi in manus hominum sceleratorum, & crucifigi, & die tertio resurgere.</i>
		8 <i>Et recordatæ sunt verborum eius.</i>

Iam ventum est ad redemptionis nostræ clausulam. nam hinc exurgit viua nostræ cum Deo reconciliations fiducia, quod Christus mortis victor ex inferis emerit, vt nouæ vitæ potestatem penes se esse ostenderet. Quare Paulus merito dicit nullum fore Euangelium, & spem salutis irritam ac euaniam, nisi tenemus Christum ex mortuis resurrexisse. Nam ita demum parata nobis fuit iustitia, & patefactus in cælum ingressus, denique adoptio nostra sancita, dum Christus resurgendo Spiritus sui potentiam exrens, Filium Dei se probauit. Quamquam autem aliter quàm carnis nostræ sensus expeteret resurrectionem suam patefecit: hæc tamen quæ illi placuit ratio nobis quoque optima videri debet. Sine teste egressus est è sepulchro, vt locus vacuus primum indicium foret, deinde mulieribus per Angelos nuntiari voluit se viuere: paulo post illis apparuit, ac tandem Apostolis, idque sapius. Ita paulatim suos pro eorum modulo ad plenioram notitiam deduxit. Quod autem initium fecit à mulieribus, nec modò se illis visendum exhibuit, sed iniunxit etiam apud Apostolos Euangelii præconium, vt illorum quasi magistræ forent: in eo primum castigatus fuit Apostolorum torpor, qui pauore ferè iacebant exanimes, quò foeminæ sedulo ad sepulchrum properarent, quibus etiam non vulgaris merces repensã fuit. Etsi enim vitio non carebat vngendi Christi consilium, quasi adhuc esset mortuus, earum tamen infirmitati ignoscens singulari ipsas honore dignatus est, munus Apostolicum viris ereptum ad breue tempus resignas. Atque hoc modo specimen eius quod Paulus docet exhibuit, nempe quòd eligat quæ stulta sunt ac debilia in mundo, vt carnis altitudinem humiliet. Nec verò nos aliter rite comparati erimus ad hoc fidei nostræ caput discendum, nisi omni fastu deposito dociles nos mulierum testimonio subiicimus. non quòd fides nostrã tam angustis finibus clausa manere debeat, sed quia Dominus, vt obedientiam nostram probet, stultos fieri nos velit, priusquam ad sua mysteria plenus cognoscenda admittat. Quod ad historiam pertinet, Matthæus tantum dicit *duas Marias venisse vt viderent sepulchrum*: Marcus Salomon tertiam adiungens, dicit *emisse aromata vt vngerent corpus*: ex Luca autem colligitur non duas modò vel tres, sed complures venisse. Sed hoc sacris scriptoribus scimus esse vsitatum, vt paucos tantum ex maiore numero exprimant. Probabilis etiam coniectura est, Mariam Magdalenam cum altera comite, (sive præmissa fuerit, sive sponte præcurrerit) ante alias ad sepulchrum accessisse. Atque hoc videntur innuere Matthæi verba, quod *videndi causa duæ illæ venerunt*: quia nisi ex aspectu non constabat ratio Christi vngendi. Interea quod in animo habebant præstare officium subicit: quia hoc vnum maxime propositum erat, de resurrectione tellari. Quæritur tamen quomodo studium hoc mulierum, quod superfluum mistum erat, Deo placuerit. Ego verò non dubito quin morem vngendi mortuos à Patribus acceptum ad suum finem retulerint, vt consolationem in mortis luctu ex spe futuræ vitæ peterent. Peccasse quidem fateor quòd non statim mentes suas extulerint ad illam prædictionem quam ex ore magistri audierant: sed quia retinent generale principium de vltima resurrectione, ignoscitur defectus ille, qui totum actum (vt loquuntur) merito vitialet. Sic Deus sæpe paterna indulgentia sanctorum officia fuscipit, quæ non modò sine venia non placerent, sed iure etiam cum ignominia & pœna repudiarentur. In eo igitur refulget mira Christi bonitas, quòd benignè & comiter mulieribus viuus occurrit, quæ perperam ipsum inter mortuos quærebant. Quòd si illas frustra ad sepulchrum suum venire passus non est, certò statuere conuenit, si quis fide nunc ad eum aspiret, minimè frustratum iri. quia non impedit locorum distantia quin potiantur ipso fideles, qui cælum & terram Spiritus sui virtute implet.

1. Marc. *Et quum præterisset sabbathum.*) Idem valet quod habetur apud Matthæum, *Vespera quæ lucescit in primum diem sabbathorum.* Item apud Lucam, *Prima die sabbathorum.* Nam quum sciamus Iudæos à primis noctis tenebris diem fuisse exorfos, intelligunt omnes, finito Sabbatho de sepulchro visendo mulieres inter se consilium cepisse, vt illuc ante auroram venirent. *Primum diem Sabbathorum* duo Euangelistæ nominant, quæ ordine prima erat inter duo Sabbatha. Quòd alii verterunt vnam, erroris causam multis præbuit ob linguæ Hebraicæ incertitiam. nam quum $\pi\rho\nu\mu$ nunc vnum significet, nunc primum, Euangelistæ (vt in pluribus aliis locis) Hebraicam phrasin sequuti, *μία* dixerunt. Ego verò (ne ambiguitas falleret) eorum mentem clarius exposui. Sed in emptione aromatum à Marci verbis non nihil distidet Lucæ narratio: quòd in urbem reuersæ parauerint aromata: deinde secundum præceptum Legis quieuerint vno die antequam iter ingressæ sint. Sed Marcus duas res diuersas eodem contextu referens tempora minùs accuratè quàm Lucas distinguit. nam quod prius actum erat, vnà cum profectioe miscet. In re quidem ipsa optimè conueniunt, quòd sacra quiete defunctæ, adhuc inter noctis tenebras domo egressæ sint, vt sub primum diluculum ad sepulchrum accesserint. Iterum verò memoria tenendum est quòd prius attigitur, ritum vngendi mortuos, licet multis profanis gentibus communis foret, apud solos Iudæos legitimo fuisse in vsu: quibus à patribus traditus fuerat vt se in fide resurrectionis exercerent. Cadauer enim sensu priuatum condire sine hoc respectu, frigidum & inane solatium fuisset: sicut Ægyptios scimus hac in parte anxie fuisse operosos sine vllò profectu. Atqui Deus hoc sacro symbolo Iudæis vitæ imaginem in morte repræsentabat, vt se ex putredine & puluere nouum vigorem recepturos sperarent. Porrò Christi resurrectio sicuti viuifico suo odore penetrauit omnia sepulchra, vt vitam in mortuos spiraret: ita externas illas cæremonias aboleuit. Quare non ipse adminiculis egebat, sed mulierum ruditas & incertitia, quia nondum probè tenebant ipsum à corruptione immunem esse.

3. Marc. *Dicebãtque inter se.*) Hanc dubitationem solus Marcus exprimit: sed quum alii narrent lapidem ab Angelo fuisse reuolutum, facile colligitur perplexas hæsisse & consilii dubias, donec aditus Dei manu patefieret. Cæterum hinc dicamus, zelo suo abreptas sine consilio illuc venisse. Lapidem sepulchro viderant opponi, qui ab ingressu quo fuis arceret: cur id domi per otium non venit in mentem, nisi quia metu & admiratione attonitas ratio & memoria deficit? Sed quia pio seriore cæcutiunt, vitium hoc illis Deus non imputat.

2 *Matth. Ecce terramotus.*) Pluribus signis gloriæ suæ præsentiam ostendit Dominus, ut ad reuerentiam melius formaret sanctarum mulierum corda. Nam quia res non levis momenti erat, scire partam esse à Filio Dei de morte victoriam (in quo vertitur salutis nostræ summa) scrupulos omnes eximi oportuit, ut Diuina maiestas palam & non obicure illarum oculis se offerret. *Factum ergo terramotum* dicit Matthæus, in quo sensibilis erat illa quam dixi cælestis potentia. Atque hoc portento mulieres adpergescere oportuit, ut nihil iam humanum vel terreste conciperent, sed mentes suas extollerent ad nouum & minime expectatum Dei opus. In Angeli quoque vestitu & forma, quasi per radios, Deitatis fulgor sese diffudit: ut sentirent non esse hominem mortalem qui facie hominis indutus propè adstabat. Etiam enim ad immensam Dei gloriam nihil vel lucis coruscatio, vel niuis candor, quietiam, si eum rite cognoscere cupimus, nullus fingendus est color: externis tamen notis se propinquum esse admonens, pro infirmitatis nostræ captu nos ad se inuitat. tantum sciendum est visibilia præsentia eius signa nobis offerri, ut eum inuisibilem mentes nostræ apprehendant: sub corporeis formis gustum nobis præberi spiritualis eius essentia, ut spiritualiter eam quæramus. Interea non debium est quin externis symbolis coniuncta fuerit interior quædam efficacia, quæ mulierum cordibus Deitatis sensum insculperet. Nam etsi initio obitupescere læ sunt, patebit tamen ex contextu, collectis animis gradatim ita fuisse edoctas ut præsentem Dei manum sentirent. Caterum tres nostri Euangelistæ dum compendio illudent, prætereunt quod fufius à Iohanne narratur capite 20, vsque ad verbum 12, quod scimus illis non esse insolitum. Hoc etiam diuersum est, quòd apud Matthæum & Marcum vnus tantum Angeli fit mentio, quum Iohannes & Lucas duos ponant. Verum hæc quoque repugnantia species faciliè diluitur: quia scimus quàm frequentes in Scriptura synecdochæ passim occurrant. Conspiciti ergo fuerunt duo Angeli, primum Mariæ, deinde alius comitibus. Sed quia alter qui loquendi partes sustinuit, præcipuè ad se conuertit illarum mentes, Matthæo & Marco satis fuit eius legationem referre. Adde quod vbi dicit Matthæus *Angelum super lapidem sedisse*, in his verbis est ἄγγελος καθήμενος: vel saltem neglecta est historiarum series: quia non protinus apparuit Angelus, sed quum suspensas & anxias mulieres rei nouitas & admiratio teneret.

4 *Præ timore concussi sunt custodes.*) Terruit custodes Dominus, ac si canterium imprimeret eorum conscientias, quòd inuitos cogeret Diuinam eius virtutem sentire: saltem hucusque valuit terror ne securè eluderent quæ mox de resurrectione spargenda erat fama. Nam etsi linguas venales profuturare ipsos non puduit, coacti sunt tamen, vellent nollent, intus agnoscere quod apud homines improbe negabant. Nec verò dubium est quin vbi liberior loquendi facultas erat, apud suos familiariter confessi fuerint quod pecunia redempti non audebant vulgò proferre. Ac notandum est discrimen inter duas terroris species quas Matthæus inter se comparat. Territi fuerunt milites assueti ad tumultus, & pauore ita absorpti ut tanquam semimortui caderent: sed prostrato nulla virtus erexit. similis fuit mulierum pauor: sed consolatio mox sequuta animos propè defectos restituit, ut saltem melius aliquid sperare inciperent. Et certè consentaneum est ut promiscuè tam piis quàm reprobis horrorem metumque incutiat Dei maiestas, ut à facie eius sileat omnis caro. Sed vbi electos suos humiliavit Dominus ipse ac subegit, mox eorum formidinem mitigat, ne oppressi succumbant: neque id modò, sed gratiæ quoque suæ dulcedine vulnus influctum sanat. reprobos verò vel panico (ut loquuntur) metu exanimat, vel tabescere finit sub lentis tormentis. Nam quod ad milites istos spectat, similes quidem fuerunt mortuis, sed absque serio affectu, sicuti mente alienati expauescunt quidem ad momentum, simul tamen obliuiscuntur se timuisse: non quòd prorsus deleta fuerit timoris memoria, sed quia illis effluxit viua illa & efficax Diuinæ virtutis apprehensio, cui cedere coacti fuerant. Sed hoc præcipuè tenendum est, quum peræquè timerent ut mulieres, non adhibitam fuisse medicinam quæ ipsorum timorem leniret. solis enim mulieribus dixit Angelis, *Nolite timere*: materiam verò gaudi & securitatis illis proposuit in Christi resurrectione. Apud Lucam additur obiurgatio, quòd *viuentem querant cum mortuis*: perinde ac si aurem illis vellicaret Angelus, ne amplius in sua desperatione torperent.

7 *Et cito euntes dicite discipulis.*) Hic mulieres extraordinario honore Deus ornat per Angelum, quòd præcipuum salutis nostræ caput apud ipsos quoque Apostolos promulgandum ipsis mandat. Apud Marcum nominatim iubentur nuntium hunc Petro afferre: non quia tunc dignitate excelleret, sed quia tam scæda eius defectio speciali consolatione opus habebat, ut sciret se non esse abdicatum à Christo, quamlibet turpiter ac sceleratè lapsus esset. Iam ingressus fuerat sepulchrum, ac resurrectionis Christi vestigia conspexerat: sed honorem illi Deus negauit quo paulo post dignatus est mulieres, ut audiret ex ore Angeli Christum resurrexisse. Et certè hinc apparet quanto adhuc stupore laborauerit, quòd trepidus iterum refugit in suas latebras ac si nihil vidisset, quum Maria flens ad sepulchrum sederet. Quare non dubium est quin ipsa & eius comites in Angeli conspectu retulerint patientiæ suæ mercedem. Quod discipulos in Galilæam accersit Angelus, ideo factum esse arbitror ut Christus se pluribus patefaceret, scimus enim diutius versatum esse in Galilæa. Et suis liberius spatium dare voluit, ut paulatim in ipso recessu animos colligerent. Deinde locorum consuetudo eos adiuuit, ut magistrum certius agnoscerent. nam modis omnibus confirmari oportuit, nequid ad fidei certitudinem deesset. *Ecce dixi vobis*. Hac loquendi forma asseuerat Angelus verum esse quod dixit. Hoc autem non à se profert, quasi primus esset author, sed Christi promissioni subscribit: ideoque apud Marcum ipsa Christi verba tantum reducit in memoriam. Lucas sermonem vterius prosequitur, quòd admoniti fuerint à Christo discipuli, ipsam crucifigi oportere, &c. eodem tamen sensu: quia mortem suam vnà cum resurrectione prædixerat. Additur etiam tunc *recordatus fuisse verborum Domini*: quo docemur, quanuis malè profecissent in Christi doctrina, eam tamen non periisse, sed fuisse suffocatam donec maturo tempore germen proferret.

MATTH. XXVIII.

8 *Et digresse celeriter à monumento cum timore & gudio magno, currebant ut renuntiarent discipulis eius. Quum autem irent ad renuntiandum discipulis eius,*

9 *Tunc ecce Iesus occurrit illis, dicens, Aucte. Illæ autem acceperunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum.*

10 *Tunc ait illis Iesus, Nolite timere: ite, renuntiate fratribus meis ut eant in Galileam: & ibi me videbunt.*

MARC. XVI.

8 *Et abeuntes citò fugerunt à monumento: habebat enim illis tremor & stupor, neque cuiquã quicquam dicebant: timebant enim.*

9 *Quum autem manẽ surrexisset primo die Sabbathi, apparuit primùm Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem demonia.*

10 *Illæ profecta renuntiavit ijs qui cum illo fuerant turgentibus ac flētibus.*

11 *Et illi quum audissent quòd viueret, ac visus esset ab ea, nō crediderunt.*

LVC. XXIII.

9 *Et egressæ à monumento nuntiauerunt hæc omnia ipsis undecim & cæteris omnibus.*

10 *Erat autem Maria Magdalena, & Iohanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum illis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.*

11 *Et visa sunt apud illos ceu deliramentum verba earũ, neque crediderunt eis.*

12 *Surgens autẽ Petrus cucurrit ad monumentum, & prospiciens vidit lintheamina sola posita: & abiit, secum admirans quod acciderat.*

8 *Et digresse celeriter.*) Prætereunt tres Euangelistæ quod de Maria Magdalena narrat Iohannes illam scilicet nondum conspectis Angelis in urbem rediisse, ac flebiliter conquestam esse de corpore Christi sublato. hic tantum de secundo in urbem reditu agitur, in quo ipsa & aliæ comites nuntiarunt discipulis Christum resurrexisse: quod tam voce ac testimonio Angeli quàm Christi ipsius conspectu didicerant. Porro antequam Christus se ostenderet, iam currebant ad discipulos, sicuti iussæ erant ab Angelo: in itinere secundo confusio accessit, ut minus dubitater asserere possent Domini resurrectionem. Dicit Mathæus, *Profectus esse cum timore & gaudio magno*: quibus verbis intelligit exhilaratas quidem fuisse voce Angeli, simul tamen fuisse metu percussas, ut inter lætitiã & anxietatem æstuarerent. Sic enim interdum contrarii affectus piorum corda occupant, & versant alternis vicibus, donec tandem pax Spiritus compositum statum afferat. Nam si fides in illis fuisset solida, subactò timore profusus eas sedasset: nunc timor gaudio permixtus nondum rectè Angeli testimonio ac quiescente demonstrat. Hic verò in signe misericordiæ specimen exhibuit Christus, quòd ita dubiis & trepidis occurrit ut quòd residuum erat dubitationis tolleret. Non nihil tamen discrepant Marci verba, quòd *fugerint tremore & stupore correptæ*, ut præ metu obstupescerent. Sed solutio non adeò difficilis est: quia quum animus esset Angelo parere, non tamen suppetebat facultas nisi Dominus ipse soluisset silentium. Verum in eo quòd sequitur maior est repugnantia species. Marcus enim non dicit obuiam illis fuisse Christum, sed tantum Magdalene *apparuisse primo diluculo*: Lucas huius visionis in totum non meminit. Sed hæc prætermisio quum minime sit Euangelistis insolita, nobis absurda videri non debet. Quòd à discrimine verborum Matthæi & Marci spectat, fieri potest ut Magdalena tanti boni compos fuerit ante alias: vel etiam per synecdochen ad omnes extendat Matthæus quòd vnus fuit proprium. Probabilius tamen est, solam nominari à Marco, quia primo Christi conspectu & peculiari modo præ aliis potita fuerit, interea eius comites suo ordine Christum vidisse: idèoque communiter hoc omnibus apud Matthæum tribuit. Fuit autem hoc admirabile bonitatis specimen, quòd cælestem suam gloriam miteræ femina, quæ à septem demonis possessa fuerat, Christus patefecit: & lucem nouæ æternæque vitæ proferre volens, inde exorsus est vbi nihil secundum hominem nisi contempibile & pudendum. Sed hoc documento testatus est Christus, vbi semel gratiam erga nos suam exeruit, quàm liberaliter eius cursum profequi soleat, & simul omnem carnis superbiam detecit.

9 *Tenuerunt pedes eius.*) Videtur hoc cū verbis Iohannis non congruere, vbi testatur prohibitam fuisse Mariam à Christi contactu. Sed facilis conciliatio est, quòd Dominus Mariam videns in pedum suorum amplexu & osculo nimis defixam esse, eam recedere iubeat: quia corrigenda erat superstitio, & monstrandus resurrectionis finis, à quo Mariam partim terrenum crassiusque affectus, partim stultus feruor abstraherat. Pedes verò suos primo congressu tangere passus est Dominus, nequid ad certitudinem deesset. Itaque continuo post subiicit Matthæus, ipsas *adorasse Dominum*: quòd signum fuit non ambigua notitiæ.

10 *Tunc ait illis Iesus.*) Timorem fuisse vitiosum colligimus, quo rursus Christus eas liberat. quanquam enim ex admiratione oriebatur, contrarius tamen erat tranquillæ fiduciæ. Ergo ut se attollant ad Christum mortis victorem, iubentur læto esse animo. Sed iisdem verbis docemur tunc demum ritè à nobis cognosci Domini resurrectionem, si concepta fiducia gloriari audemus eiusdem vitæ nos esse factos participes. Certè hucusque proficere debet fides nostra ne timor præualeat. Porro Christus iubens nuntari hoc discipulis, hac legatione dissipatam Ecclesiam de integro collegit & collapsam erexit. nam sicuti nos hodie præcipuè viuificat resurrectionis fides, ita tunc oportuit vitam discipulis restitui vnde exciderant. Hic quoque notanda est incredibilis Christi humanitas, quòd transfugas qui eum turpiter deseruerant fratrum nomine dignatur. Nec dubium est quin tam blanda appel-

lacione mœrorem, quo sciebat ipsos grauitèr torqueri, lenire vltro voluerit. Cœterùm quia non solos Apostolos fratrum loco complexus est, sciamus Christi mandato perlatum fuisse hunc nuntium, vt ad nos deinde manaret. Quare frigide audienda non est resurrectionis historia, quando iure fraternæ necessitudinis ad percipiendum eius fructum Christus suo ore nos comiter inuitat. Quòd quidam interpretes sub *Fratrùm* nomine Christi cognatos intelligunt, eorum errorem satis superque refellit contextus: quia discretè exprimit Iohannes *Mariam venisse ad discipulos*: & mox sequitur apud Lucam *venisse mulieres ad Apostolos*. Consentit etiam Marcus, *Mariam venisse* scribens, *Atque hæc dixisse lugentibus discipulis*.

11 Marc. *Illi quum audissent.*) Marcus vnus tantùm Mariæ testimonium commemorat. mihi tamen persuasum est, ab omnibus communiter relata fuisse Christi mandata: imò locus hic melius confirmat quod nuper dixi, nihil dissidii esse inter Euangelistas, dum vnus peculiariter Mariæ Magdalenæ assignat quod secundum alios omnibus commune fuit, licet non æquali gradu. Turpis verò socordia discipulos constrictos tenebat, vt in memoriam non reducerent completum esse quod ex Magistro sapius audierant. Siquid prius inauditum narrarent mulieres, meritò in re incredibili earum sermone non statim habita fuisset fides: sed nunc plusquam hebetes fuisse oportet, qui rem à Filio Dei toties promissam & testatam, vbi ab oculatis testibus completa esse narratur, pro fabula vel somnio ducunt. Adde quòd quum ipsos sua incredulitas recta intelligentia priuauerit, non modo respuunt veritatis lucem, sed tanquam deliramentum reiiciunt, sicuti docet Lucas. Hinc apparet tentationi ita succubuisse vt fere omnino verborum Christi gustus eorum animis excidisset.

12 Luc. *Surgens autem Petrus.*) Mihi non dubium est quin hic à Luca inuersus sit historiarum ordo, sicuti ex verbis Ioannis elicere promptum est. nec malè, meo iudicio, resoluetur *Currendi* verbum in tempus plusquam perfectum. Sciunt autem mediocriter in Scriptura versati quàm hoc vsitatum sit Hebræis, quæ suo loco omissa erant, posterius referre. Atque hac circumstantia Lucas Apostolorum duritiam magis exaggerat, quòd aspernati sint mulierum verba: quum tamen Petrus vacuum sepulchrum iam vidisset, ac manifesto resurrectionis signo in admirationem esset coactus.

MATTH. XXVIII.

11 *Illis autem proficiscentibus, ecce, quidam à custodibus venerunt in ciuitatem, ac renuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ acciderant.*

12 *Et congregati cum Senioribus, consilio habito, pecuniã copiosam dederunt militibus,*

13 *Dicentes, Dicite quòd discipuli eius nocte venerint, ac furati sint eum vobis dormientibus.*

14 *Et si hoc auditum fuerit sub Praside, nos persuadebimus ei, & securos vos faciemus.*

15 *At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti, & diuulgatus est hic sermo apud Iudeos vsque in hodiernum diem.*

MARC. | LVC.

11 *Illis autem proficiscentibus.*) Non modò credibile est, sed res ipsa ostendit, milites, quibus iniuncta erat sepulchri custodia, sic fuisse mercede corruptos vt ad nutum Sacerdotum mentiri parati essent. Res illis nota erat, nihil magis Sacerdotes timere quàm ne fama oblineret Christum triduo post mortem surrexisset: sciebant ideo se illum fuisse missos vt seruato caduere famam illam extinguerent. Homines ergo lucro addicti, imò quæstum vndique captantes, postquam illis fructus suæ diligentia perierit, rationè nouam excogitant emungendæ pecuniæ. Quòd autem dicit Matthæus *venisse ex illis quosdam*, incertum est an pauci astuti consilium ab aliis segregauerint, an verò missi fuerint communi omnium nomine. In hanc secundam partem magis inclinat coniectura, quia postea dicit Matthæus non vni vel duobus, sed in genere datam fuisse militibus mercedem periurii. Certum quidem est, siue omnes simul conspirauerint, siue pars illorum, tamen ex crudeli & implacabili Sacerdotum contra Christum odio prædara venatos esse: deinde quum scelere obstrictos tenerent, mala eorum conscientia ad extorquendam pecuniam fuisse abusos. Nam quòd sceleratis ferè omnibus contingit) Sacerdotes malè sibi consci, vt dedecus suum tegerent, milites largo pretio corrumpere coacti sunt. Porro hinc patet, reprobos, postquam se ad peccandum præcipientes semel dederunt, nouis subinde flagitiis implicari, idque dum pudorè suum tueri volunt apud homines, Dei offensa securè neglecta. Miseri isti non tantum largitione redimunt milites, sed etiam si crimen in iudicium adductum fuerit, famam suam & caput noxæ obiciunt. Quid autè eos præter sumptus iacturam ad tantum discrimen subeundum cogit, nisi quia oblinatus furor eos retrocedere non sinit donec peccata peccatis accumulent?

15 *Diuulgatus est hic sermo.*) Hic vindictæ Dei extremus fuit cumulus ad excæcandos Iudæos, quòd militum periurio sepulta fuit Christi resurrectio, & tam futile mendacium receptum. Atque hinc apparet voluntario errore fuisse deceptos qui Christum surrexisset non putabant, sicuti mundus sponte se ad ludendum offert Satanæ imposturis. Neque enim, si quis tantum oculos aperuisset, longa inquisitione opus erat. Armati milites subreptum sibi fuisse dicunt Christi corpus ab imbelli, trepido, & exiguo, & inermi hominum grege. Quis coloris prætextus? Addunt, se dormientibus hoc esse factum. Vnde igitur furtum diuinant? Quòd si qua erat suspicio de discipulis, cur non vestigia sequuti sunt?

cur

cur nullum strepitum mouerunt? Puerile ergo effugium hoc fuit, quod impunè illis non celsisset si cum recto & cordato Præside fuisset negotium. Sed factum est Pilati conuientia ut tanta improbitas euauerit. Sicuti videmus quotidie accidere ut profani iudices non multum fatagant ubi veritas fraude & malitia obruitur. quin potius, si nihil metuunt incommodi, cum perfidis nebulonibus colludere videntur. Quanquam autem hoc durum videri possit, quòd Deus falsum hunc rumorem grassari passus sit ad extinguendam Filii sui gloriam, iustæ eius vltioni habendus est qui debetur honor. Dignam enim fuisse illam gentem quam nebulæ luce priuaret hinc perspicimus, quòd inane friuolùmque mendacium tam cupidè arripitur: deinde quia omnes ferè impeggerant in lapidem offensionis, obtenebrari oportuit oculos eorum ne viderent calicem vertiginis ipsis propinari: denique in omne genus dementiae proiici, sicuti Iesaiæ vaticinio prædictum erat. Neque enim Deus vnquam tam stulta credulitate ipsos decipi passus esset, nisi ut priuaret spe salutis à quibus ipse contemptus fuerat Redemptor. sicuti eodem pœnæ genere nunc mundi ingrati tudinè castigat, laxans reprobis habenas ut in peius proficiant. Cæterum quantus apud Iudæos præualuerit hoc mendacium, non tamen oblitit quin liberè volitaret Euangelii veritas vsque ad vltimos terræ fines, sicuti contra mundi obstacula victrix semper emergit.

10sa 6. c. 8

MATTH. MARC. XVI.
 12 Posthæc autem duobus ex ipsis ambulantes apparuit in alia forma, euntibus rursus.

LVC. XXIIII.

13 Et ecce, duo ex illis ibant eodem die in castellum quòd aberat spatio stadiorum sexaginta ab Hierosolymis, nomine Emaus.
 14 Et ipsi colloquebantur inter se de ijs omnibus quæ acciderant.
 15 Et factum est, dum confabularentur ac disputarent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis.
 16 Cæterum oculi illorum tenebantur ne eum agnoscerent.
 17 Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & estis tristes?
 18 Ac respondens vnus, cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognouisti quæ facta sunt illic his diebus?
 19 Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt ei, De Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens opere & sermone coram Deo & toto populo:
 20 Et quomodo tradiderunt eum summi Sacerdotes & principes nostri in condemnationem mortis, & crucifixerunt eum.
 21 Nos autem sperabamus eum esse illum qui redempturus esset Israel. atqui super hæc omnia tertius dies est hodie quòd hæc facta sunt.
 22 Sed & mulieres quedam ex nobis attonitos reddidere nos, quæ diliculo peruenierunt ad monumentum:
 23 Et nõ inuento corpore eius, venerunt, dicentes se etiã visionẽ Angelorum vidisse qui dicerent eum viuere.
 24 Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum ad monumentum, & ita reppererunt sicuti mulieres dixerant: ipsum verò non viderunt.
 25 Et ipse dixit ad eos, O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Propheta!
 26 Nõne hæc oportuit pati Christum, & intrare in gloriam suam?
 27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.
 28 Et appropinquauerunt castello quòd ibant: & ipse præ se ferebat se longius ire.
 29 Et coegerunt illum dicentes, Atane nobiscum, auoniam vergit ad vesperam, & inclinatus est dies. Et intrauit ut maneret cum illis.

30 *Et factum est, dum accumberet eum eis, accepit panem & ben eduxit, ac fregit, & porrigebat illis.*

13 *Erecc duo.*) Etsi hanc historiam Marcus tantum breuiter delibat, Mathæus & Iohannes ne verbo quidem attingunt: quia tamen cognitu apprime utilis & memoratu digna erat, eam non frustra Lucas tam accuratè persequitur. Sed iam sæpe admonui, ita singulis Euangelistis suas partes apertè distribuissè Dei Spiritum, ut quod apud unum vel duos non occurrit, ex aliis discernere liceat. Nam & plures visiones, quarum mentio fit apud Iohannem, apud tres nostros tacetur. Porro antequam ad singulas circumstantias veniam, hoc summam præfari operæ pretium erit delectos fuisse duos istos testes; per quos Dominus non persuaderet Apostolis se resurrexisse, sed eorum tarditatem corrigueret. quoniam tamen initio nihil pronouerint, aliis deinde adminiculis testimoniarum eorum aditum, apud ipsos iustum pondus obtinuit. Quinam verò fuerint dubium est, nisi quod ex alterius nomine (quem Lucas paulo post Cleopam vocabit) conicere licet non fuisse ex undecim. Emaus vetus oppidum fuit, nec ignobile, quod postea Nicopolim vocarint Romani: nec longa distantia fuit ab Hierosolymis, quoniam sexaginta stadia tantum septem millia passuum efficiant & passus quadringentos. Sed locus non tam ob celebritatem quam ad certitudinem historiarum à Luca expressus fuit.

14 *Et ipsi colloquebantur.*) Hoc pietatis signum fuit, quòd fidem in Christum, licet infirmam & exiguam, ut cunque fouei e conati sunt. neque enim alio tendebat colloquium nisi ut magistris sui reuerentiam civis scandalo instar clypei opponerent. Quoniam autè sciscitando & disputando incertam reprehensione dignam prodebant, quoniam pridem admoniti de futura Christi resurrectione, obstupescerent ad eius auditum: eorum tamen docilitas ad eximendum errorem, Christo aditum præbuit. Multi enim data opera quæstiones mouent, quia illis propositum est contumaciter verum respuere: quibus autem cordi est placidè verum amplecti, etiam si vacillent ad minimas obiectiones, & ad leues scrupulos subsistant, his gratiam coram Deo pium obediendi studium conciliat, ut quasi porrecta manu in solidam certitudinem adducti fluctuare desinant. Hoc quidem tenendum est, ubi de Christo inquirimus, si modesto discendi studio id fiat, ianuam ei apertam esse ad nos tuandos: imò tunc velut doctorem ipsam accersimus, sicuti profani homines impuris suis sermonibus eum procul submouent.

16 *Oculi illorum tenebantur.*) Hoc disertè Euangelista testatur, nequis putet mutatam fuisse corporis Christi figuram. Quoniam ergo similis sui maneret Christus, ideo agnitus non fuit quia capti erant videntium oculi, quo tollitur spectri vel falsæ imaginationis suspicio. Hinc verò docemur quanta sit in nobis sensuum omnium imbecillitas, ut neque oculi nec aures officio suo fungantur, nisi quatenus illis assiduè suggeritur è cælo facultas. Naturaliter quidem suis dotibus prædita sunt membra nostra: sed quò melius constet precario nobis concessas esse, Deus in manu sua earum usum retinet: ut hoc ipsum quod aures audiunt & oculi vident, in quotidianis eius beneficiis ponendum sit. quia nisi in singula momenta vegetet sensus nostros, tota eorum vis mox peribit. Fateor quidem, non sæpe teneri sensus nostros qualiter tunc accidit, ut in obiecta forma tam crasse hallucinentur: uno tamen exemplo ostendit Deus penes se esse quascunque homini facultates contulit dirigere, ut sciamus naturam subesse eius arbitrio. Iam si corporales oculi, quibus maxime proprium est videre, quoties Domino placet, sic tenentur ut oblatas sibi formas non discernant, non maiori acumine pollerent mentes nostræ, etiam si illis sua maneret integritas. nunc verò in misera ista corruptione, postquam suum illis lumen ademptum est, innumeris fallaciis obnoxia sunt, adeoque crassa hebetudine oppressæ, ut nihil quàm errare possint: sicuti etiam subinde contingit. Itaque legitimum veri & falsi discrimen non ex ingenii nostri perspicacia, sed ex Spiritu prudentiæ nobis est. Præcipua autem hebetudo in rerum cælestium intuitu coarguitur, quia non tantum falsas species pro veris concipimus, sed lucem claram vertimus in tenebras.

17 *Qui sunt hi sermone quos confertis inter vos?*) Quod palam videmus à Christo tunc factum esse, quotidie in nobis arcano modo fieri sentimus, ut se ultro ad nos docendos insinuet. Ceterum ex Cleopæ responsò clarius apparet quod nuper dixi, nempe, quoniam anxii & perplexi essent de Christi resurrectione, reuerenter tamen sensisse de eius doctrina, ut minimè ad defectionem propensi essent. Neque enim expectant dum eos Christus se manifestando præueniat, vel honorificè de eo loquatur quisquis ille sit viator: quin potius ex tenui & obscura luce scintillas in hominem ignotum Cleopas spargit, quæ eius animum aliquatenus illustrent, si rudis & ignarus esset. Sic exosum & infame passim tunc erat Christi nomen ut honorificè de eo loqui tutum non esset: atque sprete inuidia, Dei Prophetam nominat, & se profitetur esse ex eius discipulis. Etsi autem elogium hoc Prophetæ Divina Christi maiestate longè inferius est, laudem tamen meretur mediocris commendatio, dum nihil aliud Cleopæ propositum est quàm acquirere Christo discipulos qui se eius Evangelio submittant. Incertum verò est an pro sua ruditate minus splendide quàm decebat loquutus de Christo fuerit Cleopas: an verò à notioribus rudimentis incipere voluerit, ut gradatim altius confenderet. Certè paulo post non simpliciter in communi Prophetarum ordine Christum recenset, sed à se & aliis creditum fuisse Redemptorem dicit.

19 *Potens opere & sermone.*) Eadem ferè verborum forma vsus est Lucas, Act. 7. c. 22. in Stephani persona, ubi Moysen celebrans, dicit potentem fuisse in verbis & factis, hoc autem loco dubium est an Potens vocetur Christus Opere propter miracula (acsi dictum esset, Diuinis virtutibus fuisse præditum quæ probarèt è cælo missu esse) an verò latius hoc pateat, ut sensus sit, ipsum excelluisse tam facultate docendi quàm vitæ sanctimonia, & præclaris dotibus. Atque hic posterior sensus mihi arridet. Nec superflua est adiectio, *Coram Deo & populo*, quæ significat Christi præstatiam ita fuisse testatam hominibus, & claris experimentis cognitam, ut iuco & inani ostentatione caruerit. Atque hinc colligi poterit: brevis veri

veri Prophetæ definitio, nempe qui sermoni operum quoque virtutem adiunget, nec tantum apud homines excellere studebit, sed sincerè se gerere tanquam sub Dei oculis.

21 *Nos autem sperabamus.*) Ex contextu patebit non fuisse spem, quam de Christo conceperant, abruptam, licet hoc primo intuitu verba innuant. Sed quia narratio interposita de Christi damnatione hominem nullo Evangelii gustu imbutù alienare poterat, quod ab Ecclesiæ præfultibus dñatus foret: huic scandalo spè redèptionis opponit Cleopas. Et si autem trepidè & instar vacillantis postea ostendit in hac spe se manere, sedulo tamen quæcunq; potest adiumenta ad eius futuram colligit. Nam tertium diem ab ipso non alio fine notatum fuisse probabile est nisi quia Dominus se triduo resurrectorum promiserat. Quòd deinde corpus à mulieribus repertum non fuisse narrat, & oblatam illis Angelorum visionem, & quod de sepulchro vacuo dixerant mulieres, virorum quoque testimonio fuisse probatum, ad hanc summam refertur, Christum returrexisse. Ita pius homo inter fidem & metum dubius, fidei adhibet fomenta, & contra metum pro suo viri luctatur.

25 *Et ipse dixit ad eos.*) Acrior & durior videtur hæc obiurgatio quàm pro infirmi hominis respectu: verum qui circumstantias omnes expendet, facillè intelliget non abs re tam asperè castigatos à Domino fuisse, apud quos tamen malè diuturnam operam & propè absque vlllo fructu locauerat. Notandum enim est non tantum ad hos duos referri quod hic dicitur, sed obiici commune vitium quod statim ex eorum ore reliqui socii audiant. Toties Christus de sua morte eos præmonuerat, toties etiam disseruerat de noua & spiritali vita, suamque doctrinam Prophetarum oraculis confirmauerat: quasi apud surdos, vel potius truncos ac lapides, verba fecisset, mortis horrore perculsi hæc & illuc sese versant. Hanc igitur titubationem stultitiæ meritò tribuit, & eius causam facit fœcordiam, quòd ad credendum non magis propensi fuerint. Nec verò illis tantum exprobrat quòd quum illis optimus fuerit magister, se-gnes ac tardi fuerint ad discendum: sed quòd Prophetarum dictis attentè non fuerint. ac si diceret ex-citatione carere eorum stuporem, quia non nisi per eos steterit, quum & per se luculenta esset Prophetarum doctrina, & illis probè expostita. Sicuti hodie maior pars hominum eandem intenciam suæ culpam sustinet, quia indociles sunt ac præfracti. Nolumus autem, quum nimis torpere discipulos videret Christus, vt eos pergelaciati, ab obiurgatione incipere. Sic enim subigendi sunt quos experti sumus vel du-ros vel ignaros.

26 *Nomen hæc oportuit.*) Non dubium est quin de Mesiæ officio quale descriptum est à Prophetis, concionatus sit Dominus, ne mors crucis offendiculo esset, & in itinere trium vel quatuor horarum satis fuit ad vberem rerum explicationem spatii. Non ergo tribus verbis afferuit Christum oportuisse pati, sed prolixè disseruit missum ideo fuisse vt mortis sacrificio peccata mundi expiaret vt *καταρμα* fieret ad tollendam maledictionem, vt suo reatu aliorum fordes elueret. Ideo sententiam hanc interrogatiuè protulit Lucas, maioris vehementiæ causa. vnde colligitur, rationibus ostensam fuisse mortis necessitatem. Summa est, sperant turbati discipulos magistri sui morte, sine qua implere Christi partes non potuit: quia præcipuū redemptionis caput erat eius immolatio. hoc enim modo iam obituere ne in regnum suum accedat. Quod diligenter notandum est, nam quum Christus honore suo careat nisi censetur victima pro peccatis, vnicus illi in gloriam suam ingressus est exinanitio illa ex qua Redemptor emerfit. At qui in ordine præposito nihilo leuius hodie inter nos peccari videmus, nam ex eorum turba qui magnificè Christum Regem prædicant, eumque extollunt Diuinis encomiis, vix decimus quisque gratiã morte eius nobis allatam cogitat.

Philip. 2. a. 7

27 *Et exorsus à Mose.*) Docet hic locus quomodo per Euangelium Christus nobis pateat, nempe dum Lege & Prophetis illustratur eius notitia. Nemo enim vnquam magis dexter vel idoneus Euangelii doctor fuit quàm Dominus ipse, quem videmus ex Lege & Prophetis mutuari doctrinæ suæ probationem. Siquis excipiat, à rudimentis fuisse exorsum, vt paulatim discipuli, Prophetis valere iussis, ad perfectum Euangelium transirent, facillè refellitur hoc commentum: quia postea dicitur omnibus Apostolis apertam fuisse mentem, non vt saperent absque Legis subsidio, sed vt Scripturas intelligerent. Quare vt nobis hodie Christus per Euangelium pateat, Mosen & Prophetas tanquam anteambulones in medium prodire necesse est? Quod ideo monendi sunt lectores ne fanaticis aurem præbeant, qui Legem & Prophetas supprimendo, Euangelium impiè mutilant. Quasi verò inutile esse velit Deus quicquid vnquam de Filio suo testatus est. Quo autem modo ad Christum aptanda sint quæ passim in Lege & Prophetis de ipso leguntur, non est præsentis operis explicare. Breuiter tenere sufficiat, non frustra vocari Christum finem Legis. Nam vt obscurè & procul eum Moses adumbret magis quàm exprimat, hoc quidem extra controuersiam liquet, nisi in genere Abraham emineat vnum caput, sub quo populus in corpus vnum coalescat, dissipatum iri quod cum sanctis Patribus fœdus pepigit Deus & irritum fore. Deinde quum Tabernaculum & cæremonias formari Deus iusserit ad cæleste exemplar, sequitur, sacrificia & omnes templi ritus, nisi aliunde sua illis constet veritas, inar em & infructuosum fore iudum. Atque hoc quidem argumentum pluribus explicat Apostolus in Epistola ad Hebræos. sumpto enim illo principio, visibiles Legis cæremonias spiritalium rerum vmbra esse, in toto legali Sacerdote, in sacrificiis, in forma Sanctuarii Christum quærendum esse docet. Prudenter etiã alicubi diuinæ Bucerus, in illa obse-ritate certam methodum Scripturæ enarrandæ apud Iudæos fuisse in vfu, quam Patres illis per manus tradiderant. Sed ego, ne incerta sequar, genuina illa & simplici ratione contentus sum quæ passim apud omnes Prophetas occurrit, qui fuerint apprimè idonei Legis interpretes. Rectè ergo elicitur Christus ex Lege, si reputemus, fœdus quod Deus cum Patribus percussit, Mediatore fuisse subnixum: Sanctuarium, quò Deus gratiæ suæ præsentiam testatus est, sanguine fuisse consecratum: Legem ipsam cum suis promissionibus, sanguinis aspersione fuisse sancitam: vnum Sacerdotem fuisse ex toto populo electum qui se omnium nomine in Dei conspectum sisteret, non vt vnus quispiam mortalium, sed sub sacro habitu: nullam ipem hominibus suæ cum Deo reconciliationis illic fuisse datam, nisi oblata vi-

Heb. 9. a. 1

etima. Ad hæc apprimè infigne est vaticinium de regni perpetuitate in tribu Iuda. Prophetæ verò ipsi (vt attigimus,) longè illustrius Mediatorem pinxerunt, qui tamen ipsi primam eius notitiam hauferunt à Moïse: quia non aliud iniunctum illis erat munus nisi vt foederis memoriâ renouarent, clarus ostenderent spiritualem Dei cultum, fiduciam salutis in Mediatore fundarent: clarus etiâ ostenderent recôciliationis modum. Cæterùm quia Deo placuerat plenam reuelationè in Filii sui aduentum differre, non superuacua fuit interpretatio.

28 *Et appropinquanturunt castello.*) Cur alium locum diuinent quidam interpretes quàm Emauntem, nulla ratio est. neque enim tam longum erat iter vt in propiore hospio quiescendum fuerit. Scimus septem millia passuum (etiam si quis animi gratia lentè ambulet) quatuor ad summum horis confici. Itaque non dubito quin Emauntem vsque progressus fuerit Christus. Iam quod quæritur an simulatio in eum competat qui æterna est Dei veritas: respondeo, hac lege non fuisse oblitricum Dei Filium vt omnia sua consilia palàm faceret. Quia tamen simulatio quædam est mendacii species, nondum expeditus est nodus: quum præsertim hoc exemplum plerique trahant ad mentendi licentiam. Ego verò respondeo, Christum sine mendacio peræquè simulasse quod hîc dicitur, ac se viatorem esse præ se tulit. eadem enim est vtriusque ratio. Paulo arguitur est Augustini solutio. nam fictionem hanc inter tropos & figuras, deinde inter parabolas & apologos censeri vult. Mihi verò hoc vnum sufficit sicuti Christus oculis eorum ad tempus velauit quibuscum loquebatur, vt tanquam aliena persona indutum vulgarem hospitem ducerent: sic consilium longius pergendi ad tempus præ se tulisse, non aliud fingentem quàm quod reipsa facturus erat, sed quia volebat sui discessus modum celare. Longius enim profectum nemo negabit: quia tunc segregatus fuit ab hominum consortio. Ita hac fictione discipulos suos non fecellit, sed paulisper suspensos tenuit, dum maturum adesset manifestationis tempus. Quare nimis præpostere faciunt qui eum sibi accersunt mendacii patronum: ac nihilo magis nobis licebit eius exemplo quicquã fingere, quàm Diuinam eius virtutem æmulari in claudendis videntiũ oculis. Quare nihil tutius quàm præscriptam verè & simpliciter loquendi regulam tenere. Non quòd à Patris lege vnquam discesserit Dominus ipse, sed quia sine literalibus præceptis tenuit genuinam Legis mentem. sensus verò nostri imbecillitas alio frano indiget.

30 *Accipit panem.*) Augustinus & cum eo plerique alii senserunt, panem non in eduliã Christo porrectum fuisse, sed in sacrum corporis sui symbolum. Et hoc dictu plausibile est, Dominum in spirituali demum Cœnæ speculo agnitum fuisse. nam discipuli corporalibus eum oculis intuiti non cognouerãt. Sed quia nullo probali indicio coniectura hæc nititur, simplicius accipio verba Lucæ, quòd Christus panem in manus fumens, gratias suo more egerit. Peculiarem verò precandi ritum illi in vsu fuisse apparet, cui sciebat discipulos familiariter assueuisse, vt hac nota admoniti sensus suos excitaret. Interim discamus magistri exemplo, quoties pane vescimur, ipsi vitæ auctori gratiarum actionem offerre, quæ nos à profanis hominibus discernat.

MATTH. MARC. XVI.

LVC. XXIII.

13 *Et illi abierunt, ac nuntiauerunt reliquis, qui neque illis crediderunt.*

14 *Postea sedentibus illis undecim apparuit, & exprobrauit illi incredulitatem suam & cordis duritiem, quòd ihs qui ipsum viderant resuscitatum, non credidissent.*

31 *Et aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum: & ipse euauit ex oculis eorum.*

32 *Et dixerunt inter se, Nonne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in via, & aperiret nobis Scripturas?*

33 *Et surgentes eadem hora regressi sunt Hierosolymam, & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant,*

34 *Dicentes, Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.*

35 *Tunc illi narrauerunt quæ gesta erant in via, & quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis.*

36 *Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus in medio ipsorum, & dicit eis, Pax vobis.*

37 *Expauæfacti verò & conterriti existimabant se spiritum videre.*

38 *Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus vestris?*

39 *Vdete manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum: contrectate me & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.*

40 *Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes.*

31 *Et aperti sunt oculi.*) His verbis docemur nullam fuisse in Christo metamorphosin, vt formarū varietate hominum oculos luserit (sicuti Proteum suum fingunt poetæ) sed videntium oculos potius errasse, quia velati essent. Sicuti paulo post non euanuit ab iisdem oculis quia per se inuisibile fuerit eius corpus, sed quia Deo vigorem suum subtrahente, obtusa fuit eorum acies. Nec verò mirum est, Christum, simulac fuit agnitus, subito disparuisse: quia nequaquam utilis erat longior eius conspectus, ne (vt suoapte ingenio nimis in terram proclues erant) rursus illum ad terrenam vitam detrahere cuperent. Ergo quatenus ad testandam resurrectionem necesse erat, videndum se exhibuit: subito autem discessu docuit, se alibi quàm in mundo quærendum esse: quia nouæ vitæ complementum erat in cælum ascensus.

32 *Nōnne cor nostrum.*) Effecit Christi agnitio vt arcanam & latentem Spiritus gratiam, qua prius donati fuerant, viuo sensu perciperent discipuli. Sic enim nonnunquam operatur in suis Deus vt vim Spiritus ad tempus ignorent (cuius tamen non sunt expertes) vel saltem vt eam distinctè non agnoscant, sed tantum sentiant arcano instinctu. Sic discipuli ardorem quidem prius conceperant (cuius nunc recordantur) sed sine attentione: nunc ex quo innotuit illis Christus, demum reputare incipiunt quam prius sine gustu hauserant eius gratiam, seque hebetes fuisse intelligunt, nam seiplos insimulant socordia. acsi dicerent, Quò factum est vt inter loquendum non fuerit à nobis cognitus? nam quum penetraret in corda nostra, debuimus animaduertere quoniam esset. Cæterum non simpliciter ex hoc nudo signo colligunt esse Christum, quia ad inflammandas mentes efficax fuerit eius sermo: sed quia debitum ei honorem tribuunt, dum ore loquitur, intus quoque Spiritus sui ardore corda accendere. Glorietur quidem Paulus sibi datum esse ministerium Spiritus: & sæpe Verbi ministros his encomiis ornat Scriptura, quòd animos conuertant, mentes illuminent, renouent homines vt puræ sint ac sacræ victimæ: sed tunc non quid præstent ipsi propria virtute ostenditur, sed quid Dominus potius per eos efficiat. In vnum verò Christum vtrunque simul competit, externam vocem proferre, & efficaciter formare corda in obedientiam fidei. Nec verò dubium est quin tunc singularem notam duorum hominum cordibus insculperit, vt sentiret tandem Diuinum ardorem loquendo ipsum spirasse. nam etli semper ignis est verbum Domini, igneus tamen vigor peculiari & insolito more tunc se protulit in sermone Christi, qui Diuinæ eius potentia luculentus esset testis. nam solus est qui baptizat in Spiritu sancto & igni. Meminerimus tamen hunc celestis doctrinæ qui quis eius sit minister, legitimum esse fructum, ignem Spiritus in cordibus accendere, qui & carnis affectus excoquat & purget, imò exurat, & verè feruidum excitet Dei amorem totòsque homines velut sua flamma in cælum rapiat. 2. Cor. 3. 6. 1

33 *Et surgentes eadem hora.*) Circumstantia temporis & locorum distantia ostendit quanto nuntii ad discipulos perferendi studio duo isti homines flagrarint. Quò sub vesperam ingressi essent diuersorium, non ante noctis tenebras patens factum illis fuisse Dominum probabile est: iter trium horarum nocte intempesta conficere, incommodum erat. surgunt tamen eodem momento, & properè Hierosolymam currunt. Et certè si tantum postridie venissent, suspecta fuisset tarditas: nunc verò quum se nocturna quiete fraudare maluerint quàm non celeriter facere lætitiæ suæ participes Apostolos, narrationi fidem addidit ipsa festinatio. Tam quando Lucas dicit *Eadem hora surrexisse*, circiter mediam noctem ad discipulos peruenisse credibile est. Atqui, eodem Luca teste, illi tunc inter se colloquebantur. Hinc ergo cognoscitur eorum anxietas & diligentia ardor, quòd noctem ferè peruigilem duxerint, nec desierint vltro citroque sciscitari, donec Christi resurrectio pluribus testimoniis plenius innotesceret.

34 *Dicentes, surrexit Dominus.*) His verbis significat Lucas, quòd lætum nuntium Apostolis attulerant ad confirmandos eorum animos, vicissim de altera visione edoctos fuisse. Nec dubium est quin hoc mutua confirmationis præmium à Deo retulerit pia eorum sedulitas. Porro ex temporis ratione colligere licet, postquam è sepulchro redierat Petrus, sollicitum æstuasse donec se illi Christus ostenderet: ideoque ipso die quo inuiserat sepulchrum, fuisse voti compotem. Hinc illa gratulatio inter vdecim, iam non esse ambigendum, quia Dominus Simoni apparuerat. Sed videtur hoc cum Marci verbis non congruere, qui dicit *Nebis quidem duobus ab vdecim fidem fuisse habitam.* Nam quò fieri potuit vt repudiatis nouis testibus, in sua hæsitacione fluctuarint qui iam certi erant? Nam dicendo *Verè resurrexisset*, fatentur rem esse extra controuersiam. Primum dico, in generali loquutione esse synecochon: quia & quidam duriores fuerunt vel minus prompti: Thomas verò reliquis omnibus obstinior. Deinde facile colligimus, ita fuisse persuasos vt solent homines attoniti, quibus res non est tranquille meditata: tales autem subinde in varias dubitationes reuolui scimus. Quicquid sit, constat ex Luca, maiorem illorum partem in illo quasi ecstático pauore non modò libenter amplexam esse quò dicebatur, sed contra suam diffidentiam pugnasse. Nam hac particula *Verè* dubitandi ansam sibi præcitant. Certè paulo post videbimus, iterum & tertio præ admiratione ad suas agitationes fuisse relictos.

36 *Stetit Iesus ipse in medio.*) Quum eandem historiam copiosè narret Iohannes, in quibusdam circumstantiis variat: Marcus etiam paulo aliter perstringit. Verum quòd ad Iohannem spectat, quum tantum colligat quæ omissa fuerunt à Luca, facilis est vtriusque conciliatio. Certè in summa rei nullum disidium, nisi quis fortè de tempore controuersiam moueat. Illic enim dicitur ingressus est Iesus post vesperam: ex contextu verò Lucæ apparet multa iam de nocte apparuisse, quum scilicet ex Emaunte reuersi essent discipuli. Sed mihi præcisè non videtur vrgendum esse tempus vesperæ: quin potius quòd dicitur, aptè & commodè extendi potest vsque ad seram noctem, nempe quò post vesperam fores clausissent Apostoli. seque occultè domi tenerent, tunc venisse ad ipsos Christum. Denique non primum noctis initium designat Iohannes, sed simpliciter significat transacto die & post solis occasum, adeoque inter medias noctis tenebras Christum præter spem venisse ad discipulos. Aliunde tamen nascitur quæ-

stio, quia Marcus & Lucas vndecim congregatos fuisse memorant quum illis Christus apparuit: Iohannes verò Thomam dicit tunc abfuisse. Sed absurdum non est pro ipsis Apostolis numerum vnderarium poni, quanuis vnus à cœtu abesset. Nuper verò diximus, & res ipsa ostendit, Iohannem magis distinctè singula exprimere: quia consilium eius erat referre quæ ab alijs prætermissa erant. Porro eandem à tribus historiam narrari extra dubium est, quum disertè Iohannes testetur bistantum visum fuisse Christum discipulis Hierosolymæ antequam in Galilæam profecti essent. Dicit enim *Tertio illis apparuisse ad mare Tiberiadis*. Duas autem visiones prius notauerat, hanc scilicet quæ contigit postridie resurrectionis, & alteram quæ octo post diebus sequuta est, quamquam si quis de secunda exponere malit quod habetur apud Marcum, non valde reclamo. Nunc redeo ad Lucæ verba. Non exprimit quidem Christum Diuina sua virtute fores sibi patefecisse quæ clausæ erant: sed tamen verbo *Standi* tale aliquid subindicat. Quomodo enim noctu repenti Dominus stare potuit in medio ipsorum, nisi mirabiliter ingressus esset? Eadem verò salutationis forma ab utroque ponitur, *Pax vobis*: quæ significant Hebræi se lætum & prosperum successum optare.

37 *Expauēfacti verò.*) De hoc pauore non meminit Iohannes: sed quum dicat ipse quoque Christum manus suas & latus ostendisse discipulis, conicere licet fuisse aliquid ab eo omissum. Nec verò Evangelistis insolens est, dum compendio student, partem duntaxat attingere. Porro ex Luca discimus, spectaculi nouitate territos, credere suis oculis ausos non fuisse. Paulo autè statuerant resurrexisse Dominum, & tanquam de re sibi probè nota asseueranter loquuti erant: nunc dum eum conspiciunt suis oculis, sensum illis excutit admiratio, vt spiritum esse imaginentur. Et si autem vitio non caruit hic error qui ex infirmitate manauit, non tamen ita sui obliti erant vt sibi timerent à præstigijs: sed quanuis sibi illud non putent, magis tamen huc inclinant, sibi in visione per spiritum proponi resurrectionis imaginem, quam Christum ipsum, qui nuper in cruce mortuus fuerat, viuum adesse. Ita visionem fallaciæ suspectam non habebant, quasi inane esset spectrum: sed metu correpti, tantum in spiritu sibi ostendi putabāt quod re ipsa positum erat sub oculis.

38 *Quid turbati estis?*) His verbis monentur à terrore colligere mentes suas, vt recepto sensuum vigore, de re sibi comperta iudicent. Quandiu enim homines occupat perturbatio, in luce manifesta cæcutiunt. Ergo vt certam notitiam concipiant discipuli, iubentur rem sedatis & compositis animis expendere. Secundo membro Christus aliud vitium castigat, quod scilicet alternando inter varias cogitationes seipsum impediunt. Dicit autem *Ascendere cogitationes*, significans veri notitiam in ipsis ideo suffocari vt videndo non videant: quia non cohibent perueritas imaginationes, sed potius cursum illis laxando, in locum superiorem attollunt. Et certè nos hoc nimis verum esse experimus: quemadmodum nebula si mane serenum fuerit cælum, sursum elata clara solis lucem obcurant: ita dum nostris rationibus nimis liberè contra Dei verbum insurgere permitimus, quod autè nobis conspicuum erat, ex oculis nostris subducitur. Licet quidem, vbi aliqua absurditatis species occurrit, expensis hinc inde rationibus disquirere: nec fieri aliter potest quin rebus dubijs huc & illuc versentur mentes nostræ: sed tenendus est modus & sobrietas, ne altius quam oportet se efferat caro, & suas cogitationes procul in cælum emittat.

39 *Videte manus meas.*) Corporales eorum sensus adhibet testes, ne vmbra sibi putent pro corpore obici. Ac primò quidem corporeum hominem à spiritu distinguit: ac si diceret, Visus & tactus probabunt me esse verum hominem qui antehac vobiscum versatus sum: quia carne illa sum indutus quæ crucifixi fuit, & adhuc notas gestat. Porro quum Christus palpabile esse corpus suum pronuntiet, & solidis ossibus compactum, hisque notis discernat à spiritu: scitè & verè adductus est hic locus à nostris hominibus ad refellendum crassum errorem de transubstantiatione panis in corpus, vel de locali corporis præsentia, quas homines præposterè in sacra Coena fingunt. Nam illic volunt esse Christi corpus vbi nullum corporis signum apparet. hoc autem modo sequetur naturam suam mutasse, vt esse desierit quod erat, & vnde ab ipso Christo probatur verum esse corpus. Si contra excipiant, latus tunc fuisse confixum, pedes clauorum vulneribus fuisse perforatos, atque etiam manus, nunc autem illasum & integrum in cælo esse Christum: facile discutitur hoc cauillum. neque enim hoc tantum agitur, quali habitu apparuerit Christus, sed quid testetur de vera carnis suæ natura. Hoc autem tanquam proprium illi attribuit, palpabile esse, vt à spiritu differat. Ergo hodie quoque discrimen istud carnis à spiritu manere necesse est: quod perpetuum esse ex Christi verbis statuere licet. De vulneribus autem sic habendum est, hoc documento nobis omnibus testatum esse, Christum nobis potius resurrexisse quam sibi, quum mortis victor, & beata cælestique immortalitate præditus, suorum tamen causa, crucis reliquias ad tempus gestare sustinuerit. Hæc certè mira fuit indulgentia erga discipulos, quòd aliquid sibi deesse maluit ad perfectam resurrectionis gloriam, quam tali subsidio fidem illorum fraudari. Cæterum stultum & anile deliriū fuit, plagis adhuc confossum imaginari quum adueniet mundi iudex.

14 *Marc. Sedentibus illis vndecim.*) Participium *ἀνακειμένοις* non pro Discumbentibus (vt alii verterunt) sed pro Sedentibus positum esse existimo: neque id sine ratione, si tamen hoc conueniat, primam visionem hic describi. nam tempestiua non fuisset coenatio circiter mediam noctem. Deinde si mensa fuisset apposita, non quadraret quod paulo post dicit Lucas, rogasse Christum num quid haberent edulii. Est autem phrasid Hebraica, Sedere pro Quiescere in aliquo loco. Quæ autem sequitur obiurgatio, magis in primam visionem quam secundam competit: quia quum (teste Iohanne) viso Domino postridie Paschatis gauisi fuerint discipuli, correpta tunc fuit eorum incredulitas. Quod nonnulli ad so-lum Thomam restringunt hæc Marci verba, coactum videtur. itaque simpliciter exponere malo Christum, quum primò apparuit Apostolis, eos increpuisse quòd oculatis resurrectionis suæ testibus non crederent. Quanquam non in eo solum damnatur cordis durities quòd fidem hominibus non habuerint, sed quia ipso rei euentu conuicti, ne sic quidem demum amplexi sint testimonium Domini. Quum ergo

Petrus & Maria, Cleopas & Sodalitas non primi essent resurrectiōnis testes, sed tantum verbis Christi subscriberent, sequitur à reliquis Apostolis factam fuisse Domino iniuriam quod fidem abrogarent eius verbis, quæ tamen iam suo effectu probata erant. Quare merito illis exprobratur cordis durities, quia ad tarditatem accesserit prava obstinatio: ac si data opera quod patebat esse verum suppressere cuperent. non quod illis propositum fuerit extinguere magistri sui gloriam, vel eum vanitatis aigueie: sed quia obstaculo illis erat stupor ne dociles se præberent. Denique hic non damnatur voluntaria pernicacia (sicu prius dictum fuit) sed cæca socordia, quæ interdum homines alioqui non improbos nec rebelles, andurat.

MATTH. MARC.

LVC. XXIII.

- 41 *Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hic aliquid edulij?*
 42 *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & aliquid de fauo apiario.*
 43 *Et accepit, & in conspectu illorum comedit.*
 44 *Et dixit ad eos, Hæc sunt verba quæ loquutus sum ad vos quum adhuc essem vobiscum: quod necesse foret impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.*
 45 *Tunc aperuit illorum mentem ut intelligerent Scripturas.*
 46 *Et dixit eis, Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die,*
 47 *Et prædicari nomine eius penitentiam ac remissionem peccatorum in omnes Gentes, initio facto ab Hierosolymis.*
 48 *Vos autem estis testes eorum.*
 49 *Et ecce ego mitto promissum Patris mei super vos: vos autem sedete in ciuitate Hierusalem, quoad usque induamini virtute ex alto.*

41 *Adhuc illis non credentibus.*) Hic quoque locus ostendit non fuisse consulto incredulos, sicut i qui in animum inducunt non credere: sed quum eos ad cupidè credendum ferret voluntas, fuisse affectus sui vehementia constrictos ut acquiescere non possent. Nam certè gaudium cuius meminit Lucas, non nisi ex fide oriebatur: & tamen obstaculo fuit ne victrix emergeret eorum fides. Notemus ergo quàm suspecta nobis esse debeat affectuum nostrorum vehementia, quæ quauis ex bonis principiis oriatur, nos tamen à recta via transuersos rapit. Monemur etiam quàm sedulo nobis luendum sit contra fidei impedimenta, quum gaudium ex Christi præsentia conceptum incredulitatis causa fuerit Apostolis. Rursum verò perspicimus quàm benignè & comiter suorum infirmitati indulgeat Christus, qui nouo adminiculo labantes fulcire non recusat. Et quidem licet cælestis vitæ nouitatem adeptus, cibo & potu nihilo magis indigeat quàm Angeli, se tamen ad communem mortalium vsum sponte demittit. Toto vitæ suæ cursu edendi & bibendi necessitati se subiecerat: nunc ea exemptus, cibo in hunc finem vescitur ut discipulos de sua resurrectione persuadeat. Ita videmus ut posthabito sui respectu noster semper esse voluerit. Hæc vera est ac pia huius historię meditatio, in qua vtiliter insistent fideles, curiosis quæstionibus valere iussis, Si concoctus fuit hic cibus corruptibilis: quale inde alimentum traxerit immortale Christi corpus: deinde quid factum sit excrementis. Quasi verò non sit in eius arbitrio, qui de nihilo omnia creauit, paucillum cibi in nihilum, vbi ita visum est, redigere. Sicut ergo piscem & fauum verè gustauit Christus ut se hominem monstraret, ita non dubium est quin Diuina sua virtute quod in alimentum transire opus non erat consumpserit. Sic Angelos in mensa Abrahamæ, sicuti veris corporibus induti erant, verè comedisse & bibisse non dubito: neque tamen propterea concedo pro carnis infirmitate cibo & potu fuisse reflectos: sed quum in gratiam Abrahamæ humana forma induti essent, hoc etiam dedit seruo suo Dominus, ut ante eius iugurium cælestes illi hospites vescerentur. Porro si fatemur corpora quæ ad tempus sumptuerant, postquã legatione sua defuncti sunt, in nihilum redacta esse, quis idem de alimentis factu esse negabit?

44 *Hæc sunt verba.*) Quanquam ex Matthæo & Marco postea patebit non absimilem sermonem in Galilæa fuisse habitum, mihi tamen probabile est, nunc à Luca narrari quod postridie resurrectionis contigit. Quod enim Iohannes de illo die tradit, *Sufflasse in eos* ut Spiritum sanctum conferret, conuenit cum verbis Lucæ quæ mox sequuntur, *Aperuisse illis mentem ut intelligerent Scripturas.* Porro his verbis Christus obliquè crassam & ignauam suorum obliuionem perstringit, quod familiariter de futura resurrectione pridem admoniti, perinde attoniti forent ac si nihil vnquam illis fuisset dictum. Perinde enim valent eius verba ac si diceret, *Quid hæretis quasi in re noua vel inopinata, quæ tamen sapius à me prædicta fuerat: cur non potius verborum meorum recordamini?* Nam si me veracem hætenus duxistis, hoc iam ex mea doctrina vobis cognitum esse debuerat priusquam accideret. In summa, tacite conqueritur Christus, quum effluerit sua doctrina, se operam apud Apostolos male perdidisse. Acrius etiam eorum tarditatem pungit, quum se quicquam nouum protulisse negat: sed tantum in memoriam reuocasse quæ à Lege & Prophetis testata erant, quibus iam à

pueritia imbutos esse decebat. Verum ut totius doctrinæ pietatis ignari forent, nihil tamen magis absurdum fuit quam non protinus amplecti quod à Deo profectum esse persuasi erant. Confessum enim in tota gente axioma istud erat, nullam esse religionem nisi quæ continebatur in Lege & Prophetis. Cæterum hic plenior habetur quam aliis locis Scripturæ partitio: quia præter Legem & Prophetas, tertio loco adduntur Psalmi: qui tametsi iure inter Prophetas numerari queunt, aliquid tamen proprium habent ac distinctum. Bimembris tamen divisio quam alibi vidimus, totam nihilominus Scripturam complectitur.

45 *Tunc aperuit illorum mentem.*) Quia antea Dominus perfectus doctoris officio, nihil aut parum apud discipulos profecerat, nunc Spiritu suo intus eos docere incipit. Frustra enim in aerem funduntur verba, donec intelligentiæ dono illustratæ sint mentes. Verum quidem est, instar lucernæ esse verbum Domini: sed lucet in tenebris ac inter cæcos, donec lux interior oculis detur à Domino, cuius proprium munus est illuminare cæcos. Atque hinc apparet quanta sit natura nostræ corruptio, quando nihil nobis prodest oblatum in oculis cælestibus vitæ lumen. Iam verò si intelligentia non perspicimus quid rectum sit, quomodo ad præstandum obsequium sufficeret voluntas? Fatendum est igitur nos modis omnibus deficere, ut cælestis doctrina non aliter utilis sit nobis vel efficax, nisi quatenus Spiritus & mentes nostras ad eam intelligendam, & corda nostra ad subeundum eius iugum format: ideoque ut idonei simus eius discipuli, necesse est, deposita omni ingenii nostri fiducia, lumen è cælo petere: stulta etiam liberi arbitrii opinione relicta, nos Deo regendos tradere. Nec vero abs re Paulus iubet stultescere homines, ut Deo sapiant: quia ad suffocandum Spiritus lumen nulla est deterior caligo quam proprio acuminis confidere. Obseruent prætereallectores, non fuisse apertos mentis oculo discipulis, quibus sine adiumento Dei mysteria perspicere, sed ut comprehensa sunt in Scripturis: atque ita impletum fuit quod dicitur Psalm. 119. 18. Illumina oculos meos, ut considerem mirabilia Legisturæ. Neque enim Spiritum Deus suis confert qui verbi sui usum aboleat sed potius quæ fructuosum reddat. Quare perperam fanatici homines revelationum prætextu spernendæ Scripturæ sibi licentiam concedunt. nam quod de Apostolis nunc legimus, quotidie in suis omnibus Christus efficit, nempe ut Spiritu suo ad intelligendam Scripturam eos dirigat, non autem abripiat ad vagos *ἐκδησιασμούς*. Sed quaeritur cur operam Christus toto triennio in illis docendis perdere maluerit quam statim illorum aperire mentes. Respondeo primum, quoniam non extiterit tam citò fructus operæ, nec tamen fuisse inutilem: quia donati noua luce, superioris quoque temporis profectum fenserunt. Nam *Aperitas illis fuisse mentes* interpretor non modò ut in posterum essent dociles, si quid illis esset propositum, sed ut doctrinam frustra antè auditam, cum fructu in memoriam reuocarent. Deinde sciamus illa triennium infœcia utiliter didicisse, non aliunde se quam ex cælesti luce nouam perspicaciam esse adeptos. Adde quòd Christus certum in hac re Deitatis suæ specimen edidit: quia non externæ tantum vocis fuit minister quæ in auribus sonaret, sed arcana virtute in mentes penetrauit: atque ita ostendit, quod Paulus adimit Ecclesiæ doctoribus, in se vnum competere. Notandum tamen est, non ita vacuos & priuatos fuisse intelligentiæ luce Apostolos, quin exigua quædam principia tenerent: sed quia leuis tantum erat gustus, censetur hoc veræ intelligentiæ principium, dum remoto velo, Christum in Lege & Prophetis conspiciunt.

46 *Dixit eis, sic scriptum est.*) Hoc contextu refellitur eorum calumnia qui externam doctrinam obtendunt superuacuanam fore si nulla nobis ad intelligendum facultas naturaliter suppetat. Quorsum, inquiunt, apud surdos verba faceret Dominus? Atqui videmus, vbi Spiritus Christi, qui interior est magister, partes suas implet, non lusoriam esse ministri loquentis operam. Christus enim postquam intelligentiæ Spiritu donauit suos, non sine fructu apud eos ex Scripturis differit. Apud reprobos verò licet externa vox euanescat quasi mortua, ipsos nihilominus reddit inexcusabiles. Quod autem attinet ad verba Christi, sumpta sunt ex illo principio, Necesse esse compleri quicquid scriptum est: quia nihil per suos Prophetas testatus sit Deus nisi quod certò facturus erat. Sed hisdem verbis monemur quid præcipue ex Lege & Prophetis discendum sit, nempe quum finis & anima Legis sit Christus, quicquid sine ipso & extra ipsum cognoscitur, inane & ieiunum esse. Quare ut quisque in Scriptura optimè proficere cupiet, semper intentus sit ad hanc scopum. Iam verò hic priore loco mortem suam & resurrectionem ponit Christus, deinde fructum qui ex utraque nobis prouenit. Vnde enim poenitentia & remissio peccatorum, nisi quia homo vetus noster crucifixus est cum Christo, ut per eiusdem gratiam resurgamus in vitæ nouitatem? quia etiam sacrificio mortis eius expiata sunt peccata nostra, & sanguine abluta sordes, resurrectione verò parta iustitia? Docet igitur in morte sua & resurrectione causam & materiã nostræ salutis esse quaerendam: quia inde manat reconciliatio cum Deo, & regeneratio in nouam ac spiritualem vitam. Ideòque disertè exprimitur, non posse tam remissionem peccatorum quam poenitentiam nisi in eius nomine prædicari: quia nec speranda est nobis iustitiæ imputatio, nec abnegatio nostri vitæque nouitas contingit, nisi quatenus ipse factus est nobis iustitia & sanctificatio. Porro quia alibi copiosè tractauimus de hac Euangelii summa, satius est lectores inde petere siquid memoria non teneant, quam repetitione onerari.

47 *In omnes Gentes initio facto, &c.*) Nunc clarè demum aperit Christus quod antè celauerat, redemptionis à se allatæ gratiã communiter ad omnes gentes patere. Est enim à Prophetis non semel prædicta fuerat Gentium vocatio, non tamen sic erat patefacta ut eas faciliè secù admitterent Iudæi in spem salutis. Ergo vsque ad resurrectionem non fuit Christus nisi vnus electi populi creditus redemptor. Ac tunc primum diruta fuit maceria, ut qui extranei & prius dispersi fuerant, in ouile Domini aggregarentur. Interim tamen, ne irritum videri posset Dei foedus, locauit Christus Iudæos in priore gradu, initium feri præcipiens ab Hierosolyma. Nam quia genus Abrahæ peculiariter adoptauerat Deus, reliquo mundo præferri oportuit, hoc est ius primogenituræ quod illis assignat Ieremias 31. b. 9. Huius quoque ordinem

ordinem diligenter vbique obseruat Paulus, quòd Christus adueniens annuntiauerit pacem iis qui prope erant, deinde alienis & remotis. Eph. 2. d. 17

48 *Vos autem estis testes.*) Nondum eos ad promulgandum Euangelium ablegat, sed tantum admonet quorsum eos destinauerit, vt se in tempore comparent. Partim vero hac consolatione eorum tristitiam lenit, partim hoc stimulo corrigit eorum ignauiam. Quum recentis suæ defectionis conscii sibi forent, deiectis animis esse oportuit. Hic præter spem incredibili honore eos Christus dignatur, legationem salutis æternæ toti mundo publicandam illis iniungens. Hoc modo non solum eos in integrum restituit: sed nouæ gratiæ magnitudine flagitii memoriam profuso abolet. Simul tamen eos (vt dixi) extimulat, ne ad fidem, cuius ordinati sunt præcones, adeò legnes sint ac tardi.

49 *Ecce, ego mitto.*) Ne Apostolos terreat sua imbecillitas, ad spem nouæ & aduentitiæ gratiæ eos inuitat: ac si diceret, Tametsi vos tanto oneri sentitis esse impares, non tamen est cur animos despondeatis: quia ego virtutem, qua vos destitui scio, è cælis sufficiam. Iam quo melius in hac fiducia eos confirmet, Spiritum sanctum commouerat à Patre fuisse promissum. Nam quo se alacriter ad opus accingerent, iam illos Deus sua promissione animauerat, eorum diffidentiam occurrens. Nunc se Christus in locum Patris substituens, præstandi munus in se recipit, in quo iterum Diuinam sibi potentiam vendicat. Nam hæc pars eius gloriæ: est quam Deus iureiurando negat se alteri daturum, infirmos homines cælesti virtute induere. Itaque si in Christum competit, sequitur illum esse Deum qui olim per os Prophetæ loquutus est. Iesa 41. b. 8
 Quamquam autem Apostolis specialem gratiam pollicitus est Deus, & Christus conculcit: tamen in genere hoc tenendum est, neminem mortalium per se Euangelio prædicando idoneum esse, nisi quatenus Deus Spiritu suo eos vestiens, ipsorum nuditati & inopiæ succurrit. Et certè vt non de solis Apostolis exclamat Paulus, Quis adhuc idoneus reperiatur? sed neminem inter mortales huic tanto oneri parem esse pronunciat: sic necesse est quocumque Deus excitat Euangelii ministros, imbui cælesti Spiritu: idèoque omnibus Ecclesiæ doctoribus sine exceptione vbique promittitur. *Vos autem sedete.* Ne temere ante tempus ad docendum prorumpant, quietem & silentium illis Christus iniperat quouisque eos pro suo arbitrio emittens, tempestiue vratur eorum opera. Atque hæc utilis fuit obedientiæ eorum probatio, quòd Scripturæ intelligentia præditi, & afflatu Spiritus gratia, quia tamen loqui vetuit Dominus, silent tanquam muti. scimus enim quàm cupide prodeant in medium qui sibi hoc videntur cum laude & admiratione facturi. Et fortè hac dilatione, eorum torporem Christus multare voluit, quia non statim ex suo mandato in Galiliam eodem die profecti erant. Quicquid sit, eorum exemplo edocti sumus nihil tentandum esse nisi vocante Domino. Quare licet publice docèdi non desit facultas, se tamen priuati homines in silentio contineant donec eos sua manu in theatrum producat. Porro quòd iubentur sedere Hierosolyma, id intelligere conuenit, postquam ex Galiliæ reuerfi fuerint. Nam (vt paulo post audiemus ex Matthæo) quauis Hierosolymæ se videndum exhibuerit, non tamen mutauit quod prius de Galiliæ decreuerat. Ideo sensus verborum est, postquam in loco condicto mandata illis dederit, velle tamen adhuc tacitos ad tempus manere, vsque dum nouam virtutem suppeditet. 2. Cor. 1. d. 16

MATTH. XXVIII.

MARC. XVI.

LVC. 5

16 *Vndecim autem discipuli abierunt in Galileam, in montem vbi constituerat illis Iesus.*

17 *Et quum vidissent illum adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt.*

18 *Et accedens Iesus loquutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in calo & in terra.*

19 *Exeuntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti:*

20 *Docentes eos seruare omnia quaecumque precepi vobis. & ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consumationem seculi. Amen.*

15 *Et dixit eis, Ite in mundum vniuersum, & predicatè Euangelium omni creaturæ.*

16 *Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.*

17 *Porro signa eos qui crediderint hæc subsequenter, Per nomen meum demonia eijciēt: linguis loquentur nouis:*

18 *Serpentes tollent: & si quid lethale biberint, non nocerit eis: super agrotos manus imponent, & bene habebunt.*

15 *Vndecim autem discipuli.*) Matthæus præteriens quæ ex aliis tribus retulimus, tantum docet vbi vndecim discipuli ad munus Apostolicum legati sint. Neque enim (vt iam sapius visum est) illis propositum fuit persequi singulas historiæ partes: quia Spiritui sancto, qui eorum styllum direxit, satis esse visum est ex coniunctis testimoniis summam completi qualem videmus. Ergo quod nostra maxime intererat elegit Matthæus, nempe quum Christus discipulis apparuit, eos simul creasse Apostolos, qui æternæ vitæ legationem perferrent in omnes mundi plagas. Cæterum quamquam montis non fuit alibi facta mentio, colligimus tamen hunc Galiliæ locum Mariæ notum fuisse. Mirum tamen est quosdam Christo iam bis viso adhuc dubitasse. Sicui ad primam manifestationem hoc referre placeat, nihil erit absurdum: quia interdum res diuerfas miscere solent Euangelistæ. Sed neque absurdum videri debet si reliquæ

pavoris quosdam ad novam rursus vacillationem impulerint. Scimus enim, quoties apparuit Christus, donec collectis animis ad eius conspectum assueverint, metu & stupore fuisse percussos. Quare sensus est, meo iudicio, quosdam initio hæsitasse, donec propius & familiarius ad eos Christus accederet: ubi autem verè certoque innotuit, tunc eos adorasse: quia scilicet conspicuus erat Divinæ eius gloriæ fulgor. Et fortè eadem ad dubitandum ratio ipsos repentè impulit quæ postea induxit ut adorarent: quia depositio ferri habitu nihil tunc nisi cælestis præ se tulit.

18 *Et accedens Iesus loquutus.*) Non dubium quin hic accessus scrupulum omnem exemerit. Matthæus verò antequam discipulis iniunctum narrat docendi munus, Christum de sua potestate præfatum esse dicit. nec abs re: non enim hic sufficeret mediocris autoritas: sed summo verèque Divino imperio pollere oportet qui suo nomine vitam æternam promitti mandat, totum orbem redigi sub ditionem suam, ac doctrinam promulgari quæ subacta omni altitudine totum humanum genus humiliet. Atque hac quidem præfatione non modò Apostolos erexit Christus ad liberam muneris sui exequendi fiduciam, sed fidem Evangelii sui in omnes ætates stabilivit. Nunquam ceriè tam arduum munus aggredi Apostolis persuasum foret, nisi scirent in cælo sedere suum vindicem, cui summum imperium datum esset. nam sine tali præsidio impossibile fuisset quicquam proficere. Atqui ubi audiunt cælo & terræ præesse cui operam suam locant, hoc vno ad superanda quævis obstacula satis superque instructi sunt. Quod verò ad auditores spectat, si contemptibilis eorum qui Evangelium annuntiant forma eorum fidem debilitat vel moratur, sursum oculos ad ipsum authorem referre discant, à cuius potestate æstimanda est Evangelii maiestas. ita fiet ut per suos ministros loquentem despiciere non audeant. Diferè autem se tam cæli quàm terræ Dominum & regem facit, quia Evangelii prædicatione homines sub obsequium suum cogens, regni sui solium constituit in terra: & suos in novam vitam regenerans, & ad spem salutis inuitans, cælos aperit, ut ad beatam immortalitatem cum Angelis attollat qui prius non solum reptabant in mundo, sed in mortis abyfso demersi erant. Meminerimus verò, quòd Christus iure suo semper apud Patrem habuit, hoc illi in carne nostra datum esse, vel (ut clarius loquar) in persona Mediatoris. Non enim æternam potentiam iactat, qua præditus fuit ante creatum mundum, sed quam nunc accepit, dum ordinatus fuit mundi iudex. Imò notandum est, imperium hoc non fuisse liquidò cognitum donec à mortuis resurrexit: quia tunc demum summi Regis insignibus ornatus, in sublime prodit. Quò etiam pertinet illud Pauli, Exinanivit seipsum: propterea exaltauit illum Deus, & dedit illi nomen quod est supra omne nomen, &c. Quanquam autem alibi sessio ad Patris dexteram in cælum ascensui subiicitur, tanquam ordine posterior: quia tamen resurrectio & in cælum ascensus res sunt inter se mutuò connexæ, meritò nunc de sua potentia tam magnificè concionatur Christus.

19 *Exeuntes ergo.*) Quanquam Marcus, postquam narrauit Christum apparuisse vndecim discipulis, mox subiicit mandatum de Evangelio prædicando, non tamen continuu actum designat. quia ex Matthæi contextu colligimus hoc non prius esse factum quàm in Galilæam egressi essent. Summa autem est, ut Evangelium vbique promulgando, in fidei obedientiam Gentes omnes adducant: deinde ut doctrinam suam obfignent ac sanciant Evangelii signo. Apud Matthæum initio iubentur simpliciter docere: sed apud Marcum exprimitur doctrinæ genus, nempe ut Evangelium prædicent. Et paulo post apud Matthæum ipsum additur restrictio, ut doceant seruire quæcunque præcepit Dominus. Hinc discamus Apostolatam non esse inanem honoris titulum, sed operosum munus, idèoque nihil magis esse absurdum vel minus tolerabile quàm ut sibi laruari homines vsurpent hunc honorem, qui otiosè regnantes, docendi munus à se reiciunt. A Papa Romano eiusque cohorte superbè successio hæc iactatur, quasi communem cum Petro & eius collegis personam sustineant: interim doctrinæ nihilo maior illis cura est quàm Lupercis, vel Bacchi & Veneris sacerdotibus. Verum qua fronte, obsecro, in eorum locum se subrogant quos audiunt creatos fuisse Evangelii præcones? Sed quanuis eos non pudeat impudentiam suam proderè, tamen apud omnes sani iudicii lectores hoc vno verbò satis validè prostermitur futilis eorum hierarchia, quòd nullus Apostolorum successor esse potest nisi qui suam in Evangelii prædicatione operam Christo impendit: denique quisquis doctoris partes non implet perperam Apostoli mentitur. imò hoc Noui testamenti sacerdotium est, spiritali verbi gladio homines in sacrificium Deo mactare. Vnde sequitur, degeneres esse & commentitios omnes sacrificos qui non sunt ad docendi officium intenti. *Docete omnes gentes.* Hic Christus sublato discrimine Gentes æquat Iudæis; & utroque promiscuè in foederis societatem admittit. Quò etiam pertinet *Exeundi* verbum. Nā Prophetis sub Lege præscripti erant Iudææ limites: nunc verò diruta maceria, Evangelii ministros procul exire iubet Dominus, ad spargendam per omnes mundi plagas salutis doctrinam. Quanuis enim (ut nuper attigimus) primogenituræ dignitas inter prima exordia manserit apud Iudæos, communis tamen Gentibus fuit vitæ hæreditas. Sic impletum fuit illud Iesaiæ vaticinium cum similibus, datum esse Christum Gentibus in lucem, ut sit salus Dei vsque ad extremum terræ. Id Marcus intelligit per omnem creaturam: quia postquam domesticis annuntiata fuit pax, ad longinquos etiam & extraneos idem nuntius peruenit. Porro quàm necesse fuerit clarè moneri Apostolos de Gentium vocatione, inde patet, quòd etiam post acceptum mandatum, ad eas accedere illis summo horrori fuit, ac si se & doctrinam polluerèt. *Baptizantes eos.* Baptizari iubet Christus qui nomen Evangelio dederint, seque professi fuerint discipulos: partim ut illis Baptismus, vitæ æternæ sit tessera coram Deo, partim apud homines externum fidei signum. Scimus enim Deum nobis testari adoptionis suæ gratiam hoc signo: quia nos inserit in corpus Filii sui, ut nos in grege suo censet: idè & spirituale nostrum lauacrum, quoniam nos sibi reconciliat, & noua iustitia illic præsentantur. Sed quemadmodum gratiam suam Deus hoc sigillo nobis confirmat, ita quicunque se ad Baptisimum offerunt, vicissim quasi data syngrapha obstringunt suam fidem. Porro quum Apostolis diferè vnà cum prædicatione Evangelii mandata sint istæ partes, sequitur non alios Baptismi legitimos esse

Philip. 3. a 9

Ies. 49. b. 6

Act. 10. d. 35

esse ministros nisi qui eadem simul doctrinam ministrant. Quòd ergo priuatis hominibus, imò etiam foemina permiffa fuit baptizandi licentia, quia Christi institutioni minimè consentaneum est, nihil aliud fuit quàm mera profanatio. Adde, quum doctrinæ prior datur locus, inter hoc mysterium & adulterinos Gentium ritus, quibus se in sua sacra initiant, verum statui discrimen: quia donec verbo suo terreftre elementum Deus viuificet, nobis sacramentum non efficitur. Vt superstilitio omnia Dei opera præpostere æmulatur, stulti homines varia sacramenta fabricant pro suo arbitrio: sed quia non subest verbum, tanquam anima, inanes sunt ac luforiae vmbrae. Quare teneamus, doctrinæ virtute fieri vt signa nouam naturam induant: sicuti externa carnis lotio spirituale regenerationis pignus esse incipit præunte Euangelii doctrina. atque hæc genuina est consecratio, in cuius locum magicos exorcismos Papatus nobis inuexit. Idèoque apud Marcum dicitur: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit.*) quibus verbis non modo à spe salutis excludit Christus hypocritas, qui fide vacui, externo tantum signo inflati sunt: sed sacro vinculo doctrinæ Baptismum copulat, vt hoc nihil aliud sit quàm illius accessio. Verum quia docere prius iubet Christus quàm baptizare, & tantum credentes ad Baptismum vult recipi, videtur non rite administrari Baptismum nisi fides præcesserit. Atque hoc prætextu multum tumultuati sunt Anabaptistæ contra paedobaptismum. Solutio tamen non difficilis est, si quis præcepti rationem expendat. Iubet Christus perferri ad omnes Gentes legationem æternæ salutis: eam confirmat addito Baptismi sigillo. Merito autem ante Baptismum locatur verbi fides, quum Gentes alienæ prorsus essent à Deo, nec quicquam haberent cum electo populo commune. nam alioqui mendax esset figura quæ peccatorum remissionem & Spiritus donum offerret incredulis qui nondum essent Christi membra. Fide autem aggregari scimus ad populum Dei qui prius dispersi erant. Nunc quæritur qua lege Deus qui antè fuerunt alieni in filios cooptet. Certè negari non potest, vbi eos semel amplexus est in iuum fauorem, quin eundem prosequatur erga eorum filios ac nepotes. Communiter se Christi aduentu Gentibus ac Iudæis patrem exhibuit, quæ ergo olim Iudæis data fuit promissio, inter Gentes hodie quoque vigeat necesse est, Ero Deus tuus, & Deus seminis tui post te. Ita eos qui fide in Ecclesiam Dei ingressi sunt, videmus cum sua sobole cenferi in Christi membris, & in salutis hæreditatem simul vocari. Gen. 17. 1. 7 Nec verò separatur hoc modo Baptismus à fide vel doctrina: quia licet pueri infantes nondum per ætatem fide percipiant Dei gratiam, Deus tamen eorum parentes compellens ipsos etiam complectitur. Nego igitur temere Baptismum infantibus conferri, ad quem Dominus eos inuitat dum se illis promittit fore in Deum. *In nomine Patris.* Hic locus docet, plenam & liquidam Dei notitiam, quæ obicure tantum sub Lege & Prophetis adumbrata fuerat, demum emersisse sub Christi regno. Veteres quidem Deum nunquam ausi fuissent vocare suum patrem nisi hanc fiduciam sumpserint à Christo capite: nec illis prorsus incognita erat æterna Dei sapientia, quæ fons erat lucis & vitæ. Vnum etiam ex confessis principis erat, Deum suam virtutem in Spiritu sancto exerere. Sed exortu Euangelii longè clarius sub tribus personis patefactus fuit Deus: quia tunc Pater in Filio, viua & expressa sua imagine, conspicuum se exhibuit: Christus vero ipse claro Spiritus sui fulgore mundum irradians, & hunc & seipsum cognoscendum præbuit. Cæterum non abs re Patris, Filii, & Spiritus expressa hæc fit mentio: quia aliter Baptismi vis apprehendi non potest quàm si à gratuita Patris misericordia initium fiat, qui nos per Filium vnigenitum sibi reconciliat: deinde in medium prodeat Christus ipse cum mortis suæ sacrificio & tandem accedat etiam Spiritus sanctus, per quem nos abluit ac regenerat: denique suorum omnium bonorum consortes facit. Ita videmus nec rite cognosci Deum nisi distinctè fides nostra tres in vna essentia personas concipiat, & inde Baptismi efficaciam fructumque manare, quòd Deus Pater in Filio suo nos adoptat, & per Spiritum à carnis nostræ sordibus purgatos reformat in iustitiam.

16 Marc. *Qui crediderit.*) Hæc promissio fuit adiuncta, quæ totum humanum genus ad fidem alliceret. sicuti rursum ad terrendos incredulos grauis exitii denuntiatio sequitur. Porrò mirum non est salutem promitti fidelibus: quia credendo in Filium Dei vnigenitum, non modò censentur ipsi inter Dei filios, sed gratuita iustitia & Spiritu regenerationis donatis, summam æternæ vitæ possident. Cum fide Euangelii Baptismum coniungitur, vt sciamus insculptam illic esse salutem nostræ notam: nisi enim ad testandam Dei gratiam valeret, impropiè dixisset Christus *Saluos fore qui crediderint & baptizati fuerint.*) Quanquam simul tenendum est, non ita necessariò requiri ad salutem vt perire necesse sit quicquidem eum adepti non fuerint. neque enim hæc fidei adiungitur tanquam dimidia salutis causa, sed vt testimonium. Fateor quidem hominibus necessitatem imponi ne signum gratiæ Dei negligant: sed quanuis pro eorum infirmitate talibus adiumentis vtatur Deus, obstrictam esse eius gratiam nego. Hoc modo non simpliciter necessarium esse dicemus, sed tantum obedientiæ nostræ respectu. Secundo membro, vbi condemnat Christus eos qui non crediderint, rebelles significat, dum oblatam salutem respuunt, grauiorem sibi peccatam accerere, nec iam communi tantum humani generis interitu esse implicitos, sed propriæ ingratitude culpam sustinere.

17 *Signa eos qui crediderint, hæc, &c.*) Sicuti miraculis Euangelii sui fidem sancierat Dominus quandiu versatus erat in mundo, ita nunc eandem virtutem in futurum tempus propagat, ne putent discipuli alligatam corporali eius præsentia fuisse. Magnopere enim intererat vigere inter fideles Diuinam illam Christi potentiam, vt certò constaret resurrexisse à mortuis, quo superstes maneret eius doctrina, & immortale esset nomen. Porrò quòd fideles hoc dono instruit, ad singulos trahendum non est. scimus enim distributa variè fuisse dona, vt miraculorum potestas non nisi penes quosdam fuerit. Sed quia commune totius Ecclesiæ fuit quod paucis dabatur, & quæ vnus miracula edebat, in omnium confirmationem valebant, meritò indefinitè credentes nominat Christus. Sensus ergo est, fideles eiusdem virtutis, quæ prius in Christo admirabilis fuerat, fore ministros, vt eo absente certior constet Euangelii obsignatio sicuti apud Iohannem promittit eadem & maiora facturos. Porrò ad testandam Christi Ioh. 14. b. 17 gloriam & Deitatem satis fuit paucos ex credentibus fuisse hæc facultate ornatos. Quanquam autem

non exprimit Christus velint hoc temporale esse donum, an perpetuò in Ecclesia sua residere: magis tamen probabile est non nisi ad tempus promitti miracula quæ novum & adhuc obscurum Evangelium illustrent. Fieri quidem potest ut ingratitude suæ culpa mundus hoc honore priuatus sit: ego tamen statuo, miraculis hunc propriè impositum fuisse finem, nequa Evangelii doctrinæ sub initium deesset approbatio. Et certè videmus eorum usum non ita multo post cessasse, vel saltem adeò rara fuisse eorum exempla ut colligere liceret non per æquè omnibus seculis esse communia. Fecit tamen præposita eorum qui deinde sequuti sunt, vel cupiditas, vel ambitio, ne miraculis prorsus carerent, ut inania sibi fingerent. Atque hoc modo aperta fuit Satanæ fallacis ianua, non solum ut præstigiæ succederent in locum veritatis, sed ut signorum prætextu simplices abducerentur à recta fide. Et certè æquum fuit curiosos homines, qui legitima approbatione non contenti, noua subinde miracula peterent, talibus imposturis deludi. Hæc ratio est cur alibi prædixerit Christus regnum Antichristi signis mendacibus refertum fore: & Paulus idem testetur. Quare ut miracula fidem nostram rite confirmant, in illa quam dixi sobrietate sese contineant nostræ mentes. Vnde etiam sequitur, putidam esse eorum calumniam qui doctrinam nostram miraculis destitui obiectant. Quasi verò non eadem illa sit quam Christus satis superque olim obsignauit. Sed in hoc argumèto breuior sum, quia iam pluribus locis plenius à me tractatum fuit.

Matth. 22 b. 24
2. Lucif. 2. b. 2

20 Matth. *Docentes eos seruare.*) His verbis (ut antè admonui) Christus Apostolos mittendo, ostendit se illis in totum non resignare suas partes, quasi Ecclesiæ suæ magister esse desinat. nam Apostolos cum hac exceptione dimittit, ne propria commenta obtudant, sed quod ipse mandauit, de manu (quod aut) in animum purè & fideliter dispensent. Atque utinam ius quod sibi arrogat Papa, huic regulæ subiceret. nos enim facillè pateremur ipsum esse Petri vel Pauli successorem, modò ne tyrannicè in animas dominaretur. Sed quum profligato Christi magisterio, putidis suis nugis Ecclesiam inficiat, satis hinc apparet quàm longè à munere Apostolico desiuerit. Teneamus in summa, his verbis præfici Ecclesiæ doctores, non qui proferant quicquid visum fuerit, sed ab ore vnius magistri ipsi quoque pendeant, ut ei, non sibi, acquirant discipulos. *Ecce ego vobiscum.* Quia prouinciam Christus mandabat Apostolis quam minimè obire poterant humana tantum virtute freti, cælestis sui præsidii fiducia eos animat. Nam antequam se illis adfuturum promitteret, præfatus est se Regem esse cæli & terræ, qui manu sua & imperio omnia gubernet. Ergo emphaticè legendum est hoc pronomen *ego*: ac si dixisset, si officio suo strenuè defungi vellent Apostoli, non respiciendum esse quid ipsi possent, sed inuincta eius potestate nitendum esse sub cuius auspiciis militant. Modus autem præsentis quam Dominus suis promittit, spiritualiter intelligi debet: quia ut nobis auxilietur non opus est è cælo descendere, quum Spiritus sui gratia, quasi extenta manu è cælo, iuuare nos possit. nam qui secundum corpus immenso locorum spatio à nobis distat, non modò per totum mundum Spiritus sui efficaciam diffundit, sed in nobis quoque verè habitat. Notandum est præterea, non solis Apostolis hoc esse dictum: quia non in vnam modò ætatem, sed vsque ad finem mundi Dominus auxilium suum promittit. Perinde est igitur ac si diceret, ut cunque infirmi sint Evangelii ministri, reuimque omnium inopia laborent, se illorum fore præsidem, ut victores emergant supra omnes mundi conflictus. Sicuti hodie clara experientia docet, arcano modo Christum mirabiliter operari, ut innumeris obstaculis Euangelium præualeat. Quo minus ferenda est cleri Papalis improbitas, dum sacrilegæ suæ tyranni di hunc colorem inducunt. Negant Ecclesiam errare posse quæ à Christo regitur. Quasi verò Christus, non secus ac gregarius quispiam miles, aliis ducibus mercenariam operam locarit: ac non potius autoritatem sibi in solidum retinens, se doctrinæ suæ vindicem fore testatus sit, ut se eius ministri victores totius mundi fore confidant.

MATTH.

MARC. XVI.

LUC. XXIII.

19 Itaque Dominus quidem postquam loquutus fuisset eis, receptus est in caelum, & consedit à dextris Dei.

20 Illi verò egressi prædicauerunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequèntia.

50 Eduxit autem eos foras vsque in Bethaniam: & sublati in altum manibus suis, benedixit eis.

51 Et factum est, quum benediceret illis, recessit ab eis, ac ferebatur in caelum.

52 Et ipsi adorato eo regressi sunt Hierosolymam cum gaudio magno.

53 Et erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum. Amen.

19 *Itaque Dominus.*) Quia magnificè supra totum mundum extulerat Matthæus regnum Christi, de ipsius in cælu ascensu nullus apud eum sermo. Loci etiam & formæ Marcus non meminit: quorum virtutem exprimitur à Luca. Dicit enim *Eductos fuisse in Bethaniam discipulos*, ut à monte Oliuarum (vnde ad subeundam crucis ignominiam profectus erat Dominus) cælestis suum solium conscenderet. Sicuti autem non ab omnibus promiscuè rediuius voluit conspici, ita non quolibet sui in cælum ascensus testes admittit: quia hoc fidei mysterium Euangelii præconio cognosci magis quàm oculis cerni volebat. Sequitur apud Lucam, Christum *sublatis in altum manibus Apostolos benedixisse*. Quo docuit benedicendi munus, quod sub Lege Sacerdotibus commissum erat, verè & propriè suum esse,

esse,

esse. Dum sibi mutuò benedicunt homines, id nihil aliud est quàm bene precari. Dei autem alia est ratio, qui non votis tantum fauet, sed solo nutu præstat quicquid nobis optabile est. Sed quum omnis benedictionis vnicus sit author, quo tamen familiaris esset suo gratia, voluit suo nomine ab initio Sacerdotes benedicere tanquam mediatores. Sic Melchisedec benedixit Abrahæ. Et numer. cap. 6. d. 23. perpetua huius rei lex tradita est. Eodem pertinet quòd Psalmo. 118. d. 26, legitur, Benedicimus vobis è domo Domini. Denique Apostolus signum præstantiæ esse dicit, alius benedicere. Nam minor, inquit, à maiore benedicitur. Nunc vbi Christus, verus Melchisedec, & æternus Sacerdos, in lucem prodit, in ipso compleri oportuit quod Legalibus figuris adumbratum erat. sicuti etiam docet Paulus, nos in ipso benedicti à Deo Patre, vt diuites simus omnium cælestium bonorum. Ergo semel palàm & solenni ritu Apostolos benedixit, vt rectà se ad ipsum conferant fideles, si Dei gratiæ compotes esse cupiant. *In manibus subleuatis* describitur vetus ceremonia, qua scimus Sacerdotes olim fuisse vsos.

52 *Et ipsi adorato eo.*) Adorandi verbo primum significat Lucas exemptam fuisse dubitationem Apostolis, quia tunc omni ex parte resplenduit Christi maiestas, vt iam dubia esse non deberet eius resurrectio: deinde ob eandem causam cœpisse maiore reuerentia eum colere quàm dum eius consuetudine in terra fruebantur. Cultus enim de quo nunc agitur, non tantum vt magistro vel Prophete, neque etiam vt Messie, dimidia tantum ex parte cognito, sed vt Regi gloriæ mundi que Iudici exhibitus fuit. Quia autem Lucæ propositum erat longius hitoriam suam texere, tantum breuiter dicit quid decem diebus egerint Apostoli. Summa autem est, præ gaudii feruore palàm erupisse in laudes Dei, & fuisse in templo assiduos, non quòd noctes dièsq; illic transegerint: sed quod frequentarint omnes conuentus, statisque & solennibus horis ad gratiarum actionem Deo reddendam. Hæc porrò alacritas timori opponitur, qui prius clausos & latentes domi tenebat.

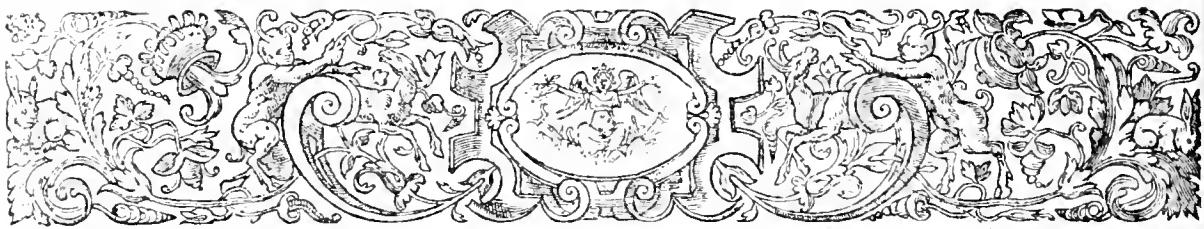
19 *Marc. Consedit à dextris Dei.*) Aliis locis exposui quid valeat hæc loquutio, Christum scilicet in sublime euectum esse vt supra Angelos omnèsq; creaturas emineat, vt per eius manum Pater mundum gubernet: vt denique coram eo flectatur omne genu. Ergo perinde est ac si vocetur Dei vicarius, qui eius personam sustinet. Quare locum aliquem imaginari non conuenit, quum metaphorice dextera secundam à Deo potestatem significet. Consultò autem hoc addidit Marcus vt sciremus non receptum fuisse Christum in cælos vt beatam quietem procul à nobis colat, sed vt mundo præsideat in salutem omnium piorum.

20 *Illi vero egressi.*) Breuiter hinc attingit Marcus quæ secundo libro Lucas historicè profequitur, pusillæ & ignobilis hominum cohortis vocem pertouisse vsque ad extremos orbis fines. Nam quo res minus erat credibilis, eo certius refulsit cælestis potentiæ miraculum. Christum morte crucis vel extinctum prorsus esse omnes putassent, vel ita oppressum vt nulla vnquam fieret eius mentio nisi probrosa & detestabilis. Apostoli, quos sibi testes elegerat, illo turpiter deserto sese in tenebras abdiderant: tanta erat eorum inciticia ac ruditas, tantus deinde contemptus, vt vocem in publico emittere vix auderent. An ab hominibus indoctis, nulli usque pretii, atque etiam transfugis, sperandum fuit vt oris sui sonitu tot gentes dispersas sub crucifixi imperium cogerent? Magnum ergo pondus subest his verbis, quòd egressi, vbi que prædicauerint, qui trepidè nuper in suo ergastulo silebant. momento enim tam inopinata conuersio humanitus accidere non potuit. Ideò que addit Marcus, *Domino cooperante*, significans hoc verè Diuinum fuisse opus. Neque tamen hac loquendi forma inter ipsorum operam vel laborem & Dei gratiam partitur, quasi seorsum ipsi quicquam præstiterint: verum simpliciter à Deo fuisse adiutos inteligit, quia secundum carnem frustra aggressi essent quod per ipsos tamen est perfectum. Fateor quidem Verbi ministros vocari Dei coadiutores quatenus ipsorum ministerio vitur: sed tenendum est, nullam illis virtutem suppetere nisi quam idem subministrat: Deinde planando & rigando nihil proficere, nisi ab arcana Spiritus efficacia proueniat incrementum. *Sermonem confirmante.*) Hic, meo iudicio, speciem designat Marcus eius quod proximè in genere posuit. nam aliis quidem modis cooperatus est Dominus, ne irrita esset Euangelii sui prædicatio: sed hoc illustre fuit auxilii eius documentum, quòd miraculis eam sanciuit. Docet autem hic locus quorsum referri debeant miracula, nisi ea in peruersas corruptelas trahere libeat, nempe, vt Euangelio subseruiant. Vnde sequitur, sanctum Dei ordinem inuerti, si à verbo Dei auulla (cuius sunt appendices) ad ornandas impias doctrinas, vel fucandos vitiosos cultus trahuntur.

L A V S D E O.

H A R M O N I Æ E X T R I B V S
Euangelistis Matthæo, Marco, & Luca composita

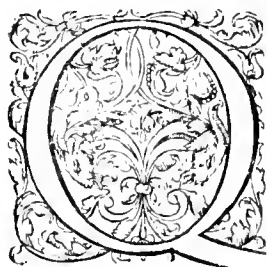
F I N I S.

COMMENTARIORVM
IN EVANGELIUM
SECUNDVM IOANNEM
IOHANNIS CALVINI

Præfatio.

MAGNIFICIS DOMINIS, SYNDICIS, SENATUIQUE Geneuensi, dominis suis verè obseruãdis, Ioannes Calvinus Spiritum prudentiæ & fortitudinis, prosperúmque gubernationis successum à Domino precatur.

Voties in mentem venit illa Christi sententia, qua tanti æstimat, quod hospitibus colligendis impenditur humanitatis officium, vt in suas rationes acceptum ferat, simul occurrit quàm singulari vos honore dignatus sit, qui urbem vestram non vnus vel paucorum, sed cõmune Ecclesiæ suæ hospitium esse voluit. Semper apud homines profanos nõ modò laudata, sed vna ex præcipuis virtutibus habita fuit hospitalitas: ac proinde in quibus extremã barbariæ ac mores prorsus efferatos damnare vellèt, eos ἀξέβου, vel (quod idẽ valet) inhospitales vocabant. Laudis autẽ vestræ longè potior est ratio, quòd turbulentis hisce miserisque temporibus Dominus vos constituit quorum in fidẽ præsidiumque se conferrent pii & innoxii homines, quos non sæua minus quàm sacrilega Antichristi tyrannis è patriis sedibus fugat ac dispellit. Neque id modò, sed sacrum etiam apud vos domiciliũ nomini suo dicauit, vbi purè colatur. Ex his duobus quisquis minimã partem vel palàm rescindere, vel furtim auferre conatur, non hoc agit modò vt nudatã præcipuis suis ornamentis urbem vestram deformat, sed eius quoque salutem malignè inuidet. Quauis enim quæ Christo & dispersis eius membris præstãtur hîc pietatis officia caninos impiorũ latratus prouocent, meritò tamẽ hæc vobis vna cõpensatio satis esse debet quòd è cælo Angeli & ex omnibus mundi plagis filii Dei benedicunt: vt securè putidam eorum maledicentiã spernere liceat quibus in Deum ipsum plus quàm in vos quiduis euomere, nulla est religio, nec pudor: imò qui vobis detrahere volentes, à Dei cõtumelia incipiunt. Quauis eadẽ hæc occasio multorum in vos odia inflammet, nihil tamen inde vobis metuentum est periculi, quandiu eorũ furori manus suæ tutelã opponet ille qui fidum se promisit earũ urbium fore custodem vbi & sedes erit Euãgelii sui doctrinæ, & piis hominibus, quos ferre mundus nequit, dabitur aliqua statio. Omitto quòd de placando hoc hostiũ genere vos esse sollicitos nihil attinet: quãdo nemo vobis infensũ est Euãgelii causa, qui nõ vos alioqui vel perditos esse cupiat vel oppressos. Cæterũ vt demus nõnisi hanc ob causam vos professis sanæ doctrinæ aduersariis esse exosos, quia vestro patrocinio eã defendi vident: posthabitis tamen eorũ machinationibus ac minis, duo hæc inuicta propugnacula cõstanter tueri vos decet, purè religionis cultum, & piã fouendæ Ecclesiæ curam, quam Christus alis vestris regẽdam cõmisit. Quod ad cõiugia pertinet quibus nos meritorii Papæ rabulæ incessunt, defectiõnẽ ab Ecclesia esse quòd cum Romana sede fecimus dissidium: vtinã verò plena fiducia

fiducia coram Deo & Angelis testari nobis liceret, ab illa colluue quam longissime nos abesse, vt facilis est ac expedita eius criminis, quo nos grauare solent, defensio. Catholica scilicet Ecclesie titulo gloriantur, qui in vniuersa Legis & Euangelii doctrina partem nullam a sedis corruptelis integram reliquerunt, qui totum Dei cultum superstitionum suarum tectore profanarunt, qui omnia Dei instituta suis figmentis adulterare non sunt veriti. Imò tam catholica est errorum congeries, quibus euersa ab illis fuit tota religio, vt obuendæ perdendæque centies Ecclesie sufficiant. Nunquam ergo satis magnificè pro merito immensam Dei bonitatem extollere licebit, qua factum est vt ab illo exitiali gurgite mirabiliter emeriti, fixam habeamus in solida æternæque Dei veritate fidei nostræ anchoram. Et certè Papatū nihil aliud quam monstrum ex innumeris Satanæ fallaciis conflatum esse, & quam obrendunt Ecclesiam, Babylone magis confusam, vnus hic Commētarius erit (vt spero) luculentis testis. Interea quod res habet, ingenuè fatebor: nos ab illius lacunæ sordibus, quarum se contagio nimis longè diffundit, non satis procul distare. Queritur Antichristus nos sibi elaptos esse: nos autè gemere cogimur, nimis multa ex vitiis quibus orbem terrarum infecit, apud nos esse residua. Nobis restituta est sincera doctrinæ puritas, integra religio, simplex Dei cultus, genuinā Sacramentorum ratio, qualis à Christo tradita est. Verum quominus vigeat ea quæ debebat morum vitæque correctio, hæc maximè causa est, quod bona pars effranis illius licentiæ memor qua Papistæ contra Deum impune lasciuunt, Christi iugo assuescere non potest. Itaque quod hostes nostri (vt falsa nos inuidia apud imperitos grauent) odiosè clamitant solutam à nobis esse disciplinam, hoc vno abundè vel nobis tacentibus refellitur eorū calumnia, quod nullum domi maius certamen nobis est, quam de immodico (vt multis quidem videtur) nostro rigore. Atqui quum mihi collegisq; meis sitis optimi testes, nō magis austeros esse nos vel restrictos quam flagitat officii necessitas, adeoque cogit: sicuti nos tutò in cōscientiæ vestræ iudicio acquiescimus, ita vicissim quam ridicula sit hac in parte hostium impudentia, tanquam ex re præsentii iudicare vobis promptum est. Nunc vt priuatim de me aliquid dicam, etsi compluribus meis scriptis, qualiter hæc Ecclesiam instituerim, toti mundo testatum esse confido, operepretium tamen facturum me putavi si aliquod extaret singulare eius rei monumentum, quod nominis vestri inscriptionem haberet. Magni enim interest proponi in omnium conspectu doctrinæ genus quod à me traditum esse agnosceatis. Etsi autem in omnibus quos hæctenus edidi libris, post mortem quoque meam vobis & populo vobis commissio prodesse studui, minimeque deceat quæ ex vrbe vestra ad exterarum nationes manauit doctrinam longè lateque vberem proferre fructum, in suâ sede negligi, commentarium tamen hunc qui peculiariter vobis dicatus est, tenacius vestræ memoriæ hæsurum confido. Quod vt fiat, Deum ipsum precor vt cordibus vestris inscriptum ita penitus suo digito infigat, ne villo vnquam Satanæ artificio deleatur. Nam eius est labori meo dare successum, qui mihi hunc pridem animum dedit vt nihil magis cupiam quam fideliter vestrâ omnium salutem curare. Porro sicut ab exacta boni Pastoris diligentia, & aliis virtutibus, quas officii magnitudo excellentiæque postulat, me procul abesse coram mūdo ingenuè fateor, & coram Deo tot vitia, quæ meū cursum impediunt, assiduè deploro: ita profiteri audeo, fidē mihi rectamque voluntatem non deesse. Quod si interea obstrepere non desinant improbi, sicuti meum est bene agendo refellere eorū calumnias, ita vestrarum erit partium easdem sancta, qua potestis, autoritate compescere. Valete magnifici ac mihi in Christo venerandi domini, cuius præsidio vos commendo.

Geneuæ, Calend. Ianuarii. M. D. LIII.

QUI D. significet Grecis Euangely nomen, satis notum est; in Scriptura vero *rog. & xiv* pro lato & felice exhibita nobis in Christo gratie nuntio capitur: ut discamus, contempto mudo, & caducis eius opibus ac delicijs, incoparabile hoc bonum toto cordis affectu appetere, oblatumque capere. Quod profanos homines facere videmus, ut in vanis mundi gaudijs intemperanter exultent, nullo aut perquam exiguo spiritualium bonorum sensu tangantur, omnibus fere nobis est ingenitum. Ergo Deus, ut vitium hoc corrigat, nuntium quem de Christo publicari iubet, Euangely nomine peculiariter insignit. Ita enim admonet, non alibi verum & solidum gaudium posse obtineri, ut sane in ipso copletos habemus omnes beata vite numeros. Quidam Euangely nomen ad gratuitas omnes Dei promissiones extendunt, quae sparsae sunt etiam in Lege & Prophetis. Nec vero negandum est, quoties se Deus propitium hominibus fore testatur, illisque peccata remittit, quin Christum simul offerat, cuius proprium est, ubicunque affulget, laetiae radios diffundere. Fateor ergo Patres eiusdem nobiscum Euangely, quantum ad gratuita salutis fidei spectat, cofortes fuisse: verum quia Spiritus in Scripturis ita loqui solet, Christi demum aduentum publicatum fuisse Euangelium: nos quoque hanc loquendi formam retineamus, ac illa sit Euangely definitio quam posui, solenne esse de patrefacta in Christo gratia praconium. Qua ratione vocatur Euangelium, Dei potentia in salute omnium credentium: quia Deus iustitiam illis suam manifestat. Vocatur & legatio, quae sibi homines reconciliat. Porro quantum Christus diuinae misericordiae paternique in nos amoris pignus est, ideo & propria est Euangely materia. hinc factum est ut Euangely nomen peculiariter obtinerent historiae quae Christum apparuisse in carne, mortuum, & a morte fuscitatum, ac tandem in caelos receptum fuisse narrat. Quamquam enim secundum rationem nuper adductam hoc nomine censetur Nouum testamentum, vsus tamen obtinuit ut per synecdochen sic vocetur pars ista quae Christum nobis in carne exhibitum, mortuum esse, & ex morte resurrexisse testatur. Caterum quia non sufficeret nuda historia, imo ad salutem nihil prodesset, non simpliciter narrant Euangelistae natum esse Christum, & mortuum, & mortis victorem: sed in quem finem natus fuerit, quorsum mortuus fuerit, ac resurrexerit, & quis inde ad nos redeat fructus, simul exponunt. Hoc tamen inter eos quoque est discrimen, quod alij tres, in narranda Christi vita & morte sunt fustores: hic autem noster in doctrina, qua & Christi officium, & mortis resurrectionisque virtus explicatur, magis insistit. Non tacent illi quidem venisse Christum ut salutem mundo afferret, ut mortis suae sacrificio mundi expiaret peccata, ut denique omnes Mediatoris partes perageret (quemadmodum & Ioannes in historica narratione aliquatenus versatur) sed doctrinae quae vim & fructum aduentus Christi nobis demonstrat, longe clarius in hoc apparet quam in reliquis. Et quoniam omnibus communiter propositum sit Christum ostendere, priores illi corpus (si ita loqui fas est) in medium proferunt, Ioannes vero animam. Quamobrem dicere soleo, hoc Euangelium clauem esse quae alijs intelligendis ianuam aperiat. Quisquis enim Christi virtutem, ut hic graphice expressa est, tenuerit, is vero deum cum profectu quae ab alijs traditur de exhibitio Redemptore, leget. Creditur Ioannes hoc maxime consilio ad scribendum adductus, ut Christi Diuinitate contra impias Ebionis & Cerinthi blasphemias assereret, idque Eusebius & Hieronymus ex communi veterum sententia referunt: sed quaecunque illi tunc scribendi fuerit ratio, minime tamen dubium est quin loquus Ecclesiae suae Deus prospexerit. Sic ergo quatuor Euangelistae dictauerunt quod scriberent, ut distributis inter ipsos partibus corpus unum integrum absolueret. Nunc ergo nostrum est, quatuor ita mutuo inter se nexu coniungere, ut nos patiamur quasi vno omnium ore simul doceri. Quod quartum in ordine Ioanne locarunt, in eo habita fuit temporis quo scripserat ratio: sed in lectione diuersus ordo utilior: ut scilicet apud Mattheum & reliquos lecturi Christum a Patre nobis esse datum, in quem finem manifestatus sit, primum ex Ioanne discamus.

SANCTVM IESV CHRIS- TI EVANGELIVM

SECVNDVM IOANNEM.

In principio erat Sermo, & Sermo erat apud Deum, & ille Sermo erat Deus.

2 *Hic erat in principio apud Deum.*

3 *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.*

4 *In ipso vita erat: & vita erat lux hominum.*

5 *Et lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt.*

IOANNIS CALVINI COMMENTARIJ.

1 *In principio erat Sermo.*) Hoc exordio æternam Christi Diuinitatem prædicat, vt sciamus æternum esse Deum qui manifestatus est in carne. Porrò hic scopus est, generis humani institutionem fieri oportuisse per Dei Filium, quum eius virtute creata fuerint omnia, quum solus creaturis omnibus vitam & vigorem inspiret, vt in statu suo maneat: ac præsertim in homine ipso singulare ediderit tam virtutis quam gratiæ suæ specimen: adeoque post Adæ lapsum ac defectionem, non tamen destitit erga posteros liberalis esse ac beneficus. Atque hæc doctrina cognitu in primis necessaria est: nam quum extra Deum minimè quærenda sit vita & salus, quomodo in Christum recumberet fides nostra, nisi certò constitutum esset quod hic docetur? Ergo his verbis testatur Euangelista nos ab vnico & æterno Deo minimè discedere quum in Christum credimus: deinde eiusdem beneficio vitam nunc restitui mortuis, qui natura adhuc integra, vi & fons & causa fuit. Quòd Sermonem vocat Dei Filium, hæc mihi simplex videtur esse ratio, quia primum æterna sit Dei sapientia & voluntas, deinde expressa consilii eius est. Nam vt Sermo character mentis dicitur in hominibus, ita non ineptè transfertur hoc quoque ad Deum, vt per Sermonem suum dicatur nobis seipsum exprimere. Aliæ significationes *πρὸς λόγον* non ita conueniunt. Est quidem Græcis *λόγος* & definitio, & ratio, & supputatio: sed nolo supra fidei meæ captum argutè philosophari. Et videmus Dei Spiritum adeò eiusmodi argutias non probare, vt nobiscum balbutiens, quàm sobriè de tantis arcanis sapiendum sit, tacendo clamet. Porrò quemadmodum se Deus in creando mundo per Sermonem istum patefecit, ita prius habuit apud se reconditum: vt duplex sit relatio, prior ad *DEVM*, altera ad homines. Seruetus superbissimus ex gente Hispanica nebulo æternum hunc Sermonem tunc demum exortum esse fingit quum in mundi creatione exortus est. Quasi verò non prius fuerit quàm virtus eius externo opere fuit cognita. Longè aliud hic docet Euangelista: neque enim Sermoni assignat temporis initium, sed ab initio fuisse dicens, secula omnia transcendit. Nec me latet quid oblatret hic canis, & quid olim camillati sint Arriani: nempe Deum creasse principio cælum & terram, quæ tamen æterna non sint: quia *Principij* nomen magis ad ordinem respiciat quam æternitatem designet. Sed hanc calumniam Euangelista præuertit, quum dicit fuisse apud Deum. Si à tempore cœpit esse Sermo, aliquam in Deo temporum seriem inueniant necesse est. Et sanè hæc particula nominatum discernere voluit cum Iohannes à rebus omnibus creatis. Poterant enim multa venire in mentem, vbi nam esset Sermo ille, quomodo vim suam exereret, cuius esset naturæ, vnde cognosci posset. Negat igitur in mundo & rebus creatis hærendum esse: quia semper Deo coniunctus fuerit antequam mundus extaret. Nunc qui principium ad cæli & terræ originem trahunt, annon Christum redigunt in communem mundi ordinem, à quo disertè hic eximitur? Quia in re non tantum Filio Dei atrocem faciunt iniuriam, sed æterno quoque eius Patri, quem Sapientia sua priuant. Si Deum absque sua Sapientia imaginari nefas est, lateri oportet non alibi quærendam Sermonis originem quàm in æterna Dei Sapientia. Excipit Seruetus, non prius comprehendi Sermonem posse quàm quum Deus à Mose loquens inducitur. Quasi verò non subsisterit in Deo quia palam non innotuit. hoc est, quasi non fuerit intus, donec extrà prodire cœpit. Sed ansam infanis eiusmodi delirijs præcidit Euangelista quum sine exceptione affirmat Sermonem fuisse apud Deum, nam ab omnibus temporum momentis apertè nos

Cur Iohanne Christi diuinitatem prædicet, idque ab affectibus.

Cur Filius Dei sermo dicatur.

Seruetus. Filius Dei genitus ab æterno.

Præuertit quid hoc significat.

Cap. I.

Quis fuisse a
pud Deum.

Principium,
principio ca.
rens.

Christi à Pa-
tre distincta
hypostasi.
Sabellius.

Cur inuenta
distinctio
κατασκευασ-
θη ἐξ ἑσθ-
των.

Christus ὁμο-
σιος Patri.

Si Sermo De-
us æternus.

Verbi, Dei, id
est, Christi di-
uinitas proba-
tur ab operi-
bus ipsius per-
sona proprijs.

Philosophum
de mente opi-
nio.

Vita non dici-
tur esse in cre-
ationis.

Sermone Dei
omnia confer-
uantur.

reuoat. Qui ex tempore verbi imperfecto colligunt perpetuum statum, non satis firma ratione nituntur. Verbum *Erant*, inquit, continuam seriem magis exprimit quam si dixisset Iohannes, Fuit. Sed in tantis rebus magis solide argumentandum est. Illud autem vnum quod attuli sufficere nobis debet, quod Euangelista nos in æterna Dei aeterna mittit, ut illic sciamus quali absconditum fuisse Sermonem, antequam se in externa mundi fabrica patefecerit. Rectè ergo Augustinus principium hoc, cuius nunc fit mentio, principio carere admonet. Tamen enim Pater ordine prior est quam sua Sapientia, illum tamen sua gloria spoliant qui vilius temporis punctum imaginantur quo Sapientiam suam præcesserit. Atque hæc æterna est generatio, quæ ante conditum mundum immenso spatio latuit quidem in Deo, (ut ita loquar) longis annorum successibus obscure Patribus sub Lege adumbrata, tandem plenius in carne exhibita sunt. Miror quid Latinos mouerit ut τὸν λόγον transferrent Verbum. sic enim vertendum potius fuisset τὸ πῶμα. Verum ut demus aliquid probabile sequutos esse, negari tamen non potest quin Sermo longè melius conueniat. Vnde apparet quàm barbaram tyrannidem exercuerint theologaltri, qui Erasimum adeo turbulenter vexarunt obmutatam in melius vocem vnam. *Et Sermo erat apud Deum.* Iam diximus ita supra mundum & creaturas omnes locari, & omnibus seculis priorem itatui Dei Filium. Verum simul hæc loquutio distinctam illi à Patre hypostasin attribuit: absurdè enim diceret Euangelista, semper cum Deo vel apud Deum fuisse, nisi propria quædam illi subsistentia in Deo foret. Ergo ad refellendum Sabellii errorem valet hic locus, quia ostendit Filium à Patre differre. Iam admonui, sobriè in tantis arcanis sapiendum esse, & modestè loquendum. Excusatione tamen digni sunt veteres Ecclesiæ scriptores, qui quum aliter rectam & synceram doctrinam aduersus flexiloquas hæreticorum anihages non possent asserere, voces quasdam excogitauerunt coacti sunt, quæ tamen non aliud sonarent quàm quod alioqui in Scripturis traditur. Tres hypostaseis vel personas in vna & simplici Dei essentia subesse dixerunt. Nomen Hypostaseos primo ad Hebræos capite in eo sensu habetur, cui Substantiæ nomen responderet, ut sumitur apud Hilarium. τὸ ὑπόστασις vel personas vocarunt discretas in Deo proprietates, quæ se mentibus nostris conspiciendas offerunt: quemadmodum dicit Gregorius Nazianzenus se non posse vnum cogitare quin mox tria circum affulgeant. *Et Sermo erat Deus.* Nequis de Diuina Christi essentia scrupulus maneat, clarè asserit esse Deum. Iam quum vnicus sit Deus, Christum eiusdem esse cum Patre essentia, & tamen in aliquo differre sequitur. Sed de hoc secundo membro iam dictum est. Quod ad essentia vnitatem spectat, nimia fuit Arrii improbitas, qui ne æternam Christi Diuinitatem fateri cogeretur, fictitum nescio quem Deum esse garriebat. Nos autem quum audimus Sermonem fuisse Deum, quid est quod de æterna illius essentia amplius moueamus controuersiam?

2. *Hic erat in principio.*) Ut prædicta mentibus nostris altius infigat Euangelista, duo illa superiora membra in breuem epilogum colligit, quod fuerit semper, & quidem apud Deum. ut principium intelligas omni tempore superius.

3. *Omnia per ipsum.*) Vbi Sermonem esse Deum asseruit, & æternam eius essentiam prædicauit, nunc ab operibus Diuinitatem eius probat. Atque hæc practica est notitia, ad quam nos præcipuè assuefieri conuenit. frigebit enim apud nos nudum Dei nomen Christo attributum, nisi talem re ipsa fides nostra eum sentiat. Aptè autem prædicat de Filio Dei quod in eius personam propriè competit. Interdum quidem simpliciter dicit Paulus, omnia per Deum esse, Rom. 11. d. 36. sed quoties comparatur Filius cum Patre, hæc nota distingui solet. Quare hic mos loquendi vsitatus est, Patrem omnia fecisse per Filium, & à Deo per eundem Filium omnia esse. Huc autem spectat Euangelistæ consilium (sicut dixi) quod statim ab ipsa mundi creatione Sermo Dei in externum actum prodierit. Nam quum in sua essentia prius esset incomprehensibilis, tunc eius vis effectum palam fuit cognita. Quidam etiam ex philosophis Deum ita constitutum mundi architectum, ut mentem illi in condendo hoc officio adiungant. Id quidem rectè, quia congruentem cum Scriptura: sed quia mox in frivolis cogitationibus euanescent, non est cur eorum testimonia cupidè appetamus. quin potius cælesti hoc oraculo contenti, plus multo dici sciamus quàm mens nostra concipiat. *Et sine ipso factum est nihil quod, &c.* Tamen variè hic locus legitur, ego tamen citra controuersiam, vno contextu ita lego, Factum est nihil quod factum est. Atque in eo consentiunt omnes ferè Græci codices, saltem magis probatæ autoritatis: deinde sensus omnino ita postulat. Qui particulam istam, Quod factum est, disingunt à superiori oratione, ut ad sequentem sententiam annectant, coactum sensum adducunt, Quod factum est, in ipso erat vita, hoc est, viuebat, aut in vita sustinebatur. Sed hunc loquendi modum nullquam creaturis attribui ostendent. Augustinus more suo nimium Platonice ad ideas rapitur, quod Deus, antequam mundum conderet, formam totius opificii in mente sua conceptam habuerit: atque ita vita eorum quæ nondum extabāt, in Christo fuerit, quia in eo ordinata erat mundi creatio. Sed quàm istud sit à mente Euangelistæ longè remotum, mox videbimus. Nunc ad prius membrum redeo. Non est vitiosa hæc *κατασκευασθη*, ut in speciem videtur. quia enim nihil non molitur Satan ut Christo aliquid detrahat, nominatim testari voluit Euangelista, eorum quæ facta sunt nihil penitus excipi.

4. *In ipso vita erat.*) Hactenus docuit, per Sermonem Dei creata fuisse omnia: nunc eorum quæ creata fuerat conseruationem similiter illi attribuit: ac si diceret, non subitam modò eius virtutem, quæ mox transierit, apparuisse in mundi creatione: sed in eo esse conspicuam quod stabilis & fixus naturæ ordo durat: quemadmodum ad Hebræos cap. 1. a. 3. dicitur sustinere omnia verbo aut nutu potentia suæ. Caterum vita hæc vel ad inanimata extendi potest (quæ suo modo viuunt, etiam si sensu careant) vel de solis animantibus exponi. Parum refert vtrum eligas: simplex enim sensus est, Sermonem Dei non modò fontem vitæ fuisse creaturis omnibus, ut esse inciperent quæ nondum erant: sed viuifica eius virtute fieri ut in statu suo maneat. Nisi enim continua eius inspiratio mundum vegetet, necesse erit quæcunque vigent protinus decidere, aut in nihilum redigi. Denique quod Paulus Act. 17. f. 28.

Deo

Deo ascribit, nos scilicet in ipso esse & moueri & viuere, Ioannes Sermonis beneficio facti testatur. Deus ergo est qui nos viuificat, sed per æternum Sermonem. *Vita erat lux hominum.* Alias interpretationes quæ à mente Euangelistæ dissident, consul. ò prætereo. Hic, meo iudicio, partem vitæ commemorat qua homines reliquis animantibus præcellunt: ac si diceret non vulgarem hominibus datam fuisse vitam, sed quæ cum luce intelligentiæ coniuncta esset. Hominem porrò ex aliorum numero segregat: quia melius Dei virtutem sensu in nobis percipimus, quàm procul ipsam intuemur. Sic Paulus admonet in Actis, Deum non esse procul quærendum, quia se intus in nobis patefaciat. Postquam ergo generalem gratiæ Christi considerationem Euangelista proposuit, vt homines propius ad eam reputandam adducat, ostendit quid ipsi peculiariter datum fuerit: quòd scilicet creati non fuerint pecudibus similes, sed mente præditi gradum altiore obtinerint. Porrò quia Deus non frustra lucem suam in illorum mentibus accendit, sequitur in hunc finem esse conditos vt ipsum tam singularis boni autorem agnoscant. Et quando lucem hanc, cuius Sermo scaturigo erat, inde ad nos transtudit, inslar speculi esse debet in quo Diuinam Sermonis vim clarè cernamus.

Cur peculiariter facta hominum mentio.
Act. 14. f. 17

5 *Et lux in tenebris lucet.*) Obiici poterat, homines tam multis Scripturæ locis vocari cæcos, & cæcitatem cuius danantur, plus satis notam esse. miserè enim in tota sua ratione euanescent. vnde enim tot errorum labyrinthi in mundo, nisi quòd homines proprio sensu non nisi ad vanitatem & mendacium feruntur? Quod si nulla in hominibus lux apparet, extinctum est illud Diuinitatis Christi testimonium, cuius proxime Euangelista meminit. Ille enim tertius erat gradus (vt dixi) in vita hominum quiddam longè esse præstantius quàm sit motus & spiratio. Hanc quæstionem anticipat Euangelista: & primum quidem admonet, lucem qua initio donati fuerant homines, non esse ex præsentis eorum statu æstimandam, quia in hac vitata & degenerare natura lux in tenebras versa fuerit: interea tamen negat profus extinctam esse intelligentiæ lucem: quia in obscura humanæ mentis caligine adhuc quædam fulgoris scintillæ emicant. Nunc intelligunt lectores duo esse huius sententiæ membra. nam multum distare nunc homines dicit ab integra illa natura qua initio præditi fuerant: mentem enim eorum quæ lucida omni ex parte esse debebat, tenebris immerfam miserè cæcutire. itaque gloriam Christi in hac natura corruptione esse quasi obtenebratam. Sed rursus contendit Euangelista in mediis tenebris adhuc quædam extare lucis reliquias, quæ Diuinam Christi virtutem aliquatenus ollédant. Ergo fatetur Euangelista mentem hominis excæcatam esse: vt meritò censeatur tenebris oppressa. Poterat enim minore verbo vt, ac dicere obscuram vel caliginosam esse lucem: sed clarius exprimere voluit quàm misera sit post primi hominis lapsum nostra conditio. Quòd verò lucem in tenebris lucere affirmat, id ad naturæ corruptæ laudem minimè pertinet, sed potius ad tollendum ignorantia prætextum. *Et tenebra eam non comprehenderunt.* Quamvis exigua hac luce quæ nobis residua est, semper ad se inuitauerit homines Filii Dei, dicit tamen Euangelista nullo profectu hoc esse factum, quia videndo non viderint. Ex quo enim alienatus fuit homo à Deo, sic ignorantia mentem eius oppressam tenet, vt quicquid lucis in ea restat, sine effectu iaceat suffocatum. Et hoc quotidie experientia probat. quicumque enim Spiritu Dei non sunt regenti, quum ratione aliqua polleant, certo documento sunt, hominem non tantum vt spiret esse conditum, sed vt intelligat. Cæterum ab eo rationis suæ ductu ad Deum non perueniunt, ac ne accedunt quidem. vt tota eorum intelligentia nihil tandem sit quàm mera vanitas. Vnde sequitur, de hominum salute actum esse, nisi nouo auxilio Deus succurrat: quia quum lumen in eos suum effundat Dei Filius, sunt tamen eousque hebetes vt vnde sit lumen istud non comprehendant, sed delirius & prauis imaginationibus abrepti, profus desipiunt. Duæ sunt præcipuæ luminis partes, quod adhuc in corrupta natura residet. nam omnibus ingenitum est aliquod religionis semen: deinde inculptum est eorum conscientis boni & mali discernimen. Sed qui tandem inde fructus emergunt, nisi quòd religio in mille superstitionum portenta degenerat: conscientia autem iudicium omne peruertit, vt vitium cum virtute confundat? In summa, nunquam naturalis ratio homines ad Christum dirigit. Iam quòd prudentia ad regendam vitam instructi sunt, quòd ad præclaras artes ac disciplinas nati: id quoque totum sine fructu euanescit. Porrò tenendum est, Euangelistam de naturalibus tantum donis loqui, regenerationis gratiam nondum attingere. Duæ enim sunt distinctæ Filii Dei virtutes: prior, quæ in mundi architectura & naturæ ordine apparet: altera verò, qua naturam collapsam renouat & instaurat. Vt est æternus Dei Sermo, per eum conditus fuit mundus, eius virtute acceptam semel vitam omnia retinent, homo in primis singulari intelligentiæ dono ornatus fuit: & quauis sua defectione amiserit intelligentiæ lucem, videt tamen adhuc & intelligit: vt non sit penitus abolitum quod naturaliter ex Filii Dei gratia habet. Sed quoniam lucem quæ in eo adhuc residet, stupore suo & prauitate obtenebrat, superest vt nouum officium suscipiat Dei Filius, hoc est Mediatoris, qui hominem perditum regenerationis Spiritu reformet. Ergo præpostere philosophantur & intempeliuè qui lucem hanc, cuius meminit Euangelista, ad Euangelium referunt & salutis doctrinam.

Lux in hominibus non profus extincta.

Quomodo cæcitas hominum non comprehendat lucem.

De regenerationis gratia nodum loquitur Euangelista.

6 *Fuit homo missus à Deo, cui nomen Ioannes.*

7 *Hic venit in testimonium, vt testificaretur de lumine: vt omnes crederent per eum.*

8 *Non erat ille lux, sed vt testificaretur de luce.*

9 *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.*

10 *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.*

11 *In sua venit, & sui eum non receperunt.*

12 *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem vt filij Dei fiant: ijs scilicet qui credunt in nomen eius.*

13 *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

6 *Fuit homo.*) Nunc differere incipit Euangelista quomodo Sermo Dei in carne manifestatus fuerit, ac nequis addubitet Christum esse æternum Dei Filium, Iohannis Baptiste præconio celebratum fuisse recitat. Neque enim se tantum hominibus visendum Christus exhibuit: sed voluit etiam testimo- nio Iohannis ac doctrina innotescere. Imo Deus Pater testem hunc Christo suo præmisit, quo facilius oblatam ab illo salutem omnes reciperent. Posset tamen absurdum prima facie videri, Christo aliunde dari testimonium, quasi ipse indigeat. Atqui pronuntiat se ab homine testimonium non quaerere. Responso facilis & nota est, testem hunc nostrum non Christi causa fuisse ordinatum. Si quis obiciat nimis infirmum esse testimonium hominis, ut Christus probetur esse Filius Dei: hic quoque in promptu est solutio, non citari Baptistam quasi priuatim testem, sed qui Divina autoritate præditus, Angeli magis quam hominis personam sustineat. Ideo non suarum virtutum elogis ornatur, sed hoc vno, quod Dei legatus fuerit. Nec obstat quod Euangelii prædicatio Christo commissa fuit, ut sibi ipse testis esset. In hunc enim finem spectabat Iohannis præconium, ut ad Christi doctrinam & miracula attenderent. *Missus à Deo.* Vocationem Iohannis non confirmat, sed obiter tantum eius meminit. Hoc ad certitudinem non satis est, quum multi sponte currentes, Divinitus lemissos iactent, sed Euangelista paulo post de hoc teste plura verba facturus, satis habuit vno verbo præiari, non venisse nisi Dei mandato. Postea videbimus quomodo Deum ministerii sui autorem asserat. Nunc tenendum est (quod prius attigi) quod de Ioanne prædicatur, in omnibus Ecclesiæ doctoribus requiri, ut à Deo vocati sint: ne alibi quam in solo Deo funda- ta sit docendi autoritas. Nomen exprimit non tantum hominis designandi causa, sed quoniam ex re ipsa illi impositum fuit: neque enim dubium est quin Dominus ad munus respexerit cui Iohannem destina- bat, qui ita vocari per Angelum iussit, ut inde omnes agnoscerent eum Divinæ gratiæ præconem. Tam- etsi enim passivè ἰωάννης accipi potest, atque ita ad personam referri, quod Deo gratus Iohannes fuerit: e- go tamen libenter ad fructum quem ex eo alii percipere debebant extendo.

7 *Hic venit in testimonium.*) Finem vocationis breviter perstringit: nempe ut Christo Eccle- siam pararet, quemadmodum ad Christum omnes invitans, satis ostendit non sua causa se venisse. Ad eò autem commendatione opus non habebat Iohannes, ut Euangelista moneat ipsum non fuisse lucem, ne immodicus eius splendor Christi gloriam obscuret. Sic enim quidam illi fixi hærebant ut Christum ne- gligerent. Quemadmodum si quis auroræ aspectu attonitus, ad solem oculos vertere non dignetur. Porro quo sensu accipiat nomen lucis Euangelista, mox videbimus. Sunt quidem pii omnes lux in Do- mino, quia eius Spiritu illuminati, non sibi tantum vident, sed alios etiam suo exemplo dirigunt in viam salutis. Apostoli etiam peculiariter lux vocantur, quia Evangelii faciem præferunt quæ mundi tenebras discutiat. Sed hic differit Euangelista de vnicò & æterno illuminationis fonte, quemadmodum statim cla- rius ostendit.

9 *Erat lux vera.*) Vera lux non opponitur falsæ: sed Christum ab aliis omnibus discernere vo- luit Euangelista, ne quis hoc illi putaret esse cum Angelis vel hominibus commune quod lux dicitur. Hoc porro discrimen est, quod quicquid lucidum est in cælo & in terra, aliunde mutuatur, splendor em suum: Christus autem lux est ex se ipsa & per se resurgens, deinde irradians totum orbem suo fulgore: ut non alia sit usquam origo vel causa splendoris. Veram ergo lucem dixit cui natura proprium est lucere.

Quæ illuminat omnem hominem. Præcipue in hoc insistit Euangelista ut Christum lucem esse doceat, ab effectu quem in se quisque nostrum sentit. Poterat subtilius disputare, quod Christus utpote lux æ- terna, fulgorem sibi ingenitum habeat, non aliunde accitum: sed nos potius ad experientiam quam ha- bemus omnes reuocat. Nam quum nos omnes splendoris sui participes faciat Christus, fatèdum est hoc honoris propriè in ipsum solum competere ut lux vocetur. Cæterum bisariam locus hic exponi solet. Quidam enim notam vniuersalem ad eos restringunt qui Spiritu Dei regenti, lucis viuificæ sunt com- potes. Augustinus similitudinem adducit ludimagistri, qui si vnus in vrbe scholam habeat, dicitur om- nium magister, etiam si multi ad scholam non accedant. Ergo hoc comparatiuè dictum accipiunt, om- nes illi minari à Christo, quia nemo iactare queat se aliter quam eius gratia vitæ lucem adeptum esse. Sed quum omnes generaliter ponat Euangelista qui in hunc mundum veniunt, mihi alter sensus magis arridet, quod in totum genus humanum diffusi sint ab hac luce radii: sicuti etiam prius dictum est. Scimus enim hoc homines pæ aliis animantibus singulare habere, quod ratione & intelligentia præditi sunt, quod discrimen recti & iniusti in sua conscientia insculptum gerunt. Nemo itaque est ad quem non perueniat aliquis æternæ lucis sensus. Sed quia fanatici homines locum hunc temere arreptum longius torquent, ut scilicet inde colligant omnibus peræquè offerri illuminationis gratiam: meminimus hic tantum agi de communi naturæ luce, quæ longè infra fidem subsidit. neque enim cum toto mentis suæ acumine ac perspicacia quisquam hominum in regnum Dei penetrabit. solus est Spiritus Christi qui ra- tuam cælorum electis aperit. Deinde meminimus, rationis lucem quam Deus hominibus indiderat, sic obscuratam fuisse per peccatum, ut vix in densis tenebris; adeoque in horrenda ignorantia & erroris abyssò exiguæ scintillæ emicent, quæ etiam protinus suffocantur.

10 *In mundo erat.*) Homines ingritudinis accusat, quod ita quasi sponte cæciterint, ut causa lucis qua fruebantur, illis incognita fuerit. Hoc autem ad omnes mundi ætates patet: quia ante- quam manifestatus sit in carne Christus, suam vbique virtutem præferbat. Ergo quotidiani illi effectus corrigere debebant hominum torporem. Quid enim magis absurdum quam haurire ex riuo fluente a- quam, & mente nõ concipere fontem vnderius ipse scaturiat? Igitur quod mundus Christum non cogno- uit antequam manifestaretur in carne, nulla reperitur iusta ignorantia excusatio: hoc enim eorum i- gnavia & maligno quodam stupore accidit qui eum semper virtutè præsentem habebant. Summa est, nunquam talem fuisse Christi absentiam à mundo, quin homines eius radiis expergefacti in ipsum attollere

attollere oculos debuerint. Vnde sequitur culpam illis imputandam esse.

11 *In sua venit.*) Hic vero prorsus deplorata hominum prauitas & malitia, hic plura quam scelerata impietas apparet, quod quum Filius Dei se in carne conspicuum exhibuit, & quidem Iudæis (quos sibi Deus ab aliis Gentibus velut in peculium segregauerat) non tamen agnitus nec receptus fuit. Hunc etiam locum variè exponunt. aliqui enim promittunt de toto mundo Euangelistam putant loqui. & certè nulla est pars mundi quam non sibi iure vendicet Dei Filius. Sensus ergo est secundum illos, quum Christus in mundum descendit, non in alienos fines ingressum esse, quia totum genus humanum propria erat eius hæreditas. Sed rectius sentiunt, meo iudicio, qui referunt ad solos Iudæos: subest enim tacita comparatio, qua magis exaggerat Euangelista hominum ingratitude. Filius Dei sibi in vna gente domicilium elegerat: quum illic apparuit, reiectus est. Hinc ergo clarè perspicitur quàm malitiosa sit hominum cæcitas. Hoc autem omnino dicendum fuit, vt scandalum tolleret Euangelista quod multis tunc obicere poterat Iudæorum incredulitas. Quum enim spreus ac repudiatus esset ab ea gente cui nominatum promissus fuerat, quis illum putasset totius mundi redemptorem? ideo videmus quantopere in hac parte labore Paulus. Cæterum tam in verbo quàm in nomine subest emphasis. Vbi prius erat Filius Dei, illuc eum Euangelista dicit venisse. Significat ergo nouum & extraordinarium præsentiam modum, quo se Filius Dei manifestauit, vt illum homines propiore intuitu conspicerent. Quum dicit *in sua*, Iudæos aliis gentibus comparat: quia singulari priuilegio in Dei familiam cooptati erant. Christus ergo se illis primò obtulit tanquam domesticis, & qui peculiari iure ad eius imperium pertinebant. Eodem spectat illa Dei querimonia apud Iesaiam, *Bos cognoscit possessorem suum, asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognouit.* Quamuis enim totius orbis habeat imperium, se tamen peculiarem Israelis dominum facit, quem velut in sacrum ouile collegerat.

12 *Quotquot autem.*) Nequos moretur hoc obstaculum quod Christum Iudæi contempserint ac reipuerint, pios qui in ipsum credunt, supra cælum attollit Euangelista. dicit enim fide hanc gloriam consequi vt filii Dei censeantur. Et in particula vniuersali *Quotquot*, subest antithesis: cæca enim gloriatio Iudæi efferebantur, ac si soli Deum haberent sibi oblatum. Pronuntiat ergo Euangelista mutatam esse sortem, quia abdicatis Iudæis Gentes in vacuum locum succedant. perinde est enim ac si ius adoptionis ad extraneos transferret. Hoc est quod dicit Paulus, interitum populi vniuersi, vitam totius mundi fuisse: quia Euangelium veluti ab illis expulsum, longè latè que per totum orbem dissipari cœpit, ita priuilegio quo excellere spoliati sunt. Christo autem nihil obfuit eorum impietas: quia & alibi erexit regni sui sedem, & promittit ad spem salutis vocauit omnes populos, qui prius videbatur à Deo reiecti esse. *Dedit eis potestatem.* Nomen *ἐξουσίας* mihi dignitatem hoc loco significat: qui præstaret ita vertere, ad refellendum Papistarum commentum. Hunc enim locum pessimè corrumpunt: quia intelligunt optionem tantum nobis dari, si quidem beneficio hoc vti libuerit. Ita liberum arbitrium ex hac voce, tanquam ignem ex aqua, eliciunt. Habet hoc prima specie aliquid coloris, quod Euangelista non dicat Christum facere Dei filios, sed dare potestatem vt fiant. Hinc ergo colligunt nobis gratiam hanc solum offerri, in arbitrio nostro esse eius fruendæ vel respiciendæ facultatem. Sed hoc frivolum vniuersi vocis auctupium contextus euertit. nam continuo post subiicit Euangelista, fieri Dei filios non propria carnis voluptate, sed quum ex Deo nascuntur. Quod si fides nos regenerat vt simus filii Dei, & eam cælitus inspirat Deus: apertè constat non potentialiter tantum à Christo nobis adoptionis gratiam, sed ipso actu, vt loquuntur. Et sanè Græcis *ἐξουσία ἀπὸ ἀξιώσεως* interdum capitur: qui sensus huic loco optimè quadrat. Periphrasis autem qua vsus est Euangelista, plus ad commendandam gratiæ excellentiam valet quàm si vno verbo dixisset, omnes qui in Christum credunt, fieri ab ipso Dei filios. Nam de immundis & profanis hic loquitur, qui perpetua ignominia damnati, in mortis tenebris iacebant. In eo itaq; admirabile gratiæ suæ specimen exhibuit Christus, quod tales hoc honore dignatus est vt subito filii Dei esse inciperent. ac huius benefici magnitudinè merito extollit Euangelista, quem admodum & Paulus ad Ephesios 2. a. 4. Quod sicut magis placeat communis nominis significatio, non tamen potestas hic ab Euangelista statuitur media quædam facultas quæ plenum & solidum effectum tollat: sed potius intelligit datum fuisse immundis & incircuncisis à Christo quod impossibile videbatur. Incredibilis enim rerum conuersio tunc facta est, quum Christus ex lapidibus excitauit Deo filios. Est igitur potestas *ἐξουσίας*, cuius meminit Paulus ad Coloss. 1. b. 12, vbi gratias agit Deo qui idoneos reddidit nos ad participandam sanctorum sortem. *Qui credunt in nomen.* Christi recipiendi modum breuiter notat, quum scilicet in eum creditur. Fide ergo insiti in Christum, ius adoptionis consequimur vt simus filii Dei. Et certè quum ille vnicus sit Dei Filius, minimè ad nos pertinet hic honor nisi quatenus eius sumus membra. Rursus hinc illud commentum refellitur de potentia. Potestatem hanc dari Euangelista pronuntiat iis qui iam credunt. atqui certum est re ipsa iam esse Dei filios. Fidei ergo nomini effectum derogant qui tantum hoc credendo consequi hominem dicunt vt Filius Dei fiat, si velit: quia præsentis effectus loco, suspensam potentiam statuunt. Crassior adhuc repugnantia apparet in eo quod statim sequitur. Dicit Euangelista, iam ex Deo esse natos qui credunt. Non ergo facultas tantum eligendi offertur, quum iam id ipsum de quo agitur obtineant. Etsi autem Hebræis Nomen pro virtute sæpe accipitur, hic tamen relatio est ad Euangelii doctrinam. tunc enim demum in Christum credimus quum nobis prædicatus est. Loquor de ordinaria ratione, qua nos Dominus ad fidem adducit. Idque diligenter notandum est, quia sibi multi confusam sine vlla doctrinæ intelligentia fidem stultè fabricant. Quemadmodum apud Papistas credendi verbo nihil magis tritum, vbi tamen nulla est ex Euangelii auditu Christi notitia: Ergo Christus per Euangelium se nobis offert, nos autem fide eum recipimus.

13 *Qui non ex sanguine.*) Quod obliquè hic prauam Iudæorum confidentiam perstringi quidam putant, libenter amplector. Habebant illi semper in ore generis sui dignitatem, quasi ex sancta progenie orti, naturaliter sancti essent. Et merito gloriati fuissent Abraham genere, si legitimi filii ac non dege-

Cap. 1.

neres fuissent: at fidei gloriatio nihil prorsus carnali genitura arrogat, sed vni Dei gratiæ fert acceptum quicquid est boni. Dicit ergo Iohannes, qui ex Gentibus antè immundis Christo credunt, non ex vtero natū Dei filios, sed à Deo refingi, vt esse incipiant. Sanguines videtur posuisse in numero plurali, quo longam generis successionem melius exprimeret. Nam hæc pars erat iactantiæ apud Iudæos, continua serie posse originem suam referre vsque ad Patriarchas. *Carnis voluntas & viri* idem mihi significat. Cur enim caro pro muliere sumatur (quemadmodum multi cum Augustino volunt) ego non video. Potius rem vnam diuersis verbis repetens Euangelista, eam melius inculcat, & altius mentibus infigit. Tametsi autem Iudæos, qui in carne superbiebant, propriè respicit: ex hoc tamen loco generalis doctrina colligi potest, quòd filii Dei censemur, non esse hoc naturæ nostræ proprium, neque ex nobis proficisci: sed quia Dominus voluntariè nos, hoc est gratuito amore genuit. Hinc primo sequitur, fidem ex nobis non provenire, sed spiritualis regenerationis esse fructum. Negat enim Euangelista posse quenquam credere nisi qui ex Deo genitus est, cæleste ergo donum est fides. Deinde fidem non frigidam esse nudamque notitiam, quum nullus credere possit nisi Dei Spiritu reformatus. Videtur tamen Euangelista præposterè regenerationem fidei facere priorem, quum potius effectus sit fidei, ideòq; posterior. Respondeo vtrunque optimè conuenire: quia & fidei concipimus incorruptibile semen, quo in nouam & Diuinam vitam renalcimur: & tamen iam fides ipsa opus est Spiritus sancti, qui non nisi in filijs Dei habitat. Ergo secundum diuersos respectus fides regenerationis nostræ pars est, & in regnum Dei ingressus, vt nos in filijs suis numeret. Quòd enim Spiritus mentes nostras illustrat, id iam ad renouationem nostri pertinet. Hoc modo ex regeneratione, tanquam ex fonte, manat fides. Sed quoniam eadem fide Christum recipimus, qui Spiritu nos suo sanctificat, ideo dicitur adoptionis nostræ esse principium. Quanquam altera distinctio afferri potest clarior & magis expedita. Nam quum Dominus fidem inspirat, occultè nos & arcano quodam & incognito nobis modo regnitet. Fide autè donati viuo conscientia sensu non adoptionis modo gratiam, sed vitæ quoque nouitatem & alia Spiritus sancti dona apprehendimus. Nam quum fides (vt dictum est) Christum recipiat, nos in omnium eius bonorum possessionem quòd immo inducit. Ita quantum ad sensum nostrum spectat, non nisi post fidem Dei filij esse incipimus. Quòd si adoptionis fructus est vitæ æternæ hæreditas, videmus vt Euangelista vni Christi gratiæ totam salutem nostram adscribat. Et sanè, vt se penitus excutiant homines, Dei filijs nihil dignum reperient, nisi quod ipsis Christus contulerit.

14 *Et Sermo caro factus est, & habitauit in nobis: & vidimus gloriam eius, gloriam tanquam Vnigeniti à Patre: plenus gratia & veritatis.*

14 *Et Sermo caro factus.*) Iam docet qualis ille fuerit Christi aduentus, de quo meminerat: nempe quòd carne nostra indutus, se palàm mundo ostendit. Etsi autem ineffabile arcanum, quòd Dei Filius humanam naturam induerit, breuiter attingit Euangelista, mirè tamen perspicua est hæc breuitas. Ludunt hîc quidam & ineptiunt friuolis argutis deliri homines, Sermonem dici carnem esse factum, quia Deus Filium suum, vt mente conceperat, hominem in mundum miserit. quasi Sermo ille, vmbrae nescio quæ fuerit idea. Atqui ostendimus veram in essentia Dei hypostasin exprimi hac voce. *Carnis* etià nomen plus ad exprimendam eius mentem energiæ habet quàm si dixisset hominem esse factum. Ostendere voluit ad quàm vilem & abiectam conditionem Dei Filius nostra causa ex cælestis suæ gloriæ celsitudine descendit. Scriptura quum de homine contemptim loquitur, carnem appellat. Quum autem tanta sit distantia inter spiritualem Sermonis Dei gloriam & putidas carnis nostræ fordes, eousque tamè se Filius Dei submisit vt carnem istam tot miseris obnoxiam susciperet. Cæterum caro minimè hîc pro corrupta natura accipitur (vt sæpe apud Paulum) sed pro homine mortali: tametsi fragilem & propè euanidam eius naturam per contemptum notat. Psal. 78. Recordatus est quia caro sunt: Iesaiæ 40. Omnis caro foenum: & similibus locis. Simul tamen obseruandum est synecdochicam esse loquutionem: quia pars inferior totum hominem comprehendit. Stultè ergo Apollinaris, qui Christum fingebat corpore tantum humano vestitum absque anima. nam ex innumeris testimonijs colligere promptum est non minus anima quàm corpore præditum fuisse. Et Scriptura quum homines *Carnem* vocat, non idco exanimis ipsos facit. Clara igitur sententia est, quòd Sermo ante secula ex Deo genitus, & qui semper apud Patrem residebat, homo fuerit factus. In hoc fidei capite duo præcipuè tenenda sunt: sic in vnam personam coaluisse duas in Christo naturas, vt vnus atque idem Christus verus sit Deus & homo. Alterum verò: non obstare personæ vnitatem quin distinctæ naturæ maneat, ita vt Diuinitas quicquid sibi proprium est retineat, humanitas etiam seorsum habeat quod in eam competit. Itaque Satan, quum varijs delirijs per hæreticos conatus sit sanam doctrinam subuertere, semper tamen ex duobus his erroribus alterutrum inuexit: vel Christum ita consule Filium Dei esse & hominis, vt neque sua illi Diuinitas integra maneret, neque vera hominis natura esset circumdatus: vel ita carne esse vestitum vt quasi duplex esset, duasque haberet diuisas personas. Sic olim Nestorius disertè confitebatur vtranque naturam: sed Christum vnum fabricat Deum, & alterum, hominem. Eutyches autem contrà, quum Christum vnum agnosceret Dei & hominis filium, neutram ex duabus naturis illi relinquebat, sed fingebat esse simul permissas. Et Seruetus hodie cum Anabaptistis talem fingit Christum qui consule sit constatus ex duplici natura quasi homo Diuinus. Verbo quidè pronuntiat esse Deum: sed si vesana eius cõmentaria recipias, Diuinitas ad tempus in naturam humanam conuersa fuit: & nunc rursus natura hominis à Diuinitate absorpta est. His ambobus sacrilegijs refellendis appositè loquitur Euangelista. Quum Sermonem dicit carnem esse factum, clarè hinc personæ vnitatis colligitur. neque enim conuenit alium nunc esse hominem quàm qui verus semper fuit Deus: quum dicatur Deus ille factus esse homo. Rursum quum distinctè Christo homini Sermonis nomen tribuat, sequitur, Christum, quum homo factus est, non desisse tamen esse quod prius erat, & nihil in æterna illa Dei essentia quæ carnem induit, esse mutatum. Denique sic Filius Dei homo esse cœpit, vt tamen adhuc sit ille æternus Sermo qui nullum habet temporis initium.

Et ha-

Et habitauit. Qui exponunt carnem fuisse Christo velut domiciliū, non assequuntur Euangelistā mentem. neque enim perpetuam mansionem hic Christo in nobis assignat: sed dicit ad tempus (insitar hospitii) versatum esse. Verbum enim quo, vtitur *ἐπιβύβω* à tabernaculis deductum est. Nihil ergo significat aliud quàm Christum in terris defunctum esse munere sibi iniuncto, vel non tantum momento vno apparuisse: sed versatum esse inter homines donec officii sui cursum abfolueret. *In nobis.* Ceterum dubium est loquaturne in genere de hominibus, an de se tantum & reliquis discipulis, qui testes oculati fuerunt eius quod dicit. Ego hoc secundum magis probō: statim enim subiicit, *Et conspeximus gloriam eius.* Tamen enim ab omnibus conspici potuit Christi gloria, tamen maxime parti propter cæcitatem incognita fuit: pauci tantum, quibus oculus Spiritus sanctus aperuit, hanc gloriæ manifestationem viderunt. Summa est, Christum ita cognitum fuisse hominem, vt aliquid longè maius & excellentius in se conspicendum præberet. Vnde sequitur, Dei maiestatem non fuisse exinanitani, quantum carne circumdata esset. latuit quidem sub carnis humilitate, sed ita tamen vt fulgorem suum emitteret. *Tanquam* non est improprietas nota hoc loco, sed potius veram & solidam approbationem designat. Sicuti quò Paulus dicit, *Tanquam filii lucis ambulate*, vult nos verè operibus testari hoc ipsum quod sumus filii lucis. Ephes. 5. b. 8 Intelligit ergo Euangelista conspectam fuisse in Christo gloriam quæ Filio Dei congrueret, certumque esset Diuinitatis testimonium. *Vnigenitum* vocat, quia vnicus est natura filius: ac si eum supra homines & Angelos locaret, ac illi vni assereret quod in creaturam nullam competit. *Plenus gratiæ.* Proximæ sententiæ confirmatio est. Aliis quidem in rebus apparuit Christi maiestas: sed hoc præ aliis specimen elegit Euangelista, vt nos in practica magis quàm speculatiua eius notitia exerceat. quod diligenter notandum est. Certè quum Christus sicco pede super aquas incederet, quum fugaret dæmones, & aliis miraculis exereret suam potentiam, vnigenitus Dei Filius cognosci potuit: sed partem approbationis Euangelista in medium adducit, ex qua suauem fructum percipit fides: quia scilicet inexhaustum gratiæ & veritatis fontem Christus re ipsa se esse testatus sit. Dicitur etiam Stephanus fuisse plenus gratia: sed Act. 7. 3. 51 alio sensu. Plenitudo enim gratiæ in Christo, fons ille est vnde nos omnes haurire oportet: sicuti fons paulo post dicendum erit. Posset hoc per hypallagen exponi pro veraci gratia: vel exegence, hoc modo, Plenum fuisse gratia, quæ est veritas aut perfectio. Sed quia iterum statim repetit eandem loquendi formam, vtroque loco eundem esse sensum arbitror. Gratiam hanc & veritatē postea Legi opponet. ergo simpliciter interpretor, Christum Apostolis inde agnitum fuisse pro Filio Dei, quæ complementum omnium quæ ad spirituale Dei regnum pertinent, in se haberet: denique quòd in omnibus verè se præstiterit Redemptorem & Messiam: quæ maximè insignis est nota qua discerni ab aliis omnibus debuit.

15 *Ioannes testificatur de ipso, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, Qui post me veniens, mihi prepositus fuit, quia excellentior me erat.*

16 *Et ex plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.*

17 *Quia Lex per Moysen data est: gratia & veritas per Iesum Christum facta est.*

18 *Deum nemo vidit unquam: vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.*

15 *Ioannes testificatur.*) Nunc recitat quale fuerit Ioannis præconium. Verbo præsentis temporis continuum actum designat. Et certè perpetuò vigere debet hæc doctrina, ac si vox Ioannis perpetuo auribus hominum insonaret. Sic *Clamans* verbum deinde ponit, vt Ioannis doctrinam minimè obscuram vel ambagibus implicitam fuisse significet: nec illum suffurasse inter paucos homines, sed palàm alta voce prædicasse Christum. Prima sententia huc spectat, Christi causa fuisse inuisum: itaque absurdum esse vt ipse emineat iacente Christo. *Hic est,* inquit, *de quo dicebam.* quibus verbis intelligit sibi hoc ab initio fuisse propositum vt Christum innotesceret, atque hunc suarum concionum fuisse finem: sicuti non aliter legationis suæ munus exequi potuit quàm ad Christum discipulos suos vocando. *Qui post me venit.* Tamen aliquot mensibus maior natu erat quàm Christus, hic tamè de ætate non agit: sed quia Prophetæ officium exercuerat aliquo temporis spatio priusquam in medium Christus prodiret, ideo se tempore facit priorem. Ergo publicæ manifestationis respectu Christus Ioannè sequutus est. Quæ sequuntur, ad verbum sic habent, *Ante me factus est, quia primus meus erat.* Sensus autem est, Christum iure prælatum fuisse Ioanni, quia excellentior esset. Cedit igitur Christo, & lampadem (vt proverbio dicitur) illi resignat. Sed quia posterior tempore exortus est, hoc non obitare admonet quominus præferendus sit pro dignitatis suæ merito. Sic omnes qui vel donis Dei vel honoris gradu excellunt, manere in suo gradu decet, vt infra Christum subsistant.

16 *Et ex plenitudine.*) Nunc de Christi officio concionari incipit, quod bonorum omnium affluentiam in se contineat, ita vt non aliunde vlla pars salutis petenda sit. Apud Deum quidem est fons vitæ, iustitiæ, virtutis, sapientiæ: sed fons nobis occultus & inaccessus: sed horum omnium copia nobis in Christo exposita fuit, vt inde petere liceat. Vtro enim ad nos fluere paratus est, si modò transitum illi fide demus. Pronuntiat in summa, extra Christum nihil profus quærendum esse boni. Quamquam hæc sententia pluribus membris constat, primò enim ostendit omnes nos spiritualium bonorum inopes profus ac vacuos esse. In hoc enim abundat Christus vt defectui nostro succurrat, vt egestatem subleuet, vt ieiunos ac famelicos satiet. Secundò admonet, simulatque à Christo discessimus, frustra nos vel guttam vnā boni quærere: quia in ipso solo Deus quicquid est bonorum residere voluit. Ergo Angelos & homines aridos, inane cælum, sterilem terram, omnia denique nihili reperiemus, si aliter quàm per Christum velimus fieri donorum Dei participes. Tertiò admonet minimè timendum esse ne quicquam nobis desit, si modò hauriamus ex Christi plenitudine: quæ sic numeris omnibus perfecta est, vt sensurum verè inexhaustum esse fontem. Et Iohannes vnum se ex reliquis facit, non modestiæ causa, sed vt clarius pateat neminè profus excipi. Dubium tamè est generalitèrne de toto genere humano loquatur,

Cap. I.

an tantum eos intelligat qui post Christum in carne exhibitum plenius facti sunt bonorum eius compotes. Certum quidem est, pios omnes, qui sub Lege vixerunt, ex eadem plenitudine hausisse: sed quia Iohannes in temporum discrimen subiicit, magis probabile est hic proprie ab ipso commendari, i. vberem istam bonorum copiam quam Christus aduentu suo protulit. Scimus enim parvus sub Lege gustata fuisse Dei beneficia: Christo autem in carne exhibitio, quali plena manu effusa fuisse ad satietatem. Non quod vberiore quisquam nostrum Spiritus gratia abundet quam Abraham: sed de ordinaria Dei dispensatione & de modo ac ratione dispensandi loquor. Ergo Iohannes, ut discipulos suos melius ad Christum inuicet, pronuntiat omnibus in eo proposita esse bonorum quibus deituuntur copiam. Quamquam si longius extendere placeat, nihil in eo etiam erit absurdi: immo contextus non male hoc modo fuit. Omnes ab initio mundi Patres à Christo hausisse quicquid habuerint donorum: quia tamen Lex per Moysen data esset, non tamen inde gratiam obtinuerint. Ego tamen quid mihi placeret, prius ostendi: nempe quod hic cum Patribus nos Ioannes conferat, ut hac comparatione quod nobis datum est amplificet. *Et gratiam pro gratia.* Quomodo locum hunc exponat Augustinus satis notum est. Quicquid scilicet bonorum identidem nobis à Deo suggeritur, & tandem vitam æternam, non meritis nostris rependi, quasi debitam mercedem: sed hoc meræ esse liberalitatis quod priores gratias iam remunerat Deus, & dona in nobis sua coronat. Pie quidem id & scite dictum, sed ad præsentem locum minus apte. Simplicior esset sensus si comparatiue acciperet particulam *autem*: ac si diceret, Quaecunque in nos gratias cumulat Deus, per æquæ ex hoc fonte manare. Posset etiam accipi quasi nota finalis causæ, Nos gratiam nunc accipere, ut aliquando Deus opus salutis nostræ compleat: quod erit gratiæ complementum. Ego tamen eorum sententia potius subscribo qui nos irrigari dicunt effusis in Christum gratis. Quod enim à Christo accipimus, non modò tanquam Deus nobis largitur, sed Pater in eum contulit, quòd tanquam per canalem ad nos manaret. Hæc est vñctio qua delibutus fuit, ut nos secum omnes vngeret: vnde & ille Christus vocatur: nos, Christiani.

17 *Quia Lex per Moysen.*) Est prolepsis, in qua prætenit contrariam exceptionem. Tanti enim erat apud Iudæos Moyses, ut ægrè quicquam ab eo diuersum admitterent. Docet ergo Evangelista quanto inferius fuerit Moysi ministerium Christi potestate. Simul comparatio hæc Christi virtutem non parum illustrat. nam quum Moysi nihil non deferrent Iudæi, admònet Evangelista perquam exiguum esse quod ille attulit, si cum Christi gratia conferatur. Erat enim alioqui magnum obstaculum, quòd se ex Lege habere putabant quæ non nisi per Christum consequimur. Cæterum notanda est antithesis, quum Legem opponit gratiæ & veritati: nam vtrumque horum legi defuisse significat. *Veritas* autem, meo iudicio, pro firma & solida rerum stabilitate capitur. per nomen *Gratiæ* spirituale eorum complementum intelligo quorum nuda litera in Lege continebatur. Ac possunt duæ istæ voces per hypallagen eodem referri: ac si dixisset, gratiam, qua constat Legis veritas, in Christo, demum exhibitam fuisse. Verum quia idem manebit sensus, connectæne an distinguas parum interest. Hoc quidem certum est, Evangelistam velle in Lege adumbratam duntaxat fuisse spiritualium bonorum imaginem, in Christo verò solidè præstari: vnde sequitur, si Legem à Christo separet, nihil illic restare præter inanes figuras. Quæ ratione dicit Paulus ad Coloss. illic esse umbras, in Christo corpus. Neque tamen imaginandum est quicquam fallaciter in Lege fuisse ostensum: Christus enim anima est quæ viuificat quod alioqui esset in Lege mortuum. Sed hic aliud agitur, quid scilicet Lex per se & absque Christo valeat. negat autem Evangelista quicquam in ea solidum inueniri, donec ad Christum ventum fuerit. Porro veritas hæc in eo consistit quòd per Christum obtinemus gratiam, quam Lex minime potuit conferre. Itaque gratiæ nomen generaliter accipio tam pro gratuita peccatorum remissione quam pro renouatione cordis. nam quum hic discrimen Veteris & Noui testamenti breuiter notet Evangelista (quod susius describitur à Ierem.) quicquid ad spirituales iustitias spectat, hoc verbo complectitur. Eius autem duæ sunt partes, quòd gratis se nobis Deus reconciliat, peccata non imputando: & quòd Legem suam cordibus inculpat, ac intus per Spiritum suum in illius obedientiam homines reformat: vnde apparet Legem perpetam ac falso exponi, si quos in se retineat, vel impediatur quominus ad Christum accedant.

18 *Deum nemo vidit unquam.*) Aptissime hoc ad proximæ sententiæ confirmationem additum. Cognitio enim Dei, ianua est qua in bonorum omnium fruitioneui ingredimur. Ergo quum se Deus nobis per solum Christum patefaciat, hinc etiam consequitur, omnia à Christo petenda esse. Hæc doctrinæ series diligenter notanda est. Nihil magis tritum videtur, quam pro fidei suæ modo percipere vnum, quæque nostrum quæ Deus nobis offert: sed pauci sunt qui cogitent vae fidei & notitiæ Dei afferendū esse, quo hauriamus. Quòd Deum à nemine visum esse dicit, non tantum de externo corporei oculi aspectu intelligendum: nam generaliter significat, quum Deus lucem habet inaccessam, non posse nisi in Christo, viua sua imagine, cognosci. Porro hunc locum ita vulgò exponunt, Quum nuda Dei maiestas in se sit abscondita, nunquam potuisse comprehendi, nisi quatenus se in Christo manifestauit. Deum ergo non nisi in Christo Patribus olim fuisse cognitum. Ego verò potius hic Evangelistam in comparatione iam adducta insistere sentio, quanto scilicet nostra quam Patrum conditio sit potior: quia Deus, qui prius in arcana sua gloria latebat, se nunc quodammodo visibilem fecerit. Nam certè quum vocatur Christus expressa Dei imago, id ad peculiare Noui testamenti beneficium pertinet. Sic etiam hoc loco Evangelista nouum & insolitum quiddam designat, quum Vnigenitum, qui erat in sinu Patris, nobis exposuisse dicit quòd alioqui occultum erat. Dei ergo manifestationem quæ per Euangelium nobis allata est, commendat: in qua nos à Patribus discernit, facitque illis superiores. Quemadmodum & Paulus susius tractat. nullum enim, ut sub Lege, amplius velum esse prædicat: sed Deum palam in Christi facie conspici. Sicui absurdum videtur Patres Dei notitia priuari, ex quibus Prophetæ nobis hodie etiam faciem præferunt: respondeo, non simpliciter aut præcisè illis negari quòd nobis tribuitur, sed minoris & maioris (ut loquuntur) fieri comparationem: quia illi paruas tantum viæ lucis scintillas habebant, cuius plenus hodie fulgor nos illustrat. Si quis excipiat, Deum tunc quoque facie ad faciem esse visum,

dico

Coloss. 2. c. 17

Ierem. 31. c. 31

Hebr. 1. c. 3

2. Cor. cap. 3.
et 4

Gen. 32. c. 30

dico aspectum illum minime cum nostro conferri: sed prout tunc solebat Deus obscure & quasi procul se ostendere, quibus clarius apparuerat, si se facie ad faciem vidisse dicunt. Itaque temporis sui respectum habent: interim Deum non videbant nisi multis inuolucris obiectum. Singularis fuit visio illa & reliquis ferè omnibus excellentior, quam in monte Moses impetrauit, & tamen nominatim Deus pronuntiat, Faciem meam videre non poteris, tantum videbis tergum meum. Quia metaphora plenæ & liquidæ reuelationis tempus nondum venisse significat. Est etiam notandum, Patres, quum Deum aspiciere vellent, semper oculos ad Christum vertisse. Non tantum hoc intelligo quod Deum in æterno suo Sermonem intuiti sint, sed quod ad promissam Christi manifestationem tota mente totoque cordis affectu intenti erant. Qua ratione dicit Christus ipse cap. octauo, Abraham vidit diem meum. Porro quod subalternatur non pugnat. Manet ergo illud fixum, Deum, qui prius erat inuisibilis, nunc in Christo apparuisse. Quum dicit *Filium in sinu Patris fuisse*, sumpta est ab hominibus translatio, qui in sinum suum admittere dicuntur quibuscumque arcana omnia communicant. Sedes consilii pectus est: ergo Filium ab intimis secretis Patri fuisse docet: vt sciamus in Euangelio nos habere quasi apertum Dei pectus.

19. *Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi Hierosolyma Sacerdotes & Lenitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?*

20. *Et confessus est, & non negauit: confessus est, inquam, Non sum ego Christus.*

21. *Tunc interrogarunt eum, Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non.*

22. *Dixerunt ergo illi, Quis es? vt responsum demus ijs qui miserunt nos: quid dicis de teipso?*

23. *Ego, inquit, vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, quemadmodum dixit Iesaius Propheta.*

19. *Et hoc est testimonium.*) Hactenus Iohannis concionem de Christo habitam retulit Euangelista: nunc descendit ad testimonium magis celebre, quod Sacerdotum legatis redditum fuit vt Hierosolymam perferrent. Dicit ergo Iohannem aperte professum esse quorsum à Deo missus esset. Quæritur primum quo consilio ipsum interrogauerint sacerdotes. Vulgo existimant Christi odio falsum honorem Iohanni eos detulisse. at qui tunc nondum illis innotuerat Christus. Dicunt alii placuisse magis Iohannem, quod ex genere ac ordine Sacerdotali esset. Sed ne hoc quidem est probabile. nam quum facta omnia sibi à Christo promitterent, cur sponte finxissent sibi falsum Christum? Proinde alia ratione inductos fuisse arbitror. Diu iam caruerant Prophetis: Iohannes repente & ex insperato prodierat. erecti expectatione erant omnium animi. Adde quod propinquum Messie aduentum omnes animis conceperant. Ne in officio suo torpere videantur Sacerdotes si rem tanti momenti negligant aut dissimulent, quærunt ex Iohanne quisnam sit. Ergo initio nihil astute egerunt: quin potius redemptionis desiderio impulsis scire cupiunt an Iohannes sit Christus: quia vsitatum in Ecclesia ordinem mutare incipit. Neque tamen nego quin simul retinendi sui iuris ambitio apud eos valuerit: sed tamen nihil minus habebant in animo quàm Christi honorem ad alium transferre. Nec quicquam agunt à persona quam sustinent alienum. nam quum gubernacula tenerent Ecclesiæ Dei, curare eos decebat nequis se temere ingereret, nequis emergeret nouæ sectæ author, ne fidei vnitas in populo scinderetur, nequis nouos & extraneos ritus in medium proferret. Apparet ergo vulgatam fuisse de Iohanne famam quæ omnium mentes excitauerit. Hoc autem admirabili Dei prouidentia gubernatum fuit, quo illustrius esset hoc testimonium.

20. *Et confessus est.*) Hoc est, planè & sine ambagibus vel vlla simulatione confessus est. Confitendi verbum priore loco in genere capitur, quod rem vt erat exposuerit. Secundò repetitur ad exprimendam confessionis formam. Disertè ergo respondit se non esse Christum.

21. *Elias es tu?*) Cur Eliam potius quàm Moysen nominant? Quia ex prophetia Malachiæ hunc exorientis Messie quasi luciferum fore tenebant. Hoc tamen ex opinione falso præsumpta quærunt, nam quum hominis animam putarent ex vno corpore ad aliud migrare, dum Malachiæ propheta Eliam mittendum denuntiat, Eliam illum qui sub Achab vixit, imaginabantur venturum esse. Quare meritò & verè respondet Iohannes se non esse Eliam: loquitur enim ex eorum sensu. Christus autem ex genuina Prophetæ interpretatione Eliam ipsum esse affirmat. *Propheta es tu?* Perperam Erasimus ad Christum restringit. Nam quod articulus additus, nullam emphasin habet hoc loco: & postea satis declarant legati se alium à Christo Prophetam intellexisse. ita enim subsumunt, Si neque Christus es, neque Elias, neque Propheta. diuersas itaque personas videmus notari. Alii sciscitatos putant an esset aliquis vnus ex veteribus Prophetis: sed neque hæc expositio mihi probatur. Potius hoc nomine Iohannis officium designant, an constitutus sit à Deo Propheta. Dum hoc negat, non modestiæ causâ mentitur, sed sincere & ex animo se à numero Prophetarum segregat. Nec tamen pugnat hoc responsum cum Christi elogio. Iohannem Christus ornat titulo Prophetæ: imò addit ipsum esse plus quàm Prophetam. Sed illis verbis nihil aliud quàm fidem & auctoritatem eius doctrinæ vendicat: & simul muneris illi iniuncti præstantiam extollit. Iohannes autem hoc loco aliud spectat, nempe quod nullum proprium mandatum habeat, vt ordinarius mos Prophetarum fuit: sed tantum præco sit Christo destinatus. Similitudine hoc clarius patebit. Quicumque etiam de rebus non magnis mittuntur legati, nomen & ius legatorum obtinent, siquidem propria habent mandata. Tales fuerunt omnes Prophetæ, qui certis vaticinijs instructi, propheticum munus exercuerunt. Si qua res maximi ponderis agatur, ac duo mittantur legati, quorum alter mox aditurum nuntiet qui de tota rei summa transigat, hic posterior conciliendi

Cap. I.

negotii mandatum habeat:annon prior legatio pars & appendix huius præcipuæ censebitur? Hæc in Io: hanne ratio valuit, cui nihil aliud iniunxerat Deus nisi vt Christo discipulos pararet. Atque hic sensus ex circumstantia loci contextuque facillè elicitur. Nam oppositum membrum, quod mox sequitur, expendere conuenit. *Ego, inquit, non sum Propheta, sed vox in deserto clamans.* Quare hinc pendet discrimen, quòd vox clamans vt paretur via Domino, non sit Propheta separatam & sibi propriam functionem habens, sed subalternus tantum minister (vt ita loquar) & eius doctrina, quædam duntaxat audiendi alterius magistri præparatio. Hoc modo Iohannes, quanuis Prophetis omnibus excellentior, non tamen est Propheta.

23 *Vox clamantis in deserto.*) Quia docendi partes sibi temere sumpsisset nisi ministerio præditus, ostendit quænam sit sua functio eamque Iesaiæ testimonio comprobatur. vnde sequitur, eum nihil nisi Diuinitus iustum agere. Iesaias quidem non de vno Iohanne illic loquitur: sed Ecclesiæ instaurationem promittens, futurum prædicit vt adhuc audiantur lætæ voces, viam iubentes sternere Domino. Tamen si autem Dei aduentum notat, quum à Babylonico exilio populum reduceret: verumtamen complementum fuit Christi in carne manifestatio. Ergo in præconibus qui Dominum appropinquare nuntiarunt, præcipuum habuit Iohannes. Porro argute philosophari in vocis nomine (quod nonnulli faciunt) frivolum est. *Vox* dicitur Iohanne, quia imposta illi sit clamandi provincia. Allegoricè quidem Iesaias desertum vocat miseram Ecclesiæ vastitatem, quæ populo reditum negare videbatur: ac si diceret transitum quidem obstructum esse captiuo populo, sed Dominum viam reperiturum per inuia. Sed desertum illud visibile in quo Iohannes concionabatur, symbolum vel imago erat vastæ solitudinis quæ spem liberationis tollebat. Si hanc similitudinem reputes, facillè videbis non torqueri Prophetæ verba. Nam ita Deus omnia composuit, vt populo suis miseris attonito ante oculos poneret huius vaticinii speculum.

24 *Porro qui fuerant missi, erant ex Phariseis.*

25 *Itaque interrogauerunt eum, & dixerunt illi, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?*

26 *Respondat illis Iohannes, dicens, Ego baptizo in aqua: medius autem inter vos stat quem vos nescitis:*

27 *Ipse est qui post me veniens, mihi prælatus est. cuius ego non sum dignus soluere corrigiam calceamenti.*

28 *Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, ubi erat Iohannes baptizans.*

24 *Erant ex Phariseis.*) Dicit fuisse Phariseos, qui tunc primatum tenebant in Ecclesia: vt sciamus non fuisse contemptibiles aliquos ex grege Levitarum, sed homines autoritate præditos. hinc fit vt de Baptismo quaestionem moueant. Vulgares ministri qualicumque responso contenti fuissent: isti autem, quia elicere nequeunt quod cuperent, temeritatis infimulant Iohannem quòd nouum ritum inducere audeat.

25 *Quid ergo baptizas.*) Quum hos tres gradus constituunt, videntur aptè ratiocinari, Si nec Christus es, nec Elias, nec Propheta. neque enim cuiusvis est Baptismi vsum instituire. Penes Melsiam futura erat omnis potestas: de venturo Elia hanc opinionem conceperant, quòd ab eo inchoanda esset regni & Ecclesiæ instauratione. Prophetis etiam Dei concedunt vt provinciam sibi iniunctam obeant. Constituunt igitur nouita: em esse illicitam, quòd Iohannes baptizat, quum nulla illi publica persona à Deo imposta sit. Sed in eo falluntur quòd Eliam illum esse non agnoscunt cuius fit mentio apud Malachiam: tamen si Eliam se esse neget quem ipsi somnabant.

Malac. 4. 4. 5

26 *Ego baptizo aqua.*) Hoc ad corrigendum eorum errorum satis valere debebat: sed profectu caret clara alioque admonitio apud surdos. nam quum ad Christum eos mittit, iamque eum adesse pronuntiat, hinc constat, non modò Diuinitus constitutum esse vt sit Christi minister, sed esse verum Eliam qui ad testandam Ecclesiæ renouationem missus sit. Porro non exprimitur hic plena antithesis: quia disertè spiritualis Christi Baptismus non opponitur externo Iohannis Baptismo: sed facillè subaudiri potest istud posterius membrum de Baptismo Spiritus. & paulo post Euangelista vtrunque ponit. Duo autem huius responsonis sunt capita: quòd Iohannes nihil præter fas sibi videret: quia auctorem Baptismi sui Christum habet, in quo constat signi veritas. deinde quòd nihil habeat præter externi signi administrationem, vis autem & efficacia penes vnum Christum tota sit. Ita Baptismus suum assent, quatenus eius veritas aliunde pendet: interim verò sibi adimendo Spiritus virtutem, Christi dignitatem extollit, vt in eum solum respiciant homines. Hoc optimum est temperamentum, vbi minister quicquid autoritatis sibi vendicat, ita mutuatur à Christo vt etiam ad eum referat, illi soli omnia tribuens. Cæterum nimis leui hallucinatione factum est quòd Iohannis Baptismus à nostro diuersum esse putarunt. neque enim hic Iohannes de Baptismi sui vtilitate & vtu disputat, sed tantum cum Christi persona suam confert. Quemadmodum hodie si quaeratur quæ sint nostræ & Christi partes in Baptismo, fatèri oportet Christum solum præstare quòd Baptismus figurat, nos præter nudam signi dispensationem nihil habere. Duplex est in Scriptura de sacramentis loquendi modus. nam alicubi docet laucrum esse regenerationis, illic ablui peccata, nos inferi in Christi corpus, crucifigi veterem nostrum hominem, nos in vitæ nouitatem resurgere. Ac tunc quidem Christi virtutem hominis ministerio coniungit: vt certè nihil aliud est minister quàm Christi manus. Quare eiusmodi loquutiones non quid per se conferat homo, sed quid per hominem & signum, tanquam sua organa efficiat Christus, ostendunt. Verum quia proliuis est in superstitionem lapsus, deinde homines pro ingenua sibi superbia creptum Deo honorem ad se rapiunt, ideo Scriptura, vt sacrilegam hanc insolentiam compescat, ministros inter eum à Christo discernit, vt hoc loco: vt sciamus nihil ministros esse vel posse. *Medius inter vos.* Eorum fociordiam obliquè perstringit, quòd Christum ignorent, ad quem maximè animos aduertere debebant.

ac semper

ac semper hoc sedulo inculcat, nihil de suo ministerio posse cognosci donec ad authorem ipsum ventum fuerit. Dicit Christum inter eos medium stare, ut ad eum cognoscendum studia excitet. Summa autem huc redit, ut se deiciat quantum fieri potest, nequa in parte honor illi perperam delatus Christi præstantiam obsecret. Probabile autem est has illi sententias frequenter fuisse in ore, quum videret se immodice peruersis hominum iudiciis extolli.

27 *Quis post me veniens.*) Duo hic dicit, Christum à se tempore quidem secundum, sed gradu dignitatis longe priorem esse: quia Pater illum omnibus prætulit. Tertium paulo post addit, Christum ideo aliis omnibus præpositum esse quia iure alios omnes antecellit.

28 *Hacin Bethabara.*) Loci notatio non tantum ad fidem historię spectat, sed etiam ut sciamus in celebri hominum conuentu datum fuisse hoc responsum. Multi enim ad Iohannis Baptismum confluebant: hic autem ordinarius illi ad baptizandum locus erat. Et putant fuisse Iordanis traiectum: unde & nomen deducunt: nam interpretantur domum transitus. Nisi forte eorum opinio magis placeat, qui ad memorabilem populi transitum hoc referunt, quum Deus per medias aquas viam sub Iosua patefecit. ^{19sa. 3. c. 13} Alii legendum potius iudicant Bethabara. Bethaniæ nomen in scitè hic à quibusdam positum fuit: nam postea videbimus quàm vicina Hierosolymæ fuerit Bethania. Bethabaræ autem situs, quem topographi describunt, optimè cum Euangelistæ verbis conuenit. quanquã de vocis pronuntiatione non contendo.

29 *Postridie videt Iohannes Iesum venientem ad se, & dicit, Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi.*

30 *Hic est de quo dixi, Post me venit vir qui mihi præpositus est: quia excellentior me erat.*

31 *Et ego non noueram eum: sed ut manifestaretur Israeli, propterea ego veni aqua baptizans.*

32 *Et testificatus est Iohannes, dicens, Ego conspexi Spiritum descendantem instar columbæ à celo, & mansit super eum.*

33 *Et ego non noueram eum: sed qui me misit ad baptizandum aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendantem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

34 *Ego itaque vidi, & testificatus sum quòd hic est Filius Dei.*

29 *Postridie.*) Non dubium est quin iam prius de Messia exhibitione verba fecisset Iohannes: sed quum exortus est Christus, voluit breui tempore innotescere illius præconium: & iam inflabat tempus quo Christus finem illius ministerio adferret: quemadmodum sole exorto aurora subito euanescit. Ergo quum Sacerdotibus legatis testatus esset adesse iam & versari in medio populi à quo Baptismi veritas & virtus petenda esset, postridie eum palam ostendit. Hæc enim duo continua temporis serie coniuncta, plus ad mouendos animos valent. Hæc eadem ratio est cur Christus se in eius conspectum offerat. *Ecce Agnus Dei.* Præcipuum Christi officium breuiter quidem, sed dilucidè exponit, quòd scilicet peccata mundi mortis suæ sacrificio tollens, homines Deo reconciliet. Alia quidem beneficia nobis confert Christus, sed hoc summum, & ex quo reliqua dependent, quòd iram Dei placando, facit ut iusti & puri censeamur. Ex hoc enim fonte profluunt omnes bonorum riuus, quòd Deus peccata non imputando in gratiam nos recipit. Ideo Iohannes ut nos ad Christum adducat, à gratuita, quam per ipsum consequimur peccatorum venia exordium facit. Porro in voce *Agni* ad vetera Legis sacrificia alludit. Erat illi cum Iudæis negotium, qui sacrificiis assueti, aliter de peccatorum expiatione doceri non poterant quàm propositò in medium sacrificio. Quum autem variæ fuerint species, vna hic per synecdochen ponitur. & probabile est Iohannem ad agnum Paschalem respexisse. In summa notandum est, Iohannem hac loquutione usum esse, quæ ad docendos Iudæos aptior erat, & plus habebat energię. quemadmodum nos hodie propter Baptismi usum melius apprehendimus quid valeat peccatorum remissio sanguine Christi parta, quum audimus nos illo ablui & purgari sordibus nostris. Interea quum superstitiosè de sacrificiis vulgò Iudæi sentirent, vitium illud obiter corrigit, quorsum spectarint illa omnia admonens. Hic pessimus erat sacrificandi abusus, quòd in symbolis defixam habebant fiduciam. Ergo Iohannes Christum proponens, ipsum testatur esse Agnum Dei: quo significat, quascunq; sub Lege victimas Iudæi offerre soliti erant, minimè ad peccata expianda valuisse, sed fuisse tantum figuras, quarum exhibita fuerit veritas in Christo ipso. *Peccatum* singulari numero pro quauis iniquitate ponit: ac si diceret, quicquid est iniustitiæ quod Deum ab hominibus alienat, per Christum tolli. Et quum dicit *Mundi* peccatum, hæc gratiam ad totum genus humanum promiscuè extendit: ne sibi solis Iudæi missum Redemptorem putent. sed hinc colligimus vniuersum mundum eodem constringi reatu: & quia cuncti sine exceptione mortales rei sunt iniustitiæ coram Deo, reconciliatione opus habere. Ergo Iohannes generaliter de mundi peccato loquens, nos propriæ miserię sensu afficere, & ad quærendum remedium hortari voluit. Nunc vero quòd omnibus offertur beneficium, amplecti nostrum est: ut statuant singuli nihil sibi ob stare quominus reconciliationem in Christo inueniant, si modò duce fide ad ipsum accedant. Porro vnicam tollendis peccatis rationem statuit. Scimus, ab initio mundi, quum omnes conuictos teneret propria conscientia, anxie in promerenda venia laborasse. Inde tot expiationum genera, quibus Deum placari falso putabant. Fateor quidem adulterinos omnes placationum ritus à sancto principio originem duxisse: quia scilicet Deus sacrificia instituerat quæ homines ad Christum dirigerent. Sed tamen proprium sibi quisque placandi Dei modum confinxit: Iohannes autem nos ad vnum Christum reuocat, nec aliter

Cap. I.

quàm eius beneficio Deum nobis esse propitium docet: quia ipse vnus tollit peccata. Quare non aliud peccatoribus reliquum facit nisi vt ad Christum confugiant: quo humanas omnes satisfactiones, piacula omnia & redemptiones evertit: vt certè non nisi impia commenta sunt diaboli astu inuenta. *Tollendi* verbum bisariam exponi potest: vel quòd Christus onus quo eramus oppressi, in se receperit (quemadmodum dicitur peccata nostra in ligno portasse: & Iesaias dicit pacis nostræ correctionem illi fuisse impostam) vel quòd peccata aboleat. Sed quia hoc posterius pendet à priore, ideo libenter vtrunque recipio, quòd scilicet Christus peccata nostra ferendo auferat. Quamuis ergo peccatum in nobis perpetuò hæreat, tamen quo ad Dei iudicium, nullum est: quia abolutum Christi gratia, nobis non imputatur. Nec displicet quod Chrysolomus annotat, verbo præsentis temporis continuum actum designari. nam expiatio, qua semel defunctus est, semper viget. Cæterum non simpliciter peccatum à Christo tolli docet, sed modum simul designat, quòd scilicet Patrem nobis propitiauerit mortis suæ beneficio. hoc enim sub Agni nomine intelligit. Sciamus ergo tunc nos demum Christi gratia reconciliari Deo si rectè ad eius mortem nos conferimus, & statuimus illum cruci affixum vnicam esse victimam expiaticem, qua sublatus est omnis noster reatus.

1. Pet. 2. d. 24
2. Cor. 13. b. 5

Malach. 3. d. 1

30 *Hic est de quo dixi.*) Summatim comprehendit omnia, quum Christum affirmat esse quem sibi præferendum docuit. hinc enim sequitur, Iohannem nihil quàm præconem esse in illius gratiam missum: vnde reuerfus constat Christum esse Messiam. Porro hic tria enumerat. nam quum dicit virum post se venire, significat se tempore fuisse priorem, vt viam Christo pararet, iuxta Malachæ testimonium, Ecce mitto Angelum meum coram facie mea. Quum dicit sibi præpositum, hoc ad gloriam refertur, qua Deus Filium suum ornauit quum prodit in mundum ad explendum Redemptoris munus. Ratio tandem subiicitur, quia Christus dignitate Iohannem longè superet. Non fuit ergo aduentitius honor quem illi detulit Pater, sed æternæ eius maiestati debitus. Cæterum de hac loquutione suprâ non nihil attingi, præpositum scilicet esse, quia primus erat.

Matth. 21. c. 15

31 *Et ego non noueram.*) Ne suspectum sit testimonium quasi amicitiae vel gratiæ datum, dubitationem præuenit, aliam se Christi notitiam habere negans quàm quæ diuinitus obtigit. Summa ergo est, Iohannem neque ex suo sensu, neque in hominis gratiam, sed instinctu Spiritus & Dei mandato loqui. *Veni*, inquit, *aquabaptizans.* hoc est, vocatus sum & ordinatus ad hoc munus, vt eum patefacere Israel. Quod postea clarius exponit & confirmat Euangelista, dum ipsum testificatè inducit quòd Diuino oraculo Christum cognitum habeat. Pro eo quod hic habetur, *Veni ad baptizandum*, illic disertè exprimit se missum esse. sola enim est Dei vocatio quæ legitimos Ecclesiæ ministros facit: quia quicumque se vltro ingerit, quacunque polleat vel doctrina vel facundia, nihil tamen autoritatis meretur, quia Deum auctorem non habet. Quum autem Iohannem, vt legitime baptizaret, oportuerit à Deo mitti, hinc collige non esse in vllius hominis arbitrio Sacramenta instituire: sed hoc ius vnius esse Dei proprium. Sicut alibi Christus, vt Iohannis Baptismum probet, quærit sitne è cælo, an ab hominibus.

Act. 2. a. 9

Iesâ 42. a. 1

32 *Vidi Spir. descend. instar columbae.*) Improperia est vel figurata loquutio. quibus enim oculis Spiritum videre poterat? Sed quia columba certum & minimè fallax præsentiae Spiritus symbolum erat, Spiritus metonymicè vocatur: non quòd verè sit, sed quòd ostendat quantum fert hominis captus. Atque hæc translatio trita est in Sacramentis. cur enim Christus panem appellat corpus suum, nisi quia rei nomen aptè ad signum transfertur, præsertim vbi signum, verum & efficax simul pignus est quo certiores reddamur, rem ipsam quæ signatur, nobis præstari? Non tamen intelligas Spiritum sub columba inclusum fuisse, qui cælum & terram implet, sed virtute fuisse præsentem: vt sciret Iohannes, non frustra oculis suis obiecti tale spectaculum. Quemadmodum nos Christi corpus scimus non alligatum esse panis, sed eius tamen participatione fruimur. Iam quæritur cur sub columbæ forma Spiritus tunc apparuerit. Tenenda semper est signorum analogia cum veritate. Quum Spiritus Apollolis daretur, visæ sunt igneæ linguæ & dissectæ, quòd spargenda esset per omnes linguas Euangelii prædicatio, & igneam virtutem habitura. Sed hoc loco Deus repræsentare palam voluit illam Christi mansuetudinem quam Iesaias commendat, Lignum fumigans non extinguet, & calamum quassatum non confringet. Tunc enim primùm Spiritus super eum descendere visus est: non quòd prius eo vacuus fuisset, sed quia tunc quasi solenni ritu inauguratus fuit. Scimus enim instar hominis priuati per triginta annos latuisse: quia nondum manifestationis tempus aduenerat. Quum verò mundo se patefacere vellet, à Baptismo incepit. Tunc ergo non tam sibi quàm suis accepit Spiritum, atque ideo visibilis fuit descensus ille, vt sciamus in eo residere donorum omnium copiam, quorum inopes & vacui sumus. Idque ex verbis Baptistæ colligere promptum est. quòd enim dicit, Super quem videris Spiritum descendentem, ac manentem super eum, is est qui baptizat Spiritu: perinde valet ac si diceret, in huic finem Spiritum conspectum esse sub forma visibili, & requieuisse super Christum, vt sua plenitudine omnes suos irrigaret. Quid sit baptizare Spiritu, suprâ breuiter attingi: nempe suum Baptismo effectum dare, ne inanis sit vel irritus: quod Spiritus sui virtutè præstat.

Matth. 3. c. 14

33 *Super quem videris.*) Hic nascitur difficilis quæstio. nam si Iohannes Christum non nouerat, cur recusat ad Baptismum admittere? Hoc certè ignoto non diceret, Ego abs te potius debeo baptizari. Respondent quidam eatenus fuisse cognitum, quòd tanquam eximium Prophetam reuerbatur, Dei Filium esse nesciebat: Atqui frigida est hæc solutio. debet enim quisque absque vllius personæ respectu vocationi Dei parere. Itaque nulla est hominis dignitas vel excellentia quæ nos in officio nostro impedire debeat. Quare Deo eiusque Baptismo fecisset iniuriam Iohannes si alteri cuius, præterquam Dei Filio, sic loquutus esset. Ergo necesse est Christum prius fuisse cognitum. Primò notandum est, hic de notitia agi quæ ex consuetudine & mutuo vsu gignitur. Tametsi ergo Christum agnoscebat ex quo videt, non tamen desinit hoc verum esse, nõ fuisse sibi inuicem notos communi hominum more: quia notitiæ initium ex Deo profectum est. Nondum tamen prorsus soluta videtur quæstio. dicit enim Spiritus conspectum fuisse indicationis notam, atqui Spiritum nondum viderat quum illum tanquam Filium Dei alloquitur.

alloquitur. Ego eorum sententiæ libenter subscribo quia signum hoc confirmationis causa additum putant, neque id tam Iohannis respectu quàm nostri omnium. Solus quidem Iohannes vidit, sed aliis potius quàm sibi. Bucerus illud, Mosis apud citat, Hoc vobis erit signum, quòd itinere tridui confecto, sacrificabitis mihi in monte. Certè quum exirent, iam sciebant Deum liberationis ducem ac præsidem esse: sed hæc à posteriori (vt loquuntur) confirmatio fuit. Sic ad priorem reuelationem, quæ Iohanni data fuerat, hoc auctarium accessit.

34 *Vidi, & testatus sum.*) Significat nihil se dubium proferre: quia Deus probè & penitus illi comperita esse voluit quorum futurum erat mundo testis. Atque hoc notatu dignum est, ipsum esse testatum quòd Christus esset Filius Dei, quia Spiritus sancti datorem Christum esse oporteat, quia in alium neminem honor ac munus homines Deo reconciliandi competat.

35 *Postridie rursus stabat Iohannes, & ex discipulis eius duo.*

36 *Et intuitus Iesum ambulans dixit, Ecce agnus Dei.*

37 *Audierum illum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum.*

38 *Conuersus autè Iesus, & intuitus illos sequentes se, dicit ipsis, Quid queritis? Qui dixerunt illi, Rabbi (quod si interpreteris, exponitur Magister) ubi manes?*

39 *Dicit illis, Venite & videte. Venerunt & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt diem illum: hora autem erat fere decima.*

36 *Ecce Agnus Dei.*) Hinc clarius patet quòd iam prius admonui, Iohannem, quum sentiret se ad stadii sui metam appropinquare, assidue instare solitum vt Christo lampadem traderet. constantiam etiam plus fidei testimonio conciliat. Sed quòd continuis diebus tam sedulo in repetenda Christi commendatione insistit, eo admonet peractum iam sibi esse cursum. Hic præterea videmus quàm tenue & humile Ecclesiæ principium fuerit. Iohannes quidem Christo discipulos parabat: sed Christus nunc demum Ecclesiam colligere incipit. Porro duos tantum habet obscuros & ignobiles homines: sed hoc quoque ad illustrandam eius gloriam facit, quòd breui temporis spatio, non humanis opibus nec valida manu adiutus, regnum suum miro & incredibili modo propagat. Porro notandum est quorsum præcipuè homines adducat, nempe vt in eo peccatorum remissionem inueniant. Sicuti autem Christus se consulto discipulis obtulerat vt ad se venirent, ita nunc benignè venientes animat & hortatur, neque enim expectat dum ipsi priores verba faciant, sed rogat, *Quid queritis?* Hæc tam blanda & comis inuitatio, quæ semel duobus facta est, ad omnes nunc pertinet. Quare timendum non est ne se nobis subducatur Christus, vel facilem accessum neget, si modò nos ad se aspirare viderit, quin potius manu porrecta conatus nostros iuuabit. Et quomodo non occurreret ad se venientibus, qui vagos & errantes procul quærit, vt in viam reducat?

38 *Rabbi.*) Nomen hoc primariis hominibus & honore aliquo præditis commune erat: sed hic Euangelista alium temporis sui usum notat, quòd scilicet hoc nomine salutabant doctores ac verbi Dei interpretes. Tametsi ergo Christum nondum agnoscent vnicum Ecclesiæ magistrum, commoti tamen Iohannis elogio, illum Prophetæ & doctores loco habent: qui primus est ad docilitatem gradus. *Vbi manes?*) Hoc exemplo docemur, talem ex primis Ecclesiæ rudimentis concipiendum esse Christi gustum qui nos ad proficiendum studium inflammet, deinde nõ debere nudo & euanido aspectu esse contentos, sed expetendum esse eius domicilium, vt nos ad se hospites recipiat. Sunt enim per multi qui Euangelium procul duntaxat olfaciunt, atque ita finunt Christum subito evanescere, & effluere quicquid de ipso didicerant. Quamquam autem tunc non facti sunt perpetui eius discipuli, non tamen dubium est quin nocte illa plenius eos erudierit, vt paulo post sibi penitus addictos haberet.

39 *Hora autem erat fere.*) Hoc est, Instabat vesper. quia duæ tantum horæ ad occasum vsque solis restabant. Diè enim tunc in horas duodecim partiebantur, quæ æstate longiores, hyeme breviores erant. Ex hac tamen temporis circumstantia colligimus, duobus illis discipulis tantum audiendi Christi & propius noscendi fuisse ardorem, vt de nocturno hospitio solliciti non essent. Nos verò magna ex parte multum illis sumus dissimiles, qui sine fine procrastinamus: quia nobis nunquam commodum est Christum sequi.

40 *Erat Andreas, frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant ex Iohanne, & sequuti fuerant ipsum.*

41 *Inuenit hic prior fratrem suum Simonem: & dicit illi, Inuenimus Messiam, quod interpretando dicitur Christus.*

42 *Adduxit itaque cum ad Iesum. Intuitus eum Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas: quod est, si exponas, Petrus.*

40 *Erat Andreas.*) Huc spectat Euangelistæ consilium vsque ad finem capituli, vt sciamus quomodo paulatim adducti fuerant Christo discipuli. Hic de Petro narrat, postea Philippum & Nathanaelem adiungit. Quòd Andreas statim fratrem adducit, in eo exprimitur fidei natura, quæ lucem intus suppressam non suffocat, sed potius huc illuc spargit. Vix scintillam vnã habet Andreas, qua tamen irradiat fratrem suum. Væ igitur fœcordiæ nostræ, si plenius illuminati non alios studemus eiusdem gratiæ facere confortes. Imò in Andrea duo animaduertere licet quæ Iesaias exigit à Filiis Dei, nempe vt quisque manum proximi sui apprehendat: deinde vt dicat, Venite, ascendamus in montem Domini, & ipse nos docebit. Fratri enim manum porrigit Andreas: sed interea hunc finem habet propositum vt sibi

Cap. I.

in Christi schoia sit discipulus. Notandum præterea Dei consilium est, quòd Petrum, qui futurus erat longè præstantior, Andreæ opera & ministerio ad Christi notitiam deduci voluit: nequis nostrum, quantum excellat, doceri à minori recuset. Graues enim morositatis suæ, vel potius superbix pœnas dabit qui propter hominis contemptum ad Christum venire non dignabitur.

Dan. cap. 9.

41 *Inuenimus Messiam.*) Messix nomen Græcè interpretatus est Euangelista, vt quod arcanum Iudæis erat, toti mundo vulgaret. Porrò hic ordinarius erat Regum titulus, quemadmodum solennis illis erat vnctio. Sed non ignorabant interea, Regem vnus diuinitus vngendum esse, sub quo speranda esset perfecta æternaque iocunditas: præsertim quum terrenum Dauidis regnum minus stabile experti forent. Deinde quemadmodum ipsos variis ærumnis subactos & grauatos ad Messix expectationem erexit, ita clarius illis patefecit propinquum eius aduentum. Nam Danielis vaticinium præ aliis illustre est quantum ad Christi nomen spectat. non enim, vt superiores Prophetæ, Regibus illud tribuit, sed vnus redemptoris facit proprium. Hinc mos loquendi passim obtinuerat, quoties facta erat Messix aut Christi mentio, nequem alium nisi Redemptorem intelligerent. Sic insi à capite quarto dicit Samaritana mulier, Messias venturus est. Quo magis mirum est à tam paucis exceptum fuisse qui iam cupidè ab omnibus expetebatur, & in ore omnium erat.

42 *Tu es Simon, &c.*) Christus Simoni nomen imponit, non (vt fieri solet inter homines) ex præterito aliquo euctu, vel ex eo quod iam cernitur, sed qua Petrum facturus ipsum erat. Primum dicit, *Tu es Simon filius Iona.* Mutu[m] patris nomen ponit: quod satis vulgare est quum in alienas linguas nomina transferuntur. Nam ex capite vltimo palàm constabit filium fuisse Iohanna, vel Iohannis. Hoc vero totum perinde valet acsi diceret, longè alium fore quàm nunc sit. Neque enim honoris causa patrem commemorat: sed quum obscuro genere natus esset, ac nullius inter homines exultationis, hoc sibi non fore obstaculo pronuntiat quominus reddat virum inuictæ fortitudinis. Ergo hoc tanquam vaticinium Euangelista commemorat, quòd Simoni impositum fuerit nouum cognomen. Vaticinium intelligo, non tantum quia præuiderat Christus futuram in Petro fidei constantiam, sed quia prædixerit quid illi daturus esset. Ergo gratiam qua illum donare postea statuit, iam elogio commendat: ideo non dicit hoc illi in præsentia cognomen esse, sed differt in futurum tempus. *Tu vocaberis Cephas,* inquit. Pios quidem omnes Petros esse conuenit, qui in Christo fundati ad extruendum Dei templum aptentur: sed hic vnus propter singularem excellentiam ita vocatur. Interea ridiculi sunt Papistæ, qui eum in Christi v. cem substituant, vt sit Ecclesix fundamentum. Quasi verò non ipse quoque in Christo cum reliquis fundatus sit. Bis autem ridiculi, dum ex lapide caput faciunt. Extat enim in Gratiani rhapsodiis insulfus canon sub Anacleti nomine, qui nomen Hebræum cum Græco permutans, & κεφαλιον non distinguens à Cepha, Petrum putat constitutum hoc nomine Ecclesix caput. Porrò Cepha Chaldaicum magis quàm Hebræum est nomen: sed illa post Babylonicum exilium vsitata erat pronuntiatio. itaque in Christi verbis nihil est ambiguum. Petro enim quod minimè vnquam sperasset promittit: & suam in eo gratiam seculis omnibus commendat, nequid illi obsit prior conditio, quum insignis hic titulus nouum hominem factum esse declaret.

43 *Postridie voluit Iesus exire in Galileam: & inuenit Philippum: & dixit illi, Sequere me.*

44 *Erat autem Philippus ex Bethsaida, vrbe Andrea & Petri.*

45 *Inuenit Philippus Nathanaelem, & dicit illi, Inuenimus Iesum filiū Ioseph ex Nazareth: de quo scripsit Moses in Lege, & Prophetæ.*

46 *Dixit illi Nathanael, Ex Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit illi Philippus, Veni & vide.*

43 *Sequere me.*) Hac vna voce quòd accentus fuit Philippi animus ad sequendum Christum, inde colligimus quarta sit Verbi efficacia: sed non in omnibus promiscuè apparet. Deus enim multos compellat nullo profectu, perinde acsi inani sonitu eorum aures verberaret. Externa igitur Verbi prædicatio per se infructuosa est, nisi quòd reprobos lethaliter vulnerat, vt reddantur coram Deo inexcusabiles. Sed quum arcana Spiritus gratia illam viuificat, necesse est sensus omnes sic affici vt homines quocunque Deus vocat sequi parati sint. Ergo rogandus Christus est vt eandem in nobis Euangelii potentiam exerat. Cæterum in Philippo sequendi Christi peculiaris ratio fuit. iubetur enim sequi non modò vt quibus nostrum, sed tanquam contubernalis & indiuiduus comes. Sed tamen hæc vocatio specimen est vocationis omnium.

44 *Erat ex Bethsaida.*) Videtur data opera positum huius vrbs nomen, quo illustrior in tribus Apostolis pateat Dei bonitas. Scimus quàm seuerè vrbi illi Christus alibi minetur ac maledicat. Quare ex gente adeò impia & scelerata quòd aliqui à Deo in gratiam recepti sunt, perinde habendum est acsi ex inferis educti essent. Quòd autem Christus ex profunda illa abyssso ereptos tanto honore dignatur vt Apostolos constituat, id præclarum & memorabile beneficium est.

45 *Inuenit Philippus Nathanaelem.*) Vtunque hæc Ecclesix incunabula despectui habeant superbi homines, nostrum tamen est maiorem in illis Dei gloriam perspicere quàm si magnificus ab initio & modis omnibus splendidus fuisset regni Christi status. Scimus enim in quantam mox segetem hoc exiguum semen excreuerit. Porrò idem hic ædificandi studium in Philippo nobis proponitur quod prius in Andrea. Modestia etiam notatur, quòd nihil aliud cupit ac studet nisi vt habeat qui secum à communi omnium magistro discant. *Inuenimus Iesum.* Quàm tenuis fuerit modulus fidei in Philippo, hinc patet, quòd de Christo quatuor verba profari nequit quin duos crassos errores permisceat. Facit illum filium Ioseph, & patriam Nazareth falsò illi assignat: & tamen quia syncerè fratri suo prodesse cupit, & Christum patefacere, Deo probatur hæc eius sedulitas, & prosperum etiam successum habet. Danda quidem

opera

opera est vt se quisque intra fines suos sobriè contineat. nec sanè Euangelista hoc quasi laude dignum in Philippo commemorat, quòd Chriitum bis deformet: sed eius doctrinam, vt cunq̃ue vitio à eſſet aq̃ errore implicita, vtilem fuiſſe referit: quia ad hunc ſcopum nihilo minus tendebat vt Chriſtus verè cognosceretur. Ieſum ſtultè dicit filium Ioseph, imperitè Nazarenum facit: ſed interea non adducit niſi ad Filium Dei qui ex Bethlehem natus eſt: nec ad alterum Chriſtum fabricat, ſed tantum vult cognoſci qualis à Moſe & Prophetis traditus eſt. Videmus ergo hoc in doctrina eſſe præcipuum, vt quoquo modo ad Chriſtum perueniant qui nos audiunt. Multi quum ſubtiliter de Chriſto diſputant, ſuis tamen argutiis ita eum obſcurant & inuoluunt vt nunquam reperiri queat. In hunc modum Papiſtæ Chriſtum non dicent eſſe filium Ioseph: diſtinctè enim tenent quid nominis habeat) ſed interea virtutem eius exinanunt, ita vt ſpectrum oſtentent loco Chriſti. Annon præſtaret cum Philippo craſſè balbutire, & retinere verum Chriſtum, quàm diſerto argutòq̃ue loquendi modo fictitium inducere? Contra, multi ſunt hodie pauperculi idiotæ, qui dicendi rudes & ignari, multo tamen fidelius Chriſtum docent quàm omnes Papæ theologo, cum aliis ſuis ſpeculationibus. Admonet itaque hic locus ne falſidioſè reſpiciamus ſiquid minus aptè à ſimplicibus & indoctis de Chriſto dictum fuerit: modò nos ad Chriſtum dirigant. Sed ne falſis hominum commentis à Chriſto abſtrahamur, hoc nobis ſemper in promptu remedium ſit, vt puram eius notitiam petamus ex Lege & Prophetis.

46 *Ex Nazareth.* Inſitio reſugit Nathanael, Chriſti patria (vt quidem à Philippo indicata fuerat) oſtenſus. Sed primum decipitur in conſiderato Philippi ſermone, nam quod ille ſtultè putauerat, hic pro certo ſumit. Accedit deinde præpoſterū iudiciū ex loci odio vel contemptu. Virumque diligenter nobis obſeruandum eſt. Parum abſuit quin hic ſanctus vir acceſſum ſibi ad Chriſtum præcluderet. Quare hoc? Quia quod de ipſo perperam dictum fuerat à Philippo, temere ipſe credit. deinde quia præſumpta opinio eius animum occupauerat, vt nihil ſperaret boni à Nazareth. Niſi ergo nobis ſedulò cauemus, non erimus extra idem periculum. Et ſanè eiufmodi obſtaculis quotidie molitur Satan nos arcere ab acceſſu Chriſti. Plurima enim mendacia ſpargi aſſutè curat, quæ vel ex ſolum vel ſuſpectum nobis Euangelium reddant, ne ipſum guſtare audeamus. Alterum etiam lapidem mouere non deſinit, vt Chriſtum nobis contemptibilem reddat. Videmus enim quale multis offendiculum ſit crucis humilitas, quæ tam in Chriſto capite quàm in eius membris apparet. Cæterum quia vix tam cauti eſſe poſſumus quin tentemur his Satanæ artiſticiis, ſaltem nobis protinus ſuccurrat *Veni, & vide.* Paſſus eſt Nathanael duplicem ſuum errorem hoc Philippi dicto corrigi. Itaque eius exemplo dociles nos primum & morigeros præbeamus: deinde ne recuſemus inquirere vbi Chriſtus ipſe dubitationes quæ nos vexant, eximere paratus eſt. Qui affirmatiuè hanc ſententiam legant, vehementer errant. quàm enim frigide hoc eſſet dictum? Deinde ſcimus urbem Nazareth non fuiſſe tunc in pretio habitam: & Philippi reſponſum ſatis oſtendit illam hæſitationis & diſſidentis fuiſſe vocem.

47 *Quum vidiffet Ieſus Nathanaelem ad ſe venientem, dicit de illo, Ecce vere Iſraelita in quo dolus non eſt.*

48 *Dicit illi Nathanael, Vnde me noſti? Reſpondit Ieſus, & dixit illi, Priuſquàm Philippus te vocaret, quum eſſes ſub ficu, vidi te.*

49 *Reſpondit Nathanael, & dixit illi, Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Iſraelis.*

50 *Reſpondit Ieſus, & dixit illi, Quoniam dixi tibi, Vidi te ſub ficu, credis: maiora his videbis.*

51 *Tunc dixit illi, Amen amen dico vobis, poſthac videbitis cælum apertum, & Angelos Dei aſcendentes & descendentes ſuper Filium hominis.*

47 *Ecce vere Iſraelita.* Quòd Chriſtus Nathanaelem laudat, non facit in eius gratiam: ſed ſub eius perſona communem doctrinam proponit. Nam quum plerique ſe fidelium titulo vendunt, qui nihil minus ſunt quàm fideles, veros & probos à falſis aliqua nota diſcerni operæ pretium eſt. Scimus quanto ſupercilio gloriati fuerint Iudei in patre ſuo Abraham, quàm confidenter generis ſui ſanctitatem iactauerint: interea vix centeſimus quiſque reperiebatur non proſus degener & alienus à fide Patrum. Ergo Chriſtus, vt hypocritis laruam detrahat, breuiter verum Iſraelitam definit: & ſimul ſcandalum tollit quod mox exortitum erat ex impia gentis contumacia. nam qui cenſeri volebant filii Abraham & ſanctus Dei populus, inſecti Euangelii hoſtes paulo poſt futuri erant. Ergo ne quem exanimet vel perturbet communis omnium ferè ordinum impietas, maturè admonet, ex multis qui Iſraelitarum nomen obtendunt, paucos eſſe veros Iſraelitas. Porro quia hæc etiam Chriſtianismi definitio eſt, non leuiter prætereundus eſt hic locus. Verum vt paucis teneamus Chriſti mentem, notandum eſt dolum ſynceritati opponi. Doloſos ergo vocat qualibet dicuntur in Scriptura duplices corde. Nec tantum craſſa illa hypocriſis taxatur, quum ſe bonos viros ſimulant qui ſibi malè conſcui ſunt: ſed alia etiam interior, dum ita cæcutiunt homines in ſuis vitis, vt non aliis tantum ſed ſibi mentiantur. Cordis igitur coram Deo integritas, & erga homines reſtitutio Chriſtianum facit. Sed præcipuè dolum illum Chriſtus notat cuius mentio ſit in Pſalmo. *Alm. 25.* hic plus ſignificat quàm certè. Eſt quidem Græcis sæpè ſimplex affirmatio: ſed quia hic inter rem & nudum titulum ſubaudienda eſt antiſiſis, verè dicitur eſſe qui reipſa eſt qualis cenſetur.

48 *Vnde me noſti?* Quauis illi blandiri nollet Chriſtus, audiri tamen ab eo voluit, vt nouam interrogationem eliceret, cui reſpondens probaret ſe Filium Dei. Non fruſtra autem interrogat Nathanael vnde notus ſit Chriſto, nam hominis tam ſynceri, qui omni dolo vacuus ſit, rarum eſt exemplum: & illam puritatem cordis nolle non niſi Dei eſt. Cæterum Chriſti reſponſio videtur parum appoſita, neque enim

Cap. II.

si Nathanaelem sub ficu vidit, penetrare ideo potuit in altas cordis latebras. Verum alia est ratio: nam sicuti Dei proprium est cognoscere homines nunquam visos, ita etiam videre qui oculis non apparent. Quum ergo sciret Nathanael se non humano more visum fuisse à Christo, sed verè Diuino intuitu: hinc colligere potuit non humanitas iam ipsum loqui. Est igitur probatio ex paribus sumpta: neque enim minus in Deum competet videre quæ sunt extra conspectum, quàm de cordis puritate iudicium ferre. Colligenda præterea est ex hoc loco utilis doctrina, quum de Christo minimè cogitamus, ab ipso nos conspici, atque ita fieri necesse est vt auersos reducat.

49 *Tu es Filius Dei.* Quòd ex Diuina potentia Filium Dei agnoscat, non mirum est. Sed qua ratione Israelis Regem vocat? neque enim res coniunctæ videntur. Sed Nathanael altius respicit: iam Messiam esse audierat: huic doctrinæ confirmationem quæ data est, subnectit: tenet etiam aliud principium, non esse venturum Filium Dei nisi vt se Dei populo Regem præstet. merito itaque Regem Israelis fatetur qui Filius Dei est. Et certè fides non in sola Christi essentia (vt ita loquar) hæreret debet, sed eius virtutem & officium attendere. parum enim proficet scire quisnam sit Christus, nisi hoc secundum accederet, qualis erga nos esse velit, & in quem finem missus fuerit à P. a. re. Hinc factum est vt Papistæ nō nisi umbratilem Christum habeant: quia nudam essentiam apprehendere illis curæ fuit: regnum vero eius, quod seruandi virtute constat, neglexerunt. Porro quod Regem Israelis prædicat Nathanael, cuius tamen regnum ad extremos vsque mundi fines extenditur, confessio est ad fidei mensuram finita. necdum enim eò progressus erat vt sciret toti mundo destinatum esse Regem: vel potius vndique colligendos esse Abraham filios, vt totus mundus esset Israel Dei. Nos, quibus patefacta est regni Christi amplitudo, has angustias transilire conuenit. Interea Nathanaelis exemplo fidem nostram exerceamus auditu verbi: confirmemus quibuscunque possumus adminiculis: nec maneat sepulta, sed in confessionem erumpat.

50 *Respondit Iesus.* Non reprehendit Nathanaelem quasi nimium credulus fuerit, sed potius suo calculo probans eius fidem, maiora illi & reliquis confirmationis argumenta promittit. Adde quòd vni homini speciale hoc erat, visum esse sub ficu à Christo absente & procul remoto: nunc vero probationem quæ futura sit omnibus communis, Christus adfert: ideòque sermonem quasi ex abrupto ab vno homine ad omnes conuertit.

51 *Videbitis, inquit, cælum apertum, &c.* Multum autem errant, meo iudicio, qui anxie quærunt tempus & locum vbi & quando Nathanael & reliqui cælum apertum viderint. Potius enim quiddam continuum designat, quod semper extare debebat in eius regno. Fateor quidem aliquoties discipulis visos fuisse Angelos, qui hodie non apparent. Fateor aliam fuisse cælestis gloriæ manifestationem quum ascendit Christus in cælum, quàm nunc nobis constet. Sed si probè reputamus quòd tunc factum est, perpetuo viget. Nam quum prius nobis clausum esset regnum Dei, verè in Christo apertum fuit. Huius rei visibile specimen editum fuit tam Stephano & tribus discipulis in monte, quàm aliis discipulis in Christi ascensu. Verum signa omnia quibus se Deus nobis præsentem ostendit, ad cæli apertionem pertinent, maximè vbi se nobis in vitam communicat. Sequitur alterum membrum de Angelis. Hi dicuntur *Ascendere & descendere*, vt Diuinæ erga nos beneficentiæ sint ministri. Ergo hac loquutione mutua inter Deum & homines communicatio notatur. Hoc autem beneficium Christo acceptum ferre conuenit: quia sine ipso hostile potius Angelis nobiscum disidium est quàm familiaris iuuandi nostri cura. Ideo super ipsum ascendere & descendere dicuntur: non quòd illi soli ministrent, sed quòd eius respectu atque in eius honorem complectantur sua cura totum Ecclesiæ corpus. Nec dubito quin ad scalam alludat quæ monstrata fuit Patriarchæ Jacob per somnium. verè enim in Christo præstatur quòd visio illa adumbrabat. Denique huius loci summa est, Quum esset totum genus humanum extraneum à regno Dei, nunc cælorum ianuam nobis esse patefactam, vt simus ciues sanctorum & Angelorum socii: atque vt hi ordinati salutis nostræ custodes, ex beata quiete ad opem miseris nostris ferendam descendant.

Gen. 28. c. 12

CAP. II.

- 1 **T**ertio die nuptia facta sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu illic.
- 2 Vocatus est autem etiam Iesus & discipuli eius ad nuptias.
- 3 Et quum vinum defecisset, dicit mater Iesu illi, Vinum non habent.
- 4 Dicit illi Iesus, Quid tibi mecum mulier? nondum venit hora mea.
- 5 Dicit mater eius ministris, Quod vobis dixerit facite.
- 6 Erant autem illic hydriae lapideae sex, positae secundum purificationem Iudeorum, continentes singule circiter metretas duas vel tres.
- 7 Dicit illis Iesus, Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum.
- 8 Et dicit illis, Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt.
- 9 Quum autem gustasset architriclinus aquam vinum factam (non nouerat autem vnde esset, sed ministri nouerant qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus.
- 10 Et dicit illi, Omnis homo primò bonum vinum ponit: & quum inebriati fuerint, tunc quod deterius est: tu verò seruasti bonum vinum hucusque.

11 *Hoc principium signorum fecit Iesus in Cana Galilææ, & manifestavit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.*

1 *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.)* Quum historia hæc primum à Christo editum miraculum contineat, vel vno hoc nomine ad eam considerandam maximè attentos esse nos decet. quanquam (vt postea videbimus) aliæ sunt causæ quæ nobis eam commendent. Sed ex progressu multiplex utilitas dilucidius constabit. Locum primò nominat Euangelista Cana Galilææ, non illam quæ versus Sareptam sita, inter Tyrum & Sidonem, maior dicta est (huius alterius comparatione) quam alii in sorte tribus Zabulon locant: alii verò Iribui Afer assignant. Nam & Hieronymus testatur adhuc suo tempore illic eius nominis extitisse oppidulum. Vicinam certè vrbi Nazareth fuisse credibile est, quum nuptiarum causa eò venerit Christi mater. Itinere diei vnus à Capernaum fuisse disitam ex capite quarto constabit. Vicinitas quoque vrbis Bethsaida inde colligi potest, quòd triduo postquam in finibus illis Christus fuerat, celebratas in Cana nuptias fuisse Euangelista commemorat. Fieri potest vt tertia etiam non procul Hierosolyma, & tamen extra Galilæam fuerit. Sed hoc, quia mihi ignotum, relinquo. *Et erat mater Iesu.)* Probabile est aliquem fuisse ex consanguineis Christi qui vxorem duxerit. Iesus enim matri tanquam comes hic additur. Quòd discipuli simul vocantur, inde colligi potest quàm simplex & frugalis fuerit illi viuendi ratio, quia in commune cum illis vivebat. Sed hoc absurdum videri posset quòd homo non admodum diues nec copiosus (vt patebit ex vini defectu) in Christi gratiam quatuor aut quinque alios inuitet. Verum inter inopes facilior est & magis ingenua inuitatio: quia dedecus non verentur (quemadmodum diuites) si minus laetè & splendè hospites suos tractent. Priscum enim morem communicationis mutæ pauperes magis retinent. Hoc tamen rursus parum civile videtur quòd conuiuas suos patitur sponsus in media cœna vino destitui. nam parum considerati hominis est vinum quantum conuiuius sufficiat non habere. Respondeo, nihil hic narrari quòd non frequenter accidat, præsertim vbi non est quodidianus vini vsus. Deinde contextus ostendit sub finem conuiuii cœpisse vinum deficere, quum iam ex more saturos esse oporteret. Sic enim loquitur architriclinus, Alii deterius vinum inebriatus apponunt: tu verò hucusque quòd optimum erat seruasti. Ad hæc non dubito quin hoc totum Diuina prouidentia gubernatum fuerit, vt locus esset miraculo.

3 *Dicit mater Iesu.)* Dabitari potest sperètene aliquid ac petat à Filio, quum nullum adhuc miraculum ipse edidisset. Et fieri potest vt tale remedium non expectans, eum admonuerit vt pia aliqua exhortatione conuiuii tædium eximeret, ac simul leuaret pudorem sponsi. Porrò hanc anxietatem *matris* vocem fuisse interpretor. Nam quum videret sancta mulier posse conuiuium turbari, quòd parum se honestè accipi putantes qui vocati fuerant, fremerent aduersus sponsum, aliquid solati optauit. Chryso-stomus eam muliebri affectu sibi & Filio nescio quid fauoris captasse suspicatur, sed hæc coniectura nihil rationis habet. Sed cur tam duriter à CHRISTO repellitur? Respondeo, quauis neque ambitio neque alius carnis affectus ipsam ageret, in eo tamen peccasse quòd fines suos excessit. Quòd sollicita est de aliorum incommodo, & mederi quoquo modo cupit, hoc humanitas est, ac virtuti dandum: sed interea se ingerendo, Christi gloriam obscurare poterat. Quanquam simul notandum est, Christum non tam eius quàm aliorum causa sic loquutum esse. maior eius erat modestia & pietas quàm vt adeò leuera castigatione opus haberet. deinde non peccabat ipsa sciens & volens. Sed Christus periculo tantum occurrit, ne aliò quàm oportet trahatur matris dictum, quasi ex eius præscripto miraculum postea ediderit.

4 *Quid tibi mecum mulier.)* Græcè ad verbum est, Quid tibi & mihi? Sed Græcis tantundem valet hæc loquutio ac Latinis, Quid tibi mecum? Vetus interpres multos fefellit, qui putarunt Christum negare vini defectum pertinere ad suam & matris curam. Atqui ex secundo membro colligere promptum est quàm id remotum sit à Christi sensu. curam enim hanc suscipit, ac suarum esse partium testatur, quum addit horam suam nondum venisse. Vtrunque ergo coniungi debet, Christum tenere quid factò sit opus: & tamen matris admonitu hac in re nihil facturum. Insignis certè locus, cur enim matri præcisè negat quòd liberaliter aliis quibuslibet toties postea concessit? Deinde cur simpliciter repulsa non contentus, eam in vulgarem mulierum ordinem cogit, nec iam matris nomine dignatur? Hac Christi voce palàm constat denuntiari hominibus, ne nominis materni honorem superstitiose in Maria euehendo, quæ Dei propria sunt in ipsam transferant. Sic ergo matrem Christus alloquitur, vt perpetuam ac communem seculis omnibus doctrinam tradat, ne immodicus matris honor Diuinam suam gloriam obscuret. Porrò quàm necessaria hæc admonitio fuerit, ex crâsis foedisque superstitionibus, quæ postea sequuntur sunt, plus satis notum est. Facta est enim Maria regina cæli, spes, vita, & mundi salus. Denique eò progressus est vesanus furor vt Christi propemodum nudati spoliis eam ornarent. Quumque has execrabiles in Filium Dei blasphemias damnamus, maligni & inuidi vocamur à Papis. imò improbè calumniantur sanctæ Virginis honorem hostiliter e nobis impugnari. Quasi verò non habeat quantum illi honoris debetur, nisi Dea fiat: aut hoc illi sit honorificum, sacrilegis titulis ornatum in Christi locum subrogari. Atrocem ergo illi Mariæ iniuriam faciunt, quando, vt mentitis eam laudibus deformant, Deo eripiunt quòd suum est. *Nondum venit hora mea.)* Significat se hætenus non incogitantia vel torpore cessasse. Interea subindicat sibi rem curæ futuram vbi opportunitas aduenerit. Itaque sicut matrem iohimulat quòd intempeliuè festinet, ita rursus miraculi spem facit. Vtrunque agnoscit sancta virgo. neque enim amplius eum compellat. & quum ministros admonet vt quicquid ille præceperit, faciant, nouum quiddam sperare se ostendit. Ceterum hæc doctrina latius patet. Quoties Dominus nos tenet suspensos, auxilium que suum differt, non ideo torpescit, sed potius opera sua sic moderari vt nihil nisi opportunè agat. Qui ad fatalem temporum ordinationem hunc locum traxerunt, magis suat ridiculi quàm vt verbo vno sit opus ad eos resellendos.

Cap. II.

Hora Christi aliquando dicitur quæ illi destinata est à Patre: & tempus suum postea vocabit quod illi cõ-
modum erat & aptum ad exequenda Patris mandata: hoc autem loco temporis ad agendum sumendi
& eligendi arbitrium sibi vendicat.

5 *Dicit mater eius ministris.* Hic sancta Virgo specimen edit veræ obedientiæ, quam Filio debebat
vbi non de humanis officiis, sed Diuina eius potentia agebatur. Modelle igitur acquiescit in Christi re-
sponso, aliõsque similiter hortatur vt eius imperio pareant. Fateor quidem ex circumstantia præsentis Vir-
ginem sic loquatam esse ac si negaret hac in parte quicquam sibi esse iuris, Christum suo vnus arbitrio fa-
cturum quod placuerit: sed si eius consilium spectes, latius patet hæc sententia. Potestate enim, quam si-
bi perperam sumpsisse videri poterat, se abdicat primum & exiit: deinde totam vni Christo asserit, quom
sequendum præcipit eius imperium. Ergo generaliter hinc docemur siquid expetimus à Christo, non ali-
ter nos votorum fore compotes nisi ab iplo toti pendemus, in eum respicimus, facimus denique quic-
quid iubet. Atqui nos ad matrem non ablegat, sed ad se inuitat potius.

6 *Erant autem illic hydris.* Ex supputatione Budæi has hydris admodum capaces fuisse colligi-
mus. nam quum metreta faciat viginti congios, singulæ vt minimum huius regionis sextarium contine-
bant. Largam ergo vini copiam suppeditauit Christus, nempe quæ plus centum & quinquaginta homi-
nibus sufficeret ad hilare conuiuium. Adde quod tam numerus hydriarum quam modus ipse ad compro-
bandam miraculi veritatem facit. Si duo tantum aut tres congrui fuissent, suspicari multi poterant aliunde
fuisse aduectos. si in vase tantum vno facta fuisset conuersio aquæ in vinum, non ita perspicua testatã
que fuisset miraculi certitudo. Non frustra igitur Euangelista numerum commemorat, nec frustra expri-
mit quantum caperent. Porro hoc ex superstitione natum erat vt tot ac tam ampla vasa illic proflarent.
Abluendi quidam ritum habebant ex Lege Dei: sed (vt mundus semper nimius est in rebus externis) Iu-
dæi præscripta à Deo simplicitate non contenti, continuis aspersioibus ludebant. atque (vt ambitiosa
est superstitio) non dubium est quin hoc etiam pompæ seruiret: quemadmodum hodie in Papatu vidẽ-
mus, quæcunque ad Dei cultum pertinere dicuntur, ad meram ostentationem esse composita. Duplex
ergo vitium erat: quod absque Dei mandato in ficitia & superuacua cæremonia temere se occupabant:
deinde quod religionis prætextu ambitio in illo apparatu regnabat. Mira porro in Papatu quorundam
nebulonum fuit improbitas, qui hydris obtrudere ausi sunt primum exiguæ mensuræ, deinde etiam in-
æqualis. Atque hodie nihil eos pudet in tanta Euangelii luce tales adhuc imposturas venditare. hoc certè
non est fallere præligus, sed cæcis audacter illudere. Mundum verò à Satana fascino esse palam est,
qui tam crassa ludibria non sentit.

7 *Implete hydris aqua.* Ridiculum ministris hoc præceptum videri potuit: aquæ enim iam
erat plus satis: sed hoc modo agere nobiscum Dominus solet, vt illustrior emergat eius potentia ex inspe-
rato successu. Quanquam hæc circumstantia ad miraculi commendationem addita est: nam quum mini-
stri infusa aqua vinum hauriant, nulla hæere potest suspicio.

8 *Ferte architriclino.* Eodem spectat quod vini saporem ab architriclino probari voluit Christus
priusquam gustaret ipse, aut quisquam alius ex conuiuiis. Quod autem tam placidè illi in omnibus ob-
temperant ministri, hinc colligimus multum in eo fuisse reuerentiæ ac dignitatis. Architriclinum vocat
Euangelista qui instruendo conuiuii & mensis ordinandis præfectus erat. non quod lautum ac splendi-
dum adeo conuiuium fuerit, sed quia honorificæ appellationes ex diuitem lautitiis ac splendore etiam
ad pauperum nuptias transferuntur. Sed mirum est quod Christus, frugalitatis magister, vini (& quidem
præstantissimi) magnam copiam largitur. Respondeo, quum nobis quotidie Deus largum vini prouen-
tum suppeditat, nostro vitio fieri eius benignitas irritamentum est luxuriæ: quin potius hæc temperan-
tiæ nostræ vera est probatio, si in media affluentia parci tamen ac moderati sumus. Quemadmodum Pau-
lus gloriatur se ad vtrunque edoctum esse, vt abundare & esurire sciat.

Philip. 4. 6. 12

11 *Hoc principium signorum.* Sensus est, hoc primum fuisse ex Christi miraculis. Quod enim An-
geli pastoribus ipsum in Bethlehem natum nuntiarunt, quod Magis stella apparuit, quod Spiritus sanctus
in specie columbæ super eum descendit: tametsi hæc miracula fuerunt, non tamen propriè ab ipso sunt
edita. hic autem de miraculis agitur quorum ipse author extitit. Fiuolum enim est ac ridiculum quod
quidam dicunt, inter miracula quæ Christus in Cana Galilææ edidit, hoc primum numerari: quasi verò
ad manifestandam virtutem suam sibi locum delegerit vbi non nisi bis fuisse legitur. Quin potius Euan-
gelistæ consilium fuit, temporis ordinem, quem in exerenda sua virtute Christus tenuit, notare. Nam ad
annum vsque tricesimum domi se, tanquam priuatus quispiam homo, continuit. Baptismo initiatus, ad
obeundam functionem suam inde in lucem prodire cœpit, & palam claris documentis facere quorsum
à Patre missus foret. Non mirum ergo si primum Diuinitatis suæ specimen in tempus illud distulit. Ma-
gnam coniugii decus quod nuptiale conuiuium non modò Christus sua præsentia dignatus est, sed
primo à se edito miraculo ornauit. Extant vetusti quidam Canones quibus Clerici nuptias adire
vetantur. Causa vetandi fuit, ne lasciuias, quæ illic vt plurimum grassantur, spectando, earum
quodammodo approbatores essent. At verò longè præstitisset, tantum illuc grauitatis secum affer-
re vt licentiam compellerent quam sibi in latebris indulgent proterui homines ac dissoluti. Nobis
verò potius Christi exemplum sit pro lege: nec quicquam putemus vtilius esse factu quam quod
cum fecisse legimus. *Manifestauit gloriam.* Quia tunc scilicet memorabile & gloriosum specimen
edidit vnde Filium Dei esse constaret. Quæcunque enim miracula ostendit mundo, totidem Diuinæ
eius potentæ testimonia fuerunt. Tunc autem opportunum illustrandæ eius gloriæ tempus adue-
nerat quum ex Patris mandato innótescere vellet. Vnde etiam colligitur miraculorum finis: perinde
enim valet hæc loquutio ac si dictum esset; Christum, vt patefaceret gloriam suam, miraculum hoc e-
didisse. Quid ergo de miraculis sentiendum quæ gloriam Christi obscurant? *Crediderunt in eum
discipuli.* Si discipuli erant, aliqua fide iam imbutos esse oportuit. Sed quum hæc tenus non certa &
explicita

explicita fide eum sequuti essent, tunc demum se illi addicere cœperunt, vt Messiam agnoscerent qualis iam illis prædicatus fuerat. Magna verò Christi indulgentia, quòd pro discipulis habet in quibus tam pusilla est fides. Et sanè hæc doctrina generaliter ad nos omnes patet. nam quæ adulta nunc est fides, infantiam prius suam habuit: imò in nemine tam perfecta est quin ad vnum omnes credendo proficere necesse sit. Ita qui iam credebant, quatenus ad sc̄opum maiores quotidie faciunt progressus, credere incipiunt. Ergo qui fidei primitias adepti sunt, semper ad profectum contendant. Fructus etiam miraculorum hic ostenditur: nempe quòd ad confirmationem profectumque fidei referri debent. Qui aliò detorquet, totum eorum vsum corrumpit & adulterat. Sicuti Papillas videmus non alium in finem iactare ficticia sua miracula nisi vt fidem obruant, & à Christo mentes auertant ad creaturas.

12 *Post hoc descendit in Capernaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & illic mansit non multos dies.*

13 *Erat autem in propinquo Pascha Iudæorum. itaque ascendit Iesus Hierosolymam.*

14 *Et inuenit in templo quosdam qui vendebant boues, & oves, & columbas: numularios item sedentes.*

15 *Et factò ex funiculis flagello, omnes è Templo eiecit cum ouibus, & bobus: & numulariorum effudit pecuniam, mensasque cuertit.*

16 *Et ijs qui columbas vendebant dixit, Tollite ista hinc: ne faciatis domum Patris mei domum mercatus.*

17 *Porro recordati sunt discipuli eius quòd scriptum sit, Zelus domus tuæ comedit me.* Ipsal. 68. b. 10

12 *Descendit in Capernaum.*) Transit Euangelista ad nouam historiam. Quoniam autem propositum illi erat pauca memoratu digna, quæ alii tres omiserant, colligere, tempus designat quo hoc quod dicturus est gestum fuit. Narrant enim & reliqui quod hic legimus Christum fecisse: sed diuersum tempus, simile, non idem esse factum demonstrat. Bis ergo Christus Templum foeda & profana negotiatione purgauit: semel, circa legationis suæ exordia. iterum verò quum è mundo migraturus esset ad Patrem. Cæterum vt summam teneamus, singula ordine breuiter excutienda sunt. Quòd boues ac pecudes ac columbæ venales in templo prostabant, quòd sedebant illic collybistæ, honesto prætextu non caruit. iactare enim venalerant, negotiationem quæ illic fiebat, minimè profanam esse: sed potius spectare ad sacrum Dei cultum, vt in promptu quilibet haberet quod offerre posset Domino. Et certè piis hominibus valde commodum erat inuenire sub manu quasuis oblationes, & hoc modo leuari huc & illuc cursitandi molestia. Mirum ergo est cur tantopere id Christo displicuerit. Sed duæ rationes notandæ sunt. nam quia ad quæstum & auaritiam suam hoc mercatu abutebantur Sacerdotes, tale Dei ludibrium ferendum non fuit: deinde quicquid excusationis obtendant homines, simul tamen ac paululum declinant à Dei mandato, reprehensione digni sunt, ac correctione opus habent. Atque hac præcipuè de causa Christus Templi purgationem aggressus est: quemadmodum clarè pronuntiat Templum Dei non esse locum mercatus. Quæri tamen potest cur non potius aulpicatus sit à doctrina. videtur enim hæc tumultuosa & præpostera esse ratio, manum admouere corrigendis vitiis priusquam adhibuit doctrinæ remediū. Atqui aliud spectauit Christus. nam quia iam tempus aduenerat quo iniunctum sibi à Patre munus publicè obiret, Templi possessionem quodammodo adire voluit, ac Diuinæ suæ auctoritatis documentum statuere. Atque vt omnes ad eius doctrinam attentè essent, torpentes ac sopitas mētes nouo & insolito facinore expergeri oportuit. Iam Templum cælestis doctrinæ & pietatis sacrarium erat. Quum doctrinæ puritatem restituere vellet, operæpretium fuit vt se templi dominum comprobaret. Adde quòd sacrificia & alia pietatis exercitia ad spiritualem suum finem reuocare non aliter poterat quàm abulum tollendo. Ergo quod tunc ab eo gestum est, quoddam eius reformationis præludiu fuit ad quam peragenda à Patre missus fuerat. In summa, Iudæos excitari dectit hoc exemplo vt à Christo insolitum aliquid & minimè vulgare expectarent: simul comone fieri decuit de vitiatò & peruerfo cultu Dei, ne emendationem respuerent. *Et fratres eius.* Cur fratres se Christo comites adiunxerint incertum est: nisi fortè simul ituri erant Hierosolymam. Cæterum fratrum nomine quoslibet cognatos Hebraica lingua designari notum est.

13 *Pascha Iudæorum. itaque ascendit.*) Ad verbum Græcè habetur, & venit: sed Euangelista copulam posuit loco rationalis participationis. venisse enim tunc significat vt Pascha celebraret Hierosolyma. Huius autem consilii duplex erat finis. nam quum nostra causa Legi subiectus esset: Filius Dei, omnia Legis mandata exactè seruando, plenè subiectionis & obedientiæ typum in sua persona exhibere voluit. Deinde quoniam in populi frequentia magis prodesse poterat, hac ferè occasione semper vsus est. Ergo quoties postea dicitur venisse Christum diebus festis Hierosolymam, hoc ideo ab ipso factum obseruent lectores, primùm vt à Deo instituta pietatis exercitia cum reliquis coleret: deinde vt in maiore populi confluxu publicaret suam doctrinam.

16 *Ne faciatis domum Patris mei.*) In secunda eiectione grauius ac seuerius loquutum commemorant alii Euangelistæ: quòd scilicet ex Templo Dei facerent speluncam latronum. Atque ita agendum est vbi mitior castigatio profectu caruit. Nunc simpliciter admoner ne Templum Dei in alienos vsus vertendo, profanent. Templum, Dei domus vocabatur, quòd illic Deus peculiariter inuo-

Cap. II.

cari vellet, quòd virtutem illic suam exereret, quòd denique ad spirituales & sacros ritus illud destinasset. Ac se quidem Dei Filium pronuntiat Christus, vt sibi ius & auctoritatem repurgandi Templi vendicaret. Porro quia facti sui rationem hic reddit Christus, si quem inde fructum colligere liber, in hac præcipuè sententia insistere conuenit. Cur ergo ementes & vendentes eiciit ex Templo? Vt cultum Dei hominum vitio adulteratum suæ integritati restitueret, atque hoc modo Templi sanctitatem instauraret ac afferat. Scimus autem extructum fuisse Templum illud vt eorum vmbra esset quòrum vna effigies extat in Christo. Itaque vt sacrum Deo maneret, non nisi ad spirituales vsus applicandum erat. Hac de causa fas esse negat in emporium conuerti. Principium enim sumit ex Dei instituto: quod semper nobis tenendum est. Quibuscumque ergo præstigijs ludat Satan, quicquid à Dei mandato vel tantillum deflectit, sciamus peruersum esse. Speciosus ad fallendum erat ille fucus, iuari & proueli Dei cultum, quum ad manum fidelibus porrigebantur quæ offerrent: sed quia Deus in alios vsus Templum suum destinauerat, nihil moratur Christus quæ aduersus ordinem à Deo positum obiici poterant. Non eadem hodie Templorum nostrorum est ratio: sed quod de veteri templo dicitur, ritè & propriè in Ecclesiam competit: est enim cælestis in terra Dei sacramentum. Quare ante oculos semper versari nobis debet Dei maiestas, quæ in Ecclesia residet, ne vllis inquinamentis polluat. Manebit autem tunc demum integra eius sanctitas, si nihil in ea admissum fuerit à Dei verbo alienum.

17 *Recordati sunt discipuli.*) Frustra hic se nonnulli impediunt, quærentes quomodo Scripturæ recordati fuerint discipuli cuius adhuc erant expertes ac ignari. Neque enim intelligendum est tunc illis subisse in memoriam hunc Scripturæ locum: sed postea quum Diuinitus edocti, apud se reputarent quidnam sibi vellet hoc Christi facinus, direttore Spiritu hic Scripturæ locus illis occurrit. Et certè operum Dei non semper extemplo causa nobis apparet, sed postea temporis successu consilium nobis suum aperit. Atque hoc cohibendæ nostræ audaciæ aptissimum est frænum, ne Deo obstrepamus, si quando nostro iudicio minus probantur quæ faciunt. Simul monemur, quum Deus nos quasi suspensos tenet, patienter expectandum esse plenioris notitiæ tempus, & festinationem nimiam, quæ nobis ingenua est, cohibendam esse. Nam ideo plenam operum suorum manifestationem Deus differt vt nos in modestia contineat. Sensus ergo est, Discipulos tandem assequutos esse, Christum zelo domus Dei, quo flagrabat, impulsam fuisse vt profanationes illas à medio tolleret. Templi nomine proculdubio totum Dei cultum Dauid per synecdochen designat. Sic enim habet integer versus, Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Vbi secundum membrum priori respondet, imò nihil aliud est quàm exegetica repetitio. Summa vtriusque membri est, Dauidem tam anxie de afferenda Dei gloria fuisse sollicitum, vt libenter caput suum probris omnibus quæ in Deum iaciebant reprobi supponerit: tanto zelo æstuasse vt hic vnus affectus alios omnes deglutiret. Atque hoc quidem sensu ille præditum se fuisse testatur: sed non dubium est quin delinearit in sua persona quæ Messias propriè congruebant. Idèò dicit Euangelista hanc fuisse vnã ex notis quibus agnitus fuit Iesus à discipulis regni Dei vindex ac reparator. Obserua autem, Scripturæ ductum sequutos esse vt de Christo sentirent quod decebat. Et certè qualis sit Christus, vel quorsum pertineat quicquid gessit & passus est, nemo vnquam tenebit nisi duce & magistra Scripturæ. Quare prout quisque nostrum proficere in Christi cognitione cupiet, sedula & continua Scripturæ meditatione opus erit. Domus Dei non frustra meminit Dauid, vbi de illius gloria agit. Nam Deus, quantum sibi sufficiat ac se vno contentus esse possit, vult tamen in Ecclesia illustrari suam gloriam. In quo singulare amoris erga nos sui documentum præbet, quòd suam gloriam quasi indiuiduo nexu cum salute nostra coniungit. Restat nunc vt se ad Christi imitationem singuli comparent: quando in capitis exemplo generalis toti corpori doctrina proponitur: sicut docet Paulus Rom. 15, a. 3. Ne patiamur, quantum in nobis est sacrum Dei templum vllò modo inquinari. Interea tamen cauendum ne quis vocationis suæ fines transiliat. Zelum omnibus nobis cum Filio Dei communem esse oportet: at non omnibus protinus licet flagellum arripere, vt vitia manu corrigamus. neque enim eadem nobis potestas data est, nec idem iniunctum munus.

18 *Responderunt ergo Iudæi, ac dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis quòd ista facias?*

19 *Respondit Iesus, & dixit eis, Destruite Templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.*

20 *Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis extructum est Templum hoc, & tu in tribus diebus eriges illud?*

21 *At ille dicebat de Templo corporis sui.*

22 *Quum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermone quem dixerat Iesus.*

18 *Quod signum ostendis nobis.*) Quòd in tanto coetu nemo Christo manum iniecit, nullus ex pecunijs & numularijs violenter eum repulit, hinc colligere licet Diuinitus fuisse omnes percussos, vt attoniti stuperent. Quare nisi prorsus excæcati fuissent, hoc satis illustre erat miraculum, quòd vnus contra multos, inermis contra validos, ignotus contra tantos principes tantum ansum fuerat. Cur enim illi non obstabant, quum longè superiores essent, nisi quòd dissolutæ & quasi fractæ erant eorum manus? Causam tamen interrogandi aliquam habent, neque enim cuiusuis est, si quid vitiosum est aut displicet in templo Dei, statim mutare. Damnare quidem corruptelas omnibus liberum est: verum si ad eas tollendas priuatus homo manum admouet, temeritatis arguetur. Quia mos vendendi in templo receptus erat, Christus rem nouam & inusitatam aggressus est: merito postulant vt se à Deo

Deo missum probet. sumunt enim principium istud, In publica administratione non esse fas quicquam mutare sine certa vocatione ac mandato Dei. Sed in altero errabant, quod admittere volebāt Christ: vocationem nisi edito miraculo. neque enim id in Prophetis & aliis Dei ministris fuit perpetuum vt signa ederent, neque Deus ad hanc necessitatem se adstrinxit. Ergo in signo flagitando perperam Deo legem imponunt. Quod Iud: eos Euangelista interrogasse dicit, hoc nomine proculdubio multitudinem quæ illic adibat, & quasi totum Ecclesiæ corpus intelligit. ac si diceret non vnus aut alterius hunc fuisse sermonem, sed populi.

19 *Destruite templum, &c.*) Est allegorica loquutio: ac data opera Christus ita obscure loquutus est, quod aperto responso indignos iudicabat. Quemadmodum alibi testatur se in parabolis loqui apud eos qui arcana cælestis regni capere nequeunt. Primum autem illis negat quod postulabant signū vel quia profectu caruisset, vel quia sciebat non esse opportunum tempus. Aliquid interdum etiā importunis eorum precibus concessit. nunc ergo magnam causam obtulisse oportet cur recusauerit. Interea tamen non vulgari sigao potestatem suam approbatum ac sancitum in significat, ne excusationis prætextum inde capient. nulla enim Diuinæ in Christo virtutis maior approbatio desiderari poterat quàm ipsius resurrectio à morte. Sed figuratè id insinuat, quoniam clara promissione eos non dignatur. In summa, tractat incredulos vt merentur, & simul ab omni contemptu se eximit. Nondum quidem obstinatos esse contabat: sed Christus satis tenebat qualis esset eorum affectus. Quæritamen potest, quum tam multa & varia miracula ediderit, cur vnum hic attingat. Respondeo, de aliis omnibus miraculis tacuisse, quia sola resurrectio ad os illis obstruendum sufficeret: deinde quia Dei virtutem eorum ludibris prostituere volebat. nam & ideo de resurrectionis suæ gloria allegoricè loquutus est, Tertio, dico eum protulisse quod causæ quadrabat. nam his verbis demonstrat sibi ius omne in templum competere, quum in vero Dei Templo extruendo tantum possit. Tametsi veò nomen Templi ad rei circumstantiam accommodat, aptè tamen & congruenter corpus Christi templum vocatur. Tabernaculum dicitur corpus cuiusque nostrū, quod in eo habitat anima: Christi autem corpus, Diuinitatis eius domicilium fuit. Scimus enim Filium Dei sic naturam nostram induisse, vt in carne quam assumpsit æterna Dei maiestas, tanquam in sacrario, habitaret. Quod autem hoc loco abutebatur Nestoris, vt probaret non vnum & eundem esse Christum Deum & hominem, facile refelli potest. Sic enim colligebat, Filius Dei in carne tanquam in templo habitauit: ergo disinctæ naturæ, vt minimè idem esset Deus & homo. At qui hoc argumentum ad homines transferri possit: sequetur enim non vnum esse hominem, cuius anima in corpore habitat tanquam in tabernaculo. Prorinde hæc loquendi forma ad tollendam personæ in Christo vnitatem insulsè torquetur. Porro notandum est corpora etiam nostra vocari Dei templa, sed diuerso sensu, nempe quia per Spiritus sui vim & gratiam Deus in nobis habitat: in Christo autem plenitudo Diuinitatis corporaliter: ita vt verè sit Deus manifestatus in carne. *Erigam illud.* Hic sibi Christus resurrectionis suæ gloriam vendicat, quum tamen Scriptura passim testetur opus esse Dei Patris. Sed hæc duo probè inter se conueniunt. Scriptura enim vt Dei potentiam nobis commendet, Patri hoc disertè adscribit, quod excitauerit Filium à morte; hic verò Christus peculiariter Diuinitatem suam prædicat. Ac Paulus vtrunque conciliat, ad Rom. 8. c. 11. nam Spiritum, quem facit resurrectionis autorem, promiscuè nunc Christi nunc Patris Spiritum nominat.

20 *Quadragesima sex annis.*) Consentit cum hoc loco Danielis supputatio. Septem enim hebdomadas numerat, quæ annos quadragesima nouem efficiunt. sed antequam ad finem vltimæ ventum esset, absolutum templum fuit. Quod in historia Esdræ longè breuius temporis spatium notatur, tametsi aliquam habet repugnantiam speciem, minimè tamen cum Prophetæ verbis pugnat. Erecto enim sanctuario, antequam templi ædificium perfectum foret, sacrificia offerre cœperunt, postea diu intermissum fuit opus populi ignauia: quemadmodum ex querimoniis Aggæ clarè patet. leuerè enim Iudæos accusat, quod nimis sedulo intenti ad extruendas priuatas ædes, Dei templum mutilum relinquerent. Sed quorum eius templi mentionem faciunt, quod ab Herode quadragesima antè annis vel circiter excisum fuerat? Nam quod tunc habebant templum, tametsi magnificentissimè & summani sumptu erat extructum, intra octo tamen annos Herodes præter hominum opinionem absoluerat, vt refert Iosephus libro Antiquit. 15. cap. vltimo. Mihi probabile videtur, perinde habitam fuisse nouam templi structuram ac si vetus illud semper in statu suo durasset, quo plus venerationis ineffet: atque ita ex vulgari & vsitato more fuisse loquutos, quod templum à Patribus summa difficultate vix per annos quadragesima sex conditum fuerat. Porro hæc responsio satis ostendit quo animo signum petierint. nam si parati fuissent Prophetæ Diuinitus misso reuerenter obsequi, non ita superbe repudiassent quod de officii sui approbatione dixerat. Testimonium aliquod Diuinæ virtutis habere volunt: interea nihil admittunt quod non hominum modulo respondeat. Sic hodie Papistæ miracula flagitant, non quod locuti daturū sint Dei potentia: (nam illis fixum est, homines præferre Deo, nec vnguem vnum ab eo desectere. quod vsu & consuetudine receptum habent) sed ne absque ratione videantur Deo esse rebelles, colorem hunc prætexunt suæ peruicaciæ. Ita cæco impetu infidelium animi secum tumultuantur, vt Dei manum sibi ostendi cupiant, nec tamen Diuinam esse velint.

22 *Quum ergo surr. à mor. recordati*) Recordatio hæc superiori fuit similis, cuius nuper meminit Euangelista. Loquentem Christum non intelligebant discipuli: postea suo tempore fructum protulit quæ frustra in aerem euauisse videbatur doctrina. Ergo quāuis multa in Domini factis & dictis ad tempus obscura sint, non ideo tamen desperandum est, nec spernendum quod non statim assequimur. Obseruandus est contextus, quod Scripturæ & Christi sermoni crediderint. significat enim Euangelista, Scripturam cum Christi sermone conferendo, fuisse adiutos vt in fide proficerent.

23 *Quum autem esset in Paschate Hierosolymis die festo, multi crediderunt in nomen eius, videntes signa quæ edebat.*

Cap. II. 24 *Ipse autem Iesus non credebatur semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes,*
 25 *Nec opus haberet ut quisquam testaretur de homine: ipse enim sciebat quid*
esset in homine.

23 *Multi crediderunt, &c.*) Appositè hanc narrationem proximæ connectit. Signum quale appetebant Iudæi Christus non dederat. Nunc quum pluribus miraculis nihil aliud profecerit apud eos nisi ut frigidam & vmbrailem fidem conciperent, satis comprobatur hic euentus indignos fuisse quorum votis obtemperaret. Fuit quidem hic aliquis signorum fructus, quod in Christum multi crediderunt, ad eoque in nomen eius, ut se eius doctrinam sequi velle profiterentur. (*Nomen enim autoritatis loco hic positum est*) poterat hæc qualiscunque fidei species, quæ adhuc erat euanida, in veram fidem demum emergere: poterat hæc utilis esse præparatio ad celebrandum apud alios Christi nomen. est tamen illud verum quod diximus, procul abfuisse à recto affectu, ut in Diuinis operibus proficerent sicuti parerat. Cæterum non fuit hæc fidei simulatio qua venditare se apud homines vellent: erant enim persuasi Christum esse magnum aliquem Prophetam, fortassis etiam tribuebant illi honorem Messia, cuius tunc magna passim erat expectatio. Sed quia proprium Messia officium non tenebant, præpostera erat eorum fides, quæ in mundo ac rebus terrenis hærebat, deinde frigida erat & terio cordis affectu vacua persuasio. Assentiuntur enim Euangelio hypocritæ, non ut se in obsequium Christi addicant, nec ut sincera pietate Deum sequantur vocantem: sed quia agnitam veritatem prorsus reiicere non audent, ac præsertim ubi nulla est repugnandi causa. Nam sicuti non inferunt vltro nec gratis bellum Deo, ita ubi sentiunt eius doctrinam carnalibus prauis que cupiditatibus esse aduersam, statim exacerbantur, vel saltem à fide iam concepta resiliunt. Quos ergo Euangelista credidisse dicit, ego non intelligo fidem simulasse quæ nulla esset, sed coactos aliquo modo fuisse ut Christo nomen darent. non fuisse tamen veram & legitimam eorum fidem inde constat, quod illos è suorum numero Christus excludit, cuius iudicio standum est. Adde quod fides ista tantum ex miraculis pendebat, nullam adhuc radicem egerat in Euangelio: ita nec fixa nec stabilis esse potuit. Adiuuantur quidem miraculis filii Dei ut ad fidem perueniant: sed illud nondum est verè credere, quum Dei virtutem mirantur, ut doctrinam simpliciter credant esse veram, non autem penitus se illi subiciant. Proinde ubi generaliter de fide sermo habetur, sciamus aliquam esse fidem quæ mente duntaxat apprehenditur, & postea faciliè euanescit: quia in corde infixam non est. atque ea est quam Iacobus vocat mortuam. sed vera fides Spiritu regenerationis semper constat. Obserua non eundem esse apud omnes operum Dei profectum: quosdam enim ad Deum vsque adducunt: alios percellunt cæco tantum motu, ut Dei quidem potentiam animaduertant, sed tamen non desinant vagari in suis cogitationibus.

24 *Iesus non credebatur.*) Quod exponunt quidam Christum ab illis sibi cauisse, quia probos non esse ac fidos nouerat, mihi non videntur satis exprimere Euangelistæ mentem. Longè etiam minus conuenit quod adducit Augustinus de catechumenis. Potius hoc vult Euangelista, meo iudicio, nõ habitos fuisse à Christo pro germanis discipulis, sed tanquam leues ac frivolos fuisse contemptos. Locus diligenter notandus, non omnes qui se profitentur Christi esse, coram ipso tales cenferi. Sed adiungi simul debet quæ mox sequitur ratio, *Quia omnes nouerat.* Nihil hypocritæ periculosius est, cum alias ob causas, tum quod vitium est plusquam vulgare. Nemo ferè est qui sibi non placeat: dum autem inanibus blanditiis nos fallimus, Deum putamus nobiscum cæcutire. Hic autem monemur quantum eius iudicium à nostro distet. Nam quæ inuolucris tecta nos fugiunt, ipse perspicit: quæ fucato splendore perstringunt nobis oculos, ipse ex occulto fonte, id est intimo cordis affectu, æstimat. Hoc est quod dicit Salomon, Deum sua trutina ponderare corda hominum, quum illi sibi in viis suis blandiuntur. Meminerimus ergo eos demum veros esse Christi discipulos qui illi probati sunt, quia solus est idoneus huius rei arbiter ac iudex. Nunc quaeritur, quum dicit Euangelista Christum *nosset omnes*, eòsne solos designat de quibus nuper loquutus est, an pertineat hoc ad vniuersum hominum genus. Extendunt hoc multi ad communem hominum naturam, ac putant hinc damnari totum mundum impiæ ac perfidæ simulationis. Et certè vera est sententia, nihil posse inueniri in hominibus cur illos Christus dignetur suorum numero. Sed ego contextui non video quadrare. restringo igitur ad eos quorum prius facta fuit mentio. Verum quia dubitari poterat vnde hæc Christo noticia, hanc quaestionem anticipans Euangelista, respondet perspectum fuisse Christo quicquid in hominibus nos latet, ut posset iure suo inter homines discernere. Christus ergo, qui cordium est cognitor, monitore opus non habuit ut sciret quales essent isti. Eo autem ingenio præditos, & eo animi affectu esse nouerat, ut meritò à se alienos duceret. Quod quidam rogant annon exemplo Christi suspectos etiam habere possimus qui suæ probitatis specimen nobis non dederunt, nihil ad præsentem locum facit. nostra enim ratio longè diuersa est: quia Christus ipsas arborum radices notas habebat: nos verò non nisi ex fructibus qui palam apparent, cognoscimus qualis sit vnaquæque arbor. Porrò quum charitas (teste Paulo) suspicax non sit, de hominibus ignotis sinistrè absque causa suspicari fas non est. Cæterum ne ab hypocritis temper fallamur, & ne improbis eorum fallacis nimium exposita sit Ecclesia, proprium Christi est, nos Spiritu discretionis instruere.

CAP. III.

ERat autem homo ex Phariseis, Nicodemus nomine, princeps inter Iudeos.
 2 *Hic venit ad Iesum nocte, ac dixit illi, Rabbi, scimus quod à Deo ven-*
ris magister. nemo enim hæc signa potest facere quæ facis, nisi sit Deus cum illo.

3 *Respon-*

3 Respondit Iesus & dixit illi, Amen amen dico tibi, nisi quis iterum natus sit, non potest videre regnum Dei.

4 Dicit illi Nicodemus, Quomodo potest homo nasci, quum sit senex? nunquid potest rursus in uterum matris suae ingredi, & nasci?

5 Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.

6 Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

1 Erat autem homo ex.) Nunc in persona Nicodemi spectandum nobis Euangelista proponit quàm fluxa & caduca fuerit eorum fides, qui miraculis commoti Christo repente nomen dederant. Hic enim quum ordine Phariseus esset, & principem locum teneret in sua gente, longe supra alios excellere debuit. nam in vulgo ut plurimum regnat leuitas. Hunc autem qui doctrina & usu pollebat, grauem quoque & cordatum hominem esse quis non putasset? Atqui ex responso Christi constat, nihil minus quàm ad discenda pietatis rudimenta paratum venisse. Si primarius inter viros minus est quàm puer, quid de promiscuo grege sentiendum? Quanquam autem consilium Euangelistae fuerit nobis velut in speculo monstrare quàm pauci Hierosolymis ad recipiendum Euangelium rite dispositi essent, aliis tamen nominibus hæc nobis historia apprimè utilis est: ac præsertim quòd in ea docemur de corrupta humani generis natura, quis rectus sit in scholam Christi ingressus, quibus initiis formari nos ad profectum cælestis doctrinæ oporteat. Concionis enim quam habet Christus hæc summa est, ut veri simus eius discipuli, nos oportere fieri novos homines. Verùm antequam longius progrediamur, ex circumstantiis quas Euangelista hic recitat, expendere conuenit quæ impedimenta Nicodemum enuerint ne se totum Christo daret. *Ex Phariseis.* Hoc quidem honorificum Nicodemo fuit apud suos: sed Euangelista illi titulum hunc non tribuit honoris causa: sed potius obstaculum fuisse notat quo minus liberè & soluto animo ad Christum veniret. Vnde monemur, qui in mundo excellunt, ut plurimum implicitos teneri pessimis laqueis: imò sic videmus multos teneri constrictos ut ne leuissimo quidem voto in cælum tota vita aspirent. Vnde dicti sint Pharisei alibi docuimus: nam quasi medullam Scripturæ & arcanum sensum tenerent, solos Legis interpretes se esse iactabant, atque hac ratione vocabant se Pherusim. Essenis tamen austerior vita conciliabat fauētis famam, quia tamen eremitis similes à communi vita & hominum consuetudine dissidebant, ideo Phariseorum lecta in maiori pretio erat. Porro Euangelista non tantum commemorat Nicodemum ordine fuisse Phariseum, sed vnum ex gentis suæ primoribus.

2 Venit ad Iesum nocte.) Quòd noctu venit, inde nimis timidum fuisse colligimus. suo enim splendore oculos quasi perstrictos habebat. Obstabat etiam fortè pudor: quia ambitiosi homines de sua fama actum esse putant si ad discendum ordinem ex magistrali fastigio semel descenderint. Nec dubium est quin stulta scientiæ opinione inflatus fuerit: denique quum se magni faceret, sibi decedere quicquam nolebat. Et tamen aliquot pietatis semen in eo se profert, quòd Dei Prophetam apparuisse audiens, doctrinam cælitus allatam non contemnit nec negligit, sed aliquo eius desiderio tenetur. quod studium non nisi ex Dei timore & reuerentia natum erat. Multos titillat friuola curiositas ut de rebus nouis auide inquirent: sed non dubium est quin Nicodemum religio & conscientiæ sensus impulerit ut Christi doctrinam familiarius nosse cuperet. Ac quaquam semen illud diu quasi emortuum latuit, mortuo tamen Christo fructum produxit qualem nemo vnquam sperasset. *Rabbi scimus.* Tantumdem valent hæc verba ac si dixisset, Magister, scimus quòd veneris magister. Sed quum tunc literati homines vulgò Magistri dicerentur, Nicodemus priore loco Christum ex more salutans, vnitatum nomen illi tribuit: postea autem à Deo missum esse affirmat, qui magisterio fungatur. Atque ab hoc principio pendet omnis doctorum autoritas in Ecclesia. Nam quum ex solo Dei verbo sapere nos oporteat, non alii certe audiendi sunt nisi quorum ore Deus loquitur. Et notandum est, quum apud Iudæos religio valde corrupta & propè dissipata esset, hoc tamen axioma semper fuisse retentum, Non esse legitimum doctorem nisi qui à Deo profectus erat. Cæterum quia nulli superbius ac securius gloriantur Dei titulo quàm pseudo-prophetæ, discretionem hinc opus est quia spiritus probentur. Ideo subiicit Nicodemus, constare Christum esse Diuinitus missum, quia Deus suam in eo virtutem potentius exerat quàm ut negari possit Deum illi adesse. Sumit autem pro confesso, Deum non solere nisi per suos ministros operari, ut ita quod illis iniunxit munus obsignet. Neque id temere, quum miracula Dominus semper doctrinæ suæ sigilla esse voluerit. Rectè etiam Deum facit vnicum miraculorum authorem, quum dicit neminem posse hæc signa facere nisi Deus sit cum illo. perinde enim est ac si assereret non humanitus fieri, sed Dei virtutem hinc regnare, & palàm eminere. In summa, quum duplex sit miraculorum fructus, ut præparent ad fidem, deinde ut eam ex verbo conceptam melius confirmet: in priore parte Nicodemus rectè profecerat, quia verum Dei Prophetam ex miraculis Christum agnoscit. Videtur tamen hoc parum esse firmum: nam quum semel Prophetæ fallacis suis imperitos non secus deludant quàm si veris signis Dei ministros se probarent, quale discrimen erit veritatis & mendacii, si ex miraculis pendeat fides? Imò disertè Moses pronuntiat hoc modo nos tentari an Deum amemus. Nota quoque est Christi & Pauli admonitio, ut sibi à signis mendacibus caueant fideles, quibus Antichristus multorum perstringet oculos. Respondeo, fieri quidem iusto Dei permisso ut fallantur Satanæ præstigiis qui digni sunt: verum id non obstat dico quin electis appareat Dei virtus in miraculis, quæ illis sit veræ sanæque doctrinæ non spernenda approbatio. Sic Paulus gloriatur Apostolatium suum signis & virtutibus sancitum fuisse. Ergo vicinque in tenebris se pro Dei simia iactet Satan, vbi tamen aperti sunt oculi, & lux spiritualis prudentiæ affulget, miracula Dei præsentiam qualem hinc prædicat Nicodemus, satis solidè testantur.

Deut. 13. 5. 5
Matr. 24. b. 24
2. Thef. 2. c. 9

2. Cor. 12. d. 12

Cap. III. 3 *Amen amen dico tibi.*) Quod bis vocem *Amen* repetit Christus, id facit excitandæ attentionis causa. nam de re omnium maximè seria & graui verba facturus, necesse habuit Nicodemum magis attentum reddere, qui alioqui totum hunc sermonem neglectum aut leuiter præterisset. huc ergo spectat duplex asseueratio. Cæterum quanquam longè petitus & propè intempestiuus videtur hic sermo, aptissimè tamen inde exorsus est Christus. Nam sicuti frustra in agro incolto semen spargitur, ita etiam temere proicitur Euangelii doctrina, nisi prius subactus fuerit auditor, & rite ad obedientiam ac docilitatem compositus. Videbat Christus multis spinis refertum Nicodemi animum, multis vitiosis herbis præfocatum, vt vix spiritali doctrinæ vllus esset locus. Hæc igitur exhortatio, arationis instar fuit ad eum purgandam, nequid doctrinæ profectum impediret. Quare memnerimus ita semel vni hoc fuisse dictum vt eadem quotidie voce nos omnes Filius Dei compellet. Quis enim nostrum prauis affectibus vacuum se dicet, vt tali purgatione opus non habeat? Ergo si probè & vultè in Christi schola proficere libet, hinc exordium facere discamus. *Nisi quis iterum natus.* Acti d ceret, *Quandiu non habes quod præcipuum est in regno Dei, non multi hoc facio quod me agnoscis magistrum:* hic enim primus in regnum Dei ingressus est vt sis nouus homo. Quoniam autem insignis est hæc sententia, singulas partes proprius excutere conuenit. *Videte regnum Dei* idem valet ac *Ingredi in regnum Dei:* sicuti mox patebit ex contextu. Sed falluntur qui regnum Dei pro celo accipiunt: quum potius spirituale vitam significet, quæ fide in hoc mundo inchoatur, magisque in dies adolescit, secundum assiduos fidei progressus. Ita sensus est, neminem verè aggregari in Ecclesiam posse, vt censeatur inter Dei filios, quin prius renouatus sit. Itaque breuiter hinc ostenditur quale sit Christianismi initium. Atque hac loquutione simul docemur, exules nos ac prorsus alienos à regno Dei nasci, ac perpetuum nobis cum ipso dissidium esse, donec alios secunda genitura nos faciat. Generalis enim est sententia, quæ completitur totum humanum genus. Si vni hoc dixisset Christus, vel paucis, non posse eos peruenire in cælum nisi prius renati essent, possemus coniciere certas personas duntaxat notari: sed de omnibus sine exceptione loquitur. Est enim indefinita oratio, quæ tantundem valet ac vniuersalis, *Quicumque non fuerit renatus, &c.* Porro verbo *Renascendi* non partis vnius correctionem, sed renouationem totius naturæ designat. vnde sequitur nihil esse in nobis nisi vitiosum. Nam si in toto & singulis partibus necessaria est reformatio, corruptionem vbique diffusam esse oportet. *Qua* de re paulo post fusus dicendum erit. Erasmus, Cyrilli opinionem sequutus, aduerbium *ἄνωθεν* malè transtulit E supernis. Ambigua est, fateor illius significatio apud Græcos: sed Christum Hebraicè cum Nicodemo loquutum esse scimus. Porro illic amphibologiæ alius non fuisset, qua deceptus Nicodemus, in secunda carnis nativitate pueriliter hæsitat. Nihil ergo aliud concepit ex Christi sermone, quàm hominem rursus nasci oportere, antequàm in regno Dei censeatur.

*Renascendi
verbo quid si-
gnificatur.*

4 *Quomodo potest homo nasci.*) Tametsi loquendi forma, qua vsus est Christus, in Lege & Prophetis expressa non erat, quum tamen passim in Scriptura renouationis mentio occurrat, sitque vnum ex primis fidei rudimentis, constat quàm infœliciter Scribæ tunc in Scripturæ lectione versati sint. Non fuit certè vnius hominis vitium, nescire quid sibi vellet regenerationis gratia: sed quum in frivolis argutiis se occuparent ferè omnes, quod in pietatis doctrina præcipuum est negligebatur. Quale hodie exemplum Papatus in suis theologis nobis præbet. nam quum tota vita se in reconditis speculationibus fatigent, quicquid propriè ad cultum Dei, ad salutis nostræ fiduciam, ad pietatis exercitia spectat nihilo illis notius est quam futuri vel bubulco aliorum cursus: imò sibi in exocis mysteriis placentes, genuinam Scripturæ doctrinam, quasi magistrali gradu indignam, ex professo cõtenuunt. Non est ergo quòd miremur Nicodemum hinc velut ad festucam impingere. est enim hæc iusta Dei ultio, vt qui sibi præstantissimi ac summi videntur doctores, quibus fordet ac vilis est communis doctrinæ simplicitas, in minutis articulis obstupescant.

5 *Nisi quis natus fuerit ex aqua.*) Locus hinc variè expositus fuit. quidam enim putarunt duas regenerationis partes distinctè exprimi, & sub Aquæ nomine veteris hominis abnegationem notari: per Spiritum vero intellexerunt nouam vitam. Alii tacitam antihesin subesse putant, quasi Aquam & Spiritum (pura scilicet ac liquida elementa) Christus terrestris & crassæ hominum naturæ opponat. Ita allegoricè hoc accipiunt dictum, quasi iuberet Christus nos grauem & onerosam carnis massam exuere, & fieri aquæ & aeris similes, vt sursum tendamus, vel saltem non ita degrauemur in terram. Sed vtraque opinio mihi aliena videtur à Christi mente. Chrysostomus (cui maior pars subscribit) Aquæ nomen ad Baptismum refert. ita sensus esset nos per Baptismum ingredi in regnum Dei, quia illic nos Spiritus Dei regenerat. Hinc factum est vt præcisè Baptismi necessitas statueretur ad spem vitæ æternæ. Atqui etiam si demus Christum hinc loqui de Baptismo, non tamen sic vrgenda sunt verba vt salutem in externo signo includat: sed ideo potius Aquam Spiritui adiungit, quia sub illo visibili symbolo, quam Deus Spiritu suo vitæ nouitatem solus in nobis efficit, testatur atque obsignat. Verum quidem est, Baptismi neglectu arceri nos à salute: atque hoc sensu necessariu esse fateor. sed salutis fiducia præposterè sub signo includitur. Quantum verò ad hunc locum attinet, nullo modo adducor vt Christum de Baptismo verba facere credam. hoc enim fuisset intempestiuum. Tenendum enim semper memoria est consilium Christi quod antè exposuimus: nempe quòd Nicodemum hortari voluit ad vitæ nouitatem, quia Euangelii capax non erat donec alius homo esse inciperet. Est igitur vna & simplex sententia, nos de integro nasci oportere, vt filii Dei simus atque huius secunda genituræ Spiritum sanctum esse auctorem. Nam quum Nicodemus Pythagoricam palingenesiam somniaret, Christus vt hunc illi errorem eximeret, interpretationis vice addidit non fieri naturaliter vt secundò nascantur homines, nec opus esse vt alterum corpus induant: sed nasci, quum mente & animo renouantur per Spiritus gratiam. Ideo Spiritum & Aquam pro eodem posuit: neque hoc durum aut coactum videri debet. frequens ac tritus loquendi mos est in Scriptura, quum de Spiritu sit mentio, ad exprimendam eius vim, Aquæ vel Ignis nomen adiungi. Iam aliquoties habuimus: Christu esse qui baptizat Spiritu sancto & igni: vbi ignis nihil

nihil à Spiritu diuersum sonat, sed tantum qualis eius in nobis sit efficacia ostendit. Quòd autem hic præponit nomen Aquæ, non multum ad rem interest: imò hæc loquutio melius fluit quàm altera: quia scilicet metaphoram sequitur nuda & aperta sententia acti dicitur Christus, neminem esse Dei filium donec per Aquam renouatus fuerit: hanc verò Aquam, esse Spiritum qui nos repurgat, & qui virtute sua in nos diffusa, vigorem inspirat cælestis vitæ, quum natura prorsus aridi simus. Et merito Christus, vt Nicodemus suam inscitiam exprobrat, formam loquendi Scripturæ vtitam adducit. debuit enim agnoscere tandem Nicodemus, quòd à Christo dictum erat, ex communi Prophetarum doctrina esse sumptum. Ergo Aqua nihil aliud est quàm interior Spiritus sancti purgatio & vegetatio. Adde quòd non est intolens copulam exegeticè sumi, quum scilicet posterius membrum explicatio est prioris. Ac mihi etiam contextus suffragatur. nam quum mox rationem Christus subiicit cur nos renasci oporteat, præterita aquæ mentione, solo Spiritu quæ exigit vitæ nouitatem constare docet. vnde sequitur aquam non esse à Spiritu separandam.

Ezech. 36
I. Ier. 31
Purificationem
24. 31.

6 *Quod natum est ex carne.* Probat à contrariis clausum nobis omnibus esse regnum Dei, nisi per palingeniam ingressus nobis pateat. Sumit enim illud pro confesso, Non posse nos ingredi in regnum Dei, nisi spirituales simus. Atqui ex vtero nihil afferimus nisi carnalem naturam. Sequitur ergo nos omnes naturaliter exulare à regno Dei, & cælesti vita priuatos manere sub mortis seruitute. Porro quum Christus hic ratiocinetur renasci oportere homines, quia tantum caro sunt: totum proculdubio hominem iubet carne comprehendit. *Caro* itaque non corpus hoc loco significat, sed animam simul, ad eoque singulas eius partes. Nam insulse Papistæ theologastri ad partem quam vocant sensualem restringunt: quia hoc modo ineptum esset Christi argumentum, Secunda natiuitate opus esse, quia pars nostri vitiosa sit. Quòd si Caro Spiritui opponitur, tanquam corruptum integro, peruersum reſcto, pollutum sancto, inquinatum syncero: inde colligere promptum est totam hominis naturam vno verbo damnari. Mentem ergo nostram & rationem Christus vitiosam esse pronuntiat, quia carnalis est: omnes cordis affectus prauos esse & reprobos, quia ipsi quoque sunt carnales. Verum hic obiici potest quaestio, Quum anima non gignatur ex humana sobole, præcipua nostri parte nos ex carne non nasci. Hinc factum est vt putarent multi non modo secundum corpus nos à parentibus ducere originem, sed animas simul ex traduce propagari. Absurdum enim videbatur, peccatum originale, quod propriam in anima sedem habet, ab vno homine diffusum esse in omnes posteros, nisi animæ omnes ex illius anima, tâquã ex fonte, manassent. Et certè hoc primo aspectu videntur innuere Christi verba, nos ideo esse carnem quia ex carne nascimur. Respondeo, quantum ad verba Christi spectat, non alium esse sensum, quàm nos omnes carnales esse vt nascimur: & quatenus in hunc mundum prodimus homines mortales, naturam nostram nihil nisi carnem sapere. Simpliciter enim hic inter naturam & supernaturale donum distinguit. Nam quòd in persona vnius Adæ totum genus humanum corruptum fuit, non tam ex genitura prouenit quàm ex Dei ordinatione: qui sicut in vno homine nos omnes ornauerat, ita spoliavit suis donis. Quare non tam vniuersique nostrum à parentibus suis vitium & corruptionem contrahit, quàm omnes pariter in vno Adam corrupti sumus. quia statim post eius defectionem Deus quod naturæ humanæ dederat abstulit. Suboritur etiam alia quaestio: certum enim est in hac degenerate vitiatâque natura manere tamen aliquid donorum Dei residuum: vnde sequitur non omni ex parte nos esse peruersos. Solutio facilis est, Dona quæ nobis reliqua fecit Dominus post lapsum si per se æstimentur, laude quidem esse digna: sed quum per omnes partes grassetur mali contagio, nihil in nobis syncerum reperietur & omni inquinamento vacuum. Quòd aliqua Dei notitia nobis adnascitur, quòd in conscientia insculptum est aliquid boni & mali discrimen, quòd ingenio pollemus ad tuendam præsentem vitam, quòd denique tot modis antecellimus brutas pecudes, id per se, vt à Deo proficiscitur, præclarum est: sed in nobis perinde inquinata sunt hæc omnia, atque vinum vasis sui foetore prorsus infectum ac imbutum, boni saporis gratiam perdit, imò gustu & amarum & noxium est. Notitia enim Dei, qualis nunc hominibus restat, nihil aliud est quàm horrenda idololatriæ & superstitionum omnium scaturigo: iudicium in rerum delectu & discrimine partim cæcum ac præposterum, partim mutilum & confusum: quicquid industriæ habemus, in vanitatem & nugas defluit: voluntas autem ipsa furioso impetu præcox, tota ad malum rapitur. Itaque in tota natura nulla rectitudinis gutta superest. Vnde constat secunda genitura nos ad regnum Dei formandos esse: idque volunt Christi verba, Quia homo ex vtero matris carnalis tantum nascitur, Spiritu reſingendum esse, vt spiritualis esse incipiat. Et Spiritus nomen bifariam hic capitur: nempe pro gratia, & effectu gratiæ. Priore enim loco Christus Spiritum Dei vnicum puræ & rectæ naturæ autorem esse docet: postea nos spirituales esse significat, ex quo sumus eius virtute renouati.

Caro quæ

7 *Ne mireris quòd dixi tibi, Oportet vos nasci de integro.*

8 *Spiritus quòd vult spirat, & vocem eius audis: sed nescis vnde veniat, nec quòd vadat. sic est omnis qui genitus est ex Spiritu.*

9 *Respondit Nicodemus, & dixit illi, Quomodo possunt hæc fieri?*

10 *Respondit Iesus & dixit ei, Tu es magister Israelis, & hæc ignoras?*

11 *Amen amen dico tibi, quòd nouimus, loquimur: & quòd vidimus, testamur:*

& testimonium nostrum non recipitis.

12 *Si terrestria dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixerero vobis cælestia, creditis?*

Cap. III. 7 *Nemireris.*) Variè hunc locum torquent interpretes. Quidam Nicodemi & similibus crassitiam perstringi putant: ac si diceret Christus non esse miram si cœlette illud regenerationis mysterium non capiant, quando ne in ordine quidem naturæ, eorum quæ sub sensu cadunt, rationem assequuntur. Alii argutum quidem, sed nimis coactum sensum excudunt. Sicuti liber est ventus flatus, ita Spiritus genitura nos in libertatem restituit, ut soluti à peccati iugo, sponte ad Deum curramus. Alienum etiam prorsus est à Christi mente quod affert Augustinus, Spiritum Dei suo arbitrio esse efficacem. Melius Chrysoströmus & Cyrillus, qui similitudinem à vento sumptam esse dicunt, atque ita accommodant ad præsentem locum, Quum vis eius sentiat, originem tamen & causam latere. Ego, ut ab eorum sententia non longè discedo, ita Christi sensum & clarus & certius exponere conabor. Retineo principium illud quod similitudinem mutuatur Christus ab ordine naturæ. Incredibile ducebat Nicodemus quod de regeneratione & noua vita audierat: quia regenerationis huius modus altior erat eius captu. Christus, ut eiusmodi scrupulum illi eximat, in vita etiam corporali miracum Dei virtutem extare docet, cuius ratio occulta est. Hauriunt enim omnes, ex aere vitalem spiritum: ipsa aeris agitatio sensu percipitur: vnde tamen proueniat & quò abeat nescimus. Si in hac caduca & euanda vita tam potenter agit Deus ut mirari cogamur eius virtutem: quàm absurdum est, in cœlesti ac supernaturali vita arcanum eius opus mentis nostræ apprehensione velle metiri, ut non plus credamus quàm apparet? Sic Paulus, quum aduersus eos intueatur qui resurrectionis doctrinam ideo abiiciunt quod impossibile videtur, corpus, quod nunc putredini obnoxium est, ubi in puluerem & nihilum redactum, fuerit, beata immortalitate indui: locordiam illis exprobrat, quòd in grano tritici non considerent similem potentiam. neque enim germinat semen, donec putrefactum fuerit. Hæc illa est admirabilis sapientia de qua exclamat Dauid. Nimis ergo stupidi sunt, qui communi naturæ ordine admoniti, non altius assurgunt, ut Dei manum in spiritali Christi regno longè potentior agnoscant. Cæterum quòd mirari vetat Christus, non ita accipere conuenit quasi sordere nobis velit tam præclarum Dei opus, & quod præcipua admiratione dignum est: sed admiratione nos teneri non vult quæ fidem nostram impediatur. Multi enim respuunt, quasi fabulosum, quòd nimis arduum ac difficile putant. In summa, ne dubitemus Spiritu Dei nos refingi, ac fieri nouos homines, quanuis agendi modus nos lateat.

2. Cor. 13. 10

1. Sa. 11. 4. c. 24

8 *Spiritus quo uult spirat.*) Non quòd propriè voluntas sit in flatu, sed quia libera sit agitatio, & vaga & varia. nunc enim aer in hanc, nunc in illam partem fertur. Hoc autem ad rem facit: quia si instar aquæ continuo motu flueret, minus esset in eo miraculi. *Sic est omnis.* Significat Christus non minus perspicui in hominis renouatione Spiritus Dei motum & actionem, quàm aeris in hac terrestri & externa vita: sed modum esse reconditum. Nos ergo ingratos esse & malignos si incomprehensibilem Dei virtutem in cœlesti vita non adoramus, cuius tam illustre specimen in hoc mundo nobis exhibet: si minus in restituenda animæ salute illi tribuimus quàm in tuendo corporis statu nobis demonstrat. Applicatio paulo erit clarior si sententiam ita resoluas, Talis est vis & effectus Spiritus sancti in homine regente.

9 *Quomodo possunt hæc fieri?*) Videmus quid maxime obstat Nicodemo: quicquid audit, portento simile existimat, quia modum non assequitur. Ita nullum nobis peris obstaculum est quàm propria arrogantia, quòd scilicet sapere semper volumus plusquam oportet: ac proinde diabolico fastu reuicimus quicquid rationi nostræ non est expositum. Quasi verò immensam Dei potentiam ad tam angustum modulum restringi æquum sit. Licet quidem de modo & ratione operum Dei aliquatenus inquirere, modò sobriè & reuerenter: sed Nicodemus hac obiectione, quasi fabulam repudiat quòd fieri posse non credit. Qua de re plenius tractabimus capite 6.

10 *Tu es magister Israelis.*) Quia frustra apud hominem superbum, tempus & operam, docendo, se consumi videt Christus, ad obiurgationem descendit. Et certè apud tales nullus vnquam doctrinæ profectus erit, donec prauæ confidentiæ flatu, quo turgent, exinaniti fuerint. Porro hoc ad domandum factum apertissime illi obiicitur, nam in quo sibi maxime videtur acutus & prudens, eius inscientia Christus exagitat. Hoc grauitatis & perspicaciæ esse ducebat rem impossibilem non admittere, quia stultè credulus est qui alterius dictis nondum bene comperta ratione annuit. Sed interea ridiculus est Nicodemus cum suo magistrali supercilio, quòd in primis elementis magis quàm pueriliter haesitat. Talis certè dubitatio turpis ac pudenda est, qualis enim religio, qualis Dei notitia, qualis regula bene viuendi, qualis spes vitæ æternæ, nisi tenemus hominem Spiritu Dei renouari? Est ergo emphasis in voce *Hæc*. Quia enim hanc doctrinæ partem Scriptura identidem inculcat, ne postremis quidem tyronibus ignota esse debet. Nullo itaque modo ferendum est ut eius ignarus sit ac rudis qui doctorem se in Ecclesia profitetur.

11 *Quòd nouimus loquimur.*) Quidam ad Christum & Iohannem Baptistam hoc referunt: alii numerum pluralem loco singularis positum esse dicunt. Ego vero non dubito quin se Christus omnibus Dei Prophetis coniungat, & communiter loquatur in omnium persona. Philosophi enim aliisque ventosi doctores nugæ sæpe quas commentis sunt ingerunt: hoc autem Christus sibi & omnibus Dei seruis tanquam proprium vendicat, quòd non nisi certam doctrinam tradunt, neque enim mittit Deus qui de rebus ignotis vel dubiis garriant: sed eos in schola sua format, ut quæ ab ipso didicerint, aliis deinde tradant. Porro sicuti Christus hoc elogio doctrinæ suæ certitudinem nobis commendat, ita suis omnibus ministris Legem modestiæ præscribit, ne propria somnia vel coniecturas obrudant: ne in medium proferant humana figmenta, quibus nihil solidi subest: sed fidele ac purum Deo testimonium reddant. Videat ergo quisque quid sibi à Domino reuelatum sit: nequis fidei suæ metas transfiliat: nequis denique sibi loqui permittat nisi quòd à Domino audierit. Notandum etiam est quòd Christus doctrinam suam iureiurando hæc confirmat, ut plena illi apud nos constet authoritas.

T. Estimo.

Testimonium nostrum non recipitis. Hoc ideo additur nequid decedat Euangelio ob hominum ingratitude. Quia enim apud paucos fidem inuenit Dei veritas, passim verò repudiatur à mundo, à contemptu asserenda est: ne ideo minori in pretio sit eius maiestas quod illam totus ferè mundus superbè despiciat & sua impietate obscurat. Quanquam autem simplex & vnus est verborum sensus, duplex tamen ex hoc loco doctrina colligenda est. prior, ne labascat apud nos Euangelii fides, si paucos in terra discipulos habeat. ac si diceret Christus, Vt cunque non recipiatis doctrinam meam, manet nihilominus certa & stabilis: quia nunquam efficiet hominum incredulitas quin Deus perpetuo verax maneat. Altera, quòd non impunè effugient qui hodie abrogant fidem Euangelio, quando sacrosancta est Dei veritas. Hoc clypeo munitos esse nos oportet, vt aduersus hominum contumaciam in obedientia Euangelii pergamus. Tenendum quidem hoc principium est, vt in Deo fundata sit fides nostra. Sed vbi Deum habemus autorem, tanquam supra cælos euecti securè debemus totum mundum potius calcare, vel ex alto despiciere, quàm vt nos quorundam infidelitas perturbet. Quòd testimonium suum non recipi conuenitur Christus, inde colligimus, verbo Dei omnibus seculis hoc fuisse quasi fatale, vt apud paucos fidem obtineret. Nam ad maiorem numerum, & ferè ad totum populi corpus pertinet verbum *Non recipitis.* Quare non est quòd hodie nos exanimet fidelium paucitas.

12 *Si terrestria.*) Concludit Christus, Nicodemo & similibus esse imputandum si in Euangelii doctrina minus proficiant. Per se enim non stare ostendit quominus omnes rectè instituat, quando ad terram vsque descendit vt nos in cælum attollat. Hoc nimis tritum vitium est vt subtiliter & argute doceri homines appetant. hinc tantopere bonæ parti arident altæ & abstrusæ speculationes. Hinc etiã minoris Euangelium æstimant plerique quòd illic magniloquentiam non reperiunt quæ ipsorum aures impleat. itaque in studio vulgaris & humilis doctrinæ se occupare non dignantur. Atqui nimia est ista improbitas, quòd ideo minus honoris deserimus loquenti Deo quia se ille ad ruditatem nostram demittit. Ergo quòd crasse & plebeio stylo nobiscum balbutit Dominus in Scriptura, hoc sciamus causa nostra fieri. Quisquis tali humilitate offendi se iactat, vel prætexit quominus Dei verbo se subiciat, mentitur. qui enim Deum sibi propinquum amplecti non sustinet, multo minus supra nubes ad eum euolabit. *Terrestria* quidam exponunt rudimenta spiritalis doctrinæ. Nam abnegatio nostri quoddam est pietatis tyrocinium. Sed potius is scriberet qui hoc ad docendi formam referunt. tamen enim cælestis fuit tota Christi concio, adeò tamen familiariter loquutus est vt sermo ipse terrestris quodammodo possit videri. Præterea non debent verba hæc restringi ad vnicam concionem. hic enim vsitata quam tenuit Christus docendi ratio (hoc est plebeia simplicitas) cum pompa & splendore confertur, cui ambiosi homines nimis cupidè addicti sunt.

13 *Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit è cælo, Filius hominis qui est in cælo.*

14 *Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.* Num. 21. c. 9

15 *Vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

16 *Sic enim Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

17 *Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt condemnet mundum: sed vt seruetur mundus per eum.*

18 *Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iam condemnatus est quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.*

13 *Nemo ascendit in cælum.*) Iterum hortatur Nicodemum ne sibi ac suæ perspicaciæ confidat, neminem enim mortalium posse sua industria in cælum penetrare, nisi qui duce Filio Dei illuc tendet. Ascensus enim in cælum puram mysteriorum Dei notitiam & spiritalis intelligentiæ lucem significat. Idem enim hoc loco docet Christus quod Paulus, quum pronuntiat non capere hominem animale quæ Dei sunt. Itaque totum humani ingenii acumen à rebus Diuinis arceat, quia longè infra Deum subdit. Sed notanda sunt verba, solum Christum, qui cælestis est, in cælum ascendere, alius omnibus præclusum esse ingressum. Sed priore membro nos humiliat, quum totum mundum à cælo prohibet. Iubet Paulus stultitiam apud seipos quicumque Deo sapere cupiunt: nihil minus libenter facimus. Ergo tenenda est sententia, euancescere ac deficere sensus omnes nostros quum ad Deum venitur. sed postquam cælum nobis clausit Christus, remedium in promptu offert, quum addit, Filio hominis datum esse quod omnibus alius negatum est. Neque enim quòd ascendit in cælum, id sibi priuatim ac solus facit, sed vt nobis dux sit & director. Atque hac causa vocauit se Filium hominis, ne dubitemus communem nobis cum eo esse ingressum: qui ideo carnem nostram induit vt nos bonorum omnium confortes haberet. Quum ergo vnus sit Patris consiliarius, admittit nos in ea arcana quæ in abdito alioqui laterent. Videtur tamen hoc esse absurdum, quòd se dicit esse in cælo quo tempore in terra habitat. Si respondeas verum esse illud respectu Diuinitatis, loquendi modus aliud sonat: quòd scilicet homo ipse in cælo fuerit. Dici posset non fieri loci mentionem; sed conditione tantum discerni Christum à reliquis, quia hæres sit regni Dei, à quo totum genus humanum exulat: sed quum in Christo propter vnitatem personæ satis frequens ac tritum sit, quod vnus naturæ proprium est, ad alteram transferri, non alia solutio quaerenda est. Christus ergo qui in cælo est, carnem nostram induit, vt porrecta nobis fraterna manus, secum nos ad cælum euehat.

Cap III. 14 *Et sicut Moses.*) Clarius explicat quorsum dixerit se vnum esse cui apertum est cælum: nempe vt omnes illuc inducat, qui modò cum sequi ductorem volent. se enim paràm omnibus & apertè expositum fore testatur, vt suam ad omnes virtutem diffundat. *Exaltari* significat collocari in loco edito & excelso, vt omnium aspectui pateat. id factum est Euangelii prædicatione. Nam quòd de cruce quidam exponunt, contextui non quadrat, & alienum est ab instituto. Simplex ergo verborum sensus est, quòd Euangelii promulgatione instar vexilli erigendus fuerit Christus, quò intenderent omnium oculi, sicut prædixerat Iesaias. Huius exaltationis typum statuit in serpente æneo, qui à Mose erectus fuit, cuius conspectus salutare remedium us erat qui lethali serpentum morfu vulnerati erant. Nota est historia quæ habetur Num. 21. c. 9. Porro in hunc finem hoc loco adducitur, vt se doceat Christus Euangelii doctrina constituendum esse ante omnium oculos, vt quicunque ipsum fide intuiti fuerint, salutem percipiant. Vnde colligendum est, Christum nobis in Euangelio clarè proponi, nequis de oblituitate queratur, & patefactionem hanc omnibus esse communem, & suum esse fidei aspectum, quo tanquam præsentem cernat: quemadmodù dicit Paulus, ipsum cum cruce sua graphicè depingi, quum verè prædicatur. Non est autem similitudo impropria vel loggè petita, Sicut externa tantum erat serpentis species, intus nihil tabificum aut venenosum: ita formam carnis peccatricis induit Christus, à peccato tamè puram & vacuam, quo lethale in nobis peccati vulnus sanaret. Neque enim frustra Dominus olim, qui à serpentibus vulnerati essent Iudæi, tale antidoti genus opposuit. Atque hoc ad confirmationem sermonis à Christo habiti valebat. nam quum instar obscuri & abiecti hominis contemni se videret, nihil aptius afferre potuit serpentis exaltatione, ac si diceret, non debere videri absurdum si præter hominum opinionem ex infimo euehatur, quia id in serpentis typo iam adumbratum sub Lege fuerit. Quæritur nunc an se Christus serpenti comparet, quia sit aliquid simile: an verò sacramentù fuisse significet, quale fuit manna. Tametsi enim manna corporalis erat cibus, destinatus ad præsentem vsum, simul tamen mysterium spirituale fuisse testatur Paulus. Idem vt de serpente æneo sentiam tum hic locus me inducit, tum quòd in postèrum seruatus fuit, donec populi superstitione in idolum conuersus esset: Si quis aliter iudicet, non contendo.

16 *Sic enim Deus.*) Primam salutis nostræ causam & quasi fontem aperit Christus: idque nequa dubitatio hæreat. Neque enim tranquilla est animis nostris statio in qua quiescant, donec ad gratium Dei amore ventum est. Ergo sicuti non alibi quàm in Christo tota salutis nostræ materia quærenda est, ita videndum vnde nobis Christus fluxerit, cur vobis oblatus sit seruator. Vtrumque hic distinctè nobis traditur: quòd scilicet fides in Christum sit omnibus viuifica: & quòd ideo vitam attulerit Christus quia cælestis Pater genus humanum, quod amat, perire nolit. Atque hic ordo diligenter notandus est. vbi enim de salutis nostræ origine agitur, vt ingenita est naturæ nostræ impia ambitio, statim obrepunt diabolicæ imaginationes de propriis meritis. Deum ergo vobis ideo propitium esse fingimus quia dignos iudicauerit quos respiceret. Atqui Scriptura vbique meram & simplicem eius misericordiam extollit, quæ merita omnia aboleat. neque aliud sibi volunt Christi verba, quum in Dei amore causam statuit. Nam si altius conscendere libeat, Spiritus per os Pauli ianuam obserat, amorem hunc docens in proposito voluntatis eius fundatum esse. Et certè non obscurum est ita loquutum esse Christum, vt homines à respectu sui ad solam Dei misericordiam traduceret. Nec Deum, quia aliquid in nobis tanto beneficio dignum animaduernerit, ad nos liberandos inductum pronuntiat: sed liberationis gloriam in solidum assignat eius amori. idque ex contextu melius etiam patet: datum enim esse hominibus Filium subiicit, ne pereant. Vnde sequitur, donec perditos ope sua dignetur Christus, omnes esse æterno exitio destinatos. Hoc etiam Paulus ex temporis circumstantia demonstrat: quia scilicet dilecti fuimus quum adhuc inimici essemus per peccatum. Sanè vbi regnat peccatum, nihil inuenimus præter iram Dei, quæ mortem secum trahit. Sola igitur misericordia est quæ nos Deo reconciliat, vt simul restituat in vitam. Videtur tamen hic modus loquendi cum multis Scripturæ testimoniis pugnare, quæ primum Diuini erga nos amoris fundamentum in Christo ponunt, extra ipsum verò ostendunt Deo nos esse exosos. Sed memoria tenendum est quod iam prius admonui, arcanum amorem, quo nos apud se complexus est cælestis Pater, quia ex æterno eius proposito manat, omnibus aliis causis superiorem esse: gratiam verò quam nobis testatam esse vult, & qua in salutis fiduciam erigimur, à reconciliatione per Christum parta incipere. Nam quum necesse sit illi peccatum esse odio, quomodo nos ab ipso amari statuemus, donec expiata sint peccata, quorum respectu meritò nobis irascitur? Ita Christi sanguinem intercedere oportet ad placandum nobis Deum, priusquam vllus paternæ eius beneuolentiæ sensus ad nos perueniat. Cæterum vt priore loco audimus, Deum, quia nos diligebat, Filium suum in mortem pro nobis dedisse: ita mox subiicitur, Christum vnum esse in quem propriè respicere fides debet. Dedit Vnigenitum, vt quisquis in eum crediderit, non pereat. Hic (inquam) rectus est fidei intuitus, Christum sibi proponere, in quo Dei pectus in amorem effusum cernat: hæc firma & solida sultura, in mortem Christi, tanquam vnicum pignus, recumbere. *Vnigeniti* nomen *ἡγουμένου* est ad commendandam Diuini in nos amoris vehementiam. Quia enim non facîle sibi homines persuadent à Deo se diligi: vt omnem dubitationem eximeret, nominatim expressit, tantopere nos Deo fuisse charos, vt ne vnigenito quidem Filio pepercerit nostra causa. Quum ergo satis superque testatam nobis suam charitatem fecerit Deus, quisquis hoc testimonio non contentus adhuc vacillat, non leuem Christo iniuriam facit, quasi vnus aliquis ex vulgo temere in mortem proiectus fuerit. Quin potius ita reputandum est, quanti vnigenitum suum Filium Deus æstimat, tam pretiosam illi fuisse nostram salutem: cuius pretium Vnigeniti ipsius mortem esse voluit. Cæterum hoc nomen iure Christus obtinet, quia vnicus est natura Filius: nobiscum verò hunc honorem adoptione tunc deum communicat quum inserimur in eius corpus. *Qui credit in eum, non pereat.* Insigne fidei elogium, quòd nos ab æterno interitu vindicat. Distertè enim exprimere voluit, quantum ad mortem videamur nati, certam tamen offerri liberationem in Christi fide: ita mortem quæ alioquin nobis imminet, minimè timendam esse. Et vniuersalem notam apposuit,

apposuit, tum vt promiscuè omnes ad vitæ participationem inuitet, tum vt præcîdat excusationem incredulis. Eodem etiam pertinet nomen Mundi, quo prius vsus est. Tametsi enim in mundo nihil reperietur Dei fauore dignum, se tamen toti mundo propitium ostendit, quum sine exceptione omnes ad fidem Christi vocat, quæ nihil aliud est quàm ingressus in vitam. Cæterum meminimus na communiter promitti omnibus vitam in Christo qui crediderint, vt tamen minimè communis omnium sit fides. Pater enim omnibus Christus, ac expositus est, solis tamè electis oculos Deus aperit, vt fide ipsum quærant. Porro hinc constat admirabilis fidei effectus, quia per eam Christum recipimus qualis nobis datus est à Patre: nempe qui nos æternæ mortis reatu solutos vitæ æternæ hæredes efficiat: quia mortis suæ sacrificio peccata nostra expiauit, nequid obstat quominus nos pro filijs suis agnoscat Deus. Quando igitur Christum cum mortis suæ efficaciam & resurrectionis fructu amplectitur fides, non mirum est si per eam Christi quoque vita potitur. Nondum tamen satis liquet cur & quomodo vitam nobis conferat fides, an quia Spiritu suo regenerat Christus, vt viuat in nobis ac vigeat Dei iustitia: an verò quia sanguine eius purgati à peccatis, gratuita venia iusti apud Deum censemur. Certum quidem est hæc duo semper coniuncta esse: sed quia hîc de salutis certitudine agitur, tenenda præcipuè est hæc ratio, nos id eo viuere quia Deus peccata non imputando, gratis nos amat. Ideo nominatum sacrifici fit mætio, quo simul cum peccatis maledictio & mors abolita est. Iam prius admonui quorsum spectent hæc duo membra: nempe vt sciamus vitam nos recuperare in Christo, qua sumus in nobis priuati. Nam in hac misera humani generis conditione prior ordine est redemptio quàm salus.

17 *Non enim misit.*) Confirmatio est proximæ sententiæ: quia non frustra Deus huc ad nos Filium suum misit. Atqui non venit vt perdat, sequitur ergo proprium esse Dei officium vt salutem per eum consequantur quicumque crediderint. Iam non est quod dubitet quisquam, vel anxie laboret quomodo mortem possit effugere, quando tenemus hoc esse Dei consilium vt nos ab ea Christus eripiat. Repetitur iterum *Mundi* nomen, ne quis omnino arceri se putet, si modò fidei viam tenet. *Iudicare* hîc pro damnare, vt multis alijs in locis, accipitur. Quòd autem se venisse negat ad damnandum mundum, in eo proprium aduentus sui finem notat. Quid enim opus fuit Christum ad nos perdendos venire, qui ter qua ærque perieramus? Nihil ergo aliud in Christo considerandum quàm quod Deus pro imensa sua bonitate opitulari nobis voluit, vt perditos seruaet. & quoties nos peccata nostra vrgerent, quoties Satan ad desperationem sollicitat, obiiciendus est hic clypeus, Deum nos æterno exitio nosse opprimi, quia Filium suum salutem mundi ordinauit. Quòd autem alibi docet Christus se in iudicium venisse, quòd vocatur Petra scandali, quod dicitur positus in multorum ruinam: id accidentale est, vel (vt ita loquar) aduentitium. Qui enim oblatam in eo gratiam respuunt, digni sunt qui iudicem experiantur ac tam indigni foedique contemptus vtorem. cuius rei in Euangelio luculentum specimen apparet: nã quum propriè sit Dei potentia in salutem omni credenti, facit multorum ingratitude vt illis in mortem cedat. Vtrunque optimè expressit Paulus, quum se in promptu habere vindictam gloriatur in qua omnes suæ doctrinæ aduersarios conficiat, postquam impleta fuerit piorum obedientia. Perinde enim id valet ac si diceret, destinari præsertim ac primo loco Euangelium fidelibus, vt sit illis in salutem: sed postea non impunè cessurum incredulis, qui contempta Christi gratia, cum mortis auctorem habere maluerint quàm vitæ.

18 *Qui credit in eum, non condemnatur.*) Quòd toties ac tam sedulo inculcat extra mortis periculum esse omnes fideles, hinc colligere licet quàm necessaria sit fiduciæ certitudo & stabilitas, ne perpetuò trepidet ac æstuet conscientia. Iterum ergo pronuntiat nullam manere damnationem vbi crediderimus, quod etiam in 5. capite fusius exponet. Præsens tempus hîc accipitur loco futuri ex consuetudine linguæ Hebraicæ: vult enim fideles à metu damnationis securus esse. Proxima sententia *Qui verò non credit,* &c. significat non aliud esse remedium quàm mortem quum hominum effugiat. ac si diceret, omnibus qui datam in Christo vitam reiciunt, non restare nisi mortem: quum non alibi vita constet quàm in fide. Præteritum verbi tempus *ἐμαρτυρήσας* posuit, quo melius exprimeret de omnibus incredulis actum esse. Notandum autem, Christum peculiariter de his loqui quorum impietas se in manifesto Euangelii contemptu prodiderit. Tametsi enim verum est non aliud vnquam fuisse effugiendæ mortis remedium quàm si ad Christum confugerent homines, quia tamen hîc Christus disserit de Euangelii prædicatione, quæ spargenda erat per totum mundum, sermonem aduersus eos stringit qui accensam Diuinitus lucem spontè ac malignè extinguunt.

19 *Hoc autem est iudicium, quòd lux venit in mundum: & dilexerunt homines tenebras magis quàm lucem, erant enim mala eorum opera.*

20 *Quisquis enim mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera eius.*

21 *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur eius opera, quòd in Deo sint facta.*

19 *Hoc autem est iudicium.*) Occurrit murmuribus & querimonijs quibus exagitare solent profani homines nimium (vt ipsi putant) Dei rigorem, quum seuerius quàm optarent cum illis agit. Durum videtur, omnes qui in Christum non credunt, exitio deuoueri. Nequis itaque suam damnationem Christo adscribat, propriæ cuiusque culpæ imputandam esse docet. Ratio, quia infidelitas malæ conscientia reus est, vnde constat obstare suam prauitatem incredulis ne ad Christum accedant. Sunt qui putant notari hîc duntaxat signum damnationis. At Christi consilium est hominum improbitatem compescere, ne suo more tergiuersari vel cum Deo exoptulare audeant, quasi iniquè eos tractet dum

infidelitatem morte æterna punit. Tale ergo iudicium æquum esse, nullisque calumniis obnoxium demonstrat: non tantum quia peruersè faciunt qui tenebras præferunt luci, & lucem vltro sibi oblatam fugiunt: sed quia illud odium lucis non nisi ex animo malè sibi conscio & scelerato nascitur. Refulget quidem in multis pulchra sanctitatis species, qui tamen Euangelio aduersantur: verum vt sanctiores Angelis appareant, hypocritas esse minimè dubium est: quia non alia de causa repellunt Christi doctrinam nisi quia latebras suas amant, quibus tegatur eorum fœditas. Quum ergo sola hypocrisis infensos homines Deo reddat, tenentur omnes conuicti: quia nisi superbia excæcati in vitis sibi placerent, prompti ac voluntarii essent ad recipiendam Euangelii doctrinam.

20 *Quisquis enim mala agit.*) Sensus est, Ideo lucem ipsis esse odiosam quia mali sunt, & quantum in se est peccata sua tegere cupiunt: vnde sequitur, eos remedium abigendo, damnationis materiã quasi data opera fouere. Multum ergo fallimur si putamus pio zelo qui aduersus Euangelium inflammat, quum potius lucem horreant, quo liberius sibi in tenebris adulentur.

21 *Qui autem facit.*) Hoc videtur improprie & absurdè dici, nisi fateri velis rectos esse aliquos & veraces, priusquam regeniti sint Dei Spiritu. quod minimè consentaneum est cum perpetua Scripturæ doctrina. fidem nanque radicem esse scimus ex qua proueniunt bonorum operum fructus. Hunc nodum vt expedit Augustinus, *Facere veritatẽ* exponit Agnoscere quã miser simus, ac omni bene agendi virtute destituti. Et certè hæc vera est ad fidem præparatio, quum inopiã nostrã sensu compulsi, ad Dei gratiam confugimus. Sed hoc totum alienum est à Christi mente: simpliciter enim dicere voluit, eos qui sincere agunt, nihil magis quã lucem appetere, vt probentur eorum opera: quia tali examine habito, melius constat eos coram Deo fuisse veraces, ac omni dolo puros. Perperam verò & inscite inferet aliquis, homines ante fidem sibi esse bene conscios. Neque enim Christus electos credere dicit vt bonorum operum laudem referant: sed tantum quid facturi essent infideles, nisi malè sibi conscii essent. Porro *Veritatis* nomine vtus est Christus, quia externo operum splendore decepti, non reputamus quid intus lateat. Ideo dicit, integros homines & minimè fucatos libenter in Dei conspectum prodire, qui solus operum nostrorum idoneus est iudex. nam *Opera* hîc dicuntur *in Deo facta*, quæ illi probantur, ac secundum eius regulam bona sunt. Hinc discamus non esse de operibus iudicandum nisi admota Euangelii luce: quia ratio nostra profus cæcutit.

22 *Post hæc venit Iesus & discipuli eius in terram Iudæam, & illic versabatur cum ipsis, & baptizabat.*

23 *Erat autem & Ioannes baptizans in Ænon prope Salim: quia aqua multe erant illic. Veniebant ergo & baptizabantur.*

24 *Quia nondum coniectus erat in carcerem Ioannes.*

25 *Orta igitur quæstio est à discipulis Ioannis cum Iudeis de purgatione.*

26 *Et venerunt ad Iohannem, dixeruntque illi, Rabbi, qui tecum erat trans Iordanem, cui tu testimonium reddidisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.*

27 *Respondit Ioannes ac dixit, Nō potest homo accipere quicquam nisi datum illi fuerit à celo.*

28 *Ipsi mihi testes estis quod dixerim, Non sum ego Christus: sed missus sum ante eum.*

22 *Post hæc venit Iesus.*) Verisimile est Christum elapso die festo venisse in eam Iudææ partem quæ vicina erat oppido Ænon, quod in tribu Manasse situm est. *Aquas* illic multas fuisse Euangelista dicit, quarum non ita frequens in Iudæa copia erat. Fuisse autem duo hæc oppida Ænon & Salim non procul à conflente Iordanis & Iaboc tradunt Geographi, quibus vicinam faciunt Scythopolim. Cæterum ex his verbis colligere licet Baptismum fuisse celebratum à Ioanne & Christo totius corporis submersione. Quanquam de externo ritu mirus anxie laborandum est, modò cum spirituali veritate & Domini instituto ac regula congruat. Quantum verò coniciere licet, fecit illa vicinitas vt spargerentur varii rumores, multi sermones agerentur passim de Lege, de cultu Dei, de Ecclesiæ statu, ob duos novos baptistas simul exortos. Nam quòd Euangelista Christum baptizasse dicit, id ad prima exordia refero: quòd tunc scilicet munus sibi à Patre iniunctum publicè auspiciatus fuerit. Tametsi autem per discipulos hoc agebat Christus, hic tamen tanquam Baptismi autor nominatur, omissis ministris, qui nihil agebant nisi eius nomine ac mandato. Qua de re initio proximi capitis rursus aliquid dicitur.

25 *Orta igitur quæstio est,* &c.) Non frustra hic Euangelista recitat ortam à discipulis Iohannis quætionem. quo minus enim doctrina instructi erant, eo confidentius ad disputandum se ingerunt, vt semper auidax est inscitia. Si ipsi aggressi fuissent alii, excusari poterant: sed quòd impares ad certamen sustinendum vltro accesserunt Iudæos, id temere faciunt ac perperam. Hoc autem sonant verba, motam fuisse ab illis quætionem. Præterquam autem quòd de re incognita temere vltra scientiæ suæ modum differendo peccabant, suberat alterum quoque non minus vitium, quòd illis non tam propositum erat legitimum Baptismi vsum asserere quã tueri magistri sui causam, vt sua illi integra maneret autoritas. Vtrunque reprehensione dignum: quòd non tenentes quænam sit vera Baptismi ratio, ludibrio exponunt sacrum Dei institutum: & quòd peruersa ambitione, magistri sui partes aduersus Christum suscipiunt. Itaque vno verbo percullos ac fractos fuisse apparet, quum obiectum esset Christum quoque

que baptizare. Nam in hominis persona occupati, doctrinæ minorem habebant curâ. Eorum exemplo docemur quorsum recidant qui prauis hominû studiis potius quam Dei zelo aguntur: ac proinde monemur vnum hoc spectandum & modis omnibus curandum esse vt solus Christus emineat. *De purgatione.* Quæstio de purgatione fuit, quia Iudæis varia erant baptismata à Lege præscripta: nec Legalibus illis contenti, multa insuper à maioribus accepta studiose colebant. Quòd iam nouus purgandi ritus inducitur à Christo & Iohanne post tantam copiam & varietatem, id absurdum esse ducunt.

26 *Cui tu testimonium reddidisti.*) Hoc argumento vel Christum facere contendunt minorem Iohanne, vel illi reddere obstructum, quia honore affectus fuerit. Quòd enim honorificis elogis Christum ornauit Iohannes, id in beneficio deputant, quasi verò tale illi præconium non debuerit: imò quasi non summa fuerit hæc eius dignitas, præconem esse Filii Dei. Nihilò rectius fuit Christum postponere Iohanni, quia eius testimonio commendatus fuerat. scimus enim quid testatus fuerit Iohannes. Quod dicunt *omnes ad Christum venire*, peruerse æmulationis vox est. metuunt enim ne mox deseratur magister à frequentia.

27 *Non potest homo.*) Nonnulli ad Christum referunt, quasi impiæ aduersus Deum audaciæ accuset discipulus, qui adimere Christo nitantur quod illi à Patre datum est. hunc itaque sensum esse volunt, Quod ille in tantum honorem breui emerit, Diuinitus factum est. frustra ergo deprimere contenditis quem Deus in altum sua manu extulit. Aliis autem videtur esse exclamatio, in quam præindignatione prorumpat, quòd tam malè hactenus profecissent discipuli. Et certè nimis absurdum erat, quem toties audierant Christum esse, adhuc velle cogere in ordinem, ne supra ministrum suum emergeret. Merito itaque pronuntiare Ioannes potuit, frustra consumi operam docendis hominibus, quia surdi sunt & stupidi donec mente renouati fuerint. Verùm ego potius eorum sententiæ subscribo qui de Iohanne exponunt: nempe quòd in sua & illorum manu esse neget, magnum se creare, quando hæc nostra omnium mentura est vt simus quales esse nos Deus voluit. Nam si ne ipse quidem Dei Filius sibi honorem sumpsit, quis ex grege plus appetere audebit quam datum fuerit à Domino? Vna hæc cogitatio si penitus omnium animis insideret, abunde sufficeret ambitioni cohibendæ. Porrò ambitione correctæ & abolitæ, simul contentionum pestis sublata foret. Vnde enim fit vt se quisque plus iusto efficerat nisi quia à Domino non pendemus, vt quem nobis gradum assignat, eo simus contenti?

28 *Ipsi mihi testes.*) Expostulat cum suis discipulis Iohannes quòd suis sermonibus fidem non habuerint. Sæpius monuerat se Christum non esse: ergo nihil restabat nisi vt seruus esset, Filio Dei subiectus vnâ cum reliquis. Atque hic locus notandus est. negando enim se Christum esse, nihil sibi reliquum facit nisi vt capiti subiectus, tanquam vnus ex reliquis in Ecclesia ministret, neque ita euehat vt obsecret capitis honorem. *Se ante missum dicit*, vt viam Christo pararet, sicut apparitores Regibus solent.

29 *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi, hoc ergo gaudium meum impletum est.*

30 *Illum oportet crescere, me autem minui.*

31 *Qui è supernis venit, super omnes est, qui ex terra est, ex terra est, & ex terra loquitur: qui è celo venit, supra omnes est:*

32 *Et quod vidit & audiuit, hoc testatur, & testimonium eius nemo recipit.*

33 *Qui autem recepit eius testimonium, signauit quòd Deus sit verax.*

34 *Quem enim misit Deus, is verba Dei loquitur: non enim ex mensura dat Deus Spiritum.*

Rom. 3. 4. 4

29 *Qui habet sponsam.*) Hac similitudine melius confirmat, vrum esse Christum qui eximitur communi aliorum numero. Sicut enim qui vxorem ducit, non ideo amicos inuitat & adhibet ad nuptias vt illis sponsam prostituat, vel iure suo cedens in societatem admittat thori coniugalis, sed potius vt coniugium honorifice ab illis cultum sanctius reddatur: ita Christus ministros suos non ideo ad docendi officium vocat vt Ecclesia subacta, dominium sibi vsurpent, sed vt fidei eorum opera ad eam sibi sociandâ vtatur. Magnum hoc & præclarum est, præfici Ecclesiæ homines qui personam Filii Dei sustineant. Sunt igitur tanquam amici, quos sibi adiungit sponsus vt in commune nuptias celebrent. sed discrimen tenendum est, vt gradus sui memores, quod proprium est sponsi ad se non trahant. Summa huc redit, quantalibet excellentia polleant doctores, non tamen obstare Christo debere quin solus emineat, solus in Ecclesia sua dominetur, solus eam verbo suo regat. Subinde in Scriptura occurrit hæc similitudo, quum exprimere vult Dominus sacrum adoptionis vinculum quo nos sibi coniungit. Sicuti autem verè se fruendum nobis offert, vt noster sit: ita meritò fidem à nobis & charitatem mutuam stipulatur, quam vxor marito debet. Porrò coniugium hoc in Christo omni ex parte impletum fuit, cuius sumus caro & ossa, vt Paulus docet. Castitas quam requirit, præcipuè in Euangelii obedientia sita est, ne vllò modo à pura eius simplicitate abduci nos sinamus: quemadmodum ideam tractat 2. Corinth. 11. 2. Vni itaque subesse Christo nos oportet, eum nobis esse vnicum caput, nec pilum quidem nos à simplici Euangelii doctrina deflectere, eum solum habere gloriæ principatum vt sponsi ius & locum apud nos retineat. Quid ministri? Certè eos accersit Dei Filius vt officium sibi in sacris nuptiis peragendis impendant. Quare eorum partes sunt, modis omnibus satagere vt sponsam, cuius illis mandata est cura, castam marito virginem exhibeat. quod se facere Paulus gloriatur eo quem citauit loco. Qui verò Ecclesiam sibi potius quam Christo conciliant, per fidem violant connubium quod ornate deberent. Et quo maiori nos honore dignatur Christus, dum sponsæ suæ custodes facit, eo sceleratior est nostra in-

Ephes. 5. 2 9

Cap. III.

fidelitas, nisi suum illi ius integrum tueri studemus. *Hoc ergo gaudium meum impletum est.* Significat se votorum omnium summam adeptum esse, nec iam esse quod desideret, vbi videt regnare Christum, & illi audientiam quam meretur dari. Quisquis ita affectus erit vt posthabito sui respectu Christum extollat, & eius honore contentus sit, fideliter & cum fructu Ecclesiæ prærit: quisquis autem ab hoc scopo vel minimum diuertet, impurus erit adulter, nec aliud poterit quam sponsam Christi corrumpere.

30 *Illum oportet crescere.* Vt iterum progreditur. Quia enim prius in summam dignitatem à Domino euectus fuerat, hoc fuisse temporale admonet: nunc exorto iustitiam Soli cedendum esse. Itaque non modo inanes honoris fumos, qui hominum errore in eum temere congerebantur, repellit ac discutit: sed etiam sollicitè cauet ne verus ac legitimus honos, quem illi Dominus contulerat, Christi splendorem obscuraret. Hac ratione dicit, quòd hæcenus habitus fuit summus Propheta, se in tam excelso gradu non nisi ad tempus fuisse collocatum, donec adueniret Christus, cui lampas tradenda erat. Interea testatur, æquo animo se passurum vt in nihilum redigatur, modò suis radiis totum mundum impleat Christus & occupet. Atque hoc Iohannis studium omnes Ecclesiæ pastores imitari decet, vt Christo euehendo capita & humeros subiiciant.

31 *Qui è supernis.* Alia similitudine ostendit quantum à reliquis omnibus distat Christus, & quanto sit superior. Regi enim vel summo duci eum comparat, qui ex alto tribunali verba faciens, pro imperii sui reuerentia audiendus est: sibi verò satis esse docet si ex imo subsellio loquatur. Christum dicit è supernis venisse, non tantum quatenus Deus est, sed quia in eo nihil nisi cælestis ac maiestatis plenum cernitur. In secundo membro vulgaris translatio semel tantum habet *Qui ex terra est:* sed Græci codices in diuersa lectione consentiunt. Suspicio ab hominibus indoctis repetitionem, quam superuacuum ducebant, fuisse erasam. Sed perinde valet ac si diceretur, *Qui è terra est,* originem suam sapit, ac pro naturæ suæ conditione subsidit in ordine terreno. Hoc itaque solius Christi proprium esse asserit vt è sublimi loquatur, quia è cælo descendit. Sed quæri potest annon è cælo quoque profectus sit Iohannes, quantum ad vocationem & munus, idèoque audiendus fuerit Dominus per os ipsius loquens. videtur enim cælesti quam tradit doctrinæ esse iniurius. Respondeo, non simpliciter hoc esse dictum, sed comparatiuè. Si seorsum considerantur ministri, tanquam è cælo cum summa authoritate loquuntur quod à Deo mandatum est: simul autem atque incipiunt opponi Christo, nullos esse amplius oportet. Sic Apostolus ad Hebræos cap. 12. f. 25. Legem cum Euangelio committens, *Quum impunè, ait, non cefferit iis qui loquentem in terra aspernati sunt, videte ne eum aspernemini qui è cælis est.* Vult ergo agnosci in suis ministris Christus, sed ita vt solus maneat Dominus, illi autem contenti sint ordine seruatorum: præsertim vbi ad comparisonem venitur, ita vult discerni vt solus emineat.

32 *Et quod vidit & audivit.* Pergit in suo officio Iohannes. nam vt Christo paret discipulos, eius doctrinam à certitudine commendat, quòd nihil proferat nisi quod à Patre suo accepit. Visus & auditus dubiæ opinionioni, vanis rumoribus & figmentis quibuslibet opponuntur. significat enim nihil eum tradere nisi probè cognitum. Sed dicit quispiam parum fidei mereri qui nihil præter auditum habet. Respondeo, hoc verbo notari, Christum à Patre edoctum esse vt nihil nisi Diuinum afferat, vt pote sibi Diuinitus reuelatum. Id autem in totam Christi personam competit, quatenus à Patre missus est in mundum legatus & interpres. Postea mundi ingratitude accusat, qui tam certum ac fidelem Dei testem impiè & sceleratè respuit. Occurrit autem scandalo quod multos à fide auertere, & multorum cursum impedire vel morari poterat. nam (vt solemus ab hominum iudicio nimium pendere) bona pars Euangelium ex mundi contemptu æstimat, saltem vbi videt passim reici: hoc præiudicio occupata, difficilior est ad credendum & tardior. Proinde quoties videmus talem mundi peruicaciam, hæc tamen admonitio nos in constanti eius obedientia retineat, esse veritatem à Deo profectam. Quum dicit *Neminem recipere*, significat paucos esse & propemodum nullos fideles, si conferantur cum ingenti impiorum turba.

33 *Qui autem autem recepit eius testimonium.* Hic pios ad amplexandam intrepidè Euangelii doctrinam hortatur & animat. ac si diceret non esse causam cur eos pudeat suæ paucitatis ac pigeat, quando Deum habent fidei suæ authorem, qui vnus instar omnium abundè nobis sufficit. Ergo etiam si totus mundus Euangelio fidem abroget ac detrahat, non debet hoc bonis obstare quin Deo subscribant. Habent etiam in quo securè acquiescere liceat, quum sciunt, Euangelio credere nihil esse aliud quàm Dei oraculis subscribere. Interea colligimus hoc esse fidei proprium vt in Deum recumbat, & stabili sit in eius verbo. nulla enim subscriptio esse potest nisi priores partes Deus loquendo occupauerit. Qua doctrina non tantum ab omnibus humanis figmentis discernitur fides, sed etiam ab opinione dubia & suspensa. necesse enim est vt Dei veritati, quæ omni dubitatione exempta est, respondeat. Ergo sicut mentiri nõ potest Deus, ita fidem vacillare absurdum est. Hoc præsidio muniti, quibuscumque machinis nos turbare ac concutere Satan conetur, perpetuò stabimus victores. Hinc etiam monemur quàm gratum ac pretiosum coram Deo sacrificiũ sit fides. nã vt nihil illi pluris est quàm sua veritas, ita nullus illi acceptior cultus præstari à nobis potest quàm dum fide nostra profitemur illum esse veracem: tunc illi demum suus honor verè constat. Rursum nulla grauior illi fieri iniuria potest quàm dum Euangelio non creditur. spoliari enim sua veritate nequit quin aboleatur tota eius gloria & maiestas. Atqui eius veritas in Euangelio quodammodo inclusa est, illicque eam vult agnosci. Quare increduli nihil Deo, quantum in se est, reliquum faciunt: non quòd Dei fidem labefaciat eorum impietas, sed quòd per eos non sit quin ipsum arguant vanitatis. Nisi plusquam saxei fumus, hoc tam præclarum elogium, quo ornatur fides, ardentissimum eius studium accendere in animis nostris debet. Quantus enim est hic honos, quo miseris hominibus dignatur Deus, vt qui natura nihil sunt aliud quàm mendacium & vanitas, idonei tamen censeantur qui sacram Dei veritatem subscriptione sua comprobent?

34 *Quem enim misit.*) Confirmat proximam sententiam: ostendit enim verè nobis esse cum Deo negotium quum Christi doctrinam recipimus: quia non aliunde profectus sit Christus quàm à Patre cælesti. Solus ergo Deus est qui per eum loquitur. Et certè Christi doctrinæ minus tribuimus quàm oportet nisi eam agnoscerimus esse Diuinam. *Non enim ex mensura.* Duobus modis exponitur hic locus: quidam enim ad communem dispensationem extendunt, quòd Deus, qui fons est bonorum omnium inexhaustus, minimè se exinaniat quum largè & vbertim sua dona effundit in homines. Qui ex vase aliquo hauriunt quòd distribuunt, perueniunt tandem ad fundum: sed periculum non est nequid tale Deo contingat: neque vnquam tam larga erit donorum eius affluentia quin noua subinde largitate eam, vbi visum fuerit, superet. Videtur expositio hæc habere aliquid coloris, quia indefinita est oratio: ego tamen Augustinum potius sequor, qui de Christo interpretatur hoc esse dictum. Nec obstat: quòd nondum sit expressa Christi mentio in hoc membro, quum omnem ambiguitatem tollat posterius membrum, vbi ad Christum restringitur quòd promiscuè de multis dictum videri poterat. Nam hæc verba proculdubio exegeticè addita sunt, Patrem omnia Filio dedisse in manum, quia cum amet. Ideo vno contextu legenda sunt. Et verbum præsentis temporis quasi continuuum actum designat. tamen enim Spiritu semel donatus fuit ad summam vsque perfectionem, & tamen assidue, tanquam ex scaturigine, longè latèque manat, ideo non ineptè nunc etiam accipere à Patre dicitur. Quod si quis simplicius interpretari malit, non est insolens temporis mutatio in eiusmodi verbis. Sensus nunc clarus est, Christo non esse ex mensura datum Spiritum, quasi gratiæ qua pollet facultas ad aliquem modum finita sit, quemadmodum Paulus docet, 1. Corinth. 12. a. 7, & Ephes. 4. a. 7. singulis distribui secundum donationis mensuram, ita vt nemo vnus ad plenum abundet. Nam quum hoc mutuum inter nos fraternæ communicationis vinculum sit, vt nullus sibi seorsum sufficiat, sed vicissim alii alius indigeant: in hoc à nobis differt Christus quòd Pater immensam Spiritus sui copiam in eum effudit. Et sanè Spiritum absque mensura in eo rescidere oportet, quò hauriamus omnes ex eius plenitudine, quemadmodum primo capite habuimus. Atque huc spectat quòd sequitur continuo post, *Patrem dedisse in manum eius omnia.* Neque enim his verbis Christi modo excellentiam prædicat Iohannes, sed opulentia qua præditus est finem etiam & visum simul ostendit: vt scilicet tanquam arbiter à Patre constitutus, singulis, prout visum est atque expedit, distribuat: quemadmodum sibi explicat Paulus quarto illo ad Ephesios capite quòd nuper citauimus. Quantumuis ergo tuos variè locupletet Deus, hoc vni Christo singulare est, habere omnia in manu.

35 *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manum eius.*

36 *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam: qui verò incredulus est Filio, non videbit vitam sed ira Dei manet super eum.*

35 *Pater diligit Filium.*) Sed quid sibi vult ista ratio? an alios omnes odio habet? Responso in promptu est, non agi de vulgari amore, quo Deus homines à se conditos vel alia opera sua prosequitur, sed de singulari illo, qui à Filio incipiens, inde ad omnes creaturas manat. Facit enim hic amor, quo Filium amplexus, nos quoque in eo amplectitur, vt per illius manum nobis bona sua omnia communicet.

36 *Qui credit in Filium.*) Hoc addidit vt non tantum sciamus bona omnia à Christo petenda esse, sed teneamus etiam fruendi modum. Porro fruitionem in fide positam esse docet: nec immerito, quandoquidem per eam possidetur Christus, qui tecum & iustitiam, & vitam, iustitiæ fructum, affert. Quòd autem vitæ causa vocatur fides in Christum, inde colligimus in solo Christo vitam contineri, neque eius nos aliter fieri compotes quàm Christi ipsius gratia. Sed non conuenit inter omnes quomodo ad nos perueniat Christi vita. quidam enim ita accipiunt, quoniam credendo, Spiritum recipimus qui nos in iustitiam regenerat, nos eiusmodi regeneratione salutem consequi. Ego autem, quanuis hoc esse verum fatear, fide nos renouari, vt Spiritus Christi nos regat, primo tamen loco considerandam esse dico gratuitam peccatorum remissionem, qua fit vt Deo accepti simus: dico item in hac sola totam salutis fiduciam & fundatam esse & consistere: quia non aliter iustitia nobis coram Deo imputari potest nisi dum peccata nobis non imputat. *Qui verò incredulus est.* Sicuti vitam in Christo proposuit, cuius dulcedine nos alliceret: ita nunc aeternæ morti addicit quicumque Christo non credunt. Atque hoc modo, amplificat Dei beneficium, quum admonet, nullum esse aliud effugiendæ mortis remedium nisi nos Christus liberet. Inde enim pendet hæc sententia, Quòd in Adam sumus omnes perdit. Si autem Christi officium est, quòd perierat seruare, meritò qui oblatam in eo salutem respiciunt, in morte manent. Diximus nuper hoc propriè ad eos pertinere qui Euangelium sibi patefactum reiciunt, etiam enim eodem exitu implicitum est totum humanum genus, grauior tamè & duplex vltio eos manet: qui Filium Dei recusant liberatorem. Nec certè dubium est quin Baptista mortem incredulis denuntiando, eius terrore nos ad Christi fidem stimulare voluerit. Porro his verbis damnari palam est redigique in nihilum quicumque extra Christum iustitiæ se habere putat mundus. Nec est quòd obiciat quisquam, iniquum esse vt qui pii alioquin & sancti sunt, ideo pereant quia non credunt. Frustra enim in hominibus fingitur aliqua sanctitas, nisi qua donati sunt à Christo. *videre vitam* posuit pro frui vita. Cæterum quo melius exprimat nihil restare nobis spei, nisi à Christo liberemur, dicit *iram Dei manere super incredulos.* Quamquam non displicet quòd docet Augustinus, manèdi verbo esse vsurn, vt sciamus iam ab vtero nos morti esse destinatos, quia filii iræ omnes nascimur. Saltem eiusmodi allusionem libèter admitto, modò teneamus genuinum & simplicem esse illum quem dixi sensum, sic incredulis omnibus mortem incumbere, & eos tenere oppressos ac submersos, vt effugere numquam possint. Et certè quanuis naturaliter damnari iam sint reprobi, sua tamen infidelitate nouam sibi mortem accersunt. Atque in hunc finem, data est Euangelii ministris ligandi potestas. Hæc enim iusta est humanae contumaciæ vindicta, vt qui

C A P. IIII.

- 1 **P**ostquam ergo cognouit Dominus quod audissent Pharisei, Iesum plures
discipulos facere & baptizare quam Iohannem,
2 (Et si Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius)
3 Rel. quit Iudæam, & abiit rursus in Galilæam.
4 Oportebat autem ipsum transire per Samariam.
5 Venit ergo in urbem Samariæ, quæ dicitur Sichar, vicinam agro quem dedit
Iacob Ioseph filio suo.
6 Erat autem illic fons Iacob: Iesus autem fessus ex itinere sedebat sic super fon-
tem, quum esset hora ferè sexta.
7 Venit mulier ex Samaria ad hauriendam aquã. Dicit illi Iesus, Da mihi quod
bibam.
8 (Discipuli enim eius profecti erant in urbem ad cibos emendos)
9 Dicit illi mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis, potum à me
petis, quæsum mulier Samaritana? neque enim commercium habent Iudæi cum
Samaritanis.

1 (Postquam ergo cognouit.) Nunc Euangelista de colloquio verba facturus quod habuit Christus cum Samaritide, principio causam protectionis exponit. Quum enim sciret Phariseos malè affectos, noluit eorum furori se ante tempus obiicere. hæc illi ex Iudæa migrandi fuit ratio. Ita significat non venisse destinato consilio in Samariam vt illic habitaret: sed quod transeundum per eam erat in Galilæam tendentibus. Nam donec sua resurrectione ianuam aperiret Euangelio, in colligendis ouibus Israel, ad quas missus erat, occupari oportuit. Ergo quod Samaritanos dignatus est sua doctrina, extraordinarium fuit, & quasi fortuitum, vt ita loquar. Sed cur secessum & latebras Galilææ petit, ac si innotescere nollet, quod maximè oprandum erat? Respondeo, ipsum tenuisse rationem agendi, atque opportunitate temporis sic fuisse vsu vt ne momentum quidem præteriret. Stadium ergo suum ordine & quo decebat temperamento conficere voluit. Vnde etiam docemur, nos ita debere animis esse compositos, vt neque vllò metu terreamur quin pergamus in officio, neque in accersendis periculis simus nimium præcipites. Hanc porrò mediocritatem verè colent quicunque in suam vocationem erunt intenti. nam & Dominum constanter sequentur vel per medias mortes, nec temere se proiciunt, sed ambulabunt in viis suis. Meminerimus ergo, non vltra progrediendum esse quàm vocatio nostra postulat. *Phariseos* solos commemorat Euangelista qui infesti Christo fuerint: non quod alii Scribæ fuerint amici, sed quia secta hæc tunc regnabat, & ipsi pii zeli prætextu maximè insaniebant. Quæritur an Christo plures discipulos inuiderint, quia magis in Iohannem propensi, eius dignitati & famæ studerent. Alius est verborum sensus, nam quum eos id iam prius malè haberet, discipulos à Iohanne colligi, magis exasperauit eorum animos quum viderent plures adhuc Christo accedere. Ex quo autem Iohannes se nihil quàm præconem Filii Dei esse professus erat, maior ad Christum concursus fieri cœpit, & iam ministerio suo probè defunctus erat. Ita docendi & baptizandi munus paulatim Christo resignauit.

2 (Et si Iesus ipse non baptizabat.) Baptismus Christi vocatur, quem per aliorum manus contulit: vt sciamus Baptismum ex ministri i persona minimè æstimandum esse, sed vim eius totam pendere ab auctore cuius nomine & mandato confertur. Vnde singularis ad nos consolatio redit, dum scimus Baptismum nostrum ad nos abluendos & renouandos non minus habere efficaciam, quàm si à Filio Dei nobis datus foret. Nec dubiù est quin ab externa signi administratione quandiu in mundo versatus est consultò abstinerit, vt testatum omnibus seculis faceret, nihil decedere ex virtute Baptismi dum ab homine mortali offertur. In summa, non tantum intus baptizat Christus Spiritu suo, sed symbolum ipsum quod ab homine mortali suscipimus, perinde habendum esse ac si Christus ipse, manum è cælo exerens, ad nos vsque porrigeret. Quòd si Christi est Baptismus qui per hominem datur, qualiscunque sit minister, Christi esse non desinet. Atque hoc ad repellendos Anabaptistas sufficit, qui ministri vitio Baptismum quoque vitiari contendunt, & huius delirii causa Ecclesiam turbant. Quemadmodum contra Donatistas eodem argumento appositè vsus est Augustinus.

5 (Quæ dicitur Sichar.) Hieronymus in epitaphio Paulæ vitiosè ita legi putat, quum potius legendum sit Sichein. Et certè hoc posterius antiquum & verum esse nomen constat: verum probabile est, iam Euangelistæ tempore vocem Sichar fuisse in vsu. De loco satis conuenit, urbem fuisse sitam in latere montis Garizim, cuius incolæ à Simeone & Leui proditorie cæsi fuerunt, & quam Abimelech indigena solo postea æquauit. Sed tanta fuit loci commoditas, vt tertio vrbs illie condita fuerit, quam Hieronymi seculo Neapolin vocabant. Et Euangelista omnem controuersiam tollit, tot additis circumstantiis. Nam ex Mose satis constat vbinam fuerit ager ille quem Iacob filius Ioseph attribuit. montem quoque Garizim Sichimæ fuisse vicinum omnes fatentur. Templum illic fuisse extructum, mox dicemus. Quin illic diu habitauerit Iacob cum sua familia minimè dubium est.

8 *Iesus autem fessus ex itinere.*) Non simulavit lassitudinem, sed reuera fessus erat. nam quo magis ad sympathiam propensus foret, nobisque condoleret, infirmitates in se nostras suscepit: quem admodum docet Apostolus. Huc pertinet temporis circumstantia. neque enim mirum quod circa meridiem sitiens & lassus ad puteum quieverit. nam quum dies ab ortu solis ad occasum usque duodecim haberet horas, sexta erat merides. Quum dicit sic sedisse, quasi gestum hominis fatigati exprimit.

7 *Damhi quod bibam.*) Quod aquam à muliere postulat, non simpliciter eo consilio facit ut eius docendæ materiam habeat: sitis enim eum vrgebat, ut bibere optaret. Sed hoc impedimento esse non potest quin docendi occasionem nactus, ea utatur: quia suæ necessitati mulieris salutem præfert. Ergo sitis suæ oblitus, quasi colloquendi suppetat otium & commoditas, ut eam in vera pietate instituat, anagogen ab aqua visibili ad spiritualem deducit: & eius animum irrigat cælesti doctrina quæ aquam illi negauerat.

9 *Quomodo tu Iudæus quum sis.*) Exprobratio est, qua retaliat communem gentis suæ contemptum. Notum est Samaritanos fœcem populi fuisse ex alienigenis collectam. Quia corruperant Dei cultum, multosque peruersos & adulteros ritus colebant, Iudæis merito erant exosi. Interea tamen non dubium est quin Iudæi magna ex parte carnali suo odio Legis zelum prætexerēt. nam apud multos plus valebat ambitio & inuidia, & quod illis dolebat regionem sibi destinam à Samaritanis occupari, quam quod de violato Dei cultu solliciti essent ac tristes. Erat tamen iusta dissidii ratio, modò puri ac rectè compositi fuissent affectus. Ideo Christus quum ad primam Euangelii publicationem Apostolos mittit, vetat ne ad Samaritanos diuertant. Verùm mulier hæc facit quod omnibus ferè est ingentum. quia enim in pretio esse cupimus, ægerrimè ferimus nos contemni. adeoque hic est communis humanæ naturæ morbus ut velit quisque sua vitia placere aliis: si quis autem nos & nostra improbat, statim sine discrimine irascimur. Excutiat se quisque, & hoc superbiæ semen in animo suo reperiet, donec extirpatum à Spiritu Dei fuerit. Mulier ergo ista, quia gentis suæ superstitiones apud Iudæos damnari sciebat, nunc illis in Christi persona insultat. Quod mox sequitur, Iudæos *Nihil habere* cum Samaritanis *commercij*, à muliere dictum puto: alij ab Euangelista explanationis vice additum accipiunt. Et certè parum refert vtrumuis sensum eligas: sed mihi videtur optimè congruere quòd mulier Christum hoc modo subsannet. *Quid? an tibi fas est à me potum petere, quum vobis adeò profani simus? Siquis aliter malit, non contendo. Cæterum fieri potest ut Iudæi à Samaritanis ultra modum abhorruerint. quemadmodum enim diximus falso zeli colore abusos esse, ita modum excedere promptum fuit quemadmodum accidere solet omnibus qui prauis affectibus indulgent.*

Luc. 9. 3. 5. 1

10 *Respondit Iesus, ac dixit illi, Si scires donum Dei, & quis sit qui tibi dicit, Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.*

11 *Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus est altus: unde ergo habes aquam viuam?*

12 *Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?*

13 *Respondit Iesus, ac dixit illi, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet rursus:*

14 *Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo illi, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*

15 *Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam hanc, ut non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.*

10 *Respondit Iesus.*) Nunc sumpta occasione incipit Christus de Spiritus sui gratia & virtute concionari, idque apud mulierculam quæ indigna prorsus erat cum qua verbum faceret. Mirum certè bonitatis eius exemplum. quid enim fuit in misera hac fœmina, ut ex scorto, filij Dei repente discipula fieret? Quanquam in nobis quoque omnibus idem misericordiæ specimen exhibuit. Non omnes quidem mulieres sunt scorta, non omnes viri flagitio aliquo notati: sed quam vllus nostrum præstantiam in medium afferet cur nos cælesti doctrina & adoptionis honore dignatus fuerit? Nec fortuitò accidit cum tali persona colloquium: nam quasi sub typo nobis ostendit Dominus, se nequaquam ex dignitate eligere quibuscum salutis doctrinam communicet. Atque hoc quidem prima specie admirabile consilium est, quòd tot prætermiserit in Iudæa magnos viros: interea cum hac muliere familiariter contulcrit sermonem. Verùm nobis sub eius persona exprimi oportuit quàm verum sit illud Prophetæ, Inuentus sum à non quærentibus me: iis qui de me non rogabant palàm apparni: dixi non petentibus, Ecce ego adsum. *Si scires donum Dei.* Ego hæc duo membra, Si donum Dei scires, & quis sit qui tecum loquitur, ita distinctè lego ut posterius sit quasi interpretatio prioris. hoc enim singulare Dei erat beneficium, præsentem Christum habere, qui vitam æternam secum ferebat. Sensus clarior erit si vice copulæ particulam exegeticam supponas, Si scires donum Dei, nempe quisnam sit qui tecum loquitur. Cæterum his verbis docemur, tunc nos demum scire quisnam sit Christus quum tenemus quid nobis in eo dederit Pater, & quid bonorum ipse nobis offerat. Ea autem cognitio ab inopiæ nostræ sensu incipit. nam ut ad remedium quis aspiret, eum prius necesse est malis suis affici. Itaque Dominus non ebrios sed sitientes, non saturos sed famelicos inuitat ut comedant & bibant. Et quorsum ad nos mitteretur Christus cum Spiritus plenitudine, nisi nos vacui essemus? Cæterum ut multum profecit is qui dese-

Iosa 6. 3. 1

Cap. III

etum suum sentiens, quanto pere aliena ope indigeat iam agnoscit: ita non sufficeret sub malis suis gemere, nisi prompti parati que auxili spes accederet. quia hoc modo nihil possemus quam moeroretafescere, vel certe (quod Papilis accidit) huc illuc curritando inutili & superuacua lassitudine nos conficere. Verum ubi Christus a, paret, non amplius frustra vagamur remedium petitori unde nullum dari potest, sed recta ad eum pergimus. Hæc igitur vera demum & vtilis est gratia Dei cognitio, dum eam scimus in Christo nobis esse positam, eiuque manu nobis porrigi. Simul adinonet Christus quàm efficax sit bonorum suorum cognitio, ut pote quæ ad ea expetenda nos stimulat, animoique nostros accendit. *Sicis, inquit, petisses.*) Porro scopus verborum minimè obscurus est: voluit enim mulieris desiderium acnere, ne oblatam sibi vitam contemptum reiiceret. *Dedisset tibi aquam viuam.*) His verbis testatur Christus, si ad ipsam dirigantur vota nostra, minimè irrita fore. Et certe sine hac fiducia prorsus frigeret petendi studium. Verum ubi ad se venientibus Christus occurrit, atque ad omnes fatiandos paratus est, iam non est pigritiæ vel cessationi locus. At qui hoc nobis omnibus esse dictum nemo non sentiret, nisi sua cuique obflaret incredulitas. Quanquam autem ex re præsentis nomè Aquæ ad Spiritum transtulit, satis tamen in Scripturis trita est hæc metaphoia, & optimam rationem habet. fumus enim instar aridæ sterilisque terræ: nullus in nobis succus, nullus vigor, donec Spiritu suo nos Dominus irrigat. Vocatur etiam Spiritus alibi Aqua munda, sed diuerso sensu: quia scilicet sordes quibus toti scatemus, abstergit & purgat. Sed hic & similibus locis de arcana vegetatione agitur, qua vitam in nobis instaurat, tuetur & perfcit. Sunt qui de Euangelii doctrina exponant: cui ego hanc appellationem congruere fateor. sed ego Christum existimo totam renouationis gratiam hic complecti. scimus enim in hoc missum esse vt nouam vitam afferat. Aquam igitur, meo iudicio, bonorum omnium vacuitati, qua laborat ac premitur humanum genus opponere voluit. Porro Aquam viuam non modo nominat ab effectu, quasi viuificam: sed ad diuersas aquarum species alludit. Viua ergo dicitur ex viuo fonte scaturiens.

11 *Domine, neque quo haurias habes.*) Sicuti à Iudæis despiciebantur Samaritani, ita hi vicissim illos contemptui habebant. Itaque hæc mulier Christum inuio aspernatur, adeoque eum subannat. Satis intelligit Christum figuratè loqui: sed eum perstringit contraria figura: ac si diceret plus eum promittere quàm præstare queat. Deinde arrogantiam eum inuulmat, quod se præferat sancto Patriarchæ Jacob. Jacob, inquit, in suum & totus familiæ vltim contentus fuit hoc puteo: òne præstantiorem habes aquam? Quàm vitiosa fit hæc comparatio, inde satis liquet quod seruum Domino, & hominem mortuum Deo viuenti opponit: & tamen quàm multi quotidie in hoc idem vitium incidunt? Quo magis cauendum est ne eousque euehamus hominum personas vt Dei gloriam obscurent. Reuerenter quidem colenda sunt dona Dei, vbiunque apparent. Ergo pietate insignes viros, aliisque raris dotibus præditos honore prosequi par est, sed eatenus vt temper Deus altè emineat super omnes vt Christus cum suo Euangelio conspicuus fulgeat. nam illi totum mundi splendorem cedere oportet. Notandum etiam quòd Samaritæ falsò gloriabantur se progeniem esse sanctorum Patrum. Ita hodie Papistæ quum spurri sint & semen adulterinum, plusquam iu; erbè iactant Patres, ac legitimis Dei filius insultant. Etiam si ex Jacob secundum carnem orti fuissent Samaritæ, quia tamen prorsus erant degeneres, & à vera pietate alieni, præpostera fuisset hæc gloriatio. Nunc quò Cutthæi sint origine, vel saltem ex profanis Gentibus collecti, non tamen sancti Patriarchæ falsò nomen obtendere desinunt, verum id sine profectu. Ita scilicet omnibus accidere necesse est qui perperam in luce hominum exultant, vt Dei luce priuentur, nec quicquam societatis habeant cum sanctis Patribus, quorum titulo sunt abusi.

13 *Omnis qui bibit ex aqua.*) Vtunque se parum proficere videat Christus, adeoque ludibrio haberi suam doctrinam, pergit tamen clarius exponere quod dixerat. discernit enim vltim vtriusque aquæ, quòd altera corpori ad tempus seruiat: vis alterius in vegetanda anima perpetua sit. Nam vt corruptioni obnoxium est corpus, ita subsidia quibus fouetur, caduca & fluxa esse oportet. quod animam viuificat, non nisi æternu esse potest. Cæterum cum Christi verbis nõ pugnat quòd vberioris gratiæ desiderio vsque ad vitæ finem ardent fideles, neque enim vsque ad plenam satietatem primo statim die nos potari significat: sed tantum hoc vult, Spiritum sanctum scatebram esse perpetuo fluentem: ita non esse periculum vt exarescant qui spirituali gratia renouati sunt. Quauis ergo tota vita sitiamus, certum tamen est non in vnum diem vel ad breue aliquod tempus nos Spiritum hausisse, sed vt perpetuo scaturiens nunquam nos deficiat. Ita sitiunt tota vita fideles, & quidem ardentè: & tamen viuifico succo interim abundant: quia quantulumcunque receperint gratiæ, id eos assidue vegetat, vt nunquam sint prorsus aridi. Quare satietas ista non desiderio, sed tantum siccitati opponitur. quod proximis verbis adhuc clarius exprimitur, *Fiet fons aquæ salientis in vitam æternam.*) Continua enim notatur irrigatio, quæ in hac mortali & caduca vita cælestem in illis æternitatem fouet. Non ergo ad breue tempus in nos fluit Christi gratia, sed se ad beatam vsque immortalitatem diffundit: quia fluere non desinit donec vita incorruptibilis quam inchoat, suis omnibus numeris constet. *Damiki aquam hanc.*) Non dubium est quin satis agnoscat mulier Christum de aqua spirituali loqui, sed quia eum contemnit, pro nihilo habet omnes eius promissiones. Obstructus enim est doctrinæ aditus quandiu is qui loquitur autoritate apud nos caret. Obligè ergo Christum incesit mulier, ac si diceret, Tu quidem multa iactas, sed nihil video: si potes, reipsa ostende.

16 *Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.*

17 *Respondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dixit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.*

18 *Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est vir tuus: hoc verè dixisti.*

19 *Dicit ei mulier, Domine, video quòd tu sis Propheta.*

20 *Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis quòd Ierusalem sit locus ubi oporteat adorare.*

21 *Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.*

16 *Voca virum tuum.*) Videtur hoc nihil ad rem facere: imò putare quis posset, Christum mulieris proteruia fractum & pudefactum, aliò deflectere sermonem, sed non ita est. Quum enim videret scurrilibus disteris excipi quòd dicebat, aptum huic malo remedium adhibuit. percutit enim mulieris conscientiam peccati sensu. Atque hoc rursus præclarum est misericordiae specimen quòd propè mutam trahit quæ sponte accedere nolebat. Sed illud quòd atigi præcipue notandum, vulnerandos esse peccati sensu qui nimium securi sunt ac propemodum stupent. Talibus enim fabulosa erit Christi doctrina, donec ad tribunal Dei citati, eum quem spernebant timere tanquam suum iudicem cogantur. In hunc modum tractandi sunt omnes qui scurrili sua dicacitate aduersus Christi doctrinam insurgere non dubitant, vt sentiant non impunè hoc sibi cessurum. Tanta etiam multorum contumacia est vt audiuntiam illi nunquam daturi sint nisi violenter subacti. Ergo quoties insipidum videmus esse Christi oleum, aceto miscendum est, vt sapere incipiat. imò hoc nobis omnibus necessarium est. neque enim terò afficimur loquente Christo nisi poenitentia expergefacti. Ergo vt rite quis proficiat in eius schola, propriae miseriae demonstratione, quasi aratro, eius duritiam subigi necesse est: quia sola hæc cognatio delicias omnes nobis excutit ne amplius audeamus Deo illudere. Itaque si quando nobis obrepat verbi Dei neglectus, adeoque expauesctus Dei iudicio, humilietur ad eius obsequium, cuius contemptu antè lasciuiebat. *Non habeo virum.*) Nondum emergit illius admonitionis fructus, qua mulieris animum ad poenitentiam Christus pungere voluerat. Et certè ita nos ebrus nostri amor sopitos tenet, vel potius hebetat, vt minimè nos excitent primæ punitiones. Sed huic quoque tarditati appositè medetur Christus, dum vlcus ipsum validius premit: aperte enim suum illi flagitium exprobat. Quamquam non vnam scortationem hic notari puto. nam quòd *Quinque viros habuisse dicit*, credibile est id fuisse factum quòd petulans mulier & immorigera maritos ad faciendum diuortium compulerit. Sic ergo verba interpretor, Quam te legitimis maritis Deus iunxisset, nullum fecisti peccandi finem, donec pluribus repudiis infamis, te ad scortationem prostitueres.

19 *Domine, video quod, &c.*) Hic iam emergit obiurgationis fructus. neque enim modestè tantum culpam suam agnoscit mulier, sed audiendæ Christi doctrinæ, quam prius respuebat, prompta & exposita, vtrò eam appetit & flagitat. Ergo (vt iam dixi) veræ docilitatis initium est poenitentia, & ad scholam Christi ingrediendam ianua aperta. Docet autem nos suo exemplo mulier, quum nobis oblatus est doctor quispiam, vtendum esse hac occasione, ne simus Deo ingrati, qui Prophetas nunquam nobis destinat quin veluti porrecta manu nos ad se inuitet. Tenendum autem est quòd docet Paulus, diuinitus nobis mitti qui docendi facultate pollent.

Rom 10, c. 15

20 *Patres nostri.*) Falsum est quòd quidam putant, eo quòd molesta esset ac odiosa mulieri obiurgatio, eam astute aliò delabi. quum potius à specie ad genus transit, & de peccato suo edocta, generaliter in puro Dei cultu institui vult. Rite autem & ordine hoc facit, quòd Prophetam consultit, ne in colendo Deo erret: perinde ac si inquireret ex ipso Deo qualiter coli velit. nihil enim magis peruertum quàm varios cultus arbitrio nostro fingere absque Dei verbo. Porro inter Iudæos & Samaritas de vera adorandi regula perpetuum fuisse certamen satis notum est. Tametsi enim Cutthæi & reliqui aduenæ qui decem tribubus in exilium abductis, in Samariam translati erant, plagis coacti susceperant Legis ritus, ac se Deum Israel colere profitebantur (vt 2. Reg. 17. c. 27. legimus) erat tamen mutila apud eos & multis modis vitata religio, quòd Iudæis tolerabile non erat. Sed magis accensa fuerat contentio post templum in monte Garizim extructum à Manasse Iohannis summi Pontificis filio, & Iaddi fratre, quo tempore Darius vltimus Persarum Rex per manum Sanabæletis præfecti Iudæam tenebat. Nam Manasses ducta in uxorem Sarapæ filia, ne fratre esset inferior, sacerdotem se illic creauit, ac quoscunque potuit apostatas præmiis ad se pellexit, quemadmodum Iosephus libro Antiquitatum II. refert. Quòd autem veræ pietatis desertoribus solenne est, vt patrocinium sibi ex Patrum exemplis quarant, id tunc fecerunt Samaritani: sicuti ex verbis mulieris colligere licet, Patres nostri, inquit, adorauerunt in monte hoc. Certum est non fuisse ea causa inductos vt sacrificia illic offerrent: sed postquam illic erexerant peruersum cultum, sequuta est pertinacia, quæ ad prætextus captandos ingeniosa fuit. Fateor quidem interdum, stulto zelo non secus atque œstro, stimulari leues & inconsideratos homines, vt quòd à sanctis factum fuisse audiunt, protinus sine iudicio in exemplum arripiant. Sed alterum illud vitium magis commune est, vt suis erroribus colorem inducant ex factis Patrum. Idque in Papatu cernere promptum est. Verum quia hic locus insigni documento est quàm præposterè faciant qui posthabito Dei mandato se conformant ad Patrum exempla, notandum est quot modis hinc peccare soleat mundus. Sæpe enim contingit vt sine delectu pro Patribus maior pars sequatur qui minimè omnium habendi erant Patres. Ita hodie Papistas videmus, quum inflatis buccis Patres decantant, nullum Prophetis & Apostolis locum dare: vbi autem paucos nominant honore dignos, coaceruare ingentem hominum sui similitum cateruam, vel saltem descendere ad corruptiora secula: quibus etsi nondum tam crassa barbaries inualuerat, religio tamen & doctrinæ puritas multum declinauerant. Ergo tenendum est sedulo discrimen, ne Patres censeantur nisi quos constabit fuisse Dei filios: deinde qui pietatis suæ excellentia hunc honoris gradum promeriti sint. Frequenter etiam in eo peccatur quòd temere ex Patrum factis communis lex statuitur. Vulgus enim non satis honoris se Patribus habere putat nisi eos eximat homi-

Cap. III

Exod. 2. b. 12
Num. 25. b. 7
Gen. 22. a. 2

num numero. Ita dum nobis in mentem non venit homines, fuisse qui labi poterant, vitia virtutibus promiscue miscemus. Unde sequitur pessima in viuendi ratione confusio. Nam quum ad Legis regulam examinanda sint omnia hominum facta, trutinam ipsam suis ponderibus subiicimus, denique vbi tanti sit Patrum imitatio, impune post eos se peccare mundus putat. Tertium vitium est praua æmulatio, vbi scilicet nec eodem præditi Spiritu, nec eodem instructi mandato trahimus in exemplum quod Patrum aliquis fecit. Quemadmodum si quis priuatus gladio vlcisci velit fratrum iniurias, quia hoc fecit Moses: si quis de scortatoribus pœnas sumat, quia fecit hoc Phinees. Hinc natus est immanis ille furor macrandi proprios filios (quemadmodum multi iudicant) quod Iudæi patri suo Abrahamæ similes esse volebant. Quasi vero generale hoc esset præceptum, Immola filium tuum Isaac: ac non potius singularis vnus hominis probatio. Talem *κακοζήλιαν* vt plurimum fastus & nimia confidentia parit, dum sibi plus nimio arrogant homines, nec suo modulo se quique metitur. Interea Patribus nulli sunt recti imitatores, plurimæ simiæ. Ex hoc etiam fonte fluxisse bonam partem veteris monasticæ fatebuntur qui prudenter veterum scripta expendunt. Ergo, nisi sponte errare libeat, semper videndum est quo quique spiritui dotatus sit, quid ferat cuiusque vocatio, quid singulis conueniat, & quid singulis sit mandatum. Huic tertio vitio affine est aliud, confusio scilicet temporum, dum scilicet posterius in Patrum exemplis occupati, diuersam agendi legem sibi à Domino præscriptam esse non cogitant. Huic inscitæ acceptum referri debet immenta cæremoniarum congeries, quibus obruta est Ecclesiæ sub Papatu. Statim ab Ecclesiæ exordio in hac parte peccari cœptum est, quia plus valuit stulta Iudaismi affectatio quàm decebat. Habebant Iudæi sua sacrificia: ne tali pompa carerent Christiani, inuentus est immolandi Christi ritus. Quasi verò deterior futura esset Christianæ Ecclesiæ conditio si cessassent omnes vmbra quibus offuscari poterat Christi claritas. Sed postea longius erupit ac sine modo grassatus est furor. Ergo ne hîc labamur, semper ad præsentem regulam attentos esse nos oportet. Olim suffusus, luminaria, velles sacræ, altare, vasa & similes ritus Deo placebant: nempe quia obedientia nihil habet gratius vel magis pretiosum. Nunc à Christi aduentu mutata est ratio. Ergo quid nobis in Euangelio præscribat considerandum, ne temere se quamur quod sub Lege Patres seruauerunt. Nam quæ tunc fuit pia sacrorum observatio, hodie sceleratum sacrilegium foret. Hoc Samaritanos decepit, quia non reputabant in exemplo Iacob quantum differret temporis ratio. Patriarchis altaria passim erigeri licuerat, quod nondum ordinatus esset locus, quem postea Dominus elegit: ex quo vero Deus templum in monte Sion iussit extrui, cessauit prior libertas. Hac ratione dicebat Moses, Posthac non facietis singuli quod sibi rectum visum fuerit, sed tantum quod vobis præcipio. Nam ex quo Dominus Legem tulit, rectum tui cultum alligauit ad Legis ipsius decreta, quum ante liberior esset vsus. Similis prætextus erat adorantibus in Bethel. illic enim solenne Deo sacrificium obtulerat Iacob, sed postquam locum Dominus Hierosolymis designauerat, amplius non erat Bethel, sed Bethauen. Nunc videmus quis fuerit status quæstionis. Samaritanis Patrum exemplum erat pro regula: Iudæi in Dei mandato fundati erant. Mulier hæc, tametsi gentis suæ consuetudinem hætenus coluerat, non tamen in ea acquiescit. Adorationem hîc intellige non quamlibet: (nam quotidianis precibus vbique locus erat) sed cui annexa erant sacrificia, vt publica & solennis esset religionis professio.

Deut. 12. 9

21 *Mulier, crede mihi.*) Prima responsi sui parte breuiter cæremonialem cultum, qui sub Lege fuerat institutus, abolet. Nam quum dicit horam instare quæ nullum habeat proprium & peculiarem adorandi locum, significat temporale fuisse quod traditum à Mose fuerat, atque ita iam adesse tempus quo diruatur maceria. Hoc modo cultum Dei ex prioribus angustis educit latius extendit, vt eius participes fiant Samaritani. Quum dicit *Venire horam*, præsens est loco futuri: sensus est tamen, iam propè inflare abrogationem Legis, quod ad templum & Sacerdotium spectat, & alios externos ritus. Deum nominando *Patrem*, videtur eum obliquè opponere Patribus quorum mentionem fecerat mulier: ac si diceret, Deum communem fore Patrem omnibus, vt iam sine locorum & gentium discrimine communiter adoretur.

22 *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.*

23 *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. etenim Pater tales querit qui adorent ipsum.*

24 *Deus est spiritus: & eos qui adorant ipsum, in spiritu & veritate oportet adorare.*

25 *Dicit ei mulier, Scio quod Messias venturus est, qui dicitur Christus. quum ergo venerit ille annuntiabit nobis omnia.*

26 *Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.*

Nunc quod breuiter attigerat de Legis abrogatione, fusius exponit. Summam tamen orationis partitur in duo membra: priore, formam colendi Dei, quæ in vsu fuerat Samaritanis, superstitionis & erroris damnat: apud Iudæos verò probam & legitimam fuisse testatur. Et causam differentia subiiicit, quod Iudæis constaret ex verbo Dei cultus sui certitudo: Samaritani autem nihil certi ex ore Dei tenebant. Secundo declarat ritus hætenus à Iudæis seruatos breui habituros finem.

22 *Vos adoratis quod nescitis.*) Memorabilis sententia, qua docemur nihil in religione temere vel fortuito esse tentandum: quia nisi adsit scientia, non iam Deus, sed phantasma vel spectrum colitur. Itaque hoc fulmine concidunt bonæ omnes intentiones quas vocant, habemus enim, homines nihil posse quam errare

errare ubi sua eos regit opinio sine verbo aut mandato Dei. Nam Christus personam & causam gentis suae suscipiens, Iudaeos longe à Samaritanis distare docet. Cur id? *Quoniam ex ipsis est salus*, inquit. Quibus verbis significat, hoc vno eos praestare quod aeternae salutis foedus cum illis pepigerat Deus. Quidam ad Christum revertuntur, qui ex Iudaeis progenitus est. Et certe, quando in ipso omnes Dei promissiones ratae sunt ac firmatae, nulla nisi in eo salus. Sed quia minimè dubium est quin Iudaeos ideo praefecit Christus quod non cognovissent aliquod numen, sed Deum unum adorant, qui se illis patefecit, & à quo sunt in populum adoptati: sub nomine Salutis saluifica illa manifestatio quam ex caelesti doctrina habebant, intelligi debet. Sed cur dicit ab illis esse, quò potius apud eos deposita esset, ut ea se fruerentur? Alludit, in iudicio, ad id quod praedictum erat à Prophetis, Legem à Sion prodituram. Nam ea conditione segregati ad tempus erant à reliquis populis ut ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio manaret. *Ista. 2. a. 1* Summa tamen huc redit, non rite coli Deum nisi ex fidei certitudine, quam ex Dei verbo gigni necesse est. unde sequitur, ad idololatriam prolabi quicumque à verbo discedunt. Clarè enim testatur Christus, idolum aut inane figmentum flatui Dei loco ubi verum Deum homines ignorant: damnat autem ignorantiae omnes quibus se Deus ipse non patefecit. Nam simulacrum verbi eius luce destituimus, regnant tenebrae & caecitas. Notandum autem est, Iudaeos, quum sua perfidia aboleverint vitae aeternae foedus cum Patribus sanctum, thesauro illo privatos esse quem tunc adhuc tenebant: nondum enim abdicati erant ex Ecclesia Dei. Nunc quum abneget Filium, nihil cum Patre illis commune est. Idem de omnibus sentiendum qui à pura Evangelii fide ad falsam & hominum commenta transvolant. Quantumvis sibi in sua pertinacia blandiantur & plaudant qui ex sensu suo vel hominum traditionibus adorant Deum, hæc una vox de caelo detonans quicquid se habere putant Divinum & sanctum proferunt, Vos adoratis quod nescitis. Itaque ut Deo probetur nostra religio, necesse est ut in scientiam ex eius verbo conceptam recumbat.

23 *Sed venit hora.*) Sequitur posterius membrum de abrogando legali cultu. Quum dicit horam venire, aut venturam, ordinem à Mose traditum non fore perpetuum docet. Quum dicit horam iam nunc esse, finem imponit caeremoniis: atque ita admonet impletum esse correctionis tempus. interea templum & Sacerdotium rursusque omnes illis annexos probat, quantum ad praeteritum temporis vium. Porro ut ostendat Deum neque Hierosolymis neque in monte Garizim velle adorari, altius principium sumit, veram scilicet eius adorationem in Spiritu sitam esse. Nam inde sequitur ritè ubique locorum invocari. Primum tamen hic quaeritur cur & quo sensu spiritualis vocetur Dei cultus. Hoc ut teneamus, notanda est antithesis inter spiritum & externas figuras, sicuti inter umbras & veritatem. Dicitur ergo spiritu consistere Dei cultus, quia nihil aliud est quam interior cordis fides, quae invocationem parit: deinde conscientiae puritas, abnegatio nostri, ut additi in Dei obsequium, simus illi quasi sacrae victimae. Hinc exoritur altera quaestio, Annon sub Lege spiritualiter eum Patres coluerint. Respondeo, quum semper sui similes sit Deus, non alium ab initio mundi cultum probasse quam spiritualem, qui eius naturae congrueret. Cuius rei Moses ipse satis copulose est testis: qui multis locis declarat non alio spectare finem Legis quam ut fide & pura conscientia populus Deo adhereat. Verum id clarius exprimit Prophetæ, quò reverè inuebuntur in populi hypocritam: quia satisfactum Deo putabat postquam sacrificiis de functus erat externaque illa pompa. Nihil est multa huc testimonia adducere, quae passim occurrunt: insignes tamen praecipui loci sunt, Psalmi 50, Iesaiæ 1, 58, & 66, Michææ 5, Amos 7. Cæterum ita spiritualis fuit sub Lege Dei cultus, ut tamen implicitus externis tot caeremoniis, carnale aliquid & terrenum in speciem saperet. Ideo Paulus Galat. 4. b. 9, caeremonias carnem appellat, & gena mundi elementa. Similiter author epistolae ad Hebræos Sanctuarium vetus cum suis appendicibus terrenum fuisse dicit. Ideo modum Legis apè dicendus fuisse in sua substantia spiritualem: formæ respectu, carnalem quodammodo ac terrenum. Erat enim umbratilis tota illa ratio, cuius veritas nunc palam apparet. Nunc videmus quid nobiscum Iudaei commuane habuerint, & quid diuersum. Omnibus seculis fide, precibus, gratiarum actione puritate cordis & vitae innocentia coli Deus voluit, nec aliis unquam sacrificiis delectatus est: sed erant in Lege variae accessiones, ut spiritus & veritas sub involucris laterent: nunc rupto Templi velo, nihil obscurum vel tectum. Sunt quidem & nobis hodie externa quaedam pietatis exercitia, quibus ruditas nostra indiget: verum is est modus & eaque sobrietas quae nudam Christi veritatem non obscurant. Denique quod ad umbratum Patribus fuit palam expressum habemus. Hoc verò discrimen in Papatu non modo confusum, sed penitus eversum fuit. neque enim illic minor est umbrarum densitas quam fuit olim sub Iudaismo. Quia manifestum inter nos & Iudaeos discrimen hic statuat Christus negari non potest. Quibuscumque elabi cavillis contentur, in externa tantum forma nos esse Patribus dissimiles constat, quia illi spiritualiter Deum colentes, caeremoniis adstricti erant quae Christi adventu sunt abolitae. Christi ergo praesentia quantum in se est Ecclesiam spoliant quicumque eam grauant immodica caeremoniarum turba. Nec moror euanidos illos colores, multos ex vulgo non minus hodie indigere talibus admniculis quam olim inter Iudaeos. semper enim quo ordine Ecclesiam suam regi voluerit Dominus spectandum est: quia vnus ille quid nobis expediat optimè nouit. Certum autem est, rationi Diuinitus ordinatae nihil esse magis contrarium quam crassam & his carnalem pompam, quae regnat in Papatu. Spiritum quidem tegebant Legales umbrae, sed istae laruae prorsus eum deformant. Quare ad tam foedas & indignas corruptelas minimè conuiuendum est. Vt in quae causentur astuti homines, vel ad vitia corrigenda nimis timidi, res istas esse medias, idèoque indifferenter habendas: certè tolerabile non est praescriptam à Christo normam violari. *Veri adoratores.*) Videtur obiter taxare Christus multorum pernicitiam, quae postea erupit. scimus enim quam pugnaces & contentiosi patefacto Evangelio fuerint Iudaei in tuendis caeremoniis quibus assueverant. Quanquam latius patet hæc sententia, quia enim sciebat mundum à superstitionibus nunquam purum fore, ideo pios & rectos cultores à peruersis & fictis segregat.

Cap. III. quo testimonio instructi Papistas damnare in suis omnibus figmentis & eorum probra continere ne dubitemus. Quid enim metuendum est quum audimus placere Deo nudum hunc & simplicem cultum, qui Papistis ideo despectus est quia cæremoniariū congerie non turget? & quid illis prodest inanis carnis splendor, quo Christus testatur Spiritum extinguī? Quid sit Deum colere *In spiritu & veritate*, ex superioribus dilucidè patet: nempe ablatis veterum rituum inuolucris, simpliciter retinere quòd spirituale est in Dei cultu. nam veritas Diuini cultus in spiritu consistit: cæremoniæ autem quiddam erant aduentitium. Atque hîc rursus notandum est non conferri veritatem cum mendacio, sed cum externa figurarum accessione, vt sit pura simplexque (vt loquuntur) spiritualis cultus substantia.

24 *Deus est Spiritus.*) Confirmatio ab ipsa Dei natura. Quum homines caro sint, non mirum est si illis ardeant quæ ipsorum ingenio respondent. Hinc fit vt multa comminiscantur in cultu Dei, quæ ostentatione plena, solidi nihil habent. Atqui hoc in primis expendere eos decebat, sibi cum Deo esse negotium, cui nihilo minus est cum carne disidium quàm igni cum aqua. Hæc sola cogitatio, vbi de colendo Deo agitur, ad frænantam ingenii nostri lasciuiam sufficere debebat: quòd adeò similis nobis non est, vt quæ nobis maximè placent, illi nausæ sint ac tædio. Quòd si hypocritas ira excæcat sua superbia vt Deum suo arbitrio vel potius libidini subiicere non formident, sciamus tamen hanc modestiam non vltimum in vero Dei cultu locum tenere, vt nobis suspectum sit quod adlubescit secundum carnem. Porro quia ad eius altitudinem conscendere non licet, meminerimus petendam esse ex eius verbo regulam qua dirigamur. Locus hic sæpe à Patribus citatur aduersus Arrianos, ad probandam Spiritus Diuinitatem: sed perperam eò torquetur: quia hîc simpliciter pronuntiat Christus spiritualis naturæ esse Patrem suū, ideoque rebus friuolis non affici, quemadmodum pro sua leuitate homines solent.

25 *Messias venturus est.*) Quauis impura & multis erroribus confusa esset apud Samaritanos religio, principia tamen quædam ex Lege sumpta, eorum animis infixæ erant: quale hoc fuit de Messia. Probabile autem est, quum ex Christi sermone colligeret mulier insolitam mutationem instare Ecclesiæ Dei, statim subisse Christi memoriam, sub quo plenam rerum omnium instaurationem sperabant. Quum Messiam dicit venturum, de tempore propinquo videtur loqui. Et cerè multis argumentis satis constat, passim tunc erectos fuisse omnium animos Messia expectatione, qui rebus miserè collapsis, imò perditis succurreret. Hoc quidem extra controuersiam est, mulierem Christum Mosi & Prophetis omnibus in docendi officio præferre. Tria enim paucis verbis complectitur: primò Legis doctrinam non fuisse numeris omnibus absolutam, sed illic rudimenta duntaxat fuisse tradita. Nisi enim vltior quidam fuisset progressus, non diceret Messiam annuntiaturum omnia. est enim tacita inter eum & Prophetas antithesis, quòd propria illius sint partes discipulos ad metam perducere, ab illis tantum iniciatos, & quasi in stadiū inductos. Secundò declarat mulier talem se Christum sperare qui futurus sit Patris interpres, & piorum omnium doctor ac magister. Postremò significat nihil eius doctrina melius vel perfectius esse appendendum: imò hunc vltimum sapientiæ scopum esse, vltra quem progredi fas non sit. Vtinam verò qui nunc se iactant Christianæ Ecclesiæ columnas, saltè hanc mulierculam imitentur, vt simplici potius Christi doctrina contenti forent quàm sibi magisterium nescio quod arripent ad ingerenda sua commenta. Vnde enim conflata est Papæ & Mahumeti religio nisi ex prauis adiumentis, quibus se fixerunt Evangelii doctrinam complere? quasi absque talibus deliriis mutila foret. Sed quisquis in Christi schola probè erit edoctus, non alios sibi magistros accerset, ac ne admittet quidem.

26 *Ego sum qui loquor tecum.*) Quum se mulieri esse Messiam fatetur, doctorem proculdubio se offert, quo spei ab ea conceptæ respondeat. Itaque mihi verisimile est vberiore doctrinam sitū eius explendæ sequutam esse. Ac tale quidem gratiæ suæ documentum in pauperula foemina extare voluit, vt testatum omnibus faceret nunquam se officio deesse vbi doctor appetitur. Periculum ergo non est ne quem omnino frustretur quem paratum discipulum inueniet, qui verò se illi submittere grauantur (vt multos videmus superbos & profanos homines) vel qui aliunde perfectiorem sapientiā sperant, vt Turcæ & Papistæ: digni sunt qui per innumeras præligias circumacti mergantur in errorum labyrinthum. Cæterum his verbis, Ego qui loquor, sum Messias Filius Dei, Messia nomen quasi sigillum commendat obfignandæ Evangelii sui doctrinæ. quia statuendum est à Patre fuisse vnctum, & Spiritum Dei in eo requeuuisse, vt salutis nuntium ad nos perferret: quemadmodum testatur Iesaias cap. 61. a. 1.

27 *Interea autem venerunt discipuli eius, & mirati sunt quòd cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit, Quid quæris? vel, Quid loqueris cum ea?*

28 *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in urbem, & dicit hominibus,*

29 *Venite, & videte hominem qui mihi dixit omnia quæ feci, nunquid hic est Christus?*

30 *Exierunt ergo ex urbe, & venerunt ad eum.*

31 *Interea rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.*

32 *Ipse autem dixit illis, Ego habeo cibum edendum quem vos nescitis.*

33 *Dicebant ergo inter se discipuli, Num quispiam attulit illi quod ederet?*

34 *Dicit eis Iesus, Cibus meus est vt faciam voluntatem eius qui me misit, & perficiam opus eius.*

27 *Et mirati sunt.*) Quòd Euangelista refert miratos fuisse discipulos, duplex esse causa potuit: vel quòd

quòd eos offenderet personæ vilitas, vel quòd Iudæos pollui arbitrabantur si cum Samaritanis sermonem miscerent. Tamen si autem utrunque ex pia Magistri reuerentia oriebatur, perperam tamen faciunt si mirantur, quasi absurdum, quòd mulierem prorsus abiectam dignetur ille tanto honore. Cur enim non se potius ipsos respiciunt? reperirent certè illic non minorem stupendi materiam, quòd nihili homunciones, & tanquam populi quisquilæ, in summum honoris gradum euecti essent. Et tamen quòd dicit Evangelista, non aulos fuisse rogare, vile est obseruatu. docemur enim eorum exemplo, siquid interdum in Dei & Christi operibus aut verbis à sensu nostro abhorret, non esse laxandas nobis habenas ut audacter obstrepamus: sed modeste potius silendum, donec quòd nobis absconditum est, è celo pateat. Huius porrò modestiæ fundamentum est Dei timor, & Christi reuerentia.

28 *Reliquit ergo hydriam.*) Hoc ad exprimendum studium ardorem narrat Evangelista. nam festinationis signum est quòd relicta hydria in urbem redit. Atque hæc fidei natura est, ut facti vitæ æternæ compotes, alios in societatem colligere optemus: nec potest sepulta & otiosa in cordibus iacere Dei cognitio quin se apud homines proferat. Illud enim verum esse oportet, Credidi propterea loquar. Eoque magis notandæ nobis sunt vehementia & alacritas mulieris quòd eas exigua tantum fidei sentilla accendit: vix dum enim Christum gustauerat, dum in tota urbe eum celebrat. Ergo qui iam mediocres in eius schola progressus fecerunt, illis plusquam turpe erit pigrescere. Sed videtur hoc potius reprehensione dignum, quòd adhuc rudis & minus solidè edocta fidei suæ limites transiit. Respondeo, inconsideratè fuisse acturam si docendi sibi partes sumpisset: nunc verò quum nihil quàm excitare suos ciues cupiat ut Christum loquentem audiant, non dicemus sui oblitam longius prorumpere quàm decebat: solum tubæ vel campanæ officio fungitur ut ad Christum inuitet.

Psal. 116 a :

29 *Videte hominem.*) Quia dubitanter hinc loquitur, videri posset Christi autoritate non valde fuisse pernotata. Respondeo, quia ad differendum de tantis mysteriis idonea non erat, pro suo modulo eam fatagere ut ciues sui à Christo se doceri sustineant. Porrò hic ad eos excitandos optimus erat stimulus, quum ex signo non obscuro neque ambiguo Prophetam esse cognoscerent. nam quia ex doctrina facere iudicium non poterant, vtilis aptaque illis erat hæc inferior præparatio. Dum itaque res occultas mulieri aperuisse audiunt, hinc colligunt esse Dei Prophetam: quo constituto attendere ad eius doctrinam incipiunt. quanquam mulier ultra progreditur: nam considerare eos iubet nunquid sit Messias: hoc vno scilicet contenta, si quòd iam in Christo inuenerat, illi suo impulsu quærant. inuenturos enim sciebat plus quàm promitteret. Sed cur mentitur *Omnia* Christum sibi dixisse? iam prius admonui, non de vna scortatione fuisse reprehensam à Christo, sed paucis verbis obiecta illi fuisse plura totius vitæ peccata. neque enim singulas sententias Evangelista recensuit: sed summam docuit, Christum, ut mulieris dicacitatem compefceret, superiores ac præsentem eius vitam in medium protulisse. Interea videmus accensam pio zelo mulierem, sibi suæ quæ existimationi minimè parcere, ut Christi nomen illustret. nam recitandis suis probris non abstinet.

32 *Ego cibum habeo.*) Mirum cur fessus & esuriens cibum recuset. nam si quis hoc facere eum dicat ut suo exemplo nos erudiat ad tolerandam inedia, cur non igitur perpetuò fecit? Sed aliò tendebat eius consilius quàm ut respuendum simpliciter esse cibum diceret. Tenenda est enim circumstantia hæc, quòd eum sic vrget præsentis negotii cura, totumque eius animum occupat, ut cibum negligere illi molestum non sit. neque tamen sic intentum esse proficitur ad exequenda Patris mandata ut neque edat neque bibat: tantum quid sibi prius sit vel posterius ostendit. atque ita suo exemplo docet, regnum Dei omnibus corporis modis esse præferendum. Edere quidem & bibere nobis Deus permittit, modò ne ab eo quòd præcipuum est abstrahamur: hoc est, ut suæ quisque vocationi seruiat. Dicit quispiam fieri aliter non posse quin auocamenta sint cibus & potus, quæ aliquid temporis melioribus studiis abstrahant. Est hoc quidem verum, fateor: sed quia Dominus pro sua indulgentia nobis concedit ut carnem nostram curemus quantum postulat necessitas, non desinit qui parcè & tobiè fouendo corpori dat operam, Dei obsequium interea præferre ut decet. Quanquam simul cauendum ne ita addicti simus horis nostris quin parati simus cibo nos fraudare, vbi proposita aliqua occasione quasi præsentem horam nobis Deus còdicat. Talis opportunitas quum nunc in manibus Christo esset, quæ effluere poterat, eam obuiis vlnis amplectitur & retinet. Quia igitur negotium à Patre iniunctum sic vi get ut alia omnia omittere necesse sit, cibum posthabere non dubitat. Et certè absurdum fuisset mulierem relicta hydria ad vocandum populum currere, in Christo minus cerni ardoris. Denique si nobis propositus hic erit scopus, non perdere ob vitam viuendi causas, non difficile erit optimum modum tenere. Qui enim propositum hunc habebit vitæ finem ut Domino seruiat, à quo ne præsentis quidem mortis periculo fas sit nos abduci: hoc certè plus quàm cibum & potum faciet. Metaphora cibi & potus eo gratiæ plus habet quòd tempestiuè ex præsentis sermone ducta est.

34 *Cibus meus.* ²) Significat non modò hoc sibi esse antiquissimum, sed nihil esse quo magis delectetur, vel in quo libentius & cupidius se exerceat. Quemadmodum Dauid, ut Legem Dei commendat, non tantum pretiosam sibi fuisse dicit, sed melle quoque dulciorem. Ergo ut Christum sequamur, non tantum studiosè nos impendere Deo conuenit, sed tam esse voluntarios ad peragenda eius mandata ut minimè sit molestus aut grauis labor. Porrò quum addit Christus, *Vt perficiam eius voluntatem*, satis exponit quænam sit Patris voluntas ad quam intentus erat: nempe ut iniunctum sibi munus expleret. Ita singulis respicienda est sua vocatio, ne quis Deo impensum ferat quòd temè suo arbitrio suscepit. Cæterum quæ fuerit Christi functio satis notum est, promouere scilicet Dei regnum, animas perditas in vitam restituere, spargere lucem Euangelii, denique salutem afferre mundo. Harum rerum præstantia lasso & famelico cibi & potus obliuionem induxit. Hinc tamen non vulgaris ad nos redit consolatio, dum audimus Christum de hominum salute adeò fuisse sollicitum ut eam curare summa illi fuerit voluptas. neque enim dubium est similiter hodie quoque erga nos affici.

Psal. 119. 6. 11

35 *Nōne vos dicitis, Adhuc quatuor menses sunt, & met̄sis veniet? Ecce, dico vobis attollite oculos vestros, & videte regiones, quoniam albae sunt iam ad met̄sem.*

36 *Et qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam aeternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.*

37 *In hoc enim est sermo verus, quod alius est qui seminat, & alius qui metit.*

38 *Ego misi vos ad metendum quod vos non laborastis. alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.*

35 *Nōne dicitis.*) Prosequitur superiorem sententiam. quia enim nihil sibi prius esse dixerat quàm perficere opus Patris, nunc ostendit quàm sit illud maturum: idque facit comparatione met̄sis. sicut enim vbi maturuit feget, met̄sis ferre moram non potest, quia alioqui grana conciderent: ita nunc matura spiritali fruge tardandum esse negat, quia damnosa sit cessatio. Videmus quorsum adducta sit similitudo, nempe ad exprimendam festinationis causam. Particula hac *Nōne dicitis* obliquè notare voluit quanto attentiores sint hominum animi ad res terrenas quàm caelestes. sic enim met̄sis desiderio æstuant ut anxie supputent menses ac dies: interea in colligendo tritico caelesti mirum vt torpeat. Atque hanc prauitatem non solum nobis esse ingentiam, sed vix à cordibus nostris reuelli posse quotidianus vsus arguit. Nam quum omnes terrestri vitæ in longum prospiciant, quàm negligenter de rebus Diuinis cogitamus? Sic alibi Christus ipse, Hypocritæ, vos ex cæli facie iudicatis qualis futurus sit dies crastinus: tempus autem visitationis meæ non agnoscitis? Matth. 16. a. 3.

36 *Et qui metit, mercedem accipit.*) Alio argumento probat quàm sedulo incumbere nos deceat in opus Dei: quia scilicet ampla & splendida labori reposita sit merces. Fructum enim promittit, eumque non corruptibilem nec caducum. Quanquam quod de fructu subiicit, bifariam exponi potest: vel vt sit mercedis declaratio (atque ita bis idem diceret diuersis verbis) vel vt commendet eorum operam qui Dei regnum locupletant: quemadmodum repetet cap. 15. c. 16. Ego eligi vos vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat. Et sanè Verbi ministris vtunque ingentes addere animos debet, ne vnquam sub labore fatiscant, dum sibi paratam esse in cælo gloriæ coronam audiunt, & sciunt fructum met̄sis suæ non pretiosum modo fore coram Deo, sed etiam æternū. In hunc finem passim in Scriptura mercedis fieri solet mentio, non autem vt inde operum merita æstimentur. Quis enim, si ad calculum ventum fuerit, non poena ignauitæ magis quàm diligentis præmio dignus reperietur? Ergo optimis operariis nihil restabit aliud nisi vt supplices ad veniæ deprecationem confugiant. sed Dominus, qui paternè nobiscum agit, vt nostram ignauiam corrigat, & nos alioqui parum cordatos melius animet, gratuitam mercedem rependere dignatur. Porro hoc adeo non euerit fidei iustitiam vt potus stabiliat. vnde enim fit vt quicquam in nobis quod remuneretur inueniat Deus, nisi quia Spiritu nos suo donauit? Atqui Spiritum arham pignūque adoptionis esse scimus. Secundò, vnde fit vt mutilis & vitiosis operibus tantum honoris Deus habeat, nisi quia postquā nos sibi gratis recōciliauit, vitia quæ operibus nostris adhærent, non imputādo, præter vllum meritum accepta habet? Summa huius loci est, Laborè quem docendo impendunt Apostoli, minimè durum aut grauem debere illis esse, quum sibi tam vtilem, Christo & Ecclesiæ fructuosum esse sciant. *Vt & qui seminat.*) His verbis admonet Christus, sine cuiusquam fore querimonia quòd Apostoli alienæ culturæ fructum colligent. Atque hæc amplificatio notanda est. nam si in mūdo eorum gemitus qui laboris sui fructum queruntur aliò transferri, non impediunt quin nouus possessor segetem ab iactam libenter metat: vbi mutuus est consensus, mutuum gaudium & gratulatio, quanto alacriores esse messorum conuenit? Verum vt hic locus probè intelligatur, tenenda est inter sationem & met̄sem antithesis. Satio fuerat Legis & Prophetarum doctrina: tunc enim semen in terram proiectum manebat quasi in herba. doctrina autem Euangelii, quia ad iustam maturitatem homines adducit, aptè met̄si confertur. Lex enim ab ea perfectione longè distabat quæ in Christo demum exhibita fuit. Nota est etiam pueritiæ & virilis ætatis comparatio quam adducit Paulus ad Galatas cap. 4. 1. quæ eodem tendit. Denique quum præsentem salutem Christi aduentus secum attulerit, non mirum est si Euangelium, in quo aperta est regni caelestis ianua, met̄sis vocetur doctrinæ Prophetiæ. Neque tamen hoc obstat quin Patres sub Lege collecti fuerint in Dei horreum. Verum similitudo hæc ad docendi modum referenda est. nam sicuti Ecclesiæ pueritia vsque ad finem Legis durauit, prædicato autem Euangelio mox successit adolescentia: ita tunc maturefcere cœpit salus, cuius sementem duntaxat fecerant Prophetae. Sed quum in Samaria hunc sermonem Christus habuerit, videtur sationem latius quàm ad Legem & Prophetas extendere. Et sunt qui promiscuè tam de Gentibus quàm de Iudæis hæc exponant. Fateor quidem pietatis quædam grana semper in toto orbe sparsa fuisse: & minimè dubium est quin præclaras sententias, quæ in Philosophis & profanis scriptoribus extant, Deus eorum manu quodammodo seminauerit. Sed quum adulteratum fuerit semen illud ab ima radice, & quæ inde enasci potuit feget (licet non proba nec genuina) immensa errorum congerie suffocata fuerit, tam noxiam corruptionem absurdum est sationi conferri. Deinde quod de consensu gaudii hic habetur, in philosophos aut similes minimè competit. Nondum tamen solutus est nodus, quia Samaritanos Christus in speciem designat. Respondeo, quauis apud eos omnia corruptelis infecta essent, fuisse tamen illic absconditum aliquod pietatis semen. Vnde enim simulacrum verbum de Christo audiunt, tanta eius querendi promptitudo, nisi quia ex Lege & Prophetis venturum esse Redemptorem didicerant? Fuerat quidem Iudæa peculiaris Domini ager, quem per suos Prophetas excoluerat: sed quoniam aliquantula feminis portio in Samariam delata erat, non abs re dicit Christus illic quoque maturuisse semen. Siquis obiiciat electos fuisse Apostolos vt Euangelium vulgarent toti mundo: responsio facilis est, Christum vt tempus ferebat loquutum esse,

esse, nisi quòd in Samaritanis Propheticae doctrinae semen, licet multis zizaniis mistum ac refertum, à se fructus iam propè maturi commendat.

37 *In hoc enim verus est sermo.*) Proverbium hoc vulgare erat, quo indicabàt multos sæpe alieni laboris fructum percipere. quamquam hoc diuersum erat, quod ægrè patitur is qui laborauit, fructum ab alio auferri, quum Apostoli focios læntiæ habeant Prophetas. Neque tamen hinc potest colligi, Prophetas ipsos eorum quæ in Ecclesia hodie geruntur testes vel concios esse: quia non alio spectat Christi consilium quàm hoc affectu docuisse Prophetas quandiu vixerunt, vt de fructu quem illis colligere non dabatur, iam gauderèt. Non absimilis est comparatio qua Petrus primo epistolæ suæ capite vitur: nisi quòd generaliter fideles omnes hortatur: Christus autem hic solos discipulos compellat, & in eorum persona Euangelii ministros. Iubet autem his verbis ita in commune suas operas conferre, vt nulla inter eos praua sit æmulatio: qui priores ad opus mittuntur, ita debere ad præsentem culturam esse intentos, vt aliis qui deinde succedent, maiorem benedictionem non inuideant: qui mittuntur quasi ad maturam frugem colligendam, eo alacrius in partes suas incumbant. Nam comparatio quæ hic fit inter Legis & Euangelii doctores, potest etiam his singulis inter se aptari.

1. Pet. 1. d. 22

39 *Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum in eum crediderunt, propter sermonem mulieris quæ testificabatur, Dixit mihi omnia quæ feci.*

40 *Postquam ergo venerunt ad eum Samaritæ, rogarunt eum vt maneret apud ipsos. Et mansit duos dies.*

41 *Ac multo plures crediderunt propter sermonem eius.*

42 *Ac mulieri dicebant, Non amplius propter tuam orationem credimus: ipsi enim audiuiimus, & scimus quòd hic sit verè seruator mundi Christus.*

43 *Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam.*

44 *Ipse enim Iesus testificatus est quòd Propheta in sua patria honorè nò habet.*

45 *Quum autem venit in Galilæam, receperunt eum Galilæi, qui omnia viderant quæ fecerat Hierosolymis die festo. nam & ipsi venerant ad dicm festum.*

Crediderunt propter sermonem mulieris.) Hic refert Euangelista quantum valuerit mulieris præconium apud ciues suos. vnde apparet, spem & desiderium promissi Messia non parum viguisse apud eos. Cæterum *Credendi* verbum hic improprie significat mulieris sermone fuisse excitatos vt Christum agnoscerent Prophetam. Hoc autem est velut fidei initium, quum animi ad recipiendam doctrinam parati sunt. Talis ad fidem ingressus hic honorificè vocatur fides, vt sciamus quanti Deus verbi sui reuerentiam faciat, quum tanto honore dignatur solam eorum docilitatem qui nondum edocti sunt. In eo autem se demonstrat fides illa quòd proficiendi desiderio tenentur: qua ratione apud se manere Christum cupiunt.

41 *Multo plures crediderunt.*) Ex successu ipso palàm est Christum non fuisse plus æquo facilem vt illis annueret. videmus enim quàm fructuosum illud sperit biduum quòd petentibus concessit. Quo exemplo docemur nunquam cessandum esse quoties regnum Dei propagare licet. Quòd si timemus ne obnoxia sit sinistris rumoribus nostra facilitas, vel sæpius sit inutilis, petamus à Christo Spiritum consilii qui nos dirigat. Hic iam alio sensu ponitur *Credendi* verbù, quia non tantum ad fidem præparatos fuisse significat, sed recta fide imbutos.

42 *Propter tuam orationem.*) Tametsi Erasmus in versione sequutus sum, quia barbarum est loquelæ nomen, quod habet Vetus interpres: monendi tamen sunt lectores, *λαλιαν* idem ferè Græcis sonare quod Latinis significat loquentia. Et videntur iactare Samaritani sibi solidius iam esse fulcrum quàm in lingua mulieris, quæ vt plurimum inutilis esse solet. *Credimus.* Melius exprimit qualis fuerit eorum fides, nempe ex iplo Dei verbo concepta: vt gloriari possint se magistrum habere Filium Dei, vt certè is solus est in cuius autoritate tutò acquiescere licet. Non adest ipse quidem nunc palàm, vt ore ad os nobiscum loquatur: verum per quoscunque eum audire contingat, non tamen nisi in eum recumbere fides nostra potest. nec aliunde prouenit scientia cuius simul fit mentio. Nam profectus ab homine mortali sermo aures quidem implere & satiare poterit: sed animum in tranquilla salutis fiducia nunquam stabiliet, vt merito se gloriatur scire qui audiuit. Ergo in fide hoc primum est vt Christum sciamus esse qui per suos ministros loquitur: deinde vt suum illi honorem tribuamus, hoc est, ne quibitemus esse fidum ac veracem, vt freti iam certo authore, in eius doctrinam securè recumbamus. Cæterum quòd Iesum *Mundi seruatorem & Christum* prædicant, id proculdubio habent ex auditu. Vnde colligimus, Euangelii summam intra biduum familiaris illis fuisse à Christo traditam quàm hæctenus Hierosolymæ fuisset. Et Christus salutem quam attulerat, toti mundo comunem esse testatus est: quo melius intelligerent ad se quoque pertinere. Neque enim tanquam legitimos hæredes ad participandam salutis gratiam, eos vocauit: sed docuit se venisse vt in Dei familiã extraneos admitteret, ac pacem afferret eis qui procul erant.

44 *Ipse enim Iesus testif. est.*) Species repugnantia quæ hic primo intuitu apparet, diuersas expositiones peperit. Nimis argutum est quòd affert Augustinus, Christum honore caruisse apud suos, quia plus solo biduo apud Samaritanos profecerit quàm longo tempore apud Galilæos: abique miraculis, plures acquisierit in Samaria discipulos quàm ingens miraculorum numerus in Galilæa. Iucrifecerat. Non placet etiam quòd Chryostomus patriam Christi intelligit Capernaum, quia illic frequentius quàm alibi fuerit. Cyrillo itaque potius subscribo, qui relicta vrbe Nazareth, in diuersam Galilæam

Cap. III partem abiisse dicit. Illam enim nominant reliqui tres Euangelistæ quum hoc testimonium Christi referunt. Posset quidem hic esse sensus, quod quum plenæ illustrationis tempus nondum venisset, latere in patria, tanquam in obscuriore recessu, voluerit. Quidam etiam exponunt, biduo substitisse in Samaria, quod nulla erat festinandi ratio in eum locum ubi contemptus eum manebat. Alii putant rectà in Nazareth profectum, statim inde commigrasse. Sed quia nihil tale refert Iohannes, non audeo huic diuinationi dare locum. Ergo illud verius, quum in patria Nazareth contemptui se videret esse, diuertisse aliò potius. Quare mox sequitur, venisse in oppidum Cana. Et quod simul additur, fuisse exceptum à Galilæis propter miracula, reuerentiæ non contemptus signum fuit. *Propheta in sua patria.* Non dubito quin hæc prouerbialis fuerit sententia. Scimus autem prouerbis celebrari quod sæpius & *ἐπι τὸ πλεον* vsu venire solet. Quare non est quærenda exactius perpetua veritas, quasi necesse sit semper verum esse quod illic dicitur. Certum quidem est, alibi Prophetas potius celebrari quàm in patria: fieri etiam interdum potest, & re ipsa accidit, vt Prophetam non minus colant ciues sui quàm exuranei, sed prouerbum docet quid magis tritum sit ac vulgare, nempe Prophetis alibi potius vbius locorum honorem tribui quàm apud suos. Potest autè duplex origo esse huius prouerbii, ac sensus, est enim hoc vitium vniuersale, vt quos in cunis vagientes, quos pueriliter ineptientes vidimus, ii tota vita nobis despectui sint, quasi nulli profectus pueritiam sequuti essent. accedit & alterum malum, quod inter notos magis regnat, æmulatio scilicet. Mihi tamen probabile est natum inde prouerbum quod Prophetæ à gente sua tam malè accepti fuerint: nam boni & pii homines, quum tantam in Iudæa aduersus Deum ingratitude, tantum Verbi contemptum, tantam contumaciam cernerent, meritò hanc querimoniam iactare poterant, Nusquam minus haberi honoris Dei Prophetis quàm in terra sua. Si prior sensus magis arridet, nomen Prophetæ generaliter fumendum erit pro quouis doctore, quemadmodum Paulus Epimenidem appellat Creten-sium Prophetam. *Receperunt eum.* An diuturnus fuerit hic honos non satis constat, nihil enim procliuus est quàm donorum Dei obliuio. Nec alio consilio hoc narrat Iohannes nisi vt sciamus sub multorum restium oculis edita fuisse à Christo miracula, vt longè latèque prædicata fuerint. Iterum notatur vna signorum vtilitas, quod viam doctrinæ sternunt: nam faciunt vt Christus reuerentiam obtineat.

TIT. I. 6. 12

46 *Venit ergo Iesus iterum in Cana Galilææ, ubi verterat aquam in vinum. Erat autem regius quidam, cuius filius infirmus erat, in Capernaum.*

47 *Hic cum audisset Iesum ex Iudæa in Galilæam venisse, abiit ad eum, & rogauit eum vt descenderet, & sanaret filium suum: erat enim propinquus morti.*

48 *Dixit ergo illi Iesus, Nisi signa & prodigia videritis non credetis.*

49 *Dixit illi regius ipse, Domine, descende priusquam moriatur puellus meus.*

50 *Dixit illi Iesus, Vade, Filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem illi dixerat Iesus, & profectus est.*

51 *Quum autem adhuc descenderet, serui occurrerunt illi, & nuntiarunt, dicentes, Filius tuus viuit.*

52 *Sciscitatus ergo est ex ipsis qua hora melius habuisset: & dixerunt illi, Hæc hora septima reliquit eum febris.*

53 *Cognouit ergo pater quod fuisset eadè hora qua dixerat illi Iesus, Filius tuus viuit. Et credidit ipse, & domus eius tota.*

54 *Hoc rursus secundum signum fecit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.*

46 *Erat regius quidam.* Hæc verior lectio, etiam si secus Erasmus sentiat. Fateor quidem illo tempore Regulos fuisse dictos qui nunc Duces vocantur, aut Barones aut Comites: sed talis erat tunc Galilææ status vt nemo eius ordinis in Capernaum habitare potuerit. Porrò, vnum aliquem ex aula Herodis fuisse arbitror. nam qui à Cæsare missum putant, nihil habent coloris. Cæterum nominatum hoc expressit Euangelista, quia in tali persona illustrius erat miraculum.

47 *Quum audisset Iesum.* Quod opem à Christo petit, fidei quidem hoc aliquod signum est: sed quod opis ferendæ modum Christo præfigit, ex eo apparet quanta fuerit ruditas. Christi enim virtutem ad corporis præsentiam alligat. scilicet de Christo non aliud conceperat quàm Prophetam esse Diuinitus missum cum hoc mandato & facultate vt miraculis edendis se Dei ministrum probaret. Hoc tamen vitium, quanuis reprehensione dignum Christus dissimulans, alia de causa seuerè eum obiurgat, imo in genere omnes Iudæos, quod miraculorum nimis cupidi forent. Sed vnde nunc tanta Christo asperitas, qui alios miracula appetentes comiter accipere solitus est? Fuit certè ei tunc certa aliqua ratio, quæ nos latet, cur seuerius quàm ex more suo ageret cum hoc homine. Et fortè non tam eius rationem habuit quàm totius gentis. Videbat parum authoritatis habere tuam doctrinam, neque tantùm negligi, sed prorsus sperni: interea defixos esse omnes in miraculis, & totos eorum sensus stupore magis quàm admiratione occupari. Impius ergo ille qui vulgo tunc regnabat verbi contemptus hanc illi querimoniam extorsit. Verum quidem est, etiam ex sanctis quosdam interdum, ne promissionum veritas apud eos vacillaret, confirmationem à signis optasse: videmus etiam Deum, quum placidè eorum votis annueret, minimè fuisse offensum. Sed longè maior prauitas hic à Christo notatur: sic enim pendebant à miraculis Iudæi vt verbo nihil residuum facerent. Ac primò quidem hoc præpostertum habebant, quod apud stupidos & nimis carnales nulla erat doctrinæ reuerentia, nisi miraculis exper-

expergefacti effent. Oportuerat enim Dei verbum, in quo à teneris educati erant, illis plusquam familiare effe: deinde quum miracula effent edita, adeò non fequebatur is qui debet profectus, vt attoniti ftuprent. Sic nulla erat eorum religio, nulla apud eos Dei notitia, nullum pietatis exercitium nifi in miraculis. Quò fpectat etiam illa Pauli exprobratio, Iudæi figna quarunt. Significat enim fignis abfque ratione & modo addictos nec Chrifti gratia, nec vitæ æternæ promiffionibus, neque arcana Spiritus virtute affici: quin potius fastidiofè Euangelium refpuere, quia illis præter figna nihil fapiat. Atque vnam non hodie quoque plurimos teneret fimilis morbus: fed hac voce nihil magis vulgatum, Præcedant miracula vt aures præbeamus huic doctrinæ. Quafi verò ita fordere nobis, debeat Chrifti veritas, nifi aliunde fulciatur. Verum etiam fi ingenti fignorum aceruo Deus eos obrueret, mentiuntur tamen quum fe credituros dicunt. externa quædam admiratio nafceretur, fed nihilo effet maior doctrinæ attentio.

49 *Domine, descende.*) Quando hic rogando pergens tandem impetrat quod volebat, collige non ideo reprehentum à Chrifto effe quali cum abiicere prorfus vellet, ac preces repudiaret: fed hoc potius confilio feciffe vt corrigeret vitium illud quod illi aditum ad veram fidem obftuebat. Et tenendum efft memoria quod prius dixi, hanc comunem totius populi reprehentionem magis fuiffè quàm vnus hominis propriam. Atque ita quod in votis noftris præpofterum efft, vel contortum, vel fuperfluum, nec effe corrigi vel retecari, vt noxia obftacula tollantur. Porro quum aulici homines lauti ac fupetbi effe foletant, nec libenter patiantur fecum durius agi, norandum efft hunc neceffitate fua & orbitatis metu humiliatum, non excandeicere neque obftrepere quum afperius à Chrifto excipitur, fed oburgationem illam modofto fententio tranfmittere. Idem & in nobis experimur: miræ enim funt noftræ delicia, mira impatientia & morofitas, donec malis lubacti factum & fupercilium deponere cogimur.

50 *Filius tuus vivit.*) Hic primo relucet fingularis Chrifti humanitas & indulgentia, quòd hominis ruditati ignofcens, longius virtutem tuam extendit quàm fperauerat. Petebat vt Chriftus aduentu fuo filium lanaret. Ægrotum quidem liberari à morbo poffè, fed non mortuum excitari putabat: ideo feftinationem vrget, ne mors præueniat. Ergo quum vtriusque veniam Chriftus facit, hanc colligere licet quanto apud eum in pretio fit vel pufilla fides. Hoc quoque obferuatu dignum: quòd Chriftus eius defiderio non obtemperans, plus multo concedit quàm petierat, nam teftimonium habet de præfenti filii fanitate. Ita fæpe cæleftis Pater votis noftris quo ad circumftantias non obtemperans, modis inopinatis ad nos iuuandos operatur, vt difcamus nihil illi præfcribere. Quum dicit filium viuere fignificat ex mortis periculo effe ereptum. *Credidit homo Sermoni.* Quia hac perfuafione imbutus venerat, Chriftum effe Dei Prophetam, ideo tam facilis ad credendum fuit vt vocem vnam mox arriperet, arreptam in animum defigeret. Quauis autem de Chrifti potentia minus honorificè fentiret quàm par erat, tamen breuis promiffio nouam repente in eius animo fiduciam peperit: vt in vno Chrifti verbo filii fui vitam inclutam effe ftatueret. Atque hac promptitudine verbum Dei à nobis recipi decebat: fed multum abefft quin tam præfentem in auditoribus femper effe ctum habeat. Quotus enim quisque efft qui multis concionibus tantum proficiat quantum hic femiprofanus vnica voce audia? Quo plus ftudii in excitanda noftra tarditate ponendum efft: rogandus verò in primis Deus vt corda noftra fic afficiat ne minus ad credendum prompti fimus quàm ipfe ad pollicendum facilis ac benignus efft.

51 *Quum autem adhuc descend.*) Hic fidei effectus defcribitur vnà cum verbi efficacia. nam ficuti Chriftus puerum iam moriturum verbo in vitam refituit, ita Pater fide fua momento vno filium faluum recuperat. Sciamus ergo, quoties fua beneficia nobis offert Dominus, virtutem eius ad præftandum quicquid promittit, femper fore expositam: modò ne ianuam illi obftuat noftra incredulitas. Hoc quidem non effe perpetuum, imò non effe frequens aut vulgare fateor, vt ftatim ad opem nobis ferendam Dominus manum tuam exerat: fed quoties differt, fua illi conftat ratio, & quidem nobis vtilis. Hoc quidem certum efft, adeò nunquam ipfum in mora effe vt potius cum obftaculis noftris pugnet. Ergo quum præfens eius auxilium non apparet, reputemus quanta in nobis diffidentia lateat, vel faltem quàm tenuis & reftriicta fit noftra fides. Atqui non mirum efft fi beneficia fua perire nolit, ac temere in terram proicere, fed deponere velit apud eos qui porrecto fidei finu ea excipere parati funt. Et quauis non eodem femper modo fuos iuuet, nunquam tamen irrita erit cuiufquam fides, quin fentiamus verum effe quod docet Propheta, Promiffiones Dei, etiam vbi moram trahere videntur, maxime tamen feftinare.

52 *Scificatus ergo efft.*) Quòd feruos rogauit quando melius habere filius cœpiffet, factum efft arcano Dei impulfu, quo miraculi veritas magis illucefceret. Nam & nos ad fuffocandam potentia Dei lucem natura plusquam maligni fumus, & in hoc variis artibus incumbit Satan vt operum eius afpectum obfcuret. Quare vt laudem fuam apud nos obtineant, ita confpicua nobis reddi neceffe efft, nequis dubitationi fuperfit locus. Quamlibet ergo ingrati fint homines, non tamen patitur hæc circumftantia tam infigne Chrifti opus fortunæ adferibi.

53 *Credidit ipfe, & domus.*) Videtur effe hoc abfurdum, quòd fidei initium Euangelifta in eo homine commemorat cuius fidem prius laudauit. nec potefft *Credendi* verbum hoc quidem loco ad fidei progreffum referri: fed tenendum efft, hominem Iudæum & educatum in Legis doctrina iam aliquo fidei gultu prædium fuiffe quum ad Chriftum accessit. Quòd deinde credidit fermoni Chrifti, illa fuit particularis fides, quæ non longius patebat quàm ad filii vitam: nunc autem alio modo credere cœpit quia fcilicet Chrifti doctrinam amplexus, fe vnum ex eius difcipulis effe profeflus efft. Ita non iam filium duntaxat Chrifti beneficio fibi incolumem redditum iri fperat, fed Chriftum agnofcit Dei Filium, ac nomè dat eius Euangelio: totam familiam comitem habet, quæ miraculi teftis fuerat. Nec tamen dubium efft quin operam dederit vt fecum omnes fui ad Chriftianifmum concederent.

Posthæc erat dies festus Iudeorum, & ascendit Christus Hierosolymam.

2 Est autem Hierosolyma ad probaticam piscina que vocatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.

3 In his sedebat multitudo magna ægrotantium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aque motionem.

4 Angelus enim per intervalla descendebat in piscinam, & aquam turbabat. qui ergo primus descenderat post turbationem aque, fiebat sanus, quocumque olim morbo detentus fuisset.

5 Erat autem homo illic qui triginta & octo annos transegerat in infirmitate.

6 Hunc quum vidisset Iesus sedentem, & novisset quod iam laborasset multo tempore, dicit illi, Vis sanus fieri?

7 Respondit illi infirmus, Domine, hominem non habeo qui me, quum turbata est aqua, demittat in piscinam: interea autem dum ego venio, ante me alius descendit.

8 Dicit illi Iesus, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula.

9 Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabbatum suum, & ambulavit. erat autem Sabbathum die illo.

1 Posthæc erat dies festus.) Quanquam non exprimit disertè Evangelista quânam dies hic fuerit, probabilis tamen coniectura est Pentecosten notari: si tamen quod hîc narratur, statim ex quo in Galilæam venerat Christus, factum est. Nam mox à Paschate Hierosolymâ profectus, per Samariam transiens, quadrimestre tempus vsque ad melleum numerabat: Galilæam ingressus sanavit alicui filium. Subiicit Evangelista diem hunc festum sequutum esse. Ergo temporis ratio huc nos ducit vt Pentecoste intelligi debeat: quanquam de ea re non contendo. Venit autem Christus Hierosolymam ad diem festum, partim quia tunc propter populi concursum maior erat propagandæ doctrinæ opportunitas, partim quia oportuit ipsum Legi subiectum esse, vt à Legis seruitute omnes redimeret, quemadmodum iam alibi monuimus.

2 Ad probaticam piscinam.) Additur loci circumstantia: vnde colligimus non obscurum vel paucis notum fuisse miraculum. Quod enim locus hominum frequentia celebris fuerit quinque porticus indicio sunt, & templi vicinitas hoc ferebat. Adhæc nominatum dicit Evangelista iacuisse illic multos ægrotos. Quantum ad nominis rationem spectat, merito à doctis reiiicitur Hieronymi commentum, qui Betheder facit ex Bethesda, & Gregis domum interpretatur. piscinæ enim hîc fit mentio, quæ foro pecuario propinqua erat. Ratione etiam carent qui Bethesda legunt, quasi Locum Piscationis. Probabilius ergo sentiunt qui exponunt Locum effusionis. Nam בֵּת שֶׁשֶׁת Hebræis defluxum significat. Evangelista autem Chaldaicè (vt tunc ferebat communis linguæ vsus) pronuntiauit Eлда. Ego enim aquam per canales ductam fuisse arbitror, vt inde Sacerdotes haurirent. Nisi fortè è impositum loco fuit nomen, quòd per siphones aqua funderetur. Probatica autem, meo iudicio, dicta fuit quòd pecudes illic adducerentur in sacrificium offerendæ.

3 Sedebat multitudo.) Fieri potest vt in porticibus iacuerint ægroti ad rogandas eleemosynas, quum illac transiret populus qui templum adorandi cauta petebat. Et illic etiam emi solebant pecudes in sacrificium offerendæ. Interea Deus singulis diebus felis numerum aliquem sanabat, vt hoc modo præscriptum in Lege cultum & templi sanctitatem commendaret. Videri tamen posset hoc absurdum, quòd quum nihil tale factum legamus quo tempore maximè lux doctrinæ deflueret religio, imò quum Prophetarum seculo non nisi extra ordinem edita fuerint miracula, rebus adeò collapsis & propè confusis, illustrior solito apparuerit Dei virtus & gratia in miraculis. Respondeo duas fuisse causas, meo quidem iudicio, nam quum Spiritus in Prophetis habitans satis locuples Diuinæ præsentis testis foret, non alia confirmatione tunc indigebat religio signis enim plusquam idoneis sancta Lex fuerat, & Deus innumeris testimoniis nõ deficerat mandatum à se cultum comprobare. Sub Christi verò aduentu, quia Prophetis delituebantur, & miserimus erat eorum status, variæque tentationes vndique ipsos vrgebant, extraordinario hoc subsidio habebant opus, ne putarent se à Deo profus destitutos, atque ita fracti deficerent. Scimus enim Malachiam vltimum fuisse ex Prophetis: atque ideo lux doctrinæ clausulam hanc apponit, vt recorderentur Iudæi Legis à Mose traditæ, donec Christus appareat. Vtile enim Deo visum fuit eos Prophetarum inopia suspensos ad tempus tenere, quo maiore Christi desiderio flagrarent, & sibi exhibitum exciperent maiore reuerentia. Interea ne testimonio careret templum, & sacrificia, & totus cultus vnde salus mundo proditura erat, hoc sanationis dono Iudæos retinuit Dominus, vt scirent non temere se à reliquis gentibus esse à Deo segregatos. Nam Deus, ægrotos sanando, tanquam manu è cælo exerta, palam monstrabat sibi probari hoc adorationis genus quod habebant ex Legis præscripto. Deinde non dubito quin tempus redemptionis instare, iamque propinquum esse Christum salutis auctorem talibus signis monuerit, quo melius omnium animi expergerent. Duplicem hunc signorum vsum illa ætate fuisse arbitror, vt sibi Deum adesse cognoscerent Iudæi, atque ita constantes in Legis obedientia manerent: deinde vt intenti essent ad sperandum nouum & insolitum statum. Claudorum, cæcorum, aridorum

dorum. Ut sciamus non vulgares morbos à Domino curatos fuisse, quasdam eorum species exprimit Euangelista. neque enim claudis, cæcis & aridis subuenire possunt humana remedia. Triste quidem spectaculum illud fuit, videre in tanta hominum caterua multiplicem membrorum deformitatem. Verum ibi clarus interim resplendebat Dei gloria quam in conspectu ingentis exercitus & optimè compositi. nihil enim magnificentius quam vbi insolita Dei potentia naturæ defectus corrigit & instaurat: nihil etiã nec pulchrius nec suauius quam vbi pro immensa sua bonitate humanis miseris opitulatur. Quare illud nobilissimum theatrum extare Dominus voluit, in quo conspicua esset non modò indigenis, sed etiã quibulvis hospitiibus sua maiestas. Atque (vt iam attigi) non vltimum hoc templi ornamentum ac decus fuit, quum Deus extenta manu se adesse palàm faceret.

4 *Angelus enim.*) Fuit quidem proprium Dei opus, ægrotos sanare, sed quemadmodum manu & opera Angelorum vti consuevit, ita Angelo mandauit partes istas. Quæ ratione vocantur Angeli potentia aut virtutes: non quòd Deus suam illis virtutem resignando, otiosus ipse in celo sedeat: sed quia potenter in ipsis agendo, virtutem suam magnificè nobis testatam facit. Male ergo illi & peruersè qui proprium Angelis quicquam affingunt, vel qui ita medios statuunt inter nos & Deum, vt Dei gloriam quasi procul remotam obscurant, quum potius se in illis præsentem exhibeat. Ideo cauendæ sunt deliræ Platonis speculationes, quia nimia sit inter nos & Deum distantia, ad eundem esse Angelos, vt nobis gratiam concilient, quum potius rectà ad Christum venire nos oporteat, vt eius ductu, auspiciis & mandato Angelos habeamus salutis nostræ adutores & ministros. *Per interualla.* Poterat momento vno simul omnes Deus sanare: verum vt miracula suum habent finem, ita & modum habere debent. quemadmodum & Christus admonet, quum tot mortui sint tempore Elisæ, non nisi puerum vnum fuisse excitatum: quum tot viduæ famelicæ essent tempore siccitatis, vnus tantum inopiæ ab Elia fuisse subuentum. Ita satis habuit Dominus paucis ægrotis præsentia suæ specimen edere. Cæterum sanandi modus qui hîc describitur, satis admonet nihil minus esse consentaneum quam vt suo iudicio homines Dei opera subiiciant. Quid enim obsecro opis vel remedii ex aqua turbida sperari poterat? Sed ita scilicet nos proprio sensu exutos Dominus ad fidei obsequium assuefacit. Nimis cupidè sequimur quæ præter Dei verbum rationi nostræ arrident. Ergo vt nos sibi morigeros reddat, ea sæpe obicit quæ cum ratione nostra pugnant. Tunc ergo demum docilitatem nostram probamus vbi clausis oculis sequimur nudum verbum, etiam si nullum operæ pretium videmus nobis facturi. Simile exemplum habemus in Naaman Syro, quem lepræ curandæ causâ Propeta ad Iordanem mittit. & ipse quidem hoc velut ludibrium initio aspernatus, re ipsa tandem sentit Deum sic præter humanam rationem agere, vt nos tamen nunquã frustreretur aut ludat. Interea aquæ turbatio clarum documentum fuit Deum pro suo arbitrio liberè elementis vti, & operis effectum sibi vindicare. Est enim hoc plusquam commune vitium creaturis adscribere quod vnus Dei est. Verum nimia stultitiæ erit sanitatis causam in aqua turbida quærere. Sic ergo externum symbolum commendat, vt symboli aspectu ad ipsum vnicum gratiæ autorem ægroti respicere cogantur.

2. Reg. 4. c. 12
1. Reg. 17. b. 9
Luc. 4. d. 25

2. Reg. 5. c. 10

5 *Erat autem quidam homo.*) Varias circumstantias colligit Euangelista quæ certam miraculo fidem faciunt. Diuturnitas morbi spem curationis abstulerat: illo aquæ remedio priuari se conuertitur: sæpius conatus fuerat se in aquã iniicere, sed frustra: nullum illi ab hominibus auxilium. hinc magis conspicua elucet Christi virtus. Eodem etiam tollendi grabbati præceptum spectabat, vt omnibus palàm foret non aliter sanatum quam Christi beneficio. Quum enim validus ac robustus omnibus membris, quibus antè captus fuerat, repente surgit: tam subita mutatio magis excitare & afficere debet spectantium animos.

6 *Vis sanus fieri?*) Non sciscitatur quasi de re dubia: sed partim vt gratiæ quæ offerebatur desiderium in eo accendat, partim vt testes qui aderant reddat magis attentos, quos aliud cogitantes fugere poterat miraculum, vt sæpe in rebus subitis accidit. Fuit igitur his duabus causis necessaria præparatio.

7 *Non habeo hominem.*) Facit hic ægrotus quod solemus ferè omnes: Dei enim auxilium sua cogitatione includit, nec plus sibi polliceri audet quam mente concipiat. Quòd autem infirmitati eius ignoscit Christus, in eo speculum habemus eius indulgentiæ quam quotidie experitur quisque nostrum, dum nos in propinquis mediis hæremus defixi: ipse verò manu præter spem ex locis absconditis prolata, demonstrat quantum bonitas sua fidei nostræ angustias exuperet. Præterea hoc exemplo ad tolerantiam nos erudiri decet. Longum fuit triginta annorum tempus, quo Deus beneficium suum in misero hoc homine iuuando distulit, quod tamen illi ab initio præstare statuerat. Quantumuis ergo diu nos suspensos teneat, sic anxie gemamus sub nostris ærumnis vt tamen longi temporis tedium nunquam nos exanimet. Etsi enim nullus exitus appareat quum mala nostra longius protrahuntur, statuedum tamen semper est Deum mirificum esse liberatorem, qui virtute sua obstacula omnia facillè perumpit.

9 *Erat autem Sabbathum.*) Minimè Christum latebat quanta mox offensus sequutura esset quæ hominem viderent sarcinis onustum incedere. nam gestare Sabbatho quicquam oneris nominatim Lex vetat. Sed duplex fuit ratio cur posthabita huius periculi ratione tale spectaculum ederet Christus, nempe vt miraculum vulgo melius innotesceret: deinde vt occasio daretur, & quasi via patefieret ei præclara concioni quam mox habuit. Tanti porrò erat miraculi illius cognitio vt populi offensionem securè negligere debuisset: præsertim quum in promptu esset iusta defensio, qua etsi improbos non placauit, abundè tamen refutaui eorum calumnias. Tenenda igitur regula est, etiam si totus mundus in iram effervereat, publicandam nobis esse Dei gloriam, prædicandâque eius opera, quatenus gloriæ eius interest nota esse. Nec vero fatigari nos vel frangi oportet, etiam si infœliciter nobis cedat nostrum hoc studium, modo illum quem dixi suum propositum habeamus, nec transiliamus officii nostri metas.

1ere. 17. c. 21

Cap. V. 10 *Dixerunt ergo Iudæi ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est: non licet tibi tollere grabbatum.*

11 *Respondit illis, Qui me fecit sanum, ille mihi dixit, Tolle grabbatum tuum & ambula.*

12 *Interrogarunt ergo eum, Quis est ille homo qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?*

13 *Porrò qui sanatus fuerat non nouerat quis esset: Iesus enim se subduxerat, quia turba erat in loco.*

14 *Post hæc inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne amplius pecces, nequid deterius tibi contingat.*

15 *Abijt homo, & nuntiauit Iudæis quòd esset Iesus qui sanum eum fecerat.*

16 *Et propterea persequebantur Iesum Iudæi, & querebant eum interficere, quòd hæc faceret Sabbatho.*

10 *Sabbatum est.*) Quum tuenda omnibus esset Sabbathi religio, rectè & meritò hominem accusant. sed quum excusatio ab eo adducta illis non satisfacit, in eo iam peccare incipiunt: cognita enim causa absoluti debuit. Gestare onus (v. dictum est) erat Sabbathi violatio: sed Christus, qui eius humeris onus imposuit, eum autoritate sua subleuat. Docemur itaque hoc exemplo à præcipiti iudicio cauendum esse, donec cuiusque facti ratio penitus nobis comperta sit. Quicquid pugnat cum Dei verbo, sine controuersia damnari meretur: sed quia hîc sæpe hallucinari contingit, præcedat modesta & placida inquisitio, vt sanum sit ac sobrium iudicium. Nam quia Iudæi prauo affectu occupati inquirere non sultinent, iudicio & moderationi ianuam obstruunt. Quòd si passi fuissent se doceri, non modò sublata fuisset offensio, sed longius magno cum profectu ad Euangelii notitiam perducti essent. Nunc quatenus peccarint videmus, quia scilicet iustam defensionem non admittunt. Defensio autem est, quòd is qui sanatus fuerat, nihil se facere respondet nisi eius mandato qui ius & potestatem iubendi habuit. Tametsi enim nondum tenebat quisquam esset Christus, persuasus tamen erat, Diuinitus missum esse, quia Diuini un eius virtutem expertus erat: atque inde autoritate præditum esse colligit, vt necessario illi sit parendum. Sed videtur hoc quoque reprehensione dignum, quòd miraculum à Legi obedientia eum dimouet. Fateor quidem eum non satis firmo argumento niti vel pugnare: bis tamen alii peccant, quòd neque reputant hoc extraordinarium esse Dei opus, nec iudicium suspendunt donec Prophetam Dei verbo instructum audierint.

13 *Non nouerat quis esset.*) Noluit certè Christus tanti operis gloriam euanescere: sed prius notum ac celebre esse voluit quàm se eius autorem profiteretur. Ideo paulisper se subduxit, vt Iudæis liceret sine personæ respectu de re ipsa iudicium facere. Atque hinc colligimus non posse hominis fidei tribui quòd sanatus fuerat, qui ne sanus quidem medicum suum agnoscat: & tamen quòd iustus fultulit grabbatum, fide directe factum videtur. Ego verò sicuti non nego arcanum fuisse aliquem in eo impulsum fidei, ita ex contextu clarè patere dico, solidæ doctrinæ in qua acquiesceret, ac puræ lucis fuisse expertem.

14 *Posthac inuenit eum.*) Hæc verba clarius demonstrant, Christum non ideo latuisse ad tempus vt beneficii sui memoria periret: iam enim vltro in medium se profert. tantum voluit priore loco opus cognosci, deinde se prædicari autorem. Porrò hic locus vtilissimam doctrinam continet. nam quum dicit Christus, *Ecce, sanus factus es*, nos Dei beneficiis perperam abuti significat nisi ad gratitudinem excitemur. Neque enim exprobrat Christus quod dedit: sed tantum admonet ideo sanatum fuisse hominem vt gratiæ acceptæ memor, Deum liberatorem tota vita coleret. Ergo sicuti nos ferulis ad pœnitentiam erudit Deus & stimulat, ita ad eandem nos inuitat sua bonitate & clementia. Imò hic vniuersalis est tam redemptionis nostræ quàm omnium Dei donorum scopus, vt nos habeat prorsus sibi addictos. Porrò fieri hoc nequit nisi pœnæ iam elapsæ animis insideat recordatio: & qui veniam adeptus est, in hac meditatione tota vita se exercent. Docet etiam hæc admonitio, quicquid patimur mali, peccatis nostris imputandum esse. neque enim fortuitæ sunt hominum calamitates, sed totidem sunt castigatoriæ ferulæ. Primò itaque manum Dei quæ nos percutit agnoscere oportet, non cæcum fortunæ impetum imaginari in malis nostris: deinde hunc Deo honorem tribuere, quòd quum optimus sit Pater, ex nostris miseris voluptatem non capiat: idèoque nunquam durius nos tractet nisi peccatis nostris offensus. Quum peccare vetat, non exigit vt ab omni peccato sit immunis, sed comparatio fit superioris vitæ. Hortatur enim Christus vt posthac resipiscat, neque maneat sui similis. *Nequid deterius.* Si nihil ferulis proficiat erga nos Deus, quibus leniter nos tanquam teneros ac delicatos filios humanissimus pater castigat, nouam personam & quasi alienam induere cogitur. Flagella ergo ad domandam nostram ferociam arripit, quem admodum in Lege denuntiat, *Leuit. 26. b. 14. Deut. 28. b. 15. & Psal. 32. c. 9.* imò passim in Scripturis occurrunt eiusmodi testificationia. Itaque quòd nouis subinde malis assidue premimur, id nostræ contumaciæ acceptum referre decet. neque enim refractariis equis & mulis sumus similes, sed plusquam indomitæ belluæ. Quare non mirum est si atrocioribus pœnis quasi malleis conterat Deus quibus mediocri pœna nihil prodest: frangi enim æquum est qui corrigi non sultinent. In summa, hic pœnarum vsus est vt cautiore in posterum reddamur: si ad primos & secundos ictus opponimus obstinatum cordis duritiam, septuplo grauius feriet. si dato ad breue tempus resipiscentiæ signo, mox ad ingenium redimus, hanc nostram obliuiosam leuitatem & socordiam plenam acrius castigat. Cæterum in huius hominis persona intueri operæpretium est quàm benignè & indulgenter nos toleret Dominus. Finge eum

eum senio propinquum fuisse: in primo tamen ætatis flore morbo correptum fuisse oportuit: fortasse & à prima pueritia inuasit eum morbus. nunc quàm grauis fuerit tot annorum poena repita. Atqui certum est nimiam Deo seueritatem obici non posse quod tam diuturno languore semimortuum hominem confecerit. Quod ergo leuius plectimur, id fieri discamus quod Dominus pro immensa sua bonitate summum poenarum rigorem temperet. Discamus etiam nullas esse tam sæuas & atroces poenas, quibus nõ aliquid addere Dominus possit quoties visum erit. Nec dubium est quin sibi horrendos sæpe & prodigiosos cruciatus miseris homines improbis suis querimoniis accersant, dum negant mala sua augeri posse. Annon hæc abscondita sunt in thesauris meis? inquit Dominus Deut. 32. c. 34. Notandum præterea est quàm tardus sit castigatio nõ Dei in nobis profectus. nam si Christi exhortatio superuacua non fuit, colligere inde licet huius hominis animam nondum bene vitis omnibus purgatam fuisse. Et cerèe altiores sunt in nobis vitiorum radices quàm vt die vno vel altero euelli queant. Morborum vero animæ curatio longè difficilior est quàm vt exigui temporis remediis contenta sit.

15 *Ab:phono.*) Nihil minus in animo habuit quàm conflare Christo inuidiam: nihil etiam minus sperauit quàm vt tantopere furerent aduersus Christum. Pius ergo affectus fuit quum vellet iusto ac debito honore medicum suum prosequi. Iudæi verò in eo virus suum produnt, quod non modò Christum accusant violati Sabbathi, sed in extremam læuitiam erumpunt.

17 *Iesus autem respondit illis, Pater meus ad hoc vsque tempus operatur, & ego operor.*

18 *Ob hanc igitur causam magis querebant ipsum Iudæi interficere, quod non solum soluebat Sabbathum, sed & Patrem suum vocabat Deum, æqualem se faciens Deo.*

19 *Respondit ergo Iesus, & dixit illis, Amen amen dico vobis, non potest Filius facere à seipso quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. quæ enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.*

17 *Pater meus.*) Videndum quo defensionis genere vtatur Christus. non respondet Legem de colendo Sabbatho temporalem fuisse, & quæ iam abroganda sit: quin potius violatam à se Legem fuisse negat, quia hoc Diuinum sit opus. Fuit quidem illa vmbra tralis ceremonia, cui finem imposuit Christus suo aduentu, sicuti Paulus docet. sed præsentis causæ status in eo minimè vertitur. Tubentur enim homines à suis tantum operibus feriari, deo Circumcisio, quæ Dei est non hominum opus, Sabbatho aduersa non est. In hoc capite insitit Christus, non turbari Diuinis operibus sanctam quietem quæ Lege Moïsi mandata est. Atque hac ratione non suum modò factum excusat, sed eius etiam qui grabbatum suum tulit. erat enim appendix & quasi pars miraculi: quia nihil quàm eius approbatio erat. Deinde si inter Dei opera censetur gratiarum actio & gloria eius præconium, non fuit Sabbathi profanatio Dei gratiæ pedibus ac manibus testatam facere. De se tamen præcipuè loquitur Christus, cui Iudæi magis infestissimi erant. Interea sanitatem quam ægroto restituit, Diuinæ suæ virtutis specimen esse testatur. Filium se Dei prædicat, & sibi comunem esse cum Patre agendi rationem asserit. Quis sit Sabbathi vsus, & quibus de causis præceptum fuerit, nunc pluribus non disputo. quod ad præsentem locum sufficit, adeo nõ abrumpit vel impedit cursum operum Dei Sabbathi religio, vt potius ipsis solis concedat locum: cur enim hominibus cessationem ab operibus propriis Lex edicit, nisi vt ad consideranda Dei opera sensus omnes suos vacuos & solutos applicent? Impius ergo Legis euerfor est, nedum peruersus interpres, qui liberum Dei operibus regnum in Sabbatho non concedit: Siquis obiiciat, proponi Dei exemplum hominibus, vt septimo die quiescant: solutio in promptu est, non in eo conformes esse homines Deo quæ ferias ille egerit, sed quòd à turbulentis huius mundi actionibus cessantes, ad cælestem quietem aspirerent. Ergo Dei Sabbathum non cessatio est, sed solida perfectio, quæ tranquillam pacis statum secum adfert. Nec obstat quod Moïses dixit Deum operibus suis finem fecisse. significat enim perfecto mundi opificio consecrassè diem illum, quem homines meditando eius operibus impenderent. Interea non desit mundum à se conditum sua virtute sustinere, regere suo consilio, bonitate fouere, & cuncta suo arbitrio in cælo & in terra statuere. Ergo sex diebus absoluta fuit mundi creatio: regimen verò eius perpetuum est, & assidue in tuendo & conferuando eius ordine Deus operatur: quemadmodum Paulus docet in eo nos viuere, moueri & esse, Act. 17. f. 28. Et Dauid stare omnia docet quatenus ea Spiritus Dei vegetat, deficere autem simulac eius vigore destituta fuerint. Nec generali tantum providentia creatam à se naturam tuetur Dominus, sed singulas eius partes ordinat ac temperat. Præsertim verò suo præsidio seruat ac tēgit fideles, quos in fidem tutelamque suam recepit. *Et ego operor.* Iam Christus, omisso præsentis causæ patrociniio, miraculi finem & vsum exponit, nempe vt inde agnoscatur Dei Filius. Nam hoc in omnibus factis & dictis habuit propositum, vt se ostenderet salutis autorem. Hoc Diuinitatis proprium est quod sibi vendicat. quemadmodum etiam Apostolus Hebr. 1. a. 3. dicit eum sustinere potenti suo nutu omnia. Sed ideo se Deum testatur, vt in carne manifestatus Christi officium præstet: ita è cælo se profectum affirmat, vt præcipuè sciri velit quorsum descendit in terram.

18 *Ob hanc igitur causam.*) Hac defensione adeò non sedauit illorum rabiem vt potius irritauerit. Nec verò ignarus erat quàm maligna esset eorum improbitas, & quàm ferrea obstinatio: sed hoc primum spectauit, vt paucis suis, qui tunc aderant, prodesset: deinde vt in lucem protraheret insanabilem eorum malitiam. Docuit autem nos suo exemplo nunquam cedendum esse impiorum furori, quin Dei veritatem, quantum necessitas exigit, toto mundo inuito & obstrepente asserere conemur. Nec est cur malè habeat Christi seruos si non proficiant apud omnes ex animi sententia: quando ne Christo quidem successit. Nec verò mirum est, quo magis se exerit Dei gloria, Satanam in suis membris & organis violentius tumultuari. Priore membro quum infensus Christo fuisse dicit Euangelista quia Sabbathum sol-

Cap. V. uerat, ex eorum loquitur sensu. nam rem secus habuisse iam antè docui. Præcipua indignationis causa est quod Deum Patrem suum vocauit. Et certè voluit Christus Deum peculiari quodam modo Patrem suum intelligi, vt se à communi aliorum ordine eximeret. Æqualem se Deo fecit quum perpetuam sibi operationem tribueret. Ad eò autem hoc Christus non negat, vt clarius confirmet. Quo refellitur Arrianorum vesania, qui sic fatebantur Christum esse Deum vt Patri æqualem non putarent. Quasi verò in vna & simplici Dei essentia reperiri aliqua possit inæqualitas.

19 *Respondit ergo Iesus.*) Videmus quod dixi ad eò non dilui à Christo, quanquam calumniosum, quod Iudæi obiecerant, vt verum esse apertius dilerat. Ac primò quidem in illo capite insitit, Diuum esse opus quod carpebant Iudæi: vt intelligant cum Deo ipso sibi esse bellandum si damnare pergant quod illi necesse est adscribi. Locus hic varè olim agitatus fuit inter orthodoxos Patres & Arrianos. Arrius minorem Patre Filium inde colligebat quia ex se nihil possit. Excipiebant Patres, notari tantum his verbis personæ distinctionem, vt sciretur Christum à Patre esse, non tamen intrinseca agendi virtute eum priuari. Atque vtrinque erratum est: neque enim de nuda Christi Diuinitate habetur conicio: & quæ mox videbimus, in æternum Dei Sermonem per se & simpliciter minime competunt, sed tantum quadrant Dei Filio quatenus in carne manifestatus est. Sit nobis ergo ante oculos Christus, vt à Patre missus est mundo redemptor. In eo Iudæi nihil humana natura altius reputabant. Ideo contendit se humanitus non sanasse ægrotum, sed Diuina virtute quæ sub carne visibili latebat. Hic causæ status est: Quum illi in carnis aspectu defixi Christum contemnerent, iubet eos alius confurgere, ac Deum intueri. Ad hanc antithesin referendus est totus sermo, longè errare eos qui sibi cum homine mortali negotium esse putant, dum Christum accusant de operibus verè Diuinis. Ideo tantopere affirmat, nihil in hoc opere sibi esse à Patre diuersum.

20 *Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat illi quæ ipse facit: & maiora his monstrabit illi opera, vt vos miremini.*

21 *Quemadmodum enim Pater suscitatur mortuos & viuificat, sic & Filius quos vult viuificat.*

22 *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio:*

23 *Vt omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit illum.*

24 *Amen amen dico vobis, quod qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam: & in iudicium non veniet, sed transiit à morte in vitam.*

20 *Pater enim diligit.*) Quàm dura sit & coacta veterum expositio nemo non videt. Deus (inquiunt) se in Filio amat. atqui hoc Christo carne induto pulchrè conuenit, quòd à Patre ametur. Imò scimus hoc insigni titulo tam ab Angelis quàm ab hominibus fuisse distinctum, Hic est Filius meus dilectus. Scimus enim electum fuisse Christum, in quo resideret totus Dei amor, vt inde quasi ex pleno fonte ad nos manaret. amat enim Christus à Patre, vt est Ecclesiæ caput. Hunc amorem docet causam esse cur Pater omnia per eius manum efficiat. nam quum dicit *sibi monstrari*, hoc verbo intelligenda est communicatio. acsi diceret, *Quemadmodum Pater animum suum, ita & virtutem in me effudit, vt in meis operibus Diuina gloria resplendat: imò vt nihil Diuum quærere homines possint quod non in me inueniant.* Et certè extra Christum frustra Dei potentia quæretur. *Maiora his demonstrat illi opera.* Significat his verbis, miraculum quod in sanando homine ediderat, non fuisse summum ex operibus sibi à Patre mandatis. tenuem enim duntaxat illic gustum præbuerat eius gratiæ cuius propriè & minister & autor est: nempe vt vitam mundo restituat. Quum addit *Vt iuremini*, oblique eorum ingratiudinè perstringit, quòd illud tam splendidum virtutis Dei specimen contemnerent. acsi diceret, *Quantumuis hebetes titi ac stupidi, quæ posthac facturus est per me Deus, vel inuitos in admirationem rapiunt.* Videtur tamen hoc minime fuisse impletum, quum sciamus illos videndo non vidisse, sicuti etiam Iesaias dici reprobus cæcutire ad lucem Dei. Respondeo, Christum hinc de eorum affectu loquutum non esse, sed tantum notasse quàm magnificè paulo post se Dei Filium probaturus esset.

21 *Quemadmodum enim Pater.*) Summatim hinc comprehendit quale sibi datum sit à Patre officium. Tamen enim speciem vnã eligere videtur, est tamen generalis doctrina in qua se vitæ autorem prædicat. Vitam autem & iustitiam, & omnia Spiritus sancti dona, & omnes salutis nostræ partes in se continet. Ac certè miraculum hoc ita oportuit speciale esse virtutis Christi documentum vt communem illum fructum proferret, nempe vt aperiret Euangelio ianuam. Notandum porro qualiter vitam nobis Christus conferat. omnes enim inuenit mortuos: ergo à resurrectione initium fieri necesse est. Nò tamen superuacuum est quòd duo verba simul coniungit: quia non satis esset nos à morte esse ereptos nisi vitam plenè & solidè nobis restitueret Christus. Porro hanc vitam non omnibus promiscuam facit. dicit enim se vitam dare *cui vult*. quo significat non nisi certos homines (hoc est electos) hac gratia se peculiariter dignari.

22 *Neque enim Pater.*) Genus ipsum nunc clarius exprimit, quòd Pater in Filii persona mundum gubernet, ac eius manu imperium exercent. *Iudicium* enim pro imperio & potestate accipit Evangelista secundum phrasim linguæ Hebraicæ. Nunc summam tenemus, quòd traditum sit Christo regnum à Patre, vt arbitrio suo cælum ac terram moderetur. Sed videri possit hoc valde absurdum, quòd Pater, resignato imperii sui iure, tanquam priuatus quispiam homo in cælo otietur. Responso factis est, hoc non tam Dei quàm hominum respectu dici. nam in Patre nihil mutatum est, dum Christum constituit

constituit summum regem, ac cæli terræque Dominum. est enim ipse in Filio, & in eo operatur. Sed quia dum volumus ad Deum ascendere, sensus omnes nostri statim deficiunt, ponitur nobis ante oculos Christus, tanquam conspicua Dei inuisibilis imago. Non est igitur cur frustra nos cælorum adyta scrutando fatigemus, quum infirmitati nostræ consulat Deus ubi se propinquum in Christi persona ostendit. quin potius, quoties de mundi regimine, de nostro omnium statu, de cælesti nostræ salutis præsidio agitur, discamus ad Christum unum referre oculos (sicuti penes ipsum deposita est omnis potestas, & in eius facie Deus Pater, qui alioqui procul esset absconditus, nobis apparet) ne nuda Dei maiestas immenso suo fulgore nos absorbeat.

23 *Vt omnes honorent.* Hoc membrum satis confirmat quod nuper attigi, Deum non ita in Christi persona regnare quasi ipse, ut solent ignavi reges, quiescat in cælo: sed quia in Christo potentiam suam declaret, seque præsentem exhibeat. Quid enim aliud sibi volunt hæc verba, Vt omnes honorent Filium, nisi quod Pater agnolci vult ac coli in Filio? Ergo nostrum est Deum Patrem in Christo quærere, illic intueri eius potentiam, illic eum adorare. nam (sicuti continuo post sequitur) *Qui non honorat Filium*, legitimo honore Deum fraudat. Deum esse colendum fatentur omnes, adeoque hic sensus nobis à natura ingenitus altis habet in cordibus nostris radices, ut nemo simpliciter Deo honorem suum negare audeat: interea hominum mentes Deum extra viam quærendo euanescent. Hinc tot fictitii dii, hinc tot peruersi cultus. Verum ergo Deum non alibi quàm in Christo reperiemus, nec rite aliter eum colemus quàm Filium osculando, ut David docet. Nam (ut alibi testatur Ioannes) qui Filium non habet, ille simul caret Patre. Pulchris quidem & splendidis titulis ornant Turcæ & Iudæi quem adorant deum: sed hoc tenendum est, Dei nomen, quum à Christo separatur, nihil quam inane esse figmentum. Ideo quisquis Deo vero cultum suum probari cupit, ne à Christo defectat. Nec alia fuit Patrum ratio sub Lege: tametsi enim obscurum Christi aspectum habebant sub umbris, nunquam tamen citra Christum se pate fecit Deus. Sed nunc ex quo exhibitus fuit Christus in carne, & rex nobis impositus, totum mundum illi flectere genua oportet ut se Deo subiiciat. Nam quum illum sedere ad dexteram suam Pater iusserit, qui Deum imaginatur sine Christo, dimidia sui parte eum mutilat.

24 *Qui sermonem nesciunt audit.* Hic modus & ratio honoris exprimitur, nequis in externo duntaxat aliquo ritu & friuolis cæremoniis situm esse putet. Nam Euangelii doctrina Christo instar sceptri est, quo fideles sibi à Patre subiectos regit. Atque hæc definitio in primis notatu digna est. Nihil magis tritum est, quàm falsa Christianismi professio. nam & Papistæ, qui insensissimi sunt Christi hostes, plusquam audacter tamen eius nomine superbiunt, sed hic Christus non alium à nobis honoré exigit quàm ut Euangelio suo obediamus. Vnde sequitur, quicquid honoris Christo deferunt hypocritæ, proditoriū esse iudæ osculum. Ut centies Regem ipsum nuncient, regno tamen & omni potestate eum spoliand dum fidem non habent Euangelio. Fructum obedientiæ simul commendat quum dicit, *Habet vitam æternam*, quo simus ad eam præstandam magis voluntarii. Quis enim tam ferreus esse debet qui proposito æternæ vitæ præmio, sese libenter Christo submittat? Et tamen videmus quàm paucos sibi conciliet hac tanta benignitate. Ea est nostra pravitas ut sponte perire magis libeat quàm tradere nos Dei Filio in obsequium, ut eius beneficio seruemur. Vtrunque ergo hic complectitur Christus: & regulam pii syncerique cultus quem à nobis exigit, & rationem qua nos restituit in vitam. Neque enim quod prius docuit tenere sufficeret, eum scilicet ad suscitandos mortuos venisse, nisi etiam sciremus qualiter à morte liberet. Pronuntiat autem vitam obtineri doctrinæ suæ auditu: voce *Auditus* fidem intelligens, sicuti mox se declarat. Atqui fides non in auribus, sed in corde sedem habet. Vnde porro tanta fidei vis alibi dictum est. Semper quid nobis Euangelium offerat respicere conuenit. neque enim mirum est, qui Christum cum suis omnibus meritis recipit, eum reconciliari Deo, & à mortis reatu absolui: qui Spiritu sancto donatur, eum indui cælesti iustitia, ut in vitæ nouitate ambulet. Particula quæ additur, *Credit in eum qui me misit*, ad stabilendam Euangelii auctoritatem valet, dum Christus à Deo profectum esse testatur, non humanitus fabricatum. Quemadmodum alibi negat à seipso esse quod loquitur, sed à Patre sibi mandatum. *In iudicium non venit.* Hic tacita subest antithesis inter reatum cui naturaliter omnes sumus obnoxii, & gratitiam absolutionem quam per Christum consequimur. Nisi enim omnes maneret damnatio, quorum attineret inde eximere qui in Christum credunt? Sit igitur sententia nos esse extra mortis periculum, quia Christi beneficio absolui. Ergo utique nos sanctificet Christus, ac regeneret Spiritu suo in vitæ nouitatem, specialiter tamen hic gratuita peccatorum remissio notatur, in qua sola consistit hominum beatitudo. Verè enim demum is viuere incipit qui Deum habet propitium. quomodo autem nos amaret Deus nisi peccatis nostris ignosceret? *Transiit.* Quòd Latina quædam exemplaria habent in futuro tempore Transibit, ex inscitia & temeritate cuiuspiam natum est, qui mentem Euangelistæ non capiens, sibi concessit plusquam par erat. nam in Græco verbo nulla est prorsus ambiguitas. Transiit autem à morte iam esse factum non ineptè dicit, quia & incorruptibile est in filiis Dei vitæ semen ex quo vocati sunt, & iam in cælesti gloria per spem Christo confident, & regnum Dei intra se habent certo constitutum. Nam quòd abscondita est eorum vita, non ideo fide eam possidere desinunt: quòd undique à morte obsidentur, non ideo tranquilli esse desinunt: propterea quòd se Christi præsidio norunt esse satis tutos. Interea meminerimus, fideles ita esse nunc in vita ut mortis semper materiam circumferant. sed Spiritus qui in illis habitat, vita est, quæ reliquias mortis tandem abolebit. Est enim verum illud Pauli, mortem vltimum fore hostem qui destruetur. Nec sanè hic vel de plena mortis abolitione, vel de solida vitæ exhibitione agitur. Sed quanuis inchoata tantum sit vita in nobis, tantam eius certitudinem fidelibus constare pronuntiat Christus, ut sibi metuere à morte non debeant: nec miri, quum in ipsum infiri sint, qui fons est vitæ inexhaustus.

25 *Amen amen dico vobis quod ventura est hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, uiuent.*

Cap. V. 26 *Quemadmodum enim Pater habet vitam in seipso, ita & Filio dedit vitam habere in seipso.*

27 *Et potestatem ei dedit faciendi iudicij, quia Filius hominis est.*

28 *Ne miremini hoc: quia ventura est hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.*

29 *Et exhibunt qui bona fecerint, in resurrectionem vitæ: qui autem mala fecerint, in resurrectionem iudicij.*

25 *Amen amen dico.*) Quum toties iuramentum in salutis nostræ causâ Dei Filium Euangelista inducit, hinc primum quàm sollicitum sit erga nos eius studium perspiciamus: deinde quantopere referat fidem Euangelii bene ac penitus fixam sancitumque esse. Videtur certè incredibile nescio quid narrari, quum prædicatur hic fidei effectus de quo Christus disserit, ergo iuramentum confirmat ad eòd viuificam esse Euangelii sui vocem ut ad suscitandos mortuos sit efficax. De morte spirituali eum loqui satis conuenit, nam qui ad Lazarum & filium viduæ Nain & similes referunt, contextu ipso refelluntur. Primum admonet Christus nos omnes esse mortuos antequam nos ipse viuificet, atque hinc patet quid tota hominis natura ad salutem comparandam valeat. Papistæ quum liberum suum arbitrium erigere volunt, homini Samaritano comparant, quem semiuivum latrones in via reliquerant. Quasi verò allegoriæ fumo obscurare claram sententiam liceat, qua nos Christus morti planè addidit. Et sanè quum post primi hominis defectionem alienati à Deo simus per peccatum, quicumque se æterno interitu oppressos non agnoscunt, nihil aliud quàm se decipiunt inanibus blanditiis. Fateor quidem in hominis anima aliquid manere vitæ residuum: (nam & intelligentia, & voluntas, & omnes sensus totidem sunt vitæ partes) sed quia nulla pars est quæ ad cælestem vitam aspiret, non mirum est si totus homo, quantum attinet ad regnum Dei mortuus censetur. Atque hanc mortem pluribus verbis Paulus declarat, quum dicit nos alienatos esse à pura & sana ratione mentis, totoque cordis affectu Deo inimicos, & iustitiæ eius aduersos, cæcos errare in tenebris, & pravis concupiscentiis deditos. Si naturæ ad eòd corruptæ nullus est vigor ad iustitiam appetendam, sequitur extinctam esse vitam Dei in nobis. Ita Christi gratia, vera est à morte resurrectio. Hæc porro gratia nobis per Euangelium confertur: non quòd externa vox tantum habeat energiæ, quæ plerumque frustra aures verberat: sed quia Christus corda nostra intus Spiritu suo alloquitur, ut vitam nobis oblatam fide recipiamus. Neque enim promiscuè hic de omnibus mortuis agit: sed electos tantum intelligit, quibus Deus aures perforat & aperit, ut Filii sui vocem capiant, quæ eos in vitam restituat. Imò distinctè Christus suis verbis duplicem gratiam nobis commendat, quum dicit, *Audient vocem Filij Dei, & qui audierint, uiuent.* Neque enim minus præter naturam est, mortuos audire quàm in vitam vnde exciderant reuocari. Ergo utrunque arcanæ est Dei virtutis. Quum dicit, *Ventura est hora, & nunc est,* loquitur tanquam de re prius insolita. Et certè promulgatio Euangelii, noua & subita mundi resurrectio fuit. Si roget quispiam annon semper vitam hominibus deditur verbum Dei, facilis est responsio, doctrinam Legis & Prophetarum, quum destinata esset Dei populo, magis hoc habuisse officij ut qui Deo geniti erant, in vitam foueret, quàm ut reduceret à morte. Euangelii autem diuersa fuit ratio, quo gentes à regno Dei prius extraneæ, diuisæ à Deo, priuatæ omni salutis fiducia, in vitam societatem accitæ sunt.

26 *Quemadmodum enim Pater.*) Ostendit vnde tanta voci suæ efficaciam, quòd scilicet ipse sit fons vitæ, & eam voce sua in homines effundat. Neque enim nobis ex eius ore proflueret vita nisi penes ipsum esset eius causa & origo. Neque enim Deus vitam in se habere dicitur tantum quòd propria virtute & intrinseca solus viuat, sed quia vitæ plenitudinem in se continens, omnia viuificat. Atque hoc quidem propriè in Deum competit, quemadmodum Psalmo 36. habetur, *Apud te est fons vitæ.* Sed quia Dei manifestas, ut est procul à nobis distita, similis esset scatebræ latentis & absconditæ, ideo palam se in Christo exeruit. Habemus itaque promptum & expositum fontem ex quo haurire liceat. Hic verborum est sensus, Quòd Deus vitam apud se occultam & quasi sepultam habere noluerit, atque ideo transfuderit in Filium ut ad nos manaret. Hinc colligimus propriè hunc titulum adscribi Christo quatenus in carne manifestatus est.

27 *Et potestatem dedit ei.*) Iterum repetit datum sibi fuisse imperium à Patre, ut plenam & in cælo & in terra rerum omnium potestatem habeat. *ἐξουσία* hic dignitatem significat: *Iudicium* verò pro regimine & imperio accipitur. ac si diceret constitutum esse Filium regem à Patre, qui mundum gubernet, atque exerceat Patris ipsius potestatem. Ratio quæ mox subiicitur, in primis notanda, *Quia Filius hominis est.* Significat enim tam magnifica potestate ornatum prodire ad homines, ut illis communicet quod à Patre accepit. Quidam non aliud hoc loco dici putant, quàm quod habetur apud Paulum, ad Philip. Quòd Christus, quum in forma Dei esset, seipsum exinaniuit forma serui accepta, seque humiliavit vsque ad mortem crucis. Et propterea extulit illum Pater, & dedit illi nomen omni nomine præstantius, ut coram ipso flectatur omne genu, &c. Sed ego longius extendo, Christum, quatenus homo est, vitæ autorem à Patre fuisse ordiuatum, ne procul nobis quærenda sit. Neque enim sibi Christus accepit quasi indigeret, sed ut nos locupletaret sua opulentia. Summa est, patefactum nobis esse in Christo homine quod in Deo reconditum erat: & vitam prius inaccessam, nunc in promptu esse. Quòd autem nonnulli rationem hanc à suo contextu auulsam sequenti membro connectunt, coactum est, & à Christi mente alienum.

28 *Ne miremini hoc.*) Videtur parum appositè ratiocinari, dum eius quod dixerat confirmationem ab vltima resurrectione petit, neque enim maius est corpora excitari quàm animas. Respondet, non ex re ipsa hinc comparisonem fieri maioris & minoris, sed ex hominum sensu. Nam, ut sunt carnales, nihil mirantur nisi externum & visibile. Hinc fit ut animæ resurrectionem securè prætereant, carnis

autem

Ephes. 2. a. 1.
& 4. d. 17

Psal. 36. v. 9

Philip. 2. a. 7

autem resurrectio plus habeat apud eos admirationis. Simul facit crassa hæc nostra stupiditas ut longè plus ad faciendam fidem valeant quæ oculis cernuntur, quàm quæ sola fide concipi possunt. Quia de ultimo die meminit, non amplius additur restrictio illa, *Et nunc est*: sed tempus aliquando fore simpliciter pronuntiat. Verum occurrit altera exceptio. nam etsi fideles corporum resurrectionem expectant, non possunt tamen eius notitiæ inniti, ut statuant nunc animas eripi à morte, quia olim corpora è sepulchris resurgent. Apud impios verò quid magis ridiculum quàm ignotum (ut vulgò aiunt) per ignotus probare? Respondeo, hîc Christum de sua potentia gloriari apud reprobos, ut testatum faciat plenam rerum omnium instaurationem à Patre mandata esse. ac si diceret, Quod nunc à me inchoari dico, aliquando sub oculis vestris absolvam. Et certè quòd nunc Euangelii sui voce animas sub interitu demersas Christus viuificat, id quoddam vltimæ resurrectionis præliudium est. Porrò quia totum humanum genus complectitur, mox inter electos & reprobos discernit. Quæ partitio ostendit, reprobos, ut nunc Christi voce ad iudicium citantur, ita eadem voce pertrahendos semel & siltendos ad eius tribunal. Sed cur tantum sepulchris inclusos nominat, quasi participes resurrectionis futuri non sint alii, siue qui naufragio perierunt, vel à bestis sunt deuorati, vel in cinerem redacti? Verùm quia sepeliri communiter solent mortui, per synecdochen omnes intelligit qui pridem exuncti sunt. Atque hoc magis emphaticum est quàm si mortuos tantum dixisset. nam quos spiritu & luce mors iam priuauit, sepulchrum velut à mundo subducit. *Vox Filij* clangorem tubæ significat, qui Christi iussu & virtute personabit. Nam quòd Angelus præco vel apparitor futurus est, id non obstat quo minus tribuatur iudici quod geritur eius autoritate & quasi sub persona.

Matt. 24. e. 31
1 cor. 15. g. 5 a
1 thess. 4. d. 16

29 *Qui bona fecerunt.*) Fideles à bonis operibus designat, quemadmodum à fructu arborem cognosci alibi docet. Bona autem ipsorum opera laudat, quibus à sua vocatione operam dare cœperunt. Latro enim cui vitam in cruce Christus promisit, qui tota vita sceleribus deditus fuerat, inter extremos demum spiritus ad recti studium aspirat. Sed quia renascitur nouus homo, & ex peccati mancipio iustitiæ seruus esse incipit, totus superior vitæ cursus in rationem non venit coram Deo. Adde quòd ne peccata quidem quorum reatu se quotidie obstringunt fideles, illis imputantur. Nam sine venia nemo vquam exit. it in mundo qui bene vixisse censeri queat: imò nullum omnino bonum opus censetur nisi cuius vitii Deus ignoscet: quando omnia mutila sunt & corrupta. Factores ergo honorum operum hîc dicuntur, quos Paulus illorum studiosos aut zelotas vocat, Tit. cap. 2. d. 14. Sed æstimatio hæc ex paterna Dei indulgentia pendet, qui gratuito probat quod reici merebatur. Quòd ex locis istis colligit Papistæ vitam æternam rependi meritis operum, nulla difficultate refellitur. Neque enim de salutis causâ Christus tractat, sed tantum electos à reprobis sua nota discernit: idque facit ut suos ad sanctitatem & innocentiam inuitet atque hortetur. Et nos certè fidem quæ nos iustificat, cum studio bene iustitæque viuendi coniunctam esse non negamus: sed tantum docemus, non alibi quàm in sola Dei misericordia quietescere fiduciam nostram posse.

Matt. 7. e. 17

Tit. 2. d. 14

30 *Nō possū facere ego à meipso quicquā: quem admodū audio, iudico, & iudiciū meū iustum est: quia nō quero voluntatem meā, sed voluntatē Patris qui me misit.*

31 *Si ego testifcor de meipso, testimonium meum non est verum.*

32 *Alius est, qui testatur de me: & noni quòd verum sit testimonium quod testifcatur de me.*

30 *Non possū facere ego à meipso.*) Superuacuum foret hîc subtiliter disputare à seipso an alunde possit Filius Dei, quod ad æternam eius Diuinitatem spectat. neque enim talibus argutiis nos occupare voluit. Proinde nulla erat causa cur se tam anxie torquerent veteres in repellendū. Arrii calumnia, Filium Patri æqualem non esse nebulo ille iactabat, quia nihil posset à seipso. Respondent sancti viri, Filium iure Patri ferre acceptum quicquid habet: à quo personæ respectu, principium situm ducit. Sed primū Christus hîc de nuda sua Diuinitate verba non facit: sed, ut carne nostra indutus est, se ab externa specie minimè ælimandum esse admonet, quia aliquid habeat homine altius. Deinde videndum quibuscum negotiū habeat. Iudæos, qui ipsum opponere Deo tentabant, refellere illi propositum est. negat ergo se quicquam facere humanicus, quia dum habeat & moderatorem Deum qui in se habitat. Hoc semper memoria tenendum, quoties de se loquitur Christus, sibi tantum sumere quod hominis proprium est: quia Iudæos respicit, qui perperam eum quasi vnum aliquem ex hominum vulgo esse dicebant. Eadem ratione quicquid homine superius est ad Patrem refert. *Iudicandi* verbum propriè cōpetit in doctrinam, sed ad totam simul administrationem pertinet. ac si diceret se Patrem in omnibus autorem habere, sibi pro regula, esse eius arbitrium: ideoque illum fore vindicem. *Et iudicium meum iustum est.* Concludit extra aleam reprehensionis esse facta sua & dicta, quoniam nihil nisi mandato & ductu Patris aggredi sibi permittat. Rectum enim esse quicquid à Deo manat, absque controuersia fixum esse, debet. Hanc modestiam primum inter nos pietatis axioma esse decebat, adeò reuenter de verbo & operibus Dei sentire, ut solum Dei nomen ad probandam iustitiam & rectitudinem sufficeret: sed quàm pauci reperiuntur, qui Deum, nisi cogantur, statuunt iustum esse? Deus quidem suam iustitiā (fateor) experientia nobis demonstrat: sed ipsam ad carnis nostræ sensum restringere, ne aliter de ea sentiamus quàm ingenium nostrū dicit, nimis licentiosa est impietas. Sit igitur certa & indubia consequentia, rectum & verum esse quicquid à Deo est, nec fieri posse quin verax sit Deus in omnibus verbis suis, iustus & rectus in omnibus factis. Simul monemur hanc esse vnicam bene agendi rationem, nihil nisi duce & auspice Deo aggredi. Quòd si totus in nos postea mundus insurgat, hæc inuicta defensio suppetet, Non errare qui Deum sequitur. *Quia non quero voluntatem meam.* Hic minimè suam & Patris voluntatem quasi res contrarias inter se committit: sed tantum refellit quod falso putabant, eum humana audacia impelli magis quàm Dei autoritate regi. Negat igitur proprium sibi affectum esse, & separatim à iussu Patris.

Cap. V.

31 *Si ego testificor de.)* Non detrahit hinc testimonio suo fidem, quam alibi fortiter asserit: sed est modus concessionis. Quia enim aliunde satis superque instructus erat Christus, ne sibi credatur remittit. Si meum, inquit, de me testimonium vulgari hominum more vobis suspectum est, esto, ne valeat. Scimus autem pro vero & legitimo non haberi quod quisque de se prædicat, etiam si verè alioqui loquatur: quia nemo in propria causa idoneus est testis. Quamvis autem iniquum sit in hunc ordinem cogi Dei Filium, mauult tamen iure suo cedere, vt hostes suos Dei autoritate conuincat.

33 *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium reddidit veritati.*

34 *Ego verò ab homine testimonium non accipio: sed hæc dico vt vos saluistis.*

35 *Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis exultare ad tempus in luce eius.*

36 *Ego verò habeo testimonium maius quàm Iohannis: opera enim quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testantur de me quòd Pater me miserit.*

33 *Vos misistis ad Ioannem.)* Priusquam Dei testimonium proferat, vrget eos Ioannis responso, cui fidem detrahare honestè non poterant. Quorsum enim ad eum mittere attinebat nisi eius dictis stare vellent? mittunt enim tanquam ad Dei Prophetam. itaque eius vocem sibi instar oraculi stare simulat. Tamen si autem subest hic quoque altera concessio, clarè tamen illis exprobrat Christus, nihil præter malitiam obitare quominus credant. Ideo ad rem plurimum facere videmus hanc circumstantiam, quòd miserint ad Ioannem, & quasi discendi animo sciscitati ab eo fuerint quisnam esset Messias, & tamen pro nihilo duxerint eius responsum.

34 *Testimonium ab homine non accipio.)* Atqui non frustra Deus ipsum sibi testem elegit: & alibi Christus ipse pronuntiat discipulos sibi fore testes. Respondeo, Christum Iohannis testimonio vti, non quòd indigeat, sed quatenus nostra refert inde aliquid habere confirmationis. Mutuantur homines inter se alij ab alijs testimonium, quia carere eo subsidio nequeunt. Alia est Dei & Christi conditio. nam si virtutem philolophi prædicant non esse alienæ opis indigam, quid in se habet homo quo Dei veritatem fulciat? Et statim etiam Christus subiicit se Iohannis testimonium proferre eorum causa. quo significat non tam sui habere se respectum quàm hominibus consulere, dum Euangelij sui præcones excitat per quos nobis de voluntate sua testetur. In quo etiam mira eius bonitas relucet, dum omnia ad salutem nostram attemperat. Quare nostrum est vicissim dare operam ne frustra in nobis seruandis sit sollicitus.

35 *Erat lucerna ardens.)* Quòd Iohannem vocat lucernam ardentem, inde magis arguitur eorum ingratitude. sequitur enim non nisi sponte eos cæcutire, quum accensa fuerit Dei lucerna ante eorum oculos. Sensus itaque verborum est, Deus vos errare noluit: Iohannem enim constituit lucernam, cuius splendor vos dirigeret. Quòd ergo me non agnoscitis Dei Filium, sit errore voluntario. Sequitur alia exprobratio, quòd non modo clausis oculis lucem sibi oblatam præterierint, sed data opera abusi fuerint ad Christum opprimendum. Quòd enim Ioannem extollere supra iustum gradum parati erant, id ex maligno & perfido consilio oriebatur, ne Filio Dei locus esset. Peruersum hunc cælestis lucis abusum Christus eleganter lasciuæ comparat: quemadmodum si paterfamilias lucernam seruis noctu accendat ad peragenda quæ mandauit officia: illi autem eius vsum ad comestationes & omne proteruæ genus transferant. Porro sicuti his verbis Iudæos accusat Christus, ita nos in commune omnes admonet ne pijs doctoribus, quos rectæ viæ duces nobis Deus ordinat, ad vagandum huc & illuc abutamus. Et quàm utilis sit admonitio, omnium temporum experientia ostendit. Toto vitæ cursu regendos suscipit Deus homines ad vltimam vsque metam. Prophetas suos mittit rectores. Ea est hominum intemperies vt proteruè saltare sine progressu quàm ambulando progredi malint: ea inconstantia & leuitas, vt perpetua directione sorteta & reiecta rapiantur ad subitos suos affectus. Ideo dicit *Ad tempus*, vel *Ad horâ*: qua voce eorum stultitiam perstringit, quòd putarint fluxa & euanida proteruæ æternam Dei lucem posse extingui. Ita hodie Papiæ, quotquot Deus pios doctores Ecclesiæ suæ tanquam accensa lumina dedit, in contrarium vsum trahunt, quasi illis propositum sit oculos lucis aspectu sibi perstringere. Nec modò lucernis abutuntur ad suffocandam Dei lucem, sed etiam in tenebris sæpe exultant, vt quum aduersus puram Euangelij doctrinam insullis rabularum suorum commentis superbiunt. Cæterum quòd hinc Christus de Ioanne prædicat, Paulus omnium fidelium commune facit, quia sermonem vitæ habentes, tanquam luminaria fulgere debeant in mundo. propriè tamen in Apostolos & Euangelij ministros competere docet Christus, quòd facem reliquis præferunt. Nam quum omnes in tenebris cæci verseremur, Deus verbi sui luce nobis affulget. Sed hinc peculiariter Iohannem ornatur hoc elogio, per cuius ministeriû Deus Ecclesiæ suæ multo luculentius affulgit.

36 *Habeo maius testimonium.)* Postquam in persona Iohannis prauè à Iudæis corruptum fuisse Dei donum ostendit, iam secundò repetit quòd dixerat, sibi non opus esse hominis testimonio, quasi non sufficiat ipse sibi. Quanquam eo quòd despectui se esse videbat, eos more suo reuocat ad Patrem. *Opera enim quæ dedit.* Duo in medium profert quibus approbatus est Filius Dei. Pater, inquit, miraculis Filium tuum esse testatur: & priusquam in mundum veniret, mihi in Scripturis sanctis locuples testimonium reddidit. Meminerimus semper quorsum tēdat. Vult se promissum à Deo Messiam agnoscere, vt audiatur. Talem ergo se nunc re ipsa fuisse exhibitum cōtendit qualem Scriptura prædicat. Quæritur an ad id probandû quantum satis est valeant miracula, quum similia prius edita fuissent à Prophetis. Respondeo, quæ per manum Prophetarum Deus signa edidit, non vltra suum finem cui destinata erant protendisse, vt scilicet Dei ministros esse ostenderent, qui autoritatè aliter obtinere nō poterant, sed

Deus

A. B. b. 1

Philip. 2. c. 15

Deus Filium suum altius extollere voluit. Atque hoc Dei consilium pro scopo in miraculis habendum est. Ergo nisi malitia occupati sponte oculos clausissent, Christus signorum virtute quis & qualis esset conspicuum facere poterat.

37 *Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me: neque vocem eius audistis unquam, nec speciem eius vidistis.*

38 *Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.*

39 *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in illis vitam aeternam habere: & illae sunt quae testatur de me.*

40 *Et non vultis venire ad me ut vitam habeatis.*

37 *Et qui misit me.)* Perperam hoc ad vocem in Baptismo eius auditam restringitur. Patrem enim testatum in praeerito tempore fuisse dicit, ut significet non ignotum se prodire, quia pridem in Legge & Prophetis illum Deus insignierat, ut notas suas secum afferret vnde possit agnosci. Deum ergo testatum de Filio suo esse interpretor, quoties olim veteri populo salutis spem fecit, vel plenam regni Israel inlaurationem pollicitus est. Ita Iudaeos decebat conceptam habere ex Scripturis Christi ideam, antequam in carne manifestaretur. Quod praesentem contemnunt adeoque reiciunt, eo planum faciunt nullum se habere Legis gustum: quod etiam illis Christus exprobrat. Legis scientia perinde gloriabantur acsi in Dei sinu educati essent. *Neque vocem eius audistis.* Christus postquam se non recipi conquestus est, acrius inuchitur in eorum caecitatem. Quod *Vocem* Dei eos nunquam audisse, & *speciem* nunquam vidisse dicit, metaphoricæ sunt loquutiones, quibus in summa docere vult, alienos esse profusus à Dei notitia. Nam sicuti vultu & sermone homines se patefaciunt, ita Deus vocem ad nos suam Prophetarum voce emittit, & in sacramentis quasi visibilem formam induit, vnde cognosci pro modulo nostro queat. Verum qui Deum in viua sua effigie non agnoscit, satis hoc ipso prodit, nullum se numen colere nisi quod ipse fabricauit. Ideo Paulus oppositum oculis ipsorum velum dicit, ne cernant Dei gloriam in facie Christi.

2. Cor. 1. 14

38 *Et sermonem eius.)* Hic verus est profectus, dum radices agit in nobis sermo Dei, ut cordibus nostris infixus certam illic sedem habeat. Caelesti doctrinae locum apud Iudaeos negat esse Christus, quia Dei Filium, quem illa ubique commendat, non recipiunt: & merito hoc illis obicit. neque enim frustra per Moysen & Prophetas loquutus est Deus. Atqui non aliud habuit consilii Moyses nisi ut ad Christum recta omnes vocaret. vnde constat non esse eius discipulos qui Christum repudiant. Deinde quomodo sermonem vitae habebit in se manentem qui vitam ipsam repellit? quomodo tenebit Legis doctrinam qui Legis animam quantum in se est extinguit: nam Lex sine Christo inanis est, nec quicquam habet solidi. Quo igitur propius quisque nouit Christum, tantumdem profecit in Dei sermone.

39 *Scrutamini Scripturas.)* Quod prius dixerat Christus se Patrem habere testem in caelo, ad Moysen & Prophetas referri diximus. nunc sequitur clarior explicatio: testimonium enim illud in Scripturis extare dicit. Iterum verò stultam eorum iactantiam perstringit, quod vitam se habere in Scripturis profitebantur, quum mortuam tantum literam arriperent. Neque enim simpliciter reprehendit quod vita quaeratur in Scripturis (quando nobis in eum finem & usum destinatae sunt) sed quod Iudaei viuificam sibi esse Scripturam putarent, quum alieni essent à genuino eius sensu: imò quum lucem vitae quae illic continetur suffocarent. Quomodo enim sine Christo vitam Lex conferet, qui solus eam viuificat? Ceterum docemur hoc loco, ex Scripturis petendam esse Christi notitiam. nam qui de Christo imaginantur quod ipsis libuit. tandem non nisi vmbrae spectrum eius loco habebunt. Primò igitur tenendum est non aliunde quam ex Scripturis Christum rite cognosci. Quòd si ita est, sequitur, hoc animo legendas esse Scripturas ut illic inueniamus Christum. Quisquis ab hoc scopo deflectet, ut cunque discendo se fatiget tota vita, nunquam ad scientiam veritatis perueniet. Quid enim sapere absque Dei sapientia possumus? Porro quemadmodum iubemur Christum in Scripturis quaerere, ita hoc loco pronuntiat non irritum fore nostrum studium. sic enim illic de Filio suo testatur Pater ut eum nobis indubiè patefaciat. Sed hoc bonam partem impedit, quòd neglectim & quasi in transcurso tantum superficiem inspiciunt. Atqui summa attentione opus erat. ideo penitus absconditum hunc thesaurum scrutari Christus iubet. Quare quòd Iudaei, qui assidue Legem in manibus habent, sic abhorrent à Christo, eorum fo cordiae imputandum est. Conspicuum enim gloriae Dei splendor refulget in Mose: sed ipsi velum appetunt quod splendorem obscuret. *Scriptura* voce Vetus testamentum intelligi satis notum est. neque enim in Euangelio primum manifestari coepit Christus: sed qui à Legge & Prophetis testimonium habebat, palam se in Euangelio exhibuit.

40 *Et non vultis.)* Iterum exprobrat nihil illis praeter malitiam obflare quominus vitam in Scripturis oblatam percipiant. nam quum eos nolle dicit, ignorantiae & caecitatis causam prauitati & contumaciae assignat. Et certè quum tam benignè se illis offerret, sponte eos caecitare oportuit. quum verò lucem data opera fugerent, imò quum infidelitatis suae tenebris solem obruere cuperent, merito acrius eos obiurgat Christus.

41 *Gloriam ab hominibus non accipio.*

42 *Sed noni vos quòd dilectionem Dei non habetis in vobis.*

43 *Ego veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me: si alius veniat in nomine suo, illum suscipietis.*

44 *Quomodo vos potestis credere, qui gloria mutuo à vobis accipitis, & gloria*

Cap. V. *quæ à solo Deo est non quaritis?*

45 *Ne putetis quod ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui vos accuset, Moses, in quem vos speratis.*

46 *Si enim crederetis Mosi, crederetis etiam mihi: nam ille de me scripsit.*

47 *Si verò illius scriptis non creditis, quomodo meis verbis credetis?*

41 *Gloriam ab hominibus.*) Pergit in obiurgatione: sed ne suspectus sit, quasi propriam causam agat, occupando præfatur se nihil morari hominum gloriam, nec sua referre, vel sibi dolere quod contemni se videat. Et certè maior est quàm ut pendeat ab hominum iudiciis, quando nihil detrahare illi potest otius mundi malignitas, ac ne pilum quidem ex eius amplitudine minuere. Sic autem insistit in refellenda calumnia ut supra homines se extollat, postea liberè in ipsos inuehitur, Dei que contemptum & odium illis obiicit. Tametsi autem multum à Christo honoris gradu distamus, sinistra tamen hominum iudicia securè nos contemnere oportet. Certè summopere cauendum ne ad iracundiam nos prouocet contemptus nostri: quin potius hac tantùm de causa irasci discamus si suus Deo non habetur honor. Hæc sancta zelotypia nos vrat & excruciet, quoties mundū videmus ita ingratum esse ut Deum reiiciat.

42 *Quòd dilect. Dei non h. a.)* Dilectio Dei pro toto pietatis sensu hîc capitur. amare enim Deū nemo potest quin eum suscipiat, seque totum illi submittat. quemadmodum vicissim ubi non regnat amor Dei, nullum quidem esse obsequendi studium. Qua ratione hanc Legis ἀγαπήσθε τὸν Θεόν ponit Moses, ut diligamus Deum nostrum ex toto corde, &c.

43 *Ego veni.*) Quòd Deum non ament nec reuereantur Iudæi probat Christus hoc argumento quia pseudoprophetas cupidè recepturi sint quum subiicere se Deo recusent. Sumit enim pro confesso, hoc prauum & impium animi signum esse, quum posthabita veritate libenter mendaciis homines subscribunt. Si quis obiiciat errore hoc plerumque magis quàm malitia fieri, in promptu est responsio, neminè Satanæ imposturis esse obnoxium, nisi quatenus peruersa quadam cupiditate mendacium veritati præfert. Quis sit enim ut surdis loquatur Deus, promptos & alacres inueniat Satan, nisi quia à iustitia auersus, iniquitatem vltro appetimus? Quanquam notandum est, Christum propriè de his loqui quibus peculiariter illuxit Deus: sicut Iudæos hoc priuilegio dignatus erat, ut edocti eius Lege, rectam salutis viam tenerent. Tales certum est aurem minimè præbere falsis doctoribus, nisi quia falli optant. Ideo dicit Moses Deut. cap. 13. quum surgant pseudoprophetæ, hoc modo probari & examinari populum an Deum suum diligat. Videtur quidem in multis innoxia esse simplicitas, sed minimè dubium est quin illis oculos perstringat hypocrisis quæ intus in eorum animis latet. Certum enim est Deum ianuam nunquam claudere pulsantibus, nunquam eos frustrari à quibus syncerè quæritur. Verè itaque Paulus hoc Dei vindictæ adscribit, dum efficacia illusionis datur Satanæ, ut credant mendacio qui reiecta veritate approbarunt iniustitiam: & eos perire dicit qui dilectionem veritatis non receperunt ut salui fierent. Ita hodie multorum hypocrisis detegitur, qui Papæ fraudibus ac impiis superstitionibus addicti, virulento furore in Euangelium exardent. Nam si compositos ad Dei timorem animos haberent, timor ille obedientiam simul gigneret. *In nomine Patris.* Hoc quidem titulo pseudoprophetæ se venditant, ut hodie plenis buccis iactat Papa se Christi vicarium, imò non nisi hoc prætextu miseros homines ab initio decepit Satan. sed Christushic rem ipsam, non fucum designat. Nam se ideo Patris nomine venisse testatur quia & à Patre missus sit, & fideliter quod mandatum est peragat. Porro hac nota legitimos Ecclesiæ doctores à fucatis & adulterinis discernit. Quicumque igitur seipso efferunt, ac proprium sibi in animas magisterium arrogat, eos intrepidè reiiciendos esse docet hic locus. nihil enim separatum à Deo habere debet qui eius seruus consenseri cupit. Nunc si de tota Papæ doctrina fiat examen, cæci quoque ipsi videbunt proprio nomine eum venisse.

44 *Quomodo vos potestis.*) Quia durum videri poterat, eos qui Legis & Prophetarum domestici à pueritia discipuli fuerunt, tam crassæ inscitie damnari, & statui veritatis hostes: imò res videri poterat incredibilis: admonet Christus quid eos impediatur quominus credant: nempe quòd illis sanam mentem ambitio adimeret. Propriè enim Sacerdotes & Scribas alloquitur, qui superbia turgidi subiicere se Deo non poterant. Est autem hic insignis locus, qui docet omnibus præclusam esse fidei ianuam quorum animos inanis terrenæ gloriæ cupiditas occupat. Necessè enim est, qui vult aliquis esse in mundo, vagum reddi & euandum, ita ut ad Deum minimè tendat. Tunc demum ad cælestis doctrinæ obedientiam se homo colligit, quum hoc sibi præcipuè tota vita quærendum sentit ut se Deo approbet. Sed videtur peruersa confidentia, qua se hypocritæ coram Deo extollunt, maius esse obstaculum quàm sit mundana ambitio: atqui scimus illo etiam morbo maximè laborasse Scribas. Responsio facilis est: falsam enim sanctimoniam qua rude vulgus fallebant, detrahare illis Christus voluit. Crassius itaque vitium quasi digito monstrat, vnde palam fiat omnibus eos nihil minus esse quam quod haberi volebant. Deinde quauis aduersus Deum exultet hypocrisis, semper tamen in mundo & coram hominibus ambitiosa est. Imò hæc sola est vanitas quæ nos inflat, praua confidentia, dum nostro & aliorum potius quàm Dei iudicio stamus. Nam qui Deum verè iudicem sibi proponit, necessè est ut fractus & prostratus concidat. Ergo ut quis gloriam à solo Deo quærat, necessè est pudore sui confusum, ad gratuitam illius misericordiam confugere. Et certè qui Deum respiciunt, damnatos se ac perditos vident, nec quicquam sibi esse reliquum in quo gloriantur præter Christi gratiam. talis gloriæ studium semper cum humilitate coniunctum erit. Quantum verò ad præsentem locum spectat, non aliter ad capiendam Euangelii doctrinam comparatos esse homines significat Christus quàm ubi sensus omnes suos à mundo abstractus in solum Deum conuertunt, ac seriò reputant sibi cum illo esse negotiū, ut deliciarum quibus sibi illudere solent, oblitum conscientias suas descendunt. Quare nihil mirum si tam paucos hodie dociles

Euangelium intueniat, quum omnes sursum deorsum ferat ambitio. nihil etiam mirū si ab Euangeli professione multi deficiant. Iua enim vanitate abrepti euolant. Quo maiore studio vnum hoc quærere nos decet vt coram mundo contempti & abiecti, in nobis etiam confusi censeamur inter Dei filios.

45 *Ne putetis*) Erga obstinatos & præfractos, vbi doctrina & amicis monitionibus nihil proficitur, hæc ratio tenenda est, vt scilicet ad Dei tribunal citentur. Pauci quidem sunt qui aperte Deum rideant: sed quàm plurimi Deum, cui hostiliter ipsi sunt aduersi, propitium sibi fingendo, manibus blanditiis securè ludunt. Iam hodie gigantes nostri, qui totam Christi doctrinam inipie conculcant, perinde tamen superbiunt ac si ex intimis essent Dei amicis, quis enim Papistis alibi quàm apud eos Christianitum esse pertuadeat? Tales erant Scribæ quibuscum hic disputat Christus, quum summi essent Legis contemptores, Moſen tamen magnificè iactabant, vt non dubitarent eum instar clypei Christo opponere. Si grauem se illis & intolerabilem aduersarium fore minatus esset, sciebat hoc totum contemptum in: ergo paratam illis à Moſe accusationem denuntiat. Falluntur autem qui putant hic inter Moſis & Christi officium notari discrimē, quia Legis proprium sit reos peragere infideles. Neque enim eo respexit Christus, sed tantum vt fiduciam excuteret hypocritis, qui Moſis reuerentia falsò gloriabantur. Quemadmodum si quis Papistis hodie regerat, nullos fore illis magis infestos hostes sanctis Ecclesiæ doctoribus, quorum titulum improbè mentantur. Porro hinc discamus non esse frustra Scripturis gloriandum: quia nisi vera fidei obedientia colimus Dei Filium, extremo die accusatores in nos surgent quos illi teltes Deus excitauit. Quum dicit eos *Sperare in Moſen*, non infimulat eos superstitionis, quasi salutis suæ causam Moſi adſcriberent: sed eos intelligit perperam niti Moſis præsidio, quasi eum impiæ contumaciæ patronum habituri essent.

46 *Si enim crederetis.*) Ostendit cur Moſes futurus sit eorum accusator, quia scilicet eius doctrinam respuunt. Scimus autem non posse Dei seruis maiorem fieri iniuriam quàm dum contemnitur eorū doctrina, vel probro afficitur. Deinde quos Dominus verbi sui ministros constituit, eius quoque vindictas esse oportet. Ergo duplicem omnibus suis Prophetis imposuit personam: vt piis magistris essent ac doctores in salutem, reprobos olim suo testimonio confodiant. Quod dicit Christus Moſen de se scripsisse, longa probatione non indiget apud eos qui Christum agnoscunt esse finem Legis & animam. Verum si quis eo non contentus locos sibi ostendi desideret, primum consulo vt diligenter legat epistolam ad Hebræos, cui Stephani quoque concio respondet, Actorum cap. 7. deinde vt obseruet quæ Paulus ad suum institutum testimonia accomodat. Paucos certè locos esse fateor quibus Moſes palam Christum prædicet: sed quorū tabernaculum, sacrificia & caremonia omnes, nisi vt figuræ essent ad primū illud exemplar formatae quod in monte illi ostensum fuerat? Ergo sine Christo euaneſcit totum Moſis ministerium. Deinde videmus vt populum ad fœdus Patrum assidue reuocet, quod in Christo sancitum erat: adeoque vt Christum constituat præcipuum caput & fundamentum fœderis. Neque hoc sanctis Patribus ignotum fuit, qui semper in Mediatorem fuerunt intenti. Longior tractatio breuitati, cui studeo, non congrueret.

47 *Si enim illius scriptis.*) Videtur hic Christus minus sibi fidei quàm Moſi astruere: atqui scimus voce Euangelii cõcullum esse cælū & terram. Verum Christus sermonem suū ad eos attemperat quibuscū loquitur. Nam Iudæis citra controuersiam sancta erat Legis autoritas, ita fieri non poterat quin Christus Moſe esset inferior. Huc pertinet antithesis *Scriptorum & verborum*: nam eorum infidelitatem inde exaggerat quòd Dei veritas quasi in tabulis consignata, fidem tamen apud eos non obtineat.

CAP. VI.

- 1 **P**ostea abiit Iesus trans mare Galilææ, quod vocatur Tiberiadis.
- 2 **E**t sequuta est eum turba multa, quia viderat signa eius quæ ediderat super infirmos.
- 3 Ascendit verò Iesus in montem, & illic sedebat cum discipulis suis.
- 4 Erat autem propinquum Pascha, dies festus Iudæorum.
- 5 Sublatis ergo Iesus oculis, & intuitus quod turba multa veniret ad eum, dicit Philippo, Vnde ememus panes vt isti comedant?
- 6 (Porro hoc dicebat tētans eum: ipse enim nouerat quid facturus esset.)
- 7 Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt illis, vt quisque eorum pauxillum accipiat.
- 8 Dicit illi vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri.
- 9 Est hic puellus vnus qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?
- 10 Dixit autem Iesus, Facite homines discumbere. Erat autem herba multa in eo loco. Discubuerunt ergo homines, numero circiter quinque millia.
- 11 Sumpsit autem panes Iesus, & gratijs actis distribuit discipulis: discipuli vero discumbentibus. Similiter & ex pisciculis quantum volebant.
- 12 Postquam verò satiati sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ supersunt fragmenta nequid percat.

Cap. VI. 13 *Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis quæ ex quinque hordeaceis panibus superfuerant ijs qui comederant.*

1 *Postea abiit Iesus.*) Quum facta Christi ac dicta colligere soleat Iohannes quæ præterierant alii tres Euangelistæ, hoc loco historiam miraculi ab illis narratam præter morem suum repetit: verum hoc facit certo consilio, vt inde ad Christi concionem transeat quæ postridie habita est in Capernaû: quia res erant coniunctæ. Quare hæc narratio, tamen si illi communis est cum tribus reliquis, hoc tamen habet peculiare, quòd in alium finem tendit, sicut videbimus. Dicunt alii hoc fuisse factum paulo post mortem Iohannis Baptistæ: qua temporis circumstantia causam discessus Christi notant. Tyranni enim vbi semel imbuti sunt piorum sanguine, exardent in maiorem sæuitiam, non secus ac potandi intemperies situm ebriosis accuit. Ergo Christus sua absentia Herodis furorem placare voluit. *Mare Galilææ* pro lacu Genesara accipit. Quum addit *Vocatum fuisse Tyberiadis*, melius locum exprimit quò se contulit Christus: neque enim totus lacus habuit hoc nomen, sed tantum pars ripæ vicina in qua sita erat Tyberias.

2 *Sequitur aësturbæ.*) Hinc tantus sequendi Christi feruor, quòd perspecta eius virtute in miraculis, magnum aliquem esse Prophetam & à Deo missum persuasi erant. Cæterum hic omittit Euangelista quod alii tres referunt, docendo & sanandis ægrotis consumptam fuisse diei partem, & quum iam sol in occasum vergeret, rogatum fuisse à discipulis vt dimitteret turbas. Summam enim breuiter perstringere satis habuit, vt hac occasione nos ad reliquum contextum, qui postea sequetur, deduceret. Cæterum hîc primo loco perspicimus quanto audiendi Christi studio populus arderet, quòd omnes sui obliti noctem securè in loco deserto expectant. Quo minus excusationis habet torpor noster, vel potius fœcordia, quòd cælestem Christi doctrinam famis curæ adeò non præferimus vt minima quæque auocamenta subinde nos à vitæ æternæ meditatione abducant. imò rarissimè contingit vt Christus nos mundi obstaculis solutos & expeditos inueniat. Adeò nemo eum sequi vsque ad montem desertum paratus est, vt vix decimus quisque eum excipere sustineat quum se domi offert inter medias commodiatae. Quauis autem in toto ferè mundo grassetur hic morbus, certum tamen est neminem regno Dei aptum fore nisi qui excusis talibus deliciis, cibum animæ cupidius appetere discat quàm vt venter illi sit obstaculû. Sed quia nos caro semper ad sua commoda sollicitat, hoc quoque rursus notandum est, eorum curam sponte à Christo suscipi qui seipos negligunt. Neque enim expectat dum famelici inclament se inedia perire, nec suppetere quicquam cibi: sed cibum illis non rogatus parat. Dicet aliquis non esse istud perpetuû, quòd sæpe videamus pios, dum profus regno Dei sunt addicti, fame tamen confici, & propenodum tabescere. Respondeo, Christum, etiam si hoc modò fidem & tolerantiam nostram probare velit, respicere tamè è cælo nostram inopiam, & de ea subleuanda, quantum nobis expedit, esse sollicitum. quòd autem non statim succurrit, optima ratione, licet occultata, id fieri.

3 *Ascendit in montem.*) Scessum proculdubio quærebat Christus vsque ad festum diem Paschatis: ideo dicitur sedisse in monte cum discipulis. Atque id quidem consilium cepit secundum hominem, sed in terea aliud fuit Dei consilium, cui libenter obsequutus est. Quauis itaque hominum conspectum fugeret, se tamen velut in celeberrimum theatrum produci Dei manu patitur. Maior enim hominum frequentia in deserto monte fuit quàm in populosa aliqua vrbe: maior etiam famæ celebritas ex miraculo nata est quàm si stetit in medio foro Tyberiadis. Quare hoc exemplo docemur sic ex rebus natis consilia capere, vt tamen si aliter succedit quàm putauimus, nobis non doleat superiorem esse Deum, qui omnia moderetur suo arbitrio.

5 *Dicit Philippo.*) Quod hîc legimus dictum vni Philippo, alii omnibus dictum fuisse tradunt. sed in eo nihil absurdum. Probabile enim est Philippum ex communi omnium sensu loquutum esse: ideo peculiariter Christus illi respondet. Quemadmodum continuo post Andream loquentem inducit, vbi alii sermonem pariter omnibus assignant. Tentat discipulos in persona Philippi, an miraculum expectent quale mox visuri erant. Quum videt eos de extraordinario remedio nihil concipere, tunc eorum mentes quasi sopitas incitat, vt oculos saltem ad præsentem rei conspectum habeant apertos. Hic autem scopus est omnium quæ discipuli afferunt, vt à populo retinendo Christum dehortentur. Et fortè sibi in eo privatim consulit, ne pars incommodi in eos redundet. Quare neglectis eorû obiectionibus pergit Christus in suo instituto.

Denarius.

7 *Ducentorum denariorum.*) Quum denarius ex Budæi supputatione quatuor Caroleos valeat, & duos turonicos, lumina hæc ad xxxv. Francicos vel circiter ascendit. Hanc summam si distribuas in quinque hominû millia, singulæ centuriæ habebunt quatuordecim solidos turonicos. Nunc accedant vsque ad numerû millenarium mulieres & pueri, ita reperies Philippû singulis capitibus sequituronicû in exiguo pane emendo attribuire. Verum (vt in magna turba fieri solet) plures fortè esse arbitrabatur. Cæterû quû tenues & minimè pecuniosi forent discipuli, summæ magnitudine Christû terrere voluit Andreas: ac si diceret non suppetere opes quæ ad pascendum populum sufficerent.

10 *Facite homines discumbere.*) Quòd non citius ad spem quam dabat Magister erecti fuerunt discipuli, nec illis in mentem venit eius potentæ tribuere, quantum decebat, tametsi reprehensione dignus fuit stupor, non parum laudem mereret prompta eorum obedientia, quòd eius mandato nunc parent, quid consilii habeat ipse, & quo profectu facturi sint quod faciunt, nescientes. Eadem populo obsequendi facilitas: nam de fine incerti omnes, vno tantum verbo iusi discumbunt. Atque hæc vera fidei probatio, quum Deus homines quasi in tenebris ambulare iubet. Id vt fiat, discamus nobis non sapere, sed in rebus confusis nihilominus sperare prosperum euentû, quum Deum sequimur ducem, qui suos nunquam frustratur.

11 *Gratius actis.*) Non semel nos monuit exemplo suo Christus, quoties cibum attingimus, à precibus auspiciandum esse. nam quæcunque in vsum nostrum destinauit Deus, tanquam inmensæ

cuis

eius bonitatis & paterni in nos amoris symbola, ad eum celebrandum nos inuitant. Et gratiarum actio (sicuti Paulus docet) solennis quædam sanctificatio est, vt eorum vsus nobis purus esse incipiat. Vnde sequitur sacrilegos esse donorum Dei profanatores, qui ea neglecto Deo ingurgitant. Atque eo magis notanda est hæc admonitio, quòd videmus hodie bonam mundi partem se balluino more saginare. Quod Panem discipulis datum voluit inter eorum manus crescere, hinc docemur quum aliis mutuò ferimus, Deum benedicere labori nostro. Nunc totius miraculi summam colligamus. 1 Hoc autem habet cum aliis commune quòd in eo diuinam suam virtutem Christus cum beneficentia coniunctam exeruit. 2 Est etiam nobis eius sententia confirmatio qua nos exhortatur ad querendum Dei regnum, reliqua omnia nobis adiectum iri promittens. Nam si eorum curam suscepit qui subito tantum impetu ad eum delati fuerant, quomodo nobis deesset si eum constanti animi proposito quæramus? Sinet quidem interdum (vt prius dixi) suos efurire: nunquam tamen eos suo subsidio destituet. Interim optimas causas habet cur nobis non opituletur nisi in rebus extremis. 3 Adde quòd Christus palam fecit se non spirituales tantum vitam mundo conferre, sed alendis etiam corporibus à Patre esse prætectum. Bonorum enim omnium affluentia illi in manum data est, vt tanquam canalis eam in nos effundat. quanquam improprie canalem voco, quum potius fons viuus sit ex æterno Patre scaturiens. Ideo Paulus quicquid est bonorum, communiter à Patre, & ipso nobis precatur. Et alibi, in omnibus per eum gratias Deo patri agendas docet. Nec modò æternæ eius Diuinitatis proprium est hoc munus, sed Pater etiam in carne cœcœ omnium nobis eum constituit, per cuius manum nos pascat. 4 Quamuis autem non cernamus quotidie oculis miracula, non minus tamen liberaliter vim suam Christus in nobis pascendis explicat. Et certè non legimus eum, quoties suis cœnam dare voluit, nouis modis vsurum esse. Quare præposterum votum fuerit si quis inusitato aliquo modo cibum & potum sibi deferri flagitet. 5 Adde quòd non magnas populo lautitias parauit Christus, sed pane hordeaceo & aridis piscibus contentos esse oportuit qui miraculi eius virtutem palam in cœna illa cernebant. 6 Tam verò etiam quinq; hominum millia non satur et hodie quinq; panibus, totum tamen munus mirabiliter pascere non desinit. Est quidem hoc nobis paradoxon. Non viuere hominem solo pane, sed sermone qui egreditur ex ore Dei. sumus enim exterius mediis adeò affixi vt nihil sit difficilius quàm à Dei providentia pendere. hinc tanta trepidatio simulac non superpetit panis ad manum. Verum si quis omnia rite expèdat, Dei benedictionem in omnibus alimentis cernere cogetur: sed vsu & assiduitate nobis vilescunt naturæ miracula. Nec verò hac in parte tam stupor nobis obitat quàm malignitas. quotus enim quisque est qui non vago mentis errore cælum & terram centies circuire malit, quàm Deum se offerentem aspiceret?

Summa totius miraculi.

1. Cor. 1. c. 3
Ephes. 5. c. 20

Deut. 8. a 3

13 Impleti duodecim cophinos.) Quin septem panibus satiata fuissent quatuor hominum millia, Matthæus totidem quot fuerant panes sportas superfuisset scribit. quò ergo maiori hominum numero minor copia æquè sufficit, & sere duplo amplius manet residuum, hinc melius perspicimus quantum valeat illa Dei benedictio, ad cuius intuitum sponte claudimus oculos. 7 Est etiam hoc obiter notandum, quanquam Christus ad illustrandū miraculū impleri cophinos iubet, simul tamen ad frugalitatem suos hortari, quum dicit, Colligite nequid pereat. neque enim maior Dei largitas luxuriæ irritamentum esse debet. Ergo qui abundant, se olim rationem reddituros esse meminerint inmodicæ copię, nisi fedulò & fideliter in bonos & Deo probatos vsus reponant quod illis affluit.

Matth. 15. d. 37

14 Homines ergo illi quum signum vidissent quod fecerat Iesus, dicebant, Hic est verè Propheta qui venturus est in mundum.

15 Iesus itaque quum nouisset quòd venturi essent, & eum rapturi ut facerent Regem, discessit rursus in montem ipse solus.

16 Quum autem vesper esset, descenderunt discipuli eius ad mare.

17 Et conscensa navi venerunt trans mare in Capernaum. & iam tenebræ erant, & non venerat ad eos Iesus.

18 Et mare vento magno flante intumescēbat.

19 Quum ergo progressi essent stadia viginti quinque vel triginta, vident Iesum ambulantem super mare: & quum appropinquasset navi, territi sunt.

20 Ille autem dicit eis, Ego sum, ne terreamini.

21 Volebant ergo eum accipere in nauem: & continuo nauis appulit ad terram ad quam ibant.

14 Homines ergo.) Videtur hic aliquis esse miraculi profectus quòd authorem fatentur Messiam esse: neque enim aliò spectabat Christus hoc quod habent de Christo notitiæ conceptum, mox in alienum finem perperam conuertunt. Atque hoc plusquam vulgare hominibus vitium est, simulac illis se Deus patefecit, cõtrumpere suis mendacijs, ac peruertere eius veritatem: imò quum rectam viam ingressi videntur, mox à seipsis degenerant.

15 Vt facerent Regem.) Quòd Regis titulum & honorem Christo deferre in animo habebant isti homines, id ex ratione aliqua oriebatur: in eo verò multum errabant quòd sibi licentiam sumebant creandi Regis: nam Scriptura hoc vni Deo vendicat, quemadmodum Psalmo 2. habetur, Ego constitui Regem meum, &c. Deinde qualè illi regnum affingunt? Terrenum scilicet, quod profus alienum est ab eius persona. Hinc discamus quàm periculosum sit in rebus Diuinis relicto Dei verbo quicquam ex sensu nostro comminisci, nihil enim est quòd non adulteret præposterum mentis nostræ acumen. Et quid iuuat zeli prætextus, quum præpostero nostro cultu magis sumus in Deum contumeliosi quàm si consulto & data opera quispiam eius gloriam impugnet? Scimus quàm furiosi ad extinguendam Christi

Psal. 2. b c

Cap. VI. gloriam fuerint hostium conatus. Illa certè extrema vis fuit quum in crucem actus est. atqui hoc modo & salus mundo parta est, & de morte ac Satana Christus ipse magnificum triumphum egit. Si nunc Regem se creari passus esset, actum erat de spiritali eius regno, Euangelium aeterna infamia notatum esset, spes salutis prorsus delata. Hoc tandem proficiunt ficti cultus & honores temere ab hominibus excogitati, ut Deum vero suo honore spoliatum, dedecore tantum onerent. Notandum etiam est *Rapiendi* verbum: volebant Christum rapere, inquit Euangelista, hoc est, violento impetu Regem quauis inuictum, facere volebant. Quare si probari illi cupimus quem deserimus honorem, semper quid postulet spectandum est. Et certè qui honores à se inuentos Deo obtrudunt, quodammodo vim illi & manum afferunt, quum recti cultus fundamentum sit obedientia. Hinc præterea discimus quàm reuerenter in puro & simplici Dei verbo manendum sit: quia simulatque paululum deflectimus, fermentis nostris inficitur veritas, ut iam desinat esse sui similis. Habebant ex verbo Dei regem fore qui promissus erat redemptor: sed ex suo capite regnum terrenum comminiscuntur, & præter Dei verbum regnum illi deserunt. Ita quoties verbo Dei opiniones nostras miscemus, fides in friuolas coniecturas degenerat. Ergo ad modestum se assuesciant fideles, ne eos in peruersum zeli ardorem abripia: Satan, vt gigantem inlat violenti in Deum irruant: qui tunc demum rite colitur quous illum amplectimur se nobis offerentem. Mirum autem est in quinque hominum millibus tam præcipitem fuisse audaciam ut in creando nouo Rege arma Pilati & imperii Romani potentiam in se prouocare non dubitarent. Et certum est nunquam eo fuisse progressuros nisi Prophetarum oraculis freti Deum à partibus suis staturum, seque ita superiores fore sperassent. Sed interea errabant, regnum fingendo quod nusquam Prophetæ commendauerant. Tantum ergo abest ut ad conatus suos iuuandos præsentem habeant Dei manum, ut se Christus potius subducat. Eadem ratio fuit cur tandiu sub Papatu miseri homines in densis tenebris quasi Deo absente vagati sint, quia eius cultum suis commentis totum polluere ausi fuerant.

26 *Descenderunt eius discipuli.*) Non dubium est quin tandiu latere voluerit Christus dum turba disfluere. Scimus quàm difficile sit sedare popularem motum. atqui si palàm fuisset tentatum quod animis conceperant, sparsus mox fuisset rumor: postea vero non ita facile fuisset inuictam semel maculam eluere. Totum interea illud tempus precibus impendit, quemadmodum alii Euangelistæ referunt: forte ut Deus Pater illam populi intemperiem corrigeret. Quod miraculo traicit lacum, discipulis hoc prodest ad confirmandam rursus eorum fidem. Longius etiam fructus manat: quia postredie colligere promptum fuit toti populo, illum tua virtute, non nauigio aduectum. Ripam enim obsidebant ex qua eum soluere oportebat: & vix inde fuissent abtracti nisi vidissent discipulos aliò transire.

27 *Tenebra iam erant.*) Iohannes multas circumstantias præterit, quas alii ponunt, qualis ista est, quòd per aliquot horas cum aduerso vento luctati sunt. Nam probabile est post primas noctis tenebras ortam fuisse tempestatem. dicunt autem quarta demum vigilia Christum apparuisse discipulis. Qui in dimidio lacus spatio adhuc eos fuisse coniciunt quum illis apparuit Christus (quia Iohannes dicit tunc viginti-quinque aut triginta stadia fuisse progressos) in eo falluntur quòd putant eos nauigasse in vltiorem vel aduersam ripam. Nam Bethsaida, prope quam editum fuisse miraculum Lucas testatur, & Capernaum, quòd naui appulit, sitæ sunt in eodem tractu. Plinius lib. 5. sex miliaribus lacum hunc latum esse tradit, longum autem sedecim. Ioseph. lib. 3. belli Iudaici centum illi stadia in longitudinem, quadraginta in latitudinem assignat. Porrò quum octo stadia milliare vnò efficiant, hinc colligere promptum est quantum alter ab altero discrepet. Quantum ad præsentem nauigationem pertinet, tantum spatii non recto cursu sed in cõtatione confectum fuisse diuino. Vt cunq; res habeat, voluit docere Euangelistam in summo periculo fuisse versatos quum se Christus ostendit. Posset autem videri absurdum quòd sic vexantur discipuli Christi, quum aliis tranquilla sit nauigatio. Sed ita sæpe Dominus suos exercet grauib; periculis, ut eum in liberatione melius & familiarius agnoscant.

20 *Territi sunt.*) Timoris causam exprimunt reliqui Euangelistæ, quòd spectrum esse putarent. Fieri autem non potest quin consternatio & metus nos inuadat quum oculis obicitur spectrũ aliquod: quia vel Satanam nobis illudere putamus, vel Deum aliquid portendere. Cæterum hic tanquam in speculo nobis proponit Iohannes qualis concipi à nobis possit Christi notitia absq; verbo, & quid afferat. Nam si nudum suæ Diuinitatis specimen exhibeat, statim ad figmenta nostra delabimur, ac sibi quisque idolum Christi loco fabricat: post mentis errores sequitur postea trepidatio & confusus animi pavor. sed vbi loqui incipit, ex eius voce tum liquidã percipimus solidãque notitiam, tum gaudium mentibus nostris & læta pax affulget. multum enim his verbis subest pondus, *Ego sum ne terre amini.* nam hinc docemur, in sola Christi præsentia nos satis amplam habere fiduciæ materiam, ut tranquilli simus & securi. Sed hoc non nisi ad Christi discipulos pertinet: postea enim videbimus impios eadem voce fuisse prostratos. Discriminis causa est, quòd reprobis & incredulis iudex est missus in exitium: quare eius conspectum sustinere nequeunt quin statim absorbeantur. Pii autem, qui sibi agnoscunt propitiatore esse datum auditio eius nomine, quòd illis est certum & Diuini amoris & suæ salutis pignus, quasi à morte in vitam excitati animos colligunt, & quasi ferenum cælum hilares conspiciunt, quieti in terra reident: & omnium malorum victores, eius præsidium omnibus periculis opponunt. Cæterum non tantum verbo eos solatur & erigit, sed etiam re ipsa timorem eximit, tempestatem sedando.

Infrã 18. b. 6

22 *Postredie turba qua stabat trans mare, quum vidisset quòd nauis alia non erat illic, nisi ea sola in quam conscenderant discipuli eius: & quòd non uenerat Iesus cum discipulis suis in nauem, sed soli discipuli abierant.*

23 *Porrò alie naues uenerant Tiberiade, prope locum ubi comederant panem, postquam*

postquam Dominus gratias egisset.

24 *Quum ergo vidisset turba Iesum illic non esse, nec eius discipulos, conscenderunt ipsi quoque in naues, & venerunt Capernaum, quærentes Iesum.*

25 *Et eo inuento trans mare, dixerunt illi, Rabbi, ex quo tempore hic es?*

22 *Postridie.* Hic Evangelista circumstantias refert unde coniciere posset turba Diuinum fuisse Christi tractum. Vna fuerat nauis, eam sine Christo soluere vident: veniunt postridie aliunde naues, quibus vehuntur Capernaum: illic Christum reperiunt. restat ergo vt miraculo aduectus fuerit. Est autem in verbis *απαλόλυστον*: sed sensus nihilominus satis clarus est. nam priore membro dicit Iohannes vnicam fuisse nauem, eam sub omnium oculis à ripa & loco illo soluisse, nec habuisse Christum vectorem: postea subiicit naues Tiberiade venisse, quibus aduecta fuerit turba, quæ ad ripam cõfederat, quasi exitus omnes obfidens, ne elabi Christus posset.

23 *Propè locum vbi comederant panem.* Ambiguus est verborum sensus: possunt enim ita exponi, vel quòd Tiberias vicina fuerit loco vbi satiati à Christo fuerant quinque panibus, vel quòd naues ad ripam loco propinquam & subiectâ appulerint, atque hæc posterior expositio mihi magis probatur. Nam Bethsaida, prope quam editum fuisse miraculum illud Lucas exprimit, inter Tiberiadem & Capernaum media est. Itaque naues, quum ex *superiore loco descenderent, legebant ripam illam in qua turbæ stabant, nec dubium est quin applicitæ ad terram fuerint ad recipiendos vectores. Quum Iohannes iterum commemorat Christum *Gratias egisse*, non est superuacua repetitio. significat enim precibus Christum impetrasse vt pauculi illi panes tot hominibus pascendis sufficerent, & quia frigidè ad preces ac ignaui sumus, bis idem nobis inculcat.

*Al. ex infere
riore loco ascẽ-
derent.*

25 *Trans mare.* Diximus antehac urbem Capernaum non fuisse sitam in aduersa ripa. Tiberias enim in ea parte lacus sita est in qua latius se diffundit: sequitur postea Bethsaida: Capernaum verò in extremo recessu iacet, non procul ab *egressu Iordanis. Quòd autem Iohannes trans lacum ipsum locat, nõ debet ita intelligi quasi regio ex diametro opposita fuerit, sed quia in extremo illo recessu flexuosus lacus fuerit, ac propter sinum interpositum non potuerit iter confici nisi per longos circuitus. Plebeio itaque more trans mare dicit Evangelista, quia rectum iter & vsitatum nisi nauigio non patebat.

Al. ingressa.

26 *Respondit illis Iesus, ac dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis ex panibus, & saturati estis.*

27 *Operamini cibum, non qui perit, sed cibum qui manet in vitam æternam, quem Filius hominis vobis dabit: hunc enim Pater signauit Deus.*

28 *Dixerunt ergo illi, Quid facimus vt operemur opera Dei?*

29 *Respondit Iesus, & dixit illis, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem ille misit.*

26 *Respondit illis Iesus.* Non respondet Christus ad rogatum vt suam illis potentiam commendet in miraculo, sed potius obiurgat quòd inconsideratè ruant, neque enim illis constabat vera & legitima facti sui ratio, quia aliud in Christo quàm Christum ipsum quærebant. Hoc itaque in illis vitii notatur, quòd Christum ventris non signorum causa quærant. Neque tamen negari potest quin miraculum respexerint, imò prius narrauit Evangelista signis fuisse commotos ad sequendum Christum, sed quia miraculis abutebantur in alienum finem, meritò illis exprobrat quòd maiorem ventris quàm signorum respectum habeant, ac si eos negaret in Dei operibus rite proficere vt decebat. hic enim verus fuisset profectus, sic Christum agnoscere Messiam vt illi se docendos ac regendos traderent, ac eo ducere tenderent ad cæleste Dei regnum. Atqui nihil ab eo maius expectant quàm vt bene habeant ac commodè in hoc mundo. Porrò hoc est Christum spoliare præcipua sua virtute, datus enim ideo à Patre fuit, & ideo se patefecit hominibus, vt Spiritu sancto donatos in imaginem Dei reformet, vt sua iustitia indutos in vitam æternam ducat. Multum ergo interest quid in Christi miraculis spectemus: nam qui ad regnum Dei non aspirans in commodis præsentis vitæ hæret, non aliud quærit quàm vt ventrem impleat. Quemadmodum hodie multi cupidè Euangelium amplecterentur, si crucis acerbitate vacuum carnis tantum delicias afferret. Imò multos videmus nomen Christo dare vt hilarius & solutius viuant. Alii spe lucruali metu, alii in eorum gratiam quibus placere volunt, Christi se discipulos profitentur. Ergo hoc in quærendo Christo primum est, vt contempto mundo quæramus regnum Dei & iustitiam eius. Cæterum quia sibi vt plurimum homines imponunt, ac sibi persuadent optimè Christum à se quæri dū totam eius virtutem adulterant, more suo Christum particulam *Amen* duplicat, quasi iureiurando vitium quod sub hypocrisis nostra latet, extrahere è tenebris velit.

27 *Operamini.* Docet quorundam intentasse suorum studia velit: nempe ad vitam æternam. sed quia pro ingenii nostri crassitie semper rebus terrenis addicti sumus, ideo prius corrigit ingenitum illum nobis morbum, quàm ostendat quid agendum sit. Illa fuisset simplex doctrina, Operamini cibum incorruptibilem: sed quia nouerat hominum sensus terrenis curis deuinctos teneri, primum laqueis illis solui & expediri iubet vt in cælum assurgant: non quòd suos à labore prohibeat, quo sibi quotidianum victum acquirant: sed terrenam hanc vitam cælesti posthabendam esse admonet. quia hæc vna viuendi pius causa est vt in mundo peregrinantes festinent in cælestem patriam. Deinde videndum quid hic agatur. quia enim Christi virtutem adulterant qui ventri & rebus terrenis sunt addicti, quid in se quærendum sit & qua de causa quærendus sit disputat. Cæterum metaphoras vsurpat sermonis circumstantiæ congruentes. Si nulla fuisset cibi facta mentio, citra figuram dixisset, Vos deposita mundi cura, ad cælestem vitam eniti oportet. sed quia illi ad pabulum tanquam pecudes currebant, metaphoricè Christus

Cap. VI. sermonem suum contexit, ac cibum quidem vocat quæcunque ad vitæ nouitatem pertinent. Scimus autem animas nostras pasci Euangelii doctrina, dum in nobis est efficax per Spiritus virtutem. Ergo quum fides sit animæ vita, quæcunque fidem alunt, & promouent, cibo comparantur. Hoc cibi genus incorruptibile vocat, & manere dicit in vitam æternam, vt sciamus non in diem animas nostras pasci, sed educari in spem beatæ immortalitatis: quia opus salutis nostræ inchoat Dominus, vt perficiat vique in diē Christi. Ideo Spiritus dona recipere nos conuenit, vt tesserae sint ac pignora vitæ æternæ. Nam etsi reprobis cibum hunc gustatum sæpe respuunt, vt in illis non permaneat: fideles tamen animæ vim istam manentem sentiunt, vbi vim istam Spiritus in eius donis minimè caducā, imò nunquam excidentem, percipiunt. Futilis est eorū argutia qui ex Operandi voce colligunt nos vitam æternam operibus mereri. figuratè enim (vt dictum est) Christus homines hortatur vt sua studia ad cælestis vitæ meditationem applicent, quum aliàs soleant mundo esse affixi. Et Christus ipse omnem scrupulum eximit, quum se testatur hunc *Cibum donare*. nam quod donatione eius consequimur, nemo propria industria sibi comparat. Est quidem in his verbis aliqua repugnantia species: sed faciliè hæc duo inter se conueniunt, quod spiritualis animæ cibus gratuitum sit Christi donum, & quod nos toto cordis affectu huc eniti conueniat vt fiamus tanti boni paricipes. *Hunc enim pater signauit*. Confirmat proximam sententiam: quia in hoc destinatus nobis sit à Patre. Perperam hunc locum Veteres ad Diuinam Christi essentiam torserunt, quasi signatus dicatur quia character est, & expressa imago Patris. neque enim hîc de æterna sua essentia subtiliter differit, sed quid sibi mandatum sit & iniunctum, quid habeat erga nos officii, & quid petere à se & sperare debeamus. Porro apta metaphora ad vetustum morem alludit: nam quod volebant autoritate sua sancire, annulis signabant. Ita Christus, ne videatur quicquam sibi sumere, has partes à Patre sibi fuisse impositas pronuntiat, & hoc Patris decretum quasi inculpto sigillo patefactum esse. Summa est, Quum minimè sit cuiusuis pascere animas cibo incorruptibili, Christus in medium prodit, ac se authorem titi boni promittens, simul adiungit se approbatum esse à Deo, & cum hac signatoria nota hominibus fuisse missum. Hinc sequitur, non irritum fore eorum studium qui animas suas Christo pascendas offerent. Sciamus ergo expositam nobis esse in Christo vitam, vt quisque nostrum non sortuito, sed certus de successu ad eam aspiret. Simul tamen docemur, crimine falsi teneri coram Deo quicumque laudem hanc aliò quàm ad Christum transferunt. Vnde constat Papias omnibus doctrinæ suæ partibus profus esse falsarios. quotquot enim in Christi locum supponunt salutis media, toties quasi inductis hiris hoc Dei sigillum, quod vnum est authenticum, scelerata audacia & nefanda perfidia corrumpunt. Nos verò, ne in illum horribilem reatum incidamus, Christo integrum ac illibatum seruare discamus quicquid illi à Patre datum est.

28 *Quid faciemus vi, &c.* Satis intellexerat turba hortatum esse Christum vt altius contenderent quàm ad præsentis vitæ commoda, nec dehere in terra occupari quos Deus aliò vocat. Verùm qui sic interrogant, ex parte hallucinantur, quòd laborandi rationem non tenent: neque enim cogitant Deum per manum Filii nobis conferre quicquid ad spiritualem vitam necesse est. Primò quærunt quid facere ipsos oporteat: deinde quum opera Dei nominant, vagantur sine scopo: ita ignorantiam gratiæ Dei produnt. Quanquam videntur hîc superbè Christo obstrepere, quasi immeritò eos arguat: ac si dicerent, Nulàmne æternæ vitæ curam nobis esse putas? quid ergo facere nos iubes vltra quàm facimus? *Opera Dei* intellige quæ Deus exigit, & quæ illi probantur.

29 *Hoc est opus Dei.* Loquuti erant de operibus: Christus ad vnum opus eos reuocat, hoc est ad fidem. quo significat, quicquid extra fidem homines moliantur, inutile ac vanum esse, solam verò fidem sufficere: quia hoc vnum à nobis Deus postulat, vt credamus. Est enim hîc inter fidem & hominum studia ac conatus tacita antithesis. ac si dixisset, Frustra satagunt homines quum sine fide student placere Deo, ac si extra viam currendo ad metam non tenderent. Est ergo insignis locus, quòd homines, quantumuis miserè tota vita se fatigent, ludunt tamen operam nisi fides in Christum sit illis viuendi regula. Qui ex hoc loco colligunt fidem donum esse Dei falluntur: neque enim quid efficiat Deus in nobis, sed quid requirat ac velit, Christus docet. Videtur tamen id esse absurdum, nihil Deo probari præter vnam fidem: neque enim contemni debet charitas, nec alia pietatis officia locum & honorem perdunt. ergo vtrique primatū teneat fides, non tamè superuacua sunt alia opera. Responso facilis est. neque enim fides vel charitatem vel vllum aliud bonum opus excludit: quando omnia in se continet. Fides enim vocatur vnicum Dei opus, quia per ipsam Christum possidentes, filii Dei efficiuntur, vt nos Spiritu suo gubernet. Quia ergo à fide Christus eius fructus non separat, non mirū est si in ea constituat proram (vt loquitur) & puppim. Quid valeat credendi verbum diximus tertio capite. hoc semper memoria tenendum est, vt vis fidei nobis constet, definiendum esse quid sit Christus, in quem credimus, & cur nobis à Patre datus sit. Cæterum putida est eorum cauillatio qui huius loci prætextu operibus nos iustificari contendunt, si fides iustificat, quum ipsa quoque vocetur opus primum. Satis constat Christum improprie loqui, quum fidei imponit nomen operis. sicuti quum Paulus legem fidei & legem operum inter se comparat. Deinde quum operibus negamus iustificari homines, opera intelligimus quorū merito sibi homines gratiam apud Deum concilient. Atqui fides nihil ad Deū affert: quin potius hominem vacuum & inopem sistit coram Deo, vt Christo eiusque gratia impleatur. Quare passiuum est opus, (vt ita loquar) cui nulla potest rependi merces: nec aliam confert homini iustitiam nisi quam à Christo recipit.

Fides quodammodo est passiuum opus.

30 *Dixerunt ergo illi, Quod ergo signum facis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?*

Exod. 16. c. 14

31 *Patres nostri manna comederunt in deserto, sicut scriptum est, Panem cali dedit eis edendum.*

32 *Dixit ergo illis Iesus, Amen amen dico vobis, non Moses panem vobis dedit è calo,*

à calo, sed Pater meus dat vobis panem à calo verum.

33 *Panis enim Dei hic est qui descendit à calo, & vitam dat mundo.*

30 *Quod signum facis?*) Hæc improbitas plus satis testatur quàm verè alibi dictum sit, Generatio hæc prava lignum quærit. Signorum admiratione ad Christum prius tracti fuerant: nouo iustus signo obtusefacti Christum confesisti sunt esse Messiam, & Regem volebant hac fiducia creare: nunc tanquam ab ignoto signo postulant. Vnde tam subita obliuio, nisi quia Deo ingrati ad conspectum virtutis eius malignè cæcitant? Nec dubium est quin fastidiant quæcunque hæcenus viderunt miracula, quòd Christus eorum votis non obsequitur, nec eum reperiunt qualem sibi finxerant. Si spes oblata fuisset terrenæ foelicitatis assiduus illi plautus dedissent. Propheta, & Messias, & Filius Dei absque controuersia fuisset ab illis salutat: nunc quia eos obiurgat quòd carni sint nimium dediti, audiendum amplius non putant. Et hodie quàm multi sunt illis similes? initio enim quia Christum vitæ suis blandum fore sibi promittunt, cupidè arripiunt eius Euangelium, nullam eius probationem desiderant: sed vbi ad abnegationem carnis & crucis tolerantiam vocatur, tunc fidem Christo abrogare incipiunt, quærunvnde ortum sit Euangelium: denique magister illis esse definit Christus simulatque eorum votis non respondet.

Matth. 12. c. 29

A m ruculis
qui petunt vo-
cations testi-
monium.

31 *Patres nostri.*) Ergo vlcus digito Christus tetigit, quum eos instar brutorum animalium venire diceret ad saginandum ventrem: hunc enim crassum affectum produunt quum Messiam postulant à quo pascantur. Et quòd magnificè extollunt Dei gratiam in manna, id astutè faciunt ad obruendam Christi doctrinam, qua immodicum studium corruptibilis cibi damnabat. nam ex aduerso opponunt splendidum elogium quo ornatur manna, quum illi nomen tribuntur panis cælestis. Atqui non eo consilio Spiritus honorificè manna appellat panem cæli, quasi Deus populum suum tanquam porcorum gregem saginando, nihil illi præstantius dederit. Ergo nihil excusationis habent quum spiritualem animæ cibum, qui nunc à Deo offertur, impiè respuunt.

32 *Amen amen dico vobis.*) Videtur negare Christus quod ex Psalmo citatū fuerat: sed tantum per comparisonem loquitur. Panis cæli man vocatur, sed corpori alendo: panis autem cælestis verè & propriè censetur qui spirituale est animæ alimentum. Ergo Christus hic mundum calo opponit, quia incorruptibilis vita non nisi in regno Dei quærenda est. Cæterum veritas hoc loco non opponitur figuris, vt a libi sæpe: sed Christus respicit quænam vera sit hominis vita, nempe qua differt à brutis animalibus, & qua inter creaturas excellit. Quum subiicit postea, *Pater meus dat vobis*, perinde valet ac si dixisset, Man quod à Mose datum fuit Patribus vestris, non attulit cælestem vitam: sed nunc verè panis cælestis vobis offertur. Patrem quidem huius panis datorem nominat. sed intelligit per manum suam dari. Ita antithesis non refertur ad Mosen & Deum, sed ad Mosen & Christum. Christus autem Patrè potius quàm se huius doni authorem facit, vt plus reuerentiæ conciliet, ac si diceret, Agnoscite me Dei ministrum, cuius manu animas vestras pascere vult in vitam æternam. Sed rursum parum cum Pauli doctrina consentaneum videtur. Paulus enim man cibum appellat spiritualement. Respondeo, Christum pro captu eorum loqui quibus cum negotium habet. neque hoc Scripturæ insolens est. videmus vt variè Paulus ipse de Circumcisione differat. quum tractat de institutione, fatetur fuisse sigillum fidei: dum illi cum pseudoapostolis certamen est, sigillum potus maledictionis facit, idque ex eorum sensu. Reputemus quid Christo obiectū fuerit: nempe ipsum Messiam non probari nisi victum corporalem suis suppeditet. Ergo nõ proponit in medium cuius rei figura fuerit man, sed hunc verum fuisse panem negat quo ventres pascebat Moses.

1. Cor. 10. n. 2

33 *Panis enim Dei est.*) Ratiocinatur Christus à definitione ad definitum negatiuè, hoc modo, Panis cælestis est qui è calo descendit ad dandam mundo vitam: in manna nihil fuit tale: ergo non fuit ille cælestis panis. Interea verò confirmat quod prius dixit, nempe se à Patre missum esse, vt longè excellentius homines pascat quàm Moses. Man quidem è calo visibili (hoc est ex nubibus) descendit, sed non ex regno Dei æterno, vnde ad nos manat vita. Et Iudei quos alloquitur Christus, non altius spectabant quàm quòd in deserto bene referti & saginati fuerant Patrum ventres. Panem Dei nunc vocat quem prius dixit panem cæli: non quòd aliunde sit quàm à Deo qui nos in præfenti vita panis sustentat, sed quia ille demum censetur Diuinus qui ad beatam immortalitatem animas viuificat. Cæterum hic locus docet totum mundum Deo esse mortuum, nisi quatenus eum Christus viuificat: quia nusquam nisi in ipso reperietur vita. In *Descensu* è calo duo notanda sunt. nempe quòd in Christo Diuinam habemus vitam, quia à Deo profectus est vt nobis sit author vitæ: deinde quòd nobis propinqua est cælestis vita, vt supra nubes volare & mare traicere opus non sit. Nam ideo ad nos descendit Christus quia sursum ascendere nemo poterat.

Descensus à
calo.

34 *Dixerunt ergo illi, Domine, semper da nobis panem hunc.*

35 *Dixit illis Iesus, Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriat: & qui credit in me, non sitiet vnquam.*

36 *Sed dixi vobis quod etiam vidistis me, & non creditis.*

37 *Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me non eijciam foras.*

38 *Quia descendi è calo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit.*

39 *Hæc autem est voluntas eius qui me misit Patris, vt quodcunque mihi dedit, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.*

Qi.

Cap. VI. 40 *Hæc autem est voluntas eius qui me misit, ut quisquis videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & ego resuscitabo eum in novissimo die.*

34 *Semper da nobis.*) Non dubium quin ironicè loquantur, ut in eo Christum vanitatis infimulent quod se panem vitæ dare iactabat. Ita miseri homines, dum promissiones Dei respuunt, vno hoc malo non contenti. Christum substituunt reum suæ infidelitatis.

35 *Ego sum panis vitæ.*) Docet primùm coràm adesse panem quem per ludibrium petebant: deinde obiurgat. Porro à doctrina inceptit, ut ingratitude magis convictos ostenderet. Duæ autem sunt partes: quia vnde petenda sit vita ostendit, & quomodo ea potiamur. Scimus quid occasionem Christo præbuerit ut metaphoris istis uteretur, quia scilicet mannae & quotidiani victus facta erat mentio. Sed tamen hæc figura ad docendos rudes aptior est quàm simplex oratio. Quum pane vescimur in alimentum corporis, tum infirmitas nostra, tum vis Diuinæ gratiæ melius apparet quàm si absque pane arcanam virtutem Deus instillet ad corpus ipsum alendum. Ita anagoge à corpore ad animam sumpta facit ut Christi gratia melius sentiat. nam quum audimus Christum esse panem quo animas nostras vesci oportet, hoc in animos nostros magis penetrat quàm si simpliciter Christus diceret se esse vitam nostram. Notandum tamen non exprimi *Panis* voce vim Christi vivificam, qualiter eam sentimus. neque enim panis vitam inchoat, sed quæ iam est eam fouet ac tuetur in statu. At Christi beneficio non modò retinemus vitam, sed habemus vitæ initium. quare impropria est ex parte similitudo. Verùm in hoc nihil absurdi est: quia Christus ex sermonis prius libiti circumstantia orationem suam contexit. Atqui mota fuerat quæstio, vter pascendo homines esset præstantior, Moses, an ipse Christus. Hæc eadem ratio esse cur panem tantum nominet: quia illi manna solum obiecerant, ideo satis habuit panem alterum opponere. Cæterùm simplex doctrina est, Nō vivere animas nostras intrinsecè (ut ita loquar) virtute, sed vitam à Christo mutuari.

Qui venit ad me. Nunc vescendi modum definit: nempe quò fide ipsum recipimus. Neque enim quicquà incredulus prodest, Christum esse panem vitæ, quia vacui semper manent: sed tunc Christus efficitur panis noster quum famelici ad ipsum accedimus ut nos impleat. Venire ad Christum & Credere idem in hoc loco valent: sed in priore verbo fidei effectus exprimitur, quod scilicet mediæ nostræ sensu compulsi ad Christum petendæ vitæ causa confugimus. Porro qui ex hoc loco manducationem Christi nihil aliud esse colligunt quàm fidem, non satis appositè ratiocinantur. Fateor certè non aliter nos Christum edere quàm credendo: sed manducatio ipsa effectus est ac fructus fidei potius quàm fides. Neque enim fides Christum intuetur, dumtaxat quasi procul remotum, sed eum amplectitur ut noster fiat, & in nobis habitat: facit ut coalescamus in eius corpus, communem habeamus cum ipso vitam, vnum denique simus cum ipso. Ergo verum est sola fide manducari Christum, modò simul teneamus qualiter nos cum ipso coniungat fides. *Non sinit unquam.* Videtur hoc præter rationem additum: quia officium panis non est sitim reslinguere, ut esuriam sedat. plus ergo panis tribuit Christus quàm ferat eius natura. Iam dixi quòd panis tantum nomen vsurpet, quia scilicet ita ferebat mannae comparatio cum cælesti eius virtute qua animæ nostræ in vita sustinentur. interea panis nomine totam alimentorum summam intelligit: atque id ex trito gentis suæ vsu. Hebræi enim panem comedere per synecdochen pro cenare aut prandere accipiunt: & quum à Deo petimus panem quotidianum, potum & reliquas vitæ partes comprehendimus. Sensus ergo est, Quisquis se ad Christum contulerit, ut ab ipso vitam habeat, nihil ei defuturum quin ad fatietatem vsque omnibus vitæ fouendæ præsidis abundet.

36 *Sed dixi vobis.*) Iam eos increpat quòd donum Dei sibi expositum malignè reiciant. Est autem hic nimis impius Dei contemptus, reicere quod quis agnoscat ab ipso datum. Nisi testatam illis fecisset Christus suam virtutem, ac palàm fecisset se à Deo produsse, poterat eorum culpam subleuare ignorantia prætextus: sed quòd eius doctrinam repudiant quem prius Messiam Domini confessi sunt, extrema est indignitas. Verum quidem est, nunquam sic data opera resillere Deo homines ut sibi cum Deo negotium esse cogitent. quò pertinet illud Pauli, Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent si ab illis fuisset agnitus. Sed incredulus, quia sponte cæcutiunt ad lucem, meritò videre dicuntur quod statim euanesceat ex eorum oculis: quia Satan eorum mentes obtenebrat. Hoc extra controuersiam est, quod dixit eos *Vidisse*, non de corporis aspectu debere accipi, sed potius notari voluntariam cæcitatem, quòd illum qualis erat cognoscere potuerint, nisi ipsis sua malitia obitaret.

37 *Quicquid dat mihi Pater.*) Nequid doctrinæ suæ deroget eorum incredulitas, tantæ contumaciæ causam esse dicit quòd reprobis sint & à grege Dei alieni. Hoc itaque còsilio inter electos & reprobos hic discernit, ut sua nihilominus maneat doctrinæ autoritas, quanuis apud multos fidem non obtineat. Nam & impii verbo Dei detrahunt, & pro nihilo habent, quia eius reuerentia non tanguatur: & multi infirmi ac rudes dubitant an verbum Dei sit quòd à bona mundi parte respiciunt. Huic scandalo Christus occurrit, quum suos esse negat quicquid non credunt, talibus si non sapiat Dei veritas, nihil esse mirum: sed omnes Dei filios eam amplecti. Primo loco dicit ad se venire quoscunque illi Pater donat. Quibus verbis intelligit fidem non esse in arbitrio hominum, ut promiscuè vel fortuito hic & ille credant, sed Deum eligere quos Filio suo quasi de manu in manum tradat. Nam quum dicit venire quicquid datur, inde colligimus non omnes dari. Rursum colligimus, tanta Spiritus efficacia operari Deum in electis suis ut nemo eorum excidat. Nam *Donandi* verbum perinde valet ac si dixisset Christus, Quos elegit Pater, eos regenerat, & mihi in Evangelio obedientiam addicit. *Et eum qui venit ad me.* Hoc ad piorum consolationem additum est, ut certò statuam fide sibi patere aditum ad Christum, & simulac in fidem eius ac tutelam se tradiderint, benignè receptum iri. vnde sequitur salutarem fore omnibus piis Evangelii doctrinam, quia nemo se Christo discipulum offert qui non vicissim illum sentiat & experiatur fidum & probum doctorem.

38 *Quia descendi è celo.*) Confirmatio est proximæ sententiæ, quòd frustra non quæratur à nobis Christus.

Christus. Fides enim opus est Dei, quo demonstrat nos esse suos, & Filium constituit salutis nostræ præfidentem. Atqui Filius nihil aliud propositum habet nisi ut impleat Patris mandata, nunquam igitur repudiabit à Patre missos, vnde tandem conficitur nunquam irritam fore fidem. Quod dixerim non ponit Christus inter suam & Patris voluntatem, in eo auditoribus se attemperat, quia (ut proclive est ad disidentiam hominis ingenium) fingere nobis diuersum aliquid solemus quod dubitationem pariat. Ut prauis eiusmodi figmentis aniam præcédât Christus, se mundo exhibitum fuisse asserit ut ratum faciat ipso effectu quod de salute nostra decreuit Pater.

39 *Hæc autem est voluntas.*) Nunc testatur hoc esse Patris consilium ut in Christo certam salutem reperiant fideles. vnde iterum sequitur, reprobos esse quicumque non proficiunt in Euangelii doctrina. Quare si videmus multos cedere in exitium, non est quod despondeamus animos: quia illi sponte malum sibi accersunt. Nobis sufficiat quod semper ad colligendos in salutem electos Euangelium valebit. *Non perdam ex eo.* Hoc est, non patiar mihi auferri vel perire, quo significat non ad diem vnum vel paucos se esse salutis nostræ custodem, sed sibi ad extremum vsque curæ futuram, ut tanquam à carceribus ad metam vsque nos perducat. ideo mentionem facit vltimæ resurrectionis. Atque hæc promissio plusquam necessaria est miserè laborantibus in tanta carnis infirmitate, cuius sibi quicque nostrum satis conscius est. Singulis certè momentis labefactari posset totius mundi salus, nisi fideles Christi manu suffulti, intrepidè ad diem resurrectionis tenderet. Sit ergo hoc animis nostris infixum, porrectam esse nobis manum à Christo, ut nos minimè in medio curu delerat, sed quo eius ductu freti, securè ad diem vltimum oculos attollere audeamus. Alia etiam de causa meminit resurrectionis: quia dum vita nostra abscondita est, similes mortui sumus. Quid enim differunt ab impijs fideles, nisi quod miseris obruti, & tanquam oves macerationi destinate, semper alterum in sepulchro pedem habent: imò parum abest quin à morte subinde absorbeantur? Vna ergo spei & patientiæ futura restat, si omisso præsentis vitæ ilatu, ad diem illum vltimum animos sentutque nostros conserimus, & per mundi obstacula transimus, donec fidei nostræ fructus tandem appareat.

40 *Hæc autem est voluntas.*) Dixerat tuendæ salutis nostræ partes sibi à Patre mandatas esse: nunc modum quoque definit. Hæc itaque obtinendæ salutis est ratio si obediamus Euangelio Christi. Hoc quidem iam nuper attingerat: sed nunc melius exprimit quod subobscurè fuerat dictum. Quod si Deus fide seruari vult quos elegit, & æternum suum decretum hoc modo sancit ac exequitur, quisquis non contentus Christo, de æterna prædestinatione curiosè inquirat, quantum in se est præter Dei consilium saluus esse appetit. Electio Dei per se occulta est & arcana: eam Dominus vocatione qua nos dignatur patrefacit. Quare insaniunt qui suam vel aliorum salutem in labyrintho prædestinationis querunt, propositam sibi fidei viam non tenentes: imò præposita hac speculatione vim prædestinationis & effectum euertere conantur, nam si nos in hunc finem elegit Deus ut credamus, tolle fidem, & mutila erit electio. Atqui in Dei consilio continuam & ordinatam principii & finis seriem abrupte nefas est. Porro ut in diuiduo nexu electio Dei vocationem secum trahit, ita quom efficaciter nos Deus ad fidem Christi vocauit, hoc perinde apud nos valeat ac si insculpto sigillo suum de salute nostræ decretum comprobaret, nam Spiritus testimonium nihil aliud est quàm adoptionis nostræ obsequium. Ergo sua cuique fides æternæ Dei prædestinationis locuples est testis, ut aliud inquirere sacrilegium sit, quia atrocem Spiritui sancto iniuriam facit quisquis simplici eius testimonio subscribere detrectat. *Videre & Credere* superiori sententiæ opponit. Iudæis enim exprobrauerat quod non crederent, quum tamen vidissent: nunc in filius Dei cum sensu quem percipiunt Diuinæ in Christo virtutis, fidei obedientia coniungitur. Porro hæc verba ostendunt fidem ex Christi notitia fluere: non quod præter simplex Dei verbum quicquam desideret: sed quia si Christo fidamus, qualis sit & quid nobis afferat sentire nos oportet.

41 *Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis qui descendi à celo.*

42 *Et dicebant, Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo hic dicit, E celo descendi?*

43 *Respondit ergo Iesus, & dicit illis, Ne murmuretis inter vos.*

44 *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui me misit, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

45 *Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.*

41 *Murmurabant.*) Exortum inde fuisse murmur Euangelista docet quod Iudæi carnis humilitate offensi, nihil in Christo Diuinum aut cæleste conciperent. Quamquam duplex illis fuisse oblatulum ostendit, alterum enim sibi ex falsa opinione fingebant, quum dicerent, Hic est filius Ioseph, cuius patrem & matrem nouimus. Alterum erat ex peruerso iudicio, quod Filium Dei Christum esse non putabant, quia carne indutus ad homines descenderat. Atqui nos nimium maligni sumus, si ideo despiciamus Dominum gloriæ quod se nostra causa exinanivit, forma serui accepta. nam hoc luculentum potius immensi erga nos amoris & admirabilis gratiæ specimen fuit. Deinde non sic latebat Diuina Christi maiestas sub contemptibili & abiecta carnis specie, quin multiplicis fulgoris sui radios emitteret. sed crassis hominibus & stupidis deerant oculi qui perspicere manifestam eius gloriam. Vtroque modo nos etiam quotidie peccamus. Primò magnum hoc nobis impedimentum est quod Christum non aspiciamus nisi carnis oculis: ita fit ut nihil in ipso magnificentum nobis appareat. vitioso enim

Cap. VI. nostro sensu quicquid in ipso est eiusque doctrina peruertimus: ad eò sinistri sumus interpretes. Deinde eo ipso non contenti, multa falsa arripimus quæ Euangelii contemptum pariant. Quinetiam multi sibi monstra fabricant, quorum prætextu Euangelium sibi exosum reddant. Ergo data opera repellit mundus Dei gratiam. Ac nominatim Iudæos exprimit Euangelista, ut sciamus profectum ab iis esse murmur qui fidei & Ecclesiæ titulo superbiebant: ut omnes discamus Christum reuerenter suscipere quum se ad nos demittit, & quo propior nobis est, eo libentius ad eum accedere, ut nos ad cælestem suam gloriam extollat.

43 *Ne murmuretis.*) Murmuris culpam in eos reiecit: ac si diceret, Doctrina mea nullam continet effendiculi materiam: sed quia vos reprobi estis, virulentos animos vestros irritat: ac ideo non sapit, quia insipidum est vobis palatum.

44 *Nemo potest,* &c.) Non simpliciter eorum prauitatem accusat, sed simul admonet hoc peculiare esse Dei donum, propositam à se doctrinam amplecti, quod ideo facit ne ipsorum incredulitas infirmos conturbet. Multos enim tenet hæc stulticia, ut in rebus Diuinis ab hominum respectu pendeant. Ita fit ut Euangelium suspectum habeant simulatque vident non recipi à mundo. Rursum increduli sibi in sua peruicacia placentes, Euangelium damnare audent, quia ipsis non arrideat. Ex aduerso itaque pronuntiat Christus, Euangelii doctrinam, quamuis promiscuè omnibus prædicetur, non posse tamen ab omnibus percipi, sed opus esse noua mente & nouo sensu, non esse igitur fidem in hominum arbitrio, sed Diuinitus conferri. Quia *Venire* ad Christum metaphorice hic positum est pro credere. Euangelista, ut metaphoram contextat in membro opposito, *Trahi* eos dicit quorum mentes illuminat Deus, & corda flectit ac format in Christi obedientiam. Hæc summa est, non mirum esse si ab Euangelio multi abhorreant: quia nemo vnquam sponte ad Christum accedere poterit nisi quem Deus Spiritu suo præueniet. Inde autem sequitur non omnes trahi, sed Deū hac gratia dignari quos elegit. Quantum ad trahendi modum spectat, non est ille quidem violentus qui hominem cogat externo impulsiu: sed tamen efficax est motus Spiritus sancti, qui homines ex nolentibus & inuitis reddit voluntarios. Quare falsum est illud & profanum, non nisi volentes trahi: quasi homo se proprio motu obsequentem Deo præbeat, quòd enim homines Deum volentes sequuntur, id iam ab ipso habent qui eorum corda in suum obsequium formauit.

*Tenere ad
Christum
Trahi.*

45 *Est scriptum in Prophetis.*) Confirmat Christus Iesaiæ testimonio quod dixit, Neminem ad se venire nisi à Patre tractum. Prophetas nominat in plurali numero, quia in vnum corpus collectæ erant omnes prophetiæ, ut merito posset vnus censei Prophetarum omnium liber. Porro locus qui citatur extat apud Iesaiam, capite 54. c. 13. vbi de Ecclesiæ instauratione verba faciens filios illi promittit Dei magisterio doctos. Vnde colligere promptum est non aliter posse restitui Ecclesiam, nisi Deus magistri partes suscipiens fideles ad se adducat. Docendi ratio de qua loquitur Propheta, non in externa tantum voce sita est, sed in arcana etiam Spiritus sancti operatione. In summa, hoc Dei magistrerium est interior cordis illuminatio. Quòd dicit *Omnes*, ad electos restringi debet, qui soli sunt genuini Ecclesiæ filii. Iam non difficile est videre quomodo vaticinium hoc Christus ad præsentem causam accommodet. Docet Iesaias tunc verè demum ædificari Ecclesiam quum filios habet Diuinitus doctos. Aptè igitur infert Christus, non esse oculos hominibus ad perspiciendam vitæ lucem, donec aperiantur à Deo. Simul etiam in nota vniuersali insisit, quia inde ratiocinatur, omnes, qui à Deo docentur, efficaciter trahi ut veniant. atque huc pertinet quod mox subiicitur, *Quisquis ergo audiuit.* Summa est, reprobos esse & exitio deuotos quicumque non credunt: quia omnes Ecclesiæ filios & vitæ hæredes Deus sibi obedièntes discipulos reddat. Vnde sequitur, neminem ex Dei electis à Christi fide alienum fore. Proinde sicuti prius negauit Christus homines ad credendum esse idoneos nisi trahantur, ita nunc pronuntiat efficacem esse Spiritus gratiam, qua trahuntur ut necessariò credant. His duobus membris profus euertitur tota liberi arbitrii facultas quam sibi somniant Papistæ. nam si tunc demum venire ad Christum incipimus quum nos traxit Pater, fidei initium minime in nobis est, neque vlla præparatio: rursus si veniant omnes quos Pater docuit, non credendi tantum optionem dat illis, sed fidem ipsam. Ergo quòd directioni Spiritus sponte obsequimur, hæc pars gratiæ est, & quasi obliuio: quia non traheret nos Deus si tantum porrecta manu voluntatem nostram in medio suspensam relinqueret. Propriè autem nos trahere dicitur quum ad plenum vsque fidei effectum Spiritus sui virtutem extendit. *Audire à Deo* dicuntur qui Deo intus loquenti se ex animo subiiciunt, quia in illorum cordibus Spiritus regnat. *Venit ad me.* Ostendit indiuiduam coniunctionem quam cum Patre habet. sensus enim est, Fieri non posse quin se Christo addicant quicumque Dei sunt discipuli, & Deo esse indociles qui Christum reiciunt: quia hæc sola est sapientia quam in Dei schola discunt electi omnes, ad Christum venire. neque enim Pater, qui eum misit, seipsum abnegare potest.

46 *Non quòd Patrem quisquam viderit, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.*

47 *Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam eternam.*

48 *Ego sum panis vitæ.*

49 *Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt.*

50 *Hic est Panis qui è calo descendit, ut ex eo edat aliquis & non moriatur.*

51 *Ego sum panis viuus qui è calo descendi. si quis ederit ex hoc pane, viuuet in eternum: & panis què ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita.*

46 *Non quòd Patrem.*) Sicuti hæcenus commendauit Patris sui gratiam, ita nunc sedulo ad se vnum reuocat fideles. nam vtrunque coniungi debet, nullam haberi posse Christi notitiam donec Pater illum: nec suo Spiritu qui natura cæci sunt, & tamen frustra quæri Deum nisi præeunte Christo: quoniam altior est Dei maiestas quàm vt ad eum hominum sensus pertingant. Imo exitialis erit abyssus quæ putabitur esse Dei cognitio extra Christum. Quum Patrem sibi soli cognitum esse dicit, significat hoc officium in se propriè competere vt hominibus eum manifestet, qui alioqui est absconditus.

47 *Qui credit in me.*) Proximæ sententiæ expositio. docemur enim his verbis tunc innotescere nobis Deum quum in Christum credimus. Deum enim inuisibilem tunc cinere quasi in speculo vel in viua & expressa imagine incipimus. Ergo maledictum sit quicquid de Deo nobis proponitur, nisi dirigat in Christum. Quid sit in Christum credere prius exposui. neque enim confusa & inanis fides imaginanda est quæ Christum virtute sua spoliât: qualis est apud Papistas, qui de Christo credunt quantum libuerit. Nam ideo vitam fide consequimur quia scimus in Christo contineri omnes vitæ nostræ partes. Quòd quidam ex hoc loco colligunt, credere in Christum idem esse atque edere Christum vel carnem eius, non satis firmum est. hæc enim duo inter se tantum prius & posterius differunt: sicuti ad Christum venire, & ipsum bibere: præcedit enim accessus. Fateor non manducari Christum nisi fide. sed ratio est, quia fide eum recipimus vt habitet in nobis, simulque eius participes, adeoque vnum cum ipso. Quare manducatio, effectus est aut opus fidei.

48 *Ego sum panis vita.*) Præter id quod prius dixerat se viuificum esse panem quo animæ nostræ aluntur: vt id melius amplificet, simul antithesin repetit huius panis & veteris mannae, vnà cum hominū comparatione. *Patres, inquit, vestri comederunt manna,* &c. Manna dicit eorum Patribus caducum fuisse cibum, qui eos à morte non exemit. Sequitur ergo, animas non alibi quàm in ipso cibum inuenire, quo in spiritualem vitam pascantur. Porrò tenendum est memoria quod alibi admonui, non hîc haberi de manna sermonem quatenus Christi figura fuit arcana (nam eo respectu Paulus spiritualem cibum nominat) sed diximus Christum hîc auditoribus sermonem suum attemperare, qui tantum de pascendo ventre solliciti, nihil in manna altius spectabant. Meritò itaque patres eorum mortuos esse pronuntiat, hoc est, qui similiter ventri addicti fuerunt. Et tamen eos ad edendum inuitat, quum dicit se venisse *Vt edat aliquis.* perinde enim valet hæc loquutio acsi diceret, omnibus se in promptu fore qui tantum edere volunt. Neminem ex his qui Christum semel comederunt, *Mori* intellige, quia nunquam extinguitur quæ ab ipso nobis confertur vita, quemadmodum habuimus capite quinto.

51 *Ego sum panis viuus.*) Sæpius idem repetit, quia nec quicquam est magis cognitu necessarium, & pro se quisque sentit quàm difficulter fidem apud nos inueniat, & quàm facile ac cito effluat. Vitam omnes appetimus: sed stultè ac peruersè per ambages vagamur in ea quærenda: oblatam maior pars fastidiosè respuit. Quis enim non sibi vitam fingit extra Christum? quotus verò quisque est, cui Christus vnus satisfaciat? Non igitur superuacua est inculcatio, dum asserit toties Christus se vnum ad dandam vitam sufficere. sibi enim vni vendicat panis titulum, vt omnes viuendi fictitias spes ex animis nostris reuellat. *Panem* viuum nunc appellat, quem prius dixit panem vitæ, eodem sensu nempe quo viuificum. Descensum cæli subinde commemorat, quia in hoc mundo, cuius præterit figura & euanescit, non reperitur spiritalis & incorruptibilis vita, sed tantum in cælesti Dei regno. Quoties verbum *Edendi* ponit, ad fidem nos hortatur, quæ sola facit vt fruamur hoc pane in vitam. neque id frustra, quia pauci sunt qui manum extendere dignentur vt ori admoueant hunc panem: imò quum Dominus in os vsque illis porrigit, pauci sunt qui gustent: sed alii vento se ingurgitant: alii, quasi Tantalò similes, prope cibum ipsum sua vecordia esuriunt. *Panis quem ego dabo.* Quia vis illa arcana conferendæ vitæ, de qua loquutus est, ad Diuinam eius essentiam referri poterat, nunc descendit ad secundū gradum, ac vitam illam in sua carne positam esse docet, vt inde hauriatur. Mirificum sanè Dei consilium quod in ea carne vbi sola prius mortis materia erat, vitam nobis proposuerit. Atque ita infirmitati nostræ consulit, dum nos ad viuendam vitam non vocat supra nubes, sed eam exerit in terra: non secus acsi in regni sui abdita nos eueheret. Inter ea ingenii nostri superbiam corrigens, fidei humilitatem & obedientiam probat, dum vitam petituros, in carne sua, in speciem contemptibili, subsidere iubet. Sed obiicitur contra, Christi carnem non posse vitam dare, quæ & morti fuit obnoxia, & nunc per se immortalis non est: deinde hoc minimè competere in carnis naturam vt animas viuificet. Respondeo, quauis hæc virtus aliunde quàm ex carne proueniat, nihil tamen obstat quin aptè in eam competat hic titulus. Nam sicuti æternus Dei Sermo fons vitæ est, ita caro eius veluti canalis, vitam, quæ intrinseca (vt loquuntur) in Diuinitatè residet, ad nos diffundit. Atque hoc sensu dicitur viuifica, quòd vitam quam aliunde mutuatur, nobis communicat. Id minimè obsecrū erit si reputeremus quænam sit vitæ causa, nempe iustitiam. At qui quauis à solo Deo iustitia fluat, non alibi tamen plena eius exhibitio nobis constabit quàm in carne Christi, nam in ea impleta fuit hominum redemptio, in ea oblatum sacrificium expiandis peccatis, obedientia Deo præstita, quæ ipsum nobis placaret. ea quoque perfusa fuit sanctificatione Spiritus, ea tandem deuicta morte in cælestem gloriam recepta fuit. Sequitur ergo, omnes vitæ partes illic fuisse locatas, ne quis possit iure conqueri se priuari vita, quia procul lateat. *Quam ego dabo pro mundi vita.* Dandi verbum variè accipitur: prior donatio, cuius prius meminit, quotidie fit, quoties scilicet se nobis Christus offert: secundo loco donationem illam vnicam notat quæ facta est in cruce, quum se Patri in sacrificium obtulit. tunc enim se in mortem exposuit pro hominum vita: nunc ad percipiendum mortis suæ fructum nos inuitat. Nihil enim nobis prodesset victimam illam semel esse immolatam nisi nunc sacro epulo vesceremur. Porrò hoc notandum est, quòd carnis suæ immolandæ partes sibi Christus asserit. vnde apparet quàm improbo sacrilegio se contaminent Papistæ, qui sibi in Missa vsurpant quod vnicuique Sacerdotis proprium fuit.

Cap. VI. 52 *Decertabant ergo Iudæi inter se, dicentes, Quomodo potest hic nobis dare carnem edendam?*

53 *Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis vitam in vobis.*

54 *Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in novissimo die:*

55 *Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.*

56 *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.*

57 *Quemadmodum me misit vivens Pater, ego quoque vivo propter Patrem: & qui manducat me, ille etiam vivet propter me.*

58 *Hic est panis qui è celo descendit: non quemadmodum comederunt Patres vestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, vivet in æternum.*

52 *Decertabant ergo Iudæi.*) Iudæos rursus nominat non honoris causa, sed vt suam illis incredulitatem exprobet, quòd familiarem de vita æterna doctrinam non recipiunt, vel saltem de re adhuc obscura & dubia non modè inquirunt. pernicitiam enim & contemptus signum est, quòd pugnasse eos dicit: qui verò ita contentiosè disputant, viam sibi obstruunt ad veri notitiam. Neque tamen hoc in illis simpliciter reprehenditur quòd de modò interrogauerint: nam eadem reprehensio in Abraham & beatam Virginem caderet. Ergo vel imperitia falluntur, vel parum candidè faciunt qui præterita rixandi libidine & audacia (quas tantum damnat Evangelista) solum particulam *Quomodo* exagitant, quasi Iudæis nefas fuerit de modo manducationis inquirere. Atque hoc socordie potius imputandum est quàm fidei obsequio tribuendum, si dubitationum nodos qui nobis solvantur Domini verbo, scientes & volentes tenemus implicitos. Quare non inquirere tantum licet de manducandæ carnis Christi modo, sed eum quoque tenere operæpretium est quatenus in Scriptura exponitur. Faceat ille bis contumax humilitatis prætextus. Mihi vna illa Christi vox sufficit quem pronunciat carnem suam verè cibum esse: ad reliqua libenter cæcutio. Quasi vero non idem futurus sit hæreticis color, si sponte ignorent ex Spiritu sancto conceptum esse Christum, quia semen Abrahæ ipsum credentes, non vltà inquirant. Solum tenenda est hæc moderatio in arcanis Dei operibus, ne plus scire appetamus quàm verbo suo definit.

53 *Amen amen dico vobis.*) Hoc iusiurandum Christo extoritur indignatio, quum tam superbo contemptu gratiam suam respici videret: neque enim iam simplici doctrina vititur, sed incutiendo terrori simul minas admiscet: æternum enim exitium denuntiat omnibus qui vitam à carne sua petere recusaverint, ac si diceret, Si caro mea vobis contemptui est, scitote non aliam vobis spem vitæ restare. Hæc omnes gratiæ Christi contemptores manet vltio, vt cum sua superbia malè pereant, atque hæc præcisa severitate virgendi sunt, ne sibi blandiri pergant. Nam si mortem ægrotis remedia aspernantibus minamur, quid impis agendum est, dum vitam ipsam abolere quantum in se est nituntur? Quod dicit *Carnem Filij hominis*, emphasim habet: perstringit enim eorum contemptum, qui inde nascebatur quia reliquis hominibus similem videbant. Sensus ergo est, Contemnite me vt libet propter humilem & abiectum carnis meæ consecutum: tamen inclusa est in contemptibili hac carne vita, qua si vos priuaris, non alibi reperietis quod vos vivificet. Crassus fuit veterum error, qui infantulos putarunt vita æterna priuari nisi Eucharistiam illis porrigerent. neque enim de Cœna habetur concio, sed de perpetua communicatione quæ etiam extra Cœnæ usum nobis constat. Nec verò rectè Bohemi, quum hoc testimonio probarent usum calicis promiscuum debere omnibus esse. Quòd ad infantulos spectat, eos Christi institutio à Cœnæ participatione arcet, quia nondum seipfos probare, nondum colere memoriam mortis Christi possunt. Eadem institutio calicem omnibus vnà cum pane communem facit: mandat enim vt inde bibamus omnes.

54 *Qui manducat carnem meam.*) Repetitio est, sed non superuacua: confirmat enim quod erat creditu difficile, non aliter carne sua & sanguine animas pasci quàm corpus potu & cibo sustinetur. Ergo sicuti nuper testatus est, omnibus qui vitam alibi quàm in carne sua quærunt, nihil residuum esse præter mortem: ita nunc pios ad bonam spem animat, dum vitam illis in eadem carne promittit. Obserua quòd resurrectionem toties adiungit vitæ æternæ: quia salus nostra ad illum vsque diem abscondita erit. Ergo quid nobis Christus conferat sentire nemo potest, nisi qui superato mundo resurrectionem vltimam sibi ante oculos ponit. Ex his verbis palàm apparet, perperam de Cœna exponi totum hunc locum: nam si verum esset, quicumque ad Sacram Domini mensam se ingerunt, carnis & sanguinis esse fieri participes, omnes similiter vitam referrent: scimus autem multis in exitium cedere. Et certè ineptum fuisset ac interpestium de Cœna tunc differere, quam nõdum instituerat: ideo de perpetua fidei manducatione eum tractare certum est. Simul tamen fateor, nihil hîc dici quod non in Cœna figuretur ac verè præstetur fidelibus. ad eoque sacram Cœnam Christus quasi huius concionis sigillum esse voluit. Atque hæc ratio est cur apud Iohannem nulla fiat Cœnæ mentio. Itaque genuinum ordinem sequitur Augustinus, dum inter explicandum hoc caput Cœnam non attingit, donec ad finem vsque ventum est. Tunc autem docet mysterium hoc in symbolo representari quoties Ecclesiæ sacram Cœnam celebrant, alibi quotidie, alibi tantum diebus Dominicis.

55 *Caro enim verè est cibus.*) Idem aliis verbis confirmat, sicuti inedia corpus tabescit & con-

ficatur,

Bohemii.

Sigillũ huius
concionis Cœ-
næ Domini.

conficitur, ita animam, nisi caelesti pane reficiatur, mox fame perituram. Nam quum affirmat carnem suam, verè esse cibum, animas, si careant cibo isto, famelicas esse significat. Tunc ergo vitam in Christo inuenies, si vitæ materiam quæras in eius carne. Ita cum Paulo iactare conuenit, nihil nobis excellere præter Christum crucifixum: quia simulatque à sacrificio mortis eius discessimus, nihil præter mortem nobis occurrit. Nec alia via nos ad Diuinæ suæ virtutis sentum deducit quam per mortem & resurrectionem suam. Ideo Christum amplectere seruum Patris, vt se vitæ principem tibi ostendat. Nam quod se exinanivit, hoc modo ditati sumus omni bonorum affluentia: eius humiliatio ac descensus ad inferos nos in cælum extulit: crucis maledictionem subeundo, nobile iustitiæ trophæum erexit. Præposteri ergo sunt interpretès qui animas à Christi carne abducunt. Sed cur seorsum sanguinis sui meminit Christus, qui sub carne continetur? Respondeo habitam ab ipso rationem fuisse nostræ rudicitatis, nam quum distinctè cibum & potum exprimit, vitam quam præstat numeris omnibus completam esse admonet, ne dimidiam tantum vel mutilam nobis fingamus; acsi diceret, nullam nobis de fore vitæ partem, si modò edamus carnem suam, & sanguinem bibamus. Sic etiam in Coena, quæ huic doctrinæ respondet, non contentus panis symbolo, calicem simul adiungit, vt duplicem vitæ tesseram in ipso habentes, eo solo contenti esse discamus. neque enim partem vitæ reperiet in Christo nisi qui eum totam & solidam vitam sibi esse statuet.

56 *Qui manducat carnem meam.*) Alia confirmatio. nam quum vitam solus in se contineat, eius fruendæ modum præscribit, vt carnem suam edamus. acsi negaret se aliter nostrum fieri nisi quum fides nostra in eius carnem dirigitur. neque enim ad Christum Deum vnquam perueniet qui hominem negligit. Quare si tibi vis aliquid cum Christo esse commune, cadendum in primis est ne carnem eius fastidias. Quum dicit se in nobis manere, perinde hoc valet acsi diceret, hoc vnum esse vnitatis vinculum, & hæc ratione se nobiscum coalescere, quum fides nostra in mortem eius recumbit. Porro iterum hinc colligere licet, verba de externo symbolo non fieri: quod multi promiscuè ex infidelibus percipiunt, tamen à Christo alieni manent. Hinc præterea refellitur delirium illud Iudæi non minus sumptisse Christi corpus quam reliquos, dum omnibus porrectus est panis à Christo. nam sicuti ad externum signum inerte restringitur hæc doctrina, sic tenendum est quod prius dixi, illic obliquari doctrinam quæ hic habetur. Atqui certum est, Iudæi nunquam fuisse Christi membrum: deinde plusquam absurdum est, carnem Christi mortuam & spiritu vacuum imaginari: postremo ridiculi sunt qui vllam carnis Christi manducationem absque fide somniant, quum sola fides os (vt ita dicam) animæ sit ac ventriculus.

57 *Quemadmodum misit me.*) Hactenus quomodo nos vitæ compotes fieri oporteat Christus differuit: nunc ad causam principalem transit, quia prima vitæ origo in Patre est. Præuenit autem objectionem, quia videri poterat Deo quod suum est detrahere, quum se faceret vitam causam. Sic ergo se facit vitæ autorem vt aliunde sibi hoc datum concedat quod aliis ministrat. Notemus hanc quoque orationem accommodari ad eorum captum quibuscum loquebatur Christus: fere enim Patri comparat tantum carnis suæ respectu. Tametsi enim Pater vitæ principium est, Sermo tamen æternus ipse quoque proprie est vita. Sed de æternâ Christi Diuinitate hic non agitur, quia seipsum proponit vt carne nostra vestitus se patefecit mundo. Quod ergo se viuere propter Patrem dicit, non competit, in nudâ Diuinitatem, neque etiam simpliciter & per se humanæ naturæ conuenit: sed elogium est Filij Dei in carne manifestati. Deinde scimus Christo non esse insolens, Patri adscribere quicquid in se habebat Diuinum. Notandum autem est tres hic recenferi vitæ gradus: primum locum obtinet viuens Pater, qui scaturigo est, sed remota & abscondita: sequitur Filius, quem habemus velut fontem nobis expositum, & per quem ad nos vita diffunditur: tertia est vita quam nos ab ipso haurimus. Nunc tenemus summam, quia Deus Pater, penes quem residet vita, procul à nobis distat, Christus quasi medius statuitur, qui est secunda vitæ causa, vt inde ad nos vsque perueniat quod alioqui in Deo lateret.

Tres vitæ gradus.
Christus et
Deus homo factus,
seunda vitæ causa est.

58 *Hic est panis.*) Redit ad comparisonem manæ & carnis suæ, vnde exorsus fuerat, sic enim claudendus illi sermo fuit, Non est cur mihi præferatis Moysen, quia Patres vestros in deserto alucit: quum ego vobis longè præstantiorem cibum suppeditem: mecum enim caelestem vitam affero. Nam (vt supra dictum est) è cælo descendere panis dicitur qui nihil terrenum vel corruptibile sapit, sed immortalitatem spirat regni Dei. Hanc virtutem non experti sunt in manna, qui tantum pascendo ventri intenti erant. Nam quum duplex fuerit manæ vsus, Iudæi cum quibus hic Christus disputat, nihil spectabant præter cibum corporalem. Vita autem animæ minime caduca est, sed proficit in melius donec totus homo renouatus fuerit.

59 *Hæc dixit in synagoga, docens in Capernaum.*

60 *Multi itaque ex discipulis eius, quum audissent, dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest enim audire?*

61 *Iesus autem quum nouisset in seipso quod de hoc murmurarent discipuli sui, dixit eis, Hæc vos offendit?*

62 *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius?*

63 *Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quicquam. Verba quæ ego loquor vobis, Spiritus & vita sunt.*

64 *Sed sunt ex vobis quidam qui non credunt. Noverat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis esset qui proditurus erat ipsum.*

Cap. VI.

59 *Hæc dixit in synagoga.*) Locum designat Ioannes, ut sciamus multos interfuisse: deinde concionem fuisse habitam ut de re graui & seria. Sequitur tamen mox, ex tanta turba vix pauculos fuisse qui profecerint. imò hæc doctrina multis qui se Christi discipulos profitebantur, defectionis occasio fuit. Si aliquos tantum offensus esse dixisset Euangelista, iam istud serè prodigii loco habendum esset: sed quòd turmatim insurgunt, & simul conspirant, quale exemplum esse dicemus? Quare penitus animis nostris insideat hæc historia, nequando nobis contingat Christo loquenti obstrepere. deinde siquid tale cer-namus hodie in aliis, ne fidem nostram conturbet eorum superbia.

1ere. 23. f. 19

60 *Durus est hic sermo.*) Quin potius in illorum cordibus erat durities, non in sermone. Sed ita solent reprobi lapides ex Dei verbo sibi congerere, ad quos impingant. & quum ferrea sua contumacia ruant aduersus Christum, queruntur durum esse eius sermonem, qui potius ipsos mollire debuerat. Nam quisquis se humiliter Christi doctrinæ submitte, nihil in ea reperiet durum aut asperum: incredulis vero, qui se pertinaciter opponunt, malleus erit conterens petras, sicut Propheta vocat. Porrò quum eadem nobis omnibus ingenta sit durities, si ex sensu nostro iudicemus de Christi doctrina, totidem paradoxa erunt quot verba. Quare nihil superest nisi ut Spiritus directioni quisque se commendet, ut cordibus nostris inscribat quod alioqui ne in aures quidem penetraret. *Quis potest eum audire?* Hic perspicimus quàm maligna sit incredulitas. nam qui salutis doctrinam impiè & sceleratè reuincunt, excusatione non contenti, vltro Filium Dei reum substituere audent suo loco, & indignum pronuntiare qui audiatur. Ita hodie Papiſtæ non modò Euangelium audacter repudiant, sed simul crepant horrendas blasphemias, ne videantur absque causa repugnare Deo. Et certè quum tenebras appetant, non mirum est si fictis portentis illos deludit Satan. Sed quod illi pro sua intemperie ferre nequeunt, non tantum modestis, ac docilibus erit tolerabile, sed eos eriget ac iustificabit. Interea reprobi obstreperis suis conuiciis nihil quàm grauius sibi exitium accersent.

61 & 62 *Iesus autem quum nouisset.*) Sciebat quidem Christus offensionem à reprobis conceptam non posse tolli (neque enim tam eos vulnerat doctrina, quàm putridum quod intus in corde vlcu alehant detegit) voluit tamen modis omnibus experiri num quis inter eos qui offensi fuerant, sanabilis adhuc esset, reliquis autem os obstruere. Interrogando, significat nullam eos causam habere: vel, saltem in doctrina ipsa minimè esse scandali materiam. Sic cohibenda est eorum improbitas qui canina tantum rabie perciti verbo Dei maledicunt: castiganda quoque eorum stultitia qui temere contra veritatem ruunt. Dicit Iesum in seipso nouisse, quia illi nondum ingenuè protulerant quid eos morderet, sed tacito murmure inter se fremebant. præuenit ergo apertas eorum querimonias. Si obiiciat quispiam non obscuram fuisse eorum naturam, quum disertis verbis respuerent Christi doctrinam: fateor quidem clara esse verba quæ prius retulit Iohannes: sed simul dico eos auersantium more iactasse inter se obstreperas illas, & quali raucas voces. nam si sermonem habuissent cum Christo, spes fuisset longè melior, quòd aperta illi fuisset via ad docendum: nunc quum seorsum obloquuntur, viam sibi ad discendum præcludunt. Nihil ergo melius, quum Domini sensum non statim assequimur, quàm rectà ad ipsum venire ut nodos omnes nobis expediat. *Hoc vos offendit?* Videtur hic Christus non tam eximere scandalum quàm augere: si quis tamen propius expendat scandali causam, erat in hac sententia quod eorum animos placare deberet. Humilis & abiecta Christi conditio, quam oculis cernebant, quum carne indutus nihil ab hominum vulgo differret, illis obstaculo erat ne Diuinæ eius virtuti locum darent: nunc quasi subducto velo ad cælestis suæ gloriæ conspectum eos reuocat: ac si diceret, Quia inter homines sine honore versor, vobis sum contemptui, nec quicquam in me Diuinum agnoscitis: atqui paulo post fiet ut Deus magnifica virtute me ornatum, ab hoc contemptibili mortali vitæ statu supra cælos extollat. Nam in Christi resurrectione talis apparuit Spiritus sancti potentia, quæ Christum esse Filium Dei palàm faceret: sicut etiam docet Paulus ad Romanos. Et quum dicitur in Psal. Filius meus es tu, ego hodie genui te: resurrectio quasi specimen statuitur vnde ista Christi gloria agnosci debuit: ascensus verò in cælum, gloriæ illius complementum fuit. Quòd dicit *se prius fuisse in cælo*, humanitati propriè non quadrat, & tamen de Filio hominis loquitur. sed hæc loquendi forma insolens non est, quando duæ naturæ in Christo personam vnā constituunt, quod vnus proprium est, ad alteram transferre.

Rom. 1. 4. 4
Psal. 2. b. 7

63 *Spiritus est qui viuificat.*) His verbis docet Christus nullum apud Iudæos doctrinæ suæ profectum esse: quia quum spiritualis sit & viuifica, aures non reperiat bene præparatas. Sed quia variè expostus fuit hic locus, principio genuinum verborum sensum tenere operæpretium est. hinc facile patebit Christi consilium. Quòd carnem prodesse negat, malè Chryostomus, meo iudicio, ad Iudæos refert, qui carnales erant. Fateor quidem in cælestibus mysteriis totam humani ingenii vim euanescere ac deficere: sed eam sententiam non continent Christi verba, nisi violenter torqueantur. Equè in antithetico coactus esset sensus, quòd scilicet Spiritus illuminatio viuificet. Nec rectè etiam illi qui Christi carnem prodesse dicunt quatenus crucifixa est, comestam verò nihil nobis afferre: quin potius comedere eam necesse est, ut crucifixa proficit. Augustinus subaudiendum putat solam & perse, quia debeat cum Spiritu coniungi: quod cum re ipsa consentaneum est. nam Christus ad modum edendi simpliciter respicit. Non ergo quauis excludit vtilitatem, quasi nulla percipi ex carue sua possit: sed ita demum inutilem fore pronuntiat si à Spiritu separetur. Vnde enim habet caro ut viuificet nisi quia spiritualis est? Ideo quisquis in terrestri carnis natura subsistit, nihil in ea reperiet nisi mortuum: sed qui oculos attollent ad Spiritus virtutem qua perfusa est caro, non frustra viuificam dici, ipso effectu & fidei experientia sentient. Tenemus nunc quomodo caro verè sit cibus, & tamen nihil proficit: nempe cibus est, quia per ipsam parta nobis est vita, quia in ipsa placatus nobis est Deus, quia in ipsa completas habemus omnes salutis partes: nihil prodest, si ex sua origine & natura æstimetur (neque enim vitam confert Abrahæ Iemen,

femen, quod per se morti est obnoxium) sed à Spiritu accipit unde nos pascat. Quare nos quoque, vt ab ea verè alamur, spirituale fidei os afferre docet. Quòd autem adeò concisa est sententiæ breuitas, credibile est id factum esse quia sic agendum esse ducebat Christus cum incredulis. Ergo hac clausula quasi sermonem abrumpit, quia indigni erant apud quos plus verborum faceret. Interim pios & dociles non neglexit: quia hîc paucis habent quod abunde illis satisfaciât. *Verba quæ ego loquor.* Allusio est ad proximam sententiã: nam Spiritus nomen hîc diuerso sensu accipit. Sed quia de arcana Spiritus virtute loquutus erat, eleganter hoc ad doctrinam suam transfert, quòd spiritualis sit. nam vox *Spiritus* in adiectiuum resoluì debet. Porrò spiritualis vocatur sermo qui nos sursum inuitat, vt Christum, duce Spiritu, fide, non carnis sensu, in cælesti sua gloria quæramus. scimus enim eorum quæ dicta sunt nihil nisi fide comprehendi. Ac notatu etiam dignum est quòd vitam cum Spiritu connectit. Vitam ab effectu nominat sermonem suum, quasi viuificum: sed viuificum nemini fore docet nisi à quo spiritualiter percipitur. nam alii inde mortem potius haurient. Apud pios suauissimum hoc Euangelii elogium est, quòd certi sunt sibi in æternam salutem destinatum esse: simul tamen monentur vt idoneos se discipulos præbere studeant.

64 *Sed sunt quidam ex vobis,*) Rursus culpam illis adscribit quòd Spiritu vacui doctrinã suam malè corruptant ac deprauent, & hoc modo vertant sibi in exitium. Poterant enim alioqui obicere, Tu quidem viuificum esse iactas quod loqueris, sed nihil tale experimur. Dicit ergo illos sibi esse obstaculo, nam incredulitas, vt semper est superba, nihil vnquam assequetur in verbis Christi quæ contemptim despiciat. Ergo siquid proficere cupimus sub hoc magistro, animos ad ipsum audiendum rite compositos afferamus. nisi enim humilitas & reuerentia aditum eius doctrinæ patefaciat, mentes nostræ plulquam faxeæ sunt, nec vllam sanæ doctrinæ partem admittent. Proinde quòd tam exiguus hodie Euangelii profectus cernitur in mundo, meminerimus hominum prauitate accidere. nam quotusquisque est qui sibi renuntians, Christo verè se addicat? Quòd tantum quosdam dicit esse incredulos (quòd hoc crimen ferè in omnes competeret) fecisse ideo videtur ne siqui adhuc essent sanabiles, de sperautione animos abiicerent. *Noverat enim ab initio.* Hoc ideo addidit Euangelista ne quis putet temere iudicasse Christum de suis auditoribus. Multi se ex eius grege esse profitebantur: at subita defectio hypocritarum detexit. Sed eorum perfidiam, quum adhuc alius occulta foret, Christo notam fuisse Euangelista dicit: idque non tam ipsius causa, quam vt discamus iudicium non ferre nisi de rebus bene conpertis. nam quòd Christus ab initio scivit, hoc Diuinitatis eius proprium fuit. Alia nostra est ratio: quia enim non sumus cordium cognitores, suspendere iudicium decet, donec externis signis se prodant impietas, atque ita arbor à fructibus censetur.

65 *Et dixit, Propterea dixi vobis quòd nemo potest venire ad me, nisi illi fuerit datum à Patre meo.*

66 *Ex eo multi eius discipuli abierunt retro, nec amplius cum eo ambulabant.*

67 *Dixit ergo Iesus ipsis duodecim, Num & vos vultis abire?*

68 *Respondit ergo illi Simon Petrus, Domine, ad quem discedemus: verba vitæ æternæ habes.*

69 *Et nos credidimus & cognouimus quòd tu es Christus Filius Dei viuentis.*

70 *Respondit illis Iesus, Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est?*

71 *Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat eum traditurus, quum vnus esset ex duodecim.*

65 *Propterea dixi.*) Iterum fidem admonet rarum admodum & singulare donum esse Spiritus Dei, ne miremur Euangelium non recipi passim ab omnibus. nam vt sinistra sumus interpretes, minus honorificè de Euangelio sentimus, quia totus illi mundus non subscribit. venit enim nobis in mentem quòd fieri possit vt salutem suam maior pars hominum sponte reiiciat. Quòd ergo tanta est fidelium paucitas, causam assignat Christus, quia ad fidem sua perspicacia nemo hominum perueniat: omnes enim cæcos esse donec à Spiritu Dei illuminentur. solos igitur esse tanti boni compotes, quos eius participatione dignatur Pater. nam si promiscua omnibus hæc gratia esset, intempestiuè & extra rem eius mentio fieret hoc loco. Tenendum est enim Christi consilium, non multos Euangelio credere, quia non nisi ex arcana Spiritus reuelatione nascatur fides. *Donandi* verbo hîc vtitur pro eo quod prius dixerat *Trahere*: quo significat non aliam nos trahendi causam Deo esse nisi quia gratuito nobis fauet, quod enim consequimur ex Dei dono & gratia, nemo sibi propria industria comparat.

66 *Ex eo multi discipulorum.*) Nunc recitat Euangelista quanta perturbatio concionem illam sequuta sit. Est autem hoc horribile portentum quòd ram benigna & comis Christi inuitatio alienare multorum animos potuerit, præsertim qui prius illi nomen dederant, adeoque familiares erant eius discipuli. Sed hoc exemplum nobis quasi speculi vice proponitur, in quo cernamus quanta sit mundi prauitas & ingratitude, qui ex ipsa viæ planitie scandali materiam sibi fruunt ne ad Christum accedat. Dicerent multi satius fuisse non moueri eiusmodi sermonem, qui defectionis causa multis fuit: sed longè aliter nobis statuendum est. Nam quod de Christo prædictum fuerat, in eius doctrina perspicitur tunc oportuit, & nunc quotidie oportet, eum scilicet lapidem esse offensionis. Sic quidem temperanda est nobis doctrina, ne quem nostra culpa offendamus, quoad fieri potest retinendi sunt nobis omnes. denique ca-

Cap. VI.

uendum ne inconsideratè loquendo, rudes vel infirmos turbemus. sed nunquam adhiberi tanta cautio poterit quin multos scandali occasio sit Christi doctrina: quia reprobi exitio deuoti venenum ex cibo saluberrimo, & fel ex melle sugunt. Certè quid vtile esset, optimè tenebat Filius Dei: videmus tamè eum non effugere quin multos ex suis offendat. Ergo vtcunque multi abhorreant à pura doctrina, supprimere tamen eam fas non est. Tantum meminerint Ecclesiæ doctores Paulinæ admonitionis, verbum Dei rectè secandum esse: tum deinde per quæuis offendicula intrepidè pergant. Quod si multos delicere cõtingat, ne ideo minus sapiat nobis verbum Domini quia reprobis non aridet: nimis enim delectati sunt ac molles quos defectio quorundam sic percellit vt illis cadentibus simul labascant. Quum addit Euangelista *non amplius ambulasse* cum Christo significat nõ plenam fuisse apostasiam, sed tantum quòd se à Christi contubernio subduxerint. damnat tamen eos quali apostatas. Vnde discendum est non posse nos latum pedem retrocedere quin proclius ad perfidam abnegationem lapsus nos maneat.

1. Tim. 2. c. 16

67 *Dixit ergo Iesus duodecim.*) Quia grauer concuti poterat Apostolorum fides, quum se ex magna turba restare tam paucos viderent, Christus sermonem suum ad eos conuertit: docètque non esse causam cur se aliorum leuitate & inconstantia abripi sinant. Nam dum eos rogat nunquid velint ipsi quoque discedere, ad confirmandam eorum fidem facit. dum enim se illis proponit apud quem manebant, simul hortatur ne se comites adiungant apostatis. Et certè si in Christo fundata erit fides ab hominibus non pendebit, neque vtiquam vacillabit, etiam si cælum terræ milceri videat. Ac notanda est circumstantia, quòd Christus omnibus fere discipulis priuatus, solos duodecim retinet. qualiter Iesaias prius iussus fuerat testimonium ligare, & legem obsignare in discipulis. Talibus exemplis docetur vnusquisque fidelium, etiam si neminem socium habeat, Deum sequi.

Ies. 55. c. 18

68 *Respondit ergo ei Simon Petrus.*) Omnium nomine hic Petrus, sicut alibi, respondet: quia idem erat omnium sensus, nisi quòd in Iuda nihil erat syncerum. Porro huius responsi duo sunt membra: causam enim adducit Petrus cur libenter vnà cum suis fratribus acquiescat Christo: quia eius doctrinam sibi salutarem ac viuificam esse sentiunt. Deinde fatetur, quocunque se conferant eo relicto, nihil præter mortem esse reliquum. Quum dicit *verba vitæ*, genitiuus loco epitheti ponitur, quod Hebræis frequens est. Insignè porro Euangelii encomium, quòd nobis vitam æternam ministrat, sicuti Paulus testatur esse Dei potentiam in salutem omni credenti. Continet quidem & Lex vitam: sed quia mortis æternæ reatum transgressoribus denuntiat, non potest aliud quàm occidere. Longe aliter nobis in Euangelio vita offertur, dum videlicet gratis nos sibi Deus reconciliat, peccata non imputando. Cæterum nihil hic vulgare de Christo prædicat Petrus, quum eum habere dicit *vitæ æternæ verba*: sed hoc vni illi vendicat tanquam proprium: vnde sequitur illud secundum quod nuper attigi, simulatque à Christo discessum est, vbique præter mortem nihil esse residuum. Quare omnes qui eo magistro non contenti ad hominum commenta transuolant, manet certus interitus.

Rom. 1. b. 16

69 *Et nos credidimus.*) Verba sunt præteriti temporis, sed possunt resolui in tempus præsens: atque id ad sensum non multum interest. Porro his verbis fidei summam breuiter Petrus complectitur. Sed videtur confessio hæc nihil ad præsentem causam facere: quæstio enim de manducanda Christi carne mota fuerat. Respondeo, etiam si non protinus assequuti sint duodecim quicquid docuerat Christus, satis tamèn esse quod pro fidei suæ modulo salutis autorem fatentur, seque per omnia illi subiiciunt. *Credendi* verbum priore loco ponitur, quia rectæ intelligentiæ initium est fidei obedientia: imò fides ipsa verè mentis oculus est. Verum continuo post notitia subiucitur, quæ fidem ab erroneis falsisque opinionibus discernit. credunt enim Turcæ & Iudæi & Papiætæ, sed nihil norunt neque tenent. At fidei annexa est cognitio, quia nobis certò & indubiè constat Dei veritas, non qualiter apprehenduntur humanæ scientiæ, sed dum eam cordibus nostris Spiritus obsignat.

70 *Respondit eis Iesus.*) Quum omnibus Christus respondeat, hinc colligimus omnes ex ore Petri loquutos esse. Porro Christus hic vndecim Apostolos instruit & armat contra nouum scandalum, quod iam inflabat. Fuerat hæc grauis Satanæ machina ad quatiendam eorum fidem, quum ad tam paruum numerum redacti essent: sed eos Iudæ lapsus penitus exanimare poterat. nam quum sacer ille numerus à Christo delectus esset, quis vnquam putasset ex eius integritate quicquam posse decerpi? Perinde igitur valet ista Christi admonitio ac si dixisset, Soli ex magna caterua duodecim reliqui estis. si fidem vestram non labefecit multorum infidelitas, parate vos ad nouum certamen: nam hæc inanus quauis exigua, adhuc vno homine minuetur. Quòd Christus *duodecim à se electos* dicit, non refertur ad æternum Dei consilium: (neque enim fieri potest vt quisquam eorum excidat qui præordinati sunt ad vitam) sed quum delecti essent ad munus Apostolicum, pietate & sanctimonia præ aliis excellere ipsos decebat. Ergo *Electos* pro proximis & à vulgo segregatis posuit. *Diabolus est.* Non dubium est quin Iudam maximè detestabilem hoc nomine reddere voluerit. falluntur enim qui vocis atrocitatem extenuant: & certè qui tam sanctum munus profanant, eos non possumus satis execrari. Angeli vocantur doctores, qui legatione sua probè funguntur. Iure ergo Diabolus censetur qui in ordinem ascitus tam honorificum, sua perfidia & scelere degenerat. Est etiam alia ratio, quòd Deus in reprobos & sceleratos ministros Satanæ plus iuris & licentiæ permittit quàm in quosuis altos ex plebe homines. Quare si diabolicus furor eos agitat qui in pastores electi erant, vt similes sint feris belluis ac portentis, adeò hinc vilescere non debet ordinis dignitas vt potius nobis commendetur, quando eius profanationem sequitur tam dira vltio.

Malach. 2. b. 7

71 *Dicebat autem Iudam.*) Tametsi sibi malè conscius erat Iudas, non legimus tamen fuisse commotum, adeò stupidi sunt hypocritæ vt vulnera sua non sentiant. coram hominibus verò frontis sunt adeò ferreæ vt se optimis quibusque præferre non dubitent.

CAP. VII.

ET ambulabat Iesus post hac in Galilea: non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærabant Iudæi eum occidere.

2 Instabat autem dies festus Iudæorum, Tabernaculorum fixio.

3 Dixerunt ergo ei fratres sui, Transi hinc & abi in Iudæam: ut & discipuli tui videant opera tua que facis.

4 Nemo enim in occulto quicquam facit, & quærit manifestus esse: si hæc facis, manifesta te ipsum mundo.

5 Neque enim fratres eius credebant in ipsum.

6 Dixit ergo illis Iesus, Tempus meum nondum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

7 Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testificor de ipso quod opera eius mala sint.

8 Vos ascendite ad diem hunc festum: ego nondum ascendo ad diem hunc festum, quia tempus meum nondum impletum est.

1 Et ambulabat.) Non videtur Evangelista continuam historiam texere, sed eligere ex diuersis temporibus quæ memoratu digna erant. Dicit hic verlatum esse ad tempus in Galilæa, quia apud Iudæos nusquam tuta erat statio. Siquis absurdum esse ducit quod latebras quæserit Christus, qui nutu suo frangere & irritum reddere poterat omnes hostium conatus: prompta est solutio, quod scilicet impostæ sibi à Patre personæ memor, intra hominis fines se continere voluerit, accepta enim serui forma se exinanivit, donec Pater eum extolleret. humano itaque more fugit periculum. Siquis obiiciat, quum tempus mortis suæ præfixum teneret, non fuisse fugiendi causam, prior illa solutio huc quoque aptè quadrat. se enim ut hominem gerebat periculis obnoxium, quare in media discrimina temere irrumperere non debuit. Quid de nobis apud se statuerit Deus non est nostrum attendere in subeundis periculis, sed quid nobis mandet ac præscribat, quid ferat & postulet nostrum officium, qualis instituendæ vitæ legitima sit ratio. Cæterum ita pericula Christus declinauit ut tamen ab officii cursu ne latum quidem vnguem defleckeret: quorsum enim vitæ incolumitas nisi ut seruiamus Domino? Cauendum itaque semper ne propter vitam viuendi causas perdamus. Quod autem cõtemptus Galilææ angulus hospitium Christo præbet: quem ferre nequit Iudæa, hinc perpicimus quàm non semper in præcipuis Ecclesiæ sedibus pietas emineat ac Dei timor.

2 Instabat autem dies festus.) Tametsi nihil affirmo, probabile tamen est secundo post Baptismum Christi anno hoc accidisse. De hoc festo die cuius meminit Evangelista, plura nunc dicere nihil attinet. in quem finem & usum mandatus fuerit Moses docet Leuit. 23. nempe ut annuo ritu in memoriam reuocarent Iudæi, patres suos annis quadraginta sub tabernaculis vixisse, quum domibus carerent, ut ita celebrarent liberationis gratiam. Suprà autem diximus duplicem Christo fuisse causam cur Hierosolymam veniret ad dies festos: quia scilicet Legi subiectus, ut ab eius seruitute nos omnes redimeret, ex eius obseruatione nihil prætermittere voluit: deinde quia in hominum frequentia & extraordinario confluxu melior erat promouendi Euangelii opportunitas. Nunc autem sic Christum in secessu Galilææ quicquid se narrat Evangelista, quasi Hierosolymam venturus non esset.

3 Dixerunt ergo ei fratres.) Hoc nomine comprehendunt Hebræi cognatos omnes & consanguineos, in quocunque sint gradu. Ab illis derisum fuisse Christum refert, quod lucem & celebritatem fugiens, in obscura & ignobili parte Iudææ lateret. Dubitari tamen potest an eos impulerit ambitio ut Christum inclarescere cuperent. Ut hoc demus, contemptum tamen eos illudere palam est, quia non putant eum ratione & consilio agere: imo stultitiam illi exprobrant, quia quum velit aliquid esse, sibi diffidens non audeat prodire in hominum conspectum. Quum dicunt, *Ut & discipuli tui videant*, nõ tantum domesticos intelligunt, sed quos sibi passim ex tota gente acquirere volebat. Subiiciunt enim, *Tu omnibus vis notus esse, & interea lates.* Si hæc facis, hoc est, quum tanta virtute sis præditus ut famam tibi miraculis concilies, noli ea perdere. nam quicquid à Deo tibi datum est, frustra hic consumis, vbi nulli sunt testes ac æstimatores idonei. Hinc perpicimus quanta sit in reputandis Dei operibus hominum fœcioria: nunquam enim sic loquuti fuissent Christi cognati, nisi luculenta Diuinæ eius virtutis specimina, quæ cum summa admiratione debuerant suspicere ac reuereri, quasi pedibus calcassent. Quod de Christo hic audimus, quotidie vsuuenit, ut filius Dei plus molestiæ propinqui exhibeant quàm extranei: sunt enim Satanæ organa, quæ nunc ad ambitionem, nunc ad auaritiam sollicitant qui Deo purè ac fideliter seruire cupiunt. Sed Christus tales Satanæ acriter repellens, suo exemplo admonet non esse stultis fratrum votis obsequendum.

5 Neque enim fratres.) Hinc colligimus quàm nihili sit carnalis propinquitas: perpetuam enim infamiæ notam Spiritus inurit Christi cognatis, quod tot operum testimonii conuicti, ne tum quidem crededant. Ergo, ut ait Paulus, quisquis in Christo censerit optat, sit noua creatura. nam qui se totos Deo addicunt, patris & matris & fratrum locum apud Christum obtinent, alios à se proforsu abdicant. Quo magis ridicula est Papistarum superstitio, qui in virgine Maria, posthabitis omnibus aliis, solum sanguinis

Leuit. 12. f. 34

Philip. 2. a. 6

Leuit. 23. f. 34

2. Cor. 5. d. 17

Galat. 6. d. 1

honorem efferunt, quasi non reprehensa ab ipso Christo fuerit mulier quæ ex media turba clamabat, Beatus vterus qui te gestavit, & vbera quæ te lactarunt. Respondit enim Christus, Quin potius beati qui audiunt verbum Dei.

6 *Tempus meum nondum venit.*) De tempore mortis falso quidam interpretantur. nam tempus profectiois suæ notat. Atque in hoc se à cognatis differre testatur quòd illis liberum est ac impunè licet omnibus horis coram mundo prodire, quia mundum sibi amicum ac propitiū habeant: ipse autem sibi meritò timeat, quia mundum infestum habet. Significat autem his verbis eos perperam de re nota consilium dare: deinde carnales prorsus esse arguit, quum eos dicit non posse odio haberi à mundo. nam pax mundi impio in vitia & omne malorum genus consensu redimenda est.

7 *Me verò odit, quia testificor.*) Mundus hinc pro hominibus non renatis accipitur, qui ingenium suum retinent. Quicumque ergo nondum sunt Spiritu regeneriti, eos sibi aduersarios esse Christus pronuntiat. Et cur? Eo quòd damnet ipsorum opera. Quòd si iudicio Christi acquiescimus, fateri necesse est totam hominum naturam adeò vitiosam ac puerilem esse vt nihil inde recti, nihil sinceri, nihil boni oriri queat. En cur sibi placeat quicquam nostrum quandiu apud se manet. Iam dicit Christus se odio haberi quia testetur mundi opera mala esse. Significat non posse Euangelium rite prædicari quin totus mundus ad Dei tribunal reus citetur, vt ita conteratur & in nihilum redigatur caro & sanguis: iuxta illud, Spiritus quum venerit, arguet mundum de peccato. Simul hinc discimus tantam esse hominibus ingentiam superbiam, vt sibi in suis vitiis blandiantur ac plaudant. Neque enim reprehensi excarescerent, nisi nimio sui amore cæci sibi adularentur in propriis malis, imò in hominum vitiis præcipuum & maximè exitiale est fastus & arrogantia. Solus Spiritus nos mansuefacit, vt reprehensiones placidè feramus. adeoque nos sponte offeramus Euangelii gladio mactandos.

9 *Hæc autem quum dixisset illis, mansit in Galilæa.*

10 *Quum autem ascendissent fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non palam, sed quasi in occulto.*

11 *Iudæi ergo quærebant eum in die festo, ac dicebant, Vbi est ille?*

12 *Et murmur multum de ipso erat in turbis: hi quidem dicebant, Bonus est: alij autem dicebant, Non, sed seducit turbam.*

13 *Nemo tamen palam loquebatur de eo propter metum Iudæorum.*

9 *Mansit in Galilæa.*) Hinc ab vna parte Euangelista sub oculis nobis statuit Christi cognatos, qui Dei cultum vulgari more præ se ferunt, sed tamen impiis sunt amici, atque ideo securè ambulant. ab altera parte Christum ipsum, qui mundo exosus, clam in urbem venit, donec officii necessitas illum cogit aperit se ostendere. Quod si nihil miserius est quàm à Christo diuelli, maledicta pax, quæ tanta mercede constat vt Christo renuntiemus,

11 *Iudæi ergo quærebant eum.*) Hinc considerandum est qualis fuerit Ecclesiæ status. nam Iudæi illo tempore tanquam famelici promissæ redemptioni inhiabant: tamen quum illis apparet Christus suspensi hærent. hinc confusum illud murmur & varii sermones. Quòd clanculum susurrant, signum est tyrannidis quam sibi sumplerant Sacerdotes & Scribæ. Horribile certè exemplum, quum illa eo tempore vnica fuerit Ecclesiâ in terris, hinc nobis proponi velut confusum, & informe chaos. Qui præsunt pastorum loco, metu & terrore oppressum tenent populum: in toto corpore foeda vastitas & tristis dissipatio. Per *Iudæos* promiscuam plebem intelligit, quæ iam à duobus annis ad audiendum Christum assueta, eum requirit quando ex more non apparet. Nam quum dicunt, *Vbi est ille?* notum hominem non designant. & tamen vox ista ostendit non fuisse hætenus serio affectos, & semper ambiguos pendere.

12 *Murmur multum.*) Significat vbiunque turmatim se homines aggregabant (vt fieri solet in magnis conuentibus) clancularios sermones de Christo habitos fuisse. Dissensio quæ hinc refertur indicio est non esse nouum hoc malum, vt varia sint de Christo hominum iudicia, etiam in medio Ecclesiæ sinu. Sicuti autem Christum recipere non dubitamus, qui pridem damnatus est à maxima gentis suæ parte: ita nos eiusmodi præsidio munitos esse decet, ne hodiernis dissidiis turbemur. Deinde quanta sit in rebus Diuinis hominum temeritas spectare licet. in minimo negotio non ita fuissent licentiosi: at vbi de Filio Dei & sacrosancta eius doctrina vertitur quæstio, exemplo iudicium præcipiant. Quo maior nobis seruanda est moderatio, ne inconsideratè vitam nostram cum æterna Dei veritate damnemus. Quòd si pro impostoribus nos mundus habet, meminerimus hæc esse Christi stigmata, modò interim reipia nos præstemus veraces. Ostendit præterea hic locus, in magna multitudine, etiam vbi corpus ipsum confusum est, semper esse aliquos rectè sentientes: sed pauci mentis bene compositæ à multis insanis obruuntur.

13 *Nemo tamen palam loquebatur.*) Iudæos hinc vocat primores, penes quos erant gubernacula. Tanto illi ardebant Christi odio, vt verbum nullum fieri sinerent in vtramvis partem: non quòd eos malè habere: quibuslibet probris eum lacerari: sed quia nullum videbant melius compendium quàm si sepulchrum obliuione esset eius nomen. Sic hostes veritatis postquam experti sunt truculentia sua nihil se proficere, nihil magis cuperent quàm suppressam esse eius memoriam: idque vnum moluntur. Quòd metu subacti silebant omnes, id tyrannicum prorsus fuit, quemadmodum prius dixi. Nam vt in statu Ecclesiæ bene ordinato locum non habet effrænis licentia, sic vbi metu compressa tenetur omnis libertas, vt vocem nemo mittere audeat, miserima est conditio. Atque eo clarior & admirabilior

enitit Christi virtus, quòd sibi inter hostes armatos, & furiosa eorum odia, & in tam formidabili domino sibi audientiam faciens, pleno (quod aunt) ore veritatem asseruit.

14 *Festo autem die iam dimidio, ascendit Iesus in templum, & docebat.*

15 *Et mirabatur Iudæi, dicentes, Quomodo hic literas nouit, quum nõ didicerit?*

16 *Respondit illis Iesus, ac dixit, Mea doctrina nõ est mea, sed eius qui misit me.*

17 *Siquis voluerit eius voluntatem facere, cognoscat de doctrina utrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.*

18 *Qui à seipso loquitur, gloriam propriam querit: qui verò querit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.*

19 *Nõne Moses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit Legem? quid me queritis interficere?*

14 *Ascendit in temp.)* Nunc videmus non sic timuisse Christum vt suis partibus deesset. nam hæc illi morè cauta fuit, vt in celeberrimo conuentu habere concionem posset. Interdum igitur periculis credere licet: sed nulla bene agendi oportunitas negligi vel omitti debet. Quòd in templo docet, facit hoc ex veteri instituto & more, nam quum Deus tot cæremonias mandauit, populum suum noluit in frigidis & vanis spectaculis occupari. Vt autem constaret vtilitas, doctrinam oportuit simul coniungi. Atque hoc modo externi ritus viuæ sunt rerum spiritualium imagines, dum formam suam habent ex Dei verbo. Quia autem tunc Sacerdotes ferè muti erant, Scribæ vero suis fermentis & falsis commentis adulterabant puram doctrinam, Ch. istus docendi munus suscepit: & meritò, vt qui summus esset Sacerdos: quem admodum paulo post nihil se nisi ex Patris mandato aggredi prædicat.

15 *Et mirabantur Iudæi.)* Falluntur qui sic exceptum fuisse putant Christi sermonem vt in pretio & honore esset. Sic enim mirantur Iudæi, vt contemptus occasionem inde capient. Nam ea est hominù ingratitudo vt in æstimandis Dei operibus sponte sibi temper accertant errandi materiam. Si Deus vilitatis mediis agit & consueta via (vt loquuntur) media hæc quæ oculis apparent, quasi vela, nos impediunt à manus Diuinæ conspectu. nihil ergo nisi humanum tunc agnoscimus. Sin vero insolita Dei virtus & naturæ ordine ac mediis vulgo notis superior refulget, obstupescimus, & quasi somni euanescit quod sensus omnes nostros penitus afficere debebat. Nam (quæ est nostra superbia) pro nihilo ducimus cuius ratio non apparet. Erat hoc mirabile gratiæ & virtutis Dei specimen, quod Christus à nullo magistro edoctus, eximia tamen Scripturæ intelligentia pollebat: imò qui nunquam fuerat discipulus præstantissimus erat doctõr & magister. Atqui hoc ipso despiciunt Iudæi gratiam Dei, quia eorum captum superat. Proinde hoc exemplo moniti, maiorem quàm pro more Dei reuerentiam adhibere discamus & operibus eius considerandis.

16 *Mea doctrina non est mea.)* Quod Iudæis scandalum erat, Christus quasi scalam potius esse admonet, quæ sursum eos euehere debeat ad cernendam Dei gloriam. ac si diceret, Quando videtis doctõrem non formatum in schola hominum, Diuinitus eruditum esse agnoscite. Nam ideo Filium suum ex mechanica potius officina prodire voluit cælestis Pater quàm ex Scribarum scholis, quo magis conspicua esset Euang. li origo, ne quis in terra fabricatum putaret, vel hominem quempiam fingeret esse eius autorem. Sic & Christus Apostolos rudes ac idiotas sibi delegit, ac triennio passus est subsidere in crassa ignorantia, vt momento vno edoctos, quasi novos homines ad cõque Angelos è cælo delapsos, proferret. Interea ostendit Christus vnde petenda sit spiritualis doctrinæ autoritas, nempe à solo Deo. Quòd autem doctrinam quæ Patris est, suam esse negat, in eo captum auditorum respicit, qui nihil de eo altius sentiebant quàm hominem esse. Ergo per concessionem ita diuersus à Patre haberi patitur vt nihil tamen proferat nisi ab ipso mandatum. Summa est, quod Patris nomine docet, non esse hominis, nec profectum ab homine, vt impunè contemni possit. Videmus quo argumento autoritatem conciliet suæ doctrinæ, nempe ipsam ad Deum autorem referendo. Videmus etiam quo iure & qua ratione audientiam sibi postulet: nempe quia missus sit à Patre doctõr. Horum igitur vt unque habeat oportet quisquis docendi munus usurpat, & sibi fidem vult haberi.

17 *Siquis voluerit.)* Occupatio qua contrarias obiectiones anticipat. nam quum illic multos aduersarios haberet, cuius promptum fuisset obistrepere, Quid tu nobis Dei nomen iactas, à quo te produisse non agnoscimus? Quid axioma istud nobis obrudis (quod tibi minimè concedimus) nihil te docere nisi ex eius iussu? Excipit ergo hic Christus, rectum iudicium manare ex timore Dei & reuerentia: ideo si animos habeant ad timorem Dei compositos, faciliè agnituros an verum sit necne quod prædicat. Quo simul illos oblique perstringit. nam vnde sit vt discernere nequeant, nisi quòd rectæ intelligentiæ caput ipsos deficit, pietas scilicet & studium obsequendi Deo? Sententia hæc in primis notatu digna est, Assiduè nobis insidiatur Satan, & vndique tendit laqueos, vt suis fallaciis nos capiat. Hic nos Christus ad cauendum optimè præmunit, ne quibus eius imposturis simus vnquam obnoxii: nempe si parati simus in Dei obsequium, minimè illum nobis defore quin Spiritus sui luce affulgeat, vt discernere liceat inter veritatem & mendacium. Nihil ergo aliud nobis obstat quominus rectè iudicemus, nisi quòd indociles sumus ac præfracti, ac iustam nostræ hypocriteos pœnam sustinemus quoties nobis Satan illudit. Sic Moses admonet, quum emergunt pseudoprophetæ tentari nos ac probari à Domino: quia nunquam fallentur qui recto erunt corde. Hinc apparet quàm perperam & stultè hodie permulti, dum errandi periculum metuunt, hac trepidatione se impediunt ab omni discendi studio: quasi frustra dictum sit, Pulsate, & aperietur vobis. Nos potius, si Deo toti in obsequium simus addicti, Spiritum discretõnis ab eo nobis datum iri ne dubitemus, qui perpetuus sit dux ac directõr. Si aliis fluctua-

Deut. 13. 6. 3

Matt. 7. 6 7

Cap. VII. ri libet, sentient tandem quàm vani sint ignorantiae suae prætextus. Et certè quicumque hodie hæsitant, & dubitationem suam fouere malunt quàm legendo vel audiendo seriò inquirere vbi nam sit Dei veritas, eos in generalibus principiis securè Deum contemnere videmus. Dicit hic pro mortuis precari, quia ingenio suo diffisus, quod de Purgatorio commentum sunt peruersi homines, damnare non audeat: interea licentiosè sibi scortari permittet. Ille negabit sibi tantum esse acuminis vt inter puram Christi doctrinam & adulterina hominum figmenta distinguere possit: interim ad furandum vel peierandum fatis habebit. Denique omnes isti Sceptici, qui dubitationis velò obtundunt in rebus hodie controuersis, manifestum Dei contemptum in rebus minimè obscuris produunt. Itaque non est quòd miremur à paucissimis hodie recipi Euangelii doctrinam, quum tam rarus sit Dei timor in mundo. Cæterum in his Christi verbis continetur vera pietatis definitio, quum scilicet ad sequendam Dei voluntatem ex animo parati sumus: quod facere nemo potest nisi qui se proprio sensu abdicauerit. *An ego à me ipso loq.* Notandum quomodo iudicium fieri velit Christus de quouis doctrina. nam quæ à Deo est, eam sine controuersia vult recipi: quæ autem est ab homine, eam liberè repudiari patitur. solà enim hanc notam qua inter doctrinas discernere conueniat, ponit.

18 *Qui à se ipso loq.* Hactenus docuit non alia causa cæcutire homines nisi quia non reguntur Dei timore: nunc alteram quoque notam apponit in ipsa doctrina, vnde cognoscere liceat sine Dei an hominis. nam quæcunque Dei gloriam illultrat, sancta est & Diuina: quæcunque autem hominum ambitioni seruit, & eos efferendo obscurat Dei gloriam, non modò nihil fidei meretur, sed acriter reici debet. Nunquam igitur errabit qui scopum sibi proponet Dei gloriam: tumquam specie rectè hallucinabitur qui ad hunc quasi Lydius lapidè exiget ac probabit quod sub Dei nomine affertur. Hinc etiam monemur neminem fideliter obire posse doctoris munus in Ecclesia, nisi qui ambitione vacuus, vnum hoc sibi agendum sumet, vt totis viribus promoueat Dei gloriam. Quum dicit *injustitiam in eo non esse*, significat nihil prauum vel fucatum, sed agere quod probò & sincero Dei ministro dignum est.

Lydius Lapis.

19 *Nonne Moses.*) Non refert Euangelista continua serie habitum à Christo sermonem, sed tantum capita rerum breuiter decerpit quæ ad summam totius rei faciunt. Accensi in eius odium fuerant Sacerdotes & Scribæ quòd paralyticum sanasset: hoc se Legis zelo facere profitebantur. vt hypocrisis eorum refellat, argumentum sumit non à re, sed à persona. Quia enim licentiosè omnes tuis vitis indulgeant acsi nulla lex illis vnquam fuisset cognita, inde colligit nullo eos legis amore vel studio tangi. Non sufficeret quidem hæc defensio ad probandam causam: (nam vt demus eos falsum colorem inducere prauo & iniusto odio, non tamen sequitur rectè fecisse Christum siquid præter Legis præscriptum commisit: neque enim ab alienis peccatis petenda est culpæ nostræ leuatio) sed Christus duo membra hic coniungit: priore compellat hostium suorum conscientias, & quum se Legis patronos superbè iactarent, laruam hanc ipsis detrahit: nam exprobrat quòd sibi permittant violare legem quoties libet: itaque legem illis non esse curæ. Deinde ad causam ipsam descendit, sicuti mox videbimus. sic constat suis partibus plena & solida defensio. Ergo huius membri summa est, nullum esse Legis zelum in eius contemptoribus. vnde infert Christus aliunde impelli Iudæos ad tantam rabiem, dum ipsum interficere cupiunt. In hunc modum extrahendi sunt impij ex suis latebris, quoties Deum & sanam doctrinam oppugnantes, pio se affectu hoc agere simulant. Qui hodie acerrimi sunt Euangelii hostes, & maximè strenui vindices Papatus, nihil habent ad fauorem magis plausibile quàm quòd zeli ardore incitantur: cæterum si excutiatur eorum vita, omnes turpibus flagitijs operti palàm Deo illudunt. Quis in Papæ curia crassum Epicurismum regnare nescit? an ita verecundè foeditatem suam tegunt Episcopi & Abbates, vt aliqua religionis species appareat? Monachi etià & similes rabulæ nonne sic ad omnem nequitiam, ad libidines, avaritiam, & quouis scelerum monstra proiecti sunt vt vita eorum Dei prorsus esse oblitos clamitet? Nunc verò quum nihil eos pudeat Dei & Ecclesiæ zelo se venditare, annon hoc Christi responso frændandi sunt?

20 Respondit turba, & dixit, Dæmonium habes, quis te querit interficere?

21 Respondit Iesus, & dixit illis, Vnum opus feci, & omnes miramini.

22 Propterea Moses dedit vobis Circumcisionem (non quòd ex Mose sit, sed ex Patribus) & Sabbatho circumciditis hominem.

23 Si Circumcisionem accipit homo Sabbatho vt non soluatur Lex Moses, mihi irascimini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbatho?

24 Ne iudicetis secundum aspectum, sed rectum iudicium iudicate.

20 *Dæmonium habes.*) Perinde valet acsi dixissent, Tu insanis. fuit enim trita inter Iudæos loquutio, qui in hac doctrina exercitati erant, infestari à diabolo homines dum in furorem aguntur, vel dum illis mens & ratio adempta est. Et sanè sicuti lenes & moderatæ castigationes paternæ sunt Dei ferulæ, ita vbi durius & seuerius nos tractat, non videtur manu sua nos percutere, sed potius adhibere diabolum carnificem & iræ suæ ministrum. Cæterum turba simplici animo Christum obiurgat: neque enim vulgo nota erant Sacerdotum consilia. Stulti ergo isti homines insaniam tribuunt quòd se Christus ad mortem captari conqueritur. Hinc docemur, sollicitè cauendum esse ne sententiam feramus de rebus incognitis: verum siquando ab imperitis nos temere damnari contingat, patienter Christi exemplo deuoranda est huiusmodi indignitas.

21 *Vnum opus feci.*) Nunc personis valere iusis, de re ipsa tractare incipit. demonstrat enim minimè cum lege Dei pugnare quod edidit miraculum. Quòd dicit se vnum opus fecisse, sensus est, se

est, se vnus tantum criminis reum agi, vel in vno tantum opere reprehendi, quod Sabbatho hominem sanasset: illos autem singulis Sabbathis plura opera eadem aut prorsus similia quum faciant, non vocare illa in crimen. nullum enim Sabbathum præteribat quin multi in Iudæa infantes circumciderentur. Hoc exemplo factum suum defendit: quanquam non simpliciter ratiocinatur à simili, sed est maioris & minoris comparatio. Hoc simile habebant Circuncisio & sanatio paralytici, quod vtrunque erat Diuinum opus: sed hoc secundum præstantius esse Christus contendit, quia beneficium ad totum hominem extenditur. Porrò si hominem à corporali tantum morbo sanasset, non valeret comparatio: Circuncisio enim, quæ ad animæ sanitatem spectat, plus habet et excellentiæ. Christus ergo spiritualem miraculi fructum cum externo beneficio corpori præstito coniungit. itaque integram hominis salutem Circuncisioni merito præfert. Posset etiam esse alia comparationis ratio: nempe quod Sacramenta non semper vim & effectum præsentem habeant: ipse autem Christus efficaciter operatus sit in sanando paralytico. Sed priorem illam expositionem magis amplector, quod malignè & calumniosè Iudæi opus improbant. in quo magis relucet Dei gratia quam in Circuncisione, cui tantum honoris deferunt vt per eam Sabbathum minime violari putent. Admiratio de qua loquitur significat murmur illud exortum ex Christi facto: quia ausum fuisse putabant plusquam fas erat.

22 *Propterea Moses.*) Illatiua particula non videtur quadrare: itaque nonnulli *ὅτι τοῦτο* accipiunt pro *ὅτι τοῦ*. sed eorum opinioni Græca syntaxis repugnat. Simplicius itaque interpretor, Circuncisionē ita fuisse mandatam vt Sabbathis quoque necessarius foret eius symboli vsus. Propterea, inquit, quasi diceret inde illis factis fuisse monstratum non violari cultum Sabbathi Diuinis operibus, vt Christus Circuncisionis exemplum ad præsentem causam accommodet. mox tamen correctione vtitur quum dicit, Mosē non fuisse primum Circuncisionis ministrum. Sed hoc illi satis erat quod Moses iam seuerus Sabbathi exactor, iusserat tamen octauo die circumcidi infantes, etiamsi in Sabbathum incidisset.

24 *Ne iudicent.*) Postquam de fensionem absoluit, obiurgationem etiam vitur, quod prauis affectibus abrepti, ex re & causa iudicium non faciunt. Circuncisio apud illos iustam reuerentiam obtinebat, quum Sabbatho fieret. sciebant Legem non violari, quia Dei opera inter se rite consentiant. cur non idē statuunt de Christi opere, nisi quia conceptum ex persona præiudicium illorum mentes occupat? Ergo nunquam rectum erit iudicium nisi quod ex veritate rei feretur. nam simulac personæ prodeunt in medium, oculos & sensus in se conuertunt, vt veritas protinus euanescat. Hæc admonitio cum in omnibus causis & negotiis valere debet, tum verò plusquam necessaria est vbi de cælesti doctrina agitur: nihil enim magis procliuē est quàm ab ea nos hominum odio vel contemptu alienari.

25 *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nonne hic est quem querunt interficere?*

26 *Et ecce palam loquitur, & nihil illi dicunt, An forsitan verè nouerunt principes quod hic sit verè Christus?*

27 *Sed nouimus vnde hic sit: Christus autem quum veniet, nemo cogniturus est vnde sit.*

28 *Clamabat ergo Iesus in templo, docens, & dicens, Et me nōstis, & nōstis vnde sim: & à me ipso non venis, sed verax est qui misit me, quem vos non nōstis.*

29 *Ego autem noui eum, quia ab ipso sum: & ille me misit.*

30 *Quærebant ergo eum comprehendere: & nemo misit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.*

25 *Quidam ex Hierosolymitanis.*) Quibus scilicet compertæ erant principum insidiæ, & qui sciebant quantum opere inuisus esset Christus. nam promiscuum vulgus (vt paulo antè visum est) hoc pro somnio aut delirio habebat. Isti ergo, qui norunt quàm impotenti aduersus Christum odio flagrent gentis suæ primores, non frustra mirantur, illis quiescentibus Christum in templo non modò palam versari, sed liberè etiam concionari. sed in eo peccant quod in miraculo prorsus Diuino non reputant Dei prouidentiam. Sic carnales homines quoties insolitum aliquod cernunt Dei opus, mirantur quidem, sed nulla Diuinæ virtutis consideratio illis interim in mentem subit. Atqui nostrum est prudentiam expendere Dei opera: præsertim quum impii omnia machinando Euangelii cursum non impediunt vt cupere, certò itatuendum est irritos esse eorum conatus, quia Deus opposita manu sua eos disiciat.

27 *Sed nouimus vnde hic sit.*) Hic videmus non modò quanta sit hominum cæcitas vbi iudicandum est de rebus Diuinis, sed hoc illis vitium ferè esse innatum, vt ingeniosi sint ad struenda sibi obstacula quo minus ad veri notitiam perueniant. Sæpe quidem astu Satanæ occurrunt scandala quæ plerisque à Christo arceant: verum si plana esset ac æquabilis via, quisque sibi scandalum fingeret. Quandiu alieni à Christo fuissent principes, sola eorum incredulitas huic turbæ obstiteret: nunc sublato illo impedimento, nouam sibi causam comminiscuntur ne ad fidem accedant. Inò quum principum exemplo par esset eos moueri, adeò non sequuntur quod rectum est vt in primo gradu sponte impingant. Ita scilicet deficere mox solent homines qui bene exorti erant, nisi Dominus ad extremum vsque eorum progressus dirigat. Porrò argumentum quo se impediunt tale est: Christi originem ignotam fore Prophetæ testati sunt: nouimus autem vnde hic prodierit: non est ergo pro Christo habendus. Hinc monemur quàm exitialis res sit Scripturas lacerare, ad còque Christum ipsum, vt dimidia tantum sui parte censeatur. Deus liberatorem ex femine Davidis promisit: atqui passim hoc sibi munus tanquàm sibi proprium vendicat. Ergo Deum in carne manifestari oportuit, qui Ecclsiæ suæ redemptor esset.

Cap. VII. Sic Michæas locum designat ubi nasciturus sit Christus. Ex te, inquit, Bethlehem dux exorietur qui regat populum meum. Sed continuo post alterum egressum excelsiorem, ideoque reconditum & arcanum prædicat. Miseri autem isti homines dum nihil in Christo respiciunt nisi quod despectui subiaceret, temere colligunt non eum esse qui promissus fuerat. Sic igitur humilem in carne Christum intueri discamus ut hæc quæ ab impiis despicitur humilitas, nos ad cælestem eius gloriam euehat. Ita Bethlehem, ubi nasci debuit hominiana nobis erit qua ad æternum Deum ingredi liceat.

28 *Clamabat ergo Iesus.*) Acerbis verbis in eorum temeritatem inicitur, quod superbe sibi in falsa opinione placentes, à veri notitia se excluderent. acsi diceret, Vos omnia cognoscendo nihil tandem cognoscitis. Et certe nulla est deterior pestis quam quam homines sic inebriat tantillæ quam habent scientiæ fiducia ut securè reiiciant quicquid ab eorum sensu discrepat. Ironice loquitur quum dicit, *me nōstis, & nōstis unde sim. A me ipso non veni.* Opinioni ab illis falso conceptæ opponit quòd verum est: acsi diceret, Dum habetis defixos in terram oculos, putatis me quoque totum illis subiectum: itaque me quasi ignobilem terræ filium contemnitis. atqui Deus testabitur è cælo me venisse. proinde utcumque repudiet à vobis, Deus me verè esse suum agnoscat. *Deum veracem* appellat eodem sensu quo Paulus fidelem: Si increduli sumus (inquit) ille fidelis manet, abnegare seipsum non potest: scopus enim est, nihil minus ex Euangelii fide, utcumque ipsum labefactare conetur mundus: quantumvis Christo detrahaant impii, manere tamen eum integrum: quia Dei veritas solida & sui similis semper manet. Contemni se Christus videt: adeò non cedit ut magnifice potius vesanæ eorum arrogantia insultet, apud quos nihil habet pretii. Hac inuicta & heroica magnitudine fideles omnes præditos esse decet. imò fides nostra nunquam stabilis ac firma erit, nisi impiorum proteruiam, dum in Christum insurgunt, ludibrio habeat. Præsertim verò pios doctores hoc præsidio fretos pergere in asserenda sana doctrina conuenit, etiam toto mundo reluctante. Sic Ieremias sponsores ac vindicem suum appellat Deum, quia tanquam impostor damnatur: Decepti me Domine, inquit, & deceptus sum. Sic Iesaias undique calumniis & probris obrutus, ad hoc asylum confugit, quòd Deum habiturus sit causæ suæ approbatorem. Sic Paulus oppressus iniquis iudiciis, ad diem Domini prouocat omnes, tumultuanti mundo opponere vnum Deum satis habens. *Quem os non nōstis.*) Significat non mirum esse si notus Iudæis non sit, qui Deum ignorant: nam hoc est rectè sapiendi initium, in Deum respicere. Dei notitiam sibi tribuens, significat se non temere in tantum confidentiam efferi: & exemplo suo admonet non esse leuiter ingerendum Dei nomen, ut de patrono ac vindice causæ nostræ gloriemur. Sunt enim multi plus satis audaces in iactanda Dei authoritate. imò phreneticis, qui pro Dei oraculis commenta sua venditant, nihil ad repudianda omnium hominum iudicia promptius & animosius fingi potest. Sed his Christi verbis docemur à ventosa & futili confidentia in primis cauendum esse: tunc verò demum fortiter resistendum esse hominibus ubi probè comperta nobis est Dei veritas, qui autem sibi certò conficius est Deum à parte sua stare, non est cur insolentiæ crimen metuat, totam mundi altitudinem calcando.

Iera. 26. b. 7.
Iesai. 50. c. 18.
2. Cor. 4. a. 5.

29 *Quia ab ipso sum.*) Nonnulli duo hæc membra sic distinguunt ut prius ad Diuinam Christi essentiam referant, alterum ad munus illi à Patre iniunctum, cuius obeundi gratia carnem naturamque humanam induit. quòd tamen si reiicere non audeo, nescio tamen an ita argutè loqui voluerit Christus. Fateor quidem cælestem Christi exortum inde posse colligi, sed aduersus Arrianos hæc æternæ eius Diuinitatis non satis firma esset probatio.

30 *Quærebant ergo eum comprehendere.*) Non deerat nocendi voluntas, imò ne conatus quidem, & vires suppetebant. cur ergo in tanto ardore quasi pedibus & manibus ligatis torpent? Euangelista respondet, *quia nondum Christi hora venerat.* quo admonet, Christum contra illorum vim & furiosos impetus Dei præsidio tectum fuisse. Et simul occurrit crucis scandalo: quia non est cur turbemur quum audimus non pro hominum libidine abreptum fuisse Christum ad mortem: sed quia Patris decreto in tale sacrificium destinatus erat. Atque hinc colligenda est vniuersalis doctrina. nam utcumque in diem viuamus, mortis tamen hora cuique constituta est apud Deum. Res difficilis creditu, quòd tot fortuitis casibus obnoxii, tot hominum ferarumque iniuriis & insidiis expositi, tot obfessi morbis, sumus tamen extra omnem periculorum aleam, nisi quum euocare nos Deus volet. Sed cum diffidentia nostra luctandum: ac primùm quidem tenenda est doctrina qualem hic audimus: deinde finis quòd spectat, & exhortatio quæ inde ducitur, ut scilicet curis omnibus in Deum proiectis, quisque vocationi suæ inferuiat, nec vllò metu reuocetur ab officio. nemo tamen fines suos transiliat. Neque enim prouidentia Dei fiducia vltra prægredi fas est quam Deus ipse præcipit.

31 *Multi autem ex turba crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit nunquid plura signa faciet quàm hic facit?*

32 *Audierunt Pharisei turbam murmurantem hæc de eo: & miserunt Pharisei & sacerdotes ministros ut comprehenderent eum.*

33 *Dixit ergo illis Iesus, Adhuc paululum temporis vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.*

34 *Quæretis me, & non inuenietis: & ubi ego sum vos non potestis venire.*

35 *Dixerunt ergo Iudæi inter se, Quòd hic iturus est quòd nos non inueniemus eum? an in dispersionem Græcorum iturus est, & docturus Græcos?*

36 *Quis est hic sermo quem dixit, quæretis me, & non inuenietis? & quò ego vado vos non potestis venire.*

31 *Multi autem ex turba.*) Videri poterat concionatus esse Christus apud surdos & penitus obstinatos: dicit tamen Euangelista sequutum fuisse aliquem fructum. Ergo vixitque alii fremant, alii rideant, alii calumnientur, exoriantur variae dissensiones: non tamen inutilis erit Euangelii prædicatio. Ideo spargendum semen, & patienter sustinendum donec temporis succellu fructus se proferat. Cæterum *credendi* verbum hic improprie sumitur, quia pendebant ex miraculis potius quam doctrinæ innitebantur, necdum persuasi erant Iesum esse Christum. sed quia ad ipsum audiendum cõparati erant, & ei tanquam magistro se doctiles præbebant, talis fidei præparatio vocatur fides. Ergo quòd exiguam boni affectus scintillam tam honorifico titulo Spiritus dignatur, id nos animare deoet ne fidem quantumuis exiguam Deo acceptam fore dubitemus.

32 *Audierunt Pharisei.*) Hinc apparet Phariseos, quasi in excubiis locati essent, ad omnes occasiones intentos fuisse ne Christum emergere sinerent. Priore loco eos Euangelista solos nominat: deinde Sacerdotes illis adiungit, quorum ipsi pars erant. Non dubium est quin, vt præcipui haberi volebant Legis zelotæ, acris reliquis omnibus se Christo opposuerint. Verum quia soli pares non fuissent opprimendo Christo, negotium detulerunt ad totum Sacerdotum ordinem. Ita qui inter se alio qui dissidebant, vno iam consensu Satanæ auspiciis inter se conspirant aduersus Dei Filium. Cæterum quum tantus Phariseorum ardor & tam anxia sedulitas fuerit pro tyrannide sua tuenda & corrupto Ecclesiæ statu, quanto nos feruentiores esse decebat in asserendo Christi regno? Non minus hodie insana est Papistarum contentio ad extinguendum Euangelium. Hoc interea pessimum est, quòd saltem suo exemplo studia nostra non acuiunt, vt animosius in piæ sanæque doctrinæ patrocinio iudemus.

33 *Adhuc pululum.*) Sunt qui existiment sermonem hunc ad præsentem populi coetum habere: alii vero ad ministros qui missi ad captandum Christum fuerant. sed mihi non debum est quin hostes suos proprie compellet Christum à quibus intum perdedi eius consilium fuerat. Deridet enim eorum conatus, quòd frustra omnia moliantur, donec tempus à Patre decretum aduenerit. Et interim contumaciam illis exprobrat, quòd oblatam sibi gratiam non modò respuant, sed furiose quoque oppugnent: & simul eam breui auferendam minatur. Quum dicit *vobiscum sum*, eorum ingratitude perstringit, quòd quum illis à Patre datus esset, quum ad eos descendisset è cælesti gloria, quum familiariter illos ad se inuitans nihil magis cuperet quàm ipsis adesse, pauci tamen erant qui eum admitterent. Quum dicit, *Adhuc pulillum temporis, adiuonet non diu passurum Deum vt tam scædo contemptui exposita sit sua gratia.* Interea vero significat neque vitam neque mortem suam eorum arbitrio subiectam esse, sed constitutum sibi esse à Patre tempus, quòd impleri oporteat. *vado ad eum qui me misit.*) His verbis testatur se morte nequaquam extinctum iri: quin potius vbi mortale corpus exuerit, se magnifico resurrectionis triumpho declaratum in Dei Filium. ac si diceret, Sagite quantum in vobis est: nunquam tamen efficietis quin Pater me legatione iniuncta perfunctum in cælestem suam gloriam recipiat: Itaque non modò integer mihi status manebit post mortem, sed longè excellentior conditio mihi tunc parata est. Cæterum hinc colligenda est generalis admonitio: nobis enim adest Christus quoties in spem salutis per Euangelii prædicationem nos vocat. Nam Ephes. 2. d. 17, Euangelii prædicatio non frustra vocatur Christi ad nos descensus. Si manum ab ipso porrectam apprehendamus, ipse ad Patrem nos deducet: & quando peregrinandum nobis erit in mundo, non modò propinquum se nobis ostendet, sed in nobis perpetuò habitabit. quòd si illius præsentem negligimus, nihil illi decedet: sed à nobis discedens, à Deo & vita prorsus alienos nos relinquet.

34 *Quæretis me.*) Quærebant illi Christum vt interficerent. hic Christus in ambigua verbi significatione ludit: quia mox futurum erat vt alio modo eum quærent, nempe vt miseris suis ac perditis in rebus aliquid opis aut solacii inuenirent. ac si diceret, Molesta nunc vobis est ac intolerabilis exigui temporis præsentia: sed breui contiget vt me frustra quæretis: quia non corpore tantum, sed virtute etiam procul remotus, vestrum interitum è cælo spectabo. Sed potest hic quæri qualis ista fuerit quærendi Christi ratio, quum satis conilet de reprobis Christum loqui, qui ad extremum vsque in reiciendo Euangelio obstinati fuerunt. Nonnulli ad doctrinam referunt: quia Iudæi iustitiam operum perperam sectando minimè consequuti sint quòd volebant. Plures de Mesiæ persona accipiunt, quòd Iudæi redacti ad extrema, Redemptorem frustra implorauerint. Ego autem simpliciter anxios impiorum gemitus hic notari interpretor, dum necessitate coacti, ad Deum vixitque respiciunt. Sed tunc quoque quærendo non quaerunt. Nam incredulitas & pernicacia eos quasi obferatis cordibus à Deo arceat. Cuperent quidem Deum adesse liberatorem: sed in poenitentia & duritia cordis sui viam sibi obstruunt. Exemplum habemus in Esau, qui ob creptam sibi primogenituram non mœrore tantum afficitur, sed fremens ac frendens in furiosam indignationem prorumpit. Sed interim adeò procul abest à recta quærendæ benedictionis via, vt tunc se maximè ea indignum reddat. Sic Deus in reprobis gratiæ suæ contemptum vlterius solet, vt vel atrocibus poenis afflicti, vel miseræ suæ sensu constrikti, vel compulsi in alias angustias, querantur, clament, euilent: sed nullo profectu: quia semper sui similes eandem quam prius ferociam intus alunt: neque ad Deum feruntur, sed potius eum mutatum velent, quando abolere nequeant. Hinc discamus maturè excipiendum esse Christum, vbi se quasi præsentem sistit: ne eius fruendi occasio nobis effluat, quia si semel clausa fuerit ianua, frustra ingredi tentabimus. Quærite Dominum, inquit Iesaias, dum inueniri potest: invocate eum dum propè est. Sed ulò itaque occurrere Deo conuenit, dum adest tempus beneplaciti, sicuti alibi loquitur idem Propheta: quia

Gene. 22. f. 28.
Heb. 11. d. 17.

Iesa. 55. b. 6.
Ibid. 49.

Cap. VII. nescimus quandiu nostram focordiam laturus sit Deus. In verbis istis, *Vbi ego sum non potestis venire,* tempus præsens loco futuri ponitur.

35 *Quo hic iurus est.*) Hoc consultò Euangelista addidit, vt ostenderet quantus fuerit populi stupor. ita impii non modò surdi sunt ad audiendam Dei doctrinam, sed horribiles quoque imnas ludibundi prætereunt, quasi aliquid fabulosum audirent. Nominatim loquutus erat Christus de Patre, ipsi autem in terra subsidunt, nec aliud cogitant quàm migrationem in regiones longinquas. Græcos Iudæis vocari transmarinas gentes, satis notum est: non tamen intelligunt Christum ad incircuncisos venturum, sed ad Iudæos qui per varias mundi plagas dissipati erant. Nam *Dispersionis* nomen indigenis cuiusque loci, & qui incolunt natale solum, non quadraret: Iudæis autem profugis & exulibus optimè conuenit. Sic Petrus epistolam suam priorem *παρὰ τῆς ἑλπίδος διασπορᾶς* Ponti, Galatiæ, &c. inscribit. Et Iacobus duodecim tribus *ἐν τῇ διασπορᾷ* constitutas salutat. quæ loquutio sumpta est ex Mose & Prophetis. Ergo sensus verborum, Num hic mare traiciet vt se ad Iudæos conferat qui habitant in mundo nobis incognito? Et fieri potest vt Christum hoc ludibriò vexare voluerint, Si hic est Messias, an regni sui sedem in Græcia figet, quum Deus terram Chanaan proprium illi domicilium assignauerit? Verum vt cunque res habeat, videmus seuera Christi denuntiatione nihil fuisse commotos.

37 *Porrò ultimo die, qui maximus erat diei festi, stetit Iesus & clamauit, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.*

38 *Qui credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuentis.*

39 *Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum glorificatus erat.*

37 *Vltimo die.*) Hic primò notandum est, nullis hostium vel insidiis vel machinationibus territum fuisse Christum vt ab officio desisteret: quin potius vnà illi cum periculis creuisse animi magnitudinem vt fortius pergeret. Hoc & temporis circumstantia, & frequentia populi, & clamandi libertas testantur, quum manus vndique sibi intentas esse sciret. nam probabile est tunc ministros ad exequendum imperium fuisse paratos. Notandum deinde non alio quàm Dei præsidio fretum stetisse contra tam violentos eorum conatus qui omnia poterant. Nam quæ alia ratio afferri potest cur post instructam ab illis cateruam celeberrimo die, in medio templo, vbi quietum regnum habebant, concionatus fuerit Christus, nisi quòd illorum rabiem Deus cohibuit? Nobis tamen hoc ipsum valde vtile est, quòd Euangelista Christum pleno ore clamantem inducit vt ad se veniant quicumque sitiunt. nam hinc colligimus non vnum aut alterum tenui & obscuro susurro inuitari, sed ita omnibus promulgari hanc doctrinam vt neminem lateat, nisi qui vltro aures obturans, altum & sonorum clamorem non admittit. *Siquis sitit.* Hoc membro omnes hortatur ad bonorum suorum participationem, modò propria inopiæ sibi conscii auari cupiant. Nam omnes quidem sumus inopes, omniumque bonorum vacui & indigi: sed non omnes ad quærendum remedium stimulat inopiæ suæ sensus. Hinc fit vt multi pedem non mouentes, in misero defectu tabescant: imò permultos sua vacuitas non afficit, donec Dei Spiritus igni suo famem & sitim accendat in illorum cordibus. Ergo Spiritus officium est facere vt suam gratiam appetamus. Quantum verò ad præsentem locum spectat, hoc principio tenendum est, non alios ad obtinendas Spiritus diuitias vocari à Christo nisi qui illarum desiderio æstuant. Scimus enim acerrimum esse tormentum sitis, vt robustissimi quique & patientissimi omnium laborum in siti tamen deficiant. Sistentes tamen inuitat potius quàm famelicos: vt metaphoram continuet qua postea vteretur in nomine Aquæ & verbo Bibendi, vt inter se respondeant omnes orationis partes. Nec dubito quin ad Iesaiæ locum alludat, Omnes sitientes venite ad aquas. Nam quod illic Deo tribuit Propheta, in Christo demum necesse fuit impleri: sicuti rursum id quod cecinit beata Virgo, quòd plenos & saturos inanes dimittat. Ideo rectè ad se venire iubet. ac si diceret se vnum esse qui siti omnium explendæ sufficiat: falli autem & frustra laborare quicumque aliunde vel minimum sitis suæ leuamen petunt. *Et bibat.* Hortationi additur promissio. etsi enim hoc est hortandi verbum, promissionem tamen in se continet: quia testatur Christus non se aridam ac siccam esse cisternam, sed fontem inexhaustum, qui largè & vbertim potum omnibus suppeditet. vnde sequitur non irritum fore desiderium, si ab eo expetamus quod nobis deest.

38 *Qui credit in me.*) Veniendi ratio hic ostenditur: nempe quòd fide, non pedibus accedere conueniat. imò venire nihil aliud est quàm credere, si tamen credendi verbum rectè definias. quemadmodum prius dictum est In Christum nos credere dum eum amplectimur qualem se in Euangelio proponit, virtute, sapientia, iustitia, puritate, vita, & omnibus Spiritus donis refertum. Cæterum promissionem quam nuper attigimus, hic clarius & plenius confirmat: docet enim plenam copiam sibi suppeterè, qua nos ad satietatem reficiat. Est quidem satis dura in speciem metaphoram, quum fluius aquæ viua è ventre fidelium fluxuros esse dicit: sensus tamen minimè dubius est, quòd nihil spiritualium bonorum vnquam defuturò sit credentibus. *Aquam* viuam nominat, cuius scaturigo nunquam arefcit, nec desinit còtinuus fluxus. *Fluius* plurali numero vocari interpretor multiplices Spiritus gratias, quæ ad spiritualem animæ vitam necessariæ sunt. In summa, hic tam perpetuitas donorum Spiritus quàm affluentia nobis promittitur. *Quidam de ventre credentium aquas fluere* intelligunt, quum is qui Spiritu donatus est partem ad fratres suos deruat, vt mutua esse debet inter nos communicatio. Sensus tamen mihi simplicior videtur, quòd quisquis in Christum credet, fontem vitæ quasi in se scaturientem habebit. quemadmodum supra capite quarto dicebat Christus, Qui biberit ex aqua hac, non sitiet vnquam.

nam

nam quum ordinarius potus sitim non nisi ad breue tempus restinguat, Christus fide nos haurire dicit Spiritum, qui sens sit aquæ salientis in vitam æternam. Neque tamen sic primo die fideles Christo saturatos esse docet vt postea non esuriant neque sitiant: quin potius Christi fructio nouum eius desiderium accendit. sed sensus est, Spiritum instar viui & semper irrigui fontis esse in credentibus. quemadmodum & Paulus ad Romanos capite octauo, testatur ipsum esse in nobis vitam, quantis adhuc in reliquis peccati mortis materiam circumferamus. Et sanè quum quisque pro fidei suæ mensura donorum Spiritus compos fiat, non potest in hac vita solida eorum plenitudo constare. Verum sic fideles in fide proficendo subinde ad noua Spiritus incrementa aspirant, vt primitiæ quibus imbuti sunt illis ad vitæ perpetuitatem sufficient. Sed hinc etiam monemur quàm exiguus sit fidei nostræ modulus, quum vix guttatim in nobis distillent Spiritus gratiæ, quæ instar fluminum profluere si iustum Christo locum daretur: hoc est, fides nos eius capaces redderet. *Quemadmodum dicit Scrip.* Quidam hoc restringunt ad superius membrum: alii ad posterius: ego autem ad totum orationis complexum extendo. Deinde, meo iudicio, non designat hic Christus certum aliquem Scripturæ locum, sed testimonium ex communi Prophetarum doctrina sumit. nam quoties Dominus Spiritus sui abundantiam promittens, eam aquis viuis vaticinia suum in Christo complementum habent: quia ipse vnus reconditos Dei thesauros nobis aperuit, & patefecit. Ideo effusæ sunt in eum Spiritus gratiæ, vt de plenitudine eius omnes hauriamus. Digni ergo sunt qui miserè pereant qui tam benè ac comiter à Christo vocati, huc & illuc vagantur. *Dicebat de Spiritu.* Interdum Aquæ nomen Spiritui tribuitur ob munditiam, quia eius est purgare sordes nostras: sed in hoc loco & similibus dissimilis est huius loquutionis ratio: quòd scilicet omni vitæ succo & humore destituimur, nisi quum nos Spiritus Dei vegetat, & nos arcano quasi vigore irrigat. est autem tunc eodochæ, quia omnes vitæ partes sub vna voce Aquæ comprehenduntur. Vnde etiam colligimus, quicumque Spiritu Christi regenti non sunt, pro mortuis habendos esse, quacunque vitæ larua se iacent. *Nondum enim erat Spiritus.* Scimus æternum esse Spiritum: sed Euangelista illam Spiritus gratiam quæ post Christi resurrectionem effusa fuit in homines, quando sub humili terri forma versatus est Christus in mundo, palàm extitisse negat. Et comparatiuè quidem loquitur. sicuti quum oponitur Nouum testamentum Veteri, Deus Spiritum suum fidelibus promittit, a. h. nonquam eum Patribus dedisset. Iam tunc certè primitias Spiritus acceperant discipuli: nam vnde fides nisi à Spiritu? Ergo non simpliciter negat Euangelista gratiam Spiritus ante Christi mortem pus fuisse exhibitam, sed nondum ita illustrem & conspicuam tunc fuisse vt postea futura erat. Est enim hoc præcipuum regni Christi decus, quòd Spiritu suo Ecclesiam gubernat. Atqui iustam & quasi solennem regni sui possessionem tunc adit quum euectus est ad Patris dexteram. Non mirū ergo si plenam exhibitionem Spiritus ad illud tempus distulit. Superest tamen vna quæstio, num hic visibiles Spiritus gratias, an vero regenerationem intelligat, quæ adoptionis est fructus. Respondeo, in donis illis visibilibus, tanquam in speculis, Spiritum apparuisse, qui aduentu Christi promissus fuerat: propriè tamen hic agi de virtute Spiritus qua renascimur in Christo, ac efficiamur nouæ creaturæ. Quòd ergo nunc Christus ad Patris dexteram gloriosus summæque imperii maiestate præditus sedet, nos in terra inopes & ieiuni ac propè inanes bonorum spiritualium iacemus: tarditati & angustis fidei nostræ imputandum est.

40 *Multi igitur ex turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, Hic est verè Propheta.*

41 *Alij dicebant, Hic est Christus. Alij autem dicebant, Nunquid ex Galilæa Christus venturus est?*

42 *Nōne Scriptura dicit quòd ex semine Dauidis, & ex oppido Bethlehem, vnde erat Dauid, venturus sit Christus?*

43 *Dissidium itaque in turba fuit propter ipsum. Porro quidam ex ipsis volebāt comprehendere eum: sed nemo iniecit in eum manus.*

40 *Multi igitur ex turba.*) Iam recitat Euangelista quis postremæ illius concionis fructus extiterit: nempe quòd aliis aliud tententibus, dissidium exortum sit in populo. Notandum est Iohannem de professis Christi hostibus non loqui, vel qui sanæ doctrinæ odio iam imbuti essent: sed de vulgo hominum, vbi maior integritas esse debuerat. Tres autem enumerat species. primi Iesum fatebantur verè Prophetam. vnde colligimus non abhorruisse ab eius doctrina: sed rursus quàm leuis & friuola fuerit hæc confessio inde apparet quòd doctorem probantes, quidnam tamen sibi velit & quid loquatur nec intelligunt nec gustant. Christum enim non poterant verè tanquam Prophetam amplecti, quin simul Filium Dei & salutis suæ authorem agnoscerent. Hoc tamen habent boni, quòd aliquid in Christo Diuinum sentiunt, quod in eius reuerentiam ipsos inducit. nam ab hac docilitate facilis deinde esse poterat in fidem transitus. Rectius secundi, qui planè fatentur Christum esse: sed alii contrà insurgunt: vnde nascitur conflictus. Quo exemplo monemur non debere nobis hodie mirum videri si variis certaminibus inter se homines scindantur. Audimus schisma ex Christi sermone fuisse ortum, neque id inter Gentes à fide alienas, sed in media Christi Ecclesia, & quidem in prima Ecclesiæ sede: an propterea Christi doctrina, ac si turbarum materia esset, in crimen trahetur? Imò, vt cunque tumultuetur totus mundus, tam pretiosa est Dei veritas, vt optandum sit saltem à paucis recipi. *Quare non est quòd labascant nostræ conscientie*

dum videmus etiam eos qui cenferi volunt in Dei populo, inter se variis opinionibus certare. Quam simul notandum est dissidia proprie originem non habere ex Euangelio. neque enim solidus hominum consensus esse potest nisi in certam veritatem. Quod ergo pacem inter se colunt qui Deum ignorant, id est stupore magis quam ex vero consensu provenit. In summa, quæcunque dissidia emergunt quum prædicatur Euangelium, eorum causa & semen prius in hominibus latebat: sed tunc demum quasi ex fomno expergesfacti se mouere incipiunt: qualiter vapores aliunde quam à sole procreantur, quauis non nisi ex oriente sole emergant.

41 *Nunquid ex Galilæa.*) Ne temere Christum reicere viderentur, Scripturæ testimonio sese amant: quod tam etsi perperam torquent aduersus Christum, habuit tamen aliquam veri speciem. In eo tantum falluntur quod Christum Galilæum faciunt. Sed vnde hæc ignoratio nisi ex contemptu? nisi enim grauati fuissent inquirere, Christus illis utroque titulo insignis apparuisset, natus ex Bethlehém, & filius Davidis. Sed tale est nostrum ingenium: in rebus minus ignauos esse nos pudet, in regni cælestis mysteriis plulquam securè stertimus. Notare etiam operæpretium est, istos ad quærendum prætextum, quo se à Christo auertant, sedulos esse & indutrios, qui alioqui ad capascendam sanam doctrinam mirè tardi erant & hebetes. En quomodo soleant homines ex Scripturis ipsis, quæ ad Christum nos manu ducunt, sibi obstaculum struere ne ad Christum accedant.

43 *Quidam ex ipsis.*) His verbis significat Euangelista non modò contemptum ab illis fuisse Christum, sed impiæ eius reiectioni coniunctam fuisse læuitiam & nocendi libidinem: ut semper crudelis est superstitio. Quod autem irriti fuerunt eorum conatus, Dei providentiæ acceptum referri debet, quia enim Christi hora nondum venerat (ut prius dictum est) Patris sui fretus præsidio ac tectus, periculis omnibus fuit superior.

45 *Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Phariseos, atque hi dixerunt illis, Cur non adduxistis eum?*

46 *Responderunt ministri, Nunquam sic loquutus est homo, ut hic homo.*

47 *Responderunt ergo eis Pharisei, Nunquid & vos seducti estis?*

48 *Nam quispiam ex Principibus credidit in eum, vel ex Phariseis?*

49 *Atqui turba hæc que non nouit Legem, sunt maledicti.*

50 *Dixit illis Nicodemus, is qui nocte ad eum venerat, quum vnus esset ex illis,*

51 *Nunquid Lex nostra iudicat hominem, nisi audierit de ipso prius, & cognouerit quid faciat?*

52 *Responderunt & dixerunt illi, Num tu quoque ex Galilæa es? scrutare & vide quod Propheta ex Galilæa non surrexerit.*

53 *Et profectus est quisque in domum suam.*

45 *Venerunt igitur.*) Hic cernere licet quàm cæca sit impiorum arrogantia: magnitudinem, qua excellunt in mundo, sic mirantur & adorant ut ius & fas superbè calcare non dubitent. siquid autem non succedat ex voto, libenter cælum terræ miscerent. Dum enim quærunctur impii Sacerdotes cur non adductus sibi fuerit Christus, eouisque potentiam suam extollunt ut nihil imperio obflare debeant.

46 *Nunquam sic loquutus est.*) Fatentur isti solo se Christi verbo fractos & dormitos nec tamen propterea relinquit, nec legitimum tribuunt verbo honorem. Si verum est nunquam sic loquutum esse hominem, cur non Diuina vis quam se. ture coacti sunt, eorum corda sic affectat ut se totos Deo addicerent? Sed ita scilicet impleri oportuit illud Iesaiæ, Prosterne impium Spiritu oris sui. Quinetiam postea videbimus ut sola Christi voce confusi qui eum ad mortem quærebant, non secus ac malleis percussi ceciderint retrorsum. Discamus ergo tantam Christi doctrinæ vim habuisse ut impios quoque terreat: sed quum hoc illis cedat in exitum, danda opera est ut molliamur potius quàm si angamur. Atqui plurimos hodie cernimus ministris istis nimium similes, quos tametsi Euangelii doctrina in sui admirationem inuitos rapit, adeò tamen non se Christo subiiciunt, ut in hostium castris nihilominus maneat. Alii vero deteriores, qui in gratiam impiorum, doctrinam quam à Deo esse intus conuicti sunt, quibus possunt probris fœdè infamant.

47 *Nunquid & vos seducti.*) Sic ministros suos increpant ut tamen retineant in obsequio. Nam his verbis absurdum ac indignum esse significant, etiam si totus populus deficiat, ipsos non stare. Videndum autem quo argumento sulti tam superbè Christo insultent. Plebeios tantum (inquiunt) & imperitos homines à parte sua habet: primores & eximius quisque ei sunt aduersi. *Phariseos* nominatim exprimunt, quia præ aliis tam scientiæ quàm sanctitatis famam obtinebant, ut essent quasi principum principes. Videtur quidem hæc obiectio aliquid habere coloris: nisi enim præfectis & Ecclesiæ rectoribus sua constet autoritas, nihil vnquam rite poterit constitui, nec status etiam bene compositus poterit diuturnus esse. Scimus quanta sit vulgi intemperies: quare deformis consilio mox sequatur necesse est ubi cuique quod libet licet. Est igitur ad moderandum Ecclesiæ ordinem necessarium si animum, eorum qui præsunt autoritas. Atque ita Dei Lege cautum erat, ut si qua excitata esset quæstio vel controuersia, eius cognitio penes summum Sacerdotem foret. Sed in eo peccant isti quod summum ius sibi arrogantes, Deo subelle nolunt. Detulit quidem Deus summo Sacerdoti iudicium: sed non nisi ex Lege sua pronuntiare eum voluit. Quicquid ergo autoritatis habent pastores, sub Dei verbo subsidit, ut omnibus in ordinem coactis, à summo usque ad infimum solus Deus emineat. Si pastores officio suo probè & sincere sum-

gente

gentes, auctoritatem sibi vendicant, hæc erit sancta & legitima gloriatio: sed ubi absque Dei verbo nuda hominum auctoritas effertur, euanida est ac futillis iactantia. sæpe autem contingit impios in Ecclesia dominari. ita cauendum est nequid tribuatur hominibus simulatque à verbo Dei discedunt. Hac molestia videmus Prophetas ferè omnes fuisse vexatos. nam ad obruendam eorum doctrinam subinde obii- ciebantur magnifici illi tituli, Principum, Sacerdotum, & Ecclesie. Isdè hodie armis instructi Papi- stæ non secus ferociunt quàm olim Christi & Prophetarum aduersarii. Ell quidem horrenda hæc cæ- citas, quòd mortalis homo Deo se opponere non veretur. Sed huc insanæ adigit eos Sathan quibus pluris est sua ambitio quàm Dei veritas. Nostrum est interea eam verbo Dei reuerentiam habere, quæ totum mundi splendorem extinguat, & discutiat inanes eius fumos. Malè enim nobiscum ageretur si à principum arbitrio penderet fasus nostra: & nimium instabilis esset fides quæ illorum nutu staret vel caderet.

47 *Turba hæc.*) Prior pars superbiæ erat quòd sacerdotii titulo freti, omnes sibi tyrannicè subiice- re volebant. Altera est, quòd reliquos despiciunt quasi nullius pretii: ut semper in alios contumeliosi sunt quicumque sibi plus iusto placent: & immodicum nostri amorem sequitur fratrum despectus. Totam ple- bem execrabilem esse pronuntiant. qua de causa? Prætexunt quidem Legis ignorantiam: sed aliud suberat, quòd scilicet nullam putabant esse sanctitatem nisi in suo ordine. quemadmodum hodie dum Papales sa- crifici se solos Ecclesie titulo venditantes, laicos (ut vocant) non secus ac profanos aspiciunt. Atqui ut insanam hanc altitudinem deiiciat Deus, humiles & contemptos lumis quibusque & excellentissi- mis præfert. Ac notandum est Legis scientiam hic iactari, non quæ ad pietatem & timorem Dei homines erudiat, sed qualem ipsi habebant, quum magistrali supercilio tanquam soli idonei Legis interpretes responsa darent. Est quidem hoc verum, maledictos esse quicumque in Lege Dei edocti non sunt, cuius cognitio nos verè sanctificat: sed cognitio hæc non restringitur ad paucos, ut praua confidentia inflati, a- liorum numero se eximant: verum communiter ad omnes Dei filios spectat, ut à minimo vsque ad ma- ximum simul in eandem fidei obedientiam colligantur.

50 *Dixit illis Nicodemus.*) Euangelista Nicodemum nobis describit quasi hominem medium, qui neque serio piæ doctrinæ patrocinium suscipere audeat, nec tamen lustineat veritatem opprimi. Quum dicit eum esse *Qui nocte venerat*, partim hoc ad laudem eius, partim ad dedecus facit. Nisi amasset Chri- sti doctrinam, nunquam se opponere ausus fuisset impiorum furori: sciebat enim, si quis tantum: hisceret, protinus expositum iri inuidiæ & periculo. Ergo quòd vocem vnã, licet infirmam, iactare audeat, emi- cat ex eius corde tenuis quædam pietatis scintilla. sed quòd non defendit liberius Christum, in eo nimiam timiditatem prodit. Significat ergo Euangelista eum adhuc sapere noctis latebras, nec verum Chri- sti esse discipulum. Nocturno semel ad Christum venisse dicit, palam verò stetit inter hostes, & locum retinuisse in eorum castris. Hoc eo diligentius notandum est, quòd multi hodie dum obtundunt se Nicodemo esse similes, hac larua induti, Deo se impunè illudere confidunt. Ut demus quod postulant, nihil ipsos differre à Nicodemo, quid tamen obsecro tale eos exemplum iuuat? Nicodemus damnand- um esse Christum negat donec auditus fuerit: nempe tantundem de latrone, de sicario dici posset. No- tum enim ac celebre est illud, Satius esse absolui nocentes, quàm innocentes damnari. Deinde ut Chri- sti personam leuare studeat, doctrinam ipsam relinquit ac deserit. quid hinc pio & fidei homine dignum reperiemus? Ergo semen Euangelii, quod postea fructum tulit, adhuc suffocatum in eo latebat. Longè vilius exemplum hoc aptabitur in alium finem, Dominum sæpe efficere ut doctrina quæ periisse vide- batur, paulatim occultam radicem agat, & tandem post longum tempus germen aliquod emittat, pri- mum abortui simile, deinde viuum ac vegetum: sicuti Nicodemi fides nouum ex morte Christi & subi- tum vigorem traxit.

52 *Nunquid tu quoque ex Galilæa es?*) Ex Galilæa esse dicunt quicumque fauent Christi parti- bus, idque probrosè, quasi neminem in secta sua habere possit nisi ex ignobili Galilæa angulo. Quòd autem tanta violentia feruntur in Nicodemum, inde apparet quàm furioso odio aduersus Chri- stum arderent. neque enim quasi ex professo defensionem Christi susceperat, sed tantum negauerat damnandam esse priusquam auditus esset. Sic hodie apud Papietas ne minimum quidem æquitatis si- gnum quispiam dare potest ne Euangelium opprimatur, quin hostes futis perciti hæreticum esse exclam- ent.

53 *Et profectus est quisque in.*) Sequitur iam mirabilis actionis exitus. Siquis reputet quale tunc fue- rit regnum Sacerdotum, quanta rabies, quantus apparatus: ab altera parte Christum nudum & inermem nullòque hominum præsidio munitum cogitet: centies de ipso actum erat. Quòd sponte distulit tam va- lida conspiratio, & omnes illi tanquam vndæ maris proprio seipso impetu frangunt, quis non agnoscat manu Dei fuisse dissipatos? Manet autem Deus semper sui similis. Itaque quoties volet, omnes hostium conatus discutiet, ut omnia habentes ad manum, ad consilium suum exequendum parati & instructi, re- bus tamen infectis discedant. Et nos sapius experti sumus, quicquid machinati erant hostes ad Euan- gelium extinguendum, incredibili Dei gratia irritum mox cecidisse.

C A P. VIII.

1 **I**ESVS autem profectus est in montem Oliuarum.

2 **E**t manè rursum adfuit in templo: & totus populus ad eum venit, & se- dens docebat eos.

3 **A**dducunt autem Scribæ & Pharisei ad eum mulierem in adulterio deprehen- sam & sistentes eam in medio,

Ca. VIII 4 *Dicunt ei, Magister, hac mulier in ipso actu deprehensa fuit quum adulteriũ committeret:*

Leuit. 20. b. 10

5 *In Lege autem Moses nobis mandauit ut eiusmodi lapidarentur: tu ergo quid dicis?*

6 *Porrò hoc dicebant tentantes eum, ut materiam haberent eius accusandi. Iesus autem coniectis deorsum oculis, digito scribebat in terram.*

7 *Quum autem perstarent interrogando eum, sublatis oculis dixit ad eos, Qui vestrum immunis est à peccato, primus lapidem in eam iaciat.*

8 *Et rursus deorsum aspiciens, scribebat in terram.*

9 *Illi verò quum audissent, & à conscientia arguerentur, exierunt singuli, initio factò à Senioribus vsque ad ultimos: ita relictus est Iesus solus, & mulier quæ in medio stabat.*

10 *Iesus autẽ sublatis oculis quum neminem vidisset præter mulierem, dixit ei, Mulier, ubi sunt illi accusatores tui? Nemo te condemnauit?*

11 *Dixit illa, Nemo Domine. Respondit ei Iesus, Neque ego te condemnabo: vade & ne amplius pecces.*

3 *Adducunt autem Scriba & Pharisei.)* Satis constat historiam hanc olim Græcis fuisse ignotam: itaque nonnulli coniciunt aliunde asutam esse. sed quia semper à Latinis Ecclesiis recepta fuit, & in plurimis vetustis Græcorum codicibus reperitur, & nihil Apostolico spiritu indignum continet, non est cur eam in vsum nostrum accommodare recusemus. Quòd dicit Evangelista mulierem à Scribis adductam esse, significat id actum fuisse inter eos ex composito, ut insidias in Christum tenderent. Phariseos nominatum exprimit, quia in ordine Scribarum præcipui erant. Fuit autem in captando calumniæ prætextu nimia eorum improbitas, quam ipsi quoque ore suo produunt, neque enim dissimulant clarum se habere Legis præceptum. vnde sequitur malitiosè eos facere quòd adhuc interrogant veluti de re dubia. Sed hoc illis consilium fuit, ut Christum ab officio prædicandæ gratiæ discedere cogèrent, ut videri posset varius & inconstans. Ideo diserè commemorant damnari adulteras à Mose, ut Christum Legis præiudicio illigatum teneant, neque enim absoluerè fas erat quos Lex damnabat. Si Legi subscriberet, videri poterat sibi quodammodo dissimilis.

6 *Iesus autem coniectis deorsum oculis.)* Hoc gestu eorum contemptum præ se tulit. itaque inscitè meo iudicio faciunt qui diuinant hoc vel illud scripsisse. Nec mihi probatur Augustini argutia, qui putat notatum fuisse hoc modo Legis & Evangelii discrimen, quia nõ scriberet Christus in tabulis lapideis, sed in homine, qui puluis & terra est. Potius enim voluit Christus rem nihili agendo ostendere quàm ipsi audientia indigni essent. quemadmodum si quis alio loquente, digito suo lineas in pariete ducat, vel tergum obuertat, vel alio signo demonstret ad id quod dicitur se minimè attendere. Ita hodie quum Satan variis modis nos à recto docendi cursu abducere conetur, multa quæ nobis obicit, contemptum præterire nos decet. Multis frivolis cauillis, perinde ac sparsis in aerem nebulis, Pappiæ quantum in se est nos exagitant. Si in singulis discutiendis anxie se occupent pii doctores, telam Penelopes ordiuntur. Tales ergo remora, quæ nihil quàm Evangelii cursum impediunt, prudenter negliguntur.

Dmt. 17. k. 7

7 *Qui vestrum immunis est.)* Hoc dixit ex more Legis: instituit enim Deus ut maleficos & sceleratos suis manibus interficerent testes, secundum quos iudicatum erat: quo maior esset in testimoniis religio. Multi enim ad obruendum periurio fratrem temere prosiliunt, quia non cogitant lethale sua lingua vulnus se afferre. Atque hæc eadem ratio apud istos quanuis perditos calumniatores valuit: quia in rem præsentem adducti, feroces illos spiritus deponunt quibus inflati venerant. Quanquam hoc à Legis præscripto diuersum habent Christi verba, quòd illic simpliciter Deus monebat non esse lingua damnandum hominem, nisi quem propriis manibus occidere liceret: hîc Christus perfectam à testibus innocentiam exigit: nequis nisi purus & integer omnique culpa vacuus crimen in altero vindicandum suscipiat. Quòd autem tunc paucis dixit, tanquam omnibus nobis dictum accipere oportet: nempe ut quisquis alium accusat sibi ipse indicat innocentiæ legem: alioqui non malefacta persequimur, sed potius hominum personis sumus infesti. Verùm interim videtur ex mundo tollere iudicia, ut nemo scelerum vindicem se profiteri audeat. Quis enim reperietur iudex qui non aliqua in re sibi malè conscius sit? quis testis prodibit nulli culpæ obnoxius? Videtur ergo testes omnes à foro, & iudices à tribunali arcere. Respondeo non esse hoc præcisum ac simplex interdictum, quo vetet Christus peccatores in corrigendis aliorum peccatis officium suum facere: sed tantum hac voce reprehendi hypocritas, qui plusquam seueri, imò truces aliorum censores, sibi suisque vitiis benignè indulgent. Nemini igitur obstabunt sua peccata quominus aliena corrigat, & quum opus fuerit, etiam puniat modò tam in se quàm in aliis quicquid damnandum est oderit. imò hinc fieri initium debet, ut suam quisque conscientiam interroget, & aduersum se testis sit ac iudex, priusquam ad alios descendat. Ita fiet ut sine hominum odio cum peccatis bellum geramus.

9 *Es à conscientia arguerentur.)* Hîc apparet quanta sit vis malæ conscientiæ. Quum impii isti hypocritæ Christum suis cauillis eludere in animo haberent, simul tamen ac eorum conscientias vna voce pungit, percussis diffugiunt. Hoc malleo frangenda est hypocritarum superbia, ut scilicet ad Dei iudicium

iudicium reuocentur. quâquam fieri potest vt pudor illis apud homines incussus plus valuerit quàm Dei timor. Est tamen hoc magnum quòd se vltro reos fatentur, dum confusi diffugiunt. Notanda etiam circumstantia est quæ mox exprimitur, vt quisque eorum honore alios antecederet, reatu suo citius tactum fuisse. Atque vtinam saltem in Scribis nostris, qui hodie tuam operam ad Christum oppugnandum Papæ venditant, tantum esset verecundiæ: sed adeò ipsos depuduit vt flagitius omnibus infames, eo ipso gloriantur quòd probrosis impunè esse liceat. Porro simul notandum est quantum à vera pœnitentia differat hic peccati sensus quo tacti fuerunt Scribæ. Sic enim affici nos Dei iudicio oportet, vt tamen latebras non captemus ad fugiendum iudicis conspectum, sed potius ad eum deprecandæ veniæ causa rectâ nos conferamus. *Relictus est Iesus solus.* Hoc effectit spiritus prudentiæ vt impij frustra tentato Christo cesserint. Nec verò dubium est quin futuri simus quibusuis hostium machinis superiores, si modò regi nos ab eodem Spiritu linamus. sed ideo sæpe opprimi nos contingit quòd neglectis eorum insidijs, de capiendo consilio parum sumus solliciti, aut freti nostra prudentia, minimè reputamus quàm necessarium sit nobis Spiritus regimen. Solum Christum mansisse dicit, non quòd relictus fuerit à plebe quam prius docebat: sed quia Scribæ omnes qui adulteram producerant, non fuerunt illi amplius molesti. Quî dicitur *Mulierem* mansisse apud Christum, discamus hoc exemplo nihil nobis esse melius quàm ad eius tribunal reo. adduci, modò nos eius iudicio placidè & obedienter tradamus.

11 *Neque ego te condemnno.*) Non refertur hic simplex Christi absolutio, sed quòd mulierem liberam dimiserit, neque mirum, nihil enim sua persona alienum suscipere voluit. Missus erat à Patre ad colligendas oues perditas: ergo vocationis suæ memor, mulierem hortatur ad pœnitentiam, & gratiæ promissione illam subleuat. Qui hinc colligunt non esse capitali supplicio vindicanda adulteria, eadem ratione concedant necesse est hæreditates non esse diuidendas, quia Christus se in eo negotio arbitrum inter duos fratres interponere noluit. Imò nullum non scelus eximetur legum pœnis, si adulteris pœna remittitur: tunc enim & cuius perfidiæ & veneficijs & iugulationibus & furtis aperta erit ianua. Adde quòd adultera, quum falsum partum supponit, non tantum furatur nomen familiæ, sed ius hæredum legitimiæ soboli ereptum ad alienos transfert. Hoc verò malorum caput, quòd vxor, quæ viro adducta erat, cum eius dedecore seipsam ad flagitium prostituit, & simul violat sacrum Dei fœdus, sine quo nulla in mundo sanctitas salua manet. Atqui hæc Papalis est theologia, Christum hoc loco legem gratiæ attulisse, qua detur adulteris impunitas. Et quum Christi gratiam, qualem vbique nobis commendat Euangelij doctrina, modis omnibus delere conentur ex animis hominum, hac sola in parte gratiæ legem sonorè prædicant. Cur illud, nisi vt effrænt libidine thoros fere omnes impunè contaminent? Hoc scilicet profectum est diabolico illo cælibatu, vt promiscuè scortentur quibus legitimam vxorem habere non licet. Nos verò teneamus sic remitti hominibus à Christo peccata, vt politicum tamen ordinem non subuertat, iudicia & pœnas legibus constitutas non aboleat. *Amplius noli peccare.* Hinc colligimus quisnam gratiæ Christi sit finis, nempe vt Deo reconciliatus peccator, salutis suæ authorem piè sanctèque viuendo colat. In summa, eodem Dei verbo, quum venia nobis offertur, simul vocamur ad pœnitentiam. Cæterum tamen si exhortatio hæc in posterum tempus respicit, simul tamen peccatores superioris vitæ memoria humiliat.

12 *Rursum ergo Iesus illis loquutus est, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

13 *Dixerunt ergo ei Pharisei, Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum.*

14 *Respondit Iesus, & dixit illis, Etsi testificor de meipso, verum est testimonium meum: quia noui vnde venerim & quòd iturus sim: vos autem non noistis vnde venerim, & quòd iturus sim.*

12. *Ego sum lux mundi.*) Qui proximam historiam omittunt, hunc Christi sermonem contextunt cum illa concione quam vltimo die conuentus habuit. Est autem hoc pulcherrimum Christi elogium dum vocatur lux mundi. nam quum cæci omnes simus natura, remedium proponitur quo à tenebris eruti & liberati veræ lucis simus compotes. Neque vni aut alteri offertur hoc beneficium, quia se totius mundi lucem Christus prædicat. Neque enim hac generali sententia discrimen solum inter Iudæos & Gentes, sed etiam inter doctos & idiotas, inter eximios & vulgares tollere voluit. Sed primo loco tenenda est huius lucis quærendæ necessitas. neque enim vnquam Christo se illuminandos offerent nisi qui & hunc mundum tenebras esse & se penitus cæcos antè agnouerint. Sciamus ergo, quum lucis obtinendæ ratio nobis in Christo ostenditur, damnari nos omnes cæcitatibus, & quicquid lucis alibi esse putamus, tenebris ac densæ nocti conferrî. Neque enim refert Christus quid habeat cum alijs commune, sed hoc sibi proprium ac singulare vendicat. Vnde sequitur, extra ipsum ne scintillam quidem esse veræ lucis. Exit quidem aliqua splendoris species, sed solummodo similis, quæ nihil quàm oculos perstringat. Notandum est præterea vim & partes illuminandi non restringi ad Christi personam. quauis enim procul à nobis absit corporis aspectus, lucem tamen suam quotidie Euangelij doctrina & arcana Spiritus sui virtute erga nos exerit. Nondum tamen plena lucis huius definitio nobis constat, nisi discamus Euangelio & Spiritu Christi nos illuminari vt sciamus in ipso absconditum esse omnis scientiæ & sapientiæ fontem. *Qui sequitur me.* Doctrinæ exhortatio subiicitur, quam promissio mox addita confirmat. nam quum audimus extra errandi periculum esse quicumque se Christo regendos permutunt, incitari nos ad sequendum decet: & huc nos quasi porrecta manu trahit ipse. Plurimum quoque valere debet tam ampla ac magnifica promissio, quòd sibi per medias tenebras certam viam fore certi sunt qui in Christum

Ca. VIII oculos dirigunt: neque id ad spatium aliquod duntaxat, sed donec ad metam peruentum sit. Nam id sibi volunt verba futuri temporis, quòd *In tenebris non ambulabunt, sed habebunt lumen vite*. Eodem pertinet hoc postremum, in quo disertè exprimitur lucis perpetuitas. Quare timendum non est ne in medio nos itinere deficiat, quum perducatur vsque ad vitam. Genitiuus more Hebraico pro epitheto effectum notante capitur, ac si dixisset lumen viuificum. Porrò non mirum est tam crassam errorum ac superflitionum caliginem in mundo grassari, vbi tam pauci qui in Christum aspiciant

13 *Dixerunt ergo Pharisæi.*) Obiiciunt quod vulgò dici solet, nemini in propria causa fidem esse habendam. nam *Verum testimonium* pro legitimo & fide digno penitur. In summa, significant temere eum verba perdere, nisi aliunde probationem habeat.

14 *Et si ego testificor.*) Respondet Christus satis fidei & autoritatis esse suo testimonio, quia non sit priuatus quisquam ex communi hominum grege, sed longè aliam personam sustineat. Nam quum dicit se scire vnde venerit, & quòd iturus sit, ita se eximit communi hominum numero. Sensus ergo est, quòd in propria causa quisque suspectus est, & legibus cautum est necui in rem suam loquenti credatur, id in Filio Dei, qui supra totum mundum eminet, locù non habere. non enim censerì in ordine hominum, sed hoc priuilegio ornatù esse à Patre vt solo verbo omnes homines in ordinè cogat. *Noui vnde venerim.* His verbis pronuntiat sibi non esse originem ex mundo, sed à Deo profectum esse: ideòque iniquum esse & absurdum suam doctrinam, quæ Diuina est, subici hominum legibus. Sed quia tunc forma serui indutus propter carnis humilitatè illis contempti erat, simul reuocat eos ad futuram resurrectionis suæ gloriam, quæ Diuinitatis prius occultæ & incognitæ illustre specimen fuit. Quare non debuit obflare medijs ille status quum se vnico Dei legato pridem sibi in in Lege promisso subiiceret Iudæi. Quòd scire se dicit, illos verò nescire, significat suæ gloriæ nihil decedere per eorum incredulitatem. Porrò quum nobis idem testatum fecerit, omnes impiorù obloquutiones & strepitus despiciere fides nostra debet. neque enim potest in Deo fundata esse quin summa mundi altitudine longè sit superior. Verum vt sua Evangelio maiestas apud nos constet, nos in caestem Christi gloriam semper intentos esse oportet, & sic audire in mundo loquentem vt meminerimus vnde prodierit, & quale nunc imperium legatione sua perfunctus obtineat. Nam sicuti ad tempus se humiliavit, ita nunc in dextera Patris residet, vt omne genu illi stetur.

15 *Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam.*

16 *Et si ego iudico, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego & Pater qui me misit.*

17 *Porrò in Lege vestra scriptum est quòd duorum hominum testimonium verum sit.*

18 *Ego sum qui testificor de meipso, & testificatur de me Pater qui me misit.*

19 *Dixerunt ergo illi, Vbi est Pater tuus? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum. si me nossetis, Patrem etiam meum utique nossetis.*

20 *Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum: quia nondum venerat hora eius.*

15 *Vos secundum carnem.*) Bisariam potest exponi, vel quòd ex prauo carnis suæ sensu vel quòd ex personæ intuitu iudiciù faciât: nam *Caro* interdù pro externa hominis specie capitur. & sensus vterque huic loco probè conueniet: quia siue dominantur affectus carnis, siue personæ intuitus in iudicio valeat, illic neque veritas neque æquitas locum habet. Sensus tamen mihi videtur fore certior, si carnem opponamus Spiritui, vt ideo legimus ac idoneos esse neget iudices quia Spiritum non habent ducem. *Ego non iudico quenquam.* Hic quoque variant interpretes. Quidam ita distinguunt, quòd non iudicet quatenus homo. Alii ad tempus referunt, quòd quum in terra esset nondum susciperet iudicis munus. Augustinus vtranque expositionem adducit iudiciù suum suspendens. Atqui prior illa distinctio nullo modo quadrare potest. sunt enim duo huius sententiæ membra, quòd non iudicet Christus: & si iudicet, firmum sit & authenticum eius iudiciù, quia Diuinum est. Itaque prius membrum, vbi se iudicare negat, potius ad loci præsentis circumstantiam restringo. Nam vt melius hostes suos superbiæ conuincat, hæc comparatione vtitur, quòd sibi licentiam vsurpent præposterè iudicandi, & interea ipsum simpliciter docentem & abstinentem iudicis partibus ferre nequeant.

16 *Et si ego iudico.*) Correctio est, ne videatur penitus iure suo cedere. Si iudico, inquit, verù est iudiciù meum, hoc est, autoritatem meretur. Inde verò autoritas, quòd nihil agit nisi ex Patris mandato. Loquutio hæc, *Non sum solus*, perinde valet ac si negaret se vnum quemlibet esse ex hominum numero, sed considerandum cum persona à Patre impolita. Sed cur cou potius disertè sibi Diuinitatem asserit, vt verè & merito poterat? Nempe quia sub carnis velo latebat Diuinitas, Patrem, in quo magis conspicua erat, in medium adducit. Huc tamen spectat oratio vt Diuinum censeatur quicquid agit ac docet.

17 *Porrò in Lege vestra.*) Posset infirmum prima specie videri argumentum, quòd nemo in propria causa testis admittitur. Sed memoria tenendum est quòd iam dixi, Christum scilicet eximi debere à vulgò hominum: quia neque homo sit priuatus, nec priuatum suum negotium tractet. Quòd se diuersum à Patre facit, in eo se auditorum captui accommodat, idque pro officii ratione, quia tunc Patris erat minister: ideòque eum sibi totius doctrinæ authorem statuit.

19 *Vbi est pater tuus?*) Minimè dubium est quin per ludibrium de Patre quæsierint. præterquam enim quod pro solito fastu cõtemptim ab illis exceptum fuit quod de Patre dixerat, simul eum sublannant, quod magnificè extollat Patrem suum, ac si genus è cælo duxisset. Itaque his verbis Patrem Christi negant tanti sibi esse vt eius causa Filio quicquam tribuant. Atque hinc tam audax Christi contemptus passim hodie erumpit, quod pauci à Deo missum esse cogitant. *Neque me nostis.* Non dignatur eos certo responso: sed præcisè illis ignorantiam exprobrat in qua sibi placebant. Quærebant de Patre: interea quum Filium haberent oculis præsentem videndo non videbant. Hæc igitur iusta superbiæ & tam impiæ ingratitude poena fuit, vt qui Filium Dei familiariter sibi exhibitum ipreuerant, nunquã ad Patrem accederent. Quomodo enim ad Dei altitudinem quisquam mortalium conscenderet, nisi eius manu in sublime tollatur? Porro Deus in Christo se ad hominum humilitatem demisit, vt manum porrigeret. qui Deum hoc modo sibi appropinquantem reiiciunt, nõnne digni sunt qui cælo arceantur? Hoc idem sciamus & nobis omnibus dici. quisquis enim ad Deum aspirans exordium à Christo non facit, necesse est vt tanquam in labyrintho vegetur. neque enim frustra vocatur imago Patris, vt iam alibi dictum est. Cæterum vt omni recta Dei notitia priuantur qui præterito Christo, gigantum instar, in cælum contendunt: ita quisquis in Christum mentem & sensus omnes dirigit, is recta ad Patrem ducetur. neque enim falso Apostolus pronuntiat, per Euangelii speculum nos Deum clarè intueri sub Christi persona. Hoc certè incomparabile est obedientiæ fidei præmium, quòd qui se coram Christo humiliat, supra cælos omnes penetrat, vsque ad ea mysteria quæ Angeli suspiciunt & adorant. 2. Cor. 3. d. 11

20 *Hæc verba loquutus est, &c.*) Gazophylacium pars erat templi vbi sacræ oblationes reponebantur. Celebris ergo erat locus. vnde colligimus habitum fuisse hunc à Christo sermonem in magna hominum frequentia, vt minus excusationis populus haberet. Simul admirabilem Dei potentiam in eo nobis commendat Euangelista quod Christum palàm in templo docentem coacti fuerint ferre, quem nuper ad mortem trahendo quærebant. Nam quum pacatum illis in templo imperium esset, vt tyrannica libidine illic dominarentur, poterant solo nutu Christum eiicere. Quòd autem docendi officium sibi sumere ausus est, cur non violentam manũ illi statim iniiciunt? Videmus ergo Deum illi audientiam fecisse, & textile suo præsidio, ne eum attingerent saxeæ belluæ, quum ad earum rictus expositus esset. *Hora* iterum meminit, vt discamus Dei non hominum arbitrio nos viuere & mori.

21 *Dixit ergo rursus illis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado vos non potestis venire.*

22 *Dixerunt ergo Iudæi, Nunquid occidet seipsum, quia dicit, Quòd ego vado, vos non potestis venire?*

23 *Tunc dixit illis, Vos estis ab infernis, ego de supernis sum: vos de mundo estis, ego non sum de mundo hoc.*

24 *Itaque dixi vobis quòd in peccatis vestris moriemini, nisi enim credideritis quòd ego sum, in peccatis vestris moriemini.*

21 *Ego vado.*) Postquam se nihil proficere videt apud obstinatos, denuntiat illis exitium. atque hic est eorum omnium finis qui Euangelium respuunt. Neque enim temere in aerem spargitur: sed necesse est odorem spirare vitæ vel mortis. Summa autem verborum est, sensuros tandem impios quanto suo malo reiecerint Christum vltro se ipsi offerentem: verum id serò, quum amplius poenitentia locus non erit. Atque vt magis poenæ propinquitatem eos terreat, primum se paulo post abiturum dicit (quo significat, tantum ad breue tempus illis prædicari Euangelium) quòd si hanc occasionem prætereant, non semper acceptum fore tempus, & dies saluti destinatos. Sic etiam hodie, quum ad ianuam nostram pulsat Christus, statim obuiam eundum est, ne ignauiam nostram pertæsus se nobis auferat. Et certè multis omnium temporum experimentis cognitum fuit quantopere metuendus sit hic Christi discessus. Sed primò tenendum est quomodo Christum quæsierint isti de quibus nunc agitur. nam si vera fuisset conuersio, non frustra eum quæsisset, quia non falso promisit præsto se ad futurum quoties ingemuerit peccator. Non ergo intelligi Christus se recta fidei via ab illis quæsitum iri, sed qualiter homines extremis malis anxii liberationem vndeunque appetunt. Nam increduli Deum sibi propitium habere cuperent, sed interea ipsum fugere non desinunt. Deus ipsos vocat: accessus in fide & poenitentia fitus est. Atqui duritiam cordis opponunt Deo: & desperatione fracti, aduersus eum fremunt. In summa, tantum abest vt ad Deum aspirent, vt locum non concedant eius auxilio, nisi se ipsum abneget: quod nunquam facturus est. In hunc modum quantumuis impii essent Scribæ, redemptionem quæ per manum Messiaë promissa erat, libenter sibi aptassent, modo se ipsum transfigurasset Christus ad illorum ingenium. Proinde his verbis minatur Christus, ac denuntiat omnibus incredulis, tantis angustiis, postquam contempserint Euangelii doctrinam, constrictum iri, vt clamare ad Deum cogantur: sed irritum hunc fore vltimum: quia (sicuti dictum est) quærendo non quærunt. Idque fatius clarè proxima particula exprimitur, quum dicit, *Moriemini in peccato vestro.* Causam enim interitus fore docet quòd Deo ad extremum vsque immorigeri erunt ac rebelles. Quale autem hoc peccatum sit, mox videbimus.

22 *Nunquid occidet seipsum.*) Pergunt Scribæ non modò in securo contemptu, sed etiam in proteruita, sublannant enim quod dixerat, non posse ipsos sequi quòd erat iturus. ac si dicerent, Si se ipsum interficiat, fatemur non posse nos esse illi comites, quia non libet. Nam & Christi absentiam pro nihilo

Ca. VIII ducebant, & putabant eo se fore in omnibus superiores. Ideo iubent eum procul facessere quò volet. Horribilis sanè stupor: sed ita reprobos fascinat Satan vt pluquam temulenta vecordia se in mediam flammam iræ Dei proiciant. Annon hodie eundem in multis furorem cernimus, qui obstupefactis conscientis, quicquid audiunt de horribili Dei iudicio, iocose & scurrili petulantia eludunt? Quamquam certum est hunc esse Sardonium risum, quia intus sodiuntur cæcis punctiõibus: sed mox quasi priuati sensu in furiosos cachinnos erumpunt.

23 *Vos estis ab inferis.*) Quia indigni erant quos doceret, tantum præcis oburgationibus eos percutere voluit: vt hoc loco pronuntiat eos non capere suam doctrinam, quia prorsus abhorreant à regno Dei. Porro sub *Mundo & inferis* complectitur quicquid habent homines à natura: atque ita dissidium ponit inter Euangelium suum, & acumen ac perspicaciam humanæ mentis: quia Euangelium cælestis sit sapientia, mens autem nostra in terra subsidat. Nemo itaque idoneus erit Christi discipulus, nisi quem Spiritu suo formauerit. Atque hinc fit vt tam rara sit in mundo fides: quia naturaliter totum humanum genus alienum est à Christo & auersum, nisi quos ipse sursum peculiari Spiritus sui gratia erigit.

24 *In peccatis vestris moriemini.*) Pluralem numerum nunc ponit, quum antè singulari vltus esset in eodem sensu: nisi quòd priore loco notare voluit incredulitatem malorum omnium fontem ac causam esse: non quia incredulitas sola peccatum sit, vel sola nos aeternæ mortis reatu coram Deo obstringat (vt quidam nimis hyperbolicè loquuntur) sed quia nos alienat à Christo, priuatque eius gratia vnde petenda erat à peccatis omnibus liberatio. Quod ergo obstinata malitia medicinam respuunt Iudæi, hoc illis lethale est malum: & hinc fit vt Satanæ mancipati peccata peccatis cumulare non desinant, nouòtque sibi reatus subinde accerere. ideo mox subi cit, *Nisi credideritis quòd ego sim.* Neque enim perditis alia est salutis recuperandæ ratio nisi vt ad Christum confugiant. Cæterum in hac loquutione, *Quòd ego sim,* subest emphasis: quia subaudienda sunt quæcunque Scriptura Messia tribuit, & ab ipso sperare iubet. Summa tamen est & caput, Ecclesiæ instauratio, cuius principium est lux fidei, vnde nascuntur iustitia & noua vita. Quidam ex Veteribus perperam hoc ad Diuinam Christi essentiam traxerunt, quum de officio erga nos suo differat. Hæc sententia obseruatu digna: nam mala in quibus demersi sumus, nunquam satis repugnant homines: deinde etiam si interitum suum agnoscere cogantur, neglecto tamen Christo ad vana remedia circumspectiunt. Quare tenendum est, donec liberatrix Christi gratia se exerat, grassari innumeram malorum omnium colluuiem.

25 *Dixerunt ergo illi, Tu quis es? Dixit eis Iesus, A principio, quia & loquor vobis.*

26 *Multa habeo quæ de vobis loquar & iudicem: sed qui me misit verax est: & ego, quæ audiui ab ipso, hæc loquor apud mundum.*

27 *Non cognouerunt quòd Patrem illis diceret. Dixit ergo illis Iesus,*

28 *Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quòd ego sum, & à me ipso nihil facio: sed quemadmodum docuit me Pater, hæc loquor.*

29 *Et qui me misit, mecum est. non me reliquit solum Pater, quia ego quæ illi placent semper facio.*

25 *A principio.*) Longè falluntur qui Principium nominandi casu accipiunt, ac si aeternam suam Diuinitatem Christus hic assereret. Græcè nulla talis ambiguitas esse potest: sed tamen Græci quoque interpretes inter se variant. Conuenit hoc quidem inter omnes, subaudiendam esse præpositionem: sed multi aduerbialiter exponunt, quasi diceret Christus, in primis hoc tenendum esse. Nonnulli etiam, vt Chrysofostomus, vno contextu legunt, Principium quòd & loquor vobis, multa habeo quæ loquar de vobis & iudicem. Quam sententiam & Nonnus carmine reddidit. Diuersa tamen lectio magis recepta est, & genuina mihi videtur. Porro *πρὸ ἀρχῆς* interpretor A principio: atque ita meo iudicio sensus est: Non tum derepente ortus, sed quemadmodum iam olim promissus fueram, nunc in medium prodeò. Et addit, *Quia & loquor vobis:* quo significat satis clarè se testari quisnam sit, si modò aures ipsi haberent. Causalis particula *ὅτι*, non simpliciter ad reddendam causam posita est, quasi velit Christus probare se ab initio fuisse, quia nunc loquitur: sed talem cum illa cuius meminit aeternitate doctrinæ suæ consensum affirmat, vt indubiæ confirmationis loco debeat haberi. Ita resoluti posset, Secundum principium. hoc est, ille de quo iam olim ficuti & nunc quasi de integro confirmo: vel & sanè quòd nunc quoque loquor, conforme est cum seculorùm omnium oraculis: vt sit firma approbatio. In summa, duobus membris constat hoc responsum. nam *Principij* nomine continuam aetatum seriem complectitur, ex quo Dei foedus cum Patribus sancitum fuerat. Quum se etiam *Loqui* dicit, præsentem suam doctrinam antiquis vaticiniis coniungit, atque inde pendere docet. Vnde sequitur, non aliam fuisse ignorantia causam Iudæis nisi quia & Prophetis & Euangelio essent increduli. nam vbique Christus vnus proponitur. Fingebant illi se Prophetarum esse discipulos, & in aeternum Dei foedus respicere: atqui interea Christum respuebant, qui ab initio promissus fuerat, & coram se illis offerebat.

26 *Multa habeo.*) Quia lurdus se canere videbat, non vltà prosequitur sermonem, sed tantum pronuntiat Deum eius doctrinæ quam contemnunt fore vindicem, quia eius author sit: Si vos accusare velim (inquit) amplam materiam mihi suppeditat vestra malitia & improbitas: sed ego nunc superfedeo. Pater autem, qui mihi docendi prouinciam iniunxit, non omittet partes suas: sibi enim constabit, vt verbum suum asserat ab impio & sacrilego hominum contemptu. Eodem fere pertinet Christi dictum quòd & illud Pauli, Si abnegauerimus, ille fidelis manet, seipsum non potest abnegare. In summa,

Dei iudicium minatur incredulis qui fidem abrogant eius verbo, quia necesse est vt suam veritatem defendat. Atque hæc vera est fidei nostræ stabilitas, quum Deum vnum sufficere statuimus ad stabiliendam doctrinæ suæ autoritatem, quantis eam totus mundus repudiet. Hoc præsidio freti quicunque fideliter Christo seruiunt, securè possunt totum mundum mendacium peragere. *Etego quæ audiui.* Nihil se proferre dicit quod non acceperit à Patre. Atque hæc vnica est doctrinæ approbatio, quum minister à Deo profectum ostendit quicquid loquitur. Porrò scimus Christum ministri personam tunc egisse: quare non mirum est si ideo audiri postulet quia ad homines perferat Dei mandata. Cæterum suo exemplo communem toti Ecclesiæ legem præscribit, vt nemo nisi ex ore Dei loquens audiatur. Sed quemadmodum peruersam hominum arrogantiam deicit qui se absque Dei verbo ingerunt, ita pios doctores qui suæ vocationis probè sibi consci sunt, instruit & armat inuicta constantia, vt Deo duce cunctis mortalibus audacter insultent.

27 *Non cognouerunt.*) Hinc apparet quàm stupidi sint quorum mentes possidet Satan. Nihil certè clarius esse poterat quàm ipsos citari ad Dei tribunal: atqui prorsus cæcutiunt, quod & aliis Euangelii hostibus quotidie accidit. Porrò talis eorum exæcatio nos ad timorem instituire debet.

28 *Quum exaltaueritis.*) Stupore illo quem notauit Euangelista offensus Christus, indignos esse iterum pronuntiat qui plura audiant ex ore suo. Vos (inquit) nunc sensus omnes habetis quasi fatcinatos, ideoque nihil eorum quæ dico intelligitis: sed erit aliquando tempus quum Dei Propheam inter vos fuisse versatum vobisque loquutum scietis. Ita scilicet cum impiis agendum est: præcisè ad summi iudicis tribunal vocandi sunt. Est autem sera hæc cognitio cuius meminit Christus, dum impij ad pœnam tracti, Deum, quem placidè reuereri debuerant, suum iudicem inuiti agnoscunt. neque enim respicientiam illis promittit, sed pronuntiat, postquam nouo & inopinato iræ Dei horrore percussi fuerint, torporem in quo nunc acquiescunt, illis excussum iri. Sic Adæ aperti fuerunt oculi, vt pudore confusus, latebras frustra quæritando, se perditum esse tandem sentiret. Quamquam illa Adæ cognitio, quæ per se inutilis fuisset, Dei gratia in bonum eius celsit: reprobi autem desperatione obruti in hunc tantum finem apertos habent oculos vt suum exitiù cernant. Cæterum ad hoc cognitionis genus ipsos varijs modis Deus adducit. sæpe enim flagellis coacti Deum sibi insectum esse dicunt: interdum nullo adhibito tormento inuis eos cruciat: nonnunquam dormire patitur, donec eos è mundo euocet. *Exaltandi* verbo mortem suam designat Christus. Mortis autem suæ meminit vt præmoneat, etiam si secundum carnem eum extinguant, nihil profecturos. acsi diceret, Nunc me loquentem superbè cluditis: mox vltra grassabitur vestra impietas, nempe ad cædem vique: tunc quasi voti compotes triumphum canetis. sed breui pessimo vestro exitio sentietis quantum ab interitu mors mea differat. Exaltationis nomine vtitur vt magis eos pungat. Consilium ipsorum erat Christum in vltimos inferos demergere: hac sua spe longè ipsos frustratum iri asserit, ac prorsus contrarium fore euentum. Fieri quidem potest vt alludere ad externam mortis suæ formam voluerit, nempe quia in crucem tollendus erat: præcipuè tamen gloriosum eius successum respexit, qui præter omnium opinionem paulo post sequutus est. Iam quidem in cruce ipsa, delicto peccati chirographo, & abolito mortis reatu, de Satana magnificè triumphauit coram Deo & Angelis: sed triumphus hic, prædicato Euangelio, tandem in hominibus quoque conspicuus esse cœpit. Idem subinde postea accidit vt è sepulchro Christus in cælum emergeret. Quod nobis hodie sperandum est: quicquid enim ad Christum in doctrina sua & Ecclesiâ opprimendum machinentur impij, non modo ipsis inuis emerget, sed scelestos eorum conatus conuertet in maiorem regni sui progressum. *Quodego sum.* Iam admonui non ad Diuinam Christi essentiam hoc referri, sed ad officium duntaxat. quod etiam ex contextu melius patet vbi negat se facere quicquam nisi ex Patris mandato. nam hoc perinde valet acsi diceret se Diuinitus esse missum, & fideliter partibus suis fungi. *A me ipso nihil facio.* hoc est, non me ingero ad quicquam temere aggrediendum. *Loquendi* verbum eodem spectat, nempe ad docendi munus. nam quum probare vult Christus nihil se facere Patris iniussu, dicit se loqui quemadmodum ab ipso edoctus est. Hæc itaque est verborum summa, In hac tota administratione quam damnatis, nihil est meum, sed tantum exequor quod mihi Deus iunxit. illius verba sunt quæ ex ore meo auditis: & vocationem meam, cuius author est ipse, solus gubernat. Cæterum meminimus quod iam aliquoties attigi) ad captum auditorum attemperari hæc verba. Quia enim vnum ex hominum vulgo Christum censebant, suum esse negat quicquid Diuinum habet, quasi diceret non esse hominis, neque ab homine: quia per ipsum Pater nos docet, ac vnicum Ecclesiæ magistrum constituit: idco se à Patre edoctum esse asserit.

29 *Et qui me misit.*) Iterum gloriatur, Deum, cuius ductu & auspicijs agit omnia, sibi ad futurum, ne frustra & sine profectu labore: acsi diceret, virtutem Spiritus Dei cum suo ministerio coniunctam esse. Eadem fiducia pios omnes doctores præditos esse conuenit, vt non dubitent manum Dei fore sibi propinquam dum pura conscientia se illi, quales requirit, ministros præstant. Neque enim verbo suo eos instruit Deus, vt frigidò ac inani sonitu aerem verberent: sed arcana Spiritus sui efficacia dat verbo successum, & simul suo præsidio eos tegit, vt hostibus suis prostratis, contra totum mundum inuicti persistant. Et sanè si se ipsos ac proprias facultates æstiment, singulis momentis concidere necesse erit. Vna igitur persistendi ratio, si persuasi sint se Dei manu sustineri. Sed notanda est causa cur profiteatur Christus Deum à partibus suis stare, nec se eius auxilio vnquam destitutum iri. quia scilicet totus ab eius nutu pendeat, & bona fide illi ministrat. Hoc enim valet aduerbium *Semper*, non aliqua tantum ex parte ipsum Deo obsequi, sed penitus ac sine exceptione eius obsequio esse addictum. Proinde si eandem Dei præsentiam experiri cupimus, ad eius imperium tota nostra ratio exigenda est. Nam siquam partem regiminis occupet sensus noster, quia abierit Dei benedictio, studia nostra omnia incallum cedent. quod si ad tempus læta species prosperi successus arrideat, exitus tamen demum infœlix erit. Quum dicit Christus *Se non fuisse relictum solum*, obliquè de gentis suæ perfidia conqueritur, in qua nullos ferè reperiebat qui manum darent. Interea ostendit, vnum hoc

Ca. VIII sibi satis superque esse, Quòd Deum vindicem habeat. Sic & nos hodie animatos esse decet, ne fidelium paucitate frangamur. quanvis enim totus mundus doctrinæ nostræ aduersus sit, non soli tamen sumus. Inde simul apparet quàm stolidi sit Papistarum iactantia, qui præterito Deo, sua multitudine superbiunt.

30 *Hæc eo loquente multi crediderunt in eum.*

31 *Dicebat ergo Iesus ad Iudeos qui illi crediderant, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis.*

32 *Et cognoscetis veritatem & veritas liberabit vos.*

33 *Responderunt illi, Semen Abrahamæ sumus, & nemini seruiimus unquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis?*

34 *Respondit illis Iesus, Amen amen dico vobis quòd omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.*

35 *Seruus autem non manet domi in perpetuum, sed filius in perpetuum manet.*

36 *Si ergo Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.*

37 *Sic quòd semen Abrahamæ sitis: sed queritis me interficere, quia sermo meus non habitat in vobis.*

38 *Ergo quòd vidi apud Patrem meum loquor: & vos quòd vidistis apud patrem vestrum facitis.*

30 *Hæc eo loquente.*) Quamquam Iudæi tunc aridæ & sterili terræ erant ferè similes, non tamen passus est Deus verbi sui semè in totum perire. Ergo præter Ipsem inter tot obstacula fructus aliquis exurgit. Caterum fidem Euangelista improprie nominat quæ solum erat quædam ad fidem præparatio. Nihil enim aliud de illis prædicat quàm quòd propensi fuerunt ad recipiendam Christi doctrinam: quo etiam spectat proxima admonitio.

31 *Si manseritis in sermone meo.*) Hic primùm admonet Christus non sufficere si quis bene cœperit, nisi progressus ad finem vsque respondeant. Et hac ratione eos qui doctrinam suam gustarunt, ad fidei perseverantiam hortatur, quum verè discipulos suos fore pronuntiat qui solidas in verbo suo radices egerint, vt in eo maneant. Significat multos professione esse discipulos qui tamen re ipsa non sunt, nec censeri etiam merentur. Suos autem ab hypocritis hæc nota discernit, quòd qui falso iactarunt fidem, statim à carceribus, vel in medio stadii cursu deficiunt: fideles autem constanter pergunt vsque ad admetam. Ergo vt nos pro discipulis habeat Christus, constantiæ studendum est.

32 *Cognoscetis veritatem.*) Veritatem cognituros dicit qui ad aliquam eius notitiã perueniant. Valde quidem adhuc rudes erant & vix elementarii quos alloquitur Christus: ideo non mirum est si amplio rem illis doctrinæ suæ intelligentiam promittat: verum generalis est sententia. Proinde quantumuis quisque nostrum in Euangelio profecerit, nouis incrementis se opus habere sciat. Hoc autem præmio dignatur Christus suorum constantiam, quòd se illis magis familiarem reddit. quamquam hoc modo nihil aliud quàm prius donum altero cumulat, nequis putet hominis merito quicquam rependi. Ipse enim est qui verbum suum cordibus nostris per Spiritum suum infigit: idem quotidie ignorantia nebulas abstergit in mentibus nostris, quæ Euangelii claritatem obscurant. Ergo vt nobis ad plenum pateat veritas, serio constantique affectu ad eam eniti oportet. Porro eadem est, non diuersa veritas, quam ab initio ad finem vsque suos Christus docet: sed quos initio quasi exiguis scintillis irradiat, tandem plena luce perfundit. Ita fideles, donec penitus confirmati fuerint, quodammodo id quod sciunt ignorant. nulla tamen tam exigua est vel obscura fidei cognitio, quæ non sit in salutem efficax. *Veritas liberabit.*) Cognitionem Euangelii sui à fructu quem inde percipimus, vel (quod idem est) ab effectu commendat: nempe quòd nos in libertatem restituat. Hoc porro incomparabile bonum est. Vnde sequitur, Nihil Euangelii cognitione esse præstantius vel magis expetendum. Seruitutem omnes sentiant ac fatentur rem esse miserissimam, quum ab ea nos Euangelium liberet, sequitur ab eo beatæ vitæ thalaurum esse. Iam tenendum est qualis hæc à Christo libertas notetur, nempe quæ nos à Satanæ, peccati & mortis tyrannide manumittit. Quòd si eam consequimur Euangelii beneficio, hinc constat peccati nos omnes natura seruos esse. Porro simul tenendus est liberationis modus. quandiu enim sentu ac ingenio nostro regimur, peccato sumus mancipati: quum autem nos Dominus Spiritu suo regenerat, simul liberos efficit, vt miseris Satanæ laqueis soluti, sponte iustitiæ obediamus. Atqui ex fide regeneratio: vnde apparet ex Euangelio esse libertatem. Eant nunc Papistæ, & liberum arbitrium fastuose extollant: nos autem seruitutis propriæ nobis conscii, non nisi Christo liberatore gloriemur. Nam & hoc nomine Euangelium, quasi manumissionis nostræ vindicta censeri debet, quòd nos Christo offert, ac tradit à peccati iugo liberandos. Postremò & hoc notandum est, libertatem suos habere gradus pro fidei suæ modo. Quare Paulus iam manumillus, adhuc tamen gemit, ad plenam libertatem suspirans.

33 *Semen Abrahamæ.*) Incertum est eosdemne hic Euangelista, an alios loquentes inducat. Ego ita sentio, vt in promissa turba fieri solet, confusè responsum fuisse Christo, & quidem à contemptoribus potius quàm ab his qui crediderant. Est autem hic mos Scripturæ valde vlcatus, quoties de corpore populi fit mentio, generaliter adscribere omnibus quod in vnam partem tantum competit. Porro qui se obiciunt esse semen Abrahamæ, & semper fuisse liberos facile colligebant ex Christi verbis, sibi libertatem tanquam seruis promitti. Hoc verò ferè nequeunt, se populum sanctum & electum in seruitutem addici. Quid enim proderat adoptio, & fœdus quo à reliquis gentibus segregati erant, nisi filii Dei censerentur? Ergo iniuriam sibi fieri putant, quum illis libertas quasi aduētium bonū proponitur. Absurdum tamen

tamen videri posset quòd negant se vnquam seruisse, quum toties oppressi fuissent ab alijs tyrannis, & tunc Romano imperio subiecti sub grauissimo onere seruitutis gement. Hinc quidem videre promptum est quàm ridicula fuerit eorum gloriatio: erat tamen hic aliquis prætextus, quod iniqua hostium dominatio non obilabat quin iure liberi manerent. Sed in eo primum errabant, quod non reputabant ius adoptionis suæ in solo Mediatore esse fundatum. vnde enim liberum Abrahamæ semen, nisi quòd singulari Redemptoris gratia à communi generis humani seruitute eximitur? Alter etiam error minus tolerabilis, quod quum profus essent degeneres, censei tamen volebant inter Abrahamæ filios: nec cogitabant solam esse Spiritus regenerationem quæ legitimos Abrahamæ filios facit. Atque hoc omnibus fere seculis vitium fuit nimis commune, referre ad carnis originem extraordinaria Dei dona: & quæ ad corrigendam naturam remedia confert Deus, naturæ adscribere. Interea videmus vt Christi gratiam à se arceant quicunque vana confidentia inflati sibi in sua sorte placent. Atqui ferè in totum mundum grassatur hæc superbia, vt vix centesimus quisque se Dei gratia indigere sentiat.

34 *Qui facit peccatum, &c.*) Argumentum à contrariis. Liberos se iactabant: peccati seruos esse probat quia carnis desiderijs mancipati, assidue peccant. Mirum est autem non conuinci propria experientia homines, vt de se o sultu se humiliare discant. Atque hodie hoc plusquam vulgare est, vt quo quisque maiori mole vitiorum obrutus est, eo ferocius liberum arbitrium verborum ampullis extollat. Cæterum nihil aliud in speciem Christus hic pronuntiat quàm quod olim à philosophis iactatum fuit, Qui suis cupiditatibus addicti sunt, eos sub deterrima seruitute agere. Sed altior est ac magis reconditus sensus. neque enim tantum quid mali sibi homines accerant, sed qualis sit humanæ naturæ conditio disputat. Philosophi putabant suo quemque arbitrio seruum fieri, & rursus redire in libertatem. verum hic contendit Christus, seruituti obnoxios esse omnes quos ipse non liberat, adeoque origine seruos esse qui ex corrupta natura peccati contagionem trahunt. Tenenda est gratiæ & naturæ comparatio, in qua hic Christus insilit: vnde faciliè contabit, libertate spoliari homines, nisi aliunde eam recuperent. Cæterum ita est voluntaria hæc seruitus, vt qui necessariò peccant, non tamen cogantur ad peccandum.

35 *Seruus autem, &c.*) Addit similitudinem à legibus sumptam & iure politico. vt seruus, etiamsi ad tempus imperet, non tamen hæres est domus. vnde concludit non esse solidam & perpetuam libertatem, nisi quæ per Filium obtinetur. Hoc modo vanitatis arguit Iudæos, quia laruum pro re ostentent. Nam quòd carnalis erant Abrahamæ progenies, nihil nisi larua erant, locum occupabant in Ecclesia Dei, sed qualem Ismael ad breue tempus sibi vsurpauerat, seruus libero fratri insultans. Summa est, Quicunque se Abrahamæ filios esse gloriantur, nihil præter fallacem & euandam speciem habere.

36 *Si ergo vos filius liberauerit.*) His verbis significat in se vnum competere ius libertatis: alios omnes, quum serui nascantur, non nisi sua gratia liberari. Nam quod natura proprium habet, nobis adoptione communicat, dum fide inserimur in eius corpus, ac efficiamur eius membra. Ita memoria repetendum est quod prius dixi, nos Euangelii vindicta ab eo manumitti. Christi ergo beneficium est libertas nostra: sed eam fide consequimur: quæ etiam facit vt nos Christus Spiritu suo regeneret. Quum dicit *Vere fore liberos*, emphasis est in aduerbio *Vere*: subaudiendum est enim antitheton stultæ persuasione qua Iudæi tangebant: sicuti & nunc bona pars mundi regnum sibi inaginat in miserima subiectione.

37 *Scio quod semen Abrahæ sitis.*) Hoc per concessione formam dictum interpretor. Interea tamen eorum stultitiam r. det, quòd inuolò titulo gloriantur: ac si diceret, Vt vobis detur istud in quo tantopere vobis placetis, quid tamen iuuat Abrahamæ filios vocari qui aduersus Deum eiusque ministros insaniant? qui impio & scelerato veritatis odio perciti, ad innoxium sanguinem fundendum præcipites ferantur? Vnde sequitur, nihil minus esse quàm quòd dici volunt, quia nihil simile habeant cum Abraham. *Queritis me interficere.* Quum dicit se ad mortem quæri, quia sermo suus non habeat in ipsis locum: significat non simpliciter esse homicidas, sed Dei & veritatis eius odio impelli ad talem insaniam: quod longè atrocius est. Neque enim tunc intra homines se continet iniuria, sed Deum simul violat. *Sermonis sui capaces esse ipsos* negat, quia malitia obstructos habeant animos, nequid sani admittant.

38 *Quod vidi apud Patrem.*) Sæpius iam Patris sui meminerat: nunc argumento à contrariis colligit, & Deo aduersos & diaboli filios esse qui suæ doctrinæ resistunt. Ego, inquit, non profero nisi quòd à Patre didici: qui fit ergo vt tantopere vos exasperet sermo Dei, nisi quia patrem habetis contrarium? *Se loqui dicit, illos Facere*, quia doctoris munus ipse obibat: ipsi autem furiosè eius doctrinam extinguere moliebantur. Interea suum Euangelium à contemptu vindicat, quia nihil mirum sit si à filijs diaboli oppugnetur. Quidam vertunt, *Facite: ac si diceret Christus, Agedum, monstrate vos esse diaboli filios, mihi repugnando. nam ego non nisi ex Dei præscripto loquor.*

39 *Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est, Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis:*

40 *Nunc verò queritis me interficere, hominem qui veritatem loquutus sum vobis, quam audiui à Deo. hoc Abraham non fecit.*

41 *Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt ergo illi, Nos ex scortatione non sumus geniti, vnum patrem habemus Deum.*

42 *Dixit illis Iesus, Si Deus Pater vester esset, me diligeretis: ego enim exiui à*

39 *Pater noster Abraham.)* Altercatio ista nimis clarè ostendit quàm superbè & ferociter omnes Christi obiurgationes contemplerint. Hoc sibi perpetuò arrogant, se esse Abrahamæ filios: nec tantum eo sensu quòd geniti fuerint ex progenie Abrahamæ, sed quòd sint sanctum genus, Dei hæreditas, & filii Dei. Interea tamen nonnisi carnis fiducia nituntur. Atqui carnale genus sine fide nihil nisi mera est larua. Nunc intelligimus quid eos tanopere excæcauerit vt Christum etiam lethali fulmine armatum suisque deque fecerint. Sic hodie Papistæ verbum Dei, quod lapides mouere posset, tanquam fabulosum rident, & audacter ferro & igni persequuntur: tantum quia fallaci Ecclesiæ titulo freni, Deo se posse & hominibus illudere confidunt. In summa, hypocritæ, simulac speciosum aliquod integumentum nacti sunt, quasi in eorum corda non penetret Deus ferream ei contumaciam opponunt. *Si filij Abrahamæ essetis.* Iam Christus degeneres Abrahamæ filios apertius à legitimis discernit. nam ipsum quoque nomen omnibus detrahit qui sunt Abrahamæ dissimiles. Sæpe quidem contingit vt patres à quibus geniti sunt, filij moribus non referant: verum hic Christus de origine carnali non disputat: sed tantum inter Abrahamæ filios coram Deo censeri negat qui fide non retinent gratiam adoptionis. Nam quum Dominus Abrahamæ semini pollicitus esset se fore in Deum, increduli omnes hac promissione abiecta, se abdicabant ex genere Abrahamæ. Status ergo quæstionis est, an reputandi sint Abrahamæ filii, qui oblatam sibi in verbo benedictionem abiciunt, vt nihilominus sint gens sancta, peculium Dei, & regale sacerdotium. Hoc negat Christus, & merito: quia Spiritu renasci oportet qui filii sunt promissionis, & novas esse creaturas quicunque locum appetunt in regno Dei. Non erat quidem inutile ac nullius momenti carnale Abrahamæ genus, si quidem accederet veritas. Residui enim Dei electio in semine Abrahamæ: sed libera, vt hæredes vitæ reputentur quos Deus Spiritu suo sanctificat.

40 *Nunc verò queritis.)* Demonstrat ab effectu, minimè esse Abrahamæ filios, vt iactabant, quia resistunt Deo. quid enim præcipuè in Abraham laudatur nisi obedientia fidei? Hæc igitur discriminis nota est, quoties ab extraneis discernere oportet eius filios. Nam inanes tituli, quaecunque pretium coram mundo conciliant, apud Deum nihili sunt. Ergo iterum concludit Christus filios esse diaboli, quia veræ & sanctæ doctrinæ tam infesti sint hostes.

41 *Nos exhortatione.)* Non plus sibi vendicât quàm antea: idem enim apud eos pollebat, esse Abrahamæ & Dei filium. sed in eo grauitè errabant, quòd Deum fingebant vnuerfo Abrahamæ semini obstrictum. nam ita ratiocinantur, Deus sibi Abrahamæ genus adoptauit: ergo quum simus ex Abraham geniti, nos Dei filios esse oportet. Videmus nunc vt sanctitatem ex vtero se habere putauerint, quia orti essent ex radice sancta. Denique Ecclesiam Dei se esse contendunt, quia originem ducant à sanctis Patribus. Quemadmodum hodie continua à Patribus successio Papistas inflat, & plusquam turgidos reddit. talibus eos præstigijs deludit Satan, vt Deum à verbo suo, Ecclesiam à fide, regnum celorum à Spiritu separent. Sciamus ergo, quauis secundum carnem spuri non sint, sed plausibili Ecclesiæ titulo se vendicent, nihil minus esse quàm Dei filios qui semen vitæ adulterarunt. Nam per quascunque circumeant ambages, nunquam tamen elabi poterunt quin hac sola iactantia efferantur, Nos sanctis Patribus successimus: ergo sumus Ecclesia. Quòd si refellendis Iudæis valuit Christi responsum, non minus hodie ad istos coarguendos sufficit. Nunquam fiet quidem quin perperam nomen Dei improbissima audacia mentiantur hypocritæ: sed nunquam efficient apud eos qui stabunt Christi iudicio quin ridiculæ sint mendacæ istæ quas effutiant gloriæ.

42 *Si Deus Pater vester.)* Tale est Christi argumentum, Quisquis est Dei Filius, primogenitum eius Filium agnoscat ac diligit: vos autem me odio habetis: nõ est ergo quòd vos esse gloriamini Dei filios. Locus hic diligenter notandus est, Nullam esse pietatè, nullum timorem Dei, vbi Christus reicitur. Ficta quidem religio Deum audacter obtendit: sed quid consensus habere cum Patre possunt qui ab vnico eius Filio disident? Qualis est ista Dei cognitio, vbi vna eius imago respuitur? Atque hoc sibi volunt Christi verba, quum se *A patre venisse*, testatur. significat enim Diuinum esse quicquid habet: idèoque minimè consentaneum esse, vt veri Dei cultores eius veritatem ac iustitiam refugiant. Non veni (inquit) à meipso: nihil obicere mihi potestis quòd sit à Deo alienum: nihil denique vel terrestrè vel humanum reperietis in mea doctrina totaque eius administratione. Neque enim de sua essentia, sed de officio differat.

43 *Quare loquelam meam non agnoscitis, quòd non potestis audire sermonem meum?*

44 *Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in ipso non est. Quum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur: quia mendax est, atque eius pater.*

45 *Quia autem veritatem ego dico, mihi non creditis.*

43 *Quare loquelam.)* Exprobrat hoc loco Iudæis contumaciam, quæ tanta erat vt ne audire quidem loquentem sustinerent. Hinc colligit diabolico furore agi ac rapi. Quid à sermone differat loquela non video: plus enim est dicere quàm loqui. Atqui non quadraret, quòd minus esset priore loco poni. Multi sic distinguunt vt finis interrogationis sit in verbo *Agnoscitis*: quasi interrogatio istis tantum verbis constaret, Cur loquelam meam non agnoscitis? vt mox sequatur causæ redditio. Quia non potestis audire sermoem meum. Ego autem potius legendum vno contextu mentiar, ac si dixisset,

Quid

Quid causæ est quòd sermo meus quasi barbarus & ignotus vobis est, vt loquendo vobiscum nihil proficiam, adeoque vt ne auribus quidem admittere dignemini quod dico? Priore igitur membro stuporem eorum perstringit: altero præfractum & impotens doctrinæ odium: postea vtriusque causam assignat, quum dicit ex diabolo esse genitos. Interrogando enim præcidere hoc illis voluit quod assidue illi iactabant, se ratione & iudicio adduci ad resistendum.

44 *Vos ex Patre diabolo estis.*) Quod bis obscurius dixerat, nunc plenius exprimit, ipsos esse diaboli filios. Cæterum antithesis subaudienda est, quod non possint Filio Dei tam infesti esse, nisi Patrem haberent perpetuum Dei hostem. Porro diaboli filios vocat, non tantum propterea quòd eum imitantur: sed quia eius impulsu ad oppugnandum Christum ferantur. Sicuti enim filii Dei nominamur non tantum quia sumus illi similes, sed quia Spiritu nos suo gubernat, quia in nobis viuit ac viget Christus, vt nos ad Patris sui imaginem conformet: ita rursus diabolus eorum dicitur pater quorum mentes excæcat, quorum instigat corda ad omnem iniustitiam: in quibus denique potenter agendo, tyrannidem suam exercet. Cæterum frustra & insul è Manichæi ad probandum suum delirium hoc loco abusi sunt. Sicuti enim quum Scriptura appellat nos Dei filios, hoc ad traducem vel ad originem substantiæ non refert, sed ad Spiritus gratiam, quæ nos regenerat in vitæ nouitate: ita hoc Christi dictum ad substantiæ traducem nihil pertinet, sed ad naturæ corruptelam, cuius causa & origo est hominis defectio. Quod ergo homines diaboli filii nascuntur, non est creationi imputandum, sed peccati vitio. Christus autem ab effectu hoc probat, quia sponte & ex animo ad diabolum sequendum propensi sunt. *Ille homicida* Exprimit quænam sint illæ cupiditates: ac duas species commemorat, crudelitatem & mendacium: in quibus Satanæ nimium erant similes Iudæi. Quòd dicit *fuisse homicidam*, significat homini machinatum fuisse exitium. simul enim atque creatus est homo, praua nocendi libidine impulsus Satan ad eum perdendum vires suas contulit. Cæterum Christus non creationis initium intelligit, quasi illi Deus nocendi studium indiderit: sed naturæ vitiositatem in Satana damnat, quam sibi ipse contraxit. Quod melius patet ex secundo membro, vbi dicit *in veritate non stetitisse*. Quauis enim subterfugere conentur qui diabolum natura malum fuisse fingunt, verba tamen hæc mutationem in deterius clarè exprimunt: & ideo mendacem esse Satanam quia à veritate descieuit. Ergo quòd mendax est, non ideo fit quòd natura diffidum semper habuerit à veritate: sed quoniam voluntario lapsu ab ea excidit. Hæc Satanæ descriptio nobis perquam utilis est, vt pro se quisque ab eius insidiis cauere studeat, & simul vim atque impetum arcere. Circuit enim tanquam truculentus leo, quærens quem deuoret, & mille ad fallendum artibus est instructus. quo magis fideles spiritualibus armis ad pugnandum munitos, & ad excubias agendas vigili sobrietate intentos esse oportet. Iam si Satan hunc affectum exerce non potest, non est cur turbemur, quasi re noua & insolita, dum subinde emergunt varii errores: suos enim incitat Satan quasi flabella, qui tuis imposturis mundum dementent. Nec mirum est tam valido conatu incumbere Satanam ad obruendam veritatis lucem: est enim vnica animæ vita. Ergo mendacium ad extinguendam animam præcipuum & maximè lethale telum habet. Hanc Satanæ effigiem quum in Papatu hodie omnes oculati perspiciant, primum reputare eos conuenit quocum hoste bellum gerant: deinde ad Christi sui ducis (sub cuius vexillo militant) præsidium confugere. Quod proximè sequitur, *Quia veritas in ipso non est*, confirmatio est ab effectu vel à posteriori (vt loquuntur) sumpta. Quia enim veritatem odit Satan, nec eam ferre potest, quin potius totus est mendacis delibutus, hinc colligit Christus à veritate prius excidisse, & fuisse auersum. Ergo ne miremur si apostasiæ suæ fructus quotidie profert. *Quum loquitur mendacium*. Vulgò ita exponunt quasi mendacii culpam negaret Christus competere in Deum naturæ auctorem, ac potius ex deprauatione esse diceret. sed ego simplicius interpretor: quod diabolo vñtatum sit mentiri, nec aliud nouerit quàm f audes, corruptelas & præstignias fabricare. Neque tamen ineptè ex his verbis colligimus, diabolum à seipso hoc vitium habere, & sic esse illi proprium vt simul accidentale sit. Nam quum diabolum Christus mentiendi artificem facit, manifestè eum à Deo separari, imò contrarium pronuntiat. Eodem quoque pertinet *Patris* nomen, quod mox subiicitur, nam ideo Satan mendacii pater dicitur quia à Deo alienatus est, in quo solo veritas residet, & ex quo, tanquam ab vnico fonte, manat.

45 *Quia autem veritatem.*) Confirmat superiorem sententiam: quia quum nulla illis resistendi causa sit nisi quòd illis exosa est ac intolerabilis veritas, palam se filios Satanæ esse produnt.

46 *Quis ex vobis arguit me de peccato? Si autem veritatem dico, quare non creditis mihi?*

47 *Quæ est ex Deo, verba Dei audit: propterea non auditis quia ex Deo non estis.*

48 *Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt illi, Nonne bene dicimus nos quòd Samaritanus es tu, & demonium habes?*

49 *Respondit Iesus, Ego demonium non habeo: sed honoro Patrem meum, & vos contumeliæ me affecistis.*

50 *Ego verò non quero gloriam meam: est qui quærat & iudicet.*

46 *Quis ex vobis.*) Hæc interrogatio ex fiducia est, nam quum nulli se probro obnoxium esse probè sciret, hostibus suis quasi victor insultat. Nec tamen immunem se ab eorum calumniis esse dicit: nam quum nulla obloquendi materia illis esset, non tamen Christum conuiciis incessere desinebant. sed nullum in se crimen hæere intelligit. Atque hoc significat verbum ἐλέγχειν, sicut Latini dicunt coarguere, vbi quis reipia conuictus tenetur. Falluntur tamen qui putant Christum hic perfectam suam

Cap. VIII. innocentiam asserere, quia solus inter homines excelluit quatenus erat Dei Filius. Nam hæc defensio ad circumstantiam loci retrinigi debet, ac si quicquam sibi posse obici negaret quominus fides esset Dei minister. Quemadmodum & Paulus gloriaur se nulla in se sibi esse contum. Neque enim ad totam vitam hoc extenditur, sed est solius doctrinæ & Apostolatus defensio. Hic ergo abs re quidam de perfectione iustitiæ philosophantur, quæ soli Dei Filio conuenit, quum hoc vnum propositum habeat, fidem ministerio suo facere, sicuti clarius patet ex consequentibus. mox enim iterum subiicit, *Si veritatem dico*, &c. Vnde colligimus doctrinæ suæ magis quam personæ causam agere Christum.

47 *Qui est ex Deo.*) Quia iure suo lumine hoc pro confesso potest se Patris cælestis legatum esse, & bona fide munus quod mandatum est exequi, vehementius in eos inuehitur. neque enim iam obscura erat eorum impietas, quum in respuendo Dei verbo tam essent contumaces. Ostenderat nihil sibi posse ab illis obici quin doceret tanquam ex ore Dei. Concludit ergo nihil ipsos cum Deo habere commune, quia non audiant: ac præterita sui mentione, bellum illis cum Deo esse denuntiat. Cæterum docemur hoc loco nullum esse clarius reprobæ mentis signum quàm ubi quispiam Christi doctrinam ferre non potest, etiam si aliàs in speciem Angelica sanctitate fulgeat: quemadmodum si eam libenter amplectimur, habemus quasi visibile electionis nostræ sigillum. Nam qui verbum habet, fruitur Deo ipso: qui autem reicit, iustitia & vita se priuat. Quare nihil nobis magis timendum quàm ne in istud horribile iudicium incidamus.

48 *Nóme bene dicimus.*) Magis ac magis produnt quantopere obstupesciti sint à Satana, qui pluiquam conuicti, per mediam tamen desperationem ruere non verentur. Porro quum duplex conuictum ingerant Christo, nihil tamen aliud volunt in summa quàm hominem esse detestabilem, & malo spiritu agi. Quia Samaritanos Iudæi pro apostatis habebant & Legis corruptoribus, quoties infamia grauari aliquem volebant, Samaritanum vocabant. Nunc ergo quia nullum habent atrocius crimé quo Christum infament, temere & sine iudicio triuale istud arripiunt. Ut paucis dicam, petulanter eos videmus maledicere, sicuti solent qui canina rabie accensi non reperiunt quod dicant.

49 *Ego demonium non habeo.*) Quod priore crimine omisso se tantum de secundo purgat, quidam ideo factum putant quod contumeliam personæ suæ factam neglexerit, tantum autem suscepit doctrinæ patrociniū. sed meo iudicio falluntur: neque enim credibile est tam subtile vitæ & doctrinæ habitum fuisse à Iudæis discrimen. Deinde nominis huius odium (vt diximus) inde natum erat quòd Samaritani peruersi ac degeneres Legis cultores eam multis superstitionibus & corruptelis vitauerant, totumque Dei cultum polluerant extraneis figmentis. Augustinus ad allegoriam confugit, quòd Christus non abnuent Samaritanus vocari, quia verus sit gregis sui custos. Sed aliud mihi videtur fuisse Christi consilium. quum enim eòdem spectarent duo probra quibus imperitus fuerat, sub vno vtrunque refellit. imò, si quis rite expendat, magis eum grauabant Samaritanum vocando quàm dæmoniacum. Sed (quemadmodum iam dixi) simplici refutatione contentus est Christus, quam sumit à contrario, dum se Patris sui honori studere affirmat. Necessè enim est Spiritu Dei regi, & fidelem esse Dei seruum, qui rite & sincere eum honorat. *Vos contumelia me affectis.* Potest ita exponi hoc membrum, quasi queratur Christus non haberi sibi honorem quo dignus est qui Dei gloriam promotet. sed ego alius eum respicere puto: nempe quòd Patris gloriam cum sua coniungat. ac si diceret, Nihil mihi arrogo quod non cedat in Patris gloriam: nam in me relucet eius maiestas, eius potestas & imperium in me residet. Quum ergo tam indignè à vobis excipior, in Deum ipsum estis contumeliosi. Ideo protinus subiicit Deum huius fore iniuriæ vindicem. Poterant enim ambitionem illi obicere, nisi testatus esset se non priuato carnis affectu de suo honore esse sollicitum vel contemptum: sed quatenus honor vel contemptus Dei agitur. Cæterum etsi longè à Christo distamus, certò amen quisque statuatur, si ad quærendam Dei gloriam ex animo intentus sit, satis amplam laudem apud ipsum esse sibi repositam semper enim experiemur verum esse illud. *Qui me honorant, eos honorabiles reddat.* Si apud homines non modo contemptus est, sed etiam probis obruitur, æquo animo expectet dum illuceat dies Domini.

51 *Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruabit, mortem non videbit in aeternum.*

52 *Dixerunt ergo illi Iudæi, Nunc cognouimus quòd demonium habes. Abraham mortuus est, & Propheta, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in aeternum.*

53 *Num tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Propheta mortui sunt. quem te ipsum tu facis?*

54 *Respondit Iesus, Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus qui me glorificat, quem vos dicitis Deum vestrum esse.*

55 *Et non nouistis eum: ego autem noui eum: & si dixero quòd non noui eum, ero similis vobis mendax: sed noui eum, & sermonem eius seruo.*

56 *Amen amen dico vobis.*) Non dubium quin aliquos in turba illa Christus sanabiles cognouit, alios etiam doctrinæ suæ minimè aduersos. Sic ergo terrere voluit impios quorum deplorata erat malitia, vt tamen consolationis materiam bonis relinqueret, vel ad se alliceret nondum perditos. Ergo vtcumque maior pars abhorreat à verbo Dei, nunquam tamen sic totus ad coarguendos improbos in-

tentus esse debet: pius doctor quin filiis Dei simul salutis doctrinam impertiat, & conetur ad sanam mentem reducere siqui sunt non profus incurabiles. Hic ergo Christus suis discipulis vitam æternam promittit: sed discipulos requirit qui non tantum auribus annuant, ut aſini, vel ore profiteantur se probare eius doctrinam: sed qui feruent non secus ac pretioſum theſaurum. *Viſuros mortem* negat: quia ubi animam hominis fides viuificat, iam mors, reſuſo aculeo, & veneno abſterſo, lethale vulnus inſligere nõ potest.

52 *Nunc cognouimus.*) Perſtant reprobi in ſuo ſtupore, nec magis promiſſionibus quàm minis tanguntur. ita neque duci ad Chriſtum neque trahi poſſunt. Quòd nonnulli calumnioſè torqueri ab iſtis verba putant, quia dicant *mortem guſtare*, quod ex Chriſto non audierant, mihi parum ſolidum videtur. Potius ſentio loquutiones Hebræis fuiſſe ſynonymas, Mortem guſtare, & *mortem videre* pro Mori. Verùm in eo ſunt ſiniſtri interpretes quòd ſpiritualem Chriſti doctrinam ad corpus tranſferunt. Mortem nemo fidelium viſurus eſt, quia ex ſemine incorruptibili renati, etiam moriendo viuunt: quia Chriſto capiti ſuo coniuncti, morte extingui nequeunt: quia mors illis tranſitus eſt in regnum cæleſte: quia Spiritus in illis habitans vita eſt propter iuſtitiam, donec quod reſiduum eſt mortis abſorbeat. Iſti verò, ut carnales ſunt, nullam agnoſcunt à morte liberationem niſi quæ palàm in corpore appareat. Atque hic morbus nimis vulgaris eſt in mundo, ut plerique Chriſti gratiam pro nihilo ſere ducant, quia eã æſtimant duntaxat carnis ſenſu. Ergo, ne idem nobis contingat, ex pergeſtandæ ſunt mentes, ut ſpiritualem vitam in media morte percipiant.

53 *Patre noſtro Abraham.*) Alterum vitium, quòd ſplendore Abrahamæ & ſanctorum, Chriſti gloriæ tenebras oſfondere conantur. Atqui non ſecus ac ſolis fulgor ſtellas omnes obſcurat, ita præ imenſo Chriſti fulgore, quicquid gloriæ eſt in ſanctis omnibus euaneſcere oportet. Iniquè ergo & præpoſterè faciunt quod ſeruos opponunt Domino. Quinetiam Abrahamæ & Prophetis iniuru ſunt dum illorum nomine abutuntur aduerſus Chriſtum. Verum hæc quoque prauitas omnibus ſerè ſeculis graſſata eſt, & hodie adhuc graſſatur, ut impij, lacerando Dei opera, ipſum ſibi quaſi contrarium faciant. Illuſtrauit Deus nomen ſuum per Apoſtoloſ & Martyres: Papiſtæ idola ſibi ex Apoſtoloſ & Martyribus conſingunt quæ Dei locum occupent: annon hoc modo ſibi ex Dei gratiis fabricant machinas ad diruendam eius virtutem? Quantulum enim reſtat Deo vel Chriſto, ſi habeant Sancti quod illis prodigè largiuntur Papiſtæ? Promde ſciendum eſt confundi totum regni Dei ordinem, niſi longè infra Chriſtum ſubſidant Prophetæ, Apoſtoli, & quicquid eſt Sanctorum, ut ſolus ipſe emineat. Nec ſanè magis honorificè de Sanctis poſſumus loqui, quàm quum ipſo Chriſto ſubmittimus: Papiſtæ autem ut conque fucum faciant imperitiſ, probos ſe iactando Sanctorum cultores, Deo & illis pariter iniuriam faciunt, quòd illis in ſublime euectis, Chriſtum cogunt in ordinem. Ac dupliciter quidem hic peccant, quòd in doctrina Sanctos præferunt Chriſto: deinde quòd illos veſtientes Chriſti ſpoliis, eum propè ſua virtute exinaniant.

54 *Si ego glorifico.*) Antequam de iniqua illa comparatione reſpondeat, præſatur ſe non quære propriam gloriam. atque ita occurrit eorum calumniæ. Siquis obiciat Chriſtum ſe quoque ipſum glorificaffe, prærompta eſt ſolutio, quòd hoc humanitus non fecerit, ſed duce ac authore Deo: nam hi. (ut pluribus aliis locis) ſe per conſeſſionem à Deo ſeparat. In ſumma, pronuntiat nihil ſe gloriæ appetere niſi quòd ſibi à Patre datum ſit. Docemur autem hiſ verbis, quando Deus Filium ſuum glorificat, non paſſurum ut impune eum contemptui habeat mundus. Interea ad Chriſtum reuerenter colendum non parum animi addere debent fidelibus voces illæ Dei è caelo ſonantes, Oſculamini Filium, Adorent eum omnes Angeli, Flectatur illi omne genu, Ipſum audite, Ipſum Gentes requirant, Humilietur omnis caro. Monemur præterea hiſ verbis, quicquid gloriæ ſibi homines à ſeipſis conciliant, ſi uolum eſſe ac nihili. Quàm igitur cæca eſt ambitio, dum tam anxie de nihilo laboramus? Ergo aſſiduè nobis ante oculos verſetur illud Pauli dictum, Non qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat. Cæterum quia deſtituimur omnes Dei gloria, diſcamus in vno Chriſto gloriari, quatenus nos facit ſuæ gloriæ per gratiam conſortes. *Quem vos dicitis.* Falſum nominis Dei prætextum, quem arripere conſueuerant, illis extorquet. Scio (inquit) quàm audacter iactetis vos eſſe populum Dei: ſed mendax eſt titulus ille, quia Deum non agnoſcitis. Vnde etiam diſcimus quænam ſit legitima fidei profeſſio, nempe quæ ex vera notitia oritur. vnde autem notitia illa niſi ex verbo? Ergo quicumque Dei nomen abſque Dei verbo iactant, nihil quàm mentiantur. Interea Chriſtus conſcientiæ ſuæ fiduciam illorum proteritiæ opponit. atque ita omnes Dei ſeruos animis compoſitos eſſe decet ut hoc vno contenti ſint: Deum à parte ſua ſtare, etiam ſi totus mundus contra eum inſurgat. Ita Prophetis olim & Apoſtoloſ contra terribiles totius mundi inſultus ſtetit inuicta animi magnitudo: quia ſciebant à quo miſi eſſent. Cæterum ubi deeſt ſolida Dei notitia, nihil eſt quòd nos ſuſtineat.

55 *Eſi dixerò.*) Hac particula teſtatur Chriſtus ſe officii neceſſitate cogi ad loquendum, quia ſilentium eius perfida eſſet veritatis proditio. Inſignis ſententia, quòd in hunc ſinem ſe nobis pateſt faciat Deus, ut fidem cordis apud homines ore profiteamur quum opus eſt. Neque enim parum terroris incutere nobis debet, quòd qui diſſimulant in hominum gratiam, ac Dei veritatem vel abnegant, vel impij commentis deſorinant, non leuiter tantum carpuntur, ſed ablegantur ad diaboli filios.

56 *Abraham pater veſter exultauit ut videret diem meum: & vidit, & gauſus eſt.*

57 *Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?*

58 *Dixit illis Ieſus, Amen amen dico vobis, priuſquã fieret Abraham, ego ſum.*

Cap. VIII. 59 *Sustulerunt ergo lapides ut iacerent in eum: Iesus autem absconditus est, & exiit à templo.*

56 *Abraham pater vester.*) Concedit illis verbo tenus quod prius abstulerat, Abraham scilicet esse illorum patrem. Ostendit autem quàm friuola illa fuerit obiectio nominis Abraham. Ille (inquit) non alium tota vita finem habuit propositum quàm ut regnum meum florere conspiceret. Ille me absentem desideravit: vos præsentem alpernamini. Quod de vno Abraham hic prædicat Christus, in omnes sanctos competit. sed in Abraham persona (quia totius Ecclesiæ pater est) hæc doctrina plus habet ponderis. Quisquis ergo in numero piorum censeri cupitis Christi præsentiam qua decet lætitia excipiat, cuius desyderio Abraham exarlit. nam *Exultandi* verbo vehemens ardensque affectus exprimitur. Nunc subaudienda est antithesis, Quum adhuc tam obscura esset Christi cogitatio, tanto eius desyderio accensus fuit Abraham ut eius fruitionem bonis omnibus præferret: quàm fœda igitur eorum ingratitude qui sibi palam exhibitum spernunt, ad eoque rei ciunt? *Dies* hoc loco æternitatem non significat (ut putavit Augustinus) sed tempus regni Christi, ex quo carne indutus mundo apparuit ut Redemptoris munus impleret. Sed nunc quaeritur quomodo manifestationem Christi etiam oculis fidei Abraham viderit: nam hoc cum altera Christi sententia videtur minimè quadrare, Multi Reges & Prophetæ optarunt videre quæ videtis, nec tamen viderunt. Respondeo, fidem in Christi intuitu suos habere gradus: quo fit ut Prophetæ veteres Christum procul conspexerint, sicuti promissus illis fuerat: nec tamen quali præsentem cernere licuerit, quemadmodum familiariter ac penitus se conspicuum reddidit quum è cælo descendit ad homines. Porrò docemur his verbis, sicuti non frustratus est Deus Abraham votum, ita hodie non passurum ut quisquam sine profectu ad Christum aspiret, quin pio eius desyderio respondeat. Quòd ergo non se pluribus dat fruendum in causa, est hominum malignitas, quia à paucis expetitur. *Gaudium* Abraham testatur notitiam regni Christi pro incomparabili thesauro fuisse ab ipso habitum & in hunc finem dicitur *gaivsus esse* viso die Christi, ut sciamus nihil eum plus fecisse. Cæterum hunc fidei suæ fructum pii omnes percipiunt, quòd Christo vno contenti, in quo plenè & insolidum beati sunt & fœlices, tranquillæ & hilares conscientias habent. Et certè nemo rite cognovit Christum, nisi qui hoc illi tribuit honoris ut in eo prorfus acquiescat. Alii exponunt Abraham mortè iam defunctum sensitisse Christi præsentiam quum mundo apparuit: atque ita desyderii & visionis tempora inter se diversa faciunt. Et verum quidem est spiritibus sanctis post mortè patefactam Christi adventum, cuius expectatione suspensi fuerant tota vita: sed nescio an expositio tam arguta Christi verbis conveniat.

57 *Quinquaginta annos.*) Christi dictum ab impossibili refellere conantur, quòd se Abraham ante multa secula mortuo æqualem faciat, nondum ipse quinquagenarius. Tamen si autem nondum annos triginta quatuor natus erat Christus, plus tamen illi ætatis concedunt: ne videantur nimis exactè & præcisè cum illo agere. ac si dicerent, Tu certè non ita senem te facies ut te iactes annum quinquagesimum attingisse. Ideo qui coniciunt facie magis atrita fuisse quàm ætas ferebat, vel non fieri hoc loco mentionem de annis solaribus, utriusque de nihilo laborant. Papiæ verò figmentum, qui Christum supra annos quadraginta vixisse tradidit, nullo modo recipiendum est.

58 *Priusquam fieret Abraham.*) Quia increduli non nisi ex carnali aspectu iudicant, Christus se maius quiddam & altius humana specie habere admonet, quòd sensibus carnis absconditum, solis fidei oculis cernitur. secundum hanc rationem se potuisse à sanctis Patribus videri, priusquam in carne palam extaret. aliis tamen verbis vitur, *Priusquam* (inquit) *Abraham nasceretur ego sum.* Sed his verbis eximit se è vulgo hominum, sibi que cælestem virtutem ac Divinam vindicat: cuius sensus ab initio usque mundi in omnia secula diffusus fuerit. Quamquam bifariam exponi verba hæc possunt. aliqui enim simpliciter hoc in æternam Christi Divinitatem competere putant, ac comparant cum illo Moysis loco, Ego sum qui sum. Ego vero longius extendo: quia virtus & gratia Christi, quatenus mundi Redemptor est, omnium ætatum communis fuit. Convenit igitur cum illo Apostoli dicto, Christus heri & hodie & in secula. sic enim videtur contextus exigere. Dixerat prius diem suum ardenti desyderio expetitur fuisse ab Abraham. quia hoc Iudeis incredibile erat, subiicit se tunc quoque fuisse. Porrò non satis firma erit causæ redditio nisi intelligamus iam tum agnitionem fuisse mediatorum, à quo placandus esset Deus. Quòd tamen seculis omnibus viguit mediatoris gratia hoc ab æterna eius Divinitate pendebat. Itaque hoc dictum Christi, insigne Divinæ essentia elogium continet. Notanda etiam est solennis asseuerandi formula, *Amen amen.* Nec displicet quòd Chryostomus in Præsenti verbi tempore pondus esse exilimat. Neque enim dicit, Eram, vel fui, sed *ego sum*: quo æquabilem & ab initio ad finem usque mundi eundem statum significat. Nec dicit, Priusquam esset Abraham: sed, Priusquam fieret, principium illi tribuens.

59 *Sustulerunt ergo lapides.*) Credibile est hoc esse ab illis factum quasi ex Legis præscripto lapidandus esset Christus. vadè colligimus quanta sit inconsiderati zeli vesania. nullæ enim ad cognitionem causæ aures suppetunt, manus autem ad cædem sunt armatæ. Cæterum non dubito quin se arcana sua virtute cripuerit Christus, sed tamen sub humilitatis specie. neque enim ad liquidum suam Divinitatem exerere voluit quin aliquid humanæ infirmitati relinqueret. Quòd aliqui codices habent, *Transiisse sic per medium illorum*, non temere conicit Erasmus ex quarto Lucæ capite huc translatum esse. Hoc quoque obseruatu dignum est, quòd impii Sacerdotes & Scribæ, fugato Christo, in quo habitæ tota plenitudo Deitatis, externi templi possessionem retinent. Atqui longè falluntur quum templum se habere putant Deo vacuum. Sic hodie Papa cum suis quum profligato Christo Ecclesiam profanauerint, mendaci Ecclesiæ larua stulte gloriantur.

CAP. IX.

CAP. IX.

ET præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate.

2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicētes, Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, ut cæcus nasceretur?

3 Respondit Iesus, Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed ut manifestentur opera Dei in illo.

4 Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est: venit nox quando nemo potest operari.

5 Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi.

1 *Vidu hominem cæcum.*) Hoc capite illuminationem cæci Euangelista describit, simul doctrinā admittens quæ miraculi fructum commendat. *Anatiuitate.* Hæc circumstantia Christi virtutem amplificat. neque enim humanis remediis curabilis erat cæcitas quam allatam ex matris vtero pertulerat: ille ad virilem vsque ætatem. Inde autem discipulis oblata fuit mouendæ quæstionis occasio, cuius peccati hæc esset poena. Primò quum testetur Scriptura ærumnas omnes quibus obnoxium est genus humanum, ex peccato provenire: quoties aliquem miserum cernimus, fieri non potest quin statim veniat in mentem hæc cogitatio, incommoda quibus premitur, pœnas esse manu Dei inflictas. Sed hic tribus modis errari solet: nam quum in alios quisque acerrimus sit censor, pauci sunt qui eandem in se, ut par erat, seueritatem adhibeant. Si res fratri meo sunt aduersæ, mox Dei iudicium agnosco: si me grauiore ferula castigat Deus, conuiueo ad mea peccata. Atqui in reputandis pœnis quisque à seipso exordium facere debebat, ut nemini minus quàm sibi parceret. Quare si æqui in hac parte iudices esse volumus, in nostris potius quàm alienis malis discamus esse perspicaces. Secundus error est in rigore immo dico: quia simulac tangitur quispiam Dei manu, capitale hoc esse odium interpretamur, & scelera facimus ex delictis, ac propè desperamus de eius salute: contra autem, peccata nostra extenuando, vix delicti nobis confici sumus vbi grauissimum scelus admissum est. Peccamus tertio, quòd promiscuè arripimus ad damnationem quoscumque Deus cruce exercet. Certum quidem est quod nuper diximus, miseras omnes originem trahere ex peccato: sed Deus variis de causis suos affligit. Nam sicuti quorundam crimina non vlciscitur in hoc mundo, sed pœnas differt in futuram vitam, ut eas duriores exigat: ita durus sæpe tractat fideles suos, non quòd magis peccarint, sed ut in posterum carnis vitia mortificet. Imò interdum peccata eorum non respiciens, tantum eorum obedientiam probat, vel ad patientiam erudit. Sicuti videmus sanctum Iob præ aliis calamitosum, nec tamen peccatis suis vrgeri: sed aliud esse Dei consilium, ut scilicet rebus etiam aduersis melius testata fiat eius pietas. Præposteri igitur sunt interpretes qui ærumnas omnes indifferenter peccatis assignant, ac si æqualis esset pœnarum modus, vel Deus aliud non respiceret in hominibus puniendis quàm vniuscuiusque merita. Quare duo hîc obseruanda sunt, iudicium incipere ut plurimum à domo Dei: ideò que ipsum præteritis impiis seuerè animaduertere in suos quum quid peccarunt, & eius flagella in corrigendis Ecclesiæ vitis multo duriora esse. Deinde cur homines affligat diuersos esse fines. nam Petrum & Paulum non minus quàm sceleratissimos latrones carnifici subiecit. Vnde colligimus, non semper in hominum pœnis extare causas quæ digito possint monstrari. Cæterum quòd discipuli ex communi sensu interrogant quale Deus peccatum vltus fuerit in cæco simulac natus est, non tam id faciunt intempestiuè quàm dum quærunt an peccauerit nondum natus. Quamquam hæc tam absurda quæstio ex vulgari commento quod tunc inualuerat, sumpta fuit. Nam & ex aliis Scripturæ locis clarè apparet, *ὡς τὸν Ἰσραὴλ* quam Pythagoras somniauit, ab illis fuisse creditam. Hinc videmus quàm profundus sit labyrinthus hominum curiositas, præsertim vbi accessit audacia. Alios nasci claudos, alios strabones, alios prorsus cæcos, alios monstruoso corpore videbant. quum abscondita Dei iudicia reuereri deceret, voluerunt in eius operibus causam habere cõspicuum, ita sua temeritate in illas pueriles nugas prolapsi sunt, ut putarent animam vita vna defunctã, in nouum corpus migrare, & ibi luere debitas antea vitæ pœnas. Nec verò hodie Iudæos pudet tam foedum delirium pro cælesti oraculo in suis synagogis iactare. Quo exemplo docemur, sedulo esse cauendum, ne si in Dei iudicia ultra sobrietatis modum inquirimus in horribiles abyssos nos abripiat vagus mentis error ac præcipitet. Prodigii sanè instar hoc fuit quòd in electo Dei populo, in quo cælestis sapientiæ per Legem & Prophetas lux accensa fuerat, tam crasso figmento fuerit datus locus. Quòd si eorum audaciam tam seuerè vltus est Deus, nihil hac modestia in reputandis Dei operibus melius est, ut in admirationem erumpant mentes quoties illorum fugit ratio: ac linguæ protinus exclament, Iustus es Domine, & recta iudicia tua, licet comprehendi nequeant. Quod de parentum peccatis rogant discipuli, non abs re est. Etsi enim ob patris noxam non plectitur innocens filius, sed anima quæ peccauit, ipsa morietur: non tamen irrita est illa denuntiatio, quòd Dominus parentum scelera reicit in finem filiorum, & vindex est in tertiam vsque & quartam generationem. Ergo ira Dei per multas ætates sæpe in vna domo residet: & quemadmodum fidelium posteris in illorum gratiam benedicit, sic & impiam progeniem abiicit, filios cum patribus in eundem interitum iusta vindicta destinans. Neque hoc modo conqueri potest quisquam se alieni peccati immeritò pœnam luere: quia vbi deest Spiritus gratia, ex malis coruis mala oua nasci necesse est. Hæc fuit Apostolis dubitandi occasio an Dominus aliquod parentum scelus in filio vltus esset.

3 *Neque hic peccauit.*) Non simpliciter Christus hominem cæcum ac eius parentes omni culpa liberat, sed tantum negat causam cæcitatatis in peccato quærendam esse: Atque hoc est quod prius

Ca. IX. dixi, aliud interdum esse Deo propositum, quum ærumnas iniungit hominibus, quàm peccata eorum persequi. Ideo quum latent afflictionum causæ, cohibenda est curiositas, ne & Deo faciamus iniuriam, & maligni erga fratres simus. Itaque aliam rationem adducit Christus, hominem hunc cæcum fuisse natum *ut in eo manifestarentur opera Dei*. Non dicit opus vnum, sed plurali numero Opera: quandiu enim captus fuit oculis, Diuinæ seueritatis exhibitum fuit in eo specimen, vnde timere ac se humiliare reliqui discerent. sequutum est postea liberationis beneficium, in quo refulsit mira Dei bonitas. Quare his verbis Christus discipulos erigere voluit in spem miraculi, sed interea generaliter admonet, causam hanc satis superque in mundi theatro debere iustam ac legitimam videri, quum Deus nomen suum illustret. Nec est quod cum Deo expoſtulent homines, quum gloriæ suæ organa eos constituit in vtraque partem, siue misericors, siue seuerus appareat.

4 *Me oportet op.*) Iam ad hoc se missum testatur vt Dei gratiam in cæco illuminando patefaciat. Porro similitudinem ex communi vitæ consuetudine mutuatur. orto enim sole surgit homo ad laborē, nox autem quieti destinata est, vt habetur Pſal. 104. c. 22. *Diem* ergo vocat tempus sibi à Patre finitum, quo opus sibi mandatū perageret. Ita vt quisque ad publicum aliquod munus vocatus est, tanquam in operas diurnas incumbere debet ad exequendum quod muneris ratio flagitat. Inde porro colligenda est vniuersalis regula, singulis vitæ suæ cursum quasi diem esse. Quare vt operarios ad sedentiam & industriam stimulat lucis breuitas, ne ipsos noctis tenebræ inter primos conatus deprehendant: ita quū breue tempus vitæ nobis datum cernamus, pudeat nos torpere in otio: denique simulac Deus per vocationem illucet, minimè cunctandum est, ne opportunitas effluat.

5 *Quandiu fuero in mundo.*) Hoc per occupationem additum interpretor: videri enim absurdum poterat, Christum sibi tempus operandi præfigere, quasi periculum esset ne eum aliorum more nox opprimeret. Ergo se ab aliis ita segregat vt tamen sibi quoque finitum esse dicat operandi tempus. Se enim soli comparat, qui quum fulgore suo illustret terram, tamen quum occidit, diem secum aufert. Itaque mortem suam significat tanquam solis occasum fore: non quæ lucem eius extinguat vel obscuret, sed eius conspectum eripiat mundo. Interea docet, quum in carne productus fuit, tunc verè lucidum mundi diem extitisse. Et si enim omnibus seculis Deus illuxerat, nouum tamen & insolitum fulgorem Christus aduentu suo protulit. Vnde infert illustrandæ Patris gloriæ hoc maximè idoneum aptumque esse tempus, quasi diem serenissimum, in quo mirificis operibus se magis conspicuum exhibere Deus voluerit. Verum hic exoritur quæstio, quia post Christi mortem maior Dei virtus tum in fructu doctrinæ, tum in miraculis enituit: & Paulus ad tempus suæ prædicationis propriè hoc accommodat, quod Deus qui à principio mundi iussit è tenebris lucem splendescere, tunc per Euangelium in Christi facie resplenduerit. Et nunc non minus mundum Christus irradiat, quàm quum inter homines coram versatus est. Respondeo, Christum, completo functionis suæ cursu, non minus potenter operatum esse per suos ministros, quàm per seipsum quum in mundo ageret. Id quidem verum esse fateor: sed non obstat primò quin per seipsum exequi debuerit quod à Patre mandatū erat, quo tempore in eum finè exhibitus fuit in carne. Non obstat deinde quominus corporalis eius præsentia verus & singularis fuerit dies mundi, cuius splendor in omnia secula diffusus fuerit. Vnde enim & olim sanctis Patribus, & nobis hodie lux & dies, nisi quod Christi exhibitio semper radios suos longè emisit, qui perpetuum diem ternerent? Vnde sequitur, quicumque directorem non habent Christum, tanquam cæcos in tenebris palpitando confusè & sine ordine vagari. Interea tenendus est sensus ille, quod sicuti sol pulcherrimum terræ ac cæli theatrum totumque naturæ ordinem oculis aperit, ita præcipuam operum suorum gloriã Deus in Filio conspicuum exhibuerit.

6 *Hoc quum dixisset, despuit in terram, & fecit lutum ex spūto, & ille uit lutū super oculos cæci.*

7 *Et dixit ei, Vade, laua in piscina Silo.e. quod est si interpreteris, missus. Abijt ergo, & lanit, & venit videns.*

8 *Vicini itaque & qui viderant eum prius, eo quod mendicus esset, dicebant, Nonne hic est qui sedebat & mendicabat?*

9 *Alij dicebant, Certè hic est. Alij verò, Similis est illi. Ille autem dicebat, Ego sum.*

10 *Dixerunt ergo illi, Quomodo aperti sunt oculi tui?*

11 *Respondit ille, & dixit, Homo qui vocatur Iesus lutum fecit, & ille uit oculos meos, & dixit mihi, Vade in piscinam Silo.e, & laua. Postquã verò abijt & laui, vidi.*

12 *Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Dixit, Nescio.*

6 *Despuit in terram.*) Consilium Christi erat visum cæco restituere: sed rem aggreditur modo in speciem valde absurdo: nam luto oculos illinens, cæcitatem quodammodo duplicat. Quis non vel misero homini eum illudere putasset, vel instar hominis deliri ridiculas ineptias agitare? Atqui hoc modo cæci fidem & obedientiam probare voluit, vt omnibus esset exemplo. Fuit certè hoc non vulgare fidei specimen, quod cæcus nudum verbum amplexus, visum sibi redditum iri certò confidit: atque hac fiducia operatur ire quò iussus est. Præclara etiam obedientiæ laus, quod simpliciter obsequitur Christo, etiam si multa in contrariam partem auocent. Atque hoc veræ fidei experimentum est, quum pia mens simplici Dei verbo contenta sibi promittit quod incredibile alias videtur. Fidem sequitur mox obsequii promptitudo, vt se Deo regendum placidè tradat qui fidum sibi ducem fore persuasus est. Minime

nimè dubium est quòd ludibrii suspicio ac metus cæco in mentem venerit : sed per omnia impedimenta percurrere illi facile fuit, quum statueret tutum esse Christum sequi. Siquis obiciat, non agnatum fuisse Christum à cæco qualis erat, ut potuerit, itaqum Dei Filio iustum illi honorem habere. fatèor id quidem : sed quia à Deo missum esse credebatur, illi se subiiciens, & eum veracem esse non dubitans, nihil in ipso nisi Diuinum intuetur. imò quòd in tam exigua notitia totum se Christo addixit, eo plus laudis meretur eius fides.

7 *Laua in piscina siloæ.*) Neque in luto neque in aqua Siloæ quicquam ad sanandos oculos fuisse virtutis certum est : sed Christus liberè externis istis symbolis sua miracula non semel ornauit, siue ut fideles assuefaceret ad signorum usum, siue ut ostenderet suo arbitrio subesse omnia, siue ut testatum faceret tantum esse potentiam in singulis creaturis quantum ipse dare velit. Quærent tamen nonnulli quid lutum ex puluere & sputo compositum significet : & hanc fuisse Christi figuram interpretantur : quia puluis terrenam carnis naturam, sputum autem ex ore profectum, Diuinam Verbi essentiam notet. Ego autem allegoriam istam, quia plus argutiæ quàm soliditatis habet, omitto, hac simplicitate contentus, & sicuti primum ex luto homo conditus est, ita in refringendis oculis lutum adhibuerit Christus, in corporis parte eandem potentiam demonstrans quam Pater in toto homine fingendo exeruit : vel fortè hoc signo testatum voluit, sibi non esse difficile discusso impedimento aperire cæci oculos, quàm hominum cuius lutum abstergere : rursus suæ esse potestatis tenere hominis visum, perinde ac si quis oculos luto illinat : quod posterius mihi magis arridet. *Lauare in piscina Siloæ* ideo fortè iussit ut Iudæis exprobraret nonnisi per eos stare quominus sentirent præsentem Dei virtutem, quemadmodum suæ ætatis homines Iesaias obiurgat, quod contemptis aquis Siloæ tacite fluentibus, rapidos & violentos fluuios appetant. Eadem quoque fuisse ratio mihi videtur cur Elisæus Naaman Syrum in Iordane lauare iusserit. Piscinam hanc, si Hieronymo credimus, efficiebant aquæ certis horis ex monte Sion ebullientes. Interpretatio vocis *Siloæ* consultò ab Euangelista additur, quia fons ille templo vicinus quotidie Iudæos venturi Christi admonerat : quem tamen coram sibi oblatum aspernati sunt. Gratiâ ergo Christi Euangelista nobis commendat, quòd ipse vnus tenebras nostras illuminet, visumque cæcis restituat. Nam in vnus hominis persona naturæ nostræ conditio depingitur, quòd scilicet luce & intell. gentia omnes ab vtero priuati simus : deinde quòd mali huius remedium à solo Christo petendum sit. Obserua autè quòd quum præsens illic esset Christus negligi tamen symbola noluit, ad coarguendum gentis stuporem, quæ inanem tantum signorum umbram retinebat, abolita substantia. Cæterum mirifica Christi bonitas in eo resulget quòd vltro ad cæcum medicus accedit, nec eius preces in ope ferenda expectat. Et sanè quum natura ab eo auersi simus, nisi occurrat priusquam vocetur, suæque misericordia in lucis & vitæ obliuione demersos præueniat, actum de nobis est.

8 *Vicini itaque qui vid.*) Non vicinis tantum notus erat cæcus, sed passim etiam totius vrbs incolis, quòd mendicus sedere ad portam templi solebat : tales autem vulgi oculos magis in se couertunt. Hæc notitia hominis ad plures miraculi famam vulgauit. Cæterum (ut ingeniosa est impietas in obscurandis Dei operibus) multi putarunt non eundem esse hominem quia in eo noua Dei virtus conspicua erat. ita quo splendidior est operum Dei maiestas, minus fidei apud homines inueniunt. Sed illorum dubitatio ad comprobandum miraculum valuit, quia hinc factum est ut suo præconio cæcus Christi gratiâ magis celebraret. Proinde omnes istas circumstantias non si ultra colligit Euangelista, ex quibus miraculi veritas clarius enituit.

11 *Postquam verò abiit, & lauit.*) Tam foelix obedientiæ successus nos admonet ut superatis omnibus obstaculis strenuè pergamus quocumque Dominus vocat : nec verò dubitemus prosperè cessurum quicquid eius ductu & auspiciis fuerimus aggressi.

13 *Adducunt eum qui aliquando cæcus fuerat ad Phariseos.*

14 *Erat autem Sabbathum quum lutum fecerat Iesus, & aperuerat eius oculos.*

15 *Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisei quomodo visum recepisset. Ipse autem dixit eis, Lutum imposuit super oculos meos, & laui, & video.*

16 *Dixerunt ergo ex Phariseis quidam, Hic homo non est à Deo, quia Sabbathum non seruat. Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et dissidium erat inter ipsos.*

17 *Dicunt ei qui cæcus aliquando fuerat, Tu quid dicis de eo, quòd aperuit oculos tuos? Ille verò dixit, Propheta est.*

13 *Adducunt eum qui.*) Narratio quæ iam sequetur ostendit ad eò non proficere impios in Dei operibus, ut quo magis vrgentur eorum potentia, virus intus conceptum egerant. Mollire certè vel lapideas mentes debuerat visus cæco redditus. saltem Pharisei, rei nouitate & magnitudine percussit, tanis per debebant hæsitare dum inquirerent an Diuinum esset opus : sed eò veco dixit illos præcipites impellit Christi odium, ut quod audiunt ab ipso factum esse protinus damnent. Phariseos Euangelista nominat, non quòd aliæ sectæ Christo propitiæ essent, sed quia hæc ad tuendum præsentem statum reliquis erat animosior. Semper hypocrisis crudelis est & superba : quum ergo falsa opinione sanctimoniam turgerent, eos præcipuè vulnerabat Euægelii doctrina, quæ damnabat fictitias omnes eorum iustitias, præsertim verò asserendæ Legis prætextu pro sua potentia & regno dimicabant. Quòd Euangelista cæcum à turba ad Phariseos adductum esse commemorat, incertum est quo affectu & consilio factum id fuerit : vix quemquam tunc latebat quàm hostiliter infensi Christo essent Pharisei. Fieri ergo potest ut multi adulatorcs in eorum gratiam data opera miraculi gloriam obruere tentarint.

Ca. IX. Mihi tamen probabile est maiorem partem plebis suspensio iudicio (vt fieri solet) arbitros ac iudices facere voluisse qui gubernacula tenebant. interea vltro cæcutientes in sole tenebras sibi accerunt, quæ illius obfcurant lucem. Hæc præpostera est vulgi religio, vt impios Ecclesiæ tyrannos Diuinæ reuerentiæ prætextu adoret: Deum verò ipsum tam in verbo suo quàm operibus contemnat, vel saltem respicere non dignetur.

14 *Eratur autem Sabbathum.*) Consultò diem Sabbathi elegit Christus, qui scandali materiam præbiturus erat Iudeis. Iam satis in paralytico expertus erat hoc quoque opus calumniæ fore obnoxium. cur ergo offensionem (quod illi facillimum erat) non præcauet, nisi quod malignè suscepta ab hostibus defensio ad illustrandam Dei virtutem factura erat? Dies Sabbathi ad illos acuendos instar cotis est, vt acrius de tota re inquirant. Quid verò tandem ex quæstione sedulo & anxie habita proficiunt, nisi quod miraculi veritas clarius refulget? Cæterùm hoc exemplo docemur, vt Christum sequamur, exasperandos esse Euangelii hostes: ac eos profus delipere qui sic conciliant mundum Christo vt quasuis offensiones damnent: quum potius Christus sciens ac volens impios irritauerit. Tenenda ergo quam alibi præscribit regula, Cæcos ac duces cæcorum negligendos esse.

Matr. 13. b. 4

15 *Interrogarunt eum etiam Pharisei.*) Hanc confessionem ex ore cæci iam antè populus audierat: nunc eius testes Pharisei quoque sunt, qui obicere poterant, rumorem sine capite temere excitatum, ab hominibus plebeiis non minus temere fuisse exceptum. Ac primò quidem omiſſa facti quæstione (vt loquuntur) de iure tantum disputant: non enim negant quin visum Christus cæco restituerit, sed crimen inveniunt in circumstantia temporis: ac negant Dei esse opus quo violatum fuit Sabbathum. Sed primò quærendum erat an Diuinum opus esset Sabbathi violatio. Quid autem obstat quominus hoc videant, nisi quia prauo affectu & malitia excæcati nihil vident? Adde quòd iam prius satis superque edocti fuerant à Christo, non magis cum Sabbatho pugnare quæ Deus hominibus largitur beneficia, quàm Circumcisionem. & Legis verba homines a suis tantum, non Dei operibus, quiescere iubent. Quòd ergo errorem pro confesso sumunt tam validè refutatam, obstinata malitiæ imputandum est: saltem non alia de causa errant nisi quia errare libet. Ita Papiſtæ friuolas putidâsque calumnias, quibus centies responsum est, subinde tamen perfricta fronte ingerere non desinunt. Quid ergo nobis agendum? Nempe quí locus datur, quantum in nobis est refellenda est eorum improbitas qui falsa inuidia Euangelium grauunt & infamant. si nulla quantumuis iusta defensio os illis obturet, non est quod fauiscamus: sed magno & intrepido animo obstinata hæc maledicendi libido, qua nos opprimere volunt, calcanda est. Axiomata sumunt quæ libenter illis concedimus, Non audiendos esse qui ab Ecclesia discessionem faciunt, & abium puncti fidei vitantem. Sed quod præcipuè discutendum erat, & quod dilucidè mille locis exposuimus, dissimulanter prætereunt, Papam cum sua caterua nihil minus quàm Ecclesiam esse, farraginem ex comentis adulterinis constatam, & infectam tot superstitionum figmentis, multum à sincera fide distare. Atqui furiosa sua petulantia non efficiunt quin tandem præualeat toties ac tam solidè testata à nobis veritas. In eundem modum Pharisei plausibile aduersus Christum axioma sumebant, Non esse à Deo quicquid Sabbathum non seruabat. sed iniquè & falso opus Dei iactabant Sabbathi esse violationem.

Exod. 22. d. 7

Marc. 2. c. 16

Locus Sinctus
77.

16 *Quomodo potest homo peccator.*) Peccator hîc, sicut aliis pluribus locis, pro scelerato & Dei cõtẽptore sumitur. Quare cum Publicanis & peccatoribus edit magister vester? hoc est, impiis & flagitiosis hominibus quorum vulgò infamis est nequitia. Nam ex Sabbathi violatione colligebant hostes Christi profanum esse ipsum hominem, & omni religione vacuum. Isti contrà, qui medi sunt & æquius iudicant, pium & religiosum hominem esse statunt qui ad edenda miracula insigni Dei virtute sit instructus. Quanquam non satis firmum videtur argumentum. nam & pseudopropheta interdum Deus permittit signa quædam edere: & scimus Satanam instar simæ, Dei opera imitari vt incautos fallat. Imò refert Tranquillus, quum Vespasianus in Alexandria esset, ac ius in medio foro ex tribunali diceret, rogatum à cæco fuisse vt sputo eius oculos illineret: hoc remedium à Serapide sibi in somnis monstratum esse. Vespasianum, quia temere ludibrio exponere se nollet, cunctanter & agrè eò adductum esse: quí tamen vndique amici instarent, cæco dedisse quod petebat: atque ita repente apertos fuisse eius oculos. Quis Vespasianum propterea inter Dei seruos numeret, vel pietatis laude eum insigniat? Respondeo, apud pios & Dei tementes miracula indubias esse potentia Spiritus sancti testas: sed iusto Dei iudicio fieri vt miraculis fallacibus incredulos non secus ac præstigiis deludat Satan. Quod ex Suetonio nuper retuli, non puto esse fabulosum: sed iustæ potius Dei vindictæ hoc adscribo, quòd quum tot & tam præclara Christi miracula à Iudæis contempta essent, tandem, vt meriti erant, ad Satanam fuerint ablegati. Debuerant enim ex Christi miraculis in puro Dei cultu proficere, in Legis doctrina confirmari, & assurgere ad Messiam ipsum, qui finis erat Legis. Et certè Christus cæcum illuminando se Messiam esse clarè testatus fuerat. Qui Deum in suis operibus agnoscere recusant, quum non modò socordia, sed malitioso cõtẽptu recusent, à non digni sunt quos Deus Satanæ fallacis subiiciat? Meminerimus ergo Deum sincero cordis affectu quærendum esse vt nobis Spiritus sui virtute se patefaciat: obediens eius verbo præbendas esse aures, vt veros Prophetas miraculis non fallacibus distinctè notet ac designet. Ita fiet vt sua apud nos miraculis utilitas cõtset, nec Satanæ imposturis simus obnoxii. Quod ad istos pertinet, tmeti hoc probè sciunt quòd de miraculis (in quibus apparet Dei potentia) reuerenter loquuntur, non tamen satis validam rationem opponunt cur censendus sit Christus Dei Propheta. Neque etiam Euangelista pro oraculo haberi voluit eorum responsum: tantum impiam hostium Christi contumaciam in medium profert: qui malitiosè in conspicuis Dei operibus quod carpant captantes, ne admoni i quidem paulisper subsistunt. *Et dissensio erat inter eos.* Pessimum in Ecclesia Dei & maxime noxiom malum est schisma: quí sit ergo vt Christus discordiæ materiam inter ipsos Ecclesiæ doctores seminet? Responso facilis est, non alium fuisse Christo finem nisi vt omnes quasi porrecta manu ad Deum Patrem adduceret. dissensio autem ex eorum malitia orta est quibus animus non erat ad Deum accedere. Schismate ergo scindunt Ecclesiam quicunque Dei veritati parere non sustinent. Præstat autem inter se dissidere homines

homines quàm simul omnes vno consensu, à pietate deficere. Proinde quoties emergunt dissidia, semper consideranda est origo.

17 *Dicunt ei qui cæcus fuerat.*) Quo magis sedulo inquirunt, eo se potentius exerit Dei veritas: perinde enim faciunt ac si flammam quis extinguere flatu suo vellet. Ergo quoties videmus omnia impios moliri ad opprimendam Dei veritatem, non est cur terreamur vel nimium de euentu simus solliciti: quia nihil quàm eius lucem magis eo modo accendent. Porro quòd sciscitantur à cæco quid sentiant, non ideo fit quòd morentur eius iudicium vel pili æstiment: sed quia hominem metu percussum ex animi sui voto responsum sperent. Qua in parte Dominus ipsos frustratur. nam certè quòd homo plebeius intrepidè neglectis eorum minis Christum asserit Prophetam esse Dei gratiæ acceptum referre meritò conuenit, vt hæc fiducia sit quasi alterum miraculum. Quòd si tan cordatè & liberè Christum esse Prophetam confessus est, qui Dei Filium esse nondum tenebat: quàm pudenda est eorum perfidia qui metu fracti vel eum abnegant, vel conticescunt, quum sciant ad Patris dextrâ sedere, atque inde venturum totius orbis iudicem? Quum ergo exiguam notitiâ scintillam hic cæcus non suffocauerit, danda opera est vt ex pleno fulgore, qui cordibus nostris illuxit, ingenua & integra confessio resulgeat.

18 *Non crediderunt ergo Iudæi de ipso quòd cæcus fuisset, ac visum recepisset, donec vocarunt parentes eius qui visum receperat.*

19 *Et interrogauerunt eos, dicentes, Hic est filius vester, quem vos dicitis cæcū natum esse? quomodo igitur nunc videt?*

20 *Responderunt illis parentes eius, & dixerunt, Scimus quòd hic est filius noster, & quòd cæcus natus est:*

21 *Quomodo autem nunc videt, nescimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, eum interrogate: ipse de se loquetur.*

22 *Hæc dixerunt parentes eius quòd timerent Iudæos. iam enim conspirauerāt Iudæi vt si quis eum confiteretur esse Christum, è synagoga eijceretur.*

23 *Propterea parentes eius dixerunt, Et ætatem habet, ipsum interrogate.*

18 *Non crediderunt.*) Duo hic obseruanda sunt, quòd non credant factum esse miraculum, & quòd sponte prauo Christi odio excæcati, quòd palàm est non cernant. Ipsos Euangelista non credidisse refert. si ratio quæritur, non dubium est quin voluntaria fuerit eorum cæcitas. Quid enim obstat quominus luculentum Dei opus oculis suis subiectum non videant, imò quòd plusquam conuicti, non tamen credant quòd iam habent compertum, nisi quòd interior cordis malitia clausos tenet eorum oculos? idem in Euangelii quoque doctrina impleri Paulus docet: velatam enim vel obscuram esse negat, nisi reprobis, quorum mentes excæcauit Deus huius sæculi. Talibus exemplis moniti, discamus non accerere nobis obstacula quæ nos à fide arceant. *Iudæos* per synecdochen Euangelista nominat qui populi gubernacula tenebant.

19 *Hic est filius vester.*) Quia priore via non successit, nouam aliam tentant: sed Dominus hic quoque mirabili ratione non modo eorum conatus disturbat, sed in contrarium etiam finem vertit. Porro non vnum simpliciter quærunt, sed astutè plura inuoluunt, vt responsionis ansam præciant. Sed parentes cæci ex multiplici & captiosa interrogatione dimidiam tantum partem excerpunt, ad quam respondent: filium suum esse testantur, & cæcum fuisse ab vtero. Hinc sequitur, non naturaliter eum videre, sed miraculo apertos fuisse illi oculos. sed hoc posterius, quia odiosum erat, prætereunt: quo silentio produnt suam ingratitudinem. Nam certè tam illustri Dei beneficio affecti, ad celebrandum eius nomè ardere toti debebant. Atqui metu conterriti gratiam Dei quantum in se est sepeliunt: nisi quòd testem suo loco substituunt filium, qui & minore inuidia & maiori fide rem totam vt gesta est prædicet. Ceterum etsi prudenter, dum periculum declinant, mediam hanc excogitant rationem vt per os filij sui obliquè de Christo testentur: hoc tamen non obstat quin per os Euangelistæ, Spiritus eorum mollitiam damnet, quia partes interim suas deserunt. Quanto itaque minus habebunt excusationis qui perfida abnegatione Christum cum sua doctrina, cum miraculis, cum virtute & gratia prorsus obruant?

22 *Conspirauerant Iudæi vsq.*) Hic locus docet veterem & sæculis omnibus vsitatum excommunicandi morem fuisse: neque enim tunc primum inuenta excommunicatio fuit: sed quæ iam olim aduersus apostatas & contemptores Legis vsu recepta erat pœna, in Christi discipulos versa fuit. Tenemus ergo ex vetustissima Ecclesiæ disciplina ortum esse excommunicandi ritum: deinde non nuper coepisse, neque vnus tantum sæculi esse hoc vitium vt sancta Dei instituta suis sacrilegiis impii homines corrumpant. Esse aliquam correctionis formam, qua rebelles cohiberentur, Deus ab initio voluit. hac potestate Pontifices & Scribæ non modò tyrannicè abusi sunt ad vexandos innoxios, sed Deum ipsum eiusque doctrinam nefariè tandem oppugnarunt. Quum potentior esset Christi veritas quàm vt iure & ordine ad resistendum pares forent, excommunicationum fulmina vibrarunt ad eam opprimendam. Idem & in populo Christiano factum est: vix enim exprimi potest quàm barbaram tyrannidem exercuerint pseudoepiscopi in plebe subigenda, nequis mutire auderet. & nunc videmus quanta truculentia telum hoc excommunicationis in omnes Dei cultores torqueant. Sed ita statuendum est, vbi hominum libidine in alienum finem rapitur excommunicatio, securè posse contemni. neque enim Deus, quum ius excommunicandi Ecclesiæ suæ mandauit, gladio armauit tyrannos vel carnifices ad iugulandas animas: sed regulam præscripsit populi sui gubernandi: & quidem ea lege vt summum ipse

Cap. IX. imperium teneret, homines verò haberet ministros. Fulminent ergo ut liberit pseudoepiscopi, non alios in anibus suis crepitaculis attonitos reddent quam qui vose summi Pastoris nondum edocti quodnam sit verum ouile, vagi & dubii errant. In summa, quos videmus non fuisse Christo, certo certius est legitima excommunicandi potestate esse priuatos. Nec verò timendum est ne à suo cœtu nos abdicent, vnde Christus, vita & salus nostra exulat. Quin potius si Christo coniuncti esse cupimus, sponte ex Papæ synagogis discedere nos oportet: tantum abest ut nobis obset electionis metus. Cæterum et si ritus excommunicandi tam indignè in veteri Ecclesia corruptus fuerat, Christus tamen aduentu suo extingui noluit: sed restituit suæ puritati, ut de integro apud nos vigeret. Ita hodie quantumvis foeda in Papatu grassetur sanctæ huius disciplinæ profanatio, potius ad pristinam suam integritatem summo studio à nobis revocanda est quam ut eam aboleamus. Nunquam adeò bene res in mundo compositæ sunt quin sanctissimæ quæque Dei leges hominum vitio in corruptelas degenerent. Nimum profectò licentiæ Satanæ daretur si in nihilum redigere posset quicquid adulterat, nullus iam Baptismus nobis restaret, nulla Cœna, nulla denique religio, cuius nullam partem à suis inquinamentis reliquit intactam.

24 *Vocarunt ergo secundo hominem qui cæcus fuerat, ac dixerunt ei, Da gloriã Deo: nos scimus quod hic homo peccator est.*

25 *Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit, nescio: vnum scio, quod quum cæcus essem, nunc video.*

26 *Dixerunt ergo ei rursus, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tuos oculos?*

27 *Respondit illis, Dixi vobis iam antè, & non audistis: quid rursus vultis audire? nunquid vos etiam vultis eius discipuli fieri?*

28 *Conuertiati sunt ergo illi, & dixerunt, Tu esto eius discipulus: nos Moysi sumus discipuli.*

29 *Nos scimus quod Moysi loquutus sit Deus: hic verò vnde sit nescimus.*

30 *Respondit homo, & dixit illis, Certè in hoc mirum est quòd vos nescitis vnde sit, & aperuit oculos meos.*

31 *Scimus autem quòd peccatores Deus non audit: sed si quis sit Dei cultor, & faciat eius voluntatem, hunc audit.*

32 *A seculo non est auditum quòd aperuerit quisquam eius oculos qui natus fuisset cæcus.*

33 *Nisi esset hic à Deo, non posset facere quicquam.*

24 *Vocarunt ergo secundo.*) Non dubium est quin pudore coacti cæcum vocarint, quem nimis firmum & constantem prius experti fuerant. Ita quo vehementius luctantur aduersus Deum, subinde pluribus laqueis se induunt, & fortius se constringunt. Cæterum ita interrogant ut in sua verba ipsum adigere conentur. Speciosa quidem præfatio est quum hortantur ad dandam Deo gloriam: sed itarim imperiosè vetant ne ex animi sui sententia respondeat. Ergo sub nomine Dei prætextu seruire obsequium ab illo exigunt. *Da gloriã Deo.* Tamen ad causæ circumstantiam referri hæc obtestatio potest, ne Dei gloriam obscuret cæcus, beneficium quod accepit in hominem transferendo: potius tamen subscribo eorum sententiæ qui solennem fuisse formulam existimant quæ adhiberi solebat quum insurandum ab aliquo exigent. Nam & Iosue iisdem verbis Achã adiurat quum veram subrepti anathematis confessionem exprimere vult. Monebant autem his verbis non leui contumelia Deum affici si quis per eius nomen falleret. Et certè quoties iurandum est nobis, occurrere debet hæc præfatio, ut non minus pretiosa nobis sit veritas quam Dei gloria. Id si fieret, longè alia constaret iuramenti religio: nunc quia bona pars Deum abnegari non cogitans, quum ad mendacium asserendum inuocatur eius nomen, temere & contemptim ad iurandum profilit: omnia periuriis referta sunt. Interea videmus ut hypocritæ, etiam dum maximam Dei reuerentiam obtendunt, non modò fucum faciunt, sed impudenter quoque illudant. simul enim addunt ut in sua verba impiè cum manifesto Dei probro cæcus iuret. Ita scilicet scelerata eorum consilia Deus in lucem protrahit, ut cunquæ variis coloribus inducere & fictitiis vmbriis tegere conentur.

25 *An peccator sit nescio.*) Videtur cæcus ab ingenuo testimonio non nihil metu desistere. Neque enim credibile est de Christo ipsum dubitasse, ut verba sonant: sed ego potius ironicè loquutum arbitror, quo ipsos acrius pungeret. Confessus paulo antè fuerat Prophetam: quum nihil proficere se videret, de persona iudicium suspendens, rem ipsam proponit. Ergo ista concessio subannatione nõ caret.

26 *Dixerunt ergo ei rursus.*) Quum impios videmus tantopere in prauis suis actionibus satagere, pudeat nos torporis nostri, quòd tam frigidè in agendo Christi negotio versamur. Quum autem vndique calumniandi materia venientur ut miraculùm tenebris inuoluant, Dominus eorum conatus præclare discutit infra cæci constantia. neque enim tantum in sententia perstat, sed liberè eos & seuerè obtruncat, quòd veritatem satis notam & compertam lubinde quærendo obruere studeant. Peruersum etiam Christi odium illis exprobrat, quum dicit, *Nunquid vultis fieri eius discipuli?* significat enim, quauis eenties conuicti fuerint, maligno hostilique affectu sic esse occupatos, ut nunquam cessuri sint. Mira sanè libertas, quæ homo contemptibilis & obscurus, imo propter mendicitatè ferè probrosus, securè

omnium Sacerdotum furorem in se prouocat. Si exigua duntaxat fidei præparatio, quum ad pugnam ventum esset, illi tantum dedit fiduciæ, quid excusationis prætexent qui extra telorum iactum magni Euangelii præcones, in periculis obmutescunt? Porro hæc quoque interrogatio est ironica. Significat enim maleuolentia eos, non sincero veri studio impelli ut hanc quæstionem tam sedulo vigeant.

28 *Conuitiati sunt ergo illi.*) Probabile est, quæcunque illis conuicia furiosa iracundiæ impetus dictauit, tumultuose in eum coniecisse: hoc autem vnum ex multis fuit, quod Legis apostatam vocarunt. neque enim, eorum iudicio, Christi poterat esse discipulus quin à Lege Mosis deficeret. ac diseritè hæc duo tanquam inter se pugnantia opponunt. Cæterum hic in speciem pulcherrimus est color, quod discedere à Mosis doctrina metuunt. Est enim hæc vera pietatis regula, audientes esse Prophetas, per quos loquutum esse Deum certo constat: ne quibuslibet hominum doctrinis circumferatur fides. Ab hoc vero principio deducunt quam habent de Lege Mosis certitudinem: sed mentiuntur Mosis se esse discipulos, qui a Legis fine auersi sunt. Ita hypocritæ Deum lacerare solent, quum volunt eius nomen obtinere. Si Christus anima Legis est, ut Paulus docet, quid erit Lex ab ipso separata nisi corpus mortuum? Hoc exemplo docemur non verè audiri Deum, nisi quum attentus est auditor ad eius vocem, ut percipiat quiddam sibi velit ac loquatur. Quum dicunt se *nescire unde sit* Christus, hoc ad patriam vel locum natalem non refertur, sed ad munus propheticum. Cautantur enim se nullam habere vocationis eius notitiam, ut eum tanquam à Deo profectum recipiant.

30 *Certe in hoc mirum est.*) Obliquè perstringit eos quod tam insigni miraculo nihil commoti, Christi vocationem sibi esse ignotam fiant: acsi diceret minimè esse consentaneum ut tale Diuinæ virtutis specimen pro nihilo ducatur, ac Christi vocatio sic probata & testata, nihil tamen fidei apud eos obtineat. Et, quod magis eorum fociordia vrgeat vel malitiam, miraculi excellentiam ex eo amplificat quod ab vltima hominum memoria nunquam fando auditum sit tale quicquam fuisse ab homine factum. Vnde sequitur, malignos esse atque ingratos qui ad conspicuum Dei opus vltro conuient. Colligit ergo à Deo esse missum qui tanta Spiritus Dei potentia instructus est ad comparandam sibi ac doctrinæ suæ fidem.

31 *Scimus autem quod peccatores.*) Falluntur qui cæcum ex vulgi opinione sic loquutum esse putant. Nam peccator hic quoque, ut paulo antè, impium & sceleratum significat. Est autem hæc perpetua Scripturæ doctrina, quod Deus non exaudiat nisi à quibus verè & sincero corde vocatur. Nam quum sola fides ianuam nobis ad Deum aperiat, certum est impios omnes ab accessu eius arceri: imò testatur se abominari eorum preces, sicut ad eorum sacrificia nauseat. Singularem enim privilegio filios ad se inuitat, & solus est Spiritus adoptionis qui in cordibus nostris clamat, Abba Pater. In summa, nemo ad Deum orandum rite est comparatus nisi qui cor fide purgatum habet. Impii verò, sicuti in suis precibus sacrum Dei nomen profanant, ita potius huius sacrilegi poenas dare merentur quàm ut quicquam in salutem impetrent. Ideo non malè ratiocinatur cæcus, Christum à Deo profectum esse, quem suis votis ita propitium habet.

34 *Responderunt, & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu nos doces? Et ei ecerunt eum foras.*

35 *Audiuit Iesus quod eiecissent eum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei: Credis tu in Filium Dei?*

36 *Respondit ille, & dixit, Quis est Domine, ut credam in eum?*

37 *Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum: & qui loquitur tecum, ille est.*

38 *Dixit autem, Credo Domine. Et adorauit eum.*

39 *Tunc dixit Iesus, In iudicium ego veni in hunc mundum, ut qui non videt, videant: & qui vident, cæci fiant.*

40 *Hæc audierunt quidam ex Phariseis qui erant cum illo, & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus?*

41 *Dixit illis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum. nunc autem dicitis, Videmus. peccatum igitur vestrum manet.*

34 *In peccatis natus es.*) Non dubito quin ad eius cæcitatem alluserint: sicuti superbis hominibus mos est miseros & calamitosos vexare. Ergo perinde illi insultant acsi ab vtero matris cum scelerum suorum nota prodisset. Nam passim Scribarum animis infidebat hæc persuasio, quod animæ vna vita defunctæ in noua corpora migrarent, atque illic poenas penderent priorum scelerum. Inde conuincunt isti, eum qui cæcus natus est, iam tunc peccatis delibutum fuisse ac foedatum. Hæc præpostera censura nobis documentum esse debet, sedulo cauendum esse ne semper Dei flagellis cuiusque peccata metamur. Habet enim (ut prius visum est) Dominus varios fines cur ærumnas hominibus infligat. Præterquam verò quod isti hypocritæ misero homini insultant, simul contumeliose respuunt quamlibet sanctas & probas eius admonitiones: ut hoc plusquam commune est nequus ab eo se doceri sustineat quem contemnit. Porro quum semper audiendus sit Deus, per quoscumque tandem nobis loquatur: discamus neminem contemnere, ut Deus nos semper dociles ac mansuetos reperiat, etiam si contempnissimo & nihili homine ad nos docendum utatur. Nulla enim est deterior pestis, quàm quum aures fastus nobis obstruit, ne audire dignemur: qui vtiliter nos monent. Et Deus sæpe consulto viles & abiectos eligit ad nos docendos & monendos, quò altitudinem nostram subigat. *Ejecerunt eum*

Cap. IX. *foras.* Quamquã fieri potest vt impetu factò eum extra templum eiecerint, mihi tamen videtur aliud esse Euangelistæ sensus, q̃ eum excommunicauerint, atque ita fuerit eieciò iuris specie obiecta. Et hoc cõtextui melius quadrat: quia si per contumeliam tantum eiectus fuisset, non erat hoc tanti momenti vt fama ad Christum perueneret. Nunc quòd Christus audiuit, inde conicio rem quasi feriam solenni ritu ab illis à cõta esse. Cæterum hoc exemplo docemur quàm friuola sint & minime timenda hostium Christi anathemata. Si ab eo cõta eiicimur in quo regnat Christus, horrendum illud iudicium in nos fertur, quòd tradamur Satanæ, quia à regno Filii Dei exulamur. verum ab eo loco vbi Christus per verbum & Spiritum suum non præsidet, sponte fugiendum est, si nemo nos expellat: tantum abest vt metuendum sit tyrannicum illud iudicium quo impij ferus Christi insultant.

35 *Et quum inuenisset eum.*) Si retentus fuisset in synagoga, periculum erat ne paulatim à Christo alienatus in idem cum impijs exitum mergeretur: nunc extra templum vaganti Christus occurrit, eiectum à Sacerdotibus excipit & amplectitur, erigit prostratum, vitam offert ad mortem additò. Hoc idem & nostro tempore experti sumus. Nam quum Lutherus & alij similes initiò crassiores Papæ abusus reprehenderent, vix tenuem habebant puri Christianismi gustum: postquam in eos fulminauit Papa, ac terrificis bullis à Romana synagoga eiecti sunt, manum illis porrexit Christus, ac penitus illis innotuit. Ita nobis nihil quàm ab Euangelij hostibus longissimè abesse, vt ipse propius ad nos accedat. *Credis in Filium Dei?* Indem alloquitur, qui Legis doctrina à puero imbutus promissum fuisse à Deo Messiam didicerat. Perinde igitur valet ista interrogatio acsi eum hortetur Christus vt Messiam sequatur, seque illi addicat. Quamquam magis honorifico nomine vtitur quàm tunc solebant: habebatur enim Messias tantum filius Dauidis.

36 *Quis est, vt credam?*) Ex hoc cæci responso apparet, quauis de Christo nihil adhuc certi vel liquidi teneret, promptum tamen ac docilem fuisse. nam perinde sonant hæc verba acsi dicat, Paratus sum, simulac mihi ostensus fuerit, eum amplecti. Notandum autem quòd à Christo Propheta cæcus doceri cupit: iam enim perualus erat missum à Deo esse Christum. Quare fidem suam non temere eius doctrinæ subicit.

37 *Et vidisti eum.*) Non potuit cæcus his Christi verbis altius prouchi quàm ad frigidam ieiunamque fidei particulam. nam de virtute sua, & quorsum à Patre missus fuerit, & quidnam attulerit hominibus Christus nihil meminit. Atqui hoc in fide præcipuum est, vt sciamus sacrificij mortis eius expiata esse peccata, & nos Deo reconciliatos esse: resurrectionem demõstratæ mortis triumphum esse: nos Spiritu eius renouari, vt carni & peccato morui, iustitiæ viuamus: ipsum esse vnicum Mediatorem: Spiritum eius adoptionis nostræ arrham esse: in ipso denique constare omnes vitæ æternæ partes. Verum Euangelista aut totum sermonem quem habuit Christus non recitat, aut tantum significat cæcum dedisse Christo nomen, vt posthac vnus ex eius discipulis esse inciperet. Ego quidem non dubito quia Iesus voluerit ab eo Christus agnosci, vt ab isto fidei principio in pleniotem deinde sui notitiam eum adduceret.

38 *Et adorauit eum.*) Quæri potest an Diuinum Christo honorè exhibuerit. Verbum quo vtitur Euangelista nihil aliud significat quàm genuflexione vel alijs signis cultum & venerationem testari. Mihi certè probabile est hic rarum aliquid & insolitum notari, nempe quòd cæcus longè plus Christo honoris quàm homini vel Prophætæ detulerit. Nec tamen eousque tunc profecisse puto vt Christum sciret Deum in carne manifestatum. Quid ergo sibi vult adoratio? Quum persuasus esset cæcus Ielum esse Dei Filium, quasi in mentis excessum admiratione raptus, coram eo se prostrauit.

39 *In iudicium veni in hunc m.*) Iudicij nomen hoc loco pro pœna quæ impijs & Dei contemptoribus infligitur, simpliciter accipi non potest, quia ad illuminationis gratiam extenditur. Iudicium ergo vocat Christus quod res confusas & dissipatas in legitimum ordinem restituit: significat tamen hoc admirabili Dei consilio fieri, & præter comunem hominum sensum. Et sanè nihil minus consentaneum iudicat humana ratio quàm à luce mundi excæcari eos qui vident. Est igitur hoc vnum ex arcanis Dei iudicijs quibus hominum superbiam deicit. Porro notandum est, cæcitatem cuius hic fit mentio, non tam à Christo quàm ab hominum vitio esse. neque enim sua natura quenquam propriè excæcat: sed quum reprobi nihil quàm eius lucem extinguere cupiant, oculos mentis, quos habent malitia & prauitate infectos, oblata luce perstringi necesse est. In summa, quum Christus suapte natura lux sit mundi, hoc accidentale est quòd eius aduentu quidam cæci fiunt. Quæri tamen rursum potest, quum omnes ad vnum passim damnentur cæcitatibus, quoniam sint isti videntes. Respondeo id per concessionem ironicè dictum esse, quia increduli quum oculis capti sint; se tamen valde acutos ac perspicaces putant. Atque hac fiducia elati, Deum audire non dignantur. & extra Christum præclaram speciem habet carnis sapientia: quia mundus quid sit verè sapere non apprehendit. Videre ergo eos dicit C H R I S T V S qui sub stulta sapientiæ fiducia se & alios fallentes proprio sensu feruntur, vanalque suas imaginationes pro sapientia habent. Tales, simulatque apparet Christus in Euangelij sui splendore, cæci fiunt: non modò qui detegitur quæ prius in tenebris infidelitatis latebat eorum stultitia, sed quia iusta Dei vindicta in altiores tenebras demersi, exiguum illud nescio quid lucis quòd illis erat residuum, amittunt. Cæci quidem nascimur omnes, sed tamen in corruptæ vitiosæque naturæ tenebris aliquæ adhuc scintillæ emicant, vt differant homines à brutis peccudibus. Nunc si quis superba sensus sui confidentia inflatus subiicere se Deo recuset, videbitur extra Christum sapiens: sed claritas Christi eum infatuabit. quia tunc demum patere incipit humanæ mentis vanitas quum in medium prodit cælestis sapientia. Cæterum plus quiddam (sicut iam attingi) exprimere his verbis Christus voluit. nam hypocritæ priusquam affulgeat Christus non ita contumaciter resistunt Deo: sed simulatque lux propius admota est, aperto Marte & quasi ex professo aduersus Deum insurgunt. Facit igitur ista prauitas & ingratitude vt duplicetur eorum cæcitas, & Deus iusta vindicta

Vindicta oculos prius vera luce priuatos penitus configat vel confodiat. Tenemus nunc huius loci summam, quod in mundum venerit Christus ut cæcos illuminet, eos verò qui sapere sibi videntur ad insaniam redigat. Priore autem loco illuminationis meminit, quoniam hæc propria est aduentus eius causa. neque enim venit ut iudicet mundum, sed potius ut seruet quod perierat: sicuti Paulus quum se vindictam 2. Cor. 10. 6. 8 in promptu habere prædicat contra omnes rebelles, simul addit huic poenæ locum fore postquam impleta fuerit piorum obedientia. Neque verò hæc vltio ad Christi personam restringi debet, ac si non idem quotidie efficeret per Euangelii sui ministros. Quo magis cauendum est ne quis nostrum insanam sapientiæ opinione horribilem hanc poenam acceriat. sed experientia docet quàm verè hanc sententiam Christus protulerit. Plurimos enim videmus spiritu vertiginis & furoris percuti, non alia de causa nisi quòd exorientem iustitiæ solem ferre nequeunt. Vivebat tunc Adam, & vera intelligentiæ luce præditus erat, quum plus quàm fas erat videre appetendo, Diuinum illud bonum perdidit. Nunc si in cæcitatem demersi, & ita humiliati à Domino, nobis tamen adhuc in tenebris nostris placemus, & phreneticum nostrum sensum opponimus cælesti sapientiæ, non mirum est si ingrauescat Dei vltio, ita vt bis cæci reddamur. Hæc quidem olim eadem poena impiis sub Lege inflictæ fuit: (nam Iesaias ad excæcandum populum veterem mittitur, vt videndo non videat, Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, &c.) verum quo plenius se in Christo quàm Prophetis exeruit Diuinæ lucis fulgor, eo illustrius extare & conspici oportuit hoc excæcationis exemplum: sicuti hodie meridiana lux Euangelii in extremam rabiem hypocritas præcipitat.

40 *Audierunt quidam ex Phariseis.*) Senferunt statim illo Christi dicto se vulnerari: & tamen videntur non fuisse ex peïssimis. quia palam infesti hostes magis à Christo abhorrebant quàm vt se illi adiungerent. isti autem sustinebant Christum audire, sed absque profectu. quia nemo idoneus Christi discipulus nisi qui seipsum exuerit: à quo procul isti aberant. Porro hæc interrogatio ex indignatione nata est, quòd sibi putabant iniuriam fieri si in cæcorum ordinem cogerentur: & simul fastuosum gratiæ Christi contemptum vnà cum ludibrio præ se ferret, ac si dicerent, Tu igitur sine probro nostro inclarescere non potes: hocne ferendum est vt tibi honorem ex contumelia nostra acquiras? Quòd autem cæcis nouam lucem promittis, abi hinc & facelle cum tuo beneficio: neque enim hac mercede illuminari abs te volumus, vt obtineas nos hæcenus fuisse cæcos. Hinc perspicimus superbam & virulentam semper esse hypocritam. Superbiæ est, quòd seipsis contenti sibi quicquam adimi nolunt: virulentia, quòd offenso morbo, tanquam grauer læsi exasperantur, & cum Christo exostulant. Hinc Christi & gratiæ quàm offert contemptus. Emphasis est in particula *Etiam*: quia significant, quantis reliqui omnes cæci sint, indignum tamen esse vt ipsi in communi ordine censeantur. Vitium ius qui supra alios eminent nimis familiarare, vt fastu ebrii propemodum se obliuiscantur esse homines. *Si cæci essent.* Duplex his verbis potest inesse sensus, vel quòd ignorantia subleuaret aliqua ex parte eorum culpam, nisi planè conuicti cum veritate data opera pugnarent: vel quòd medicabilis in ipsis esset ignorantia morbus, si modò eum agnoscerent. Priorem sententiam confirmat Christi verba quæ habebimus capite decimo quinto, Si non venissem, & loquutus fuisset eis, peccatum non haberent, &c. Sed quia hic in contextu sequitur, *Quod se videre dicant*: vt inter se respondeant antitheta, videtur hoc melius congruere si exponas cæcum esse qui propriæ cæcitatatis conscius remedium morbo quærit. Hoc modo summa erit, Si agnosceretis malum vestrum, non esset proflus incurabile: nunc autem, quia vos putatis sanos, manetis desperati. Quum peccatum eos non habere dicit qui cæci sunt, non ita excusat ignorantiam quasi innoxia & extra culpæ reatum esset: tantum significat promptum esse morbo remedium vbi seriò sentitur: quia dum cæcus ad liberationem aspirat, Deus ad ferendam opem paratus est. Insanabiles autem sunt qui in malis suis stupidi gratiam Dei spernunt.

C A P. X.

- 1 *Amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in stabulum ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.*
- 2 *Qui autem ingreditur per ostium, pastor est ouium.*
- 3 *Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt: & proprias oues vocat nomine, & educit eas.*
- 4 *Et quum proprias oues emisserit, ante eas vadit, & oues eum sequuntur: quia nouerunt vocem eius.*
- 5 *Alienum verò non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt alienorum vocem.*
- 6 *Hanc similitudinem dixit illis Iesus: illi autem non intellexerunt quam esset que dicebat illis.*

1 *Amen dico vobis.*) Quia negotium Christo erat cum Scribis & Sacerdotibus, qui habebantur Ecclesiæ pastores: si vellet doctrinam suam recipi, necesse erat ipsos spoliari huius tituli honore. Poterat etiam multum fidei derogare eius doctrinæ credentium paucitas. Contendit ergo non omnes in pastorum vel ouium numero habendos qui externum in Ecclesia locum usurpant: sed hac demum nota legitimos pastores à reprobis, genuinas oues ab adulterinis discerni, si ipse vnus omnium scopus sit, & principium, & finis. Hæc admonitio cum omnibus seculis utilis fuit, tum hodie præsertim necessaria est.

Cap. X. Nulla est nocentior Ecclesiæ pestis quàm dum lupi sub pastorum larua grassantur. Scimus etiam quàm durum offendiculum sit quum spurii vel degeneres Israelitæ se pro Ecclesiæ filiis venditant, & hoc prætextu insultant fidelibus. Vtrique malo per continuos ferè ætatum successus obnoxia semper fuit Ecclesia: sed hodie rudes & infirmos nihil magis perturbat quàm quum sanctuarium Dei vident à summis Evangelii hostibus occupari. Neque enim facile in animum inducitur Christi doctrinam esse cui tam acriter ab Ecclesiæ pastoribus resistitur. Deinde quia maior pars falsis doctrinis circumducitur per varios errores, dum singuli alios respiciunt & expectant, nemo ferè in rectam viam se patitur adduci. Ergo nisi lupis & furibus sponte nos exponere libet, ne in larvatis pastoribus vel ouibus sallamur in primis cauendum est. Magnificum est Ecclesiæ nomen, & meritò: sed quo plus reuerentiæ mereatur, eo magis sollicitè ad notandum veræ vel falsæ Ecclesiæ discrimen intentos esse nos decet. Apertè hic negat Christus pro pastoribus habendos qui tales se iactant, vel censendos esse in ouibus quicunque externis insignibus gloriantur. De Iudaica Ecclesia sermonem habet: nostræ in hac parte non dissimilis est ratio. Spectandus est etiam consilii eius finis quem dixi, ne scilicet terreantur vel labascant infirmæ conscientiæ, quum Evangelio infestos vel contrarios cernunt qui pastorum loco regnant in Ecclesia: ne à fide propterea resiliant quòd paucos ex vulgo Christianorum in audienda Christi doctrina condiscipulos habent. *Qui non ingreditur.* Ineptè faciunt, meo iudicio, qui subtilius singulas partes huius parabolæ excutunt. Nobis ergo summam hanc tenere sufficiat, quòd quum Ecclesiam Christus similem faciat ouili, in quo Deus omnes suos aggregat, se comparat ostio, quia non alius quàm per ipsum in Ecclesiam pateat ingressus. Hinc sequitur, eos demum probos esse pastores qui rectà ad Christum ducunt: eos in Dei ouile verè colligi, vt censeantur in eius grege, qui se vni Christo addicunt. Cæterum hoc totum ad doctrinam refertur. nam quum in Christo absconditi sint omnes sapientiæ & scientiæ thesauri, qui inde aliò defleat, neque viam tenet, neque per ostium ingreditur. Nunc quisquis monitorem Christum non aspernabitur, facilitè se ab ea dubitatione expediet (quæ tam multos perplexos tenet) quænam sit Ecclesia, & quinam sint pastorum loco audiendi. Nam si nos à Christo abducere tentant qui pastores vocantur, fugiendi sunt Christi nullu non fecus ac lupi vel fures: nec cum alio grege in eunda vel colenda societas quàm qui in pura Evangelii fide conspirat. Hac ratione hortatur Christus suos discipulos vt se ab incredula totius gentis multitudine separent, ne impiis Sacerdotibus regendos se permittant, nec sibi fucum ex vanis & ventosis nominibus fieri sinant.

3 *Huius ostiarii aperit.*) Sicui Deum intelligere libeat, non repugno. imò videtur hic Christus consultò Dei iudicium falsæ hominum opinioni opponere in approbandis pastoribus. acsi diceret, Aliis quidem plerunque mundus applaudit, eosque libenter honore prosequitur: sed Deus, penes quem imperium est, non alios agnoscit ac probat quàm qui oues hac via ducunt. Quòd *N omne oues dicit vocari*, ad mutuum fidei cõsensum refero: quia vno Dei Spiritu inter se coniuncti sunt discipulus & doctor, vt præeat hic, sequatur ille. Quòd quidam priuatam notitiam exprimi putant, quam de singulis ouibus habere debeat pastor, an satis firmum sit nescio.

4 *Quia nouerunt vocem eius.*) Tametsi hic de ministris loquitur, non tam ipsos tamen, quàm Deum per ipsos loquentem vult audiri. Tenenda enim est quam posuit exceptio, Quòd solus fidelis sit Ecclesiæ pastor qui sub Christi ductu & auspiciis oues regit. Notanda autem ratio est cur dicantur *Oues sequi*: quia scilicet pastores à lupis discernere nouerunt ipsa voce. Hic est Spiritus discretionis, quo electi; Dei veritatem à falsis hominum figmentis diiudicant. Ergo in Christi ouibus præcedit veri notitia: deinde accedit seruum obsequendi studium, vt non modò intelligant quid verum sit, sed ex cordis affectu recipiant. Nec tantum in eo commendat obedientiam fidei quòd oues ad pastorem vocem placidè conueniunt: sed etiam quòd extraneis vocibus non auscultant, nec dissipantur quum quis eas inclamat.

6 *Hanc similitudinem.*) En cur sapientiæ iactantia elati, Christi lucem respuerent: nã in re non adeò obscura sunt plusquam hebetes In his verbis, *Non intellexerunt quænam essent*, &c. varia est apud Græcos lectio. quidam codicēs habent ad verbum, *Non intellexerunt quæ loquebatur*. altera quam sequutus sum, plenior est, tametsi eòdem redit sensus. Tertia est quòd non agnouerunt esse Dei Filium qui de seipso loquebatur: sed hæc minus recepta.

7 *Dixit ergo rursus illis Iesus, Amen amen dico vobis quòd ego sum ostium ouium.*

8 *Omnes qui ante me venerunt, fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oues.*

9 *Ego sum ostium, per me si quis ingreditur, seruiabitur: & ingreditur, & egredietur & pabulum inueniet.*

10 *Fur nõ venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat: ego veni vt vitã habeant, & abundantius habeant.*

7 *Ego sum ostium.*) Nisi addita fuisset hæc expositio, tota oratio allegorica erat. nunc quod præcipuum erat in similitudine, clarius exponit, quum se ostium esse affirmat. Summa autem est (vt diximus) totius spiritualis doctrinæ qua animæ pascuntur, caput in ipso contineri. Vnde & Paulus vnus Pastorum Nihil scire operæpretium duxit nisi Iesum Christum. Perinde autem valet hæc loquutio, acsi se vnum esse restatus foret Christus ad quem aggregari nos oportet. Itaque omnes qui salutem appetunt, inuitat & hortatur vt ad se veniant. Quibus verbis significat frustra circumire quicunque

eo relicto ad Deum contendunt : quia non nisi ianua vna pateat , aliunde verò obstructi sunt omnes accessus.

8 *Omnes qui ante me.*) Ad verbum est, Omnes quotquot. Qui autem hoc ad Iudam Galilæum & similes restringunt, longè meo iudicio discedunt à mente Christi, nam generaliter falsas omnes doctrinas Euangelio, & omnes pseudopphetas piis doctoribus opponit. Quæ etiam vique ad Gentem non absurde extenditur hæc sententia, quòd quicumque ab initio mundi se professi sunt esse doctores, nec studuerunt ones ad Christum colligere, hoc titulo abusi sint ad perdendas animas. Cæterum hoc ad Moysen & Prophetas minime pertinet, quibus nihil aliud propositum fuit quàm vt Christi regnum stabilirent. Notandum enim est, Christi verbis res oppositas inter se conferrî. Atqui inter Legem & Euangelium doctrinam adeò nihil disidi reperitur, vt Lex nihil aliud sit quàm ad Euangelium præparatio. In summa testatur Christus doctrinas omnes quibus ab eo mundus abductus fuerat, totidem fuisse mortiferas pestes: quia extra ipsum non nisi exitalis & horrenda sit dissipatio. Interea, videmus quanti sit apud Deum & quanti à nobis fieri debeat antiquitas quoties veluti in certamen cum Christo committitur. Nequis enim moueatur quòd seculis omnibus extiterunt doctores quibus nihil minus curæ fuit quàm ad Christum homines dirigere, nominatum Christus ipse exprimit nihil esse ferre quàm multi fuerint tales, vel quampridem emergere cœperint. quia hoc considerandum sit, vnicam esse ianuam, qua relicta, qui parietes fodiunt, vel rimas perforant, scires esse. *Non audiverunt eos oves.* Clarius nunc confirmat quòd obscurius iam dixerat sub allegoriæ figura, non fuisse scilicet ex Ecclesia Dei qui extra viam ab impostoribus abducti sunt. Hoc ideo primum dicitur, ne quum magnam errantium turbam cernimus, eorum exemplo nobis perire libeat: deinde ne titubemus, quum impostoribus ad plurimos fallendos Deus habenas laxat. Neque enim hæc levis est consolatio, vel tenuis fiduciæ materia, quum scimus inter multiplices insultus & insidias luporum & latronum Christum semper fido præsidio tutatum esse suas oves, nequa ab eo descisceret. Sed hic exoritur quæstio, Quando quis incipiat ex grege Christi esse. Multos enim videmus magna vitæ parte palantes errare per desertam, qui tandem ad Christi ouile aggregantur. Respondeo, nomen *Ouium* hic duobus modis sumi, quum posthac dicit Christus se alias adhuc habere oves, omnes Dei electos comprehendit, qui tunc nihil habebant ouium simile: nunc oves intelligit iam pastoris nota signatas. Natura certè nihil minus quàm oves sumus, quin potius omnes nascimur vrsi & leones, donec Spiritus Christi nos cicuret, & ex feris ac indomitibus bellis mansuetas pecudes formet. Ita secundum arcanam Dei electionem in eius corde iam oves sumus nondum adhuc nati: vocatione qua nos in ouile suum colligit, oves in nobis esse incipimus. Iam qui in ordinem fidelium vocati sunt, eos magis tenaciter sibi hæcere affirmat Christus quàm vt vagi & instabiles circumferantur qui libet nouæ doctrinæ aura. Si quis excipiat, posse interdum etiam qui se Christo addixerat errare, idque frequentia experientia probari, nec frustra has partes apud Ezechielem bono pastori tribui vt dispersas oves congreget: fateor equidem non rarò hoc accidere vt qui fidei domestici fuerant, ad tempus alienentur: sed non pugnat hoc cum Christi sententia, quia quatenus errant, quodammodo oves esse desinunt. Hoc simpliciter vult Christus, omnes Dei electos, etiam si innumeris erroribus entati fuerint, in puræ fidei obedientia retentos esse, ne Satanæ eiusque ministris in prædam forent expositi. Hoc autem non minus admirabile est opus Dei quum oves paulisper euagatas iterum colligit, quàm si in ouili perpetuo claustræ manerent. Istud quidem semper & sine exceptione verum est, non esse nostros qui à nobis exeunt: sed qui ex nobis sunt, manere vsque in finem nobiscum. Cæterum hic locus summum pudorem meritò incutere nobis debet. Primum quòd ad pastoris nostri vocem tam malè sumus afflueti, vt vix eam pauci frigide auscultent: deinde quòd ad eum sequendum tam desides ac pigri simus. De bonis loquor, vel qui saltem sunt tolerabiles: nam magna pars eorum qui se Christi discipulos iactant proteruè aduersus eum recalcitrant. Postremò quòd simulatque vox aliqua extranei personuit, huc illuc instabiles rapimur: hæc incòstantia & leuitas satis prodit quàm malè adhuc in fide profecerimus. Quòd si minor est credentium numerus quàm optandum sit, deinde si multi ex paucis subinde dissiunt: habent pii doctores consolationem qua se sustineant, quòd ab electis Dei audiuntur, qui Christi oves sunt. Nostrum quidem est sedulo dare operam, & in modis omnibus satagere vt in fidei vnitatem, si fieri possit, totus mundus coalescat: interim nostro numero contenti simus.

Ezech. 34 c. 12

1 Joh. 2. c. 19

9 *Per me si quis ingrediatur.*) Eximia piorum consolatio, quòd vbi semel Christum amplexi fuerint, extra periculum se esse audiunt nam salutem illis & prosperum statum Christus promittit. Deinde partes duas exprimit, quòd tutò quocumque opus fuerit incedent: deinde quòd ad satietatem vsque pascuntur. Per *Ingressum & exitum* Scriptura sæpe omnes vitæ actiones significat, sicuti Gallicè dicimus *Aller & venir* pro *Veritari*. Duplex ergo Euangelii utilitas nobis commendatur his verbis, quòd in eo pabulum animæ nostræ reperient, quæ alioqui famelicæ languent, nec nisi vento pascuntur, deinde quòd nobis fidelis custodia & propugnaculum erit aduersus luporum & latronum incursum.

10 *Fur non venit.*) Hoc dicto Christus quasi aurem nobis vellicat, ne torpentes & incautos ministris Satanæ nos circumueniant. Facit enim nimia nostra securitas vt vndique nudi falsis doctrinis pateamus. Vnde erim tanta credulitas vt qui in Christo fixi quiescere debebant, per multos errores circumuolent, nisi quia à tot falsis doctoribus non satis sibi metuunt nec cauent? Huc accedit quòd inexplibilis nostra curiositas nouis & extraneis hominum figmentis sic delectatur, vt sponte infano cursu ad fures & lupos ruamus. Non abs re itaque Christus falsos doctores, quamlibet blandè se insinuent, lethale semper venenum afferre testatur quo magis ad eos arcendos intenti simus, Similis est Pauli admonitio ad Coloss. cap. 2. b. s. Videre ne quis vos prædetur per inanem philosophiam, &c. *Ego veni.* Altera similitudo: nam quum hæcenus Christus ianuam se vocauerit, veros pastores qui ad hanc ianuam oves congregant: nunc pastoris induit personam: & quidem se vnicum esse pastorem prædicat, vt certè in neminem alium propriè hic honor & titulus competit. Quotquot enim fidei sunt Ecclesiæ pastores, quia eos ipse excitat, necessarii dotibus instruit, gubernat suo Spiritu, in illis operatur, non faciunt quominus ipse solus

Cap. X. Ecclesie suæ præsit, & solus pastor emineat. Tametsi enim eorum vitur ministerio, pastoris tamen munus sua virtute obire & exequi non desinit: ita etiam magistri sunt & doctores, vt eius magisterio non derogent. Denique pastoris nomen quum ad homines transfertur, subalternum est, vt dicunt. Et Christus ita honorem suum cum ministris communicat, vt tam ipsorum quam gregis totius vnicus tamen maneat pastor. Nunc quum dicit *Se venisse vt vitam habeant oues*, significat eos tantum luporum & furum rapinis esse expositos qui sub eius pedo se non continent. Et, quo plus addat fiduciæ, quicumque ab eo non deficiunt, in illis vitam assiduo profectu augeri & confirmari prædicat. Et certe prout quisque in fide progreditur, eo propius ad vitæ plenitudinem accedit: quia in eo crescit Spiritus qui vita est.

- 11 *Ego sum pastor bonus: pastor bonus animam suam ponit pro ouibus.*
 12 *Mercenarius autem & qui pastor non est, cuius propriae non sunt oues, videt lupum venientem & relinquit oues, & fugit: & lupus rapit eas, & dissipat oues.*
 13 *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura de ouibus.*
 14 *Ego sum pastor bonus: & cognosco oues meas: & cognoscor à meis.*
 15 *Sicut cognoscit me Pater, & ego cognosco Patrem, & animam meam pono pro ouibus.*

11 *Pastor bonus animam suam.*) Ex singulari amoris affectu quo oues prosequitur, quàm verè se illis pastorem exhibeat ostendit: quia de earum salute vsque adeo est sollicitus vt ne propriae quidem vitæ parcat: vnde sequitur plusquam ingratos esse, & centies dignos qui pereant, & ad omne noxæ genus sint expositi, sui tam benigni & amabili pastoris custodiam respuunt. Porro verissimum est quod Augustinus monet, proponi hic quid in Ecclesie regimine expectandum, quid fugiendum, & quid tolerandum sit. Nihil magis optabile quàm vt à probis & studiosis pastoribus regatur Ecclesia. Se vnum esse bonum pastorem proficitur Christus, qui per se in primis, & deinde per sua instrumenta Ecclesiam sanam & incolumem præstat. Quoties ergo res bene iunt compositæ, & prælunt homines idonei, illic Christus re ipsa pastorem agit. Sed multi sunt lupi & fures qui pastorem larvâ testè Ecclesiam sceleratè dissipant. Tales, quocumque nomine glorientur, fugiendos esse Christus denuntiat. Mercenarius si purgari posset Ecclesia, melius res haberet: sed quia hoc modo fidelium suorum patientiam Dominus exercet, simul etiam illo singulari beneficio indigni sumus vt Christus in synceris pastoribus nobis appareat: tolerandi sunt, vtcunque non probentur, ac meritò etiam displiceant. Mercenarios intellige qui doctrinam puram retinent, & qui per occasionem (vt Paulus loquitur) potius quàm recto zelo veritatem annuntiant. Tales etsi non Christo fideliter seruiant, audiendi sunt. Nam sicuti Pharisæos audiri voluit Christus, quia super cathedram Moysi sedebant: ita hoc honoris Evangelio nos habere conuenit, ne eius ministros, licet minus probos, fastidiamus. Quoniam autem minima quæque offendicula inspidum nobis Euangelium reddût, ne talis delicia nos impediatur, semper nobis in mentem veniat quod prius attigi, si non ita potenter in ministris viget Christi Spiritus vt palam in illis pastorem se exhibeat, nos vitiorum nostrorum poenas dare: & interea obedientiam nostram probari.

Philip. 1. 1. 1. 1.
 Matth. 22. 4. 3.

12 *Mercenarius autem & qui pastor non est.*) Tametsi pastoris nomen Christus vni sibi vindicat, tacitè tamen innuit organis suis in quibus agit, aliquo modo commune esse. Scimus enim quàm multi post Christum sanguinem pro salute Ecclesie fundere non dubitauerunt: nec Prophetæ ante eius aduentum vitæ suæ pepererunt. Sed in tua persona absolutè exemplar proponit, vt ministris suis regulam præscribat. Quàm enim foeda & pudenda est nostra segnitias, si nobis vita nostra pretiosior est Ecclesie salute, cui suam Christum posthabuit? Cæterum quod de tradenda pro ouibus vita hic dicitur, tanquam certum & præcipuum paterni affectus signum est. Voluit primò Christus testatum relinquere quàm singulare amoris erga nos sui specimen in morte sua ediderit: deinde ad imitationem exempli sui pro-uocare suos omnes ministros. Differentia tamen inter hos & illum noranda, quòd vitam suam impendit in satisfactionis pretium; sanguinem suum effudit ad purgandas animas nostras: corpus suum in victimam expiatrix obtulit, qua Patrem nobis placaret. In Evangelii autem ministri nihil tale esse potest, qui omnes purgatione indigent, & vnico illo sacrificio expiantur, & Deo reconciliantur. Sed hic non disputat Christus de mortis suæ efficacia, aut fructu, vt se aliis comparet, sed vt probet qualiter erga nos affectus fuerit: deinde vt alios inuitet ad sequendum suum exemplum. In summa, sicut proprium Christi fuit vitam nobis sua morte acquirere, & præstare quicquid Evangelium continet: ita commune pastorum omnium officium est doctrinam quam annuntiant vitæ suæ dispendio tueri, & Evangelii doctrinam sanguine suo obsignando, testari quàm non frustra doceant salutem sibi & aliis à Christo partam esse. Hic tamen moueri potest quæstio, nunquid mercenarius habendus sit qui luporum occursum quamlibet ob causam declinat. Hæc quæstio olim quali in re præsentia agitata fuit, quum tyranni in Ecclesiam crudeliter sæuerent. Tertullianus & similes nimis meo iudicio in hac parte fuerunt austeri. Augustini moderatio longè melior, qui ita pastoribus fugere permittit si publicæ salutis sua fuga magis consulant, quàm gregem sibi commissum deserendo prodant. Hoc autem fieri indicat quum Ecclesia non destituitur idoneis ministris, & pastoris vita sic priuatim impeditur ab hostibus vt sua absentia eorum rabiem mitiget. Quòd si commune periculum est, magisque timendum ne fugere credatur pastor non consulendi voluntate, sed timore moriendi, nullo modo id licere contendit: quia fugæ exemplum magis nocebit quàm in posterum prodesse queat eius vita. Legat qui volet epistolam ad Honoratum Episcopum centesimam octogesimam. Secundum hanc rationem Cypriano fugere licuit, qui mortem adeo non horrebat, vt oblatam vitam perfida negatione redimere fortiter abnuerit. Solum hoc tenendum est, vt gregem

vt gregem suum pastor, & deo que singulas oues vitæ suæ præferat. *Cuius propria non sunt oues.* Videtur hic Christus omnes sine exceptione præter se vnum facere mercenarios. Nam quum ipse vnus sit pastor, nemini nostrum fas est oues quas pascit suas vocare. Sed meminerimus, qui Christi Spiritu aguntur, eos proprium sibi ducere quod capitis est: neque id vbi potestatem vsurpent, sed vt fideliter seruent quod sibi commissum est. Nam, qui verè Christo coniunctus est, nunquam alienum à se ducet quod illi tam charum fuit. Id est quod postea dicit, *Mercenarium fugere*: quia ouium curam non habet. ac si diceret gregis dissipatione non tangi, quia nihil ad se pertinere putat. Nam qui mercedem spectat, non gregem, vicunque in tranquillo Ecclesiæ statu fallat, tandem vbi cominus certandum fuerit, perfidiæ suæ documentum edet.

14 *Et cognosco oues meas.* Priore membro suum erga nos amorem rursus commendat: cognitio enim ex amore nascitur, & curam secum trahit: simul tamen significat suisque de que sibi esse omnes qui Euangelio non obtemperant, quemadmodum secundo membro repetit, & confirmat quod prius dixerat, se vicissim ab ouibus agnosci.

15 *Sicut cognoscit me Pater.* Nihil attinet, ac ne expedit quidem, in spinosas illas speculationes ingredi, quomodo suam sapientiam Pater cognoscat: quia Christus simpliciter, quatenus vinculum est nostræ cum Deo coniunctionis, se inter illum & nos medium statuit. ac si diceret, Non magis fieri posse vt nostri obliuiscatur quàm vt Pater eum reiciat vel negligat. Interea mutuum à nobis officium exigit: quia sicuti ad nos tuendos confert quicquid à Patre accepit facultatis, ita vult nos habere obsequentes & sibi addictos: quemadmodum totus ipse est Patris, & omnia ad eum refert.

16 *Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouile: illas etiam me oportet adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, vnus pastor.*

17 *Propterea me Pater diligit quia ego pono animam meam vt rursus sumam eam.*

18 *Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à me ipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. hoc mandatum accepi à Patre meo.*

16 *Alias oues habeo.* Quanquam nonnulli ad omnes promiscuè hoc referunt, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus, qui nondum erant Christi discipuli: mihi tamen dubium non est quin ad Gentium vocationem respexerit. *Ouille* enim appellat veteris populi collectionem, qua à reliquis mundi populis diremptus, in Dei peculium & vnum corpus coaluerat. Sic enim Iudæos sibi cooptauerat Deus, vt ritus & cæremonias velut quædam septa illis circumdaret, ne incredulis permitti essent. quanquam ostium stabuli gratuitum erat vitæ æternæ foedus in Christo sancitum. Ideo *Alias oues* vocat quæ non eiusdem erant notæ, sed diuersi generis. Summa est, pastorale Christi officium Iudææ angulis non includi, sed longius patere. Verum quidem est quod hic dicit Augustinus, sicut intra Ecclesiam multi sunt lupi, ita foris multas esse oues: sed præsentis loco non per omnia conuenit, vbi de externa Ecclesiæ facie agitur: propterea quod Gentes, quæ ad tempus extraneæ erant, postea in regnum Dei simul cum Iudæis adscitæ sunt. Quadrare tamen hac in parte fateor quod oues nominat Christus incredulos, qui nihil minus quàm oues in se æstimari poterant. Nec verò tantum hoc nomine quales futuri sint docet, quin potius ad arcanam Patris electionem hoc refert: quia iam oues sumus Deo antequam ipsum sentiamus nobis esse pastorem: quemadmodum alibi dicimur fuisse inimici quo tempore nos amabat. Qua ratione etiam Paulus dicit nos prius à Deo fuisse cognitos quàm illum cognosceremus, Galat. 4. b. 9. *Illas etiam oportet.* Significat ratam fore electionem Dei, vt nihil pereat quod saluum esse velit. Nam arcanum Dei consilium quo ordinati sunt ad vitam homines, tandem suo tempore patefacit vocatio: & quidem efficax, dum sibi Spiritu in filios regenerat qui prius ex carne & sanguine geniti erant. Quæritur tamen quomodo adducti fuerint Gentiles vt Iudæis aggregarentur. neque enim Iudæos foedus quod cum Patribus Deus pepigerat, abiicere oportuit vt Christo nomen darent: nec rursus Gentes Legis iugum subire oportuit, vt in Christum insiti Iudæis associarentur. Hic tenenda est distinctio inter foederis substantiam & externas accessiones. Nam aliter in Christi fidem concedere non poterant Gentes, quàm æternum illud foedus amplexando, in quo fundata erat mundi salus. Hoc modo impleta fuerunt vaticinia, Loquentur alienigenæ lingua Chanaan: Item, Apprehendent septem ex Gentibus pallium vnius Iudæi, ac dicent, Ambulabimus vobiscum: Item, Venient ex longinquis partibus, & ascendent in montem Sion. Ideo etiam multarum gentium pater Abraham fuit dictus, quia ab Oriente & Occidente venturi erant qui cum eo accumberent in regno Dei. Quantum autem ad cæremonias attinet, ille est medijs paries quem Paulus dirutum fuisse docet. Ita in fidei vnitatem Iudæis coniuncti fuimus quo ad substantiam. cæremoniarum autem abolitæ fuerunt, nequid obstaculi esset quominus illi manum nobis porrigerent. *Et fiet vnus grex.* Hoc est, vt in corpus vnum coalescant omnes Dei filii: sicuti vnã fatemur Catholicam Ecclesiam, & vnius capitis vnum esse corpus necesse est. Vnus Deus (inquit Paulus) vna fides, vnum Baptisma. Itaque nos vnum esse oportet, sicuti in vnã spem vocati fuimus. Quanquam autem in diuersa stabula videtur hic grex distinctus, communibus tamen septis inclusi sunt qui passim per totum orbem sparsi sunt fideles: quia omnibus idem prædicatur verbum, eadem in vfu sunt sacramenta, idem præcandi ordo, & quæ ad fidei professionem requiruntur. Obserua modum quo grex Dei colligitur: nempe quum vnus est omnium pastor, & vox eius auditur. Quæ verba significat, vbi subest vni Christo Ecclesia, eius imperio pareat, doctrinæque aufcultat, tunc demum rite compositum esse eius statum. Siquid tale apud se nobis Papistæ ostendant,

Rom. 5. 6. 15

Iesa. 59. c. 18

Zach. 8. d. 23

Gen. 17. a. 5

Matth. 8. b. 11

Eph. 2. c. 14

Ephes. 4. 4

Cap. X. fruuntur quo tantopere superbiunt Ecclesiæ titulo: si verò illic silet Christus, pedibus calcatur eius ma-
iestas, ludibrio habentur sacra eius instituta: quid aliud est eorum, vniuersas quam diabolica conspiratio,
quæ omni dissipatione peior est ac magis execranda? Proinde, meminimus, semper à capite sumendum
esse exordium. Vnde & Propheta quum Ecclesiæ instaurationem describeret, semper Dauidem regem
adiungunt Deo: ac si dicerent neque Ecclesiam esse vbi non regnat Deus, neque extare regni Dei, nisi vbi
pastoris honos Christo defertur.

17 *Propterea me Pater diligit.*) Est quidem alia superior causa, cur Pater Filium diligit, neque enim
frustra vox audita fuit è cælo, Filium esse dilectum, in quo Dei beneplacitum residet. Sed quia & nostra
causa factus est homo, & in hunc finem eum Pater complexus est, ut nos sibi reconciliaret, non mirum est
quòd le ideo diligi affirmat, quia salutem nostram propria vita chariorem habet. Mira verò Diuinæ erga
nos bonitatis commendatio, & quæ nos merito in admirationem sui totos rapere debeat, quòd non mo-
dò amorem vnigenito debitum in nos vsque diffundit, sed ad nos, velut ad finalem causam refert. Et
certè nihil opus fuit Christum carnem nostram induere in qua diligeretur, nisi ut nos redimendo, pater-
næ misericordiæ pignus esset. *Vt rursus sumam eam.* Quia non paruo mœrore audita Christi mors dis-
cipulos afficere poterat, imò etiam grauius concutere eorum fidem, consolatur eos spe resurrectionis
mox futuræ: ac si diceret non hac lege se moriturum, ut absorbeatur à morte, sed ut victor mox resurgat.
Et nos hodie ita Christi mortem repugnare conuenit, ut simul in mentem veniat resurrectionis gloria.
Ita eum vitam fuisse agnoscimus, quia cum morte congressus, magnificè eam deuicit, & nobilem egit
triumphum.

18 *Nemo tollit eum à me.*) Altera consolatio qua se discipuli in Christi morte sustentent: quòd non
moritur coactus, sed sponte se pro salute gregis offert. Porrò non tantum homines necis potestatem in
se habere negat, nisi quatenus permiserit, sed à qualibet vi necessitatis se eximit. Alia nostri ratio, quibus
propter peccata imposita est moriendi necessitas. Natus quidem est & Christus ipse mortalis homo: sed
hæc voluntaria submissio fuit, non seruitus aliunde iniuncta. Munire ego discipulos suos voluit Christus,
ne ipsum paulò post ad mortem rapi videntes frangerentur animis, ac si oppressus esset ab hostibus: sed
mira Dei prouidentia fieri agnoscerent, ut mortem pro grege redimendo obiret. Et huic doctrinæ per-
petua inest utilitas, quòd ideo mors Christi piaculum est pro peccatis nostris, quia voluntarium fuit
sacrificium, iuxta illud Pauli, Obedientia vnius, iusti facti sunt multi. Hæc verba, *Pono eum à me ipso* bifa-
riam exponi possunt, vel quòd se vita exuat Christus, manens ipse integer, (ac si quis vestem à corpo-
re suo deponeret, vel quòd suo arbitrio moriatur. *Hoc mandatum.* Reuocat nos ad æterni Patris
consilium, ut sciamus tantam illi fuisse curam salutis nostræ, ut Filium suum vnigenitum, tantus quantus
est, nobis dicauerit. Et Christus ipse qui in mundum venit, ut Patri se obedientem præberet, confirmat
se non alium habere in omnibus scopum, quàm ut nobis consulat.

19 *Dissidium igitur rursus extitit inter Iudæos propter sermones istos.*

20 *Dicebant autem multi ex illis, Daemonium habet ac insanit: quid eum au-
ditis?*

21 *Alij dicebant, Hæc verba non sunt demoniaci: nunquid daemonium potest cæ-
corum oculos aperire?*

22 *Facta sunt autem Encenia Hierosolymis, & hyemis erat.*

23 *Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Solomonis.*

24 *Circumdede runt ergo eum Iudæi, ac dixerunt ei, Quousque animam nostram
suspensam tenes? si tu es Christus, dic nobis liberè.*

25 *Respondit eis Iesus, Dixi vobis, & non creditis: opera quæ ego facio in nomi-
ne Patris mei, hæc testantur de me.*

26 *Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis, quemadmodum dice-
bam vobis.*

27 *Oues quæ meæ sunt, vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur
me.*

28 *Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum: nec rapiet eas
quisquam è manu mea.*

29 *Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est: & nemo potest rapere, è manu
Patris mei.*

30 *Ego & Pater vnus sumus.*

19 *Dissidium igitur.*) Hic fuit fructus concionis Christi, quòd aliquot sibi discipulos acqui-
suerit: sed quia multos etiam aduersarios eius doctrina habet, inde exoritur dissidium, ut scindantur
inter se qui prius erant quasi vnum Ecclesiæ corpus. nam vno consensu omnes profitebantur, se cole-
re Deum, Abraham, & Moysen legem sequi, nunc vbi Christus emergit, dissidere eius causa incipiunt. Si
vera fuisset illa professio, Christus (qui summum est vinculum charitatis, & cuius officium est quæ dis-
sipata sunt colligere) consensum eorum minimè abrumpere. Sed Euangelii sui luce multorum hypo-
cristin

crisin detegit, qui falso tantum prætextu fucati, se populum Dei esse iactabant. Ita etiam nunc facit multorum prauitas vt disidiis turbetur Ecclesia, & contentiones ferueant. interim qui conturbant pacem, culpam in nos reiciunt, ac schismaticos vocant: hoc enim præcipuo crimine grauamur à Papistis quòd tranquillum Ecclesiæ statum concusserit nostra doctrina. Atqui si Christo placidè se ipsi submitterent, ac manum darent veritati, statim sedati essent omnes motus. sed quum ipsi fremant ac tumultuentur aduersus Christum, nec alia lege quiescere nobis permittant nisi vt extincta iaceat Dei veritas, & Christus à regno suo exulet: iniuste nobis obiciunt schismatis crimen, quod ipsis imputandum esse nemo non cernit. Dolendum sanè est intestinis discordiis lacerari Ecclesiã: sed præstat esse aliquos qui se ab impiis disiungant, vt Christo capiti suo vniantur, quàm omnes in contemptum Dei esse concordet. Itaque semper in schismatibus videndum quinam à Deo & pura eius doctrina discessionem faciunt.

20 *Dæmonium habet.*) Quàm possunt odiosissimo probro infamant Christum, vt eum audire omnes horreant. Nam impii, ne cedere Deo cogantur, furiosè & clausis oculis in superbum eius contemptum prorumpunt, & alios incitant ad eandem rabiem, nequa vox Christi cum silentio audiatur. Atqui ipsa Christi doctrina satis in se defensionis habet aduersus calumnias. Atque hoc suo responso intelligunt fideles quum *Hæc verba* negant esse *Dæmoniaca*. perinde enim est ac si iudicium ex re ipsa fieri poscerent. veritas enim (vt dictum est) septiam satis asserit. Atque hoc est vnicum fidei nostræ præsidium, quòd nunquam efficere poterunt impii quin Dei virtus & sapientia in Evangelio refuleat.

22 *Facta sunt encenia.*) Ac si diceret Innoationes: quia templum, quod pollutum fuerat, de integro consecratum fuit auspiciis Iudæ Machabæi: ac tunc institutum fuit vt quotannis festus ac celebris esset dedicationis nouæ dies: vt Dei gratiam, quæ finem Antiochi tyrannidi imposuerat, memoria repeterent. Tunc autem in templo Christus pro more apparuit, vt in sequenti hominum conuentu vberior esset prædicationis suæ fructus. *Porticum Solomonis* templum vocat Euangelista: non quòd Sanctuarium esset, sed templi solum appendix. Nec poticum veterem intelligit à Solomone olim extructam (quæ à Chaldæis prius diruta fuerat) sed quam Iudæi fortè primùm ab exilio Babylonico reuerfi, ad exemplar veteris illius conditam, nomine etiam ornauerant, vt plus haberet dignitatis: deinde Herodes noui templi conditor.

24 *Circumdedeunt ergo eum Iudæi.*) Non dubium est quin astutè Christum aggressi fuerint, saltem qui primi erant huius consilii authores. nam vulgus promiscuum potuit sine fraude expectere vt Iesus palàm manifestaret se missum esse à Deo liberatorem: sed pauci captiosè & per insidias vocem hanc in turba elicere volebant, vt per tumultum è medio tolleretur, vel Romani in eum manus iniicerent. Quòd se queruntur teneri *Suspensos*, eo præ se ferunt se redemptionis promissæ tam ardentem esse cupidos vt Christi desiderium alsidè eorum animos sollicitet. atque hic verus est pietatis affectus, nusquam alibi inuenire quàm in solo Christo quod mentibus nostris satisfaciatur, easque verè tranquillet. quemadmodum & ipse loquitur, Venite ad me omnes qui anxii estis & onerati, & ego reficiam vos, & quietem inuenient animæ vestræ. Ergo qui ad Christum veniunt, sic comparatos esse decet vt se isti fingunt esse. Sed immeritò Christum accusant, quasi hæctenus non stabilierit ipsorum fidem: nam per eos tantum steterat quominus plenam & solidam haberent eius notitiam. Sed hoc incredulis perpetuum est, fluctuari dubios malle quàm fundari in certo Dei verbo. Ita hodie plurimos videmus, quum vltro oculos claudant, spargere suæ dubitationis nebulas, quibus obscurant clarum Evangelii lucem. Multos etiam videmus leues spiritus, qui per friuolas speculationes volitando, fixam stationem tota vita non reperiunt. Quum postulant vt Christus palàm vel *Liberè*, & cum fiducia se manifestet, sensus eorum est, ne obliquè amplius & quasi per ambages se insinuet. Ita obscuritatis insimulant eius doctrinam, quæ tamen satis aperta & sonora fuerat, nisi in homines surdos incidisset. Admonet autem hæc historia non posse nos malorum insidias & calumnias effugere si ad prædicandum Evangelium vocati sumus. Quare in excubiis stare oportet, nec quasi re noua percelli quum idem nobis quod magistro accidet.

Matth. 11. 4. 28

25 *Dixi vobis.*) Non dissimulat Dominus se esse Christum, neque tamen docet eos quasi sint ad discernendum idonei: quum potius malitiam in qua oblatinati erant, illis exprobrat: quia nihil hæctenus profecerant, verbo & operibus Dei edocti. Quòd ergo non cognoscitur ab illis, id eorum vitio imputat, ac si diceret, Doctrina mea satis per se ad intelligendum facilis est: culpa autem in vobis hæret, quia Deo malignè resistitis. Postea de *Operibus* loquitur, vt duplicis contumaciæ ipsos conuincat. nam præter doctrinam luculentum habebant in miraculis testimonium, nisi Deo fuissent ingrati. Bis ergo repetit eos *Non credere*, vt coarguat ipsos sponte surdos esse ad doctrinam, cæcos ad opera, quod signum est extremæ ac desperatæ malitiæ. Dicit se *Opera fecisse in nomine Patris*, quia hic erat scopus vt Dei virtutem in illis testatam faceret: vnde palàm fieret ipsum esse à Deo profectum.

26 *Quia non estis ex ouibus.*) Altiorē causam adducit cur neque miraculis neque doctrinæ fidem habeant, nempe quia sint reprobi. Notandum autem est Christi consilium. nam quia se Dei Ecclesiam esse iactabant, nequid eorum incredulitas Evangelio derogeret, credendi donum speciale esse pronuntiat. Et ceriè vt Deum cognoscant homines, prius necesse est ab ipso esse cognitos, vt dicit Paulus. Rursum quos Deus non respicit, semper ab eo manere auersos necesse est. Siquis obmurmuret, causam incredulitatis residere in Deo, quia penes eum solum sit oues facere: respondeo ipsum omni culpa liberari, quando homines non nisi voluntaria malitia gratiam reiciunt. Conciliat Deus sibi fidem quantum satis est, sed feræ bestię nunquam mansuescunt, donec in oues Spiritu Dei mutatæ fuerint. Qui tales sunt, frustra tentabunt feritatis suæ culpam in Deum reicere, quæ ipsorum naturæ propria est. In summa, significat Christus nihil esse mirum si paucos habeat Evangelio suo obsequentes, quia feroces sint ac indomitæ bestię quicunque Spiritu Dei ad obsequium fidei subacti non sunt. Quo magis indignum est atque absurdum vt ab hominum fide pendeat Evangelii autoritas: quin potius reputent

Galat. 4. b. 9

Cap. X. fideles eo se magis Deo obstrictos esse; quòd quum alii in cæcitate maneant, Spiritus illuminatione ad Christum tracti sunt. Hic etiam habent Euangelii ministri quo se consolentur, si non omnibus vtilis sit eorum labor.

27 *Oves mee.*) Probat argumento à contrariis ipsos non esse oves, quia non obediunt Euangelio. Deus enim quos elegit, efficaciter vocat: ita fide probantur Christi oves. Et certè Ouium nomen ideo ad fideles transfertur quia Deo se per manum summi Pastoris regendos tradunt, & deposita priore feritate, ductiles se & morigeros præbent. Hæc etiam non parua est consolatio piis doctoribus, quòd utcumque maior pars mundi Christum non auscultet, habet tamen ipse suas oves quas cognoscit, & à quibus vicissim cognoscitur. Quantum in se est studeant totum mundum ad Christi ouile aggregare: sed ubi non succedit pro voto, contenti sint hoc vno, quòd sua opera colligentur qui oves sunt. Reliqua iam suprà exposui.

28 *Et non peribunt in æternum.*) Incomparabilis fructus hic fidei est quòd certos ac securos esse nos iubet Christus, quum fide in suum ouile sumus aggregati. Sed notandum est simul qua sultura nitatur hæc certitudo, nempe quia ipse futurus sit salutis nostræ fidelis custos: nam *In manu sua ipsam esse testatur.* Quòd si hoc nondum sufficiat, Patris virtute tutò seruatum iri dicit. Insignis locus, quo docemur non minus certam esse electorum omnium salutem quàm inuicta est Dei potentia. Porrò non voluit Christus hanc vocem temere in aerem iactare, sed promissionem dare suis quæ penitus infixæ eorum animis insideat. Ergo colligimus eò spectare sententiam Christi ut electis firma constet salutis certitudo. Validis quidem hostibus sumus circumdati, & tanta est nostra imbecillitas ut singulis momentis parum distemus à præsentis morte: sed quia *Maior* (siue potentior) *est omnibus* qui depositum nostrum seruat, non est quòd trepidemus quasi in periculo sit vita nostra. Hinc etiam colligimus quàm insana sit Papistarum fiducia, quæ in liberum arbitrium, in virtutem propriam & operum merita recumbit. Longè aliter suos Christus instituit, ut se in hoc mundo, tãquam in media sylua, inter innumeros latrones esse meminerint: ac præterquam quòd sunt inermes prædæque expositi, materiam mortis in se inclusam esse agnoscant: ut vna Dei custodia freti, securè ambulent. Denique ideo certa nobis salus quia in manu Dei est, quia & fides nostra infirma est, & nos ad vacillandum nimis procliuës. Sed Deus, qui nos in manum suam recepit, satis robustus est ut solo flatu omnes hostium nostrorum machinas discutiatur. Huc conuertere oculos operæpretium est, ne tentationum metus nos exanimet. Nam & Christus modum ostendere voluit quo inter lupos oves quietè versentur. *Et nemo potest rapere è manu Patris.* Copula illatiuæ particulæ loco hic posita est. nam ex inuicta Dei potentia colligit Christus hostium libidini non esse obnoxiam piorum salutem quia necesse foret Deum vinci, qui nos sub manus suæ tutela habet.

30 *Ego & Pater vnus sumus.*) Voluit impiorum sannis occurrere, iactare enim poterant nihil ad ipsum pertinere Dei potentiam, ut discipulis suis promitteret certum eius præsidium. Testatur ergo sibi ita coniunctas esse cum Patre rationes, ut eius auxilium sibi ac suis ouibus nunquam defuturum sit. Abusi sunt hoc loco veteres, ut probarent Christum esse Patri *quosiorum*. Neque enim Christus de vnitatis substantiæ disputat, sed de consensu quem cum Patre habet: quicquid scilicet geritur à Christo, Patris virtute confirmatum iri.

31 *Sustulerunt ergo iterum lapides Iudæi, ut lapidarent eum.*

32 *Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum operum lapidatis me?*

33 *Responderunt ei Iudæi, dicentes, Non boni operis causa lapidamus te, sed blasphemie: & quòd tu, quum homo sis, facis te ipsum Deum.*

34 *Respondit eis Iesus, Nonne est scriptum in Lege vestra, Ego dixi, dii estis?*

35 *Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura:*

36 *Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?*

31 *Sustulerunt ergo iterum lapides.*) Sicuti pietas in asserenda Dei gloria suo zelo ardet, quem Spiritus Dei moderatur: ita infidelitas mater est furoris: & diabolus ita impios exagitat ut nihil quàm cædes sperent. Hic exitus demonstrat quo animo Christum interrogauerint. nam aperta confessio, cuius cupidos se fingebant, illos statim in rabiem adigit: & tamen quum ita violenter ferrentur ad opprimendum Christum, non dubium est quin iudicii colorem obtenderint: quasi hoc agerent ex Legis præscripto, ubi Deus pseudopphetas lapidari iubet.

32 *Multa bona opera.*) Hic Christus non tantum causam esse negat cur ita sæuiant, sed eos ingrati tudinis accusat, quòd Dei beneficiis tam iniquam mercedem rependant. Nec vno vel altero opere se de illis beæ meritum esse commemorat, sed plurimis in rebus se fuisse erga eos beneficium: deinde non erga se modo, sed potius in Deum ingratos esse coarguit, quum se dicit Patris ministrum, qui eius virtutem in mediū protulerit, ut illis nota testatæque foret. Nam quum dicit *Ex Patre*, significat Deum suum se authorem. Summa est, Voluit Deus per me vobis innotescere, præclara beneficia vobis per manum meam largitus est: excutite me quantum voletis, nihil inter vos gelsi nisi laude & gratia dignum. necesse est igitur ut Dei dona in me nunc furiosè persequi velitis. Interrogatio autem plus habet momenti ad pungendas eorum conscientias quàm si simpliciter asserendo loquutus esset.

33 *Non boni operis causa.*) Quamlibet apertè bellum cum Deo gerant impii, nunquam tamen sine honesto

honesto prætextu peccare volunt. Ergo dum insaniunt aduersus Filium Dei, hæc crudelitate nondum contenti vltro eum accusant, sed que Dei gloriæ patibulos faciunt ac iudices. Quare necesse est vt bona conscientia murus sit nobis alienus, quo probra & calumniis quibus impetimur, fortiter repellamus. Quocumque enim colore splendeat eorum malitia, & quicquid ignominia nobis ad te impuuant, si pro causa Dei pugnamus, illi se nimis abnegabit quin veritatem tuam asserat. Sed quæ nunquam impiis desunt prætextus ad grauandos Dei seruos & simul accedit terrea impudentia, vt vult: male dicere non desinant; patientia & mansuetudine opus est quæ nos in finem vsque sustineat. *Blasphemæ* nomen, quod apud profanos scriptores generale est pro quouis conuictio, Scriptura ad Deum refert, quum lædatur eius maiestas & contumelia afficitur. *Quod tu, quum homo sis.* Duæ sunt blasphemæ species: Dua sunt blasphemæ species vcl quum proprio honore spoliatur Deus; vcl quum illi quippiam affingitur eius natura indignum & alienum. Christum ergo blasphemum & sacrilegum esse cõfendunt, quia mortalis homo Diuinum sibi honorem vsurpæt. Et vera erat hæc blasphemæ definitio: si nihil aliud quam homo fuisse Christum tantum in eo peccant quod Diuinitatem, quæ in miraculis conspicua erat, cernere non dignantur.

34 *Nomen est scriptum.*) Obiectum ubi crimen diluit non negando se Dei Filium, sed tuendo rectè hoc dictum esse. Quamquam responsu suum magis aptat pertosis quam rem ipsam penius explicet: nam eorum malitiam refellere in presentia satis habuit. Quo sensu vocauerit se Filium Dei oblique insinuat magis quam planè exprimat. Argumentum autem quo vtitur non à paribus sumptum est, sed à minori ad maius. Scriptura deos vocat quibus functionem honorificam Deus imposuit: hoc ergo honoris titulo longè dignior est quem Deus segregauit vt supra alios omnes emineat. vnde sequitur, malignos & sinistros esse interpretes qui prius illud admittunt in secundo autem arripunt effusionis causam. Testimonium quod citat Christus, in Psalmo 82. habetur, vbi exposulat Deus cum Regibus & Iudicibus terræ qui imperio & potentia tyrannicè ad suas libidines, ad opprimendos miseros, & quoduis iniquum facinus abutuntur. Exprobrat autem illis quod pauca memores vnde tantum dignitatis acceperint, nomen Dei profanent. Hoc Christus ad præsertim causam accomodat, quod de eorum nomine orientur, quia ad regendum mundum Dei sint imbuti. Eadem ratione & Angelos Scriptura deos appellat, quia per illos Dei gloria mundum irradiat. Notanda est loquutio, *Ad quos sermo Dei factus est.* intelligit enim Christus certo Dei mandato esse inflatos. vnde colligimus imperia non temere, neque hominum errore esse exorta, sed Dei arbitrio constituta esse: quia pœniticum ordinem vigere inter homines, iurè que ac legibus nos gubernari velit. Quia ratione dicit Paulus, Deo rebelles esse quicunque potestati resistunt: quia non sit potestas nisi Diuinitus ordinata. Siquis obiciat, has quoque vocationes esse à Deo, & illi probari, neque tamen propterea agricolas aut bubulcos aut sutores vocari deos: respondeo non esse hoc generale. vt quicunque à Deo vocati sunt ad certum aliquod vitæ genus, dii vocentur: sed Christum de Regibus loqui quos Deus in altiore gradum extulit vt præstare atque excellant. In summa, tantus magistratus ideo esse deos quia imperium Deus illis mandauit. *Legis* nomine hoc loco Christus totam doctrinam complectitur qua Deus veterem & eternam gubernauit. Nam quia Prophetæ Legis duntaxat interpretes fuerunt, merito & Psalmi censentur Legis accessibiles. *Scripturam non posse solui,* perinde valet atque Scripturæ doctrinam esse inuolabilem.

36 *Quem Pater sanctificauit.*) Quædam est piis omnibus communis sanctificatio: sed hic Christus aliquid longè præstantius sibi vendicat: nempe quod vnus ab omnibus aliis segregatus fuerit in quo se virtus Spiritus, & Dei maiestas exeret: quem di. odum supra se ab eodem Patre signatum esse dicebat. Propriè autem hoc ad Christi personam refertur, quatenus in carne manifestatus est. Itaque hæc duo coniuncta sunt, quod sanctificatus fuerit, & missus in mundum, sed simul tenendum est quod quum & qua lege missus fuerit, vt scilicet salutem ex Deo afferret, atque omni ex parte probaret se ac præstaret Dei Filium. *Vos dicitis blasphemare.* Torquebant hunc locum olim Ariani, vt Christum probarent non naturam Deum esse, sed quasi precariam habere Diuinitatem. Sed facili est huius erroris refutatio: quia non disputat hic Christus quis in se sit, sed qualis ex miraculis in carne humana agnosceret debeat. Neque enim vnquam apprehendi à nobis æterna eius Diuinitas poterit nisi eum amplexi fuerimus quatenus à Patre exhibitus est Redemptor. Ad hæc memoria tenendum est quod prius atugi, Christum hoc loco non palam neque disertè (vt inter suos discipulos) testari quisquam sit: sed magis insinuate in refellenda hostium suorum calumnia.

37 *Si non facio opera Patris mei, ne mihi credatis.*

38 *Si autem facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis quod in me est Pater, & ego in eo.*

39 *Querebant ergo eum rursus apprehendere: & exiit ex manu eorum.*

40 *Et iterum abiit trans Iordanem in locum ubi Iohannes primum baptizabat: & mansit illic.*

41 *Et multi uenerunt ad eum, ac dicebant, Iohannes quidem signum nullum fecit: quæcumque autem dixerat Iohannes de eo, vera erant.*

42 *Et multi illic crediderunt in eum.*

37 *Si non facio opera.*) Ne exciperent Iudæi, frustra ab eo iactari sanctificationem & quicquid inde pendebat, iterum inculcat sua miracula, in quibus satis luculentum ediderat specimen suæ Diuinitatis. Est autem concessio species: acsi diceret, *Nolo, alia lege vos ad fidem mihi habendam obstringi quam si res ipsa in medium prodeat: impune vobis liceat me reicere nisi mihi Deus palam testimoniu reddiderit.*

Cap. XI *Opera Patris nominat, quæ verè Diuina erant, in quibus maior potentia refulgebat quàm vt possent homini ascribi.*

38 *Si autem facio opera Patris mei.)* Ostendit eos impii & sacrilegi contemptus teneri plane conuictos, quia manifestis Dei operibus nihil honoris deferant. Est autem secunda concessio, quum dicit, Etiam vt de doctrina vobis dubitare permittam, saltem negare non licebit, quæ edidi miracula ex Deo esse. Deum itaque, non hominem ex professo reicitis. Cæterum quod fidem postponit scientiæ, quasi ordine sit inferior, ideo facit quod illi cum incredulis & præposteris hominibus negotium est, qui nisi experientia victi & coacti nunquam Deo cedunt, nam rebelles prius scire volunt quàm credant. Et tamen nobis etiam eousque indulget Deus vt operum suorum notitia ad fidem nos præparet. Verum cognitio Dei & arcanæ eius sapientiæ fidem ordine sequitur: quia fidei obedientia ianuam regni celorum nobis reserat. *In me est Pater.* Idem repetit quod supra aliis verbis dixerat, Ego & Pater vnum sumus. Huc tendunt omnia, quod in sua administratione nihil à Patre diuersum habeat, *Pater* (inquit) *in me est.* hoc est, Diuina virtus se in me profert. *Et ego in Patre sum.* hoc est, nihil ago nisi auspiciis Dei, ita vt mutua sit inter me & Patrem coniunctio. Neque enim hic de essentiæ vnitae sermo habetur: sed de manifestatione Diuinæ potentiae in Christi persona vnde constabat Diuinitus missum esse.

39 *Quærebant ergo eum apprehendere.)* Proculdubio vt eum ex templo extraherent statim lapidandum: neque enim Christi verbis mitigatus erat eorum furor. Quod elapsum dicit *Ex eorum manu,* non aliter quàm admirabili Dei virtute fieri potuit, quo monemur, nos malorum libidini mimime esse expositos, quàm Deus, quoties ita visum est, fræno suo cohibet.

40 *Abijt rans Iord.)* Transit Christus vltra Iordanem, ne sibi assidue non magno cum fructu pugnandum foret. Itaque exemplo suo docuit occasione vtendum esse. De loco secessus vide capite 1. d. 28.

41 *Et multi venerunt ad eum.)* Concursum hic ostendit Christum solitudinem minime quæsiisse, vt ab officio desisteret, sed vt sacrarium Dei erigeret in deserto, quum eum Hierosolyma (quæ propria erat eius sedes) obliuiscere repulisset. Et sanè hæc horribilis fuit Dei ultio, quod quum templum à Deo electum (pelunca latronum esset, Ecclesia Dei in loco ignobili collecta fuit. *Iohannes quidem.* Colligunt Christum Iohanne præstantiorem esse, quia tot miraculis sit insignis, quum Iohannes nullum miraculum edidisset: non quod semper iudicium ex miraculis fieri debeat, sed quod miracula doctrinæ adiuncta non leue pondus habeant, sicuti iam aliquoties dictum est. Porro oratio hæc defectiua est: comparant enim Christum cum Iohanne, sed tantum alterum membrum exprimunt. Demde pro confesso sumunt Iohannem summum fuisse Dei Prophetam, & singulari Spiritus gratia præditum. Scite ergo ratio cinantur, Christum Iohanni præferendum esse, quia hoc non nisi certa Dei prouidentia factum fuerit vt Iohannes, maximus alioqui Propheta, nullo tamen miraculo commendatus esset: vnde conficitur, rationem Christi in eo fuisse habitam, vt pluri fieret. *Quæcunque autem dixerat.* Non videtur hoc ab illis dictum, sed ab Euangelista additum esse, vt doceret duplici argumeto eos fuisse adductos vt in Christum crederent: quia ipsa videbant verum esse testimonium quod ei Iohannes reddiderat, & plus illi dignitatis conciliabant miracula.

C A P. XI.

1 **AE** *grotabat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania castello Marie & Martæ huius sororis.*

Matth. 26. a 7
1° Fra 12. a. 3

2 *Maria autem erat quæ vnxit Dominum unguento, & absterxit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus egrotabat.*

3 *Miserunt ergo sorores ad ipsum, dicentes, Domine, ecce, quem amas, egrotat.*

4 *Iesus autem hoc audito, dixit, Hæc infirmitas non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per ipsam.*

5 *Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius, & Lazarum.*

6 *Postquam ergo audiuit eum egrotare, tunc mansit in loco vbi erat, duos dies:*

7 *Deinde post hoc dicit discipulis, Eamus in Iudæam iterum.*

8 *Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & rursum vadis illuc?*

9 *Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt horæ diei? si quis interdum ambulet, non offendit: quia lumen mundi huius videt.*

10 *Si quis autem ambulet noctu, offendit, quia lumen non est illi.*

1 *AEgrotabat autem quidam.)* Transit ad aliam historiam Euangelista, quæ miraculum continet in primis memorabile. Præterquam enim quod Christus in suscitando Lazaro singulare Diuinæ virtutis specimen edidit, simul viuam imaginem ante oculos posuit futuræ nostræ resurrectionis. & fuit hic quasi postremus actus & clausula: iam enim mortis tempus appropinquabat. Non mirum igitur si præcipue gloriam suam in eo opere illustrauerit, cuius memoriam suorum animis volebat maxime infixam esse, vt quædam esset superiorum omnium obsignatio. Alios Christus mortuos suscitauerat: sed nunc in putrido caduere potentiam suam exerit. Verum circumstantiæ, quæ ad celebrandam in hoc miraculo Dei

Dei gloriam faciunt, suo loco & ordine notabuntur. Quòd Lazarum Bethaniensem *Ex castello Mariae ac Marthe* fuisse dicit, probabile est fuisse expressum quia obscurior in eis fideles Lazari fama erat quam fororum. Nam sanctæ illæ mulieres Christum hospitio excipere solebant, quemadmodum ex Luca apparet. Nimis crassa hallucinatio fuit quòd Monachi & similes rabulæ sub Papatu, *Ex castello* id est oppidulo vel pago, arcem fecerunt. Eiusdem etiam inscitia est quòd Mariam hanc Lazari sororem, fingunt infamem illam & probrosæ vitæ mulierem fuisse: cuius meminit Lucas cap. 7. Errori causam vnctio præbuit: quasi verò non satis constet sæpius vnctum fuisse Christum, & quidem diuersis in locis. Mulier peccatrix de qua narrat Lucas, Hierosolymis, vbi degebat, Christum vnxit: Maria autem Bethanæ idem postea fecit in suo pago. Præteritum verò tempus quo vnctus est Euangelista, *Vnxit*, non ad tempus rei gestæ de qua nunc agitur, referri debet, sed ad tempus quo scribebat. ac si diceret, *Hæc est Maria quæ postea vnquentum effudit*, cuius causâ exortum est murmur inter discipulos.

Luc. 10. g. 38

Luc. 7. f. 37

3 *Eccæ, quem amas, ægrotat.*) Breuis nūtius, sed vnde Christus facillè colligere poterat quidnam duæ sorores vellent, nam sub hac querimonia verecundè preces suas insinuant, vt opem ferre velit. Non prohibemur quidem à longiore præcandi forma: hæc tamen summa est, curas nostras, & quicquid nos malorum angit, in Dei sinum conicere, vt remedium afferat. Sic & cum Christo agunt istæ mulieres: malum illi suum familiariter exponunt, ac inde leuationem sperant. Notandum etiam quòd impetrandi auxilii fiduciam concipiunt ex Christi amore: atque hæc perpetua est rite orandi regula: vbi enim amor Dei, illic certa est & præsens salus: quia non amat, & deserit.

4 *Iesus autem hoc audit.*) Voluit hoc responso curam discipulis eximere, ne ipsos malè haberet quòd tam securum in amici periculo cernerent. Ergo ne anxii sint interea de vita Lazari, morbum negat lethalem esse: quin potius nouam sibi gloriæ materiam fore promittit. Porrò tametsi mortuus est Lazarus, quia tamen paulo post vitæ eum restituit Christus, hunc exitum respiciens, morbum dicit non esse ad mortem. Alterum membrum *Pro gloria Dei*, non ita opponitur quasi hoc perpetuum sit argumentum. Scimus enim, etiam dum pereunt reprobi, non minus in eorum interitu conspicuam resurgere Dei gloriam quam in piorum salute. Sed Christus propriè hoc loco Dei gloriam notauit quæ cum officio suo coniuncta erat. Porrò in Christi miraculis non formidolosa Dei potètia, sed benefica suauisque apparuit. Ergo quum mortis periculum esse negat, vbi suam & Patris gloriam vult manifestare, reputandum est quòrum & in quem finem à Patre missus sit: nempe vt seruet, non vt perdat. Magnū etiam pondus habet hæc loquutio, *Pro Dei gloria, vt glorificetur Filius Dei.*) Inde enim colligimus Deum in Filii sui persona sic velle agnosci, vt quicquid sibi honoris haberi postulat, Filio tribuatur. Ideo habuimus supra capite 5. d. 23. Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat. Quare frustra Turcæ & Iudæi, quum sint in Christum contumeliosi, se Deum colere obtendunt: imò Deum à seipso diuellere hoc modo conantur.

5 *Diligebat autem Iesus Martham.*) Videntur in speciem hæc pugnare, quòd biduum maneat Christus trans Iordanem, quasi Lazari vitam negligens: & tamen ipsum ac sorores amare dicatur. Nam quum sollicitudinem amor gignat, statim accurrere debuit. Porrò quum Christus vnicum sit Diuinæ gratiæ speculum, docemur hac eius mora non æstimandum esse nobis amorem Dei à præsentis rerum statu. Rogatus, sæpe auxilium suum differt, vel vt orandi ardore magis acuat, vel vt patientiam nostram exerceat, similitque assuefaciat ad obsequium. Sic ergo Dei opem fideles implorent vt simul discant vota sua suspendere, si quando tardius quam videtur necessitas postulare, manum suam ad ipsos iuandos proferat. Nam utcumque cesset, nunquam tamen dormit, nec suorum obliuiscitur. Interea certò simus peruausi, ipsum, quocumque diligit, velle saluos esse.

7 *Deinde post hoc dicit.*) Nunc tandem se curam Lazari habuisse demonstrat, quum putarent discipuli ipsum esse oblitum, vel saltem Lazari vitam aliis rebus posthabere. Hortatur ergo eos vt traiecto Iordane Iudæam petant.

8 *Rabbi, nunc querebant.*) Quòd eum absterrent discipuli, non tam fortasse eius causa faciunt, quam sui respectu, quòd sibi quisque timeat: sicuti commune erat omnibus periculum. Ergo quum crucem subterfugiant, idque fateri pudeat: quod magis est speciosum, se pro magistro sollicitos esse obtendunt. Idem quotidie permultis accidit: nam qui ab officio declinant crucis metu, multiplices hinc inde prætextus sibi accersunt ad obtegendam suam molliem, ne videantur absque iusta causa Deum fraudare debito obsequio.

9 *Nóme duodecim sunt.*) Variè expositus fuit hic locus. Quòd putarunt nonnulli doceri his verbis mutabiles esse hominum animos, vt singulis interdum horis nouum ac diuersum consilium capiant, nimis remotum est à Christi mente: nec sanè referre dignatus essem nisi quia in vulgare prouerbium celsit. Ergo genuino & simplici sensu contenti sumus. Primum similitudinem mutuatur Christus à nocte & die, nam si quis in tenebris iter faciat, non mirum si subinde impingat, vel erret, vel labatur: at lux solis interdiu viam monstrat, nequid sit periculi. Vocatio autem Dei instar lucis diuinæ est, quæ nos errare vel impingere non patitur. Quisquis ergo Dei verbo obtemperat, nec quicquam aggreditur nisi eius iussu, illum quoque habet à cælo ducem ac directorem, & hac fiducia securè & intrepidè viam arripere potest: nam (vt habetur Psalmo 91.) Quisquis in viis suis ambulat, Angelos habet custodes, & eorum ductu tutus est, ne ad lapidem pes eius offendat. Christus ergo hoc præsidio fretus animosè perguit in Iudæam, lapidationem non metuens: quia nullum sit errandi periculum vbi Deus solis officium faciens nobis præluceat, cursumque nostrum moderatur. His verbis docemur, quoties homo propriis consiliis sine Dei vocatione se permittit, totam eius vitam nihil quam vagum & erroneum esse cursum: & qui maximè sibi sapere videntur, vbi os Dei non interrogant, ac Spiritum eius non habent actionum omnium præsidem, cæcos esse in tenebris palantes: vnam hanc esse rectam viam, si vocationis Diuinæ probè nobis consciis, præeuntem semper habemus Deum. Hanc bene instituedæ vitæ regulam sequitur certa fiducia prosperi successus: quia fieri nõ potest quin foeliciter gubernet Deus. Atque hæc cognitio plusquàm necessaria

Psal. 91. b. 11

Cap. XI nobis est: vix enim pedem ad sequendum eum mouere possunt fideles, quin mille statim obstacula ingerat Satan, varia hinc inde discrimina ostendet, modisque omnibus obstruere machinetur. Atqui ubi Dominus tanquam accensa luce sua nos ad pergendum inuitat, magno animo pergendum est, etiamsi multæ mortes iter obsideant. quia nunquam nos progredi iubet, quin addita simul promissione animet, ut certè statuamus bene ac foeliciter nobis cessurum quicquid ex eius mandato suscipimus. Hic currus est noster, in quem quisquis se recipiet, lassitudine nunquam deficiet: imò si magis ardua sint obstacula quàm ut per ipsa curru vehamur, his tamen alis instructi, semper reperiemus exitum, donec ad metam peruentum fuerit: non quòd fidelibus nihil aduersi accidat, sed quia res aduersæ illis adiumenta sunt in salutem. Summa est, intentos semper oculos Dei fore in eorum custodiam qui ad eius nutum intenti erunt. Hinc rursus colligimus, quoties homines neglecto & præterito Dei verbo sibi temere indulgent, & quod adlubescit suscipiunt, totum vitæ eorum cursum maledictum esse à Domino, tempèrque eorum audaciæ cæcæque libidini paratam esse vindictam. Diem autem hîc Christus ex more antiquo in duodecim horas partitur. Quauis enim æstate ac hyeme dies varient, semper tamen diurnas horas duodecim, & totidem nocturnas habebant.

11 *Hæc loquutus est, & post hoc dicit illis, Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut expergeficiam eum.*

12 *Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, saluus erit.*

13 *Dicebat autem Iesus de morte eius: illi autem putabant de dormitione somni eum dicere.*

14 *Tunc ergo palàm dixit illis Iesus, Lazarus mortuus est:*

15 *Et gaudeo propter vos, quòd non fuerim illic, ut credatis. Sed eamus ad eum.*

16 *Tunc Thomas, cognomine Didymus, dixit condiscipulis, Eamus & nos, ut moriamur cum illo.*

17 *Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.*

11 *Amicus noster dormit.*) Quia prius negauerat lethalem esse mortuum, ne re inopinata nimis turbentur discipuli, nunc simul mortuum esse indicat, & spem resurrectionis facit. Mira autem eorum ruditas, quòd dictum Christi de somno accipiunt. Etsi enim metaphorica est loquutio, adeo tamen frequens ac trita est in Scripturis, ut Iudæis omnibus familiariter nota esse debuisset.

12 *Si dormit, saluus est.*) Quum somnum Lazaro salubrem esse excipiunt, ita obliquè student dehortari Christum ne illuc se conferat. Neque tamen astute in suum commodum deflectunt Christi sermonem, sed quia de somno loquutum putabant, libenter hanc fugiendi periculi occasionem arripiunt. Augustinus & multi post eum argutè philosophantur in verbo Dormiendi: nempe ideo transferri ad mortem quia Deo tam facile sit excitare mortuos in vitam, quàm facile solemus nos expergefaceri quòd dormiunt. Sed nihil tale venisse Christo in mentem, ex perpetuo Scripturæ vsu colligere licet. Imò quum hæc eadem translatio profanis quoque scriptoribus trita sit, certum est non alia ratione venisse in vsum nisi quia sine sensu iacet exanime cadaver, sicuti & sopitum hominis corpus, vnde & somnus non ineptè vocatur mortis imago, & apud Homerum, κατὰ γινωσκος θανάτου. Porro quòd hoc nomine corporum duntaxat notetur dormitio, nimis insulse fanatici quidam ad animas trahunt, ac si intelligentia priuatæ, morti subiacerent. Porro Christus suam potentiam in eo commendat quòd se venturum dicit ut Lazarum excitet. Etsi enim, ut dictum est, in verbo Dormiendi non exprimitur resurrectionis facilitas, Christus tamen dominum se mortis ostendit, quum se expergefaceri dicit quos restituit in vitam.

14 *Tunc ergo dixit palàm illis.*) Insignis Christi bonitas, quòd tantam in discipulis crassitiam ferre potuit. Et certè ideo distulit ad tempus ampliore Spiritus gratia eos donare, ut momento renouati maius esset miraculum. Quum dicit, *Et gaudeo propter vos*, significat suam absentiam illis fuisse vtilem, quòd obscurior fuisset eius virtus si protinus opem Lazaro tulisset. Nam quo propius ad ordinariam naturæ rationem accedunt Dei opera, eo magis vilescunt, ac minus est illustis eorum gloria: idque quotidie experimur. Nam si statim manum porrigit, opem eius non apprehendimus. Ergo ut Lazari resurrectionem verè Diuinum esse opus agnoscerent discipuli, eam differri oportuit, ut longissimè ab humano remedio abesset. Cæterum memoria repetendum est quod prius attigi, paternam Dei erga nos indulgentiam hîc repræsentari in Christi persona. Quum ergo nos Deus malis obrutos languere diu finit, sciamus eum ita saluti nostræ consulere. Nos quidem tunc anxii tristisque gemimus, sed Dominus bono nostro gaudet: ac duplex eius humanitas resulget in hac parte, quòd non tantum vitiis nostris ignoscit, sed lætas rationes inuenit quibus ea corrigit. *Ut credatis.* Non intelligit hoc primum in illis fuisse fidei rudimentum, sed inchoatæ iam fidei confirmationem, quum adhuc perquam exigua esset ac debilis. Interea subindicat, nisi palàm exerta fuisset Dei manus, ipsos non fuisse credituros.

16 *Tunc Thomas.*) Hactenus Christum retrahere conati sunt discipuli: nunc sequi paratus est Thomas, sed absque fiducia: talem promissione Christi se non munit, ut hilaris ac tranquillus eum sequatur. Hæc enim vox desperationis est, *Eamus ut moriamur*, quum eos de vita certos deceret esse.

Porro

Porrò relatiuum *Illo* tam de Lazaro quàm de Christo potest exponi : verum si de Lazaro exponas, ironia erit: acsi dictum esset, Quid proderit illuc venire? nisi fortè non possumus aliter amicorum officio defungi nisi vt mortem simul oppetamus. Magis tamen alter sensus mihi probatur, quòd Thomas non recuset cum Christo mori. Sed hoc, quemadmodum dixi, ex inconsiderato zelo manat: quia animum potius ex fide promissionis colligere debuit.

18 *Erat autem Bethania propinqua Hierosolyma, stadijs fere quindecim.*

19 *Et multi ex Iudeis venerant ad Martham & Mariam, vt eas de fratre suo consolarentur.*

20 *Martha igitur quum audisset quòd Iesus veniret, obuiam illi venit: Maria autem domi sedebat.*

21 *Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.*

22 *Sed & nunc scio quòd quascunque petieris à Deo, dabit tibi Deus.*

23 *Dicit ei Iesus, Resurget frater tuus.*

24 *Dicit ei Martha, Scio quòd resurget in resurrectione in nouissimo die.*

25 *Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.*

26 *Et omnis qui viuit, & credit in me, non morietur vnquam. Credis hoc?*

27 *Dicit ei, Certè Domine: ego credo quòd tu es Christus Filius Dei, qui in mundum venturus erat.*

18 *Erat autem Bethania.*) Sedulo persequitur Euangelista quæ ad historię certitudinem faciunt, quàm vicina esset Hierosolyma castello Bethaniæ refert, necui mirum sit multos illinc ex amicis ad consolandas sorores venisse, quos miraculi testes Deus esse voluit. Nam etsi humanitatis officio adducti fuerant, arcano tamen Dei consilio in alium finem illuc fuerant collecti, ne obscura esset Lazari resurrectio, vel domesticos tantum haberet testes. Hic autem maligna gentis ingratitude conuincitur, quòd hoc tam luculentum Diuinæ virtutis specimen in loco celebri, in multa hominum frequentia, & prope vrbis portas (quasi in teatro) editum, statim ex omnium oculis euanesceat. Imò Iudæi oculos malignè claudendo, data opera non viderunt quod sub oculis erat. Nèc verò nouum est vel rarum vt homines qui nimis cupidè temper miraculis inhiant, ad eorum considerationem prorsus sint hebetes ac stupidi. Distantia locorum quæ notatur, minor duobus passuum millibus fuit. Stadium enim pedes sexcentos, hoc est centum & viginti quinque passus continet.

19 *Vt eas de fratre suo consolaremur.*) Hoc quidem spectabant illi: at Deus aliud, quemadmodum dictum est. Porrò inde apparet domum Lazari & sororum plenam fuisse dignitatis, & honorificè cultam. Cæterum quia naturale est vt luctum & mœrorem hominibus mors suorum afferat, non improbandum est hoc officium cuius meminit Euangelista: nisi quòd vitiosus excessus, vt in aliis vitæ partibus, hic quoque regnans, rem per se non vitiosam corrumpit.

20 *Martha igitur quum audisset.*) Egreditur Martha extra pagum, vt postea videbimus, non tantum fortassis reuerentiæ causa, sed vt ipsum occultius exciperet: quia recens erat memoria periculi, necdum bene quieuerat hostium rabies, quæ Christi in Galilæam transitu paululum sedata, audito eius aduentu violentius deintegro erumpere poterat.

21 *Domine si fuisses hic.*) Incipit à querimonia: quanquam hoc modo verecundè significat quid velit. Perinde enim est acsi diceret, Poteras tua præsentia fratrem meum eripere à morte, imò nunc etiam potes: quia nihil tibi negabit Deus. Sic autem loquendo, magis affectui suo indulget quàm se contineat sub fidei regula. Hæc quidem verba partim ex fide profecta esse fateor: sed dico permittos fuisse in compositos affectus, qui eam ultra metas abriperent. Nam quòd fratrem suum non fuisse moriturum sibi promittit si adfuerit Christus, vnde illi hæc fiducia? Certè non concepta erat ex aliqua Christi promissione. restat igitur vt temere suis votis potius obsequatur quàm se Christo subiciat. Fidei est quòd Christo potentiam tribuit, summamque bonitatem: quòd autem sibi plus persuadet quàm à Christo audierat, id est à fide alienum. Tenendus enim semper est mutus inter verbum & fidem consensus, nequid sibi temere præter Dei verbum homo fabricet. Adde quòd in præsentia Christi corporali nimis hærebat Martha. Ergo fides Marthæ immoderatis votis permitta & implicita, superstitione etiam non omnino vacua, pleno fulgore elucere non potuit: ita tantum eius scintillæ in his verbis emicant.

23 *Resurget frater tuus.*) Mira Christi comitas, quòd Marthæ in iis quæ diximus vitis ignoscès, plus illi vltro promittit quàm præcise & apertè petere ausa fuerat.

24 *Scio quòd resurget.*) Iam vero hic nimia Marthæ timiditas se prodat, quòd Christi dictum extenuat. Diximus nuper, longius quàm par erat fuisse progressam, quum sibi ex proprio animi sui sensu spem fingeret: nunc in contrarium vitium labitur, quòd Christo manum tendente quasi trepidans subsistit. Quare vtrumque nobis cauendum est, ne Dei verbo destituti, spes euandidas hinc inde quasi venturum hauriamus: rursum ne Dominus os suum aperiens, corda nostra vel occlusa vel nimis angustiè restricta inueniat. Cæterum hoc responso amplius aliquid elicere Martha voluit quàm sperare audebat ex Christi verbis, acsi diceret, Si de vltima resurrectione intelligis, nihil dubito quin excitandus sit frater

Cap. XI. meus extremo die, & hac fiducia me conolor: sed nescio an maius aliquid mihi significes.

25 *Ego sum resurrectio & vita.*) Primum affirmat Christus se resurrectionem & vitam esse: deinde utrumque eius sententiæ membrum seorsum & distinctè exponit. Resurrectionem priore loco se nominat: quia ordine prior est restitutio à morte in vitam quàm vitæ status. Atqui totum genus humanum in morte demersum est. Nemo itaque vitæ compos erit nisi qui prius surrexerit à morte. Ita Christus se vitæ initium esse docet: postea autem subiicit vitæ quoque perpetuitatem suæ gratiæ opus esse. Porro de spirituali vita eum loqui clarè demonstrat expositio quæ mox sequitur, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet.* Quare ergo Christus resurrectio est? Quia filios Adæ, qui à Deo alienati erant per peccatum, Spiritu suo regenerat, vt novam vitam viuere incipiant. qua de re fusius differui supra, capite 5. d. 21, & 24. & Paulus ad Ephesios optimus est huius loci interpret. Eant nunc qui naturæ motu præparari homines garrunt ad recipiendam Dei gratiã. Perinde est acsi dicerent mortuos ambulare. Nam quòd viuunt homines ac spirant, sensu, intelligentia & voluntate præditi sunt, id totum ad interitum tendit: quia nulla animæ pars est vel facultas quæ non corrupta sit, & à rectitudine auersa. Ita fit vt mors vbique regnum occupet. Nam mors animæ, alienatio est à Deo. Ergo qui in Christum credunt, quum prius mortui essent, incipiunt viuere: quia fides spiritualis est animæ resurrectio, & animam ipsam quodammodo animat, vt viuat Deo, secundum illud, Mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, viuunt. Præclarum sanè fidei elogium, quòd Christi vitam in nos transfundens à morte liberat.

Ephes. 2. a. 1,
& 5. b. 8

Supra, 5. c. 25

26 *Et omnis qui visit, & credit in me.*) Secundi membri expositio: nempe quomodo Christus vita sit: quia vitam, quam semel contulit, nunquam excidere patitur, sed ad finem vsque conseruat. Quid enim in tanta carnis fragilitate hominibus fieret, si vitam semel adepti, postea sibi relinquerentur? Ergo continuum vitæ statum in eiusdem Christi virtute fundatum esse oportet, vt quod cœpit perficiat. Fideles autem ideo dicuntur nunquam mori quia eorum animæ incorruptibili semine renatæ, Spiritum Christi in se manentem habent, quo assidue vegetantur. Nam etsi corpus morti obnoxium est propter peccatum, Spiritus tamen ille vita est propter iustitiam, Rom. 8. b. 10. Quòd autem exterior homo quotidie in illis corrumpitur, adè nihil inde veræ ipsorum vitæ decedit, vt eius progressus adiuuet: quia interior homo renouatur de die in diem. Imò ipsa mors quædam illis à motus seruitute manumissio est. *Credis hoc?* Videtur prima specie Christus ideo de spirituali vita differere vt à præsentis desiderio Marthæ animam abducat. Optabat Martha restitui fratri suo vitam: excipit Christus, se vitæ præstantioris esse authorem: quia scilicet cælesti virtute fidelium animas viuificet. Cæterum non dubito quin duplicem gratiam complecti voluerit. generaliter ergo spiritualem vitam commendat, quam suis omnibus confert: sed inde gustum præbere vult huius virtutis quàm mox in suscitando Lazaro ostensurus erat.

2. Cor. 4. d. 10

27 *Certe Domine.*) Vt probet Martha se credere de Christo quod audierat, ipsum esse resurrectionem & vitam, respondet se credere ipsum esse Christum, & Filium Dei: vt certè hæc cognitio summam bonorum omnium in se comprehendit. Tenendum enim semper est quorsum promissus esset Messias, & quod illi officium tribuant Prophetæ. Quum autem eum esse Martha confitetur qui venturus erat, fidem suam confirmat Prophetarum vaticiniis. Vnde sequitur plenam rerum omnium instaurationem & solidam fœlicitatem ab eo sperandam esse: denique missum esse vt verum & absolutum regni Dei statum erigat & componat.

28 *Quum hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam secretò, dicens, Magister adest, & vocat te.*

29 *Illa simulatque audiuit, surgit confestim, & venit ad eum.*

30 *Nondum autem venerat Iesus in castellum: sed erat in loco vbi occurrerat ei Martha.*

31 *Iudei ergo qui erant cum ea domi, & consolabatur eam, videntes quòd Maria subito surrexisset, & exisset, sequuti sunt eam dicentes, Vadit ad monumentum vt ploret illic.*

32 *Maria ergo postquam venit vbi erat Iesus, quum vidisset eum, cecidit ad eius pedes dicens ei, Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus.*

33 *Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudeos qui conuenerant cum ea flentes, infremuit spiritu, & turbauit se ipsum.*

34 *Et dixit, Vbi posuistis eum, Dicunt ei, Domine, veni, & vide.*

35 *Lachrymatus est Iesus.*

36 *Dicebant ergo Iudei, Ecce quomodo amabat eum.*

37 *Quidam autem ex illis dixerunt. Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt etiam hic non moreretur?*

38 *Iesus ergo rursus fremens in seipso, venit ad monumentum: erat autem spelunca, & lapis positus super eam.*

28 *Vocauit sororem suam.*) Probabile est Christum Marthæ rogatu extra pagum substituisse, ne in tantam hominum frequentiam prodiret. Timebat enim periculum, quòd nuper è media morte vix elapsus

elapsus esset Christus. Ideo, ne longius spargeretur fama de illius aduētu, clamā sorori suæ indicat. *Magister adest.* Nomen *Magistri* ostendit quo loco inter pias istas matronas habitus fuerit Christus. Quāquam autem minus adhuc profecerat quā debeat, hoc tamen iam erat magnum quod se illi discipulas prorsus addiderant. Et subito Mariæ discessus ut in eius occursum veniat, non vulgaris reuerentiæ testis est.

31 *Iudei ergo qui erant cum ea.*) Tametsi Christi permissu Martha domum reuersa erat ut subduceret e turba sororem, aliud tamen consilium Christi fuit, ut Iudeos scilicet haberet miraculi testes. Hoc quidem illi minime cogitant: sed nouum non sunt homines quasi in tenebris, arcana Dei providentia, quo nequaquam tendebant deduci. Mariam ad sepulchrum pergere existimant, ex eorum more qui luctus sui irrimenta quærunt. Regnat enim vulgo hic morbus, ut mariti vxoribus vidui, parentes orbi liberi, & vicissim maritis vxores, & liberi parentibus priuati, vel cognatis vel amicis dolorem suum ambituose quibus possunt modis augeant. & solenne est varia artificia in hunc finem conquiri. Ita scilicet quum iam inordinati sint hominum affectus, nouis stimulis eos excitant, quo vehementius ac maiore impetu contra Deum ferantur. Porro illorum officium erat Mariam retrahere, ne ex sepulchri aspectu luctus materiam colligeret: verum tam acre remedium adhibere non audent, sed fouent ipsi quoque intemperantiam doloris, comites se præbendo. Ita sæpe accidit ut parum valeant eorum consolationes qui suis amicis nimium blandè indulgent.

32 *Accidit ad pedes eius.*) Quod procidit ad eius pedes, inde colligimus ultra communem hominum modum in illa domo cultum fuisse. Nam etsi coram regibus & principibus visis solebat se in terram prosternere: quia tamen nihil habebat secundum carnem Christus in se regale aut magnificum, alium in finem procidit Maria ad eius pedes. Nec verò id erat factura nisi persuasa fuisset Dei esse Filium. *Domine si fuisses hic.* Quāquam honorifice in speciem videtur de Christo loqui, quid tamen in his verbis vitiosum sit nuper ostensum est. Neque enim Christi virtus, quæ cælum & terram replebat, restringi ad corporalem eius præsentiam debuit.

33 *Infremuit Spiritu.*) Nisi condoluisset Christus illorum lachrymis, stetit potius vultu rigido: quum autem sponte se illis conformat usque ad fletum, *συμπέθ. iay* testatur. Causam enim talis affectus, meo iudicio, exprimit Euangelista, quum dicit vidisse Mariam & reliquos flentes. Quāuis non dubium altius eum spectalle, nempe ad communem generis humani miseriam. Tenebat enim quid sibi mandatum esset à Patre, & quorum in mundum missus esset: nempe ut nos eximeret malis omnibus. Hoc ut opere ipso præstitit, sic ostendere voluit seruo animi affectu se præstare. Ergo Lazarum suscitaturus antequam remedium opemque afferat, fremitu spiritus, arcto doloris sensu & lachrymis testatur malis nostris perinde se affici ac ea in se pateretur. Sed quomodo fremitus & perturbatio in personam Filii Dei competunt? Quia videtur quibusdam absurdum esse si Christum dicamus tanquam vnum aliquem ex hominum numero fuisse humanis passionibus subiectum, non aliter existimant vel doluisse vel gauisum esse, nisi quia affectus istos quoties visum est, arcana quadam dispensatione in se recepit. In hanc sententiam Augustinus ab Euangelista dictum putat quod turbauerit seipsum, quum alios rapiant sui affectus, regnumque vel potius tyrannidem ad turbandas eorum mentes exerceant. Sensem ergo esse putat, quod Christus, alioqui sedatus, & ab omni passione immunis, fremitu & dolore vltro accerserit. Atqui meo iudicio magis consentanea erit Scripturæ hæc simplicitas, si dicamus Filium Dei, quum carnem nostram induit, sponte etiam humanos simul affectus induisse, ut nihil à fratribus, excepto tantum peccato, differret. Hoc modo nihil derogatur Christi gloriæ, quum voluntaria tantum dicitur fuisse submissio, qua factum est ut in animæ affectibus nobis similis esset. Cæterum postquam ab initio se submisit, non putandum est ab illis vacuum fuisse & immunem, atque in eo fratrem se nostrum probauit, ut scianus mediorem nobis esse qui infirmitatibus nostris facile ignoscat, & succurrere paratus sit, quia ipse in se expertus est. Siquis excipiat, quum vitiosa sint hominum passionibus, non congruere ut Filio Dei communes sint nobiscum: respōdeo, inter nos & Christum longam esse distantiam. Ideo enim vitiosi sunt nostri affectus quia intemperanter ruunt, nec modum vllum tenent: in Christo autem, quia compositi fuerunt in Dei obsequium & moderati, vitio prorsus carebant. Imò dupliciter vitiosi sunt ac peruersi hominum affectus: primum quia turbulento motu feruntur, nec ad veram modestiæ regulam ordinati sunt: deinde quia non semper oriuntur ex legitima causa, vel saltem non referuntur ad finem legitimum. Intemperiem esse dico, quia nemo gaudet vel tristatur quantum satis est, & quantum Deus permittit. Multi etiam frænum potius excutunt. Facit etiam mentis nostræ vanitas ut doleamus vel tristemur ob res nihili, vel nulla de causa: quia mundo nimium addicti sumus. In Christo nihil tale: nulla enim eius passio vltra suum modum vnquam erupit, nulla nisi iusta & ex ratione rectoque iudicio suscepta. Ut hoc clarius pateat, inter primam hominis naturam, qualis à Deo condita fuit, & hanc degenerem, quæ per peccatum corrupta est, operæpretium est distinguere. Deus quum hominem crearet, affectus illi indidit, sed mōgeros & rationi obsequentes: quod autem nunc sunt incompositi & rebelles, accidentale est vitium: Iam Christus humanos affectus suscepit, sed citra *ἀναξίαν*; qua fit ut qui passionibus carnis obsequitur, Deo non obtemperet. Turbavit quidem seipsum Christus & vehementer commotus fuit: sed ita ut se continuerit sub Patris voluntate. In summa, si passiones eius cum nostris conferas non minus inter se distabant quā aqua pura & illimis, tranquillōque tractu fluens, à turbidis lutosisque spumis differt. Porro ad ferream Stoicorum duritiem respuendam vnum Christi exemplum sufficere nobis debet: vnde enim, nisi ab ipso, petenda nobis est summæ perfectionis regula? Quin potius studendum est ut correctæ domitiq; contumacia, qua propter Adæ peccatum impliciti sunt nostri affectus, Christum sequamur ducem, qui nos in ordinem redigat. Sic Paulus non saxum à nobis stuporem requirit, sed temperari luctum iubet, ne tristitiæ nos dedamus sicut increduli, qui spem nō habent: nam & ideo in se recepit Christus nostros affectus ut eius virtute subigere possimus quicquid in illis vitiosum est.

Ca. XI.

36 *Ecce quomodo amabat.*) Duplex hic de Christo iudicium nobis describit Iohannes. nam priores isti qui dicebant, *Ecce quomodo amabat eum*, quanuis minus honorificè de Christo sentiant quàm par erat, utpote nihil illi tribuentes nisi humanum, æquius tamen & modestius de ipso loquuntur quàm alii, qui malignè illi obtreçant quòd Lazarum à morte non eripuerit. Etsi enim virtutem Christi commendant (de qua tacebant alii) hoc tamen non faciunt sine exprobratione quadam. Satis inde patet non incognita illis fuisse quæ Christus miracula iam ediderat: sed eo foedior est ingratiitudo quòd obitreperere non dubitant, quia nunc in vna parte cessauerit. In eundem modum semper ingrati Deo fuerunt homines, ac esse pergunt, nisi votis nostris omnibus satisfaciatur, statim ad querimonias proflamus, quum hæcenus iuuare solitus sit, cur nunc me destituit ac frustratur? Duplex autem morbus hic graifatur: quia temere optamus quod non expedit, Deum tamen volumus peruersis carnis nostræ votis subicere: deinde quia importuni sumus flagitatores, & impatientiæ feruore ante tempus ruimus.

38 *Iesus ergo rursus.*) Quia non accedit Christus ad sepulchrum tanquam otiosus spectator, sed athleta qui se ad certamen instruit, non mirum est si iterum fremat, violenta enim mortis tyrannis, quæ illi vincenda erat, ante oculos versatur. Sunt qui exponant ex indignatione natum esse hunc fremitum, quòd eum offenderet ista incredulitas de qua diximus. Verum altera ratio mihi videtur esse aptior, nempe quòd tem ipsam magis quam homines intuitus fuerit. Sequuntur variæ circumstantiæ, quæ Christi virtutem in Lazaro iustificando magis illustrent: nempe tempus quatruidui, quòd sepulchrum lapide obstruatum erat, quem in omnium conspectu tolli iubet Christus.

39 *Dicit Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei soror eius qui mortuus fuerat Martha, Domine, iam factet: quatruiduanus enim est.*

40 *Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi quod si credas, videbis gloriam Dei?*

41 *Sustulerunt ergo lapidem ubi positus erat is qui fuerat mortuus: Iesus autem sustulit oculos sursum, & dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audisti.*

42 *Ego autem sciebam quod me semper audis: sed propter turbam quæ circumstat, dixi, ut credant quod tu me miseris.*

43 *Quum hæc dixisset, voce magna clamauit, Lazare, veni foras.*

44 *Et exiit qui mortuus fuerat, fasciis vinculatus pedes & manus, & facies eius sudario circumligata erat. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.*

39 *Domine, iam factet.*) Hoc signum est diffidentiae: quia minus quàm deceat sibi de Christi virtute promittit. Radix mali est, quia immensam & incomprehensibilem Dei potentiam carnis suæ sensu metitur, quia enim vitæ nihil minus conuenit quàm putredo & foetor, colligit Martha iam non esse remedium locum. Ita quum præposteræ cogitationes animos nostros occupant, quodammodo arcetur à nobis Deus, ne opus suum in nobis impleat. Certè non stetit per Martham quin frater perpetuò iaceret in sepulchro: quia spem vitæ eius sibi præciciens, viam simul ad eum suscitandum obstruere Christo nititur: & tamen nihil minus habebat in animo. Hoc facit fidei imbecillitas, ut distract. huc & illuc nobiscum ipsi pugnemus, & dum altera manu porrecta petimus à Deo auxilium, altera in promptu oblatum repellamus. non mentita quidem fuerat Martha quum diceret, *Scio quòd quicquid petieris à Deo, dabit tibi*: sed parum iuuat confusa fides & implicita, nisi, quum ad rem præsentem ventum est, in usum applicetur. Cæterum in Martha perspicere licet quàm multiplices sint fidei defectus etiam in optimis. Venerat prima in occursum Christi: hoc non vulgare pietatis testimonium: & tamen impedimenta illi obicere non desinit. Ergo ut aditus ad nos pateat Dei gratiæ, discamus longè maiorem illi potentiam tribuere quàm capiant sensus nostri, quòd si non satis apud nos viger prima & vnica Dei promissio, saltem quum nos secundò & tertio confirmat, exemplo Marthæ acquiescamus.

40 *Nonne tibi dixi.*) Obiurgat Marthæ diffidentiam quòd non satis spei ex audita promissione concipiat. Apparet autem ex hoc loco plus aliquid Marthæ fuisse dictum quàm ad verbum Iohannes expresserit. quanquam (ut admonui) hoc ipsum volebat sibi Christus, quum se vocaret resurrectionem & vitam. Damnatur ergo Martha quòd non Diuinum aliquod opus expectet. *Si credas.* Hoc ideo dicitur, non solum quia fides oculos nobis aperit, ut Dei gloriam in suis operibus fulgentem cernere nobis liceat: sed quia fides nostra Dei potentiæ & bonitati viam sternit ut se erga nos exerat, sicuti Psalmo 81. habetur, Dilata os tuum, & implebo illud. Quemadmodum rursus incredulitas obstruit accessum Deo, & quasi clausas tenet eius manus: qua ratione alibi dicitur, Non poterat illic Iesus signum edere propter eorum incredulitatem. Non quòd alligata sit Dei virtus hominum arbitrio, sed quia illam, quantum in se est, malitiæ suæ obstaculo arcet, indigni sunt quibus se patefaciat. Saepè quidem fit ut superet Deus eiusmodi obstacula: sed tamen, quoties manum suam retrahit ne incredulos iuuat, hoc ideo fit quia illam non admittunt, infidelitatis suæ angustis conclusi. *Videbis gloriam Dei.* Nota miraculum vocari Dei gloriam, in quo Deus manus suæ virtutem exerens, nomen suum glorificat. Iam verò Martha secundo hoc Christi dicto contenta, lapidem moueri patitur: nihil dum videt, sed quia audit non frustra hoc à Filio Dei mandari, ex solo eius imperio libenter pendet.

41 *Iesus autem sustulit oculos.*) Signum animi fuit ad precandum verè compositi: nam ut quis rite Deum inuocet, cum ipso oportet coniunctum esse, quod fieri nequit, nisi supra terram sublatus cælos ipsos

Psal. 81. c. 17

Matt. 13. g. 19

iplos confcendat. Non fit hoc quidem oculis : quando hypocritæ, qui in profundis carnis fuæ fordibus demeriti funt, videntur toruo afpectu cælum ad fe attrahere: fed quod illi fimulat, filius Dei fyncèrè præftandum eft, ne que tamen qui in cælum oculos attollit, Deum illic fuæ cogitatione includere debet, qui vbi que diffufus, cælum & terram implet: fed quia nunquam fe expedire poffunt hominum mentes à crallis figmentis quin humane aliquid & terrenum de Deo fentiant, nifi quum fupra mundum erectæ funt: illuc nos reuocat Scriptura, & teftatur cælum Dei effe fedem. Quantum ad oculos fpectat, non eft perpetua caremonia, & line qua non confitet leguima oratio. nam Publicanus qui deiecto in terram vultu precatur, cælum nihilominus fide fuâ penetrat. Vtile tamen eft exercitium illud quo fe expergefciunt homines ad quarendum Deum. Imò precandi ardor corpus fæpe ita afficit, vt præter meditationem vitro mentem fequatur. Certè non dubium eft quin Chriftus, quum oculos fuffulit in cælum, fingulari vehementia illuc raptus fuerit. Adde quod ficuti apud Patrem totus erat: ita alios quoque ad ipfum tecum deducere voluit. *Gratus ago.* Orditur à gratiarum aétione, quum nihil petierit. fed quauis Euangelifta precatum effe conceptis verbis non referat, minimè tamen dubium eft quin præcefferit votum, neque enim aliter audiri potuit. Et credibile eft inter illos fremitus quorum meminit Euangelifta, oraffe: quia nihil minus contentanum eft quàm tecum intus, vt ftupidi homines folent, effe tumultuatum. Nunc impetrata Lazari vita, gratias Patri agit. Porro quod acceptam Patri refert hanc virtutem, nec fibi arrogat, in eo fe Patris duntaxat miniftrum profitetur: nam prout fe ad hominum captum attemperat, nunc palàm Diuinitatis fuam allerens, fibi vendicat quicquid eft Dei: nunc fuffinere hominis perfonam contentus, totam Diuinitatis gloriam Patri concedit. Vtrumque vno verbo Euangelifta optime hîc conciliat, quum dicit *audiri à Patre Chriftum: fed eum gratias agere, vt fciant homines quòd à Patre miffus fuerit.* hoc eft, vt Dei Filium agnofcant. Quia enim non poterat Chrifti maieftas in fuâ altitudine apprehendi, Dei virtus, quæ in carne eius apparuit, ad illam altitudinem gradatim fubuexit rudes & tardos hominum fenfus. Nam quum totus effe nollet, non mirum eft fi variis modis fe nobis acco-mo-det. imò qui propter nos exinaniri paffus eft, nihil abfurdum eft fi noftra caufa fe demittat.

42 *Sciebam quòd femper.*) Occupatio eft, ne quis putaret non tanta gratia pollere apud Patrem vt promptum illi effet quæcunque vellet miracula edere. Significat ergo tantum effe fibi cum Patre cõ-fenfum vt ab eo nihil fibi negetur: imò nulla precatione fuiiffe opus, quum folum exequeretur quòd fibi à Patre mandatum fciebat. fed quo melius teftatum fiat hominibus hoc verè Diuinum opus effe, ideo fe inuocaffe Patris nomen. Siquis excipiat, Cur non igitur omnes inortuos fufcitauerit: facilis eft refpon-fio, certum modum Dei confilio finitum effe miraculis, quatenus fufficere nouerat in Euangelii appro-bationem.

43 *Voce magna clamauit.*) Quòd manu non attingit, fed voce tantum inclamat, in eo melius fe profert Diuina eius potentia: fimul arcanam & mirificam verbi fui efficaciam nobis commendat. Quo-modo enim vitam mortuis reftituit Chriftus nifi verbo? Proinde in fufcitando Lazaro vifibile tynbo-lum exhibuit (fpirituales gratiæ, quam fidei fenfu quotidie experimur dum vocem fuam viuificam effe oftendit.

44 *Fascis vinctus.*) Diligenter recenfet Euangelifta fudarium & fascias, vt fciamus prodiiffe La-zarum ex fepulchro ficui pofitus illic fuerat. Hunc quoque fepeliendi morem retinent hodie Iudæi, vt corpus linteo tegentes, caput feorfum peplo inuoluunt. *Soluite.* Reftabat hoc ad amplificandam mi-raculi gloriam, vt Diuinum opus quod afpexerant fuis oculis Iudæi, manibus etiam palparent. Facere e-nim poterat Chriftus vt fascias, quibus ligatus erat Lazarus, excuteret, vel vt fpon-te diffuerent: fed vo-luit Chriftus adftantium manus fibi adhibere teftes. Ter autem ridiculi funt Papiftæ, qui auricularem confeffionem inde eliciunt. Chriftus (inquiunt) poftquam Lazarum vitæ reddiderat, à difcipulis fuis fol-ui voluit, ergo non fatis eft reconciliari nos Deo, nifi Ecclefia quoque peccata nobis remittat. Sed vnde foluendi Lazari iniunctas difcipulis fuiiffe partes diuinant? Quin potius id Iudæis mandaffe colligimus, quo illis omnem dubitationis fcrupulum eximeret.

45 *Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & confpexerant que fece-rat Iefus, crediderunt in eum.*

46 *Quidam autem ex illis abierunt ad Pharifeos, & dixerunt illis que fece-rat Iefus*

47 *Collegerunt ergo Pontifices & Pharifæi concilium, & dixerunt, Quid faci-mus? quia hic homo multa figna facit.*

48 *Si dimittimus eum fic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent locum noftrum & gentem.*

49 *Vnus autè ex illis Caiaphas, qui pontifex erat anni illius, dixit eis, Vos ne-fcitis quicquam:*

50 *Neque reputatis quòd expedit nobis vt moriatur vnus homo pro populo, & non pereat tota gens.*

51 *Hoc autem à feipfo non dixit: fed quum effet Pontifex anni illius, prophetauit quòd Iefus moriturus effet pro gente:*

52 *Nec pro gente folùm, fed vt filios Dei qui difperfi erant, congregaret in vnũ.*

45 *Multi ergo.*) Non paffus eft Chriftus fruétu carere quod ediderat miraculum: quia hoc modo

quoddam ad fidem adduxit. Tenendus est enim duplex miraculorum usus: nempe ut vel ad fidem nos præparet, vel in fide confirmet. Priorem hinc notat Evangelista: eos enim de quibus loquitur, Diuinam Christi potentiam miratos ac reueritos fuisse intelligit, ut se illi discipulos subiicerent: alioqui nudum miraculum sufficere ad fidem non poterat. Ideo *Credendi* verbo nihil aliud hinc intelligi debet quam docilitas ad amplexandam Christi doctrinam. In aliis qui Christum deserunt, detestabilis ingratiudo apparet, vel potius horribilis furor: unde colligimus quam cæca & vesana sit impietas. Resurrectio certe Lazari vel lapidea corda mollire debuerat: sed nullum est Dei opus quod non impietas veneni sui amaritudine inficiat & corrumpat. Ergo ut proficiant ex Dei miraculis homines, necesse est cor ipsos habere purgatum. Nam apud quos non viget Dei metus & reuerentia, etiamsi cælum videant terræ misceri, præfacta ingratiudine sanam doctrinam respicere nunquam desinent. Sic hodie multos Euangelii hostes phreneticis similes cum exerta & conspicua Dei manu pugnare videas. Interim tamen miracula à nobis flagitant, sed non alium in finem nisi ut se hominum portenta, contumaciter resistendo esse ostendant. Quod autem ad Phariseos Christus deseritur, ideo fit quia pro sua hypocrisis acriores ad Euangelium oppugnandum erant. Eadem ratione paulo post nominatim eos exprimit, quum narrat coactum fuisse concilium. Ipsi quidem pars erant Pontificum: sed eos specialiter nominat Evangelista, quia ad inflammandam collegii totius rabiem quasi flabella erant.

47 *Collegerunt ergo pontifices.* Non minus prodigiosa cæcitas hinc in Sacerdotibus describitur. Nisi plusquam lupidi essent ac bruti, aliqua saltem Christi reuerentia post tam illustre Diuinæ eius virtutis specimen tangi decebat: nunc ad obruendam Dei gloriam (cuius intuitu obstupescere coguntur) consultò datæque opera cõueniunt. Non hoc quidem disertè iactant, velle se Deo bellum inferre: sed quum extinguere Christum nequeant nisi eueris Dei virtute, hanc certè sacrilega audacia palàm & indubiè oppugnant. Semper quidem superba est Dei que contemprix infidelitas, sed non statim eò prorumpit ut cornua sua contra Deum attollat. Cæterum ubi diu reluctati Deo sunt homines, hic tandem est extremus actus, sine vlllo Diuinitatis metu gigantum more atcælum supra cælos moliri. fatentur enim Christum multa signa edere. Et vnde illi tanta virtus? Ergo ex professo ad opprimendam Dei virtutem, quæ in Christi miraculis relucet, se accingunt. Interim non cessat Deus: sed quantumvis dissimulet ad tempus, ridet stolidam eorum arrogantiam, donec veniat proferendæ iræ tempus, sicuti habetur in Psalm. 2. d. 12.

Psalm. 2. d. 12.

Quid facimus? His verbis ignauiam suam acculant, quasi dicerent sua cessatione fieri ut Christus longius serpat: quia possint strenuè agèdo, cursum eius abrumperè. Hæc est impiorum confidentia, qua sibi nihil non vendicant: quasi in eorum manu sit agere prout libitum est: quasi etiam operis successus eorum votis subiaceat. Ac, si quis omnia ritè expendat, hic suam industriam Diuinæ virtuti opponunt, quasi fatagendo possint Deo superiores euadere.

48 *Si dimiserimus eum.* Quid si non dimittant? nempe (ut iam dictum est) in suo arbitrio positum esse non dubitant, Christo viam obstruere ne ulterius pergat, modò sedulo contrà nitantur. Si fuisset Christus impostor quispiam, officium quidem ipsorum erat se interponere, ne oves à grege Domini abduceret: verum miracula eius confitendo, satis declarant Deum se minimè curare, cuius virtutem tam securè fastuosèque contemnunt. *Veniunt Romani.* Sceleri obtenditur speciosus color, boni publici studium. Hic præcipuè metus eos angebat, ne concideret eorum tyrannis: verum se de templo & cultu Dei, de Gentis nomine, de populi statu sollicitos esse simulant. Et quorum hoc neque enim videntur fallendi causa tales sibi prætextus accersere: non concionantur ad plebem: seorsum & in occulto inter se deliberant. Quum sibi sint omnes eiusdem perfidæ conscii, cur non ingenuè sua consilia sensusque in medium proferunt? Nempe quantumvis crassa sit & conuicta impietas, sociam tamen hypocrisis ferè habet. Ita obliquis ambagibus vel latebris se inuoluit, ut sub virtutis specie fallat. Præcipuum quidem illis consilium fuit, aliquam grauitatis, moderationis & prædentis imaginem ostentare, ut aliis fucum facerent: sed credibile est eos quoque inani ista larua fuisse deceptos, quum sibi iustam Christi persequendi occasionem esse fingerent. Ita hypocritæ, etiamsi intus coarguat eos conscientia, postea tamen vanis figmentis se inebriant, ut videantur peccando innocui: interea manifestè secum ipsi dissident. Initiò enim confessi sunt Christum multa signa edere: nunc sibi à Romanis metuunt: quasi non satis superque præsidii sit in Dei virtute, quæ se præsentem in illis signis exhibebat. *Veniunt Romani.* Significat Evangelista hanc fuisse deliberationis summam, ut quòd instabat periculum cauerent. Siquid (inquiunt) in publico statu nouari Romani intellexerint, timendum est ne missio exercitu gentem nostrà perdant vnà cum templo & cultu Dei. Peruersa autem cõsultatio est de cauendis periculis quæ effugere non licet nisi velimus à recto cursu desistere. Primò loco quærendum est quid mandet Deus, ac fieri velit: qualiscunque nos maneat euentus, fixum illud manere debet. Isti verò tollendum Christum statuunt, nequid incommodi accidat si pergere ipsum qua cœpit passi fuerint. Quid autem si Diuinitus fuerit missus? an Dei Prophetam à se reiciant, ut pacem redimant cum Romanis? Hæc sunt eorum consilia qui verè & ex animo Deum non reuerentur, quid fas & rectum sit susque deque habent: quia tantum pendet ex euentu. Atqui hæc vna est piè sanctèque deliberandi ratio, primùm ut quæramus quidnam Deo placeat, deinde ut intrepidè sequamur quicquid præscribit, nec vlllo metu frangamur, etiamsi nos mille mortes obsideant. Nã actiones nostræ non ad quemlibet ventum flatum, sed ad voluntatem vnus Dei perpetuò dirigendæ sunt. Quisquis securè discrimina contemnit, vel saltem superato eorum metu simpliciter Deo pareat, foelicem tandem exitum habebit. Nam præter omnium spem, constantiam quæ in verbi sui obedientia fundata est benedicit Deus: incredulis verò adeo nihil profunt suæ cautiones, ut quo magis sunt meticulosi, pluribus se laqueis implicent. Cæterum in hac historia seculi nostri formam graphicè depictam habemus. Qui prouidi & circumspècti haberi appetunt, cantilenam hanc identidem habent in ore, habendam esse publicæ tranquillitatis nec vlllo nouationem quam molimur multis periculis non carere. Postquam hac falsa inuidia nos grauarunt, nullum melius inueniunt compen-

compendium, quàm ut Christum sepeliendo, turbis omnibus occurrant. Quasi vero prosperè illis cessurus sit tam impius gratiæ Dei contempus, dum sedendis turbis hoc excogitant remedium, ut aboleatur salutis doctrina. Quin potius eueniet impius quod timent, quanquam ut consequi possint quod sperant, nimis tamen indigna est hæc merces, offenso Deo mundum placare. *Locum nostrum.* Incertum est templum, ut intelligant, an patriam suam. In utroque autem salutem suam verti putabant. Templo enim diruto cessabant sacrificia, solennis Dei cultus, & nominis eius inuocatio. Ergo si qua erat religionis cura, de templo sollicitos esse decebat. Iam verò hoc magnopere intererat ad tuendum Ecclesiæ statum ne rursus è terra sua abducerentur. Memores adhuc erant exilii Babylonicæ, quod in primis seuera fuerat Dei ultio. Tritum etiam instat prouerbii apud eos erat quod sæpe in Lege occurrit, speciem esse abdicationis, si Dominus ipsos è terra illa eiceret. Colligunt ergo, nisi perdatur Christus, incolumem non fore Ecclesiam.

49 *Vnus ex illis Caiaphas.*) Breuis fuit consultatio, quia passus non est Caiaphas, diu eos hæsitare. Porro vnum redimendæ salutis modum assignat, ut in fontem interficiant. En quò sceleris erumpant qui sine Dei timore consilia ex sensu carnis suæ potius capiunt quàm ex Dei verbo, & vtile sibi fore cōfidunt quod per bonorum omnium autorem non licet. perinde est enim ac si Caiaphas diceret pronocandam esse iram Dei ut bene & prosperè habeant. Quare discamus nunquam separare vtile à licito: quando nihil boni aut læti sperandum est nisi ex Dei benedictione: quæ non impiis & rebellibus, qui subsidia ex diabolo petunt, sed fidelibus, qui simpliciter ambulant in vno suo, promissa est. Et tamen aliquid coloris habebat hæc ratio: quia publica vtilitas semper præponderare debet. Verum (ut iam dixi) non magis seruetur populus scelerata in fontis morte, quàm totum hominis corpus, dum petitur solum iugulum, vel pectus transigitur gladio. *Qui Pontifex erat.* Non vocat anni illius Pontificem, quod annum dumtaxat esset munus: sed, quum veniale esset, transferretur ad varios homines præter Legem præsertim. Honorè Deus finiri noluerat nisi morte hominis: sed rebus turbatis & confusis factum erat ut Romani sua libidine Sacerdotes subinde mutarent. Porro Euangelista Caiapham negat hoc à se ipso dixisse, non quòd tanquam arreptus & fanaticus vocem non intellectam emisisset: (loquitur enim ex proprio sensu) sed Euangelista significat superiorem fuisse linguæ eius impulsurum: quia Deus aliquid altius quàm ipsi in mentem veniret, eius ore testatum esse voluit. Fuit ergo tunc quasi bilinguis Caiaphas. impium enim & crudele necandi Christi consilium, quod in animo conceptum habebat, eum mut: Deus verò linguam eius aliò flexit, ut sub ambiguis verbis vaticinium simul proferret. Voluit autem Deus ex sede Pontificia manare cælestis oraculum, quo minus excusationis esset Iudæis. Nam etiam ex toto illo cœtu nullius conscientia tacta fuit, senterunt tamen postea stupori suo veniam minime debere. Nec obstitit Caiaphæ impietas quin lingua eius Spiritus sancti esset organum: quia Deus sacerdotium à se institutum potius respexit quàm hominis personam, & illa fuit ratio quam attingi, ut vox è sublimi loco emissã, clarius exaudiretur, & plus haberet reuerentiæ ac ponderis. Eodem modo per os Ba- Num. 23. b. 8

Num. 23. b. 8
laam, quem Spiritu prophetiæ donauerat, populo suo benedicere voluit. Sed plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui inde colligunt habendum esse pro oraculo quicquid Romano Pontifici effutire libuerit. Primum ut illis demus (quod vanum est) Prophetam semper esse quilibet summus Sacerdos, probare tamen necesse habebunt, Romanum Pontificem Dei mandato creati. Nam sacerdotium hominis vnus, Christi aduentu abolitum fuit: neque vsquam legimus Diuinitus præscriptum postea fuisse ut vnus quilibet toti Ecclesiæ præesset. Ut hoc quoque secundo illis demus, ius & honorem Pontificis ad Romanum episcopum translatum esse, videndum quid Sacerdotibus profuerit quòd Caiaphas vaticinium amplexi sunt. Ut subscribant illius sententiæ, conspirant in mortem Christi. Procul verò à nobis faceffat talis obedientia, quæ nos ad horribilem apostasiam, Filium Dei abnegando, impellat. Eadem voce blasphemiat & simul prophetat Caiaphas: qui eius dicto obsequuntur, contempta prophetia blasphemiam arripiunt. Idem ne contingat nobis cauendum, si Romanum Caiapham auderimus: alioqui similitudo claudicaret. Quæro præterea, an quia semel prophetauit Caiaphas, singula Pontificis verba totidem semper sint prophetiæ. Atqui paulo post summum ac præcipuum fidei nostræ caput blasphemiam damnauit, vnde colligimus, quòd nunc Euangelista refert, extraordinarium fuisse, ac præposterè in exemplum trahi.

51 *Quòd Iesus moriturus esset.*) Primò salutis nostræ summam in eo consistere Euangelista ostendit si Christus nos in vnum aggreget. Nam hoc modo nos Patri reconciliat, pænes quem est fons vitæ. Vnde etiam colligimus dissipatum esse genus humanum & à Deo alienatum, donec sub Christo capite coalescant filii Dei. Ita sanctorum communio, præparatio est ad vitam æternam: quia in morte manent omnes quos Christus ad Patrem non colligit: sicut iterum 17. capite videbimus. Ideo & Paulus docet Ephes. 1. b. 20

52 *Nec pro gente solùm.*) Significat Euangelista reconciliationem à Christo factam ad Gentes quoque extendi. Sed quomodo *Filii Dei* vocantur quos misera dissipatio, in qua errabant, hostes Dei reddebat? Respondeo, (ut iam alibi dictum est) fuisse in Dei pectore filios qui in seipsis vagæ erant ac perditæ oues: imò nihil minus quàm oues, sed potius lupi, & feræ bestiæ. Filios ergo Dei, etiam antequam vocentur, ab electione æstimat, qui fide tandem & sibi & aliis manifestari incipiunt.

53 *Ab illa igitur die consultabant ut interficerent eum.*

54 *Itaque Iesus non amplius palàm ambulabat inter Iudæos: sed abijt illinc in regionem propinquam deserto, in urbem quæ dicitur Ephraim: & illic versatus est cum discipulis suis.*

Ca. XII. 55 *Instabat autem Pascha Iudeorum: & ascenderunt multi Hierosolimam ex regione, ante Pascha, ut purificarent seipsos.*

56 *Quærebant ergo Iesum, & dicebant inter se quum in templo stetissent, Quid videtur vobis quod non venerit ad diem festum?*

57 *Dederant autem Sacerdotes & Pharisei mandatum, ut si quis sciret ubinam esset, indicaret, ut caperent eum.*

53. *Consultabant ut interficerem.*) Narrat Evangelista Christum iterum fugisse, quum tanto hostium furore se peti sciret. Meminerimus tamen non ita fugisse quo se Patris vocationi subduceret. neque enim aliud habuit propositum nisi ut tempore Diuinitus præfixo, ad subeundam voluntariam mortem se susteret. Porro consilium, cuius Evangelista meminit, non tam de Christo occidendo erat, quam ut rationem aliquam inuenirent illius opprimendi. Hoc iam apud eos decretum erat, esse tollendum e medio: altera tantum deliberatio restabat, quomodo exequi possent quod statuerant.

34 *Quæ dicitur Ephraim.*) Nomen vrbs quod hic positum legimus, vel corruptè fuisse tunc pronuntiatum arbitror, vel certè nouum. Scimus enim quanta post exilium Babylonicum facta linguæ mutatio fuerit, & simul quàm diuersa terræ facies: ut non mirum sit recenseri quædam loca quorum nulla antiquitus notitia fuerat. Discipulos Christi nominat non quicumque receperant eius doctrinam, sed qui assidui erant eius comites, & viuere solebant in eodem contubernio.

55 *Ascenderunt multi, &c. ante Pascha, ut purific.*) Non erat hoc præcisè mandatum ut se purificarent ante immolationem Paschalis. Ideo non dicit Evangelista venisse omnes, sed *multos*. Nemini quidem immundo licebat vesci: sed istam sanctificationem sponte & priuato affectu susceptam fuisse dico, ut alii minimè vesci prohiberentur, quauis ante diem festum tali ritu præparati non essent. Cæterum Evangelistæ consilium est ostendere quàm celebris fuerit per totam Iudæam de Christo fama. nã qui vndecunque in templum conueniunt, præcipuè intenti sunt ad quærendum Christum, & sermones inter se de eo agitant. Quærent quidem ipsum humano more, sed tamen quærendo detegunt obitare Sacerdotum tyrannidem quominus palàm appareat.

C A P. XII.

Iesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi erat Lazarus qui mortuus fuerat, quem suscitauerat ex mortuis.

2 *Fecerunt ergo ei illic conuiuium, & Martha ministrabat: Lazarus autem vnus erat ex discumbentibus cum eo.*

3 *Maria itaque accepta libra unguenti nardi pistice pretiose, unxit pedes Iesu, & extersit capillis suis eius pedes: domus autem impleta est odore unguenti.*

4 *Dicit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Simonis Iscariotes, qui traditurus erat eum.*

5 *Quare unguentum hoc non vauit trecentis denarijs, & datum est pauperibus?*

6 *Dicebat autem hoc, non quod pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, & in usupium habebat, & portabat ea que mittebantur.*

7 *Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulture mee seruaui istud.*

8 *Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.*

1 *Iesus, &c. venit Bethaniam.*) Videmus nimis præcepisse eorum iudicium qui Christum venturum non putabant: quo monemur non ita properandum esse, quin patienter & quietis animis expectemus dum opportunitas adueniat nobis incognita. Venit autem Christus primo Bethaniam, ut inde Hierosolimam iriduo post se conferat. Interea opportunum tempus & locum ad se prodendum dare Iudæ voluit, ut ipse ad statam horam adesset parata victima. Neque enim quid futurum sit ignorat, sed voluntarius ad immolationem occurrit. Quum autem sex diebus ante pascha venisset Bethaniam, illic quadrado substituisse ex Matthæo & Marco colligere licet. Quo die factum illi fuerit conuiuium in quo à Maria vnctus est, Iohannes non exprimit: sed probabile videtur, non multo post quàm appulerat id esse factum. Porro quòd vnctionem, cuius mentio fit apud Matthæum & Marcum, nonnulli ab hac diuersam esse putant, falluntur. Mouet eos temporis ratio, quia priusquam Evangelistæ duo Christum fuisse vnctum commemorarent, designant tempus bidui. Verum solutio facilis est, & quidem duplex. neque enim Iohannes dicit Christum primo die aduentus sui in Bethaniam vnctum esse. Ita potuit hoc fieri quum iam discessum pararet. Quamquam (ut iam dixi) altera coniectura probabilior est, quòd vno saltem vel altero die ante discessum vnctus fuerit. Certum enim est, Iudam, antequam duos ex discipulis Christus Paschalis gratia misisset, cum Sacerdotibus pepigisse: at qui ad minimum, diem vnum intermedium fuisse oportet. Addunt Evangelistæ captasse commodum tempus tradendi Christi, ex quo pretium acceperat. Quòd ergo facta bidui mentione, vnctionis historiam subiiciunt, quòd prius acciderat posteriore loco narrant. Ratio autem est, quia quum retulissent Christi verba, Scitis quòd filius hominis post biduum tradetur: quòd prius omisissum fuerat, nunc attextunt, quomodo & qua occasione productus sit à discipulo.

discipulo. Iam satis conuenit Bethaniam fuisse vinctum. Matthæus & Marcus dicunt coenasse tunc apud Simonem leprosum. domus à Ioanne non exprimitur: verum satis indicat alibi quam apud Lazarum & Martham coenatum esse, dum *Lazarum facit unum ex discumbentibus*: nempe qui vna cum Christo inuitatus esset. Nec vero quicquam in eo dissidi est quod Matthæus & Marcus vinctum fuisse caput recitant, hic autem nos *pedes*. Ordinaria erat capitis vinctio: vnde & Plinius in nimia luxuria deputat quod talos quidam vngerent. Consentunt autem tres inter se, Christum non parca à Maria fuisse vinctum, sed largam vnguenti copiam effusam. Quod ergo Ioannes de pedibus loquitur, perinde valet ac si dixisset, totum Christi corpus vsque ad pedes fuisse delibatum. Est enim auxesis in voce pedum, quod melius ex sequentibus patet, quum subiicit, Mariam absterlisse capillis suis pedes. *Domus autem impleta est odore*. Non erat simplex liquor ex narido elicitus, sed varia erat confectio ex rebus odoriferis. itaque non mirum est odore perfusam fuisse totam domum.

4 *Dicit ergo vnus ex discipulis.*) Sequitur Iudæ obmurmuratio, quam Matthæus promiscuè discipulis, Marcus quibusdam eorum tribuit. Verum Scripturæ familiare est per Synecdochen ad plures transferre quod vnius est vel paucorum. Quanquam mihi verisimile est, murmur à solo Iuda ortum esse, reliquos autem fuisse commotos vt ei subleberent. vt facile est susurris, quasi flabellis, varios in nobis affectus accendi: præsertim verò (vt nimium ad sinistra iudicia propensi sumus) obrectationes locum in nobis inueniunt. Verum credulitas quam Spiritus Dei in Apollolis reprehendit, nobis exemplo est ne audiendis malignis vocibus nimium simus faciles ac creduli.

5 *Quare vnguentum hoc non.*) Vulgaris vnguenti libra decem tantum denariis constabat, teste Plinio: sed summum pretium optimi vnguenti idem statuit trecentos & decem denarios. Consentunt autem Evangelistæ fuisse hoc pretiosissimum vnguentum. quare non abs re Iudas libram trecentis denariis æstimat. quæ summa ad quinquaginta libras inonetæ Gallicæ, ex supputatione Budæi, ascendit. Porro quum omnes ferè deliciae luxum superfluum implicitum habeant, quo maior erat pecuniæ iactura, eo plus coloris ad murmurandum habuit Iudas: ac si diceret, Si fecisset Maria exiguum sumptum, ex-culationis aliquid haberet: nunc verò quum in re nihili immanem pecuniæ summam perdidit, nonne iniuriam fecit pauperibus, qui multum inde leuationis sentire poterant? Nullam ergo veniam meretur eius factum.

6 *Quia fur erat.*) Reliqui Apostoli non malo quidem studio, sed inconsideratè, Mariam damnant: Iudas autem sceleri suo honestum prætextum captat, quum pauperes in medium adducit, quorum nulla illi erat cura. Docemur autem hoc exemplo quam monstruosa bellua sit habendi cupiditas: damnum quod sibi fecisse Iudas videtur, ablata furandi materia, ad tantam eum rabiem adigit vt Christum prodere non dubitet. Et credibile est non modò apud alios mentitum fuisse de pauperibus fraudatis: sed sibi quoque intus (vt hypocritæ solent) blanditum esse, quasi leue delictum esset Christi proditio, qua pensare volebat acceptum damnum. Prodendi quidem Christi vna fuit causa, vt prædam è manibus elapsam ad se quoquo modo retraheret. Nam concepta ob luctum amissum indignatio eum ad prodendi Christi consilium impulit. Mirum autem est cur talem œconomum delegerit Christus, quæ sciebat furem esse. quid enim hoc erat aliud quam laqueum porrigere quo se strangularet? Nò est quod hic respondeat mortalis homo, nisi Dei iudicia profundam esse abyssum. Interea Christi factum in comunem regulam trahi non debet, vt pauperum curam vel aliud sacrum munus mandemus homini nequam & scelerato. Legem enim impoluit nobis Deus quinam ad Ecclesiæ regimen aliæque officia vocandi sint: hanc transgredi fas non est. Alia fuit Christi ratio: qui quum æterna Dei esset sapientia, arcana eius prædestinationi in Iudæ persona locum dedit.

7 *Sine eam.*) Quum Mariam omitti iubet Christus, perperam & iniuste facere docet qui proximis suis sine causa molesti sunt, ac liteni de nihilo intentant. Longior est apud alios Evangelistas Christi responsio, summa tamen eadem. Vinctio quam Iudas culpabat, hoc nomine defenditur quod sit sepulchralis. Ergo non probat Christus quasi ordinarium cultum, & cuius communis in Ecclesia esse debeat vsus. nam si quotidie tale sibi officium præstari vellet, quiduis potius dixisset quam hoc sepulturae suæ datum. Et certè Deus externas pompas non moratur: imò quum nimis proclue ad carnales ritus hominis ingenium esse videat, subinde nos in illis parcos & sobrios esse iubet. Quare præposteri sunt interpretes qui ex Christi responso inferunt, placere Deo sumptuosos & magnificos cultus: quom potius Mariam excuset, eo quod extraordinarium sibi officium præstiterit, quod ad perpetuam colendi Dei normam exigi non decebat. *In diem sepulturae*, &c. Quum dicit seruatum fuisse vnguentum, significat non intempestiue profusum esse, sed pro temporis circumstantia. Seruari enim dicitur quod habetur quasi sub custodia. vt commodè & opportunè promatur. Certum enim est, si quis sumptuosus delicias eum antè onerasset, non fuisse passurum. Atqui negat ex more fecisse Mariam, sed vt sibi extremum officium impenderet. Porro corporum vinctio tunc non inanis cæremonia erat, sed potius spirituale symbolum, quod spem resurrectionis ante oculos poneret. Obscuræ adhuc erant promissiones, nondum resurrexerat Christus, qui non immeritò vocatur resurgentium primitiæ. Ergo opus talibus adminiculis habebant fideles, quæ ad Christum adhuc absentem eos dirigerent. Ideo non superflua tunc fuit Christi vinctio, quum mox sepeliendus foret. vngitur enim tanquam in sepulchrum condendus. Id nondum sciebant discipuli: & Maria proculdubio repente impulsæ fuit vt Spiritu direttore id faceret quod prius non fuerat meditata. Verum Christus ad spem resurrectionis suæ accommodat quod illi tantopere improbabant, vt ipsa vtilitas eos à praua morositate reuocet. Verum vt Deus veteris populi pueritiam talibus exercitiis regi voluit, ita hodie absurdum esset idem tentare: nec sine Christi iniuria fieret, qui splendore aduentus sui tales vmbra discussit. Sed quia nondum eius resurrectio figuris Legis complementum attulerat, externo ritu ornanda fuit eius sepultura: nunc odor resurrectionis eius latis per se efficaciam habet, absque narido & aromatibus, vt totum orbem viuificet. Cæterum meminimus in iudicandis hominum factis standum esse vnus Christi sententiæ, ad cuius tribunal semel nos stare oportet.

Ca. XII. *8 Pauperes enim semper habetis.*) Tenendum est quod prius admonui, extraordinarium Mariæ factum ditè hic à quotidiano Christi cultu discerni. Quare simiæ sunt, non imitatores, qui pompis & sumptuoso apparatu Christum colere affectant: ac si probaret Christus quod semel factum erat, ac non potius in posterum fieri vetaret. Quod se negat cum discipulis semper fore, ad genus præsentis referri debet cui carnalis cultus & sumptuosus honor conueniat. Nam quod Spiritus sui gratia & virtute nobis adest, quod habitat in nobis, quod nos etiam carne sua & sanguine pascit, nihil hoc ad corporeos cultus. Quare quicquid pomparum excogitarunt Papistæ ad Christum colendum, frustra illi impensum ferunt, quum palàm repudiet. Quod pauperes dicit semper nobiscum futuros, tamen in eo Iudæorum hypocrisin perstringit, colligere tamen inde vtilem doctrinam licet: nempe, sacrificia quæ Deo grata sunt & suauiter olent esse eleemotyas quibus inopia pauperum iuuatur, nec rite alios fieri sumptus in colendo Deo.

9 Cognouit ergo turba multa Iudæorum quod illic esset, veneruntque non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum quoque viderent, quem suscitauerat ex mortuis.

10 Consultarunt autem Principes Sacerdotum ut & Lazarum interficerent,

11 Quia multi Iudæorum propter ipsum discedebant, & credebant in Iesum.

12 Postridie turba multa quæ ad festum venerat, quum audisset venire Iesum Hierosolymam

13 Accepit ramos palmarum, & exierunt illi obuiam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

Zach. 9. b. 9

14 Quum autem inuenisset Iesus asellum, sedit super eum, quemadmodum scriptum est, Ne timeas filia Sion, quia Rex tuus venit sedens super pullum asini.

9 Cognouit ergo turba multa.) Quo propius erat mortis Christi tempus, eo magis celebrari omnium sermone oportuit eius nomen, ut hæc ad pleniorē fidem esset præparatio post mortem eius. Præsertim Euangelista commemorat celeberrimum fuisse recens illud miraculum excitati Lazari. & quia singulare in eo Diuinitatis suæ specimen Christi ediderat, multos eius testes Deus esse voluit. Quæ dicit non propter Iesum tantum venisse, sed Lazaræ etiam causa, non intelligit in gratiam Lazari, quasi hoc illi honoris seorsum detulerint, sed ut mirabile virtutis Christi specimen in Lazaro conspicerent.

10 Consultarunt autem.) Plusquam phreneticus certè furor, quod extinguerē moluntur quem constabat Diuinitus à morte fuisse excitatum. Sed iste est spiritus vertiginis quo Satan impios exagitat, ut nullum faciant insaniendi finem, etiam si cælum & terram & mare illis Deus opponat. Nam hæc tam nefaria consultatio ideo describitur ut sciamus Christi hostes non errore vel stultitia fuisse inductos ad tantam pertinaciam, sed rabiosa malitia, ut ne Deo quidem bellum inferre horrerent: deinde ut sciamus non obscuram fuisse Dei potentiam in Lazari resurrectione, cuius delendæ non aliud remedium excogitare potuit impietas quàm ut scelerata & execranda cæde è medio tolleretur homo innoxius. Cæterum quum in hoc totus sit Satan ut penitus obruat, vel utcunque obscuret Dei opera, nostrum est ad continuam eorum meditationem sedulo intentos esse.

12 Postridie turba multa.) Hunc Christi ingressum reliqui Euangelistæ fusi enarrant: summam tamen omnium hic noster complectitur. Primo autem loco tenendum est Christi consiliū, nempe quod Hierosolymam vltro venit ut se morti offerat: nam mortem eius voluntariam esse oportuit, quia non nisi obedientiæ sacrificio poterat ira Dei erga nos placari. neque enim eum latebat euentus. Priusquam tamen ad crucem trahatur, solenni ritu vult se tanquam Regem à populo excipi: imò palàm declarat se regnum suum auspici ad mortem pergendo. Etsi autem magna populi frequentia celebratur eius aduentus, hostibus tamen ignotus est, donec impletis vaticiniis (quæ postea suo loco videbimus) se verum esse Messiam comprobauit. Nihil enim omittere voluit quod ad solidam fidei nostræ confirmationem faceret. *Turba multa quæ ad festum venerat.* Ergo aduenæ ad præstandum Filio Dei pietatis officium longè promptiores fuerunt quàm ciues Hierosolymæ, quos tamen exemplo esse alios omnibus decebat. Nam quoridie habebant sacrificia: templum semper erat in conspectu, quod eorum corda ad studium quærendi Dei accendere debebat: illic erant primarii Ecclesiæ doctores: illic lucis Diuinæ sacrarium. Nimis ergo foeda eorum ingratitude, quod talibus exercitiis à pueritia imbuti, Redemptorem sibi promissum vel respuunt vel negligunt. Sed hoc vitium seculis ferè omnibus commune fuit, ut eo audacius Deum homines contempnant quo propius & magis familiariter se illis offert. In aliis autem, qui relictis domibus ad diem festum celebrandum conuenerant, multo plus feruoris, ut folicite inquirat de Christo: & quum venire audiunt in urbem, illi obuiam gratulandi causa prodeunt. Nec verò dubiū est quin arcano Spiritus instinctu ad eum occursum excitati fuerint. Hoc prius factum fuisse non legimus. sed quemadmodum tubæ clangore aut voce præconis subditos suos aduocant terreni principes, quum imperii sui possessionem adeunt: ita Spiritus sui impulsu Christus populum hunc collegit, à quo Rex salutaretur. Quum in deserto ipsum turbæ creare vellent Regem, clam se in môrem subduxit: tunc enim aliud regnum animo non agitabant quàm sub quo bene saginarentur non fecus ac pecudes. Stulto igitur ac præpostero eorum voto indulgere & obsequi non potuit Christus quin seipsum abnegaret, munusque abiiceret à Patre iniunctum. At nunc regnum sibi asserit quale à Patre accepterat. Fateor quidem naturam huius regni ne plebi quidem quæ in eius occursum prodiit probè fuisse cognitam: sed in posterum respexit Christus. Interea nihil geri passus est quod non spirituali regno congrueret.

13 *Ramos palmarum, & excierunt illi obuiam.*) Palma, victoriæ & pacis fuit symbolum apud veteres : sed ramis palmarum vti solebant quum alicui imperium deferrent, vel suppliciter victorem deprecarentur. Videntur tamen isti ramos palmarum sumpsisse in manus, tanquam lætitiæ & festiuitatis insigne, quum nouum Regem exciperent. *Clamabant Hosanna.* Hac voce testati sunt se in Iesu Christo Messiam illum agnoscere Patribus olim promissum, & à quo redemptio & salus speranda erat. Nam Psalmo 118. vnde sumpta est ista acclamatio, de Messia compositus fuit in hunc finem, vt sancti omnes assiduis votis ardentè eius aduentum expeterent, & summa reuerentia eum exciperent quum esset exhibitus. Probabile ergo est, inò certo potest colligi, passim tritam fuisse precationem hanc apud Iudæos, adeoque in ore omnium versatam. Ergo Spiritu Dei verba præeunte bene precati sunt homines isti Christo, & præcones ab eo delecti fuerunt qui testatum facerent Messiam venisse. Cæterum vox Hosanna, ex duabus Hebræis conflata, tantundem valet atque Serua, vel Saluum fac obsecro. Hebræi quidem aliter pronuntiant, nempe *Hosannah* : sed vtitatum est pronuntiationem corrumpi quoties verba in alienam linguam transferuntur. Consultò tamen Euangelistæ, quum Græcè scriberent, retinuerunt vocem Hebraicam, quo melius exprimerent turbam solenni precandi formula vsum fuisse, quæ primum à Davide tradita, & continua ætatum serie in populo Dei recepta, peculiariter in vsum illum sacrata erat vt regno Christi benedicerent. Eodem spectat quod mox sequitur, *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Est enim hæc quoque fausta precatio pro læto & prospero regni illius successu, vnde pendebat Ecclesiæ Dei instauratio & felicitas. Quia tamen videtur in eo Psalmo David de se potius quàm de Christo loqui, nodus hic primum soluendus est. nec difficilis est solutio : scimus enim in quem finem regnum penes Dauidem & eius posteros itabitum fuerit : vt scilicet quoddam velut præludium esset æterni illius regni quod suo tempore manifestandum erat. Neque enim Dauidem in se subsistere oportuit : & Dominus piorum omnium oculos aliò subinde conuertit per Prophetas. Quicquid ergo de se fecit Dauid, meritò ad Regem illum refertur qui secundum promissionem exorturus erat ex eius semine Redemptor. Cæterum vtilis hinc nobis colligenda est admonitio. Nam si membra sumus Ecclesiæ, Dominus ad idem illud desiderium quo fideles sub Lege affectos esse voluit, nos hodie quoque sollicitat : nempe vt toto corde optemus florere & prosperè habere Christi regnum. neque id modo. sed vt precibus nostris hoc testemur : & (quo plus sit nobis animi ad precandum) notandum est verba ab eo nobis dictari. Væ igitur nostræ ignauitatis, si feruorem illum quem Deus excitat, vel frigore nostro extinguimus, vel tepore suffocamus. Interea sciamus non irrita fore vota nostra, quæ duce ac magistro Deo concipimus. tantum ne pigri simus, aut lægemur rogando : ille fidus erit regni huius præses, vt ipsum inuicta sua virtute præsidioque tueatur. Manebit quidem, etiam nobis cessantibus, & stabit eius maiestas : sed quòd sæpe non ita magnificè viget vt decebat, quin potius collabitur (quemadmodum hodie horrendam cernimus dissipationem eius ac vastitatem) id vitis nostris accidere certum est. Quòd autem exigua & fere nulla apparet eius restitutio, vel saltem lentè procedit, torpori nostro imputemus. Quotidie petimus à Deo vt regnum eius adueniat : sed vix centesimus quisque seriuò. Iustè ergo priuamur Dei benedictione, quam expetere grauamur. Docemur etiam hoc verbo, vnum esse Deum qui Ecclesiam seruat & tuetur : neque enim sibi vendicat aut tribui iubet nisi quod suum est. Quum igitur eo linguas nostras formante petimus vt regnum Christi seruet, fatemur, vt maneat regnum hoc in suo statu, Deum ipsum vnicum esse salutis authorem. Vtitur quidem ad id hominum opera, sed quos manu sua aptauit. Deinde sic homines adhibet ad promouendum Christi regnum vel conseruandum, vt solus ipse omnia Spiritus sui virtute per eos inchoet ac perficiat. *Qui venit in nomine Domini.* Tenendum est primò quid sibi velit hæc loquutio, Venire in Dei nomine. Nempe in nomine Dei venit qui non temere se ingent, neque honorem falsò usurpat : sed rite vocatus Deum habet actionum suarum ducem & authorem. Competit elogium hoc in omnes legitimos Dei ministros. Venit in nomine Dei Propheta, qui à Spiritu sancto directus, sincère quæ à cælo accepit doctrinam hominibus tradit. Venit in eodem nomine Rex, per cuius manum Deus populum suum gubernat. Sed quia super Christum requieuit Spiritus Domini, & idem est caput omnium, & quicumque ad regendam Ecclesiam vnquam fuerunt ordinati, eius imperio subiecti fuerunt, inò riuiuli fuerunt ex fonte deducti : propriè dicitur in nomine Dei venisse. Nec tantum imperii gradu præ aliis excellit : sed quia totum se nobis Deus in illo exhibet. Nam in eo habitat plenitudo deitatis corporaliter, vt Paulus inquit, & viva est Dei imago : denique verus est Imanuel. Quare singulari quodam iure venisse in nomine Domini dicitur : quia per eum non ex parte (vt antea per Prophetas) sed in solidum Deus se partem fecit. Ab ipso igitur sumendum est exordium, tanquam à capite, quum benedicere volumus Dei ministris. Iam quia pseudoprophetæ superbè iactant Dei nomen, & fallaci hoc prætextu se venditant (quum tamen diaboli impulsu ad perdendam Ecclesiam ferantur) lubaudienda est antithesis, vt Dominus eos dissipet, ac in nihilum redigat. Ita benedicere Christo non possumus quin maledicamus Papæ, & sacrilegæ tyrannidi quam aduersus Christum erexit. Sua quidem anathemata, non secus ac fulmina, magno impetu in nos vibrat : sed quæ securè contemnere velut inanes ampullas licet. Ex aduerso autem Spiritus sanctus horribile anathema hinc nobis dictat, quo vsque ad vltimos inferos cum toto suo splendore & pompa mergatur. Nec verò Pontifice aliquo opus est qui maledictionè in eum pronuntiet, quando semel Christus pueros hæc potestate donauit, vbi ratum habuit eorum clamorem, sicuti alii Euangelistæ narrant.

C. l. off. x. b. p

14 *Quum autem inuenisset Iesus asellum.*) Hanc historiarum partem magis distinctè alii Euangelistæ narrant : nempe quod duos miserit Christus ex suis discipulis qui asinum adducerent. Iohannes, qui vltimus omnium scripsit, satis habuit rerum quæ iam à reliquis tractatæ erant summas breuiter notare. hinc fit vt multas circumstantias omittat. Species autem repugnantia quæ plerisque turbat, non magno negotio discutitur. Quòd Matthæus dicit Christum super asinam sedisse, & pullum eius,

Ca. XII. synecdochicè accipi debet. Quidam fingunt infedisse primùm afinæ, deinde eius pullo, & ex suo figmento allegoriam eliciunt, quòd primum infederit Iudaico populo, qui ferendo Legis iugo pridem affuetus erat: postea Gentes, tanquam rudem ac nouitium asellum sibi subiecerit. Sed illud simpliciter verum est, Christum super asinum equitasse, qui vnà cum matre adductus fuerat: & conuenienter Propheta verba, apud quem repetitio est Hebræis latis trita, quæ idem bis diuersis verbis exprimit, *Super asinum*, inquit, & *super Filium subiuugalis*. Euangelista noster, qui breuitati studet, omisso priore membro, posterius tantum adducit. Porro Zachariæ vaticinium, quod tunc impletum fuit, Iudæi quoque ipsi de Messia exponere coguntur: interea tamen nos sublannant, quod asini umbra delusi, filio Mariæ tribuamus Messia honorem. Atqui longè aliis testimoniis nititur fides nostra. Nec verò quum dicimus Iesum esse Christum, hinc ordimur, quod asino infidens Hierosolymam sit ingressus. Conspicua enim in eo fuit gloria, qualis decebat Filium Dei, sicuti habuimus primo capite. Præcipuè autem Diuina eius virtus in resurrectione effulsit. Verum hæc non spernenda est confirmatio, quòd Deus mirabili sua prouidentia in isto ingressu, quasi in aliquo theatro, completum Zachariæ vaticinium proposuit. *Ne timeas*. In hac Propheta sententia, vt eam Euangelista recitat, notandum est primò non aliter tranquillam animis nostris quietem constare, nec aliter nobis metum & trepidationem eximi, quàm vbi Christum inter nos regnare scimus. Alia quidem sunt Propheta verba (nam ad lætitiã & iubilum fideles hortatur) sed Euangelista noster expressit quomodo animi nostri solido gaudio exultent: nempe vbi adeptus est metus, quo torqueri omnes necesse est, donec reconciliati Deo pacem illam habeant quæ ex fide nascitur. Hoc ergo boni nobis per Christum obtingit, quòd liberati à Satanæ tyrannide, contracto peccati iugo, soluto reatu, morte abolita, secure gloriamur, Regis nostri præsidio freti: sub cuius tutela positus nihil periculi timendum est. Non quòd vacui timore simus quandiu degimus in mundo: sed quia fiducia quæ in Christum recumbit, omni timore superior est. Quum adhuc procul abesset Christus, iubebat tamen Propheta lætos esse atque hilares illius seculi pios homines, quia venturus esset. *Eccè* (dicebat) *Rex tuus veniet*: ergo ne timeas. nunc ex quo venit vt fruamur eius præsentia, eò fortius nobis cum timore luctandum est, vt ab hostibus nostris securi, placidè & alacriter regem nostrum colamus. Alloquebatur suo tempore Propheta Sionem: quia illic domicilium erat ac sedes Ecclesiæ: nunc ex toto quidem mundo Deus sibi Ecclesiam collegit: hæc tamè promissio peculiariter ad fideles dirigitur, qui se Christo submitunt vt in ipsis regnet. Quod Christum inducit in asino equitantem, significat regnum eius à mundi pompas, splendore, opibus & potentia alienum fore: idque externa specie monstrari oportuit, vt spirituale esse omnes palàm agnoscerent.

Rom. 5. 4. 1

16 *Hæc verò non cognouerunt discipuli eius primùm: sed quando glorificatus fuit Iesus, tunc recordati sunt quòd hæc erant de eo scripta, & hæc fecerant illi.*

17 *Testimonium ergo reddidit turba quæ cum eo erat quum Lazarum vocasset ex sepulchro, & suscitasset eum ex mortuis.*

18 *Propterea occurrit illi turba, quia ipsum audierat hoc signum fecisse.*

19 *Pharisæi porro dixerunt inter se, Videtis quòd non proficitis quicquam? ecce mundus post eum abiit.*

16 *Hæc non cognouerunt.*) Quemadmodum non germinat semen simulac in terram iactum est, ita nec statim operum Dei fructus emergit. Ministri Dei, sunt ad complendam prophetiam Apostolice: sed quid agant non intelligunt. Audiunt turbæ clamorem, nec illum confusum, sed quòd distinctè Christus Rex salutabatur: non tamen assequuntur quorsum hoc tendat, nec quid sibi velit. Est ergo illis inane spectaculum, donec aperit Dominus oculos. Quum dicitur, *Recordatos esse tandem quòd hæc de ipso scripta essent*, causa notatur tam crassæ ignorantia quæ scientiam præcessit: nempe quia tunc ducem non habebant Scripturam ac magistram, quæ ipsorum mentes ad rectam puramque considerationem dirigeret. nos enim nisi verbo Dei præeunte cæci sumus. Quanquam ne hoc quidem sufficit, vt nobis verbum Dei luceat, nisi vicissim illuminet oculos nostros Spiritus, qui alioqui ad plenam lucem cæcutirent. Hæc gratia suos discipulos Christus post suam resurrectionem dignatus est: quia nondum adiuenerat maturum tempus quo Spiritus sui diuitias quasi larga manu effunderet, donec receptus esset in gloriam caelestem, vt cap. 7. f. 39. habuimus. Nos verò hoc exemplo edocti, iudicium de omnibus quæ ad Christum pertinent, ex Scriptura, non proprio carnis nostræ sensu facere discamus. Teneamus deinde hanc peculiarem esse Spiritus gratiam, vt temporis successu nos erudiat, ne in reputandis Dei operibus stupidi simus. Membrum istud, *Quòd hæc de eo erant scripta, & hæc fecerant illi*, sic interpretor, quòd tunc venit primùm in mentem discipulis, non temere hæc facta fuisse Christo, neque homines istos inaniter luisse, sed totum hoc negotium Dei prouidentia fuisse gubernatum: quia impleri necesse erat quæcunque scripta fuerant. Proinde ita resolue, Hæc ei fecerunt, sicut de ipso scripta erant.

17 *Testimonium reddidit turba.*) Iterum repetit quod dixerat, multos fama tanti miraculi excitatos venisse Christo obuiam. Ideo enim turmatim exeunt quia passim sparsum fuerat rumor de Lazaro in vitam restituto. Iustam ergo materiam habebant isti cur filio Mariæ tribuerent Christi honorè, quum tam insignis eius virtus illis nota esset.

19 *Videtis quòd non proficitis quicquam?*) His verbis ad maiorem se rabiem infligant. Est enim quædam ignauia exprobratio ac si dicerent, Plebem ideo ad Christum deficere quòd nimis tardi essent ac molles. Hic loquendi mos est desperatis hominibus, quum se ad extrema quæque tentanda parant. Quòd sit tanta est ad malum pertinacia Dei hostibus, longè constantiores in recto proposito nos esse deest.

20 *Erant autem quidam Græci ex iis qui ascenderant ut adorarent die festo.*

21 *Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat ex Bethsaida Galilææ, & rogauerunt eum, dicentes, Domine, volumus Iesum videre.*

22 *Venit Philippus, & dicit Andreas: rursus Andreas & Philippus dicunt ipsi Iesu.*

23 *Iesus autem respondit illis, dicens, Venit hora ut glorificetur Filius hominis.*

24 *Amen amen dico vobis, nisi granum tritici, quum cecidit in terrâ, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*

25 *Qui amat animam suam, perdet eam, & qui odit animam suam in mundo hoc, in vitam æternam custodiet eam.*

26 *Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi ego sum, illic etiam minister meus erit. quod si quis mihi ministrauerit, honorem illi habebit Pater.*

20 *Erant autem quidam Græci.*) Non existimo Gentiles fuisse, vel incircuncisos: quia paulo post sequitur, venisse ut adorarent. Atqui seuerè hoc prohibitum erat legibus Romanis, & acriter vindicabant Proconsules alique magistratus, si quis patrio cultu relicto ad Iudaismum transisse compertus esset. Iudæis verò qui per Asiam & Græciam dispersi erant, licebat mare traicere, ut sacrificia offerrent in templo. Deinde nunquam passi fuissent Iudæi misceri sibi in solenni Dei cultu Gentiles, quia putassent hoc modo se & templū & sacrificia pollui. Tametsi autem progeniti erant ex Iudæis, quia putassent hoc modo se & templū & sacrificia pollui. Tametsi autem progeniti erant ex Iudæis, quia putassent hoc modo se & templū & sacrificia pollui. Sensus ergo est Christum non modò ab incolis Iudææ, qui ex pagis & vrbibus ad diem festum venerant, fuisse pro Rege exceptū, sed ad homines quoque transmarinos, qui ex longinquis terris venerant, famam eius manasse. *Ut adorarent.* Poterant id quoque in patria: sed Iohannes solennem cultum designat, qui cum sacrificiis erat coniunctus. Quauis enim religio & pietas non esset tempore affixa, non tamen alibi licebat sacrificia Deo offerre, neque alibi habebant Arcam testimonii quæ Diuinæ præsentis symbolum esset. Spiritualiter quotidie domi suæ quisque Deum colebat: simul tamen externa cultus professio sanctis sub Lege præstanta erat à Mose, ut se in templo hiterent coram facie Domini: in quem finem ordinati erant dies festi. Quòd si tam longa peregrinatio ab istis magno sumptu, maiore molestia, nec sine periculo suscepta fuit, ne externam pietatis suæ professionem negligerent: qualis hodie exculatio obtendi potest, nisi domi nostræ verum Deum nos colere testamur? Celsauit quidem Legalis cultus: sed Dominus Baptismum, & sacram Cœnam, & publicum orandi ritum Ecclesiæ suæ reliquit, in quibus se exercent fideles. Horum ergo neglectus nimis frigidum pietatis studium in nobis esse prodit.

21 *Accesserunt ad Philippum.*) Hoc reuerentis lignum est quòd Christum non compellant, sed per Philippum cupiunt patefieri sibi accessum. Reuerentia enim modestiam semper ex se gignit. Quòd autem hinc colligunt Papiæ, inuocandos esse mortuos ut nobis apud Christum & Patrem sint Patroni, magis ridiculum est quàm ut refutatione indigeat. Loquuntur Græci coram cum Philippo: qui mortuos in clamat, à quibus est separatus, quid obsecro habet simile? Sed hi sunt humanæ audaciæ fructus, postquæ semel extra verbi Dei metas vagari sibi permisit. Sanctorum inuocationem temere commenti sunt Papiæ ex suo cerebro: nunc ut sibi fallacem ex verbo Dei prætextum concilient, corrumpunt ac lacerant Scripturam, ac indignis eam ludibriis exponere non dubitant.

23 *Venit hora.*) Multi hoc de morte exponunt, quia per eam illustrata fuit Christi gloria: itaque, secundum eos, Christus iam instar mortis suæ tempus propuniat. Sed ego potius ad Euangelii publicationem refero: ac si dixisset notitiam sui mox spargendam fore per omnes mundi plagas. Ita voluit conlationem occurrere, in quâ discipulos conicere mors ipsius poterat. Ostendit enim non esse cur animis concidant, quia Euangelii doctrina nihilominus per totum orbem publicabitur. Porrò ne ista gloriæ cogitatio paulo post euanescat, ubi adiudicatus fuerit morti, suspensus in cruce, ac demum sepultus: mature anticipat, & mortis suæ ignominiam gloriæ nihil ob stare admonet. Ad eam rem aptissima similitudine vitur, *Nisi*, inquit, *granum frumenti mortuum fuerit*, siue putrescat, aridum manet ac sterile. Mors autem feminis melius ipsum viuificat, ut inde prodeat fructus. In summa, Christus mortem suam rationi comparat, quæ dum videtur ad interitum tritici tendere, longè vberioris prouetus causa est; Quamquam autem præsentis temporis articulo maximè admonitio hæc necessaria erat, perpetuum tamen usum habet in Ecclesiâ: Ac primum à capite incipere conuenit. Terribilis illa species ignominis & maledictionis, quæ apparet in morte Christi, non modò obscurat eius gloriâ, sed è conspectu nostro prorsus tollit. Non est igitur in morte sola hærendum, sed fructus quem protulit resurrectio, simul reputandus est. Ita nihil impedit quominus vadique refulgeat eius gloria. Hinc deinde ad membra transeundum est. neque enim solum in morte interire nos putamus, sed vita quoque nostra instar est perpetuæ mortis; Coloss. 3. a. 3. Actum ergo de nobis erit nisi ista consolatio succurrat, qua nos erigit Paulus, Si exterior homo noster corrumpitur, interior renouatur de die in diem. Sic igitur hæc continua piorum meditatio, quum prementur variis arumnis, quum angustiis restricti tenentur, quum fame, aut nuditate, aut morbis laborant, quum iniuriis vexantur, quum videntur singulis momentis propemodum à morte absorbendi, hanc esse rationem, quæ suo tempore fructum proferet.

25 *Qui amat animam suam.*) Doctrinæ exhortationem Christus annectit: nam si mori nos oportet ut fructum feramus, patienter ferendum est ut Deus nos mortificet. Quia autem vitæ amorem &

Ca. XII.

odium inter se opponit, tenendum est quid sit vitam amare & odisse. Qui immodico vitæ præsentis desiderio implicatus non potest nisi coactus mundum relinquere, vitam amare dicitur: qui autem per contemptum vitæ huius alto animo ad mortem pergat, dicitur vitam odisse: non quòd simpliciter in odio habenda sit (quæ merito censetur inter summa Dei beneficia) sed quia eam libenter abicere debent fideles quum eos à Christi accessu remoratur. quemadmodum si quis onus molestum & incommodum, quum vult aliò properare, à suis humeris excutiat. In summa, vitam hanc amare non per se malum est, modò in ea tantum peregrinemur, semper ad scopum nostrum intenti. Nam hic legitimus est amandæ vitæ modus, si in ea manemus quandiu Domino visum fuerit, & eiusdem arbitrio subinde parati sumus ab ea migrare: vel (vt vno verbo dicam) si eam quasi manibus gestantes offerimus Deo in sacrificium. Quisquis ultra addictus est præsentis vitæ, vitam suam perdit, hoc est, conicit in perpetuum exitium. Perdere enim hic non significat amittere, aut facere rei charæ iacturam, sed exitio tradere. Satis vulgare est, *Animæ* nomen pro vita accipi. Quidam pro sede affectuum hoc loco accipiunt, ac si dixisset Christus, qui carnis suæ votis nimium indulget, ille animam suam perdit. Sed hoc nimis coactum est: illud alterum simplicius, quod is demum optimam habet vitæ perpetuò fruendæ rationem qui eam negligit. Porro vt clarior sit sensus particula *In mundo*, quæ semel tantum exprimitur, bis repetenda est: vt lenius sit, pessimè eos vitæ suæ consulere qui eam in mundo amant: rursus eos verè scire quomodo seruanda sit vita, qui eam in mundo contemnunt. Et certè quisquis mundo affixus est, cælesti vita vltro se priuat, cuius non aliter futuri sumus hæredes, nisi inquilini simus & hospites in mundo. Ideo bellinius est ille affectus, qui regnat in omnibus incredulis, dum esse appetentes, suum illud esse in mundo includunt. hinc fit vt quo quisque magis sollicitè intentus est in suam salutem, à regno Dei, (hoc est à vera vita) se alienet. *Quis odit animam suam.* Iam admonui hoc comparatiuè esse dictum: quia spernenda sit vita quoties nobis impedimento est ne Deo viuamus. Nã si præponderet cælestis vitæ meditatio in cordibus nostris, nullus momenti erit mundus vt nos retineat. Hinc etiam soluitur quæ hic posset obiici quæstio, Multi per desperationem, aut aliis de causis (ac vitæ præsertim tædio) mortem sibi consciscunt: quos tamen non dicemus saluti suæ prospicere, alios ad mortem rapit ambitio, qui simul in æternum exitium se præcipitant. Sed hic Christus disertis verbis odium aut contemptum caducæ vitæ commendat, quem ex sensu vitæ melioris concipiunt fideles. Proinde quisquis in cælum non respicit, nondum didicit quomodo seruanda sit vita. Porro hoc posterius membrum addidit Christus vt terrorem incuteret terrenæ vitæ nimium cupidis: quia si demersi sumus in amorem mundi, vt non facile sit eius obliuisci, fieri non potest vt in cælum pergamus. Sed quum tam violenter Christus nos expergefaiat, nimis absurdum esset exitialem somnum dormire.

26 *Si quis mihi ministraverit.*) Quòd mors minus nobis acerba sit ac molesta, Christus ad eam libenter subeundam exemplo suo nos inuitat. Pudebit cerè hoc honoris recusare vt simus eius discipuli, atqui non alia lege nos in suorum numerum admittit, nisi quam ipse præmonstrat viam sequamur. Est autem nobis dum itineris ad obeundam mortem. Mitescit ergo & quodammodo suavis redditur inortis acerbitas, dum nobis eius subeundæ conditio cum Filio Dei communis est. Ergo tantum abest vt nos propter crucem abhorreere à Christo conueniat, vt potius in eius gratiam mors oppetenda sit. Eodem pertinet quod sequitur, *Et ubi ego sum, illic minister meus eris.* Exigit enim ne reculent sui ministri se morti subiicere, ad quam præire ipsum vident. Neque enim æquum est vt quicumque habeat separatim minister à domino suo. Futurum tempus in verbo *Erit* positum est vice Imperatiui, more Hebraico. Aliis videtur esse consolatio, quali promitteret Christus consortes suæ resurrectionis fore quibus graue non fuerit simul mori: sed illud quod dixi probabilius est. Postea enim additur consolatio, quod Pater mercede non frustrabitur Christi ministros, qui indiuidui fuerint illi comites tam in vita quàm in morte.

27 *Nunc anima mea turbata est, & quid dicam? Pater, serua me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc.*

28 *Pater glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cælo, Et glorificaui, & iterum glorificabo.*

29 *Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitru factum esse: alij dicebāt, Angelus ei loquutus est.*

30 *Respondit Iesus, & dixit, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.*

31 *Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eijcietur foras.*

32 *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnes traham ad meipsum.*

33 *Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.*

27 *Nunc anima mea.*) Videtur initiò sententia hæc multum discrepare à proximo sermone. Illud plusquam heroici pectoris signum erat, hortari suos non modò ad subeundam mortem sed libenter & cupidè oppetendam vbi res ita postulat: nunc mortem refugiendo, mollitiem suam fatetur: Nihil tamen hic legimus quod non optimè conueniat, quemadmodum quemque fidelium propria experientia docet. Si rideant nasuti homines, nihil mirum: neque enim potest hoc intelligi nisi praxis accedat. Cæterùm saluti nostræ vitæ vtile fuit, imò necessarium, sic affici Filium Dei. In morte eius præcipuè expiatio consideranda est: qua iram & maledictionem Dei placauit. Id porro fieri non poterat quin reatum nostrum in se transferret. Mortem igitur quam subibat, horroris plenam esse oportuit: quia satisfactione pro nobis defungi non poterat quin horribile Dei iudicium sensu suo apprehenderet. Vnde melius cognoscitur peccat.

peccati atrocitas, cuius tam diram pœnam ab vnigenito Filio exegit cœlestis Pater. Sciamus ergo mortem non fuisse delicias aut lusum Christo, sed in extremos vique cruciatus deiectum, fuisse nostra causa. Nec vero absurdum fuit, Dei Filium sic turbari: Diuinitas enim occulta neque vniuersam exerens, quodammodo quiescit, v. locum expiationi faceret. Ipse autem Christus non modò carnem nostram, sed humanos affectus induerat. Faciunt quidem voluntari isti in eo affectus: (quia non coactus timuit, sed quia timori sponte se subiecerat.) statuendum est tamen, verè non fictè timuisse. Quamquam in hoc reliquis hominibus fuit dissimilis, quod affectus suos habuit temperatos in obedientiâ iustitiæ Dei: sicuti aibi dictum est. Altera etiam vtilitas hinc ad nos redit. Si nulla in Christo fuisset turbatio ex mortis timore, quis nostrum putaret ad se spectare eius exemplum? Neque enim mortem sine doloris sensu oppetere nobis datum est: sed quum audiamus non fuisse in eo ferreum robur, colligimus animos ad eum sequendum. neque oblitat nobis carnis infirmitas, quæ mortem expauit, quum duci nostro comites nos addamus ad luctandum. *Et quid dicam?* Hic tanquam sub oculis cernimus quanti conlitterit salus nostra Dei Filio, dum in vltimas angustias redactus, neque verba inuenit quibus exprimat doloris vehementiam, nec consilium secundum hominem. Quod autem vnum restat, confugit ad preces, & se liberari à morte postulat. Rursum quia simul videt se æterno Dei consilio, destinatum esse victimam pro peccatis, votum illud quod ingens moestitia expresserat, mox corrigit, & quasi iniecta manu seipsum retrahit, vt totus acquiescat Patris arbitrio. Notandi sunt hoc loco quinque gradus. nam primum locum tenet querimonia, quæ et uapit ex inuenso dolore: secundo, sentit se opus habere remedio, & ne metu obruatur, secum quærit quidnam sit agendum: tertio, ad Patrem se recipit, eumque liberatorem implorat: quarto, votum quod agnoscat uocationi suæ aduersum, retractat, & quiduis pati præoptat quàm vt non impleat quod sibi à Patre iniunctum est: postremo vna Dei gloria contentus, reliqua omnia obliuiscitur, ac pro nihilo ducit. Sed videtur hoc parum decere Filium Dei, quod votum illi inconsideratè effluit cui statim renuntiandum est vt Patri obediat. Fateor certè hanc esse crucis stultitiam, quæ scandalo est superbis hominibus. Sed quò se magis exinanuit gloriæ Dominus, eò luculentius habemus immensi eius amoris erga nos specimen. Cæterum memora tenendum est quod prius admonui, humanos affectus, à quibus Christus immunis non fuit, puros in eo fuisse, & à peccato immunes. ratio est, quia compositi erant, & temperati ad Dei obsequium. Neque enim oblitat quin mortem naturaliter horreat Christus, & tamen cupiat parere Deo: nempe secundum diuersos respectus. Hinc illa correctio, quum dicit, *Propterea veni in hanc horam.* Vtunque enim mortem per se timere liceat, quia tamen reputat quorsum missus sit, & quid exigit Redemptoris officium, conceptum ex naturæ sensu horrore Patri domandum obstat: vel potius eo domito, liber & solutus ad exequendum Dei imperium se accingit. Quòd si Christi affectus omni vitio purus ita subigit oportuit vt Patri obsequens esset, quanto studio in hoc incumbere nos oportet, quando totidem Dei sunt inimici in nobis quot ex carne nostra affectus scaturiunt? Sit hæc igitur priorum meditatio, vim sibi facere donec seipfos abnegauerint. Simul notandum est non tantum affectus eos esse frangendos qui ex diametro pugnant cum Dei voluntate, sed qui uocationis nostræ cursum impediunt, etiam si aliàs prauis non sint nec vitiosis. Hoc vt clarius pateat, in primo gradu locanda est Dei voluntas: in secundo voluntas hominis sincera & integra, qualem Deus Adæ indiderat, & qualis in Christo fuit: in postremo nostra, quæ peccati contagione infecta est. Voluntas Dei regula est cui subiici oportet quicquid est inferius. Iam pura naturæ voluntas Deo per se rebellis non erit: homini tamen, etiam si totus ad rectitudinem formatus sit, multa impedimenta occurrent, nisi suos affectus Deo subigat. Christo igitur vnum & simplex certamen fuit, vt quod naturaliter timebat, timere desineret, quò agnoscat aliter Deo placere. Nobis autem duplex est, quia cum carnis nostræ contumacia luctandum est. Hinc fit vt fortissimi quique athletæ nunquàm tamen absque vulnere superent. *Pater serua me.* Hic ordo nobis seruandus est quoties vel metu angimur, vel vimur dolore, vt ita iam corda nostra se ad Deum efferant. Nihil enim deterius est vel magis noxium quàm intus alere quod nos cruciat, sicuti videmus bonam mundi partem se arrodere cæcis tormentis: atque in omnibus qui ad Deum non allurgunt, hæc iusta est foecordiae pœna, ne quicquam leuationis sentiant.

28 *Pater glorifica nomen.*) His verbis, Patris gloriam se aliis omnibus præferre testatur, etiam posthabita & neglecta vitæ ratione. Atque hæc vera demum est votorum omnium moderatio, si Dei gloriam ita expetimus vt reliqua omnia locum ei cedant. Hæc enim compensatio abundè nobis sufficere debet, vt quæcunque graua & molesta sunt, æquo animo feramus. *Et glorificauit.* Tantundem valet ac si dixisset, Perficiam quod coepi: neque enim Deus opus manuum suarum muululum deferit, vt habetur Psa. 138. b. 8. Cæterum quia Dei consilium fuit crucis scandalo occurrere, non modò promittit gloriosam fore Christi mortem, sed simul tot decora commendat, quibus eam iam prius ornauerat.

29 *Tonitru factum esse.*) Hoc certè prodigio simile, quò ad tam apertum miraculum stupida fuerit turba quæ adibat. Quidam surdis auribus quasi consulum sonum accipiunt quod distinctè protulerat Deus: Alii minus hebetes, multum tamen diminuunt ex maiestate Diuinæ vocis, quum Angelum fingunt aurorem. Sed idem hodie quoque vsu venit: nam satis articulatè loquitur Deus in Euangelio, & illic vis & energia Spiritus se profert, quæ cælum & terram concutere debeat: sed tam frigida est apud multos doctrina, quasi tantum ab homine mortali prodiret: aliis verò balbus est Dei sermo ac barbarus, non secus ac tonitru. Quæritur tamen an frustra & sine vllò profectu vox illa de cælo insonuerit: Respondeo, quod hic turbæ Euangelista tribuit, non nisi in partem competere. Fuerunt enim præter Apostolos etiam aliqui minus sinistri interpretes: sed Euangelista breuiter notare voluit quid promissuè in mundo fieri soleat: nempe quòd maior pars Deum audiens clarè & sonorè loquentem, non audit.

30 *Non propter me.*) Annon confirmatione opus habuit Christus, vel minorem eius curam quam nostri habuit Pater? Sed tenendum est illud principium, sicuti Christus nostra causa carnem induit, ita quicquid bonorum accepit à Patre, nostra causa fuisse illi collatum. Deinde hoc quoque verum est,

Ca. XII. vocem è cælo fuisse editam populi respectu. neque enim externo miraculo opus ipse habebat. Porro hæc tacita est exprobratio quòd Iudæi quasi lapidum instar, surdi sint ad Dei vocem: nam quom eorum causa loquatur Deus, nihil excusationis habet eorum ingratitude, dum aures non accommodant.

31 *Nunc inducium est mundi.*) Iam Dominus, quasi certamine defunctus, & iam non timoris solum, sed mortis quoque victor exultat. Magnificè enim fructum mortis suæ prædicat, quæ discipulis consternationis poterat causa esse. *Iudicii* nomen aliis reformationem, aliis damnationem significat. ego prioribus magis assentior, qui ita exponunt, quòd mundus in legitimum ordinem restituendus sit. nam vox Hebraica *Misphat*, quæ per *Iudicium* redditur, rectam constitutionem significat. Scimus autem extra Christum nihil in mundo nisi confutum esse. Eth autem iam regnum Dei erigere cœperat Christus, mors tamen eius, verum demum status rite compositi exordium, & plena mundi intauratio fuit. Notandam tamen simul quòd hæc in mundo reëctitudo constitui nequeat quin regnum Satanae prius aboleatur, quin redigatur in nihilum caro, & quicquid Dei iustitiæ aduersum est. Denique necessarium est vt mundi nouitatem mortificatio præcedat. Quare pronuntiat Christus eiciendum esse mundi principem: quia hinc dissipatio & deformitas, quòd dum tyrannidem usurpat Satan, grallatur iniquitas. Eiecto itaque Satana, mundus à defectiōne reuocatur sub Dei imperium. Si quis roget quomodo deiectus in morte Christi fuerit Satan, qui assidue bellare non desinit: respondeo eiectionem hanc non restringi ad exiguum aliquod tempus, sed describi insignem illum mortis Christi effectum qui quotidie apparet.

32 *Quom exaltatus fuero.*) Sequitur modus statuendi iudicii, quòd scilicet Christus in crucem sublatus omnes ad se colliget, vt è terra in cælum ipsos atollat. Dicit Euangelista Christum speciem mortis suæ indicasse. Non dubium ergo est quin sensus sit, crucem instar vehiculi fore, quo secum ad Patrem omnes attollat: Videri tunc poterat, euectus è terra, nequid amplius illi cum hominibus commune foret: sed longè aliter cœsurum pronuntiat: vt scilicet irahat sursum ad se qui in terra defixi erant. Quamquam autem alludit ad formam mortis, generaliter tamen intelligit, mortem suam non fore disidium quo separatur ab hominibus, sed nouam terræ in cælum atrahendæ rationem. Quòd *Omnes* dicit, referendum est ad Dei filios, qui ex grege sunt. Assentior tamen Chrysostomo, qui particula vniuersali vsum esse Christum tradit, quia ex Gentibus pariter & Iudæis colligenda esset Ecclesia, secundum illud, Erit pastor vnus & vnum ouile. Vetus interpretatio Latina habet, Omnia traham ad me: & Augustinus ita legendum contendit: sed consensus Græcorum omnium codicum pluris apud nos valere debet.

Supra, 10. c. 16

34 *Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege quòd Christus in æternum manet: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis?*

35 *Dixit ergo illis Iesus, Adhuc ad breue tempus lumen vobis cum est: ambulate donec lumen habetis, ne tenebræ vos comprehendant: & qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadat.*

36 *Donec lumen habetis, credite in lumen, vt filij luminis sitis. Hac loquutus est Iesus, & abiens absconditus est ab illis.*

34 *Nos audiuimus ex Lege.*) Non dubium est quin malignè verba Christi cavillari propositum illis fuerit: deo sua eos malitia exæcat, vt in clara luce nihil cernant. Negant Iesum sibi habendum pro Christo, qui se moriturum dixerit, quom Lex Mesiæ perpetuitatem tribuit. Quasi verò non habeatur vtrunque disertè in Lege expressum, quòd vbi mortuus fuerit Christus, florebit eius regnum vsque in finem mundi. Isti verò ex secundo membro calumniæ ansam arripiunt. Principium autem erroris fuit quòd ex sensu carnis splendorem regni Mesiæ æstimabant. Hinc fit vt Christum respiciant, quia non respondet eorum figmento. Sub *Legis* nomine Prophetas etiam comprehendunt: & tempus præiens in verbo *Manendi* pro futuro ponitur, secundum phrasin Hebraicam. Interrogatio ista, *Quis est iste Filius hominis?* Iudibrium in se continet, acsi Christus breui illa refutatione victus iaceret. Vnde apparet quàm arrogans sit incititia: perinde enim est acsi dixissent, I nunc, ac te Christum esse iacta, quò tua ipsius confessio te nihil affine habere coarguat.

35 *Adhuc ad breue tempus.*) Tametsi hoc responso Dominus benignè eos admonet, simul tamen acriter eos pungit: obiurgat enim eos quòd in luce cæcutiant, & simul denuntiat breui lucem ablatum iri. Quom dicit *Exiguam adhuc tempus* testare lucis, confirmat quòd iam dixerat de morte sua. Quomuis enim lucem non corporalis suæ præsentia sed Euangelii intelligat, tamen ad discellum suum alludit, acsi diceret, Quom tunc abiero, non desinam lux esse: ita nihil mihi per tenebras vestras decedet. Quom dicit *Lumen* illis adesse, obliquè eos perstringit, quòd oculis clausis, lumen prætereat: idè quoque indignos esse significat quorum soluatur obiectio, quia sponte sibi errandi materiam accerfant. Quòd dicit, *Lumen illis non nisi ad breue tempus fulgere*, incredulis omnibus commune est: nam Dei filius Scriptura Solem iustitiæ promittit oriturum qui nunquam occidat, Iesaiæ 60. d. 19, Non fulgebit vobis posthac sol interdiu, neque luna per noctem: sed Dominus erit vobis in lucem æternam. Omnibus tamen sollicitè ambulandum est: quia lucis contemptu tenebræ sequuntur. Quæ & causa est cur ita denisã nox & caliginosa: antehac pluribus seculis mundo incubuerit, quòd pauci dignati sunt ad cælestis sapientiæ fulgorem incedere. Nobis enim illucet Christus per Euangelium, vt quam monstrat salutis viam sequamur, Ergo qui Dei gratia non vtuntur, oblatum lumen quantum in se est extinguunt. Et (quo plus terroris incutiat) admonet quàm misera sit eorum conditio qui luce destituti toto vitæ cursu errant. Nam pedem mouere nequeunt sine lapsus vel etiam ruinæ periculo. Iam verò in tenebris nos esse pronuntiat Christus,

Christus, nisi ipse nobis præluceat. Hinc collige quid valeat humanæ mentis perspicacia ubi ipsa sibi est dux & magistra extra Christum.

36 *Credite in lumen.*) Hortatur. ut fide possessionem lucis retineant. *Filios enim Lucis* appellat, qui tanquam veri hæredes, ea in finem usque fruuntur. *Hæc loquutus est Iesus.* Mirum videri posset cur se ab illis subduxerit qui tam cupidè eum exceperunt: sed ex aliis Euangelistis colligere promptum est de hostibus haberi hic sermonem, quos pium bonorum & simplicium studium pessimè vreat. Nam aduentæ qui obuiam Christo progressi erant, eum prosequuti sunt in templum usque, ubi in Scribas & vrbanam turbam incidit.

37 Porro quum tanta signa fecisset coram ipsis, non crediderunt in eum:

rel. tam multa
Ies. 53. a. 1
Rom. 10. a. 10

38 *Et sermo Iesaiæ Prophetæ completeretur quem dixit, Domine, quis credidit auidiui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est?*

39 Propterea non poterant credere, quia rursum dicit Iesaias:

Ies. 6. c. 9
Matt. 23. b. 14

40 *Excæcavit eorum oculos, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.*

41 *Hæc dixit Iesaias quum vidit gloriam eius, & loquutus est de ipso.*

37 *Quum tanta signa.*) Nequem impediatur vel turbetur quòd Christus à Iudæis despectus fuerit, scandalum hoc Euangelista remouet, ostendens præclaris & minime ambiguis testimoniis fuisse instructum, quæ fidem illi & doctrinæ eius faceret: sed Dei gloriam & virtutem: quæ in miraculis palam fulgebant, non fuisse à cæcis conspectam. Principio itaque tenendum est; per Christum non lesisse quin fidem sibi conciliaret apud Iudæos: quia pluribus miraculis abunde testatus est quoniam esset: ideo iniquum esse ac rationi minimè consentaneum ut eorum incredulitas quicquam illi detrahatur. Sed quia hoc ipsum multos tenere anxios & perplexos poterat, vnde tantus Iudæis stupor ut visibilis Dei potentia nihil eos moueret: vltra Iohannes progreditur, fidem scilicet non ex communi hominum sensu nasci, sed singulare rarumque Dei esse donum: atque hoc de Christo fuisse olim prædictum, quòd vix pauci Euangelio credituri essent.

38 *Et sermo Iesaiæ.*) Non significat Iohannes necessitatem ex vaticinio Iudæis fuisse impositam: neque aliud protulit Iesaias quàm quod illi Dominus ex arcanis consiliis sui thesauris patefecit. Tacente quidem Propheta id accidere oportuit: sed quia nesciebatur quid futurum esset nisi testatum Deus fecisset per os Prophetæ: rem aliqui hominibus obcuram & ferè incredibilem Euangelista in vaticinio, quasi in speculo, ante oculos ponit. *Domine, quis credidit.* Duo sunt huius sententiæ membra: in priore Iesaias de Christo verba facere iam exorsus, quum præuideat, quicquid de Christo promulgat ipse, & deinde per Apostolos publicandum erat, passim à Iudæis reiectum iri, quasi ad immane prodigium stupens, exclamat, *Domine quis credet auidiui nostro?* In secundo autem membro causam paucitatis agnoscit, quod scilicet homines suo marte huc minimè perueniant: Deus autem non omnes vulgò illuminet, sed paucos Spiritus sui gratia dignetur. Quòd si inter Iudæos non debuit obstinata multorum incredulitas obstare fidelibus, quantumvis numero pauci essent: eadem hodie quoque apud nos valeat ratio, ne Euangelii nos pudeat, quantumvis paucos habeat discipulos. In primis tamen notanda est ea ratio quæ subiicitur, quòd scilicet: fideles non proprium acumen, sed Dei reuelatio faciat. *Brachij* nomine potentiam intelligi satis notum est. Dei brachium, quod in Euangelii doctrina inclusum est, Propheta latere admonet donec pateat: ac simul testatur, non omnes promiscue huius reuelationis esse participes. vnde sequitur, multos cæcitate suæ relinqui interioris lucis expertes, qui audiendo non audiant.

39 *Propterea non poterant credere.*) Hoc est aliquanto durius quia (ut verba sonant) obstructa Iudæis via, & præcisâ credendi facultas fuit eo quod Prophetæ vaticinium cæcitate eos adixerat, priusquam vtrumuis ipsi eligerent. Respondet, nihil esse absurdi si accideret secus non potuit quàm Deus præuiderat. Sed notandum, simplicem nudamque Dei præcipientiam rem causam non esse. Quæquam hic non tam præcipientiæ Dei quàm iudicii & vindictæ nobis habenda est ratio. Neque enim Deus quidè cælo speculetur facturos esse homines, sed quid ipse facturus sit pronuntiat: nempe quòd stupore & vertigine percutiet impios, ut de ipsorum malitia ultionem somat, nam hic potatur causa propinqua & inferior, cur verbum suum, quod natura salutare est, Deus exitiale Iudæis ac mortiferum esse velit: nempe quòd sua malitia ipsa meriti essent. Hanc pœnam ipsis impossibile fuit effugere, quum semel Deo statutum esset ipsos in reprobam sensum conuincere. & verbi sui lucem illis vertere in tenebras. Nam posterius hoc vaticinium in eo dissimile est priori, quòd illic Propheta non alios credere testatur quàm quos Deus gratuito suo beneplacito illuminat, cuius causa non apparet. Nam quum ex æquo perditæ sint omnes, Deus mera sua bonitate quos visum est à reliquis discernit. Hic autem obdurationem commemorat, qua ingrati populi malitiam vitius est Deus. Hos gradus qui non obseruant, perperam diuersos Scripturæ locos confundunt.

40 *Excæcavit cor.*) Locus est ex sexto capite Iesaiæ sumptus, ubi Dominus maturè Prophetam admonet, non alium operæ eius quam docendo infumet profectum fore, nisi ut deterior reddatur populus. Primum ergo dicit. Vade, & dic populo huic, Audiendo audite, & ne auditis. Ac si diceret. Mitto te ut verba facias apud surdos. Postea subiicit, Excæca cor populi, &c. quibus verbis significat, verbum suum reprobis in pœnam se destinare, ut inde crassior reddatur eorum cæcitas, atque in altiores tenebras mergatur. Formidabile sanè Dei iudicium, quum humanas mentes doctrinæ luce ita obruit ut omni intel-

Ca. XII. ligentia priuenter: imò quum ex vnica eorum luce caliginem illis obducit. Porrò notandum est id accidentale esse verbo Dei quòd hominès excæcat. nihil enim minus consentaneū quàm vt nihil à mendacio differat veritas, panis vitæ mortiferum fiat venenum, & medicinâ augeatur morbus. Ve: ùm id hominum malitiæ imputandum est; quæ vitam conuertit in mortem. Notandum præterea est, Dominum aliquando per seipsum excæcare hominum mentes, quum iudicio & sensu eas priuat: aliquando per Satanam & pseudoprophetas, quum eorum fallaciis illas dementat: aliquando etiam per suos ministros, quum illis noxia ac lethalis est salutis doctrina. Cæterum modò fideliter incumbant Prophetæ in munus docendi, & laboris sui fructum Domino commendent, etiam si minus ex voto succedat, eos deficere vel labascere non oportet. Iufficiat potius quòd laborem suum Deo probari norunt, quanuis hominibus sit inutilis: imò odorem illum doctrinæ, quem sibi mortiferum reddunt impii, bonum & suauem esse Deo, quemadmodum testatur Paulus. *Cor.* aliquando pro sede affectuum ponitur in Scriptura: sed hîc (vt in pluribus alijs locis) pars animæ intellectiua (quam vocant) notatur hac voce. In eundem modum loquitur Moses. Deut. 29. à. 4. Non dedit tibi Dominus voc ad intelligendum. *Vt non videant oculos.* Meminerimus sermonem haberi à Propheta de incredulis qui iam antè Dei gratiam respuerant. Certum quidem est tales fore omnes natura, nisi Dominus quos elegit, ad obsequium suum formaret: itaque ab initio par est & indifferens hominum conditio. sed postquam reprobi vltro & propria malitia Deo rebelles fuerunt, huic vindictæ locus est, vt in reprobum sensum coniecti sũere magis ac magis in suum exitum non desinant. Proinde quòd Dominus eos conuerti non vult, ex eorum culpa manat, quia ipsi sibi desperationis fuerunt auctores. Breuiter etiam his Prophetæ verbis docemur quale sit nostræ ad Deum conuersionis initium: nempe vbi co da illuminat, quæ ab ipso tandiu auerta esse necesse est dum Satanæ tenebris occupantur. Contrà autem, ea est vis Diuinæ lucis vt nos ad se rapiat, & in imaginem Dei transformet. Fructus conuersionis additur *Sanatio.* quo nomine intelligit Prophetæ Dei benedictionem ac prosperum statum, adeoque liberationem ex omnibus miseriis quæ ex ira Dei proueniunt. Iam si hoc reprobis contingit præter Verbi naturam, tenenda est antithesis contrarii vsus, nempe in eum finem prædicari nobis verbum vt nos illuminet in veram Dei notitiam, vt ad Deum conuertat, nôique illi reconciliet, quo beati ac felices simus.

41 *Hæc dixit Iesaias.*) Ne putarent lectores intempesiue citari hoc vaticinium, disertè admonet Iohannes, Prophetam non vni seculo doctorem fuisse missum, quin potius ostensam illi fuisse Christi gloriam, vt eorum quæ sub regno eius futura erant, testis esset. Quorum enim tendebant prophetiæ reuelationes, nisi vt quod acceperant illi à Deo, reliquis quasi per manus traderent? Cæterum pro confesso sumit Euangelista quòd viderit Iesaias gloriam Christi. vnde colligit, doctrinam suam ad futurum regni illius statum accommodasse.

42 *Veruntamen etiam ex Principibus multi crediderunt in eum: sed propter Phariseos non constabantur, ne eijcerentur extra synagogam.*

43 *Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.*

44 *Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.*

45 *Et qui videt me, videt eum qui misit me.*

46 *Ego lux in mundum veni, ut quicumque credit in me, in tenebris non maneat.*

41 *Veruntamen etiam.*) Quum Iudæi confuso strepitu & ferocia Christum tam proteruè reuerterent, videri poterant ad vnum omnes conspirasse. dicit tamen Euangelista in illa communi infania gentis multos sanæ menti fuisse. Memorabile sanè exemplum gratiæ Dei: nam impietas vbi semel præualuit, quædam est vniuersalis lues; quæ sua contagione singulas corporis partes inficit. Singulare ergo Dei donum est quum in populo ita corrupto ita sinceri aliqui manent. Quanquam eadem Dei gratia hodie quoque perspicitur in mundo: nam quantumuis passim grassetur impietas & Dei contemptus, ac furiose conentur innumeri exterminare profus Evangelii doctrinam, subinde tamen aliquos inuenit recessus: ita fit vt suas quasdam stationes habeat fides, ne profus exulet à mundo. Particula *Etiam* est emphatica: nam in ordine Principum tam infestum & capitale Euangelii odium erat, vt incredibile esset vnum aliquem illic posse fidelem inueniri. eo magis admiranda Spiritus Dei virtus fuit, quæ eò penetravit quòd nullus accessus patebat. Quanquam non fuit illud vnus ætatis vitium, quòd præfracti & immorigeri Christo fuerint Principes: honor enim & opes & dignitas comitem ferè habent superbiam. Quare difficile est spontaneâ humilitate domari qui arrogantia inflati vix se homines esse agnoscunt. Quisquis ergo in mundo excellit, suam magnitudinem, si sapiat, habebit suspectam, ne illi sit obstaculo. Quòd *Multos* fuisse dicit, non ita accipis quasi aut maior aut dimidia pars fuerit: nam alius comparati, quorum ingens erat turba, pauci erant: sed iidem erant multi, si in se reputarentur. *Propter Phariseos.* Improprè loqui videtur, dum fidem à confessione separat. Corde enim creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutem: nec fieri potest quin fides in corde accensa flammam suam proferat: Respondet, hîc notari quanta fuerit in illis fidei imbecillitas, qui ad eò tepabant, vel potius frigeabant. In summa, significat Iohannes Christi doctrinam amplexos esse quia à Deo profecti cognoscerent: sed non fuisse viam in illis fidem, nec quia decet virtute præditam: quia non dat suis Christus Spiritus timoris, sed constantiæ, vt liberè & intrepidè confiteri audeant quod ab ipso didicerunt. Etsi non arbitrator istos profus obmutuisse: sed quia non satis ingenua erat eorum confessio, Euangelista meo iudicio, simpliciter negat suam fidem professos esse. Ista enim legitima erat confessio vt palàm Christo nomen darent.

darent. Quare nemo sibi blandiatur qui vlla in parte tegit ac dissimulat fidem suam, ne incurrat in hominum odia. Nam quantumuis odiosum sit Christi nomen, non est excusabilis timiditas quæ ab eius confessione vel minimum desistere nos cogit. Obserua etiam minus esse in principibus fortitudinis & constantiæ: quia se in illis regnat ambitio, qua nihil magis seruire est. Atque (vt vno verbo dicam) terreni honores quasi aut eis compedibus hominem ligant, ne liberè officium suum faciat. Quo æquius obscuris & tenuibus fors sua ferenda est: quia multos (satiè pelsimis) laqueis soluti sunt. Magnos interea & nobiles cum sua iuctura fortuna decet, ne ipsos impediatur quominus se Christo summittant. Phariseos terrore fuisse commemoratur Iohannes: non quòd per alios Scribas & Sacerdotes cuiquam impunè liceret Christi se vocare discipulum: sed quia sub zeli specie impotentior in istis feruebat seuitia. Eximia quidem virtus est tuenda religionis zelus: sed vbi subest hypocrisis, nulla potest fingi pestis nocentior. Quo magis rogandus est Dominus vt nos moderetur certa Spiritus sui regula. *Ne eiecerentur extra synagogam.* En quid illis obliterit, nempe infamiæ metus: quia eieci fuissent à Synagoga. Porrò hinc apparet quanta sit hominum prauitas, quæ optima quæque Dei instituta non modo corrumpit & adulterat, sed in exitialem tyrannidem vertit. Excommunicatio neruus esse debuerat sanctæ disciplinæ, vt poena esset in promptu si quis Ecclesiam contemneret. atqui eò traducta fuerat, vt quisquis fateretur se esse Christi, à societate fidelium exularet. quemadmodum hodie Papa ad eandem tyrannidem exercendam ius excommunicationis falsò prætexit: circa rabie non modò fulminat contra omnes pios, sed Christum è cælesti solio deicere conatur. Et tamen titulum sacræ iurisdictionis, qua Ecclesiam suam ornauit Christus, impudenter obtendere non dubitat.

43 *Dilexerunt enim gloriam.*) Quòd nulla istis iniecta fuerit superstitio, sed solùm apud homines probrum fugitarint, discrete exprimit Euangelista. Nam si plus apud eos valuit ambitio quàm timor Dei, sequitur inani conscientia meui fuisse liberatos. Iam obseruent lectores quanta ignominia damnetur apud Deum eorum timiditas qui fidem suam apud homines inuidiæ metu dissimulant. Quid magis præposterum, imò quid magis bellinum est, quàm Dei iudicio friuolos hominum applausus præferre? At qui tali insania occupari omnes pronuntiat qui hominum inuidiam declinant vbi confitenda est pura fides. & meritò: nam Apostolus quum inuictà Mosis constantiã laudat, illum obduruisse dicit, ac inuisibilem vidisset. Quibus verbis significat, vbi quis oculos in Deum defixit, infractũ & plusquam adamantinum fore eius pectus. Hinc ergo mollities quæ nos ad perfidam simulationem diffuere facit, quòd in mundi aspectu sensus omnes nostri hebescent, nam syncerus Dei aspectus statim omnes opum & honorum fumos discuteret. Eant nunc quibus leue aliquod & quasi veniale delictum videtur esse obliqua Christi abnegatio, quum ex aduerso pronuntiet Spiritus, foedius hoc portentum esse quàm si cælum terræ misceatur. *Gloriam hominum amare* hoc loco significat velle apud homines in pretio haberi. Ergo intelligit Euangelista, ita mundo addictos fuisse istos vt hominibus quàm Deo placere mallent. Adde quòd dum Christi abnegatores hoc crimine accusat, simul ostendit vanam & nihili excommunicationem fuisse qua Pontifices præter ius & fas abutebantur. Quare inane esse terriculamētum sciamus quicquid hodie anathematatum crepat Papa, vbi nobis certò concilii sumus nihil eum aliud moliri quàm vt nos à Christo abducatur.

Heb. 11. c. 37

44 *Iesus autem clamauit*) Huc spectat sententia vt suos animet Christus ad iustam & inflexibilem fidei constantiam: subest tamen increpatio, qua corrigere voluit peruersum illum metum. Clamor ad vehementiam facit, quia non simplex est doctrina, sed exhortatio ad ipsos acris stimulandos. Summa est, quòd fides in Christo non in hominem quempiam mortalem, sed in Deum recumbit: quia nihil in CHRISTO nisi Diuinum inuenit, imò in eius facie Deum intuetur. Inde absurdum esse colligit & indignum, eam quasi dubiam nutare. Maior enim fieri Deo iniuria non potest quàm si nobis eius veritas non sufficiat. Is ergo demum in Euangelio rite profecit qui fiducia hac subnixus, non se hominibus sed Deo credere, contra omnes Satanæ machinas firmus ac quietus persistit. Ergo vt Deo tribuamus suum honorem, non solùm mundo vacillante, sed Satana etiam turbante & labefactante quicquid sub cælo est, standum in fide esse discamus. Dicuntur fideles in Christum non credere quando in humano eius aspectu non subsistunt. Nam hic cum Patre se comparans, Dei virtutem respicere nos iubet, quia carnis infirmitas nihil per se firmitatis habet. Postea quum discipulos hortabitur vt in se credant, alius erit sensus. neque enim illic opponitur Deus homini, sed Christus in medium cum suis omnibus donis statuitur quæ ad retinendam fidem nostram satis valere debent.

45 *Et qui videt me.*) Videre istud pro cognitione accipe, nam vt conscientias, quæ variis subinde agitationibus alioqui forent obnoxia, bene ac penitus tranquillet, ad Patrem nos reuocat. Ideo enim certa est firmaque fidei stabilitas quia mundo est superior. Vbi autem verè Christus cognoscitur, in eo refulget Dei gloria, vt certò sciamus non pendere ab homine quam in ipsum habemus fidem, sed in Deo æterno fundatam esse: quia à Christi carne ad Diuinitatem assurgit. Quod si ita est, non tantum perpetuò in corde fixa esse debet, sed etiam intrepidè se in lingua, vbi opus est, proferre.

46 *Ego lux veni.*) Quo discipulos suos fortiores & magis strenuos reddat, pergit adhuc in prædicanda fidei certitudine. Ac primò se in mundum venisse testatur vt lux esset, qua eruantur homines à tenebris & erroribus: & simul potiundi tanti boni modum ascribit, dicens, *Vt quicumque credit in me,* &c. Porrò ingravidinis eos omnes insimulat qui suo Euangelio edocti, se ab incredulis non separant. Nam quo præstantius est hoc bonum, à tenebris vocari in lucem, eo minus excusationis habent qui lucem in se accensam ignauia sua vel neglectu suffocant. Multum ponderis inest his verbis, *Veni lux in mundum.* Nam etli ab initio lux fuit Christus, non tamen frustra hoc se titulo insignit, quòd venerit ad præstandum lucis munus. Atque (vt habeamus gradus distinctos) aliis se lucem esse magis docet quàm sibi: deinde non tantum Angelis, sed etiam hominibus: tertio se exhibitum in carne vt plenum fulgorem emitteret. Vniuersalis particula consultiò addita esse videtur, partim vt cunctis fidelibus sine

Ca. XII. exceptione bonum hoc commune faceret, partim vt incredulos ostenderet ideò perire in tenebris quia sponte lucem fugiunt. Iam si in vnum coaceruetur tota mundi sapientia, ne scintilla quidem veræ lucis in illa congerie reperietur, sed potius erit informe chaos: quando vnus Christi proprium est nos à tenebris liberare.

47 *Et si quis audierit verba mea, neque crediderit, ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundum, sed vt seruem mundum.*

48 *Qui reiicit me, & non accipit verba mea, habet qui ipsum iudicet: sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.*

49 *Quia ego à meipso non loquutus sum: sed qui me misit Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar.*

50 *Et noui quòd mandatum eius vita aeterna sit. Quæ itaque ego loquor, sicuti mihi dixit Pater, ita loquor.*

47 *Si quis audierit verba mea.*) Postquam de gratia sua differuit, suosque hortatus est ad fidei constantiam, nunc pungere incipit rebelles. Quanquam hic quoque seueritatem mitigat, qua digna est eorum impietas qui veluti ex animi proposito Deum reiciunt. Iudicium enim de his ferre superfedet quia potius venerit in omnium salutem. Primo loco tenendum est, hic non de quibuslibet incredulis loqui, sed qui scientes & volentes doctrinam Euangelii sibi monstratam reiciunt. Cur ergo damnare eos Christus non vult? nempe hic deposita ad tempus iudicis persona, quo plus animi omnes habeant ad respicientiam, salutem proniue omnibus offert, & brachia sua ad omnes amplexandos extendit. Quanquam interea crimen non leui circumstantia amplificat, si tam benignam & suauem inuitationem repudient. perinde enim est ac si dixisset. Ecce ego adto ad omnes vocandos, & oblitus personæ iudicis, hoc vnum habeo propositum vt alliciam omnes: & qui iam bis perditus videntur, ab interitu eripiam. Nemo igitur ob Euangelii contemptum damnatur, nisi qui amabile salutis nuntium aspernatus, vltro sibi exitum accerere voluit. *Iudicandi verbum,* (vt patet ex antitheto *Seruare*) pro damnare hic accipitur. Hoc autem ad proprium & genuinum Christi munus referri debet. Nam quòd Euangelii causa grauius damnantur increduli, accidentale est, non ex eius natura: vt aliquoties diximus.

48 *Qui reiicit me.*) Ne sibi indulgeant impii, quasi impunè aduersus Christum lasciuant, hic horrenam denuntiationem addit, quod etiamsi quiescat ipse, sola tamen doctrina sufficiat ad eos damnandos, quemadmodum alibi alio iudice opus fore negat quam Mose in quo gloriabantur. Sentus est igitur, Ego quidem, ingenti salutis vestræ desiderio flagrans, iure meo ablineo in vobis damnandis. & totus ad seruandum incumbi quod perii: sed non propterea putetis vos è manu Dei elapsos. Nam, vt maximè taceam, solus sermo qui à vobis contemptus fuerit, idoneus est iudex. *Et non accipit verba.* Posterius membrum exegesis est prioris: quia enim ingenita est hominibus hypocrisis, nihil illis facilius est quam verbo tenus iactare se paratos esse ad recipiendum Christum. Et videmus quam vulgaris sit etiam inter pessimos quosque hæc iactantia. Quare tenenda est ista definitio, Christum reiici vbi non amplectimur puram Euangelii doctrinam. Papistæ pleno quidem ore Christi nomen personant: simulatque profertur sincera eius veritas, nihil illis odiosius, tales non secus ac Iudas Christum osculantur. Ideo discamus eum in verbo suo includere, & illi præstare quem vnice exigit obedientiæ cultum. *Sermo quem loquor.*) Non potuit magis splendido elogio extolli Euangelii authoritas quam dum illi iudicii potestas defertur. Nam secundum hæc verba, nihil aliud erit extremum iudicium, quam Euangelicæ doctrinæ approbatio. Consuetudinem quidem ipse Christus tribunal, sed sententiam ex verbo quod nunc prædicatur laturum se afferit. Hæc denuntiatio extremum impiis terrorem incutere debet, quando eius doctrinæ iudicium effugere non poterunt cui nunc tam superbè insultant. Significat tamen Christus nunc eos sensu carere, quando extremi iudicii mentionem facit. Tunc enim palam fore admonet quæ nunc illis ludibrio est poena. Rursum in æstimabilis ad pios consolatio hinc redit, quòd vtcunque nunc à mundo damnentur, se tamen iam in cælo absolutos esse non dubitant, quia vbicunque sedem habet Euangelii fides, erectum est Dei tribunal ad seruandum. Hoc iure freti non est quòd Papistas moremur cum præposteris eorum iudiciis: quia fides nostra etiam supra Angelos eminet.

49 *Quia à meipso non loquor.*) Nequid externa hominis species de Maiestate Dei detrahat, subinde nos reuocat Christus ad Patrem. hac de causa toties Patris meminit. Et certè quum nefas sit aliò transferre vllam Diuinæ gloriæ micam, necesse est profectum à Deo esse sermonem cui iudicium defertur. Hic autem se à Patre Christus discernit, non secundum diuinam personam simpliciter, sed potius secundum carnem: ne scilicet doctrina, humanitus æstimata, minus haberet ponderis. Cæterum si hominum legibus ac doctrinæ subessent conscientiæ, non congrueret hæc Christi ratio, *Sermo* (inquit) *meus iudicabit*, quia non prodiit ab homine, iuxta illud, Vnus est legislator, &c. Quinetiam hinc colligere licet quam inmane sit sacrilegium quòd animas ausus est Papa suis commentis obstringere: plus enim sibi hoc modo arrogat quam Dei Filius, qui se loqui negat nisi ex Patris sui præscripto.

50 *Mandatum eius vita aeterna est.*) Iterum doctrinæ suæ fructum commendat, quo libentius se omnes illi submittant. Iam verò æquum est vt Dei vltionem sentiant impii, quem vitæ authorem habere nunc recusant.

1 **A**nte diem festum Paschæ, sciens Iesus venisse horam suam ut transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset suos qui in mundo erant, in finem dilexit eos.

2 Et cæna facta, quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ Simonis Iscariotæ ut eum traderet,

3 Sciens Iesus quòd omnia dedisset illi Pater in manus, & quòd à Deo exisset, & ad Deum iret,

4 Surgit à cæna, & ponit vestes: & accepto linteo præcingit se ipsum.

5 Deinde iacit aquam in peluim, & cepit lauare pedes discipulorum, & abstergere linteo quo præinctus erat.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dicit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Respondit Iesus & dixit ei, Quòd ego facio, tu nunc nō cognoscis, scies autē postea.

1 *Ante diem festum.*) Multa consultō præterit Iohannes quæ à Matthæo & reliquis sciebat narrata esse: ipse verò tractandum sumit quod ab illis fuerat omissum: quo in numero est historia de pedum lotionē. Tametsi verò postea clarius exponet quem in finem pedes lauerit Christus suis discipulis, vno tamen verbo hic præfatur, testatum eiusmodi symbolo fuisse constantem ac perpetuum amorem quo semel illos complexus erat, ut eius conspectu priuati, certò tamen statuerent ne morte quidem fuisse extinctum. quæ persuasio etiam in cordibus nostris hæere nunc debet. Verba sunt, *Christum usque in finem amasse suos qui in mundo erant.* Cur hac periphrali Apostolos designat, nisi vt sciamus illos eo maiori curæ fuisse Christo quia in periculosa & difficili militia, vt nos, laborabant? Quare etsi procul videmur à Christo abesse, sciendum tamen est nos ab eo respici, quia suos diligit qui in mundo versantur. Neque enim dubium est quin eundem nunc quoque affectum gerat quem in ipso mortis articulo retinuit. *Vt transiret ex hoc mundo ad Patrem.* Loquutio notatu digna: refertur enim ad Christi notitiam, quòd mortem suam nouerit transitum esse ad cæleste Dei regnum. Quòd si illuc properans solito amore non destitit suos prosequi, non est cur nunc putemus mutatum esse eius affectum. Iam quum primogenitus sit ex mortuis, pertinet ista mortis definitio ad totum Ecclesiæ corpus: quòd sit ad Deum transitus, à quo nunc peregrinantur fideles.

2 *Cæna facta.*) Totum Christi consilium in lauandis suorum pedibus, & fructum huius historiæ fusius mox tractabimus suo loco: nunc sequamur verborum contextum. Dicit hoc fuisse factum quum iam in animo haberet Iudas Christum prodere: non tantum vt ostenderet miram Christi patientiã, qui tam scelerato & perfido defectori pedes lauare sustinuit: sed etiam tempus illud data opera sumpsisse, quo velut extremum vitæ suæ actum morti vicinus perageret. Quòd diaboli impulsu conceptum à Iuda proditiōis consilium fuisse dicit, hoc ad exprimendam sceleris atrocitatem valet. fuit enim horribile istud & plusquam tragicum facinus, in quo se protulit Satanæ efficacia. Verum quidem est, nihil ab hominibus mali perpetrari quò non eos incitet Satan: sed vt quodque magis tetrum & execrandum est scelus, ita in eo magis considerandus est diaboli furor, qui homines à Deo relictos sursum de deorsum rapit. Cæterum etsi hominis concupiscentia Satanæ flabello accenditur, ipsa tamen fornax esse non desinit, ipsa ignem intus conceptum habet, ipsa flabelli agitationem cupidè recipit, vt impiis sublata sit omnīs exculatio.

3 *Sciens Iesus quòd omnia dedisset.*) Hoc ideo additum fuisse interpretor, vt sciamus vnde Christo tam composita animi quies: nempe quòd iam mortis victor, animum ad triumphum, qui mox sequuturus erat, extulit. Solent homines metu perculli multa agitare. nullum talem in Christo fuisse motum Euangelista significat: quia tametsi à Iuda mox tradendus esset, omnia tamen sciebat à Patre sibi esse tradita. Siquis roget quomodo igitur postea eousque mœroris redactus fuerit vt sanguine sudaret: respondeo vtrunque fuisse necessarium, vt mortem horreret, ac nihilominus intrepidè perageret omnes Mediatoris partes.

4 *Posuit vestes.*) Superiorem tantum vestem ab eo depositam fuisse intellige, non tunicam. scimus enim Orientales oblongis vestibus fuisse vsos. Quæ paulo post sequuntur verba, *Cepit lauare pedes,* &c. consilium potius Christi quam externum actum exprimunt. nam subiicit Euangelista eum à Petro exorsum esse.

6 *Domine, tu mihi lauas pedes?*) Oratio est abominantis rem absurdam & indignam: nam interrogando quidnam faciat Christus, quasi manum illi iniicit. Laudabilis quidem modestia, nisi quouis cultu atque honore potior obedientia esset apud Deum: imò nisi hæc vera & vnica humilitatis regula esset, subiicere nos in obsequium Dei, & sensus omnes nostros habere eius arbitrio deuinctos: vt quicquid sibi placere pronuntiat, nobis quoque absque vlla controuersia probetur. In primis ergo lex ista rite colēdi Dei tenenda est: vt parati simus absque mora subscribere simulatque aliquid mandat.

7 *Quòd ego facio.*) His verbis docemur simpliciter obsequendum esse Christo, etiam si non appareat ratio cur hoc vel illud fieri velit. In domo bene morata consilium est penes vnum patrem familiã: illi seruis decet manus ac pedes impendere. Nimis ergo fastuosus est qui Dei imperium detrectat, cuius ratio ei nota non fuerit. Quinetiam latius patet ista admonitio: ne scilicet nescire nobis molestum sit quæ Deus vult nobis esse ad tempus abscondita. Nam quauis scientia doctior est hæc ignoratiæ species, quum Domino concedimus vt supra nos sapiat.

Ca. XIII 8 *Dicit ei Petrus, Non lauabis pedes meos in aeternum. Respondit ei Iesus, Si non lauerote, non habebis partem mecum.*

9 *Dicit ei Simon Petrus, Domine, non pedes meos solum, sed & manus & caput.*

10 *Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet lauari nisi pedes, sed mundus est totus: & vos mundi estis, sed non omnes.*

11 *Nouerat enim proditorem suum, propterea dixit, Non omnes mundi estis.*

8 *Non lauabis.*) Haecenus excusabilis fuit Petri modestia, quanquam ne illa quidem vitio carebat: nunc tamen grauius peccat, quod correptus nondum cedit. Atque hoc commune vitium est vt ad errorem pertinacia accedat. Speciosus quidem color, quod ex reuerentia oritur detrectatio: sed quia dicto simpliciter obsequens non est, ipsum quoque asserendi Christo sui honoris studium gratiam perdit. Haec igitur vera est fidei sapientia, quicquid à Domino proficiscitur, tanquam rite & ordine factum probare & reuerenter amplecti. Nec certè aliter nomen eius sanctificari à nobis poterit quia nisi statumamus, optima ratione fieri quicquid facit, subinde obstrepet caro nostra, vt proterua est, nec suum illi honorem nisi coacta cedit. In summa, donec se in Dei operibus iudicandi licetia homo abdicauerit, etiam si Deum ipsum honore prosequi studeat, sub specie humilitatis semper latebit superbia. *Si non lauerote.* Haec Christi responsio nondum exprimit quo consilio lauare instituerit discipulis pedes: tantum similitudine ab anima ad corpus deducta admonet nihil se nouum facere, aut persona sua alienum, discipulis lauando pedes. Interim ostendit quam stultè sapiat Petrus. Idem & nobis accidit simulac nobiscum litigare coeperit Dominus, quando tacet, nõ temere ab eo se dissentire putant homines: verum nihil illi facilius quam vno verbo refutare quicquid colorum obtendunt. Quia Dominus ac Magister est Christus, absurdum videtur Petro pedes ab eo suos lauari: atqui tale officium repellens, quod praecipuum est in salute sua repudiat. Continet etiam haec sententia generalem doctrinam, nos omnes foetidos esse & inquinatos coram Deo, donec fordes nostras Christus abitergat. Iam quum ipse sibi vni vendicet abluendi munus, suam quisque immunditiam illi purgadam offerat, vt locum obtineat inter Dei filios. Sed antequam vltra progredimur, tenendum est quid hic significet *Lauandi* verbum. Sunt qui ad gratiam peccatorum veniam, sunt etiam alii qui ad vitam nouitatem referant: tertii ad vtrumque extendunt, quod postremum ego libenter admitto. Lauat enim nos Christus quum peccata nostra sacrificii sui expiatione delet, ne in Dei iudicium veniant: lauatur rursus quum prauas & vitiosas carnis cupiditates Spiritu suo abolet. Sed quia paulo post in contextu patebit de regenerationis gratia eum loqui, in illa sententia praecise non insisto, quod hic abluitionem veniam complexus sit.

9 *Domine, non tantum pedes.*) Quum audiret Petrus se esse perditum nisi purgationem à Christo oblatam admitteret, haec necessitas ad eum demandata demum magistra fuit. Ergo deposita contentione cedit, sed vult lauari totus: & verè quidè agnoscit se totum, quantus est, natura fordibus refertum esse, ideoque nihil agi si vna tantum in parte abluatur. Sed hic quoque per incogitantiam errat, quod acceptum iam beneficium pro nihilo ducit, perinde enim loquitur ac si nullam adhuc peccatorum remissionem, nulla Spiritus sanctificatione donatus esset. Itaque merito hic quoque à Christo reprehenditur. Quid enim illi antea contulerit, in memoriam reuocat: quanquam simul omnes suos admonet sub vnius hominis persona, vt acceptae gratiae memores, quid adhuc sibi in posterum opus sit reputent. Primò dicit fideles totos esse *mundos*, non quod omni ex parte puri sint, vt nulla in illis macula amplius hæreat: sed quoniam praecipua sui parte mundati sunt, dum scilicet ablatum est regnum peccato, vt iustitia Dei superior sit: quemadmodum si quis totum corpus sanum dicat quod nullo vniuersali morbo infectum est. Ergo vitae nouitate nos Christi discipulos testemur oportet, quando se puritatis authorem in suis omnibus esse praedicat. Cæterum haec etiam altera similitudo ad rem praesentem adducta est, ne lotio pedum quasi absurda reiceretur à Petro. Quemadmodum enim Christus à capite vsque ad pedes abluit quos sibi discipulos initiat, ita in iis quos purgauit, inferior pars quotidie purganda restat. Neque enim primo statim die toti regenerantur filii Dei, vt nihil quam caelestem vitam spirent: quin potius manent in illis carnis reliquiae, quibuscùmque tota vita certamen habet. Ergo *Pedes* metaphoricè vocantur omnes affectus & curae quibus mundum contingimus, nam si omnes nostri partes occuparet Spiritus nihil cum mundi fordibus nobis amplius esset: nunc verò qua parte sumus carnales, humi reptando, vel saltem pedes in lutum figendo, tantundem immundi fumus. Ita semper inuenit Christus quod in nobis purget. Porro hic de remissione peccatorum non agitur, sed de renouatione, qua paulatim & per continuos successus Christus suos prorsus à carnis cupiditatibus eximit.

10 *Et vos mundi estis.*) Haec propositio est quasi minor in syllogismo, vnde sequitur pedum lotionem propriè eos decere. Exceptio tamè additur, vt se quisque excutiat, si fortè tangatur Iudas resipiscendi affectu: quanquam in tempore voluit reliquos discipulos munire, ne scelens quod mox patefaciendum erat atrocitas eos turbaret, ac si in corde caelesti gratia imbuto conceptum esset, consultò tamen nomine abstinere, ne illi resipiscenae ianuam pracludat. Verum quum ille deploratus esset, non nisi ad augendam eius culpam valuit admonitio: discipulis autem valde profuit, quod inde melius illis inpotuit, Christi Diuinitas: deinde fenserunt puritatem non esse vulgare Spiritus donum.

12 *Postquam ergo pedes eorum lauit, & recepit vestimenta sua, discumbens rursus, dicit illis, Scitis quid fecerim vobis?*

13 *Vos me vocatis, Magister & Domine. & bene dicitis: sum etenim.*

14 *Proinde si ego, qui Dominus sum & Magister, laui pedes vestros: vos etiam debetis alij aliorum lauare pedes.* Matth. 10. c. 4
Luc. 6 f. 40
Ist. 1. 5. 20

15 *Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita faciatis & vos.*

16 *Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior eo qui ipsum mittit.*

17 *Si hæc noueritis, beati estis, si feceritis ea.*

12 *Postquam ergo, &c.)* Nunc tandem quo consilio lauerit Christus discipulis pedes exponit. Nam quod inferuit de spiritali lotionem, quasi digressio fuit à proposito. nisi mora à Petro iniecta esset, Christus de illa re verbum facturus non erat. Nunc ergo facti sui rationem aperit: nempe se, qui magister est omnium & dominus, exemplum tradidisse quod se quantur pii omnes: nequis ad officium quantumuis abiectum & vile, fratribus suis & æqualibus præstandum descendere grauetur. Nani hinc charitatis neglectus, quod se quisque pluris faciens quàm par sit, reliquos ferè omnes despicit. Nec simpliciter modestiam docere voluit: sed simul præscribere hanc charitatis regulam, ut alij vicissim alius seruiant. Nulla enim est charitas ubi non est voluntaria in iuvando proximo seruitus. *Scitis quid fecerim.* Videmus Christum sic ad exiguum tempus celasse discipulos, ut probata eorum obedientia, tempestiuè illis patefecerit quod prius oportuerat ipsos nescire. Nec verò iam expectat dum interrogent, sed vltro præuenit. Idem & nobis vsu veniet, si modò passim fuerimus etiam per ignotas vias nos ipsius manu regi.

14 *Stego, qui Dominus sum.)* Argumentum à maiori ad minus. Inpediit superbia ne ea quæ inter nos vigere debebat colatur æqualitas: Christus verò, qui longe super omnes eminet, se demittit, ut pudorem superbis incutiat, qui ordinis sui & gradus obliui, à fraterna communicatione sese eximunt. Quem enim se putat mortalis homo, si fratrum onera ferre, si se accommodare aliorum moribus, si denique suscipere officia recusat, quibus continetur Ecclesiæ vnitas? Summa est, nimium sibi hominem arrogare, qui non cogitat ea lege se inter infirmos fratres versari, ut officii etiam in speciem sordidis benigne & comiter se subiciat. Notandum est etiam quod Christus se exemplum dedisse admonet, neque enim omnia eius sacra promiscuè ad imitationem trahi conuenit. Papiæ se Christi exemplo quadragesimali ieiunium seruare iactant, atqui videndum in primis erat, an exemplum prodere voluerit, ad cuius normam se discipuli formarent. Nihil vero legitur tale: quare non minus peruersa est æmulatio quàm si in cælum volare tentarent. Adde quod ubi Christum sequi decebat, simiæ fuerunt magis quàm imitatores. Quotannis theatricam pedum lotionem instituit: ita inaninudaque caremonia se pulchrè defunctos esse putant: defuncti, sibi permittunt fratres contemnere. neque id modò: sed postquam duodecim hominibus lauerunt pedes, omnia Christi membra crudeliter lacerant, adeoque in faciem Christi ipsius conspuunt. Quare nihil quàm scædum Christi ludibrium est comica illa pompa. Nec certè Christus hic anniuersarium ritum commendat: sed nos tota vita paratos esse iubet ad lauandos fratrum pedes.

16 *Amen amen dico vobis.)* Sunt quidem proverbiales sententiæ, quarum vltus longius patet: quæ tamen ad præsentem circumstantiam aptandæ sunt. Quare falluntur, in eo iudicio, qui generaliter eas accipiunt, quasi hic discipulos Christus hortetur ad crucis toleratiam. verius enim est illis pro suo instituto vltum esse. Postea subiicit, *Beatos esse si hæc cognoscant & faciant.* neque enim vera cognitio dici meretur nisi quæ fideles eoque adducit ut se capiti suo conforment. Vana potius imaginatio est, dum Christum & quæ Christi sunt, extra nos contempimus. Hinc collige, donec se quis fratribus suis subicere didicerit, eum nescire sine Christus magister. Quum autem nemo se omni ex parte fratribus impendat, multi etiam lentè & frigidè se in charitatis officii exerceant, hinc apparet quantum à plena fidei luce adhuc distemus.

18 *Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed ut impleatur Scriptura, Qui edit panem mecum, sustulit contra me calcaneum suum.* Psal. 41 c. 12

19 *Im nunc dico vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis quòd ego sim.*

20 *Amen amen dico vobis, qui recipit si quem misero, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui misit me.* Matth. 10. d. 40

18 *Non de omnibus vobis loquor.)* Iterum significat esse aliquem inter discipulos qui nihil minus sit re ipsa quàm discipulus. Idque facit partim causa Iudæ, quo magis eum inexcusabilem reddat: partim reliqui cœtus, nequem labefactet Iudæ ruina. Neque tantum eos animat, ut cadente Iuda ipsi nihilominus in sua vocatione persistat: sed quia non omnium communis sit foelicitas cuius meminit, eo maiore studio expetendam esse docet, & constantius in ea manendum. Tam hoc ipsum quòd perstabunt, electioni suæ tribuit. Nam ut caduca est hominum virtus, ad quamlibet auram nutaret, leuissimòque impulsu rueret, nisi sustineret eam Dominus manu sua: sed quia gubernat quos elegit, quascunque machinas ad moueat Satan, nihil proficiet quin firma constantia ad finem vsque perseuerent. Nec tantum perseuerantia hic electioni accepta fertur, sed etiam pietatis initium. Vnde fit ut vnus magis quàm alter se Dei verbo addicat? nempe quia electus est. Vnde fit rursus ut pergat idem in recto piæ vitæ cursu, nisi quia propositum Dei stabile est, ut inchoatum manu sua opus abioluat? Denique hic fons est discriminis inter filios Dei & incredulos, quòd priores adoptionis Spiritu trahuntur ad salutem, alios caro sua nullo freno cohibita in exitum rapit. Poterat alioqui dicere Christus, Scio qualis vnusquisque vestrum futurus sit: sed nequid sibi arrogant, quin potius sola gratia non propria virtute à Iuda se differre

Ca. XIII agnoscant, electionem illis gratuitam statuit, in qua sint fundati. Quare discamus inde pendere omnes salutis nostræ partes. Quod autem alibi Iudam inter electos numerat, diuersus est loquendi modus, non contrarius. nam illic notatur temporalis electio, qua Deus ad certum aliquod opus nos destinat: sicuti Saul, qui in Rege electus erat reprobos tamen fuit. nunc autem de æterna electione differit Christus, qua efficimur filii Dei, & qua Deus ante mundum conditum nos prædestinauit ad vitam. Et reprobos quidem interdum ornat Deus Spiritus donis, ad exequendum quod illis iniungit munus. Sic regis in Saule virtutes ad tempus resurgunt: sic & Iudas egregius dotibus pollebat, quales Apostolum Christi decebant. S. d alia longè est Spiritus sanctificatio, qua Dominus non nisi filios suos dignatur: nam eos mente & corde renouat, vt in eius conspectu sancti sint & irreprehensibiles. Deinde vitam in illis radicem habet, quæ euelli nunquam potest: quia poenitentia caret Dei adoptio. Hoc interea fixum manet, Diuinæ esse electionis munus quod Christi doctrinam fide amplexi, vita etiam sequimur. atque hanc vnicam esse beatitudinis nostræ causam qua discernimur à reprobis, quod illi destituti gratia Spiritus, malè pereunt: nos Christum habemus custodem, qui manu sua nos regit, virtutè que sua tuetur. Hic præterea clarum Diuinitatis suæ testimonium Christus reddit: primum quum se pronuntiat non iudicare humano more: deinde quum se electionis facit autorem. Nam istud *Scire*, de quo loquitur, proprium est Dei: sed alterum hoc efficacius, quum à se testatur fuisse electos qui ante mundi creationem electi sunt. Nam hoc tam insigne Diuinæ eius potentis specimen magis afficere nos debet quàm si centies ipsum Scriptura vocaret Deum. *Vt impleatur Scriptura.* Videri absurdum poterat, qui ad ordinem tam honorificum electus fuerat, non simul vera pietate fuisse imbutum: prompta enim erat exceptio, cur non elegisset Christus quem inter Apostolos asciscere volebat: imò cur Apostolum creasset quem nouerat adeo scelestum fore Sic ergo fieri oportuisse admonet, quia prædictum fuerat: vel saltem nihil nouum accidere, quia idem expertus fuerit Dauid. Quidam enim vaticinium citari exillimant quod propriè in Christum competat. Aliis videtur esse simplex comparatio, quod sicuti Dauid ab hoste domestico indignè proditus fuit, ita similis Dei filios maneat conditio. Secundum hos sensus esset, Quod vnus ex meis discipulis nefarius est proditor magistris, non incipit nunc primum hæc perfidia grassari in mundo: quin potius hodie vsu venit quod Scriptura testatur fuisse iam olim factum. Sed quum in Dauide adumbratum fuerit quod plenius in Christo postea spectandum erat, prioribus libenter assentior, qui impletum propriè fuisse exponunt quod Spiritu prophetico prædixerat Dauid. Videtur præterea nonnullis abrupta esse oratio, in qua subaudiendum sit principale verbum. Verum si vno contextu legas, Vt impleatur Scriptura. Qui mecum edit panem, eleuat contra me calcaneum: nihil deficiet. Porro *Tollere calcaneum* Metaphoricè significat prætextu amicitis aliquem per insidias adoriri, vt opprimatur incautus. Iam quod passus est Christus, qui caput nostrum est & exemplar, patienter quoque nobis ferendum est, qui sumus eius membra. Et certè ordinarium hoc seculis ferè omnibus in Ecclesia fuit, vt nullos haberet hostes magis infensos quàm domesticos. Quare ne fideles perturbet talis indignitas, maturè se ad tolerandos proditores affuefaciant.

19 *Iam nunc dico vobis.*) Hac sententia suos admonet adeò causam non esse cur labascant quum ex eorum coetu prodierit vnus reprobos, vt eorum fidem melius confirmari deceat. Nisi enim oculis cerneremus in Ecclesia quod de eius ærumnis & certaminibus prædictum est, meritò subiret animos nostros dubitatio vbinam vaticinia: quum autem Scripturæ veritas cum experientia nostra congruit, tunc melius sentimus nos curæ esse Deo, eiusque prouidentia gubernari. Cæterum hac loquutione, *Credetis quod ego sum*, significat se Messiam illum esse qui promissus fuerat, non quod Iudæ proditio ad fidem adducere cœperit discipulos: sed quia maiores progressus fides ipsorum fecit, quum ad earum rerum experientiam descenderent quas audierant prius ex ore Christi. Iam verò duplex potest esse sensus: vt post rei euentum credituros dicat, quia eum nihil latuerit, vel nihil eorum defuerit illi quæ de Christo testatur Scriptura. Quoniam autem vt erque non malè quadrat, liberum sit per me lectoribus hunc vel illum eligere.

20 *Amen amen dico vobis.*) Vel nouus hinc sermo describitur, & quidem abruptus ac mutilus, vel scandalo Christus occurrit quod exoriturum erat ex Iudæ scelere. Nam Evangelistæ non semper contextunt perpetuas conciones Christi, sed interdum diuersas sententias truncatim congerunt. quamquam magis probabile est, voluisse Christum offendiculo mederi. Plus satis apparet quàm teneri simus ad recipienda ex malis exemplis vulnera: ita fit vt vnus hominis defectio ducentis aliis lethale insigat vulnus ad extinguendam eorum fidem: decem aut viginti piorum hominum constantia vix vnum ædificet. Ergo quum tale monstrum poneret Christus ante oculos, simul necesse fuit discipulis manum porrigere, ne percussis nouitate retrocederent. Nec illorum modò habuit rationem, sed posteris etiam consuluit. nam alias posset hodie quoque Iudæ memoria nobis grauiter nocere. Quum enim diabolus non potest nos à Christo ipsius doctrinæ odio alienare, vel tædium vel contemptum ex ministris ipsis ingerit. Hæc autem Christi admonitio ostendit iniustum esse vt quicquam ex dignitate Apostolica minuat quorundam impietas qui in officio perperam & sceleratè versantur. Ratio est, quia considerandus sit Deus ministerium author: in quo certè nihil reperiemus contemptu dignum: deinde etiam Christus ipse, qui constitutus à Patre vnicus doctor per Apostolos suos loquitur. Ergo quisquis Euagelii ministros recipere non dignatur, Christum in illis, & Deum in Christo reiicit. Inepti autem & absurdi sunt Papistæ, dum ad stabiliendam suam tyrannidem hoc ad se encomium trahunt. Nam primum se alienis & emendicatis plumis ornant, quum nihil habeat Christi Apostolis affine: deinde, vt Apostolos esse demus, nihil minus voluit Christus hoc loco quàm ius suum ad homines transferre. Quid enim aliud est recipere quos mittit Christus, nisi locum illis dare vt iniunctum sibi munus impleant.

21 *Hæc quum dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testificatus est, ac dixit, Amen amen*

amen dico vobis quòd vnus ex vobis me tradet.

22 *Aspiciabant itaque se mutuò discipuli, dubitantes de quo diceret.*

23 *Porro vnus ex discipulis Iesu, quem Iesus diligebat, discumbebat in eius sinu.*

24 *Annuit ergo illi Simõ Petrus vt interrogaret quisnam esset de quo diceret.*

25 *Quum ergo discubuisset ille super pectus Iesu, dicit illi, Domine, quis est?*

26 *Respondet Iesus, Ille est cui ego intinctam buccellam dederò. Et quum buccellam intinxisset, dat Iudæ, Simonis filio Iscariotæ.*

27 *Et post buccellam intrauit in eum Satanæ. Dicit ergo ei Iesus, Quod facis, fac citius.*

28 *Hoc autem quorsum dixisset illi, nemo discumbentium sciuit.*

29 *Quidam enim putabát, quia oculos habebat Iudas, quòd diceret illi Iesus, Eme quibus opus habemus ad diem festum: vel vt pauperibus aliquid daret.*

21 *Hæc quum dixisset Iesus.)* Quo sanctius est munus Apostolicum, maiórque eius excellentia, eo foedior magisque detestanda fuit Iudæ proditio. Tale igitur tamque immane portentum Christo ipsi horrorem incullit, dum videt incredibili vnus hominis scelere foedari sacrum illum ordinem in quo Dei maiestas relucere debuerat. Eodem pertinet quod subiicit Euangelista, eum *testificatum esse*, nempe quia res magis prodigiosa erat quàm vt simpliciter dicta statim credi posset. *Turbatum Spiritu* Christum dicit, vt sciamus non vultu modò & verbis speciem turbati hominis dedisse, sed penitus ita fuisse in animo suo affectum. & *Spiritus* pro mente capitur vel anima. Neque enim quorundam opiniononi subscribo, qui Christum exponunt quasi violento Spiritus motu fuisse impulsum vt in hæc verba prorumperet. Fateor quidem Spiritum omnes Christi affectus fuisse moderatum: sed alia est mens Euangelistæ, quòd interior nec simulata fuerit hæc Christi passio. Idque nostra scire magni interest quia ipsius zelus nobis ad imitationem proponitur, vt seriò exhorreamus monstra ista quæ sacrum Dei & Ecclesiæ ordinem euertunt.

22 *Aspiciabant itaque se mutuò.)* Qui sibi non malè conscii sunt, anxii redduntur Christi dicto: vnus Iudas sic oblitupuit in sua malitia vt non tangatur. Tanti apud discipulos erat Christi autoritas, vt certò persuasi essent nihil temere ab ipso dici. Satan verò ex corde Iudæ omnem reuerentiam excusserat, vt ad repellendas omnes admonitiones faxea rupe esset durior. Tametsi autem parum humaniter videtur facere Christus, qui innoxios ad tempus torquet: quia tamen illis profuit eiusmodi anxietas, nihil illis iniuriæ fecit Christus. Expedi enim vt audito impiorum iudicio filii Dei torqueantur etiam ipsi, quos ipsos excutiant, caueántque hypocrisis: inde enim illis datur occasio se & suam vitam examinandi. Docet autem hic locus, sic interdum taxandos esse impios vt non statim ostendantur digito, donec eos manu sua Deus traxerit in lucem. Occulti enim sæpe sunt in Ecclesia morbi, quos dissimulare non licet: interim nondum ita matura est hominum ipsorum nequitia vt detegi possit: tunc igitur hæc tenenda est media ratio.

23 *Quem Iesus diligebat.)* Peculiaris amor quo Christus Iohannem complexus est, clarè testatur non pugnare semper cum charitate siquos aliis magis amamus: sed totum in eo positum est vt amor noster Deum respiciat, & quo quisque Dei donis magis excellit, in eum feratur. Ab eo scopo nunquam vel minimum Christus deflexit. Nos verò longè aliter: nam (quæ est ingenii nostri vanitas) pauci sunt qui homines amando, propius ad Deum accedant. Atqui nunquam rectè composita erit hominum inter se dilectio, nisi quæ ad Deum referetur. Quod narrat Ioannes *se discubuisse in sinu Christi*, posset hodie id videri parum decorum: sed talis erat tunc discumbendi ratio. neque enim sedebant, vt nos, ad mensam: sed calcis exuti, & puluinis innixi, in lectulis semisupini iacebant.

26 *Cui ego intinctam buccellam.)* Siquis quærat quorsum attinuerit porrecta ossula notari proditorem, quum posset Christus palàm eum nomine designare, si notum esse vellet: respondeo tale fuisse hoc indicium quo vni tantum innotesceret Iudas, neque statim produceretur in omnium conspectum. Cæterum vtile fuit Iohannem huius rei testem esse, qui aliis postea suo tempore patefaceret. Consultò autem Christus manifestationem Iudæ distulit, quo æquius feramus latere hypocrisis donec trahantur in lucem. Videmus Iudam inter alios sedente m, iudicis tamen ore damnatum. Nihilo melior est eorum conditio qui inter Dei filios locum occupant.

27 *Intrauit in eum Satanæ.)* Quum certum sit non nisi Satanæ instinctu tantum à Iuda conceptum fuisse nefas, cur nunc primùm dicitur in eum ingressus Satan, qui regnum in eius corde iam occupauerat? Verum vt sæpe credere dicuntur qui in fide quam pridem habebant, magis confirmantur, atque ita fidei accessio vocatur fides: ita nunc quum Iudas proripus Satanæ ad dicitur, vt furioso impetu rapiatur ad extrema quæque, dicitur in eum ingressus Satan. Nam vt gradatim proficiunt sancti, & quatenus nouis subinde donis augentur, Spiritu sancto dicuntur impleri: ita quatenus sua ingratitude iram Dei in se impit prouocant, Dominus Spiritu suo omni rationis luce, ad eoque humano sensu nudatos, Satanæ mancipat. Hæc horribilis est Dei vindicta, dum homines in sensum reprobum traduntur, vt nihil ferè à pecudibus differant: imò in flagitia ruant à quibus abhorrent ipsæ pecudes. Ergo in timore Domini sollicitè ambulandum est, ne, si eius bonitatem malitia nostra vicerimus, tandem nos tradat Satanæ libidini. Cæterum porrecta à Christo ossula Satanæ locum minimè dedit: sed potius Iudas accepta ossu-

Caput
XIII.

la se totum Satanæ tradidit: Fuit hæc quidem occasio, sed non causa. Debat etiam plusquam ferreum peccus tanta Christi indulgentia molliori: nunc desperata & insanabilis eius obstinatio hoc meretur vt suo iusto iudicio Deus cor illius per Satanam magis induret. Sic dum benefaciendo hostibus carbones ignis congerimus in eorum capita, si profus sunt insanabiles, magis vruntur in suum exitium. neque tamen hæc beneficentiæ nostræ culpa est, qua ipsorum corda ad nos amandos inflammari decuerat. Falsò putauit Augustinus ossulam hanc symbolum esse corporis Christi: quandoquidem extra Coenæ actionem porrecta fuit. Nimis verò insulsè delirant qui diabolum fingunt essentialiter (vt loquuntur) Iudam intrasse. nam Euangelista non nisi de vi & efficacia loquitur. Monemur autem hoc exemplo quàm formidabilis pœna eos omnes maneat qui Domini beneficia abusu suo profanant. *Quod facis fac citius.* Non ita Iudam hortatur Christus vt cenferi possit impulsor: potius vox est detestantis. Hactenus illum variis modis reuocare studuerat, sed nullo profectu. nunc vt hominem deploratum alloquitur, *Pereas,* quando tibi decretum est perire. Atque in ea re iudicis officio fungitur, qui morti adiudicat non quos sponte perditos cupit, sed qui iam sua culpa seipfos perdiderunt. In summa, non imponit Iudæ Christus pereundi necessitatem, sed talem esse pronuntiat qualis iam prius erat.

28 *Nemo discumbentium.*) Vel nondum alius locis retulerat Ioannes quid à Christo audisset, vel ita percussus fuerunt vt non essent præsentis sensu: imò Ioannem ipsum verisimile est fuisse quasi extra se raptum. Cæterum quod tunc accidit discipulis, sæpe in Ecclesia fieri cernimus, vt pauci fidelium discernant hypocritas, quos Dominus clara voce damnat.

29 *Vt pauperibus aliquid daret.*) Satis notum est ex aliis locis quanta fuerit Christi tenuitas: tamen aliquid ex tantillo quod habebat pauperibus erogauit, vt nobis regulam præscriberet. Non enim diuinassent Apostoli de pauperibus loquutum esse nisi ex more ordinario iuuandi pauperes.

30 *Quum ergo buccellam sumpisset ille, continuo exiuit, erat autem nox.*

31 *Quando ergo exiuit, dicit Iesus, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.*

32 *Si Deus glorificatus est in eo, etiam Deus glorificabit eum in seipso, & continuo glorificabit eum.*

Suprà, 7. e. 34

33 *Filioli, adhuc ad exiguum tempus vobiscum sum: queretis me, & quemadmodum dixi Iudæis, quòd quò vado ego, vos non potestis venire: etiam nunc dico vobis.*

Infrà, 15. b. 12

34 *Præceptum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quemadmodum dilexi vos, vt etiam vos diligatis inuicem.*

35 *In hoc cognoscent omnes quòd discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam.*

31 *Nunc glorificatus est.*) Instabat vltima hora: sciebat Christus quàm debiles essent suorum animi: quibus ergo fieri potuit modis eos voluit fulcire, ne conciderent. Nos hodie sola crucis Christi memoria ad trepidationem impellit, nisi mox occurrat consolatio, ipsum Satanæ, peccati & mortis victorem in cruce triumphasse. Quid ergo discipulis accidere potuit, quum mox Dominum visuri essent omni probrorum genere oneratum ad crucem rapi? annon ad eò triste & deforme spectaculum centies eos obruere potuit? Quare huic periculo medetur Christus, & eos ab externo mortis aspectu ad spirituales fructus reuocat. Ergo vtcunque in cruce appareat ignominia, quæ per se confundere fideles posset, testatur tamen Christus eandem crucem sibi esse gloriosam. Membrum quod proximè sequitur, *Et Deus glorificatus est in eo,* confirmationis vice additum est. Erat enim illud paradoxon, quòd gloria Filii hominis ex morte apud homines probrosa, & coram Deo etiam maledicta, emergeret. Ostendit igitur quomodo sibi gloriam pariturus sit ex tali morte: quia scilicet Deum Patrem glorificet. nam in Christi cruce, quasi in splendidissimo theatro, incomparabilis Dei bonitas toti mundo spectata fuit. Sursum quidem & deorsum in omnibus creaturis relucet Dei gloria: sed nunquam illustrior alibi fuit quàm in cruce, in qua admirabilis facta est rerum conuersio, ostensa omnium hominum damnatio fuit, abolitum peccatum, reddita hominibus salus: toto denique mundo reparato omnia in ordinem restituta. Quanquam autem particula *In sæpe* accipitur pro Hebraico Beth, ac tunc idem valet atque *Per*: malui tamen simpliciter vertere Deum in Filio hominis glorificatum, quia loquutio videbatur magis emphatica. Quum dicit, *Et glorificatus est Deus,* copula *Et* in causalem particulam, meo iudicio, resolui debet.

32 *Si Deus glorificatus est.*) Colligit Christus, se gloriosum triumphum relaturum esse ex morte, in qua hoc vnum propositum habet, vt glorificet Patrem suum. Neque enim Pater gloriam suam ita quæsiuit ex morte Filii, quin ipsum faceret eiusdem gloriæ participem. Mox igitur fore promittit vt deleta ignominia, quam ad breue momentum subiturus erat, magnificum eniteat in morte sua decus, quod etiam impletum est. Ad eò enim non obscurat Christi dignitatem mors crucis quam perpessus est, vt illic maximè refulgeat: quatenus scilicet illic incredibilis eius amor erga humanum genus, immensa eius iustitia in expiando peccato & ira Dei placanda, mirifica eius virtus in vincenda morte, Satana subigendo, cælis denique aperiendis plenum fulgorem emisit. Iam ad nos etiam omnes extenditur hæc doctrina: quia etsi totus mundus in nostram infamiam conspiret, si tamen sincère & ex animo seruire Dei gloriæ studuerimus, dubitandum non est quin ipse vicissim nos glorificet. Consolationem auget Christus à temporis breuitate, quum hoc *continuo* fore promittit. Porrò tamen gloria hæc à die resurre-

tionis

tionis coepit, hinc tamen maximè notatur quæ continuo post sequuta est eius propagatio, quum mortuos sulcitant Evangelii & Spiritus sui virtute, nouum sibi populum creauit. Proprium enim mortis Christi decus est fructus qui inde manauit in salutem hominum.

33 *Filioli, adhuc paululum.*) Quia fieri non poterat quin grauissimo mœrore discipulos afficeret magistri discessus, ideo maturè præmonet se non futurum cum illis diutius, simulque hortatur ad patientiam: postremo, vt tollat intemptiuium desiderii ardorem, eos negat statim posse sequi. *Filiolos* vocando, blanda ista appellatione non ideo se ab illis migrare docet, quia minus curet eorum salutem, quum tenerrimè ipsos amet. Induit quidem carnem nostram in hunc finem vt frater noster sit: sed in illo altero nomine maior amoris vehementia exprimitur. Quod se apud eos repetere dicit quod antè Iudæis dixerat, est quidem id verum quoad verba, sed in sentu discrimen est. Negat enim eos sequi posse, vt temporalem sui absentiam æquo animo ferant: & quasi frænum illis iungit, vt se contineant in statione sua donec militiam suam in terra compleuerint. Non igitur eos in perpetuum arceat à regno Dei, vt Iudæos: sed tantum iubet vt placide expectent dum eos secum in regnum cæleste colligat.

Sunt 27. e. 34

34 *Præceptum nouum do vobis.*) Consolationi addit exhortationem, vt se mutuò diligant. acsi diceret, Interea dum corpore à vobis absum, mutua charitate testamini non frustra vos fuisse a me edoctos: sit hoc continuum vestrum studium: sit præcipua meditatio. Cur *Præceptum nouum* appellet non conuenit inter omnes. quibusdam videtur esse hæc ratio, quod quum literale & externum esset quicquid de charitate olim in Lege præscriptum erat, Christus Spiritu suo cordibus fidelium inscripserit. Ita lex, secundum eos, noua est, quam nouo modo promulgat vt habeat plenum vigorem. Sed illud, in eo iudicio, nimis coactum est, atque alienum à Christi mente. Alii nouum ideo præceptum dici exponunt quod tanteris lex ad dilectionem nos reuocet, quia tamen multis ceremoniis & appendicibus est implicita, illic doctrina charitatis non iam clarè emineat: contra autem, in Euangelio sine vllis vmbriis statuatur in charitate perfectio. Ego vt hanc interpretationem non prorsus repudio, ita Christum simplicius loquutum esse arbitror. Scimus enim leges initiò diligentius seruari, sensim verò labi ex hominum memoria, donec tandem obsolescant. Ergo Christus quo melius infigat suorum animis charitatis doctrinam, à nouitate eam commendat. quasi diceret, Volo huius mandati vos perpetuò esse memores acsi lex esset recens nata. Videmus in summa, consilium Christi fuisse hoc loco ad charitatem suos hortari, ne vnquam ab eius studio se abduci, aut eius doctrinam sibi effluere sinerent. Porrò quàm necessaria fuerit hæc admonitio quotidianis experimentis discimus. Quia enim difficile est retinere charitatem, homines ea posthabita nouos sibi colendi Dei modos fingunt, & Satan multa suggerit in quibus se occupent. Ita accidit vt frustra satagendo, illudere Deo conentur, se autem decipiant. Ergo elogium hoc nouitatis subinde nos ad colendam charitatem excitet. Interea sciamus vocari nouum, non quod coeperit nunc primùm placere Deo, quando alibi vocatur Legis complementum. *Diligatis vos mutuò.* Extenditur quidem etiam ad extraneos vsque charitas: quia sumus omnes ex eadem carne, omnè (que ad imaginem Dei creati, sed quia in regeneratis clarius elucet Dei imago, vinculum amoris inter Christi discipulos multo arctius esse par est. Charitas in Deo causam quarit, inde habet suam radicem, & illuc refertur. ita vt quenque verè agnoscat esse Dei Filium, magis studiotè & ardentè complectitur. Deinde non potest mutuus esse amoris affectus nisi in iis qui eodem reguntur Spiritu. Primum ergo charitatis gradum hinc notat Christus: sed rursus tenendum est, sicuti Dei bonitas se ad totum mundum extendit & diffundit, ita nobis omnes esse amandos, etiam quinos odio habent. Suum exemplum proponit, non quia assequi ipsum possimus, qui immenso spatio nos præcedit: sed vt ad eundem saltem tendamus scopum.

35 *In hoc cognoscent omnes.*) Confirmat iterum Christus quod prius dixerat, non frustra fuisse in schola sua institutos qui mutuò inter se diligant. quasi diceret, Non ipsi tantum scietis vos esse meos discipulos, sed professio vestra apud alios quoque vera probabitur. Quum autem hac nota discernat suos Christus ab alienis, frustra se fatigant qui relicta charitate nouos & commentitios cultus suscipiunt: qualis hodie vanitas in Papatu regnat. Nec verò superuacuum est quod in hanc partem Christus tantopere insistit. Nihilo melius inter amorem nostri & proximi conuenit quàm inter ignem & aquam. Atqui amor nostri sic omnes sensus nostros deuinctos tenet vt charitas prorsus exulet. Putamus nos interea rite defungi: quia Satam multas illecebras habet, quibus fucum nobis faciat. Quisquis ergo verè Christi esse, & à Deo agnosci cupit, totam vitam componat, & dirigat ad amandos fratres, & huc se assiduè sollicitet.

36 *Dicit illi Simon Petrus, Domine, quo vadis? Respondit illi Iesus, Quo vado non potes nunc me sequi: postea autem me sequeris.*

37 *Dicit illi Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te ponam.* Matt. 26. d. 34

38 *Respondit illi Iesus, Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non canet gallus donec me ter negaueris.*

36 *Domine, quo vadis?*) Hæc interrogatio pendet ex dicto illo Christi, Sicut dixi Iudæis, &c. Hinc autem apparet quanta fuerit Petri ruditas, qui toties admonitus de Christi discessu, perinde turbatur acsi nouum aliquid audiret. Quanquam in eo nos illi nimium similes sumus. quotidie enim audimus ex ore Christi quæcunque ad vsum vitæ apta & cognitiuè necessaria sunt: vbi ad rem venit, non secus percellimur ac nouitii quibus nihil vnquam dictum fuit. Ostendit deinde Petrus se immodico carnalis Christi præsentia desiderio teneri. Nam pro absurdo hoc ducit, se manente Christum aliò mi-

Caput
XIII.

grare. *Quò ego vado.* Coerctet his verbis Christus importunum Petri desiderium. Præcisè autem loquitur, vt magistrum decet: mox tamen dicti sui acerbitatem temperat. Docet non fore hoc nisi ad tempus, quòd disiunctus erit à suis. Cæterùm docemur hoc loco subiicere Deo vota nostra, ne fines suos transiliant: quòd si quando lasciuiant, patiamur saltem hoc fræno retrahi. Cæterùm, ne animis frágamur, succurrat quæ mox addita est consolatio, dum fore promittit Christus vt aliquàdo ad ipsum colligamur. Significat enim Petrum nondum cruci ferendæ maturum esse, sed velut segetem adhuc in herba: formandum tamen & firmandum temporis successu, vt sequatur. *Quare rogandus Deus vt quod inchoauit in nobis, in melius augeat.* reptandum interea est donec celerius currere datum fuerit. Iam vt nos tolerat Christus dum adhuc molles sumus & teneri, ita discamus non abiicere infirmos fratres, qui longè adhuc absunt à meta. Optandum quidem est vt currant omnes summo ardore, addenda est etiam omnibus alacritas: sed si qui tardius incedunt, modò viam teneant, bene sperandum est.

37 *Quare non possum te sequi nunc?*) Declarat Petrus his verbis se ægrè tulisse Christi responsum. Intelligit se propriæ infirmitatis commonefactum esse: vnde colligit, suum vitium sibi obstare quominus statim Christum sequatur: sed hoc illi minimè persuasum est. Natura enim inflatum est humanum genus propriæ virtutis fiducia. Ergo vox ista Petri, qualis nobiscum opinio nascatur, demonstrat: nempe quòd plus satis viribus nostris tribuimus. Hinc fit vt quiduis aggredi audeat, non inuocato Dei auxilio, qui tamen nihil possunt.

38 *Animam tuam pro me pones?*) Noliuit Christus cum Petro contendere: sed eum voluit proprio experimento sapere; stultorum instar, qui nunquam sapiunt nisi accepta plaga. Inuictam constantiam promittit Petrus, & ex sincero quidem animi sui sensu loquitur: sed plena temeritatis fiducia est, quia non reputat quid sibi datum sit. Quia autem ad nos pertinet exemplum, discant singuli excutere suos defectus, ne se inani confidentia efferant. Non possumus quidem nimium nobis de gratia Dei polliceri: sed hic reprehenditur secura carnis præsumptio, quum fides timorem ac sollicitudinem potius gignat. *Non canet gallus.* Quia ex ignoratione nostri prodit audacia & temeritas, taxatur Petrus, quòd extra telorum iactum strenuus sit miles: quia vires suas nondum expertus putet se aliquid posse. Poenam illæ suæ arrogantiae dedit qualem meritus erat: vt nos fulciat Dominus virtute sua, viribus nostris diffisi maturè ad ipsum confugere discamus.

CAP. XIII.

N *Eturbetur cor vestrum. creditis in Deum, & in me credite.*

2 *In domo Patris mei mansiones multe sunt: quòd si non, dixissem vobis: Vado ad parandum vobis locum.*

3 *Et si abiero, & paraueero vobis locum, iterum reuertar, & suscipiam vos ad me: vt vbi ego sum, vos quoque sitis.*

4 *Et quòd ego vado nostis, & viam nostis.*

5 *Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quòd vadas, & quomodo possumus viam scire?*

6 *Dicit ei Iesus, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad Patrem nisi per me.*

7 *Si cognouissetis me, Patrem meum etiam cognouissetis: & ab hoc tempore cognoscitis eum, & vidistis eum.*

1 *Ne turbetur cor vestrum.*) Non abs re tam multis verbis confirmat Christus discipulos suos, quibus tam arduum & formidolosum certamen erat. Neque enim ista mediocris erat tentatio, quòd paulo post ipsum visuri erant in cruce pendentem: in quo spectaculo nihil quàm extremæ desperationis materia erat. Quum ergo tantæ perturbationis hora instaret, remedium ostendit, ne victi succumberent. Neque enim simpliciter hortando ad constantiam ipsos animat: sed vnde petenda sit fortitudo simul docet, nempe ex fide, quum ipse agnoscitur Dei Filius, qui satis in se habet præsidium ad tuendam suorum salutem. Tenenda semper est temporis circumstantia, quòd discipulos Christum fortes & intrepidus stare voluit, quum omnia videri plusquam confusa possent. Ergo hic clypeus nobis quoque ad tales impetus sustinendos aptandus est. Fieri quidem nequit quin sentiamus varios motus: sed ita concuti nos decet vt non concidamus. Dicuntur ergo non turbari fideles, quia verbo Dei innixi, etiam si summis difficultatibus premantur, recti tamen & firmo gradu consistunt. *Creditis in Deum.* Posset etiam imperatiuo modo legi, *Credite in Deum, & in me credite:* prior tamen lectio melius quadrat, & magis recepta est. Cæterùm hinc ostenditur standi ratio, quemadmodum dictum est: nempe si in Christum recumbit fides nostra, & eum non secus ac præsentem manūque porrecta nos iuuantem respicit. Sed mirum est cur hinc priore loco statuatur fides in Patrem. Potius enim dicendum erat discipulis, credendum esse in Deum ex quo in Christum crediderant: quia vt Christus est expressa Patris effigies, ita primum oculos in eum conicere oportet: & hac etiam causa ad nos descendit vt fides nostra ab ipso incipiens, ad Patrem conscendat. Verùm aliud spectauit Christus. nemo enim non fatetur Deo credendum esse: atque hoc fixum est axioma, cui sine contouersia omnes subscribunt: & tamen re ipsa vix centesimus quisque credit, tum quia nimis procul à nobis distat nuda Dei maiestas, tum quia omne genus nebulas opponit Satan, quæ Dei conspectum nobis abrum pant. ita fit vt fides nostra Deum in cælesti sua gloria & inaccessible luce quærens, euanescat. Spõte etiam caromille imaginationes suggerit, quæ nos à recto Dei intuitu auertant. Se ergo Christus quasi scopum proponit,

ponit, ad quem fides nostra si dirigatur, reperiet in promptu ubi quiescat. Est enim verus Immanuel, qui simul ac fide quaeritur, intus nobis respondet. Est vnum hoc ex praecipuis fidei nostrae capitibus, debere fidem nostram, ne vagetur per longos circuitus, ad Christum vnum dirigi: ne in tentationibus vacillet, siltendam in eo esse. Atque haec vera est fidei probatio, ubi nunquam à Christo & promissionibus in ipso datis patimur nos diuelli. Theologi Papales quum de obiecto fidei disputant, vel garrunt potius, nudam solum faciunt Dei mentionem: Christi nulla ratio. Qui ex eorum commentis sapiunt, necesse est ut ad tenuem quemlibet leuis auræ flatum vacillent. Pudet superbos homines humilitatis Christi: ideo ad incomprehensibile Dei numen euolant. Atqui nunquam in caelum perueniet fides, nisi quæ Christo, qui humilis in speciem Deus apparet, se submittat: neque vnquam stabilis erit, nisi futurâ quaeratur in Christi infirmitate.

2 *In dono Patris mei.*) Quoniam absentia Christi mœoris causa erat, se non ideo abire testatur ut ab illis separatus maneat: quoniam ipsi quoque in regno caelesti sit locus. Hæc enim eximenda suspicio fuit, Christum ad Patrem ascendere ut suos in terram neglectos relinqueret. Perperam tractus fuit hic locus in alium sensum: quali doceret Christus distinctos esse honoris gradus in regno caelesti. *Multas enim mansiones* dicit, non varias, aut dispares, sed quæ pluribus sufficiant: ac si diceret, non sibi vni, sed omnibus etiam discipulis locum illic esse. *Quòd si non, dixissem vobis.* Hic variant interpretes. nam vno contextu ita legunt quidam, Si non essent vobis iam paratæ mansiones, dixissem me præire ad eas parandas. Ego autem aliorum sententiæ potius accedo, qui sic distinguunt, Si me vnum maneret caelestis gloria, nollem vos frustrari: dixissem ergo vobis, nemini præterquam mihi locum esse apud Patrem. sed res aliter habet: ego enim præcedo ut parem vobis locum. Ut ita legamus, contextus (meo iudicio) exigit: sequitur enim continuo post. *Et si abiero & parauero vobis locum.* Quibus verbis significat Christus hunc sui discessus finem esse ut locum suis pararet. Summa est, quòd non priuatim sibi caelum conscenderit Dei Filius, ut illic seorsum habitet: sed potius ut communis sit piorum omnium hæreditas, atque ita coniunctum sit membris caput. Exoritur tamen quaestio, Qualis fuerit Patrum conditio post mortem, antequam Christus in caelum ascenderet. vulgò enim colligunt, fideles animas in Limbo fuisse inclusas, quia dicit Christus suos in caelum ascensu paratum iri locum. Sed responsio facilis est, quòd locus hic parari dicatur in diem resurrectionis. Natura enim exultat humanum genus à regno Dei: Filius autem, qui vnicus est hæres cæli possessionem nostro nomine adiit, ut per ipsum nobis accessus pateat. Nam in eius persona iam spe caelum possidemus, ut Paulus docet ad Ephes. non tamen plene fruimur tanto bono quousque rursus idem in caelo appareat. Non ergo hic Patrum status post mortem à nostro discernitur: quia virisque pariter locum parauit Christus, in quem extremo die omnes recipiet. Ante reconciliationem peractam fideles animæ, velut in specula, erant intentæ ad redemptionem promissam, & nunc beata quiete fruuntur vsque dum compleatur redemptio.

Ephes. 1. a. 3

3 *Et si abiero.*) Conditionalis particula resoluui debet in aduerbium temporis: ac si dictum esset, Postquam abiero, iterum reuertar ad vos. Cæterum reditus hic non debet de Spiritu sancto intelligi, quasi nouam sui præsentiam exhibuerit Christus discipulis in Spiritu. Est quidem illud verum quòd nobiscum & in nobis Christus per Spiritum habitat: sed hic de extremo iudicii die loquitur, quo tandem veniet ad suos colligendos. Et certè quotidie locum nobis parat, si totum Ecclesie corpus respicimus. Vnde sequitur, nostri in caelum ingressus nondum maturum adesse diem.

4 *Et quo ego vado scitis.*) Quoniam non vulgari fortitudine opus est ut tandiu nostram à Christo separationem patienter feramus, additur altera confirmatio, quòd sciunt discipuli mortem eius non esse interitum, sed transitum ad Patrem. deinde quòd viam tenent qua sequantur, ut in eiusdem gloriæ societatem perueniant. Vtrunque membrum sedulo notandum est, ut Christum in caelesti gloria & beata immortalitate fidei oculis cernamus: deinde ut sciamus ipsum esse vitæ nostræ primitias, & viam, quæ præclusa erat, nobis ab eo patefactam esse.

5 *Dicit ei Thomas.*) Tametsi prima facie videtur cum dicto Christi pugnare Thomæ responsum, non tamen illi propositum fuit abrogare magistro fidem. Quæritur tamen quomodo neget quod asseruit Christus. Respondeo, interdum in sanctis confusas esse notitias, quia rei certæ & sibi expositæ modum & rationem non tenent. Sic à Prophetis prædicta fuit Gentium vocatio ex vero fidei sensu, quæ tamen Paulus testatur fuisse arcanum illis absconditum. Quum ergo crederent Apostoli Christum ad Patrem migrare, nescirent tamen quomodo regnum adepturus esset, merito excipit Thomas, ipsos nescire quò vadat. Inde colligit magis obscuram esse viam: priusquam enim cursum ingredimur, sciendum est quò tendamus.

Ephes. 3. a. 1

6 *Ego sum via.*) Quanquam non disertè respondet Christus ad rogatum, nihil tamen omittit quod sit vtile cognitum. Frænanda erat Thomæ curiositas: ideo Christus non differit qualis futura sit sua conditio apud Patrem, sed in re magis necessaria insistit. Libenter audisset Thomas quid acturus esset in caelo Christus, sicuti nos argutis illis speculationibus nonnunquam fatigamur. At qui studium & operam alibi locare magis conuenit: quomodo scilicet beatæ resurrectionis futuri simus consortes. Summa porò huius sententiæ est, Quisquis potitur Christo, nihil illi deesse: ideoque vltra vltimam perfectionem eniti quisquis eo vno contentus non est. Punit autem tres gradus. ac si principium se esse diceret, ac medium, & finem. vnde sequitur ab ipso incipiendum esse, in eodem perendum, & definendum. Non est certè expetenda altior sapientia quàm quæ nos ad vitam æternam ducat: hanc in se inueniri testatur. Iam vitæ obtinendæ ratio est, ut simus nouæ creaturæ: hoc quoque non alibi quaerendum esse pronuntiat. & simul viam se esse admonet quæ sola illuc peruenire liceat. Ergo nequa in parte nobis desit, manū errantibus præbet: ac eoutque se demittit ut lactentes quoque pueros dirigat: duce in se professus non relinquit suos in medio stadio, sed veritatis compotes facit. Deum efficit ut eius fructum percipiant, quo nihil melius vel præstantius fingi potest. Quum via sit Christus, non est quòd se infirmi & rudes ab eo

querantur destitui. quum veritas sit & vita, habet simul in se quo perfectissimis quibusque satisfaciat. Denique de beatitudine nunc prædicat Christus quod nuper dixi de fidei obiecto. Beatitudinem hominis in solo Deo sitam esse rectè omnes iudicant & fatentur: sed in eo postea falluntur quòd Deum alibi quàm in Christo quærentes, eum à vera sua & solida Diuinitate quodammodo auellunt. *Veritas* quibusdam hinc saluificam cælestis sapientiæ lucem significat: aliis verò substantiam vitæ bonorumque omnium spiritualium, quæ opponatur vmbri & figuris: sicuti capite primo, *Gratia* & veritas per Iesum Christum facta est. Mihi *Veritas* pro fidei perfectione accipi videtur, sicuti *via* pro initio & rudimentis. Hæc summa est, quòd si quis à Christo deflectat, nihil poterit quàm errare: si quis in eo non acquiescat, nihil quàm vento & vanitate alibi pascetur: si quis ultra eum tendat, mortem vitæ loco inueniet. *Nemo venit ad Patrem.* Expositio proximæ sententiæ: ideo enim via est quia nos ad Patrem ducit: ideo veritas & vita quia in eo Patrem apprehendimus. De inuocatione quidem hoc verè dici potest, quòd nullæ preces nisi Christi patrocinio exaudiantur: sed quia hinc non de oratione differit Christus, simpliciter intellige, homines meros sibi fingere labyrinthos quoties relicto Christo ad Deum venire contendunt. Probat enim Christus se vitam esse, quia non alibi quàm in ipso Deus, apud quem est fons vitæ, possidetur. Quare omnis extra Christum theologia non modò confusa est ac inanis, sed etiam delira, fallax, & adulterina. Nam eisi philosophis præclaræ interdum voces effluant, nihil tamen habent nisi euanidum, & peruersis etiam erroribus implicum.

7 *Si cognouissetis me.*) Confirmat quod iam diximus, stultam & noxiam esse curiositatem, quum homines eo non contenti, obliquis semitis ad Deum aspirant. Fatentur nihil esse Dei notitia melius: quum verò propè illis adest, & se familiariter insinuat, vagantur per suas speculationes, & supra nubes quærent quem præsentem intueri non dignantur. Reprehendit ergo discipulos Christus quòd plenitudinem Deitatis non agnoscant sibi fuisse in ipso exhibitam. Video, inquit, non rite nec legitime hæcenus fuisse me à vobis cognitum: quia viam Patris effigiem, quæ in me expressa est, nondum cognoscitis. *Et ab hoc tempore.* Hoc addit non solum vt acerbitatem reprehensionis mitiget, sed etiam vt eos accuset ingratiudinis ac fœcordiæ, nisi repentent & expendant quid sibi datum sit. Nam hoc in suæ potius doctrinæ commendationem dixit quam vt fidem eorum extolleret. Sensus ergo est, Deum illis iam nunc conspicuum patère, si modò aperiant oculos. In verbo *Videndi* exprimitur fidei certitudo.

8 *Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.*

9 *Dicit ei Iesus, Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: & quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?*

10 *Non credis quòd ego in Patre, & Pater in me est: verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: Pater autem qui in me manet, ipse facit opera.*

11 *Credite mihi quòd ego in Patre, & Pater in me: sin minus, propter opera ipsa credite mihi.*

12 *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, etiam ipse faciet, & maiora his faciet: quia ego ad Patrem meum vado.*

13 *Et quod petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.*

14 *Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.*

8 *Ostende nobis Patrem.*) Videtur esse valde absurdum quòd Domino ita subinde obstrepunt Apostoli. quorsum enim loquutus erat, nisi vt hoc ipsum doceret de quo interrogat Philippus? Nihil tamen vitiorum in illis hinc describitur quòd nobis non sit cum illis commune. Testamur cupidè nos Deum quærere: dum se oculis nostris ingerit, cæcutimus.

9 *Tanto tempore vobiscum sum.*) Iure Philippum obiurgat Christus quòd puros fidei oculos non habuerit. Deum habebat præsentem in Christo: eum tamen non intuebatur. Quid illi obstitit nisi sua ingratitude? Ita & hodie malè in Euangelio proficiunt qui non contenti solo Christo, in erraticas speculationes feruntur vt Deum quærant. Stulta hæc cupiditas ex contemptu humilitatis Christi nascitur. quod est valde indignum, quum hac in parte immensam Patris bonitatem repræsentet.

10 *Quòd ego in Patre.*) Hæc verba non ad Diuinam Christi essentiam refero, sed ad modum reuelationis. Christus enim, quo ad arcanam suam deitatem, nihilo nobis notior est quàm Pater: verum dicitur esse expressa Dei imago, quia se totum in illo patefecit Deus, quatenus illic immensa eius bonitas, sapientia & virtus in solidum apparet. Neque tamen perperam veteres, qui hinc testimonium sumunt pro asserenda Christi Diuinitate. Sed quia non simpliciter disputat Christus quis sit in se, sed qualis debeat agnosci à nobis: virtutis potius quàm essentiæ elogium est. Pater ergo in Christo esse dicitur, quia in eo habitat plena Diuinitas, & virtutem suam exerit: Christus vicissim dicitur esse in Patre, quia Diuina virtute sese vnum cum illo esse ostendit. *Verba quæ ego loquor.* Probat ab effectu non alibi quàm in se quærendum esse Deum: doctrinam enim suam, quum cælestis sit ac vere Diuina, testimoniū esse contendit ac illustre speculum præsentis Dei. Siquis contra obiiciat, Prophetas omnes pro Dei filii habendos esse, quia Diuinitus loquuti sint ex Spiritu afflatu, Deumque habuerint doctrinæ suæ authorem: solutio in promptu est, videndum scilicet esse quid contineat doctrina. Prophetæ enim aliò discipulos suos ablegant: Christus autem in se retinet. Tenendum est etiam quod tradit Apostolis primo ad

mo ad Hebræos capite, loqui nunc è cælo Deum per os Filii sui, qui velut ex terra per Mosen loquutus est. *Non loquor, inquit, à meipso, hoc est, vt homo duntaxat, vel humanitus: quia Pater vim Spiritus sui in doctrina proferens: suum in eo numen vult agnosci. Quum dicit Patrem facere opera, non debet hoc ad miracula restringi: potius enim priorem sententiam continuat, quod Dei maiestas conspicua se in doctrina præbeat. ac si diceret hoc esse verè Dei opus, vnde statui certo possit Deum in ipso manere. Ergo per opera Diuinæ potentiae specimen intelligo.*

11 *Credite mibi quòd ego.*) Primùm à discipulis postulat vt fidem habeant suo testimonio, dum se assertit Dei esse Filium. Quia autem hæcenus nimis tardi fuerant, obliquè eorum ignauiam perstringit. Si mea (inquit) affirmatio non facit fidem, & tam parui æstimor à vobis vt non putetis verbis meis credendum, saltem perspicite istam virtutem, quæ Dei præsentiae visibilis est imago. Est quidem illud valde absurdum, non pendere profus ex ore Christi, quàm amplecti sine vlla hæitatione oportet quicquid vel vno verbo indicauit. Sed hic Christus discipulos obiurgat quòd toties eadem de re admoniti tam parum profecerint. Non docet quænam sit fidei natura, sed se habere testatur quod etiam ad coarguendos incredulos sufficiat. Quòd iterum inculcat, *Ego in Patre, & Pater in me*, non est superuacuum, nam plus satis experimur vt nos ad vanam curiositatem natura nostra sollicitet. Nam extra Christum egressi, tantum idola à nobis conficta habebimus: in Christo autem nihil est nisi Diuinum & quod nos in Deo retineat.

12 *Anen anen dico vobis.*) Quicquid hæcenus de se prædicauit discipulis, quo ad ipsorum aspectum, erat temporale, ergo nisi addito hoc membro, consolatio plena non fuisset, præsertim quum in reputandis Dei beneficiis tam euanida sit nostra memoria. Qua in re non opus est alienis exemplis, nam vbi nos Deus omni bonorum genere cumulauerit, si quiescat dimidium mentem, putabimus non amplius eum viuere. Hac ratione Christus non præsentem modò virtutem suam, quam tunc oculis cernebant Apostoli, commemorat, sed perpetuum eius sensum in futurum tempus promittit. Et certè non solum quandiu in terris versatus est, testata fuit eius Diuinitas, sed postquam ad Patrem discessit, luculenta eius documenta experti sunt fideles. Sed nos vel stupor noster impedit, vel malignitas, quòd neque Deum in suis operibus consideramus, neque Christum in operibus Dei. Multos tamen conturbat quòd Apostolos dicit, *Maiora quàm ipse fecerit, opera facturos*. Responiones alias quæ huc afferri solent omitto, hac vna contentus: Principiò tenendum est quid velit Christus: adeò scilicet non alligatam esse corporis sui præsentiae virtutem illam, qua se Filium Dei esse probat, vt pluribus se absente ac maioribus experimentis illustranda sit. Atqui ascensum Christi paulo post sequuta est admirabilis mundi conuersio, in qua potentiam se exeruit Christi Diuinitas quàm quum inter homines ageret. Ita videmus non fuisse in Christi persona inelusam Diuinitatis eius approbationem, sed diffusam per totum Ecclesiae corpus. Cæterum hoc *Facere* de quo loquitur, neque solis Apostolis proprium est, neque singulis piis commune, sed ad totum Ecclesiae corpus ipectat. *Quia vado ad Patrem*. Ratio cur facturi sint discipuli maiora quàm Christus ipse, quoniam ad ita regni sui possessione suam potentiam plenius è cælo demonstraturus sit. Vnde apparet nihil de eius gloria minui quod post eius discessum excellentius operati sint Apostoli, qui tantum fuerunt eius organa. Imò hoc modo apparuit ipsum ad dextram Patris sedere, vt omne genu coram ipso flectatur. Et ipse paulo post clarè affirmat, se omnium quæ per manus Apostolorum edentur fore autorem.

13 *Et quòd petieritis.*) Sed quæritur annon Mediator iam tunc erat, cuius nomine rogandus esset Pater. Respondeo, Mediatoris officio clarè defunctum esse ex quo cæleste Sanctuarium ingressus est; vt rursus loco dicendum erit. *Vt glorificetur.* Congruit hic locus cum Pauli dicto, *Vt omnis lingua confiteatur quòd Iesus Christus est in gloriam Dei Patris*. Finis omnium est nominis Dei sanctificatio: sed legitimus sanctificandi eius modus hic exprimitur, nempe in Filio, & per Filium. Nam quum nobis per se abscondita sit Dei maiestas, in Christo refulget: quum occulta sit eius manus, eam habemus in Christo visibilem. Ergo in beneficiis quæ nobis largitur Pater, Filium ab eo separare fas non est, iuxta illud, *Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat*.

Philip. 2. b. 11

14 *Siquid petieritis, &c.*) Non est inanis repetitio. vident omnes ac sentiunt se indignos esse qui ad Deum accedant: prorumpit tamen maior pars, quasi lymphatica, & Deum temerè superbèque compellat. Postea quum subit in mentem illa quam dixi indignitas, varia sibi quitque media fabricat. Deus autem nos ad se inuitans, Mediatorem vnum, per quem exorabilis sit ac propitius, nobis proponit. Sed hic rursus exultat humani ingenii prauitas: quia maior pars non desinit, relicta via, per flexuosas ambages circumire. Hoc ideo fit quia nonnisi tenuiter & malignè apprehenditur in Christo Dei potentia & bonitas. Accedit & secundus error, quòd non reputamus à Dei accessu nos omnes meritò arceri, donec ab eo vocemur: vocari autem nonnisi per Filium. Quòd si vnum testimonium non satis apud nos habet ponderis, sciamus tamen, quum Christus secundò iterat rogandum in suo nomine esse Patrem, quasi manum nobis iniicere, ne frustra quærendis aliis patronis operam perdamus.

15 *Si diligitis me, præcepta mea seruate.*

16 *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt apud vos maneat in æternum,*

17 *Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere: quia non videt eum, neque cognoscit eum. Vos autem cognoscitis eum: quia apud vos manet, ac in vobis erit.*

18 *Non relinquam vos orphanos: venio ad vos.*

15 *Si diligitis me.*) Erat verus amor & sincerus quo discipuli prosequerentur Christum, qui tamen aliquid habebat superstitionis admixtum, ut sæpe nobis quoque accidit. Præposterum enim erat quod eum optabant in mundo retinere. Hoc vitium ut corrigat, amorem ipsos iubet aliò intendere, nempe ut seruandis quæ dederat præceptis studium impendant. Vtilis certè doctrina: quia ex iis qui sibi Christum amare videntur, paucissimi sunt qui rite eum colant: quin potius frivolis nugis defuncti, securè sibi indulgent. Hic autem contrà, verus Christi amor ad obseruantiam doctrinæ eius, quasi ad unicam regulam, exigitur. Cæterum etiam monemur quàm vitiosi sint alii nostri affectus, quum ne amor quidem noller in Christum vitio careat, nisi ad puram obedientiam sit compositus.

Infr. 3, 16-17

16 *Et ego rogabo Patrem.*) Hoc quidem sedando quem ex Christi absentia concipere poterant dolori datum fuit remedium: simul tamen promittit Christus se præceptis seruandis vires daturum. nam alioqui parum efficax fuisset exhortatio. Ergo in tempore occurrit, docetque, vt ut absit ab illis corpore, non tamen se passurum vt auxilio destituti iaceant: quia per Spiritum suum illis aderit. Spiritum hunc vocat donum Patris, sed quod ipse precibus suis impetrabit: Alibi à seipso dari promittet. Vtrunque verè & aptè dicitur: nam quatenus mediator & patronus noster est Christus, à Patre impetrat Spiritus gratiam: quatenus Deus est, eam à seipso largitur. Sensus huius loci est, Ego vobis à Patre paracletus datus fui, sed ad tempus: nunc defunctus cursu meo, alium petam vobis dari, qui temporalis non sit, sed perpetuò apud vos maneat. *Paracleti* nomen tam Christo quàm Spiritui hunc tribuitur, & iure: vtrique enim communi munus est nos consolari & exhortari, & nos tueri suo patrocinio. Fuit suorum patronus Christus quandiu in mundo vixit: deinde Spiritus tutelæ & præsidio eos commisit. Si quærat quispiam an non sub Christi clientela etiam hodie simus, responsio facilis est, Christum esse perpetuum patronum, sed non visibili modo. Quandiu versatus est in mundo, palàm se illis patronum exhibuit: nunc verò per Spiritum suum nos tutatur. *Alium* à se vocat propter honorum quæ ab vtroque percipimus discrimen. Christi proprium fuit, expiando peccata mundi iram Dei placare, redimere à morte homines, iustitiam ac vitam acquirere: Spiritus proprium est, nos tam ipsius Christi quàm omnium eius bonorum facere participes. Quamquam non malè hinc personarum distinctio colligitur: proprietate enim differre Spiritum à Filio necesse est, vt alius sit.

Infr. 6, 2, 4, 2

17 *Spiritum veritatis.*) Ornat Spiritum Christus altero titulo, quòd sit magister veritatis. Vnde sequitur, donec ab eo intus simus edocti, vanitate & mendacio captas esse nostras omnium mentes. *Quem mundus non potest accipere.* Antithesis ista gratiæ excellentiam amplificat, qua Deus non nisi electos suos dignatur. Significat enim non vulgare esse donum quo priuatur mundus. Quo sensu etiam Iesaias, Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus. Eo enim plus meretur laudis Dei misericordia erga Ecclesiam, dum singulari priuilegio eam supra totum mundum extollit. Simul tamen discipulos hortatur Christus ne sensu carnis inflati, vt solet mundus, Spiritus gratiam à se repellant. Somnium est terrenis hominibus quicquid de Spiritu sancto prædicat Scriptura, quia ratione sua freti, cælestem illuminationem despiciunt. Tametsi passim grassatur hæc superbia, quæ Spiritus sancti lucem, quantum in se est, extinguit: nos tamen propriæ inopiæ conscii, sciamus non ex alio fonte manare quicquid sanæ intelligentiæ est. Interea ostendunt Christi verba nihil humano sensu posse de Spiritu sancto percipi, sed eum cognosci sola fidei experientia. *Mundus, inquit, capax non est Spiritus, quia eum non cognoscit: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet.* Solus ergo Spiritus est qui in nobis habitando, cognoscendo se præbet, aliàs ignotus & incomprehensibilis.

18 *Non relinquam vos orphanos.*) Docet hic locus quid sint & valeant homines Spiritus præsidio nudati: pupilli nempe sunt, expositi quibuslibet fraudibus & iniuriis, impares ad se regendos: denique ad nullam rem agendam per se idonei. Vnicum tantum defectus remedium est, si nos per Spiritum suum Christus regat, quod se facturum promittit. Primum ergo suæ imbecillitatis monentur discipuli, vt sibi diffisi ab vno Christi præsidio pendeant: deinde promisso remedio eos in bonam spem erigit, quia se illis non defuturum affirmat. Quum dicit, *Veni ad vos,* ostendit quomodo in suis habitet, atque impleat omnia: nempe Spiritus sui virtute. Vnde etiam constat Spiritus gratiam insignem esse Diuinitatis eius testimonium.

19 *Adhuc paululum, & mundus me non amplius videbit: vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos viuētis.*

20 *In illa die cognoscetis quòd ego in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.*

19 *Adhuc paululum.*) Prosequitur commendationem peculiaris gratiæ, quæ discipulis ad leuandum, imò tollendum mœrorem sufficere debebat. Quum subductus (inquit) ero à mundi conspectu, vobis nihilominus adero. Cæterum vt hoc arcano Christi intuitu fruamur, non æstimanda est carnis sensu præsentia eius vel absentia, sed fidei oculis ad perspiciendam eius virtutem intentos esse nos decet. Ita fit vt Christum Spiritu præsentem semper habeant & aspiciant fideles, quantumuis corpore ab eo distent. *Quia ego vivo.* Potest esse duplex sensus: vel vt hæc sententia proximi membri confirmatio sit: vel vt seorsum legatur, Ideo victuros fideles quia viuūt Christus. Priorem sensum libenter amplector, ex quo tamen elicitur hæc altera doctrina, vitam Christi nostræ causam esse. Initio causam discriminis notat, cur videndus sit à suis, non à mundo: quia videri nequeat Christus nisi secundum vitam spirituales, qua mundus orbatus est. Non videt Christum mundus, nihil mirum: mors enim cæcitatatis causa est. verum simulac spiritui viuere quis coepit, oculis etiam ad Christum videndū præditus est. Hoc autè ideo fit quia cum Christi vita etià nostra cõiuncta est: atque ex ea non secus ac ex fonte suo manat,

Mortu

Mortui enim fumus in nobis, & vita qua nobis blandimur, mors pessima est. Ergo quum de adipiscenda vita agitur, vertendi sunt in Christum oculi, & vita eius fide ad nos transferenda, vt certò statuant conscientia nostra, quoad viuere Christus, nos à periculo interitus esse tutos. Stat enim istud fixum, nullam fore eius vitam membris mortuis.

20 *In illa die.*) Multi ad diem Pentecostes referunt: sed potius notatur continuus tanquam vnius diei tenor, ex quo virtutem Spiritus sui exeruit Christus vsque ad resurrectionem vltimam. Iam tunc cognoscere coeperant, sed erat tenue quoddam rudimentum: quia nondum tam efficaciter operatus in illis fuerat Spiritus. Nam huc verba tendunt, non posse otiosa speculatione cognosci qualis sit sacra & mytica inter nos & ipsum vnio, qualis rarsum inter ipsum & Patrem: sed hunc vnium eius noscendæ modum esse, quum vitam suam arcana Spiritus efficacia in nos diffundit. atque illud est fidei experimentum cuius paulo antè memini. Quod autem olim abusi sunt hoc testimonio Arriani, vt Christum probarent participatione tantum & gratia Deum esse, facile diluitur eorum cauillum. Neque enim Christus de æterna sua essentia simpliciter differit: sed Diuinam illam virtutem quæ in eo fuit patefacta commendat. Quemadmodum enim Pater omnem bonorum plenitudinem in Filio deposuit, ita vicissim se totum in nos effudit Filius. Dicimur *in ipso esse*, quia in eius corpus insiti, iustitiæ bonorumque eius omnium sumus confortes: ipse *in nobis esse dicitur*, quia Spiritus sui efficacia clarè demonstrat se nobis esse vitæ authorem & causam.

21 *Qui habet præcepta mea, & seruat ea, is est qui diligit me: & qui diligit me, diligitur à Patre meo: & ego diligam eum & manifestabo me ipsum ei.*

22 *Dicit illi Iudas, non ille Iseriotes, Domine, quid factum est quod te nobis manifestaturus sis & non mundo?*

23 *Respondit Iesus, & dixit illi, Si quis diligit me, sermonem meum seruat: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*

24 *Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quem audistis non est meus, sed eius qui misit me, Patris.*

21 *Qui habet præcepta mea.*) Iterum repetit superiorem sententiam, quod certa amoris erga ipsum nostri approbatio in eo sita sit, si præcepta eius seruemus. Cuius rei toties admonet discipulos, ne à scopo aberrant: quia nihil proliuius est nobis quàm ad carnalè affectum delabi, ita vt sub Christi nomine aliud quàm Christum amemus. Quò spectat etiam illud Pauli, Etiam si nouerimus secundum carnem Christum, non tamen amplius sic eum cognoscimus. Simus igitur noua creatura. *Habere præcepta* significat in illis esse rectè institutum: *Seruare* autem, se & vitam formare ad eorum regulam. *Qui diligit me.* Perinde loquitur Christus ac si Deum suo amore præueniret homines. Quod absurdum est: nam quò tempore inimici eramus, reconciliauit nos sibi, Rom. 5. b. 10. Et nota sunt Iohannis verba, Non quod priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit. Verùm hic non est disputatio de causa vel effectu. Ideò perperam colligitur, amorem quo Christum complectimur, Dei erga nos amore esse ordine priorem. Tantum enim hoc voluit Christus, beatos fore omnes qui ipsum diligunt: quia vicissim ab ipso & Patre diliguntur: non quod tunc incipiat Deus ipsos diligere, sed quia ipsi insculptum in cordibus habent paterni eius amoris testimonium. Eodem spectat quod proximè sequitur membrum, *Manifestabo me illi.* Cognitio certe amorem præcedit: sed hoc voluit Christus se puris doctrinæ suæ cultoribus daturum vt in dies in fide proficiant: hoc est, Faciam vt propius & familiaris ad me accedant. Hinc collige, fructum pietatis esse progressum in Christi notitia. Nam is qui se habenti daturum promissit, reiectis hypocritis proficere facit omnes in fide, qui Euangelii doctrinam ex animo amplexi, se totos in eius obsequium formant. Atque hinc fit vt multis retrò abeuntibus, vix decimum quenque videamus in recto cursu progredi: quia maior pars indigna est cui se manifestet Christus. Notandum autem est, quod hic amplior Christi cognitio tanquam singulare nostri in Christum amoris præmium proponitur: vnde sequitur incomparabilem esse thesaurum.

22 *Dicit illi Iudas.*) Non abs re interrogat cur inter paucos lucem suam contineat Christus, qui Sol est iustitiæ, à quo totum mundum illuminari decet, itaque minus consentaneum esse videtur vt paucis irradiet, ac non vbique diffundat absque discrimine suum fulgorem. Responso Christi non explicat totam quæstionem: quia nulla illic fit mentio primæ causæ, cur se paucis manifestans Christus, maiorem hominum numerum celet. nam certè omnes initiò pares inuenit, hoc est à se profusus alienos. quare neminem eligere potest qui ipsum amet: sed ex hostibus suis eligit quorum flectat corda in amorem sui. Verùm discrimen illud quod à proposito remotum erat, in præsentia attingere noluit. consilium eius erat, discipulos ad feritum pietatis studium hortari, vt maiores in fide facerent progressus. Ergo contentus fuit hac nota discernere eos à mundo, quod Euangelii doctrinam seruent. Hæc autem nota posterior est fidei principio, quia vocationis est effectus. Alibi discipulos admonuerat Christus gratuitæ suæ vocationis, atque idem in memoriam illis posita reducet: nunc tantum iubet in doctrinæ suæ obseruantiam & pietatem incumbere. Ostendit porò Christus his verbis quomodo ritè obediatur Euangelio: nempe quum officia nostra & externæ actiones ex illius amore nascuntur. Frustra enim laborant brachia & pedes totumque corpus, nisi in corde regnet amor Dei, qui gubernet externa membra. Iam quum certum sit nos seruare Christi præcepta quatenus ipsum amamus, sequitur nullibi posse reperiri in mundo perfectum eius amorem: quia nemo est qui perfectè seruet eius mandata. Gratium tamen Deo est eorum obsequium qui ad hunc scopum vero conatu aspirant.

Caput
XIII.

23 *Pater meus diligit eum.*) Iam prius exposuimus non statui in secundo ordine Dei amorem, quasi pietatem nostrā sequatur *vt amoris causam* : sed vt certò persuasi sint fideles, obedientiam quam Euangelio præstant, Deo gratam esse : & noua subinde donorum incrementa ab eo expectent. *Veniemus ad eum* qui me diligit, hoc est, sentiet in se residere Dei gratiam, & magis magisque in dies Dei donis augebitur. Etgo dilectionem nominat, non illam æternam qua nondum natos etiam ante creatum mundum complexus est: sed ex quo eam cordibus nostris obliquit, quum nos facit adoptionis suæ participes. Ac ne primam quidem illuminationem intelligit: sed eos fidei gradus per quos assidue fideles pergere oportet, iuxta illud, Habenti dabitur. Perperam ergo ex hoc loco eliciunt Papistæ duplicem amorem quo Deum prosequimur: Fingunt Deum naturaliter à nobis diligi priusquam nos Spiritu suo regeneret: & hæc etiam præparatione nos mereri regenerationis gratiam. Quasi verò non passim doceat Scriptura, & ipsa etiam experientia clamet, nos prorsus à Deo auersos esse, cuiusque odio infectos & refertos, donec corda nostra mutet. Tenendum est ergo illud Christi consilium, quòd venturi sint ipse & Pater, vt fideles in perpetua gratiæ fiducia confirmet.

Matt. 13. b. 12

24 *Qui non diligit me.*) Quia incredulis permitti sunt fideles in mundo, & eos tãquam in mari turbulento variis procellis agitari necesse est: hac rursus admonitione confirmat eos Christus, ne abstrahantur malis exemplis, ac si diceret, Ne respicite in mundum vt ab eo pendeatis: quia semper erunt qui me & meam doctrinam contemnunt: vos autem gratiam, quam semel amplexi estis, constantè ad finem retinete. Interea significat mundum iustas suæ ingratitude poenas dare quum in sua cæcitate perit, quando veræ iustitiæ contemptu impium aduersus Christum odium prodit. *Et sermo quem audistis.* Ne propter mundi pernicitiam labascant aut vacillent discipuli, auctoritatem rursus doctrinæ suæ conciliat, quum testatur ipsam à Deo esse, non humanitatis in terra confictam. Atque in hoc fidei nostræ consistit firmitas, si Deum nobis ducem esse scimus, nec alibi quàm in æterna eius veritate esse fundatos. Quantumuis ergo cum sua proteruita insanat mundus, sequamur Christi doctrinam, quæ supra cælum & terram longè eminet. Quum sermonem negat esse suum, accommodat se discipulis: ac si diceret, Non humanum esse, quia fideliter tradat quòd illi à Patre iniunctum est. Interea scimus, quatenus æterna est Dei sapientia, ipsum esse vnicum omnis doctrinæ fontem, & eius Spiritu loquutos esse quicumque ab initio fuerunt Prophetas.

25 *Hæc loquutus sum vobis apud vos manens.*

26 *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ vobis dixi.*

27 *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quemadmodum mundus dat, ego do vobis. ne turbetur cor vestrum, neque formidet,*

28 *Audistis quòd dixerim vobis, Vado, & venio ad vos. si diligeretis me, gauderetis utique quòd dixerim, Vado ad Patrem, quia Pater maior me est.*

25 *Hæc loquutus sum.*) Hoc ideo addit ne despondeant animum etsi minus profecerint quàm par erat. Spargebat enim tunc doctrinæ semen quod aliquandiu suffocatum latuit in discipulis. Ergo eos ad bene sperandum hortatur, donec fructum proferat doctrina quæ nunc videri possit inutilis. In summa, testatur illis, in doctrina quam audierant suppetere vberem consolationis materiam, nec alibi quærendam esse. Quòd si non illis statim appareat, iubet esse bono animo, donec Spiritus interior magister, idem in ipsorum cordibus loquatur. Valde utilis omnibus admonitio, nisi statim consequimur quicquid docet Christus, obrepit fastidium, & irritum in rebus obscuris laborem infumere nos piget. Atqui asserenda est prompta docilitas, præbendæ aures, & retinenda attentio, si ritè in Dei schola proficere cupimus: præsertim verò tolerantia opus est, donec patefaciat Spiritus quod frustra vili sumus sæpius legisse vel audisse. Quare, ne languescat in nobis discendi studium, vel in desperationem labamur vbi non statim assequimur loquentis Christi mentem, sciamus hoc nobis omnibus dici, *Spiritus tandem suggeret* quæ loquutus sum. Hanc quidem poenam denuntiat incredulis Iesaias vt sermo Dei sit illis tanquam liber clausus: sed Dominus hoc etiam modo plerunque suos humiliat. Ideo patienter ac placidè expectandum reuelationis tempus, nec verbum propterea respuere decet. Caterùm quum testetur Christus proprium esse Spiritus sancti munus docere Apostolos quòd iam ex ipsius ore didicerant, sequitur irritam & nihili fore externam prædicationem nisi accedat Spiritus magisterium. Duplicem ergo habet Deus docendi modum. nam & hominum ore insonat nostris auribus, & intus Spiritu suo nos compellat: idque facit nunc eodem momento, nunc diuersis temporibus, prout illi visum est. Obserua autem quænam sint illa omnia quorum doctorem fore Spiritum promittit: Suggestet, inquit, vel reducet in memoriam quacunque dixi. Vnde sequitur non fore nouarum reuelationum architectum. Hoc vno verbo refutatur licet quæcunque sub prætextu Spiritus in Ecclesiam figmenta ab initio hucusque Satan inuexit. Mahometes & Papa commune habent religionis principium, Non contineri in Scriptura perfectionem doctrinæ, sed quiddam altius reuelatum esse à Spiritu. Ex eadem lacuna nostro tempore Anabaptistæ & Libertini sua deliria hauserunt. Atqui impostor est spiritus, Non Christi, qui extraneum aliquod ab Euangelio commentum ingerit. Spiritum enim Christus promittit qui Euangelii doctrinam quasi subscriptor confirmet. Quid sit mitti Spiritum à Patre in Christi nomine, supra exposui.

Iesa. 29. d. 11

27 *Pacem relinquo vobis.*) Pacis nomine intelligit prosperum successum, quem sibi mutuò precari solent homines dū simul cōueniunt, vel alius ab alio digreditur. Hoc enim valet pacis nomen in lingua

gua Hebraica. Alludit ergo ad vulgatum suæ gentis morem: acsi diceret, Relinquo vobis meum valete. Sed mox subiicit, longè plurius esse hanc pacem quam soleat esse inter homines, qui plerunque frigidè tantum cæremonix caula pacem in ore habent: vel si pacem alicui serio precantur, non tamen eam reipsa dare possunt. Christus autem pacem suam non in nudo & inani voto sitam esse admonet, sed cum effectu coniunctam. Summa est, discedere quidem ipsum corpore, sed pacem eius manere penes discipulos. hoc est, fore eius benedictione semper fœlices. *Ne turbetur cor vestrum.* Iterum trepidationem corrigit quam ex suo discessu conceperant discipuli. Causam trepidandi esse negat: quia corporali tantum eius aspectu careant, vera autem eius præsentia fruantur per Spiritum. Hoc præsentix genere nos quoque coarctanti esse discamus: nec carni indulgeamus quæ Deum semper externis suis figmentis alligat.

28 *Si diligeretis me.*) Amabant haud dubiè Christum discipuli, sed aliter quàm decebat. fuit enim aliquid carnale admistum, vt ab eo diuelli non sustinerent. Quòd si spiritualiter eum amassent, nihil magis illis fuisset cordi quàm eius ad Patrem reditus. *Quia Pater maior me est.* Variè detortus fuit hic locus. Ariani, vt Christum probarent quendam secundarium esse Deum, obiciebant minorem esse Patre. Patres orthodoxi, vt tali calumniæ ansam præciderent, dicebant hoc debere ad naturam humanam referri. Atqui vt impiè hoc testimonio abusi sunt Ariani, ita nec recta nec consentanea fuit Patrum solutio. hic enim neque de humana Christi natura, neque de æterna eius Diuinitate sermo habetur, sed pro infirmitatis nostræ captu se medium inter nos & Deum constituit. Et certè quia ad Dei altitudinem pertingere nobis datum non est, descendit ad nos Christus, vt nos eoufque attolleret. Gaudendum, inquit, erat, quòd redeam ad Patrem: quia hæc vltima est meta ad quam tendere vos oportet. Non ostendit his verbis quid à Patre in se differat: sed quorsum ad nos descenderit, nempe vt Deo nos vniret. donec eò peruentum fuerit, stamus velut in medio stadio. Nos quoque Christum non nisi dimidium & lacerum imaginamur, nisi ad Deum nos perducat. Similis est locus Pauli, 1. Corinth. 15. vbi dicit Christum traditum esse regnum Deo & Patri, vt sit Deus omnia in omnibus. Regnat certè Christus non in humana tantum natura, sed quatenus Deus est manifestatus in carne. Quomodo igitur regnum exuet? Nempe quia Diuinitas, quæ nunc in sola Christi facie cernitur, tunc palàm in se conspicua erit. Hoc solum dissimile est, quòd Paulus illic perfectionem vltimam deseribit Diuini fulgoris, cuius radii fulgere cœperunt ex quo ascendit Christus in cælum. Vt res clarius pateat crassius adhuc loquendum est. Non conficit hic Christus Patris Diuinitatem cum sua, nec humanam suam naturam Diuinx Patris essentix comparat: sed potius statum præsentem cælesti gloriæ ad quam mox recipiendus erat, acsi diceret, Cupitis me retinere in mundo: atqui præstat in cælum ascendere. Sic ergo discamus Christum aspiciere in carne exuanitum, vt nos ad beatæ immortalitatis fontem ducat. Neque enim dux nobis constitutus est vt tantum in sphæram lunæ vel solis nos euehat, sed vt nos vnum efficiat cum Deo Patre.

1. Cor. 15. c. 24

29 *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.*

30 *Non amplius multa loquar vobisum: venit enim mundi huius princeps, & in me non habet quicquam,*

31 *Sed vt cognoscat mundus quòd diligo Patrem, & quemadmodum mihi præcepit Pater, sic facio: surgite, eamus hinc.*

29 *Et nunc dixi vobis.*) Oportuit hac de re sæpius moneri discipulos: quia arcanum erat omni humano captu longè altius. Se autem prædicere testatur quòd futurum est, vt post euentum credant. Fuit enim hæc utilis fidei ipsorum confirmatio, quum memoria repeterent vaucinia Christi, & oculis completum cernerent quod ex ore illius antè audierant. Videtur tamen species esse concessionis: acsi diceret Christus, quia nondum tam reconditi mysterii capax est modulus vester, ego vobis ignosco vsque ad rei euentum, qui vobis interpretis vice erit ad hanc doctrinam explicandam. Ergo tamen si ad tempus visus sit surdis canere, postea apparuit non frustra quasi in aerem sparsa fuisse verba, sed iactum fuisse in terram semen. Quemadmodum autem hic de sermone suo & rerum euentu loquitur Christus, ita mors eius & resurrectio & in cælum ascensus in vnum cum doctrina coalescunt, vt fidem in nobis generent.

30 *Non amplius multa loquar vobiscum.*) Hoc verbo attentos sibi discipulos reddere voluit, & eorum animis suam doctrinam altius infigere. Satietas enim fastidium vt plurimum affert: ardentius autem expetitur quod non habetur ad manum, & excipitur maiori studio quod statim è medio tollendum est. Denuntiat ergo se breui abiturum, quo magis cupidi sint audiendæ doctrinæ. Quamquam autem toto vitæ cursu docere nos non cessat Christus, potest tamen etiam ad vsum nostrum aptari hæc sententia: quia quum breue sit vitæ nostræ curriculum, occasio vtendum est. *Venit enim mundi huius Princeps, & in me.* Poterat simpliciter dicere breui se moriturum, ac iam instare horam mortis: sed circumloquitur, vt præmuniat eorum animos, ne tam deformi & abominando mortis genere territi deficient. Nam credere in ipsum crucifixum, nihil aliud est quàm vitam quaerere apud inferos. Primum dicit hanc Satanæ potestatem datum iri: deinde, addit, se ideo cessurum, non quod necessitate cogatur, sed vt Patri obediat. Vocatur diabolus, mundi princeps, non quòd separatim aliquod regnum à Deo habeat, quemadmodum sinxerunt Manichæi: sed quia Dei

Manichæi.

Ca. XV. peccato inflicta fuerit poena, sicuti quotidie in deterius ob noua peccata augetur, discamus & nos & peccata nostra odisse. Sic autem captiui tenemur sub Satanæ imperio ut tamen non excuset nos à culpa hæc seruitus quæ voluntaria est. Notandum est præterea tribui hinc diabolo quod ab impiis hominibus gestum est. Nam quum ferantur Satanæ impulsu, merito opus eius censetur quicquid agunt. *In me non habet quicquam.* Quia factum est Adæ peccato ut mortis imperium habeat Satan, Christum, qui ab omni noxa immunis est, attingere non poterat, nisi se vltro subiecisset. Quamquam hæc verba latius patere arbitror quàm exponi soleant. sic enim loquuntur interpretes, Nihil in Christo reperit Satan, quia nulla in eo mortis materia est, quum purus sit ab omni peccati labe. Atqui, meo iudicio, non suam tantum munditiam hinc prædicat Christus, sed Diuinam quoque potestatem, quæ morti non erat obnoxia. Testatum enim esse discipulis oportuit, non infirmitate ipsum succumbere: ne minus honorificè de virtute eius sentirent. Verum in hac generali sententia etiam illa prior includitur, quod Satanæ in subeunda morte obstrictus non sit. Vnde colligitur, vicem nostram, quum se morti submitteret, obiisse.

31 *Et cognoscat mundus.*) Aliqui vno contextu legunt, *Et cognoscat, &c. surgite, eamus hinc:* ut plena sit oratio, alii seorsum legunt verba illa, & hinc defectum esse putant. Quia non magni interest quo ad sentum vitruuis eligas, in medio relinquo. Hoc præcipue notandum est, hinc Dei decretum statui summo loco, ne Christum putemus Satanæ violentia raptum ita fuisse ad mortem ut quicquam illi præter Dei consilium acciderit. Deus enim est qui Filium suum ordinauit propitiatorem, & qui eius morte expiari mundi peccata voluit. Hoc ut fieret, Satanæ ad breue tempus permisit quasi victorem illi insultare. Satanæ ergo non resistit Christus, ut Patris decreto obtemperet, atque ita suam obedientiam in pretium iustitiæ nostræ offerat. *Surgite, eamus hinc.* Nonnulli existimant Christum his dictis locum mutasse, & quæ sequuntur, inter ambulandum fuisse ab eo dicta: sed quum postea subiiciat Ioannes egressum fuisse Christum, magis consentaneum videtur quod discipulos hortari Christus voluerit ad idem obsequium Deo præstandum cuius tam præclarum specimen in ipso cernebant: non autem quod eodem momento ipsos eduxerit.

CAPVT XV.

Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est.
 2 *Omne palmitem in me non ferentem fructum tollet: & quicumque fructum affert, purgabit eum, ut abundantiore fructum afferat.*
 3 *Iam vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.*
 4 *Manete in me, & ego in vobis. quemadmodum palmes non potest ferre fructum à seipso, nisi manserit in vite: sic neque vos, nisi in me manseritis.*
 5 *Ego sum vitis, vos palmites. qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me non potestis quicquam facere.*
 6 *Siquis non manserit in me, ubi eiectus fuerit foras tanquam palmes, & exaruerit, colligent ipsum, & in ignem conijcient, & ardebit.*

1 *Ego sum vitis.*) Summa huius similitudinis est, nos steriles esse atque aridos natura, nisi quatenus Christo insiti, nouam vim & aduentitiam ab eo haurimus. ἀμπελον alios sequutus vitem transtulit; κλήματι, palmites. Est autem vitis propriè planta ipsa, non ager vitibus consitus, quem vineam appellant. Quamquam interdum pro vinea capitur: sicuti quum Cicero pauperum agellos & viticulas coniungit. Palmites autem brachia sunt quæ vitis supra terram emittit. Quum autem κλήμα Græcis vitem quoque significet, & ἀμπελος vineam, magis in eam sententiam inclino, quod se Christus terræ vitibus consitæ, & nos plantis ipsis comparet. Quamquam ea de re cum nemine rixabor. tantum monitos volui lectores ut sequantur quod magis probabile ex contextu visum fuerit. Initio hic succurrat quæ in omnibus parabolis tenenda est regula, non excutiendas esse singulas proprietates vitis: sed tantum summam spectandum esse quem in finem Christus simile istud accommodet. Tres autem præcipuæ sunt partes: quod nulla nobis bene agendi facultas nisi ab ipso suppetat: quod nos in ipso radicem habentes Pater purgando excolit: quod infructuosos palmites tollit, ut in ignem proiecti ardeant. Omnes ferè putet negare, quicquid habent boni, sibi esse à Deo: sed postea gratiam vniuersalem sibi datam esse fingit, quasi naturaliter ingenita esset. Christus verò præcipuè in hoc insistit, vitalem succum à se vno manare: vnde sequitur, infructuosam esse omnique boni vacuam hominum naturam: quia vitis naturam nemo sapit donec in eum fuerit insitus. Atqui hoc speciali gratia datur solis electis. Primus ergo honorum omnium autor Pater, qui nos manu sua plantat: vitæ autem principium est in Christo, ex quo radicem in eo agere incipimus. Quum se veram vitem appellat, perinde est acsi dixisset, Ego verè sum vitis. itaque frustra se homines in quærendo alibi vigore fatigant: quia non aliunde proueniet vitis fructus quàm à palmitibus ex me progenitis.

2 *Omne palmitem.*) Quia Dei gratiam alii corrumpunt, alii malignè supprimunt, alii ignauia suffocant, sollicitudinem his verbis inculcat, quum ex vite tollendos pronuntiat quicumque erunt infructuosi palmites. Sed quæritur an fructu possit carere qui insitus est in Christo. Respondeo, multos in vite cenferi opinione hominum, qui re ipsa radicem in vite non habent. Ita Dominus vineam suam nominat apud Prophetas populum Israel, qui externa professione nomen Ecclesie habebat. *Et quicumque fructum affert.* Docet his verbis, fideles, ne degenerent, opus habere assidua cultura, nec boni quicquam

quam proferte nisi Deus manū subinde admoueat. Neq; enim sufficiet nos semel factos fuisse adoptionis participes, nisi Deus gratiæ suæ cursum in nobis prosequatur. Putationis meminit: quæ superfluis & noxiis vitis abundat caro nostra, eorūque nimis fecunda est quæ sine fine excrescunt & pullulant, nisi Dei manu purgemur. Quum dicit putari vites ut fructum vberiore afferrant, docet quales debeant esse piorum in pietatis cursu progressus.

3 *Iam vos mundi estis.*) Admonet iam in seipſis expertos esse quod dixerat, quia scilicet in ipſo plantati, simul etiam purgati fuerint. Modum purgationis ostendit, nempe doctrinam. Nec dubium est de externa prædicatione eum loqui, quum dicitur exprimat sermonem quem ex ore eius audierant. Non quòd in se tantum efficaciam habeat vox hominis ore prolata, sed quatenus in corde operatur Christus per Spiritum: vox ipsa, purgationis organum est. Interea non intelligit Christus omni vitio puro esse Apostolos: sed experimentum illis proponit, unde discant quàm necessaria sit gratiæ continuatio. Præterea Euangeliū doctrinam illis à fructu commendat, quo magis acuantur ad cōtinuam eius meditationem, quum sit tanquam vinitoris cultellus ad sordes purgandas.

4 *Manete in me.*) Iterum ad studium & curam retinendæ gratiæ qua præditi sunt, ipsos hortatur, nunquam enim satis expergeferi potest carnis securitas. Nec certè alio spectat Christus nisi ut nos, quasi gallina pullos suos, sub alis contineat: ne leuitate nostrā abrepti, inde auolemus in nostrum exitium. Ergo ut probet se non cœpisse salutis nostræ opus ut abrumpat in medio cursu, Spiritum suum promittit semper fore in nobis efficacem, si modò per nos non steterit. *Manete in me*, inquit, quia in vobis manere paratus sum. Item, Qui in me manet, hic fert fructum multum. Quibus verbis declarat eos omnes qui vitam in se radicem habent, fructiferos esse palmites.

5 *Sine me nihil potestis.*) Clausula est atque applicatio totius parabolæ, quando extra ipsum sumus, nihil boni fructus & Deo grati proferre: quia ad bene agendum minimè simus idonei. Hanc sententiam Papiſtæ non extenuant modò, sed enervant: imò profus eludunt. Et si enim verbo tenus fatentur nos sine Christo nihil posse, aliquid tamen facultatis suppeditare nobis somniant, quod per se quidem non sufficiat, Dei tamen gratia adiutum cooperetur. Neque enim hominem ita exinaniri iustinent quin aliquid ex se conferat. Verum tam clara Christi verba eludere non ita promptum est. Tale est Papiſtarum commentum. Nos sine Christo nihil posse: ab eo tamen adiutos, habere aliquid ex nobis præter eius gratiam. Christus verò contrà pronuntiat, nos nihil posse ex nobis. Palmes, inquit, fructum non fert à seipſo. Ergo non tantum cooperantis suæ gratiæ auxilium hic commendat, sed nos penitus priuat omni virtute, nisi quam suppeditat ipſe nobis. Ergo hæc particula *Sine me* sic resolui debet, Non nisi ex me. Sequitur aliud cauillum. palmitem enim obtendunt aliquid habere à natura: quia si alius furculus non frugifer in vineam inferatur, nihil producet. Verum hoc facile diluitur: quia non differit Christus quid genuinum habeat palmes antequam viti adhæreat: sed intelligit potius, tunc nos demum incipere palmites fieri dum nos in ipsum coaluimus. Et certè Scriptura alibi ostendit, nos, antequam in ipſo simus, inutile & aridū esse lignū.

6 *Si quis in me non manserit.*) Iterum proposita ingratiudinis poena, eos ad perseverantiam acuit & sollicitat. Est quidem hoc Dei donum, sed non est superuacua ad timorem exhortatio, ne caro nostra exultans nos eradicet. *Arescere* dicuntur instar emortui sarmenti qui à Christo reſecti sunt, quia sicut initium vigoris ab ipſo est, ita & continuus tenor. Non quòd ex electis aliquem contingat vnquam exsecari, sed quia multi hypocritæ in speciem ad tempus florent & virent, qui postea in reddendo fructu spem Domini frustrantur.

7 *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quod volueritis petitis, & fiet vobis.*

8 *In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum multum feratis, & sitis mei discipuli.*

9 *Quemadmodum dilexit me Pater, ego etiam dilexi vos: manete in dilectione mea.*

10 *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego præcepta Patris mei seruavi, & maneo in eius dilectione.*

11 *Hæc loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis maneat, & gaudium vestrum completum sit.*

7 *Si manseritis in me.*) Quia sæpe sentiunt fideles se famelicos esse, & procul abesse ab illa opima pinguedine quæ ad vberem fructum reddendum sufficiat, ideo nominatim hoc additum est, quibuscunque rebus indigeant qui in Christo sunt, paratum esse eorum inopiæ subsidium simulatque à Deo petierint. Valde utilis admonitio. nam ut nos in studio precandi exercent Dominus, sæpe esurire patitur: verum si ad eum confugimus, nunquam votis nostris deerit quin suppeditet ex sua inexhausta copia quicquid fuerit nobis opus. Quum dicit, *Si verba mea in vobis manserint*, significat nos fide in ipſo radicem agere. Nam simulac discessum est ab Euangeliū doctrina, Christus extra se quæritur. Dum nobis concessum iri promittit siquid voluerimus, quidvis optandi licentiam minimè indulget. malè enim consuleret Deus salutem nostram, si ita facile se nobis ad eoque morigerum præberet. satis enim scitur quàm præposteris votis ut plurimum lasciuiant homines. Sed hinc vota tuorum restringit ad legem ritè precandi, quæ Dei arbitrio subicit nostros omnium affectus: idque circumstantia loci confirmat. *Velle* enim suos intelligit non diuitias, vel honores, vel aliquid simile, quod stultè expetit caro: sed vitalem Spiritus sancti succum quo fructificent.

Ca. XV.

8 *In hoc glorificatus est.*) Confirmatio proximæ sententiæ. Nam minimè dubitandum esse ostendit quin exaudivit Deus suorum preces, dum se fructuosos reddi cupient: quia hoc maximè facit ad eius gloriam. Simul tamen ab hoc fine vel effectu bene agendi studium in illis accendit. quia nihil pluris nobis esse debet quàm ut per nos illustretur Dei nomen. Eodem etiam pertinet posterius membrum. *Et sitis mei discipuli:* quia pronuntiat neminem se habere in grege suo nisi qui in Dei gloriam fructificat.

9 *Quæ admodum dilexit me Pater.*) Longè aliquid magis voluit exprimere quàm vulgò putent. nam qui eum hîc de arcano Dei Patris amore, quo semper affectus fuit erga Filium, loqui putant, extraxerunt philosophantur: quum potius Christi consilium fuerit quasi in linum nostrum deponere certum Divini amoris erga nos pignus. Illa igitur argutia nihil ad præsentem locum, Quomodo se Pater in Filio semper amaverit: sed amor cuius hic fit mentio, ad nos referendus est: quia se diligere à Patre testatur Christus quatenus est Ecclesiæ caput, sicuti plusquam necesse nobis est. nam qui sine Mediatore querit quomodo à Deo ametur, labyrintho se implicat, in quo neque viam neque exitum inveniet. Ergo in Christum coniciendi sunt oculi, in quo reperitur expositum Divinum amoris pignus. Nam in illum prorsus effusus fuit Dei amor, ut ab ipso in membra deflueret. Hoc titulo insignitus fuit quòd esset Filius dilectus in quo acquiescat Patris voluntas. Sed finis notandus est: ut Deus in ipso nos gratos habeat. Itaque paternum erga nos omnes Dei amorem in ipso, non secus ac in speculo, contemplari licet: quia non seorsum nec sua priuatim causa diligitur, sed ut nos secum Patri coniungat. *Manete in dilectione mea.*) Quidam ita exponunt quòd Christus mutuum à discipulis amorem exigit. Melius alii, qui active accipiunt dilectionem Christi. Nam amore quo nos semel complexus est vult nos perpetuò frui: ac propterea cauendum esse admonet ne eo nos priuemus. Multi enim oblatam sibi gratiam repudiant: multi abiiciunt quod in manibus habebant. Ex quo itaque semel recepti sumus in Christi gratiam, videndum est ne inde culpa nostra excidamus. Quòd ex his verbis quidam inferunt, nihil efficaciæ esse in gratia Dei, nisi adiuvetur nostra constantia, friuolum est. neque enim concedo, Spiritum à nobis tantum exigere quæ facultatis nostræ sunt, sed ostendere quid fieri oporteat: ut si nobis desunt vires aliunde petamus. Sicuti quum hîc ad perseverantiam nos hortatur Christus, minimè nostro Marte & industria nitendum est: sed rogandus ipse qui præcipit, ut nos in sua dilectione confirmet.

Rom. 5. a. 1

10 *Si præcepta mea.*) Modum perseverantiæ ostendit: si sequamur quòd ipse vocat. nam, ut dicit Paulus, Qui in Christo sunt, non ambulat secundum carnem, sed secundum Spiritum. Hæc enim inter se perpetuò sunt coniuncta, fides, quæ apprehendit gratuitum Christi amorem, & bona conscientia viæque novitas. Et certè non reconciliat Christus Patri fideles ut impunè lasciant: sed ut Spiritu ipsos suo gubernans, sub Patris manu & imperio contineat. vnde sequitur, abiicere Christi amorem nisi qui vera obedientia probant se eius esse discipulos. Siquis obiciat, pendere igitur à nobis salutis nostræ: si similitudinem respondeo perperam trahi in illam partem Christi verba: quia obedientia quam illi præstant fideles, non tam causa est cur suum erga eos amorem continuet quàm amoris effectus. Vnde enim fit ut vocationi suæ respondeant nisi quia Spiritu gratuita adoptionis aguntur? sed videtur nimis ardua conditio nobis imponi, ut Christi præcepta servemus, quibus continetur exacta iustitiæ perfectio, quæ modum nostrum longè superat. nam inde conficitur, irritum fore amorem Christi nisi angelica puritate præditi simus. Solutio facilis est. nam quum de studio rectè sanctæque viuendi agit Christus, quod in sua doctrina præcipuum est caput minimè excludit, nempe de gratuita iustitiæ imputatione, qua fit ut per indulgentiam veniæ Deo placeant nostra officia, quæ mutila per se & impura reiici merebantur. Censentur itaque fideles servare Christi præcepta quum huc suum studium applicant, etiam si longe à meta distent: quia soluti sunt ab illo rigore Legis, Maledictus omnis qui non impleverit omnia, &c. *Sicut & ego præcepta.* Sicut in Christo electi sumus, ita in eo nobis ad viuum expressa est vocationis nostræ effigies. Itaque meritò se hîc exemplar proponit, ad cuius imitationem se per omnes conforment. In me, inquit, relucet eorum similitudo quæ à vobis postulo. videtis enim ut verè Patri meo addictus sim in obsequium, atque in hoc cursu pergam. Ipse vicissim non me ad momentum aut breve tempus dilexit, sed perpetuus est eius amoris erga me tenor. Hæc conformitas capitis & membrorum semper ante oculos habenda est, non tantum ut se ad Christi exemplum formare studeant fideles: sed ut confidant Spiritu eius se quotidie in melius reformatum iri, ut ad finem usque ambulent in novitate vitæ.

Deut. 27. d. 26

11 *Hæc loquutus sum vobis.*) Subiicit, amorem suum minimè ignotum esse piis, sed fidei sensu percipi, ut beata pace fruantur conscientiæ. Nam gaudium cuius meminit, ex pace illa nascitur quam habent cum Deo quicunque gratis iustificati sunt. Quoties ergo paternus erga nos prædicatur Dei amor, sciamus veri gaudii materiam nobis dari, ut tranquillis conscientis de salute nostra certi simus. Porro *Gaudium* vocatur Christi & nostrum, diuerso respectu. Christi est, quia nobis ab eo datur: ipse enim & author est & causa. Causam esse dico, quia exempti sumus à reatu, dum correctio pacis nostræ illi imposita fuit. Authorem simul voco, quia Spiritu suo metum & anxietatem in cordibus nostris abolet: vnde emergit serena ista hilaritas. Nostrum alia ratione dicitur, quia ipso fruimur ex quo nobis donatum est. Iam quum pronuntiet Christus se hæc ideo loquutum ut gaudium habeant discipuli, ex his verbis statuimus, quicumque in hac concione ritè profecerint, habere in quo acquiescant. *Manendi* verbo significat non caducum aut temporale esse gaudium de quo loquitur: sed quod nunquam excidat vel effluat. Quare discamus quærendam in Christi doctrina salutis fiduciam, quæ tam in vita quàm in morte vigeat. *Gaudium vestrum completum sit.* Addit solidum hoc & plenum gaudium fore: non quòd omni prorsus tristitia vacui sint fideles, sed quòd exuperet gaudii materia, ut nullus unquam metus, nulla anxietas, nullus mæror eos absorbeat. Nam quibus in Christo gloriari datum est, illis neque vita, neque mors, neque ullæ miseriæ obstant quominus tristitiæ insulent.

12 *Hoc est præceptum meum, Ut diligatis inuicem sicut dilexi vos.*13 *Maiorem*

13 *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut quis animam suam ponat pro amicis suis.*

14 *Vos amici mei estis, si feceritis quae ego precipio vobis.*

15 *Posthac non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia quaecunque audiui à Patre meo, nota feci vobis.*

12 *Hoc est praeceptum meum.*) Quum vitam nostram dirigere ad Christi praeceptum conueniat, tenendum in primis est quid ipse velit ac mandet. Iam itaque repetit quod prius dixerat, sibi ante omnia placere vt fideles charitatem inter se mutuam colant. Praecedit quidem ordine amor ac reuerentia Dei: sed quia legitima eius probatio est charitas erga proximos, huius potissimum fit mentio. Porro sicuti nuper in generali doctrina obseruata, ita nunc in specie exemplar nobis proponit quod sequamur, complexus est enim suos omnes, vt se mutuo foueant. Cur de amandis incredulis nihil hoc loco disertè præcipiat, proximo capite dictum est.

13 *Maiorem hac charitatem.*) Amoris erga nos sui magnitudinem interdum commendat Christus, quo melius salutis nostrae fiduciam stabiliat: nunc verò longius progreditur, vt nos suo exemplo adtractes amandos inflammet. Vtrunque tamen simul coniungit. nam immensam lux bonitatis dulcedine vult à nobis fide percipi, deinde hac ratione ad charitatis studium nos allicit. Ita Paulus ad Ephesios, Ambulante in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo, in odore suauitatis. Poterat nos Deus verbo aut nutu redimere, nisi aliter nostra causa vitium esset, vt proprio & vnigenito Filio non parcens, testatum faceret in eius persona quantam habeat salutis nostrae curam. Iam verò plusquam ferrea aut lapidea corda esse oportet quae non emolliet tam incomparabilis Diuini amoris suauitas. Quæritur tamen quomodo pro amicis mortuus fuerit Christus, quum hostes essemus antequam nos reconciliaret. Nam expiatis sacrificio mortis suae peccatis, inimicitias quae inter Deum & nos erant deleuit. Huius quaestionis solutio ex tertio capite petatur, vbi diximus, respectu quidem nostri dissidium esse inter nos & Deum, donec morte Christi abolita sint peccata: ceterum huius gratiae quae in Christo exhibita est, causam fuisse perpetuum Dei amorem, quo etiam hostes suos profectebatur. In hunc quoque modum Christus vitam suam pro alienis exposuit, sed quos iam tunc ipse amabat, mortem aliis pro ipsis non subiturus.

Eph. 5. 2

14 *Vos amici mei estis.*) Non intelligit tantum nos honoris proprio aliquo merito consequi: sed tantum admonet, qua lege nos in gratiam recipiat, & censere inter amicos suos dignetur. quemadmodum nuper dixit, *Si praecepta mea seraueritis, manebitis in dilectione mea.* Apparuit enim gratia seruatoris Dei, erudiens nos vt abnegata impietate & mundanis desiderijs, castè & iustè & piè viuamus in hoc seculo. Profani autem homines, qui impio Euangelij contemptu aduersus Christum lasciuunt, eius amicitiae renuntiant.

Tim. 2. 22

15 *Posthac non dicam vos seruos.*) Altero argumento suum erga discipulos amorem demonstrat, quod scilicet penitus se illis patefecerit, quemadmodum familiaris inter amicos communicatio locum habet. Ego, inquit, longè plus vobis detuli quàm mortalis homo seruis suis soleat. Hoc ergo pignus sit vobis, meae erga vos charitatis, quod comiter & amicè caelestis sapientiae arcana, quae ex Patre audieram vobis exposui. Praclarum certè Euangelij encomium est, quod illic Christi cor habemus quodammodo apertum, ne dubius sit nobis vel obscurus eius amor. Non est quod supra nubes transcendere, vel abyssos penetrare optemus ad petendam salutis nostrae certitudinem: sufficiat nobis hoc amoris testimonium quod in Euangelio continetur: quia nunquam fallit. Dicebat Moses veteri populo, Quae tam incluta tibi caelo gens est quae Deum habeat appropinquantem sibi, sicuti tecum hodie communicat Deus? Atqui magis excellit nostra nobilitas, ex quo Deus totum se in Filio effudit. Quo maior est eorum ingratitude & perueritas qui admirabili Euangelij sapientia non contenti, superba libidine ad nouas speculationes transuolant. *Quaecunque audiui.* Certum est non omnia quae sciuit Christus nota fuisse discipulis: nec verò fieri poterat vt ad tantam altitudinem pertingerent: & quae sit incomprehensibilis Dei sapientia, vnicuique ad certam mensuram partitus est quantum satis erat scientiae. Cur ergo se omnia patefecisse dicit? Respondeo, hoc ad Mediatoris personam & officium restringi. Medium se inter Deum & nos constituit, qui ex arcano Dei sanctuario acceperit quae nobis de manu (quod aiunt) in manum traderet. Nihil ergo eorum quae in salutem nostram erant, & quae scire nostra referebat, omisit Christus apud suos discipulos. Ita quatenus ordinatus est Ecclesiae magister ac doctor vnicus, nihil audiuit à Patre quod non fideliter suos docuerit. Tantum adfit humile discendi studium ac docilitas, & sentiemus non frustra Euangelium à Paulo vocari sapientiam quae perfectos reddat homines.

Deu. 4. 27

Coloss. 1. d. 27

16 *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: & constitui vos, ut eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat: ut quod petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.*

17 *Haece precipio vobis, ut diligatis vos mutuo.*

18 *Si mundus vos odit, scitis quod me priorem vobis odio habuit.*

19 *Si ex mundo essetis, mundus quod suum esset diligeret: quia autem ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propter id vos odit mundus.*

20 *Mementote sermonis quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo:*

Ca. XV. *si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & uestrum seruabunt.*

21 *Sed hæc omnia facient uobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me.*

16 *Non vos me elegistis.*) Clarius adhuc exprimit, non ipsorum merito, sed gratiæ suæ debere ferri acceptum quod in tantum honorem peruenerint. Nam quum se electum fuisse ab illis negat, perinde hoc ualeat ac si diceret, quicquid habent, minimè sibi propria arte vel industria comparasse. Vulgò mutuum quendam concursum fingunt Diuinæ gratiæ & humanæ uoluntatis: sed ista antithesis, Ego vos elegi, non sum à uobis electus, intolidum vni Christo uendicat quod inter ipsum & hominem partiri solent, ac si dictum esset, non sponte moueri hominem ad quærendum Christum, donec quæsitus fuerit. Non agitur hîc quidem de communi piorum electione qua in filios Dei adoptantur, sed de particulari qua discipulos suos ad munus prædicandi Euangelii destinauerat. Verum si gratis nullo suo merito electi fuerunt illi ad munus Apostolicum, certum est multo magis gratuitam esse electionem qua ex filiis iræ & semine maledicto efficiuntur uitæ æternæ hæredes. Adde quod gratiam suam Christus, qua electi fuerant in Apostolos, sic commendat in hoc loco ut priorem illam, qua insiti fuerant in Ecclesiæ corpus, simul coniungat. Imò generaliter quicquid in ipsos contulerat dignitatis, his uerbis complectitur. Intermittitur de Apostolatu disertè tractari. Consilium enim Christi est incitare discipulos ad munus suum strenuè obsequendum. Materiam exhortationis sumit ex gratuito favore, quo ipsos dignatus fuerat. Nam quo magis obstructi sumus Domino, ad præstanda quæ requirit officia seruentiores esse decet: alio qui foedæ ingratiutinis crimen effugere non licebit. Vnde apparet nihil esse quod nascrius ad sanctè pietate uiuendi studium accendere debeat, quàm dum agnoscimus Deo nos omnia debere, nihil nos habere proprium, tam initium salutis nostræ quàm omnes quæ inde sequuntur partes fluere ex gratuita eius misericordia. Porrò quàm uera sit hæc Christi sententia, inde clarè perspicitur quòd eos sibi Christus Apostolos delegit qui omnium ineptissimi uideri poterant. Quanquam in eorum persona perpetuum gratiæ suæ monumentum extare uoluit. Nam (quemadmodum admonet Paulus) quis hominum reperiretur ad obsequendam legationem idoneus qua sibi Deus humanum genus reconciliat? Imò quisnam est mortalis homo, ut sustineat Dei personam? Solus ergo Christus est qui sua electione idoneos efficit. Ideo Paulus apostolatam suam ex gratia deducit, Rom. 1. a. 5. item ad Gala. 1. c. 15. se ab utero matris segregatum fuisse conimemorat. Imò quum serui simus proflus inuites, qui omnium præstantissimi uidentur, ne minimæ quidem uocationi pares erunt, donec electi fuerint. Interea quo quitque ad altiore honoris gradum euectus est, meminerit se magis Domino esse deuinctum. *Constitui uos.* Electio occulta est donec re ipsa pateat, quum munus homini iniungitur cui destinatus fuit: quemadmodum Paulus, eo quem nuper citauit loco, postquam retulit se ab utero matris fuisse segregatum, postea subiicit Apostolum se creatum esse quum ita uisum est Deo. Sic & Dominus testatur Ieremiam sibi notum fuisse antequam esset in utero matris, quem tamen ad munus Propheticum suo demum tempore uocat. Fieri tamen poterit ut quis rite formatus ad docendum munus accedat: imò hoc in Ecclesia ordinariu est ne quis uocetur nisi qui iam comparatus est ac instructus necessariis dotibus. Quòd Christus se ueriusque facit authorem, nihil mirum: quando quidem non nisi per ipsum agit Pater, & ipse cum Patre agit. Ergo ambobus communis est tam electio quàm ordinatio. *Ureatis.* Nunc ostendit quorsum meminerit suæ gratiæ, ut eos scilicet alacriores ad opus redderet. Non otiosa erat dignitas Apostolatus, sed cum summis difficultatibus certare ipsos decebat. Stimulum ergo addit Christus, ne labores, molestias & discrimina refugiant. Hoc argumentum à fine sumptum est. Deinde ab effectu ratiocinatur Christus, quum dicit, *Et fructum afferatis.* Vix enim fieri potest ut serio quisquam & gnauiter operi incumbat nisi fructuosum laborem speret fore. Ideo pronuntiat Christus conatus ipsorum non irritos fore nec inuites, si modo prompti sint ad obsequendum. Neque enim hîc tantum præscribit Apostolis quid ferat ac profutur eorum uocatio: sed ne languidi sint vel frigeant, prosperum illis successum promittit. Vix dici potest quantum habeat momenti hæc consolatio aduersus tot tentationes quæ quotidie occurrunt Christi ministris. Ergo quoties nobis uidemur operam ludere, in memoriam hoc ueniat, facturum tandem esse Christum ne ludicrum sit & inane quod conamur. nam tunc maximè locum habet promissio quum nihil fructus apparet. Hodie nascuntur homines, & quicumque sapere mundo uidentur, conatus nostros tanquam inconsideratos subannant, quia frustra tentemus cælum terræ miscere: nam interea fructus uotis nostris non respondet. Sed quum Christus ex aduerso pollicitus fuerit sequuturum operæ pretium, quod ad tempus laet, sed uelò inter mundi ludibria in officio præstando laboremus. Quæritur iam quare fructum hunc perpetuum fore Christus dicat, quum dicit, *Et fructus uester maneat.* Quoniam Euangelii doctrina animas Christo acquirit in æternam salutem, multis uideatur hæc esse fructus perpetuitas: sed ego sententiam longius extendo, nempe quòd ad finem usque mundi statura sit Ecclesia. Nam labor Apostolorum hodie quoque fructificat, & prædicatio nostra non unius est seculi, sed Ecclesiam propagabit, ut post mortem nostram nouus prouentus emergat. Quum dicit, *Fructus uester*, perinde loquitur ac si partus esset eorum industria: quum tamen doceat Paulus, eos qui rigant vel putant nihil esse. Et certè excellentius Dei est opus Ecclesiæ creatio quàm ut eius gloria hominibus adscribi debeat: sed quia uirtutem suam exierit Dominus per manum hominum ne frustra laborarent, solet etiam in ipsos transferre quod sibi proprium est. Meminerimus interea tam benignè eum ornare suos discipulos ut eo animet, non inflat. *Ure quicquid petieritis.* Hoc membrum non additum fuit ex abrupto, ut multis uideri posset. Nam quum docendi prouincia longè superet hominum vires, accedunt innumeri Satanæ insultus, qui nunquam sustineri possent nisi Dei uirtute. Ergo ne deficiant

3. Cor. 4. a. 2

Ierem. 1. b. 5

1. Cor. 3. b. 7

ficiant animis Apostoli, Christus cū optimo subsidio occurrit. ac si diceret, Si vobis plus erit negotii quàm ut pares sitis ad explendum munus vestrum, non deerit vobis Pater meus. Nam hac lege constitui vos Euangelii ministros, vt per manum suam ad vos iuandos extentam habeat Pater, quoties in nomine meo petetis vt vobis opem ferat. Et cetè quod plerique doctores vel per ignauiam flaccescunt, vel prorsus concidunt desperatione, non aliunde contingit nisi quòd in officio precandi torpent. Promde hæc Christi promissio nos ad Deum inuocandum sollicitat. Nam quisquis agnoscat à solo Deo esse successum operis, cum timore & tremore suum ei laborem offeret: contra verò, si quis industria sua confusus, Dei auxilium negligat, vel hastam & clypeum abiiciet vbi ad reu ventum fuerit, vel multum fatagendo, nihil tamen proficiet. Porro hic duo vitia cauenda sunt, arrogantia scilicet ac diffidentia: quia sicuti Dei auxilium securè prætereunt qui putant se iam rem habere in manu, sic multi difficultatibus succumbunt, quia non reputant se Dei virtute & præsidio pugnare, sub cuius auspiciis militant.

17 *Hæc præcipio vobis.*) Hoc quoque tempestiuè additum est vt scirent Apostoli in primis requiri mutuam inter ministros dilectionem, quo Ecclesiam Dei concordia studio ædificent. Nullum enim maius impedimentum quàm dum seorsum quisque laborat, nec in commune singuli operas suas conferunt. Nisi ergo fraternam inter se societatem colant ministri, fieri poterit vt aliquas erigant moles, sed dissipatas: nullum interea erit Ecclesie ædificium.

18 *Si mundus vos odit.*) Postquam Apostolos armavit Christus ad pugnam, simul etiam ad patientiam hortatur. neque enim promulgari potest Euangelium quin protinus mundus insanat. quare nunquam fieri poterit vt mundi odia effugiant pii doctores. Hoc maturè prædicit Christus, ne illis contingat quod tyronibus solet, qui propter imperitiam hostibus nondum visis audaces, vbi ad pugnam ventum est, expauescunt. Nec tantum ideo præmonet suos Christus, nequid illis nouum vel inexpectatum accidat, sed eos simul confirmat suo exemplo. Neque enim æquum est, quum ipse exosus mundo fuerit, nos, qui eius sustinemus personam, mūdum (qui semper sui similis est) habere propitium. Verbum *γινώσκετε* in modo indicatio vertere malui. quanquam si quis imperatium malit, non repugno: quia sensus non mutatur. Plus est difficultatis in voce quæ proximè sequitur, nam quum se *Priorem* discipulis vocat, tam ad tempus quàm ad dignitatem referri hoc potest. Prior expositio magis recepta est, nempe quòd Christus ante Apostolos odio habitus fuerit à mundo, verum secunda mihi magis probatur, quòd quòd Christus, qui longè præcellit, non tamen immunis fuerit ab odiis mundi, eadem conditio à ministris non recusanda sit. Eadem enim loquutio est cum ea quam primo capite bis habuimus, *Qui post me venit, mihi* *Iohan. 1. d. 7, & 90*

19 *Si ex mundo effectus.*) Alia consolatio, quòd ideo mundo sint exosi quia ab eo segregati sunt. Hæc autem vera est eorum felicitas & gloria: quia hoc modo ab exitio erepti sunt. *Eligere* hic segregare significat. Iam si electi fuerunt ex mundo, sequitur eos fuisse mundi partem, solaque Dei misericordia discerni à reliquis qui pereunt. Ceterum *Mundi* nomine omnes qui Spiritu Dei regenti non sunt hoc loco Christus designat. nam Ecclesiam mundo opponit, vt plenius videbimus cap. 17. Neque tamen cum hac doctrina pugnat illa Pauli exhortatio, Pacem habete cum omnibus quantum in vobis est. Nam quæ *Rom. 12. d. 18* additur exceptio tantundem valet ac si diceret, Videndum esse quid nobis liceat & fas sit: nequis placendi studio mundi corruptelis indulgeat. Verum potest adhuc alia obici quæstio. nam sceleratos qui ex mundo sunt, vulgò non odio tantum haberi cernimus, sed execrationi esse. hinc certè mundus non diligit quod suum est. Respondeo, terrenis hominibus qui aguntur pro sensu carnis suæ, nunquam verè odio esse peccatum: sed tantum quatenus proprii commodi vel damni cura eos afficit. Quanquam Christi consilium non fuit negare quin mundus intestinis discordiis ferueat, & intra se tumultuetur: tantum ostendere voluit, mundum non nisi quod Dei est in fidelibus odio habere. Atque hinc quoque liquet quam stultè delirent Anabaptistæ, qui hoc vno argumento colligunt se Dei esse seruos, quia maiori hominum parti displiceant. Prompta est enim exceptio, quòd multi qui ex mundo sunt, quos scilicet delectat scæda rerum omnium confusio, eorum doctrinæ faueant: multi item ex mundo eam oderint, quia politicum ordinem cupiunt manere saluum.

20 *Mementote sermonis.*) Possset etiam indicatio modo legi, Memores estis: sed sensu non admodum diuerso. Imperatius tamen modus, meo iudicio, melius congruit. Est autem confirmatio proximæ sententiæ, vbi dicebat Christus se mundo exosum fuisse, qui tamen discipulis erat præstantior, neque enim æquum est vt potior sit serui conditio quàm domini. Porro vbi de personis loquutus est, mentionem etiam doctrinæ facit. nihil enim pios magis conturbat quàm dum doctrinam quæ Dei est, superbè ab hominibus contemni vident. Est enim portentum horribile, cuius aspectus fortissimè quodque peccatus labefactare posset. Sed dum ex alia parte succurrit ipsum Dei Filium non minus contumaciæ expertum esse, non est quod miremur doctrinam Dei tam parum habere inter homines reuerentiæ. Quòd *Suam & illorum doctrinam* dicit, ad ministerium refertur. Vnicus est Ecclesie magister Christus: sed doctrinam suam, cuius magister primus fuerat, voluit deinde per Apostolos suos prædicari.

21 *Sed hæc omnia.*) Quia prodigiosus est mundi furor, dum ita in salutis suæ doctrinam insanit causam affert Christus quòd cæca ignorantia feratur in suam perniciem. nemo enim ex professo cõtra Deum in bellum insurgeret. cæcitas ergo est ac ignorantia Dei quæ mundum rapit vt bellum inferre Christo non dubitet. Semper ergo habenda est causæ ratio: nec alibi vera consolatio est quàm in testimonio bonæ conscientie. Hinc etiam ad gratitudinem erigendi sunt animi: quòd dum in cæcitate sua mundus perit, Deus nos sua luce dignatus est. Interea tenendum est, Christi odiū ex stupore mentis prouenire, quum Deus non cognoscitur. Nam (vt sæpe dico) cæca est incredulitas: non quòd nihil intelligant vel sentiant impii, sed quia confusum est quicquid habent notitiæ, & statim euanescit. Qua de re alibi copiosius tractaui.

- Ca. XV. 22 *Si non venissem, & loquutus fuisssem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*
- 23 *Qui me odit, Patrem quoque meum odit.*
- 24 *Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt tam me quàm Patrem meum.*
- Psal. 35. c. 19* 25 *Sed ut impleatur sermo scriptus in Lege eorum, Quod oderunt me gratis.*
- 26 *Quum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testificabitur de me.*
- Psal. testes estis* 27 *Et vos etiam testimonium redditis, quia ab initio estis mecum.*

22 *Si non venissem.*) Quòd Iudæos dixerat odio prosequi Euangelium, quia Deum non cognoscerent: nequis hoc valere putaret ad leuandam eorum culpam, subiicit eos malignè cæcutire: quemadmodum si quis claudat oculos ne lucem aspiceret cogatur. Nam alioqui obiectum fuisset Christo, Si Patrem tuum ignorant, quò fit vt eorum errori non succurras? cur non saltem tentasti an profusus essent indociles, necne? Respondet se boni ac fidi doctoris officio perfunctum esse, sed sine profectu: quia eos malitia ad sanam mentem redire passà non fuerit. Porrò sub illorum persona ferreum in cutere omnibus voluit, qui Dei veritatem vel sibi oblatam respuunt, vel cognitam volentes oppugnant. Esti autem illos terribilis manet Dei vindicta, Christus tamen suos discipulos hîc magis respicit, vt certa victoriæ fiducia eos animet, nequando succumbant impiorum malitiæ. nam vbi talem audimus fore exitum, iam quasi in media pugna triumphum agere licet. *Peccatum non haberent.* Videtur innuere Christus his verbis, solam incredulitatem peccatum esse: & sunt quibus ita videtur. Augustinus quidem magis sobriè, sed tamen ad eum sensum accedit. nã quia fides remittit & delet omnia peccata, dicit vnũ esse incredulitatis peccatũ quod damnet. Ver hoc dicitur: quando quidem non modo obstat incredulitas ne eximantur homines à mortis reatu: sed fons & causa est malorum omnium. Ceterum tota illa disputatio nihil ad præsentem locum facit. neque enim generaliter accipitur peccati nomen, sed pro circumstantia causæ quæ tractatur. ac si diceret Christus nullo modo excusabilem esse eorum ignorantiam, eo quòd in sua persona malignè Deum respuissent. quemadmodum si insontem, iustum ac purum vocemus quem non nisi ab vno crimine absoluere volumus, cuius reus erat. Ad vnã ergo peccati speciem restringi. ur ista Christi absolutio: quia in Euangelii contemptu & odio Iudæis ignorantia prætextum tollit. Exoritur tamen adhuc noua quæstio, Annon ante Christi aduentũ satis fuerit incredulitas ad damnandos homines. Et sunt fanatici homines qui ex hoc loco perperam colligunt, quicumque ante Christi aduentum mortui sunt extra fidem, dubio suspensioque in statu fuisse, donec illis se Christus manifestauit. Quasi verò non extent complures Scripturæ loci qui solam conscientiam illis ad reatum satis fuisse testantur. Mors (inquit Paulus) vsque ad Moysen regnauit in mundo: Et alibi perituros sine Lege tradit qui sine Lege peccauerint. Quid igitur sibi vult Christus? Certè concessio est in istis verbis, qua significat nihil amplius restare Iudæis quod obtendant ad leuandam culpam, ex quo scientes & volentes oblatam sibi vitam repulerunt. Ita excusatio quam concedit illis, non absoluit penitus, sed tantum sceleris grauitatem extenuat: iuxta illud, Seruus sciens voluntatem Domini sui, & spernens, grauius vapulabit. Neque enim Christi consilium fuit, veniam aliis promittere, sed hostes suos, qui contumaciter Dei gratiam rececerant, tenere conuictos: quo palam constaret omni venia & misericordia indignos esse. Notandum autem quòd non loquitur de nudo suo aduentu, sed qui cum doctrina coniunctus fuit. Neque enim ob solam corporis præsentiam tanto crimine obstricti fuissent: sed doctrinæ contemptus eos prorsus inexculpabiles reddidit.

23 *Qui me odit.*) Insignis locus, quo docemur neminem odio habere Euangelii doctrinam quin suam aduersus Deum impietatem prodat. Aliud quidem multi ore præ se ferunt: nam quum ab Euangelio abhorreant, volunt tamen videri optimi Dei cultores. sed nugæ sunt: intus enim latet Dei contemptus. Ita fit vt doctrinæ suæ luce Christus multorum hypocrisis detegat. Qua de re plura cap. 3. c. 20, diximus, in illum locum, *Qui malè agit, odit lucem.* Item cap. 5. d. 23, *Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.*

24 *Si opera non fecissem.*) Operum nomine complectitur, meo iudicio, quæcunque Diuinæ suæ gloriæ specimina edidit. Nam & miraculis, & Spiritus sancti potentia, & aliis documentis clarè probauit se esse Dei Filium: vt in eo conspicua esset vnigeniti maiestas, sicuti capite primo habuimus. De miraculis obiici solet, nec plura nec maiora ab eo facta esse quàm à Mose & Prophetis. Nota est solutio, hac ratione excellere Christum in miraculis quia non minister duntaxat, vt reliqui, sed propriè author fuerit. suo enim nomine, suo imperio, sua virtute vsus est ad edenda miracula. Cæterum, vt dixi, in genere comprehendit omnia cælellis & spiritualis potentiaë testimonia, quibus illustrata fuit eius Diuinitas. *Viderunt & oderunt.*) Concludit non posse tergiversando effugere hostes suos, quando quidem virtutem spreuerint quam prorsus Diuinam esse constabat. suum enim numen palam Deus protulerat in Filio. quare frustra dicturi erant sibi duntaxat cum homine mortali fuisse negotium. Locus hic admonet vt ad consideranda Dei opera attentius simus: in quibus dum exerit virtutem suam, debitum sibi honorè haberi vult ac deferri. Vnde sequitur, ingratos aduersus Deum esse & malignos quicumque eius dona obscurant, vel contemptum prætereunt.

25 *Sed vt compleatur.*) Quod præter naturam est, videtur incredibile. atqui nihil minus rationi consentaneum quàm Deum odisse: ideo dicit Christus, tanta malitia infectos esse eorum animos, vt gratis oderint. quo ipsorum scelus amplificat. Citat autem Christus locum ex *Psal. 35. c. 19*, quem dicit nunc compleri:

pleri: non quòd iam idem prius Dauidi non accidisset: sed vt obstinam gentis malitiam perstringat, quæ per continuas ætatum series ab atavis ad abnepotes transmissa, sine fine regnabat. ac si diceret nihil ipsos meliores esse patribus qui Dauidi sine causa infeserant. *Legis* nomine Psalmos designat: quia tota Prophetarum doctrina nihil aliud erat quàm Legis appendix. & scimus Moysi ministeriu ad tempus vsque Christi durasse. Ipsorum porò Legem vocat, non honoris causa, sed vt acius pungantur familiari elogio: ac si diceret, Legem habent quasi hereditario iure sibi traditam, in qua mōres suos graphicè depictos vident.

26 *Quum autem.*) Postquam ostendit Christus Apostolis nō minoris debere esse Euangelium, quia multos habeat aduersarios etiam in Ecclesia ipsa: ne impio illorum furor: Spiritus testimonium opponit, quo suffultæ eorum conscientie nunquam labascant. ac si diceret, Sciet quidem mundus contra vos, aliis ludibrio erit vestra doctrina, alii eam execrabitur: sed nulli erunt tam violenti motus qui fidei vestræ firmitatem labefactent, vbi Spiritus sanctus vobis datus fuerit, qui suo testimonio vos stabiliat. Et certè hoc vnum est nostrum præsidium, quum mundus vndique tumultuatur, quòd Dei veritas per Spiritum sanctum in cordibus nostris obsignata, quicquid in mundo est, infra se despiciat. Nam si obnoxia esset hominum iudicis, enties quotidie fidem nostram obrui contingeret. Ergo diligenter notandum est vbinam inter tot varias agitationes consistere nos oporteat, nempe quia non Spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo nobis donata sunt. Vnus ille testis potenter discutit, dissipat, euerit quicquid ab hoc mundo in altum attollitur ad obscurandam aut pessundandam Dei veritatem. Quicumque hoc Spiritu præditi erunt, adeò periculum non est vt propter mundi odia vel contemptum animum despondeant, vt vnus quilibet eorum futurus sit totius mundi victor. Interea cauendū est ne ab hominū respectu pendeamus. Quandiū enim ita vagabitur fides, imò simulacrum Dei fluctuario egressa fuerit, miserè fluctuari necesse est. Ergo ad interius & arcanum Spiritus testimonium reuocanda est, quod sibi è celo datum esse norunt fideles. Testari autem dicitur Spiritus de Christo, quia fidem nostram in eo solo retinet ac sistit, ne vllam salutis partem aibi quæramus. Vocat rursum Paracletum, vt eius patrocinio freti nunquam trepidemus. voluit enim Christus hoc elogio fidem nostram munire, ne vllis tentationibus succumbat. Præsenti etiam circumstantiæ aptandum est quòd vocat Spiritum veritatis. subaudienda est enim antithesis, quòd extra hunc testem variè circumferantur homines, nec vsquam solide resideant: vbi cunque autem loquitur, omni dubitatione & fallaciæ metu liberet hominum mentes. Quod dicit *Se à Patre missurum*, & rursum *A Patre procedere*, ad augendum authoritatis pondus facit. neque enim contra tam validos insultus, contra tot ac tam impetuosas machinas sufficeret Spiritus testimonium, nisi per suam illerius à Deo profectum esse. Christus ergo est qui Spiritum mittit, sed ex cælesti gloria: vt sciamus non humanum esse donum, sed certum Diuinæ gratiæ pignus. Vnde apparet quàm friuola fuerit Græcorum argutia, quando horum verborum prætextu Spiritum à Filio procedere negarunt. Patrem enim suo more Christushic nominat, vt ad Diuinitatis suæ intuitum attollat nostros oculos.

27 *Et vos testimonium redditis.*) Significat Christus non fore eiusmodi Spiritus testimonium, quod primatim sibi habeant Apostoli, & quo soli fruantur: sed quod latius se per ipsos diffundat: quia futuri erant Spiritus organa, sicuti loquutus est ipsorum ore. Videmus nunc quomodo ex auditu sit fides, & tamen suam certitudinem habeat à sigillo & arrha Spiritus. Quibus non satis nota est humanæ mentis caligo, hi fidem naturaliter ex sola prædicatione concipi existimant: contra verò plerisque fanaticis fordet externa prædicatione, dum magnificè arcanas reuelationes & *ἐνδουσιασµοὺς* spirant, at qui videmus vt duo hæc simul Christus coniungat. Tamen si igitur nulla est fides donec mentes nostras illustret Dei Spiritus, & corda obfignet: non tamen ex nubibus petendæ sunt visiones vel oracula: sed verbum quod prope nos est, in ore nostro, & corde, sensus omnes nostros sibi deuinctos & in se defixos habere debet. sicuti pulchrè Iesaias, Hoc foedus meum, inquit Dominus, Spiritus meus quem posui super te, & verba mea quæ posui in ore tuo: non deficient, &c. Particula ista, *Ab initio fuisisti mecum*, ideo addita est vt sciamus plus fidei mereri Apostolos, quia oculati fuerunt eorum testes quæ annuntiant: sicuti dicit Iohannes, Quod audiuiimus, quod vidimus, quod manus nostræ palparunt. Ita enim modis omnibus consultum nobis esse Dominus voluit, nequid ad solidam Euangelii approbationem deesset.

*Deut. 30. c. 14
Iesai. 55. d. 21*

1. Ioh. 1. d. 1

C A P. XVI.

- 1 **H**AEC loquutus sum vobis vt ne scandalizemini.
- 2 **A**lienos à synagoga facient vos: sed venit hora vt quisquis vos interfecerit, arbitretur se cultum præstare Deo.
- 3 Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me.
- 4 Sed hæc loquutus sum vobis; vt quum venerit hora, corū reminiscamini quòd dixerim vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.
- 5 Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quòd vadis?
- 6 Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.
- 7 Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

Supra, 15. d. 22

1 *Hæc loquutus sum vobis.*) Rursum commemorat nihil eorum quæ dixit superuacuum esse: nam

Ca. XVI quum pugnae & certamina eos maneat, legitimis armis ante tempus fuisse instruendos. Interea verò significat, si hanc doctrinam probè meditatam habeant, ad resistendum pares fore. Cæterum quod tunc Apostolis dixit, vobis quoque dictum esse meminimus. Ac primò tenendū est, Christum non mittere in arenam suos inermes: ideo que neminem in hac militia deficere nisi ignaviae suae culpa. Nec verò expectandum est dum in rem præsentem ventum fuerit: sed potius danda opera ut assuefacti his Christi terminibus ac familiariter imbuti, pugnam quum opus erit capessamus. Neque enim dubitandum est quia victoria in manu sit quandiu ista Christi admonitiones penitus animis nostris infixæ erit. Nam quum dicit, *Nescandalizemini*, significat minimè esse periculum nequid nos à recto cursu auertat. Sed hinc apparet quàm pauci rite hanc doctrinam dicant, quòd qui sibi videntur eam extra reli iactum memoriter tenere, vbi conferere manus oportet, tanquam eius profusus ignari & rudes deficiunt. Sic ergo arma hæc nobis aptemus ne vnquam effluant.

2. Cor. 4. c. 11

2 *Alienos à Synagoga.*) Erat hoc non leue scandalum turbandis eorum animis, quòd tanquam scelerati homines ex priorum cœtu profligandi erant, saltem qui se populum Dei esse iactabant, ac gloriabantur Ecclesiae titulo. Neque enim persecutionibus tantum, sed probris & ignominiae obnoxii sunt fideles, quemadmodum dicit Paulus. Iubet tamen Christus etiam contra hunc insultum firmos stare: quia priuati synagogis, nihilominus in regno Dei maneat. Summa est, non debere nos frangi perueris hominum iudiciis quin fortiter subeamus crucis Christi opprobrium: hoc vno contenti, quòd causa nostra, quàm indignè & perperam damnant homines, Deo probetur. Porro hinc colligimus Euangelii ministros non tantum à professis fidei hostibus malè tractari, sed etiam summa ignominia interdum affici apud eos qui domestici Ecclesiae videntur, imò etiam columnæ. Scribæ & Sacerdotes, à quibus damnati fuerunt Apostoli, Diuinitus se constitutos esse Ecclesiae iudices iactabant. & certè penes ipsos erat ordinarium Ecclesiae regimen, & functio iudicandi à Deo erat, non ab hominibus: verum sua tyrannide totum ordinem à Deo institutum corruperant. Ita fiebat ut potestas quæ in ædificationem illis concessa fuerat, nihil aliud esset quàm immanis feruorum Dei oppressio: excommunicatio, quæ medicina esse debuerat purgandæ Ecclesiae, ad pietatem inde exterminandam conuersa foret. Id quò iam suo seculo experti fuerint Apostoli, non est quòd nos hodie magnopere terreant Papæ anathemata, quibus in nos propter Euangelii testimonium fulminat. neque enim timendum est ne plus nobis nocent quàm vetera illa Apostolorum. imò nihil magis optandum quàm ut alieni simus ab eo cœtu à quo Christus exulat. Interea notemus, tam crasso excommunicationis abusu non fuisse tamen factum ut abolita fuerit disciplina quam ab initio Deus in Ecclesia sua statuerat. Nam quum in hoc totus sit Satan ut omnia Dei instituta aduleret, minimè illi cedendum est ut propter corruptelas è medio tollatur quod Deus in perpetuum sancit. Ergo excommunicatio non minus quàm Baptismus & Coena Domini, correctis vitiis in purum ac legitimum usum reuocanda est. *Sed venit hora.* In scandalo illo adhuc insisit Christus, quòd hoc sibi iuris arrogant Euangelii hostes ut se putent Deo sacras victimas offerre quum fideles occidunt. Iam per se durum est innoxios crudeliter vexari: sed longè acerbius ac molestius est, iniurias quibus Dei filios afficiunt impii, iustas censerì poenas & debitas eorum sceleribus: sed tantum nos præsidii in recta conscientia statuere decet ut patienter ita nos ad tempus opprimi feramus, donec appareat è cælo Christus causæ nostræ & suæ vindex. Sed mirum est, hostes veritatis, quum sibi malè consci sint, non modò fucum facere hominibus, sed etiam coram Deo laudem ex iniusta sæuitia sibi vindicare. Respondeo, hypocritas, quantumuis eos coarguat conscientia, semper tamen blâditias accerere quibus se fallant. Ambitiosi sunt, crudeles, superbi: sed prætextu zeli omnia hæc vitia tegunt, quò sibi impune indulgeant. Accedit etiam furiosa quædam ebrietas, postquam sanguine martyrum fuerunt imbuti.

3 *Et hæc facient.*) Non frustra ad istam considerationem subinde Apostolos reuocat Christus, vnam esse causam cur ita in eos insaniant increduli, quia Deum ignorant. Neque tamen hoc leuandæ eorum culpæ causa dicitur, sed ut cæcum eorū furorem altis animis despiciant Apostoli. Sæpe enim fit ut auctoritas qua pollent impii, & splendor qui in illis resulget, modestas concutiat ac pius mentes. Contrà verò Christus sancta magnanimitate insurgere suos iubet, ut aduersarios contemnant, quos error duntaxat & cæcitas impellit. Hic enim murus noster aheneus, quum certò persuasi sumus Deum à parte nostra stare: qui autem nos oppugnant, ratione destitui. Cæterum his verbis monemur quàm graue sit malum Dei ignorantio, quæ facit ut ipsi quoque parricidæ laudem & plausum sceleri suo capient.

4 *Vt quum venerit hora eorum, reminiscamini.*) Repetit quod iam dixerat, non esse hanc vmbra-tillem philosophiam, sed quæ ad praxin & usum aptanda sit: ac se nunc de his rebus concionari ut re ipsa ostendant non frustra se fuisse edoctos. Quum dicit, *Vt recordemini*, primò iubet reposita esse in animis quæ audierunt: deinde quum vsus postulat, eorum esse memores. tandem significat non parum in eo esse momenti quòd vaticinia profert de rebus futuris. *Non dixi ab initio.* Quum teneri adhuc & imbecilles essent Apostoli, quandiu cum illis versatus est Christus in carne, ipsis optimus & indulgentissimus magister pepercit, neque passus est ultra vires premi. Ergo non magnopere tunc confirmatione opus habebant, quum otium illis & immunitas à persecutionibus daretur: nunc mutandam illis esse rationem denuntiat, & quoniam noua eos manet conditio, simul hortatur ut se ad luctandum comparent.

5 *Nunc vado ad eum.*) Temperat optima consolatione quem ex suo discessu concipere poterant dolorem: quod valde necessarium erat. Qui hæctenus molliter habiti fuerant, vocabantur in postero tempus ad graues & arduas pugnas. Quid ergo futurum erat nisi Christum scirent in cælo esse salutis suæ præsidem? nam *Ad Patrem ire* nihil aliud est quàm recipi in caelestem gloriam, ut summo imperio potiat. Hoc igitur illis tristitiæ solatium ac remedium proponitur, quòd Christus corpore absens, se-
debit tamen ad Patris dexteram, ut sua virtute fideles tueatur. Cæterum duo hinc vitia in Apostolis reprehendit, quòd visibili carnis suæ præsentiae nimis addicti erant: deinde quòd ea sublata, mœrore occupati non attollebant altius oculos. Idem & nobis contingere solet. Christum enim sensibus nostris semper

per affigimus. deinde si pro voto non apparet, fingimus nobis desperationis materiam. Videtur quidem falso Apostolis hoc obiici, eos *Non rogare quo abeat magister*, quum prius ea de re anxie sciscitati essent. sed facilis est solutio, sic ipsos quæsiisse ut animos ad fiduciam non attollerent, quod in primis fieri decebat. Sensus ergo est, Audito meo discessu expauescitis, neque enim reputatis quo discedam, vel in quem finem.

7 *Sed ego veritatem.*) Utilem fore absentiam suam testatur, ut desinant velle ipsum habere oculis præsentem: & speciem iurifurandi adhibet. Quia enim carnales sumus, nihil difficilius est quam præposterum hunc affectum ex animis nostris reuelleret, quo Christum è cælo ad nos detrahimus. Hanc verò utilitatis speciem exprimit, quòd non aliter Spiritu sancto donandi erant, nisi ipse mundum relinqueret. Longè autem utilior ac magis expetenda Christi præsentia qua per Spiritus sui gratiam & virtutem se fruendum nobis præbet, quàm si nobis ante oculos adesset. Neque hinc mouenda est quæstio an non potuerit Spiritum Christus elicere quum in terris ageret. nam pro cõfesso sumit Christus quicquid à Patre decretum est. Et certè ubi semel ostendit Dominus quid fieri vellet, stulta est ac noxia de possibilitate disputatio.

8 *Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio:*

9 *De peccato quidem, eo quod non credunt in me:*

10 *De iustitia autem, quia ad Patrem meum vado, & amplius nõ videbitis me:*

11 *De iudicio autem, quia princeps mundi huius iudicatus est.*

12 *Adhuc multa habeo vobis dicenda, sed non potestis nunc portare.*

13 *Quum autè venerit ille, nempe Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Neque enim loquetur à seipso, sed quæcunque audierit, loquetur: & quæ euentura sunt, annuntiabit vobis.*

14 *Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

15 *Omnia quæ habet Pater mea sunt: propterea dixi vobis, De meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

8 *Quum venerit ille.*) Omnia expositionum varietate quam nobis peperit loci obscuritas, tantùm afferam quod mihi videtur ex genuino esse Christi sensu. Promiserat Spiritum suum discipulis. nunc doni præstantiam ab effectu commendat, quia Spiritus hic non eos modò priuatim reget, sustinebit, ac tuebitur: sed vim suam & efficaciam latius diffundet. *Arguet mundum*, inquit. hoc est, non manebit inclusus in vobis: sed potentia eius se à vobis proferet in totum mundum. Spiritum ergo illis promittit qui futurus sit iudex mundi, & per quem eorum prædicatio adeò viua efficacique futura sit, ut in ordinem cogat qui prius effræni licentia exultantes nullo metu nec reuerentia tenebantur. Notandum autem est, Christum non de arcanis reuelationibus hinc loqui, sed de Spiritus virtute quæ in externa Euangelii doctrina & hominum voce apparet. Unde enim fit ut in animos penetret vox hominis, radicem illic agat fructificet denique, ex lapideis cordibus carnea faciens, & innouans ipsos homines, nisi quia Spiritus Christi eam viuificat? Alioqui esset mortua litera & inanis sonitus: quemadmodum pulchre docet Paulus, 2. Corinth. 3. ubi se ministrum Spiritus esse iactat, quia Deus potenter in eius doctrina operabatur. Sensus ergo est quum Spiritu donati fuerint Apostoli, cælesti ac diuina virtute instructos fore, qua iurisdictionem in toto mundo exerceant. Cæterum hoc Spiritus potius quàm ipsis tribuitur, quia nihil habebunt propriæ potestatis, utpote qui ministri tantùm erunt & organa: solus autem Spiritus in illis præsidebit. Sub *Mundo* nomine tam eos qui verè conuertendi erant ad Christum quàm hypocritas & reprobos comprehendi existimo. Duobus enim modis homines arguit Spiritus in Euangelium prædicatione. quidam enim seriò tanguntur ut sponte se humiliant, sponte iudicio subscribunt quo damnantur. Alii etsi conuicti reatum non possunt effugere, non tamen ex animo cedunt, nec se submitunt in ius ac ditionem Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, & confusi non desinunt tamen intus contumaciam alere. Nunc tenemus quomodo Spiritus mundum arguere debuerit per Apostolos: nempe quia iudicium suum Deus in Euangelio patefecit, quo percussæ conscientiæ mala sua & Dei ipsius gratiam sentire cœperunt. Nam verbum *ἐλέγξειν* pro Conuincere hinc accipitur. Atque ad huius loci intelligentiam non parum lucis afferet quod habetur 1. Corinth. 14. ubi sic Paulus, Si prophetent omnes, ingrediatur autem incredulus vel idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: & sic occulta cordis eius manifesta fiunt. Propriè illic Paulus de vna arguendi specie agit, quum scilicet Dominus electos suos ad pœnitentiam adducit per Euangelium: sed hinc dilucidè patet quomodo Spiritus Dei in sonitu vocis humanæ homines prius iugo non affætos imperium suum agnoscere & subire cogat. Quæritur nunc in quem finem hoc Christus dixerit. Nonnulli causam odii cuius meminerat notari putant: ac si diceret, ideo fore infensos mundo quia Spiritus vicissim per illos mundum vigebit. Sed ego aliis potius subscribo, qui diuersum fuisse Christi consilium tradunt, sicuti iam initio attigi. Magni enim interfuit ut scirent Apostoli non vulgare fore Spiritus donum quod illis promissum fuerat. Singularis ergo eius excellètia describitur, quòd Deus hoc modo tribunal suum eriget ad iudicandum totum orbem.

9 *De peccato quidem.*) Nunc videndum restat quid sit *De peccato arguere*. Videtur Christus infidelitatem facere solam peccati causam: idque variè ab interpretibus torquetur. sed (quemadmodum præfatus sum) non referam quid singuli doceant vel sentiant. Primò notandum est, iudicium

Ca. XVI Spiritus à demonstratione peccati incipere hoc enim spiritualis doctrinæ exordium est, Homines in peccato genitos nihil in se habere nisi peccati materiam. Porro infidelitatis meminit Christus, vt ostenderet qualis in se sit hominum natura. Nam quia vinculum quo se nobis vnit, est fides, donec in ipsum credamus, extra eum sumus, & ab eo diuisi. Tantundem igitur valent hæc verba ac si dixisset, Spiritus quem venerit, ostendet ac conuincet, extra me regnare in mundo peccatum. Proinde hic nominatur infidelitas, quia nos separat à Christo, atque ita facit vt nihil præter peccatum nobis relinquatur. In summa, damnatur his verbis naturæ humanæ corruptio & prauitas, ne putemus vel guttam vniam rectitudinis inue Christo nobis inesse.

10 *De iustitia.*) Tenenda est graduum series quam ponit Christus. Mundum nunc dicit arguendum de iustitia, neque enim iustitiam elurient ac sitient homines: imò cum fastidio respiciunt quicquid de ea dicitur, nisi tacti fuerint sensu peccati. Præsertim de fidelibus sic habendum est, non posse eos in Euangelio proficere, nisi primum humiliati fuerint: quod fieri non potest nisi peccatis agnitis. Proprium quidem est Legis munus conscientias vocare ad Dei iudicium, & terrore vulnerare: sed rite Euangelium prædicari nequit quin à peccato in iustitiam, & à morte in vitam deducat. Proinde necesse est vt à Lege mutuetur primum istud membrum de quo loquutus est Christus. Caterum iustitiam hic intellige quæ nobis per Christi gratiam comunicatur. Eam Christus statuit in suo ad Patrem ascensu: nec immerito, quemadmodum enim (teste Paulo) resurrexit propter iustificationem nostram, ita nunc ad dexteram Patris sedet, vt quicquid illi datum est potestatis exerceat, & si impleat omnia. Denique è gloria cælesti iustitiæ suæ odore mundum perfundit. Spiritus autem per Euangelium pronuntiat hunc vnum esse modum quo iusti censentur. Ideo à conuictione peccati secundus hic gradus est, vt conuincat Spiritus mundum quænam vera sit iustitia: nempe quod Christus suo in cælum ascensu vitæ regnum constituit, & nunc sedet ad Patris dexteram vt veram iustitiam itabiat.

Rom 4. 25

11 *De iudicio autem.*) Qui *Iudicij* nomen pro damnatione accipiunt, ratione non carent: quia mox subiicit Christus, *Mundi principem esse iudicatum.* Mibi tamen videtur diuersus sensus magis congruere, nempe quòd accensa Euangelii luce patefaciat Spiritus, Christi victoria, qua Satanae imperium deiecit, statum mundi rite & ordine fuisse compositum. ac si diceret Veram esse istam inlustrationem qua reformantur omnia, quum ipse Christus subactò & triumphatò Satana, solus regnum obtinet. Iudicium ergo rebus confusis & dissipatis opponitur, vel (vt breuius dicam) anti-heton est *τῆς ἀταξίας*, ac si rectitudinem quis diceret: quo sensu frequenter sumitur in Scriptura. Sensus ergo est, Satanam, quoadu imperio potitur, miscere omnia & turbare, vt fœda sit ac desolatis operum Dei confusio: sed vbi tyrannide sua exiit per Christum, tunc mundo reparato ordinem bene temperatum lucere. Ita mundum Spiritus de iudicio conuincit: hoc est, quòd Christus deuictò iniquitatis principe, quæ prius collapta erant & diuisa, in ordinem restituat.

12 *Adhuc multa habeo.*) Non potuit tantum apud discipulos valere Christi concio quin sua eos ruditas adhuc perplexos in multis teneret: imò vix tenui gustu libabant quæ ipsos penitus reficere debebant nisi obtulisset carnis imbecillitas. Fieri ergo non poterat quum suæ inopiæ conuicti, metu & anxietate laborarent. Christus autem cum hac consolatione occurrit, quòd accepto Spiritu noui & longè alii homines futuri sint. Quòd igitur pares ferendo esse negat si plura & altiora illis dixerit, huc peruenit, vt spe melioris profectus erecti non despondeant animos. Metiri enim gratiam qua donandi erant, ex præfenti sensu non oportuit, quum tam procul à cælo abessent. In summa, bono & forti animo esse iubet, quantumuis nunc sint debiles. Caterum quia nulla præter doctrinam futura erat in quam recumberent, admonet Christus se illam temperasse pro eorum modulo: sic tamen vt altior & vberior breui speranda sit. ac si diceret, Si nondum ad vos stabiliendos sufficit quòd ex me auditis, tolerate paulisper: nam paulo post Spiritus magisterio edoctis nihil amplius deerit. absoluet ille quòd rude adhuc in vobis est. Nunc quærentur quænam ista fuerint quibus discendis nondum idonei erant Apostoli. Papistæ, vt sua figmenta pro Dei oraculis obrudat, hoc loco improbè abutuntur. Christus, inquirunt, nouas Apostolis reuelationes promisit, ergo in Scriptura subsistere non conuenit, supra quàm ille suos vocat. Primum, si cum Augustino loqui placeat, solutio ad manum erit. verba eius sunt: Quum tacuerit Christus, quis nostrum dicat ista vel illa esse? aut, si dicere audeat, vnde probabit? quis tam vanus, aut temerarius qui, etiam si vera dicat, sine vllò Diuino testimonio affirmet ea esse quæ dicere tunc Dominus noluit? Verum certior nobis ad eos refellendos ex Christi verbis suppetit ratio. Perfectus veritatis magister dicitur Spiritus, quem pollicitus est Apostolis Christus. quorum autem promissus est, nisi vt acceptam ab eo sapientiã per manus traderent? Datus est illis Spiritus, quo duce & directore in vno sibi officio defuncti sunt. Eos idem ille Spiritus *in omnem veritatem* perduxerat, quum doctrinæ suæ summam scriptis complexi sunt. Huic doctrinæ quisquis aliquid addendum putat, ac si mutila esset & semiplena, non modò Apostolos in simulat malæ fidei, sed in Spiritum blasphemus est. Si doctrina quam literis consignarunt, à tyronibus adhuc & nouitiis profecta esset, non superuacua esset accessio: nunc verò quum eorum scripta quasi perpetuæ sint eius reuelationis tabulæ quæ illis promissa & præstita sunt, non potest sine atroci Spiritus iniuria quicquam illis addi. Porro quum ad res ipsas ventum est, plusquam ridiculi sunt Papistæ. Illa enim arcana quibus portandis impares erant Apostoli, pueriles esse nãmas definiunt, quibus nihil inanius vel magis fatuum. Descendere scilicet è cælo Spiritum oportuit vt discerent Apostoli quo ritu sacrandi essent calices cum suis altaribus, baptizandæ campanæ, benedicenda aqua iustitialis, & Missa celebranda. Vnde igitur discunt moriones & pueri, qui ad vnguem tenent hæc omnia? Nihil itaque apertius est quàm Deo illudere Papistas, quum è cælo produsse fingunt quæ tam Cereris aut Proserpinæ mysteria sapiunt quàm abhorrent à sincera Spiritus sapientia. Nos verò, nisi velimus ingrati esse Deo, acquiescimus in ea doctrina cuius authores esse Apostolos scripta eorum testantur: quando summa illic cælestis sapientiæ perfectio nobis prodita est, quæ hominem Dei perfectum reddat. ultra eam progredi fas esse non putemus. Nam altitudo nostra & latitudo & profunditas in eo posita

posita est, vt sciamus charitatem Dei quæ nobis exhibita est in Christo. Hæc cognitio omnem scientiam superemmet, vt inquit Paulus. Vt quem tradit in Christo absconditos esse omnes sapientiæ & scientiæ thesauros, non aliquem ignotum Christum fabricat, sed quem sua prædicatione ad vitium deproxit, vt ceratur quasi ante oculos nostros crucifixus, quemadmodum dicit ad Galatas. Cæterum, nequa maneat ambiguitas, Christus ipse postea suis verbis explicat quænam illa sint quæ nondum ferre poterant Apostoli. *Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis*, inquit. Hoc quidem nonnulli ad Spiritum prophetiæ restringunt; sed meo iudicio, potius futurum regni sui spiritualis statum designat, quale paulo post reuerectionem eius Apostoli viderunt, sed tunc comprehendere nullo modo poterant. Non ergo vaticinia illis promittit de rebus post eorum mortem futuris: sed tantum significat aliam fore regni sui naturam, & gloriam longè maiorem quàm tunc animis concipere possint. Cuius arcana sapientiæ (quam per Ecclesiam cælestes quoque Angeli cum admiratione discunt) thesauros Paulus explicat in epistola ad Ephesios, à primo capite vsque ad finem quarti. Quare non est quod à Papæ archiuis vel serinis petatur. *Non enim loquitur à se nec ipse*. Confirmatio est illius particula, *Ducet vos in omnem veritatem*. Scimus fontem veritatis Deum esse, atque extra eum nihil esse certi vel solidi. quare vt Spiritus oraculis plenam tutò adhibeat fidem Apostoli, Christus Diuina fore pronuntiat: quasi diceret manare à Deo ipso quicquid Spiritus attulerit. Neque tamen his verbis minuitur Spiritus maiestas, quasi vel Deus non sit, vel Patre sit inferior: sed referuntur ad mentis nostræ captum. Quia enim propter velum interpositum non satis assequimur quanta reuerentia excipere deceat quæ nobis reuelat Spiritus, ideo expressa fit Diuinitatis mentio: quemadmodum alibi vocatur Ariha qua nobis ratam facit Deus salutem nostram, & sigillum quo eius certitudinem nobis obsignat. In summa, docere Christus voluit, doctrinam Spiritus non fore mundi huius, ac si in aere nasceretur, sed ex cælestis Sanctuarii adytis prodituram.

14 *Ipse me glorificabit.* Iam admonet Christus non venturum Spiritum qui nouum aliquod regnum erigat, sed potius qui stabiliat gloriam illi à Patre datam. Multi enim Christum docuisse somniant, tantum vt rudimenta traderet, postea discipulos transmitteret in altiorē scholam. Hoc modo Euangelium pluris non faciunt quàm Legem, quæ pædagogus fuisse veteris populi dicitur. Hunc errorem alter nihilo tolerabilior sequitur, quod Christo valere iussu, ac si regno perfunctus nihil nunc esset, Spiritum in eius locum subrogant. Ab hoc fonte Papatus & Mahometis sacrilegia fluxerunt. nam etsi inter se multis in rebus sunt dissimiles illi antichristi, commune tamen principium habent, Euangelio quidem nos initiari in rectam fidem, sed aliunde petendam esse doctrinæ perfectionem quæ nos penitus expoliat. Si Papæ obicitur Scriptura, illic hærendum esse negat, quia Spiritus superueniens multis additamentis supra illam nos euexit. Mahometes prædicat sine suo Alcorano homines semper manere pueros. Falso itaq; Spiritus prætextu fascinatus fuit mundus, vt à simplici Christi puritate discederet. nam simulac Spiritus à Christi sermone diuellitur, quibuslibet delirijs & imposturis aperta est ianua. Similem fallendæ viam tentarunt hoc seculo multi fanatici. Doctrina quæ scripta est, illis visa est literalis. nouam ergo theologiam excudere placuit quæ ex reuelationibus constaret. Nunc videmus quàm non superuacua fuerit Christi admonitio, quod per Spiritum quem missurus erat, glorificandus esset: vt sciremus non alias esse partes Spiritus sancti quàm vt regnum Christi stabiliat, & quicquid illi à Patre datum est asserat sanciatque in perpetuum. Quorsum igitur Spiritus doctrina? non vt nos abducat à schola Christi, sed potius vt rata sit vox illa qua iubemur ipsum audire. alioqui Christi gloriæ detraheret. Additur ratio: *De meo accipiet*, inquit Christus, quibus verbis significat, nos in hunc finem Spiritum recipere vt beneficiis suis fruamur. Quid enim nobis confert? Vt abluamur Christi sanguine, vt aboleatur per eius mortem in nobis peccatum, vt vetus homo noster crucifigatur, vt valeat eius resurrectio ad nos in vitæ nouitatem reformandos, denique vt bonorum eius simus participes. Ergo nihil seorsum à Christo Spiritus nobis confert, sed à Christo sumit quod in nos transfundat. Idem & de doctrina sentiendum: neque enim nos illuminat vt abducat vel tantillum à Christo, sed vt compleat quod dicit Paulus, Christum esse nobis factum sapientiam, item thesauros illos qui in Christo sunt absconditi, referat. In summa, non alijs quàm Christi diuitis nos locupletat Spiritus, vt eius gloriam per omnia illustret.

15 *Quæcumque Pater habet, mea sunt.* Quia videri poterat Christus Patri eripere quod sibi vendicabat, fatetur habere se à Patre quicquid per Spiritum nobis communicat. Cæterum quæ dicit, *Omnia Patris sua esse*, in persona Mediatoris loquitur: quia de plenitudine eius haurire nos oportet. Semper ad nos respicit, vt dictum est. Atqui videmus vt se maior pars hominum fallat, quæ præterito Christo Deum per vagos circuitus quærit. Alii exponunt commune esse Filio quicquid habet Pater, quatenus idem est Deus. Sed hæc non tam de arcana & intrinseca (vt sic loquar) potentia differit quàm de iniuncto sibi erga nos officio. Denique suas diuitias prædicat vt nos ad fruendum inuitet: atque inter dona quæ per eius manum à Patre accipimus, Spiritum recenset.

16 *Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem.*

17 *Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me? Et, Quod ego vado ad Patrem?*

18 *Dicebant ergo, Hoc quid est quod dicit, Paulisper? nescimus quid loquatur.*

19 *Cognouit ergo Iesus quod vellent eum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quod dixi, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me.*

20 *Amen amen dico vobis quod plorabitis vos & lugebitis, mandus autē gau-
debit: vos autem tristabimini, sed tristitia vestra in gaudium vertetur.*

16 *Paulisper, & non videtis me.)* Sæpius de suo discessu Apostolos Christus præmonuit, partim ut eum fortiori animo ferrent, partim ut ardentius expeterent Spiritus gratiam, cuius non magnum desiderium eos tenebat quandiu habebant Christum corpore præsentem. Cauendum ergo ne fastidiosè legamus quod non frustra Christus inculcat. Primò dicit se illis paulò post ereptum iri, ut conspectu eius priuati in quo solo acquiescebant, non tamen desinant præsentem esse animo. Deinde absentia suæ subsidium illis promittit: imò testatur se breui restitutum iri postquam ablatum fuerit: sed alio modo, nempe per Spiritus sancti præsentiam. Quamquam hoc secundum membrum alii secus exponunt, Videbitis me quum à mortuis resurrexero: sed non nisi ad exiguum tempus: quia mox in cælum recipiar. Sed mihi verba eum sensum admittere non videntur, *Paulisper, & videbitis me.* Quin potius hac consolatione subleuat ac mitigat suæ absentia mœrorem, quò diuturna futura sit: ac ita Spiritus gratiam commendat, per quam illis perpetuò adfuturus sit, ac si promitteret se non multo post rediturum, nec longum fore tempus quo eius conspectu carebunt. Neque absurdum existimari debet quod se videri dicit dum Spiritu in discipulis habitat: nam etli oculis non cernitur, certo tamen fidei experimento cognoscitur eius præsentia. Verum est quidem quod docet Paulus, peregrinari fideles à Domino quandiu in terra versantur, quia per fidem ambulant, non per aspectum: sed æquè verum est, merito interea gloriari posse quòd Christum fide habeant in se manentem, quòd illi adhæreant, ut capiti membra, quòd si, e cælum cum eo possideant. Ergo gratia Spiritus nobis speculum est in quo aspici vult Christus secundum illud Pauli, Etiam si cognouerimus Christum secundum carnem, non tamen amplius cognoscimus. Siquis in Christo, noua creatura. *Quia ego vado ad Patrem.* Alii exponunt non videndum amplius à discipulis Christum, quia in cælo futurus sit, illi autem in terra. ego potius ad secundum membrum refero, Videbitis me breui: quia mors mea non est interitus qui me à vobis separet, sed transitus in cælestem gloriam: vnde se Diuina mea virtus ad vos vsque diffundet. Docere ita que, meo iudicio, voluit qualis futura sit sua post mortem conditio, ut spirituali eius præsentia contenti essent, neque putarent quicquam sibi obesse quod non amplius cum ipsis ageret ut mortalis homo.

2. Cor. 5. b. 6

Ei. lem. c. 16

19 *Cognouit Iesus.)* Quamquam videtur interdum Dominus furdus loqui, suorum ruditati sic tandem succurrit ut non sit inutilis eius doctrina. Nostrium est verò dare operam ne ad tarditatem accedat vel superbia vel ignauia, sed potius humiles nos præbeamus ac discendi cupidos.

20 *Plorabitis vos & lugebitis.)* Ostendit qua de causa suum discessum instare prædixerit, & simul promissionem addidit de maturo reditu: nempe ut melius scirent quàm necessarium esset Spiritus subsidium. Dura, inquit, & ardua tentatio vos manet. nam vbi morte ablatum fuero, mundus suus triumphos aget. Vos in grauissimo mœrore eritis: mundus se beatum, & vos miseros iudicabit. Volui igitur vos armis necessariis ad hanc pugnam instruere. Tempus autem medium designat inter mortem suam & missionem Spiritus, quia tunc oppressa iacuit quodammodo eorum fides. *Tristitia vestra in gaudium vertetur.* Gaudium intelligit quo præditi fuerunt accepto Spiritu: non quòd immunes postea fuerint à tristitia, sed quòd spirituali gaudio absorptum fuerit quicquid ferendum erat tristitiæ. Scimus Apostolos, quandiu vixerunt, certasse duram militiam, indignis probris fuisse tractatos, multas habuisse luctus causas: sed Spiritu renouati, priorem infirmitatis sensum exuerant, ut heroica altitudine facile calcarent quicquid malorum ingerebatur. hic ergo præsens infirmitas cū Spiritus virtute confertur qua mox donandi erant. Nam ad tempus ferè obruti, postea non modò alacriter pugnarunt, sed iplendidiu triumphum in medijs pugnis. Quamquam simul notandum est, non modò innui tempus medium inter Christi resurrectionem & mortem Apostolorum, sed quod postea etiam sequutum est, ac si diceret Christus, Iacebitis ad tempus exiguum tanquam prostrati, sed vbi vos erexit Spiritus, incipiet nouum gaudium, quod per continuos progressus augebitur, donec recepti in cælestem gloriam solidè gaudeatis.

21 *Mulier quum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem peperit filium, non amplius reminiscitur afflictionis propter gaudium quòd natus sit homo in mundum.*

22 *Et vos igitur tristitiam quidem nunc habetis: rursum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollit à vobis.*

23 *Et in illa hora me non interrogabitis quicquam. Amen amē dico vobis quòd quæcunque petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis.*

24 *Hactenus non petistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, ut gaudium vestrum plenum sit.*

21 *Mulier quum parit, tristitiam.)* Similitudine proximam sententiam confirmat, imò clariorem sententiam suam exprimit, quòd scilicet non tantum gaudium mutandum sit eorum mœror, sed materiam quoque ac segetem gaudii in se contineat. Fit sæpenumero, vbi rebus aduersis successit prosperitas, ut homines pristini doloris obliti, totos se in lætitiā effundant: dolor tamen si præcessit, non est lætitiæ causa. Christus autem fructuosam suorum tristitiā fore significat quæ Euangelii causa pertulerint. Et certè non alius dolorum omnium quàm infœlix exitus esse potest, nisi quum in Christo benedicuntur. Sed quia crux Christi semper inclusam habet in se victoriā, meritò dolorem qui inde concipitur, Christus ipse similem facit dolori parturientiæ foeminae: qui mercede sua pensatur

dum fœtus in lucem editus puerperam exhilarat. Non quadraret autem similitudo nisi gaudium pareret dolor in Christi membris, dum eius passionibus communicant: sicuti parturitiō in muliere causa est partus. Huc etiam aptanda est similitudo, quod quum acerrimus sit mulieris dolor, citò euanescit. Non parua igitur hæc leuatiō erat discipulis, quum dolorem suum audirent minime diuturnum fore. Iam ad nos accommodandus est huius doctrinæ vius. Ex quo Spiritu Christi regeniti sumus, debebat in nobis vigere gaudium quod omnem malorum sensum abstergeret: decebat, inquam, nos puerperis esse similes, quæ solo fœtus sui conspectu sic mouentur vt illis suis dolor non doleat. Sed quia primitias tantum accepimus, & quidem valde tenues, vix modicas sentimus spiritalis lætitiæ guttas, quæ dolori nostro asperitæ eius acerbitem leniant. Et tamen exigua ista portio clarè ostendit adeò nunquam obrui moerore qui Christum fide intuentur, vt in extremis malis gloriosè tamen exultent. Interea verò quoniam hæc omnibus creaturis imposita est conditio vt parturiant vsque ad vltimum redemptionis diem, sciamus nobis quoque gemendum esse, donec ex continuis præsentis vitæ miseris liberati, fidei nostræ fructum patam cernamus. In summa, puerperis similes sunt fideles, quatenus in Christo renati, iam in cælesti Dei regnum & beatam vitam ingressi sunt: similes autem grauidis & parturientibus fœminis, quatenus adhuc captiui in carnis ergastulo ad fœlicem illum statum suspirant, qui sub spe latet absconditus.

22 *Gaudium vestrum nemo tollet.*) Gaudii pretium non parum auget perpetuitas. nam hinc sequitur leues esse ærumnas & æquo animo tolerandas, quæ momentaneæ sunt. Porrò his verbis admonet Christus quodnam sit verum gaudium. Necesse est vt suis gaudiis citò priuetur mundus, quæ non nisi in rebus caducis quærit. Ergo ad Christi resurrectionem veniendum, in qua æterna est stabilitas. *Visitum* se discipulos intelligit, quum rursus eos visitabit Spiritus sui gratia, vt perpetuo eius conspectu fruatur.

23 *Non interrogabis quicquam.*) Postquam discipulis lætitiã promisit Christus ex inuicta fortitudine & constantia, nunc alteram Spiritus gratiam qua donandi erant prædicat, nempe tantam intelligentiæ lucem quæ ipsos ad cælestia vsque arcana euehat. Tanta erat tunc in illis tarditas, vt ad minimū quæque scrupulum hæterent. nam vt pueri alphabetarii versus vnum sine pluribus remoris non continuant, ita in singulis ferè Christi verbis quædam erat offensio quæ illorum profectum impediret. Paulo post verò Spiritu sancto illuminati, non amplius remoras vllas passi sunt quin familiaris ac nota illis esset Dei sapientia, vt in ostenso cursu inter Dei arcana pergerent. Non deserunt quidem Apostoli, etiã quum in summum sapientiæ gradum euecti essent, os Christi interrogare: sed hic tantum sit duplicis status comparatio: ac si diceret Christus eorum ruditatem correctum iri, vt qui in minimis quibusque nunc subsistunt, facili ad summa vique mysteria nullo negotio penetrarent. Talis est locus Ieremiæ, Non docebit quisque proximum suum, dicens, Cognosce Dominum: quia omnes à minimo vsque ad maximum (dicit Dominus) me cognoscent. Non tollit certè Propheta neque abolet doctrinam, quæ in regno Christi maxime vigere debet: sed vbi Diuinitus edocti fuerint omnes, crassa incitiæ negat amplius fore locum, quæ hominum mentes occupat donec illis sol iustitiæ Christus per Spiritus sui radios illuxerit. Porrò quum nihil à pueris differrent Apostoli, imò truncis magis similes essent quàm hominibus, quales repente extiterint Spiritus magisterio edocti, satis notum est. *Quæcumque petieritis à Patre meo.* Declarat vnde illis noua hæc facultas: quia scilicet ex Deo sapientiæ fonte quantum opus esse pleno ore haurire illis licebit: ac si diceret, Timendum non est ne destituamini intelligentiæ dono: quia Pater cum omni honorum affluentia ad vos largè ditandos paratus erit. Cæterum his verbis admonet, non ideo Spiritum promitti, vt quibus promissus est illum ignaui ac stertentes expectent: sed potius vt sedulo intenti sint ad petendam gratiam quæ offertur. In summa, pronuntiat se tunc ita functurum esse Mediatoris officio, vt liberaliter & supra votum illis impetret à Patre quicquid petierint. Sed hic exoritur difficilis quæstio, An tunc primum cæperit inuocari Deus Christi nomine, qui nunquam aliter hominibus propitius esse potuit quàm in Mediatoris gratiam. Tempus futurum designat Christus, quo daturus sit cælestis Pater discipulis quicquid nomine suo petierint. Si hæc noua est ac insolita gratia, colligi posse videtur, quandiu in terris versatus est, nondum egisse aduocati partes, vt per ipsum gratæ essent Deo fidelium preces. quod etiam mox clarius exprimit, *Hactenus*, inquit, *non petistis quicquam in nomine meo.* Atqui probabile est, Apostolos orandi regulam quæ in Lege præscripta erat seruasse. Scimus autem Patres non sine Mediatore orare solitos, quum tot exercitiis ipsos Deus ad talem orandi formam assuefaceret. Videbant summum Pontificem in Sanctuarium ingredi totius populi nomine: videbant quotidie sacrificia immolari, vt ratæ essent coram Deo Ecclesiæ preces. Erat igitur hoc vnum ex fidei principiis, temetè & frustra Deum inuocari nisi Mediatore interposito. Iam verò Christus is eum se esse satis testatus fuerat discipulis: sed tam obscura erat cognitio vt preces suas nondum rite ad eius nomen formare possent. Nec verò quicquam in eo est absurdi quod Deum precati sint sub Mediatoris fiducia ex Legis præscripto, nec tamen planè & liquido intellexerint quidnam hoc sibi vellet. Adhuc extentum erat templi velum, Dei maiestas sub vmbra Cherubim abscondita erat, nondum cæli sanctuarium ingressus erat verus Sacerdos vt pro suis intercederet, nondum sanguine suo viam dedicauerat. non igitur mirum si Mediator non fuit agnitus: sicuti nunc, ex quo in cælo pro nobis apud Patrem apparet, sacrificio suo eum nobis reconcilians, vt audeamus nos miseri homunciones illum cum fiducia prodire. Nam certè Christus peracta expiatione in cælum receptus, Mediatorem se palàm ostendit. Cæterum notanda est tam frequens repetitio huius particulæ, quod nos in Christi nomine orare deceat: vt sciamus impiam esse profanationem nominis Dei quum quis ipso præterito sistere se audeat ad Dei tribunal. Quod si animis nostris probe infixæ erit hæc persuasio, Deum nobis libenter & largè daturum esse quicquid Filii nomine petierimus, non aduocabimus hinc inde diuersos patronos in subsidium, sed vno illo contenti erimus qui toties ac tam benignè tuam operam nobis deserit. Porrò dicimus *orare in Christi nomine*

Caput
XVI.

quum illum nobis aduocatum statuimus, qui gratiam apud Patrem conciliet, etiamsi nomen eius labiis disertè non exprimimus.

24 *Petite.*) Hoc ad tempus manifestationis refertur quæ paulo post futura erat. Quo minus excusabiles hodie sunt qui fidei Sanctorum patrociniis hanc doctrinam partem obsecrant. Veterem populum oportuit oculos ad vmbralem suum Pontificem & pecudum victimas conuertere quoties precari vellet. Nos igitur plufquam ingrati, nisi sensus omnes in verum Sacerdotem defixos tenemus, qui propitiator nobis est exhibitus, per quem nobis facilis & perulus fit aditus ad thronum gloriae Dei. Addit postremò, *Vt gaudium vestrum plenum sit*, quo significat nihil ad perfectam bonorum omnium copiam, nihil ad summam votorum, nihil ad tranquillam satietatem defore, si modo dò in suo nomine à Deo postulemus quicquid nobis opus est.

25 *Hæc in prouerbijs loquutus sum vobis: sed venit hora quando non amplius in parabolis vobiscum loquar, sed palàm de Patre annuntiabo vobis.*

26 *In illa hora in nomine meo petetis, & non dico vobis quòd ego rogabo Patrem pro vobis:*

27 *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quod ego à Deo exiui.*

28 *Exiui à Patre, & veni in mundum: rursus relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.*

25 *Hæc in prouerbijs.*) Consilium Christi est animos addere discipulis, vt de meliore profectu bene sperantes non putent inutilem esse quam audiunt doctrinam, quanuis in ea non multum assequantur. Poterat enim illis obrepere suspicio, Christum nolle intelligi, ac de industria ipsos tenere suspensos. Breui igitur fore denuntiat vt doctrinam fructum sentiant, quæ sua obscuritate fatidum in eorum animis creare poterat. $\aleph \omega$ Hebræis prouerbiū interdum significat: quia autem prouerbia vt plurimum figuras & typos continent, inde fit vt Hebræi $\aleph \omega$ appellent ænigmata, vel insignes sententias, quæ Græcis $\sigma\tau\alpha\gamma\mu\alpha\tau\alpha$ vocantur, quæ aliquid ambiguum vel obscurum ferè habent. Sensus ergo est, Nunc figuratè vobiscum, & non simplici planaque oratione loqui videor: sed breui loquar vobiscum familiaris, vt nihil sit vobis in mea doctrina perplexum aut difficile. Nunc videmus quod iam attigi, animari discipulos maioris profectus fiducia, ne doctrinam abiciant, quia nondum intelligunt quid sibi velit. Nisi enim spes proficiendi nos accendat, discendi studium fringere necesse est. Cæterum res clarè ostendit, Christum non ænigmaticè loquutum esse, sed facili adeoque crasso dicendi genere vsum apud discipulos, sed tanta erat eorum ruditas vt attoniti ex ore eius penderent. Quare ista obscuritas non tam in doctrina fuit quàm in eorum mentibus. Et certè idem nobis hodie accidit: nam sermo Dei non frustra hoc elogio ornatur quòd sit lux nostra: sed eius fulgorem tenebræ nostræ sic obnubilant, vt puteinus nos meras allegorias audire. Nam sicuti minatur per Prophetam se barbarum fore incredulis & reprobis, ac si blæsis esset labiis: & Paulus Euangelium dicit absconditum esse talibus, quia eorum mentes excæcauit Satan: ita infirmis & rudibus magna ex parte confusum aliquid sonat, vt non possit intelligi. Nam etsi non profus tenebricosè sunt eorum mentes, sicut infidelium: sunt tamen velut nebulis implicatæ. Et Dominus, vt nos propriæ inopiæ sensu humiliet, ita ad tempus stupere patitur: sed quos Spiritu suo illuminat, ita proficere facit vt illis familiaris ac notus sit ille sermo. Atque huc spectat posterius membrum, *Vt emt hora*, (hoc est, mox ventura est) quando non loquar vobiscum amplius figuratè. Certè non alia docuit Spiritus Apostolos quàm quæ audierant ex ore ipsius Christi: sed irradians eorum corda, tenebras eorum disculfit, vt Christum quasi nouo & diuerso modo loquentem audientes, mentem eius facile caperent. Quum dicit *annuntiaturum se de Patre*, scopum hunc suæ doctrinæ esse admonet vt nos ad Deum adducat, in quo posita est solida felicitas. Sed restat vna quæstio, quomodo alibi dicat datum esse discipulis nosse mysteria regni Dei, quibus hic fatetur se ænigmaticè loquutum. Nam illic (hoc est Matth. 13. b. 11) discrimen statuit inter eos & reliquum vulgus, quòd in parabolis apud vulgus loquatur. Respondeo, non fuisse tantam in Apostolis ruditatem quin tenuiter saltem gustarent quid vellet magister. Ita non sine causâ eos è grege cæcorum eximit. Nunc sermonem suum illis hætenus allegoricum fuisse dicit, præ illa conspicua intelligentiæ luce quam mox per Spiritus sui gratiam illis daturus erat. Vtrunque igitur verum, quòd longè excelleret super eos quibus insipidus erat Euangelii sermo: & tamen adhuc alphabetarii essent respectu nouæ sapientiæ quam illis Spiritus attulit.

26 *In illa hora.*) Iterum causam repetit cur tam liberaliter tunc aperiendi sint cælestes thesauri, quia scilicet in nomine Christi petent quicquid sibi opus erit: Deus autem nihil quod Filii sui nomine petetur negabit. Sed videtur esse in verbis dissidium: subiicit enim continuo post Christum, superuacuum fore vt Patrem ipse roget. Quorsum autem attinet ipsius nomine precari, nisi suscipiat patroni munus? Et Iohannes alibi eum nominat aduocatum nostrum. Paulus etiam testatur eum nunc pro nobis intercedere. Idem confirmat author Epistolæ ad Hebræos. Respondeo, non simpliciter hoc loco negare Christum se intercessorem fore: sed hoc tantum velle, tam propensum fore erga discipulos Patrem vt sine vlla difficultate sponte daturus sit quicquid precati fuerint. Occurret Pater, inquit, ac pro immenso erga vos suo amore patronum, qui alioqui pro vobis verba esset facturus, præueniet. Cæterum quòd dicitur intercedere Christus pro nobis apud Patrem, nihil de ipso carnale imaginemur, ac si ad Patris genua procumbens preces suppliciter conciperet: sed virtus sacrificii quo semel Deum nobis placauit, semper

Iesa. 28. c. 11
2. Cor. 4. 4. 3

Ioa. 3. 4. 1
Rom. 8. 3. 14

Heb. 7. 4. 25

semper vicens & efficax, sanguis quo expiavit peccata nostra: obedientia quam præstitit, continua est pro nobis intercessio. Insignis est hic locus, quo docemur cor Dei nos tenere simulac Filii nomen illi opposimus.

27 *Quia vos me amatis.*) Monemur his verbis vnicum esse vinculum nostræ cum Deo coniunctionis, si Christo coniuncti simus. coniungimur autem fide non ficta, sed quæ ex sincero affectu nascitur, quem *Amoris* nomine designat. neque enim purè in Christum credit nisi qui illum ex animo amplectitur: quare hoc verbo vim & naturam fidei bene expressit. Verum si tunc demum amare nos Deus incipit ex quo Christum dileximus, sequitur à nobis esse initium salutis: quia Dei gratiam præuenimus. Atqui huic sententiæ reclamant plurima Scripturæ testimonia. Promissio Dei est, Faciam ut me diligant. Et Ioannes dicit, Non quod priores dilexerimus eum. Superuacuum esset plures locos colligere: quia nihil hac doctrina certius, Dominum vocare quæ non sunt, suscitare mortuos, alienis se adiungere, formare corda carnea ex lapidei, apparere iis à quibus non queritur. Respondeo, homines ante vocationem, si sunt ex electis, arcano modo à Deo amari, qui suos omnes diligit antequam creati sint: sed quia nondum reconciliati sunt, meritò censerentur Dei inimicos, sicut & Paulus loquitur. Secundum hanc rationem hic dicimur, amari à Deo dum Christum diligimus: quia pignus habemus paternæ eius dilectionis, quem antè horruimus ut iudicem nobis infestum.

1. Cor. 4. b. 16

Rom. 5. b. 10

28 *Exiit à Patre.*) Hæc loquutio Diuinam in Christo virtutem nobis commendat. neque enim firma in illum constaret fides nisi Diuinam eius potentiam apprehenderet. Parum enim aut nihil mors eius & resurrectio, duæ fidei columnæ, nos iuuarent, nisi cælestis virtus illis annexa esset. Nunc tenemus qualiter nos deceat Christum amplecti, ita scilicet ut consilium & virtutem Dei, cuius manu nobis offertur, fides nostra reputet. Neque enim frigide accipiendum est quod exierit à Deo: sed simul tenendū est quorū vel in quem finem exierit, nempe ut esset nobis sapiētia, sanctificatio, iustitia & redemptio. Secundo membro quod mox subiicit, notatur virtutis perpetuitas. Poterant enim cogitare discipuli, temporale illud esse beneficium quod Redemptor mundo esset missus. Dixit ergo se redire ad Patrem, ut certo statuant nihil eorum bonorū quæ attulit, suo discessu excidere: quia ex cælesti sua gloria mortis & resurrectionis suæ vim & effectum in mundam effundat. Mundum ergo reliquit quum infirmitates nostras exuens in cælum receptus est: sed viget nihilominus erga nos eius gratia: quia tetet ad Patris dextram, ut potiatur totius mundi imperio.

29 *Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbum nullum dicis.*

30 *Nunc nouimus quòd noueris omnia, & non habes opus ut quis te interroget: in hoc credimus quòd à Deo existi.*

31 *Respondit illis Iesus, Nunc creditis? ecce ventura est hora, & nunc venit qua dispergamini quisque in sua, & me relinquatis solum. quanquam non sum solus: quia Pater mecum est.*

32 *Hæc loquutus sum vobis, ut in me habeatis pacem. in mundo tribulationem habetis: sed confidite, ego vici mundum.*

29 *Dicunt ei discipuli.*) Hinc apparet quàm efficax fuerit consolatio, quia deiectos prius & fractos animos subito in magnam alacritatem erexit: & tamen certum est, nimis adhuc assequutos esse discipulos quid valeret Christi sermo. sed quanuis eius nondum capaces essent, solus odor eos recreauit. Quòd exclamant *Magistrum palàm loqui & absque figura*, in eo quidem modum excedunt: ex animi tamen sensu testantur quòd res est. Quòd nos quoque hodie experimur. nam qui pauillum tantum gustauit ex Euangelii doctrina, magis acceditur, & plus longè sentit energiæ in exiguo fidei modulo, quàm si totus Plato illi cognitus esset. Imò gemitus quos Spiritus Dei excitat in cordibus piorum, luculenti sunt testes Deum arcano modo supra eorum captum operari. Nam alioqui Paulus non vocaret ipsos inenarrabiles. Scire habendum est, Apostolos sensisse aliquod profectus, ut verè testari possent non prorsus ænigmatica iam sibi esse Christi verba: sed in eo fuisse deceptos, quòd sibi plus æquo sapere videbantur. Inde autem error, quòd nesciebant quale futurum esset Spiritus donum. Exultant ergo ante tempus, perinde ac si quis nummo vno aureo diuitem se putaret. Colligunt ex quibusdam signis, Christum à Deo produisse: perinde gloriantur ac si nihil amplius deesset. Atqui ab ea noticia longe adhuc aberant, quandiu non tenebant qualis sibi futurus in posterum esset Christus.

Rom. 8. c. 26

31 *Nunc creditis.*) Quia sibi nimium placebant discipuli, eos admonet Christus, ut infirmitatis suæ memores, potius se intra modulum suum contineant. Nunquam autem satis probè agnoscimus quid nobis desit, & quantum à fidei plenitudine distemus, quousque ad seruum aliquod experimentum ventum est. Nam res ipsa tunc ostendit quàm debilis fuerit fides quam putabamus plenam esse. Huc reuocat Christus discipulos, ac breui fore pronuntiat ut ipsum relinquunt. Est enim persecutio instar Lydii lapidis ad probandam fidem, cuius paruitas dum apparet, trepidare incipiunt & se contrahere qui prius inflati erant. Ergo interrogatio Christi est ironica: ac si dixisset, Itane vos iactatis quasi fide referti? Atqui instat examen quod vacuitatem vestram prodet. Sic coercenda est nostra securitas dum nimis exultat. Sed videri posset vel nullam prorsus fuisse fidem in discipulis, vel tunc fuisse extinctam quum relicto Christo huc illuc dispersi sunt. Respondeo, ut cunquē deiecta fuerit ac veluti succubuerit fides, tamen fuisse aliquod residuum vnde postea noui furculi pullularent.

32 *Non sum solus.*) Hæc correctio addita est, ut sciamus Christo nihil derogari dum ab homi-

Caput
XVII.

nibus relinquatur. Nam quum in ipso fundata sit eius veritas & gloria, neque à mundi fide pendeat, si contingat ipsum à toto mundo deseri, manet nihilominus integer: quia Deus est, non alieno subsidio indigens. Quòd dicit *Patrem secum fore*, perinde valet atque Deum ab eius parte statutum, ut minime opus habeat quicquam ab hominibus mutuari. Hoc quisquis probè meditatum habebit, vel toto mundo mutante firmus consistet, nec eius fidem euertet aliorum omnium defectio. Nec enim Deo tribuimus iustum honorem nisi solus ipse nobis sufficiat.

33 *Hæc loquutus sum vobis.*) Rursus inculcat quàm necessariae sint consolationes quibus fuerat apud ipsos usus. Probat autem hac ratione, quòd eos in mundo plurimæ ærumnæ & tribulationes manent. Notanda igitur primùm hæc admonitio, ut statuam omnes pii multis miseris vitam suam subiectam fore, ut se ad tolerantiam comparent. Quum ergo instar maris tumultuosi nobis sit mundus, non alibi quàm in Christo reperietur vera pax. Iam eius fruendæ modus quem hîc definit, notandus est. Dicit *Pacem habituros* si in hac doctrina profecerint. Volumus ergo in mediis afflictionibus tranquillas habere & solutas mentes? attendi simus ad hanc Christi concionem quæ nobis pacem in ipso conferet. *Confidite.* Sicuti variis afflictionibus torporem nostrum corrigi decet, ac nos expergeri ad quærendum malorum remedium: ita non vult Dominus nos animis frangi, sed potius alacriter pugnare. quod fieri non potest nisi de successu certi simus. nam si dubio euentu pugnandum sit, totum studium nostrum mox concidet. Ergo Christus ad certamen nos vocans, certa victoriæ fiducia instruit: quanuis adhuc nobis ludandum sit. Porro quia semper in nobis multa est trepidandi materia, hac ratione fidendum esse docet: quia ipse non sibi priuatum, sed nostra causa mundi fuerit victor. Ita fiet ut in nobis terè oppressi, magnificæ illius gloriæ intuitu, ad quam caput nostrum emerfit, tutò possimus quicquid malorum nobis incumbit despiciere. Proinde si Christiani esse cupimus, minime nobis à cruce quærenda est immunitas: sed hoc vno contenti simus, quòd sub Christi auspiciis militantes, etiam in ipso conflictu, sumus tamen extra periculum. *Mundi* nomine complectitur hîc Christus quicquid aduersum est piorum salutis: præsertim verò corruptelas omnes quibus ad struendas nobis insidias abutitur Satan.

CAPVT XVII.

Hæc loquutus est Iesus, ac sustulit oculos suos in cælum, & dixit, Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, ut & Filius tuus glorificet te.

2 *Quemadmodum dedisti illi potestatem omnis carnis: ut omnibus quos dedisti ei, det vitam æternam.*

3 *Hæc autem est æterna vita, ut cognoscant te solum verum Deum, & quæ missi Iesum Christum.*

4 *Ego te glorificaui super terram, opus consummaui quod dederas mihi ut facerem.*

5 *Et nunc glorifica me tu Pater apud te ipsum gloria quæ habui apud te priusquam mundus esset.*

1 *Hæc loquutus est Iesus.*) Postquam de tolerantia crucis concionatus est Dominus ad discipulos, consolationes proposuit quibus innixi peristerent. Promisso Spiritus aduentu illos in spem meliorem inuenit: ac de regni sui gloria & splendore differuit. Iam cõuertit se ad preces, idq; merito: friget enim doctrina nisi Diuinitus efficax reddatur. Proinde exemplum doctoribus proponit, ne tantum spargendo verbo impendant operam, sed precibus quoque admittis, Dei opem implorèt, ut eius benedictio fructuosum reddat eorum laborem. In summa, hæc Christi precatio quasi obignatio fuit superioris doctrinæ: tum ut in se rata esset, tum ut certam haberet fidem apud discipulos. Quòd Ioannes narrat *sublatis in cælum oculis* Christum orasse, id ardoris & vehementiæ non vulgaris signum fuit. verè enim hoc gestu Christus testatus est animi affectu se in cælo esse potius quàm in terra, ut relictis hominibus familiare haberet cum Deo colloquium. Cælum autem respexit, non quod illic inclusus sit Deus, qui terrâ quoque implet: sed quia illic præcipuè apparet eius maiestas. Deinde quia cælorum cõspectus nos admonet supra omnes creaturas longè eminere Dei numen. Eodem pertinet manuum eleuatio in precibus. nã quum pigri sint natura homines ac tardi, terrestrèque ingenium eos deorsum inclinet, opus habent talibus excitamentis, imò vehiculis, quæ ad Deum ipsos extollant. Cæterum si verè Christum imitari cupimus, cauendum est ne plus expriment cæremoniæ quàm sit in animo: sed interior affectus oculos, manus, linguam, & quicquid est, impellat. Quòd Publicanus deiectis oculis ritè Deum orauit, non est huic sententiæ contrarium. Nam etsi peccatis suis confusus se deiecit, non obstitit tamen illa humilitas quin veniam peteret cum fiducia. Christum precari aliter decuit, qui nihil habebat pudore dignum. Deinde certum est Davidem ipsum aliter atque aliter diuersis temporibus precatum esse prout res ferebat. *Pater venit hora.* Petit Christus illustrari suum regnum, ut vicissim ipse Patris gloriam illustret. Dicit horam venisse, quia tametsi patefactus miraculis & omni virtutum genere Filius Dei fuerat, adhuc tamen obscurum erat spirituale eius regnum, quod paulo post effulsit. Siquis obiiciat, nihil minus gloriosum fuisse Christi morte, quæ tunc instabat: respondeo, in morte illa nobis conspicuum esse immensum decus quod impiis est absconditum: quia illic agnoscimus expiatis peccatis mundum Deo reconciliatum esse, abolitam maledictionem, Satanam deuictum. Atque huc spectat votum Christi, ut cælestis Spiritus potentia mors sua fructum proferat qualis æterno Dei consilio fuerat decretus. Horam enim venisse dicit,

dicit, non quæ hominum arbitrio sit præfixa, sed quam Deus statuerat. Nec tamen superuacua est præcatio, quia sic pendet Christus à Dei voluntate, ut tamen sibi optandum esse nouerit quod ille certo futurum pollicitus est. Facturus quidem est Deus quicquid decreuit, non modò illicente toto mundo, sed etiam repugnante: verum interea nostrum est, quæcunque promisit ab eo petere: quia hic promissionum est vltus vt nos ad precandum sollicitent. *Vt & Filius tuus glorificet te.* Significat mutuam esse illustrationem gloriæ suæ & Patris. quorsum enim apparet Christus nisi vt nos ad Patrem ducat? Vnde sequitur, quæcquid honoris defertur Christo, Patris honorem adeo non minuire vt magis stabiliat. Tenendam semper memoria est quam personam hoc loco sustineat Christus: neque enim sola eius æterna Diuinitas nobis consideranda est: quia loquitur quatenus Deus erat manifestatus in carne, & pro Mediatoris officio.

2 *Quemadmodum dedisti illi.*) Iterum confirmat nihil se nisi Patris voluntati consentaneum petere: licet hæc perpetua est orandi regula, non plus petere quam quod vltro daturus esset Deus, quia nihil magis præposterum quam proferre coram ipso quicquid nobis libuit. *Potestas omnis carnis* imperium significat quod Christo datum est quum Pater illum Regem & caput constituit: sed finis notandus est, nempe vt *vitam æternam* suis omnibus conferat. Imperium ergo accepit Christus non tam sibi quam salutis nostræ causa. Sponte ergo nos subiicere Christo conuenit, non tantum vt pareamus Deo, sed quoniam hac subiectione nihil magis amabile, quam nobis vitæ æternæ sit causa. Cæterum non dicit Christus se toti mundo præfectum esse vt vitam omnibus promiscuè conferat: sed gratiam hanc restringit ad eos *qui sibi dati sunt.* Quomodo autem dati? nam & reprobos Pater illi subiecit. Respondeo, solos electos ex peculiari esse eius grege, cuius custodiam tanquam pastor suscepit. Ergo regnum Christi ad omnes quidem homines extenditur, sed non nisi solis electis est saluificum, qui voluntario obsequio sequuntur vocem Pastoris. alios enim parere sibi violenter cogit, donec tandem sceptro ferreo penitus eos conterat.

3 *Hæc autem est æterna vita.*) Nunc modum donandæ vitæ definit, quum scilicet electos illuminat in veram Dei notitiam, neque enim de fruitione vitæ quam speramus hic tractat, sed tantum quomodo perueniunt homines ad vitam. Atque vt hæc sententia probè intelligatur, primò tenendum est, nos omnes in morte esse donec illuceat nobis Deus, qui solus vita est: vbi autem illuxit, quia fide eum possidemus, simul ingredimur in vitæ possessionem. Hinc fit vt eius cognitio verè & merito dicatur esse saluifica. Porro singulis ferè verbis suum inest pondus: neque enim quælibet hic notatur Dei cognitio, sed quæ nos in imaginem Dei transformat ex fide in fidem: imò eadem est cum fide qua insiti in Christi corpus, Diuinæ adoptionis contortes & carorum hæredes efficiuntur. Quia autem non nisi in Christi facie cognoscitur Deus, qui viua est atque expressa eius imago, ideo dicitur, *Vt cognoscant te & Christum quem misisti.* Nam quòd priore loco statuitur Pater, non refertur ad ordinem fidei, quasi mens nostra Deo cognito ad Christum postea descendat: sed sensus est, Deum Mediatore demum interposito cognosci. Adduntur duo epitheta *Veri & Solius*: quia necesse est primùm vt Deum fides ab hominum variis figmentis discernat, ac firma certitudine eum amplexa, nusquam flectatur aut vacillet: deinde vt statuens nihil esse in Deo mutuum nec imperfectum, vnico ipso contenta sit. Quòd nonnulli ita resoluunt, Cognoscant te, qui solus es Deus, frigidum est, sensus ergo est, Solum te agnoscat pro vero Deo. Sed videtur hoc n. o. d. o. Christo sibi abdicare Diuinitatis ius & nomen. Siquis respondeat, Dei nomen Christo similiter vt Patri aptandum esse, eadem de Spiritu sancto quæstio mouebitur. Nam si Pater tantum & Filius vnus sunt Deus, ab hoc gradu depellitur Spiritus: quod peræquè absurdum est. Solutio facilis est, si quis ad rationem loquendi attendat quam passim in Euangelio Iohannis tenet Christus, de qua iam supra toties admonui lectores vt assuescere debuerint. Christus in hominis forma apparens, sub Patris persona Dei potentiam, essentiam & numen designat. Vnus ergo verus est Deus Christi Pater, hoc est, Deus ille qui pridem mundo Redemptorem promiserat, vnus est. Sed in Christo reperietur Deitatis vnitas & veritas: quia ideo humilatus fuit Christus vt nos in altum eueheret. Vbi eò peruentum est, tunc Diuina eius maiestas se profert: tunc ipse totus in Patre, & totus in eo Pater agnoscitur. In summa, qui Christum à Patris Diuinitate separat, eum nondum agnoscit qui solus est verus Deus: sed potius alienum sibi Deum fabricat. Ideo iubemur Deum cognoscere, & Christum quem misisti, per quem velut porrecta manu nos ad se inuitat. Quòd videtur quibusdam iniquum esse si ob solam Dei ignorantiam pereant homines, inde fit quia non reputant penes solum Deum esse vitæ fontem, & quicunque ab eo alieni sunt vita priuari. Iam si ad Deum non acceditur nisi fide, infidelitas necessariò in morte nos detinet. Siquis obiciat, iustis alioqui & innocentibus fieri iniuriam si damnantur: responsio in promptu est, nihil in hominibus esse recti vel synceri quandiu in natura sua manent. Renouamur autem, teste Paulo, in imaginem Dei, per cognitionem. Nunc tria capita simul colligere operæpretium est, quòd Christi regnum, vitam & salutem afferat. Secundò, quòd non omnes inde vitam percipiant, neque etiam Christi officium sit vitam omnibus dare, sed tantum electis quos eius tutelæ commisit Pater. Tertiò, quòd hæc vita in fide posita sit, & ea dignetur Christus quos in fidem Euangelii illuminat. Vnde colligimus, non omnium commune esse illuminationis & cælestis sapientiæ donum, sed peculiare electis. Verum quidem est offerri Euangelium omnibus, sed hic Christus arcanum & efficacem docèdi modum commendat, quo soli filii Dei trahuntur ad fidem.

4 *Ego te glorificauit.*) Hoc ideo dicit quia tum in eius doctrina, tum in miraculis innotuerat Deus mundo. Hæc autem est Dei gloria, si agnoscamus qualis sit. Quum addit *se perfecisse opus* quod iniunctum erat, intelligit se defunctum esse toto vocationis suæ cursu: illud enim iniatum fuit tempus quo ipsum recipi deceret in cælestem gloriam. Nec tantum de munere docendi loquitur, sed alias etiam ministerii sui partes comprehendit. Nam etsi præcipuum caput adhuc restabat, nempe sacrificium mortis, quo expiaret omnium peccata: quia tamen iam aderat hora mortis, perinde loquitur ac si illam quo-

que subiisset. Hæc igitur summa est, ut à Patre mittatur in possessionem regni: quandoquidem confecto studio nihil amplius illi residuum esset nisi ut Spiritus virtute fructum & effectum omnium proferret quæ ex Patris mandato in terra gesserat, iuxta illud Pauli, Exinanivit seipsum, forma serui accepta: propterea extulit illum Pater, & dedit illi nomen, &c.

5 *Gloria quam habui apud te.*) Glorificari apud Patrem optat, non ut Pater intus eum glorificet sine teste, sed ut receptus in cælum, magnificè illic amplitudinem suam ac potentiam exerat, ut illi omne genu flectatur, &c. Itaque particula *Apud Patrem*, in priore membro, terrestri & caducæ gloriæ opponitur: quemadmodum Paulus, quum dicit semel mortuum peccato, nunc Deo vivere, beatam immortalitatem exprimit. Postea declarat se nihil aduentitium cupere, sed tantum ut appareat talis in carne qualis fuit ante conditum mundum: vel (si clarius malis) ut Divina maiestas, quam semper habuerat, nunc refulgeat in Mediatoris persona & in carne hominis quam induerat. Insignis locus, quo docemur Christum minimè esse novitium vel temporalem Deum. Nam si æterna fuit eius gloria, ipse quoque semper fuit. Adde quod inter eius & Patris personam manifesta hic distinctio statuitur: unde colligimus non modò æternum esse Deum, sed æternum quoque Dei sermonem, ex Patre ante secula genitum.

Rem. 6. b. 10
Ibidem, b. 10

6 *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi ex mundo. tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum servauerunt.*

7 *Nunc nouerunt quod omnia quæ dedisti mihi abs te, sunt.*

8 *Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi receperunt: & nouerunt verè quod abs te exiui, & crediderunt quod me miseris.*

9 *Ego pro ipsis rogo: non pro mundo rogo, sed pro ijs quos dedisti mihi: quia tui sunt.*

10 *Et mea omnia, tua sunt: & tua, mea: & glorificatus sum in ipsis.*

11 *Et non amplius sum in mundo: ipsi autem in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint vnum sicuti nos.*

6 *Manifestavi nomen tuum.*) Hic incipit Christus pro discipulis suis Patrem orare: & quo amoris affectu statim mortem pro ipsis obiturus erat: nunc commendat eorum salutem. Prima autem ratio commendandi est quod doctrinam amplexi sunt quæ homines efficit verè Dei filios. Non defuit quidem Christo fides & diligentia qua omnes ad Deum vocaret: sed in electis tantum utilis & efficax fuit eius labor. Communis omnibus fuit eius prædicatio quæ Dei nomen manifestabat: nec destitit etiam apud obstinatos gloriam eius asserere. Cur ergo se paucis tantum manifestasse dicit, nisi quia soli electi Spiritu intus docente proficiunt? Collige ergo, non omnes quibus proponitur doctrina, verè & efficaci: er doceri: sed quorum mentes illuminantur. Causam electioni Dei Christus assignat: quia non aliud discrimen ponit cur aliis præteritis manifestauerit quibusdam Patris nomen, nisi quia sibi dati erant. Unde sequitur fides ex æterna Dei prædestinatione manare, & ideo non omnibus promiscuè dari: quia non omnes ad Christum pertinent. Quum addit, *Tui erant, & eos mihi dedisti*, primum his verbis notatur electionis æternitas: deinde quomodo à nobis consideranda sit. Declarat Christus Dei semper fuisse electos. Eos ergo Deus à reprobis discernit non fide aut vilo merito, sed mera gratia: quia dum maximè ab ipso alieni sunt, pro suis tamen in arcano consilio reputat. Certitudo in eo consilii quod Filio tradit in custodiam quoscunque elegit, ne pereant. Et huc conicere oculos oportet, ut certo teneamus nos esse ex ordine filiorum Dei. nam in se abscondita est Dei prædestinatio: in solo autem Christo nobis patefit. *Sermonem tuum servauerunt.* Hic tertius est gradus. Primus enim est electio gratuita: secundus autem, donatio illa qua transimus in Christi tutelam. Recepti à Christo, per fidem in ouile aggregamur. Reprobis effluit sermo Dei, sed apud electos radicem agit: unde seruari eum dicuntur.

7 *Nunc nouerunt.*) Hic exprimitur quod in fide præcipuum est, dum ita in Christum creditur ut fides non subsistat in carnis aspectu, sed Diuinam eius virtutem concipiat. Quum enim dicit, *Nouerunt abs te esse quæcunque mihi dedisti*: intelligit, fideles quicquid habent, sentire cæleste esse ac Diuinum. Et certè nisi Deum apprehendimus in Christo, perpetuò nos vacillare necesse erit.

8 *Et ipsi acceperunt.*) Exprimit modum huius notitiæ: quia traditam ab ipso doctrinam receperunt. Sed nequis doctrinam eius putaret humanam esse, vel in terra natam, Deum eius authorem esse profiteretur, quum dicit, *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis.* Loquitur autem, suo more, in Mediatoris vel ministri persona, quum dicit se tantum docuisse quod à Patre acceptum. Nam, quia humilis adhuc erat ipse in carne conditio, & sub forma serui Diuina eius latebat maiestas, Deum potius sub Patris persona designat. Interea tenendum est quod initiò testatus est Iohannes, quatenus Christus æternus erat Dei Sermo, vnum fuisse semper cum Patre Deum. Sensus est igitur, Christum fidelem fuisse Dei testem apud discipulos, ut eorum fides non nisi in vna Dei veritate fundata esset, quum Pater ipse in Filio loquutus fuerit. Cæterum inde receptio de qua loquitur, quia efficaciter per Spiritum manifestauit illis Patris nomen. *Et cognouerunt verè.* Idem quod prius attigerat, alius verbis repetit. nam Christum exiisse à Patre, & fuisse missum, tantundem valet atque illud quod præcessit, à Patre, esse quæcunque habet. Summa est, fidem rectà debere Christum intueri: sed ita ut nihil terrenum vel contemptibile de ipso sapiat, sed sursum seruetur ad Diuinam eius potètiā: ut certò statuat Deum & quicquid

Dei est, perfecte in ipso se habere. Notandum etiam quòd in priore membro *Cognoscendi* verbo utitur: deinde *Credendi* verbū usurpat. nam ita admonet, nihil rite de Deo posse cognosci nisi per fidem: sed in ipsa fide tantum subesse certitudinis vt merito scientia vocetur.

9 *Ego pro ipsis rogo.*) Hactenus retulit Christus quod gratiam conciliare poterat discipulis apud Patrem: nunc precationem ipsam format, in qua ostendit nihil se petere nisi Patris voluntati consentaneum, quia Patri commendat duntaxat quos ipse vltro amat. Aperte enim se pro mundo orare negat, quia sollicitus non sit nisi de proprio grege, quem ex manu Patris accepit. Posset tamen videri hoc absurdum. neque enim melior precanda regula inueniri potest quàm si Christum ducem & magistrum sequamur. Atqui iubemur pro omnibus orare: deinde Christus ipse indifferenter postea pro omnibus cōcipimus, restringi tamen ad Dei electos. Hunc, & illum, & singulos optare debemus saluos esse, atque ita complecti totum humanum genus: quia nondum distinguere licet electos à reprobis: interea tamen aduentum regni Dei optando, simul precamur vt hostes suos perdat. Hoc tantum interest, quòd pro omnium salute oramus quos cognoscimus ad imaginem Dei esse creatos, & quibus nobiscum eadem est natura: eorum interitum Dei iudicio permittimus quos ipse reprobos esse nouit. Precationis autem quæ hic refertur, alia fuit quædam specialis ratio, quæ in exemplum trahi non debet. Neque enim ex nudo tantum fidei & charitatis sensu Christus orat: sed adyta cælorum ingressus, ante oculos habet arcana Patris iudicia, quæ nos latent quandiu per fidem ambulamus. Porrò ex his verbis colligimus, Deum quos visum est sibi ex mundo deligere vitæ hæredes futuros, ac discrimen hoc non haberi ex hominum merito, sed ex mero illius beneplacito pendere. Nam qui in hominibus stant electionis causam, à fide incipiant oportet. Diserte autem pronuntiat Christus, Patris fuisse qui sibi dantur. Ceterum autem est ideo dari vt credant, & fidem ex hac donatione fluere. Si fidei origo est donatio ista, & eam ordine ac tempore præcedit electio: quid aliud restat nisi vt fateamur gratis eligi quos Deus è mundo vult seruatos? Iam quum Christus pro solis electis oret, necessaria est nobis electionis fides, si salutem nostram Patri velimus ab ipso commendari. Grauem ergo fidelibus iniuriam faciunt qui electionis notitiam delere conantur ex eorum animis, quòd eos Christi iussu priuant. Refellitur præterea his verbis peruersus eorum stupor qui electionis prætextu sese ignauitæ dedunt, quum potius acuere in nobis precandi studium debeat, quemadmodum docet Christus suo exemplo.

10 *Et mea omnia tua sunt.*) Huc pertinet prius membrum, quòd certò exaudiendus sit à Patre. Non alios, inquit, tibi commendo nisi quos pro tuis agnoscis: quia nihil habeo abs te separatim: repulsam igitur non patiar. Secundo membro ostendit iustam sibi esse causam cur electos curæ habeat: quia sui sint, ex quo sunt Patris. Omnia hæc ad fidei nostræ confirmationem dicta sunt. Salus non alibi quàm in Christo nobis est quærenda. Christo non erimus contenti nisi sciamus nos in illo Deum possidere. Tenenda est igitur vnitas ista Patris cum Filio, quæ facit vt nihil inter se diuisum habeant. Secundo membro cohæret quod subiicit, *Se glorificatum esse* in discipulis. sequitur enim, æquum esse vt vicissim eorum salutem promoueat. atque hoc confirmandæ fidei nostræ optimum est symbolum, quòd salutem nostram nunquam negliget Christus si in nobis glorificatus fuerit.

11 *Nunc non sum in mundo.*) Alteram causam adducit cur tam sedulo pro discipulis oret: quia scilicet mox destituendi sint corporali eius præsentia, sub qua hactenus quieuerant. Quandiu cum ipsis versatus erat, non secus ac gallina fouebat eos sub alis suis: nunc dilcedens petit à Patre vt eos præsidio suo tegat: idque facit eorum respectu. Nam eorum trepidationi remedium affert, vt recumbant in Deū ipsum, cui nunc eos quasi de manu in manum tradit. Hinc autem non parua nobis consolatio, quum audimus Filium Dei eò magis de suorum salute sollicitum esse, dum eos relinquunt secundum corpus. nam inde colligendum est, nos hodie quoque, dum in mundo laboramus, ab eo respici, vt ex cælesti sua gloria nostris ærumnis succurrat. *Pater sancte.* In eum finem tendit tota precatio ne animis concidant discipuli, quasi deterior sit sua conditio propter corporalem magistri absentiam. Nam quum illis Christus ad tempus datus esset custos à Patre, nunc quasi provincia sua defunctus, restituit eos in Patris manū, vt posthac eius auspiciis ac virtute seruentur. Summa igitur est, quum discipulis aufertur carnis Christi conspectus, nihil eos iacturæ facere: quia Deus in suam tutelam ipsos recipit, cuius virtus perpetua est. Modum seruandi adscribit, *vt sint vnum.* Nam quos seruare decreuit cælestis Pater, eos in sanctam fidem & Spiritus vnitatem colligit. Sed quia non satis est si quouis modo inter se homines conspirent, additur particula, *Sicuti & nos.* Tunc igitur demum foelix erit nostra vnitas si Dei Patris & Christi imaginem referat, quemadmodum cera cui impressus est annulus, formam ab eo accipit. Cæterum quomodo Pater & Christus vnum sint paulo post exponam.

12 *Dum eram cum ipsis in mundo, ego seruavi eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex illis perijt, nisi filius perditionis, vt Scriptura impleretur.*

13 *Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meū impletum in seipsis.*

12 *Dum eram in mundo.*) Dicit se Christus seruasse eos Patris nomine, quia se ministrum duntaxat statuit, qui nihil nisi Dei virtute gesserit atque auspiciis. Significat ergo minimè esse consentaneum vt nunc pereant, quasi suo discessu extincta sit Dei virtus, aut emortua. Sed valde hoc absurdum videtur, quòd seruandi partes Christus Deo resignat: ac si confecto vitæ cursu desineret suorum esse custos. Solutio in promptu est, sermonem hic tantum haberi de visibili custodia quæ in Christi morte

finem accepit: nam sanè quãdiu in terra versatus est, non aliunde virtutem mutuari necesse habuit quã discipulos serualet. sed totum hoc ad personam Mediatoris refertur, qui sub forma serui ad tempus apparuit. Iam vero discipulos iubet, ex quo desitui externo adminiculo cœperint, rectã in cœlum sensus suos attollere. Vnde colligimus, Christum hodie non minus seruare fideles quã olim: sed diuerso modo: quia Diuina in eo maietas palãm resulget. *Quos dedisti mihi.* Rursum eodem argumento vitur, minimè decere vt Pater vnquam abiciat quos Filius eius mandato vsque ad finem ministerii sui seruauit. ac si diceret, Ego quod mihi iniunctum abs te erat, fideliter executus sum ac præstiti, nequid in manu mea periret: nunc quando tuum depositum recipis, tuum est prospicere vt saluum maneat. Quod *Iudam* excipit, non caret ratione. Nam etsi non erat ex electis & ex germano Dei grege, officiu tamen dignitas illam speciem præbebat. nec sanè quisquam aliter de eo sensisset quandiu in tam eximio ordine stetit. Est igitur quod ad Grammaticam attinet, impropria exceptio: vt ùm si rem expendimus, Christum ex communi hominum sensu ita loqui oportuit. Ceterum nequis putaret labefactatam fuisse in Iudæ exitio æternam Dei electionem, simul adiecit illi esse *perditionis filium*. Quibus verbis significat ruinam eius (quæ repente coram hominum oculis accidit) fuisse Diuinitus pridem cognitam. nam filium perditionis Hebræi vocant hominem perditum vel exitio deuotum. Vt *Scriptura impletur*. Refertur ad proximum membrum, Excidit Iudas, vt impleretur Scriptura. Ceterum perperam quispiam inde colligeret, defectionem Iudæ Deo potius quã illi esse imputandam, quia necessitas ei ex vaticinio imposita fuerit. Neque enim rerum euentus ideo vaticiniis adscribi debet quia illic prædictus fuerit. Nec sanè aliud denuntiant Prophetæ quã quod ipsis quoque tacentibus futurum erat. Non est igitur inde petenda rerum causa. Fateor quidem nihil accidere nisi Diuinitus ordinatum: sed nunc tantum de Scriptura quæstio est, an eius prædictiones & vaticinia hominibus necessitatem afferant, quod iam falsum esse monstrauit. Nec verò Christi consilium est causam exitu Iudæ in Scripturam transferre: sed tantum offendiculi materiam tollere voluit, quod infirmas animas cœcutere poterat. Tollendi autem ratio est, quia iam olim Spiritus Dei sic fore testatus esset. nam serè ad res nouas & tubitas expauescimus. Valde vilis admonitio, & quæ latè patet. Vnde enim fit vt hodie maior pars hominum scandalis succumbat, nisi quia Scripturæ testimonia non occurrunt quibus probè Deus suos muniuit, dũ mature prædixit quicquid malorum ac perturbationum visuri erant?

13 *Hæc loquor in mundo.*) Hic ostendit Christus non ideo se tam sedulo Patrem orasse pro discipulis quasi anxius esset de futuro eorum statu, sed potius vt eorum anxietati remedium afferret. Scimus quanto opere propendeant animi nostri ad externa subsidia: si qua se offerunt, mordicus apprehendimus, nec facillè patimur ab illis diuelli. Patrem ergo coram discipulis precatur Christus: non quia vlis verbis opus sit, sed vt illis dubitationem eximat. *Loquor, inquit, in mundo*, hoc est, ipsis audientibus, vt tranquilla sint eorum corda. Iam enim in tuto erat eorum salus, quum à Christo deposita esset in manum Dei. *Gaudium* suum nominat, quod discipulos oportebat ab ipso concipere. aut (si breuius maus) cuius ipse author est, causa & pignus. Nam in nobis nihil nisi terror & inquietudo: in Christo autem solo pax & hilaritas.

14 *Ego dedi illis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia non sunt ex mundo, sicuti ego non sum ex mundo.*

15 *Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo.*

16 *Ex mundo non sunt, quemadmodum ego non sum ex mundo.*

17 *Sanctifica eos in veritate tua: sermo tuus veritas est.*

18 *Quemadmodum misisti me in mundum, ego etiam misi eos in mundum.*

19 *Et pro eis sanctifico meipsum, vt ipsi quoque sint sanctificati in veritate.*

14 *Ego dedi illis sermonem tuum.*) Alio nomine commendat Patri discipulos, quia propter mundi odium opus habeant ipsius auxilio. Simul causam odii assignat, quòd Dei sermonem amplexi sint, quem mundus ferre nequit. ac si diceret, Tuum est eos protegere qui propter sermonem tuum mundo exosi sunt. Iam tenendum est memoria quod nuper audiuimus, finem huius precatiõnis esse vt impleatur Christi gaudium in nobis. Quoties ergo sic accensus est in nos mundi furor vt videamur parum ab interitu abesse, statim hunc clypeum opponere discamus, quòd Deus eos nunquam deseret qui pro Euangelio laborant. Dicit *non esse ex mundo* discipulos, quia à mundo separantur quoscunque Spiritu suo regenerat. Non sinet ergo Deus oues suas vagari inter lupos, quin se illis pastorem exhibeat.

15 *Non rogo vt tollas eos.*) Docet in quo piorum consistat salus: non vt omni molestia liberati, otium & delicias colant, sed vt inter media pericula salui tamen maneant Dei auxilio. Neque enim Patrem admonet quidnam expediat, sed consulit potius infirmitati suorum, vt vota sua, quæ vt plurimum metas transiliunt, hoc quem præscribit modo temperent. In summa, non promittit discipulis Patris gratiam quæ eos subducat ab omni cura & labore, sed quæ inuictum robur aduersus hostes suppeditet, neque obrui sinat ingenti mole certaminum quæ sustinenda illis erunt. Ergo si cupimus secundum traditã à Christo regulam seruari, non optanda est à malis immunitas, nec rogandus Deus vt statim nos in beatam quietem transferat: sed contenti sumus certa victoriæ fiducia, & fortiter malis omnibus interim resistamus, à quibus felicem exitum Christus nobis precatus est à Patre. In summa, non tollit suos Deus è mundo: quia non vult molles esse & ignauos: liberat tamen à malo, ne obruantur. Vult enim eos certare, sed non patitur lethaliter vulnerari.

16 *De mundo non sunt.*) Iterum repetit totum mundum illis infensum esse, quo benignius eos iuuat

iuuet cælestis Pater: & simul indicat non prouenire odium ex eorum culpa, sed quia Deo & Christo in-fensus sit mundus.

17 *Sanctificæ eos.*) Sanctificatio ista regnum Dei eiusque iustitiam complectitur, quum scilicet nos Spiritu tuo Deus renouat, & renouationis gratiam confirmat in nobis ac prosequitur vsque ad extremum. Rogat ergo primùm vt discipulos sanctificet Pater, hoc est totos sibi addicat & vendicat tanquam sacrum peculium. Deinde modum sanctificationis designat: neque id sine causa. phrenetici enim homines multa quidem de sanctificatione futiliter garrunt, sed præterita Dei veritate, per quam ipse nos sibi consecrat. Rursum quia alii non minus deliri nugantur de veritate, & verbum interea negligunt, disertè exprimit Christum non alibi quàm in verbo extare veritatem qua filios suos Deus sanctificat. Nam *Sermo* pro Euangelii doctrina capitur, quam ex Magistri ore Apostoli iam audierant, & cuius mox futuri erant apud alios præcones. In hunc sensum tradit Paulus, Ephes. 5. f. 26, mundatam esse Ecclesiam lauacro aquæ in verbo vitæ. Deus quidem vnus est qui sanctificat, sed quia Euangelium est eius potentia in salutem omni credenti, quisquis ab eo medio recedit, necesse est vt magis ac magis sordescat. *Veritas* Rom. 2. 10 hic per excellentiam pro luce cælestis sapientiæ accipitur, in qua se Deus nobis patefacit, vt ad imaginem suam nos conformet. Hoc quidem per se non efficit externa verbi prædicatio, quam ipsam reprobi impiè profanant: sed meminerimus Christum de electis loqui, quos Spiritus efficaciter per verbum regenerat. Quum autem Apostoli non prorsus expertes essent huius gratiæ, colligendum est ex Christi verbis non primo statim die perfecti in nobis sanctificationem: sed continuo vitæ cursu nos in ea proficere, donec Deus tandem carne exutos, iustitia sua impleat.

18 *Quemadmodum tu me misisti.*) Alio argumento precationem suam confirmat: quia scilicet communis secum & eadem sit Apostolis vocatio. Ego, inquit, nunc personam illis impono quam hæctenus iussu tuo sustinui. Ergo Spiritus tui virtute instrui necesse est, vt tanto oneri ferendo pares sint.

19 *Et pro his sanctifico me ipsum.*) His verbis clarius explicat ex quo fonte fluat illa sanctificatio quæ per Euangelii doctrinam in nobis peragitur: nempe quia ipse Patri se consecrauit, vt eius sanctitas ad nos perueniret. Sicuti enim à primitiis benedictio diffunditur in totum prouentum, ita Spiritus Dei nos Christi sanctitate aspergit, facitque eius participes. neque id imputatione solum (nam hac ratione dicitur factus nobis esse iustitia) sed dicitur etiam factus esse nobis sanctificatio, quia nos in sua persona quodammodo Patri obtulit, vt Spiritu eius renouemur in veram sanctitatem. Porro sanctificatio hæc quanuis ad totam Christi vitam pertineat, in sacrificio tamen mortis eius maximè illustris fuit: quia tunc apparuit verus Sacerdos, qui templum, altare, vasa omnia, & populum per Spiritus virtutem consecraret. 1. Cor. 1. d. 31

20 *Non pro ipsis autem rogo tantum, sed & pro ijs qui credituri sunt per sermonem eorum in me.*

21 *Vt omnes vnum sint: quemadmodum tu Pater in me, & ego in te, vt ipsi quoque in nobis vnum sint: vt mundus credat quod tu me miseris.*

22 *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt vnum sint, quemadmodum nos vnum sumus.*

23 *Ego in ipsis, & tu in me: vt ipsi perfecti sint in vnum, & vt cognoscat mundus quod tu me miseris, & dilexeris eos sicut tu me dilexisti.*

20 *Non pro ipsis autem rogo tantum.*) Nunc precationem qua solos Apostolos hæctenus complexus fuerat, longius extendit, nempe ad omnes Euangelii discipulos qui futuri erant vsque ad finem mundi. Insignis certè fiducia materia: nam si per Euangelii doctrinam credimus in Christum, minimè ambigendum est quin iam cum Apostolis collecti simus in fidem custodiam, nequis nostrum pereat. Hæc Christi precatio tranquillus est portus, in quem quisquis se recipit, securus est ab omni naufragii periculo. Perinde enim valet acsi conceptis solennibus verbis iurasset Christus curæ sibi ac studio esse salutem nostram. Initium autem fecit à suis Apostolis, vt eorum salus, quæ nobis certa est, nobis certiore propriæ salutis fidem faceret. Ergo quoties nos aggreditur Satan, opponere hunc clypeum discamus, nos Apostolis sacro Filii Dei ore non frustra cõiunctos esse: vt omnium salus in eodem quasi fasciculo inclusa esset. Proinde nihil est quod nos acrius ad Euangelium amplexandum stimulare debeat. Nam vt incomparabile bonum est Christi manu nos offerri Deo, vt ab interitu seruemur incolumes: ita meritò eius amorem & curam aliis omnibus præferri decet. Hac in parte prodigiosa est mundi væcordia. salutem expetunt omnes: in dubium eius obtinendæ modum tradit Christus, a quo siquis dessectat; nihil illi bonæ spei fit residuum: vix tamen centesimus quisque recipere dignatur quod tam benignè oblatum erat. Notanda est autem loquendi forma. *Pro omnibus* rogat Christus *qui in ipsum credituri sunt.* quibus verbis admonet quod iam aliquoties diximus, fidem nostram debere in eum aspiciere. Quod proximè sequitur membrum, *Per eorum sermonem*, vim ac naturam fidei optimè exprimit: & simul familiariter nos confirmat, qui scimus fidem nostram in Euangelio per Apostolos tradito fundatam esse. Ergo vt millies à mundo damnemur, sufficiat hoc vnum, qd Christus in suo peculio nos agnoscit, & Patri commendat. Væ autem Papistis, quorum tam longè ab hac regula aberrat fides, vt eos nõ pudeat execrabilem blasphemiam vomere, nihil nisi ambiguum & flexiloquum haberi in Scriptura. itaque sola Ecclesiæ traditio illis credendi magistra est. Sed nos meminerimus, solam à Filio Dei vnico iudice probari fidem quæ ex Apostolorum doctrina concipitur. Potrò certum eius testimonium non alibi reperietur quàm in ipsorum scriptis.

Caput
XVII.

Notanda est etiam loquutio, *Credere per sermonem*, quæ significat fidem ex auditu nasci: quia organum quo nos ad fidem trahit Deus, externa est hominum prædicatio. Quare Deus propriè fidei autor est: homines autem ipsi, ministri per quos creditur, quemadmodum & Paulus docet, 1. Corinth. 3. a. 5.

Ephes. 4. a. 3.
& d. 12.

21 *Ut omnes unum sint, &c.*) Iterum felicitatis nostræ scopum in unitate præfigit, ac merito. Hic enim humani generis est interitus, quod à Deo alienatum, in se quoque mutilum ac dissipatum est. Contraria ergo est eius instauratio, si in corpus vnum rite coalescat: sicuti in eo Paulus Ecclesiæ perfectionem statuit, si inter se cohæreant fideles vno Spiritu: & ideo datos fuisse Apostolos, Prophetas, Euangelistas & Pastores dicit, ut corpus Christi ædificando instaurant, donec perueniatur in unitatem fidei. Ideoque fideles exhortatur ut crescant in Christum, qui caput est, ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam summistrationis, secundum efficaciam, in mensura cuiusque membri, augmentum sui facit in ædificationem. Proinde quoties de unitate verba facit Christus, veniat nobis in mentem quæ extra ipsum est fœda mundi & horribilis dissipatio. Deinde sciamus hoc beatæ vitæ esse initium, si vno Christi Spiritu gubernemur omnes ac viuamus. Cæterum tenendum est, quoties vnum se cum Patre esse in hoc capite pronuntiat Christus, sermonem nõ haberi simpliciter de Diuina eius essentia, sed vnum vocari in persona Mediatoris. & quatenus caput nostrum est. Sic quidem præcisè multi ex Patribus interpretati sunt, Christum vnum esse cum Patre, quia æternus sit Deus: sed huc eos abripuit contentio cum Arianis ut concisas sententias in alienum sensum torquerent. Longè autem aliud Christi consilium fuit, quàm ad nudam arcane suæ Diuinitatis speculationem nos euehere. siquidem à fine ratiocinatur, ideo nos debere vnum esse quia alioqui inanis & infructuosa esset quam habet cum Patre unitas. Ergo vi rite comprehendas quod pertineat istud, Christum & Patrem, vnum esse, caue ne Christum exuas Mediatoris persona: sed eum potius considera ut est Ecclesiæ caput, & membris suis coniunge: ita optimè stabit contextus, ne irrita sit vel inutilis Fili cum Patre unitas, eius virtutem oportere in totum piorum corpus diffundi. Vnde etiam colligimus, nos vnum cum Christo esse: non quia suam in nos substantiam transfundat, sed quia Spiritus sui virtute nobiscum vitam suam & quicquid accepit à Patre bonorum communicet. *Ut credat mundus.* Quidam *Mundum* exponunt electos qui tunc adhuc erant dispersi: sed quia toto hoc capite Mundi nomen pro reprobis accipitur, magis in diuersam sententiam inclino. Accedit quòd continuo post eundem mundum cuius nunc memini, ab omnibus suis separat. *Credendi* autem verbum inproprie posuit Euangelista, pro agnoscere: dum scilicet increduli experientia ipsa conuicti, cælestem ac Diuinam Christi gloriam percipiunt. ita fit ut credendo non credant, quia hic sensus vique ad interioram animi affectum non penetrat. Atque hæc iusta Dei ultio est, ut oculos reprobis perstringat Diuinæ gloriæ fulgor, quia sincero & liq. iudo eius aspectu digni non sunt. Postea vititur *Cognoscendi* verbo in eundem sensum.

22 *Et ego gloriam quam.*) Obserua sic in Christo expressum fuisse perfectæ beatitudinis exemplar ut nihil sibi proprium habuerit, sed potius diues fuerit ad locupletandos suos fideles. Hæc nostra beatitudo est, ut in nobis reparetur ac de integro formetur Dei imago, quæ per peccatum deleta est. Christus non tantum quatenus est æternus Dei Sermo, viua est imago ipsius: sed humanæ quoque naturæ quam nobiscum habet communem, insculpta fuit per eternæ gloriæ effigies, ut membra sua in eam transfigurer. Idem etiam Paulus docet, 2. Cor. 3. d. 18, Nos relecta facie Dei gloriam intiendo in eandem imaginem transformari, tanquam ex gloria in gloriam. Vnde sequitur, neminem in Christi discipulis habendum nisi in quo gloria Dei à Christi effigie, tanquam ab annulo signatorio, impressa conspicitur. Eodem spectant quæ paulo post sequuntur verba.

23 *Ego in ipsis, & tu in me.*) Docere enim vult in se residere omnem bonorum plenitudinem, & quod in Deo occultum erat, nunc in se palam extare, ut in suos communicatione transfundat: sicuti aqua ex fonte huc illuc per canales defluens, agros passim irrigat. *Et dilexeris eos.* Significat Diuini erga pios amoris istud maxime illustre esse symbolum & optimum pignus, quod mundus quoque, velit nolit, sentire cogitur, dum in illis habitans Spiritus cælestis iustitiæ & sanctitatis radios emittit. Innumeris quidem aliis modis quotidie testatum nobis facit Deus quàm nos paternè diligit: sed iure præ omnibus eminet adoptionis nota. Subiicit præterea, *Et dilexisti eos sicut tu me di.* quibus verbis causam & originem amoris notare voluit. Nam similitudinis particula in causalem resoluenda debet, perinde ac si dixisset, Eo quod me dilexeris: vnus enim Christus est in quem competit elogium dilecti. Deinde cælestis Pater eodem quo Ecclesiæ caput amore complexus est, membra quoque omnia prosequitur, ut neminem diligit nisi in Christo. Quanquam species quædam repugantiæ hic exoritur. nam Christus (ut alibi visum est) imensum Dei erga mundum amorem in causa fuisse prædicat ut Filium suum vnigenitum dederit. Si causam effectu suo priorè esse oportet, colligimus extra Christum homines à Deo Patre fuisse dilectos, hoc est, antequam ordinatus fuisset redemptor. Respõdeo, amorem illic & in similibus locis vocari misericordiam qua Deus erga indignos, imò hostes quoque suos, affectus fuit, antequam eos sibi reconciliaret. Mirifica certè & humano ingenio incomprehensibilis Dei bonitas, quòd in homines, quos non poterat non odisse, beneuolus, causam odij sustulerit, nequid amoris suo obstatet. Et dupliciter quidè docet Paulus nos in Christo fuisse dilectos: primùm, quia nos in ipso elegit Pater ante mundi creationem: deinde quia in eodem nos sibi reconciliauit, scilicet quæ propitium exhibuit nobis. En quomodo & hostes simul simus & amici, donec expiatis peccatis redierimus cum Deo in gratiam: fide verò iustificati propriè à Deo, tanquam filii à patre, demum amari incipimus. Ille verò amor quo factum est ut ordinatus sit Christus, in quo gratis nondum nati, & iam tamen in Adam perditum eligeremur, in Dei pectore absconditus, humanæ mentis captum longè superat. Deum quidem nunquam propitium quisquam sentiet nisi qui in Christo placatum apprehenderit. Cæterum sicuti Christo sublato euanescebat omnis Diuini amoris gustus,

Suprà, 3. b. 16

Eph. 3. a. 4.
Rom. 5. b. 10

gustus, ita statuere tutò licet, ex quo fide insiti sumus in eius corpus, non esse periculum ne à Dei amore excidamus. Neque enim eueri potest fundamentum hoc, Diligi nos, quia Pater eum dilexerit.

24 *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, illi quoque mecum sint: ut videant gloriam meam quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante creationem mundi.*

25 *Pater iuste, & mundus te non cognouit: ego verò te cognoui: & hi cognouerunt quod tu me miseris.*

26 *Et manifestavi eis nomen tuum, & manifestabo: ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.*

24 *Volo ut ubi ego sum.)* Velle pro optare positum est, neque enim præcipientis, sed rogantis est oratio. Potest tamen duplex esse sensus: vel quod externa sui præsentia discipulis potiri velit: vel ut in regnum cælestes, quò præcedit ipse, Deus tandem eos adducat. Sic *videre gloriam* quidam exponunt frui gloriæ participatione quam habet Christus: alii autem, fidei experimento sentire quid sit Christus, & quanta in eius maiestas. Ego omnibus probè expensis, de perfecta piorum beatitudine Christum loqui existimo: acsi diceret, non antè voto suo fore satisfactum quàm illi in cælum recepti sint. Eòdem gloriæ conspectum refero. Gloriam Christi iam tunc cernebant, ut scilicet per tenues rimas exiguum & obscurum lumen ad hominem in tenebris clausum peruenit: nunc optat Christus ut proficiat eousque dum palmi solido fulgore in cælo fruantur. Petit in summa ut Pater eos per continuos progressus ad plenum gloriæ suæ conspectum deducat. *Quia dilexisti me.* Hoc quoque longè melius personæ Mediatoris quàm nudæ Christi Diuinitati conuenit. Durum est quòd Pater sapientiam suam dilexerit: verum, ut illud recipiamus, contextus aliò nos ducit. Non dubium est, quum optauit prius Christus ut coniuñcti secum essent Apostoli, & gloriam regni sui viderent, quin loquutus sit ut erat caput Ecclesiæ: nunc amorem Patris causam esse dicit, quare sequitur fuisse dilectum quatenus desinitatus erat mundo Redemptor. Hoc amore complexus est eum Pater ante mūdum conditum, ut esset in quo amaret suos electos.

25 *Pater iuste.)* Mundo comparat discipulos suos, ut inde eorum commendationem & gratiam apud Patrem amplifcet. Iure enim proximis esse oportet qui soli Deum cognoscunt, quem totus mundus reicit. Iure eos singulari affectu commendat Christus quibus non obstitit mundi incredulitas quominus Deum agnoscerent. Patrem iustum nominans mundo & eius malitiæ insultat, acsi diceret, quantumvis superbè mundus contemnat Deum, vel respuat, nihil tamen propterea illi decedere: nec posse fieri quin illi integer maneat iustitiæ suæ honor. Quibus verbis admonet, sic in Deo fundatam esse debere piorum fidem, ut ruente toto mundo nunquam labascet. Sicuti hodie Papatus iniustitiæ nobis damnandus est, ut suam asseramus laudem Deo. Cæterum non dicit simpliciter Christus cognitum fuisse Deum à discipulis, sed duos ponit gradus: quòd ipse cognouerit Patrem, & discipuli cognouerint quòd ipse à Patre missus esset. Sed quia continuo post subicit se illis manifestasse Patris nomen, commendat eos (sicuti dixi) à Dei notitia, quæ à reliquo mundo eos separat. Interea notandum est fidei ordo qualis hinc describitur. Filius qui prodit è sinu Patris, solus eum propriè cognoscit. Ergo quicumque accedere ad Deum cupiunt, necesse est ut Christum obuiam venientem recipiant, seque illi addicant. Ille tandem postquam agnitus fuerit, ad Deum Patrem discipulos suos attollet.

26 *Manifestavi & manifestabo.)* Functus est quidem Christus officio doctoris: sed ad Patrem manifestandum arcana Spiritus reuelatione, non autem solo vocis sonitu, usus est. Intelligit ergo se efficaciter docuisse Apostolos. Cæterum quia debilis adhuc erat eorum fides, maiores progressus in futurum tempus promittit: atque ita eos ad sperandam ampliorem Spiritus gratiam præparat. Quanquam autem de Apostolis loquitur, communis inde exhortatio nobis colligenda est, ut studeamus assidue proficere, nec putemus tam bene nos curruisse quin multum viæ adhuc restet quandiu sumus carne circumdati. *Ut dilectio qua, &c.)* Hoc est, ut eos in me diligas: vel, ut amor quo me complexus es, ad eos usque se diffundat. Nam dilectio qua nos prosequitur Deus, propriè loquendo non alia est quàm qua Filium suum ab initio dilexit, ut in eo nos quoque gratos sibi & amabiles redderet. Et certè (ut paulo antè dictum est) quantum ad nos spectat, sumus extra Christum Deo exosi, tunc autem demum amare nos incipit dum in corpus Filii dilecti coalescimus. Inæstimabile fidei privilegium, quòd scimus dilectum fuisse Christum à Patre nostra causa, ut eiusdem amoris essemus consortes, ac perpetuò simus. Sed notanda est particula, *Ego in ipsis*, qua doceamur, non aliter nos comprehendendi in illo amore cuius meminit, nisi in nobis habitet Christus. Quemadmodum enim Filium aspiceret non potest Pater quin totum eius corpus simulante oculos habeat: ita si volumus in eo aspici, verè eius membra esse oportet.

CAP. XVIII.

HÆc quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cælon, ubi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

2 *Nouerat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia saepe conuenerat illuc Iesus cum discipulis suis.*

3 *Iudas ergo quum accepisset cohortē, & à Sacerdotibus & Phariseis ministros, venit illuc cum lanternis, & lampadibus, & armis.*

Caput
XVIII.

4 *Iesus autem quum nouisset quaecunque ventura erant super eum, exiuit, ac dixit eis, Quem queritis?*

5 *Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dixit illis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum, cum illis.*

6 *Ita ergo dixit illis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.*

1 *Hæc quum dixisset Iesus.)* In hac historia multa præterit Iohannes quæ apud alios tres Euangelistas leguntur, idque facit consulto: sicuti multa memoratu digna colligere illi propositum fuit de quibus alii tacent. Ergo quæ hîc desunt, ab aliis mutantur lectores. *Trans torrentem cedron.* Additur Græcè articulus, acsi à Cedris nomen haberet torrentis: probabile tamen est errore obrepisse, nam vallis vel torrentis Kidron sæpius in Scriptura fit mentio. Ab obscuritate sic vocatus est locus, quòd vallis concaua, ideòque umbrosa foret. Quamquam de ea re non contendo: tantum affero quid sit verisimilius. Consilium Euangelistæ præcipuè spectandum est in loci indicatione: nam ostendere voluit Christum sponte ad mortem produsse. Venit in locum quem Iudæ familiariter notum sciebat, quorsum id, nisi vt sponte se offerat proditori & hostibus? Nec eum fallebat incogitantia, quum omnium quæ instabant præcius esset. Postea etiam subiicit Iohannes, eum obuiam progressum esse. Mortem ergo non coactus sed vltro subiit, vt voluntarium esset sacrificium. nam sine obedientia nobis expiatio parta non esset. Hortum porrò ingreditur, non querendi latibuli causa, sed vt liberius haberet orandi spatium. Quòd verò ter mortem deprecatus est, propenso quod diximus obsequio non repugnat. luctari enim cum difficultatibus eum oportuit, vt tandem vinceret: nunc subacto mortis horrore, liberè & alacriter ad mortem properat.

3 *Iudas ergo.)* Quòd militibus & tanto satellitio instructus venit Iudas, malæ conscientia signum est, quæ semper trepidat nulla de causa. Cohortem à Præfide precariò sumptam fuisse certum est, qui etiam tribunalum misit ducem mille peditum. Nam & propter subito motus constitutum erat in vrbe præsidium & Præfes ipse, quocunque veniret, cohortem ducebat prætoriam: reliqui erant Sacerdotum ministri. Sed seorsum Phariseos nominat Iohannes, quorum in primis feruebat rabies, acsi maiori illis cura esset religio.

4 *Iesus autem quum.)* Clarius exprimit Euangelista quàm prompto animo Christus ad mortem descenderit: simul tamen narrat quantam virtutem efflauerit in voce vna: vt sciamus nihil in eum licuisse impiis nisi quantum permisit. Blandè respondet se eum esse quem quærent: nec secus ac violèto turbinis impetu, imò icu fulminis, eos prosternit in terram. Non ergo desuit ei potestas ad cohibendas eorum manus, si ita visum esset: verum Patri obsequi voluit, cuius decreto se ad mortem vocari nouerat. Cæterum hinc colligere oportet quàm horrenda & formidabilis futura sit impiis vox Christi, quum tribunal ad iudicandum orbem conscenderit. Stabat tunc agnus paratus ad victimam: exinanita erat, quoad externam speciem, eius maiestas: vno verbo repente hostes suos armatos & intrepidus deiicit, & quo verbo non dirum aliquod anathema in eos vibrat, sed tantum respondet, *Ego sum.* Quid ergo futurum est quum aduenerit, non iudicandus ab homine, sed iudex viuorum & mortuorum: non in illo abiecto & contemptibili habitu, sed in cælesti gloria cum Angelis suis? Cæterum eius efficaciam quam illius voci tribuit Iesaias, specimen edere tunc voluit. Inter alias Christi virtutes hanc cõmemorat Prophetæ, capite vndecimo, quòd terram percutiet virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Huius quidem prophetia complementum Paulus in finem vsque suspendit, 2. ad Thess. 2. b. s: videmus tamen quotidie, ad Christi vocem concidere impios cum suo furore & superbia. Tunc autem quum ceciderunt qui ad Christum ligandum venerant, visibile symbolum eius pauoris exhibitum fuit quem, velint, nolint, intus sentiunt omnes impii, Christo per suos ministros loquente. Cæterum quum hoc velut accidentale fuerit voci Christi (cuius proprium est miseris homines qui in morte iacebant erigere) vim istam proculdubio erga nos proferet, vt in cælum vsque nos attollat.

1sa. 11. a. 4

7 *Rursum ergo eos interrogauit, Quem queritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.*

8 *Respondit Iesus, Dixi vobis quòd ego sum. si ergo me queritis, sinite hos abire.*

Supra. 17. b. 12
9 *Ita impletur sermo quem dixerat, Ex ijs quos dedisti mihi, non perdidiquequam.*

7 *Rursum ergo eos interrogauit.)* Hinc apparet quid valeat excæcatio qua percutit Deus impiorum mentes, & quàm horribilis sit eorum stupor, postquam iusto Dei iudicio fascinati sunt à Satana. Boues & asini si cadant, sensu aliquo tanguntur: isti Diuinam Christi potentiam manifestè experti non minus securè pergunt quàm sine hominis quidem umbram in eo vidissent: imò Iudas ipse non mouetur. Discamus igitur metuere Dei iudicium quo reprobi in manu Satanae permitti, magis obstupescunt quàm brutæ pecudes. Nec dubium est quin Satan vaxano eos impetu rapuerit ad tam supinam audaciã, nulla enim phrenesis est quæ tam violenter hominem præcipitet vt talis excæcatio. Nam perinde aduersus Deum ruunt impii, postquam coniecti sunt in sensum reprobum acsi cum musca tantum negotiũ esset. Sentiunt quidem eius potentiam, sed non vt flectantur. centies enim potius frangi continget quàm vt cedant. Denique sua illis malitia velum est ne ad Dei lumen attendant: obstinatio plusquam lapideos reddit ne vnquam patiantur se domari.

8 *Dixi vobis quòd ego sum.)* Hîc videmus vt non tantum sponte mortem subeat Filius Dei, vt

fua

sua obedientia transgressiones nostras delectat : sed etiam vt boni pastoris officio ad gregem suum protegendum fungatur. Videt luporum insultum, non expectat donec perueniant vsque ad oues quibus datus est cultus: sed maturè se opponit. Quare non dubitemus, quoties in nos insilient vel impii homines vel diaboli, quin præsto nobis sit idem auxilium. Interea suo exemplo pastoribus regulam Christus præscripsit quam sequantur, si munus suum rite implere volunt.

9 *Non perdidit quenquam.*) Videtur hæc sententia intempestiuè adduci, quæ ad animas pertinet potius quam ad corpora. Neque enim Christus incolumes vsque ad extremum seruauit Apostolos: sed hoc præstitit vt inter assidua pericula, & demum in media morte, tamen in tuto esset æterna eorum salus. Respondeo Euangelistam non simpliciter de corporali eorum vita loqui: sed hoc potius velle, quod Christus illis ad tempus parcens, æternæ eorum salutis consuluerit. Consideremus quanta adhuc fuerit illorum imbecillitas: quid facturos putamus fuisse si ad viuum examinati essent? Quum ergo noluit eos Christus supra vires quas dederat ipsis tentari, ab æterno exitio eripuit. Atque hinc colligere generalem doctrinam licet: quauis multis tentationibus fidem nostram probet, nunquam tamen nos in vltima discrimina venturos, quin robur simul ad vincendum suppeditet. Et sanè videmus vt subinde nostræ infirmitati indulgeat, quando tot satanæ & impiorum conatus occursum suo procul repellit: quia nos impares & nondum maturos videt. Denique suos nunquam producit ad certamen nisi bene instructos, vt etiam pereundo non pereant: quia lucrum illis paratum est tam in morte quam in vita.

10 *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus.*

11 *Dixit itaque Iesus Petro, Mitte gladium tuum in vaginam: calicem quem dedit mihi Pater non vis vt bibam ipsum?*

12 *Tunc cohors, & tribunus, & ministri Iudeorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum.*

13 *Et abduxerunt eum ad Annam primum. erat enim socer Caiaphæ qui erat Pontifex anni illius.*

14 *Erat autem Caiaphas qui consilium dederat Iudeis quòd expediret vnum hominem mori pro populo.*

12 *Simon ergo Petrus.*) Nunc stultus Petri zelus describitur, qui Magistrum aliter quam licebat defendere conatus est. Animosè quidem & fortiter magnum discrimen pro Christo subit: sed quia non respicit quid ferat sua vocatio, & quid Deus permittat, adeò nihil laudis meretur eius factum vt grauius à Christo reprehendatur. Caterùm in persona Petri sciamus damnari à Christo quicquid suo arbitrio tentare audent homines. Quæ doctrina in primis notatu digna est. nihil enim magis vulgare quam zeli prætextu tueri quicquid facimus. Quasi verò nihil intersit probetur Deo recte quod homines rectum putant, quorum tota prudentia mera est vanitas. In Petri zelo si nihil vitiosum cerueremus, hoc tamen vno contentos esse deceret quòd Christus sibi non placere pronuntiat. Atqui videmus per eum non stetit quin Christus à morte reuocaretur, & eius nomen perpetuæ infamiae obnoxium foret. Quòd enim vim infert tribuno & militibus in eo latronis more grassatur: quia potestati resistit à Deo ordinata. Quum iam plus satis exosus esset Christus mundo, potuit vnum hoc facinus colorem omnibus calumniis dare quibus eum hostes falsò grauabant. Deinde hoc nimis preposterum est quòd fidem suam vult probare gladio, & non potest lingua. Quum vocatur ad confessionem, negat: nunc Magistri iniussu tumultuatur. Quare nos tam inligni exemplo moniti, zelum nostrum moderari discamus. Et quoniam ad audendum pusquam Deus mandat, semper prurit carnis nostræ lasciuia, sciamus zelum nostrum male cessurum quoties ultra Dei verbum quicquam audemus. Fiet interdum vt nobis arrideant principia: sed tandem dabimus temeritatis nostræ poenas. Sit igitur fundamentum omnium quæ aggredimur obedientia. Monemur etiam, quibus causam Christi agere propositum est, non semper ita dextrè se gerere quin aliquid vitii obrepat: quo magis sollicitè rogandus est nobis Dominus vt nos in singulis actionibus gubernet spiritu prudentiæ.

11 *Mitte gladium tuum.*) Hoc præcepto improbat Christus factum Petri. Notanda autem ratio est: quia priuato homini non licuit contra eos insurgere qui publica autoritate instructi erant. Nam id ex reliquis tribus colligi potest, à quibus refertur generalis Christi sententia, Qui gladio percusserit, gladio peribit. Cauendum ergo ne vi & armis repellere conemur hostes nostros, etiam qui iniuste nos laessunt, nisi quantum permittunt leges ac ius publicum. Nam quisquis se ultra vocationis suæ metas ingerit, etiam si plaufum reportet à toto mundo, factum suum Deo nunquam probabit. *Calicem quem dedit.* Videtur specialis hæc esse ratio, quòd Christum obmutescere oportuit, vt instar agni duceretur ad victimam. Pertinet tamen ad exemplum: quoniam eadem à nobis omnibus tolerantia exigitur. Afflictiones potionibus cõparat Scriptura: perinde enim ac paterfamilias cibum & potum filiis ac domesticis suis distribuit, ita hoc iuris in nos habet Deus, vt singulos tractet prout visum est. Siue autem prosperis rebus nos exhilarat, siue aduersus humiliat, propinare dicitur suauem vel amarum potum. Christo hæc destinata erat potio, vt mortem crucis pro mundi reconciliatione obiret. Dicit ergo bibendum sibi esse calicem quem Pater admensus est ac porrexit, eodem modo & nos ad crucis tolerantiam compositos esse oportet. Neque tamen audiendi sunt fanatici homines, qui morbis & aliis quibuslibet malis quærenda esse remedia negant, ne respuamus porrectum à Deo calicem. Quia semel nobis moriendum esse scimus, paratos ad mortem esse conuenit: quia autem mortis tempus nobis est incognitum, ordinatis à seipso

subsidii Dominus vitam nostram tueri nobis permittit. Ferendi patienter morbi, quamlibet carni nostræ graues sint; quando tamen nondum constat lethales esse, quærenda est leuatio: tantum cauendum est nequid tentemus nisi quod per verbum Dei licet. Denique modò semper fixum istud in cordibus nostris maneat, vt Domini voluntas fiat, calicem ab eo datum bibere non desinimus, liberationem à malis quibus vrgemur, quærendo.

12 *Tunc cohors & trib.*) Posset videri absurdum quòd Christus, qui voce sua milites prostrauit, nunc capi se patitur. Nam si volebat tandem hostibus se permittere, quorsum opus fuit edere tale miraculum? Verum ostensio Diuinæ potentæ dupliciter profuit. valet enim ad tollendum offendiculum, ne Christum putemus infirmitate victum celsisse. deinde comprobatur quàm voluntarius ad obeundam mortem fuerit. Quatenus ergo vtile erat, suam contra hostes virtutem asseruit: sed vbi obediendum fuit Patri, continuit se vt victima fieret. Cæterum meminimus ligatum Filii Dei fuisse corpus, vt soluerentur animæ nostræ à peccati & Satanæ Jaqueis.

13 *Et abduxerunt ad Annam.*) Hoc prætereunt reliqui Euangelistæ, quia ad summam historiarum non multum faciat: nihil enim illic memorabile gestum est. Loci fortè commoditas eos induxit vt in ædibus Annæ Christum deponerent, quousque Pontifex Sacerdotum conciliū vocaret. *Pontifex annuillius.* Non intelligit annum fuisse summi sacerdotii munus (quod multi falso putarunt) sed tunc temporis Caiapham fuisse pontificem: quod ex Iosepho aperte cõstat. Erat perpetuus honor ex præscripto Legis, nec finiebatur nisi morte: sed ambitio & intestinæ discordiæ fecerant vt Romani præfides, deiecto vno Sacerdote, pro suo arbitrio alium, qui pecunia aut fauore pollebat, subrogaret. Ita Vitellius deiecit Caiapham, cui Ionathas Annæ filius datus est successor.

Supra, 11. f. 30

Num. 2. 4. a. 7

14 *Qui consilium dederat.*) Repetit Euangelista sententiam Caiaphæ quam prius habuimus, quòd Deus impuro perfidi & scelerati Pontificis ore vsus esset ad vaticinium edendum, sicuti linguam Balaam præter animi eius votum direxit vt populum cogeretur benedicere, cui mala imprecari optabat in gratiam regis Balaac.

15 *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus. Erat autem discipulus ille notus Pontifici, Itaque ingressus est cum Iesu in aulam Pontificis.*

16 *Petrus autem stabat foris ad ianuam. Exiit ergo alter discipulus qui notus erat Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.*

17 *Dixit ergo ancilla ostiaria Petro, Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.*

18 *Stabant autem serui & ministri qui prunas accenderant, eo quòd frigus esset: & calefaciebant se.*

19 *Erat autem & Simon Petrus cum illis stans, & calefaciens se.*

15 *Alius discipulus.*) Quosdam sefellit leuis coniectura, vt hunc discipulum putarent esse Iohannem: nempe quia suppresso nomine de se loqui solet. Sed vnde cum superbo Pontifice familiaris notitia Iohanni, qui ignobilis erat piscator? Et quomodo fieri potuit vt Pontificis domum frequentaret, quum esset in Christi contubernio? Magis probabile est hunc non fuisse vnum ex duodecim: sed vocari discipulum qui doctrinam Filii Dei amplexus esset. Non est autem curiosus Iohannes in digerenda historia: quia satis habet breuem summam colligere. Nam postquam retulit Petrum semel Christum negasse, quædam alia permiscet, deinde redit ad alias duas negationes. Hinc factum est vt minus attenti lectores colligerent primam negationem fuisse in Annæ ædibus: sed nihil tale sonant verba, quin potius clarè exprimunt fuisse Pontificis ancillam quæ Petrum compulit ad Christum negandum. Tenendum ergo est, quum adductus esset Christus ad Pontificem non fuisse quouslibet admittos, sed discipulum qui notus erat, sua gratia impetrasse aditum Petro. Iam minime dubium est quin verque pio studio Christum sequutus sit: sed quum testatus esset voce sua Christus se Petro & aliis parcere, longe vtilius fuisset gemere & precari in obscuro aliquo angulo quàm prodire in oculos hominum, quum tam malè firmus esset. Nunc officium quod remisit illi Christus, cupidè vsurpat: in fidei autem confessione, in qua ad mortem vsque perstandum erat, deficit. Semper ergo videndum quid à nobis requirat Dominus: ne se, qui infirmi sunt, ingerant in res non necessarias.

17 *Dixit ergo ancilla.*) Introducitur Petrus in atrium Pontificis: sed nimis iniquo pretio, quòd Christum in ipso ingressu abnegare cogitur. Quum in primo limine adeò turpiter impingat, detegitur iactantia eius vanitas. Gloriosus fuerat se inuictum fore athletam, & parem vincendæ morti: nunc vnus ancillæ voce, & ea quidem non admodum minaci, confusus arma proiicit. En humani roboris specimen. Summus certè est quicquid virium in hominibus apparet, quod flatu mox discutitur. Extra prælium sumus plus iusto animosi: sed experientia ostendit quàm stultè ac de nihilo superbiamus. imò quum nullas Satan machinas adhibet, ipsi nobis fingimus vanos terrores qui nos ante tempus conturbent. Voce mulierculæ territus fuit Petrus: quid nos? annon subinde trepidamus ad strepitum folii cadentis? Vana periculi species eminus Petrum perculit: annon puerilibus ludicris quotidie à Christo abducimur? Denique ea est nostra fortitudo: quæ sine hoste vltro ipsa concidat: ita scilicet humanam arrogantiam vlciscitur Deus, dum feroces animos effœminat. Homo non virtute, sed flatu tantùm refertus, sibi facilem contra totum mundum victoriam promittit: at qui visa cardui vmbra, protinus expauescit. Quare discamus non alibi quàm in Domino fortes esse. *Non sum.* Non videtur quidem præcisa esse Christi abnegatio: sed quum Petrus fateri timet se ex eius discipulis, perinde est ac si negaret quicquam sibi cum illo esse. quod
notan

notandum est: nequis sophisticè agendo, se elapsum putet vbi obliquè tantùm recedit à fidei confessione.

18 *Simon Petrus cum illis stans.*) Quòd addit Euangelista Petrum stetit cum ministris & seruis ad prunas, id facit ad contextum historiæ, sicuti postea videbimus. Cæterum hinc apparet quantus fuerit Petri stupor, qui securè cum turba impiorum hominum se calefecit, quum magistrum negasset. Quam fieri potest vt metu retentus fuerit, ne egrediens è domo Pontificis, in alterum simile delictum veniret.

19 *Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & doctrina ipsius.*

20 *Respondit illi Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo. ego semper docui in synagoga & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil.*

21 *Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid loquutus sim illis: ecce, hi sciunt quæ ego dixerim.*

22 *Hæc quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, dedit ei alapam, dicens, Sic respondes Pontifici?*

23 *Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testificare de malo: si autem bene, quid me cædis?*

24 *(Miserat autem eum Annas ligatum ad Caiapham Pontificem.)*

19 *Interrogauit Iesum.*) Interrogat Pontifex Christum perinde ac factiosum aliquem, qui discipulos sibi cogendo Ecclesiam scindisset, interrogat quasi pseudopphetam qui nouis & peruersis dogmatibus conatus esset fidei puritatem corrumpere. Christus perfunctus doctoris munere, nouam defensionem non aggreditur: ne tamen veritatis patrocinium deserat, ostendit se paratum esse ad tuenda omnia quæ docuerat. Interea simul coarguit Pontificis impudentiam, qui de re notissima tanquam dubia inquirat. Non satis est quod Redemptorem sibi oblatum respuerunt vnà cum promissa sibi salute, nisi totam Legis expositionem simul damnent.

20 *Ego palàm loquutus sum.*) Puerilis est quorundam error, qui hoc Christi responso damnari existimant qui clam & in cubiculis tractant verbum Dei, quum publicè per impiorum tyrannidem non licet. Neque enim disputat Christus quid liceat necne: sed illi propositum est refutare Caiaphæ impudentem malitiam. Videtur tamen hic locus pugnare cum altera Christi sententia, vbi Apostolos iubet publicare super tecta quæ illis in aurem dixerat. Item, quum pronuntiat non omnibus datum esse vt audiant arcana regni Dei: ac ideo se dignari hæc grata solos duodecim. Respondeo, quum hoc loco negat se quicquam loquutum esse in occulto, id referri ad ipsam substantiam, quæ semper eadem fuit, quanuis diuersa esset docendi forma. Neque enim aliter loquutus est inter discipulos vt aliud traderet: neque id fecit astutè, quasi data opera celare vellet populum quæ inter parietes paucis dicebat. Quare bona conscientia testari potuit se liberè professum esse, & syncerè publicasse doctrinæ suæ summam.

Matth. 10. c. 27
Matth. 13. b. 35

22 *Hæc quum ipse dixisset.*) Hoc ideo additum est, primùm vt sciamus quanta fuerit hostium Christi rabies & quàm tyrannicum imperium: deinde qualis inter Sacerdotes illos disciplina. Sedent quasi iudices: interea sæuiunt vt truculentæ belluæ. Coactum est concilium, in quo summa vigere grauitas debebat: minister vnus tantum licentiæ sibi sumit vt in media causæ actione, in conspectu iudicum, reum, qui nulla in re noxiis repertus est, cædat. Quare non mirum si in tam barbaro consensu damnatur Christi doctrina, à quo non modò omnis æquitas exulat, sed omnis quoque humanitas & pudor.

23 *Si malè loquutus sum.*) Hoc est, si peccaui, accusa: vt causa dicta, pro modo delicti plectar. neque enim hæc est legitima agendi ratio: sed longè alius ordo & alia modestia iudicis conuenit. Conqueritur ergo Christus grauem sibi factam esse iniuriam, si nihil peccaauerit: quòd si peccaauerit, legitimè tamen & non violento impetu agendū esse. Sed videtur hic Christus minimè seruare quod alibi suis præcipit. Neque enim dextram maxillam ei porrigit à quo in sinistra percussus fuerat. Respondeo, non requiri semper in Christiana patientia, vt qui cæsus est, tacitus deuoret iniuriam: sed primum vt æquo animo eam perferat: deinde vt de vltione non cogitans, potius studeat vincere malū bono. Improbos iam plus æquo spiritus Satanæ ad nocendum impellit, vt nemo illos irriter. Absurdè igitur exponunt Christi verba qui trahunt in eam partem, ac si iuberet nocendi plus satis cupidus nouis stimulis incitari. Neque enim aliud sibi vult, quàm vt ad secundam iniuriam ferendam quique nostrum potius paratus sit quàm vt primam retaliet. Quare nihil obstat quin expostulet homo Christianus indignè læsus, modò animus ab iracundia vacuus sit, & manus à vindicta puræ.

Matth. 23. 39

24 *Miserat autem Annas.*) Sententia hæc per parenthesis legendæ. Quia enim dixerat Christum deductum fuisse ad Annæ ædes, & ita narrationem suam prosequutus fuerat, quasi illic habitus esset Sacerdotum conuentus: nunc admonet traductum fuisse in ædes Pontificis. Quia autem verbi tempus multos decepit, reddere malui in tempore plusquam perfectò, Miserat.

25 *Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens. dixerunt ergo ei, Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.*

26 *Dixit vnus ex seruis Pontificis qui cognatus eius erat cui Petrus absciderat auriculam, Nonne ego te vidi in horto cum illo?*

27 *Rursum ergo negavit Petrus: & confestim gallus cecinit.*

25 *Negavit ille.*) Horrendus Petri stupor, qui magistro negato non modò nulla pœnitentia tangitur, sed ipsa peccandi licentia se indurat. Si singuli ordine eum rogassent, milles negare non dubitasset. En quorum præcipit Satan miseris homines, postquam eos è gradu deiecit. Notanda etiam est circumstantia quam alii Evangelistæ expriment, nempe quòd execratione interposita testatus sit Christum sibi esse incognitum. Ita quòd iude multis accidit. iniuriò non tam grauis erit lapsus: accedet deinde consuetudo, postquam sopita fuerit conscientia. tandem qui se assuefecerunt ad Dei contemptum, nihil sibi illicitum ducet, sed extrema quæque audebit. Quare nihil melius quàm sibi in tempore cauere, ne vel minimum quicquam sibi indulgeat qui tentatur à Satana, dum adhuc est integer.

27 *Confestim gallus cecinit.*) Galli cantum memorat Evangelista, vt sciamus Petrum diuinitus in ipso articulo admonitum fuisse. Ideo alii dicunt tunc recordatum fuisse verborum Domini. Quamquam narrat Lucas, non simplici gallicinio commotum fuisse Petrum, donec eum Christus alpexit. Ita qui quis semel Satanæ impulsu ruere coepit, nulla voce, nullo signo, nulla admonitione reuocabitur, donec oculos in eum Dominus ipse coniciat.

28 *Adducunt ergo Iesum à Caiapha in pratorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in Prætorium, vt ne contaminarentur, sed vt ederent Pascha.*

29 *Exiuit ergo Pilatus ad eos, & dixit, Quam accusationem assertis contra hominem hunc?*

30 *Responderunt & dixerunt ei, Si non esset hic maleficus, non tibi tradidissimus eum.*

31 *Dixit ergo illis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quemquam.*

32 *Vt sermo Iesu impleretur, què dixerat significans qua morte esset moriturus.*

Matt. 30. c. 19
Tit. 1. d. 15
Matt. 23. c. 24
 interea non dubium est quin sua stabella passim habuerint in vrbe, quibus plebem accenderent. Itarepentè exarsit populi furor, quasi vno omnium consensu deposceretur Christus ad mortem. Examen verò habitum fuit à Sacerdotibus: non quod penes ipsos ferendæ sententiæ potestas esset: sed vt præiudicio suo oppressum iudici traderent, quasi iam satis de eo cognitum esset. *Prætorium* vocabant Romani tam domum præsidis quàm tribunal vbi exerceri solebant iudicia. *Vt ne contaminarentur.* Quod ab omni inquinamento ablinent, vt puri secundum Legis præscriptum, Pascha Domini edant, in eo quidem probanda est religio: sed duplex vitium est, ac vtrunque nimis crassum: quòd non cogitant plus se intus pollutionis ferre quàm contrahere possint ex ingressu quantumuis profani loci. deinde quòd in rebus minutis seduli plus quàm oportet, quòd præcipuum est negligunt. Coinquinatis & infidelibus, inquit Paulus, nihil mundum: quia pollutæ sunt eorum mentes. Isti verò hypocritæ quum malitia, ambitione, dolis, crudelitate, auaritia scatentes, fœtore suo cælum & terram propè inficerent, sibi tantum ab externis inquinamentis metuant. Ergo ludibrium minimè ferendum est, quòd Deum placare volunt, modò ne ex contactu rei immundæ fordes contrahant, veræ puritatis obliui. Altero vitio laborat hypocritis, quòd caremonias anxie colendo, res maximas securè omitit. Neque enim in alium finem Iudæis mandabat Dominus ritus illos qui habentur in Lege, nisi vt ad veræ sanctitatis amorem ac studium assuescerent. Adde quòd nusquam in Lege prohibitum erat domum hominis Gentilis ingredi: sed cautio erat à patribus tradita, ne quis per imprudentiam ex domo immunda aliquid contagii accerferet. Boni autem isti Legis interpretes in colando culice attentè, strenuè camelum deuorant. Atque hoc hypocritis ordinariū est, vt maus nefas esse ducant pulicem quàm hominem occidere. Cui vitio affine est illud alterum, humanas traditiones sacris Dei mandatis longè præferre. Ergo vt rite Pascha edant, pueros se feruare volunt. cæterum immunditiem includunt Prætorii parietibus: interea cælo & terra testibus innoxium ad mortem flagitare non dubitât. Denique Pascha umbratile ficta & fallaci reuerentia colunt: ipsum autem verum Pascha non modò sacrilegis manibus violant, sed æterno interitu, quantum in se est, obruere conantur.

26 *Exiuit ergo Pilatus ad eos.*) Profanus homo superstitioni, quam ridet ac contemnit, non ægrè indulget. Cæterum in ipso causæ cardine boni iudicis officio fungitur, quum proferre iubet siquid accusationis habeant. At Sacerdotes, quasi satis autoritatis habeant ad damnandum quem reum faciunt, nihil aliud respondent quàm suo præiudicio standum esse. Obliquè enim de Pilato queruntur, quia non satis confidat eorum probitati. Cur non (inquiunt) vltro persuasum habes morte dignum esse quem nos persequimur? En quomodo impii, quos Deus in sublimem honoris gradum extulit, splendore suo quasi excæcati, quiduis sibi permittant. En etiam quàm temulenta sit superbia. Christum volunt censeri maleficum, quia eum accusant. Atqui, si ad rem ventum fuerit, quænam eius reperientur maleficia, nisi quòd ægros omne genus sanauit, dæmonia fugauit ex hominibus, paralyticos & claudos erexit, cæcis visum, surdis auditum, mortuis vitam restituit? Res quidem ita habebat, & ipsi plus satis conuicti erant: verum, vt nuper dixi, nihil difficilius est quàm expergeri homines superbia ebrios, vt sana & composita mente iudicent.

31 *Secundum legem vestram.*) Non dubium est quin Pilatus eorum barbarie & violentia offensus, illis exprobraret, illam damnandi formam quam vrgebant, à communi gentium omnium iure & humano sentu abhorreere. Interea simul eos perstringit, quòd gloriarentur se Legem habere à Deo traditam. Ironice dicit, *Accipite eum vos:* neque enim passus esset iudiciū ab illis de capite hominis fieri: sed perinde est

est acsi dixisset, Si vestra esset potestas, traheretur subito ad supplicium indicta causa. Hæcine est igitur Legis vestræ æquitas, hominem nullo crimine damnare? Ita impii dum falso nomen Dei obtinent, sanctam eius doctrinam hostium calumniis subiiciunt: & maledicendi occasio cupide à mundo arripitur. *Nobis non licet.* Falluntur qui putant Iudæos recusare quod illis delatum erat à Pilato: quin potius quâ scirent sibi per ludibrium dictum esse, *Accipite eum vos*, excipiunt, Tu hoc non permitteres, ergo quum sis iudex, munus tuum exequere.

32 *Vt sermo Iesu, &c.*) Tandem subiicit Evangelista ita oportuisse fieri, vt impleretur quod prædictum à Christo fuerat, Tradetur Filius hominis in manus Gentium. Et certè hoc præcipuè caput est, si cupimus mortis Christi historiam cum fructu legere, vt æternum Dei consilium spe ætemus. Sicutur Filius Dei ad tribunal mortalis hominis. Si hoc putemus geri hominum libidine, oculos autem non attollamus ad Deum, fidem nostram padesieri ac confundi necesse erit: verum vbi agnoscimus illo Christi reatu nostrum coram Deo abolitum esse, quia cælesti Patri ita placuit reconciliare sibi humanum genus; hac sola cogitatione in sublime elati, intrepidè & sine pudore in ipsa Christi ignominia gloriamur. Discamus ergo in singulis huius historiarum partibus sensus nostros in Deum redemptionis nostræ authorem conuertere.

Mat. 20. c. 19

Scopus historiarum
Passionis Christi
31.

33 *Ingressus est ergo iterum in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei, Tu es Rex Iudæorum?*

34 *Respondet ei Iesus, A te ipso hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?*

35 *Respondit Pilatus, Num ego Iudæus sum? gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti?*

36 *Respondit Iesus, Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex mundo hoc esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ne traderer Iudæis. nunc autem regnum meum non est hinc.*

33 *Ingressus est ergo.*) Probabile est multa vltro citroque fuisse dicta, quæ Evangelista subicit: quod etiam promptum est ex aliis colligere. Sed hic noster in vno capite maxime insistit, Pilatum sedulo percontatum esse iustè an iniuste tractus esset Christus in iudicium. Coram populo, vbi seditio feruebat, nihil potuit agi nisi tumultuosè: prætorium ergo ingreditur: & quidem consilium eius est Christum absolueret: Christus autem ipse, vt obediatur Patri, damnandum se offert. Atque hæc ratio est cur tam parcè respondeat. Quum iudicem haberet propitium, & qui aures libenter accommodasset, non difficile illi erat causam suam agere: sed cogitat ad quid descenderit in mundum, & quorsum nunc à Patre vocetur. ideo sponte obmutescit, ne mortem effugiat. *Tu es Rex Iudæorum?* Quæstio de regno nunquam à Pilato sponte mota esset, nisi hoc crimine grauassent Christum Iudæi. Quod autem præ aliis omnibus odiosum erat sumit Pilatus, vt eo transacto absoluat reum. Responsum Christi huc tendit, in ea accusatione nihil esse coloris. Ita obliquam refutationem continet, acsi diceret. Mihi ridiculè crimen obicitur cuius ne minima quidem suspicio in me cadit. Iniquè verò tulisse Pilatus videtur quòd quæsierat Christus cur se haberet suspectum. itaque per indignationem exprobrat, quicquid mali est, esse à propria gente. Ego (inquit) Iudeo iudex: non alieni, sed gentiles tui, te accusant: non est igitur cur me inuoluas discordiis vestris. Per me & Romanos vobis agere quietis liceret: sed ipsi vobis molestiam facesistis, cuius partem subire multos cogor.

36 *Regnum meum.*) Fatetur his verbis se regem esse: sed quantum ad probandam innocentiam satis erat, diluit & purgat calumniam. Negat enim quicquam disidi esse regno suo cum politico ordine. acsi diceret, Falso accusor acsi tentassem aliquid turbare: aut nouare in publico statu. Concionatus sum de regno Dei: sed illud spirituale est. ideo non est cur me regni affectati suspectum habeas. Cæterum ista Christi defensio fuit apud Pilatum: sed eadem utilis piis omnibus est doctrina vsque ad finem mundi. Nam si terrenum esset Christi regnum, quia præterit figura huius mundi, instabile & caducum esset: nunc quia cælestè vocatur, hinc simul afferitur eius perpetuitas. Ita si totum orbem terræ labefactari contingat, non modò inter motus & concusiones, sed etiam inter horribiles ruinas & interitus, stabiles nihilominus manent nostræ conscientiarum, modò ad Christi regnum attendant. Si tyrannicè vexamur ab impiis, salus tamen nobis integra constat in Christi regno: quod hominum libidini minimè obnoxium est. Denique quum innumeris procellis assiduè æstuet mundus, separatur inde regnum Christi in quo nobis quærenda est tranquillitas. Docemur præterea qualis sit natura huius regni. nam si nos secundum carnem beatos redderet, nobisque afferret opes, delicias & quicquid optabile est ad vsus præsentis vitæ, saperet terram & mundum: nunc autem, quantumuis in speciem misera sit nostra conditio, salua tamen manet nobis solida felicitas. Hinc quoque discimus quinam pertineant ad hoc regnum, nempe qui Spiritu Dei renouati cælestem vitam in sanctitate & iustitia meditantur. Quamquam simul notandum est non negari quin sit in hoc mundo Christi regnum. Seimus enim sedem suam in animis nostris habere: quemadmodum alibi etiam Dicit Christus, regnum Dei intra vos est. Sed propriè loquendo regnum Dei in nobis habitans, in mundo peregrinatur: quia prorsus diuersa est eius conditio. *Ministri mei utique decertarent.* Probat se terrenum regnum non affectasse, quia nemo se moueat, nemo arma capiat. nam si priuatus quispiam regnum sibi vsurpet, necesse est vt per factiosos homines vires acquirat. In Christo nihil apparet tale: sequitur ergo non esse terrenum regem. Sed quæritur hoc loco an regnum Christi non liceat armis defendere. nam quum iubentur Principes osculari Dei Filium non tantum illis mandatur vt se priuatum subiiciant eius imperio, sed etiam vt conferant quicquid habent potestatis ad tuendam Ecclesiam & afferendam pietatem. Primùm respondeo, perperam & incitè facere qui hanc cõsequantiam

Natura regni
Christi.

Ad quos spectat.
Mat.
Luc. 17. c. 32

Psal. 2. c. 11

deducunt, non debere Euangelii doctrinam & purum Dei cultum armis defendi, quia non est tunc defensus Christus in sua persona. Tantum enim ex præfenti facto ratiocinatur Christus quam friuolum sit quod calumniosè detulerant Iudæi. Deinde etiam si Christi regnum gladio propugnent pii Reges, fieri tamen hoc alio modo quàm defendi soleant regna mundana. Regnum enim Christi, ut spirituale est, in doctrina & virtute Spiritus fundari oportet. Eodem etiam modo perficitur eius edificatio. neque enim leges & edicta hominum, neque poenæ ad conscientias vsque perueniunt: hoc tamen non obstat quominus per accidens regnum Christi tueantur Principes partim dum externam disciplinam constituunt, partim dum suum patrociniū commodant Ecclesiæ contra impios. Cæterum facit mundi prauitas ut magis sanguine martyrum stabiliatur regnum Christi quàm armorum præfidiis.

37 *Dixit ergo ei Pilatus, Numquid ergo Rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis quòd Rex sim ego. in hoc ego natus sum, & in hoc veni in mundum, ut testimonium reddam veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.*

38 *Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursus exiit ad Iudæos, & dixit illis, Ego nullum crimen inuenio in eo.*

39 *Est autem vobis consuetudo ut vnum vobis dimittam in Paschate: vultis ergo vobis dimittam Regem Iudæorum?*

40 *Clamauerunt ergo rursus omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.*

37 *Tu dicis quòd Rex sim ego.*) Tametsi iam ex priore responso intellexerat Pilatus Christum aliquod sibi regnum vendicare, Christus tamen hoc idem nunc certius affirmat: nec eo contentus, alteram sententiam subiicit, quæ sit veluti illius dicti obsignatio. Vnde colligimus, doctrinam de regno Christi non vulgarem esse, quum tanta asseueratione dignam ipse duxerit. Est quidem generalis sententia, *Ego in hoc natus sum ut testimonium reddam veritati*: præsertim tamen ad loci huius circumstantiam aptanda est. Cæterum hoc sonant verba, Christo esse naturale ut sit verax: deinde in hoc à Patre esse missum: idèoque proprium esse eius munus. Quare non est periculum ne illi credendo fallamur: quando quidem impossibile est eum aliud quàm verum tradere cui munus asserendæ veritatis Diuinitus attributum est, & studium natura ingenitum. *Quisquis est ex veritate.* Hoc addidit Christus non tam hortandi Pilati causa (quod se nullo profectu facturum esse sciebat) quàm ut suam doctrinam ab indignis contumeliis, quibus subiecta erat, viudicaret. ac si dixisset, *Crimini hoc mihi ducitur quòd me professus sim esse regem.* atqui hæc indubia est veritas, quam reuerenter & sine controuersia excipiunt quicumque sunt recto iudicio sanæque intelligentia præditi. Quamquam ex veritate eos esse dicit non qui naturaliter verum perspicunt, sed quatenus Spiritu Dei reguntur.

38 *Quid est veritas?*) Quibusdam videtur Pilatus curiosè inquirere, ut solent interdum profani homines cupidè appetere ignotæ rei scientiam, interea nescientes cur hoc velint: illis enim tantum propositum est aures suas pascere. Ego verò potius vocem esse fastidientis interpretor: putabat enim sibi non parum iniuriæ fieri Pilatus quòd eum Christus omni veritatis notitia priuaret. Iam in Pilato agnoscimus communem hominum morbum. quantum ignorantia conscientia nobis simus omnes, pauci tamen sunt qui fateri sustineant. hinc fit ut veram doctrinam maior pars respuat. Postea Dominus, qui doctor est humilium, superbos excæcando, quam merentur poenam ipsis infligit. Ex eadem superbia nascitur fastidium illud, quòd se ad discendum submittere non dignantur: quia sibi perspicaciam & acumen ingenii omnes arrogant. Res creditu trita esse veritas: Deus autem contra testatur captu humanæ mentis longè altiorem. Idem in aliis quoque accidit. Præcipua theologiæ capita sunt, De maledictione generis humani, De corrupta natura, De mortificatione carnis, De renouatione vitæ, De reconciliatione gratuita per vnicum sacrificium, De iustitiæ imputatione, qua acceptus est Deo peccator, De illuminatione Spiritus. Hæc quia sunt paradoxa, communis hominum sensus contemptim repudiat. Pauci ergo in Dei schola proficiunt, quia vix decimus quisque reperitur qui ad prima rudimenta attendat. Cur autem, nisi quia proprio sensu metiuntur arcanam Dei sapientiam? Quòd autem irrisoriè loquutus sit Pilatus hinc apparet quòd statim egreditur. In summa, Christo succentet, quia veritatem se proferre iactet quæ prius in tenebris latuerit. Hæc tamen eius indignatio demonstrat impios nunquam ad eò morosè reicere Euangelii doctrinam quin aliqua eius efficacia tangantur. Nam etsi non eoulsque progressus est Pilatus ut docilem se præbeat, cogitur tamen intus punitionem aliquam sentire.

39 *Est autem vobis consuetudo vobis.*) Hoc Pilatus semper in animo voluebat, qualiter eriperet Christum à morte. quum autem tantopere arderet populi furor, mediam viam tenebat qua iratos animos placaret. putabat enim hoc satis fore, si Christus pro maleficio dimissus, perpetua ignominia notatus esset. Idèoque Barabbam præcipuè delegit, ut eius comparatione Christi odium mitiget. erat enim ob scelerum atrocitatem omnibus maximè infensus. *Quid enim detestabilius est latrone?* Et Lucas commemorat aliis etiam criminibus fuisse reum. Quòd autem eum Christo præferunt Iudæi, non absque singulari Dei prouidentia accidit. Minimè enim decuit tam indigno pretio à morte liberari Dei Filium. Inter ea in extremam ignominiam morte deiectus est, ut Barabba dimisso mediis inter duos latrones crucifigeretur: quia omnium scelera in se susceperat, quorum non aliter peragi poterat expiatio. Et gloria resurrectionis quæ mox sequuta est, effecit ut mors quoque ipsa magnificus esset triumphus. Porro in ista consuetudine turpe & crassum fuit vitium, quòd Romanus præfes Iudæis vnum aliquem ex sceleratis in Paschate donabat. Hoc quidem fiebat ad celebrandam diei sanctitatem: sed re ipsa nihil aliud erat quàm

scē la eius profanatio. Nam, teste Scriptura, abominatio est coram Deo qui nocentem absoluit. Multum ergo abest quin eum delectet præpostera eiusmodi venia. Hoc ergo exemplo discamus nihil magis esse præpoterum quàm velle Deum nostris figmentis colere. Nam simulac proprias imaginationes sequi homines cœperint, nullus est modus, donec in extrema quæque deliria prolapsi, palàm Deo illudant. Lex ergo Diuini cultus non aliunde quàm ex eius præscripto petenda est.

CAP. XIX.

- 1 **T**unc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.
 2 Et milites plectētes coronā ex spinis, imposuerunt capiti eius: & vestem purpuream circumdederunt ei.
 3 Ac dicebant, Salue rex Iudæorum. Et dabant ei alapas.
 4 Exiit ergo iterum foras Pilatus, & dixit eis, Ecce adduco eum vobis foras, ut sciatis quòd in eo nullum crimen inuenio.
 5 Exiit itaque Iesus foras, portans spineam coronam, & purpuream vestem. Tunc dixit eis, Ecce homo.
 6 Quum ergo vidissent eum Sacerdotes & ministri, clamauerunt, dicentes, Crucifige, crucifige.
 7 Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo crimen.

1 *Apprehendit Pilatus Iesum.*) Perstat in suo consilio Pilatus, priori tamen ignominia secundam addit: quia Iudæos sperat mediocri ista castigatione contentos fore, vbi cæsus flagellis fuerit Christus. Quòd autem tam sollicitè laborat, & nihil proficit, in eo cæleste decretum nobis reputandum est, quo destinatus erat Christus ad mortem. Interea eius innocentia sæpius testimonio iudicis asseritur, ut sciamus eum ab omni culpa immunem pro aliis reum substitui, & pœnam alienis peccatis debitam subire. In Pilato verò notabile exemplar trepidæ conscientia cernimus. Christum ore suo absoluit, & fatetur nullum in eo esse crimen: pœnam tamen infligit tanquam noxio. Ita huc illuc transferri, & in contrarias pugnantēque sententias distrahi necesse est, quibus non est tantum animi ut quòd rectum est, inflexibili constantia defendant. Damnamus Pilatum omnes: interea dictu pudendum est quàm multos similes habeat mundus, qui Christum non modò in eius membris, sed in doctrina etiam flagellant. Multi, ut feruent à morte qui pro Euangelio laborant, eos cogunt ad impiam Christi abnegationem. quòd hoc aliud est quàm Christum ludibrio exponere, ut infamem vitam degat? Alii, dum pauca quædam excerpunt ex Euangelio quæ probent, totum Euangelium lacerant. Præclarum aliquid effectum putant si pauci crassi abusus correcti fuerint, atqui præstaret sepultam esse doctrinam ad tempus quàm sic flagellari. Nam diabolo & tyrannicis omnibus inuitis renascetur: nihil autem difficilius quàm suæ puritati restitui vbi semel corrupta fuit.

2 *Milites plectentes.*) Hoc proculdubio iussu Pilati factum est, ut notam criminis inureret Filio Dei, quod se Regem fecisset: atque id ad explendam Iudæorum rabiem, quasi persuasus esset Christum iure ab illis fuisse accusatum. Militum tamen improbitas & lasciuia ultra iudicis imperium exultat: sicuti impii simulac male agendi oblata est occasio, eam cupidè arripiunt. Mira autem gentis sæuitia cuius animos tam triste spectaculum ad misericordiam non flecitur, sed Deus hoc totum gubernat, ut mundum sibi reconciliet Filii sui morte.

6 *Accipite eum vos.*) Noluit Christum tradere in eorum manus, neque libidini permittere: tantum se fore negat eorum carnificem, quòd ex ratione mox addita patet, vbi dicit Se nullum inuenire in eo crimen, ac si diceret se nunquam adductum iri ut sanguinem innoxium fundat in eorum gratiam. Quòd soli Sacerdotes & ministri eum ad crucem deposcunt, inde apparet non fuisse tantam in populo rabiem, nisi quatenus illis flabelis accensa deinde fuit.

7 *Responderunt ei Iudæi, Nos Legem habemus, & secundum Legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit.*

8 *Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem magis timuit:*

9 *Et ingressus est rursus in pratorium, ac dixit Iesu, Unde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei.*

10 *Dixit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quòd potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam dimittendi te?*

11 *Respondit Iesus, Non haberes potestatem ullam contra me, nisi tibi data esset desuper, propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.*

7 *Nos Legem habemus.*) Significant se iure Christum persequi, non libidine aut odio, sentiebant enim se oblique perstrictos esse à Pilato. Loquuntur autem ut apud hominem Legis ignarum, ac si dicerent, Nobis permissum est more nostro viuere: religio autem nostra non patitur ut quis se pro Filio Dei

venditet. Porro hæc accusatio non prorsus carebat prætextu, sed in hypothese grauiterrabatur. Generalis quidem doctrina vera erat, fas non esse hominibus quicquam sibi Diuini honoris fumere ac morte esse dignos quicumque ad se traherent quod vnius Dei proprium erat: causa autem summa in Christi persona fuit, quod neque reputant quibus elogium Messiam prædicet Scriptura: quia in de colligere promptum erat esse Filium Dei: nec eum inquirere dignati sunt esse tunc Iesus ille Messias olim à Deo promissus. Videntur ergo vt ex vero principio falsam consequentiam deducant, quia malè subsumunt. Quo exemplo monemur inter doctrinam generalem & hypotheses sedulo distinguere. Multi enim imperiti & leues homines, si semel decepti fuerint veri prætextu, ipsa quoque Scripturæ principia reiciunt. quæ licentia hodie plus iusto in mundo grassatur. Meminerimus ergo sic cauendum esse à fallacis, vt principia quæ vera sunt, integra maneat, nec labefactetur Scripturæ fides. Rursus hoc modo facile refutare impios licebit, qui Scripturæ testimonium, & quæ inde sumunt principia, malis causis falsò & perperam obtendunt. Sicuti quum hodie Papistæ Ecclesiæ auctoritatem magnificè extollunt, nihil asserunt in quo non consentiant omnes filii Dei. Ecclesiam esse fidelium matrem, esse columnam veritatis, esse audiendam, regi à Spiritu sancto contendunt. nihil horum negandum est: sed quum trahere ad se volunt quicquid iuris Ecclesiæ debetur, improbè & sacrilega audacia rapiunt quod nihil ad se pertinet. nam hypothese expendere conuenit, an ipsi Ecclesiæ titulum mereantur. hic autem prorsus deficiunt. Similiter quum furiosè in omnes pios sæuiunt, hoc se colore excusant quod ordinati sint ad tuendam fidem & pacem Ecclesiæ: sed vbi propius ad rem ventum est, clarè perspicitur nihil minus eos habere in animo quàm veræ doctrinæ patrocinium, nulla minus quàm pacis & concordie cura tangi, sed pro sua tyrannide duntaxat pugnare. Qui generalibus principis contenti ad circumstantias non attendunt, nos meritò putant à Papistis oppugnari: sed causæ cognitio fumos illos quibus illudunt, facile discuit.

8 *Magis timuit.*) Duplex potest elici sensus, prior est, quod veritus fuerit Pilatus ne sustineret aliquam culpam si exortus esset tumultus, quia Christum non damnasset: alter, quod audito Filii Dei nomine, mens eius religione tacta fuerit. Hunc secundum sensum confirmat quod sequitur in contextu, nempe quod prætorum iterum ingressus Christum interrogat vnde sit. Inde enim apparet perplexum fuisse & anxium: quia sacrilegii poenam metueret si manum iniiceret in Filium Dei. Notandum autem est, quum rogat vnde sit Christus, non sciscitari de eius patria: sed hoc perinde valere, ac si dixisset, Etne homo natus in terris, an deus quispiam? Sic ergo hunc locum interpretor, quod metu numinis percussus Pilatus, inter sacrum (vt aiunt) & saxum hæserit. Videbat enim ab vna parte tumultum feruere, ab altera tenebat eum constructum religio, ne vitandi periculi causa in Dei offensam incurreret. Exemplum hoc in primis notatu dignum est: quum tam deformis esset Christi conspectus, simul tamen ac Dei nomen audit Pilatus, eum inuadit timor ne diuinum numen in homine plusquam abiecto & contempto violet. Sit tantum in homine profano valuit Dei reuerentia, nonne ter reprobos esse oportet qui hodie de rebus Diuinis per iussum & iocum securè & absque vilo metu iudicant? Nam certè documento est Pilatus, religionis sensum hominibus ingenitum esse à natura, qui non patitur eos audacter quouis rituere quum de rebus Diuinis agitur. Ideo dixi in sensum reprobam coniectos esse quos in tractanda Scripturæ doctrina non magis afficit Dei maiestas quàm si de vmbra asini esset disceptatio. Sentient tamen olim in suum exitium quàm venerandum sit Dei nomen, cui hodie tam contemptum, imò contumeliosè illudunt. Dictu horrendum est quàm superbè & ferociter à Papistis damnetur clara & testata Dei veritas, & innoxius sanguis fundatur. Vnde obsecro tam ebrius stupor, nisi quia in mentem illis non venit quicquam sibi negotii cum Deo esse?

9 *Iesus autem responsum non dedit.*) Quod non respondet Christus, videri absurdum non debet, si quidem memoria tenemus quod prius monui, non stetit eum coram Pilato ad causam suam agendam (vt rei solent qui absolui cupiunt) sed potius ad subeundum iudicium. nam eum suscepta nostra persona damnari oportuit. Hæc ratio est cur defensione ablineat. Nec tamen pugnat Christi silentium cum Pauli sententia, vbi dicit, Memento Christum sub Pilato edidisse bonam confessionem. Quantum enim satis erat Euangelii fidem illic asseruit, neque aliud fuit mors eius quàm doctrinæ ab ipso traditæ obsignatio. Non defuit ergo legitimæ confessioni Christus, sed tacuit quoad petendam absolutionem. Adde quod periculum erat ne Christum absolueret Pilatus tanquam vnum ex diis fictitiis: quemadmodum voluit eum Tiberius referre inter Romanos deos. Meritò itaque Christus stultam hanc superstitionem silendo repudiat.

10 *Nescis quod potestatem.*) Hinc apparet, terrorem illum quo repente commotus fuit Pilatus, euandum fuisse, nec habuisse viuas radices. Nunc enim timoris oblitus proflit in superbum & immanem Dei contemptum. perinde enim Christo minatur ac si nullus esset in cælo iudex. Sed hoc profanis hominibus semper accidere necesse est, vt excusso Dei metu mox ad ingenium suum redeant. Vnde etiam colligimus, non abs re vocari cor hominis frudulentum. nam quum illic insideat aliquis Dei metus, simul ebullit mera impietas. Quisquis ergo non regeneratus est Dei Spiritu, quanuis eius numen ad momentum reuereri se ostendat, contrariis factis mox simulatum fuisse hunc timorem prodet. Iam in Pilato imaginem cernimus superbi hominis, quem sua ambitio ad insaniam adigit. Nam dum potentiam suam vult efferre, iustitiæ laude & fama se priuat. Christum fatetur innoxium: patem ergo latroni se facit dum gloriatur se posse illum ingulare. Sic tumultuari impiis conscientias necesse est in quibus non regnat fides & vera Dei cognitio, & illic varios carnis affectus inter se colligere. Et Deus hoc modo præclarè se de hominum superbia vlciscitur dum fines suos transiliunt vt sibi immensam potentiam vsurpent: iniustitiæ vltro se damnantes, summo probro & infamia se afficiunt. Quare nulla maior quàm superbiæ cæcitas: nec mirum, vt pote quæ manum Dei, contra quam impingit, sentiat vlticem. Quare meminerimus non esse temere exultandum in futilibus iactantiis ne ridiculi fiamus. præsertim qui in sublimi gradu locati sunt modestè se contineant: nec eos pudeat Deo subiici, & legibus esse obnoxios.

11 *Non haberes potestatem.*) Aliqui generaliter exponunt quod nihil nisi Dei permisso geratur in mundo. acsi diceret Christus, Pilatum, qui omnia se posse existimat, non plus tamen facturum quam Deus concedet. Vera quidem est sententia, regi hunc mundum Dei arbitrio: atque ut omnia moliantur impiis, non posse tamen vel digitum mouere nisi moderate arcana Dei potentia: sed rectius (meo iudicio) sentiunt qui locum hunc restringunt ad Magistratus officium. Stultam enim Pilati arrogantiā castigat Christus his verbis, quia perinde se extollat tanquam potestas eius non à Deo esset. acsi dixisset, Tu omnia perinde tibi sumis acsi non semel Deo reddenda esset ratio: atqui non sine eius providentia factus es iudex. cogita ergo cæleste eius tribunal tuo esse superius. Nulla aptior admonitio inveniri potest ad reprimentam eorum intemperiem qui aliis præsumunt, ne iure suo abutantur. Pater omnia sibi licere in filios putat, maritus in uxorem, dominus in servos. princeps in populum: nisi quum in Deum respiciunt, qui certa lege eos dominari voluit. *Propterea qui me tradidit.* Putant Iudæos maioris culpæ reos fieri quam Pilatū, quia scelerato odio & perfida malitia contra iustum grassentur, & quidem privati homines, nec legitimo imperio præditi. Ego verò aliter, hac circumstantia gravius & minus excusabile esse eorum crimen existimo: quia imperium Diuinitus constitutum suæ libidini seruire cogunt, magnam enim sacrilegium est sancta Dei ordinatione ad quoduis nefas abuti. Iure detestabilis est lairo qui miserū viatorem iugulat manu sua: sed qui prætextu iudicii in fontem occidit, magis sceleratus. Cæterum non amplificat illorum crimē ut Pilatum subleuet: neque enim hunc cum illis comparat. quin potius eodem reatu simul omnes constringit, quia sanctam potestatem pariter contaminant. Hoc tantum est discrimen, quod directè petit Iudæos: Pilatum verò, qui obsequitur eorum libidini, obliquè taxat.

12 *Ex eo querebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. quisquis scilicet Regem facit, contradicit Cæsari.*

13 *Pilatus ergo quum audisset hunc sermone, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lapidibus stratus, Hebraicè autem Gabbatha.*

14 *Erat autem parasceue Paschæ, hora ferè sexta. Et dicit Iudæis, Ecce Rex vester.*

15 *Illi autem clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt Sacerdotes, Non habemus Regem nisi Cæsarem.*

16 *Tunc ergo tradidit eum illis ut crucifigeretur. Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.*

12 *Ex eo querebat Pilatus.*) Quamuis nec cordatè se gerat Pilatus, & ambitione magis quam iustitiæ studio regatur, idèoque miserè vacillet: laudanda tamen eius modestia, quod seuerè à Christo reprehensus non succenset: imò ad eum liberandum magis inclinat. Iudex est, & tamen mansueto animo reum patitur esse censorem suum. Vix certè centesimus quisque reperietur qui obiurgationem tam placidè ab aliquo æquali suo ferat. *Non es amicus Cæsaris.* Minaciter extorquent à Pilato ut Christum damnet. nihil enim magis odiosum obucere poterant, & quod plus terroris posset incutere, quam dū suspectū reddunt malæ in Cæsarem fidem. Tu (inquiunt) ostendis tibi curæ non esse Cæsaris imperium, si eum absoluis qui omnia turbare conatus est. Hæc tandem improbitas fregit animum Pilati, qui antè concussus tantum fuerat violentis clamoribus. Nec verò frustra istas circumstantias Euangelista tam sedulo persequitur & inculcat: quia nostra magnopere interest, Christum scire non prius fuisse damnatum à Pilato quam ter & quater iam absolutus esset eiusdem ore: ut inde colligamus non suo ipsum nomine fuisse damnatum, sed pro nostris peccatis. Inde etiam colligere licet quam voluntarius ad subeundam mortem fuerit, qui vitæ neglectis propenso illo in se iudicii affectu. Et certè hæc obedientia effecit ut mors eius boni odoris sacrificium esset expiandis omnibus peccatis.

13 *Sedit pro tribunali.*) Hinc apparet quam variè distractus fuerit Pilatus, acsi histrio vnus duas ageret personas. Conscendit tribunal ut Christum solenni more supplicio addicat: interea palam declarat se hoc inuitum facere, & repugnante conscientia. Ironice Christum vocat Regem, significans frivolum esse calumniam qua grauabant illum Iudæi: vel certè, ut compefcet eorum furorē, probrosum hoc toti gènti fore admonet, si rumor vulgatus fuerit fuisse ex ea damnatum aliquem regni affectati crimine. Quum Euangelista nomen Hebraicum loci *Gabbatha* fuisse refert, linguam Chaldæam intelligit vel Syriacam, quæ tunc in communi vfu erat. *Gabba* enim Hebræis excelsum significat. Et sublimi itaque loco damnari Christum oportuit, ut ipse suum Iudex è cælo adueniens nos extremo die absoluat.

14 *Hora ferè sexta.*) Videntur Euangelistæ in tempore notando varii esse & parum inter se consentientes. Dicunt tres alii tenebras ab hora sexta factas esse, quum iam in cruce penderet Christus. Marcus etiam disertè exprimit horam fuisse tertiam quum de eo lata fuit sententia. Solutio tamen non est difficilis. Satis patet ex aliis locis diem tunc in quatuor partes fuisse diuisum: sicuti nox vicissim quatuor habebat vigilias. Hinc factum est ut singulis diebus quaternas tantum horas interdum assignent Euangelistæ, & singulas horas in tres extendant. interea spatium vnus horæ quod ad finem inclinat, sequenti annumerant. Secundum hanc supputationem Iohannes hora sexta damnatum fuisse Christum narrat: quia tempus diei ad horam sextam vel ad secundam partem vergebat. Hinc colligimus hora sexta vel circiter Christum fuisse crucifixum: locus enim (ut paulo post dicit) erat vrbi vicinus. Inter sextam & nonam coeperunt tenebræ, quæ ad nonam vsque durarunt, qua mortuus est Christus.

15 *Non habemus regem.* Hic verò se prodit horribilis furor, quòd Sacerdotes, qui exercitati in Legge esse debebant, Messiam reiiciunt, in quo tota populi salus inclusa erat, à quo pendebant omnes promissiones, in quo fundata erat tota religio. Certè gratia Dei & bonis omnibus se abdicant Christum repudiando. videmus ergo quanta vœcordia correpti fuerint. Fingamus Christum non fuisse Christum: nulla tamen illis exultatio est quòd Regem præter Cæsarem nullum agnoscunt. Primum enim deficiunt à spiritali regno Dei. Secundò tyrannidem Romani imperii, quam maximè execrabantur, iustæ gubernationi præferunt, qualis à Deo promissa erat. Ita impii vt Christum fugiant, non modò se priuant vita æterna, sed omne miseriarum generis sibi accerunt: contrà verò, vnica est piorum fœlicitas subesse Christi regno, siue iusto & legitimo dominio subiecti sint, quoad carnem, siue à tyrannis premantur.

16 *Tradidit eum illis.*) Coegit quidem Pilatum illorum importunitas vt Christum traderet: neque tamen id fictum est tanquam in tumultu, sed more solenni damnatus fuit: quia & duo latrones causa cognita ad crucem simul damnati sunt. Sed hoc verbo vtitur Iohannes quo melius confirmet implacabili populi fœuitæ datum fuisse Christum, qui nullius delicti conuictus erat.

17 *Et gestans crucem suam exiit in locum qui dicitur Cranij, Hebraicè Golgotha.*

18 *Vbi eum crucifixerunt, & cum eo duos alios, hinc & inde, medium autem Iesum.*

19 *Scriptit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.*

20 *Hunc ergo titulum multi ex Iudæis legerunt: quia vrbi propinquus erat locus ubi Iesus crucifixus fuit. Et scriptum erat Hebraicè, Græcè, ac Latine.*

21 *Dixerunt ergo Pilato Sacerdos Iudæorum, Ne scribas, Rex Iudæorum: sed quòd ipse dixerit, Rex sum Iudæorum.*

22 *Respondit Pilatus, Quod scripsi scripsi.*

17 *Exiit in locum, &c.*) Circumstantiæ quæ hîc notantur, non modò ad historiæ certitudinem, sed fidei quoque nostræ ædificationem plurimum valent. Quærenda nobis iustitia est in expiatione à Christo peracta. Ergo vt se piaculum pro peccatis nostris esse probaret, tum educi extra urbem, tum suspendi in ligno voluit. Huius enim quarum sanguis pro peccato fundebatur, solebant extra castra efferrî, ex Legis mandato: & eadem Lex maledictum pronuntiat quicumque in ligno pendet. Vtrumque in Christo impletum est, vt certò nobis persuasum sit peccata nostra sacrificio mortis eius expiata esse: ipsum fuisse execrationi subiectum, vt nos à maledictione Legis redimeret. Galat. 3. b. 13, factum esse peccatum, vt in eo simus iustitia Dei, 2. Corinth. 5. d. 21. eductum esse extra urbem, vt fordes nostras, quæ illi impositæ erant, secum è medio tolleret, Heb. 13. b. 12. Eodem pertinet quod postea de latronibus sequitur. quali enim per se non sufficeret supplicii atrocitas, medius suspenditur inter duos latrones, quasi non vnus quilibet esset ex aliorum numero, sed omnium sceleratissimus & maximè detestabilis. Semper enim memoria repetendum est illud, nihil fecisse impios Christi carnifices nisi quod Dei manu & consilio decretum esset. neque enim Filium suum expoluit Deus illorum libidini: sed ex suo arbitrio & animi sententia sibi tanquam victimam inuolauit. Quòd si optima ratione non caruit Dei consilium in omnibus iis quæ pati Filium suum voluit, tum horribilis iræ illius grauitas aduersus peccatum, tum immensa erga nos bonitatis eius magnitudo nobis reputanda est. Non aliter aboleri potuit noster omnium reatus nisi Filium Dei *supra* pro nobis fieret. Videmus eum quasi omni scelerum congerie pollutum in locum execrabilem cogi, vt illic coram Deo & hominibus maledictus appareat. Nimis certè stupidi sumus, nisi in hoc speculo clarè cernimus quantopere abominetur Deus peccata: plusquam verò laxei, nisi expauescimus ad tale eius iudicium. Dum autem altera ex parte testatur Deus sibi tam charam fuisse nostram salutem vt Filio vnigenito non pepercerit, quàm effulam bonitatis & gratiæ magnitudinem illic conspiciamus? Quisquis ergo mortis Christi causas ite expendet vnà cum fructu qui inde ad nos redit, illi neque stultitia, vt Græcis, neque scandalum, vt Iudæis, erit crucis doctriina, sed potius inestimabile Diuinæ tum virtutis, tum sapientiæ, tum iustitiæ, tum bonitatis specimen ac pignus. Quom dicit Iohannes loco nomen fuisse *Golgotha*, de lingua vel Chaldæa vel Syriaca accipit. Est autem nomen deductum à *Galgal*, hoc est à voluendo: quia in cranio est velut pilæ aut globi rotunditas.

19 *Scriptit autem & titulum.*) Inscrit Evangelista memorabile Pilati factum post latam sententiam. Vsitatum quidem fuit titulos apponere quom plecterentur malefici, vt pœnæ causa in exemplum omnibus nota esset: atqui in Christo hoc extraordinarium est quòd sine ignominia titulus apponitur. Pilati enim consilium fuit, quo se obliquè vlcisceretur de Iudæis, qui sua perniciosa inuulsum de homine innoxio supplicium extorserant, totam gentem in Christi persona damnare. Ita Christo nullam proprii sceleris notam inurit. Verum longè altius prospexit Dei prouidentia, quæ Pilati stylium gubernauit. Non venit quidem Pilato in mentem celebrare Christum vt salutis auctorem, & Dei Nazæarum, & Regem electi populi: Deus tamen hoc Evangelii præconium nescienti quid scriberet dictauit. Eodem arcano Spiritus impulsu factum est vt titulum publicaret triplici lingua. neque enim credibile est fuisse hoc ex communi vltu: sed Dominus hoc præludio monstrauit iam tempus instare quo Filii sui nomen vbique innotesceret.

21 *Dixerunt ergo Pilato Sacerd.*) Sentiunt se odiosè perstringi: atque ideo cuperent mutari titulum, qui

Leuit. 24. d. 30.
& 16. f. 23

Deut. 21. d. 22

2. Cor. 1. c. 23

qui sine gentis infamia Christum solum grauaret. Cæterum interea non dissimulant quanto veritatis odio sint infecti, qui ne minimam quidem eius scientiam ferre queunt. Ita semper ministros suos infligat Satan, qui, simulac minimum aliquod emicat Diuinæ lucis, suis tenebris extinguere vel saltem suffocare conentur. Constantia vero Pilati Diuinæ prouidentia tribuenda est, neque enim dubium quin eius animus variis modis tentauerint. Sciamus ergo Diuinitus fuisse retentum vt inflexibilis maneret. Non cessit Pilatus Sacerdotum precibus, nec se ab illis corrumpi iustinuit: at Deus per os eius testatus est quàm stabile sit Filii sui regnum. Quod si in Pilati scriptura maior ostensa fuit regni Christi firmitas quam vt hostium machinis concuti posset, quid de Prophetarum testimoniis sentiendum, quorum ora & manus sibi Deus sacrauit? Pilati quoque exemplum officii nostri nos admonet, vt constantes simus in tuenda veritate. Non retractat homo profanus quod verè, licet sine mente & consilio, de Christo scripsit: quatum ergo dedecus, si minis vel periculis terrii discedimus ab eius doctrinæ professione quam Deus cordibus nostris per Spiritum suum obsignauit? Notandum præterea est quàm execranda sit tyrannis Papiistica, quæ plebem ab Euangelii & totius Scripturæ lectione arcet. Pilatus, homo reprobus, & aliqui Satanæ organum, arcano tamen instinctu destinatus fuit Euangelii præco, vt breuem eius summam tribus linguis vulgaret. Qui ergo eius notitiam quantum in se est suppressam curant, quo loco nobis habendi sunt, quò se prodant Pilato nequiores?

23 *Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, (unicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, à summo contexta per totum.*

24 *Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam: sed sortiamur de ea cuius sit. Vt Scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestitu meo miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.* Psal. 22. d. 19

23 *Milites ergo.*) De vestibus Christi inter milites diuisis apud alios quoque Euangelistas fit mentio. Quatuor erant milites qui reliquum vestitum inter se partiti sunt. restabat tunica inconsutilis, quæ quò diuidi non posset, super eam fors iacta est. Vt mentes nostras in considerando Dei consilio retineant Euangelistæ, in hac etiam parte impletam fuisse Scripturam admonent. Locus tamen quem adducunt ex Psalmo 22. videtur intempestiuè ad præsentem causam trahi. Nam quò illic queratur Dauid se hostibus prædæ fuisse, metaphorice sub nomine vestium sua omnia designat: ac si vno verbo diceret Spoliatum se & nudatum ab improbis fuisse. quam figuram dum negligunt Euangelistæ, à natuo sensu discedunt. Sed tenendum est primo loco, Psalmum ad Dauidem restringi non debere, quemadmodum ex pluribus sententis patet, præsertim verò ex clausula vbi habetur, Celebrabo nomen tuum in Gentibus. quod de Christo exponere necesse est. Iam verò non mirum si obscure in Dauide adumbratum fuerit quod in Christo expressius cernitur: quanto scilicet veritas suo typo clarior esse debet. Sciamus porrò nudatum fuisse Christum suis vestibus vt nos iustitia sua indueret: nudum eius corpus hominum probris fuisse expositum, vt nos cum gloria appareamus ad Dei tribunal. Quod allegorico sensu quidam hunc locum ad Scripturam torquent, quæ laceratur ab hæreticis, nimis coactum est. Non displicet quidem comparatio, quòd sicuti semel à profanis militibus diuisæ sunt Christi vestes, ita hodie peruersi homines totam Scripturam (qua Christus, vt se nobis conspicuum præbeat, vestitur) alienis commentis discerpunt. Sed minime terenda est Papiستا: um improbitas cum horribili Dei blasphemia coniuncta. Scripturam dicunt ab hæreticis lacerari: tunicam verò, hoc est Ecclesiam, integram manere: vt reiecta Scripturæ autoritate, fidei vnitatem in solo Ecclesiæ titulo consistere euincant. Quasi verò ipsa Ecclesiæ vnitatis alibi fundata sit quàm in Scripturæ fide. Quum ergo fidem à Scriptura diuellunt, vt vni Ecclesiæ addicta subiaceat, tali diuortio non iam Christum despoliant, sed crudeli sacrilegio discerpunt eius corpus. Quanquam, vt illis demus Ecclesiæ symbolum esse inconsutilem tunicam, minime obtinebunt quod captant: quia probandum restabit penes ipsos esse Ecclesiam, cuius nullum profus signum ostendunt.

25 *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius & soror matris eius Maria Cleopa, & Maria Magdalene.*

26 *Quum vidisset ergo Iesus matrem, ac discipulum astantem quem diligebat, dixit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.*

27 *Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.*

25 *Stabant autem.*) Hic obiter narrat Euangelista, Christum sic paruisse Deo Patri vt non neglexerit officium humanæ erga matrem pietatis. Seipsum quidem oblitus est, ac omnia, quatenus necesse fuit ad præstandam Patri obedientiam: sed hac defunctus, officium quod matri debebat, noluit præmittere. Atque hinc discimus quomodo pietas in Deum & in homines colenda sit. Sæpe accidit quum nos aliquò vocat Deus vt in diuersam partem reuocent parentes, vxor, liberi: vt non possimus omnibus pariter satisfacere. si homines æquamus Deo, peruersa ratio est. Præferendum ergo Dei mandatum, præferendus cultus & honor: postea, quoad licebit, ius suum hominibus quoque reddendum. Nec verò vnamquam inter se confligunt prioris & secundæ Legis tabulæ præcepta, vt prima specie apparet: sed incipiendum à Dei cultu, postea hominibus inferior dandus est locus. Quòd pertinent istæ sententiæ, Qui non oderit patrem & matrem propter me, non est me dignus. Sic ergo impendere nos hominibus decet

Caput
XIX.

vt à Dei cultu & obediētia nos minime impediāt. vbi Deo erimus obsequuti, tunc rite & ordine de parentibus, vxore & liberis cogitabimus. sicut Christus matris curam habet, sed ex cruce. ad quam vocatus erat Patris decreto. Cæterum si loci & temporis circumstantiam expendimus, admirabilis fuit Christi erga matrem pietas. Omitto extremos cruciatus corporis, omitto probra: sed quum atroces in Deum blasphemiarum animus eius incredibili mœrore conficerent, & sustineret horribile cum morte æterna & diabolo certamen, nihil horum tamen obibat quominus sit de matre sollicitus. Colligere etiam ex hoc loco licet quisnam sit honor ille quem Deus in Lege parentibus deferri iubet. Discipulo vices suas delegans Christus, alendam illi & curandam tradit matrem. Sequitur ergo, honorem qui parentibus debetur, non in cæremonia, sed in omnibus necessariis officiis positum esse. Iam ex altera parte consideranda est nobis mulierum fides. Fuit quidem non vulgaris amoris affectus quòd Christum ad crucem vsque sequutæ sunt: verum nisi fide instructæ nunquam adesse potuissent tali spectaculo. Quantum ad Iohannem ipsum spectat, colligimus sic suffocatum fuisse eius fidem ad breue tempus, vt tamen non prorsus fuerit extincta. Nunc pudeat nos si crucis horror nos à sequendo Christo moratur, quum nobis ante oculos etiam verteretur resurrectionis gloria: quum præter ignominiam & maledictionem mulieres nihil cernerent. *Mariam Cleopæ vocat, vel vxorem, vel filiam. hoc posterius mihi magis placet. Eam dicit fuisse matris Iesu sororem, secundum linguæ Hebraicæ phrasin, quæ omnes consanguineos fratrum nomine designat. Mariam Magdalenam videmus non frustra liberatam fuisse à septem dæmoniis, quæ tam fidelè se Christo discipulam ad extremum vsque præbuit.*

26 *Mulier, ecce filius tuus.*) Quali diceret, Posthac non verfabor in terris, vt possim tibi filii officia præstare. Hunc igitur in meum locum subrogo, qui partes meas suscipiat. Idem sibi vult quum Iohanni dicit, *Ecce mater tua.* Mandat enim his verbis vt eam matris loco habeat, nec secus curet ac matrem. Quòd dicit, *Mulier,* & matris nomine abstinet, quidam ideo factum putant ne grauius doloris vulnus animo eius infligeret. quod ego non reiicio. Verum altera coniectura non minus probabilis est, quod ostendere voluerit Christus, peracto humanæ vitæ studio iam se conditionem illam exuere sub qua vixerat, ac cælesti regnum ingredi, vbi Angelis & hominibus imperet. Scimus enim Christum temper fideles à carnis intuitu reuocare solitum. id autem in morte præsertim fieri oportuit.

27 *Accepit eum discipulus.*) Signum obseruantia est discipuli erga magistrum, quòd Christi mandato pareat Iohannes. Hinc etiam patet, Apostolos habuisse suas familias: quia hospitio excipere non poterat Iohannes Christi matrem, nec eam apud se habere, nisi fuisset illi domus & certa viuendi ratio. Quare inceptiunt qui putant Apostolos relictis facultatibus, nudos & inanes ad Christum venisse. Plurquam verò stultè delirant quibus sita esse videtur in mendicitate perfectio.

Ezai. 69. c. 22

28 *Post hoc sciens Iesus quòd omnia iam impleta essent, vt impleretur Scriptura, dicit, Sitio.*

29 *Porrò vas positum erat aceto plenum. Illi autem spongiam aceto impletam hyssopo, circumdederunt, & obtulerunt ori eius.*

30 *Quum ergo sumpisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum.*

28 *Sciens Iesus.*) Multa consultò præterit Iohannes ab aliis tribus narrata: nunc postremum actum, in quo multum inerat ponderis, describit. Quum dicit Iohannes vas illic fuisse positum, loquitur tanquam de re vsitata: ac mihi probatur, genus potionis fuisse confectum ad mortem accelerandam, quum miseri homines satis diu torti essent. Potum verò non petiit Christus donec omnia fuerint impleta: quo immensum erga nos amorem & inæstimabile salutis nostræ studium testatus est. Nullis verbis exprimi satis potest quàm acerbos dolores perferret: non tamen eximere se cupit donec fuerit Dei iudicio satisfactum, suisque omnibus numeris constet expiatio. Sed quomodo dicit omnia fuisse impleta, quum adhuc præcipuum caput deesset, mors ipsa scilicet? deinde annon resurrectio ad salutis nostræ complementum facit? Respondeo Iohannem complecti quæ mox sequutura erant. nondum mortuus erat Christus: nondum resurrexerat: sed videbat nihil amplius obitare quin ad mortem & resurrectionem pergeret. Atque ita suo exemplo ad solidam obedientiam instituit: ne graue sit nobis suo arbitrio viuere, etiam si inter maximos dolores languendum sit. *Vt impleretur Scriptura.* Ex aliis Euangelistis colligere promptum est, notari locum ex Psalmo 69. Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potarunt me aceto. Hæc quidem loquutio metaphorica est, qua significat David non modò sibi negatam fuisse opem qua egebat, sed mala crudeliter fuisse duplicata. sed nihil absurdi est, si in Christo clarius exhibitum fuerit quod tenuiter adumbratum fuerat in Dauide. Nam hinc melius perspicimus quantum differat à figuris veritas, quum palàm & quasi in solidum apparent in Christo quæ tantum figuratè passus est David. Ergo vt ostenderet Christus se eum esse cuius David sustinuerat personam, voluit aceto potari, idque in fidei nostræ confirmationem. Qui sensum allegoricum fabricant in verbo *Sitiendi*, argutiæ magis quam veræ ædificationi student. Et palàm refellit eos Euangelista, qui petiitum à Christo acetum fuisse dicit, quum ad mortem properaret. Quam dicit *Spongiam hyssopo fuisse circumdatam*, intellige in arbuti baculo fuisse defixam, vt possiet ad os Christi admoueri.

30 *Consummatum est.*) Idem verbum repetit quo nuper vsus fuerat. Cæterum hæc Christi vox memoratu in primis digna est: qua docet in eius morte totum salutis nostræ complementum & singulas partes contineri. Iam antè monuimus non disungi à morte resurrectionem: tantum Christi consilium est fidem nostram retinere in se vno, ne huc vel illuc desleat. Sensus ergo est, quicquid ad salutem homi-
num

num facit, in Christo constare, nec alibi quarendum: vel (quod idem est) salutis perfectionem in eo esse inclusam. Subest autem tacita antithesis: quia mortem suam veteribus sacrificiis & figuris omnibus opponit Christus, ac si diceret, Quicquid sub Lege in usu fuit, nihil ad expianda peccata, ad iram Dei placandam, ad comparandam iustitiam per se valebat: nunc demum vera mundo ostensa & exhibita est salus. Huic doctrinæ annexa est omnium Legis rituum abrogatio. umbras enim iam sectari, ex quo habemus in Christo corpus, præposterum esset. Quod si in hac Christi voce acquiescimus, una eius morte ad salutem contentos esse nos decet, nec vlla aliunde subsidia accersere fas est. Atqui huc spectat tota Papatus religio, ut homines sibi innumeros quarendæ salutis modos excogitent. unde colligimus abominandis sacrilegiis licetere. Præcipue hac Christi voce damnatur Missæ abominatio. Cessare omnia Legis sacrificia oportuit, quia unico mortis Christi sacrificio perfecta fuit hominum salus, quo igitur iure vel prætextu sibi licuisse Papistæ dicent sacrificium nouum erigere quod Deum hominibus reconciliet? Excipiunt non esse nouum, sed illud idem quod Christus obtulit. atqui facilis est refutatio, quod nullum offerendi mandatum ipsi habeant: deinde quod Christus temel una oblatione defunctus, pronuntiet ex cruce totum esse perfectum. Ergo pluiquam falsarii sunt, qui testamentum sacro Filii Dei sanguine obsignatum, peridè corruptunt ac violant. *Emisit Spiritum.* Omnes Euangelistæ diligenter mortem Christi exprimit: nec immeritò. nam hinc nobis vitæ fiducia: hinc etiam securæ aduersus mortem gloriatio, quòd eam vice nostra obiit Dei Filius, & cum ea luctando superior euasit. Notanda autem est loquutio quam usurpat Ioannes: qua docemur pios omnes qui cum Christo moriuntur, securè animas suas deponere in Dei custodiam, qui fidelis est, nec perire sinet quod seruatum suscepit. Hoc inter filios Dei & reprobos discrimen est moriendi, quòd hi animas temere exhalant: illi autem Dei tutelæ committunt quasi pretiosum depositum, cuius fidus erit custos usque in diem resurrectionis. Nomen *Spiritus* hic pro anima immortalis accipitur, quem admodum satis patet.

31 *Iudei ergo (vt non manerent Sabbatho corpora in cruce, quia parasceue erat & erat magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.*

32 *Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus erat cum eo:*

33 *Quum autem ad Iesum venissent, postquam viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.*

34 *Sed vnus militum lancea eius latus aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua.*

35 *Et qui vidit, testimonium reddidit, & verum est eius testimonium, & ille non nit quòd vera dicit, vt vos credatis.*

36 *Hæc autem facta sunt vt Scriptura impleretur, Os non comminuetis eius.*

37 *Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.*

Exod. 12. g. 45
Num. 1. b. 8
Zach. 12. c. 12

31 *Quia parasceue erat.*) Hæc quoque narratio ad fidem ædificandam valet. Primùm quia ostendit impletum fuisse in Christi persona quod in Scripturis prædictum erat: deinde quia mysterium continet non vulgaris momenti. Dicit Euangelista Iudæos rogasse vt corpora tollerentur è crucibus. Mandatum id quidem fuerat Lege Dei: sed Iudæi (vt solent hypocritæ) rebus minutis tantum intenti, sine vllò serupulo maxima scelera prætereunt. nam vt Sabbathum suum religiose celebrent, de externa pollutione anxii sunt: interea non reputant quàm nefandum fuerit scelus vita privare hominem innoxium. Sic paulo antè vidimus non ingressos fuisse prætorium ne se polluerent, quum totam regionem pollueret eorum impietas. Interea per eos exequitur Dominus quod salutis nostræ plurimum intererat, vt mirabiliter intactum maneat Christi corpus, & ex eius latere fluant sanguis & aqua. *Erat magnus dies illius Sabbathi.* Magis recepta lectio est, Erat magnus ille dies: hæc tamen quam posui, in multis vetustis & probatis exemplaribus habetur. eligant lectores vtram maluerint. Si legas *ἔκλειρον* in genitiuo, Sabbathum pro ipsa hebdomade sumendum erit, ac si dixisset Euangelista fuisse illius septimanæ diem festum Paschatis respectu, celeberrimum. Loquitur autem Euangelista de proximo die, cuius initium erat ab occasu solis: quo maior erat religio cadauera suspensa relinquere. Sin verò magis placeat in nominatiuo casu legere, Erat ille magnus dies, eodem ferè recidet sensus, quantum ad summam rei: in verbis tantum erit varietas, nempe quod Sabbathum illud sanctius faceret Paschæ accessio.

33 *Quum autem ad Iesum venissent.*) Quod fractis duorum latronum cruribus Christum mortuum inveniunt, atque ideo non attingunt eius corpus, in eo extraordinarium Diuinæ providentiæ opus apparet. Dicent quidem profani homines, naturaliter fieri vt alius alio citius moritur: verùm qui totam historię seriem expendet, arcano Dei consilio adscribere cogetur quòd mors omnium opinione celerior Christum à fractione crurum exemit.

34 *Sed vnus militum lancea.*) Quòd lancea confossum fuit eius latus à milite, factum est ad mortem comprobandam: sed Deus longè altius respexit, vt mox videbimus. Puerile verò Papistarum commentum, qui ex lanceario, Longinum fecerunt, proprium vni nomen esse fingentes: ac nequid fabulæ deesset, cæcum prius fuisse militem nugati sunt, & recepto visu ad fidem conuersum. Itaq; ab illis in latronum catalogum relatusest. Talibus patronis quum suffultæ sint eorum preces quoties Deum inuocant, quid obsecro impetrare vnquam poterunt? Sed digni sunt quicunque spreto Christo suffragia mortuorum captant, quos diabolus ad larvas & lemures abripiat. *Exiuit sanguis & aqua.* Halluci-

nati sunt quidam, miraculum hinc fingentes. Naturale enim est dum coagulatur sanguis, amisso subore fieri aquæ similem. notum etiam est in membrana præcordis vicina aquam contineri. Decepti sunt autem illi, quod tam sedulo Evangelista inculcat aquam fluxisse cura sanguine, ac si aliquid insolitum & præter naturæ ordinem referret. Sed aliud ei fuit consilium, nempe ut narrationem suam aptaret Scripturæ testimonio quæ mox subiicit: præsertim vero ut inde eliceret fideles quod ipse alibi admonet, Christum scilicet venisse cum aqua & sanguine: quibus verbis significat se cum auulisse veram expiationem & verum lauatrum. Nam peccatorum remissio & iustitia animæque puritas duobus illis symbolis in Lege figurabantur, sacrificiis & ablutionibus. In sacrificiis sanguis peccata expiabat, ac pretium erat iræ Dei placandæ: lauacra testimonia erant veræ puritatis, & remedia ad purgandam immunditiam ac delendas carnis sordes. Ne amplius in illis elementis subsistat fides, Iohannes quinto Epistolæ suæ capite testatur virtusque gratiæ complementum esse in Christo: hic autem visibile eius rei symbolum profert. Eodem spectant quæ Christus Ecclesiæ suæ reliquit sacramenta. nam in Baptismo purgatio & animæ puritas, quæ vitæ novitate constat, nobis ostenditur: Coena autem peractæ expiationis est pignus. sed longè à veteribus Legis figuris differunt: quia Christum offerunt veluti præsentem, quem adhuc procul abesse Legis figuræ indicabant. Quare non displicet quod scribit Augustinus, ex Christi latere fluxisse nostræ sacramenta: tunc enim verè demum à sordibus nostris abluimur, & renouamur in sanctam vitam: tunc redempti à morte, & soluti à reatu, coram Deo vivimus, quum Baptismus & sacra Coena ad latus Christi nos deducunt, ut inde tanquam ex fonte, quod figurant, fide hauriamus.

36 *Os non comminetis.*) Testimonium hoc sumptum est ex duodecimo Exodi, ubi Moses de agno Paschali tractat. Sumit autem Iohannes pro confesso, agnum illum symbolum veri & vnicuique sacrificii esse, quo redimenda erat Ecclesia. Nec obstat quod in memoriam redemptionis iam factæ immolabatur. sic enim volebat Deus illud beneficium celebrari, ut in futurum tempus spiritualem Ecclesiæ liberationem promitteret. Quare Paulus quoque sine controuersia ad Christum aptat quam agni comendandi formam præscribit Moses. Ex hac analogia & similitudine fructum non vulgarem colligit fides. quia salutem in Christo exhibitam, in omnibus Legis cæremoniis intuetur. Et huc spectat Iohannis consilium, Christum verum fuisse redemptionis nostræ non tantum pignus, sed etiam pretium: quia in eo impletum cernitur quod olim sub figura Paschæ ostensum fuit veteri populo. Quo etiam monentur Iudæi, in Christo quærendam esse omnium substantiam quæ Lex figurauit, non re ipsa præstitit.

1. Cor. 5. c. 7

37 *Videbunt in quem transfixerunt.*) Locum hunc qui secundum literam de Christo exponere conantur, nimis violenter torquent. Nec verò in hunc finem ab Evangelista citatur: sed potius ut ostendat Christum esse Deum illum qui olim conquestus fuit per Zachariam sibi peccus à Iudæis transfodi. Illic autem Deus hominum more loquitur, significans perinde se vulnerari populi sceleribus, ac præsertim obstinato verbi sui contemptu, ut lethale est in homine mortali vulnus cui cor est transfixum. Sicut alibi dicit spiritum suum mœrore affectum esse. Iam quia Christus Deus est in carne manifestatus, dicit Ioannes in visibili eius carne palam fuisse impletum, quod Diuina eius maiestas, secundum rationem qua pati poterat, passa fuerat à Iudæis. non quod iniuriis hominum obnoxius sit Deus, vel ad eum usque perueniant quæ illi ex terra probra ingeruntur: sed quia hac loquutione exprimit quanti sacrificii rea sit hominum impietas, dum se contumaciter in cælum attollit. Merito autem Iohannes Iudæis adscribit quod militis Romani manu peractum est: quemadmodum alibi dicuntur Filium Dei crucifixisse, quantum digito non attingerint eius corpus. Nunc quæritur promittatne Deus poenitentiam Iudæis in salutem, an se venturum ultorem minetur. Ego dum locum diligentius expendo, vtrumque completi arbitror: quod scilicet reliquias tandem ex perdita & desperata gente in salutem colliget Deus: & contemptoribus horribili sua vindicta ostendet cum quo negotium habuerint. Scimus enim Prophetis non minus audacter solitos fuisse illudere quàm si absque villo Dei mandato fabulati essent. Hoc illis impune cessurum negat Deus: quia tandem causam suam afferet.

Mat. 26. d. 38

38 *Post hac autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathiensis (qui discipulus erat Iesu, occultus tamen propter metum Iudæorum) ut tolleret corpus Iesu, & permisit Pilatus. Venit ergo, & sustulit corpus Iesu.*

39 *Venit autem & Nicodemus (qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturam myrrhæ & aloes, circiter libras centum.*

40 *Sumpserunt ergo corpus Iesu, & ligarunt illud linteis cum aromatibus, ut mos est Iudæis sepelire.*

41 *Erat autem in loco ubi crucifixus fuit, hortus: & in horto, monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat.*

42 *Illic ergo propter parasceuen Iudæorum, quia monumentum propè erat, posuerunt Iesum.*

38 *Rogauit Pilatum Ioseph.*) Iam recitat Iohannes à quibus, & quo in loco, & quàm honorificè sepultus fuerit Christus. Duos nominat Iohannes qui Christum sepulturæ mandarunt, Ioseph & Nicodemum: quorum prior à Pilato sibi mortui corpus dari petiit, quod alioqui expositum fuisset militum libidini. Illum Matthæus diuitem fuisse, Lucas verò decurionem, hoc est Senatorii ordinis testatur. Nicodemum verò capite tertio vidimus dignitate inter suos fuisse præditum: fuisse verò etiam diuitem colligere promptum est ex tanto sumptu quem fecit in afferenda mistura. Ergo illis hæc tenus obstitit

diuitiæ ne Christo nomen darent, & in posterum non minus obflare poterant ne professionem suscipere-
rent tantopere odiosam & infamam. Et nominatim Euangelista commemorat Ioseph antehac metu
fuisse retentum ne auderet se Christi discipulum profiteri. de Nicodemo autem repetit quod antea ha-
buimus, clam & noctu ad Iesum venisse. Vnde igitur repente heroica illis animi fortitudo, vt in extrema
desperatione intrepidè in lucem prodeant? Omitto manifestum discrimen quod subire necesse fuit. sed
hoc magnum est, quod æternum cum gente sua bellum suscipere non dubitarunt. Certum ergo est cæ-
lesti impulsu factum esse vt qui viuo debuit honorem propter metum non detulerant, quali mutati
in nouos homines, accurrant ad cadauer mortui. Afferunt ipsi sua aromata ad condiendum Christi cor-
pus: sed hoc nunquam fecissent nisi odore mortis eius perfusi & imbuti. Vnde apparet quàm verè dictū
est ab ipso Christo, Nisi granum frumenti mortuum fuerit, ipsum solum manet: postquam autè mor-
tuum est, abundè fructificat. nam mortem præ vita ipsa fuisse viuificam illustre hîc habemus documen-
tum. Et tantum valuit odoris suauitas quem spirauit mors Christi in istorum duorum hominū animos,
vt omnes carnis affectus facillè extinxerit. Quum in illis regnaret opum amor & ambitio, insipida erat
Christi gratia: nunc verò totus mundus illis sapere desinit. Cæterum sciamus, eorum exemplo nobis
præscribi quidnam Christo debeamus. Illi duo, vt fidei suæ specimen ederent, Christum è cruce subla-
tum non sine ingenti periculo, constantè tamen in sepulchrum tulerunt. turpis ergo & pudenda igna-
uia est, si regnantem in cælesti gloria fidei confessione fraudamus. Quo etiam minus excusabilis est eorū
improbitas qui quum hodie perfida simulatione Christum abnegent, Nicodemi tamè exemplum præ-
texunt. Ac vna quidem in re similes esse fateor, quòd Christum quantum in se est sepulchrum curant: sed
nunc non est sepeliendi tempus, ex quo ascendit ad Patris dexteram, vt supra homines & Angelos con-
spicuus emineat, & omnis lingua summum eius imperium prædicet. *Occultus proter metum Iudæo-
rum.* Quia metus hic sanctæ constantiæ opponitur quam operatus est Spiritus Domini in corde Ioseph,
probabile est non caruisse vitio. Non quòd omnis metus, quo sibi fideles à tyrannis, & Euangelii hosti-
bus cauent, vitiosus sit: sed quia sese prodit fidei imbecillitas quoties metu suppressit fidei confessio.
Semper videndum quid mandet Dominus, & quouique nos progredi iubeat. Qui cessat in medio cur-
su, Deo se non fidere ostendit, & nihil excusationis habet qui pluris vitam suam facit quàm Dei man-
datum. Quòd Euangelista titulo & honore discipuli Ioseph dignatur quo tempore nimis timidus erat,
nec testari audebat fidem suam coram mundo: hinc agnoscimus quàm clementer agat Dominus cum
suis, & quam paternè eorum vitia ignoscat. Neque tamen est cur sibi blandiantur falsi Nicodemitæ, qui
non tantum occultam inuis fidem retinent, sed dum consensum simulant cum impiis superstitionibus,
quantum in se est Christi se negant esse discipulos.

Ioh. 12. d. 20

*Non est enim
sepeliendus
Christus.
Philip. 2. b. 9*

40 *Sicut mos est Iudæis.* Postquam extrema ignominia defunctus erat Christus in cruce, hono-
rificam eius sepulturam esse Deus voluit, vt esset gloriæ resurrectionis præludium. Sumptum non me-
diocrem faciunt Nicodemus & Ioseph, vt superuacuo videri possit: sed consilium Dei spectandum est,
qui etiam Spiritu eos suo impulit ad præstandum hunc Filio suo honorem, vt crucis horrorem nobis
tolleret sepulchri odore. Cæterum quæ extraordinaria sunt, in exemplum trahi non debent. deinde no-
minatim exprimit Euangelista sepultum fuisse quemadmodum Iudæis mos erat. quibus verbis signifi-
cat, hanc fuisse vnam ex Legis cæremoniis. Nam veterem populum, cui non ita clare testata erat resur-
rectio, & qui specimen eius ac pignus in Christo non habebat, talibus adminiculis fulciri oportuit, vt
constanti fide Mediatoris aduentum expectaret. Quare notandum est discrimen inter nos, quibus illuxit
Euangelii claritas, & inter Patres, quibus figuræ Christi absentiam supplebant. Hæc ratio est cur tunc fuerit
tolerabilis maior rituum pompa, quæ hodie vitio non careret. Nam qui hodie tam sumptuose mortuos
sepeliunt, non tam mortuos homines quàm Christum ipsum Regem vitæ à cælo detractum sepulchro
quantum in se est reconduunt: quia eius resurrectio veteres illas cæremonas abrogauit. Fuit etiam ma-
gna inter Gentes sepeliendi cura & religio, quæ originem procul dubio à Patribus habuit, sicuti sacri-
ficia. Sed quam nulla apud eos vigeret spes resurrectionis, non fuerunt Patrum imitatores, sed simiæ. Pro-
missio enim & verbum Dei tanquam anima est quæ cæremonas viuificat. sublato verbo, quicquid ri-
tuum vsurpant homines, etiam si externa specie piorum obseruationi conueniat, nihil aliud est quàm pu-
rida vel fatua superstitio. Nobis verò (vt dictum est) hodie colenda est hac in parte sobrietas ac parfimo-
nia: quia immodici sumptus odorem resurrectionis Christi extinguunt.

41 *Erat autem in loco.* Hoc tertium est caput quod obseruandum esse dixi in historia sepultu-
ræ. Locum exprimit Euangelista pluribus de causis: primum non temere nec sine certa Dei providentia
accidit quòd in sepulchro nouo conditum fuit Christi corpus. Tametsi enim communem obiit mortem
cum aliis omnibus, quia tamen primogenitus ex mortuis futurus erat & primitiæ resurgentium, nouum
illi sepulchrum datum est. Aliud quidem fuit Nicodemi & Iosephi consilium. nam quia paucillum tem-
poris restabat vsque ad occasum solis, (quod erat initium Sabbathi) quæsitæ fuit ab illis loci commoditas.
Deus interea præter eorum mentem Filio suo sepulchrum adhuc intactum delegit. Ergo sanctis
hominibus tantum placet loci propinquitas, ne Sabbathum violent: Deus autem quod minimè quære-
bant, illis offert, vt Filii sui sepulturam simbolo aliquo à communi ordine discerneret. Huc etiam va-
lebat circumstantia loci, vt illustrior esset resurrectio, & historię quæ proximo capite sequitur non parum
lucis afferret.

C A P. XX.

Prima autem die Sabbathorum, Maria Magdalena venit manè quum ad-
huc tenebræ essent, ad monumentum, & videt lapidem sublatum è monu-
mento.

2 *Currit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum discipulum quem diligebat Iesus, & dicit eis, Tulerunt Dominum è monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.*

3 *Exiit ergo Petrus & alter discipulus, & venerunt ad monumentum.*

4 *Currebant autem duo simul, & alter discipulus præcurrit celerius Petro, & venit prior ad monumentum.*

5 *Et capite inclinato, videt posita linteamina, non tamen ingressus est.*

6 *Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & ingressus est in monumentum, & videt posita linteamina:*

7 *Et sudarium quod fuerat super caput eius, non simul cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.*

8 *Tunc ergo ingressus est etiam alter discipulus qui venerat prior ad monumentum, & vidit & credidit.*

9 *Nondum enim nouerāt Scripturam, quod oporteret illū à mortuis resurgere.*

1 *Prima autem die Sabbathorum.)* Quoniam resurrectio Christi præcipuum est fidei nostræ caput, & sine quo spes vitæ æternæ iacet: ideo in ea probanda magis insunt Euangelistæ: quemadmodum hic noster multa testimonia colligit, quibus certi sumus Christum ex mortuis resurrexisse. Posset tamen videri absurdum quod non proferat testes magis classici. nam à muliere initium facit: sed ita scilicet impletum fuit illud, eligi à Deo quod infirmum est in mundo & stultum & contemptibile, vt sapientiam, & virtutem, & gloriā carnis confundat. In discipulis certè nihilo plus fuit terrenæ dignitatis quàm in mulieribus quæ Christum sequutæ erant: sed quia Christo placuit eos habere primarios resurrectio- nis suæ testes, vno hoc nomine satis sunt authentici, omnique exceptione maiores. Sacerdotibus & Scribis totique populo, & Pilato etiam nihil aliud obstitit quominus Christum resurrexisse certò scirent, nisi crassa & voluntaria cæcitas. Fuerunt igitur omnes digni qui videndo non viderent. interea paruulo gregi se Christus patefecit. Cæterum antequam vltra progredimur, operæpretium est monstrare quomodo inter se Euangelistæ consentiant, in quorum verbis apparet prima specie aliquid dissidii. Iohannes nonnisi vnam Magdalenam nominat, Matthæus duas, Marcus tres, Lucas certum numerum non definit, sed tantum commemorat venisse mulieres quæ Christum à Galilæa sequutæ erant. Verùm hic nodus facile ita soluitur, quod sicuti Matthæus ponit duarum nomina, quæ magis notæ erant ac celebres inter discipulos, ita Iohannes contentus est vnius tantum Magdalene nomine: interea tamen alias non excludit: imò ex verborum eius contextu colligere proprium est illam non fuisse solam. nam paulo post dicit Maria plurali numero, Nescimus ubi posuerunt eum. Ergo quauis de comitibus sileat Iohannes, nihil tamen narrat ab aliis diuersum, qui plures fuisse commemorant. De temporis varietate non difficilis est solutio. Quum dicit Iohannes *venisse ante lucem*, intellige superantibus adhuc noctis tenebris ingressas fuisse iter: antequam verò ad sepulchrum ventum foret, lux diei exorta fuit. vespere autè post solis occasum iam finito Sabbatho, emerant aromata. Atque huc referri debet aliorum narratio. Alia videtur esse repugnantia species, quod Iohannes dicit sibi & Petro duntaxat loquitam esse Mariam: Lucas autem narrat ipsam ad vndecim Apostolos venisse, & eius sermonem habitum pro delirio. Sed facile discutitur: quia Iohannes collegas suos reliquos consultò præterit: imple enim & Petrus soli ad sepulchrum venerunt. Quod Lucas solus Petri meminit, eiusdem est rationis cum eo quod nuper diximus de Maria Magdalena & reliquis mulieribus. Porro credibile est alios nouem discipulos metu retentos esse, ne si turmatim prodissent, nimis fuissent conspicui. Nec obstat quod videtur innuere Lucas, spiritum ab aliis fuisse Mariæ sermonem: quia continuo post subiicit *Petrum cucurrisse*. Quare simpliciter intelligit, primo auditu fuisse quasi attonitos: sed tandem collecto animo Petrum illam sequutum esse visendi causa. Quod autem recitat Lucas Christum apparuisse Mariæ antequam discipulis nuntiasset sepulchrū esse vacuum, inuersa est narrationis series: quod planum fit ex contextu. Subiicit enim quod Iohannes testatur accidisse priusquam illa Iesum videret. Nec verò quicquam in eo est absurdi, quum Hebræis tritum sit priore loco referre quod ordine temporis est posterius. *Prima Sabbathorum.* Non referunt Euangelistæ quando vel qualiter resurrexerit Christus: quia illis satis fuit exponere quādo & quibus innotuerit eius resurrectio. Dicit ergo Iohannes *Mariam venisse prima die Sabbathorum*. Ad verbum quidem est *Vna*: sed Hebræis tritum est vnum ponere loco primi: quia in numeris principium incipit ab vnitatem. Quum autem septimus quisque dies quieti esset dicatur, tota hebdomadam Sabbathum vocarunt: hoc honoris dantes diei sanctitati vt reliquum tempus denominatione ab eo sumeret. Venerunt ergo mulieres post die Sabbathi ad sepulchrum, quum eodem die, sed post occasum solis emissent aromata: deinde clanculum sub noctis tenebris (vt in rebus trepidis fieri solet) vrbe egressæ essent. Prima autem dies Sabbathorum fuit respectu proximi Sabbathi: quia initium erat septimanæ cuius Sabbathum erat clausula.

3 *Exiit ergo Simon Petrus.)* Mirum est, quum tam pusilla ac ferè nulla tam in discipulis quàm in mulieribus esset fides, tantum fuisse ardoris. Et certè fieri non potest quin pietas eos impulerit ad querendum Christum. Manebat igitur semen aliquod fidei in eorum cordibus, sed ad tempus suffocatum, vt nescirent se habere quod habebant. Sic Dei Spiritus in electis sæpe arcano modo operatur. In summa, tenendum est fuisse aliquam occultam radicem ex qua fructum emergere cernimus. Quauis autem fuerit consulus & multa superstitione implicitus hic pietatis sensus quem habebant, ego tamen fidei nomen illi improprie tribuo: quia nonnisi ex Euangelii doctrina conceptus erat, nec alio tendebat

bat quàm ad Christum. Ex hoc tandem femine se protulit vera & sincera fides, quæ relicto sepulchro ad cælestem Christi gloriam confunderet. Scriptura quum de fidei rudimentis loquitur, Christum dicit in nasci in nobis, & nos vicissim in ipso. Atqui discipuli ferè intra infantiam locandi sunt, dum Christi resurrectionem ignorant: sed Dominus tamen ipsos, quasi fœtus in utero clausos, fouet. Prius fuerant similes pueris, & aliquoultque progressi erant: sed tanta ex Christi morte debilitas superuenerat, ut iterum gignendi essent ac formandi, quemadmodum Paulus de Galatis loquitur. Quod Petrus, qui minus festinauerat, prior tamen ingreditur sepulchrum, hinc discamus multis in recessu plus dari quàm in fronte appareat. Et certè multos interdum, qui toti principiò feruebant, deficere videmus ubi ventum est ad conflictum: alios autem qui lenti & ignaui putabantur, imminenti periculo nouos animos inducere.

5 *Videt posit. a linteamina.*) Erant linteamina velut exuuiæ quæ fidem resurrectionis Christi facerent. Neque enim probabile erat nudatum fuisse corpus, ut aliò transferretur. hoc neque amicus neque hostis facturus erat. Quòd *sud. virio* caput obtectum fuisse dicit, inde resellitur Papista: um vanitas, qui fingunt totum corpus linteo vno fuisse intutum, quod adorandum miseræ plebeculæ ostentant. Omitto Latinæ linguæ incertiam, qua factum est ut totius corporis tegumento imponerent linteoli nomen quo sudor è facie abstergitur. Omitto impudentiam quod quinque aut sex in locis diuersis idem se habere sudarium iactant. Sed hoc tam crassum mendacium minimè tolerabile est, quod Euangelicæ historiæ palmam repugnat. Hæc accedit fabulosum miraculum quod finxerunt de exarata in linteum corporis Christi effigie. Obscuro, si tale miraculum editum fuisset, an silentio supprimeret Euangelista, qui tam sedulo commemorat quæ minus habebant momenti? Sufficiat ergo nobis illa simplicitas, quod Christus abiectis mortis insignibus, testari voluit se beatam & immortalem vitam induisse.

8 *Vidit, & credidit.*) Frigida est illa expositio quam nonnulli afferunt, Iohannem credidisse quod ex Maria audierat, sublatum scilicet fuisse Christi corpus. Nusquam enim Credendi verbum (præsertim ubi simpliciter & sine adiectione positum est) in hoc sensu reperies. Nec obstat quod domum Iulpèsi adhuc & perplexi redeunt Petrus & Iohannes: nam aliquot supra in locis hac loquutione vsus est Iohannes, quum fidei profectum notare vellet. Iam verò narrat Lucas miratum esse Petrum visa tali sepulchri specie, quo significat venisse illi maius aliquid & altius in mentem quàm quod retulerat Maria. Sæpius audierant ex ore Christi quod tunc cernebant oculis: sed hoc ex eorum animis effluerat. nunc vero nouæ rei conspectu admoniti, diuinitus de Christo sentire incipiunt: quanuis adhuc longè absint à pura & liquida fidei notitia. Ergo seipsum accusat Iohannes, dum hoc sibi fuisse credendi principium fatetur, ubi signa resurrectionis Christi conspexit. Adhæc suum & fratrum vitium amplificat: quòd non tantum obliuiscunt verborum Christi, sed Scripturas non tenerent. Fidei enim defectum huic ignorantie adscribit. Vnde etiam colligi potest utilis admonitio, fœcordiæ nostræ imputandum esse quum nos latent quæ de Christo cognoscenda erant: quia in Scripturis non profecimus quantum decebat, quæ Christi virtutem ad liquidum patefaciant. Ne longius petamus exemplum, videtur quidem obscure & tantum sub inuolucris illic indicari Christi resurrectio: verum attentis lectoribus satis clara extant testimonia. Probat Paulus in Actis Christum debuisse resurgere, quia Deus per Iesaiam pronuntiat, sub eius regno misericordiam Davidi promissam fore stabilem. Putaret imperitus quispiam nihil ad rem facere quod Paulus adducit. verum quicumque tenent fidei principia, & rite sunt in Scriptura exercitati, facile agnoscunt quàm apta sit ratiocinatio. Nam ut Christus gratiam Dei in perpetuum nobis stabiliat, eum perpetuò viuere necesse est. Plurimi sunt similes loci quos nunc colligere necesse non est. Tribus ergo firmus contenti: Psalmo 16. c. 10. habetur, Non permittes ut sanctus tuus videat corruptionem. Vaticinium hoc Petrus & Paulus de Christo exponunt: & meritò, quando nullus est ex filiis Adam qui non sit per se corruptioni obnoxius. Ergo illic asseritur Christi immortalitas. Minimè etiam dubium est ad Christum spectare sententiam illam; Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Mors autem non destruetur nisi ultimo die. Ergo tribuitur Christo regnum vsque ad finem mundi, quod stare non potest sine eius vita. Omnium verò clarissimè loquitur Iesaias, qui postquam mortem Christi prædixit, continuo post subiicit, ætatem eius fore inenarrabilem. In summa, tenendum est adeò plenam & omni ex parte absolutam esse Scripturæ doctrinam, ut eius ignoratio iure censeretur quicquid fidei nostræ deest.

10 *Abierunt ergo rursus discipuli in sua.*

11 *Maria autem stabat foris ad monumentum plorans. porrò quum fletet, inclinavit se in monumentum,*

12 *Et videt duos Angelos in vestibus albis sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum erat corpus Iesu.*

13 *Et dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit illis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerint eum.*

14 *Quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, & videt Iesum stantem, & nesciebat quod esset Iesus.*

15 *Dicit ei Iesus, Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quòd hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dic mihi ubi eum posueris, & ego tollam eum.*

10 *Abierunt ergo.*) Dubiis adhuc & suspensis animis domum reuerfos esse credibile est. quan-

uis enim se Ioannes credidisse dicat, non fuit tamen firma illa fides, sed confusus quidam miraculi sensus, & ecclasi similis, donec melior accederet confirmatio. Et certè ex nudo aspectu solida fides concipi non potuit. Adde quòd illis se videndum non exhibuit Christus donec melius a carnali suo stupore experge facti essent. Laudabile quidem ediderant zeli sui specimen ad sepulchrum properando: Christus tamen absconditus illis fuit, quoniam nimis superstitiosè illum querebant.

11 *Maria autem stabat.*) Nunc incipit narrare Euangelista quomodo Christus ad testandam suam resurrectionem, tam mulieribus quàm discipulis apparuerit. Tametsi autem hic non nisi vnus Mariæ sit mentio, mihi tamen probabile videtur alias quoque mulieres simul cum ea fuisse. Nam quòd alii putant metu fuisse dilapsas, rationi non est consentaneum. Volunt illi fugere repugnantiam, quæ tamen nulla est, vt prius ostendi. Iam quòd discipulis in urbem redeuntibus manent ad sepulchrum mulieres, non est quòd magnopere præ illis laudentur. consolationem enim & gaudium illi secum referunt: hæc verò in fletu inani & superuacuo se occupant. Denique sola eas superstitio cum affectu carnali ad sepulchrum detinet.

12 *Videt duos Angelos.*) Mira Domini indulgentia, qui Mariæ eiuſque comitibus tot vitia condonat. neque enim vulgari eas honore dignatur, Angelos suos mittendo, & tandem seipsum manifestando: quòd Apostolis negatum fuerat. Tametsi autem eodem morbo laborabant Apostoli & mulieres, illorum tamen stupor minus erat excusabilis, qui tam probè & exactè edocti tam malè profecerant. Certè non sine eorum pudore mulieres elegit Christus, quibus se primum pateficeret. Perriò incertum est Angelòsne cognouerit Mariam, an homines esse putauerit. Albas vestes scimus gloriæ cælestis fuisse symbolum. Sic albis vestibus indutus fuit Christus quum in monte tribus Apostolis conspicua fuit eius maiestas. Idem refert Lucas de Angelo qui Cornelio apparuit. Nec inficior lineas vestes in vsu fuisse Orientalibus. sed Deus in ornatu Angelorum singulare aliquid & insolitum ostendit, & quasi notas impressit quibus discerni possent ab hominibus. Adde quòd Mattheus aspectum Angeli qui loquutus est cum mulieribus, fulguri comparat. Potest tamen fieri vt timorem solum ex admiratione earum mentibus inculcerit. nam attonitas iteuisse apparet. Cæterum quoties visibili hominum specie & vestibus indutos apparuisse Angelos legimus, hoc hominum ruditati datum fuit. Veris etiam corporibus inter dum fuisse indutos non dubito. verum an sola fuerit corporum species in duobus istis Angelis, quia superuacuum est inquirere, in medio relinquam. Mihi sufficit datam fuisse illis à Domino humanam formam, vt conspici & audiri possent à mulieribus: ornatu autem non vulgari & inulitato fuisse præditos, qui eos ab hominum ordine discernens, Diuinum aliquid & cæleste ostenderet. *Vnum ad caput, & vnum ad pedes.* Quòd apud Mattheum non nisi vnus Angeli sit mentio à Iohannis narratione non discrepat, neque enim ambo simul Mariam alloquuti sunt, sed alter eorum, cui commissa erat legatio. Allegoria Auguttini non satis firma est, quòd ille Angelorum situs indicauerit prædicandum Euangelium ab ortu ad occasum vsque solis. Hoc potius notatu dignum est, talibus auspiciis inchoasse Christum regni sui gloriam. Nam quòd Angeli sepulchrum eius honorant, eo non tantum aboletur crucis ignominia, sed cælestis Christi maiestas affulget.

13 *Mulier, quid ploras?*) Plura dixisse Angelum ex aliis Euangelistis colligere promptum est: sed Ioannes summam breuiter delibat, quia hoc satis erat testandæ Christi resurrectioni. Est autem obiurgatione & consolatione mista oratio: obiurgat Angelus importunum Mariæ fletum, simul tamen lætitiã miscet dum flendi causam esse negat, quia resurrexerit Christus.

14 *Vidit Iesum stantem.*) Quæri potest vnde hallucinatio hæc, quòd Iesum Maria non agnoscit, qui plusquam familiariter notus illi esse debebat. Putant quidam ipsam aliena forma apparuisse. Sed ego in mulierum oculis potius vitium fuisse existimo: quemadmodum de duobus discipulis habetur apud Lucam. Non ergo dicemus Christum nouas subinde facies inlar Protei cuiusdam induisse, sed esse in Dei arbitrio, qui oculos dedit hominibus, aciem eorum (quoties ita visum est) hebetare, vt videndo non videant. Imò in Maria habemus commune errorum humanæ mentis exemplar. Quauis enim se offerat Christus in conspectum, varias tamen formas illi affingimus, vt quiduis potius concipiat sensus noſter quàm verum Christum. Nam quum per se fallax sit mentis nostræ aspectus, fascinator etiam à mûdo & Satana nequid veri discernat.

15 *Domine, si tu sustulisti eum.*) Dominum appellat communi gentis suæ vsu. nam agricolas quoque & alios ignobiles homines Hebræi dominos salutant. Videmus autem Mariam nihil adhuc nisi terrestre sapere. Christi tantum cadauer nancisci cupit, vt sepulchro recòditum teneat: quòd verò præcipuum est omittit, vt aspiret ad Diuinam resurrectionis eius virtutem. Quare non mirum est si tam crassus affectus velum opponat eius oculis.

16 *Dicit ei Iesus, Maria. Cõuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur, Magister.*

17 *Dicit ei Iesus, Ne me tangas. nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed vade ad fratres meos: & dic eis, Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, & Deum meum, & Deum vestrum.*

18 *Venit Maria Magdalena annuntians discipulis quòd vidisset Dominum, & hæc dixisset ei.*

16 *Maria.*) Quòd Mariam ad breue tempus errare passus est Christus, vile nobis fuit ad fidei certitudinem: nunc autem ab errore ipsam verbulo vno reuocat. Prius eam alloquutus fuerat: sed ille erat quasi ignoti hominis sermo: nunc recepta magistri persona, compellat nomine discipulam: quemadmodum habuimus decimo capite, quòd bonus pastor nominatum ad se vocet singulas gregis sui oves. Vox ergo ita pastoris penetrauit in animum Mariæ, oculos illi aperit, sensus omnes excitat & afficit,

vt pro-

Matth. 27. 4.
Act. 10. e. 30

Luc. 24. b. 16

Suprà, c. 10. b. 9

vt protinus se Christo tradat. Ita in Maria depictam habemus vocationis nostræ imaginem. Nam hic vnus in veram Christi notitiam ingressus est, si nos ipse prius cognoscat: deinde familiariter ad se mutuet, non illa communi voce quæ pronuntiat insonat omnium auribus, sed qua peculiariter oues sibi à Patre datas vocat. Ideo Paulus, Postquam (inquit) cognouit illis Deum, imò cogniti estis ab eo. Porro efficacia sermonis inde apparet, quòd statim Maria debitum Christo honorem tribuit. Non enim *Rabbom* non modo honorificum est, sed professionem continet obedientiæ. Testatur ergo Maria se Christi discipulam, & illi tanquam magistro se addicit. Hæc mirabilis est atque arcana humanæ mentis conuersio, quæm Deus suo eam Spiritu illustrans, ex obtusa, vel etiam penitus cæca, subito perspicacem reddit. Præterea exemplum Mariæ exhortationis vice esse debet, vt quotquot Christus ad se inuitat, vicissim illi sine mora respondeant. Vox ipsa *Rabbom* Chaldaica est: quamquam illi *Ribboni* pronuntiant, sed vitatum est verba mutari dum in alienam linguam vertuntur. Perinde autem valet ac Dominus meus, siue Magister. Sed inualuerat Christi tempore ratio loquendi, vt Rabbi & *Ribboni* sumerent pro magistro.

17 *Neme tangas.*) Videtur hoc cum Matthæi narratione parum esse consentaneum. Nam ille disertè scribit mulieres amplexas esse pedes Christi. Iam quum palpari à discipulis voluerit, quid causæ fuit cur Mariam à tactu prohiberet? Facilis solutio est, si modo teneamus non antè repullas fuisse à tactu Christi quàm quum in eo tangendo iam nimis fuerent. Quatenus enim ad eximendam dubitationem opus era, se proculdubio tangi non vetuit: sed quum videret in pedum complexu nimis defixas esse, zelum illum inconsideratum moderatus est ac correxit. Hærebant enim in corporali præsentia, nec alium eius fruendi modum tenebant quàm si vnà in terris ageret. Quare statuendum est, non antè prohibitas fuisse à tactu quàm vidisset Christus stulto earum & intempetiuo desiderio se in mundo retineri. Notanda est etiam ratio quæ subiicit, *Quia nondum ascendi ad Patrem*. Iubet enim his verbis mulieres affectum suum suspendere, donec in gloria cælestem ipse esset receptus. Deniq; sine resurrectionis suæ ostendit, non quæ sibi illa singebant, vt rediuius in mundo triumpharet: sed potius vt suo in cælum ascensu possessione adiret regni sibi promissi, & à Patris dextera Spiritus sui virtute Ecclesiâ regeret. Hic ergo est v. rborum sensus, statum resurrectionis non fore plenum & numeris omnibus absolutum, donec cælestis ad Patris dexteram sederet, perperam ergo facere mulieres, quæ dimidia tantum resurrectionis parte contentæ, illam in mundo præsentem habere cuperent. Duplex autè est huius doctrinæ utilitas: prior est vt suis sumi mentes attolant quicunq; errare nolunt in quærendo Christo. secunda autem, vt terrenis carnis affectibus sese expediant quicunq; ad eum cédunt, quem admodum Paulus admonet. *Vade ad fratres meos*. Quidam *Fratris* nomen ad Christi cognatos restringunt, sed male, meo iudicio: cur eam ad illos potius quàm à discipulis misisset? Respondent illi, *Quia alibi testatur Ioannes illos fuisse incredulos*. Sed eos quorum illic fit mentio, Christum tanto honore dignatum esse probabile mihi non est. Iam verò cedendum oportet Mariam obedienter fecisse quod à Christo iussa erat. Atqui sequitur continuo posteam ad discipulos ventisse. Vnde colligimus de illis loquutum fuisse Christum. Adhæc sciebat Christus vno in loco congregatos esse discipulos, quos isti opinione sua separant. Et valde absurdum foret, habita nescio quorum ratione, neglectos esse discipulos, qui in vnum locum aggregati, anxie inter spem & metum æstuant. Adde quòd loquutionem istam mutuatus esse videtur Christus ex Psalmo 22, vbi habetur, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Nam eius vaticinii complementum hoc loco refertur, extra controuersiam est. Statuo igitur ad discipulos in commune missam esse Mariam: idque factum interpretor exprobrandi causa quòd ad credendum ad eò tardiocordique fuissent. Et certè non mulieribus tantum, sed bobus quoque & asinis magistris digni erant, apud quos tam sedula docendi opera & assiduitate Filius Dei tam parum aut ferè nihil profecerat. Est tamen hæc mitis & placida castigatio, dum Christus ita discipulos ad mulierum scholam ablegat, vt per eas ad se reuocet. Inestimabilis etiam eius bonitas in eo relucet quòd mulieres destinat ac constituit Apostolis testes resurrectionis suæ. Nam quæ illis mandatur legatio, vnicum est salutis nostræ fundamentum, & præcipuum cælestis sapientiæ caput continet. Quanquam simul notandum est, hoc fuisse extraordinarium & quasi accidentale. Iubetur nuntiare Apostolis, quòd illi postea pro munere toti mundo publicarunt: sed hoc non faciunt vt Apostolæ. Quare perperam ex hoc Christi mandato legè eliciunt qui mulieribus permittunt baptizandi partes. Nobis sufficit quòd in illis Christus immentos gratiæ suæ thesauros explicuit, dum illas semel præfecit Apostolis magistras; sic tamen vt nollet in exemplum trahi, quòd singulari privilegio factum est. Præfertim id in Maria Magdalena cernere licet, quæ septem dæmonum prius captiua fuerat. perinde enim hoc fuit ac si Christus ab ultimis inferis educatam supra cælos attolleret. Siquis obieciat non fuisse cur Apostolis Christus mulieres præferret, quæ non minus carnales erant ac stupidæ: respondeo, discrimen inter has & illos non, in nostro, sed iudicis arbitrio esse positum. Deinde ærius oburgandos fuisse dico qui non modò præ alijs edocti fuerant, sed ordinati totius orbis doctores, vocati lux hominum & sal terræ, adeò turpiter defecerant. Interim placuit Domino in istis contemptis infirmisque organis virtus suæ specimen exerere. *Ascendo ad Patrem meum*. Ascensus nomine illam quam nuper exposui doctrinam confirmat: nempe ideo se resurrecturum non vt moram traheret in terra, sed vt cælestem vitam ingressus, secum eò fideles traheret. In summa, hoc verbo Apostolos vetat in simplici & nuda resurrectione subsistere, sed ulterius iubet progredi, vsquedum ad spirituale regnum, ad cælestem gloriam, ad Deum ipsum perueniant. Magna igitur emphasis est in verbo hoc *Ascendo*, quia manum Christus suis porrigit, ne alibi quàm in cælo foelicitatem quærant. Nam vbi thesaurus noster, ibi & cor nostrum esse decet. Christus autem sursum se ascendere prædicat, ergo ascendere nos oportet, nisi veimus ab eo separari. Cæterum vbi adit se ad Deum ascendere, quicquid ex eius discessu tristitiæ & anxietatis concipere poterant Apostoli, facile discutit. significat enim se Diuina virtute fore semper suis præsentem. Ascensum quidem no-

tatur locorum distantia: sed quavis corpore absit Christus, quia tamen apud Deum est, virtus eius ubique diffusa spiritualem eius præsentiam clarè demonstrat. Quorsum enim ascendit ad Deum, nisi ut sedens ad eius dexteram in cælo & terra regnaret? Denique hac loquutione Diuinam regni sui potentiã commendare voluit, ne carnis absentiam molestè ferrent discipuli. Iam verò illius fraternæ coniunctionis, cuius nuper facta est mentio, fructus & effectus exprimitur, dum Christus Deum & Patrem nobis communem secum facit. Ego (inquit) ad Patrem ascendo, qui etiam vester est. Alibi audimus nos omnium Christi bonorum factos esse consortes: sed hoc fundamentum est, quòd fontem ipsum bonorum nobiscum communicat. Hoc certè inæstimabile bonum est, quòd statuere tutò & securè possunt fideles suum esse Deum qui Deus est Christi, suum esse Patrem qui Pater est Christi. Nec verò timendum est ne temeritatis arguatur hæc fiducia, ubi in Christo fundata est: vel superba sit iactantia quam Christus ipse nobis ore suo dictauit. Porrò Christus *Deum* suum appellat quatenus sumpta serui figura seipsum exinanauit. Est igitur hoc humanæ eius naturæ proprium: sed in totam personam confertur vnitatis respectu: quia idem est homo & Deus. Quòd ad secundum membrum spectat, diuersa est etiam inter nos & illum ratio: ipse enim natura Dei Filius, nos adoptione duntaxat: sed gratiæ quam per ipsum consequimur ea est stabilitas ut nullis diaboli machinis concuti queat quin semper vocemus Patrem nostrum qui nos in Filio suo vnigenito adoptauit.

19 *Quum ergo vesper esset diei illius qui primus erat Sabbathorum, & clausa essent ianua ubi congregati erant discipuli propter metum Iudæorum, venit Iesus, & stetit in medio, & dicit eis, Pax vobis.*

20 *Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus & latus suum. Gauisi ergo sunt discipuli viso Domino.*

21 *Dixit itaque illis Iesus rursum, Pax vobis: quemadmodum misit me Pater, etiam ego mitto vos.*

22 *Quum hoc dixisset, insufflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.*

23 *Quorum remisieritis peccata, remissa erunt illis: & quorum retinueritis, retenta erunt.*

19 *Quum ergo vesper esset.*) Iam narrat Euangelista Christi conspectu discipulis probatam fuisse eius resurrectionem. Non sine Dei providentia contigit quòd in vnum locum omnes conuenerint, ut certior ac luculentior esset rei fides. Notandum est quam clementer egerit cum illis Christus, qui non nisi ad vesperum suspensos tenuit. Adde quòd eis illuxit, nouæ vitæ pignus afferens quum se mundo tenebræ offunderent. Quòd simul conuenerant, fidei vel saltem pii affectus signum fuit: quòd se clausis ianuis tenebant occultos, in eo aliquid infirmitatis agnoscimus. Nam etsi in fortissimos & inuictæ constantiæ homines interdum cadit aliquis metus, sic tamen trepidasse tunc Apostolos colligere promptum est ut fidei defectum proderent. Exemplum notatu dignum, nam etsi minus fortiter se gerunt quàm deceat, non tamen infirmitati suæ indulgent. Latebras quidem sibi quærent fugiendi periculi causa: colligunt tamen animos ut simul maneant: alioqui dilapsi essent huc & illuc, nec quisquam ausus fuisset alium aspiciere. Hoc modo nobis cum infirmitate carnis nostræ luctandum est, nec frænum timori laxandum qui nos ad defectionem sollicitat. Et Christus zelum eorum benedicit dum ita congregatis apparet: & Thomas meritò priuatur communi fratrum suorum gratia, quòd tanquam vagus aut erraticus miles ab vnitatis vexillo discesserat. Discant ergo qui nimium timidi sunt, sese acuerè intrasse ad corrigendum carnis suæ timorem. In primis verò cauendum ne metus eos dispergat. *Et clausa essent ianua.* Circumstantia hæc disertè addita fuit, quia Diuinæ in Christo potentiæ illustre specimen continet. Nam quòd putant quidam referatas illi fuisse fores per aliquem, & humano more ingressum, prorsus à mente Euangelistæ discrepat. Sic igitur habendum est, Christum non sine miraculo ingressum esse, ut documentum ederet suæ Diuinitatis, quo suos discipulos magis attentos redderet. Interea tamen, verum esse minimè concedo quòd asserunt Papistæ, Christi corpus penetrasse per ianuas clausas. Hoc ideo contendunt ut corpus gloriosum non modò reddat simile spiritui, sed immensum esse, nulloque loco contineri obtineant. Verum nihil tale sonant verba: quia non dicit Euangelista intrasse per ianuas clausas: sed repentè stetit inter discipulos, quum tamen clausæ essent ianua, nec aditus illi esset patefactus manu hominis. Scimus Petrum è carcere obserato egressum esse: an ideo dicendum erit per medium ferrum & asseres penetrasse? Facessant ergo pueriles istæ argutiæ, quæ nihil prorsus habent solidi, & secum trahunt multa deliria. Nobis sufficiat quòd Christus insigni miraculo resurrectionis suæ fidem sancire voluit apud discipulos. *Pax vobis.* Vulgaris est salutandi forma apud Hebræos, qui pacis nomine fausta omnia & prospera, quæ expeti solent ad beatam vitam, designant. Tantundem ergo valet loquutio ac si dicas, Bene & foeliciter sit vobis. Quòd ideo monco quia nonnulli frustra de pace & concordia hinc philosophantur: quum nihil aliud Christo propositum fuerit quàm discipulis bene precari.

20 *Ostendit eis manus.*) Hanc confirmationem addi oportuit, ut modis omnibus illis compertum esset Christum resurrexisse. Sicut indignum & alienum esse videtur Christi gloria quòd vulnera adhuc à resurrectione gestet, primùm cogitet Christum non tam sibi quàm nobis resurrexisse: deinde quicquid in salutem nostram est, esse illi gloriosum. Nam quòd seipsum ad tempus exinanauit, in eo nihil decessit eius maiestati: iam quum vulnera ista, de quibus nunc agitur, ad illustrandam resurrectionis fidem valeant, minimè derogant eius gloriæ. Siquis autem hinc colligat Christum adhuc habere confossum latus, & manus perforatas, ridiculus erit: quum certum sit temporalem fuisse vulnerum

vsūm, donec certo persuasi essent Apostoli ipsum à morte resurrexisse. Quum dicit Iohannes *gausos* esse discipulos Domini conspectu, significat, quicquid mœroris mors Christi illis attulerat, noua vita fuisse discissum. *Dixit iterum, Pax vobis.* Secunda hæc salutatio non alio mihi videtur spectare nisi vt sibi audientiam faciat Dominus, qualem merebatur rerum de quibus acturus erat magnitudo & grauitas.

21 *Quemadmodum misit me.)* His verbis suos Apostolos quodammodo inaugurat Christus in officium cui prius eos destinauerat. Dimissi quidem ante fuerant per Iudæam, sed tantum vt præcones qui iuberent audiri summum doctorem, non autem vt Apostoli qui perpetuum obirent docendi munus. nunc autem eos Dominus legatos sibi ordinat, qui regnum eius in mundo constituent. Manet igitur hoc fixum, Apostolos nunc primum institui ordinarios Euangelii ministros. Perinde autem valent eius verba ac si diceret se doctorem officio hæcenus defunctum esse: completo igitur cursu sui stadio, se nunc eadem illis mandare vices. Nam intelligit hæc lege se creatum fuisse à Patre Ecclesiæ doctorem vt præiret reliquis ad tempus, deinde subrogaret in suum locum qui absentis vices supplerent. Quæ etiam ratione Paulus dicit eum dedisse alios Apostolos, alios Euangelistas, alios Pastores, qui Ecclesiam vsque ad finem mundi gubernent. Primum itaque testatur Christus, quoniam ipse temporale habuerit docendi munus, Euangelii tamen prædicationem non exigui esse temporis, sed æternam fore. Deinde, ne minor sit doctrinæ autoritas in ore Apostolorum, iubet in eandem quam à Patre accepit functione ipsos succedere, eandem illis imponit personam, ac idem iuris assignat, atque ita sanciri eorum ministerium oportuit: erant enim obscuro & gregarij homines. Deinde, vt in illis esset summus splendor ac dignitas, scimus tamen, quicquid est hominum, fide esse longè inferius. Quare non abs re Christus cum Apostolis suis communicat quam à Patre autoritatem accepit: vt hoc modo declaret, non humanitus, sed Dei iussu illis iniungi Euangelii prædicationem. Caterum non ita substituit in locum suum vt summo magisterio cedat, quod penes eum vnum residere voluit Pater. Manet igitur ipse, æternumque manebit vnicus Ecclesiæ doctor: sed hoc tantum interest, quod loquutus ore suo quandiu in terris versatus est, nunc per Apostolos loquitur. Talis ergo est successio qua nihil Christo decedat, sed illi ius suum saluum & intactum maneat, honorque integer. est enim inuolabile illud decretum quo iubemur ipsum audire, non alium. In summa, Christus non homines hic ornare voluit, sed Euangelii doctrinam. Notandum præterea est, hic non tractari nisi de Euangelio prædicando. neque enim mittit Christus Apostolos ad expianda mundi peccata, ad iustitiã comparandam: sicuti à Patre missus fuerat. Quicquid ergo peculiare habebat, hoc loco non attingit: sed ministros tantum instituit ac pastores ad regendam Ecclesiam, & ea quidem lege vt solus ipse potestatem in solidum retineat: hi verò nihil sibi vendicent præter ministerium.

22 *Insufflauit.)* Quia ad tam arduum munus nemo penitus mortalium idoneus est, ideo Christus Spiritus sui gratia instruit Apostolos. Et sanè res humana facultate longè superior est, regere Ecclesiam Dei, perferre legationem æternæ salutis, erigere regnum Dei in terra, & homines ad cælos at tollere. Quare nihil mirum est idoneum neminem inueniri nisi Spiritu sancto afflatum. Nemo enim potest de Christo verbum vnum facere nisi Spiritus linguam eius gubernet: tantum abest vt sufficiat quicquam ad omnes tam præclari officij partes fideliter & ex animo implendas. Caterum hæc vnus Christi gloria est, formare quos Ecclesiæ suæ doctores præficit. Nam ideo in eum effusa est plenitudo Spiritus vt singulis ad certam mensuram conferat. Deinde quum vnicus maneat Ecclesiæ pastor, necesse est vt in ministris quorum opera vitur, Spiritus sui virtutem proferat, quod etiam externo simbolo testatus est quum in Apostolos sufflauit. neque enim hoc quadraret, nisi ab eo prodiret Spiritus. Quo magis detestabile est Papistarum sacrilegium, qui honorem Filij Dei proprium ad se rapiunt, nam cornu eorum Episcopi in creandis sacrificijs Spiritum ructando se efflare iactant. Sed res ipsa clarè demonstrat quantum à Diuino Christi flatu differat putidus eorum anhelitus: quia nihil aliud quam ex equis afinos faciunt. Adde quòd non modo Spiritum Christus quem accepit, communicat cum suis discipulis, sed tanquam suum largitur, nempe quem habet cum Patre communem. Quare Diuinitatis gloriam sibi vsurpant quicumque Spiritum se flatu dare profitentur. Iam verò notandum est, quos ad minus pastorale vocat Christus, necessarijs etiam donis ornare, vt pares sint exequendo muneri, vel saltem non inanes nudique accedant. Quod si verum est, nullo negotio refellitur stulta Papistarum iactantia, qui dum suam hierarchiam magnificis præconijs extollunt, ne minimam quidem scintillam Spiritus sancti possunt in suis Episcopis ostendere. Volunt vt legitimos credamus esse Ecclesiæ pastores, adeo que Apostolos & vicarios Christi, quos apparet omni Spiritus gratia proles esse vacuos. Atqui hic nobis certa regula præscribitur æstimandæ eorum vocationis qui Ecclesiæ Dei præfunt, si videmus Spiritu sancto donatos. Præcipue tamen voluit Christus ordinis Apostolici dignitatem asserere. Æquum enim erat vt singularis esset eorum autoritas qui primi & præcipui ad prædicandum Euangelium electi erant. Verum si tunc flatu Spiritum Christus contulit Apostolis, videtur superuacua fuisse Spiritus sancti missio quæ postea sequuta est. Respondeo, sic datum fuisse Apostolis Spiritum hoc loco, vt aspersi duntaxat fuerint eius gratia, non autem plena virtute imbuti. Nam quum apparuit in linguis igneis Spiritus super eos, profus fuerunt renouati. Et sanè non ita eos nunc constituit Euangelii sui præcones vt statim ad opus emittat: sed potius (vt alibi habetur) quiescere eos iussit. Ei, si rite omnia expendimus, non tam in præsentia necessarijs eos dotibus instruit quam in futurum tempus Spiritus sui organa destinat. Quare hic status ad magnificam illam Spiritus missionem, quam toties pollicitus fuerat, magna ex parte referri ac extendi debet. Porro quum arcana inspiratione posset Christus gratiam conferre Apostolis, visibilem flatum addere voluit ad eos melius confirmandos. Symbolum autem hoc sumpsit Christus à vulgari Scripturæ more, cui tritum est Spiritum conferre vento, cuius similitudinis ratio breuiter exposita fuit supra capite tertio. Sed obseruent lectores externo & visibili symbolo simul verbum coniungi, nam & hinc sacramenta vim suam mutuantur, non quòd in voce quæ auribus personat, inclusa sit Spiritus

eficacia: sed quia à testimonio Verbi pendet eorum omnium effectus quæ ex sacramentis percipiunt fideles. Flac Christus in Apostolos: hi non flatum modò, sed Spiritum quoque recipiunt. Cur? nisi quia illis Christus promittit? Similiter in Baptismo Christum induimus, abluimur eius sanguine, crucifigimur vetus homo noster vt regnet in nobis Dei iustitia. In sacra Coena spiritualiter Christi carne & sanguine partícipamus. Vnde tanta vis, nisi ex Christi promissione, qui Spiritu suo efficit ac præstat quod verbo testatur? Sciamus ergo quæcunque committuntur homines sacramenta, nihil aliud quàm mera ludibria esse, aut frivolos lusus, quia nulla signis potest constare veritas nisi ubi adest verbum Domini. Quoniam autem nunquam ita in sacris luditur sine impia Dei contumelia & animarum interitu, summo studio cavendæ sunt tales Satanae præstigiæ. Siquis obiiciat, non esse culpandum quod faciunt Episcopi Papales, dum flatu inaugurant suos sacrificios, quia illic verbum Christi annexum est signo: responsio in promptu est, Christum non loquutum esse Apostolis vt perpetuum sacramentum in Ecclesia institueret: sed semel tellari voluisse quod nuper diximus, non aliunde quàm à se solo prodire Spiritum: deinde se nunquam munus iniungere quin simul virtutem suppeditet ministris suis, eosque facultate instruat. Omitto quòd in Papatu in finem longè diuersum, vel potius contrarium, sacrificii creantur, nempe ad mactandum quotidie Christum: quum ad homines Euangelii gladio immolandos creati fuerint Apostoli. Interea tenendum est illud quoque, Christum solum dare quicquid bonorum in signis externis figurat ac promittit. non enim ab externo flatu, sed à seipso Apostolos iubet Spiritum accipere.

23 *Quorum remisseritis peccata.* Non dubium est quin hic breuiter complexus sit Dominus Euangelii summam. Neque enim separanda est hæc potestas remittendi peccata à docendi officio, cui vno contextu annexa est. Dixerat paulo ante Christus, Sicut misit me viuens Pater, ita & ego mitto vos: nunc quorsum spectet, ac quid sibi veli ista legatio, declarat. tantum interposuit quod necesse erat, se illis Spiritum sanctum dare, nequid ex seipsis agerent. Hic ergo præcipuus est Euangelii prædicandi finis, vt Deo reconcilientur homines. quod fit gratuita peccatorum venia; quemadmodum & Paulus docet 2. Corinth. 5. d. 18. vbi Euangelium hac ratione appellat ministerium reconciliationis. Multa quidem alia conuenit Euangelium, sed hoc in primis agit illic Deus vt recipiat homines in gratiam, peccata non imputando. Quare si fideles Euangelii ministros præstare volumus, summo studio in hanc partem incumbere decet. nam in hoc maxime differt à profana philosophia Euangelium, quia hominis salutem in gratuita peccatorum remissione constituit. Nam & hinc fluunt alia Dei beneficia, vt nos illuminet Deus, ac regeneret suo Spiritu, vt reformet ad imaginem suam, vt inuicta fortitudine contra mundum & Satanam nos armet. Itaque tota pietatis doctrina & spirituale Ecclesiæ ædificium fundamento illo nititur, quòd Deus nos à peccatis omnibus absolutos gratis sibi adoptat. Cæterum ita mandatum Christus iniungit Apostolis remittendi peccata, vt minime quod suum est in ipsos transferat. Propriam eius est peccata remittere. hunc honorem, quatenus in ipsum competit, Apostolis non resignat: sed iubet suo nomine remissionem peccatorum testari, vt per eos Deo homines reconciliet. denique solus ipse, proprie loquendo, per Apostolos suos peccata remittit. Potest tamen quæri, quum testes solum vel præcones huius beneficii, non auctores eos constituat, cur tam magnificè extollat eorum potestatem. Respondeo, hoc stabilendæ fidei nostræ fuisse datum. Nihil nostræ magis interest quàm vt securè statueri nobis liceat, non veniri in memoriam peccata nostra coram Deo. Zacharias in suo Cantico hanc vocat scientiã salutis. Ad eam probandam quum Deus vtatur hominum testimonio, nunquam acquiescent conscientia, nisi in eorum persona Deum ipsum loquentem agnoscant. Ideo dicit Paulus, Hortamur vos vt reconciliemini Deo: tanquam Christo per nos obsecrante. Videmus nunc cur tam splendido elogio commendet Christus ac ornet ministerium quod Apostolis iniungit, nempe vt tuto sibi persuadeant fideles ratum esse quod audiunt de remissis peccatis: nec minoris faciant reconciliationem quæ voce hominũ offertur, quàm si Deus ipse manum è cælo porrigeret. Ac vberimum huius doctrinæ fructum quotidie percipit Ecclesiã, dum pastores suos intelligit Diuinitus ordinatos esse æternæ salutis sponsores: nec peccatorum remissionem, quæ apud illos est deposita, procul esse quærendam. Nec verò propterea vilescere nobis debet incomparabilis hic thesaurus quia in vasis fictilibus exponitur: sed est cur agamus gratias Deo, qui tanto honore dignatus est homines vt in testanda peccatorum remissione suam ac Filii sui personam sustineant. Fanaticos autem homines sciamus, dum hanc legationem spernunt, Christi sanguinem pedibus calcare. Rursum plusquam insulsi sunt Papistæ, qui locum hunc ad magicas suas abolutiones detorquunt. Nisi quis peccata sua confessus sit in aurem sacerdotis, nulla, secundum eos, speranda est remissio. Christus enim peccata voluit per Apostolos remitti: absoluere autem nequeunt nisi causa cognita, ergo confiteri necesse est. Sed ridicula est eorum hallucinatio, dum summum causæ cardinẽ prætereunt, nempe hoc iuris concessum esse Apostolis ad asserendam Euangelii autoritatem, cuius illis commissã erat prædicatio. Neque enim confessionarios hic instituit Christus, qui oculis suffuris examen de singulis peccatis habeant: sed vocales Euangelii sui præcones, qui gratiam expiationis per Christum partæ piorum cordibus obsignent. Quare tenendus est modus remittendi peccata, vt sciamus quænam sit ista quæ Apostolis data est potestas. *Quorum retinueritis.* Hoc secundum membrum addit Christus ad terrendos Euangelii sui contemptores, vt sciant non impune cessuram sibi esse hanc superbiam. Ergo sicuti Apostolis iniuncta est salutis & vitæ æternæ legatio, ita rursum armati fuerunt vindicta aduersus omnes impios qui oblatam sibi salutem respuunt, vt docet Paulus 2. Corinth. 10. b. 6. Cæterum ordine posterior est: quia priore loco ostendi oportuit verum & genuinum Euangelii prædicandi finem. Quòd Deo reconciliamur, hoc Euangelii proprium est: accidentale verò, quòd morti æternæ addicuntur increduli. Qua ratione Paulus, dum illam cuius nuper memini vindictam denuntiat incredulis, mox subiicit, Postquam impleta fuerit vestra obedientia. Significat enim proprium esse Euangelii vt inuitet omnes ad salutem: aduentitium autem esse vt interitum quibusdam afferat. Notandum tamè est, quisquis Euangelii vocem audit, nisi peccatorum remissionem illic sibi promissam amplectitur,

reatu & æterna damnatione obstringi. Nam sicut Dei filius odor est viuificus, ita iis qui pereunt odor est mortis in mortem. Non quod necessaria sit damnandis reprobis Euangelii prædicatio, quum natura perditis finis omnes, & præter hæreditariam maledictionem nouas mortis causas sibi quisque accersat: sed quia multo grauiorem pœnam meretur eorum contumacia qui scientes & volentes Filium Dei spernunt.

24 *Thomas autem vnus ex duodecim, qui vocabatur Didymus, non erat cum illis quando venit Iesus.*

25 *Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ipse autem dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & misero digitum meum in vestigium clauorum, manumque meam misero in latus eius, non credam.*

26 *Post dies autem octo rursus erant intus discipuli eius, & Thomas cum ipsis. Venit ergo Iesus quum ianua essent clausæ, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.*

27 *Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas: & infer manum tuam, & mitte in latus meum. & ne sis infidelis, sed fidelis.*

28 *Respondit Thomæ, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.*

29 *Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thomæ, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.*

24 *Thomas autem.*) Hic Thomæ incredulitas refertur, vt inde melius confirmetur piorum fides. Non modò tardus ille & difficilis ad credendum fuit, sed etiam contumax. Fecit eius durities vt se rursus eadem specie videndum atque etiam palpandum Christus præberet. Hoc modo non illi solum, sed nobis quoque nouum adiumentum accessit testandæ Christi resurrectioni. Caterum nobis exemplo est Thomæ pernicacia, prauitatem hanc ferè omnibus esse ingenitam, vt sponte seiplos impediunt dum patefactus est ad fidem ingressus.

25 *Nisi videro, &c.*) Hic notatur fons vitii, quia sapere quisque vult ex proprio sensu, nimiumque sibi indulget. Hæc verò verba nihil habent asine fidei: sed sensuale est (vt ita loquar) iudicium. Idem omnibus accidit qui sibi addicti sunt, vt verbo Dei locum non relinquunt. Nihil interest locumne clauorum, an figuram aut vestigium legas. fieri enim potest vt librarii τῶν τῶν verterint in τῶν τῶν vel econuerso. sensus tamen propterea non variat. Ideò liberù sit lectoribus vtrum magis placuerit eligere.

26 *Infer digitum tuum.*) De Christi ingressu & salutandi forma qua vsus est, iam semel diximus. Porro quod tam facilè Christus Thomæ concedit quod improbè petierat, adèoque ad manus suas palpandas, & contrectandum vulnus lateris vltro eum iuuat, hinc colligimus quàm sedulò nostræ pariter & illius fidei consuluerit. Nec enim vnus Thomæ, sed nostri quoque habita fuit ratio: nequid ad stabiliendam fidem nostram deesset. Mirus autem ac prodigiosus Thomæ stupor: simplici Christi aspectu non contentus, manus quoque habere volebat resurrectionis testes. ita non pertinax solum sed superbus etiam, & in Christum contumeliosus erat. Nunc saltem viso Christo pudore confundi & expauescere debuerat. atqui perinde ac si nullus culpæ esset sibi conscius, audacè & intrepidè manum suam ingerit. Colligere enim promptum est ex verbis Euangelistæ non prius respicille quàm tactu ipso conuictus esset. Ita scilicet dum minus honoris quàm par sit tribuimus verbo Domini, sensim non cogitantibus obrepit deterior pernicacia quæ illius contemptum secum affert, omnemque eius reuerentiã nobis excutit. Quo magis laborandum est in cohibenda ingenii nostri lasciuia, ne sibi quisque plusquam fas est in repugnando permittens, quasi extincto pietatis sensu, fidei ianuam sibi præcludat.

28 *Dominus meus, & Deus meus.*) Serò tandem expurgatur Thomas: & quemadmodum solent qui ex alienatione mentis ad seiplos redeunt, præ admiratione exclamat, Dominus meus, & Deus meus. nam abrupta oratio plus habet vehementiæ. Nec dubium est quin pudore compulsus eruperit in hanc vocem, qua suam foecordiam damnaret. Adhæc tam subita acclamatio fidem non profusus in eo fuisse extinctam demonstrat, quanuis suffocata esset. Non enim Christi Diuinitatem in eius latere vel manibus attrectit: sed ex signis illis multo plus colligit quàm ostendant. Vnde hoc, nisi quia repente ex obliuione & veterano ad seipsum rediit? Ergo verum esse apparet quod iam dixi, fidem quæ abolita videbatur, latuisse velut obrutam in eius corde. Idem & multis interdum contingit. nam ad tempus quasi abiecto Dei timore, lasciuunt, vt nulla iam appareat in illis fides: simulac verò aliqua Dei ferula castigati sunt, subacta carnis ferocia redeunt ad sanam mentem. Certè morbus per se ad docendam pietatem non sufficeret. vnde colligimus, purgatis impedimentis emergere bonum semen quod iacebat oppressum. Cuius rei insigne extitit exemplum in Dauide. nam libidinis suæ compos videmus quàm securè exultet: nemo non putasset deletam eo tempore fidem ex eius animo fuisse. Atqui breui Prophetæ admonitione tam subito in viam reuocatur, vt colligere promptum sit igniculum aliquem, licet demersus esset, stetit tamen in eius animo, qui mox in flammam erumperet. Quantum ad homines spectat, perinde rei sunt ac si & fide & omni Spiritus sancti gratia se abdicassent. sed fit immensa Dei bonitate ne electi in tantum alienationis præcipitium ruant. quare sollicitè cauendum est ne à fide excidamus. Statuendum tamen est Deum occulto fræno electos suos retinere ne exitialiter cadant, & miraculo fouere semper in eorum cordibus qualescunque fidei scintillas, quas nouo Spiritus sui afflatu suo postea tempore accendat. Caterum duo sunt huius confessionis membra. Fatetur Thomas Christum esse Dominum suum: deinde altius conscendit, ac Deum quoque nominat. Scimus quo sensu tribuat Christo Scri-

ptura *Domini* nomen : quia scilicet constitutus est à Patre summus moderator qui imperio suo omnia contineat, coram quo flectatur omne genu : qui denique sic Patris vicarius in mundo gubernando. Ita propriè Domini nomen in eum competit quatenus Mediator est in carne manifestatus & caput Ecclesiæ. Sed Thomas ex quo Dominum agnoui, statim euehitur ad æternam eius Diuinitatem & merito : nam ideo descendit ad nos Christus, & primum quidem exinanitus est, deinde collocatus ad Patris dexteram, cæli terræque dominum obtinuit, vt nos ad Diuinam suam & Patris gloriam attolleret. Quare vt fides nostra ad æternam Christi Diuinitatem perueniat, initium fieri oportet ab ea notitia quæ prior est & magis facilis. Ita verè à quibusdã dictũ est, à Christo homine nos deduci ad Christum Deũ : quia sic gradatim proficit fides nostra vt Christum in terra apprehendens, natum in stabulo, suspensum in cruce, ad gloriam resurrectionis transeat : ac inde tandem ad æternam eius vitam & potentiam, in qua resurget Diuina eius maiestas. Interea sic habendum est : non posse Christum rite à nobis Dominum cognosci quum mox succedat Diuinitatis eius cognitio. Nec vero dubium est quin hæc communis piorum omnium debeat esse confessio, quam videmus à Christo probari. Nunquam certè passus fuisset honorem Patri ereptum falso & temere in se transferri. atqui manifestè ratum habet quod dictum fuit à Thoma. Quare vnus hic locus ad refellendam Arii insaniam abundè sufficit. Neque enim duos imaginari deos fas est. Adde quòd simul hic exprimitur personæ vnitas in Christo quum idem & Deus & Dominus vocatur. Emphaticè etiam *suum* bis appellat, vt declarat ex viuo & serio fidei sensu se loqui.

29 *Quia vidistime Thoma.*) Nihil in Thoma reprehendit Christus nisi quòd adeò fuerit tardus ad credendam, vt violenter trahi ad fidem necesse fuerit sensuum experimentis. quod prorsus abhorret à fidei natura. Siquis obiciat, nihil minus congruere quàm vt fides dicatur concepta ex tactu & aspectu persuasio: solutio facilis est ex his quæ iam prius dixi. neque enim solo tactu vel aspectu simpliciter adductus est Thomas vt Christum esse Deum suum crederet : sed expergefactus in memoriam reuocauit quæ prius ferè effluxerat doctrinam. Neque enim ex nudis rerum experimentis manare fides potest, sed necesse est vt originem habeat à verbo Dei. Thomam ergo ideo obiurgat Christus quòd verbo suo minus habuerit honoris quàm debebat, & fidem, quæ nascitur ex auditu, & prorsus in verbum intenta esse debet, ad alios sensus alligauerit. *Beati qui non viderunt & crediderunt.* Hic fidem eo nomine commendat Christus quòd in simplici verbo acquiescens à sensu & ratione carnis minimè pendet. Breui ergo definitione vim & naturam fidei cõplectitur, nempe quòd non subsistit in præsentis aspectu, sed penetrat vsq; ad cælos, vt credat quæ sunt abscondita ab humano sensu. Et certè hoc dàdũ est honoris Deo, vt nobis *uirtutes* sit eius veritas. Habet quidem suum aspectum fides, sed qui in mundo & terrenis obiectis minimè subsistit. qua ratione dicitur rerum inuisibilium vel non apparentium demonstratio. Paulus autem eam aspectui opponens significat non hæere in considerando præsentium rerum statu, nec circûspicere ad ea quæ in mundo apparent: sed ab ore Dei pendere, & verbo Dei fretam superare totũ mundum, vt suam anchoram in cælo figat. Summa est, non esse rectam fidem nisi quæ in verbo Dei fundata, ad inuisibile Dei regnum confurgit, vt superior sit omni humana apprehensione. Siquis obiciat hanc Christi sententiam cum altera pugnare, vbi pronuntiat Beatos esse oculos qui ipsum præsentem cernunt: respondeo, non de corporali tantum aspectu Christum illic loqui, vt hoc loco: sed de reuelatione quæ piis omnibus communis est, ex quo ipse mundo Redemptor apparuit. Apostolos cum sanctis Regibus & Prophetis comparat, qui sub obsecris Legis Mosaicæ vmbis detenti fuerant. Nunc potiorem fidelium sortem esse dicit, quia plenior lux illis affulgeat : imò quia exhibita sit illis figurarum substantia & veritas. Christum tunc oculis carnis cernebant multi impii, qui tamen nihilo propterea beatiores erant: nos verò qui Christum nunquam oculis aspeximus, beatitudine ista fruimur quam Christus commendat. Vnde sequitur, beatos vocari oculos qui spiritualiter quod in eo cæleste est ac Diuinum considerant. Nam hodie non secus intuemur Christum in Euangelio ac si præsentem se nobis listeret. Quo sensu dicit Paulus ad Galatas, Crucifigi eum ante oculos nostros. Quare si cupimus in Christo videre quod nos scilicet ac beatos reddat, discamus credere non videndo. His Christi verbis respondet quod habetur 1. Pet. 1. b. 8, vbi laudantur fideles qui Christum diligunt, quem non viderunt : & exultant gaudio inenarrabili, quantum eum non aspiciant. Quòd autem Papistæ hæc verba torquent ad suam transsubstantiationem probandam, plusquam frivolum est: Vt beati simus, credere nos iubent Christum esse in specie panis. sed nihil minus fuisse Christo propositum scimus quàm vt fidem subiiceret hominum commentis: quæ si minimum transiliat ultra Verbi metas, desinit iam esse fides. Si credere promiscuè oportet quæ non videntur, quicquid prodigiorum fingere hominibus placuerit, quicquid fabularum effutire, fidem nostram habebit obstructam. Ergo vt locum habeat hæc Christi sententia, in primis probandum est ex verbo Dei id de quo ambigitur. Verbum quidem pro sua transsubstantiatione afferunt, sed quod probè expofitum nihil eorum delirio suffragatur.

30 *Multa quidem etiam alia signa fecit Iesus coram discipulis suis, quæ nõ sunt scripta in libro hoc.*

31 *Hæc autem scripta sunt vt credatis quòd Iesus est Christus Filius Dei: & vt credentes, vitam habeatis in nomine ipsius.*

30 *Multa quidem.*) Nisi addita fuisset ista occupatio, putassent lectores nullum ex miraculis quæ Christus edidit, à Ioanne fuisse omissum, seque hic plenam habere & integram omnium historiam. Primum ergo testatur Iohannes quædam tantum ex multis se scripsisse: non quòd alia memoratu indigna fuerint : sed quia hæc ad fidem ædificandam satis erant. Neque tamen inde sequitur frustra fuisse edita : quia illi seculo proderant. Deinde etiam si hodie nobis ignotæ sint eorum species, pro ni-

hilo tamen minimè ducendum est quòd tenemus ingèti miraculorum copia obfignatū fuisse Euangelij.

31 *Hæc autem scripta sunt.* His verbis significat, scriptus se mandasse quod nobis satisfacere deberet: quia abundè sufficit ad fidei nostræ confirmationem. Vana enim hominum curiositati occurrere voluit, quæ inexplebilis est, & nimis licentet sibi indulget. Porro Iohannem non latebat quid aliè etiam Euangelistæ scripsissent. Quum autem nihil minus illi fuisset propositum quàm abolere eorum scripta, proculdubio eorum narrationem à sua non separat. Videtur tamen absurdum esse fidem in miraculis fundari, quam Dei promissionibus & verbo penitus addictam esse oportet. Respondeo, non alium hîc usum dari miraculis quàm ut fidei adminicula sint ac fultura. Valent enim ad præparandas hominum mentes, quò plus reuerentiæ deferant verbo Dei. Scimus enim quàm frigida sit & tarda nostrâ attentio, nisi aliunde stimulemur. Deinde non parum auctoritatis accedit recepta iam doctrinæ, quum eius fulciendæ causa potentem manum suam è cælo exerit: quemadmodum dicit Marcus docuisse Apostolos, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Ergo quanuis propriè fides in verbum Dei recumbat, & ad verbum respiciat, tanquam ad vnicum suum scopum: non tamen vana est accessio ex miraculis, modo ipsa quoque ad verbum referantur, eoque fidem dirigant. Cur miracula vocentur signa, alibi diximus: nempe quòd illis Dominus ad considerandam suam virtutem excitat, dum aliquid nouum & insolitum ostendit. *Quod Iesus est Christus.* Christum intelligit qualis in Lege & Prophetis fuerat promissus, nempe Mediator Dei & hominum, Iustum Patris legatus, vnicus mundi instaurator, & author perfectæ fœlicitatis. Neque enim nudum & inanem titulum arripuit Iohannes quo Filium Dei ornaret: sed complexus est sub Christi nomine quæcunque illi officia Prophetæ assignant. Ideo considerandum est nobis qualis illic describitur. Quo melius patet quod nuper dictum fuit, Fidem in miraculis non habere, sed rectè deduci ad Verbum. Perinde est enim ac si dixisset Iohannes, miraculis comprobatum esse quod olim Prophetæ verbo docuerant. Et sanè videmus Euangelistas ipsos non simpliciter insistere recitandis miraculis, sed magis in doctrina occupari: quia per se miracula nihil nisi confusam admirationem parent. Quare sensus verborum est, scripta hæc esse ut credamus, quatenus signis adiuari potest fides. Addit, *Filius Dei*: quia ex communi hominum ordine nemo reperiri fuisset ad restantes peragendas idoneus, nempe ad Patrem nobis placandum & expianda mundi peccata, ad mortem abolendam, ad diruendum Satanae regnum, ad veram iustitiam & salutem nobis afferendam. Cæterum quum *Fily* nomen vnicè in Christum competat, sequitur non adoptione esse Filium, sed natura. quare in hoc nomine continetur æterna Christi diuinitas. Et certè qui Christum ex tam luculentis documentis quæ in Euangelio extant, Deum non agnoscit, quia cæcutit in plena luce, ne solis quidem ac terriæ intuitu dignus est. *Ut credentes vitam habeatis.* Hic quoque fidei effectus additus est ad cohibendam hominum cupiditatem, ne plura scire appetant quàm quæ sufficiunt ad vitam obtinendam. Quænam enim ista esset improbitas, non contentum esse æterna salutem, ac velle transilire regni cælestis metas? Cæterum hîc præcipuum doctrinæ suæ caput repetit Iohannes, Fide nos vitam æternam consequi: quia extra Christum mortui, sola eius gratia in vitam resitui mur. Quæ de re satis multa diximus supra capite tertio & quinto. Quòd *Christi nomen* potius dixit quàm *Christum*, huius loquutionis ratio exposita fuit primo capite, b. 12. eò se referat lector, si videbitur, ne sapius eadem iterando molestus sim.

CAP. XXI.

- 1 **P**ostea manifestauit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis. manifestauit autem sic,
- 2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilee, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo.
- 3 Dicit eis Simon Petrus, Vado piscatum. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Exierunt & ascenderunt in nauem statim, & illa nocte nihil ceperunt.
- 4 Mane autem iam factò stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli quòd Iesus esset.
- 5 Dicit eis Iesus, Pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.
- 6 At ille dixit eis, Mittite in dextram nauigij partem rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudinem piscium.
- 7 Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset quòd Dominus esset, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.
- 8 Alij autem discipuli nauigiolo venerunt (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete piscium.
- 9 Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.
- 10 Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.
- 11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram. plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. & quum tot essent, non est scissum rete.

Caput 12 *Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare*
X XI. *eum, Tu quis es: quum scirent quod Dominus esset.*

13 *Venit itaque Iesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.*

14 *Hac iam tertia vice manifestatus est Iesus discipulis suis, postquam resurrexerat à mortuis.*

1 *Postea manifestavit.*) Incumbit adhuc Euangelista in Christi resurrectionem probandam, ac narrat: septem eum discipulis apparuisse inter quos Thomam numerat, non tam honoris causa quam quod eius testimonio citius credendum est, quo magis obstinata fuit eius incredulitas. Est autem satis prolixus Euangelista: quia circumstantias omnes diligenter colligit quæ ad certitudinem historiarum faciunt. Lacum Tiberiadis more Hebraico mare vocari alibi diximus.

3 *Vado piscatum.*) Quod operam piscationi dabat Petrus, non debet videri alienum eius officio. Flatu ordinatus fuerat Apostolus, ut nuper visum est: sed tanisper cessabat dum indueretur noua virtute. Non dum enim ad exercendum docendi munus prodire iussus fuerat: sed tantum admonitus de futura vocatione, ut ipse & reliqui intelligerent non frustra se ab initio fuisse electos. Interea agunt quod solebant, & quod priuatos homines decebat. Paulus quidem in medio prædicationis cursu victum manibus quærebat: sed diuersa fuit illa ratio. sic enim partiebatur tempus ne labores manuarii cum à docendo abstraherent: Petrus autem & eius comites, quia ab omni publica functione otium est, liberè se totos piscationi impendunt. *Illanocte nihil ceperunt.* Tota nocte passus est Deus frustra eos satagere, ad illustrandam miraculi fidem. Nam si quid cepissent, non ita clarè in continuo successu innotuisset Christi virtus: sed dum tota nocte frustra, subito ingenti captura potiuntur, iusta illis datur occasio agnoscendæ Domini gratiæ. Eodem etiam modo fideles sæpe exercet Deus, quo suam illis benedictionem commendat. Si prosperè semper succederet quoties labori manum admouemus, nemo ferè Dei benedictioni acceptum ferret quod haberet operæ suæ pretium: iactarent omnes suam industriam, & manus suas oscularentur: sed ubi interdum nullo profectu se fatigant ac macerant, si quis postea melior fructus contingit, coguntur aliquid extraordinarium agnoscere. Ita fit ut laudem prosperi successus Dei gratiæ tribuere incipiant.

6 *Mittite in dextram partem.*) Non imperat Christus pro iure ac potestate Magistri ac Domini: sed consiliat ut vnus quispiam è populo. Discipuli autem consilii inopes, homini quantum ignoto facile obtemperant. Si ante primum iactum tale aliquid audissent, non fuissent tam prompti ad parendum. Quod ideo moneo, ne quis miretur ita fuisse morigeros, quum iam longa & irrita fatigatione essent domiti. Quamquàm non vulgare hoc fuit tolerantia documentum, quod laborem, in quo se infeliciter exercuerant tota nocte, post exortam diem lucem continuant. Et certè ut Dei benedictioni locus detur, constantiter expectanda est. nihil enim magis præposterum quam manum statim ab opera retrahere, nisi fructuosa appareat. Serio laborasse discipulos testis Petri nuditas. Atqui non detrectant periculum facere noui iactum, nequam occasione negligant. Quod tamen obsequuntur Christi præcepto, fidei adscribi non potest. audiunt enim tanquam ignotum hominem. Nunc si nobis molesta est nostra vocatio, quia videtur esse sterilis labor quem suscipimus: ubi tamen nos Dominus ad pergendi constantiam hortatur, colligere animos decet: non deerit tandem felix cœuentus, sed opportuno tempore.

7 *Dicit ergo discipulus ille.*) Suo exemplo docet Euangelista, quoties nobis præter spem bene succedit, tollendis esse ad Deum mentes. quia venire protinus in mentem debet, ex eius fluxisse gratia beneficium hoc, qui honorum omnium author est. Pia ista Diuinæ gratiæ agnitio, quæ Iohannis animo infidebat, eum ad Christi quoque notitiam deduxit. neque enim Christum oculis cognoscit: sed quia per tuas est Diuinitus oblatam esse piscium copiam, colligit Christum esse à quo directæ fuerant ipsorum manus. Sed quemadmodum in Iohanne prior est fides, ita mox Petrus eum ardore superat, quando posthabita ratione periculi, in lacum se proiecit, sequuntur alii nauigio. Perueniunt quidem omnes tandem ad Christum: sed Petrum singularis ardor præ aliis rapit. Cæterum ambulandone an natando traiecerit ad ripam, dubium est. Hoc tenere sufficiat, quod relicto nauigio iter arripuerit, non fuisse præcipitem temeritatis impetum: sed pro zeli sui mensura ante alios progressum esse. *Non valebant illud trahere.*) Primum in tam copiosa piscium captura Christus suæ virtutis speciem edidit: alterum verò; dum occulta sua virtute integrum rete seruauit, quod aliàs scindi ac dirumpi necesse erat. Iam accedunt aliæ circumstantiæ, quod carbones in ripa accensos reperiunt discipuli, quod adsunt pisces, quod expositus est illic etiam panis. Quantum ad piscium numerum spectat, non est sublime aliquid in eo quærendum mysterium. Argutè Augustinus ex repetitis numeris Legem inde & Euangelium constat: verum si quis propius expendat, reperiet puerilem esse lusum.

10 *Afferre de piscibus.*) Tametsi momento impletum fuerat rete citra magnum eorum laborem, capturam tamen illis Christus assignat. Sic panem vocamus nostrum, quem petentes nobis dari, tamenur ex Dei benedictione prouenire.

12 *Nemo discipulorum audebat.*) Quæri potest quid illis obstitit, pudorè ex reuerentia, an aliud quippiam. Atqui si videbat Christus eos ambigere, debuit (ut sæpe aliàs) occurrere eorum dubitationi. Respondeo, non aliam fuisse pudoris causam nisi quia satis constabat esse Christum. sciscitari enim solemus de rebus dubiis & obscuris. Significat ergo Euangelista non interrogasse discipulos Christum, quod veriti fuerint illi iniuriam facere: adeò se clarè conspicuis signis patefecerat.

14 *Haciam tertia vice.*) Numerus ternarius ad temporis distantiam refertur. Plus septies iam apparuerat Christus: sed quicquid vno die gestum fuerat, sub manifestatione vna completitur. Significat ergo per intervalla visum esse Christum discipulis, ut fidem suæ resurrectionis faceret.

15 *Quum ergo pransi essent, dicit Simoni Petro Iesus, Simō Iohannis, diligis me plus quam hi? Dicit ei, Etiā Domine. tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.*

16 *Dicit ei rursus secundo, Simon Iohannis, diligis me? At illi, Etiam Domine: tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce oves meas.*

17 *Dicit ei tertio, Simon Iohannis, amas me? Indoluit Petrus quòd dixisset sibi tertio, Amas me: dixitque ei, Domine, tu omnia nosti: tu scis quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oves meas,*

18 *Amen amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ambulabas quòd volebas: quum autem senueris, extends manus tuas, & alius te cinget, & ducet quòd non vis.* 2. Pet. 1. c. 14

19 *Hoc autem dixit, significans quia morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.*

15 *Quum ergo pransi essent.* Iam narrat Euangelista quomodo Petrus in eum honoris gradum vnde exciderat, restitutus fuerit. Perfida certè illa Christi abnegatio, de qua audimus, illum Apostolatu indignum reddiderat. Quomodo enim esset idoneus fidei magister, qui turpiter ab ea defecerat? Creatus fuerat Apostolus, nempe cum Iuda. Ex quo autem loci sui delictor fuerat, simul etiam priuatus erat honore Apostolatus. Ergo nunc illi tam libertas docendi quam auctoritas restituitur, quarum utramque amiserat sua culpa. Ac nequid illi obstarat defectiois infamia, eius memoriam abstergit Christus ac delet. Talis in integrum restitutus & Petro & eius auditoribus necessaria fuit: illi quidem, quo magis strenuè munus suum obiret, vocatiois iterum sibi inunctæ certus: his verò, ne macula in homine hærens, occasio esset spernendi Euangelii. Hodie quoque nostra plurimum interest Petrum ad nos prodire tanquam nouum hominem, cuius abolitum sit dedecus quod ob stare posset eius dignitati. *Simon Iohannis, amas me?* His verbis significat Christus neminem posset fideliter seruire Ecclesiæ, & operam suam impendere gregi pascendo, nisi alius respiciat quam ad homines. Principiò munus pascendi per se laboriosum est ac molestum: quando scilicet nihil difficilius est quam homines continere sub Dei iugo: quorum multi infirmi sunt, alii leues & proterui, alii tardi & segnes, alii duri & parum dociles. Iam Satan quascunque potest offensiones ingerit quibus frangat boni pastoris animum vel debilitet. Huc accedit multorum ingratitude & alia tædi causa. Nunquam ergo in hoc officio constanter perget, nisi in cuius corde sic regnabit amor Christi, ut sui oblitus, totumque se illi addicens, impedimenta omnia superet. Ita se affectum fuisse declarat Paulus quum dicit, Charitas Christi constringit nos, hoc reputantes quòd si vnus mortuus est pro omnibus, omnes simul conuenit esse mortuos. Quauis enim amorem intelligat quo nos complexus est Christus, & cuius morte sua specimen præbuit, adiungit tamen mutuum affectum qui ex tanti beneficii sensu nascitur. Rursus verò alibi improbos & falsos doctores qui Ecclesiam turbant, hac nota insignit, quòd non diligant Dominum Iesum. Meminerint ergo qui ad regendam Ecclesiam vocantur, si munus suum ritè probeque exequi cupiunt, initium sibi esse faciendum à Christi amore. Interim luculentè testatur Christus quanti faciat salutem nostram, dum ita singulariter pastoribus eam commendat: atque hoc sibi documentum fore asserit quantopere ab illis ametur, si eam sollicitè curent. Nihil certè efficacius potuit dici ad animandos Euangelii ministros, quam dum audiunt Christo gratius officium esse quam quòd pascendo eius gregi impenditur. Pius autem omnibus non vulgaris inde haurienda est consolatio, dum se Filio Dei tam charos esse ac pretiosos audiunt ut eos quasi in locum suum subroget. Sed eadem doctrina non parum terroris incutere debet falsis doctoribus qui Ecclesiæ regimen peruertunt: quia non leues Christo poenas daturi sunt, qui se ab illis volari pronuntiat. *Pasce agnos.* Verbum Pascendi Scriptura metaphoricè ad quoduis regimen accommodat. hic autem quia de spiritali Ecclesiæ gubernatione agitur, operæpretium est notare quibus partibus constet officium Pastoris. Neque enim hic nobis otiosa aliqua pingitur dignitas: nec Christus homini mortali imperium aliquid desert quòd confusè exerceat pro sua libidine. Vidimus autem suprà capite 10. Christum propriè vnicum esse Ecclesiæ pastorem vidimus etiam cur nomen hoc sibi sumat: nempe quia salutis doctrina regat oves suas, adeoque pascat, quia ille demum verus est animæ cibus. Iam verò quia hominum opera vitur ad prædicandam doctrinam, nomen quoque suum ad eos transfert, vel saltem cum illis communicat. Legitimi ergo demum pastores coram Deo censentur qui sub Christo capite Ecclesiæ præsunt per Verbi ministerium: vnde colligere promptum est quid oneris imponat Christus Petro, & qua lege eum gregi suo præficiat. Quo satis dilucidè refellitur Romanensium improbitas, qui locum hunc detorquent ad stabilendam Papatus sui tyrannidem. Petro, inquit, præ aliis dictum est, Pasce oves meas. Cur illi potius dictum sit quam reliquis iam antè exposuimus, nempe ut purus omni sinistra nota, liber esset ad prædicandum Euangelium: & ideo ter eum Pastorem constituit Christus, ut tres abnegationes, quibus sibi Petrus æternum probum contraxerat, abolitæ eius Apostolatum non impediant: quemadmodum prudenter obseruant Chryostomus, Augustinus & Cyrillus, & plerique alii. Cæterum nihil Petro datū est his verbis quòd non omnibus Euangelii ministris perinde sit commune. Frustra ergo Papistæ ideo contendunt esse primum quia specialiter vnus vocetur. Atque, ut demus fuisse priuatum illi aliquid honoris delatum, vnde quæso

euincere locatum fuisse in primatu? Fuerit sanè præcipuus inter Apostolos, an inde protinus sequetur fuisse vniuersalem totius orbis Episcopum? Adde quòd quicquid accepit Petrus, nihilo ad Papam magis pertinet quàm ad Mahometum. Quo enim iure pro hærede Petri se venditat? Deinde quis illi sanus concedet, hinc ius aliquod hæreditarium à Christo positum esse? Successor tamen vult haberi. vtinam quidem esset. Nemo nostrum illi repugnat quin & diligit Christum, & curam suscipiat pascendi eius gregis. sed neglecto Christi amore, & reiecto pascendi officio, successorem iactare nimis absurdum est, nec minus stultum. Quemadmodum autem Christus docendi prouinciam Petro mandans, solum idolo vel animarum carnifici erigere noluit, ex quo Ecclesiam miserè opprimeret: ita breuiter admonuit quale probet Ecclesiæ suæ regimen. Sic larua detrahitur cornutis omnibus Episcopis, qui sola theatra pompa & inani titulo contenti, ius Episcopale sibi arrogant.

Suprà, 10. b. 1.
4. 27.

16 *Pasce oves meas.*) Non omnes promiscuè Christus pascendos tam Petro quàm aliis committit, sed tantum agnos suos vel oves. Alibi autem definit quos suam reputet in suo grege. Oves, inquit, meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me. vocem alieni non audiunt. Danda quidem est opera probis doctoribus vt omnes colligant ad Christum. &, quia discernere nequeunt inter oves ac feras bestias, tentandum est modis omnibus an mansuefacere possint qui lupis similes sunt magis quàm ouibus. Sed postquam omnia conati fuerint, non nisi electis ouibus proderit labor. Inde enim docilitas & fides, quòd Pater cælestis Filio tradit in obsequium quos ante conditum mundum elegit. Cæterum admonet hic locus, nullos posse in salutem, Euangelii doctrina pasci, nisi mansuetos ac dociles. neque enim frustra Christus discipulos suos agnis & ouibus comparat. Sed simul notandum est, Dei Spiritu cicurari qui natura vrsi aut leones erant.

17 *Indoluit Petrus.*) Proculdubio non sensit Petrus quorsum tenderet Christus idem toties rogando. Putat igitur obliquè se insimulari, quasi non responderit ex animo. Sed iam ostendimus nõ fuisse superuacuum repetitionem. Deinde nondum satis expertus erat Petrus quàm penitus oporteat Christi amorem eorum animis infixum esse quibus vincendæ sunt innumeræ difficultates. postea longo vsu didicit non frustra tale examen esse habitum. Porro in eius persona docentur qui subituri sunt regendæ Ecclesiæ curam non leuiter tantum se excutere, sed attinet examinare quo zelo præditi sint, ne in medio cursu resiliant aut deficiant. Docemur etiam omnes, placidè & æquis animis ferendum esse si quando nos Dominus rigidus examinet: quia iustas habet eius rei causas, quæ nobis plerunque sunt ignotæ.

18 *Amen amen dico tibi.*) Postquam hortatus est Christus Petrum ad pascendas oves, eundem quoque armat ad obeundam quæ inflabat militiam. Ita non modò exigit ab eo fidem ac diligentiam, sed inuictum an. m. in periculis & constantiam in toleranda cruce: denique ad mortem obeundam, vbi opus fuerit, paratum esse iubet. Etsi autem non æqualis est pastorum omnium conditio, conuenit tamen admonitio hæc omnibus aliqua ex parte. Parcit Dominus multis, & ab eorum sanguine abstinet, hoc vno contentus quòd dum viuunt, bona fide se totos illi consecrant. Sed quia nouas subinde pugnas & multiplices mouet Satan, necesse est ad mortem paratos esse quicumque pascendi munus suscipiunt: vt certè illis negotium est non solum cum ouibus, sed etiam cum lupis. Quod ad Petrum spectat, voluit eum Christus de exitu suo præmonitum, vt assiduè meditaretur fanciendam esse demum proprio sanguine doctrinam cuius erat minister. Quanquam videtur Christus in his verbis non eius tantum habuisse respectum, sed martyris elogio apud alios ornasse, ac si dixisset fore longè alium athletam quàm se præstitit. *Quum esset iunior.* Videtur senectus quieti & otio esse destinata: quare vacatio semibus dati solet ab oneribus publicis, & milites fiunt emeriti. Poterat ergo Petrus sibi in illa ætate promittere tranquillam vitam statim: contra pronuntiat Christus inuersum iri naturæ ordinem, vt qui suo arbitrio iuuenis vixerat, senex alieno regatur, & quidem violentum imperium ferat. Cæterum in Petro insigne habemus communis nostræ fortis speculum. Multis commoda est ac iucunda vitæ ratio antequam à Christo vocentur: simulac nomen illi dederunt, ac recepti sunt in discipulos, vel saltem aliquanto post tempore, trahuntur ad graues pugnas, ad tumultuosam vitam, ad ingentia pericula, interdum ad ipsam quoque mortem. Hæc conditio tametsi dura est, non tamè ægrè ferenda. Interea sic temperat Dominus crucem qua vult seruos suos experiri, vt illis tantisper indulgeat dum maturerit eorum virtus. neque enim ignota est illi eorum infirmitas vltra cuius modum eos non vrget. Sic Petro ignouit quandiu tenerum adhuc atque imbellem esse ipsum videbat. Discamus ergo nos illi ad extremum vsque spiritum offerre, modò robor suppediet. *Qua in re scæda multorum ingratitudo apparet.* Nam quo mitius nobiscum agit Dominus, eo magis affuecimus ad perpetuam molliem. Ita vix centesimus quisque reperitur qui non obstrepat, si post longam indulgentiam durius tractetur. Atqui potius reputanda erat Dei humanitas, quòd nobis ad tempus parcit. Ita dicit Christus se, quandiu in terris versatus est, discipulos suos hilariter habuisse, ac si nuptiis intererent, quos postea manebant ieiunia & lachrymæ. *Alius te cinget.* Multi genus mortis notari putant, quòd extensis brachiis suspensus fuerit: verum ego simpliciter cingendi verbo comprehendi interpretor externas omnes actiones quibus se & vitam suam homo componit. *Cingebas te.* hoc est, induebas prout libitum erat posthac autem tolletur hæc formandi habitus libertas. Porro quo supplicii genere affectus fuerit Petrus, nescire præstat quàm dubiis fabulis habere fidem. *Ducet quo non vis.* Sensus est, Petrum non suo fato, sed vi & gladio moriturum. Sed videtur absurdum quòd Christus mortem eius voluntariam fore negat, nam vt nulla constantia, sic nulla martyrii laus vbi quis ad mortem inuitus rapitur. Verum hoc ad disidium carnis & spiritus, quod sentiunt in se fideles, referri debet. nunquam enim tam libero solutòque affectu obsequimur Deo, quin mūdus & caro velut funiculis quibusdam in contrarium nos retrahant. Vnde illa Pauli querimonia, Non quod volo bonum, hoc facio, &c. Præterea notandum est, naturaliter omnibus insitum esse mortis horrorem: quia naturæ repugnat velle dissolui. Itaque Christus, etsi toto corde compositus erat ad parendum Deo, mortem tamen deprecatur. Adde quòd Petro formidabiles erant cruciatus ex hominum sæuitia. quare nihil mirum si mortem aliquatenus refugerit. Sed in eo clarius probauit quam Deo obedientiam præstabat, quòd mortem, quam per se libenter fu-

Matth. 9. b. 15

Rom. 7. d. 19

gisset,

gisset, sponte tamen obiit. quia sciebat ita placere Deo. neque enim vlla fuisset patiētia absque animi passione. Atque hæc cognitu valde utilis est doctrina. nam & nos ad preces sollicitat: quia nunquam absque singulari Dei auxilio vincere possemus mortis tumorem: ideoque nihil restat nisi vt suppliciter nos offeramus illi regendos. Deinde valet ad subleuandas mentes nostras, ne prorsus concidant si quando trepidare in persecutionibus contigerit. Qui martyres nullo fuisse tactos metu fingunt, desperationis materiam sumunt ex proprio metu. Atqui non est quod à se quando illorum exemplo nos deterreat nostra infirmitas, cui similem experti sunt, vt non possent nisi secum pugnando, de hostibus veritatis triumphum agere.

19 *Significans qua morte.*) Magnum habet pondus hæc periphraſis. Etsi enim scopum hunc piis omnibus propositum esse decet vt Deum tam vita quam morte sua glorificent, voluit tamen Ioannes peculiari elogio ornare eorum mortem qui sanguine suo Euangelium Christi obſignant nomēque illustrant: sicuti Paulus docet, Philipp. 1. c. 19. Tam vero nostrum est quem mors Petri fructum protulit colligere. nam ignauia nostræ culpa est nisi inde confirmatur fides nostra, & eodem etiam tendimus, vt per nos illustretur Dei gloria. Hunc finem si considerassent Papistæ in morte martyrum, nunquam illis sacrilegum illud & detestabile commētum venisset in mentem, valere ad iram Dei placandam, pretiumque pro peccatis soluendum.

Et quum hoc dixisset.) Hic exponit Christus quorsum illa violētæ mortis prædictio spectaret, nempe vt te Petrus ad tolerantiam cōpararet. Quando, inquit, mors tibi subeunda est meo exemplo, sequere ducem tuum. Cæterum quo libentius Deo ad crucem vocanti Petrus obtemperet, ducem se Christus proponit. Neque enim generalis est exhortatio qua eum ad sui imitationem inuitet, sed tantum agit de specie mortis. Hoc autem vnum quicquid acerbitatis in morte est, non parum mitigat, dum se ante oculos nostros offert Filius Dei cum beata sua resurrectione, quæ triumphus est noster contra mortem.

20 *Conuersus autem Petrus videt discipulum quem diligebat Iesus, sequentem: qui & recubuit in Cœna super pectus eius, & dixit, Domine quis est ille qui tradit te?* Suprà, 13. c. 23

21 *Huac ergo quum vidisset Petrus, dixit Iesu, Domine, hic autem quid?*

22 *Dicit ei Iesus, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.*

23 *Exiit ergo sermo inter fratres quòd discipulus ille non moreretur: & non dixerat ei Iesus quòd nō moreretur: sed, Si volo eum manere donec veniam, quid ad te?*

24 *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hac: & sciimus quòd verum est testimonium eius.*

25 *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur singulatim, ne ipsium quidem mundum capturum arbitror eos qui scriberentur libros.*

20 *Conuersus Petrus.*) Habemus in Petro nostræ non modo superuacua, sed etiam noxiæ curiositatis exemplum, quòd aliorum intuitu ab officio nostro abſtrahimur. Est enim nobis ferè innatum, vt alienæ potius quam vitæ nostræ rationem exigendo, vana inde captemus effugia. Hoc enim excusationis colore vtrò nos decipimus, quòd non sint alii meliores: quasi verò nos eorum ignauia absoluat. Vix autem ceterisimus quisque reputat quid valeat illud Pauli, Vnusquisque onus suum portabit. Quare in vnus hominis persona communis est omnium reprehensio, qui huc & illuc circūspiciunt quāter se gerant homines: quid autem sibi à Deo iniunctum sit negligunt. In eo præsertim nimis crasse hallucinantur, dum securè prætereunt quid portulet priuata cuiusque & singularis vocatio. Ex decem vnus Deus eliget, quem vel grauissimis ærumnis vel immensis laboribus exerceat: alios nouem quietos finet, vel saltem leuiter tantum exercebit. Deinde non eodem omnes modo tractat, sed de singulis prout visum est, experimentum capit. Quum ergo varæ sint Christianæ militiæ species, suū quisque ordinem tenere dicat, nec tanquam otiosi de hoc vel illo quæramus, dum singulos nostrum cælestis dux compellat: cuius imperio sic intentos nos esse decet vt alia omnia obliuiscamur. *Quem diligebat Iesus.* Ideo inserta hæc periphraſis fuit vt sciamus qua de causa compulsus fuit Petrus ad mouendam quæſtionem quæ hic refertur. absurdum enim putabat, solum se vocari, omisso Iohanne, quem semper tantopere Christus dilexerat. Itaque prætextu non carebat ista Petri interrogatio, cur nulla fieret Iohannis mētio: ac si mutatus esset erga eum Christi animus. Eius tamen curiositati ansam Christus præcīdit, respondens eius non referre quid alii acturi sint, dum obtemperandum est Dei vocationi.

21 *Si eum volo manere.*) Quòd vulgò truncata fuit hæc sententia, & prius membrum affirmatiuè legerunt, Sic eum volo manere donec veniam: librariorum inscitia factum est, non interpretis errore. Neque enim in Græca dictione falli potuit. sed apud Latinos facile potuit obrepere vna litera, quæ totum sensum inuertet. Tota igitur oratio interrogatiua est, ac legi debet vno contextu. voluit enim Christus manum iniicere discipulo, vt eum intra vocationis suæ metas contineret. Nihil tua refert, inquit, nec te seiscitari decet quid de collega tuo agatur: hoc meo arbitrio per mitte: solum de te cogita, & te ad sequendum accinge quò vocaris. Non quòd superuacua sit omnis cura de fratribus: sed modum habere debet, vt cura sit, non curiositas quæ nos impedit. Respiciat igitur quisque ad suos proximos, si quo modo valeat ipsos secum ad Christum trahere, non autem vt se illorum ostendiculis remoretur.

23 *Exiit sermo.*) Narrat Euangelista, ex Christi verbis perperam acceptis manasse inter discipulos errorem quòd nunquam inoriturus esset Iohannes. Porrò eos intelligit qui sermone interfuerant, hoc est Apostolos: non quòd ad eos solos pertineat nomen fraternum, sed quòd fuerint quasi sanctæ vnitatis primitiæ. Potest etiam fieri vt præter vndecim, notentur etiam alii qui tunc cum illis agebant. ac *Exeundi*

Caput
XXI.

verbo significat sparsum vitrò citròq; fuisse hunc errorē: quē tamen probabile est non fuisse diuturnū, sed tandiu inter eos obtinuisse donec Spiritu illustrati rectius & purius de Christi regno, abolitis crassis figmentis, sentirent. Cæterum quod de Apostolis narrat Iohannes, quotidie accidit: nec mirum. nam si domestici & interiores Christi discipuli ita delusi fuerunt, quanto proclivior erit eorum lapsus qui non tam familiariter edocti sunt in Christi schola? Sed notemus simul vnde proveniat hoc vitium. Vtiliter nos docet Christus in ædificationem, & quidem perspicuè: sed nos luci tenebras inferimus pravis nostris commentis quæ ex proprio sensu accerimus. Nihil certi de Iohanne pronuntiare voluerat Christus, sed tantum sibi allere plenam in eum vitæ & mortis potestatem. ita simplex ac utilis per se erat doctrina: sed plus sibi fabricant ac imaginantur discipuli quàm dictum fuerat. Quare ut tuti simus ab eodem periculo, sobriè sapere discamus. Sed ea est humani ingenii lascivia, ut toto impetu in vanitatem ruat. Quo factum est ut hic quoque error, à quo discretè Evangelista cavendum monuerat, nihilominus in mundo grassatus sit. Nam fabulati sunt, quum sibi effodi sepulchrum iussisset, atque illic descendisset, vacuum postmodum repertum esse. Quare videmus nullum fore errandi finem nisi simpliciter amplexi quod à Domino traditum est. aliena omnia commenta repudiemus.

²⁴ *Hic est discipulus ille.* Quia hæcenus sui mentionem sub tertia persona fecerat Iohannes nunc exprimit se illum esse: quo scilicet plus ponderis habeat testis oculatus, & cui penitus comperta fuerint omnia de quibus sermonem facit. At verò, ne quis eius sermonem suspectū habeat, ac si ad gratiam esset compolitus, propterea quod à Christo diligebatur, hæc obiectionem anticipat, plura à se præterita fuisse dicens quàm scripta. nec de quibusvis Christi actionibus loquitur, sed quæ ad publicum eius munus spectabant. Nec videtur debet absurda hyperbole, quum ferantur quæ passim in profanis scriptoribus occurrunt. Non tantum numerus operum Christi considerandus est, sed pondus quoque & magnitudinem expendere convenit. Divina illic Christi maiestas, quæ sua infinitate non modo sensus hominum, sed cælū & terram, ut ita loquar, exhaurit, solum illic fulgorem mirabiliter proferebat. In eum si Evangelista oculos conciens, attonitus exclamat, iustam narrationem ne à toto quidem mundo capi posse, quis miretur? Deinde minime reprehendendus est si trita recepta que figura ad commendandam operum Christi excellentiam vitur. Scimus enim ut se ad communem loquendi modum accommodet Deus ruditatis nostræ causa, imò interdum quodammodo balbutiat. Interea tenendum memoria est quod prius habuimus, quam Evangelistæ summarè literis complexi sunt, tum ad instituendam fidem, tum ad salutem conferendam sufficere. Satis ergo superque sapiet quisquis ritè sub his magistris profecerit. Et certè quum Divinitus nobis ordinati fuerint testes, sicuti fideliter defuncti sunt suis partibus, ita nostrum est vicissim ab eorum testimonio totos pendere, nec plus appetere quàm ab illis proditum est. præsertim

quum eorum calami certa Dei providentia gubernati fuerint, ne immodica re-

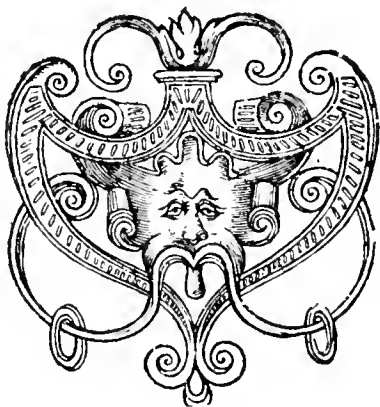
rum congerie nos onerarent, & tamen delectu habito traderent

quantum expedire noverat qui solus sapiens est & fons

unicus sapientiæ Deus: cui laus & gloria

in perpetuum.

F. I. N. I. S.

INDEX

EORUM QUAE HIS IN EVANGELIUM

SECUNDVM IOHANNEM COMMENTARIIS

*continentur, aut etiam explicantur. Prior numerus
caput, posterior versum designat.*

A	virtutes	5.4 40
Abraham totius ecclesiae pater 8.56	Animam tradere pro fratribus, 3.16	Benedictio dei in laboribus ma- nuum nostrarum expectanda 21.6
Abraham cur pater multarum gen- tium dictus 10.16	animam ponit christus pro oui- bus 10.15. & 17	in Beneficiis dei reputatis quam euanida sit hominum memo- ria 14.12
Abraham pater iudaeorum 8.39	Pro amicis suis. ibid. 15.13. A seipso ibid.	Beneficiis dei abuti quam peri- culosum 13.27
Abrahæ semen 8.33	Antiquitas quanti facienda 10.8	Bethlehem ciuitas dauid 7.42
Abrahæ filii coram Deo qui 8.39	Apollinaris error 1.14	Bethesda piscina vnde dicta 5.2
Abrahæ filius 8.37. & 39	Apostolorum pietas quæ 20.22	Blasphemiarum species duæ 10.33
Abraham vidit diem christi 8.56	apostolis quam à patre accepit authoritatem comunicat chri- stus 20.21	Bohemi taxati 6.53
Abcondit se christus 8.9. & 12.37	apostolus non maior mittente 13.16	Bonorum omnium quæ habet pater per christum participes fumus 16.15
Acetum datur christo 19.29	apostoli domos & familias ha- buerunt 19.27	Bonorum omnium affluentia chri- sto cur in manum data 6.11
in Adam totum genus humanum corruptum 3.6	apostolorum labor hodie quoque fructificat 15.16	Bonorum quæ à christo & spi- ritu percipimus, discrimen 14.17
Adoratores veri 4.7.3. & 24	apostolos cum sanctis regibus & prophetis quomodo comaret christus 20.29	Boni quid per christum nobis obtigat 12.14
Adulteria capite punienda 8.11	apostolis prosperum successum christus promittit 15.16	Buccella 13.27
adulteria quantum malorum fe- cum afferant ibidem	apostolorum tristitia quomodo in gaudium conuersa 16.20	C
Affectus verus pietatis quis 10.24	Apprehendere christum quærun- t iudæi 7.30. 32. & 10.39. & 11.57	Cæcitas qua percutiuntur re- probi, nõ tam à Christo quam ab hominum vitio est 9.39
affectus pedum nomine designa- tur 13.9	Aqua viua. 4.10. Saliens in vitam æternam 4.14	cæcitas quæ pluribus seculis mundo incubuit, causa 12.35
affectus in christo fuerunt volun- tarii 12.27	aquas de ventre credentium flue- re quomodo intelligendum 7.38	cæco à natiuitate aperiuntur o- culi sabbatho 6.4. & 9.1
affectus humanos quomodo su- lcepit christus 11.13	aquam ex christi latere fluxisse cur tã diligenter inculcat Euã- gelista 19.34	Cæli aperti 1.51
affectus qui frænandi 12.27	Arui improbitas 1.1	in cælum nemo ascendit nisi Fi- lius hominis 3.13
Afflictiones Scriptura cur potio- nibus comaret 18.11	Aromatibus vngitur corpus chri- sti 19.41	Caiaphas pontifex prophetat 11.49. ad eum ducitur christus 18.19. & 24
afflictiones propter christum 15. 21. & 16.1. 2. 20	Ascendere in cælum quid signifi- cet 3.13	Calicem christi bibere 18.11
Agnus paschalis symbolum sacri- ficii christi fuit 19.36	Audire à patre & discere 6.45	calicem à deo datũ non respu- it qui morbis quærun- t remedia 18.11
Agnus dei christus 7.29. & 36	audiendus est deus per quoscun- que nobis loquatur 9.34. & 10.11	Caro non prodest quicquam 6.63
Agnus quare dictus christus 1.29	audire verbum dei, & credere 5.24	non ex carnis & viri voluntate natus 1.13
Agricola, Pater christi 15.1	mortuus Audire vocem filii dei quid significet 5.25	caro quod ex carne natum 3.6
Ambulat christus super mare 6. 19	B	caro pro externa hominis spe- cie 8.15
Amici christi 15.14. & 15	Baptizandi partes, quàm rectè mu- lieribus tribuantur 20.17	caro christi quo sensu dicatur vi- uifica 6.51. & 63
Amoris nomine fidem designat christus 16.27	Baptismus iohannis 1.26	carnis & spiritus dissidium in se sentiunt fideles 21.18
Amor dei per christum in mem- bra ecclesiae defluit 15.9	baptismus ex ministri persona nõ est æstimandus 4.2	carnalis propinquitatis quanti fa- cienda 7.5
amor quo christũ complectimur, an dei erga nos amore prior, 14.21	baptizant discipuli christi 3.22.	Castigationum dei profectus in nobis tardus 6.14
amoris diuini erga pios symbolũ & pignus 7.23	42	Cephas qui & Simon 1.42
amor dei à præsentis rerum statu non est æstimandus 11.5	Barabbas à iudæis postulatur 18.	Cæremoniarum absque Dei verbo Ee. i.
amorem nostri sequitur fratrum despectus 7.49		
Anabaptista qualem fingunt chri- stum 1.14		
Angeli albis vestibus induti cur apparent 20.12		
angeli ascendere & descendere super christum quomodo di- cantur 1.51		
angeli cur vocentur potentia aut		

mortuæ	19.40	credere quare non poterant iudei	10.25, & 12.39	medio eorum stat iesus	20.19
Charitatis præceptum cur noui appellat christus	13.34	credens in christum non perit	3.15. sed habet vitam æternam	dispersio filii dei	11.52
charitatis neglectus unde nascitur	13.12	3.37, & 6.47, & 20.41. non morietur in æternum	11.26. opera christi faciet & maiora	dispersio gentium	7.35
charitatis regulam qualcm præscripserit christus	ibid.	Crucis humilitas multis offendiculo est	1.46	Dissentio propter christum	7.43
Christianismi definitio	1.47	crucis horror si nos à sequendo christo deterreat, quam pudendum	19.25	Diuinitas christi post eius ascensum potentius se exeruit	14.12
Christum terrestria loqui, quo sensu dicatur	3.12	Cultus quem deus à nobis requirit regula	5.24	diuinitas christi æterna	1.1
christi præcipuum officium	1.29	cultus diuini lex unde petenda	18.39	ad Diuinitas spiritus obtinendas quinam à christo vocetur	7.37
christus manet in æternum	12.34	Cura de fratribus non semper seruacua	11.22	nisi Datum de celo, nemo potest accipere quicquam	3.27
christus ex semine Dauid	7.41	Curiositatis noxiæ exemplum in petro	21.20	Datu à patre venire ad chr.	6.65
christi recipiendi modus	1.12	D		Docuit christus in synagoga & in templo	18.20
Cibus permanens in vitam æternam	6.27	Dauid personam christi sustinuit	19.28	Docebit Spiritus veritatis omni veritatem	16.13
cibus christi	4.32, & 34	Deliberandi piè & sanctè ratio	11.48	Docti à deo	6.45
Circumcisio ex patribus	7.22	Deorsum siue de mundo, & è supernis quid	8.13	Docet sedens christus	8.2
Claritatem ab hominibus accipere	5.41	Deum veracem quo sensu appeller christus	7.28	Docendi modus deo duplex	14.25
Clarificatus filius hominis	13.31	Deus inuisibilis, 1.13. pater iesu christi	5.17	Doctor vnicus ecclesiæ chr.	20.21
clarificatus deus	15.8	deum de filio suo testatum fuisse quomodo intelligendum	5.37	doctores ecclesiæ formati e, vnus christi est	20.22
Cingendi verbo quid significet christus	21.18	dei notitia ante regenerationem qualis	3.6	doctores ecclesiæ qua animi magnitudine præditos esse conuenit	7.28, & 8.29 & 16.13
in Coena cur calicem adiunxerit christus	6.55	dei agnitio extra christum que deus est spiritus, quomodo intelligendum	4.24	doctorem auctoritas unde pendeat	3.2
Cœnat christus cum Lazaro	12.2	Diabolus an natura mendax	8.44	in Doctrina quid præcipuū	1.45
Cognitio dei	1.17	Diem christi vidit abraham	8.56	doctrinam suam christus quomodo patris esse dicat	7.16
Colaphi cæditur christus	18.22, & 19.3	quomodo dilexerit deus mundum	3.16	de Doctrina interrogatur à caia-pha christus	18.19
Colere deum nostris figmentis quam præposterum	19.39	Diligit nos christus	15.4	doctrinæ christi cultores in dies proficiunt	14.21
Confidite quid	16.32	diligit pater filium	3.36, & 10.17, & 17.24	doctrina christi, lapis offensionis incredulis	6.66
Confessio à fide non separanda	12.42	diligere christum & madata eius seruare	14.15	doctrinæ apostolorum qui aliquid addendum putant, in spiritum blasphemi sunt	16.13
Coniunctionis quam cum christo habemus fructus & effectus	20.17	diligere proximum, inuicem, alterutrum	13.34	in Doctrina apostolorum nobis acquiescendum	ibid.
Conscientiarum tranquillitas unde nascatur	15.11	Dilectio inter verbi ministros necessaria	15.17	doctrinam amplecti peculiare dei donum est	6.44
conscientiæ trepidæ exemplar notabile in pilato	19.1	dilectione mutua cognoscuntur christi discipuli	13.35	doctrinæ spiritualis auctoritas unde petenda	7.16
Consilium ex sensu carnis quam periculosum	11.49	dilectio, præceptum christi	15.12, & 17	doctrinæ examinandæ ratio	7.18
Constantiam suorum quo præmio dignetur christus	8.32	dilectio maxima quæ	15.13	doctrinæ contemptus pios conturbat	15.20
à Constitutione mundi	17.24	Dilectio qua nos prosequitur deus, non alia quam qua christum diligit	17.26	doctrina christi malleus erit incredulis	6.60
Contaminari	18.28	Discere à patre	6.45	inter Doctrinam generalem & hypotheses sedulo dilinguendum	19.7
Contristatum iri discipulos prædicat christus	16.20	discipulos qua nota à mundo discernat christus	14.22, & 17.22	doctrinæ christi scopus quis	16.25
Cor hominis non abs re fraudulentum vocatur	19.10	veri discipuli christi	8.31	Dolus quid significet apud Iohannem	1.47
in cor Iudæ misit diabolus vt, &c.	13.2	discipulus non est supra magistrum	19.26	Dominus & magister, chr.	13.12
Corona de spinis	19.2	discipuli christi abeuntes retro	6.66	domini nomen quo sensu scriptura deo tribuat	20.28
Corpus christi inuoluitur sindone	19.40	discipuli christo credunt	2.11. In	Domus orationis	2.16
Iudæos non posse credere, quomodo dictum	12.39			Donum dei	4.10
Credere in christum quomodo dicamur	7.38			Dormitio somni	11.13
credendi verbum pro agnoscere ab euangelista positum	17.21			dormire, pro mortuum esse	11.12
credere in christum, vel in filium dei, aut in nomine eius	3.18, & 6.69, & 9.36, & 11.42, & 12.44, & 17.8			Duodecim elegit christus	6.7
credere in christum, opus dei	6.29			Durus sermo	6.60

<p>E</p> <p>Ecclesiæ vnitas nullibi quàm in Scripturæ fide fundata 19.23</p> <p>ecclesiæ quomodo restitui possit 6.45</p> <p>in Ecclesiæ regimine quid maxime expetendum 10.11</p> <p>ecclesiæ nulli hostes magis infensius quàm domestici 13.18</p> <p>ecclesiæ legem suo exemplo christus præcibit 8.26</p> <p>tum cognoscetis quòd Ego sum 8.28</p> <p>Egenis dat christus 13.29</p> <p>elegit duodecim christus, ex quibus vnus diabolus est 6.70</p> <p>scio quos Elegerim 13.18</p> <p>elegi vos vt fructum afferatis 15.16</p> <p>elegi vos de mundo 15.19</p> <p>elegit deus ex hostibus suis qui ipsum ament 14.22</p> <p>electi à reprobis quomodo discernantur 17.6</p> <p>electi cur deo curæ sint 17.10</p> <p>electi à reprobis qua nota discernantur 5.29, & 6.37</p> <p>electos deus occulto fræno retinet 20.28</p> <p>folis Electis vitam dat christus 17.5</p> <p>in Electis dei Spiritus arcano modo operatur 20.3</p> <p>electis quàm firmè constet salutis suæ certitudo 10.29</p> <p>Electio sine fide mutila 6.40</p> <p>electionis nouitia precandi studium in nobis acere debet 17.9</p> <p>electionis species duæ 15.16</p> <p>Elias cur Iohannes dictus sit 1.21</p> <p>Encænna Hierosolymis 10.22</p> <p>Errandi finis nullus, nisi verbo dei adhæreamus 21.23</p> <p>Error inter discipulos ex verbis christi malè intellectis 21.23</p> <p>non Esurire & sitire in æternum 6.35</p> <p>Euangelistæ quæ scriptis completi sunt, ad salutem sufficiunt 21.24</p> <p>Euangelium in quo maxime à profana philosophia differat ibid.</p> <p>euangelii fructus quis 8.32</p> <p>euangelium cur mæsis vocetur 4.26</p> <p>ad Euangelii doctrinam capiendam homines quomodo comparentur 5.44</p> <p>euangelii ministri non tantum à professis fidei hostibus malè tractantur 16.2</p> <p>euangelii ministris ligandi potestas in quem finem data 3.36</p> <p>euangelium cur à plerisque contemnatur 3.12</p> <p>euangelio cur tam pauci credant 6.65, & 7.17</p> <p>euangelii prædicatio nunquam</p>	<p>inutilis 7.30</p> <p>euangelii prædicatio vocatur christi ad nos descensus 7.33</p> <p>euangelium respuetium finis quis 8.2</p> <p>euangelii vtilitas triplex 10.9</p> <p>euangelii doctrina non nisi reprobis obscura 9.18</p> <p>euangelii prædicandi finis quis 20.23</p> <p>euangelio quid proprium, quid item accidentale 20.23</p> <p>euangelii prædicatione exaltari dicitur christus 3.14</p> <p>Eutyches hæreticus 1.14</p> <p>Exaltari quomodo dicitur christus 3.14, & 8.28, & 12.32</p> <p>Excæcare hominum corda deus quomodo dicitur 12.40</p> <p>excæcatio qua deus impios percutit, quid valeat 18.7</p> <p>Excommunicandi ritus ex vetustissima ecclesiæ consuetudine ortus 9.22</p> <p>excommunicatio in legitimum vsu reuocanda 16.2</p> <p>excommunicatio, neruus disciplinae ecclesiasticæ 12.42</p> <p>Excusationem non habent Iudæi 15.22</p> <p>Exemplum dedit nobis christus 13.15</p> <p>exemplum christi pro lege habendum 2.11</p> <p>Exiit à Patre christus 16.28, & 17.8</p> <p>Exultauit Abraham videre diem christi 8.56</p> <p style="text-align: center;">F</p> <p>fine menihil potestis Facere 15.5</p> <p>Facta christi non omnia ad imitationem trahenda 13.14</p> <p>Festus dies Hierosolymis 4.46, & 5.1</p> <p>Fides mortua, quæ 2.23</p> <p>Fides vnde certitudinem habeat 15.27</p> <p>Fides ex nobis non prouenit 1.13</p> <p>Fides christum amplectitur vt non ster fiat 6.35</p> <p>Fides in christum proprie respicere debet 3.16, & 17.8</p> <p>Fides non omnium communis est 3.16</p> <p>Fidei effectus qualis ibidem, & 5.25</p> <p>fides in christum, vnica viuendi regula 6.29</p> <p>fides cur vocetur vnicum dei opus ibid.</p> <p>fides quomodo opus dicatur ibid.</p> <p>fides nihil ad deum assertit ibid.</p> <p>fides non in sola christi essentia hærrere debet 1.49</p> <p>fides nostra quomodo ad æternam christi diuinitatem perueniat 20.28</p> <p>fides vnicum effug. mortis reme-</p>	<p>dium 3.18</p> <p>fides, animæ vita 5.27</p> <p>fides deum ab hom. figmentis discernit 17.3</p> <p>fides, mentis oculus 6.69</p> <p>fides nostra an sit plena, non nisi experimento cognoscitur 16.31</p> <p>fides prædestinationis testis 6.40</p> <p>fides in thoma non prorsus extincta, sed suffocata fuit 20.28</p> <p>fides ex nudis rerum experimentis manare non potest 20.29</p> <p>fides cur dicatur rerum inuisibilium demonstratio, ibid.</p> <p>fidei defectus etiam in opt. multiplices 11.39</p> <p>veræ fidei experimentum 9.6</p> <p>fidei nostræ firmitas in quo consistat 14.24</p> <p>fidei fructus incomparabilis 10.28</p> <p>fidei ianua quibus præcludatur 5.44</p> <p>fidei natura, quæ 4.28</p> <p>fidei ordo qualis à christo describitur 17.25</p> <p>fidei professio legitima, quæ 8.54</p> <p>fidei scopus & obiectum christus 14.1</p> <p>fidei sedes in corde 5.24</p> <p>fidei nostræ vera stabilitas 8.26</p> <p>fidei annexa est agnitio 17.3</p> <p>fidem cur scientiæ christus postponat 10.38</p> <p>fidem inuidiæ metu dissimulare quàm ignominiosum apud deum 12.43</p> <p>fide nullus deo cultus acceptior 3.33</p> <p>in Fide duo potissimum requiri 4.42</p> <p>in fide quid præcipuum 9.37, & 17.7</p> <p>fidelis & incredulus 2.77</p> <p>fideles cur aliquando durius à deo tractantur 9.2</p> <p>fideles in quem finem Patri reconciliarit christus 15.10</p> <p>fideles totos esse mundos quomodo intelligendum 13.9</p> <p>fideles nunquam mori quomodo intelligendum 11.29</p> <p>fideles ab hypocritis qua nota discernantur 8.31</p> <p>fideles hodie non minus quàm olim seruat christus 17.12</p> <p>Fiducia propriæ scientiæ nulla deterior peltis 7.28</p> <p>fiducia quæ in christum recumbit, omni timore superior 12.14</p> <p>fiducia certitudo necessaria 3.18</p> <p>Filius Dei christus 1.49</p> <p>filius hominis christus quare dicitur 3.13</p> <p>filii nomen vnice in christu comperit 20.31</p>
--	--	--

I N D E X.

in filii persona deus vult agnosci 11.4	Glorificatus iesus 12.16	Imago dei christus 1.18, 5, & 22, & 14.10
filii dei virtutes duæ distinctæ 1.5	Gradus quinque in verbis christi considerandi 12.27	Imperia non temere neque ho- minum errore exorta 10.35
filium à seipso non facere quic- quam, quomodo intelligendū 5.19, & 30	Granum frumenti cadens in ter- ram 12.24	Impii ad dei tribunal vocādi 8.28
dei filius nō sibi priuatim cælum ascendit 14.2	Gratia & veritas per christum 1.14, 17	Impii non statim detegendi 13. 22, & 26
filii dei cur censeamur 1.13	gratiæ christi finis quis 8.12	Incredulitas, malorum omnium fons & causa quomodo dica- tur 8.24, & 15.22
filii dei & filii diaboli quomodo nominemur 8.44. filii dei per fidem 1.12	gratiæ & bonitatis dei erga nos magnitudo 19.17	incredulitas accessum ad deum nobis obstruit 11.34
filii dei dispersi inter gentes 11. 52	gratia plenus christus 1.17	incredulus filio non videbit vi- tam 3.38
filiorum dei & reproborum mo- riendi discrimen 19.30. filius pérditionis 17.12	gratis agere 11.2.3	Infirmas christi fidem fulcire debet 14.1
filii abrahæ 8.37	Gregis dei in vnum colligendi ratio 10.16	infirmas ob peccata 5.14, & 9.2.3
Flagellis dei non semper metien- da hominum peccata 9.34	H	infirmas ad gloriam dei 11.4
Flagellatum iesum tradit pilatus voluntati iudæorum 19.1	Homines in quem finem conditi 1.4	infirmas nostras cur in se su- scipere voluerit christus 4.6
Flumina de ventre eius fluent a- quæ viuæ 7.38	hominum in rebus diuinis teme- ritas 7.12	infirmus qui iam decubuerat tri- ginta & octo annis, sanatur à christo 5.9
Fœlicitatis nostræ scopum cur in vnitate præfigat christus 17.21	hominum in æstimandis dei ope- ribus ingratitude 7.15	Infremuit spiritu iesus 11.33, & 38
Fons iacob 4.6, & 11.12	homines quatenus honore pro- sequendi 4.11	Iniustitia in deo non est 7.23
fons aquæ salientis in vitam æter- nam 4.14	communis hominum morbus in pilato 18.38	Innocentia christi quorsum tam- sæpe testimonio iudicis asse- ratur 19.1
Frates christi non credentes 7.3, & 4	hominum prauitas quanta 5.24	Insufflauit in apostolos christus 20.22
Fructum in vitam æternam con- gregare 4.36	hominum conditio post adæ la- psum 1.5	Iohannes cur sic dictus 1.6
vt fructum plurimum afferrent Apostoli missi 15.16	quid sit in homine nouit christus 2.25	Iohan. de christo præconium 1.6
fructu fert qui manet in christo 15.4, & 5	hominum quem deus in lege paren- tibus deferri iubet, quis 19.25	iohannes baptizat in Ænon 3.23
Functio christi, quæ 4.34	honorificat christus patrem 8.49	testimonium perhibet de luce 1.7. Docet se non esse christum 19, & 3.28. Nullum signum fe- cit 10.41
Fur & latro 10.2, & 8	honorificandus filius 5.23	Ira dei sæpe diu in vna domo re- sident 9.2
G	Hora christi 2.4, & 7.30, & 8.20	iræ dei grauitas aduersus pecca- tum 19.17
à Galilæa proph. nō surgit 7.52	hora christi vt transiret ad patrē 13.1	ex itinere fatigatus christus 4.6
galilæi christum excipiunt 14.45	horæ diei duodecim 11.9	Iudæi in dei familiā cooptati 1.11
templum in monte Garizim à manasse extructum 4.20	Hofanna 12.13	Iudæis an poenitentiam Deus in salutem promittat 19.37
in Gazophylacio docet christus 8.20	Humilitatis vera atque vnica re- gula 13.6	Iudæi cur signa quærere dicti 4.47
Gentiles volunt videre iesum 12.20	Hydriæ lapideæ 2.6	Iudæorum cum Samaritanis dif- sidium vnde ortum 4.9
gentiles quomodo iudæis aggre- gati 10.16	Hyperbole in sacris literis non profus absurda 21.24	Iudæi quid commune nobiscum habuerint, & quid diuersū 4.23
Generis humani instauratio per christum 1.1	Hypocritis exemplum memora- bile in iudæis 18.8, & 19.31	Iudæi christum regem creare vo- lunt 6.19
Gloria christi 1.14, & 2.11	hypocritis nihil est periculosus 2.24	Iudas diabolus, 6.70, & 71. Fur, ibidem, 12.6. Immundus. ibid. 13.11. Declaratur futurus pro- ditor, ibidem 21.26
gloria à solo deo quærenda 5.44	hypocritis superbia semper se- quitur 9.40	Iudicari mundum à christo quo- modo intelligendum sit 3.17
gloriam suam non quærit chris- tus 8.15. Sed eius qui misit il- lum 7.18	hypocritis impietatem semper sequitur 11.48	nō vt Iudicet venit christus 12.47
gloriam dei vidit efaias 12.41	hypocritæ vanis figmentis se in- ebriant ibid.	non Iudicandum secūdū faciem 4.27. Secundum carnem 8.15
da gloriam deo, iusiurandum exi- gendi formula 9.24	hypocritarum mores 6.71	Iudicium Spiritus à peccati de- monstratione incipit 16.9
gloriam dei videre 11.40	hypocritæ quomodo euangelio assentiuntur 2.23	Iudicium christi iustum 5.30
ad gloriam dei infirmitas 11.4	I	Iudicium dei quantum à nostro distet 2.24
gloriam hominum magis quàm dei diligere 12.43, & eam ab inuicem quærere 5.44	Ierosolymam ingrediens christus infidet asinæ 12.12	Iudicii nomine quid significat chri- 16.3
gloriam mittentis se quærere 7.18	Iesaiæ locus explicatus 1.23, & 12.38	
	Iesus filius dei 2.0.31	
	Ignoratio dei quàm graue ma- lum 16.3	

christus	16.11	13.29	ostendit christus	ibid.		
Iudicij prætextu in fontem occidere, quous latrocinio detestabilis	19.11	14.2	Mendacipater diabolus	8.44		
in Iudicium venire quomodo dicitur christus	9.39	Locus ex Psal. 22. expositus	19.23	Mercedis in quem finem Scriptura mentionem faciat	4.36	
iudicium de his quæ ad christum pertinent, ex Scriptura faciedum	12.16	locus ex Zacharia in quem finem ab Evangelista adductus	19.37	Mercenarios quos vocet christus	10.11	
iudiciũ pro imperio & potestate	5.22, & 27	Loqui à seipso	7.18	Messia nomen, ordinarius erat regum titulus	1.41	
iudicij potestatem Euãgel. defert christ.	12.48	Loquitur christus vt auditur à Patre	8.26. 28, & 12.50, & 14.10	Messias venit	4.25	
iudiciũ præceptis fugiendum	5.10	Lucerna ardens, iohannes	5.35	Messiam se esse fatetur christus	4.25	
in Iudicium non venire quomodo dicatur fideles	5.24	Lumen vitæ	8.12	Messis similitudo quorũvm à christo adducta, 4.35. Messis multa	ibid.	
in iudicium venit christus	9.39	Luminis quod in corrupta hominum natura residet, partes duæ de Lumine testificatur iohannes	1.17	Messores apostoli	4.37	
de Iudicio arguet mundum Spiritus sanctus	16.8 & 11	Lux super oculos linit christus	9.6, & 11	Metens & seminans	4.36	
nunc Iudicium est mundi	12.31	Lux ex seipsa refulgens, christus	1.9	Metus in fidelibus quando vitiosus	19.38	
iudicium datum filio	5.12, & 27	Lucis nomen propriè christo conuenit	ibid.	propter metum iudæorum discipuli congregati	20.19	
Iustitiam christus cur in suo ad patrem ascensu statuat	16.10	Lux sunt pii omnes in Domino	1.7	metu iudæorum nemo palam de christo loquitur	7.13	
iustitia in expiatione à christo peracta, nobis quaerenda	19.17	lux extra christum nulla	ibid.	Ministerium apostolorum cur tam splendido elogio commendet christus	20.23	
L		lux hominum christus	1.4, & 9. In mundum venit	3.19	ministrorum partes quæ	ibid.
Lachrymatus est Iesus	11.35	in Luce iohannis exultauerunt pharisæi	5.35	ministrorum ecclesiæ dignitas.	3.29	
Lapidare volunt christum iudæi	8.59 & 10.31	lux mundi, christus,	8.12, & 9.5, & 12.46	ministrorum vera scelicitas	15.19	
Lapis superpositus monumento	11.38	dum Lucem habemus, ambulandum	12.15	Minui iohannem, christum crescere oportuit	3.30	
Latro & fur	10.1, & 8	M		Mi aculum fabulosum à papistis confectum	20.5	
Latrones crucifigatur cum Iesu	19.18	Magister christus	3.2, & 13.12	miracula diuinitatis christi testimonia	2.11, & 6.11	
Latus christo aperitur	19.34	magister in Israel, Nicodemus,	3.10	miraculorum finis	ibid.	
Lauat discipulorum pedes christus	13.5	Mahometes & Papa commune habent religionis principium,	14.25, & 16.14	miracula doctrinæ sigilla	3.2	
Lauare nos christus quomodo dicitur	13.8	Malefactor à iudæis christus dicitur	18.30	miraculorum fructus duplex	ibid.	
Lazarum suscitatur christus,	11.44	à Mælo conseruari suos orat christus	17.15	miraculorum vsus duplex	11.45	
cum Lazaro resuscitato coenatur christus	12.1	Mala quæ patimur, peccatis nostris imputanda	5.14	miracula cur flagitent euangeli hostes	ibid.	
Lex per Moysen data est	1.17, & 7.9	Mandatum christi dilectio	15.17	miracula sua christus cur externis symbolis ornauerit	9.7	
lex non iudicat quenquam, nisi, &c.	7.51	mandatum nouum	13.34	in miraculis christi quid spectemus, multum interest	6.26	
Legis nomine cur Psalmos designet christus	15.25	Manichæorum delirium	8.44	miraculis, dei consilio certus modus finitus	11.42	
legis & Euangelii consensus,	10.8	Manna & christi antiuthesis	6.32	Mittuntur discipuli	17.18, & 20.21	
legis anima, christus	1.17, & 5.46	Manus dei nos percipientis intuenda	5.14	quem Misit deus verba dei loquitur	3.35	
legis ceremoniæ in quem finem iudæis à deo mandata	18.28	de Manibus iudæorum exiuit christus	10.39	in Monte sedet cum discipulis christus	6.3	
legis cultus partim spiritualis, partim carnalis	4.23	Manna & latus ostendit christus discipulis	20.20	in Monumento nouo ponitur christus	19.42	
legis doctrina imperfecta	4.25	Maria soror Lazari	11.1.2. Vngit pedes tesu.	12.3. Maria Magdalene misit monumentum.	20.15	
legis munus proprium quod	16.10	Martha credit christum venisse,	11.27. Ministrat in coena	12.2	qui in monumentis sunt, audiunt vocem filii dei	5.28
Liberi verè qui	8.35	Mediatoris officio quomodo fungitur christus	16.27	vt vnus Moriatur pro populo, expedit	11.51, & 18.14	
Libertas qualis à christo promittitur	8.32	mediatoris gratia seculis omnibus communis	8.48	moritur christus	16.19, & 30	
ob Libertatem quàm stultè gloriantur iudæi	8.33	sine mediatore patres sub lege nõ orarunt	16.23	mors christi quare piaculum sit pro peccatis nostris	10.18	
Liberi arbitrii impugnatio	6.45	mediatorem quando se palam		mors christi fatiomi comparatur	12.23	
Linteamina christi	20.7					
Literas scire	7.15					
Loculos habebat Iudas	12.6, &					

I N D E X.

- mortem christi cur voluntariam esse oportuit 12.12
 mors christi, plena mundi restauratio fuit 12.31
 ex morte christi vitæ fiducia nobis nascitur 19.30
 in morte christi quid præcipue considerandum 12.27
 in morte christi æternum dei consilium spectandum 16.32
 in morte christi nihil actum nisi quod dei manu & consilio decretum erat 19.17
 in morte christi totum salutis nostræ complementum & singulæ partes continentur 19.30
 mors fidelium ad Deum est transitus 3.1
 mortis acerbitas quomodo nobis mitescat 12.26
 mortis hora cuique constituta, 7.30
 mortis horror naturaliter omnibus insitus, 21.28. mortis tumorem absque dei auxilio vincere non possumus 21.18
 morte martyrum deus glorificatur ibid.
 à morte in vitam transire quomodo dicantur qui credunt 5.24
 mortem nemo fidelium visurus est 8.51
 mortui audient vocem filii dei 5.25
 mortuos suscitatur christus vt pater 5.21
 Mosis ministerium 1.17
 mosi qui credit, credit & christo, 5.45
 mosi loquutus est deus 9.29
 Mulieris parientis comparatio 16.21
 Mundus cur christum odio habeat 7.7
 mundus dicuntur qui spiritu dei non sunt regeneriti ibidem, & 15.19
 mundi a nomine totum genus humanum designat christus ibid.
 mundus cur christum non videt 14.19
 mundi princeps diabolus cur dicitur 14.30
 mundus gaudebit 16.20
 in mundum cur venerit christus 3.17
 ex hoc mundo transire 13.1
 mundus deum non cognouit, 1.10, & 17.24. Imò odio habet 7.7
 mundum vicit christus 16.33
 in mundo prelluram habebitis, 16.33
 mundi huius principes 14.30
 non pro mundo rogatur christus, 17.9
 non in mundo christus 17.11. Vt nec apostoli de mundo, 15.19, & 17.14.16
 discipuli sunt mundi, 13.11. Propter semonem christi 15.3
 Murmur in turba propter christum 7.12
 murmurat discipuli christi iudæi ibid.
 Myrrha 19.40
- N
- Nasci denuo, 3.3.5. Natatoria Siloe 7.7, & 11. Nathanael, 1.45, & 48
 Natura nihil minus quam fideles sumus ibid. 47
 naturæ miracula vsu nobis vilescunt 6.11
 naturæ nostræ conditio in cæcographiæ depicta 9.7
 Negotiatores cæptelo eicit christus 2.15
 Nestorius hæreticus 1.14
 Nicodemus venit ad christum nocte, 3.1. Tuetur partes christi, ibid. 7.50. Sepelit corpus Iesu cum Ioseph 20.40
 nicodemi exemplum quam saltò multi obtendant 7.50
 nicodemi exemplum in quem finem aptari debeat ibid.
 nicodemum in quo multi hodie imitantur ibid.
 nicodemi & Ioseph exemplum nobis præscribit quid christo debeamus 19.38
 Nomen dei à christo hominibus manifestatum 17.6.26
 nominis dei sanctificandi modus legitimus 14.13
 propter nomen christi odia & afflictiones, 15.21, & 16.13, & 20.2
 nomine christi petere 14.11, & 14
 in nomine christi vitam habere, 20.11
 Nouissimus dies 6.39.40.44.11.24, & 12.48
 Nuptias quanti fecerit christus 2.11
- O
- Obedientia, recti cultus fundamentum 6.15
 obedientiæ præclarum exemplum in cæco 9.6
 obedientiæ fructus 5.24
 obedientiæ specimen in matre christi 2.5
 ad Obedientiam suo nos exemplo christus instituit 19.28
 obedientiam suam christus in redemptionis nostræ pretium obtulit 14.31
 obedientia quouis cultu & honore potior apud deum 15.6
 Obsequium præstare deo 16.2
 in Occulto nihil loquutus est christus 18.20
 super Oculos cæci lutum liniuit christus 9.6, & 11.15
 Odit patrem qui filium odit. 15.23, & 24
 si odit nos mundus, non mirandum 15.18
 Operari cibum qui nõ perit, quid vocet christus 6.27
 sicut Operatur pater, ita & filius 5.17
 Opus patris 4.34. Est christo credere 6.29
 opera dei, hominum iudicio non subiacentur 5.4
 opera dei à nobis expendenda 7.25
 operum dei fructus non statim emergit 12.16
 operum dei non idè apud omnes profectus 2.23
 in operibus dei reputandis quantitas sit hominum locordia 7.4
 in operibus dei reputandis modestia nihil melius 9.2
 operibus deum suis finem fecisse quomodo dixerit moyses, 5.17
 opera in deo facta quæ 3.21
 opera restantur de cælo 5.36
 ppter opera credere 10.38, & 14.11
 in Operandi regula 11.3
 Ostarius 10.2
 Ostium christus 10.1, & 7.9
 Oves quo sensu à christo vocentur qui nondum credunt, 10.16
 ouium nomen duobus modis sumitur 10.8
 oves christi 10.25
 Ovis ouium 10.1, & 16
- P
- Palam loquutus christus 18.20
 Palmes non faciens fructum 15.2
 Panem viuum qui manducauerit, viuet in æternum 6.50, & 58
 de quinque panibus & duobus piscibus 6.6, & 10
 panem verum de cælo dedit pater 6.32
 panem cur corpus suum appellat christus 1.32
 Papiæ figmentum 8.57
 Paracleti nomè tam christo quam spiritui conuenit 14.16
 paracletus non venturus nisi christus abiisset 16.7. Docturus apostolos omnia 14.26
 Parasceue paschæ 19.14, & 3.41
 Pascendi munus per se laboriosum ac molestum 21.15
 Pastoribus unde initium faciendum si munus suum probè exequi vclint ibid.
 pastoris officium quibus partibus constat ibid.
 pastorum autoritas 7.47
 pastorum labor solis electis prodest 21.16
 veri pastores à reprobis quanta notata discernuntur 10.1, & 4
 pastores ecclesiæ legitimi quinã habendi 20.22
 vnicus pastor christus 10.10
 pastoris nomen hominibus quomodo communicetur ibid.
 pastores

pastores quomodo dicantur animas suas p. ouib ⁹ ponere	10.12	petrus cur ter à Deo pastor constitutus	21.15	principium qui & loquor vobis	8.25.
pastoribus an aliquando fugere liceat	ibidem	Pharisæi vnde dicti	3.1	Propheta christus	4.19, & 6.14, & 7.40
pastoribus suo exemplo qualem regulam præscripserit Christus	18.8	Philippus vnde, & eius vocatio	1.43, & 12.21	in prophetis dictum	6.45
Pater noster Deus	20.17	Pietas christi in matrem admirabilis	19.25	propheta rerum euentus adleribinon debet	17.12
pater Iudæorum quis	8.42	pietas in Deū & in homines quomodo colenda	19.25	Promissionum vsus quis	17.1
pater gloriæ Christus cum sua coniungit	8.49	Pilatus pietatis regula	5.28	Proverbium	10.6
patrem se maiorem quomodo dixerit Christus	14.38	Pilatus insciens, Euangelii præfactus	19.19, & 21	in prouerbis loqui	16.25, & 29
patrem in Christo, & Christum in Patre esse quomodo intelligendum	14.11	pilati stultam arrogantiam quomodo castiget christus	19.11	Pullo infid. t. christus	12.14
patrem Christum signasse quomodo intelligendum	6.27	pilati exemplum officii nostrinos admonet	19.21	& 15	
patrem cum Christo habere	13.8	in pilato imago superbi hominis cernitur	19.10	de Purificatione cõtendunt Pharisæi cum discipulis Iohannis	3.25,
patres sub lege an Deum spiritua-liter coluerint	4.23	Pilatos multos hodie habet mundus	19.1	Pythagoricam <i>κεττου-βύζανον</i> Iudæi ad hunc vsque diem credunt	9.2
patrum exemplum fictitio Dei culti prætextitur	4.20	Piscina in Ierusalem	5.2	Quæretis me, & non inuenietis	7.34, & 13.33
patrum exempla, neglecto Dei verbo, quot modis perniciofa	ib.	Piscinũ multitudo capta	21.7, & 11	Quies & tranquillitas animis nostris vnde conset	12.14
in Patrum numero qui censendi, ibidem		Piorum quum æruinis premuntur, meditatio	2.23	R	
patres ad Christum promissum semper respexerunt	1.18	piorum in pietatis cursu progressus quales esse debeant	15.2	Rationis suæ ductu homines ad Deum non perueniunt	1.5
in Patientia christiana quid requiratur	18.23	Piacandi Dei modus vnicus, christus	1.29	Regeneratio	1.13, & 3.3
Pax vera vbi reperitur, & quis eius faciendæ modus	16.33	ex Plenitudine christi quomodo accipimus	1.16	regeneratio primus in Dei regni ingressus	3.3
pacis nomine quid significet christus	14.27	plorant Maria & Iudæi ob mortẽ Lazari	11.33	Regnum christi vitam & salutem affert	17.3
pacem in Christo habere	16.33	plorantem Magdalenam Iesus alloquitur	20.15	Regni christi natura	18.36
noli amplius Peccare	5.14, & 8.11	plorabitis, & flebitis	16.20	ad Regnum christi quinam pertineant	ibidem
peccati sensu vulnerandi qui nimiam securi sunt	4.16	Pœnarum vsus quis	5.14	regnum christi non nisi electis saluificum	17.2
in peccato mori	8.21, & 24	ad Pœnitentiam ferulis nos erudit Deus	ibidem	regni christi prosperitatem toto corde optare debent fideles	12.14
de peccato arguet mundum Paracletus	16.8	Potestas omnis carnis	17.2	regnum penes Dauidem & eius posteros in quem finem stabili oportuit	12.14
ob Peccata infirmitas	9.2	Præcepta christi, dilectio	15.12	regnum Dei omnibus corporis commodis præferendum	4.32
peccatores à Deo non exaudiri quomodo intelligendum	9.31	præcepta christi seruantes, diliguntur ab eo	15.10	regno Dei quinam apti sint	6.2
supra Pectus Christi recubuit Iohannes	13.25, & 21.20	in Prætorium non ingrediuntur Pharisæi	18.28	regnum Dei videre	3.3, & 5
Pedes discipulorum lauat Christus	13.4, & 5	rite Precandi lex quæ	15.7	Reguli filius sanatur	4.47
Perire in æternum	3.12, & 10.28	precatio doctrinæ iungenda, quoredatur efficax	17.3	Religionis sensum hominibus à natura ingenitum esse, documento est pilatus	19.8
in Periculis subeundis quæ sint nostræ partes	7.1	in precatione oculorum eleuatio quid designet	ibidem	quorum Remiseritis peccata, &c.	20.23
Persecutio lapis Lydius est ad probandam fidem	16.31	preces quas pro omnibus concipimus, ad solos electos restringuntur	17.9	Remissio peccatorum solius christi est	20.23
si me Persequuntur, & vos persequentur	15.20	à precibus auspicandum quoties cibum sumimus	6.11	Remissio peccatorum, scientia salutis vocatur	ibidem
Perseuerantiæ fidelium causa, electio	13.18	Præssura in mundo	16.33	Renasci	3.3
Petere Patrem nomine Christi	14.13, & 15.16, & 16.23	Princeps mundi venit	14.30. Elicietur foras	12.32. iam iudicatus est	16.11
quæcunque petieritis credentes, accipietis	16.24	principes cur se minus morigeros & obsequentes christo præstent	12.43	Reprobæ mentis signum certissimum	8.47
Petrus non vult sibi lauari pedes	13.6. Negaturus Christum prædicatur	ex principibus num quis credit in eum	7.48	Reprobi interdum à Deo ornantur Spiritus donis	13.18
à longè Christum sequitur	18.26. Negat Christum	principes multi credentes timent excommunicari	12.42	in Reprobis gratiæ suæ contemptum quomodo vlciscatur de ⁹	7.34
18.17, & 25.27		Principium principio carens christus	1.1	Resurrectio Christi præcipuum fidei nostræ caput	20.2

Resurrectionis suæ testes cur christus mulieres esse voluerit	ib.	Sanctificasse Filium Pater quomodo dicitur	10.36	sepeliri christi corpus Ioseph	ib.
in Resurrectione Christi enarranda, Evangelistarum inter se consensus	ibidem	vt Sanctificet Apostolos, Patrem orat Christus	17.17	Sermo cur vocetur Dei Filius	1.1
Resurrectionis Christi finis quis	20.17	Sanctificati in veritate	17.19	sermo christi quo sensu vita dicitur	16.63
Resurrectio Christi triumphus noster contra mortem	21.18	sanctificare seipsum more Iudæorum	15.55	sermo christi iudicabit reiciendum teni verba sua	12.42
cur Resurrectio dicatur Christus	11.25	sanctificatio quæ per Evangelii doctrinam fit, ex quo fonte fluat	17.19	in Sermone christi manere	8.31
cur resurrectio animæ fides	ib.	sanctificatio in electis primo die non perficitur	17.17	sermonem christi seruare	8.51
Resurrectio vitæ & iudicii	5.29	sanctificatio quam christus discipulis optat, quid complectatur	ibidem	& 14.23, 24, & 15.20, & 17.6	
Resurrectionis Christi testimonia	20.17	Sanguis Christi verè est potus	6.55	sermo Dei cur nobis sit obscurus	16.25
Retinere peccata	20.13	sanguis & aqua è latere Christi	19.34	sermo Dei veritas	17.17
Rogari Christus pro Apostolis, nõ pro mundo	17.9	è Sanguinibus natus	1.13	Serpens æneus an Iudæis sacramentum fuerit	3.14
Rex Israel Christus	1.46, & 12.13	Sanum fecit Christus totum hominem	7.23	Serueti impium dogma	1.1, & 14
Regem volunt turbæ Christum constituere	6.15	sanus factus es? noli peccare	5.14	Seruus nõ est maior domino suo	13.16, & 15.20
Regem alium præter Cæsarem nolunt Iudæi	19.15	Satan in Iudam intrasse quomodo dicitur	13.27	seruus & filius	8.35
S		satana mendaciis quinam obnoxii fiat	5.43	non Serui, sed amici christi, Apostoli	15.15
Sabbatum Dei quid	5.17	satanas intrat in Iudam	13.27	seruos peccati esse qui peccatum faciunt, quo sensu dicatur Christus	8.34
Sabelli error	1.1	vt Saturentur quærunt turbæ christum	6.26	Sichar	4.5
Sacerdotum horribilis furor	19.15	Scandalum patiemini in me	16.32	Signauit quòd Deus verax est	3.34
Sacerdotes bonis omnibus se abdicant christum reiciendo	ib.	scādala si desint, homines sibi ipsis fingunt	7.27	Signum primum christi	2.11
Sacramenta ab hominibus conficta, nihil aliud quàm mera ludibria sunt	20.22	scandalis cur multi hodie succumbunt	17.13	Secundum	4.54
sacramenta vim suam vnde mutantur	20.22	Scenopegia dies festus Iudæorum	7.2	Signa & prodigia quærunt Iudæi, alioqui non credunt	4.48, & 6.30
in Sacramentis spectanda signorum analogia cum veritate	1.32	Schisma ex Christi sermone ortum	7.40	signa facere	7.31
de Sacramentis duobus modis loquitur scriptura	1.26	Scire quis sit Christus, quomodo dicatur	4.10	propter Signa sequuntur turbæ christum	6.2
sacramenta instituire non est in hominis arbitrio	1.31	Scriptura non potest solui	10.35	signa christi non omnia scripta sunt	20.30, & 21.25
in Sacramentis Deus se nobis conspicendum præbet	5.37	scriptura impleta	17.12, & 19.28, & 36	Siloæ piscina	9.7
Sacrificia Deo grata, elemosynæ	12.8	scripturæ credunt Apostoli	2.22	cur in Siloæ cæcum lauari Christus iusserit	ibid.
Sacrifici Papistici in quem finem creentur	20.22	ex Scripturis petenda Christi notitia	5.39	Similitudo parturientis foeminae quomodo nobis aptanda	16.21
Saluare venit Christus	12.4	scripturæ quo animo legendæ.	ibidem	in Simonis Pharisei domo discubuit christus	12.3
Saluator mundi	4.42	scripturæ nomine quid designet Iohannes	ibidem	in Sinu Iesu recumbens discipulus	13.23, & 25
Salus nostræ Dei Filio quanti consistit	12.27	scripturis non frustra gloriandum	5.45	in Sinu Patris, Filius	1.18
salutis nostræ causa & fons	3.16	scripturas lacerare quàm periculolum	7.27	qui Sinit, christum adeat	7.37
salutis nostræ curam quantam habeat Deus	15.13	scripturæ testantur de christo	5.39	siure in æternum, & non siure	4.13, & 14
salutem ex Iudæis esse quomodo intelligi debeat	4.22	quare Scripta Euangelia	20.31	Species Dei non videtur	5.7
salus piorum in quo consistat	17.14	Sedens docet Christus	8.2	Spiritus nomen apud Iohannem bifariam capitur	3.6
salus nostra cum Apostolorum salute coniuncta est	17.20	in Sepulchro nouo cur Deus Filium suum cõdi voluerit	19.41	spiritum & aquam pro eodem accipi	3.15
salutis nostræ summa in quo consistat	11.51	Sepultura Christi cur externo ritu ornanda fuit	12.7	spiritus est Deus	4.14
salus ex Iudæis	4.22	sepulturam christi cur Deus tam honorificam esse voluerit	19.40	spiritus sanctus descendit super Christum in specie columbae	15.26
à Samaritana potum peti christus	4.7	Sepeliendi mos Iudæis vna erat ex Legis ceremoniis	ibidem	Datur Apostolis	ibidem 20, & 22
samaritanus christus dictus	8.48	sepeliendi curam & religionem Gètes à patribus acceperunt	ib.	spiritus quod ex spiritu natum	3.6
samaritanis cum Iudæis nullum commercium	4.9			spiritus sanctus, vnicus sanæ intelligentiæ fons	14.17
Sanationis nomine quid significet Iesaias	12.40			spiritus cur per aquam designatur in Scriptura	4.10, & 7.38
				spiritus, perfectus veritatis magister	16.12
				spiritum accepit Christus non tam	

I N D E X.

tam sibi quam suis	132	recipiunt	3.11	in Christo cognoscitur	19.28	
in Spiritu & veritate adorare quid	4.23	Testimonium de seipso perhibet Christus	8.13, & 14.18	veritas pro fidei perfectione accipitur	14.16	
Spiritu turbatum fuisse Christum quomodo accipiendum	13.21	Testimonium Patris de Filio & 36, & 8.16. Ioannis baptistæ de Christo	1.26	veritas liberabit vos, inquit Christus	8.32	
Spiritus testimonium, vnicum nobis aduersus mundi insultus præsidium	15.26	Thomas Didymus	11.16.	veritatis fons Deus	16.13	
Spiritus de Christo testificari quomodo dicatur	ibidem	ripitur à Christo ob incredulitatem	20.24	veritate plenus christus	1.17	
Spiritus sui veritate & gratia nobis adest Christus	12.8	nolite timere, inquit Christus	6.20	veritatem Dei corrumpere hominibus familiare est	6.14	
Spiritus in quem finem recipiant fideles	ibidem	Titulus causæ Christi	19.19	ex veritate esse qui dicantur	18.37	
Spiritus à seipso non loqui quomodo intelligendum	16.13	Trader me vnus ex vobis	13.21	facere veritatem quid	3.21	
Spiritus sancti partes quæ	16.14	Trahi à Deo homines quomodo dicantur	6.44	vt veritati testimonium perhibeat venit christus	18.37	
Spiritus non ex mensura Christo datum quomodo intelligendum	3.34	Trahit Pater ad christum	6.44	in veritate non itetit diabolus	8.44	
Spiritus duobus modis homines arguit	16.8	Tristitia impleuit cor vestrum	16.6	veritatem dicit Christus	8.45.	
Spiritus Apostolis conferendo cur visibilem flatum addidit Christus	20.22	Tristitia vertenda in gaudium	16.20	quam audiuit à Patre	8.40	
Spiritus sancti præsidio nudati homines quid possint	14.18	Tunica Chriffi	19.23	vestimenta Christi diuidunt milites	19.23	
Spiritus emisit Iesus	19.30	Turba vult constituere christum regem	6.15. vt satiretur quærit christum, 6.16. Testimoniū perhibet christo	12.17	via, veritas & vita quomodo dicitur christus	14.6
Spiritu constare Dei cultus quomodo dicatur	4.23	Turbat seipsum christus non Turbetur cor vestrum	11.33 1.27	via ad Patrem Christus	ibidem	
Spiritus quò vult spirare, quomodo intelligendum	3.8	V		videre regnum Dei quid	3.3	
Spiritus vertiginis quo impios exagitat Satan	12.10	Vado & venio ad vos	14.28	videri quomodo dicatur christus dum Spiritu in discipulis habitat	16.16.22	
Sponsus & sponsa	3.29	quo vado non potestis venire	8.21, & 13.13, & 36	deum nemo Vidit vnquam quomodo intelligendum	1.18	
ex Sputo lutum fecit Iesus	9.6	vendentes & ementes eiecit Iesus è templo	2.14	vidisse Deum quomodo dicantur Patres	1.18. qui videt Christum, videt Patrem	14.9
Sudarium Christi	20.7	venire in nomine Domini quid	12.14	videre Filium, & credere in eum	6.40	
è Supernis esse, & non è mundo	8.23	venire ad Christum, quid	6.44, & 7.38	qui non viderunt & crediderunt, beati	20.9	
de Sursum esse, vel venisse	3.31, & 32	vento agitantur discipuli in mari	6.18	vt videntes cæci fiant	9.39	
in Synagogis prædicat Christus	6.59	ventura annuntiabit Spiritus veritatis	16.13	vicit mundum Christus	16.33	
extra Synagogam fieri	9.22, & 12.42, & 16.2	verax Deus	3.34. christus	è victis vnus dimittebatur Iudæis in die festo	18.39	
T		verbum in principio	1.1. Caro factum est	vinum in aquam conuersum	2.8	
Templum Hierosolymis ab Herode extructum	2.20	verbum Dei vnicus fidei scopus	20.31	vita quomodo dicatur christus	11.26, & 14.6	
Templum in quem finem extructum	2.16	verbum vitæ	6.68	vita extra Deum non quærenda	1.1	
Templum Ecclesiæ typus, ibidem		absque verbo qualis à nobis concipi possit Christi notitia	6.19	vitam qualiter Christus nobis conferat	5.21	
Templum cur domus Dei vocabatur	2.16	verbo Dei relicto periculolum quicquam in rebus diuinis comminisci	6.15	vita nomine quid significet Ioannes	1.4	
in Templo docet Christus	7.14. 28, & 8.15, & 18.20	inter verbum & fidem mutuus semper consensus tenendus	11.21	vita materia in Christi carne quærenda	6.51	
Templum corporis Christi à Iudæis soluendum	2.19.21	verbi Dei neglectus quo remedio curandus	4.16	vitam amare & odisse quid	12.25	
Templa Dei quare dicta corpora nostra	2.19	verbo Dei non præeunte cæci sumus	12.16	vitam amare, non per se malum, ibidem		
Tempus suum nondum aduenisse dicit Christus	7.6, & 8	verbi prædicatio externa per se infructuosa	1.43, & 14.25, & 15.3	deum Vitam in se habere quo sensu dicatur	5.26	
in Tenebris ambulare	8.12, & 25. non manere	ibidem, 46		vitæ gradus tres	6.57	
Tentari nos supra vires non patitur Deus	18.9	veritas Christus	14.6	vitam in semetipso habet Filius.	5.26	
ex Terra loqui quid significet	3.31	veritas Dei etiam toto mundo reclamante asserenda	5.18	vita in Christo	1.3	
Testimonium Christi non omnes		veritas quantum à figuris differat		vita æterna per Iesum	10.28. datur	

I N D E X.

in vitis similitudine tria potissimum obseruanda	15.1	Vocatione nostram si sequamur, omnia prosperè cessura	ibid.	Vox clamantis in deserto	1.23
vitae verae Christus	15.1	Vocatio Dei in solis electis utilis est & efficax	17.6	vox christi quam horrèda impius in extremo iudicio futura	18.4
Viuificat mortuos filius sicut pater	6.21	Vocationis nostrae effigies in christo expressa	15.10	vocem Christi audient oues	10.
Viuere propter Christum	5.37	Vocatio in Ecclesiae doctoribus necessaria	1.6	Vnctio corporum non inanis ceremoniam pauperibus fuit	12.7
Vnigenitus filius, christus	1.18	Vocationis fines non sunt transiliendi	2.17	Vtile à licito nunquam separandum	11.49
Vnionis quae est inter nos & christum agnoscendae modus	14.20	vocationis nostrae imago depicta in Maria	20.16	Z	
Vnum esse Christum & Patrem quomodo intelligendum	17.21	Voluntas patris 6.39, & 40. facit eam christus, & ad hoc venit.	5.30, & 6.38	Zelotypia sancta	5.41
Vocatio Dei instar lucis diuinae nobis est	11.9	Vota nostra deo subiicienda	13.36	Zelus domus Dei	2.17
vua cuius vocatio spectanda	21.20			Zeli inconsiderati insigne exemplum in Petro	18.10
				zeli praetextus nihil iuuat	6.15

F I N I S.

E V S T A T H I I V I G N O N

Symboli explicatio.

*Quid crux cui flexu sinuoso inuoluitur anguis,
 Vncaque quid sibi vult anchora iuncta cruci?
 Vna velut medicina fuit morientibus anguis
 Aereus, impositus Mose iubente cruci:
 Sic parit aeternam Christi crux vna salutem,
 factatósque malis anchora sola fouet.*

E 3 1 R

15 00

